

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

YILDIZ DERGİSİ - KIRIM TÜRKÇESİ DERLEMELERİ II

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif HENDEM

DANIŞMANI: Yar. Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER

İZMİR-2008

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sunduğum "Yıldız Dergisi - Kırım Türkçesi Derlemeleri II" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

İsim-Soyadı Elif HENDEM

İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 03/09/2008 tarih ve 1961 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Elif HENDEM'in aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 15/09/2008 günü saat 14.00'da 60 dakika süren tez savunmasına almıştır.

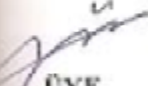
Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE
Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Hatice ŞİRİN ÜSER

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : Yıldız Dergisi-Kırım Türkçesi Derlemeleri II

Tezin İngilizce Başlığı : The Journal of Yıldız of Complation of Crimean Turkish II

1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilelsayvarda doldurulmalıdır.
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin anabilim dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	III
I. GİRİŞ	IV
1. Kırım Türkleri Tarihi	IV
Kırım Hanlığı (1441–1783)	V
Rus Yönetimi Dönemi	VI
Kırım Tatar Millî Hareketi	X
Kırım Özerk Cumhuriyeti	XI
2. Kırım Türklerinin Dili ve Alfabeti	XII
3. Kırım Edebiyatı	XVII
Hanlık Dönemi	XVIII
Rus İstilasası Dönemi	XIX
Tercüman Dönemi	XX
1905–1917 Dönemi	XXI
1917-1944 Dönemi	XXII
1944’ten Günümüze Kadar Olan Dönem	XXIII
4. Yıldız Dergisi	XXIV
5. Metin Yazarları ve Eserler Hakkında Kısaca Bilgi.....	XXVI
Çerkez Ali	XXVI
Huriye Edemova	XXVII
6. Metinlerin İşlenmesiyle İlgili Bazı Noktalar	XXVIII
Metnin Çeviri Yazısı Hakkında Bazı Esaslar	XXVIII
Metnin Türkiye Türkçesi Karşılığı Verilirken Esas Alınan Bazı İlkeler	XXVIII
Dizin Hazırlanırken Esas Alınan Bazı İlkeler	XXVIII
II. METİNLER	XXX
Kırım Türkçesi Metin	1
Türkiye Türkçesi Metin	438

Dizin	881
III. SONUÇ	1528
Kaynaklar	1532

ÖNSÖZ

Kırım Türkçesi, Kırım Yarımadası'nın yanı sıra, Türkiye, Özbekistan, Romanya ve Bulgaristan'da yaşayan Kırım Türkleri tarafından da konuşulmakta ve yazı dili olarak kullanılmaktadır. 1783'te Kırımın Rusya topraklarına katılmasıyla başlayan dönemde, Kırım halkının Ruslaştırılmaya, dinlerinin, dillerinin, kimliklerinin yok edilmeye çalışılması, halkı vatanından göç etmeye mecbur bırakmıştır. Asıl büyük felaket ise 1944'te, Stalin'in Kırım halkının Kırımdan sürgün edilmesini emretmesiyle yaşanmıştır. Bu sıkıntılara rağmen Kırım Türkçesiyle bugüne kadar gelen bir edebiyat meydana gelmiştir.

Bu çalışmada Kırım edebiyatı yazarlarından Çerkez Ali'nin "Cömertlik", Huriye Edemova'nın "Baş Yazısı" adlı romanları incelenmiştir. Bu romanlar, Kırım Türkçesi edebiyatını ve kültürünü muhafaza eden Yıldız Dergisi'nin çeşitli sayılarında tefrika edilen bölümlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmamızın Giriş kısmında kısaca Kırım Türklerinin tarihi, dili, alfabesi, edebiyatı, Yıldız dergisi, üzerinde çalıştığımız eserlerin yazarları ve romanlar hakkında bilgi verildikten sonra metinlerin nasıl işlendiği belirtilmiştir. Kullanılan bazı kısaltmalara ve hazırlanan dizine değinilmiştir. Metinler kısmında "Cömertlik" ve "Baş Yazısı" adlı romanların çeviri yazıları, aktarmaları ve dizini yer almaktadır. Sonrasında tezimizin sonuç kısmı yer almaktadır.

Kırım Türkçesi alanında Türkiye'de İlhan Çeneli, Hülya Savran, Zühâl Yüksel gibi bilim adamları çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Hazırladığımız bu araştırma gibi edebî metinlere dayalı olarak yapılan çalışmaların Kırım Türkçesi alanında yararlı olacağına inanıyoruz.

Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Öner'e ve Yrd. Doç. Dr. Hatice Şirin User'e, Yıldız Dergisi'nin sayılarına ulaşmamızı sağlayan Prof. Dr. Yavuz Akpınar'a ve diğer hocalarım gibi yetişmemizde emekleri olan Yrd. Doç. Dr. Özkan Öztekten'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Elif Hendem

I. GİRİŞ

1. KIRIM TÜRKLERİ TARİHİ

“Kırım” kelimesinin kökeni henüz çözülmüş değildir. Barthold, kelimenin aslını meçhul olarak işaret ederken, Z.V Togan, Kırım’ın Türkistan’daki “Kurum” ile ilgili olabileceğini belirtmektedir. Öte yandan XIV. yüzyıl Türkçesinde “Kırım” sözünün Arapçadaki “hendek” veya Kuran’daki “uhud” karşılığı kullanılmış olmasını dikkate alan bazı Türk tarihçileri de kelimenin “müstahkem mevki” anlamına geldiğini beyan ederler. Öte yandan Türk destanlarında Kırım, “kerü Kırım, kırk bin mescitli, kırk kaleli Kırım” şekillerinde tanıtılır. Kırım kelimesinin tam kökü bulunamadığı gibi “kerü” kelimesinin de açıklaması henüz yapılamamaktadır.¹

Tarih boyunca özellikle Asya içlerinden gelen çeşitli kavimlerin uğrak yeri olan Kırım Yarımadası’nın en eski sakinlerinin Taurlar olduğu ileri sürülür. Milattan önce VIII. yüzyılda Kırım’ın bozkır kesimi İskit göçebelerince iskân edildi. Daha sonra buraya Kimmerler’in geldiği belirtilir. Kırım Yarımadası’nda Yunanlılar, Gotlar, Alan grupları ve çeşitli Türk toplulukları yaşamıştır.²

M.S. 430’da Atilla’nın amcası Aybars’ın hâkimiyetine giren Alanlar’ın sonraları Feodosya, Kaffa ve Kefe adlarını alan Kırım şehirlerini almasıyla Kırım Yarımadası’nın Türk tarihi ile ilgisi başlamıştır.³ Kırım’da Türk kavimlerinin mevcudiyeti Hazarlar, Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar), Altın Ordu, Anadolu Türkleri (Selçuklular ve Osmanlılar) ve Kırım Hanlığı tarihî zincirindeki Türk halk devletlerini içine alır.⁴

Altın Ordu, Avrasya’da XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl başlarına kadar, bağımsız ve güçlü bir devlet olarak önemli rol oynamıştır. Fakat bu devlet, daha sonra veraset savaşları sebebiyle zayıf düşmüştür. Timur’un Altın Ordu Hanlığı’na yaptığı darbelerle

¹ Türk Ansiklopedisi, M.E.B., cilt XXII, Ankara 1975, s. 52.

² İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, c: 25, Ankara 2002, s. 448.

³ Şirin User, Hatice, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ yay. Ankara 2006, s. 239.

⁴ Kırımlı, Hakan, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), Ankara, 1996, s. 5.

Deşt-i Kıpçak sahasında baş gösteren iç mücadelelerin sonucunda Altın Ordu Hanlığı parçalanmış, bu bölgede beylikler oluşmuştur. Bunlardan birisi de Kırım Hanlığı'dır.⁵

Kırım Hanlığı (1441–1783)

Karadeniz'in kuzeyindeki Türk devletleri arasında Kırım Hanlığı tarihinin önemi ayrıca büyüktür. Bu devlet, Altın Ordu kalıntısı diğer Türk devletlerinden ve topluluklarından en büyüğü ve en son olarak Ruslar tarafından ortadan kaldırılanıdır. Diğer yandan Kırım Hanlığı birçok bakımdan Altın Ordu'nun devamı gibidir. Eski Türk ve Moğol teşkilat ve etnik hususiyetlerini de muhafaza etmiştir. Sonunda bu Türk hanlığı, Osmanlı devletinin himayesinde olması ve Türkiye'ye coğrafi yakınlığı itibariyle İdil boyundaki Türk kavimlerine nispetle Osmanlı-Türk etkisine daha çok maruz kalmıştır.⁶

Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusu Hacı Giray'dır ve adını taşıyan en eski para 845 (1441–42) tarihini taşır.⁷ Hacı Giray tahta geçtikten sonra, İdil (Volga) bozkırlarında oturan ve Kırım tahtını daima tehdit eden Tatarları Kırım'a dahil etmeyi başardığı gibi, öteden beri halkı rahatsız eden Rusları da yola getirdi. Hacı Giray'ın Fatih Sultan Mehmet'ten Cenevizlilere karşı yardım istemesi ve Osmanlıların da buna karşılık vermesiyle iki taraf arasında iyi ilişkiler kurulmuştur. Hacı Giray'ın vefatının ardından Kırım tahtına Mengli Giray Han geçer.⁸ Kırım Hanlığı, Mengli Giray'ın İstanbul'dan tuğ ve sancak verilerek Kırım'a gönderilmesiyle, 1472 yılı sonlarında Osmanlı egemenliği altına girmiştir.⁹

I. Mehmed Giray Han, Kazan ve Astırhan Hanlıkları'nı Kırım Hanlığı ile birleştirip, eski Altın Ordu Devleti'ni yeni şekliyle kurarak Kırım Hanlığı'nı en parlak

⁵ Gökbilgin, Özalp, 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu, Ankara 1973, s. 2.; Özyetgin, A.Melek, Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi, TDK Yay., Ankara 1996, s. 6.

⁶ Kurat, Akdes Nimet, 4-18 Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara Üniversitesi 1972, s. 203.

⁷ İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı", İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 2002, c: 25, s. 450.

⁸ Altuğ, Giray Saynur, Hanlık Döneminde Kırım, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 125, s. 145-146.

⁹ Gökbilgin, Özalp, a.g.e., s. 6.

devrine ulaştırır.¹⁰ Sahib Giray ve Devlet Giray Han devirleri ise, tarihimizde önemli yeri olan, halk arasında destanları dilden dile dolaşan, Kırım'ın hanlık devrinin önemli bir kısmını teşkil eder.¹¹ Altın Ordu Hanlığının son dönem yazışmalarında görölen Osmanlı etkisi, Kırım Hanlığına ait yazışmalarda daha güçlü şekilde görölr.¹²

Kırım Hanları, tahta geçmek uğruna sürekli birbirleriyle mücadele halinde olmuşlardır. Kırım Hanlığı'ndaki taht kavgaları yüzünden meydana gelen karışıklıkların sebeplerinden biri de hanlık mirası hakkında belirlenmiş kuralların olmamasıydı. Ayrıca, Osmanlı padişahlarının istediklerini han olarak atamaları, Giray Hanlar arasında çoğu kez düşmanlığa ve mücadeleye sebep oluyordu.¹³

1769–1774 Türk-Rus savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı himayesi sona erdi.¹⁴ 19 Nisan 1783'de Çariçe II. Katerina yayınladığı bir bildiri ile Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun topraklarının Rusya İmparatorluğu'na katıldığını ilân etti.¹⁵ 1783'e kadar Osmanlı himayesinde Kırım hanları tarafından yönetilen yarımada bu tarihte tamamen Rusların denetimi altına girmiştir.¹⁶

Rus Yönetimi Dönemi

1784 başlarında Kırım'a tam anlamıyla Rus yönetimi hakim oldu. Bu tarihten Çarlık devrinin sonuna kadar Kırım Tatarlarına hiçbir şekilde ülkenin yönetsel yapısında yer verilmedi. Kırım'da kurulan Rus yönetimi ülkenin yönetsel, coğrafî, demografik ve sosyal açılardan Rusya'nın diğer bölgelerinden farklı bir statüye ve görünüşe sahip olmasını önlemeyi ve onu Rus bölgeleri içinde eritmeyi amaçlıyordu.

¹⁰ Altuğ, Giray Saynur, a.g.e. s. 149.

¹¹ Gökbilgin, Özalp, a.g.e., s. 1.

¹² Özyetgin, A. Melek, Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi, TDK Yay., Ankara 1996, s. 91.

¹³ Altuğ, Giray Saynur, a.g.e., s. 155.

¹⁴ Kırımlı, Hakan, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), Ankara 1996, s. 5.

¹⁵ Kırımlı, Hakan, a.g.e., s. 6.

¹⁶ İnalçık, Halil, a.g.e., s. 450.

Bu dönemde Kırım'daki Türk-İslam izlerinin sistemli bir şekilde silinmesine girişildi. Birçok yerin adı özellikle Yunanca kökten isimlerle değiştirildi. Kırım Tatarları için çok daha büyük bir sorun ise ülkeye yoğun bir şekilde Slav ve diğer gayrimüslim unsurların yerleştirilmesi ve Kırım Tatar köylülerinin topraklarının ellerinden alınmasıydı.¹⁷ Kırım, siyasî ve ekonomik bağımsızlığını kaybetmenin yanında, kültürel açıdan da kısaca alınmış, topraklarındaki cami ve medreseler kapatılmıştır.¹⁸ Sonuçta Kırımda Rus yönetiminin istediği gibi yerli Kırım Tatarlarının sayısı oldukça azalmıştır. Kırım Hanlığının işgalinden XIX. yüzyılın sonuna kadar buraya çok sayıda Rus, Ukrayn, Alman ve Bulgar göçmenler yerleştirilmiştir.¹⁹

Osmanlı kayıtlarına göre 1784, 1790 arasında beş yüz bin Türk Kırım'ı terk etmiş, bunların ancak üç yüz bini Türkiye'ye ulaşabilmiştir.²⁰ Kırım topraklarının Rusya'ya katılmasından başlayarak 150 yıl boyunca kesintisiz devam eden bu göçler özellikle XIX. yüzyılda zirveye ulaştı. XX. yüzyılda Kırım'dan göç eden Kırım Tatarlarının sayısı Kırım'da kalanların kat kat üzerindeydi. Göçler her yıl devam etmekle birlikte 1812, 1828–1829, 1860–1861, 1874, 1890 ve 1902 yıllarında büyük kitle göçleri meydana geldi.²¹

En büyük ve en yıkıcı göç 1860–1861 yıllarında oldu. 1853–1856 Kırım Savaşı'nda Ruslar, Kırım Tatarlarının Osmanlılar ile işbirliğine girmesini önlemek için Kırımlılara karşı şiddetli önlemler aldılar. Yalıboyu'nda yaşayan Kırım Tatarlarının kitle halinde Rusya içlerine sürülmesi bile emredilmiştir.²²

Bütün bu aleyhteki etmenlere rağmen Kırım Tatarlarını içinde bulundukları olumsuz süreçten çıkaran ve millî bir uyanış dönemini başlatan kişi büyük fikir adamı ve reformcu Gaspıralı İsmail Bey oldu. Gaspıralı, Kırım Tatarlarının yaşamakta olduğu ciddi problemlerin Rusya İmparatorluğu içindeki diğer Müslüman halkların

¹⁷ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2002, c: 25, s. 458.

¹⁸ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., c: 13, Ankara 1999, s. 19.

¹⁹ Devlet, Nadir, Çağdaş Türk Dünyası: S.S.C.B.'deki Türkler ağırlıklı, İstanbul 1998, s. 218.

²⁰ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ant., a.g.e., s. 19.

²¹ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2002, c: 25, s. 458.

²² Kırımlı, Hakan, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), Ankara, 1996, s 14-15.

meseleleriyle geniş ölçüde paralel olduğunu ve söz konusu Müslüman halkların büyük çoğunluğunun yalnızca dindaş olmakla kalmayıp aynı zamanda ortak dil ve kültür bağlarına sahip olduğunu saptadı. Esaret altındaki bu Müslüman Türk halkları birleştikleri takdirde büyük bir güç oluşturabilirlerdi. Gaspıralı eğitim sahasındaki geri kalmışlığa artık dur demek için Usul-i Cedid mekteplerini açtı. Bütün milli fikirlerini ve reform programını tanıtmak ve yaymak için 1883'te Bahçesaray'da Tercüman Gazetesi'ni yayımlamaya başladı.²³ Bu tarihten hayatının sonuna kadar, çağdaşlaşmanın, Türklük bilincine dayalı Türk ulusçuluğunun, kadın-erkek eşitliğinin, aydınlanmacı eğitimin öncülüğünü ve önderliğini üstlenmiştir.²⁴

1905 Rus inkılâbı ve 1908 Osmanlı inkılâbı birçok Kırım Tatar gencinin İstanbul'a giderek orada eğitim görmesine olanak sağladı. "Vatan Cemiyeti" adıyla, Kırımlı aydın gençlerin kurduğu gizli cemiyet, daha sonra 1917 İhtilali'nde Millî Fırka haline gelerek, Kırım istiklal hareketinin öncüsü olmuştur.²⁵

1917 yılının sonlarına doğru Rus Çarlığı rejimi yıkıldı. Kerekski'nin demokrat hükümeti kuruldu. Petersburg'da Bolşevikler isyan ettiler. Rusya'da anarşi hüküm sürmeye başladı. Bu durumdan yararlanan Rus esiri milletler, dolayısıyla da Türkler bölgesel ve ulusal bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu milletler arasında Kırım Türkleri de vardı.²⁶ Vatan Cemiyeti'nin öncülüğünde Bahçesaray'da bin beş yüz temsilcinin katılımıyla, Kırım Müslümanlarının Birinci Umumi Kongresi toplandı. Kongre, Kırım'ın medeni özerkliğine karar verdi. Bolşeviklerin Moskova'ya egemen olması üzerine, Ukrayna'nın bağımsızlık ilanı ile Kırım tamamen Rusya'dan ayrılmış oldu.²⁷

Fakat Kırım millî hükümeti fazla sürmedi. Bolşevikler Kırım'ı işgal ederek 1918'de Bahçesaray'ı ve Akmescid'i ele geçirdiler. Böylece Kırım Tatar millî hükümeti

²³ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2002, c: 25, s. 459.

²⁴ Hablomitoglu, Necip, Yüzbinlerin Sürgünü Kırım'da Türk Soykırımı, Toplumsal Dönüşüm Yay., 2004, s. 14.

²⁵ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 13.

²⁶ Ülküsal, Müstecib, Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara 1966, s. 199.

²⁷ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 19.

yıkılarak Kırım'da ilk Bolşevik yönetim kuruldu. Kırım Bolşevik iktidarı gerek Kırım Tatar, gerekse Rus halkı için tam bir terör dönemini başlattı.²⁸

3 Kasım 1919'da Bolşevikler Kırım'ı yeniden işgal etti. 18 Ekim 1921'de bir kararname ile Kırım Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdular. Bolşevikler diğer Rus unsurlarla mücadele içinde olduklarından, önce yumuşak davrandılar. Kırım'ın özerk bir cumhuriyet olacağı sözünü verdiler. Türkçe resmi dil kabul edilip, daha önce topraklarından sürülmüş olanlara, topraklarının geri verileceği ilân edildi. Bu sözler yerine getirilmediyse de, 1928 yılına kadar Kırım Türk Cumhuriyeti özerk bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürdü. Hükümetin başında bir Türk vardı ve üyelerinin çoğunluğu da Türk idi. Özel mülkiyete de izin verildiğinden dengeli bir gelişme yolu açılmaktaydı. Türkler tarafından çeşitli edebi, kültürel dergiler ve gazeteler çıkarılmaya başlandı. 1928'de özel mülkiyetin kaldırılması ile yeni ve yıkıcı bir dönem daha başladı.²⁹

1930'lu yılların sonuna kadar Kırım Tatar millî aydın sınıfının ve din adamlarının hemen tamamı doğrudan doğruya kurşuna dizilmek veya sürüldükleri çalışma kamplarında hayatlarını kaybetmek suretiyle ortadan kaldırıldı.³⁰

Kırım Tatarları için asıl büyük felaket Stalin tarafından 11 Mayıs 1944'te imzalanan ve Kırım Tatarlarının son ferdine kadar Kırım'dan sürülmesini emreden karardan sonra başladı. Tarihte benzeri görülmemiş bir olay olarak 1944 yılında alınan bu kararla, Kırım'da tek Türk bırakılmadı; Sibiry'a ve diğer bölgelere sürülen bu insanların yerine Ruslar getirilerek yerleştirildiler. Bu sürgünde sayısız insan, vahşice dolduruldukları vagonlar içinde ve gittikleri sürgün yerlerinde Kırım'ın uzağında can verdiler.³¹ Özbekistan Güvenlik Komitesi'nin resmi kayıtlarına göre; Kırımdan sürgün

²⁸ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, c: 25, s. 460.

²⁹ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 19-20.

³⁰ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, c: 25, s. 461.

³¹ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 20.

edilenler arasında 1944 Mayıs'ından 1 Ocak 1945 tarihine kadar 13.598 kişi ölmüştür ki, bu da Kırım Türklerinin % 9.1 oranını teşkil etmekteydi.³²

18 Mayıs 1944 günü, tarihî vatanlarından sürgün edilene kadar, Kırım Yarımadası'nda yaşayan Kırım Türklerinin yarıdan fazla nüfusu, halen, geri dönüş yolu açılmış olsa da, sürgün yerleri olan Orta Asya'da (Özbekistan) bulunmaktadır.³³ Kırım, 1954 Şubat'ında çıkartılan bir kararname ile Rusya Federasyonu'ndan çıkartılarak Ukrayna'ya bağlanmıştır.³⁴

Sovyet devrinde Moskova yöneticilerinin Kırım siyaseti bir kaç cümleyle özetlenebilir: Kırım Türklerini toptan yok etmek, bunun yanı sıra onların milli kültürlerini de büsbütün ortadan kaldırmak; kısaca Kırım'ın Ruslaştırılması bu siyasetin başlıca amacıydı.³⁵

Kırım Tatar Millî Hareketi

Kırım Türkleri 1957'den sonra, öz topraklarına dönebilmek, Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni yeniden kurabilmek ve gerekli bütün haklarını elde edebilmek için yoğun ve örgütlenmiş bir faaliyete başladılar. Bu faaliyetlerinden dolayı tutuklanmalarından, sorguya çekilmelerinden, işten çıkarılmalarından, partiden ihraç edilmelerinden ve çeşitli şekilde cezalandırılmalarından sonra Kırım Türkleri bazı eski haklarına kavuşmuşlardır.³⁶

1960'ların başlarından itibaren “Kırım Tatar milli harekâtı” olarak adlandırılacak olan harekât geniş ölçüde yaygınlaştı ve 1960'ların ortalarına doğru bütün Sovyetler Birliği ölçeğinde en geniş çaplı rejim dışı örgütlenme olarak dikkat çekmeye başladı.³⁷ 5 Eylül 1967de Kırım tatarlarının haksız yere sürgün edildiğini

³² Hablemitoğlu, Necip, a.g.e., s. 72

³³ Öner, Mustafa, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK Yay., Ankara, 1998, s. XXIV.

³⁴ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 20

³⁵ Hablemitoğlu, Necip, a.g.e., s. 37.

³⁶ Hablemitoğlu, Necip, a.g.e., s. 109.

³⁷ Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2002, c: 25, s. 463; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 20.

belirten bir ferman ilan edildi. Fakat bu aklama kararı onların ülkelerine geri dönmelerine imkân sağlamıyordu.³⁸

1989'dan itibaren vatanlarına dönenler yine mahallî yönetimin engelleriyle karşılaşmalarına rağmen kesinlikle Kırım'dan çıkmadılar. 1989 Nisan ayına kadar Kırım'a dönen Kırım Tatarlarının sayısı 40.000'e ulaştı.³⁹

Kırım Özerk Cumhuriyeti

12 Şubat 1991'de Ukrayna'ya bağlı olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti kuruldu. 26 Haziran 1991'de İkinci Kırım Tatar Millî Kurultay'ı toplanarak Kırım Tatarlarının kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceğini ilan eden "Kırım Tatarlarının Milli Egemenlik Bildirisi"ni yayımladı ve Kırım Tatar Milli Meclisi'nin 33 kişilik üyesini seçti. Meclis başkanlığına Mustafa Cemil Kırımoglu getirildi.⁴⁰

Kırım Tatar millî meclisi diğer ülkelerdeki Kırım Tatarları ile bağlarını sıkılaştırdığı gibi, dış hükümetlerle temaslara girişmeye başladı. Millî meclis başkanı ve temsilcileri başta Türkiye olmak üzere çeşitli Avrupa ve eski Sovyet ülkeleriyle siyasî ve kültürel bağlar kurdular. Özellikle Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarının ve Türkiye'deki diğer resmî ve sivil örgütlerin ön ayak olmasıyla bir ölçüde de olsa Kırım Tatarları'na destek sağlanmaya başladı. Kırım Tatar dinî ve kültürel hayatında bir canlanma görüldü.

Ukrayna Parlamentosu 17 Mart 1995'te aldığı bir kararla Kırım'daki cumhurbaşkanlık makamına son verdi. Bu tarihten itibaren özerk cumhuriyetin siyasetinin belirlenmesinde öncelik büyük ölçüde Ukrayna merkezine kaydı.⁴¹

1990'lar boyunca alınan bazı mesafelere rağmen Kırım Tatarlarının vatana dönüş ve orada millî varlıklarını tekrar kurma çabaları büyük zorluklar ve imkânsızlıklar içerisinde yürütülebilmektedir. 2002 yılı itibarıyla Kırım Tatarları büyük

³⁸ Devlet, Nadir, a.g.e., s. 220.

³⁹ Kırımlı, Hakan, a.g.e., s. 463.

⁴⁰ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 20.

⁴¹ Kırımlı, Hakan, a.g.e., s. 464.

ekonomik ve sosyal problemlerinin yanı sıra millî dilde eğitim, basın-yayın ve kültür sahalarında çok ciddi eksikliklerle karşı karşıya olup Kırım'a dönebilen Kırım Tatarlarının sayısı çeşitli tahminlere göre 500.000 ile 600.000 arasındadır. Bu sayıya başta Türkiye olmak üzere Romanya, Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya gibi ülkelerde yaşayan ve sayısı yaklaşık 4-5 milyon kişi olarak hesaplanan Kırım Tatarları dahil değildir. Kırım'ın göç hareketleriyle sürekli değişme gösteren nüfusu ise Kırım Özerk Cumhuriyeti İstatistik Dairesi'nin 2001 yılı resmi rakamlarına göre 2.100.700 kişidir.⁴²

2. KIRIM TÜRKLERİNİN DİLİ VE ALFABESİ

“Kırım Tatarları” ifadesiyle Kırım'daki Türk halkı anlatılır. Bu halk, Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemlerde “Türk Tatar” adıyla birlikte “Tatar”, Kırım Tatar Nogayları” gibi adlarla da anılmıştır.⁴³ Bir Türk ve Müslüman halkı olan Kırım Tatarları Kırım Yarımadası'nın yerli halkıdır.⁴⁴ 1783 yılında Kırım Hanlığı'nın, Rus Çarlığı tarafından işgalinden sonra değişik dönemlerde, bugünkü Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'ye; 18 Mayıs 1944 sürgünü neticesinde ise, Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine, özellikle Özbekistan'a yerleşmek zorunda kalmış bir Türk boyudur.⁴⁵

Bugün kendilerini “Kırım Tatarı” olarak isimlendirmekle birlikte bir Türk boyu olduklarını kavrayan Kırım Türkleri, Kırım'a gelip yerleşen değişik Türk topluluklarının kaynaşması neticesinde oluşmuşlardır.⁴⁶

Kırım Tatarcası, ses bilgisi ve zaman zaman kelime hazinesi açısından Oğuz grubunun etkisi altında kalmasına rağmen, Kıpçak grubuna (Kumukça, Kırım Karaycası, Karakalpakça ve Özbekçenin bazı ağızları, Ortaçağ Kıpçakçası, Kumanca) girer.

⁴² Kırımlı, Hakan, a.g.e., s. 465.

⁴³ Savran, Hülya, Kırım Tatar Türkçesi, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, Balıkesir, 2003 s. 2.

⁴⁴ Kırımlı, Hakan, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), Ankara, 1996, s. 5.

⁴⁵ Yüksel, Zühâl, Kırım Tatar Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi, Ankara, 2005, s. 16.

⁴⁶ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 17.

Köken bakımından Tatarcanın edebî dili, Kumancaya ve Karadeniz bölgesinin kuzeyinde yaşamakta olan yakın kabilelerin dillerine uzanabilen merkezî ağızlardan oluşur. Daha sonra bu temeli, Karadeniz'in güney ve güneydoğu kıyılarında konuşulan ve asimilasyona uğramış ağızlar ve ayrıca merkezî ağızların etkisi altında kalan Nogay ağızları tamamlamıştır.⁴⁷

Hanlık döneminde, Osmanlı Devleti'yle olan sıkı ilişkiler ve Kırım hanlarının ve ileri gelenlerinin İstanbul'daki eğitim kurumlarına gitmeleri ile Oğuzcanın etkisi görülmeye başlar. İsmail Gaspıralı ile başlayan yenilik hareketleri ile Oğuzca özellikler iyice yerleşir. Özellikle Gaspıralı'nın İstanbul Türkçesini edebî dil olarak savunması, Oğuzca unsurların yerleşmesinde çok etkili olmuştur.⁴⁸

Araştırmacılar Kırım Tatarcasını çeşitli şekillerde sınıflandırmışlardır. Hülya Savran Kırım Tatarcasını üç şiveye ayırmıştır:

1. Yalı boyu (güney) şivesi: Kırım'ın güneyinde, Karadeniz'in kıyısında yer alan, Baydar'dan Üsküt'e kadar olan bu bölge halkı, pratikte Anadolu'da konuşulan Türkçe ile aynı Türkçeyi konuşmaktadır. Bu şive Anadolu Türkçesinin bir kolu gibidir.

2. Bozkır-çöl (kuzey) şivesi: Kırım'ın kuzeyinde ve kuzeydeki ön alanlarda, Nogayların oturdukları bölgeyi ve bozkır kısmını kapsayan bölümdür. Nogayların ve Bozkır Tatarlarının konuştuğu bu şive, Kıpçak dil özelliklerini taşır.

3. Bahçesaray (orta bölge) şivesi: Bahçesaray, Simferol, Karasubazar, Feodasiya ve Kerç gibi şehirler ile Kırım'ın dağlık kısmında oturan insanların konuştuğu şivedir. Bu şive, hem Kıpçakça hem Oğuzca dil özelliklerini taşır. Yazı dili olarak bu şive temel alınmıştır.⁴⁹

Doerfer, Çarlık döneminden itibaren yaşanan göçler neticesinde teşekkül eden yeni durumları da dikkate alarak Kırım Türkçesini, Merkezî Kırım Türkçesi (kuzey,

⁴⁷ Sevortyan, E.V., Kırım Tatarcası (çeviren: Minara Aliyeva), EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi: X, s. 329.

⁴⁸ Savran, Hülya, a.g.e., s. 2-3.

⁴⁹ Savran, Hülya, a.g.e., s. 3.

güney, doğu), Kırım Osmanlıcası (güney); Kırım Tatarcası (kuzey-batı ve doğu); Kırım Nogaycası (kuzey-doğu); Dobruca Tatarcası; Dobruca Nogaycası şeklinde sınıflandırmaktadır.⁵⁰

Kırımlıların yaşadıkları yerden sürgüne gönderilerek başka bölgelere yerleştirilmesi, göçler ve bunun gibi bazı sebeplerle Kırım Türkçesi yazı dilinde bazı değişiklikler olduğu görülür. Bu değişiklikler şu şekildedir:

Kırım Türkçesinin, XVII. ve XVIII. yüzyıllardan kalan en eski anıtları çağdaş Osmanlı yazı dilinin izini taşımaktadır. Sonraki dönemlerde Kırım Türklerinin yazı dilleri birliğini kaybetmiştir.⁵¹ Edebiyatın bir yönü (basın, gazete, okul kitapları) uzun bir süre Türk edebiyatının etkisi altında kalmış, diğer yönü ise değişmeden devam etmiştir. Tatar edebî dilindeki bu değişim Ekim İhtilali'nden sonraki ilk sene içerisinde de devam etmiştir, ancak 30'lu yılların ortasına doğru edebî dilin ağız değişmesi tespit edilmiş ve Kırım Tatarcası yazı dilinin Rus grafik temeline geçişinde yeni Kırım Tatar edebî dilinin önemli özellikleri oluşmaya başlamıştır.⁵²

Kırım Türkçesinde, Kırım Hanlığının ilk yıllarında, Kıpçak Türkçesinin hâkim olduğu bir yazı dili kullanılıyordu. Ancak, I. Mengli Giray'ın Fatih Sultan Mehmet ile anlaşarak Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra İstanbul Türkçesinin edebî, hatta resmi dil haline geldiği görülür. İsmail Gaspıralı 22 Nisan 1883 yılında çıkardığı Tercüman Gazetesi'nde ve daha önce yayımladığı risalelerde İstanbul Türkçesini kullanmıştır.

1928'de Akmesic'te toplanan "Kırım Tatar Edebî Dilinin İmlası Üzerinde Birinci İlmi Konferansı"nda, step ve dağ bölgeleri arasında kalan şeridin, Orta Yolak ağızı da denen Bahçesaray ağzının yazı dili olmasına karar verilmiştir.

⁵⁰ Doerfer, Gerhard, Kırım Tatarcası (çeviren Mustafa Argunşah), Türk Dünyası Araştırmaları, 1995, sayı:94, s. 177-203.

⁵¹ Sevortyan, E.V., a.g.e., s. 329.; Türk Ansiklopedisi, Kırım Tatarcası, MEB, c. 22, s. 64.

⁵² Sevortyan, E.V., EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi: X, s. 429.

Kırım Tatarları, Hanlık döneminden itibaren Arap alfabesini kullanmışlarsa da, 1924 yılından sonra Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş konusunda ciddi tartışmalar yapılmıştır.⁵³

Sovyetler Birliğinde 1928'e kadar Arap esaslı eski alfabeyle kullanan Kırımlılar, 1938 yılına kadar da Latin esaslı bir alfabe ile yazmışlar ve ondan sonra da, diğer Türk halklarında olduğu gibi, bugün kullandıkları Kiril harflerini kabule zorlanmışlardır.⁵⁴ Bu alfabe 59 yıl kullanıldıktan sonra 1992 tarihinde Kırım Tatar Millî Meclisi'nin de onayıyla, Latin alfabesine geçiş kararı alınmıştır. Hazırlanan Kırım-Latin alfabesi taslağı, Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Heyeti tarafından 9 Nisan 1997'de resmen onaylanır ve kullanılmaya başlanır.⁵⁵

Kırım Türklerinin 1938'de kabul edilen alfabesi 37 işarettir.⁵⁶

A	A a	p	П п
B	Б б	r	Р р
V	В в	s	С с
G	Г г	t	Т т
Ġ	ГЪ гъ	u	У у
D	Д д	f	Ф ф
E	Е е	h	Х х
Yo	Ё ё	ts	Ц ц
J	Ж ж	ç	Ч ч
Z	З з	c	ДЖ дж
İ	И и	ş	Ш ш
Y	Й й	şç	Щ щ
K	К к	kalınlık işareti	Ъ ъ
L	Л л	incelik işareti	Ь ь

⁵³ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 20.

⁵⁴ Öner, Mustafa, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK Yay., Ankara, 1998, s. XXV.

⁵⁵ Şirin User, Hatice, a.g.e., s. 247- 248.

⁵⁶ User, Hatice Şirin, a.g.e., s. 246.

М	М м	е	Э э
Н	Н н	уу	Ю ю
Ñ	НЪ нъ	уа	Я я
О	О о		

Kırım Tatar dilinde 35 tane harf ve 2 belirtme işareti vardır. е, ё, ю, я harfleri ye, yö, yu, ya birleşmelerini ifade eder. İki işareten oluşan гъ, къ, нъ, дж harfleri ise birer sesi ifade ederler.

Kırım Türkçesi edebî dilinde a, e, ı, i, o, ö, u, ü olmak üzere 8 tane ünlü vardır. Bu sesler yazıda şu on harfle ifade edilir: a, я, o, y, ы, ё, ю, и, е, э.⁵⁷ ö ünlüsünü karşılamak için kelime başında yo-/yö- hecelerini karşılayan ё işareti kullanılır. ü ünlüsü için de kelime başında yu-/yü- hecelerini karşılayan ю işareti kullanılır.⁵⁸

Ünsüz sesleri göstermek için 25 tane harf vardır: б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, нъ, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, дж, ш, щ, ю, я. Bunlardan ц, щ harfleri sadece Rus dilinden girmiş sözlerde kullanılır.⁵⁹

Kiril tabanlı Kırım alfabesinde, sedalı arka damak patlayıcısı ğ'yi karşılayan гъ, bu ünsüzün sedasız karşılığı k'yi karşılayan къ, sedalı arka damak nazali ñ'yi karşılayan нъ ve sedalı diş damak patlayıcısı c'yi karşılayan дж işaretleri, hem diğer Türk topluluklarının kullandığı alfabelerdeki denkleriyle uyum oluşturmadıkları hem de diagramlardan oluştukları için, okuma yazma güçlükleri doğurmaktaydılar.⁶⁰

Kırım Türkçesinde kapalı e (ё) ünlüsü saklanmamıştır. Buna karşılık ünsüzler bakımından Kırım Türkçesi öbür Türk diyalekt ve ağızlarına benzer. Kırım Türkçesinde ñ sesi olduğu gibi kalmıştır.⁶¹

⁵⁷ Memetov, A., Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı, Taşkent 1984, s. 7.

⁵⁸ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 21.

⁵⁹ Memetov, A., a.g.e., s. 9.

⁶⁰ Şirin User, Hatice, a.g.e., s. 246.

⁶¹ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 64.

Bütün Türk dillerinde olduğu gibi Kırım Türkçesinde de damak uyumunun olduğu görülür. Buna göre sözün birinci hecesinde bulunan ünlü ikincisini belirler. Yani birinci hecedeki ünlü ince ise, ikincisi de ince, kalın ise ikincisi de kalın olur. Damak uyumundan başka bazen dudak uyumunun da görülmesi mümkündür. Buna göre o, ö, u, ü gibi dudak ünlüleri bir sözde tekrarlanırlar.⁶²

Kelime başında daha çok tonsuz sesler *k* ve *t* kullanılır. Bu bakımdan bu dil Kıpçak grubuna girer. Ancak içinde Oğuz grubuna ait bazı özellikler de bulunur. Bunlardan *köl* “göl”, *kizli* “gizli”, *tört* “dört”, *tıñla-* “dinlemek” yerine *göl*, *gizli*, *dört*, *diñle-* kullanılması Oğuzca’nın özelliğidir. Kelime başında *m* yerine *b* sesinin kullanılması da Oğuzca’nın özelliğidir: *biñ*, *boyun*, *burun*, *boynuz* gibi. Kırım’da kullanılan *ol-* da Oğuzcadır.⁶³

3. KIRIM EDEBİYATI

Kırım edebiyatı halk edebiyatı ve klasik edebiyat olarak iki yönde gelişti. Kökeni çok eski zamanlara kadar giden halk edebiyatı, türküler, bulmacalar, atasözleri ve özellikle kahramanlık destanlarıyla gelişti. Destanların belli başlıları Edige, Çora Batır ve Halim Aydamak’tır. Klasik Kırım edebiyatı XV. yüzyıla kadar Altın Ordu topluluğu içinde Çağatay lehçesiyle gelişti. XV. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Türkçesi edebiyat diline hâkim oldu.⁶⁴

Kırım’da ilk edebi ürünler hanlık sarayında hanlar ve prensler tarafından yazılmıştır. Resmî belgelerde kullanılan dil, Uygurca kelimelerle karışık bir Kıpçak lehçesidir. Ancak, edebî eserlerin dili Osmanlı Türkçesinin baskısı altında kalmaktan kurtulamamıştır.⁶⁵

Zühâl Yüksel Kırım Türk edebiyatını altı döneme ayırır:

1. Hanlık Dönemi

⁶² Çobanzade, Bekir, Kırım Tatar İlmîy Sarfı, Simferopol 2003, s. 44.; Memetov, A., a.g.e., s. 14-15.

⁶³ Sevortyan, E.V., a.g.e., s. 331, 332.

⁶⁴ Meydan Larousse, İstanbul 1972, s. 250.

⁶⁵ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

2. Rus İstilası Dönemi
3. Tercüman Dönemi
4. 1905–1917 Dönemi
5. 1917–1944 Dönemi
6. 1944’ten günümüze kadar olan dönem.

1. Hanlık Dönemi

XV. asırdan itibaren Kırım’da Mengli Giray ve Hüseyin Kefevî (15. asır), Bora Gazi Giray (Gazaî) ve Rammayıl Hoca (16. asır), Âşık Umer, Mustafa Cevherî, Leyla Bikeç, Âşık Arif, Can Muhammed ve Edip Efendi (17. asır) gibi ünlü şairler yetişir. Fakat Kırım Hanlığı devrinde burada yetişen şairlerin eserleri Potemkin’in Karasu’da katliam yaptığı senelerde gasp olunmuş ve nihayet Han Saray’ın Rus ordusu tarafından yağma edildiği zaman oradaki mükemmel kütüphane de yok edilmiştir. Bu yüzden, bu dönemde şiir yazan şairlerin eserlerinin tamamı bugün elimizde mevcut değildir.⁶⁶

Kırım hanı I. Mengli Giray’ın birtakım şiirler yazdığını biliyoruz.⁶⁷ Tarihçi Seyyid Mehmed Rıza “Es’seb’u’s-Seyyare” adlı eserinde Mengli Giray’a ait mısraları naklederken; Han’ın ilim ve edebiyata çok meraklı olduğunu ve her zaman şiirle uğraştığını bildirmektedir.⁶⁸

Mengli Giray’ın oğlu Saadet Giray (1523–1532) da bir şair idi. Onun kardeşi I. Sahip Giray (1532–1551) ve I. Devlet Giray (1551–1577) da şair olarak tanınmışlardı. Ancak bütün Kırım hanları arasında I. Devlet Giray’ın oğlu II. Gazi Giray (1588–1596 ve 1596–1607) şair olarak özel bir yer tutmuştur. Divan sahibi bir şair olan II. Gazi Giray, Fuzulî’ye nazireler de yazmıştır. Onun lirik şiirlerinin bir bölümü de Osmanlı Türkçesi veya Osmanlı Türkçesine yakın bir dil ile yazılmıştır.⁶⁹

⁶⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, c: 4, Ankara, 1998, s. 260.

⁶⁷ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

⁶⁸ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 260-261.

⁶⁹ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

Bu bilgilerden Kırım Hanlarının şiire ve edebiyata oldukça düşkün olduğunu anlıyoruz. Hanlara ait bu edebî malzemeler Hanlık Dönemi Kırım edebiyatının büyük bir kısmını meydana getirmektedir.

Kırımın 1475 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmesiyle Kırım Türkçesi üzerinde Osmanlı Türkçesinin etkileri artmıştır. Siyasi olarak Osmanlı Devletine tabi olan Kırım'da kullanılan dil, Osmanlı Türkçesine bağlı olarak gelişimini sürdürmüştür.⁷⁰

Bu dönemde Girayların dışında gelişen Kırım edebiyatında da Osmanlı Türkçesinin tesirleri açık olarak görülür. Terki, Abdülaziz Efendi, Edip Efendi, Canmuhammed, Âşık Umer, Mustafa Cevheri 17. yüzyılda eser veren belli başlı şairlerdendir.

Kırım'da halk sınıflarının edebî zevkine uygun sözlü bir edebiyat da vardı. Bu sözlü geleneklerin temsilcisi *keday* ve *akay*'lardı. Kırım Tatarlarının en tanınmış kahramanlık destanları arasında Edige ve Çora Batır destanları anılabilir. Kırım'da yetişen en büyük halk şairleri arasında İşmurza Kart, Seyim Mambay, Kırtambet ve Ahmet Akay'ın adları anılabilir.⁷¹

2. Rus İstilas Dönemi

XVIII. asra kadar Osmanlı etkisinde gelişen Kırım Türkçesi ve edebiyatı 1783 yılında Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasıyla gittikçe zayıflar. Bu dönemde Kırım Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasındaki siyasî, edebî ve medenî bağlar tamamen kopar.⁷² Yarımada'nın Rusya tarafından egemenlik altına alınmasını takip eden dönemde Türkler arasında kültür alanda anılmaya değer bir hareket göze çarpmaz.⁷³

Bu dönemde medreseler kapatılmış, Kırım aydını susturulmuş ve pek çok âlim Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Çar hükümetinin istilacı siyaseti sonucu,

⁷⁰ Özyetgin, A. Melek, a.g.e., s. 14.

⁷¹ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

⁷² Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 265.

⁷³ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

Potemkin'in ve daha sonrakilerin zulmünden kan ağlayan halk, benliğini korumak amacıyla evini, köyünü, toprağını ve vatanını bırakıp göç etmeye başlar. XVIII. asrın sonuyla XIX. asrın başında meydana gelen bu ilk göç akımında yüz binlerce insan "Ak Toprak" dedikleri Türkiye ve Dobruca'ya doğru yollara düşer. Daha sonra göçler biraz sakinleşirse de durmaz. Kitleler halinde devam eden göçlerin sonucunda Kırım'da medeni ve edebi gelişme 1783'ten 1880 yılına kadar süren zorunlu bir durgunluğa itilmiş, sosyal ve siyasi hayat tamamen değişmiştir.

Aydın ve âlimlerin göç etmeleri veya susturulmaları, Kırım'da bu yüzyıllık dönem içinde Kırım Türkçesinin kültürel sahada kullanıldığını gösteren tek bir eserin bile bulunmamasına sebep olmuştur.⁷⁴

Eski yurtlarını terk eden Tatarlar, duygularını halk türkülerinde dile getirmişlerdir. Böylelikle bu dönemin en önemli türü yurt özlemini belirten bu türküler olmuştur.⁷⁵ Rus istilas döneminde eser veren şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Eşmirza Kart, Ayder Keday, Abdulla Özenbaşı, İsmetî, Alim Aydamak'tır. Gaspıralı da Tercüman gazetesinde çeşitli makaleler yazmıştır.⁷⁶ Bu dönem, medrese ve tekke çevrelerinde gelişen dinî ve tasavvufî bir edebiyat bakımından da zengindir.⁷⁷

3. Tercüman Dönemi

Gaspıralı, kendi görüşlerini yaymak üzere 1881-1882 yılları arasında Tonguç, Şafak, Kamer, Ay, Yıldız, Güneş, Hakikat ve Latail olmak üzere bir dizi broşür yayımlamıştır. 1905 devriminin yarattığı özgürlük ortamından yararlanarak çıkardığı Rusça-Türkçe Tercüman gazetesi yenileşme hareketinin bayraktarlığını yapmaya başlamıştır. Gaspıralı'nın önderliğinde açılan okullarda Rusya'nın her tarafından gelen öğrenciler bu yenileşme düşüncesini kendi yörelerine taşımaya başlamışlardır. Gaspıralı Tercüman gazetesinde yayımladığı yazılarda ünlü "dilde, fikirde, işte birlik" ilkesini yayarak Türk halkları arasında birlik ve dayanışma duygusunun yaratılmasına

⁷⁴ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 265-266.

⁷⁵ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

⁷⁶ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 266-267.

⁷⁷ Türk Ansiklopedisi, a.g.e., s. 62.

çalışmıştır. Yazar, başta kendi toplumunda olmak üzere bir dizi reformun gerçekleştirilmesini; Batılı eğitim kurumlarının açılmasını, Türk halkları için ortak bir dilin kullanılmasını, Rusya Türklerinin ekonomik durumunun düzelmesini ve ekonomik hayata katılmalarını, dinsel örgütlerin düzeltilmesini ve Türkler arasında yardımlaşma örgütlerinin kurulmasını öngörmüştür.⁷⁸

Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinde kullandığı dil, zaman zaman Kırım Türkçesine ait deyim veya kelime de kullanmakla birlikte oldukça sadeleştirilmiş bir İstanbul Türkçesidir.

Bütün Türk boylarının sosyal, siyasî ve ekonomik konularda birlik içinde olmasına çalışan Gaspıralı'ya göre dil konusu sadece Kırım halkının değil, bütün Türk dünyasının reformu şeklinde olmalıdır. Kırım'ın istiklaline sahip olduğu dönemlerden beri gerekliliğine inanılan ve çalışmalar yapılan dilde birlik fikrine İsmail Bey, hareket getirmiştir.⁷⁹

Gaspıralı'nın fikirlerini, Batının yeni ve faydalı fikirlerini öğrenip Müslüman dünyasında yaymak, eğitimi yeni usule göre iyileştirmek, Osmanlı Türkçesini, bütün Türk dünyasının anlayacağı ortak bir edebî dil haline getirmek şeklinde üç ana maddede toplayabiliriz.⁸⁰

Tercüman gazetesi ve İsmail Bey'in etrafında toplanan şair, düşünür ve yazarlar, pek çok eser yazıp çeviriler yapmışlar; Rus ve Şark edebiyatı klasiklerini Kırımlılara tanıtmışlardır. Puşkin'in, Tolstoy'un, Turgenyev'in, Çehov'un, Nevaî'nin, Nizamî'nin eserleri Kırım Türkçesine çevrilip Tercüman'da basılmıştır. Bu dönemde Abdurrahman Kırım Hacı ve Abdurrefî Bodaninskiy gibi yazarlar ve eğitimciler de oldukça etkili olmuşlardır.

4. 1905–1917 Dönemi

⁷⁸ <http://www.ismailgaspırali.org/ismailgaspırali/yazilar/tuzun.htm>.

⁷⁹ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 268.

⁸⁰ <http://www.ismailgaspırali.org/ismailgaspırali/yazilar/abercilasun.htm>.

1905-1917 arasında gelişen edebiyat Yeni Devir Edebiyatı adını alır. 1917 Devrimi Kırım Türklerinin siyasi ve sosyal hayatlarında yeni bir dönemin başlangıcı olur. Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarında Kırım'da bir ortadan kaldırma siyaseti uygulanır. 1921'den sonra Kırım'ı Tatarlaştırma dönemi başlamıştır. Kırım Türk aydınları sistemin izin verdiği ölçüde yeni Kırım Sovyet Edebiyatını meydana getirmeye çalışırlar. Bu dönemin yazarları arasında, bir kısmı inkılaptan önce de eser vermiş olan Hasan Çergeyev, Mehmed Nüzhet, Abdullah Latifzade, Ömer İpçi, Bekir Çobanzade, Yakub Şakirali ile Abdurrahman Altanlı, Ziyaddin Cavtöbeli, Cafer Gaffar, İlyas Tarhan, Irgat Kadir, Mahmud Nedim, Eşref Şemizade gibi gençler bulunur.⁸¹

Rusya'da günden güne gelişen fikir hareketleri, diğer milletlerde olduğu gibi Kırım Türklerinde de fikir hareketlerinin gelişmesinde; okuyan, düşünen insanların artmasında etkili olmuştur. Bu dönemde Alem-i Nisvan, Vatan Hadimi, Millet, Alem-i Sübyan, Uçkun gibi gazete ve dergiler çıkarılmaya başlanır.

Bu döneme katkısı olan diğer isimler Çelebi Cihan Numan, Cafer Seydahmet, Habibullah Odabaş, Cemil Germencikli, Osman Akçokraklı, Hamdi Giray Bay, İsmail Lemanov, Asan Sabri Ayvazov, Seyit Abdulla Özenbaşlı, Reşit Mediyev, İlyas Boraganski, Üseyin Şamil Toktargazi, Mitat Rifatov, Osman Zaatov, Ali Çapçakçı'dır.⁸²

5. 1917–1944 Dönemi

1917 Devrimi Kırım Türklerinin siyasi ve sosyal hayatlarında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Önce Beyaz Rus Ordusu, daha sonra ise Kızılordu Kırım'ı işgal etmiş ve Sovyet hâkimiyeti Kırım'a tam olarak yerleşmiştir.

Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarında Kırım'da tam bir yok etme siyaseti uygulanmıştır. Kırımlı aydınlar, şair ve yazarlar Kırım'da kurulan Sovyet hâkimiyetini benimseyerek halkın yeni yaşam biçimine uyum sağlamalarına yardımcı olmuşlar ve

⁸¹http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/%C3%87a%C4%9Fda%C5%9F_K%C4%B1r%C4%B1m_T%C3%BCrk_Edebiyat%C4%B1

⁸² Yüksel, Zühal, a.g.e., s. 270-276.

eserlerinde sosyalizmin getirdiği değişiklikleri işleyerek halka sunmuşlardır. 1921'den sonra ise Kırım Türk aydınları sistemin izin verdiği ölçüde milli kültürün gelişmesi için, Kırım halkına hitap edecek Kırım Sovyet edebiyatını meydana getirmeye çalışmışlardır.⁸³ Kırım Türk okuyucuları ihtilal öncesi şair ve yazarlarının eserlerine ve genellikle 1920'lerde ve 1930'larda Sovyet rejimi şartları altında yazılan eserlere büyük rağbet göstermeye devam etmektedirler.⁸⁴

Bu dönemde edebi eser verenler, inkılâptan önce de Kırım'da faal olarak çalışan Asan Çergeyev, Mehmed Nüzhet, Abdulla Latifzade, Umer İpçi, Bekir Çobanzade, Yakub Şakirali gibi edipler ile Abdurrahim Altanlı, Ziyaddin Cavtöbeli, Cafer Gaffar, İlyas Tarhan, Irgat Kadir, Mahmud Nedim, Eşref Şemizade, Kerim Camanaklı, Gafar Bulganaklı gibi isimlerdir.⁸⁵

Kırım'da yetişen en büyük şairlerden ve en iyi dil bilginlerinden birisi Bekir Sıtkı Çobanzade'dir. Kendisinin Türk dili ve edebiyatı, tarihi sahasında çok fazla çalışmaları bulunmaktadır. Bu büyük Türkolog, âlimliği kadar şairliği ile de ün kazanmıştır.⁸⁶

6. 1944'ten Günümüze Kadar Olan Dönem

Stalin döneminde yaşanan katliamlar, Kırımlı aydınların hemen hemen tamamının yok edilmesi, sürülmesi veya hapishanelerde sürünmeleri sonucunda ciddi bir durgunluk dönemine giren Kırım Türk edebiyatı, 1941'de II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1944 sürgünüyle tamamen yok kabul edilmiştir.

1950'li yıllardan başlayarak Kırım Türkleri haklarını korumak ve Kırım'a dönüp orada yaşama hakkı kazanabilmek için mücadele etmeye başlarlar. Kırım'da ve Kırım dışında yetişen aydınlar, Kırım Türk konuşma ve edebi dilinin, edebiyatının ve sanatının geliştirilmesi için 1950'li yıllarda çalışmalara başlarlar. Bu canlanmada basın çok

⁸³ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 277.

⁸⁴ Hablemitoğlu, Necip, a.g.e., s. 182, 183.

⁸⁵ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 278.

⁸⁶ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 281-282.

önemli rolü olmuştur. 1957'de çıkan Lenin Bayrağı Gazetesi Kırım Türkçesiyle yayımlanır.⁸⁷

Safder Nogay, çağdaş Kırım Türk şair ve yazarlarını, daha II. Dünya Savaşı öncesi edebiyat sahasında ilk denemelerde bulunan yaşlı grup ve son on beş yılda Kırım dışında edebî faaliyete başlamış olan genç grup olarak ikiye ayırmıştır.⁸⁸

1970'li yıllarda Özbek, Kazak, Rus okullarında okuyan çocuklar artık anadillerini de öğrenmeye başlarlar. Kırım Türkçesiyle okuma kitapları ve sözlükler hazırlanır. Bu dönemde Cafer Bulganaklı, Kerim Camanaklı, Ziyaddin Cavtöbeli, Çerkez Ali, Şakir Selimov, Yunus Temirkaya, Bekir Çobanzade, Abdullah Latifzade, Şamil Aladdin, Cevdet Ametov, Abdullah Dermenci, Rıza Halid, Osman Ayder, Eşref Şemizade gibi isimler etkili bir rol oynamışlardır.⁸⁹

Kırım Türk edebiyatında bu dönemi diğer dönemlerden ayıran özelliklerden biri, nesir sahasında yapılan çalışmaların, roman, hikâye, deneme gibi türlerin oldukça gelişmiş olmasıdır. Konularını gerçek hayattan veya gerçek kahramanlardan alan hikâye türü oldukça yaygınlaşır. Sürgün hayatı yaşayan Kırım Türklerinin pek çok haklarından mahrum edildiği bir dönemde bu hayat şartlarının edebiyata da yansması doğaldır. Ancak bütün Sovyet edebiyatında olduğu gibi Kırım Türk edebiyatında da işlenen ana konu emek ve emekçidir.⁹⁰

4. YILDIZ DERGİSİ

Özbekistan'ın başkenti Taşkent şehrinde⁹¹ 1976 yılında Kırım Türkçesi ile yayımlanmaya başlanan “Yıldız” adlı yıllık yılda iki kere çıkarılırken, 1980 senesinde iki ayda bir basılan “Yıldız Dergisi”ne çevrilmiştir. 7500 nüsha çıkan dergi, genç yazarları etrafında toplamıştır. Bundan sonra yazılan roman, hikâye ve şiirlerin hemen hemen

⁸⁷ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 285-286.

⁸⁸ Hablemitoğlu, Necip, a.g.e., s. 183.

⁸⁹ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 287-288.

⁹⁰ Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 292-293.

⁹¹ <http://groups.yahoo.com/group/kirim/message/4246>.

hepsi önce bu dergide yayımlanmaya başlar. Derginin her sayısında diğer Türk lehçeleriyle yazılmış olan eserler Kırım Türkçesine aktarılarak yayımlanmıştır.⁹²

Komünist ideolojisinden arınan bu dergi Kırım Tatar dilini, kültürünü, edebiyatını muhafaza eden en önemli süreli yayın oldu. Dergide basılan makaleler arasında Kırım'daki İslâm tarihi hakkında araştırmalar, İslâm felsefesi ve pratiği hakkında teorik bilgiler ve Müslümanlığı konu alan çeşitli eserler sıkça yer almaktadır.⁹³

Dergi 1976 yılında bir adet, 1977–1978–1979 yıllarında ikişer adet yayımlanmıştır. İlk sayının redaktörlüğünü Çerkez Ali yapmıştır. Derginin diğer yöneticileri arasında Şamil Aladinov, Yusuf Bolat, A. İslamov, N. Narzullayev, Rıza Fazıl, Rıza Halid, Uriye Edemova, A.Yakubov yer almaktadır.⁹⁴

Edebi ağırlıklı bir dergi olan Yıldız Dergisi 1992 yılından sonra Kırım'da yayın hayatına devam etmiştir. Genelde hikâye ve roman tarzının ağırlıklı olarak yer aldığı dergide, parti ve hükümet organlarının kararları, çeşitli yazarların hatıraları, sohbetler, şiirler, Rusça, Özbek Türkçesi, Kazan Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden tercüme eserler, sanat yazıları yayımlanmıştır. Bünyesinde Rıza Fazıl, Çerkez Ali, Ayder Osman, Cevdet Ametov, Uriye Edemova, Şakir Selim, Zakir Kurtnezir, İbrahim Paşi, Şamil Alâdin, Abdullah Dermenci, Yusuf Bolat gibi tanınmış Kırım Tatar edebiyatçılarını barındıran dergiye zamanla daha genç nesilden Ayşe Kokiyeva, Yunus Kandım ve İsmail Kerim gibi yazarlar da dahil olmuştur.

Yıldız dergisi, öncelikle edebiyatla ilgilenenler, öğrenciler, öğretmenler, edebiyat tarihi meraklıları için Kırım Tatar edebiyatının son çeyrek asırlık geçmişi için eşsiz bir kaynaktır.⁹⁵

⁹² Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 287.

⁹³ <http://www.euronet.nl/users/sota/emel1901.htm>.

⁹⁴ <http://groups.yahoo.com/group/kirim/message/4246>.

⁹⁵ <http://www.fikirdebirlik.com/yazi.asp?yazi=200701007>.

5. METİN YAZARLARI VE ESERLER HAKKINDA KISACA BİLGİ

Çerkez Ali

Kırım Türk şiirinin gelişmesinde önemli rol oynayan şairlerden birisi olan Çerkez Ali⁹⁶ Kırım'ın Bahçesaray şehrinin Bağatır köyünde, 1925 yılında doğdu. Okumuş bir ailenin çocuğu olan Çerkez Ali çıkan savaş nedeniyle eğitimini tamamlayamamasına rağmen⁹⁷ Taşkent Üniversitesi'nde Rus filolojisi bölümünü dışarıdan bitirmiştir.⁹⁸ 1944 senesi yaşanan sürgünde, yolda annesini kaybeden yazar, Özbekistan'da iken annesinin izini bulur ve aramak için Mari Cumhuriyetine gitmek üzere yola çıkar. Ancak annesi Mari dağlarında kaybolan yazar yakalanarak sürgün kaçağı suçlaması ile "Usoldağ" kamplarına yollanır. 1957 yılında Taşkent'te çıkmaya başlayan "Lenin Bayrağı" isimli gazeteye şiir ve haber yazar. 1962'de ise "Lenin Bayrağı" gazetesinde çalışmaya başlar.

Çerkez Ali edebî eser yazmaya daha 16 yaşındayken Kırım'da başlamıştır. Onun önemli eserleri yayın işlerinde çalışmaya başladıktan sonra yazdığı eserlerdir. Bu dönemde "Uluklar" ve "Arzularım", "Sabalar Kuçağında", "Yeşil Dalgalar", "Yer Nefesi", "Sabalar Hayır", "Cumertlik", "Köz Nurlarım", "Pişkinlik" adlı eserleri yazmıştır.

Bu eserlerden çalışmamıza konu olan "Cumertlik" adlı roman Kazak, Özbek Türkçelerine ve Rusça'ya tercüme edilmiştir.⁹⁹ Eserde Sovyet döneminin yaşam biçimi, pomeşçiklere (toprak ağalarına) karşı yapılan isyanlar, çalışanın hakkını toprak ağalarının alması, devrin yenilikleri gibi konular üzerinde durulmaktadır. Romanda geçen belli başlı kişilerden Memedemin ihtiyar, onun oğulları Seit Gazi, Kurtnezir, Nimetulla ve torunu Nazim Kırım'da yaşamaktadırlar. Romanda geçen bir başka mekân ise Karakalpakistan'dır. Burada yaşayanlardan bazıları ise Nadirov Begdiyar Nadiroviç, kızı Şasenem, damadı Orazbay ve dünürü Yernazar'dır.

⁹⁶ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, c: 4, Ankara 1998, s. 290.

⁹⁷ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı yay., c: 13, s. 551.

⁹⁸ <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?yaziNo=113>.

⁹⁹ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 551.

Romanda ziraat mühendisi olan Nazim, Karakalpakistan'ın bir çölü olan Kızılıkum'u yeşertmek, orada sebze meyve yetiştirmek, amacıyla Algabas'a davet edilir. Nazim'le birlikte bütün çevre halkı Kızılıkum'u geliştirmek, insanların yaşayabileceği güzel bir yer haline getirmek için ellerinden geleni yaparlar ve sonunda da başarılı olurlar. Bunların dışında Nazim'in ilgi duyduğu iki kızla, Şasenem ve Esmâ ile olan gönül ilişkisi de romanı oldukça ilginç hale getirmektedir.

Nazim, dedesi Memedemin ihtiyarın ömründe görüp geçirdiklerini de hikâye şeklinde bir deftere kaydetmektedir. Bilgece ve yol gösterici olan bu hikâye romanın cazibesini daha da arttırmaktadır.

Huriye Edemova

Kırım Türklerinin ilk kadın yazarı¹⁰⁰ Huriye Edemova, 1938 yılında Kırım'da Baydar köyünde doğdu. Daha öğrencilik yıllarında o, ana diline ve edebiyata heveslenip, kısa hikâyeler, makaleler yazmaya başladı. 1963 yılında "Lenin Bayrağı" gazetesinde onun "Kırmızı Gül" isimli ilk hikâyesi basıldı. 1965 yılından itibaren "Lenin Bayrağı" gazetesinde çalışmaya başladı.

Huriye Edemova'nın "Kırmızı Gül", "Baş Yazısı", "Nişan Yüzüğü", "Ömürlük Yanımdasın" gibi eserleri Kırım Türkleri arasında sevilerek okunmuştur.¹⁰¹ Eserlerde gerek hadiseler, gerekse kahramanlar oldukça canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.¹⁰²

Yazarın "Baş Yazısı" adlı eserinde, insanın başına ne gelirse bunu alın yazısına yüklemesi eleştirilmiştir. Romanın kahramanlarından Emin ve Niyar farklı şekilde yetişmiş, aile yapıları birbirinden farklı iki gençtir. Niyar sevdiği genç olan Emin'den evlenmeden hamile kalır. Yaptığı bir hata yüzünden okulunu yarım bırakmak zorunda kalır. Kaynanası, kendi yaşam tarzından tamamen uzak olan Niyar'ı hiç bir şekilde kabullenemez ve olayı geliniyle oğlunu ayırmaya kadar götürür.

¹⁰⁰ Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, c: 4, Ankara 1998, s. 295.

¹⁰¹ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, a.g.e., s. 572.

¹⁰² Yüksel, Zühâl, a.g.e., s. 295.

Niyar bu ayrılıktan sonra kendisine yeni bir hayat kurar. Çalışmaya başlar, kendisini geliştirir, bir taraftan oğlunu büyütür ve evlenir. Niyar, arzu ettiklerine kavuşarak başından geçen üzüntüleri zamanla unutmaya başlar. Ancak kader Emin'i bir şekilde yine Niyar'ın karşısına çıkaracaktır.

6. METİNLERİN İŞLENMESİYLE İLGİLİ BAZI NOKTALAR

Metnin Çeviri Yazısı Hakkında Bazı Esaslar

Bu çalışmada yer alan Cömertlik romanı, Yıldız Dergisinin 1980 yılında tefrika edilen 2., 3., ve 4. sayılarından; Baş Yazısı adlı roman ise 1981 yılında çıkan 6. sayısı ile 1982 yılında çıkan 1., 2., 3., 4. ve 5. sayılarından alınmıştır.

Kiril harfli olan bu metinlerin çeviri yazısında Reşit Rahmetî Arat'ın ilmî çeviri yazı alfabesi esas alınmıştır. Dizin bölümüne kolaylık sağlaması amacıyla bu bölümde metinlere satır numaraları verilmiştir. İlk roman olan "Cumertlik" 9.020 satırdan, ikinci roman olan "Baş Yazısı" 4.167 satırdan olmak üzere, tüm metinler toplam 13.187 satırdan oluşmaktadır.

Metin Türkiye Türkçesi Karşılığı Verilirken Esas Alınan Bazı İlkeler

Bu bölümde metinler Kırım Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Metinlerde geçen coğrafya, kişi isimleri değiştirilmeden kullanılmıştır. Yine sovhöz, kolhoz gibi bazı Rusça kelimeler, ya da yabancı dildeki bazı isimler (bitki isimleri vb.) değiştirilmemiştir. Anlamı bulunamayan kelimeler ise italik olarak yazılmıştır.

Dizin Hazırlanırken Esas Alınan Bazı İlkeler

Bu bölümde metinde geçen kelimelerin kök veya gövde şekilleri madde başı olarak verilmiş, aldıkları ekler madde altına alfabetik olarak sıralanmıştır. Yine *evli-barklı*, *ağlay-ağlay*, *küle-küle* gibi tekrarlar da madde başı olarak alınmıştır. Kelimelerin geçtiği satır numaralarından önce, metinde kaç defa geçtikleri parantez içinde belirtilmiştir. Sözlüklerde anlamı bulunamayan kelimelerin karşısına ise ? işareti koyulmuştur.

yardım etmek, haber etmek, malum olmak, namaz kılmak gibi birleşik fiillerin yardımcı fiilleri dizinde eklerden sonra yer almaktadır.

Kırım Türkçesinde geçmiş zamanı karşılamak için kullanılan -ğan, -gen; -қан, -ken eki ile partisip (sıfat fiil) olarak kullanılan -ğan, -gen; -қан -ken eklerinin karışmasını önlemek amacıyla bazı ayırt edici kısaltmalar kullanılmıştır. Geçmiş zamanı karşılamak için kullanılan -ğan, -gen; -қан, -ken ekini belirtmek için “(zm.)”, partisip olarak kullanılan -ğan, -gen; -қан -ken ekini belirtmek için “(pr.)” kullanılmıştır.

Yine -may, -mey gerundium (zarf-fiil) eki ile şimdiki zamanın olumsuz şeklini oluşturan -may, -mey ekinin (olumsuzluk ifadesi veren -ma, -me eki ile -y şimdiki zaman ekinin birleşmesiyle oluşmuştur) karışmasını önlemek amacıyla, gerundium olan -may, -mey eki “(gr.)”; I. tip şimdiki zamanın olumsuz şeklini oluşturan -may, -mey eki ise “(zm.)” şeklinde belirtilmiştir.

Kırım Türkçesinde gelecek zaman ve partisip görevleriyle kullanılan -caķ, -cek ekleri için de karışıklığı önlemek amacıyla yine aynı kısaltmalar kullanılmıştır.

Kök ve ek arasına giren yardımcı vokaller ve konsonantlar, hiç bir gramer vazifesi üstlenmedikleri için dizinde gösterilmemiştir.

Kırım Türkçesinin tasvirî fiilleri olan *al-, bar-, başla-, ber-, çık-, kel-, ket-, kal-, koy-, ol-, otur-, taşla-, tur-, yat-, yiber-, yür-* asıl fiillerle birlikte aynı maddede yer almıştır.

METİNLER

KIRIM TÜRKÇESİ METİN

Çerkez – Ali

CMERTLİK

Deħkan cavun körse tınadı,
Çoban canın berse tınadı.
(Karaçalpağ atalar sözü).

BİRİNCİ BAB

Küz. Bağçalarda soñki rozmarinler, bağlarda soñki salqımlar üzölmekteler. «Aq altın» tarlalarında mavı gemiler yaldamaqtalar. Yol boylarındaki toqalbaş dutlar taze fişqınlar atqan, şamar kibi iri yapraqlar açqanlar. Birinci küz yağmurından soñ, tozdan arıngan bu yapraqlar öyle dölber sararganlar ki, qoluña alıp, betiñe, dudaqlarıña sıypaycağıñ kele. Olar altın küzniñ yaraşığı – qocaman dağ emenleriniñ yapraqlarını añdırılar.

Gazik biraz vaqıt ketken soñ, közüñ ögünde başqa manzara peyda ola. Çökürleñip qalğan kıyış-qambur qarağaçlar, kiyik cidalar... ve niayet soñsız, sıñırsız çöl. Sovqoz merkezi vaqtınca evelki At-çapar avlında yerleşken. Rayon merkezinen At-çaparnıñ arası maşınanen yarım saatlıq yol. Gazik aşıqmay. O saksavul, cingıye, jantak ösümlüklerinen bezengen barqanlar arasından burulıp kete, kimerde közden gayıp ola, kimerde ise kene közüñ aldında peyda olup, güya dalğalı deryada yaldağan yelkenli qayıqñı añdırıa.

At-çapar avlı sanarsıñ dünyanıñ bir çetinde yerleşken. Bu yerden o yaqta ne köy bar, ne şeer. Qızıl-Qum diyarı başlay.

Nadirov Begdiyar Nadiroviç maşinasından tüşkende yatsı maali edi. Onıñ direktorlıqtan ketecegini işitken adamlarıñ aman-aman episi bu yerge toplanğanlar. Bazıları darqalıp ketseler de, bazıları inatlıqnen direktorñı beklediler. Uzun boylu, esmeri yüzlü, arıq çereli, lakin sağlam muçeli Nadirov idare aldında toplanğan adamlarğa mavı közlerini tiktı ve bir saniye ayak üstünde qatıp qaldı. Olarñıñ ne beklegenlerini, ne içün toplanğanlarını añlap olamadı.

–Selam, ne keldiñizder?- dedi o qaşlarını sıtıp.

Adamlar indemediler. Nadirov idarege doğru adımladı. Kabinetiniñ qapusını açtı, yarıqlarñı yaqtı ve plaşcını çıkarıp ağaç asqıçqa ildi. Onıñ artından Yerpulatov Tolubay kirdi. Sovqoz partiya komitetiniñ sekretarı Yerpulatov mında birinci kelgenlerden olup, Nadirovqa bütün hocalıq ve teşkilatıy işlerde can-göñülden yardım ete, onıñnen aqıl tanışa, subetleşe ve başlangan birde-bir işiniñ neticesini körmegence közüne yuqu kirmey. Nadirov özüniñ partiya işleri reberinden pek hoşnut. Ekisiniñ tabiatı bir, göñülleri yaqın ve açık. Yerpulatovniñ boyu da Nadirovdan qalışmay. Çoban

30 yurtunda doğup ösken qara saçlı, keñ cavurlı, bu qırdıjman Nadirovniñ yanında oğlu kibi körünse de, öz aqlı, tecribesi ve bilgisinen adamlarnıñ ürmegini qazandı. Eñ müimi şunda ki, bu qocaman hocalıqlıñ şorbacısı, ayvanasravcılıqta çoqtan saç-saqlı ağarğan direktor Nadirov Begdiyar Nadiroviç de onı sevdi, onıñle birlikte üç yıldan beri muabbet çalışıp kelmekte.

35 –Bu maalde o kişilerge ne kerek olğan, aytnı kirsinler, - dedi direktor qarşısında indemey turğan Yerpulatovni körüp.

–Olarga bir şey kerekmey, Begdiyar Nadiroviç. Siz yeriñizde qaldıñızımı, qalmadıñızımı?

–Ya qalmasam ne olğan, dünya benim üstümde qurulğanımı?

40 –Er kes özüne layıq işte çalışmalı.

–Ya beceralmasa?

–Sebebini bilmek kerek.

–Yaşşı, yaşşı. Yernazar mindamı? Aytçı kirsin.

Yernazar Qulametov direktorniñ çağıracağını bile edi. O bugünkü vaqıada er
45 kesten ziyade özüni qabaatlı sayar. Doğru. Onıñ fermasında bu yıl işler martaval. Baarge yakın pek çok qoyun qayıp etti. Qalğanları ise taqatsızlıqtan keregi derecede qozulap olamadılar. Et, yün planı tolmağan soñ, qarakül aqlında söz yürsetmege acet qalmay. Ne içün? Sebebi nede? Mina bu meseleler onı bütün yaz raatsızladı. Böyle allar yalıñız Yernazarıñ fermasında olmadı. Diger çobanlarda da işler pek yaşşı degil edi. Mina ne
50 içün Nadirov özüni işten boşatmasını istep bugün ministrlikke bardı. Lakin tek bu sebep degil edi.

–Yazıq degilmi sizge, million gektar boş otlaqlar? Bu teklifni bizge bergenlerden birincisi siz özüñiz degil ediñizmi, Begdiyar Nadiroviç? Boş çöllerni insağa hizmet ettireyik, o qumluqlarda fermalar açayık, çobanlar öz mallarını bol-sal
55 otlatsın, bu bizge tabiat bahşıdır, bundan faydalanmağa tırışayık, degen siz degil ediñizmi? Qum çölü ortasında eski At-çapar avlı yerine yañı sovhoznıñ temelini tiktıñiz. Onıñ sıra-sıra binaları, yeşil soqaqları, acaip adamları yazıq degilmi sizge Begdiyar ağa? – dediler oña.

60 Nadirov ömüründe başını aşağı askan adamlardan değil edi. Şimdi onun başı sarıklık yüzü sıtık. O biraz indemey oturdu ve başını yavaştan köterip, - yazık, - dep bir söznen cevaplandı.

Yazık olsa, yerinizge kaytıp barınız. İşleñiz. Yardım etermiz!

Ministrlikte bu kadar laf oldu.

Yernazar şimdi onun aldında ev başkan cinayetçi gibi tura edi.

65 –Ne katıp kaldıñ aldında, - dedi Nadirov başını kötergeninen. – Tışta meni sağınanlar olsa, ayt, kirsinler!

70 Sovhoznıñ kan damarını teşkil etken hadimlerniñ ekseriyeti direktorniñ kabinetine toluştılar. Olarnıñ arasında baş zootehnik, baş ekim, baş agronom, ferma müdirleri, brigadirler ve uzak otarlardan kelgen bir kaç çoban bar ediler. Bu adamlar üç yıl evelsi Begdiyar Nadiroviñniñ teklifinen, onun şahsiy davetnameleri ve körüşip subetleşüvleri sayesinde At-çapargâ keldiler ve bu yañı karakülcilik sovhoznıñ temel taşını koydılar. Respublika ükümeti olarnıñ bu mesul ve müim işine yakından yardım kösterip turdı. Pek çok para ayırdı. Qurucılık materiallarınan temin etti. Kadrlar yolladı. Etraftaki kolhozlarda, otlaqsız yerlerde kısılıp qalğan küçük fermaçıqlarnıñ imayesinde 75 olğan mallarnı çobanlarınan beraber mında toplamağa ve zeman talaplarına cevap bere bilecek kibi büyükten-büyük merkezleştirilgen ayvanasravicilik bazası meydana ketirmege yardım etti. Bu işlerniñ başına respublika köy hozaystvosı ministrliği özüniñ eñ tecribeli hadimlerinden biri Nadirov Begdiyar Nadiroviñni tain etti.

80 Üç yıl içinde ne yapmak mümkün ise, episi artkaçınen yapıldı. Sovhoz merkezi quruldı. Uzak fermaların temeli qoyuldı. Çobanlar tapıldı, otlaqlar belgilendi ve daa nice-nice işler yapıldı ve yapılmakta. Öyle olğanda Nadirovni bugün ministrlikke barmâğa ne mecbur etti?

85 Mına ne içün adamlar idare aldında toplandılar. Olar Nadirovniñ işten ketecegi aqqında yalan-yañlış laflar işitip bu yerge keldiler. Kün boyu çeşit derelerden suv ketirip, çeşit fikirler, çeşit uydurmalar içinde miyelerini yordılar. Yernazar böyle laflarğa çok koşulmadı. O adamlardan ep çetlep yürmege tırıştı. Ne kadar tırışsa da, adamlar kene onun etrafına toplana, ondan bir ağız laf eşitmek isteyler. Mesele şunda ki, Yernazar direktorniñ qudası ola. Eki yıl evelsi Yernazarın oğlu Orazbay Nadirovniñ birden-bir kıızı Şasenemge evlendi. Eki quda. Biri direktor, digeri ferma müdiri. Kel-

90 kelelim, Orazbay ikinci fermada brigadir oldu, Şasenem ise meditsina institutı bitirip kelgen soñ, bu fermanıñ medpunktında ekim olaraq çalışıp başladı. Yaş aileniñ sevgisine «şeytan» qarıştı. Bir kün Şasenem babasına ağlap keldi. –Medeniyetsiz adam eken Orazbay, -dedi o sürmeli közlerini sürtip.

–Medeniyeetni, kızım, şimdi çeşit türlü añlaylar, sen onıñ kusurını nede köresiñ?

95 –dedi babası.

–O zeman adamı degil.

–İçemi?

–Yok.

–Kezemi?

100 –Bilmeyim, aqqını yemem. Hastalığı savuşқан soñ tütünni de taşıladı.

–Bu seniñ zoruñdan olsa kerek, -dep külümsiredi babası.

–Ne ise, bu işte sözüm keçti.

–Ya daa nege sözüñni keçiralmaysıñ?

105 –Aydı şunu baba, siz bir vaqıt benim tarafımdan olmaıysıñız. Anam meni doğru añlay, - dedi Şasenem.

Begdiyar Nadiroviç kızınıñ darılıp çıqqanına emiyet bermedi. Divar boyu töşelgen minder üstüne uzun ayaklarını sozıp yanbaşladı. Koltuğı astına batıp ketken puf yastıqnı bir kaç türlü aylandırsa da, aşınmadı, alçaqlıq etti.

110 –Şasenem! –dep kıçırdı o aşşanege çıkıp ketken kızınıñ artından. Qapunıñ perdelerini çetke kaqıp yıldırım tezliginen kırmızı yüzlü, semiz, lakın özünü tertipli tutқан atlas halatlı bir kadın peyda oldı.

115 –Yastıqnı ber, -dedi. Nadirov kim kirgenini eslemey. Bu direktornıñ qadını Galiya Abdulina edi. O krovat üstünde tertipnen tizilip qoyulğan yastıqlardan birini alıp fırlattı. Yastıq direktornıñ başı ucuna kelip yalpandı. Begdiyar Nadiroviç aylanıp baksa, yanında qadını Galiya tura.

–Men seni Şasenem belledim, - dedi o yastıqnı koltuğı astına tıqıp.

–Seniñle Şasenem degil, şeytan bile bir saniye dayanıp oturalmaz, - dedi Galiya qalın qaşlarını tüyip.

–Ya sen otuz yıldan beri dayanasıñ da, - dedi Nadirov suvuqqanlıqnen.

120 –O benim insaniyetligim, benim yaşıllığım sebebinden oldu. Şasenem öksüz
kalmasın dep dayandım. Ama sen onıñnen bir daqıka bile insan kibi laf etalmaysıñ. Sen
nasıl babasıñ! Olarnıñ yaşayışını tüşünmeysiñmi? Kızıñ ateşlerde yana, alevsiz yana!..

–Mına şimdi Şasenemnen laf ettim, aqkımnı aşama, aqayınıñ medeniyetsizligine
şikayetlene. Evlerinde radiola olsa, televizor gece-kündüz kösterip tursa, gaz sobaları
125 olsa, qum sahrası içinde daa nasıl medeniyet kerek eken seniñ Şaseneñe?!
–Medeniyet tek şu gaz sobasındamı? Medeniyet insannıñ özünde – anıñda,
qanında, atqan adımında... Vay, vay!
–Kes yeter! Men elli beş yıl mınavı ayaklarımnen qum taptap yürgen insanım,
medeniyetsizligime kimse şikayet etmedi.

130 –O da benim sayemde, maña şükür de!
–Şükür etmesem gül kibi Şasenemiz de dünya yüzü körmez edi.
–Gül kibi ama, jantax yerine körmeyler.
–Ne olğan şulargâ, maña bilmek mümkünmi, Galiya?
Begdiyar Nadiroviçniñ biraz yımşaganını sezgen Galiya apa eriniñ yanına tiz
135 çöküp oturdı. Onıñ yarı qara, yarı beyaz saçlarını mañlayı üstünden köterdi. Çalargan,
qıvurçıklangan yünlü köküsi üstüne yımşax qolunı qoydı.
–Menim saç kestirgenim kaç yıl oldu, aqay? Otuz yıl barmı?
–Sayğanım yok, belki ziyadedir.
–O vaqıtlarnı özün bilesiñ. Saç kestirmege, yeñsiz anter kiymege şeriat müsaade
140 etmey edi. Ama bir-birimizni añladık. Etrafımızdaki adamlar başta menden saqlansalar
da, soñundan episi dostlarımız oldılar. Ama, Şasenemniñ Orazbayı buña başqaca baqa.
Bugünki zamanda oña saç kestirtmey, tırnaq boyatmay, qaş yaqtırmay. Bu ne demek?
Bu zeman adamına yaraşqan şeymi? Tüb kiyimler qadınga ne qadar yaraşıqlıq, ne
qadar naziklik, dülberlik bere. Bizim kiyev ondan da bir şey añlamay. Mına Şasenem ne
145 içün tarsıqa. O yaş qadın. Kiyinmek, körünmek istey. Saña bu şeylerni añlatmağa yüzü
barmay. Babam meni añlamay, dep ökünip ağlay.
–Yaşşı, Galiya. Men o feodalnen laqırdı eterim. Lifçikten añlamasa da, añlağan
şeyi bar o banditniñ. Nadirov açuvından ağızından çıqıp ketken lafıñ farqına barmadı.
Galiya Abdulina eriniñ ağızından böyle laf daa işitmegen edi. Begdiyar
150 Nadiroviç bundan başqa bir söz daa aytmadı. Çırayı külmedi. Qadınıñ mülâyim

lafları, nezaketli erkelevleri de oña tesir etmedi. Tübünden avdarılğan direk kibi sozulıp yattı. Sabası gazikke minip doğru ministrlikke ketti.

155 Mina, şimdi onıñ kabinetinde, keç maalde adamlar ağızlarına suv alğan kibi indemey oturalar. Episiniñ diqqatı Nadirovda. Lakin iç bir adam ondan evel söz başlamağa cesaretlenmey.

160 Nadirov sözge pek usta adam degil. Aytacaq şeyini çok aylandırıp, çok ezgelep oturmay. Doğrudan-doğru aytıp taşlay. Ebet, onıñ işi öyle. Çok sozğalap yürmege vaqtı yok. Asıl iş adamında bu yaǵşı bir hususiyet. Er soy iş özünüñ aqibetinen yekünlene. Hususan köy yerinde. Yağmur, qar yağmazdan evel piçen çalmağ, kurutmağ, taşımağ kerek. Pişken ekinni yer-yemişini vaqtında tımar etmek kerek. Böyle vaqıtta yolbaşçı tez ve aqıllı areket etse, köylü onıñ yañılışını da, doğrulığını da köre ve bir sözsüz işke kirişe. Ama köylünüñ psihologiyasını anlamağan reber çeşit türlü boş laflarnen onıñ keyfini boza, ökesini qozğalay, işlep turğan yerinde qolundan senegini taşlamağa mecbur ete. Nadirov böylelerden degil. O adamnıñ yüzüne bir baqqanda lafını qaydan 165 başlaycağını bile ve qarşısındaki adamğa itiraz etmege şey qalmay. Elbette, köylünüñ arzu-istegini tüşüncesini, hayalını keregi kibi bilgen reber köy hizmetini de bütün beşaretlikleri ve inceliklerini bilmek borclu. Begdiyar Nadiroviç elli yıldan ziyade ömürini köyde keçirdi. O Yañı-darya boylarında köçebe ailede doğdı. Malnıñ, hususan qoyun ayvanınıñ nasıl asralğanını balalıqtan körıp öğrendi. Qoyun sürüsü artından yazda 170 sıcak qum üstünde, qışta buzlu qum üstünde yalın ayak, yalın baş yürdi. Eñ büyük zevqı eşek mingende oldı. Soñra deve, daa soñundan at minip yürdi.

175 Oktabr küneşi Yañı-darya boylarına da al nurlarını saçtı. Qırcıman Begdiyar oqumağa, yazmağa öğrendi. Köy hozaystvosı institutını giyabiy bitirdi. Çok yıllıq tecribesini ilimnen baqladı, partiya ve devlet işlerinde çalıştı. Qızıl-qum boşluqlarını insağa hizmet ettirmek onıñ ebediy hayalı oldı. «Million-million gektar çöl bom-boş. Mina qayda mal cayratmağa yer. Anda o kimseniñ mecasından keçmez, kimseniñ bağı-bağçasına kirmez, bostanını taptamaz, ekini yemez. Mevlamnıñ çölü, ne başı bar, ne soñu... » İşte bu hayallar onı doğma yerlerine – Yañı-darya boylarına, uzak Qızıl-qum diyarına alıp keldiler.

180 Nadirov qarşısında indemey oturğanlarını yorgun közlerinen süzip çıktı.

–Diñleyim sizlerni, ne demek isteysiñiz? – dedi o tekarar külümsirep.

–Biz bir şey istemeyimiz. Tek çalışmaq isteyimiz, - dedi oturganlardan birisi.

–Lakin siziñle beraber, - dep qoştı digeri.

–Dünyada daimiy bir şey yoqtır, er şey deñişip tura, - dedi Nadirov

185 Yernazarovğa taraf keskin nazar taşlap.

–Ama bizim içün siz deñişmemek kereksiz, Begdiyar Nadiroviç, - dedi bir kaç ses.

–Biz mında siziñ tevsiyeniñzen keldik, endi bizni taşlap ketecek olasız mı? – dedi digeri bir ses.

190 –Yeter, kesin artını. Men iç bir yerge ketecegim yoq, ketmekni de tüşünmeyim, - dedi Nadirov adamlarğa ciddi baxıp. – İşlep keldik, işleyecekmiş! Em daa yaqşı işleyecekmiş. Bu sovhozdan da büyüğini teşkilatlandıracağımız. Yavaş-yavaş Qızıl-qum diyarını boysındıracağımız. Ketmek ketmemek meselesini men al etmeyim. Partiya qayda yollasa, men anda olmaq borclum. Añlaşılarmı?

195 –Yoq, añlaşılmay. Bizge lafınıñ doğrusını aytıñız. Kerek olsa epimiz toplanır da barıp partiyağa aytırmız, - dedi artta oturgan çobanlardan birisi.

Nadirov küldi. Onıñ betinde bu adamlarınıñ köstergen samimiylik duygularına nisbeten nurlu çizgiler peyda oldılar.

–Yaqşı, dostlarım, yaqşı. Siziñ kibi adamların çalışmaq mümkün. Bugün

200 ministrlikte benim qulağımnı yaqşı burdılar. Degil işten ketüv, bu yıl küzden başlap yañı teşkilatıy işlerni oğraşmaq kerekmiş. Yañı-yañı otarlar açacağımız. Biz, yerli halk evel-ezelden berli yalıñız et aşap alışqanımız. Bu, elbette, yaqşı şey. Lakin meyva da aşamalı. Bizim bala-çağalarımıznıñ yer-yemişniñ ne ekeninden haberleri yoq. Biz de başqa yerlerde olğanı kibi çeşit sebze ve yer-yemişler yetiştirmek borclumuz.

205 Sovhozımıznıñ ortasından kanal keçe. Suv bol. Ama bağçamız da yoq, bağımız da. Bir soğan içün, bir kilo alma içün bazarğa baramız. Bazarğa barıp kelmek içün eki kün gayıp etemiz. Uzaq otarlarımızda ise, çobanlarımız yer-yemişni yılların körmeyler, doğrumı? Mina aldımızda turgan ciddi meselelerden biri de budır. Çobanlar yemişke degil de, yemiş çobanlarğa barmaq kerek. Daa doğrusı otarlarını yanında bağçalar

210 yaratılmaq kerek...

–Bunu men bilmeyim, Begdiyar Nadiroviç, - dedi ikinci çoban. – Menden et sorañ, yün sorañ, teri sorañ...

Şu arada, akşamdan beri sıkıntı içinde oturan adamlar ne ise, episi ağızlarını açıp külip yiberdiler. Bu külkü çobannın degenine razılık bildirmek edi.

215 –Pek doğru, Begdiyar Nadiroviç, - dep külkünü kesti Yerpulatov. – Bizim topraklarımız daa açılmağan hazine dir. Sovhozımızda şimdi tek kara kalpaklar, kazağlar yaşamaylar. Memleketimizniñ çeşit milletlerinden vekiller bar mında. Toprak olsa, suv olsa, ne içün bağ-bağcamız olmaycağ. At-çapar yüz yıllardan beri kum içinde, küneşniñ ateşli şavleleri astında yanıp-yaşılıp keldi. Şimdi, köresizmi, posölkamız yeşillik içinde
220 kaldı. Bu daa üç yıllık ayat. Begdiyar Nadiroviç, elbette, bağcı bağcılığını etmek kerek. Men institutta oğuşanda Samarkand civarlarındaki rayonlarda pek çok bağçevanlarnen tanış oldım. Olarnıñ arasında acayip adamlar bar. Belki biz öz sovhozımızğa o yerden bazı bir usta bağçevanlarnı celp etermiz?..

–Pek doğru fikir. Bu meseleni yağış tüşünip bağımalımız. Evela yaşamak içün
225 şarait doğurmalımız. Başı töpesinde öz ocağı olmağan adam, yurtsız çobanğa beñzer, o bir yerde temel tikalmaz.

Saatniñ akrebi on ekige yağınlay edi. Nadirov yerinden turdı. Onıñle bir kereden er kes ayakka kalktı. Bu künler içinde umumiy toplaşuv çağırırımız. Küzlük işleriñiz ağıında yağış tüşünip-taşınıñız, - dedi Nadirov plaşcını kiygende. Soñra kapudan
230 çıkayatқан Yernazarı toqtattı da: - Sen yarın saat on birde mında ol, - dep kapudan çıktı. Adamlar şakalaşıp, nelerdir aytışıp, küleşip maalle-maalle darğaldılar. Direktor uzun boynunu gazikke egiltti. Yernazar idare aldında tüşünip kaldı. Onıñ kaytacağı kelmedi. Nadirovni böyle azaplarğa koyğan, onı atta işten çıkıp ketüv derecesine ketirgen yağıñız Yernazar ve Orazbay edi. Bu künge kadar Nadirov bunı tek özü bile
235 edi. Şimdi de kimse bilmey. Mina ne içün o ministrlikke barıp keldi.

EKİNCİ BAB

Seit-Ğazınıñ bugün doğğan künü. Ömürinde bir kere bu künni kayd etmegen edi. Daa doğrusı vağıtı olmadı. Bundan elli yıl evelsi Kırmnıñ dağ rayonlarından birinde yerleşken Can-Erik köyünde dünyğa keldi. Anası erte vefat etti. Endi mektep çağına yetken Seit-Ğazı ögey ana kolunda oğup başladı. Mektepten kayttımı, Seit-Ğazı babası
240 yanında buluna. Babası yer kazsa, Seit-Ğazı da özüniñ leskerini alıp keke. Babası bağçada terek pıtasa, Seit-Ğazı da öz mağası, öz pıçkısını beline tağıp çıka. Baba dağıga

aķlap cıymaĝa ketse, Seit-Ėazı da  z tarpiĝini arķasına alıp, oĝa arķadaŗ olıp kete. Balalıķ  aĝından  tmekni  dadını b yle sezgen bala b t n  m rini namuslu emekke baĝırlap keldi. Lakin, d nyada ne ķadar iŗ olsa Seit-Ėazı i  n e  iyisi baĝcacılıķ edi.

245 Can-Erik  z  b y k bir baĝĉanı a dırgan k ydir. Taŗ divarlı, kirametli, yılda eki kere aķ balĉıķnen ıslanĝan er bir tatar evĉiĝi ķocaman ceviz tereklerini  ringolot ve y z m eriklerini , ķandil sinap ve digenelerni , insan ķulaĉına sıĝmaĝan emen tereklerini  yem-yeŗil dalları arasında k  k k saraylar kibi aĝarıp turmaķtalar. Seit-Ėazını  balalıķ  aĝı baĝĉalar i inde ke ti. Baŗlanĝıĉ tasil alĝan mektebini  binası da kırķ gektarlıķ

250 alma-armut baĝĉası ortasında yerleŗken. K yni  zengini Celal bey bu evni  z ni  canı i  n ķurdurĝan. Uzun cam sofa, meclisler, cıyınlar ke irmek i  n b y k oda, ķabulĝane, m safirĝane... Aŗaĝıda ke  ve teren maĝazlar. Evni  aldındaki sıra-sıra g ller ve ķadife  i ekler arasında g zel ĝanımlarnen yaldamak ve raatlanmak i  n mermer taŗlı basseyn. Y z m sergileri astında yaslanıp maķsıma ve ķave i mek i  n

255 maĝsus sımariŗ ile ketirilgen yımŗaķ meŗin divarlar, salıncaķlar,  ilterli beŗikler...

Seit-Ėazı bularnı bilmey. Babası Memedemin aĝa yahŗı bile.  z ni  sevimli Mominesinen d nyaĝa ketirgen beŗ oĝlan ve bir kıznı  zar-zornen    danesini  canını sakladılar. Seit-Ėazını  b y k aĝalarını ve aptesini biri-biri artından ķara yerge ozĝardılar. Aĝır edi o vaķıt Memedemin aĝanı  vaziyeti. Momine apteni  alı ise, ondan

260 da m ŗk l edi. D nyaĝa ketirgen evladından ayrılmak ana i  n tarif edilmez bir aĝrıdır. Bu aĝrını yalnız ana olĝanlar bileler. Oĝa yalnız analar  ıdaylar, analar ķatlanalar.ŗunı  i  n olarnı  m laim y zleri vaķıtsız sola, g l kibi yanaķlarını  renki ķa a, bir zaman seni esir etken nurlu k zleri s ne, i inde sıĝmaĝan dertler betine  ıķa. Analar d nyadan b yle keteler.ŗunı  i  n analarnı   m r billa ķolumı  pmek lazımdır.

265 Seit-Ėazını  aĝaları  urtnezir ve Nimetulla evge  gey ana kelip kirgeni kibi  etke  ıķtılar.  z yaĝlarına  zleri ķavurılıp yaŗadılar. Babadan  tmek soramadılar,  gey anadan erkelik ķıdırmadılar. Lakin,  rmet-sayĝını unutmadılar. Er belada, zorluķta bir-birine ķol uzattılar, bir-birini  baŗı ucunda bulındılar.        kiramet astında yaŗasalar da, bir-birinden i ek  zmediler.  urtnezir ilimge berildi.  ŗi, k    oķumak, felsefe satmak. Bu saada dava etip onı   st ne  ıķķan olmadı. Nimetulla ise, mal delisi. O ayvansız turalmay.  apusında sıĝır, buzavı, beŗ-on baŗ ķoyu, e kisi, tavuĝı olmasa, onı  i  n sanki yaŗayıŗ yok.  olĝozda da mal peŗinden ķalmadı, aftalarnen yaylaĝa

ketip köyniň çobanları yanında yaşadı. Öz kolunen koyun sağıp, penir yasap aşadı. Esli-
başlı çobanlardan körgenini öğrendi, olarnıň çekken eziyetlerine alıştı, qorluqlarına
275 dayandı ve niayet qart çobanlar kibi başına qarakül qalpağı tiktirip kiydi de, nasıldır bir
şerge ayvancılık saasında oqumağa ketti.

Mına bu tabiatları ve zenaatları bir-birinden bam-başqa olğan üç yigitniň üçü de
Veli Odamannıň torunları ediler.

Seit-Ğazı eň küçügi olsa da, boyu selbi kibi. Dersiň ki, bağça sevgeni içün,
280 terekten-terekke uzanıp yürgeni içün alla oña böyle boy bergen. O beş yaşına kelgence
anasınıň «qırğıçım», «kiçkenem» degen erkeleyici sözlerini işitti. Ondan soň erkelik
körmedi. Bu sözler onıň qulaqlarında ala daa çıñlamaqtalar. Quvurçık saçlı, küler yüzlü,
batır kibi keň omuzlu dülber bu yigitni köyniň qartları qartbabası Veli Odamanga
beñzetir ediler. Ortancı ağası Qurtnezir boydan alçaqça olsa da, küreşçiğe beñzegen
285 kesmentik bir yaş olıp yetiştı. Büyük ağası Nimetulla episinden alçaq lakin sağlam ve
keň cavurlı bir yigit oldı. Başına qalpak kiydimi, biraz qopayğan kibi ırcayır ve öz işine
çıqıp keter edi.

Böylece, asırımızniň başında Can-Erik köyçiginde Veli Odamannıň üç torunu
yaşap başladı. Bu gençler de er kes kibi öz doğmuşları ve qartbabasınıň keçmişinen
290 meraklanıp östüler. Nimetulla qartbabasınıň sımasını az da olsa bile. Onıň bir qarıştan
ziyade bem-beyaz saqalını, etekleriniň ucu yerde süyreklenen cartı tonunu, uçqurlı
ştanını közü aldına tüş kibi ketire. Qartbabasınıň yanında geceleri oturıp diñlegen
meraklı masallarnı, ikayelerini hatırlay. Lakin onıň doqsan altı yıllık ömür yolunu tek
babasından işitmekçe bile. Qurtnezir ve Seit-Ğazı qartbabasınıň tüşünü bilmeyler. Olar
295 yalıñız halktan işitkenini ve babasınıň aytqanlarını bileler. «Seit-Ğazı qartbabasına
beñzey» degen sözler onıň qulaqlarını sık sık çıñlata ve ister istemez babasınıň
ikayelerini diñlemege mecbur eteler.

Endi yaşı doqsanga kelgen Memedemin qart ömürinde körıp keçirgenlerini öyle
parça parça ayتماğa sevmez edi. Er alda müsafirler kalgende ayrı körüşüvler ve
300 qonuşmalarda özüniň meraklı ikayelerini başlap-başlap taşlap ve qokusu adamlarnıň
diqqatını celp eter edi. Niayet, torunu Nazim ösüp yetiştı. Qartbabasınıň ikayeleri onı da
meraklandırdı. Nazim vaqıt tapqanda bu ikayelerini bir tertipke çekmege tırıştı. Aradan
qok suvlar aqtı, qok yıllar keçti. Qartlar yavaş-yavaş dünyadan kettiler, lakin yazılğan

şeyler ebediy kaldılar. Böylelikle bizim kolumuzğa tesadüfen bir kaç defter tüşip kaldı.
305 Bu defterlerde Nazim öz kartbabasının ağzından işitken ikayelerini yazıp kaldırğan.
Mına olardan birisi.

Birinci defter. «O vakıt köyniñ bütün cemaatı Celal beyniñ kolunda çalışa. Veli
on bir yaşında eken babası ağır hastalana. Anası çoktan vefat etken. Divarları fındık
çubuğundan örülgen küçüçük evçikte baba ve bala yaşaylar. Veli babasının mañlayından
310 tökülgen can terlerni köre, lakin elinden bir şey kelmey. Anasından qalğan birden-bir
araba şalnen üstünü örte, betini sürte, suv yuttura...

–Oğlum ocaq yanmağanı, qazan qaynamağanı bayağı vakıt oldu, - dey babası. –
Meni qasevetlenme. Celal beyge barıp alım yaramay olğanını ayt. O bizge borcqa bir
saan un bersin, bir oqqa da et. Men sağ olup tursam aqqını ödermiz. Endi sen de işke
315 yaraysıñ, işansın bizge...

Veli babasının tili ucundan zornen çıkqan bu sözlerni Celal beyge aytmak içün
artına-ögüne bakmayıp yuqarı maalleden aşığı çapıp ketti.

Beyniñ saray bağçasına kelip kirdi. Anda, atları tuvarılğan ve büyük tertiple bir
sırağa çekilgen üç faeton kördi. Azbarda yüzüm sergileri astında bir kaç adam otura.
320 Olar özlerince keyflenmekteler. Veli biraz toqtaldı. Onıñ qulağına bir kaç ecnebiy söz
çalındı. «Beyde müsafir olsa kerek» dep tüşindi, Veli. Adamlar balanı körseler de, oña
qulaq asmadılar. Veli merdivenler yanına keldi. Toqtalıp etrafqa baqtı, kimse yok. O
beyniñ hizmetçisi Musa ağanı körerim, dep biraz sabır etti, ama, saraydan iç kimse
çıkmadı. Añlaşılganına köre er kes müsafirleriniñ hatirini tapmaq işinen meşgul olsalar
325 kerek. Bala yavaş-yavaş merdivenlerden yuqarı köterildi. Sofığa çıktı. Qabulhaneden
qızgın lağırdılar, qadın sesleri, külkü ve şahıldılar işitildi. Kimerde bir royal telleri
tınkıldap ala. Bir ava artından ekincisi çalınıp başlay. Royalniñ sesi tınğanı kibi, Veli
qapu artındaki uzun perdelerni açıp, içeri kirdi. Üstünde basma kamzolçığı, kısqı balaq
ştançığı, ayağında çiy teriden örülgen çarıqlar. O qapu túbünde bir saniye qadar qatıp
330 qaldı. Çırayı gülpenbe alması kibi qızardı, tili tutulğan kibi oldu. Zaldaki adamlardan
Celal beyden başqa bir danesini tanımadı. Royal başında yedi-sekiz yaşlarında aqbardağ
kibi bem-beyaz bir kızçık otura. Onıñ yanında bütün diqqatinen nota kitabına bakıp
turğan, keñ ve tögerek şlapalı dülber qadın tura. Bu hanım onıñ anası olsa kerek. Kızçık
Velini qapu yanında toqtalğanını körgeni kibi qadife skemleden tüşti, belçigini sıkıp

335 bağlağan kırmızı lentanıñ uclarını yerge sarkıtıp, beyaz parmaçıklarınan anteriniñ
eteklerini azğana köterip, başını aşağı egiltti ve kene royalge kıayttı. Bu temaşanı körip
buz kesilgen Celal bey ziyafet sofrası başından turıp, hızmetçisini çağırmaq istedi. Veli
onıñ aldına çıkıp tiz çökti ve beyniñ sağ kolunu alıp yalvarmağa başladı: - Beyim babam
ölüm alında, bir saan un ve bir oğka et bereceksiñiz, sağ olıp tursa borcumıznu ödermiz,
340 endi men de işke yarayım, - dep ağlamsıradı.

Celal bey ürmetli müsafirler aldında rezil oldı. Yer yarılса, yerge kirecegi keldi.
Kapunıñ sol қanatı üstünde eçki ayağından sapı yasalğan ve ucundaki tasmanen ilüvli
ince kızılçık çubuğı tura edi. Bey açuvlı közlerinen çubuknu қolğa алғанını duymay
қaldı. Derdine imdat beklep ayaқ üstünde telmirip turğan Veliniñ eñsesine bir çubuk
345 tüşti. Veli közlerini yumdı, lakin yerinden kıbırdamadı. – Közüm aldından def ol! – dep
bey çubuknu bir daa kötergende Veliniñ aldına kızık cuvurıp çıktı. Celal bey ökesinden
şaşmalay çubuknu royal üstüne taşıladı, şu yerde turğan hanımdan afu sorap, cam sofağa
çıktı. Şu arada içeri hızmetçi kelip kirdi. O Veliniñ қолundan tutup tışқа tarttı. Veli
ketmege istemedi. – Tez ol, eviñe ket ahmaқ, babañ keçingen, - dedi hızmetçi onıñ
350 қулаğına. Müsafirler ve bey endi odada yoқ ediler. Veli hızmetçiniñ қолundan sıptırılıp
royal üstünde turğan çubuknu aldı ve tez-tez merdivenlerden tüşip, daa ökesi yazılmağan
Celal beyniñ artından yetip, bar küçünen onıñ kırmızı celkesine şıptırttı. Apansızdan keri
aylangan beyniñ betine bir çubuk daa tüşti. Bey közüni açar açmaz yelayaқ Velini
tapsañ al. Aradan beş-on daқıқа keçer keçmez o endi babasınıñ başı ucunda edi.

355 Celal beyniñ bugünkü eñ kıymetli müsafirleri pan Prokopçuk, onıñ refiқası
Elizabetta Yavorskaya, kıızı Marianna ediler. Olar mında birinci kere kelmediler.
Marianna, yaz ayları mında anasinen beraber kele, aftalarnen kezine ve dam alalar. Bu
yerniñ avası olarnıñ yüregine pek yaraşa. Hızmetçi olarnıñ kelecek vaқıtlarını öğrenip
қaldı. Maҳsus atlar, maҳsus at taқımları ve egerleri azırlay. Olarnı dağlarğa kezintige
360 alıp kete, bağçalarını köstere, cevizliklerge alıp bara, fındık alanları içinde dolandıra.
Hızmetçi Musa olarğa alışıp қaldı. Mariannanıñ adını Marinka қoydı. Elizabettanıñ
adını deñiştirmege şorbacısından saқınsa da, kimerde bir onı da Eliza hanım dep
çağırdı.

Pan Prokopçuk Cenişke (Tonқа - şimdiki Geniçesk) ortalarında büyük
365 imeniyeniñ saibi. Mında onıñ otarlarında biñlernen қойun baқıla. Özü yılda bir kere

kelip hizmetçilerini köre, çobanlarını teşkere ve kerek taraflarğa sürü-sürü mal yollay. Elizabettanı deñiz yalısındaki yazlık sarayında kaldırıp, özünüñ alış-veriş işlerini yoluna koymak için uzak diyarlarğa çıkıp kete. Pan Prokopçuknuñ Celal beynen dostluğı da işte böyle alış-veriş yollarında başlandı. Celal beyde er çeşit yemiş olsa, pan
370 Prokopçukta et ve zaħire. Arabalar tolıp kete, arabalar tolıp kayta. Er eki taraf bundan kar ete. Özüne keregini ala, kerekmegeni bere. Eki zengin arasında devam etken mal alış-verişi olarnı ket-kete bir-birine yakınlaştıra ve dostlaştıra. Bu dostluk çok yıllardan beri devam ete. Bugün Celal beyniñ evinde olup keçken vaħia müsafirlerge büyük tesir qaldırmadı. Yalınız Elizabettanıñ keyfini bozdı. O da Mariannadan sebep olsa kerek.
375 Marianna Veliniñ kuvurçık saçlarına bakıp qaldı. Bu köy balasınıñ sülük kibi qaşları üstüne avdarılıp tüşken perçemçigi, kırmızı yanaçıkları ve ateş kibi yangan közleri Elizabetta hanımnuñ diğkätını da celp etti.

–Bu tilenciler meni kimerde böyle aħaretleyler, - dedi Celal bey sergiler túbünde qave süzip turğan müsafirlerniñ yanına kelgeninen. – Olar yaħşılıknen yamanlıkını
380 ayırıp olamaylar.

–Sen keyfiñni bozma, - dedi pan Prokopçuk baş parmağınen uzun çubuğına tütün nıqtap. – Olar bizde de yok degiller. Kene bir kamçınen kırtulsañ yaħşı. Çıplak bacaklar benim bılıtır bir otarımnuñ kışlık yemini yaqtılar. O vaķıt Prussiyada edim. Kelip olamadım. Men barmağance kimsege aķ tölemeñiz, dep emir yiberdim. özlerini
385 öyle tıydılar ki, mışıķ kibi pısıp, yaltaqlanıp yürdiler. Çokusu rekrutta bel bükeler.

–Musa, mında kel! – dep elini salladı bey. O Prokopçuknuñ laķırdısını diñlep daa ziyade efkarlansa kerek.

–Anavı köpekniñ balasını bugün köyden kıvsınlar! Menim topraqlarımda öyle aram evladlarınıñ izi olmasın! Emirimni bildir o melunlarğa!

390 Celal beyniñ açuvını yalınız Suvade hanım yatıştıra bile. Lakin o bugün öz müsafirleriniñ hatirini tapmaķnen meşgul olğanından bu vaķiağa çok kılaķ asmay yüre edi. «Köyden kıvınıız» degen sözler onıñ kılağına kirgeninen Suvade hanım uzun etekli anteriniñ eteklerini yerde süyrep, Celal beyniñ aldına keldi.

–Yeter, endi, beyim, köyniñ cemaatı bugün cenaze merasiminde. Sen alladan
395 büyük degilsin. Özüñni aşığı koy. Halknıñ yanığına yanık kışma, - dep eriniñ kıyık közlerine mülaim-mülaim baķtı. Suvade hanım Celal beyniñ sevimli apayı edi. O tek

dülberliginen değil, özüniñ aklı, nezaketi ve yüksek medeniyetinen adamları suqlandıra ve er kesniñ ürmetini qazana edi. Onıñ beyaz, ince parmaqları maqsıma tolu yosunniñ sapından tutkanı kibi beyniñ ökesi yazıla başladı.

400 –Buyurıñız efendilerim, - dep bu nazik eller başta pan Prokopçukniñ meşrebesine, soñ başqalarına süt kibi beyaz, buz kibi salqın maqsımadan süzip çıktı.

–Yeter deysiñiz ama, ya betimni eslemeysiñiz hanım, - dedi bey poşusını mañlayına basıp.

–Esleyim beyim, esleyim. Bu tamğa saña pek yaraşa, seni daa güzel, cesür etip
405 köstere, - dep külümsiredi Suvade hanım. Lafqa Elizabetta qoşuldı:

–Kerçekten de bu tamğa sizge ayrıca bir güzellik bere. Asıl güzel adamğa er şey yaraşa daa, - dedi köz kıyasından beyge mışkıllı nazar taşlap.

Celal bey buz kibi irip ketti. Turıp Elizabettanıñ, Suvade hanımniñ ellerini öpti.

–Men şu adı güzel balanı alıp keter edim, - dedi Elizabetta uzun kirpikli
410 közlerini süzerek hocasına bakıp.

–Ama benim betime çubuk tamğası yaraşmaz, - dedi pan külümsirep.

–Sen aynecisiñ, oña yol bermezsiñ. Men bellesem o baladan yahşı hizmetçi olur,
- dedi tekrar Elizabetta.

–Özüñ bilirsniñ, men qarşı degilim. Ne deysiñ bey?

415 –Ketsin, közüm aldından coyulsın.

Ertesi küni pan Prokopçuk, Elizabetta, Marianna ve ozğarıcılar yolğa çıktılar. Üçünci faetonda, pannıñ hizmetçisi yanında küçük Veliçik otura edi. Balanıñ cırayı soluk, keyfi yok. İçinde nasıldır zeerli açuvlar qaynaylar. Onıñ baqışından öyle körüle ki, güya kimniñdir üstüne çapkıлмаğa, betini tırnaqlamağa, saçlarını yulqmağa istey.
420 Faeton köyniñ aşağısındaki sandık taş dep ayılğan mezarlık yanından keçkende Veli ayakka turdı ve aydavicğa atlarını toqtatmasını rica etti. Bala sekirip tüşti ve tünevin cıyılğan rametli babasınıñ mezarı tarafqa cuvurıp ketti. Bunu körıp Elizabetta da faetonını toqtattı.

Veli etrafı taşnen qalangan mezarıniñ ortasında yükselip turğan taze qara toprak
425 obasına qollarını qoydı, başını egiltti ve ökürıp ağlamağa başladı.

–Baba sen açlıqtan öldiñ, baba!...

Faetonlar köçtiler. Veli özünüñ yañı şorbacısına, ecnebiy ilge uzak Cenişke diyarına hızmetke ketti...»

430 Bu yerde Memedemin ağanıñ boğazına bir şey tıķılğan kibi oldı. Aldında turğan kiçkene qona üstündeki piyalanıñ túbünde qalğan nar sırasından bir qaç yutum yuttı. Qartnıñ odasındaki tınçlıķnı bozıp, içeri Seit-Ėazı kirdi.

–Ne susıp qaldıñız? - dedi o indemey oturğan adamlarğa. –Siz menim doğğan künümni yaraştırmağamı, yoksa yüz yıllıķ masal diñlemege keldiñizmi?

435 –Yüz yıllıķ degil oğlum, men doqsandam, qartbabañnıñ artına yeteyatırım. O doqsan altıda köz yumdı. Demek qaç yıl ola şu?

–Aman, aman yüz elli yıl, - dediler kenardan.

–Bu da bir tarih balam, men aytmasam siz o şeylerni qaydan bileceksiñiz,

–O qadar şey körgensiñiz baba, lakin menim doğğan künümni unutqansiñiz, - dedi Seit-Ėazı yavaştan.

440 –Yok, yok iç de unutmadım. Al berçi qurannı bu yaķqa, - dep Memedemin ağa divarda qadife qap içinde asuvlı turğan qurannı kösterdi. Qart közlüklerini taķtı ve qurannıñ saifelerini açıp bir şeyler qıdırdı.

–Mına köresiñmi, bunı qartanañ Meryem yazıp qaldırğan edi.

445 O qurannıñ kenarında arabça yazılğan yazılarnı oķudı. «1910 senesi, sefer ayınıñ 16-da torunım Seit-Ėazı...» O yaķı silinip ketken, oķup olamadı. Seit-Ėazı küldi. Babası oĖlunıñ řaķasını añladı. Mūsafirler řeñ-şeramet, keçke qadar qonuştılar. Olar darqalĖanda řeer tatlı yukuda, ortalıķ çım-çirt edi. Yalıñız Afrasiab maallesinde andan-mından Ėoraz sesleri iştile edi.

ÜÇÜNCİ BAB

450 Yanı-darya. Bugünki Qızıl-orда şeerinden biraz aşağıda Sır-darya özeninden ayırılğan Yanı-darya özen pıtağı Qızıl-qumlıqlardan keçerek, Aral deñiziniñ şimal-künbatısına kelip qoşulır edi. Qaraqalpaqlar mında yaşağanda bu özenden daima suv aķar ve etrafındaki topraqlarnı, ekinlerni, bağlarnı yeşertir edi.

455 Bu topraķta kimlerniñ izi qalmağan. Bundan qaç asırlar evelsi bu yerler insan qolunen suvarılğan, arıqlar açılğan, ekinler saçılğan, mında sürü-sürü mallar otlağanlar. Soñra bom-boş qalğan. İnsanlar tabiat hışımlarına qarşı küreşkenler ve daima öz

maqsadlarına irişkenler. Lakin, insanlar tarafından kelgen afatlı hışımlarğa qarşı er vaqıt çıdap olamağanlar. Birevler kelip, kanallar qurıp bu çöllerni yem-yeşil diyargä çevirseler, digerleri kelip oq-ateşke tutıp harabe alına ketirgenler. Böylece nesiller kelgen, nesiller ketkenler. Lakin Yanı-derya (Janadarya) er şeyge qatlangan, er şeyni
460 özünüñ keñ bağına yutқан. Millionlarnen gektar yer boşluqqa çevirilgen.

–Nadirov saba Yernazarnen körüşti, aqşam onıñ fermasında olacağını bildirdi. Soñra evge kelip, Şasenemni gazikke oturtıp yolğa çıktılar. Şasenem uzun siya saçlarını artına tarap toplagan, plaşcınıñ tüşüne keliştirip başına yıldıravuq çeçekli yavluk bağlağan. Üstüne yaş kelin kıyafetini yahşı körsetken tar kadife ştan, kestane tüste
465 çoraplar ve kısqä konuçlı, yengil qara çızmalar kiygen.

Nadirov ögde, keskin kulak ve azır cevap şöferi Aydosnıñ yanında otura. Arttaki qara meşinli oturgıçta ise tizlerini bir-birine yapıştırgan tarzda Şasenem yerleşken. Ekisi de indemeyler. Dün evde bitmey qalğan lağırdı aqqında tüşünseler kerek.

Begdiyar Nadiroviç kızınıñ taqdirine parmak arasından qarağan babalardan
470 degil. Onıñ olğanı-olacağı bir balası bar. Baba ve ana şu balanıñ oqup-büyümesine, bahtlı ayat qurıp yaşamasına bütün küç ve gayretlerinden telmirdiler. Endi öz maqsadlarına irişkenlerine qıvanıp, gönül çekip oturganda Şasenemniñ soluk çirayını körüp azaplandılar. Nadirov kızından böyle şey beklemey edi. «Orazbay yahşı yigit. Şasenem onı sevip, begenip öz razılığınen erge çıktı. Nasıl ola da bir kaç ay keçer-
475 keçmez yaş ailede bozğunluq çıqa? Bunıñ sebebi nede? Kim qabaatlı?»

Bu fikirler Nadirovnıñ miyine yıldırım tezliginen yalq etip kire ve çıqıp keteler. Orazbay onıñ işançını kiyev olaraq degil de, adam olarak, kelegeci büyük insan olarak aqlamadı. Yüreginde şube çokraqı asıl oldı. Onıñ salqın tamçıları dersiñ gece-kündüz miyine tamlap turalar, yuqusını qaçırılar. Nadirov kelegeci büyük sovhoznıñ reberi. Em
480 direktor, em qaynata olarak, arada çıqqan uygunsızlıqnı al etmek oña pek ağır köründi. Şunıñ içün meseleni tüşünip-taşınıp çezmeseñ, qaş yaqacaq olup köz çıkarmaq mümkün. Bugün yolğa çıqqanınıñ esas sebebi de şunda edi. Yernazarnıñ ferması sovhoz merkezinden eñ uzak yerde – aman-aman dört yüz kilometrlik mesafede yerleşken. Nadirov bu fermağa yılda bir kaç kere kelmege, onı öz közünen körmege, çobanlarnen
485 laf etmege, qoyunlarnıñ vaziyetinen yağından tanış olmağa gayret ete. Lakin, yaş altmışqa taraf adımlagan adamğa gazik içinde dört yüz kilometr silkinip oturmaq qolay

şey degil. Onıñ içün direktor soñki vaqıtlarda uzaq fermalargä böyle «kezintiler»
yapmaqnı bayağı siyrekleştirgen edi. Elbette, barması zarur olğan yerlerden o bir vaqıt
qalmay. Bu işlerde onıñ kemikleri qatqan. Qaysı fermağa, qaysı otargä, qaysı çobangä
490 ne vaqıt barmaq kerekligini öyle ögrenen ki, şu künü, istese taş yağsın, o gazigine
minip yolğa çıkar ve işniñ müsbet neticesini körmegence raat yuklamaz. Şunıñ içün
çobanlar Nadirovnı körgende quvançlarını gizlep olamaylar, bütün dertlerini, içlerindeki
sırnı oña beyan eteler. Nadirovnıñ sözü çobanlar içün qanundur. İşniñ başında temelli,
tecribeli adam otursa öyle ola eken.

495 Gazik qum obalarını aylanıp ep ögge doğru ıntılmaqta. Bu yollarda maşına
aydamaq içün pek büyük tecrube kerek. Maşınanı bataqtan, suvdan, qar içinden
çıqarmaq mümkün. O da ağır şey, er alda çaresi tapıla. Lakin acemilik yapıp, maşınañ
qum ortasında saplanıp qalsa çekeceğini kör. Yolğa çıkqanda Nadirovnıñ eñ qorqqan
şeyi de budır. Şunıñ içün o kimerde Aydosqa köz taşlay. Maşına qumğa dalğanda ağır-
500 ağır inildey. Aydosnıñ cırayı bozula. Köpçekler qumdan qurtulıp taqır yerge çıkqanda
maşına dersniñ alıp qaçacaq kibi ögge ıntıla, Aydos büyük sezgirlikle gazdan ayağını ala.
Maşına öz yoluna devam ete. Bir kaç yüz metr keter-ketmez qum içinde yasalğan teren
izlerge tüşe. Bir köpçegi izden çıkıp, diger köpçek izge tüşkende maşına silkinip bir
yaqqa abına, şöfer rulni qattı tutıp o yaqqa-bu yaqqa bura, niayet yol ortasında köndelen
505 aylanıp qala. Böylece, rul tutqan yigitniñ nervaları sağlam, muskulları qaviy olmaq
kerek. Acemi şöferlernen böyle yollarda nege oğrağanını bilmey, şaşmalap qalasni.
Mında iç bir kimseden imdat bekleme. Tek özüne işanmalısni.

Aydosnıñ mañlayı terledi. Saçları kepkası arasından sıptırılıp, qulaqları ve
mañlayı üstünde perişanca sarqtılar. Maşınanıñ bir tarafından diger tarafına qaçılıp
510 ketmekte olğan Şasenem çare tapmadı, eki qolunen kabinanıñ üstüne tartılğan cayuvnıñ
arasındaki demir qasnaqlargä yapıştı. Maşına sallangan sayın Şasenem qollarına asılıp
biraz yerinden köterile ve kene yavaştan yerine qayta. Böylece o qattı silkinüvlerden
özünü qorçalay.

Saba evinden bezenip çıkqan Şasenemniñ aqbardağ kibi beti biraz sarardı, sim-
515 siya qaşları ve kirpikleri aqçillene başladı. Bu kabinanıñ pencereçikleri arasından içeri
soqulğan qum tozundan ola elbette. Nadirov uzun ayaklarını ögge tirep, kıbirdamay
otura. O şöferine işana. Birinci kere degil. Aydos belki yüksek Tan-Şan aylanmalarında,

kalabalık asfalt yollarda şaşmalay da bile, lakin qumluqta oña aqıl  ğretme. O seni yolda qaldıracaq yigitke be izemey.

520 Ma ına y ksek bar annı  t pesine i ildep  ıktı. Tamırları bir-birine quralıp, qarışıp ketken saksavullar arasındakı t zl kte t ktadı.

–Bir nefes alı ız, - dedi Aydos direktor a k z ta lap ve ma ınadan t  ip ba ından kepkasını  ıkarıp betini s rtti. Nadirov  asenemni  qolundan tuttu, o sport ı qızlar kibi yengilden sekirip, parmaq uclarına basıp t  ti.

525 – ok acaip ava, - dedi  asenem nazik kevdesini y qarı sozıp. –Er yerni , er mevsimni    z ne  as d lberligi ola, do rumı baba?

–Bu yerde ne d lberlik k resni  ya? – dedi Aydos oña ciddi y nazar ta lap. – Yo sa mınavı saksavul a su lanasını mı?

–Ebet su lanam, - dedi  asenem onı  k zlerine b kıp. –D nyada b yle  ıdamlı    mlik daa barmı? Yaz sıca ına, qış boranına, suvsızlı  a... er  eyge  ıday bi are terek. Bu quru topra ta tamırları qaydandır dım tapa, em  z ni ya ata, em etrafında ye il nebatatlar   t rip qoyunlarını, develerni besley. Bu m barek    mlikni yamanla an adamni   z  yamandır.

535 –Men yamanlamayım, aytam... –degence Aydosni  a ız   k qaldı.  asenem bar an artından keleyat an babasını  ba ını k rgeninen Aydosni  s z ni b l p, daa b y k qız ınlı nen lafını devam ettirdi.

–Saksavul yazni  sıca ına, qışni  yeline, boranına dayana-dayana da, b t n  m r ni insa a ba ı lap, bir k n  z tamırında quruy da qala. Quru an so  da, bi are terek insa a  ızmet ete. Ate te  ıtırdap yana da, insanni  ba tı i  n k l olup topra  a sepile. Men do rusını aytsam,  u bi are saksavulnı evel-ezelden ezil p kelgen bizim qara alp q qadınıni  ta dirine be izetem.

540 –Sen  z  ni de  u sıra a kirsetmek isteysi   alıba? – dedi Nadirov qızını  k zlerine tikil p.

 u arada Aydos cuvur p bar annı  artına aylandı.  asenem ba ka taraf a 545 burul p, yengil  ızma ıqların n qum a bata-bata   l boyu adımlap ketti.

Temiz avada biraz nefes al an so  yolcular ma ına a yerle tiler. Aydos endi suv p ba la an gazikni  starterine bastı ve k  ip kettiler.

Avası açık, aydın küneşli kün edi. Üyle vaqıtı bayağı avsa da, Nadirov daa yarı yolda. Qos-Burunğa barıp çıkmak içün eñ azdan dört saat daa maşına içinde silkinmek
550 kerek. Saba evden bir piyala sütlü çay içip çıqqan Nadirovniñ maddesi açıldı. Şasenem bunu közde tutıp, evden yahşı azırlanıp çıqqan edi.

–Biraz qapınmaq kerek, - dedi Nadirov şöferge köz kıyasından baqıp.

–Toqtatayımmı?

–Baba sabır eteyik. Marqay quduk yaqınlaştı. Anda suv bar, -dedi Şasenem.

555 –Aqılğa yata, ayday ber! –Nadirov ögge doğru nazar taşıladı.

Aydos biraz tegiz yolğa çıqqanınen rulde özünü serbest duydu. Qarşıındaki küzgüde tizlerini sıkıp oturğan Şasenemniñ mülain yüzünü eslep:

–Demiki saksavul lafıñız pek meraklı edi, devam ettirseñiz, Şasenem, Begdiyar Nadiroviçniñ de yuqusı keleyatır, - dep taşıladı.

560 –Sizge qadın lafı mot degil. Siziñ kibileri qadınrı saksavul yerine körmeyler dep Şasenem Aydosrı sançıp aldı. Aydos oturğan yerinde öyle seskendi ki, az qaldı maşınanıñ tormozına basmağa.

Şasenem er alda men sizden eki yaşı büyükim. Bu yerde babañız bar. Bir parça yımşaqça laf etseñiz olmazmı?

565 –Lafnı özün başladıñ, Aydos. Men seni incitken olsam, afu et.

Mesele şunda ki, Aydos ve Şasenem bir avlınıñ balaları. orta mektepni beraber oqup bitirdiler. Aydos orduğa hizmetke ketti, Şasenem Samarqand meditsina institutına kirdi. Mektep çağında ekende ekisi biri-birini begene ediler. Arıq başındaki sarı qum içinde, tal ve cidalar arasında çok vaqıtlarını oynap, quvalaşıp keçirgen ediler. İnstitut
570 ve Orduda hizmet yılları bu eki gençni bir-birinden uzaqlaştırdı. Aydos hizmetten qayıp kelgeni kibi qomşu avl kızına evlendi. Olğanı-olacağı üç ay yaşadı ve ayrılıştılar. Şasenem ise institut bitirip kelgen soñ, ikinci fermada medpunkt açtı, büyük gurur ve iftiħarnen çalışıp başladı. Şu yerde Orazbaynen tanış oldu ve bir yıl evelsi babaları toy-düğün etip bu eki yaşrı evlendirdiler. Şunıñ içün Şasenemniñ lafları etraftaki adamlarğa
575 biraz qabaca körünse de, bunda Şasenem aklı. O yerli-yersiz laf etmey. O zemanе kızı. Zemanеce kıyine, zemanеce işley ve er yerde özünü zemanеce alıp bara. O gururlansa da yeri bar. Avlda, qadınlar arasında ondan evel aliy malumat alğan kimse çıkmadı. Şasenem aқиқaten keniş malumatlı qadın. O dünyanı, siyasetni, iqtisadiyatrı pek yahşı

añlay. Qadimiy devirni, tarihni terenden ögrenen. Bu yerde onıñle yalnız Begdiyar
580 Nadiroviç dava ete bile. Çünki o aliy malumatından başqa çok yıllık ayat ve iş
tecribesine malik bir adamdır. Şasenem babasınıñ bilgi seviyesini, dünyğa baqışını pek
yağşı bile ve bir vaqıt onıñle dava etmege cesaretlenmey. O babasını – baba, anasını –
ana dep bile, olarnıñ sayğısına sayğınen cevap bermege tırışa. Şimdi onıñ yüregini
çimçigen şey bar. Onıñ içün Şasenem dün evge kelmege, ana-babasinen aqıl tanışmağa
585 mecbur oldı. Lakin Begdiyar Nadiroviçniñ yüregini daa beter çimçigen şey olğanından
Şasenemniñ haberi yok. Onı Yernazar ve Orazbaynen köz-közge kelip körüşken soñ
bilecekmiz.

–Siz qaraqalpax kızlarınıñ qadherine yetmeysiñiz, - dep sözünü devam etti
Şasenem. –Ne içündür, evlenir-evlenmez közüñiz çette. O zavallılar yaş başından bir
590 sürü bala içinde qalalar. Olarğa pişirmek, aşatmaq, qartlarını baqmaq, evni cıyıştırmak –
episi qadınıñ boynuna yüklene. Ya azbarında bir kaç baş malıñ olsa? Oña da qadın
qolu kerek, öylemi? Buña baqmadan aqayı kene özüne ayrıca ürmet kıdırı. Mına niçün
bizim qadınlarımız asırlar boyunca böyle boysınıp kelüvden köz açmağanlar.

–Püsürlikten de arınmağanlar, - dep tişlep taşladı Aydos.
595 –Ya siz, qocaman yigitler temizlik içün apayçıqlarıñızğa nasıl şarait doğurdıñız?
–dedi Şasenem başını Aydosniñ omuzınace egilip. –Topraq üstünde doğdı, topraq
üstünde yattı, topraq üstünde pişirdi, aşadı... Mına siziñ qadınlarğa yaratqan şaraitiñiz.
Yok yok, aqqıñızni aşamak istemeyim, eñ muteber soyuñiz astımızğa minder,
üstümüzge yorğan tüşediñiz. Bunı inkar etmek olmaz. Kerçek, boynumuzğa kümüş
600 ilvanlar da taqtıñız...

–Temizlikniñ şaraitnen alıp-berecegi yok. Ükümet qurıp bergen evlerde gaz da
bar, suv da bar, ayak yolu da içinde, ama, bazı evlerge kirseñ püsürlikten çarpınacaqsıñ,
-dedi Aydos.

–Bu lafiña canım qurban, -dedi Şasenem razılık bildirip. –Bu aqıqaten adamniñ
605 öz şahsiy terbiyesine baqlı. Böyle şaraitni bizim halk yüz yıllar devamında körmegen
elbette. Vaqıt kelir, birbirinden körip alışırlar, birbirinden medeniy olmağa tırışırlar.
Men buña iç şubelenmeyim.

Eki yaşıñ kızgın laqırdısını yarı yuqu yarı uyanıq alda diñlep ketken Nadirov,
Marqay-quduk çokraqı başına kelip birden toқтаğan maşınada seskenip közlerini açtı. İç

610 bir şey demeden tüşti, yeñlerini azğana yukarı tartıp çokrağ suvuna qollarını, betini yuvdı. Ayni şunu Aydos ve Şasenem de tekrarladılar. Suv başında dastarhan cayıp büyük iştianen aşamağa başladılar.

Marqay-quduk sovhoznıñ ikinci ferması sayıla. Kızıl-qum sahrası ortasında yüzlernen kilometr uzanıp ketken yılğa içinde bu fermanıñ on biñlernen malı
615 bulunmakta. Fermada çalışanlarınñ esas yaşağan yeri Marqay-qudukta yerleşken. Mında sekiz ev, beş-on yurt, medpunkt, mektep çağına kelgen balalar için oca bar. Kenardan baqqanda bu yerde yaşayış yoğ eken, dep tüşünesiñ. Lakin evler ve yurtlarınñ aldında, qum içinde oynağan balaların körgeniñ kibi bu tüşüncelerden vazgeçesiñ. Eñ meraklı yeri şunda ki, er bir çobannıñ evinde radiopriömnik çalışıp tura. Aftada üç kere
620 kino kösterile. Çetten kelgen adamğa birinci bağıştta Marqay-quduk işte böyle teessurat qaldıra.

Begdiyar Nadirovıç ise, bu yerde daima ömür qaynap turğanını yahşı bile. Bu evler onıñ közü aldında qurulıp bittiler. Çobanlar ve diger hadimler onıñ tevsiiyesinen mında kelip yerleştiler. Böylece iş başlandı ve yahşı neticeler elde etildi. Marqay-quduk
625 fermasınıñ işinen Nadirov pek memnun. Bir kaç yıl içinde Marqay-quduk sovhoznıñ esas qarakülcilik noqtalarından biri oldı.

Şimdi mında toqtalmaq, otarlarga barmaq, çobanlarnen körüşmek Nadirovniñ bu seferki vazifesine kirmey. Aksine, o kimsege körünmeden doğru Qos Burunğa ketmek için yolğa çıktı. Anda işini bir sırağa qoyğan soñ, qaytqanda Marqay-qudukta olurım
630 dep tüşündi.

–Aydı balalar, biraz qapındıq, turıñız, yolcu yoluna yaraşır, -dedi Nadirov elinde qalğan qoyun süyegini kenarğa taşlap.

–Yolumız daa uzak, biz dünyanıñ bir çetinde yaşaymız da, -dedi Şasenem dastarhanı cıyıştırıp.

635 –Çetindemi, ortasındamı? Onı bilmek kerek, - dep lafqa qoşuldı Aydos.

Şasenem küldi. Bu sefer Aydos cevapsız qaldı. Onıñ bu ağıllı lafı Şasenemniñ yüregine pek yaraştı.

Maşına bulaq başından keri qayıp Qos Burunğa taraf buruldı. Birazdan barhanlar arasına kirip közden gayıp olup ketti. Marqay quduk yılğa içinde körünmey
640 qaldı. Kene çöl... Ucsız-bucaqsız qumlıq, saksavul, jantaq, cingis... Ne oñda ne solda

başka bir şey körmezsiñ. Patta-satta nasıldır kuşçıklar uçıp saksavullar arasına konalar. Olar da özlerine erzağ araştırsalar gerek.

Küneş künbatı betke aylandı. Ufuğ al renkke kirdi. Çölde serinlik ziyadeleşti. Küz küneşiniñ şavleleri endi çölni kızdırmay. Künbatı tarafğa köz taşlasañ, közüñ
645 ögünde kızarıp turgan sini kibi küneş, dersin çölün bir çetinde yerge tüşecek de toprağğa siñip ketecek.

Bu acaip manzaranı seyir eterek keteyatqanda Aydos maşınanı yoldan çetke burdı. Bir taqır yerge çıkar-çıkmaz maşınanın motorı çahıldap başladı. Aydos çabık areketnen gazağ bir kaç kere basıp alsa da, maşına yolın çetinde toқтаp qaldı. Aydos
650 başını rul üstüne sarqıttı, bir saniye indemey turdı. O meseleni añlasa gerek, ökesini yatıştırmak için böyle yaptı.

–Benzin bittimi yoksa? –dedi Nadirov yerinden kıbırdamayıp.

–Benzin bar.

Aydos anahtarnıñ kulağını burıp starterge bastı. Starter boş aylandı. Kene bastı.
655 Motor tırs etmedi. –Tfu, seni şeytan alsın, - dep Aydos yerge tüşti. Kapotnı açtı, suvnu teşkerdi, benzinni baqtı, yağnı ölçedi, çıraqlarnı sürtti... Er şey yerinde. Kapotnı açıq qaldırıp kene starterge kelip bastı. Yok, motor cansız, sessiz-soluqsız. Kene tüşip o yaqını, bu yaqını qarıştırıp başladı. Nadirov bayağı sabır etti, dayanamadı. Çırayını ekşitip yerge tüşti. Şasenem yerinden kımbırdamay otura. O Aydosğa öyle emnikliknen
660 işana ki, bir kaç daqıqadan soñ, köçecek, ketecek. Şasenem aldandı. Aydos ep qarmalana. Beti-közü may olğance egilip motornıñ içinde bayağı vaqt çekişken Aydos ne ise başını köterdi ve soluk sesnen: –İşler yaramay Begdiyar Nadiroviç, -dep kenarğa çekildi.

–Ne oldı ya?

665 –Kondensator küygen. İşten çıkqan, çalışmay...

Böyle degende Şasenem de olarnıñ yanına kelip qasevetli çıray yasadı.

–Ey, anasını, yarım saatlık yol qaldı, -dedi Nadirov serteyip.

–Yarım saat maşına için. Cayav adamğa bir künlik, -dep taşladı Şasenem.

Aydos özünü qolaysız vaziyette qalğanını bilip, kene de başını motornıñ içine
670 tıqtı. O kene bir daa sebep nede ekenini teşkerip qanmaq istedi.

–Gece çölde buzlarmız baba, -dedi Şasenem erkelenip.

–Buzlamamız ama, yerimizge mıtlaķ barıp yetmek kerekmiz.

–Yerge ķaranlık tüşkence saksavul cıyıp azırlayık, -dedi Şasenem omuzlarını kısıp.

675 –Saksavuldan olacaķ şey yok, bir baķa tutmaķ kerek, -dedi Aydos ellerini ulģa sũrtip.

Bũyle degende em Nadirov, em Şasenem birden Aydosnıñ kũzũne tiklenip baķtılar. Onıñ ne demek istegenini añlamadılar.

–Ebet, ebet, bir baķa tutsaķ, ũlde ķalmamız, -dep Aydos ũl boyu adımlap ketti.
680 Şasenem Aydosnıñ artından ketti. Yanına barıp onı toķtattı ve taaciple kũzleriniñ içine baķtı.

–Aydos sen kerçekten baķa ķıdırasınıñmı? Ya o nege kerek? –dedi Şasenem yavaştan.

–Onı soñ baķarmız. Kũn yarıģinen baķa tapmaķ kerek.

685 Aydos ve Şasenem saksavul-saksavuldan yũrip baķa ķıdırmaģa başladılar. Nadirov mařınaģa kirip sozuldı.

–Taptım! - dep ķıırdı Şasenem. Aydos oña taraf aptı. Maşına barģan artından kũrũnmeı edi. Şasenemniñ ķolunda apalanıp turģan baķanı kũrgen Aydos ķuvanaģ alametinen birden onıñ ince belinden ķuaķlap øzũne tarttı ve kũgerip bařlaģan
690 dudaklarından can-yũrekten øpti. Aydoştan bunu i de ømũt etmegen Şasenemniñ eki ķolu eki tarafta cayılp ketti ve baķanı yerge tařlaģanından ģaberi olmadı. şu an başına esini toplaı Aydos sekiriklep keteyatķan baķanı ķuvalap tuttı. Şasenem øzũni ķolaysız bir alda is etip, ķum østũne oturıp ķaldı.

Aydos baķanıñ ayaķlarını bir ulģa toplaı sardı, tek başı tışta ķaldı. Onı
695 kondensatorģa bir teliknen iliştirip, yaģsı pekitip baģladı. Soñra rul başına keçip starterge baķaninen motor gũrũldep başladı. Nadirov uyandı, øz yerine keçip oturdı. Aydos kapotnı yapıp, ķuvana-ķuvana rul başına keçti. Barģan artından Şasenem kũrũndı. O sanki bir cinayet işlegen adam kibi yavaştan kelip mařınaģa soķuldı.

–oķ şeyler kũrgen adamım, lakin bu ønerni bilmey edim, -dedi Nadirov
700 Aydosķa baķıp.

–Er usta øz zenaatını bile. Biz řøferlerge bũyle allarda baķalar da yardım eteler,
- dedi Aydos biraz ķopayıp.

Maşına Ƙos-Burunğa kirgende endi yerge ƙaranlıƙ     en edi. Şasenem Aydosnıñ omuzı  st nden egilip ba tı da:

- 705 –Orazbay evde eken, -dep taşladı.
–Ya onı  aydan  oresiñ? –soradı Nadirov.
–Evde yarı  bar baba, -dedi Şasenem.

D RD NC  BAB

- Altın toynıñ ke keni bir ay olsa da, Seit- azınıñ evi bir k n m safirsiz olmadı. Memedemin a anıñ ikayesi  omşularnıñ, tanış-bilişlerniñ,  husus an torunı Nazimniñ
710 yu usını  a ırdı. Olar er k n a şam  artnıñ odasına kireler, bir filcan  ave mana ı inen andan-mından laf ba laylar ve a ır  Memedemin a anıñ eski dertlerini  oz aylar.

- Nazim babasınıñ yolundan kete. Samar and k y  ozaystvosi institutını bitirip, ba  acılı  boyunca agronom diplomı aldı. Ordu a barıp bir yıllı   ızmetini  dep kelgen soñ, babasinen beraber Şreder adına ba -ba  acılı  tecrube institutı yanındaki ba  ada
715 i lep ba ladı. İ i ya şı olsa da, onıñ canı sıkıla. Babası elli yıllı   m ri i inde ba  acılı  i iniñ  urtı olup  al an. Aliy malumatı olmasa da, agronomların  agronomı. B yle tecribeli baba yanında ba  ada o a i   almay. B t n mevsimler boyunca ba  ada nasıl i ler yapılaca , nasıl tereklerge nasıl ilaclar sepilecek, nasıl k brelerden temin etilecek, nasıl pıtalaca , suvarılaca  ve ila rı i lerni Seit- azıdan ya şı bilgen  imdilik yo tır.
720 Nazim ise, ya  m te assıs. O i lemek istey, i te  z ni k stermek,  z ni tanıtm  arzusinen ya ay. Zeman e adamı. O a b yle tar  afes i inde sıkılıp  alma ...

- Memedemin a anıñ bug n sabadan keyfi uymadı. A şam o ulları cıyılı ıp keldiler. Selime apte er va ıttaki kibi, sofra donattı, k betenen a ama a ya şı olur, dep daa ya ında tut an pomidor turşusu da  ı ardı. Nimetulla ve  urtnezirniñ tama ları
725  ıtı lansa da,  artnıñ yanına kirecek ol an soñ, bug n ekisi de apayların n s z ni di lep a  amlı  a nı y z grammsız ke irdiler.

Balaları, kelinleri, torunları kirip al- atır sor anlarınan  art k lip ba ladı. Yastı nı alıp, ar asına tayandı ve episiniñ k z ne di  atnen ba ıp  ı tı.

- Alı ız nasıl baba? –dedi Seit- azı ayak  st nde turıp.
730 –Pek ya şı balam. K nd z biraz bocaladım. Endiden soñ ne olur belleysiñ?  o   apaca ım yo . A ay da yatam. Lakin  artbabanı   yle degil edi. O bir k n yatmadı.

Cevizlikten kaytıkanda arık başına kelip üç avuç suv içti de, o yerde bitti. Alla ramet eylesin.

Baba eger çareñiz olsa devam etiñiz, biz diñleymiz. –Memedemin ağa Seit-
735 Ğazığa, otur, degen manada işmar etti. Demek ikayesini devam etecek. Kelinler üçü de yan odağa avuştılar.

Ekinci defter. «...Cenişkede Veliniñ işi yahşı ola. Birinci yılı onı қақаç қurutмаға қоялар...

...Қақаç қurutмақ yengil iş belleysizmi? Bütün kün arқasına yüklenip sepet-
740 sepet et taşıy. Soñra tuz ketire. Қolları ашлаңғance olarnı tuzlay, sergilerge tize, çeңgellerge keçirip sırıқlarға ile, soñra yarı gecege қadar çibinlerni қуvalay, ағач set üstünde yuklap қala. Ertesi күnü kene şu iş tekrarлана. Diger taraftan ise қуруған қақаçlarını қувallарға toldura, ағızlarını tike ve mağazға taşıp yerleştire.

Қış keldimi, Elizabetta Mariannanı alıp Ujgorod betke çıkıp keteler. Andamı,
745 yoқsa daa nasıldır bir yerde mayıs айна қadar yaşaylar. Yaz aylarını ise Cenişkede imeniyelerinde keçireler.

Veli öz işini bir қusursız yapa. Oña ne pan kerek, ne Elizabetta. Қарını тоқ, қaseveti yoқ. İşley ve kimseden bir şey soramay. Kaһya Zaһar kelip işini teşkere, қувallarnı saya, қoluna bir pişken mısırbogday örekesi, ya da қapıста қоçanı tuttırıp,
750 çıқа da kete. Mina, Veli birinci yazı ve қışını böyle keçirdi.

Bugün kaһya bütün һızmetkarlarını таñда uyanттı. Şorbacınıñ bu күnler içinde апansızdan kelip қalması мүmkүн. Onıñ adeti öyle. Kelecek vaқtını kimsege bildirmey. Hızmetkarlar bunı yahşı bileler ve çeşit түrlü қaba laflar ішіtmemek içүн imeniye azbarını şorbacınıñ istegeni kibi tertipke çekmege davranalar. Güllerni pıtaylar, çiçekler
755 oturtalar, klumbalarını çeşit түrlü şekiller berip keseler. Çeşmeniñ suvunu ачалар, basseynni temizley ve bütün sarayını portaqal түste ıslaylar, pencere ve қapularını, azbarnıñ demir parmaқlı divarlarını boyalap қoyalar. Bu işler bitmegence kaһya kimseni raat yuklatmay.

Bu yıl baar erte keldi. Küneş mayısınıñ başlarında yahşı қızdırıp başladı. ortalıқ
760 бағча ve қır çeçekleriniñ, تازه otlarınıñ suv boylarındaki nanelerniñ, ceviz yapraқlarınıñ қоқusına ғарқ oldı. Tabiatnıñ böyle uyanған ve güzelliкке bezengen baar sabalarından birinde pan Proқopçuқnıñ faetonu araba қapuға kelip тоқтаdı. Kaһya қapunı açtı, başını

- yerge kadar egiltti, faeton ke ip ketti. Azbarda kimse yok. Yalnız g ller arasında Velini n ba ı k r ldi. O faeton sarayn n basama larına yakın kelip yana kaninen eline
- 765 bir top g l alıp, olarg  taba cuvurdu. Pan Prokop uk etraf a ba ına berip t  ti ve ka yanen laf a tutundu. On n artından eteklerini cıy stırıp Elizabetta turdu. O faetonn n basama ına altın t ste t flilerinden yava tan basarken Velige kolunu uzattı. Marianna o a kol bermeyip. Birden on n boynuna sarıldı ve ayaklarını k terip bir ka  saniye avada asılıp  aldı. So ra Veli olarg  eki er g l berip, artlarından k z  zmeyip oz ardı.
- 770 Mariannanı aftada    k n oca kelip o uta. Bundan ba  a anası Elizabettanen aftada eki k n royal ba ında oturalar. Bo  va ıtı azbar a  ıktımı, do ru ka a  aranına kete. Anda Velini n  alı kanını oturıp-turup seyir ete. Evde ziyafetli stol ba ında bir  ey a ayca ı kelmey. Velini n tuttur an ka a ını ise saatlarnen kemirip otura.
- Bir k n Prokop uk ka yanı  a ırdı ve o a   yle emir berdi:
- 775 –Anavı k  elekni ka a tan alıp, Ton anı artındaki uzak otar a yolla ız!
- O pek terbiyeli bala, azbarda i lese ne ola? – dedi Elizabetta pann n a uvlu k zlerine ba ıp.
- Biz ekimiz dostmız, - dep ko tı Marianna.
- Mesele de  unda. O  oban nesilinden.  oban a- obanlı  yara ır. Barsın  oyun
- 780 ba sın!..
- Bu Velini n ikinci  uvulu ı edi. Ne i  ndir, bu seferki  uvuluv o a daa ziyade tesir bıra tı. Celal bey onı tu  an yerinden, baba mekanı ve soy-sopundan ayırdı. Y regi asretlikten tel elengen bala Elizabettan n merametli ba ı ı ve Mariannanın sıcak m nasebetinen ya ay edi.  imdi bu yer de o a  oklu  etti.
- 785 Ne  are? Veli bir ucu Ozu (Azov de izi) de izine barıp  o ul an t m-t z otla larda  obanlı  etmege ba ladı. A ı ıy ır atlı n n dadını endi sezdi. Bir yıl  oyun ba sa mallarını  azasız, belasız baarge  ı arsa, bir  ozu  azanaca . B t n emek a  ı ve ke ini i  undan ibaret. A -suvnen  z- z n  temin etecek. Pan toprak ayamay. Sa , asra, a a...
- 790 Pan Prokop uk Velini uzak a aydasa da, Mariannadan ayırıp olamadı. Afta sayın anasinen kelip, Velini n otarını,  o ını k rip keteler. Bu ayrılı  eki balanın y regini daa ziyade yakınla tırdı. Velini n  urut an ka a ları arabalar a y klenip Celal beyge kete, andan k yl ler alma, armut ve di er yemi ler y klep Prokop uk a ketireler.

Alış-veriş tek bunıñle bitmey. Ayni şu arabalar başka vilayetlerge de katnay, sürü-sürü
795 mallar satıla ve bütün kelir Prokopçuknıñ altın hazinesine kelip tüşe. İrgatnıñ qazançı
ise qarın toqluğınen ölçene. O devirde böyle olıp kelgen, böyle de ketmekte edi.

Aradan on beş yıl keçti. Bu devir içinde nice suvlar aqtı, nice adamlar keldi
kettiler. Pan prokopçuk qartaydı. Evelki kibi apansızdan kelüv-ketüvlerni vazgeçti.
Lakin hainligi, taş yürekliği eksilmedi, aksine arttı. Elizabetta özüniñ kızlıq kıyafetini
800 coymadı. Beli ve köküleri biraz toluşsa da, korsetlerini taşlamadı, yalınız sıkça
avuştırıp başladı. Marianna tıpkı anasınıñ yaşlılığını añdırğan ince belli, tüz endamlı, aq
bardağqa beñzer betinden daima nur tamlap turğan bir güzel oldı. Veli ise, çobanlar
arasında özüniñ selbi boyunen ayırılıp tura. Kümüş kaprallı kuşağınen belini sıktırıp
bağlay, yıldıravuq kayışlı ve püsküllü çantasını boynuna keçire, beyaz çılgavlı çarıklarını
805 ince tasmalarnen tarttırıp kiye ve çoban tayağını eline alıp, mıyıklarını burıp,
qoyunların artından tilsiz kavalını çalıp yüre. On beş yıl böyle yürdi. Endi yigirmi altı
yaşına kelgen kırcıman bir yigit oldı.

Bir kün Marianna Can-Erikten yemiş ketirgen arabaların birini aydatıp doğru
Veliniñ otarına keldi. Arabacı Osman ağa Velini körıp şaştı. Sen köyden ketkende ince
810 tal kibi bir yaşçık ediñ, -dedi oña.

Marianna yemişni hoşarğa boşattırdı. Bütün çobanların çağırıp bölüştirdi. Bu
cümertlikke çobanlar şaşılar. Çünkü pan qolundan olar, böyle şey ömür billa körmegen
ediler. Arabacı Osman ağa, Veli, Marianna hoşar içinde oturıp, istegen yemişlerinden
aşap köyni ve onıñ cemaatını hatırladılar. Veliniñ bilgen adamlarından çokusu vefat
815 etkenler. Yalınız Qalaçık maallesinde babasınıñ dostu kör Emirsale sağ-selamet ekenini
añladı. Veli pek çok yerlerni, çayırlarnı, çokraqlarnı soradı. Arabacı bilgenini ayta berdi.
Eki lafnıñ birinde halqnıñ kene açlıq çekkenini, Celal beyniñ merametsizliğini
tekrarladı. Veli aldındaki almalarını top-top etip ayırdı, cevizlerni eki obaçık yaptı,
balaban tarpiniñ içinden qarmalap bir top yüvez çıkardı.

820 –Diñle köydeş, - dedi o arabacığa. –Mınavı almalar mırzanıñ aşağı bağçasından,
mınavı cevizler dere burundan, mınavı yüvez Emiraqaynıñ çayırından, doğrumı?

Arabacı indemedi. O Veliniñ zeinine şaşıp qaldı. Aytqanlarınıñ episi doğru edi.

Veli hoşarda ne tapqan olsa arabığa yükledi. –Bularnı köyümüzniñ eñ muhtac
adamlarına darqatırıñız, -dedi. Bir qarın yağ, bir çapçaq penir, tuzlu et ve beş on

825 karpızını Emirsale kartka bermesini rica etti. Arabacı sevine-sevine kayttı. Marianna başka otarlarga baracağını, anda acele işleri olğanını ayıp hoşarda qaldı.

Mariannanın qalğanına Veli kuvanmadı. Aksine, o qasevetlenip başladı. «Bu maalden soñ, Marianna bir özü otarlarga çıkıp ketmez. Menimle beraber ketecek olsa, ekimizge bir at bar. Bu mümkün degil. Otarlarda nasıl acele iş ola bile? Men er kün olarnı aylanıp, er şeyni öz közümneden körüp kelem. Üç otarnıñ doqız çobannıñ şorbacısı olğan soñ, Odaman adını taşığan soñ, biz de bir şeyler bilelerimiz elbet» degen fikirlernen hoşarnıñ alçaq kapusından başını egilip kirdi. Hoşarnıñ içi qaranlıq edi. Ocaqnıñ sönip başlağan qorlarını bir yerge üydi ve bir kaç odun taşıladı. Odunlar çıtırdap tutaşkanınen hoşarnıñ içi yarıqlandı. Çette yımşaq koyun terileri üstüne uzanğan Mariannanı kördi.

–Yuklaysız mı hanım? –dedi o yavaştan. Mariannanın kirpikleri kıbırdadılar, lakin cırayı deñişmedi.

–Aysa, men lampanı yakayım, –dedi Veli oña bakmayıp.

840 –Kerekmey, pek yoruldım, bir cırım alayım, –dedi Marianna közlerini aralıklandırıp. Veli ayak üstünde qatıp qaldı. Soñ ocaqqa eki yarma daa taşılap kapuğa taraf adımladı.

–Qayda ketesiñ? Kel sen de raatlan Veli, –dedi Marianna ayaklarını anteri astına topla.

–Yok, yahşı. Men biraz et qavurayım...

845 –Zamet etme.

–Qapınımız, qarınıñ açıtır.

–Men er şeyni alıp keldim. Mına, sepet içinde. Marianna saçlarını omuzlarından aşığı sarqıtıp köterildi ve sepetke uzandı. Veli keri kayttı, onıñ qolından sepetni alıp yerge qoydı.

850 –Sen benim müsafirimsiñ, men seni sıylamak borclum, –dedi Veli hoşarnıñ ortasındaki direkke asuvlu turğan lampanıñ şişesini çıkarıp.

–Barsın seniñ degeniñ olsun, –dedi Marianna teri üstüne tiz çöküp. –Sen nenen sıylasañ, men oña razım. Ekimizge bir qaqaç, –dep Marianna can eşqinen şağıldap küldi.

855 –Veli özünü sanki ineler üstünde duya. Onıñ qorqusı yüzüne çıqa, aytaçaq şeyini de unuta. Pan Prokopçuk kızınıñ hoşarda qalğanını işitmesini Veliniñ bu yerden de

aydalacağına, em bir daa dünya yüzü körmeyceğine iç şube yok. Veli bundan da pek Eliza hanımını tüşüne. Bugünge kelgence Veli ondan bir yamanlık körmedi. Onı bu yerge alıp kelgen, açlık zulumından saklağan Elizabetta oldu. Veliniñ bu qadınğa ayrıca saygısı ve ürmeti bar. Bugün Mariannanıñ yapkanı Elizabettağa barıp yetse, Veli onıñ
860 közüne nasıl körünecek?

Marianna Veliniñ sırtık kibi boyunu, burma mıyıklarını eslep, böyle tüşünceler astına qalğanını seze ve onıñ vaziyetini yengilleştirmek için özünü pek serbest alıp bara.

–Veli seniñ hoşarnıñ vallai bizim saraydan yahşı. Anda özüñni divarlar içinde sıkılıp qalğan kibi duyasıñ. Mında ne qadar bol, ne qadar serbestsiñ. Kel, ne öyle
865 kiyikleşip qaldıñ, kel yanıma, –dedi Marianna nazlanıp.

Veli ocaqqa taraf adım attı. Marianna yerinden turıp, onıñ qolundan tarttı. Ekisi yan-yanaşa beyaz, yımşaq qoyun terileri üstüne çöktiler.

–Veli, diñle meni tuvganım, Macarstanda oldım, Prussiyanı kezdim, babam bizni çok yerlerge alıp bardı, lakin dünyada saña beñzegen bir adam körmedim. Sevem
870 seni Veli, qayda barsam közüm ögünde sensiñ canım, men seni şimdi degil, on beş yıldan beri sevem Veli.

Mariannanıñ közleri yaşlandı, dudakları qaltıradı, yanaqları gülgüllendi. Özünüñ aytқанından özü utanıp başını kenargı burdı. Veli bir kaç saniye indemey oturdı. Lafını neden başlaycağını bilmedi. O yüz yıl daa yaşasa, Mariannadan böyle sözler beklemey
875 edi. «Marianna zengin kıızı men kimim?» degen fikir onıñ bağına siñip qalğan. Bugün, baq sen, Mariannanıñ yapқан şeyine. Veliniñ qıvançı içine sığmay. Ömürinde birinci kere bu fuqare balasına «sevem seni» dediler. Dünyada bundan da büyük sevinç ola bilirmi? Ebet, ebet, bu sözler Veliniñ yüregini yaqtılar. Yigirmi altı yaşına kelgence o adamlarğa baş egip yürdi. İçinden yanıp küyse de indemedi, tili kısqıa edi. Marianna kibi
880 kızğa kim sevda olmaz. On beş yıl onıñ közü aldında yürdi, on beş yıl onıñ kiygen anterlerini, tüflilerini, çoraplarını, zontigini, atқан adımlarını tüşünde kördi. Onıñ qolundan tutıp oynamak istedi, bağçalarda kezmek, köksüne basıp sevmek istedi. Bular episi onıñ içinde qaldılar. Atta bir kerecik bu mülaim kıznıñ anterine, yımşaq qollarına kiyip çıkқан beyaz eldivenlerine parmağınıñ ucunen tiymekten marum edi. Bugün, baq
885 sen bu dünyğa, hoşar içinde bu güzel hanım oña öz sevgisini añlata.

Velini sanki tok urıp sarsıttı. O Mariannanı omuzından tutıp özüne taba çevirdi, bir saniye közlerini içine bakıp turdı ve kuvetli kollarınen, kökregine basıp, öyle lezetli öpti ki, kıznın nefesi tutuldu, başı aylandı.

–Men de sevem, Marianna, lakin...

890 –Lakini yok onıñ, eki yürek bir olsa kimse aldımızğa çıkalmaz, -dedi Marianna. Bu yerde kız yalıñız babasını közde tuttu. Onıñ ağılına başka şey kelmedi. Anası Velini sevgenini bile. Tek baba bu işke karşı çıkar, dep tüşüne.

–Yok, Marianna, bizim aldımızda büyük mania bar. Onı yeñebilecek kuvet şimdilik yok, -dedi Veli başını sarkıtıp.

895 Marianna iri közlerinen Veliniñ betine baqtı. Onıñ yüregine buz parçası tiygen kibi oldı.

–Nasıl mania, ayt Veli men de bileyim, - dedi o telmirici baqışnen.

–Men musulmanım, sen ise... Marianna oturğan yerinden atılıp turdı. Onıñ başına dersin kaynağan suv töküldi. Anterine, saçlarına yapışıp qalğan tobançıqlarını sıypap temizledi ve qapuğa doğru adımladı. Mariannanın ağılına böyle şey kelmey edi. 900 On beş yıl devamında Veliniñ kütmegen, körmegen adeti onıñ içinde yaşıydı, dep bellemey edi.

–Sen qayda, ne turdıñ ya? –dedi Veli qapu yanında Mariannanı toqtatıp.

–Yür, avağa çıkayık.

905 Olar yan-yanaşa bayağı vaqıt indemey Ozu tarafqa kettiler. Yalı kenarındaki kırtış üstüne ayaklarını uzatıp oturdılar. Marianna Veliniñ tizlerine başını qoyıp kökte parılğan yıldızlarğa bakıp qaldı...»

Bu yerde qartnıñ ikayesi bölündi. Nazim defterni qapattı. Onıñ etrafında nefeslerini tıyıp, diñlep oturğanların diqqatını Seit-Ğazınıñ yersiz suali bölđi.

910 –Baba bu şeyler kerçekmi şu, masalmı? –dedi o. Seit-Ğazınıñ bu şaçasını qart kötermedi.

–Seniñ kibileri için masal, benim kibileri için kerçek. Diñlemege istemesen, bar apayın yanına otur, seni mında zorlap tutqan yok, -dedi qart serteyip. Seit-Ğazı ağızına suv alğan kibi pıstı. Babasından afu sorap, qolunı öpti. Şu arada Seit-Ğazınıñ 915 evi aldında bir maşına toqtadı. Bu tecrube bağçası müdiriniñ maşinası edi. Şöför Seit-Ğazınıñ qoluna müdirniñ yollağan kağıtını tuttırdı ve köçip ketti. Seit-Ğazı içeri kirip

kağıtnı açıp okudu. Anda şöyle yazılğan edi: «Seit-Ğazı! Yarın bağçamızğa Karaçalpaqstandan bir gruppa müsafir kelecek. Olar bağcanı körecekler, bizim tecrube işlerimiznen meraklanacaqlar. Nazimge de bildir! Afu et, geceler hayır».

920 Nimetullanen Kurtnezir babasinen sağlıqlaşıp: -Biz daa kelirmiz, baba, yat, raatlanıñız, -dep yan odağa çıqtılar. Çoktan canları sıkılıp kaytmaqnı arz etip turğan apaylarını alıp hayırlaştılar. Nazim babasınıñ kolundaki kağıtnı alıp bir daa okudu ve:

-Biz böyle müsafirlerge çoktan alışkanmız, kele bersinler, -dep taşladı. Baba ve bala, eki bağçevan bayağı laf ettiler. Bağcanıñ er bir qarış yerini köz aldına ketirdiler. 925 Qaysı bölükte terekler pıtaldı, qaysı bölükte suvarıldı ve daa nasıl işler yapmak keregligi aqqında subetleştı ve añlaştılar. Olar yarın kelecek müsafirlerini qabul etmege azır ediler.

BEŞİNCİ BAB

«Qos Burun» degen yer kartada daa yoqtır. Ya o kartada nasıl olacaq? Bir kaç yıl evelsi onıñ özü yok edi. Sovhoznıñ merkezi «At çapar»dan bu yerge kelmek içün bir 930 tamçı suvğa muhtac olğan dört yüz kilometrlik Qızıl-Qum «deryasını» keçmek kerek. Ebet, aqıqaten derya deseñ yaraşacaq. Qapu aldına çıqıp başını köterip ne yaqqa köz taşlasañ, soñu-bucağı olmağan çöl. Saba erte, ya da aqşam kün qavuşır maalde çölge çıksañ, qalbiñde öyle bir hoş isler uyana ki, sanki sen şu bol ve serbest dünyanıñ saibisiñ. Çobannıñ aytması kibi seksen kilometr yerde otlağan qoyunı seçmek 935 mümkün. Çoban bunı böyle tasvirley. Başta o qoyun közüñe bir büyük deveni añdırğan qara noqta olıp körüne. Kettikçe o qara noqtadan közüñni almaysıñ. O de irileşe, de ufaqlaşa. Yaqınlaşğan sayın öz şekiline kire ve niayet qoyun olğanını añlaysıñ. Yanına kelgeniñnen maşınanıñ spidometrine baqsañ seksen kilometr mesafe keçip kelgeniñe taacıplenesiñ. Çobannıñ közünde mına ne qadar keskinlik bar. O bu yerniñ avasına, 940 suvuna, sıcağına boranına öyle alışıp qalğan ki, episi ava ne vaqıt bozulacağını kün evelden bilip iş yapalar. «Quş uça qanatı, adam yürse ayağı küygen» yerlerde acaip işler yapalar.

Böyle bir çölñiñ ortasında yerleşken şiferli, cam sofalı zemane evlerini körgende ayrette qalasıñ. Lakin böyle evler daa Qos-Burunda yok. Episi yurtlarda yaşaylar. Bu 945 ferma Begdiyar Nadiroviçniñ kününde, onıñ reberliginde doğıp dünyaa keldi. «Qos-

Burun» daa üç yaşında. O yakında doğğan sabiy bala kibi tatiylep başladı ve birden ayakğa turıp adım attı. Tili de bülbül kibi söylene, ileride devletke çok fayda ketirecegini eminliknen bildire.

Şimdilik bu fermanıñ dokuz çobanı bar. Er bir çobannıñ beş-altı yüz baş koyunu
950 olup, özünüñ bütün ailesinen şu malnıñ işinen oğraşa. Çobannıñ işi çölñiñ jantağından çok. Otlatmaq, suvarmaq, kırkmaq, yem bermek, bir gayıpsız kıştan çıkarmaq ve niayet kózulatmaq... Bu daa episi degil. Onı böyle, söznen sayıp çıkmaknıñ çaresi yok. Karaçalpaqlar: «Dehqan cavun körse tınadı, çoban canın berse tınadı» -dep öz başına aytmağanlar.

955 Begdiyar Nadiroviç bu hocalıknıñ başına özünüñ tecribeli ve işançlı adamlarını koydı. Yernazar işni yahşı başladı. Birinci kününden yañı-yañı kazançlar elde etti. Sovhoz reberleriniñ ürmetini kazandı. Birde-bir acele, ya da ciddiyy mesele çıqıp qalsa Begdiyar Nadiroviç er kesten ziyade Yernazargä işandı. –Anda Yernazar bar, oña aytıñız, oña haber etiñiz, -dep yürer edi. Em aqıqaten Yernazar direksiyanıñ bir
960 kösterişini kıyıştırmadan, er bir vazifeni vaqtında, büyük keyfiyetle becergen hadimlerden biri edi.

Bu yıl küzde onıñ işi er ceetten oña yürdi. Eñ esası koyunlar kışlık yemnen temin etildiler. Lakin onıñ yüreginde oğlunıñ toyundan soñ bir dert peyda oldı ki, kimerde yukusı qaça, odanıñ penceresinden kelip, otar betke bakıp saatlarnen tütün içe.
965 Sigarnıñ birini söndürüp, digerini yaqa. «Bir balamnıñ toyuna ufağ-tüfekni esaplamasam beş-biñ savurıldı. Ya benim üç kızım daa bar. Olar da bir kaç yıldan yetişecekler. Demek maña üç toy daa yapmaq kerek olacaq. Beşer biñden... yok, kız balağa eksikçe... üçer biñden, dokuz... aydı o yaqı, bu yaqı on biñ kerek. Bu yalñız toyğa. Ya men de yaşamaq kerekim. Dostum-eşim benim de bar. Dünyanıñ bir çetinde saksavul kibi
970 kırıp, katıp qalayım mı? İç olmağanda yılda bir-eki kere Nuqusğa barmasam, «Kırkqızğa» kirmesem, men nege yaşayım?» Onıñ közü aldından restorannıñ beyaz fesli ofitsiantkaları kelip keçtiler...

Böyle tüşünceler Yernazarıñ yüregini ezgelegen künlerniñ birinde, aqşam karanlığı yerge çökken maalde onıñ qapısı aldına bir maşına kelip toqtadı. Yernazar
975 azbargä çıktı. Baksa, Nuqusta yaşağan dostu Toremurat Sarsembayev. Olar sıcak selamlaştılar. Soñra evniñ aldında maşsus müsafir içün kurulğan ve donatılğan yurtğa

kirdiler. Şöfer maşinasınıñ o yaq-bu yaqını qarıştırıp qaldı. Yernazar sütli çay süzdi, müsafirge uzattı. Kiyizler üstüne töşelgen çiçekli minderlerge yanbaşlap oturgan müsafir ikinci piyalanı tüplep yerge taşladı ve sabırlen laf etti.

980 –Yernazar, dostum toyuña, kelalmadım. Pek sıklet işlerim bar edi... O yurtnıñ qapısı yerine ilüvli turğan perdeniñ ucunu köterip, şöferge: -Alıp kel! –dep qıçırdı. Şöfer perde arasından başını egiltip kirdi ve yurtnıñ ortasına dülber örnekli bir kilim yaydı.

–Alla hayırlı etsin. Bu benim toy baqışım, -dedi.

985 Yernazar bu beklenilmegen müsafirinden böyle şey ümüt etmegen edi. O Toremuratnen bir kaç evelsi Nuqusnıñ mal bazarında tanış oldı. Bu tesadüfiy körüşüv kene şu oğlu Orazbaynıñ evlenüvi münasebetinen olğan edi. Yernazarnıñ er şeyi yeterlik. Lakin, oña yaqşı bir kilim kerek oldı. Nuqus bazarına ömürinde bir kere barmağan edi. –Anda dünyada canıñ ne istey, episini taparsıñ, -dediler oña. Raatlıq 990 künleriniñ birinde öz maşinasına oturıp bazargä ketti. Adamlar arasına qaqışıp, qapışıp yüre-yüre bezdi. Anda kim ne sata, kim ne ala, añlamaqñıñ çaresi yoq. Aqır soñu bir tena yerge çıqtı. Burnuna kebab qoqusı keldi. Kenarda, arıq başındaki tallar tübünde kebab ve çay zevkı sürüp oturgan adamlarnıñ yanına keldi. Bir kök çay, on temen kebab sımarladı. İcip keyf alıp oturganda orta boylu bir adam kelip öz çayniginen onıñ 995 qarşısına bağdaş qurıp yerleşti.

–Qayaktansañ? –dedi o piyalasını burunu üstüne köterip.

–Çobanıñ, avldan, -dedi Yernazar oña baqmayıp.

–Çoban bolsañ yetni Nuqusqa kelip yeysiñbi?

–Tünevın aqşamdan beri et aşamadım, sağındım, köresiñmi? Al, ye sen de, -dedi

1000 Yernazar temenlerniñ saplarını oña taraf aylandırdı.

O üç temen kebabnı biri-biri artından suvurıp aşagan soñ, boşagan çaynigine barıp çay damlap keldi.

–Bazargä ne işnen keldiñ ya? –dedi o Yernazarnıñ piyalasına çay tökip.

–A bazarıñız özüñizniñ olsun. Ömürimde bir keldim, bir daa kelmem.

1005 –Öyle demeñ. Bazar adamnen, malnen yaraşır. Sizge ne kerek oldı?

–Kilim. Yaqşı soyu.

–Yaqşı soyu kerek olsa tapamız. Öyle demeysizmi? Tur, kettik!

- Yernazar piyalanın içine on beş kapik taşıladı, sonra yerinden turup şu adamnıñ artından ketti. Olar bazarnıñ ta o bir başına çıktılar. Kilim bazarı bu yerde eken.
- 1010 –İstegeniñni sayla, -dedi şu adam ve yerde tizüvli kilimlerni açıp-açıp kösterdi.
- Yernazar özünüñ istegeni kibi bir kilim tapıp olamadı. Biri ziyade kullanılğan, digeri kiçkene...
- Yok, almayım, -dedi Yernazar kilimlerni körip çıkқан soñ. –Maña yañı kilim kerek, ortasındaki örneği ise, mına böyle olsun, -dep kollarinen çeşit türlü işaretler
- 1015 yapıp kösterdi.
- Aysa, bugün evge baramız. Menim müsafirim olursıñ. Men seni kilimsiz qaytarmam. Asıl çoban milletini pek sevem. Menim tanış çobanlarım çok. Olar pek insaniyetli olalar. Evlerine barsañ beş parmağnen sıylaylar. Menim babam, dedem, bütün uruvım çoban eken. Men matüv yaşlıqtan şeerge sevda oldım, okuvnıñ da soñuna
- 1020 çıkamadım, alış-verişke urundım. Para sıcak şey daa... er kün kassanı teslim etkende bir kırmızı kağıtçıknı bu yakğa tıkam...
- Şay degende o ştanınıñ artındaki cebiniñ zincirçığını tartıp baqtı. Yernazar onıñ laflarına yarı inana, yarı inanmay ama, yavaş-yavaş artından qalmay kete.
- Añır soñu özümni de alıp ketip anavı yerge tıqtılar. Üç yıldan soñ Nuqusımnı
- 1025 kelip kördim.
- Eviñ uzaqmı? –dedi Yernazar saatına bakıp.
- Sen saatka baqa berme. Nuquska kelgen adam bir gece qonmay qaytmaz. İsteseñ seni «Qırqqızğa» alıp barırım.
- Men balet sevmeyim, -dedi Yernazar onı añlamayıp.
- 1030 –Yok, canım, «Qırqqız» Nuqusnıñ birinci klass restoranı. Anda kirseñ içiñe canıñ kele, çıkıp ketmege istemeysiñ.
- Bilem men, -dedi Yernazar suvuqqanlıqnen. –Restorannı da bilem, ansamblni de. Menimce ekincisi yahşı. Eviñe barsam barayım, kilimni köreyim, lakin qonağıñ olamam.
- 1035 –Onı evde baqarmız.
- Olar maşınanı bazarnıñ yanındaki qaravuldan alıp, Nuqusnıñ keñ soqaqları ve aralıqlarından keçip, bu adamnıñ evine keldiler. Tanış oldılar. Onıñ adı Toremurat edi. O şeer alış-veriş işhanelerinden birinde çok yıllardan beri çalışıp kelgenini ve boş

1040 kolluq yapıp bahtsızlıqqa oğrağanını ve endi işinde muqayt çalışkanını, vaziyeti tüzeleyatkanını ayttı. Yernazar oña inandı. Evi öyle medeniy töşelgen ki, aqıqaten bir ayak kireyim deseñ, bir daa çıkacağıñ kelmey.

Aş aşaldı, içildi, çok güzel laqırdılar oldı. Yernazar özünüñ istegen kilimini aldı. Toremurat bu kilimni maşsus bir kıymetli dostunuñ toyunda başşış bermek içün alğanını ayttı. Keçke qadar oturdılar. Maşınanı qoymağa yer olğan soñ Yernazar qalmağa razı oldı. O yorğun edi. Qonaqqa puf töşekli tahtada yer açtılar. Çokqa barmay qonaq dudakları arasından pufildap başladı...

İşte bugün Toremurat Yernazarınıñ qonağı. «Dünya öyle eken. İnsan insağa kerek ola. Onıñ da mende bir işi olsa kerek. Dağ-dağnen degil, insan-insannen körüşir, dey turganlar». Böyle tüşüncelernen, insaniyetlik duygularinen Yernazar onı qonaq etmege, hatrını tapmağa tırıştı. Aştan soñ şöfer ketip özüne kösterilgen yerde yattı. Yurtta Yernazarnen Toremurat qaldılar. Böyle oñaytlı vaqıtını Toremurat aqşamdan berli bekley edi. O endi iç bir şeyden saşınmay özünüñ ne maşsadnen kelgenini aytıp başladı.

–Yernazar, diñle dostum, men şu yarım biñ kilometr yolını keçip, aselet saña keldim. Men eminim ki, sen meni añlarsıñ ve sözümni keri qaytarmazsıñ. Men saña pek zarur bir işnen keldim. Sen de, men de insanımız. Bala-çağalarımız, dost-eşlerimiz bar. 1055 Yaqında başıñdan toy keçirdiñ. Dünya qadar masrafqa batqandırsıñ. Şunuñ içün sen maña beş-on qoyun çarelep ber. Men seni aldatmağa kelmedim. Episini bazar fiyatında alırım. Parası peşin. Mina, say da al.

Toremurat qoyun cebinden bir deste yüzerlik çıkardı, parmaqlarını tükürüklep, 1060 birley-birley saydı ve yigirmi danesini Yernazargā uzattı.

Yernazarınıñ başından qaynağan suv tökülgen kibi oldı. Müsafirge ne deycegini bilmeyip, biraz şaşmalap qaldı. Soñ başına esini cıydı. O Toremuratnıñ qolunu keri itep:

–Parañnı kiseñe sal! –dedi. –Sen meni pomeşçik belleysıñmi, dost? Seniñ uzatqan paraña eñ azdan yigirmi baş qoyun kerek. Men onı qaydan alacağım?

1065 –Vay, va-ay, dostum, özüñ qoyun içinde yaşasañ, özüñ bu yerniñ şorbacısı olsañ, qoyunni qaydan alacağım demege utanmaysıñmı?

–Yok, iç utanmayım. O benim malım degil, halqñıñ malı, devletniñ...

–O yaqına men qarışmayım. Kimniñ malı olğanı benim işim degil. Maña yigirmi baş qoyun tap, aselet maşına alıp keldim, saba erte yolğa çıkayım.

- 1070 O kene Yernazarın cebine para tıktırmağa başladı. Yernazar almadı, onıñ qolunı keri siltep ayakka turdı. Yurttan çıkıp ketecegi keldi, sabır etti, qayıp yerine oturdı.
- Aydı, yaqşı. Kerekmey seniñ malıñ. Men qoyun taparım. Param olsun. Otur, laf eteyik. Öyle qorqak olma. Qorqaknıñ malı börülerge aş ola turğan. Muqayt ol.
- 1075 –Börülerge biz alışqanmız. Olarnen esaplaşmaq kolay. Alla eki ayaklı börüge rastketirmesin.
- Toremurat közlerini qıyıstırıp Yernazargā baqtı. Onıñ bu lafını begenmedi. İçinden «bu tek qorqak degil, em sersem eken» dep tüşündi. Lakin, sesini çıkarmadı. Oña yolğa, çıkqan soñ, boş qaytmaq elvermey. İlle bir çare tapıp, özüniñ tüşünip
- 1080 çıkargan quruntısınıñ iç olmağanda yarısına malik olmaq kerek. Şunıñ içün lafını başqa taraftan başladı.
- Yernazar, aysa böyle etermiz. Sen maña öz qoyunlarıñdan sat, er bir qoyunıñ yerine men saña bir toqlu ketiririm. Keliştikmi?
- Bir şey añlamayım, -dedi Yernazar.
- 1085 –Olan, añlamağanıñ ne ya? Sen bu yerde biñ yıl yaşasañ bazargā bir qoyun çıkarıp olamazsıñ. Men seniñ ayağıña keldim. Al, parasını, ber qoyunıñnı. Bu da azlıq etse, qoyun yerine qoyun berem, saña daa ne kerek? Dostluq bu qadar olur.
- Yernazar biraz yımşadı. «Aqıqaten müşteri ayağıma kelgen. Onı qaytarmağa ne kerek. Öz malım. Kimge istesem oña satarım. Toqlularnı yaqşı baqsam, baarde olar da
- 1090 birer ana baş olur, ne şiş yandı, ne kebab». Yernazar bu tüşüncelernen müsafirniñ teklifine razı oldı ve meseleni sabağa qadar al etmek içün oğlu Orazbaynen körüşip laf etmekni münasip tanıdı.
- Sen biraz tayanıp raatlan. Men oğluma barıp keleyim, -dedi Yernazar ve yurttan çıkıp ketti. Orazbay evde yalınız edi. Şasenem rayonğa ekimler müşaveresine
- 1095 ketken. Yernazar meseleni asılından ayıp añlattı ve şimdi o müşterinen barıp körüşmek kerekligini bildirdi. Mesele şunda ki, Toremuratqa kerek olğanı qadar qoyun Yernazarda yoqtır. Qalğanını Orazbaydan alıp qoşmaq mümkün, ya da ekisi qoşulıp ortak mal satacaqlar. Orazbay erinmedi. Ayaqlarına eski kaloşlarını soqıp babasınıñ artından tüşünip ketti. Yurtqa kirdiler. Toremurat öyle tatlı yuquğa dalğan ki, ayağından
- 1100 süyrep ketseñ duyacağı yoq.

–Mına bu adam, -dedi Yernazar içeri kirgeninen. –Men onıñ evinde müsafir olğan edim. Kilimni de ondan alğan edim. Apayı, balaları bar. Yaşayışını körseñ şaşarsıñ. Evi balaban, içi dülber donatılğan. Men bellesem işanılmaycaq soylarından degil.

1105 –Şeer halkı, baba, kim bile... Toqlunu qaydan tapacaq eken? –dedi Orazbay babasına şubeli köz etip. Yernazar omuzlarını kıstı. Şu arada Toremuratnıñ burunı üstüne eki çibin qondı. O öz qolunen özünü uyattı.

–A-a, keldiñizmi? –dedi o minder üstünden köterilip. Soñra Orazbaynen selamlaştılar.

1110 –Oğluñ dızman aqay eken...

–Dızman olmasañ, mal brigadiri olamazsıñ -dedi Orazbay qopaysırap. –Lafnıñ kısqası böyle, Toremurat ağa. Biz, babamnen ekimiz, sizge yigirmi qoyun taparmız. Tek şartımız böyle: ne vaqıt toqlularnı ketirirsıñiz, o vaqıt qoyunlarnı alıp ketersıñiz.

Toremurat ortağa böyle şart qoyulacağını beklep tura edi. Orazbaynıñ sözleri onı
1115 seskendirdi, yuqusı qaçıp ketti.

–İnsan insağa er vaqıt işanmaq kerek oğlum, -dedi o Orazbayğa baqıp. Bazarda toqludan yürüş yok. Beş aylıq toqlu yigirmi kümüş. Bilgen olsam, maşınamnı yükler kelir edim. Ama, men sizni tap o qadar etsiregeniñizni bilmegen edim. Men sizden mal sorap keldim, şimdi öyle olıp çıktı ki, siz menden mal soraysız. Doğrumı? Mına sizge
1120 yigirmi kağıt...

Toremurat yüzerliklerni çıkarıp dastarhan üstüne taşıladı. –İsteseñiz yigirmi qoyun beriñiz. Er biri yüz somdan. Toqlularnı ketirgen soñ, maña yigirmi somdan qaytarırsıñız. Men sizge işanam. Keliştikmi?

Bala babğa baqtı, baba balağa. Ekisi de indemediler. Toremurat paranı
1125 dastarhandan alıp, başta Yernazarıñ, soñ Orazbaynıñ qollarını tutıp salladı, salladı ve piyalalarınıñ túbünde qalğan raqını toquştırıp yuttılar.

Aynıñ parlaq şavleleri yerni kündüz kibi aydınlatmaqta edi. Hoşarğa barıp qoyunlarnı istegeniñ kibi saylap almağa mümkün. Lakin Toremurat aşıkmay. O yollarnı yahşı bile. Qaysı yerden, ne vaqıt keçip ketmek kerekligini o evelden tüşünip-taşınğan.
1130 Öyle yapmasa, şeer bazarına bargance oña kaç kere qolğa tüşmek mümkün. Ey-ey kim bile, asıl o bazarğa baracaqmı? Toremurat böyle afı iş yapacaqlarğa beñzemey.

–Bir saat kadar raatlanayık, şöferni soñ uyatırmız, -dedi Toremurat.

Yernazar qalğan işni Orazbayğa avale etti. –Ekimizge anda barıp çoban közüne körünmege kerekmey. Özüñ barır, çobannen beraber saylar berirsiñ, -dedi o Orazbayğa.

1135 Üçü de yurtñiñ üç tarafına sozulıp yattılar.

Tañ atar maali. Hoşarda çım-çirt. Qoyunlar bir-birine sıyıkıp, öksüre, aqsıra, yuqlaylar. Çoban turgan. O kuman şeklinde qara alümin çaynigini qor üstüne qoyğan, kenarına bir kaç çırpı taşlap tutandırğan. Tañ aldı tınçlığını bozıp maşına gürültisi işitildi. Orazbay maşınanı doğru hoşniñ qapusına yanaştırdı. Çoban olarğa taraf

1140 adımladı ve Orazbaynı körıp tanıdı.

–Yigirmita qoyun alamız, tutıp berçi! –dedi Orazbay emir etici sesnen. Çoban indemedi. Gıyçıldatıp hoşniñ ağaç qapusını açtı. Maşına art-ardına azbargä kirdi. Toremurat şöferge: başla yöklemek, degen manada işmar etti. Şöfer eñ kenarda turgan quyruğı tezekli bir qoyunğa yapıştı. –Onı ne yapacaqsıñ, ahmaq?! –dep kıçırdı

1145 Toremurat şöferge. Soñ çobanğa aylanıp, -qoyunlarını yür! –dedi. Çoban bu adamnıñ qoyun saylamağa bilgenini añladı ve şubeli közlerinden Orazbayğa baqtı.

–Zarar yok, -dedi Orazbay. –Ertege yigirmita toklu alıp kelemen.

Çoban qoyunlarını üşkutip tursattı, episini bir yerge aydaştırıp uyurdı.

–Anavı, ortada başını qadap, o yaq bu yaq qarap turgan soylarını tut! –dedi

1150 Toremurat şöferge. Orazbay, şöfer, Toremurat birley-birley eñ yahşı, taqatlı qoyunlardan yigirmi dane tutıp maşınağa attılar. Aradan yarım saat keçer-keçmez maşına közden gayıp olıp ketti. Orazbay evine qayttı. Onı tañ yuqusı bastı. Çoban tayağına tayanıp tüşüncege daldı.

ALTINCI BAB

Begdiyar Nadiroviç tünevin yolda pek yorulsa kerek, gece kıbırdamay yuqladı.

1155 Barhanlarınñ artından ufuknı kızartıp doğğan küneş sıırıq yüksekliginde köterilgeninen altın nurlarını ucsız-bucaqsız Qızıl-qum «deryasınıñ» üstüne septi. Gece salqınıñdan üşügen maħluklar suvuq qum astındaki yuvalarından başlarını köterip küneş şavlelerinden betlerini yuva, biri-biriniñ arqasına sekirişip oynaşalar. Balaban saksavul tübünde yuva yasağan qaşqır avağa çıqqaninen qulaqlarını tiklep etrafqa baqındı ve

1160 özünü bu sınırsız çölñiñ şorbacısı sayğan kibi, şu saksavulnıñ etrafını dolandı ve kene

qıyruğı üstüne çöñkayıp uzaqlarğa baqıp qaldı. Eger çobannıñ közü bu diyarda seksen kilometrlik yerdeki qoyunrı seçse, qasqırınıñ közü kim bilsin ne yerlerde, nelerni köre. Bu bizge qaranlıq. Lakin otarlarda yürgen qoyun sürüsiniñ qokusu onıñ burnunı yırtı, çañ sesleri qulaqlarını teşe. Qasqır saksavulnıñ etrafını böyle közetüvlerden keçirgen soñ, kene evelki yerine qayıtıp keldi ve yuvanıñ içinden biri-biri artından beş dane qara közlü dülber qasqırçılar çıqtılar. Bular şu ana qasqırınıñ balaçıkları ediler. Bala deseñ, bala. Episi bir-birine çapqılıp, arqalarına sekirişip, kiçkene pancaçıklarınen başlarını tırnap oynamağa başladılar. Ana qasqır olarnı taşlap, bir müim işke aşıqqan kibi artına-aldına baqmadan çöl boyu çapıp ketti.

1170 Aygidi seni küneş. Onıñ mübarek nurları er şeyni canlandıra, er şeyge ayat bağışlay. Atta, bu meydan boşluqta ömür qaynay, bütün canlı barlıq areketke keles, yaşav için küreş başlay.

Pencere perdeleri arasından keçken küneş şavlesi Şasenemniñ betine urdı. Tatlı yuqıda olğan Şasenemniñ bem-beyaz beti daa ziyade nurlandı, köz qapaqlarınıñ üstü yıldıradı, incertilgen qasları, nar tüste dudakları seskenip qıbırdadılar. O uyandı. Odada kimse yok. Orazbay yurtta yatqan edi. «Vay, babama çay qoymadım, endi turıp ketseler kerek» degen fikirnen sıcak yorğanı astından ayaklarını salındırıp papuçlerini kiydi ve bütün bedeni körülgen ince-çilterli gecelik kölmeginen küzgüğe doğruldı. Beti ve omuzları üstünde perişan alda cayrağan saçlarını tez-tez başı üstüne yumarlap topladı ve yipek qalatını kiyip, babası yatqan odanıñ qapusını aralıq etip baqtı. Direktor yuqlay edi. Şasenem taaciplendi ve qıvandı. Taaciplendi şunuñ için ki, o kendini bilgeninden berli, babasınıñ kün doğar maalde yuqlağanını körmegen edi. Qıvandı – evine bir künge kelgen babası öz qızınıñ qolundan çay içmeden çıkıp ketmegenine. Şasenem elini-betini yuvdı, saçlarını tertipke qoydı, köz, betini yengilden nizamğa çekti ve

1185 aşhaneye kirdi.

Bu vaqıtta Begdiyar Nadiroviç uyandı. O kürsü üstüne taşlağan urbalarınıñ astından qarmalap saatını aldı, baqsa doquznı keçes. Qulağına ketirip diñledi, saat çalışa. «Demek, qattı yuqlağan ekenim, aygidi seni temiz çöl avası, saba açılğanından haberim olmadı» degen fikirlernen keñ balaqlı ştanına ayaklarını soqtı ve avalanmağa çıktı.

1190 Qapu aldında biraz eglengen soñ, içeri kirdi, elini-betini yuvdı. Şasenem saba şeref qayırlap aşhaneden çıktı ve babasına temiz, tutulmağan yüzbez uzattı.

- Ya Orazbay qayda? –dedi Nadirov qızının sürme çekilgen dülber közlerine baxıp.
- Yürin, baba çay içeyik, –dedi Şasenem babasının sualini cevapsız qaldırıp.
- 1195 –Orazbay kelsin de, beraber...
- O bütün gece bir işlennen oğraşıp yürdi. Soñra yurttan yatıp, saba ertən turıp ketken.
- Aqılsız erif, böyle yaş, dülber hanımın olıp, yurttan kiyizler üstünde qorlanırsını? –dedi Nadirov qızının közlerine baxıp.
- 1200 –Kimge dülber, baba, kimge çirkin. Orazbay öyle şeyden anlamay. Onın bütün işi malda, aranda, hoşarlarda. Evlengenimizden beri daa bir kere doğrulıp betime baxkanı yok. Biz qaliba yaşap olamaycaqımız.
- Vazgeç. Betine baxmasa – baxmasın, qalbi temiz olsun, dedi taşladı Nadirov.
- Mesele de qalbde daa baba. Qalbinde olmağan, betine de baxılmay eken.
- 1205 –Öyle tez yekün çekmege aşırma. İnsanlar yigirmi yıl yaşap bir-birlerine tabiat uyduralmaylar, sen ise bir kaç ay içinde...
- Ey, baba, başı uymadımı, soñu belli...
- Şasenem babasının piyalasına bir çaynıktan çay, diger kümüş kibi yıldırağan uzun sümekli süraleden süt tökti.
- 1210 –Yaşayış er şeyni kösterir qızım. Kimerde aksine de ola. Başı uymay, soñu uya, –dedi Nadirov. –Mına, uzak ketmek kerekmey. Meni ve anañnı alayık. Birinci vaqıtlarda anañ da maña ters baxa edi. Ne yapsam, husur tapıp, meni zoqumlay edi. Özü de tıpqı seniñ kibi kiyinmege, tüzenmege seve edi. Qayda barsaq adamların közü oña tüşkenini men özüm esley edim. Lakin meni de özü kibi tertipli kiyindirmege ne qadar tırıssa da,
- 1215 men bellesem öz maqsadına irişalmadı, çünki men kene şu fasonda, kene şu qıyafette qaldım. Er bir quş öz yuvasında körgenini küter eken. Men yurt balası edim, öyle de qaldım.
- Yok, baba, siz öyle qalmadınız, –dedi Şasenem babasının fikirinen razı olmayıp. –Siz büyük bir devirnin medeniy inqılabını körıp keçirdiniz. Mesele tek urba
- 1220 kiyüvde degil. Mına bu yerde qalb tüzgünlüğü kelip çıqa. Sizin medeniyetiniz içten deñiştı. Qalbiniz aydınladı, közüñiz açıldı, dünyağa baxışınız türlendi. Basıq yurt balasından devlet erbabı derecesine köterildiniz. Anam da öyle edi. Şunun için sizge

anam tarafından kösterilgen ürmet, kaygı tabiy olup köründi. Bu kaygını anam aklı olarak öz üstüne aldı. Siz tışkı kıyafetiñiz deñişip ketkenini sezmey qaldıñız. Böylece, 1225 öz deviriñizniñ medeniy, aklı kişisi olup yaşıadıñız.

–Orazbay da öyle olur, sen çok tarsıqma, -dedi baba kızınıñ incınıp laf etkenini yatıştırmak istep.

–Belki. Şasenem omuzlarını kıstı. Aydos maşinasını azbarda qaldırıp, eki közüni Şasenemniñ penceresine tiktı, lakin evge kirmeye cesareti yetmedi. Tünevin qumlıq 1230 içinde yapqanını aqlına ketirip öz-özünden utandı. «Şasenem buña nasıl baqa eken, zemanе yaşları kimerde böyle şeyge qıvanç alameti dep baqalar. Şasenem sanki öpülmegen kız. Eri bar, institut bitirgen. Eñ, o ne tüşünse-tüşünsin, er alda men onı yigitçe qıçaqladım. Toqta sen, çöl qıuşçıqı, benim kafesime bir tüşersin...» Bu fikirler Aydosqa yürek berse kerek, o azbar içinden evniñ bosağasına taraf adımlap başladı. 1235 Onıñ qarşısına qapunu açıp, uzun boyunu sozıp Begdiyar Nadiroviç çıktı.

–Atlarnı yektiñmi, -dedi o, qapu aldında dirildep turğan maşınağa baqıp. Evge kirip Şasenemniñ qolundan bir çay içmek ümüti olğan Aydosnıñ bu apansız körüşüvden tili tutuldı. O sesini çıkarmay Nadirovniñ artından adımladı. Maşına toz çañğıtıp közden gayıp olup ketti. Şasenem ev içini, tüşeklerni cıyıstırıp qoydı ve şifonyer qarşısına keçip, 1240 qalatını taşıladı, işke ketmek içün baştan-ayaq urbalarını avuştırdı. Aradan yarım saat keçer-keçmez o medpunktnıñ qabulhanesinde edi. Ekimniñ kelgenine yürekten qıvanğan emşire kız Arzıgül dolaftan temiz yuvulğan ve ütülengen qalat çıkarıp Şasenemniñ yanına keldi.

–Qalatıñızni kiyesiñizmi, Şasenem apa? –dedi o nezaketli tilde. Şasenem 1245 arqasını aylandı, emşire onıñ qalatını omuzları üstünden tartıp, tüzetip kiydirmege yardım etti.

–Fesimni de alıp berçi, -dedi Şasenem.

–Mına, Şasenem apa, -dedi emşire kız ve onıñ qoluna kraqmallağan yüksek qasnaqlı ekim taqıyesini uzattı. Şasenem yalıñız evde degil, işte de özünü tertipli 1250 tutmağa, zemanе lezzetinen kiyinmege bilgen kelinçek edi. Şasenem stol başına keçip, tünevin kelip ketken qastaların cedvelini teşkermege başladı. Emşire kız episi aqqında tefsilatlı malumat berdi. Olar çok degil ediler. Eki qadın, eki bala ve bir erkek kişi.

- Er alda ekseriyet kadınlar, -dedi ekim kartoçkalarını kenarğa sürüp. –Tışta ħasta barmı, çağır kirsinler, -dedi ħapuġa köz taşlap.
- 1255 –Kimse yok, Ŗasenem apa, -dedi emşire oturġan yerinden.
- Soñ, nasıl barıp keldiñiz, kimlerni kördiñiz, Ŗasenem apa, -dedi Arzıġöl özüniñ balaca mülayim, ġunasız közlerini süzip.
- At-çaparda kimni körersiñ? Episi şu özümiñniñ eski tanışlarımız. Bir kaç yaşlar daa kelgen ekenler. Ameliyat keçecekler emiş. Men kimsenen körüşmedim. Bu ħaberni
- 1260 de maña Aydos ayttı.
- Aydos degende Arzıġöl seskendi, kışka ġara kirpikli köz ħapaġları bir kaç kere açılıp yapıldılar.
- Ya onı ħayda kördiñiz? –dedi Arzıġöl dudaġlarını suvlandırıp.
- O mında. Bizni alıp keldi. Babamnen ħoŝarlarġa kettiler.
- 1265 –Vay, yazıġlar olsun. Bilgen olsam men de keter edim. ħoŝarlarġa çıġmaġanımız üç kün oldı, -dedi Arzıġöl büyük isteknen.
- Belki üylelik ħaytırlar. Men Aydosnı saña yollarım, -dedi Ŗasenem köz kıyasından Arzıġölge baġıp.
- Arzıġöl başını aŝaġı sarġıttı ve suniy tebessüm ile özüniñ eyecanlanıp ketkenini
- 1270 duydırmaycaġ oldı. Lakin, Ŗasenem onıñ abdırıp aytġan bir kaç saġma sözlerinden çok şey añladı. Ķıznıñ utanġanını eslep, oña başka bir söz daa aytmamarġa tırıştı. Ķapuda bir ħadın peyda oldı. –Kiriñiz, kiriñiz Suluġan apa, -dedi Ŗasenem onı körgeninen.
- Vay, vay, balam, zornen sizge cetip keldim, -dedi o içeri kirgeninen.
- Oturiñiz, Suluġan apa, -dep Ŗasenem oña stulnı körsetti. Suluġan apa oturdı.
- 1275 Başına sargan şalını çekdi, onıñ tübünde bir şal daa bar eken, onı da çekdi, onıñ astında eki yün yavluk daa bar eken, olarnı Arzıġöl çekip aldı.
- Soñ, nege şikayet etesiñiz, apa? –dedi ekim ħastanıñ közlerine baġıp.
- Baş aġıra, köküş aġıra, ayaklar, ġollar... barı aġıra. Mınavı ġız kelir dep ħarasam bolmadı, özüme keldim doġtur. Siziñ şirin sözüñizni işitem aruv bolam da
- 1280 ketem, dep keldim. Mina barı şu, oy-oy-oy...
- Temperatura barmı? -dedi Ŗasenem termometrni ġoluna alıp.
- Tüşünmeymen.
- Sıcaġnı barmı, deyim?

–Aa, a, boladımı, bolmaydımı, barı avura.

1285 Arzıgöl hastanın kolunu köterip termometrni koltuğı astına tıktı. Şasenem onıñ andan-mından alıp aytқан saçma laflarını diñlep turdı, lakin indemedi. Hasta, yaşağan yurtınıñ içi sers olğanını, kiyizlerniñ, kilimlerniñ eskirip qalğanını, eriniñ yıl on eki ay otarda yatıp turğanını, on bir bala tapқанını, üçevini qara topraqқа saqlağanını ve saire aytıp oturdı.

1290 Arzıgöl termometrni alıp közüne yaqın ketirdi ve sıcağı olğanını aytıp Şasenemge uzattı.

–Soyunıñız, -dedi Şasenem termometrni stol üstüne qoyıp. Hasta eski qadife tonçuğıniñ çullangan ilmeklerini boşattı, Arzıgöl tonçıqnı alıp kenargı taşladı. Hastanın üstünde basmadan tikilgen dögmesiz anteriniñ yaqası arasından körülgen түb
1295 kölmeginiñ tösünü tanımaq mümkün degil edi. O beyaz satinden tikilgen olsa kerek ki, üstünden taşlamay, nice vaqıt yuvulmay kiyilgeninden öz tösünü coyğan ve kirden sarıltım tüste meşinlenip qasnaqlanıp qalğan.

Şasenem onıñ qan basımını ölçedi, köküс kafesini em alddan, em arqadan diñledi, tilini ve boğazını baqtı. Soñra yerine oturıp kerek ilaclarını yazmağa başladı.
1300 Hasta urbalarını kiygende Şasenem oña temizlik aqqında bir kaç laf ayttı. –Er şey adamnıñ özündendir, -dedi o. –Siziñ eriñiz otarda yata eken, ya özüniz evdesiz de. İç olmağanda üstünizdeki urbanı qaynatıp yuvalmaysız mı? Ya büyük qızıñız ne yapa? O da sizden körgenini kütse kerek. Mina bizim adamlar öz ömürlerini böyle qısqartalar. Temizlikniñ ne ekenini, onıñ sağılıq içün ne qadar faydası olğanını iç de añlap
1305 olamayalar. Canıñız ağırmasın Suluhan apa, bizler yaş ekimler nesili bunı sizlerge añlatmaq borclumuz, em añlatırız.

Çok zamanlar evelsi bütün dünyağa namı ketken bir meşur alim olğan, onıñ adı Abu Ali ibn Sino eken. Temizlik-paklik aqqında o böyle degen:

1310 Er kün amamğa kirmekni
Terk etme iç, adet et.
Teniñ olur tendürist,
Yürersiñ sağı-selamet.

Yuqudan aldın elbette,

saçlarını belimden aşağı sarkıtılar. O vakıt omuzlarını üstünden keke ediler. Ekimler kibi
1345 üstüme halat kiyip medeniy işte çalışam. O meni şimdi körse fikiri deñişip keter edi,
ama...»

Arzıgül bu fikirlernen uzak barhanlarğa taraf köz taşladı, lakin yolda maşına
körünmedi. Ümütini üzip içeri, Şasenemniñ yanına keldi ve indemey onıñ beyaz
yüzüne, ince kaşlarına, eñsesi üstünde kat-kat obalanıp turğan saçlarına bakıp kaldı.

1350 –Saña ne oldu şu, Arzıgül? Ne için böyle süzülip turasın? –dedi Şasenem okup
turğan kitabından közlerini alıp.

–Bir şey olğanı yok, Şasenem apa, özümni biraz alsız sezem.

–Tayan divanga. Ep bir nevbette kimse yok. Bütün hastalarımız tüzeliş ketkenge
beñzeyler.

1355 –Nevbette kişi yok, ama belki Aydoslar aylanıp kelirler belleyim, –dedi Arzıgül
biraz tarsıkıp.

–Aydoska kalsa yoldan aylanıp kaytır edi, ama, onıñ yanında Nadirov degen
ağay bar, –dedi Şasenem biraz mışkıllen. Çünkü, o Arzıgülniñ endi Aydoska urğun
ekenini añladı ve kızniñ bu künge kadar oña iç bir şey aytmaganına biraz açuvlandı.

1360 Şasenemniñ içinde nasıldır bir uçkunlar peyda olup başladılar. Şasenemniñ Aydosnen iç
bir türlü alıp berecegi olmağanına yürekten inanğan ve bu ağta aklına bir şey
ketirmegen temiz kalbli Arzıgül özünüñ tarsıkuvarlarınıñ neden ibaret ekenini Şasenemge
bir tamam ikaye etti. Şasenem onıñ namuslı sevgisine inandı, közleri yaşlanıp turğan
Arzıgülni acıdı ve elinden kelgenine göre bu işte oña yardım eteceğine söz berdi.

1365 Arzıgül yerinden turıp Şasenemniñ boynuna sarıldı. –Ömürimniñ soñuna kadar sizni
unutmaycağım; Şasenem apaçığım, –dedi ve kuvañından bala kibi sekirikleycegi keldi.

Eki güzel, eki yaş yürek. Angisine inanmak mümkün. Şubesiz, ekisine de
inanacağı keke. Çünkü, Şasenem evli kadın. Arzıgülnen ekisiniñ arasında dört yıl fark
bar. Şasenem institut bitirdi, Arzıgül ise on yıllık mektepten soñ, emşireler kursında
1370 okudı. Ekisi de Kos burunga yollanmanen keldiler. Şasenem öz aile yaşayışinen
memnun olmasa da, er alda ailesi bar, onıñle yaşay ve ömür kuralar. Arzıgülde ise,
kimse yok. Anası, babası bir künde kazalanıp öldüler. Eki kadasinen emcesiniñ kolunda
kaldılar. Şimdi olar At-Çaparda sovhozniñ bergen yañı evinde yaşaylar. Ekisi de oğlan
balalar. Ekisi de sovhozda çalışa ve giyabiy okuyar. Arzıgül bu yıl yigirmi yaşını

1375 toldurdu. Orta boylu, tos-tomalak, fıstık kibi bir kız. Saçları belinden aşağı tüşe, yürgende baldırları titrey. Kara işten kaçınmay, medeniyetni, dünyanı doğru aňlay. Qos Burunga kelgen soň, medpunkt yanındaki küçük bir odaçıkta yaşay. Kimsede işi yok, kimsenen davası yok. Lakin öz işini can-yürekten seve ve erinmey çalışa. Oňa yalnız ömür arkadaşısı yetişmey. Tabiiy şey. Mina, böylece Arzigül eki yıldan beri öz kısmetini
1380 beklep tura. Lakin, kısmet kökten yağıp kelmey eken. Onıñ için el kavuşturıp oturmaycaşın, öz kısmetiñ, öz bahtıñ için küreşecek ekensiñ. Mina bu niyetnen özüniñ eñ yakın dostu ve sırdaşı Şasenem apasına qalbini açtı, Aydosnı begengenini, onıñ üç aydan soň apayınen ayrılışkanını bilse de kene sevgenini ayttı. Ama Aydos ne tüşüne, kimni seve, asıl onıñ qalbinde Arzigül için bir direm sevgi ateşi barmı, yokmı, bunu
1385 Arzigül elbette bilmey. Bilnese de ümüt ete, özüniñ alevlenip turgan qalb ateşini ümütlen söndüre. Endi söz Aydosta ve Şasenemde. Bu eki qalb ne tüşüne aceba? Ay-ay er kes Arzigül kibi olsa, közlerini yaşlandırıp içindeki derdini tökip qoysa. Ömür, ayat pek mürekkep maşına eken. Oňa anahtar uydurmaq için çok suvlar geçmek, çok körmek, çok bilmek kerek eken. Bazan yanıñdaki dostuñ qolundan ömür anahtarını
1390 kaçıp ala da, maşinasını özüniñ istegen yolundan ayday bere eken. Onıñ ne dostunda, ne soy-aqrabasında, ne de devlet işinde alıp berecegi yok. Onıñ bütün işi öz nefisinde. Aram nefis toymak bilmey, ket-kete beterleşe. Nefis dümenine berilgen adam, ömür maşinasını barıp yardan attırır, lakin etrafındaki insaniy işlerde alıp berecegi olmaz. Onıñ yüregi ket-kete taşqa çevirile. Merameti qalmay. Paranı deste-deste saysa da, öz
1395 doğmuş anasına bir qopqa kızılçıknı on kümüške satar. Mina böylelelerinden imdat beklep, oňa sırtıñnı açsañ, qalbiñde açılğan yarağa tuz seper. Olar insanıñ köz yaşına inanmaylar. Seni ise, inandıracaq olup, kerek olsa yalandan köz yaşları tökerler. Böyle nefişhor, vicdansız adamlar evel-ezelden beri olup kelgenler, siyrek de olsa, bizim cemiyetimizde de rastkeleler. Alla böyle dostlardan saklasın.

1400 Arzigülñ içinde tutaşkan arzular elbette, böyle adamlar için degil. O gūnasız bir kız. Aydos onı aňlasa, onıñ sevgisine sevginen cevap berse, özüni dünyada er kesten bahtlı sayacak. Aydos şimdilik bu fikirlerden uzakta. O Nadirovñ eñ uzak hoşargı alıp ketmekte. Maşinasınıñ tünevin qum çölü ortasında toktap qalğanını ve Şasenemnen baqa tutkanını hatırlay. Nadirov ise onıñ yanında otura, nelerdir tüşüne, kimerde-bir
1405 yukusırap maşınanıñ silkintisinden uyana. Onıñ başında biñ-bir türlü hayallar

dolanmakta. Özünü baba-dede diyarını, bu sınırsız boş çölleri başka türlü körmek istey. Ömrünün yarısından ziyadesini yaşasa da, bayağı işler yapsa da, daa çok ve yañı-yañı işler başlamak istey. «Men başlayım, gelecek nesil devam ettirir» dep tüşüne o.

YEDİNCİ BAB

Seit-Ğazı bütün kün bağçada müsafirlernen yürdi. Direktsiya saba olarnı institut
1410 binasında qbul etken soñ, Seit-Ğazını, Nazimni çağırıp müsafirlerni bağçağa alıp
barmalarını ve bütün cıms yemiş tereklerini, fidanlıkı (pitomnik) kösterip, suvaruv
usullarını ve olarnı meraklandırğan diger bağçevancılık işlerinen tanıştırmalarını rica
etti. Müsafirler Nadirovniñ ve Yerpulatovniñ şahsiy ricasinen bu yerge kelgenler.
Mesele şunda ki, At-Çapar toprağında yañı sovhöz qurılıp başlağanın Nadirov bu
1415 sovhözniñ kelesikte merkezleştirilecek bölüklerinden biri – Qos Burunda iç olmağanda
beş-on hektar bağ ve bağça meydana ketirüv meselesini ortağa qoydı.

–Qaraqalpaq et ve sütni seve, mal asramasa özüni dünyada yaşadım, dep
saymay. Malı olmağan qaraqalpaqı yer yüzünde tapmaq kıyın. Lakin, dostlarım, tek et
aşap yaşamak, dağ kiyiklerine ait bir hususiyettir. İnsan özüni dünyanıñ barlığından
1420 marum etmey yaşamak borclu. Aytıñız, bizim balalarımız yemiş sevmeylermi, hıyar,
pomidor, qapısta yemeylermi? Siziñ arañızda dünyanıñ çeşit köşelerinde bulunğan
adamlar bar. Eline sila alıp bütün Avrupa toprağını öz ayağınen yürüp çıkқан askerler
bar. Aytıñız, ne içün o topraklarda bağ-bağçalar yeşerip turalar, ne içün olarnıñ balaları
yemişniñ çeşit soyundan aşap, şırasını içip öseler. Yoksa olar et yemeylermi? Yavaş ol!
1425 Olar etni de bizden eksik yemeyler.

–Olmaycaq şey! –dedi zaldan birisi.

–Etniñ dadını bizim qadar bilmeseler kerek! –kıçırdı digeri.

–Aydı, yañşı, siziñce olsun! –dedi Nadirov sözünü devam ettirip. –Er alda
yemişniñ dadını da bileler, etni de qaldırmaylar, öylemi? Ya bizde ne içün öyle bağçalar
1430 yok?

–Suv, suv yok!!!

–Ama bizde küneş bar. Olarnıñ küneşinden qat-qat sıcak!

–Bizim topraq terek süymey, mal süye!.. Böyle sesler yağırağanda zalda külkü ve şamata peyda oldı. Nadirov biraz toktıdı, daa nasıl bir sebepler aytır ekenler, dep
1435 diñlendi.

–Cemaat, men siziñ aldıñızğa şaqa oyunu oynamaga kelmedim. Men isteyim ki, bizim balalarımız em et aşasınlar, em yemiş yesinler! Doğru. Bizde suv kıt. Lakin, bilmiş oluñız, bizim toprağımızniñ astı hazine! Anda suv da bar, gaz da bar, altın da. Daa ne isteseñiz, episi bar! Biz alimlerimizniñ kösterişinen, zemanе teñnikasınıñ
1440 küçünen o zenginliklerni bir kün dünyanıñ üstüne çıkarırımız! Küneşimiz ise, ep böyle parılday bersin! Dünyada er şey küneş nurlarinen ғıdalana. Bu bizge tabiatnıñ bergen bağışıdır, biz küneşimiz ile ғururlanmaқ borcımız! Toprağımızğa kelgende dostum, sen biraz boğazıñnı kerdıñ ama, bizim topraq er şeyni seve. Malnı da, terekni de! Ama sen el kavuşıp otursañ, o seniñ tamağıña süt tökmez. Topraqnı evela sen sevmelisiñ, o
1445 vaқıt topraq senden bir şey kızğanmaz. Topraqқа bir berseñ, topraқtan biñ alırsıñ! Topraq cümert ve mübarektir! Añlaştıqmı, cemaat! Demek biz sovhözımızda bağ ve bağça asraycaқımız, razısız mı?..

Nadirovnıñ bu sözleri ala daa qulaqlarında çıñlap turğan adamlar bar. Ne қadar tırılsa da, ne қadar emek қoyulsa da, bu küñge қadar bağça meydanға ketirilmedi.
1450 Aşlamalar oturtılğan soñ, vaқıtında baқılmasa, bir afta içinde қuruy kete. O tıpqı tütün, ya da pomidor fidesi kibi, ondan diққatıñnı ayırdıñmı, aşlama tutmay, o қorayға çevirile. Lakin, bu diққat neden ibaret? Bunı tecribeli bağçevanlar bile, bunı gece-kündüz öz evladı yanından ketmegen analar kibi aşlamanıñ da yanından ketmegen emekçi köylüler bile. Buña yalınız istek azlıq ete. Bu zenaatnı yürekten sevmek kerek,
1455 oña balalıqtan alışmaқ kerek. Babañ, dedeñ bütün ömüri elinde maқası, belinde pıçkısinen yürgen olsa, onı balalığında körgen bala iç bir vaқıt unutmaz. Çünki onıñ қanına şu acayıp yemişlerniñ sırası siñip қalğan.

Mına şu müsafirlerni uzaқ Қızıl-Қum diyarından Zарафşан vadisine nasıl niyet ve maқsad alıp keldi. Olar bileler ki, institut fidanlığında çeşit soy aşlamalar bar.
1460 Nadirovnıñ ricası boyunca institut olarға aқıқaten Қızıl-Қum diyarında tutacaқ cınıslardan berecek oldı. Lakin bu aşlamaları alıp ketip қoray obasına taşılaycaқ olsañ, bu institut içün, onı köz bebegi kibi asrap yetiştirgen ҳадimler ve işçiler içün, büyük yanık ve eziyet. Şunıñ içün bütün ҳадimler, aynı zamanda Seit-Ғазы, oғlu Nazim

müşafirlerni yahşı karşılap almağa, bağçevanlığını esas inceliklerinen, öz tecribelerinen
1465 tanıştırmaga tırışalar. Mina bu niyetnen bugün olar bütün kün bağça içinde dolanıp
yürdiler.

Seit-Ğazı on beş yıldan beri bu bağçada çalışa. Mında ösken er bir terek oña
tanış. Nice kere bu çeşit soy yemiş terekleri onıñ kolundan keçtiler. Er bir terekniñ tübü
kazılğanda, pıtalganda, suvarılğanda, ilaclanganda ve niayet yemişi cıyılğanda Seit-
1470 Ğazınıñ iştiragi ola. O baarde çiçekler açılğanda angi terekten ne qadar bereket
alınacağını köz qararinen aytıp qoya. Terek hastalansa şu an onıñ sebebini araştıra ve
çar-çabik kerek çarelerni köre. Qışkası, bağcadaki terekler onıñ evladları kibi bakıla, er
bir hastalık ve tabiat hışımlarından köz bebegi kibi qorçalanalar. Şunıñ içün Seit-
Ğazınıñ boş vaqıtı olmay. Bağçada çalışa ve bağça içindeki evinde yaşay. Yıl on eki ay
1475 onı bağçada tapmaq mümkün.

Seit-Ğazı dallarına çatal qoyulğan rozmarin terekleri sırasınıñ başında toqtalıp,
bu almanıñ damı, çıdamlığı, qoqusı ve bereketi aqqında ikaye etti. Andan qandil
sinaplar sırasına, soñra simirenko ve bera armutı sıraları arasında yürüp er bir yemiş
aqqında tefsilatlı malumatlar berdi. Bağçanıñ çetlerinde ince pıtaqlarında meşrebe kibi
1480 sap-sarı ayvalar ilinip turğan terekler yanına kelgende müşafirler toqtadı ve olar
ömürinde böyle iri ve qoqulı ayva körmegenlerini aytıp, bu ayva terekleriniñ cınısı ve
yaratılış tarihinen meraklandılar. Seit-Ğazı olarğa çok yıllardan beri çalışıp kelgen ilmiy
hadimlerniñ ağızından işitkenlerini ikaye etti: «İnqılaptan evel bu diyarda Bañrı degen
bir qart yaşağan, -dedi o müşafirlernen yan-yanaşa arıq kenarına oturıp. Bu qart
1485 aşından-suvından kıtıp, çok yıllar devamında para toplağan. Niayet, cıyğan parası oña
yeterlik olup körünse kerek ki, künlerniñ birinde ailesi ve qışlaq cemaatınen sağıqlaşıp,
yol qapuda bağı turğan eşeginiñ yanına barıp, onıñ başını kıbla betke çevire de: -Ya
alla! – dep mine ve uzak yolğa çıqa. Er keske sınışı bermeye alışқан köy mollası, bu
sefer de adetinden vazgeçmey: -Sen uzak diyarlarga – Mekkege ketesiñ, Bañrı. Bütün
1490 günahlarıñdan arınacaqsıñ, yeşil sarıq sarıp keleceksiñ. Unutma, şu peygamber ayak
başqan muqaddes yerden maña bir avuç toprak ketir, -dey. Şu künden soñ aylar keçe, yıl
keçe, Bañriden haber-teber kelmey. Onıñ taliyi qışlaq cemaatını raatsızlandıra. Molla
çeşit hırafatlı sözlerinen olarnı tınçlandırmaga tırışa. –Yamanlık yorap, günahkar
olmañız, sağı-selamettir. Acılıqqa ketken ölmez... Ölse de, seit keter...

- 1495 Elbette, Bahri kart ölmegen. O ailesi ve cemaatnıñ ümüti üzüle başlağan bir künde, apansızdan kışlaqqa kelip çıqa. Lakin şusı çok taacipli eken ki, başında degil yeşil sarıq, atta evinden bağlap çıkkan çalması da yok eken.
- Halknen birge Bahrini qarşılamağa çıkkan molla:
- Xana, qardaşım, yeşil sarığını bağla da bizni Mekke haberinen qıvandır
- 1500 degen.
- Bahri külümsirep-külümsirep eybesiniñ ağızını aç, sılaq çulğa oravlı bir kaç çubuk çıkara ve olarnı evi aldındaki havuznıñ kenarlarına saplap qoya. Soñra cemaatqa çevirilip:
- Bu çubuklarnı ta Arabistandan ketirdim, -dey. –Ayvadır bu, ayva! Acayıp
- 1505 ayva! Barsın bu ayvalar bizim yurtumuzda da çiçek açsınlar. Molla açuvından yerge tükürip, somurdanıp, çıkıp kete.
- Seit-Gazı büyük coşkunlıqnen müsafirlerge bu ikayeni ayıp turğanda arıqnıñ o bir çetinde Nazim peyda oldı. O bir kaç adım keri çekilip, vızlı çaparaq, suv tolu arıqtan sekirip, müsafirlerniñ yanına topraqnı titretip kelip qondı. Soñra oturğanlarğa çevirilip:
- 1510 –Babamnıñ «Ayva» ikayesini diñleysizmi? –dep özü de qarşıda sararıp turğan ayvalarğa köz taşladı.
- Bu yerge kelip de, bu ayvalarnen meraqlanmayıp ketken adamlarğa biz rastkelmedik, -dedi Nazim babasınıñ maqtavını devam ettirip. Aqıqaten yaqşı cınıs. Em siziñ sıcaq, qumlu diyarıñızda bu ayva, men bellesem, yaşar ve bereket berir. Çünki,
- 1515 mında tabiat umumiyliği, avanıñ kelişikligi bar. Bu yemiş sıcaqtan, yelden qorqmay, suvuqqa ve suvsızlıqqa da belli bir derecede çıday. Bağışlañız, baba, kelip, lafıñızğa aralaştım. Devam etiñiz, men de diñleyim.
- Bu vaqia aqıqaten olıp keçkenmi, yokmı, mesele onda degil. Belki onı şimdi iç kimse qatırlamaz da edi, -lakin «yel esmegence, yapraq teprenmez» degenleri kibi, er
- 1520 alda bugün efsanege aylanğan bu vaqianıñ asılı olsa kerek. Çünki, akademik Şreder adındaki Özbekstan bağ-bağçacılıq ilmiy-teşkerüv institutınıñ hadimi A.Ş. Pavlov, özünüñ meslekdeşlerinen Zarafşan vadisini boylap yürgende, Lenin adındaki kolhozğa kelip çıqa. Onıñ er şeyni körüci közlerine, topraq divarnıñ artından yukarı sozulıp köterilgen ayva terekleriniñ dalları ilişe. Eslep baksa, olar bu ortalıqtaki tereklerge

- 1525 beñzemeyler. O, aman, azbarğa kire, közlerini havuz kenarındaki tereklerge tike. Öz-özünen lağırdı eter kibi, tınık bir davuşnen: çok acayip terekler! –dep taşlay.
- Şorbacı evdemi? –dey o yanındaki adamlarğa. Birazdan kapuda, saç-ı-saçalı ap-ağ ağarğan orta boylu bir kart peyda ola.
- Men ilmiy hadimim, –dey oña bakıp Pavlov. –Ömürimde otuzğa yakın ayva
- 1530 cınıslarına rastkelsem de, bu küngece böyle soyunı körmegen edim. Yoksa, bu yerde, toprağıñızda bir ikmet barmı?
- Yok oğlum, –dey kart saçalını kıbırdatıp. –Mesele toprakta degil, keliñiz, oturıñız sizge bu terekleriñ tarihını aytıp bereyim. Adamlar havuz başındaki tapçan üstünde töşelgen minderlerge yaslanıp, çay içip, kartnıñ ikayesini diñleyler.
- 1535 –Mekkede olğanda bir kün bazarğa çıktım, –dey kart. –Bağsam, suvğa pişirilgen ve pıçağnen ekige bölünge nasıldır bir meyva satқанlarını kördim. Ayvağa beñzey, lakin pek iri. Kart bu yerde eki yumruğın bir yerge қоşıp köstere. –Aşap baqtım, pek lezetli. Şu künü aқşam üstü maҳsus bir fellaһnıñ azbar bağçasına kirdim, andaki gür dallı ayva tereklerini seyir ettim. «Memleketime molla içün toprak alıp bargance, bir
- 1540 kaç fidan alıp keteyim», dep түşündim. Öyle de yaptım. Olarnı toprakқа ve sılaқ çulğa sarıp, yolğa çıktım. Bütün yol boyu қayғım tek olar edi: қurumasa ekenler! Şükürler olsun, yolda çok çekişsem de, қайда suv tapsam sılatıp, sarıp kelsem de, zameitim zaya ketmedi, tek bir danesi sağlam қaldı. Analıқ fidan işte bu terektir, –dep kart parmağınen havuz başındaki yüksek dallı ayvanı kösterdi...
- 1545 –Bu körüşüv ve lağırdı, –dedi Seit-Ğazı, –Ulu Vatan cenki arfesinde olıp keçe. Çokқа barmadan Pavlov da cenkke kete. Lakin kartnıñ ayva terekleri onıñ aқılından çıқmaylar. Cenк bitken soñ, eski tanışı Baһri kartnıñ evine aşıқıp kele. Gülgüli çeçekke bürünge bu terek mis қоқularını etrafқа cayratıp, қadalıp tursa da, kevdesi қабуқлаşıп қалған, pıtalmaған dallarından қuru çubuқlar sarқıp turalar. Demek, kart, dünyasınen
- 1550 savluқlaşқан...
- Baқ sen, –dedi müsafirlerden endi özüni Қos Burunda olacaq bağçanıñ şorbacısı sayған Tursunbek. –Bir terek içün ne қadar iş alınıп barılған. Bu işlernen alıp berecegi olmaған adamға bu şey kenardan baққанда bir ша degil. «Cemis – cemis. Vesselam. Pul berip alasıñ, yep köresıñ, şirin bolsa jaқsı deysıñ, accı bolsa jaman

1555 deysiň». Ama onıň tarihı olğanını, adamların şı yemiş içün bütün ömürlerini kıoyıp işlegenlerini bilmeysiň.

–Bilseň de emiyet bermeysiň, -dedi diger müsafir. –Biz de et beremiz, süt beremiz, teri beremiz. Kıana sorap körçi malnıň nasıl kıyınılıqlarnen asralğanını bu «cemişçiler» bilemi eken.

1560 –Ebet, ebet, er kes öz zenaatnıň ustası, -dedi Nazim lafka kirişip. –Lakin bir zenaatnı kütesiňmi, onı yürekten sevmelisiň. Bağı sen, Pavlov degen adam cenkten soň, şı kartnıň tereklerini kelip körmege aşıkkan. Onı mında öz işine olğan avesligi, merağı alıp kelgen. Siz de şı meramnen kelseňiz kerek, öyle olsa, inşailla siz de öz maqsadnızga irişirsiňiz. Niyetiňiz pek meraklı. Kıızıl-Kum çölü ortasında bağça!..

1565 Acayip şey. Menimce bu da bir tarihıy vaқиadır.

Nazim lafka pek usta ve aklı kıyrek bir yigittir. Köy hocalığı institutını ala işaretinen bitirip, bu bağçada agronom olup çalışsa da, o daima tarsıka, özünü daa ziyade pıtraklı, zor işlerde köstermek istey. Şunıň içün kıarakalpak müsafirleri yanından ayrılacağı kelmey, olarnen yağından tanış olmak, meramlarını temelinden bilmek istey.

1570 O kene babasından afu sorap, ayva ağıında lafını devam ettirmesine ricada bulundu. Seit-Gazi uzun mıyıklarının uclarını sıypap banaki ikayesini devam etti.

–Bağıri kartnıň alicenap asabalığı, -dedi o ayvalarğa köz taşlap, ilmiy-teşkerüv institutu Samarqand filialının nezaretine alındı. Karl Marks adına kolhozda saçılğan böyle cınis ayvaların meşrebe şekilli meyvaları üç yüzden beş yüz grammgace çeke.

1575 Açık limon renkinde bu acayip kıoqulu ayvalar ekşili-tatlılı olup, pek lezetliler. Olar, yerli ayvalardan biraz keç çiçek açalar ve küz aylarının soñuna kıadar öz dallarında sararıp turalar. Böyle olğanı bizim içün daa yağışı. Çünkü erte baarde açılğan çeçekler suvuqtan urulup gayıp ola bileler. Bu terekler ise, böyle vağıtsız suvuqlardan özlerini sıkımaylar. Siz bu ayvalardan kıaynatılğan tatlının lezetini, mis kibi kıoqusını aytmaysız mı? E, afu etiňiz, siz onı kıaydan köreceksiz, kıana bugün maña buyurıñız, Selime totañız sizni bir sıylasın. Deyceğim, bu ayvanıñ adı öyle de kıalğan. Alimler oña «Bağıri ayvası» adını bergenler.

Bu tefsilatlı subetten soň, olar yerlerinden turdı ve ayvaların yanına kelip kıollarinen tutup bağıtılar.

1585 –Ağıkıaten kıoquy eken, -dedi Tursunbek burunına tiydirip.

Müsafirler taaciplenip başlarını salladı ve bir-birine bakiştılar. –Bir terekten aman-aman bir buçuğ tonna yemiş! –dep tekrarladı Tursunbek. –Acayip şey.

–Terekni bilip baksañ o da seni bakar, -dedi Seit-Ğazı lafını devam ettirip. –
1620 Menim babam evimizniñ aldındaki azbarı içinden gece-kündüz çıkmaz edi. Bir de bir terekniñ töpe pıtağında bir sararğan yapraçık körse, merdiven kuraştıırıp o yaprağnı çıkıp almağance raat yatalmaz edi. Onıñ terek pıtağanını, tüblerini kazıp çanağlar yasap suvarğanını, ağ balçıknen sılağanını, özü ilaclar yasap aşeratlarından koraçalağanını korgan olsañız suklanır ediñiz. Babam içün o terekler em keçiniş, em de medeniy ömür, sağık-selametlik bağışlağan bir menba ediler.

–Sizde bağçağa sevdalık o künlerden başlasa kerek, -dedi müsafir, Seit-Ğazınıñ çırayı deñişkenini eslep.

–Elbette. Balalık çağından berli bağçağa sevdam. Maña evde de bu işni çok yüzleyler. «Şu bağça içinde ölip kalırsıñ» deyler. Men de olarğa: ölsem, şu bağcanıñ bir
1630 köşeçigine kömersiñiz, dep kurtulam. Mına işler böyle dostlarım. Bezgen olsañız evge kaytıp bir çay içemiz, bezmegen olsañız, daa yüreyik, kirezlerni, vişnelerni, eriklerni köreyik...

Bu yerde Nazim sözge kirişip:

–Bağ-bağcalarını kelişletüv boyunca ükümetimizniñ çıkargan kararı
1635 institutımızniñ Samarqand filialında işlegen bütün işçi ve ilmiy hadimlerimizniñ gayretine-gayret koştı. Şimdi filialnıñ otuz gektarlık aşlamalığında yüzlerce cınıs fidanlar yetiştirilmekte. Bağçevanlarımız bu fidanlarınñ er birini, sabiy bala kibi, yaz-kış kaygırıp, dane-dane bakıp östürelər. Olar Vilyams, Simirenko, rozmarin, kandil sinap kibi kıymetli meyva cınıslarınen birge, Bahri Hamarovnıñ büyük eziyetlennen
1640 ketirgen ve özünden tüs olarak halkına asabalık kaldırgan ayvasını da östüre ve kolhozlarğa cayratarlar.

–Köresizmi, kardaşlar, Nazim ne demek istey? –dedi Seit-Ğazı oğlunıñ sözünü bölip. –Siz de böyle bir tarihıy vaqianıñ başındasıñız. Asırlarınen boş yatқан kum çöllerinde bizim bağçamızniñ aşlamalarından bağça asıl eteceksiñiz ve bu işni ilk
1645 başlağanlardan olup öz adınıznı halkınıznıñ tarihında kaldıracaksıñız. Sizge can-göñülden kuvançlı neticeler isteyim. Tutқан niyetiñiz pek yağışı, işiñiz kolay olsun!

Müsaafirler Seit-Ğazının açık sofasına kirdiler. Ayakaplarını çıkardı, urbalarını divardaki ağaç askıçça ildiler. Sofada adam davuşları işitip, Selime apte çıktı. Tolu çereli, tögerek beyaz betli bu kadın müsaafirlerini küler yüznen, sıcak karşıladı ve içeri davet etti. Yürünüz, kiriniz, -dep Seit-Ğazı olarnı temiz-pak cıyıştırlğan, divarnın bir köşesinden diger köşesinece minder ve yastıklar töşelgen, iri pencereli, yarık odağa alıp kirdi. Odanın ortasında büyük stol, onın dört yakında skameykalar, o bir tarafında divan ve eki kreslo. Divan ve kreslolar üstüne kızıl kadifeden tikilgen örtüler yapılgan. Seit-Ğazı müsaafirlerini divanğa oturmalarını buyurdi. Olar yarı tartılıp, yarı sıkılıp: -Yok, biz bu yakta oturayık, -dep minderge yerleştiler.

-Selime yastık ber! - dep kıçırdı Seit-Ğazı. Selime apte şu an üç puf yastık ketirip müsaafirlerge uzattı. Olar öz araları bir şeyler aytıp yastıklargä tayanıp yanbaşladılar. -Mına bu tıpkı karaçalpaqça oldı, - dedi Tursunbek ve episi hoşnutlıknen küleştiler.

Selime apte müsaafirlerini üylege beklep azırlangan edi. Olar kelmediler. Bağçada çok eglendiler. Şunun için azır turgan kıyması ve de cayımlarnı tez-tez yasap çiberek cırıldatmağa başladı. Nazim indemey anasının yanında dolana, onın vaqtını almamak için çaynık ve piyalalarnı müsaafirlerinin öğüne alıp ketip koydı. Seit-Ğazı çay süzmekte edi, Nazim turşu çıkarmak için sofanın ortasındaki polnın iç ağılıña kelmeycek yerinde turgan kapaqnı köterip dört-beş ayaklı merdivençikten mağazğa tüştü. Nazim anda yerleştirilgen turşu çapçaqlarının üstünü açsa kerek, ekşili-tatlılı, sarımsaklı-biberli tarağot kokuşu bütün evge cayradı. Bu acayip kokuşu müsaafirler abayladımı, abaylamadımı, ne olsa da Seit-Ğazının burununa urulğaninen dudakları suvlanıp başladı. Aradan on-on beş daqıka keçer-keçmez Selime apte bir tabağ kokuşu çiberek ketirip: -Tübünden aşanız, buyurınız, - dep çibereklerini müsaafirlerinin aldına aylandırıp koydı. Seit-Ğazı müsaafirlerinin aldındaki tepsilerge öz kolumen birer çiberek çıkarıp koydı da, aylanıp Nazimge köz taşladı. Nazim meseleni añladı ve şu an sofraga bir grafin gülgülü tüste şarap ketirip koydı. Seit-Ğazı er kesnin aldında turgan bullür kibi kadelerni toldurdi.

-Kana, alınız, hoş sefağa keldiniz, işiniz onuna yürsin, - dep başta özü köterip içti. -Alınız, alınız. Öz kolumıznen yasalğan elal şeydir.

Müsafirler birer kade köterdiler. Aқиқaten şarap maқtalacaқ kibi olsa kerek ki, ekinci, üçünci қadelerden de red etmediler. Aş aşalıp, sofra cıyılған soñ, kene minderge yaslanıp çay süzmege başladılar. Müsafirlerden biri saatına baқtı.

1680 –Endi iç bir yaққа ketmeysiz, - dedi Seit-Ğazı. –Saatқа baқа bermeñiz, müsafir olursıñız.

–Çoқ sav bol, - dedi Tursunbek. –Biz Bulunğur yüzümcilerinen de körüşmek kerekmiz. Bugün o yerge barıp yetsek, yarınkı künümüz anda keçer edi...

–Bugün keç oldı. Anda barıp yetmek қolay. Men alıp keterim dedi Nazim
1685 azbarda қapusı bekitilip қoyulған garajға taraf başını burıp.

–Yoқ, siziñ sayğı ve үрmetiñizden gayet memnunmız. Köp sav boluñdar! Biz sizni özümüzge – bizim çöl diyarımızға davet etemiz. Keliñiz, bir-birimizni unutmayıқ, aға-қardaş kibi olıp қалайық. Körgeñiñiz kibi, bizde planlar çoқ. Çölde, қumluқта бағча yaratмақ isteymiz. Ama siziñ kibi бағчеванlar bizde yoқ. Sovхозımız yañı teşkil etildi.
1690 İşçi қувetine, мütеһassıslarға iқtiyacımız gayet büyük. Keliñiz, қонағımız olursız. Begenseñiz bizde қалırsız. Şu temeli қoyulacaқ yañı бағчанıñ işlerine bizge yardım etersiñiz. Siziñ emegiñiz zaya ketmez. Biz eyilik bilgen ҳалқımız.

Tursunbek bu sözlerni aytқanda Nazim bir қаç kere babasına baқıp aldı. Onıñ yüreginde aқиқaten şu diyarnı barıp көrmek isleri uyandı.

1695 Bu arada қapudan uzun boylu, arıқ çereli, саçı-сақалы, myıqları bem-beyaz bir adam kelip kirdi. O selamlaşқада er kes yerinden turıp қartnıñ elini aldı. Қart hoşnut olıp, boş divannıñ ortasına yerleşip oturdı. Bu adam Memedemin aға edi.

SEKİZİNCİ BAB

Müsafirler, er alda, öz degenleri kibi yaptılar. Nazim babası yanında olarnen keregi kibi laf etip olamadı. Şimdi Bulunğur meselesi çıkıp қалғанinen Nazim garajdan
1700 maşinasını avessliknen çıkardı ve müsafirlerini oturtıp alıp ketti. Bu fursattan faydalanıp Nazim қарақалпақ müsafirlerinen yaқından tanış olıp, laf etmek istedi. Çünkü, o özüniñ yaş küçüni uzaқlarda, қıyın şaraitlı yerlerde sovyet gençligine ҳas olған руҳ ve gөнülnen sınamaқ arzusında yanıp-küye edi. «Bu бағçada babam çalışа bersin, benim mında ne işim bar? Babam esli-başlı adam, tecribesi çoқ, maña onıñ izlerini taptap
1705 yürmege ne acet bar?» degen fikirler çoқtan berli onıñ miyini yora ediler. Şimdi

qaraqalpaq dostlarını öz maşinasinen alıp keterken, kene o fikirler başında dolana: «men şu qumluq diyarda bir acayip bağça meydanga ketirir edim...»

1710 Aqşam qaranlıqı yerge çökkende olar Bulunğur rayon müsafirhanesiniñ ögüne kelip toqtadılar. Nazim müsafirlerini öz tanış-bilişlerine alıp barmaq istedi, lakin olar razı olmadılar. –Bu yerde raatlanırmız, saba sovhoz idaresine barıp öz maqsadımıznı beyan etermiz, - dediler.

Nazim olarnı yerli-yerine yerleştirmege yardım etti ve saba saat doquzlarda yetip keleceğini aytıp saqlıqlaşıp Samarqandqa – evine qayıtıp ketti.

1715 Seit-Ğazı minder üstüne sozulğan, raatlanmaqta edi. Memedemin aqa bir kaç kün özünü keyfsiz duyğan soñ, yaqşı oldı ve ara-sıra azbarğa çıkıp, onı-bunı qarmalap-qarıstırıp başladı. Qartqa endiden soñ ne kerek? Yerinde raat otursa olacaq ama, ya bütün ömür-kününü işnen keçirgen adam tegin oturıp olur mı? O toqtamay mırıldap yüre. «O şeyni yerinden alğansız, yerine qoymağansız. Bu şeyniñ yeri mında degil edi, ey, sizden olğan adam, yapқан işlerini köpekke berseñ yemeycek, garajnıñ qapısı da aralıq qalğan, çeşmeniñ suvı da bektilmegen, öz başına suvnı aqıtıp ziyan etmek olur mı? Bular ne vaqıt insan olacaqlar...» ve daa bilmem neler aytıp somurdanıp yüre. Lakin onıñ laflarına kimseniñ canı tarsıqmay. Er kes alışıp qalsa kerek «yaqşı baba» dep cevaplına ve öz işlerini yapa bereler.

1725 Nazim maşinasını garajğa yerleştirirken azbar qapuda Nimetullanen Qurtnezir köründiler. Qartnıñ hatirini soramağa eki künde bir kirip çıkқан oğulları bugün onıñ azbar içinde aylanıp yürgenini körüp sevindiler. Qart olarnı körgeninen çeşmede qollarını yuvıp başladı ve episi içeri kirip, Seit-Ğazınıñ yañıçıq uyıqıp başlağan keyfini bozdular.

1730 –Qana, tur yerinden, qaraqalpaqlarnı sıylağan çiberegiñden bizge de qaldımı? – dep şağanen Nimetulla.

–Qalmağan olsa, pişirirmiz, Selime! – dep qıçırdı Seit-Ğazı.

–Yavaş ol olan, men saña şaqa ettim.

–Şakası ne olacaq onıñ qırımlı evinde er vaqıt çiberek ve qave qoqusı duyulıp tura, maña siziñ gūnañız kerekmey.

- 1735 Selime akayının sesini işitkeninen, onun ne demek istegenini aňlap iç bir şey sorap oturmadaň aşhanede oklavını taķırdatıp başladı. Beř-on daķķa keēer-keēmez ēiberek cırıldısı işitildi.
- Siz baba yerinize barıp tayanmaysız mı? – dedi oňa Nimetulla.
- Zarar yok, bugün sizden birge oturmak isteyim.
- 1740 –Aysa yastık bereyik, divanğa tayanıp, yerleşip oturunız, - dedi Nazim ve eki yastık ketirip kartbabasını oňaytlı yaslandırdı.
- Sağ ol, oğlum. Aydı, al defterini, o künü üzölüp ketken ikayemizni devam eteyik. Sizler yaşsız, baba-dedelerinizi bilmek borclusız.
- Memedemin ağa öz ikayesinden özü memnun olsa kerek ki, bugün keyfi yaşşı
- 1745 olğaninen özü söylenip bařladı. Onın aytķanlarını üç oğlu kulaķ salıp diňleseler de, kartķa torunu Nazimniň iřtirak etmesi mıtlaķ řart edi. ēünkü, bu zemanе yařı, elinde kalemі olğan aēık kōz bir yigit, kartbabasınıň degenlerini birley-birley defterge yazğanına kart can-gōñölden kuvana edi. Onın bugünkü ikayesi Nazimniň defterinde böyle aks ettirilgen.
- 1750 **Üçünci defter:** «Veli Odaman ve Marianna Ozu yalısında sabağace bir-birine sığınıp oturdılar. Olar deňiz içinden yavařtan kōterilgen sini kibi küneřni eřķ ile seyir ettiler. Bu gece Mariannanın Veli Odamaňa beslegen sevgisi daa ziyade arttı, asretlik duyguları bütün eti-tenini çimirdetti, yüreginiň eň teren kōşesine yerleşip kaldılar. Marianna yorğun kōzlerinen azğana külümsirep Veliniň betine baķtı da, saba küneřiniň
- 1755 altın nurları astında cilvelenmekte olğan deňiz suvundan egilip beyaz avuçlarını toldura-toldura onun yorğun betini yuvdı, maňlayı üstüne sarķķan saçlarını nazik parmaķlarinen artķa sıypap tařladı. Soňra etekleriniň ucunu beline kıstırıp kene yalığa egildi ve özüniň betine bir avuç salķın suv alıp septi. Bu an omuzları üstünden ařağı sarķķan saçlarını ucları deňiz suvuna tiyip azaēık cibindiler. O saçlarını keri tařlap, řeň külkünen arķasına
- 1760 aylanğanda, kara mıyıklarını tüzeterek onun beyaz, tolu baldırlarına baķıp turğan Velini kōrdi ve onu eriştirir kibi eteginiň ucunu yiberdi. Veli pervasızlık ile kelip, onun üzölüyim dep turğan ince belinden kuvetli kollarinen tutup yukarı kōterdi de, tolķunlarğa tařlaycaķ kibi bir kaç kere avada salladı. Marianna büyük zevķ ve eřķ ile başını onun kōkregine tayadı. Kōpükli tolķunlar kelip ayaklarına tiygeninen Veli taydı ve ekisi de
- 1765 sarı ķum üstüne yıķıldılar.

- Külkü ve şeñ-şerametlikle hoşargä kaytayatkanda qarşıdan bir atlı körüdi. Birazdan onıñ artından ziy-çuv qoparıp diger atlılar çıktılar. Episi toz çañğıtıp Velinen Mariannanıñ aldına çıktılar. Qılıç, qama ve diger silalar taqıngan, qara kurtkalı ve qalpaqlı bu atlılar qız ve yigitni sarıp ortağa aldılar.
- 1770 –Sizler kimsiñiz!? – dedi keskin ve deşetli baqışnen atınıñ yügenini zornen tartıp toqtatqanlardan birisi.
- Yaşlar indemediler. O qamçısını avada şırtıldatıp biraz daa yaqın keldi ve:
- Sizler kimsiñiz! – dep qıçırdı tekrar.
- Qız onıñ deşetli sesinden abdırıp Velige taba sıyıqtı ve başını-közlerini saqlar
- 1775 kibi yerge baqıp turdı.
- Men ırğatım! – dedi Veli ukraince.
- Kimniñ?
- Pan Prokopçukniñ.
- Ey, ne şaşıp qaldıñız? Bu basurmanı tanığan barmı? – dedi o atlılarğa aylanıp.
- 1780 Atlılar episi Velini bir daa közden keçirip çıktılar ve indemediler.
- Qana, ırğat olsañ, bir at tapıp min de artımızdan yet! – dep episi toz boranı çıkarıp közden gayıp olıp kettiler.
- Marianna pek qorqtı. Onıñ Veliden ayırılacağı kelmedi. Lakin, ne Marianna, ne de Veli bu tıñç ve küneşli saba olarnı hayırsızlıq qarşılap alacağını aqıllarına bile
- 1785 ketirmediler. Bir-biriniñ qolundan tutıp, tez adımlarnen hoşargä taba yönediler.
- Ortalıq çım-çirt. Veliniñ köpegi qan içinde ıñranıp yata. Kiçkene pencereçikniñ camları çil-parça, ayak tübünde, ocaqniñ külleri etrafqa savurılğan, qoyun terileri, yipke asuvlı turğan etler, yarım çuval qadar qaqaç ve diger savut-sabalar körünmey. Hoşarnıñ içi aqtar-tönter etilgen. Er bir şey qarışqan, oba-töpe yata.
- 1790 –Bu başqıncılıqqa oşay, - dedi Veli alçaq qapudan başını egilip çıkararaq. Marianna indemedi. Onıñ yüregini qorqu sardı.
- Seniñ hoşarıña böyle ucüm etilgen soñ, bizim imeniyege soqulsalar ne olmaq mümkün? Kimler eken bular, - dedi qız tüşünceli tarzda.
- Kimler ekenini kördik işte. Kazaklar baş qaldırsalar kerek. Aydı yür bir çare
- 1795 tapıp seni tez-tez eviñizge alıp keteyim...

Marianna evden çıkıkanda Veliniñ hoşarına ketkenini ve belki iş sebebinden anda qalmaq itimalı olğanını anası Elizabetta hanımğa ve Zaharğa aytқан edi. Onıñ içün Marianna özüni serbest tuta ve tezden Zahar faetonını aydap kelegecini beklep tura edi. Küneş bayağı köterildi. İç kimse körülmey. Yolda ise böyle alğa rastkelgen soñ,
1800 Mariannanın yüregi gayet raatsızlanıp başladı ve nasıldır bir çare tapıp, tez-tez imeniyege kaytmağa aşıqtı.

Veli harabe alğa kelgen hoşarnıñ içine Mariannanı saklap, parlangan qapusını tikledi ve tıştan bir ağaç tirep bir de taş tayandırıp qomşu hoşarlardaki çobanlarğa çaptı. Çobanlar bir-birinden üç-beş verst avlaq otlaklarda olmaq borclular. Anda olarnıñ
1805 yanında atlar olacaq. –İç olmağanda bir at olğaydı, - dedi Veli ve yakınca otarğa taba çapıp ketti.

Yarı yolğa kelgende, uzaktan közüne bir qaraltı körüldi. Kene bir qarsanbağa rastkeldim, galiba, - dep adımlarını biraz yavaşlattı. Baksa, Zahar at köpürtip bederka aydap kelmekte. Topraq yolınıñ ortasında direk kibi qadalıp turğan Velini körgeninen
1810 Zahar telbevlerini tarttı ve bederkadan tüşmeyip: Min ahmaq! – dep kıçırdı Velige.

Veli sekirip mindi ve Zaharnıñ ağargan çırayından abdırıp: -Tokta, qayda ketesiñ! – dep telbevge yapıştı.

–Qayda ketkenimni sorama, qaçmaq kerek, tez-tez közden gayıp olmaq kerek! – dedi Zahar şaşkıncasına kıçırıp.

1815 –Men bir yakka ketmem! Men çobanım, ırğatım! – dedi Veli telbevni qoluna alıp.

–Seniñ bir şeyden haberiñ yok, ahmaq, kazaklar baş qaldırdılar. Zenginlerni öldürüp, mallarını tutup ala ve imeniyelerini yakalar! Eceliñ yettimi yoksa, ber telbevni bu yakka!

1820 –Çok şaşmalama kahya! Seniñ çontuq saqalıñ, benim uzun mıyığım olarğa kerekmey. Hoşarda sabadan beri seni Marianna bekley, yür, kızını evine alıp ketip taşılayıq.

–Etme, eyleme, Veli. Özüñni de kızını da bir dalğa asarlar! Yok, yok, men olarnıñ közüne körünmem!

1825 –Körünmeseñ tüş yerge!

Zahar indemedi. Veliniñ cesürligi oña da biraz yürek berdi.

–Tüş! – deyim saña.

Zaħar kene tüşmedi. Veli bederkanı vıznen hoşarnıñ aldına aydap keldi. Ğapu tiremesini omuzinen itep yıktı, taşlarını tepip yuvarlattı ve içeri kirip, çul-çubur içinde
1830 çırayı ap-aķ kesilip yatķan Mariannanı kuçağına alıp, bederkağa oturttı.

–Sağ ol, Zaħar. Kelip yettiñmi? – dedi oña Marianna biraz içine canı kelgen soñ.

Zaħarnıñ sanki tili tutulğan, indemedi. Veli de onıñ yer yarılsa, yerge kirip ketecek kibi qorķudan ķambırayıp oturğanını kōrip, bir şey demedi. Zaħar bayağı ömür kōrgen adam. Bugün saba imeniyeniñ etrafında olğan ğala-ğuladan abdırap turdı ve
1835 arandan özüniñ er vaķıt yekip yürgen atını çıkarıp, kōzü kōrgen tarafķa sıptırıldı. Yolda atlılar sürüsini kōrip, başķa tarafķa burdı. Onıñ aķılında kelip Mariannanı ķurtarmaq degen şey yok edi. Yaħşı ki, Velige rastkeldi. Kim bilsin ķayda barıp toķtar edi. Çünki, o böyle ķarsanbalarnı bir kaç kere kōrip keçirgen. «Kazaklar baş ķaldırdımı, alla saklasın, yalıñız kaçıp ķurtulacaķsıñ». Böyle fikir onıñ içinde ömür billa siñip ķalğan.
1840 Özü bütün ömür beyler ķapusında tiz çōkip keçinse de, ne içündür, böyle ķalabalık çıkķanda er kesten ziyade o başını tıķmağa teşik kıdıra. Mına şimdi de Veliniñ artına saklanıp otura ama, ara tapsa zuvacaķ kibi, çetke-çevrege baķıp kete. Zaħarnıñ işi böyle.

Ya Veli kimge ve nege işanıp kete? Buña iç aķıl etmey. Kazakların zenginlerge qarşı baş ķaldırğanları belli. Özüniñ çoban yuvasını bile darma-dağın ettiler. Yanındaki
1845 güzelniñ taķdiri ne olacaķ? Marianna yaşı. Bir şeyden ğaberi yok. O böyle ķarsanbalarnı kōrmegen. Veli kete, o da kete. Belki Veli onı ateşler içine taşılaycaķ. Marianna ğunasız, dölber kōzlerini ep ögge tikip, öz anası-babası aldında özüni ķabaatlı tanığan kibi, indemey kete ve pek aşıķa. «Kazaklar bir daa aldımızğa çıkmasa ekenler, tezden barıp anamdan bugünkü etmişim içün afu sorasam, bir daa böyle yapmaz edim, ama...» Bu
1850 tüşüncelernen Marianna imeniyelerine yaķınlaşıp ķaldı. Ögde, uzaķta kōk yüzünde ķara bulut kibi kōterilgen tütün kōrölip başıladı. Ketken sayın tütün koyulaşı ve üyürilip-üyürilip avada dağılıp kete. Veli telbevini ķoluna alıp ayaķ üstüne turdı. Bütün yol boyu toķtamay çapıp ketken atnıñ arķasından, kayışları arasından beyaz kōpükler çıkıp başıladı. Atķa yazıķ, ama, tez, ğayet tez barıp yetişmek gerek. İmeniyeye yaķınlaşıķanda
1855 Veli telbevlerni boşap bederkağa çōktü.

–Bitti, yetiştirilmediķ, imeniye yana, - dep Mariannağa baķtı: Zaħar sıcrap tüşti ve yavaşı-yavaşı kete başılağan atnıñ aldına çıkıp toķtatacaķ oldu.

- Çekil ögümden! – dedi Veli açuvlanıp.
- Veli, kardaşım, yalvaram saña, ketme! Sen olarnı bilmeysiñ, em özüñni, em
- 1860 Mariannanı kıurban eteceksiñ!
- Veli arķasına aylanıp, endi bir tamam şaşķan Mariannağa köz taşladı. Ekisi de indemediler. Zaķar kelip Mariannağa yapıştı, onı zornen bederkadan tartıp tüşürecek oldu. Marianna yerinden kıbırdamadı.
- Veli kıayda, men de anda ketem! – dedi o.
- 1865 Bu sözlerden soñ Veli telbevni kıakıp, atķa bir kıamķı siltedi. At biraz yengilleşken bederkanı vıznen alıp köçti, Zaķar yol kenarında vayvalap kıaldı.
- Bederka imeniyeniñ yanına kelip yanaşır-yanaşmaz ortalıkta ziy-çuv kıoparıp, ağlaşıp yürgen kıadınlar, balalar ve kıartlar Velini ve Mariannanı sarıp aldılar. Azbar kıapudan içeri kıirseler, ne kıörsinler, imeniyeniñ tek divarları siyarıp kıalģan.
- 1870 –Anam, anaçığım, babam! – dep Marianna tütep turģan binanıñ mermer basamaklarından cuvurıp içeri kıirecek oldu. Bu arada evniñ içersinden adamlar eki yanık ceset alıp kııktılar. Olarnıñ kim ekenini tanımak mümkün degil edi. Cesedlerni mermer basamaklardan tüşürüp yan-yanaşa uzatıp kıoydılar, üstlerini örttüler. Marianna olarnıñ üstüne özüni taşlap, saçlarını yulķıp kııcırıķlap, taķmaķlamağa başıladı. Onıñ sesini
- 1875 işitken cer-cemaat çıdayalmay kıözyaşlarını sürtip ağlaştılar. Veli kelip Mariannanı kıöterdi, lakin ayakları üstünde turalmaģan kıız özüni anda-mında taşlap, baģırıkıladı, sesi seda ketti...
- Bu vaķianı seyir etip turģan cemaatnı yarıdıp kıamķisini o yak, bu yak şıpıldatıp, saba deñizden kıaytķanda rastkelgen kazaklarınıñ atamanı yetişip keldi. Cemaatnı ise
- 1880 arķadaki atlılar kıovalap çetke aydadılar. Ortada, cesedlerniñ yanında tek Velinen Marianna kıaldı.
- Ataman olarnıñ yanına kelip, kıan başķan közlerinen Velini eslep baķtı da:
- Sen kıöpek oģlu, kıöpek, saba özüñni ırģat kıösterip, şimdi pomeşķik cesedi başında ağlaysıñmı? – dep kıamķisini töpege kıöterdi. Marianna, aman, Veliniñ aldına
- 1885 kııkıp:
- Onıñ kıabaatı yok! Meni ur!.. Meni de ateşke yak!.. Men anam, babam kıibi yanıp ölmek isteyim!.. dep özüni kene cesedlerniñ üstüne taşladı.

- Bağlañız bu köpeklerni! – dep kıçırđı ataman. Berilgen er nasıl emirni yerine ketirmege azır turgan atlılar Veliniñ ve Mariannanıñ qollarını arqasına qayırp
- 1890 bağladılar ve cemaatnıñ közü aldında iteklep, azbarnıñ divar betinde dallarını kök yüzüne cayğan qalın emen teregi túbüne ketirdiler. Ekisini de bir qaç kere sarıp terekke bağladılar. Atlılardan on-on beş adam ellerine saçma tolu patron tüfeklerini aldılar. Episi atamannıñ emirini beklep turganda azbarnıñ o tarafından: -Yok, yok, toқтаñız! – degen ses işitildi. Ortağa talağı qatıp, cuvurıp Zağar kelip çıktı. O doğru nişanga
- 1895 alınayatқан Veli ve Mariannanıñ aldına çıkıp:
- Sizler ne yapasız, cellatlar! – dep ukraince küfür-küfür söğündi. –Siz kimge qarşı çıkkanıñıznı ve kimni qorçalağanıñıznı özüniz bilesizmi? Bu imeniyeñiñ saibi men edim, meni atıñız!
- Qart eki qolunı töpege köterip, bar sesinen kıçırıp ağızına ne kelse aytıp başladı:
- 1900 -Men bu imeniyede bütün ömürümni keçirdim. Pannıñ eñ sevgen qulu men edim. Bu yigit on beş yıl onıñ ırğatı olup çalıştı. Yalınayağ keldi, yalınayağ da qaldı. Bütün qazançı yarım çuval qakaç edi, onı da bugün talap kettiñiz. Başqıncılıq etmege utanmaysıznmı?
- Sesiñni kes! – dedi ataman oña qılıcını sallap. –Mınavını köresiñmi, başıñnı
- 1905 «şık» eter de qoluña tuttırırım!
- Aşıqma, yetiştirirsiñ. Başıña esiñni topla. Sen bir top atlınen dünyanı zapt etalmazsıñ. Ama aklı, aqsıznı ayırsañ, bizler epimiz seniñ artından ketermiz. Bu kız da, yigit de, bu cemaat da, men de, epimiz seniñ askeriñ olurmız!
- Doğru ayta qart, - dedi atamannıñ qulağına egilip birisi. Atlılar tüfeklerini
- 1910 omuzlarına keçirdiler. Bu arada qart daa ziyade yüreklendi ve:
- Pannıñ imeniyesini yaqtıñız, özlerini öldürdiñiz, ya onıñ topraqları, biñlernen malı bar, olar ne olacaq?
- Ataman atlılarınıñ ortasına kirip, bir şeyler aytıştılar. Soñra episi çetke çekilip, atamanğa söz berdiler.
- 1915 –Seniñ adıñ Zağar öylemi? – dedi o sesini yımşatıp. –Mına bu imeniyede ne qalğan olsa, saña emanet qaldıram. Seni mında şorbacı tayin etem. Lakin, baq dedi o yumruğını kösterip, - bizge ne kerek olsa, senden kelip alırmız. Qoyunlar kene öz çobanlarında otlay bersinler.

- 1920 –Öyle olsa, - dedi art, bu yaqların ollarını eziiz ve azat etiiz. Olar z ismetlerini zleri ketip tapsınlar.
- eziiz olarnı! – dedi ataman yanındaki ılıy kz kazaka baıp. Sora olarnı aldına kelip: -Bu topraktan def olup ketiiz. Bir daa kzme iliseiz, mına bunıinen baıızın «ık» etip taqlarım, - dedi de ılıın Velini ve Mariannanı boazları tbnden keirip, yalıldatıp aldı.
- 1925 Velini ve Mariannanı olları ezilgeninen atlılar ziy-uv oparıp kzden ayıp olup kettiler. Zaar ınıqlap turan cemaata aylanıp:
- ana, daa ne seyir etip turasınız? – dedi de adamların iinden -be artnı yanına aırdı ve azbar iinde or bir alda yatan cesedlerni alel-acele defn etmek kerekligini buyurdu.
- 1930 Cemaat bu merasimni Zaarın talabı boyunca, btn adetlerge riayet ederek keirdi. Zaar – bu yigirmi yıllı imeniyen kayası endi «orbacı» oldu. Lakin o aılsız adam degil edi. Byle olaylınen toprak ve mal-mlk saibi olmak mmkn olmaanını yaı alay edi. arabe ala evirilgen imeniyeni taqlap ketmekten baa are almadı. «Ya oyunlar? Olarnı orbacısı Veli Odaman. Btn bu mal-mlk anun
- 1935 boyunca Mariannanı olmak gerek. Men olarnı apansız lm pancasından urtarıp aldım, ama, bir kn olar kelip benim boazıma yapıırlar. Taqlap ketsem kazaklar meni tutup paralarlar. Ne yapmalı da, bu zenginlik, orbacılı belasından urtulmalı? » Zaar byle tncelernen bir a kn baını yorup yrdı ve niayet Mariannanı yanına aırıp z dertini tkti:
- 1940 –Marinka, ızım, sen benim kzm aldında st. Men seni baba yerinde bir adamım. Mına, dnya byle deiip tura eken, - dep sz baqladı. Onı yanında btn yanıını iine yutıp oturan Marianna baındaki ara yavluını tzetip, omuzları stndeki ara erbentisini uclarinen kzlerini srtip artnı szlerini diatnen dilemekte edi. O tasil krgen, medeniyetli, terbiyeli zemanе ızı edi. unı in Zaar
- 1945 er bir szn tnıp ayta, z tncelerini aı-aydın beyan etmege tırıa. Soki, sz ızda olanını onı tnceleri ve istekleri yerine kelmesi art olanını bilerek sylene.
- Babanı imeniyesi yananinen dnya bitkeni yok, - dedi Zaar onı tgerek, snk kzlerine baıp. Veli pek dızman, pek kemalatlı bir yigit. Onıle alaıız ve bu

1950 imeniye ni kayta baştan tikleñiz. Böylece sen kene imeniye saibi, men ise kaħya olup
kalırım.

–Ya Veli? – dedi kız onıñ sözünü bölüp.

–Veli öz taħdirini özü çezsin...Oña mında yaşav yok. Ataman boş-boğazlık
sevmey. Degenini yapar. Kaydan kelgen olsa, anda ketsin...

–Öyle olğanda maña da mında yaşav yok! – dedi Marianna ciddiyleşip.

1955 –Bu seniñ toprağıñ, babañ oña millionlar sepken, seni mından kuvmağa
kimseniñ aħkı yok.

–Bu toprakta atamanlar at oynatıp yüreler. Olarnıñ kolundan anam-babam kibi
ateşke küyüp ölmege istemeyim. Def olsun onıñ millionı! Maña Veliniñ cartı çarığı ve
bir baķışı yüz million. Men onıñ artından qalmam. Bu toprak seniñ olsun, bu koyunlar
1960 da saña qalsın, men yarın vesiqalarğa imza çekip seniñ qoluña tutturırım!

Marianna başqa bir laf aytmayıp, azbardan çıkıp ketti. O uzaklarğa baķıp Velini
beklep turdı. Zaħar sıkıntı içinde qaldı. O ne işleycegini ve ne deyceğini bilmedi. «İster
istemez meni pomeşçik yapacaqlar, köresiñmi bu dünyanıñ marifetini. Lakin onıñ
«pomeşçikligi» bir kaç gecede tar-mar etilecegini o yaħşı bile edi. Bilse de, çare yok.
1965 Atamanıñ soñki sözü onıñ qulağında çıñlay. Oña köre farkı yok. Şorbacısı olmağan
malnı kim alsa, alsın. «Yok, dedi o öz-özüne. Ataman otarlarda kaç baş mal yürgenini
yaħşı bile. Olar imeniyege ateş bermezden evel otarlarda olup, çobanlarnen körüşip,
añlaşqanlar. Demek, qabaq maña patlaycaq. Mallarnıñ sayısına da men cevapkarım.
Vay-vay, ne belalı başım bar eken, ey yarabbim sen yardım et! Menim işime aq
1970 yardımcı olur. Padişam bastırıp kelse de, ataman qayıp kelse de maña toqunmazlar.
Men eki ükümdarnıñ da sadıq hızmetkarım».

Zaħar azbar içinde qollarını artına qoyıp, özüniñ sevgen gülleriniñ qoqusını
degil de, (olarnı endi tapsañ al) yanıq-küyük sasuvı qoqlap yüre. Azbardan çıkıp
ketmege de qorqa. Onıñ artından sanki şu kiyik közlü ataman izlep yüre...

1975 Küneş soñki nurlarını Ozu çölleriniñ üstüne sepip, kökni kızartıp, sakın çayqalıp
turğan deñiz içine çomulıp ketmekte. Veli hoşarnıñ etrafını bir daa dolandı, içeri kirdi,
ocaq başında tönterilip yatqan qazan ayaqñı, çöyünni, süt şapırğan aqaç çömüçini,
yazma yapıp içken bardağını, baqır qalayını, aqaç qaşıklarını, pencereçik yanında çok
yıllar lipildep yangan lampasını ve bazı bir çul-çuburlarını cıyıştırıp, kene şu bederkaga

1980 yükledi. Onıñ böyle bir salık alda köçip keteyatqanını işitken çobanlar otarlardan yetişip keldiler.

–Veli, biz seni böyle çırlaq-çıplaq çıkıp ketgeniñizge razı degilmiz, - dedi olar tayaqlarını yerge tirep. – Bu aqsızlık adaletsizlik demektir. Bu mallar pannıñ kuvetinen degil de, siziñ emegiñiz sayesinde çoqlaştı, siz qoyunlarnıñ em çobanı, em ekimi ediñiz.

1985 Siz çeşit otlardan ilaclar yasap, olarnı çeşit marazlıqlardan saqladıñız, pan bularnı bilmey edi. Bu mallar siziñki, olarnı taşlap ketmeñiz!

–Yox, dostlarım, bu mallar epimizniñki. Sizler de gece-kündüz olarnıñ yanından ayrılmayıp emek qoydıñız. Lakin dünya öyle eken. Şorbacı kim olsa, mal da onıñ eken.

Men bu diyarğa Elizabetta hanımınñ eyiliginen keldim ve on beş yıl ırğatlıq ettim. Pan

1990 maña bir yıllık elal hizmetim için bir qozulu qoyun işandırğan edi. Şimdi özü yok.

Menim şu on beş yıllık zamet aqqım da sizlerge elal olsun! Siz benim Ukrainalı dostlarımsız, bir-birimizni unutmasaq olğan. Baylar keleler baylar keteler... ama biz fuqare çobanlar bar edik, em bar olup qalırımız. Sağ oluñız aziz dostlarım! Elvida! Belki

bir daa körüşalmamız! – dep Veli çoban dostlarını birer-birer qucaqlap öpti de,

1995 bederkağa minip, yavaştan köçip ketti.

Bederka imeniyeniñ qapusı aldına kelip yanaşqanda Marianna ala daa tısta yol baqıp tura edi. Marianna için endi dünya yarığı yalnız Veli Odaman olup qalğan edi.

Eger Veli de onı bırakıp ketse, demek dünya yarığı temiz sönecek. Onıñ aqılından bir daqıqa bu tüşünceler çıqmay. Özünü ölümge azır tutqan kibi yavaş ve bir şeyge emiyet

2000 bermey, yalnız Velini tüşünip yüre.

–Keldiñizmi? – dedi o Veliniñ bederkadan tüşeyatqanına quvanıp.

–Keldim. Seniñle savluqlaşmağa keldim.

Marianna onıñ yüksek boynuna asılıp, başını kökregine qoydı.

–Veli meni bırakıp ketme. Yedi yaşımdan beri seni bilem, yedi yaşımdan beri

2005 seni sevem. Bütün ayatım, namusım, vicdanım saña bahşım olsun! Emir qulıñ olup yaşayım, Veli, tek senden ayrılmayım...

Mariannanıñ aq bardaq kibi temiz yanaqları üstünden inci danelerini aındırğan közyaşlar tıgırıp tüştiler. Bu eki civannıñ içeri kirmeden, saatlarnen bederka yanında oturğanlarını körgeñ Zağar dayanamadı, kelip atnıñ başından tuttı da, bederkanı azbarga

2010 kirsetip atnı tuvardı.

Veli ve Marianna Zağarnıñ ocağı başına kelip oturdılar. Olar sabağace yuklamay laf etip, davalasıp çıktılar. Dava umumen Veliniñ bir şey almay çıkıp ketüvi üstünde edi. Marianna Veliniñ artından qalmaycağını qatiyen bildirdi. Veli indemedi. Onıñ indemegeni Mariannanı taşlap ketmege kıymağanını añlata edi.

2015 –Öyle olğanda, - dedi Zağar, siz baba mülkünden öz payıñızdı alıp ketmek kerekseñiz.

–Siz, Zağar şorbacı, - dedi Veli mışkılnen, - benim pan qolundaki hizmetim nege turğanını bilesizmi?

–Bilem.

2020 –Nasıl bilesiz?

–Yañılmasam... Toқта, şimdi kağıtlarını aqtarayım, anda episi yazılı olmaq kerek, - dep minder astından sararıp-çullanıp qalğan bir defter tartıp çıkardı.

–O-a, sen defterni saqlap yetiştirgen ekenseñ, kerkmey, qoy astıñda tursın! – dedi Veli serteyip.

2025 –Defter er vaqıt benim qoynumda tura. Qaçsam da, ölsem de yanımda. Bu defter olmasa, adamlar bir-birlerinden talaşırlar. Defter er kesniñ esabını-qasabını keser, davasını çezer. Mıña seniñ aqqıñda ne yazılğan: «Fuqare tatar balası. Babası yoq, anası yoq. Elizabetta hanımniñ alicenaplığinen Cenişke ortalıqındaki Pan Prokopçuk imeniyesine ırğatlıqqa keldi. On bir yaşında, arıq çereli, uzunca boylu. Bir yıllıq hizmetine bir qoyun berilsin.»

2030 –Mına kördiñmi? Bizde bir şey gayıp olmay. Demek on beş yıl... Bu – on beş qoyun, öylemi?

–Öyle degil. Aqqımni yemek isteysiñ, Zağar! Pan maña: - yılda bir qozulu qoyun alırsıñ, - degen edi.

2035 –Degen edi, ama, qana özü yoq. Onı kim tasdıqlar?

–Üzdür başımdan, Zağar! Men senden mal sorayımni, yoqsa?! Marianna, yür, min bederkağa!

Qızışma olan! Men sennen laf etem.

2040 –Zağar, çok şaşmalama! Yarım künlik ömüriñ qalsa, bir künlik malıñ olsun, degen çoban sözünü bilesiñmi? Daa bir kaç saat evelsi, bu mallarınıñ şorbacısı men olğanımni özüñ aytqan ediñ. Diñle meni, - ve yaz: «Veli Odamanga on beş yıllıq

hızmeti için on beş kozulu koyun yerine – otuz anabaş koyun berilsin. Pannın kıızı Marianna hanımğa elli ana baş koyun berilsin, episi seksen koyun!..»

Zağar büyük bir yük altında qalğan kibi başını aşığı sarşıttı ve tüşüncege daldı.

2045 Veli ve Marianna bir kaç saniye indemey, sukünetlik içinde qaldılar. Zağar başını köterip, Velinin közlerine tikilip baqmağa qorqa. Qorqamı, yoksa utanamı, añlamak kıyın. Adaletçe işke yanaşılacaq olsa, Velinin on beş yıllık aqqını ödemek için çok şey gerek. On beş yıl bu mallar Velinin tökken mañlay teri, yuqusız geceleri, insan çıdayalmaycaq şaraitte çekken eziyetleri sayesinde meydana ketirildi. Şimdi onın 2050 qolunda ne bar? Bir cartı tondan başqa bir şey yok. Lakin onda büyük ruhiy zenginlik bar. O çıdamlı adam, er şeyni içinden çeke, dayana ve öz taqdiri şu devirniñ istismarcıları qolunda kırpalağanına yana, küye ve içinden olarğa qarşı isyan kötere. O zenginlik saibi olmağa istemey. Oña böyle tüşünceler yat kele. Onın yalınız bir istegi bar. Qazanğan elal aqqımın beriniz, maña başqa şey kerekmey...

2055 Mariannanın qalbi de böyle. Onın içki duygusu daa küçlü, daa çıdamlı. Özü zengin balası olsa da, aqsızlık, adaletsizlikni ta balalığından körip keldi. Velinin yüzünde ise, bu adaletsizlikler oña küzgü olup köründiler. Mına olarnın qalblerini birbirine bağlamağa sebep olğan körölmez ipler neden ibaret ediler.

Lakin Veli aqqını endi kimden istesin? Şorbacısı dünyadan keçti. Zağardan 2060 istesinmi? Zağar kim olğan? O da Veli kibi öz deviriniñ emir qulu. Baylar qapusında boysına-boysına beli kıyışıp qalğan. Pannın malı oña da kerekmey. Lakin közü ögünden isyancılarnın kılıçları ketmey...

Zağar niayet bir qararğa kelse gerek ki, serin avadan kögerip başlağan parmaqlarının uclarını oqalap, yavaştan başını köterdi ve iç bir sebepsiz qorquğa 2065 toluqğan nursız közlerini Mariannağa tiktı de:

–Ya saña, saña ne için gerek?.. – dedi Zağar çeñgesini qaltıratıp.

–Babam benim toyuma elli koyun adağan edi...

–Öyle olsa, menden de bu imeniyeñ bir kañyası olaraq, sizge bir at ve bir bederka başış olsun!

2070 Zağar qaltıravuq qolların bu kelişüvni defterge qayd etti.

Olar qol tutuşıp, biri-birlerini hayırladı ve oğurlı yollar tilediler.

Aradan bir afta keçti. Omuzları üstünde eski ton, başında çoban qalpağı, ayaklarında beyaz cılğavlı çarıqlar, elinde ırğaklı çoban tayağı, omuzunda sadeqli çantası, belinde qaması olğan uzun boylu, keñ omuzlu, qara mıyıklı bir yigit Or yolunda
2075 bir sürü qoyun aydap ketmekte edi. Onıñ artından bir at yekili bederkada iri közlu, uzun siya saçlı, ince belli bir qız telbev tutıp kelmekte. Bular Veli ve Marianna ediler...»

Memedemin aqa, Seit-Ğazınıñ yuqsırap başlağanını körgen soñ, ikayesini kesti.

–Qartbaba, ya olar qayda kete ediler? – dedi Nazim.

–Aşıqma oğlum. Yarın, işten soñ, kelirsiñ, devam etermiz. Bular endi qartayıp
2080 başladılar, - dep küldi qart oğlanlarını kösterip.

–Men saña ikayemni soñunace aytırım, sen raatsız olma. Men dünyadan keçken soñ, ağalarıña, dostlarıña, soy-soplarıña oqursıñ. Em meni – qartbabañnı, em de dedeleriñni qatırlarsıñ. Aydı, geceler qayır, oğlum.

Nazim qartbabası öz odasına barıp kirgence artından ketti. Qartnıñ töşegi,
2085 yastığı, qarşafı er vaqıttaki kibi ter-temiz qoyulğan, azır tura. Bu, elbette, Selime apteniñ merametli yüregi, çeber elleri sayesinde yapılğan elal hızmettir. Nazim öz odasına kelip yattı, çok vaqıtqa qadar közleri açıq turdılar. Or yolu boyu, qoyunlarını otlata-otlata ketmekte olğan Velini, güzel Mariannanı qayalına ketirdi ve yuqlap qaldı. Oña saba erte turıp, Bulunğur sovhozına ketmek gerek...

DOQUZINCI BAB

2090 Begdiyar Nadiroviç bütün kün Qos-Burunniñ otarlarını aylanıp çıktı. Aqşam ferma idaresinde yığılısacaq ve Qos-Burunniñ işleri, onıñ kelegegi aqqında laf etecekler. Aqşamğa merkeziy bölükten Yerpulatov, baş agronom İmam Bekbaulov ve baş injener Qadıralı Asanov kelmek gerekler. Çünkü Begdiyar Nadiroviç yolğa çıkmazdan bir kün evel olarnen böyle añaşqan edi. Bugün o bir daa çobanlarnen körüşti, babaca subetleştı, 2095 mallarıñ yataq-turaq yerlerini közden keçirdi. Bütün ayatını bu boş çöl içinde keçirgen, bizge eñ kıymetli maqsulatlardan birini yetiştirip bergen alicenap adamlarıñ yanından ketecegi kelmedi. «Çoban – dep kimerde biz, bu adnı mışkılnen añamız. Aslında tüşünip baqacaq olsaq, çoban kibi alicenap, çoban kibi işkir, çoban kibi zorluqqa çıdağan, çoban qalbi kibi bol, pak ve namuslı adam barmı eken? Hıususan bizim 2100 devirimizde çobannıñ qadirine yetmemek – insafsızlıq ve insaniyetsizliktir. Men bu

verde zemanе inşaatlarınen donatılğan ve bütün işleri mehanizmeleştirilgen büyük, kompleks hozaystvolarda çalışğan ayvanasravcılar aqqında demeyim. Mina bu çobanlar aqqında, baba-dedesı kününden berli nesil-nesilden keçip çobanlıq etip kelgen, merkeziy noqtalardan biñlernen verst uzaqta, çöller içinde, qumlıq sahralarda yaşağan
2105 ve namusnen çalışğan çobanlarını oylanam. Olar aqqında bizim devirimizde düşünmemek cinayettir. Evi – mina şu biñ yıllık yurt olsa, içinde gazı olmasa, suvı olmasa, vannası olmasa, azbarı, bağı-bağçası olmasa, aşaaan aş ıalınız et olsa, kiygen urbası mina şu cartı ton olsa, ve böyle adam bizden bir şey soramayıp, gece-kündüz mal artından yürse, et, yün, teri yetiştirse ondan daa ne istersiñ? Bular altından da kıymetli
2110 insanlardır, olar adam pašalarıdır. Yok, böyle olmamak kerek. Biz devletimizin er bir saada yüksek derecege köterilgen, çiçeklengen bir devirinde yaşaymız. Biz çoban ayatını bir tamam deñiştirmek kerekmiz. Deñiştirmesek, bizden olğan yolbaşçı bir şa!»

Begdiyar Nadiroviç eñ uzaq otardan Qos-Burunğa kaytır eken, başından böyle biñ-bir türlü düşünceler kelip keçtiler.

2115 Maşına medpunktınıñ aldına çanalap toqtadı. Begdiyar Nadiroviç Şasenemniñ evine kirip, akşam meclisine qadar biraz yal alacaq oldu. Medpunktınıñ aldında kimse yok. Aydos maşınadan düşip, barıp bakmaq istedi. İçeride bütün kün Aydosnı körmege arz etip, yol bakıp turğan ve endi ümütini er şeyden üzgen Arzıgül pol yuvayadır edi. O Aydosnıñ kelip kirgenini duymadı.

2120 –Selam, Arzıgül! – dep kıçırdı o bosaağa üstünden. Arzıgül aşıağı sarqqan saçlarını omuzlarına köterip, aylanıp baksa, Aydos tura.

–Selam, - dedi o tekrar. –Şasenem yokmı?

–Sizni tek Şasenem meraklandıra, - dedi Arzıgül nazlanıp. Soñra o bu apansız ve uygunsız rastkelişke em kuvanğanından, em incinğanından biraz şaşmaladı, elindeki
2125 çulnı taşlamağa bile unutıp, ayak üstünde Aydosnıñ betine bakıp qaldı.

–Arzıgül, çok deñişkensiñ, - dedi Aydos külümsirep.

–Vay, men ne şaşıp qaldım ya? Kirseñiz Aydos, men şimdiçik...

–Kirmege vakıt yok. Maşınada şorbacım. Biz Şasenemni almağa keldik.

–Şasenem apam, yañıçık qayttı. Evde sizni bekleydir. Şimdi men de siznen...

2130 –Arzıgül, sen işiñni bitir, biz keteyik, men saña soñ... – dep Aydos köz kımıp maşinasına cuvurıp ketti. Arzıgül içeri kirip, medpunktınıñ penceresinden Aydosqa

2135 bakıp, kolunu köterdi ve sağlıqlaşuv manasında avuçını yengilden açıp yaptı. Arzıgül bu apansız, bir daқиқalık körüşüvden ğayet memnun qaldı. Tez-tez çulnı qopqāğa batırıp polğa yaplaştırdı da, o yaq-bu yaq tiydirip aldı ve Aydosqa daa dülber olıp körünmek arzusunen özüni nizamğa çekmek içün, medpunktnıñ kenarındaki küçüçük odasına kirip ketti...

2140 Aqşam. Alçaq, topraq evçikte, lampa yarığında fermanıñ işleri ve onıñ kelegeci aqqında qızgın laf kete. Evçikniñ taş divarında: «Bugün keşegiden, erteñ bugüngiden jaqsıraқ isleyik!» lozungı yapıştırılğan. Subette merkeziy bölükten kelgenlerden başqa Yernazar, Orazbay, Şasenem ve bir qaç otarnıñ çobanları iştirak etmekte. Ferma müdiri Yernazar Qulametov qışqadan otarlardaki vaziyetni ve niayet er bir çobannıñ şimdi altı yüz baştan eksik qoyunu olmağanını, çobanlarınıñ sayısını ise, ket-kete arttırmağa tırışqanlarını qayd etip keçti. Orazbay ise, brigadir olaraq biraz çobanlarınıñ vaziyeti ve otarlarda qoyunlarınıñ açıq kök túbünde, qar, yağmur, boran astında

2145 gecelegeni ve diger meseleler aqqında ayttı. Onıñ sözünü diñlep turğan çobanlardan biri: -Kerekmey bizge aran! – dep qıçırdı. –Qoyun ayvanı öz kübresi üstünde qışlamak kerek. Eski kübre atta sıcaqlıq ete, onıñ bir qatını köçürip al da, tek üstteki tazesini qaldır, o vaqıt qoyun suvuqtan qorqmaz, vesselam!

2150 –Yaşşı, yaşşı, - dedi Yerpulatov, çobannı tınçlandırmaq içün. –Ötken yıl qanday suvuq boldı, - dedi kene çoban. –Kördiñizmi qomşu Qızıl-Ordalılarınıñ aranda yatqan malları buzlap qaldı, bizimki yoq, vot saña, - dep ağızını qıyıştırdı çoban.

2155 Begdiyar Nadiroviç içün bu çeşit çoban usulları yañılıq degil edi. Onıñ maqsadı şu biñ yıllıq usullarnı negizinden türlendirmek, mal asravcılıqta, bu yerli şaraitta yañı kompleks usulları meydanga ketirmek edi. Çobannıñ sözünden soñ, küçük odanıñ içinde ğala-ğula başlandı. Direktor indemey otura ve er kesniñ aytqan lafinı diqqatnen diñley. Böyle alda er kes öz fikirini, öz tecribesini ve öz isteklerini saqınmadan ortağa çıkarıp qoya. Aqıllı yolbaşçı böyle açıq fikirlerden faydalanıp, niayet doĒru neticeler yapa. Begdiyar Nadiroviç böyle laflarğa itiyacı olmağan tecribeli yolbaşçı olsa da, bu sefer ne içündür, kimseniñ sözünü bölmey, ep sabırnen diñlep turdı. Soñra tirseklerini stolğa tayandırıp, eki avuçını bir yerge ketirip sıqtı da sözge başladı: - Dostlar, mesele tek aranda, qoyunniñ qar túbünde gecelevinde degil. Bizim aldımızda pek büyük meseleler tura. Hususan Qos-Burunlılarınıñ aldında. Bizim respublikamıznıñ kelegeci

2160

- pek parlağ, onıñ toprağında Belgiya, Gollandiya, Daniya ve Şveytsariya kibi dört memleket sıđdıрмаđ mümkün. Bu toprađnıñ on million hektarı Kızıl-Kum boşluğıdır.
- 2165 Mına bu meydan boşluğa bizim sovhozımız yerleşken. Partiya ve ükümetimiz Kızıl-Kum boşluğlarını insağa hızmet ettirmek için büyük çareler körmekte. Birinci nevbette, mında, ayvanasravcılık işlerini yoluna koyuv meselesi közde tutula. Aқиқaten, bir tüşünip baқıñız, otardan malıñnı çıқardıñmı közüñ körgen yaққа ayda da ket. Kimseniñ ekin zanına tüşmeycek, kimseniñ bağ-bağçasını kırpalamaycaқ, kimseniñ
- 2170 pamuқ tarlasını taptamaycaқ. Lakin, böyle küçük hozaystvolaren biz memleketimizniñ, ھاłqñnı itiyacını yerine ketirip olamamız. Ayvanasravcılıqnı inkişaf ettirüvniñ yüksek süratları daa bizim hozaystvomızda elde etilmedi. Elbette, bizim hozaystvomız daa yaş. Bizim bütün kelegegimiz ileride. Çobanların sayısını, malnıñ mıқdarını arttıрмақ gerek deymiz. Ya yem-piçen bazası qayda? Yolsız, qum çölü boyu,
- 2175 barھاñlar arasından keçip dört yüz verst yerden yem taşıp mal baқılırmı? Mına kompleksli iş teşkilatlandıruv meselesi qaydan kelip çıқа. Qos-Burunlılar, siz uzaқtan yem taşıмақ degil de, mına bu yaşağan diyarıñızda yem yetiştirmek kereksiñiz.
- Ya suv? Malğa içmege suv yoқ, suvsız yerde köget ösemi? – dedi kene şu çoban.
- 2180 Direktor sözü bölüngenine açuvlanmadı, aksine quvandı. Onıñ sözleri çobanların kıızıştırğanına yüreklendi ve daa köterinki sesnen devam ettirdi: -Suv olacaқ. Tezden bu yerlerde piçen çölleri, bağ-bağçalar yeşerecek! Er bir otarnıñ malına yeterli suvı olğan soñ, bağçasına da yetecek, balalarıñız da basseynde yaldaycaқlar.
- Begdiyar Nadiroviç, yazda miyimiz sıcaқtan çatlay, betimiz ateşli yerlerden
- 2185 pişe, siz ne deysiz şu? O nasıl basseyn?..Oña suvnı qaydan alacaqsıñız? Biri-biri artından yağdırılğan böyle suallerge Nadirov bir söznen cevap berdi: -Yer astından dostlar! Mına oturğan yerimiz, yürgen toprağımız astından. Köresizmi, Qos-Burunnıñ aşıağısından fişkırip aққан suvnı? Epiñiz şu bir artezian etrafında ayat qurdıñız. Ükümetniñ kararı boyunca bütün otarlarımızda böyle artezian quyuları qazacaqmız ve
- 2190 Kızıl-qum diyarını yeşertecekmiz! Qoyunlarıñız yaz-qış toқ olsa, malnıñ sayısı daa çoқlaşır, devletke teslim etken maҳsulatımıznıñ keyfiyeti de artar. Elli kilodan eksik qoyunrı etke teslim etmemege tırışмақ kerekmiz.

Begdiyar Nadiroviç biraz toktıldı. Bir sigar yakacak olup niyetlengen edi, karşısında oturgan Şasenemge köz taşlağaninen qolunı keri aldı.

2195 –Mümkün olsa men bir kaç söz aytayım, -dedi Yerpulatov Tolubay. – Arqadaşlar, - dedi o, - Özbekstanda yetiştirilgen etniñ üçte bir kısmını qoyuncılıq hozaystvoları bereler. Bu saanıñ ava hışımına bakmadan eppeyi ösmesini temin etmek maqsadinen ihtisaslaştırılğan hozaystvolar meydanga ketirilmekte. Siziñ kibi uzaq yaylalarda yaşağanlar için maşsus kızdırılğan hoşar evleri qurulmaqta.

2200 –Demese, yurtlardan da marum qalacaq ekenimiz de! – kıçırdı çobanlardan birisi.

–Seniñ yurtuñ kimsege kerekmey, çoban aqa. Şu evler ketirilip otariña yerleştirilgen soñ, baqarmız, qaysını begenseñ, anda kirip yaşarsıñ. O zemanе evçiklerini kim begenmez. Hısusın yaşlar oña pek kıızıqalar.

2205 Dostlar beşyıllıqnıñ soñunace suvarılğan yaylaların kölemi bir kaç million gektar artacaq. Çöl otları ve ösümlükleriniñ meydanını yıl-yıldan arttıracaqmız. Qoyuncılıq hozaystvoları qaba yemni tımar etüv, azırlav ve onı ayvanlarğa berüv teñnikasinen teminlenmekte. Malnı mehanizmleştirilgen keniş meydanlarda beslev işi büyük fayda berecegine iç şube yok. Bu usul ve şaraitlar em qoyun eti, em de qoyun terisi ve yünü yetiştirüvni çoqlaştırmağa imkan bere, doğrumı, - dedi Yerpulatov

2210 aqşamdan beri qaşlarını tüyip, indemey oturgan Orazbaynıñ közlerine bakıp.

–Doğru ama... dep taşladı Orazbay.

–Aması nedir? – dedi oña bakıp Nadirov.

2215 –Aması şu ki, bu işlerni kim yapacaq? Bizim fermanıñ adamları öz işlerinen meşguller. Mında kimseniñ bir daқиқа boş vaқıtı yok. Bu çölniñ astını üstüne çevirecek işlerni yapmak için e-ey, çok şey kerek.

2220 –Bizde kuvet yoqtır belleysiñmi, Orazbay arqadaş? Özümüzde yetişmese, devletimiz yardım eter. Doğru, er şeyni adamlar, kadrlar al eteler. Mina biz Begdiyar Nadiroviçnen yaқında ministrlikte oldıq. Bütün bu közde tutulğan meseleler şu beşyıllıq içinde ömürge keçirilecek. Bu ükümetniñ qararı. Onıñ için biz bugün maşsus bu yerge keldik, er alda siz yerli kadrlarsıñız. Er başlanğıcnıñ özeqi sizsiñiz.

–Tezden siziñ Qos-Burunğa, - dedi Nadirov Yerpulatovniñ sözünü bölüp, - buravcılar kelecikler. Olarnıñ artından qurucılar, bağçevanlar kelecikler. Bu mesele

boyunca kerek teşkilatlarnen laf etildi, para ayırıldı ve respublika boyunca kerek işler
2225 alınıp barılmaқта. Pek çok oblastlarğa bizim vekiller kettiler. Biz epimiz mında
avuşacağımız.

–Bugünkü müşaveremizde pek çok kıvançlı sözler işittik, - dedi Şasenem ayakğa
turıp.

–Oturıp aytıñ, - dedi onıñ çıkışına razılıknen nazar taşığan Yerpulatov.

2230 –Zararı yok, men bir kaç söz... İş-işnen, lakin adamlarımıznıñ medeniy turmuşı
aqqında kayğıрмаq kerekimiz. Mına, körgeñiñiz kibi, bu adamlar episi, sanarsıñ, büyük
dünyadan üzölip ketken bir çölñiñ içinde yaşaylar. Bütün zevkı ve ayatı kökteki
yıldızlar...

Böyle degende oda içindekiler küleşip aldılar.

2235 –Doğru, doğru, dohtur, söziñdi ayta ber!

–Bizim avtonom respublikamızda doqsan türlü millet yaşay. Ama, Qos-Burunda
qaraqalpaqnen qazaqtan başqa kimseni körmeziñiz.

–Yetni aması yeydi, ha-ha-ha!.. –Çobanlar kene zevqlanıp küleştiler.

2240 –Deycegim şu ki, bizde şimdi yaşlıq bir tamam okumuş, teren bilgili, yaqşı
mütehassıslar oldılar. 1929 senesi respublikamızdaki ocalar teñnikumı birinci olaraq on
beş adam okutıp çıkargan edi, şimdi ise, biñlernen studentlerimiz er yıl çeşit VUZ-lar
bitirmekteler. Özbekstanıñ yalıñız meditsina institutlarında bugün biñden ziyade
qaraqalpaq yaşları ve kıızları okumaqtalar. Şimdi avtonom respublikamızda eki biñden
ziyade aliy malumatlı ekim çalışmaқта. Başqa saalarda da biñlernen mütehassıslarımız
2245 bar. Bu yaş küçni mına böyle yerlerge işlerge celp etüv meselelerini tüşünmek
kerekimiz. Misal içün biz, Qos-Burunda bir medeniyet evi qursaq, büyük mektep,
hastahane, tükanlar açsaq, men eminim ki, yaşlıq kelir ve bu temiz avalı, acayip
diyardan bir daa ketecegi kelmez. Medeniyet evinde aqşamları oynar, ya da kino baqar,
saba ise turıp otarına keter ediler. Mına, benim aytacağım şu, - dep Şasenem babasınıñ
2250 közüne baqıp yerine oturdı.

–Yaşa Şasenem. Aytqanlarınıñ pek doğru. İleride planlaştırılğan işlerimizde bu
meseleler şubesiz közde tutıldı. Elbette, yaşlıq bizim kelegegimiz. Baba-dedelerimiz,
olsun çoban, olsun alim, estafetanı olarğa qaldırıp ketecek. –Yerpulatov sözüni bitirir
kibi Nadirovğa baqtı, soñra Asanov ve Bekbaulov kısqı söz soradılar. Nadirov niayet

- 2255 ayakka turup, müşavereni böyle yekünledi: - Çok acayip fikirler aytıldı, - dedi o çobanlarğa bakıp. – Mina aқиқıy işçi sınıfı qayda! Sizlerge işanmaq mümkün eken. Siz bu topraqta yaratılğansız, em oña büyük ürmetle hızmet etesiñiz, yaşañ! Endi biz sizni umumen aldımızda turğan müim meselelernen tanış ettik. Bu işler episi al olunır, yalñız namuslı emegiñiz ile bizge qol tutuñız. Bir kaç yıldan Qos-Burunñ bağçasını, bağını,
- 2260 lütserna, tamırlı yem, mısırboğday çöllerini körip şaad olurımız. Arkadaşlar! Partiya ve ükümetimiz tariğ saifelerinde yazılıp qalacaq problemalar kötere. Yağın yıllarda Sibir özenleri de belki bizim qumlıqlarını suvarırlar. Biñ yıllık kervan yolları yerine demiryol ve asfalt yollar qurulacaq. Toқтаñız, siziñ Qos-Burun şeer kibi acayip bir posölka olur. Bu yerler yaşlarınñ sevimli diyarına aylanır!
- 2265 Toplanganlar bir-birinen sağıqlaşıp, birer-birer idarehanesinden çıqmağa başladılar. Yerpulatov, Yernazar ve Orazbaynñ qalmasını teklif etti.
- Adamlar darqalğan arada Yernazar odanın qapusını açıp biraz avanı tazertti, çünkü idare yerleşken bu küçük odanın pencereçiği açılmay edi. Nadirov, Yerpulatov ve digerleri azbarga çıqıp biraz nefes aldılar. Temiz avalı çöl kökünde parılğan
- 2270 yıldızlarğa bakıp sukünetke daldılar. Olar tışta olğanda Orazbay içeri kirdi ve babası Yernazargā şubeli közlerinen nazar taşladı. –Bu hamırda bir qıl bar, ama, -dedi o eñsesini qaşıp. –Ne olacaq ya?- dedi Yernazar.
- Körmeysiñmi, nice türlü işler köterileyatır, endiden soñ yuqu yoq...
- Şu arada içeri Nadirov ve Yerpulatov kelip kirdiler. Nadirov kene özünüñ yerine
- 2275 oturdı. Yerpulatov onıñ sağı tarafına, stolnıñ enine kecip yerleşti.
- Biz sizni ne içün qaldırğanımıznı bilesizmi? – dedi direktor olarnıñ közlerine bakmayıp. Yernazar ve Orazbay bilmeyimiz manasında omuzlarını qıstılar.
- Şimdi bilirsiz, - dedi Nadirov ve eline qalemnen yazılğan bir kağıt alıp oqumağa başladı: «Ürmetli Begdiyar Nadiroviç! İşler, savluqlar yerindemi? Eger
- 2280 mümkün olsa, bir Nuqusqa kelip ketiñiz. Mında siziñ sovhoznen bağı bir mesele bar, şahsen körüşip laf etsek yağış olur edi. Selamnen...»
- Nadirov kağıtnı dört büklep cebine tıqtı, kimniñ imzası olğanını aytmadı.
- Men bardım, - dedi o lafını devam ettirip. – Barmay ne yapacaqsıñ? Siziñ yapqan sasıqlığıñıznı da maña yürüp temizlemek kerekmi?

- 2285 –Ne oldu ya? – dedi Yernazar bir şeyden haberi olmağan adam kibi uydurma çıray yasap.
- Sen maña, ne olğanını mına bu yerde, partiya komitetiniñ sekretarı aldında öz ağızıñnen özüñ ayt! – dedi Nadirov ökelenip.
- Menimce, olğan şey yok, - dedi Orazbay suvuqқанlıknen.
- 2290 –Siz bu yañı fermanıñ reberlerisiñiz, öylemi? – dedi Yerpulatov. – Kana, aytıñız, nasıl bir işler olup keçti şu yakın künler içinde?
- Yernazar Orazbayğa bakıp kene omuzlarını kıstı.
- Yağşı, - dedi Nadirov keskin bağışnen. Men özüm aytayım. Nuqusnıñ mal bazarında bizim koyunlar peyda olğanlar...
- 2295 Böyle degende Yernazar eki kere yutқundı. Orazbaynıñ ise, boğazına çiy yüvez tıķılıp қалған kibi oldı...
- Bazar olğan soñ, anda biñ-bir türlü mal көrmek mümkün. Bizim koyunlar olğanı mañlayına yazılıp yapıştırılğanmı yoksa? – dedi Yernazar özüni sıkmayıp.
- Mañlayına degil, қулаğıна!.. dep taşıladı Yerpulatov.
- 2300 Yernazarnıñ başı aşığı salındı. Orazbay ise, meseleniñ asılına yetip bor kibi aғardı.
- Endi men sizden işitmek isteyim. Nasıl olup bizim koyunlar Nuqus bazarında peyda oldılar?
- Biz bir müşteri taptıқ. Oña toptan öz koyunlarımızdan bir kaç dane sattıқ. Buña bizim aққımız bar, - dedi Yernazar basıқ davuşnen.
- 2305 –Bar, öz malına er kes özü şorbacı. Ya cemaat malını alıp-satmağa siziñ ne aққıñız bar? – dedi Nadirov қарardan ziyade ökelenip.
- Men öz malımını sattım, - dedi tekrar Orazbay.
- Sus! – dedi kiyeviniñ көзüne açuvnen bağıp Nadirov. O cebinden üç dane
- 2310 tenekeçik çıkarıp stol üstüne fırlattı... Bular kimniñ nişanları, al da bağıñız.
- Orazbay bir danesini aylandırıp baқты ve öz қолunen tamға basıp otarlardaki koyunların қулақlarına таққан nişannı tanıdı.
- Başқа aytmağa söz қалmadı. Odada bir kaç daқıқа sukünet devam etti. Yernazar ve Orazbay başlarını aşığı alıp indemey oturdılar.

2315 –Mına, siziñ aqlaqlıñız, - dedi Yerpulatov olarğa baqıp. –Sizge biñlernen baş cemaat malı işandık. Sizge büyük ümüt bağladık. Bugün er kes sovhozımızniñ büyük kelegeci aqlında siziñ közüñiz aldında olıp keçken ciddi meselelerni işitti. Siz ekiñiz de yolbaşısıñız. Ferma müdiri ve brigadiri. Ekiñiz de cebiñizde partiya bileti taşıysıñız. Siziñ yapқан masharalıqlıñızğa yüzü çıdamaganından sovhozımızniñ temelini qoyğan
2320 yolbaşımızdan ayırlayazdıq. Siz belleysiñiz Begdiyar Nadiroviçni Nuquska başını sıypamaq içün çağırılarmı? Bu yerde siz bir degil, eki cinayet işlediñiz. Sen bu adamnıñ kiyevi olasıñ, sen ise qudası. Bunı işitken cemaat bizlerge ne dese de yeri bar. Siz Begdiyar Nadiroviçniñ yüzüne tükürdiñiz, halk arasında onıñ ürmetini tüşürdiñiz...

Yernazar ve Orazbay bu işte özlerini öyle pek qabaatlı tanımaycaq fikirde
2325 olsalar da, işniñ daa keregi kibi üstü açılmağanından, mesele aslında nasıl olıp keçkenini şimdilik ortağa çıkarmağa istemediler. Şunıñ içün olar ağızlarına suv alğan kibi indemey oturdılar ve özleriniñ büyük qabaat işlegenlerini – sovhoz malinen şahsiy malnı ayırmağa emiyet bermegenlerini añladılar.

–Yaşşı, er şey añlaşıldı, - dedi Nadirov yorgun bir alda. –Bu mesele aqlında
2330 ekiñiz de tafsilatlı surette direktsiyağa añlatuv kağıtı yazıñız.

–Partiya komitetine de, - dep qoştı Yerpulatov.

–Mesele, elbette böyle qalmaz. Er kes ettigini bulur. Öz işleriñizni, vazifeleriñizni unutmañız. Ayılğanına köre bu yıl qış qattı olacaq. Yem meselesini çoqla sozmaq olmaz. Bir boran qopsa yollar qapalı. Yem taşıp olamazsıñız. Soñ körüñ
2335 siz dubaranı... dep direktor yerinden turdı. Onıñ artından episi köterildiler. Şasenemniñ evi idarege yaqlın olğanından Nadirov maşına çağırmağan edi. Yerpulatov Yernazargā, Nadirov Orazbayğa ketip müsafir oldılar.

Gecenıñ der vaqlıtı. Aqlık kökte yıldızlar yanalar. Ava temiz ve serin. Patta-satta qaydandır köpek avuldısı iştile, eşekler kıçıra, develer acınıqlı ses çıkaralar. Nasıldır bir
2340 deve ardını üzmeden bir maqamda ulup otura. Orazbay Nadirovqa onıñ balasından ayırıp alğanlarını añlata. Qapu aldında direktornıñ maşinası. Aydos körünmey. –O yurtta yuklasa kerek, - dedi Orazbay ve içeri kirip kettiler. Şasenem çay qaynatıp azırlağan. Stol üstünde yengil aşlar, qurabiyeler ve tatlılar. Şasenem aşhaneden bir tabaq qavurma alıp keldi. Nadirov biraz qapındı, şekersiz, tatlısız çay içti ve bugün maşına
2345 üstünde ziyade ezilgenini, keçke qadar müşaverede zornen oturğanını aytıp dünkü yerine

barıp sozuldu. Şasenem babasını yerleştiren soñ, çırağını söndürüp aşhaneye keldi. Orazbaynıñ çırayı uymay edi. Asıl onıñ sıtık ırayına Şasenem alışıp çalsa da, bu keresi dayanamadı, soramağı mecbur oldu.

–Sizni bu maaldece anda ne tuttılar ya? – dedi o eriniñ betine bakmayıp.

2350 –İş daa. Sanki bilmeysiñ. Endiden soñ, ne geceñ olur, ne kündüziñ. os-Burunı şeer yapacağmız. Yaşlar kecekler, tanslar olacağ, canıñız sıkılmaycağ. Boş vağıtları os-Burunıñ bağçalarında kezecekmi, hi-hi-hi... Fantaziya!...

–Çok kütür adamsıñ, - dedi Şasenem onıñ mışkıllı külsüne dayanmayıp.

–Sen özüñsiñ kütür, ağımağısıñ! – dedi Orazbay sesini köterip.

2355 –Ş-ş, anavı odada babam yata. Öz üneriñni iç olmağıanda bu gece kösterme.

–Seniñ üneriñni köreyikmi, aysa? Sen meni buzav belleysiñmi? Aydosnı ayda yatğızdıñ? Onıñ yurttı ne işi bar? Yurt benimki. O maña dedemden çaldı. Onıñ er bir ağıacı, er bir kiyizi, er bir örneğı benim içün muğaddestir...

2360 –ıırma, insan, babamnı uyatırsıñ. O nasıl yurt, nasıl Aydos, sen ne şaşmalaysıñ? Men Aydosnı sabadan beri körgenim yok.

–Körmediñ e? Yür körseteyim, - dep Şasenemniñ nazik elinden çattı tutup azbarğı tartıp ıktı. Soñra yurtnıñ alağ apusından egilip kirdi ve sernik ertti. Baksa, yurttı kimse yok. Minderler, kündüz nasıl töşelgen olsalar, öyle de tura. Orazbay bir sernik daa çertip, yurttı kimse olmağıanına angan soñ: - Ağıl başımdan! – dep 2365 Şasenemni uvıp çıkardı ve özüne yer oyıp yattı. O çokça barmay ırıldap başladı. Şasenem odasına kirdi, söngün bir alda alatını taşıladı, ince çilterli gecelik kölmegini kiydi, saçlarını darğıattı, ziliflerine bir aç tamı duğı tiydirip özüni töşekke köterip attı. Üstüne yorğan çekmeyip, bayağı vağıt tüşünceli alda yatğan Şasenemniñ penceresinden urğan ay yarığı onıñ süt-beyaz tenini bir tamam aydınlattı. O çok vağıta adar yuğlap 2370 olamadı. Yaş bala kibi yorğan tübüne soğıulup yattı, oñuna, soluna aylandı...Niayet saba yarığılanganda tatlı yuğıuğı daldı. Gecenin bir maalinde Aydosnıñ kelip mağınasına kirip yatğıanından kimseniñ aberi olmadı.

Ya Aydos ayda edi? Elbette, Arzıgülnin yanında. O azbarğı mağınasını kelip oyğan soñ, bayağı vağıt Şasenemni beklep turdı. Ne içündür o Şasenemniñ yanında 2375 bulunmağı, onıñ dölber iyafetine, ay nurı kibi betine, iri közlerine bakıp turmağı istey. Şasenem bunı duysa da, iç de emiyet bermey, yaşlığ astalığı olucı şeydir, dep bağı ve

özünü sıkımay yüre. Lakin, emiyet bergenler bar eken. Köresiñmi, bu gece Orazbay onıñ üstüne nasıl cekirkledi? Yağşı ki, Şasenem Aydosnı körmedi ve keçke qadar idarede hocasinen beraber müşaverede oldı.

- 2380 Aydos Arzıgölñiñ kiyinip-kušanıp beklegenini onıñ odasına kirgeninen añladı. Atta stol üstünde şampan şarabı da peyda oldı. – İnanasıñmı Aydos, bunı yarım yıldan beri evde tutam, bir münasip çıkar da içer, dey edim, - dedi Arzıgöl kuvançle. Aydos şişeni tizleri üstüne alıp kulaçığını burıp başladı, tapa öyle bir davuşnen atılıp ketti ki, Arzıgöl abdırağanından kolunu sol köküsi tübüne koydı. Şampan içildi, Arzıgöl maşsus
- 2385 pişirgen mantısından beş dane Aydosqa, üç dane özüne çıkarıp, çiy kaymak yakıp aşadılar. Arzıgöl tosat-tosat bir münasebetsiz külüp taşlay. Bir münasebetsiz deymiz ama, kız bala sevgen yaşı ne dese, nasıl uygunsız areketler yapsa, kerekse de, kerkemese de hişildap küle turğan. Yigitniñ bütün kılıkları kızğa dürüst olup körüne. Aydos özünü iç de sıkımay. O Arzıgölñiñ yüregini añlamay, ya da añlamağa istemey.
- 2390 Özünüñ yaşlıq çağınen zevklanıp köklerde uçıp yüre. Böyle baqqanda bu eki yaş bir-birine layıqlar. Arzıgöl tos-tomalak, sağlam, esmerice kelgen bir kız. Sim-siya kaşları tübünden azgana qabarık körünge köz kapakları, külgende oña ayrıca bir dülberlik bağışlay. O bugün eñ yağşı anterini kiygen. Beliniñ eki tarafından artına tarttırılıp bağlangan kuşak oña öyle yaraşıklık bere ki, beli incere, bedeni doğrula, toq köküsleri
- 2395 biraz daa köterileler.

Arzıgölñiñ külüp turğan yüzüne açközlüknen bakarak, Aydos bir kereden oña yapıştı ve küçlü ellerine özüne tartıp kucaqlaycaq oldı. Kız ıñranıp onıñ kolları astından çıqmağa tırıştı. Bu al Aydosnı daa ziyade kızıştırdı, ve bar küçünen kıznı sıkıp alcaq kresloğa abındırdı.

- 2400 –Kıçırırım Aydos, yiber! – dedi kız.
- Yibermem, koluma bir tüştüñ, yağşı kız, - dep onıñ köküslerine uzanacaq oldı. Arzıgöl bar küçünen yigitniñ bileginden öyle kıptı ki bem-beyaz tişleri kirip ketkenini özü de duymadı.
- Vay! – dep kiyik ses çıkarıp ayakqa kalktı Aydos ve elini avada bir kaç kere sallap: -Sen ne işlediñ ya? – dep koltuğı astına tıktı. Arzıgöl turdı, perişan alğa kelip kalğan, kuşağı üzölüp ketken anterini, saçlarını tüzetti de, doğru barıp kapunı açtı.
- Çık evimden, - dedi o vucudınıñ kıltıravını toktatmayıp.
- 2405

–Sen şaştını, Arzıgöl...

–Yok, sen şaşkansı, açıl, tez ol!

2410 Arzıgöl ağlamağa başladı. –Yazıklar olsun saña beslegen ümütlerime, - dedi o közyaşlarını yutkunup. –Közümni açıp bilgenimden beri anadan doğma namusım-ırızımnen seni bekley edim. Sen ise maña böyle sürpriz... Meni anasız-babasız, - dep qorlaycağ oldıñmı? Yok, Aydos, men saña özümni qorlatmam. Ateşli sevgimni bugün bir tamam zeerlediñ. Demek, sen meni sevmey ekensiñ. Öyle olğanda ne keldiñ?

2415 Yañğız kızını külmege, aħaretlemege keldiñmi?.. Men seni böyle çapkınlıq etersiñ, dep tüşünmegen edim...

Arzıgöl ağlay-ağlay bayağı yımşadı, turıp evniñ içini stolnı cıyıştırmağa başladı.

–Meni bağışla Arzıgöl. Biraz qolaysız olıp çıktı, ama... Bağışla, özümni tutamadım...

2420 Aydos tişlengen elini kene qoltuğı astına tıktı. Arzıgöl rafçıktan spirt şişeçigi, pamuk ve bint alıp, onıñ qolunu bağıladı. Qarşısında özünü qabaatlı sezip, susıp oturğan hocaman yigitke yaşlı közlerinen bağıtı da parmaq uclarına köterilip sılağ dudaqlarını onıñ yanağına tiydirip aldı.

ONINCI BAB

Nurata dağlarının eteginde yerleşken Bulungur yüzümcilik sovhozınıñ topraqları

2425 asırlarnen boş yatқан. Taşlı, çakıllı, caplar ve dereler arasında kiyikler üyrülip yürüngenler. Dağların töpesinde yıl boyu qar tursa da, aşığda yaz aylarında sıcak kırk derecege, qışta ise, suvuk yigirmi üç derecege bara. İnsanlar evel-ezelden beri bol bereket için küreşip kelgenler. Topraqta bol bereket yaratılsa, adamlar quvanğan toy-düğünler yapқанlar. Bereket olmasa, gam-qasevet astında qalıp, ümitsiz yerlerden

2430 imdat kıdırğanlar. Bereket aqqında nice yırlar, destanlar uydurğanlar. Bereketli topraqlarğa – qanımız, canımız – degenler. Bereketsiz topraqlarını, aç çöller, dep adlandıırğanlar. Bereket sözü, adamlarını añına, qanına siñip qalğan. Lakin onı çeşit adamlar, çeşit türlü añlağanlar. Birevleri yerden, birevleri kökten imdat kıdırıp, «tañrı berse taştı biter» - degenler ve mañlay teri tökip, bel bükkenler. Lakin bol bereket

2435 aluvniñ esas çoqrağı – ilim ve teñnikanıñ rolünü keregi kibi añlamağan ve bilmegenler.

Sovyet halkının bol bereket oğrunda küreş usulı bir tamam deñiştı. O ilim ve teñnikağa arqalanıp, asırlarnen boş yatqan aç çöllerni yeşerte, ümütsiz yerlerde bol bereket yarata. Şimdi adamlar «ğayret etseñ taştı biter» - deyler, em bu sözniñ doğrulığını ayatta tasdıq eteler. Bağcılık sovhozı yerleşken bu vadide yılda, orta
2440 esapnen eki yüz doqsan kün yel ola. Mına ne içün bugün qaraqalpaq müsafirleri – Qızıl-qum diyarınıñ vekilleri tabiatı ve toprağı ceetinden olarnıñ közde tutqan Qos-Burun boşluğına bayağı yaqınlığı olğanından Bulunğur sovhozınıñ bağ-bağçaları içinde dolanıp yüreler, bu usta bağcılarnen körüşe ve fikir alışıp-berişeler.

Özbekstan ükümetiniñ qararinen bundan on beş yıl evelsi bu yerde yüzümcilik
2445 sovhozınıñ temeli qoyuldı. O vaqıt sovhoz işçileri büyük qıynılıqlarğa rastkeldiler. Tehnika yetişmey, yaşamaq içün ev yetişmey, yaqarlıq az... Lakin işçilerni iç bir türlü qıynılıq qorquzalmadı. Çünki olarnıñ kelecikke ümüti qaviy edi. Baştı sovhoznıñ merkezi, soñra bölükler qurulmağa başladılar. Şimdi bu hozaystvonıñ dört yüzümcilik, bir ayvanasravcılık bölügi, üç biñ gekardan ziyade toprağı bar. Meydanga ketirilgen
2450 birinci bağlarnıñ belli bir kısmı, kaç yıl evelsi tabiat hışımına oğrap, buzlap ğayıp oldılar. İşçiler ğayırdan bilek tirep, zararlangan kütükler yerine yañı bağlar oturtmağa başladılar. Olarğa yardımğa teñnika keldi. Buldozerler bayır-töpelerni tegizlep yañı meydanlar açtılar, traktorlar plantaş qazdılar. Sovhozğa, şubesiz, yüksek ihtisaslı müteħassıslar, bağcılar keldiler. Olar yañı bağlarnı, yañı cınıs yüzümlernen
2455 zenginleştirmek maqsadinen orta Asiya respublikaları, Kavkaz, Qırım, Moldaviya bağcılarnen bağlanıp, yüzlernen çeşit cınıs yüzüm çubukları alışıp-beriştiler. Yüksek agroteñnika qaideleri esasında oturtulğan yañı bağlar bir kaç yıldan soñ, işçilerge yañı qıvanç, büyük baht ketirdiler. Bağ meydanı yıl-yıldan kenişledi. Bereket kettikçe arttı.

Şimdi sovhoznıñ bereket çağına kelip yüzüm yetiştirilgen bağçalarında çaras,
2460 husayni, nimrang, kişmiş, çileki, tayfi ve başqa cınıs yüzümler memleketimizniñ bir çok köşelerine yollana. Bayan-şirey, risling, kabarne kibi yüzümler sovhoznıñ şarap zavodına teslim etile. Sovhozda yüzüm bereketi yıl-yıldan arta, bağcılar yılda orta esapnen beş biñ tonnağa yaqın yüzüm yetiştirip bereler. Sovhoznıñ yıllıq keliri ket-kete çoklaşa.

2465 «Yerge aşatsañ aş biter, aşatmasañ taş biter», degenler. İşini can yürekten sevgen bağcılar, büyük bereket oğrunda küreşte agroteñnika qaidelerine büyük emiyet bereler.

Yüzüm tüpleri kayta-kayta kùltivatsiya yapıla, yazda ve kışta eki-üç kere suvarıla, sıra-sıra yüzüm yolaqları bir-birine kuralıp keteler. Çeşit hastalıklarla karşı em yerden, em kökten zemanе usullarınen küreş alınıp barıla. Çiçek açuv vaktında bağcılara pek sağıt
2470 olmağı kerek ola. Çünkü, bu devirde barıp da bir sağınağı yağmur yağsa, bereketke büyük ziyan kele. Şunıñ içün tecribeli bağcılar yüzümlerni bir kaç kün içinde suniy surette tozlandırırlar. Bereket bermeycek çubuklarını ve közlerni vaktında temizleyler. Yüzümler küzde ve baarde maşınalar vastasınen açılıp yapıla. Suvarmağı içün er bir yolağı arasında arıqlar açıla. Yüzümge gektar esabınen keregi kadar yerli kübre, selitra
2475 ve süperfosfat töküle. Pıtavğa hususan küzde büyük emiyet berile. Bu tedbirlerniñ episi bol bereket yaratılmasına sebep ola. Memleketimizniñ bir çok köşelerinde yaşağan emekdarlarla er yıl vagonlar tolusu yüzüm yollana. Sovhoznıñ ve onıñ usta bağcılarınıñ adresine bizim yüzümnen stolını yaraştırğan onlarnen adamlarınıñ alğış mektüpleri kelip turmakta.

2480 Bağcı ustalar özleriniñ yetiştirgen şirin-şerbet yüzümleri içün, ağıkaten alğışka layıqlar. Çokusu işçiler bağcılığını baba-dedesinden kalğan zenaat dep sayalar ve bütün küç-gayretini ortağı koyıp çalışalar. Bağlarda salkımlar sararıp başlasa, bağcılarınıñ yüzünde kuvañ nurları peyda olalar. Olar öz emeginiñ neticesini körüp gururlanalar, em aklı yerde gururlanalar. Bağda, çölde, fermada bütün işler mehanizatsiya yardımınen
2485 alınıp barılmağıta. Sovhoz mehanizatorları, brigadiri, agronom ve işçi ratsionalizatorlarnen birlikte gayretnen çalışa ve emek maşsuldarlığını kün-künden arttırmağı tırışalar. Ratsionalizatorlarınıñ bergen çoktan-çok teklifleri sovhozğa büyük iktisad ketire. Şimdi yüzümlerni küzde ve baarde maşsus traktor sabanlarınen aç ve kömeler. Yüzüm aralarına kübre sepüv yüzümni yaşçiksiz taşuv kibi bir sıra işler
2490 mehanizmleştirildi. Mehanizatorlarınıñ gayretli emegi ve faydalı teklifleri neticesinde, işçiler bir çok ağır kol işlerinden azat oldılar. Bağcılar içün bayağı vakıtlar eñ ağır iş protsessi – yüzümni açuv ve yapuv işi sayıla edi. Yakında mehanizatorlar Kuban bağcılarınıñ kullangan usulnе tanış olup keldiler. Sovhoz ratsionalizatorları şu yüzümni açkan maşınağı pnevmatik mehanizm yasadılar. Bu usulnе baarde yüzümni
2495 açuv işi pek tezleştirildi ve işçilerinñ ağır kol hizmeti yengilleştirildi. Bu usul böyle: yüzüm yolaqları arasından ketken traktornıñ aldında yüzüm sırasınıñ toprağını yımşatқан agregat bar. Bu mehanizmniñ arka tarafında büyük yapalağı pekitilgen.

Yapalağnıñ pek tez aylanuvı sayesinde asıl olğan kuvvetli ava aqıntısı yımşatılğan toprağnı çetke üfürip ata ve yüzüm tüpleri ter-temiz açılıp qalalar. Bu usul sovhozğa pek
2500 büyük kazanç ketire. Sovhoz mehanizatorları ep yañılıq qıdıralar. Olar bütün ağır iş protsesslerini mehanizmleştirmek isteyler.

Sovhoznıñ esas iş mehanizmi, elbette adamlardır. Sıra-sıra maşınalar tolusı devletke, halk sofrasına yollanılğan bu bol bereketni yaratıcılar adamlardır.

Qaç yıllar evelsi bu yerlerde esken accı yel toz çañğıtıp, boran qoparıp kezgen
2505 olsa, şimdi bu afatlı yelge biñlernen gektar bağ-bağçalar mania olalar. Küçlü yel ökesini endi yüksek dağlarğa barıp töke. Adamlar tabiatnı böylece özüne boysundıralar. Bereket, bereket, bereket... Bu sovhoznıñ çeşit sort yüzümlerini, şirin-şeker şarabını memleketimizniñ pek çok köşelerinde körmek mümkün. Mında çeşit millet vekilleri bir tuvğan aile kibi dost muabbet çalışma ve yaşaylar. Sovhoznıñ merkezinde eki klub,
2510 hastahane, rentgen kabineti, amam ve tükanlar bar. Büyük mektep binasında biñge yakın talebe okuy. Klublarda er gece kino ve aveskarlarnıñ kontsertleri olup tura. Bundan başqa er bir bölükniñ öz klubu, bala bağçası ve yaslileri çalışalar. Bütün klublar kinoapparatlarnen temin etilgenler. Bölükler bir-birinden avlaq olmasalar da, er bir bölükte medpunkt çalışma. Bölükler arasında asfalt yollar bar, artezian quyularından
2515 salqın suvlar fışkırip turmaqta. Sovhoznıñ büyük kitaphanesi bar. İşten soñ, kitaphane rıqma-rıq adam tolup qala. İşçiler özleriniñ sevgen kitaplarını, gazeta ve jurnallarını avesliknen okuyar.

Küneş Nurata dağlarınıñ artına saklıana. Sovhoz bağlarında tıncılık üküm süre. Bölüklerde ise, yaşlarnıñ şen külküleri, garmon, gitara sesleri yañğıray. Gece sukünetke
2520 dala. Bağlar arasında serin yelçik ese. Tepeden açıl ay nurlarını sepe...

Bütün kün bağ-bağçalar içinde yürüp, bu işlerni öz közlerinen körip, öz kulaqlarınan işitken vekiller bir şeyni diqqattan qaçırmay koyun defterçiklerine yazıp aldılar. Olar atta üylelik aşqa kelmediler. Bu işke Nazim kayğırdı ve öz maşinasinen barıp, sovhoz direksiyasınıñ izininen zavoddan bir gügüm taze «kabarne» ve quru
2525 yemekler ketirdi. Bağlar arasındaki yeşil otlar üstüne yerleşip, temiz avada büyük iştianen üylelik aşadılar. Sovhoz partiya komitetiniñ sekretarı, baş agronomı, bölük müdiri ve Nazim keç maalge qadar müsafirlerini alıp yürdiler, bilgenlerini ayttı, añlattılar. Hatirleri hoş olğan müsafirleriniñ bağlar içinden çıkacaqları kelmedi.

Saba episi direktsiyada oldılar. Bağcılık işleri ve olarnıñ elde etken
2530 qazançlarinen yaqından tanış olğanları içün müsafirler sovhoz yolbaşçılarına öz
teşekkürlerini bildirdiler. Sağıqlaşqanda Tursunbek direktorga yarı şaqa, yarı ciddi bir
tarzda: - Eñ, mümkün olsa da, siziñ işçi-bağcılarınıñdan bizim sovhozğa bazı bir kadrlar
köçip kelseler... – dep taşladı.

–Bizim içün er bir işçi altından da yüz derece kıymetli. Özünüñ laf etip baqıñız,
2535 tapılırmı eken öyle soyu... dedi direktor gururnen külümsirep.

–Elbette, bu ciddi mesele. Biz bu işke sovhozımız adından partiya ve sovyet
teşkilatlarına resmıy surette müracaat etecekmiş. Bu yıl qışta azırlıq körip, baarde ilk
bağcanıñ negizini qoyacaqımız.

–Sizge muvafaqiyet, - dedi direktor. Müsafirler Samarqandğa doğru yol aldılar.
2540 Şu künü aqşam, Nazim olarnı «Registan» müsafirhanesine kelip taptı.

–İşler bitti. Endi yolcusınıñız. Geceñiz boş keçmesin, canınıñız sıkılmasın, dep sizni
toyğa alıp ketmege keldim.

–O nasıl toy? – dedi Tursunbek.

–Siziñ bilgen adamınıñız...

2545 Müsafirler bir-birine şubenlen baqıştılar. Ola bilir, belki bireviniñ mında tanış
bardır. Lakin, Nazim lafını çok sozıp oturğanlardan degil. Olarnıñ indemey şubege dalıp
turğanlarını eslep:

–Emcem, Nimetulla emcem kızını evlendire, sizlerni de çağırdı. Özünüñ kelmege
vaqıtı yok, meni yolladı.

2550 –Endi keç oldı, - dedi müsafirlerden birisi.

–Uzaqmı? – dedi digeri.

–Yaqın. Samarqandnıñ civarında. O qolhozda yaşay. Dogma çoban.
Qartbabasınıñ zenaatını küte.

Çoban sözü qaraqalpqlarnıñ qulağına sıcaq işitildi. Olar Seit-Ğazınıñ evinde
2555 çiberek aşaganda kelip çıkqan eki kişini – Nimetulla ve Qurtnezirni hatırladılar. Lakin
olarnıñ kimler ekenine o vaqıt emiyet bermegen ediler. Şimdi bildiler ki, üstünde kök
kostümi ve kölmeginiñ tüşüne keliştirip taqılğan benekli galstugi olğan esli kişi –
kolhoz çobanı, Seit-Ğazınıñ ağası Nimetulla eken...

–E, barsağ, baramız. Biz çoban uruvını yahşı köremiz, olarnıñ toylarını da
2560 köreyik, - dedi Tursunbek. Soñra olar şifonyer içindeki aşkıçlarga keçirip qoyğan
urbalarını alıp kiyinmege başladılar.

–Çoq tüzenip oturmañız, bizim qızlar sizge sevda olıp qalmasın... – dedi Nazim
şakanen.

–Bolsa, boladı, - dedi müsafirlerniñ yaş soyu.

2565 –İtimal deñiz yanar, deseñiz. Episi külüştiler ve özlerince bir şeyler aytışıp
Nazimniñ maşinasına yerleştiler. Yarım saat keçer-keçmez olar toy azbarında ediler.

Boyalı, cam sofalı ev. Eki qanatlı demir qapulardan azbarğa kirgeniñ kibi,
özünü sanki cennet bağçasında is etesiñ. Başıñ töpesinde demir kırşavlardan yarım alqa
şekilinde yapılğan kemer qapu kibi yüksek sergi. Sergide asılıp turğan yüzüm salqımları
2570 öyle sararıp pişkenler ki, körgende aves etesiñ. Toy stolları «P» arifi şeklinde bu
serginiñ túbünde yerleştirilgen. Evniñ sofasından çıkıp, aşhaneye barıp, stollarğa kelip,
müsafirlerniñ hatirlerini qoşlamak için çapqalap yürgen ayakçılarınñ ve diger
adamlarınıñ bütün işi bu yüzüm sergileri túbünde olıp keçe. Serginiñ bir çetinde bağça.
Öyle pek büyük olmasa da, içinde çeşit türlü yemiş terekleri oturtılğan. Bosağadan
2575 çıkkanıñnen bağcanıñ ortasından sanki ipnen tartılğan kibi dos-doğru tar tsement
soqaqçık kete. Bu soqaqçık seni, evden eñ uzak mesafede, bağcanıñ ta çetinde yerleşken
küçük bir evçikke – acethaneye alıp kele ki, o da evniñ, sofaniñ, araba qapularnıñ
boyasinen bir tüste boyalanğan. İçi kireçnen aqlanğan, töpede elektrik lampočka, köşede
mahsus yapılğan tahta rafçık üstünde quman. Bağcanıñ ve umumen azbarınıñ
2580 temizligine suqlanmamaq mümkün degil. Büyük medeniyet ve estetik lezzet ile
cıyıstırılğan bu azbar içinde, afu etersiñiz, atta tükürmege yer tapmaycaqsıñ. Tükürmek
içün de güya erinmey mahsus şu küçük haneçikke barmağa mecbur olacaqsıñ...

Nazim müsafirlerini kelin ve kiyevniñ sağ tarafındaki stollarğa yerleştirdi. Olar
kelgende toy başlağan ve adamlar bayağı canlanıp ketken ediler. Ustalarınñ kulaq yırtıcı
2585 davuşnen gayret etip çalğanlarına, hususan alçaq boylu davulcınıñ çoqmar uruşına bakıp
qalğan Tursunbek bir qade kötergen soñ, oturğan yerinde burqalanıp başladı.
Davulcınıñ qayışı uzunlık etse kerek ki, sağ tizini oñaytlap tutsa da, biraz keyf alğan
davulcı çoqmarını yandırğan sayın de o yaqqa, de bu yaqqa avdarılıp ketken davulnı
seyir etip turğan müsafirlerge orta boylu sarışın bir kız balaban çayniknen çay ketirip

2590 koydı. Bu Esmâ edî. Esmâ Nazimni seve. Lakin Nazim oña iç de gönül bermey. Onıñ suvuq baqışı ve özünü çetlep yürüvi kızınıñ yüregini daa ziyade yaqa, oña olğan münasebetini gizlemege tırıssa da, kimerde sabırı tükene, özünüñ aşkare areketlerini sezmeq qala. Ay-ay, Nazim onıñ közü aldına peyda olmasa, böyle toy aqşamları özünüñ iştiraginen kızını yaqmasa, başqalarinen oyunga tüşmese... Nazim bu şeylerni esapqa
2595 almay ve özünü müstaqıl bir yigit olaraq tuta. Kerek olsa oynay, başqa kızlarnen ve şu cümleden Esmanen de oynay ve şakalaşa, ama, kız balanıñ yüreginde sevgi ateşi tutaşqanından onıñ haberi yok. Nazim million zemanе yaşları kibi yaşay, çalışa ve şeñlene. Onıñ bir tüşüncesi bar: «nasıl etmeli de bugün gürlep ösken yaş istidatlar – alimler, konstruktorlar, arhitektorlar, aviatorlar kibi o da istidat saibi olsun, o da
2600 memleket köleminde tanılğan, adı ürmet ve saygınen añılğan adamlar sırasından yer alsın...Onıñ fikiri ve tüşünceleri şimdi tek bunıñ üstünde qurulğan. Belki o yaşlıq romantikasına beriledir, belki o boş hayal deryasına dalıp yüredir. Bunı kelecük kösterir, lakin şimdi onıñ tüşüncesi ve fikiri uzaqlarda, atta soñsız semalarda dolanmaqta. Onıñ añına bu fikirlerni siñdirgen belki babası, ya da qartbabasınıñ ağır keçmişi, facialı taqdirleri sebep olğandır. Nazim o kıynlıqlarnı körmedi. Birinci sınıfqa qatnağanda anası çantasına bir mısırboğday piteciği yerleştirip qoyğanını bile. Yedinci sınıfını bitirgen soñ, bu pitecik deñiştî, boğday unundan üstü kıp-kırmızı pişirilgen pitecik oldı. Onıncı sınıfını bitirgende bu pitecikler yerine çantasında eki dane bem-beyaz yımşaq bulkaçık peyda oldı... Elbette, o ötmekniñ dadını yaqşı bile. Em ölgence unutmaz. Özü
2610 bilmegenini ana-babasından işitti. Añlamağa qabiliyeti olğanga bu da yeterlik. Deñiz suvunuñ tuzunu bilmek içün, bütün deñizni içmek şart degil...

Umumiy oyun avası çalındı. Gençlik ortağa tüşti. Esmâ kenarda küçük öglüğine ellerin sıypap tura. Yigitler kızlarnı alıp-alıp çıqalar. Nazim müsafirlerge kızgın kızgın bir şeyler söyley. Oyun kettikçe canlana. Truba rum avası «oppa-oppağa» avuşqanda
2615 davulcınıñ yüregine pek yatmasa kerek, oturğan yerinden atılıp turdı da başını kıyıştırap davulnı çokmarlap başlağanda başından şapkesi atılıp ketti. O toqtamay, em aylanıp baqmay. Seyir etip turğan balalardan birisi kelip aldı da, davulcınıñ başına kiydirdi.

Nazim başını köterip baqsa, stollarda yerler siyrekleşken, er kes ortada. O rezil bir alda Esmanıñ yanına keldi, qolunı istedi. Esmâ onıñ omuzına qolunı taşlap nazlı-
2620 nazlı aylanmağa başladı.

- Sen sarguşsıñ, - dedi Esmâ onıñ munarlı közlerine bakıp.
–Müsafirlerniñ hatiri içün... – dedi Nazim
–Ya bizim hatirimiz?..
–Onı soñ bakarmız.
- 2625 –Biz soñuna qalsaq da, zarar yok, Nazim, öylemi? – dedi Esmâ onıñ qıvurqıq perçemine köz taşlap.
–Öyledir daa.
- Ustalar avanı kene «oppa-oppağa» çevirdiler. Nazim Esmanı çetke alıp çıktı da:
- Men bu oyunu körecekim kelmey, - dep ayak üstüne qaldırıp ketti. Esmâ incinmadı,
2630 çünki o bugün ayakçı. Oyuna tüşmese de gönüli hoş, ama, Nazim kelgen soñ red etalmadı, tüşip bir-eki aylandı, ve kene stolları boylap öz vazifesine kirişti. Lakin Nazimniñ rezil bir alda aqılına ketirip, onı oyuna davet etkeni Esmâ içün sıfırsız qıvanç edi. Qızniñ gönüli qat-qat östü, araretili ümüt çoqraqına bir kaç tamçı daa tamdı.
- Ana közü er şeyni köre, qalbi ise yedi derya artından seze. Selime apte oqlunıñ
2635 Esmanen oyuna tüşkenine sevinip baksâ da, rezilligine incındı ve alıp ketmek maqsadinen yanına keldi. Tursunbek ve diger müsafirler Selime apteni körgeñlerinen ayakqa turıp selamlaştı, al-hatir sorastılar. Nazim anasını körgeñi kibi başına esini cıydı ve endiden soñ ağızına bir gramm şey qoymaycağını ayttı.
- Ustalar ağır ava ve qaytarma çaldılar. Ortağa eri ve qadını – semizce kelgen,
2640 dülber çıraylı eki oyuncu tüşti. Aqşamdâ beri keyf alıp turğan müsafirler yanına Seit-Ğazı kelip oturdı. Nazim şu an turıp adamlar içinde coyulıp ketti. Çünki, bu yaşına kelgeñce babası onı daa bir kere rezil körmedi. Seit-Ğazı müsafirlerniñ hatirlerini soradı ve evge alıp kirmek istedi. Olar red ettiler.
- Biz böyle şey ve yaraşlıq toy daa körmegen edik, - dedi Tursunbek.
2645 Müsaadeñizle bu yerde oturıp seyir eteyik.
–Öyle olsa, aytıñız, aş-suvdan ne ketireyik?
–İç bir şey. Çay kerek olsa aytırımız.
Şu arada toy saibi Nimetulla peyda oldı.
–Yok, yok, - dedi o. –Mıtlâq içeri kiriñiz. Men sizge çoban qavalımnen bir
2650 «Beyim odaman» çalayım.

Müsafirler turdılar, Nimetulla ağa'nın artından kettiler. Olar bir kaç odadan keçip, penceresi bağça tarafka açılğan kenış bir odağa kirdiler. Oda çım-çırt. Toy evinde, bu kadar adam ve bala qalabalıqında böyle tınç oda ola bilgenine müsafirler de ayrette qaldılar. Alçaq stolçık üstünde çay ve qurabiyeden başqa bir şey yok. Seit-Ğazı
2655 birer piyala çay içilgeninen afu sorap, azbarğa çıktı. Anda onıñ işi çok. Ağasınıñ toyu. Er şeyge o şorbacılıq etip yüre. Adet öyle. Toy saibiniñ başı qalabalıqta şaşmalay, er şeyni körıp yetiştirilmay, ama çet adamğa kenardan baqqanda er şey körüle ve onıñ ögünü almaq için tez-tez areket etile.

Nimetulla baş parmaq qalınlıqında qara pevrenk kibi demir qavalını qoluna aldı
2660 ve altı parmağını onıñ altı teşigine basıp çalmağa başladı. O büyük eşkle avasını çalıp bitirdi de: -Bu avanı benim qartbabam Veli Odaman yahşı çala eken, - dedi.

-Menim qulağında bu avanıñ maqamına pek beñzezen bir yır çıñladı, - dedi Tursunbek.

-Onı bizde Otegen ağa ayta. Men de işittim, - dedi diger müsafir. Sözleri mına
2665 böyle:

Beyim, beyim, beyim balam, odaman,
Men odaman nesilinden bolaman.
Biñ baş malğa bir odaman bolğan soñ,
Bey qızına közüm tüştü, bol aman.

2670 -Olsa olur, - dedi Nimetulla. Qaraqalpaq qalqınıñ bizim çöl tarafı uruvımıznen tuvğanlıqı bar. Bu uzaq zamanlarğa ait, endi tarih olup qalğan.

-Bilemen, bilemen, - dedi Tursunbek. - Tarihte oquğanman. Bizim topraqñı Şangız (Çingizhan) basıp alğan soñ, eki darya (Amu-Darya ve Sır-Darya) arasında darma-dağın etilgen qalqımız közü qarağan yaqqa köcip ketken. Onıñ köpüsi mallarını
2675 otlata-otlata nice yıllar, nice çaqırım yol keçip Qırımğa barıp çıqqanlar. Olar anda eki yüz yıl yaşağanlar. Soñra, nasıldır bir sebeplerden kene Janadaryağa qayıp kelgenler. Elbet, eki asır içinde olar andan bir şeyler ketirgendir daa. Mına bizim avllarınıñ adları tıpқы siziñ adlar kibi: Qara-qiyat, Mangıt, Camanaq... çok öyle adlar. Bizim qaraqalpaqñıñ bazıları bugünge qadar Janadaryağa «Yanıderya» deyle. Bunı edebiyatta
2680 da rastketirmek mümkün.

–Bu tarihnı benim babam da bile. Lakin onı diñlemege şimdi vakt yok, - dedi Nimetulla.

–Memedemin ağağa, sağ olsağ, biz kene bir aylanıp kelirmiz. Tıpkı oña oşagan Otegen degen bir kart bizde de bar. Müsafirimiz olsañız, barırmız, diñlermiz. Bizim
2685 oturğan yerlerimiz halk ağzında efsane olup qalğan. Otegen ağa maña bir kere böyle bir efsane aytқан edi: «At-çapar avlında Qılıç adlı bir bay olğan. Ondan bu Küçük – cüzde Alim uruvı meydana kelgen. Onıñ altı balası olğan, Qara-Maçaq, Camanaq, Ulanaq, Aynıq, Teginbulat ve Aqqete. Bütün bu Davqara oazisi altı balanıñ qolunda eken. Teginbulatnıñ oğlu Qara-qalpaq batır olğan. Qalğanları da er yerde namı ketken bay
2690 adamlar olğanlar. Bu Qara-qalpaq degen batırnıñ oğlu Çimbay pek faqır eken. O saba tura, özenge balıq tutmağa kete, bir-eki balıq tutup zornen horantasını keçindire. Bir kün onıñ balıq tutқан yerinde bir bıralkı köpek peyda ola. Onı evge alıp kele ve tutқан balıqından qadıninen qavğa ete-ete köpekke de pay çıkara. Bu köpek oña rastkelgen soñ, künde beş balıq tutup başlay, soñ-soñuna daa ziyade tuta ve kettikçe zenginleşe.
2695 Özüne ustahane aç, kegey yasap sata. Bütün bu ortalıqqa onıñ namı kete, er kes oña kele, ondan kegey ala ve niayet bu yigit bay ola. O yerniñ adını da Kegeyli qoyalar. Fuqare olup yaşağanda kimse aylanıp baqmağan bu adamğa bir kün o yerniñ bayı kele. Baqsa, onıñ baylığına şaşa. –Bu, nasıl ola da, sen menden ziyade bay olup kettiñ? – dey o. –Bu evge baht ketirgen mınavı it, - dey yigit. Mende er şey bar, saña ne kerek ise,
2700 episini al da ket. Men qızğanç degilim.

Bay tüşüne: malını alsam, o mal yerine mal tapar. Bu vilayette kene menden zengin olup yaşar. Eyisi, men onıñ köpegini alıp keteyim. Yigit itni yipke bağlap onıñ qoluna tuttura. İt onıñ qolundan qurtula da, yurtnı bir kere dolanıp kiyizge toquna ve qaça. –Kördiñmi, dey körmemiş bay, «Baht» endi kiyizge keçti, eyisi sen maña kiyizni
2705 ber, dey. –Yaşşı, - dey yigit. Kiyizni endi topla alayatqanda, baqsa onı qozu yalap tura. –Yok, dey o. –Endi «Baht» qozuğa keçti, men eyisi, qozunı alayım. Soy onı, qazanğa sal da maña alıp ket, dey. Yigit qozunı soya ve qazanğa toldurıp baynıñ evine alıp kete. Evge kelgen soñ baqsalar, bunda da «Baht» yok. –Qayda ketti «Baht» dep etrafnı qıdırmağa başlay. Albu ise, Çimbaynıñ Davqara degen balası aç oldım dep ağlay eken,
2710 çiçesi qazanı aç da qozunıñ tilini kesip balğa bere. Şundan soñ bay bile ki, «Baht»

balağa keçe. Şu künden soñ bu yerler pek bay ve zengin olğan. Mında kelgen adamlar bir daa kaytıp ketmege istemegenler. Davqara toprağı yeşil vadige aylanğan...»

2715 Mına bizim Otegen qart halqımıznıñ baht oğrunda nasıl ıdırınıp kelgeni aqqında böyle bir küçük efsane ayttı. Şükür, bu efsane bugün aqıqatqa aylandı. Biz öz bahtımıznen memnunmız.

Nimetulla ağa efsaneni diqqatnen diñledi ve bir ava daa çalıp, qavalını yastıq tübüne tıqıp qoydı. –İçeri Seit-Ğazı kelip kirdi. –Kelin-kiyev oynaylar, - dedi o adamlarnı tışqa davet etip.

2720 Eki civan yaş toy meydanında süzülip-süzülip oynamaktalar. Er kes şeñ-şeramet. Davulcı kırmızı onlıqlar yapıştırılğanını körgeninen, aqşamdan beri başında zornen turğan şapkesini köterip attı da bar küçünen davulını çoqmarlap başladı. Er kes ayak üstünde. Çette hizmet eticiler de kelin-kiyevniñ oynanğanını üyürlip seyir etmekte. Yarin qız ana-baba ocağını terk etip ketecek. Seyir bakıp turğanlar arasında Esmâ da bar. O ara-sıra Nazimge köz taşlay. Özünüñ başına da bir kün böyle süt-beyaz duvaq 2725 kiysetileceğini aqlına ketirip yürek eşqinen külümsirey.

ON BİRİNCİ BAB

Begdiyar Nadiroviç, Yerpulatov, Asanov ve Bekbaulov Qos-Burundan qaytqanda Marqay-qudukqa tüştiler. Bu – sovhoznıñ ikinci ferması. Eki fermanıñ arası bir-birinden uzak olmasa da, malları yüzlerden kilometrgece cayralğan. Er eki fermanıñ çobanları bir-birinen ferma merkezlerinde degil de, otlaklarda körüşeler. Yüksek dağlar 2730 şekilini alğan barğanlar arasında asıl olğan enişliklerde dımlıq saqlana ve otlaklar çoq vaqıtqa qadar çobanların nazar diqqatını celp eteler. Er bir fermanıñ, er bir çobannıñ özüne seçip alğan «vadisı» bar. Bu yıldı başqa çobannıñ malı peyda olsa, arada añlaşamamazlıq çıqa. Bu davanıñ soñu kimerde-bir ağır neticelernen bite. Asırlar boyu köçebe halqlar öz mallarına otlak kıdırıp bir diyardan diger diyarğa barıp çıqqanlar. Bu 2735 diyarlar soñundan memleketlerge, devletlerge çevirilgenler. Mal aydamaq, mal bakmaq içün böyle ep yaqşıdan-yaqşı yerler, otarlar, topraklar kerek olğan. Bay zenginleşken sayın, malı çoqlaşqan sayın, otlakların meydanı da kenişlegen. Niayet, o başqa otlaklarğa kelip tüşmege mecbur olğan. Ama, o yerde de başkasınıñ malı otlağan. Bay ne yapsın? Özünüñ küçüne bazanıp o yerni basıp alğan, cenkleşken, tabiy olğanı,

2740 boysundırğan, olmağanı közü körmegen, ayağı basmağan, kuş uçmağan yerlerde aydağan.

Bu evel zamanlarda olğan. Şimdi öyle şey yok. Çobanlar bileler ki, bir-biriniñ otlağına tüşken mallar da aynı şu sovhoznıñ, aynı şu cemaatnıñ, aynı şu devletniñ. Mında cenk etip paylaşmağa şey yok. Lakin er bir çoban öz malınıñ tavlı asralğanını, 2745 semirgenini, hastalanmağanını, kışkası – toq yürgenini istey. İstemese – o çoban degil.

Şunıñ için bu eki ferma daa yakında teşkil olundu, topraqları, otlaqları keregi kibi menimsenilgence olar ayrı yaşay ve ayrı otlaqlarda mal baqalar. Ayat kösterir, mal çoklaşsa, tünevin Begdiyar Nadiroviçniñ Qos-Burunda aytıp keçken büyük planları ömürge keçirilip başlansa, şubesiz bu küçük fermaları birleştirmek meselesi – yani, 2750 büyük kompleks hozaystvo meydana ketirilmesi öz-özlüğinden kelip çıkacaq. Şimdilik er eki ferma yan-yanaşa yaşay ve özlériniñ seçip alğan otlaqlarında mal asraylar.

Bu fermanıñ müdiri yaş kommunist, doğma çoban balası, Bekbergen Jaksımuratov At-çaparda mektep-internatta onıncı sınıfını bitirgen soñ, Samarqand köy hozaystvosı institutına kirdi, onıñ zooveterinariya fakültetinde giyabiy oqumaқта.

2755 Ferma idaresi Marqay-қудуқnıñ күndoғуş tarafında yakında қurulған күçük evçikte yerleşken. Ev күçük olsa da, pişken tuladan yasalğanı için başqa evler ve yurtlar arasında bir күçük saray kibi ayrılıp tura. Açıқ pencereden kirgen күneş şavleleri orta boyly, tögerek betli buһgalterniñ közüne ura. Esapқа dalған buһgalter dudaqları arasındaki қалın sigarnı o yak, bu yak aylandırıp dumanlata. Oña Jaksımuratovnıñ 2760 bergen vazifesi bar: o, ayvanlarını kışlıқ yemnen temin etmek için daa neler zarurlıғı aққında esap bermek kerek. Añlaşılғанına köre, yañı müdir yaş olsa da pek ciddiy adamға beñzey. Şu arada azbarga kelip kirgen maşınadan direktor ve diger yolbaşçı һadimlernen birge Bekbergen Jaksımuratov da tüşti. Onı Begdiyar Nadiroviç idarege keleyatқanda maşınasını toқtatıp minsetti. Azbarda müdirniñ aldına mektepten 2765 қaytayatқan bir yaş bala atılıp çıktı:

–Bekbergen aға, otardan mında oқumaға қatnaған beş balamız. Er күn beş kilometr o yakқа, beş kilometr bu yakқа...

Müdir balanıñ sözünü bölüp: -Uzaқта yaşaған çoban balaları için sovhozımıznıñ mektep- internatı bar. Epiñizni anda avuştıraçaқımız. Yalınız yaһşı oқuñız, - dep balanıñ

2770 uvurı salarını sıypadı da, Begdiyar Nadirovie klmsirep batı ve idarege kirip kettiler.

Olarnı artından kabinetke ferma brigadiri srip kirdi.

–Keken gece bizim ayvanlar Yernazarnı rine tken, - dedi o. –Yernazar olarnı tel ora iine aydatıp apattıran. traf almaance ayvanlarıızın ıarmaycaım, 2775 degen. yle bir zıtıma tiydi, az aldım orasını yııp talamaa, lakin, ava etecegim kelmedi...

Mdir brigadirni sabırlen dilegen so:

–Yaı etkensi, avalamaa acet yok, - dedi.

–Ya endi ne yapacamız?

2780 –Malnı baasın rine trme kerekmey, brigadir arada, - dedi o ciddiylıknen. –Tken iseler, yaılıken istemek kerek. Eger o da fayda bermese, onı istegen trafını tlemez kerek.

–Bu olaca eymi, Bekbergen!? Olarnen bizim aramızda divar tiklengenmi? Bizim bılıtır pien alıp alan lmizni kenarında olarnı mal oları yerleken. Biz 2785 olarnı topralarından keip bılıtır azılıan artezian uyusından kelgen suvdan iemiz. Olarnı malları da, kimerde bir, bizim yerlerge soulalar. Baba-dedemiz mında omu olup yaap kelgen, traf degen ey iitmegenler. Adamlarnı gln ırıp, traf tlemege i razı degilim!

–Razı olmaanlar belki daa tapılır, ama ondan ne fayda? – dep Bekbergen lafın 2790 kesti. Mdirni bu ike ciddiyy bamaanına canı aıran brigadir ırayını eitip ikinci odaa, bugaltelni yanına keldi.

–Kresizmi, - dedi Begdiyar Nadirovi, amatacı brigadir ıan so. –Mına biz ne in kreemiz. Million hektar l iinde sanki smaymız. Seniki, benimki... o ne demek? Episi bizim sovhoznı malı, bizim sovhoznı topraı... Lakin biz ondan keregi 2795 kibi faydalanamaymız. Etrafta sınırsız topra deryası, biz ise bir arış yerge yaışanmız ve baımıznı kterip etke bile bamaa aremi almaan kibi apalanamız. Bekbergen, olum, sen doru aytasın, abaat ilediimmi, cevap ber! Brigadir z yaılını z tnıp tapar. Tezden bu eylerni unuturmız. Sovhozımız abadanlaır, fermalarımız birleir, bu yerlerni medeniy mal asrayıcı bir zonaa 2800 dndrirmiz. Bekbergenge sovhozımıznı kelegegi otan malum, o elbette yqlamay,

başı çalışa. os-Burun vadisini bu yerge kelip oşulan yerinde bir artezianni arta suvundan faydalanıp mısırhoday ekmek planını azırlay, tezden bizge tadim etecek. Öylemi, Bekbergen?

–Daa yapılması mümkün olan işler çok, Begdiyar Nadirovi, - dedi Bekbergen:

2805 -E esas  yem azırlama. Eger biz yem azırlav işini fermalarda yoluna oysaq, - dedi o direktorni közlerine bakıp, - o vaıt bütün halkımızı et asevetinden urtarırmız. Şimdi biz merkez bölükten yem taşıp mal bakamız. Bu aıla yatan şey degil. Yemni öz ayaımız túbündeki çöllerde, öz fermamız yanında azırlama kerekmi. O vaıt mal to olur ve iç bir türlü ışımından ormaz.

2810 –Bu fermanı turan yeri, birinci fermanı geografik turuşından uygunsızca, - dedi Asanov. Er alda, men komissiyanı ararinen pek razım. oşma-kompleks fermaların temelini os-Burunda tiklemek kerekmi. Sizi ferma o büyük ozaystvonı yardımcı yer yoldaşı olup alır.

2815 –Demek, ekinlerni çokusu, sebze ve dier masulatlar bu topraklarda yetiştirilir. Artezian suvları ayda olmasın öz aıntısından bu yılaa dorulır. os-Burun yüksekte, siz aaıdasız, - dedi Bekbaulov baş injenerni fikirine oşulup.

–Yani, yem ve esas aayt bazamız mında olsa, et «kombinatımız» os-Burunda! – dep kösterdi direktor.

–Umumen alanda episi bir kompleks ozaystvo! – dedi Yerpulatov.

2820 Bekbergen Jaksımuratov bu ulu işlerni neticesini köz öüne ketirip ayallana ve asırlarnen boş yatan şu baba topraını uyanacaına, onı domuş diyarında zemane ayatı çiçek açacaına uvana. Onı er şeyge azır olanını ırayından, közlerini nurundan aılamak mümkün. Bu aııy adam öz topraını aııy aramanı, onı barındaki bütün baylıını insanlaraa baışlamaa azır olanını kösterip tura. Talap etken muradına irer, degenleri kibi, Bekbergen Jaksımuratov kibi yaş küçler mında daa çok mucizeler yapacalarına zamanımız eminliknen bakmata.

2825 –Biz turayık, - dedi Begdiyar Nadirovi. –Yolumız uzak. –İşinini şu ruhta devam etiiz, yigitler! Ratsiya yaşı alışamı? Kerek şeylerni vatında bildiriiz. Bugün yapılması mümkün olan şeyni yarıaa aldırmaız. Aldımızda ış...

2830 Begdiyar Nadirovi uşaını beline tartıp ayaa turdı, Jaksımuratovni öz balası kibi sevip, omuzını taptadı ve episi salılaşıp azbara ıtılar.

–Çay içmediñiz, Begdiyar Nadiroviç, - dedi Bekbergen.

–Zarar yok, daa kelirmiz.

–Oğurlı yollar!..

2835 Maşına yurtlar arasından toz çañgıtıp enişke tüşip ketti ve birazdan kumlıkka köterilip, barhanlar arasında közden gayıp oldu.

Bekbergen içeri kaytıp kirgeninen daa açuvı yazılmağan brigadir kene onıñ yanına kelip, demiki «avasını» çalmağa başladı.

–Mallarnı ne yapacaqmız?

2840 Bekbergen Jaksımuratov bir kağıt aldı ve Yernazargä şöyle yazdı: «Yernazar, komşu, sizge malum ki, men yaqında ferma müdiri olup çalışa başladım. İleride böyle şeylerge yol bermemege tırışırız. Eger mallarnı çıkarmasañız, benim ricamnı red etseñiz, aytıñ bu kişige, ne qadar para tölemek kerekimiz. Para yarın siziñ şçötta olur. Selamnen Bekbergen».

2845 Bu satırlarnı yazğan soñ, brigadirge kıçırıp okudı da: -At minip bar da, qoluna tutturıp kel, - dedi.

Brigadir işiniñ böyle sozulıp ketkenine canı sıkılıp, tarsıka-tarsıka kene buhqalterniñ aldına kirdi de hoşnutsızlıqnen: -Yañı müdirniñ adetlerini begenmeyim, - dedi.

2850 Oña daa keregi kibi alışmağan buhqalter, kağıtçıknı okup baqtı ve külümsirep, dudağına yapışıp qalğan sigarını bir daa tutandırıp:

–Bu müdir fermamızñı qaraplamasa yaqşı ama, tezden bizim yelkemizge minmegen qalmaycaq qaliba, - dep bu işke memnuniyetsizliğini bildirdi.

2855 –Böyle şeyge de para töleycek olsaq, - dedi brigadir, - yangan çıraqımız tez söner. Men razı degilim. Yernazargä degil de şimdi dos-doğru hoşargä barıp...

Brigadir qapuğa aylanayatqanda, içeri Bekbergen kirip qaldı.

–Qızışma brigadir, - dedi o. –Yernazar da ferma müdiri, men de. Biz komşumuz, er vaqıt muabbet yaşamaq kerekimiz. O özünce doğru yaptım belley. Barsın, şay olsun. Biz özümüzni yaqşılıqnen tanıtırız...

2860 Sayılı küz künleri tez kelip keçtiler. Ortalıqnı qış bastı. Yaz ayları sıcak keçkeni kibi, bu yıl qış da pek qattı oldu. Çobanlar eski tonlarını kiyip, mallarnıñ canını qurtarmaq içün bütün çarelerni körıp çalışmaqtalar. Aftalarnen qar yağdı. Accı yel gece-

kündüz uvuldap turdı. Qarnı bir yerden diger yerge üfürip obalay, ikinci künü kene yağa, kene qarlı boran at oynata. Qızıl-qum diyarında yaz boranı da pekdeşetli keçe, ama, qış boranında taqdir seni çölde qaldırmayn. Bir kaç daqıqa içinde qarlı qum astında qaqaçqa çevirilip ketkeniñni duymay qalırsıñ. Bazı da bir öyle sazağan qopa ki, saksavul ve diger teginelkerni tamırından çıkarıp, kök yüzünde avelendirip, qara bulut şeklinde köterilgen qar ve qum boranı qıyamet qoparıp kele. Böyle vaqıtta açıq çölde mal saqlap qalmaq yalıñız çelik iradeli, büyük tecribeli çobanlarınñ qolundan kele. Öyle vaqıtlar ola ki, çobannıñ aşu-suvı bite. Malnıñ başından ketse, mal gayıp olacaq. Soñki daqıqasınace malnı taşlap ketalmaqan çoban esini coyıp, qoyunlarınñ ayakları astına yıqılıp qala. Şunıñ içün «yarım künlik ömürinñ qalsa, bir künlik malınñ olsun» degen qaraqalpqlar. Qış ayları bir saniye ehmalcılıq, ya da işke suvuq yanaşuv büyük bela çıkara bile. Mına böyle bir qara qış fermanınñ yañı müdiri Bekbergenniñ başına da tüşti. Otarlardaki ayvanlarınñ yemi bitti. Qayğı arttı. Yernazarınñ fermasında da yem aqqında laf kete. –Eger avalar böyle devam etse, ayvanlarınñ künü qorayğa, saksavulğa, qamışqa qalır, - degen sözler cayrap başladı.

Bekbergen Jaksımuratov özüni çok sıqmay. Böyle yaş yigitke o qadar sabırnı kim bergen eken? Doğru, o sabırlı elbette. Çünki onıñ fermasında daa açılmaqan silos çuqurından başqa, başlanmaqan piçen kebeni de bar. Lakin o, «eki ögüzim aranda, ne qaygım bar boranda» - dep el qavuştırıp oturmay. Qomşularğa yardım etmek kerek olacağını da esten çıkarmay. O bütün hozaıstvonı köz aldına ketire, tüşüne... Ne qadar mal, ne qadar yem bar... Qaç küñge, kaç saatqa yetecek... Episini tüşüne ve oña köre iş tuta.

Keçken gece kene teren qar yağıdı. Qos-Burun, Marqay-quduq otarlarında bütün yerni, atta saksavul tereklerini beyaz qarşaf qapladı. Qos-Burundan çıkıp otarlara ketken yolların qar kürtükleri qapattı. Uzaq otardaki çobannıñ yurtu da qar túbünde qaldı. Balaları, qadın zornen yurtnıñ qapusını açıp, qar küregenler.

Bugün Bekbergen hozaıstvonı aylanıp kelgen soñ, üylelik aşqa evine kirdi. Çay başında qaydandır Yernazar yetip keldi. O pek kederli edi. Bekbergen onı körgeninen, küzde ekisiniñ arasında olup keçken vaqıanı hatırladı.

–Ne oldı ya, Yernazar, böyle ayaz suvuqta sizni bizim yaqlara nasıl yel alıp keldi? – dep soradı Bekbergen oña çay piyalasını uzatıp.

- Ne olsun, bu gece biñden ziyade koyunımız qar túbünde, boranda qaldı...
- 2895 –Ya olarnı qoşlarğa aydamadıñız mı?
- Olar qoşlarda turalar ama, andan aydap çıkarmaqñıñ çaresi yok. Piçenimizni vaktında taşıp alamadıq. Yollar qapaldı, yem bitti...
- Yernazarñıñ niyetini añlağan Bekbergen:
- Aysa, yürüñiz, elimizden kelgen yardımni yaparmız, - dep ayakqa turdı.
- 2900 –Aradan bir saat keçer-keçmez bütün Marqay-quduq cemaatı ellerine kürek, senek, tahta parçaları alıp, idarege toplandılar. Toplanganlar içinde mektep balaları ve aqsaqal qartlar da bar ediler.
- Bekbergen kısqadan şöyle dedi.:
- Cemaat, qomşu fermamızñıñ malları yemsiz qalğan. Bizim piçen kebenimiz
- 2905 olarnıñ qoşu yanında. Yardım etmek ve qomşu fermanın mallarını qurtarmaq kerekimiz!
- Adamlar Bekbergenniñ artından kettiler. «Qayda birlik, anda tirilik» degenler. Yernazarñıñ fermasından kelgen işçiler de olarğa qoşuldılar. Qızgın iş başladı. Aqşamğa qadar, qoştan piçen kebenlerine bargance qar kürelip, yol açıldı.
- Bir aftağace koyunlarnı nevbetnen çıkarıp aşattılar. Niayet ava açıldı. Yel tındı.
- 2910 Küneş altın şavlelerini sepmege başladı. Yerde yatıp qalğan qar küneş şavlelerinden kümüş kibi yıldıray, köz qamaştırı. Ekinci fermağa sovhoz merkezinden yardım keldi. Uzaq kırlardan qoşlarğa traktorlar çanalarnen piçen taşıdılar...
- Bekbergen idarede çobanlarnen söyleşmekte edi. Olarğa Yernazar kelip qoşıldı.
- Men, qaliba, siziñ sözünüñizni bölдим, bağışlañız, - dedi o nezaketnen. –Bizim
- 2915 koyunlarnı ölümde qurtarğanıñız, bizge eyilik köstergenıñız içün sizge ne qadar borcumız bar, men şunu bilmege keldim.
- Bekbergen küldi. Er kes ne aytır eken, dep oña baqtı.
- Eyiligimizni, eyiliknen qaytarırsıñız, - dedi Bekbergen ciddiyliknen.
- Ya piçen? Koyunlarımız yedi kün siziñ kebenlerden yem aşadılar.
- 2920 –Men bu mesele aqqında, mına, çobanlarımnen laqırdı eteyatır edim, - dedi Bekbergen. –Olar sizden aq almağa qarşılar. Bizim fermalarımız yan-yanaşa, adamlarımız ve çobanlarımız bir-birini tanıylar, bir yıldan beri siziñ artezian «çeşmeñiz»niñ suvundan içemiz. Böyle olğan soñ öz aramız yahşı qomşular olup yaşamaq kerekimiz. Qomşu, qomşuğa er vaqıt kerek olur. Baarge yaqın biz

2925 koyunlarımıznı siziñ qoşlarğa taraf aydaycaqmız. Zan etsem qarşı çıqmazsıñız. Direktsiya çoqtan berli mallarımıznı birleştirip, büyük ayvancılıq hozaystvosı meydanga ketirilmesi hususunda areket etip yüre, bu meseleni bir oturıp al etsek yaqşı olur edi, dep tüşünemiz. O vaqıt bir-birimizden ştraf talap etmege de acet qalmaz edi...

Bekbergenniñ sözlerini soñuna qadar sabırlen diñlep turğan Yernazar
2930 qulaqlarınace kızardı.

–Çoq sağ ol, Bekbergen qardaşım, - dedi o. –Aytqanlarıñız aqılıma da yetti, yüregime de tiydi. Adamlarımıznen laf etip köreyim, zan etsem, olar da bu teklifke razı olurlar.

Yernazar ketti. Onıñ artından baqıp qalğanlar arasında Bekbergenge küzde ştraf
2935 meselesi içün canı ağırğan brigadir «Bizim müdirimiz aqlı eken. Köresiñmi meseleni nasıl etip kişiniñ aldına çıkarıp qoydı. Yernazar öz yapqanından özü utandı. Müdirimiz tek öz ferması içün degil, başqalarınıñ qaydını da çeke eken. Bu yigit uzaq ketecekke beñzey» degen fikirnen buqgalterniñ qapusını açıp kirdi...

Bekbergen ve Yernazar arasında olıp keçken emekdaşlıq yıldırım tezliginen
2940 sovhöz merkezine, rayon partiya ve sovyet teşkilatlarına barıp yetti. «Yernazarnıñ mallarını Bekbergen qurtarğan» degen sözler bütün otarlarda cayradı, qar astında qalğan çobanlarınıñ ve hususan sovhöz idaresi hadimleriniñ tilinde tespi oldı.

Yernazarnıñ işleri ep keri ketip başladı. Direktor kelip-ketken soñ, onıñ ve Orazbaynıñ közlerine yuqu kirmedi. Qoyunlar yerine toqlular ketirecek olıp ketken
2945 Toremurat bir daa körünmedi. Olar aqıqaten bu işke tüşünmey yanaşqanlarını, Nuqustan yortıp kelgen şu adamğa aldangınlarını bilip başladılar. Lakin meseleniñ astından nasıl çıqmaq kerekligini daa tüşünip tapalmadılar.

–Maña Nuqusqa barıp kelmek kerek olacaq, - dedi Yernazar bir kün oğlu Orazbayğa.

2950 –Anda barganıñdan ne fayda, yoqsa koyunlar seni beklep turalarmı? Toremurat degen adam erif olarnı çoqtan kebab etip, parasını cebine toldurgandır, - dedi Orazbay.

–Er alda men onıñ evini bilem. Barayım, ne içün bu vaqıtqa qadar toqlularnı ketirmey eken...

–Tünevın çoban Aşkarını kördim. Tez künlerde yigirmi toqlunı ketirmeseñ, men
2955 seniñ koyunlarıñnı esaptan çıkaraman, dey. Yernazarğa da aytıp koy. Onıñ koyunları ala
daa benim qoşumda gecelemeyler, episini özü alıp kelsin, - dedi.

–Aşkarınıñ talabı doğru. Biz onı işandırğan edik... Elbet, o bekleydir... Oraz sen
Aşkarğa bir daa bar. O kart çetke-bucaqqa çeşit laflar darqatmasın. Men ise Nuqustan
bir haber alıp keleyim.

2960 Bu laqırdılar Yernazarınıñ evinde olur eken, ratsiyadan haber keldi, ekisini de
At-çaparğa çağırılar, vertolöt yollağanlar...

Yernazarınıñ başı aşağı sarqtı. Orazbaynıñ ise, asıl külmegen cırayı daa ziyade
sıtıldı.

Aradan bir kaç saat keçti. At-çaparda vertolöttan tüşkenleri kibi Yernazarını ve
2965 Orazbaynı militsiya hadimi qarşılap aldı. Ekisini de maşınağa oturtıp militsiya bölüğine
alıp keldiler. Stol başında orta boylu, kesmentik, tögerek betli qazañ yigiti otura.
Yernazarlarını alıp kelgen militsioner oña kirip: -Ekisi de uzurınıñda leytenant arqadaş, -
dep bildirdi.

–Ayt, kirsinler.

2970 Yernazar ve Orazbay qollarını köküslrine basıp, selam berip kirdiler.

–Oturıñ! – dedi leytenant çekmecesini içinden bir şeyler çıkarıp.

–Yernazar Kulametov kim boladı? – dedi o.

–Men, - dep Yernazar yerinden atılıp turdı.

–Mayli, oturıñ. Siz Orazbay, a?

2975 –Eyyi, - dep Orazbay da yerinden turdı.

–Soñ, işler qalay? – dedi leytenant biraz külümsirep. –Mallarğa yem yetecekmi?

–Yetkizirmiz, - dedi Yernazar biraz özüne kelgen soñ. –Eñ deşetli aftalar keçti. –

Bir-birimizge yardımlaşıp mallarını baqamız. Başqa çare yoq.

–Yernazar Kulametov arqadaş, qana aytınız, Nuqusta bir dostuñız bar eken,
2980 familiası...

Leytenant egilip kağıtqa baqacaқта Yernazar, - Toremurat Sersembayev, - dep
taşladı.

–E, Toremurat Sersembayev. Bu kişini yaqşı bilesizmi?

2985 –Yok, yahşı bilmeyim. Bir Nuşuska barganda bazar içinde rastkeliştik ve çayhanede çay içtik...

Yernazar yavaş-yavaş bütün şeyni olğanı kibi ayttı. Soñra şeerden qaytılmağanını ve onıñ evinde müsafir olğanını, ondan bir kilim alıp qaytqanını – episini birley-birley ayttı. O söyledi, leytenant yazdı. Soñra Orazbayğa bir sual berdi:

–Qoyunlarını maşınağa yüklegende çoban Aşqarnen davalasuv olmadımı?

2990 –Yok, bir kaç künden yigirmi baş toqlu ketiririm, - degen soñ indemedi ve qoyunlarını yüklemeye özü de yardım etti.

Leytenant kene Yernazarğa sual berdi:

–Siz aytasız ki, sovhoz malını degil de, öz malınıznı sattıñız, öylemi? Ya ne içün Sersembayevten baş yerine baş talap ettiñiz?

2995 –Men malımnıñ sayısını eksiltmek istemedim. Biraz para kerek olup qaldı. Malnı bazarğa çıkarmaq bizim içün çaresi olmağan bir iş. Biz qaydamız, Nuşus kalesi qayda? Müşteri ayağıımız tübüne kelip qaldı. Yigirmi qoyunnu bir kereden alıp ketecek. Razi oldıq, - dedi Yernazar.

–Oña qarağan bolsaq, belki yüz dane de alacaq edi, - dep sözge qoşuldı Orazbay.

3000 –Lakin men malımnı eksiltmege istemedim. Çünki, yakında toy oldı, daa toylar olacaq, mal er vaqıt mal, biz de özüñiz bilesiz, malsız yaşayış yok. Şunun içün satmağa razı oldım, lakin şu şartnen ki, er bir başnıñ yerine bir toqlu ketirip qoysın. Qaydan bileyim men onıñ aperist olğanını, - dedi Yernazar sözünü devam etip. O biraz tınçlandı ve bayağı gönüli çezilgen kibi oldı.

3005 Leytenant yazdı, yazdı ve bütün yazğanlarını aşıkmay oqup çıktı.

–Mına bu kağıtnıñ tübüne imza çekiñiz, - dedi.

Yernazar ve Orazbay turıp kağıtkı qol qoydılar. Soñra yerlerine oturıp ekisi de leytenantnıñ közüne tikilip qaldılar. Leytenant olarnıñ telmirip baqqanlarını ve bu işniñ soñu nenen biteceginen meraklanğanlarını añlap kısqadan şöyle dedi:

3010 –Yaptıñız cinayet içün mesuliyetke çekileceksiñiz. Toremurat dostuñız cinayetçi. O kapatıldı. İşi teftişçiniñ qolunda. Kerek olsa sizlerni daa çağırırız, - dedi de papkasını yapıp yerinden turdı.

Yernazar ve Orazbay bir-birine baqıp qaldılar. Olarnıñ yürekleri raatsız. Bir ümütleri, bir işançları olsa, o da Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov. Olar da kelip-

3015 ketkenlerinden beri indemeyler. Er ekisine de tafsilatlı kağıtlar yazıp yollağanları bayağı
vaqıt olsa da, bir türlü ses-solux işitilmedi. Demi olarnı qarşılap çıkqan militsioner kene
kelip:

–Daa ne oturasınız? İşiñiz bitti, öz yoluñızğa qarap keteberin, - dedi.

Baba ve bala tüşkün alda yolğa çıktılar. Ne yakqa keteceklerini, ne yapacaklarını
3020 bilmezden biraz tüşündi ve yavaş-yavaş sovhoz idaresine taraf adımladılar. İdarenin
azbarına kirgenleri kibi, olarnın qarşısına şu leytenant rastkeldi. O direktornın
kabinetinden çıkıp, maşinasına bindi ve Nuqusqa doğru cönep ketti. «Demek bu
işlerden Begdiyar Nadiroviç haberdar. Leytenant oña kirip meseleni bildirse gerek. E,
biz öz qolumıznen yazıp yollağan edik de... Lakin, Toremurat sud olsa, bizni de qırlı
3025 qaldırmazlar. Aq, bu işten yaqamızıñ boşasaydılar. Ömür-billa bir daa böyle şeyge
aralaşmaz edim. Ne oğursız adamğa rastkeldim. Baq sen o aperistnin işine. Özü de
yandı, daa bizni de çekkelep yüreler». Bu tüşünceler baba ve oğulnın miyelerini yoğurıp
turğan bir alda, öz atqan adımlarına cevap bermeden direktornın kabinetine kelip
kirgenlerini duymay qaldılar. Bunağan adamlar kibi sersemlep selamlaştı ve meşin
3030 skemlelerge oturdılar. Begdiyar Nadiroviç bütün meseleden haberdar edi. Daa küzde bu
iş olup keçkenden soñ, Toremurat qolğa tüşkeninen onı Nuqusqa çağırğan ediler. Lakin,
keçenlerde Qos-Burunda özlerinen körüşip, söyleşken soñ, çoban Asqardan barıp, er
şeyni özü sorap bilgen soñ, yüregi biraz tınçlandı. Er alda olup keçken mesele sovhoznın
adını kirlegeni bütün yolbaşçı hadimlerde malum olğanı, cinayetlikke qol uzatqanlar da,
3035 paqıl kibi öz adamları olğanı Nadirovni raat biraqmadı ve bu işke gayet nefretlengen
körünip tura edi. Şunın içün o Yernazar ve Orazbaynın bugün çağırılıp ketirilgenlerini
bile edi ve oña kirmeden Qos-Burunğa qayıtıp ketmeyceklerine de emin edi.

–Diñleyim, sizlerni, - dedi o aldında susıp oturğan Yernazarğa ve Orazbayğa
suvuq baqıp. –Özüñiz pişirgen botqanı, özüñiz yeñiz! Ne maña baqasız? Yoksa men
3040 sattımmı devlet malını?

–Biz devlet malı satma...

–Sus! – dedi Nadirov Yernazarğa ağız açtırmadan. –Sus! – deyim saña.

–Men seni sovhozımıznın eñ ileri, eñ aqlı işçilerinden saya edim. Saña biñlernen
mal işandıq. Sen ise balnı... yalağanlardan degil, qarıştırıp çömüçnen yegenlerden
3045 ekensiñ! Özüñni kirlegen soñ, oğulnın da maskara ettiñ! Şasenem bunı işitmesin bir

dağıka oturmaz. O böyle maskaralıkkı dayanmaz. Demek, ođluđnıń aile yaşayışı da baltalandı...

Nadirov yerinden atılıp turdı, ökesinden çıkarp bir sigaret yaktı ve sernik kutusını Yernazarın öğüne köterip attı.

3050 Bu – yak sen de bir sigaret – demek edi.

Yernazar yakmadı. O yak, bu yak yürüp, sigaretini dumanlatıp başlağan direktorını Yernazar ağızına suv alđan kibi indemey dińlep oturdı. Direktor kattı-kattı söylendi. O böyle açuv ve ğarezliknen iç bir vakt laf etken, iş tutđan adamlardan degil edi. Bu yerde bir taraftan direktor olarak resmii surette söylense, diger taraftan özünü bu aileniń üyken azası sayarak, sesini köterip, kattı laf etmege aklı tanıdı.

3060 –Şimdi yerinizge kaytıp barıñız, - dedi Nadirov özüne kelgen soń. Yigirmi anabaş koyunı Askar çobannıń degeni kibi onıń otarına ketirip koşuñız. İşiñiz respublika prokuraturasında. Direktsiya yanında komissiya tizildi. Bu künlerde sizge barıp, bütün mallarını, hozaystvoñızın teşkerecek. Eger buña koşma olarak yañı bir marifetleriñiz daa çıkıp qalmasa, meseleni partiya bürosına koyarız. Aydı, tur, ketiñiz. Şimdi traktorlar siziñ tarafqa yem alıp ketecekler, olarğa yetişip miniñiz. El kavuştırıp oturulacak vakt degil. Malnı sađ-esen martqa çıkarmak epimizniń borcumızdır. Bunı bir dağıka unutmañız!

3065 Begdiyar Nadiroviç olarını biraz sögip, biraz korğuzıp, biraz tıñlandırıp laf etti. Öyle kerek edi. Cinayetlik çeşit türlü ola. Añsız ve añlı. Mecburiy ve isteknen. Yağşı teşkerip çıkşınlar, er şey belli olur.

ON EKİNCİ BAB

3070 Ava biraz yatışıp, qar yağuvı sakınlegen soń, suvuk ziyadeleşti, ayazlar başladı. Böyle ava çobanların vaziyetini deñiştirmey. Yer karnen örtülse, suvuk da arta berse, çobanğa kuvanmağa ne bar? Yemniń er bir grammı esapta. Malnıń ayağı tübüne apansızdan bir piçen daneçigi tüşip qaldımı, çoban onı egilip ala da koyunniń aldına taşılay. Lakin böyle ayaz, katkağ avanıń faydalı tarafı da bar eken. Uzak qumlıqlarını keçip, Qos-Burunğa tehnika ve çoktan-çok kurucılık materialları taşılıp başladı. Başta Qos-Burunniń cenübiy tarafına eki vagon-evçik ketirip yerleştirdiler. Ondan bayağı avlaқта, yılğanıń diger capında eki vagon-evçik daa yerleştirildi. Marğay-ğuduk yolunıń

3075 yukarı başına eki vagon-evçik daa yerleştirilmekte. Bular episi respublika
otlakmeliorativ Birleşmeniñ imayesinde çalışkan buravcılar ediler. Bu vagonçıqlarınıñ
birevi buravcılarğa yaşamaq içün, digeri ise, olarınıñ köçüci ustañanesi edi.

Bu diyarda – küneşniñ ateşli şavleleri altında yanıp-ğavurılğan toprakta, yılınıñ
on ayı içinde yağmur tamçısına telmirgen yerlerde, er şeyniñ başı suv ekeni çoktan
3080 malum. «Suv olsa – ayat bar, suv olmasa – ayat yok» denilgen bu efsaneviy toprakğa
can bermek içün kelgen buravcılar, avanıñ sert-ayaz olğanına bakmadan, evelden
belgilengen yerge kelip yerleşkenlerinen, vagonçıqlarınıñ bacasından açık kök yüzüne
duman çıkarıp başladılar. Üstlerinde fufayka ve pamuk ştanlar, başlarında kulaqlı
kalpaklar, ellerinde kolçaqlar, ayaklarında kirz cızmalar oldığı alda, özlerini güya uzak
3085 Sibir suvuqlarında çalışkan adamlar zan etip işke başladılar. Olarınñ vazifesi baarge
kadar üç kuyudan suv çıkarmak ve bu eki fermanıñ bütün hozaystvosını suvnen temin
etmek. Üç brigadada kırkğa yakın adam çalışa. Olarğa toktamay-turmay merkezden
demir çanalar süyrep traktorlar katnamaқта. Kerek kısımlarını ketireler,
kerekmegenlerni, işten çıkkan kısımlarını alıp kaytalar. Er brigadanıñ öz aşçısı bar. Olar
3090 episi bu işte çoktan beri alışıp qalğanlar. Er yıl evlerinden çıkıp kete ve bir kaç aynıñ
üstüne kaytıp keleler. Bala-çağalarını, soy-soplarını, dost-eşlerini, elbette, apaylarını
sagınıp kaytalar. Er bir sefer olar içün derya sırnı açmağa ketken dalgıcılar kibi ola,
sıcak sağıqlaşuvlar, sıcak qarşılavlarnen ve bazan quvanç közyaşlarinen bite. Lakin olar
deñiz tübüne degil de, yer tübüne dalmağa keteler. Em öz vazifelerini yahşı becereler.
3095 Evge kaytkanda pek şeñ olalar, aileleriniñ aldına paranı top-top çıkarıp taşlaylar,
balaları ise bahşış kutularına yapışalar.

Mına Qos-Burunda şimdi böyle üç dalgıcı brigada çalışmaқта. Olarğa bu qum
çölleriniñ ortasında suv tapmaq içün eñ azdan dört yüz, beş yüz metr yer astına dalmak
kerek. Bu kolay vazife degil. Bu – pek ağır, pek ciddi ve şerefli vazife. Elbette, olar
3100 zemanе teñnikasına bazanalar. Yer astına adam degil de, zemanе teñnikasınıñ küçlü
qolu tüsecek. O bütün yer qatlamlarından keçip, qattı madenlerni, taşlarnı teşip, suv
kıdıracaқ. Oña suv tapmağance raatlıq yok...

Buravcılar traktor çanası üstüne bekitilgen demir saqanıñ tapasını azçık boşatıp
qol-betlerini yuvdılar, vagon evlerine kirip sürtündi ve bir-birine taraқ uzatıp baş-
3105 saçlarını taradı, urbalarını avuştırdılar. Birer çanaқ qartoplı makaron şorbası, onıñ

artından birer çanak da pirinç botkası aşağına soñ, kara kışmış ve Samarkand pitesinen çay içmeğe başladılar.

Bugün olarğa avıl cemaatı adından müsafirler gelecek. Müsafirler arasında eñ
ürmetli kırtlardan Otegen ağa da olacaq. Çay içilip, sofra cıyılğan soñ, buravcılar bir-
3110 birlerinen şakalaşıp müsafirlerni kütüp almağa azırlandılar. Aşçı çaynikni toldurıp,
demir soba üstüne yerleştirdi. –Ziyafet işini benim boynuma yüklep, özünüz çetten
karişmay otursañız olğan! – dedi aşçı brigadirge köz kıyasından bakıp.

–Sözge çıkacaklar azırlansın, - dedi brigadir külümsirep.

–Men azırım, - dedi perçemi kirpi tükleri kibi tim-tik töpege tiklenip turğan
3115 şakacı Kırtmolla.

–Ne azırladıñ? Kana çık ortağa bir repetitsiya yapayık, - dediler kenardan.

Kırtmolla eki kolenen saçlarını artına yapıştıracaq kibi sıypap aldı ama, onıñ
parmakları arasından sıptırılğan saçlar kene evelkisi kibi tiklendiler. Bunı eslegen
arkadaşları öz-özlüğinden şakıldap küldiler. O kimsege kulağ asmay, ortağa çıktı ve bar
3120 sesinen: -Da zdravstvuyet Kızıl-kımı i mı! – dep kıçırdı ve kene bir kaç söz aytacak
olıp kolunu salladı-salladı ama, söz tapamadı, soñra: -Men bitirdim, -dep yerine oturdı.
Külküden sıkılıp-sıkılıp kalğan arkadaşları tınçlangan soñ, brigadir oña söz
bermeyeceğini ayttı.

–Ne için? – dedi Kırtmolla ayakka turıp. –Köresizmi, arkadaşlar, kana mında
3125 demokratiya? Atta mevlamnıñ çölü ortasında maña söz yok.

Arkadaşları kene hağıldap küldüler. –Sizler hağıldamañız, - dedi o parmağını
sallap, - şikayet eteceğim, brigadir arkadaş!

–Nege?

–Kuyu kazmağtan başka bir şeyge keçmegenime...

3130 –Ha-ha-ha...

Kırtmolla otuz bir yaşında, pek şeñ ve şakacı bir yigit. Ala daa evlenmegen.
Bekarlıktan endi kemigi katқан. Sebebini kimse bilmey. Özü sağlam, işkir, insaniyetli
ve pek keskin ağıllı bir yigit. Buravcılıkta on yıldan berli çalışa. Onıñ körmegen çölü,
dağı, barmağan yeri kalmagan. Daa yakınlarda Nurata ve Buğara çöllerinde onlarnen
3135 kuyu kazğan bu tecribeli brigadanı birleşme bu yakka işke yollağan. Brigada azaları
episi tecribeli buravcılar olğanından böyle yerge tüşkenlerine iç de şubelenmeyler.

Aksine olar birleşme aldında böyle ürmette olğanlarına sevine ve gururlanalar. Bir kün oña arkadaşları pek kaba şaka ettiler. Evlenmegeniniñ aqıkiy sebebini bilmek istediler. Nasıldır bir yaramaz adamlar arasında laf çıkqanda:

- 3140 –Kurtmolla sünnetsiz, şunıñ içün evlenmege utana emiş, - degen. Bu laf yavaş-yavaş halk arasına cayrağan. Kurtmolla ve onıñ mülaim anası böyle şeyni aqıllarına bile ketirmey ediler. Ne kadar kulak asmay yürseñ de, öşek belli bir küngece öz işini yap. Kurtmolla bu lafınıñ doğru olmağanını kimge isbat etsin. Onıñ asıl kerekligi de yok. Ama, adamlar arasına çıqmağa, hususan kızlarnen körüşmege utana. Niayet, özüne buravcılık işi tapıp, uzak çöllerge çıka da kete. Kurtmolla özünü sıkımay, señ-şeramet işlep yüre. Lakin, ne olsa, ğarip analarğa ola. Anası, oğlunıñ evlenmegenine, özüne bir layık koşak tapıp almağanına pek incina ve gūnasız bala aqqında böyle alçaak lağırdı aytıp çıkqan carizniñ «tili tutulsın» dep qarğay. Kurtmolla babası cenkke ketkende on bir yaşında edi. Baba bir daa qayıp kelmedi. Bala öksüz qaldı. On bir yaşına kelgence
- 3145 babası yanında yaşağan oğlan balağa böyle ibret laf yapıştırmak aqılğa yatmağan bir şey ama, ne yapacaqsıñ, «el ağızına, elli arşın bez» degenler. Kimniñ ağızını qapatacaqsıñ?

- Bir kün brigada azaları öz ara laf etip añlaşalar ve şakacı Kurtmollağa özleri de bir şaka yapmak isteyler. Nurata çölünde, tamam yaz çillesinde qazılıp bitken kuyudan suv fişkırap başlay. Buravcılar episi kuvañclarını içlerine tutalmay özlerini suvğa taşılaylar. Kimi urbasinen, kimi ayakqabınen balçıklı suv içinde bulğalanıp oynaylar. Şu arada olarnıñ aqılına Kurtmolla tüşe. Episi oña yapışıp, zor-belannen üstündeki urbalarını tartıp alalar. Kurtmolla bılançık suv içinde anadan doğma olıp qala, ve şaka-oyun yatışkan soñ episi temiz, köz yaşı kibi artezian suvuna çayqanalar, urbalarını yuvıp qurutalar. Bu şakadan soñ Kurtmolla aqqında yürgen öşeklerniñ artı kesile. Zeerli tiller
- 3155 uydurıp çıkargan yalanlarından qorqıp öz zeerlerini özleri yutalar...

- Buravcılarnen bu aqşam körüşmege kelgenler arasında Otegen qart, Yernazar, Bekbergen, Tursunbek, Şasenem, Arzıgöl ve bir kaç mektep talebesi de bar edi. Olar episi vagonçık içinde kelişi güzel yerleştiler. Brigadirnen episi qol tutışıp tanış olur ekenler, Tursunbek onıñ yüzüne bakıp ayak üstünde qatıp qaldı.

- 3160 –Olan, Kurtnezir, sen mında ne yapasıñ?
–Tursunbek, olan, sen de mindasıñmı yoksa?

3170 Xos-Burunda olacaq bağça meydanını belgilev işinen oğraşmak içün sovhoz merkezinden mında avuşkan Tursunbek buravcılar brigadiri Xurtnezirni körüp tanıdı ve ekisi de doğmuşlar kibi kuçaqlaştilar. Olar bundan bir kaç ay evelsi Seit-Ğazınıñ evinde çiberek aşğanlarını, Nimetullanıñ toyunda kaval diñlegenlerini ve niayet Nazimnen Bulungurda olğanlarını hatırlap aldılar.

3175 –Dağ-dağnen degil, insan-insannen körüşir, degenleri böyle şeydir daa, - dedi Xurtnezir Tursunbekke oturmağa yer körsetip. Ekisiniñ tanış çıkkanına taaciplengen arkadaşlar biraz susıp oturğan soñ, - kana bizlerni de tanış etmeysizmi, Xurtnezir ağa, - dep hııldadı Xurtmolla oturğan yerinden.

3180 –Doğru aytasız, - dedi Tursunbek ve ayakka turıp episini birer-birer taqdim etti. O başta ferma müdirleri Yernazarını, soñra ikinci fermada yakında çalışıp başlağan Bekbergenni taqdim etti. Bekbergen ayakka turıp, başını sallap selamlaşır eken karşıda yan-yanaşa oturğan Şasenem ve Arzıgül oña diğkatnen bakıp kaldılar. Tursunbek nazarını Şasenemge çevirip: -Mına bizim epimizniñ doktorımız Şasenem hanım, - dep qolunu oña taraf uzattı. Üstüne kırmızı kadife ştan, yakası, yeñleri ve eteginiñ uclarını beyaz sigey yünü yaraştırıp turğan kışka tonçık kiygen Şasenem külümsirep ayakka turdı ve selamlaşarak yerine oturdı. Onıñ artından Arzıgül ve digerleri taqdim etildiler.

3185 –Men er kesniñ adını-yolunu, zenaatını aytıp oturmayım, - dedi Xurtnezir. – Bizler epimiz buravcılarımız. Epimiz bu işte on yıllarnen çalışıp keldik ve kerek olğanda bir-birimizni deñiştire bilemiz. Sağ-selamet olsağ, mında da, işimiz yahşı keter, deymiz. Siziñ diyarda çok vaqıt yaşamağ kerek olacaq. Yavaş-yavaş bir-birimiznen yahşı tanış olurımız. Çünkü, siz bizge, biz sizge kerek olacağımız. Bu yerde ekim olğanına, emşire olğanına attı inanacağımız kelmey. İş vaqtında çeşit türlü beklenilmegen kazalar ola...

3190 –Ekimlerimiz pek çeber kızlarğa beñzeyler ama, alla olarnıñ qoluna kimseni tüşürmesin, - dedi Xurtmolla adamlarnıñ artından başını kösterip.

–Doğru, doğru, - dep külüştiler kenardan.

–Kana, Otegen baba, bizge bir-eki beyit aytçıñız, - dedi Yernazar kartka dombranı uzatıp.

3195 Üstünde uzun etekli ton, başında qoyun terisinden tikilgen saçaqlı, tögerek kalpağı olğan kart külümsirep bir şeyler ayttı ve dombranı alıp tizleri üstüne koydı da, tellerini çertip-çertip yırlamağa başladı:

Atadan yaratsañ dörtlerni yarat,
Biri ölse, biri kelir qarşıña.
3200 Yañgız olsa, kimi kelir başıña?
Yañgız evlad yaratqance taş yarat.

Atadan yaratsañ dörtlerni yarat,
Biri ketse, biri sorar alıñnı.
Yañgız olsa, kimi toplar malını?
3205 Yañgızlıklar tek allağa yaraşır.

Qart dombrasını alıp çetke koydı da:
–Ağızımda tiş qalmadı, - dep dülber külümsiredi. Külgende közleriniñ
etrafındaki bürüşikler qatmerlenip bir-birine qoşuldılar.
–Sağ ol, babay, sağ ol, qartım, - degen seslernen qartnı alğışladılar.
3210 –Endi söz, Qurtmollağa! – dedi Qurtnezir divarda ilüvli turgan gitarağa baqıp.
Qurtmollanıñ aqılına böyle şey kelmegeninden o artta pısıp otura edi. O pek
yağşı çalmasa da, gitaranı tınkıldatıp pek yağşı türküler ayta. Evinde siyrek-sepelek
olğan bu yigit zemanе türkülerini ne vaqıt ögrenenine er kes taaciplene edi. Bir kere
şeerge barıp kelse, onlarnen yañı türkü ayta. Yoksa, özü uyduramı, yoksa bir işitkenini
3215 bir daa unutmaymı? Bu – ekincisi doğru olsa kerek ki, çünki onıñ sağlam zeinli yigit
olğanı işinde de körülip turmaqta. Adamlar ziyade zorlap başladılar. O ise, ep yalvarta.
Ne vaqıt Arzıgülnen, Şasenem de qol şapıldatıp oña taba aylandılar, o vaqıt Qurtmolla
perçemini artına yatıştıracaq olup, saçlarını kene bir daa sıypadı, lakin olar aksine,
yatışmaq degil, daa beter tiklendiler. Qurtmolla gitaranıñ qayışını omuzına keçirdi ve
3220 özüniñ yaqında toylarda işitken sevimli türküsini yırlap başladı:

Bir oqqaçık balım bar
Bir dönümlük bağım bar,
Bir tutacaq dalım bar,
Bir quş qadar canım bar,
3225 Yandım, yandım, qarmı berdiñ,

Ekşi, tatlı, narmı berdiñ,
Sarı saçlı yarmı berdiñ,
Ne isteysiñ felek menden?..

3230 Kırtmolla öyle tatlı ezginen yırladı ki, körüşmege kelgenler degil, atta öz brigadasınıñ azaları bile nefes almay diñlediler.

–Olan, Kırtmolla babañnıñ canına kıurban olayım, kıaydan bilesiñ bu şeyni? – dedi Kırtnezir eyecanlanıp. Kırtmolla indemedi. O büyük coşkınlıqnen kıarakıalpak halk artistkası Ayimhan Şamuratovannıñ çok kereler radioda işitken «Kıarakıalpakstan» yırını kıarakıalpakça çalıp yırladı:

3235 ...Kırın malğa tolu, jasıl bağlarıñ,
Suvuñda balıgıñ, dalañ dakıllı.
Ukıtañğa arnalğan kıoyıñda barıñ,
Ul-kızıñ bilimdar, küşli, aklıllı...

3240 Bu türkü müsafirleriniñ yüregine pek yattı. Arzıgöl az kıaldı yerinden sekirip keteyazdı. O Kırtmolladan közlerini almadı. Gitaranı boyunından taşılaycaқта Arzıgöl oturğan yerinden teprenip:

–Kene bir daa, bir yır daa aytıñız, - dep kıollarını şapıldıtıp aldı. Onıñ istegine erkes kıoşuldı. Kıurtmollağa bir kıaç ava daa çalmaqtan başқа çare kıalmadı.

3245 Körüşüv aқşamı bir buçuқ saat kıadar devam etti. Otegen kıart kene bir destan ayttı. Adamlar içinde özüni ayrıca tutқан, üstünde kıaverenkli kostümi ve galstugi olğan Bekbergen Şasenemge sık-sık baқа, özünce onı ortağa alıp tüşmek istey ama, yeri degil. O Kıos-Burunnnıñ kelegegi aққında kıayal deryasına dalıp ketkenini duymay kıaldı: «Kıos-Burun, Markıay-kıuduқ... böyle adlar kartada yok. Bu adlarını şimdilik atta rayonımıznnıñ ealisi de bilmey. Lakin bu adlarını biz bütün memleketimizge tanıtırımız. Büyük işlerniñ başı endi başlandı. Bir kıaç yıl ögünde bu yerde eki yurttan başқа bir şey yok edi. Şimdi ise, medpunkt, mektep, tukan ve üç dane ev bar. Mına buravcılar keldiler, olar özlerinen beraber altı vagon-ev daa alıp keldiler. Yarım kıurucılar kelemek, o birsi kün bağçevanlar... Demese, bizim Kıos-Burun bir şeer olacaқ. Çok acayip şey. Kıızıl-kıumlar ortasında şeer! Anda kimler yaşıay? Bekbergen, Yernazar, Şasenem...» soñki adnı

3255 ağılına ketirgende Bekbergen ne içündür bir seskenip aldı. Özünüñ hayalğa dalğanını
añlap, şu an Şasenemge baqtı. O ala daa Qurtmollanıñ avarları teessuratı altında
Arzıgülge bir şeyler añlatıp otura edi. Aşçı stol üstüne balaban bir çaynik ve on eki dane
piyala koydı. Bundan bilmek mümkün ki, brigadada on eki adam çalışa. Buravcılar er
keske çay töküp qol-qoldan uzatıp berdiler. Şubesiz, birinci piyalanı Otegen qartqa
3260 uzattılar. Çay içilgen soñ episi tışqa çıktılar. Vagonçıqta yalıñız aşçı qaldı. O piyalalarını
yuvıp, sürtip özünüñ ağaç rafçıqına bir-biri üstüne qapaqlap koydı. Stol ve oturgıqlarını
yerli-yerine yerleştirdi, arkadaşlarınıñ töşeklerini, qarşaf ve yastıqlarını tüzetti.

Müsafirler buravcılarnen sağıqlaştı ve ekişer-üçer olup, öz evlerine taraf
darqaldılar. Otegen qartnı gece evine alıp ketip qoymaq kerek, bunı Tursunbek ve
3265 Bekbergen öz üstlerine aldılar. Qurtnezir olarnı bayağı yol ozğardı ve Tursunbeknen
sıq-sıq körüşip turacaqları aqqında añlaşıp savluqlaştilar. Yolda olardan Şasenem ve
Arzıgül ayırılışıp öz evlerine taba tez adımlarnen, aşıkıp kettiler.

Şasenem evge kelgende Orazbay daa yuqlamay edi. Şasenem yurt içinde cırağ
yarığını körüp, qapusını açıp baqsa, Orazbay minderni kötergen, astına bir şeyler
3270 tıqıştırıp turmaqta.

–Ne işleysiñ mında, Oraz? – dedi Şasenem şeñ bir alda.

Orazbay minderni taşladı ve üstüne oturdı. Şasenem yaqın kelip minderni
tartacaq olup başını egiltken arada Orazbay onıñ saçlarına yapışıp artına qayırdı da,
berçli qollarinen yanaqlarına oñlı-solli eki şamar çerti.

3275 –Saçlarımın yiber! – dedi Şasenem eriniñ açuvlı közlerine baqıp.

–Aytçı, qaydan kelesiñ bu maalde? – dedi o kene qolunı köterip.

–Saçlarımın yiber, deyim saña! İşitesiniñmi? Qıçırırım!

Orazbay söğüne-söğüne Şasenemni itep taşladı ve tez-tez minderni köterip,
astından bir top yüzerlik alıp ceblerine tıqtı da qapuğa doğrudı.

3280 –Apayından gizleysiniñmi? – dedi Şasenem kızarğan yanaqlarını tutıp.

–Ebet, ebet, gizlersiñ sizlerden!

Men seniñ düşmanıñ degilim.

–Düşmanımıñ! Sen de, babañ da!..

–Sen benim babamdan ne zulımlıq kördiñ? Süt kibi pak ve ırızlı qızını saña
3285 köteklemeye bergeni içün düşmanmı?

–Tiliñni kıs, mınavını köresiñmi? – dedi Orazbay belindeki kınılı pıçağını körsetip. –Şart kesip atarım itniñ aldına.

–Sen meni bir kabaatsız urdñ. Bunı men saña bağışlamam, - dedi Şasenem ve yurttan çıkıp evniñ kapusını açarken Orazbay da onıñ artından kirdi. Şasenem küzgü
3290 karşıasına keçip, tonçığını taşıladı ve beyaz yanaqları üstünde qalğan kıp-kırmızı parmaq izlerini kördi.

–Mınavıların eslep qal, - dedi Şasenem yanaqlarını oña kösterip. –Sen feodalsñ, saña paradan başqa şey kerekmey.

–Bu kadife ştanrı beline tarttırıp, qayda bardñ! – dedi Orazbay kene közlerini
3295 aqıyıp.

–Sen zeman adamısıñ, baq, stol üstünde kağıt tura, al, oqu, episini bilirsñ.

Şasenem buravcılarnen körüşmege ketecekte Orazbayrı bayağı beklep turğan edi. Lakin Orazbay er vaqıttaki kibi, bugün de keç keldi. Şasenem onıñ keçikecegini bilip, stol üstüne aşını azırlap qoydı ve özüniñ qayda ketkenini kağıtqa yazıp qaldırdı.

3300 Orazbay kağıtnı oqumağan soñ, qoluna bile almadı.

–Ağızñda tiliñ bar, qayda ediñ! – dedi o kene qıcırp.

Şasenem aqladı. Orazbayrıñ açuvı yatışmağanını, aksine, ketken sayın artqanını körip, qorqıp aqladı.

–Körüşüvde edik... Buravcılarda...

3305 Orazbay bu sözlerni işitkeninen Şasenemniñ üstüne qasqır kibi atıldı. Şasenem onıñ kuvetli pancalarından qurtulıp qaçmaq istese de, faydasız edi. Orazbay onı krovat üstüne öyle şıptırttı ki, anteri köküslrinece yırtıldı, kırmızı atlas lifçiginiñ dögmeleri atılıp kettiler.

–Sen menden ne isteysñ, ayuv! – dedi Şasenem bar sesinen. Bütün vücudını
3310 küncilik vahşiyliğı biylegen Orazbay taqattan tüşken Şasenemniñ başına yastıq basıp, onı boğmağa başladı. Can alametinen ayakları töpege köterilip çapalanayatqan Şasenem yüksek ökçeli çızmalarının Orazbayrıñ eneklerine öyle bir tepti ki, o vayvalap aşağı egilgen arada Şasenem sıptırılıp azbarğa çıktı ve kiyik-kiyik qıcıрмаğa başladı.

–Arzıgül! Arzıgül!..

3315 Şasenemniñ sesi gece tıncılığını bozıp, uzak barqanlarğa barıp yetti. Otegen qartnı yurtu aldında qaldırıp, Bekbergen ve Tursunbek bu kadın sesine taba çapıp

kettiler. Arzıgöl endi soyunğan, yatacağ olıp tura edi. O Şasenemniñ sesini tanıdı. Üstüne beyaz emşire halatını soğup, aman azbarga cuvurdu. Adamlar toplanıp kelgence Orazbay evden çıkıp kaçtı. O doğru babası Yernazarğa kelip, onıñ betine on dane
3320 yüzerlik köterip attı.

–Ma, al! Menim başımdan eksik oluñ! – dep çıkıp ketti. Yernazar meseleniñ asılını añladı. Bu para şu satılğan koyunlar içün tölengen edi. «Ya Orazbay ne içün maña para qaytara? Maña para kerekmey, çoban Aşqarnı parağa satıp alamazsıñ. Yarın saba onıñ otarına yigirmi baş koyun ketirip qoşmaq kerkemiz. Ebet bu benim qabaatım.
3325 Orazbaynı da aralaştırğan men oldım. Demek, o öz mallarından ayırılmaq istemey. Çünki olar tezden başlap qozulaycaqlar. Köresiñmi, yaramaznı? Öz balam ama, malğa kelgende babasını da tanımaycaq... »

Yernazar bu tüşüncelernen Orazbaynıñ evine barıp, sabağa qadar meseleni al etmek istedi. O qabaatını tanıy. Yapqanına, daa doğrusı şu oğursız Toremuratqa
3330 aldanganına biñ peşman etti, ama... Ne ise de, tez-tez Orazbayğa barıp, saba kün doğğanğa qadar Aşqarnıñ otarına yigirmi ana baş koyun yibermek meselesini añlaşmaq istedi.

Yernazar ev içinde nasıldır aqay laqırdıları işitti. Abdırıp qapunı açıp içeri kirse, krovat üstünde sozulıp yatqan Şasenemni kördi. Arzıgöl oña endi bir ukol yapıp
3335 yetiştirgen. Bekbergen, Tursunbek kenarda oturalar. Orazbay yok. Yernazar Şasenemniñ yanaqları üstüne tıgırıp çıqqan inci kibi közyaş danelerini körgende meseleni añladı ve iç bir söz demeden Şasenemniñ betine bakıp qaldı...

Bela er vaqıt çift olıp kele, deyler. Yernazar saba şu «koyun alış-verişinden» qurtulmaqnıñ çaresini köreyatqanda, oğlu Orazbaynıñ yapqan bir aleketine daa
3340 rastkeldi. Orazbay endi bu evge qayıp kelmez, qayıttığı taqdirde Şasenem onı qabul etmez. Demek, aile yaşayışı yıqılacaq. Mına bir tüşünce, bir qasevet daa. Yernazar Şasenemni tınçlandırıp evge qayıttı. Sabağa qadar közüne yuğu kirmedi. Yerge yarıq tüşer-tüşmez barıp kene Orazbaynı baqtı. Evge kelmegen. Şasenemniñ yanında Arzıgöl yatıp qalğan.

3345 Yernazar doğru Aşqar çobanğa ketti. O koyunlarını qoşardan çıkarğan, taze avada aldalarına piçen paylaştırmakta edi. Yernazarnıñ kelgenini körgeni kibi, Aşqar oña tikilip baqtı, bir şeyler aytacaq olıp ağızını açayatqanda:

- Bilem, borcumnu ödeymege keldim, - dedi Yernazar.
- Orazbay senden kaç koyun alğan edi, Asqar aqa? – dedi o çobannıñ közüne
- 3350 başıp.
- Yigirmi koyun aldı, yigirmi toklu ketirecek... endi mart keleyatır qana?..
- Añlaşıldı. Menim sizde kaç baş malım bar?
- On eki ana baş, yedi toklu.
- Qana olar?
- 3355 –Anavı qoşarda. Biz şahsiy mallarnı ayrı baqamız, - dep başını sağı tarafqa burdı çoban.
- Yürüñiz bu yaqqa. Qoşarğa kirip benim koyunlarımın öz qoluñıznen tutıp, sovhoz malına qoşayıq. Bu saatten soñ, olar benimki degiller.
- Asqar çoban lafını añlamağan kibi biraz onıñ ağızına başıp turdı ve yerinde qatıp
- 3360 qaldı.
- Ne közleriñni lipildetip turasıñ, tez ol. Menim közüm aldında yap, özüm de köreyim.
- Asqar çoban qoşarnıñ çad divarı üstünden atlap koyunların içine tüşti. On doquz koyunı birer-birer tutıp, qapu aralığından tışqa – piçen aşap turğan sovhoz
- 3365 malları yanına yiberdi. Koyunlar sürüğe qoşulğanları kibi açközlüknen piçenge yapıştılar.
- Daa borcum barmı? – dedi Yernazar.
- Asqar çoban işaret parmağını köterip kösterdi.
- Bilem. Evde üç koyun asrayım. Şimdi balanı yolla, birini mında alıp kelsin...
- 3370 Yernazarın yüregi raatlandı. Endi direktsiya nasıl istey, öyle qarar qabul etsin. Komissiya istese kelsin, istese kelmesin. Onıñ qalbi temiz. Öz yañılışlığını özü tüzetti.
- Yernazar sevinerek artına qayttı. Yol üstü kene oğlunıñ evine kirdi. Lakin, mında onıñ gönüli bir daa kırıldı. Şasenem qaynatasına Orazbaynen yaşap olamaycağını ve ayrılmağa qarar bergenini ayttı.

ON ÜÇÜNCİ BAB

- 3375 Nimetullanıñ evinde olup keçken toydan soñ Esmanıñ yüregine ateş tüşti. Nazimniñ suvuq baqışı onıñ asretliğini ket-kete küçlendire. Bir kaç vaqıtlar evelsi

Esmanın sevgisinde gençlik alâmetleri olsa da, bu işke yengilden, şaka ve külkünen yanaşsa da, şimdi öyle değil. Esmâ ciddiyeleşti. Onın yüregini sanarsın bir şeyler ezgelep, yavaştan kanını suvura. Şenliği eksildi, beñzi soldı, beyaz yanağları üstündeki
3380 dağ güllerine beñzer renkler kınsızlanıp başladı. Kırm kızları arasında sarışın saçlı
dülberler pek siyrek rastkeleler. Esmâ da böyle dülberlerden birisi. O küzgü karşısına
keldi, betini, közlerini eslep bağıtı. Çok acayip şey. Sarışın saçlar, ağıbardağı gibi beyaz
yanağlar, kara kaşlar, uzun kara kirpikler. Olar açılıp yapılganda deniz suvunu ağıdırğan
mavı közler körüne ve gayıp olalar. Sanki böyle mübarek közlerge çok bağıp turmağı
3385 olmay, der gibi, olar bu süyrü uclu acayip kirpikler astına sağılanalar.

Esmâ özünü begendi. Yanağlarının renki keteyatkanını bir bağıştâ esledi. Çinatıy
parmağını ucunen yengilden tiyip aldı ve betine iç bir türlü suniy güzelliğ yapmamağı
karar berdi. Onı eñ ziyade kıynağan şey de şu edi. Nasıl etmeli de, Nazimge güzel olup
körünmeli? Esmâ «sen güzelsin», «dülbersin» degen sözlerni o çok işitti. Mektepte ya
3390 da soy-sopları, tanış-bilişleri arasında o böyle sözlerni tekrar ve tekrar işitse de, olarğa
iç bir türlü emiyet bermey edi. Esmâ böyle sözlerni tek Nazimden işitmek istey. Ama,
Nazim taşıyürek adam gibi oña daa bir kere böyle söz demedi. Şunun için Esmâ attâ,
özünün bem-beyazlığından kırkıp başladı. «İnsanın içki duygusunu bilmek kıyın şey.
Belki o esmerilerni begenedir, kıumral saçlı güzeller azmı dünyada? Bağıcı Musladın
3395 ağıamnın Zoresini, saçları kestane, közleri zeytun tüsteler. Yok, men saçlarımın boyalap
bağıayım. Nasıl tüs bereyim eken? Ya Nazim daa pek açuvlansa? O zeman kızlarının
çeşit tüs boyaga kirgenlerine nefretten bağıa edi. Bilem, bilem biz bir kere mektepten
kağıtkanda onıñnen beraber onıncını bitirip teñnikumga kirgen Suvadeni rastketirgen
edik. Biz kıuçağılaşıp öpüşsek de o pek suvuğ selamlağışan edi. Yolda laf arası ağıladık ki,
3400 Nazim onıñ başındaki parikten yirengen. «Afidan güzelliğ bir yel eskence» degen edi.
Men sabır etmek kerekim. Başımındaki saçımnen, anadan doğıma betimnen öz kısmetimni
bulmağı kerekim. Men insanlar arasında yağışan insanım. Sanada oynaycağı artist
degilim, rol sayın bet avuşturmağı. Nazim meni doğıanımdan berli bile. Bir mektepte
oğıudık, bir bağıça içinde östik. O menden üç yağı büyük olsa da, tenefüslerde beraber
3405 kıvalağışma oynay edik...»

Esmâ bu tüşüncelernen saçlarını örip başının töpesine aylandırıp bağıladı. Artına
aylanıp bir közünen küzgüğe bağıtı, begenmedi. Eñsesi açılıp, boyunı uzanıp ketken gibi

köründi. Saatka bağı. Altını çerik keçe. Nazim tezden işten kaytacak. Onıñ yolunu kestirmek için, qopqalarını alıp bağça quyusına suvğa aşışmaq kerek. O bilek
3410 qalınığında örülgen saçını sağ köküsi üstüne tüşürüp, acele-acele darqattı ve tegiz tarap omuzlarına taşladı. Sofada maqsus yapılğan stolçık üstünde turğan qopqalarını alıp, bağça betke aşışıp ketti. Esmalar on beş yıldan beri suvnu bu quyudan içeler. Onı Seit-Ğazı ve Memedemin ağa qazğan ediler. O künge qadar mında yaşağanlar suvnu arıqtan alıp içkenler. Seit-Ğazılar bağçağa kelip tüşken soñ, bir kaç yıl özleri de arıq suvı içtiler,
3415 bir kaç kere hastalanıp iç ağrısına ogradılar ve niayet ev yasamağa yer alğan soñ, azbar içindeki erik terekleri arasında quyu qazdılar. Quyunuñ terenligi dört-beş metr qadar olsa da, suvı lezzetli, salqın olup, yaz çillesinde bile tışleriñni sızlattır edi. Memedemin ağa meşrebesini daldırıp içken sayın «Can-Erikniñ suvlarından bir eksikligi yoq» dep yeñinen ağızını sürter edi. Maalede yaşağan qomşular yavaş-yavaş bu quyunuñ suvına
3420 tattılar ve aqşam saba Seit-Ğazınıñ yüzüm sergisi túbünden keçip, quyudan suv taşıp başladılar. Sergideki yüzümlerge yaman köz nazarı tiymesin dep, Memedemin ağa bağcanıñ quyu betinden maqsus qapuçık yaptırdı. Şu künden berli suvğa kelgenler bağça içinden maallege çıkqance tar soqaqçık yasadılar. İşte bu tar soqaqçıkni qopqa kötermege yarağanından beri Esmada da taptap kelmekte. Memedemin ağa bu maalle
3425 yaşlarıñni ve qadınlarıñni yipnen suv tartqanlarını körip acındı ve niayet, dayanamayıp quyunuñ etrafına qasnaq, üstüne aqaç maqara yaptırdı, töpesini qapattı. Şundan soñ quyuğa kelgenleriñni demir saplı maqaranı aylandırıp, yengil-yengil suv çekkenlerini körip, özü de zevqlandı.

Alma terekleri arasından burılıp ketken tar soqaqçıkta Esmada peyda oldı. Onıñ
3430 üstünde yapon jaketi ve belden uzatılğan tar yubka. Ayaqlarında saqız tüste yıltıravuq kapron qoraplar ve yüksek ökçeli küzlük ayaqqaplar. Terekleriñni dalları arasında kimerde başını egilip, kimerde köterip yavaş-yavaş adımlap quyuğa yaqınlaşayattığında azbarda Memedemin ağa peyda oldı. O Esmanıñ keleyatqanını eslemedi, qoluna kürek alıp aranga kirdi. «Demek Nazim işten kelmegen» dep tüşündi Esmada. Eger o evde olsa
3435 qart kürek alıp aranga kirmeycek. Nazim oña bir iş yaptırmay. Esmada quyu başına keldi, qopqalarını lapek taş üstüne yerleştirep, suv çekmege başladı. Maqaranıñ qıyıldap aylanganını işitken Memedemin ağa arandan çıktı ve quyuğa taraf diqqatnen köz taşladı. Suv çekken adamni körse de tanıp olamadı. Bir kaç adım atladı, esledi, esledi, kene

tanıp olamadı, soñ meramından vazgeçip keri qayttı. Esmâ kartnıñ gññlü kırılmasın dep,
3440 oña taraf yaqınca kelip, selam berdi.

–A-a, kıızım, sen ekensiñ daa? Babañlar yahşılar mı? Meni ğaliba kartlık bastı
balam, yüz adımlık yerdeki adamnı tanıp olamayım.

–Yok, yok, Memedemin aĝa, siz kart degilsiniz. Daa yüzge kirmediniz.
Koluñızdan lesker, kürek tüşmey, - dedi Esmâ kartnıñ gññlüni köterip.

3445 –Doĝru aytasıñ, kıızım. Terek tamırsız, insan arzusız olmay. Ebet, qolumda
kürek bar ama, onıñ yapqan işi yok. O yaq, bu yaq aylanıp yürem, yatıp qalmayım
deyim.

–İşni Nazim yapar. Siz onıñ için qasevetlenmeñiz.

–Aysa, oña işansañ malıñ-mülküñ tezек içinde qalır. Onıñ şimdi ne kıblası belli,
3450 ne sırtı. Saba çıkıp kete, tapsañ al. Mına, endi qaş qarardı, ala daa yok, - dedi kart
etrafına bakınıp.

–Kelir o, raatsızlanmañız.

–E, kelmey qayda baracaq. Matüvniñ yaşı keçip ketecek, özüne bir yuva
quramaycaq. Ölerim de, köralmam, deyim, balam.

3455 –Körersiz, Memedemin aĝa, eftarlanmañız. Siz çok şey körgen adamsız, torun
toyu da körersiz.

–Şimdiki zaman kıızlarına da şaşam qalam. Öyle yigitniñ başına cügen
keçirmaylar. Vallai, billai, tfu...

Qartnıñ bu sözleri Esmâĝa biraz tik körünse de, bunda aqıqat olğanını añladı ve
3460 bir an indemey turdı. Şu arada azbar qapudan ayakmaşinasınıñ rulinden tutıp Nazim
kirdi. O ayak maşinanı yüzüm sergisiniñ direğine tayandırdı ve rulge keçirilgen
portfelini çıkarıp sofaĝa taraf adımladı. Nazimniñ qapudan kireyatqanını körgende
Esmânıñ qolundan çayqap turğan qopqası sıptırılıp ketti ve lapek taşlarĝa urulıp
janğırdadı. Nazim bosaq üstünde toqtalıp, quyuĝa taraf aylandı ve egilip qopqanı
3465 alayatqan Esmânı körip tanıdı. Oĝluñın kelgenini duyğan Selime apte aşhaneden çıkıp,
onıñ portfelini aldı ve yuvunmaq için oĝluna yüzbez uzatıp berdi. Nazim kölmegini,
maykasını çıkarıp, quyuĝa taraf adımladı. Şu arada Esmâ qopqalarını suvĝa toldurıp,
belini burĝuçlay-burĝuçlay soqaq boyu ketti. Ketti, ama, gññlü-közü quyu başında
qaldı. Aselet Nazim ile körüşmege çıkqan kıız, yigitni uzaqtan körip, sözsiz evge

3470 kaytmağa başladı. «Ya Memedemin ağa demişik maña ne dedi?» Şu yigitniñ başına
cügen keçirilmaylar... «Pek tartınçaq olmamaq kerek galiba. Adam öz taqdiri içün
küreşmek kerek». Esmartına aylanıp baqacaq oldı ve abınıp ketti. Qolundaki
qopqalarınıñ birisini yerge qoyup yetiştirdi, ekincisi ise, alma teregi túbündeki arıqqa
avdarılıp töküldi. Esmabiraz toqtaldı. Ne yapacağını bilmedi. Özünüñ sürüngeninden
3475 özü utandı, Nazim körmegenmi eken, dep artına aylanıp baksa, onıñ şahıldap külgenini
işitti. Esmadaa ziyade utandı, beyaz yanaqları gülpenpe alması kibi kızardı.

–Ne şaşıp qaldıñ! – dep kıçırdı oña Nazim. –Boş qopqanen evge ketilmez, ketir
bu yaqqa toldurıp bereyim!

Esmanıñ göñül arzusu da bu edi. O, aman ekinci qopqanı da terek túbüne
3480 avdarıp, kene quyuğa kaytıp keldi. Endi elini, betini yuvğan Nazim kıznıñ kelgenini
körüp, tez-tez maykasını üstüne soqtı ve küreşecek yigit kibi kuşağını eñ soñki delikke
qadar tartıp sıktırıp bağladı. Onıñ qursağı bir tamam ğayıp olıp ketti. Çilter maykasınıñ
ince teşiçikleri arasından keñ köküsini qaplağan qara yünler seçilip turalar. Batırnı
aındırğan omuzları, etli yelkesi ve qalın damarlı muskullarını qabartıp, selbi kibi
3485 boyunen qatıp qalğan yigit, beyaz ve nazik bedenli Esmanı boş qopqalarinen
keleyatqanını mısıkıllı tebensüm ile qarşılap aldı.

–Ayağıñ pertilmedimi? – dedi Nazim kıznıñ qopqalarına uzanıp.

–Yok, - dedi kız kapron çorapları astında kızarğan yalpaq tizlerine bakıp.

–Suvğa kelgende ayağında bu yapon nalınlarını soqmasañ olmaymı?

3490 –Başqa ayakqabım yok, - dedi Esmakülümsirep.

–Çalışmaq kerek kaday, çalışmaq!..

–Bağçañızğa almaysıñız da.

–Bağçada çalışmaq içün, bağcanı sevmek kerek.

–Meni sevmeye bilmeydir belleysiñizmi?

3495 –Sevmek çeşit türlü ola.

–Aqıkiy sevgi bir türlü ola.

–Bağçı sen oña aqıkiy sevgi emiş. Şirin olıp yanıp-küymeñiz.

Nazim, suv çekip qopqaların ekisini de toldurdı.

–Şirin olmaq içün Farhadlar kerek, - dedi Esmaqopqalarğa egilip. Nazim
3500 indemedi. Kıznıñ açık yaqalı jaketiniñ dögmelerini üzip çıkacaq kibi tırtayğan digene

armutu şeklinde memelerine bakıp yutkundu. Esmâ eğilgende ucları yerge kadar salınğan yipek kibi saçlarını omuzları üstüne köterdi de, qopqalarına uzandı.

–Toқта, köterme, - dedi Nazim onıñ aldına çıkıp. –Qopqalarıñ pek ağır, sen qız balasıñ da ya...

3505 Nazim qopqalarınıñ ekisini de ilindirip aldı ve Esmanıñ aldına çıkıp tez adımlarnen ketti. Bağçanıñ soñuna çıkacaқта toqtadı, biraz artta qalğan Esmanı bekledi. Esma onıñ yanına kelgeninen külümsirep: -Mına, endi seniñ aqıqiy yigit olğanıña inanmağa mümkün, - dedi.

–Aqıqiy yigitniñ, aqıqiy sevgisi de olabilir.

3510 –Ola bilir, lakin o sende yoq.

–Ne içün ya?

–Çünki seniñ yüregiñ taş, Nazim, - dedi Esma ve özüniñ ağızından çıkıp ketken bu sözge utanğanından yerge baqtı. Soñra Nazim onıñ közlerine tikilip qaldı. Deñiz tülü bu közler birden qapaldılar. Uzun qara kirpikleriniñ uclarını cibitip inci kibi eki

3515 tamçı yaş tıgırıp çıktı. Nazim indemedi. Kene qopqalarğa yapıştı.

–Yeter, sağ oluñız, özüm alıp keterim, - dedi Esma.

–Yoq, yoq, eviñizge qadar alıp baracağım.

–Kerekmey, qomşular körerler.

–Körseler ne olğan? Hırsızlıq etmeyimiz de ğaliba?

3520 Esma ögge çıktı, bağçanıñ qapusını açtı. Nazim qopqalarını yolñıñ diger tarafına çıkardı ve kene toqtap Esmanı bekledi. Esma onıñ artından yetkeninen yerinden köçti ve qızñıñ qapusu aldına taşlap kerı qaytmağa başladı.

–Sağ oluñız, - dedi Esma mülaime baqışnen.

–Bir daa suvğa böyle balaban qopqalarnen kelme, - dep küldi Nazim.

3525 –Keleceğim, daa balaban soylarinen keleceğim, - dedi Esma eñqastan ve art-artına qapudan kirip ketti.

Sofada Selime apte sofra qoyğan edi. Seit-Ğazı, Memedemin ağa Nazimni beklemey aşamağa başladılar. Azbar qapudan Nazim kelip kirdi.

–Vay, balam, bet yuvmağa ketken ediñ, aşñ suvıp qaldı da ya? – dedi Selime

3530 apte iç bir şey abaylamağan tarzda.

–Esmanı özğardım, - dep taşladı Nazim.

–O yolnu bilmeymi yoksa? – dedi babası.
–Kopkaları birer pudlık. Yazıksındım.
–Yaşşı yaptın oğlum. Aşaylar öyle olmak kerekler, kadınlarını acımağ savaptır, -
3535 dedi anası.
–Acımağ kerek ama, boş acuvdan olacağ şey barmı? – dedi kartbabası.
–Acıysın da kene taşıyürek deyle, acımasın alın ne olur? – dep taşladı Nazim
ağızına üç dane cevizli mağarne taşlap.
–Taşıyürek?! Saña taşıyürek demege kimniñ tili aylanır eken? Er kes seniñ kibi
3540 merametli olğaydı.
Selime apte bu sözlerni öyle açuvnen ayttı ki, aşap oturğan yerinden kalkıp,
ocağ üstündeki kazannın kapağını açkanını duymay qaldı.
–Bağçı sen oña, - devam etti Selime apte. –Anavı sarı cinniñ lafıdır o.
Körsetirim men oña taşıyürek kim olğanını! Daa onıñ kopkalarını taşıp yüresiñ...
3545 –Ana, siz ne tutaşp kettiñiz ya? Yaman manada aytmadı onı Esmā.
–Ne manada aytsa, aytsın. Menim balamda işi olmasın. Onıñ cartı etegine
bulavka tiregenim yok. Özü taşıyürektir onıñ. Bir kere podvorlı ayakap kiygeninen
taşıyürek dep çıkkan maña!..
–Damsız laf etesiñ, Selime! – dedi Seit-Ğazı. Kız bala lafına o kadar
3550 cekiriklemege kerekmi? Sen özüñni bir köz aldına ketirse. Maña taşıyürek degil, kim
bilsin neler aytmadıñ.
Neler ayttım, neler aytmadım, o benim işim. Esmā için benim balam taşıyürek
olsa da zarar yok.
–Esmā saña ne yaptı, ağız? Boyu-kiyafeti, ağılı yerinde olsa, kaşı-közü seniñki
3555 kibi sim-siya olsa, temiz olsa, işkir olsa... Komşuñni sevseñ, mışığını da sev, degenler,
bunu unutma.
–Babam yanında şimdi ağızımdan bir laf çıkıp keteyazdı, - dedi Selime apte
Seit-Ğazıñ lafını bölüp.
–Sevgen adam için, balam, kusur olmay, - dep lafka koşıldı Memedemin ağı. –
3560 Evela sevmek ve sevilmeğ kerek. Eki demirniñ ucları bir kızmadı, olarnı kimse
birleştirmaz. Er şeyniñ başı sevgidedir.

–Şimdi sevgi degen şey yoktur, kırtbaba, - dedi Nazim çanağı içindeki soñki maħarnelerni cıyıştırıp. -Sevgi siziñ devirde, dedem Veli Odaman devirinde olğan. Şimdi atom deviri, er kes aşıkā. Kız da aşıkā, oğlan da aşıkā, aşıkmasañ bir şey
3565 yetiřtirilmaysıñ başlağan işiñ, tutķan niyetiñ yarım ħala.

–Lakin, oğlum, sevgide aşıkķan er vaķıt yañılır. Bir-biriñni körmek, begenmek sevgi degildir. Sevmeyip evlenmek ise, vaķtınca eglence demektir. Sevmek içün ne kerek? Başta ħattı irade, büyük sabır, ciddiylık ve mřtaķillik kerek. Mına, saña oğlum bir misal ketireyim. Eger sen bir kıznı begenseñ, onıñle körüşip bařlağanıñnen
3570 ħaķlařsañ, přseñ, ikinci körüşkende ise ayvaniy isteklerge ıntılsañ... o kıznı sen ömür billa sevip olamazsıñ. Kız da seni sevmez. Lakin bir-birine alışıp yaşamak mümkün.

Ķart bu yerde sözüni keçti. Selime apteniñ yanında laķırdı etmekni kelişiksiz tanısa kerek, yavaş yerinden turıp, azbarğa ıķtı ve yüzüm sergisi tbndeki tapanğa
3575 barıp oturdı. Nazim kırtbabasınıñ laķırdısı ve ikayelerine ayrıca emiyet berip kelgen bir yigit olğanından (onıñ tariħiy ikayelerini, Nazim bir sözüni ħaırmay yazıp almaķta) kelip onıñ yanına yaslandı ve kırtbabasınıñ keyfi tzelip laķırdısını devam ettireceğini beklep oturdı. Ķart bir piyala kök çay iken soñ, demiki lafını devam etti. –Sevgiñiz yok, ama, ömür ete bilirsiniz. Seniñ adetleriñni o begenmez, onıñ adetlerini sen
3580 begenmezsiñ. Bir-biriñizniñ eksikligini körip aytsañız afaķanlařır, tarsıkır, ħavğalařır ve ket-kete bir-biriñizni krecek közüñiz olmağan dşmanlarğa çevirilip ketersiñiz. Ayırılsañ balañ ħor olur, ayırılmasañ özüñ. mriñ kömür olup keçer keter, duymay ħalırsıñ. Amma, aķıķiy sevgi ile evlenseñiz bu şeyler episi aksine, yaĥřı olup krnir. Er şey sizge ħuvan ketirir. Ķartopķa kniñ ħalsa yımırta yerine keçer, alařta yařasañız
3585 saray, sandık řtne yatsañız puf tşek olup krnir, añlaysıñmı oğlum? Sevgi yok, deysiñ, sevgi bar, balam, lakin o apķınlık adetlerini ħabul etmey. Sen er kn oyun meydanına ıķıp rastkelgen kıznen oynap yürseñ, plajğa barıp tırnağından saınace onıñ tenini körseñ, bugün baldırlarını, yarın omuzlarını, o birisi kn köküslerini körseñ, i bir vaķıt aķıķiy sevgi duygusına malik olamazsıñ. Sevgi islerini uyandırıcı alametler
3590 insanniñ içinde saklı turmak, olar er vaķıt gizlenmege tırışmak, ħaınmağa ıntılmak kerekler. Bu münasebetler er eki taraftan ne ħadar saķt ħullanılsalar o ħadar ziyade içki duygu asıl olur, yregiñde misli krlmez sevgi isleri uyanır. Yavaş-yavaş bu isler

çoklaşır ve aklıy sevgige çevirilir. O vakıt er eki gönül biri-birinen ebediy bağlanır. Kızını bir körgende kucaqlamak degil de, aylarnen yürüp, oña iç olmağanda parmak
3595 ucunen bir kereçik tiymege muhtac olmak kereksiñ. Onıñ tenini, bedenini körip degil de, urba astında saklı dülberligini hayalında taşımalsıñ, gece tüşünde körmelisiñ. Mına, böyle seve edik biz, balam. Em sevgimizge ebediy sadık kıla edik. Bugün men kıyu başında Esmanı kördim. Yağşı kızgı beñzey. Sen onı, mına böyle, benim degenim kibi sevmege tırıñ. Kızınıñ «taşyürek» degenine açuvlanma. Anañ seni yañlıñ tazirledi. Belki
3600 o seni begenedir...

–Anam sarışın kızlarını begenmey.

–Sen begenesiñmi? Begenseñ, öyle taşyürek ol da yür. Aşıkma, vakıt er şeyni çazer. Demek, seniñ taşyürekliğin onda sevgi duyguları aşlay.

Selime apteniñ ökesi bayağı yazılğan kibi oldı. Çünkü, üç er kişiden birisi onıñ
3605 tarafından çıkmadı. Birden-bir oğlu Nazimniñ kelegeci, bahtı içün canı-cigerinen yigirmi dört yıldan beri telmirip kelgen ana, elbette oğlunıñ taqdirini tüşüne, raatsızlana, kimerde açuv arası yañıla da bile. Bu, analar içün tabiiy şey. Lakin er bir yañlışlıknıñ ögünü vaktında körip almak, onı doğru yolğa kıymak ömürinde rastkelecek ayat afatlarından kırtulmak kibi müim bir şeydir.

3610 –Aydı, oğlum, barıp yat, saba işke keteceksiñ. Anañ yarıqlarını söndirdi, babañnıñ yarı gecesi oldı galiba.

–Siz de yatınız, kartbaba. Bizim daa bitmey kalğan subetlerimiz çok. Keyfiñiz olğanda laf etermiz. Veli Odaman dedeniñ tarihını daa aytıp bitiralmadıñız.

–Aytırım, balam, aytırım. Episini aytırım, yazıp alırsıñ.

3615 Nazim hayırlaşıp evge kirdi. Memedemin ağı azbar içinde o yak, bu yak dolanıp kaldı.

Yarı gece edi. Esmanıñ közüne yuğu kirmedi. Anası, babası, kıardaşları çoktan tatlı yuğudalar. Küz avası serin olsa da, Esmı kolundaki kitabını trümo üstüne taşlap, tışka çıktı. Ağı merdivençikler üstünde toktalıp, azbarnıñ yarısını kaplağan ceviz
3620 teregine bakıp kaldı. Kökte yıldızlar lipildeyer, ay ceviz tereginiñ artından de körüne, de saklıana. Soğaklarda kimse yok, davuşlar tınğan. Bağça taraftan patta-satta köpek avuldıları işitle. Esmı üşüdi, yuğusu daa ziyade kaçtı. Lakin, evge kirmeden başka çaresi yok. Yavaş adımlarnen özünüñ krovatına kelip oturdı. Halatını taşladı, kölmegini,

lifçigini çıkarıp krovatının başına ildi, gecelik urbasını kiyip, yarıknı söndirdi ve beyaz
3625 çarşaf üstüne sozuldu. Közlerini yumdı, açtı, özünü deşetli karanlık sukünet içinde
kalğanından abdırıp turdı ve pencere perdesiniñ yarısını açıp baqtı. Ay şavlesi onıñ
yüzünü aydınlattı. Pencere yanında kollarını haçlap biraz turdı, hayalında Nazimnen laf
etip başladı. Sanarsıñ, o pencere kelgen de, evge kirmege saķınıp öz sevgilisinen
sırdaşmakta. «Men saña taşyürek dedim, birdanem, canıñ ağırmadımı? Öyle demeden
3630 başka çarem kalmadı da. On yıl bir mektepte okudık, balalığımızı birlikte keçirdik.
Ekimiz de okumuş olmağa, ana-babalarımızı kuvandıрмаğa istedik. Sen maķsadıña
iriştiñ. İnstitut bitirdiñ, agronom oldıñ. Babañ bütün ömürini bağçacılıkķa bağışlap
kelgen, sen de onıñ yürek arzusını yerine ketirdiñ. Menim ekim olğanımı istey ediler.
Tek bir isteknen maķsadķa irişilmey eken. İnstitutķa kirip olamasam da, yol içinde
3635 kalmadım. Tezden men de diplomlı olacağım. Sen baba zenaatıñnı, men ise ana
zenaatımı kútecekmiz. Sen agronom, men terbiyeci olacağım. Bütün ömürimni
balalarğa bağışlaycağım. Dünyada yalınız bir istegim bar, o da bütün ömürim seniñle
beraber olmaķtır, sevgilim. Bunı sen ańlap olamaysıñ, benim ise ańlatmağa küçüm
yetmey. Şunıñ içün saña taşyürek dedim, meni afu et, birdanem! Men bütün ayatımı
3640 saña bağışlamağa azırım. Menim içün bu diyarda senden başka kimse yok. Közüm
ögünde tek sen turasıñ, senden başka maña kimseniñ kerekligi de yok. Ne içün böyle
oldım özüm de bilmeyim. Sevgi degenleri böyledir daa. Ya barıp da sen meni
ańlamasañ, meni sevmeseñ, alım ne olacağını özüm de bilmeyim. Er alda saña şunı
bildirmek isteyim ki, sevseñ de, sevmeseñ de men bütün ömürim seniñle kılacağım.
3645 Kimsege söz bermeyceğim, sevmegen kimsemniñ kulu olmaycağım. Sen nasip
olmasañ, bütün ömürim aķaysız yaşıycağım. Ne çeksem özüm bilirim, özüm yanarım,
özüm sönerim. Seniñle olsam er şeyge razım. Aכלıkķa da, yoksuzlıkķa da. Sen kirgen
ateşlerge men de kireyim, tek seniñle olayım, birdanem ».

Esmā teren hayalğa dalğanını ańlap, perdeni tartıp kene bir daa tışķa köz taşladı.
3650 Anda kimse yok edi. Kayıp yerine yattı. Yastık üstüne saçları darķalğan bir alda
közlerini yumdı ve kene hayalğa daldı. «Nazim bugün benim közüme daa yaķşı olup
köründi. Ayaķlarıma baqtı, köküslerime köz taşladı. Atta yüksek ökçeli ayaķapnen
suvğa kelgenime diķķat etti. Kıpķalarımı ketirdi. Ah, ne içün insanlar böyle vaķşiy ola
ekenler. Bu kemalına kelgen bir yigit olup, ne içün maña göñül bermey eken? Bu sırnı

- 3655 nasıl etip bilmeli, aceba? Yoksa onun başka kıızı barmı? Bu ortalarda öylesi yok. Men onun bütün atқан adımlarını bilem. Mende göñüli olmağan yigitniñ daa kimde közü ola bilir. Men birevlerden eksikimmi yoksa? Sarışınılığımını kusur saymasa... Avropalılar yazalar ki, şark halklarının erleri sarışın kızlarını siyrek rastkelgen dülberlerden sayalar. Onun için zemanе kızları saçlarına beyaz tüs bermek için bir şey ayamay ekenler. Maña
- 3660 bu variyetni tabiat, alla bağışlağan olsa, ökünmege ne bar? Belki bunu Nazim añlap olamaydır. Er alda, benimce, sevgi için tışkı körüniştен pek qalb sıcaklığı gerek. Nazim benim qalbimni añlamay, men de onun qalbine kirip olamayım. Mina, bizim aramızda mania olup turğan bent neden ibaret. Memedemin qartbaba pek tecribeli ve aqıllı qart. Bu manianı yıqmağa ondan başka bizge yardım etecek olmaz. O qart bizim
- 3665 qalblerni er kesten yahşı köre ve añlay».
- Esmanıñ köz qapaqları ağırlaştlar. Olar, niayet böyle tüşünce ve hayallar içinde yavaştan yumuldılar.

ON DÖRDÜNCİ BAB

- Sovhoz partiya komiteti bürosında bugün Yernazar ve Orazbay meselesi baqıldı. Yerpulatov büro azalarını olup keçken meseleniñ asılınen tanış etti. Yazılğan, sızılğan
- 3670 kağıtlarını oqup añlatқан soñ, öz sözüne kısqıa yekün çekerek, şöyle dedi: -Bizge namuslı adamlar gerek. Devlet esabına yaşamaq istegenler bizim aramızdan sipirilip atılsın. Çoban – çölniñ, biñlernen baş malnıñ şorbacısıdır. Çobannıñ qalbi temiz, yüzü aq, namusı pak olmaq gerek. Biz çobanğa işana ve inanamız. İnangımız için de dünyanıñ bir çetinde, oña biñlernen mal işanamız. Onun atқан adımını, başqan izini
- 3675 teşkerip yürmeymiz. Doğru, malnı asrağan, yetiştiren, çoklaştırgan çobandır. Lakin biz sovyet memleketinde, toprağında yaşağan sovyet çobanlarımız. Devlet malı – devletniñki olup qalmadı. Devlet malını öz şahsiy mülküne çevirmege istegenler sovyet çobanı şanını kirlemesinler! Mina, benim deyceğim bu edi, arqadaşlar! Kim söz istey?

- Mecliste büro azalarından başka köy hozaystvosı ministrliğinden kelgen vekil,
- 3680 rayon partiya komitetiniñ sekretarı, «Sovyet Qaraqalpaqstanı» gazetasınıñ muhbiri ve çoban Aşkar da iştirak ete ediler. Yernazar ve Orazbay tögerek stolnıñ başında, bir-birine qapa-qarşı oturğanlar. Olar degil büro azalarınıñ, atta bir-birleriniñ yüzüne baqmağa da utanalar. Hususan Yernazar. O böyle dubarağa oğrağanını özüne bağışlap

3685 olamay. Oña bu olsuvulıınıñ kerekligi de yo edi. Onıñ malı, evi, eşyası – er şeyi yeterli. Nasıl oldu da, oğlunıñ közü aldında böyle cinayetlikke yol berdi, nasıl oldu da em oğlunı, em kelinini, em de direktornıñ anını kirledi. Onıñ ayatında bu i unutulmayca bir yañlılı. Yernazar çare tapsa bu yerde, bu muakemede ökürip alayca ama, tişlerini sıkıp, başını salap özüni zornen tutmaa tırışa.

Bir kaç saniye kimse indemedi. Yerpulatov er kesniñ betine bakıp çıktı. Er kes
3690 tüşünceli, kaygılı. Orazbay yaş, daa ayatnıñ dadını, tuzunu keregi kibi tatmağan.
Yernazar ise, ömür sınavlarından keçken, tecribeli çoban. Sovhoz teşkil etüvde onıñ çok
faydalı işleri oldı. Aktiv cemaatçı, yahşı teşkilatçı, kıskası – çobanlarınıñ ustası. Şunıñ
içün direktor onı eñ ağır fermağa yolladı. Yernazar bu işançnı aqladı, bir yıl içinde
fermanı köterdi, mallarnıñ sayısını arttırdı, yün ve qarakül planını artqaçinen eda etti.
3695 Direktsiya onıñle yalınız gururlana ve onı daima ileri adamlar sırasında dep bile edi.

Büro azaları da Yernazarı öyle bileler. Şunuñ içün olsa kerek episi ağızlarına suv alğan kibi indemey oturalar.

–Öyle olsa, sözni Yernazar Kulametovğa beremiz, - dedi Yerpulatov sukünetni bozıp.

Yernazar arkasına tokmak endirilgen adam kibi, başını elleri arasından zornen çıkarıp ayakka turdı. Bir saniye kadar indemedi, sonra dudak ucundan söylenip başladı: -Men hırsız degilim, cemaat, hırsızlık da yapmadım, - dedi o yutkunıp. -İnanmasañız, mına, Askar çobandan sorañız. Doğrumı, Askar ağa?

–Pek doğru, pek doğru, mallarım yerinde, keliñiz, kırañiz, - dedi Aşkar çoban ayakka kalkıp.

–Oturıñız, - dedi Yerpulatov onıñ şaşma laflarını bölüp. –Sizden soraganda aytırsıñız. – Men doğrusını aytam, doğrusını aytam, kel de qarañız, - dedi o bir daa yerge oturgance.

Yernazarıñ tili biraz çizilip başladı. O bir yıl evelsi Nuķusta işnen bulunğanını, 3710 anda Toremurat degen bir adamnen tesadüfen tanış olğanını, onıñ evinde yatıp, andan kilim satıp alğanını, kebabnen sıylanğanını ve niayet bir kün bu adamnıñ Ƙos-Burunga sürip kelgenini, oña beş-on baş Ƙoyun pek kerek olğanını ve anabaşlar yerine eki künden toƘlular alıp kelegecini işandırıp, eki biñ kümüş para Ƙaldırıp ketkenini tefsilatlı surette ayttı. Sözüniñ soñunda böyle dedi: - Bekledim, kelmedi. Ne toƘlular bar, ne

3715 Toremurat. Orazbayğa paranın yarısını bergen edim. Toqlular kelmegen soñ, Askar
çoban da körgen sayın sorağan soñ, men özümniñ toqluçılıqlarımni Askarğa teslim ettim.
Orazbay ise, maña biñ kümüşni qaytarıp berdi. Elli yıllık ömürim içinde aldanıp
yapacaq olğan birden-bir alış-verişim böyle olıp çıktı. Bağışlasañız, qabaatımniñ üstünü
biñ kere örterim, bağışlamasañız, cemaat kesken parmağniñ ağrısına dayanacaqtırım
3720 daa.

Yernazar sözünü böyle bitirdi ve yerge oturacaқта oña sual berecek oldılar.
Yerpulatov, suallerni Orazbayni da diñlegen soñ berirmiz, - dep Yernazarğa oturmağa
razılıq berdi ve Orazbayğa başını sallap, ayakğa turmasını buyurdi.

Orazbay qaşlarını sıtıp yerinden turdı ve çekinmeden Begdiyar Nadiroviçniñ
3725 közlerine kırk yıllık düşmanı kibi baqtı. Aqşamdan beri indemey oturğan Begdiyar
Nadiroviç bu deşetli baqışğa emiyet bermedi. Aksine, ministrlikten kelgen vekilniñ
kulağına egilip, - kiyev bala, - dep taşladı.

–Men babamniñ aytqanına bir söz daa qoşıp olamayım. Episi doğru. Men qoyun
almadım da, satmadım da. Kimsege de borcum yok. Lakin, anavı Toremurat degen
3730 aferistni bir rastketirsem burnuniñ tozunı qaçar edim, - dedi ve yerine oturdi.

–Siz, Orazbay Qulametov, hırsızlıq etmedim, dediñiz. Hırsızlıq etmeseñiz, ne
içün öz toqlularınıñızdan degil de, Askar çobandan aldıñız? – dep sual berdi Yerpulatov.

–Bütün qabaatım şunda, - dedi Yernazar oğluniñ yerine cevap berip. –Aldandım.
Toremuratniñ maña qaldırğan eki biñ kümüşine aldandım.

3735 –Demek, yigirmi qoyunni yüzer kümüşten sattıñız, öylemi?

–Öyle.

–Toremurat sizge yigirmi toqlu ketirmeycegini bilmediñizmi?

–Vallai, bilmedim. Ketirir belledim.

–Demek, yigirmi toqlu ketirgen olsa, siziñ cebiñizde eki biñ kümüş kar qalacaq
3740 edi, öylemi? – dedi raykom sekretarı Sultanov.

–Yok, yok. Toqlularni ketirgen olsa, men onıñ parasını qaytarıp berecek edim, -
dedi Yernazar közlerini tögereklendirip.

–Doğru ayta babam, parasını qaytaracaq edik, - dep kıçırdı kenardan Orazbay.

Oturğanlar indemediler. Bir-birlerine baqışıp aldılar, meseleniñ ferqına
3745 barmağan kibi olıp omuzlarını qıstılar.

–Men bir şey anlamayım, - dedi sukünetni bozıp Yerpulatov. –Sizge bir şey qalmaycaq olsa, bu qalabalıqni başlamağa ne acet bar edi?

–Mümkünmi? – dedi Orazbay yerinden turıp. –Şu Toremurat degen aperist babamni sıylağan, oña kilim satқан, kerek olsa daa taparım degen. Qısqası, babamniñ añqavlığından faydalanıp qanına kirgen. Evge kelgen soñ, babam da onıñ eyiligine eyilik yapacaq olğan. İç bir şey ğayıp olmay. Yigirmi baş ketecek, yigirmi baş kelecek. Babam razı olğan, ayağına kelip yıqılğan tanışını qaytarıp olamağan. Mında anlaşılmağan bir şey yok. Öylemi Aşkar? Ne susıp oturasıñ? Ne laf etmeysiñ? Seniñ otarında malıñ tekmiñmi?

3755 –Tekmil. Tekmil ama... Tek, tek...

–Ne tutuqlanıp oturasıñ! – dep qıçırdı Orazbay Aşkarıñ üstüne. –Otarıñda malıñ tekmiñmi, yoksa özüñ de bilmeysiñmi?

Çoban açuvlandı. Orazbaynıñ «Özüñ de bilmeysiñmi» degen sözü onıñ zıtına tiydi.

3760 –Sen meni ahmaq etecek olasıñmı? – dedi o çot saqalını oynatıp. –Men ahmaq degilim. Sen ahmaq ekensiñ. Ne bağırasıñ? Bilmey ekenim... Qaraçı, sen onıñ lafına! Men kırk yıldan beri qolumdan kelip keçken malıñ esabını bilem. Elli yıldan soñ da otarımda olacaq malnı esaplap qoydım. Lakin onı men körmeycegim. Sizler benim kiçkene çobanlarım körecekler. Sen çobannı esap bilmeydir bellediñmi? Yigirmi anabaş 3765 qoyundan baarde kaç qozu beklemek mümkün? Ayt, özüñ ayt. Sen brigadirsıñ, benim naçalnigimsıñ!

Orazbay açuvından yerge oturğanını özü de duymay qaldı. Oturğan soñ daa bir şeyler somurdandı. Ğalıba tili ucundan söğündi.

–Añlaşıldı, episi añlaşıldı, - dedi Yerpulatov çoban susқан soñ.

3770 Orazbay ve Yernazar boğazlarına muşmolla tıqılıp qalğan kibi yutқundı ve qulaqlarınace kızardılar.

–Onı baarde körermiz, - dep cevaplandı oturğan yerinden Orazbay. – Qoyunlarıñnıñ yarısı kısr.

–Mende kısr koyun yok, baş kütme!

3775 Adamlar biri-birlerinen laf etip gürüldeşip kettiler. Yerpulatov stolnı şamarlap olarnıñ diqqatını celp etti. Er kes birer-birer turıp öz fikirlerini ayttılar. Fikirler çeşit

türlü edi. Birisi: - bu meselege cinayetlik, - dep başa, digeri: - tüşünmeden yapılğan iş, - dey, birisi daa: - aldangan adamnı asmayık, kesmeyik, koyunlarını otarğa ketirip koşğan soñ daa ne kerek? – dep yekün çeke ve ilahri. Er kesniñ aytkanı protokolğa yazıldı. Söz
3780 aytmagan adam qalmadı. Begdiyar Nadiroviç bütün çıkışlarını diqqatnen diñledi ve niayet, oturğan yerinden söz aldı.

–Menim için, arkadaşlar, - dedi o qaslarını mañlayınace köterip. – Bugün büroda baqılğan mesele pek müim ve pek ciddi. Bu işke, cinayetlik demek de az. Orazbay benim kiyevim. Yernazar qadam olalar. Demek, bular benim öz adamlarım.
3785 Biz yañı sovhozniñ temelini qoyıp başlağan birinci qarılğaqlarmız. Planlarımız, maksadımız büyük. Yigirmi koyun, biñ koyun, degil de, yigirmi million mal üstünde baş yoramız, bu ulu maksad için bugün, biz, sizlennen beraber temel qoyamız. Bizler bu sıñırsız boşluqni özümüzge boysundırmağa keldik. Asırlannen cansız, faydasız yatқан bu qumlıqni canlandırmağa, insağa hızmet ettirmege keldik. Böyle ulu işni, yañız ulu
3790 adamlar yapa bileler. Bu ulu işte bugün, bu yerde muakeme etmekte olduğımız kibi çürüklikler keçmey. Ulu özen, ulu yol açıp aqar ve bütün çöplükni kenarğa, yalılarğa çıkarıp taşlar. Yernazar ve Orazbay Qulametovlar bu ulu özenden kenar etilmege layıqlar. Yañıldılarını, aldandılarını, bilmeyim, olar öz cinayetlikleri için qalk muakemesi aldında cevap bersinler.

Büro azaları Begdiyar Nadiroviçniñ çıkışını meraknen diñledi ve biraz indemey oturdılar. Yerpulatov da biraz tüşüncege daldı. Çünki o Begdiyar Nadiroviçten böyle qattı çıkış beklemey edi. Lakin oña Orazbayniñ soñ künlerde yapқан çirkin adetleri de belli edi. Şasenemni aqaretlep, babasını incıtıp, işini taşlap Qos-Burundan çıkıp ketüvi, şubesiz Begdiyar Nadiroviçniñ afağanını qozgaycaq. Yerpulatov bularni köz öğüne
3800 ketirerek, Begdiyar Nadiroviçniñ çıkışı qarardan ziyade qattı, degen fikirge keldi. Ola bilir, Yerpulatov doğru tüşüner. Er alda aile münasebetinen taqdirleri bağlangan adamniñ kim olsa olsun – direktor olsun, adiy adam olsun, episiniñ, canı-qanı bir, episiniñ istegi muabetlik. Muabbet yaşağan aile er eki tarafniñ ana-babasını quvandıra, gönüllerini küldüre. Muabetsizlik ise, er eki tarafniñ ömürini aşay, yüreklerinde nefret
3805 qozgay. Orazbay şimdilik ne tüşüne bilmeymiz. Lakin onıñ soñki künlerde özünü insafsızca alıp baruvı ve ailesinden çıkıp ketüvi kimseniñ yüregini hoşlandırmadı. Bu

mesele hususunda biz daa toqталırmız, şimdi onıñ işini doğru ve adaletli al etmek kerekimiz.

Ministrlikten kelgen vekil bu meselenen çoktan tanış edi. Nuqusta Toremurat
3810 yaqalanıp sud olğan soñ, ministrlikke oblast prokuraturasınıñ Yernazar ve Orazbay
aqqında «şahsiy qararı» kelgen edi. Bu qarar boyunca ministrlikte maqsus komissiya
tizilip kaç kereler sovhozğa kelip, teşkerüv yaptılar. Kaç kereler Begdiyar Nadiroviçni
Nuqusğa çağırıp subetleştiler. Yerpulatov ve raykom sekretarı da bu işlerden
haberdarlar. Şunıñ içün bugün büro çağırılıp, bu meseleni köz-közge kelip, tübü-
3815 temelinden al etmek qararı qabul olunğan edi.

Ministrlikten kelgen vekil öz sözünü kısqadan kesti. Yernazar ve Orazbaynıñ
aқиқaten Toremurat degen dolandırıcınıñ qarmağına ilişkenlerini, bu işni olar añsız
olaraq, acemilik neticesinde aldanaraq yapqanlarını, Toremuratnıñ yaqalanğanını, söz
sırası, Toremurat retsidivist cinayetçi olup, endi öz cinayetleri içün bundan kaç yıllar
3820 evelsi cezağa oğratılğanını ve başqa cinayetleri içün çoktan izinden yürülgenini ve bu
qoyunlar sebebinden qolğa tüşkenini qayd etti. Sözünü yekünleyerek şöyle dedi: -
Cinayetçi Toremurat öz cezasını aldı. Siziñ qoyunlarınñ episini kebab etip
yetiştirilmedi. Qoyunlarınıznıñ on beş danesi tapıldı ve keri qaytarıldı. Yernazar ve
Orazbay ise, madamki, bu yerde öz qabaatlarını tanıylar ve özleri añlı olaraq
3825 qoyunlarınñ sayısını tekmillengenler, olarnıñ sovhozda köstergen yaqşı hızmetlerini
közde tutaraq, qattı cezağa çekmeyip, birinci kere böyle tazirnen qaldırayıq, degen
fikirdemiz, arkadaşlar.

–Kimde daa nasıl fikir bar? – dedi Yerpulatov, arkadaşlarğa müracaat etip.

–Menim anabaşlarımni ketirsinç! – dep kıçırdı Asqar çoban.

3830 –Men Yernazarnı çoktan berli bilem, - dedi raykom sekretarı Sultanov. –Yaqşı
adam ve yaqşı emekçi edi. Bugünki büroda qoyulğan mesele tek oña ve Orazbayğa
degil de, er keske ders olmaq kerek. Siyrek de olsa, kimerde Toremurat kibi cinayetçiler
apansızdan çıkıp qalalar. Saqlıq kerek, ciddiylik kerek. Biz qoyunlarımızni çöl
qaşqırlarından köz bebegimiz kibi saqlaymız. Albu ise, Toremuratqa beñzegen eki
3835 ayaklı qaşqırlarğa da oğramaq mümkün eken. Siz Yernazar ve Orazbay, kördiñizmi
nasıl qaşqırğa oğradıñız? Bu sizge ve bütün sovhozımıznıñ namuslı emekçilerine ders
olsun! Men Asqar çobannıñ sözüne qoşulam. Yigirmi anabaş qoyun baarde eñ azdan

yigirmi ozu ketirecek edi. Barsın ısır soyları olsun, ya egizleycek soyları yok edimi? Şunuñ için men teklif etem ki, cinayetiniñ çaldırıp ketken eki biñ kümüş parası
3840 sovhoznıñ faydasına müsadere etilsin.

Teklifler türlü-türlü olğanından mesele reyge oyuldı. Büro ekseriyet reynen Yernazar ve Orazbaydan eki biñ kümüşni alıp sovhoz faydasına berilmesini, Yernazarı ferma müdiri vazifesinden, Orazbayı ise, brigadirlikten çıkarılmalarını teklif etti.

Büro azaları kiyinip azbarga ıkanda Ülker yıldızı idare aldındaki yüksek
3845 selbilerniñ töpesinde balkıldamata edi. Yarı gece avsa kerek, At-apar teren yuua dalan. Etraf ım-ırt. Kanal taraftan çöl sukünetini bozıp terenden baalarınıñ ezgisi işitle. Ara-sıra deve sesleri ve yarı gece orazlarınıñ ötkür maamları çöl boyu uzak-uzaklara yayrap kete.

Nuus vekili ve raykom sekretarı maşınaa minip rayon merkezine ayttılar.
3850 Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov kanal betke – öz evlerine kettiler. Er kes daralan arada Yernazar atınıñ egerini tarttırıp yolğa ıktı. Asar oban onı beklemedi. Yernazar o ya, bu ya baıp, Orazbayı araştırdı, onı körmek ve laf etmek istedi. Orazbay ise apudan çıkar-çıkmaz közden ayıp olup ketti. Onıñ ne yaa ketkenini kimse körmedi. Yernazar atını tükan betke aydadı. Orazbay mında da yoktur. – Bu bala benim başıma
3855 bela artından bela ketirip başladı ama, soñu ayır olsun, - dedi o atınıñ başını keri burıp. Rayon yoluna çıktı, aşhaneni dolandı, soñra balıı Kosta aaynıñ evine taraf buruldı. Onıñ eki ızı bar, aayları yoktur. Yernazar Orazbaynıñ bu evge kelip-ketkenini işitken edi. Ke olsa da, barıp baayım, belki olardadır, - dep atını cuvurtıp ketti.

Kosta aaynıñ araltısına yaın kelgende yuvasından atılıp ıkan buzav kibi
3860 ara yaramaz köpek zincirini üzeyazdı. Yernazar attan tüşmedi, evniñ artına aylanıp, pencerege yaın keldi. Köpek davuşından uyanan ızlarından birisi tüb urbasinen kelip pencereniñ perdesini köterdi ve at üstündeki adamnı körip, aman perdeni yiberip keri açtı. Oda içinde ne oldu, ne çaldı malum degil. Perdeni ikinci bir ız daa köterip batı. Bu biraz atike olsa kerek, - Sen kimsiñ? – dep ıçırdı. Yernazar ıznıñ babasını soradı.
3865 – Babam evde yok, - dedi ız ve perdeniñ artına saklandı. – Men Orazbaynıñ babası olam, - dedi Yernazar pencereni tıırdatıp. – O sizde degilmi?

Orazbaynıñ adını işitkenlerinden ızlar ekisi de pencerege keldiler.

–Bugün onı sovhoz idaresine mecliske çağırdılar, ala daa kelmey, - dediler kızlar. – kiriñiz, belki kelip qalır...

3870 Yernazar kirmedi. – Kosta aqay evde olmağan soñ, benim mında ne işim bar, - dep tüşündi ve atını aydap keri qayıtp ketti. Posölkada endi kimse yoq edi. «Aram bala menden ne saqlana, köresiñmi arsızñıñ yapqan işini? Toqta sen, menden qaçıp qurtulamazsıñ. Bugün olmasa yarın, ille qoluma tüşersıñ. Men seniñ aqılıñnı yerine qoyarım. Toy ettim, masraflarğa battım, köyniñ eñ dülber, eñ medeniy kızını alıp
3875 berdim, direktor kıızı! Añmaq bala, onı sevip, sayıp, erkelep yaşamaysıñmı. Bu ortalıqta Şasenemge yeter kız yoq. Onı bütün rayon ılqı ayta, er kesniñ közünde, bilgisi bar, kelegegi bar, öylesini sevmege bilmegen matüvden ne beklemek mümkün? Çok yazıq ki, mınavı Toremurat meselesi benim başımnı aylandırdı. Şasenemni de, bu bıralqını da körıp keregi kibi laf etip olamadım. Bugün kene közüm aldından qaçırdım.»

3880 Bu tüşüncelerge dalğan Yernazar atınıñ qumluq yolğa çıqqanını, Qos-Burun tarafqa adımlap keteyatqanını duymay qaldı. Serin çöl yelinden üşip başlağaninen, atınıñ cügenini tartıp, zengilerini kıbırdattı, yürüşini tezleştirdi. Birazdan barğanlar arasına siñip közden gayıp olıp ketti. Ay yarığında çöl yañşı seçile. At ise gece qaranlığında degil, közlerini baylasañ bile yolı şaşırmay ketecek. Bütün kün ve gece
3885 qaarlenip, raatsızlanıp yorulğan Yernazar cügenini boşattı, atnı öz alına taşladı. Çokqa barmay onıñ yorgun közleri de yumulıp, de açılıp başladılar. At üstünde yukusırıp ketken Yernazarıñ qulaq zarını patlatıp apansızdan tüfek atıldı. Yernazar abdırıp közlerini açsa, ögde, eki yüz metr qadar mesafede, yüksek barğanıñ töpesinde nasıldır qaraltılar kördi. Yelayaq atına qamçı siltep yetiştirmede, o endi barğanıñ töpesinde edi.
3890 Baqsa, yerde eki adam uypalaşa. Olar biri-biriniñ boğazına yapışqanlar, qum üstünde aylanıp, üyürlip barğanıñ ucuna keleyatırlar. Kenarda boş at tura, atnıñ ayakları astında tüfek yata. Yernazar çabikliknen attan sıçrap tüşti ve doğru tüfekke yapıştı.

–Toqtañız! Atarım! – dedi o kötekleşkenlerge taba tüfekni doğrultıp. Biriniñ başı saksavul tamırlarınıñ içine kirip ketti. Onıñ taqattan kesilgenini körıp, üstündeki adam
3895 atılıp turdı ve tüfek tutup turğan Yernazargä qarşı adımladı. Yernazar oqlunı tanıdı. – Sen ne yapasñ, başqın! – dedi o bar sesinen oqluna kıçırıp. Közleri qan başqan Orazbay ep babasına qarşı adımladı. Yernazar tüfegini aşığı alğaninen Orazbay qaşqır kibi atılıp tüfekke yapıştı. Baba tüfekni qolunda qaviy tuta eken, alıp olamadı. Baba, bala qapa-

3900 qarşı kelip tüfekni tartkıçlap, aylandırıp, burıp talaşmağa başladılar. Dört kol arasında
qalğan tüfek bir qoldan diger qolğa keçmekte. Yaş, delikanlı Orazbay babasınıñ
qolundan taqatı keteyatqanını duyıp suvudı ve kenarğa çekilip saçlarını yulqıp qıcıra
başladı. Çalılar içinde yatqan adam başına esini toplaş turdı ve betini, közüni qumdan
temizlep doğru Yernazarğa taraf keldi. Bu Asqar çoban edi. Yernazar onı körgeninen
başından esini coya yazdı. Asqar tüfegini Yernazarınıñ qolundan aldı, içinde qalğan bir
3905 patronını avağa attı ve atına minip yoluna ketti.

–Seniñ bu gūnasız qarttan ne alacağıñ bar? – dedi Yernazar açuvından qum
içinde sozulıp yatqan oqluna.

Orazbayınıñ ökesi daa yazılmay edi. O başını qumğa tıqqan indemey yata.

–Senden sorayım, bu adamdan ne isteysiñ? – dedi babası tekrar.

3910 –O benim işim, sen qarışma, sen kelip çıqmağan olsañ!..

Yernazar onıñ deli kibi aykırganına dayanamadı. –Mına saña, mına saña! – dep
eki şamar çatlattı ama, Orazbayınıñ közlerinden suvuq közyaşlar atılıp çıqtı.

Orazbay tındı. Babasına qol kötermedi. Qum üstüne arqasına aylanıp, töpege,
açıq kökke bakıp yattı. Biraz sukūnetten soñ, Orazbay laf etip başladı.

3915 –Bu sersem çoban bizni bir tamam maşqara etti. Yigirmi dane toqlunu alıp ketip
otarğa qoştıq da, baq sen onıñ patlaq közü toymağanına! Bermek kerekmey edi. Daa eki
biñ kümüşni de qazgalap çıqardı. Saqın bereyim deme, eger berseñ özüñden kör. Bizim
qoyunlarını anavı Toremurattan tutıp alğanlar, yigirmi toqlunu da berdik, daa eki biñ
kümüş!.. Bu ne, başıncılıq degilmi? Men bunu Asqarınıñ burnundan çıkarırım!

3920 Çıkarırım, dedim, çıkarırım! – dep yumruqların yerni töpeledi.

–Oraz, oqlum, sen kimden aht alasıñ? Sen temiz şaştıñ. Nervalarıñnı biraz
yatıştır da, tüşünip baq. Asqarınıñ ne qabaatı bar? O çoban. Onıñ bilgeni şu, Qoyun
soymadan başqa o ne bile? Sen, oqlum, esiñni cıy. Biz rezil oldıq. Qabaatımıznı
bağışladılar. Endi özümüzni işnen köstereyik. Kel, Şasenemden razılıq sora. Sen o
3925 qadını nafiye ıncıttıñ. Tur, tez-tez Asqarınıñ peşinden yeteyik, ondan da razılıq sorayık.

–Men ketmeyim! – dep kestirdi Orazbay. –Şasenemden razılıq sora, Asqardan
razılıq sora... Yok, siz öz oqluñıznı bilmey ekensiñiz. Olar menden razılıq sorasınlar!

–Qabaat kimde olsa, o razılıq soramaq borclu. Men Şasenemden de laf eterim. O
meni añlar. Zemanе kıızı, balam. Dülber, medeniy. Men onıñ yürüşine, işine, laqırdısına

3930 suklanıp yürem, sen ise kol köteresin. Aydı, tur yerinden, ekimiz de atka mineyik ve Askarın artından yeteyik.

Orazbay turdı. Atnın egerini, cügenini bağı, babası egerge, özü ise egerin artına yerleşip ayaklarını salındırdı ve köçip kettiler. Yolda bir kaç kere toktap raatlandılar. At tegiz yolda yahşı yürse de, kumlukça ayak bastımı, abına-sürüne, 3935 sallana ve niayet terlep-pışnap başlay. O vakıt baba, bala attan tüşeler ve beş-on dağça yal alalar. Atnın teri suvup başlağaninen kene yolğa çıkalar.

Ay bulutlar artına saklandı. Çölne karanlık bastı. Yahşı ki, kökte yıldızlar parıldap yanalar. Serin yelçik kulaqlarını çertip keçe ve sakınley. Şu arada etrafın kene tınçlık basa. Ülker yıldızı banaki yerini bayağı avuştırdı. O batı tarafğa cılışmakta. Gece 3940 bulutının artından çıkkan ay kocaman boşlukğa öz şavlelerini töke. Yer kene aydınlaşa, atnın adımları tezleşe. Olar ne kadar ıdırınıp ketseler de, Askar çobannın artına yetip olamadılar. Tezden tañ atacak. Tañ atmazdan burun çölne tañ karanlığı kaplayacak. Bu maalge kadar Kos-Burun yoluna çıkılsa, sonra cayav ketmege de mümkün. Baba, bala laf etip, yukusırap keteler. At toktadı. Ayvan da yukuğa dalsa kerek. Yok, at 3945 yuklamağan, eki yolnın başına kelip toқтаğan. Yolnın biri Marğay-Kudukça digeri Kos-Burunga kete. Ne kadar ağıllı ayvan. Yañlışmayım, dep toқтаğan. Yernazar közlerini açıp, etrafğa köz taşılağaninen meselenin farkına bardı ve atnın başını Kos-Burun yoluna burıp, cügenini kene boş taşıladı.

Tañ ağarganda Kos-Burun evleri seçilip başladılar. Askar çoban Marğay-Kuduk 3950 yolundan ketse kerek, çünkü onın otarına o yoldan yakınca.

–Tur, közüñni aç, - dep Yernazar tirseginen Orazbaynı türtti. Egerin artında, başını babasının beline tayandırıp sallana-sallana kelmekte olğan Orazbay uyandı ve ögge doğru bağı. Onın közüne başta özünün evi köründi. Yol taraftaki odanın penceresinden tınık lampa yarığı seçilmekte. O evinden çıkıp ketkeninden beri bu 3955 azbarğa ayak basmadı. Şimdi evnin yanına yakınlaştılar. Pencerenin karşısına kelip atnı toktattılar. Yernazar tüşti ve Orazbaynın tüşmesini beklep turdı. Orazbay inatlana, tüşmey.

–Tüş attan, - dedi Yernazar onın ayağından tartıp. Orazbay kıbırdamadı.

–Tüş deyim saña. Tatlı tañ yukusını apayının köynunda keçirirsin...

3960 Orazbay kene tüşmeycek oldı. Yernazar onı attan tartıp tüşürdi ve özü tez-tez atlanıp yortturıp ketti.

Orazbay doğru yurtını içine kirdi. Eki ay evelsi nasıl taşlap ketken olsa, öyle de tura. Kiyizler, kilimler, yastıklar, episi temiz-pak öz yerindeler. O kiyiz üstüne oturdı, biraz tüşüncege daldı. «Babamniñ sözünden çıkmay keldim ama, Şasenem meni körse ne der eken?» O pencerege baqtı, tınık lampa yarığı ep öyle yanmaқта. Yañğızını eken? Evge sürüp kirsem ne olur? O benim apayım. Yavaş köterilip turdı, pencerege yakın keldi. Uzanıp baķacak oldı, boyu yetmedi. Yurtını etrafındaki kiyiz uclarında turğan balaban taşnı ketirip pencereniñ túbüne qoydı. Taşķa basıp köterildi, perdeniñ ortasından bir şey körıp olamadı. Tüşti ve taşnı pencereniñ kenarına taraf cılıştırdı.

3970 Anda dört parmaq keñliginde perdeniñ arası yapılmay qalğan. Orazbay burnunu pencerege tiydirip, bir közünen baqtı. Krovatta Şasenemniñ başını, yerge sarķıp tüşken saçlarını, beyaz çıplaķ omuzını kördi. Parmaq uclarına köterilip, kene bir daa eslese, Şasenemniñ artında bir adam yatķan kibi körüldi. Tüşti, taşnı tikine qoydı, kene köterildi. Doğru eken. Yastıķta qara saçlı bir baş daa kördi. Orazbaynıñ eti-teni

3975 çimirdedi. Aman yerge tüşip, taşķa bir tepme yandırdı, taş yuvarlanıp ketti. Sofaqā kirdi, ayakķap çıkarılğan yerni sernik çertip baķsa, Şasenemniñ tüflileri yanında balaban kirz cızmlar tura.

–A-a, niayet tüştiñiz qoluma, - dedi Orazbay içinden ve doğru azbar çetindeki ocaķķa taraf ketti. Anda saksavul doğramaķ için uzun saplı, yalpaķ başlı balta tura edi.

3980 Orazbay onı qoluna aldı, evniñ qapusına doğru ketti. Qapu yanına kelgeninen cızmalara sürinip yıķıldı. Şu arada aqılına babasınıñ sözleri tüşti: «Seniñ pek aqıllı, medeniy, dülber apayın bar». –İçeri kirmem, - dedi o özüne. İçeri kirmek başķıncılıķ sayılır. Men olarnı bu yerde qarşılap alırım.

Orazbay sofaniñ içinde turğan turşu çapçağı artına çöktü, baltanı ayaqları arasına

3985 kıstırıp sabanı bekledi.

ON BEŞİNCİ BAB

Baar yakınlaşmaқта edi. Qarlı boranlar biraz sakinleşti, geceleri ayaz olsa da, kündüz küneş de körüne de ğayıp olıp kete. Onıñ şavleleri urğan töpelerde, yılğalarda, ıyık yerlerde qar biraz yımşay, aķşam oldımı, kene qatıp buzlu tayğalaķķa çevirile.

3990 Kurtnezirniñ buravcıları birinci qıyunıñ işini soñuna çıqmaqtalar. Olar bu sefer pek büyük zorluqlarğa oğradılar. Tehnika havfsızlığı qaideleri esasında iş körerek, gidrogeologlarınñ bu topraqnı ögrengende qaldırıp ketken qaydları bir tamam doğru olup çıqqanına ayrette qalalar.

3995 Bu qıyunıñ işi başından ters ketti. Onıñ böyle olacağına iç şube yoq edi. Çünki, qumlıqta burav urmaq kolay şey degil. Kurtnezir bunı yaqşı bile ve arqadaşlarını er rastkelmesi mümkün olğan itimalğa qarşı azır olup işlemelerini kün evelden aytıp qoyğan edi.

4000 Kurtnezirniñ vagon-evçikke kirip, üstüni-başını taşlamay yatqanına bir afta oldı. Közü yuquğa kettimi, Kurtmollanıñ sesi işitile. Gece smenasında nevbetçi turğan Kurtmolla, URB-niñ çalışuv ritmi bozulıp başlasa, öyle nefretlen söğüne ki, ne qadar tatlı yuquda olsañ, töşeginden atılıp turmağa mecbursıñ. Kurtnezirniñ brigadası soñ vaqıtta buravcılıq işinde yañı URB-ZAM tezyasını qullanıp başladı. Buravcılar bu maşınanıñ çalışuvına alıştırılar, onıñ taqıldısı, gürsüldisi ve ara-sıra çığırıqlarıñı, qalın tel yipleriniñ maysızlıqtan ғыçıldavı olarıñ qulağına öyle tez kire ki, yerlerinden atılıp turğanlarını duymay qalalar. Episi öz vazifesine çapa. Birisi motorniñ, digeri buravniñ işini teşkere, o birisi ise may qutuqıqlarını toldura. Soñra bir qaç adam kenarğa çekilip umumen tezyanıñ çalışuvını teşkereler. İş yaqşı ketse, şaqalaşıp birer sigaret yaqalar.

Böylece iş başladı ama, cönemedi. Aftanıñ yarısında Kurtnezir tezyanıñ toqtatılmasını emir etti.

4010 –Faydasız iş kimsege kerekmey! – dedi o qum obası üstüne oturıp. – Mınavını köresizmi? – dedi o astından bir avuç qum alıp. – Qum qatlamı teren eken. Qıyunı biz qazamız, divarı eşile. Böyle boş iş qazanıñnı boş qaldırır. Menimce qıyunıñ divarını yüz metrgece tsementlemek kerek.

–Tsementlemek içün vaqıt az, Kurtnezir aqa, - dedi Kurtmolla burunını sümürüp.

4015 –Tsement biraz qol tuta ama, çare yoq, onı qarıştırıp divarnı tutturğance qurumasını, qatıp-pekinmesini beklemek kerek. Soñra truba yerleştirirmiz. Belki qum qatlamından soñ, trubanıñ kerekligi de olmaz.

–Seniñ fikiriñnen razım, ama, trubamız yetermi?

–Yetmese, idarege qıber etermiz.

–İdareden bu dünyanıñ çetine truba ketirilgence baar kelir, yaz keçer...

- 4020 –Keçmez. Vertolötnen ketirirler.
- Kurtnezir tüşüncege daldı. Bu arada Kurtmollanıñ fikrine bir kaç arkadaş daa koşıldı ve episi bir ağızdan kuyunuñ divarını tsementlep truba yerleştirüv işine kırıstiler.
- Bizde olğan trubalarnen pekitip başlayık, oña kadar qalğanını ketirirler, haber etermiz, - dedi Kurtnezir.
- 4025 Üyle maali çalışuvını toqtatqan URB, yarı gece avğan soñ, kene güröldep başladı. Trubalarnen pekitilgen kuyu santimetr artından santimetr enip, ep terenleşmekte edi. Buravcılar öyle boldurdılar ki, atta bir-birinen laf etmey, yuvunıp yattılar. Tezyanıñ yahşı işlep başlağanına quvanğanındanmı, yoksa pek yorulğanındanmı Kurtnezir yuklap olamadı. Asıl öyle ola turgan. Adam belli bir yaşına kelgen soñ, vaqtını keçirdimi
- 4030 yukusu kaç ve sabaa qadar o yaqına, bu yaqına aylanıp çıqa. Kurtnezir de yaş adam degil. Kurtmolla başını yastıqqa koyğanınen hırıldap başladı, ama, Kurtnezir sabaqace köz yummadı. Onıñ aqılına kelmegen şey qalmadı. Babası Memedemin ağanıñ ikayesi, qartbabası Veli Odamannıñ başından kelip-keçken vaqialar. «Dünya öyle kelgen, öyle de kete. Lakin adamlar deñişeler. Mucizeler yaratalar. On beş yıl qarip qartbabam
- 4035 gurbetlikte ırqatlık etken. Doğıp, dünyaa kelgen soñ, yaşamaq isteysiñ. Yaşamaq içün ise, evela qarınıñ toq olmaq kerek. Topraqıñ olmasa, - ötmegiñ yok, ketip bayaa işlemege mecbursıñ. İşleysiñ, bütün selihañnı koyıp, mañlay teriñni tökip işleysiñ, ama, emek aqqıña kelgende ne berse, onı alasıñ. Yetse de, yetmese de şikayet etmege yeriñ yok. Çekişkenler qarip, bellerini bükip işlegenler. Dünyanıñ zevqını körmegenler.
- 4040 Şimdiki yaşayışnı o devirnen kıyas etmek mümkünmi? Babamnıñ aytışına köre köyümüzniñ eñ zengini Celal beyniñ o vaqtıdaki sarayı şimdi bizim Arıq-Çeşme maallemizde yaşaañ pek çok adamnıñ evi qadar yok eken. Lakin o köyde mırza kesilgen. Aq-uquq, üküm onıñ qolunda olğan. Nimetulla da qartbabamnıñ yolundan ketti. Çobanlıq ete. Kolhoz çobanı. Evine kirseñ ayak basmaa qızğanırsıñ. Polları
- 4045 yılım-yılım yıltıray. Qapular, pencereler boyalı, divarlar örneklı, basamaqlar mermerden... Şorbacınıñ kim ekeni ayak yolundan bilinir, degenleri kibi azbarnıñ bir köşesinde, vişneler artında yerleşken bu «acethane» içinde elektrik lampoçkasına bargance yanıp turmaqta. Sağ tarafta maşsus yapılgan kürsüçik üstünde quman tura. Evniñ bosağasından bu yergece seni pişken toladañ qalağan qaldırım soqaçık alıp kele.
- 4050 Men eminim ki, çoban ağanıñ evi Celal beyniñ sarayından eksik degildir. Lakin

mesele tek zenginlikte, aşap yatmakta değil eken. İnsana ruhiy zenginlik, ruhiy serbestlik pek zarur eken. Bak sen, Otegen kartını, aman-aman kartbabamnen yaşlı. Dombrası kolundan tüşmey. O tuvğan yurtunu, onıñ cesür halkını yırlay. Dersiñ bütün dünya onıñ avuçı içinde. O kökteki yıldızlarnen söyleşe. Çünki şu yıldızlar aman-aman
4055 bir asırdan beri onıñ başı töpesinde, doğıp-ösken tuvğan toprağı üstünde yanıp turmaqtalar. Bu çöller onıñ içün dünyada eñ kıymetli altın hazine yerini tutalar. Saksavulsız, cantaqsız o yaşamaqnıñ manasını bilmey. Çünki asırlar devamında anadan doğıp şunu körgeñ. Şimdi devir başka. İnsanlar bu çölge can bermek isteyler. Zemanе adamları, hususan yaşları bunu yahşı añlaylar. Olar bu boş diyarnı yeşertmege, insana
4060 hizmet ettirmege isteyler. Köresiñmi, bizge hoş keldige, özlerinen beraber aqsakał Otegen kartını da alıp kelgenler. Şasenemniñ, Arzıgülniñ şeerlilerden ne farqı bar? Ekisi de çöl dülberleri. Kıymleri de, yürüşleri de, işke münasebetleri de zemanеce. Olar Otegen ağa kibileriniñ gururları, qaraqalpaq diyarınıñ solmaz çeçekleridirler. Şunuñ içün olar, bu çöl içinde «can sıkısı» demey de, yañı ayat qurmaqtalar. Olar bu tuvğan, serbest
4065 diyardan alğan ruhiy zenginliklerinden bahtiyarlar».

Bütün gece yukusızlıqtan ezilip çıqqan Qurtnezir, sabağa yakın tatlı yuğuğa ketti. Pencereden esken taze, temiz çöl avası onı öyle bayılttı ki, ağızı açılıp qalğanından haberi bile yok.

Küneş bayağı köterilgen edi. Buravcılarınıñ işlerinen, al-eğvalinen meraklanıp
4070 Bekbergen Jaksımuratovnen Tursunbek keldiler. Tursunbek Qurtnezirnen ta Samarqanddan tanış olğanından özüniñ yüz yıllık dostu kibi oña kelip-kete ve buravcılarınıñ bütün adetleri ve tabiatlarına alışıp qaldı. – Qana benim dostum? – dedi o vağonçıqnıñ aldında odun parlap turğan Qurtmollağa.

Şaqa içün çötnen yasalğan Qurtmolla çok tüşünip oturmadı: - Dostuñınıñ bu gece
4075 içi burdı, sabağace anavı saqsavlnıñ tübünü kübreledi, - dedi.

Tursunbek ve Bekbergen bu sefer Qurtmollanıñ lafına kerçekten inandılar.

–Qayda o? – dedi Tursunbek. –Yaraşmağan bir şey aşağandır.

–Et yaraşmadı, - dedi Qurtmolla. – Etrafımız mal, tapqanda aşap qal, degendir daa. Hi-hi-hi...

4080 –Qurtmolla, şakanı vazgeç! – dedi merdivençiklerden tüşeyatқан aşçı. – Yürüñiz, Qurtnezir mında.

Bekbergen ve Tursunbek içeri kirdiler. Şimdi yukudan turğan Kurtnezir olarğa yer kösterdi de sılaq betini ve qollarını sürtip, soñ qol tutuştı.

–Kurtmolla ne masal oquy ya? – dedi o yüzbezini çüyge ilip.

4085 –Men onıñ şaçasını añladım, - dedi Bekbergen qarşısında direk kibi ırcayıp turğan aşçığa baqıp. Añlaşılğanına köre sizge çoban qoyun bermegen ğaliba?

–Bugün menümüzde pilav bar edi, - dedi aşçı. –Men siziñ idareden alğan kağıtçıgımnen doğru otarğa bardım. –Ne kerek? – dedi maña açuvlı baqıp çoban. Qoyun kerek, mına kontoradan yazdılar, - dedim. Çoban kağıtnı aldı da, parça-parça yırtıp
4090 avağa savurdı. Men ayaklarıma şıqlanıp keçken qoyunlarınñ bir danesine yapışkan edim, arqama bir tayaq tüşti ama, nege oğrağanımnı bilmedim. Aman qoyunlarınñ içinden çıkıp zuvdım. Baqam, körem, çoban tayağını kene oñaytlaytır. Soñra artımdan kıçırdı: -Askar çobandan et sorap kelmeñiz! Dedem tirilip kelse bermem!.. – Bilmem daa neler sögünip, söylenip qaldı.

4095 –Siz yañlışqansıñız, - dedi Bekbergen Jaksımuratov: - Askar bizim otarnıñ çobanı degil. Onıñ yanında bizim fermanıñ et içün mañsus ayırılğan malları turğan qoşarımız bar. Siz etniñ parasını tölediñiz, qoyunı terazede çekip alıp kete bile ediñiz.

–Ebet, ebet, parasını töledik, ama, et yerine bir de tayaq aşadık.

Episi küldiler. Kurtmolla çırayını sıtıp oturdı.

4100 –Saña ne oldı ya, qozulap olamağan tavuq kibi pısqansıñ? – dedi Kurtnezir oña baqıp.

–Et sağındım. Bekbergen ağa öz ayağınen keldi, al etseñiz, men pek yelayağım... Aç közüñni, yum közüñni, qoyunçık qazanda olur edi.

–Seniñ de arqañ qaşına ğaliba, - dedi aşçı.

4105 –Yok, arqam degil, tamağım...

Episi küleştiler. Kağıtçıqnı ğayrıdan yazıñız, Bekbergen ağa, bugün tezyamız yañşı çalışa. Quyunıñ divarlarını pekittik. Ep terenleşemiz. Şunıñ içün, gece çekken yorgunlığımızı bugün savuşturmaq isteymiz. Siz, qasevetlenmeñiz, maña tayaq aşatacak çoban daa doğmadı...

4110 Bekbergen Jaksımuratov cebinden bloknotını çıkarıp baş buğhalterge meseleni añlatıp yazdı. Kurtmolla kağıtçıqnı alğaninen ayakmaşınağa atlandı ve captan aşağı vıznen ketti.

4115 urtnezir, Bekbergen, Tursunbek vaonıknın aldına ıktılar. Tezyanın saat kibi grslde alıkanına ula salıp sovoznın al etilmesi zarur olan ileri aında sz atılar.

–Btn iimiz sizinle balı, urtnezir aa, - dedi Tursunbek. – Ne vaıt sizin uyudan suv fıkırır eken? Baar yaınlatı, «Suv krmegence papu ıkarma» deyler. Biz de baa iini balamay turamız. Er ey azır. Tnevin Samaranda, senin ardaın Nazimge idare adından mektp yazdı. Onın bu yaa, bizge kelmesini rica ettik. Ya mteassıs, agronom. Mina bu eki byk baran arasındaki bolunı ba-baaa evirv iini oa avale etmek isteymiz. Btn araitnı yaratıp bermekni sovoz z stne aldı. Ne deysiniz?

–Menimce, ızıl-umnı benimsemek in kmet byk areler krmekte. Nazim kibi yalar toplanıp u anon-aide esasına yazılıp mında keke bileler, - dedi 4125 urtnezir.

–Ayrı yerlerde bu ususta i alınıp barıla. Sovozımızdan respublika boyunca yalarını celp etv ilerinden oramak in masus vekil yollandı. Nazim ise bizim mektbimiz boyunca keke bilir. O bizge kerek adam. .

–Men yaında evge barıp kekecek olam. Laf etip baarım. Onın sevgen ızı da 4130 olsa kerek. Babası-anası evlenv, toy lafı ete ediler, bilmeyim imdi ne tneler.

–Evlense, apayınen kelir. Daa yaı. Evlenmegen olsa, mında da canı sılmaz. Kresiz de yalar yava-yava kekeleler. Tezden ortalı Arzıl, asenemlerge tolıp alır.

Tursunbeknin aızından asenem sz ıaninen Bekbergen birden tiklenip onın kzne batı. Mesele unda ki, bu istidatlı, ya mteassıs ferma mdiri olup 4135 kelgen son, Maray-udunın ileri bir tamam trlenip ketti. O, ubesiz, kekecegi parla bir yigit. Kelgenine daa bir a ay olsa da, oloz malını ının afatlı knlerinden urtarmaknın yollarını taptı. Mallar sa-esen ıtan ıktılar. Endi lge baar okusı keldi. obanlar z mallarını istegen otlalarına ıara ve kn keireler. Bekbergen asenemni birinci kere oara ar yolu amaa ıan adamlar arasında 4140 krgegen edi. Sora onınle bir a kere yz-yzge rastkeleti ve niayet Orazbaynın sonki kere aleket ıarıp ketkenini ve asenemnin yaız alanını iitken edi. Aliy malumatlı, medeniy ve kemalatlı tekilatı bu yigit asenemni o vaıt krip begengen edi. E, begenmek, bu daa bir ey demek degil. Dnyada ok ey begenesin ama, episi

yanından kele-keçeler. Sen begene-begene otura da kalasıñ. Bekbergen de öyle.
4145 Şimdilik Şasenemni begenip yüre ama, arada daa olğan şey yok. Yarın ne olacaq, onı
yarın bakarmız. Lakin, onıñ yüregine bugün saba körgen vaqiası iç raatlık bermey. Olar
saba erte Tursunbeknen Marqay-Çuduq yolundan kele ediler. Şasenemniñ evi aldında
qadın şamataları işitildi. Böyle şamatağa olar endi bir kaç kere rastkelgen ediler. Çare
yok, yoldan keçip ketmezsiñ, ebet. Azbarğa kirdiler. Baqsalar, Orazbaynıñ elinde balta,
4150 basa-bas qapunı parlay. Bekbergen onıñ qolından baltanı tutup aldı ve özünü iteklep
sofadan çıkardı. Sen nege şay quturıp yüresin? – dediler oña.

–O siziñ işiñiz degil! – dep sert cevap qaytardı Orazbay.

–Bizim işimiz degil, ama, ükümet bu evni saña baltanen urıp parlamak içün
bermedi.

4155 –Menim evimde başqasınıñ işi olmasın! – dedi o közlerini açıtıp. –Anavı,
qızmalarnı köresizmi? Tañ atqanıdan beri beklep turam, qapudan başını kösterse,
mınavı baltanen işini bakacağım, ama köstermey. Şasenem saba qapunı açıp çıkayadır
edi, meni körgeninen keri qayttı. Aç qapunı, dep bir kaç kere qıçırsam, açmadı. Soñ
maña daa ne qaldı, parlap kirerim ve ekisiniñ de kallasını alıp qollarına tutturırım, - dep
4160 Orazbay kene baltağa uzandı.

–Ya o kimniñ qızmaları eken? – dediler oña.

–Onıñ benimçün ferqı yok. Kim olsa, olsun!

–Öyle olğanda sen bu yerde tur, biz içeri kireyik. Er şeyni seniñ közüñ aldında al
eteyik, yaqşımı?

4165 –Yaqşı.

Orazbay eki közüni pencerege tikip qaldı. Bekbergen ve Tursunbek yavaştan
qapunı tıqırdattılar. Qorqudan eli-ayağı qaltırıp qalğan Şasenem, Bekbergenniñ sesini
işitkeninen qapunıñ mandalını tırttı. Olar içeri kirip yetiştirilmediler, Şasenem ağlap
Bekbergenniñ boynuna sarıldı, onıñ artından ağlap Arzıgül çıktı. Olar biraz tınçlangan
4170 soñ, aqladılar ki, evde başqa kimse yok. Arzıgül sofağa çıkqanınen alel-acele şu kirza
qızmalarnı ayaklarına sokıp ketecek oldı. Şasenem onı toqtattı.

–Bekbergen ağa, Tursunbek ağa, - dedi Şasenem közyaşlarını silip. –Yalvaram
sizge bu sersem eriften meni qurtarıñız. O benim aqayım degil. Men yañlışqan ekenim.
Yaşlığıma barıp aldangan ekenim, bu közü qanlı, qalbi qıyış maqluqtan meni azat etiñiz.

- 4175 közüm aldından coyul! – dedi o kenarda bayağı suvıp, ırcayıp turgan Orazbayğa. –
Bugün seni sudğa bereceğim. Meni degil, anavı kız balanıñ da ötünü patlatayazdıñ şimdi
babama, militsiyağa haber etecegim!..
- Siz oturuñız Şasenem apa, men militsiyanı ratsiyanen çağırırım, - dedi Arzıgül.
Bekbergen ve Tursunbek bu vaqıanıñ saati olup, indemey oturdılar. Orazbay özünüñ
4180 aqsız delilikke urunganını körüp, yerge tükürdi de, söğüne-söğüne azbardan çıkıp ketti.
- Bekbergen ve Tursunbek Şasenemni tınçlandırıp qaldılar. Soñra olar, yolda
Yernazarğa kirip, bu meseleni körgenleri kibi ayıp, añlattılar. Yernazar yahşılıq ümüt
etip, oğlunu zornen oplap ketirgenini ayıp efkarlandı ve meseleniñ böyle olup çıkqanına
yürekten incındı.
- 4185 Qurtmolla ayaqmaşinasınıñ artına bağlap bir qoyun ketirdi. Onı yerge tüşürüp
aşçıdan pıçaq ve qayraqtaş alıp bir qaç kere qayrap, baş parmağınen pıçaqnıñ
keskinligini teşkerdi.
- Ne ise, çoban tayağı aşamadan bir qoyun bizge de qısmet oldı, - dedi o
müsafirlerge baqıp.
- 4190 –Soymağa bilesiñmi? Ber men soyup bereyim, - dedi Bekbergen yerinden turıp.
–Siz bizim qonağımız olasız. Özümüz soyıp, özümüz sıylayıq. Otura beriñ
yeriñizde, - dedi Qurtmolla.
- Mal soyuvda bizge jeter joq, - dedi o tekrar.
- Biz de çok artta qalmaymız, - dedi Qurtmolla pıçaqnı qoyunnuñ boğazına
4195 oñaytlap.
- Bilemen, bilemen dostum, sizler cer-cemişten, bizler maldan artta qalmaymız.
Qaraqalpaq bir özü atnı jıqar, bir qaçınen tımar eter, yetni süyeginden ajratıp aldıña
salır.
- Biz de şu nesildenmiz. Lakin ekisini de bir minsiz beceremiz. Yer-yemişni
4200 degil, tütüncilikte de dünyada üstümüzge kimseni çıkarmamız. Bizim köyümüzniñ
ortasında balaban tütün aranı bar edi. Tütünni tañ atqanda qırıp, tarpilerge toldurıp
arannıñ közlerine ketirip boşatır ediler. Tütün tizmege kelgen qadınlar, qartanaylar,
mekteп talebeleri tarpini avdarğanda tıgırıp ketken çayır armutları, aqlaplarını
temenleriniñ uclarına sançıp aşar ve zevqlanıır ediler. Bunı tütün qırıcılar aselet yapar
4205 ediler. Çünki, kimniñ tarpisiniñ tübünden armut çıqsa, başta onıñ tütünini tizmege

oturur ediler. Elleri zifirli olğanından armutlarını temen ucuna sançıp aşar ediler. Tütünni de sizdeki kibi, kelişi güzel degil, sort-sort saylap temenlerge tizer, yipke süzer, beş yerinden kösteknen sıırıkka bağlap, arannıñ aldındaki sergilerge qurutmağa çıkarır ediler. O tütün quruğance alla saklasın bir tamçı yağımurdan. Ava bulutladımı, sıırıqlarını

4210 aranalrğa kirsetir, yağımur yağıp keçken soñ, kene sergilerge çıkarıp tizer ediler. Gece apansızdan yağımur astına qalmasın dep, sıırıqlarınıñ üstüne qasırlar töşep qaytır ediler. Qışta demet yasılır edi. Endi sort-sort qurutilğan tütünni iplerden bilek astına basıp çıkarğan soñ, er bir yapraçıqnı birer-birer sortlarğa ayırıp, tizleri üstüne demet yasap, demetniñ başını sıcak suvğa cibitilgen mısırbogday örekesiniñ içindeki beyaz qamışnen

4215 bağlap, maşsus tain etilgen «spets»ke teslim eter ediler. Spets olarnı bir daa teşkerip, arasına qıstırılıp ketken bir dane sortsız yapraqnı üzip alır da, soñ tayğa bastırıp qoyar edi. Mina biz tütüncilikte böyle iş alıp bara edik. Doğrusını aytsam öyle yüksek derecede tütün asrav medeniyetini cenkten soñ bir yerde körmedim. Bağqacılıqta ise, onı ayتماğa kerekmey, özüñiz de yağışı bilesiñiz. Tursunbek ağıalar Seit-Ğazınıñ

4220 bağqasını, Bulunğıurnıñ yüzümlerini barıp körgenler. Öylemi, Tursunbek ağı?

–Ebet, ebet, Nazimni şunıñ içün mında kelgenini arzulaymız, - dedi Tursunbek. Seit-Ğazı ağıalar kibi bağqevanlardan beş-on adam bu yerge kelse, biz eminmiz ki, Qos-Burunda da bağqalar yeşerir.

–Başı suv, - dedi Qurtnezir. –Biz sizni suvnen temin etecegimizge eminmiz. Siz

4225 öz planlarıñıznı tize beriñiz. Qısmet olsa beş-on künden bizim çeşmeden suv fışqırır.

–Soñ bar da, bir qoyun daa soymañız, baqayım, - dedi Qurtmolla. Müsafirler küldiler. O qoyunıñ içini-bağırını avdarıp çıkardı, ötüni alıp bütünley ağızına taşladı ve erik kibi yutıp yiberdi.

–Endi mal soymağa bilgeniñni añladım, - dedi Bekbergen.

4230 –Men onı babamdan öğrendim. O bir vaqıt malnıñ ötüni taşlamaz edi. Faydası ola, yut yiber, dey edi. Faydası oldımı bilmeyim, bütün ömürü «ıñ» demeyip yağıadı, seksen sekizge kelip üç kün içinde vefat etti...

Qoyun tımar etildi, qazanga taşlandı, müsafirler Qurtnezirnen tezyanıñ yanına keldiler. Onıñ qalışuv ritmini, buravnıñ aylanuvını ve diğıer qısımlarını közden

4235 keçirdiler. Qurtnezir yer astından aqıp çıqmaqta olğan şingenlikni avuçına alıp bağıtı.

–Şimdilik işimiz yahşı kete, -dedi o. –Kireç taşlı yer katlamına tüştik. Çık-çık balaban kaburçaqları da bar. Mında itimal vaqtı ile deñiz olğandır. Deñizdeki ayvanat dünyası, bu kaburçaqlar asırlar devamında kireç taşlı yer katlamına aylanganlar. Burav bu katlamnı yahşı teşe. Mında havfsıramağa şey yok, divar kavıy pekitile, ep
4240 terenleşemiz. Mına bu şingenlikni analiz yapıp şu deñizniñ kaç yaşında ekenini bilmek mümkün. Astka tüşken sayın, yımşak yer katlamına rastkelseydik, bizge daa başka bir şey kerekmey.

–Ya siz neden havfsıraysız? – dedi Tursunbek.

–İşimizniñ eñ deşetli yeri şu ki, yer astına yarım kilometr kadar tüşken soñ, vaqtı
4245 ile zelzele sebebinden asıl olğan yer astı çatlaqlarğa, ya da meydana kelgen dağ-
kayağa rastkeline. Bu işimizni, elbette, kıynlaştıra. Bu yerler geofizik teşkerüvlerinden keçtiler, ama, ne deseñ ola bilir. Yañılmağan bir alla. Bizge o kattı cısmnı teşip suv çanağına tüşmek kerek. Dağ-kaya olğan yerde, tabiiy suv çanağı olmay. Demek, daa terenge dalmak kerek. Yer astında asıl olğan suv çanağına tüşmegence biz sizni suvğa
4250 garq etalmaymız. Mına bizni raatsızlağan şey neden ibaret. Ola bilir bir, bir buçuq ay çalışırız. Soñra tezyamızı başka yerge avuştırırmız. Şimdi böyle havflı allar siyrek ola ama, er alda rastkelemiz. Bu işte gidrogeologlar yañılmasalar bizge yer astına dalmğa yol açık ola. Ama olar yañılsalar, biz de kıynala bilemiz. Şimdi tezyamız pek yahşı çalışa, ümüt etemiz ki, siz bağçañızniñ çukurlarını kazıp bitirgence biz suv
4255 çıkarırız.

–Siziñ artezianlarıñız esasen otarlarda mallarnı suvnen temin etmek içün kazıla,
- dedi Tursunbek.

–Şimdi bir kereden üç artezian kazıla.

–Fermamız genişlegen sayın, şubesiz, bizge üç artezian azlık eter, - dedi
4260 Bekbergen Jaksımuratov.

–Biz şimdi üç-beş çobannı bir arteziannen temin etsek, vaqtı kelir, er bir çobannıñ öz artezianı olur.

–Yok, canım, - dedi. Kurtnezir onıñ sözünü bölip. –O kadar arteziannıñ sizge iç kerekligi yok. O vaqt siziñ Kos-Burun da, Marşay-Kuduk da deñizge çevirilirler. Mal
4265 bakmak içün on, on beş kilometrde bir artezian olsa yeter. Mal künde bir-eki kere suv

içe, ama artezian toktamay fıskırıp tura. Ana şu artkaç suvdan sizge faydalanmağa bilmek gerek.

–Biz şunıñ için, birinci adım olaraq, bu yıl beş gektar bağça planlaştırdık. Baqayık, belki biraz da mısırboğday ekermiz, - dedi Tursunbek.

4270 Olar tezyanıñ etrafını dolanıp, saba çay içken yerlerine qayıtp keldiler. Aşçınıñ qazanı çoktan kaynağan, yımşaq pişirilgen etler süzülip tabaqqa boşatılğan. Qurtnezir üylelik aşqa buravcılarını çağırdı. Tünevinki ağır işniñ yaqısı neticelengeni için, tezyanıñ ritimli çalışkanı için müsafirleriniñ hatiri için, bu işni başlağanlarından beri bugün üylelik aş başında birinci kere qade köterdiler.

ON ALTINCI BAB

4275 Bugün raatlıq künü. Memedemin ağanıñ evini müsafir bastı. Nimetullanıñ babasına kirip çıqmağanı eki afta olğan edi. O qadını ve eki kızinen keldi.

Qurtnezir Nuqustan truba alıp kelgen vertolötnen idarege – uzak otlaklarda quyu qazuv ve meliorativ işler kontorasına ketken edi. İşini bitirgen soñ, bir künge olsa da, barıp babamnıñ hatirini sorayım, dep kelgen. Seit-Ğazı bağçada baarlık arıqlarını
4280 temizlev ve angi yerlerde yañı arıqlar açmaq işlerinen aylanıp yürdi de, müsafir kelgenini canı duysa gerek, yürüşini evge taraf burdı.

Qave içildi. Çiberek tedarigi başladı. Lakin Selime apte aşıkmay. Ne içündür Nazim ala daa körünmey. O kelmegence sofra qoymağa istemey. Ana balasınıñ er kesnen beraber oturıp çiberekni sıcaq olğanda aşğanını istey.

4285 –Nazim qayda ya? – dedi Nimetulla «afiyetler olsun» ayılğan soñ. Bir kaç saniye kimse aqızını açmadı. Dersiñ Nimetullanıñ suali evniñ divarlarına ayıldı. Birazdan Seit-Ğazı qaşlarını tüyip, betini ciddiyleştirip: -Bala keçikip kele başladı, soñu qayıp olğaydı, - dep taşıladı.

–Keçikip başladımı, evlendirmek gerek, - dedi Nimetulla. – Bala degil o. İnstitut
4290 bitirdi, arbiy qızmetini eda etti, daa sallanıp yürgeni ne? Qız qıtlıqmı dünyada.

–Qızlar çok, lakin sevgeniñ bir dane, - dep lafqa Memedemin aqa qoşuldı.

–Sevgi?... A, o soñundan da kelir, - dedi Nimetulla biraz şaşmalap.

–Ana sütünen kelmegen, tana sütünen kelmez, - dedi Memedemin aqa.

–Siz Nazimniñ «sevgisine» çok aralaşmañız. O közü açık oğlan, öz işini bilebilir,
4295 - dedi Kırtnezir.

–Ne kadar bilseñ de, onıñ yaşında aldanmağ mümkün.

–Men onıñ aldına çıkmayım, - dedi Seit-Ğazı açuvnen. –Kimni sevse, onı alsın.

Selime apte aqaylarnıñ lakırdısına koşulmaycağ oldu, ama, Seit-Ğazınıñ öyle
degenini işitip keteyatқан yerinde tars toktadı.

4300 –Saña köre istese Esmâ olsun! – dep aqayınıñ betine baqtı.

–Ebet, istese Esmâ olsun. Altın bürtügi kibi kız.

–Altın kibi degil, kümüş kibi bem-beyaz dese.

–Şimdiki devirde öyle soylarına ayrıca köz taşlaylar.

–Aysa, belki seniñ de bardır...

4305 –Aydı, sen bar çiberegiñni bağ, aqay lafına burun soğma.

–Men balamniñ bağıtı içün qayda olsa burun soğarım, - dep Selime apte
aşhaneye kirip ketti.

Azbar qapudan Nazim köründi. Selime apteniñ cırayı küldi, bütün ökesi yazılıp
ketti.

4310 –Qollarıñni yuv da sofrığa otur, anda emceñler... – dedi Selime apte Nazim
sofığa kirer-kirmez.

Çiberek aşalıp, çay içilip, sofra cıyılğan soñ, Nazim qalemi ve defterini alıp,
endi ikayesini aytıp başlağan qartbabasınıñ yanına kelip, kürsü başına bağdaş qurıp
oturdı. Memedemin ağanıñ odasında olarğa kimse keder etmey. Qartnıñ ağızından nasıl

4315 işitken olsa, Nazim defterine öyle de yazıp alğan.

Dördünci defter. «Veli Odaman ve Marianna seksen qoyun alıp yolğa çıktılar.
Bayağı yol yürüp, Tonqadan keçip Or yoluna taraf burulalar. Veli ögden qoyunlarını,
Marianna ise artından bederkanı aydap yavaş-yavaş keteler. Ne yerde aqşam olsa, o
yerde geceleyler. Veliniñ ayağında tasmalı çarıqlar, omuzında ırğaklı çoban tayağı,
4320 belinde qaparalı kuşaq ve çanta. Marianna üstüne bürme belli, uzun etekli, bütün köküsi
ve gerdanını qapatқан kıızıl tüste yün anterini kiygen. Beyaz sigey yüninden örülgen
saçaklı şalinen omuzlarını örtken. Çeşit memleketlerniñ modalı şlapalarını kiyip alışқан
kıız, şimdi başına fırlanta bağlağan, ayaklarına ise, içi yünli, kısqıa konuçlı botiler
kiygen. Kırmızı fırlanta astından omuzları üstüne qabarıp cayılğan sim-siya saçları, ana-

4325 babasının yanğından biraz sönükken iri, tögerek ceyran közleri yañı doğğan ay kibi,
ucları incertilip kayırılğan siya qaşları, ilk baarde qar astından açılıp çıkқан taze, nazik
aқbardaқ kibi beti bederka yanaşasından adımlağan selbi boylu Veliniñ yüregine kün
sayın aşıklık duyguları aşlay. Balalık çağından beri Mariannada körıp alışқан dülberlik
çizgileri şimdi oña daa nazik, daa tesirli, daa dülber olıp körüneler. Veli bederkaniñ
4330 kenarından tutıp, indemey adımlay. Kimerde Mariannaniñ betine baқа, onıñ salıқ
çırayını eslep acıy, bu kıznıñ baba yurtını terk etip, bütün variyetini taşılap, bir çobanniñ
artından çalınacaқ kurban kibi özünü teslim etip ketkenine taaciplene ve teren
tüşüncelerge dala.

Yolnıñ eki tarafı da yem-yeşil piçenlik. Kimerde piçenlik bite, yeşil қadife
4335 töşelgen kibi kırtış başlay. Kırtışta қoyunlar otlay ve ep ögge doğru keteler. Piçenlikten
burulıp yolға çıkalar, yengilden toz қаңğıtıp adımlaylar. Bugün bayağı mesafe keçilse
kerek, қoyunlar bir-birleriniñ arasına başlarını tıқıp üyürile ve toқtap қалalar. Veli
olarınıñ boldurğanını ve suvsağanını añladı. Gecelemek içün oñaytlıca yer қıdırıp kete.
Uzaқта, yılға içinde suv kibi yıldıravuқ bir şey köründi. Veli қoyunlarını o tarafқа
4340 aydadı. Büyük kırtış çölni keçip eñişke buruldılar. Küneş şavlelerinden cam kibi
yıldırağan yer, yaқınlaşқан sayın gölge beñzep başladı. Albu ise, bu göl degil de,
yağmurdan soñ asıl olğan suv tıynağı eken. Қoyunlar bir-birini iteklep, balcıkқа batıp
toyğance suv içtiler. Küneş bayır artına saқlandı, çölge aқşam salқını түшти. Tıynaқтан
çıkқан қoyunlarını tüm-tüz kırtış yerge yığıştırıp, Veli bederkani kenarға çekti, atnı
4345 tuvardı, ayaklarını tırşavlap otlaққа yiberdi. Bederkaniñ artında ilingen қopқanı alıp
atnı suvardı ve özlerine gecelemek içün bederkaniñ astına yer azırladılar. Mariannanen
ekisi caplarda ösken қоқulu kır piçeninden yulқıp ketirdi ve astlarına төşediler.
Omuzlarına Veliniñ tonunu alıp, bayağı vaқıt ateş başına oturdı ve ҳorga қartop pişirip,
қақаçnen beraber büyük іştia ile аşadılar.

4350 Қoyunlar bir-birine sıyıkıp yuқusıraylar. Mariannaniñ alıp çıkқан beyaz
taraşçıғı olarnı қaravullay. Bederkadan otuz adım қadar yerde atnıñ ғıрт-ғıрт etip
otlağanı ішитile. Кök aydın, yıldızlar parıl-parıl yanalar. Marianna üşügen sayın Velige
taba yantaya. Uzanıp yatmaқ istey ama, başınıñ astına қоymаға şey yok. Veli yerinden
turıp, bederkaға ilip қоyған çantasını aldı. İçindeki odır-budırını boşatıp yımсақ piçen
4355 toldurdı. –Mına yastıқ, - dedi o Mariannaniñ başı astına tıқıp. Soñra ekisi de tonga

sarılıp, kucaqlaşıp yattılar. Marianna Veliniñ boynuna yılan kibi sarılıp, köküslerini onıñ kökregine basıp, közlerinden, yanaqlarından, dudaklarından öpti. –Ağ benim batırım, ağ meni kazaklardan kırtarıp alğan şainim, kuvurçık baş sevgim, canım-cigerim, - dep başını onıñ yünli kökregi üstüne koyıp, yuğuğa daldı. Lakin, bir-biriniñ

4360 kucağında alevlenip yanıp turğan eki ateş yürekniñ közüne yuğu kirmedi. Olar bütün gece ağ çekip tatlı-tatlı öpüşip, bir-birini kucaqlap, eziyetlep, kıynap, sabağa yakın boñayıp, yuklap qaldılar. Taraşçık kelip ekisiniñ arasına kirmegen olsa, kuşluk maalinece yuklaycaq ediler. Çırayı morarğan, saçları çubalğan Marianna közlerini açıp, yanında arslan kibi yigit yatқанına ve bütün gece onıñ ateşli öpüşlerine berilmeyip

4365 özüni tutқанına ayrette qaldı. Onıñ yüregindeki sevgisi kat-kat küçlenip ketti. Marianna sıcak ton içinden çıkıp, anterini sıypap tüzetti, saçlarını başı üstüne topladı, qopқанı alıp suvğa ketti. Birazdan Veli de közlerini açtı. Onıñ alı müşkül edi. Köterilip turacaқта bedeninde nasıldır bir ağırlar duydu. Yigit olup kız qoynunda yatmaq içün büyük çıdam ve sabır kerek. Veli çıdadı. Bu birinci kere degil. Mariannanıñ oña göñül berip

4370 kelgenine bugün kırk bir kün oldı. O sırnı gizlemedi. Velini sevgenini, ömür billa onıñle qalmağa razı olğanını ayttı. Bütün areketi, ateşli sevgisi şunu köstere ki, Marianna oña teslim olmağa çoktan azır. Lakin, Veli ep özüni tuta, keleşekni, taqdirini tüşüne. Veli belki böyle alğa qalmaz edi, eger pannıñ imeniyesi darma-dağın etilmegen olsa. Şimdi öyle olup çıktı ki, Marianna sanki oña mecbur olup sarıldı. Aslında, elbette, öyle

4375 degil. Marianna oña yüregini açqanda daa bu aleket çıqmağan edi. Pan Prokopçuk ve Elizabetta hanım sağ ediler. Eki dünya bir olsa, pan kızını çobanğa bermez edi. «Menim evim-yurtum olmasa, on beş yıl gurbetlikte yürsem, malım-mülküm olmasa, baba mekanından Celal bey tarafından qıvulğan olsam, o da pan Prokopçukniñ dostu olsa, olar maña kız berirlermi? Ya alla, baq sen benim bu taqdirime, özüñniñ gınasız faqır

4380 quluña raim eyle, qorlama meni, aç maña da kısmet qapularını!.. Men bu kızını alsam, meni gınağkar eylemezsiñmi? Özü bir bülbül olup, kökregime kelip qondı, ne eyleyim? Bay kızına evleneyimmi? Ya men o taqdirim ile qayda barıp baş soqarım? Bir tonda eki ten olup yüreyikmi? Bunı maña layıq köresiniñmi, yarabbi?!»

Veli göl yanına barıp abdest aldı, kıbla betke çevirilip kırtış üstünde namaz kıldı

4385 ve özüniñ bilgen bir kaç duvasını okup, qoyunlarğa taraf üfledi. Saba salqınında tonga sarılıp oturğan Marianna onıñ yapқан ibadetini çetten seyir etip turdı.

–Sen maña da ögret, - dedi Marianna Velige yakın kelip.

–Yüregiñde olsa öğrenirsiñ, - dedi Veli ve atnı yekmege başladı. Mariannanı kuçağına alıp bederkağa yerleştirdi, telbevni onıñ qoluna berip, özü qoyunlarını büyük
4390 yolğa taraf aydadı. Yolğa çıkar-çıkmaz uzaqdan toz çañğıtıp kelgen atlılarını kördi.

–Bular başqıncılarga beñzey, - dedi o Mariannağa yakınlap. –Başınıñ bir şeynen sarıp bağla, betiniñni sakla, üstünden tonnı taqlama!

Atlılar eki taraftan aylanıp Veliniñ aldına çıktılar. Olar Cenişkede olup keçken vaqianı işitip yolğa çıqqanlar. Kimdir olarga: «Veli degen bir basurman pannıñ kızını
4395 alıp qaçtı» - degen. Veli şaşmalamadı. At üstünde oña yakın kelgen kazakqa tiklenip: - Bir qoyunıma tiyersiñ, mınanı tayaqnen epiñizniñ başınıñnı ezerim, - dedi.

–O-o! Küreşmege bilesiñmi? – dedi atlı onıñ lafına hoşlanıp. –Beşimizden üçümüzni yıqsañ hanım seniñki, yıqalmasañ bizimki.

Öyle degende kazaklardan biri Mariannanıñ betini açacaq oldı. Marianna
4400 apansızdan onıñ yüzüne tükürdi. Kazak qamçısını kötergence Velini küreşke çağırğan kazak kıçırıp onı toqtattı. –Çık küreşke! – dedi oña başını sallap. Kazak Mariannağa kıyış-kıyış bakıp, omuzından kurtkasını, tüfegini, patronlarını taqlap, meydan kırtışqa çıktı. Veli çantasını bederkağa fırlatıp attı ve keñ adımlarnen kelip kazaknıñ beline yapıştı. Onı köküsine sıkıp eki metr qadar töpege köterdi de, aylandırıp arqası üstüne
4405 öyle şıpırdı ki, kazak yerinde yatıp qaldı. Ekincisi üstündeki kölmegini taqlap, avuçlarına tükürüp Velige kelip yapıştı. Veli onıñ qayış kuşağı arasına parmaqlarını tıqqaninen kazaknıñ beli sınğan kibi mayıştı ve bir kereden yerge avdarıldı. Üçüncisi pek mazallı edi. Uzun mıyıklarını sıypap, şişman qursağınen Velige kelip oqtaldı. Veli onıñ omuzları astından tuttı ve başını aşağı basıp, ştanınıñ artından yapıştı da, biraz
4410 yuqarı köterip yüzü qoyun yerge bastı. Çette at üstünde turğan kazak:

–Ey, yigit, kel bu yaqqa! – dedi Velige. Veli çoban tayağını qoluna alıp oña yakın keldi.

–Qızını qayda alıp ketesiñ? – dedi oña kıyış-kıyış bakıp. Veli indemedi.

–Altınğa satacaqsıñmı!

Öyle degende Veli tayağını avaga köterdi. Bunı körgen Marianna bederka içinde
4415 ayakqa turıp kıçırmağa başladı. Mariannanıñ sesi Veliniñ tayağını aşağı tüşürdi.

–Men başkınıcını degilim! – dedi Veli açuvından kaltırıp. –Mına pannıñ imeniyesinden çıkanda maña berilgen vesika. Ma, oqu, seniñ kibileri meni ve kızını azat etip bu kağıtnı berdiler, anda koyunlar da kösterilgendir. Kızınıñ ise özünden
4420 sorañız, satılmağa ketem dese, al kaytıñız, kerekmey maña!

Böyle degende Marianna üstünden tonnu taşlap, bederkadan sıçrap tüşti ve kelip Veliniñ boynuna sarıldı.

–Yok, yok, ölerim, keri kaytmam! Men onıñ apayı olam! – dep kıcırdı.

Kazak vesikası Velige uzattı, Veli almadı.

4425 –Sen yigit, ataman olsañ, şu kağıtnıñ kenarına yaz. Bizim aldımızğa saña oşagan başka başkınıcılar çıkmasın!

Kazak özünce bir kaç söz yazdı, imza yerine baş parmağını atınıñ kataranlı kayışına oqalap bastı.

Veli kağıtnı alıp Mariannağa uzattı. Atlılar ziy-çuv olup, toz çañgıtıp keri
4430 kayttılar. Marianna Veliniñ açuvını tatlı öpüşlerinen yatıştırdı. Veli özüne keldi, bederkanıñ kenarından tutup, endi olardan bayağı uzaklaşkan koyunların peşinden kettiler.

Akşam üstü, büyük yoldan çetke burulup ketken toprak yolçık boyu keterek, bir küçük köyçikke kelip çıktılar. Bu köyçikte olğanı-olacağı yigirmi-yigirmi beş hane bar
4435 edi. Evler episi toprağtan yasalğan. Tavanları üstünde mısırboğday, künaylan qorayları obalağan. Balçık divarlarnen qoralanıp alıñan azbarlar içinde mal araları, tandır ocaqları, olarnıñ yanında qurutılğan tezek qalavları, çöyün ve qazan ayaklar körmek mümkün. Köyniñ aşağı başında büyük çamlar ve aqlavlar yanındaki quyudan bir noğay balası at aydap suv çekmekte. Veli Odaman koyunlarını quyu tarafqa aydadı. Koyunlar
4440 aşağı tarafta mal suvarmaq içün maqsus yapılğan aqlavlardan temiz, salqın suv içip toydılar. Soñra quyudan yüz adım qadar çetke çıkıp atnı tuvardı ve Mariannanı o yerde qaldırıp kene quyu başına qayıtıp keldi. Suv çekmekte olğan bala kenardan baqıp turğan ecnebiy adamnı körip atnı toqtattı. Veli balanıñ yanına kelip:

–Bu köyniñ adı ne? – dep soradı.

4445 –Qarlıcar, - dedi bala onıñ közlerine tikilip.

–Köyüñizde molla barmı?

–Mollasız köy olamı? – dep sualge sualnen cevap qaytardı bala.

- Molla aḳaynıñ evini maña kösterirsiñmi?
–Yigirmi beş metiy daa aydayım, soñ...
- 4450 Veli ḳoyunları yanına ḳaytıp keldi. Mariannağa bir şeyler aytıp, onıñ omuzları üstüne taşlağan şalınıñ uclarını tüzetti ve külümsirep, -Bu gece Ḳarlıcarda müsafir olacaḳmız, - dedi.
- Marianna Veliniñ közlerine mülayım nazar taşlap, - Menimçün episi bir, - dedi.
- Olar nelerdir laf etip turğanda bala atını tuvardı ve arḳasına minip Velige ḳıçırdı.
- 4455 Veli balanıñ artından ketti. Köyniñ ta o bir çetinde, ḳuruluşınca başḳa evlerden biraz ayrılıp turğan büyük ḳaraltı yanına kelip, bala atından tüşti. O azbarğa kirdi ve: - Mollaḳam, mollaḳam! – dep eki kere ḳıçırdı. Sofağa başında ḳalpağı, ḳolunda tespi, ayaklarında mesti olğan çukur ştanlı, keñ cavurlı kesmentik bir adam çıḳtı. Bala oña bir şeyler ayttı ve Velini ḳapudan kirsetti atına minip ketti.
- 4460 –Yolcusız mı? – dedi molla Velinen ḳol tutuşıp.
–Yolcumız. Yolumız uzaḳ, - dedi Veli.
–Kiriñiz, alla müsafirine ḳapımız açıḳ. Ekisi de sofağa kirdi ve yerge töşelgen temiz minder üstüne bağdaş ḳurıp oturdılar.
–Ḳulaḳım sizde, - dedi molla tespisini tizi üstüne ḳoyup.
- 4465 –Seksan ḳoyunım bar mollaḳam, olarnı aydap ketem. Köyüm uzaḳ. Bir aylıḳ yol...
Molla «seksan ḳoyun» degen lafnı işitkeninen müsafirge taba cılıştı ve onıñ ḳasevetli betine baḳıp ırcaydı.
–Ey, biz ne içün sofada oturamız, ḳana, evge buyurıñız, - dep molla yerinden
- 4470 turdı ve eki ḳanatlı, boyalı ḳapusını açıp, Velige törden yer kösterdi.
–Yok, yok, mollaḳam, men yañgız degilim. Çok oturmağa vaḳıtım yok. Ḳuyu başında...
–Zarar yok, ḳoyunlarıña bir şey olmaz, mına boydan-boy aḳırlar, - dedi molla onıñ lafını bölüp.
- 4475 –Ḳoyunlardan başḳa, atım, arabam...
–Ey, atıñız da barmı?
Öyle olsa, arabañıznı azbarğa aydap ketirmeysiz mi?

- Menim sizge yolum tüşti, mollaşam, siz meni bu kasevetten kurtarmasañız, kimse kurtarıp olamaz.
- 4480 –Doğru aytasñ, cigitim, elimden bazı bir şeyler kele, şükür yarabbime.
–Men siziñ eviñizde nika kıydırmaq isteyim...
–A-a, kız kayda?
–Arabada.
–Anası, babası razıalarmı?
- 4485 –Episi razılar. Men köyge bargan soñ nika kıydırmaq, koyun soyup duva yapmaq istey edim ama, kız pek azarlana, bir ay daa yolda olacaqmız, şuniñ içün...
–Doğru, cigitim, doğru. Bir-biriñizni sevip, razı olğan soñ, sizni kavuştırmak kerek. Ateşnen barot bir yerde turmaz. Dayanalmazsız, günahkar olursız, onıñ da azabını biz çekecekmiz. Kıyayım, cigitim, sizni muradıñızğa yetkizeyim. Maña çok şey
- 4490 kerekmey, bir koyun berseñiz, yeter. Kelinniñ adı ne?
–Marianna, - dedi Veli iç bir türlü yamanlık tüşünmeden. Molla birden açuvlanıp ayakka kalkıp ketkenini duymay qaldı.
–Marianna?! Sen benim evime kafir ketirecek olasıñmı? Kerekmey, koyunuñ da özüñe olsun, tez evimni boşat!
- 4495 Veli nege oğrağanını bilmedi. O yigirmi beş yıl ecnebiler arasında yaşap, olarnıñ bütün urf-adetlerine alıştı, tilini öğrendi. Kızınıñ sevgisine inandı, özü de onı yürekten sevdi. Endi ne yapsın? Mollanıñ böyle abdırap ketkenine bakıp, Mariannanı yolda qaldırsınmı? Onıñ aqıqiy sevgisini ayak astına taptasınmı? Yok, Veli öyle yigitlerden degil. Öyle yapacaq olsa, Mariannanı özünen beraber alıp çıkmaz edi.
- 4500 Veli yerinden turdı, mollağa qol uzatıp saqlıqlaşacaq oldu. Molla keri çekildi, qolunu bermedi. Soñra, tespisini çekerek Velini toqtattı da qulağına egilip:
–Bir şartnen. Eger kız adını deñiştirmege razı olsa, quranda ayet bar, - dedi. – O vaqıt bu iş içün üç koyun berirsiz.
–Men o koyunlarnı yoldan tapmadım, mollaşam. Er bir koyun içün bir yıl
- 4505 işledim.
–Seksen koyunım bar dediñ de?
–Ellisi kızınıñ.
–On beşi daa?

- Öyle pek terenge dalmañız, tarihi büyük.
- 4510 –Yağşı eken de. Bir koyun senden, ekisi kelinden. Nika kıyarmız, evimizde sizni kelin-kiyev etermiz. Totay cengeñiz gügüm kaynatıp berir, suv dolafımız bar, daa ne kerek?
- Men Mariannanen laf etip baqayım, - dedi Veli ve suvuqlıqñen bosağadan atlap, çıqıp ketti.
- 4515 Molla tespisini çeke-çeke evge kirdi, totayı – Elti ananı çağırdı. Olıp keçken laqırdını oña aytıp añlattı.
- Sen pek nefisiñe qaçqansıñ, efendim, - dedi oña totayı. –Bir koyun sorasañ yetmeymi? Adı ne olsa olsun. Allanıñ emirinen olğan şeyge qarşı ketilmez.
- Aysa, bar artından, çağır kelsinler, - dedi molla peşman etip. Elti ana başına
- 4520 örme şalını yapınıp azbardan çıqqance Veli endi kıyuğa yaqınlaşmaқта edi. Elti ana onıñ artından ketti. Veli bederkada malına bürünip oturğan Mariannağa bu meseleni aytıp añlattı. Marianna bir sözsiz razı oldı.
- Adımnı özüñ istegeniñ kibi qoy, men razım, - dedi Marianna kıvanıp. Şu arada Elti ana kelip çıktı. Velige mollaqaynıñ fikiri deñişkenini: mallarnı evge aydap kelmege
- 4525 razı olğanını ayttı. Veli Mariannanıñ can-göñülden razılıq bergenine kıvandı ve alel-acele atnı ketirip yekti. Olar mollanıñ azbarına kelip yanaşqanda aqşam ezanı oqulğan maal edi.
- İbadetten soñ molla sofadan çıqıp, kıyunlarnı kıpatmaq içün arannıñ kıpusını açtı. Kıpudan itekleşip kirgen kıyunlarnı birer-birer saydı. Totay yenge bederkadan
- 4530 tüşeyatқан Mariannanı kılundan tutıp yardımlaştı. Marianna yerge tüşkende molla onı başından ayagınace köz kıyadan esledi. Onıñ qarşısında turğan uzun saçlı, ince belli, tolu köküslı, iri közlü dülberni körıp bir qaç saniye ağızı açılıp qaldı. Totay yenge Mariannanı tez-tez evge davet etti. Veli Odaman atnı tuvardı, bederkadaki odır-budırlarnı sofağa taşıp kıyadı. Qol, bet yuvulıp qara kıve içilgen soñ, molla kışilik evge
- 4535 kirıp yatsı namazına uydı. Soñra kıpularnı, pencerelerni yapıp, - Endi keç oldı, evimizge adam kelmez, ğalıba, - dep kündüzden beri azırlıq köreyatқан esas işine – nika kıymağa tutundı. Molla totayını da şaatlıkқа çağırdı. Odanıñ ortasına kırsü kıyıp, onıñ üstüne örneklı yüzbez töşedi. Bir tarafına özü, diger tarafına Velini oturttı. Yüzbezniñ

tübüne baş parmaqlarını bir-birine tirep, haçlap kol tutuştılar. Molla adeti soruv-
4540 sualllgerge başladı.

–Kelinimizniñ adı ne oldı? – dedi o Veliniñ kolunu sıkıp.

–Meryem, - dedi Veli.

–Razısızımı, adınız Meryem? – dedi molla Mariannağa bakıp.

–Razım, - dedi Marianna.

4545 –Allanıñ emirinen bir-biriñizni sevip-sayıp yaşamağa razısızımı?

–Razımız, - dediler ekisi de.

Molla soruv-sualni bitirgen soñ, qurannı açtı, bir eki ayetler oqıdı ve üç kere
öpüp, mañlayına tiysetti.

–Aynı şunıñ kibi öpüp, mañlayına tiyset, - dep qurannı başta Velige, soñ
4550 Mariannağa uzattı.

Marianna saqtlıqnen mollarıñ degenlerini yaptı.

–Mına, kızım, - dedi onıñ közlerine bakıp molla. –Endi Veliniñ kolunu ve bizim
qollarımıznı öp. Alla sizge uzun ve hayırlı ömürler bersin. Bu daqıqadan ibaret, siz er ve
qadınısınız, alla hayırlı etsin!

4555 Marianna başta mollarıñ, soñra Elti ananıñ ve aqayı Veliniñ qollarını öpti, onıñ
artından Veli de kol öpip çıktı. Birazdan köz aydın sofrası quruldı. Totay yenge sarı
burma ve taze katık çıkardı. Aşap toyğan soñ, fındık ceviz yardılar, reçelli bekmeznen
çay içtiler. Molla totayına köz kıptı, o yerinden turıp Meryemni çağırdı ve bu gece onıñ
kelin olacaq odasına alıp ketip qapattı. Veli yarı gecege qadar mollarıñ laqırdı etti.

4560 Başına kelip-keçkenlerni, pan Prokopçuknıñ koluna nasıl tüşkenini, Celal beyden qamçı
aşap köyden qıvulğanını, babasınıñ açlıq çekip vefat etkenini, on beş yıl gurbetlikte
ırqatlıq etkenini ve andan Mariannanen beraber zornen qurtulıp qaçqanını, şimdi ise
köyge, kene beyniñ koluna qayıp barmağa istemegenini ve bu dünyada özüne
yaşamağa yer tapalmay yürgenini ayıp añlattı.

4565 Elbet, Veli Odaman al-eşqalını aytarak mollarıñ bir yardım, ya da imdat
beklemey edi. Molla şu devirniñ ruhaniyeler menfaatını qorçalağanını, Veli kibi
çarıqlılarga mısıqlınen baqqanını er kes bile edi. Lakin, mollarıñ Velige yımşaq
muamele kösterüvinde olğan aynecilikni daa añlap olamay edi. Elbette mollarıñ vaqıf
yerini ve diger işlerini bir minsiz becerecek, Veli kibi bir adam onıñ koluna tüşip

4570 alğanına o gece-kündüz duvacı edi. Bu niyetini içinde şimdilik sır etip tutğan molla Veli Odamannı sabırlen diñlegen soñ:

–İsteseñiz bizim köyümüzde yaşañız, - dep taşladı. –Bal ayını bizde keçiriñiz. Sen yol içinde alacağ yigitlerden degilsin. Seksen oyun, at, araba... Bu fuğarelik degil, - dedi molla iylekarlığ ile.

4575 Veli onıñ aytğanına yarı inanıp, yarı inanmasa da, bir aç vaqıtğace mında çalmağa mecbur edi.

Yarı gece avdı. Elti ana bütün urf-adetler boyunca er ceetten azırlanğan. Odanıñ ortasına yımşaq kilim, onıñ üstüne sigey yününden toldurılğan tüşek oyğan, puf yastıq, beyaz çarşaf çıkarıp tüşegen. Odanıñ bir köşesinde, tögerek bakır legen içine güğüm 4580 ızdırıp oyğan, onıñ yanına uman, sabun ve balaban bakır alay tura. Meryemni soyundırıp, özünüñ kelinlik kününden alğan oyalı tüb kölmegini kiydirden.

Elti ana ve molla öz odalarına kettiler. Veli azbarğa ıktı. Atnı, oyunlarını közden keçirdi. oyunlar bir-birine sıklaşıp yuğlamağta, at ise başını aşlav içine tıqıp, ırtıldatıp palav aynamağta edi. Etraf ım-ırt. Patta-satta sığır mañravı, köpek 4585 davuşları işitile. Açıq kökte yıldızlar parılday, ay şu küçük köyçikniñ evçikleri üstünden özünüñ zayıf şavlelerini sepmekte. Köy tatlı yuğğa dalğan. Yalıñız Meryem yuğlamay. Onıñ yüregi kökü afesini teşip ıkacağ kibi düküldey. Bu ız bala orğu başkan dülber közlerinen de pencerege, de apuğa bağa. Bekley, özünüñ sevgili yigitini bekley. Şu arada yavaştan apu açıldı. İçeri boynunu egiltip Veli kirdi. O pencere yanına kelip, 4590 ay yarığında urbasını taşladı ve yorgannıñ bir etini köterip, Meryemniñ sıcak oynuna soğıldı. Ay bulut artına sağlandı. Odanı aranlığ bastı. Lakin bu eki asret yürek sevgi ateşinden yarığlandı...»

Nazim defterini yastıq tübüne sağlap, urtnezir emcesini ozğarıp ketti. Onıñ evi Arıq-Çeşme maallesiniñ ta aşağısında edi. aytğanda yolda eglenmemek içün 4595 ayakmaşinasını alıp, urtnezirnen laf etip kettiler. urtnezir oña ızıl umda uyu azğanını, şu sovğozniñ büyük kelegeci olğanını, yañı bağçalar, bağlar oturtmağa azırlıq körülgenini lakin müteğassıslar, işçi olu yetişmegenini ayıp añlattı. Soñra, sovğoz idaresi Tursunbekniñ teklifinen Nazimni sovğozğa işke davet etip mektüp yollağanını ayttı.

4600 –Mektüp almadım, - dedi Nazim omuzlarını ısıp.

–Bir tüşünip bakmaq kerek. Men mında tarsıqam. İşimnen memnun degilim. Bu bağça ve onıñ etrafındaki adamlar yalıñız babamnı bileler. O kelgeninden beri mında çalışma ve özüni keregi kibi tanıttı. Maña onıñ yanında aylanıp yürmege ne acet bar? Men institut bitirgenimden ne añladım? Elbette, bir az çetke çıkıp çalışmaq kerek. İşlegen soñ, işiñni sevmelisiñ, onıñ qıvançını körmelisiñ, doğrumı emce?

–Pek doğru aytasıñ Nazim. Mına, menden – emceñden üner alsa ya. Köresiñmi, benim ayak basmağan yerim qalmadı. Men o işni sevem. Halkqa fayda ketirgenime qıvanıp çalışam, işimden zevk alam. Qum çölünde suv çıkarmaq ne demek? Men çöllerge can berem. Tezden bir quyu daa teslim etecekmiz. Anda iş pek çok, planlar büyük. Şimdi bizim quyu qazğan yerimiz şu sovhoznıñ merkezi olacaq. Bütün ufaq mal hocalıqları birleştirilecek. Anda çeşit binalar, yaşamaq içün evler qurulacaq, kısqası cansız çöl canlandırılacaq. Bir kelip ketseñ episini öz közüñnen körersiñ.

–Mektüp kelsin de, belki barırım.

Kelecekte Nuqusta bizim idarege kirseñ, andan bizge maşına qatnay, vertolöt keke, yolda qıynalmazsıñ.

–Baqarmız emce.

–Men bu yıl bütün yaz ve qış anda çalışacağım. Yapılacaq işlerimizniñ, soñu yoq. Ya seniñ Emañ ne olur eken?

Böyle degende Nazim emcesine tiklenip baqtı. «Daa arada bir şey yoq, emcem buni qaydan bile eken» dep tüşündi.

–Mende iç bir türlü Ema yoq, - dedi Nazim kestirip.

–Yoq, deme, olmaq kerek, - dedi Qurtnezir. –O qız seni seve. Menimce Ema yaqşı qız.

–Men de onu begenem ama, anam...

–Tek begenmeknen iş bitmey, sevmek kerekisiñ.

–Onıñ institutta eki yılı daa bar.

–İstitut mania degil. Esası sevgi. O zavallı endi taşıy-taşıy quyuñızda suv qaldırmadı. Sen buni añlamaysıñ, soqurlıq etesiñ.

Nazim emcesini evine qadar ozğarıp, ayak maşinasına minip qayttı. Nimetulla uzaqta yaşağanından bu gece müsafir oldı. Nazim evge kelgeninen Nimetulla emcesine Qızıl-qum meselesini ayttı. O da şu diyarnıñ çobanlarından Taşkente, ayvanasravcılar

müşaveresinde olğanını, қаракүcilik saasında çobanlarara tecrube alışıp-berişüv brigadasinen yazda Қızıl-қумға ketecegini ayttı.

–Epiñiz Қızıl-қумlı olacaq ekensiñiz, - dedi Seit-Ғазы күлүмсirep. –Aydıñız,
4635 yaǵşı adamnıñ yatar vaqıtı oldı. Saba işke ketecekmiz.

Nazim қартbabasınıñ yanına kirdi. Memedemin aǵa pufuldap yuqlay edi. O bugün bir saat söylendi. Boldurdı, elbette yuqlaycaq. Nazim қartnıñ ikayesini yazıp alǵan defterini қатlap, öz odasına kirdi. Bu endi dördünci defter edi. Ama қart daa ikayesiniñ soñuna çıkmadı. «Saǵ-selamet olǵaydı ǵarip de, şu ikayeni aytıp bitirgeydi.
4640 Er kün zorlamaǵa olmay. Қart yalıñız özüniñ keyfi kelgende söylene. Şunıñ içün iş sozulıp ketti. Zarar yoq, men o defterlerni temizge çekip, maşinkaǵa bastıracaǵım. Oña қadar ikayeniñ soñuna da çıkarmız».

Nazim özüniñ krovatına barıp yaslandı. Onıñ көз қаpaқları aǵırлаşқан ediler. Lakin, aqılına Esmanı түşürgeninen yuqsı қаçtı, ҳayal deryasına daldı.

ON YEDİNCİ BAB

4645 Қızıl-қум diyarında baar. Elbet, mında baǵçalar yeşermey, qırlar çeşit çeçeklernen bezenmey, daǵlardan seller aqmay, özenler taşmay. Lakin, mında da er mevsimniñ özüne Һas dülberligi, özüne Һas қуvançı ola. Қos-Burun ve Marқay-Қудuқ arasındaki yılǵanıñ caplarında qır çeçekleri ve yeşil otçıklar peyda oldılar. Caplarnıñ üstünden başlaǵan қumluқ çöllerde bazı saksavullarnıñ түбünde қar obaçıkları,
4650 bazılarında dımлық, күndoǵuş taraflarında ise, yeşillikler peyda oldı. Suv tıynaqlarınıñ etraflarında қоға, Һalven otları baş көtergenler. Saksavullar arasında cingıye, jantaқ ve diger ösümlikler tazerip çıqmaqtalar.

Asқar çobannı endi қоşarda tapıp olamazsıñ. O қoyunlarını uзақ otlaқlarǵa aydap ketti. Қoyunlar mart ayından başlap қозuladılar. Asқar çoban er kün beş-on қозу
4655 ala, bazıları egizley, bazıları birer dane қозulaylar. Onıñ otarında altı yüz ana baş қoyun otlay. Birer daneden қозulasalar bile, altı yüz baş daa mal artacaq. Daa egizlegenler de bar. Asқarnıñ eñ sadıқ yardımcısı ömür arқadaşı SuluҺan edi. O da bu yıl baarde onıñcı balasını taptı. On balanıñ anası SuluҺan erge çıққанından beri çoban yardımcısı olıp işlep keldi. Bu yıl baarnı o da öz yurtında, özüniñ yañı dünyası yanında keçirmekte.
4660 Asқar tayaǵına tayanıp қoyunlarınıñ taze otlaқlarda cayralıp ketkenine baқıp feralana

da, biñ-bir türlü tüşüncelerge dala. «Altı ay bu qozular öz analarınen yürecekler. Soñ balalarını ayırıp alacaqmız. Yañı çoban kerek olacaq. Onı küçük oğluma berirmiz. Soñra yün kırkılacaq. İrgaçılarnı ayırıp istisal otarına qoşacaqmız. Olarnıñ içindeki tiş qıstalıqınen qırtayqan soylarını seçip alıp etke teslim etecekmiş. Zarar yoq, şimdi mal

4665 qıstalıqı bir tamam qayıp etildi. Qoyunlarımız ilim ve teñnıka yardımını neticesinde yüz yıllardan beri bizni büyük zararqa oğratqan sibir yarası, içek, bavur qurtı kibi qıstalıqlardan qırtıldılar. Şimdi biz de evelki çobanlar degilmiz. Malnıñ neden qıstalanacağını evelden bilemiz. Mına közüm öğünde suv tıynağı. Qoyunlar otlay-otlay ep tıynaqqa taraf burulalar. Ne içün? Çünkü, tıynaqnıñ etrafında qoğa, qılven otları

4670 yeşerip turmaqta. Çoban muqayt olmasa qoyun bu otlarnı sevip aşay da, içek, bavur qurtı qıstalıqına oğray. Çünkü, o qıstalıqnıñ aşeratları bu otlarda saqlana ve inkişaf eteler. Qoyunlarnı bu dertten qırtarqan veterinariya usulları da bar, elbet, lakin oña ilac berip oturqance, otlaqta köz açıq olsañ, daa yaqşı degilmi? Men bu yıl qıştan çıqqance neler çektim. Qoyunlarım öz kübresi üstünde qışladılar. Bunıñ emiyetini bilmey,

4675 suvuqtan qayıpqı oğrağanlar da oldu. Eski kübre pek cıllı ola. Onıñ üst qatını köçürüp alasıñ, qoylar astında qalğan kübreniñ sıcağından nefes ala ve bir türlü suvuqtan qorqmaylar. Bundan kaç yıl evelsi pek qattı qış oldu. Qızıl-Ordalıların qoyunları ararlarda buzlap qaldılar, menimkileri ise, mına şu kübre üstünde qışlap çıktılar. Menim Suluhanım bu yıl yardımqa kelmese de, oğullar yardım eterler. Men ölgence olar da

4680 maqtavlı çobanlar olup yetişirler. Büyükleri endi özlerine ayrıca otar davası eteler. Sovqozımızda mal artqan sayın böyle yaş, oqumış çobanlar da kerek olacaq. Men oğullarımın şeerde oqup, kene yanıma qayıp kelgenlerine qıvanam. Şunıñ içün balanı beşikten terbiyelep başlaycaqsıñ. Bir yıl bizge uzak otlaqlardaki çobanlarqa merkezden komissiya keldi. Olarnıñ içinde ekim de bar eken. Yurt-yurttan yürüp, yaşayışımız,

4685 turmuşımıznen meraklanalar. Ava pek sıcaq edi. Tıştı qum üstüne basılmay, yurtnıñ içinde ise, nefes almaqnıñ çaresi yoq. Müsafirler benim yurtuma da kirdiler. Men bunı istemey edim ama, kirdiler. Yurtnıñ ortasında, beşikte sıkılıp qundaq içinde bala yata edi. Müsafirler kirgeninen Suluhan, balanı nazarlamasınlar, dep beşikniñ üstüne yorğan taşlap yurttan çıktı. Bala ağlağanda, ağlay, sanki yırtılacaq. Ekim dayanamadı, beşikni

4690 yanına kelip:

—Balanıñ üstünü açınız, - dedi maña.

–Kerekmey açmağa, anası örtip ketken, - dedim men.

–Bala sıcakça çıdamağanından ağlay, açınız, öler sabiy, - dedi ekim tekrar.

–Ölse, öler, kalsa aқиқıy қарақалпақ olur, - dedim.

4695 Müsafirler indemediler. Birazdan çıkıp kettiler. Mına şu balama bu yıl altı yüz toklı berip baqtıracaķ olam. Men eminim ki, o da babasınıñ yüzünü kızartmaz. O vaķıt komissiya azaları çobanlarnen subetleşip, yurtlarınıñ yerine vagonçıklar bermek қарарına kelingenini ayttılar. Vagonçıklar içinde zemanе gaz sobaları, krovatları, radioları, küzgüsine bargance yaşamaķ – içün kerek olğan birinci zarur şeylerniñ episi olğanını
4700 ayttılar. Eger çobanlar razı olsalar, tez vaķıtta yurtlarını şu vagonçıklarnen deñiştirileceğini bildirdiler. Çobanlar biraz түşüñip-taşıñan soñ, episi bir ağızdan böyle dediler: -Eger siz bizim yurtlarımızdan ayırsañız, bu çölde bir çoban қалmaz!»

Çoban içün yurt böyle қıymetli, böyle eybetli eken. Er alda şimdilik öyle. Elbette, yüz yıllar devamında қullanılıp kelingen yurtını bir kereden ayattan köterip
4705 atalmazsıñ. Onıñ faydalı ve oñaytlı tarafları pek çok. Bunı çobanlar yaķşı bileler. Bir misal ketireyik. Şimdiki zamanda çobanlar bir yerde, yani suv çıkқан yerde yigirmi, otuz künden ziyade turalmay. Bu ne demek? Çobannıñ altı yüz қойunu bar. Bir ay devamında aynı şu otlakta yürgen қойun o yerni tam-taқır etip başlay. Demek, қойунını başқа otlakқа avuştırmaķ kerek. Avuşmaķ içün bütün varıñ-variyetiñnen köçip, bir ayğa
4710 olsa da temel tikmek kerekсіñ. Yurt öyle түşüñip-taşıñıp, asırlar devamında sınavdan keçirilgen ki, anda artқаç, ya da eksik bir şey olmay. Onıñ töpesine қойulğan aғaçlar, çevresini örtken kilimler, penceresi, қapusı, ocağı, içersindeki donatmaları, төşegi, yastığı ve ilaһrı, nesi olsa da, episi bir ya da eki deveniñ arқasına үкленerek, «қуш ұча қанатı, adam yürse ayağı күygen yerlerden» keçip, özüñiñ istegen yerinde yaғı mekan
4715 қura. Yurtını sökip devege үкlemek, ya da dededen boşatıp yaғıdan қurmaķ içün eki adamға bir қаç saat vaķıt yeterlidir. Atta, öyle ola ki, suv başına – at, araba, traktor kirip olamaycaķ yerlerge deveni ketire, yerge çөktire, şu an үкünü boşatıp, yurtını tikleyler. Vagonçıklarnen böyle köçip yürmek içün başқа şarait, başқа iklim kerek. Oña at, ya da deve yekmezsiñ, traktor kerek. İstegen yeriñe de yerleştirmazsıñ, avdarılır, ya da
4720 batıp қalır. Ne olsa da çobanlar şimdilik yurtınıñ tarafdarı olup қалalar. Ama, aynı şu yerde, ne içündür, buravcılar vagonçıklarda yaşay ve çalışalar. Olar da bir, bir buçуқ aydan soñ yer avuştıralar. Bunıñ sebebi, añlaşıлғанına көre teren tarihқа dalıp kete.

Karakalpak halkı evel-ezelden buña alışıp kelgen ve bugün de uzaq çöllerde köçebelik etip mal asrağan çobannıñ bütün ömürü şu yurtnen bağlıdır.

4725 Begdiyar Nadiroviç ve diger partiya ve devlet hadimleri bu meselelerni çok yıllar devamında öğrenip keldiler ve niayet bu sınırsız çöllerni halkqa hizmet etecegine emin oldılar. Bunıñ içün iri kompleks hocalıqlar kurmaq, kiçkene fermalarını birleştirmek, merkezleştirilgen mal asrav hozaystvosi meydana ketirmek maqsadinen iş alıp baralar. Bunıñ içün başta suv kerek edi...

4730 Qurtnezirniñ buravcılar otuz beş kün degende öz maqsadlarına iriştiler. Baarnıñ ilk künleri Qos-Burunda beş yüz metr yer astından salqın, şerbet suv fışkırdı. Suv öyle tazıyıknen töpege intıla ki, gorizental şekilde aylandırılğan yigirmi santimetrlik trubadan çıqqan suv beş metrlik mesafege ura. Bu münasebetnen bugün Qos-Burunda tantanalı bayram ötkerilmekte. Suv başında toplanğan cemaatqa Begdiyar Nadiroviç 4735 uzundan-uzun nutq söylegen soñ, partiya ve ükümetniñ qararı boyunca bugünden itibaren eski Qos-Burun çoban durağına «Algabas» adı berilgenini, sovhoz idaresi şu künler içinde mında köçip kelegecini ilan etti. Soñra Qurtnezirniñ brigadasına sovhoz adından para mükafatı ve bir koyun bahşış berildi. Tantana keç vaqıtqa kadar devam etti.

4740 Aradan eki afta kadar vaqıt keçti. Sovhoz idaresi ve onıñ hadimleri yañı yapılp bitken eki katlı binağa köçip yerleştiler. İdarenıñ sofasına boydan-boy: «Bugün keşegiden, erteñ bugüngiden jaksıraқ isleyik!» şiarını tarttırıp ildiler.

Direktsiya öz işini teşkilatıy meselelerden başladı. Yernazarnı birinci fermanıñ müdiri vazifesinden azat etip, Marqay-Quduқ fermasına avuştırdılar. Marqay-Quduқта 4745 yañı çalışıp başlağan yaş kommunist Bekbergen Jaksımuratovnı Algabas fermasına müdir tain ettiler. Orazbaynı ise, brigadirlik işinden boşattılar. Böylelikle, serin yelli baar künleri «Algabas» sovhozınıñ emekçileri kıyın şaraitta, respublikanıñ merkezi – Nuqus qalesinden beş-altı yüz kilometr uzaqlıqtaki sınırsız Kızıl-qum çölü ortasında «Algabas» adlı yañı sovhoznıñ temelini qoymağa başladılar.

4750 Galiya Abdulina kızı Şasenemniñ aile meselesi böyle olıp çıqqanına yürekten ökündi. Begdiyar Nadiroviçniñ bu işnen yaqından oğraşmağa vaqıtı olmadı. Şasenem onıñ birden-bir kızı. Evladınıñ bahtsızlığı angi ana-babanıñ yüregine ateş taşlamağan? Orazbay şu künü rezil olıp ketken soñ, Şasenem onı sudqa berip, resmiy surette ayırıldı.

Orazbay bayağı vaxıt qaçaqlap yürdi. Razılıq bermek istemedi. Niayet, bir kün onı
4755 balıqçı Kosta aqaynıñ evinde yaqalap, sudqa alıp keldiler. Qanun boyunca tüşünip-
taşınmaq için üç ay daa müddet berdiler. Şasenem şu üç ay içinde azdı-tozdı, Qos-
Burunda yañğız yatmağa qorqtı ve ne qadar kıyın olsa da, bir qaç kere anasına barıp
qayttı, Arzıgülde yattı, çokusu künlerini ise, qaynatası Yernazarnıñ evinde keçirdi.

Yernazar oqlunıñ bir kereden bozulıp ketkenine iç inanıp olamay. Yoksa,
4760 Şasenemni qarardan ziyade sevgeni için böyle nişaret şeyler etemi? Yoksa, bu
küncilikniñ bir asılı, sebebi barmı? İç bir türlü suvğa yatqızıp olamay. Özünen laf etse, -
Siz benim işime qarışmañız, - dep qurtula. Soñ vaxıtta ise, o Şasenemni degil sevmek,
atta oña suiqastlıq etecek olıp yürdi. Şasenemniñ qorqıp, saqlanıp yürgeninde, elbette,
esas bar edi. Şunıñ için Yernazar oqlunıñ köyden çıkıp ketkenine acınsa da, bir taraftan
4765 indemey razılıq berdi. «Beladan bir adım uzaq yürsin» dedi.

Böylece ayırılıştılar. Arada başqa dava olmaq mümkün degil. Şasenemniñ
evindeki eşyalar episi şeerden ketirildi. Özünüñ canı istegeni kibi şeer nizamı –
lezzetinde donatqan yataq hanesinde keñ ve dülber tahta, şifonyer, trümo ve eki
tumboqadan başqa bir şey yok. Ev aldındaki yurtnı ise, Orazbay özü qurdı, özü donattı.
4770 Resmıy ayrılıq vaxtında Şasenem Yernazargā rica etti ki, kelip yurtnı köçürıp ketsin.
Bundan soñ Orazbayğa bu azbargā kirmeye ve şey davası etmeye yol qalmadı. Endi bu
yerniñ sovhoz merkezine aylanması ana-babasınıñ mında köçip kelmesi Şasenemniñ
qırıq gönlünü bayağı köterdi, özünüñ sevimli zenaatına can-yürekten sarılıp işlemege yol
açtı. Arzıgül ise, bu deñişmelerge daa ziyade qıvandı. O sanki qanatlandı da köklerge
4775 uçacaq kibi oldı. Bunıñ sebebi şu ki, Begdiyar Nadiroviç özünüñ şöferi Aydosnı da
«Algabas»qa alıp keldi.

Begdiyar Nadiroviçniñ evinde bu mesele aqqında laf çıksa: - Küncilikniñ aqıbeti
böyledir, - dep taşılay Galiya Abdulina. – Küncilik insanları delirte, çeşit türlü
cinayetlikke alıp bara.

4780 –Küncilik – aslında özü delilik degilmi? – dey oña Begdiyar Nadiroviç. –
Şizofreniya! Tek bir ferqı bar. Şizofreniya dertine derman yok, küncilik derti ise,
vaxtıle keçip-kete bilir. Soñ özünüñ yapqanlarından özü utanır ama, iş-işinden keçe de
kete. Küncilik çeşit saalarda ola. Mesela bizde çobanlar bir-birlerini künseler, bir-
birinden üstün olmağa tırıssalar bu yaqşı şey. Asqar çoban bu yıl yüz ana baştan yüz

- 4785 kırk qozu aldı. Bu şimdilik bizde rekord. Başqa çobanlar da onı künlep öyle yapsalar, buña kim qıvanmaz. Lakin ziyahılar arasındaki künçilikke – zayıflıq, deyler. Bu ne demek? Eger sen bir de bir yazıcının eserini, yahtutta artistnin oynaganını künleseñ, demek sen onın derecesine yetip olamağansıñ, ondan artta qalasıñ, ondan zayıfsıñ. Ama sen kuncü adamğa bu sözlerni ayıp baqçı, o çare tapsa seni bir qasıq suvğa boğar.
- 4790 Menimce ailedeki kuncilik de şunın özü – zayıflıq. Sen apayının birevden künleseñ, demek, o adam senden qat-qat üstün eken. Senden güzel, senden becerikli eken. Yani sen özünü onın aldında zayıf köresin. Özüñce onı aqaretlemek yerine sevip-sayğan ömür arqadaşının aqaretleysin, özünü de şu adamdan aşağı olğanının isbat etesin. Mına biz seniñle ömür keçirdik, bir-birimizni ne içün künlemedik, Galiya?
- 4795 –Sen de kuncü edin. Unuttıñmı?
- O qadarlıq er bir yaş ailede ola bilir. Bir-birinin sevip-sayğan soñ... Atta köpek de öz çanağını yabancidan kızgana. Sen Galiya, güzel edin, er kes saña baqa edi...
- Şasenem güzel degilmi?
- Tıpқы seniñ yaşlığın, Galiya.
- 4800 –Ona da öyle baqalar ki, körmelisin.
- Adamlarda köz olğan soñ, baqacaqlar ebet. Baqv – bu daa namussızlıq degil. Bizim Şasenemnin yaman tarafını men işitmedim. Lakin şu kuncilik degen hastalık namuslı adamnı da baştan çıkara bile. Sen aqsız yerde er kün apayının miyini çokıp tursañ, onı aşşalasañ, apay da insan, dayanır, dayanır da bir kün ola saña körsetir... Mına
- 4805 endi isteseñ künle, isteseñ künleme, dep senden intikam alır. Kunciliknin de bir sınırı olmaq gerek. Sebebsiz, asılsız kuncilik ömür aşamaktır. Onın aqibeti acınıqlı ola. Orazbaynın yapkanı da öyle olup çıktı, atta qoluna balta aldı. Delilik degilmi? Demek, o Şasenemge layıq adam degil, eken. Bunı özü tasdıqladı.
- Şasenem medeniyet körgen, aklı, zemanе kızlarından biri. Orazbay kibi soyuna
- 4810 tiyecek kız degil edi, ama... – dedi Galiya apa köküs keçirip. Begdiyar Nadiroviç kızının taqdirine yanıklağan Galiyanın betine baqtı da, onı tınçlandıрмаq içün:
- Aydı, kızının çok maqtama, nazarlarsın, ana nazarı pek yaman ola deyler, - dep küldi. Soñra olar yaqşı, temiz urbalarını kiyip, yañı mekanıñ qumlu soqakları boyu adımlap, Şasenemnin evine kettiler...

4815 Direktornıñ başında olğan qasevetniñ, tüşünceniñ esabı yoqtır. «Yañı sovhoznıñ temelini tikmek, otarlarnı kenişletmek, yem meselesi, lütserna-mısırbogday çölü meydana ketirmek, bağ-bağça işleri... onıñ ucı-bucağı yok. Mında kiçkene hocalıqlarnıñ birleşüvi sayesinde çok halk yaşaması közde tutula. Mektep, klub, balalar bağçası... Çok işler yapıldı ve daa çok işler yapılacaq. Ayvanasrıcılıqnı inkişaf
4820 ettirüvniñ yüksek süratları daa bütün hozaystvolarda elde etilmedi. Özbekstan Kompartiyası Merkeziy Komiteti bu münasebetnen bir sıra rayonlarnıñ yolbaşçılarını keskin tenkid etti. Respublikanıñ partiya, sovyet, köy hocalığı organları, kolhozları ve sovhozları ayvanasrıcılıqnı pamukçılıqqa keder etmegen bir alda ileriletmek tedbirlerini körmekteler. Bu saada bizler birinci planda turamız. Bizim topraqlarda
4825 pamuk yok. Öyle olğanda ayvanasrıcılıq mında özünüñ keñ qanatlarını caymaq kerek. Biz sanayı komplekslerni ve hozaystvolara işhanelerni ileriletüv esabına ösümniñ esas kısmını elde etemiz. Yañı kudretlerimizniñ belli bir kısmı hususan qumlıqlarda ayvanasrıcılıqnıñ şekillenüvine ve ilerilevine müim derecede yardım köstere bileler. Añlaşıla ki, ayvanasrıcılıqnı inkişaf ettirüv vazifesi sanayı komplekslerini ve
4830 hozaystvolara işhanelerni meydana ketirmeknen sınırlanmay. Fermalarnı büyültüv ve rekonstruksiya yapuv işini mında birinci nevbetke qoymaq şarttır. Özbekstanda yetiştirilgen etniñ üçte bir kısmını qoyuncılıq bere. Bu saanın ava hışımına bakmadan eppeyi ösmesini temin etmek için respublika ve maalliy organlar qoyuncılıqnıñ maddiy-tehnika bazasını pekitmekteler. Çöllerdeki sürüleri yemnen temin etmek
4835 maqsadinen ihtisaslaştırılğan hocalıqlar meydana ketirilmekte. Uzaq yaylalarda kızdırılğan qoşarlar qurulmaqta. Beşyılıqnıñ soñunace suvarılğan yaylaların kölemi bir kaç million gektar artacaq. Çöl otları ve ösümlikleriniñ meydanı yıl-yıldan kenişletilecek. Qoyuncılıq hocalıqları kaba yemni tımar etüv, azırlav ve onı ayvanlarğa berüv tehnikasinen temin etilmek kerek. Bularnıñ episi respublikada qoyun ve eçkiniñ
4840 sayısını yedi millionğa yetiştirmege imkan berecek. Qızıl-qum diyarında qurulmaqta olğan kompleksli «Algabas» sovhozı beşyılıqnıñ soñunda qoyunlarnıñ sayısını şimdikinden eki kere daa arttıracaq. Sovhoz bu işlerniñ edasına kirişken soñ, qoyunlarnıñ sayısı yüz yigirmi biñge baracaq. Devletke bir yılda elli biñge yakın yüksek keyfiyetli qarakül terisi teslim etilecek. Yem-piçen azırlav işleri de böyle müim yerde
4845 tura. Belli ki, yemsiz mal asralmay. Şimdi yem-piçen sanayısının işini yaqşılaştırıvğa

doğrultulğan bir sıra koşma tedbirler körülmekte. Olardan birisi yakında yer astından fışkırp çıkқан arteziandır. Böyle çeşmeler sovhoz çöllerinde onlarnen olacaq. Bu suvlar tek malnı suvaruv degil, onlarnen gektar yem azırlamağa imkan doğuracaq».

4850 Begdiyar Nadiroviç bu işlerniñ episini aqılına, köz ögüne ketire ve geceleri yuqusından uyanıp, sofağa çıka da, Galiya apa körmegen arada tütün çekmege mecbur ola.

4855 Olar Şasenemniñ evinde çok oturmadılar. Kızniñ göñlünü, ruhını köterdiler, turmuşını közden keçirdiler. Saba erte turmaq, iç olmağanda bir kaç otarğa barıp kelmek içün taqat toplamak kerek. Sağlıqlaşıp çıktılar. Baqsalar qapu aldında Tursunbeknen, Bekbergen turalar. Olar Marqay-Çuduқта ayağını ezgen traktorçığa Şasenemni alıp ketmek içün kelgenler. Şasenem meseleni aıladı ve tez-tez kiyinip, özüniñ evinde turğan meditsina sandıçığını alıp çıktı. Yarım saat keçer-keçmez hastanıñ yanına keldiler. Şasenem yaranıñ öyle pek qorqunçlı olmağanını kördi, hastanı tınçlandırdı, temizledi ve ilacları bağladı.

4860 –Bir kaç kün evde olursıñ, soñra bizge medpunktğa kelirsıñ, - dedi ekim ve sandıçığına yapıştı. Bekbergen onıñ qolundan sandıçığını alıp:

–Endi keç oldı, mında yatarsıñız, - dedi.

–Kelip aldınıñız, alıp ketip taşlañız. Men öz evimde olmaq kerekim, - dedi Şasenem Bekbergenniñ közüne baqmayıp.

4865 Bekbergenge bir söz aytmağa sıra qalmadı. O Şasenemniñ közlerine baqtı da, sandıçığını alıp maşınağa mindi.

–Tursunbek ağa ketmeymi? – dedi Şasenem iç bir şeyden şubelenmeyip.

–Raatlansın, keç oldı, özüm taşlap kelirim, - dedi Bekbergen ve bir kereden maşinasını köçirip ketti.

4870 «Moskviç» Marqay-Çuduқniñ qumlu yolundan zornen keçip, yüksek capnıñ töpesine köterildi. Mında yol yengil, Kurtnezirniñ brigadasına suv taşığan maşına onı yahşı taptağan, etrafında ise taze saksavul terekleri ösip çıkқанlar. Maşınanıñ artında indemey oturğan Şasenem cap yoluna çıkar-çıkmaz buravcılarnıñ durağını kördi.

4875 –Keç olmağan olsa, olarğa da kirip keçer edik, episi bir saba kelip-ketmek kerek olacaq, - dedi Şasenem. Bekbergen maşınanıñ saatına köz taşladı. Saat on birni keçer edi.

- Menimçün ferķı yok, ķayda deseñiz o yaķķa aydamaķa azırım, - dedi Bekbergen.
- Öyle olsa, doğru evge aydañız. Öşekke mevzu olmayıķ, - dedi Şasenem.
- Öşekten ķorķasız mı?
- 4880 –Ėorķmayım, lakin kimsege kerek şey degil.
- Orazbay kelip-kete eken, öyle mi?
- Mına, köresiz mi, birinci öşekni sizden işiteyatırım.
- Ne içün ya? Olsa, olur. O siziñ aķayñız.
- Aķayım edi. Ama er şey bitti. Bitkenine inanalmay ķuvanıp yürem. Kelgenini
- 4885 de istemeyim, lafını da.
- Ebet, sevgen adamıñnı bir kereden unutmaķ ķolay degil, - dedi Bekbergen azaķıķ Şasenemniñ zıtına tiyip.
- Başıña tüşse bilirsñ. Daa yaşıñ.
- Men sizden eki yaş büyükim, Şasenem ģanım, bunu esiñizden çıkarmañız.
- 4890 –Ne demek isteysiñiz, Bekbergen aģa dep çağırayım mı sizni?
- Yok, canım, siz meni Bekbergen, dep çağırsañız da canım ağır maz.
- Şasenem indemedi. O bu daķıķaģa kelgence Bekbergen Jaksımuratovnı tek yaģşı yolbaşķı, yaģşı ferma müdiri, dep bile edi. Şimdi diñlep baķsa, bu yaşıñnı ağızından onıñ gururına toķunģan notaķıķlar işitle. Şasenem onıñ kim ekenini, ķaydan
- 4895 kelgenini, aile vaziyetini iç bir kimseden soramaģan ve meraklanmaģan edi. Orazbaydan ķurtulģanına daa inanmay yürgende, şimdi Bekbergen çıkayatır ortalıķķa. «Vay, maña onıñ maşinasına minmek kerek edimi? Mına, mende böyle tüşünmey-taşınmay yapıłģan adetćikler ola daa. Gecenin bir maalinde...Tursunbek de kördi, ģasta da, onıñ balaları da. Maşınaģa minmek yoksa cinayet mi? Aydı, körse-körsinler. Men
- 4900 ekimim. Böyle alćaķ, ćürük laflarģa ķulaķ asacaķ olsam, men de eski ģurafatnıñ urf-adetlerine berilip keterim. Tabiatsız adamlar öşeklesinler, men ise, elimden kelgenince bilģimni olarģa baģışlamaģa tırışacaģım. Birinci sevgi böyle olup çıkķanına da iç yanmayım. Biz Orazbaynen bam-başķa adamlar ekenmiz. Bir özenniñ eki saili. Men zemanece kiyinmege, yaşımaģa sevem. Meni añlaģan adam tapılsa, ģoñül beririm,
- 4905 tapılmasa ebediy böyle ķalırım».

Maşına buravcılar yanındaki yoldan enişke buruldu. «Algabas»nın köyçigi sanki avuçtın içinde. Yalnız bir pencerede yarık körüne, o da Şasenemniñ babası – Begdiyar Nadiroviçniñ penceresi.

–Babamlar daa yatmağanlar, - dedi Şasenem çok vakıt indemey ketken
4910 Bekbergenge.

–Yañı mekan, yañı işler, planlar... ebet onıñ yukusu kaçacak daa. Tezden men de bu yakğa köçeceğim. Kartğa yardım etmesek olmaz...

–Horantañıznenmi?

–Horantam kalede. Olar Nukusnı kıymaylar.

4915 –Anañ, babañ kıymasa da, yareñ, balaların yanında olmağ kerekler. Yañğızlık tek allaga yaraşkan, deyley.

–Bala, çağa meselesini bu diyarda bakarmız. Belki gönüldeş bir Şasenem maña da tapılır, afu etiñiz.

–Demek, siz bekarsıñız?

4920 –Aysa?

–O-o. Mında kızlar çok. Daa keleciklerinden başka. Em bizge okumış, medeniy kızlar, yaşlar kelirler. Babamnıñ aytkanına köre, er yıl okuv yurtlarından diplomalı yaşlar kelecikler. Bazı bir yerlerde verbovka da kete eken.

–Bilem. Samarqanddan bizge kelmege ıntılğanlar bar, bugün, yarın bekleyemiz.

4925 –Mına bu yatağhaneni de olarğa azırlaymız, - dedi Bekbergen daa kurulıp bitmegen eki katlı binanı kösterip.

Maşına Şasenemniñ evi aldında toqtadı. Şasenem tüşti ve sandıçıkğa uzandı. Lakin Bekbergen aldırmağı. Şasenem kene de özü alacak olup tartkıçladı. Bekbergen onıñ kolunu yibermedi. O Şasenemniñ aşığı egilip turğan yüzüne, közlerine bakıp:

4930 –Men sizni çoktan bilem, - dedi.

–Yigirmi eki yıldan berimi? – dedi Şasenem özüniñ yaşını bildirip.

–Yok, üç yıldan beri. Koşarlarga qar küremege çıkkın küñünüzden beri. Siz o vakıt adamlar içinde ayrılıp tura ediñiz. Üstünüzde kırmızı ştan bar edi, doğrumı?

–Aklımda yok. Şimdi ştan kiymegen kız pek siyrek, - dedi Şasenem ve kene
4935 sandıçıkğa uzandı. –Koluñızni tartıñız ve öz yoluñızdan kalmañız!..

Şasenemniñ serteygenini körgen Bekbergen sandıktan kolunı çekti ve alel-acele evine kirip ketken Şasenemniñ artından bakıp qaldı. Şasenemniñ yarığı yangın soñ, bir kaç daqıqa daa yerinden köçmey, nasıldır bir ümütten pencerege bakıp turdı. Kimse çıkmadı. Şasenem perdelerni örtken soñ, Bekbergen maşınanı köçürüp, qaranlıq yılğa boyu közden ğayıp olıp ketti.

Saba bütün yolbaşçı hadimler direksiyaga toplandılar. Olar yañı sovhoz yerinde, yañı idarede birinci meclis ötkerdiler. İşler ve vazifelernen episi evelden tanış olsalar da Begdiyar Nadiroviç olarnı bir daa toplaq laqırdı etmege qarar berdi. Şimdi baar işlerini canlandırmaq, hususan yataqhaneniñ quruluşını, bağcanı planlaştırmak ve aşlamalarını oturtmaq kibi işlerni tezleştirmekniñ zaruriyetligini bir daa qayd etti.

Er kes öz vazifesine darqalıp ketken soñ, qapu aldında beklep turğan Aydos Begdiyar Nadiroviçniñ idareden çıqqanını körğeni kibi, maşınanıñ starterine bastı. Maşına oturğan yerinde dirildep başladı. Begdiyar Nadiroviç uzun boynunı egiltip, şöfernıñ yanına yerleştı. Aydos bir şey sormayıp idarenıñ aldından köçip ketti. Yolğa çıqqan soñ, Begdiyar Nadiroviç:

–Aşqarnıñ otarına! – dep taşladı. Onı Aşqar çoban er kesten ziyade meraklıdır edi. Baar çobannıñ yılına yekün çekken bir vaqıttır. Daa bazı bir suvuqlar üküm sürse de, qış endi artta qaldı. Çetten ne qadar yardım olsa da, er alda malnıñ sağ qaluvı ve çoğaluvı evela çobanğa bağıdır. Qoyunlar saqlammı, toqmı, vaqtında suvarılğanmı, qozulav deviri nasıl kete – episi çobannıñ şahsen işke yanaşuvına, onıñ tecribesine ve işke berilüvine baqa. Saqlam ve tendürist qoyun özünden yaqşı nesil qaldıra. Qozulav devirinde eñ yaqşı qarakül cınıslarını seçip almaq da çobanğa bağıdır. Bu devirde er bir çobannıñ yanında maqsus kelgen müteqassıslar oturalmay. Şunıñ içün çobanlık işinde eñ yaqşı müteqassıs çobannıñ özüdür. Qarakülniñ er bir cınısına ayrıca qıymet kesile. Misal içün qara qarakül terileri adiy köznen baqqanda bir-birinden ayrılmaylar. Lakin ayrı tüslerniñ qıymeti ğayet büyüktır. Qaverenkli – kambar, pek siyrek rastkelgen gülıgas, yani gülgülü, kök tüste «ürük-gül» dep adlandırılğan qarakül terileriniñ qıymeti yoxtır.

Aydos maşınasını yüksek barhanlar arasından aydap, bir kaç qoşarnı çette qaldırıp, doĒru Aşqar çobannıñ otarına taraf ketmekte. Sınırsız çöl baar avasinen nefes almakta. Saba küneşiniñ şavleleri daa çölne qızdırıp olamağan. Barhanlar arasında ve

yılğalarda yeşerip başlağan ösümlükler aydın ve temiz kök astında toyğance taze nefes almaqtalar. Saksavullar, yuşan, qamğaq, kekre, qavurdaq ve patta-satta rastkelgen diger ösümlükler arasında torğayçıqlar uçuşa, uzaqlardan qarılğaç çiviltisi işitile. Begdiyar
4970 Nadiroviçniñ qulağına bir ses kirdi, maşınanıñ tışına başını çıkarıp diñlese de, añlap olamadı.

–Toqtatçı, arabañnı! – dedi Aydosqa. Ekisi de tüştiler. Etrafqa köz taşladılar. Ortalık çım-çirt. Birazdan çölniñ sukünetini bozıp, nasıldır bir quş sesi işitildi. –Bodene çiviltisine beñzey, - dedi Aydos yılğa içindeki tal tereklerine taba baqıp.

4975 –Bodene çivildese, bereket duyardır, - dedi Begdiyar Nadiroviç, - Halk öyle dey. Aқиқaten bu yıl çöl quşları şeñ yırlap başladılar. Olar mında kelgen adamlarğa yırlasalar kerek. Adamlar ise bereket içün. Çünki olar bu yılñın bereketi içün küreştiler, yañı yılñın bereketine ise temel qoymaqtalar.

Begdiyar Nadiroviç ve Aydos bu tıynaқ etrafındaki quşlarınñ çiviltisini diñlep,
4980 biraz zevqlanıp, kene yolğa çıktılar. Yarım saat qadar ketken soñ, barñan artında Asqar çobannıñ qoyunları körüldi.

Uzaqtan baqqanda olar büyük çölñiñ içinde turğan bir qara tamğanı añdıralar. Bu tamğa kettikçe yaqınlaşa, kenarda tayağına tayanıp turğan çoban ve onıñ yanındaki köpekler seçile. Niayet, maşına büyük qoyun sürüsine yaqınlaşıp toqtay.

4985 Asqar çoban direktornı körgeninen quvançından ne yapacağını bilmedi. Yaşlağan közlerini sürtip Begdiyar Nadiroviçke eki qolunu uzatıp selamlaştı.

–Menim yüzüm qızarmadı, - dedi o gururnen qoyunlarına köz taşlap. –Qışta meni Yernazar meselesinde ayıplağanda altı yüz malım olğan olsa, şimdi biñni keçe. Qalğanı qarakül. Yalñız birinci ve ikinci sortlar. Üçünci sortqa pıçaq siltemedim,
4990 yazıqsındım.

–Sağ bol, Asqar! Men seniñ eviñde de bayram olğanını işittim, yañı evlad hayırlı olsun! İşlerni bir yoluna qoysaq, mıtlaq yurtuña barıp şuvat (deve sütünden yapılğan içimlik) içermiz.

Direktornıñ vaqıt tapıp bugün oña kelgenine Asqar gayet quvandı ve Orazbaynıñ
4995 şu gecesi kötek çıkarıp yapqanlarını da unutıp, bu qolaysız meseleni bir daa qozğamamağa, bütün dargınlığını yutup, içinde sır etip qaldırmağa özünde küç-quvet taptı.

ON SEKİZİNCİ BAB

Raatlık künü edi. Esmâ kuyudan suv alıp kıaytayatķanda Nazim onıñ aldına çıķıp:

5000 –ķopķalarıñnı taşla da, yarım saattan Ćaraĝanıñ dut tereĝi túbüne çıķ, - dep ayakmaşınasını aydap ketti. Esmâ içün bu davet beklenilmegen bir vaķıtta oldu. O bugün Ćamaşır yuvmaĝa, evni cıyıştırmaĝa niyetlengen edi. Bundan da başķa, Nazim onı bu ĝünke ķadar iç bir yerge, attâ kinoga bile davet etmegen edi. «Ćaraĝa maallesindeki dut tereĝi túbünde körüşmeşe başķa yer tapmaĝandır daa? Ne olsa, olsun,

5005 barırım, mıtlaķ barırım. Nazim kibi yigitniñ teklifini red etip olamayım». Esmâ kiyindi, saçlarını taradı ve ķomşuĝa işnen kirgen anasına: «Sabun kıdırmaĝa kettim, andan belki Cambayĝa barırım» - dep yazıp kıaldırdı.

Yarım saattan Esmâ dut tereĝi túbünde edi. Birazdan o yerge eki yaş, eki kıız daa keldiler. Esmâ olarnı tanımay. Utansırâp Ćetke burulayım degende, Nazim

5010 ayakmaşınasını Esmanıñ aldına kelip toķtattı.

–Sen meni neĝe davet ettiñ? – dedi Esmâ bir şeyden saķınĝan adam kibi etrafķa baķnıp.

–Bugün Ćoban-Ataĝa barıp raatlanacaķ olduķ. Bular benim dostlarım. Tanış oluñız. Yigitler ve kıızlar adlarını aytıp ķol tutuştılar. Esmâ kıızlarını pek bisinmedi. Ekisi

5015 de ķarardan ziyade boyalaĝanlar. Özleri yaķşı, dülber kıızlar ama, daa ĝüzel olup körünmek içün boyanı ayamaĝanlar. Kózlerini yumsalar, kıaşlarınıñ túbüne ķadar boyalaĝan kóz kıapaķları zornen açılalar. Bazı kıızlar bunı aselet yapa ekenler. Eĝer olar yigitlerniñ boyaa berilgenlerini bilseler, laf etkende kóz kıapaķlarını sıkķa yumıp, yavaştan açalar. Ne yapacaķsıñ, dünyada yigit adını taşıĝan böyle yaşlarĝa da rastkeline.

5020 Aslında ise, boya yaķmaķ, sürme Ćekmek, ilvan taķmaķ kıadın-kıız içün tabiy şey. O insannıñ tışķı körünişini tûrlendire, estetik duyĝu uyandıra. Lakin, er şey kibi, bunıñ da kıararını bileceksıñ. Esmanıñ beti ise, anadan doĝma kibi edi.

–Men ketmeyim, - dedi Esmâ yerge baķıp.

–Ömürimde birinci kere seni Ćaĝırdım. Red etseñ... Özün bilirsıñ...

5025 –Men bu kıızlarını tanımayım, - dedi Esmâ yavaştan.

–Men de tanımayım. Olarnıñ bizge kerekligi de yok. Oğlanlar benim institut arkadaşlarım, - dedi Nazim.

–Men anama aytmadım, - dep inantlandı Esmâ.

–Aytsañ, yoksa razı olur bellediñmi?

5030 Esmâ sustı. Olar ayakmaşınalarınıñ rullerinden tutıp, yavaş-yavaş Çarağanıñ tar
qaldırımları boyu adımladılar. Samarqandnıñ eski şeer bazarına kirip, kızlarını
ayakmaşınalar yanında qaldırıp kettiler. Birazdan üçevi de çantalarını toldurıp keldi ve
ayakmaşınalarınıñ artına bağlap qoydılar. Eski şeer mezarlığı arasından keçken yol
boyu adımlap bayırnıñ töpesine çıktılar. Kızlarını ayakmaşınalarınıñ aldına oturtıp bir-
5035 biri artından köçip kettiler. Esmâ tüşüne. Özünü Nazimniñ kuçağında ketkenine, böyle
kezinti aqılına bile kelmegenine ve ümitsizden Nazim onı çağırğanına quvana-quvana
kete. O Nazimniñ er bir sözüne inana, omuzları üstünden basıp turğan dermanlı yigitniñ
kökregine başını tayap, kimerde-bir şağıldap küle. Bu eki yaş yürek, sanki sevgi
deryasınıñ dalgaları arasında yaldamaqtalar. Şimdi olar içün dünya bir boş şar, onda bu
5040 eki araretli yürekten başqa bir şey yok. Esmâ çamaşırını da unuttı, sabunı da.
Nazimniñ sıcak nefesi onıñ yanağına urula, Esmâ bu nefesni içine çekip, zevk alıp
ketmekte. Çoban-Ata bayırına kelgen soñ, kızlar ayakmaşınalardan sekirip tüştiler.
Oğlanlarnen yan-yanaşa ketip bayırnıñ töpesine çıktılar. Bu yerden bütün Zarafşan
vadisi körülmekte. Aşağıda, özen yalısındaki «Zarafşan» kafesi aldında kebab
5045 tütremekte. Nevbette beş-on adam tura.

–Men barıp keleyim, - dedi Nazim. Esmâ razı olmadı. –Men de ketem, - dep
ayakka turdı. Ayakmaşınanı qaldırıp, ekisi oynaşa-oynaşa bayırdan aşağı tüşip kettiler.
Nazim kebabqa nevbet aldı ve şu arada Esmâ sarıp alğan yengil maşınalarınıñ şöferleri
yanına qayıp keldi. Şöferlerden birisi onıñ kümüş kibi saçlarını sıypap bakacak oldı,
5050 Nazimniñ kelgenini körüp kolunu keri çekti. Esmâ indemey şöferler arasından çıkıp,
Nazimniñ omuzına kolunu qoydı. Şöferler tar-mar olup dağılıştılar.

–Böyle yerge yañız tüşmek qorqunçlı eken, - dedi Esmâ Nazimge yantayıp. –
Kebab yerine özüñni de çip-çiy aşaycaqlar...

–Er şey kıznıñ kendisine bağıdır. Yüz bermeseñ, kimse seni aşamaz, - dep küldi
5055 Nazim. Esmâ ise, bu lafnı şöferler onı sarıp alğanına quvanganından, Nazimniñ
yüregine biraz daa sevgi ateşi tüşürmek içün gururlanıp ayttı.

–Sizge kaçça? – dedi şişman kebabçı Nazimniñ yakınlaşkanını körip. Soñra kebabniñ tütünini savurıp Esmaga baqtı da:

–Bu yakka çık, beyaz kız, qararırsıñ, - dep çapa tişlerini kösterip ırcaydı.

5060 –On sekiz! – dedi Nazim kıızışıp. Esmab kebab tütünini qoqlap turdı, lakin Nazimniñ yanından ketmedi. Bu Nazimniñ yüregine pek yaraştı. «Er alda Esmab meni seve. Kızlar böyle olmaq kerekler. Kartbabamniñ aytqan aqıqiy sevgisine beñzey. «Sevmek - beğenmek degildir, demirniñ eki ucu da bir kıızmalı... Garipniñ balası eki yıldan beri taşıy-taşıy quyumuzda suv qaldırmadı...»

5065 Nazim on sekiz temen kebabniñ aqçasını berdi. Şişman kebabçı temenlerden kebablarını çıkardı ve üstüne bir avuç doğralğan soğan taşlap, sirke septi de: -Ma, al krasavitsa, - dep Esmaga uzattı. Esmab kağıtqa oralğan kebablarını ince parmaqlarinen avuçlap tutacaқта kebabçı kene bir kaç söz aytıp kıızğa ilişti ve ağızını qulaqlarınace kerip, özünüñ aytqanına özü şaqıldap küldi. Nazim qulaq asmadı. İçinden bir şeyler somurdanıp kebablarını Esmanıñ qolundan aldı da, bayırğa tırmaşıp kettiler. Tünevin yağıp keçken bir-eki sağanax yağmurdan soñ kırlar daa keregi kibi sarqıp yetiştirmegen. Şunuñ içün Esmab tüflilerini bılaştırmaycaq olup çağıllı tar soqaqtan çetke çıqmayıp adımlay, lakin enişli-yoquslı, taşlı-çökürli yerlerde on eki santimetrlik ökçeli tüflinen abınmay-sürünmey yür baqayım. Bayırniñ töpesine çıkqance kaç kere abınıp yerge egile-egile adımlağan Esmanıñ artından eşk ile ketmekte olğan Nazimniñ keyfine-keyf qoşıldı. Ne ise, olar şaqalaşıp, küleşip tüzlükke çıktılar. Andan qarşıdaki bayırniñ töpesinde beklep turğan arkadaşlarınıñ bir şeyler aytıp qol sallaağanlarını kördiler. Olarnıñ ne degenlerini yanlarına kelgen soñ añladılar. Albu ise, şeerden aşıkıp çıkqanda stakan almağa unutqan ekenler. Yelçik esip qurutqan töpede olar yaqşı yer saylap yerleşkenler. Mında baar küneşi zayıf nurlarını saça, tosat-tosat serin qır yelçigi esip keçe. Oturmaq, temiz avada nefes almak, etraftaki taze qır çeçeklerine baqıp zevqlanmaq içün pek kelişikli bir vaqıt. Yaşlar bir-biri yanına yerleşip oturdılar. Ortağa kağıtlar töşep qır sofrası donattılar. Kimniñ çantasında ne de olsa, ortağa çıktı. Kolbasa, baqla konservası, penir, soğan... Eki şişe «moskovskoye» raqısı, eki şişe şampan şarabı, 5085 bir kaç şişe «Taşkent suvu». Şişelerni aldlarına yuvarlatıp taşladılar. Episi sofraga baqıp susıp qaldılar. Susuvniñ manası şunda ki, stakan yerine ne tüşünip çıkarmalı aceba?

Nazim kağıttan burumçıklar yasamağını teklif etti. Teklif kabul olunmadı. Şişelerini açayık, er kes istegeni kadar köterir içer, dediler, bu teklif de episiniñ yüregine yatmadı.

5090 –Fransız yigitleri sevgen kızlarının tüflilerine şampan tökip içe ekenler, Esmanıñ tüflileri kelişmeymi? – dedi boyalı kızların birisi Nazimniñ közlerine bakıp.

–Sen öyle arz etseñ, tasmalı çablalarıñnı çıkar da iç, - dedi Ema kızınıñ tizlerine kadar sarılğan tasmalarğa kıyıış nazar taşlap.

–Darılma, Emma, zemanе modasinen yürmege sevem.

–Menim adım Emma degil, Ema!

5095 –Men tüşünip taptım, aldımızda konserva kutusu tura da, ho-ho-ho –dedi Nazim kızların takileşip başlağanlarına tarsıkıp.

Episi külüştiler. Nazimniñ bu teklifine razı olmamak mümkün degil edi. Konservanı kağıtkı boşattılar. Kutunu şampan şarabinen çaykıp, nevbetnen rakı tökip içtiler. Nazim ayakçılık yapkanı içün, başta özü «dostluqqa» dep köterdi ve kimseniñ canını ağırtmamak şartinen, sağı koldan başlap tökecegini ilan etti. Onıñ sağı tarafında Ema otura edi. Ema rakı içmedi. –Aysa şampannı açayık, - dep yigitlerniñ birisi şampannıñ tel kulaçığını burıp başladı. Nazim kutuğa Ema içün koyulğan rakığa biraz daa koşıp, şampanı açқан yigitke uzattı. Böylece, episi nevbetnen içtiler, aşadılar, yırladı ve şeñlendiler. Şampanga Esmadan başқа aves etken tapılmadı. O bir kaç yutum yutқанinen kızılçık kibi kızardı ve özünüñ keyflenip ketkeninden utansırıp Nazimge bakıp küle berdi.

5105 –Öümürimde ağızıma almağan edim, episi seniñ hatiriñ içün, - dedi o Nazimniñ saçlarına mamür közlerini tikip.

5110 –Ya sen benim rakı içkenimni körgeñ ediñmi? Bugün böyle oldu: Sıradan kalmamak içün.

Yigitler ve kızlar şeñ-şeramet, şaқа-külkünen ayakқа turdılar, oynasıp, kuvalasıp Zarafşan tarafқа kettiler.

–Rus kızları şeñ ve modalı olalar ya, Nazim? – dedi Ema olarnıñ artından bakıp.

5115 –Bütün ferq şunda ki, bizim kızlarımız basık olalar, betleri açık, qalbleri ferece altında. Qalb serbestligi, yürek şeñligi aşkare degil. Ama olarda er şey aşkare, gönül bol, gurur büyük.

- Ne içündür, bizim yaşlarımız olarga pek yapışalar. Kızlarımız öyle degil ama...
- Biz yigirminci asırnıñ ziyalılarımız, Esmâ. Bizler, olar, degen lağırdı zemanе
- 5120 adamlarına yaraşmay. Er kes sevgenine qavuşmaq kerek. Mına aile yaşayışınıñ temeli neden başlay.
- Ya qavuşıp olamasa?
- Yazıq. Bahtsızlıqqa yol açıla. Lakin onıñle küreşmek kerek. Küreşsiz bir şey olmay. Sevdini, sevgiñ için küreşmelisiñ. «Almam piş, ağızıma tüş» dep otursañ, o
- 5125 başkasınıñ ağızına tüşer. Aslında baht – küreş demektir! İstidat meselesi de öyle. Adamlar bar ki, olar özlerini istidatperver sayıp yüreler, lakin bir şey yapmaylar. Bütün ömürini boyu maqtanıp yüre bilesiñ, ama seniñ cemaat faydasına yapqan bir işiñ olmasa, seniñ maqtançaklığıñdan ne fayda? İstidatlı adam, nasıl şaraitte olmasın, ille özüni körsetir. Men istidatlım dep bacaklarını uzatıp yatsañ, istidatıñ da ebediy özüñle qalır.
- 5130 Daa doğrusı istidat – emek demektir. Anadan doğma başında olğan aqılını inkişaf ettirmege erinmemek kerek. Boşboğazlıq kimsege kerkmey. Sen özüñni ne belleseñ, belle, nasıl yollarnen maqtansañ, maqtan, közüñni yumğan soñ, tek yapqan işiñ – istidatıñ qalır.
- Asıl men seniñ böyle aqıllı olğanıñni bile edim, - dedi Esmâ erkelenip.
- 5135 –Qana, biz böyle oturayıqmı kır töpesinde? Yür kezineyik, - dedi Nazim biraz keyflengen Esmanıñ saçlarını sıypap.
- Bugün seniñ qoluñdam, seniñ emiriñnen yürmemege aqqım yok, - dedi Esmâ közlerini süzip. Nazim onıñ kollarından tutıp ayakqa tursattı. Qızınıñ başı aylanğan kibi oldı, Nazimniñ köküsine tayandı. Soñra tüflilerine ayaklarını soqıp,ilmeklerini
- 5140 ilistirmey töntireklep-adımlap ketti. Olar Çoban-Ata bayırınıñ eñ yüksek töpesine çıktılar. Arqadaşlarınıñ tüşü yok. Diñlenip turdılar, seslerini de işitmediler. –Zarafşan özeni boyundaki qamışlıqta olsalar kerek, - dedi Nazim. Bu qamışlıqlar Nazimniñ turğan qayasından bir bucuq kilometr qadar uzaklıqta olup özeniniñ yuqarı tarafına büyük orman şeklinde uzanıp ketmekte. Nazim Esmanıñ qolundan tutıp, qayadan aşığı
- 5145 endirdi. Qayaniñ ortasında öyle çatlaqlar bar ki, olar Alimniñ qobalarını aındıralar. Bu yerlerde adamniñ izi bile yoqtır. Yalınız patta-satta çobanlar kirip yağmurdan saqlansalar kerek. Nazim yarılğan qaya arasına soqulıp yeşil otlar üstüne oturdı. Esmâ ayak üstünde turıp qayaniñ töpesine közlerini tikip seyir etmekte edi. Onıñ töpege

sozulup turğan boyu-postuna, tüm-tüz endamına, açılğan beyaz baldırlarına bakıp turğan
5150 Nazim, birden yerinden köterildi ve Esmanı kattı kuçaqlap dudaklarından öpti. Esmā
indemey kayaga tayanıp qaldı. Bu yerde onıñ aqıqaten başı aylandı. Şu arada Nazimniñ
qıvvetli qolu Esmanıñ nazik belinden qıvvetli kuçaqladı. Eki yaş, alevli yürek sers
qobağa kirip kettiler...

Eki kün evelsi Nazim «Algabas»tan mektüp alğan edi. Mektüpni sovhoz idaresi
5155 adından Tursunbek yazğan. Nazim Tursunbeknen yaqşı tanış olğan edi. Olar
Samarqandqa kelgende beraber Bulunğur yüzümcilerinde, Samarqand bağçevanlarında
ve niayet Nimetulla emcesiniñ evinde toyda olğan ediler. Şu körüşüvde Nazim yaş
mütehassıs olaraq uzaq diyarlara ketip çalısqamağa avesligi olğanını aytqan edi.
Tursunbek yañı «Algabas» sovhozında bağ-bağça işlerinde brigadir tain etilgen soñ,
5160 özünüñ yanında Nazim kibi baba tecribesini körgen yaş agronom olğanını yürekten arz
etti.

Nazim mektüpni oquğan soñ, tüşümdi-taşındı ve babasinen subetleştı. Baba
oğlunuñ istegine ve hayallarına qarşı çıkmadı. Memedemin ağa da indemedi. Yalınız
Selime apte oğlunuñ uzaqlarda «qorlanacağını», aştan-suvdan zamet çekecegini tüşünip
5165 razılıq bermedi. Lakin Qurtnezir emcesi de o yerde çalısqanını ve Nazimniñ bu işke
ğayet avetkenini köz öğüne ketirerek, ikinci künü biraz yımşap başladı. Saba yolğa
çıqmaq içün evde azırlıq ketmekte edi. Şu künü Nazim, ne içündir, Esmanı körmege,
onıñle bir yerde olup, can-yürekten laqırdı etmege istedi. Bu körüşüv onıñ istegeni kibi
olıp çıqtımı, çıkmadımı, aytmaq zor. Er alda kız bala özünüñ yüreginde saqlap tutqan
5170 çok yıllıq sevgisiniñ ateşinde yanmağa azır olğanını oña tasdıqladı. Nazim kün boyu
Esmāğa özünüñ ketecegi aqqında bir söz aytmadı. Yalınız aqşam, evleri yanına kelip,
ayaqmaşınadan tüşken soñ, Nazim saba yolğa çıkacağını, Qızıl-qumda qurulayatqan
yañı sovhozda çalısqmaq içün onı çağırğanlarını ayttı. Esmā bu sözlerni işitkeninen ayak
üstünde cansızlanıp, direk kibi qatıp qaldı. Çırayı aqbalçık kibi ağardı, közlerinden inci
5175 kibi közyaşlar tıgırıp kettiler.

–Esmā saña ne oldı? – dedi Nazim onıñ tilsizlenip qalğanını körıp. Esmā ep
indemedi, yerinde turdı ve poşusını avuçı içine sıkıp, köz yaşlarını sile berdi. Nazim
onıñ müşkül alını körıp, böyle lafını ortağa çıkarganına peşman etip başladı. Bir qolunen
Esmanıñ qoltuğından tutıp bir kaç adım adımladılar.

- 5180 –Demek ketesiñ? – dedi Esmayumruğını dudaklarına basıp.
–E, söz berdim.
–Yamen?.. Endimen ne yapacağım? – dedi Esmayağlap.
–Sen okuvıñnı devam etersiñ. Men anda ömürlük ketmeyim. Biraz çalışkan soñ
kayıp kelirim...
- 5185 –Men de ketem, - dedi EsmaNazimniñ közlerine bakıp, Nazim abdıradı. Kızınıñ
böyle kesen-kes fikirge kelip, oña eñ yakın adamı kibi sığınıp aytқан lafindan қorқtı.
–İç mümkün degil, - dedi Nazim. –Anda şarait ağır.
–Olsun ağır. Tek ekimiz bir yerde olayıқ...
- Nazim Esmadan böyle açık laf beklemegen edi. Çünkü o kızınıñ yüregini bu
5190 künge қadar açıp көrmegen edi. Kız bugün oña canı-қанinen açıldı ve Nazimni de öz
қалби kibi belledi.
- Nazimniñ yüregine suvuқlıқ түшти. O bir қaç adım indemey yürди ve kızınıñ
yüregini tıñlandıracaq kibi bir söz tapıp aytalmadı.
- Aydı, saba көrüşmesek, sağıқnıen қал, men yazarım, - dedi Nazim onıñ
5195 parmaklarını sıkıp. O ayak maşinasına sekirip mindi. Esmartından bakıp қалdı. Dersiñ
içinden bir kesek et üzülip түшти. Köküsine yapıştı, oturmağa yer olmağanından arıқ
kenarındaki tal tereğine arқasını tayandırdı. Birazdan soñ sançı keçti. Lakin Esmaturgan yerinden қıbirdamadı. Bugün ömürinde birinci kere ana-baba eviniñ
bosағasından atlaycağı kelmedi...
- 5200 Saba Nazimni ozğarmağa kimse çıқmadı. O kiçkene çemodançıғına bir қaç қат
urba қойıp, yerge yarıқ түşkende yolға çıқtı. Bütün gece közüne yuқu kirmegen Selime
apte çemodançıғınıñ bir köşesine yolluқ aşını sarıp қoydı da, özünüñ canından tatlı
birden-bir oğlunu poezdğa keçikmesin dep, vaқtından bir saat evel uyanttı.
- Balam, mektüp yaz, - dedi Selime apte oğlunu yol қаpuғace ozğarıp.
- 5205 Nazimni Tahtaköpür avtostantsiyasında Tursunbek қарşılap aldı. Olar şu gecesі
At-çaparda gecelediler. Қumlıқlar boyu gece yolға çıқmağa istemediler. Tursunbekniñ
yurtunda onıñ қartları yaşay ediler. Olar Kız-Қаққан avlına қонаққа kettiler. Қuvanıç-
Yarma kanalı boyunda yerleşken bu avlda Tursunbek balalıғını keçirgen. Mından
oқumağa ketken ve bu yerge bir daa қayıp kelmegen. Lakin o ne yerde olmasın, қayda
5210 işke yollanmasın, öz tuvған avlını, onıñ işkir ve namuslı adamlarını unutmay. Belki

unutur edi ama, mında onıñ yaşlıgında sevgen kıızı, canı-cigeri qaldı. Qız on altı yaşında edi. Tursunbek onıñ mektepni bitirmesini ve institutqa kirip oqumasını bekley edi. Apansızdan Ulu Vatan cenki başladı. Tursunbekni orduğa aldılar. Qız yavluğı astına közyaşlarını gizlep mına bu kanal başında ağlap qaldı. Cenk Tursunbekniñ başına da
5215 çok belalar ketirdi. Qıznen alaqa üzüldi. Karpatta esir tüşti. Bir yıl kontslagerde çekişti. Soñra imdat tapıp çıktı. Arqadaşları çıdap olamay Serbiya köylerinde süzülip qaldılar, o dağğa barıp yetti ve Yugoslaviya partizanlarınıñ qoluna tüşti. Esi, taqatı kelgen soñ, partizanlar safında faşizmge qarşı küreşini devam ettirdi. Tamam bu künlerde Qız-
Qaçan avlına kara haber kağıtçığı keke. Anda karaqalpaq evladı Tursunbek
5220 Allanazarovniñ qattı uruşlarda elak olğanı beyan etile. Bundan soñ kıznı başqa bir sevmegen adamına zorlap bereler. O adam Tursunbekniñ ta baba kününden qan düşmanı eken. Qız oña bir oğlan balaçık doğura. Bala tıpkı Tursunbekke oşay emiş. Özü kıznıñ oña namusı-ırızinen çıkqanını bilse de, içine kül tüşe. Balanı tanımaycaq ola. Qızğa qılınmağa başlay. Qız çare tapmay, evden çıkıp ketmege mecbur ola. Ana-
5225 babasına qayıp barmağa qorqa. Kıznı er yerden sorastırıp, qıdırıp başlaylar. Qız yok. Avıl adamları eriniñ yaqasına yapışalar. –Qıznı tapıp bermeseñ, seni bu kanalğa taşlarmız, - deyler. Kiyev bütün ortalıqqa haber yiberip, apayını qıdırta. Bir kün kıznıñ sağı-selamet ekenini bilip keleler. Albu ise, bu oyunı oña kıznıñ ana-babası yapqan. Olar kıznı uzaq soylarına yollağan ekenler. Qız tapılğan ama, erine qayıp kelmey. Çok
5230 vaqıtqa kadar uzaq çölde tuvğanları yanında yaşay. Cenk bite. Bir kün apansızdan Tursunbek sağı-selamet qayıp keke. Qız bu haberni işitkende esini coya. Niayet bir kün körüşeler. Qız bütün olup keçkenlerni ayıp aqlata. Tursunbek oña inana, acına, lakin evlenmey. Çünkü, cemaat arasında iftira atıp kıznı namussızlıqta, Tursunbekni ise vicdansızlıqta qabaatlağan ve mashara etken imansız eriniñ sözlerinde aqıqat
5235 olmağanını isbat etmek istey. Yani, «bala Tursunbekke oşasa, Tursunbek ise, kıznı şimdi qabul etip alsa, demek orduğa ketmezden evel kıznıñ namusına keçken eken de...» Böyle küfür laqırdılardan qaçıp Tursunbek kızğa evlenmey. Öyle olğan soñ, kene aqayına qayıp yaşasın, bala da öz babasinen bahtlı olsun, dey Tursunbek. Çünkü, kıız ve onıñ arasında orduğa ketmezden evel aqıqaten iç bir şey olmağan edi. Tursunbek şu
5240 sebepten, kıznıñ ayatına keder ketirmemek içün bir daa öz avlına barıp yaşamay. Lakin

bir yolu tüşkende dostlarına, soy-soplarına kirip  atir soray,  z n  balal   a larında oynap y rgen so a larını, kırlarını, kanal boylarını,  art tallarını ve selbilerni  atırlay.

Bug n o m safirini cenkaver dostun  evine alıp keldi. Cenkte bir aya ını  aldırıp kelgen T lepbergen onı k rgeninen yerinden turıp  u a la tı ve bir-birinen  a ala ıp k re ecek oldılar.

–Sa  ol, dost b yle olur, bizler i  n bir kere  atir sora mak bi  altından  ıymetlidir, - dedi T lepbergen dostun  omuzını taptap.

–Tanı  olu ız, benim Samar andlı meslekde im. Ba  evan-agronom dostum Nazim.

–Pek ya şı. Oturu ız, dam alı ız. Men  imdi tay soyayım, - dep yerinden turdı. Tursunbek on  omuzıdan basıp oturttı.

–Biz  ok oturmaya ımız. Bir  ay i ip  aytaca ımız. Yarin biz ‐Algabas‐ta olmak kerekimiz.

–B yle  ona lar kelgen so , bir tay yemeycek olsa , ne a ladı , dostum? – dedi T lepbergen ve kene yerinden k terilip apayını  a ırdı. Tursunbek onı zorlap yerine oturttı.

–Biz tay yemege ma sus kelirmiz. Pek m im bir i imiz bar. On  astından  ı  an so , mıtla  kelirmiz. Mınavı yigitnen ekimiz bu yıl ‐Algabas‐ ta ba  a oturtaca ımız.  imdilik be  gektar ba  a, be  gektar ba , be -on gektar mısırbo day ve bostan.

– ayda, a lamadım? – dedi T lepbergen.

–‐Algabas‐ta. Ya ı so  ozda.

– a tı ımı, dostum? O  ızıl- umn  e   ayna  yeri. Anda ba  a olamı?

–Terek tamırsız, insan arzusız olmay, degen atalarımız. B yle arzu tek benim ve bu dostum n  de il, o b t n cemaatımızn n ve devletimizn n arzusu. Mında ba  a ne i  n olmasın? Sen, dostum tarih dersi beresi . Va tı ile Janadarya  e eklengen bir  lke de il edimi? On  ba ına, ba  asına, ye il otlaklarına, baylı ına  ızıp nice-nice d  manlar kelip  an t ktiler. Janadarya boylarında o devirlerde  urul an in aatlar, suv anbarları, yer astı ve  st  suv yolları ala daa insanlarnı taaciplendire. O suvlar  ayde ketti? Olar  imdi de bar. Lakin terende, yer astındalar.

–Mesele de şunda dostum. Yer astında çok şey bar ama, üstünde yazda ateşli kum boranı, kışta kar boranı. Bağça için boyla şarait... Karaçalpaqqa mal bolsa, boldı.

–Biz zeman adamlarımız. İlim, teñnika qolumızda. Eñ esası suv edi. Bu mesele endi al olunmaqta. Ekinici esas mesele ise adamlarda. Tabiat hışımına, yerniñ şaraitına
5275 uygun cınslar yetiştirmek mümkün. Buniñ için cesür yürekli, çıdamlı adamlar kerek. Böyle adamlar bizde azmı? Buravcılar, qurucılar, çobanlar olğan soñ, olarnen yan- yanaşa bağçevanlar, ekiciler de olmaq kerekler. Mına olardan birincileri de biz olamız, dostum. Etke yemiş ve zarzavat da kerek. Sovhozımızniñ işçileri yemiş için ta qalege barsınlarmı? Episi özümüzde yetişse yañşı degilmi?

5280 Tölepbergen sustı. Dostuniñ inat tabiatlı, degeninden qaytmağan bir adam olğanını o cebe yılları körıp inanğan edi. Onıñle dava etmekniñ faydasız ekenini esine tüşürip lafnı burdı.

–Elbet, elbet, bizim devirimizde Janadaryanıñ qayta baştan çeçekli bir diyarğa aylanacağına men eminim, dostum. Añ, yanam, yanam, da bir ayañnen bu işlerge
5285 qoşulamaycağıma yanam, - dedi Tölepbergen.

–Sen oña yanma, dostum. Öz borcuñni kerek vaqtında eda ettiñ. Şimdi bu cenkaver işlerni mına, Nazim kibi yaşlarımız devam ettirecekler. Menimce, bu nesilniñ issesine tüşken cebe, bizim başımızdan kelip-keçken cebeden meraklı. Olar tabiat qanunına qarşı ketip yoqtan bar etmek için küreşeler. Yaşlarımızniñ böyle cenkaver
5290 ıntılışı bizim de ğururımız, öylemi, dostum. Şuniñ için sen iç bir vaqt başıñni asma. Cebedeki kibi daima ögge baq...

–Qana, sofrğa keliñiz, - dedi Tölepbergen dostuniñ kızgın laqırdısını kesip. Yanaşa odada töşelgen temiz minderler üstüne yanbaşlap yerleştiler. Ortada balaban tabaq içinde beşparmaq tütemekte edi.

5295 –Aqtanmı, kırmızıdanmı? – dedi Tölepbergen müsafirlerge hitap etip.

–Cebe yıllarını hatırlatacaq olsañ, aqtan qoy, - dedi Tursunbek yılmayıp.

Olar yarı gece avğance qonuştılar. Beşparmaq artından qavurma, qavurma artından bavursaq... tabaq-tabaq et yegen soñ, ağaç qasalarnen şuvat içip qarınlarını yatıştırdılar. Cenk yıllarını, yaşlıq devirlerini hatırlap aldılar. Biraz et aşap, ağızını
5300 sürtip toқтаğan Nazimniñ aldına qoyunni başını qoydılar. Nazim onı becerip, parçalap olamaycağıni bildirgen soñ, Tursunbek qoyunniñ tilinden bir parça kesip, Nazimniñ

koluna tuttirdi da, başını darma-dağın etip tabağğa obalap koydı. Nazimniñ endi nefes almağa çaresi qalmadı. Tölepbergen ise, qonaqlarına, qazanda daa et qaynağanını, çekinmey aşamalarını rica etti.

ON DOQUZINCI BAB

5305 Tursunbekniñ brigadasında iş qaynay. Marqay-Quduq ve Qos-Burun arasındaki yılğanıñ caplarında bağ-bağça oturtmaq kararını qabul ettiler. Bu cap yerler öyle pek tik olmağanından bundan kelişikli yer yoq edi. Nazimni direktsiya qayet sıcaq qarşılap aldı. Temeli yañı qurulayatqan «sovhoznıñ bağ-bağçacılıq işleri boyunca Nazim Memedeminov agronom tain etilsin» degen emir idarenıñ ilanlar tahtasında yazılıp

5310 yapıstırıldı. Bu emirni er kes oqup tanış oldı. Nazimniñ artından sovhozğa pek çok adamlar keldiler. Hususan qurucılıq obektlerinde işler canlanıp ketti. Baarde teslim etilecek kırk odalık yataqhanede soñki işler yapılmaqta. On yıllık mektep-internat binasınıñ negizi qoyulıp başlağanına bayağı vaqt olsa da, işi toqtap qalğan edi. Şimdi buña ve balalar bağçasına büyük emiyet berile ve kelgen yañı adamlarınıñ ekseriyetini

5315 bu obektlerge yollaylar. Qurtnezirniñ artezianı artından Marqay-Quduq bette qazılğan eki arteziandan da şirin-şerbet suv fısqırdı. Bunıñle, şimdilik «Algabas»nıñ merkezinde ve onıñ etrafındaki eki büyük fermada suv meselesi al olundu. Buravcılar kene şu etraflarda öz işlerini devam ettirmekteler. Kelgen işçilerni sovhoz idaresi vaqtınca yurtlarğa yerleştire, bazıları ise tanış-bilişleriniñ evlerinde yerleşip qalalar. Nazimge

5320 yataqthane azır olğanca Tursunbek öz evinden bir oda ayırıp berdi. Bundan da başqa sovhozda plan boyunca yaşamaq içün yañı tipte evler qurulmaqta. Bu evler esasen bir saçaq altında eki horantağa yaşamaq içün qararlaştırılğan. Bu tipte evler merkezden «Ev qurucılığı kombinatından» vertolötler vastasinen ketirilip turmaqta. Bütün mesele şunda ki, qurucılar bu azır evlerni vaqtında qabul etip almaq ve yağmur, qar túbünde çürütmey

5325 tiklep qoymaq kerekler. Mina ne içün qurucılıq işlerine ayrıca emiyet berilmekte? Elbette, işlemege, yaqutta bu diyarda temel tikip yaşamağa goñül berip kelgen adamlarğa evela baş soqmağa yer kerek. Qarılğaqlar bile uçıp kele de, başta özlerine yuva yasaylar.

Bütün bu işlerniñ başında sovhoznıñ baş injeneri Asanov Qadıralı tura. Bu yaş

5330 kommunist qurucılıq institutını Taşkente oqup bitirdi ve diplom alğan soñ, özünüñ

tuvğan «At-Çapar» avlına qayıp keldi. Rayon merkezi Tahtaköpürde biraz vaqıt işlegen soñ, Begdiyar Nadiroviçniñ «küçük avıl hozaystvolarını birleştirüv» gäyesine qoşularaq, At-Çaparda vaqtınca çalısqıp başlağan sovhozniñ baş injeneri tain etilgen edi. Şimdi bütün idare azalarinen beraber o da «Algabaska» köçip keldi, özüniñ gäyet müim
5335 ve ciddi vazifesine balaq tirep işke tüşti.

Qızıl-qum şaraitında baq-baqça asramaq içün eki capniñ arasında ayırılğan elli gektar topraq bazı bir ceetlerden baqçacılıq içün büs-bütün kelişmese de, bu yer – tabiat iklim, topraqnıñ keyfiyeti ve dımlıq saqlavı ceetinden talap olunğan biologik qaidelerge belli derecede cevap bere. Nazim bunı özüniñ tecribesi ve topraqnı çeşit yerlerinden
5340 dört-beş metr terenlikkece qazıp yapılğan teşkerüvler ve analizler neticesinde kördi. Eger, topraqnıñ üstünde kırk-altmış santimetr qum olsa, böyle yerde suvsız ve kübresiz baqça oturtmaq faydasızdır.

Bu yerni Tursunbek küzde traktoren aqtarıp qoyğan edi. Topraq kışta keregi qadar dımlıqnı tartıp aldı ve şimdi daa küneş körer-körmez pişti ve buvlanıp dağıldı.
5345 Topraqnı avuçına alıp, er bir tarafnı közden keçirip, ara-sıra baş köstergen otçıklarnı üzip, bazılarını burunına ketirip qoqlap baqqan Nazim sürülgen yerniñ yuqarı tarafına çıqıp, soñki teren baraznağa ayaklarını sarqıtıp oturdı. Brigada azaları onıñ etrafına keçip topraq üstüne tiz çöktüler.

–Bizim seçip alğan yerimiz yaqşı, Tursunbek aqa, - dedi Nazim enişke baqıp. –
5350 Qum bar, lakin öyle qorqunçlı degil. Madamki, bu yerde qıcıtqan öse, (o qolunda tutqan taze qıcıtqan tüpçigini kösterdi) demek topraqta ekşilik az, eñ esası tuz yoq. Topraqnıñ astında bir buçuq metrgece suv-dımlıq yoq. Bizge keregi de şu. Eger üstü ateş kibi yanıp turğan topraqnıñ astı suv olsa, bu yerde yemiş teregi ösmez. Aşlamalar tutar, yeşerir, lakin tamır suvğa barıp yetken soñ, sararır ve solıp keter. Bu tarafı da bizim içün
5355 kelişikli. Biz aşlamalarını aşağı bette tüzce yerde oturtırmaq. Çünki caplarda oturtsaq itimal yazda sel keter, topraqnı yuvar, terekniñ tamırını açar ve ilaqrı. Caplarda eñ yaqşısı – baq oturtırmaq. Dostlar, vaqıt az. Biz beş-on kün içinde aşlamalarını ketirip oturtmaq kerekmiz. Siz Tursunbek aqa çuqurlarnıñ nasıl qazılacağını bilesiz. Bir ekskavatornen dünya qadar iş yapmaq mümkün. Yalınız tel çekmekni sıra aralarını ve
5360 çuqurlarnı qaide boyunca doqrı qazmaqni unutmañız. Biz añaşqanımız kibi, aşlama ketirmege özüm keterim. Samarqand fidanlığında beyaz rozmarin aşlamaları olacaq edi.

Başka yerlerge darqatılmazdan evel maña yetişip barmaq kerek. Bezetüv için fidanlarını belki Nuqusta tapamız. Mesele şunda ki, dün aqşam direktsiyada nasıl cınıs alma oturtuv aqqında söz yürütülgen edi. Esasen eki cınıs üstünde toqtaldıq. Olardan birisi 5365 «renet semirenko» digeri beyaz rozmarin almaları edi. Er eki cınıs almanı da bu şaraitқа teklif etmek mümkün. Lakin «semirenko» suvuqқа rozmarin qadar çıdap olamağanını közde tutıp, rozmarin aşlamaları oturtmağa razı oldıq. İdarede olıp keçken qızgın munaqaşa vaqtında Nazim şöyle degen edi:

–Beyaz rozmarin almanıñ doqma vatani İtaliyadır. O birinci kere cenübiy 5370 Tirolde peyda ola. Bizim memleketimizniñ bağçalarında keçken asırniñ soñlarında yetiştirilip, pek tez darqap kete. Başta Qırında, soñra digeri cenüp rayonlarda peyda ola. Bu alma ilk devirde özüne pek ciddi, medeniy yanaşmalarını talap ete. Yağşı suvarılmasa, pıtalmasa, tübleri qazılmasa bereketni az bere ve almaları ufaçık ola. Lakin qış suvuqlarına yağşı dayana. Suvuqқа çıdağanı kibi, sıcaqnı da pek seve. Sıcaq ve quru 5375 avağa dayana ama, onı etrafıca yelden qorçalamğa ve tamırını dımca tutmağa tırışmaq kerek. Tamırı qurudımı, terek hastalana, yemişi ufaqlaşa, lezeti damsızlana. Beyaz rozmarin yedinci yılı yağşı bereket berip başlay. Bazı rayonlarda ise, daa erte, bir yıldan soñ yemiş yarata. Rozmarinniñ yemişleri orta esapnen yüz-yüz on gramm ağırlığında ola. Keç vaqtıқа qadar – mart, aprel ayınace saqlamaq mümkün. Körgeniñiz kibi, beyaz 5380 rozmarin bu yerniñ şaraitına pek deqerli bir yemiştir. Men şimdilik, şu planlaştırğan bağçamızı beyaz rozmarinden başlamaqnı teklif etem. Yavaş-yavaş başqa cınslarını da tecrube etip körmiz.

Nazimniñ fikirine qarşı çıqqan olmadı. İdare azaları bir ağızdan onıñ fikirine qoşıldılar. Tursunbek bütün kerek vesiqalarını azırlap, saba Nazimge teslim etti ve ekisi 5385 beraber sürülgen yerni bir daa közden keçirmek için bölükke keldiler. Mında olar işçilernen, mehanizatorlarnen yüzme-yüz körüşti, topraqnı planlaştırp, qukurlarnı qazmaq ve şu on kün içinde artezian kuyudan fişqırğan suvnı tsement uluqlarnen beraber üç yüz metr yerge – olacaq bağçanıñ başına qadar ketirmek kerekligi aqqında añlaştılar.

5390 Aradan bir afta keçti. Tursunbekniñ brigadasında yapılması kerek olğan işler soñuna çıqmaqta. Küzde ekskavator vastasinen qazılğan qukurlar şimdi qazma-küreklernen tüzetildi. Er bir qukurnıñ terenligi seksen santimetr, keñligi ise bir metrden

ziyade qazıldı, yımşatıldı ve yerli kübrenen temin etildi. Evelden qararlaştırılğan suv yolu boyu bağçanıñ yuqarı tarafına tsement potlarnen suv ketirildi. Brigada azaları endi
5395 yalınız Nazimni beklep turmaqtalar. O bugün üyleden soñ vertolötñen kelegecini haber etken edi. Tursunbek işçilerni buravcılarınıñ «aerodromı» yanına topladı ve er birisine, vertolöt kelgeni kibi yükni alel-acele boşatmaq kerek olacağını añlattı.

Aqşam oldı, yerge qaranlıq çökti, vertolöt daa körünmey. Tursunbek tüşüncege daldı. O bir kaç kün evelsi Nazimden telegramma alğan edi. Anda işi yaqşı ketkenini, üç
5400 künden keçikmey kelmege tırışqanını bildirgen edi. Ne oldı eken? Tursunbek kökke tikilip diñlendi, bir şey işitmedi.

–Sizler, bare, qaytınız, - dedi o işçilerine. –Traktor tiremesinen mında qalsın. Barıp da vertolöt kelgen kibi olsa, men sizlerge mınavı tüfekni atıp haber eterim, - dedi Tursunbek vagonçıqınıñ tışında ilüvli turğan eki közlü avcı tüfegini kösterip. İşçiler
5405 qattılar. Posöloknı aqşam qaranlıq bastı, anda-mında lampoçka yarıqları köründiler. Biraz vaqıttan soñ, aqşamlıq aşap-ıçıp qapu aldına, maale arası kezinmege çıqqan yaşlar top-top olıp, ayak üstünde turalar, bir-birlerine nelerdir ayıp külüşeler. Aqşam qaranlıq yatışıp, kökte siyrek-sepelek yıldızlar körülip başlağanda yaşlarınñ qulağına uzaqtan nasıldır bir gürülti eşitildi. Olar gürültige emiyet bermeseler de, Qızıl-qum çölünüñ
5410 sukünetini bozıp yaqınlaşıp kelmekte olğan vertolötñi körgenleri kibi episi kökke nazar taşladılar. –Gece vertolöt kelmey turğan edi, bunda bir iş bar, - dedi Şasenem yanında qavurılğan qabaq urluğı yarıp turğan Arzıgülge.

Vertolöt buravcılarınıñ durağı turğan bayır töpesine kelip, yavaş-yavaş aşağı sarqmağa başladı. Yaşlar ziy-çuv olıp, - vertolöt, vertolöt! Poçta! – dep qıcırtılar.
5415 Vertolöt özüniñ er vaqıttaki tüzlüğine kelip qondı. Şu arada demi Tursunbekniñ laflarını işitip qalğan Qurtmolla, vagonçıqta asuvlı turğan tüfekni alıp bayır töpesine çıktı, bir-biri artından eki kere avağa patlattı. Tüfek sesi işitken yaşlar, - ne olğan eken, - dep episi kırğa taba çaptılar. Olarnen beraber Tursunbekniñ işçileri de keldiler.

Vertolöt qonganinen etrafını toz-duman qaplap aldı. Oña yaqın barmaqınıñ çaresi
5420 yok edi. Yavaş-yavaş yapalaqınıñ aylanuvı toqtadı, toz-sarqtı, vertolöt adamlarınıñ közü aldında aydınladı. Köy cemaatı vertolötñi sarıp aldı. Şu arada Begdiyar Nadiroviçniñ maşinası da kelip qaldı. Olar uzaq otardan qaytayatkanda adamlarınıñ toplanğanlarını körip maşınanı bu yaqqa burğanlar. Niayet, vertolötñiñ qapuçığı açıldı. Andan küle-küle

5425 uvurı salı, ke cavurlu, uzun boylu yigit tıti. Bu Nazim edi. Onu daa sovozda krmegenler, tanımaanlar pek ok edi. Nazim doru Begdiyar Nadirovini arısına kelip, onı olunu aldı, Tursunbeknen ualatı ve dier aradalardan selamlatı.

5430 –Vertoltnı eki saat tutmaq kerek oldu. Begdiyar Nadirovi, - dedi Nazim. – nki men eki reys yerine iimizni bir kereden bitirdim. Alamaları yklegen so on bi tp araa aldım. Yol uza edi. Maına tutup oları ketirgence eki saat vaıt ayıp ettim.

5435 –Baaa alma teregi ketirmege ketken adam, araa yklep kelgen, a-a-a... Adamlar arasında byle fısldaıp klgenler oldılar. Begdiyar Nadirovi, Tursunbek meseleni aladılar. Lakin olar be gektar yerni etrafıca orap alma in on bi tp araanı ne kerekligi bar eken, dep tundiler. Begdiyar Nadirovi z-zlinden toplanan cemaata mracaat etti:

5440 –Btn alamaları ve araa tplerini aradalar, yardımlaıp boatıız. Vertoltnı tutmaız, - dedi o. –Episini baa meydanına alıp barıız. Anda tamırlarını uura kmip talaız. Yarın sovozımıznı btn ealisi – urucılar ve obanlardan baa, er kes baaa talaaa ısın. Alamayı ok tutmaq olmay. Bu ini bir knde bitirmek kerekmi!..

5445 Begdiyar Nadirovini sz biter-bitmez yalar ike baladılar. Traktor tirkemesi vertoltnı yanına kelip yanatı. Alamalar ve araa tpleri yzer-yzer sayılıp, top-top balanan eken. Oları ol-oldan berip vertolttan boatıp baladılar. Nazim ve Tursunbek ette turıp: «Sat oluız, yava oluız, sındırmaız, ezmeız» kibi szlernen adamları tenbilep turdılar.

5450 Nazimni e byk aseveti u edi. Gece bir a adamnen bu ini astından ımaq in ok vaıt kerek olaca edi. imdi, mına saa, yum kzni, a kzni, alamalar endi uurda. uur balaban. Bir tarafına alamalar, dier tarafına araaları yerletirip, tamırlarını dım topranen rttiler. Bu iler – yani, vertoltnı kelip onmasinen uıp ketmesi eki saat on daıaa bardı. Cemaat, yalar daralıp kettiler. Olar Begdiyar Nadirovini szlerini unutmaylar. Demek, sovoznı btn adimleri yarın talaada olacalar.

Arzıl er vaıttaki kibi asenemni evine kirdi. Olar el, bet yuvıp srtndi ve samovarı tutandırdılar.

- 5455 –Kördiñmi, sovhozımızda bir tip daa peyda olğan? – dedi Arzıgül. –Nazim, Nazim... Bu angi diyardan eken? Özü beyaz, saçları qara...
–Saña onıñ diyarı, milleti ne kerek? – dedi Şasenem. –Mesele adamlıqta.
–Qaraqalpaqqa beñzemey, er alda özüñniñki olsa...
–Özümiñniñki de oldı, kördik. Orazbaynıñ marifetleri öyle tez unutulır
5460 belleysiñmi? Mesele onda degil, Arzıgül. Mesele şunda ki, öyle yigitler bizge kısmet olmagan. Olarnı tez başlarını aylandırılar.
–Doğrusını ayt, Şasenem, begenesiñmi şu yaşnı?
–Begenesiñmi, begenmeysiñmi, ondan ne fayda? Körgen saqallıña baba dep yapışmaq olmaz. Nazim böyle baqqanda krasavets... Arab efsanesiniñ Yusufı.
5465 Men onıñ kim ekenini yarın bilirim.
–Aralaşma. Saña ne kerek? Aydos işitse açuvlanır.
–Maña o kerekmey, ama saña pek layıq, Şasenem. O Yusuf olsa, sen de bizim ortalıqñıñ Zuleyhasısıñ... Aydı men kettim, - dedi Arzıgül soñki yutum çaynı yutıp. – Saba talaqada körüşkence...
5470 Arzıgülñiñ canı bir şeyler duysa kerek, alel-acele soqakqa çıktı ve medpunktnıñ aldında tahta merdivençikler üstünde oturğan bir adamnı körip toqtadı. Aydos Arzıgülñi beklep yuqusırıp qalğan. Azmı, çokmı, er alda beklegen. Arzıgül yakınca kelgeni kibi, Aydosnıñ qucaqlap alğanını duymay qaldı.
–Sen bu yerde ne işleysiñ, olan? – dedi Arzıgül quvanıp.
5475 –Sen geceleri qayda yüresiñ? – dedi Aydos sualge-sualnen cavaplanıp.
Arzıgül qapunı açmadı. Olar basamaq üstünde bayağı turğan soñ, qaltırıp başladılar. Aydos içeri kirmege kaç kere niyetlense de, Arzıgül «Yox» demeden taymadı.
–Men seniñ tabiatıñnı bilem, - dedi Arzıgül. –Aқиқaten sevseñ, qanun boyunca
5480 sevgimizni resmiyleştireyik. Biz ekimiz de komsomoldamız. Barsın «Algabas» yaşları arasında biz birinci olaraq turmuş qurayıq. Adımız bu yerniñ tarihına yazılır. Teklifime razı olsañ, mına, qapum açıq, törüm boş. Şimdilik bu körüşüv bizge yeter. Maña bu sözlerni aytmak layıq degil edi ama... Aytım, çünki seniñ böyle kelip qapum aldında qorlanganıñnı istemeyim. Adımıznıñ çıqqanını da şanıma sıqdıralmayım. Daa doğrusı,
5485 sevem seni cigitim, - dep Arzıgül dudaklarını Aydosnıñ yanaqlarına tiydirip aldı. Aydos

oturğan yerinde atıp aldı. O Arzıg lden b yle ciddiyylik ve inatlık beklemeden edi.  z nce onı  evine kirecek, istegende kelecek, istemegende... ız onı  afdan t   ncelerini sındırdı, aldına sed  ekti. ana bakayık yigit ne işleycek? Aydos suvu -suvu  sağlıqlaşıp, Yernazarnı  eski yurtuna ketip yattı.

5490 Nazim buravcılarını  vagon-ev iginde – emcesi urtnezirde gecelegen edi. Saba olar bağçalık meydanga beraber keldiler. Nazim a lamalarını k zden ke irdi ve  ukurlarını, sepilgen k breni, yım atılğan bo  topraknı te kerip  ıktı. K ne  ziyalarını yerge sepip, sırtık adar k terilgen maalde Tursunbek keldi. Onı  artından me anizatorlar, ya lar ve idare adimleri toplandılar.  okusını  olunda k rek ve  apa

5495 bar edi. Adamlar toplanğan so , Aydos olarnı  ekseriyetini  u elli gektar yerni   imal tarafında s r lgen dos-doğru baraznalar boyu arağa larını oturtmak i  n alıp keldi. Nazim er kesni işke tain etken so ,  z  Tursunbekni  yanına ayıp kelerek, b t n a lamalarını  ukurdan  ıkarıp, bağ acılarını  oluna top-top teslim etti. Tursunbeknen ekisi oturtulğan er bir a lamani  ne adar k m lgenini, doğrulığını astında suvarılma  i  n yasalğan ki kене  ana ıklarnı  a sen  zleri te kerip y rmekteler. Bağ anı  etrafına yelden, borandan or alav i  n oturtılma ta olğan yola nı da barıp k zden ke ireler. Olarnı  işi ya  ı kete. Nazimni esasen a lamalar meraklandıra. arağa larının bazıları tutmasa bile, bu Nazimni  yle pek raatsızlamay. O istey ki, a lamalarını  episi tutsın. Birde-biri tutmasa, ya da zayıf  sse, demek onı de i tirmek gerek. De i tirmek

5500 i  n kene a lama ıdırmağa ketilecek. Bu olay  ey degil. Sov ozėa da art a  masraf. Bunı k zde tutan Nazim, a lamalarını art a inen alıp keldi.  unı  i  n  ukurda tamırları topraknen  rt lgen be -on t pnı Nazim er itimalėa ar ı sa lap tuta. Tursunbek bağ acıların  ğra kan arada Nazim y karı yola ta işlegenlerni  yanına keldi. Be  sıra oturtılıp ketmekte olğan arağa  yolağını  başına ke ip k z ta ladı. Er

5510 sıranı  başında eki adam  alı a. Kenardaki sıranı  ortası ıyı kan kibi k r ndi. Sıranı  başında  asenemnen, Arzıg l  alı ma talar. Nazim sıra boylap olarėa taraf adımladı. Sıranı  ıyı kan yerinde to tap:

–Ey, g zel ızlar, k rekni bu ya  a alıp keli iz! – dep ı ırdı.  asenem elindeki k rekni  ucunı yerge san ıp-san ıp, burėu lana berip Nazimge taraf adımladı. Arzıg l

5515 ne olėanını a ılamay biraz bakıp turdı ve elindeki arağa nı yerge bırakıp  asenemni  izlerinden ketti. ızlar ekisi de Nazimni  yanına keldiler. Onı  ne i  n  aėırėanını

bilmegen kızlar biraz şaşmalap turğanda Nazim Şasenemniñ qolundan kürekni tartıp aldı da:

5520 –Mınavı eki qarağaçnı yerinden çıkarıp, mınavı yerge oturtmaq kerek, - dep kürekni yarım adım kadar içeri tarafqa sançıp kösterdi.

–O yerde qattı tomar bar, kürek kirmey, - dedi Şasenem.

5525 –Tomar olsa, onıñ başını mına böyle ezeremiz! – dedi Nazim ve kuvetli qollarinen kürekni bir kaç kere köterip yerge sançtı. Tomar çil-parça olıp ketti. Soñra ayağinen basıp bir kürek toprak çıkarıp çetke taşladı, bir kürek daa qollarinen basıp 5525 çıkardı, balaban çukur peyda oldı. Arzıgül qarağaç túbünü suvurıp alacaq oldı, Nazim onıñ qolunu tuttı. –Aşıqmañız, tamırlarını gayıp etermiz, - dedi de, kürekni terence sançıp onıñ tamırı túbüne tıqtı. Qarağaç túbü kürekniñ üstünde turğan alda çukurğa yerleştirildi. Aynı şunıñ kibi ikinci túbni de avuştırdı.

5530 –Mına, endi sıranıñ başına çık da baqıñız, doğrumı yoksa kıyıışmı? – dedi Nazim kürekni Şasenemniñ qoluna tutturıp. Şasenem Nazimniñ oña yapqan kösterişinden utansırıp biraz kızardı. Kürekni alğanda betini Nazimden saqladı. Qızlar uzun balaklı ştanlarınıñ üstünden tar ve kısqı yubqaçıklar kiygenler. Böyle kiyimnen yürmek ve çalışmaq kolay ola emiş. Ayaklarında alçaq ökçeli ayakqaplar, saçları başlarınıñ töpesine obalağan, yavluqnen sıktırılıp bağlağan. Tabiat Şasenemni em Arzıgülni 5535 saçtan ıncıtmağan. Ne kadar toplaş, tirep qoysañ da, çalışqanda saç dağıla ve yavluqniñ astından dalğalanıp çıqa. Hususan bu siya saçlar dağınık alda Şasenemniñ beyaz betini daa ziyade yaraştıralar.

–Men sizni galiba bir yerde kördim, dedi Nazim Şasenemniñ artından adımlap.

–Siz Samarqanddan keldiñizmi? Ola bilir, men anda beş yıl oqudım.

5540 –A, a, Şasenem siz olasıñızmi? Begdiyar Nadiroviçniñ kıızı ekeniñizni işittim.

–Bizim ekimimiz Şasenem hanım, - dedi Arzıgül onı tanış etkenden olıp. – Lakin, sizge tevsiyem şu ki, onıñ qoluna tüşmeñiz. Arzıgül öyle yürekten küldi ki, onıñ şakıldısı sıralarınıñ başında çalışqanlarga işitildi. Bu temiz qalbli kıız, niayet Şasenemniñ Nazimnen tesadüfen lafqa tutuğanlarına quvanıp küldi.

5545 –Aytqanıñız doğru, - dedi Nazim Arzıgülge bakıp. Men ekimlerni sevm, lakin olarnıñ qoluna tüşmege ömür billa istemez edim.

–Siziñ qoluñızğa tüşmek de pek havflı olsa kerek, atta bir qarağaçnı eki kere saçırdıñız.

–Afu etiñiz, Şasenem hanım. Onı men aselet siziñ közleriñizge baqmaq içün
5550 yaptırdım. Bu közlerni qayda körgenimni hatırlamaq istedim.

–Zeiniñizge maşalla. Demek, meni Samarqandda körgensiñiz. Endi raat oluñız, -
dedi Şasenem biraz nazlanıp.

Capnıñ yuqarı başında Begdiyar Nadiroviçniñ maşinası köründi. Begdiyar
Nadiroviç ve Bekbergen Jaksımuratov maşınadan tüştiler ve işçilerge taraf adımladılar.
5555 Olarnıñ artından Aydos da çıqtı. O maşinasınıñ anahtarını parmağında aylandıra-
aylandıra boynunı qaz kibi sozıp adamlarğa baqıp turdı. Yolaq başında Arzıgülni,
Şasenemni ve olarnıñ yanında turğan Nazimni kördi. Tez-tez Bekbergenniñ artından
yetip, onıñ qulağına egilip bir şeyler ayttı. Bekbergen başını kötergeninen endi olarnıñ
qarşısına keleyatқан Nazimni esledi. Begdiyar Nadiroviç ve Bekbergen Nazimnen
5560 selamlaştılar, Aydos doğru qızlarınıñ yanına kelip, Şasenemniñ qolundan kürekni aldı
da, qazmağa başladı.

Nazim işlerniñ yaqşısı, teşkilatlı ketkenini, lakin aşlamaların bir künde oturtılıp
bitmeycegini ayttı.

Olar Tursunbekniñ yanına keldiler. Bekbergen biraz keçikkenini, er alda
5565 Marqay-Quduqtan mında kelgence bayağı vaqıt keçkenini aytıp, eline kürek alıp işke
tüşti.

–Bugün eki biñ aşlama oturtırımız, qalğanını ise, yarın öz küçümüznen bitiririz,
- dedi Tursunbek direktorğa.

–Episi üç biñ aşlama ketirdiñ öylemi? – dep soradı Begdiyar Nadiroviç –
5570 Nazimden.

–Üç biñ beş yüz. Üç biñ aşlama beş gektar yer alacaq. Beş yüzünü mektep içün
qaldırayıqmı eken? – dedi Nazim.

–Mektep bu yıl küzge qadar qurılıp bitse, onıñ aldında bir gektarlıq bağça pek
zarur, Begdiyar Nadiroviç. Biz Nazimnen böyle fikirdemiz. O bağçanı baqmaq,
5575 östürmek işlerini balalarğa avale eter edik, - dedi Tursunbek.

–Fikiriñizge qoşulam. Lakin, şu beş yüz aşlamanı da mında oturtıñız. Mektep
daa qurulmaqta. Şimdi anda oturtılacaq beş yüz aşlamadan küzgece bir danesi qalmaz.

Kurucular, mehanizatorlar onı taptap, kıyır-çıyır eterler. Küzde ne vakt mektepniñ şorbacıları kelirler, o vakt bağça işini ve umumen mektepniñ etrafını yeşillendirüv işlerini olargâ avale eterimiz. Doğrumı?

–Razımız, Begdiyar Nadiroviç. Doğru aytasız. Biz biraz aşıkçanlık yaptık. Bağça ve bağ meydanı umumen elli hektar olacağ. Şimdi altı hektarını oturtsağ kalğanını küzde ve kelecek sene. Bir yıl içinde adamlarımız alışırlar, tecribeleri artar. Men bellesem bağça ve bağ oturtuv işlerini kelecek seneniñ baarinde yekünlemek kerekmiz. Aradan bir yıl keçse bağçada bunıñ ferkı duyulmaz. Çünki, biz şimdi bir yıllık aşlamaları oturtamız, küzde ve kelecek baarde ise, eki yıllık aşlamalar ketirmege tırışırımız.

Begdiyar Nadiroviç Nazimniñ lağırdılarını pek begendi. Bu yaşnıñ tüşünip, işini bilip laf etkeni, eñ esası öz zenaatını yürekten sevgeni körülip tura. Direktor ancağ böyle adamları seve. Nazimniñ bu sovhozğa kelüvi ve mında kalıp çalışmağa razılık bergeni bazı adamları şubelendire edi. Elbette toprağ işini sevgen adamnı toprağtan ayırmağ pek küçtir. Öz zenaatını zornen degil de, sevip işlemelisiñ. Bağçevanlık da öyle bir zenaattır ki, onı analarnen kıyas etmek mümkün. Ana dünyağa evlad ketire, onı östüre, ayakğa tursata, terbiye bere. Balasınıñ gece kaç kere uyanacağını, bılaşacağını bile. Bir odada adam tolu müsafir. Anda aşay, içe, keyfleneler. Ana da olarnen beraber. Üç kapu artındaki odada balası yuklay. Bala apansızdan uyana, ağlap başlay. O kadar adam arasında balanıñ ağlağanını başta anası işite. Ana teni ve caninen balasını bakıp östüre. Ana içün evlad – közleri yumulğance evlad olıp kıla. Soñ nefesinde bile evladınıñ adını ayıp emanetini bere. Ana dünyadan kete, bala kıla.

Bağçevanlık da tıpkı bunıñ kibidir. Oturtқан aşlamañı bakmasañ, aybetlemeseñ, vaktında suvarmasañ, çapalamasañ, ilaclamasañ, pıtamasañ ve ilağri işlerni yapmasañ demek sen bağçevan degilsin. «Almam piş, ağızıma tüş» dep yatsañ o alma ne pişer ne de ağızına tüşer. Bakılğan bağçanıñ bereketi de ziyade ola. Atta yemişiniñ lezeti de deñişe. Keçmişte nomay bereket bergin alma terekleri çok olğan. Kırmıda 1883 senesi bir köylünüñ kandil sinap tereginden biñ dört yüz yigirmi altı kilo yemiş cıyğanlar. Tecribeli kart bağçevanların aytkanına köre bundan ziyadesine de rastkelmek mümkün. «Ebet, Kıızıl-kum şaraitında böyle neticege irişmek kolay şey degil. Er alda tırışmağ kerekmiz. Bu diyarda yemiş bağçası yaratmağ da büyük iş». Mına Nazim ne

tüşüne, mına onı mında nasıl maşad alıp keldi. O baba-dedesiniñ zenaatını kütme
5610 istey. Bu zenaat onıñ ғанına siñgen. Yaşlıq araretiniñ küçünü, işke sevgisini, adamlarğa,
Vatanına sadıqlıǵını köstermek istey. O aǵırnıñ üstünden, yengilniñ astından yürüp
alışқан boş-boğazlardan degil. Özünü namuslı emekte köstermeknen birge oña doǵru
kıymet keskenlerini, adaletli yanaşmalarını da istey. Aqsızlıq ve yaltaqlıknı körecek
közü yok.

5615 Begdiyar Nadiroviç bir kaç saniye Nazimniñ közlerine baqıp ǵaldı. O bu küñge
ǵadar Nazimni yaǵşı bilmey edi. Bir kaç kere Tursunbekniñ aǵızından işitip işke tain
etti. Şimdi onıñ başlağan işini körip ve keleeekteki ǵayallarını işitip gōñlünde sıcaq isler
uyandı.

–Anañ, babañ barmı, Nazim? – dedi Begdiyar Nadiroviç.

5620 –Ǵartbabam da bar. Episi saǵ-selametler.

–İstitutnı ǵayda bitirdiñ?

–Samarǵandda.

–Evlisiñmi?

–Yetiştirilmedim, - dedi Nazim külümsirep.

5625 –Aǵşam Tursunnen idarege keliñiz, laf etermiz, - dedi direktor ve maşinasına
taraf adımladı. Nazim ve Tursunbek onı baǵçanıñ yuǵarısınace ozǵardılar.

YİGİRMİNCİ BAB

Çölni aǵşam ǵaranlıǵı bastı. Kün ǵavuşıp, yerge ǵaranlıq çökken arada köyni
biraz vaqıt sukünet ǵaplap ala. Dersiñ mından er kes köçip ketken de, tek yurtlar
ǵalǵanlar. Yok, er şey aqsine. Şimdi yurtlarda et ǵazanları ǵaynaylar. Baarniñ serin
5630 yelçigi et ǵokusını da özüne beraber uzaǵlarǵa alıp kete. Uzaǵlarda ise kimse yok.
Yalıñız bir-birinden onlarnen kilometr avlaǵta, sıñırsız çölniñ saksavulları arasında
yerleşken ǵoşarlarda çobanlar ve olarnıñ sadıq dostları «Culbarslar» serin ve temiz çöl
avasinen nefes alıp yaşımaǵtalar. Et ǵokusu olarǵa kelip yetmey. Lakin bu ǵoqu çevre-
etrafta çölniñ şorbacısı olup yürgen kiyiklerniñ – ǵaşǵır ve şaǵallarnıñ burnunu yırtı,
5635 aǵızlarından silekiyelerini çıbırta.

Asǵar çoban ǵoyunlarını ǵoşarǵa ǵapattı. Şimdi onıñ ǵoyunlarınıñ sayısı biñni
keçe. Bundan da başǵa, Asǵar çoban bu yıl eki yüzden ziyade birinci cınıs ǵarakül terisi

teslim etti. Baar Askar çobanğa büyük kuvañ ketirdi. Koyunlar kışnı tavlı keçirdiler. Altı yüz koyunñ eki yüzü egizledi, yüz yigirmi beş danesi birer qozu ketirdi, yigirmi
5640 beş anabaş ise iç taşladı, qozulamadı. İşte bu yigirmi beş koyun Askar çobannıñ keyfini bozdı, oña raatlıq bermedi. Koyunları uzun sırıqlardan yasalğan divar içine qapatқан soñ, tayağına tayanıp bayağı tüşündi. Bu kuvurçık dülber, mülayim ayvançıklarınñ analarına sıyıkıp, şapıldap süt emgenlerini, quyruçıklarını töpege tiklep o yaqqa bu yaqqa oynatқанlarını, niayet sütkе toyğan soñ, analarınñ aldına çıkıp
5645 yaltaqlanğanlarını, anaları ise kuvurçıkbaş sabiylerini yalap-yalap oşşaganlarını eslep zevqlandı.

Qoşarnıñ kenarında yerleşken yurttan Suluhan apa çıktı. O tayağına tayanıp, ayak üstünde qatıp qalğan erini korgeninen:

–Daa ne beklep turasıñ, ey? Aş suvup qaldı! – dep qıçırdı. Askar çoban birden
5650 seskendi ve artına aylanıp baqqanca yurtñıñ qapusından egilip içeri kirip keteyatқан Suluhanñ çiçekli anteriniñ etegini körıp qaldı. Askar uzun boynunu egilip yurtqa soqlıldı. Tonunu taşladı, qalpağını yurtñıñ orta diregi üstündeki mıqqa ildi. Soñra yenlerini çermedi, yaqasınıñ sadeqlerini çekip köküsini açtı. Suluhan cez taznıñ içine topraq qumannı qoyıp, aqayınıñ aldına büyük nezaket ile ketirdi. Suluhan aqayınıñ
5655 berçli avuçlarına talıq suv töktü, Askar ellerini, bileklerini, betini yuvıp, Suluhanñ omuzı üstünde turğan ucları örnekli yüzbezni alıp yaqşı sürtündi. Soñra yurtñıñ töründe qoyulğan sofra başına bağdaş qurıp yerleşti.

Suluhan bugün qocasınıñ hatirini hoşlap keldi. O yaş balası doğğanından beri Algabastaki evlerinde otura edi. Aftada bir kere kelip eriniñ alı-eğvalını soray, onıñ
5660 sevgen sıcak aşlarından pişire, çay qaynata ve bir afta aşaycaq aşını azırlay: et qızarta, quyruq irite, qızartılğan etni, sızıqlarnı yağ içinde buzlatıp qabaq savutlarğa toldura, soñra bir çöyün pilav pişirip, çay qaynatıp qaytıp kete. Lakin Askarñ eñ sevgen aş – beşparmaq. Bunı Suluhan yaqşı bile. O aqayınıñ er bir qılığını öğrengen. Ne pişireceğini ve nasıl sofra donatacığını özü bile. Beşparmaqñ qursaqqā şıplağan soñ, Suluhan oña
5665 balaban aqāç çanaqnı toldurıp şuvat uzata. Şuvatnı da o biraz ekşip başlağan soyunu seve. Çanaqnı eki qolunen köterip, bir nefesnen içip bitirse, şu an Suluhan yurtñıñ töründeki atlas minderni açā, atlas yastıqnı qabartıp başlay. O bile ki, şimdi onıñ Askarı

oturğan yerinden Suluḡannıñ qoynuna qolunı uzatacaḡ... Bugün de böyle oldı. Böyle olmasa olar dünyğa on bir bala ketiralmaz ediler...

- 5670 Algabasnı sarıp alğan sukünet çokḡa barmadı. Aqşamlıq aşlar aşaldı, mallar qapatıldı, anda, mında plastinka sesleri, yaşlarınñ sızgıruvları, qızlarınñ hıñıldaları işitilip başladı. Yaşlar aqşam olsa baş urmaḡa yer tapmaylar. Canları sıkıla. Bu, elbette tabiy şey. Mına bugün olarḡa kino keldi. Olar başta idarenıñ aldına cıyıldılar. Kinonı qayda köstermek meselesini al etip olamadılar. İdarenıñ içindeki eñ büyük oda Begdiyar
- 5675 Nadiroviçniñ kabinetini. Anda da pek sıklaşp otursañ yigirmiden ziyade adam sığdırılmaycaḡsıñ. Begdiyar Nadiroviç yaşlarınñ tarsıqqanını bile, ama, ne yapsın? Şimdilik indemey yürmeden başqa çaresi yoḡ. –Özüñiz, qayda isteseñiz, anda qoyuñız. Kartınanı men de körmek isteyim, - dedi Begdiyar Nadiroviç. Yaşlardan birisi Yernazarnıñ aranını teklif etti. –Anda tezек qoqlamaḡa barayıqmı? – dep külüştiler. –Eñ
- 5680 yaḡsısı, - dedi Aydos, - kinonı eki, üç seans etip direktornıñ kabinetinde köreyik! Bu teklifke razı olğanlar tapıldı, ama, er kes birinci seansqa kirmekniñ davasını ete. Bu da olmadı. Niayet, çok türlü tekliflerden soñ, kinonı idarenıñ aldında, azbar içinde körmege razı oldılar. Kinomeḡanik maşınanı idarenıñ aldında oñaytlap toqtattı aparatnı çıqardı, yaşlar perdeniñ uclarını yipnen bağlap yerge tarttırıp mıqladılar. Adamlar niayet kinonıñ
- 5685 azbar içinde olacağını bilgen soñ, evlerinden yaḡsıca kiyinip çıktılar. Episiniñ üstünde palto, başlarında qalpaḡ, bazılarınıñ qollarında qolçaqları da bar. Aqılına tüşip evinden kürsü, skemle alıp çıqqanlar artqa taba oturdılar. Bir şeysiz kelgenler perdeniñ ögünden başlap, kelişi-güzel, anda-mında yerleştiler. Qartlar yerge tonlarını töşep, ayakqaplarını kenarḡa taşlap, bağdaş qurıp oturdılar. Şasenemnen Arzıgöl medpunktta kuşetka alıp
- 5690 çıktılar. Onı eñ artta «zalnıñ» törüne yerleşdirdiler, üstüne çarşaf yapıp oturdılar. Aydos Arzıgölniñ etrafında aylanıp yüre, lakin kuşetkaḡa barıp oturmaḡa cesareti yetmey. Arzıgöl de oña çok yüz bermey. O Begdiyar Nadiroviçni ve Galiya Abdulınanı bekley: olar kelip bir yerge yerleşken soñ, Aydos özü elbette yer tapacaḡ. Adamlar toplandılar. Algabasnıñ içinde kimse qalmadı demege mümkün. Şu yeri pek meraklı ki, köyniñ eñ
- 5695 qartı Otegen qartbabadan başlap daa yañı tili çıqıp başlağan balalarḡa bargance er kes kino körmege keldi. Uzaqtañ garmoñ sesi işitildi. Bu Qurtmolla olsa kerek. Arzıgöl köz kıyasından Şasenemge baqıp külümsiredi. –Ne kördiñ? – dedi Şasenem özüni ciddiy tutup.

–Şimdi buravcılarnen beraber, o da kelir, - dep taşladı Arzıgül. Şasenem «kim»
5700 dep soramadı. Nazim aqkında söz ketkenini özü añladı.

Kinomehanik lentalarını aparatnıñ içine koydı, qapaqlarını yaptı, perdeni
yarıqlatıp, ekranı uydurdı. O endi kinonı başlamağa azır edi. Şu arada Begdiyar
Nadiroviç, Galiya Abdulina, olarnıñ artından Bekbergen Jaksımuratov ve Nazim kelip
çıktılar. Aydos, aman idarege kirip, direktornıñ kabinetinden dört skemle alıp çıktı.
5705 Olarnı Şasenemniñ sırasına yerleştirip oturdılar. Begdiyar Nadiroviç ve Galiya apa kıızı
Şasenemniñ yanına yakın yerleştiler. Bekbergen, Nazim, Aydos biraz kenarda oturdılar.
Kino başlağan arada ortalıqnı ziy-çuv etip buravcılar keldiler. Olar tapқан yerlerine
kelişi güzel yerleşip oturdılar. Nazim yerinden turıp, emcesi Nimetullanı oturttı. Özü
ayak üstünde qaldı. Niayet, Şasenem Arzıgülge taraf cılışmağa ve Nazimge yer bermege
5710 mecbur oldı. Arzıgül içindeki qıvançnı tutup olamağanından Şasenemniñ omuzına
omuzını tayap otura ve kimerde-bir yerli-yersiz sözler aytıp taşlay, özüniñ aytқанına
özü hıhıldap küle.

Ekranda birinci qadırlar peyda oldılar. A. P. Çeşovniñ «Vişne bağçası.» Uzun
etekli, dölber, beyaz anterli, tögerek şlapalı qadınlr yalı boyunda kezinelir.
5715 Seyircilerniñ közü aldında plaj. Erkekler, qadınlr bir-birine qarışıp qumda yatalar,
deñizde yaldaylar, içeler, aşaylar...

Eñ ögde oturğan Otegen qartbaba yerinden turdı, tonını tartıp aldı ve qoltuğına
qıştırıp ketti. Onıñ artından qart çobanlarnıñ episi turdılar. Birisi kinomehanikke
aylanıp: -Bizge bir daa böyle aram kino ketirme! – dep qıçırdı. Yaşlar külüştiler. Olar
5720 kinonı zevq ile baqmaqıalar. Lakin bu zevq çokqa barmadı. Aqşam üstü başlağan accı
yel ket-kete küçleşti. Onıñ sızğırıp çöl boyu toz çañğıtıp ketkeni endi bu yerde de sezilip
başladı. Adamlar sabırnen kinonı baqsalar da, yel perdeni köterip qabartıp taşlay da,
soqaqlar boyu çañğıtıp ketirgen qumnı olarnıñ betine şıpıra. Seyirciler kene yerlerinden
qıbırdamaylar. Yel toqtamay. Siyrek sepelek yağmur daneçikleri tüşip başladı. Kökte
5725 qara bulutlar peyda oldılar. Qadınlr balalarına yapışıp, ziy-çuv olup yerlerinden
turdılar. Yağmur kettikçe zıkarlap başladı. Perdeniñ bir ucu yerden üzölüp ekranı
qapattı. Kinomehanik yarıqlarnı yaqtı ve aparatnı toqtattı.

–Olmaycaq bu, arqadaşlar! – dedi o. Endi bayağı ıslanıp başlağan yaşlar
keysizlenip yerlerinden turdılar. O yaq, bu yaq darqalıp kettiler. Begdiyar Nadiroviç

5730 idarege kirdi. İdareniñ aldında Yerpulatov, Bekbergen, Nazim, Tursunbek ve bir kaç adam daa ayak üstünde laf etip qaldılar. Yağmur gece qaranlığında sağanaklap keldi.

Şu ande azbarğa at patlatıp birisi kelip kirdi. Atnı toqtatır-toqtatmaz: -Yardım etiñiz! Qoşarnı qaşqır bastı! – degen kiyik ses işitildi. Adamlar atlığa taba kelip baqsalar, at üstünde Suluhan apanı kördiler. Onıñ saçları darma-dağınıq, anteri balçık. –
5735 Daa ne baqıp oturasıñız, Aşqarımñıñ canını qurtarıñız, mallar gayıp oldı, qaşqırlar!!! – dep qıçırdı da atnıñ üstünden aşağı salınıp qaldı. Bekbergen onı saqtılıqnen yerge tüşürdi. Suluhan essiz edi.

–Yetişñ, Şasenemni çağırñ! – dedi Bekbergen Suluhanı quçağına alıp.

–Aydos maşınağa! Epiñiz miniñiz! – dedi Begdiyar Nadiroviç bosğa üstüne
5740 çıqqaninen işniñ asılını añlap.

Maşına köçti. Suluhanı medpuntqa kirsetip, Arzıgülge qaldırdılar. Begdiyar Nadiroviç evine kirip tüfegini aldı, Bekbergen de şu yerde yaşığan Yernazarnıñ tüfegini alıp, Aşkar çobannıñ qoşarına doğru yol tuttular.

Mesele böyle oldı. Aşkar beşparmaq aşap, şuvat içip, Suluhaninen şen ve lezetli
5745 daqıqalar keçirip, tatlı yuquğa dalalar. Aqşamları Aşkar er vaqıt köpeklerini çekip yatar edi. Bugün o apansızdan yuquğa ketti ve Qarabaş çekilmey qaldı. Aqbaş ise, qoyunlarınñ yanında bir özü dolanmaqta. Aqbaş oña düşman yaqınlağanını sezip avlamağa başladı. Qoşarnıñ bir başından diger başına avuldap yuvura. Qarabaş onıñ avlağanını körip tim-tik ayak üstüne atılıp tura ama, özüni zıncırdan qurtarıp olamay.

Üç qaşqır bir kereden Aqbaşqa atıldılar. Aqbaş kiyik-kiyik seslennen olardan qutulıp,
5750 Qarabaşnıñ yanına keldi. Qarabaşnı zıncırda olğanını körgen qaşqırlarnıñ ekisi oña atıldılar. Töşeginde keyfli yatқан Aşkar bu kiyik seslerden abdırap uyandı ve şu an tüfegini alıp azbarğa çıktı. O bir kereden tapancağa basıp avağa attı. Şu arada qaşqırnıñ bir danesi Aşqarnıñ arqasına sıçrap mindi de, onı yerge serdi. Suluhan bu tesadüften

5755 faydalanıp tez-tez Qarabaşnı zıncırından qurtardı. Açuvgğa bıkқан Qarabaş bir sıçrağanda yerde Aşqarnı uypalap turğan qaşqırnıñ boğazına yapıştı. O yaқта Aqbaşnen talaşıp turğan qaşqırlar divardan sıçrap qoyunlar sürüsi içine tüştiler. Suluhan mecalsız yatқан Aşqarnıñ tüfegini alıp, Qarabaşnen uypalaşmaqta olğan qaşqırğa doğrultıp bastı. Qaşqır kiyik-kiyik ulup yerge yuvarlandı. Endi Qarabaş da, Aqbaş da qoyunlarınñ içine

5760 tüştiler. Suluhan anda-mında çapqılğan qoyunlar arasındaki qaşqırlarnı közlep atmaqñıñ

çaresini bulamayanından eki kere avağa patlattı. Yaralı Askar yerinden turıp, Suluhanıñ elinden tüfekni aldı ve çaddivar arasından çıkıp, boğulğan kozunu tartkıçlamakta olğan kaşkırmı közlep attı. Kaşkıır yerge serildi, kozuçık onıñ tişleri arasından yerge tüşti. Üçünci kaşkıırğa kaçmaktan başka çare kalmadı. Bu arada Suluhan atka minip, Algabaska haber etmege ketti...

Üçünci kaşkıırğa kurşun kerek olmadı. Onı Aqbaşnen, Qarabaş boğıp taşladılar. Yelkesi ve sağ kolu yaralangan Askar, Aqbaş ve Qarabaşnıñ başlarını sıypap oturganda, bayır töpesinden kene kaşkıır uruvleri işitildi. Askarıñ işançı tüfek ve köpekler. Kaşkıırlar ise, bir ucüm yaptılar, onı mıtlaq tekrarlay ve özlerine kurban alıp ketmegence raatlanmaylar. Askar çoban şimdi üç kaşkıır degil de, sürünen kelseler, ne yaparım? – dep turganda yılğa boyundan maşına yarıqları köründi. Bu Aydosnıñ maşinası edi. Olar doğru koşarnıñ aldına kelip toktadılar. Begdiyar Nadiroviç Yerpulatov, Bekbergen, Nazim, Tursunbek maşinadan tüştiler. Askar olarnıñ kollarındaki tüfeklerni körneninen kuvançından ağlamsıraş başladı.

5775 –Korktıñız mı? – dedi Begdiyar Nadiroviç Askarı tınçlandırıp.

–Korkmadım ama, eki kozunen, eki koyun gayıp oldı, - dedi Askar.

–Zarar yok, Askarcan. Canıñız sağ olsun. Koyunlar tapılır.

Olar kol fenerçiklerini yakıp, al kangı bılanıp yatқан kaşkıırlarnı baqtılar.

–Ne de balaban kiyikler eken...

5780 –Olar baarde pek açküz olalar. Bu köpekler olmağan olsa, men bir şey yapıp olamaycaş ekenim, - dedi Askar çoban.

Aydos maşınanıñ fenerlerini yakıp kırğa taraf aylandırdı. Birazdan soñ kaşkıırlarnıñ uvuldısı kesildi. Askar çoban köpeklerge aqşamdan kalğan et parçalarını çıkarıp berdi ve koşarnıñ aldına bir oba qoray ve saksavul obalap ateş yaktı. Ürkken 5785 koyunlar bir-birine sıyıkıp, başlarını aşağı sarkıtıp yukusıraş başladılar. Yebergen kaşkıırlarnı sabağa kadar yerinden cıyıp almamaş kararına keldiler. Soñra episi yurtқа kirip soba üstünde kaynamaşta olğan balaban çaynikten birer piyala çay koyıp içtiler.

–Şimdi biz kaytsaş, kaşkıırlar kene sizge ucüm yapa bilirler. Hususan saba, tañ yukusunda, - dedi Nadirov Askarğa.

5790 –Ne yapayık eken? Askarı böyle taşlap ketmek olmaz, - dedi Bekbergen.

–Ya, olar, biz mında oturganda başka qoşarlarga ucüm etmezlermi? – dedi Yerpulatov.

–Eterler, - dep kestirdi Askar çoban. – Bu gece olar pek quturdılar. Üç danesi mında can berdi. Olarnıñ sürüsü büyük. Qurban tapmasalar tınç oturmazlar. İlle bir
5795 yerge atılırlar.

–Öyle olsa, sizni evge alıp ketip taşılayıq, Begdiyar Nadiroviç, - dedi Nazim. – Biz Bekbergen ağanen bu gece qoşarlarnı aylanıp çıkayık.

–Nazim, tiliñe rahmet balam, - dedi Nadirov. –Siz eki tüfek alıp qoşarlarga ketiñiz. Men Asqarda qonayım. Bizde de eki tüfek. Onı yañğız taşılap ketmek olmaz.

5800 Bu fikirge episi razı oldılar. Aydos maşınanı köçirip bir-birinden on beş-yigirmi kilometr avlaqta yerleşken dört qoşarga da barmaq içün gece qaranlığında sınırsız çöl içine siñip kettiler.

Askar çoban tosat-tosat ateşke saksavul taşılay, onıñ çitirdap yañğan uçqunları avağa köterilip keteler. Qaşqırlar içün bu alev pek büyük deşet.

5805 Nadirov tüfegini başı ucuna qoyıp, arqası üstüne tüşip yattı. Urbasını, çızmalarını taşılamadı. Askar çoban azbarda dolanıp yürgen arada o bir çırım almak istedi. Lakin, közleri yumuq olsa da, yuqlap olamadı. Onıñ aqılı, fikiri uzaqlarğa ketti. Özü bayağı farısa da, Alğabasını iç olmağanda üç-beş yıldan soñ körmek istedi. O bugün aqşamki kinonı hatırladı. Toz, boran, yağmur túbünde yaşlarnıñ yerlerinden kıbırdamay
5810 kinonıñ soñuna qadar oturmağa telmirgenlerini köz öğüne ketirdi. «Demek, bizge mektep, yasli, hastahane, tükan quramız, dep qol bağlap oturmaq büyük yañlışıqtır. Özümüz mında yaşlıqnı celp etmek isteymiz. Bir yataqxhane qurmaqnen yaşlıqnı mında tutıp olamamız. Olarğa medeniy ömür keçirmek içün, aqşamları toplanıp eglenmek içün mıtlaqa, iç olmağanda şimdilik medeniyet evi qurıp başlamak kerkemiz. Yaşlıq anda
5815 toplanır, tögerekler teşkilatlandırır, kino, kontsertler körerler. Yoq, yoq, bu işni al etmek içün yarından keç qalmay başlamak kerkemiz. Birleşme mal ferması, daa doğrusı mal kombinatını zemaneyiy talaplarnı közde tutaraq sovhoznıñ general proekti esasında iş başladık ama, medeniyet sarayını ikinci, ya da üçünci yerge qaldırğanımız yañlış eken. Onı birinci nevbette başlap qurmaq kerkemiz. Qoyun – tuvar ayvanı kibi asralmay.
5820 Tuvarnıñ boynuna zincirli alqa keçiresiñ, aldına yem ve suv ketirip qoyasıñ, vesselam. Qoyun ayvanı öyle degil. Oña meydan kerek. Oña cayramaq kerek. Öz otlağını iç

- olmağanda ayda bir kere deñiřtirmek kerek. Oña gecelemeğ için baş soğmağaya yer kerek, kışlavlar da zeman tertibinde qurulmağ kerek. Mina bu gece olup keçken vağia. Bu al er vağıt tekrarlana bile. Biz sovhoznıñ merkezinde oturıp böyle allarğa köz
- 5825 yumacağ olsağ, yarı malımız qaşqırlarğa aş olur. Yoğ, yarından keç qalmay bütün qoşarlarnı telefonlaştıruv işine kirişmelimiz. Bu – qolay. Biz onı çöl boyu kabeller tartuv vastasinen yaparmız. Demek, maña kene bir daa Nuqusqa barıp kelmek kerek olacağ. Suluğan bizge kelip haber etkence, biz de andan cıyşınıp yolğa çıqqance mında ne Aşkar qala bilir edi, ne qoyun. Daa baqayığ, o bir qoşlardan ne haber keleecek...»
- 5830 –Yuqlaysız mı? – dedi Aşkar lampanıñ meltesini burıp.
–Yoğ, közüme yuğu kirmey, Aşqarcan. İş çoğ, iş. Endi qartayıp başladım. Nervalar yuqlatmay.
–Dünyanıñ işini bitirip ketecek olasıñız mı? Onı baba-dedelerimiz bitirılmağanlar. Bir zamanda bu yerler çeçeklengen bir diyar eken. Bu yerden şirin
- 5835 suvlu özen aqa eken. Özenniñ er eki yağı da yem-yeşil tarlalar, bağlar, bağçalar, yeşil otlaqlarnen yaraşıp turar eken. Köresiñ mi şimdi ne bar? Tüm-tüz çöl, qaşqır ve saksavl. Özenler de, bağçalar da, o ağıllı adamlar da, episi mina bu yerniñ astındalar. Devir kele, devir keçe. Biz de vağıt kelse şu yerniñ astında olacağmız. Öyle olğanda yum közüñni de, yuqla. Yarıñga da biraz taqat ve ağıl topla. Yuqlamasañ yarınkı küniñ de faydasız
- 5840 keçer. Toktaçı, sen Begdi, men saña biraz yuğu ilacı bereyim. Unutqanı m, ey ağımağ, qartlığ belası...
- Aşkar çoban yurtnıñ orta direğine ilingen bardağ şekilli qabağ savutnı alıp, bir qaç kere salladı ve kiçkene tasqa süt kibi beyaz şuvat töktü.
- Mina bu yuğu ilacıdır, Begdiyar al iç, közüñniñ yumulıp ketkenini duymay
- 5845 qalırsıñ. Bugün maña Sulu keldi. Beşparmağtan soñ bundan yuttım, Suluğa bir eki çağalar ettim, yuqlağan qalğanım. Ömürimde böyle tatlı yuğuğa ketkenimni bilmey edim, onı da qaşqırlar böldiler.
- Begdiyar Nadiroviç şuvatnı iştinen köterip içti ve kene bir qasa daa soradı. Soñra ağızını sürtip, yastıqqa tayandı.
- 5850 –Çoğça süzgendirsiñ, Aşqarcan, ondan başqa sen öyle teren yuğuğa qolaylıqnen dalacağ adam degilsıñ, - dedi Nadirov külümsirep. –Yoğsa Suluğan sebebçi oldı mı?

–İnsanlık alı, olucudur, - dedi Aşkar direktorının şaşasını begenip. –Biz o biçarenen böyle de siyrek körüşemiz. Yazda qozularnı ayırsaş onı da yanına alacağım.

–Yok, yok, saşın almañız, mında iç kerekligi yok, o vaqıt sizge qasqırlar er kün
5855 ucüm eterler, dep şaşıldap küldi Nadirov.

–Böyle ucüm ömürimde bir kere oldı, bir daa olmaz. Ucümler olğan edi, ama o canavarlar birer dane olup kelir ediler. Bir qasqırnı benim Qarabaşım bir urğanda abray. Bu sefer üç dane olup keldiler, Qarabaş da zıncırda edi...

–Biz, Aşqarcan siziñ kibi çobanlarınñ daima qaydını çekip turamız. Biz er vaqıt
5860 siziñle beraberimiz. Tezden bütün qoşarların telefonlaştırmız. Zemaneyiy qurucılıq materiallarından yañı qoşarlar qurarmız. Öyle proektler endi azır. Qoyunlar özlerini em taze avada sezecekler, em qardan, yağmurdan qorçalanacaqlar, em olarnıñ yanına bir canavar yaqın kelip olamaycaş. Tezden sizlerni bu yurtlardan da azat etermiz...

«Yurt» sözüni eşitkeninen Aşkar bir kereden aylanıp Begdiyar Nadiroviçe
5865 baqtı ve onıñ sözüni bölüp. –Yurtlardan azat etermiz, degeniñiz ne ya? – dep taşladı.

–Yurtlarınñ yerine vagonçıklar berirmiz. Anavı buravcılarının vagonçıklarını kördiñizmi, tıpkı öyle. İçinde gaz sobası, krovatı, aşhanesi...

–Ya onı kim süyrep yüreceş?

–Traktor.

5870 –Demek, benim bir de traktorım olacaş, öylemi?

–Onı süyremege kerekmey. Astında köpçekleri bar, traktorga iliştirseñ istegen yeriñe alıp barır.

Aşkar çoban siyrek saşalçığını sıypadı, tüşünceli tarzda Begdiyar Nadiroviçniñ közlerine baqtı. Onıñ dudaqları qıbırdasa da, közleri yumuş edi. Vagonçık lafına Aşkar
5875 şubelendi, o Nadirovnı er vaqıttaki kibi, şimdi de şaşa etkendir belledi. Aşkar indemegen arada Nadirov közlerini aralıqlandırıp lafını devam etti:

–Vagonçıklarının bir yaşşı tarafı daa bar. Qış keldimi, köpçeklerini alıp çana üstüne yerleştiresiñ, baarde ise kene köpçeklerini yerine qoyasıñ...

–Begdiyarcan, - dedi Aşkar sabırını tükenip. – Eger siz benim yurtumnu tutup
5880 alacaş olsañız, on bir balamnın hayırını körmeyim, bir kün çobanlık etmem!

Begdiyar Nadiroviçniñ közleri birden açıldılar. O belini köterip oturdı ve Aşkarının ciddi lafına ciddiyliknen laf qoştı:

-Ya ne yapacaşıñ?

5885 -Dünyanın halkı ne yapsa, men de onı yaparım. Mınavı sıırıqlarını köresini? – dedi Askar yurtnın tavanını kösterip. –Olar benim kartbabamdan ıalın, mınavı kiyizlerni ise, kartanam akayđa çıkında alıp kelgen...

-Soñ, ne olın eken? Kartbabam, Kartanam, dep yüz yıllık şeylerge bakıp oturayık mı? Olar endi çürip ketkenler, episini yañartmak gerek. Yañılık, yañılık gerek!

5890 -Yañılık gerek. Doğru. Mına bu kilimler episı yañı. Duşanbeden, Buğaradan kelgen kilimler. Köresini yurtnı nasıl yaraştıralar, em divarları, em tavanı yaraşıp tura. Bu sıırıqlar ise, çürümek değil, olar benim balamnın balasına da hizmet eterler. Sen ağa, vagonçıqlarını özüne alasını mı, birevlerge beresini, ne yapsa, yap, tek bizge, çobanlarđa tiyme. Bir devemni on traktoriña deñişmem. Onın ne kerosini bite, ne gazı, ne mayı. İstegen vaktında, istegen yeriñe köçe de ketesin. Biz çobanların baba-dede 5895 kününden ıalın adetine siz burun soğmañız. Mal çoklaştırmak isteseñiz bizge serbestlik beriniz.

Begdiyar Nadiroviç bu çobannın lağırdılarını diğkatnen dinlep tüşüncege daldı. «Mında mesele yañılıknı kabul etmeyüvde değil. Mesele şunda ki, yurtnı vagonçıqlarđa almasıruv meselesi çoktan merkezıy teşkilatlarda köterilmekte. Lakin bu meseleni 5900 çobanlar kabul etmeyler. Demek, vagonçıqlarının yurtnı deñiştire bilecek kibi oñaysızlıqları daa keregi kibi işlenmegen. Buña daa vakıt bar. Şimdilik biz çobanlarđa tiymeyik.

Askar tüfegini alıp tışka çıktı. Ateş söngen, soñki küsevrler tütep turmakta edi. Akbaş koşarnın aşağı tarafında, Karabaş ise özünün er vakttaki yerinde, yukarı betinde 5905 dolanıp yürmekteeler.

Akşam sağanağlap kelgen yağmurdan soñ, kök yavaş-yavaş bulutlardan arındı. Çölün tozu bayağı yatıştı, kumlar üstten olsa da, cibindi. Saksavullarının aralarında baş köterip başlağan yeşil otçıklar biraz daa küç aldılar, yılğalar boyu tüşken yengil tuman dımlıknı bir kaç vakıtlar saklanmasına yardım etti. Yer ne kadar dım olsa çöl ve otlağlar 5910 daa ziyade yeşere. Çobanlarđa da keregi şu. Çöl yeşerdimi, çobannın yüregi küldi, çöl sarardımı, çobannın yüregi de soldı. Olarının esasen yavaştan mağsadı da şu eken.

Bulutlardan arınđan kökte yıldızlar peyda oldılar. Olarının arasından eñ parılđan soyu tañ yıldızı. O doğrudan-doğru Askar çobannın koşu üstünde parılđap

yanmakta. Aşkar bu yıldızın babasının yanında çobanlık etip yürügende körüp sevgen edi.

5915 Şu yıldız özü de Aşkarın pek sevse kerek. Babası bundan elli beş yıl evvelsi Yanıderyanın şimal betinde, Aralğa yakın otarlarda koyun bakıp yürügende de bu yıldız oların başı töpesinde yanıp turar edi. Şimdi yarım asırdan ziyade devir keçti, Aşkar da altmışka adım atıp başladı, özü de Algabas diyarına köçip keldi, aradan biñ verstten ziyade mesafe olsa da bu yıldız kene Aşkarın koşarı töpesinde parıldap yanmakta.

5920 Aşkar keçirgen ömürü içinde bu yıldızın körmegen gecesini bilmey. Oña öyle körüne ki, eger Aşkar bir gece tañ yukusını yuklasa, sanki bu yıldız sönecek, onı bir daa körmeycek. Şunun için olsa kerek, Aşkar bu gece de yuklamadı, özünün sevimli yıldızını çıkıp seyir etti. Tañ yıldızı Aşkarğa külip bakқан kibi lipildep yanmakta. O bu yıldızın böyle yanıp turğanını körse özünü gayet bahtlı saya. Endi onı bir şey

5925 raatsızlamay. Köpekler de öyle alışıp kılsa kerekler. Olar da başlarını ög ayakları üstüne uzatıp yal almaqtalar.

«Maşına kaytıp kelmedi. Demek, diger koşarlarda amanlık. Kaşkırların maddesini ziyadesinen kaytarsaқ kerek. Bak sen o aramların yatışını. Canavar deseñ de yeri bar. İç olmağanda etini köpekler yese ekenler. Menim Karabaşım, Akbaşım böyle

5930 canavar etini ağızlarına almaylar. Er alda maña bir köpek daa tutmaқ kerek olacaқ. Üç köpegim olsa, men kaşkırnın sürüsinden kırқmam. Begdiyarın kıydıracaқ telefonına, birevniñ kelip berecek yardımına işanıp oturmağa şey yok. Özüne işanmalısın. Yarın balalarğa haber eteyim, Yernazarın «çubarını» alıp kelsinler. O bir kaç kaşkırnın başını aşagan köpektir. «Çubarnı» ketirsin, istegen koyunlarımdan bir danesini alıp ketsin.

5935 Başka – baş. Kaleden öyle soyunı bir koyunğa tapıp alamazsın».

Aşkar koyunların içine tüşti. Episini yerlerinden kıbırdatıp baқtı, ürkip, ya da yaralanıp hastalangan soyları yokmı eken, dep teşkerip çıktı. Gece körgeni kibi, yalnız eki koyun yerinden turmadı. Olardan birisinin kırsağı yaralangan. Çok kıan aқsa kerek, yünlerge uyuşıp kıatıp kıalğan. Aşkar koyunı ayaklarından köterip, çad divardan tışқа çıkarıp taşıladı. Ekincisi boğazını yerge sozıp yata. Közleri patlap kıçacaқ kibi irileşken.

5940 Aşkar onı da bir kaç kere üşkütti, o yerinden kıbırdamay, «soyuñız meni» degen kibi yata. Aşkar onı da tışқа çıkarıp uzatıp kıoydı. Eki kıozuık endi kıatıp kıalğanlar. Oların Aşkar şu yerde soyup, etini köpeklernin aldına taşıladı. Yaralı koyunları ise, saba maşınağa kıoyup fermağa yolladı.

YİGİRMİ BİRİNCİ BAB

5945 Tünevin kinoda ne kadar yaş olğan olsa, bugün aqşam episi toplanıp Nadirovnıñ kabinetine keldiler. Bazıları oturmağa yer tapmay, ayak üstünde qaldılar. Begdiyar Nadiroviç qararnen yaşların ne isteknen, nasıl itiraznen kelgenlerini tüşünip tapsa da, er alda bu canlı laqırdıda partiya komitetiniñ sekretarı iştirak etkenini istedi. O yaşlar yerleşip turğan vaqıtta Yerpulatovqa telefon etip, onıñ tez-tez idarege kelmesini istedi.

5950 Yerpulatov yetişip keldi. Kabinetniñ içinde kirmege yer qalmağanını körip, qapu yanında şaşıp qaldı.

–Çıqıñız bu yaqqa Tolubay, - dedi Nadirov Yerpulatovnıñ adını aytıp. Yerpulatov direktor stolınıñ sol tarafındaki kresloğa kelip oturdı.

–Qana, diñleyimiz sizlerni, - dedi Nadirov yaşlarğa baqıp. Yaşlar indemediler.

5955 Olar kündüz öz araları añlaşıp, yañı saylangan sovhöz komsorgı Arzıgülniñ qoluna kağıt yazıp bergen ediler. Arzıgül ög sırada oturğanından kağıtnı yavaştan Nadirovnıñ aldına qoydı.

– Oqup baqıñız, Begdiyar Nadiroviç. Qalğanını ağızdan aytırmız.

Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov bir-birine taacipli baqıştı ve oqumağa
5960 başladı: «Ürmetli Begdiyar Nadiroviç! Biz Algabas yaşları adından sizge müracaatta bulunamız. Bizim ömürimiz, taqdirimiz aqqında da qayğıрмаñızni isteymiz. Ne vaqıtqa kadar biz açık kök túbünde, yağmur, qar astında kino baqacaqmız. Partiya ve ükümetimizniñ çağıruvinen, şahsen siziñ davetiñiz tesiri altında biz Qızıl-qum diyarını yeşertmege, onı Ulu Vatanımızniñ et hazinesine çevirmege keldik. Lakin biz yaşlarmız.
5965 İşlemege ve şeñlenmege de sevemiz. Biz sizge ricada bulunamız ki, bizni qurucılıq materialinen temin etseñiz, ruqsetiñiz ile yaşlar brigadası tizip, sovhözimizniñ merkezinde klub qurmaq isteymiz. Boş vaqıtlarımızni, raatlıq künlerimizni bu işke baqşış etemiz.»

Nadirov mektüpni stol üstüne qoydı, közlüklerini alıp yaşlarğa baqıp
5970 külümsiredi.

–Brigadañızğa meni de alırsız mı? – dedi Nadirov şağanen. Yaşlar bir ağızdan «alır mız» dep güröldeştiler. Soñra Arzıgül ayak üstüne turıp, bu açık laqırdını devam etti:

–Begdiyar Nadiroviç, biz qayda yaşağamızıni bilemiz. Eger qurucılıq materialı
5975 olmasa, yarından başlap, artezion quyusu yanında kerpiç kesmege başlaymız. Bizler öyle
qarargä keldik ki, küzde klubni qurıp bitiremiz ve oktabr bayramı tantanasını yañı
klubda keçiremiz, - dep oturdı.

–Ya ne içün kerpiçni quyu yanında kesmek isteysiñiz? Onı taşımāq meselesi de
bar, - dedi Yerpulatov lafqa qoşulıp.

5980 –Biz Asanov Qadıralı ağanen bir qaç yerde tecrube yapıp baqtıq. Quyu yanındaki
topraq kerpiç kesmek içün eñ kelişiklisi olğanını teşkerip bildik.

Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov bir-birine taacipli baqıştılar.

–Siziñ bu teşebbüsüñizni yalñız algışlamaq mümkün, yaşlar, - dedi Yerpulatov.
–İşke kirişseñiz sizge qol tutqanlar daa çok tapılır. Talaqa ilan etermiz. Er kes elinden
5985 kelgenine köre kelip yardım eter.

–Böyle meselenen kelecük olsañız, - dedi Nadirov közlerini ciddiyleştirip. –
Qapımız er vaqt açıq. Algışlaymız sizni. Yalñız, şunu demek isteyim. Maña biraz vaqt
beriñiz. Men bu meseleni ve buña benzer bir zarar işlerni ministrlikniñ aldına qoymaq
kerekim. Misal içün, kerpiç meselesi. Men eminim ki, siz öz sözüñizniñ astından
5990 çıqarsıñız. Lakin, dostlarım, biz mında bir qaç yılga kelmedik. Biz zeman
tehnikasından faydalanıp bu diyarda zeman binaları qurmaq kerkimiz. Bizim qurğan
binalarımızda bizden soñ kelecük nesiller de yaşasınlar. Çiy kerpiçnen klub qursaq, o
bizge vaqtınca hizmet etecek, soñra ipranıp yıqılıp ketecek. İç olmağanda, şimdilik
beton divarlar olmasa da, pişken kerpiçten qurmaq kerkimiz. Pişken kerpiç tapmaq
5995 mümkün. Onı respublikamızniñ çok yerlerinde azırlaylar. Transport meselesini de al
etermiz.

Begdiyar Nadiroviçniñ sözleri yaşlarnı bayağı tınçlandırdı. Olar indemey,
tüşüncege daldılar. Yaşlıq – yaşca iş yapmak istey. Bugün aqılga kelgen şeyni, bugün
elde etmek istey. Lakin, ayatta böyle acele tutulğan işlerge kimerde mania tapıla.

6000 Akşamdan beri, Nadirovnıñ sağ tarafında indemey oturğan baş injener Asanov
Qadıralı yaşlarnıñ fikirine qoşulıp mında kelgen edi. Begdiyar Nadiroviç özüniñ
tecribeli, aqıllı yolbaşçı olğanını bu yerde bir daa isbat etti. O, yaşlarnıñ talabını doğru
tanıy, lakin onı al etmek içün bazı bir meseleler daa ortağa kelip çıqqanını bildirdi.

Yaşlarnıñ ise, buña sabırı çıdamay. Asanov fırsattan faydalanıp, bu teşebbüsni qoldan
6005 kaçırmmamak içün şöyle dedi:

–Begdiyar Nadiroviç, siz pişken kerpiç meselesini al etersiñiz, oña iç şube
yoktır. Men ise, öz vazifem boyunca tecribeli qurucılar tapıp keleyim. Şu qurucılar
bizge klub degil de, sovhozımıznıñ general planı boyunca qurulması kerek olğan
6010 medeniyet evini mına bu yaşlarımıznıñ yardımı sayesinde qurıp berirler. Men eminim
ki, böyle niyetnen iş tutsaq, medeniyet evini bir-bir buçuq yılda bitiririz. Demek, plan
boyunca biz bu işke bir buçuq yıldan soñ kirişecek edik, ama bu yolnen ketsek, plan
mucibi qurucılık başlanacaq müddetinde biz medeniyet evini bitirecekmiz. Aқиқat
barmı, bar. Elbette, esas işançımız yaşlar olacaq. Biz bu meseleni daa ölçep-biçermiz.
Aқиқaten yaşlıqnıñ ruñını kötermek içün bir kaç talaqa ilan eteriz. Belki qurucılık
6015 obekti yanında vaqtınca yaşlıqqa kino körmek, eglenmek oynamaq içün zemaneyiy
yengil qurucılık materiallarından faydalanıp bir meydan yapmaq kerek olur.

Asanovnıñ sözlerini begengen yaşlar güröldeşip, el çırtılar. Olar er şeyge
azırlar. –Pişken kerpiç! Usta taşçılar! Keliñiz yarışlaşayık! – degen sadalarnen ziy-çuv
olıp Nadirovnıñ kabinetinden çıkıp kettiler. Olar qayda barsınlar? İtekleşip
6020 oynasınlarmı? Yok, ister-istemez buravcılar tarafqa adımladılar. Anda Qurtmollanıñ
garmoşkası bar.

Buravcılar büyük elektrik fenerleriniñ yarığında çalışmaqtalar. Vagonçıqnıñ
ögündeki meydan kündüz kibi yarıq. Qurtnezir aqa buravcılarnıñ müim işi çıkıp
qalğanını, buravnıñ qattı qatlamğa rastkelgenini ve işniñ toqtap qaluv itimalı olğanını
6025 añlattı. Yaşlar ise mında qalıp, buravcılarğa keder etmek istemegenlerini, eger mümkün
olsa, Qurtmollanı eki saatqa işten boşamasını rica ettiler. Qurtnezir aqa razı oldı.
Qurtmolla garmoşkasını koltuğına kıstırıp vagonçıqtan çıktı. Yaşlar ziy-çuv olup onı
sarıp aldılar. Qurtmolla kene özünüñ bilgen «Ay obana, obana»sını gıyçıldatıp başladı.
Episi şağıldaşıp, küleşip geceniñ qaranlığına siñip kettiler. Olar Otegen babanıñ yurtuna
6030 barmaqnı adet ettiler. Bu kart eski zaman ikayelerini, destanlarını özü çalıp, özü
aytmaqnen beraber, yaşlarnıñ şeñlengenini, oyun ve yırlarını can gönülden diñlemege
pek seve. Yurtunda eki kız torunından başqa kimse yok. Torunçıklar kartbabasınıñ üst
başını, aş-suvunu bakıp, onıñ yanından bir daqqa ayrılmaylar. Bunı olar özleri añlı
olarak yapalar. Kartnıñ hatirini tapalar, ömürini uzatalar. Yaşlar işte bu meydan yurtqa

6035 toluştılar. Töğerek tizilip qoyulğan qadife minderlerge yaslandılar. Köşede atlas
yastıqlarğa tayanıp, aq saqallı Otegen baba otura. Qurtmolla divardan dombranı alıp
qartqa uzattı. O tiri ve aydın közlerinen yaşlarını süzip çıktı. Qızlarınñ içinde Şasenem er
kesten pek ayırılıp tura edi. O bugün siya saçlarını tegiz tarap omuzları üstüne
cayratqan. Üstünde yün kofta, ayaklarında qaverenki kapron çorap ve kısqa qonuqlı
6040 yıldıravuq çızmalar. Arzıgül de saçlarını tıpqı Şasenem kibi tarağan. Otegen baba
Şasenemniñ közlerine biraz tikilip baqtı da: - Seni tanımadım qızım, bahtlı olacaqsıñ,
«Qırq qız» efsanesiniñ güzeli belledim seni, maşalla! – dedi ve dombrasınıñ tellerini
çertip, yırламаğa başladı:

	Küni-tüni azap çekip,	Öyle zarıñ keldi maña,
6045	Közleriñden yaşlar tökip,	Ne aytayım endi saña,
	Qabırğañdan qayğı sökip,	Qayğıdaman men de oña,
	Ah, vañ ile yürgen kelin.	Küniñ böyle keçti kelin.
	Horlıq, zarlıq körgen küniñ,	Onı baştan etip talap,
	Zindanlıkta keçken tüniñ,	Birev içün yürme cılap,
6050	Erkin balqıp çıqmay, biliñ,	Er taraftan teniñni tap,
	Şay qapalıp tursañ kelin.	Matem bağlap turma, kelin...

Yaşlar episi el çırtılar. Arzıgül turıp Otegen babanıñ bürüşik yanaqlarından
öpti.

–Qana, endi garmon çalınsın, garmon! Qurtmolla, ne susıp qaldıñ ya?
6055 –Men pek evel zamaña dalmağa bilmeyim. Lakin qartbabamdan işitken bir
türküm bar, onı Otegen ağama bağışlayım.

Qurtmolla garmonını tizleri üstüne qoyıp, sağ qolunen arqasına qadar aylanıp,
gırkıldatıp sozdı ve yavaş ses çıkarıp yengilden parmaqlarını oynatıp başladı. Qarşısında
tiz çökip oturğan Nazim külümsirep onıñ betine baqtı ve bütün diqqatinen Qurtmollanıñ
6060 türküsini diñledi:

Aynaya baqtım, saç beyaz olmış,
Neden böyle beñzim sararıp solmış.

**Böyle degildim, bana ne olmuş,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.**

6065 **Ayatım, geçti, görmedim sefa,
Bu yalan dünyada var mıdır vefa,
Ömrümde gördüm binlerce cefa,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.**

6070 **Göñül ocağında ateşim sönmiş,
Günlerimniñ aydını zulmete dönmiş,
Bülbülümniñ dalına miyavkuş konmuş,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.
Benim alıma, benim alıma.**

Yır bitkeninen ortalıknı bir kaç saniye sukünetlik bastı.

6075 –Bu yır evel zamandan qalma bir yır ki, - dedi Qurtmolla sukünetni bozıp. –Onı bizim baba-dedelerimiz özleriniñ çektiği aizarlarını söndürmek içün yırlap göñüllerini çezgenler.

Qurtmolla bu sözlerni aytıp tars toqtadı. Otegen baba dayanamadı, közleri yaşlandı. Yaşlar şaqa sözlernen onıñ göñlünü aldılar. Soñra qart kene sazını tınqıldatıp

6080 başladı:

YİĞİT DEY:

**«Sen bir maral bolıp çıksañ çöllerge.
Laçın bolıp qonsañ taze güllerge.
Ösip yetip destan olsañ tillerge,
Şirin tilli şu güzelge ne dersin?»**

6085

QIZ DEY:

**Qapuñız aldında malıñız barmı?
Menden başqa sevgen yarıñız barmı?
Menden başqa sevgen yarıñız bolsa,
Senday calataydan zorımız barmı?»**

6090

Qızlar şakıldap küldiler. Qart dombrasını çetke koydı. Saçalcığını sıypadı da, külümsirep:

–Qana yaşlar, endi siz aytñ, men diñleyim, - dedi.

6095 Şu arada yurtqa qartnñ torunçıkları kelip kirdiler. Olar mısırboğday patlatıp ketirgenler. Er kesniñ aldına sıranen yürüp bölüştirdiler. Ortağa Arzıgöl çıqtı.

–Aydñız, qızlar, yüzük oynayık, - dedi o ve parmağından yüzüğünü çıkarıp eki avuçı arasına tıqtı. Soñra sıra boylap er kesniñ avuçına yüzük taşlağan kibi yürüp çıqtı. Bu oyunnu birinci kere körgenler ferqına barmağan kibi diñlenip oturdılar. Nazim ve Qurtmolla bir-birine baqışıp külümsirediler. Arzıgöl doğru Nazimniñ qarşısına keldi.

6100 –Yüzük kimde, tapñız! – dedi oña baqıp. Nazim qızlarını ve yaşlarını közlerinden süzip çıqtı. O Şasenemniñ betine nazar taşladı, Şasenem aşığı baqıp, ondan közlerini sakladı. Nazim şubelendi ve:

–Yüzük Şasenemde! – dep kıçırdı.

–Tapmadñız.

6105 Arzıgöl Şasenemge aylanıp:

–Qaç kayış? – dep soradı.

Şasenem Nazimniñ közlerine tikilip baqtı da, utansırıp:

–Beş kayış, - dep taşladı.

–Yağlımı, ateşlimi? – soradı kene Arzıgöl.

6110 –Yağlı, - dedi Şasenem.

Arzıgöl kolundaki kayış kuşaknı omuzı üstüne köterip Nazimniñ yanına keldi.

–Aç avuçlarıñnı! – dep emir berdi o Nazimge.

Nazim sağı avuçını açıp, Arzıgölge taraf uzattı. Arzıgöl kuşaknı başı töpesine köterip, bar küçünen Nazimniñ avuçına çatlattı.

6115 Şasenem yerinden vayvalap turdı.

–Yeter, Arzıgöl, yeter! – dedi o Nazimni açıp. Arzıgöl kene bir daa, bir daa, bar küçünen beş kere urıp, Nazimniñ avuçlarını kızarttı.

–Bir kız balanıñ yağlı kuşağına dayanılmağan yigit olurmu? – dedi o Şasenemge köz kıyadan baqıp.

6120 –Bu daa yağlı soyumu? Eşq olsun sizge, - dedi Nazim avuçlarını bir-birine oqalap.

–Zarar yok, sıra bizge de kelir, - dedi Kırtmolla kenardan oyunga kızışıp.

Arzıgöl oyunnu öyle teşkilatlandırdı ki, vakıt keçip-ketkenini kimse duymadı. Bir saat içinde «yağlı», ya da «ateşli» almağan kalmadı. Er kesniñ avuçı kızardı, er kes
6125 biri-birinden hoşnut kaldı. Aytılğan şakalardan, külküden er kesniñ közleri yaşlandı.

–Aydıñız, endi çıñlaşayık, - dedi Arzıgöl öz yerine oturıp. –Kim başlaycaq? Arzıgöl közlerini dolandırıp er kesni süzip çıktı, aveskar tapılmadı. –Aydı, aysa özüm başlayım, - dedi o, ve Aydoska nazar taşıladı.

ARZIGÜL:

AYDOS:

6130 Sarı şımşık bolayın.
Şakañızğa konayın.
Oy desen de, buy deysen,
Kıy sözüne kanayın?

Turna kelmey yaz bolmaz,
Kızı bolmay göl bolmaz.
Yağşı ile yamannıñ
Farqın bilmey saz bolmaz.

AYDOS:

ARZIGÜL:

6135 Estelik yazdım esiñe,
Moldiregen közüñe,
Estelik degen eske aluv,
Kelecekke col saluv.

Asmağa qarap oq atma,
Özüñniñ tüşer başıña.
Yürek sırtıñnı iç aytma,
İlk kelgenge karşıña.

ARZIGÜL:

AYDOS:

6140 Kızıl gülge suv septim,
İyisi çıkıp tursın dep.
Estelik yazdım dostıma,
Esine alıp cürsin dep.

Kınday sulıv kıra kış,
Kınday sulıv kıra saç,
Episinden yaman şu:
Kıra köpek, kıra taş...

–Ura! Yaşasın sevgi! – dep Kırtmolla garmoşkasını öyle sozdı ki, yaşlar oturğan
6145 yerlerinden seskenip bir-birlerine yapıştılar. O, boynunu aşığı egiltip, oñğa, solğa burulıp nelerdir çala, ama, añlamaqñıñ çaresi yok. Obanadan başladı, kaybuşkağa keçti, ondan da vazgeçip. «Restorandan sarğıuş çıktım»nı çalıp başladı. Onıñ ne çalğanını bu yerde Nazimden başka añlağan olmağanından aqılına ne kelse gıyçıldıta berdi. Bayağı

6150 vaqıttan soñ Otegen baba dombrasını eline alıp, kene de eski Qaraqalpaq beyitleri aytıp başladı.

**Dost qadrini ayrılmazdan burun bil,
Qanat qadrin qayrılmazdan burun bil.
Özüñni de, dostıñnı da qadirlep,
Al-eqvalın qaygırmazdan burun bil...**

6155 O daa çok beyitler ayttı. Yaşlar onı büyük ümetnen diñlediler ve el çırpmalarınen algısladılar. Ortağa kene Arzıgöl çıktı.

–Endi sözni aqşamdan berli indemey oturğan Bekbergen ve Nazim aqalarımızğa beremiz! – dedi.

6160 Er kesniñ diqqatı bu eki yaş müteqassısta edi. Olar aqıqaten aqşamdan berli tek seyirciler olıp otura ediler. Ekisi de tosat-tosat qarşılarında turğan qızlarğa – hususan yaqında Nuqıstan kelgen mal feldşerleri Nadejda Yermaqovağa, Alla Yeremeyevağa baqıp alalar. Olarnıñ yanında oturğan Şasenem ise, duydurır-duydurmaz bir alda Nazimge köz taşılay ve şu an başını burıp, Arzıgöl ve Qurtmollanıñ şaqalarından tesirlenip şaqılğanını özü de duymay qala.

6165 –Qana, Bekbergen ağa sizni bekleyimiz, - dedi Arzıgöl demiki teklifini hatırlatıp.
–Men yırlamağa bilmeyim, lakin poeziyanı sevem. İsteseñiz bir şiir oquyım.
–Oquñız, oquñız! – dedi yaşlar.
–Qaraqalpaq halk şairi İbraim Yusupov! – dedi Bekbergen qaslarını mañlayına köterip: - «Bir adamnı bir adam!...»

6170	Qanday yaqşı, birader, Adamzatnıñ yüregi! Bir adamnı bir adam Canday yaqşı köredi.	Bir adamnı bir adam Sevip qalır tapışsa. Bir adamnı bir adam Sağınadı alışsa.
6175	Ketse birev aradan, Birev yoqlap cılaydı. Bir adamdan bir adam	Nefsin tıyıp nan berir, Damarından qan berir, Kerekkende can berir,

6180 **Barıp keñeş soraydı. Bir adamğa bir adam.**
Oķ atılsa birevge, İcip aķıl ķasasın,
Azır canın berüvge, Taş yürekler boşasın.
Yetip barır o yerge Alemde sevip yaşasın
Bir adamğa bir adam Bir adamnı bir adam.

–Çok yahşı, çok yahşı! – ķıķırıştılar yaşlar. –Kana, Nazim aģamızdan da bir şey işiteyik!

6185 –Men şair degilim, yırcı da degilim!..
–Bilemiz, bilemiz! Baģçevanlar doğma şairdir, - dedi Şasenem biraz kızarıp.
–Öyle olsa, men de bizim klassik şairimiz Memet Nuzetten bir şiir okuyım:

6190 **Kündoģuştan tañ kızarıp, yıldırap kūn tuvganda,**
Çeçek, köget çık suvunen başlarını yuvğanda.
Talģın yelnen tolķunğanda örüşte oñ boğdaylar,
Canlanğanda baģ-bağçalar, bağıřķanda torğaylar,

Yaş, em de ķart köylü mıtlaķ öz işiniñ peşinde,
Ya tarlada, ya bağçada, ya bostanlar içinde,
Ķattı, berçli ellerinde çapası ya leskeri,
Yorulmadan çalışır o, ķara ħızmet aşķeri.

6195 **Terledikçe mañlaylardan, terin silip taşlarlar,**
Az oturır, cal eter de, kene işke başlarlar.
Tarla, bostan, baģ-bağçalar köylülerniñ canıdır,
O şeylerni tımar etmek olarnıñ bir şanıdır.

6200 –Sağ oluñız, Nazim aģa! – dediler yaşlar.
–Yaşa, oğlum, - dedi Otegen baba şiirniñ manasını yahşı añlağanından memnuniyetlik bildirip.

–Arkadaşlar, maña ruşset etiňiz, - dep urtmolla bir kereden ayaka turdı. – Sizler poeziya aşamıňızny devam ettiriňiz. Meni Nimetulla aa artezianga boıp taşlar. Eki saata izin alıp ıanymny unuttıňızmy?

6205 –Yok, yok, biz seni vagonıına barıp ozumiz yerleştiririz, otur yeriňe, alkny baştan ıarma! – dedi Arzıul.

–Oturalmayım. Bir saniye daa oturmaa aım yok! Bizim işimiz yle, Arzı anım! – dedi Nimetulla kepkasını mañlayına basıp.

–yle olsa, al bir marş. Aydıñ dostlar, beraber keldik, beraber ıayık!

6210 Yaşlar episi yerlerinden koterildiler. Birer-birer Otegen babanıñ olonu aldılar, şeñ-şeramet olup, yurttan ıtılar.

Ava aı. Salkın yelik yüzüñni ertip ala. Kkte yıldızlar lipildeyeler. gde urtmolla rım avarları alıp kete. Kimerde bir nasıldır türkülerini başlap-başlap taşlay. Ne içünder. Nadya ve Alla onu taşlap ketmege ıymaylar. ızlarnıñ ortasında özünü

6215 «ıral» bellegen urtmolla er kesniñ atirini tapmaa er kesni şeñlendirmege ıdırınan, şeñ ve şakacı, dünyanı körgeñ pek atik bir yigit. Nadya ve Alla onıñ bu ususiyetlerini bir körgende añladılar ve yüreklerinde onıñ içün nasıldır bir sıcaklık ve yakınlık isleri peyda oldu. urtmolla ızlarnıñ küler yüzlerine bıp, daa ziyade rulandı ve alın parmaqlarınan garmonıñ sadeplerini şakırdatıp, «Podmoskovniye veera»ny yañıratdı.

6220 Nadya ve Alla şü daası coşunlıknen yırlamaa başladılar. Olara alanları da oşuldılar. «Podmoskovniye veera» uzak ızıl-um diyarınıñ sıfırsız öllerine cayrap, seslenip ketti. Asırlar devamında adam izi olmaan, atta uş bile umaan bu sakın öllerde insan davuşı peyda oldu. Bu davuşny, yaşlınıñ şeñ yırlarını serin geceniñ saf yeligi uzaklara alıp ketti. öller uyandı, kiyikler ve bütün aşeratlar yuvalarından ııp

6225 diñlendiler. Yaşlarnıñ gür sesi uzak oşarlardaki obanlara barıp yetti.

urtnezir aa urtmollanıñ keyfini bozma istemedi. – Saatiñ doru yüre eken, - dedi o külümsirep.

–Bu mübarek adamlardan ayrılmaknıñ aresi yok, ama, - dedi o ızlara taba başını burıp – ne yapacasıñ, bugün vatında kelmesem, bir daa apudan ıarmazsıñız, dep ortım.

6230

–A, a, sen daa yarınıny da közde tutasıñmy? Aızın bala tiydimi, yoksa?

–Tiymedi, ama, Nimetulla ağa, tiyecekke beñzey. Bağsañız, bu güzellerge. Ekisi de sanki bu mevlamnıñ çölüne kökten zembilnen engenler, - dep köz kıyasından Nadyanen Allanı kösterdi.

6235 –Çok zevzeklenme, taşla garmonıñnı da, kiy kombinzonıñnı. Biraz daa iş bar, arkadaşlarğa yardım et.

6240 Kurtmolla başından kepkasını çıkarıp, çetke fırlattı, soñra yaşlarnen sağlıqlaşarak, Nadya ve Allağa çevirilip, şakanen İspaniya gladiatorları kibi dört bükülip yerge egildi. Er kes şakıldap küldi. Kurtnezir ağa Nazimni çağırıp kulağına bir şeyler fısıldadı. Nazim onı diñlerken bir Şasenemge, bir de Bekbergenge bakıp aldı. Yaşlar bayağı uzaklaştılar, lakin Nazim buravcılarda kalmadı. Mında er kesniñ öz yeri, öz yatağı. Kimniñ yerinde geceleyeceksniñ? Nazimge bunıñ kerekligi de yok. O Tursunbekniñ evinde çoktan alışıp kaldı. Atta yatağhaneye avuşacağı bile kelmey. Nazim emcesi yanında biraz eglenip kalganinen Şasenem ve Arzıgülniñ ayakları 6245 çanaladı. Bekbergen Şasenemniñ yanından adımlap başladı. Aydos ise, Arzıgül ve diger kızlarnıñ aralarında aylanıp yüre.

–Yağşı, emce, - dedi Nazim onı bayağı diñlep turğan soñ. –Men sizge yarın akşam aylanırım. Lafımıznı devam etermiz.

6250 Nazim tez-tez adımlap kızlarnıñ artından yetti. Nadya ve Alla kıvanışıp onıñ omuzlarına asıldılar...

Kurtnezir ağada kasevet büyük edi. URB-niñ toktap kalganı onıñ keyfine yaraşmay.

–İş böyle ketse, kıyunı bir buçuğ ayda kızıp bitirmamız, - dedi o iş urbalarını kiyip çıkkan Kurtmollağa.

6255 –Çünkü kattı yer katlamını bu çıkırık almay. Tokmağnıñ ucunda turğan yer teşici çıkırık kırk metr terenlikten ziyade yerni teşip olamay. Onıñ tişleri aşala, tokallaşa. Bundan ötrü vaqıtı keldimi, onı mıtlağa deñiştirmek lazimdir. Tezyanı boş çalıştırmaktan ne fayda? Yañı çıkırıqlar kerek. Bugün, ne içündür idareden kelip yetiştirmediler. İşte, bir künümüz boş keçti. Sen bar da, arkadaşlarğa biraz bentonit 6260 balçığı karıştırmaga yardım et. Olar yoruldılar. Yarın balçıknıñ da soñu. Ketirmeseler, saba Buğarağa sen ketersiñ.

–Yest, Kırtnezir ağı! Buğara degil, kayda yollasañız azırım, - dep Kırtmolla balaban elektrik fenerleriniñ yarığında, çukur içinde balçık karıştırğan arkadaşları yanına keldi. Olar Kırtmollağı bir şey aytmadılar. Pek yorulsalar kerek.

6265 –Bar, yat raatlaniñız, qalğanını men yaparım, - dedi Kırtmolla ve şu an balçık karıştırıcı yapalağını areketke ketirgen tezyaniñ döğmesini bastı.

Kırtnezir ağanıñ raatsızlanganında, elbette, esas bar edi. Bentonit balçığı yalıñız Buğaradan kele. Onı başqa yerden tapmağnıñ, ketirmekniñ çaresi yoğtır. Bu balçıkniñ terkiğinde öyle hususiyet bar ki, buravcılarniñ işi onsız iç yürme. Mesele şunda ki, bu
6270 balçık burav yerni teşip ketkende kuyuniñ divarlarına bir kaç dağıka keçer-keçmez yedi-sekiz millimetr qalınlığında yapışıp, qatıp qala. Bundan da başqa o buravniñ ucundaki çıkırıqni daima salqınlaştıra ve yer astındaki kerekmegen şingenlikni yukarı çıkarıp taşılay. Mina bu balçıkni degil yalıñız Kızıl-kum buravcılarında, atta Qazağstan ve Orta Asiyaniñ diger yerlerinde işlegen buravcılarda da rastketirmek mümkün. Kırtnezir
6275 ağanıñ bağıtına olsa kerek ki, Buğara olarğa çok uzak degil. Mesele tezleştirimese, iş bir tamam toqtap qalacaq. Evi-barqından ayrıılıp, bala-çağasinen aylarnen körüşmeyip, Kızıl-kum çölleri içinde boş vağıt keçirmek iç kimsege elvermey. Şuniñ içün Kırtnezir ağı bugün çukurda qalğan soñki balçıkni da karıştırıp, URB-ni yarım kün olsa da, çalıştırmaq istey. Oña qadar belki vertolöt kelip yeter.

6280 Buravcılar bu meseleni yağışı bileler ve öz işlerini bir yoluna qoymağance vagonçıkqa kirip yatmağı istemeyler. Olar birer piyala qatık içtiler ve açıq kök túbünde sigaralarını dumanlatıp, Kırtmollaniñ – Oldı, başlañız! – degen sesini beklep oturalar.

Aradan bir saat keçer-keçmez URB kerçekten de çalışıp başladı. Bu küçlü tezyaniñ sağır gürültisi geceniñ tınçlığını bozdı. Qocaman çöl diyarında da ayat üküm
6285 sürgenini bildirdi.

Buravcılarniñ tezyası çalışqanını başta Nazim duydu. Gece yaşlar episi evlerine dağılıp ketken soñ, Şasenem, Arzıgül, Nazim, Bekbergen ve Aydos medpunktniñ aldında ayak üstünde laf etip tura ediler.

Bugün ağışam meni bir şey pek meraklandırıdı, - dedi Nazim Arzıgülge bağıp. –
6290 Yüzük oyunını siz kaydan bilesiñiz?

Arzıgül Nazimniñ sualiniñ ferqına barmadan, çok tüşünip oturmay: -Şasenem apamdan sorañız, - dep taşıladı.

–Oyunu sen başladın, senden de sorayım, - dedi Nazim inatlanıp.

–Men başladım, ama onu bizge Şasenem öğretken edi.

6295 Nazim ister-istemez Şasenemniñ betine nazar taşlamağa mecbur oldı. Süt kibi beyaz bu bet, tolu ve biraz kalkıqça yanaqlar, iri ve tögerek qara közler aynıñ parlaq şavleleri altında dünyadaki güzelliğniñ eñ yaqşı çizgilerini Şasenemge bağışlağan kibi olup köründi. Şasenem beyaz tonçığınıñ ceplerine kollarını tıqıp, indemey tura edi. Arzıgülniñ «Şasenem apamdan sorañız» degenini işitken soñ, o da Nazimniñ yüzüne
6300 bakıp, vişne tús dudakları arasından inci kibi bem-beyaz tişleriniñ uclarını kösterip külümsiredi. Nazim dayanamadı, Şasenemge yaqın keldi ve onıñ közlerine bakıp:

–Men bilmek isteyim, Şasenem hanım, yüzük oyunu yoksa sizlerde de barmı?

–Bizde de bar, lakin biraz başkaca, - dedi o dudaklarını kaltıratıp.

Nazim mında kelgenden berli özünüñ duygularını içinde saklap kelgen Şasenem,
6305 şimdi onıñnen yüz-yüzge kelip birinci kere laf etip başlağanındanmı, onıñ qarşısında selbi kibi, keñ cavurlı, gür perçemli, taşnı sıkça suvunu çıkaracaq bir yigit turğanındanmı, biraz sıkılsa kerek, lafnı kışkadan kesti. Nazimnen Şasenem arasında lakırdı başlağaninen Bekbergen bir esnep aldı, kolunu yuqarı köterip: -Geceler hayır, - dedi de, tez adımlarnen medpunktıñ artından burılıp közden gayıp olup ketti. Yaşlar,
6310 sanki onı körmegen kibi, özlerini sıkmadılar.

–Qana, ne bu yerde turamız, bizim evimiz yokmı? – dedi Arzıgöl Bekbergen ketken soñ. O cebinden anahtarını çıkarıp medpunktıñ üç ayaq basamağına ecki kibi sekirip mindi.

–Qana, yürüñiz, ayaklarıñıznı açınız, olar sizge daa kerek olacaqlar, - dedi
6315 Arzıgöl ve odasınıñ qapusını açtı.

Şasenem kirmeye istemedi. Özünüñ evine davet etmekni niyetlengen edi, ama, Arzıgöl bu yerde ondan evel davrandı. Dostlar sofaçıqta ayakqaplarını taşlap, içeri kirdiler. Arzıgülniñ odasınıñ Aydos, Şasenem çoktan tanışlar. Aydos mında kaç aylar evelsi bir şamar aşap zornen çıkıp kaçқан edi. Şimdi olarnıñ münasebeti de deñiştı.
6320 Vaqıt keçken sayın Aydosnıñ aqılı koyırıp başladı, Arzıgölge endi balaca çapqıluvını vazgeçti, özünü ciddi tutmağa tırışap başladı. Nazim ise, bu qapudan birinci kere adım attı. Demek, eñ ürmetli müsafir bugün, Nazim.

–Evçigiñ küçükçe eken, - dedi Nazim alçaq kresloğa uzun ayaklarını qaşlap oturğan soñ. Ekinci kresloğa ise Aydos yantayıp yerleşti. Şasenemge alçaq kresloğa
6325 oturmak qolaysız köründi, yubqası gayet kısqıa edi. O açıq, yalpaq tizlerini bir-birine
qoşıp, ayaklarını kıstıp skemlege oturdı. Arzıgöl stol üstündeki kiçkene samovarçıqta
çay qaynatmağa tutundu.

–Siz benim sualımnı cevapsız qaldırdıñız, Şasenem hanım, - dedi Nazim
oturğan yerinden.

6330 –Men onı sizlerden – qırımlılardan öğrendim, - dedi Şasenem kestirip.

–Kerçekmi?

Nazim oturğan yerinden atılıp turacaq kibi abdıradı.

–Aytsañız, şunu, Şasenem qaydan...

–Men sizge bir ayıp taşlağan edim. Beş yıl Samarqandda oqudım, degen edim,
6335 esiñizdemi? Ana, şu vaqıt qırımlı dostlarım bar edi. Ayşe, Nardile, Fatime... Daa çok
ediler, episiniñ adlarını hatırlap olamayım. Hususan Ayşenen pek yaqın dost edik.
İnstitut yataqhanesinde birinci vaqıtlarda yer yoq edi. Men olarnıñ evinde yaşadım.
Onıñ eki oqlan qardaşığı bar edi. Biri Ridvan, biri Seyran. Dölber oqlançıqlar. Anası
Hatice apte şeer hastahanesinde emşire çalışa edi, babası Kirov artelinde çilengirlik
6340 yapa edi. Pek şaqıy bir adam edi. –Zevadin aqa siz şu artelde ne iş yapasız, - desem, er
vaqıt maña külip baqar ve: –Qopqa sapı yasayım kızım, - dey edi. Özü oqumış medeniy
bir adam edi. Men onıñ öyle degenine inanmay edim. Soñra Ayşe meni qandırdı. Albu
ise, qopqa tseğinde er bir işniñ başında ayrı adamlar çalışa ekenler. Birevi qopqanıñ
qaburgalarını, birevi tübüni, birevi qulaqlarını, birevi de sapını yasay eken daa. Zevadin
6345 aqa o vaqıt yahşı qazana edi. Deycegim, men olarnıñ doğmuş qızı kibi olıp qaldım.
Adım, yolum Şasne edi. Kimerde kızlar, oqlanlar toplanıp keleler ve biraz şeñlengen
soñ, yüzük oyunu oynamağa başlaylar. Bu oyun başladımı Zevadin ağanen, Hatice apte
oqlançıqlarını alıp sırağa qoşula ediler. Onıñ elinden bizler bayağı «ateşli» aşaaan
edik...

6350 –Mına yüzük oyunu bizim Algabaska qaydan kelip çıktı, - dedi Arzıgöl
Şasenemniñ lafını bölip.

Nazim, dersni oturğan yerinde buzlap qaldı. O biraz vaqıt indemey oturdı. Soñra
Arzıgölniñ ketirgen çayından eki yutum yutqaan soñ, Şasenemge baqıp.

- Ya, o Zevadin ağa qayda otura edi? – dep soradı.
- 6355 –Arıq-Çeşmede. Tramvay «Çadra»ğa burulğanda, köşede, balaban dut teregi yanında çayhane bar edi. Şu çayhaneden aşağı tüşip ketseñiz, dere içinde olarnıñ evidir.
- Bilem, bilem. Zevadin ağa şimdi Anapada yaşay. Ayşe bahtsız oldı. Aqayı pek içe eken. Eki balasını alıp babasınıñ yanına ketmege mecbur oldı.
- Yazıq. Biz Ayşenen çok vaqıt yazışıp turdık. Soñra mına bu işlennen... Adresini
- 6360 bilsem kene yazar edim.
- Alla, alla Şasenem. Şunıñ içün eken de, közüme pek sıcak qanlı olıp köründiñ...
- Yok, şunıñ içün degil, Nazim ağa, - dedi Arzıgöl çetten laf kıstırıp. –Bizim Şasenem doğma sıcak qanlıdır.
- 6365 –Arzıgöl, seniñ şakañ bitecekmi bugün? – dedi Şasenem nezaketle.
- Yağşı, yağşı, devam etiñiz lafıñızını, siz tezden doğmuş olup da çıkarsıñız, galiba.
- Episi külüştiler. Şasenem avuçinen Arzıgölniñ ağızını qapattı.
- Aysa siz, Şasenem hanım, bizim tilimizni de bilseñiz kerek?
- 6370 –Pek yağşı bilem, - dedi Şasenem Nazimniñ ana tilinde.
- Olar bu daqıqğa qadar, episi rus tilinde lağırdı ete ediler. Şasenem şimdi kırımca öyle tatlı ve doğru söylenip başladı ki, Nazimniñ közleri tögereklendi, tili tañlayına yapışıp qalğan kibi oldı.
- İsteseñiz bir de türkü aytayım, - dedi Şasenem Nazimniñ ırcayıp qalğanını
- 6375 körüp. Em çok tüşünip oturmay nazik ve mülayim ses ile yavaştan yırılap başladı:

Men bir ince qamışım,

Ateşiñde yanmışım.

İster al, ister alma,

Başıña yazılmışım...

- 6380 Nazim türkünüñ soñuna qadar dayanalmadı. Aman yerinden turdı ve Şasenemniñ qolunu alıp, büyük ürmet ile öpti ve mañlayına tiysetti.
- Bugün bayram degil de, - dedi Şasenem qolunu tartıp.
- Menim içün bayram...

6385 –Biz Ayşenen bayramlarda böyle kol öpüşe edik, - dedi o Nazimniñ
eyecanlanğanını körüp.

–Kana berçi koluñnı men de öpeyim, - dep Aydos yerinden turıp Arzıgülge yapıştı. Arzıgül kollarını köküsine saqlap, arkasını aylandı. Aydosnen ekisi biraz tartıştılar. Arzıgül kolunu bermedi.

6390 –Öz başına kol öpmeyler, bu ürmetni kazanmaq kerek, - dedi Arzıgül cıbalğan
saçlarını tüzetip.

–Sen bugün çok şey kazandıñ, Arzı, - dedi Nazim. –Aqşamdan berli bizni şeñlendirip turasıñ. Şasenemnen de yağından tanış ettiñ, em lezetli çay damladıñ. Samarqandça kök çay. Sağ ol.

6395 –Sizge kave kerek edi, ama, - dedi Şasenem yerinden turıp.
–Yok, yok, kaveni saba...
–Tezden saba.

Şasenem özüniñ kave pişirmege bilgenini köstermek içünmi, yoksa Nazimge ürmek etmek istedimi, şimdilik bunu aytmak kıyın, ne olsa da, o sözünden qaytmadı, aşhaneye kirip ketti.

6400 –Şasenem, aqıqaten kaveni yağı pişire ekensiñ, - dedi Nazim yutkunıp. Aydos
ise, bir yutumnu zornen yutıp, filcannı stol üstüne taşıladı.

–Men çay içecegim, - dedi o Arzıgülge bakıp. Arzıgül onıñ piyalasını çaykاپ çay tökti.

–Begendiñizmi? – dedi Şasenem Nazimniñ közlerine mülaimlikle bakıp.

6405 –Pek begendim, sağ oluñız, doğrusını aytsam, mında kelgenimden berli böyle
lezetli kave içmegen edim.

–Lezetli kave isteseñiz benim evime buyurıñız. Mende cezve de bar, degirmençik de. Ayşeniñ ve Zebadin ağamniñ tüşü.

6410 –Kirerim, mıtlaq kirerim, Şasenem hanım. Siz maña bugün doğmuşım kibi yağın
olıp köründiñiz.

–Mına, aytmadım mı men sizge? Olar endi doğmuş olayatırlar, - dep şakıldap küldi Arzıgül.

–Çok sağ oluñız, yağı adamniñ yatar maali oldı deyler. Barıp biraz çırım alayık. Saba işke, - dedi Nazim yerinden turıp. Episi ayakka qalqtılar. Nazim plaşçını kiyip

6415 kuaşasını tarttırdı ve sağıklaşır kapağı a doğırladı. Aydos ne içündür kiyinmey turdı. Nazim oña bir şey aytmayır çıkır ketti. O medpunktını artından aylanır keçkende Şasenem pencereden bakır tura edi.

–Aydı, sizler meni ozğarıñız da, özünüñ ne işleseñiz, işleñiz, - dedi Şasenem Nazimniñ karaltısı coyulır ketken soñ.

6420 –Ozgarmaycakmız, - dedi Arzıgöl erişip. –Ozgaracak adamnı koldan kaçırır, o pencere túbünde ne tırtayır kaldıñ?

Şasenem Arzıgölniñ böyle kaba ve yersiz lakırdısına açuvlandı ğaliba. O aşkıçtan tonçuğunu alıp kiydi ve kapağı a doğırladı. Arzıgöl onıñ artından aşırıp kiyindi ve közlerini süzip oturğan Aydoska işmar etip, yerinden turmasını buyurdı. Olar 6425 Şasenemniñ kaposı aldında biraz laf etip turğan soñ, Arzıgölniñ evge kaysımaycağını añlağan Aydos sızgıra-sızgıra öz yatakhanesine taba aşırıp ketti.

Şasenem ve Arzıgöl evge kirdiler. Çıraknı yakır soyunmağı a başladılar. Ekisi de indemey, Şasenemniñ beyaz çarşaf töşelgen eki kişilik tahtasına sozuldılar. Arzıgöl Şasenemniñ keyfi bozulğanını körüp, onıñ gönlünü almak istedi.

6430 –Şasenem apa, siz bugün akşam Nazimniñ yüregini çapalandırdıñız.

–Ne için, men ne yaptım? – dedi Şasenem arkası üstüne aylanır.

–Kave pişirdiñiz, türkü yırladıñız...

–Soñ ne olğan eken? Nazim öyle türkölerni çok işitkendir.

–İşitse-işitsin, laf onda degil. Menimce, Şasenem apa, o sizni begendi.

6435 –Arzıgöl, sen kimerde çok saçma laflar etesiñ. Begense ne olğan? İnsan insanrı begenir, dostlaşır, aksi de ola bilir. Şunıñ için de alla olarğa köz, kulağ bergen.

–Demek, siziñ oña közüñiz batmaymı, Şasenem apa? Bir-biriñizge pek layık körünesiñiz de ya.

6440 –Menim Orazbaynen işim böyle olıp çıkmağan olsa edi... o maña büyük kir taşladı.

–İç bir türlü kir taşlağanı yok. Dünyada evlenip, ayrılğanlar azmı? Siz ondan başınıznı kırtarğanıñızga kuvanıñ. Nazimni bizim Algabaska tağdir tek siziñ için yollagan. Tekaran areket etilse, benimce iş pişecek.

6445 –Sen onı yañğızdır belleysiñmi? Öyle yigitler yañğız kalmaylar. Men kırmlı kızlarını yağışı bilem. Olar episi birer yosmalar.

–Ya sen yosma degilsini? Yosmalar cantaqlı çöllerde ösmeyler demek isteysini, yoksa? Ey, ey, Şasenem apa, özünü öyle pek aşşalama. Er yerni öz yosması ola. Men de az-çok insanları kördim, aňlayım, meditsinadan da, medeniyetten de pek artta degilim. Tabiat sizge kadın olarak bütün dülberligini bağışlağan. O Ayşeler
6450 de siziñle öz başına dost olup yürmegendir. Demek, tabiatıñız, tış kıyafetiñiz bir-biriñizge beñzeydir, öylemi?

–Ayşe rusalka kibi, tüz bedenli dülber kız edi.

–Ya siz?

Arzıgöl açuvnen yorgannı açıp taşlağanını duymay kaldı. Şasenem sanki
6455 birevlerden utangan kibi, qolaysız bir alda qalıp qollarinen tez-tez çıplaq köküslerini örtti.

–Muabbet, tatlı ayat qurıp yaşamaq içün güzelligiñiñ aslı kerekligi yok eken, Arzıgöl, sen menden yaşçasıñ, bunu yahşı bil. Evela, insağa insan kerek. Nazim ise, menimçün deryada bir balıq...

6460 Olar bir-birine arqalarını aylanıp, yuqlap qaldılar.

YİGİRMİ EKİNCİ BAB

Nazim saba turğaninen Kurtnezir emcesine ketti. Akşam emcesi onıñ qulağına bir şeyler fısıldağan edi. «Saba kelirsin, laf etermiz» degeni Nazimni biraz qasevetke daldırdı. Mesele şunda ki, Kurtnezir Samarqanddan mektüp aldı. Mektüpte: «Nazim Esmanıñ namusını kirlep sahralara qaçıp ketken» degen laf bütün soy-soplar, tanış-
6465 bilişler arasında cayrağanı yazıla edi.

Nazim mektüpni oqudı ve oturğan yerinden qıbirdamayıp tüşüncege daldı. «Bu laf kimden çıqmaq mümkün? Yalınız Esmanıñ özünden. Yok, Esmā öz-özünüñ adını kirlememek borclu. Qız bala, belki anasına aytqandır, ya da bir dostuna sır açqandır? Olmaq mümkün. Bu bir. Daa nasıl ola bilir aceba? Men yahşı tüşünip-taşımıp, bütün
6470 yollarını öğrenip, soñra Esmanen körüşmek kerekim. Eger Esmanıñ özünden çıqqanını bilsem, böyle adamnen degil ömür qurmak, tez-tez yaqanı üzip taşlamaq kerekim. Qız bala öz adını çıqardım, ondan ömürlük dost olmaz».

–Ne başını astıñ? – dedi Kurtnezir onıñ tüşüncesini bölip.

–Öyle, bir kereden ekşime. Ayat pek mürekkep şeydir, balam, hususan bizim
6475 devrimizde. Çünkü, şimdi insanların özleri mürekkepleşip kettiler. Ne deseñ olur, ümüt
etmegen, aklıña ketirmegen şeyleriñni ayıp çıkarırlar. Lakin, sen emin ol ki, aқиқat ille
bir kün üstün olup çıkar. Eger bu laқırdıların içinde aқиқat bar ise, sen ondan başıñnı
қurtaramazsıñ. Esmacığıñnı alırsıñ da, başçıgını sıypar da otırırsıñ.

–Yok, almam! – dedi Nazim açuvlanıp. Öz sırnı saқlamaға bilmegen adam
6480 büyük sevgige layık degildir!

–Demek, siziñ arañızda bir şeyler olğan eken de?

–Olğan şey ekimizniñ aramızda қалмақ керек.

–Ya sen onıñ yaralı yüreğine tuz sepmediñmi?

–O da benim işim. Men saғralarға kaçmadım, saғralarnı yeşertmege keldim. İç
6485 olmaғanda, elimde olğan küçümni, bilgimni sınaмаға keldim.

–Aydı, sen kızışma. Қızmatabanlıқ yaғşı hususiyet degil. Evge barıp kel,
қartların da көrersiñ, bu meseleni de çezersiñ. Yalıñız sabırnı iş tutmaқ керек.
Aşıқsañ, işiñe şeytan қarışır. Barsañ, menden episine selam aytırsıñ.

Nazim Tursunbekni baғçada қıdırıp taptı. O suvaruv işlerini közden keçirmekte
6490 edi. Begdiyar Nadiroviç sovғozniñ işleri boyunca Nuқusқа ketken. Şunıñ içün Nazim
Tursunbekke, özüniñ zarur işinen beş күнге Samarқandқа barıp keleceğini ayttı.
Tursunbek razı oldı. Şu күnü Nazim Buғaradan balçık ketirgen vertolötқа minip yolға
çıқtı.

Aқşam üstü, yerge қaranlıқ çökeyatқан vaқıtta Nazim қapunı açıp azbarға kirdi.
6495 Memedemin aға elindeki қumanın abdest alıp otura edi. O Nazimni көrmemezlikke
urdı. Nazim evge kirip, anasınen қуçaқлаşıп, al-eһval soraşıп turған arada Memedemin
aға öz odasına kirip, aқşam namazına uydı.

Anası çok dayanamadı, oğlu aққında çeşit şeyler işitip raatsızlanganını ayttı.

–Çıқtıñ kettiñ balam. Mında ise, seni de, bizni de çaynaylar. Doğrumı şu
6500 ayтқанları balam? Bir қabaat işlegen olsañ, ayt, men bileyim.

–Bizim devrimizde yaşlar bir-birinen көrüşseler, oynaşa-külüşseler, bu
қabaatmı, ana? Biz de Esmanen öyle көrüşip yүrdik...

–El ağızına elli bez, degenler. Ne yapayық? Aytsa, ayta bersinler. Қызға ayıp
saña ne? Қartbabañ kele, keseyik laқırdını.

6505 Memedemin ağa doğru aşhaneye kirdi. Nazim onıñ boynuna sarılıp arık yanaqlarından öpti. Kart ağladı.

–Pek sağındım balam. İç olmağanda ayda bir kere kelip-ketmeysiñmi?

–İş çok, kartbaba. Yañı bağça oturtamız. Açık çöl içinde yemiş yetiştirmek isteymiz.

6510 –Suv barmı?

–Bar.

–O yerde yel oladır. Bağcanı koralap çıkmasañız hayırını körmezsiñiz.

–Kora yerine dört-beş sıra karağaç oturttık. Olar össeler orman olur.

6515 –Yağşı, balam, işiñni yapa ber. Ömür kıskı. Künler ise, tez kelip keçeler. Men barıp tayanayım, birazdan defteriñni alıp kelirsiñ. Lafımıznı devam etermiz.

–Yağşı, kartbaba.

Akşamlık aş vaktında Seit-Ğazı oğlunı biraz tenbiyeledi: - Yarın barıp Esmanen lakırdı etmegence, bu safsatanı al etmegence, mından bir yakka adım attırmam! – dep kestirdi. Soñra oğlunıñ işlerinen meraklandı ve yañı bağcanıñ etrafında bir sıra ayva oturtmañnı teklif etti. Yazda vaqtı olsa, oğlunıñ yapқан işlerini barıp körmege aves etkenini ayttı.

Nazim babasından ğayet memnun olup, koluna defterini aldı ve kartbabasınıñ odasına kirdi. Memedemin ağa minder üstünde oturğan, ellerini arkasına koyıp, yastıkka tayanğan alda ikayesini büyük bir iştianen devam etti.

6525 **Beşinci defter.** Pan Prokopçuk ve Elizabetta hanımınñ elak olması ve imeniyesiniñ başkaldırıclar tarafından darma-dağın etilmesi Celal beyniñ yukusını kaçırđı. O endi yetmiş beş yaşına kelip, aşını aşığan, yaşını yaşığan kartlardan olsa da, özünü iç de kartlar sırasına koşmak istemez ve kümüz başlı tayağını alıp faytonğa miner de, canı istegen yerge çıkar keter edi. Soñki aylar içinde bey böyle kezintileriniñ artını 6530 kesti. Qandil sinap ve bumajny renet alma bağçasınıñ ortasında yerleşken sarayında bekçileriñ sayısını arttırdı, yıllık maaşlarını köterdi.

–Bağçada bereket oñ olsa, kündelik aşıñızdan başka, epiñizge künde beşer sepet alma beririm, - dedi o bekçilerine. Böylelikle, saraynıñ dört köşesine dört adam koyıp, episiniñ koluna birer altıpat tuttırdı. Celal beyge raatsızlanmak içün esas bar edi.

6535 Hususan soñki haber onı pek alsızlandırdı: Cenişkeden kaçak arabaları boş kaytıp

keldiler. Zağarnıñ aytışına köre, Veli Odaman pannıñ kızı Mariannanen beraber bir sürü koyun alıp ketkenler. Demek, Veli köyge qayıp kelse, onıñ bir düşmanı daa artacaq. Zaman ise qarışıp başlağan edi. Sevastopol cenkinden soñ köylü areketi er yerni qaplap aldı. Köylülerniñ hocalıkları cenk vaqtında gayet kırpalandı ve pomeşçikler olarnı daa
6540 ziyade istismar etip başladılar. Köylüler ve pomeşçikler arasındaki sınıfıy küreş gayet keskinleşti. Olar yerni ükümdarlarğa qarşı baş qaldırıp başladılar. Rusiye köylülери inqilab yolunda keterek, pomeşçiklerniñ topraqlarını qolğa keçirip imeniyelerini pay etmek istediler. Lakin, köylü areketi bir-birinen bağlanmayıp, dağınıq bir alda kete edi. Olarda birdemlik yoq edi. Padişa Aleksandr II krepostnoy pravonıñ yasaq etilmesi içün
6545 manifest imzaladı ama, o kene burjuaziya menfaatını saqlağan manifest edi. Krepostnoygä sanki serbestlik berildi. Köylünü almağa-satmağa, ya da deñişmege, onıñ aile işlerine qarışmağa aqqı yoq edi. Köylüge endi öz adından muqavele imzalamağa, alış-verişnen oğraşmağa, özünüñ şahsiy malı-mülkü olmağa, sudda çıkışta bulunmağa aq berildi. Lakin bu manifestten soñ feodallıq tazıyıkı, iqtisadiy-burjuaziya tazıyıkınen
6550 deñişip ketti. Bütün yahşı topraqlar pomeşçiklerniñ qoluna keçti. Manifest ilan etilgen soñ, bütün memleket boyunca köylüler isyanı kenişledi. Yalınız eki yıl içinde Rusiyede eki biñ kere köylü areketi olup keçti. Dört yüz baş qaldıruvda ise köylüler çar ordusına qarşı çıktılar ve kıyır-çıyır etildiler. Çokusı öldürildi ve Sibirge sürüldiler. Qazan ve Penza guberniyalarında pek çok başqaldıruvlar oldı. Çar olarnı yatıştıрмаq içün karatel
6555 ekspeditsiyası yolladı. Komandiri adyutant graf Apraksin edi. Köylülerniñ arasında eñ oqumış soyu Anton Petrov degen adam qolğa tüşti, ölüm cezasına mahkum etildi. Bütün bu inqilabiy areketlerniñ yolbaşısı Nikolay Petroviç Çernışevskiy edi. Onı eki yıl Petropavlovsk krepostında tutqan soñ on dört yıl katorgağa sud ettiler. Katorgağa yibermezden evel orta asır adetleri boyunca grajdan cezası berildi. Onı darağaçqa alıp
6560 çıktılar, tizleri üstüne çöktürttiler, başına kılıç urıp sındırdılar, soñ zincirlarğa buğavlap maşhara direğine bağlap qoydılar. Çernışevskiy yağmur túbünde büyük sabır ve çıdamnen oturdı. Darağaçtan alıp qayıtkanda bir kız oña çiçek taşıladı, onı da şu an qapadılar. Çernışevskiyni yedi yıl katorgada tutqan soñ, padişanıñ mahsus emiri boyunca uzak sibir şeerçigi Vilüyskte türmege qapattılar. Soñra onı Astrahanga
6565 ketirdiler ve yigirmi yedi yıldan soñ, endi altmış bir yaşına kelgende, özünüñ tuvgan

şeerî Saratovğa kaytmağa izin berdiler. Bir kaç aydan soñ, yarî ömürini sürgünde keçirgen Çernişevskiy Saratovda vefat etti.

Buña bakmadan, ğarip köylüler öz başkaldıruvlarını devam ettire ediler. Olar bütün Rusiyede olıp keçken qalabalıqlarını andan-mından işitip bile ediler. Celal bey kibileri ise, ükümdar sınıfqa ve onıñ zabitlerine arqalanıp iş körmekni devam ettirdiler.

Veli Odamannıñ ve Meryemniñ bal ayı Qarlıcarda keçti. Olar bu köyçikni pek begendiler, halkına tez alıştılar. Yigirmi beş hanelik köyde yigirmi altıncı ev peyda oldı. Bir ay içinde köy cemaatı talaqağa cıyılıp, olarğa eki közlü ev qurıp berdiler. Yañı evge köçken künü Veli eñ yaqşı qoyunınıñ birini qurban çaldı. Etini bütün cemaatqa darqattı.

Veli ve Meryem için bu pek qıvançlı bir kün edi. Olar ömürlerinde birinci kere öz ocaqları başında oturıp, öz evlerinde, öz töşeklerinde yattılar. Veli özüniñ balalıq çağını keçirgen doğmuş köyüne kaytıp barmaq meramından vazgeçti. Çünki, anda onıñ peyda olması Celal beyniñ açuvını qozğaycaq, keyfini bozacaq. Aradan çok yıllar keçse de, Veliniñ yüreginde onıñ açqan yarası daa taze edi. Veli de şimdi Celal beyniñ bilgen yırtıq balaq, yalınayaq balaçığı degil kücü-qıveti yerinde olğan bu dev kibi yigit açuv arasında kim bilsin neler yapa bilir. Şunuñ için olar Meryemnen añaştılar ve bu köyçikte qalıp yaşamağa razı oldılar. Cemaat olarğa pek büyük sayğı kösterdi. Ev qurılıp bitken soñ, biri saan, biri gügüm, biri qazan, çanaq-çölmek, töşek yastıq ketirip, eki yaşıñ evini donattılar. Öz köyünde Veli böyle ümet beklemey edi. Çünki, köyniñ cemaatı çoktan berli Celal beyge bel büküp alışqan. Oña qarşı çıqıp kimse aytalmay edi. Episi onıñ bağçalarında, tütün çayırlarında çalışalar. Beyniñ göñülinden ne qopsa oña razı olıp, oña boysınıp yüreler. Böyle olmağan olsa, bundan on beş yıl evelsi, babasınıñ cenazesi qılınğan künü Velini çubuqlap köyden qıvğanda, iç olmağanda bir adam çıqıp o balanı qorçalar edi. Ama, kimse çıkmadı. Episi ağızlarını yumıp oturdılar. Veliniñ yüregine bu accılar balalıqtan siñip qaldı. «Anda barıp tiz çökip yaşağance, eyisi mınavı cemaat içinde qalayım» degen fikir Velini yeñdi ve öyle de yaptı. O şimdi Qarlıcarınıñ eñ sevimli adamlarından biri oldı. Köy cemaatınıñ qolunda ne qadar qoyun olsa, episini oña işandılar. Veli qoyunlarını saba alıp çıqa ve tüm-tüz çölñiñ içinde qavalını çala-çala közden ğayıp olıp kete. O cemaatnıñ malını birleştirgen soñ, köyniñ çetinde büyük bir qoşar yaptırdı. Cemaat malınıñ episine ayrıca nişan-tamğa qoydırıp çıktı. Qışqası, adamlar öz malını kerek olğanda nişanına bakıp çobandan ala, nişanına bakıp sayısını

bile, çobannen esabını köre. Yaz aylarında otlakta yürgen malını kışta er kes öz evine ala.

6600 Meryem de boş oturmadı. O yün işlep, yün tarap, çeşit türlü şallar, çoraplar, bala fesleri, buluzlar örüp başladı. Onıñ qolundan ustalıqnen çıqqan bu örmelerini köy yaşları ve kızları, atta qartları bile avesliknen ala ve üstlerine kiyip yüreler. Meryemniñ müşterileri ket-kete arttı. Oña uzak köylerden de kelip sımarişlar yapa başladılar. Meryem yerli halqniñ urf-adetlerini, tilini pek tez öğrendi. Yalınız üst-baş kiyimini deñiştirmedi. O kene evelkisi kibi avropalaşkan fasonlarda anterler kiyip yürdi. Köy
6605 içine bir de bir işnen çıksa, ya da müsafirlikte bulunsa, er kesniñ közü Meryemde olur edi. Bazı yaş kızlar onıñ kibi kiyinmege, onıñ kibi saç tarap, anterler tiktirip yürmege aves eter ediler. Bundan ötrü onıñ evinden sımarişçılarınñ ayağı eksilmey edi.

Künlerden bir kün Meryemniñ başı aylandı, qusacağı keldi. Veli evde yok edi. Biraz yatıp raatlangan soñ, köyde er kesniñ derdine derman tapıcı ebanay – elti anağa
6610 körünmege bardı. Elti ana onı soyundırıp, çökürli qollarinen sıypap çıktı da:

–Hayırlayım, kızım, yüküñ bar, alla hayırlı evlad bersin, - dep duva etti. Soñra onıñ bedenindeki siyarıntı tamğalarını eslep: - Bu rezinalı şeylerni bir daa üstünde körmeyim, bedeniñni qıynama. Alla saña bergen beden güzelligine şükür etmek kereksiñ. Men seksen altı yaşına keldim, böyle bel körmedim. Bu nasıl şey, çertseñ
6615 üzölip ketecek. Endi biraz beliñni boşa, kızım. Balañ yaqşısı, sağlam össün, bedeniñ serbest nefes alsın. Beliñ biraz qalınlaşır, köküsleriñ qabarır, buña iç de raatsızlanma, sen ana olacaqsıñ, canıñ-teniñ er şeyge azır olmağ kerek, - dep nasiatladı.

Meryem, ebanay qartanayğa bütünley sığınıp, onıñ er bir sözünü diqqatnen diñledi ve bu küñge qadar belini, köküsleriñni sıkıştırıp, bedenini dülber tertipte tutqan
6620 gülgülü atlas korsetini orap kenarğa koydı da:

–Anamdan körüp böyle alıştım, elti anay, başka türlü kiyinmege bilmeyim, - dedi Meryem qıvançlı közlerini yaşlandırıp. –Anam bütün ömürü korset taşıdı. Meni de on eki yaşından böyle kiyindirip alıştırdı. Anterlerimni de oña uydurıp tikem.

–Balañ dünya yüzü körgence bol anterler kiyip yür, bu şeylerniñ şimdi saña iç
6625 kerekligi yoqtır, - dep kestirdi ebanay.

Aqşam Meryem bala haberini Velige ayttı. Veli onı kökregine basıp mülayim közlerinden öpti ve özüniñ baba olacağına qıvanıp, biraz forsalandı...

Bu aylar içinde Celal beyniñ kiracıları bir kaç kere Cenişkege barıp keldiler. Lakin Veliniñ kayda toқтаp қалғанын билip olamadılar. Küz күnleriniñ birinde Veli
6630 bederkasını yekip, Meryemni aldı da yolğa çıktı. Olar Can-Erikni barıp көrmege imkan olsa, Celal beynen bir kere daa көrüшип laf etmege ve қайтқанда biraz yemiş, һususan ceviz alıp kelmege istediler. Veliniñ canı pek tartmasa da, Meryem o yerlerni balalık çağından bilgeninden, bir daa көrmege aves etti. Ekinci күnü, ақşam ezanı vaқtında көyniñ ашағы tarafındaki mezarlık yanında Veliniñ bir atlı bederkası kelip toқtadı. Veli
6635 ve Meryem bederkadan түшип, doğru mezarlıққа kettiler. O, babasınıñ mezarını çok araştırdı, lakin tapıp olmadı. Çünkü onıñ baş taşı қoyulmaған edi.

–Köyde babamnı bilgen қартlar olmaқ kerekler, çaresini bulıp, babama başтаş қoydırıp ketermiz, - dedi Veli ökünip.

Soñra olar енішли-yoқушли, ташли-bayırlı yol boyu, silkine-silkine köyge kelip
6640 çıktıлар. Beyniñ bağçasındaki araba қаpu yanına kelip toқtadıлар. Meryem beyniñ azbarını – yüzüm sergilerini, basseynni, çiçekler arasından ayakyolğa doğru ketken taş қaldırımını көrgeninen tanıdı ve alel-acele adımlap ketti. Veli bederkanıñ yanında қaldı. Celal bey divan üstünde yerleşip oturған alda uzun çubuğını çekmekte edi. Suvade һанım ise, onıñ yanaşasında көzlük тақıp, қuran оқup oturmaқта edi. Meryemni içeri
6645 yaş bir kadın alıp kirdi.

–Sizge müsafır ketirdim, - dedi o temenna etip ve çıkıp ketti. Meryem bir daқиқа ayak üstünde, başı-saçı ағарған bu eki иһтиyарға бақıp қaldı. Suvade һанım көzlüklerini тақıp Meryemge tikilip бақtı da:

–Vay, anaçığım, бақsa mınaı Elizabetтаға! – dep қıçırarak ayakқа турdı.

6650 –Elizabetta degil, Marianna olsa kerek, - dedi Celal bey çubuğını sağ қолuna alıp.

–Ne Elizabettam, ne de Mariannam, - dedi o içeri kirerek ve Suvade һанımını boynuna sarılıp ағladı. Soñra Celal beyniñ қолунı öpip маһlayına tiysetti.

–Anaña pek beñzey ekensiñ, қızım, - dedi Suvade һанım көzünü sürtip. –İştittik,
6655 episini іştittik. Ekisi de başıncılardıñ қолundan ketkenler. Sen nasıl sağ қaldıñ, balam?..

–Meni Veli қurtardı, - dedi Meryem.

Veliniñ adını іştikeninen bey yerinden turıp, Stambuldan kelme örneklı tütün қutusını açtı ve baş parmağınen çubuğını нıқтаp, шıplap gayrıdan toldurmaға başladı.

- Marianna, o yezit kayda şimdi? – dedi Celal bey.
- 6660 –Afu etersiz, efendim, - dedi Marianna oña başını egiltip. –Menim adım Meryemdir, Veli ise, yezit degil yigittir.
- Çoktanmı? – dedi Suvade hanım.
- Evlengenimizden berli.
- Demek siz evlendiñiz? İşitesini Suvade, bular evlengenler emiş? Biri çarık,
- 6665 digeri hanım. Ateşnen barot. Ha-ha-ha...
- Kene afu sorayım sizden, efendim! Eger meni ve Velini aşşalaycağ olsañız, bugün aylanıp kaytamız. Er alda o da insan balası, köyünü, köydeşlerini sağınıp keldi...
- Bilem, elbette, meni sağınıp kelmegendir.
- Sizni men sağındım, anamnıñ, babamnıñ dostları ediñiz...
- 6670 –O dostlık yahşı bitmedi. Babañ maña yüz koyun borclu qaldı.
- Men babamnıñ borcları içün cevapkar degilim. Onı barıp gubernatorıñızdan sorañız. Üstümdeki kızlık anterçigimnen babamnıñ imeniyesinden kettim.
- Kana, bar çağırın Veli «paşanı» köreyik, - dedi bey mışkıllı tebessüm ile.
- Sağ olunız, beyim, - dedi Meryem ayakka turıp. –Veli mında kelmez. Onıñ
- 6675 başka işleri bar. Em kelmegeni yahşı... Çünkü, siz endi kart adamsıñız. Siziñle çatasmağ oña layık şey degil.
- Meryem ağır ayaklı olğanını sezdirmeden, tez-tez paltosını kiyip, beyaz yün şalını omuzlarına taşlap, Suvade aptenen suvuk-suvuk savluqlaştı da, merdivenlerden tüşip ketti.
- 6680 –Sağlıknen bar, kızım, - dedi Suvade hanım.
- Er alda siz maña yüz koyun borclu ekeniñizni unutmañız! – dep kıçırdı bey merdivenler üstünden.
- Veli bederkanıñ art ağıçından ayaklarını salındırıp yukuğa dalğan. Meryemniñ kelgenini duyğaninen közlerini açtı ve onıñ ağarğan soluk çırayını körıp:
- 6685 –Ne oldı saña? – dep taşladı.
- İç bir şey olmadı. Körüştim ve sağlıqlaşıp çıktım. Eger mümkün olsa, evimize kaytayık, - dedi Meryem Veliniñ telaşlı közlerine bakıp. Meryem Celal beynen olıp keçken lağırdını hocasından gizledi. O Veliniñ tabiatını yahşı bile. Olğanı kibi aytsa, onıñ dayanalmaycağına ve barıp beyden on beş yıllık ökesini çıkaracağına emin edi. Bu

- 6690 aklıllı kadınınıñ sözlerine könip, Veli bederkanı köçürdi ve özünüñ doğğan Qalaçık maallesine aydap ketti. Köy içinde rastkelgen bir kaç yaş-yavqa Velini tanımadı. Veli de olarnı tanımağa tırışmadı. Yüksek bayır töpesinde, kiyikleşip ketken dağ içinde yerleşken Qalaçık maallesinde kimse yaşamay edi. Bese-belli, Veliniñ babası açlıktan ölgen soñ, mında kimse qalmağan. Veliniñ doğğan findık çubuqlı evçiginden eser bile
- 6695 yok edi. O yerler kıcıtқан, kampa ve kögem terekleri içinde qalğanlar. Veli yalınız soқur Emirsale aқaynı hatırladı ve iç olmağanda onıñle körüşmek istedi. Dağ taraftan bir kaç sığır aydap, sızgıra-sızgıra keleyatқан bir yaşnı körip çağırdı.
- Kimniñ oğlusıñ, kadam? – dedi Veli onı toқtatıp.
- Soқur Emirsaleniniñ.
- 6700 –Babañ qayda?
- O bir dünyada...
- Kaç yaşındasıñ, kaday? – dedi Veli onıñ közlerini babasına oşatıp.
- Kaç yaşında olğanımnı bilmeyim. Babam aytқан edi, qomşumuznıñ oğlu beyniñ betine kızılçık çubuğı şıpırtқан yılı doğğan ekenim...
- 6705 Veli bu laflarnı işitkeninen Meryemge baқtı, ekisi de şaқıldap küldüler.
- Şimdi qayda yaşaysıñ?
- Beyniñ arasında. Babam ölgeninden berli çobanlıq etem. Onıñ sığırlarını baқam. Saba ketem dağğa, aқşam qaytam. İşim yaқşı emce. Bey ise merametli. Künde bir çanaқ sıcak aş, bir tilim ötmek bere. Yazda aşma qoşıp bir qalay qatıq, ya da süt
- 6710 bere. Qarnım toқ. Çarıqlarım teşilse deñiştire.
- Bütün qazançıñ şumı?
- Añlamayım. Qazanç degeniñiz ne ya?
- Mal-mülk demek isteyim.
- Şaştıñızmnı şu, emce? Bu dünyada qarınıñ toқ olsa daa ne kerek? Ölgende de
- 6715 közüñ artta qalmay. Şunıñ içün zenginler pek çekişip öle ekenler...
- Veli babasınıñ yekane dostı Emirsale aқaynıñ vefat etkenini añladı. Balanıñ laқırdılarından köyde iç bir türlü deñişme olmağanını, eskisi kibi bey qolunda çalışıp iñlegenlerini bildi. Onıñ keyfi bozuldı, aқıqaten bederkanı aylandırıp qaytacaқ oldı, lakin babasınıñ mezarını tapıp, baştaş qoyğan soñ qaytmaq istedi. «Bu dünyada qarınıñ
- 6720 toқ olsa, daa ne kerek? Köresiñmi balanıñ añı nasıl küterlenip qalğan. Mındaki

adamlarının episi dünya yaşayışını böyle aňlasalar kerek. Ya olarının közüni kim açacaq? Celal beymi? Zarar yok, Cenişke taraflarda olğan başkaldırıvlar bir kün bu dağ eteklerine de kelip çıkar. Ğarip köylüler beyniň bağçalarını, çayırılarını pay eterler. Özleri öz topraqlarına şorbacı olup yaşarlar. O vaxıt episiniň közü açılır. Dünyada qarın
6725 toqluğundan başqa adamğa daa çok şey kerek olğanını aňlarlar». Bu tüşünceler Veliniň başından yıldırım kibi kelip keçtiler. O beyniň evini barıp darma-dağın etmek istedi ama, köyde basılıp qalğan fuqare halk onıñ artından ketmeycegini, beyge qarşı çıkmaycaqlarını pek yahşı aňlay edi. Olar belley ediler ki, bey olmasa episi açtan ölecekler. Beyniň yapqanlarını em devlet, em alla tarafından aq tanıp, boysuna ediler.
6730 Böyle kütürlenip, ezilip kelgen halknıñ aňı isyan etüvden çok keride edi. «Baş yazısını köz körer» dep, yüz yıllardan berli bel büküp, maňlay teri tökip kelgenler.

Veliniň yüregini nefret biyledi. O tez-tez bederkanı aydap köyniň camisi aldına keldi. Demiki çoban bala «Qalaçıqta» bederkalı bir adam körgenini köy içinde rastkelgende ayıp keçken. Veli cami aldına kelip toqtar-toqtamaz, onıñ etrafında bir kaç
6735 adam toplandı. Veli olarğa bu köyde yaşağanını aytsa da, iç biri onı tanımadı. –Men bir vaqıtlar siziñ beyni çubuknen şibalağan adamım, - dese onı bilecekler ama, Veli bu maqtanuvnı yersiz tanıy ve yalınız soqur Emirsale aqaynıñ lafını ete. Bu orta yaşlardaki adamlar dağılıp ketken soñ, tayaqlarına tayanıp üç qart keldi. Veli olarnı tanıdı. Qartlar onıñ babasını yahşı bilgenlerini, duvadan-senadan unutmağanlarını ayttılar. Olardan
6740 birisi Velini öz evine davet etti.

Saba yerge yarıq tüşkende, Veliniň bederkasında bir çuval ceviz ve findık bar edi. Bunı qartlar gece bir kaç evden topla ketirgenler. Şu aqşamki qartlar Veliniň ne maqsadnen kelgenini aňlağan soñ, gece barıp cami yanında maşsus yapılp, tizilip qoyulğan baştaşlardan birisiniñ üstüne yazılacaq yazılarını sımarağanlar. Meryem daa
6745 tatlı yuquda edi, qartlar Veliniň bederkasına baştaşnı yüklep mezarlıqqa kettiler. Babasınıñ qabirini tapıp, baştaşnı tiklep, duva oqup qayıp kelgende Meryem yañı turgan ve sabalık qavesini içmekte edi.

Veli qartların oña köstergen yardımlarından ğayet memnun olup, kuşlık maali yolğa çıktı. O, Celal beyni körmeyip qayttı. Eger Meryemniñ sözünü tutmağan olsa, kim
6750 bilsin, arada neler olmaq mümkün edi. Meryem onı qandırdı ve afağanını yatıştırdı. Lakin, beyniñ ondan baba borcını talap etkenini aytmadı. Oña barıp körüngenine biñ

peşman etti. Meryem olarğa anası-babasinen kelgende yaş bala edi. Belki anama, babama olğan münasebetlerinden bir zerresi saklanıp qalğandır, dep özüniñ zengin tabaqağa mensup olğanını közde tutaraq, beyniñ evine bardı. Lakin onıñ yüregindeki
6755 carizlik, merametsizlik qartlığında daa ziyade beterleşkenini, nefisi toymağanını körüp, bu barlı tabaqağa nefreti daa ziyade arttı. «Men yaş edim, añlamay ekenim, babamniñ imeniyesi de, böylece, halk nefretiniñ qozğaluvı neticesinde yernen yeksan etilse gerek. Anavı sığır baqıp qaytqan balanıñ aytqanları etiñni-teniñni çimirdete. Celal bey mıtlaqa alcıqan eken. Bizge faqır-fuqarenıñ mañlay terinden asıl olğan közyaşlı baylıq
6760 kerekmey. Bizim esas baylıgımız – aqıqiy sevgimizdir. Men ömürimniñ soñuna qadar buña sadıq qalacağım. Alla hocamniñ saqlıgını bersin. O benim yanımda bar ekeç, baylıgımniñ ve bahtımniñ sınırı yoq, dep bilecegim».

Bederkanıñ tınıx ezgili köpçek tınııldısından yukusırap başlağan Veliniñ qolundan Meryem yavaştan telbevni aldı da, onıñ başını tizleri üstüne egiltip yatqızdı ve
6765 atnı bayağı vaqıt özü aydap ketti.

Ekinci küni aqşam üstü olar Qarlıcargı kelip çıqtılar. Atnı tuvardı ve bederkanı boşattılar. Bütün köyniñ cemaatı olarğa hoşkeldige keldiler. Meryem episine birer mañarnelik ceviz berdi. Yorgunlıqtan közleri yumulıp ketken Meryem ve Veli evniñ ortasına töşek qoyıp, bir-birine sarılıp yattılar...

6770 Memedemin aqa bu yerde sözünü kesti.

–İkayemniñ soñuna çıqayatırım balam, eger yarın qaytmasañ, yazıp bitirirsiñ. Qaytsañ, bir daa kelmege davran. Apansızdan közüm yumulıp ketmesin, - dedi o Nazimge.

–Yağşı, qartbaba, evge sıqça kelmege tırışırım. Veli Odamannıñ taqdiri nasıl
6775 bitkenini bilmege özüm de aşıqam. O yüz yigirmi yıl evelsi yaşağan çoban, men ise bugünkü – zemanе çobanları arasında yaşayım. Nimetulla emcem de bütün ömürі çobanlıq etip kelmekte. Zenaatlarımız çeşit türlü olsa da, bizler epimiz çoban nesilimiz, öylemi qartbaba? Aydı, geceñiz hayır.

Nazim defterini çekmecesine qoyıp kilitledi ve özüniñ yerine barıp yattı.
6780 Gecenıñ bir vaqtında o tüş kördi. «Büyükten-büyük bir qaya avdarılıp, yel-boran qoparıp yuvarlanıp kelmekte. Baqsa, aldında Esmā tura. Onıñ saçları çubalğan, urbaları yırtılğan, ayakları, baldırları çıplaq. Esmā! Esmā! Qaç bu yaqqa!.. Nazim öyle kıçıra ki,

Esma keñ-keñ adımlarnen qollarını kerip avada uçıp, Nazimge taraf kelmekte. Saçlarını avada yelpiretip yakınlaşmakta olğan Esmanıñ közü ögünde Nazim peyda oldı ve şu an
6785 ğayıp olıp ketti. Esma onıñ sesini işite, ama, özüni körmey. Qayanıñ güdürdep avdarılması toqtadı, yel-boran tındı, terekler yeşil dallarını köterip tiklendiler, ortalıq güzel bir manzarağa döndi. Esma saçlarını tarap eki omuzı üstüne salındırğan, üstüne ince beyaz anter kiygen, yeşillikler içinden Nazimni araştıra. Onıñ qulağına Nazimniñ ıñranuvı işitile. Esma toğaylıklar içinde, terekler arasından çapa-çapqalay, lakin
6790 Nazimni tapıp olamay. Onıñ qulağına kene de acınıqlı ses keldi. Esma o tarafqa cuvurdı. Baqsa, avdarılğan qalın bir terekniñ pıtaqları arasında Nazim çapalanıp yatmakta. –Vay, benim canım-cigerim, saña ne oldı? Esma pıtaqlarını çetke aylandırıp, Nazimni köterip turguzdı, bir tüzlük içine ketirip yatqızdı, ağızına suv tamızdı. Nazim közlerini açıp, Esmanı körgeni kibi boynuna sarılıp aqladı. Esma onıñ közyaşlarını silip:
6795 -Aqlama, qozum, aqlama, birdanem, - dep dudaklarından öpti. Kene afat başladı. Nazim yerinden köterilip, Esmanı omuzına tayanıp, tar soqaçık boyu enişke tüşip kettiler. Anda közyaşı kibi temiz suvly özen şuvuldap aqmakta. Nazim ve Esma suv boyu ketseler, baqsa ne körsinler, özen taşıp Nazimniñ oturtqan aşlamalarını basıp ketmekte. Nazim şasıp-şasmalap, qıçırmağa başladı. Adamlar küreklerini alıp yardımğa çaptılar.
6800 Şasenem ise, suvnıñ yuqarı başında turgan Esmağa taraf küregine tayanıp, abınıp-sürünip bayırğa tırmaşmakta. Nazim Şasenemniñ yuqarı çapqanını körip ondan Esmanı saklamak istedi. Şasenem kimsege qulaq asmay küreginen bentni eşip taşıladı. Suv yılğa boyu aqıp ketti, aşlamalar qurtuldı. Şasenem Esmağa eki konfet uzattı, - birini Nazimge berirsiñ, - dedi ve küregini omuzına urıp qırdan aşağı tüşip közden ğayıp oldı. Nazim
6805 onıñ artından, - Şasenem, - Şasenem! – dep qıçırdı. Esma Nazimniñ yanına kelip: - Qıçırma, mına o saña ne qaldırıp ketti, - dep Nazimniñ ağızına konfet qaptırdı.

Nazim sıkletlendi, nefesi tutulğan kibi oldı ve abdırap közlerini açtı. Baqsa, yanında kimse yok, özüniñ tüş körgenine qıvandı.

Bu tüşten soñ, Nazim töşeginde çok aylansa da, yuqlap olamadı. Saba yakın edi.
6810 O turıp, quyu başına bardı, salqın suvnen belden yuqarısını yuvdı ve yaqşı sürtünip, azbar içinde biraz yuvurdı. Bu vaqıt aşhanede anası endi cezvesini qaynatqan edi. Nazim bir şekerçiknen bir filcan qave içip, anasını saqlıqlaşıp evden çıkıp ketti.

Esmalarınñ kapısı ögünden keçken arıķ başındaki ķalın dut teregine tayanıp oturķan Nazimniñ başından biñ-bir türlü fikirler kelip keçti. O Esmanıñ aldında özüni
6815 būs-bütün ķabaatlı saymay edi. «Çoban-Atada» olıp keçken körüşüvimiz için tek meni ķabaatlamak doğru degil. Sen ķız bala olsañ, özüñni ķattı tutmaq kerek ediñ. Biz belki darılışıp ķaytır edik, ama, soñu böyle olıp çıķmaz edi. Anam bu laķırdınıñ asılını bilse, yüz yıl Esmanıñ betine bakmaz. Biz bugün Esmanen mıtlaķ körüşmek ve bu meseleni al etmek kerekmiz». Nazim saatına baķtı. Samarķand vaķtinen sekizge çerik ķalganda
6820 Esmayol ķapunu açıp çıķtı. Onıñ üstünde plaşķ, ayaklarında yüksek ökķeli çızmalar. Ava küskün, yengilķikten salķın yağmur sepeley. Esmayontigini açtı ve asfalt soķaķ boyu çızmalarını taķırdatıp ketti. Nazim onıñ peşinden tüştı. Evden biraz uzaķlaşķan soñ, adımlarını tezleştırip, epkin adımlamakta olķan Esmanıñ artından yetip, omuzı üstünden ķolunu uzatarak, zontigini tuttı. Esmayabdırap artına aylandı, baķsa Nazim
6825 külümsırep tura.

–Vay, Nazim! – dedi Esma şaşmalap. –Ne vaķıt keldiñ?

–Aķşam.

–Haberim olmadı.

–Haber etsem, ķarşılap çıķar ediñmi?

6830 –Seniñ böyle şubeli sual bermeye tiliñ bara ya? – dedi Esma mülayım külümsırep.

–Esma, bizge laf etmek kerek. Vaķtıñ olsa, çayķaneye kireyik.

Esma saatına baķıp, indemedenden ģavz başındaki çayķaneye taraf buruldı. Terekler astına oturdılar. Nazim eki çaynik köķ çay, pite ve konfet ketirdi. Saba salķınında
6835 çayķanede kimse yok edi.

–Esma, mında bizim aķķımızda yürgen sasıķ laķırdılar alemge ķaydan beyan olķan eken?..

–Men saña bu ģususta mektüp yazacaķ edim, lakin senden bir kaķıtçık almaķan soñ...

6840 –Er alda, men doğrusını bilmek isteyim. Ekimizniñ aramızda olķan sırnı kim aşıkarete bilir?

–Sen özüñ nasıl tüşünesiñ? – dedi Esma dudakları arasına cam kibi yıldıraķan bir konfet ķıstırıp.

- İç aklımlı yetmey, - dedi Nazim omuzlarını kısıp.
- 6845 –Mında akıl yetmegen şey barmı? Men öz adımlı kirlemege istemeyim, em öyle kattı cezağa da layık degilim. Men bir adam sevdim, em ölgence onı sevecegim. Ne aysalar, aysınlar...
- Esmanıñ yanaqları üstünde inci kibi eki tamçı közyaş peyda oldı. Yavluğınını ucunen olarnı silip taşladı ve zontigini alıp ayakğa kalktı.
- 6850 –Lağırdı bu edimi? – dedi o Nazimniñ közlerine bakıp.
- Otur, otur, beş daqıka daa.
- Esma bir yanbaşınen tapçanğa yantayıp çökti.
- Esma, sen kabaatnı maña qaldırma. Men iç bir kimsege bizim münasebetimiz aqqında maqtanğam yok.
- 6855 –Maña da maqtanmağa şey yok...
- Aysa kim, kim?..
- Çoban-Atada biz yañğız edikmi? Anavı boyalı közniñ maña aytqan sözleri aqlılıñdamı? Episi ondan çıqqan. O meni şeerde rastketirse mışkıllap keçe.
- A-a, - dedi Nazim yüreklenip. –Doğru, tek olardan çıqmaq mümkün. Öyle olsa,
- 6860 sen özüñni sıkma. Eger meni sevseñ, bu sır ölgence ekimizniñ içinde qalsın. Men işlerimni bir yoluna qoysam, seni mıtlağa kelip taparım. –Lakin sözünüñ soñuna çıqmadı. Soñra onıñ parmaqlarını avuçında sıkıp sağıqlaştı.
- Bugün qaytasıñmı, yoksa? – dedi Esma taacipli nazarnen.
- Bugün, mına şimdi qaytam. Anda iş qaynay, Esma, evge kelip qaytması dört
- 6865 kün vaqtımlı ala.
- Esma yerinden turdı, onıñ parmaqları Nazimniñ avuçı içinde edi. Ekisi bir-biriniñ közlerine tikilip baqtılar. Esma qolunu yavaştan tartıp aldı ve zontigini açıp, qaldırım boyu aşkıp ketti.

YİGİRMİ ÜÇÜNCİ BAB

- Bekbergen Jaksımuratov fermanıñ işlerini yahşı öğrenmek içün, uzak qoşarlarga
- 6870 sık-sık qatnap başladı, çobanlarnen ve olarnıñ ailelerinen körüşti, otlaqlarnı közden keçirdi. O gece-kündüz Begdiyar Nadiroviçniñ: «birleştirilgen büyük mal hozaystvoları meydanga ketirmek kerek» degen qayesini ömürge keçirüv boyunca başını yorıp yürdi.

Bu gayeniñ aslında çok şey bar. Eñ esası şu ki, malnıñ sayısını çoklaştırmak. İç olmağanda, yakın yıllar içinde bugün sovhozniñ imayesinde olğan koyunniñ sayısını eki
6875 ve soñra üç kere arttırmak kerek. Bu mesele al etilse, et ve çarakül meselesi öz-özlüğinden çezilecek. İş pek mesuliyetli ve buña tüşünip-taşınıp, ciddi yanaşılmasını talap ete. Koyunniñ sayısını arttırmak, tola yaşamak degil. Bu, can kötergen ayvan. Oña şarait kerek, yem kerek, hastalıklardan saklap, zemaneyi ilmiy usullar sayesinde çoğalmasını elde etmek kerek. Elbette, bular bir kün içinde al olunacak işler degil.
6880 Bunda çok baş yormak ve raatsızlanmak kerek.

Bekbergen bütün çobanların fikirlerinen tanışıp çıktı. Birleşüv meselesinde olarnıñ arasında çeşit fikirler doğdı. Bugün kollarında olğan malnı toplap, bir koşarga ketirip tıkmağını doğru tanımadılar.

–Böyle yapsak, biz malnı arttırmak degil de, elimizdekini de gayıp etermiz, -
6885 dediler.

Bekbergen çobanların bu fikirinen özü de razı ola, lakin nasıl yolnen bu meseleni al etmeli ve Begdiyar Nadiroviçni kandırmalı?

Bu tüşünceler onı Aşkar çobanğa alıp keldiler.

Koyunların koşarga kapatқан soñ, olar yurtқа kirdiler. Suluğan sütlü çay koydı.

6890 Bekbergen demi otlakta ayak üstünde başlağan laflarını devam ettirdi:

–Mına, misal içün, sizde şimdi altı yüz baş koyun bar, - dedi o Aşkar ağağa bakıp. –Şu altı yüz koyunğa altı yüz baş daa koşmak mümkünmi?

–Mümkün, - dedi Aşkar. –Lakin o malnıñ başında da öz çobanı olmak kerek.

–Elbet, koyunsız çoban olmay. Söz sırası aytkanda , siziñ koşarda koyunların
6895 sayısını eki biñge çıkarmak içün ne kerek?

–Eñ azdan üç, ya da dört çoban kerek, koşarnı genişletmek kerek, er çobanğa öz otlak meydanını menimsemek kerek. Bundan da başka, kışlık yem azırlav işini yoluna koymak kerek. Yem meselesini endi bizge al etmek kolay. Üç-dört koşarnı bir yerge koşsa, demek büyük brigada meydanğa ketirilecek. Bu brigada yem azırlav işinen özü
6900 oğraşa yahşı olur edi. Olarğa qol tutulsa, toprak belgilense, teñnika yardımğa kelse, yigirmi gektarğa yakın lütserna ekilse, başka tabiy yemlernen beraber bir qasevetsiz kıştan çıkmak mümkün.

Bekbergen kalemmini alıp, bloknötünü tizi üstüne koydı da bir sıra rakamlar yazıp-
yazıp bozdu. Anlaşılganına köre, o yigirmi gektar lütsernadan orta esapnen ne kadar yem
6905 azırlamak mümkün olğanını esapladı. Bu yerde biraz tüşüncege dalğan. Askar çoban bir
kaç yutum çay yutқан soñ, Bekbergenniñ sualine bergen cevabını devam ettirdi:

–Episi yahşı olur edi, ama, - dedi Askar terlep başlağan mañlayını, eñsesini
sürtip. –Öyle çobanlarını kaydan alacaqsıñ? Misal içün, sen benim koşarıma üç-dört
ecnebiy çoban ketirseñ, işimiz yürmeceğine eminim. Çobanlar episi bir uruvdan, bir
6910 aileden olmalılar, o vaqıt iş keter. Mina, benim Sulumnı alayık. O maña yardım ete.
Avgust keldimi, toqlularını ayırıp fermağa alıp keteler. Men kene altı yüz koyunımn
oturıp qalam. Bizge başka koşarlardan malnı ketirip koşmağa ne kerek? Öz ailemn
yani Suluhan ve eki oğlumnen biz ayrı-ayrı, çobanlar ola bilmeymizmi? Bilemiz. Mina
saña büyütilgen koşar. Üç çoban – eki biñ baş koyun. Toqlularını özümde qaldırsañız,
6915 bu qazançnı eki yılda elde etmek mümkün. Lakin kerek şaraitnı doğurmaq kerek. Aynı
şunıñ kibi, diger koşarlarını da büyültmek mümkün.

–Ya onıñ sizge beñzep balası olmasa, apayı bu işten çette tursa, o vaqıt ne
yaparsıñ?

–Mesele de onda daa oğlum. Çobannı Qaleden ketirip qoyalmazsıñ. Çobannı
6920 mından, öz diyarımızdan tapmaq kerkemiz. Eger onıñ balası olmasa, ille bir de-bir
avlda, yurtta tuvğan-uruvı, tanış-bilişi, dostı-eşi bardır. Siz çobanğa uquq berıñız,
çoban-çobannı yedi derya artından tapar.

Bekbergen tüşüncege daldı. Çünki, Askar çobannıñ aytқанında aqıqat bar edi.
Bu adam çoban yurtunda doğğan ve bütün ömürü çoban olup kelgen. Özü oqumağa,
6925 yazmağa ögrenen. Qoyunnnıñ bütün iç hastalıklarını bile ve özü çeşit otlardan ilaclar
yasap devalay. Elbet, şimdi çobannıñ buña itiyacı yok. Qoşarda hasta malnı tutmaylar.
Onı şu künü veterinarlarınıñ qoluna yetiştireler. Er bir işte tecrube kerek. Tecribeli çoban
malnıñ dertini yürüşinden bile.

Böyle çobanlarnen subetleşüvler neticesinde Bekbergen qattı bir qararğa kelgen
6930 soñ, öz fikirini Begdiyar Nadiroviçke bildirmek istedi.

Bir kaç künden soñ, Bekbergen Begdiyar Nadiroviçniñ evine keldi.

Ekisi can-göñülden fikir alışıp-beriştiler. Begdiyar Nadiroviç çobanlarınıñ öyle
deyceklərini çoqtan bile edi. Mesele şunda ki, o koşarlarını birleştirüv işini tezce

bitirmekniñ tarafdarı edi. Oña Bekbergenniñ fikrine qoşulmaqdan başqa çare qalmadı.
6935 Çünki, bu iş evela suvnen bağılı edi. Şimdi ise, sovhoznıñ bütün qoşarlarında artezian
kuyuları qazılmaqta.

–Bu meseleni sovhoz idaresinde müzakerege qoyarmız ve qarar qabul etken soñ,
bir kün keçikmey işke kirışirmız, - dedi Nadirov kestirip. –Brigada usulina keçmesek,
lütserna ve diger tabiy yemlerni azırlav işinde qıynalırmız.

6940 Begdiyar Nadiroviç ve Bekbergen Jaksımuratov keç vaqıtka qadar oturıp,
sovhoznıñ diger işleri aqqında – hususan qurucılıq işleriniñ ağır ketkeni, material ve
transport qıynılıqları aqqında subetleştiler.

Eki künden soñ, Begdiyar Nadiroviçniñ qabinetinde kenış büro olıp keçti.
Büroda bütün çobanlar, ferma müdirleri, brigadirler ve sovhoz partiya, hozaystvo
6945 işleriniñ yolbaşçıları iştirak ettiler.

Begdiyar Nadiroviç bu sene sovhoznıñ ögünde turğan vazife boyunca Algabasta
evela angi işlerniñ astından mıtlaq çıkmak kerek olacağını birer-birer añlattı.

–İşler çok, - dedi o qaşlarını tüyüp. –Lakin biz birinci nevbette qoşarlarnı
kenişletüv işinen oğraşmak kerkimiz. Kıkene qoşarçıklardan olacaq şey yok. Olarnı
6950 büyütmek kerkimiz. Misal içün Asqar ağanı alayık. O kırk yıldan berli altı yüz baş
qoyun baqa. Ya biz oña üç yardımcı çoban bersek, özünü, aynı şu qoşarğa brigadir
qoysaq, onıñ qolunda bir-eki yıl içinde eki biñ baş qoyun olacaq, doğrumı Asqar ağa?
Böyle tecribeli, usta çobanlar bizde daa çoklar. Ama eki biñ qoyunğa qışlav kerkmi?
Bular eñ zarur şeyler, arqadaşlar. Mına, bugünden başlap epimiz bu yoldan ketecekmiz.
6955 Er bir çoban özüne bir kaç çoban azırlasın. Epiñizge aytam ve ruşset etem. Qıdırıñız,
tapıñız çobancılıq işlerini siziñ özüñizge qaldıram, olarğa şarait doğuruvnı öz üstüme
alam. Yılından bu maalde epiñiz öz qoşarıñızda brigadir olacaqsıñız.

Çobanlar episi ağızlarına suv alğan kibi indemey oturdılar. Yalınız Asqar ağa
kimerde bir eki çökür tişini kösterip külümsirey. Çünki, o bu meselelenden endi tanış
6960 edi. Bekbergen oña bu işler aqqında ayıp ketken soñ, o bir kaç kün içinde öz
otlaqlarını, artezian kuyusını ve yem içün ekmesi mümkün olğan yerlerni közden
keçirip çıktı ve «menim işim sırasında» degen manada tişlerini sırtıp otura edi.

Begdiyar Nadiroviç sözünü bitirgeninen Askar bir kereden: -Telefonnu unutmañız – dep kıcırdı. Adamlar ğala-ğula köterip külüştiler. Kimdir birisi: -Askar aĝa
6965 aşırdan pek orsa kerek! – dep taqladı. Kene külüştiler.

–Telefon meselesi bu künler içinde al olunacaq, - dedi Yerpulatov külkü totaĝan soñ. –Bütün oşarlarĝa şimdilik kabel tartıp telefon oyacaımız.

–Bu işlerniñ episini al etecek kadrlardır, - dedi sovoz partiya komitetiniñ sekretarı Yerpulatov. Biz daa keregi kibi urucılar brigadasını tekmiilep olamaymız.
6970 Menimce, medeniyet evi ve diĝer obektlerden birer-ekişer adam alıp, oşarlar urucılıĝı brigadası teşkil etilse yaşsı olur edi.

–Medeniyet evini birinci nevbette teslim etmek için mecburiyet aldık, - dedi baş injener Asanov adıralı. –Men andan bir adam alıp olamayım.

–Medeniyet evine yaşlar yardım etecekler. Bir aç adam oşarlar için tapmaq mıtla zarurdır, - dedi Begdiyar Nadiroviç injenerge nazar taqlap.
6975

–urucılar meselesini canlandırmak için meni trestke yollasañız, anda masus bizim sovozımızĝa adamlarını celp etüv işini maa avale etseñiz, men bir brigada teşkilatlandırıp kelir edim, - dedi Asanov.

–Ya saa ne keder ete? Yarın saba yolĝa ık. On kün yetermi? – dedi Nadirov
6980 onıñ teklifini doĝru tanıp. İşçi kücü celp etüv işinde epiñiz eliñizden kelgenni yapmaĝa areket etiñiz. Bu işte men sizge er vaıt ol tutarım.

Aşam keç vaıta adar idarede çeşit meseleler baıldı. Er kes öz notai nazarını aık beyan etti. Çobanlar oşarlarını büyültüv meselesine umumen razılık bildirdiler. Nazim, Tursunbek baĝcanıñ genişletilmesi ve oturtılĝan terekleriniñ salanıp
6985 alması için zarur olĝan işleri vatında yapıp turmak kerekligini ayttılar. Sovoznıñ baş agronomı Bekbaulov İmam bu yıl artezian suvlarından faydalanıp mısırboĝday ve diĝer ekinleriniñ meydanını seçip almaĝa vaıt kelgeni, sovoz suvaruv yerleri için proekt sımaraĝanı aında ayttılar. Nadirovnıñ abinetinde sigar çekmek yasak olĝanından bazı adamlar tarsııp baqladılar. Olar bir aç kere ayata ıkıp kirdiler.

Büro pek canlı ve meraklı keçti. Er kes öz fikirini aık beyan etkenine ve ilerdeki işleriniñ asıllı ve temelinden körülip planlaştıırılĝanına yüreklenip ayttılar.
6990

Amu-Darya!.. Keñ sarı şertni adırĝan özen. Onıñ yalıları sım-sık amışlı adaıqlardan ibaret. Özüniñ aıntısını yüksek daĝlardan baqlaĝan bu özen biñlennen

6995 kilometr qum çöllərini yarıp aqmaqta. Daqların qarlı töpelerinde küneş şavleleri yıldıray. Uzaqtan baqqanda Amu-Daryanın başlağan yerinde dersin bu özennin üstünden yüksek qayalar egilip turalar. O başını tizleri üstüne egilip yuqusıramaqta olğan qambur qartnı ańdıra. Qayanın etegini özen yuva – o bu yerden aylanıp yavaştan uzaqlarğa açıp kete. Qayanın aşağı tarafında özen aqıntısından büyük çukur asıl olğan. Bu yer bir körgen adamnıñ yüreginde ebediy sinip qalacaq. Kün qavuşqanda qayanın etrafındaki suv kümüş tüş şavlelerge beñzey...

7000 Asanov Qadıralı bu yerge aqşam üstü kelip çıqtı. Etraf çım-çırt, sanki er şey teren yuxuda. Oña bu yerge bir kere daa kelmek nasip olğan edi. Bu keresi, o büyükten-büyük qurucılıq obektine rastkeldi ve taaciplenenden közüni bu yüksek kranlardan almadı. Şimdi bu yerde Nuqus Qızıl-qum qurucılıq tresti idaresinin esas kısmı yerleşken. Keniş çöllerge ayat bağışlaycaq qurucılıq işlerinin yüregi bu yerde urmaqta.

7005 Asanov Qadıralı mında Algabasnıñ işleri aqqında tafsilatlı malumat berdi. Trest reberlerine sovhöz bürosının soñki qararını oqup, er bir mesele üstünde toqtaldı. İşlernin yarı yolda qalğanını, qurucılıq materialı ve işçi qolu yetişmegenini ayttı.

7010 –Elbette, biz sizden uzaqtamız, - dedi Asanov ciddi bağış yasap. –Aramızda keçilmez qumlıq. Lakin bizni siznen yaqınlaştıracaq bir şey bar – o da sizin ameliy yardım qoluñızdır.

7015 Trest yolbaşçılarmen olup keçken subetler ve ciddi laqırdılar boş ketmedi. Aradan bir afta keçer-keçmez Algabasta büyük canlılıq, büyük areket başladı. Merkezden yalınız material degil, atta vaqtınca işlemege taşçılar brigadası yolladılar. Bir kaç ay içinde Algabasnıñ kıyafeti büt-bütün deñişip ketti.

7020 Kün doğdı. Onın altın şavleleri Qızıl-qum çöllərinin üstüne sepildiler. Çöl diyarında qurucılıq uyanmaqta. Kranların gıyıldısı, demirlərin dañğırdısı, yük maşınalarının kiyik vıyıldısı – episi çöl tınlığını boza ve er kesni işçi künü başlağanından haberdar ete.

7020 Vaqıt! O daima yetişmey ve çabık keçip ketken kibi körüne. Birevləni qartayta: muskullar, miy zayıflaşa, digərleri ise, vaqıttan faydalanıp öz tecribesini arttır, qüvet toplaylar. Yaşlar büyümege isteyler, lakin öz muratlarına irişkenleri kibi, künciliknen arttakilerine bağıp başlaylar. Ayat öyle eken! Qurucılıq da bir ayat eken! Tünevın

olmağın şey, bugün bar. Tünevin bu bina birinci qatqa yetmey edi, bugün ise, üçünci
7025 qatqa kadar köterilgen. Sabaları qurucılıq meydanlarına yüzlerden adamlar işke aşılqalar.

Gecenin sağanaklı yağmurından soñ, saba ava açılıp ketti. Kök aydınladı yel
bulutlarını qaydadır quvıp yiberdi. Algabas qurucılarının yüzlerini serin yelçik
sıypamaqta. Olar mında yañı sovhöz merkeziniñ temelini qoymaqtalar. Endi bu tüm-tüz
7030 çöl diyarında dülber binalar, hastahane, balalar bağçası, yataqxane bar. Uzaq çölne
keçip, bu yaqqa keleyatqan adamlarınñ közüne bu binalar meşal kibi körüneler. Qum
töşelgen taqır yol boyu samosvallar keteler: beton, ağaç, kerpiç taşıylar. Bütün
obektlerini qurıp çıqmaq için on millionlardan kübmetr toprak qazıp taşımaq kerek,
millionlardan tola tizmek ve daqların aındırğan oba-oba beton qoymaq kerek olacaq.

–Sovhözımız bu beşyılıqta malnıñ sayısını üç kere arttırmak kerek. Biz onı
7035 müddetinden evel eda etermiz. Bu büyük işimiz için adamlar bizni ömür billa añarlar, -
dey Begdiyar Nadiroviç qurucılardan körüşkende.

Begdiyar Nadiroviç bugün yañı tipte qurulıp başlağan qoşarnı közden keçirdi.
Onıñ çirayı yorğun, keñ mañlayında qatmer bürüşikler peyda olğanlar. Bu, elbette,
qayğı ve keder tamğaları.

7040 Qoşardan çıktı. Algabaska taraf yol alğan samosvalnıñ kabinasında Nadirov ve
Asanov yan-yanaşa oturalar. Bugün öyle sıra keldi. Aydos başka yerde. Samosval başta
yol boyu, soñra çetke, yüksek bayırğa inildip çıktı ve toqtadı.

–Keldik, - dedi şöfer. –Bu eñ yüksek yerdir. Mindan bütün Algabas körüne.
Nadirov ve Asanov bayır töpesinden qasabanıñ bütün evlerini, qurucılıq obektlerini
7045 seyir ettiler. Algabas bütünley qurulıp bitken soñ, bu bayır töpesinden nasıl
körünecegini hayallarına ketirdiler. Samosval öz işine ketti. Nadirov ve Asanov yavaş-
yavaş bayırdan tüşip posölkanıñ içine kirdiler. Olar kelecikte adlandırılacaq «Halqlar
dostlığı» prospekti boyu adımlamaqtalar. Bu soqaq boyu qurulıp bitken er bir yañı evniñ
yanında bağça, yaqında oturtılğan yaş almalar bar. Mektep binası qurula. Mektepnin öz
7050 bağçası ve büyük meydanı bar. Begdiyar Nadiroviç bu soqaq boyu keterken qurulıp
bitken evlerini, oturtılğan tereklerini azbarlardaki aşlamalarını körüp gururlana ve daa
yapılması kerek olğan işler aqqında hayallarga dalıp kete.

–Yaşlar için kaygırmak kerekimiz, - dey o. –Medeniyet evini bitirsek, stadion ve suv tıynağı aqkında tüşünmek kerekimiz. Barsın bizim Algabasta öz deñizimiz ve öz
7055 plajımız olsun...

Akşam salkıını tüşti. Algabasnıñ kökünde bulutlar peyda olıp başladılar. Accı yel etrafta toz çañgıttı. Sanki uzakdaki barhanlar arkasında degil de, mında toz boranı kıoptı. Yel ketken sayın arttı ve açuvlı tarzda olarnıñ yüzüne kum daneçikleri şıptırıp başladı.

Direktor ve injener adımlarını tezleştirdiler ve yañı kelgen kurucılarnıñ
7060 yataqhanesine doğru kettiler. Olar uzun sofağa kirip toktaldılar. Bir yaş özbek kuçağındaki bir yaşlı oğlançıgınen olarnıñ yanına keldi. Onıñ mında çalışıp başlağanı bir yılını keçken. Balası bu yataqhanede doğğan. Olar tanış olğan arada kapudan kadını çıktı. Bir kaç daqıqadan soñ, Begdiyar Nadiroviç ve Asanov Qadıralı bu yaş aileniñ yaşağan odasına kirdiler. Qonaqbaynıñ dülber kilimnen donatılğan temiz odasında çay
7065 içildi ve arkadaşça lakırdı etildi. Qonaqbay özü aqkında ikaye etti. Sancar yigirmi sekiz yaşında eken. Andijandan kelgen. Zenaati kurucu-taşçı eken. O kök çay koyğan arada kimdir kapunı kaqtı. –A, Hıdaykul, sensiñmi? Kir, evge buyur. Şaimov Hıdaykul, tanış oluñız, - dedi Qonaqbay direktorğa. –Menim eñ yahşı dostımdır, türkmen balası. Kelgeninden berli beraber kurucılıқта çalışamız.

7070 Sağıklaşıp çıkayatqanda direktor azbarda oturtılğan yaş yüzüm kütüğine diqqat etti. Añlaşıldı ki, bu yüzümni Sancar oğlu doğğan künü oturtқан. Mında bu adetni Nazim er kesten talap etti. Ne kadar yahşı adet. Barsın balalar çokça doğsınlar, o vaqıt bu adet boyunca çöl içinde ösip çıkқан posölkada daa çok yüzüm bağları oturtılır.

7075 Qavuşmaqta olğan küneş şavleleri posölkanıñ capında yañı oturtılğan aşlamalarğa soñki nurlarını sepmekte.

Uzakta – Amu-Darya! Bu kart özen öz suvlarinen kurgak çöllerni yarıp, sakin-sakin aqmaqta. Bu yerde ise, akşam dülberligini söznen tarif etmekniñ çaresi yok. Küneş kızarıp çölniñ bağına siñip kete. Yerge birden karanlık çöke, kökte yıldızlar parıldaylar. Çöl bir kereden yukuğa dalmay. Çırçırılar bir-birinen yarışlaşıp öz avarlarını
7080 keçke kadar çalıp egleneler. Nasıldır bir yaqlardan deve sesleri, köpek avuldısı keke. Kimerde bir kiyiklerniñ uluğanı işitile. Posölokta elektrik lampaları yanalar. Sınırsız çöl bağında parıldağan bu yarıqlarnı yalıñız kök yüzünden uçıp keçken ava gemileri seçeler. Mında kelgen yaşlık, şubesiz, bu diyarda insan kolenen yaratılğan bütün

barlığını hatırlar. Şunun için olsa gerek ki, mında ilk yaşap başlağanlar posölokniñ eñ
7085 dülber soқағına «Halklar dostlığı prospekti» adını bergenler.

Begdiyar Nadiroviç ve Asanov Qadıralı bütün kün qurucılar arasında bulundılar. Evge qaytayatqanda olar medpunktniñ yanında Bekbergenni rastketirdiler. Bekbergen özüniñ ne maqsadnen bu yerde turğanını gizledi. Şu arada medpunktniñ penceresinde yarıq söndi ve alal-acele üstüne plaşçını kiyip Şasenem çıktı.

7090 –Bu maalgece mında ne yapasñ ya? – dedi Nadirov qızınıñ betine baqıp.

–Bugün ağır kün edi. Hasta çok keldi. Avanıñ sık-sık deñişip turmasından olsa gerek, - dedi Şasenem ve episi birlikte vaqtınca mektep olaraq faydalanılğan çamurdan qalangan küçük evçikniñ yanında toqtaldılar. Mında Galiya Abdulina büyükler için aqşam dersi keçmekte edi.

7095 –Aydı, sağ oluñız, men Galiya Abdulinani bekleycegim, - dedi Nadirov olarnen sağıqlaşıp. Direktor mektep azbarına aylanğaninen Asanov da sağıqlaşıp evine qayttı. «Soqurnıñ araqanı eki köz» degenleri kibi, Bekbergenniñ de qıdırğanı bu edi. Olar Şasenemnen ekisi qaldılar...

Begdiyar Nadiroviç yavaştan sınıfniñ qapusını açıp kirdi ve aldına rastkelgen
7100 boş yerge oturdı. Galiya Abdulina onıñ kirgenini körse de, dersini bölmeden devam ettirdi: «Ulu Oktabr Sotsialist revolutsiyası neticesinde qaytadan doğıp, sovyet halklarının dostane ailesinde yaşamaқта olğan qaraqalpaq halkı Orta Asıyanıñ qadimiyy halklarından biridir. Qaraqalpaq halkınıñ keçmişteki iqtisadiy ve medeniy tarihi özbek, qazaq ve başqa qardaş halklarınıñ tarihinen yağından bağıdır. Keçmişte qaraqalpaq
7105 halkı öz yazma edebiyatına malik olmağanından, edebiyatniñ türlü janrları keregi kibi inkişaf etip olamadı. Qaraqalpaq halkı bir kaç asırlar köçebe ayat keçirgeni için onıñ medeniyeti tam derece ilerilemedi. Buña baqmadan ağız yaratıcılığınıñ çeşit numüneleri halk arasında saqlanıp qaldı».

Galiya Abdulina bu yerde dersini toqtattı ve suallerge cevap bermege başladı.
7110 Sual ve cevaplar pek meraklı keçtiler. Aslında Galiya Abdulinaniñ derslerine büyüklernen beraber yaşlar da aves etip qatnaylar. Aqıqaten, qaraqalpaq edebiyatınıñ tarihi er kesni meraklandıra. Derske çeşit milletlerniñ vekilleri qatnaylar. Galiya Abdulina ise, dersni rus tilinde keçer. Sualler şunu kösterdi ki, Begdiyar Nadiroviçniñ beklegenine baqmadan Galiya Abdulinağa aşıkmay öz dersini devam etmek gerek:

7115 «Qaraqalpaqlarınıñ eñ qadimiy poetik miraslarından biri urf-adetlerni aks ettirici
şiiirlerdir, - dedi o köz kıyasından erine baqıp. –Bu şiiirlerde qaraqalpqlarınıñ adetleri,
ayatı, turmuş şaraitı ifade etile. Bu şiiirler öz devrinde terbiye ve ahlak meselelerinde
büyük rol oynaganlar. Urf-adetlerni añdırğan hıalq yırlarında qaraqalpaq hıalqı ayatınıñ
7120 özüne has hususiyetleri, baht-seadetke irişüv yolundaki arzuları, içtimaiy teñsizlikke
nağmeler ziyadesinen közge çarpa. «Armanda ketiñ», «Ağlamaymı?», «Barmı eken»
kibi yırlarda qaraqalpaq kıızınıñ keçmişteki musibetli ayatı açık-aydın tasvirlengen.
«Alpamış», «Qırk kıız» kibi bir çok destanlar qaraqalpaq hıalqınıñ medeniy ve maneviy
ayatında büyük içtimaiy rol oynap keldi ve şu destanlarınñ çokusı şimdi bile nefis
7125 emiyetlerini coymadılar. Destanlarda emekçi hıalqınıñ yaratқан qaramanları, qaraqalpaq
hıalqınıñ azatlığı, müstakilligi, tısqı düşmanlarğa qarşı alınıp barılğan küreşteki cesürlük
ananelerini, vatanperverlik duyğularını, hıalqlar dostlığı ve parlaq keleekeke intılışlarını
aks eteler. Qaramanlarınñ obrazında emekçi hıalqınıñ çet el başkıncılarına qarşı,
feodallarğa, hainlerge qarşı olğan nefreti açık kösterile. Qaraqalpaq hıalqınıñ büyük
7130 edebiy mirası olğan «Qırk kıız» destanı belli hıalq kedayı Qurban Tacıbayevniñ
ağızından yazılıp alınğan. Destan sovyet devirinde özbek ve rus tillerinde qayta-qayta
neşir olundı. Bu destan attı çet memleketlerde de bellidir. Meşur fransız yazıcısı ve
cemaat erbabı kommunist Lui Aragon bu destandaki qaramanlarınñ obrazını «Roland
aqqında yır» degen meşur fransız destanınıñ qaramanlarınen teñeştirip, yüksek kıymet
7135 kesti.

Keçken asırlardaki qaraqalpaq şairlerinden bu künge qadar eserleri saqlanıp
kelgen on sekizinci asırınıñ belli şairi Cıyandır. Cıyan, aqııy hıalq şairidir. Onıñ 1742-
nci seneleri qaraqalpaq hıalqınıñ taqdirine bağıslap yazğan poeması o devirde olıp
keçken tarihiy adiselerni real surette aqs ettire. Künhoca, Acınıyaz, Berdağ, Oteş,
7140 Qılmurat, Gülmurat, Sarıbay, Omar kibi keçken asırdaki istidatlar öz deviriniñ ileri
adamları, öz hıalqınıñ sevimli, fedakar evlatları ediler. Olar hıalq menfaatını, emekdar
hıalqınıñ azatlıq yolunda zulumğa qarşı küreşini yırladılar. Qaraqalpaq edebiyatında
poeziyanıñ da uzaq tarihi olğan ve keniş darqalgandır. Qaraqalpaq poeziyası hıalqınıñ
zengin ağız yaratıcılığından başlay. O revolutsiyağa qadar yaratılğan qaraqalpaq klassik
7145 poeziyasınıñ eñ yağısı ananelerini saqladı ve onı daa ziyade inkişaf ettirdi.

Revolutsiyadan soñ, qaraqalpaq poeziyası revolutsion poeziya tecribesinen zenginleşti, halk istidatlarına büyük yol açıldı. Sovyet akimiyeti yıllarında yetişip çıqqan şair Ayapbergen Musayev yañı devirni yüksek köterinki ruhta yırladı. Qaraqalpaqstan avtonom respublika teşkil etilgeninen, medeniy revolutsiya keñ adım attı. Halk şairleri ve yaş istidatlar ösip çıktılar.

Otuzıncı yıllarda qaraqalpaq poeziyasınıñ gayeviy ve bediyy ceetten elde etken qazançlarında istidatlı şair Hocamet Ahmetovniñ icadiy hızmeti gayet büyüktür. O revolutsiya yenışlerini ve Sovyet akimiyetiniñ qazançlarını qavileştirmek içün kızgın küreş alıp barğan agitator şair edi. Kene şu yıllarnıñ belli şairlerinden biri Aytbay Matyaqubov edi. O «Proletar», «Bizim memlekette», «9000 bel» kibi şiirlerinde emekdarlarınıñ revolutsion rolünü, kudretini ve qaramanane işlerini tasvirley. Asan Begimovniñ şu yılları yazğan şiirleri ve «Küreş evladı» adlı poeması, Colmırza Aymırzayevniñ «Maşına ol», «Seniñ toyuñ» kibi şiirleri devirniñ revolutsion ruğında büyük ustalıknen yazılğandır.

Otuzıncı yıllarda qaraqalpaq halk poeziyası mektebinde terbiyelengen şairlerniñ icadı güllenip ketti. Olar özleriniñ eñ yañşı eserlerinden yazıcılar safına kelip qoşuldılar.

Ulu Vatan cenki yıllarında qaraqalpaq yazıcıları da Vatanımızniñ diger evladları kibi sözlerini bombağa, qalemelerini qurşunğa aylandırıp, faşist başkıncılarına qarşı küreştiler. Olar cenk meydanında körgenlerini, öz başlarından keçirgen ağır küreşlerni, faşistlerniñ canavarlıqlarını öz eserlerinde ifade ettiler.

Vatan cenkinden soñ qaraqalpaq edebiyatına bir sıra istidatlı yaşlar kelip qoşuldılar. Olar öz eserlerinden okuyıcılarınıñ sevimli şairleri oldılar.

Soñ yıllarda memleketimizdeki iqtisadiy ve medeniy yükselişten ruğlangan qaraqalpaq edebiyatı Maksim Gorkiy ve Vladimir Mayakovskiy tarafından esası qoyılğan sotsialistik realizm yolunda muvafaqiyetnen ilerilemekte...»

Galiya Abdulina kırk yıllıq ocalıq tecribesinde bu mündericede yüzlerden çıqışta bulunsa da, bugünkü dersni ayrıca meraknen keçirdi ve er bir sualge etraflıca, tafsilatlı cevaplar berdi. Bugün onıñ aldında yaş talebeler kibi oturğan çobanlar, qurucılar, mehanizatorlar ve gençler, episi bu ocağa ayrıca teessurat qaldırdılar. «Olar ucu-bucağı olmağan çöl diyarındalar, er kes özüniñ yaşağan diyarını, onıñ halkını, medeniyetini, urf-adetlerini bilse yañşı. Köz açıklıq, yüksek bilgi ve medeniyet insanınıñ işke añlı

yanaşmasına yardım ete. Bu çöl içinde onların gönüllerini açacak, meraklandırıcı adiseler ve misaller ketirip ders bermeseñ, seniñ ocalık tecrubeñden iç kimse fayda körmez. Ama, fayda köstermege tırışmak kerek. Şuniñ içün men yerli halķnıñ edebiyatı
7180 ve tarihını zeman materiallarınan bayıtıp ders bermeye tırışam, em işimiz yaramay ketmey. Menimce diñleyiciler episi memnunlar. Öyle olmasalar ikinci derske kelmez ediler. Olar ise, bir ders kaçırmağa tırışalar».

Bu tüşünceler ile Galiya Abdulina mektepten çıkıp bayağı mesafe keçip ketkenini duymay kaldı. Begdiyar Nadiroviç onıñ koltuğundan tutıp, dersni meraknen
7185 diñlegenini, adamlarınıñ bilgi almağa istekleri olğanı aķķında söyleyerek, kızını Şasenemniñ evine kelip yettiler. Pencerege köz taşladılar. Evde yarıķ. Kirmey keçip ketalmadılar. Ana, baba yüregi buña yol bermedi. Kirdiler. Şasenem ateş tüste atlas halatını kiygen, stol başında kitap okumaķta edi. Onıñ cırayı soluk, keyfi tüşkün. Galiya Abdulina kızınıñ közlerine bakıp:

7190 –Seni kim incitti? – dedi.

–İç kimse...

–Doğrusını ayt, közleriñden sezem.

–Bugün ziyade yoruldım, ana, - dedi Şasenem közlerini saklap.

–Onıñ boynunu urğan şey yañgızlık, - dedi Nadirov açuvlı tarzda.

7195 –Yañgızlık ise, tek allaga yaraşķan, deyler. Seniñ şimdi zevķ-sefa içinde yaşaycak çağıñ, kızım. Asıl başıñnı asma, gönlüñ tüşkün olmasın. Sen daa bir şey coymadıñ. Öz baķtıñnı taparsıñ, - dedi Galiya Abdulina.

Nadirov kızınıñ omuzından basıp kökregine tayandırdı. Şasenemniñ saçları sağ omuzundan aşığı burulıp sarķtılar.

7200 –Şimdi men sizge çay koyayım, - dedi Şasenem babasınıñ ağır ķolu astından çıkıp.

–Eyisi, ķave, - dedi Nadirov.

Şasenem aşķanege kirdi.

7205 –Onıñ ne içün soluk oturģanını men bilem, - dedi Nadirov yavaştan. –Aķşam medpunktnıñ penceresi aldında Bekbergen tura edi...

–Bekbergen?! – dedi Galiya Abdulina köterinki sesnen. –Bizim evimizge kelebergeniniñ manası bar eken de?

- Manası barmı, yokmı, bilmeyim. Fakt bar, korgenimni aytam.
- Pencere túbünde turmak, bir şey demek degil, - dedi Galiya Abdulina. –Anda
- 7210 çeşit adamlar, çeşit maqsadnen tura bileler. Şimdi özünden sorarsız.
- Aysa men keteyim, - dedi Begdiyar Nadiroviç ayakka turıp.
- Çok acayip adamsıñ, Bek. O seniñ kıızıñ degilmi yoksa? Ne atılıp turdıñ? Sen babasıñ, onıñ taqdiri içün qaygırmaq ekimizniñ de borcumız. O senden bir şey gizlemez. Yaş bala degil.
- 7215 Şasenem eline qave tabağını tutup kirdi. Küçüçük filcanlarını toldurıp anası, babasını davet etti. Galiya Abdulina eki közüni kızından almay. Onıñ közlerinde bütün derdi-belasını kormek istey. Lakin közler de kimerde aldayıcı olalar. Bir baqasıñ, acıysıñ bir baqasıñ, nefretlenesiñ. Şasenemniñ közlerinden bugün iç bir şey sezme mümkün degil edi. Qave içip başlağan soñ, bu közler daa ziyade aydınlaştılar ve yürek
- 7220 oğşayıcı nezaketlik ile nurlandılar. Ana ve babasınıñ indemey oturğanlarını körip, Şasenem özü laf açtı:
- Bugün maña quda keldi, - dep küldi o filcanıñ dudaqlarına ketirip. –Bekbergen Jaksımuratov! Babamniñ şegirtlerinden biri.
- Soñ, ne qararğa keldiñiz? – dedi Nadirov sabırsızlanıp.
- 7225 –Añlaşamadıq. Doğrusı, men söz bermedim. Yigit qalpağını kiydi de, çıqıp ketti. Şu arada sizler kelip qaldıñız.
- Ayttım da men... Bu kıızda bir şey bar, demedimmi?..
- Galiya Abdulina Şasenemniñ sıkılmayıp babası yanında açık laf etkenine qıuvandı. Şay daa. Barsın babalar da işitsin evladınıñ yürek azabını. Bunı er vaqıt analar
- 7230 işite, analar yanıp-küyer, babalar ise pervasız yüreler.
- Men bu işke aralaşıp olamayım, kıızım, - dedi Nadirov filcanını tepsige qoyıp. – Sen açık köz, oqumış, zeman adamısıñ öylemi? Kendi yıkılğan ağlamaz, deyler. Özüñ bilirsıñ.

YİGİRMİ DÖRDÜNCİ BAB

- Ama da laf taptıñ aytmağa! Hocaman bir sovhozniñ başısıñ, etken lafıñniñ tuzı
- 7235 yok, - dep darıldı Galiya Abdulina. –Aysa bu bala sürüne bersinmi? Biz kenardan seyir baqayıqmı?

–Sürünmesin daa!

–Süründüreler de! Orazbaynıñ marifetlerini unuttıñmı?

7240 –Şunıñ içün men qarışmaycağım. Çünki Orazbaynıñ babası Yernazar Qulametov
menim eñ ürmek etken adamlarımdan biri edi. Babasına olğan ürmek içün razılıq
bergen edim. Ama o pezevenk ne babasını, ne de bizni...

–Orazbaynıñ lafını kesniñiz, baba, - dedi Şasenem tarsıqıp. –Men onı unutqanım
çoqtan, em hatırlamaq istemeyim. «Tavşannıñ qaçqanını kördim de, şorbacından
tüñüldim» deyler. Onıñ lafı çıksa, yüz yıl aqay betine baqacağım kelmey.

7245 –Menim lafım şunıñle bitti, - dedi Nadirov. –Evlenmek, ayrılmak, er kesniñ
şahsiy işi. Oña kenardan aralaşmaq faydasız.

–Seniñ fikiriñe qoşulamayım, - dedi Galiya Abdulina serteyip. –Biz ana-babalar
öz balalarımıznıñ bahtı içün qayğırmasaq...

7250 –Qayğırmaq mümkün. Lakin, arada sevgi olmasa, qayğıruvdan da fayda yok.
Şasenem bala degil. Özü al eter. Sevgisine barsın. Aydı, tur keteyik, qarınım açtı, - dedi
Nadirov.

–Baba, aşım bar, toқтаñız, sofra qoyayım.

–Sağ ol kızım. Bugün pek yoruldım. Evge qayıp biraz dam alayım.

7255 –Kızım, şu adam içün benim gönlümde nasıldır bir sıcaqlıq bar. Şimdilik ne
desem, yañılıırım. Bilgen adamım degil. Lakin o dağlar artında yaşamay. Er kün
közümüz aldında. Bir-biriñizni öğreniñiz. Sabırmı. Aşıkçanlık er şeyde keçmey. Elbet,
saña bu yañızlıq belasından qurtulmaq kerek. Posölkamız kün-künden öse,
adamlarımız deñiše. Yañı-yañı müteğassıslar, işçiler kelip turalar. Sen de kısmetsiz
yaratılmağandırısıñ, kızım, - dep turdı Galiya Abdulina.

7260 Şasenem anasını, babasını azbar qapudan çıkarıp özgardı. Qapını yapıp içeri
kirdi. Stol başına oturıp, kene «Anna Karenina»nı qoluna aldı. O çok vaqıt okudu.
Közleri talıp başladılar. Turıp çay qaynattı. Saat on birni keçe edi. Esnep başladı.
Tahtası yanına keldi. Töşekni açtı ve halatını çıkarıp skemleniñ tayanğıcına taşıladı. Sağ
elini arqasına aylandırıp tenine batıp ketken rezinalı lifçiginiñ fil kemikli ilmegini
7265 qurtardı ve niyet bütün kün sıkılıp turğan digene armutı şeklinde köküslerini boşattı.
Soñra üstüne «Madiar pava» firmasında tikilgen beyaz kapron penyuar geceligini kiyip,
özünü töşekke taşıladı. Şasenem köz qapaqlarını yumdı, lakin közler yumuq olğanda da

köre ekenler. O çok vakıt yuklap olamadı. 7270 Karanlık oda içinde, uzun kirpikli göz kapaklarının astında keñ omuzlu, selbi boylu Nazim peyda oldu. Şasenem közlerini açtı, odada kimse yok. Kene yumdı, kene Nazim peyda oldu. Şasenem sol tarafına aylandı, yorganını üstüne tarttı ve ne vakıt yuklap 7275 7280 7285 7290

Nazimge yerge karanlık çökkence bağça içinde aylanıp yürmek kerek oldu. Aksağal emcenen ekisi balağlarını tirep balçıkça comıp, er bir sıranın suv közüni kapatıp çıkmak kerek oldu. Nazimniñ urbası bulaştı, ayağları, üstü-başı şır-suv oldu. Ne ise, arıktan nomay suv akıp ketti. Lakin bu suv mısırboğdaylıkça barıp çıkķance çok mesafe kececek. Arık ise, 7275 7280 7285 7290

Bu da al olunacak meselelerden birisi. Aydı, oña da nevbet kelir. Olar posölokça kelip kirgende evlerde lampa yarığları parıldamakta edi. Yalınız bir evde yarığ yok, o da Şasenemniñ evi. Nazim onıñ perde çekilgen pencerelerine 7280 7285 7290

7285 7290

7285 7290

7285 7290

7285 7290

7285 7290

7285 7290

7285 7290

7295

7300 karmalağan arada onıñ omuzlarından ağır bir şey bastı. Bu ağırlıq onı öyle bir kuvvetle kendisine tarttı ki, Şasenem özünü skence içinde sıkılıp qalğan kibi is etti. Bu Nazimniñ muskulı qatqan, qalın damarlı taqatlı qolları edi. Şasenem ağızını açıp yetiştiralmadı. Yalıñız Nazimniñ açkózce devamlı öpüşinden soñ, zornen nefes alıp başladı. Şu an şaşmalağanından sofağa, temiz avağa cuvurıp çıktı. Çıraqnı Nazim yaqtı.

7305 –Men seniñ yigit ekeniñni bile edim, lakin böyle yüzşüzdirsiñ bellemedim, - dedi Şasenem odağa kirgeninen.

–Afu etiñiz, canım, Şasenem, dayanıp olamadım.

7310 –Sofağa çıqıñız da, urbalarıñızni taşlañız. Yuvunğan soñ mınavı pijamanı kiyersiñiz. Babamniñ boyu da sizden eksik degildir, üstüñizge tamam uysa kerek. – Nazim bir sözsüz sofağa çıktı. Anda ştanını, kölmegini, maykasını taşlap yahşı yuvundu ve sürtündi. Şasenem kısqā öglüçigini beline bağlap, aşhaneye kirdi. Nazim üst-başını temizlep pijamanı kiygen soñ, güya özünü bu evniñ şorbacısı is eterek, kelip divanğa yaslandı ve eki qolunı eki tarafqa cayaraq közlerini yumdı. O yorgun edi. Bir çırım almak istedi, lakin müsafirlikte bu qolaysız çıkacaq. Aşhaneden işitilgen çanaq-çölmek şatırdısı onıñ beyutlığını boza, közleri açılıp yapılalar.

7315 –Nazim, men çiberek pişirecek olam, sen kıyma çekmege yardım etmez ekensiñmi? – dedi Şasenem aşhaneden çıkıp.

–Çiberekni ne yapasıñız ya, Şasnehan, o qol tutqan şey. Bir qave içsek olur. – Şasnehan sözü Şasenemniñ yüregini buz kibi iritti. Göñüli yımşap ketti.

7320 –Men seniñ hatiriñni tapmaq istedim. Eviñizden uzakta kün keçiresiñiz, sağıngandırsıñız belleyim.

–Yaqında aqamlarda Qurtmollanıñ çibereklerini aşap sıylandıq, - dedi Nazim.

–O yaramazniñ elinden kelmegen şey yoqtır. Öyle olsa, men şimdilik qave azırlarım.

7325 Şasenem aşhaneye kirip ketti. Nazim kene közlerini yumdı. Aradan çok keçmedi, Şasenem qave ketirdi, yengil aşlarnen şeercesine sofra donattı. Konserva, penir, kolbasa, kırmızı qavyar ve diger aşlarnen sofranı yaraştırdı. Nazim bir şeyler aytaçaq olup ayak üstüne turdı. Şasenem onıñ derdini şu an añladı.

–Otur, otur, Nazim, mende episi bar, - dep aşhaneg e kirdi ve bir şişe şampan ketirip sofranın ortasına yerleştirdi. Olar birer kade toğuşturup içtiler, şakalaşıp, külüşip,
7330 dost-eşlerini hatırlap biraz kıpındılar. Şasenem yerinden turıp Nazimge yastık uzattı:

–Sen, yigit, biraz tayan, isteseñ kitap, jurnal alıp oku. Men ise, seniñ ıslak urbalariñni yuvup kurutayım, - dedi yastıkni divanniñ köşesine yerleştirip. –Menim evimden pijamanen çıkıp ketmeycektirsiñ elbet? –Şasenem külümsirep yan odağa çıkıp ketti. Birazdan üstündeki anterini deñiştirip, başına yavluk bağlap, kırmızı ştan ve kışka
7335 yeñli yazlık koftaçığını kiyip çıktı. –Canıñ sıkılmasın, men şimdiçik, - dep aşhaneden sofağa bir kópka kaynağan suv alıp keldi ve tekne şekilindeki uzunca legenge tökti. Aradan beş-on dakika keçer-keçmez Nazimniñ urbaları sofa içinde boydan-boyğa tartılğan yipte asuvlı tura ediler. Şasenem şu an özüniñ bir kaç ufağ-tüfek şeylerini de yuvup yipke asıp koydı. Er bir işni bitirgen soñ, meşin öglüğünü çekdi de yavluğunu
7340 taşlap, saçlarını omuzları üstüne tarap sarkıttı ve Nazimniñ yanına çıktı.

–Menim evimde can sıkısı ya? – dedi o Nazimniñ karşıındaki kresloğa yerleşip.

–Ne için ya? Yañgız adamlarda er vakıt böyle, - dedi Nazim suvuğkanlıken.

–Demek sizde de yañgızlık tarsıkuvı.

–Men tarsıkmayım. Ne içündür, işten yorulup kelem. Gazetalarını okup bir çay
7345 içeyim degence yuğu basa. Birden-bir eglencemiz kino. Oña da soñ vakıtta siyrek baram.

–Men sizni kinoda körmeyim desem olacağ. Ya keç kelesiz, ya da bitmezden evel çıkıp ketesizdir, dep tüşüne edim.

–Yok, umumen siyrekleştirdim. Evde kitap okup yatsañ, bazı da bir kinodan
7350 yağı zevk alasıñ.

–Kitapni men de çok okuyım. Hususan Lev Tolstoyı elimden taşlap olamayım.

–Onıñ «Kreytserova sonata»sını okudıñız mı?

–Çoktan. «Anna Kareninanı» pek begenem.

–Doğrusını aytsam, Avrupa edebiyatından çok lezzet alamayım. Olarda estetik
7355 duyğular kaba surette berile, vakıalar facialarnen bite.

–Men olarnı az okuyım. Klassiklerni kolumdan taşlap olamayım. Dostoyevskiyniñ «Aşşalangınlr ve akaretlengenler» eserini yakında bitirdim, deşet. Gece yuğum kaçtı.

Şasenem sözünü bitirirken, isbatlamak için yerinden kalktı ve pencere yanında
7360 yan-yanaşa turğan eki dane kitap dolafınıñ raflarındaki tomluqlarıñ qarıştırıp
Dostoyevskiyni tartıp çıkardı. Nazimge açıp köstercek olıp, yañınca keldi. Nazim biraz
cılışıp divandan Şasenemge yer berdi. Şasenem oturdı ve Nazimniñ közlerine
mülayimliknen bakıp, kitapnı onıñ tizleri üstüne taşladı.

–Mınavı pijama aqıqaten sizge yaraşacak eken, - dedi Şasenem parmak
7365 uclarinen onıñ yaqasını tüzetip. –Lakin biraz bolca. Zarar yoq, pijama asılında bol
olmaq kerek. Soñ, Nazim ne indemey oturasıñ? Bir şeyler aytasıñmı, yoksa, plastinka
qoyayım mı?

–Yox, canım, plastinkanı er yerde diñlemek mümkün. Bugün, ise tek seni
diñlemek isteyim Şasne.
7370 Böyle degende Şasenem kene mülayim çerenen Nazimge baqtı.

–Mende iç bir türlü yañılıq yoq, Nazim. Mına böyle, bir özüm yaşıyım. Künler
keçe-keteler, qıvanç ise ne yerlerde yüre bilmeyim. Menim anam közüni açıp babamnı
körgeñ. Qırq yıldan berli ömür süreler. Ekisi de pek bahtlılar. Men de anam kibi bahtlı
olmaq istey edim ama... Öyle baht er keske berilmey eken. Babam avıl balası, yurttan
7375 doğğan. Anamnı şeerde, Nuqusta rastketirgeñ. Men de öyle tüşündim, yurt balasına
göñül berdim, yañılışqan ekenim. Yigirmi üç yaşımda maskara oldım. O meni añlamadı,
men onı. Taqdirim öyledir daa. Endi başımniñ yazısına boysunıp yaşaycaqtırım elbet...

–Sen taqdiriñe şikayetlenme, Şasenem, - dedi Nazim onıñ yımşaq parmaklarını
eline alıp. –Er şeyde bir hayır bardır, degenler. Seniñ kibi güzeller öz bahtını er vaqıt
7380 rastketirir, lakin onı seçip almağa bilmek kerek.

–Güzelniñ bahtı uçurım başında, deyler. Men özümni güzel saymayım, em güzel
deseler incınam.

–Güzelsiñ, Şasenem. Güzelge – güzel, derler. Sen onı kimseden gizlep
olamazsiñ.

7385 Şasenem Nazimniñ közlerine baqtı, bu sözler aqıqaten onıñ yüreginden
çıqqanını bilmek istedi. Lakin bir şey añlap olamadı. Nazimniñ közleri er vaqıttaki kibi
aydın ve şeñ ediler. Şasenem onıñ söylengenini, özü aqqında çok şeyler aytqanını istey
edi. Lakin, Nazim ne içündür indememege, sözünü kışkadan kesip taşlamağa tırışa edi.
Şasenem parmaklarını Nazimniñ avuçı içinden tartıp aldı. Ayakka turdı ve kene

- 7390 aşhaneye ketti. Birazdan koluna tabak alıp kirdi. Tabakta tepsiler içinde tertipli tizilip koyulgan kurabiye, kişmiş, ürük kurusu ve dülber çiçekli çaynik bar edi. Tabaknı stolğa koyganinen Nazimge bakıp külümsiredi ve çayğa davet etti. Nazim divandan köterilip Şasenemniñ yanaşasındaki skemlege oturdı. Onıñ nezaketle çay tökip uzatğanını beklep turdı.
- 7395 –Alıñız, çay içseñiz belki tiliñiz açılır, söylenip başlarsıñız, - dedi Şasenem külümsirep.
- Söylemege bir şey yok, Şasenem, - dedi Nazim piyalanı üç parmağı üstüne köterip. –Men büyük iş astına kirdim. Kızıl-kum diyarından bağça yaratmak kibi mesul iş benim bütün arzu ve tüşüncelerim olıp qaldı.
- 7400 –Bağçanıñ temeli koyuldı, suv bar, demek, seniñ işleriñ sırasında.
- Yok, daa iş çok. Onıñ dallarından yemiş cıyıp başlamağance men raat yuklap olamaycağım. Menim bir qartbabam bar, o şimdi doqsan yaşında. Saba yerinden turıp, eline pıçkısı, maqasını alıp bağçanı dolanıp kelmese, dayanamay. Babam da öyle. Maña da olarnıñ hastalığı yapıssa kerek.
- 7405 –Öyle olğanda, Nazim, saña mında yahşı temelleşmek kerek. Özüñe bir layıq arkadaş tapıp, evli-barqlı olıp yaşamaysıñmı? Sen bayağı yaşlarındasıñ, böyle yañğızlık cezasını çekip yüreceksıñmı? Bugün seni apansızdan rastketirdim, üstüñ-başıñ bılışıq, işten qayta ediñ. Şu yataqhaneden bezmediñmi?
- Doğru, pek bezdim ama söz bergen soñ, dayanmak kerek. Bizim halkımızda
- 7410 öyle adet bar, söz bergence aftalarnen tüşünir-taşınır, bazarlık eter, davalası, ama degen sözünden ölse, qaytmaz. Öz sözünden qaytқан adam – adam degildir, deyle bizde. Aile meselesi de öyle tura. Evlenmek kolay, vay onıñ ayrılması. Mına, şimdiçik özüñ aytıp keçtiñ, yañıldım, deysiñ. Ya bizler, - yigitler de yañıla bilemiz. Ömür içün arkadaş saylap almak pek büyük sanattır. Lakin ayatta çeşit şeyler ola, bazıları çok saylaylar,
- 7415 ana-babasını bu işke celp eteler, biñlarnen masraf tübüne kirip evleneler, bir yıl keçer-keçmez bir-birinden küseler. Bazıları ise, tesadüfen rastkelişe, evlene ve ömürlük bahtlı yaşaylar. Şimdiçik özüñ aytıp keçtiñ, anañ ve babañ öyle rastkelişip ayat qurğanlar. Bahtlılarmı?

–Pek bahtlılar, - dedi tekrar Şasenem Nazimniñ lağırdılarını begenip. –Bir yıldan
7420 ziyade bu çöl diyarında yaşaysıñ, yüregiñe yakın kelgen iç bir kimseni
rastketiralmadıñmı? Yoksa, bu diyarlar öyle güzellerden marum qalğanmı?

–Lafımnı yamanga çekme, Şasenem. Dünyada bir diyar, bir halk yok ki, onıñ
efsaneviy güzelleri olmasın. Karaqalpaq halkında da öyle güzeller olup kelgen ve şimdi
de çok. Közüñe bakıp aytқанım içün meni bağışla, Şasenem, seni yapon güzeli Tsha-
7425 Tsuhoğa beñzetem. Geceleri tüşümde körem, yerimden turıp çapıp kelip, qapuñnı açıp
eviñe kirecek olam. Özümni zornen tutam...

Nazim sözünü kesti. O doğru söyledimi, yañlışmı, ne de olsa, yüreginiñ emiri
tilinde beyan oldı. Ekisi de bir saniye qadar susıp oturdılar. Şasenem çaynikni alıp
aşhaneye çıqmaq istedi, Nazim onıñ qolundan tutıp yerine oturttı. –Çay kerekmey, çok
7430 içtik, - dedi. –Aysa tabaқnı cıyıstırayım, - dep Şasenem kene ayaққа turdı. Nazim onıñ
belinden tutıp, özüne tarttı ve öpecek oldı. Şasenem onıñ qolu astından balıq kibi
sıptırılıp aşhaneye kirip ketti. Nazim saatқа baқtı, yarı gece avған, qaytmaq kerek ama,
ya urbaları? O sofağa çıktı. Anda yelemlik edi. Urbaları bayağı sorıққан, er alda daa
qurumağanlar. Şasenem de sofağa çıktı.

7435 –Aşıqma, olar öyle tez qurumazlar, - dedi o.
–Öyle olsa men ne yapacağım? Babañnıñ pijaminen evge qaytayım ekenmi?
–Seni qualarmı yoksa? Otur, ayt bir şeyler. Biraz daa sorıқsınlar, soñ ütülep
beririm.

İçeri kirdiler. Şasenem üst kiyimini taşılap, ateş tüste atlas qalatını kiyip çıktı. O
7440 Nazimniñ tizine bir qolunu qoyıp foto albomını açtı.

–Mına, bu Samarqand medinstitutında oқuğan vaқıtım, bu ise samarqandlı
dostlarım. Mına, bu resimni diplom gecesı çıkartқан edik, bu Arzıgöl. Dülber qız ya?
Ekimiz de beyaz qalatnenmiz...

–Yok, Şasenem, sen beyaz qalatnen de, kırmızı qalatnen de er kesten dülbersiñ.

7445 Nazim yanında nazlanıp oturğan bu güzelniñ tegiz omuzlarından sıypadı ve bir
kereden qıvvetli qolları üstüne köterip krovatқа yatқızdı. Şasenem essizlengen kibi oldı,
közlerini yumdı ve indemedi. Bir kaç saniye içinde o Nazimniñ parmaqları özünüñ
bütün teninde qarmalağanını is etti. Böyle tertipsiz, añsızca areketlerde bulunğan
parmaqlar nedendir saқınaraq, deşetle qaltıramaқта ediler. Olar, güya cansız yatқан bu

7450 tegiz bedenniň üstündeki atlas  alatnıň d  gmelerine tiyip ba ladılar.  asenem k  zlerini a tı. Onıň nazik teninden dersiň tok  urıp ke tı.   z krovatından atılıp tur anını   z  duymay  aldı.

–Tur, yigit, urbaları nı saba alırsı , - dedi sertliklen.

–Vazge ,  asenem, men sa a ne yaptım? – dedi Nazim zornen nefes alıp.

7455 Nazim yerinden  ıbırdamadı.   st ne yor anı  ekip, ar asına aylanıp yatacak oldu.  asenem endi ba ına esini toplam,  ıra nı yak tı, ve   st-ba ını cıyı tırıp krovatnı  yanına keldi.

–Tur, deyim, sa a!... – dedi o tekrar.

Nazim turdı, sof a a  ı tı ve pijamanı ta lap   z urbalarını kiymege ba ladı.

7460 –Tok ta,  imdi   t leپ bereyim, - dedi  asenem   z ne kelip.

–Zarar yok,   t  mende de bar.

Nazim bir daa oda a  aytıp kirmedi. Utandı.  asenem onı  artından  ı tı ve sofanı  basama ı   st nde parmak uclarına k oterilip Nazimni  boyunına asıldı ve suvuk dudaklarından  opti.

7465 Nazim yata  hanesine kelgende saat    ni ke e edi. Stolu   st nde bir stakan suvuk  ay, eki kesek  eker ve bir piyala  atık tura edi. Bularnı adetince Tursunbekni   adını ta lap ketse gerek. O araretini bastırma      n  atı nı k oterip    ti ve ba sa yastı ı   st nde bir konvert k rdi. Bu, Nazim  ızıl- um a ketken so , Esmadan kelgen birinci mekt p edi.

Y G RM  BE  NC  BAB

7470 Nazim yor un ol anına ba madan sab a a  adar yuklap olamadı.  asenemni  evinden   m ti  ırılıp  ayt anı- ayt an, Esmadan da mekt p kelgeni onı eki yaklap s  ng  ortasında  aldırdı.  ok va ıt a  adar mekt pnı a ma a  or tı. Daa do rusı y z   ıdamadı.   z ni  etkeninden   z  utandı.  asenem onı  t    ngenini kibi  ı madı. O, meselege yengil yana ıp, yengil bitirmek istedi.  asenem ise,  ylelerden degil eken.

7475 «Men bir kere daa ya ıldım. Birinci ya lı lı ım Esmanen olsa, ekincisi bunı le. Asıl bu d nya a ne ola  u? Mına sa a sevgi.  artbabamni  s z ne ba aca  olsam, demek, meni  asenem a ı aten seve eken. Sevgisini  k   l  ekeninden meni yanına yakın almadı. Esması zayıf, sevgisi afidan eken,  ylemi, aceba?»

Nazim çalka tüşip yattı ve mektüpni açıp oğumağa başladı: «Menim kıymetlim!
7480 Kelip ketkeniñe bugün bir ay yigirmi yedi kün oldı. Ne selam, ne kelim. Atta benim imtianlarımnen meraklanmaysıñ!

Meni hayırlamağa mümkün, Nazim. Diplom kolumda. Endi dört bir yakka yolum açık. Bu tarafta kuvañım içime sığmay, lakin seni ağılıma ketirsem, kuvañımdan marum olam. İçime nasıldır bir dertler-kasevetler kelip tola. Kıymetli
7485 Nazimim! (Böyle demege izin soramasam da, göñlümniñ emirine boysunıp öyle yazam). Men seniñ aldında gūnağkarım! Bunı ekimizden gayrı kimse bilmey. Gūnağkarım şunıñ içün ki, sen benim dünyada birden-bir hayalım, yekane sevgim, ebediy ayatımsıñ!

Bu sözlerge inansañ, meni bağışlarsıñ, inanmasañ... Menim senden başka
7490 kimsem yok. Men seni balalığımdan berli bilem. Sen de, men de bir maallede, bir bağça içinde östik, bir kuyudan suv içtik. Ekimiz de ana-babalarımızniñ közleri ögünde açıldık. Şu aziz, mübarek kartlarımızni sevindirmek bizim boyun borcumız. Sen meni añlasañ, damarlarıñda benim içün bir tamçı sevgi kanı saklanıp kalgan olsa, menden uzaklaşıp yürme, azizim. Kel, laf eteyik, añlaşayık. Men seniñ boyunuña asılıp kalmam.
7495 Meni öylelerden belleme. Başımniñ yazısı böyle eken, dep taqdirime boysunıp yaşarım. Mende başka tüşünce yok. Ömürimde bir adam kördim, bir adam sevdim, ekincisi olmak mümkün degil!

Kartbabañnen kuyu başında sık-sık körüşemiz. Sağlığı kün-künden uymay. Seni çok hatırlay. Cümlemizden ayrıca selam! Karşılık beklerim! Esmā».

7500 Nazim mektüpni eki kere okup çıktı. Mektüp oña büyük tesir kaldırdı. Soñki sefer okuğanda közleri yumulıp-yumulıp ketti. Saba bir daa okurım dep krovatı yanındaki tumboçkanıñ üstüne taşıladı ve mantar şeklinde elektrik lampanıñ yipini tartıp söndürdi. Nazim ne kadar yuklağanını özü de bilmedi. Yatağhaneniñ aldında kelip toқтаğan maşinadan Aydosniñ bergen kiyik signalı onıñ yukusını bölđi. Közleri açılğan
7505 soñ, biraz diñlenip yattı, lakin signalnıñ artı kesilmedi. Nazim mayka ve trusiknen ikinci katnıñ penceresiz sofasına çıktı.

–Ne bağırtı beresiñ?! – dedi o yukı sersemliğinen. Aydos «aşağı tüş» manasında elini salladı. Nazim kene sualini tekrarladı. –Direktor çağıra! – dedi Aydos çeñgesini yukarı köterip.

7510 –Men özüm barırım! Sen ket! – dep Nazim içeri kirdi ve aman betini yuvmağa başladı. Bu daқиқalar içinde onıñ başından biñ-bir türlü tüşünceler kelip keçti. «Şasenemniñ evinde geceleycek olğanımnı babasına yetiştirseleler kerek. Ya meni iç kimse körgeñi yok da. Körseler, ne olğan? Adam adamnıñ evine barır, kelir. Şasenem ekim. Sırası kelgende, onıñ evinde er kes buluna. Atta uzak avllardan keleler. Biz de
7515 insanmız, can köteremiz, özümni alsız duydım ve ekimge kirdim, vesselam. Şasenem özü açuvlanıp, başıma bir şey çıkarmağaydı. Yok, iç olacaq şey degil. O meni seve. Demek, arada bir şey bar. Olmasa direktor meni sabadan çağırmas edi». Nazim dünki dramalı geceniñ urbalarını bir çetke taşıladı ve yañısını kiyip, idarege taraf yol aldı.

Begdiyar Nadiroviçniñ kabinetinde Şasenem, Arzıgöl, Nadejda Yermakova,
7520 Alla Yeremeyeva, Tursunbek Allanazarov otura ediler. Nazim içeri kirgeñi kibi Şasenemni kördi ve bir daқиқа ayak üstünde qatıp qaldı.

–Bu yaққа çıқıñız, mına boş yer bar, - dedi oña Nadirov sol tarafındaki skemleni kösterip. Nazim oturır-oturmaz, direktor şöyle dedi: «Arқadaşlar, biz Nuқusқа üç kişi yollamaқ kerekmiz. Beş күñge. Anda seminar ötkerilecek. Üç kişi üç saanın vekili
7525 olmaқ kerek. Şasenem meditsinadan, Nadya fermadan, Nazim ise baғ-baғçacılıqtan. Ne deysiñiz? Üçeviñiz de sovhozımıznıñ özegini teşkil etken ileri yaşlardansıñız. Biz idarede dün aқşam böyle qararğa keldik, itiraziñiz yokmı?

Nazim böyle apansız haber işitenine biraz қuvandı, lakin tez esini topladı.

–Begdiyar Nadiroviç, mümkün olsa, meni qaldırıñız, - dedi o köz қıyasından
7530 Şasenemge baқıp.

–Meni de, - dep taşıladı Şasenem kenardan.

Begdiyar Nadiroviç özüniñ iş tecribesinde daa böyle şeyge rastkelmegen edi.

–Ya saña da ne oldı? – dedi o қızınıñ közüne қıyış baқıp. Şasenem indemedi. Soñ bir şey deycek olıp, ağızını aчқanda, lafnı Nazim qaqıp aldı:

7535 –Biz tünevin Tursunbek ağanen mısırboғdaylıқта oldıқ. Aқşam balçıққа bulğalanıp қayttım...

Şay degende Şasenem yerge baқtı.

–Yaқşı daa, - dedi Nadirov, onıñ sözüni bölip. –Balaқ ıslanmaғance balıқ tutulmaz.

7540 –Mesele balıkta degil, - dedi Nazim. Mısırboğdayları bugünden keç kaldırmay suvarmak kerek. Olar gayıp olayatırlar. Aşlamalar da şimdi yapraklap başladı, olarga da suvni vaqıtı-vaqıtında berip turmasağ...

–Şunu közde tutaraq men altı adam çağırdım, Nazimbay. Tursunbek bu işler için mesuliyet taşıycağ. Onıñ bala-çağası bar. Nuqusğa sen ketersiñ. Nadyanıñ işlerini ise
7545 Alla Yeremeyevağa avale etemiz. Men bellesem, mesele çezildi. Bugün azırlanıñız, yarın saba Aydos sizni Tahtaköpürge alıp barır, andan avtobusnen ketersiñiz, añlaşıldımı?

Begdiyar Nadiroviç böyle kesen-kes laf etken soñ, oña itiraz bildirmek faydasız edi. Yaşlarga Nuqusni barıp körmek, onıñ soñaklarında, teatrlerinde bulunmaq, bir
7550 kezinti yapıp kelmek olsa da, bu an er biri öz işine mesuliyet taşığanından biraz tüşüncege daldılar. Özleriniñ yerine qaldırılacaq adamları da, direktor çağırıp tenbiyelegen soñ, yaşlarnıñ cırayı küldi ve kabinetten memnuniyetliknen çıkıp kettiler. Episi işlerine kaytıp, yarınki küñge azırlıq kördiler.

Şasenem kabinette yüz bermese de, keteceğine, Nazimnen bir afta beraber
7555 olacağına can-yürekten kuvandı. Arzıgülniñ içine kin tüşti. O da böyle bir kezintige özünüñ sevimli Aydosinen tüşmek ister edi. «Er şeyde Şasenem, rayonga da, konferentsiyalarga da, seminarğa da – Şasenem. Maña bir yaqqa çıqmağa sıra kelmey. İşim-küçüm ilac taşımaq. Kene yahşı, kimerde Aydosnıñ maşinasına rastkelip qalam. O da olmasa men ne yapar edim? Şimdilik bütün zevkım, barım-variyetim Aydos». Arzıgül bu tüşüncelernen medpunktınıñ perdelerini açtı, şpritslerni elektrik sobacığı üstüne qaynatmağa qoydı, ne içündür, sabadan berli ağızını açıp bir laf ayتماğan Şasenemniñ betine bakıp qaldı.

–Şasenem apa, siz menden bir şeyler gizlegenge beñzeysiz, sevgen adamıñnen yolğa çıqmaq er keske nasip olmay, - dedi o Şasenemniñ halatını tüzetip. Şasenemniñ
7565 eki közü pencerede edi. Arzıgülniñ kinayeli lafı onıñ qulağına kirmedi. Halatınıñ dögmelerini iştirgen soñ, yüksek qasnaqlı fesini kiymek için küzgü qarşısına keldi. Bu sefer saçlarını başı töpesine toplaş, taqıyesini kiyecek oldı. Saçları taqıyege sıgmadı. Tez-tez qatalaqlap eñsesine yığıştırdı, o yaqına, bu yaqına «nevidimkalar» tıqıştırıp pekitti ve taqıyesini afıdan başı üstüne taşladı. Küzgüde özünü bam-başka kördi.
7570 Közlerinde sönüklük sezdi. Bu közler onıñ yüregindeki qozğalanuvnı beyan etip tura

ediler. Lakin onı esleycek ve aňlaycađ adam bu yerlerde yok edi. Olar asretlik ateşinen yanıp turmakta ediler. Nazimniñ gece çıkıp ketkenini bu közler istey edilermi, aceba? Olar sabağa kadar tavanđa bağıp yumulmadan yanıp turdılar. Kirpikler ağırlaşıa da, közlerge yuđu kirmedi. O yerinden turıp, Nazimniñ artından çapmak istedi. Kaç kereler
7575 sofağa çıkıp onıñ urbaları asuvlı turđan boş yipke bağtı. Gecenin karanlığında bağını alıp çıkıp ketmek istedi. «Canını ağırttım yigitniñ. Urbalarını da ütülep beralmadım. O bir daa benim közüme aylanıp bağmaz. Özü de pek ateşyürek, degeninden kaytmaz bir adam eken. Kırmılılar episi öyle olsalar kerek. Ya benim onıñ aldında ne kabaatım bar? Evge çağırđanım kabaatmı? Acıdım? Yaňğızlıđını tüşündim. Çibereknen sıylamak
7580 istedim. Kabaatım tek şunda ki, men de yaňğız kadinım»...

–Şasenem apa, tışta adamlar bekleyler, esiñiz yerindemi şu?

Arzıgölniñ taacipli sözleri, niayet, Şasenemni tüşünceler deryasından alıp çıktılar. O alel-acele stol başına keçti ve: -Ayt, kirsinler! – dep Arzıgülge işmar etti. Kabul başladı. Nevbette beklegenlerniñ episi bir kaç kün evelsi ekimniñ kösterişinen
7585 tekrar kelip körünmege davet etilgen hastalar ediler. Olarnıñ işi ekseriyetnen ekimde degil de Arzıgülde edi. Onıñ şpritsleri ise, kaynatılđan, azır turalar. Üylege kadar nevbette bir kimse kalmadı. Şasenemniñ istegi de şu edi. Oña yarın yolđa azırılanmak kerek. Bir saat kadar Arzıgölni tenbiyelep oturdı. –Eñ keregi şu ki, - dedi Şasenem, - daima işiñniñ başında olmalısıñ. Bu diyarda adamlarnıñ sağlığı için biz cevapkarmız.
7590 Kaydan bilesiñ, apansızdan çoban hastalanır. Acele yardım köstermek kerek, ekim yerinde olmasa, o adamnıñ canını kim kırtaracağ. Bilmiş ol ki, sen yarından itibaren emşire degilsiñ, ekimsiñ. Üstüñe halatıñnı, başıña tađıyeñni kiyip, mına bu stolnıñ başında oturıp (Şasenem özüniñ yerini kösterdi), hastalarını kabul etersiñ. Pek deşetli allar çıkıp kalsa, ratsıyanı bilesiñ. Mına benim anağtarlarım, mına diğer medikamentler.
7595 Er şey seniñ koluñda. Men eminim ki, sen öz vazifeñe ciddiyy yanaşırsıñ. Aydı, Arzıgül, sağlıknen kal.

Şasenem onıñ yanağlarından öpti, halatını, fesini çıkarıp yerine ildi ve acele adımlarnen çıkıp ketti. Arzıgül bir şeyler daa soraycağ olup ıntıldı, lakin Şasenemniñ çırayı sıtık, keyfi bozuğ olđanı için lakırdını içinde kaldırdı.

7600 Ekinci künü ağşam üstü olar Nuđuska kelip çıktılar. Pek yoruldılar. Hıususan Aydosnıñ maşinasında kumlıkklar içinde, barđanlar arasında yedi saat silkinip turdılar.

Şasenem ve Nadejda bir-birine tayanıp, afatlı deñizde alan gemideki kibi, de o yaa, de bu yaa sallanıp, silkinip, ezilip aldılar. Nazim gde, Aydosnıñ yanında oturdu. O endi mırası ıkayatan Şasenemni acıp, a kereler z yerini teklif etse de, Şasenem
7605 razı olmadı.

–Biz mında Nadyanen ualaşıp, bir-birimizni oralap ketemiz. Aydosnıñ yanında oturmanıñ da belası bar, gaz sasıy, - dedi o. Nazim bundan soñ zünü sıkmadı, lakin maınanıñ vıyılısından ve sallanuvından onıñ laf etmege aresi almadı. Baranlar arasında maına kimerde-bir yle vızıldap uma batıp ala ki, a kereler
7610 yerge tüşip, itep ıkarma kerek oldu. Kimerde maına ketip turan yerinden burulup, ara tarafa aylana. Kene yaşı ki, Aydos tecribeli şöfer. Acemilik mında keçmey. Birinci barannıñ arasına kirdiñmi, rul tutmaa bilmeseñ maınanıñ avdarılacaına iç şube yok. Aydosnıñ tek bir şeyden orkusu bar. Boran. um boranı deşetli şey. Üstüne douz ball yüksekliginde deñiz dalası kibi um avdarılıp keke. Maınañ da, adamlar da
7615 um túbünde ala bile. um boranı vatında eyisi maınañnı bir etke ekip oturacasıñ. unki evelki yoldan bir nişan almay. Boran tınan soñ yolnı zün yasap keteceksıñ. Aydos bu şeylerniñ urtı olup alan. Eger tecribesiz şöferden bu allara alsañ, Tataköpür yerine kim bilsin aysı diyara barıp ıkarsıñ. O vaıt seni yalnız vertolötler araştırap tapa bileler. Şunıñ için Aydosnı böyle silkinüvler, sarsıntılar, rulnıñ
7620 aidesiz buruluvları raatsızlamay. O böyle meşakatlara balalıından berli alışıp kelgen. Şimdi onıñ tek bir istegi bar. Boran ıkmaaydı.

Boran olmadı. Ava aık ve sakin edi. Tataköpür avtostantsiyasına kelgen soñ, olar üst-başlarını aıp, temizlep biraz yal aldılar. Ne olsa da, soñki avtobusa minip ille yerimizge barıp raat olayık degen arara keldiler. Şasenem ve Nadejdanıñ baş
7625 yavluqları, aşları, kirpikleri, ayaklarındaki uzun onulı ara ızmaları bem-beyaz toz edi. Yaşı ki, cinsi ştanları tozdan orkmay. Olar tez-tez bir-biriniñ üstünü aıp insan sıfatına keldiler. Nazim ise, tozlananına ula asmay, közden ayıp olup ketti ve birazdan beş-on belaşnen üç şişe cilek limonadı ketirdi. ızlar büyük iştianen apındılar ve oa barmay, Nuus avtobusına minip z yollarını devam ettirdiler.

7630 Müsafıranede olar için yer tainlengen edi. Şasenem ve Nadejda bir odaa tüştiler, Nazim üçüncü attan zünüñ otan tanış odasını soradı. O mında defalarca geceleken edi. Oda boş olanından, onıñ ricasını red etmediler.

Saba saat onda respublikanın bütün rayonlarından kelgen seminar iştirakçileri Qaraqalpaq Avtonom Respublikası Ministrler Sovyetiniñ meclisler zalında toplandılar. 7635 Seminar başladı. Olar beş kün içinde on-on eki lektsiya dinleycekler, boş vaqıtlarında şeernen, onıñ tarihiy ve medeniy ocaqlarınan tanış olacaqlar. Şasenem ve Nadejda lektsiyalarınñ mevzularını yazıp aldılar: «Qaraqalpaq halqınıñ ulu bahtı», «Qaraqalpaq halq hocalığınıñ inkişafı», «Qaraqalpaqstanda sotsialistik medeniyetniñ çiçeklenmesi», «Qaraqalpaqstanda sotsialistik ayvanasrarcılığınıñ kelegegi», «Qızıl-qumda yem 7640 yetiştirüv meseleleri» ve ilahiri. –Mevzular pek meraklı, - dedi Nadejda. –Episini dinlemek kerekimiz. Böyle seminarlar siyrek ola.

Birinci lektsiyadan soñ, künniñ ikinci yarısında olarnı respublika tarihiy müzeyine alıp kettiler. Müzeyde öyle meraklı materiallar bar ki, müsafirleriniñ müzeyden çıqıp ketecekleri kelmedi. Yigirmi yaşlarında Zubayda adlı Qaraqalpaq kıızı 7645 özünüñ izaatçı vazifesini büyük istekle alıp bardı. Zubayda rus tilinde bülbül kibi söylendi.

Ertesi küni saba saat doqızda Nazim, Şasenem ve Nadejda seminar iştirakçileri içün mahsus ayırılğan kafede ediler. Akşam üçevi de bir sözge kelip, Berdağ adına Qaraqalpaq devlet fılarmoniyasınıñ kontsertine barmaq içün añaştılar. Bilet meselesini 7650 Nazimge avale ettiler. Şunuñ içün olsa kerek, seminarda ikinci tenefüsten soñ, olar Nazimni coydılar. Nazim şeer raatlıq bağçasınıñ merkezıy qapısı yanındaki kassadan üç bilet alıp, doğru müsafirhaneye keldi ve kıızlarını beklep krovatına sozuldı. Olar da erte keldiler. Nazim olmağan soñ, ekskursiyağa da barmadılar.

Kontsert sekizde başlay. Kıızlar ekisi de anterlerini saylap başladılar. Angisini 7655 kiymeli aceba? Nadejda uzun yeñli, yaqası bantlı krepjorjet anterini kiydi, Şasenem ise, çoktan berli kiymege aves etken uzun etekli, yaqası köküsleriniñ ortasına kadar oyulıp tüşürilgen, beli tarttırılğan, çiçekli pombarhat anterini kiydi. Ekisi de nevbetnen küzgü qarşısına keçip tüzendiler. Ekisi de uzun eteklerini azğana yukarı köterip merdivenlerden yavaş-yavaş tüştiler. Aşağıda olarnı Nazim bekley edi. O Şasenemni 7660 böyle akşam kiyiminde birinci kere kördi. Uzun dalğalı qara saçları omuzları üstünden avdarılğan, ap-aq yüzlü, iri ve siya közlü Şasenem onıñ közüne dünya dülberi olup köründi. Taksige başta Nadejda, onıñ yanında Şasenem ve ögde Nazim oturdılar.

Filarmoniya uzaq olmasa da, böyle kiyimde şeər boyu yürüp ketmekni kelişiksiz tanıdılar.

7665 Kontsert pek meraklı keçti. Hüsusan «Qırq qız» ansambliniñ çıkışları Nazimniñ yüregine pek yattı. Kontsertten çıkıp şeər bağçasında biraz eglengen soñ, Nazim eki qızniñ ortasına keçip, şeñ-şeramet müsafirhane betke adımladılar. Restoran yanında bir kaç adam arqalarını aylanğan alda laf etip tura ediler. Çeşme yanından keçip, tal terekleriniñ taldasındam müsafirhane meydanına çıkayatqanda Nazimniñ eşsesine apansızdan bir yumruq tüşti. Nazim abınganinen kızlar eki yaqqa ziy-çuv olıp çekilgen arada, onıñ yanbaşlarına qattı bir tepme daa yandırıldı. Nazim meseleni añladı. Kaçsınmı? Ya kızlar? Demek, ucümge keçmek kerek. Nazim bir kaç adım art-artına çekildi, onıñ keri çekilüvinden yüreklengen arsız qollarını beline qoyıp yañı ucümge azırlanıp turğan arada Nazimniñ başı avadan vızlı uçıp kelgen qattı ağaç kibi arsızniñ 7675 qursağına qadaldı. O büklendi ve tişlerini sıkıp yerge serildi. Şu arada tal terekleriniñ artından biri daa çıktı. Onıñ qolunda pıçaq bar edi. Şasenem militsiya çağırıp qıcıırıqlap başladı. O pıçağını oñaytlap Nazimge taba adımlağanda, Nadyanıñ mıh kibi ince ökçesi onıñ yanbaşına qadaldı. Arsız arqasına aylanğan arada, Nazimniñ pancası onıñ qolunu qaydırdı ve pıçaq yerge tüşip ketti. Şu arada Şasenemniñ yanında adamlar ve militsiya 7680 hüdimleri peyda oldılar. Arsız yerde yatqan arqadaşını taşlap kaçacaq oldı, lakin Nazimniñ pancasından qurtulamadı. Reziller ekisi de militsiya qoluna tüştiler. Olarnıñ birisi Orazbay edi.

Şasenem Nazimniñ yanında inci daneleri kibi közyaşları tökip ağladı.

7685 –Men bu adamdan qurtulamaycağım, galiba? Endi ucüm etip başladı. Yarıñ saba militsiyağa barıp episini aytıp anlatmasam olmaycaq.

–Öyleleri öz mertebesini bulurlar. Sen ağlama, - dedi Nazim Şasenemniñ saçlarını sıypap. –Men olğanda sen iç bir şeyden qorqma. Bar, yeriñe yat, raatlan.

–Seniñ kibi arslannı er vaqıt qaydan alacaqsıñ? – dedi Şasenem közyaşlarını sürtip. –Babama aytsam, eki künde yer yüzünden coyar...

7690 –Kerekmey. Seniñ evlengeniniñni işitse, özü de coyulır. Olarnı andan boş çıkarmazlar.

Şasenem Nazimniñ közlerine süzülip baqtı. «Seniñ evlengeniniñni...» Bu sözler onıñ yüreginde hoş isler uyandırsa kerek, suvniñ közü qapalğanı kibi, Şasenemniñ de

közyaşları qurıp kettilər. Qız bu gece Nazimniñ yanından iç ketecegi kelmedi. Lakin
7695 Nazim yüz bermedi. Şasenem ayaqlarını artqa tarta-tarta papuçlerini süyrep merdivenlerden tüşip ketti.

Yarın, seminarıñ üçüncü künü yaşlarınñ tüşünip tizgen kün tertibi daa da yaqşı
edi. Olar aqşam Amu-Daryada katerge minip, sefa sürecekle. Seminar iştirakçileri bir
kүн evel añaşıp, bilet sımarladılar. Kezinti bir saat devam etecek. Amu-Darya
7700 aqşamları salqın olğanından Nadya ve Şasenem kırmızı qadife ştanlarını ve sıcak
koftalarını azırlap qoydılar. Şasenemnen ekisi keç maalgece laf etip yuquğa daldılar.

Gece saat üç qararlarında Nazimni baş administratorğa qağırdılar. Nevbetçi oña
şeer merkeziy telefon stantsiyasından acele berilgen şu aşağıdaki sözler yazılı kağıtçıqnı
uzattı. «Nazim, bağçanı boran bastı, küreşemiz. Tursunbek». Nazim bu sözlerni oqurken
7705 buz içinde qaldı. Soñra buz iridi, bedeninde, mañlayında büdür-büdür ter tamçıları
peyda oldılar. O Şasenemlerniñ odasına qaptı. Er kes tatlı yuquda, ortalıq çım-çirt.
Qapını tıqırdatıp qızlarını uyanttı. Şasenem Nazimniñ sesini işitkende yerinden atılıp
keteyazdı. O em qorqtı, em sevindi. Qorqtı – kene Orazbay bir şey çıkargandır dep,
sevindi – Nazim onı yoqlap kelgendir belledi. Er ekisi de yañlış çıktı. Şasenem
7710 ratsiyadan berilgen haberni oquğan soñ, özüne keldi ve Nazimni tinçlandıрмаğa tırıştı.
Nazim şimdi, şu daqıqası yolğa çıkacağını bildirgeninen Şasenem oña yapıştı ve
gecelernen yolğa çıkuvniñ faydasız ekenini ayttı. Nazim onı diñlemedi. –Maña saba
bağçanı mıtlaqa körmek kerek, - dedi.

–Öyle olsa, meditsina ministrliğinde Qızıl-qum çobanları içün «Acele yardım»
7715 vertolotu bar. Onıñnen kete bilesiñ, - dedi Şasenem ve özü de kiyinmege başladı.
Şasenemni anda yaqşı tanıy ediler. Nevbetçi onı körneninen külip qarşıladı. Aradan
yarım saat keçer-keçmez Nazim endi avada edi. Şasenemni ise nevbetçi maşına
müsafirhaneye ketirip taşıladı. Yuqusından uyğan Nadya, arqası üstüne aylanıp: -Ne
işler yüresiz şu? – dep iñrandı.

7720 –İşlegen şeyimiz yoq, Nazim kökte, - dedi Şasenem üstünü örtip. Nadyanıñ
başqa şey soramağa çaresi yoq edi. Tañ yuqusı ekisiniñ de yüregini bayılttı...

Nazim doqru Tursunbekniñ evine qaptı. O daa yuqlay edi. Közlerini açıp
Nazimni körgende, aqlaycağı keldi.

–Üç kün içinde ne olmak mümkün? – dedi Nazim sabırsızlanıp. Tursunbek
7725 indemey urbalarını kiydi ve doğru bağçağa kettiler.

–Biñ kere işitkence bir kere körgeñiñ yañşı, - dedi Tursunbek Nazimniñ sabırsız suallerine cevaplanıp. –Bir çare tapamadık. Afat pek deşetli keldi. Aral taraftan, - savir boranı. Özünen beraber bütün çölñiñ saqsavlını, yantağını alıp keldi. Yañşı ki, gece başladı. Çobanlar öz koşarlarında ediler. Kim bilsin ne kadar mal coyar edik.

7730 –Mal saklanıp qalğan ama... Bağçanı, ne yapacağımız endi?

–Şimdi barıp köreyik, Nazim! Anda bir fikirge kelirmiz.

Olar başlarını asıp indemey kettiler. Saba, küneş doğmazdan evel olar bağçada ediler. Nazim başta arıq betni közden keçirdi. Qarağaç yolağı qum túbünde, bazı fidanlarınñ yarısı, yañutta tek töpeleri körüne. Qarağaç yolağı boyu ketken merkeziy
7735 arıqñıñ bazı yerleri tüm-tüz olğan, bazı yerlerine ise bir direm qum tiymegen. Arıq boyu yakında saçılğan ayvalar ve aşlamalarınñ birinci, ikinci sıralarını qum başqan, lakin zararlanmağanlar.

–Qum seline qarşı qarağaç fidanlarından başqa, arıq ve köndelen sürülgen yer ve terek çanaqları mani olğan, - dedi Nazim, biraz yüreklenip. Onıñ cırayı külip başladı,
7740 çünki böyle afatların mında er vaqıt beklemek mümkün. Şunıñ içün de oña Qızıl-qum degenler. Böyle afatlar olmasa, yazda yağmurlar yağıp tursa, kış kışlığını etse, bu çöller gül bağçasına aylanır edi.

–İş çok, - dedi Nazim bağçanı yürüp çıkqan soñ. –Bugün Begdiyar Nadiroviçnen körüşip, bir kaç kün talğa ilan etmesek olmaz.

7745 –Begdiyar Nadiroviç şimdi çobanlarnen oğraşa. Mal fermalarını genişletüv işleri oña raatlıq bermey.

–O şimdi evindedir, kettik, - dedi Nazim çızmalarının tozunı kaqıp.

Aydosnıñ maşınası idare aldında tura edi. Demek Begdiyar Nadiroviç anda. Olar idare yanına keldiler. Aydosnıñ kabina içinden tışqa salınıp turğan ayaqlarından tarttılar.

7750 O vayvalap uyandı ve kene yatacaq oldı.

–Gece yuklamak kerek, yüresiñ kızlarını raatsızlap, - dedi şağanen oña Tursunbek. –Begdiyar Nadiroviç evindemi?

–Evinde olmasa, men bu yerde ne yapacağım?

–Evinde olsa, onıñ qapısı aldında barıp beklemeysiñmi?

- 7755 –O maña öyle emir bermedi. «Biraz yürmek de kerek, meni evden kelip alma» dey.
- Seniñ şorbacıñ kelgence, yürçi barıp Yerpulatovnı tapayık, - dedi Nazim. Aydos saatine baqtı.
- Şorbacım yigirmi daqıqadan bu yerde olacaq, - dep közlerini aylandırdı.
- 7760 –Olsa, olsun, biz on daqıqada barıp kelirmiz. Tursun ağa onı kütüp turacaq.
- Aydos starterge bastı ve Nazimge işmar etip köçip ketti. Yerpulatovnı çay başında taptılar ve tez-tez maşınağa oturtıp idarege alıp keldiler. Begdiyar Nadiroviç uzun konuçlı kirza çızmalarını kiygen, keñ adımlarinen yavaş-yavaş kelmekte edi. O, qarşısında turğan Yerpulatov, Tursunbek ve Nazimni körgeninen adımlarını tezleştirdi
- 7765 ve başını sallap selam bererek, iç biriniñ qolunı tutmayıp idarege kirip ketti. Stolınıñ artına keçip, qalpağını çıkarıp çetke qoydı da, Nazimge baqıp:
- Qaçan keldiñ? – dedi.
- Bu gece.
- Nuqusta da afatmı?
- 7770 –Yox.
- Qaydan bildiñ?
- Tursun ağa... – dedi Nazim Tursunbekke baqıp.
- Añlaşıldı. Tamam vaqtında kelip yettiñ. Seminar sensiz de keçer. Qızlar anda qaldıarmı?
- 7775 –Ebet. Begdiyar Nadiroviç, biz bağcanı körip keldik. Sizge rica, adamlarnı eki kün talağağa çağırayık...
- Kimni? Çobanlar qoyunlarnı taşlap kelsinlermi?
- Yox, Begdiyar Nadiroviç, köy cemaatı ve qurucılarnı. Men buravcılarğa da rica etip bakarım. Böyle yapmasaq, bağçamız gayıp, mısırboğdaylıqnıñ da yarısı qalğan.
- 7780 Arıqnı bir künde temizlese, yarısını daa gayrıdan ekmek mümkün. Aşlamalarınñ tüblerini açarmız, arıqnı temizleremiz, qarağaçlıq içindeki qumnu ise, doğrudan-doğru yolaqnıñ boyuna çıkarıp obalarımız. Ekinci afattan saqlamağa yardım olur.
- Bu qadar işni eki künde yaparmız, deysizmi?
- Yerpulatov ve Tursunbek Nazimniñ fikirine qoşulğanlarını tasdıqlayaraq,
- 7785 Begdiyar Nadiroviçniñ sualine cevap yerine başlarını salladılar.

–Öyle olsa, - dedi Nadirov, - eki darbeci kün ilan etiñiz. Asanov Qadiralige aytiñiz qurucılardan mümkün derece çoqqa adam bersin. Buldozer ve bir de yük maşinasını özü alıp barsın. Nazim, sen şimdi Aydosnıñ maşinasına min de, bütün obektlerni ve adamları aylanıp kel, mektepni de unutma. Er kes talağa çıqsın!

7790 Uzaq otlaqlardaki çobanlardan başqa, er kes qoluna kürek ve ketmen alıp, bağçağa çıktı. İş pek teşkilatlı ketti. Başta aşlamalarını büyük sahtlıqnen qumdan temizlediler. Ne qadar qum yığılgan olsa, episini arıq boyuna taşıp töktüler. Arıqnı temizlegende de qumnı çetke çıkardılar ve arıq boyu ikinci bir mania yolağı daa meydanga ketirildi. Birinci künü böyle keçti. İkinci künü üyle avganda qarağaçlıq 7795 qumdan arındı. Buldozer kenardan daa qoşma qum obalap, qarağaç yolağı boyu da bir metr qadar yükseklikte qum divarı yasaldı. Aqşam üstünde, afat neticesinde arıq başından taşıp boş yılğağa aqqan suvnı kene eski yoluna burdılar. Bu suv sabaga qadar mısırboğdaylıqqa barıp yetecek. Afatnıñ neticesi böyle yekünlendi. Begdiyar Nadiroviç işçilerge, bir qoyun soydırıp, üylelik aş bermelerini buyurdi. Aş vaqtında talağa 7800 iştirak etkenlerniñ episine direktsiya adından emek defterlerine keçirüv şartinen teşekkür ilan etilgeni aqqında emir oqlıdı.

Nazimniñ yorgunlıqtan sönükken közleri kene evelkisi kibi nurlandı. O üç künge ruşset sorap, Samarqandqa çıkıp ketti. Onıñ cebinde Esmanıñ mektübi saqlı tura edi.

YİĞİRMİ ALTINCI BAB

Memedemin aqa torunını dört köznen bekley edi. Ömürinde közünden yaş 7805 çıqmağan qartnıñ bugün Nazim quçaqlap öpkende közleri sılandı, dudakları qaltıradı.

–Otur, balam, abu yerge, qana, aytçı, ne işlep yüresiñ quş uçmaz illerde?

–Qartbaba, işim pek yaqşı. Bağcanıñ birinci yapraçıkları açtı. Aşlamalarınñ episi tuttı demege mümkün. Tutmağanlarını deñiştirdi.

–Suv yetişemi?

7810 –Artqaçinen.

–O yerde suvnıñ artqaçı olmaz. Ne ise de, şu bağcanıñ yemişini de körmek ister edim, ama... Endi ziyade ihtiyarlandım.

–Körersiz, qartbaba. Siz yüzge kelgence rozmarinlerniñ pıtaqları yerge salınırlar.

7815 Kart mıyık astından küldi ve kene özüniñ minderçigine yaslanıp Nazimge
«defteriñni al» manasında işmar etti.

7820 **Altıncı defter.** «Karlıcarda endi temel qurıp yaşamağa başlağan yaş aileniñ başına apansızdan felaket qoptı. Geceniñ bir maalinde eki zabit kelip Velini sevimli ömürdeşi Meryemniñ sıcak qoynundan tursatıp alıp kettiler. Qayda, ne içün? Bunı kimse bilmey. Meryemniñ yüregine ateş tüşti. Bunı nasıl söndürmeli? Mında yat
adamlar içinde kimsesi yoq. Kimge barsın, derdini kimge aytıp aqlatsın? O qarlıcarniñ bütün soqaqlarını közyaşlarinen suvarıp çıktı. Bir evden digesine imdat qıdırıp çaptı, kimseden gönül almaqtan başqa fayda tapmadı. Aqları Elti anağa barıp derdini tökti.

7825 –Sizden başqa benim mında kimsem yoq, Elti anam, siz bizni birinci olaraq bu köyde kördiñiz, siz bizge şarait yarattıñız, siz bizim nikamızıñı qıydıñız ve evlendirdiñiz, yardım etiñiz, ana, mollaqama yalvarıñız, birden-bir Velimni menden ayırmasınlar. Onıñ bir gūnaqlı yoq, öksüzliknen bu yaşına kelip, bir kün körmedi. Ekimiz de köz açıp biri-birimizni kördik. Bizim bahtımız şu ateşli sevgimiz edi, yalvaram sizge, bu ateşni söndürmesinler, yardım etiñiz!..

7830 –Sen özüñni öyle pek yibere berme, qızım, - dedi Elti ana. –Seniñ Veliñe iç bir şey olmaz. Şimdi dünya qarışık, deyle. Bir kaç kün tutar, qaytarır yiberirler. Kir, qızım, içeri, men bir fal baqayım saña.

7835 Meryemniñ falnen çok alıp berecegi olmasa da, Elti ananıñ teklifini red etalmadı. Elti ana beyaz qoyun terisi üstüne tiz çöküp oturdı ve başındaki maramasınıñ uclarını omuzları üstüne qaytarıp bir avuç baqlanı sağı kulağına yakın ketirdi de, bir şeyler oqup-oqup salladı ve qarşısında minder üstünde oturğan Meryemniñ burunı tübüne ketirip avuçını açtı.

7840 –Im, qızım, nafiye aqlaysıñ. Veli büyük bir arbiy adamnıñ qolunda. Yolu açıq. Kene saña qaytıp keleecek. Nasıldır bir qalabalıqlar içinden çıkıp ep saña ıntıla. Onıñ bir düşmanı bar, uzak yerde. Ne içündür o düşman seniñ yanıñda-etrafıñda dolana. Elti ana baqlalarını bir daa sallap, avuçını açtı ve köstergic qarmaginen bir-eki baqlanı yerinden turtıp yuvarlattı.

–Im... Köresiñmi, qızım. Veli kene saña ıntıla. Anavı közü kör olacaq düşmannıñ yanına «tuz» tüşti. Demek, o muradına iralmaycaq. Şimdi bir kere daa sallap

7845 bakayık, kızım... O kene avuğunu açtı. –Demedimmi, saña! Mına Veli. Baksa ya! Ekiñiz
kuçaklaşıp oturasiñız...

Elti ananın falından soñ, Meryem biraz yengilleşken kibi oldı, lakin o aklı kız
edi. Falnıñ – fal olğanını, devirmiñ – devir olğanını yahşı bile edi. Daa yakında ana-
babasınıñ başına kelgen felaket onıñ közü ögünde tura. Özü zengin tabağadan olsa da,
sevgisiniñ küçünden onıñ közüne bir şey körünmedi. O baba mirasından red etip ketti.
7850 Em Zahargâ, em Celal beyge bu tabağadan çekilgenini ve er bir şeyden red etkenini
aytıp ketti. Red etti ama, ya akimiyet kene olarnıñ qolunda da. Demek, bu felaketten
kurtulmaq içün, üç yol bar eken. Ya zengin tabağa mensup olacaqsıñ, ya olarğa
boysınıp yaşaycaqsıñ, ya da baş qaldıracaqsıñ.

Meryem teren tüşüncelerge daldı. Geceleri yuqlamadı. Çok adamlarnen körüşti,
7855 subetleştı ve niayet tepmeniñ kaydan urulğanını tüşünip taptı. «Veliniñ taqdiri içün men
qabaatlım. Celal beyniñ aytqanlarını men ondan gizledim. Babamnıñ borcundan men
red ettim. Veliniñ bu şeylerden haberi yok. Belki yañıladırım. Zahargâ barıp kelmek
kerek. Babamnıñ borcu olsa, onı Zahar bilecek. Eger bu şey yañılış çıksa, Celal beyniñ
tili kesilir. Padişamız Aleksandr azretleri çeşit türlü reformalar çıkarıp turmaqta.
7860 Köylüler qıvanacaqları yerine zıddetleşeler. Kimse-kimseni añlamağan bir devir oldı.
Er şey qarışıp ketti. Er alda men öyle basılıp qalğanlardan degilim. Men köy balalarına
muzıka dersi berem. Yañı teşkil etilgen zemstvo idaresine barıp öz aqkımnı talap eterim.
Başta qadığa barırım. Sud qanunları kene ruhaniylerniñ qolunda qaldırıldı. O da fayda
bermese gubernatorğa, padişğa barırım, Veliniñ başına tüşken adaletsizlikniñ sebebini
7865 ille bilirim. Rabbim, yarabbim, işime, qolaylıq ber, Velimni beftan belalardan saqla».

Aqıqaten padişâ Aleksandr II-niñ reformaları köylü qalqına çok şey işandırsa da,
ömürde dersiñ iç bir şey deñişmey qaldı. Çünkü bütün bu işlerniñ başında dvoryanlar-
pomeşçikler tura ediler. Rusiye uyezdleri ve gubernalarında meydana ketirilgen
zemstvo idareleri esasen yerli qalqnıñ – köylülerniñ işlerinen – yollar yasamaq,
7870 qastahaneler, mektepler qurmaq ile oğraşıp başladılar. Onıñ başında turğan reisni uyezd
toplaşuvlarında saylasalar da, ep bir gubernator tasdıqlay edi. Köylerde volostnoy sudlar
meydanğa ketirildi. Siyasiy işlerni sud palataları, senat, ya da arbiy sudlar al ete ediler.
Ekseri alda böyle işlerni sudsız çeze ve maqbüslerni memleketniñ şimal ve sibir

rayonlarına süre ediler. Rekrutçılık o yılları daa yasağ etilmedi. Okuv işlerine köz-kulağ
7875 olup turmağ için zabitler ve mağsus közeticiler koyuldu.

Bütün bu işlerni ve yañı reformalarnı keregi kibi öğrengen soñ, Meryem kimniñ
aldına tiz çökip barsa, işniñ faydasız olup çıkacağını añladı ve doğrudan-doğru
gubernatorniñ özüne barmağ a karar berdi. Lakin gubernatorniñ aldına barmağ için oña
Veli Odaman refiğası degil de, pani Marianna Prokopçuk olmağ kerek edi.

7880 Qarlıcarlılarnıñ gubernator degende ötleri patlay edi. Şimdi, bağ sen, olarnıñ
başına nasıl qasevet tüşti. Olar dünya qurulğanından berli bu köyde böyle şey olğanı
yoğ, dep qaltırap başladılar. Aralarında nasıl dava çıkısa, bu küñge kelgence qadıdan
başqa kimseni bilmey ediler.

Ağşam üstü köyniñ qartları toplandı ve «bir letin çağayığ» dep qarçığada
7885 oturdılar. Laf arası Meryem ve Veli Odaman meselesini ortağ a çıkardılar. Birevler: -
Başımız raat olsun deseñiz, Meryemni köyden çıkarıp taşılayığ, vesselam, - dediler.
Birevler ise: -Ya gubernatorğ a barsa ne olğan? O zengin tabağ a mensup bir hanım. Eñ
yağşı topraklarını pomeşçikler aldılar, bizge tuzlu carlardan başqa ne qaldı,
qoyunlarımıznı çıkarmağ a, tuvar aydamağ a yerimiz yoğ, indemey otursaq evsiz de
7890 qalırnız, soñ bizler de Veliniñ dubarasına oğarmız. Barsın, Meryem aytsın, añlatsın
bizim vaziyetimizni, belki bir fayda olur. Barsın, barsın!

Episi sustı ve yalñız mollanıñ ne deyceğini beklep turdılar. O tespisini çekip
soñuna çıktı, bir duva okup betini sıypadı ve: -Men de sizge qoşulam, - dedi. -Barsın,
çünki böyle ketse vaqıf yerlerinden de quru qalacağ a beñzeymiz. Lakin gubernator
7895 azretleri oğüne o qadın kişini yırtıq anternen yibermek olmaz. Onı böyle alda
gubernator qabul etmek degil, atta saraynıñ azbarına kirsetmez. Gubernator alicenapları
aldına pan qızı olup barmağ lazımdır. Men bu işke kisemden bir şey ayamaycağım.

Molla böyle degen soñ episi bir fikirge keldiler ve saba Elti ananıñ ev-evden
yürüp para toplamasını rica ettiler.

7900 Meryem köy cemaatınıñ oña köstergen alicenaplığını iç bir vaqıt unutmaycağını
ve hağkınıñ böyle sıcak muamelesinden soñ, Velige olğan sevgisi ve onıñ hağkına
beslegen ürmeti qat-qat artqanını ayttı. Elti anağ a birden-bir ricası ş u oldu ki, özünen
beraber onıñ da ketmesini ve daima onıñ yanında bulunmasını istedi. Elti ana molla-
evge (Bu yerde aqayı – eri manasında. O zamanlarda qadıñ a eriniñ adını aytıp

7905 çağırmağ terbiyesizlik sayıla edi. Erini «ev» dep çağıra ediler.) bunu aytqanda o atta biraz qopaydı ve avesliknen razı oldu. Elti ana elli yaşlarında sağlam ve semiz kadın edi. O bu künge kadar öz köyünden böyle uzak yerge çıqmağan edi. Şimdi Meryemnen beraber qoşulıp keteceğine, şeer köreceğine, pek qıvandı. Meryem ise, işini terenden tüşünip-taşındı. Kim bile, ileride Veliniñ gönlünü kırıcı suvuq laqırdılar çıqa bilir, olarğa
7910 Elti ananıñ yol bermeyceğine Meryem eminliknen işana edi. O anası Elizabettanıñ kıymetli müsafirler qabul etkende nasıl anterler kiygenini hatırladı ve özüniñ elinden kelgen soñ, öyle materiallar tapıp Avrupa kadınları kiygen modada eki anter tiktı – robrond ve mantila.

Küneşli yaz sabası Qarlıcarınıñ taptalğan topraq yolunda bir at yekili bederka
7915 peyda oldu. Bederkanı köyniñ quyusunda balalığından berli öz atınen işlep kelgen suvcı yigit ayday edi. Artta, köylüce kiyingen, başları qat-qat şalğa bürüngen, ayaklarında cartı kaloşları ve yün çorapları olğan eki kadın otura. Olarnıñ betleri, bedenleri saqlı, şallar astından tek közleri yıltıraylar. Suvcı yigit gubernanıñ merkezini beş parmağı kibi bile edi. Şunıñ içün olsa kerek ki, şeerde birde-bir işnen ketilecek olsa, arabacılıqqa tek
7920 onı alır ediler.

Bederka şeeriniñ faetonlar qatnaşqan qalabalıq soqaqlarından keçip, çiçekler ve yeşil klumbalarnen yaraşqan tınc bir maallege çıqıp, tena yerde yerleşken qavehaneniñ aldına kelip toqtadı. Arabacı yigitke bu azbar yaqşı tanış edi. O bederkanıñ arışını yerge tüşürip, atnıñ hamutını çıkardı ve arança alıp ketip malat aşlavı başına bağladı. Elti ana
7925 ve Meryem bederka yanında biraz beklep turdılar. Aradan beş-on daqıqa keçer-keçmez, orta yaşlarında güzel kiyingen hızmetçi kadın kelip, olarnı aldı ve qavehaneniñ ikinci qatında yerleşken ağaç parmaklı boydan-boy sofası olğan müsafirhanege alıp çıkaraq, yaqşı cıyıstırılğan bir odağa kirsetti.

–Raatlanıñız, hanımlar, mına gügüm, mına quman, mına amam, - dep çıqıp ketti.
7930 Ekinci künü saba, küneş altın nurlarını şeer üstüne sepkende, şeerlilerce kiyingen bu eki hanım gubernator sarayınıñ yanındaki meydan bağça içinde kezinmekte edi. Saat on birlerde saray bağçasınıñ büyükten-büyük, örnekli çöyün kemer qapısı aldına keldiler.

–Sizge kim kerek? – dedi qapınıñ eki tarafında ayak üstünde qatıp qalğan arbiy
7935 kişilerden birisi.

–Maña, gubernator cenap aliylerine kirmek kerek, - dedi Meryem.

–Vaqtıñız tainlendimi?

–Yok.

7940 –Mına, bu yakka yürüñiz ve qarşıñızdaki sarı boyalı evniñ yedinci hanesine
kiriñiz, - dedi o kolunu sağ tarafka uzatıp.

Olar saray bağçasına kirdiler. Meryem ruhsetname almak için kösterilgen evge
ketti. Saray bağçasınıñ töründe yerleşse kerek, bu yerden körünmey edi. Elti ana keñ
bağçanıñ emen alleyası boyunda anda-mında yerleştirilgen findık çubuğundan örüli
yazlık iskemlelerden birine yaslanıp oturdı. Oña aşıkmağa şey yok edi. Böyle temiz
7945 avada, şuvuldap turgan serin emen terekleri astında, biñ-bir türlü çiçeklerniñ qoqusinen
nefes alğan bağçada aftalarnen oturmak mümkün. Elti ana böyle yerlerni ömürinde
birinci kere kördi. O kendini «yalan dünyanıñ cennet bağçasında» zan etti. Biraz
beklegen soñ, közleri saray tarafka aylanıp başladılar. O, endi Meryem bir quvançlı
habernen çıkar, dep ep qapılarga taraf baqa. Lakin Meryem öyle tez çıkılacak yerge
7950 kirmedi.

Kantselariyada onıñ kim olğanını, qayda yaşağanını, nasıl işnen kelgenini,
aқayınıñ kim ekenini ve ne vaqt alıñanını tafsilatlı sorap yazdılar ve biraz beklep
turmasını rica ettiler. Meryem odanıñ bir köşesindeki kırmızı divan üstüne oturdı. O
bekley. Ne bekley, ne deyecekler? Bunı özü de bilmey? Añ, bu beklemekler barmı?
7955 Dünyada olğan eñ beter şeylerden biri beklemek degilmi? İnsan ne beklegenini ve onıñ
soñu ve ne olup çıkacağını bilse, kene sabır hazinesi tükenmez, bekler edi. Bilmeyip
beklemek ise, uçurımdan aşığı ketken ve qollarinen asılıp qalğan adamnıñ vaziyetini
añdırı. Meryemniñ qandil alması qadar yüreçigi çapalana, köküs kafesini patlatıp
çıkacak kibi ura. Ya onıñ yüregi túbünde şimdi bir yüreçik daa urmaqta. Şunıñ için Elti
7960 ana oña korset taşımaqnı tar belli anterler kiymekni yasaq etken edi ama, bugün böyle
kiyinmege kendi kolunen yardım etti. Etegi yerge tiygen bu anterni Meryemniñ üstüne
kiydiren soñ, özüniñ çökürli parmaqılarınan onıñ dülber bedenini sıypap-sıypap, bütün
ciklerini tegizledi. Bütün ümüt bu anterde edi. Bu anter olmağan olsa, ihtimal onı
qapıdan Elti ananen beraber keri qaytarır ediler. Dünya öyle, itibar urbada. Bunı
7965 Meryem yañşı bile edi...

Gubernator kreslosını sağ tarafğa biraz aylandırıp, karşısında sırtık kibi kıatıp kıalğan arbiy müdirli hızmetçisine köz taşılayarak: -Diñleyim, - dedi.

7970 Hızmetçi kırmızı cıltlı papkanı açtı ve sözlerini dane-dane işittirip okıdı. «Marianna-Meryem, pan Prokopçuk kıızı, Veli Odaman refiķası. Siz aliy cenaplarınñ uzurına kırmek içün temenna iderek ruķset soruyır».

Gubernator kreslosını yerine aylandırıp, başını arķağa tayandırdı da, töpege baķıp:

–Marianna-Meryem... Pan Prokopçuk...Bu nasıl sülale? Sizde malumat azırmı?

–Azır, aliy cenaplar!

7975 –Diñleyim.

Hızmetçi kene ayak üstünde turğan yerinden kıbırdamayıp, papkasını açtı ve okumağa başladı: «Pan Prokopçuk, orta derece pomeşçik Maryanpul uyezdi Cenişke volostında kırk desatin toprağı, eki biñ baş kıoyunı bar edi. Keçken seneniñ avgust başkaldırıvlarında imeniyesi ve malı darma-dağın etile, kendileri elak olalar. Onıñ ırğatı Veli Odaman oğlu bu başkaldırıvda iştirak eterek, pannıñ biñ baş kıoyunı ve yekane kıızı Mariannanı alıp kıaça. Can-Erik volostında yaşığan Celal beyge suıķastlık etecek oldığında köyden kıuvula.»

7980 Hızmetçi papkasını yaptı ve gubernatorğa üç adım daa yaķınlaşıp, onıñ ne deyceğini bir kaç daķıķa diñlep turdı.

7985 –Buntar! Onıñ refiķasını da körmek istemeyim! – dedi gubernator çırayını sıtıp.

–Refiķası Siz aliy cenaplarnen körüşmekni kıatiyen talap ete. O sizde merak doğura bilecek hanımğa beñzey: mantıla, vual! – dedi hızmetçi elini köterip suniy tebessümle.

7990 –Çoban refiķası, maña kıabulğa kelgen. Bu ne demek? İmperiyamızıñ bir gubernasında böyle şey ola bilmez. Tez-tez çaresini körüñiz, saray bağçasından ayaklarını savuştırsın! – dedi gubernator hızmetçiye baķmayıp.

Hızmetçi bir şeyler daa aytacak olup ıntılğanda gubernator oña köz tıkti de:

–Daa ne bekleysiñ, añlamadıñmı yoksa? – dedi sertliknen.

7995 –Grigoriy Vasileviç, - dedi hızmetçi gubernatornıñ diķķatını celp etmek içün. – Marianna pani Prokopçuk. Siz alicenaplarınñ uzurına pan kıızı olarak kırmek istey. Belki imeniye meselesidir...

Gubernator oña kıyış-kıyış nazar taşlap, divar túbünde eykel kibi turğan insan boyunca qara mañvazalı, balaban altın pullu saatqa baqtı da:

–Yedi daqıka! – dep başını salladı. Hızmetçiniñ ketmesinen kelmesi bir oldı.

8000 Qapıdan mantıla anteriniñ etegini yengilden köterip, Meryem kirdi. Gubernator kreslo artından köterilip turdı ve qarşısında reveransle (baş egiltip selamlaşmak) selamlaşmakta olğan hanımniñ bem-beyaz eldivenli (qadınlar kiygen modalı qolçaq) elini alıp, parmaqlarınıñ uclarını büyük nezaket ile dudaklarına tiydirdi.

–Buyurınız, - dedi gubernator yer kösterip. Özü kreslosına yerleşti.

8005 –Acayip şey, pan kıızı ve buntar!..

–Birincisi say, ekincisi yalan, cenabiy azretleri, - dedi Meryem vualini keñ qasnaqlı şlapası üstüne köterip. Bu sözler onıñ dülber dudakları arasından öyle bir zorluqnen çıqıp kettiler ki, beyaz mañlayında peyda olğan eki ter bürütüğini nağışlı poşusinen yavaştan basıp aldı. Vual açılğaninen gubernator Meryemniñ közlerine baqıp

8010 qaldı.

–Nasıl isbatlarsınız, hanım? – dedi o yımşaq davuşnen.

–Babamniñ kañyası Zağar sağ-selamet. Veli Odaman tıñ yigit. Buntarlarnıñ qanlı pancasından meni qurtardı. Özü Qarlıcarda sakın yaşamaқта edi. Mına, Siz alicenaplarğa, qarlıcarlılarınñ müracaatnamesi. Meryem kemik sadeqli redikulini açıp

8015 kağıtnı gubernatorniñ aldına qoydı. Gubernator hızmetçisi oña qaldırıp ketken qırmızı papkağa közlerini tikip:

–Ya sizni, pani Marianna, oña refıqalıqqa kim mecbur, etti?

–Sevgi, cenabi azretleri. Men onı on bir yaşından bilem. Babamniñ dostı Celal beyniñ evinde...

8020 Gubernatorniñ cırayı tülendi. O laqırdını bu yerde toqtatıp, Meryemni baştan atqarmaq istedi. Bunı sezgen Meryem demiki sözünü devam ettirerek, aqılına kelgeni aytıp taşladı.

–Bunı müfti Seit-Celil Çelebi efendi de tasdıqlay bile, - dedi o. –Veli bey yüzlernen malnıñ saibi olğan ve buntarlarğa qarşı turğan variyetli tabaqağa mensup

8025 şahslardandır...

Meryem ömürinde daa bir kere yalan aytnıñ edi. Lakin bu yerde böyle demege mecbur oldı. Çünki, Elti ananıñ aytkanına köre, molla olarnıñ nikasını

kıymazdan evel müftinen körüşip fikirleşken emiş. Bu lafka esaslanıp Meryem de müftiniñ adını aındı. Gubernator ise, buña ziyade emiyet berdi. O stol üstündeki papkada
8030 Celal beyniñ imzasını esledi ve indemey papkanı kapatıp kenargâ sürdi. Soñra yerinden turıp Meryemniñ yanına keldi, yavaştan onıñ yımşak elini avuçı içine alıp:

–Kasevetlenmeñiz, pani Marianna, bizde olğan malumatka köre, onı rekrut cedveline kirsetkenler. Yarın müfti benim uzurımda olacaq. Siziñ kibi güzel hanım, benim ayağıma tüşip müracaat etken soñ, bir daa teşkerip baqarmız, - dedi.

8035 Marianna kene tizlerini sındırıp onıñ aldına egildi. Gubernator itiraz etti:

–Oldı, oldı, kerekmey, - dep Mariannanıñ tirseginden tutıp, doğrulmasını teklif etti. Soñra, onıñ közlerine ciddi bakıp:

–Elbette, buntarlar bizden alicenaplık beklemesinler. Köylüler şimdi padişa azretleriniñ yañı reformalarını qabul etip tıñ otursınlar. Müracaatnameni baqarmız.

8040 Rekrut sözüni işitkende Meryemniñ başı aylandı, mañlayında kene ter bürtüçikleri peyda oldılar. Gubernator grafinden suv tökip oña uzattı, Meryemniñ alıp içmege çaresi yok edi. Qolu qaltırağanını körgeñ gubernator örneqli, bullür fujerni onıñ dudaklarına yaqın ketirdi, Meryem bir yutum yutqaninen közlerini açtı ve özüne keldi. Gubernator onıñ qolundan tutıp qapıqace ozğardı ve divarda asuvlı turğan şertli topuznı
8045 tutıp tarttı. Şu an qapını açıp hızmetçi kirdi. Meryem vualini tüşürip, yımşak kilimler boyu hızmetçiniñ artından adımlap kantselariyağa keldi. Anda gubernatorğa kirmek içün onıñ qoluna berilgeñ altın yaldızlı ariflengen yazılğan ruşsetnameni imzaladılar.

Meryem saray bağçasına aqlap çıqtı. Lakin onıñ közyaşlarını kimse körmedi. Bu közyaşlar saba kün doğar maalde emen yapraqları üstündeki çık daneçiklerini aındıraraq,
8050 vual astında yıldıramaqta ediler. Bular qıvanqanmı, yanıqtanmı, neden sebep tıgırıp çıkqanını özü de bilmey edi. Meryem emen alleyası boyu yürüp, Elti ananıñ yanına kelgeninen onıñ boynuna sarıldı ve öz tuvğan anasınıñ bağına basılıp yatqan kibi bir-kaç saniye daa aqlavını devam etti.

–Qana, kızım, bir söznen olsa da, aytçı, añlatçı? Veli sağ-selametmi? Meryem
8055 soñki közyaşlarını yutqunıp, zornen olsa da, tili ucundan:

–Sağ eken, soldatlıqqa yiberecek olğanlar, - dep kene ökürüp aqladı.

–Aydı, tur kızım, bu yerde ağlamak yaraşmay. Onıñ da yeri bar. Müsafirhaneye barayık, anda özümüzce cayılıp oturayık ve ekimiz de istegenimiz kadar ağlap toyayık, - dep Meryemniñ bileginden tutıp tursattı.

8060 Saray bağçasınıñ kemer qapısı aldında sıra-sıra faetonlar tura edi. Eñ ögdeki faeton yavaştan olarnıñ yanına kelip yanaştı. Yarım saat kadar ketseler kerek, - olar endi maalle qavehanesiniñ aldında ediler. Faetoncı aqqını alıp, mıyık astından tişlerini yıltıratıp küldi de:

–Kerek olsa, hanımlar, siziñ hizmetiniñge azırım! – dep atlarınñ boyunlarına asuvlı qañlarnı tınkıldatıp faetonını aydap ketti.

Müsafirhaneye kirgenleri kibi, Meryem soyundu ve sabadan berli sıkılıp turğan bedenini, köküslerni boşadı.

–Ma, kızım, soq üstüñe mınavı tatar anterini, vücudıñ raat nefes alsın, - dedi Elti ana oña bol anter uzatıp. Meryem biraz tınçlandı ve onıñ ağızından çıkacaq laqırdını sabırsızlıqlan beklep turğan Elti anağa baqtı da:

–Aqşam bu kiyimlerniñ eziyetini kene çekmek kerek olacaq, ana, - dedi qasevetli davuşnen. Böyle degende, güya Elti ananıñ kulaq zarını patlatacaq kibi bir ses çıñıldadı.

–Vay, balam, - dedi o tüşüncege dalıp. –İşiñ daa bitmegen eken de...

8075 –Bitmedi, ana. Velini beftan ateşine taşlağanlar. Buntar cedveline kirsetkenler. Episi Celal beyniñ tepmesi.

–Vay, vay, yarabbim, bir çoban balanıñ ne etmişi bar da, bu allargä qaldırdıñ sen yardımcı ol, yarabbim!

–Bizge bugün, bu saat müftige barmaq kerek, ana, - dedi Meryem qasevetlenip.

8080 –Çünkü o, yarın gubernatorniñ uzurında olacaq eken. Anda bizim laqırdımız da çıkacaq galiba. Men oña Velinen nikalı olğanımızdan müftiniñ de haber bar dedim. Bunı siz maña aytқан ediñiz, aqılıñızdamı, ana?

–Ebet, ebet, aqılımda kızım. Öyle laf olğan edi. Müftiniñ evine bizim suvcı yigitimiz bir kaç kere barıp kelgen edi. Men bir molla qarısı, Elti ana olğan soñ, onıñ evine barmağa er vaqıt yolum açıqtır belleyim. Şimdi arabacını çağırayım da yolğa çıkayık, - dedi Elti ana ve alel-ecele cıyşınıp azbargä çıktı.

Arabacı yigit aқиқaten мүftiniñ yaşıған evini bile eken. O Қарlıcarnıñ mollasınen bu evge bir kaç kere kelip ketken, lakin мүftini közünen көrmegen. Arabacı yigit bederkanı yüksek duvar yanındaki dut teregi түбіне yanaştırıp тоқтады.

8090 –Mına, keldik, - dedi o duvar tarafnı başınen көстерip. –Қapısı sağı tarafta. Чаını қақıp kire bilesiñiz.

Elti ana çok düşünip oturmadı. Meryemge işmar etip bederkadan түşti ve doğru қапıға keldiler. Чаını bir kaç kere bastılar, azbarda köpek ғırıldap başladı. Biraz beklediler, қапını bir bala açtı. Olar azbarға ayak başқанları kibi, boydan-boy uzun cam sofanıñ үч basamaқ merdiveninden bir yaş қадın түшіp, doğru мүsafırlarnı қарşıламаға çıktı. Olar yüz yıl bir-birlerini bilgen adamlar kibi, қуақлаşıp, арқalarını taptap, өпүшіp көрүштіler. Bu мүftiniñ yaқında evlengen oғlunıñ қадını eken. O мүsafırlarnı evge davet etti. Birazdan olarға hoşkeldige altın fesli, yipişli қуақlı, semizce bir қадın kirdi. Bu мүftiniñ refıқası edi. Қave içildi, al-һatır soraldı ve, niayet, Elti ana özüniñ kim olғанını, қaydan kelgenini ve Чеlebi efendide bir мүim işleri olғанını аytıp аңlattı. Мүftiniñ refıқası olarnı başқа odaға алып kirdi ve ne işnen kelgen olsalar, diñlemege ve yardım қолu uzatmaға азır ekenini bildirdi.

Mesele аңлаşıldı ki, мүftige қадın қишiler bir işnen kelseler, olarnı мүftiniñ refıқası қабуl ete eken. Elti ana Meryemge işmar etti, o kene şu demi қave içilgen odada аylanıp yүrgen kelinniñ yanına çıktı. Kelin bugün ақşam gubernator sarayında olacaq balға азırлық көrmekte edi. O anterleriniñ birini çıkarıp, digerini kiye ve күзгү қарşısında turıp анги anteri ziyade kelişkenini bilmey efkarlana edi. Meryem оña anter saylamaға yardım etti. Yaş kelin onıñ degeni kibi kiyinmege razı oldı ve şu an erine көрүнmege ketti. Birazdan eriniñ қолundan tutıp keldi ve Meryemnen tanış etti. 8110 Мүftiniñ oғlu Meryemge өз теşekkүrini bildirdi. Yaş қонақbaylar ekisi de Meryemni özlерinen beraber balға davet ettiler.

–Davetiñiz içün теşekkүr, - dedi Meryem biraz özüni қолaysız vaziyette is etip. – Mende davetname yoқtır. Sizlerge keder etmek istemeyim.

–Yoқ, yoқ, baracaқımız, beraber baracaқımız, - dedi avropaca kiyinip başлаған kelin. 8115

–Davetname yarım saatten benim қолumda olır. İç de қasevetlenmeñiz, - dedi eri ve çıkıp ketti.

Kelin Meryemniñ yardımınen em kiyine ve em de eriniñ gubernator kantseleliyasında çalışkanını, bütün saray hizmetçilerinen ve şahsen gubernatorden tanış olğanını aytıp añlattı. Meryemniñ de araganı bu degil edimi? Eger davetname ketirilse olarnen beraber qoşulıp ketmege can yürekten aves etti. Lakin bunı Elti anağa nasıl bildirmeli?

Bu vaqıt içinde Elti ana müftiniñ refiķasına bütün meseleni aytıp añlattı. İşniñ soñu yahşı neticenen yekünlense, arabaga yüklep beş dane qara qoyun alıp kelegecini ant-yemin etip bildirdi. Yarın müftinen gubernator körüşkende bu mesele aķķında mıtlaķa laf çıkacağını qayta-qayta ayttı. Aradan yarım saat keçer-keçmez Elti ana qıvanıp çıktı ve Meryemge erte yarıķ müsafirhaneye qaytmaķnı teklif etti. Lakin kelin odasında eki tuvğan kibi laf etip oturğan cıvanlarını körgeñi kibi sözü yarım qaldı.

–Siz iç de raatsızlanmañız, - dedi kelin Elti anağa çevirilip. –Biz Meryemnen bugün aķşam beraber olacaķız. Şimdi arabacı yigitni yollañız, barıp tez-tez Meryem hanımniñ kiyimlerini ketirsin.

Meryem ve Elti ana bir-birine baķtılar, ekisi de hoşnutlıķ ile bu fikirge sözsüz razı oldılar.

Müftiniñ qadını Meryem ve Veli Odaman meselesini eriniñ yanına kirip tafsilatlı surette añlattı. Qarlıcar mollasını müfti şahsen tanıy eken. Şimdi özü biraz alsız olsa da, Elti anağa çıkıp hoşkeldi ayتماğa razı oldı. Bu esli-başlı, kesmentik adam eline altın yaldızlı tayağını alıp, müsafir odasına çıktı. Anda Elti ana ve Meryemnen körüşti, müsafirleriniñ ekisi de büyük tazim ile egilip müftiniñ qolunu öptiler.

–Men siziñ işlennen tanış oldım. Qarlıcar mollası öz refiķası ile sizni yollağan eken, men oña işanam, bu işte bir yañlışıķ olsa kerek ki, al etilmesine mümkün derecede qol tutarım, - dedi müfti ve afu sorap öz odasına qayttı.

Bu vaqıt içinde arabacı yigit Meryemniñ boğçasını alıp keldi. Kelin büyük sevinç ile Meryemni ve Elti ananı öz odasına kirsetip, qapını mandalladı ve balğa azırlanıp başladılar.

–Aķ, öyle padişalar olğan yerge meni de çağırsa ediler, - dedi. Elti ana cıvanlarınıñ avesliknen kiyingenlerine suqlanıp.

–Siz de barıñız, ana. Mende eki anter bar, biri sizge, biri maña, - dedi Meryem kuvançlı közlerini keline tikip. Kelin küldi, bir şey aytmadı. O Meryemniñ bu lafını şağa yerine kabul etti.

8150 –Şaşma, balam. Seniñ anteriñ benim ne yerime sığacaq? – dedi Elti ana şakalaşıp. –Maña böyle üç korset kiyetseñiz de azlık eter... İç olacaq şeymi, kızlarım, muradım şağa. Siz öz işiñizni bağa beriñiz, benim zırlıtıma çok kulağ asmañız. Öyle şey için mollağam meni tip-tiri Qarlıcarniñ kuyusına taşlar, ya da ateşke yakıp, külümni avağa savurır, tüşümni de körmezsiñiz.

8155 –Men de Veliniñ ateşinden qorğam, ana. Bu şey bir kün ille meydana çıkar. «Veliniñ qarısı balğa barğan» derler. Buña Veli iç razı olmaz. Men onı beladan qurtaracaq olup qoldan gayıp eterim, dep qorğam.

–Im-m... Allai taala asıl seni teren aqılñen yaratğan, kızım. Bizim matüv başımız öyle şeylerden marum qalğan. Doğru aytasıñ, bir tüşünip bakayık.

8160 –Mında tüşünmege ne bar? – dedi kelin Elti anağa aylanıp. –Siz bugün bizde alla müsafirisiñiz. Meryem benim aqranı, qanı sıcak, bir körgende begendim. Onı men davet etem.

–Bilesiñmi ne, kızım? – dedi Elti ana yüreklenip. –Biz bunı içimizde sır etip qaldırırız. Veliniñ iç bir şeyden haberi olmaz. Mında bir türlü yamanlık yoğ. Yağşı ki, 8165 sen avropaca oynamaya bilesiñ, biraz eglenir, gönül yazar kelirsiñ. Men seni müsafirhanede beklerim.

–Buña emin ola bilesiñiz, - dedi kelin.

–Men seniñ yanıñda olğanda iç bir şeyden qorğma, - dedi Elti ana Meryemge işançlı nazar taşlap.

8170 –Söz bir, alla bir, - dedi tekrar kelin.

–Elbette, men Veliden iç bir şey gizlep olamam. O er şeyni olğanı kibi bilmek kerek. Eger men oña bu işler Celal beyniñ tepmesi olğanını aytsam, Veli onıñ başını...

–Aydı, balam, o yakını soñ bağarmız. Suv körmezden aldın papuç çıkarmayık. Biz mında Velini qurtarmağ için keldik. Muradımızğa namusımız-ırızımızñen irişsek, 8175 alla bizge er vaqıt yardımcı olur. Ne aytacağımız, ne gizleyecekmiş, o bizim ekimizniñ işimiz. Onı soñ körermiz. Celal bey öz mertebesini özü bulur. Ayuv kendine çukur qazğanda toprağını başına taşlay eken.

–Siz pek teren asevetke dalmaız, - dedi kelin olarnı acıp. –Menim erimnin olundan ok ey kelir. Er alda kantselariya adimi. Sizin iiiznin de aresini tapar.

8180 Men unın iun Meryemni zmiznen beraber teklif ettim. Er ey al olunır. Bua beizer ikayetlennen kelgen tek siz degilsiniz. Meryemnin tadiri benimkine pek bezey. Men de uzak diyarlarının blbli edim, lakin bu afeske tmege mecbur oldım...

Kelin baka laf aytmadı. O Meryemnen beraber yaı kiyinmege, er kesten dlber olup krnmege tırıtı. Onda olmaan anter yok edi. Mesele unda ki, angisini

8185 saylap kiymeli? Olar Elti ananın yardımınen yaı kiyindi ve tzendiler. Meryem bugn robmond anterini kiydi. Tolu ve aı omuzlarına salarınıın uclarını uvurılatıp sarıttı. ollarına ise, bileklerini aplap alan uzun yeili beyaz eldivenler kiydi. Baında kene u lapa, kene u vual. Aynı unın kibi de kelin kiyindi. Mftinin olu olarnı faetonga davet etkende byk e ve itibar ile:

8190 –Sizni bugn bir-biriizden fer etmek mmkn degil, anımlar, - dep aalatı.

Bal baladı. Zalda Meryemge kimse ula asmadı. O kenarda ekleip oturan anımlarının yanına ekilip, oynaqanlarnı seyir etip turdı. Byk zalnın iinde adın tualetinin aır ousından bıan er kiiler, tosat-tosat z anımlarını aldırıp, saraynın balkonına ııp temiz avada nefes alıp kelediler. Bazıları ise, kk-kk blklerde

8195 kirip, eit soy araplarının lezzetini baıp keyflenmekteler. Zalnın ortasında oyundan son alabalılaıp alanlarının diatını celp ederek, ortaa uzun boylu, samayları alarıp balaan, peremi yaı taralan, dlber bir adam peyda oldu. O ollarını  kere apıldatıp, adamlarnı tınlandırdı ve tkr davu ile:

–Gubernator cenapları! – dep ilan etti. u arada zalnın ortasındaki anımlar bir

8200 etke, erkekler diger taraa ııp sıraa tizildiler. Gubernator peyda olaninen, er kes reveransle selamlatı ve u an orkestr alıp baladı. Oyuna kimse tmey. Gubernator anımlarnı kz ile szıp ıtı ve Meryemnin yanına kelgeninen totalıp, olunı uzattı. Meryem, azana yerge kp, gubernatornın olundan tuttı ve ekisi ortaa ıtılar. Olarnın artından ekier-ekier olup, er kes z anımninen oyuna ttı. Er kesnin diatı

8205 ubesiz Meryemde edi. nki, bu aamdaki balda itirak etken anımlar arasında birbirini tanıanlar ok olsa da, olar Meryemni bilmey ve tanımay ediler.

–Sizde kadans (oyunda takt ve l) pek doru, anım, - dedi gubernator onut olup. –Byle provintsialkalar yalıız benim gubernamda ola bilir!

–Siziñ sađlıđınıñız ve bađtıñızđa daima duvacımız, - dedi Meryem külümsirep.

8210 –Biz öylelerini esten çıkarmaymız.

–Teşekkür Sizge, cenabiy aliyleri.

–Şubeñiz olmasın.

–Oyun ep kıızışa berdi. Çiftler zalda alğa yasap tögerek aylanmağtalar. Kimse oyun alğasından çıkmay. Bu ayıp. Çünkü oyunñı gubernator başladı, evela o toğtamağ borclu. Meryemniñ endi göñüli çizildi, o gubernatordan beklegen soñki sözünü işitti. Bu daa bir şey demek olmasa da, göñlünde ümüt doğdı. Çırayı daa ziyade açıldı, gubernatorniñ uzun kolları astında uçıp ketecek ağ gögercin kibi fırlanmağta edi. Adetince gubernator oyunñı çok sozmay turgan. Bugün ise, o büyük zalnı beşinci kere aylanmağta. Terlep başlağan hanımlar Meryemge taba sıtık çıraylarnen köz taşlasalar

8215 da, Meryem iç bir kimsege kulak asmadan aylana berdi. Gubernator zalnıñ başına kelgende toğtadı, onıñ artından bütün çiftler ellerini yiberip, yelpazelerini yelpiretip başladılar. Müftiniñ oğlu, biz endi kelin dep alıştığımız refiķası ile Meryemniñ yanına keldiler. Gubernator olarnı tanıdı, baş sallap selamlaştı ve episini punş (maħsus azırlanđan şarap) içmege davet etti. Meryemniñ eñ korkķan şeyi bu edi. Lakin, çare yok,

8220 barmağ kerek. Töğerek stol başına kelgenlerinen hızmetçi kol üstüne tabağ tutarağ dört kade punş alıp keldi. Gubernator birini alıp Meryemge uzattı, ekincisini özü alıp, büyük nezaket ve tebessüm ile Meryemniñ közlerine bakarağ, soñunace içti. Meryem kadesini dudaklarına tiydirip aldı ve gubernator içip bitirgen soñ, kaytarıp tabađđa koydı. Kündüz onıñ uzurına Meryemni alıp kirgen hızmetçisi keldi. Gubernatornı kenarđa çağırdı. Onıñ ne demek istegenini gubernator sözsüz añladı. Demek, oña ketmek kerek. Episinden afu sorap, şu an alel-acele bölümden çıkıp ketti. Meryem bir şey soraycağ olup, onıñ artından ıntılacağta, kelin közünen işmar etip onı toğtattı.

Meryemniñ de bütün arzu-istegi bu edi. Oña endi ne bal kerek, ne gubernator. Zalda kene oyun başladı. Meryem şu bölümde bir özü oturıp kaldı. O endi hanımlarnıñ

8235 közüne körünmege istemedi. Oña baldan çıkıp ketmek kerek edi, ama, ne yapsın, yañğız degil. Onı mında alıp kelgen arķadaşları bar. Olar ise, oynamağa, zevķlanmađa keldiler. Bir özü çıkıp ketse, olmaycağ, olarnıñ canları ağıra bilecek. Soñ bütün başlanđan iş nafile olup çıkacağ. Yok, oña çıdamağ kerek. Kelinni ve müfti oğlunu beklemek kerek.

Oyun bitkeninen kelin şeñ-şeramet, şaķıldap onıñ yanına keldi.

- 8240 –Nevbetteki oyunğa benim erimnen tüşersinüz, Meryem, - dedi.
- Canım, eger mümkün olsa, meni bu zaldan azat etiñiz. Başım pek aylana, kusacağım kele, - dedi Meryem kusağına yapışıp. Kelin onıñ yüklü olğanını şu an sorap bildi ve aman erine çaptı. Olar Meryemni ozğarmak ve öz faetonlarına koyıp yibermek kararına keldiler. Şu an kelin onıñ koltuğundan alıp bölümden çıktı. Olarnıñ
- 8245 kapağığa taba doğrulğanlarını körgeñ hanımlar bütün diqqatını Meryemge celp ettiler. Meryem iç birine aylanıp bakmadan hizmetçiniñ yardımınen zaldan çıkıp ketti. Endi, anda istegenleri kadar mişmişlensinler, başları aylanğance fırlansınlar, Meryemniñ olarnen iç alıp-berecegi yok. Olar saraynıñ merdivenlerinden tüşkence hizmetçi artlarından bakıp qaldı. Ava açıq edi. Kökte yıldızlar parılday, olar dersiñ Meryemniñ
- 8250 bahtına kuvanışalar. Serin yelçikten emen terekleriniñ yaprakları şıtır-şıtır teprenmekte ediler. Bağça boyu yürerken, kemer kapağığa yakınlaşqanda, apansızdan olarnıñ aldında Elti ana peyda oldı. O müsafirhanede degil de, Meryemni bağçada bekley eken. Elti ana Meryemni ve onı ozgarıp kelmekte olğan kelinni, onıñ erini körgeñinen yerinden atılıp keteyazdı.
- 8255 –Kana, kelçi, kızım, ay yarığında bir betiñe bakayım, - dedi o ve Meryemniñ yüzünü açıp, diqqatnen esledi. –Şükür, yarabbim, namusıñnen keldiñ, balam, közleriñden tanıyım. Endi benim yüzüm em allanıñ em de cemaatnıñ ögünde açıq.
- Elti ana kuvançle Meryemniñ koltuğundan aldı ve kelinniñ erinen kaytıp balğa kirmelerini rica etti. Olar afu sorap endi kızışıp keteyatқан balğa kayttılar.
- 8260 Meryem bağça boyu adımlarken aqşamnıñ nasıl keçkenini, gubernatornıñ bir oyundan soñ çıkıp ketkenini, bütün hanımlar küncilikle onıñ artından bakıp qalğanlarını büyük kuvanç ve eşq ile aytıp añlattı.
- Kemer kapağı ögündeki faetoncılar arasında kene şu, kündüzdeki mıyıklı tura edi. O bütün faetoncılarnıñ ögüne çıkıp, faetonını kapağığa yakın aydap yanaştırdı.
- 8265 –Eski yeriñizgemi? – dedi o mıyıklarınıñ uclarını sıypap.
- Çok ırcayma, ayday ber! – dedi Elti ana faetonga yerleşip. Atlar başlarını kayırıp, çañlarını çingıldatıp köçtiler.
- Kayda? – dedi faetoncı tekrar.
- Aydayber! – dedi Elti ana kene de ve şağıldap küldi. –Şeerniñ eñ yaqşı
- 8270 soqaqlarını, eñ yaqşı bağçalarını, eñ yaqşı tükanlarını – episini köster bizge yigit olsañ.

–Parañız yetmez, hanım!

–Yeter. Kerek olsa, seniñ atıñ-arabañnı da özüñnen beraber satın alırmız. Ayday ber! Guberna merkezini bir köreyik!

Çañlı atlar alabalık eer soaqları içine arışıp kettiler.

- 8275 Ekinci künü, aşam üstü, olar, arlıcarda ediler. «Elti ana gubernatornıñ uzurında bulunğan» degen laf arlıcarda degil, bütün uyezdge cayradı. Ne içündür, Meryemniñ adı bir yerde ayılmay, yalıñız Elti ananıñ namı ketti. Mollanıñ azbarında er kün müsafir arabaları tuvarıla, yekile, bu küñge adar onıñ adını, esamesini oumağanlar da, mollaamnıñ atirini soramaa keleler. Volost adısı bile at yekip onıñ
- 8280 evine keldi. Episi gubernatornıñ boyunu-postunu, laırdılarını soraylar. Aradan bir aç vaıt keçken soñ, çevre-etrafta: «arlıcarga gubernator kelescek eken» degen laf cayradı. Zemstvo idaresi ve omşu köylerde yaşıağan baylar arlıcarnıñ yollarını yasatmaa başladılar. Köylülerge biraz yardım berip, evlerini, azbarlarını nizama çekdirdiler. Suvcı yigit bu tesadüften faydalanıp yüz yıllı suv aşlavlarını deñiştirtti. Gubernator
- 8285 azretleri şerefine eñ yaşı oyunlarından urban adap boyunlarına lentaıqlar baqladılar. Bütün bu şeylerniñ aslında Elti ananıñ adı ayıldı, tillerden-tillerge cayrap, efsaneler uydurıp başladılar. Meryem ise, iç bir şeyge arışmayıp, gecesini kündüz etip sevimli Velisini bekledi. Küñler oña ay, aftalar ise yıl olup körüñdi. Lakin o, büyük sabır ile, bir daıa, bir kün ümütini üzmeden Velisini bekledi.
- 8290 Küñlerniñ birinde arlıcarga gubernator degil de, Veli sürüp keldi. Köy cemaatı onı yola ıkıp arşıladı. Meryem, niayet, öz muradına avuştı. Veliniñ cebinde Meryemniñ gubernatora aldırған müracaatnamesi bar edi. Onıñ köşesinde şöyle yazılған. «Veli Odaman oğlu azat etilsin, arlıcarga, öz ailesine yollansın». Meryem bu kağıtnı cemaata ıcırap oudı ve üç kere öpip oynuna tıqtı. Azatlıa ıkıp, öz
- 8295 yaresine ayıp kelgen Veliniñ cemaat arasında ürmeti arttı, zengin tabaa vekilleri bile onıñ yanına barmaa saınmadılar. Velige de kerek şey bu edi. «Meni raat bıraıñız, maña sizden bir şey kerekmey» gayesinen yaşıp keldi ve yaşıp ketecek. Kelgeniniñ ekinci künü Veli eñ yaşı oyunını urban alıp, alka dağıttı. Küçük evçigine mollaaynı ve artlarını davet etip duva outtı. Üç küñgece sevimli Meryeminiñ
- 8300 yanından bir yaa ketmedi.

–Menim aķıķiy dostım, sevimlim, ebediy  m rdeŗimsiŗ, - dedi onıŗ ķıvanķlı k zlerine bakıp. –Sen olmaŗan olsaŗ, men beftan ateŗlerde yanacaķ edim, aŗ, benim aķıllı g zelim, ya anda benim gibi yanŗan-k ygenlerniŗ esabı yok da!

–Aytma, yavrum, aytma. Men episini bilem. B yle laflarını menden baŗķa
8305 kimsege aytma, rica etem saŗa, - dedi Meryem onı tenbilep. Ama  z niŗ aŗızından az
ķaldı «Celal beyniŗ etmiŗleri» degen s z  ıķayazdı, lakin Meryem esini tez cıydı ve
sustı. O Velisine ķavuşķanına ala daa inanmay turganda, kene bir daa ayrılmak
istemedi. Veliniŗ tabiatını yaŗşı bilgeninden indemedi,  unki o Celal beyni ķırlı
ķaldırmaycaŗına emin edi. Bu faciaya yol bermemek i  n susıp oturmaŗa mecbur oldu.
8310 Meryem  z- z ni Elti ananıŗ s zlerini hatırlap tın landıra edi: «Kerekmey balam, ķan
i mege.  annı ķannen yuvmazlar, onıŗ canını sen bergeniŗ yok. Alla taala sabırlıdır.
Demek, etmiŗleri  ok, bu d nyada daa  ekecegi bardır. Rıķı t kengen soŗ, emanetini
 z  berir, onıŗ g nası saŗa ne kerek?» Lakin Celal bey  z  b yle t   ne edimi, aceba?
Elbette, t   nmey edi. O fa ır-fu areniŗ ma lay terinen suvarılŗan baŗ-baŗ alarda
8315 zenginleŗip, d nyası ve a retini t   nmey yaŗadı. Daa doŗrusı, d nyasını tek  z niŗ
keyfi i  n t   ndi, a retini ise, a ılına bile ketirmedi. Onıŗ a ılına « l m» degen
deŗetli Şey aslı kelmez edi. «Malı-m lk , sarayları, ır atları olŗan adam ebediy yaŗar,
sizler  ekiŗesiŗiz,  l m de sizlerge layıķtır», dep t   nir edi. Lakin, d nya, ayat, yavaŗ-
yavaŗ er Şeyni  z yerine ķoya. Er kes ille ettigini bula. Tabiat ķanunı  yle. Ne ekseŗ, onı
8320  alarsıŗ. Celal bey kibileri i  olmaŗanda ķartlıŗında durulsa ekenler. Baŗ sen onıŗ
etkenine, eki asret gen ni bir-birinden ayırmaķnıŗ a ibeti ne olacaŗını aslı t   nmegen.
Onıŗ birisi fu are,  ks z k yl  balası, yaŗşı, ya ekincisi seniŗ taba adaŗ dostıŗnıŗ
balası da?

   k nden soŗ, Veli ķarlıcarlılarını   a ma sus tiktirip azırlaŗan baŗŗıŗı –  rom
8325  ızmalarını  ıķarıp taŗladı da, kene  z niŗ  ılgavlarını sarıp,  arıķlarını kiyip, omuzına
tasmalı p sk l  antasını taķıp, pı aŗını beline asıp, ķavalını ķuŗaŗı astına ķıstırıp,  oban
ķalpaŗını bir ya ına basıp, uzun ır aķlı tayaŗını k kke avelendire berip cemaatnıŗ
mallarını   lge alıp  ıķtı. Onı  oban kiyiminde k rmek er kes i  n bir zev  edi. Bu zev 
ise, Meryemni er kesten ziyade fera landırır edi.

8330 K nlerden bir k n, Can-Erikten k r Emirsale a aynıŗ oŗlu kelip  ıķtı. O Celal
beyniŗ ke ingenini, pek  ok va ıt can beramay  ekiŗkenini ayttı. Bir va ıtlar, « arnıŗ

toğ olsa, daa ne kerek?» degen bu bala bayağı ösken ve dünya bağış deñişken. O Velini köyge çağırmağa kelgen.

8335 –Köylüler şimdi biraz cayradı, kelseñiz olarnı qolğa alır ve bir maqsadlı yolğa koyar edik, - dedi. Veli razı olmadı.

–Bir mırza ketse, ekincisi kelir, o mübarek bağ-bağçalarğa şorbacı er vaqıt tapılır. Bu yerniñ cemaatı maña pek büyük eyilikler yaptı, eyilikni taptamaq, qısmetiñni tepip ketmek yağış şey degildir. Sen isteseñ, özüñ kel bizge. Ekimiz beraber çobanlık etermiz.

8340 –Yok, öyle olsa, men de yerimden teprenmeyim. Qalaçıkta babamdan qalma yüzüm erikler meni qarğarlar. Sizde boğday, bizde yemiş. Kerek olğanda qatnaşır, bir-birimizni açlıqtan qurtarmağa yardımnda bulunırmız...

8345 Böylelikle, künler, yıllar kelip keçe, adamlar yerine adamlar kele, yaşayış ise ep bir aqıntıda kete edi. Bütün bu areketler köylülerniñ aında inqilabiy gayeniñ daa pişkinleşmegenini köstere edi.

8350 Tamam şu yılñ soñunda, qış aylarınıñ başında Meryem dünyağa bir evlad meydana ketirdi. Elti ananıñ ebanaylığı sayesinde dünya yüzü körgeñ bu balanıñ adını Memedemin qoydılar. Şu bala, seniñ qartbabañ, men edim, balam, - dedi qart Nazimniñ közlerine baqıp. Nazim qartbabasınıñ ikayesinden öyle teessuratlandı ki, evde er kesniñ çoqtan tatlı yuquda ekenlerinden haberi olmadı. O qartbabasına büyük ürmet ve sayğınen baqtı da, defterini qatlap, bir qaç daqıqa tüşüncelerge daldı.

8355 –Ebet, ebet, balam, episi doğru, - dedi qart onıñ tüşüncesini bölip. Soñra başı ucunda asılı turğan qurannı alıp açtı da: -Mına oqu da baq, bu yazılarnı Meryem anam men doğğan künüm yazıp qoyğan...

8360 –Alla sağığıñızni bersin, qartbaba. Men Veli Odaman nesilimizniñ qaydan kelip çıqqanını endi yağış añladım.

8360 –Men saña bu ikayeni şunıñ içün aytım ki, balam, siz öz yaşağan deviriñizniñ qıymetini yağış bilmeliñiz. Sen de çobanlar arasında işleysiñ. Veli Odaman ömürinde ne kördi? Onıñ birden-bir baqtı Meryem anamızniñ sıcaq sevgisi edi. Sevgi de ancaq öyle olmalı, balam. Men saña eki söz daa aytmak isteyim. Diñle. Men endi çoqqa barmam. Rısqım az qaldı. Sen o vaqıt qayda olsañ, qayda işleseñ, balam, qartbabañni

unutma. Maña balaban mermer eykel kerekmey. O siziñ işiñiz. Lakin, başım ucunda bir ayva teregi olsun. Men yazda onıñ salkıñında, yapraqlarını qoqlar da yatarım, balam.

Nazimniñ közleri yaşlandı.

8365 –Öyle şey aytmasañız, qartbaba, - dedi.

–Ebet, ebet, balam. Men dünyağa direk olıp qalmaycağım. Körmege bir arz etken şeyim daa bar edi, bilmeyim...

–Onı da aytsañız, qartbaba.

–O seniñ toyuñ.

8370 Nazim külümsiredi ve:

–O kolay şey, - dep taşladı.

–Kolay şey deme, oğlum. Kolay şeyniñ qolaysızlığı ola. Sevgi kerek. Sevgi er şeyni yeñer! Yalıñız sevmek degil, sevilme de kerek...

Nazimniñ vaqıtı az edi. O qartbabasinen laqırdısını bitirdi, ana-babasınıñ hatirini
8375 taptı ve ikinci künü, emcelerini barıp yoqlayım, dep ayaqmaşınası alıp çıqıp ketti. Saat sekizni keçe edi. Samarqandda iş künü başladı. Demek, Esm evde bir özü olsa kerek. O ayaq maşınasını dut teregine tayandırıp, yol qapını aralıqlandırıp baqtı. Qapı davuşını işitken zıncırlı köpek yuvasından atılıp çıqtı da, özünü anda-mında taşlap, bütün küçünen afırmağa başladı. Üç basamaklı ağaç sofaçıkta Esm peyda oldı. O qapığa taraf
8380 baqtı, kimse yoq kibi köründi. Lakin adam olmasa, köpek öz başına yuvasından atılıp çıkmaycaq. Esm çıplak ayaqlarına rastkelgen kaloşlarını kiyip, yol qapı betke adımladı. Qapınıñ aralığında Nazimni kördi: -Vay, - dedi o abdırıp qapını açqaninen. –Ya bu yerde ne turasñ, kir içeri. Nazim ayaqmaşınasını içeri kirsetip divarğa tayandırdı. –Yür, evde kimse yoq, - dedi Esm ve özü aşıqıp ketti. Bese-belli evni biraz cıyıştırmak
8385 kerektir.

–Ya kadalarnıñ qayda? – dedi Nazim başını qapıdan egiltip. –Epsi mektepteler. Saba çıqa keteler, bütün işler benim boynuma qala. Evde otursañ öyle eken. Tez-tez bir iş tapıp kirgeydim...

Esm o bir odadan biraz cıyşınıp çıqtı. Nazim onı şimdi yaqşı eslep, baqtı da: -
8390 Qana, bu yaqqa kelçi, - dep qolundan tutıp qıvvetli tarttı. Nazik muçeli Esmaniñ beli sınayazdı. O başını artına qayırp, Nazimniñ qolundan qurtulacaq olıp çapalandı: Nazim qızını boşadı ve aşağı sarqıp turğan saçlarını avuçına alıp:

–Bu ne? – dedi. Esmā küldi ve indemedi. Nazim tekrar soradı: -Er kes saçını ağarta, sen ise siyartasıñ, bu ne demek?

8395 –Ya sen qara saçlılarını pek begenesiñ da ğaliba? – dedi Esmā oña köz kıyasından bakıp. Bu sözler Nazimniñ miyinden tok urğan kibi «yalk» etip keçtiler. O barıp set üstüne oturdı ve bir an Esmaniñ közlerine bakıp qaldı. «Bu közlerde bir gizli sır bar ama, onı nasıl bilmeli?» dep tüşündi o. Lakin Nazim yañıla edi. Esmaniñ bir şeyden ğaberi yok. Biñlernen kilometr yerde, qum çölleri içinde Nazimniñ ne işlep
8400 yürgenini kimlernen körüşkenini Esmā qaydan bilsin? Esmā Nazimniñ ayrette qalğanını eslep:

–Qara saçlar, qara qaşlar,

Seni maña sevdirdi.

Yoktır kimsem senden başqa,

8405 **Yaqtıñ meni, kavurdun.**

dep student vaqtında oqup yürgen şiiriñni unuttıñmı? Men unutmadım, Nazim. Seniñ kelegeciñni bilip, saçlarımni aselet qara ğnanen boyaladım, begenmeysiñ, e? Ayt, doğrusını ayt, - dep Esmā Nazimniñ qarşısına kelip ğunasız yaş bala kibi nazlandı. Nazim küldi. O Esmani kökregine basıp quçaqladı ve saçlarını sıypap erkeledi. Esmā
8410 yuvaş qozuqıq kibi pısıp qaldı, közlerinden inci daneleri kibi közyaşlar tıgırıp çıktı. Esmā başını köterdi ve közyaşlarını saqlap, yanaşa odağa kirdi. Birazdan Nazimge qave pişirip ketirdi.

–Aydı, Esmā emcemlerge barıp keleyik, - dedi Nazim.

–Ayaqmaşınağa bir daa ömürimniñ soñuna qadar minmeycegime yemin ettim.

8415 –Ayaqmaşına olmasa, başqası olır, yolda qalmamız.

–Yok, canım, Nazim. Sen özün bar. Maña pek çok ev işleri avale etip kettiler.

Çamaşır yuvacağım...

–Aysa, aqşam kinoğa, yaqşımı?

–O başqa mesele.

8420 Esmā pek mülaim küldi. Nazim filcanını tabaqqa qoydı da, yerinden atılıp turdı:

–Aysa, men seni aqşam saat yedide Çarağadaki dut teregi túbünde beklerim, -
dep çıkıp ketti. Esmā bütün kün eşq ve quvançle evlerini cıyıstırdı ve kiyinip-quşanıp,

ağşam yedige on daqıka qalganda dut teregi túbüne keldi. Aylanıp başsa, Nazim endi onı beklep tura eken. Esmanıñ qıvançına-qıvanç qoşıldı, eki genç yürek çabık adımlar
8425 ile Registan tarafqa cönep kettiler.

Nazim bugün evge pek keç qaytmadı. Er sefer anasınıñ çiberekleri suvup qalğanından, anası da buña ğayet tarsıqqanından bugün ertece davrandı. Esmanı azbar qapılarından kirsetti de, özü aman evge aşıqtı. Selime apte oña kene söylenip başladı. – Ne yapayım, endi? – dedi o, çiberekler kene suvudı. Tazesini pişirmesem olmaycaq.

8430 –Yok, yok, ana, olar suvumağanlar, - dedi Nazim saannıñ qapağını açıp. –Mına, kel de baqıñız, daa buvlanıp turalar. Nazim büyük işianen çibereklerini qatlap-qatlap aşadı. Anası onıñ aşaganına kenardan baqıp qıvandı ve aldına bir meşrebe salqın qoşaf ketirip qoydı. Seit-Ğazı televizor baqıp yata edi. Nazim kirgeninen baba köterilip turdı ve oğlunıñ işleri aqqında laf etip başladı. Selime apte kirip televizornıñ qulağını burıp,
8435 sesini yavaşlattı. –Ne laf etkeniñiz aqlaşılmaı, - dedi oğlunıñ yanına oturıp.

–Baba, Nimetulla emcem yarın mennen beraber ketecek oldı, - dedi Nazim babasına ğüya haber aytıp.

–Ya o da anda ne coyğan eken? – dedi Seit-Ğazı tüşünceli tarzda.

–Coyğan şeyi yok, lakin bir şeyler tapmaq istey, ğaliba. Qurtnezir emcem tezden
8440 ikinci qıyunı bitirecek. Buravcılarga qoşulmaq istese kerek.

–Sen qarışma, - dedi Selime apte. –Özleri biledirler. Evlenecek balaları bar. Kerçek, oğlum, seniñ de vaqtıñ keçeyatır, asıl bir şey tüşünmeysiñ.

–Men ne tüşüneyim, ana? Babam bar, o tüşünsin.

–Babañ evleneceğı yok, saña tüşünmek kerek.

8445 –Qızıl-qumda yaqşı qızlar çok, isteseñiz...

Ana ve baba bir-birine baqıştılar. Olar Nazimniñ külümsiregeninden şaqa etedir bellediler.

–Bizim için farkı yok. Kendi tüşken ağlamaz, deyle.

Selime apte biraz toqtaldı, içindeki tüşüncelerini aytayım, aytmayım,
8450 manasında yutqunıp oturdı. Er alda dayanamadı.

–Balam, dün Esmanı rastketirdim, saçlarını qarartqan, közüme bir ğüzel olıp köründi, - dedi. Seit-Ğazı küldi.

–Seni de aňlamaknıň çaresi yok, Selime. Bugün kararıkkan yahşı olğan, yarın ağartsa, soň ne olacaq? Ömür kıuracak adam, saçnıň aķına, kıarasına bakıp kıymet
8455 kesmek kerekmi?

–Aysa ne, sen benim saçıma bakmağan edinmi?

–Vazgeç. Güzel laķırdı etip turganda, kettiň çalılar içine.

Selime apteniň canı ağırdı. O biraz indemey turdı, soňra aşhaneye kirip, savutlarını cıyıştırmağa başladı.

8460 –Yaķında baķcanı borandan kıurtardık, baba, - dedi Nazim lafnı çevirip. – Aşlamalar yahşı tuttılar, episi yaprak açtılar. Baķcanı aķıķaten pek ciddiye bakmak kerek eken. Özü de o yerniň şaraitında. Bir kün közden kaçırmaıcaķsın. Er bir aşlama, bir yaş sabiyniň yerini tuta.

–Aysa, ne belleysin sen? Men er kün şu baķcanıň içinde on beş yıldan beri ne
8465 yaptım? Bir işniň astına kirdinmi, dayan! Baķça o, bir kaç yıldan köterilip keter. Aydı, oğlum, yatayık, saba erte turacaķsın.

–Saat beşte vokzalda olmak kerek. Nimetulla emcemnen anda körüşecekmiz.

Nazim kıartbabasınıň odasına kirip kıayırlaştı ve özüniň balalıktan yatıp alışkan sofasına çıkıp anasınıň azırlap kıoyған beyaz çarşafly töşegine yattı. Evde kııraķlar
8470 söndiler. Seit-Gazı ve kıartbaba pufıldap başladılar. Lakin ana ve balanıň közüne yuķu kirmedi. Olar bir-birini yüz yıl körmegen eki asret kibi, bütün gece laf etip çıkıldılar.

YİGİRMİ YEDİNCİ BAB

Nimetulla çoktan beri Kıızıl-kum diyarını körmeye aves ete edi. Şimdi o Nazimniň kelüvinden faydalanıp yolğa çıktı. Tamam bu künler içinde Kıurtnezirniň
8475 kıuyudan mına-mına suv fışkırıp çıkmasını beklep tura ediler. Üç tuvған kıuçaķlaşıp öpüştiler.

–Mına, ağa, işlerimiz böyle. Kıızıl-kumnıň astından kıismet kııdıramız. Şükür, kıismetimiz bol. Can ağıрмаğa şey yok. Anavı, «Nazimniň baķçası» başındaki kıuyumuz kıolayca oldu, dört yüz metrden urdı. Bu ise, biraz kııynadı, eki kere avariya oldu. Bugün,
8480 mına şimdi burav yarım kilometrde. Ümüt etemiz ki, suv urmaķ borclu.

–Bakayık, men sizge oğurlı ayaknen keldim.

Olar vagonçıktan çıkıp, kenarğa çekildi ve kırtış üstüne oturıp lağırdılarını devam ettirdiler. Uzaqтан Kırtmolla körüldi. O zor-belannen tartkıçlap, süyreklep qoyun ketirmekte. Sabırı tükendi, qoyunniñ ayaklarından tutıp omuzına aldı. Ne ise, terlep-
8485 pişip kelip çıktı. Qoyunni yerge taşladı da vagonçıqnıñ köpçegine bağlap ketti. Kırtnezir qolunı sallap onı çağırdı. Kırtmolla elinde qayraqtaş ve pıçaq tutıp keldi.

–Tanış ol, bu benim aqam, - dedi Kırtnezir. Kırtmolla sağı elini boşap selam berdi.

–Tamam vaqıtında keldiñiz, taze cigerge ağız tiydirirsiz.

8490 –Sen qoyunni soyma. Arıq atlamazdan evel «op» deme. Sabır et, suvni köreyik de, cigerni soñ qavurırmız, - dedi Nimetulla.

–Yağşı, öyle olsa, men onı vagonniñ artına salqınğa bağlayım, - dedi Kırtmolla. O qoyunniñ yipini qezeyatqanda buravcılarniñ «Ura!» sadaları yañğıradı. Olar birbirlerinden qıçaqlaşa, öpüşe ve suvarışıp, oynasmaqtalar. Qalın trubadan başta bılançık,
8495 soñ arınıp başlağan suv fişkırmakta. O küçlü tazıyıkından avanı yarıp dört metr qadar mesafege ura. Urgan yerinde özü çukur qazıp göl meydana ketire ve enişlik-yılğa boyu aqıp kete. «Urta! Urta!...» Bu qıvançlı sesler sovhozniñ ikinci fermasına yıldırım tezliginen barıp yetti. Andan Bekbergen Jaksımuratov mektep balalarını maşınağa yüklep yiberdi. Adamlar bütün yurtlardan çıkıp, kimisi eşeklernen, kimisi develernen,
8500 qoqusı cayav-calpı quyunı seyir etmege keldiler. Otegen qart suv aqqında yañı ölenler uydırıp, dombrasını çalıp yırladı,

«Sıvsız edik, bugün sıvğa oldıq ğarq,

Yer astından urıp çıktı bir bulaq.

Bu bulaqnıñ sıvı carğa cetecek,

8505 **Çölümüzniñ malını ğarq etecek...»**

Qartlar sıra-sıra tizilip avuçlarına sıv alıp lezzetini baqalar.

–Doğanımızdan berli böyle şirin-şerbet sıv içmegen edik, - dep külüşeler. Balalar çır-çıplaq olıp sıvğa tüştiler, layğa-çamurğa bulanıp birbirlerini suvarışıp oynadılar. Şenlik-şerametlik küneş qongance devam etti. Adamlar darqalıp ketkende
8510 Kırtmolla, balaban çöyün içinde taze et ve ciger qavurmaқта edi. Aqşam ziyafetine Begdiyar Nadiroviç Yerpulatov, Jaksımuratov, Tursunbek ve diger arqadaşlar davet

etilgen ediler. Jaksımuratov maşınadan bir kaç şişe «kazah konağı» alıp tüşti. Suvdan on, on beş adım kenarda, kırtış üstünde sofra quruldı. Müsafirler ve buravcılar sofranıñ etrafına kelişi güzel tizilişip oturdılar. Er kes yerleşken soñ, ep ayak üstünde aylanıp
8515 yürgen Qurtmolla vagonçıknıñ artından bir yaşçik süyrep keldi.

–Kimgе konak, kimgе bundan, - dep Qurtmolla yaşçikten bir kaç şişe «Russkaya» çıkarıp sofranıñ ortasına taşıladı. Bir kaç tabaqqa bölünip boşatılğan et sofrada buvlanıp turmaqta edi. Begdiyar Nadiroviç kışkadan buravcılarğa büyük teşekkür bildirdi ve olarnıñ sağılıǵına, ilerideki işlerine daa büyük muvafaqiyetler istep
8520 tost ayttı. Pialalar çınkıldap toquştılar. Er kesniñ qolu Qurtmollanıñ qavurmasına uzandı. Begdiyar Nadiroviç pialasındaki raqını çetke sürip.

–Sen, yigit, eyisi maña anavı suvdan alıp kel, - dedi Qurtmollağa boş piala uzatıp. Qurtmolla balaban qatıq bardağını suvğa toldırıp ketirdi de, direktorniñ pialasını toldırıp berdi. Ekinci tostnı Nimetulla ayttı. O biraz sozdı. Buğara oblastından başlap,
8525 bu yerge kelgence onıñ brigadası otuz bir quyu qazğanını, bu suvlarnıñ yañı-yañı mal fermaları meydanga ketirilmesine otsız-ölensiz taqır yerlerniñ yeşermesinde olğan faydasını körıp quvanğanlarını, er bir quyunıñ açılıvı buravcılar ve yerniñ halkı içün bir bayram olğanını ayttı ve bu tostlarnı çobanlarnıñ sağılıǵına kötermelerini teklif etti.

–Men böyle tostnı toldırıp içecegim, - dedi Bekbergen Jaksımuratov ve pialasına
8530 biraz daa qoştı. Eller kene qavurmağa uzandılar. Tost artından tost ayıldı. Laqırdı ve şaqalar kıızıqıp ketti. Aqşamdan beri içamayıp oturğan Aydos, tost ayılğanı sayın ağızını suvlandırıp, közlerini tögereklendirip yutquna berdi. Begdiyar Nadiroviç turdı, onıñ artından er kes sofra başından köterildi. Direktor ve Yerpulatov sağıqlaşıp maşınağa mindiler. Aydos toz çañǵıp, çöl qaranlıǵına siñip ketti.

8535 Buravcılar endi keyflenip başladılar. Qurtmolla garmonını alıp çıkqan edi, olar episi bir ağızdan:

–Garmoniñni taşla da, bir çöyün et daa as! – dediler oña. Qurtmollağa köre ne? Oña tek külip baq. Qoyun yerine buğa ketirip qavurır. Aradan beş-on daqıqa keçer-keçmez çöyündeki etler qırıldamağa başladılar.

8540 –Ya mınavı mesele nasıl olur eken? – dedi Qurtmolla yaşçikniñ üstünü açıp. –Et qavurılğance barıp keleyimmi eken?..

Yaşık daa tolu tura demeye mümkün. Ama, Kırtmolla yaramazlıktan ille bir şeyler çıkarmasa olmay.

8545 –Otur çöyüniñ başına. Anavı yerin çok kıçıy bermesin! – dedi Kırtnezir oña bakıp.

–Yest, Kırtnezir ağa! Men emir kılım. Sabağa daa çok, yetmez bellep raatsızlandım, - dedi Kırtmolla hııldap küler.

8550 Ay yarığında balıldap turgan yıldızlar altında buravcılar yarı gece avğance keyf alıp konuştılar. Ayılmağan laf, açılmağan sır, tökülmegen dert kılmadı, galiba. Tosat-tosat Kırtmolla garmonını gıyıldatıp taşıy. Onın çalğanından bir şey aılaşılmay, kene laf, kene gala-gula... başlay. Keyflenmek yaşı şey, özü de böyle bir kıvançlı münasibetnen bağı olsa, lakin er şeyniñ başı bar, soñu bar. Arkıadaşlar yavaş-yavaş yerlerinden köterildiler. Ayağ üstünde bile bir-birinden ayrıılıp olamay saatlernen laf etip turdılar. Asıl bu kıadar laf kıaydan tapıla. Özenbaşı tevekkel yerde rakığa «lakırdı»
8555 demegen eken... Er kes darkıldı, yerli-yerine barıp yattılar. Nazim kıaytmadı. O bu gece emceleri yanında kıaldı. Kırtnezir ağasınıñ buravcılara kıoşulıp bir kaç ay işlemek isteği olğanını dınlegen soñ, onın fikirine kıarşı kııktı.

8560 –Ağa, sen cenkniñ bütün felaketini başından keçirgen adamsın. Partizanda yarı ömüriniñ kıaldırdın. Şimdi saçıñ sakalıñ ağırganda saña bu çöller içinde yürmek ne kerek? – dedi oña Nimetulla.

–Men pensiyağa kıkkın soñ, inanasını, başımı soğmağa yer tapmayım. Sağ olsun, kolhoz meni incıtmadı, pensiya alam ama... Özün bilesin, kıçkeneni de evlendirmek kerek...

8565 Nimetulla böyle degende Kırtnezir biraz tüşüncege daldı. Lafkıa Nazim aralaştı:
–Siz, emce yağız degilsiniz. Oğlunuz evlendi, öz ocağını özü kıarıştıra. Bir kıızınız bar eken, o da kıasevetmi? Azbarda pomidor, biber bar. Sergiğinizde, eger yaılmasam bu yıl eki tonna yüzüm olur. Dudum cıyşınıklı apay, ciezini çoktan azırlap kıoyğandır. Ya bizler? Bizler de şükür, soğur degilmiz de galiba? – dedi o Kırtnezir emcesiniñ közüne bakıp.

8570 Elbette, onın kerek olsa, beş toy yapmağa çaresi olğanını Nazim yaşı bile edi. Şubesiz, o paralar oña töpeden zembilnen enmediler. Otuz bir kıuyu kıazğance aylarnen, yıllarnen öz töşeginde yatmadı.

–Nazim doğru ayta, - dedi Kırtnezir. –Sen maña bakma, ağı. Men senden bayağı yaşıım. Bu işte ise, kemigim kıattı. Menim için bu iş, doğrusını aytsam, bir zevk
8575 olup kıaldı. Evge kıaytsam eki künden soñ tarsıkıp başlayım. Alıştım. Endi ayaklarım
yürgence ömürim mınavı çöller içinde keçer ğaliba. Ama, saña bu iş iç kelişmey ağı. Saña kıartlığıında böyle cefa ne kerek?

–Cefanıñ nice türlüşinden keçtim men, kıardaşıım. Aytkıanıñ doğru, biraz yaş olsa edim, bu iş maña elbette, cefa bermez edi. Menim Serbiya dağlarında körğenim... Ana
8580 cefa kıayda edi. Bir kün maña dağ etegi köyleriniñ birindeki yel degirmenden barıp bir
çuval un ketirmekni avale ettiler. Silasız kettim. –Biz seni küreşmege degil, un
ketirmege yiberemiz, milletiñ Türk, adıñ Meħmed, özüñ çobansıñ, - dediler
arkadaşılarım. Başıma cartı bir kıalpak kıyıldirdiler, bir de at berdiler, olarıñ öğreten
yollarından çıkmay sızğıra-sızğıra kettim. Dağdan çıkkanımmen bayır töpesinden
8585 degirmenni kördim. Dereler, yılgalar içinden keçip ketileceğini bildim. Er alda men
çobanıım, cenķi degilim, maña kimse tiymez ümütinen kete berem. Ekinci yılığadan
keçip, yükseklikke köterilsem, aķıkaten cap kıarşısında, olsa-olsa yigirmi kıoyun otlatıp
turgan çobanğı rastkeldim. O tayağına tayanğan, dersiñ ayak üstünde yuklap kıalğan
kibi iç bir yakķa kııbirdamay tura. Men doğru onıñ yanına bardım. Ne selamdan ańlay,
8590 ne tilden. Sağır olsa kerek. Özünce bir şeyler aytıp kııcıra ve yavaş-yavaş kıoyunlarınıñ
artından adımlay. Men oña yarı tatarca, yarı türkçe, zor-belannen işmar etip degirmenge
ketkenimni ańlattım. O da maña işmarnen omuzlarında pogonları olğan, silalı adamlar o
yakķa ketkenlerini ańlattı. Men tüşüncege daldım. Ya çobannıñ aytkanı nemseler olsa?
Meni öldürmeseler, eñ eyisi kene kontslagerge alıp ketip tıkarlar. Lagerden kaçıp
8595 kıurtulğanımızga ala daa inanmay yüremiz. Ne yapmalı? Men atnıñ başını kene çobanğı
taraf burdım. At sizde tursın, men şimdi kelirim, dep kıartķa atnı kıaldırıp kettim.
Degirmenge yakınca keldim, yerge yattım, yarım saat kıadar diñlenip turdım, ortalık
çım-çirt. Degirmende adam olmağanını ańladım ve doğru barıp kıapısından içeri
soķıldım. Bakşam, kıapınıñ sağı tarafındaki setke beñzegen tahta üstünde üç dane
8600 avtomat tura. Men bir danesini alıp, içinde patron barmı, yokmı ekenliğini teşkerecek
olıp kıarmalağan arada abaylamay kıorazçığına bastım. Avtomat degirmenniñ içinde
aleket çıkarp tasırdadı. Şu an biri-biri artından üç nemse kıollarını köterip degirmenniñ
içinden çıktılar ve kıarşımda kıadalıp kıaldılar. Avtomat benim kıolumda, kıayda

baracaklar? Eki avtomat daa yanaşada tura. Olarnıñ artından üstü-başı perişan, çırlağ-
8605 çıplağ bir kız daa çıktı. Men kıznıñ mında zornen ketirilgenini, onıñ alı-eñvalından
añladım. –Sen kimsiñ? – dedim oña rus tilinde. –Özümiñniñki, - dedi o da maña. –
Özümiñniñki olsañ, anavı ambar yanındaki tellerni al da, bularnıñ qollarını bağla! –
dedim emir etip. Kız kuvana-kuvana olarnıñ ellerini telnen sıktırıp bağladı. –Ögge, -
dedim olarğa avtomatnı burıp, episi bir-biri artından çıktılar. Olarnıñ artından daa eki
8610 avtomatnı omuzıma urıp men de çıktım. Cap qarşısında otlamağta olğan qoyunlarnı
kösterip o yaqqa alıp kettim. Kız menden avtomatnıñ birini istedi, bermedim. Seniñ kim
ekeniniñni teşkermek kerekimiz, dep tüşündim içimden. Çobannıñ yanına kelip atnı aldım,
kart benim esirlerimni körüp şaşmaladı ve nedendir qorqıp tez-tez qoyunlarnı bayırdan
aşağı aydap ketti. Kız maña degirmen işlemeğenini ve içinde bir gramm un olmağanını
8615 ayttı. Soñra özüniñ bu yavuzlarnıñ qoluna nasıl tüşkenini ikaye etti. Kıznı cenk vaqıtı
bala ekende Ukraina köyleriniñ birinden alıp, yüzlernen yaşlarğa qoşıp, vagonlarğa
yüklep Germaniyağa ketireler. Anda olarnı bayerlerge pay eteler. Bayerniñ oğlu kızğa
pek qılına. Bir kün, endi on üç yaşına kelgen kıznıñ odasına kirip üstüne atılğanda, soba
üstünde qaynamağa qoyılğan bir qalay sütni onıñ betine şıprta. Özü qaça ama, artından
8620 yetip tutalar ve lagerge yollaylar. Lagerde al belli. Kız mında esirlikni tam manasinen
başından keçire. Soñra olarnı Germaniya içinde çeşit işlerge cayratıp yibereler. Kız dağ
işine tüşe. Mında işniñ ağırlığına erkekler çıdap olamaylar. Oña kene qaçmağtan başqa
çare qalmay. Kız özüne bir kaç arkadaş toplay ve bir kün dağ içinde çalışır eken,
başlarını alıp çıqa keteler. Maqsadları halk intikamcılarını tapıp olarğa qoşulmaq.
8625 Bayağı çekişip nasıldır bir köyge keleler. Bu köyde pek çok serbler, horvatlar yaşay
ekenler. Bir serb yigiti üç kıznı Belgradqa ketecek yük maşinasınıñ boş konteyneri içine
kirsetip qapısını plombirley. Şofer olarnı bir dağnıñ içinde qaldırıp öz yoluna devam
ete. Kızlar dağ içinde yerleşken bir köyçikte qalalar. Mında nemselerniñ ara-sıra
partizan kıdırıp kelgenlerini olarğa añlatalar. –Öyle olsa, - dey olar, - bizler dağğa birer-
8630 birer çıkarmız, anda özümiñniñkilerni tapqan soñ, haberleşip bir yerge qoşulırmız. Şu
maqsadnen dağğa çıkqan bu kız apansızdan nemselerge rastkele. Kız olarnı körğeni kibi
qaça. Özüniñ bu yerde yañılğanını añlay ama, endi keç ola. Başı töpesinden atıp,
artından quvalap tutalar. Degirmenniñ içine alıp kireler. Üçüniñ de flajkaları şarap tolu
eken. İçeler. Kıznıñ qollarını tutup ağızına tökeler. Keregi kibi kızğa qılınğan soñ,

8635 keyflenip, sarguşlanıp yuklap qalalar. İşte olar episi benim qolumdalar. Arqadaşlarım meni un ketirecek, dep bekleyler, men ise olarğa qolu baqlı üç nemse ve bir de kız ketirdim. Komandirimiz nemselerni öldürtmedi. Qız olarnı öz qlunen o bir dünyğa yollaycaqlı oldı, ama, komandir razı olmadı. –Olar bizge kerek olacaqlar, - dedi. Em öyle de olup çıktı. Olarnıñ formalarını kiyip biz çok işler yaptık. Kerek olğanda yanımızğa da
8640 alıp kettik, olarnı ögge yiberip nemse patrullerini aldatıp çok duraqlarını darma-daqlın etip daqlğa çekildik. Yugoslaviya topraqlı azat etilgence böyle küreştik. Soñra men öz ordumıznıñ safında olup Berlingece cenk ettim. Beş kere yaralandım. Daqldaki uruşlardan birinde qaburğamnı qurşun teşip ketti. Şu benim qurtarıp ketirgen qızım yanımda oturıp ekimlik etti. Daqldan arqadaşlarımıznıñ cıyıp ketirgen çeşit otlarinen
8645 meni tedaviyledi, ağızıma qaşık-qaşık suv tamızdı, peksimet cibitip aşattı. Qışta ötmek buzlay, ağızğa alınmay, o bir çubukqa keçirip ateşke qızdırıp maña uzata edi. Yağmurdan, qardan cibingen yapraqlarını küneşte sarqıtıp, astıma töşek yerine töşedi. Biz oña Galka dey edik. Yazıqlı ki, bir daa körüşmek qısmet olmadı. Bu benim cenk yılları çekken cefamnıñ bir qısqa parçaqlıqlı. O dertlerni yazacaqlı olsañ kitaplarga
8650 sıgmaz...

–Şunıñ içün, emce, raatlıql pensiyañıznı raat keçiriñiz, - dedi Nazim esnep. Qurtnezir de yuqlğa dalıp baqladı. –Aydı geceler hayır, - dedi Nimetulla aqa ve başı töpesindeki açıql, mavı kökke bir kere daa baqlıp, temiz çöl avasinen nefes alıp yuklap qaldı.

8655 Saba Nimetulla: «Nazimniñ baqlcası»nı körmege ketti. Aşlamalarını, ayvalarnı, yelden-borandan qorçalav yolaqlını dört-bir yaqltan yürüp közden keçirdi.

–Aferin, oqlum, - dedi o Nazimniñ omuzını taptap. –Babañnıñ izinden keteceqlıñe endi inanmaql mümkün. Bütün mesele işni doqlru planlaştıruvda. Azğana eniş yer olğanı içün tereklerini çanaqlav usulını doqlru tüşünip tapqansıñ.

8660 –Enişlikten baqlqa, - dedi Nazim emcesiniñ lafına qoşulup, - mında suvnı iqtisad etüv meselesi de birinci planda tura. Dünki künge qadar bu diyarda bir quyu çalışa edi, onıñ er tamçısı altın bürtüql yerinde. Öyle olğanda nasıl eter de, baqlcanı yaldatıp suvarırsıñ. Bunu közde tutaraq araların köndelen sürdürdim ve er terekniñ tübüne çanaql yasattım. Terek özüne kereqlı qadar suv içe, qalğan suv ziyan olmazdan diger terekleriniñ
8665 çanaqlarına aqlıp kete. Bütün baqlcanıñ suvaruv işini bir adam bir qaç saat içinde yapa

bile. Yukarı arık ise er vakt tolu aķa, o kenif ekinlikke barıp cıkķa. Anda Şimdi mısırboğday, lütserna ve bostan ekildi. Suv o yerde daima kerek.

–Eñ kuvançlı yeri Şu ki, Nazim, aşlamalar yaķŐı kuvet alıp kōķkenler. Bōyle ketse, eki yıldan bağçada ilk cēcekler ve yemişler peyda olurlar. Pek saķt oluñız, mal
8670 tūŐip, bala-çağalar kirip kırpalap ketmesinler. Bağça – baķuvnı sever. Baķmasañ, yaŐ bala kibi solar da keter... Men o ağır yılları Serbiya dağlarında can cekiŐkende, komandir meni aķķayın Őırası ve ķabuğı ketirmege yibere ve er vakt artımdan Őōyle dey edi: «ķabuķnı yukarıdan aŐağı sıdır, em cōķ sıdırma, bir ķaķ terekten almağa tırıŐ». Men o vakt bu adamnıñ ne ķadar terek sevgenini añlağan edim. Őōz cenk ateŐi iķinde
8675 olsa da, dağa vaktıŐız kırıp ketecek terekni ķasevetlenir edi...

AķŐamki konuŐuvdan soñ, saba baŐını zornen kōterip turğan Bekbergen Jaksımuratov direktornı bekley edi. Olar bugūn AŐķar cōbannıñ otarını kōzden keķirecekler.

Niayet, bayırnıñ tōpesinde Aydosnıñ gazıgı kōrūndi. Begdiyar Nadiroviķ bugūn
8680 Őōzūni pek alsız duyğanından Aydosķa sovhoznıñ injeneri Asanov ķadıralını ve Bekbergenni alıp ketersiñ, dep buyurdı. Olar yolğa cıķtılar. Cōl daa baar tazeliginden nefes almaķta edi. Avannıñ sakinliginden ve yakında yağıp keķken yağmurdan soñ, barķanlar arasındaki tūzlūklerde ve saksavul etraflarında taze otlar yeŐermekte ediler. Cōbanlarını bōyle vaktta yalnıız otlaķlarda tapmaķ mōmkūn. Olar Őimdi koyunlarını
8685 ķoŐarlarğa bile aydap ķapamaylar. Cōlde otlaylar, cōlde yatalar. AŐķarnıñ ķoŐarında ķurucılıķ kete. Yañı tertip etilgen proekt boyunca eki yıldan AŐķar cōbannıñ altı yūz baŐ koyunı eki biñni keķecek. Őu vakt iķinde eki oğlu ayrı-ayrı cōbanlar olacaķlar, ķadını ise er yıldaki kibi toķlularnı baķacaķ. Demek, AŐķar cōban adiy cōbanlıķtan ķurtulıp, eki biñ baŐ malnıñ Őorbacısı olacaķ. Bunıñ iķūn onıñ ķoŐarı kenifletile, yaŐamaķ iķūn
8690 episine ayrıca Őarait doğurıla. Yurtlardan baŐķa eki oğluna da ayrı evler ķurula. Eki biñ baŐ malğa gecelemek ve sanitar cāreleri kōrmek iķūn, ũc bōlūmden ibaret balaban ķoŐ yapıla. Būtūn bu kompleks ķurucılığı baŐında injener Asanov ķadırali tura. Lakin ķurucılıķ materialı vaktlı-vaktında kelip yetmegeninden iŐler biraz yavaŐ kete.

Maşına ķoŐarğa kelip toķtağanınen AŐķar cōbannıñ balaları yurtlar arasından
8695 cāpıp cıķtılar. Olarnıñ ziy-cuv olup cuvuruŐķanlarını iŐitip, Suluğan apa peyda oldı. – ķana, yūriñ, Őuvat koyayım, - dedi o yurtnı kōsterip.

–Askar ağa qayerde? – dedi Bekbergen oña.

–O, bugün Bulak kırdı olsa kerek. Yağmurdan burun Huduq bette edi, - dedi.

8700 –Bugün ava serin, şuvat içmeyimiz, sağ oluñ, apa. Biz şimdi qurucılarnen körüşip, soñ Askar ağanı barıp yoqlaycaqmız.

–Bolmasa, men oña pite azırlağan edim, alıp ketiñiz bare?

–Salıñ maşınağa, - dedi Bekbergen.

8705 Bu arada Asanov endi qurucılar arasında subetleşmekte edi. Olar qum üstünde cayılıp oturğan ve qumar oynay ediler. Asanov yaqınlaşqaninen: -Naçalnik, sen bizni mında semirtmege alıp keldiñmi, yoqsa? – dedi birisi. Digeri de, onıñ lafını devam ettirip:

–Biz soğum olacağımız yoq! – dep taqladı. Episi külüştiler.

–Algabas da uzaq. İç olmağanda anda barsaq, çimçişip oynamağa bir şeyler tapar edik, - dedi saqallı soyu.

8710 –Añlaşıldı, şaqanı vazgeçeyik, qana sizge ne yetmey? – dedi Asanov, qurucılıq meydanına taraf adımlap. Saqallı soyu zveno başı eken, Asanovniñ artından ketip, başlanıp yarım qalğan bütün işlerni oña kösterip çıktı. –Mına, qoşarnıñ negizini eki metr köterdik üstüne örtmege töl yoq, mına, evniñ tavanını köterdik, örtmege şifer yoq, mına, ikinci evniñ negizini qazdık, çaqıl bar, tsement yoq... Er kün bekleyimiz. Şimdi iş böyle

8715 ketse, qışta ne yapacaqmız?

Asanov epsini yazıp aldı. –Begdiyar Nadiroviçnen bir qararğa kelip, acele surette kerek çarelerni körermiz, - dedi. Soñra qurucılarga aylanıp: -Eger siziñ mında iç bir türlü işiñiz olmasa, men bugün maşına yiberip sizni başqa fermağa avuştırım, - dedi.

8720 –Yoq, naçalnik, biz öz işimizni özümüz bitireyik de, soñ qayda isteseñiz anda avuştırırsız, - dedi olar.

–Öyle olsa, iş yeriñizni azırlañız, qoşarnıñ tavanını bitiriñiz, ikinci bölümniñ negizini qazıñız, sizde ufaq-tüfek iş çok, başta bularnı yapmağance büyüğini başlap olamazsıñız. Körgeniñiz kibi, semirmege istemeseniñ iş tapmağa mümkün!..

8725 Asanov qurucılarnıñ yanına kelip beş daqıqa daa oturdı, aştan-suvdan nasıl ekenlerini soradı, biraz şaqalaşıp maşınağa qayıp keldi. Bu vaqıt içinde Suluhan apa balaban bir boğça baylap, bir de balaban qabaq savutqa şuvat toldurıp maşınağa

yerleştirgen. Maşına köçkende: -Aşkarnen beraber çölde üylelik apınırsız, - dep küldi Suluan.

- 8730 Bulak ırını Bekbergen bilse de, çölge ıkanları kibi yolnı şaşırdılar. ořarnen otlanıń arası çok olsa yigirmi kilometrdir, ama, ne yaa aylansań, tüm-tüz çöl, iç bir yerde yol yok. Bar da tap baayım. Bir yüksekçe barannıń töpesine ıqtılar, episi maşınadan tüşip etrafnı közden keçirdiler. –Kimniń közü keskin, Ařkar aanı o körmek borelu, - dep külüştiler. Bekbergen: -Men bir tamam orientirni coydım, biz başa
- 8735 tarafa buruldı, alıba? – dedi. Çölde coyulma da, dadaki kibi, deşetli ola eken. Dada ıblanen sırtnı tereklerini pıtalarına baıp bilmek mümkün, mında nege baacasıń. Saksavul er yerde saksavul. Yok çölniń de bir sırı bardır, onı bilmek kerek. A, şimdi mında Otegen artnı aydan alasıń? Bu meselede kene Aydos er kesten tecribeli ıqtı. O yerge tiz çökip, otıklar ve ata yerden keçken nasıldır izler taptı. –
- 8740 Mına, bu izlerni köresizmi? Demek, Bulak ır bu tarafta, - dedi o. Biraz daa ketken soń, Bekbergen küneře baıp, ararnen ne tarafa keteceğini añladı. Ekinci capnıń töpesine ıkan soń, olar sońsız bir yıla içinde ara notaı kibi bir řey kördiler. Ketken sayın o notaı büyükleřti ve, niayet, oyun sürüsi olanını seřtiler. İřte bu Ařkar çobannıń malları edi. Elbette, bińlernen gektar kenıř-meydan çöl içinde bir sürü oyun, uzatan
- 8745 baanda, bir kiçkene notaı olup körüne. Oña köre tüşün de ba, bu çölni mala toldurma içün daa nice-nice fermalar açma mümkün.

Ařkar çoban er vaıttaki kibi, çökür tişlerini kösterip müsafırlerni küle-küle arşıladı. Atını tırşavlap yibergen, aşıra beńzege ara köpegi yanında çońayıp otura edi. Köpek kibi aıllı ayvan barmı eken.

- 8750 Bir medpunkta ayaı sınan köpekni ketireler. Ekim onıń ayaını balap tedaviylep yibere. Bir aç vaıttan soń, ekim medpunktıń aldında kene bu köpekni köre. Köpek ekimniń ayaklarına sarılıp erkelene. Ekim aylanıp basa, ne körsin – o özünen beraber kene bir ayaı sınan köpekni alıp kelgen.

- 8755 Ařkarnıń köpegi de dostnen düşmannı uzatan körip tanıy. Eger yaramay feilnen kelgen adam olsa, ög ayaklarından bir uranda yerge serecek. O ulalarını tiklep, özüniń řorbacısı Ařkarnıń areketini de köz etip tura. Ola bilir, Ařkar tarsııp bir řeyler aytıp ıçırmasın, köpek oña yardıma kelmege azır tura. řunıń içün olsa kerek ki, bu

yerleriniñ çobanları: «Eger köpek seniñ dostıñ olsa pek yahşı, lakin seniñ dostıñ köpek olmasın» deyler.

8760 Maşına Askar ağanıñ yanına kelip toqtadı. Selamlaştı, körüştiler, Aydos ise balaban boğçanı alıp: -Bu sizge Suluhan apadan, - dep Askar ağağa uzattı. Soñra şuvat tolu kabağını alıp, parmaqlarinen dare çalğan kibi tıpırdatıp yerge koydı.

-Yok, yok, bu yerde olmaz, üylelikni anavu yerde... – dedi Askar ağa tayağını ögge uzatıp. Anavu yer degeni de, bir kaç kilometr uzaklıkta eken. Boğçanı ve kabağını
8765 kene maşınağa koyıp, Askar ağanı da alıp «anavu yerge» kettiler. O, cap töpesinde bir kırtış alançık eken. Askar ağanıñ esabına köre, koyunlar otlay-otlay bir-bir buçuq saat içinde şu capğa kelip tırmaşacaklar.

-Yolda biraz şaşmaladık, Askar ağa, - dedi Bekbergen kırtışğa tüşkeninen.

-Sen bu yerde oldıñ da ya?

8770 -Oldım ama, maşinanen kelip ketseñ, yahşı benimsep olamay ekensiñ. Yahşı ki, Aydos koyun izleri körip bu yakğa burdı.

-Doğru, Aydos, iz degen şey er vaqıt çokrakğa alıp barır. Ondan da başqa, sizge şaşmalamağa ne bar? Töpeñizde küneş parıldap tura. Eñ esası, qayda olsañ, kıblañnı bileceksiñ. Küneş töpede olsa – kıbladır, aşağı sarıkıp başlasa batıdır, bunı bilmegen
8775 mektep balası yok şimdi.

-Doğru, doğru, Askar ağa, er şeyde tecrube kerek.

-Ya küneş olmasa, gece yolda qalsañ? – dedi Aydos yerge boğçanı taşlap.

-Gecesi daa kolay. Yıldızlarğa baqıp yol taparsıñ. Evelleri bu çöllerden keçip, yıldızlarğa baqıp ta Mekkege barğanlar, nice-nice memleketlerge kervan yolları
8780 yasağanlar. Kündüz yolunuñ şaşırsañ, şaşmalasañ, küneş de olmasa, mına bu otçıkları köresizmi?

-Köremiz.

-Ne köresiz?

Episi omuzlarını kıstılar.

8785 -Mına bu otçıklar yahşı esleñiz, episi bir yakğa yantayğanlar, atta saksavul bu tarafğa yantayğan, köresizmi? Demek, otçıkları şimal yeli üfürip yantaytқан, saksavul ise kıbla taraftan boy sozğan. Öyle olğanda, kıblamız bu yakta, sırtımız bu yakta, siziñ turgan yurtlarıñız ise, bu yakta, - dep Askar ağa olarnı temiz şaşırdı.

- Ya biz ters taraftan kelip çıktık da? – Episi külüştiler. Askar ağa boğcanı açtı.
- 8790 İçinde olmayan şey yok. Pite, penir, et, yağ, tuz, kartop ve ilahri.
- Bu aş maña bir afağa yetecek. Menim Sulum öyle daa. Sizni mında sıylatacak olup yibergen.
- Bizim yanımızda da bir şey bar, Askar ağa, çıkarayık mı? – dedi Aydos tamağını çertip:
- 8795 –Yok, şuvat olğanda öyle şey keçmey. Er kes Askar ağanın fikirini tasdıqladı. Yalınız Aydos indemedi. Çünkü o akşam er kes keyflengende ağız suvlandırıp oturğan edi, şimdi ise, Begdiyar Nadiroviç de olmayan soñ, onıñ tamağı kıtıklanıp başladı.
- Men karşı degilim, - dedi Bekbergen onıñ yerge çökip olamağanını körip, sen ruldesiñ, daa baracak yerlerimiz bar...
- 8800 –Aydı, aysa, men de şuvat...
- Episi kırtışka yaslandılar. Aydos şuvatnıñ tapasını açtı.
- Soñ, Askar ağa, işleriñiz nasıl? – dedi Bekbergen.
- Yaramay degil. Köget bar. Koy semiz. Bu yıl yüz elliden alğanım sizge malum. Karaküliden ıalğanı, mına, episi anaları artından cuvurışıp yüreler. Bir-eki aydan olarnı
- 8805 ayırıp Suluğa berecem.
- Demek, biñ baş saklap ıaldıñız öyle mi?
- Öyle. Siziñkine tiymeycekmiz dediñiz, kene tiydiñiz. Karakülge çok soydım.
- Siziñ karaküller episi birinci cınıstan kete, Askar ağa. Sağ olıñ!
- Şunday deseñiz, bizge boldı. Daa yahşısını berirmiz.
- 8810 –Kelecek seneniñ baarinde siziñ otarıñızda eki biñ baş olur degen ümütten iş köremiz. Kışka kadar siz yañı koşar alırsıñız, büyük oğluñızni ayrı evge çıkarırsıñız. Özüñiz brigadir olursıñız. Akşamları Sulu apanen televizor bakıp yatarsıñız. Mına işler buña doğru kete, Askar ağa. Eki biñ başka yetkizmek için yüz koyundan eki yüzden ziyade kozu almak kerek olacak.
- 8815 –Men onıñ esabını yahşı bilem, Bekbergen. Mesele kışlık yemde. Onı kimnen azırlaycakmız?
- Yem meselesini şimdilik kompleks surette al etecekmiz. Çünkü lütsernanı yalınız suv bargan yerde ekecekmiz. Dün ikinci kuyunu açtık. O suvdan būs-bütün lütserna ve diger ekinler için faydalanmak isteymiz. Ket-kete artezianlar er bir otarda

8820 olacaq. Nevbet, men bellesem, siziñ otarğa keleyatır. Mına aldımızda nasıl vazifeler tura. Başqa otarlarını da böylece bir-biri artından köterecekmiz, episiniñ malını eki, üç biñge çıkaracağımız.

–Men qomşu çobanlardan haber alıp turam, - dedi Aşkar ağa. –Olar da öz tuvğan-uruvlarını sovhozğa çağırğanlar. Turumbetke Qara-Uzakdan, Jaqsımuratqa
8825 Şimbaydan, Toremuratqa Tahtaköpürden uruvları köcip keleccek bolğanlar.

–O-o, yaşañ, Aşkar ağa. Köresizmi, iş oñuna keteyatır. Bizim bundan haberimiz yok edi.

–Daa kööp. Şundan turmuş yasasañız, kelgenler köp bolur.

–Begdiyar Nadiroviç degen sözünden qaytacaq adam degil. O çobanlarını böyle
8830 medeniy ayatqa çıkarmaq ve malnıñ sayısını eki-üç qat arttırmmaq, Qızıl-qumrı çeçeklendirmek gayesi içün bütün ömürü boyu küreşip kelmekte. Bu işler, şubesiz, episi olacaq. Başqa türlü yol yok.

–Qana, şuvattan almaysız da? – dedi Aşkar ağa.

–Keliñ, beraber alayıq, Suluğan apam şuvatnıñ ustası, - dep Bekbergen Aşkar
8835 ağanıñ pialasını toldurdı.

Episi pialalarını kötergen soñ, yağda qavurılıp, özünüñ yağı içinde suvıp qalğan topaç-topaç et parçalarından alıp büyük iştianen aşadılar. Aydos şuvatnı süze bere. Qabaq onıñ qolunda.

–Sen bizni çölde qaldırırsıñ, qaliba, - dedi oña Asanov şaqanen.

8840 –Aydos degen yigit daa çölde qalğanı yok, - dep qopaydı Aydos.

–Biz endi keteyik, Aşkar ağa, iç olmağanda bugün eki otarnı daa körmek kerekimiz, - dep Bekbergen qollarınıñ yağını çızmalarına sürtti.

–Anavı Nadya degen qızğa aytnı, maña kelip ketsinçi, - dedi Aşkar ağa. Ne içündür, Aydos şağıldap küldi.

8845 –Suluğan apa işitse körersiz künüñizni, - dedi o şaqanen.

–Mıtlğa kelsin. Malnı sıjkağa qaçan azırlaycağım, bir körip ketsin.

–Añlamayım, Aşkar ağa, öyle degeniñiz ne ya?

–Sen barankañnı qaray berçi. O bizim işimiz, - dedi Aşkar ağa. –Men balalara aytkan edim, olar eki yaşçik baqa tuttılar, onı da alıp keter. Asanov ve Aydos bir şey
8850 añlamadılar. Aşkar ağa ne dey şu? Nadya, baqa... Ekisi de onıñ közüne tikilip baqtılar.

–Bu bizim sırimız, - dedi Aşkar ağı ve çürük tişlerini kösterip külümsiredi. Bekbergen Aşkar ağıni yahşı añladı.

–Nadyanı mıtlağa yollarım, - dedi ve maşınağı minip yolğa çıktılar. Yolda Bekbergen bu meseleni kıskadan böyle añlattı: -Aşkar ağıniñ sıjka degeni, SEJEKA (SJK) demektir. Bu usulnen şimdi koyunlarğa ukol yapıla. Yeni nesil atlar zavodında attan kan alıp bağığa ukol yapalar. At kılunlaycağı olsa, bağıda bu biline. Soñra, kılunlaycağı atlardan kan alıp koyunlarını ukol eteler. O vağıt koyun ayvanında töl ziyade yaratıla. Bağıni tecribe içün zavodğı teslim eteler. Añlaşılğına köre, Nadya bunu belli bir mağısadnen yapsa kerek. Çünkü bağı teslim etkenge kını birinci nevbette berseler kerek. Köresizmi, bu daa problema!

–Birinci kere işitem, - dedi Aydos.

–Sen bütün vağıt çobanlar arasında yürüp böyle yañılıqlarını bilmegeniñ ne? – dedi Bekbergen.

–Ağıkaten, bu yañılıqtan men kuru kılğanım...

Olar üçüncü çobandan çıkğanda kün kavuşğan edi. Aydos doğıru yoldan kaytmağı mağısadinen maşınanı bağıka tarafğı burdı. Eger o kumlıqlar arasından on kilometr kadan yol keçse, sovğozğı ketken merkez yolğa çıkacağını yahşı bile edi. Asanov ve Bekbergen, şöferniñ işine karışmayıq, degen manada ağızlarına suv alğan kibi indemey oturdılar. Otardan bayağı uzağılaşıp barğan artına aylanganları kibi maşına kumğı batıp kaldı. Ekisi de tüşip, omuzlarını tirep iteseler de, köpçekler vızlı aylangan sayın daa ziyade terenleştiler. Aydos çıktı. Maşınanıñ etrafını aylandı ve yerge tükürüp, söğüne-söğüne kum üstüne oturdı. Maşınada bir dane kürek bar. Aydos köpçekler túbünden kum küremege başladı. O küremeknen bitecek şey degil. Sen küreysiñ, o eşile bere. Aydos terge pişken soñ, Asanov kürekni aldı, o da pışnap başlağan soñ, Bekbergen aldı. Köpçeklerini kumdan bayağı azat etken soñ, Aydos: -Saksavul pıtaqları cıyıp ketiriñiz, - dep kıcırdı maşınanıñ túbünden. Asanov ve Bekbergen kettiler. Saksavulnı boş kılnen tap bağıayım. Onı kolaylıknen kóparıp olamazsıñ. Maşına içinden balaban anağıtar ve çoküç alıp, ne ise eki kıltaç çalı-çırpı ketirdiler. Aydos olarnı art köpçekleriniñ túbüne tığıştırdı. Soñra özü rul başına keçip, yavaştan ğazğı bastı, Bekbergen ve Asanov tizlerinece kumğı batıp bar kuvetlerinden itediler. Maşına sol tarafğı burulıp izden çıktı ve çöl boyu saksavullar arasına kirip ketti. Böylelikle, zor-belannen büyük yolğı çıktılar.

Onıñ adı büyük yol ama, mında iç bir türlü yol yok. Çünkü, bugün maşınalar keçken izler bir-eki saatten qapalıp ğayıp olalar. Demek, nevbetteki maşına özüniñ artından yañı iz qaldırıp kete.

8885 Bekbergen ve Asanov Alqabaska kelip çıqqanda ortalıqnı qoyu qaranlıq başqan edi. Aydos maşınanı yataqhaneniñ aldına qoydı ve Begdiyar Nadiroviçke bu maalden soñ, barıp körünmege istemedi.

YİGİRMİ SEKİZİNCİ BAB

Yaz ayları pek tez keçtiler. İnsannıñ işi çok olsa, em o işlerge er vaqıt eşq ile yanaşsa, vaqıtnıñ keçip-ketkenini duymay qala eken. Böyle alda keçip-ketken vaqıtnıñ er bir daqıqacağına yazıqsınasıñ. Çünkü, o vaqıt bir daa qayıtıp kelmeyceğini bilesiñ. Qıynılıqta, eziyette qalğan adamda vaqıt öyle pek tez keçip-ketmey. O zevallı, aldına qoyğan maqsadına irişmek için, bekley-bekley sabırı tükene, canı çıqa. Aylar, künler oña yıl olıp körüneler.

8895 Sovhozda iş qaynay. Mında vaqıt daima yetişmey. «Quş uçsa qanatı, adam yürse ayağı küygen yerge» yañı ayat ketirmek, o yerge can-qan bermek kolay degil elbette. Mında çalışqan adamlar episi añlı olaraq şu niyetnen kelgenler, şu niyetnen de çalışalar. Aqıqaten öz işiñniñ neticesini körseñ, o saña ruhiy ayat bağışlay eken. Ne demek olsun, daa dün saksavul ve jantaqtan bir şey ösmegen tüm-tüz çölde bugün yem-yeşil ekin ızanları, yemiş bağqaları, mısırboğdaylıq, qarpız-qavun bostanları peyda oldılar.

8900 Yağmurdan soñ ösip çıqqan mantarlar kibi, sıra-sıra evler, işhaneler, medeniyet ocaqları köterilip çıktılar. Bular episi insan qolunen yaratıldılar.

Nazim tüşünceli bir alda yavaş adımlarnen bağqadan qayta edi. Qarşısına toz çañğıtıp Aydosnıñ maşınası kelip toqtadı. Maşınada Yerpulatov otura. –Min, Nazim! – dedi o gazikniñ qapuçığını açıp. –Ne başıñnı asıp yüresin, seni tebrikleyimiz! Begdiyar

8905 Nadiroviç idarede seni beklep otura.

–Ne oldı ya? O nasıl tebrik? – dedi Nazim.

–Nuqustan haber aldık. Seni ve Asqar ağanı ordennen mükafatlağanlar. Yarın gazetalarda çıqacaq.

–O nasıl şey? – dedi Nazim taaciplenip. Yerpulatov Nazimniñ çırayı deñiřip
8910 ketkenini esledi ve olumu tutup sıktı. Olar direktorniñ kabinetine kirdiler. Begdiyar
Nadiroviç yerinden turıp, Nazimni z balası kibi ualadı ve ayırılı olsun! – dedi.

–Sağ olunız, Begdiyar Nadiroviç! – dedi Nazim külümsirep.

–şimdi barıp, bir saat içinde Aşkar ağanı tebriklep keleyik, otur sen de Nazim,
işni olmasa, - dedi Begdiyar Nadiroviç ayak üstünde şaşmalap turğan Nazimge baktırıp.

8915 Olar kettiler.

şimdi baėçanıñ altın tüste yapraçıkları tlmekteler. Böyle eki, ya da üç kere
daa açılıp tlseler, soñra bu terekleriñiñ atallanıp ketken pıtalarında ilki yemişler
yaratılacalar. Bu sevinçli daıaları körmek içün terekleriñi kışnıñ apansız
suvularından salamanıñ çarelerini körmek gerek. Bu aşlamalar suvua yaışı
8920 ıdağan cınıstan olsalar da, er iştimala arşı azır turma gerek.

Nazim şu eki afta içinde ne indir başını asıp yre. Ola bilir, artbabasınıñ
vefat etmesi oña ziyade tesir aldırėandır. Kim bile belki onıñ yüregini başka şeyler
kemiredir. Bugün Tursunbekniñ evinde biraz ise de, o çok laf etmedi ve özüni er
vaıttakisi kibi řeñ-şeramet degil de, pek solu tuttı.

8925 Bütün mesele saba añlařıldı. Nazimniñ yatahanesi aldında kn doğmazdan evel
nasıldır adamlar peyda oldılar. Aydosniñ maşinası da, acele yardım maşinası da bu
yerde tura. şasenem, Arzığül Tursunbek ve daa bir a adamlar ierideler. Nasıl şey, ne
oldı, kimse bilmey. Birazdan soñ, talağı atıp, çırayı divar kibi aėarėan urtnezir ağa
yetişip keldi. O kimseden bir şey sormay içeri kirip ketti. Doğru Nazimniñ krovatı
8930 başına keldi. –ardaşım, saña ne oldu? – dedi. Nazim közlerini oña tiktı, emcesini
tanıdı, bir şeyler aytaca oldu, aytalmadı, kznden yaşlar tığırıp kettiler. Sağ olu, sağ
ayağı, tili çalışmay. urtnezir şasenemni etke alıp ıktı. Can alametinen eyecanlanıp:

–Soñ ne yapacağımız, dotor? – dep soradı.

–İnsult, - dedi şasenem. –an basımı pek yüksek...

8935 –Ne yapacağımız?! – dedi kene urtnezir. –Men onı Samaranda alıp keterim!

–Yok, asta i bir yerge ketmez! – dedi şasenem kestirip. –Başta onıñ an
basımını tüşürmek çarelerini körermiz, soñra Nuusa alıp ketermiz. Men astanı
kimsege işanmayım. zm alıp keteceğim!

8940 urtnezirniñ ağızı apaldı. O bir söz daa ayıp olamadı. Yanında ekim, emşire
turganda etden sandıraqlamak ne kerek?

–Özüñ bilirsñ, dotor, - dedi urtnezir yımşap. –Lakin, bir yardım kerek olsa,
aytñız. Şükürler olsun, elimizden er şey keke, aresini taparmız.

8945 –Bizde er şey bar. Kerek ilaclar şimdilik yeterlik. Siz raatsız olmañız. astağa
tınlık kerek, onıñ yanına kimse kirmesin. ana, bütün adamlarını ıarñız, rica etem
sizge, - dedi Şasenem.

Adamlar darastılar. astanıñ yanında Şasenem ve Arzıgöl aylanıp yüreler.
urtnezir asevetten barmağa yer tapmay. O sofağa ıkıp, sigarñıñ birini söndüre,
digerini yaa... Aradan bir saat keer-kemez Begdiyar Nadirovi keldi. O kirip
astanıñ alını körgeni kibi:

8950 –Şimdi acele surette vertolöt ağırıp, astanı Nuusa alıp ketiñiz, - dedi.
Şasenem ratsiyağa Arzıgölüni yiberdi, özü ise astanıñ başında aldı.

8955 Vertolöt astanı alıp avağa köterilgende küneş ufuka taba avған edi. Nuus
astahanesinde Şasenemniñ ricasinen astanı ayrı odağa yerleştirdiler. Ekim onıñ
yanına masus emşire tainledi. Şasenem ise, bir aç kün astanıñ yanında almağa
ruhset aldı. O urtnezirniñ Samaranda aşıanını körip:

–Siz, endi kete bilesiñiz, urtnezir aға, asevetlenmeñiz, asta işanlı ollarda.
Sizden birde-bir kimse kelmegence men onıñ yanından ketmem, - dedi Şasenem.

8960 urtnezir devalayıcı ekimge bir daa kirip, vaziyetni sorap bildi. Ekim oña pek
raatsızlanmak kerekmegenini, lakin astalınıñ ciddiyy olғанını, eger mümkün olsa,
yanında yigirmi kün adar bir yaın adamı kelip turganına razılık bereceğini ayıp
añlattı.

–Er alda, ne deysiñiz, ekim, bu bala ayaka turarmı?

8965 –Turar. Organizm yaş. astalını yeñmek borclu. Biz şimdi onıñ an basımını
belli – bir derecege tüşürmege areket etermiz, soñ o yaını baarmız, - dedi ekim
ısadan.

urtnezir ketti. Samaranda kelip tüşkeninen doğru Seit-Ğazınıñ evine aşıtı.
Pek abdıramadan yavaş-yavaş Nazimniñ astahanege tüşkenini ayttı. Selime apte şu an
vayvalap, yayğara opardı.

–Ketem men, ketem men, mına körgeñ tüşlerim şuna eken! – dep, evniñ içinde
8970 qayda barıp urulacağını bilmey çapqalap başladı.

–Toқта şunu, aqız! Adamnı şaşmalatasıñ, sorayıq, bileyik...

Seit-Ğazı ve Selime apte gece poezdinen yolğa çıktılar. Kurtnezir evine ketti.
Ana, baba Nuqusqa kelip tüşti ve hastahaneni sorastırıp taptılar. Ekimniñ ruşsetinen
başta anası kirdi.

8975 –Balam, balam! – dep Selime apte közlerini sürtip başlağanda, Şasenem oña
«ağlamañız» degen manada işmar etti. Anası «Balam, balam» degende Nazimniñ
kirpikleri kıbırdadı, köz bebekleri anasına taba buruldılar. Bunı eslegen Şasenem
kuvandı:

–Yaşılıqqa doğru birinci burılış bar, - dedi o Selime aptege.

8980 Olar hastanıñ yanında laf etmediler. Birazdan emşire kelip, olarnıñ çıkmasını
rica etti. Selime apte ve Şasenem çıktılar, şu arada Seit-Ğazı kirdi. Bir kaç saniyeden
soñ o da çıktı. Şasenem ana-babağa meseleniñ ciddiy olğanını, Nazimni sovhozda
büyük ürmekten añlağanlarını, mında yaqşı ekimlerniñ qolunda devalanganını ayıp
añlattı. Soñra episi beraber devalayıcı ekimniñ aldına kirdiler.

8985 –Hastanıñ yanında anası degil de, bir yaqın adamı olsa, yaqşı olur edi. Bu da
bizim devalayıcı usullarımızdan biri sayıla. Biz onı ayaqqa tursatırız, soñ eviñizge alıp
qaytırsıñız ve devalanuvnı devam ettirirsıñız, - dedi ekim.

Seit-Ğazı saba poezdinen qayttı. Anası qaytmağa istemedi. Bir kaç kün balası
yanında qalmağa izin soradı. Üçünci künü Nazimniñ közleri nurlandı, tili bir-kaç söz
8990 qarıştırıp söyledi. Añlaşıldı ki, o Şasenemge teşekkür bildire ve ekisine de qaytıñız dep
rica ete.

Şasenem ekimniñ kabinetine kirdi, halatını, fesini taşladı, saçlarını tarap
Nazimge saqlıqlaşmağa kirdi.

–Men daa kelirim, Nazim, aydı, körüşkence! – dep Şasenem art-artına qapığa
8995 taraf çekilmekte edi, şu arada qapı açıldı ve içeri beyaz halatlı bir qız soquldı. O doğru
Nazimniñ üstüne barıp yıqıldı, közlerinden, yanaklarından, dudaklarından tatlı-tatlı öpti
ve başını onıñ kökregi üstüne qoydı. Nazim sol elini yavaştan köterip onıñ saçlarını
sıypadı. Bu qız – Ema edi.

Selime apte bir afta Nuğusta yaşadı. Oğlunıñ yanından ayırılmağa istemedi.

9000 Ekim ondan Esmanıñ kim ekenini sorap bilgen soñ, Selime aptege hastanıñ yanında yalıñız şu kız qalmasını teklif etti.

SO Kİ BAB

Bir kaç yıl içinde Alğabasta büyük deñişmeler oldı. Ükümet bu diyarnıñ kelegecini közde tutaraq, fermalar arası yollar qurdırıp, onı merkeziy yolnen bağladı. Alğabasqa şimdi er kün avtobus qatnay.

9005 Sovhoznıñ fermaları kenışletildi, kerek olğan zemanе inşaatlarınan temin etildi. Qoyunlar da deñiştı. Olar baba-dede künündeki tabiy usullardan başqa, zemanе iliminiñ ileri qazançlarına boysunaraq, ket-kete ziyade töllenip başladılar.

Begdiyar Nadiroviç muradına irdi. Asırlarnan boş yatqan Qızıl-qum onıñ közü aldında yeşerip başladı, bu cansız diyarda ayat qaynadı.

9010 Lakin, «er şeyniñ başı bar, soñu bar», degenleri kibi, cenk yılları alıp kelgen yaraları soñ vaqıtlarda onı ziyadesile raatsızladılar. Sovhoz Medeniyet eviniñ tantanalı açılış gecesi Begdiyar Nadiroviç apansızdan vefat etti. Onıñ cenaze merasimine Nuğustan ve rayondan partiya ve devlet hadimleri keldiler. Begdiyar Nadiroviçni onıñ şahsiy isteginen «Nazimniñ bağçası» artındaki yüksek barqannıñ töpesine defn ettiler.

9015 Nazimni yarım yıldan soñ, ekimler ayaqqa tursattılar. Lakin, ağır işke qaytmasına razılıq bermediler.

Sovhoznıñ yañı reberi Bekbergen Jaksımuratovnıñ yolbaşçılığı altında, Tursunbek ve diger arkadaşlar bütün küç ve gayretlerinen bağcanıñ saqlanıp qalması içün küreştiler. Öyle de oldı. Bağça şimdi devlet planını toldurğan soñ, bütün sovhoz işçilerini uzaq otarlardaki çobanlarını yıl boyu yemişnen temin ete.

9020

Uriye Edemova

BAŞ YAZISI

1.

Erte baar. Bu künniñ digerlerinden bir türlü farkı yok. Yalnız avası sabadan ziyade kızdırıp başladı. Lakin öz başlarına tınç ömür keçirmekte olğan ana-balanıñ içine büyük yanık tüşti.

9025 Bayağı vaqıttan berli küzgü qarşısında, adiy çiçekli basmadan, güzel tikili anterleriniñ de birini, de digerini deñiştire bergen Niyar soñkisini kiygen soñ, yüreginde nasıldır yengillik is etti. Azaçık artqa çekildi. Eski şifonyerniñ qapusındaki, bir kaç yerden köçip başlağan, küzgüsine diqqatnen baqtı. Daa yaqında onıñ dülber kıyafetine letafet bağışlağan bu anter üstüne tarlıq etmekte. Belindeki tikişinden boydan-boyğa sökölip ketecek kibi körünmekte.

9030 İnce qaşları çatıldılar. Sıq kirpikleri arasından közyaşları tıgırıp kettiler. Közlerini yumıp, mañlayını salqın küzgüğe toqundırdı.

Yanaşa odanıñ açiq qapusı arasından kızına baqip turğan Saniye apteniñ içinde bir şey üzölip ketken kibi oldı.

9035 «Aldattıların... Yoksa bir kimseni sevdimi? Sevmek ve sevlmek... Bu muqaddes duyğu insanlarğa böyle bahtsızlıq ketiremi? Yok, bu sevgi degil!..»

9040 Küzgü qarşısında eykel kibi qatıp qalğan kızına bir daa diqqatnen baqtı. –Menim balamnı aldadılar, o yüklü... – dep fisıldadı qatıy fikirge kelgen kibi. Dudaqları qaltıradı. Ağır hastalıqnıñ zorundan arareti köterilgen hasta kibi şaşmaladı. Barıp kızınıñ saçlarına yapışmaq, sen ne yaptıñ aramnıñ balası, qaydan tapқан olsañ, anda coyul, dep cekirmek istedi. Ögge ıntıldı. Lakin birden el-ayağı yiberildi, tizleri taqattan kesildi. Körünip tura, kızınıñ kederi de dayanılacaq kibi degil. Bunı qaysı ana añlamaz?! Şimdi onıñ üstüne atılsa, evladı özünü gayıp etmekten qaçınmaz... Dünyada kızından başqa daa kimi bar?!

9045 «Ne yapқан fenalıgım bar edi de, başıma bu felaket keldi, - dep tüşümdi ana özbaşına. Mecalsızlandı, ellerinen tizlerini tuttı, set üstüne çökti.

Saniye apteniñ ana-babası erte öldiler. Doğmuş anasını az-buçuk hatırlay. Onıñ da saqlam vaqtını degil, ağır hasta, ölüm töşeginde yatқан vaqtını. Onı altı yaş qararında olsa kerek, yuqudan uyantıp, anası yatқан odağa alıp kirdiler. Ortalıq temiz-pak. Odanıñ içi keniş, yarıq. Setniñ divar yastıqlarınıñ üstüne qar kibi beyaz peşkir örtölgen. Anası

9050 törde yata, artına bir kaç yastık koyılğan. Otur deseñ de olacağ. Bir kadın onıñ saçlarını taramağta. Olar siya ve pek uzunlar. Odağa kirgeninen, anası kızçığına ıntıldı, lakin turıp olamadı. Yanındaki kadın omuzlarından tuttı. Artındaki yastıkları tüzetti. Ekinci kadın Saniyeni anasınıñ yanına alıp bardı. Ana kızçığınıñ çeresine eppi bakıp yattı, soñra mecalsız ellerinen onı kucaqladı, yüzünden, elçiklerinden öpti, közyaşları balanıñ
9055 üstüne tamdılar. Onı bağına bastı. Bu vaqıtta yüzüne, ellerine anasınıñ sılağça, ala daa ayırdı etip olmağan pek güzel қоқуlı saçları yapıştılar. Bu kadarını hatırlay. Anasınıñ yanından onıñ özü turıp kettimi, yoksa kadınlar alıp çıktılarmı, bunu bilmey. Şu kündemi, yoksa ertesindemi, Saniyeni anasınıñ yanına bir daa kirsettiler. Anası endi közleri yumuğ, odanıñ ortasında yatmağta edi. Kızçığını yanına çağırmağı, közlerini
9060 açmağı. Uzun ve dalğalı saçlarını köküsleri üstünden aşığı yaydırğanlar. Olar pek dülber ediler. Bala anasınıñ uzun kirpiklerine, siya qaşlarına, cansız dülber çeresine çok bakıp turdı. Soñundan ömürlik anasız, öksüz qalğanını duydımı, yoksa kadınlar ağlaşqanından sezdimi, birden fığan qopardı. Lakin ne içün böyle yapqanını özü de bilmedi. O çere, o qaşlar, o kirpikler, saçlar ala daa onıñ közleri aldında turmaqñtalar.
9065 Olarnıñ episi, olğanı kibi ketirilip, Niyarğa berilgen kibi...

Saniyeniñ anası yigirmi eki yaşında vefat etti. Loğsalıqtan ketti. Egiz, eki oğlan doğurğan, ebanay közaydın ayتماға aşıqqan. Bunu işitken yaş baba külümsiregen de «Birer-birer doğursa da yetiştirir edi», degen. Ebanay bu sözlerni loğsağı ziyade ballandırıp yetiştirgen. Loğsa pek incinğan. «Eger çokusınğan olsa, alla başta
9070 balalarımını, soñra özümni alsın», dep başını yastıqqa bıraqqan.

Böylelikle, yigirminci künü oğlanlarınñ biri, otuz doquzıncı künü digeri, kırkıncı künü ise loğsanıñ özü vefat etkenler. Bu vaqia, aqıqaten de, öyle olğanımı, yoksa köydeşleri öyle uyduralarmı, Saniye, apte içün o qaranlıq edi. Beş-altı ay keçken soñ, babası başqa kadınğa evlendi. Ögey ananıñ Saniye içün ne fenalığı bar edi ve ne de sevgisi. Saniye on yaşına kelgende, ögey anası oğul doğurdı. Saniye baştaları balanı pek sevdi. Lakin gece-kündüz onı bakmaqñtan yoruldı, soñundan bezdi. Başqa balalar kibi, o da azbarda oynamağta, toyğance yuqlamağta istey edi. Lakin böyle ayatnıñ özü de çokça barmadı. Babası ümütsizden qazalanıp öldi. Ögey anası eki yaşındaki oğlançıqnı alıp, qomşu köyde hocağa çıktı. Saniyeni, eki balalı alası evlatlıqqa aldı. Şu qorantada östi-
9080 büyüdi. Köy mektebinden soñra ziraatçılıq institutına oqumağta kirdi. Ekinci qursta

ekende, alasınıñ yakın tanışı, bir yigitni sevdi. O institutnı bitirip, işke tayin olunğan vaqıtta, yatakhane kichkene student toyu yaptılar. Cafer çalıştı, Saniye ise oquvını devam etti. Olar siyrek körüşe ediler. Buña bakmadan, Saniye özünü bahtlı is ete edi. Çünki hocası yımşak tabiatlı adam edi. Raatlık künleri köyge, Caferni körmege kelgen
9085 Saniyenı, qoyıp-qondurmağa yer tapalmay edi. Raatlanır-raatlanmaz, onıñ elinden tutıp, bağçalıqqa alıp çıqa, yapayatқан ve ileride yapacaq işleri aqqında coşkunlıqnen ikaye ete, iri-iri tişlerini sırtқанı alda şağıldap küle edi. Em ana, em baba, em de hoca sevgisini, bütünini Caferden körgen Saniye, onı qaldırıp, institutqa qatnamağa bile istemey edi. Böyle vaqıtlarda Cafer işaret parmağını qadınıñ mañlayına tirey de:

9090 –Menim Saniyem, bunı keregi kibi çalıştırmaq içün, ketmek kereksiñ. Bu qadar bağcanı men paynözüm başarıp olamam, bunıñ içün bir mütehassıs daa kerek. Menim ömürlük arqadaşım olmaq içün institutnı bitirmek kereksiñ, - dep küle turğan.

Gayet memnun alda institutqa qaytқан Saniye daima alasınıñ «Ana-baba ocağında baht körmediñ, balam, alla bahtıñnı hocadan bersin», dep ferañnen külümsirey
9095 edi. Teessüf, bu baht da çoqqı sürmedi. Saniye üçünci kursnı bitirgende, cenk felaketi başlandı. Yazlıq tatilni beraber keçirüvni arzunen beklegen yaşlar, şu tatilde biri-birinden ömürlük ayrıldılar. Cafer birinciler sırasında Vatannı qorçalamağa ketti. Bir daa qayıp kelmedi. Saniye apteniñ bütün ömürinde körgeñi-körecegi, bahtlı deviri Cafer ile keçirgen vaqtı oldı. Niyar ise olarnıñ yalñız evlatları. Hocası cenkke
9100 ketkende, Saniye yüklü qalğan edi. Balanı tufan içinde doğurdı. Aqayı, partiya azası olğanı içün, qundaq balasinen gizlenip, köy-köyden qaçıp yürmege mecbur oldı. Balanı okoplar içinde östürdi. Alası öldi, onıñ oğlanları cenkte gayıp oldılar. Niyarnen ekisi tiklenip qaldılar. Bütün tayançı Niyar oldı.

Niyar bugün, ana, dep kıçırdı, onıñ sıcağı köterilgen. Niyar mektepke bardı,
9105 Niyar balaban qız oldı...

Ana özünüñ bütün yaşlığını, ayatını, bahtını, qıvançını, balasına bağışladı, demek mümkün. Onı bahtlı etip östürmek istedi. Lakin östürüp oldımı? Onıñ bütün ömürı qaltırıp, titrep asrağan gonce gülüne kim qol uzattı? Bu gençniñ bütün ömürine zeer qatқан, Saniye apteniñ yüregini telçelegen vicdansız adam kim?

9110 Tüşünceler deryasına dalğan Saniye ne qadar vaqt keçkenini bilmey. Başını kötergende, qızı endi turğan yerinde yoq edi. «Menim baqqanımnı duydımı eken?»

9115 Kırşun kibi ağırlaşķan başını ve ezik vücudını zornen köterip, ayakķa ķalķtı. Yavaş-yavaş odağa kirdi. Stol üstünde tertipsiz bırakılķan urbalar yatalar. Sumkası açık, skemle üstünde tura. Kız cıyıřtırılķan krovatı üstünde perişan alında oturmakta, közlerinde şefaata yok. Saçları örölmegen, dađınıķ. Aşağı sarķķanlar. Çeresi bem-beyaz.

Saniye apte özüni tutmağa tırıştı. Yavaştan kelip, elini kızınıñ omuzı üstüne koydı. Niyar seskendi. Sönükken, yorķun közlerinden anasına baķtı. Çeresinde ıncınuv aks olunmakta edi.

9120 Niyar, bir aytıp, beş külgen kızçık olmasa da, er alda, bu dölber çereden bir vaķıt külkü, bala řeñligi eksik olmay edi. Közleri ise er vaķıt ķuvancılı, ateşli baķa turķanlar. Baķ şimdi olar nasıl tüşķünler! Bu bir, ya da eki künlik yanıkķtan degil. «Doğmuş evladım ğam-ķasevet içinde çekişmekte, benim ise bir şeyden ğaberim yok», dedi ana ve teren köküş keçirdi. İķinden nefes degil, ateş, alev çıkķan kibi oldu.

9125 Saniye soñki vaķıtlarda Niyarda bir deñişme olķanını duymay ķalmadı. Kızı, yüregini daima ğoşnutsızlık ğırpalap turķan adam kibi, salık körüne edi. Bundan da bařķa, evlerine siyrek kelmeğe tırışa, kelgen vaķıtlarda ise özüniñ odasında ķapalıp otura, anasinen laķırdı etmekten kaçına edi.

9130 Ana degilmi o, kızınıñ bu ğoşnutsızlığını yağşılıķķa yoradı, «balamnıñ dersleri çoktır, politeğnika institutında okumaķ ķolay degil, özü de nasıl faköltet... ķurucılıķ», dep tüşöndi. şubelenövinini esassız tanıdı, özü-özüne darıldı. Lakin bugöñ bularnıñ episi doğru olup çıkķtı. Ana-bala ekisi biri-biri ķarřısında... kız anaşından öküme-ķarar bekler, ana ise evladından tesella bekler kibi baķmakta. Ekisiniñ ğöñlünde eki türlü tüşönce, bir soy yanık.

9135 Niyar yerinden turmaķ istep ıdırındı. Anaşı elinen onıñ omuzından yavařçıkķtan bastı. Özü kızınıñ yanına çökti, basık, lakin ğam-ķasevet tolu sesnen soradı:

–Bu belağa ķayda oğradıñ, balam? – Boğazına kelip tıkılķan nasıldır topaç nefesini sıķtı, yüregini çapalandırdı.

Niyar bir şey işitmegen kibi, sustı. Lakin bütün vücudu yanmakta edi. Bedenini zornen köterip, yavaştan yerinden turdı.

9140 –Meni afu etiñiz, anaçığım, men sizge şimdi bir şey aytıp olamam, - dedi kız.

–Bu gizlenecek dert degil, balam, ille doğmuş anañdan...

Bu vaxıttı kederden titislenip alan oda iinde erkek kiini klu sesli yaıradı:

–Saniye apte, daa yulaysıız mı ne? – dedi kii. O reisni ofr Zakir edi. ofr
9145 Niyarnı ve ana-balanı yzndeki mazunlını krip, taaciplendi. ıza okeldi ayttı. So deral z meramını alatmaa tırıtı.

–Saniye apte, apı gnde sizni reis bekley, - dedi o yavatan.

Saniye yerinden turdı.

–Bugn rayon merkezinde «Pamuk sauvnı ketıatı aında» toplauv bar, -
9150 dedi o ızına. Niyar bu nazarda teren mana barlıını aladı. O anasını baılarını yaı alay.

Saniye, bazı adınlar kibi, balası az-buuk abaat yapsa, aleket oparganlardan
degil. Er eyni bası sesnen, saburnen alatmaa tırıa. Evellerde, aam anası iten
aytanda, Niyar onı kzlerine baarken, onut, yaut kederli olanını deral alay
9155 edi. Ya imdi? imdi ne aladı. «Kresinimi, balam, maa mıtlaa ketmek kerek.
Baarnı er kn, saati bizim in altından paalı. unı in seni byle vaxıttı yalıız
aldırıp ketem...»

Saniye İkmekli apudan ıkacata, totadı, tindi.

–Niyar, bugn ketme, balam, - dedi yalvarır kibi.

9160 Agronom, reisni krgende, yregini nelerdir tırnasa da, eresinde, zayıf ta olsa,
tebessm sezildi. Reis ya kii, rmet etip, Saniye İkmeklinı znı yerine, gge
oturmanı teklif etti. Agronom razı olmadı, arta keti.

Aamdan yıldıraqance temizlengenı in, imdi stne yengil toz oanı
birden kzge arpan «Volga» yerinden kti. Ta yola ıan so, reis oturgını
9165 ırılatıp, agronom betke yarı evirildi.

–Brigada reberleri endi yarı yola bargandırlar, maa idarede biraz eglenmek
kerek oldu, - dedi o.

Reis Akramcan Abdullayevi e edi, nki kolozda iler yaı ketmekte.
Rayonda olarnı mataylar. Bu ite agronomnı da issesi byk. Lakin Akramcan onı
9170 evden ıanda eresi pek kederli ekenini krip, amaladı, eziyetlendi. Bunı sebebini
sorayca olup niyetlengende, Saniye İkmekli yrek derdini gizlemee tırıtı,
klmsiredi.

Teessüf, insanın yüzündeki, yüreginden kalkıp çıkmış kederini, gamını suniy tebessümlen örtmek mümkün değil.

9175 Bayağı vakıtkace indemey oturan Saniye İkmetli:

–Brigada reberlerinden kimler ketti? – dep soradı, reiske cevap bermek kerekliğini, galiba, şimdi hatırladı.

«Bizim agronomğa ne olğan eken... – dep tüşündi Akramcan Abdullayeviç. – Akşam toplaşuvda er şey ayılğan, añaşılğan edi. Kimler baracağı belli...»

9180 Reis aylanıp artına baktı. Saniye İkmetli sualine cevap beklemek değil, kayda ekenini bile unutğan adam kibi oturmağa. Yorgun közleri uzağa, kibbarlıqlan yaslanıp yatқан pamuk tarlasının törüne bakmaqtalar. Maşinanın açık penceresinden kirgen serin yel onın saçlarını çibaltmağa. O ne yelniñ arsızlığını duya ve ne de reisinñ bakқанını.

9185 Akramcan Abdullayeviç nazarını yanaşasındaki aydavicğa doğrulttı. Yigitniñ çeresi ciddi. Çeñgesini ögge uzatқан. Siya közleri açuvlını, yoksa tüşüncelimi, bilmek kıyın. Olar tegiz, azaçık sılağ kibi körünge yolğa bakmaqtalar. Gür, kara kaşları çatılğanlar. Kalın süyekli ellerinden dümenge öyle yapışқан ki, güya bu maşına şimdi kimniñdir közetüvi altında, keçilmesi mümkün olmağan, uçurımlı yollardan ketmekte.

9190 Reis, duymadan, omuzlarını kısıp aldı. «Taaciplenilecek şey. Eñ şamatalı, kalabalıq şeer soқақlarında, daқиға sayın yol қaidesini közetip turğan saqt militsionerler yanında bile, özünü rul başında gayet serbest is etken yigitke şimdi ne olmağ mümkün?» - dep tüşündi.

Em, aқиқaten de, rayon ve köylerde yaşağan bazı şoförlar büyük şeerlerge barğan kibi olsalar, şaşmalaylar. Şeerniñ bütün militsionerleri olarnı közetip turğan kibi şaşmalap қалalar. Neticede, yol қaidelerini bozalar. Қолға түşeler. Zakir daa böyle alğa iç de oğramadı. Oğramaz da. Çünkü özünüñ işine usta. Lakin oña şimdi ne olmağ mümkün?

9200 Saygılı agronomnı, kamil şoförını böyle vaziyette daa içte körmegen reisinñ yüregi tarsıqtı. Eki kederli yanında oturan üçünci adam, özü ne қadar қуvançlı olsa da, ille susa. Çünkü eki yürekteki gamnıñ bir yürekteki қуvançnı bastırmağa küçü yete.

Saniye İkmetlige kimse mani olmadı. O içki mülazağa alınıp ketti. Çok tüşündi, başında biñ türlü fikirler fıқırdaştı. Episi aylanıp-kelip onı қabaatlادılar. «Balamnıñ

böyle alga kalmasına özüm kabaatlım. Bütün kabaat mende», dep bayağıdan berli biri-
9205 birine yapışıp kalgan kibi yumuk dudakları.

Belki öyledir. Belki de, ananın...

Saniye İkmekli bu köyge kelip tüşkende, daa yap-yaş, ömürde tecribesiz, cenk
sebebinden okuvı yarım kalgan agronom edi. Ekinci künü çalışıp başladı, öz zenaatını
küttü. Aradan çok vakıt keçmeden, kolhozğa bağcacılıktan ziyade pamukçılık agronomi
9210 zarur ekenini añladı. Añladı ama, yalınız añlamaknen iş bitmey.

Bu altından da kıymetli, ösümlikniñ ekimi olmağ için, onıñ tilinden añlamağ,
tabiatını yağış bilmek, oña ait ilimniñ bütün inceliklerini menimsemek kerek. Saniye
İkmekli de ise bularnıñ iç biri yok. Atta o yağı kelgen künleri, ucu-bucağı yok, yeşil
tarlağa kirgende, bu ösümlikleriñi bakla bellegen edi. «Boyları endi tizden kelgen bu
9215 vakıtkaçe olarğa ne için sırık koymağ ekenler?» - dep tüşüngen edi.

Esli-bağı, tecribeli pamukçılarnen dostlaştı, gecelerini kündüz etip çalıştı,
kitaplar okudı. Künler, aylar, yıllar keç berdiler. İkmekli çok şey öğrendi, işinde tecrube
arttırdı. Lakin vakıt keçken sayın, ömürde, işte yağılıklar ola bere. Olarnı da öğrenmek,
menimsemek kerek ola. Öğrenmege, ömürnen beraber adımlamağa tırıştı. Bu devir
9220 içinde kızığı Niyarnı balalar bağçasına katnattı, soñra mektepke berdi. İşke erte ketip,
keç keldi. Bağıları, Niyar kiçkene olğanda, onıñ aş-suvu ağıında raatsızlana edi. Böyle
vakıtlarda komşusu Adil ata ve onıñ kadını Kimya hala oña yardımda bulundılar.

Kimya hala Niyarnı öz evladı kibi sevdi. Kızığı daima mektepten karşılap ala,
aşata turğan. Niyar östi-büyüdi, ağıamları işten keç kaytқан anasını ağıamlık yemek
9225 pişirip karşılap ala başladı. Ananın kuvançı dünyaga sığmadı. Lakin oña evelkiden de
ziyade diğkat ayırmağ kerek olğanını unuttı. Aslında öyle de degil. Evladınıñ
terbiyesinen daima meraklandı, lakin onı daa bala sandı. Ondan soñra, Niyarğa nasıl
münasebette bulunmağı bilmedi. O dostlarinen, sınıfdağılarinen beraber bazı ağıamları
kinoga, kontsertke bara. Mekteplerindeki bediy avskarlık tögeresinde iştirak ete. Niyar
9230 episine anasından sorap kete. Ne? Yibermesinmi?

Elbette, ana-babalar çeşit türlü olalar. Bazıları balalarını, hususan, kızlarını
ağıam olıp, güneş batқан soñra kapu öğüne çıkarmaylar. Bazılarında ise onıñ tamamilen
aksi ola. Balası, yarı gecegece soğaklar içinde, koralar túbünde, özü kibi eki-üç biralğı

- dostlarından sümsürülenip yüreler. Ana-babası ondan: sen kayda edin, dep soramaylar.
- 9235 Saniye İkmekli bu eki usulünün da yañış ekenini yağışı ağılay.
- On sekiz yağındaki dölber, körümli, sağılam, bağıtly kızağı nasıl münasebette bulunırsın? Em Niyarının özü de olur-olmazğa koşulğan, terbiyesiz bala degil. Ağırmağı tabiatly, yuvaşça, teren duyğulı...
- Onı istegen yerine, kinoğa, teatrge, kontsertke yibermey, çok vağıt evde
- 9240 oturtmağına ana doğıru saymadı. Böyle yapsa, kızının bağıtly balalığına, ösmürligine, serbestligine zulumlıķ eteyatқан kibi köründi.
- Ananın istegi böyle edi: Niyar kinoğa da barsın, istese – teatr, kontsertlerden de qalmasın, istegen şeyini körsin. Serbest balalıķ ve ösmürlük devranını sürsün, lakin doğıru yoldan taypınmasın. Namusly, vicdanly, insaniyetli, emeksever, bilgili insan olup
- 9245 yetişsin. Em nasıldır bir içki duyğular anada kızının böyle olmasına eminlik doğıra ediler. O büyük işançnen yağıamaқта edi. Şu büyük işançnen o kızını institutқа özğardı.
- Bugün ananın bütün işançı harap oldu. «Bu esassız işanç benim közlerimni kör, qulaqlarımni sağır etken. Öz balamının ayatında neler olup keçkenini duymağınim...»
- O yürek accısına, elemine dayanıp olamadı. Başını köndelen salladı. Endi o
- 9250 Zakirge, reiske, bütün köydeşlerine nasıl yüznen körünecek?
- Niyar anasının artından büyük kedernen bağıp qaldı. Qulaqları túbünde onın davuşı tekrarlandı. Bu vağıt qarşıdaki azbarda balta sesi işitildi. Niyar aşıağı sarqıķ başını köterdi. Qomşu Adil ata ağıaç yonmaқта. Bu qart qalışqanda, o daima büyük meraқnen bağıp qala. Qartnın elinde, qapa kibi uzun saply qot. Başında sarıķ, üstünde ise
- 9255 qar kibi beyaz yaktaқ (Kölmek yerine kiyilgen urba. Beyaz basmadan tikilgen olup adamnın tizlerinece түşe.). Tınış bilmey qalışa. Arada-torada qotını kenarğa qoya, belinden qayışını qezip, terlegen qeresini, boynunu sürte. Köküesine түşken uzun, kümüş renkli saqalını sıypap ala. Soñra qaynikten, suvuқ qay tökip içe. İşini devam ete.
- Azbarında ondan başqa kimse körünmey. Torunçığı Alican mektepte olmalı. O
- 9260 üçünci sınıfta oқuy. Oğlunen-kelini institutnı bitirgen soñ, şeerde qaldılar. Ekisi de injener. Kimya qala, qomşu köyde yağıağan kızağına ketken olsa kerek. Qart bu evni eskisiniñ yanında qurmaқта. Yağı evde endi soñki işler ketmekte. Razan, mağıas, qapupencere için kerek ağıaçlarınñ episi azır. Qarttan biraz avlaқта yağışı erendelengen uzun-uzun ağıaçlar küneş nurunda daa da temiz, beyaz olup körüneler. Eminninñ brigadası bir

9265 kün daa yardımğa kelse, Adil atanıñ evi de bitecek. Emin... Niyar terenden kökü keçirdi.

Bu evniñ bütün işlerini Emin ve onıñ brigadası yaptı. Lakin qapu-pencere, umumen, ağaç işlerini Adil ata olarğa işanmadı, özü yasamaқта. Niyar evge diqqatnen baqtı. Onıñ böyle bahtsız olmasına bu dülber bina sebepçi degilmi? Yok, insan bir şeyni
9270 yapa da, ondan soñ sebeplerini kıdırıp başlay. Bu, zanıma qalsa, göñül almaq içün yapılğan şey.

Qız, kevdesini başkan ağır yükten qurtulmağa tırışkan kibi, yutqındı. Özünüñ bahtsızlığını, daa bana anasinen olğan laqırdılarını biraz da olsa unutmaq istedi. «Ah, bu çekişkenlerim tüş olup, birden uyansam, da, deşetli vaqialardan qurtulsam...» dedi o,
9275 yavaştan öz-özüne. O ne qadar bahtlı edi. Episi keçmiş oldı.

2.

Erte baarde, avalar qızğanı kibi, başta yollar sarqıp başlay. Adamlar çok qatnağan yerler taptala. Yılan izi kibi tegizlenip, qata. Mektep balaları, ille deseñ qızlar, bütün qış kiyip yürüp, endi bir tamam bezgen çızmalarını çıkarıp, ayakqap kiyeler. Üstlerinde yengil urbaları.

9280 Yuqarı sınıf talebelerinde böyle vaqıtlarda acayip ve dülber körüniş peyda ola. Balalık devirinden ösmürlikke keçkenleri deral közge çarpa. Bunıñle beraber özllerinde saqt duyğular is etip başlaylar. Oğlanlar doquz, on yıl yanlarında bir ralede oturğan qızlarda, özleleriniñ eñ yaqın arqadaşlarında yañı hususiyet, dülberlik köreler. Qalblerinde, tenlerinde sevgi uyanıp başlay.

9285 Niyar tek sınıfdaşları degil, köy yaşlarınıñ ekseriyeti oña ayrıca meraqnen baqqanlarını çoktan bile. Künlerniñ birinde bir yigit oña, başından soñunace ateşli sevgi bildirgen mektüp yazdı. Niyar cevap bermedi. Dudağını burıp, külümsiredi. Mektüpni yırtıp attı. Bu vaqiadan soñ oğlan Niyarnı qayda rastketirse, qulaqlarınace qızara edi.

Bu, elbette, tabiiy şey. Güzel qızlarını yigitler tez seçeler. Şunuñ içün de Niyarğa
9290 qızğanlar çok. Lakin o iç birine qulaq asmay. Burunını köterip yüre. Tabiat oña güzelliknen beraber teren aqıl, zein bağışlağan. Yağşı oquy. Özünüñ sınıfında oquğan oğlanlarğa közüniñ kıyığından baqa, nezaketsizler dep begenmey. Elbet, etrafında dolangan oğlanlarını areketi oña tesir etmey demek de olmaz. Eger oğlanlar aqqında

tüşünecek olsa, közleri ögünde deral, bılıtır akşamılık mektepniñ onuncı sınıfını bitirgen
9295 Zakir peyda ola. Uzun boylu, mazallı oğlan. Gür saçları kömür kibi siya. Burunı azaçık
kambur. Közleri daima tüşünceli baqalar. Ögey anasinen beraber yaşay. Eki oğlan
qardaşı da bar. Olar aşığı sınıflarda okuyar. Özleri daa kiçkene ekende, babası olarnı
bırakıp, bir qadınniñ artında taqılıp ketken.

Zakir reisniñ maşinasını ayday. Qardaşçıqlarını okutuv da onıñ başında. İştin
9300 boş vaqıt tapsa, deral Niyarlarnıñ maallesine kele. Lakin olarnıñ evine sürüp kirmege
cesaret etip olamay. Pek utançaq. Gece-kündüz Niyar aqqında tüşüngenı alda, qızını
körse, eyecanından şaşmalap qala. Bir şey aytacaq adam kibi tamşana, lakin ağızını
açmay. Bazı vaqıtlarda olarnıñ evine Niyarnıñ özü bara. Niyar sınıf gazetasına redaktor.
Gazetanı tehnikiy cietten yaraştırmaq içün Zakirge barmaq kerek ola. Zakir resim
9305 çızmağa pek kamil. O, sevingeninden, qızını oturtmağa yer tapmay. Niyar içün
yuqlamay, sabağace resim yapmağa azır. Yapqan işini tekararıçık begenmese, bir kaç
kere bozıp, qayırdan yapmaqtan bezmey. Em çalısa, em tosat-tosat, bu resimni
begenesiñmi, degen kibi, asret tolu közlerinen qızğa baqa. Onıñ nazarında qanaat sezse,
bala kibi quvana. Niyarnı qardaşları körseler de yanından ketmege istemeyler, oña
9310 sarılalar. Lakin ağanıñ ciddiy baqışını körgen soñ, tez-tez zuvmağa mecbur olalar.
Zakirniñ yanında bulunmaq, Niyarğa da hoş kele. Onıñ tüşünceli, siya közlerine
baqmağa seve. Eger olarnı bir kün körmese, sağına. Özünde nasıldır tarsıqıuv, raatsızlıq
is ete. Oğlan resim yapqanda, onıñ boğday renkli uzun parmaqlarına, eline baqıp qala.
Elleri ter-temiz. Özü de daima temiz-pak yüre. Üstündeki urbası adiy basmalardan
9315 olğanına baqmadan, cıynaqlı, yaraşıqlı tikilgen ola. O pek quvanğan, şeñlengen vaqıtta
bile şakıldap külmey. Azaçık o yaqqa – bu yaqqa yantayğan beyaz tişlerini sırtıp
külümsirey. Niyar onıñ açuvlanğanını iç de körgeni yok. Eger yapayatqan resimini
begenmese, oña tüşünceli alında diqqatnen baqa, soñra avuçı içinde yumarlap, sepetke
bıraqa. Qayırdan işke tutuna. O yaraştırğan divar gazetası mektep sınıfları arasında
9320 olğan közetüvde daima birinci yerni qazana. Bir kün Niyar göñül hoşluğnen.

–Zakir, sen doğma ressamıñ. Mıtlıqa ressamcılık institutına kirmek kereksiñ, -
dedi.

Yigit qulaqlarınace qızardı.

- Men teatr ve ressamcılık, sen ise politehnika institutının quruculuk fakultetine...
- 9325 Çoqu ketti, azı qaldı. Sen mektepni bitirgen soñ, öyle de yaparmız. Gürdeli şeerge ketip oqumaq... fena şey degil.
- Niyarnıñ yüregi sık-sık urmaqta edi. Lakin özünü bir şey añlamağan adam kibi tutmağa tırıştı.
- Zakir, sen anda şimdi de oquya bile ediñ, - dedi kız iylekarlıqnen külümsirep.
- 9330 –Elbette, öyle yapmak mümkün edi, lakin men seniñnen beraber ketmek isteyim, alıp ketersiñmi?
- Zakir gayet eyecanlı alda kızğa baqtı.
- Niyarnıñ çeresi kıp-kırmızı oldı. O «men razım...» degen manada başını salladı.
- Bu vaqıtta odağa Zakirniñ küçük qardaşı kirip, subetni böldi.

3.

- 9335 Künlerniñ birinde Niyarnıñ azbar qapusından içeri yalanbaş, kül renk kostümli, uzun boylu yaş kişi kirdi. Niyar sofa içinde kitap oqumaqta edi. Onı körgeninen, yerinden turıp, azbarğa çıktı. Yigit eki tarafında çiçek saçılı tar yolçıqnen yürüp, kızniñ qarşısına kelip toqtadı.
- Afu etiñiz, kadam, maña bir meşrebe salqın suv berip olamazsıñızımı?
- 9340 Niyar oña başta taaciplenip baqıp turdı da, soñra evlerine kirdi. Yigit qalın qaşlarını köterdi. Kızniñ artından diqqatnen baqtı. Yañılmağanım, kız kerçekten de dülber eken, dedi öz-özüne.
- Niyarnıñ evge kirmesinen-çıqması bir oldı. Elindeki suv tolu meşrebeni müsafirge bergen soñ, azaçık kenarğa çekildi. Yigit suvnı istemey-istemey, yavaş-yavaş
- 9345 içip, bitirdi. Boş meşrebeni qaytarıp kızğa berdi.
- Sağ oluñız, qardaşım, - dedi.
- Afiyetler olsun!
- Ketmege niyetlengen adam kibi, artına çevirileyatqanda, toqtaldı:
- Sizni mında birinci kere körüşim. Saniye apteniñ evine müsafirlikke
- 9350 keldiñizmi? – dep soradı kızdan.
- Qız onı şimdi bir körgenine beñzetti. Lakin qayda? Ne vaqıt? Hatırlap olamadı.

Qarşısında müsafirniñ külümsirep cevap beklep turğanını körüp, Niyar yengilden külümsiredi.

–Niçün müsafirlikke olsun? – dedi o. Biz mında yaşaymız. Men Saniye apteniñ
9355 müsafiri degil, kızı olam.

–E! Buña baksañız! Bir qasabada olıp biri-birimizni tanımay ekenmiz. Tanış olayıq, qardaşım! Menim adım Emin. Daa doğrusını aytkanda, qurucılıq brigadasınıñ başlığı Emin Vacipov. Demek, siz klubımızğa, kontsert bakmağa barmay ekensiñiz! Eger bir kere bargan olsañız, şimdi meni bir sözsüz, tanır ediñiz. Elbette, benim
9360 balalığım mında keçmedi. Biz bıtır köçip kelgen edik. Şimdi qomşu qasabada yaşasam da, men mında çalışam.

Emin Niyarnı klubda, kontsert vaqtında körgen edi. Pamuk saçuv kampaniyası muvaffaqiyetli yekünlengenı için emekçilerge kolhoz ve sovhoz bediy aveskarları, büyük kontsert köstergen ediler. Bu aqşamda Niyar mektepdeşi Useinnen «Qaytarma»
9365 oynagan edi.

Qızniñ dülberligini ve oyunga çeberligini körgen Emin, oña yürekten uruldı. Lakin kontsert bitkeninen onı coydı. Adamlar içinde çok kıdırdı, tapıp olamadı. Çünkü bir qızniñ aqası, olarnıñ episini, özünüñ mototsikletinde evlerine alıp qaytqan edi. Emin şu künden berli Niyar ile meraklanmaqta. Kimniñ kızı olğanını, qayda yaşağanını
9370 sorastırıp bildi. Onıñnen tanış olmaqniñ çaresini araştırdı. Kimdendir qızniñ qomşusu Adil atanıñ yañı ev qurmaq niyeti barlığını da işitti. Şundan soñ bu müşkül işniñ kolaylıqnıñn çezilebileceğini añladı.

Niyar da onı qayda körgenini tüşünip taptı: klubda, sanada.

Niyarnıñ nevbeti keçken soñ, o kontsertni seyir etmek için zalğa tüşken edi. Şu
9375 aqşam olğan büyük kontsertniñ soñunda, Emin güzel qıznen meksika oyunını icra etti. Yigitniñ üstünde o vaqıtta şertli şanı, kırmızı yipekten kamzolu, belinde mavı basmadan keñ kuşağı bar edi. Başındaki keñ qasnaqlı sombrerosı ve urbaları, onı pek dülber ve uzun boylu etip köstermekte edi. Köküsini ögge qabartqanı, ayaklarını; bütün bedenini sozğanı alda, kastanetlerni keskin tasırdataraq, öyle çevirilmekte edi ki, o aqşam bütün
9380 civan qızlar oña urungan ediler. Adiy urbalar şimdi yigitni bütünley başqa köstermekteler. Pek diqqat etmegen adamğa onı tanımaq küç.

–Hatırladım..., men sizni o aqşamki kontsertte, oynaganda körgen edim...

- Demek, meni tanıy ekensiniz. Bir körge tanış, eki körge biliş.
Emin evge taba köz etip aldı.
- 9385 –Saniye apte evde degilmi yoksa?
–Anam işke erte kete, keç kayta.
–Evde paynözünüz olasıñızımı?
–Elbet. Dersten soñ boş vañıtlarımda anam kelgence...
Yigit kuvandı.
- 9390 –Kaçınıcı sınıfta okuyısınıñız? – Emin bunı yahşı bilse de, subetni devam etmek içün soradı.
–Onuncıda.
–O! Endi institutka azırlanuv vañıtı yañınlağan. Tezden bu diyardan ketecegim, deseñiz!
- 9395 Niyar bir şey aytmay, omuzlarını kıstı.
–Suv içmege kelgen edim, manaçıñnen tanış da oldıñ. Asılında, meni bu maallege ketirgen Adil ata oldı. Onıñ evi pek eskirgen eken. Yañısını kırmak istey. Maña kelip, evniñ temelini kayda ve nasıl kıymak kerekligini köstermemni rica etti. Elimden kelgen şeyni red etken tabiatım yok. Zanımcı, köydeşlerge red etmek yahşı şey
- 9400 degil. Özü de kırt adam. Olarğa yazık. Oğlu kırtlarnı yalınız bırakıp, şeerge çıkıp ketken. Böyle adamlarğa şaşa kıalam. Menim bir anam bar. Onı bırakıp ketmek degil, yerge-kökke işanmayım. Özüñ tüşünip bak, iş içün Saniye apteni yalınız kıldırırsınıñı?
Niyar kışlarını kıattı.
–Men anamsız ömürni tasavur etalmayım.
- 9405 Emin başını tersine salladı.
–Lakin, köresiniñmi, tasavur etken adamlar ola ekenler. Niyar safsatanen başınıñı bayağı kıttım, ğaliba, aydı, meni bağışla, kıardaşım! Adil atanı da bekletmek olmaz. Sağlıñnen kıal. –O birden burulup, tez-tez yürüp, çıkıp ketti.
Niyar onıñ artından bakıp külümsiredi, ğöñülü açık adam eken, dep tüşündi. Beş
- 9410 daqqanıñ içinde mennem eñ yañın adamı kibi lakırdı etip başladı.
Emin, Niyarnen böyle kıolaylıñnen tanış olğanına yürekten kuvandı. Lakin kıızını şubelendirici, seskendirici ya da tüşüncege daldırıcı bir söz bile kıaçırmadı. Başta, kıızınıñ özüne degil, yüregine yañınlaşmak istedi. Adil atanıñ evine er kün keldi ondan kimsege

duydurmadan, köz kıyığından, Niyarların evini közden keçirip turdı. Öyle
9415 muqaytlıqnen iş tuttı ki, Niyargâ olğan sevgisini atadan, brigadasınıñ azalarından degil,
atta kızınıñ özünden bile gizledi. Onıñnen sık-sık körüşti. Em er keresinde güya kızını
tesadüfen rastketirgen kibi körüne edi.

Niyarnı özüne, közge körünmez, tılsımlı yipnen çekebermege tırıştı.

9420 Kız endi özü bile duymadan, yigitke, onıñ er kün kelmesine alıştı. Böyle vaqıtta
Emin suvğa dalğan kibi, birden ğayıp oldı. Bir-eki kün Niyar bu alğa ğulaq asmamğa
tırıştı. Üçünci künü oña açuvlanıp başladı. Özü-özüne darıldı. «Kelmese-kelmesin, kim
olğan o maña?» dep yüregindeki kederni, oña raatlıq bermegen salama-saız
tüşüncelerni başından çıkarıp atmağa tırıştı. Lakin çok teessüf, bunı yapıp olamadı.
Çünki onıñ yaş yüregine, ğuvanganda insannıñ başını kökke tiysetken, yanganda ise
9425 yakıp-yıkkan sevgi ateşi tüşken edi.

Aqşam üstü azbarda, terek túbünde, iç bir işke eli barmay oturğan Niyarnıñ
tüşüncelerni, ğapu túbünde yengilden kelip yerinden sıçrap turdı. Birden eyecanlandı,
bütün bedenindeki ğan başına toplanıp kelgen kibi oldı. Oña ğarşı çıkmğa aşıqtı. Eki-
üç adım atar-atmaz, öğünde Emin degil, külümsirep turğan Zakirni kördi. Kızınıñ beñzi
9430 birden türlenip ketti. Lakin özünü tutmağa, yüregindeki islerni biraz tıymğa tırıştı.
Yigitke şaşkın nazar taşıladı.

–Zakir?..

Kızınıñ ömürinde olayatқан deñişmelerden ğaberi olmağan yigit, o anası için
raatsızlanmaқта dep belledi.

9435 –Meni Saniye apte yolladı, Niyar, - dedi o, ğuvanlı sesnen. –Özü keç kelecik
eken...

Zakir sevingeninden, mında yel kibi yetip keldi. Azbarga yürüp degil, çapıp
kirdi. Çünki bayağıdan berli rastketirılmağan Niyarnen körüşmege, lağırdı etmege,
sebepl ve şaraıt tapılğan edi. Evde yalıñız ekisi olacaqlar.

9440 Yigit Niyargâ ğuvançnen baqtı. Lakin sözlerniñ kızğa içte tesiri olmağanını
körüp, taaciplendi. Şaşķanından, başta evge taba, soñra artına çevirilip baqtı. Bir şey
añlamadı.

–Niyar, ne oldı? – dedi o yavaştan.

Ğızınıñ çeresinde tüşünceli tebessüm sezildi. O közlerini yerge doğrulttı.

9445 –Bir şey de...

–Hastalandıñmı yoksa?

Qız onıñnen lağırdı etmege istemegenini duyğan Zakir qolaysızlandı ve kederlendi. Keri çevirildi, yavaş-yavaş çıkıp ketti.

9450 Niyar endi yalıñız bir yigitni, Eminni körmek istey. Közleri ögünde onıñ qalın, gür qaşları, dülber burunı, daima külümsirep turğan qalınca dudakları peyda oldılar. Eminniñ çeretine baqqanda, Niyar daima bir sımanı, tanışını körgeñ kibi ola, onı kimgedir beñzete edi. Kimge? Tüşüne-tüşüne, ağırı, taptı. Burunı tıpqı Aleksandr Vlokniñkine beñzey. Közleri de... Olar insanniñ afızasında ömürlük siñip qala ekenler...

9455 Şu ketişnen Emin bir ahtağace kelmedi. Onıñ adamlarından bir qaç danesi kündüzleri Adil atanıñ azbarında, biraz qaalışıp keteler. Lakin özü körünmey.

Niyar kimerde açuvlana, kelse bile çevirilip baqmamağa qarar bere. Soñundan yımşay, onıñnen tezce körüşmege istey. Pek tarsıqqan vaqıtlarında ise ğamsız yigitni bir tamam unutmaq istey. Teessüf, bu şeylerniñ episi belli bir vaqıt içinde olup keçeler. Aslında ise o Eminni er saat, er saniye beklemekte edi.

9460 İnsanniñ yüregi pek cümert. Sevgi dep adlandırılğan muqaddes duyğu oña qolaylıqnen soqula. Nesil-eccat sorastırmay, eki yürekni özüniñ tıslımlı yiplerinen birine baqlay. Böyle vaqıtlarda yürek seniñ degeniñni degil de, sen onıñ emirini yapmağa mecbur olasıñ. Onıñ emirlerine itaat etesiñ. Sevimliñniñ sıması köz ögünden ketmey. Sesi qulaqlarında çıñlay. Onıñ düşüncelerinden qurtulmaqnıñ çaresi olmay.

9465 Emin özüniñ nezaketli münasebetlerinen Niyarñ temiz yüregine ümüt etmeden, sevgi ateşiniñ qıgılçımlarını yaqip ketti. O mında olmağanda, bu qıgılçımlar ateşke, alevge çevirilmekteler.

9470 Kimerde bir adam aqqında gece-kündüz oylanasıñ, onı sabırsızlıqnen bekleysiñ, kelmey. Ğaflette qalıñğan daqıqalarda birden ögünde peyda ola. Şaşa qalasıñ. Niyar da şimdi öyle oldı. Eminni evlerinde, bosğa üstünde, ümütsizden rastketirdi. Şaştı, nefesi tutula yazdı. Sevgi ve asret tolu közlerinen oña baqip qaldı. Emin özüni tutmağa tırıştı. Külümsiredi. Niyarğa bir top gül uzattı. Qız onıñ gül uzatqan eli qalın beznen baqlı ekenini körıp, birden abdıradı. Ne oldı, degen kibi oña mavı közlerini tögerekletip baqtı.

9475 –Qulaq asma, böyle şeyler olucıdır. Soñ, özüñiz., Saniye apte iştemi? –Qız, elbet, degen manada başını salladı.

Eminniñ yüregindeki memnuniyet ve kıvanç yüzüne urdı. Sevinç tolu közleri heyecanlı bahtılar. Kıznıñ dölber çeresi, tolu, sıcak dudakları, tüzgün endamı, yigitni sarğışlandırdı. Karşısında em külümsirep, em çekinip, utanıp turğan dölber kıznı kuçaklap, bağına basmak, dudaklarından öpmek istedi. Lakin kıznı üşkütmekten korktı, 9480 özüni elge almağa tırıştı.

Uzanıp kıznıñ elindeki güllerni aldı, koqladı.

Oların koğusından sarğışlangan kibi, közlerini sık-sık yumıp aç berdi.

–Niyar, saña bulardan da dölber soylarını, söz kelimi, dal-fıdan boyly, ateş kibi yangın kuşgunkılyç çiçegini ketirecek oldım. Lakin özleri dölber olsalar da, 9485 koğumaylar. Sen ise, ne kadar dölber olsa da, koğumağan çiçekni sevmeysiñ, doğrumı?

Niyar kızardı. Bunı kaydan bilesiñ, degen kibi oña naznen, közleriniñ kıyığından bahtı.

Emin külümsiredi, soñra uzanıp, kıznıñ süt kibi beyaz, nazık bileğinden tuttı. Niyarnıñ vucudından elektrik kücü keçip ketken kibi, elleri, ayakları kesildi. Azaçık 9490 artka çekildi. Ne demekni bilmey, yigitniñ yaralı eline bahtı.

–Bir aftadan berli kayda ediñiz, Emin? Ne içün bir şey aytmayısıñız? Eliñizge ne oldı? – dedi kaltravuk sesnen.

O Niyarnıñ bileğini yiberdi. Papiros yakacak oldı. Lakin kıznıñ uzurında tütün içmekni yersiz tanıdı. Barıp set üstüne oturdı. «Bir aftadan berli kayda ediñiz, eliñizge 9495 ne oldı?...» «Demek, meni sevip başladı, meni bekledi», dep tüşündi Emin ve kuvandı.

–Kulak asma, dedim de, Niyar! İşte oldı.

Niyar havflı bir vaqiadan kurtulğan kibi, terenden kökü keçirdi.

–Doğrusını aytqanda, bir kimsenen kötekleşkendirsiñiz, dep koştım.

Emin külümsiredi. Soñra Niyarğa ciddi bahtı.

9500 –Şimdigece kimsenen kötekleşmedim. Lakin kerek olsa, bu işten kaçınmam.

–Onıñ kerek vaqtı da olamı?

–Ola, Niyar, dünyada er şey ola.

–Mesela...

–Mesela, sen bir yerge bargan ediñ. Keçe kaldıñ. Etraf karanlık. Eviñizge 9505 kaytkanda, öğüne eki bodukbaş yigit çıktı, saña sataşp başladılar. İmdat, dep bağırasıñ.

Bu vakiğe tesadüfen men rastkelem. Soñ, sızgıra-sızgıra, keçip ketmek keregimmi? Zanimca, seni qorçalamak kerekim.

–Bir özüñizniñ üstüñizge eki adam atılsa, qorqmazsıñız mı?

9510 –Beş adam atılsa da, qorqu aqqında tüşünmege vaqıt olmay. Men qorqsam, sizlerni kim qorçalaycaq, Niyar? – O uzanıp kene de qızniñ nazik bileginden tuttı. Niyar tartıp almak istedi. Emin yibermedi.

–Raatsızlanma, Niyar. Sen maña şunu ayt, benim mında kelgenimni ve, umumen, aramızdaki münasebetten anañniñ haberi barmı? – dep soradı o yavaştan.

Qız bir tamam şaşmaladı, ne demesini bilmedi.

9515 –Nasıl münasebetimizni?..

–Seni sevgenimni.

–Qızniñ yüregi şuvuldap ketti.

–Ne için sustıñ, Niyar?

Eminniñ cırayı türlendi. Közleri ateşlendiler. Elleri qaltırıp kettiler.

9520 –Ne için añlamaysıñ? Men seni sevem. Qızni sevmek mümkün degilmi? Eger bunu fenalık saysañ, meni bağışla! Kelme deseñ.. bu benim için ölümden beter olsa da, kelmem.

O kapuğa doğru yürdi.

9525 –Aydı, sağlıknen qal! Men kettim! – dedi Emin. Odadan çıkayatqanda, artına çevirildi. –Menim aytqanlarım aqqında ciddiy tüşün. Sevgi ciddiylikni talap ete. –Niyar Eminniñ soñki sözlerini işitip bile olamadı. O ketken soñ barıp, demin ekevi yan-yanaşa oturğan setke oturdı. Elleri qaltıramaqta, açık pencereden serin yel eskenine baqmadan, bütün bedeni ateş içinde yanmaqta edi. Yigit ketken tarafqa baqtı. Kimse körünmey. Tışqa çıkıp, Adil atanıñ azbarını közden keçirdi. Emin anda da yok. Azbarlarındaki gür dallı terekniñ túbünden keçken arıçık başında oturdı. Arık gayet say olğanına 9530 baqmadan, şırıldap aqmaqta. Suvu Niyarğa er künden ziyade arınçık olup körünmekte.

Bütün barlıqnı yaraştırgan küneş endi yorgunlıknen öz yatağına yönedi. Ortalık çım-çirt oldu. Güya bütün köy yuğuğa dalğan. Bu al Niyarlarnıñ kiçkene azbarçıklarında 9535 üküm sürmekte. Aslında ise köy bu vaqıt pek şamatalı ola, tuvarcı köylülerniñ sığırlarını alıp qayta. Bütün kün otlaqlarda bulungan, yelinleri sütnen tolup, ayakları

kerilip qalqan sığırlar evlerge yaqınlaşqanda, sabırları tükene, azbarlarqa qapıp kireler. İšten, tarladan kelgen köylüler için aqşamlıq işler başlana. Sığırlar sağıla, aş pişirile.

Niyar başarıp olamaz dep, Saniye apte azbarda mal tutmay. Aqşamlıq aş baqmaq ise... Niyar bugün aş degil, bütün dünyasını unuttı.

9540 Qızını bu qadar tüşüncelerge daldırqan, dünyasını unutturqan şey ne, aceba?

Onıñ qulaqlarında Eminniñ «Men seni sevim. Sevgi – ciddiyyet talap etken şey...» degen sözleri tekrarlanmaqta.

Bu muqaddes duygu aqqında söz ketkende, o daima Zakirni hatırlay, onı körmege istey edi de...Şimdi ne oldı?

9545 Qızınıñ ayatında Zakir art-artına çekilip ketti. Onıñ yerini Emin işgal etti.

Niyar artıq on sekizinci baarni körmekte. Doğru, bu vaqıtqace onıñ temiz yüregine daa aqıqiy sevgi ateşi tüşmegen edi. Yaş balalarıñki kibi dülber, temiz dudakları sevginen yangan başqa araretti dudaklarqa rastkelmediler. Bu vaqıtqace yüreginde olqan bütün sevgi, saygı tabiat dülberliklerine, dostluqqa, anasına berilgen edi. Endi ise bütün vücudını añaşılma, mürekkep isler sarıp aldı, başındaki fikirleri biri-birine qarıştı, çıbalıp kettiler. Eminni körmege istey. Közleri daima onı qıdırı.

9555 Niyar fikirler deryasına kömüldi, tışarsını qaranlıq başqanını, sınıfdaşı Muhtaram kelip, azbar qapını qaqıp ketkenini, anasınıñ işten kelgenini bile duymadı. Şu künu anasını sıcak aşnen qarşılap almaq degil, kiçkene odaçıklarındaki yarıqnı bile yaqmadı. Saniye apte azbarqa kirgende, ortalıq qaranlıq edi. Ana şaştı. Qızı Niyar bir qazaqa qaldı bellep, qorqtı. Evge çapıp kirdi. Niyar yok. Eki daqıqa içinde odalarını aylanıp çıktı. Qızını soramaq için, Adil atanıñ evine keleyatqanda, ellerinen ayaklarını quçaqlap, çeñgesini tizlerine tirep, arıq başında oturqan Niyarnı körüp, başta qıuvandı, soñra balasını birinci kere böyle alda körgeni için deşetlendi. Barıp onıñ mañlayını tutıp

9560 baqtı.

–Hastalandıñmı ne, balam? – dedi.

9565 Niyar gaflet yuqudan uyanır kibi abdırıp, ketti. Özünüñ ne yerde olqanını añağa tırıştı, etrafqa baqtı. Özüne kelgen soñ, oña telaşnen baqıp turqan anasını, başım ağıra, dep cevap berdi. Yürek sırlarını gizledi. Anası oña inandı. Çünkü kızınıñ tabiatını yaqşı bile. Niyar, başqa bazı kızlar kibi, anası işten qaytqanda, onıñ boynuna sarılıp öpmese de, kelgenini körse, deral külümsirep öğüne çıqa. Hoş keldi ayta.

Elindeki ağır şeyleri ala. Elini-betini yuvmağa suv ketire, kıskası, anasınıñ ondan daa şikayetlengen vaqıtı olmadı. Şunıñ içün de bugün onıñ başı ağırğanına inandı. Çünki analar öz balalarından iç bir vaqıt fenalık ümüt etmeyler.

4.

9570 Hastalığını gizleseñ, arareti aşkar eter. Niyar öz duygularını ne kadar gizli tutmağa tırıssa da, Saniye apteniñ şubeleri ep esaslanmakta edi. Ana, bugün işten bayağı keç kaytқанına bakmadan, onı evde kıızı degil de, kilitli qapular qarşılap aldılar. O nege oğrağanını bilmedi. Azbar içinde dolandı, terekleriniñ tübünü kıdırdı. Eki-üç defa: Niyar! Niyar! – dep kıçırdı. Anağa cevap bergen adam olmadı. Saniye apte azbar qapu yanına
9575 barıp, diñlendi. Ses-soluk yok. Yolğa çıktı. Kimse körünmey. Köydeşler kaynak emek kuçağından kaytқанlar, bütün köy yuğuğa dalğan. Adil atanıñ evine baqtı, anda ülkün yarıq lipildemekte. Uzaқта traktor sesleri gürüldemekte. «Bu balağa bir şey oldı, bir tamam deñiştı. Tüşüne bere, başını kötermey... Yoksa, okuvında bir şey oldımı? İşten boş vaqıt tapıp mektepke de barıp olamayım», - avarlar endi suvuk olup başladı. Yerde
9580 pamuk daa çok. Tekaran gáflet qalsaq, bereket qar tübünde qala bile», - Saniye apte terenden köküş keçirdi. O ne kadar düşünse de, özüniñ göñlüni köterip cevap tapıp olamadı. Kene yolğa köz taşıladı. Kimse körünmegenine emin olğan soñ, kaytıp azbarğa kirdi. Poşusını arıq suvunda sılatıp, mañlayını tuttı. Poşu buz kibi edi. Yüregindeki araretni onıñnen basıqtırmaq istedi. Bu vaqıtta közleri ögünde cenkke keteyatқан hocası
9585 Cafer peyda oldı. O qapudan çıkayatқanda, yaş qadınıñ közlerine kederli-kederli baqtı da, elini qarısınıñ qabarıpça turğan anteriniñ üstüne koyıp:

–Saniyem, dünyadır, barıp da men kaytıp kelmesem, oğlanmı-kızımı, ne olsa olsun, onı qorantamızğa münasip insan etip terbiyele, - degen edi.

Saniye apteniñ vaqıtsız solıp başlağan yanaqları üstünden közyaşları tıgırdılar.

9590 Bu vaqıtta fısıldınen kimnendir sağıqlaşıp, azbarğa kirgen Niyar, anasınıñ yanına keldi.

–Mında ne yapasınız, ana- dep soradı.

Saniye apte abdırıp başını köterdi, kızını körip, quvandı, oña köstermege istemey, deral közyaşlarını sildi.

9595 –Bu vaktıkace qayda ediñ, balam? Qayda barmağa, seni kimden soramağa bilmey, tekmiñ şaşmalap tura edim.

Niyar anasınıñ sözlerine nasıl cevap berecegini bilmey, sustı, soñra:

–Klubğa yañı film kelgen. Muhtaram, Vala ve başqa qızlarnen kinoğa bardıq, - dedi ananı inandırıcı davuşnen.

9600 –Öyle olsa, zararı yoq... – Saniye qızınıñ çerese, közlerine bakmaq istedi. Lakin qaranlıqta bir şey körüp olamadı. Onıñ çerese, közlerini körmege qaranlıq keder etkeni kibi, yüreginde ne barlığını bilmege mani olğan şey de bar edi.

–Men, balam, seniñ ile şimdige qadar ciddi laqırdı etmedim, endi bunıñ vaktı kelgenge beñzey, - dedi Saniye. Sen deñiştıñ. Kimsege aytmayıp, bildirmeyip sık-sık qaydalarğadır ketip-kelip başladıñ. Bugün ise meni bu maaldege yollar içinde beklettiñ. Saat endi on eki. Ondan soñra, bugün bizim klubımızda kino degil, toplaşuv oldı. Sen ise... – ana oña bir şeyler daa aytmaq istedi. Lakin başındaki fikirleri qarışıp kettiler.

Niyarınıñ bütün bedenini eyecan dalğalandırıp keçti. Çırayı divar kesildi. Eli-ayağı cansızlangan kibi oldı. Yüregi sık-sık urıp başladı. Özünü anasınıñ ayağına 9610 bırakıp, yüregini açmaq istedi.

Saniye apte barıp azbardaki yarıknı yaqtı, arannı ve kümesni bakıp kelgenge, Niyarınıñ başındaki fikirler darqalıp ketken kibi oldı. Yavaştan anasınıñ yanına bardı. Onıñ solğun çerese, yorğun közlerine diqqatnen baqtı. Uzanıp, gam-qasevet sızıqlı mañlayı üstüne sarqқан bir top beyazlı-qaralı saçlarını tüzetti. Anasını acıdı. «Anamnı 9615 azaplandırdım...» - dep tüşündi. Öz-özüne açuvlandı. Lakin közleri ögünde kene Emin köründi.

O Niyarğa sık-sık ke. Qızını boş vaktlarda kezintige, kinoğa alıp bara. Em oña söz tiymesin dep, olarnıñ soqaqlarına maşinasinen kelmey. Çünki bu qomşularınıñ diqqatını celp ete bile. Maşınanı başqa yerde, dostlarınıñ azbarında qaldıra. Qızğa bir 9620 türlü fena münasebette bulunmay. Aralarında olğan alaqa adiy dostluqtan ibaret.

Dostuna bütün kün işte olğan vaqıalar aqqında ikaye ete, küleşler.

Niyar keç qalsa, raatsızlana. Bir kün Emin külümsirep:

–Ekimizniñ böyle dost olğanımızğa analarımız darılmasalar kerek. Yoksa, sen mennen dostlaşmağa istemeysiñmi? – dedi yasama kederli sesnen.

9625 Kız oña ciddiyy baqtı. Yok, deycek oldı. Lakin aytıp olamadı. Terenden köküs keçirip, başını tersine salladı.

Emin maşınanıñ süratını eksiltti.

–Bu dostluqtan ekimiz de bahtlımız, Niyar! Demek, analarımız da... Men şimdi barıp olarğa aytır edim. Lakin şimdilik bunı yersiz tanıyım. Seniñ oquvıñ, mektebiñ, 9630 ocalarıñ... Eliñe attestatıñnı alğanca, münasebetimizni kimsege bildirmek olmaz. Mektepni bitirgen soñ – institut. Men ömürlük tehnikum bilgisinen qalmağ istemeyim. Deycegim, beraber oqurmız. Soñ bunıñ ne fenalıǵı bar?

Niyar Emin ile şimdi lağırdı eteyatqan kibi oldı. Çeresine şeñlik asıl oldı.

–Menimle lağırdı etmek kerekmey, anaçığım. Men ğayet bahtlım. Demek, siz de 9635 bahtlısıñız. Soñ, bizge daa ne kerek? – dep fısıldadı. Anasını quçaqlap öpti.

Ananıñ yüregine kirgen qorqu, telaş dağlar başındaki tuman kibi köterilip ketti.

5.

İstitutnıñ yataqhanesinde Niyar ile bir odağa tüşken kızcıqlarınıñ biri namanganlı, ekincisi – Buğaradan kelgen. Üç kız bir kaç künniñ içinde yakın dostlar oldılar. Saniye apte anda er barganda, respublikanıñ çeşit köşelerinden oqumağa kelgen 9640 yigitlerniñ ve kızlarınñ doğmuşlar kibi muabbet ve şeñ yaşağanlarını körip, yürekten quvanıp qayta edi. Aradan çok vaqıt keçmeden, Niyarnı körmege Emin de bardı. Bundan ne anasınıñ haberi bar edi ve ne de yañı dostlarınıñ. Dersten soñra şeerniñ eñ dülber yerleri Navoiy teatri ögündeki şadırvannı seyir ettiler. Emin institutqa kirgeni içün, sevimlisiniñ eline altın saat taqtı:

9645 –Mında keçirgen kıymetli vaqtıñnı altın saatnen ölçersiñ, - dep külümsiredi.

Niyar bala kibi quvandı. Bahtlı yaşlar aqşam Lenin komsomol adına medeniyet ve istraat bağçasında raatlandılar. Salıncaқта sallandılar. Keç vaqtıqace gölde, qayıqnın kekindiler.

Niyar yataqhaneye kelgende, vaqtı endi keç olğan edi. Yalvarıp-yalqarıp içeri 9650 zornen kirdi.

Şeerge baqmaq içün evlerinden bayağı mesafe olğanına bakmadan, Emin er raatlıq küñüni Niyarnen beraber keçirmege tırışa edi. Olar ya ekisi de anda qalıp, bütün kün şeer içinde kezine, ya da Emin onı öz maşinasına minsetip, evlerine alıp qayta edi.

Lakin onı köylerine kirmezden evel tüşüre, ertesine o yerden alıp kete turğan. Bu
9655 körüşüvlerge ekisi de öyle alıştırılar ki, aftanıñ soñu yakınlaşqanda, er bir kün, bir ay olıp
körüne edi. Nevbetteki raatlık kününde Niyar ondan acele işnen komandirovkağa
ketkenini bildirgen telegramma aldı. Öğlerindeki aftada kelegeğine söz bergen edi.

Niyar lektsiyada oturganda bile, Eminniñ kelegegi aqılına tüşse, yüregi kökü
kafesi içinden çıkıp ketecek kibi ola.

9660 Niayet, o kün de keldi. Emin maşinasinen onı institutniñ ögünde beklemekte edi.
Niyar dersten çıkqaninen, kimsege bakmay, oña çaptı.

–Emin, bu qadar keçikmek oladır daa, - dedi kız, maşınağa kirgende.

–İşim çok edi, Niyar, bağışla! – dedi Emin ve selamlaşmaq içün, oña elini uzattı.

–Kızlarnen... – Niyar iylekarlıqnı közlerini süzip külümsiredi.

9665 Emin, yok, degen manada başını salladı.

–«Reyhan» bölüğindeki medeniyet evi qurucılığını bitirmege söz bergen edik.

İşlerniñ artından yürmek kerek oldı.

–Soñ, sözüñizni yerine ketirip olacaqsıñız mı?

Emin külümsiredi.

9670 –Ketirmek degil, onı endi azır demek mümkün. Özüñ ne yapasñ? Oquvñ...

Yañı leyhalar yapıp başladıñız mı?

Niyar şahıldap küldi.

–Leyha qayda da, biz qaydamız? Bizden şimdi aliy matematika, fizika, tarih
soraylar.

9675 –Soñ, Niyar, doğru evgemi, yoksa yataqhaneye kireyik mi?

–Evge, - dedi Niyar, - Anamnı sağındım.

–Ya meni?

Kız külümsirep, onıñ bileğini tutup sıktı.

Yarı yolğa yetkende Emin maşinasını sol taraftaki toprak yolğa burdı. Niyarnıñ

9680 bakqanına cevap olaraq:

–Daa erte, suv boyunda, terekler túbünde azaçık raatlanırız, - dedi. Bayağı
yürgen soñ maşınanı gür dallı terek túbüne çekip toqtattı.

Niyar etrafqa bakındı:

–Emin, bu yerler ayak tiymegen çtırmanlık ormannı ańdıra, bunı aydan kelip
9685 taptıń, - dedi.

Yigit onıń elinden tutup yerge tüşürdi.

–Pek sağındım, Niyar, sańa böyle yerde bakıp toymasam, şeerden olaca şey
barmı? – dep küldi.

Emin barıp, suvı tez aan arınıń kenarına oturdı, elini, yüzünü yuvdı. –Küz de
9690 keip otura, lakin küneş ala ızdıra, - dep arası üstüne uzanıp yattı.

Onıń yanında, eteklerini ayakları üstüne yayıp, oturan Niyar, Eminniń salarını
sıypadı.

–Yaında bizler pamua ketecekmiz, - dedi. Yatan yigit, elbet, degen kibi
başını salladı. Sońra, aılına bir şey tüşken kibi kevdesini birden dorulttı.

9695 –Niyar, balaban sumkań barmı? – dep soradı.

–Yok, o ne içün kerek oldı?

–Soń körersiń. Maşınanıń içinde benim sumkam bar, alıp kelse, - dedi.

Niyar keleyatanda yerinden turan Emin:

–Mında ceviz çok, onı cıymaa bilesińmi?

9700 –Köyde yaşıp böyle şeylerni bilmemek ayıp olmazmı? – dedi Niyar külümsirep.

Olar terekten-terekke avuşaraq, biri-birinen oynaşa-oynaşa sumkanı cevizge
toldurance bayağı maal oldı.

Daldan salınıp tüşken Emin:

–ana, bakayım ne adar cıydıń? – dedi.

9705 Niyar tolu sumkanı zornen köterip kösterdi.

–Aferin, Niyar, - dep bağırdı ve ızını ualap, öpip başladı.

Niyar onıń köküsinden üytedi.

–Yiber! Yiber dedim, sańa! Birisi körer!

–Meni sağınmadıńmı? – dedi Emin, onı uağı içinde sıkıp.

9710 –Yok, - dedi ız, açuvlangan kibi, onı üytep yiberdi. –Eyisi, sumkanı al, endi
keteyik, ke olmata...

Emin onıń sözüne razı oldı. Sumkanı alıp, ızını artından yürdi. Közlerine
birden ızını ayaklarındaki bayağı yüksek tabanlı beyaz tanketkalar iliştiler. O, bu
ayaaplarnen otlar arasından ıynalıp, zornen ketmekte edi. ızını ıynaanı için özü-

- 9715 özüne açuvlandı. «Bu ayakkaplarnen onı o yakka bu yakka çaptırıp, ceviz cıydırғанım»
-dep tüşündi. Oña diqqatnen baqtı. Qıznıñ ayakları pek dülber ediler. Olar ne ince ve ne
de qalınlar. Teni ise nazik ve süt kibi bem-beyaz. Bol etekli yubkası ince belini sıkıp
tutmaqta. Qıznıñ kıyafeti böyle güzel ekenini bugün esledi, yüregi sık-sık urıp başladı.
Bu vaqıtta ayağı otqa ilişip, elindeki çantası kenarğa atılıp ketti. Özü ise yüzü ve ellerine
9720 çalı-çırpı urğan alda, baş üstüne yıkıldı. Közleri ögüne qaranlıq çökken kibi oldı.
Turacaq olıp intılğanda Niyar birden «Emin!» - dep bağırdı. Bu vaqıtta Emin, qana o ne
yapar eken, dep tüşündi, közleri yumuq alında yattı. Qız çapıp kelip, onıñ başını köterdi,
Emin közüñni aç, dep kıçırdı. Lakin yigit kıbırdamadı. Niyar yavluğınen onıñ
mañlayındaki qannı sürtti. Onı çalı tırnağan edi. Qız nege oğrağanını bilmey, başını
9725 yigitniñ köküsi üstüne qoydı, yüregini diñlemek istedi. Bu vaqıtta Emin onı qavi
kuçaqlap, bağına bastı. Qız qarşılıq köstermedi.
-Qorqtıñmı? – dedi Emin, yavaştan.
-Elbette, qorqtım, - dep fısıldadı Niyar.
-Bağışla, canım, - Emin birden qıznıñ ateşli dudaklarından öpti.
9730 -Seni sevem, Niyar!
Niyar cevap bermedi, yigitniñ boyunından kuçaqladı...
Emin qıvançlı edi. Maşınağ taraf keteyatqanda qıznıñ artından baqarken, Niyar
endi menimki, dep tüşündi.
Niyar ne yapqanını özü de bilmey. O Eminni seve edi, lakin böyle olıp çıkar
9735 degen şey aqılına bile kelmey edi. Endi anasına, dostlarına nasıl yüznen körünecek?
İnsanlar birleşmek içün toy yapalar. Er kes öyle yapa, öyle olmağa borclu. O bugün ne
yaptı?
Olarg endi daima beraber olmaq kerek. Ya institut? – Ne yaptım men, - dep
soradı qız özü-özünden. Yapqan işine aqılı yetmedi.
9740 Bu vaqıtta Emin kelip, sumqanı maşınağa qoydı. Özü rul başına keçti. Mazun
alında saçlarını tüzeyatqan Niyarğa:
-Keteyikmi? – dedi yavaştan.
Qız oña bakmağa utandı, başını salladı.
Eminniñ yanına oturğan soñ yüregi azaçık tınçlangan kibi oldı. Niyar, baq o
9745 nasıl güzel yigit! Endi seniñki, sen ise onıñkisiñ. Şimdi olup keçken vaqıa seni

korğuzmasın! Onı kimsege aytmaz, bildirmezsiñ. Emin de aytmaz. Bu sır ekimizniñ yüregimizde saklanır!

Niyar böyle tüşüncelernen özüniñ yüregini özü almağa tırıştı. Lakin o şimdi pek dargın ve kederli körünmekte edi.

9750 Olar köyniñ çetine, daima Niyar tüşken yerge kelgende, Emin maşınanı toqtatıp, kızğa baqtı.

–Tüşeceksiñmi, yoğsa eviñizge alıp barayım mı? – dep soradı.

Niyar tüşekte Emin onı toqtattı.

9755 –Eviñizge yaqınca alıp barayım, - dedi qayğırıcı davuşnen. Yaqınca degil, onı qapularınıñ túbünece alıp bardı. Bahtlarına, yolda kimse yoğ edi. Qız tüşeyatqanda Emin, ya barıp da yarın anda barmasa, dep tüşündi, qorqtı.

–Mında keleyimmi? – dedi.

–Yoğ, yarın anda beklerim. –Tez-tez ket degen kibi elini salladı.

Emin uçıp ketti.

6.

9760 Bu sırnı Niyar yüreginde sakladı, em ebediy saklar edi. Lakin vaqıt onı aşikar etip başladı. Altın küz ve qarlı, yağmurlı künler artta qaldılar. Baar küneşi tabiatnı uyanttı. Bütün qış teren qar astında yukusırağan, raatlanğan cumatopraqılar endi yeşil kilimnen örtündiler. Tabiat yaraşığı terekler bürlenip başladılar. Adamlar ava kızğaninen, daa da doğrusı, qışlıq urbalarından bezip, deral yengil kiyindiler. Avalar 9765 kızğan sayın Niyarnıñ kederi qayğısı arttı. Başı qapanıq soğaqqa kirgenini duydu. Ne yapmak kerek? Gece-kündüz tüşüne. Özüni qayda qoymasını bilmey. Dostlarından uzaklaşmağa tırıştı. Bir odada beraber yaşağan kızlar da oña şubenlen baqqan kibi köründi. Belki olarnıñ bir şeyden haberi yoğtır, lakin Niyar episinden saqına. Şubelenmeseler, ep bir şubelenirler.

9770 Eminniñ ise bir şeyden haberi yoğ, evelki kibi, şeñ-şeramet, kele-kete. Niyar endi evlerine evelki kibi aşıkmay, anasını körmegeni bayağı oldu. Lakin Emin bunıñnen meraklanmay. Güya öyle olmaq kerek.

Ahır-soñu kız özü kederini Eminge aytmaq qaratına keldi.

Yigit de kızniñ arzu ve isteklerinen yaşamaқта edi. İleride oқumaқ. Emin episine
9775 razı. «Ekimiz de oқumaқ kerekimiz. Eger maddiy taraftan zorluқ körsek, men ğiyabiy
oқurım. Lakin seni ҡaldırmam dey edi. Bularniñ episi ğayal olıp ҡaldı. Bir yañlış adım
oniñ ayatını ast-üst etti. Böyle ağır devirde Emin kenarğa çekildi. Ҙız payna-özü
şaşmalağan, başını coyğan alda uçurım başında turmaқта, etrafını zulmat қaranlıқ başқан
kibi edi. O yarıқ dünyanı da, adamlarını da, iç bir şeyni körmey. Yalınız özüni is
9780 etmekte. Adamlarını toқtatmaқ istedi. Ebet, ebet, oniñ içün endi başқа yol ҡalmadı...
Maşına toқtağanı kibi Niyar yerge sıçrap tüştı. Ҙarşıdaki bayırğa tırmaştı. Eñ töpesine
çıqtı. Soñki sefer olaraq köküsunı taze avağa toldırıp nefes aldı. Meni kelip
қurtarmasınlar, dep қorқtı, aşıqtı, özüni andan aшаğı attı. Genç ve nazik bedeni taştan-
taşқа uruldı, ezildi, elleri-ayaқları sindi. Saçları yayıldılar. Cesedi yuvarlanıp kelip,
9785 yeşil otlar üstünde serilip ҡaldı.

Avtobustaki adamlarınıñ bir şeyden ğaberleri yoқ. Olar endi çoқtan közden ğayıp
olğan ediler. Yolda körüngen başқа avtobustan түşken yolcular çapıp kelip, kızni sarıp
aldılar. Olarınıñ arasında Niyarını tanıғанlar da tapıldılar. Yaş-қart er kesniñ çeresinde
қorқу asıl oldı. Bu vaқianı Niyarınıñ köydeşleri de işitti. Olar çapıp kelmekteler. Sınıf
9790 arқadaşları, kızlar, oğlanlar, ocalar, eñ ögde oniñ ocapçesi Tatyana İğorevna, o yaş olsa
da, sağ қаşı üstüne bir tutam күmüş kibi bem-beyaz saçы sarққан. Ҙızға yaқınlaşқаanda
toқtadı. Yanıgınça çıdap olamadı, yüzünü kenarğa çevirdi. Ҙızlar episi areketsiz ҡaldılar.
Niyarınıñ çeresi al қанға boyanған, közleri yarı ачық alında, saçlarını serbest vadi yeli
çıbaltmaқта. Emin kenarda. Tatyana İğorevnaға baқıp turmaқта. Ҙızға yaқınlaşмаға
9795 қorқа. Yigit olıp, özüniñ çaresini tapıp olamasa, buña ne demek mümkün? O vaқıtta
sizlerni kim қorçalaycaқ?.. Kör sen, Emin kibi boşбоғазlar қızlarını nasıl қorçalay
ekenler.

Niyarınıñ yanına Zakir keldi. O pek yanıklı. Kimsege baқmadı, bir ayağı üstüne
çökti, muқaytlıқnen kızniñ cesedini қувetli elleri üstüne көterdi. Arttan çapıp kelmekte
9800 olğan Saniye aptege taraf çevirildi. Közleri yaşқа toldı. Saniye apte қızına yaқınlaşır-
yaқınlaşmaz, balam, dep bağırdı. Ananıñ sesinden daғlar-taşlar iñlediler. «Balam, men
saña ne yaptım ki, meni bu қadar fena cezaladıñ? Men endi ne yapacaғım? Meni de alıp
ket! Balam!».

Pencereden manzarayı seyir etip keteyatқан kibi körünse de, közleri bir şey
9805 seçmegen, tüşünce deryasına dalған Niyar, seskendi. Özüne neler olayatқанını birden
farqlap olamadı. Çevre-çetke baқtı. Yolcular, özlerini sıқmay, oturalar. Niyarnıñ
yanındaki қartanayçık arқalıққа tayanған, yuklay. Yanaşadaki oturgıçtaki yaş қız başını
yigitniñ omuzına tayaған, ekisi de yukısıramaқtalar.

Niyar terenden köküс keçirdi. O olsun-olmasın, ayat devam etecek. Tek
9810 yaşamaға münasip olmaған adamlar onı vaқıtsız terk eteler. Lakin bu muқaddes şey
insanlarға bir kere berile, onıñ қadirine yetmege bilmek kerek...

Er şeyni bilip, özüñni urdum-duymaz etip kösteresiñ, - dedi Niyar.

Yigit, neni, degen kibi, közlerini tögereklendirdi.

–Meni... umumen körüñiñim evelki kibimi?

9815 –Daa da dülbersiñ...

Niyar köküс keçirdi.

–Қıyafetim?

Emin oña bir daa baқtı.

–Azaçık tolulaşқansıñ... soñ, ne olған?

9820 –Ne olған – қız ellerinen çeresini қapatıp, aғlap başladı.

Yigitniñ çırayı deñiştı.

–Saña ne ola şu, Niyar! – dedi o kene özüni tutmaға tırışқан alda.

Niyar aғlavnı toқtattı. Yaşlı közlerinen oña baқtı.

–Ne olғанını bilmeseiñ, belki bilmek istemeydirsiñ. İste-isteme, ekimge bardım,
9825 men yüklü ekenim, Emin! Endi ne yapacaқımız?

Elbet, bu al Emin içün yañılıқ degil, onı duyған edi. O қadarlıқ bir şey
añlamaған yigitlerden degil. O da Niyar kibi anasınıñ yalıñız evladı. Lakin bu eki yaş
eki қorantada, eki түrlü şaraitte, eki түrlü terbiye alıp öskenler. Emin, babasız ekenine
baқmadan, ailede maddiy yetiştmemezlik ne ekenini körmedi. Yağşı kiyindi, ne almak
9830 istese қolu, қayda barmaқ istese ayağı yetti. Ösmürlük çağından berli müstaқıl, serbest
ömür keçirmekte deseñ olacaқ. Alacaқ şeyini, baracaқ yerini kimseden sorap oturmay.
Yedinci sınıfnı bitirgen soñ қurucılıқ teһnikumına kirmege қарар berdi. Kirdi, oқudı.
Anda da allı oқuyıcılardan biri edi. Қızlarnen laқırdı etüv, dostlaşuv saasında onda
yaşlığından ayırca istidat bar. Bazı yigitler kibi begengen қızları қарşısında el-ayağı

9835 kaltırıp, şaşmalap kalmay. Kızını çeresine yüzüzcesine bakıp, birden ahlaksız areketke keçkenlerden de degil. Kızara, eyecanlana, lakin kızını özüne celp etmege bile. Niyarını ise bir körgeninen begendi. Elden kaçırmmamağa tırıştı. Lakin endi ne yapmasını o da bilmey. Kızğa evleneyim dese, ögde institut bar... ondan da soñ, böyle şey aqqında daa keregi kibi tüşünip baqqanı yok. «Bu işte mesuliyetni qadınlar, Niyar, çekmek kerek» - dep tüşündi...

Emin oda içinde artqa-aldğa yürdi. Pencere yanında toqtap, sigar yaqtı.

–Men onı bile edim, lakin şimdi ne yapmasını tasavur etip olamayım, institutıñ, ocalarıñ, dostlarıñ duysalar saña nasıl baqacaqlarını bilesiñmi? Ya anaña ne deyecekmi? Bizge, ekimizge de kimse, teşekkür aytmaz...

9845 Emin episinden de ziyade özünüñ anasınıñ aytqanlarından qorqa, onıñ şamatasını işitmege istemey.

Niyar evelde kimseden qorqmağan, saqınmağan, bütün dünyanıñ señligine saip adamdaki bu deñişmeni körüp, şaştı. Öz közlerine inanıp olamadı. İşniñ kayda barıp çatqanını şimdi terence añlap başladı. Eminge şaşkın-şaşkın baqtı.

9850 –Duymasalar, duyarlar. Lakin qorqma! Seni makemege berdirtmem, men...

–Ebet! Ebet! Bu beladan bizni yalnız sen qurtara bilesiñ!

–Men, nasıl?

Emin kızınıñ qarşısına kelip toqtadı.

9855 –Men mında adam taparım, ne istese, beririm, bizni bu beladan qurtarır. Lakin sen qorqma, Niyar bir şey olmaz.

Onıñ ne aytmak istegenini endi añlağan Niyar, yılan tişlegen adam kibi, birden sıçrap turdı.

–Ket, Emin!.. Közüme körünme! – dep kıçırdı.

9860 Emin onıñ tınçlanmasını rica etti, yalvardı, lakin bu işniñ faydasız olğanını añlağan soñ, kızını şu alında, yalnız qaldırıp ketti. Öz başına qalsa, benim degenime kelir, - dep tüşündi.

Şeerge barmasa da, Adil atanıñ evinde er kün bulundı. Belki, Niyar şaşmalap evlerine kelir, dep tüşündi. Lakin o bayağı vaqıtqace körünmedi. Saniye işke erte kete, keç keke. Güya olarınıñ evinde iç bir türlü deñişme yok. Em, aқиқaten, kenardan 9865 baqqanda, bütün evlerde ayat tegiz ketken, iç bir türlü raatsızlıq yok kibi körüne. Lakin,

aslında, er bir qorantaniñ, adamniñ özüne köre kederi, elemi, qaseveti, bahtı, şadlığı ola.

9870 Niyar, Emin ketken soñ, bir qaç kün tüşünip yürdi, dostlarına qastayım dep, oquvğa bile barmadı. Aqır-soñı, Eminge razılıq bermese de, er alda, onıñ degeni kibi yapacaq oldı. Payna özü şeerniñ qetinde, kimse tanımağan qadınlar konsultatsiyasına barıp, oña yardım etmelerini istedi. Qadın ekim itiraz etti. «Birinci balanı yoq etmek mümkün degil» dep kestirdi. Lakin Niyar köyge barıp, anasına körünip olamaycağını yanıklaı aytkanda, ekimniñ yüregi yımşadı. Onı baqmağa qarar berdi. Baqqan soñ:

9875 –Keç olğan, qardaşım. Saña yardım etmege istesem bile endi elimden kelmeycek, - dedi qatıyen.

Niyar tekmiş şaşmaladı. Ne yapmasını bilmey tüşüne, künler ise keçe bere. Avalar kıza. Yarın, o bir kün oña yapınca ve jeketni bırakıp, tek anternen yürmek gerek. Demek, yürek sırsı öz-özlüğinden aşkar olacaq. Qız ne qadar tüşünse de, ne qadar şaşmalasa da, endi tabiat qanunı öz degenini yapacaq.

9880 Ne ise de, barıp anasını körmek istedi. Bundan soñki ayatını özü de tasavur etip olamay. Yalnız bir şeyni yaqqı bile, mında dostları, tanışları, ocaları arasında bulunmaq oña ket-kete pek zor olacaq.

9885 Evlerine aqqam qararlığı tüşkende keldi. Onı kimse körmedi. Öyle de qayıp keterim, yolğa saba tañda çıkarım, dep tüşündi. Teessüf ki, iş er vaqt adamniñ özü tüşüngenı kibi olup çıqmay. Aqqam er şeyni duydu. İşine bugün evde ol, balam, dep ketti. Aqqam qayıp kelecek. Soñ, olar ne aqqında laqqırdı etecekler? Olıp keqqen vaqqanı anasına aytsınmı? Soñ? Bunıñnen onıñ ayatında nasıl deñişme olabilecek? Yalnız anasını da özüniñ artından, öğü qapanıq yolğa alıp çıkacaq. Bunıñnen özüniñ derdi eksilecekmi? Yoq, yoq. Anası bu dertke dayanıp olamaz. O tez-tez şeerge qayıtmaq gerek. Lakin bu da doğıru olup çıqmaz. Anası yataqqhanege keler. İş daa da fenalaşır. Niyar böyle tüşünceler altında oda içinde dolandı. Aqır-soñı bir qararğa keldi: ketmek... uzak bir yerge ketmek, episinden qurtulmaq gerek. Lakin qayda, kimge? Qızniñ yüregi sık-sık urıp başladı. Angren bette, köyde, bir uzak doğmuşları yaqqanını qatırladı. Olar eki qartlar. Balaları çoqtan evli-barqlılar. Olarğa barmağa qarar berdi. Urbalarını 9890 qemodanğa toldırıp, yol azırlığı körgen soñ, oturıp anasına mektüp yazdı. Qavfsız yerde olacağını tekrar-tekrar aqlattı. Lakin qayda ketkenini bildirmedi. Olarını bu qadar

şaşmalatқан adamnıñ adını añmadı. Daa doğrusı, anasını onı bildirmekni layıq körmedi. Emin böyle ağır vaxıtta meni bıraķıp ketti. Demek, onıñ adını añmaķ kerek degilim, dep tüşündi.

7.

9900 Niyar avtobusķa mingende, özünü bütün belalardan ķurtulğan kibi is etti. Yalınız ketmege aşıķtı. Lakin esas yolğa çıkķan ve bütün balalığı keķken yerden uzaķlaşıp, yüksek қayalar arasından keķeyatķanda, özünü şu uķurımlar tōpesinde is etti. Dersiñ, kıbırdansa, aşıağı soñra olarğa ne aytacaķ?... «Men böyle vaziyettem, köydeşlerimden, instituttan, dostlarımdan, ocalarımdan, anaçığımdan kaçıp keldim. Artıķ anda

9905 körünmege yüzüm қалmadı, sizge keldim» - deyecekmi?

Alasını eyi bile, o yaķşı қадın. Onıñ һocası қартçıқ da Niyarnen anası müsafirlikke barsalar, ana-balanı oturtmağa yer tapıp olamay edi. Evlerine қayтķanda ise ekisi de olarnıñ artından aғlap қala turғанlar. Lakin bu keresindeki mümkün degil, er şeyni olğanı kibi aytmağa borclu. Buña қалbi nasıl çıdaycaķ?

9910 Niyar ellerinen çeresini қapattı. Yüregi küygen kibi oldı. Bu vaxıtta avtobus yavaştan toќtıadı. Aydavcı, «arқadaşlar, bu yerniñ suvı pek lezetli, istegenler tüşüp, birer suv içsinler» - dep kıçırdı. Özü ise maşınanıñ қapusına asılıp, yerge sıçradı ve қарşıdaki suv tukanına doğru çaptı. Bunı beklegen kibi yolcularnıñ yarısı aydavcınıñ artından kettiler.

9915 Adamlarğa taaciplenmemek mümkün degil, bir buçuқ saatlıқ yol yürer-yürmez, suvdan yana, küyeler. Ya da yorula, boğulalar, tek қapular açılısın, yaşı-қartı, episi, tışқа atılalar. Niyar sabırsızlana, aşıқа, yolcularğa açuvlana. Kene eyi ki, olar çok eglenmediler. Aydavcı öz yerine kelip oturdı-oturmaz, signal berip başladı. Er kes alel-acele kelip, öz yerine қuruldı. Çerelerinde tendiristlik, tazelik peyda olğan kibi köründi.

9920 Bayağı yergece şeñlenip, özara coşķun-coşķun laķırdı etip kettiler. Soñra sesleri eksilip başladı. Bazıları yuķusıradı, bazıları ise çevredeki dülber manzaranı seyir etip kettiler. Niyarnıñ tüşünceleri ise ep çatallanmaķta ediler.

O ne қadar baћtılı edi. Dostları, institutu...

Bir buçuқ-eki aydan soñra özü sevgen institutınıñ birinci қursını bitirecek edi.

9925 Anası, o aқılbalık olğandan berli: «Seni institutta oқutacaғım, benim kibi çıķımsız, yarı

yolda qalğan agronom degil de, bilgili müteħassıs olıp çıķacaķsıñ. Şimdi zaman başķa, balam,» - dey edi. O anasına bir şey aytmay, lakin özü injener olmaķ aķķında tüşüne edi. Böyle ayat bosaqasında Eminni rastketirdi. Nasıldır közge körünmegen yipler onı yigitke doğru çektiler. Bütün ümüt ve istekleri oña doğrultıldı. Özünü unuttı, iç bir şey işitmedi, körmedi, is etmedi, yalıñız onı bildi. Yigitniñ erkelevleri onıñ tartıķ yürek tellerini çertti, qalbine yaķın aenk çıķtı. Qız bu aenkke berildi.

8.

Qız ğayıp oldı, ğaberi bütün köy ğalķını ayaķķa tursattı. Bir künde Saniye apte bir yıl yatķan töşek ğastasına beñzep qaldı. Eki közü qapudan kirgen adamlarda edi.

9935 Eminniñ de eli bir şeyge barmay, ep şı evniñ etrafında dolandı, eziyetlengen, içi-bağrı yanğan ananıñ vaziyetini körgende ne qadar büyük yañlış yapķanını añladı. Daa yaķında kıznen olğan körüşüvlerini ğatırladı. Niyar pek telaşlı edi. «Olar duyarlar, lakin qorķma, seni sudķa, makemege bermezler, men...

9940 Ya, barıp da, özüne bir şey yapsa? Emin telaşlandı. Terenden köküş keçirdi. İçinden alev çıķķan kibi oldı. İnstituttan, ocalardan qorķķan olsañ, Saniye aptege bir yolunen añlatıp, kıznı bir yerlerge alıp ketmek mümkün degilmi edi, qafa» - dep öz-özüne darıldı. Elinen mañlayını sıķtı. Bu vaķıtta kimdir onıñ omuzına elini koydı. Yigit seskenip çevirilgende, qarşısında Adil atanı körip taaciplendi. Ata onı kenarğa çağırdı. Qalın, uzun tüklü çal qasları tüyümçiklendiler, azaçık kısqık közleri ğam-kedernen yumulğan kibi oldılar.

9945 Emin bir qaç aylardan berli bu adamnen er kün körüşe edi, demek mümkün. Lakin onı daa bir defa böyle ğamlı körmegen edi. Ne vaķıt baksa, çal, uzun saķalını sıypap, külümsirey, qaverenkli közleri ise daima şeñ baķa turğanlar. Selbi kibi uzun ve doğru kevdesi onı seksen yaşındaki qart degil, oldıķça yaş köstere edi. Lakin Eminge o şimdi özüniñ yaşından da qart olıp köründi.

9950 –Emin! – dedi o yavaştan, - maña öyle kele ki, sen qız qayda olğanını bilesiñ. Men başta emiyet bermegen edim. Tünevinden beri tüşünem... kısqası, men seni onıñnen köre edim. Demek... – O başını köterip, sınavıcı közlerinen Eminge baķtı. – Öyle olsa, biçare Saniyeni kıynama. O böyle cezağa layıķ qadın degil. Men olarnı öz

balalarımdan yahşı bilem. Niyar elal süt emgen bala... 9955 tınçsıñ, balam. –O közlerini yumdı. Başını köndelen salladı.

Emin endi qarttan bir şey gizlemek mümkün olmağanını añladı. Oña kıznen ekisiniñ arasında olğan münasebetni aytmağa mecbur oldı.

–Lakin şimdi qayda? Ne yapmaq istey? Bunı bilmeyim! – dedi sözünüñ soñunda. İmdat beklegen kibi qartqa mazun-mazun baqtı.

9960 Adil ata cebinden nas qabağını çıkardı. Avuçı içine nas tökti, tiliniñ tübüne attı. Elleriñi biri-birine ufkaladı, avuçınıñ içini temizledi. Biraz tüşüngen soñ, Niyarlarnıñ evine tüşünceli nazar bıraqtı.

–Özüne bir şey yapqandır deysiñmi? – dedi öz başına laqırdı etken adam kibi. – Öyle vaziyette... eñ işançlı adamıñ seni yalıñız bıraqtıp ketse, insan, elbette, ne deseñ, 9965 yapar. Yap-yaş başinen o qadar... çıdamaq qolay belleysiñmi? Özü de nasıl qoranta... Asıl da inanacaqım kelmey. –Tiliniñ tübünde nas olğanı içün pelteklenip laqırdı etmekte edi. Birazdan soñ açuvlangan kibi oldı. Boyunını sozıp, nasnı kenargä tükürdi.

–Nalet olsun bu nişaretli tüşüncelerge, olargä serbestlik berseñ, qayadan attırır, - dedi açuvlanıp.

9970 –Niyar anasını tüşünmeycek bala degil. Uzaqtaki soylarına ketkendir. Ebet, ebet! Öyle olmaq mümkün. –Qart aqılına kelgen bu fikirden, kıznı tapqan adam kibi, quvandı.

Bu subetten soñ maşınadan derel yolğa çıkqan Emin kıznı dördinci küñü taptı. Niyarnıñ Angren bette soyları olğanını oña bir tanışı aytqan edi.

9975 Niyar, aradan bu qadar vaqt keçkenine baqmadan, qartlarga daa ne içün kelgenini aytmağan, daa doğrusı, aytıp olamağan. Lakin Melek apte kıznıñ salıqlığından bir şeyler duyğan edi. Yolğa çıkayım dep turganda, aqşamdan Emin kelip çıktı. Ondan soñ, Saniye aptenen Tatyana İgorevna keldiler.

9.

9980 Vaqt degen şey insanlarga baht ketiremi, bahtsızlıqmı, sorap oturmay, kelip-keçe bere. Emin, yükü endi bayağı ağırlaşqan kıznen açıq mavı tüsteki azbar qapudan içeri kirgende, kenış azbarda olarnı anası Şerfe şayna da büyük sırlı közlerini tögereklendirgeni alda qarşılap aldı.

Emin heyecanlanıp, çaynayıp oturmadı, kızının elinden tuttu.

–Ana, bu kelinizin Niyar ola! – dedi.

9985 Şerfe apte meseleni olar kıpudan kirgende aňlağan edi. Oğlu çekinmey, büyük cesaretnen ağız toldırıp, bu kelinizin Niyar, degende, onı şemşek urğan kibi oldı. Açuv bütün bedenini titretip keçti. Evladı, toysız, çalgısız-çağanasız evge kelin ketirgeni onı ökündirdi. Özü de bu vaziyette. O kimniñ kızı? Kıpudan? Özü, nesili...? Bu kışpede, nesil degen şey kıpudan kelsin! Tübü-tamırı olğan millet olsa, bu azbarğa kışağını toldırıp kelmez edi... Başında böyle fikirler dolangan Şerfe apte kışırıp, kıyamet kıparmak, kışmalarını ayakka tursatmak istedi. Nazarını oğluna çevirdi. Açuv, kin tolu kışleri... Endi ne yapsań da faydası yok. Eyisi, kıyamet kıpırıp, özünü masħara etme, degen ciddi ve kışiy bakkan kışlerge iłiıti.

9995 Şerfe aptenin yüregindeki açuv, laçare, savuımak gerek. Emin özünü tutmağa tırııı. Anada olğan bu afatlı kışüniı Niyarğa tesir etmey kışalmadı. O, avcıdan kışırkan kışaraca balası kibi, özünü taldaga, Eminniñ artına almağa ıntıldı. Bu vakıtta onıñ elinden tutup turğan kış sıkıldı. Kış, kışlak asma, degen mananı aňladı. Kışlerini yerden alıp, bu dakıkadan itibaren oňa ana sayılğan kışadınğa doğrulttı. Ana tüzgün muçeli, dülber, lakin çeresi zeerli. Yanaklarınıñ bir vakıttaki tüzgünlüğü semgen, solğan. Çeresindeki açuv 10000 ğayıp olğan soñ, yorgunluğı sezildi. Lakin bu al çok duyulmay edi. Çünkü, aňlaılğanına kışre, o daa yakında kışgü başından turğan. Endi yaşlık nurını terk etken tegiz, dülber çeresine çeberliknen gülgülü pudra sirtülgen. İnce yulılğan kışları ve siyrek kışpikleri kışara kışalemnen boyalğan. Ođlunuñki kibi sık, doğru saçlarında beyazları barmı, yokmı, bilmek mümkün değil, olar kışınalılar, kestane tışteler. Kızınıñ kışleri oğüne öz anası 10005 keldi. Saniye bu kışadından yaş olsa – yaıtır, lakin büyük değildir. Onıñ ziliıleri ve mañlayınıñ üstünde çal saçlar çoklar. Ondan soñ, Niyar anasınıñ böyle yakınğanını iç bir kere kışmegen edi. İunıñ içün de bu al oňa ĥucur kışrındı. «Belki öyle olmak kerekte, işten boşamağan, tarladan çıkmağan anamniñ böyle şeylerge vakıtı olmaydır», - dep tışündi. Kışısındaki kışadınğa nezaketle kışümsiredi.

10010 Açuv ketse – aıl kele. Endi bayağ tınçlangan Şerfe gençlik ve dülberlikniñ temsili Niyarınıñ güzel çeresindeki yengil tebessümü, aydın bakışlı mavı kışleri itaatkarlık duyğusinen tolu ekenini deral seçti. Kelinindeki bu ĥasiyet ve oğlundaki

qatıylık ananıñ yüregindeki suvuqlıknı yımsattı. O Nıyarnı qıçaqladı, arqasını taptadı. Soñra qarşıdaki eki qatlı cam sofalı, yüksek evge davet etti.

10015 Olar, qaynana ögde, kelin artta, içeri kireyatqanda bosağa üstünde, birden yer túbünden túrtip çıqqan kibi, qamburayıp başlağan qayet iqtıyar qartanay peyda oldı.

Şerfe apte onıñ yanına barganda, toqtadı, Buña razı olmaq kerekmiz, degen kibi qartanayğa, közlerini açıp-yumğan alda, baqtı. Soñra Nıyargä çevirildi:

–Menim anam, Eminniñ büyük anası, - dedi yavaştan.

10020 Nıyar şaşmalağan kibi oldı, oña selam berdi. Qartanay başını salladı, lakin yerinden kıbırdamadı. Bu vaqıtta Nıyar onıñ elini öpmek kerek olğanını hatırladı, egilip, qartanaynıñ ağaç kibi qattı, etsiz elini gül goncesini aındırğan sıcak dudaqlarına yaqınlaştırdı. İndemey turğan qartanay birden canlanıp ketti.

–Sağ ol, balam! Alla bahtıñnı bersin! – dedi qaba, erkek sesinen. Ümüt etilmegen çabıqlıknen kenargä çekilip, kızınen kelinine yol berdi. Nıyarnıñ muçesindeki kerginlik savuştı, itaatkarlıqnen qaynanasınıñ artından ketti.

10030 Olar tış memleket eşyalarinen donatılğan, tabanına köz qamaştırıcı kilim töşelip, keniş, qayet temiz, yarık odağa kirdiler. Nıyar böyle eşyalarını, evni ömürinde birinci kere körmekte. Bugünki vaqıalarnıñ episi oña tüşünde olayatqan kibi kelmekte. O, bugünden soñra, bu evde, sevgen kışisi Eminnen bahtlı, muabbet ayat keçirüvi, bu qadınlarnen olacaq muameleden asıl ekenini bilemi aceba?

10.

Nıyar bu ocaqqa kelgeninden beri özünü başqa dünyada kibi is etmekte. Baştaları o bahtlımı, yoksa bunıñ aksimi, özü da farq etip olamadı.

10035 Qaynanası birinci künü onı suvuqqanlıqnen qarşılap alsa da, soñundan deñiştı. Bol-sal yaşasınlar dep, oğlu ve kelinine töpeden eki oda ayırdı. Olarnıñ içinde ne isteseñ, episi bar. Aradan bir afta keçken soñ ise, kışilik odalarına qoymaq için paalı mebel ketirtti. Şifonyerniñ içi urba ve krimplen, kosmos, degen kibi, eñ mot basmalarnen tolu, qapaqları zornen qapala. Qayda çevirilse, eşya, zenginlik. Yataqhanede bütün bir divarnı qapatqan yeşil ve kışilik evde közlerni qamaştırğan «rus dülberi» kilimlerini alıp çıqıp, divargä astı. Tabanga töşeli kilimge başqanda ayak

kömülip kete. Sevgen adamı Emin daima yanında. Soñ maña daa ne kerek, dep tüşüne. Yüreginiñ törinde nasıldır tüşkünlik is etse de, özünü bahtlı saya edi. Şimdi de öylemi?

10045 Niyar ıpunuñ qarşısındaki divarğa tayalı iri servantnıñ içindeki bullür savutlarınñ episini temizlep yıltıratқан soñ, yerli-yerine qoydı, kenarğa çekilip, olarğa bir baqtı. «Ortadaki büyük tabaқnı aşağı tüşürmek kerek» - dep tüşündi. Çünki bir taқım savut yüklengen camnı eki taraftaki çüyler zornen tutıp turmaqtalar. Bu vaқıtқаce olar bu қadar ağır şeyni nasıl kötergenlerine taaciplendi. Bu esnada yüregi bulanğan kibi olup, tizleri қaltıradıлар. «Yoruldım ғalıba» dedi öz-özüne. Ama biraz daa çalışmaq, servantnı tış taraftan da yıltıratmaq kerek. Қaynanası ögünde қulaқlarınace қызарғанı 10050 yeter. Şerfe tünevin ақşam кеç maalde, tesaddüfen көрген kibi, servantқа yaқınlaştı:

–Balam, bu şeylerge para, toz basıp yatması içün berilmedi, olarnıñ er biri altından paalı. Sizler ise қадирine yetmeysiñiz. Men bunıñ içün oğluma er vaқıt darıla edim, añlaşılғанına көre, kelinim de ondan artta қалmaycaқ, - dep servanttaki savutlarğa yazıqsınıp baqtı, -Zanımcа, olarnı temiz tutmaq pek zor iş degil. Temiz beznen azacıқ 10055 sürtseñ, yıltıramaqtan көzleriñni қamaştırır.

Niyar bütün işlerni yapқан soñ bir daa artına çekildi. Şimdi servant ve onıñ içindeki şeyler küзгü kibi yıltıramaқта ediler. Lakin özü yorğunlıқtan ep қaltıramaқта.

Elindeki yımşaq bezni kenarğa qoydı. Bu vaқıtta nazarına, koridornıñ bir köşesinde, obalanıp turğan şeyler қалındı. Olar Niyarnıñ ciezleri, sevimli anasınıñ 10060 baқşıları. Kelinçek bu şeylerge қulaқ asmaycaқ olup tırıssa da, yüregindeki bütün tüşkünlik olarnen baғlı edi. Anası yibergen şeyler Niyarğa ғam-қasevet ketirdilermi? Yoқ, bu evdeki adamlarnıñ kim olғанını bilmege yardım ettiler.

Emin Niyarnı öz evlerine ketirgenini işitken Saniye özünen beraber çalışқан brigadir Şadiyanen қızını көrmek içün keldi.

10065 Şerfe Һалқ içinde çalışқан қадın. O yaқтан, bu yaқтан, tanış-bilişlerden, қудasınıñ kim ekenini sorастırıp bilgen ve özcesine оña қıymet kesken edi; gece-kündüz tarladan başқа şey көrmegen, yaşamaға bilmegen қадın.

Қудasınıñ kelmesini dört көзnen beklemese de, оña өзünüñ kim ekenini көsterмеge қарар berdi. Olarnı yasama ziy-çuvnen қарşılap aldı.

- 10070 Biraz vakıttan soñ yigirmi adamlık ziyafet donattı. Sofrada kuş sütünden gayrı er şey bar edi. Sıcak ve suvuk aşlar, alma, armut, yüzüm, degen kibi, meyvalarınıñ eñ güzel soylarinen toldırılğan çiçekli tabaqlarınıñ, çeşit savutlarınıñ biri çıkıp, beşi kirdi.
- Şerfe gayet hoşnut adam olıp söylendi. Kimerde şaşa etmege de tırıştı. Müsafirni böyle sıylarlar, degen memnun çerenen olarğa ep aşamaqnı teklif etip oturdı.
- 10075 Sofra başında Niyardan başqa, eki kız daa, felemek kibi çevirilmekteler. Şerfe olarğa emirlerini işmarnen bermekte. Müsafirler onıñ laqırdılarına ve areketlerine baqqanda, qasaba restoranında zal müdiri vazifesinde çalışkanını añladılar. Onıñ törde oturğan anası ağızını açmadı deseñ olacaq. Lakin olayatqan bütün areketler ve laflar qartiyniñ diqqatından qurtulmadı. Ziyafetten soñ Şerfe müsafirlerini oda-odadan yürsetip, öz zenginligini numayış etti. Kelininen oğluna ait odalarını köstergende, olarda olğan mebel ve diger eşyalarınıñ uzaktan, sımarışnen, çok para sayesinde ketirilgenini ayrıca qayd etmege tırıştı.
- Müsafirler qayıp, kene demki zalğa kireyatqanda, Saniye qudasına teşekkür bildirip, qaytmağa müsaade soradı. Şerfe külümsiredi.
- 10085 –Quda, keç oldı dep raatsızlanmañız, beş daqıqadan evde olursıñız, - dep, odadan çıktı. Bir talaydan qapu öğüne «Volga» kelip toqtadı.
- Quda, olarnı gürültili nezaketnen qarşılap alğanına baqmadan, Saniye qaytqanda nasıldır hoşnutsızlık is etmekte edi. Şadiya olarnıñ zenginliklerine şasıp qalğanını ayttı. Lakin özleri aqqında indemedi. Çünki Saniyeniñ qudasını begenmedi. «Bu qorantada er şey boğazdan, lakin bir şey, insan içün eñ zarur samimiylik yok» dep tüşündi.
- 10090 Olar özlerini pek nezaketli adamlar etip köstermege tırıştılar, lakin öyle olıp çıqmadı. Şadiya da, Saniye de anda özlerini mıhlar üstünde oturğan kibi duydular. Lakin ekisi de bu alnı biri-birine bildirmek istemediler.
- Saniye evel-ezelden böyle adamlarnı sevmey edi. Lakin, köresiñmi, yılannıñ
- 10095 sevmegen otu yuvasınıñ ağızında bite.
- Zenginlik, aslında yaqşı şey. Er bir insanıñı qıvandıra. Lakin saniye qudasınıñ bu qadar barlıqlı ekenini körüp, ne içün sevinip olamadı? Aksine, yüregini hoşnutsızlık qırpalamaqta. Çünki o aram iş neticesinde tapılğanğa beñzey. Öyle yolnen evge kirgen zenginlik çok vakıt insaniyet ve samimiyet kibi qasiyetlerni sıkıp çıkara.
- 10100 Agronomnıñ tüşüncelerini brigadir qadın üşküttü.

–Saniye, eger kızım meni diñlese, elbette, böyle zengin yerge hocağa bermez edim, - dedi, kıtiy fikirge kelgen adam kibi.

Saniye köydeşine köz kıyığından bağıtı.

10105 Şadiyanıñ hocası daa yaş olğanına bağımadan, hastacan kişi, bir yerde çalışmay, pensiya ala. Olarnıñ eki oğlu, bir kıızı olup, balalarınñ üçü de okumağıta. Balaların bağımak, okutmak bütünley ananıñ boyununda, demek mümkün. Ama köresiñizmi, Saniyenıñ kıdasınıñ zenginligine kızmadı. Aksine, böyle adamlarnen doğmış oluvdan kaçına.

–Öyle olğanını bilseñ, ondan soñ balañ da seni diñlese, bermezsiñ.

10110 Bir noğıtağı bağıp kalğan Şadiya omuzlarını kıstı.

10115 Saniyenıñ közleri öğünden çok vağıtkace kıızı Niyar ketmedi. O da, başkalar kibi, müsafirlerini azbar kapuğace özğardı. Özünü ne kıadar bağıtlı etip köstermege tırıssa da, başarıp olamadı. Bir vağıtlarda süt kibi beyaz ve şeñ çerese şimdi azağık lekelenen, közleri daa da büyüleşken, mazun bağılar. Maşına yerinden köçkende anası oña bir daa asretli közlerinen bağıtı. Niyar bu vağıtta, üşügen kibi, omuzlarını tekrar kıısıp aldı. Onıñ üstünde yañı, kışka yeñli, kıymetli basmadan anter bar edi. Bu künlerde endi sıcağıñıñ kücü eksilip, saba erte ve akşamları salkın olup başladı. Anası maşınanı toğıtatıp, oña omuzlarınıñ üstüne bir şey, alğaydıñ daa, balam, deyecek oldu. Lakin aytıp olamadı. Belki daa bir şey almağandırılar, dep tüşündi.

10120 Ertesi künü Saniye kıızınıñ urbalarını ve bir tağım eñ zarur şeylerini tanış şöferneden yiberdi.

10125 Niyarnıñ şeyleri yüklü maşına olarnıñ kapuları öğüne saba erte, Emin öz maşınasıneden işke ketecek olup turğanda, kelip toğıtadı. Maşınanıñ sesini işitip, birinci Şerfe çıktı. Aydavcıdan meseleni ağılağan soñ, barıp erkeklerge ait çabıklıknen, maşınanıñ köpçegine basıp, töpege köterildi. Ketirilgen şeylerini közden keçirdi. Balaban boğçalar içinde ne olğanını bir kereden ağılap olamasa da, er alda, büyük hazine degilligini duyıp, çırayını ekşitti.

–Ondan şey sorağanlarmı? – dedi, aydavcığa işitilir davuşnen.

10130 –Adetimiz işte, men aşıkam, evde adam barmı? – dedi şöfer. Boyununu sozıp, divar üstünden içeri bağıtı.

Şerfe onıñ yanına keldi.

- Men adam olmayıp, nem? – dedi açuvnen.
Yigit külümsiredi.
- Erkeklerden birisi barmı, demek istedim...
- 10135 Bu vaxıtta azbar kapu içinde yañı kiyimli Emin peyda oldı. O saçlarını tararken:
–Nasıl maşına eken o, ana? – dedi.
–Niyarnıñ anası kızınıñ ciyezini yibergen.
Emin, şaşkın alda sızgırıp yiberdi.
Aydavcı açuvnen, mışık kibi, birden sıçrap, maşınağa mindi.
- 10140 –Sızgırıp oturma, dost, kana omuzıñnı tut! Hönüşip oturmağa vaxıtım yok, -
burun túbünden bir şeyler daa ayıp mıdırdandı.
–Seniñ vaxıtıñ olmasa, onıñki bar belleysiñmi? – dedi Şerfe aydavcığa. Soñra,
olarğa yardım etmek içün bıcağını çıkarayatқан oğluna çevirildi.
–Emin, sen bar, balam, azırlan. Men bugün işke biraz keç baracağım. Mında
- 10145 dünyanıñ şeyi bar belleysiñmi, özümüz taşıp alırmız.
Emin, evela keleyatқан Niyarga, soñra anasına köz etti. Bir şey aytacağ olıp
tedariklengende, anası:
–Keçke qalayatasıñ, balam! – dedi.
Oğul anasınıñ sözüne tabi oldı. Tez-tez barıp, maşinasına oturdı, azbar kapudan
- 10150 yel kibi çıkıp ketti. Şofer onıñ artından, taaciplenip baqtı-baqtı, soñra bogça üstüne
oturdı.
–Bularnı endi mınavı taşıycaqmı? – dep külümsirer alda yüklü Niyarnı kösterdi.
Şerfe onıñ kinayesine kulağ asmadı.
–Sen maşınanı azbarğa kirset, soñra bir şeyler olur, - dedi.
- 10155 Şofer açuvından patlay yazdı. Qarşısındaki yipek halatlı hanımın yağı etip
sögmek istedi, lakin Saniye apte incınır dep sağındı, onıñ hatiri içün susmağa mecbur
oldı.
Azbarğa kirgen soñ yerge tüşti.
–Qayda tüşürecekmi? – dep soradı basıq davuşnen.
- 10160 Şerfe çok tüşünip oturmadı. Koridornıñ törini kösterdi. Şofer qadınlarnıñ birini
maşınağa yağın qoymadı. Şeylerniñ episini taşıp, qaynana aytқан yerge obaladı. İşi

bitken soñ, bir kenarğa çekilip, urbalarınıñ tozını kaqtı. Bu vaqıtta evge kirip çıkqan Şerfe alel-acele kelip, şöferniñ eline aqça tutturdı.

–Bu da ne? – dedi yigit, taaciplengen alda.

10165 –Hızmet aqqıñ. Al!

Yigit, açuvlanmaqnen bu qadinnen başqa çıkılmaycağını añlap, külümsiredi.

–Men bu işni aqça qazanmaq içün degil, Saniye aptemniñ hatiri içün yaptım, - dedi.

10170 Aqçanı alıp barıp, azbar içindeki stol üstüne qoydı. Anasınıñ adını işitkeninen, Niyarnıñ çırayı birden türlenip ketti. Niyar bu yigitni qapudan kirgeninen tanıdı. O, Zakirniñ dostu edi. Utanğanından, oña bakmağa cesaret etip olamadı. Olarnıñ közleri rastkeliştirler. Yigit oña, sen Zakirni kimlennen deñiştirdiñ, der kibi bakmaqta edi. Niyar özünü günahkar, qabaatlı esap etip sustı. Yigitniñ közleri kısıldılar, o mıyık astından mıdırdandı.

10175 –Sağlıqnen qalıñız, - dedi o azbar içindekilerge ve tez-tez maşinasına mindi.

Bu vaqianıñ olıp keçkeni endi bir aydan ziyade. Lakin şeyler ala şu yerde, yarı qaranlıq koridorda yatmaqtalar. Barıp da olmaycaq bir şey yerini deñiştirse, bu evde tertip nizam qalmadı, dep kıyamet qoparmağa azır Şerfe özünü sıkımay yüre. Qartanaynen Emin güya bir şey körmeyler. Niyar ise olarğa tiymege cesaret etip

10180 olamay.

–Ya bularğa para berilmegenmi? – dep Niyar, öz-özünen.

O, qaynanasınıñ bu şeylerni öz evine – müzeyge qabul etmege münasip körmegenini yahşı añlay, lakin ne yapmasını bilmey. Şimdi bir şeyden qorqa, daa doğrusı, utana, barıp da bu şeylerniñ mında turğanını anası kelip körse, onıñ yüzüne

10185 nasıl bakacaq?

11.

Yaş qorantaniñ ayatı pek eyecanlı başladı, lakin vaqıt keçtikçe, çalқанuvlar eksilip, durğunlıq asıl olğanı sezildi.

10190 Niyar bu yerdeki er şeyge alışıp başladı. Saba erte tura, işke keteceklerini ozgaruv içün azırlıq köre. Qocası Emin kiyingence ve qaynanası tüzenip çıkqance sofranı donata. Olarnen beraber oturıp, özü de biraz aşana. Sofranı cıyıstırıp yetiştirir-

yetiştirmez kırtanay tura. O, sabadan aş-maş demey. Öğüne bir filcan kave kıoyşaň, yetti. Bu bir filcan keskin kıoyu kave, terek kibi kıurıp, şatırdap kıatıp kıalğan kıartiyge tendiristlik bağışlay. Şundan soň o bütün kün Niyarğa yardım etken adam olup, onıň artından tentirep yüre. Niyarınıň, oturınız bikana, kıalğan işlerni özüm yaparım, degenine
10195 kıulaķ asmay. Kelin ne yapsa, oña barıp kıarışa: azbar sipirecek olsa, onıň eline eski sipirtkini ketirip tuttura, aş pişirecekte, maña yaraşmay dep, yağ az kıoymasını istey. Akşam olup, kıızı kıapudan kirgeninen, endi bütün işlerni oña teslim etken adam kibi oturıp kıala, kıbırdamağa kıaresi kıalmay.

Bu azbarda kündüzleri Niyarınıň birden-bir eglencesi – evde, yapıлмақnen
10200 bitmegen ve bitmeyecek kündelik işler ve bu kırtanaynıň özü. Onıň tabiatı da tıpkı küz avasına beñzey, deñişip tura. Bir baķasıň, bu dünyada ondan da baķtlı adam yok. Niyarğa çeşit meraķlı şeyler atıp, küldire. Soñra birden küse, nursız közlerini yavluğunuň ucunen sile, aqlamsıray.

Kırtanaynıň kıocası zalım adam olğanına baķmadan, ekisi yahşı yaşığanlar. Üç
10205 oğul ve eki kıızları olğan. Bir oğlunen büyük kıızı küçük ekende ölgenler. Bir oğlu cenkte gayıp olğan. Kıocası kıuyu duvarını örgen usta eken, üstüne taş tüşüp ölgen. Şerfe babasınıň kıırkı berilgen künü dođđan. Kırtanaynıň bütün ömürü şu balasinen keçmekte.

–Men de kıocanen yaşıdım, balam, lakin üstümde akay günahı yok, - dey o eki lafınıň birinde.

10210 Niyar başları bunıň farkına barmay edi. Soñından aňladı, kırtanay aňlattı. Kıocasınıň bütün kıılınuvlarına kıatlana, emirlerini, temenna etken alda, diñley eken.

Bunu kıorantada yalınız Niyar degil, er kes bile. Emin evge keç ve keyfli kelgende Niyar oña darılıp, kıırayını sıtsa, o külümsirey de:

–Bikana, siz kıartbabamnı, sarğıuş kelgende, nasıl kıarşılap ala ediñiz? – dep
10215 soray.

–Kırtanay, güya kıocasınıň kıarşısına şimdi çıkayatķan kibi, ciddiyy alda yerinden sıcrap tura, eki elini köksüne kıoyıp, aşağı egile.

–Hoş keldiñiz, beyim, pek yorulmadıñız mı? – dey yavaştan.

Emin feralanıp, şaķıldap küle.

10220 –Soň, Niyarķanım, o adamlardan bizim ne yerimiz eksik?, - dep sađ elini köksüne kıoya.

Niyar bir şey aytacaķ olsa, ķartanaynıń canı aķıra, torunımıń ıncıttıń dep, yaşı bala kibi kúse. Ertesi aķşamģace laf etmey. Bunı Niyar iķün bir ceza saymaķ mümķün. Bütün kün bir aķız söz aytķan adam olmay. Ķomşuları bar... lakin iķ biri bu azbarga
10225 ayak basmay. Ķaynanası Ķomşularından daima şikayetlene.

–Bizge yaķşı Ķomşu kısmet olmadı. Bularnıń episi, - Şerfe elinen saę ve sol yaķtaki evlerge işaret ete, - küncilikten patlaycaķ soyları. Ķapumıznıń öğüne bir maşına kelip toķtaęanını duysalar, episi avcu köpek kibi Ķulaķlarını tőpege tikleyler.

Baştaları Niyar aķıķaten öyle belley ve Ķomşuları ile tesaddüfen rastkelişse bile
10230 laf etmege çekine edi. Endi episini añladı. Saę tarafındaki Ķomşuları Ķasaba kitapћanesiniń müdiri. Üç balası bar. Üçi de mektepte oķuylar. Ķocası şöfer. Soldaki Ķomşularınıń kıızı Niyar ile yaşı. Mektepni bu sene bitirdi. İnstitutķa kirip olmadı. Şimdi tarlada çalısa. Anası mektepte adiy hızmetçi. Babası pamuķçı. Ķardaşları çok. Pek yaķşı adamlar. Lakin Ķaynanası bu adamlarını iķ de begenmey. Onıń begengen
10235 adamları başķa. Restoran direktorınıń Ķadını ile apte-ķardaş kibiler. Ķasaba tükaniń müdiri Klara, onıń da aķayı yok, çok vaķıtlar Şerfeniń evinde yatıp Ķala. Ķomşu köylerden kelgen dostları da az degil. Olar mında gizliden bir şeyler ketire, sońra alıp keteler. Lakin nenen oęraşķanlarını Niyar añlap olamay. Bu ceetten Emin de anasına beńzey. Olur-olmazlarnen dostlaşmay. Eń yaķın dostı Ķasaba Sovyeti reisiniń oęlu.
10240 Digerler de öyle, körümli adamlarınıń erkeleri.

O evge çok vaķıt keç ve keyfli Ķayta... Bu alęa anası ve ķartanası alışķanlar. Niyaręa bu şeyler pek ters körüne. Baştaları Emin kelmegence yerine yatmay, tışta bir şey tıķ etse, Ķapuęa çapa edi. Ķaç kereler onı beklep, sofa iķinde divan üzerinde yuķlap Ķaldı.

10245 Oęlunıń üstünde Ķaltıraęan Şerfe, ne iķündür, bu alęa Ķulaķ asmay. Atta kelini ońa bir-eki defa:

–Oęluńız evge keç kelüvni sıklaştırdı, - degende o özüni sıkmadı.

–Aķay olęan soń dostu-eşi bardır. Evlendim dep, aķşam olur-olmaz evge çapacaķmı? – dey edi.

10250 Bugün Şerfe işten bayağı keç Ķayttı. O memnun edi. Ķapudan kirgeninen azbardaki temizlikni körüp, daa da Ķuvandı. Çiçekler suvarılęan. Aķşamsefa, kırmızı gül, fesilgenlerniń üstünde suv tamçıları mercan kibi yıldıramaķtalar. Asma yüzümler

tübündeki soğacığa suv sepilgen. Çıraq yarığı yeşil yapraklar arasından keçip, temiz yerni aydınlatmakta. Kapu ögünde kimse körünmey.

10255 Şerfe kelinini kıdırmadı, azbarnıñ törindeki eki tüp kara gülge yakınlaştı. Beyaz papadiyeler içinde bu güller kibirli turmakta ediler. Daa şimdi suvarılğan taze ve yeşil yapraklar arasında siya güller, küneşke çıkarılğan kara kadife kibi yanıp-sönmekteler. Şerfe egilip, olarnı zevk ile qoqladı. O qoqlağan balaban gülniñ eki-üç yaprağı qopıp, sılaq yerge tüştü. O, yazıqsınıp, digerlerine diqqatnen baqtı. Ne kadar dülber olsalar da, beş-altı gül endi qurup başlağan, özünüñ şeñ künlerini yaşıp keçirgen. Bazıları tamam kemalatta. Sağlam ve tendirist gonceler ise öz güzelliklerini şimdilik gizlep turmaqtalar. –Eygidi seni, gençlik...

Şerfe terenden kökü keçirip, artına qayttı. Onı azbar içinde kelinini Niyar qarşılap aldı.

10265 –Hoş keldiñiz, ana! – dedi oña.

–Sağ ol, balam! – qaynana elindeki, kağıtka sarılı şeyni kelinine tuttırdı ve ondan Eminni soradı.

–Daa kelmedi, - dedi Niyar.

O, kelinini çoktan beri körmegen adam kibi, oña başından ayağınace diqqatnen baqtı. Niyarnıñ beyaz çeresine köz etti. Kelininiñ burnunuñ eki yaqına leke tüşken. Dudaqları azaçık qabarganlar. Köküleri, bütün vücudu toluşkan, tıgılanan. Közleri yaş balalarınıki kibi gınahsız ve samimiy bakmaqtalar.

Qadınlarda böyle vaqıtlarda da özlerine ait dülberlik, sıcaqqanlıq ola. Şerfe yaş ekende, Emin doğğan soñ, yüklü qadınlarnı körse qorqa, onıñ ileride çekecek azaplarını tüşüne, qafasında qorqunçlı fikirler çatallana edi. Lakin, bu tabiiy şey, aradan biraz vaqıt keçken soñ o azaplar tekmi unutıla, onıñ yerini başqa duygular işgal ete eken. Oña avesliknen bakmaq kerek. Ana olmak qadın için büyük baht. Lakin yaş anağa bunuñnen beraber başqa bahtta zarur. O balasını seve, bunuñnen beraber sevimekte istey. Şerfe yaş ekende güzelliğe itimal Niyardan artta qalmağandır ama, ikinci bahttan mahrum eken.

10280 Onıñ on sekizge kirgen vaqtı edi. Eminniñ babasınen dervizada, tesaddüfen, tanış oldılar. Bir baqışnen yigitlerniñ yüregine ateş yaqa bilgen cilveli Şerfe öz köyleriniñ eñ çeber oyuncılarında edi. Dervizada nevbet oyunga kelgende ilerilikni elde

etmege tırışkan yigitler ortağa Şerfeni çekip çıkardılar. Kız çok nazlanıp turmadı.
10285 Köydeşlerini birinen oynap başladı. Üstünde sakız tüste, keñ yeñli, sarı şali anteri, keniş meydanda aqku kibi yaldamaқта edi. Tolu muçeli, kısqı boyly yigit dağıstanlılar kibi oynamağa tırışkanı alda, köksüni qabartıp, parmakları ucunda çevirilmege tırışsa da, bir şey başarıp olamay edi. Bunı körge köydeş yigitler yürekten açuvlandılar, lakin ne yapmaqnı özleri de bilmediler. Böyle kergin vaqıtta iç biri ortağa çıqmağa cesaret etalmadı. Olar çolpa oyuncığa nefret tolu közlernen bakmaқта ediler. Şamatalı meydandaki halk çibin uça bile eşitilecek kibi susқан, er kesniñ diqqatı kızda edi. Ögde kız, artta yigit, zurnaların biri-birini ozmağa tırışkan kibi, gürdeli sesleri, davulniñ dımpıldısı altında meydanniñ yarısına barganda kızniñ qarşısına, ümitsizden uzun boyly, ateş köz, dülber yigit çıktı ve çevik areketlernen, kızni qanatı altına kıstırğan şain kibi, parmakları ucunda ögge areket etti. Evelki yigit bir şeyge bakmadan çetke çekildi. Halk birden gürüldeşti. Çalt oyun artından ağır ava yañıradı.

Yigit ile kız bir saniye kadar toқтаp, biri-birine baqtılar. Bu bir saniye içinde çok şey añaşıldı. Kızniñ beyaz, nazik elleri töpege köterildi, uzun, keñ yeñler aşağı sarqtılar. İnce bel burğuçlandı. Deliқанlı yigitler eyecanlı davuşlar çıkardılar. Yigit
10300 kızğa bir nazar taşladı, ellerini eki yaqqa yaydı. Meydanni eki defa aylangandan soñ kızniñ elinden tutıp, halkqa temenna etti.

Seyirciler kozğaldı. «Bir oyun daa, bir oyun daa...» dep kıçırdı ve sızgırdılar. Bu vaqıtta yigit egilip, kızniñ kulağına, «Seni qarşıdaki üç terekniñ tübünde beklerim» dedi, onıñ cevabını bile beklemey daire içinden çıkıp, adamlar arasına qarıştı. Kızğa bu işni yapmaқ küç edi. Bu kadar kızgın oyundan soñ köydeşleri onı alqa içine alsalar da,
10305 o, çaresini tapıp, yigitniñ yanına bardı. Olar, elbet, soñundan da körüştiler. Ekisi de birden sevgi ateşinde yandılar. Lakin teessüf, olar biri-birine nasıl tez sarılğan olsalar, öyle de tez ayırıldılar demek mümkün. Bir eki körüşüvden soñra toy oldı, yigit Şerfege evlendi. Birlikteki ayatlarınıñ birinci ayında kelin kiyevden şamar aşadı. Bu işte Şerfe,
10310 bazı «günahsız» kadınlar kibi kocasını küncilikte qabaatladı. Aslında ise vaqia şöyle olup keçken edi. Toydan bir kaç kün soñ kelinni, kiyevniñ bir dostu kördi. Şerfeniñ ateşli bakışları onıñ kalbini eyecanğa ketirdi. Yigit dostunıñ evine sık-sık kelip başladı. Bu al kelinni de pek kuvandıрмақта edi. Çünkü yigit yüksek boyly, keñ omuzlı, siya mıyıklı, dülber kişi edi. Şerfe onı ilki körüşte begengen edi. Olar biri-biriniñ yüreklerini

- 10315 teren nazarlardan a ladılar. Suv t b nden ta  y rsetmek istediler. Saf duygul  kiyev meseleni deral a ladı. Bu m di  va ianı   g ni almak i  n  erfeni  or utmak istedi. Dostundan vazge ti. Lakin  undan so  da  ubeler onı  y regini yaralay berdiler. Ket-kete  adınından suvındı.    yıl beraber ya a an, Eminni  tili  ı  an so  k z a  amlarını  birinde o,  erfeni evden  uvıp yiberdi. Bir daa k r  mediler.
- 10320 Yıl ke ken so ,  erfege ayat kene k l p ba tı. O balasını anasına  aldırıp, bekar bir yigitke  oca a  ı tı. Ba talrı, ya  ı ya adılar. So undan ki i bozulup ba ladı, i kicilikke  apıldı. Er eki k nni  birinde evge zornen s yrelip ke e, saba ace  adınına  ılına edi. Onı  erfeni    z  ta lap  a ma a mecbur oldu.
-    nci  ocası talapkar adam edi.  erfe onı sevdi. O da  erfeni eller  st nde y rsete edi.  ocasını  ya ı  erfeni kinden baya ı b y k olup, restoranda direktor vazifesinde  alı a edi.  erfede bu zenaat a aveslikni, zenginle  vni  yollarını  oretken de  u oldu. Bir  a  yıllar beraber  alı tılar.  erfeni  ondan bir  ız ı ı oldu. Balanen evde oturdı. A ay milletini   adı a ol an m nasebetini, say ı ve sevgisini  erfe  u adamda k rdi.
- 10330 Ya   adın ayatnı seve ve onı   adlı larına ıntıla edi. A ay degen a ay,  adını i  yle  u a lamalı ki, sık anda attı kemikleri  ıtırdasın dey t r an  erfe.  ocası tamam  ylelerden edi. O, evde ol anda, sevimli  adını a  e meden bir  op a suv bile ketirtmey edi. Saba i ke ketkende,  adını ı  yanadı ndan  pmegence  apudan  ı kmay edi. Lakin onı  ba tlılı ı bu keresinde de  ok a barmadı.  ız ı  bir ya ına kelir-kelmez suvuklanıp, d nyadan savu tı. Aradan  ok ke meden, restoran direktor    z ni   olu altında  alı  an diger bir  adı a evlendi. Onı   u a ı yalı ız   z ni   adını i  n degil, ba  a  adı lar i  n de sıcak eken.
- Bu va iadan so   erfe bir daa  oca a  ı madı. O lu Eminnen ve  z anasinen beraber ya adı. Onı  i  n ba t – zenginlik ve bir de evladı Emin edi. Endi ise kelinini i  n  aygırma ta. O kelinini seve mi? Bunı   z  de bilmey.  afasında biri-birine zıt  e it fikirler dolana. Bazı va ıtlarda a uvlana, onı a aretley. So undan yım ay. Ma na daa nasıl kelin kerek, dey  z- z ne. Niyar g zel, k r mlı, tabiatlı. Ya  ol anına ba madan, ev i inde  evirilmege bile... Lakin e  m imi  u ki, te ebb   i degil, bir  eyni eki yapma a tırı may. Para  aydan kelgeni onı mera landırmay.   z  alsız-ta atsız, bir anterini eki etip olama an ailede  sken olsa da, mindaki zenginlikke, arlı  a  ula 
- 10345

asmay. Özünü öyle tuta ki, güya altın köşik içinde ösken. Kelininiñ bu kılgını Şerfe iç de bağıslap olamay.

Mülaazağa berilip ketken Şerfeniñ başı aylandı. Ağır tüşüncelerden zornen kurtuldı, Niyar azaçık o yakta işnen meşgul edi. Sarılı şey ise stol üstünde turmakta.

10350 «Men bu şey içün bütün künümni gayıp ettim, kelin açıp bile bakmadı, endi yalvarıp-yalkarıp, üstüne kiysetmek kerekim ğaliba», - dep tüşündi Şerfe.

Klaraniñ evinde aşap, biraz da yutup kelgeni içün, bir şeyge bakmay, özünüñ odasına kirdi. Kafasında o kadar çok fikirler bar edi ki, olarnı idare etip olamay kıynaldı. O fikirler Şerfege ne bir iş yapmağa imkan berdiler, ne de yatıp yuklamağa.

10355 Oğlunuñ kelmesini dört köznen beklemekte edi. Saat on birni keçmekte, Emin, aselet etken kibi, ala körünmey. Lakin tışta ayak davuşları işitildi. Şerfe deral yipek ğalatını kiyip çıktı. Kelininen ekisi basamaqlar üstünde rastkeliştiler.

–Daa yokmı?

–Yok...

10360 K̇aynana tarsıqtı. Birden aylanıp ketecek oldu. Soñ toqtadı. Tüşünceli alda biraz toqtalıp turdı.

–Belki buña özüñ sebepçidirsiñ? – dedi o, keling, - K̇adın milleti k̇ocasını işten kelgende sıtık çıraynen degil, küler yüznen karşılap almak kerek. Bilmiş ol, eger k̇oca k̇adında özüne keregini tapıp olamasa, onı başkalarından k̇ıdır. O çevirilip, özünüñ yatağ odasına kirdi. Kelin basamaqlar üstünde k̇aldı. Oğluna toz k̇ondırmağan k̇aynanağa bugün ne oldu aceba?

10365 İş uymağan, yañut cebine para az tüşken vaqıtlarda onıñ kelinine sataşkan adeti, olsa da, böyle sözlerni Niyar ondan birinci kere işitmekte.

Kelin yavaş-yavaş yukarı köterildi. İçeri kirip, özünü yan-yanaşa turgan emen 10370 kravatlar üstüne taşıladı, ağlap yiberdi. Çünkü k̇aynanasınıñ sözleri onıñ yüregine oğul olup kirdiler. O bayağı yattı. Soñra yerinden turıp, yarığnı söndirdi.

Kelin k̇ocası keç kelgende daima raatsızlana, kederlene turgan, lakin bu gece, k̇aynanasınıñ kinayeli sözlerinden soñ, yüregini başka duyğul kırpalamaқта. O uzanıp başı ucundaki torşerni tekrar yaktı.

- 10375 Cıynaqlı ve dölber eşyanen donatılğan odanın içi, insağa raat bağışlayıcı ülkün yeşil ışıknen örtüldi. Bu ışıkni Emin pek seve. Bu evde çok şey yeşil, attı yataqlıhaneniñ duvarları bile açık yeşil renknen sııavlı.
- Nıyar daa yaqında bu odada Eminnen etken laqırdısını hatırladı.
- Emin o künü de biraz keç kelgen edi. Yaş kelin, yorgun olğanına bakmadan,
- 10380 yuklamadı, qocasını bekledi.
- Emin qadınını çoktan yuklap qalğandır bellegen edi. Yukusını bölmemek içün yataqlıhaneniñ qapusını muqaytlıqnen açıp, içeri soqıldı. Parmaqları ucunda yürüp kelip, yerine yatmaq istedi. Nıyar, közleri açık, oña bakıp turğanını sezip toqtadı, özünüñ yapqanı oşuna ketti.
- 10385 –Daa yuklamaysıñmı? – dedi oña.
- Nıyarınıñ közleri gayet yorgun bakmaqta ediler. O, yok, degen kibi başını tersine salladı.
- Emin qadınınıñ çeresine eleslenip baqtı.
- Aqladıñmı ne? – dedi qarısına ve egilip onıñ közüniñ tübini ve yanağını
- 10390 sıypadı. Şubesi nafile ekenine emin olup, yüreklendi, Nıyarınıñ yanaqlarından, közlerinden öpti. Ama qadın oña qulaq asmağanını duyğan soñ toqtaldı.
- Ne içün böyle yapasıñ, Nıyar? – dedi Emin kederli sesnen, onıñ üstüne egilgeni alda.
- Çünki seniñ yapqanların yürekten degil.
- 10395 –Bunu nasıl aqlamaq mümkün?
- Nıyar Eminniñ ayretli közlerine, yorgun çeresine baqtı.
- Sen meni sevmeysiñ.
- Eminniñ cırayı birden türlendi.
- Bunu da qaydan tüşünip taptıñ?
- 10400 –Böyle şeyler tüşünilip tapılmay, duyula. Yoksa, böyle keç kelüvlerni nasıl aqlamaq mümkün?
- Emin kevdesini doqrulttı. Uzandı, skemleniñ arqasına asuvlı bıcağınıñ cebinden papiros çıkarıp, yaqtı. Lakin içmedi. Perdeni köterip, onı aralık pencereden tışarı attı. Qayıp kelip, Nıyarınıñ yanına oturdı. Onıñ yastıq üstünde kültelengen uzun, dalğalı
- 10405 saçlarına baqtı. Bir topını köterip, qoqladı, kene yerine qoydı, olarnı sıypadı.

–Niyar, men seni sevem, adden aşık sevem. Em bu lağırdıların olmasına da şu sevgim sebepçi olsa kerek. Seniñ mında, bu evde oluvıñ benim için büyük baht. Evde er şey sırasında olğan soñ...

10410 Ebet, işim özüñe malum, öyle pek kolay degil. Bir uçastkağa tsement kerek digerine tahta... birinde daa yiberilgen tulalar azlık ete. Bütün kün çapkalamaq kerek ola. Kompleksli brigadamız etraftaki beş-altı bölükniñ işini yapa. Özüñe de belli, işimizni fena yapmaymız. Yakında bizge beş bölük daa қоşmaq isteyler. Olarnıñ müdiri pek becerikli adam degil eken. Ne yaparım, bilmeyim.

10415 İşim çok olğanı için men bu vaqıtqace qurucılıq meydanında yürem, demek istemeyim. Sen kelmezden evel işten soñ dostlarnen körüşken adetimiz bar edi. Qışqası, Niyar bahtlı adam daqıqa degil, saatlerniñ bile keçip ketkenini duymay eken. Bazı vaqıtlarda keç kelüvlerimniñ sebepleri şular.

10420 Emin uzanıp torşerniñ ağaçındaki püskülçikni çekip, yarıqnı söndirdi, tekrar yaqtı. Niyarnıñ boynunu sıypadı. Köksü üstüne kelgende toqtadı. Açık yeşil gecelik kölmeginiñ yaqasını tüzetti.

–Men seni, Niyar, dünyada bir kimsenen ve bir şeynen deñişmem, - dedi qatıy davuşnen.

10425 Bu sözler, elbette, Niyarğa işanç bağısladı. Ekinci taraftan, o er alda tüşünip baqmağa da mecbur oldı. Evde qapalıp qalmasında kim qabaatlı? Er şeyni özü yaptı. Eminni sevdi. Ayat yolu başqa tarafqa burulıp ketti. Demek, ayatında olğan bazı şeylerge qatlanmaq kerek olacaq. Özünen beraber Eminniñ ayaklarını da tırşavlamak kerekmi? Ne qadar uquq musaviy denilse de, ayatta er bir adamnıñ öz yeri, öz vazifesi, borcu, mesuliyeti bar. Onıñ yolu turlengen eken, demek, vazifesi de deñişken. Bu evniñ qaidelerine tabi olıp başlağan edi. Lakin er şeyniñ öz sınırı ola eken. Tertip sıñırdan keçe başladı. Qaynanası tabiatsızlığı ile yalıñız özüniñ ömürini izden çıkarmaqle toqtaycaqqa beñzemey. O bu saada oğluna da «eyilik» yapar. Em yapıp başladı. Emin şimdi evelki kibi degil. Ne içündür, bütün vaqıt dargın yüre.

10435 Qaynana öz açuvını kelinniñ üstüne tökti, lakin bunıñle yüregi boşamadı. Odasından bir kaç kereler daa azbarga çıkıp – içeri kirdi. Aqırı, Eminni, evge kireyatqanda, bosğa üstünde rastketirdi.

Oğul anasını körüp, şaşmaladı, ne aytnasını bilmey:

–Daa yuklamaysıñız mı? – dedi.

–Er kesni cilveli kadınıñ kibi ğamsız belleysiñmi? Bir şey olmağan kibi, yatağ odasından bile çıkmay. Hocası kayda, ölümü, sağmı, aklına bile ketirmey...

10440 Emin ondan tezce kurtulmağ için ketmege aşıkıp, töpege baqtı.

–Ebet, yarığı bar. Seni bekley belleysiñmi? Kitap okuydır. Ana olğance, yol içinde yatқан taş olsañ, yağı. Bütün ömüriniñni balaña bağışla da, o saña...

–Ana, aytıñız, men ne fenalık yaptım?

–Meni adam yerine saymaysıñ.

10445 –O nasıl söz, ana?

–Saysañ, degenimni yapar ediñ. Men gece-kündüz siziñ için çapçalayım. Siz ise, kadınıñ da, sen de, meni bir kapikke almaysıñız. Şerfe kederini oğluna terence aňlatmağa tırıştı. –Kadınıña, mında kimsede olmağan bir kostüm alğan edim. Menim çekişkenimni birağ, Klara apteñ onı bazadan alğance ana sütü ağızından keldi. Bu

10450 hanımğa ketirip berdim, açıp bile baqmadı.

Hocasına beklep, kapu içinde turgan Niyarnıñ bedeninde qarıncalar yürgen kibi oldı. Çünkü olarnıñ lafları, gece sakinliginde, birer-birer işitilmekte edi. Kostüm aqqındaki sözlerni birinci kere işitmekte. Er alda, özüniñ belli derecede kabaatı olğanını şimdi aňladı. Onı kenargā koymağ degil, ne ekenini kaynanasından soramağ kerek edi.

10455 Şerfeniñ bugün özüni hucur tutqanınıñ sebebi bunda eken de. Niyar oña bir şey aytmağa cesaret etip olamadı.

–Ne ekenini aytmağandırısıñız. Niyarnıñ tabiatını bilmeysiñizmi? O böyle şeyler yapacağ insan degil. Kayda kostüm? Beriñiz maña!

Şerfe kostümni açıp, oğlunıñ elleri üstüne biraqtı.

10460 –İnanmasañ, bağ, kostüm deseñ de bare degencek...

Basamaqlar üstünde, yarığ ülkün olsa da, kostümniñ dülber olğanı körünmekte edi. Özü kaverenkli, boydan-boyğa ince, yıldıravuğ yolaqlarnen yaraştırılğan. Yubkasınıñ etegi keñ, lakin belden pek tar kibi köründi.

Emin basamaqlar üstünden töpege bağıp, külümsiredi.

10465 –Buniñ içine eki adam sığarmı? – dep soradı.

–Ömürlük eki adam olup yürecekmı yoksa? On-on beş künden soñ iş bitecek. O vaqıtta tamam üstüne ölçep-biçilgen kibi olur.

- 10470 Bu vaqia şimdi olayatқан kibi Eminniñ yüregi şuvuldap ketti. Töpege çıqmağa aşıqtı. Bunı duyğan Şerfe, dünyası qadınına qurulğan, anasinen beş daqqa laqırdı etmege istemey, dep tüşümdi, açuvlandı.
- Klara apteñe aytım saña da alacaq, - dedi o, oqlunı toqtatmaq içün.
- Olarnen qoşu çaptıracağımı?
- Anañnıñ savluğında kiyip qalıñız, işte.
- 10475 Niyar olarnıñ laflarını aselet diñlegen adam kibi qolaysızlandı. Qapunı örtmek istedi. Bu vaqıtta endi subetniñ mevzusu deñişken edi.
- Emin, saña kaç kere aytmaq mümkün, oqlum?
- Neni?
- 10480 –Klara apteñ seni sabırsızlıqlan bekley. Bütün işi saña baqıp qaldı. Ögümüzde qış. Eviniñ töpesi daa örtülmedi. Özü bir tul qadın. Seniñ içün bir maşına tahta ne demek olsun? Qaydan bir yaqşı şey kelse, başta maña köstere. Olmaycaq beş-altı tahta içün öyle kerekli dostumuzniñ canını ağırtmaq kerekmey. O seniñ kaçıp yürgeniñni duymay belleysiñmi? Klara, qapıdan kirgen müşteriniñ cebinde ne qadar parası bar ve ne almağa iqtidarlı ekenini bilgen qadın.
- 10485 Eminniñ qarşısında orta boylu, tolu muçeli, ela közlü, dülber qadın peyda oldı. Dülber... dülber olğanı içün de adden aşıq gururlı. Güzel erkeklerni körse, şaşmalay. Közleri ateş kibi yanalar. Oña öyle araretili nazarlar bıraqa ki, eñ suvuq qalpniñ özü alevlenip kete.
- 10490 Endi bayağı yaşına barganına bakmadan, yaş qızlar kibi cilveli. Laf etkende, yanında tanış olsa, bileginden tuta, yaqut oña tayana bere. Külgende, toq yanaqlarındaki oyıçıklar daa terenleşeler. Onı birinci körgen, adamğa yardım etmege tırışқан sade, samimiy qadın beller. Lakin aslında ayneci, közüne baqqanda yüregiñdekini körmege tırışa. Fayda çıqmaycaq adamniñ yanına bile barmaz. Keliri olğan yerde sipirtkige çevirilmege bile razı.
- 10495 Emin yolda onıñ keleyatqanını körse, kenarğa burulıp ketmege tırışa. Evlerinde laf etmege mecbur. Ne deyceksiñ... anasınıñ dostu.
- Kim ağırtқан onıñ canını? Tul qadın olsa, oña bu qadar büyük ev ne içün kerek oldı? Bir kün çaqıl, bir kün tsement... Vesika sorav degen şey de bar dünyada.
- Onıñ qasevetini çekme! Çaresini özü tapar.

- Mende şimdi tahta yok.
- 10500 Emin öpkelenüvniñ sebebini aňladı, laķırdını devam etmek istemey, basamaķlar boyu yuķarı köterile baēladı.
- Toķta, - dep ķıçırdı Şerfe. –Yoksa, ģanımnıñ müsaade etmeymi? Onıñ Klaranı körmege közü yok.
- Siz, ana, ģanımgı toķunmañız. O siziñ cemiyetiñizniñ adamı degil. Olmaģanı
- 10505 da doğru. Klarañızni körmege kimniñ közü bar?
- «Siziñ cemiyetiñizniñ adamı degil». O ķadar ģanımpzade, dese! Sen de onıñ ģocasısıñ. Öyle eken, bu evde ne yapasıñ? Ķaynanaña bar. Bir yerge toplanıñız. Bu aķılını belki saña o öğretedir?
- Biraz tüşüniş laķırdı etmek kereksiñiz, ana! O ģarip aķıl öğretmek degil, siziñ
- 10510 böyle laflarıñızdan saķınıp kıızını kelip körmege bile çekine.
- Sen onı menden ķorķıp kelmey belleysiñmi?
- Aysa ne içün kelmey?
- Belki utanadır.
- Ne içün utanacaķ?
- 10515 –Aydı, aydı! Menim aģızımıñı çok aķtırma! Pamuķ tarlasını bıraķıp kelalmay. Er kes benim kibi ķafasız degil. Menim o, bala degende, işni bıraķ, attı özünü ķayadan atmaģa azır soyu. Balası içün kayģırģan ana olsa kıızı böyle olmaz edi.
- Emin onıñ ne demek istegenini aňlamadı.
- Taēlañ olmaycaķ şeylerni dep, - elini siltedi.
- 10520 –Menim oğlum ne vaķıttan berli böyle aķıldane olģan eken. Dostumrı begenmeyler. Özümden ķorķalar. Vay, anaçığım, benim evime melaike kirgen eken, men... budalam. O, seniñ aytķanıñ kibi, uru kıızı olsa, bu evge ciyezini ķursaģına degil, maēınaģa toldurıp kelir edi. Tazģa-taz demeseñ, saña ķuypa dey eken.
- Ana, - dep ķıçırdı Emin, accı sesnen, - sesiñizni kesiñiz, böyle şeyni bir daa
- 10525 işitmeyim.
- Bu ses tatlı yuķudaki ve elemendenmi, aķarettenmi, balıķ kibi titremekte olģan Niyarını öz yatağından suvurıp çıķardı.
- Őerfe oęlunıñ tabiatını yaģşı bile, açuvlansa, bir daa elge avuķģa tutulmay. Davanı kesmek kerek olģanını aňladı. Barıp yerde yatķan kostümni aldı.

10530 –Deli babaña bu kadar çekmeseñ, ne olur edi? Öz faydasını bilmegen budala!
Mıdırdana-mıdırdana, bir şey aňlamay, kızına yuňulı közlerinen cılp-cılp bağıp
turgan ıartanaynıñ elinden tutıp öz odasına çekip kirsetti ve ıapunı tars etip ıapattı.

12.

Bir baar keçti, digeri keldi. Ava sabadan açık edi. Niyar öz evlerinden çıkacaқта
ortalık birden ıaranlıqlandı. Mavı kökni ıara, ağır bulut ıapladı, rüzgar uvuldap
10535 başladı. Açık pencerelerden başını çıkarıp töpege bağıkan Saniyenıñ ıeresine eki-üç ağır
tamçı urdı.

–Burçaq yağıcaqmı, ne? – dedi o kederli alda. –Bu da şimdi nege kerek oldı?
Mübarek ösümlikler yañı köterilip başlağan ediler. Özü farına barmay, ketmege
azırlağanı alda, ayakıaplarını kiymege başladı. –Toktañız, men de ketmek keregim,
10540 beraber çıkarmız...

Saniye birden kızına taaciplenip bağıtı.

–ıayda aşıkasıñ, balam? Özüñ şimdi keldiñ. Bu azbarğa ayak basmağanıñ ne
ıadar oldı, bilesiñmi?

Bu vaııtta aşhanede ıaynikniñ ıaynap, taşıkanı işitildi.

10545 –ıay da ıaynadı. Azaçıq ıartopnen et ıavurgan edim. Şimdi biraz ıapınırmız.

O sofra ıoydı. Tarelka içinde kırmızı pomidor turşusu ve penir ketirdi.

–Bular bılırdan ıalma şeyler, balam, saña sağılay edim. Özüne ıısmet eken.

Aşhaneden ep aşayt taşıy bergen Saniyenıñ elinden yerge de pıcaq tüşe, de
ıaşıq. Pencereden başını çıkarıp, töpege bağıtı. Endi rüzgar eksilgen, ıullu bulutlarını
10550 ıaydadır aydaştırıp ketken, kökniñ yüzü arınıp başlağan edi. Azaçıq göñüli tınçlağan
ana sofra başına keçip oturdı.

–ıorıunçlı tüşniñ soñu ıayırılı olacaq ıaliba, - dedi yavaştan.

Niyar boynunu sozıp tışarğa bağıtı.

–ıaliba degil, kökte bulut-mulut ıalmağan, - dedi ıuvançnen.

10555 Ana-bala biri-biriniñ ıarşısına keçip oturdılar. Olar ekisi, öz evlerinde, yağıın
vaııtta böyle oturmağan ediler. Niyar anasınıñ daa ziyade ıoklaşkan ıal saçlarına,
büşüşik mañlayına, yorgun közlerine bağıp turdı. Bular için özünde büyük ıabaat is
etti.

- 10560 Kızının fikrini közlerinden aňlağan Saniye kolaysızlandı. Uzanıp, Niyarnıñ tegiz, beyaz maňlayı üstüne sarķķan saçını tüzetti.
- Azğansıñ, balam, - dedi yavaştan.
- Bugün meni körgenlerniñ episi, deňişkensiñ, dediler. Yağşı tarafķamı, yoksa aksinemi?...
- Elbet, balam, yağşı tarafķa. Analaştıñ, güzelleştıñ.
- 10565 Niyar mında kelgende aselet mektepniñ ögünden keçti. Ocapçesini pek sağıngan edi. Onıñnen biraz laķırdı etmek, aqıl tanışmaq istedi. Teessüf ki, körüp olamadı. Mektepke kirmeye ise cesaret etalmadı. O institutķa kirgende bütün ocalar ķuvangın ediler. Oķutķan talebesi zorluķsız, istegen institutına kirse, angi oca ķuvanmaz?! Şimdi Niyar olarğa körünmeye utandı.
- 10570 –Tatyana İğorevna nasıl? Yağşımı, ana? – dep soradı.
- Tatyana İğorevna sağ olsun, balam.. O meni unutmay, aftada bir ille kirip çıķa, seni soray... Acayip insan. Er kes öyle olsa eken.
- Niyar anasınıñ göñülini kötermek istedi.
- Er kes öyle olsa, ne olur edi, ana? – dedi külümsirep.
- 10575 –İnsanlarnen muamele etmek, umumen, yaşamaķ kolay olur edi.
- Niyarnıñ közleri öğüne ķaynanası ve Klara keldi. Dünyanıñ işini aňlamaķ kıyın. Tatyana, Saniye apte. Olar mektep, kollektiv, tarla, köydeşleri olğan yerde öz menfaatlarını unutalar. Klaranen Şerfe bir kapık kazanmaq içün birevniñ yaķut kollektivniñ yüz kümüşini yakmağa da azırlar. Soñ, böyle, biri-birine zıt fikirli adamlar
- 10580 bir yerde yaşap olurlarmı? Yok, yaşap olamazlar. Ayat küreştin ibaret degenleri şı olmalı. Niyarnıñ tüşüncelerini anası bölđi.
- Ķaynanañnıñ sağılığı nasıl? Ķalışamı, balam? – dedi ana kızına çay uzatķanda.
- Bu eki-üç sözniñ túbünde pek çok sualler bar edi.
- Niyar közge körünip başlağanda, oña duydırmadan baķķan Saniye hoş
- 10585 hayallarğa berile edi. Ķızı institutnı bitirgen soñra özü kibi aķıllı, dülber yigit tapar, oña hocaga çıkar küyevniñ ana-babalarinen Saniye soyluķ bağlar. Yaķın adamları, ķudaları, küyevi, torunları olur. Ķudaları, küyevi kızinen beraber, oña sık-sık kelirler. Torunçıkları azbarda oynarlar.

Aslında ise onun akisi oldu. Niyarın ayların körüp olamay. Evlengenlerine endi
10590 aman-aman bir yıl oldu. Küyevi olğanı-olacağı eki kere keldi, kudasi ise qapusınıñ ne
tarafqa açılğanını bilmey. Saniye bunıñ sebebi aqqında ağız açıp, qızından bir söz
soramay. Faydasız suallernen onun yüregini yaralay berüvden ne fayda?

Bir kün ola belki bu bulançık suv arınır, dep işanç ve ümütlen yaşadı. İşanç ep
pekingen kibi oldu. İnsan işançını qorçalamak için sebep çok tapa. Çünkü o adam için
10595 er vaqıt zarur.

Sıcak çay içmekte eken, Niyarın bedenini suvuq yel sıypap keçken kibi oldu.

Anasına, aytqanlarını işitmegen adam kibi baqtı. Aslında anasınıñ ne soramak
istegenini yaqşı bile edi. «Qaynanañ şimdi çok aleketlemeymi, seni qıynamaymı?
Yaşayışın nasıl, balam?»

10600 –Saqlığım yerinde, biz onı bütün kün körmeymiz, desek olacaq. Aqşam keç
kele, biraz televizor baqa, soñ yuqlap qala. Saba tañda turıp, işine kete. Kimerde
Caferni, yuqlağan yerinde, oqşay, seve, bu balanı aftalarnen uyanıq köramayım, aselet
men kelmezden evel yuqlatasıñmı ne? – dep darıla.

Cafer adını işitkende Saniyenin yorgun çeresi taze aqbardağ körge adamnıñki
10605 kibi birden şeñlenip ketti. Saba qızı qapudan kirgeninen, başta, balanı soradı. Onı
qaynanasına bırakıp kelgenini işitkende pek incındı. Niyar anasına erişmek istedi.

–Ketirmesem belki saqlınıp, özüniz barırsıñız! – dedi, lakin soñundan yañılğanını
añladı. Onı tüzetmege tırıştı. –Qaynanam «avalar uymay, balanı suvuqlandırırısın» - dep
alıp qaldı, - dedi, memnun adam kibi külümsirep.

10610 Niyarın institutqa barmağa imkanı yoq. Endi bir de bir işke kirecek ola. İşke
başlamazdan evel kelip, anasını körmek istedi. İşke kirmesine ise qaynanası da, Emin de
razı degiller.

Emin, bala daa yaş, iş qaçmaz, - dey.

Qaynanası ise bu hususta laqırdı etecegi kelmey.

10615 –Onı vaqtında tüşünmek... bala yapmaq degil de, oqumak kerek ediñ. Soñundan
çalışa bile ediñ. Şimdi ne yapacaq olasıñ? – dedi mısıql ve zeerli tilnen.

Elbet, mergin ayılğan bu sözler Şerfenin közlegen nişanına – Niyarın yüregine
sançıldı, etinitenini titretip yiberdi.

Emin anasınıñ bu qaba sözlerini begenmedi.

- 10620 –Siz, ana, ne için bütün vakt Niyarın kabaatlay beresiniz, benim üstüme toz kondırtmaysınız? – dep cekirdi.
- Şerfe oğluna tiklenip bahtı.
- Sen anlamayan şeyine karışma, erkeklerden böyle şeyler soralmay, - dedi açuvnen.
- 10625 Emin oña başka söz aytmadı, elini siltep, çıkıp ketti.
- Niyar ne kadar aķaretlense de, özünü kolğa almağa tırıştı. Oña insanlar sırasına kirmek gerek. Başka türlü olması mümkün degil. Şu sebepten, toktamadan maķsadına doğru intılmaķta.
- İnat kelin öz degeninden kaytmaycağını anlağan kaynana, ahır soñu, razılıķ
- 10630 bermege mecbur oldu. Böylelikle, bugün işke biraz keķ baracağım dep, balanı alıp ķaldı. Tez kelsin degen maķsadnen kelinini evlerine yalnız yolladı.
- Bu olmaycaķ işleriñnen bizim başımızı kütkeniñni anaña ayt, belki o añlar, - dep kıçırdı Niyarın artından. Soñ öz başına «amma da anlaycaķ anası bar, şu ananın, şu balası» - dep mıdırdandı.
- 10635 Niyar olup keķken bu laķırdılar aķķında anasına bir söz bile aytmadı. Kaynanasının aytkanlarını tilge almak kolay degil. Saniye bazılar kibi, özün yaptıñ, cezasını özün çek, degenlerden degil. Söz sırası kelgende o kıızına:
- Keķmişke mazı deyle, balam, öğüñdeki yoluñ doğru olsun, - dey.
- Oña kaynanasının aytkanları ömürlük yeter. Şerfe yolda ketkende taşķa sürünip
- 10640 abınsa, yaħut iş yerinde cebine azca para tüşse, kelinine zeer saķmağa tırışa.
- Elbet, Niyarın oña cevap bergen vaķıtları da ola. Lakin, er alda, kaynana üstün çıķa. Yapılğan iş, atılğan oķ. Onı kaytarıp almaķnıñ ķaresi yok.
- Öz fikirlerinden sıkletlengen Niyar yerinden turıp, pencereni açtı. Odağa taze baar avası kirdi. Niyar kiķkene, lakin temiz, şeñ, çeşit tereklernen yaraşıklı azbarlarına
- 10645 asretli közlerinen bahtı. Arıķnıñ ķetindeki zerdali ve vişne terekleri beyaz, gülgüli çiçekke bürüngenler. Azbar ķapudan evgece kelgen yolçuķnıñ eki ķetindeki alķaķ tahta ķaddıvarnıñ tübleri yem-yeşil. Güllerniñ yapraķları şamar büyükligindeler. Pencereniñ içinde oturdı. Evelleri baar vaķtında, şimdiki kibi, pencere içinde oturıp, kitap oķumağa seve edi. Bu yerden Adil atanıñ eski evi de körüne edi. Niyar, baar küneşi közlerini
- 10650 ķamaştırsa gerek, elini mañlayına tirep, o taraķa bahtı. Karşısında, kökke boy sozıp

turgan kök boyalı evni teatr binasına beñzetti. Camlı sofaniñ ağaçları örneklengen. Böyle işlerniñ episini Adil atanıñ özü yapa. Ata şimdi azbarda körünmey. Anda kimse yok.

10655 Niyar kiçkene ekende, mektepten kelgeni kibi o tarafğa çapa edi. Şimdi de barmağ istedi, lakin özünde nasıldır gönülsizlik is etti. Barmağa utandı. Ayaqlarını uzattı, yerge tüşeyim degende, azbar kapu ögüne kelip toқтаğan maşına signal berdi. Aşhaneden çapıp çıqqan Saniye:

–Şimdi, şimdi Zakir, - dep kıçırdı. Soñra Niyarğa çevirildi. –«Galebe»ge ketemiz, balam, seni eviñizge yakınca yerge bırakıp keçermiz, - dedi.

10660 Saniye işinde bir de-bir zorluğğa oğrasa, aman «Galebe»ge bara turgan. Onıñ agronomı rayonda degil, bütün oblastğa belli pamukçı. Kolhozniñ temel taşını koyğanlardan biri. O şimdi yetmişke yakın, lakin yigitler kibi tendirist.

10665 Niyar, Zakir adını işitkende birden seskinip ketti. Yüregi sık-sık urdı. Olar ekisi, saniye ögde, Niyar artta, azbar kapudan çıqqanda, Zakir kapotı açık maşınanıñ içine egilgeni alda, nelerdir teşkermekte edi. Qadınlarnıñ ayak davuşları yaqınlaşqanını işitip, doğruldı, elindeki çulğa ellerini sürterek, olarğa selam berdi. Közleri Niyarğa tüşkende kulaqlarınace kızardı, tizleri qaltıradılar. Pek aşıkqan adam kibi, rul başına oturdı, maşınanıñ motorını köçürdi. Saniye ile Niyar art bölümde yerleşken soñ, aşıkmadan cönedi.

10670 Adeti üzre, biri-birine tanış adamlar bayağı vaqıttan soñ körüşseler, elbette, al-hatır soraşalar. Zakir Niyarnen lağırdı etmek, al-hatır soramağ degil, Saniyege bile söz kaytıp olamadı.

10675 Tegiz yolğa çıkıp, bayağı ketken soñ Niyarnıñ çeresini körmek maqsadınen köz kıyasından ögünde asılı küzgüğe baqtı. Anda Niyarnıñ degil, Saniyeniñ çeresini kördi. O tüşünceli edi. Evel Niyarnen ekimizniñ aramızda olğan münasebetni Saniye apte bile ekenmi? Soñra öz-özünü tınçlandıрмаğa tırışqan adam kibi, bilsin-bilmesini, onıñ şimdi ne emiyeti bar? – dep tüşündi. Endi onıñ hocası, balası bar. Öz tüşüncelerinden yüregi çapalandı. Az qaldı qarşısından keleyatqan piçen yüklü arabğa urunayazdı, piçenlerge şıqlanıp keçip ketti.

10680 –Muqayt ol, Zakir, yavaşça ayda, balam, - dedi ne olayatqanını añlamağan Saniye.

Zakir öyle pek tez ketmese de, maşınanın süratını eksiltti. Terenden köküs keçirdi. Özünü ne qadar tutmağa tırıssa da, başari olamadı. Çünkü birinci sevgi onun yaş yüregine teren dalğan edi. Demi ümitsizden Niyarın körgende güya içine ateş tüşken
10685 edi, şimdi o alevlenmekte.

Bayağı vaqıtqace episi indemey kettiler. Zakir «Galebe» kolhozına ketken yolğa burulacaқта, Saniye ögge egildi.

–Zakir, Niyarın evlerine yaqınca bir yerge biraqip keteyik de, - dedi mülayim davuşnen.

10690 Zakir onun ne degenini işitse de, ne içündür, birden maşınanı çanalatıp toqtattı. Saniyege baqmaq için arqağa çevirildi. Bu vaqıtta közleri Niyarın ayretnen baqqan közlerinen rastkeldiler. Bir an baqip qaldı. Özünü bu bahttan mahrum etmege küçü yetmedi.

–Oların qasabasına ketken yolnı bilmeysinmi, yoksa, Zakir? – dep soradı
10695 Saniye.

Yigit nazarını agronomğa çevirdi.

–Qasabasının yolunı bilem, lakin Niyarların evini bilmeyim, - dedi yavaştan.

–Evlerine barmağa vaqıtımız yok, balam, tükan yanında qaldırıp ketsek, oldı.

Zakir ayılğan tarafqa ketti. Lakin tükanğa yetmezden evel toqtamasını rica
10700 ettiler. O maşınanı toqtatqanınen, art qapu açıldı, Niyar elini tışqa çıkarıp, salladı. Qarşıdan vıznen keleyatqan beyaz «Volga» toqtadı. Niyar maşına yanına barmağance, onun içinden kimse çıqmadı. Egilip, bir şeyler aytqan soñ, rul başındaki kişi istemeyerek ayağını aqırından uzatıp, yerge bastı. Uzun boylu yigit keleyatqanda Saniye maşınadan tüşti.

10705 Zakir onun kim ekenini aldırıp olamadı. Niyarın hocasıdır, belledi. Onı birmi, ekimi defa körgen edi. Yigit kelip. Saniye İkmetlinen selamlaşqan soñ adını aytıp, Zakirge elini uzattı.

–Anam, tez kel, degen. Bu qadar eglenmek oladır daa! Oğul ağlap, bütün maallenin halkını başına cıydı, - dedi o, Saniyege müracaat etken alda.

10710 Saniye qolaysızlandı, ne demesini bilmey turdı.

Emin pek aşıkkanını bildirdi, ketecekte Zakirge tik-tik bağıtı, bir şeyler aytmadı. «Volga» yerinden köçeyatqanda hocasınıñ yanında oturğan Niyar elini salladı. Zakirnen Saniye, yel kibi uçıp ketken, maşınanıñ artından bağıp qaldılar.

13.

10715 Niyarıñ çalışıp başlağanı eki ayğa yağın. İşine bayağı alışı, Caferni balalar bağçasına bere. Eki-üç kün bala anda pek ağlağan, şimdi alışı. Saba anası onı bağçada taşlap keçkende, artından elini sallap qala.

Bugün Niyarıñ işi çok oldı. Olarnı endi bir qaraına ketirgende, odağa baş buğalter kirdi. O daa bekar yigit, institutnı bitirgeninen şeerden doğru mında çalışmağa kelgen. Yaş olsa da, öz işine kamil. Böyle büyük hocalıqnıñ işini, bu zenaatta yigirmi 10720 yıl çalışқан tecribeli müteğassıs kibi çevire.

Niyar idarede onıñnen qomşu odada işley. Ne vağıt bağısa, yigit kağıtlarnı qarıştırıp oturğanını köre. Balaban camlı közlüğü, qızlarnıñki kibi, beyaz ve tegiz çerresiniñ yarısını örtken kibi. Yaşı yigirmi beşke bile yetmegenine bağımadan, saçları mañlayınıñ eki tarafından tökülip başlağan. Közleri daima oyçan bağıalar. İş saatlarında onıñ kabinetine kirgen adam şu dağıka aylanıp çıqa. Onıñ tabiatını yağışı bilgenler, acele 10725 ve ciddi işsiz oña kirmeyler. Adı Yağıub, lakin onı er kes «qılavuz» dep çağıra. Buña endi onıñ özü de alışıp qalğan. Niyar baştalrı, bu az lağırdı etken, kağıtlardan başını almağan yigitke ne içün böyle ad berilgenine taacıplene edi. Soñundan sebebini añladı. Dünyada onıñ bilmegen şeyi yoğı. Ya tek iş vağıtında böyle cansıqıcı adam olup körüne. 10730 Aslında ise pek şeñ yigit. Mında birisi añlamağan şeyni deral ondan soray.

Kino sanatı ve edebiyat ağıkında söz açılsa, açuvlı olsa da, çırayı birden açılıp kete. Kino artistlerniñ adlarını ve familiyalarını degil, bütün tercimeiyallarını bile. Yazıcılar, qaysı nesilniñ edipleri, nasıl eserleri bar, ne vağıt yazılğan. Bütün ömürini kitap oğıumağnen keçirgen adam kibi, bilmegen şeyi yoğı.

10735 Siyasiy oğıuv alıp barganda, zalda yüz adam olsa bile, çibin uça, işitilecek alda sukünet çöke. Halkara vaziyetten başlasa, üç saat, toğıtamay söylene. Dinleyiciler qıbirdanmağa bile qorqalar. Niyar oña pek ürmet ete, doğımuş ağıası kibi seve. Zaten onı yağıñız Niyar degil, er kes begene. Bazı yaşlar, onıñ bir nuğısanı bar, o da olmasa, oña

altın yigit demek mümkün edi, deyley. Futbol ve hokkeyni sevmey eken. Bu hasiyeti
10740 için bazı kadın-kızlar onı daa ziyade begeneler.

Yağub tenefüs vaktında iş ketirgeni için kolaysızlandı. Parmagınen közlüğünü
tüzetti. Niyar onıñ vaziyetini deral añladı. Yerinden turdı.

–Yağub Umurzağoviç, men sizni diñleyim, - dedi ciddi davuşnen.

–Mesele şunda ki, arkadaşım, bu işni pek acele yapmak kerekim, - elindeki yarım
10745 gazeta biçiminde kağıt tabağı kösterdi.

Niyar stol artından çıkıp, maşınkası başına keçti.

–Men bellesem yetiştiririz, - dep acele surette maşınkağa kağıt keçirdi.

Bu vaktta koridorga, sıcağtan al yanaqları qor kibi kızargan Klara kirdi.
Onıñnen beraber odağa kıymetli pudra ve fransız misi qoqusı soğuldı. İçeri kirgeninen,
10750 serin avadan hoşlansa kerek, kadın köksünü toldırıp, terenden nefes aldı.

–Çalışkan yerin cennet, Niyarhanım, cennet, - dedi yaqasını yelpiretip, - Bizim
çul tolu tükanımızğa beñzemey.

Sol tarafta, pencere yanında turğan baş buğgalterni körgeninen, çırayı türlenip
ketti.

10755 –Bağışlañız, - dedi Niyarğa kinayeli çerenen. –Seni üylelik aşğa çağırmaq için
kelgen edim. Üyle maali oldı, galiba, degen adam kibi saatına baqtı.

–Üyle maali? – Niyar ve baş buğgalter saatlarına köz ettiler. –On daqıqa qaldı, -
dedi Niyar, ciddi çerenen. –Lakin bizim acele işimiz bar.

Baş buğgalter, yüreklenip, pencere yanındaki skemleni alıp, Niyarın yanına
10760 ketirip qoydı, oturmazdan evel közlüğünü tüzetip, qadınga baqtı.

Klaranın, köresiñmi bularnı, degen kibi, közleri tögereklendiler.

–Meni mında qaynanañ yollağan edi. Kelinim kelip, üylelik sıcak aş aşap ketsin,
degen edi. Aydı, acele işleri bar, deycektirim daa. –Kinayenen külümsiredi, çıkıp ketti.

Baş buğgalter yerinden turdı.

10765 –Niyar, bar, arkadaşım, qapınıp kel, sen kelgence maşinkada özüm yavaş-yavaş
basıp turarım, - dedi.

Niyar başını tersine salladı. Çünkü bu ilekar kadın onı aşğa çağıruvnı manaçık
etip, diñlenip kelgenini yahşı bile. Niyar aşğa başqa bölükteki kızlarnen bara. Qaynanası
onı, aşğa çağırmaq degil, restoranga yaqınlaşqanını körse, türlene. Kerçek, bir-eki kere

10770 özü alıp bargan edi. O da maqsadsız degil edi. Kelininiñ dülberligini ve güzel kiyimini köstermege, benim böyle kelinim bar, dep maqtanmağa istegen edi.

Bir kün Niyar kaynanasından nedir soramak için onıñ işlegen yerine bargan edi. Şerfe tördeki pencere yanında bir qadinnen lağırdı eteyatkanı için yanlarına barmadı. Qapu yanında biraz bekledi. Qadın törde qapu olsa kerek, perde artına kirdi. Bu vaqıtta 10775 andan uzun boylu, yaqşı kiyimli, semiz adam çıktı. Elli yaşlarındaki bu adam etrafqa baqındı, kimse yoqluğına emin olğan soñ, elindeki defterçigini közden keçireyatқан Şerfeni, barıp arqadan kuçaqladı. O külümsirep, başını kişiniñ köksüne tayadı, soñ yaş qızlar kibi, seskendi, belini sıkıp tutқан qollarını, sıypağan kibi, yavaştan şamarladı. Kişiniñ kuçağından boşalğan soñ bir şeyler aytıp külüştiler. Erte olğanı için restoranda 10780 daa adam yoq edi. Olar qol tutuşıp, qapuğa doğru yürgende Şerfeniñ yüzü, utansırıp yerge baqıp turğan Niyarğa tüşti. Deral elini çekip aldı. Kişi tez-tez artına qayıtıp ketti. Şerfe eyecanlandı, kızardı.

–Şorbacımız... Bir yerde çalışқан soñ, doğmuşñ kibi olup qala ekensiñ, - dedi külümsirep.

10785 Bir daa Niyar anda ayak basmadı.

Qaynanası bunsız da, Niyar çalışqandan beri, özünü qoymağa yer tapamay, er kün ille bir sebep tapıp, dava çıkarmağa tırışa. Maqsadı kelinini işinden çıkartmaq. Çünkü Niyarñın idarede çalışuvı olar için elverişli degil. Hurnazlıqlarını em duya, em de köre bile...

10790 İşini tez-tez bitirmek maqsadınen baş buhqalter ayttı, Niyar yazdı, çünkü kağıt üstündeki raqamlarını bir yañlısız köçürüp yazmaq kolay degil edi. Bu acele işniñ yarısına kelgende yanaşa stol üstündeki telefon qiyamet qopardı. Niyar qulaq asmay, yazaberdi. Telefon eki-üç defa daa çınıldağan soñ odamñın içine kene sukünet çökti. Lakin bu al çokqa barmadı. Telefon kene bocalap başladı. Trupkanı baş buhqalter aldı.

10795 Anda Şerfeniñ keskin sesi yañğıradı. Yigit, qulağımnıñ zararını patlatmasın degen kibi, trubkanı qulağından uzaqça tuttı.

–Bu saña, Niyar! – dedi.

Niyar kaynanasınıñ sesini tanıdı, lakin, er alda, bu resmii yer olğanı için:

–Sizni Niyar diñley, - dedi ciddi davuşnen.

- 10800 –Demiden beri qayda ediñ? Güya yer yarılğan da, yerge kirgensiñ. Bir saatten beri seni tapmaqñıñ çaresi yok.
- İş vaktında men qayda ola bilem? Stolımñıñ başındam.
- İşte üylelik tenefüs degen şey ola, seniñ ondan haberiñ yokmı? Özüñni bırak, o qadar aqıllı adamlar arasında çalış da, bunı bilme, taaciplenilecek şey, - o qıçırğanından
- 10805 tüyüldi, öksürüp başladı.
- Ne aytmaq isteysiñiz, ana? – dedi Niyar basıq davuşnen.
- Daima yapqanlarıñ kibi, özüñni pek nezaketli, terbiyeli etip köstermege tırıçasıñ ama, şimdi aytsam, özüñ de qor üstüne başkan kibi çapqalarsıñ. Balañ pek ağır hastalangan. İş, iş dep muradıña yettiñ, balanı... – o trupkanı tars etip yerge qoyğanı
- 10810 işitildi.
- Niyarñıñ cırayı toprak renkke kirdi.
- Oña qorqu tolu közlerinen bakıp turğan yigitke:
- Caferge bir şey olğan, - dedi yanıklı davuşnen. İdareden çapıp çıqqanı kibi rastkelgen maşınanı toqtatıp, balalar bağçasına alıp barmasını rica etti. O uzak degil,
- 10815 lakin böyle vaxıtta er saniye altından paalı. Balalar bağçasında oğlu bulunğan odağa doğru çapıp ketti.
- Qorqmañız, Niyar İkmekli, havflı bir şey yok. Bala şimdi qozuçıq kibi yuklay, - dedi onı qapu ögünde qarşılap alğan çal saçlı tolu muçeli qadın. O balalar bağçasınıñ ekimi edi.
- 10820 –Balanıñ sıcağı köterilgen edi, kerek yardımını kösterdik, er alda, sizge de bildirmek istep, telefon ettim, lakin tapıp olamadım, qaynanañızğa haber ettim. Em oña meseleni olğanı kibi anlattım. Ne içün bu qadar telaşlısıñız? – dedi ekim, taaciplengen alda. Cırayı duvar kesilgen yaş ananı tınçlandıрмаq içün tez-tez içeri iteklep kirdi. Cafer yatqan krovatçıqñıñ yanına barganda egilip, elini balanıñ mañlayına qoydı. Soñra terden
- 10825 sılangan avuçını anağa kösterdi.
- Terlegen, arareti tüşken, - dep külümsiredi.
- Niyar da barıp, eki elinen yastıqñı qıçaqlap, yüzü qoyun yatqan oğlunıñ mañlayını tutıp baqtı. Yüregi tınçlandı, yanındaki küçük oturgıçqa muqaytlıqlıqlı oturdy. Terbiyeci yaş qız oña suv berdi. Niyar teşekkür bildirip, elinden stakanı alayatqanda,
- 10830 koridorga Eminnen Şerfe çapıp kirdiler.

- Ne oldu balağa? – dep kıçırdı Emin. Anası aselet oña da telefon etken edi.
Ekim oña taaciplenip baqtı.
- Bir şey olmadı.
- Aysa, bular mında ne yapalar? – Emin anasinen Niyarnı kösterdi.
- 10835 Ekim vaqianı aňlatқан soň baba da tınçlandı. Lakin endi Şerfeniň ırayı morardı.
- Ne, sizler, balanıň ölüsini kelip körmek istegen ediñizmi?..
- Şerfe, siz ne aytasıñız, şu?..
- Doğtor, siz bir şey bilmeysiñiz, bularga bala degil, başqa şey kerek. Aydı, şimdi kim bile neler aytırım. Aqız, ne bakıp turasıñ, bar, balanı al, evge alıp keteyik!
- 10840 Niyar, mümkünmi, degen kibi ekimge baqtı.
- Dünya yansa ısırları küymeycek, - Şerfe çapıp barıp, yuklayatқан balanı kaçıp aldı.
- Terbiyeci itiraz edecek oldu, lakin ekim onı toqtattı. Alsın, degen manada başını salladı. Çünkü o Şerfeniň tabiatını bile, karşı çıksa, merametli bikana bağırıp, uyqudaki
- 10845 balalarını uyanta bile.
- Olar evge, yuklayatқан balanı degil, güya onıñ ölüsini alıp ketmekte ediler. Üçü de büyük keder içindeler. Lakin üçü de balağa bir şey olmağanını yahşı bile. Bütün mesele üçüniñ üç türlü fikirde oluvında.
- Klara bugün idarede olğan vaqianı dostına, körgeñi kibi degil, özü istegeni kibi
- 10850 aňlatmağa tırıştı. O tesadüfen qapudan içeri kirgende güya Niyarnı baş buğgalterniñ quçağında körgeñ ve adiseni olğanı kibi aytuvdan çekingen adam kibi, tutula-tutula ikaye etken edi.
- Şerfege yahşı manaçık tapıldı. Bunu oğluna ayıp Niyarga akıl koydırır, işinden şu künü çıkarttırır edi ama...«Beraber çalışқан soň, adam soyuñ kibi olup qala eken,
- 10855 odama kirmeycekmi», dep Niyar onı özüniñ sözünen oğlunuñ yanında maskara ete bile. Başında böyle fikirler dolangan Şerfe ne yapmaqnı bilmey, pırlazlanmaqta.
- Niyar ise bana ekimnen olğan subetten soň, azacıq sebep tapılsa, qaynanası fırsattan faydalanmağa tırısaçağını küyüp incindi. Ayat qanunı mucibi anam esap etilgen bu qadın maña ne içün bu qadar qılına eken, dep tüşünmekte edi. Emin de bala
- 10860 degil, o qaynananen kelin arasındaki münasebetni körüp tura.
- Maşınadan tüşkende Cafer endi anasınıñ saçlarından tartıp oynamaқта edi.

Emin, dava başlamazdan evel kaçıp kurtulayım degen kibi, maşinadan bile tüşmey, işine kaytıp ketmek istedi. Anasınıñ şimdi, tiyseñ patlaycağ kibi, zornen turğanını körüp tura. Niyar ise, onıñ aksi, özünü sıkmay. Kıcıрмаğ, qorqızmağ degil, 10865 başı töpesinde bomba patlasa bile işinden, tutқан yolundan kaytmaycağğa beñzey. Olarnı yatıştırmağ içün Eminde cesaret, küç yok. Biri ürmetli anası, ekincisi sevimli qadını. Tüşünip tapқан birden-bir yolu kaçıp kurtulmağ. Anasınıñ kıcırğanına baqmadan, maşinasınıñ gazına bastı.

Acele işini yarı qaldırıp kelgen Niyar ne yapmasını bilmey, tüşüncege daldı. 10870 Şimdi baş buğgaltarnıñ vaziyetini tasavur bile etalmay. İşke kaytıp barmaqnıñ, oña yardım etmekniñ çaresi yok. Balanı kimnen qaldıracağ? Qaynanası evde olacağ, lakin oña şimdi laf aytılrımı? Böyle de dünyanı patlatacağ kibi açuvlı. O ne içün açuvlı?

Niyar oğlunu öz odasına alıp kirdi. Başı patlaycağ derecede ağırmağta. Eger balanı, iç olmadıqda, eki saat baqqan adam tapsa, deral işke çapar, Umurzaqoviçke 10875 yardım eter edi. Lakin köresiñmi?

Daa mektepte oquğanda o, bir defa qomşu qadınlarnıñ biri-birine şikayetlengenini işitken edi. Biri, bu baladan kıbırdamağ çarem yok degende, ekincisi, işitmediñmi, bala degen şey çabık qadınlarnıñ bir elini, ağırdan köçken soylarınıñ eki elini de bant ete eken...

10880 Cafer benim ellerimni degil, ayaklarımni da tırşavladı, kıbırdamağ çarem yok, dep tüşündi.

Qaynanası bayağı vaqtqace qapu ögünde tasur-tusır, neler-nidir taqırdattı, sındırdı. Qartanaynen kıcırışıp aldılar. Soñundan külkü davuşları çıkқан kibi oldı. Niyar ne oldı eken, dep turğanda, qapu ögünde qaynanasınıñ sesi yañğıradı. «Kelin, Niyar, 10885 mında tüşüñiz balam! Müsafir keldi».

Niyar balanıñ terli urbaçıklarını avuştırıp yetiştiramadı, ikinci qatqa qaynananıñ özü köterildi.

–Ne çıkmaysıñ ya, balam, - dedi nezaketnen.

Niyar, qaynanasınıñ yipek kibi yımşaganını körip, kelgen müsafirler ürmetli 10890 adamları ekenini añladı.

–Balanıñ urbaçıklarını deñştire edim, - dedi Niyar işini devam etkeni alda.

Şerfe balanı anasınıñ elinden aldı.

–Aydı, Niyar, özüñ de tez-tez kiyin de, tüş, balam, müsafirler yalınız qaldılar, - dedi.

10895 Kelin qapudan kirecekte içeriden qaynanasınıñ :

–Azaçık morojenoye aşatqan edim, bugün epimizni şaşmalattı, degeni ve qadınlarnıñ külküsi işitildi.

Mında da yetiştirgen, dep tüşüñdi Klaranıñ sesini tanıqan Niyar. İçeri kirmege ayağı çekmedi. Lakin öyle yapmak mümkün degil. O bu evniñ adamı. İçeri kirip, 10900 müsafirlerge hoşkeldi aytıp, soñra aş-suv baqmaq kerek. Niyar öyle de yaptı.

Kelin, insanrı ayrette qaldıracaq kibi kiyinip-quşanıp keniş oda içinde, balaban stol başında tavuşqa beñzep, qabarıp oturqan qanımlarnıñ ekserisini bile.

Olar biri-biriniñ evine böyle sık-sık toplana ve şenleneler. Laqırdıları da özleri kibi. Kimniñ kelini dülber, güzel kiyine, yañut küyevi yañşı qazana. Semtlerinde kimde 10905 elmaz yüzük, küpe bar ve saire. Lakin törde, sovhoz direktorınıñ qadıñı yanında oturqan, nazik, endamlı, yaş qadıñıqñı ve onıñ yanındakini birinci kere körmekte. Olar bu cemiyetke tesadüfen tüşkenge beñzeyler. Şerfeniñ diger müsafirlerine iç de beñzemeyler. Olarnıñ arasında beñ kibi turmaqtalar. Hususan yaş qadıñıqñıñ başqalarından farklı ekeni sezile. Lakin bu farq nede ekenini añlap olamaysıñ. Çeresiniñ 10910 aydın çizgilerindemi, acayıp tebessümindemi? Yoksa, yaşı ve qıyafetine köre, eñ taze modada kiyinüvindemi?

–Qadınlarğa letafet, güzellik bağışlayıcı altın şeyler onda da bar: saat, sol eliniñ parmağında mavı taşlı yüzük. Bu şeyler ne içündür, onıñ yanındakı qadınlarğa başqa körüñiş bermekteler. Olarğa baqqanda, ister-istemez, mal delileri demek isteysiñ. 10915 Qadıñıqqa ise cazibe qoşmaqtalar. Dülber çeresine baqqanda yüregi baar kibi temiz, bunarsız ekenini köresiñ.

O Niyarnen körüşkende özüniñ adını da ayttı, Farida, dedi.

Aşhanede işnen meşgul ekende, bütün hayalı, fikiri bu müsafirniñ teessuratinen bant edi. Birazdan soñra oña yardım etmek için Klara da çıktı. Şerfe çiberek pişirmege 10920 çeber. Evinde bu aşrı pişirmekni kimsege işanmay. Niyarğa qalğan işler de yeter. Qaynanası müsafir kelgende bir, yañut eki türlü aş pişirmeknen qanaatlengen qadıñ degil. O öz müsafirlerini daima üç-dört türlü yemeknen sıylamağa tırışa.

- 10925 Klara dölber savutlarını meyvanen toldurmağnen meşğul oldı. O başka iş yapmağa sevmey. Lakin özünü aş-suv meselesinde eñ çeber ve kamil kadınlardan isap ete. İşlegen adamğa kenardan akıl öğretmege pek seve.
- Aradan bir saat keçer-keçmez sofra donatıldı. Şerfe özünü kelininen pek muabbet köstermek için Niyarnı yanına oturttı. Anası aşhanede ekende Cafer el-elden kezdi. Bikanasınıñ elinde oynap oturdı, şimdi ise Faridanıñ kuçağında yukusırmağta. Niyar müsafirni raatsız etmemek için balanı ondan alacağ oldı. Kadın, köz kapağları de açılıp,
- 10930 de kapağlan balanıñ yüzüne bakıp külümsiredi. Tiymeñiz oña degen kibi başını salladı.
- Birer-ekişer kadeden soñra, öyle de kırmızı, toğ yanağları daa da allangın kadınlarınıñ lağırdıları ep alevlenmekte edi.
- Şerfe birden yerinden turdı, barıp büyük radio üstünde turğın magnitofonı kurdı. Odanıñ içinde şeñ muzıka yağıradı. Kadınlar közlerini süzip, başlarını salladılar.
- 10935 Niyar müsafir kadınçıkğa köz etti.
- Bala yuklay, yorulğın, - dedi Farida.
- Onıñ ne degeni işitilmese de, sağt duyğulu Niyar bunu añladı. Külümsirep, başını salladı.
- Ortada bir-eki aylangın Şerfe Niyarnıñ yanına kelgende toğtadı.
- 10940 –Bizden endi keçken, Niyar, - dedi tebessümnen, - tur, özüñ bir oyun töşeçi.
- Niyar kaynanasınıñ, mart avası kibi, bir künde biñ türlü deñişkenini yahşı bile. Lakin şimdi böyle yapar degen şey ağılına bile kelmegen edi. Menim oynamağa bilgenimni kaydan işitken, dep tüşündi. Çünkü kaynanası onıñ oynaganını iç de körmegen edi.
- 10945 Onıñ oynamağın bayağı vağıtlar oldı. Şimdi oynap olur mı eken? Ne yapmasını bilmey, kadınlarğa bağıtı. Olarnıñ episi coşkunlığnen el çarpmağta edi.
- Kaynana plastinkanı yañı baştan koydı. Ellerini çırıp kelinine bağıtı.
- Niyar, bekletmek kolaysız olğınını añlap, ortağa çıktı. Ellerini eki tarafğa yayğın alda, ağıku kibi yaldap ketti. Öyle dölber çevirilmekte edi ki, oynaytatğın Niyar
- 10950 degil, namlı oyuncı edi.
- Kaynana taaciplenip oña bakıp kaldı.
- Niyarnı oyunğa özü davet etse de, onıñ böyle kamil oynaycağınını tasavur etmegen edi. Daima mazun yürğın, bu evde iç bir şeynen merağlanmağın, oyun-külkü,

umumen, şeñlikni bilmegen qadında bu qadar ateş, güzellik, sevinç qaydan keldi, dep
10955 tüşünmekte edi.

Böyle toplaşuvlar evel de olaturğan. Lakin Niyar daa bir defa özüni böyle şeñ
köstermegen edi. Çünki o, içkicilikniñ ne ekenini bilmegeni ve böyle cıyınlarını
begenmegeni içün olardan zevqlanğan adamlarnen yañşı konuşmay turğan. Hususan,
10960 birer-ekişer qadeçikten soñ keyflengen qadınlarnen laf etmege kıynala, özü zevqlanıp
olamağan yerde adden aşık zevqlanğanlarnen umumiy til tapıp olamay edi. Bugün onıñ
böyle açılıp ketüvine, şeñlenüvine Farida sebepçi oldı.

Niyar daireni bir kaç kere aylanıp çıktı, muzıka bitkence oynadı. Qadınlr er
şeyni unutıp, oña baqıp qalğan ediler. Elleriniñ, ince beliniñ, nefis vucudınıñ dülber
areketleri, aqıqaten, temaşacılarını ayrette qaldırdı. Muzıka toqtaycaqta o artistlerge ait
10965 areketlernen, elini köküsi üstüne qoyıp, seyircilerge temenna etti, soñra barıp yerine
oturdı. Qadınlr qıvançnen el çırtılar. Er kesten ziyade memnun Şerfe barıp Niyarnı
quçaqlap öpti.

–Sağ ol, balam, - dedi qıvançlı davuşnen.

Niyar bugün müsafirlerge şeñ körüngeni içün özü de qıvandı.

10970 Hoşnut qaynana, qadege şarap qoyup, kelinine uzattı.

–Niyar sen de azaçık...

Niyar külümsiredi.

–Bağışlañız ana, men bu işni yapıp olamam, - dedi.

–Niyar, anañnı iç olmağanda bugün diñle, - dedi Klara elindeki qadesini töpege
10975 köterip ve yerinden turıp, - bunu seniñ sağlığıñ, ilerideki bahtıñ-saadetiñ içün içmek
isteymiz. – İlerideki bahtıñ içün, sözlerine ayrıca aenk berdi...

Niyar, siz benim anamnı diñlemegenimni qaydan bilesiñiz, demek istedi, lakin
bu vaqıt közleri Faridaniñ közlerinen rastkeliştiler. Bu közler, qulaq asma, degen kibi
bakmaqta ediler. Em Niyar böyle adamnıñ uzurında sert laflar aytmaknı yersiz tanıdı.
10980 Ne aytnmasını bilmey, susıp turğanda, er kesniñ diqqatını celp etici mülayim, bullür kibi
temiz ses işitildi.

–Niyarğa qade kötermekni biz müsaade etmeymiz, - dedi Farida elleri üstünde
yuqlağan balağa işmar etip, - ondan soñ qıymetli, müsafirler, kimge ne teklif
etkenimizni bilmek kerekmiz. Niyar şimdi içimizde eñ ulu insan – bala emizici ana. Biz

- 10985 ondan öyle de çok minnetdarmız. Azırlağan lezetli aşları ve bizlerni hoşnut kaldırğan oyunu için oña biñ teşekkür aytmaq kerekimiz. Böyle keling ana olmak er keske nasip olmay. Şerfe apte, işitesiniñizmi?
- İşitem, qardaşım, evalla!
- Aysa, bu qadeni, Klara apte, şu bahtlı, muabbet qorantaniñ birliği, bahtı,
- 10990 dostlığı için içeyik.
- Farida özünüñ qadesinden bir yutum içip, yerine qoydı. Qadınlar hoşnut alda Faridağa teşekkür bildirdiler. Klaranıñ çeresi açuvından morarğan kibi oldı. Oña qulaq aşkan adam olmağanını körüp, sustı. Bu aqıldane de qaydan kelgen eken, dep Faridağa tik-tik baqtı.
- 10995 –Muabbet yahşı şey, - dedi sovhoz direktorınıñ qadını. –Lakin teessüf ki, o, Faridaniñ aytqanı kibi, er keske nasip olmay, hususan, qaynana ile keling.
- Qaynana ile kelinni aytasınız. Şimdi muabbet yaşağan yaşlar yoqlar, demek mümkün, - dedi onıñ qarşısına oturğan qadın.
- Yaşlarımıznıñ episini qoy çuvalğa, ur duvargâ... dep baqmaq doğru degil. Pek
- 11000 çoqları bizler arzu etkenden de yahşı yaşaylar, lakin yaşlarnıñ, bahtlı ayatnıñ qadirine yetmegen soyları da tapıla, ebet. Qoranta bozuqlığında şimdi esasen qızlarımız sebepci olsalar kerek. Yaşayışımız yahşı. Qızlarımız okumışlar. Mektepni, ondan soñ institutnı bitireler. Kiyinmege, laqırdı etmege bileler. Episi yahşı. Evlengen soñ şaşmalap başlaylar. İdarede, işhanede, müessisede büyük-büyük işler yapmağa iktidarlı qızlarımız
- 11005 evlengen soñ bir evni çevirip olamaylar. Öz vazifelerini unutalar. Aqaylarına çoraplarını, tüp urbalarınıñnı özüñ yuv, ştanınıñnı özüñ ütüle, dep cekireler. O, Niyargâ külümsiredi. –Sen meni bağışla, qızım, men bazıları, dep başlağan edim.
- Şerfe küçük qarpız büyükligindeki narnı keserken:
- Siz qorqmañız, bu sözlerniñ benim kelinime alıp berecegi yoq, - dedi tınıq
- 11010 davuşnen, -Niyar balaban bir müessiseniñ direktorı degil. Adiy sekretarı. Aqayınıñ elinde ise otuzdan ziyade adam çalışa. Nasıl etsin de, oña çorabını yuvdurtısın?
- Niyarnıñ şeñ ve dülber çeresi türlendi. Göñlüni hoşnutsızlık sarıp aldı. Bunı duyğan Farida, Şerfe aptege cevap bermek kerek, dep tüşündi.
- Böyle şeyler insanıñ tutqan yerine degil, özüne bağı. Zanimca, kelininiñ adiy
- 11015 sekretarlıqtan ministr derecesine köterilse bile evde kene şöyle Niyar olup qalır, - dedi.

–Özüne bağlı... Çok bağlı da değil, galiba. O ministr olğan soñ bizim evde evelki Niyar olup qalmaz. Bunı can-göñülden istese bile yapamaz. İşke erte ketmek, keç qaytmak kerek. Ya Caferni kim bakacaq? Onı balalar bağçasına alıp barmaq, alıp qaytmak kerek. Ministr olğan soñ başka ciddi, problemalı işler çıqa bile. Ministr, 11020 toplaşuvda oturğanlarğa, toқтаñız, men barıp balamnı bağçadan alıp keleyim, deyecekmi? Bala hastalandı, ministr aftaralarnen evde buluncaq, işni kim yapacaq?

Qadınlar haqıldap külüştiler. Şerfe qadınçıknı köşege qamalap başladım, dep sevindi. Sözüni devam etti.

–Bunıñ túbünden kolaylıqnen çıqa bile. O ministr. Evinde adam tuta, yañut bu 11025 işlerni benim üstüme yükley bile. Kelinim ministr olğan soñ... elbette! Red etmek olmaz. Ya barıp da, oğlum, men anamnıñ değil, seniñ pişirgen aşını aşamaq isteyim, dese. Yoksa, oğlumnıñ, qadını ministr olğan soñ, böyle şey aytmağa aqqı yokmı?

Farida, aqşamdan beri özüni başka adam köstermege tırışkan ve artık zeerini püskürtmekte olğan qadıñğa tüşünceli-tüşünceli baqtı. Seniñ pancañnıñ astında qalğan 11030 Niyarnıñ alı ne olur eken, dep qasevetlendi.

–Şerfe apte, oğluñız kiçkene olğanda, siz nasıl çalışa ediñiz? O vaqıtta da bu işiñizde ediñiz degilmi? – dedi Farida.

–Menim yolum başka... anam daa yaş ve sağlam edi. Ev işi ve bazar ne ekenini bilmedim. İsim öyle... – Şerfe apte gururlandı, qaşlarını köterip külümsiredi. –Becerdik 11035 işte. Balanı gece-kündüz anam baqa edi. Şimdi qadınların vaziyetini köresiñizmi? İştan bazarğa, andan evge çapmaqtan tilleri bir qarış tışqa çıqa. Bizimkileri ne körgen?

–Bazar ne ekenini bilmegensiñiz. İşiñiz yağı ve yağlı olğan. Buña baqmadan, sizge ep bir yardım etkenler. Balañızni başkasına baqtırgansiñiz. Şimdi böyle şeyni keliniñizge müsaade etmeysiñiz. Bunı nasıl añlamak mümkün? – dedi Farida.

11040 Şerfe suvdan quru çıqmağa tırıştı.

–Siz, Farida qardaşım, bizni bırağıñız. Esas mevzudan tışqa çıqmañız. Bizler, yañılmasam, yaşlar aqqında lağırdı etmekte edik.

–Aksine, Şerfe apte, esas mevzuğa endi kireyatamız. Yaşlarımıznıñ muabbet yaşamasında ana-babanıñ yardımını olmalı.

11045 Tiyyesi, toқта, degen manada onıñ sanını çimçedi. Farida teren köküsi keçirdi.

Özüniñ fikirini aytmağa fursat beklegen orta yaşındaki, Niyarğa tanış olmağan kadın:

11050 –Oğlanlarğa da nazar tiymesin, - dedi açuvlı davuşnen. Men episi demek istemeyim, lakin çoqları evlengence felekniñ çemberinden keçeler. Soñundan babasınıñ sözünden çıkmağa saķınıp, anasınıñ ise hatirini kıymamağa tırışa, bir bayğuşnıñ, çiçek kibi kızına evlene. Ömürde tecribesiz kıznıñ areketlerine aşsınıp olamay, araña suvuklık tüşe, neticede, bozuqlıķ kelip çıķa.

Subet endi qarınıp başladı. Kadınlar, özleri bile duymadan, oğulları olğan çoķça kabaatnı kızlarğa yüklediler, kızları olğanlar ise oğlanlarğa ucüm etmekte ediler.

11055 –Yok, - dedi Farida külümsirep, - bu meselede, ürmetli apteler, adaletli olmak lazım. Sizler ise özüñizni qorçalav printsipline keçtiñiz. Oglu olğan oğlanlarınñ, kıızı olğan kızlarınñ şanını qorçalamağa tutundu. Bu doğru şey olup çıķmadı. Bizler topnıñ ağızına yaşlarını qoymağa tırışamız. Aslında ise olarnıñ böyle yaşamasında bizler, ana-babalar, sebepçimiz. Bu gayet ciddi mevzu, terence fikir yürsetecek olsaķ, subetimiz 11060 sabağace devam etmek kerek. Kısķaca aytķanda, bunıñ episi insannıñ terbiyeviy derecesine ve añına baēlı.

–Ebet, terbiyeli, körümlü qorantada terbiyesiz bala ösmese kerek? – dedi Şerfe, terbiyesiz sözüne yüksek mana bermeye tırışıp. Özü ise Klarağa baķtı. Niyarnı sançmaq istedi. Bu sözünen o, Niyar babasız, baķımsız ailede östü, şunıñ içün böyle başsız, 11065 demek istedi.

–Terbiyenen baķımsız sözleri arasında daēlarnen taşlar ķadar fark bar. Aķıķiy terbiyeli qorantada çeşit bozuķ bala olmaz, demek ister edim, lakin körümlü, allı-taķatlı qorantalarda da öyle balalar barlar, pek çoqlar.

11070 Bu da Niyarnı qorçalamağa kelgen, ģaliba, biri-birini evelden tanıy edilermi, yoksa? Kör-körnen qaranlıkta tapışķanları kibi, bular da... Özü de maħkeme eyetinde çalışķan adamğa beñzey, dep tüşüñdi Şerfe Faridanen çekkeleşüvni toķtatmağa karar berdi.

–Biz, Farida ķardaşım, oķumağan qadınlarmız, terbiye meselesine o ķadar teren dalmağa küçümüz yetmey, - dedi o, mışķılnen.

11075 Ne ķadar aķıllı insan, bu ģammazlarınñ közüne baķķanda fikirlerini duya, kerek cevapnı bere, dep tüşüñdi Niyar.

Subetke çalbaş kadın koşuldu. O komşu köy tükancısının kadını. Daa yaş ve sağlam olğanına bakmadan, çok yıllardan berli bir yerde çalışmay. Akşamları tükanda akeyına yardım ete. Bir zamanlar pedagogika tehnikumını bitirgen eken. Lakin özünü 11080 güya aspiranturanı bitirgen kibi tuta. Çeşit vaqialarnı ikaye etmege pek kamil. Hususan yaş kızların tenkid etmege, kiygen urbalarında ille tapmağa seve. Lakin özünü üstündeki anterniñ etegi daima bir de bir yerinde sökükle ola.

–Akşamdan beri subetiñizni diqqatnen diñleyim, - dedi o yekün yapқан kibi ve ciddiyy çerenen kadınlargā baqtı. –Epiñiz aqlısıñız. Şerfe de aqlı, Farida kardaşımız da. 11085 Bu dünyada er kes bir yaratılmağanı kibi, er kes bir soy yaşamay. Biri çok çalışa, az ala, digeri az çalışa çok ala. Bazı qorantalar pek muabbet yaşaylar, bazıları ise qavga-davadan qurtulalmaylar. Bazı kızlar akeyğa çıqalar, ömürlük bahtlı, muabbet yaşaylar, bazıları bir-kaç akey deñiştireler. Menimce, bu baş yazısı. Doğğanda başıña ne yazılса, onı köresiñ. – O qolunen mañlayını turttı. Kadınlarnıñ bir şey aytmağa ıntılğanlarını 11090 körip, elinen işmar etip, episini tındırdı. Olargā baş yazısı aqqında efsane ikaye etti.

Evel zamanda padişalarınñ biri, yañğız vezir ve habercilerinñ aytқанlarınen iş körmeyim dep, öz halqınıñ yaşayışınen şahsen tanış olmaq istey. Kimsege duydırmayıp, adiy köylü urbası kiye ve saba erte yolğa çıқа. Çok yüre, çok yañılıqlar köre. Küneş qonıp, ortalıq qaranlıqlaşıp başlay. Padişa ne yapacağını bilmey. Keri qaytmaqñıñ çaresi 11095 yok, saraydan pek uzaklaşқан. Böyle şaşmalap turganda, elinde leskeri, işten qaytayatқан yaş köylünü köre.

–Men yolumnı şaşırdım, qayda ketmekni bilmeyim, - dey oña.

Meseleni añlağan köylü:

–Yürüñiz, emce, bu gece benim müsafirim, oluñız, - dey.

11100 Padişa köylünüñ teklifine razı ola.

Müsafir ile qonaqbay basıq ve dım evçik içinde eppi vaqıt yuqlamay laqırdı etip oturalar. Böyle yorgunlıqlargā alışmağan müsafirniñ köz qapaqları, niayet, ağırlaşıp başlay. Köylünüñ qattı töşeginde, ömürinde birinci kere, gayet tatlı yuquğa dalğanını özü de duymay qala. Sabağa yaqın köylü onı silkitip uyanta.

11105 –Turuñız, emce, bizge evden çıqmaq kerek, - dey eyecanlı davuşnen.

Müsafir tatlı yuqudan uyanamay yatqanda, qulağına kadın iñiltisi keke. Deral qalqa.

-Kadınım yüklü edi, - dey oña köylü, - bu gece ağrısı tuttı, turuñız, damğa çıkayık, emce.

11110 Erkekleriniñ ekisi de damğa çıkalar, lakin kónakbay kadınına yardım etmek kerekligini hatırlap, deral aşığı kaytıp tüşerek, ebanayğa çapa.

Biraz vaqıt keçken soñ ortalıknı, köz-közge kelseñ bir şey körünmeycek karanlık basa. Müsafir dam üstünde yuğudan tekmiñ ayınık, telaşlı tüşünceler içinde oturgan vaqıtta uzaktan bir qaraltı aşıkıp keke, bacadan ev içine kirmeye ıntılğan kibi körüne.

11115 Qaraltı bacağa kirer-kirmez, içeriden ananın ve yañı doğğan balanın accı sesleri işitile. Müsafir kuvañç ve telaş içinde, özü bile duymadan, bacadan içeri bakmaq istey. Bu vaqıtta şuvultinen bacadan töpege köterileyatқан qaraltını köre. Müsafir onıñ ne ekenini bilmek istey. Qaraltı tışқа çıkar-çıkmaz müsafir onıñ boğazına yapışa. Bu iş nasıl şekilde ola, tayin etmek kıyın, lakin mañluğ kişiden özüniñ serbest bırakılmasını istep yalvara. Albu ki müsafir onı daa qavi tuta ve mında ne sebepten kelgenini soray. 11120 Qurtulmaqnıñ çaresini bulamağan mañluğ öz sırnı açmağa mecbur ola.

-Bu evde şimdi oğlan bala doğdı, men onıñ baş yazısını yazdım, endi yaqamrı boşa, men aşıkam, - dep, ketmege ıntıla.

-Ne yazğanıñnı aytmasañ, seni yibermem! - dey müsafir inatlıqnen.

11125 Mañluğ sırnı aytmaycağ olup, çok çekişe, lakin müsafirden qurtulıp olamay. Tañ atqance yapacağ işleri daa çok eken. Añır-soñu, yañı doğğan balanın baş yazısını aytmağa mecbur ola.

-Bala gayet dülber ve sağlam olup ösecek. Cesürligi vilayetlerge darqaycağ. Yigirmi yaşını toldurğan gecesı yigitni qaşqır parçalaycağ.

11130 Kök birden küçlü güdürdey, yaşın yaşınlay. Furtuna qopa. Müsafirniñ közleri ögünde yernen-kök qarışқан kibi ola. Bu arada mañluğ coyulıp kete. Qorquda qalğan padişa bu belalı evni tez-tez terk etmege aşıқа.

Özüniñ ükümdarlığı altında yaşığan sarayğa kelip kirgende, közaydın haberi işite.

11135 «Padişanınıñ kadını bugün tañda, dülberliginen atta küneşni utandıra bilecek kız doğurğan...»

Oğlan ve kız yigirmini toldurğan gecesı padişa toy yapıp, ekisini evlendirmeye niyet ete. Körermiz, padişa sarayına qaşqır kirermi - yokmı, dey.

Aylar artından aylar, yıllar artından yıllar keçeler. Padişa oğlannen
11140 meraklanuvnı bir kün degil, bir saat bile unutmay. Oğlan keñ kulan çayırlar içinde yer
kaza, aşlık çala, bilekleri ve bedeni küçke tola. Sık ormanda avcılık ete, merginlerniñ-
mergini ola, suvda yalday. Padişanıñ kaygıruvınen çeşit fenlerni ögrene. On sekizge
kelgende yigitniñ batırlığı ve cesürligi bütün vilayetke darğay. Onıñ içün kışkır degil,
yedi başlı acderha bile bir şa.

11145 Padişanıñ kıızı da ösüp-yetişip, dülberlerniñ-dülberi ola. Böylelikle, yigit
yigirmige kelgende, ülkeniñ ükümdarı kırk kün-kırk gece devam etken büyükten-büyük
toy yapa. Tamam doğğan geceleri eki yaşnı kelin ve küyev olarak öz odalarına
kapatılar. Padişa şu gecesi sarayğa bir de bir canavar yaklaşmağ degil de, çibin bile
uçurtmay. Er adım yerge sağçı koydıra. Sağçılarga sabagace kirpik sıkmağnı yasağ ete.

11150 Saray içine, padişanı em tınçlandırıcı, em de telaşlandırıcı sukünet çöke. Lakin
sabağa yakın ağır sakinlik altında yukusıramağta olğan saray içinde öyle fiğan kopa ki,
güya bu – padişa diyarı degil de, dünyada eñ deşetli yırtıcılarınñ mekanı zan etile.
Bütün sağçılar ayakğa kalkalar.

Odanıñ kapusını padişanıñ özü aç. Bağsa, ne körsin, küyev evniñ ortasında, al
11155 kanga boyanıñ yatmağta. Ondan azaçık kenarda, saçları dağınık, korku ve telaş tolu
közlerinen yigitke bağıp turğan kelin ükümdarnı körgeninen:

–Babaçığım, meni afu etiñiz, onı men öldürdim, - dey. Lakin ne içün ve nasıl
öldürgenini özüm de bilmeyim. Birden yukudan seskenip uyandım. Yanımda yatmağta
edi. Bir kereden nasıldır mağluğğa çevirildim, yigitniñ üstüne atıldım. Küyeviñizni bu
11160 alğa ketirgen soñ kene özümge keldim, -dep kız ökür-ökür ağlap başlay.

Babası barıp kızınıñ saçlarını sıypay ve kederli sesnen:

–Yigitniñ başına öyle yazılğan edi, men onıñ yazısını deñiştirecek oldım. O
deñiştirilmey eken. Ağlama kızım, - dey.

Bu efsaneni diğkatnen diñlegen kadınlar susıp tüşüncege daldılar.

11165 –Kısmet, tağdir, baş yazısı. Bu şeylerni adamlarnıñ özleri tapıp çıkaralar.
Bazıları olmaycağ münafıklıknı yapa da, soñra göñlüni almağ, yağut özünüñ şanı
korçalamağ içün bütün kabaatnı bu duygularğa yükleyler, - dep Farida bu iylekar
kadınğa açığ ucümge keçti.

Çalbaş kadın kinayenen külümsiredi.

- 11170 –Sen, kardaşım, çok oğuşan kadınsıñ. Bağışla, kardaşım, seniñ Yañıyer bette yaşığanıñnı tiyzeñden işitken edim. Lakin ne işnen oğraşkanıñnı... Bunı bilmek mümkünmi?
- Farida külümsiredi.
- Ne içün mümkün olmasın? Mümkün. Men kurucılıқта çalışam.
- 11175 Çalbaş kadın inanmağan kibi oldı. Faridağa diğkatnen bağıtı. Soñra külümsiredi.
- Kurucılıқта çalışa, degende bizim közümiñniñ ögünde kombinezon kiygen yigit-kızlar peyda olalar. Olar divar öreler, yağıut azır evlerni sılay, boyay ve ziynetleyler. Siz öylelerden olmasañız kerek.
- Öyle olsa, biz de bu vağıtkace terek kuvuşında yaşamadığ. Karşıımızdaki adam
- 11180 kim olğanını bir kereden tayin etip olamasak da, nege kadir ekenini añlaymız. Sen, yağı olğanına bağımadan, şubesiz, oğumış kadınsıñ. Lakin insan ne kadir oğumış olsa-olsun dünyada bilmegen, yağıut daa bilip yetiştirilmağan şeyleri de ola.
- Şubesiz, men er şeyni bilem, dep aytmadım da, ğaliba...
- Sen ilim-fenni yağışı bilesiñ. Lakin men aytқан şey seniñ meslegiñe kirmey.
- 11185 Şuniñ içün sen onı bilmeysiñ.
- Kadınlr biri-birine bağıştılar. Bunıñnen olar Faridağa çalbaş kadın seniñ kibilerini çuvalğa koyıp, ağızını bağılar, demek istediler.
- Eger siz yağışı bilseñiz, maña añlatıñız, - dedi Farida ciddiyliknen. –Siziñ aytқанlarıñızğa köre, insan bu dünyaga öz tağıdirinen kele eken. Demek, onıñ başına ne
- 11190 yazılğan olsa, onı körmek şart, öylemi?
- Ebet, - dedi çalbaş kadın.
- Madamki, er kesniñ tağıdiri, baş yazısı belli eken, o vağıtta, añlayışlı misalnen aytkanda, ceennem ve cennet kimge kerek.
- Söz kelimi, bir adamnıñ evine ğırsızlar, dalıp, onıñ elallıķnen elde etken malını-
- 11195 mülküni çaypap alıp keteler. O adam şasıp-şasmalap kala. Siziñ felsefeñizge köre, onıñ başına böyle felaket yazılğan: Ħırsızların cezalamağ kerekmey öylemi? Zanıma kalsa, olar cezalanmağ kerekler.
- Yok, yok! Ne içün? Ħırsızlar cezalanmağ kerekler, - dep kıçırdı çalbaş kadın.
- Ya siziñ baş yazıñız?
- 11200 –Demek o eki melunnıñ başına öyle yazı yazılğan. Mağıkeme vekili oña tabi ola.

–Siz demi başka şey aytmakta ediniz. Yani padişa kızına bir türlü ceza bermey. Çünkü yigitniñ başına öyle yazılğan. «Men onıñ yazısını deñiştirecek oldım. Lakin deñiştirilmey eken».

11205 Çalbaş kadınniñ kafasındaki fikirler çıbalıp kettiler. Faridani tındırıp olamağanına açuvlandı.

–O ükümdar, istegeni kibi yapa bile, - dedi sert davuşnen. – Ne? Seniñce, padişa tutıp öz kızını öldürmek kerek edimi?

11210 –Yok, ne içün? – dedi Farida tüşünceli alında. – Padişa özünüñ kızını öldürmez, lakin başkasını bir sözsiz öldürtir edi. Demek, padişa kızınıñ taliyini deñiştirdi. O sağ kaldı.

Çalbaş kadın açuvlandı.

–Böyle şeylerni siziñ kibilerine ańlatmak zor. O kadınlarğa çevirildi. – Vallayı, öyle adamlarğa bir şey ańlatқанca... insan deli olmak mümkün...

Çalbaş kadınniñ saçmalap başlağanını duyğan Klara subetni toktatmağa tırıştı.

11215 –Cemaat, biz mında davalaşmağa keldikmi, yoksa şeñlenmegemi? Şerfe, Şuroçka, magnitofonni koyçı, - dedi köterinki sesnen. Odanıñ içinde «Ağır ava ve kaytarma» yañğıradı. Klara ortağa çıktı, oynap başladı. Kadınlar demki subetniñ tesirinden kırtulamay, başta oña çok kulaq asmadılar. Lakin oyuncıda olğan ustalık, naz ve dülber areketler olarnıñ diqqatını celp etip başladı. O aqıqaten güzel oynamaқта edi.

11220 Başka milletniñ oyununda bu kadar ustalık köstermek meraklı şey. Lakin Klara oña malik olğan. Bu, elbette, Şerfeden olğan uzak dostlıqniñ neticesi.

Olar yaş ekende, ateş yürekli ve güzel kadınlar olup, pek çok tatar toylarını beraber aç turğanlar. Klara ne kadar güzel oynasa da, subetten tesirlengen kadınlarğa evelki şeñlikni kaytarıp olamadı.

11225 Faridaniñ tiyzeşi bugünkü aqşamniñ böyle olup çıkmasında kardaşını kabaatlamakta edi. O, çaresini tapsa, şimdi turıp keter edi. Lakin böyle yapmak mümkün degil.

11230 Böylelikle, kadınlar bu aqşam er vaqıttakinden erte darkadılar. Buña, elbette, Farida sebepçi oldı. O kapudan çıkqanda Niyarnen ayrıca saqlıqlaştı. Şerfe ve Klara, taaciplenip, biri-birine bakıp kaldılar.

İnsan daima bahtnıñ peşinden quvıp, büyük arzularnen, ümütlernen yaşay. Lakin bahtsızlık apansızdan ayağının astından türtip çıka. Em yalnız degil, çift olıp kele.

Niyar çalışıp başlağanından beri özünü yañıdan dünyağa kelgen kibi is etmekte edi. Saba erte, er kes kibi, işke kete. Onı kimlerdir, nasıldır işler bekley. Bütün kün müzeyni, hazineni aındırğan evniñ tabanını, bosağasını sürte bermekten qurtulğanına sevine edi. Ev işlerini, başka qadınlar kibi, hizmetten qaytқан soñ da yapıp yetiştire.

Oquvni devam ettirmekniñ çaresi yok. Şimdi onıñ içün emekçi insanlar sırasında bulunmaq büyük baht. Niyar ep bahtқа taraf ıntıla, taliy ise onıñ yolunu burmaq istey. De oğlançığı hastalana, de qaynanası çeşit hurnazlıqlarnen kelinni raatsızlay, kimerde qavğa-dava kötere. Bular da azlıq etkeni kibi, Emin qazağa oğradı. Qaynanası bu işte de kelinini qabaatladı. Vaqia ise şöyle olıp keçken edi.

Künlerniñ birinde Niyarlarnıñ odasına bir kaç defa kirip çıqqan Yaqub Umurzaqoviç iş küñüniñ soñuna taba, tenaca vaqıt tapqanı kibi, Niyarnıñ yanına kelip oturdı.

–Niyar, qardaşım, dostum, - dedi tüşünceli, lakin qatıy sesnen, - saña şunu bildirmek isteyim, ebet, şimdilik bir türlü delilim yok. Em olmağanı yaqşı. Aks alda aytmaynıñ faydası olmaz edi. Demek, şimdi yüz bermesi mümkün olğan vaqianıñ ögünü almağa imkanımız bar. Şunıñ içün onı saña aytmaya isteyim.

Niyar bir şey aňlap olamadı. Lakin Yaqub onıñnen ciddiy laqırdı etmege niyetlengenini duydı. Yigitke telaşnen baqtı:

–Hayır ola, Yaqub Umurzaqoviç, - dedi yavaştan.

–Deycegim, soñki vaqıtta Emin maña loqata para qazanmaq yoluna mineyatқан kibi körünmekte. Zanimca, şimdi onı bu yoldan qaytarmaq mümkün. O belli derece saña bağı, Niyar, - dedi yigit.

–Yaqub Umurzaqoviç, men bir şey aňlamayım, loqata para qazanmaq içün o ne yapa bilir?

Baş buğalter külümsiredi. Ebet, bütün ömür, loqata para, hurnazlıq körmey ösken temiz yürekli insan olarnıñ fenalığını qaydan bilsin dep tüşüñdi. Niyarğa bir şeyler aňlatmağa istedi.

11260 –Aram para kazanmak isteyenler için onun yolları çok. Emin tahta, tula, boya...
er şeyni sata bile. Soñ, bular para etmezmi?

Niyar nege oğrağanını bilmedi. Soñki işançını gayıp eteyatқан adam kibi baş
buğalterge bakıp turdı, bir söz aytıp olamadı, yavaştan tışқа çıktı.

Doğru evge çaptı. Balalar bağçasına bile kirmedi. Güya Emin bataққа
11265 saplangan, boğula yata, onı kırtarmaқ kerek. Hocasinen laқırdı etmege, onı bu aram
yoldan kıytarmaға aşıқıp keleyatқан Niyar Eminni azbar içinde, maşınası yanında
körgende şaştı. Çünkü onun evge böyle erte kelgen adeti yok edi. Yoksa, endi
yaқaladılarını, evge kirip çıқmaq için yolladılarını, dep telaşқа tüştı.

Emin kıadınını kördi, lakin oña kıulaқ asmağan kibi, uzanıp oturgıçlar üstünden
11270 beyaz bezni aldı, şeñ bir avanı sızgırғанı alda, maşınanın camlarını sürte başladı.

Özüniñ telaşlı, çatallı fikirlerinden özü deşetlengen Niyar Eminni böyle hoşnut
alda körip, tınçlangan kibi oldu. Çevrege baқtı. Hocası Caferni ketiripte yetiştirgen.
Bala kıapu öğünde, kıartanasınıñ yanında oynamakta.

Niyar elindeki sumkasını bile bırakmay, Eminniñ yanına bardı. Hocası onı
11275 birden ümitsizden, körgen adam kibi, işini toқtattı, oña eleslenip baқtı.

–Kıanım kelgen eken de... körmedim. Bağışlañız! – Kıarısınıñ belinden kıuçaklap,
özüne çekti, öpmek istedi. Niyar sol eliniñ bileğini onun köküsine tirep, başını ters
çevirdi.

–Uf! Şarap çapçağına batıp çıқtıñımı, ne? Rul başında bu kıadar içmek olurını,
11280 Emin? – dedi kederli davuşnen.

–Olur... insan isteyen şeyini yapa bile. Sizler akıl öğrete berseñiz, men daa çok
şeyler yaparım. Er alda, soñu fena olmaycaққа beñzey. –Emin birden Niyarını elleri
üstüne köterip aldı, evge doğru yürdi.

–Emin, - dep keskin sesnen kııçırdı bu vaқıtta azbarға kirgen Şerfe. Emin toқtap,
11285 çeresini anasına çevirdi. Ne aytasıñız, degen kibi baқtı.

–Ne yapasıñ sen? İç olmağanda bikanañdan utanmaysıñımı? – dedi açuvnen.

Emin oña kıulaқ asmadı, evge kirdi, epkinliknen merdivenlerden töpege
köterildi. Özleriniñ yataқhanesine kirgen soñra, Niyarını töşek üstüne yatkızdı, kıapunı
örttü. Tekrar doğrulıp oturğan kıadınınıñ yanına kelip, onun telaşlı közlerine baқtı.

- 11290 –Niyar, eger meni zerre kadar sevseñ, işiñni bırak, - dedi yalvarıcı davuşnen. –
Mıtlaka çalışmak isteseñ, saña başka iş tapayım.
Niyar tüşünceler içinde sustı. Soñ hocasına:
–Emin, benim çalışkan yerim seni ve anamnı ne için böyle raatsızlay? Sebebini
bilmek mümkünmi? – dedi yavaştan.
- 11295 Emin oña doğrusını aytmadı, men seni baş buhgalterden künleyim, demege
istemedi, daa doğrusı, böyle şeyni şanına sığdırıp olamadı.
–Evde otursañ, oğlumız raat olur edi.
–Oğlumız şimdi raatsızmı? Ne sebepten?
–Er alda, balalar bağçasinen ev bir degil. Yigirmi-otuz balanı bir kadın keregi
11300 kibi bakıp oladır belleysiñmi?
–Zararı yok, er kesniñ balasını bakalar, bizimki de aç kalmaz...
Niyar bunıñnen söz bitti bellep, yerinden turacak oldı. Emin onıñ omuzlarından
aşağı bastı. Oturmasını rica etti.
–Emin sen ne yapasıñ? Artımızdan anañ kıçırıp kaldı, kim ne tüşüngendir,
11305 utanmaysıñmı? – dedi.
–Ne tüşünse, tüşünsin, olarnıñ tüşüngenine ve aytkanına... –Emin elini silkti. –
Çalışmasam, hocam bizlerni bakıp olamaz belleysiñmi? Sen anamnıñ aytkanlarına
kulağ asma. O eki sözüniñ birinde maña, sen para nasıl kazanılğanını bilmeysiñ, em
öğrenmege de istemeysiñ, çıkımsızsıñ, dey. Yoksa, sen de öyle belleysiñmi? Yok,
11310 Niyar! Sen öyle tüşünseñ, yañılasıñ. Men bir degil, yigirmi korantanı çeviririm. –O tez-
tez barıp, demi Niyar yatқан yerdeki yastıknı köterdi. Onıñ túbünde bir top yüzerlikler
yatmakta edi.
–Sen yetmiş-seksen kümüş için işiñe bir ay kátnaysıñ. Men onı bir künde tapa
bilem.
- 11315 Niyarnıñ cırayı toprağ kesildi.
–Emin, bu nasıl para? – dedi.
Emin barıp, perdeniñ çetini köterip, tışka bağıtı. Soñ arқasinen pencerege
tayandı. Ellerini ceplerine soktı.
–Hocañ öyle kişi, lakin yazıklar olsun, sen onıñ kádirine yetmeysiñ, - dedi
11320 memnun çerenen.

Niyarın közleri ögünde Yağub Umurzağoviç peyda oldu. Kulaklarında «Aram para qazanmaq isteyenler için onıñ yolları çok. Emin tahta, tula, boya, er şeyni sata bile...» degen sözleri tekrarlandı.

11325 –Emin, bular hırsızlıqnen tapılğan aram paralar, öylemi? – dedi o, barıp hocasınıñ közlerine baqtı.

Emin bir şey aytmadı. Qarısından közlerini alıp, qaçmağa tırıştı, tersine çevirildi.

«Soñki vaqıtta Emin maña fena yolğa mineyatqanı kibi körünmekte. Onı bu yoldan qaytarmaq mümkün. O belli derece saña bağılı...»

11330 Ey, Yağub Umurzağoviç, benim hocam aram yolğa mineyatqan adam degil, endi anda bayağı yürgen – dep tüşündi Niyar. Lakin maña şimdi ne yapmaq mümkün?

–Emin, ne için böyle yaptın? – dedi Niyar ağlamaqtan özünü zornen tutqan alda. Emin kolaysızlandı, yutkundu.

11335 –Men onı seniñ için, qorantamız için yaptım. Özün tüşünip baq, Niyar! Ne vaqıtqace anamnıñ eline baqıp oturacaqmız. Menim balamnıñ, qadınımnıñ boğazını ne vaqıtqace anam bakacaq?

Emin birden açuvlandı, kıçırdı: -Men kimim bu evde, aqayımını yoksa?...

11340 –Kıçıрма, Emin, sen aqaysın, lakin aqaylar böyle yapmaylar. Elal aşına aramlıq qatmaylar. Sen qorqma, balañnı ve qarıñnı bakmaq anaña qalmaz, biz özümüz, sen ve men, ekimiz beraber çalışırız.

Basamaqlar üstünde kulaklarını tiklep turğan Şerfe oğlunuñ kıçırganını işitkeninen derel çaptı. Kelininiñ aytkanlarına dayanıp olamadı. Qapunu yumruqlap açtırdı.

11345 –Sen kene meni çaynaqlaysıñmı? – dep kıçırdı bosağa üstünden. –Onıñ balasinen qadınını men bakmay, kim baqa? O açıqağız olsa da, ne ise de bunu añlağan. Elinde o qadar şey olğanına bakmadan, özünü de men bakam. Yoksa sen, asılzade, çalışam, bu qorantanı men bakam, deyecek olasıñmı? – O eki elini beline tiregeni alda, hağıldap küldi.

Niyar onıñ ateş saçuvından qorqmadı.

11350 –Kerek olsa, bakarım! – dedi suvuqqanlıqnen.

Şerfe kene hağıldadı.

- Altmış kümüşnen qoranta baqacağım, dese.
- Altmış yetmese, ondan ziyade olur.
- Yo-o-o-q, sen isteseñ başıñnı taştan-taşqa ur, alla saña ondan ziyadesini
- 11355 bermez. Sen doğğanda öyle qısmetsiz doğğansıñ. Biñ bocalasañ bundan artqacını alamazsıñ. Bütün nesiliñniñ ecdadıñnıñ başına öyle yazılğan.
- Çalbaş qadınıñ «Baş yazısı» efsanesini diñlegen soñ Şerfe böyle sözlerini tekrarlay-tekrarlay kelininiñ canını yaqtı. Bundan tññülgen Niyar oña bir söz aytmadı, sustı.
- 11360 –Ana, - dedi Emin, - siz kene terenge daldıñız, onıñ nesili sizge ne fenalık yaptı?..
- Sen qarışma, men bu «melaïke»nen çoqtan ciddiylaqırdı etmek istey edim, bunıñ vaqtı-saatı keldi, ğaliba.
- Siz menimnen degil, oğluñıznen laqırdı etiñiz.
- 11365 –Oğluma ne olğan eken? Sen aç-çıplaq qaldıñmı? Yoq... sen mında, aqılına bile kelmegen şeylerni körüp, tavlandıñ. Endi kimniñ üstüne atılmaqnı bilmeysiñ. Menim başım çalışmay, Klarıniñ aytqanı kibi, sizlerni çoqtan ayrı çıkarmaq kerek edim. Özüniz tapıp, özüniz aşasañız, o vaqıtta dünyanıñ qaç bucaq ekenini añlar ediñiz...
- Niyar terenden köküñ keçirdi.
- 11370 –Siz qasevetlenmeñiz, - dedi o, yanıklı davuşnen. –Oğluñızni bayağı terbiyelegensiñiz. O endi bir zaman aç qalmaz, bizni ayrı çıkarsañız, dünyanıñ qaç bucaq ekenini añlamaq degil, millionerler kibi yaşaycaqqa beñzeymiz. –O barıp, qaynanasına yastıq tñbündeki paranı kösterdi.
- Şerfeniñ közleri ateşlenip, çeresi birden şenlikle örtüldi. Tez-tez barıp, ne qadar
- 11375 para ekenini bilmege istese kerek, olarnıñ arasına elini soqtı, lakin tezden bu fıkirden vazgeçip, üstüne yastıqnı qoydı, özü krovatqa oturdı.
- Soñ, ne demek isteysiñ? Oğlum endi aqay olğan, öyle degilmi?
- O, ebet, oğlunıñ para qazanıp başlağanına yürekten qıvandı. Lakin onı anasına duyduymay, qarısına bergeni içün pek açuvlandı.
- 11380 –Saña para ketirgen, buña da razı degilsiñmi? – dedi mışkılnen.
- Maña öyle para kerkmey bular onı qayda alıp baracağından ğaberiñiz barmı?
- Allanıñ közü doğru olsun. Kimse duymaz.

- Ya onı menden ve sizden evel duyğan olsalar?
Şerfeniñ çeresi morardı, yılan tişlegen kibi, birden yerinden sıçrap turdı.
- 11385 –Belki özüñ duydırğandırıñ? Yağub Umurzağoviçke aytqandırıñ?
–Yağub Umurzağoviç sizniñ ve benim kibilerniñ aytқанinen iş tutқан adam degil. Özünüñ bilgenleri de yeter. O Eminden şubelene edi, lakin batağğa bu қadar teren batқанını bilmey edi.
- 11390 –Bilmegenini sen aytır-añlatırıñ. Eminni alıp barıp қaparlar. Sen onıñnen қalırsıñ, - dedi Şerfe, oğluna çevirildi. –Canıñdan tatlı қarıñniñ aytқанını işittiñmi? Sen deste-deste para ketir, onı қuturt. O ise Yağub Umurzağoviçnen devran sürsin. Aytқанlarıma bu vaқıtқace inanmadıñ. Endi cezasını özüñ çek!
- Emin yumruқlarını sıқıp, Niyarğa doğıru yürdi.
Şerfe ne ise de bu қabaқbaşını da қızdırмақ мүmkün eken, dep sevindi.
- 11395 Қарısınıñ yanına kelgen soñ:
–Ne içün bir şey aytmaysıñ, Niyar! – dep қıçırdı.
–Menim yapқан şeyim yoқ, saña ne aytacağıм? – dedi Niyar alçaқ sesnen. – Ayt-aytma, ep-bir faydası yoқ. Anamız er şeyni özüncesine al ete. Yağub Umurzağoviç sizniñ түşүngen adamıñız degil.
- 11400 Yağub Umurzağoviç, Yağub Umurzağoviç... men o pezemekniñ başını қoparıp atar edim, lakin... –Emin yüzünü kenarğa çevirdi, elemine dayanalmay, közlerini yumdı.
–Sen bir şey yapmazsıñ, lakin olar yaparlar. Melaike қarıñ seni daa çok oynatır. O böyle şeylerge alışық. Yapıp kelgen, yapıp keter.
–Ana, o ne yapıp kelgen, - dep қıçırdı Emin.
- 11405 –Daa ne yapмақ kerek? Seni aldatıp keldi, aldatıp da keter. Balañ da kimniñki olғанını alla bilsin...
Niyarnıñ başından ашаğı қaynaқ suv төкүlgen kibi oldı. Eli-ayağı yiberilgen alda divarğa tayanıp қaldı.
Közleri қızарған, çeresi topraқ kesilgen Emin anasına açuvnen tiklenip baқты,
- 11410 özünü tutмаға tırışқан alda.
–Ana, böyle şeyni tekaran түşүnip aytalar, o şimdigece meni aldamadı, lakin endiden soñ bilmeyim... –Sesi қaltıradı, közleri yaşланған kibi oldı. –Öz torunıñız içün böyle şey aytмаға tiliñiz nasıl bardı? – dep ayқыrdı.

- Bağırma, ağılsız, şimdi yapkanı da yeter, bu öğursüz saña daa neler köstermez...
- 11415 – dedi Şerfe.
- Emin oña açuvlı bağıtı, soñra kıpunu tars etip kıpattı ve basamaqlardan aşığı çıpıp ketti.
- Anası aşığı tüşkende o maşinasına minip, azbardan yel kibi uçıp ketti.
- Niyar ne olğanını añlamay, krovat üstünde susıp oturdı, soñra yerinden turıp,
- 11420 ketmege azırlanıp başladı. Bütünü balanıñ şeylerinden ibaret bir boğça bağıladı. Kıpudan çıkayatqanda toqtadı. Emin içün raatsızlanuvı er soy duyğudan üstün çıktı. Boğcanı krovat üstüne köterip attı. Ne yapmasını bilmey, oda içinde dolandı. Pencere kırsısına barıp toqtadı. Tışta karanlık. Bütün evlerde yarıklar yangın. Sarguş ve açuvlı alında rul başında oturğan adamnıñ alı ne olur?...» Telaşlı tüşüncelerden yüregi çıpalandı, tarsıqtı,
- 11425 hıcasını ketip kıdırmağ istedi. Maşinanen ketken adamnı kıydan kıdırırsın?!
- Birazdan Caferniñ ağılağanını işitti. Basamaqlardan aşığı çıpıp tüşti, kıynanasınıñ odasına kirecekte kıpu açılıp, kırsısına, balanı zornen kötergen, kırtanay çıktı. O Niyarnı körgeninen.
- Bala yukudan ağılap uyandı, ne oldu, bilmeyim. Şerfe de körmey, kıyda
- 11430 ketken eken? – dedi yukulu sesnen.
- Niyar balanı özleriniñ odasına alıp kirdi. Onı tınçlandırıp, gayrıdan yuklatqance bayağı vakıt keçti.
- Kıynanasınıñ kıyda ketkeni Niyarğa belli. Bir şey olsa, onıñ Klaranıñ evine çıpqan adeti bar. Kederli vakıtını da, kıvançlısını da onıñnen beraber keçirmege seve.
- 11435 –Oğlunu barıp kıdırmağ ağılına kelmez, - dep yanıqladı Niyar.
- Yaş ana oğlunıñ krovatçığı yanında, telaşlı fikirler içinde ne kıadar vakıt keçirgenini bilmey. Azbar kıpu kığıldı. Niyar evden nasıl yuvurıp kıqqanını duymadı. Motorı çalışıp turğan yengil maşına yanında, tanış olmağan kışı, Emin kızağa oğrağanını ve onı ağır alında rayon hıstaşhanesine alıp ketkenlerini ayttı.
- 11440 Bu vakıadan soñ Niyar balasını ve boğçasını köterip, evlerine ketmekni ağılına bile ketirmedi. Balasını kırtanayğa bırakıp, şu kelgen maşinanen Klaranıñ evine aşıqtı. Andan kıynanasını alıp, hıstaşhaneye kettiler.
- Emin o akşam kıyda yol tutkanını özü de hıtırlop olamay. Keyfli ve açuvlı alında yüksek süratnen keteyatqanda puslasını şaşırıp, maşınanı yol kenarındaki çınarğa

11445 aktıran, başı gdeki cama urunıp, malayı sol aşı stnden yarılan. Betini cam paraları keskelegen. gden bir-a tişı snan. Maınanının rul kksini ezgen. Sa ayaı san syeginden snan... Niyar, evde yaşı balası olanına bamadan, astaanede, ocasının yanında, aldı. Gece-kndz onının başı ucunda bulundu.

Bu ayırsız aberni iitken Saniye olara yardıma aşıtı. İlegen yerinden izin
11450 alıp, balanı evde z batı. Er kn astaanege kelip, kyevinin alını soramaa, ızının gnln ktermege tırıştı.

erfe kelini ve udasından ayet memnun edi. O başıka adama evirildi, yipek kibi yımşıadı. astaane azbarında Saniyenen krşse, onı ualap kznden pti.

-İnsannının kim ekeni bye aır knlerinde biline eken, - dep alandı.

11455 Lakin, teessf, knlerinin kemesi ve Eminnin vaziyeti yengilleşip barmasının, erfeninin deişmesi, baştaki alına ayta başlaması bir oldu.

O ayırsız vaiadan so, yastık tbnden aip olan paralar ayda ketkeni ve onının balı laırdılar aında Niyar aayına, yaut aynanasına aız amadı. Bye baanda er kes biri-birini baışlaan kibi krnmekte edi. Lakin astaaneden ıan
11460 ve alışıp başlaan so Emin deişti. z adını Niyardan yapan işini, parasını degil, sevgisini bile gizlemege tırıştı.

Emin işten ertece kelse, televizor baan adam olup, kresloda saatlarnen susıp otura. Evnin iine suktlık ene. Yaşı adın Niyar suknetni sevmey. Yrei sıkletlene, ıyın olsa da, bazı vaıtlarda adınlık gurur tertibinden ımaa mecbur ola. Arttan
11465 barıp, Eminnin başını ualay. Bye yapanı in aayının yzne bamaa ekine. ocasından utanamı, kim bilsin? Niyarnın yerine başıka adın olsa, zn nasıl tutar edi? Belki o da tıpı bye yapar edi?

Emin, elbet de, insafsız adam degil, arısının bye areketine ters cevap bermey. Suvulınen olsa da, ellerinden tutup, onı znn uaına oturma. Dlber kzlerine
11470 baa, elinin ara yaınen yanaını sıypay, terenden kks keire. znn barına basa.

Eminni suknet iinden ekip almak in teşebbsni daima adını kstermek kerek ola. Niyar onda kendisine nisbeten sevgi barlıını seze, adınlr bu saada pek sat duyul olalar, lakin bu muaddes duyun ne in gizlemek kerek ekenini alap olamay.

11475 Aķibette er Őey ańlařılıp bařladı. Emin ket-kete anasınıń aytķanlarına inanmaķta ve onıń degeni kibi iř kormekte. Kısķadan aytķanda, onıń er bir adımına ķaynanası da, aķayı da řubenен baķmaķta ediler. Yaķınlarda Yaķub Umurzaķoviķ bir dostınıń evinden ķaytķanda, Emin oĖüne sarguř alında çıķa ve onıńnen ķavĖa ete. Bu vaķianı Yaķub Umurzaķoviķ kimsege aytmasa da, korigenler ola. Bōyle laflar adamlar arasında, 11480 hususan kōy yerlerinde, tez darķay.

Bu Őeylerge Niyar daa cōķ dayanıp olur mı eken? Sońki vaķıtlarda ķaynananen kelin arasında ķavĖa-dava ve bunıńnen beraber samimiy laķırdı da olmadı. Lakin şerfe imkan tapsa, kelinine kene kinayeli, keskin sōzler aytmağa tırışa.

Kūnlerniń birinde, ařřanede aķřamlıķ ař vaķıtında řerfe mařına aķķında laf 11485 çıķardı.

–Er alda, balam, mařınań tamirden soń yańı kibi olsa da, sen onı sat. Cūnki onıń ruli bařında iřanķıńnı Ėayıp ettiń. Ondan soń sańa oĖursızlıķ ketirgen Őeyni ķapumuzda tutmaķ yaķřı Őey degil. Sen benim birden-bir evladımsıń. řūķūrler olsun, seniń iķūn řikayetlenmege mende bir Őey yok. Allanıń kōzū doĖru olsun, sańa bir yańı mařına alıp 11490 bermege taķatım yeter...

řerfe ōz sōzlerinden ōzū memnun olıp, setniń yastıĖına dayandı. Onıń ne demek istegenini belki oĖlu ańlamaĖandır, lakin kelini duydı. Cūnki olar biri-biriniń tabiatını yaķřı bileler. «Kelinim řimdi biznen yaķřı mūnasebette olmaĖa tırıřsa da, iřanķımıznı Ėayıp etti. Er adımda oĖursızlıķ ketire. Ne yapmaķ kerek ekenini tūřūnıp baķ. Sen 11495 benim evladımsıń. Bala senińki olĖanına episi bir inanmayım. Kerek olsa, seniń iķūn para er vaķıt taparım...»

OĖlunıń ķazaĖa oĖrap, bu ķadar cekiřmesinde o Niyarnı ķabaatlamaķta edi. Em bunı oĖlundan gizlemey, eki sōzūniń birinde bōyle ketse, sevimli ķadınıń seniń bařıńa yeter, dey edi.

11500 řimdi de ōyle... Niyarnıń ařına zeer ķatıldı. ĖařıĖını yavařtan stol ūstūne ķoydı. Artıķ bōyle devam etmek mūmkūn degil. Bu evde yařamaķnıń cāresi ķalmadı. AraĖa iylekarlıķ, kūncilik, iřanķsızlıķ kirdi.

O, Ėocasına olĖan sevgisi ve balasınıń taliyi iķūn er Őeyge ķatlanmaĖa tırıřa edi. Endi dayanıp olamaycaĖını ańladı. Kimsege bir Őey aytmadı. Yerinden turıp, evge kirdi.

11505 Bir eline azır boğcanı, ekincisine oğlunı alıp, ķapudan çıķtı.

Şerfe özünü sıkmadı. Eminniñ közleri tögereklendiler.

–Niyar, sen şaştıñmı, ne? İç olmağanda balamızı...

–Balamızı da tüşündim, özümni de, - dedi o hocasınıñ sözlerini deral añlap. Bir kün ola, sen de añlarsıñ, teessüf, bunu bu vaqıtqace mında añlağan adam olmadı.

11510 –Bala tapılır, tek işanç ve muabbet olsun, - dedi Şerfe suvukşanlıknen. –Körıp oturasıñ, kadınıñ sennen yaşamağa istemey. Şunuñ içün seni bir kapikke almay edi. Tışta közü olğan kadını, bala hatiri içün zornen evde tutıp olamazsıñ, oğlum. Ne yapacaqsıñ? Tap böylesi olmasa, hocasını tekarar insan sayğan soyını taparsıñ. Erkek içün bular kalpağıñıñ tozu kibi bir şeydir. Қақarsıñ, biter-keter. Yaş bir kızğa evlenirsıñ, 11515 bir degil, isteseñ, on balañ olur. Lakin bu tul kadına çevirilip baqqan olurmu eken?! O eki dünyada bile endi seniñ kibi hoca körmez.

Şerfe yürekten yanğan adam olup, terenden köküс keçirdi.

–Yazıklar olsun, bütün zametlerim zaya ketti. Çok tırıştım, lakin onı adam etip olamadım. Eki közü tışta olğan soñ, saña yağa tuttırırmı o, balam? – dedi.

11520 Şerfe em nalına urdı, em mıhına. Degenini yaptı.

Niyar bir söz aytmadı. Şimdi onıñnen davalaşuvnıñ faydası yok... Niyar bunu yahşı bile edi.

Küz aqşamı evler üstüne қaranlıқ enip başlağanda Emin қarısını anasınıñ evine alıp ketti. Andan evge қayıtp keldi. Қapu öğünde onı anası yaltaqlanıp қarşılap aldı.

11525 Lakin Emin oña çevirilip baqqadı. Öz odasına kirdi. Onıñ içün endi er şey bitti. Episi, uzaқта, қaydalardadır қayıp oldı. Anası da, oğlu da, Niyar... Yüregi eskencede sıkılmaқта edi. Yataқ odasına kirip, қapunı қapattı. Odanıñ içindeki şeylerniñ bir danesi bile yerinden қıbırdamağan, ter-temiz. Güya Niyar kezinmege ketken, birazdan soñ қayıtp kelecek. Bizden bu қadar nefretlengen, atta özünüñ urbalarını bile almağa imkanı 11530 olmağan, dep tüşüñdi Emin. Yürekten yanıqladı. Özünü krovat üstüne attı.

15.

Ananıñ öz balasına olğan sevgisiniñ terenligini, küçünü dünyada iç bir şeynen deñiştirmek mümkün degil. Onı söznen anlatmaq da қıyın.

Sevgi degen şey insanıñ yüreginde birinci kere, o dünyağa kelgende, közüni açıp, anasınıñ çeresine bakqanda doğa. Soñra sevgi babasına da keçe. Bu devirde ana ve
11535 baba sevginiñ episinden ziyadesini evladқа bağışlaylar. Bu sevgi küçlü, ateşli ola.

Niyar bu tabiat qanunından müstesna degil. O oqlunı yalnız özü içün degil, bu yüksek duyğudan marum babası ve yarıq dünyağa toymayıp, genç çağında cenk meydanında Vatanınıñ azatlığı içün cesurane küreşip, qurban ketken qartbabası içün de sevmege tırışa.

11540 Endi o bütün şadlığını, bahtını, barlığını oqluna bağışlamağa istey. Yakında oqlunıñ eki yaşına toluv kününi kayd etti. Başından ayağınace oña yañı urbalar kiysetti. Eñ müimi, oqlançığı sağlam ve tendürist ösmekte. Niyarınıñ yakın dostları keldiler. Bala içün eñ kıymetli adam körünmedi. Doğmuş babası oqlunıñ doğğan kününi endi unutqan. Lakin şükürler olsun, şimdilik bala bunı bilmey. O gayet şeñ ve hoşnut edi. Niyar ne
11545 yapsın, buña da quvana. Çünki o bütün barlığınen işi ve oqluna sarıldı. Oqlu külse özü quvana, ağlasa incına. Raatlıq künleri ve işten soñ, boş vaqıt tapsa, oqlançığını kezindirmege alıp çıqa. Ömürde bütün quvancı oqlunen bağı.

Künlerniñ birinde, Niyar işten evge biraz keç keldi. O kelgende bağçadaki balalarınñ episi diyerlik, evlerine darqağan ediler. Caferlerniñ gruppasında da kimse
11550 qalmağan. Niyar azbarga kirmek istedi, bu vaqıtta ögünde peyda olğan şu gruppanıñ mürebbiyesi, parmağını dudakları üstüne koyıp: —ş-ış, - dedi yavaştan.

Niyar baksa, Cafer kenış zalnıñ ortasında, ayak üstünde, ellerini artına qoyğanı alda, büyük diqqatnen televizorğa köz etmekte. Ekranda çeşit ayvanlar kösterile.

—Biz televizor bakmağa sevemiz, - dedi mürebbiye alçaq sesnen. Cafer bunı
11555 işitmey qalmadı. Başını birden artına çevirdi, anasını körüp külümsiredi. Lakin er vaqıttaki kibi, turıp anasına çapmadı, ekrandaki ayvanlarını, quşlarını bakmaqta devam etti.

Niyar barıp, onıñ omuzcıklarından tuttı.

—Evge qaytmaysıñmı, oqlum, - dedi yavaştan.

11560 Cafer başını tersine qaqtı. Şimdi ketmege istemegenini bildirdi.

Olar evge televizorda ayvanlar kösterilip bitken soñ qayttılar.

Ertesi künü Niyar işteki hadimlerge:

- Men bugünden itibaren er kündeğine köre bir buçuk kere ziyade çalışmak keregim, - dedi yasama ciddi çerenen.
- 11565 –Sebebini bilmek mümkünmi? – dep soradı baş buğalter Zinaida Petrovna külümsirep.
- Sizlerden sıırım yok, maña para kerek...
- Añladım: Niyar hocağa çıkacak. Niayet, idareemizniñ etrafında aylanıp yürgen yigitlerniñ birini saylağan, - dedi kapu yanında oturğan sekretar Nasiba.
- 11570 –Aķayğa çıkuv meselesini çözgen olsa, o yalnız bir adamnı közde tutmak kerek, belleyim, - dedi Zinaida Petrovna, közlüğini mañlayı üstüne köterip, kızlarğa baķtı.
- Öyle de, degil, böyle de, - dedi Niyar, olarnıñ muakemesini toķtatmak için. –İç biriñiz tapıp olamadıñız.
- Aysa ne için? – dedi Nasiba, -Maşına almak isteysiñmi? Saniye apte episine para tapar. Böyle büyük ve zengin kolhozniñ baş agronomı olup, bir maşına almağa kücü yetmeyecekmi?
- Tapsın-tapmasın, iş anda degil. Lakin sizler kene yañıldıñız...
- Aysa özüñ ayt...
- Niyar tünevin olup keçken vaķianı ikaye etti. Zinaida Petrovna birden şaķıldap
- 11580 küldi. Niyar kene, ne oldı, degen kibi oña taaciplenip baķtı.
- Siz aşķa ketkende anañ telefon etti, kıskası, anañ televizor alğan. Bu mesele al oldı. Endi çalışayık.
- İşniñ soñunace er kes indemey çalıştı. Niyar lafniñ böyle kolaylıķnen kesilgenine kuvandı.
- 11585 Demi, Nasiba laf açķanda Niyar, oña serteymese de, içinden açuvlangan edi. Böyle baķķanda Nasiba aķsız aytmadı. Hocasından ayırılğanından beri oña çok yerden ķuda kelmekte. Bu şey endi Niyarnı bıķtırdı. Ne yapsın, öyle olacaķtır daa. Bütün adamlarnı bir yerge toplan, bizge ķudalıķķa kelmeñiz, demez daa! Onı Zakirniñ taliyi de pek raatsızlay. O, elbette, Niyarnıñ öğüne çıkıp, seniñ derdiñden yandım-küydüm, eger
- 11590 benim sevgimni red etseñ, özümni telegraf direğine asarım, yaķut maşına tübüne bırakırım degeni yok.
- O, Niyarnı ķayda rastketirse, em bütün vaķıt tesadüfen körüşmege tırışa, ateş içinde ķala, şaşmalap başlay. İş olsun-olmasın, kün devamında, Niyarnı körmek için,

11595 ille vaktı tapıp idarege kire. Bundan da gayrı, şimdi kayda çevirilse Eminniñ ya dostu, ya da doğmuşını rastketire. Olar aqlımı, aqsızını buni sorap oturmaılar, laf sançmağa, Niyarnıñ gñnlünü kıırmağa tırışalar. Arada-sırada idarege Emin kire, lakin o Niyargä çevirilip bile bakmay. İşi bitkeninen çıkıp kete. Yaş kadınğa bularnıñ episine çıdamak kolay degil. Niyar çıdamakta... Lakin nasıl çıdağanını özü bile.

11600 İş kününüñ soñunda azırlağan kağıtlarını reiske imzalatmağa alıp keteyatқан Zinaida Petrovna Niyarnıñ stolı yanından keçeyatқanda:

–Mümkün olsa, meni bekle, beraber kaytırmız, - dedi yavaştan.

Böylelikle, er kes ketmege azırlansa da, acele işi olğan kibi Niyar ögündeki kağıtlarını üstüne nelerdir kayd etmekte edi.

Ketmege azırlağan Nasiba:

11605 –Ne oturasıñ, ketmeyceksiñmi? – dedi.

Niyar başını tersine kaқıttı.

–İş bar eken. Zinaida Petrovnanı bekleyim – dedi.

–Ya özü kayda?

–Şimdi keleecek, anda, - başinen reisiñ odasına işmar etti.

11610 –O қартанaynıñ işten başқа daa ne қaseveti bar?! Evinde onı beklep turğan yaş balası yok. Sevgilisinen körüşmege aşıқmay... Ne yapacaқsıñ, şorbacıñ olğan soñ, bekleycektirsıñ daa. Men aşıқmasam olmay, aydı geceler hayır, - dep Nasiba kinayenen külümsiredi.

–Hayırğa karşı.

11615 Birazdan aşıқıp odağa kirgen Zinaida Petrovna – bu vaқıtқace ne içün azırlanmay oturasıñ, Niyar? – dedi taaciplengen alda. Elindeki kağıtlarını stolınıñ çekmecesine içine soқıp, onı kilitlegen soñ, acele surette saçlarını tüzetti, plaşını kiydi. İdareden aşıқıp çıkса da, yolda adımlarını ep yavaşlattı. Niyarnıñ қoltuğına kirdi, adam siyrek yürген arıқ kenarındaki tar yolçıқnen kettiler.

11620 –Sen meni bağışla, қardaşım, - dedi Zinaida Petrovna, ögge doğru bakıp. – Biznen çalışқanıña bir yıl olmaқта. Demek, biri-birimizni yahşı bilgen adamlarmız. Anañnı, Saniye İkmetlini, çoқtan beri bilem. Seni de bilem. Başına kök, kırmızı lentalar taқıp yüre ediñ. Soñ mektep... Seni balalığından bugünkü күnüñece bilem. Seniñnen ciddiy laқırdı etmege aққım bar. Öylemi? –O toқталıp subetdeşine baқtı.

- 11625 Niyar başını salladı, külümsiredi.
–Madamki bugün böyle lağırdı açıldı, demek, bu tabiiy. Boyğa yetken kızniñ müşterisi çok olğanı kibi, seniñ meseleñ de ep ciddiyleşmekte. Sen yaşsiñ, güzelsiñ, bir kün ola bu meseleni çezmek kereksiñ...
- Niyar, aile kurmak için tabiiy ve gayeviy ceetten kaviy sevgi olmak gerek.
- 11630 Tabiiy dülberlikke insannıñ tış körünişi, sağlam bedeni, güzel kıyafeti, dülber çeresi, kaşı-közü, yahşı kiyine bilüvi, yürüş-turuşı kirgenini yahşı bilesiñ.
Lakin kızlar gayeviy güzellik mıtlağa gerek olğanını unutalar. Buña insannıñ tabiatı, ömürge, cemiyetke, özüniñ vazifesi ve hizmetine bakuvı, siyasiy birdemligi kire. Zakir ve sende, Niyar, men kayd etip keçken şeylerniñ episi bar.
- 11635 Çeresi alevlenip yanayatқан Niyar bir şey aytmadı, tüşünceli alında yerge baqtı.
–Men, elbette, başta Emin aqqında aytmaq gerek edim. Lakin... –Zinaida Petrovna omuzlarını sıktı. Başka şey aytmasa da çeresiniñ türlenüvi ve areketlerinden Eminni istemegeni körünip turmakta edi.
–Bağışla, Niyar, - dedi o birden. –Sen aliment alasıñmı?
- 11640 Niyar başını tersine kaqtı.
–Yok, - dedi. Çeresinde incinuv peyda oldı.
Olar gür dallı çinar túbünde toqtaldılar.
–Ne için?
–Men ondan soramadım, o ise öz ferasetinen aqılına ketirip bermedi. Şimdi
- 11645 berse de, almam.
Zinaida Petrovna kaşlarını köterdi, Niyarğa taacipli közlerinen baqtı.
–Men, m-en, maña para degil, oğlum gerek. O yaşamak için doğdı. Bahtlı ömür körmek gerek. –Niyarnıñ sesi kaltıradı.
Zinaida Petrovna Niyarnıñ birden böyle deñişkenini körip şaşmaladı.
- 11650 –Sen meni bağışla, Niyar, aliment babanen balanı bağlap turğan yip olsa gerek...
Başkalarını bilmeyim, maña öyle körüne.
–Biz onı, o ise bizni gayıp etti. Bu çürük ve aldav yipi endi kimge gerek?
–Saña kerekmey bilem, lakin bir daa aytam, balaña gerek...

Niyarnıñ közlerinde kığılçılar peyda oldılar. Zinaida Petrovna, siz bilesiñizmi
11655 ne?.. – toqtadı, tamşandı, tüşüñdi, soñra oña işke yañı kelgen vaqtında olıp keçken bir
vaqıanı ikaye etti.

Kolhozçılarga ve hızmetçilerge para berilgen kün edi. Niyar kassir olğan odağa,
çok vaqtını gayıp etmemek içün, nevbette adam az olğanda kirmek istedi. Şunıñ içün
11660 onıñ ögündeki adamğa keldi. Kassir, orta yaşlarındaki semiz kişi, nevbeti kelgen kişiniñ
çeresine bile bakmay, familiyañız, dedi özünüñ balaban kevdesine yaraşmağan ferik kibi
ince davuşnen.

O kişi, kassirimiz köydeşiniñ familiyasını bilmey, degen kibi Niyarga bakıp
külümsiredi, soñra sualge cevap berdi. Bu vaqıtta kassir birden közlüğini alıp, yerinden
11665 turdı.

–Hayırlayım, dostım, - dedi şeñ ve çiykıldavuk sesnen.

–Nenen? – taaciplendi Niyarnıñ ögündeki mazallı ve sıcakkanlı kişi.

–Endi aylıgıñnı tolu alacaqsıñ, aliment tölemeyceksıñ...

–Sağ ol, sağ ol...

11670 Kassir kişiniñ qolunu sıkayatqanda, - Kızıñ ölgeninden haberiñ bardır, elbet, -
dedi.

Bu sözlerden soñ kişiniñ çeresinde nasıldır deñişmeler oldı, kene de külümsirep
kassirge bir şeyler aytımı, yoksa asıl da ağız açmadımı? Men iç bir şey işitip ve körüp
olamadım... Menim közümnıñ ögünde o kişiniñ dülber ve şeñ çeresi birden soldı,
11675 bürüşti, beşaretlendi, taqat ve küçnen tolu mazallı vücudı küçükleşe-küçükleşe, şabekke
beñzer, ciyrenç mañluqqa çevirildi, - dedi Niyar gayet yanıklı ve kederli sesnen.

–Köresiñizmi, Zinaida Petrovna, o kişi de balasinen siz aytkan yipnen bağı
eken. Bu yipni qoparmaq içün attı balasınıñ ölgenine bile kuvandı...

Zinaida Petrovna sarı, qaverenkli, quru yapraqları ayağıñıñ ucunen kenarğa
11680 itedi.

–Elbet, ayatta er şeyni paranen ölçegen adamlar yok degiller, barlar. Lakin,
şükürler olsun, azlar. Bizim gür ayatımız olarnı kenarğa çıkarıp taşlay, em taşlar.

–Azlar, lakin barlar. Şunuñ içün de men o yipniñ olğanını istemeyim, barsın, benim oğlum ömürde başqa yipke bağlansın. Menim yipime. Bu qaviy, işançlı, ebediy
11685 tura bilecek yiptir.

–Bu yip aqqında söz olması mümkün degil... Lakin er alda ekincisi aqqında da düşünip bakmaq kereksiñ.

16.

Soñki vaqıtlarda Niyar ne yapmasını bilmey teknil şaşmaladı. Yaz-yarıq künü yaş civanğa evde qapalıp oturmaq olurmu? Bir yerge çıqmaqniñ çaresi yok. Kiyinip
11690 dostlarınen yahtut oğlunen yolğa çıkar-çıkmaz, tesadüfen, Zakirge rastkele, ya da yanlarından, Eminniñ maşinası yel kibi keçip kete. Er eki alda da Niyarnıñ eski yaraları tazere. Raatlığını gayıp ete. Bundan gayrı işinden da öyle memnun degil. Özü kütken zenaatnı sevmey. Sabıq sınıfdaşlarından bazıları fermada çalışalar. Onı anda teklif eteler. Lakin Niyar olarğa söz berip olamay. Bir de-bir brigadada tabelcilik yapa bile.
11695 Özüne bu işni kelişiksiz saya. Özü okuğan mektepte, sekretar vazifesinde çalışması, yahtut kitapخانه müdiri olmaq mümkün. Yok, Niyarğa bularnıñ iç biri kelişikli olup körünmey.

Böyle düşünceler altında yürgen adam yalnız degil eken, onıñ taliyi içün raatsızlangan başqa adamlar da bar eken.

11700 Künlerniñ birinde olarnıñ odasına kolhoz reisi kirdi. O baş buhgalterniñ, kızlarınıñ al-ğatirini, işlerniñ nasıl ketkenini soradı.

–Şikayetlemege sebep yok, - dedi Zinaida Petrovna.

–Kızımız yahtı çalışa. Niyarnı endi bizim saada acemi demek olmaz. Özünüñiziñ haberiniñiz bar, hastalanıp, bir afta işte olmadım. Doğrusını aytkanda, Niyarnıñ nasıl
11705 çalışkanını bilsem de, er alda biraz raatsızlangan edim. Lakin yañılğan ekenim. Men kelgende er şey yolunda edi demek mümkün.

–Sağ oluñız, Zinaida Petrovna, Niyarğa özünüñiziñ bilgi ve tecrubeñizni aşılarıñız belleyim...

Zinaida Petrovna reisniñ sözlerini tasdıqladı, elbet, elbet, dep başını salladı.

11710 –Bizler ise nazariy bilgi bermeye tırışırız... imkan bar. Men onı kursqa yibermek isteyim. Siz ne deysiñiz, Zinaida Petrovna? – dedi reis.

–Niyarğa işanmaq mümkün, pek doğru yapqansıñız, Akramcan Abdullayeviç.

Lakin teessüf, buña Niyarnıñ özü razılıq bermedi, sözünü kestirip ayttı:

–Men bu işni begenmeyim!

11715 Zinaida Petrovnanıñ közleri tögerekleñdiler. Reis taaciplenmedi, çünki Niyar oña bu sözni evel, işke yañı kelgen vaqıtta, aytkan edi. Lakin işni yaqşı becergeni içün endi fikiri deñişkendir, dep tüşüngen edi.

–Öz sözüñde tura ekensin, - dedi ellerini artına alıp, oda içinde yürgen Akramcan Abdullayeviç. Soñra kelip Niyarnıñ stolı ögünde toqtadı.

11720 –Balalar bağçasına müdirlik yapmağa razısıñmı?

Niyar buña da itiraz bildirdi.

Reisniñ sağ qaşı töpege köterildi. O açuvlandı, lakin özünü tutmağa tırıştı.

–İnat ekensin, qardaşım, - dep külümsiredi. –Añlaşılğanına köre, böyle şeylerni sevmeysin... Aysa traktorçı olmaq isteydiresin daa...

11725 Niyar bir şey aytmadı, sustı.

Reis çevirilip baş buğalterge baqtı.

–Men traktor-mraktor bilmeyim, özümniñ fikirimde qalmaq isteyim. Sizler, Zinaida Petrovna, Niyarnen ekiñiz bu aqta kene tüşünip baqıñız, - dedi ve tez-tez çıkıp ketti.

11730 Bu künler içinde Niyar reiske özünüñ qatıy sözünü aytmaq gerek. Onı incitmaq istemey. Ürmet etken adamğa red cevabı bermek qolay degil. Lakin degenini de qabul etip olamay. O, elbet, institutnı, başlap taşlağan, oquvı aqqında da çok tüşündi. Lakin şimdi onı yapmaqnıñ çaresi yok. İnstitutqa gayrıdan kirmek içün büyük azırlıq lazım. Şimdi Niyar onı yapıp olamay. Bundan da gayrı oqlunı, anasına qaldırıp ketip, barıp oqumaqnı tasavur bile etalmay. Anasına pek zor olacaq.

11735 Zinaida Petrovna başta reisniñ aytkanını doğru tanıp, Niyarnı çok zorladı. Lakin soñundan onıñ çok yaqa tuttırmaycağını añlap, bu işinden vazgeçti. Özü çezsin, degen kibi sustı. Şu sebepten ekisi de işte biri-birine çok laf qaytmay çalışılar.

11740 Odanıñ içinde çibin uça işitilecek derecede sukünet üküm sürmekte. Qapu taqıldadı. Zinaida Petrovna közlüğiniñ üstünden yardımcısına baqtı.

Niyar, kim bilsin, degen kibi omuzlarını qıstı. Bu, elbet, bir yerden kelme adam olsa gerek. Mındakilerniñ iç biriniñ taqıldatıp kirgen adeti yok.

- Kiriñiz, - dedi Zinaida Petrovna.
Qapu yavaştan açılıp, anda sıcaqkanlı, dülber kadın peyda oldı.
- 11745 –Bağışlañız, Niyar İkmətli mında çalışamı?...
Niyar yerinden sıçrap turdı:
–Farida İsmailovna, men... – başqa bir söz aytıp olamadı, barıp oña sarıldı.
Niyar müsafirni baş buğgalternen tanış etti.
Farida Niyarnı körmege Eminden ayırılğanlarından soñ da kelgen ve o zaman,
11750 keç olğanı içün iş yerine degil, evlerine bargan edi.
Farida, Saniye apteni, Caferni soradı. Azaçık oturğan soñ turdı. Niyar bu alicenap kadının körgende ne kadar sevingen olsa, şimdi o kadar incındı. Çünki bu defa onıñnen lağırdı etmek, akıl tanılmaq istegen edi.
Niyar Faridanı yolğace ozğarıp çıktı.
- 11755 –Sen bir şeyler aytmaq isteysiñ, galiba, - dedi oña Farida maşınağa otururken.
–İstey edim amma...
O saatine baqtı. Maşınanıñ qapusını örtti ve onıñ açık penceresinden boynunu sozip:
–Men aqşam kelirim, Niyar, - dedi qatıy sesnen. –Söyleşirmiz, er şeyni al
- 11760 etermiz, razısıñmı?...
Niyar hoşnut alda, başını kıbırdattı.

17.

- Yaz çillesi. Üyleden soñ küneş öyle kızdırmaqta ki, nefes almaqñın çaresi yok. Tıšta yapraqlar bile teprenmeyler. Böyle vaqıtta odanıñ tavanını sılamak ne ekenini qurucılar yaqşı bileler.
- 11765 Niyarnıñ belkemiginden aşığı ter aqmaqta. Ter tamçıları közlerine aqıp tüşmesin dep, tosat-tosat bileginen mañlayını sürte. Bayağı yoruldı ve suvsadı. Töpege baqa bermekten boyunu qopacaq kibi aşıra, bileklerinden kücü ep eksilmekte. Lakin Niyar işini ep inatlıqnen devam etmekte. Azaçık daa tırışsa, tavannı sılap bitirecek. Kimerde toqtalıp diñlene, töpeden, yanaşa odadan dümpöldiler, tasırdılar işitile. Demek, işni daa
- 11770 ustazım, Olga Teplovna da bitirmegen, dep tüşüne.

Oların otuz adamdan ibaret ziynetleyiciler brigadası, tünevin yañı obektte, yetmiş eki kvartıralı dört katlı evniñ işine başlağan edi.

11775 Ustazı Olganen ekisine dört odalı kvartıra berildi. Ustaz ve şakirt işni beraber bölüştiler. Olar on künden berli böyle çalışmaqtalar. Niyar birinci künlerde pek qorqtı, lakin şimdi serbest çevirilmekte. Çünki on kün devamında daa bir türlü «kazağa» oğramadı. Yapқан işi yalñız yahşı ve ala işaretlerinden kabul olunmaқта.

11780 İşke kirgeninen yigirmi kün ustaznen beraber, bir oda içinde çalıştılar. Olga oña usanmadan, yorulmadan bu zenaatnıñ inceliklerini aşlamağa tırıştı. İri panelden kurulğan evlerde odaların tavanları bazıda çökürli ola, tavana koyulğan plitaların arasında boşluq kala. Onı tegizlemek için ne yapmaқ kerek, ya da pencere ve qapu pervazların kenarlarındaki çatlaqlar nasıl toldırıla ve ilahri. Qurucılar tilinen aytqanda şpaklovka, gruntovka degen kibi.

11785 Niyarğa ilki künleri bu iş pek ağır olup köründi. Tavannı sılaycaқ olup, elini köterir-kötermez bileklerinden aşığa kireçli suv aқа, közlerini açmaқnıñ çaresi olmay, çötkisi tiygen yer ise yolaqlanıp kala edi. Böyle vaqıtta Niyar toқтаp ustazınıñ çalışkanına diqqatnen baқа edi. Yañılıp bir tamçı suv bir yerge sıçramay, divarlar ise qar kibi bem-beyaz olup kala. Bunıñ sebebini soraganda Olga külümsirep:

–Onıñ farqını körgen adam öyle yapmağa da bilir, - dedi қатий sesnen.

11790 Öyle olması için em şakirt tırıştı, em de ustaz. Aradan bir afta keçken soñ kenardan, özüne duyduymadan, Niyarın çalışkanına baқıp turğan Olga onıñ işinden gayet memnun oldu.

–Niyar, sen kerçekten de idarede – buхgalteriyada çalışa ediñmi? – dep soradı. Niyar başını kıbırdattı, soñra birden toқтаdı, yapayatқан işini közden keçirdi.

–Ne için soradıñız, Olga Teplovna? – dedi yavaştan.

11795 Ustaz külümsiredi.

–Özüm soradım, işte. –O tayaқnen qopқanıñ içindeki şingenlikni qarıştırdı. –O zenaatnı begene ediñmi?

Niyar elindeki çötkisine baқıp aldı:

11800 –Ne demek mümkün? – dedi tüşünceli alda, - zenaatımnı begenmey edim. Lakin yapқан işimden şikayetlengen adam olmadı. Reisimiz atta meni diplomlı buхgalter etmege tırıştı, lakin köresiñizmi men қayda kelip tüştim.

–Doğru yapkansıñ, kardaşım, - dedi Teplovna. –Nasıl buğgalter olur ediñ bilmeyim, lakin işler böyle ketse, yañşşı kuruçı olacağıña ümüt bar. Bu işke eliñ kelişe.

11805 Ustaz o vakıt yañılmağan eken. Niyar şimdi onıñnen yarışlaşmakta. Bu, elbet, resmiy surette degil, yalıñız ekisi bileler. Şakirt ustazından artta kalmay. Mektep talebesiniñ yazısı ocasınıñkine çekkeni kibi, Niyarnıñ da iş usulı ustazınıñkine beñzey.

İşke yañı kelgen vakıtta onıñnen lağırdı etmege bile sağıngan Niyar, şimdi bu orta yaşlarındaki, toluca muçeli, kaverenkli közlü, bir bakqanda sert körüngen, aslında ise insaniyetli kadınga alışıp kaldı. Onı özünüñ doğmuşı kibi seve, ürmet ete.

11810 Odaların divarlarına kağıt da yapıştırtıp yetiştirseler, bu işni ekisi beraber yapsalar, brigada Niyarğa razrad berilgenini kayd etecek. Bu haberni oña bugün saba Olga Teplovna gizliden ayttı.

Niyar bu aqta tüşüngende yüregi şuvuldap kete.

11815 Tavannı sılap bitirgen soñ o tahta üstünden yerge tüşti. Kenarğa çekilip, yapqan işini diqqatnen közden keçirdi. Memnun olsa kerek, başındaki, kireçten beneklenip kalgan, yavluğunu çekdi. Soñra küneşke ters olğan balkonga çıkıp, yavluğunu ve urbalarını kaktı. Avası sıcak olsa da, balkonda onıñ terli çeresine salqın ava urdı. Teren nefes aldı. Balkonniñ çabağına tayanıp, etrafı seyir etti. Dördinci kıattan yarı şeer körünmekte. Karşıda kuruıayatqan büyük evlerde iş kızgın ketmekte. Evniñ yanındaki yüksek kran yerden iliştirip alğan, bir odanıñ bir divarını yavaş-yavaş töpege, beşinci katkace köterdi. Soñra toktadı, ev üstünde kıcırtışıp başlağan adamlarğa taraf cılıştırtıp başladı. Adamlar kolçaqlı ellerini köterip, sağğa, solğa, dep işmar eteler. Kran öyle de areket etmekte...

11825 Niyarnıñ közlerine krannıñ üstünde yelpiregen kırmızı yavluğ ilişti. O Niyarnen bir odada yaşağan kız Anarğan edi. Niyar elini salladı, lakin krancı kız bunu körmedi: çünkü o çalışmakta edi.

Niyar tüşüncege daldı. O daa yakında ne Anarğanı, ne Nataşanı ve ne de Teplovnanı, kimseni bilmey edi, evlerinde öz yanığınen yanıp, kederlenip yüre edi. Lakin, bak, aradan bir ay keçer-keçmez neler olmakta...

11830 Farida o akşam Niyarnıñ evlerine bargan ve anda yatıp kalgan edi. Olar yarı gecegece lağırdı ettiler. Ağır-soñu Farida Niyarnı özünen beraber kuruçılıkğa alıp

kelmege karar berdi. Öyle de yaptılar. Birinci künleri o Faridanın evinde yatıp yürdi. Soñra bir brigadada çalışkan Nataşanın yanına, yatakhanege avuştı.

Yatakhanege kelgen künü Nataşanen Anarhan Niyarnı pek yahşı qarşılap aldılar.
11835 Niyarnı yerleştirmek için kerek işlerniñ episini beraber yaptılar. Nataşa müsafirniñ krovatını törge keçirmek, pencereniñ tübünden qoymaq istedi. Anarhan razı olmadı.

–Yok, öyle olmaz. Mında rüzgar başlasa nasıl üfürgenini bilesiñ de, şifonyerni qapuğa taraf köçireyik, onıñ yerine krovatnı qoyayık, - dedi.

Nataşa başını sallap küldi.

11840 –Sen külme, Volodina, özüñden büyük adam bir şey aytqanda diñle, - dedi. Belki Niyarnıñ anginası yoqtır, o yaz yelinden qorqmaydır. Sen ise onı ep tenağa çekesiñ...

–Sen maña öğretme, men bilmesem, aytmam, añladıñmı? –O yaş balanı tazirlegen kibi parmağını salladı.

11845 –Aysa o yerge men keçeyim, baqayım, kirgen yel maña ne yapacaq?

–Saña o yerde yatmaq olmay, dedilermi, diñle. Muqaytlıq insağa iç bir vaqıt keder etmez!

Qarşısındaki orta boylu, siya saçlı, nazik kızğa baqarken, anginanen çekişe eken ğaripçik, dep tüşündi Niyar. Bu olmaycaq şey anda da bar. Öyle çok raatsızlamay.
11850 Şükürler olsun, Nataşa aytqanı kibi, yelden qorqmay. Lakin Nataşağa yetmek kıym. O uzunca boylu, tıgız bedenli, sağlam kız. Ayaqlarınen elleri toluca, beli ince. Bütün vaqıt beden terbiyesinen oğraşkan kızlarğa beñzey. Bir vaqıtlar Sibir hıqı pek sağlam ola, dep işitken edi. Doğru olğanını şimdi öz közünen körüp turmaqta.

Qızlar odanıñ içini Anarhanın aytqanı kibi donattılar.

11855 Nataşa ortadaki skemleni alıp, pencere tübüne oturdı:

–İşte işçesine, mında ise evcesine tanış olayık, Niyar, - dedi yarı şaka, yarı ciddi.

Niyar onıñ ne demek istegenini añlamadı.

Nataşa biraz tüşündi, soñra:

11860 –Sen komsomolsıñmı? – dep soradı.

Niyar başını kıbırdattı.

- Mında komsomol yollanmasinen keldiñmi, yoksa... bizim kibi sen de... –O külümsirep Anarhanğa baqtı. Anarhan bir şey aytmadı, pencerege baqıp külümsiredi.
- Ğaliba men de siziñ kibi keldim, - dedi Niyar. –Belki başqa türlüdür...
- 11865 Nataşa sözünü devam etti:
- Anarhan mında aqayğa çıqmaqñan qaçıp, men ise aksine yigitimniñ artından taqılıp keldim. Daa da doğrusı, Anarhan mektepni bitirgen soñ institutğa kirip olamay, evlerine qayta. Anasinen-babası onı aqayğa bermege isteyler. –Nataşa işmarnen Anarhanı kösterdi. –Böyle dülber, uzun saçlı qızğa evlenmege kim istemez?! Küyev
- 11870 tez tapıla. Lakin toyğa bir-eki kün qalganda kelin zuva. Bu taraflarda tanışları bar eken. Andan ise doğru qurucılıqğa kele. Şimdi namlı krancı. Mındaki ayatı ve sevgisi aqkıında soñundan özü ikaye eter...
- Anarhan oña közüniñ kıyığından baqıp külümsiredi.
- Meraqlı subetiñni devam ete bilesiñ, - dedi.
- 11875 Nataşa başını tersine qaqtı.
- Yok, şimdilik seniñ aqkıında bu qadarı yeter. Endi nevbet benim tercimeialıma keldi.
- Anarhan közlerini yumup açtı. Bu vaqıt gür kirpikleri yelpaze kibi enip, köterildiler.
- 11880 –Nataşa mektepni bitirgen soñ özlerinde qalıp çalışmaq, taliyini özü sevgen yigitnen bağlamak istey. Lakin o yigit yaramazca eken. Nataşa mektepni bitirgeninen, evelden tüşüngenleri kibi köylerinde traktorçı olıp çalışmaqñı devam etmek, degil, qurucı olmağa qarar bere. Nataşasını da qandıra. Böylelikle, eki sevda mında peyda olalar. –Anarhan başını tersine qaqtı. –Lakin teessüf biraz çalışır-çalışmaz yigitni arbiy
- 11885 hıızmetke çağırılar. Bizim Nataşa aqayğa çıqmazdan tul qala...
- Anarhan subetten toqtap, qızlarğa baqtı, külümsiredi, - Şükürler olsun, yigit şimdi mında, ekskavatorçı, bizden biraz avlaqta, kanal qurucılığında çalışa. Siyrekçe körüşeler, lakin sevgileri, alla saqlasın, pek ateşli. Olarğa yaqınlaşqan adamniñ yanıp ketmesi bir şey degil...
- 11890 –Sözge çok çeber olmasañ da, er alda, añlattıñ, sağ ol, dostçığım, - dedi Nataşa.
- Qızlarınñ ekisi de, endi nevbet saña degen kibi Niyarğa baqtılar.

- Menim tercimeialım, kızlar, öyle de degil, böyle de. Menim üç yaşında oğlum bar.
- Nataşanın ince kaşları yukarı köterildiler. Çırayı kuvançnen külümsiredi.
- 11895 Niyar onda olğan deñişmeni duymağan kibi sözünde devam etti.
- Mında özümnen beraber alıp kelmege istegen edim, lakin anam razı olmadı. Alla bilsin, özün daa qaydalarda yaşaycaqsın, tanımağan, bilmegen yerlerge balanı alıp ketme, onı horlama, dep alıp qaldı. Sevgi meselesine kelgende men endi yanmaq degil, sönmege başladım. –Niyar barıp qapu yanında turğan çemodannın üstündeki sumkanı
- 11900 açıp, andan şamar büyükligindeki resimni aldı.
- Bu benim oğlumdır, - dedi.
- Resimni Nataşa qaqıştıırıp alsa da, Anarhannen ekisi beraber baqtılar. Qızlarğa, matros urbaçıkları kiygen, tomalaq çereli oğlançık külümsirep baqmaqta edi.
- Nataşa dudaklarını ögge uzattı, balanı sevgen, erkelegen kibi şeñ külkünen
- 11905 küldi.
- Niyar, biz onı mıtlaqa ketirirmiz, krovatçığını benim krovatımınnı yerine qoyarmız. Men pencere túbünde yatarım. –O yerinden sıçrap turdı, - soñ kızlar ne deysinüz?
- Ya kündüzi işte olğanda balanı ne yaparmız? – Niyar oña ciddiı baqtı.
- 11910 –Mında balalar bağçası olsa kerek, anda berirmiz. –Nataşa soñki sözleriniñ doğru ekenine emin degil edi. Şunıñ içün davuşı yavaqladı.
- Belki bardır, lakin şimdilik bilmeymiz, - dedi Anarhan. –Köresiñmi, o qadardan beri mında çalışsaq da, bunı bilmey ekenmiz.
- Demek, şimdilik kızlar, anamnıñ degeni kibi olacaq, - dedi Niyar. –Soñundan
- 11915 ise ne yapmaq kerek olğanını vaqıt kösterir.
- Ertesine, iş kününiñ soñunda, brigada azaları Niyarnen Olga Teplovna ziynetlegen kvartiralardan biriniñ kenış zalına toplandılar. Sıgmağanlar ortadaki qapunu açıq qaldırıp, balkonga çıqtılar. Yuqarıdan kelgen memuriyet vekili, partiya komitetiniñ sekretarı törge keçti. Toplaşuvnı qurucılıq brigadasınıñ başlığı, esli-başlı usta qurucu
- 11920 Erkin Valiyev açtı.
- Arqadaşlar, bu toplaşuvımıznıñ sebepçisi Niyar olğanını epiñiz bilesinüz, - dedi sözünüñ soñunda büyük kuvançnen. –Niyarğa bugün sınıf veriliyor, yani o qurucılar

ordusına koşulmakta. Niyar bu şerefli ağını temiz emeginen kazandı. –Brigadir kurucu kadın-kızlar arasında oturgan Niyarğa baxıp külümsiredi... –Niyar bizge bir ay evelsi
11925 keldi. Doğrusını aytkanda men onı birinci körgende şubelengen edim. Çünkü karşımdaki yaş ve dülber kız kurucığa degil, büyük teatrniñ artistkasına beñzey edi. O vaqıtta men tabiat bu kızniñ çeresini yapkanda pek cümertlik köstergen, dünyadaki bütün güzel çizgilerni oña toplan bergen, soñundan bu adaletsizlikni añlap, tabiatını uygunsız yaratkandır, dep tüşüngen edim. Lakin yañılğanım, beraber çalışuv neticesinde kördik,
11930 onıñ gönlü ve tabiatı çere güzelliginden de yañşı. Deycegim, bu güzelge bizler bir güzellik daa bağışladık. O şimdi güzellik zenaat saibi de oldı. Kurucılarnıñ-ustazniñ munasip safdaşı oluvıñnen hayırlayım, qardaşım!...

Niyar zenaatdaşlarına, Olga Teplovnağa büyük teşekkür ayttı. Brigadanıñ işançını aqlamaq içün namusnen çalışmağa tırışacağını bildirdi.

11935 Toplaşuvdan çıqqan soñ Nataşanen ekisi deral Anarhan çalışkan yerge çaptılar. Andan üçü poçtağa barmaq kerekler. Niyar tünevin anasinen lağırdı etmek içün sımariş bergen edi. Bugün ise böyle vaqia olıp keçti. Ne qadar yañşı oldı.

Anası özünen beraber poçtağa Caferni de alıp kelgen edi. Kızınıñ davuşını eşitkeninen onıñ yüregi coştı:

11940 –Bizler yañşımız, balam. Qasevet etme, oğluñ balaban yigit oldı. Menim sağığım yañşı. Yok, yok, sen özünüñni bax. Bala mennenden pek yañşı otura. Özün ne yapasıñ, balam? Dostlarıñ yañşılarmı?

Saniye aptenen Nataşanen Anarhan da laf ettiler. Niyar anasına bugün olup keçken vaqianı ikaye etti. Ana yürekten kuvandı. Soñra Farida İsmailovnanı soradı.

11945 –Yañşı, evelki kibi çalışa. Yağında işnen Moskvaga barıp keldi, - dedi.
–Sen oña bar, balam, kerek olsa ev işlerinde de yardım et, - dep tayinledi.
Niyar küldi, başını salladı.
–Baram ana, baram, sizge selam ayttı.

Bunıñnen ana-balanıñ subeti bitti. Telefonnen daa ne ayta bilirsıñ?...

11950 Niyar, barmağa vaqıtı olmağanı içün, bazıda idarege telefon ete, oğlunuñ ve anasınıñ alını-ğatirini soray.

O mında kelgen künleri anasına telefon eterken:

–Ana, Farida İsmailovna mında qurucılıqta pek büyük adam eken, men onıñnen şimdi evimizdeki kibi laqırdı etmege utanam, - degende Saniye Niyarğa darıldı, - öyle adamlar, balam, insannıñ vazifesine degil, insaniyetligine bakıp muamele eteler, - degen edi.

Yataqhanede ise Niyarğa, şöyle sözler yazılğan kağıtçıq tutturdılar.
«Niyar, bugünkü vaqianı işitip, pek qıvandım. Demek, sen bizim safımızğa qoşuldıñ. Hayırlayım. İnsannıñ arzu etken şeyi yerine kelse o başından keçken bütün kederlerni unuta, öyle degilmi?

Saygınen Farida».

Niyar hoş ve gururlı çerenen külümsiredi.

18.

İnsannıñ ömürinde ağır künler ne qadar süyrelip, ağır keçseler, bahtlı vaqtında o qadar tez ve yengil avuşa ekenler. Aylar, yıllar keçe, artıña aylanıp baksañ, bir türlü deñişme olmağan kibi. Aslında ise öylemi eken?

Bir ay, yahtut bir yıl degil, şimdi Vatanımızda bir küniñ içinde dünya qadar yañılıqlar, deñişmeler olalar. Niyar daa yaqınlarda kim olğanını ve şimdi kim ekenini tüşünecek olsa... Buña özü de inanıp olamay.

O başlıq komsomol yaşlar brigadası yañı qurulğan evni ziynetlemege, yaraştırmağa belsene. Olarnıñ brigadası başkasinen, yanaşa evde çalışıcı qurucılarnen yarılaşalar. Saatler, künler kergin keçeler. Bazı vaqıtlarda Niyar ve onıñ dostları işniñ ketişatinen çok razı olamaylar. Komsomollar toplanalar, eñ ciddi söz keyfiyet aqqında kete. Onı yoluna qoyalar, işniñ çabıqlığı çanalağan kibi duyula. Tedbirci qurucılar kene başka çareler araştıralar. İleri adamlar ep ögge ıntılalar, qalğanları umum bir maqsadқа tabi olmağa tırışalar. Yañı-yañı evler yahtı ve ala işaretlernen teslim olunalar. Şeer ep öse. Belki qurucılarnıñ özlerine öyle çok körünmeydir. Çünki olar çalışalar, plannı eda eteler. Lakin kenardan baqqan adamğa az vaqıt içinde şeerde, eki tarafı çok qatlı evlernen tutaşkan yañı soqaqlar ösüp çıqqan kibi körüneler. Yañıyer şeeriniñ sınırları ep kenışley, bağırında titis yel uvuldağan, kiyik çölñiñ bağırına daa keñ adımlar atılmaqta.

- 11980 Bugün komsomol toplaşuvında onıñ brigadası qoşma mecburiyet aldı. Şimdi çalışmaqta olğan evni aynıñ soñunace teslim etmeseler, brigadalar yarışta ilerilikni elden çıkara bileler.
- Niyar binadan çıkqanda küz yağmuru yağmaqta edi. Üstündeki beyaz yapıncasını çıkarıp, başına örtmek istedi. Lakin öyle yapmadı. Ne olsa-olsun, degen
- 11985 kibi, yaqasını köterip, başını omuzları arasına sıktı. Sılangace evge yeterim dep tüşündi. Öglerinde ufaq-tüfek qurucılıq keresteleri yayılıp yatqan evlerniñ ögünden, çapqan kibi tez-tez yürdi. Yolğa çıkıp biraz yürer-yürmez arttan onı erkek kişiniñ çağırğanını işitti. Yüregi birden şuvuldap ketti. Uçastka injeneri Riza Yaquboviç olsa kerek, dep tüşündi.
- O yigirmi beş-yigirmi altı yaşlar qararındaki yaş ve güzel yigit. Ana-babası
- 11990 Çırçıqta yaşaylar. Institutnı bitirgeninen mında kelgen. Özü pek gururlı yigit. Lakin Niyarnı körse, şaşmalap başlay.
- Yaqınlarda işten qaytqanda kızniñ qoltuğına kirdi, oña özüniñ ateşli sevgisini bildirdi. Belki onıñ maqsadı ciddiye. Sevgi degen muqaddes duyğu bu gururlı yigitni esir algandır.
- 11995 Lakin, ey-at, bu areketler şimdi Niyarğa hucur körünmekte. Onıñ yanıp-söngen yüregine bir şey tesir etmegen kibi.
- Niyar bu yigit aqqında tüşünecek olsa, bütün gece oğlu Cafernen çekişe, raatsızlana. Oğlu ögünde özüni qabaatlı kibi is ete. Lakin ne için? Belki oğlunu mında alıp kelmegeni içündür. Yok, Niyar oğlunu mında çoktan ketirir edi, lakin anası bermedi.
- 12000 Çünki anası anda yalıñız qalğan edi. Yaş ananı başqa tüşünceler hırpalay. Onı ögey baba eline bermekten qorqa. Şuniñ için Niyar yigitnen yalıñız körüşmekten qaçına.
- Qız adımlarını yavaşlattı, lakin toqtamadı, baqmağa istemedi.
- Niyar!.. – dedi onıñ artından yetken yigit.
- Niyar çevirilgeninen katıp qaldı. Onıñ qarşısında, Riza degil, üstünde iş urbaları
- 12005 olğan Zakir turmaqta edi.
- Zakir... Sen mında qaydan keldiñ? – dedi Niyar oña taaciqlengen alda baqıp.
- Men mında, kanal qurucılığında çalışam, Niyar... Siziñ şeerge işnen kelgen edim... Men mında çok kelem, er kелgende seni qıdırı edim, lakin... Maşınam anavı yerde, - Qızğa ne demesini bilmey, şaşmalğan Zakir, başını qaqtı ve özlerinden
- 12010 bayağı o tarafta turğan balaban yük maşinasına işaret etti.

Niyar birden evlerine barganda anasınıñ aytқанlarını hatırladı.

–Sen ketken soñ, balam, yarım yılğa barmay, köyden Zakir de ğayıp oldı. Aytқанlarına köre, o da anda, siziñ qurucılıqqa ketken eken, körmediñmi? – dep soragan edi.

12015 Niyar o vaqıt taaciplengen ve:

–Körmedim, ana, bir şeyden haberim yok – dep cevap bergen edi.

Lakin bu laqırdıdan soñra Zakirniñ ne içün böyle yapqanınıñ sebebi aqqında çok defalar tüşündi. Em er keresinde kafasında yañı-yañı sualler doğa, soñra olar birleşe, umumiy bir sualge çevirile ediler.

12020 ...Ne içün meni kıdırıp tapmadı?

Ya kıdırıp tapqan olsa, Niyar oña nasıl bakar edi?

Niyar bu sualge de cevap berip olamay, omuzlarını kısa edi.

Qız köyde ekende, yigitni qayda körse, oña bakmay çevirilip kete edi. Lakin mında, başka şeerde köydeşinen rastkelişkende böyle yapıp olamadı. Eñ yakın adamını

12025 körgen kibi oldı. Közleri ögünde oynap ösken köyü, onıñ Niyarğa kıymetli adamları peyda oldılar.

–Er kelgende seni kıdırı edim...

Qız Zakirge bakıp külümsiredi.

–Anda benim tanışlarım çalışalar, Zakir, belki sen de biledirsiñ.

12030 Niyarnen ekisiniñ lafı devam etkenine sevingen Zakir:

–Kimler, adları, familiyaları nedir? – dedi tez-tez kıvançlı davuşnen.

–Ekskavator da çalışa, İgor, benim dostumniñ yigiti...

Zakir andaki tanışlarını birer-birer hatırladı. Teessüf, böyle adlı yigitni bilmey edi. Yazıqsınğan alda başını tersine salladı.

12035 –Tanımayım, - dedi yavaştan. Lakin men onı mıtlağa taparım.

Zakir başını silkitti, saçlarından, yüzünden aqayatqan yağmur suvunu bileğinen sürtti. Başı açıq, üstünde ise ince kamzolu, o da yağmurdan sım-sılaq olup, bedenine yapışıp qalğan. Eyecanlanganından sık-sık nefes almaqta.

–Zakir, pek sılandık, hastalanırsıñ.

- 12040 Azaçık kenarğa çekilseler, yañı kurulğan evniñ podezdine kirmek, yañut taldasına çekilip yağmurdan qurtulmaq mümkün edi. Lakin bu şimdi olarnıñ ekisiniñ de aqılına kelmedi.
- Yok, yok, Niyar, maña bir şey olmaz. Lakin sen... O ceblerini qarmaladı. Yanbaş üstündeki cebinden bükli gazeta çıkardı, onı, endi bayağı sılaq olsa da, kızniñ başı üstüne tuttu.
- 12045 Niyar bir şey aytmadı, oña tüşünceli baqtı.
- Zakir böyle alında pek çok vaqıt, sabağace, ondan soñ da turmağa razı.
- Rüzgar چراقni söndüre, lakin yangını daa da ziyade arttırı. Asretlik de öyle eken. O aveslikni gayıp ete bile, aqıqiy sevgini ise daa da terenleştire.
- 12050 Zakir bu kızni aqıqiy, temiz yürekten seve edi ve kene de sevmekte. Onıñ güzelligini, tabiatınıñ yımşaklığı ve qabalığını, sesini, özünü, tüşüncelerini, baqışını, yañlışlarını, o yaşağan yerni, episini-episini seve.
- Onıñ içün yağmur degil, taş túbünde oturmağa razı... Köylerinde, reisniñ maşinasını aydap, temiz, pak çalışmaqta edi. Niyar andan ketken soñra raatlığını, fikirini, hayalını bütün barlığını gayıp etti. O vaqıt dünyada eñ bahtsız adamğa çevirilgen edi.
- 12055 Mında aydağan maşinasını zornen idare ete. Gece-kündüz çalışa. Yañı kelgen vaqıtlarında maşınağa razı olmadı. Kotlovan içinde bulunmaq istedi. Çamurğa, toprakğa bulğalanıp çalıştı. Çolpalıq etse de, vibratorcı oldı, bileginece betonga battı, lakin episi bir özünü bahtlı is etti, kene öyle. Çünki bu, bir soy tüşünce, maqsad ve gaye oña ille bir kün ekisini birleştirecek kibi körüne edi.
- 12060 Hayalında Niyarnen gece-kündüz laqırdı etken ve oña daa pek çok aytacaq şeyleri olğan yigit şimdi aqızını bile açıp olamay. Buña ne demek mümkün? Biraz daa sussa, baht quşu uçıp kete bile.
- 12065 Davran, Zakir, bir şeyler ayt. Şimdi nasıl söz aytsañ bile seniñ fikiriñe o tarlıq eter. Yüregiñniñ islerini açıcı, ifade etici sözni sen şimdi episi bir tanıştırap olamazsıñ. Epsi bir ayt. Sözüñde bir türlü mana olmasa da ayt!
- Ya barıpta duyğularımıñı idare etip olamasam. Aqızımıñı açqanımnıñ: «Niyar meni mında seniñ sevgiñ ketirdi. Şimdi men ömürniñ eñ qaynağan yerindem. Adamlar, vaqıalar, fikirler, keşfiyatlar... Olarnıñ episinde men seni körem. Olarnıñ arasında
- 12070

seniñnen yan-yanaşa çalışmaq, yaşamaq, bahtlı olmaq isteyim, - dep aytsam. Maña külüp baqıp turğan kızniñ çırayı birden sıtılsa, meni bırakıp ketse, dep telaşlanmaqta, eyecanlanmaqta edi.

12075 Zakirniñ maşinasından üst-üstüne eki defa signal berildi. Yigit birden abdıradı, o tarafqa çevirildi, toқта, degen kibi elini köterdi, soñra kızğa baqtı.

–Savluğnen bar, Zakir, - dedi Niyar külümsirep.

Onı böyle açıq çerenen körmek Zakir içün büyük baht edi.

Bulutlı avada batıda ufuk açılıp kızsarsa, ertesi künü küneşli olacağından haber bere, demektir.

12080 Niyarnıñ külümsirevi, oña açıq çerenen, samimiy bakuvı Zakirniñ yüreginde büyük işanç doğurdı. Közleri kıvançnen parıldadılar. Maşinası betke çaparken;

–Niyar, men olarnı, elbette, taparım, kene kelirim, - dep kıçırdı.

19.

Bir kün evelsi kürpelep qar yağğan edi. Bugün ise sabadan beri inat yel adamlarğa köz açtırtmadı. Güya Bekabad tarafta, borannı tutıp turğan, divar yıkılğan. 12085 Küçlü yelniñ zıqısından ortalıqnı duman başkan kibi oldı. Yanıñdaki adamnı zornen köresiñ.

Kanal kurucılığında işçilerniñ başı üstünde talda yok. Açıq kök túbünde çalışalar. Dört bir taraftan accı ve kuvetli yel ese. Zakir böyle avanı iç de sevmey. Yel ulup başlasa, keyfi bozula.

12090 –Bir kaç yıldan beri böyle deli boran olmağan edi, bunıñ yerine yağmur, yahtut qar yağsa, biñ kere yahtşı, - dep mıdırlandı.

–Yarın raatlık künü olmasa, mında qalır edim, - dedi İgor. Qasırğalı yelde, yollar içinde yürmek qaramanlık olmasa kerek. Böyle vaqıtta sen kar etesiñ, vagonçıqqa kirip yatasıñ...

12095 Zakir dostuna bir şey aytmadı. Közlerini kısa berip, uzaqqa ucsız-bucaqsız çölge baqtı. Anda, tabiatnıñ bütün kılıklarına alışık otlar-tikenler arsız borannen küreşeler, topraqтан kırtulmamağa tırışkan kibi yapraqları örselenip qalğan pıtaqlarinen yer bağrına yatalar.

Zakir şimdi dostuna bütün şeyni ayıp anlatır edi. Şeerde o da barmağa karar
12100 berdi. Bugün Niyarnen mıtlağa körüşmek, lağırdı etmek kerek, yarınga qaldırmaq mümkün degil. Yılbaşta kız evlerine, anasına çıkıp ketmesi mümkün. Arsız boran amanlık bermey. Böyle vaqıtta lafqa imkan qayda?

Boran şeerde de özüniñ küçünü eksiltmemeye tırışkan kibi uvuldamaqta edi. Er
alda şeer-şeerdir. Yüksek binalar arasında onıñ fenti öyle çok degil.

12105 Zakir mında oturmasa da, bu şeer onıñ için pek yakın olıp qaldı. Sevimlisi yaşığan, nefes alğan diyar, oña da maqbul.

Niyar oturğan evniñ podezdi yanına kelgende toqtaldı. Yüregi sık-sık urmaqta
edi. Güya mında birinci kere kelmekte. Yok, o bu yerge çok defalar keldi, kıznen yakın
münasebetteler. Niyar onı daima yahşı, yakın dostu olarak qarşılap ala. Yigit de o
12110 qoyğan sınırdan keçip olamay. Bugün keçmek kerek! Kıznen kesen-kes, açık lağırdı
etmek istey. Etmese, olmaycaq. Başını köterip, üçünci qatnıñ balkonına baqtı. Yarıq
körünmey. Ya barıpta evde olmasa dep qorqtı.

Basamaqlardan töpege, yel kibi köterildi. Qapunıñ yanındaki düğmeçikke eki
kere bastı, diñlendi. İçeriden ses-soluk çıqmadı.

12115 Yigit, evde kimse olmağanına emin ise de, düğmeçikke tekrar-tekrar bastı.
Gönlü kırılğan anda artına qayttı. Tışqa çıktı, bayağı vaqıtqace podezd aldında artqa-
ögge yürdi. Soñra paltosınıñ yaqasını köterdi, evniñ ögünden tez-tez yürüp ketti. Şimdi
qayda barmaq mümkün? İgorğamı? Yok, Niyarnı körmegence ketmek mümkün degil.
Qarşıdaki tükanğa kirdi. Onıñ içi yahşı donatılğan. Tördeki köşege balaban çam
12120 yerleştirilgen. Em o çam öyle yaraştırılğan ki, körmelisiñ. Satıcılarda ayrıca hoşnutlık,
şeñlik bar. Yılbaş qoqusı er yerden evel mında kelgen, dep tüşündi yigit. Qızlarga
bayramlık bir şey almak kerek... Mında kirgenine sevindi. Konfet ve oña beñzer şeyler
satılğan bölük yanına keldi.

Başına, qar kibi bem-beyaz, nişastalı fes kiygen kızdı:

12125 –Sizde yahşı konfet barmı? – dep soradı.

Qız, elbet, degen kibi, başını kıbırdattı, yigitke erişmey turğan kağıt qutunu aldı.

–Bunu begenesiñizmi? – dedi.

Zakir kök lontanen bağı ve üstüne «Quş sütü» dep yazılğan qutunu alıp, oña
meraknen baqtı:

- 12130 –Bu yaşıımı? –dedi.
Kız, elbet, degen kibi, başını kıbırdattı, yigitke erişmek istedi.
–Ağ, sizni erkekler, raqı şişesiniñ özünü degil, tapasını körseñiz, ne ekenini deral ayırdı etersiniz.
–Men onıñ da aqqından kelip olamayım, - dedi Zakir külümsirep.
- 12135 Yigit konfet qutısını qoltuğına qıstırğanı alda, ortalıqnı sert yel astın-üstün eteyatqanına baqmadan, bayağı vaqıtqace yolda yürdi. Yarıqça yerge – telegraf diregi yanına barıp, saatına baqtı, tez-tez adımlarnen kene Niyarlarnıñ evine doğru ketti. Olarnıñ penceresinde yarıq körgende yüregi qıvandı, taştı.
Kapını, o beklegeni kibi, Niyar degil, Anarhan açtı.
- 12140 –Hoş keldiñ, Zakir! – dedi qalatınıñ yaqasını tüzeterken, - seni Niyar belledim...
–Ya Niyar daa kelmedimi? –Zakirniñ qırayı tırlendi. – O qayda ketken edi?
–Bir yerge ketkeni yoq. İştan daa kelmedi...
Anarhan yigitni içeri teklif etti, sofra qoydı. Lakin aş ekisiniñ boğazından da ketmedi. Bir şey tırs etse, ekisi de qapığa baqtı. Anarhan bir kaç kere balkonğa çıqtı.
- 12145 Yelniñ uvultısından başqa ne bir şey körne ve ne de işitile edi.
–Kinoğa kettimi, ne? – dedi içeri kirgen Anarhan. –Bugün kinoteatr binasını teslim etecek ediler. Tünevın qapu-pencerelerni yuvıp bitirgenlerini aytqan edi.
Zakir bir aydan berli onı körüp olamadı. Şunıñ içün telaşlı edi.
Anarhan Zakirni tınqlandırmaq istedi, lakin onıñ sözleri yigitniñ tarsıqmasını
- 12150 eksiltmek degil, aksine çoqlaştırdı.
Demek, o qıvanğanından, uçastka injeneri Riza Yakuboviçnen kinoğa ketti, dep tüşündi Zakir. Onı benim elimden kene qaşıp aldılar.
Riza Yakubov aqqında oña bir kere Nataşa şaqa etip:
–Baş, Zakir, başınıñ böyle asıp yürseñ, köydeşiñni injenerimiz Riza qaşıp alıp
- 12155 keter, - degen edi.
Zakir bir kere Niyarnıñ iş yerine barganda ekisiniñ laqırdı etip oturğanını körgen, içine ateş tüşken edi. Soñundan Nataşadan işniñ asılını añlap, tınqlanğan edi. Şimdi eski yarası tazerdi.

- Sen mında kıznıñ evinde, elleriñni haçlap, otura ber, Riza anda kıznen kezinsin,
12160 dep tüşündi, açuvlandı. Yerinden sıçrap turdı. Anarhannan sağlıqlaşıp, tışqa çıktı. Bayağı vaqıtqace şeer soqaqlarında tentirep yürdi. Soñra dostunıñ evine ketti.
- Nataşa endi yatқан, İgor televizor bakmaqta edi.
Zakir zalğa kirgeninen çevrege baqtı.
–Nataşa da kelmedimi yoksa? – dedi ümütlen.
12165 –Qaydan kelmeycek, o evde, yataқ odasında, kitap oқumaқта, - dedi.
–Yuқlaymı?
–Ayttım da, kitap oқuy. Saña ne oldı, pek kederli körünesiñ?
Zakir elini salladı. Balkonga çıkıp, papiros artından papiros tütetti. İçi-bağrı yanmaqta edi. İgor ne yapmasını bilmey, konyak çıkardı. Zakirni içeri çağırdı.
12170 –Kel, dostum, yüzer gramm içeyik...
Zakir başını tersine kıbırdattı.
–Şimdi içeyim, sarguşlanayım. Er şeyni unutayım. Ayınmasa edim. Saba episi bir ayınacağım. İnsan ömürlük sarguş yaşarmı? Ondan soñ, raқı-şarapnıñ, seniñ tüşüngenıñ kibi, insannı ğam-kederden kırtara bilgen ğasiyeti olsa, onı iradesiz adamlar
12175 degil, aksine, iradeliler içer edi.
İgor oña kıyış-kıyış baqtı. Menim ne tüşüngenimni añladı, dep oylandı. Lakin bir şey aytmadı. Kıçkene stakançıklaırğa konyak kıoydı.
–Yaқında böyle olmağan edi, bugün yel başımıznı-közümüzni aylandırdı, kel, azaçık kızayıқ, gece yaқşı yuқlarmız, - dedi külümsirep.
12180 Zakir biraz tüşünip turdı, konyaknı İgornıñ elinden alıp, birden içip yiberdi. Ekincisini de kötergen soñ, stol üstündeki şişeni kenarğa itedi.
–Sen bunı içmeseñ de yaқşı yuқlarsıñ. Sen baқtlı adamsıñ, İgor, - dedi. –Lakin men içsem de yuқlap olamam. Çünkü men baқtsız adamım. Bu vaqıtqace sevgimni tapmasam da, ümütlen yaşadım. Lakin endi onı da ğayıp etmektem.
12185 Zakir elemine dayanamay, tişlerini sıqtı. Başını aşıağı sarқıttı.
İgor ne yapmasını bilmey, Zakirge duydurmay, Nataşanı uyattı.
–Tur, Nataşa, Zakir pek yanıklı keldi. Seni körse, belki biraz tınçlanır, - dedi.
O, aқıqaten, Nataşanı körgen soñ biraz deñiştı.

- Zakir dostlarından bu vaxıtqace özüniñ yürek sırlarını gizlemese de, bugünkü
12190 yanığını Nataşağa bildirmege istemedi. Böyle vaziyette qadınlar qam-kederden uzak
olmaq kerekler, dep tüşündi. Yürek taşqınına konyak da qoşuldu. Onı şaşmalattı.
- Men keteyim, dost, - dedi o yanıqlı davuşnen.
- Beraber ketermiz, - İgor oña ciddi baktı. –Men mında qalacaq belleysiñmi?
Suvsız çöllerge suv berecek kanal qurulıp bitüv arfesinde. Ufaq-tüfek işlerni qalğanlar
12195 yaparlar.
- Yox, men anda degil, umumen ketecegim...
- O! Zakir, sen endi şaşırıp başladıñ.
- Maña da bilmek mümkünmi, aqaylar, sizler qayda ketesiñiz?
- GRES qurucılıqına, - dedi İgor yavaştan. –Bu vaxıtqace çok aytılsa da,
12200 niçündür, inanmay edik. Bugün asılını añladıq. Anda başta temizleyici kanal ve mesken
evler qurulacaq...
- Nataşa, seniñ tapmağan şeyiñ olmaz, degen kibi İgorqa közleriniñ kıyığından
bakıp aldı.
- Soñ, ne olğan? Kerekse, ketermiz, Zakir, - dedi.
- 12205 –Sen ketersiñ, çünki İgorni sevesiñ. Lakin dostuñ ketmez.
- Kim, Niyarmi?
- Elbet, Niyar.
- Sen onı daa keregi kibi bilmey ekensiñ.
- Kete de bile, lakin yalıñız menimnen degil, başqasınen...
- 12210 –Başqası kim?
- Zakir başını köndelen salladı.
- Bağışlañız, dostlar, men bugün, aqıqaten, şaşmaladım. Çeşit şeyler aytıp,
sizlerni de... Endi ne olsa olacaq, lakin men ketmek meselesini al ettim.
- İgor oña tiklenip baktı.
- 12215 –Kene çalılar içine ketip başlamadıñmı?
- Sen de menden artta qalmaz ediñ amma, saña Nataşanen laqırdı etmek kerek.
Men kimnen laqırdı etcegim?

- Sen özüñ bilesiñ kimnen lağırdı etmek kerek olğanını, -Nataşa açuvlanıp yerinden sıçrap turdı. –Şimdiki yigitlerge şaşam, olar degil, kızlar çapkalamaq kerekler.
- 12220 Bu qadar da nazik olmaq...
- Sevgenini bilsem, çapkalamaq degil, men onıñ qapısı túbünde qaravul oturmağa da razım, - dedi Zakir açuvnen.
- Kerçekten de sevseñ, er şeyni bilmek, duymaq kereksiñ. Qoruyıcı olıp oturmağa acet yok. Yüregine yol tapmaq lazım. Onıñ saña ne içün razılıq bermegenini
- 12225 yaqşı bilesiñ. Oqlunıñ taliyini tüşüne... Bu meseleni al etip olamay.
- Men de öyle belley ve şunıñ içün de sabur etip yüre edim.
- Soñ, şimdi ne olğan? –Nataşa oña diqqatnen baqtı.
- Men bellesem, bularnıñ episi aldav.
- Zakir, sen aqıqaten de şaşmalap başladıñ, Niyar...
- 12230 –Yok, yok, Nataşa. Niyar degil, men... men öz-özümni aldap yürem. Çünki men Niyarsız ömürni tasavur etip olamay edim, şimdi de öyle.
- Zakirniñ közlerinde közyaşları alqalandılar. Lakin o özünü tutmağa tırıştı.
- Bir vaqıtlarda onıñ sevgisi meni mında çekip ketirgen edi. Añlaşılğanına köre, şu muqaddes duyğu endi meni mindan alıp ketecekke beñzey, - dedi kederli davuşnen.
- 12235 Başını aşığı aldı, yürek accısına dayanamağan adam kibi, közlerini yumdı.
- İgorniñ çırayı bem-beyaz oldu. Ne yapsaq eken, degen kibi qadınına baqtı. Nataşa omuzlarını kıstı. Soñ külümsiredi.
- Men seniñ ayneciligiñni bilem, Zakir, - dedi davuşına şeñlik bermege tırışqan alda. Sen Niyarnıñ birinciler sırasında anda ketecegini bilesiñ, demi aytqanım kibi,
- 12240 duyasıñ, şunıñ içün ondan evel davranasıñ.
- Zakir başını köterip, Nataşağa baqtı.
- Sen benim yüregimde söneyatqan ümüt çırağını ğayrıdan yaqmaq isteysiñ, öylemi? – dedi.
- Sen buña şube etme, Zakir! – dedi İgor, - em şunı bilmiş ol, dost yaqqan çıraq,
- 12245 bergen ümüt er vaqıt işanqlıdır.

Niyar közüne urğan küneş şavlesinden uyandı. Ortalık çım-çirt. Deral başını köterip, qarşıdaki krovatka baqtı. O cıyıstırılğan, odanın içi ter-temiz. Pol yaqında sürtülgen, yıltıramaqta. Anarhan turıp, bu qadar iş yapqance men bir şey duymağanım, yuqlamaq degil, mıtlaqa qatıp qalğan ekenim, dep tüşündi.

12250 Odanın içinde adamğa raatlıq bağışlayıcı sakinlik üküm sürmekte edi.

O yerinden tez-tez turıp, pencere yanına bardı. İnce perdeni çekip tışarığa baqtı. Tünevinki arsız rüzgardan eser bile yoq edi. Pencere qarşısındaki yaş terekler küçlü borandan soñ yorulıp susqanlar, üstlerine sepilgen küneş şavlesini duymay yuqusırağan kibi körünmekte ediler.

12255 Niyar vucudında tendüristlik is etti. Dağınıq saçları arasında parmaqlarını yürsetti. Yımşaq papuçlarını kiydi, şifonyerniñ küzgüli qapağına yaqınlaştı. Özüne diqqatnen baqtı. Vucudındaki tendüristlik, içindeki gönül hoşnutlığı çeresinde aks olunğan edi. Yoq, o daa ipranmadı. Dülber endamı kene de öyle. Qabarıq köküsleri aqşamlıq kölmeginiñ tübünden qalkıp turmaqtalar.

12260 Niyarnıñ közleri ögünde Zakirniñ saqlam, ilikli ve dermanlı kevdesi peyda oldı.

Soñki vaqıtlarda maña ne oldı, Zakir aqqında sık-sık tüşünip başladım, dedi öz-özüne.

Buniñ esası bar, elbet. Ayatta abındı, lakin yıqılmadı. Dostları oña yardım elini uzattılar. İnsanlarğa qoşuldı. Namusnen çalıştı, yañı dostlar peyda etti. Kene evelki şadlığı ve güzelligini taptı. Onı şeñ ayat öz bağına çekmekte. Riza kibi yigitler oña sevgi aqqında aytqanda özü niçündür daima Zakirni tüşüne. Belki Zakirni çoqtan beri bilgeni içündür. O yaqşı yigit, Niyarnı çin yürekten seve... Mında beraber çalışqanına da bayağı oldı. Onı Niyarnıñ dostları da begeneler.

12270 Yılbaş bayramı arfesinde Niyarlarnıñ kollektivine avale olunğan iş muvafaqiyetnen yekünlendi. Şeerniñ merkezinde qurulmaqta olğan yañı kinoteatrnıñ binasındaki ziyetlev işleri ala derecede eda etilip, faydalanmağa teslim olundu. Glavkadan vekiller keldiler. Olarnıñ arasında Farida İsmailovna da bar edi. O şakirtiniñ, dostunıñ işinden öyle memnun oldı ki, şeer qurucılığınıñ büyük adamları aldında özünü tutıp olamadı. Niyarnı qıçaqlap tebrikledi. Qaytayatqanda ise dostunıñ qoltuğına kirip, onı azaqıq kenarğa çekti:

–Akşam işten soñ bizge kelse, meni müsafir bastı, dostcığım yardım etersin, - dedi.

12280 Niyar bardı. Aқиқaten de onıñ evinde adam çok edi. İnstitutta beraber oқuған dostları eken. Keç vaқıtқace anda bulındı, geceley de bile edi. Lakin evde dostu Anarhan kasevet etecegini tüşünip қayttı. Müsafirler de saba tañda samolõtқа bilet alғанlar...

Onı evlerine Faridanıñ aқayı öz maşinasinen alıp keldi. Farida Niyarnı yılbaştа dostlarinen beraber, öz evine teklif etti. Niyar ne demesini bilmey şaşmaladı. Doğrusını aytқanda işnen olup, daa bu aқта қattı bir fikirge kelmegen ediler.

12285 O böyle bayramlarını bütün vaқıt anası ve oğlunen beraber qarşılap almağa tırışa edi. Soñki vaқıtlarda olarğa yaқın dostları da қоşuldılar.

Ya Farida İsmailovna dostu olmay, kim? O işte büyüklerden, lakin dostu...

Niyar, nasıl olur eken, degen kibi Farida İsmailovnağa baқtı.

–Zakirni de teklif ete bilesin. Biz onıñle tanışmız.

12290 Taaciplengeninden Niyarnıñ közleri tögerekleñdiler.

–Siyrek körüşsek de men dostunı unutқан adam degilim, Niyar. Beklerim... Saña aytacaқ başka sözüm de bar. Lakin soñundan. Şimdi, özüñ körip otırırsın, yeri degil, - dedi müsafirlerge aş azırlayatқanda.

12295 Akşam Niyarnıñ bu şeyler aққında tüşünmege çaresi olmadı. Atta Anarhannıñ söylenüvlerine de қulaқ asmadı. Deral vannağa soқuldı, çayқанıp çıkқанinen özüni tüşekke attı. Çünkü o pek yorğun, bunıñnen beraber hoşnut edi.

Aşhanеge ketkende қapunıñ çaғı küçlü çıñıldadı. Niyar birden abdıradı. Kelgen Anarhandır, bellep қapunı açarken:

–Sabadan meni қayda bırakıp қақтыñ, bıralkı? – dedi.

12300 Aқıқ қapuda Anarhannı degil, Nataşanı körüp, şaştı.

–Hoş keldiñ, müsafir, hoş keldiñ! Neden eyilik oldı, nasıl yeller alıp keldi?

–Mırzaçöl yeli...

Nataşa paltosını çıkarıp asarken:

–Soñ, büyükler ne dedi, tez-tez ayt!

12305 –Ne deyecekler, saña komissiyanıñ aytқанı yetmeymi, yoksa? – Niyar oña közleriniñ kıyığından baқtı.

- Er alda. Ne deseñ de...
- Korqma, Nataşa, işimiz... –Niyar yumruğını sıkıp, oña baş parmağını kösterdi. Niyar dostunu içerige teklif etti.
- 12310 –Aşıkam, dostum, çok oturmağa vaktim yok, ama...
Olar yarık ve geniş zalğa kirgende:
–Bir özüñsiñmi? Anarhan kayda ketti?... – dedi Nataşa.
–Tukanğa çıkkandır, men yuklay edim, uyatmağa istemegendir, onıñ tabiatını bilesiñ de...
- 12315 Niyar Nataşağa bakıp, hoşnut alda külümsiredi.
–İş urbaları içinde duyulmay eken, bayağı yaraşkansıñ dostçığım, - dep belini sıypadı.
–Ösemiz, daa ne işimiz bar!
–İgor yahşımı, ne içün alıp kelmediñ?
- 12320 Nataşa Niyarnıñ sualine cevap bermedi, stol üstündeki Anarhannen Niyarnıñ yañı çıkartқан resimini aldı:
–Mensiz çıkarttıñız e?
Niyar, elbet, degen manada başını kıbırdattı.
Nataşa açuvlangan kibi oldı, çırayı türlendi.
- 12325 –Seniñ dostuñ tukanğa degil, Taşkentke ketkenge beñzey, - dedi kinayenen. –
Çoku ketti, azı qaldı ama, sağına daa... Toyları olgance onı mında beklep oturacaqmı?
–Otura, sesini bile çıkarmay, er kesni özüñ kibi sabırsız belleysiñmi? İgorğa qavuşqance qasevet ve yürek ateşiñnen bizni da yaqa yazdıñ.
Nataşa oña ciddiyy baqtı:
- 12330 –Aysa, seniñ kibi, taşyürek olayımmı? Ondan soñ, Anarhanıñ işi başqa. Onıñ kavaleri student, sıcaq avditoriyalarda oturıp, lektsiya diñley, andan institutnıñ yataqhanesine cennet kibi yerge qayta. Sağınğanı esapqa alınmasa, Anarhan onıñ daa nesini tüşünsin? Aydı, yaz da bitecek işte, olar da qavuşırlar.
–Olarğa balaban bir komsomol toyı yapayık, bare...
- 12335 –Yaparmız, soñra olarğa da bizim kibi mından kvartira berirler. Lakin sen...
–Maña ne olğan? Men kvartiranı Anarhandan evel aldım. Ne, benim evimni begenmeysiñmi yoksa?

- Niyar yerinden turup, ellerini eki tarafka açtı.
- Anam ve oğlum mında olmasa da, olarnı itibarğa alıp, maña, bilgeniñ kibi, eki
12340 azalı kvartira berdiler. Soñ daa ne isteysiñ?
- Nataşa elindeki resimni yerine qaytarıp qoydı. Açıvlu alda sıçrap turdı.
- Zenaat öğrendiñ, qurucılıq teñnikumını bitirdiñ, prorab oldıñ, em öyle-böyle
degil, eñ közdeki prorablardan oldıñ. Özüñ aytqanıñ kibi, kvartirañ da bar. Mında
yalıñız yaşamaqtan qaçınıp, Anarhanı yanına aldıñ. Yaqın dostumuz, bunu yaqşı yaptıñ.
- 12345 Yaqında olar da evlenecekler, soñ...
- Soñu da ne?
- Ondan soñ kimnen oturacaqsıñ? Saniye apte pensiyağa çıqqan soñ mında
kelmeycegini saña kesen-kes aytqan edi de, galiba, yoqsa unuttıñmı? –O kelip, Niyarnıñ
qarşısında toqtadı.
- 12350 –Men bir şeyni unutmadım, daa doğrusı, unutıp olamadım. Bütün mesele şunda
olsa gerek... Ondan soñ men bunda yalıñız degilim de, galiba.
- Dostuniñ tüşünip qalğanını körgeñ Nataşa uzanıp, onıñ bileginden tuttı.
- Men saña pek acele işnen, doğrusı, habernen keldim. Deycegim, tünevin aqşam
sizge Zakir eki defa kelgeñ. Birinci defa kimse yoq eken. Soñundan Anarhan kelgeñ.
- 12355 Seniñ qayda ekeniñni o da aytıp olamağan, özü tarsıqıp otura eken. Qayda ediñ?
- İşten qaytqan vaqıttan azaçık keç qalsam, Anarhan raatsızlanıp başlay, - dedi
Niyar tüşünceli alında.
- Ya özüñ nasıl ediñ? Tükanga dep çıqıp, beş daqıqa eglensem, kelgeñ soñ
canımını yaqa ediñ de!
- 12360 Niyar oña bakıp külümsiredi, bir şey aytmadı.
- Bu hastalığı qadın milletine ana sütünen kirse gerek. –Nataşa turıp, pencere
yanına bardı. –Ne aytmasıñ şu, aqşam qayda ediñ?
- O da saña nege gerek oldı? Endi bizge böyle sual bermege aqqıñ yoq. Özüñniñ
İgoriñni baq! – dedi yasama ciddiy çerenen.
- 12365 –Dostuñ olaraq senden de soramağa aqqım barmı?
- Bar. Öyle olsa, aytayım. Kinoğa... Böyle yapmağa aqqım barmı?
- Bar. Lakin kimnen?
- Niyar tüşünce içinde sustı.

- Deycegim, Niyar, Zakir seni ikinci kere de tapıp olamayan soñ bizge keldi.
- 12370 Onıñ vaziyetini körgeñ olsañ, şaşar ediñ... Yok, sen onı episi bir, körmez, duymaz ediñ. Sen onı köreceñ insan degilsin.
- Niyarınñ cırayı türlendi.
- Añlaşılğanına köre, sen bugün maña qattı ucüm etmege kelgensiñ. Lakin... sebebini bilmek mümkünmi?
- 12375 –Sen onıñ sebebini menden yahşı bilesin.
- İtimal, öyledir, - Niyar söz aytmaq degil, tüşünmege bile çaresi olmağan adam kibi bir noқтаğa baqıp qaldı.
- Onıñ vaziyetini körgeñ Nataşa sözünü sert bağışlağanına peşman oldı.
- Bağışla, Niyar, dostum, - dedi yavaştan. –Vaziyetiñni añlayım. Lakin, episi bir, aqsızsin. Sen işiñni yoluna qoymağa bilgeniñ kibi, şahsiy ömürinñ aqqında da ciddi tüşünmek kerekisin.
- Özü aqqında tüşünmegen adam olmasa kerek. Ondan soñ, dünyada birinci sevgisine, qorantasına sadıq qalıp, ömüriniñ qalğanını yalınız keçirgen adam, erkekler aqqında çok eminlik bildirip olamaz. Lakin qadınlar çoklar.
- 12385 –Elbet, dünyada er şey ola bile. Lakin nasıl sevgi, nasıl qoranta? Candan sevgen aqayını, vaqıtsız ecel çekip alğan bazı qadınlar, özleriniñ qalğan ömürlerini onıñ hatiresine bağışlay bileler. Buña misal çok ketirmek mümkün. Lakin ayırılışqan adamlar içün bu qadar sadıqlıq...
- Bu saada sen aqlısın, lakin benim balam – oğlum bar. Men onı bahtlı etmek isteyim. Özüñ de ana olmaq arfesindesiñ. Yüregiñe endi çoktan evlat sevgisi ve raatsızlığı soquldı. O areket etmey susıp qalsa, ne oldı eken, dep yüregiñe ateş tüşe, öylemi?
- Nataşa böyle şikayetnen daa eki-üç kün evelsi qadınlar konsultatsiyasına bargan edi.
- 12395 –Ya sen onı qaydan bilesin? – dedi o, taaciplengen alda.
- Niyar onıñ böyle yapqanını bilmey edi, lakin ana yüregini yahşı añlay.
- Bunu başından keçirgen er bir ana bile, - dedi yavaştan.
- Lakin, er alda, başta ana bahtlı olmaq kerek. Ananın bahtı olmasa ondan doğan bala onı qaydan alsın?

- 12400 Niyar Nataşağa birden yalq etip baqtı.
–Özleri yalınız olsalar da, balalarını oqutqan, yaqşı terbiye etken, bahtlı östürgen analar azmı?
- Olar yalınız öyle körüneler. Aslında ise başqa. Ömürlük baba sözüne zar olup ösken balada baht qayda? Niyar, bunu sen özüñ er kesten yaqşı bilesiñ, niçün şimdi meni
- 12405 kıynaysıñ? – Nataşa kelip onıñ yanına oturdu.
–Bilem, Nataşa, episini bilem. Lakin oqluma özüniñ babasını qaytarıp bermek elimden kelmey. Doğru, men daa yaşıım. Aqayğa çıkıp, bahtlı yaşamam mümkün. Oqlum şimdi bikanasınıñ yanında. Büyük olup ana-baba yardımını kerek olğanda, babasına barganda, ögey ana cırayını sıtacaq. Anasına kelgende ise – ögey baba. O bir
- 12410 yerge sıgmaycaq, kimseden sıcaqlıq körmeycek. Soñ? Öyle baht angi ananı tınçlandıra bile?
- Adamına baqlı. Zakirniñ nasıl adam olğanını saña aytıp oturmağa acet yok. Men bellesem, endiden soñra bu aqta ciddiyy tüşünip baqarsıñ. Men endi keteyim, - dep yerinden turdı, - baqsa, az qaldı unutayazdım. Sen yañılıq işittiñmi, Niyar?
- 12415 –Nasıl yañılıq?
–Bizler mından ketemiz.
–Bizler degeniñ kimler?
–Men İgor, Zakir...
–Oğurlar ola, qayda ketkeniñizni bilmek mümkünmi?
- 12420 –GRES qurucılığına.
–Endi başlağan e? Bizlerni qaldırıp ketesiñizmi?
–Ya sizler biznen olmaqlı istemeysiñiz de, - Nataşa Niyarnıñ boyunundan qıcaqladı. –Tüşünip baqayıq, belki başta aqaylarnı yiberirmiz.
- Niyarnıñ aqlına aqşam Farida İsmailovna aytağan sözler tüşti:
- 12425 –Demek, Farida İsmailovna da bu aqta aytaqlı istey, - dedi özü-özünen laqırdı etken kibi.
–Onı ne vaqlıt körgen ediñ? – dedi Nataşa.
–Tünevın. Tünevın aqşam men olarnıñ evinde edim.
Nataşa şaqıldap küldi.
- 12430 –Yalancınıñ şaatı yanında ola eken...

Niyar külümsiredi.

–Kimerde öyle yapmak da kerek ola eken, seni sınaq bağmaq isterdim. Mesele onda degil, o qurucılıqqa Farida İsmailovna da ketirmi eken?

–Ketecek olğanı içün de saña aytmaq istegendir. O yalnız Yañıyer degil, 12435 Qayraqqum GRESi, Mırzaçöldeki cenübiy kanal ve diger qurucılıqlarda çalışqan. Buña barmaz belleysiñmi?

21.

Zakir endi qurucılıqñıñ ne ekenini bilmegen, anda yaqısı şaraitı olğan yataqhaneye yerleşirmiz, aqşamları işten soñra, kinoğa barırmız, dep arzu etkenlerden degil. O çöl içinde şeer, GRES qurmaq ne ekenini, tekmi olmasa da, er alda, añlay, onı 12440 tasavur ete edi.

Lakin iş meydanına kelgende o da şaşmaladı. Suvsızlıqtan yangan, tap-taqır, ucsız-bucaqsız, kiyik çöl...

Bu boş çöllerde, asırlar devamında, yalnız deve kervanlarıñıñ boynunda taqılğan çañlarıñıñ davuşları işitile edi. Zengin tüccarlar develernen dülber Buğara 12445 kilimlerini, dülberliginen közlerni qamaştırğan hanatlas taylarını qarpqta taşıy ediler.

Asırlar devamında bu diyar aqqında çeşit efsaneler ayıla edi. «Quş uça, qanatı, adam yürse ayağı yangan» diyar.

Tekaran yürseñ, ayağıñıñ túbünden, bu yerniñ şorbacıları, yılanlar fişıldap, sızgırıp qaçalar.

12450 Demek, mında endi birinci adım atıldı. Olar öz mekanlarını, dünyada eñ ulu zat – adamğa boşatmaqñlar.

İnsan ayağını körmegen yerler... İşni qaliba, bundan başladıq, dep külümsiredi Zakir ve maşınanıñ süratını arttırdı. Eki-üç künden soñ mında esas küçler keleecek. Oñace, eñ olmadıqta, çadırlarını qurıp yetiştirmek kerek.

12455 Aydavcılar eki-üç küngece stantsiyadan şey taşıdılar. Kelmekte olğan buldozerci, traktorci ve diger işçi ve mütehassıslar azır çadırlarğa yerleştiler.

Zakir kelgen künü şimdilik Niyar ve onıñ dostları kelmegeni içün sevingen, mında qadınlar nasıl yaşaycaq, dep tüşüngen edi. Aradan bir afta keçer-keçmez,

ellerinde çertöjları olğan kadınlar peyda oldılar. Ayaklarında kerz çızmalar. Ne yılandan
12460 karkalar, ne de borandan.

Daa şimdi yoldan yorulıp kelgen Zakir suv içmek için karşıdaki çadırğa doğru
çaptı. Suv maşinası daa yakında kelgen eken. Qurucılar oña yapırdılar. Suv koptası el-
elden keçti. Zakir oña sabırsızlıqlan yapıştı. Suv salkın edi. Qalgance içti. Birazını da
açık yaqasından içeri tökti. Bütün vücudı tendüristlendi.

12465 Maşinasına doğru ketkende Farida İsmailovnanı rastketirdi. Onıñ ayaklarında da
kerz çızmalar, lakin kiçkene soyları. Kiçkene olğanı içinmi, yoksa başqa sebeptenmi,
olar gayet cıynaqlı körünmekte ediler. Kül tüsteki yubkası oña pek yaraşkan. Şu
renkteki iş bıcağınañ yeñleri ekişer kere çermelgen. Bu urbalarınen o daa da çevik,
areketçen, cesaretli, şeñ körünmekte edi. Çöl güzeli.

12470 Zakir bu kadınını endi üçünci kere körmekte. Birinci kere kanal qurucılığında
tanış olğan ediler.

Ekinci defasında ise yılbaş gecesi onıñ evinde toplanan ediler. O gecesi kiyinip
– kuşangan, perige beñzey edi. Hocası da, özü kibi, güzel ve nezaketli kişi. Bir
oğlançıkları olup, doqızıncı sınıfta okumaқта edi. Oqlunı bilmegen adam Faridanı yaş

12475 kız beller.

Laqırdı çok vaqıtqace GRES aqqında ketken edi.

–Sizlerge azaçık soñca barmaқта mümkün! – degen edi, Niyar ve onıñ
dostlarına. Özü aqqında bir şey aytmağan edi.

O yılbaş Zakirniñ ömürinde eñ bahtlı kün oldı. Niyar onıñ yanında oturdı.

12480 Beraber oynadılar. Kız Zakirge sevgi tolu nazarlar bırağmaқта edi.

Üçünci kere ise çöl içinde şimdi, iş urbasinen körmekte. O kene evelkisi kibi
dülber.

–Siz de mındasınızmı?

–Siz ne bellediñiz? Bizler sözünü avağa savurğan adamlarmızımı? Tezden evlerni

12485 qurıp başlaycaqmız.

Zakir ayağındaki balaban çızmalarına bakıp külümsiredi. Çünkü olar, Niyarnen
ekisi, anda, şeerde, komsomol toyında bulungan ediler.

–Siz sözünüizde turasınız, lakin bizler... evelce davrandıq, - dedi Zakir.

12490 –Davranğanıñız yaǵşı, mında toy yapmaqtan urtuldı. Lakin kvartira meselesi deñiřmese kerek.

–Dostlarınıñ szlerini red etken adamlardan degilmiz. Berseñiz, almaa tırışımız.

Ekisi de birden şaıldap kldiler.

22.

12495 Mında işler evela yol urucılıı ve aylanma kanal azuvdan başladı. Kn keken sayın keniş beton ve asfalt yollar atallana ve ep gge uzanalar. Em btn işler tenikaa bazanılıp yapıla.

Semn Semnovinen Farida İsmailovna sık-sık urucılar arasında peyda ola ve:

–İşler olay kelsin, batırlar, aşımaa baıñız, bu yollardan tezden bizim «aır» toplarımız keecekler, - dey ediler.

12500 Zakir baar ve yaznıñ, kznıñ nasıl keip ketkenini duymadı. İş aır olsa da, o dostları arasında edi. ayda basa dostını yaut tañıřını kre.

Mırzal kanalı urucılıında iřlegennlerniñ deerlik episi mında demek mmkn. urucılıta adam o, olar ocaman memleketniñ eřit kşelerinden kelgenler.

12505 Byle yerge yreginde ateşi olan adamlarnen beraber, bir yerde ul tuttıramay yrgen zıpınlar da soulalar. Olar muvaat olsa da, etrafdaki tecribesiz yaşlara tesir etmey belleysiñmi, eteler. Tabana uvet berip, zuvan soyları da o ola. Bazıları ise bir yerge ıbırdamay. Mında munafılınen oraşa, loata para azanmaa tırışa. İradesizler ise tşknlikke oraylar.

12510 Yaında şyle bir vaia olıp keti. Kznıñ soñlarında kene rzgar savurıp başlaan edi. İş ayet ızın ketken knlerniñ birinde yle kl boran optı ki, yernen kk birleşken kibi oldu. Yanıñdaki adam krnmey, urucılar alıştılar. Maşına aydavcılar kene yolda bulundılar. Olar yavaş yrdiler, lakin episi bir yrdiler. Aşam st boran tındı. urucılarınıñ ekseriyeti z «şeerik»lerine ayttılar. Basalar, adırlardan eser yok. Kndzki boran olarnı alıp ketken.

12515 İşiler şaşmalap oturanda «şeerikte» Semn Semnovi peyda oldu. Bu uzun boylu, mazallı, yımşa tabiatlı, lakin ciddi y baışlı adamnı tañıan urucılar onı

körgenleri kibi, şimdi ille bir çare tapar, dep sevindiler. Çünkü o er nasıl ağır şaraitta, ne yapmasını bilmey, şaşmalağan adam degil.

12520 O maşinadan aşıkmay tüştü. Dersin, bu daқиқada, yalnız bu daқиқada, mindaki adamlarınñ taliyi çekilmekte edi. Endi bayağı yaşıta olsa da, daa savluğunu ğayıp etmegen, қаранen çal қарışık saçlarını sıypadı. O yalanbaş edi, çeresi ise ciddi. Öz ordusinen selamlaşır eken, adamlar arasından yaş, mazallı yigit atılıp çıktı.

12525 –Baş injener arkadaş, GRES қurucılığına başka yer tapılmadımı? Bu pesnut çöl içinde bizim vaziyetimizni köresinñizmi? – dedi ellerini eki tarafқа kerip. –Mında bizler özümüz de ğayıp ola bilemiz.

Onı arttan çektiler. Lakin yigit buña kulaқ asmadı, sözünü devam etti.

Semön Semönoviç, tiymeñiz, degen manada elini köterdi. O öyle adam, er bir қurucınen ayrı-ayrı laқırdı ete bile. Vaқıtını, zametini acımay, añlatmağa tırıша.

Yigitniñ aytқанlarını diққatnen diñledi.

12530 –GRES қurucılığını bu yerde başлағанımızniñ sebebi bar, arkadaşlar, - dedi o ciddi davuşnen. –Bu tüşünilip-taşınılıp yapıлған iş. Energiya çokrağı merkezde olmak kerek. Bu yer injenerlik noқtaiy nazarından uyğun sayıla. Қurayatқан қocaman inшаatımız Buҳарanıñ mavı yaқarlığı esasında çalışacaq, маҳsulatımız umum orta Asiya elektrik алқasına қoşulıp, Таşkentteki, Душанbedeki, Frunzedeki, Ашҳабaddaki ve diger 12535 шеerlerdeki rayon ve köylerdeki işханelerini, mesken evlerini elektrik yarıғinen temin etmege ҳızmet etecektir.

Belki bu inat, kiyik, ҳışımlı çöl içinde böyle büyük nur ocağını қurmak mümkün degil, dep түşüngen vaқıtlarıñız da oladır. İnsan degen şey ağır zorluқlarға tez alışa қoymay. Lakin, umumen aytқанда, alışa. Çünkü insannıñ elinden kelmegen iş yok. Men 12540 Moskva yaқınındaki Kaşino köyçiginde doğıp östim. Lakin bu diyarda men acemi degilim. Қарақumını, Yañıyerni, Cenübiy Mırzaçöl kanalını ve digerlerini қurdıқ. Çöl içinde yañı шеer yaratmaq, GRES қurmaq ne ekenini bilemiz. Tecribemiz bar. Çadırlar meselesine kelgende ise, - o çevrege baқtı, külümsiredi, - yazlıқ шеerimizniñ yerine қışlıқ soyunı қurmaq vaқıtı kelgen. Bizler, işnen bant olıp, onı duymaғанımız, bu yerniñ 12545 tabiatı öyle, ğaflette қалғанlarını sevmey, yapılacaq işni öz vaқıtında ҳatırlata. Endi çadırlarға degil de, sıcaқ vagonlarға yerleşirmiz. Bir geceni keçirseñiz oldı. Sabadan olar ketirilip başlanacaq.

Semön Semönoviç adamlarğa baqtı:

–Şimdi elimizni qayda uzatsaq yete. Bütün işlerni teñnika yapa demek mümkün.

12550 Bu çöl içinde bizler birinciler degilmiz, Farhad GESni epiñiz bilseñiz kerek. Bundan çerik asır evelsi, Vatanımız ateş içinde yanayatқан cenk yıllarında adamlar mında GES qurdılar. Ne kadr bar edi ve ne de teñnika. Ketmen ve zembil...

Er kes onı diqqatnen diñlemekte edi. Demki yigitniñ adamlar arasında soqulğanını kimse duymadı.

12555 Semön Semönoviçniñ aytқанı kibi ertesi qurucılar vagonlarğa yerleşip başladılar. Künlerniñ keçmesinen kündoğuş tarafta şeer qurucılığı başladı. Niyarlar da keldiler.

Anarhan kene krancı. Onıñ hocası yaş injener Kamil Halilov işke yollanmanı doğru mında aldı. İgor da keldi. O kene kanal qurucılığında, montajcılar brigadasınıñ başlığı. Nataşa qızçığınen evde otura. Olarnıñ episi şimdilik işke Yañıyer şeerinden qatnamaqtalar. Bu al çokqa barmaz, çünkü şeer qurucılığı qızgın ketmekte. Bir kereden bir kaç dane dört qatlı, yetmiş eki kvartıralı ev bitirilecek. Şeerçikniñ merkezindeki erzak malları tükaniñniñ qurucılığı bitmek üzre. O çalışıp başlasa, qurucılarğa kösterilgen ticaret hızmeti daa ziyade yağşılaşacaq. Qurucılıqqa aftada bir kere seyyar tükaneler da kelesler. Lakin olar, kele, keteler. Episi bir daimiy tükange yetmey.

12565 Balalar bağçası, «Azır urbalar» tükaniñniñ qurucılığını çokqa sürmek olmay. Böyleliknen, yavaş-yavaş Farhad GESke yaqın yerde şeerçik ösip başladı.

Kündoğuş tarafta oturtılğan aşlamalar közge bayağı körünip başladılar. Anda yaş orman peyda oldı.

23.

12570 Qızçığı Dilaranı şimdi tınçlandırıp yuqlatқан Niyar ne yapmasını bilmey, tüşünip oturganda, qapuniñ çañı qağıldı.

O, daa ertece olsa da, Zakir keldi belledi. Barıp qapuni açқанinen ayretle, qatıp qağıldı. Qarşısında anasinen oğlu külümsirep turmaqta ediler.

–Ne oldı ya, balam, qırayıñ solğun körüne, sağığıñ yağşımı? Zakir, torunçıgım

12575 Dilara nasıl? – dep soradı anası içeri kirer-kirmez.

–Yağşılar, ana, özüñizniñ, Caferniñ sağığı yerindemi?

- Niyar, boyu endi özüniñ omuzlarından kelgen, oğlunu qucaqlap öpti. Onıñ gür saçlarını sıypadı.
- 12580 –Men körmegenden beri Cafer daa da ösken, - dep külümsiredi.
–Yaşlar öseler, qartlar çökeler, balam, - dedi Saniye.
–Biz kelmese... başta sık-sık kele ediñiz.
–Zakirnen ekimiz baracaq olıp er afta azırlanamız, lakin ille bir şey tapıla, yolğa çıqıp olamaymız. Ondan soñ, Dilaranıñ de tişi çıqa, de sıcağı köterile.
Saniye çevrege baqtı.
- 12585 –Bala yuqladımı yoqsa?
–Biraz keyfi yoq, ilac bergen edim, yuqlap qaldı.
Sofra qoyıp, biraz qapınğanlarinen, yoldan kelgen Caferniñ yorgunlıqtan közleri yumulıp başladı. Anası oğlunu yataq odasına alıp kirmek istedi, lakin o razı olmadı.
–Babamı bekleycegim, - dedi.
- 12590 –Sizlerni menden de ziyade o bekledi, - dedi Saniye – alıp kelgen velosipediniñniñ köpçegini mayıştırğan. Babamıñ özü tüzetip berecek, - dep kimsege tuttırmay.
Niyar divan üstünde yuqlap qalğan oğluna baqıp külümsiredi.
Zakir keç keldi. Gayet yorgun olğanına baqmadan, anası ve oğlunu körgeninen
- 12595 şeñlendi. Yürekten quvandı.
–O-o, bizim yigit yorulğan eken, - dep balanıñ saçlarını sıypadı. Soñra onı köterip, yataq odasına alıp kirdi. Özleri ise yarı gecegece laqırdı etip oturdılar. Ertesi künü saba aile azaları sofra başına toplanğanda, Zakir:
–Niyar, bugün endi bizlerden, aqaylardan, yardım qıdırmañız, Caferniñ mında kelmegenine bayağı vaqıt oldı. Men oña şeer ve GRESte olğan yañılıqları köstermek isteyim, - dedi.
–Bala keyfsiz olmasa, biz de çıkar edik, ama... –Niyar anasına baqtı. Bunıñnen o, belki siz de barırsıñız, demek istedi. Bunı añlağan Saniye Dilarağa baqtı:
–Bizler başqa vaqıt barırmız, men daa torunçığını körüp toymadım, - dedi.
- 12605 Sabalık yemekten soñra añlaşılğanı kibi, Zakirnen Cafer mototsikletke minip, kezinmege kettiler, Niyar ise tükanga, sütke çıktı.

- Niyar anasına bir söz ayıp şikayetlenmese de, sağıt duygulu Saniye er şeyni añladı. Dilaraçıq daa kiçkene, bir yaşını keçti. Yaş ananın işi pek çok. Böyle adamnın işi olmazmı, dep tüşündi, qurucılıqta, benim degen bir erkeknin işini becere, yaş bala
- 12610 baqa, qoranta çevire. Bular da yetmegen kibi, institutta oquy.
- Çok eglendim, tez qaytacaq edim ama, bir şeyler daa alayım, dedim... Qapudan kirgen Niyar sumkasından bir qaç burum çıqardı.
- Tukanlarıñızda şey olamı, balam? – dedi Saniye.
- Şükürler olsun, er şey bar,
- 12615 Soñra ana-bala laqırdı etip oturdılar.
- Saniye Niyarğa diqqatnen baqtı:
- Kelgenimizden beri maña salıq körünesiñ... ne oldı, balam? – dedi yavaştan.
- İşim çok uymay, ana. Daiy Lenin doğan künnin arfesinde işler qızgın ketmekte, aprel yigirmi ekide GRES qurucıları Baş korpusnın temeline beton qoyup
- 12620 başlaycaqlar. Bizler ise medeniy-turmuş kombinatının binasını teslim etmek kerekimiz. Onın soñki işlerini Farida İsmailovna bizge avale etti. Tünevın planerkada oña, yaparmız, dep söz berdim. Balalar bağçasına keldim, bizim çibiş hastalangan. Aqşam şaşmalap oturganda sizler keldiñiz. Birden balanın başını tutup baqtı, - sıcağı kene bar galiba – dedi yanıklı davuşnen.
- 12625 Saniye de uzanıp, Dilaranın mañlayçığına parmaqlarının art tarafını toqundırdı.
- Bala külümsirep, bikanasının elini tutup çekti. Anasının qıcağından çıqıp, onın boynuna sarıldı. Bikanası arqaçığını sıypadı.
- Sizlerden de ziyade bu cilli başçıqnı sağınam, torun balañdan da yaqın ola eken, - dedi külümsirep, - Aqılıma tüşse, evde oturıp olamayım. Cafer yanımda olğanı
- 12630 içün onı bilmey ekenim.
- Birazdan ana-bala köy qhaberlerine keçtiler.
- Adil atanın vefat etkenine bayağı vaqıt oldı. Niyar bunu bile, onın cenazesine barıp olamağan edi.
- Saniye oña başqa yañılık ayttı. Yaqında oqlunen kelini kelip, ata qurğan evni
- 12635 satqanlar. Kimya aptenen torunçığı Alimcannı özlerinen beraber alıp ketkenler.
- Niyarın közleri ögünde Adil ata, onın yañı evi canlandı, evnen bağı vaqialarını qhatırladı, tüşüncege daldı. Oyları barıp Eminge bağlandı.

Niyar ketken soñ o para kazana, içe, keze... Niyar olmasa da, Şerfe apteni, oğlunu toktatқан adam tapılған. Emin kene özünü degil, başқalarını қабатlı sayған, 12640 Yaқub Umurзақoviçni tutıp kötekleycek olған. Bir şeyler daa қarıшқан. Aқır-soñu bu «ürmetli» aile köyden zuvmaға mecbur olған. Qayda ketkenini Emin köydeşlerine degil, dostlarına bile aytmаған.

Saniye kızına keder etmege istemedi, Dilaranı alıp, yañı kvartiraniñ odalarını baқmaға çıktı. 12645 Üyle avған soñ kezintidekiler қан-terge batıp қayttılar. Caferniñ omuzında sportçılar қantası. Quvançı içine sıғmay. Zakirniñ elinde velosiped köpçeği. Qapudan kirgenlerinen:

–Bikana, velosipedime yañı köpçek aldık, - dedi, қantasını açıp, andan kiçkene gantell, balaban top ve keta çıkardı. –Babam ayttı, endi sportnen oğraşacaғım. 12650

–Vay, balam, evde olғанları azlıқ ettimi? – dedi Saniye apte.

Cafer başını sallap külümsiredi.

–Soñ, қaydalarға bardıñız, Cafer? – Niyar oğluniñ başını sıypadı.

Cafer büyük hoşnutlıқnen bugün körgenleri aққında ikaye etti.

–Daa ormanға da baracaқımız, - dedi o sözünüñ soñunda.

–Ya evge ne vaқıt қaytacaқımız, oğlum? – dedi Saniye. –Kelmek yaқşı, ama bu қaytmaq... 12655

Caferniñ қırayı түrlendi. Zakir yalқ etip Niyarға baқtı:

–Bu şeyden қurtulmaqñıñ қaresi bar, anam. Lakin siz niçündir қurtulmaға istemeysiñiz.

Onıñ ne demek istegenini Niyar da, anası da yaқşı añladılar. Ekisi de bir şey aytmadılar. 12660

«Yañı yerge köçmege istemegen adam, mında razı olurmı» dep түşündi Niyar.

Niyar Yañıyerde ekeninde, evlerine barganda anasına:

–Men yalıñız alımda sizlerden uzaқта yaşıp alışmaған ekenim, sizni de Caferni pek saғınam, yürüñiz anam, sizlerni de alıp keteyim, - degen edi. 12665

Anası o vaқıt çok түşünip oturmadı:

–Balam, meni alışқан yerimden қıbirdatma, men mından yalıñız bir yerge kete bilem.

- Niyar oña diqqatnen baqtı.
- 12670 –Qayda? – dedi yavaştan.
- Ana-babamnın mekanına, - dedi Saniye İkmətli qatıy davuşnen.
- Ketecek vaqıtları ise Dilara şınışıqlap başladı. Sabadan beri güzel-güzel oynap yürgen balanın, birden yanaçıqları allandı, mañlayçığı kızdı.
- Niyarın eli-ayağı yiberildi. –Ne oldu bu balağa, keçip ketkendir belledim, kene
- 12675 şaşmalap başladı, - dedi kederli davuşnen.
- Yanıqlanma, balam, - dedi Saniye apte, - inşaalla bir şey olmağandır. Özüm muqayt olurım, keçip keter...
- Niyar oña baqtı.
- Böyle vaqıtta yardım etmesem... Caferniñ mektebini bir çare etseñiz yetti,
- 12680 köçip kelirmiz.

24.

- Qış çillesi. Yılın başqa mevsimlerinden kıyas etkende bu vaqıt qurucılarnıñ işi o kadar sıqlet olmay, deyley. Er alda qar ve suvuq işni sakinleştire. Beton buzlay, çatlay.
- Böyle olğanına baqmadan Niyarın raatlıq künleri bile kinoğa barmağa vaqıtı olmay, çünki bir kaç aylardan soñra devlet imtianları başlaycaq.
- 12685 Eyi ki, bahtına anası yanında, oña yardım ete, balalarğa muqayt ola.
- Zakirniñ işi onıñkinden sıqlet körüne. Devlet imtianları olmasa da, işten kelip, biraz qapınganinen özünüñ odasına kire, yarı gecegece anda buluna. Ne işnen meşğul olğanını bildirmemege tırışa. Kimerde özünüñ odasından pek hoşnut çıqa, kimerde ise çırayından qarlar yağa. Özünü qoymağa yer tapmay. Niyar oña bir şey aytmay, işini
- 12690 taşlap, anda kire. Ressam begenmegen resimge diqqatnen baqa. Eksiklik körse ayta, begense maqtay.
- Zakir içün bu kafi. Onıñ toqtap qalğan işi deral yoluna mine.
- Buña baqmadan Niyarğa Zakir bazı resimlerini köstermemege tırışa. Bunı Niyar duya, sebebini sorağanda Zakir külsüre, sevimlisinen lağırdı etken yaş yigitler kibi
- 12695 kızara, soñ kösteririm, Niyar, dey.
- Cafer episini kördi, lakin bu aqta ne anasına ayta ve ne de bikanasına, Zakirniñ aytkanı kibi o endi yigit. Aqıy yigitler sır tutmağa bileler.

Sırını ne kadar gizleseñ de o ille bir kün aşkar ola. Zakirniñ sırası bayram künü açıldı.

12700 Çölde qurucılar birinci bayramını qara qışta yaptılar, yani biñ doqız yüz yetmiş eki senesiniñ dekabr ayında GRESniñ birinci energoblokı çalışıp başladı.

Avası pek suvuq olup, boran taze yağğan qarnı o yaqtan, bu yaqqa savurmaqta edi. Yolda yürmekniñ çaresi yok. Lakin adamlar bir şeyden qorqmadılar. Biñlennen qurucılar toplandılar, etraf qışlaqlardan, şeer ve rayonlardan müsafirler keldiler. Ükümet azaları minberden yer aldılar.

12705 KPSS Merkeziy Komiteti Siyasiy bürosına azalıqqa kandidat, Özbekstan Kompartiyası Merkeziy Komitetiniñ birinci sekretarı Şaraf Raşidov da keldi...

SSSR ve çeşit qardaş respublikalarınıñ bayraqları yelpiremekte edi. Ses-şamata, qıvanç sadaları tındı. Qurucılıqniñ başı Semön Semönoviç Funk tantanalı merasimni açıq dep ilan etti ve tebrik içün sözni Şaraf Raşidov arkadaşqa berdi. O emekdarlarını sıcak sözlernen hayırladı ve:

–Bugünkü galebelerni körerkenmiz, közümiñniñ ögünde ulu daiymiz Vladimir İliç Lenin peyda ola. Bu büyük insan tarafından belgilengen plan esasında, Kommunist partiyasınıñ yolbaşçılığı altında iş körerek, böyle büyük muvafaqiyetlerge irişmekteyiz. Epimizge belli, biñ doqız yüz on sekiz senesi mayıs ayınıñ on yedinci künü Özbekstannıñ, bütün memleketniñ yılnamesine altın ariflennen yazıldı. Vladimir İliç Lenin şu künü «Türkstanda suvaruv işlerine elli million ruble para ayıruv ve suvaruv işlerini teşkil etüv aqqında»ki dekretni imzaladı.

12720 Oktabr revolyutsiyasınıñ yolbaşçısı o ağır yıllarda, bizim içün o aç topraqlarını kelegeci içün qayğırdı.

Qocaman Vatanımızniñ eñ iri sıcaklıq elektrik stantsiyasını bütün memleket qurdı, o halklar dostluğınıñ temsilidir... – dedi.

Semön Semönoviç bugün pek eyecanlı edi. O sözge çıkarken:

–Çok biñli kollektivniñ beş yıl devam etken fedakar emegi büyük galebenen neticelendi. Üç biñ kilovatt qüdretindeki birinci enerjiya blokı çalışıp başladı ve Orta Asiyaniñ birleşken enerjiya sistemasına öz tokını qoştı, - dedi gür davuşnen. –Bu qıvançlı künde, sizge şunu aytmak isteyim ki, bundan çerik asırdan ziyade evelsi qomşu Farhad GESiniñ qurucılığında yüz seksen biñ adam çalışқан edi. Donatmalar ise

«vestingauz» adına amerikan firmasından ketirilgen edi. Bizim GRESni olğanı-olacağı
12730 beş biñ adam qurmağa. Donatmalar Leningrad, Taranrog, Tolyatti, Novosibirsk ve
diger bunıñ kibi şeerlerimizden ketirilmekte. Ağır işlerniñ episi avtomatlaştırılğan ve
mehanizmlaştırılğandır.

Şeerde aveskar ressamlarınñ eserlerinden tertip olungan «Lenin tarafından
belgilengen plan esasında» şıarı altında sergi açıldı.

12735 Keniş zalğa kirgende, törde, üstüne «Kommunizm – sovyet aqimiyeti plüs bütün
memleketni elektrikleştirüv demektir», sözleri yazılğan memleketni elektrikleştirüvniñ
Lenince Baş planı – GOELRONıñ kartası qoyulğan.

Onıñ eki tarafında ise şeer ve GRES qurucılığını, çölniñ tabiiy manzarasını, ileri
adamlarnıñ obrazını aks etken resimler, kartinalar ve büyük polotnolar asılğan.

12740 Sergideki eserler «Farhad ve Şirin» efsanesinen başlay. Pelvan yigit Farhadnıñ
obrazı büyük planda kösterilgen. O Şirinniñ istegini yerine ketirmek için dağ ve taşları
yıkıp, kanal qurmağa belsengen.

Bu efsaneni mında yaşağanlarınñ episi bile demek mümkün. Çünkü bu adamlar
efsaneni aqıkatqa çevireyatқан efsaneviy adamlardır...

12745 Ellerini artına qoyğanı alda, çoktan-çok adamlar arasından resimge bakıp turğan
Caferniñ kulaqlarında babasınıñ aytқанları tekrarlandılar:

«Bir zamanlarda bu çölde Şirin adlı dülberlerden-dülber bir kız yaşağan. Onıñ
dülberligini işitken bütün memleketniñ yigitleri mında kelgenler. Dülber kızını
körgenleri kibi yürekten urulğanlar. Lakin o kimsege razılıq bermegen. «Menim bir
12750 şartım bar: kim şu özenni çölge aqızsa, o yigitke barmağa razım», degen. Bu işni yapıp
olamağanlar qayıp ketkenler.

Başsız özen tolıp-taşıp aқа bergen. Tam-taqır çöl bir tamçı suv körmegen.
İnsanlar araretini söndüramay, suvğa telmirgenler.

Pelvan Farhad belini qaviy sıktırıp, işke başlağan. O çalışqanda dağlar-taşlar
12755 titregenler.

Güzel ve pelvan yigitniñ çölge suv ketirmek için can-yürekten çalışayatқanını
körgen Şirin oña sevda olğan. Er kün kelip Farhadnıñ çalışқanını seyir etken.

Dalğalanıp-delirip aқayatқан özen Farhad bıraққан taş ve topraқnı aқızıp kete
bergen. Bunı körgen Şirinniñ içi-bağrı yangın.

- 12760 İylekarlar Şirinni aldatmağnıñ yollarını arağanlar. Çeşit ħurnazlıklar tüşüngenler. Ħusrav bütün iylekarlarını yeñgen.
- O aydın gecelerniñ birinde öz askerine özenden çölge kıamış tüşetken. Kıamış sabakları ay şavlesinde yıltırıp, Şiringe çölge aqqan suv olıp körüngen. Ħusrav Şiringe «seniñ aytqanlarıñnı men yaptım» degen.
- 12765 Kıız oña razılık bergen. Lakin soñundan aldanganını duyğan. Aqaretke dayanıp olamağan ve zeer içip ölgen. Facianı işitken Farĥad bu dünyanı terk etken. Farĥad elak olğan yerde şimdi Farĥad GESi çölge suv ve nur bermekte...
- Şirinniñ – ĥalknıñ arzu-niyetlerini, qurulmaқта olğan Sır-darya GRESi eda etecek...»
- 12770 Pelvanniñ yanından qoyulğan resimde keniş, ucu-bucağı olmağan çöl tasvirlengen. Onıñ ortasında qurulğan çadırlarını boran yıqqan, savurğan. Şaşıp-şaşmağan adamlarğa yanında turğan uzun boylu, yalanbaş kışı nelerdir aytmaқта...
- Caferge bu resim de tanış. Babası oña bu aқта ikaye etken edi. Uzun boylu, yalanbaş kışı qurucılıqnıñ başı Semön Semönoviç...
- 12775 Nevbetteki resimde qurucılar suv maşinasını sarıp alğanlar. Er kesniñ elinde suv savutı. Kenarda bir yigit qopqadan suv içmekte... Olarnıñ çeresi qıvançlı.
- Cafer qarşısındaki başqa resimge meraqnen baqtı, begendi. Lakin onıñ aqqında bir şey bilmegenine tarsıqtı. Resimniñ çetçigine babasınıñ adı ve familiyası yazılğan. Onı evlerinde bir kere bile körğeni yok.
- 12780 Küçlü yağmur yağmaқта. Yigit kıznı yağmurdan qorçalamaq içün, onıñ başı üstüne gazeta tutqan. Ekisi de biri-birine tüşünceli baqıp turmaqtalar.
- Resimlerde tasvir olunğan vaqıalar temaşacılarğa tesir etmey qalmaylar. Olar bazı kartinalar ögünde külümsireyler, bazıları yanında ise, tüşüncege dalğan alda, uzak vaqt turıp qalalar.
- 12785 Üzerine «Ekinci kışımız», dep yazılğan resim yanında Cafer de teren ĥayalğa daldı. Babası bu vaqia aqqında oña aytqan edi.
- ...Çölde ekinci kışımız pek qattı oldı. Qartlar böyle, kış Özbekstanda yüz yılda bir kere ola, degen ediler. O çölde daa da deşetli edi. Avanıñ böyle olğanına baqmadan iş kızgın ketmekte edi. Ekinci smenadan çıqqan işçiler evlerine qaytayatqanda, avtobus
- 12790 qarlı boranda yolunu şaşırdı. Maşına qar obasına soqıldı. Çöl içinde köçüp yürgen qar

dalğası onı bir tamam kömdi. Qurucılıқта kıyamet kıoptı, bütün işçiler ayakka kalktılar. Kıayda çevirilsen kıar, boran. Adamlar bellerinece kıarga batıp kıalalar. Yürmekniñ, köz açmakıñ kıaresi yok. Lakin olar yürdiler. Tabiat kıışımından kıorkımadılar, dostlarını kıurtardılar...»

12795 Kene bir resimde yañı şeerniñ kıurulıp başlangan vakıtı aks olungan. Çevrede kıurulayatқан evlerniñ yanlarında kranlar kelmekteler...

Elektrik kıaynacı yigitniñ iş vaqıtındaki körünişini tasvirlegen resim de yağışı. O sol elinen demir betligini yukarı kötergen, yapқан işini diqqatnen közden keçirmekte. Ressam bu eserni dostu İgorge bağışlağan edi.

12800 Zakir onı yapmağ için çok çekişti. Çok kağıtları yırtıp bıraktı. Babasınıñ yanında bulungan, yardım etmege tırışқан Cafer onıñ böyle yapқанını begenmedi, lakin bir türlü sual bermedi. Çünkü babası çalışkanda bir ağız söz bile oña keder eteceğini yağışı bile edi. Resim azır olğan künü o pek kıuvandı. Cafer endi sual bermek mümkün olğanını añlap, babasından onıñ sebebini soraganda, Zakir oğluna diqqatnen bağıtı:

12805 –Elektrik kıaynacıniñ çalışқан vaqıtındaki körünişini tasvirlemek kıolay şey degil edi, oğlum, demirni demirge kıuramağ, em öyle kıuramağ kerek ki, başka yerleri kıyıışsa bile kıuralğan yer deñişmesin, - degen edi.

Elektrik kıaynacılar çelik iradeli adamlar olğanını Cafer o vağıt añlağan ve, balaban olsam men de şu zenaatnı öğrenirim, dep niyet etken edi.

12810 ...Erte baar olsa kerek. Çöl yeşergen. Ufuqka tüşünceli bağıp turğan kıadınıñ ayaklarında kerz çızmaları, üstünde kök yubkası ve bıcağı. Kııska ve siya saçlarını yel çıbaltmağta... O pek dülber, canlı adam kibi bağıp turmağta. Cafer bu güzelni birinci kere körgende Farida İsmailovnağa beñzetken edi. Soñundan ise, bu benim anam, dep tüşündi. Babasına, resimniñ üstüne, prorab Niyar İkmetli, dep yazmasını rica etti.

12815 O vağıtta Zakir külgen ve oğluna: - bu anañ Niyar İkmetli de, Farida İsmailovna da degil. Bu bizim devirniñ Şirinidir, - degen edi.

Cafer onıñ kim olğanını şimdi de bilmey, belki babasınıñ aytқанı kibidir. Lakin er alda o anası Niyar İkmetlige de, Farida İsmailovnağa da beñzey...

Sergide şu künü pek çok adam bulundı. Akşam Zakirnen Niyar evlerine kirer-

12820 kirmez kıapunıñ çañı çıñıldadı: -Babañlar evdemi?

Cafer kıalpağı, uzun boylu kıışige bağıp külümsiredi.

- Ne külesiñ, babañ evdemi? – İgor yasama ciddi alında çırayını sıttı, balağa parmağını salladı.
- Şimdi keldiler, kiriñiz, - dep Cafer artka çekildi.
- 12825 –Y-oğ, men bir özüm degilim, biz çoğmız, babañnı çağır, müsafirlerini karşılap alsın. –Onıñ sözlerini işitip turğan Zakirnen Niyar biri-birine bakıp külümsirediler:
- Babamız daa kelmedi, müsafirlerini maña karşılap almak mümkünmi? – dedi Niyar oğlunuñ artından.
- Yok, bizge o şeytannıñ özü gerek...
- 12830 –Aysa sizler, aqaylar, onıñ kelmesini beklep oturuñız, bizler Niyarğa keldik. – Nataşanen Anarhan hocalarını kenarğa itep, koridorğa soğuldılar. Dostlar kuçaqlaşıp, öpüştiler, Anarhanıñ hocası Niyarğa karanfil çiçeği takdim etti. Bayramnen hayırladı.
- Kamil koridorda, urbalar yanında, alğan antanı ketirip, Nataşaga tuttırdı.
- Bu yergece ketirdim, endi özüñiz bakıñız, - dep Anarhangı işmar etti.
- 12835 Boşatmak da bizim vazifemiz. –İgor sumkadaki şeyleri çıkarıp, stol üstüne koyup başladı. –Şampanskoye şarabı kadınlarğa, konyak özümüzge, konfet balalarğa... Kolbasa, penir bizlerge. Tavuklar çiy, olarnı pişirmek kadınlarğa.
- Köresiñmi Niyar, kene iş...
- Niyar yatıp yuklaycağ edimi, -Zakirni toktattı İgor. –Öyle şey keçmey, Zakir
- 12840 Vaapoviç arkadaş, bugün bayram, ondan soñ sen yapacağını yapıp, endi yatıp yuklamak isteysiñmi? Sizlerge bugün yuku yok... Kamil tirseğinen dostunu turttı.
- Yavaş ol! – dep yanaşa odadan ıkayatқан Saniyeni kösterdi.
- Selamlaşır-selamlaşmaz İgor oña: -Küyeviñizniñ yapқан işlerini kördiñizmi, Saniye İkmekli? – dedi.
- 12845 –Kördim, balam, bugün küyevimniñ – epiñizniñ yapқан işiñizni kördim, - dedi o kuvançlı davuşnen. –Büyük muvafağıyetlennen epiñizni hayırlayım, balalarım!
- İgor Saniye apteni köterip, oda içinde aylandı. Kadınlar ziy-çuv olup oña yapıştılar:
- Söz Farida İsmailovnağa berildi. İsmailovna ayakka turdı, şampanskoye şarabı
- 12850 tolu kadeni yukarığa köterdi:
- Kıymetli dostlarım! – dedi kuruculuk baş injeneriniñ muavini. –İleride daa on bir energoblokniñ kurucılığı bar. GRES kurucuları birinci energoblokni bitirgenc bizler

- de bakıp turmadık. Olarnıñ ailelerine şarait yaratmağa tırıştık. Altmış biñ kvadrat metrge yakın mesken evleri qurdıq. Bala bağçaları, mektep, tükanlar, aşhaneler qurula.
- 12855 Yakında kene bir kafe daa açıldı... Şirin şeerı peyda oldı.
- Mırzaçöl boşluqlarınıñ kompleks surette menimsenilüvi Yañıyer şeeriniñ qurucılığından, Bekabad ve Cizaq, Gülistan ve Sır-darya şeerleriniñ olardaki qocaman industriya –sanayı işhaneleriniñ qurucılığından başladı. Bu pek büyük muvafaqiyettir. Asırlar devamında aç çöl adını taşığan bu yer Gülistanğa – bağ-bağçağa ve aq altın
- 12860 diyarına çevirildi em çevirilecek. Bizde bütün işler eñ yañı teñnika esasında, ilimniñ soñkı tevsiyeleri esasında yapılmaktadır...
- Bu qadeni epimizniñ birligimiz, kollektiv hizmetimiz, dostlarımız şerefine içilmesini teklif etem.
- Er kes el çırttı. İsmailovna stol etrafındaki adamlarğa baqtı, külümsiredi. Saniye
- 12865 aptege müracaat etti:
- Ev saibi, ürmekli Saniye apteniñ ve bu yerde bulunğan bahtlı yaşlarımıznıñ saqlığı içün de... Er kes içti.
- Tahir Usmanoviç siyrek içken adam, birden sarğuşlandı.
- Zakir, - dedi elini köterip, - saña bir sual bermek mümkünmi?
- 12870 –Sizni dinleyim...
- Tahir Usmanoviç yerinden turıp, Zakirge elini uzattı:
- Bir daa hayırlayım, sergideki resimleriniñni begendim. Turğan yerinde sallandı.
- Lakin doğrusını ayt, baar vaqtında çöl içinde tüşünip turğan Niyarmı yoksa Faridamı?
- Onıñ ne farkı bar, Tahir, - dedi külümsirep Farida. Saçlarını kestirgendən beri,
- 12875 benim yaşımı isapka almaganda, adamlar özümüzni ayırdı etip olamaylar, sizler resimni soraysıñız özü de sarğuşlangan soñ...
- Er kes şakıldap küldi. Kimdir nevbet oyunğa dep bağırdı. Anarhannen Nataşa Andican polkasını icra ettiler. Onıñ artından «Barına» plastinkası seslendirildi. Ortağa Tahir Usmanoviçnen Nataşa atılıp çıktılar. Tahir Usmanoviç pek sarğuş edi. Ortada
- 12880 biraz sallandı, sürünip yıkılacağını duysa kerek, sızgırıp ayaklarını polğa urdı, ellerini şapıldattı.
- Dilavernen Elvira «Lezginka» oynadılar. Elvira dülber areketlerinden er kesni şaşırdı...

12885 –«Kaytarma» - dedi Farida İsmailovna radio yanında plastinka çaldırmağa olğan Kamilge. –Niyarnen ekimiz oynaycağımız. Bizler de yaşlardan artta qalmaq istemeymiz.

12890 Plastinkanı Zakir tapıp berdi. Eki güzel biri-birine qarşı kelip, oynap başladı. Birazdan soñra İsmailovna barıp plastinkanı qaytadan çaldırdı. Ortağa Zakirni çıqardı. Er kes el çırpmağa başladı. Zakir çok becerip olamasa da oynadı. Niyar oynamaq degil, yalday edi...

İsmailovna şimdi, Niyarnı birinci kere körgen vaqtını hatırladı. Niyar o vaqt da güzel oynayan edi, lakin közleri mazun çeresi ise gamlı edi. Bugün on beş künlik ayğa beñzey. Qıvanç ve şadlıq adamnıñ dülberligine-dülberlik koşkanı açıq-aydın körünmekte.

12895 Qızınen küyevinin oynaganını seyir etken Saniyenin közleri yaşqa toldı. O şimdi özünü gayet bahtlı is etmekte edi.

Müsafirler pek keç darqadılar.

Niyarnen Zakir olarnı ozgaracaq olup kiyindi ve aşağı tüştiler. Lakin buña acet yok edi.

12900 Bütün kün uçqunlanıp yağğan qar akşam üstü zıkarlap başladı. Müsafirler evde oturğan vaqıtta o bayağı terenleşken edi. Em ala daa yapalaq-yapalaq yağmağa. Etraf künüzdeki kibi yarıq. Yollarnıñ içi adamnen tolu. Ses-şamata, yigitler-qızlar qartopaç oynaylar, kezineler. Balalar çana tayalar.

12905 Olar müsafirlerini ev ögünden ozgarıp, içeri kirgende endi zalnıñ ortasındaki stol cıyıstırılğan edi. Elvira şatır-güdür etip savut yuvmağa, Dilaver oturgıçlarını yerleştirmekte edi.

Salqın avaga çıqqanları için Zakirniñ keyfi bayağı darqaldı.

–Adamlar ne için kelmegen eken? – dedi o.

12910 –Vay, balam, sizlerge aytmaga unutqanım, kudamdan telegramma aldım, yılbaşta keleecek ekenler...

–Ya şimdi niçün... Dilaver, barganda tenbiyelep aytmagan edinmi yoksa?

–Ayttım ağa, belki...

- Özlerine öyle kolaylıdır, balam, bir aftadan soñ yılbaş. Qudam da endi bayağı yaşındaki kadın. Qış-qiyamet künü, qart qadınga yollar içinde yürmek kolay belleysiñizmi? – dedi Saniye.
- 12915 –Yılbaşta olarnı maşınanen özüñ alıp kelirsiñ, Zakir, - dedi Niyar. –Toy meselesini de laqırdı etermiz.
- Odanıñ içini yığıştırmağa yardım etmekte olğan Elvira qulaqlarınace kızardı. Bunı körgen Zakir külümsiredi. Niyarınñ sözüne razılıq berip, başını salladı.
- 12920 Birazdan soñra Dilaver Elvirağa bir şeyler fısıldadı, er keske, geceler hayır, dep Cafer yatқан odağa kirdi.
- Sen de yorulğandırısıñ, balam, - dedi Saniye Elvirağa, Dilaranıñ yanına kir de yat.
- Niyarın Zakir ise özleriniñ yataq odalarına kirdiler. Zakir yuklaycaq adamğa beñzemey edi. Krovat üstüne oturdı. Niyar urbalarını avuşturmaqnı meşğul edi.
- 12925 –Meni bugün doğru tenkid ettiler, - dedi o qarşısında gecelik kölmeginen turgan Niyarğa.
- Sen ala daa o tenkid aqqında tüşünesiñmi?
- Men ala daa degil, o resim aqqında çoktan berli qafa yormaqta edim...
- 12930 Zakir bu mesele hususunda aqıqaten de pek çok tüşündi. Nataşanıñ aytqanı kibi Reşat Osmanov büyük müteqassıs. Zakir energetika teqnikumına gıyabiy oqumağa kirgeninen maşınasını bırakıp, onıñ brigadasına avuştı. Bu qeber adamnıñ şegirti olmak istedi. Teqnikumnı bitirgen soñ da anda qaldı, beraber çalışmaqtalar. Zakir de şimdi ustazından çok artta qalmay. Lakin Reşat Osmanov kibi çalışmaq içün daa kamillik yetişmey. O ustazınıñ yalnız işini degil, ressam olarak bütün tercimeiyalını bile. Mında Ferqanadan kelgen, Andijan, Almaata, Yavan TETSlerinde, soñra Taşkent GRESinde çalışqan. Onıñ bütün sülalesi bu zenaatnı küte.
- Reşatnı, onıñ eki qardaşını Semön Semönoviç de pek begene.
- Yaqında oblast gazetasından kelgen muqbirnen subet etkende o başta
- 12940 Osmanovlarınñ faaliyeti aqqında ayttı:
- Men bu yigitlerni pek çok yıllardan beri bilem. Bizde sıcaqlıq elektrik stantsiyalarında buv qazanlarını montaj yapmaq pek mürekkep iş olup, büyük ustalıq ve

- Niyar raatlık künleri, qorantasinen mında bulunmağa pek seve. Lakin teessüf, o
12975 istegini er vaqıt yapıp olamay. Evde ille bir acele iş tapıla.
- Bayağı yergece yavaş-yavaş ketti, soñra keç olayatqanı içün adımlarını sıklaştırdı.
- Evge kirgeninen qarşısına Dilara çapıp çıktı.
- Ağam keldi, - dedi anasını kuçaqlarken, fısıldinen. Onıñ artından yanaşa
12980 odadan çıqqan bikanası külümsiredi.
- Ya ne içün böyle laf etesiñ? – dedi Niyar da zornen işitilgen davuşnen.
- Ağamnen babamnıñ ciddiy işleri bar eken, bikanam ayttı...
- Niyar anasına baqtı. Saniye nasıl laqırdı olğanını bilmeyim, degen manada omuzlarını kıstı. Qızınıñ telaşlanganını körüp, onı tınçlandırmak istedi:
- 12985 –Bir işleri bardır daa, balam. Cafer kelgende körünişi şeñ edi. Sofra qoydım, aşadı, içtiler...
- Niyar üstünden yapıncasını bile çıkarmay, zalğa kirdi. Andan balkonda oturğanlar, perde arasından, yaqşı körünmekte ediler.
- Oğlunu sağıngan Niyar onı körgeninen çapıp çıkmak, balasınıñ boynuna
12990 sarılmak istedi. Lakin oğlunıñ ciddiy körünişi ananı böyle yapmaqtan toqtattı.
- Cafernen Zakir biri-birine qarşı-qarşığa oturğanlar. Ekisiniñ de çereleriniñ yarısı körünmekte. Yavaş-yavaş laqırdı etmekte. Niyar diñlendi, lakin bir şey işitip olamadı.
- Ne olmaq mümkün? – dep tüşündi.
- 12995 Cafer şimdi Taşkentte, politehnika institutınıñ energetika fakültetinde oqumaқта. Derslerinden bir şey algandır dese, aqılğa yatmay. Çünki o yaqşı oqumaқта.
- Cafer dostlarını körüp kelmek içün şeerge, kezinmege çıktı. O qapudan çıkar- çıkmaz Niyar Zakirniñ yeñinden çekip, zalğa kirsetti:
- Söyle, Zakir, Cafernen ekiñiz ne aqqında laqırdı ettiñiz? – dedi sabırsızlıqlen.
- 13000 Zakir hoşnut alda külümsiredi:
- Pek ciddiy şey aqqında, belki saña aytmak kerekmeydir? ... O yerinden turacaq olup köterildi.
- Niyar açuvnen çekip, onı yerine oturttı:
- Zakir, meni qıynama, bir şey bar, canım duya, - dedi yalvarıcı davuşnen.

- 13005 –Canıñ doğru duyğan eken. –Zakir tebessümnen Niyarnıñ közlerine baqtı.
–Yaqında sen qaynana, men ise qaynata olacaqmız. Soñ, buña razısıñmı?
Niyarnıñ közleri tögereklendiler:
–Sen ne demek isteysiñ, Zakir?
Zakir elini Niyarnıñ tizi üstüne koydı:
- 13010 –Mesele şöyle, oğlumız Cafer bir qızını begengen. O yaqında yazda teñnikumını bitire eken. Oğlumızñ ise, özüñe belli bir yılı daa bar. Qızını çalışmağa başqa yerge yollay ekenler, ğaliba, oğlumız bizni onıñnen tanış etmek istey, añladıñmı?
Elbet boyu yetken oğlu yañut qızı olğan ana-baba böyle şey aqñında tüşünmey, demek olmaz. Şubesiz, tüşünile. Lakin Niyar bu laqırdığa daa vaqıt bar, dep saya edi.
- 13015 O taacipli közlerinen Zakirge baqtı. Soñra anasını çağırdı:
–Ana, siziñ de bir şeyden ğaberiñiz yok, ğaliba, - dedi sevinmesini de, darılmasını da bilmegen alda – torunıñız evlenecek eken.
Saniye hoşnut alda külümsiredi:
–Közüñiz aydın, - dedi qıvançlı davuşnen.
- 13020 –Ana siz...
Saniye başını salladı.
–Buña ayat deyle, balam. Künler keçe, yaşlar öseler. Sen ne, Caferni daa bala belley ediñmi yoksa? Boyu endi tavaña yete...
–Ya oquvı, bir yılı daa bar da...
- 13025 –Sen şaşmalama, Niyar! – dedi Zakir, - oğlumız şimdi, maña toy yapıñız, demey. Yalıñız bizlerni özüñiñ dostunen, begengen qızınen tanış etmek istey. Özü de onıñnen yaqında tanış olğan. Aqıllı, güzel qız, dey. Olarnıñ evlerine bir kere barğan, ana-babasınen de tanış olğan. Lakin çok laqırdı etip oturmadım, utandım, dedi. Anasını pek begengen...
- 13030 –Ya babası?.. Niyar Zakirge diqqatnen baqtı.
–Babası aqñında bir şey aytmadı. Onıñnen laf etmegendir daa. Umumen azırlan, Niyar, yarın saba bizge yolğa çıqmağa kerek olacaq. Qızñıñ ana-babası Taşkente, yaqın bir sovhozda yaşay ekenler...

* * *

- Maşına sovhoznıñ kenış yolunda keterken, kök boyalı qapu yanına barganda
- 13035 Cafer babasına toqtatmaqnı rica etti. Olar maşınadan tüşip bile yetiştirmeden qapunı, on yaşlar qararındaki, tomalaq çereli, dülber oqlançık açtı.
- Anañlar evdemi, kadam? – dedi Cafer qulaqlarınace qızarğan alda.
- Oqlançık Caferni tanıp külümsiredi:
- Anamnen, Cemile totam evdeler. Babamnen bikanam, aqam şeerge ketken
- 13040 ediler. Şimdi keleccekler, kiriñiz, - dep oqlançık qapunı artınaca açtı. Azbarnıñ içi kenış ve temiz edi. Qarşıdaki cam sofalı ev de zararsız. Anda yalan-yañlış bir nazar bıraqsañ, bu evde yaşağanlar temiz-pak adamlar olğanını añlamaq mümkün edi.
- Niyar bir şey aytmadı, birinci teessurattan memnun alında Zakirge baqıp külümsiredi:
- 13045 Cafer qapuğa doqru yürdi, lakin içeri kirmege cesaret etip olamadı.
- Bar, kadam, Cemile totañnı çağır, - dedi qaltıravuq davuşnen.
- Niyar, anañnı çağır, oqlum, deyceq oldı. Lakin bala endi çapıp ketken edi.
- Müsafirlerni Cemile degil de, orta boylu, sıcaqqanlı, uzun saçlı, qadın qarşılap aldı. Onıñ areketleri ve münasebetlerinden müsafirlerniñ kelecceginden qaberı olğanı
- 13050 körünip turmaqta edi.
- Qıznıñ anası olsa kerek, dep tüşündi Niyar. Oqlum adam ayırdı etmege bile eken. Tabiatlı qadınga beñzey.
- Anası aytkan olsa kerek, oqlançık çapıp keldi ve araba qapunıñ eki qanatını artınace açtı, Zakirge müracaat etti:
- 13055 –Maşınanı içeri kirsetiñiz, emce!
- Atıq oqlançık eken, dep tüşündi Zakir. Qadın da külümsiredi:
- Maşınanı içeri alıñız, - dedi nezaketliknen.
- Soñra qadın olarnı kenış ve güzel cıyıstırılğan odağa alıp kirdi.
- Müsafirler evniñ ortasındaki stol etrafına oturdılar. Yaş qadınlar biri-birlerinden
- 13060 al-qtır soradılar.
- Niyar oqlundan iç olmadım yolda qıznıñ ana-babasınıñ adını bile sorap bilmegeni içün özüne-özü açuvlandı.
- Menim adım, Niyar, arqadaşımñıñki Zakir, oqlumñıñ adını bilseñiz kerek, - dep külümsiredi.

- 13065 –Cafer bir kere kelgen edi. Qızımız öyle çok laf etkenlerden degil. Caferni bizge beraber oquğan dostumuz, dep tanış etken edi. Tünevin aqşam siziñ kelegeñizni ayttı. Balalarımız bizlerni biri-birimiznen tanış etmek istegenler. Menim adım Edaye...
- Tabiatları beñzey eken. Bizim oqlan da bülbül kibi söylengenlerden degil. Bugün yolğa çıkmak kerek olğanını aqşam keç vaqıtta añladık, Edaye, - dedi Niyar.
- 13070 Bu vaqıt demki oqlançık başını qapudan içeri soqtı:
- Ana, sizni totam çağıra, - dedi ve Zakirge baqıp közüni kımdı. Pek yaqşı, degen manada yumruğıni sıkıp, baş parmağıni kösterdi.
- Ne o yaqşı?
- Oqlançık ellerinen maşınanıñ rulünü burğan kibi işmar etti.
- 13075 Zakir başını sallap külümsiredi.
- Cemile qave pişirgendir, ketirmege utansa kerek, - dep Edaye yerinden turacaq oldı.
- Siz otırıñız, Cemilege Cafer yardım eter, - dedi Niyar, oqluna baqtı.
- Cafer bunı beklep turğan kibi yerinden sıçrap turıp, tışqa atıldı.
- 13080 Aradan biraz vaqıt keçken soñ odağa ögde, elinde bir filcan qave olğan Cafer, onıñ artından uzunca boylu, bir tamam olmasa da nasıldır çizgileri Edayege beñzegen dülber qız, selam berip kirdi.
- O er kesniñ öğüne qave qoyğan soñ, çıqıp ketmek istedi.
- Özüñ de otur, balam, - dedi Edaye.
- 13085 Qız külümsiredi, lakin oturmadı. Birden çıqıp ketmege de cesaret etalmadı.
- Cemile, - dedi Niyar açık çerenen, çekinme, otur, biznen beraber qave iç, tanış olayıq. Soñ oquvlar nasıl, devlet imtianlarıñız ne vaqıt başlay?... Cemileniñ üstünden ağır yük köterilgen kibi oldı. Közlerini yerden alıp, Niyarğa baqtı:
- 13090 –Sağ oluñız, yaqşı, - dedi mülaim davuşnen. –İmtianlarımız iyun ayında... Öğüne Cafer qoyğan filcanı yavaşçıktan aylandırdı.
- Çalışmağa qayda ketecek olasıñ? Yoksa özüñizde qaldıralarmı?
- Cemile Niyarğa tüşünceli alında baqtı:
- İstegenler, özleri yaşığan yerde de qala bileler.
- 13095 –Ya sen ne yapmak isteysiñ?

Cemile anasına bakıp aldı: -Bu meseleni daa kesen-kes çizip olamadık, lakin özüm...

-Cemile sen kene öz degeniñden kaytmaycağ olasıñmı, balam, bikanañ saña ne degen edi?!

13100 Bu vaxıt niçündür Cemileniñ cırayı birden turlendi.

-Bikanam benim ne istegenimni kaydan bilsin, ana?, - dedi yavaştan.

Niyar Zakirge baqtı. O bir şey aytmadı. Omuzlarını sıktı. Bu vaxıt kapu içinde kene haberci oğlançık peyda oldı:

-Ana, babamlar keldiler, - dedi şeñ davuşnen.

13105 Edayenen Cemile yerlerinden turıp bile yetiştiramadılar, kapu içinde kök kostümlü, uzun boylu, arıx muçeli adam peyda oldı. O müsafirlerini körgeninen külümsiredi, içeri kirgeninen cırayı toprağ kesildi, katıp qaldı.

-Niyar, sensiñmi? - dedi kederli davuşnen.

Niyar bu adamnı körgeninen yaqın tanışına beñzetti, lakin birden tapıstıralmadı.

13110 Şimdi sesini işitkeninen tanıdı. O Emin...

Ebet, onı qolaylıqnen tanımaq kıyın edi. Bir vaxıttaki gür saçları siyrekleşkenler. Özü azğan, qartayğan...

Lakin Emin Niyarnı körgeninen tanıdı. O daa da dülberleşken kibi köründi oña.

Qapudan Şerfe kirdi. O er kesniñ şasıp qalğanını körüp başta taaciplendi. Közü

13115 Niyarğa tüşkende cırayı morardı. Kimge baqmasını bilmedi.

-Niyar, bu oğlan seniñ... Cafermi? - dedi birazdan çıyıldavuş davuşnen.

Niyar sabıq qaynanasına cevap olaraq başını salladı.

Şerfe taacipli közlerinen Caferge, soñra güzel kiyingen kırcıman, dülber Zakirge baqtı, içine ateş tüşken kibi oldı, aqlamsırap, oğluna sarıldı:

13120 -Yazıñ quruyaydı, balam! dedi davuşı qaltırağan alda. -O defa kelgende men onı körmegen edim, tıpkı özüñniñ yaşlığıñ. Nasıl oldı da sen onı tanımadıñ? Ey, rabbim, doğmuş oğlu babasını tanımay... Bu bahtsız başıña böyle qara yazılar da yazılğan eken, balam.

-Kıçıрмаñız, ana, -Emin Şerfe apteni yavaştan artqa itedi. -Siz kene taliyge, baş

13125 yazısına yapıştıñız. Biz onı özümüz yaptık, ana. Baba doğmuş oğlunu tanımağan soñ, oğlan onı kaydan tanısn? Ne olsa baş yazısına yükleysiñiz. Ya siz özüñiz bu

- Zakir, bizler anda laf etkende Cemilenen Cafer özlerini nasıl tuttılar? – dedi yavaştan.
- 13160 –Bilmeyim, men de bir şey körmedim. Lakin evden çıkķanda Eminnen Şerfe apte bosāa üstünde qaldılar. Cemilenen anası ise bizlerni yolğace ozğarıp çıkķtılar...
- Niyar tüşünceli alında sustı, soñra Zakirge diķķatnen baķtı:
- Sen ne aytasıñ, olar āa-qardaş olaraq körüşip olurlarmı eken?...
Zakir külümsiredi:
- 13165 –Niyar sen daa Caferni bilmey ekeniñ.
- Ola bile, oğlan bala babağā yakın eken. Bir şey oldu o aman saña ayta, elbet, onı sen menden yaķşı bilediriñ.
- Men bilem, sen de añlamak kereksiñ. Özümüzniñ yaşılk, mektep çağındaki sevgimizni ve biri-birimizge münasebetimizni unuttıñmı yoksa?... Endi sen Niyar, bir şeyge de alışmak kereksiñ. Cafer evelleri vaķıt taptı degence bizge kelmege tırısa edi. Endi onı siyrekçe körmek kerek olacaķ. Onıñ Dilaradan başķa qardaşları da bar. Olarğā da barmaķ kerek... Anavı, ħaberci oğlanıķını kördiñmi?
- Niyar başını Zakirniñ omuzına toķundırdı:
- Zakir, şimdi yanımda sen olmağā olsañ men ne yapar edim?...
13175 Cafer maşınanıñ açık penceresinden anasına salkın çoķraq suvu uzattı.
- Niyar şişeni alıp, andan suv içmedi, onı yanağāna toķundırdı:
- Sağ ol, oğlum! – dedi memnun alda.
- Zakirniñ aytķanlarından Niyar özünü bayağı yengil is etken edi.
- Keniş çöl içine ketken sayın yol daa da tegiz olup körünmekte. Tosat-tosat
- 13180 «Volga»nıñ süratı eksile, büyük, artında ve ögünde kırmızı bayraıķları olğan ağır yük maşınalarınıñ yanından keķip kete. Avası küneşli ve mülâyim. Çöl yeşergen. Uzaķta çoķ katlı evler körünmekte.
- Cafer anasını azaıķ türtip, çölniñ töründe allanıp körünge ufukķa işmar etti. Ufuk aıķıaten de dülber edi. Çöl bitken yerde aıķıl bulutlar yergece sarķķanlar.
- 13185 Töpeden ise olarğā başķa, azaıķ koyuca, bulutlar yaķınlaşmaķta. Eki kat olup körünge bulutlar arasında küneş şavlesi allanıp körünmekte, GRESniñ bacalarından çıkķan aıķık kül tüsteki tütün küneş şavlelerine qarışıp, ögge uzanıp ketmekte edi.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ METİN

Çerkez Ali

CÖMERTLİK

Ağız yağmur gördüğünde susar,
Çoban canını verdiğiinde durur.
(Karakalpak atasözü).

BİRİNCİ BÖLÜM

Sonbahar. Bahçelerde son elmalar, bağlarda son salkımlar koparılıyor. «Ak altın» tarlalarında mavi gemiler yüzüyorlar. Yol boylarındaki kısa başlı dutlar taze filizler atmış, el gibi iri yapraklar açmışlar. İlk güz yağmurundan sonra, tozdan arınan bu yapraklar öyle güzel sararmışlar ki, eline alıp, yüzüne, dudaklarına süreceğın gelir. Onlar altın güzün süsü olan kocaman dağ meşelerinin yapraklarını andırıyorlar.

Minibüs biraz gittikten sonra, gözünün önünde başka manzara ortaya çıkar. Budaklanan eğri büğrü karaağaçlar, vahşi *cidalar* ve nihayet sonsuz, sınırsız çöl. Sovhoz merkezi vaktiyle önceki At-çapar köyünde kurulmuş. İlçe merkezi ile At-çapar'ın arası araba ile yarım saatlik yol. Minibüs acele etmiyor. O *saksaul*, cingiyeye,

deve dikenli bitkileri ile süslenmiş barhanların arasından kıvrılarak gidiyor, bazen gözden kayboluyor, bazen ise yine gözünün önünde belirip, sanki dalgalı denizde yüzen yelkenli kayığı andırıyor.

At-çapar köyü sanarsın dünyanın bir ucunda kurulmuş. Bu yerden o tarafta ne köy var, ne şehir. Kızıl kum memleketi başlar.

Nadirov Begdiyar Nadiroviç arabasından indiğinde yatsı vakti idi. Onun müdürlükten gideceğini duyan insanların hemen hemen hepsi bu yere toplanmışlar. Bazıları dağılıp gitseler de, bazıları inatla müdürü beklediler. Uzun boylu, esmer yüzlü, zayıf çehreli, fakat sağlam görünümlü Nadirov genel müdürlüğün önünde toplanan insanlara mavi gözlerini dikti ve bir saniye ayaküstünde donup kaldı. Onların ne beklediklerini, ne için toplandıklarını anlayamadı.

–Selam niye geldiniz, dedi o kaşlarını çatıp.

Adamlar ses çıkarmadılar. Nadirov müdürlüğe doğru yürüdü. Çalışma odasının kapısını açtı, ışıkları yaktı ve trençkotunu çıkarıp ağaç askıya astı. Onun ardından Yerpulatov Tolubay girdi. Sovhoz parti komitesinin sekreteri Yerpulatov buraya ilk gelenlerden olup, Nadirov’a bütün yöneticilik ve teşkilatla ilgili işlerde canıgönülden yardım eder, ona akıl danışır, konuşur ve başlanan herhangi bir işin sonucunu görmedikçe gözüne uyku girmez. Nadirov parti işleri yöneticisinden çok memnun. İkisinin karakteri aynı, gönülleri yakın ve açık. Yerpulatov’un boyu da Nadirov’dan geri kalmıyor. Çoban memleketinde doğup büyüyen kara saçlı, geniş sırtlı, bu orta yaştaki adam Nadirov’un yanında oğlu gibi görünse de, akıllı, tecrübesi ve bilgisi ile insanların hürmetini kazandı. En önemlisi şu ki, bu büyük yönetimin patronu, hayvancılıkta çoktan beri saçlı sakalı ağaran müdür Nadirov Begdiyar Nadiroviç de onu sevdi, onunla birlikte üç yıldan beri dostça çalışıyorlar.

–Bu vakitte o insanlara ne lazım olmuş, söyleyin girsinler, dedi müdür karşısında ses çıkarmayan Yerpulatov’ı görüp.

–Onlara bir şey gerekmiyor, Begdiyar Nadiroviç. Siz yerinizde kaldınız mı, kalmadınız mı?

–Ya kalmasam ne olmuş, dünya benim üstümde mi kurulmuş?

–Her kes kendisine uygun işte çalışmalı.

–Ya beceremezse?

–Sebebini bilmek gerek.

–Peki, peki. Yernazar burda mı? Söyle girsin.

Yernazar Kulametov müdürün çağıracağını biliyordu. O bugünkü olayda herkesten çok kendisini kabahatli sayıyor. Doğru. Onun çiftliğinde bu yıl işler kötü. Bahara yakın pek çok koyun kaybetti. Kalanları ise kuvvetsizlikten gereken derecede kuzulayamadılar. Et, yün planı gerçekleşmedikten sonra, çarakül hakkında söz yürütmeye gerek kalmıyor. Ne için? Sebebi neyde? İşte bu meseleler onu bütün yaz rahatsız etti. Böyle durumlar yalnız Yernazar’ın çiftliğinde olmadı. Diğer çobanlarda da işler çok iyi değildi. İşte bunun için Nadirov’un kendisini işten uzaklaştırmasını isteyip bugün bakanlığa gitti. Fakat yalnız bu sebep değildi.

–Yazık değil mi size, milyon hektar boş otlak? Bu teklifi bize verenlerden ilki siz değil miydiniz, Begdiyar Nadiroviç? Boş çölleri insana hizmet ettirelim, o kumluklarda çiftlikler açalım, çobanlar kendi hayvanlarını rahat rahat otletsin, bu bize tabiatın hediyesidir, bundan faydalanmaya çalışalım, diyen siz değil miydiniz? Kum çölünün ortasında eski At-çapar köyünün yerine yeni sovhozun temelini diktiniz. Onun sıra sıra binaları, yeşil sokakları, mükemmel insanları yazık değil mi size Begdiyar abi, dediler ona.

Nadirov ömründe başını aşağı asmış insanlardan değildi. Şimdi onun başı sarkık, yüzü asık. O biraz ses çıkarmadan oturdu ve başını yavaşça kaldırıp “yazık” diye bir sözle karşılık verdi.

Yazık ise, yerinize dönüp gidin. Çalışın. Yardım ederiz!

Bakanlıkta bu kadar söz oldu.

Yernazar şimdi onun önünde ev basmış suçlu gibi duruyordu.

–Ne donup kaldın önümde, dedi Nadirov başını kaldırır kaldırmaz. –Dışarıda beni özlemişlerse, söyle, girsinler!

Sovhozun kan damarını oluşturan görevlilerin çoğu, müdürün çalışma odasına doluştular. Onların arasında baş veteriner, başhekim, baş ziraat mühendisi, çiftlik müdürleri, çalışma ekibi reisleri ve uzak otlaklardan gelen bir kaç çoban vardı. Bu insanlar üç yıl önce Begdiyar Nadiroviç’in teklifi ile onun şahsi davetleri ve görüşüp konuşmaları sayesinde At-çapar’a geldiler ve bu yeni çarakülcilik sovhozunun temel taşını koydular. Cumhuriyet hükümeti onların bu sorumlu ve önemli işine yakından

yardım gösterdi. Pek çok para ayırdı. İnşaatçılık malzemelerini temin etti. Kadrolar yolladı. Etraftaki kolхозlarda, otlaksız yerlerde kısılıp kalan küçük çiftliklerin himayesinde olan hayvanları, çobanları ile beraber burada toplamaya ve zamanın isteklerine cevap verebilecek gibi iyiden iyiye merkezleştirilmiş hayvancılık merkezi meydana getirmeye yardım etti. Bu işlerin başına Cumhuriyet Köy İşletmesi Bakanlığı en tecrübeli görevlilerinden biri Nadirov Begdiyar Nadiroviç'i tayin etti.

Üç yıl içinde ne yapmak mümkün ise, hepsi fazlasıyla yapıldı. Sovhoz merkezi kuruldu. Uzak çiftliklerin temeli koyuldu. Çobanlar bulundu, otlaklar belirlendi ve daha nice işler yapıldı ve yapılıyor. O halde Nadirov'u bugün bakanlığa gitmeye ne mecbur etti?

İşte bunun için insanlar idare önünde toplandılar. Onlar Nadirov'un işten gideceği hakkında yalan yanlış sözler duyup bu yere geldiler. Gün boyu çeşitli derelerden su getirip, çeşitli fikirler, çeşitli uydurmalar içinde beyinlerini yordular. Yernazar böyle laflara çok katılmadı. O insanlardan hep kaçınmaya çalıştı. Ne kadar uğraşsa da, insanlar yine onun etrafına toplanıyor, ondan bir ağız laf duymak istiyorlar. Mesele şunda ki, Yernazar müdürün dünürü oluyor. İki yıl önce Yernazar'ın oğlu Orazbay Nadirov'un biricik kızı Şasenemle evlendi. İki dünür. Biri yönetici, diğeri çiftlik müdürü. Sonunda, Orazbay ikinci çiftlikte çalışma ekibi reisi oldu, Şasenem ise tıp enstitüsünü bitirip geldikten sonra, bu çiftliğin ilkyardım merkezinde doktor olarak çalışmaya başladı. Genç ailenin sevgisine «şeytan» karıştı. Bir gün Şasenem babasına ağlayarak geldi. –Medeniyetsiz insanmış Orazbay, dedi o sürmeli gözlerini silerek.

–Medeniyeti, kızım, şimdi çeşit türlü anlıyorlar, sen onun kusurunu neyde görüyorsun, dedi babası.

–O zamane insanı değil.

–İçiyor mu?

–Yok.

–Geziliyor mu?

–Bilmiyorum, hakkını yemem. Hastalığı geçtikten sonra tütününü de bıraktı.

–Bu senir zorundan olsa gerek, deyip gülümsedi babası.

–Ne ise, bu işte sözüm geçti.

–Ya daha neye sözünü geçiremiyorsun?

–Fakat baba, siz hiçbir zaman benim tarafımdan olmuyorsunuz. Anam beni doğru anlıyor, dedi Şasenem.

Begdiyar Nadiroviç kızının darılmasına önem vermedi. Duvar boyu döşenmiş minderin üstüne uzun ayaklarını uzatıp yattı. Koltuğu altına batan puf yastığı bir kaç türlü çevirse de, *aşsınmadı*, alçak geldi.

–Şasenem, diye bağırdı o mutfağa çıkıp giden kızının ardından. Kapının perdelerini kenara vurarak yıldırım çabukluğuyla kırmızı yüzlü, şişman, fakat kendisini düzgün gösteren atlas gömlekli bir kadın ortaya çıktı.

–Yastığı ver, dedi Nadirov kimin girdiğini fark etmeden. Bu yöneticinin karısı Galiya Abdulina idi. O yatağın üstünde sıra ile dizilip koyulmuş yastıklardan birini alıp fırlattı. Yastık yöneticinin başının ucuna gelip düştü. Begdiyar Nadiroviç dönüp baktığında, yanında karısı Galiya duruyor.

–Ben seni Şasenem sandım, dedi o yastığı koltuğu altına sokup.

–Seninle Şasenem değil, şeytan bile bir saniye dayanıp oturamaz, dedi Galiya kalın kaşlarını yolarak.

–Ya sen otuz yıldan beri dayanıyorsun ya, dedi Nadirov soğukkanlılıkla.

–O benim insaniyetliğim, benim iyiliğim sebebinden oldu. Şasenem öksüz kalmasın diye dayandım, ama sen onunla bir dakika bile insan gibi konuşamıyorsun. Sen nasıl babasın! Onların yaşamını düşünmüyor musun? Kızın ateşlerde yanıyor, alevsiz yanıyor!

–İşte, şimdi Şasenem ile konuştum, hakkımı yeme, kocasının medeniyetsizliği için şikâyet ediyor. Evlerinde radyo olsa, televizyon gece gündüz gösterse, gaz sobaları olsa, kum çölü içinde daha nasıl medeniyet lazımmış senin Şasenene?

–Medeniyet tek şu gaz sobasında mı? Medeniyet insanın kendisinde, aklında, kanında, attığı adımında... Vay, vay!

–Kes, yeter! Ben elli beş yıl bu ayaklarımla kum çiğneyen insanım, medeniyetsizliğimden dolayı kimse şikâyet etmedi.

–O da benim sayemde, bana şükür de!

–Şükür etmesem gül gibi Şasenemiz de dünya yüzü görmezdi.

–Gül gibi ama deve dikenini yerine görmüyorlar.

–Ne olmuş şunlara, benim bilmem mümkün mü, Galiya?

Begdiyar Nadiroviç'in biraz yumuşadığını sezen Galiya abla kocasının yanına diz çöküp oturdu. Onun yarı kara, yarı beyaz saçlarını alnının üzerinden kaldırdı. Kırlaşan, kıvrıkcıklaşan kıllı göğsünün üstüne yumuşak kolunu koydu.

–Benim saçımı kestirdiğim kaç yıl oldu, adam? Otuz yıl var mı?

–Saydığım yok, belki çoktur.

–O zamanları kendin biliyorsun. Saç kestirmeye, kolsuz elbise giymeye şeriat izin vermiyordu, ama birbirimizi anladık. Etrafımızdaki insanlar başta benden saklansalar da, sonradan hepsi dostumuz oldu, ama Şasenem'in Orazbay'ı buna başka şekilde bakıyor. Bugünkü zamanda ona saç kestirtmiyor, tırnak boyatmıyor, kaş boyattırmıyor. Bu ne demek? Bu zamane insanına yakışan şey mi? Dip giyimler kadına ne kadar zariflik, ne kadar naziklik, güzellik veriyor. Bizim damat ondan da bir şey anlamıyor. İşte Şasenem bunun için sıkılıyor. O genç kadın. Giyinmek, görünmek istiyor. Sana bunları söylemeye yüzü tutmuyor. Babam beni anlamıyor, diye yakınıp ağlıyor.

–Peki, Galiya. Ben o derebeyi ile konuşurum. Giysiden anlamasa da, anladığı şey vardır o eşkiyanın. Nadirov sinirinden ağzından çıkan lafın farkına varmadı.

Galiya Abdulina kocasının ağzından böyle laf daha duymamıştı. Begdiyar Nadiroviç bundan başka bir söz daha söylemedi. Yüzü gülmedi. Karısının hoş lafları, nezaketli şımartmaları da ona etki etmedi. Dibinden eşilen direk gibi uzanıp yattı. Sabah minibüse binip doğru bakanlığa gitti.

İşte, şimdi onun çalışma odasında, geç vakitte insanlar ağızlarına su almış gibi ses çıkarmadan oturuyorlar. Hepsinin dikkati Nadirov'da. Fakat hiç bir kişi ondan önce söze başlamaya cüret etmiyor.

Nadirov sözde çok usta insan değil. Söyleyeceği şeyi çok dolandırıp, çok uzatmaz. Doğrudan doğruya söyleyiverir. Evet, onun işi öyle. Çok uzatmaya vakti yok. Gerçek iş adamında bu iyi bir özellik. Her çeşit iş kendi neticesi ile sonuçlanıyor. Özellikle köy yerinde. Yağmur, kar yağmadan önce kuru ot biçmek, kurutmak, taşımak gerek. Olgun ekini yemişi vaktinde işlemek gerek. Böyle vakitte lider çabuk ve akıllı hareket ederse, köylü onun yanışını da, doğruluğunu da görür ve hemen işe girişir, ama köylünün psikolojisini anlamayan rehber çeşitli boş laflar ile onun keyfini bozar, sinirini kıskırtır, çalıştığı yerde elinden çatalını bırakmaya mecbur eder. Nadirov böylelerden

değil. O insanın yüzüne bir baktığında lafa nerden başlayacağını bilir ve karşısındaki insana itiraz etmeye bir şey kalmaz. Elbette, köylünün arzu isteğini, düşüncesini, hayalini gereği gibi bilen lider, köy hizmetinin de bütün çarpıklıklarını ve inceliklerini bilmek zorunda. Begdiyar Nadiroviç elli yıldan fazla ömrünü köyde geçirdi. O Yeniderya boylarında göçebe ailede doğdu. Hayvanın, özellikle koyun hayvanının nasıl yetiştirildiğini çocukluktan görüp öğrendi. Koyun sürüsü ardından yazın sıcak kum üstünde, kışın buzlu kum üstünde yalın ayak, yalın baş yürüdü. En büyük zevki eşek binmek oldu. Sonra deve, daha sonra at bindi.

Ekim güneşi Yeniderya boylarına da al ışıklarını saçtı. Orta yaşlı Begdiyar okumayı, yazmayı öğrendi. Köy Ekonomisi Enstitüsü'nü uzaktan bitirdi. Çok yıllık tecrübesini ilim ile birleştirdi, parti ve devlet işlerinde çalıştı. Kızıl kum boşluklarını insana hizmet ettirmek onun ebedi hayali oldu. «Milyonlarca hektar çöl bomboş. İşte burada hayvan yaymak için yer. Orda o kimsenin sınırından geçmez, kimsenin bağı bahçesine girmez, bostanını çiğnemez, ekinini yemez. Mevlamın çölü, ne başı var, ne sonu...» İşte bu hayaller onu doğduğu yerlere, Yeniderya boylarına, uzak Kızıl kum memleketine getirdiler.

Nadirov karşısında ses çıkarmadan oturanları yorgun gözleri ile süzdü.

–Dinliyorum sizleri, ne demek istiyorsunuz, dedi o biraz gülümseyerek.

–Biz bir şey istemiyoruz. Sadece çalışmak istiyoruz, dedi oturanlardan birisi.

–Fakat sizinle beraber, diye ekledi diğeri.

–Dünyada kalıcı bir şey yoktur, her şey değişiyor, dedi Nadirov Yernazar'a doğru keskin bakış atıp.

–Ama bizim için siz değişmemelisiniz, Begdiyar Nadiroviç, dedi bir kaç ses.

–Biz buraya sizin tavsiyeniz ile geldik, şimdi bizi bırakıp gidecek misiniz, dedi diğer bir ses.

–Yeter, kesin gerisini. Benim hiç bir yere gideceğim yok, gitmeyi de düşünmüyorum, dedi Nadirov insanlara ciddi bakıp. –Çalıştık, çalışacağız! Hem daha iyi çalışacağız. Bu sovhozdan de büyüğünü kuracağız. Yavaş yavaş Kızıl kum memleketini boyun eğdireceğiz. Gitmek, gitmemek meselesini ben halletmiyorum. Parti nereye yollarsa, ben orda olmak zorundayım. Anlaşıyor mu?

–Yok, anlaşılmıyor. Bize lafın doğrusunu söyleyin. Gerekirse hepimiz toplanır ve gidip partiye anlatırız, dedi arkada oturan çobanlardan birisi.

Nadirov güldü. Onun yüzünde bu insanların gösterdiği samimilik duygularına nispeten parlak çizgiler ortaya çıktı.

–Peki, dostlarım, peki. Sizin gibi insanlarla çalışmak mümkün. Bugün bakanlıkta benim kulağımı iyi büktüler. Değil işten gitmek, bu yıl güzden başlayarak yeni teşkilatla ilgili işler ile uğraşmalıyız. Yeni yeni otlaklar açacağız. Biz, yerli halk eskiden beri sadece et yemeye alışmışız. Bu, elbette, güzel şey. Fakat meyve de yemeli. Bizim çocuklarımızın meyvenin ne olduğundan haberlerii yok. Biz de başka yerlerde olduğu gibi çeşitli sebze ve meyveler yetiştirmek zorundayız. Sovhozumuzun ortasından kanal geçiyor. Su bol, ama bahçemiz de yok, bağımız da. Bir soğan için, bir kilo elma için pazara gidiyoruz. Pazara gidip gelmek için iki gün kaybediyoruz. Uzak otlaklarımızda ise, çobanlarımız meyveyi yıllar boyunca görmüyorlar, doğru mu? İşte önümüzde duran ciddi meselelerden biri de budur. Çobanlar meyveye değil de, meyve çobanlara gitmeli. Daha doğrusu otlakların yanında bahçeler meydana getirmek gerek...

–Bunu ben anlamıyorum, Begdiyar Nadiroviç, dedi ikinci çoban. –Benden et soran, yün soran, deri soran...

Bu arada, akşamdan beri sıkıntı içinde oturan adamlar kimlerse, hepsi ağızlarını açıp gülüverdiler. Bu gülüş çobanın dediğine memnuniyet bildirmektir.

–Çok doğru, Begdiyar Nadiroviç, diyerek gülüşü kesti Yerpulatov. –Bizim topraklarımız daha açılmamış hazinedir. Sovhozumuzda şimdi sadece Karakalpaklar, Kazaklar yaşamıyorlar. Memleketimizin çeşitli milletlerinden vekiller var burada. Toprak olsa, su olsa, ne için bağ bahçemiz olmayacak. At-çapar yüz yıllardan beri kum içinde, güneşin ateşli ışıkları altında yanıp kavruldu. Şimdi, görüyor musunuz, kasabamız yeşillik içinde kaldı. Bu daha üç yıllık hayat. Begdiyar Nadiroviç, elbette, bağcı bağcılığını yapmalı. Ben enstitüde okurken Semerkant civarlarındaki ilçelerde pek çok bahçıvan ile tanıştım. Onların arasında mükemmel insanlar var. Belki biz kendi sovhozumuza o yerden bazı usta bahçıvanları çekeriz?

–Çok doğru fikir. Bu meseleyi iyi düşünüp bakmalıyız. Öncelikle yaşamak için şartlar doğurmalıyız. Başının üstünde kendi ocağı olmayan insan, yurtsuz çobana benzer, o bir yerde temel dikemez.

Saatın akrebi on ikiye yakınlaşıyordu. Nadirov yerinden kalktı. Onunla birlikte her kes ayağa kalktı. Bu günler içinde genel toplantı düzenleriz. Güzlük işleriniz hakkında iyi düşünüp taşının, dedi Nadirov trençkotunu giyerken. Sonra kapıdan çıkmakta olan Yernazar'ı durdurdu ve: –Sen yarın saat on birde burada ol, deyip kapıdan çıktı. Adamlar şakalaşarak, bir şeyler konuşarak, gülüşerek mahalle mahalle dağıldılar. Müdür uzun boynunu minibüse eğdi. Yernazar genel müdürlüğün önünde düşünüp kaldı. Onun gideceği gelmedi. Nadirov'u böyle sıkıntılara koyan, onu hatta işten çıkıp gitmek derecesine getiren yalnız Yernazar ve Orazbay idi. Bu güne kadar Nadirov bunu tek kendisi biliyordu. Şimdi de kimse bilmiyor. İşte bunun için o bakanlığa gidip geldi.

İKİNCİ BÖLÜM

Seit Gazi'nin bugün doğum günü. Ömründe bir kere bu günü kutlamamıştı. Daha doğrusu vakti olmadı. Bundan elli yıl önce Kırım'ın dağ ilçelerinden birinde kurulan Can Erik köyünde dünyaya geldi. Anası erken vefat etti. Artık okul çağına gelen Seit Gazi üvey anne elinde okumaya başladı. Okuldan döndüğünde, Seit Gazi babasının yanında duruyor. Babası toprak kazsa, Seit Gazi de kendi küreğini getirir. Babası bahçede ağaç budasa, Seit Gazi de kendi makası, kendi bıçkısını beline takar. Baba dağa yaban armudu toplamaya gitse, Seit Gazi de kendi sepetçiğini arkasına alıp, ona arkadaş olarak gider. Çocukluk çağından ekmeğin tadını böyle hisseden çocuk bütün ömrünü namuslu çalışmaya adadı. Fakat dünyada ne kadar iş olsa, Seit Gazi için en iyisi bahçecilik idi. Can Erik'in kendisi büyük bir bahçeyi andıran köydür. Taş duvarlı, kiremitli, yılda iki kere beyaz balçık ile badanalanmış her bir tatar evciği kocaman ceviz ağaçlarının, *ringolot* ve üzüm eriklerinin, elma ve armutların, insan kulacına sığmayan meşe ağaçlarının yemyeşil dalları arasında küçük saraylar gibi ağarıyorlar. Seit Gazi'nin çocukluk çağı bahçeler içinde geçti. İlk eğitim aldığı okulun binası da kırk hektarlık elma armut bahçesinin ortasında kurulmuş. Köyün zengini Celal Bey bu evi kendi canı için kurdurmuş. Uzun cam sofa, meclisler, toplantılar geçirmek için büyük oda, kabulhane, misafırhane... Aşağıda geniş ve derin mahzenler. Evin önündeki sıra sıra güllerin ve kadife çiçeklerin arasında güzel hanımlar ile yüzmek ve

dinlenmek için mermer taşlı havuz. Üzüm bağları altında yaslanarak *maksıma* ve kahve içmek için özel sipariş ile getirilmiş yumuşak meşin duvarlar, salıncaklar, parmaklıklı salıncaklar...

Seit Gazi bunları bilmez. Babası Memedemin abi iyi bilir. Sevgili Mominesi ile dünyaya getirdiği beş oğlan ve bir kızın zar zor üç tanesinin canını korudular. Seit Gazi'nin büyük ağabeylerini ve ablasını birbiri ardından kara toprağa uğurladılar. Zordu o vakit Memedemin abinin hali. Momine ablanın hali ise, ondan da güç idi. Dünyaya getirdiği evladından ayrılmak ana için tarif edilmez bir acıdır. Bu acıyı yalnız ana olanlar bilir. Ona yalnız analar sabreder, analar katlanır. Bunun için onların yumuşak yüzleri vakitsiz solar, gül gibi yanaklarının rengi kaçır, bir zaman seni esir eden parlak gözleri söner, içine sığmayan dertler yüzüne çıkar. Analar dünyadan böyle giderler. Bunun için anaların ömür boyunca elini öpmek lazımdır.

Seit Gazinin ağabeyleri Kurtnezir ve Nimetulla eve üvey ana gelip girdiği gibi dışarıya çıktılar. Kendi yağları ile kendileri kavrularak yaşadılar. Babadan ekmek istemediler, üvey anadan şımartılma aramadılar. Fakat hürmeti saygıyı unutmadılar. Her belada, zorlukta birbirine el uzattılar, birbirinin başı ucunda bulundular. Üçü üç kiremit altında yaşasalar da, birbirinden bağlarını koparmadılar. Kurtnezir kendisini ilime verdi. İş, gücü okumak, felsefe satmak. Bu konuda iddia edip onun üstüne çıkan olmadı. Nimetulla ise, mal delisi. O hayvansız duramaz. Kapısında sığırı, buzağı, beş on baş koyunu, keçisi, tavuğu olmazsa, onun için sanki hayat yok. Kolhozda da hayvandan geri kalmadı, haftalarca yaylaya gidip köyün çobanlarının yanında yaşadı. Kendi eliyle koyun sağıp, peynir yapıp yedi. Akıllı çobanlardan gördüğünü öğrendi, onların çektiği eziyetlere alıştı, sıkıntılara dayandı ve sonunda ihtiyar çobanlar gibi başına şarakül kalpağı diktirip giydi ve herhangi bir şehire hayvancılık konusunda okumaya gitti.

İşte bu karakterleri ve meslekleri birbirinden bambaşka olan üç delikanlının üçü de Veli Odaman'ın torunları idiler.

Seit Gazi en küçüğü olsa da, boyu selvi gibi. Dersin ki, bahçe sevdiği için, ağaçtan ağaca uzandığı için Allah ona böyle boy vermiş. O beş yaşına geldiğinde anasının «*kırğıçım*», «*küçücüğüm*» diyen şımartıcı sözlerini duydu. Ondan sonra şımartılış görmedi. Bu sözler onun kulaklarında hala daha çınlıyor. Kıvrıcık saçlı, güler yüzlü, kahraman gibi geniş omuzlu, güzel bu delikanlıyı köyün ihtiyarları dedesi Veli

Odaman'a benzetirdiler. Ortanca ağabeyi Kurtnezir boydan alçakca olsa da, güreşçiye benzeyen şişman bir genç olup yetişti. Büyük ağabeyi Nimetulla hepsinden alçak, fakat sağlam ve geniş omuzlu bir yiğit oldu. Başına kalpak giydiğinde, biraz övünür gibi dudak büker ve kendi işine çıkıp giderdi.

Böylece, asrımızın başında Can Erik köyünde Veli Odaman'ın üç torunu yaşamaya başladılar. Bu gençler de herkes gibi kendi akrabalarının ve dedelerinin geçmişi ile ilgilenerek büyüdüler. Nimetulla dedesinin simasını az da olsa biliyor. Onun bir karıştan fazla bembeyaz sakalını, eteklerinin ucu yerde sürüklenen eski elbisesini, uçkurlu pantolonunu gözünün önüne düş gibi getiriyor. Dedesinin yanında geceleri oturup dinlediği ilginç masalları, hikâyeleri hatırlıyor. Fakat onun doksan altı yıllık hayat yolunu sadece babasından işiterek biliyor. Kurtnezir ve Seit-Gazi dedesinin hatırasını bilmiyorlar. Onlar yalnız halktan duyduklarını ve babasının söylediklerini biliyorlar. «Seit Gazi dedesine benziyor» diye sözler onun kulaklarını sık sık çınlatıyor ve ister-istemez babasının hikâyelerini dinlemeye mecbur ediyor.

Artık yaşı doksana gelen Memedemin ihtiyar ömründe görüp geçirdiklerini öyle parça parça anlatmayı sevmezdi. Herhalde misafirler geldiğinde, ayrı görüşmelerde ve konuşmalarda ilginç hikâyelerini başlayıp bırakır ve çoğu insanın dikkatini çekerdi. Sonunda, torunu Nazim büyüüp yetişti. Dedesinin hikâyeleri onu da meraklandırdı. Nazim vakit bulduğunda bu hikâyeleri bir düzene sokmaya çalıştı. Aradan çok sular aktı, çok yıllar geçti. İhtiyarlar yavaş yavaş dünyadan gittiler, fakat yazılan şeyler ebedi kaldılar. Böylece, bizim elimize tesadüfen bir kaç defter düştü. Bu defterlerde Nazim kendi dedesinin ağzından duyduğu hikâyeleri yazıp bırakmış. İşte onlardan birisi.

Birinci defter. «O vakit köyün bütün halkı Celal Bey'in elinde çalışıyor. Veli on bir yaşında iken babası ağır hastalanır. Anası çoktan vefat etmiş. Duvarları fındık çubuğundan örülen küçücük evde baba ve çocuk yaşıyorlar. Veli babasının alnından dökülen can terlerini görüyor, fakat elinden hiç bir şey gelmiyor. Anasından kalan biricik araba örtüsü ile üstünü örtüyor, yüzünü siliyor, su yutturuyor...

–Oğlum, ocak yanmayalı, kazan kaynamayalı çok zaman oldu, der babası. – Beni merak etme. Celal Bey'e gidip halimin kötü olduğunu anlat. O bize borç olarak bir

sahan un versin, bir okka da et. Ben sağ kalırsam hakkını öderiz. Artık sen de işe yarıyorsun, güvensin bize...

Veli babasının dilinin ucundan zorla çıkan bu sözleri Celal Bey'e söylemek için arkasına önüne bakmayıp yukarı mahalleden aşağı koşarak gitti.

Beyin saray bahçesine gelip girdi. Orda atların koşumdan çıkarılmış ve büyük tertiple bir sıraya çekilmiş üç fayton gördü. Bahçede üzüm bağları altında bir kaç adam oturuyor. Onlar kendilerince keyifleniyorlar. Veli biraz duraksadı. Onun kulağına bir kaç yabancı söz çalındı. «Beyde misafir olmalı» diye düşündü Veli. İnsanlar çocuğu görseler de ona kulak asmadılar. Veli merdivenlerin yanına geldi. Duraksayıp etrafa baktı, kimse yok. O beyin hizmetçisi Musa ağayı görürüm diye biraz sabretti, ama saraydan hiç kimse çıkmadı. Anlaşıldığına göre herkes misafirlerin gönlünü yapmakla meşgul. Çocuk yavaş yavaş merdivenlerden yukarı çıktı. Sofaya çıktı. Kabulhaneden harareti sözler, kadın sesleri, gülüş ve kahkahalar duyuldu. Bazen piyano telleri tıngırdıyor. Bir hava ardından ikincisi çalınmaya başlıyor. Piyanonun sesi durduğu gibi, Veli kapının arkasındaki uzun perdeleri açıp içeri girdi. Üstünde basma yeleği, kısa paçalı pantolonu, ayağında çiy deriden örülmüş çarıklar. O kapının dibinde bir saniye kadar donup kaldı. Yüzü gül pembe elması gibi kızardı, dili tutulmuş gibi oldu. Salondaki insanlardan Celal Bey'den başka bir tanesini tanımadı. Piyano başında yedi sekiz yaşlarında kardelen gibi bembeyaz bir kız oturuyor. Onun yanında bütün dikkati ile nota kitabına bakan geniş ve yuvarlak şapkalı güzel kadın duruyor. Bu hanım onun anası olmalı. Kızcağız Veli'nin kapı yanında durduğunu gördüğü gibi kadife sandalyeden düştü, belini sıkıp bağlayan kırmızı kurdelenin uçlarını yere sarkıtıp, beyaz parmakları ile elbisesinin eteklerini azıcık kaldırıp, başını aşağı eğdi ve yine piyanoya döndü. Bu manzarayı görüp buz kesilen Celal Bey ziyafet sofrasının başından kalkıp, hizmetçisini çağırarak istedi. Veli onun huzuruna çıkıp diz çöktü ve beyin sağ elini alıp yalvarmaya başladı: –Beyim, babam ölüm halinde, bir sahan un ve bir okka et vereceksiniz, sağ kalırsa borcumuzu öderiz, artık ben de işe yarıyorum, deyip ağlar gibi oldu.

Celal Bey hürmetli misafirlerin önünde rezil oldu. Yer yarılrsa, yere gireceği geldi. Kapının sol kanadı üstünde, keçi ayağından sapı yapılmış ve ucundaki tasma ile bağlı ince kızılık çubuğu duruyordu. Bey sinirli gözleri ile çubuğu ele aldığını fark

etmedi. Derdine yardım bekleyerek ayaküstünde sabırsızlanmakta olan Veli'nin ensesine bir çubuk indi. Veli gözlerini yumdu, fakat yerinden kıpırdamadı. –Gözümün önünden def ol, diyip bey çubuğu bir daha kaldırdığında Veli'nin önüne kız koşarak çıktı. Celal Bey öfkesinden şaşırıp çubuğu piyanonun üstüne attı, o yerde duran hanımdan özür dileyip, cam sofaya çıktı. O sırada içeri hizmetçi geldi. O Veli'nin elinden tutup dışarıya çekti. Veli gitmeyi istemedi. –Çabuk ol, evine git ahmak, baban ölmüş, dedi hizmetçi onun kulağına. Misafirler ve bey şimdi odada yoktular. Veli hizmetçinin elinden sıyrılıp piyanonun üstünde duran çubuğu aldı ve çabucak merdivenlerden inip, daha öfkesi geçmeyen Celal Bey'in arkasından yetişip, var gücü ile onun kırmızı ensesine şaklattı. Aniden geri dönen beyin yüzüne bir çubuk daha indi. Bey gözünü açar açmaz çabucak Veli'yi bulursan al. Aradan beş on dakika geçer geçmez o şimdi babasının başı ucunda idi.

Celal Bey'in bugünkü en kıymetli misafirleri pan Prokopçuk, onun eşi Elizabetta Yavorskaya, kızı Marianna idiler. Onlar buraya ilk defa gelmediler. Marianna yaz ayları buraya anası ile beraber gelir, onlar haftalarca gezinirler ve dinlenirler. Bu yerin havası onların yüreğine çok iyi geliyor. Hizmetçi onların geleceği vakitleri öğrendi. Özel atları, özel at takımlarını ve eyerleri hazırlıyor. Onları dağlara gezintiye götürüyor, bahçeleri gösteriyor, cevizliklere götürüyor, fındık alanları içinde dolaştırıyor. Hizmetçi Musa onlara alıştı. Marianna'nın adını Marinka koydu. Elizabetta'nın adını değiştirmeye patronundan çekinse de, bazen onu da Eliza hanım diye çağırırdı.

Pan prokopçuk Cenişke (Tonka – şimdiki Geniçesk) ortalarında büyük malikânenin sahibi. Burada onun otlaklarında binlerce koyun bakılıyor. Kendisi yılda bir kere gelip hizmetçilerini görür, çobanları kontrol eder ve gerekli taraflara sürü sürü hayvan yollar. Elizabetta'yı deniz kenarındaki yazlık sarayında bırakıp, kendisinin alış veriş işlerini yoluna koymak için uzak ülkelere çıkıp gider. Pan Prokopçuk'un Celal Bey ile dostluğu da işte şöyle alış veriş yollarında başladı. Celal Bey'de her çeşit yemiş olsa, pan Prokopçuk'ta et ve tahıl. Arabalar dolup gidiyor, arabalar dolup dönüyor. Her iki taraf bundan kar ediyor. Kendisine gerekeni alıyor, gerekmeyen veriyor. İki zengin arasında devam eden mal alış verışı onları git gide birbirine yakınlaştırır ve dostlaştırır. Bu dostluk çok yıllardan beri devam ediyor. Bugün Celal Bey'in evinde olup geçen olay

misafirlerde büyük etki etmedi. Sadece Elizabetta'nın keyfini bozdu. O da Marianna'dan dolayı olmalı. Marianna Veli'nin kıvrıcık saçlarına bakakaldı. Bu köy çocuğunun sülük gibi kaşlarının üstüne düşen perçemi, kırmızı yanakları ve ateş gibi yanan gözleri Elizabetta Hanım'ın da dikkatini çekti.

–Bu dilenciler beni bazen böyle küçük düşürüyorlar, dedi Celal Bey bağların altında kahve süzmekte olan misafirlerin yanına gelir gelmez. –Onlar iyilik ile kötülüğü ayıramıyorlar.

–Sen keyfini bozma, dedi pan Prokopçuk başparmağı ile uzun çubuğuna tütün sıkıştırıp. –Onlar bizde de varlar. Yine bir kamçı ile kurtulsan iyi. Çıplak bacaklar benim geçen yıl bir otlagımın kışlık yemini yaktılar. O vakit Prusya'da idim. Gelemedim. Ben gelmedikçe kimseye ücret ödemeyin, diye emir gönderdim. Kendilerine öyle bir engel oldular ki, kedi gibi pısıp yaltaklandılar. Çoğusu askerlikte bel büküyorlar.

–Musa, buraya gel, diyerek elini salladı bey. O Prokopçuk'un sözünü dinleyip daha çok efkârlanmış olmalı.

–Bu köpeğin çocuğunu bugün köyden kovsunlar! Benim topraklarımda öyle namussuz evlatların izi olmasın! Emrimi bildir o melunlara!

Celal Bey'in öfkesini yalnız Suvade Hanım yatıştırabilir. Fakat o bugün kendi misafirlerinin gönlünü almak ile meşgul olduğundan bu olaya çok kulak asmıyordu. «Köyden kovun» diye sözler onun kulağına girer girmez Suvade Hanım uzun etekli elbisesinin eteklerini yerde sürükleyerek, Celal Bey'in önüne geldi.

–Yeter, artık, beyim, köyün halkı bugün cenaze töreninde. Sen Allah'tan büyük değilsin. Kendini aşağı koy. Halkın acısına acı ekleme, deyip kocasının vahşi gözlerine yumuşak yumuşak baktı. Suvade Hanım Celal Bey'in sevgili karısı idi. O sadece güzelliği ile değil, akli, nezaketi ve yüksek medeniyeti ile insanları kışkandırıyor ve herkesin hürmetini kazanıyordu. Onun beyaz, ince parmakları *maksıma* dolu yosunun sapından tuttuğu gibi beyin öfkesi geçmeye başladı.

–Buyurunuz efendilerim, diyerek bu nazik eller başta pan Prokopçuk'un maşrapasına, sonra başkalarına süt gibi beyaz, buz gibi serin *maksımadan* süzdü.

–Yeter, diyorsunuz ama ya yüzümü hatırlamıyorsunuz hanım, dedi bey poşusunu alnına basıp.

–Hatırlıyorum beyim, hatırlıyorum. Bu damga sana çok yakışıyor, seni daha güzel, cesur olarak gösteriyor, diyerek gülümsedi Suvade Hanım. Lafa Elizabetta katıldı:

–Gerçekten de bu damga size ayrıca bir güzellik veriyor. Zaten güzel insana her şey yakışır, dedi göz kenarından beye alaylı bakarak.

Celal Bey buz gibi eriyip gitti. Kalkıp Elizabetta’nın, Suvade Hanım’ın ellerini öptü.

–Ben şu adı güzel çocuğu götürürdüm, dedi Elizabetta uzun kirpikli gözlerini süzerek kocasına bakıp.

–Ama benim yüzüme çubuk damgası yakışmaz, dedi pan gülümseyerek.

–Sen kurnazsın, ona izin vermezsin. Ben sanırsam o çocuktan iyi hizmetçi olur, dedi tekrar Elizabetta.

–Kendin bilirsin, ben karşı değilim. Ne diyorsun bey?

–Gitsin, gözümün önünden kaybolsun.

Ertesi gün pan Prokopçuk, Elizabetta, Marianna ve misafirleri uğurlayanlar yola çıktılar. Üçüncü faytonda, panın hizmetçisinin yanında küçük Velicik oturuyordu. Çocuğun yüzü soluk, keyfi yok. İçinde bazı zehirli öfkeler kaynıyor. Onun bakışından öyle görülüyor ki, sanki birisinin üstüne atılmayı, yüzünü tırnaklamayı, saçlarını yolmayı istiyor. Fayton köyün aşağısındaki sandık taş diye anılan mezarlığın yanından geçerken Veli ayağa kalktı ve sürücüye atları durdurmasını rica etti. Çocuk zıplayıp indi ve dün hazırlanan rahmetli babasının mezarı tarafına koşturdu. Bunu görüp Elizabetta da faytonunu durdurdu.

Veli etrafı taşla dizilen mezarın ortasında yükselen taze kara toprak yığımına kollarını koydu, başını eğdi ve hıçkırıp ağlamaya başladı.

–Baba, sen açlıktan öldün, baba!

Faytonlar hareket ettiler. Veli kendisinin yeni efendisine, yabancı memlekete uzak Cenişke ülkesine hizmete gitti...»

Bu yerde Memedemin abinin boğazına bir şey takılmış gibi oldu. Önünde duran küçücük masanın üstündeki fincanın dibinde kalan nar suyundan birkaç yudum yuttu. İhtiyarın odasındaki sakinliği bozarak, içeri Seit Gazi girdi.

–Niye sustunuz, dedi o ses çıkarmayan insanlara. –Siz benim doğum günümü güzelleştirmeye mi, yoksa yüz yıllık masal dinlemeye mi geldiniz?

–Yüz yıllık değil oğlum, ben doksandayım, dedenin arkasına yetişiyorum. O doksan altıda göz yumdu. Demek, kaç yıl oluyor o?

–Hemen hemen yüz elli yıl, dediler kenardan.

–Bu da bir tarih evladım, ben anlatmazsam siz o şeyleri nerden bileceksiniz.

–O kadar şey görmüşsünüz baba, fakat benim doğum günümü unutmuşsunuz, dedi Seit Gazi yavaşça.

–Yok, yok, hiç de unutmadım. Al ver kuranı bu tarafa, diyerek Memedemin abi duvarda kadife kap içinde asılı duran kuranı gösterdi. İhtiyar gözlüklerini taktı ve kuranın sayfalarını açıp bir şeyler aradı.

–İşte, görüyor musun, bunu ninen Meryem yazıp bırakmıştı.

O, kuranın kenarında Arapça yazılan yazıları okudu. «1910 senesi, sefer ayının 16'sında torunum Seit Gazi... » O tarafı silinip gitmiş, okuyamadı. Seit Gazi güldü. Babası oğlunun şakasını anladı. Misafirler keyifle geç vakte kadar konuştular. Onlar dağıldığında şehir tatlı uykuda, ortalık sessizdi. Sadece Afrasiab mahallesinde ordan burdan horoz sesleri duyuluyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yeni derya. Bugünkü Kızıl orda şehrinden biraz aşağıda Sirderya nehrinden ayrılan Yeni derya kolu Kızıl kumluklardan geçerek, Aral denizinin kuzeybatısına gelip katılırdı. Karakalpaklar burada yaşarken bu nehirden daima su akıyor ve etrafındaki toprakları, ekinleri, bağları yeşertirdi.

Bu toprakta kimlerin izi kalmamış. Bundan kaç asır önce bu yerler insan eli ile sulanmış, hendekler açılmış, ekinler saçılmış, burada sürü sürü hayvanlar otlamışlar. Sonra bomboş kalmış. İnsanlar tabiatın hışımlarına karşı mücadele etmişler ve her zaman kendi amaçlarına ulaşmışlar. Fakat insanlar tarafından gelen korkunç hışımlara karşı her zaman sabredememişler. Birileri gelip, kanallar kurup bu çölleri yemyeşil memlekete çevirseler, diğerleri gelip oka ateşe tutup harabe haline getirmişler. Böylece

nesiller gelmiş, nesiller geçmiş. Fakat Yeni derya her şeye katlanmış, her şeyi geniş bağrına yutmuş. Milyonlarca hektar yer boşluğa dönmüş.

Nadirov sabah Yernazar ile görüştü, akşam onun çiftliğinde olacağını bildirdi. Sonra eve gelip, Şasenem'i minibüse oturtup yola çıktılar. Şasenem uzun, siyah saçlarını arkasına tarayıp toplamış, trençkotunun rengine uydurarak başına parlak çiçekli mendil bağlamış. Üstüne genç gelin kıyafetini güzel gösteren dar kadife pantolon, kestane renginde çoraplar ve kısa konçlu, hafif kara çizmeler giymiş.

Nadirov önde, keskin kulak ve hazırcevap şoförü Aydos'un yanında oturuyor. Arkadaki kara meşinli iskemlede ise dizlerini birbirine yapıştırmış şekilde Şasenem oturmuş. İkisi de ses çıkarmıyorlar. Dün evde bitmeden kalan konuşma hakkında düşünüyor olmalılar.

Begdiyar Nadiroviç kızının kaderine parmak arasından bakan babalardan değil. Onun yalnızca bir çocuğu var. Baba ve ana şu çocuğun okuyup büyümesine, mutlu hayat kurup yaşamasına bütün güç ve gayretleri ile çabaladılar. Şimdi kendi amaçlarına ulaştıklarına sevinip, neşelendikleri esnada Şasenem'in soluk yüzünü görüp üzüldüler. Nadirov kızından böyle şey beklemiyordu. «Orazbay iyi delikanlı. Şasenem onu sevip, beğenip, kendi razılığı ile evlendi. Nasıl olur da, birkaç ay geçer geçmez genç ailede anlaşmazlık çıkar? Bunun sebebi neyde? Kim kabahatli?»

Bu fikirler Nadirov'un beynine yıldırım hızı ile parlayarak giriyorlar ve çıkıyorlar. Orazbay onun güvenini damat olarak değil de, insan olarak, geleceği büyük insan olarak temize çıkarmadı. Yüreğinde şüphe pınarı ortaya çıktı. Onun serin damlaları dersin gece gündüz beynine damlıyorlar, uykusunu kaçırıyorlar. Nadirov geleceği büyük sovhozun lideri. Hem müdür, hem kaynata olarak, arada çıkan uygunsuzluğu halletmek ona çok zor göründü. Bunun için meseleyi düşünüp taşınıp çözmezsen, kaş yapacak olup göz çıkarmak mümkün. Bugün yola çıkmasının asıl sebebi de buydu. Yernazar'ın çiftliği sovhoz merkezinden en uzak yerde, hemen hemen dört yüz kilometrelik mesafede kurulmuş. Nadirov bu çiftliğe yılda birkaç kere gelmeye, onu kendi gözüyle görmeye, çobanlarla konuşmaya, koyunların durumu ile yakından bilgi sahibi olmaya gayret ediyor. Fakat yaşı altmışa doğru giden insana minibüs içinde dört yüz kilometre sallanıp oturmak kolay şey değil. Onun için müdür son zamanlarda uzak çiftliklere böyle «gezintiler» yapmayı epey seyrekleştirmişti.

Elbette, gitmesi gerekli olan yerlerden o hiçbir zaman geri kalmıyor. Bu işlerde onun kemikleri sertleşmiş. Hangi çiftliğe, hangi otağa, hangi çobana ne vakit gitmek gerektiğini öyle öğrenmiş ki, o günü, isterse taş yağsın, o minibüsüne binip yola çıkar ve işin olumlu sonucunu görmedikçe rahat uyumaz. Bunun için çobanlar Nadirov'ı gördüğünde sevinçlerini gizleyemiyorlar, bütün dertlerini, içlerindeki sırrı ona anlatıyorlar. Nadirov'un sözü çobanlar için kanundur. İşin başında esaslı, tecrübeli insan oturduğunda öyle olurmuş.

Minibüs kum yığınlarını dolanıp hep öne doğru gidiyor. Bu yollarda araba sürmek için çok büyük tecrübe gerek. Arabayı bataktan, sudan, kar içinden çıkarmak mümkün. O da zor şey, herhalde çaresi bulunur. Fakat acemilik yapıp, arabanın ortasında saplanıp kalınca, çekeceğini gör. Yola çıktığında Nadirov'un en korktuğu şey de budur. Bunun için o bazen Aydos'a bakıyor. Araba kuma daldığında ağır ağır inliyor. Aydos'un çehresi bozuluyor. Tekerlekler kumdan kurtulup, kuru yere çıktığında araba dersin alıp kaçacak gibi öne gidiyor, Aydos büyük duyarlılıkla gazdan ayağını alıyor. Araba kendi yoluna devam ediyor. Birkaç yüz metre gider gitmez kum içinde yapılmış derin izlere düşüyor. Bir tekerleği izden çıkıp, diğer tekerlek ize düştüğünde araba silkinip bir tarafa kapaklanıyor, şoför direksiyonu sert tutup o tarafa bu tarafa kıvrıyor, sonunda yol ortasında enlemesine dönüyor. Böylece, direksiyon tutan delikanlının sinirleri sağlam, kasları dayanıklı olmalı. Acemi şoförlerle böyle yollarda neye uğradığını bilmeden, şaşırıp kalırsın. Burada hiçbir kimseden yardım bekleme. Yalnızca kendine güvenmelisin.

Aydos'un alını terledi. Saçları şapkasının arasından sıyrılarak, kulaklarının ve alınının üzerinde dağınık halde sarktılar. Arabanın bir tarafından diğer tarafına itilmekte olan Şasenem çare bulmadı, iki eli ile kabinin üstüne çekilmiş minderlerin arasındaki demir kasnaklara yapıştı. Araba her sallandığında Şasenem ellerine asılıp biraz yerinden yükseliyor ve yine yavaşça yerine dönüyor. Böylece o sert silkinmelerden kendini koruyor.

Sabah evinden süslenip çıkan Şasenem'in kardelen gibi yüzü biraz sarardı, simsiyah kaşları ve kirpikleri solgunlaşmaya başladı. Bu kabinenin pencereleri arasından içeri sokulan kum tozundan oluyor elbette. Nadirov uzun ayaklarını öne dayayıp, kıpırdamadan oturuyor. O şoförüne güveniyor. İlk defa değil. Aydos belki

yüksek Tan Şan gezintilerinde, kalabalık asfalt yollarda şaşırabilir de, fakat kumlukta ona akıl öğretme. O seni yolda bırakacak yiğide benzemiyor.

Araba yüksek barhanın tepesine inleyerek çıktı. Kökleri birbirine bağlanıp, karışan saksavullar arasındaki düzlükte durdu.

–Bir nefes alın, dedi Aydos müdüre bakıp ve arabadan inip başından şapkasını çıkararak yüzünü sildi. Nadirov Şasenem’in elinden tuttu, o sporcu kızlar gibi hafifçe zıplayarak, parmak uçlarına basıp indi.

–Çok mükemmel hava, dedi Şasenem nazik gövdesini yukarı uzatıp. –Her yerin, her mevsimin kendine has güzelliği oluyor, doğru mu baba?

–Bu yerde ne güzellik görüyorsun ya, dedi Aydos ona ciddi bakıp. –Yoksa işte bu saksavula mı imreniyorsun?

–Evet, imreniyorum, dedi Şasenem onun gözlerine bakıp. –Dünyada böyle sabırlı bitki daha var mı? Yaz sıcağına, kış fırtınasına, susuzluğa, her şeye sabrediyor zavallı ağaç. Bu kuru toprakta kökleri bir yerlerden nem buluyor, hem kendini yaşıyor, hem etrafında yeşil bitkiler yetiştirip koyunları, develeri besliyor. Bu mübarek bitkiyi kötüleyen insanın kendisi kötüdür.

–Ben kötülemiyorum anlatayım, diyene kadar Aydos’un ağzı açık kaldı. Şasenem kum tepciğinin arkasından gelmekte olan babasının başını görür görmez Aydos’un sözünü bölüp, daha büyük kızgınlık ile konuşmasını devam ettirdi.

–Saksavul yazın sıcağına, kışın rüzgarına, fırtınasına dayanır dayanır da, bütün ömrünü insana bağışlayarak, bir gün kendi kökünde kurur da kalır. Kuruduktan sonra da, zavallı ağaç insana hizmet eder. Ateşte çıtırdayıp yanar da, insanın mutluluğu için kül olup toprağa saçılır. Ben doğrusunu söylersem, şu zavallı saksavulı eskiden beri ezilmekte olan bizim Karakalpak kadınının kaderine benzetiyorum.

–Sen kendini de bu sıraya koymak istiyorsun galiba, dedi Nadirov kızının gözlerine dikilip.

Bu sırada Aydos koşturup kum tepesinin arkasına dolandı. Şasenem başka tarafa dönüp, hafif çizmeleri ile kuma bata bata çöl boyunca yürüyüp gitti.

Temiz havada biraz nefes aldıktan sonra yolcular arabaya yerleştiler. Aydos artık soğumaya başlayan minibüsün marşına bastı ve hareket ettiler.

Havası açık, aydın güneşli bir gündü. Öğle vakti bayağı geçse de, Nadirov daha yarı yolda. Kos Burun'a varmak için en azından dört saat daha araba içinde sarsılmak gerek. Sabah evden bir bardak sütlü çay içip çıkan Nadirov'un iştahı açıldı. Şasenem bunu gözde tutarak, evden iyi hazırlanıp çıkmıştı.

–Biraz atıştırmak gerek, dedi şoföre göz kenarından bakıp.

–Durdurayım mı?

–Baba sabre delim. Markay kuduk yakınlaştı. Orda su var, dedi Şasenem.

–Akla yatıyor, sürmeye devam et! –Nadirov öne doğru baktı.

Aydos biraz düz yola çıkar çıkmaz direksiyonda kendini özgür hissetti. Karşısındaki aynada dizlerini sıkarak oturan Şasenem'in yumuşak yüzünü fark edip:

–Deminki saksavul lafınız çok ilginçti, devam ettirseniz, Şasenem, Begdiyar Nadiroviç'in de uykusu geliyor, dedi.

–Size kadın lafı yararlı değil. Sizin gibileri kadını saksavul yerine görmüyorlar, diyerek Şasenem Aydos'u iğneledi. Aydos oturduğu yerde öyle silkindi ki, arabanın frenine basmaya az kaldı.

–Şasenem herhalde ben sizden iki yaş büyüğüm. Bu yerde babanız var. Bir parça yumuşakça laf etseniz olmaz mı?

–Lafa kendin başladın, Aydos. Ben seni incitmiş isem, affet.

Mesele şunda ki, Aydos ve Şasenem bir köyün çocukları. Ortaokulu beraber okuyup bitirdiler. Aydos orduya hizmete gitti, Şasenem Semerkant tıp enstitüsüne girdi. Mektep çağında iken ikisi birbirini beğeniyorlardı. Kanal başındaki sarı kum içinde, dal ve *cidalar* arasında çok zamanlarını oynayarak, kovalaşarak geçirmiştiler. Enstitü ve orduya hizmet yılları bu iki genci birbirinden uzaklaştırdı. Aydos hizmetten dönüp geldiği gibi komşu köyün kızı ile evlendi. Yalnızca üç ay yaşadı ve ayrıldılar. Şasenem ise enstitü bitirip geldikten sonra, ikinci çiftlikte ilk yardım merkezi açtı, büyük gurur ve iftiharla çalışmaya başladı. Bu yerde Orazbay ile tanıştı ve bir yıl önce babaları düğün yapıp bu iki genci evlendirdiler. Bunun için Şasenem'in lafları etraftaki insanlara biraz kabaca görünse de, bunda Şasenem haklı. O yerli yersiz konuşmuyor. O zamane kızı. Zamana göre giyiniyor, zamana göre çalışıyor ve her yerde kendisini zamana göre ayarlıyor. O gururlansa da yeri var. Köyde kadınlar arasında ondan önce yüksek bilgi alan kimse çıkmadı. Şasenem hakikaten geniş bilgili kadın. O dünyayı, siyaseti,

ekonomiyi çok iyi anlıyor. Eski devri, tarihi derinden öğrenmiş. Bu konuda onunla yalnız Begdiyar Nadiroviç iddialaşabilir. Çünkü o yüksek bilgisinden başka çok yıllık hayat ve iş tecrübesine sahip bir adamdır. Şasenem babasının bilgi seviyesini, dünyaya bakışını çok iyi biliyor ve hiç bir vakit onunla iddialaşmaya cüret etmiyor. O babasını baba, anasını ana diye biliyor, onların saygısına saygıyla cevap vermeye çalışıyor. Şimdi onun yüreğini çimdikleyen bir şey var. Onun için Şasenem dün eve gelmeye, ana babasına akıl danışmaya mecbur oldu. Fakat Begdiyar Nadiroviç'in yüreğini daha beter çimdikleyen bir şey olduğundan Şasenem'in haberi yok. Onu Yernazar ve Orazbay ile göz göze gelip görüştükten sonra bileceğiz.

–Siz Karakalpak kızlarının değerini anlamazsınız, deyip sözüne devam etti Şasenem. –Niçin, evlenir evlenmez gözünüz dışarıda. O zavallılar genç başında bir sürü çocuk içinde kalıyorlar. Onlara pişirmek, yedirmek, ihtiyarları bakmak, evi toplamak hepsi kadının boynuna yükleniyor. Ya bahçende birkaç baş hayvanın olsa? Ona da kadın eli gerek, öyle mi? Buna bakmadan kocası yine kendisine ayrıca hürmet arıyor. İşte bunun için bizim kadınlarımız asırlar boyunca böyle boyun eğmekten göz açmamışlar.

–Pislikten de arınmamışlar, diyerek dişlerini sıktı Aydos.

–Ya siz, kocaman delikanlılar, temizlik için kadınlarınıza nasıl imkanlar doğurdunuz, dedi Şasenem başını Aydos'un omzuna kadar eğip. –Toprak üstünde doğdu, toprak üstünde yattı, toprak üstünde pişirdi, yedi... İşte sizin kadınlara yarattığınız imkan. Yok, yok, hakkınızı yemek istemiyorum, en muhterem olanınız altımıza minder, üstümüze yorgan döşediniz. Bunu inkar etmek olmaz. Gerçek, boynumuza gümüş takılar da taktınız...

–Temizliğin koşullarla alıp vereceği yok. Hükümetin kurup verdiği evlerde gaz da var, su da var, ayakyolu da içinde ama bazı evlere girsen pislikten çarpılacaksın, dedi Aydos.

–Bu lafına canım kurban, dedi Şasenem memnun olduğunu bildirip. –Bu gerçekten insanın kendi şahsi terbiyesine bağlı. Böyle şartları bizim halkımız yüz yıllar boyunca görmemiş elbette. Zaman gelir, birbirinden görüp alışırlar, birbirinden medeni olmaya çalışırlar. Ben buna hiç endişelenmiyorum.

İki gencin hararetle konuşmasını yarı uykulu, yarı uyanık halde dinleyen Nadirov, Markay kuduk pınarı başına gelip birden duran arabada silkinerek gözlerini açtı. Hiçbir şey demeden indi, elbisesinin kollarını azıcık yukarı çekip pınar suyu ile ellerini, yüzünü yıkadı. Bunun aynısını Aydos ve Şasenem de tekrarladılar. Suyun başında sofra kurup büyük iştah ile yemeye başladılar.

Markay kuduk sovhozun ikinci çiftliği sayılır. Kızıl kum çölünün ortasında, yüzlerce kilometre uzanıp giden vadinin içinde, bu çiftliğin on binlerce hayvanı bulunuyor. Çiftlikte çalışanların esas yaşadığı yer Markay kudukta kurulmuş. Burda sekiz ev, beş on yurt, ilkyardım merkezi, okul çağına gelen çocuklar için hoca var. Kenardan baktığında bu yerde hayat yokmuş, diye düşünüyorsun. Fakat evlerin ve yurtların önünde, kum içinde oynayan çocukları gördüğün gibi bu düşüncelerden vazgeçiyorsun. En ilginç yeri şunda ki, her bir çobanın evinde radyo alıcısı çalışıyor. Haftada üç kere film gösteriliyor. Dışarıdan gelen insana ilk bakışta Markay kuduk işte böyle etki bırakıyor.

Begdiyar Nadiroviç ise bu yerde daima hayat kaynadığını iyi biliyor. Bu evler onun gözünün önünde kurulup bittiler. Çobanlar ve diğer görevliler onun tavsiyesi ile buraya gelip yerleştiler. Böylece işe başlandı ve iyi neticeler elde edildi. Markay kuduk çiftliğinin işinden Nadirov çok memnun. Birkaç yıl içinde Markay kuduk sovhozun temel karakülcilik noktalarından biri oldu.

Şimdi burada durmak, otlaklara gitmek, çobanlarla görüşmek Nadirov'un bu seferki görevine girmiyor. Aksine, o kimseye görünmeden doğru Kos Burun'a gitmek için yola çıktı. Orda işini bir sıraya koyduktan sonra, dönerken Markay kuduk'ta olurum diye düşündü.

–Haydi çocuklar, biraz atıştırdık, kalkın, yolcu yoluna yakışır, dedi Nadirov elinde kalan koyun kemiğini kenara bırakıp.

–Yolumuz daha uzak, biz dünyanın bir kenarında yaşıyoruz ya, dedi Şasenem sofrayı toplayarak.

–Kenarında mı, ortasında mı? Onu bilmek gerek, diye lafa katıldı Aydos.

Şasenem güldü. Bu sefer Aydos yanıtsız kaldı. Onun bu akıllı lafı Şasenem'in yüreğine çok uygun geldi.

Araba pınar başından geri dönüp Kos Burun'a doğru döndü. Birazdan kumulların arasına girip gözden kayboldu. Markay kuduk vadinin içinde görünmedi. Yine çöl... Uçsuz bucaksız kumluk, saksavul, deve diken, cingis... Ne sağda, ne solda başka bir şey görmezsin. Ara sıra bazı kuşlar uçup saksavulların arasına konuyorlar. Onlar da kendilerine erzak araştırıyor olmalılar.

Güneş batı tarafa döndü. Ufuk al renge girdi. Çölde serinlik arttı. Güz güneşinin ışıkları şimdi çölü ısıtmıyor. Batı tarafa bakarsan, gözünün önünde kızarıp duran sini gibi güneş, dersin çölün bir tarafında yere düşecek de toprağa batacak.

Bu mükemmel manzarayı seyrederek gitmekte olan Aydos arabayı yoldan kenara çevirdi. Bir düz yere çıkar çıkmaz arabanın motoru gürülemeye başladı. Aydos çabuk bir hareketle gaza birkaç kere basırsa da, araba yolun kenarında durup kaldı. Aydos başını direksiyonun üstüne sarkıttı, bir saniye ses çıkarmadı. O meseleyi anlamış olmalı, öfkesini yatıştırmak için böyle yaptı.

–Benzin mi bitti yoksa, dedi Nadirov yerinden kıpırdamayarak.

–Benzin var.

Aydos anahtarın kulağını çevirip marşa bastı. Marş boş döndü. Yine bastı. Motor tıkırdamadı. –Tüh seni şeytan alsın, diyerek Aydos yere indi. Kaputu açtı, suyu kontrol etti, benzine baktı, yağı ölçtü, bujileri sildi... Her şey yerinde. Kaputu açık bırakıp yine marşa gelip bastı. Yok, motor cansız, sessiz soluksuz. Yine inip o tarafını, bu tarafını karıştırmaya başladı. Nadirov bayağı sabretti, dayanamadı. Yüzünü ekşiterek yere indi. Şasenem yerinden kıpırdamadan oturuyor. O Aydos'a öyle inançla güveniyor ki, birkaç dakikadan sonra, hareket edecek, gidecek. Şasenem yanıldı. Aydos sürekli kurcalıyor. Yüzü gözü yağ olana kadar eğilip motorun içinde epey vakit uğraşan Aydos ne ise başını kaldırdı ve soluk sesle: –İşler kötü Begdiyar Nadiroviç, diyerek kenara çekildi.

–Ne oldu ya?

–Kondansatör yanmış. Bozulmuş, çalışmıyor...

Böyle dediğinde Şasenem de onların yanına gelip yüzünü buruşturdu.

–Ey anasını, yarım saatlik yol kaldı, dedi Nadirov küfrederek.

–Yarım saat araba için. Yaya insana bir günlük, dedi Şasenem.

Aydos kendisinin güç durumunda kaldığını anlayıp, yine de başını motorun içine soktu. O yine bir daha sebebin neyde olduğunu kontrol edip anlamak istedi.

–Gece çölde donarız baba, dedi Şasenem şımararak.

–Donmayız ama yerimize mutlaka varmalıyız.

–Yere karanlık düşene kadar saksavul toplayıp hazırlayalım, dedi Şasenem omuzlarını kısıp.

–Saksavuldan olacak şey yok, bir kurbağa tutmak gerek, dedi Aydos ellerini çula silip.

Böyle dediğinde hem Nadirov, hem Şasenem birden Aydos’un gözüne diklenip baktılar. Onun ne demek istediğini anlamadılar.

–Evet, evet, bir kurbağa tutarsak, çölde kalmayız, diyerek Aydos çöl boyunca yürüyüp gitti. Şasenem Aydos’un ardından gitti. Yanına gidip onu durdurdu ve şaşkınlıkla gözlerinin içine baktı.

–Aydos, sen gerçekten kurbağa mı arıyorsun? Ya o neye gerek, dedi Şasenem yavaşça.

–Onu sonra bakarız. Gün ışığı ile kurbağa bulmak gerek.

Aydos ve Şasenem saksavuldan saksavula yürüyüp kurbağa aramaya başladılar. Nadirov arabaya girip uzandı.

–Buldum, diye bağırdı Şasenem. Aydos ona doğru koştu. Araba kum yığınının arkasından görünmüyordu. Şasenem’in elinde çabalayıp duran kurbağayı gören Aydos sevinç belirtisi ile birden onun ince belinden kucaklayıp kendisine çekti ve morarmaya başlayan dudaklarından canı yürekten öptü. Aydos’tan bunu hiç de beklemeyen Şasenem’in iki eli iki tarafa yayıldı ve kurbağayı yere attığından haberi olmadı. O an Aydos aklını başına toplayıp zıplayıp gitmekte olan kurbağayı kovalayıp tuttu. Şasenem kendini zor bir durumda hissederek kumun üstüne oturup kaldı.

Aydos kurbağanın ayaklarını bir çula toplayıp sardı, tek başı dışarıda kaldı. Onu kondansatöre bir telcikle takıp, iyice sağlamlaştırıp bağladı. Sonra direksiyon başına geçip marşa basar basmaz motor gürüldemeye başladı. Nadirov uyandı kendi yerine geçip oturdu. Aydos kaputu örtüp, sevine sevine direksiyon başına geçti. Kumulun arkasından Şasenem göründü. O sanki bir suç işlemiş insan gibi yavaşça gelip arabaya sokuldu.

–Çok şeyler görmüş insanım, fakat bu hüneri bilmiyordum, dedi Nadirov Aydos’a bakıp.

–Her usta kendi zanaatını bilir. Biz şoförlere böyle durumlarda kurbağalar da yardım ederler, dedi Aydos biraz övünerek.

Araba Kos Burun’a girdiğinde artık yere karanlık çökmüştü. Şasenem Aydos’un omzu üstünden eğilip baktı ve:

–Orazbay evdeymiş, dedi.

–Ya onu nerden görüyorsun, sordu Nadirov.

–Evde ışık var baba, dedi Şasenem.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Altın düğünün geçtiği bir ay olsa da, Seit Gazi’nin evi bir gün misafirsiz kalmadı. Memedemin abinin hikâyesi komşuların, tanıdıkların, özellikle torunu Nazim’in uykusunu kaçırdı. Onlar her gün akşam ihtiyarın odasına giriyorlar, bir fincan kahve manası ile ordan burdan lafa başlıyorlar ve sonunda Memedemin abinin eski dertlerini deşiyorlar.

Nazim babasının yolundan gidiyor. Semerkant Köy İşletmesi Enstitüsünü bitirip, bahçecilik ile ilgili olarak ziraat mühendisi diploması aldı. Orduya gidip bir yıllık hizmetini ödeyip geldikten sonra, babasıyla beraber Şreder adına ziraat meslek yüksek okulunun yanındaki bahçede çalışmaya başladı. İş iyi olsa da, onun canı sıkılıyor. Babası elli yıllık ömrü içinde bahçecilik işinin kurdu olmuş. Yüksek bilgisi olmasa da, mühendislerin mühendisi. Böyle tecrübeli babanın yanında bahçede ona iş kalmıyor. Bütün mevsimler boyunca, bahçede nasıl işler yapılacağını, nasıl ağaçlara nasıl ilaçlar serpileceğini, nasıl gübrelerden temin edileceğini, nasıl budanacağını, sulanacağını ve saire işleri Seit Gazi’den iyi bilen şimdilik yoktur. Nazim ise genç uzman. O çalışmak istiyor, işte kendini göstermek, kendini tanıtmak arzusuyla yaşıyor. Zamane insanı. Ona böyle dar kafes içinde sıkılıp kalmak...

Memedemin abinin bugün sabahtan keyfi iyi değildi. Akşam oğulları toplanıp geldiler. Selime abla her zamanki gibi sofraya donattı, köbete ile yemek için iyi olur deyip daha yakında tutmuş olan domates turşusunu da çıkardı. Nimetulla ve Kurtnezir’in

damakları gıdıklansa da, ihtiyarın yanına girecekleri için, bugün ikisi de eşlerinin sözünü dinleyip, akşamlık yemeği yüz gramsız geçirdiler.

Çocukları, gelinleri, torunları girip hal hatır sorar sormaz ihtiyar gülmeye başladı. Yastığı alıp, arkasına dayandı ve hepsinin gözüne dikkatle baktı.

–Haliniz nasıl baba, dedi Seit Gazi ayak üstünde durup.

–Çok iyi oğlum. Gündüz biraz sarsıldım. Şimdiden sonra ne olur sanıyorsun? Çift koşacağım yok. Yiyor ve yatıyorum. Fakat dedeniz öyle değildi. O bir gün yatmadı. Cevizlikten döndüğünde hendek başına gelip üç avuç su içti ve o yerde öldü. Allah rahmet eylesin.

–Baba, eğer gücünüz varsa devam edin, biz dinliyoruz. –Memedemin abi Seit Gazi’ye otur, diyen manada işmar etti. Demek hikâyesine devam edecek. Gelinlerin üçü de yan odaya geçtiler.

İkinci defter. «... Cenişke’de Veli’nin işi iyi olur. Birinci yıl onu et kurutmaya koyarlar...

Et kurutmak kolay iş mi sanıyorsunuz? Bütün gün arkasına yüklenip sepet sepet et taşıyor. Sonra tuz getiriyor. Elleri haşlanana kadar onları tuzluyor, sergilere diziyor, çengellere geçirip sırtlara bağlıyor, sonra yarı geceye kadar sinekleri kovalıyor, ağaç setin üstünde uyuyakalıyor. Ertesi gün yine bu iş tekrarlanıyor. Diğer taraftan ise kuruyan etleri çuvallara dolduruyor, ağızlarını dikiyor ve bodruma taşıyıp yerleştiriyor.

Kış geldiği zaman, Elizabetta Marianna’yı alıp Ujgorod tarafına çıkıp gidiyor. Orda mı, yoksa daha başka bir yerde mi Mayıs ayına kadar yaşıyorlar. Yaz aylarını ise Cenişke’deki malikânelerinde geçiriyorlar.

Veli işini kusursuz yapıyor. Ona ne pan gerek, ne Elizabetta. Karnı tok, derdi yok. Çalışıyor ve kimseden bir şey istemiyor. Kahya Zahar gelip işini kontrol ediyor, çuvalları sayıyor, eline bir pişmiş mısır çıkırığı, ya da lahana koçanı tutturup çıkıp gidiyor. İşte, Veli ilk yazını ve kışını böyle geçirdi.

Bugün kahya bütün hizmetçileri şafak vaktinde uyandırdı. Patronun bu günler içinde ansızın gelmesi mümkün. Onun adeti öyle. Geleceği vakti kimseye bildirmiyor. Hizmetçiler bunu iyi biliyorlar ve çeşitli kaba sözler duymamak için, malikanenin bahçesini patronun istediği gibi düzene koymak için acele ediyorlar. Gülleri buduyorlar,

Çiçekler dikiyorlar, iek tarhlarını çeşitli şekiller vererek kesiyorlar. Çeşmenin suyunu açıyorlar, havuzu temizliyor ve bütün sarayı portakal rengine badanalıyorlar, pencere ve kapıları, bahçenin demir parmaklı duvarlarını boyuyorlar. Bu işler bitmedikçe kahya kimseyi rahat uyutmaz.

Bu yıl bahar erken geldi. Güneş Mayısın başlarında iyice ısıtmaya başladı. Ortalık bahçe ve kır çiçeklerinin, taze otların, su boylarındaki nanelerin, ceviz yapraklarının kokusuna boğuldu. Tabiatın böyle uyanmış ve gzellekle süslenmiş bahar sabahlarından birinde pan Prokopçuk'un faytonu araba kapısına gelip durdu. Kahya kapıyı açtı, başını yere kadar eğdi, fayton geçip gitti. Bahçede kimse yok. Yalnız gller arasında Veli'nin başı göründü. O, fayton sarayın basamaklarına yakın gelip yanaşır yanaşmaz eline bir top gl alıp, onlara doğru koşturdu. Pan Prokopçuk etrafa bakınarak indi ve kahya ile lafa tutuldu. Onun ardından eteklerini toplayıp Elizabetta kalktı. O faytonun basamağına altın rengine ayakkabıları ile yavaşça basarken Veli'ye elini uzattı. Marianna ona el vermeyip, birden onun boynuna sarıldı ve ayaklarını kaldırıp birkaç saniye havada asılıp kaldı. Sonra Veli onlara ikişer gl verip, arkalarından gözünü ayırmayarak geçirdi.

Marianna'yı haftada  gün hoca gelip okutuyor. Bundan başka anası Elizabetta ile haftada iki gün piyano başında oturuyorlar. Boş vaktinde bahçeye çıktığı zaman, doğru et ambarına gidiyor. Orada Veli'nin çalışmasını oturup kalkıp seyrediyor. Evde ziyafetli sofra başında bir şey yiyeceği gelmiyor. Veli'nin tutturduğu kuru eti ise saatlerce kemiriyor.

Bir gün Prokopçuk kahyayı çağırdı ve ona şöyle emir verdi:

–şu köpek yavrusunu et işinden alıp, Tonka'nın arkasındaki uzak otlağa yollayın!

–O çok terbiyeli ocuk, bahçede çalışsa ne olur, dedi Elizabetta panın sinirli gözlerine bakıp.

–Biz ikimiz dostuz, diye ekledi Marianna.

–Mesele de bunda. O oban neslinden. Çobana çobanlık yakışır. Gitsin koyun baksın!

Bu Veli'nin ikinci kovulmasıydı. Ne için, bu seferki kovulma ona daha çok etki etti. Celal Bey onu doğduğu yerden, baba yerinden ve soyu sopundan ayırdı. Yüreği

hasretlikten delik deşik edilen çocuk Elizabetta'nın merhametli bakışı ve Marianna'nın sıcak alakası ile yaşıyordu. Şimdi bu yer de ona çok geldi.

Ne çare? Veli bir ucu Azov denizine gidip eklenen dümdüz otlaklarda çobanlık etmeye başladı. Gerçek ırgatlığın tadını şimdi sezdi. Bir yıl koyun baksa hayvanları kazasız belasız bahara çıkarsa, bir kuzu kazanacak. Bütün emek hakkı ve geçinmesi bundan ibaret. Yemek su ile kendi kendini geçindirecek. Pan toprak acımıyor. Saç, yetiştir, ye...

Pan Prokopçuk Veli'yi uzağa kovsa da, Marianna'dan ayıramadı. Her hafta anası ile gelip, Veli'nin otağını, ağılını görüp gidiyorlar. Bu ayrılık iki çocuğun yüreğini daha çok yakınlaştırdı. Veli'nin kuruttuğu etler arabalara yüklenip Celal Bey'e gidiyor, oradan köylüler elma, armut ve diğer meyveler yükleyip Prokopçuk'a getiriyorlar. Alış veriş sadece bununla bitmiyor. Aynı bu arabalar başka vilayetlere de sürekli gidip geliyor, sürü sürü mallar satılıyor ve bütün gelir Prokopçuk'un altın hazinesine geliyor. Irgatın kazancı ise karın tokluğu ile ölçülüyor. O devirde böyle olup gelen, böyle de gidiyordu.

Aradan on beş yıl geçti. Bu zaman içinde nice sular aktı, nice insanlar geldi gitti. Pan Prokopçuk ihtiyarladı. Evvelki gibi ansızın gelip gitmeleri bıraktı. Fakat hainliği, taş yürekliliği eksilmedi, aksine arttı. Elizabetta kendisinin kızlık halini kaybetmedi. Beli ve göğüsleri biraz dolgunlaşsa da, korselerini çıkarmadı, yalnız sıkça değiştirmeye başladı. Marianna tıpkı annesinin gençliğini andıran ince belli, düz endamlı, kardelene benzer yüzünden daima nur damlayan bir güzel oldu. Veli ise, çobanlar arasında selvi boyu ile ayrılıyor. Gümüş onbaşılı kuşağı ile belini sıkıp bağlıyor, parlak kayışlı ve püsküllü çantasını boynuna geçiriyor, beyaz keten bezinden çarıklarını ince tasmalar ile gerip giyiyor ve çoban sopasını eline alıp, bıyıklarını burup, koyunların arkasından dilsiz kavalını çalarak yürüyor. On beş yıl böyle yürüdü. Şimdi yirmi altı yaşına gelen orta yaşta bir delikanlı oldu.

Bir gün Marianna Can Erik'ten meyve getiren arabaların birini sürdürüp doğru Veli'nin otağına geldi. Arabacı Osman Ağa Veli'yi görüp şaştı. –Sen köyden gittiğinde ince dal gibi bir gençtin, dedi ona.

Marianna meyveyi obaya boşalttırdı. Bütün çobanları çağırıp bölüştürdü. Bu cömertliğe çobanlar şaşılar. Çünkü pan elinden onlar böyle şey ömür boyu

görmemişler. Arabacı Osman Ağa, Veli, Marianna obanın içinde oturup, istedikleri meyvelerden yiyerek köyü ve onun halkını hatırladılar. Veli'nin tanıdığı insanlardan çoğu vefat etmişler. Yalnız Kalaçık mahallesinde babasının dostu Kör Emirsale'nin sağ salim olduğunu anladı. Veli pek çok yerleri, çayırları, pınarları sordu. Arabacı bildiğini söyledi. İki lafın birinde halkın yine açlık çektiğini, Celal Bey'in merhametsizliğini tekrarladı. Veli önündeki elmaları top top edip ayırdı, cevizleri iki yığın yaptı, büyük selenin içinden yoklayıp bir top üvez çıkardı.

–Dinle köydeş, dedi o arabacıya. –İşte bu elmalar asilzadenin aşağı bahçesinden, işte bu cevizler dere burundan, işte bu üvez Emirakayın çayırından doğru mu?

Arabacı ses çıkarmadı. O Veli'nin zihnine şaşıp kaldı. Söylediklerinin hepsi doğrudu.

Veli obada ne bulmuşsa arabaya yükledi. –Bunları köyümüzün en muhtaç insanlarına dağıtırsınız, dedi. Bir karın yağ, bir fiçı peynir, tuzlu et ve beş on karpuzu Emirsale ihtiyara vermesini rica etti. Arabacı sevine sevine döndü. Marianna başka otlaklara gideceğini, orda acele işleri olduğunu söyleyip obada kaldı.

Mariannanın kaldığına Veli sevinmedi. Aksine o kederlenmeye başladı. «Bu vakitten sonra, Marianna sadece kendi otlaklara çıkıp gitmez. Benimle beraber gidecekse, ikimiz için bir at var. Bu mümkün değil. Otlaklarda nasıl acele iş olabilir? Ben her gün onları dolanıp, her şeyi kendi gözümle görüp geliyorum. Üç otlağın, dokuz çobanın sahibi olduktan sonra, Odaman adını taşıdıktan sonra, biz de bir şeyler biliyoruzdur elbet» diye düşüncelerle obanın alçak kapısından başını eğip girdi. Obanın içi karanlıktı. Ocağın sönmeye başlayan korlarını bir yere yığdı ve birkaç odun attı. Odunlar çıtırdarak tutuşur tutuşmaz obanın içi aydınlandı. Kenarda yumuşak koyun derilerinin üstüne uzanan Marianna'yı gördü.

–Uyuyor musunuz hanım, dedi o yavaşça. Marianna'nın kirpikleri kıpırdadılar, fakat yüzü değişmedi.

–Öyleyse ben lambayı yakayım, dedi Veli ona bakmayarak.

–Gerekmez, çok yorulдум, bir şekerleme yapayım, dedi Marianna gözlerini aralayıp. Veli ayak üstünde donup kaldı. Sonra ocağa iki odun daha atıp kapıya doğru yürüdü.

–Nereye gidiyorsun? Gel, sen de dinlen Veli, dedi Marianna ayaklarını elbisesinin altına toplayıp.

–Yok, iyi. Ben biraz et kavurayım...

–Zahmet etme.

–Atıştırırız, karnın açtır.

–Ben her şeyi getirdim. İşte sepetin içinde. Marianna saçlarını omuzlarından aşağı sarkıtıp ayağa kalktı ve sepete uzandı. Veli geri döndü, onun elinden sepeti alıp yere koydu.

–Sen benim misafirimsin, ben seni ağırlamak zorundayım, dedi Veli obanın ortasındaki direğe asılı duran lambanın şişesini çıkarıp.

–Varsın senin dediğin olsun, dedi Marianna deri üstüne diz çöküp. Sen ne ile ağırlarsan ben ona razıyım. İkimize bir kurutulmuş et, deyip Marianna can aşkı ile güldü.

Veli kendisini sanki iğneler üstünde hissediyor. Onun korkusu yüzüne çıkıyor, söyleyeceği şeyi de unutuyor. Pan Prokopçuk kızının obada kaldığını duyarsa, Veli'nin bu yerden de kovulmasına, hem bir daha dünya yüzü görmemesine hiç şüphe yok. Veli bundan da çok Eliza Hanımı düşünüyor. Bugüne gelinceye kadar Veli ondan bir kötülük görmedi. Onu bu yere getiren, açlık zulmünden kurtaran Elizabetta oldu. Veli'nin bu kadına ayrıca saygısı ve hürmeti var. Bugün Marianna'nın yaptığı Elizabetta'ya gitse, Veli onun gözüne nasıl görecek?

Marianna Veli'nin sırık gibi boyunu, burma bıyıklarını inceleyip, böyle düşünceler altında kaldığını seziyor ve onun halini düzeltmek için kendisini çok serbest yapıyor.

Veli, senin oban vallahi bizim saraydan güzel. Orda kendini duvarlar içinde sıkılıp kalmış gibi hissediyorsun. Burada ne kadar bol, ne kadar serbestsin. Gel, ne öyle yabanileştin, gel yanıma, dedi Marianna nazlanarak.

Veli ocağa doğru adım attı. Marianna yerinden kalkıp, onun elinden çekti. İkisi yan yana beyaz, yumuşak koyun derileri üstüne çöktüler.

Veli, dinle beni kardeşim, Macaristan'da bulundum, Prusya'yı gezdim, babam bizi çok yerlere götürdü, fakat dünyada sana benzeyen bir insan görmedim. Seviyorum

seni Veli, nereye gitsem gözümün önünde sensin canım, ben seni şimdi değil, on beş yıldan beri seviyorum Veli.

Marianna'nın gözleri yaşlandı, dudakları titredi, yanakları pembeleşti. Söylediğinden utanıp başını kenara çevirdi. Veli birkaç saniye ses çıkarmadı. Lafa neyden başlayacağını bilemedi. O yüz yıl daha yaşasa, Marianna'dan böyle sözler beklemiyordu. «Marianna zengin kızı, ben kimim?» diye fikir onun bağına sinip kalmış. Bugün, bak sen, Marianna'nın yaptığı şeye. Veli'nin sevinci içine sığmıyor. Ömründe ilk defa bu zavallı çocuğuna «seviyorum seni» dediler. Dünyada bundan da büyük sevinç olabilir mi? Evet, evet, bu sözler Veli'nin yüreğini yaktılar. Yirmi altı yaşına gelinceye kadar o insanlara baş eğdi. İçinden yanıp, kavrulsa da ses çıkarmadı, dili kısıydı. Marianna gibi kıza kim sevdalanmaz. On beş yıl onun gözünün önünde yürüdü, on beş yıl onun giydiği elbiselerini, ayakkabılarını, çoraplarını, şemsiyesini, attığı adımlarını düşünce gördü. Onun elinden tutup oynamak istedi, bahçelerde gezmek, göğsüne basıp sevmek istedi. Bunların hepsi onun içinde kaldılar. Hatta bir kerecik bu sevimli kızın elbisesine, yumuşak ellerine giyip çıkardığı beyaz eldivenlerine parmağının ucu ile değmekten mahrumdu. Bugün, bak sen bu dünyaya, oba içinde bu güzel hanım ona kendi sevgisini anlatıyor.

Veli'yi sanki cereyan çarpıp silktilti. O Marianna'yı omzundan tutup kendine doğru çevirdi, bir saniye gözlerinin içine baktı ve kuvvetli kolları ile göğsüne basıp, öyle lezzetli öptü ki, kızın nefesi tutuldu, başı döndü.

Ben de seviyorum, Marianna, lakin...

Lakini yok onun, iki yürek bir olursa kimse önümüze çıkamaz, dedi Marianna. Bu yerde kız yalnız babasını gözde tuttu. Onun aklına başka şey gelmedi. Anası Veli'yi sevdiğini biliyor. Sadece baba bu işe karşı çıkar, diye düşünüyor.

Yok, Marianna, bizim önümüzde büyük engel var. Onu yenebilecek kuvvet şimdilik yok, dedi Veli başını sarkıp.

Marianna iri gözleriyle Veli'nin yüzüne baktı. Onun yüreğine buz parçası değmiş gibi oldu.

Nasıl engel, söyle Veli ben de bileyim, dedi o sabırsız bakışla.

Ben müslümanım, sen ise... Marianna oturduğu yerden atılıp kalktı. Onun başına dersin kaynamış su döküldü. Elbisesine, saçlarına yapışıp kalan samanları

sıvazlayıp temizledi ve kapıya doğru yürüdü. Marianna'nın aklına böyle şey gelmiyordu. On beş yıl boyunca Veli'nin takip etmediği, görmediği adet onun içinde yaşıyordur, diye sanmıyordu.

Sen nereye, ne kalktın ya, dedi Veli kapının yanında Marianna'yı durdurup.

Yürü, dışarı çıkalım.

Onlar yan yana epey vakit ses çıkarmadan Ozu tarafına gittiler. Sahil kenarındaki ayak değmemiş toprağın üstünde ayaklarını uzatıp oturdular. Marianna Veli'nin dizlerine başını koyup gökte parıldayan yıldızlara baktı...»

Bu yerde ihtiyarın hikâyesi bölündü. Nazim defteri kapattı. Onun etrafında nefeslerini tutarak, dinleyenlerin dikkatini Seit Gazi'nin yersiz sorusu böldü.

Baba, bu şeyler gerçek mi, masal mı, dedi o. Seit Gazi'nin bu şakasını ihtiyar kaldırmadı.

Senin gibileri için masal, benim gibileri için gerçek. Dinlemeyi istemiyorsan, git eşinin yanına otur, seni burada zorlayıp tutan yok, dedi ihtiyar azarlayıp. Seit Gazi ağzına su almış gibi pıstı. Babasından özür dileyip, elini öptü. O sırada Seit Gazi'nin evinin önünde bir araba durdu. Bu uygulama bahçesinin müdürünün arabasıydı. Şoför Seit Gazi'nin eline müdürün yolladığı kağıdı tutturdu ve hareket edip gitti. Seit Gazi içeri girip kağıdı açıp okudu. Onda şöyle yazılmıştı: «Seit Gazi! Yarın bahçemize Karakalpakistan'dan bir gurup misafir gelecek. Onlar bahçeyi görecekler, bizim uygulama işlerimizle ilgilenecekler. Nazim'e de bildir! Kusura bakma, hayırlı geceler».

Nimetulla ile Kurtnezir babasıyla vedalaşarak: – Biz daha geliriz, baba, yatın, dinlenin, deyip yan odaya çıktılar. Çoktan canları sıkılıp gitmeyi isteyen eşlerini alıp vedalaştılar. Nazim babasının elindeki kâğıdı alıp bir daha okudu ve:

–Biz böyle misafirlere çoktan alışkınız, gelsinler, dedi. Baba ve çocuk, iki bahçıvan epey konuştular. Bahçenin her bir karış yerini göz önüne getirdiler. Hangi bölükte ağaçlar budandı, hangi bölükte sulandı ve daha nasıl işler yapmak gerektiği hakkında konuştular ve anlaştılar. Onlar yarın gelecek misafirleri kabul etmeye hazırdılar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

«Kos Burun» denilen yer haritada daha yoktur. Ya o haritada nasıl olacak? Bir kaç yıl önce onun kendisi yoktu. Sovhozun merkezi «At çapar» dan bu yere gelmek için bir damla suya muhtaç olan dört yüz kilometrelik Kızıl kum «denizini» geçmek gerek. Evet, hakikaten deniz desen yakışacak. Kapının önüne çıkıp başını kaldırıp ne tarafa göz atsan, ucu bucağı olmayan çöl. Sabah erken, ya da akşam gün kavuştuğu vakitte çöle çıksan, kalbinde öyle bir hoş hisler uyanır ki, sanki sen şu geniş ve özgür dünyanın sahibisin. Çobanın söylemesi gibi, seksen kilometre yerde otlayan koyunu seçmek mümkün. Çoban bunu böyle tasvir ediyor. Başta o koyun, gözüne bir büyük deveyi andıran kara nokta olarak görünür. Gittikçe o kara noktadan gözünü almıyorsun. O kah irileşir, kah ufaklaşır. Yakınlaştıkça kendi şekline girer ve nihayet koyun olduğunu anlarsın. Yanına gelir gelmez arabanın kilometre sayacına baksan, seksen kilometre mesafe geçip geldiğine şaşırırsın. Çobanın gözünde işte ne kadar keskinlik var. O bu yerin havasına, suyuna, sıcağına, rüzgârına öyle alışmış ki, hepsi havanın ne zaman bozulacağını gün öncesinden anlayıp iş yapıyorlar. «Kuş uçsa kanadı, adam yürüse ayağı yanan» yerlerde mükemmel işler yapıyorlar.

Böyle bir çölün ortasında kurulan arduvazlı, cam sofalı zamane evlerini gördüğünde hayrette kalırsın. Fakat böyle evler daha Kos Burun'da yok. Burdakilerin hepsi yurtlarda yaşıyor. Bu çiftlik Begdiyar Nadiroviç'in zamanında, onun rehberliğinde doğup dünyaya geldi. «Kos Burun» daha üç yaşında. O yakında doğmuş sabi bebek gibi emeklemeye başladı ve birden ayağa kalkıp adım attı. Dili de bülbül gibi konuşuyor, ileride devlete çok fayda getireceğini güvenle anlatıyor.

Şimdilik bu çiftliğin dokuz çobanı var. Her bir çobanın beş altı yüz baş koyunu olup, bütün ailesiyle bu hayvanın işiyle uğraşır. Çobanın işi çölün deve dikeninden çok. Otlatmak, sulatmak, kırmak, yem vermek, kayıpsız kıştan çıkarmak ve nihayet kuzulatmak... Bu daha hepsi değil. Onu böyle sözle saymanın çaresi yok. Karakalpklar: «Ağız yağmur gördüğünde susar, çoban canını verdiği yerde durur» diye kendi başına söylememişler.

Begdiyar Nadiroviç bu yönetimin başına tecrübeli ve güvenilir insanları koydu. Yernazar işe iyi başladı. İlk gününden yeni yeni kazançlar elde etti. Sovhoz rehberlerinin hürmetini kazandı. Herhangi bir acele, ya da ciddi mesele çıktığında Begdiyar Nadiroviç herkesten çok Yernazar'a güvendi. –Orda Yernazar var, ona

söyleyin, ona haber edin, diyordu. Hem hakikaten Yernazar, müdürlüğün talimatını kırmadan, her bir vazifeyi vaktinde, büyük keyfiyetle beceren yardımcılardan biriydi.

Bu yıl sonbaharda onun işi her yönden iyiye gitti. En önemlisi koyunlar kışlık yem ile güvence altına alındılar. Fakat onun yüreğinde oğlunun düğününden sonra bir dert ortaya çıktı ki, bazen uykusu kaçıyor, odanın penceresinden gelip, otlak tarafına bakıp, saatlerce tütün içiyor. Sigaranın birini söndürüp, diğerini yakıyor. «Bir çocuğumun düğünü için ufak tefeği hesaplamasam beş bin savruldu. Ya benim üç kızım daha var. Onlar da bir kaç yıldan sonra yetişecekler. Demek bana üç düğün daha yapmak gerek olacak. Beşer binden... Yok, kız çocuk için eksikçe... Üçer binden, dokuz... Haydi o tarafı, bu tarafı on bin gerek. Bu yalnız düğüne. Ya ben de yaşamalıyım. Dostum, eşim benim de var. Dünyanın bir kenarında saksavul gibi kuruyup, sertleşip kalayım mı? Hiç olmazsa yılda bir iki kere Nukus’a gitmesem, «Kırgız’a» girmesem ben niye yaşayayım? Onun gözünün önünden restoranın beyaz fesli garsonları gelip geçtiler...

Böyle düşüncelerin Yernazar’ın yüreğini yorduğu günlerin birinde, akşam karanlığı yere çöktüğü vakitte, onun kapısının önüne bir araba gelip durdu. Yernazar bahçeye çıktı. Bakınca, Nukus’ta yaşayan dostu Toremurat Sarsembayev. Onlar sıcakça selamlaştılar. Sonra evin önünde özel olarak misafir için yapılmış ve donatılmış yurda girdiler. Şoför arabasının o tarafını bu tarafını karıştırdı. Yernazar sütlü çay süzdü, misafire uzattı. Keçelerin üstüne döşenmiş çiçekli minderlere oturan misafir ikinci bardağı dikleyip yere bıraktı ve sabırla konuştu.

–Yernazar, dostum, düğününe geledim. Çok ağır işlerim vardı... O yurdun kapısı yerine asılı duran perdenin ucunu kaldırıp, şoföre: –Getir, diye bağırdı. Şoför perde arasından başını eğip girdi ve yurdun ortasına güzel örnekli bir kilim yaydı.

–Allah hayırlı etsin. Bu benim düğün hediyem, dedi.

Yernazar bu beklenilmeyen misafirinden böyle şey ümit etmemişti. O Toremurat ile bir kaç ay önce Nukus’un hayvan pazarında tanıştı. Bu tesadüfi görüşme yine şu oğlu Orazbay’ın evlenmesi münasebetiyle olmuştu. Yernazar’ın her şeyi yeterli. Fakat ona iyi bir kilim lazım oldu. Nukus pazarına ömründe bir kere gitmemişti. –Orda dünyada canın ne istiyor, hepsini bulursun, dediler ona. Tatil günlerinin birinde kendi arabasına oturup pazara gitti. İnsanlar arasında itişerek, karışarak yürüye yürüye usandı.

Orda kim ne satıyor, kim ne alıyor, anlamının çaresi yok. Sonunda bir تنها yere çıktı. Burnuna kebab kokusu geldi. Kenarda, kanal başındaki dalların altında kebab ve çay zevki süren insanların yanına geldi. Bir kök çay, on şiş kebab ısmarladı. İçip, keyiflenirken orta boylu bir adam gelip çaydanlığı ile onun karşısına bağdaş kurup yerleşti.

–Ne taraftansın, dedi o bardağını burnunun üstüne kaldırıp.

–Çobanım, köyden, dedi Yernazar ona bakmayarak.

–Çoban isen eti Nukus’a gelip mi yiyorsun?

–Dün akşamdan beri et yemedim, özledim görüyor musun? Al, ye sen de, deyip Yernazar şişlerin saplarını ona doğru çevirdi.

O üç şiş kebabı bir biri arkasından çekip yedikten sonra, boşalan çaydanlığına gidip çay demleyip geldi.

–Pazara ne iş için geldin ya, dedi o Yernazar’ın bardağına çay döküp.

–Aa, pazarınız kendinizin olsun. Ömrümde bir geldim, bir daha gelmem.

–Öyle demeyin. Pazar insanla hayvanla güzelleşir. Size ne lazım oldu?

–Kilim. İyi türünden.

–İyi türünden lazım ise, buluruz. Öyle demiyor musunuz? Kalk, gittik!

Yernazar bardağın içine on beş kapık bıraktı, sonra yerinden kalkıp şu adamın ardından gitti. Onlar pazarın ta öbür başına çıktılar. Kilim pazarı bu yerde imiş.

–İstediğini seç, dedi o adam ve yerde dizili kilimleri açıp açıp gösterdi.

Yernazar istediği gibi bir kilim bulamadı. Biri fazla kullanılmış, diğeri ufak...

–Yok, almıyorum, dedi Yernazar kilimleri gördükten sonra. –Bana yeni kilim gerek, ortasındaki örneği ise, işte böyle olsun, deyip kollarıyla çeşitli işaretler yaparak gösterdi.

–Öyleyse, bugün eve gideriz. Benim misafirim olursun. Ben seni kilimsiz göndermem. Gerçek çoban milletini çok severim. Benim tanıdık çobanlarım çok. Onlar çok insaniyetli olurlar. Evlerine gitsen beşparmak ile ziyafet çekerler. Benim babam, dedem, bütün soyum çobanmış. Ben aptal gençlikte şehre sevdalandım, okumanın da sonuna çıkamadım, alış verişe vuruldum. Para sıcak şey, her gün kasayı teslim ederken bir kırmızı kağıtçı bu tarafa sokarım...

Böyle derken o pantolonunun arkasındaki cebinin zincirini çekip baktı. Yernazar onun laflarına yarı inanıyor, yarı inanmıyor ama yavaş yavaş ardından kalmadan gidiyor.

–Sonunda beni de götürüp işte bu yere soktular. Üç yıldan sonra Nukus’umu gelip gördüm.

–Evin uzak mı, dedi Yernazar saatine bakıp.

–Sen saate bakma. Nukus’a gelen insan bir gece konaklamadan dönmez. İstersen seni «Kırgız’a» götürürüm.

–Ben bale sevmiyorum, dedi Yernazar onu anlamayarak.

–Yok, canım, «Kırgız» Nukus’un birinci sınıf restoranı. Oraya girsen içine canın geliyor, çıkıp gitmeyi istemiyorsun.

–Biliyorum ben, dedi Yernazar soğukkanlılıkla. – Restoranı da biliyorum, topluluğu da. Bana göre ikincisi iyi. Evine gidersem gideyim, kilimi göreyim, fakat misafirin olamam.

–Onu evde bakarız.

–Onlar arabayı pazarın yanındaki bekçiden alıp, Nukus’un geniş sokaklarından ve aralıklarından geçip bu adamın evine geldiler. Tanıştılar. Onun adı Toremurat idi. O şehir alışveriş işyerlerinden birinde çok yıllardan beri çalıştığını ve boş kölelik yapıp felakete uğradığını ve şimdi işinde itinalı çalıştığını, vaziyetinin düzelmekte olduğunu anlattı. Yernazar ona inandı. Evi öyle medeni döşenmiş ki, hakikaten bir adım gireyim desen, bir daha çıkacağın gelmez.

Yemek yenildi, içildi, çok güzel konuşmalar oldu. Yernazar istediği kilimi aldı. Toremurat bu kilimi özel olarak bir kıymetli dostunun düğününde hediye vermek için aldığını söyledi. Geç vakte kadar oturdular. Arabayı koymaya yer olduktan sonra, Yernazar kalmaya razı oldu. O yorgundu. Misafire puf yataklı tahtada yer açtılar. Çok sürmeden misafir dudakları arasından horlamaya başladı.

İşte bugün Toremurat Yernazar’ın misafiri. «Dünya öyleymiş. İnsan insana lazım olur. Onun da bende bir işi olmalı. Dağ dağla değil, insan insanla görüşür, derler». Böyle düşüncelerle, insaniyetlik duygularıyla Yernazar onu misafir etmeye, gönlünü almaya çalıştı. Yemekten sonra, şoför gidip kendisine gösterilen yerde yattı. Yurtta Yernazar ile Toremurat kaldılar. Böyle münasip vakti Toremurat akşamdan beri

bekliyordu. O şimdi hiçbir şeyden sakınmadan kendisinin ne maksatla geldiğini söylemeye başladı.

–Yernazar, dinle dostum, ben şu yarım bin kilometre yolu geçip, kasıtlı olarak sana geldim. Ben eminim ki, sen beni anlarsın ve sözümü geri çevirmezsin. Ben sana çok lüzumlu bir işle geldim. Sen de, ben de insanız. Çoluk çocuklarımız, eş dostlarımız var. Yakında başından düğün geçirdin. Dünya kadar masrafa batmışsındır. Bunun için sen bana beş on koyun çaresini bulup ver. Ben seni kandırmaya gelmedim. Hepsini pazar fiyatına alırım. Parası peşin. İşte, say da al.

Toremurat iç cebinden bir deste yüzerlik çıkardı, parmaklarını tükürükleyip, birer birer saydı ve yirmi tanesini Yernazar’a uzattı.

Yernazar’ın başından kaynamış su dökülmüş gibi oldu. Misafire ne diyeceğini bilemeyip, biraz şaşırdı. Sonra aklını başına topladı. O Toremurat’ın elini geri itip:

–Paranı kesene koy, dedi. –Sen beni toprak ağası mı sanıyorsun, dost? Senin uzattığın parana en azından yirmi baş koyun gerek. Ben onu nerden alacağım?

–Vay, vaaay, dostum, kendin koyun içinde yaşıyorsun, kendin bu yerin sahibi isen, koyunu nerden alacağım demeye utanmıyor musun?

–Yok, hiç utanmıyorum. O benim malım değil, halkın malı, devletin...

–O tarafına ben karışmıyorum. Kimin malı olduğu benim işim değil. Bana yirmi baş koyun bul, bilinçli olarak araba getirdim, sabah erkenden yola çıkayım.

O yine Yernazar’ın cebine para sokuşturmaya başladı. Yernazar almadı, onun elini geri itip ayağa kalktı. Yurttan çıkıp gideceği geldi, sabretti, dönüp yerine oturdu.

–Haydi, peki. Gerekmez senin malın. Ben koyun bulurum. Param olsun. Otur, konuşalım. Öyle korkak olma. Korkağın malı kurtlara aş olur. Dikkatli ol.

–Kurtlara biz alışığız. Onlarla hesaplaşmak kolay. Allah iki ayaklı kurda rast getirmesin.

Toremurat gözlerini eğriltilip Yernazar’a baktı. Onun bu sözünü beğenmedi. İçinden «bu yalnız korkak değil, hem sersem imiş» diye düşündü. Lakin sesini çıkarmadı. Ona yola çıktıktan sonra boş dönmek elvermiyor. İlle bir çare bulup, düşündüğü niyetin hiç olmazsa yarısına sahip olmak gerek. Bunun için lafa başka taraftan başladı.

–Yernazar, o zaman şöyle yaparız. Sen bana kendi koyunlarından sat, her bir koyunun yerine ben sana bir kuzu getiririm. Anlaştık mı?

–Bir şey anlamıyorum, dedi Yernazar.

–Ulan anlamadığın ne ya? Sen bu yerde bin yıl yaşasan pazara bir koyun çıkaramazsın. Ben senin ayağına geldim. Al parasını, ver koyununu. Bu da az gelirse, koyun yerine koyun veriyorum, sana daha ne gerek? Dostluk bu kadar olur.

Yernazar biraz yumuşadı. «Hakikaten müşteri ayağıma gelmiş. Onu döndürmeye ne gerek. Kendi malım. Kime istesem ona satarım. Kuzuları iyi bakarsam, baharda onlar da birer ana baş olur, ne şiş yandı ne kebab». Yernazar bu düşüncelerle misafirin teklifine razı oldu ve meseleyi sabaha kadar halletmek için oğlu Orazbay ile görüşüp konuşmayı uygun buldu.

–Sen biraz uzanıp dinlen. Ben oğluma gidip geleyim, dedi Yernazar ve evden çıkıp gitti. Orazbay evde yalnızdı. Şasenem ilçeye hekimler toplantısına gitmiş. Yernazar meseleyi olduğu gibi söyleyip anlattı ve şimdi o müşteri ile gidip görüşmek gerektiğini bildirdi. Mesele şunda ki, Toremurat’a lazım olduğu kadar koyun Yernazar’da yoktur. Kalanını Orazbay’dan alıp eklemek mümkün, ya da ikisi birleşip ortak mal satacaklar. Orazbay üşenmedi. Ayaklarına eski lastiklerini sokup babasının arkasından düşünerek gitti. Eve girdiler. Toremurat öyle tatlı uykuya dalmış ki, ayağından sürükleyip gitsen duyacağı yok.

–İşte bu adam, dedi Yernazar içeri girer girmez. –Ben onun evinde misafir olmuştum. Kilimi de ondan almıştım. Karısı, çocukları var. Yaşamını görsen şaşarsın. Evi büyük, içi güzel donatılmış. Ben sanırsam güvenilmeyecek çeşitten değil.

–Şehir halkı, baba, kim bilir... Kuzuyu nerden bulacakmış, dedi Orazbay babasına şüpheli bakıp. Yernazar omuzlarını kıstı. O sırada Toremurat’ın burnunun üstüne iki sinek kondu. O kendi eliyle kendisini uyandırdı.

–Aa, geldiniz mi, dedi o minder üstünden ayağa kalkıp. Sonra Orazbay ile selamlaştılar.

–Oğlun iri yapılı adammış.

–İri yapılı olmazsan, hayvan ekibinin reisi olamazsın, dedi Orazbay övünerek.

–Sözün kısası böyle, Toremurat abi. Biz, babamla ikimiz, size yirmi koyun buluruz. Yalnız şartımız şöyle: ne zaman kuzuları getirirsiniz, o zaman koyunları alıp gidersiniz.

Toremurat ortaya böyle şart koyulacağını bekliyordu. Orazbay'ın sözleri onu silkindirdi, uykusu kaçtı.

–İnsan insana her zaman inanmalı oğlum, dedi o Orazbay'a bakıp. Pazarda kuzudan yürüyüş yok. Beş aylık kuzu yirmi gümüş. Bilmiş olsam, arabamı yükler gelirdim. Ama ben sizin bile o kadar et istediğinizi bilmemiştim. Ben sizden mal sormaya geldim, şimdi öyle oldu ki, siz benden mal soruyorsunuz. Doğru mu? İşte size yirmi kağıt...

Toremurat yüzerlikleri çıkarıp sofranın üstüne bıraktı. –İsterseniz yirmi koyun verin. Her biri yüz somdan. Kuzuları getirdikten sonra, bana yirmi somdan geri verirsiniz. Ben size inanıyorum. Anlaştık mı?

Çocuk babaya baktı, baba çocuğa. İkisi de seslerini çıkarmadılar. Toremurat parayı sofradan alıp, başta Yernazar'ın, sonra Orazbay'ın ellerini tutup salladı, salladı ve bardaklarının dibinde kalan rakıyı tokuşturup yuttular.

Ayın parlak ışıkları yeri gündüz gibi aydınlatıyordu. Obaya gidip koyunları istediğin gibi seçip almak mümkün. Fakat Toremurat acele etmiyor. O yolları iyi biliyor. Hangi yerden, ne vakit geçmek gerektiğini o önceden düşünüp taşınmış. Öyle yapmasa, şehir pazarına gidene kadar onun kaç kere yakalanması mümkün. Ey ey, kim bilir, gerçekten o pazara gidecek mi? Toremurat böyle sağlam olmayan iş yapacaklara benzemiyor.

–Bir saat kadar dinlenelim, şoförü sonra uyandırırız, dedi Toremurat.

Yernazar kalan işi Orazbay'a havale etti. –İkimizin oraya gidip çobanın gözüne görünmesine gerek yok. Kendin gider, çobanla beraber seçer verirsin, dedi o Orazbay'a. Üçü de yurdun üç tarafına uzanıp yattılar.

Gün ağardığı vakit. Obada sessizlik var. Koyunlar birbirine sokulup, öksürüyor, aksırıyor uyuyorlar. Çoban kalkmış. O güğüm şeklinde kara alüminyum çaydanlığını ateşin üstüne koymuş, kenarına birkaç çırpı atıp tutuşturmuş. Şafak öncesi sakinliğini bozarak araba gürültüsü duyuldu. Orazbay arabayı doğru ağılın kapısına yanaştırdı. Çoban onlara doğru yürüdü ve Orazbay'ı görüp tanıdı.

–Yirmi koyun alacağız, tutup ver, dedi Orazbay emredici sesle. Çoban sesini çıkarmadı. Gıcırdatarak ağılın ağaç kapısını açtı. Araba geri geri bahçeye girdi. Toremurat şoföre: başla yüklemeye, diyen manada işmar etti. Şoför en kenarda duran

kuyruğu tezekli bir koyuna yapıştı. –Onu ne yapacaksın, aptal, diye bağırdı Toremurat şoföre. Sonra çobana dönüp, koyunları yığ, dedi. Çoban bu adamın koyun seçmeyi bildiğini anladı ve şüpheli gözlerle Orazbay’a baktı.

–Zarar yok, dedi Orazbay. –Birkaç güne yirmi kuzu getiririm.

Çoban koyunları savdı, hepsini bir yere koşturup yığdı.

–İşte şu, ortada başını dikip, o tarafa bu tarafa bakanları tut, dedi Toremurat şoföre. Orazbay, şoför, Toremurat birer birer en iyi, güçlü koyunlardan yirmi tane tutup arabaya attılar. Aradan yarım saat geçer geçmez araba gözden kayboldu. Orazbay evine döndü. Onu sabah uykusu bastı. Çoban sopasına dayanarak düşünceye daldı.

ALTINCI BÖLÜM

Begdiyar Nadiroviç dün yolda çok yorulmuş olmalı, gece kıpırdamadan uyudu. Kumulların arkasından uçuğu kızartıp doğan güneş, sırık yüksekliğine çıkınca altın nurlarını uçsuz bucaksız Kızıl kum «denizinin» üstüne saçtı. Gece serininden üşüyen mahluklar, soğuk kumun altındaki yuvalarından başlarını kaldırıp güneş ışıkları ile yüzlerini yıkıyor, birbirinin arkasına atlayıp oynuyorlar. Büyük saksavul dibinde yuva yapan kurt havaya çıkınca kulaklarını dikip etrafa bakındı ve kendisini bu sınırsız çölün sahibi saymış gibi, o saksavulun etrafını dolandı ve yine kuyruğunun üstüne çöküp uzaklara bakakaldı. Eğer çobanın gözü bu memlekette seksen kilometrelik yerdeki koyunu seçerse, kurdun gözü kim bilsin ne yerlerde, neleri görür. Bu bize karanlık. Fakat otlaklarda yürüyen koyun sürüsünün kokusu onun burnunu yırtıyor, çan sesleri kulaklarını deşiyor. Kurt saksavulun etrafını böyle gözlemlerden geçirdikten sonra, yine önceki yerine dönüp geldi ve yuvanın içinden birbiri ardından beş tane kara gözlü güzel kurtçuklar çıktılar. Bunlar şu ana kurdun çocuklarıydılar. Çocuk desen, çocuk. Hepsi birbirine atılıp, arkalarına sıçrayıp, küçücük pençeleri ile başlarını tırmalayıp oynamaya başladılar. Ana kurt onları bırakıp, bir önemli işe atılır gibi arkasına önüne bakmadan çöl boyunca koşup gitti.

Hey gidi seni güneş. Onun mübarek ışıkları her şeyi canlandırıyor, her şeye hayat bağışlıyor. Hatta bu meydan boşlukta ömür kaynıyor, bütün canlı varlık harekete geçiyor, yaşam için mücadele başlıyor.

Pencere perdelerinin arasından geçen güneş ışığı Şasenem'in yüzüne vurdu. Tatlı uykuda olan Şasenem'in bembeyaz yüzü daha çok aydınlandı, göz kapaklarının üstü parladı, inceltilmiş kaşları, nar renginde dudakları silkinip kıpırdadılar. O uyandı. Odada kimse yok. Orazbay yurttan yatmıştı. «Vay babama çay koymadım, artık kalkıp gitmiş olmalılar» diye düşünceyle, sıcak yorganın altından ayaklarını salındırıp pabuçlarını giydi ve bütün vücudunun görüldüğü ince fileli gecelik gömleği ile aynaya doğruldu. Yüzünün ve omuzlarının üstünde perişan halde dağılan saçlarını çabuk çabuk başının üstüne çevirip topladı ve ipek gömleğini giyip, babasının yattığı odanın kapısını aralayıp baktı. Müdür uyuyordu. Şasenem şaşırdı ve sevindi. Kendini bildiğinden beri babasının gün doğduğu vakitte uyuduğunu görmediği için şaşırdı. Evine bir gün için gelen babasının kendi kızının elinden çay içmeden çıkıp gitmediğine de sevindi. Şasenem elini yüzünü yıkadı, saçlarını topladı, gözünü, yüzünü hafifçe düzeltti ve mutfığa girdi.

Bu sırada Begdiyar Nadiroviç uyandı. O taburenin üstüne bıraktığı giysilerinin altından yoklayıp saatini aldı, bir baksa dokuzu geçiyor. Kulağına getirip dinledi, saat çalışıyor. «Demek iyi uyumuşum, hey gidi seni temiz çöl havası, sabah olduğundan haberim olmadı» diye düşünceyle geniş paçalı pantolonuna ayaklarını soktu ve hava almaya çıktı. Kapının önünde biraz oyalandıktan sonra, içeri girdi, elini yüzünü yıkadı. Şasenem günaydın diyerek mutfaktan çıktı ve babasına temiz, kullanılmamış havlu uzattı.

–Ya Orazbay nerde, dedi Nadirov kızının sürme çekilmiş güzel gözlerine bakıp.

–Yürüyün, baba, çay içelim, dedi Şasenem babasının sorusunu cevapsız bırakıp.

–Orazbay gelsin de, beraber...

–O bütün gece bir işlerle uğraştı. Sonra yurttan yatıp, sabah erken kalkıp gitmiş.

–Akılsız herif, böyle genç, güzel hanımın olup, yurttan keçeler üstünde eziyet mi çekeceksin, dedi Nadirov kızının gözlerine bakıp.

–Kimisine güzel baba, kimisine çirkin. Orazbay öyle şeyden anlamıyor. Onun bütün işi malda, ambarda, obalarda. Evlendiğimizden beri daha bir kere doğrulup yüzüme baktığı yok. Biz galiba yaşayamayacağız.

–Bırak. Yüzüne bakmazsa bakmasın, kalbi temiz olsun, dedi Nadirov.

–Mesele de kalpte baba. Kalbinde olmayan, yüzüne de bakamıyormuş.

–Öyle çabuk karar verme. İnsanlar yirmi yıl yaşayıp birbirlerine karakter uyduramıyorlar, sen ise birkaç ay içinde...

–Ey, baba, başı uymadığı zaman, sonu belli...

Şasenem babasının fincanına bir çaydanlıktan çay, diğer gümüş gibi parlayan uzun küçük burunlu sürahiden süt döktü.

–Hayat her şeyi gösterir kızım. Bazen aksine de oluyor. Başı uymuyor, sonu uyuyor, dedi Nadirov. –İşte uzağa gitmek gerekmiyor. Beni ve ananı alalım. İlk zamanlarda anan da bana ters bakıyordu. Ne yapsam, kusur bulup, benimle alay ediyordu. Kendisi de tıpkı senin gibi giyinmeye, kendini düzeltmeyi seviyordu. Nereye gidersek insanların gözünün ona düştüğünü ben fark ediyordum. Fakat beni de kendisi gibi tertipli giyindirmeye ne kadar çalışsa da, sanırsam kendi maksadına erişemedi, çünkü ben yine şu biçimde, yine şu kıyafette kaldım. Her bir kuş kendi yuvasında gördüğünü takip edermiş. Ben yurt çocuğu idim, öyle de kaldım.

–Yok, baba, siz öyle kalmadınız, dedi Şasenem babasının düşüncesine memnun olmayıp. –Siz büyük bir devrin medenî inkılabını görüp geçirdiniz. Mesele tek giysi giymekte değil. İşte bu yerde kalp düzgünlüğü geliyor. Sizin medeniyetiniz içten değişti. Kalbiniz aydınlaştı, gözünüz açıldı, dünyaya bakışınız değişti. Hafif yurt çocuğundan devlet erbabı derecesine yükseldiniz. Anam da öyleydi. Bunun için size anam tarafından gösterilen hürmet, kaygı doğal olarak göründü. Bu kaygıyı anam bilinçli olarak kendi üstüne aldı. Siz dış görünüşünüzün değiştiğini sezmediniz. Böylece, kendi zamanınızın medeni, bilinçli kişisi olarak yaşadınız.

–Orazbay da öyle olur, sen çok sıkılma, dedi baba kızının üzülerək konuşmasını yatıştırmak isteyip.

–Belki... Şasenem omuzlarını kıstı.

Aydos arabasını bahçede bırakıp, iki gözünü Şasenem'in penceresine dikti, fakat eve girmeye cesareti yetmedi. Dün kumluk içinde yaptığını aklına getirip kendi kendisinden utandı. «Şasenem buna nasıl bakar acaba, zamane gençleri bazen böyle şeye sevinç işareti diye bakarlar. Şasenem sanki öpülmemiş kız. Kocası var, enstitü bitirmiş. Eh, o ne düşünürse düşünsün, her halde ben onu yiğitçe kucakladım. Dur sen,

Çöl kuşu, benim kafesime bir düşersin...» Bu fikirler Aydos'a yürek vermiş olmalı, o bahçe içinden evin eşiğine doğru yürümeye başladı. Onun karşısına kapıyı açıp, uzun boyunu uzatarak Begdiyar Nadiroviç çıktı.

–Atları eğerledin mi, dedi o, kapının önünde zangırdayan arabaya bakıp. Eve girip Şasenem'in elinden bir çay içmek ümidi olan Aydos'un bu ani görüşmeden dili tutuldu. O sesini çıkarmadan Nadirov'un arkasından yürüdü. Araba toz kaldırarak gözden kayboldu. Şasenem evin içini, döşekleri topladı ve şifonyerin karşısına geçip gömleğini çıkardı, işe gitmek için baştan ayağa giysilerini değiştirdi. Aradan yarım saat geçer geçmez o ilk yardım merkezinin misafirhanesinde idi. Doktorun geldiğine yürekten sevinen hemşire kız Arzıgöl dolaptan temiz yıkanmış ve ütölenmiş gömlek çıkarıp Şasenem'in yanına geldi.

–Gömleğinizi giyecek misiniz, Şasenem abla, dedi o nezaketli dilde. Şasenem arkasını döndü, hemşire onun gömleğini omuzlarının üstünden çekip, düzeltip giydirmeye yardım etti.

–Kepimi de alıp ver, dedi Şasenem.

–İşte, Şasenem abla, dedi hemşire kız ve onun eline kolalanmış yüksek kasnaklı doktor kepini uzattı. Şasenem yalnız evde değil, işte de kendini tertipli tutmayı, zamane zevki ile giyinmeyi bilen gelindi. Şasenem masanın başına geçip, dün gelip giden hastaların listesini kontrol etmeye başladı. Hemşire kız hepsi hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Onlar çok değildiler. İki kadın, iki çocuk ve bir erkek kişi.

–Her halde çoğunluk kadınlar, dedi hekim fişleri kenara sürüp. –Dışarda hasta var mı, çağır girsinler, dedi kapıya göz atıp.

–Kimse yok, Şasenem abla, dedi hemşire oturduğu yerden.

–Sonra, nasıl gidip geldiniz, kimleri gördünüz, Şasenem abla, dedi Arzıgöl çocukça sevimli, günahsız gözlerini süzerek.

–At aparda kimi görürsün? Hepsi şu eski tanıdıklarımız. Bir kaç genç daha gelmiş. Ameliyat yapacaklarmış. Ben kimseyle görüşmedim. Bu haberi de bana Aydos söyledi.

Aydos dediğinde Arzıgöl silkindi, kısa kara kirpikli göz kapakları birkaç kere açılıp örtüldüler.

–Ya onu nerde gördünüz, dedi Arzıgöl dudaklarını sulandırıp.

–O burda. Bizi getirdi. Babamla obalara gittiler.

–Vay, yazıklar olsun. Bilmiş olsam ben de giderdim. Obalara çıkmadığımız üç gün oldu, dedi Arzıgöl büyük istekle.

–Belki öğle vakti dönerler. Ben Aydos’u sana yollarım, dedi Şasenem göz kenarından Arzıgöl’e bakıp.

Arzıgöl başını aşağı sarkıttı ve yapmacık tebessüm ile heyecanlandığını hissettirmemek istedi. Fakat Şasenem onun şaşırıp söylediği birkaç saçma sözden çok şey anladı. Kızın utandığını fark edip, ona başka bir söz daha söylememeye çalıştı. Kapıda bir kadın belirdi. –Girin, girin Suluhan abla, dedi Şasenem onu görür görmez.

–Vay, vay, yavrum, zorla size varıp geldim, dedi o içeri girer girmez.

–Oturun, Suluhan abla, deyip Şasenem ona sandalyeyi gösterdi. Suluhan abla oturdu. Başına sardığı şalı çözdü, onun altında bir şal daha varmış, onu da çözdü, onun altında iki yün mendil daha varmış, onları Arzıgöl çözüverdi.

–E, niçin şikayet ediyorsun, abla, dedi doktor hastanın gözlerine bakıp.

–Baş ağrıyor, göğüs ağrıyor, ayaklar, kollar, hepsi ağrıyor. Bu kız gelir diye bakınca olmadı, kendim geldim doktor. Sizin şirin sözünüzü iştirsem iyi olurum da giderim, diye geldim. İşte hepsi bu, oy oy oy...

–Ateş var mı, dedi Şasenem termometreyi eline alıp.

–Sanmıyorum.

–Ateşin var mı, diyorum?

–Aa, a, olur mu, olmaz mı, hepsi ağrıyor.

Arzıgöl hastanın elini kaldırıp termometreyi koltuğunun altına soktu. Şasenem onun ordan burdan söylediği saçma sözlerini dinledi, fakat sesini çıkarmadı. Hasta, yaşadığı yurdun içinin nemli olduğunu, keçelerin, kilimlerin eskidiğini, kocasının yıl on iki ay otlakta yattığını, on bir çocuğu olduğunu, üçünü kara toprağa koyduğunu vesaire anlattı.

Arzıgöl termometreyi alıp gözüne yakın getirdi ve ateşi olduğunu söyleyip Şasenem’e uzattı.

–Soyunun, dedi Şasenem termometreyi masanın üstüne koyup. Hasta eski kadife gocuğunun çullanmış düğmelerini çıkardı, Arzıgöl gocuğu alıp kenara bıraktı. Hastanın üstündeki, basmadan dikilmiş düğmesiz elbisenin yakasının arasından görülen

iç gömleğinin rengini tanımak mümkün değildi. O beyaz satenden dikilmiş olmalı ki, üstünden çıkarmadan, çok vakit yıkanmadan giyildiğinden kendi rengini kaybetmiş ve kirden sarımsı renkte *meşinlenip kasnaklanmış*.

Şasenem onun kan basıncını ölçtü, göğüs kafesini hem önden, hem arkadan dinledi, diline ve boğazına baktı. Sonra yerine oturup gerekli ilaçları yazmaya başladı. Hasta giysilerini giyerken Şasenem ona temizlik hakkında birkaç söz söyledi. –Her şey insanın kendindendir, dedi o. –Sizin kocanız otlakta yatıyormuş, ya kendiniz evdesiniz ya. Hiç olmazsa üstünüzdeki giysiyi kaynatıp yıkayamıyor musunuz? Ya büyük kızınız ne yapıyor? O da sizden gördüğünü takip ediyor olmalı. İşte bizim insanlarımız kendi ömürlerini böyle kısaltıyorlar. Temizliğin ne olduğunu, onun sağlık için ne kadar faydası olduğunu hiç de anlayamıyorlar. Gücenmeyin Suluhan abla, bizler genç hekim nesli bunu sizlere anlatmak zorundayız ve anlatacağız.

Çok zamanlar önce bütün dünyaya namı gitmiş bir meşhur alim varmış, onun adı Abu Ali İbn Sino imiş. Temizlik paklık hakkında o şöyle demiş:

Her gün hamama girmeyi
Terk etme hiç, adet et.
Tenin olur diri,
Yaşarsın sağ selamet.

Uykudan önce elbette,
Vücudunu yıkayıp temiz et sen,
Bu adete her gün uy,
İyi uyku istersen...

Görüyor musunuz ne kadar akıllı nasihat. Çünkü sağlığın başı temizlik paklıktır. Bunu aklınızdan çıkarmayın. Anladınız mı?

–Anladım ama...

–Aması yok onun. Şimdi ise, doğru evinize dönüp gidin. İşte bu ilaçlardan günde üç kere için. Akşam ayaklarınızı sıcak suya koyun. Sonra çay içip yorganın altına

girip yatin. Bir hafta kadar böyle yapin. Arzigul sizi gelip gorur. Gerek olursa igne yapariz. Olur mu?

–Olur, doktor, sag ol kizim, deyip Suluhan abla yerinden kalkip yavas yavas yuruyup gitti. Arzigul onu bahceden cikip gidene kadar arkasindan gozledi.

İlk yardım merkezinin önünde başka hasta görünmüyordu. Arzigul’un gözleri hep yolda. O Aydos’u bekliyor. Belki dönüp gelir de onun arabası ile obalara gider. Ümit dünyası. Kızın gönlü öyle istiyor. O Aydos’u ilk defa At Çapar’da görmüştü. Bundan iki yıl önce tıp hemşireleri kursunda okurken, sovhoz merkezinin yeni kulübü açıldığı gece tanışmıştılar. Arzigul kendi akranları arasında ayrılan gül gibi bir kızdı. Aydos genel oyun havası çalındığında yalnız Arzigul’un yanına gidip, davet ederdi. Böylece, birkaç ay geçip gitti, Arzigul hemşireler kursunu bitirip Kos Burun’a dönüp geldi ve ondan sonra Aydos’u bir daha görmedi. Ya görmek gerek miydi? Aydos bu konuda bir vakit düşünmedi. Arzigul ise, git gide olgunlaştı, fiske vursan teni çatlayacak gibi bir kız oldu. Kos Burun’da ona akran gençlerden kimse yoktur. At Çapar’a gidip gelmek ise, büyük iş. Onu herkes yapamaz, ayda bir kere ilk yardım merkezinin işi ile gidip gelse de, önceki gibi kulübe gitmeye, gençlerle oynamaya vakit kalmıyor. Bu kız tam iki yıl Aydos’un o vakit ona gösterdiği sıcak muamele ile canlanıp yaşadı. Kız çocuk ne kadar sabırlı olursa, o kadar iyidir, derler ama şimdiki gençler böyle sabırlı kızları çok seçmiyorlar. Arzigul’un fikrine göre Aydos onu unutmamak zorundaydı ve hiç olmazsa iki yıl içinde iki kere gelip görmeliydi. Görmeliydi ama ne yapacaksın, zorla sevgi olmuyormuş. Fakat Arzigul, her halde Aydos’u bir kere daha görmek için sabırsızlanıyor. «İki yıl önce ben körpece idim. Şimdi çok değiştim. Etim benim doldu, göğüslerim kabardı, saçlarım belimden aşağı sarktılar. O zaman omuzlarımın üstünden geliyordular. Doktorlar gibi üstüme önlük giyip medeni işte çalışıyorum. O beni şimdi görse fikri değişirdi, ama...»

Arzigul bu düşüncelerle uzak kum yığınlarına doğru göz attı, fakat yolda araba görünmedi. Ümidini kesip içeri, Şasenem’in yanına geldi ve sesini çıkarmadan onun beyaz yüzüne, ince kaşlarına, ensesi üstünde kat kat toplanan saçlarına baktı.

–Sana ne oldu ya, Arzigul? Ne için böyle süzülüyorsun, dedi Şasenem okuduğu kitaptan gözlerini alıp.

–Bir şey olduğu yok, Şasenem abla, kendimi biraz halsiz hissediyorum.

–Uzan divana. Hep aynı sırada kimse yok. Bütün hastalarımız iyileşmişe benziyorlar.

–Sırada insan yok, ama belki Aydoslar dönüp gelirler sanıyorum, dedi Arzığül biraz sıkılıp.

–Aydos’a kalsa yoldan dönüp gelirdi ama onun yanında Nadirov denilen adam var, dedi Şasenem biraz alay ile. Çünkü o Arzığül’ün artık Aydos’a vurgun olduğunu anladı ve kızın bu güne kadar ona hiçbir şey söylemediğine biraz sinirlendi. Şasenem’in içinde bazı kıvılcımlar ortaya çıkmaya başladı. Şasenem’in Aydos ile hiçbir türlü alıp vereceği olmadığına yürekten inanan ve bu konuda aklına bir şey getirmeyen temiz kalpli Arzığül sıkıntılarının neden ibaret olduğunu Şasenem’e tamamen anlattı. Şasenem onun namuslu sevgisine inandı, gözleri yaşlanan Arzığül’e acıdı ve elinden geldiğine göre bu işte ona yardım edeceğine söz verdi. Arzığül yerinden kalkıp Şasenem’in boynuna sarıldı. –Ömrümün sonuna kadar sizi unutmayacağım Şasenem ablacığım, dedi ve sevincinden çocuk gibi zıplayacağı geldi.

İki güzel, iki genç yürek. Hangisine inanmak mümkün. Şüphesiz ikisine de inanacağın geliyor. Çünkü Şasenem evli kadın. Arzığül ile ikisinin arasında dört yıl fark var. Şasenem enstitü bitirdi, Arzığül ise on yıllık okuldan sonra, hemşireler kursunda okudu. İkisi de Kos Burun’a yollanma belgesiyle geldiler. Şasenem kendi aile hayatından memnun olmasa da, her halde ailesi var, onunla yaşıyor ve ömür kuruyorlar. Arzığül’de ise kimse yok. Anası, babası bir günde kaza geçirip öldüler. İki kardeşi ile amcasının elinde kaldılar. Şimdi onlar At Çapar’da sovhozun verdiği yeni evde yaşıyorlar. İkisi de oğlan çocuklar. İkisi de sovhozda çalışıyor ve uzaktan okuyorlar. Arzığül bu yıl yirmi yaşını doldurdu. Orta boylu, tostoparlak, fıstık gibi bir kız. Saçları belinden aşağı iniyor, yürüdüğünde baldırları titriyor. Kötü işten kaçınmıyor, medeniyeti, dünyayı doğru anlıyor. Kos Burun’a geldikten sonra, ilk yardım merkezinin yanındaki küçük bir odacıkta yaşıyor. Kimsede işi yok, kimse ile kavgası yok. Fakat işini canı gönülden seviyor ve üşenmeden çalışıyor. Ona yalnız hayat arkadaşı yetişmiyor. Doğal şey. İşte, böylece Arzığül iki yıldan beri kendi kısmetini bekliyor. Fakat kısmet gökten yağıp gelmiyormuş. Onun için el kavuşturup oturmayacaksın, kendi kısmetin, kendi mutluluğun için mücadele edecekmişsin. İşte bu niyetle en yakın dostu ve sırdaşı Şasenem ablasına kalbini açtı, Aydos’u beğendiğini, onun üç aydan

sonra karısı ile ayrıldığını bilse de yine sevdiğini söyledi. Ama Aydos ne düşünüyor, kimi seviyor, asıl onun kalbinde Arzıgül için bir dirhem sevgi ateşi var mı, yok mu, bunu Arzıgül elbette bilmiyor. Bilmese de ümit ediyor, kendisinin alevlenen kalp ateşini ümitle söndürüyor. Artık söz Aydos'ta ve Şasenem'de. Bu iki kalp ne düşünüyor acaba? Ay ay herkes Arzıgül gibi olsa, gözlerini yaşlandırıp içindeki derdini dökse. Ömür, hayat çok karmaşık arabaymış. Ona anahtar uydurmak için çok suların geçmesi, çok görmek, çok bilmek gerekmiş. Bazen yanındaki dostun, seni itip elinden hayat anahtarını alıyor da, arabasını kendisi istediği yoldan sürüyormuş. Onun ne dostunda, ne soy akrabasında, ne de devlet işinde alıp vereceği yok. Onun bütün işi kendi nefsinde. Haram nefis doymak bilmez, git gide beterleşir. Nefis dümenine kendisini veren insan, hayat arabasını gidip uçurumdan attırır, fakat etrafındaki insani işlerde alıp vereceği olmaz. Onun yüreği git gide taş döner. Merhameti kalmaz. Parayı deste deste saysa da, kendi öz anasına bir kova kızılcığı on gümüşe satar. İşte böylelelerinden yardım bekleyip, ona sırrını açarsan, kalbinde açılan yaraya tuz serper. Onlar insanın gözyaşına inanmazlar. Seni ise, inandırmak isteyip, gerekirse yalandan gözyaşları dökerler. Böyle nefesine düşkün, vicdansız insanlar eskiden beri var olmuşlar, seyrek de olsa, bizim toplumumuzda da rastlanıyorlar. Allah böyle dostlardan korusun.

Arzıgül'ün içinde tutuşan arzular elbette, böyle insanlar için değil. O günahsız bir kız. Aydos onu anlasa, onun sevgisine sevgi ile karşılık verse, kendisini dünyada herkesten mutlu sayacak. Aydos şimdilik bu düşüncelerden uzakta. O Nadirov'u en uzak obaya götürüyor. Arabasının dün kum çölünün ortasında durduğunu ve Şasenem ile kurbağa tuttuğunu hatırlıyor. Nadirov ise onun yanında oturuyor, bir şeyler düşünüyor, kimi zaman uyuklayıp arabanın silkintisinden uyanıyor. Onun başında bin bir türlü hayaller dolanıyor. Kendisinin baba dede memleketini, bu sınırsız boş çölleri başka türlü görmek istiyor. Ömrünün yarısından çoğunu yaşasa da, epey işler yapsa da, daha çok ve yeni yeni işlere başlamak istiyor. «Ben başlayayım, gelecek nesil devam ettirir» diye düşünüyor o.

YEDİNCİ BÖLÜM

Seit Gazi bütün gün bahçede misafirlerle yürüdü. Müdürlük sabah onları enstitü binasında kabul ettikten sonra, Seit Gazi'yi, Nazim'i çağırıp misafirleri bahçeye götürmelerini ve bütün meyve ağacı cinslerini, fidanlığı gösterip, sulama usullerini ve onları meraklandıran diğer meyvecilik işleriyle ilgili bilgi vermesini rica etti. Misafirler Nadirov'un ve Yerpulatov'un şahsi ricası ile bu yere gelmişler. Mesele şunda ki, At Çapar toprağında yeni sovhoz kurulmaya başlarken, Nadirov bu sovhozun gelecekte merkezleştirilecek bölümlerinden biri olan Kos Burun'da hiç olmazsa beş on hektar bağ ve bahçe meydana getirmek meselesini ortaya koydu.

–Karakalpak et ve sütü seviyor, hayvan beslemezse kendini dünyada yaşadım, diye saymıyor. Hayvanı olmayan Karakalpağı yeryüzünde bulmak zor. Fakat dostlarım, sadece et yiyerek yaşamak, dağ geyiklerine ait bir özelliktir. İnsan kendisini dünyanın zenginliğinden mahrum etmeden yaşamak zorunda. Söyleyin, bizim çocuklarımız meyve sevmiyorlar mı, hıyar, domates, lahana yemiyorlar mı? Sizin aranızda dünyanın çeşitli köşelerinde bulunmuş insanlar var. Eline silah alıp bütün Avrupa toprağını ayağı ile yürüyen askerler var. Söyleyin, niçin o topraklarda bağ bahçeler yeşeriyor, niçin onların çocukları meyvenin çeşitlerinden yiyip, suyunu içip büyüyorlar. Yoksa onlar et yemiyorlar mı? Yavaş ol! Onlar eti de bizden eksik yemiyorlar.

–Olmayacak şey, dedi salondan birisi.

–Etin tadını bizim kadar bilmeseler gerek, bağırdı diğeri.

–Haydi, peki, sizin dediğiniz gibi olsun, dedi Nadirov sözünü devam ettirip. – Herhalde meyvenin tadını da biliyorlar, eti de bırakmıyorlar, öyle mi? Ya bizde niçin öyle bahçeler yok?

–Su, su yok!

–Ama bizde güneş var. Onların güneşinden kat kat sıcak!

–Bizim toprak ağaç sevmiyor, hayvan seviyor! Böyle sesler duyulduğunda salonda gülüş ve gürültü ortaya çıktı. Nadirov biraz durdu, daha başka nasıl sebepler söylüyorlar acaba, diye dinledi.

–İnsanlar, ben sizin önünüze şaka oyunu oynamaya gelmedim. Ben istiyorum ki, bizim çocuklarımız hem et yesinler, hem meyve yesinler! Doğru. Bizde su az. Fakat bilmiş olun, bizim toprağımızın altı hazine! Orda su da var, gaz da var, altın da. Daha ne isterseniz, hepsi var! Biz alimlerimizin öğüdü ile, zamane tekniğinin gücü ile o

zenginlikleri bir gün dünyanın üstüne çıkarırız! Güneşimiz ise, hep böyle parlansın! Dünyada her şey güneş ışıkları ile besleniyor. Bu bize tabiatın verdiği hediyedir, biz güneşimizle gururlanmalıyız! Toprağımıza gelince dostum, sen biraz boğazını uzattın ama bizim toprak her şeyi seviyor. Hayvanı da, ağacı da! Ama sen el kavuşturup oturursan, o senin boğazına süt dökmez. Toprağı önce sen sevmelisin, o zaman toprak senden bir şey kıskanmaz. Toprağa bir verirsen, topraktan bin alırsın! Toprak cömert ve mübarektir! Anlaştık mı, insanlar! Demek biz sovhozumuzda bağ ve bahçe yetiştireceğiz, kabul ediyor musunuz?

Nadirov'un bu sözleri hala daha kulaklarında çınlayan insanlar var. Ne kadar uğraşılsa da, ne kadar emek koyulsa da, bu güne kadar bahçe meydana getirilmedi. Fidanlar dikildikten sonra, vaktinde bakılmazsa, bir hafta içinde kuruyup gidiyor. O tıpkı tütün, ya da domates fidesi gibi, ondan dikkatini ayırdığın zaman fidan tutmaz, o yabancı ota döner. Fakat bu dikkat neden ibaret? Bunu tecrübeli bahçıvanlar bilir, bunu gece gündüz kendi evladı yanından gitmeyen analar gibi fidanın da yanından gitmeyen emekçi köylüler bilir. Buna yalnız istek yetmez. Bu mesleği yürekten sevmek gerek, ona çocukluktan alışmak gerek. Baban, deden bütün ömrü boyunca elinde makası, belinde bıçkısıyla yürürse, onu çocukluğunda gören çocuk hiçbir zaman unutmaz. Çünkü onun kanına o mükemmel meyvelerin öz suyu sinmiş.

İşte bu misafirleri uzak Kızıl kum memleketinden Zarafşan vadisine böyle niyet ve maksat getirdi. Onlar biliyorlar ki, enstitü fidanlığında çeşitli fidanlar var. Nadirov'un ricası ile enstitü onlara gerçekten Kızıl kum diyarında tutacak cinslerden vermek istedi. Fakat bu fidanları getirip yabancı ot ovasına bırakacak olursan, bu enstitü için, onu göz bebeği gibi besleyip yetiştiren görevliler ve işçiler için, büyük acı ve eziyet. Bunun için bütün görevliler, aynı zamanda Seit Gazi, oğlu Nazim misafirleri iyi karşılamaya, bahçıvanlığın temel incelikleri ile kendi tecrübeleri ile ilgili bilgi vermeye çalışıyorlar. İşte bu niyetle bugün onlar bütün gün bahçe içinde dolandılar.

Seit Gazi on beş yıldan beri bu bahçede çalışıyor. Burda yetişen her bir ağaç ona tanıdık. Çok defa bu çeşitli meyve ağaçları onun elinden geçtiler. Her bir ağacın dibi kazılırken, budanırken, sulanırken, ilaçlanırken ve sonunda meyvesi toplanırken Seit Gazi'nin katılımı oluyor. O baharda çiçekler açılırken hangi ağaçtan ne kadar bereket alınacağını göz kararı ile söyler. Ağaç hastalansa o an onun sebebini araştırır ve

çabucak gerekli çareleri görür. Kısacası, bahçedeki ağaçlar onun evlatları gibi bakılır, her bir hastalıktan ve tabiat hışımlarından göz bebeği gibi korunur. Bunun için Seit Gazi'nin boş vakti olmuyor. Bahçede çalışıyor ve bahçe içindeki evinde yaşıyor. Yıl on iki ay onu bahçede bulmak mümkün.

Seit Gazi dallarına çatal koyulan rozmarin ağaçlarının sırasının başında duraksayıp, bu elmanın lezzeti, sabırlılığı, kokusu ve bereketi hakkında konuştu. Ordan elmalar sırasında, sonra simirenko ve bera armutu sıraları arasında yürüyerek her bir meyve hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Bahçenin kenarlarında ince dallarında maşrapa gibi sapsarı ayvalar asılan ağaçların yanına geldiğinde misafirler durdu ve onlar ömürlerinde böyle iri ve kokulu ayva görmediklerini söyleyip, bu ayva ağaçlarının cinsi ve yaratılış tarihi ile ilgilendiler. Seit Gazi onlara çok yıllardan beri çalışmakta olan ilmi görevlilerin ağzından duyduklarını anlattı: «İnkılaptan önce bu memlekette Bahri denen bir ihtiyar yaşamış, dedi o misafirlerle yan yana hendeğin kenarına oturup. –Bu ihtiyar yemeğinden suyundan idareli kullanıp, çok yıllar sonunda para toplamış. Nihayet topladığı parası ona yeterli görünmüş olmalı ki, bir gün ailesi ve köy halkı ile vedalaşıp, yol kapısında bağlı duran eşeğinin yanına gidip onun başını kible tarafına çevirir ve: – Ya Allah, deyip biner ve uzak yola çıkar. Herkese sipariş vermeye alışan köy mollası, bu sefer de adetinden vazgeçmeyerek: –Sen uzak memleketlere, Mekke'ye gidiyorsun Bahri. Bütün günahlarından arınacaksın, yeşil sarık sarıp geleceksin. Unutma, şu peygamberin ayak bastığı mukaddes yerden bana bir avuç toprak getir, der. O günden sonra aylar geçer, yıl geçer, Bahri'den haber gelmez. Onun kaderi köy halkını rahatsızlandırır. Molla çeşitli hurafeli sözleriyle onları sakinleştirmeye çalışır. –Kötülük yorup, günahkar olmayın, sağ selamettir. Hacılığa giden ölmez... Ölse de şehit gider...

Elbette, Bahri ihtiyar ölmemiş. O ailesinin ve halkın ümidinin kırılmaya başladığı bir günde, ansızın köye gelir. Fakat şu tarafı çok şaşırtıcı imiş ki, başında değil yeşil sarık, hatta evinden bağlayıp çıktığı sarığı da yokmuş.

Halkla beraber Bahri'yi karşılamaya çıkan molla:

–Haydi, kardeşim, yeşil sarığını bağla da bizi Mekke haberiyle sevindir demiş.

Bahri gülümseye gülümseye heybesinin ağzını açar, ıslak çula sarılı birkaç çubuk çıkarır ve onları evinin önündeki havuzun kenarlarına saplar. Sonra halka dönüp:

–Bu çubukları ta Arabistan’dan getirdim, der. –Ayvadır bu, ayva! Acayip ayva! Varsın bu ayvalar bizim yurdumuzda da çiçek açsınlar. Molla sinirinden yere tükürüp, söylenerek, çıkıp gider.

Seit Gazi büyük coşkununla misafirlere bu hikâyeyi anlatırken hendeğin öbür tarafında Nazim ortaya çıktı. O birkaç adım geri çekilip, hızlı koşarak, su dolu hendekten atlayıp, misafirlerin yanına toprağı titreterek gelip kondu. Sonra oturanlara dönüp:

–Babamın «Ayva» hikâyesini dinliyor musunuz, diye kendisi de karşıda sararan ayvalara göz attı.

–Bu yere gelip de, bu ayvalarla ilgilenmeyip giden insana biz rastlamadık, dedi Nazim babasının övgüsünü devam ettirip. Hakikaten iyi cins. Hem sizin sıcak, kumlu memleketinizde bu ayva, sanırsam, yaşar ve bereket verir. Çünkü burda tabiat birliği, havanın uygunluğu var. Bu meyve sıcaktan, rüzgardan korkmadan, soğuğa ve susuzluğa da belli bir derecede dayanır. Bağışlayın baba, gelip lafınıza karıştım. Devam edin, ben de dinleyeyim.

–Bu olay gerçekten olmuş mu, olmamış mı, mesele onda değil. Belki onu şimdi hiç kimse hatırlamazdı da, fakat «rüzgar esmedikçe, yaprak sallanmaz» dedikleri gibi, herhalde bugün efsaneye dönen bu olayın aslı olmalı. Çünkü, akademi üyesi Şreder adındaki Özbekistan bağ bahçecilik bilimsel denetleme enstitüsünün görevlisi A.K. Pavlov, meslektaşları ile Zarafşan vadisinde dolaşırken, Lenin adındaki kolhoza gelir. Onun her şeyi gören gözlerine, toprak duvarların ardından yukarı uzanıp kalkan ayva ağaçlarının dalları ilişir. İnceleyip bakınca, onlar bu ortalıktaki ağaçlara benzemiyorlar. O, hemen, bahçeye girer, gözlerini havuzun kenarındaki ağaçlara diker. Kendi kendiyile konuşur gibi duru bir sesle: çok acayip ağaçlar, der.

–Efendi evde mi, der o yanındaki insanlara. Birazdan kapıda, saçlı sakalı apak ağarmış orta boylu bir ihtiyar ortaya çıkar.

–Ben ilmi görevliyim, der ona bakıp Pavlov. –Ömrümde otuza yakın ayva cinslerine rastlasam da, bugüne kadar böyle türünü görmemiştim. Yoksa, bu yerde, toprağınızda bir hikmet mi var?

–Yok, oğlum, der ihtiyar sakalını kıpırdatarak. –Mesele toprakta değil, gelin, oturun size bu ağaçların tarihini anlatayım. Adamlar havuzun başındaki sedirin üstünde döşenen minderlere yaslanıp, çay içerek, ihtiyarın hikâyesini dinlerler.

–Mekke’de iken bir gün pazara çıktım, der ihtiyar. –Bakınca, suda pişirilen ve bıçakla ikiye bölünen bir çeşit meyve sattıklarını gördüm. Ayvaya benziyor, fakat çok iri. İhtiyar bu yerde iki yumruğunu bir yere getirip gösteriyor. –Yiyip baktım, pek lezzetli. O gün akşamüstü mahsus bir çiftçinin bahçesine girdim, ordaki gür dallı ayva ağaçlarını seyrettim. «Memleketime molla için toprak götürene kadar, birkaç fidan götüreyim», diye düşündüm. Öyle de yaptım. Onları toprağa ve ıslak çula sarıp, yola çıktım. Bütün yol boyu kaygım tek onlardı: kurumasa imişler! Şükürler olsun, yolda çok sıkıntı çeksem de, nerde su bulsam ıslatıp, sarıp gelsem de, zahmetim boşa gitmedi, tek bir tanesi sağlam kaldı. Analık fidan işte bu ağaçtır, deyip ihtiyar parmağıyla havuz başındaki yüksek dallı ayvayı gösterdi...

–Bu görüşme ve konuşma, dedi Seit Gazi –Ulu Vatan savaşı arifesinde olur. Çok geçmeden Pavlov da savaşa gider. Fakat ihtiyarın ayva ağaçları onun aklından çıkmazlar. Savaş bittikten sonra, eski tanıdığı Bahri ihtiyarın evine koşup gelir. Rengarenk çiçeğe bürünen bu ağaç mis kokularını etrafa yayarak, dikilse de, gövdesi kabuklaşmış, budanmayan dallarından kuru çubuklar sarkıyorlar. Demek, ihtiyar, dünyası ile vedalaşmış...

–Bak sen, dedi misafirlerden artık kendini Kos Burun’da olacak bahçenin sahibi sayan Tursunbek. –Bir ağaç için ne kadar iş yapılmış. Bu işlerle alıp vereceği olmayan insana bu şey kenardan baktığında bir ufacık şey değil. «Cemis – cemis. Vesselam. Para verip alıyorsun, yiyip görürsün, şirin ise iyi diyorsun, acı ise kötü diyorsun». Ama onun tarihi olduğunu, insanların şu meyve için bütün ömürlerini koyup çalıştıklarını bilmiyorsun.

–Bilsen de önem vermiyorsun, dedi diğer misafir. –Biz de et veriyoruz, süt veriyoruz, deri veriyoruz. Hadi sorup gör hayvanın nasıl zorluklarla yetiştirildiğini bu «yemişçiler» biliyor mu acaba.

–Evet, evet, herkes kendi mesleğinin ustası, dedi Nazim lafa karışıp. –Fakat bir mesleği güdüyor musun, onu yürekten sevmelisin. Bak sen, Pavlov denen adam savaştan sonra, o ihtiyarın ağaçlarını gelip görmeye koşmuş. Onu buraya kendi işine

olan hevesliği, ilgisi getirmiş. Siz de o niyetle gelmiş olmalısınız, öyle ise, inşallah siz de kendi amacınıza erişirsiniz. Niyetiniz çok yararlı. Kızıl kum çölü ortasında bahçe!.. Mükemmel şey. Bana göre bu da bir tarihi olaydır.

Nazim konuşmak için çok usta ve akıllı, zeki bir delikanlıdır. Köy yönetimi enstitüsünü iyi dereceleyle bitirip, bu bahçede ziraat mühendisi olarak çalışsa da, o her zaman sıkılıyor, kendini daha çok karışık, zor işlerde göstermek istiyor. Bunun için Karakalpak misafirlerinin yanından ayrılacağı gelmiyor, onlarla yakından tanışmak, niyetlerini temelinden bilmek istiyor. O yine babasından af dileyip, ayva hakkında konuşmasını devam ettirmesi için ricada bulundu. Seit Gazi uzun bıyıklarının uçlarını okşayıp az önceki hikâyesine devam etti.

Bahri ihtiyarın yüce gönüllü mirası, dedi o ayvalara göz atıp, bilimsel denetleme enstitüsü Semerkand şubesinin gözetimine alındı. Karl Marks adına kolhozda ekilen böyle cins ayvaların maşrapa şekilli meyveleri üç yüzden beş yüz grama kadar çekiyor. Açık limon renginde bu mükemmel kokulu ayvalar ekşili tatlılı olup, çok lezzetliler. Onlar, yerli ayvalardan biraz geç çiçek açarlar ve güz aylarının sonuna kadar kendi dallarında sararırlar. Böyle olması bizim için daha iyi. Çünkü erken baharda açılan çiçekler soğuktan vurulup kaybolabilirler. Bu ağaçlar ise, böyle vakitsiz soğuklardan kendilerini sıkmıyorlar. Siz bu ayvalardan kaynatılan tatlının lezzetini, mis gibi kokusunu anlatmıyor musunuz? E, affedin, siz onu nerden göreceksiniz, hadi bugün bana buyrun, Selime *totanız* sizi bir ağırlasın. Diyeceğim, bu ayvanın adı öyle de kalmış. Alimler ona «Bahri ayvası» adını vermişler.

Bu ayrıntılı sohbetten sonra, onlar yerlerinden kalktı ve ayvaların yanına gelip elleriyle tutup baktılar.

–Gerçekten korkuyormuş, dedi Tursunbek burnuna değdirip.

–Siz yapraklarını da koklayıp bakın, dedi Nazim bir avuç sarı yaprak koparıp. – Babam söylemeye unuttu galiba, biz bu yaprakları kurutup çay yerine içeriz. Kokusu burnunu yaracak.

–Evet, evet, aferin Nazim, unutmuşum söylemeyi, çay yerine içmek mümkün. Yazın hararetini alır, iştahını açar, şeker hastalığına da ilaç olur.

Misafirler bir Seit Gazi'nin, bir Nazim'in büyük aşk ve gururla konuştuklarını dinleye dinleye rozmarin elmaları sırasının başına geldiler. Ağaçlar öyle bol olmuş ki, dalları çatallar arasından aşağı sarkmışlar, yere değeyim diyorlar.

–Bu mübarek elma çok bereketli olur, dedi Seit Gazi sarkan dalı yavaşça kaldırıp. Buna biraz dikkat ayırırsan, her yıl bereket almak mümkün. Eey rozmarin hakkında çok şey söylemek mümkün. Ben sanırsam, siz bu elmayı iyi biliyorsunuzdur, onun için kısaca anlatmak istiyorum. Bu elmanın doğma yeri İtalya'dır. Bizim bahçelerimizde rozmarin geçen asrın sonlarında görülmeye başlar. Başta Kırım'da ortaya çıkar, sonra diğer güney bölgelere yayılır. Bu elma kendine ayrıca itibar ister, vaktinde sulamazsan ve tabiat afetlerinden korumazsan, elmaları ufaklaşır, bereketi az olur. Onun için memleketimizin diğer bölgelerine rozmarin çok yavaş yayılıyor. O kış soğuklarına dayanır, sıcaklığı da çok sever. Kökü derine gider ve nemli yerde kendini iyi hisseder. Kökü kuraklık hissettimi, meyvesi ve yaprakları çok çabuk değişir, hatta elmanın lezzeti değişir. Rozmarin ağacı on-on iki yıldan fazla tümüyle bereket getirir. Bazı yerlerde ise, yedinci yılı meyve verir. Eğer şartlar onun istediği gibi olursa, ikinci yılı meyve vermeye başlar. Artık rozmarin memleketimizin birçok köşesinde ekiliyor ve bereket getiriyor. Bu cümleden, işte gördüğünüz gibi bizde de kötü olmuyor. Geç güzde toplanıyor ve bahara kadar saklanıyor.

Seit Gazi bu yerden misafirleri elmaların yanına getirdi. Artık bir tarafları kızarmaya başlayan bardak şekilli elmalar yüksek dalların üstünde akşam güneşinin zayıflamaya başlayan ışıkları altında demleniyorlar. Seit Gazi bu yerde durup, başından kasketini çıkardı ve alnının ve ensesinin terini silip yine yorulmadan anlatmaya başladı.

–Ben kandil sinap hakkında ne söyleyebilirim, bu elmaların elmasıdır. Her ağaç iyi bakılmayı ister. Üşenmeden bakarsan, bu elma hazineni zenginleştirir. Edebiyatta yazıldığına göre 1883 senesi Kırım'da bir köylü bir ağaçtan bin dört yüz yirmi altı kilo elma toplamış.

Misafirler şaşırarak başlarını salladılar ve birbirine bakiştılar. –Bir ağaçtan hemen hemen bir buçuk ton meyve, diye tekrarladı Tursunbek. –Mükemmel şey.

–Ağacı bilip bakarsan, o da seni bakar, dedi Seit Gazi sözünü devam ettirip. –Benim babam evimizin önündeki bahçesinin içinden gece gündüz çıkmazdı. Herhangi bir ağacın tepe dalında bir sararmış yaprak görürse, merdiven dikip o yaprağı çıkıp

almadıkça rahat yatamazdı. Onun ağaç budadığını, diplerini kazıp çanaklar yaparak suladığını, ak balçıkla sıvadığını, kendisinin ilaçlar yaparak böceklerden koruduğunu görmüş olsanız imrenirdiniz. Babam için o ağaçlar hem geçinme, hem de medeni hayat, sağlık selametlik bağışlayan bir kaynahtılar.

–Sizde bahçeye sevdalık o günlerden başlamış olmalı, dedi misafir, Seit Gazi’nin yüzünün değiştiğini fark edip.

–Elbette. Çocukluk çağından beri bahçeye sevdam. Benim evde bu işi çok başıma kakıyorlar. «Şu bahçe içinde ölüp kalırsın» diyorlar. Ben de onlara: ölürsem, şu bahçenin bir köşesine gömersiniz, deyip kurtuluyorum. İşte işler böyle dostlarım. Sıkılmış iseniz eve dönüp bir çay içeriz, sıkılmamış iseniz, daha yürüyelim, kirazları, vişneleri, erikleri görelim...

Bu sırada Nazim söze karışıp:

–Bağ bahçeleri genişletme ile ilgili olarak hükümetimizin çıkardığı karar enstitümüzün Semerkant şubesinde çalışan bütün işçi ve ilmi görevlilerimizin gayretine gayret kattı. Şimdi şubenin otuz hektarlık fidanlığında yüzlerce cins fidanlar yetiştiriliyor. Bahçıvanlarımız bu fidanların her birini, sabi çocuk gibi, yaz kış kaygılanarak, tane tane bakarak büyütüyorlar. Onlar Vilyams, Simirenko, biberiye, elma gibi kıymetli meyva cinsleri ile birlikte, Bahri Hamarov’un büyük eziyetlerle getirdiği ve kendisinden hatıra olarak halkına miras bıraktığı ayvasını da büyütüyorlar ve kolhozlara dağıtıyorlar.

–Görüyor musunuz, kardeşler, Nazim ne demek istiyor, dedi Seit Gazi oğlunun sözünü bölüp. –Siz de böyle bir tarihi olayın başındasınız. Asırlarca boş yatan kum çöllerinde bizim bahçemizin fidanlarından bahçe meydana getireceksiniz ve bu işe ilk başlayanlardan olarak kendi adınızı halkınızın tarihinde saklayacaksınız. Sizin için canıgönülden mutlu sonuçlar istiyorum. Tuttuğunuz dilek çok iyi, işiniz kolay olsun!

Misafirler Seit Gazi’nin açık sofasına girdiler. Ayakkabılarını çıkardılar, giysilerini duvardaki ağaç askıya astılar. Sofada adam sesleri duyarak, Selime abla çıktı. Dolu çehreli, yuvarlak beyaz yüzlü bu kadın misafirleri güler yüzle, sıcak karşıladı ve içeri davet etti. –Yürüyün, girin, diyerek Seit Gazi onları temiz pak toplanılmış, duvarın bir köşesinden diğer köşesine kadar minder ve yastıklar döşenmiş, iri pencere, aydınlık odaya alıp girdi. Odanın ortasında büyük masa, onun dört tarafında sıralar, öbür

tarafında divan ve iki koltuk. Divan ve koltukların üstüne kızıl kadifeden dikilen örtüler örtülmüş. Seit Gazi misafirlerin divana oturmalarını buyurdu. Onlar yarı çekinerek, yarı sıkılarak: –Yok, biz bu tarafta oturalım, deyip mindere yerleştiler.

–Selime yastık ver, diye bağırdı Seit Gazi. Selime abla o an üç puf yastık getirip misafirlere uzattı. Onlar kendi aralarında bir şeyler söyleyip yastıklara dayanıp yan yattılar. –İşte bu tıpkı Karakalpakça oldu, dedi Tursunbek ve hepsi memnuniyetle gülüştiler.

Selime abla misafirleri öğleye bekleyip hazırlanmıştı. Onlar gelmediler. Bahçede çok oyalandılar. Bunun için hazır duran kıyması ve de açma hamurları acele acele yapıp çiğbörek cırıldatmaya başladı. Nazim ses çıkarmadan anasının yanında dolanıyor, onun vaktini almamak için demlik ve bardakları misafirlerin önüne götürüp koydu. Seit Gazi çay süzüyordu, Nazim turşu çıkarmak için terasın ortasındaki döşemenin hiç aklına gelmeyecek yerinde duran kapağı kaldırıp dört beş ayaklı merdivencikten bodruma indi. Nazim orda yerleştirilmiş turşu fiçilerinin üstünü açmış olmalı, ekşili tatlılı, sarımsaklı biberli dereotu kokusu bütün eve yayıldı. Bu mükemmel kokuyu misafirler hissetti mi hissetmedi mi, ne ise de Seit Gazi’nin burnuna vurulur vurulmaz dudakları sulanmaya başladı. Aradan on, on beş dakika geçer geçmez Selime abla bir tabak kokulu çiğbörek getirip: –Altından yiyin, buyrun, diyerek çiğbörekleri misafirlerin önüne çevirip koydu. Seit Gazi misafirlerin önündeki tepsilere kendi eliyle birer çiğbörek çıkarıp koydu ve dönüp Nazim’e göz attı. Nazim meseleyi anladı ve o an sofraya bir sürahi pembe renkte şarap getirip koydu. Seit Gazi herkesin önünde duran billur gibi kadehleri doldurdu.

–Haydi, alını, hoş geldiniz, işiniz iyiye gitsin, diyerek başta kendisi kaldırıp içti. –Alın, alın. Kendi elimizle yapılmış helal şeydir.

Misafirler birer kadeh aldılar. Hakikaten şarap övülecek gibi olmalı ki, ikinci, üçüncü kadehlerden de geri çevirmediler. Yemek yenilip, sofraya toplandıktan sonra, yine mindere yaslanıp çay süzmeye başladılar. Misafirlerden biri saatine baktı.

–Artık hiçbir tarafa gitmiyorsunuz, dedi Seit Gazi. –Saate bakmayın, misafir olursunuz.

–Çok sağ ol, dedi Tursunbek. –Biz Bulungur üzümçüleri ile de görüşmeliyiz. Bugün o yere varsak, yarınki günümüz orda geçerci...

–Bugün geç oldu. Oraya varmak kolay. Ben götürürüm dedi Nazim bahçede kapısı kilitlenmiş garaja doğru başını çevirip.

–Yok, sizin saygı ve hürmetinizden gayet memnunuz. Çok sağ olundur! Biz sizi kendimize bizim çöl memleketimize davet ediyoruz. Gelin, birbirimizi unutmayalım, abi kardeş gibi olalım. Gördüğünüz gibi, bizde planlar çok. Çölde, kumlukta bahçe meydana getirmek istiyoruz. Ama sizin gibi bahçıvanlar bizde yok. Sovhozumuz yeni kuruldu. İşçi kuvvetine, uzmanlara ihtiyacımız çok büyük. Gelin, misafirimiz olursunuz. Beğenirseniz bizde kalırsınız. Şu temeli koyulacak yeni bahçenin işleri için bize yardım edersiniz. Sizin emeğiniz boşa gitmez. Biz iyilik bilen halkız.

Tursunbek bu sözleri söylerken Nazim birkaç kere babasına baktı. Onun yüreğinde gerçekten şu memleketi gidip görmek hisleri uyandı.

Bu arada kapıdan uzun boylu, zayıf çehreli, saçlı sakalı, bıyıkları bembeyaz bir adam gelip girdi. O selamlaşırken herkes yerinden kalkıp ihtiyarın elini aldı. İhtiyar memnun olup, boş divanın ortasına yerleşti. Bu adam Memedemin abi idi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Misafirler, her halde, kendi dedikleri gibi yaptılar. Nazim babasının yanında onlarla gereği gibi konuşmadı. Şimdi Bulungur meselesi çıkar çıkmaz Nazim garajdan arabasını hevesle çıkardı ve misafirleri oturtup götürdü. Bu fırsattan faydalanarak Nazim Karakalpak misafirleri ile yakından tanışıp, konuşmak istedi. Çünkü, o genç gücünü uzaklarda, zor şartlı yerlerde sovyet gençliğine özgü olan ruh ve gönül ile denemek arzusunda yanıp tutuşuyordu. «Bu bahçede babam çalışmaya devam etsin, benim burda ne işim var? Babam akıllı başlı adam, tecrübesi çok, benim onun izlerini çığnememe ne gerek var?» diye düşünceler çoktan beri onun beynini yoruyordular. Şimdi Karakalpak dostlarını kendi arabasıyla götürürken, yine o fikirler başında dolanarak: «ben şu kumluk memlekette bir mükemmel bahçe meydana getirdim...»

Akşam karanlığı yere çöktüğünde onlar Bulungur ilçe misafirhanesinin önüne gelip durdular. Nazim misafirleri kendi tanıdıklarına götürmek istedi, fakat onlar razı olmadılar. –Bu yerde dinleniriz, sabah sovhoz idaresine gidip kendi amacımızı anlatırız, dediler.

Nazim onları yerli yerine yerleştirmeye yardım etti ve sabah saat dokuzlarda geleceğini söyleyerek, vedalaşıp Semerkant’a evine döndü.

Seit Gazi minder üstüne uzanmış, dinleniyordu. Memedemin abi birkaç gün kendisini keyifsiz hissettikten sonra, iyi oldu ve ara sıra bahçeye çıkıp, onu bunu yoklayıp karıştırmaya başladı. İhtiyara şimdiden sonra ne lazım? Yerinde rahat otursa olacak ama ya bütün ömrünü işle geçiren adam sakın oturabilir mi? O durmadan mırıldanıyor. «O şeyi yerinden almışsınız, yerine koymamışsınız. Bu şeyin yeri burda değildi, ey, sizden olan adam, yaptıkları işi köpeğe versen yemeyecek, garajın kapısı da aralık kalmış, çeşmenin suyu da kapatılmamış, kendi başına suyu akıtıp ziyan etmek olur mu? Bunlar ne zaman insan olacaklar...» ve daha bilmem neler söyleyip mırıldanıyor. Fakat onun laflarına kimsenin canı sıkılmıyor. Herkes alışmış olmalı ki «peki baba» deyip cevap veriyor ve işlerini yapıyorlar.

Nazim arabasını garaja yerleştirirken bahçe kapısında Nimetulla ile Kurtnezir göründüler. İhtiyarın hatrını sormaya iki günde bir uğrayan oğulları bugün onun bahçe içinde dolandığını görüp sevindiler. İhtiyar onları görünce çeşmede ellerini yıkamaya başladı ve hepsi içeri girip, Seit Gazi’nin yeni uyuklamaya başladığı keyfini bozdular.

–Hadi, kalk yerinden, Karakalpaklara ikram ettiğin çiğböreğinden bize de kaldı mı, deyip şakayla Nimetulla.

–Kalmamış ise, pişiririz Selime, diye bağırdı Seit Gazi.

–Yavaş ol ulan, ben sana şaka ettim.

–Şakası ne olacak onun, Kırımlı evinde her zaman çiğbörek ve kahve kokusu duyulur, bana sizin günahınız gerekmiyor.

Selime kocasının sesini duyar duymaz, onun ne demek istediğini anlayıp, hiçbir şey sormadan mutfakta oklavasını takırdatmaya başladı. Beş on dakika geçer geçmez çiğbörek cırıltısı duyuldu.

–Siz, baba yerinize gidip uzanmıyor musunuz, dedi ona Nimetulla.

–Zarar yok, bugün sizle beraber oturmak istiyorum.

–Öyleyse yastık verelim, divana uzanıp, yerleşin, dedi Nazim ve iki yastık getirip dedesini rahat yaslandırdı.

–Sağ ol oğlum. Haydi, al defterini, o gün kesilen hikâyemize devam edelim. Sizler gençsiniz, baba dedelerinizi bilmek zorundasınız.

Memedemin abi kendi hikâyesinden kendisi memnun olsa gerek ki, bugün keyfi iyi olur olmaz kendi konuşmaya başladı. Onun söylediklerini üç oğlu kulak salıp dinleseler de, ihtiyar için torunu Nazim'in katılması mutlaka şart idi. Çünkü bu zamane genci, elinde kalemi olan açık göz bir delikanlı, dedesinin dediklerini birer birer deftere yazmasına ihtiyar canı gönülden seviniyordu. Onun bugünkü hikâyesi Nazim'in defterinde böyle aksettirilmiş.

Üçüncü defter: «Veli Odaman ve Marianna Ozu sahilinde sabaha kadar birbirine sığınarak oturdular. Onlar denizin içinden yavaşça yükselen sini gibi güneşi aşkla seyrettiler. Bu gece Marianna'nın Veli Odaman'a beslediği sevgi daha çok arttı, hasretlik duyguları bütün etini tenini uyuşturdu, yüreğinin en derin köşesine yerleştiler. Marianna yorgun gözleriyle azcık gülümseyerek Veli'nin yüzüne baktı ve sabah güneşinin altın ışıkları altında cilvelenmekte olan deniz suyundan eğilip beyaz avuçlarını doldura doldura onun yorgun yüzünü yıkadı, alnının üstüne sarkan saçlarını nazik parmaklarıyla arkaya sıvazladı. Sonra eteklerinin ucunu beline kıştırıp yine sahile eğildi ve kendinin yüzüne bir avuç serin su alıp serpti. Bu an omuzları üstünden aşağı sarkan saçlarının uçları deniz suyuna değip azcık ıslandılar. O saçlarını geri atıp, neşeli gülüşle arkasına döndüğünde, kara bıyıklarını düzelterek onun beyaz, dolu baldırlarına bakan Veli'yi gördü ve onu kızdırır gibi eteğinin ucunu bıraktı. Veli pervasızlık ile gelip, onun kırılmak üzere olan ince belinden kuvvetli kollarıyla tutup yukarı kaldırdı ve dalgalara bırakacak gibi birkaç kere havada salladı. Marianna büyük zevk ve aşkla başını onun göğsüne dayadı. Köpüklü dalgalar gelip ayaklarına değince Veli kaydı ve ikisi de sarı kumun üstüne yıkıldılar.

Gölüş ve keyifle obaya dönerken karşıdan bir atlı göründü. Birazdan onun ardından feryat kopararak diğer atlılar çıktılar. Hepsi toz kaldırıp Veli ile Marianna'nın önüne çıktılar. Kılıç, kama ve diğer silahlar takmış, kara ceketli ve kalpaklı bu atlılar kız ve delikanlıyı sarıp ortaya aldılar.

–Sizler kimsiniz, dedi keskin ve dehşetli bakışla atının gemini zorla çekip durduranlardan birisi.

Gençler ses çıkarmadılar. O kamçısını havada şaklatıp biraz daha yakın geldi ve:

–Sizler kimsiniz, diye bağırdı tekrar.

Kız onun dehşetli sesinden irkilip Veli'ye doğru sokuldu ve başını gözlerini saklar gibi yere baktı.

–Ben ırgatım, dedi Veli Ukraynaca.

–Kimin?

–Pan Prokopçukun.

–Ey, ne şaştınız? Bu *basurman* tanıyan var mı, dedi o atlılara dönüp.

Atlıların hepsi Veli'yi bir daha gözden geçirdiler ve ses çıkarmadılar.

–Hadi, ırgat isen, bir at bulup bin de ardımızdan yetiş, deyip hepsi toz fırtınası çıkararak gözden kayboldular.

Marianna çok korktu. Onun Veli'den ayrılacağı gelmedi. Fakat ne Marianna ne de Veli bu sakin ve güneşli sabahın onları talihsizlik ile karşılayacağını akıllarına bile getirmediler. Birbirinin elinden tutup, acele adımlarla obaya doğru gittiler.

Ortalık sessiz. Veli'nin köpeği kan içinde ıhlıyarak yatıyor. Küçük pencerenin camları paramparça, ayak altında, ocağın külleri etrafa savrulmuş, koyun derileri, ipe asılı duran etler, yarım çuval kadar kurutulmuş et ve diğer kapacaklar görünmüyor. Obanın içi karıştırılmış. Her bir şey karışmış alt üst yatıyor.

–Bu baskıncılığa benziyor, dedi Veli alçak kapıdan başını eğip çıkarak. Marianna sesini çıkarmadı. Onun yüreğini korku sardı.

–Senin obana böyle hücum edildikten sonra, bizim malikâneye girseler ne olması mümkün? Kimmiş bunlar, dedi kız düşünceli şekilde.

–Kimler olduğunu gördük işte. Kazaklar baş kaldırmış olmalı. Haydi, yürü bir çare bulup seni çabuk çabuk evinize götüreyim.

Marianna evden çıkarken Veli'nin obasına gittiğini ve belki iş sebebinden orda kalmak ihtimali olduğunu anası Elizabetta Hanım'a ve Zahar'a söylemişti. Onun için Marianna kendisini rahat tutuyor ve kısa zamanda Zahar'ın faytonu sürüp gelmesini bekliyordu. Güneş epey yükseldi. Hiç kimse görünmüyor. Yolda ise böyle duruma rastladıktan sonra, Marianna'nın yüreği çok rahatsızlanmaya başladı ve herhangi bir çare bulup, acele malikâneye dönmek için acele etti.

Veli harabe hale gelen obanın içine Marianna'yı saklayıp, yıkılan kapısını dikledi ve dıştan bir ağaç dayayıp, bir de taş dayandırıp komşu obalardaki çobanlara koştu. Çobanlar birbirinden üç beş verst uzak otlaklarda olmalı. Orda, onların

yanında atlar olacak. –Hiç olmazsa bir at olsaydı, dedi Veli ve yakınca otlığa doğru koşup gitti.

Yarı yola geldiğinde, uzaktan gözüne bir karaltı göründü. –Yine bir felakete rastladım, galiba, deyip adımlarını biraz yavaşlattı. Bir baksa, Zahar atı köpürterek *bederka* sürüyor. Toprak yolun ortasında direk gibi dikilen Veli’yi görür görmez Zahar dizginlerini çekti ve *bederkadan* inmeyerek: –Bin aptal, diye bağırdı Veli’ye.

Veli atlayıp bindi ve Zahar’ın ağarmış yüzünden şaşırıp: –Dur, nereye gidiyorsun, diyerek dizgine yapıştı.

–Nereye gittiğimi sorma, kaçmak gerek, çabucak gözden kaybolmak gerek, dedi Zahar şaşkıncasına bağırp.

–Ben bir tarafa gitmem! Ben çobanım, ırgatım, dedi Veli dizgini eline alıp.

–Senin bir şeyden haberin yok, aptal, Kazaklar baş kaldırdılar. Zenginleri öldürüp, mallarını tutup alıyor ve malikanelerini yakıyorlar! Ecelin geldi mi yoksa, ver dizgini bu tarafa!

–Çok saçmalama kahya! Senin güdük sakalın, benim uzun bıyığım, onlara gerekmez. Obada sabahtan beri seni Marianna bekliyor, yürü, kızı evine götürüp bırakalım.

–Etme, eyleme, Veli. Kendini de, kızı da bir dala asarlar! Yok, yok, ben onların gözüne görünmem!

–Görünmezsen, in yere!

Zahar sesini çıkarmadı. Veli’nin cesurluğu ona da biraz yürek verdi.

–İn, diyorum sana.

Zahar yine inmedi. Veli *bederkayı* hızla obanın önüne sürüp geldi. Kapı desteğini omzuyla itip yıktı, taşları tepip yuvarlattı ve içeri girip, paçavra içinde yüzü apak kesilen Marianna’yı kucağına alıp, *bederkaya* oturttu.

–Sağ ol, Zahar. Gelip yetiştin mi, dedi ona Marianna biraz içine canı geldikten sonra.

Zahar’ın sanki dili tutulmuş, ses çıkarmadı. Veli de onun yer yarılrsa, yere girip gidecek gibi korkudan kamburlaştığını görüp, bir şey demedi. Zahar epey hayat görmüş adam. Bugün sabah malikanenin etrafında olan karışıklıktan şaşırıp ve ambardan kendisinin her zaman koşum taktığı atını çıkarıp, gözünün gördüğü tarafa sıyrıldı. Yolda

atlılar sürüsünü görüp, başka tarafa döndü. Onun aklında gelip Marianna'yı kurtarmak denen şey yoktu. İyi ki, Veli'ye rastladı. Kim bilsin nereye gidip dururdu. Çünkü o böyle felaketleri birkaç kere görüp geçirmiş. «Kazaklar baş kaldırdı mı, Allah korusun, yalnız kaçıp kurtulacaksın». Böyle düşünce onun içinde ömür boyu sinip kalmış. Bütün ömrü beylerin kapısında diz çökerek geçinse de, ne içindir, böyle kalabalık çıktığında herkesten çok o başını sokmaya delik arar. İşte şimdi de Veli'nin arkasına saklanıyor ama, ara bulsa kaçacak gibi, etrafa bakıyor. Zahar'ın işi böyle.

Ya Veli kime ve neye inanıyor? Buna hiç akıl yetmiyor. Kazakların zenginlere karşı baş kaldırdıkları belli. Kendinin çoban yuvasını bile darmadağın ettiler. Yanındaki güzelin kaderi ne olacak? Marianna genç. Bir şeyden haberi yok. O böyle felaketleri görmemiş. Veli gidiyor, o da gidiyor. Belki Veli onu ateşler içine atacak. Marianna günahsız, güzel gözlerini hep öne dikip, kendi ana babasının önünde kendini kabahatli bulmuş gibi, ses çıkarmıyor ve çok acele ediyor. «Kazaklar bir daha önümüze çıkmasaymışlar, hemen gidip anamdan bugünkü ettiğim için af dileysem, bir daha böyle yapmazdım, ama...» Bu düşüncelerle Marianna malikanelerine yakınlaştı. Önde, uzakta, gökyüzünde kara bulut gibi yükselen tütün görülmeye başladı. Gittikçe tütün koyulaşüyor ve dönüp dönüp havada dağılıyor. Veli dizgini eline alıp ayak üstüne kalktı. Bütün yol boyu durmadan koşan atın arkasından, kayışları arasından beyaz köpükler çıkmaya başladı. Ata yazık, ama çabuk, çok çabuk gidip yetişmek gerek. Malikaneye yakınlaştığında Veli dizginleri bırakıp *bederkaya* çöktü.

–Bitti, yetiştiremedik, malikane yanıyor, deyip Marianna'ya baktı: Zahar sıçrayıp indi ve yavaş yavaş gitmeye başlayan atın önüne çıkıp durdurmak istedi.

–Çekil önümden, dedi Veli sinirlenip.

–Veli, kardeşim, yalvarırım sana, gitme! Sen onları bilmiyorsun, hem kendini, hem Marianna'yı kurban edeceksin!

Veli arkasına dönüp, artık tamamen şaşırmış Marianna'ya göz attı. İki de ses çıkarmadılar. Zahar gelip Marianna'ya yapıştı, onu zorla *bederkadan* çekip indirmek istedi. Marianna yerinden kıpırdamadı.

–Veli nerde, ben de oraya gidiyorum, dedi o.

Bu sözlerden sonra Veli dizgini çekip, ata bir kamçı salladı. At biraz yavaşlayan *bederkayı* hızla alıp gitti, Zahar yol kenarında bağırıp kaldı.

Bederka malikanenin yanına gelip yanaşır yanaşmaz ortalıkta feryat koparıp, ağlaşan kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar Veli'yi ve Marianna'yı sardılar. Bahçe kapısından içeri girdiklerinde, ne görsünler, malikanenin tek duvarları kararıp kalmış.

–Anam, anacığım, babam, diyerek Marianna tüten binanın mermer basamaklarından koşup içeri girmek istedi. Bu arada evin içerisinden adamlar iki yanık ceset alıp çıktılar. Onların kim olduğunu tanımak mümkün değildi. Cesetleri mermer basamaklardan indirip yan yana uzatıp koydular, üstlerini örttüler. Marianna onların üstüne kendini atıp, saçlarını yolup bağırıp, ağlayıp sızlamaya başladı. Onun sesini duyan halk dayanamayarak gözyaşlarını silip ağlaştılar. Veli gelip Marianna'yı kaldırdı, fakat ayaklarının üstünde duramayan kız kendisini oraya buraya atıp, bağırıyordu, sesi sedası gitti...

Bu olayı seyretmekte olan cemaati yararak, kamçısını o tarafa, bu tarafa şakırdatarak, sabah denizden dönerken rastladığı Kazakların elebaşı yetişip geldi. Halkı ise arkadaki atlılar kovalayarak kenara kovdular. Ortada, cesetlerin yanında sadece Veli ile Marianna kaldı.

Elebaşı onların yanına gelip kan basmış gözleriyle Veli'ye inceleyerek baktı ve:

–Sen, köpek oğlu, köpek, sabah kendini ırgat gösterip, şimdi toprak ağasının cesedi başında ağlıyor musun, deyip kamçısını tepeye kaldırdı. Marianna hemen Veli'nin önüne çıkıp:

–Onun kabahati yok! Beni vur!.. Beni de ateşte yak!.. Ben anam babam gibi yanıp ölmek istiyorum, diyerek kendisini yine cesetlerin üstüne attı.

–Bağlayın bu köpekleri, diye bağırıyordu elebaşı. Verilen her türlü emri yerine getirmeye hazır duran atlılar Veli'nin ve Marianna'nın ellerini arkasına büküp bağladılar ve halkın gözü önünde itekleyerek, bahçenin duvar tarafında dallarını gök yüzüne yaymış kalın meşe ağacının altına getirdiler. İkisini de birkaç kere sarıp ağaca bağladılar. Atlılardan on, on beş adam ellerine saçma dolu fişek tüfeklerini aldılar. Hepsi elebaşının emrini beklerken bahçenin o tarafından: –Yok, yok, durun, diye ses duyuldu. Ortaya keyiflenerek, koşup Zahar gelip çıktı. O doğru nişana alınmakta olan Veli ve Marianna'nın önüne çıkıp:

–Sizler ne yapıyorsunuz, cellatlar, deyip Ukraynaca küfür etti. –Siz kime karşı çıktığınızı ve kimi koruduğunuzu kendiniz biliyor musunuz? Bu malikanenin sahibi bendim, beni atın!

İhtiyar iki elini yukarı kaldırıp, var sesiyle bağırıp ağzına ne gelirse söylemeye başladı: –Ben bu malikanede bütün ömrümü geçirdim. Panın en sevdiği kulu bendim. Bu yiğit on beş yıl onun ırgatı olarak çalıştı. Yalınayak geldi, yalınayak da kaldı. Bütün kazancı yarım çuval kurutulmuş et idi, onu da bugün yağma ettiniz. Yağmacılık yapmaya utanmıyor musunuz?

–Sesini kes, dedi elebaşı ona kılıcını sallayarak. İşte bunu görüyor musun, başını «şık» eder de eline tuttururum!

–Acele etme, yetiştirirsin. Başına aklını topla. Sen bir top atlıyla dünyayı zapt edemezsin. Ama haklı haksızı ayırırsan, bizler hepimiz senin arkandan gideriz. Bu kız da, delikanlı da, bu halk da, ben de, hepimiz senin askerin oluruz!

–Doğru söylüyor ihtiyar, dedi elebaşının kulağına eğilip birisi. Atlılar tüfeklerini omuzlarına geçirdiler. Bu arada ihtiyar daha çok yüreklendi ve:

–Pan’ın malikanesini yaktınız, kendilerini öldürdünüz, ya onun toprakları, binlerce hayvanı var, onlar ne olacak?

Elebaşı atlıların ortasına girip, birlikte bir şeyler konuştular. Sonra hepsi kenara çekilip, elebaşına söz verdiler:

–Senin adın Zahar, öyle mi, dedi o sesini yumuşatarak. –İşte bu malikanede ne kalmış ise, sana emanet bırakıyorum. Seni burda efendi tayin ediyorum. Fakat bak, dedi o yumruğunu gösterip, bize ne gerek ise, senden gelip alırsınız. Koyunlar yine kendi çobanlarında otlamaya devam etsinler.

–Öyle ise, dedi ihtiyar, bu gençlerin ellerini çözün ve azat edin. Onlar kendi kismetlerini kendileri gidip bulsunlar.

–Çözün onları, dedi elebaşı yanındaki şaşlı gözlü Kazağa bakıp. Sonra onların önüne gelip: –Bu topraktan defolup gidin. Bir daha gözüme ilişirseniz, işte bununla başınızı «şık» edip atarım, dedi ve kılıcını Veli’nin ve Marianna’nın boğazlarının altından geçirip, parlatıp aldı.

Veli’nin ve Marianna’nın elleri çözülür çözülmez atlılar yaygara koparak gözden kayboldular. Zahar zaman zaman ağlayan halka dönüp:

–Hadi, daha ne seyrediyorsunuz, dedi ve insanların içinden üç beş ihtiyarı yanına çağırđı ve bahçenin içinde talihsiz bir halde yatan cesetleri alel acele defnetmenin gerekli olduğunu buyurdu.

Halk bu merasimi Zahar’ın isteğine göre, bütün adetlere uyarak geçirdi. Zahar bu yirmi yıllık malikanenin kahyası şimdi «efendi» oldu. Lakin o akılsız adam değildi. Böyle kolaylıkla toprak ve mal mülk sahibi olmanın mümkün olmadığını iyi anlıyordu. Harabe hale dönen malikaneyi bırakıp gitmekten başka çare kalmadı. «Ya koyunlar? Onların sahibi Veli Odaman. Bütün bu mal mülk kanuna göre Marianna’nın olmalı. Ben onları ani ölümün pençesinden kurtardım, ama bir gün onlar gelip benim boğazıma yapışırılar. Bırakıp gitsem Kazaklar beni tutup parçalarlar. Ne yapmalı da, bu zenginlik, efendilik belasından kurtulmalı?» Zahar böyle düşüncelerle birkaç gün başını yordu ve sonunda Marianna’yı yanına çağırıp kendi derdini döktü:

–Marinka, kızım, sen benim gözümün önünde büyüdün. Ben senin baban yerinde bir adamım. İşte, dünya böyle değişiyormuş, diye söze başladı. Onun yanında bütün acısını içine yutan Marianna başındaki kara mendilini düzeltip, omuzlarının üstündeki kara örtüsünün uçlarıyla gözlerini silerek ihtiyarın sözlerini dikkatle dinliyordu. O eğitim görmüş, medeniyetli, terbiyeli zamane kızıydı. Bunun için Zahar her bir sözünü düşünerek söylüyor, kendi düşüncelerini açıkça anlatmaya çalışıyor. Son sözün kızda olduğunu, onun düşüncelerinin ve isteklerinin yerine gelmesinin şart olduğunu bilerek konuşuyor.

–Babanın malikanesinin yanmasıyla dünyanın bittiği yok, dedi Zahar onun yuvarlak, sönük gözlerine bakıp. Veli çok atak, çok olgun bir delikanlı. Onunla anlaşın ve bu malikaneyi yeni baştan diki. Böylece sen yine malikane sahibi, ben ise kahya olurum.

–Ya Veli, dedi kız onun sözünü bölüp.

–Veli kendi kaderini kendisi çözsün... Ona burda hayat yok. Elebaşı boş boğazlık sevmiyor. Dediğini yapar. Nerden gelmiş ise, oraya gitsin...

–Öyle olduğunda bana da burda hayat yok, dedi Marianna ciddileşerek.

–Bu senin toprağın, baban ona milyonlar saçmış, seni burdan kovmaya kimsenin hakkı yok.

–Bu toprakta çeteler at oynatıyorlar. Onların elinden anam babam gibi ateşte yanarak ölmeyi istemiyorum. Defolsun onun milyonu! Bana Veli’nin eski çarığı ve bir bakışı yüz milyon. Ben onun arkasından kalmam. Bu toprak senin olsun, bu koyunlar da sana kalsın, ben yarın belgelere imza atıp senin eline tuttururum.

Marianna başka bir söz söylemeyip, bahçeden çıkıp gitti. O uzaklara bakıp Veli’yi bekledi. Zahar sıkıntı içinde kaldı. O ne yapacağını ve ne diyeceğini bilmedi. «İster istemez beni toprak ağası yapacaklar, görüyor musun bu dünyanın marifetini. Fakat onun «ağalığı»nın birkaç gecede bozguna uğratılacağını o iyi biliyordu. Bilse de, çare yok. Elebaşının son sözü onun kulağında çınlıyor. Ona göre farkı yok. Sahibi olmayan malı kim alırsa alsın. «Yok, dedi o kendi kendisine. Elebaşı otlaklarda kaç baş hayvan dolaştığını iyi bilir. Onlar malikaneyi ateşe vermeden önce otlaklarda olup, çobanlarla görüşüp, anlaşmışlar. Demek, kabak bana patlayacak. Hayvanların sayısından da ben sorumluyum. Vay vay, ne belalı başım varmış, ey yarabbim, sen yardım et! Benim işime Hak yardımcı olur. Padişahım bastırıp gelse de, elebaşı dönüp gelse de bana dokunmazlar. Ben iki hükümdarın da sadık hizmetkarıyım».

Zahar bahçenin içinde ellerini arkasına koyup, sevdiği güllerin kokusunu değil de, (onları şimdi bulursan al) yanık kokusu kokluyor. Bahçeden çıkıp gitmeye de korkuyor. Onun arkasından sanki o vahşi gözlü elebaşı takip ediyor...

Güneş son ışıklarını Ozu çöllerinin üstüne saçıp, göğü kızartıp, sakın çalkalanan denizin içine dalıyor. Veli obanın etrafını bir daha dolandı, içeri girdi, ocağın başında devrilmiş olan kazan ayağını, demiri, süt çalkaladığı ağaç kovasını, ayran yapıp içtiği bardağını, bakır kalayını, ağaç kaşıklarını, pencerenin yanında çok yıllar göz kırparak yanan lambasını ve bazı paçavralarını toplayıp, gene şu *bederkaya* yükledi. Onun böyle üzüntülü halde göçmek üzere olduğunu duyan çobanlar otlaklardan yetişip geldiler.

–Veli, biz sizin böyle yarı çıplak çıkıp gitmenize razı değiliz, dedi onlar sopalarını yere dayayıp. –Bu haksızlık adaletsizlik demektir. Bu hayvanlar panın kuvvetiyle değil de, sizin emeğiniz sayesinde çoğaldı, siz koyunların hem çobanı, hem doktoruydunuz. Siz çeşitli otlaklardan ilaçlar yapıp, onları çeşitli hastalıklardan korudunuz, pan bunları bilmiyordu. Bu mallar sizin malınız, onları bırakıp gitmeyin!

–Yok, dostlarım, bu mallar hepimizin malları. Sizler de gece gündüz onların yanından ayrılmayıp emek verdiniz. Lakin dünya böyleymiş. Efendi kim olursa, mal da onun imiş. Ben bu diyara Elizabetta Hanım’ın iyiliğiyle geldim ve on beş yıl ırgatlık ettim. Pan bana bir yıllık helal hizmetim için bir kuzulu koyun söz vermişti. Şimdi kendisi yok. Benim şu on beş yıllık zahmet hakkım da sizlere helal olsun! Siz benim Ukraynalı dostlarımsınız, birbirimizi unutmasaydık. Zenginler gelirler, zenginler giderler... ama biz fukara çobanlar vardık, ve var olacağız. Sağ olun, aziz dostlarım! Elveda! Belki bir daha görüşemeyiz, diyerek Veli çoban dostlarını birer birer kucaklayıp öptü ve *bederkaya* binip, yavaşça hareket edip gitti.

Bederka malikanenin kapısının önüne gelip yanaştığında Marianna hala daha dışarda yol gözlüyordu. Marianna için artık dünya ışığı yalnız Veli Odaman olmuştu. Eğer Veli de onu bırakıp giderse, demek dünyanın ışığı temiz sönecek. Onun aklından bir dakika bu düşünceler çıkmıyor. Kendini ölüme hazır tutmuş gibi yavaş ve bir şeye önem vermeden, yalnız Veli’yi düşünüyor.

–Geldiniz mi, dedi o Veli’nin *bederkadan* inmekte olduğuna sevinip.

–Geldim. Seninle vedalaşmaya geldim.

Marianna onun yüksek boynuna asılıp, başını göğsüne koydu.

–Veli, beni bırakıp gitme. Yedi yaşımdan beri seni tanıyorum, yedi yaşımdan beri seni seviyorum. Bütün hayatım, namusum, vicdanım sana hediyem olsun! Emir kulun olarak yaşayayım, Veli, sadece senden ayrılmayayım...

Marianna’nın kardelen gibi temiz yanaklarının üstünden inci tanelerini andıran gözyaşları kayıp düştüler. Bu iki gencin içeri girmeden, saatlerce *bederkanın* yanında oturduklarını gören Zahar dayanamadı, gelip atın başından tuttu ve *bederkayı* bahçeye sokup atı koşumdan çıkardı.

Veli ve Marianna Zahar’ın ocağının başına gelip oturdular. Onlar sabaha kadar uyumadan konuşup, münakaşa ettiler. Tartışma genellikle Veli’nin bir şey almadan çıkıp gitmesi üzerineydi. Marianna Veli’nin arkasından kalmayacağını kesinlikle bildirdi. Veli sesini çıkarmadı. Onun susması Marianna’yı bırakıp gitmeye kıyamadığını anlatıyordu.

–Öyle ise, dedi Zahar, siz baba mülkünden kendi payınızı alıp gitmelisiniz.

–Siz, Zahar efendi, dedi Veli alayla, –Benim pan elindeki hizmetimin neye karşılık geldiğini biliyor musunuz?

–Biliyorum.

–Nasıl biliyorsunuz?

–Yanılmazsam... Dur, şimdi kağıtları karıştırayım, orda hepsi yazılı olmalı, deyip minderin altından sararıp çullanmış bir defter çekip çıkardı.

–O-a, sen defteri saklayıp yetiştirmişsin, gerekmez, koy altında dursun, dedi Veli azarlayarak.

–Defter her zaman benim koynumda durur. Kaçsam da, ölsem de yanımda. Bu defter olmazsa, adamlar birbirleriyle dalaşırlar. Defter herkesin hesabını keser, davasını çözer. İşte senin hakkında ne yazılmış: «Zavallı tatar çocuğu. Babası yok, anası yok. Elizabetta Hanım'ın yüce gönüllülüğü ile Cenişke ortalığındaki Pan Prokopçuk malikanesine ırgatlığa geldi. On bir yaşında, zayıf çehreli, uzunca boylu. Bir yıllık hizmetine bir koyun verilsin.»

–İşte, gördün mü? Bizde bir şey kaybolmaz. Demek, on beş yıl... Bu on beş koyun, öyle mi?

–Öyle değil. Hakkımı yemek istiyorsun, Zahar! Pan bana: –Yılda bir kuzulu koyun alırsın, demişti.

–Demişti, ama, hani kendi yok. Onu kim doğrular?

–Git başımdan, Zahar! Ben senden mal soruyor muyum, yoksa! Marianna, yürü, bin *bederkaya*!

Kızma ulan! Ben seninle konuşuyorum.

–Zahar, çok saçmalama! Yarım günlük ömrün kalsa, bir günlük malın olsun, diye çoban sözünü biliyor musun? Daha birkaç saat önce, bu malların sahibinin ben olduğumu kendin söylemiştin. Dinle beni ve yaz: «Veli Odaman'a on beş yıllık hizmeti için on beş kuzulu koyun yerine otuz ana baş koyun verilsin. Panın kızı Marianna Hanım'a elli ana baş koyun verilsin, hepsi seksen koyun!..»

Zahar büyük bir yük altında kalmış gibi başını aşağı sarkıttı ve düşünceye daldı. Veli ve Marianna birkaç saniye konuşmadan, sessizlik içinde kaldılar. Zahar başını kaldırıp, Veli'nin gözlerine dikilip bakmaya korkuyor. Korkuyor mu, yoksa utanıyor mu, anlamak zor. Adaletle göre işe yanaşılacak olsa, Veli'nin on beş yıllık

hakkını ödemek için çok şey gerek. On beş yıl bu hayvanlar Veli'nin döktüğü alın teri, uykusuz geceleri, insanın dayanamayacağı şartlarda çektiği eziyetleri sayesinde meydana getirildi. Şimdi onun elinde ne var? Bir eski elbiseden başka bir şey yok. Fakat onda büyük ruh zenginliği var. O sabırlı adam, her şeyi içine çekiyor, dayanıyor ve kendi kaderinin şu devrin istismarcılarının elinde hırpalandığına yanıyor, kavruluyor ve içinden onlara karşı isyan yükseliyor. O zenginlik sahibi olmayı istemiyor. Ona böyle düşünceler yabancı geliyor. Onun yalnız bir isteği var. Kazandığımı helal hakkımı verin, bana başka şey gerekmiyor...

Marianna'nın kalbi de böyle. Onun iç duygusu daha güçlü, daha sabırlı. Kendi zengin çocuğu olsa da, haksızlığı, adaletsizliği ta çocukluğundan gördü. Veli'nin yüzünde ise, bu adaletsizlikler ona ayna olarak göründüler. İşte onların kalplerini birbirine bağlamaya sebep olan görölmez ipler bundan ibaretiler.

Fakat Veli hakkını şimdi kimden istesin? Patronu dünyadan gitti. Zahardan istesin mi? Zahar kim olmuş? O da Veli gibi kendi devrinin emir kulu. Zenginler kapısında boyun eğerek beli bükülmüş. Panın malı ona da gerekmiyor. Fakat gözünün önünden isyancıların kılıçları gitmiyor.

Zahar sonunda bir karar vermiş olmalı ki, serin havadan morarmaya başlayan parmaklarının uçlarını ovalayıp, yavaşça başını kaldırdı ve hiç sebepsiz dolan ışıksız gözlerini Marianna'ya dikti ve:

–Ya sana, sana ne için gerek, dedi Zahar çenesini titretip.

–Babam benim düğünüme elli koyun adamıştı...

–Öyle ise, benden de bu malikanenin bir kahyası olarak, size bir at ve bir *bederka* hediye olsun!

Zahar titrek elleriyle bu gelişmeyi deftere kaydetti.

Onlar el tutuşup, birbirlerini tebrik etti ve hayırlı yollar dilediler.

Aradan bir hafta geçti. Omuzları üstünde eski elbise, başında çoban kalpağı, ayaklarında beyaz keten bezli çarıklar, elinde kancalı çoban sopası, omzunda sedefli çantası, belinde kaması olan uzun boylu, geniş omuzlu, kara bıyıklı bir yiğit Or yolunda bir sürü koyun sürüyordu. Onun arkasından bir at koşum takılmış *bederkada* iri gözlü, uzun siyah saçlı, ince belli bir kız dizgin tutuyor. Bunlar Veli ve Marianna idiler...»

Memedemin Abi, Seit Gazi'nin uyuklamaya başladığını gördükten sonra, hikâyesini kesti.

–Dede, ya onlar nereye gidiyordular, dedi Nazim.

–Acele etme oğlum. Yarın, işten sonra, gelirsın, devam ederiz. Bunlar artık ihtiyarlamaya başladılar, diyerek güldü ihtiyar oğullarını gösterip.

–Ben sana hikâyemi sonuna kadar anlatırım, sen rahatsız olma. Ben dünyadan gittikten sonra, abilerine, dostlarına, soy soplarına okursun. Hem beni – dedeni- hem de dedelerini hatırlarsın. Haydi, hayırlı geceler oğlum.

Nazim dedesi kendi odasına girinceye kadar arkasından gitti. İhtiyarın yatağı, yastığı, çarşafı her zamanki gibi tertemiz koyulmuş, hazır duruyor. Bu, elbette, Selime ablanın merhametli yüreği, usta elleri sayesinde yapılan helal hizmettir. Nazim kendi odasına gelip yattı, çok zamana kadar gözleri açık durdu. Or yolu boyu, koyunlarını otlata otlata giden Veli'yi, güzel Marianna'yı hayaline getirdi ve uyuyakaldı. Onun sabah erken kalkıp, Bulungur sovhozınaa gitmesi gerek...

DOKUZUNCU BÖLÜM

Begdiyar Nadiroviç bütün gün Kos Burun'un otlaklarını dolandı. Akşam çiftlik idaresinde toplanılacak ve Kos Burun'un işleri, onun geleceği hakkında konuşacaklar. Akşama merkezî şubeden Yerpulatov, baş ziraat mühendisi İmam Bekbaulov ve baş mühendis Kadırali Asanov gelmek zorundalar. Çünkü Begdiyar Nadiroviç yola çıkmadan bir gün önce onlarla böyle anlaşmıştı. Bugün o bir daha çobanlarla görüştü, babaca sohbetleşti, hayvanların yatak durak yerlerini gözden geçirdi. Bütün hayatını bu boş çöl içinde geçiren, bize en kıymetli ürünlerden birini yetiştiren yüce gönüllü insanların yanından gideceği gelmedi. «Çoban diye bazen biz, bu adı alayla anıyoruz. Aslında düşünüp bakacak olursak, çoban gibi yüce gönüllü, çoban gibi çalışkan, çoban gibi zorluğa sabreden, çoban kalbi gibi bol, temiz ve namuslu insan var mı acaba? Özellikle bizim devrimizde çobanın değerini bilmemek insafsızlık ve insaniyetsizliktir. Ben bu yerde zamane inşaatları ile donatılmış ve bütün işleri makineleştirilmiş büyük, karmaşık işletmelerde çalışan hayvancılar hakkında demiyorum. İşte bu çobanlar hakkında, baba dedesi zamanından beri nesilden nesile geçerek çobanlık eden, merkezi

noktalardan binlerce verst uzakta, çöller içinde, kumluk çöllerde yaşayan ve namusla çalışan çobanları düşünüyorum. Onlar hakkında bizim devrimizde düşünmemek suçtur. Evi işte şu bin yıllık yurt olsa, içinde gazı olmasa, suyu olmasa, banyosu olmasa, avlusu, bağı bahçesi olmasa, yediği yemek sadece et olsa, giydiği giysi işte şu eski elbise olsa ve böyle insan bizden bir şey istemeyip, gece gündüz hayvan ardından yürüse, et, yün, deri, yetiştirse ondan daha ne istersin? Bunlar altından da kıymetli insanlardır, onlar insan paşalarıdır. Yok, böyle olmamalı. Biz devletimizin her bir alanında yüksek dereceye yükselen, çiçeklenen bir devrinde yaşıyoruz. Biz çoban hayatını tamamen değiştirmeliyiz. Değiştirmezsek, bizden olan rehber bir ufacık şey!»

Begdiyar Nadiroviç en uzak otlaktan Kos Burun'a dönerken, başından böyle bin bir türlü düşünceler gelip geçtiler.

Araba ilk yardım merkezinin önüne fren yaparak durdu. Begdiyar Nadiroviç Şasenem'in evine girip, akşam meclisine kadar biraz dinlenmek istedi. İlk yardım istasyonunun önünde kimse yok. Aydos arabadan inip, gidip bakmak istedi. İçeride, bütün gün Aydos'u görmeyi isteyip, yol gözleyen ve artık ümidini her şeyden kesen Arzıgül yer yıkıyordu. O Aydos'un uğradığını hissetmedi.

–Selam, Arzıgül, diye bağırdı o basamağın üstünden. Arzıgül aşağı sarkan saçlarını omuzlarına alıp, dönüp baktığında, Aydos duruyor.

–Selam, dedi o tekrar. Şasenem yok mu?

–Sizi sadece Şasenem ilgilendiriyor, dedi Arzıgül nazlanarak. Sonra o bu ani ve uygunsuz rastlantıya hem sevindiğinden, hem üzüldüğünden biraz şaşırdı, elindeki çulu bırakmayı bile unutup, ayak üstünde Aydos'un yüzüne bakakaldı.

–Arzıgül, çok değişmişsin, dedi Aydos gülümseyerek.

–Vay, ben ne şaşıp kaldım ya? Girseniz Aydos, ben şimdilik...

–Girmeye vakit yok. Arabada patronum. Biz Şasenem'i almaya geldik.

–Şasenem ablam, yeni döndü. Evde sizi bekliyordur. Şimdi ben de sizle...

–Arzıgül, sen işini bitir, biz gidelim, ben sana sonra...diyerek Aydos göz kırpıp arabasına koştu. Arzıgül içeri girip ilk yardım merkezinin penceresinden Aydos'a bakıp, elini kaldırdı ve vedalaşma manasında avucunu hafif açıp kapattı. Arzıgül bu ani, bir dakikalık görüşmeden gayet memnun kaldı. Acele acele çulu kovaya batırıp yere *yaplaştırdı* da o tarafa bu tarafa değdiriverdi ve Aydos'a daha güzel olarak görünmek

arzusuyla kendini nizama çekmek için, ilk yardım merkezinin kenarındaki küçük odasına girdi...

Akşam. Alçak, toprak evde, lamba ışığında çiftliğin işleri ve onun geleceği hakkında hararetle konuşma oluyor. Evin taş duvarında: «Bugün gecekinden, yarın bugünkünden daha iyi çalışalım!» sloganı yapıştırılmış. Sohbeta merkezî şubeden gelenlerden başka Yernazar, Orazbay, Şasenem ve birkaç otlağın çobanları katılıyorlar. Çiftlik müdürü Yernazar Kulametov kısaca otlaklardaki vaziyeti ve nihayet her bir çobanın şimdi altı yüz baştan eksik koyunu olmadığını, çobanların sayısını ise, gitgide arttırmaya çalıştıklarını kaydetti. Orazbay ise, çalışma ekibinin reisi olarak biraz çobanların vaziyeti ve otlaklarda koyunların açık gökyüzünün altında, kar, yağmur, rüzgar altında gecelediği ve diğer meseleler hakkında konuştu. Onun sözünü dinleyen çobanlardan biri: –Gerekmez bize ambar, diye bağırdı. –Koyun hayvanı kendi gübresi üstünde kışlamalı. Eski gübre hatta sıcaklık eder, onun bir katını göçürüp al da, tek üstteki tazesini bırak, o zaman koyun soğuktan korkmaz, vesselam!

–İyi, iyi, dedi Yerpulatov, çobanı yatıştırmak için. –Geçen yıl nasıl soğuk oldu, dedi gene çoban. –Gördünüz mü komşu Kızıl Ordalılar’ın ambarda yatan hayvanları dondu, bizimki yok, işte sana, diyerek ağzını eğiltti çoban.

Begdiyar Nadiroviç için bu tür çoban usulleri yenilik değildi. Onun amacı şu bin yıllık usulleri temelinden değiştirmek, hayvan yetiştiricilikte, bu yerli şartlarda yeni kompleks usulleri meydana getirmektir. Çobanın sözünden sonra, küçük odanın içinde karışıklık başladı. Müdür sesini çıkarmıyor ve herkesin söylediği sözü dikkatle dinliyor. Böyle durumda herkes kendi fikrini, kendi tecrübesini ve kendi isteklerini korkmadan ortaya çıkarıp koyuyor. Akıllı lider böyle açık fikirlerden faydalanıp, sonunda doğru sonuçlar yapar. Begdiyar Nadiroviç böyle laflara ihtiyacı olmayan tecrübeli lider olsa da, bu sefer bir sebeple kimsenin sözünü bölmeden, hep sabırla dinledi. Sonra dirseklerini masaya uzatıp, iki avucunu bir yere getirip sıktı ve söze başladı: –Dostlar, mesele tek ambarda, koyunun kar altında gecelemede değil. Bizim önümüzde çok büyük meseleler duruyor. Özellikle Kos Burunluların önünde. Bizim cumhuriyetimizin geleceği çok parlak. Onun toprağında Belçika, Hollanda, Danimarka ve İsviçre gibi dört memleket sığdırmak mümkün. Bu toprağın on milyon hektarı Kızıl kum boşluğudur. İşte bu meydan boşlukta bizim sovhozumuz kurulmuş. Parti ve hükümetimiz Kızıl kum

boşluklarını insana hizmet ettirmek için büyük çareler görüyor. Birinci sırada, burda, hayvancılık işlerini yoluna koymak meselesi gözde tutuluyor. Hakikaten, bir düşünüp bakın, otlaktan hayvanını çıkardın mı gözünün gördüğü tarafa sür ve git. Kimsenin ekin tarlasına inmeyecek, kimsenin bağ bahçesini hırpalamayacak, kimsenin pamuk tarlasını çiğnemeyecek. Fakat böyle küçük işletmelerle biz memleketimizin, halkın ihtiyacını yerine getiremeyiz. Hayvancılığı geliştirmenin yüksek temposu daha bizim işletmemizde elde edilmedi. Elbette, bizim işletmemiz daha genç. Bizim bütün geleceğimiz ileride. Çobanların sayısını, hayvanın miktarını arttırmak gerek diyoruz. Ya yem kuru ot deposu nerde? Yolsuz, kum çölü boyunca, kumulların arasından geçip dört yüz verst yerden yem taşıyarak hayvan bakılır mı? İşte kompleks iş kurma meselesi burdan geliyor. Kos Burunlular, siz uzaktan yem taşımak değil de, işte bu yaşadığınız memlekette yem yetiştirmelisiniz.

–Ya su? Hayvana içmeye su yok, susuz yerde ot büyür mü, dedi gene o çoban.

Müdür sözünün bölündüğüne sinirlenmedi, aksine sevindi. Onun sözlerinin çobanları heyecanlandığına yüreklendi ve daha yüksek sesle konuşmasını devam ettirdi: –Su olacak. Kısa zamanda bu yerlerde kuru ot çölleri, bağ bahçeler yeşerecek! Her bir otlağın hayvanına yeterli suyu olduktan sonra, bahçesine de yetecek, çocuklarınız da havuzda yüzecekler.

–Begdiyar Nadiroviç, yazın beynimiz sıcaktan çatlıyor, yüzümüz ateşli rüzgarlardan pişiyor, siz ne diyorsunuz ya? O nasıl havuz? Ona suyu nerden alacaksınız?... Birbiri ardından yağdırılan böyle sorulara Nadirov bir sözle cevap verdi: –Yer altından dostlar! İşte oturduğumuz yer, yürüdüğümüz toprak altından. Görüyor musunuz, Kos Burun’un aşağısından fişkirip akan suyu? Hepiniz şu bir artezyen etrafında hayat kurdunuz. Hükümetin kararına göre bütün otlaklarımızda böyle artezyen kuyuları kazacağız ve Kızıl kum memleketini yeşerteceğiz! Koyunlarınız yaz kış tok olursa, hayvanın sayısı daha çoklaşır, devlete teslim ettiğimiz ürünün kalitesi de artar. Elli kilodan eksik koyunu et için vermemeye çalışmalıyız.

Begdiyar Nadiroviç biraz duraksadı. Bir sigara yakmaya niyetlenmişti, karşısında oturan Şasenem’e göz atar atmaz elini geri aldı.

–Mümkünse ben birkaç söz söyleyeyim, dedi Yerpulatov Tolubay. – Arkadaşlar, dedi o. –Özbekistan’da yetiştirilen etin üçte bir kısmını koyunculuk

işletmeleri veriyorlar. Bu alanın hava hiddetine bakmadan epey büyümesini sağlamak amacıyla kaliteleştirilmiş işletmeler meydana getiriliyor. Sizin gibi uzak yaylalarda yaşayanlar için özel ısıtılan oba evleri kuruluyor.

–Demese, yurtlardan da mahrum kalacaktıyız da, bağırdı çobanlardan birisi.

–Senin yurdun kimseye gerekmez, çoban abi. O evler getirilip otlağına kurulduktan sonra, bakarız, hangisini beğenirsen, oraya girip yaşarsın. O zamane evlerini kim beğenmez. Özellikle gençler ona çok heyecanlanıyorlar.

Dostlar, beşyılığın sonuna kadar sulanan yaylaların genişliğı birkaç milyon hektar artacak. Çöl otlarının ve bitkilerinin meydanını yıldan yıla arttıracacağız. Koyunculuk işletmeleri kaba yemi işleme, hazırlama ve onu hayvanlara verme tekniğıyle temin ediliyor. Hayvanı makineleştirilmiş geniş meydanlarda besleme işinin büyük fayda vereceğıne hiç şüphe yok. Bu usul ve şartlar hem koyun eti, hem de koyun derisi ve yünü yetiştirmeyi arttırmaya imkan veriyor, doğıru mu, dedi Yerpulatov akşamdan beri kaşlarını yolarak, ses çıkarmayan Orazbay'ın gözlerine bakıp.

–Doğıru ama... dedi Orazbay.

–Aması nedir, dedi ona bakıp Nadirov.

–Aması şu ki, bu işleri kim yapacak? Bizim çiftliğın insanları kendi işleriyle meşguller. Burda kimsenin bir dakika boş vakti yok. Bu çöllerin altını üstüne çevirecek işleri yapmak için eeey, çok şey gerek.

–Bizde kuvvet yoktur mu sanıyorsun, Orazbay arkadaş? Kendimizde yetişmese, devletimiz yardım eder. Doğıru, her şeyi insanlar, ekipler hallediyorlar. İşte biz Begdiyar Nadiroviç'le yakında bakanlıktaydık. Bütün bu gözde tutulan meseleler bu beşyıllık içinde hayata geçirilecek. Bu hükümetin kararı. Onun için biz bugün bilerek bu yere geldik, herhalde siz yerli ekiplersiniz. Her başlangıcın özü sizsiniz.

–Kısa zamanda sizin Kos Burun'a, dedi Nadirov Yerpulatov'un sözünü bölerek, –Burgucular gelecekler. Onların ardından inşaatçılar, bahçıvanlar gelecekler. Bu mesele ile ilgili olarak gerekli teşkilatlarla konuşuldu, para ayrıldı ve cumhuriyetle ilgili olarak gerekli işler yapılıyor. Pek çok bölgelere bizim vekiller gittiler. Biz hepimiz buraya taşınacağız.

–Bugünkü toplantımızda pek çok sevinçli sözler duyduk, dedi şasenem ayağı kalkıp.

–Oturarak anlatın, dedi onun çıkışına memnuniyetle bakan Yerpulatov.

–Zararı yok, ben birkaç söz... İş işle, fakat insanlarımızın medeni hayatı hakkında kaygılanmalıyız. İşte, gördüğünüz gibi, bu insanların hepsi, zannedersin, büyük dünyadan kopmuş bir çölün içinde yaşıyorlar. Bütün zevki ve hayatı gökteki yıldızlar...

Böyle deyince oda içindekiler gülüşüverdiler.

–Doğru, doğru, doktor, sözünü söyle!

–Bizim özerk cumhuriyetimizde doksan türlü millet yaşıyor. Ama, Kos Burun’da Karakalpakla Kazaktan başka kimseyi görmezsiniz.

–Eti aması yer, ha ha ha!.. –Çobanlar gene zevklenip gülüştüler.

–Diyeceğim şu ki, bizde şimdi gençlik tamamen okumuş, derin bilgili, iyi uzmanlar oldular. 1929 senesinde cumhuriyetimizdeki öğretmenler teknik okulu, ilk olarak on beş adam okutup çıkarmıştı, şimdi ise, binlerce öğrencimiz her yıl çeşitli yüksek okullar bitiriyorlar. Özbekistan’ın sadece tıp enstitülerinde bugün binden fazla Karakalpak genci ve kızı okuyorlar. Şimdi özerk cumhuriyetimizde iki binden fazla yüksek bilgili doktor çalışıyor. Başka alanlarda da binlerce uzmanlarımız var. Bu genç gücü işte böyle yerlere işlere çekme meselelerini düşünmeliyiz. Örneğin biz, Kos Burun’da bir kültür evi kurarsak, büyük okul, hastane, dükkanlar açarsak, ben eminim ki, gençlik gelir ve bu temiz havalı, mükemmel memleketten bir daha gideceği gelmez. Kültür evinde akşamları oynar, ya da film seyreder, sabah ise kalkıp otlağına giderdiler. İşte, benim söyleyeceğim bu, deyip Şasenem babasının gözüne bakarak yerine oturdu.

–Yaşa, Şasenem. Söylediklerin çok doğru. İlerde tasarlanan işlerimizde bu meseleler şüphesiz gözde tutuldu. Elbette, gençlik bizim geleceğimiz. Baba dedelerimiz olsun, çoban olsun, alim bayrak yarışını onlara bırakıp gidecek. –Yerpulatov sözünü bitirir gibi Nadirov’a baktı, sonra Asanov ve Bekbaulov kısa söz istediler. Nadirov sonunda ayağa kalkıp, toplantıyı şöyle özetledi: –Çok mükemmel fikirler söylendi, dedi o çobanlara bakıp. –İşte hakiki işçi sınıfı burda! Sizlere güvenmek mümkünmüş. Siz bu toprakta yaratılmışsınız ve ona büyük hürmetle hizmet ediyorsunuz, yaşayın! Şimdi biz sizi genel olarak önümüzde duran önemli meselelerle tanıştırdık. Bu işlerin hepsi hallolunur, yalnız namuslu emeğiniz ile bize el tutun. Birkaç yılda Kos Burun’un bahçesini, bağını, yonca, köklü yem, buğday çölleri görüp şen oluruz. Arkadaşlar!

Parti ve hükümetimiz tarih sayfalarında yazılacak problemler kaldırıyor. Yakın yıllarda Sibirya nehirleri de belki bizim kumlukları sularlar. Bin yıllık kervan yolları yerine demir yol ve asfalt yollar kurulacak. Durun, sizin Kos Burun şehir gibi mükemmel bir kasaba olur. Bu yerler gençlerin sevimli diyarına döner!

Toplananlar birbiriyle vedalaşıp, birer birer yönetim yerinden çıkmaya başladılar. Yerpulatov, Yernazar ve Orazbay'ın kalmasını teklif etti.

Adamların dağıldığı sırada Yernazar odanın kapısını açıp biraz havayı tazeledi, çünkü idarenin yerleştiği bu küçük odanın penceresi açılmıyordu. Nadirov, Yerpulatov ve diğerleri bahçeye çıkıp biraz nefes aldılar. Temiz havalı çölün göğünde parlayan yıldızlara bakıp sessizliğe daldılar. Onlar dışarda iken Orazbay içeriye girdi ve babası Yernazar'a şüpheli gözlerle baktı. –Bu hamurda bir kıl var, ama, dedi o ensesini kaşıyıp. –Ne olacak ya, dedi Yernazar.

–Görmüyor musun, çok türlü işler çıkıyor, şimdiden sonra uyku yok...

O arada içeri Nadirov ve Yerpulatov gelip girdiler. Nadirov gene yerine oturdu. Yerpulatov onun sağ tarafına, masanın enine geçip yerleşti.

–Bizim sizi ne için bıraktığımızı biliyor musunuz, dedi müdür onların gözlerine bakmayarak. Yernazar ve Orazbay bilmiyoruz manasında omuzlarını kıstılar.

–Şimdi bilirsiniz, dedi Nadirov ve eline kalemle yazılmış bir kağıt alıp okumaya başladı: «Hürmetli Begdiyar Nadiroviç! İşler, sağlıklar yerinde mi? Eğer mümkünse, bir Nukus'a gelip gidiniz. Burda sizin sovhoslayle ilgili bir mesele var, şahsen görüşüp konuşursak, iyi olurdu. Selamla...»

Nadirov kağıdı dörde katlayıp cebine soktu, kimin imzası olduğunu söylemedi.

–Ben gittim, dedi o konuşmasını devam ettirip. –Gitmeden ne yapacaksın? Sizin yaptığınız pisliği de benim mi yürüyüp temizlemem gerek?

–Ne oldu ya, dedi Yernazar bir şeyden haberi olmayan insan gibi yüzünü yapmacık yaparak.

–Sen bana ne olduğunu işte bu yerde, parti komitesinin sekreteri önünde kendi ağzınla kendin söyle, dedi Nadirov öfkelenip.

–Bana göre, olan şey yok, dedi Orazbay soğukkanlılıkla.

–Siz bu yeni çiftliğin rehberlerisiniz, öyle mi, dedi Yerpulatov. –Haydi, söyleyin, nasıl işler oldu şu yakın günler içinde?

–Yernazar Orazbay’a bakıp gene omuzlarını kıstı.

–Peki, dedi Nadirov keskin bakışla. Ben kendim söyleyeyim. Nukus’un hayvan pazarında bizim koyunlar ortaya çıkmışlar...

Böyle dediğinde Yernazar iki kere yutkundu. Orazbay’ın ise, boğazına çiğ üvez takılmış gibi oldu...

–Pazar olduktan sonra, orda binbir türlü hayvan görmek mümkün. Bizim koyunlar olduğu alnına yazılıp yapıştırılmış mı yoksa, dedi Yernazar kendini sıkmayıp.

–Alnına değil, kulağına, dedi Yerpulatov.

Yernazar’ın başı aşağı salındı. Orazbay ise, meselenin aslını anlayıp bor gibi ağardı.

–Şimdi ben sizden duymak istiyorum. Nasıl olup bizim koyunlar Nukus pazarında ortaya çıktılar?

–Biz bir müşteri bulduk. Ona toptan kendi koyunlarımızdan birkaç tane sattık. Buna bizim hakkımız var, dedi Yernazar alçak sesle.

–Var. Kendi malına herkes kendisi patron. Ya halkın malını alıp satmaya sizin ne hakkınız var, dedi Nadirov kararından fazla sinirlenerek.

–Ben kendi malımı sattım, dedi tekrar Orazbay.

–Sus, dedi damadının gözüne sinirle bakıp Nadirov. O cebinden üç tane teneke çıkarıp masanın üstüne fırlattı... Bunlar kimin işaretleri, alın da bakın.

Orazbay bir tanesini çevirip baktı ve kendi eliyle damga basıp otlaklardaki koyunların kulaklarına taktığı işareti tanıdı.

Başka söylemeye söz kalmadı. Odada birkaç dakika sessizlik devam etti. Yernazar ve Orazbay başlarını aşağı alıp seslerini çıkarmadılar.

–İşte, sizin ahlakınız, dedi Yerpulatov onlara bakıp. –Size binlerce baş halk malı emanet ettik. Size büyük ümit bağladık. Bugün herkes, sovhozumuzun büyük geleceği hakkında, sizin gözünüzün önünde olan ciddi meseleleri duydu. Siz ikiniz de rehbersiniz. Çiftlik müdürü ve çalışma ekibi reisi. İkiniz de cebinizde parti bileti taşıyorsunuz. Sizin yaptığınız maskaralığa yüzü dayanamadığından sovhozumuzun temelini koyan liderimizden ayrılıyorduk. Siz Begdiyar Nadiroviç’i Nukus’a başını okşamak için çağırdılar mı sanıyorsunuz? Bu yerde siz bir değil, iki suç işlediniz. Sen bu adamın damadı oluyorsun, sen ise dünürü. Bunu duyan halk, bizlere ne dese de yeri

var. Siz Begdiyar Nadiroviç'in yüzüne tükürdünüz, halkın arasında onun hürmetini düşürdünüz...

Yernazar ve Orazbay bu işte kendilerini öyle pek kabahatli bulmayacak fikirde olsalar da, işin daha gereği gibi üstü açılmadığından, meselenin aslında nasıl olup geçtiğini şimdilik ortaya çıkarmayı istemediler. Bunun için onlar ağızlarına su almış gibi ses çıkarmadılar ve kendilerinin büyük kabahat işlediklerini, sovhoz malıyla şahsi malı ayırmaya önem vermediklerini anladılar.

–Peki, her şey anlaşıldı, dedi Nadirov yorgun bir halde. –Bu mesele hakkında ikiniz de ayrıntılı şekilde müdürlüğe açıklama kağıdı yazın.

–Parti komitesine de, diye ekledi Yerpulatov.

–Mesele, elbette böyle kalmaz. Herkes ettiğini bulur. Kendi işlerinizi, vazifelerinizi unutmayın. Söylenildiğine göre bu yıl kış sert olacak. Yem meselesini çok uzatmak olmaz. Bir kar fırtınası kopsa yollar kapanır. Yem taşıyamazsınız. Sonra görün siz entrikayı... diyerek müdür yerinden kalktı. Onun ardından hepsi kalktılar. Şasenem'in evi idareye yakın olduğundan Nadirov araba çağırtmamıştı. Yerpulatov Yernazar'a, Nadirov Orazbay'a gidip misafir oldular.

Gecenin geç vakti. Açık gökyüzünde yıldızlar yanıyorlar. Hava temiz ve serin. Ara sıra bir yerden köpek havlaması iştiliyor, eşekler bağılıyor, develer acıklı ses çıkarıyorlar. Bir deve arkasını kesmeden bir makamda uluyor. Orazbay Nadirov'a onun çocuğundan ayırıp aldıklarını anlatıyor. Kapının önünde müdürün arabası. Aydos görünmüyor. –O yurttta uyuyor olmalı, dedi Orazbay ve içeri girdiler. Şasenem çay kaynatıp hazırlamış. Masanın üstünde hafif yemekler, kurabiyeler ve tatlılar. Şasenem mutfaktan bir tabak kavurma getirdi. Nadirov biraz atıştırdı, şekersiz, tatlısız çay içti ve bugün araba üstünde fazla yorulduğunu, geç vakte kadar toplantıda zorla oturduğunu söyleyip dünkü yerine gidip uzandı. Şasenem babasını yerleştirdikten sonra, mumu söndürüp mutfığa geldi. Orazbay'ın yüzü iyi değildi. Aslında onun asık yüzüne Şasenem alışsa da, bu defa dayanamadı, sormaya mecbur oldu.

–Sizi bu vakte kadar orda ne tuttular ya, dedi o kocasının yüzüne bakmayarak.

–İş da. Sanki bilmiyorsun. Şimdiden sonra ne gecen olur, ne gündüzün. Kos Burun'u şehir yapacağız. Gençler gelecekler, danslar olacak, canınız sıkılmayacak. Boş vakitlerde Kos Burun'un bahçelerinde gezeceğiz, hi hi hi... Hayal!..

–Çok kalın kafalı adamsın, dedi Şasenem onun alaylı gülüşüne dayanamayıp.

–Sensin kalın kafalı, aptalsın, dedi Orazbay sesini yükseltip.

–Şiş, şu odada babam yatıyor. Kendi hünerini hiç olmazsa bu gece gösterme.

–Senin hünerini görelim mi, öyleyse? Sen beni buzağı mı sanıyorsun? Aydos’u nerde yatırdın? Onun yurttan ne işi var? Yurt benim. O bana dedemden kaldı. Onun her bir ağacı, her bir keçesi, her bir örneği benim için mukaddestir...

–Bağırma, insan, babamı uyandırıcaksın. O nasıl yurt, nasıl Aydos, sen ne saçmalıyorsun? Benim Aydos’u sabahtan beri gördüğüm yok.

–Görmedin he? Yürü göstereyim, diyerek Şasenem’in nazik elinden sertçe tutup bahçeye çekti. Sonra yurdun alçak kapısından eğilip girdi ve kibrit çaktı. Bakınca, yurttan kimse yok. Minderler gündüz nasıl döşenmiş iseler, öyle de duruyorlar. Orazbay bir kibrit daha çakıp, yurttan kimse olmadığına inandıktan sonra: –Açıl başımdan, deyip Şasenem’i kovup çıkardı ve kendisine yer koyup yattı. O çok geçmeden horlamaya başladı Şasenem odasına girdi, sönmüş bir halde gömleğini çıkardı, ince fileli gecelik gömleğini giydi, saçlarını dağıttı, zülüflerine birkaç damla parfüm değdirip kendini yatağa kaldırıp attı. Üstüne yorgan çekmeyip, epey zaman düşünceli halde yatan Şasenem’in penceresinden vuran ay ışığı onun süt beyaz tenini tamamen aydınlattı. O çok vakte kadar uyuyamadı. Küçük çocuk gibi yorganın altına sokulup yattı, sağına, soluna döndü...Sonunda sabah aydınlanırken tatlı uykuya daldı. Gecenin bir vaktinde Aydos’un gelip arabasına girip yattığından kimsenin haberi olmadı.

Ya Aydos nerdeydi? Elbette, Arzıgül’ün yanında. O bahçeye arabasını gelip koyduktan sonra, epey vakit Şasenem’i bekledi. Bir sebeple o Şasenem’in yanında bulunmayı, onun güzel kıyafetine, ay ışığı gibi yüzüne, iri gözlerine bakmayı istiyor. Şasenem bunu hissetse de, hiç de önem vermiyor, gençlik hastalığı, olucu şeydir, diye bakıyor ve kendini sıkıyor. Fakat önem verenler varmış. Görüyor musun, bu gece Orazbay onun üstüne nasıl bağırırdı? İyi ki, Şasenem Aydos’u görmedi ve geç vakte kadar idarede kocasıyla beraber toplantıda oldu.

Aydos Arzıgül’ün giyinip kuşanıp beklediğini onun odasına girer girmez anladı. Hatta masanın üstünde şampanya şarabı da ortaya çıktı. –İnanıyor musun Aydos, bunu yarım yıldan beri evde tutuyorum, bir münasip çıkar da içer, diyordum, dedi Arzıgül sevinçle. Aydos şişeyi dizlerinin üstüne alıp kulağını bükmeye başladı, tıpa öyle

bir sesle atıldı ki, Arzıgöl irkildiği için elini sol göğsünün altına koydu. Şampanya içildi, Arzıgöl özel olarak pişirdiği mantısından beş tane Aydos'a, üç tane kendine çıkarıp, çiğ kaymak yakıp yediler. Arzıgöl zaman zaman münasebetsizce gülüyor. Münasebetsizce diyoruz ama, kız çocuğun sevdiği genç ne dese, nasıl uygunsuz hareketler yapsa, gerekse de gerekme de kahkahalarla gülüyor. Delikanlının bütün davranışları kıza dürüst olarak görünüyor. Aydos kendini hiç de sıkıyor. O Arzıgöl'ün yüreğini anlamıyor, ya da anlamayı istemiyor. Kendinin gençlik çağıyla keyiflenerek göklerde uçuyor. Böyle baktığında bu iki genç birbirine layıklar. Arzıgöl tostoparlak, sağlam, esmerce olan bir kız. Simsiyah kaşlarının altından azcık kabarık görünen göz kapakları, güldüğünde ona ayrıca bir güzellik bağışlıyor. O bugün en güzel elbisesini giymiş. Belinin iki tarafından arkasına gerilip bağlanan kuşak ona öyle güzellik veriyor ki, beli inceliyor, bedeni doğruluyor, dolgun göğüsleri biraz daha kabarıyorlar.

Arzıgöl'ün gülen yüzüne açgözlülükle bakarak, Aydos bir kerede ona yapıştı ve güçlü elleriyle kendine çekip kucaklamak istedi. Kız ıhlayıp onun ellerinin altından çıkmaya çalıştı. Bu durum Aydos'u daha çok heyecanlandırdı ve var gücüyle kızı sıkıp alçak koltuğa süründürdü.

–Bağırırım Aydos, bırak, dedi kız.

–Bırakmam, elime bir düştün, güzel kız, deyip onun göğüslerine uzanmak istedi. Arzıgöl var gücüyle delikanlının bileğinden öyle kaptı ki bembeyaz dişlerinin girdiğini kendisi de hissetmedi.

–Vay, deyip vahşi ses çıkararak ayağa kalktı Aydos ve elini havada birkaç kere sallayarak: –Sen ne yaptın, ya, deyip koltuğunun altına soktu. Arzıgöl kalktı, perişan hale gelen, kuşağı kopmuş elbisesini, saçlarını düzeltti ve doğru gidip kapıyı açtı.

–Çık evimden, dedi o vücudunun titremesini durduramayıp.

–Sen şaşırdın mı, Arzıgöl...

–Yok, sen şaşmışsın, açıl, çabuk ol!

Arzıgöl ağlamaya başladı. –Yazıklar olsun sana beslediğim ümitlere, dedi o gözyaşlarını yutkunup. –Gözümü açıp bildiğimden beri anadan doğma namusum ırzımla seni bekliyordum. Sen ise bana böyle sürpriz... Beni anasız babasız, diye hor mu görecektin? Yok, Aydos, ben sana kendimi horlatmam. Ateşli sevgimi bugün tamamen zehirledin. Demek, sen beni sevmiyormuşsun. Öyle ise ne geldin? Yalnız kızı

gölmeye, incitmeye mi geldin?... Ben seni böyle çapkınlık edersin diye düşünmemiştim...

Arzıgül ağlaya ağlaya epey yumuşadı, kalkıp evin içini, masayı toplamaya başladı.

–Beni bağışla, Arzıgül. Biraz uygunsuz oldu, ama...Bağışla, kendimi tutamadım...

Aydos ısırılan elini gene koltuğunun altına soktu. Arzıgül raftan ispirto şişesi, pamuk ve sargı bezi alıp, onun elini bağladı. Karşısında kendini kabahatli hissedip, susan kocaman delikanlıya yaşlı gözleriyle baktı ve parmak uçlarına yükselip ıslak dudaklarını onun yanağına değdiriverdi

ONUNCU BÖLÜM

Nurata dağlarının eteğinde yerleşen Bulungur üzümçülük çiftliğinin toprakları asırlarca boş yatmış. Taşlı, çakıllı yamaçlar ve dereler arasında geyikler dolanmışlar. Dağların tepesinde yıl boyu kar dursa da, aşağıda yaz aylarında sıcak kırk dereceye, kışın ise, soğuk yirmi üç dereceye varıyor. İnsanlar eskiden beri bol bereket için mücadele etmişler. Toprakta bol bereket meydana getirildiğinde, insanlar sevinmiş, düğünler yapmışlar. Bereket olmadığında, üzüntü altında kalıp, ümitsiz yerlerden yardım aramışlar. Bereket hakkında nice türküler, destanlar uydurmuşlar. Bereketli topraklara kanımız, canımız demişler. Bereketsiz toprakları, aç çöller diye adlandırmışlar. Bereket sözü, insanların aklına kanına sinmiş. Fakat onu çeşitli insanlar, çeşit türlü anlamışlar. Birileri yerden, birileri gökten yardım arayıp, «Tanrı verince taşta biter» demişler ve alın teri döküp, bel bükmüşler. Fakat bol bereket almanın esas kaynağı olan ilim ve tekniğin rolünü gereği gibi anlamamış ve bilmemişler.

Sovyet halkının bol bereket uğrunda mücadele usulü tamamen değişti. O ilim ve tekniğe arkasını dayayıp, asırlarca boş yatan aç çöllerini yeşertiyor, ümitsiz yerlerde bol bereket yaratıyor. Şimdi insanlar «Gayret edersen taşta biter» diyorlar ve bu sözün doğruluğunu hayatta onaylıyorlar. Bağcılık çiftliğinin kurulduğu bu vadede yılda, orta hesapla iki yüz doksan gün rüzgar oluyor. İşte bunun için, bugün Karakalpak misafirleri, Kızıl kum ülkesinin vekilleri, tabiatı ve toprağı yönünden onların gözde tuttuğı Kos Burun boşluğuna epey yakınlığı olduğundan Bulungur çiftliğinin bağ

bahçeleri içinde dolanıyorlar, bu usta bağcılarla görüşüyor ve karşılıklı fikir alıp veriyorlar.

Özbekistan hükümetinin kararıyla bundan on beş yıl önce bu yerde üzümçülük sovhozunun temeli koyuldu. O zaman sovhoz işçileri büyük zorluklara rastladılar. Teknik yetişmiyor, yaşamak için ev yetişmiyor, yakacak az... Fakat işçileri hiçbir türlü zorluk korkutmadı. Çünkü onların gelecek için ümidi sağladı. Başta çiftliğin merkezi, sonra şubeler kurulmaya başladı. Şimdi bu işletmenin dört üzümçülük, bir hayvancılık şubesi, üç bin hektardan fazla toprağı var. Meydana getirilen ilk bağların belli bir kısmı, kaç yıl önce tabiat afetine uğrayarak, donup kayboldular. İşçiler yeniden bilek dayayıp, zarar gören kütüklerin yerine yeni bağlar dikmeye başladılar. Onlara yardım için teknik geldi. Buldozerler bayır tepeleri düzleyip yeni meydanlar açtılar, traktörler *plantaş* kazdılar. Sovhoza, şüphesiz, yüksek nitelikli uzmanlar, bağcılar geldiler. Onlar yeni bağları, yeni cins üzümlerle zenginleştirmek amacıyla Orta Asya Cumhuriyetleri, Kafkas, Kırım, Moldavya bağcılarıyla ilişki kurup, yüzlerce çeşit cins üzüm çubukları alıp verdiler. Yüksek tarım tekniğı kurallarına göre dikilen yeni bağlar birkaç yıldan sonra, işçilere yeni sevinç, büyük mutluluk getirdi. Bağ meydanı yıldan yıla genişledi. Bereket gittikçe arttı.

Şimdi sovhozun bereket çağına gelip üzüm yetiştirilen bağlarında çaras, husayni, nimrang, kişmiş, çileki, tayfi ve başka cins üzümler memleketimizin birçok köşelerine yollanıyor. Bayan şirey, risling, kaberne gibi üzümler çiftliğin şarap fabrikasına teslim ediliyor. Sovhozda üzüm bereketi yıldan yıla artıyor, bağcılar yılda orta hesapla beş bin tona yakın üzüm yetiştirip veriyorlar. Sovhozun yıllık geliri git gide artıyor.

«Yere yedirirsen yemek biter, yedirmezsene taş biter» demişler. İşini canı yürekten seven bağcılar, büyük bereket uğrunda mücadelede tarım tekniğı kurallarına büyük önem veriyorlar. Üzüm dipleri tekrar tekrar yumuşatılıyor, yazın ve kışın iki üç kere sulanıyor, sıra sıra üzüm yolları birbirine birleşiyorlar. Çeşitli hastalıklara karşı hem yerden, hem gökten zamane usulleriyle mücadele ediliyor. Çiçek açma vaktinde bağcılara pek dikkatli olmak gerekiyor. Çünkü, bu zamanda gidip de bir sağanak yağmur yağarsa, berekete büyük zarar gelir. Bunun için tecrübeli bağcılar üzümleri birkaç gün içinde yapay şekilde tozlandırıyorlar. Bereket vermeyecek çubukları ve

gözleri vaktinde temizliyorlar. Üzümler güzde ve baharda arabalar vasıtasıyla açılıp örtülüyor. Sulamak için her bir yolun arasında hendekler açılıyor. Üzüme hektar hesabıyla gereği kadar yerli gübre, güherçile ve süper fosfat dökülüyor. Budamaya özellikle güzde büyük önem veriliyor. Bu tedbirlerin hepsi bol bereket meydana getirilmesine sebep oluyor. Memleketimizin bir çok köşelerinde yaşayan emekçilere her yıl vagonlar dolusu üzüm yollanıyor. Çiftliğin ve onun usta bağcılarının adresine bizim üzümle masasını süsleyen onlarca insanın takdir mektupları geliyor.

Bağcı ustalar kendilerinin yetiştirdiği tatlı üzümleri için, gerçekten takdire layıklar. Çoğu işçiler bağcılığı baba dedesinden kalan meslek diye sayıyorlar ve bütün gücünü gayretini ortaya koyarak çalışıyorlar. Bağlarda salkımlar sararmaya başladığında, bağcılar yüzünde sevinç ışıkları ortaya çıkıyor. Onlar kendi emeğinin sonucunu görüp gururlanıyorlar ve haklı yerde gururlanıyorlar. Bağda, çölde, çiftlikte bütün işler makineleştirilme yardımıyla yapılıyor. Çiftlik teknikerleri, çalışma ekibi reisi, ziraat mühendisi ve işçi yenilikçileri ile birlikte gayretle çalışıyor ve emek verimliliğini günden güne arttırmaya çalışıyorlar. Yenilikçilerin verdiği pek çok teklif çiftliğe büyük ekonomi getiriyor. Şimdi üzümleri güzde ve baharda özel traktor sabanları ile açıyorlar ve gömüyorlar. Üzüm aralarına gübre serpmeye, üzümü kutusuz taşıma gibi bir sıra işler makineleştirildi. Teknikerlerin gayretli emeği ve faydalı teklifleri sonucunda, işçiler bir çok ağır kol işlerinden kurtuldular. Bağcılar için çoğu zaman, en ağır iş süreci üzümü açma ve örtme işi sayılıyordu. Yakında teknikerler Kuban bağcılarının kullandığı usulle tanıştılar. Çiftlik yenilikçileri bu üzümü açan arabaya hava basınçlı makine yaptılar. Bu yöntemle baharda üzümü açma işi çok çabuklaştırıldı ve işçilerin ağır kol hizmeti hafifletildi. Bu yöntem şöyle: üzüm yolları arasından giden traktörün önünde, üzüm sırasının toprağını yumuşatan üniteler var. Bu makinenin arka tarafında büyük pervane kuvvetlendirilmiş. Pervanenin çok çabuk dönmesi sayesinde ortaya çıkan kuvvetli hava akıntısı yumuşatılan toprağı kenara üfürüp atıyor ve üzüm dipleri tertemiz açılıyor. Bu yöntem çiftliğe çok büyük kazanç getiriyor. Çiftlik teknikerleri hep yenilik arıyorlar. Onlar bütün ağır iş süreçlerini makineleştirmek istiyorlar.

Sovhozun esas iş makinesi, elbette, insanlardır. Sıra sıra arabalar dolusu devlete, halk sofrasına yollanılan bu bereketi yaratanlar insanlardır.

Bir kaç yıl önce bu yerlerde esen acı rüzgar toz kaldırarak, fırtına kopararak gezmişse, şimdi bu korkunç rüzgara binlerce hektar bağ bahçe engel oluyorlar. Güçlü rüzgar öfkesini şimdi yüksek dağlara gidip döküyor. İnsanlar tabiatı böylece kendine boyun eğdiriyorlar. Bereket, bereket, bereket... Bu çiftliğin çeşit çeşit üzümlerini, tatlı şarabını memleketimizin pek çok köşesinde görmek mümkün. Burda çeşitli millet vekilleri bir öz aile gibi dostça çalışıyor ve yaşıyorlar. Sovhozun merkezinde iki kulüp, hastane, röntgen odası, hamam ve dükkanlar var. Büyük okul binasında bine yakın öğrenci okuyor. Kulüplerde her gece film ve ilgililerin konserleri oluyor. Bundan başka her bir şubenin kendi kulübü, çocuk bahçesi ve kreşleri çalışıyor. Bütün kulüpler kameralarla sağlanmışlar. Şubeler birbirinden uzak olmasalar da, her bir şubede ilk yardım merkezi çalışıyor. Şubelerin arasında asfalt yollar var, artezyen kuyularından serin sular fışkırıyor. Çiftliğin büyük kütüphanesi var. İşten sonra, kütüphane tıklım tıklım insan doluyor. İşçiler kendilerinin sevdiği kitapları, gazete ve dergileri merakla okuyorlar.

Güneş Nurata dağlarının arkasına saklanıyor. Sovhoz bağlarında huzur hüküm sürüyor. Şubelerde ise, gençlerin şen kahkahaları, armonika, gitar sesleri çınlıyor. Gece sessizliğe dalıyor. Bağların arasında serin yel esiyor. Tepeden sönük ay ışıklarını saçıyor...

Bütün gün bağ bahçeler içinde yürüyüp, bu işleri kendi gözleriyle görüp, kendi kulaklarıyla duyan vekiller bir şeyi dikkatten kaçırmadan koyun defterlerine yazdılar. Onlar hatta öğle yemeğine gelmediler. Bu işe Nazim endişelendi ve kendi arabasıyla gidip, çiftlik müdürlüğünün izniyle fabrikadan bir güğüm taze «kabarne» ve kuru yemekler getirdi. Bağların arasındaki yeşil otların üstüne yerleşip, temiz havada büyük iştahla öğle yemeği yediler. Çiftlik parti komitesinin sekreteri, baş ziraat mühendisi, şube müdürü ve Nazim geç vakte kadar misafirleri alıp yürüdüler, bildiklerini söylediler, anlattılar. Hatırları hoş olan misafirlerin bağların içinden çıkacağı gelmedi.

Sabah hepsi müdürlükte bulundular. Bağcılık işleri ve onların elde ettiği kazançları hakkında yakından bilgi sahibi oldukları için misafirler sovhoz rehberlerine teşekkürlerini bildirdiler. Vedalaşırken Tursunbek müdüre yarı şaka, yarı ciddi bir şekilde: –Eh mümkün olsa da, sizin işçi bağcılarınızdan bizim sovhoza bazı ekipler göçüp gelseler... dedi.

–Bizim için her bir işçi altından da yüz derece kıymetli. Kendiniz konuşup bakın, bulunur mu acaba öyle cinsi... dedi müdür gururla gülümseyerek.

–Elbette, bu ciddi mesele. Biz bu işe sovhozumuz adına parti ve sovyet kurumlarına resmi şekilde müracaat edeceğiz. Bu yıl kışın hazırlık görüp, baharda ilk bahçenin temelini koyacağız.

–Size başarılar, dedi müdür. Misafirler Semerkant’a doğru yol aldılar. O günün akşamı, Nazim onları «Registan» misafirhanesine gelip buldu.

–İşler bitti. Artık yolcusunuz. Geceniz boş geçmesin, canınız sıkılmasın, diye sizi düğüne alıp gitmeye geldim.

–O nasıl düğün, dedi Tursunbek.

–Sizin tanıdığınız insan...

Misafirler birbirine şüpheyle bakiştılar. Olabilir, belki birinin burda tanıdığı vardır. Fakat, Nazim lafı çok uzatanlardan değil. Onların ses çıkarmadan şüpheye daldıklarını fark edip:

–Amcam, Nimetulla amcam kızını evlendiriyor, sizleri de çağırdı. Kendinin gelmeye vakti yok, beni yolladı.

–Artık geç oldu, dedi misafirlerden birisi.

–Uzak mı, dedi diğeri.

–Yakın. Semerkant civarında. O kolhozda yaşıyor. Doğma çoban. Dedesinin mesleğini güdüyor.

Çoban sözü Karakalpakların kulağına sıcak duyuldu. Onlar Seit Gazi’nin evinde çiğbörek yerken gelen iki kişiyi Nimetulla ve Kurtnezir’i hatırladılar. Fakat onların kimler olduğuna o zaman önem vermemiştiler. Şimdi anladılar ki, üstünde mavi kıyafeti ve gömleğinin rengine yakıştırıp takılan benekli kravatı olan akıllı kişi, kolhoz çobanı, Seit Gazi’nin abisi Nimetulla imiş...

–E, gidersek, gideriz. Biz çoban soyunu iyi görüyoruz, onların düğünlerini de görelim, dedi Tursunbek. Sonra onlar şifonyerin içindeki askılara geçirdikleri giysilerini alıp giyinmeye başladılar.

–Çok kendinizi düzeltmeyin, bizim kızlar size sevdalanmasın... dedi Nazim şakayla.

–Olursa, olur, dedi misafirlerin genç olanı.

–İhtimal deniz yanar, desenize. Hepsi gülüştüler ve kendilerince bir şeyler söyleyip Nazim’in arabasına yerleştiler. Yarım saat geçer geçmez onlar düğün bahçesindeydiler.

Boyalı, cam sofalı ev. İki kanatlı demir kapılardan bahçeye girdiğin gibi, kendini sanki cennet bahçesinde hissediyorsun. Başının tepesinde demir çemberlerden yarım halka şeklinde yapılmış kemer kapı gibi yüksek bağ. Bağda asılan üzüm salkımları öyle sararıp pişmişler ki, gördüğünde heves edersin. Düğün masaları «P» harfi şeklinde bu bağın altında kurulmuş. Evin sofasından çıkıp, mutfığa gidip, masalara gelip, misafirlerin hatırlarını hoş etmek için uğraşan hizmetçilerin ve diğer insanların bütün işi bu üzüm bağlarının altında oluyor. Bağın bir kenarında bahçe. Öyle çok büyük olmasa da, içinde çeşit türlü meyve ağaçları dikilmiş. Eşikten çıkar çıkmaz bahçenin ortasından sanki iple çekilmiş gibi dosdoğru dar çimento sokak gidiyor. Bu küçük sokak seni, evden en uzak mesafede, bahçenin ta dışında kurulan küçük bir eve hacet yerine getiriyor ki, o da evin, sofanın, araba kapılarının boyasıyla bir renkte boyanmış. İçi kireçle badanalanmış, tepede elektrik ampulü, köşede bilerek yapılan tahta rafın üstünde güğüm. Bahçenin ve genel olarak avlunun temizliğine imrenmemek mümkün değil. Büyük kültür ve estetik lezzetle toplanmış bu bahçenin içinde, af edersiniz, hatta tükürmeye yer bulamayacaksın. Tükürmek için de sanki, üşenmeden mahsus şu küçük haneye gitmeye mecbur olacaksın...

Nazim misafirlerini gelin ve damadın sağ tarafındaki masalara yerleştirdi. Onlar geldiğinde düğün başlamış ve insanlar epey canlanmıştı. Ustaların kulak yırtıcı sesle gayret ederek çaldıklarına, özellikle alçak boylu davulcunun tokmak vuruşuna bakakalan Tursunbek bir kadeh kaldırdıktan sonra, oturduğu yerde dönmeye başladı. Davulcunun kayışı uzun olmalı ki, sağ dizini ayarlasa da, biraz keyiflenen davulcu tokmağını vurdukça bir o tarafa, bir bu tarafa yıkılan davulu seyreden misafirlere orta boylu sarışın bir kız büyük çaydanlıkla çay getirip koydu. Bu Ema idi. Ema Nazim’i seviyor. Fakat Nazim ona hiç de gönül vermiyor. Onun soğuk bakışı ve kendini çekip yürümesi kızın yüreğini daha çok yakıyor, ona olan ilgisini gizlemeye çalışsa da, bazen sabrı tükeniyor, kendisinin açık hareketlerini fark etmiyor. Ay ay, Nazim onun gözünün önüne çıkmasa, böyle düğün akşamları katılmasıyla kızı yakmasa, başkalarıyla oyuna çıkmasa... Nazim bu şeyleri hesaba katmıyor ve kendisini bağımsız bir delikanlı olarak

tutuyor. Gerekirse oynuyor, başka kızlarla ve şu topluluktan Esmâ ile de oynuyor ve şakalaşıyor, ama, kız çocuğun yüreğinde sevgi ateşi tutuştuğundan onun haberi yok. Nazim milyonlarca zamane genci gibi yaşıyor, çalışıyor ve eğleniyor. Onun bir düşüncesi var: «nasıl etmeli de bugün gürleyerek büyüyen genç yetenekler alimler, inşaatçılar, mimarlar, pilotlar gibi o da yetenek sahibi olsun, o da memleket çapında tanınan, adı hürmet ve saygıyla anılan insanlar sırasından yer alsın... Onun fikri ve düşünceleri şimdi sadece bunun üstüne kurulmuş. Belki o gençlik romantizmine kapılıyordur, belki o boş hayal deryasına dalıyordur. Bunu gelecek gösterir, fakat şimdi onun düşüncesi ve fikri uzaklarda, hatta sonsuz semalarda dolanıyor. Onun aklına bu fikirleri sindiren belki babası, ya da dedesinin zor geçmişi, facialı kaderleri sebep olmuştur. Nazim o zorlukları görmedi. Birinci sınıfa gidip gelirken anasının çantasına bir buğday pideciği yerleştirdiğini biliyor. Yedinci sınıfa bitirdikten sonra, bu pidedik değişti, buğday unundan üstü kıpkırmızı pişirilmiş pidedik oldu. Onuncu sınıfa bitirdiğinde bu pidedikler yerine çantasında iki tane bembeyaz yumuşak *bulkaçık* ortaya çıktı... Elbette, o ekmeğin tadını iyi biliyor. Hem ölene kadar unutmaz. Kendi bilmediğini ana babasından duydu. Anlamaya kabiliyeti olduğunda bu da yeterli. Deniz suyunun tuzunu bilmek için, bütün denizi içmek şart değil...

Genel oyun havası çalındı. Gençlik ortaya çıktı. Esmâ kenarda küçük önlüğüne ellerini siliyor. Delikanlılar kızları alıp alıp çıkıyorlar. Nazim misafirlere hararetili hararetili bir şeyler söylüyor. Oyun gittikçe canlanıyor. Trompet rum havası «hoppa hoppaya» geçtiğinde davulcunun yüreğine çok yatmamış olmalı, oturduğu yerden atıldı ve başını eğip davulu tokmaklamaya başladığında başından şapkası atılıp gitti. O durmuyor ve dönüp bakmıyor. Seyretmekte olan çocuklardan birisi gelip aldı ve davulcunun başına giydirdi.

Nazim başını kaldırıp bakınca, masalarda yerler seyrekleşmiş, herkes ortada. O sarhoş bir halde Esmâ'nın yanına geldi, elini istedi. Esmâ onun omzuna elini bırakıp nazlı nazlı dönmeye başladı.

–Sen sarhoşsun, dedi Esmâ onun pınarlı gözlerine bakıp.

–Misafirlerin hatırı için... dedi Nazim.

–Ya bizim hatırımız?...

–Onu sonra bakarız.

–Biz sonuna kalsak da, zarar yok Nazim, öyle mi, dedi Esmâ onun kıvrıkcık perçemine bakıp.

–Öyledir da.

Ustalar havayı gene «hoppa hoppaya» çevirdiler. Nazim Esmâ'yı kenara alıp çıktı ve: –Benim bu oyunu göreceğim gelmiyor, diyerek ayak üstünde bırakıp gitti. Esmâ üzülmeydi, çünkü o bugün hizmetçi. Oyuna çıkmasa da gönlü hoş, ama Nazim geldikten sonra reddedemedi, çıkıp bir iki döndü, ve gene masaları gezip kendi vazifesine girişti. Fakat Nazim'in sarhoş bir halde aklına getirip, onu oyuna davet etmesi Esmâ için sonsuz sevinç idi. Kızın gönlü kat kat büyüdü, harareti ümit pınarına birkaç damla daha damladı.

Ana gözü her şeyi görür, kalbi ise yedi deniz ötesinden sezer. Selime abla oğlunun Esmâ ile oyuna düştüğüne sevinerek baksa da, sarhoşluğuna üzüldü ve götürmek maksadıyla yanına geldi. Tursunbek ve diğer misafirler Selime ablayı görür görmez ayağa kalkıp selamlaştılar, hal hatır sordular. Nazim anasını gördüğü gibi başına aklını topladı ve bundan sonra ağzına bir gram şey koymayacağını söyledi.

Ustalar ağır hava ve kaytarma çaldılar. Ortaya kocası ve karısı - şişmanca olan, güzel yüzlü iki oyuncu düştü. Akşamdan beri eğlenen misafirlerin yanına Seit Gazi gelip oturdu. Nazim o an kalkıp insanların içinde kayboldu. Çünkü, bu yaşına gelene kadar babası onu daha bir kere sarhoş görmedi. Seit Gazi misafirlerin hatırlarını sordu ve eve alıp girmek istedi. Onlar reddettiler.

–Biz böyle neşeli ve güzel düğün daha görmemiştik, dedi Tursunbek. –İzninizle burda oturup seyredelim.

–Öyleyse, söyleyin, yemek içecekten ne getirelim?

–Hiçbir şey. Çay gerek olursa söyleriz.

Bu arada düğün sahibi Nimetulla ortaya çıktı.

–Yok yok, dedi o. –Mutlaka içeri girin. Ben size çoban kavalımla bir «Beyim odaman» çalayım.

Misafirler kalktılar, Nimetulla abinin arkasından gittiler. Onlar birkaç odadan geçip, penceresi bahçe tarafa açılan geniş bir odaya girdiler. Oda sessiz. Düğün evinde, bu kadar insan ve çocuk kalabalığında böyle sakin oda olabildiğine misafirler de şaşırdılar. Alçak masanın üstünde çay ve kurabiyeden başka bir şey yok. Seit Gazi birer

bardak çay içilir içilmez af dileyip, bahçeye ıktı. Orda onun işi çok. Abisinin düğünü. Her şeye o sahiplik ediyor. Adet yle. Düğün sahibinin başi kalabalıkta şaşırtıyor, her şeyi görüp yetişemiyor, ama dışardaki adama kenardan baktığında her şey görülüyor ve onun önünü almak için çabuk çabuk hareket ediliyor.

Nimetulla baş parmak kalınlığında kara *pevrenk* gibi demir kavalını eline aldı ve altı parmağını onun altı deliğine basıp çalmaya başladı. O büyük aşkla havasını çalıp bitirdi ve: –Bu havayı benim dedem Veli Odaman iyi çalıyormuş, dedi.

–Benim kulağıma bu havanın makamına çok benzeyen bir türkü çınladı, dedi Tursunbek.

–Onu bizde Ötegen abi söyler. Ben de duydum, dedi diğer misafir. –Sözleri işte böyle:

Beyim, beyim, beyim yavrum, baş oban,
Ben baş oban neslinden oluyorum.
Bin baş hayvana bir baş oban olduktan sonra,
Bey kızına gözüm düştü, bol aman.»

–Olursa olur, dedi Nimetulla. Karakalpak halkının bizim çöl tarafı soyumuzla akrabalığı var. Bu uzak zamanlara ait, artık tarih olarak kalmış.

–Biliyorum, biliyorum, dedi Tursunbek. –Tarihte okumuştum, bizim toprağı Cengiz Han basıp aldıktan sonra, iki deniz (Amuderya ve Siriderya) arasında darmadağın edilen halkımız gözünün gördüğü tarafa göç etmiş. Onun çoğu hayvanlarını otlata otlata nice yıllar, nice kilometre yol geçip Kırım’a varmışlar. Onlar orda iki yüz yıl yaşamışlar. Sonra, bazı sebeplerden gene Yeniderya’ya dönüp gelmişler. Elbette, iki asır içinde onlar ordan bir şeyler getirmiştir da. İşte bizim köylerin adları tıpkı sizin adlar gibi: Kara kiyat, Mangıt, Camanak... Çok yle adlar. Bizim Karakalpakların bazıları bugüne kadar Janadarya’ya «Yanı derya» diyorlar. Buna edebiyatta da rastlamak mümkün.

–Bu tarihi benim babam da biliyor. Fakat onu dinlemeye şimdi vakit yok, dedi Nimetulla.

–Memedemin abiye, sağ olursak, biz gene bir dönüp geliriz. Tıpkı ona benzeyen Ötegen diye bir ihtiyar bizde de var. Misafirimiz olursanız, gideriz, dinleriz.

Bizim oturduğumuz yerler halkın ağzında efsane olmuş. Ötegen abi bana bir kere böyle bir efsane anlatmıştı: «At çapar köyünde Kılıç adlı bir zengin varmış. Ondan bu Küçük cüzde alim soyu meydana gelmiş. Onun altı çocuğu varmış, Kara Maçak, Camanak, Ulanak, Aynık, Teginbulat ve Akkete. Bütün bu Davkara vahası altı çocuğun elindeymiş. Teginbulat'ın oğlu Karakalpak kahramanı olmuş. Kalanları da her yere namı giden zengin adamlar olmuşlar. Bu Karakalpak denen kahramanın oğlu Çimbay çok fakirmiş. O sabah kalkar, nehire balık tutmaya gider, bir iki balık tutarak zorla ailesini geçindirir. Bir gün onun balık tuttuğu yerde bir serseri köpek ortaya çıkar. Onu eve getirir ve tuttuğu balıktan karısıyla kavga ede ede köpeğe de pay çıkarır. Bu köpek ona rastladıktan sonra, günde beş balık tutmaya başlar, sonradan sonraya daha çok tutar ve gittikçe zenginleşir. Kendine atölye açar, örgü şişi yapıp satar. Bütün bu civara onun namı gider, herkes ona gelir, ondan şiş alır ve sonunda bu yiğit zengin olur. O yerin adını da Kegeyli koyarlar. Fakir olarak yaşarken kimsenin dönüp bakmadığı bu adama bir gün o yerin zengini gelir. Bakınca onun zenginliğine şaşırır. –Bu, nasıl oluyor da, sen benden çok zengin oluyorsun, der o. –Bu eve uğur getiren işte bu köpek, der yiğit. Bende her şey var, sana ne gerek ise, hepsini al da git. Ben nefsine düşkün değilim.

Zengin düşünür: malını alsam, o mal yerine mal bulur. Bu vilayette gene benden zengin olarak yaşar. İyisi, ben onun köpeğini götürüyüm. Yiğit köpeği ipe bağlayıp onun eline tutturur. Köpek onun elinden kurtulur ve yurdu bir kere dolanıp keçeye dokunur ve kaçar. –Gördün mü, der görmemiş zengin, «Şans» şimdi keçeye geçti, iyisi sen bana keçeyi ver, der. –Peki, der yiğit. Keçeyi tam toplarken, bir baksa onu kuzu yalıyor. –Yok, der o. –Şimdi «Şans» kuzuya geçti, ben iyisi, kuzuyu alayım. Kes onu kazana koy ve bana götür, der. Yiğit kuzuyu keser ve kazana doldurup zenginin evine götürür. Eve geldikten sonra bir baksalar, bunda da «Şans» yok. –Nereye gitti «Şans» diye etrafı aramaya başlar. Halbuki, Çimbay'ın Davkara denen çocuğu aç oldum diye ağlıyorken, *çiçesi* kazanı açar ve kuzunun dilini kesip çocuğa verir. Bundan sonra zengin anlar ki «Şans» çocuğa geçti. O günden sonra bu yerler çok varlıklı ve zengin olmuş. Buraya gelen insanlar bir daha dönüp gitmeyi istememişler. Davkara toprağı yeşil vadiye dönmüş...»

İşte bizim Ötegen ihtiyar halkımızın şans uğrunda nasıl çabaladığı hakkında böyle bir küçük efsane anlattı. Şükür, bu efsane bugün gerçeğe döndü. Biz kendi talihimizden memnunuz.

Nimetulla ağa efsaneyi dikkatle dinledi ve bir hava daha çalılıp, kavalını yastık altına soktu. –İçeri Seit Gazi gelip girdi. –Gelin damat oynuyorlar, dedi o insanları dışarıya davet edip.

İki civan genç düğün meydanında süzüle süzüle oynuyorlar. Herkes keyifli. Davulcu kırmızı onluklar yapıştırdığını görür görmez, akşamdan beri başında zorla duran şapkasını kaldırıp attı ve var gücüyle davulu tokmaklamaya başladı. Herkes ayak üstünde. Kenarda hizmet edenler de gelin damadın oynamasını sararak seyrediyorlar. Yarın kız ana baba ocağını terk edecek. Seyredenler arasında Esmâ da var. O ara sıra Nazim’e göz atıyor. Kendisinin başına da bir gün böyle süt beyaz duvak giydirileceğini aklına getirip yürek aşkıyla gülümsüyor.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Begdiyar Nadiroviç, Yerpulatov, Asanov ve Bekbaulov Kos Burun’dan dönerken Markay kuduk’a indiler. Bu sovhozun ikinci çiftliği. İki çiftliğin arası birbirinden uzak olmasa da, hayvanları yüzlerce kilometreye kadar yayılmış. Her iki çiftliğin çobanları birbiriyle çiftlik merkezlerinde değil de, otlaklarda görüşüyorlar. Yüksek dağlar şeklini alan kum yığınlarının arasında ortaya çıkan yokuşlarda nem korunuyor ve otlaklar çok vakte kadar çobanların dikkatini çekiyor. Her bir çiftliğin, her bir çobanın kendine seçtiği «vadisi» var. Bu ovada başka çobanın hayvanı ortaya çıkarsa, arada anlaşmazlık çıkar. Bu kavganın sonu bazen ağır sonuçlarla biter. Asırlar boyu, göçebe halklar kendi hayvanlarına otlak arayıp bir ülkeden başka ülkeye gitmişler. Bu ülkeler sonradan memleketlere, devletlere dönmüşler. Hayvan sürmek, hayvan bakmak için böyle hep çok iyi yerler, otlaklar, topraklar gerek olmuş. Zengin zenginleştikçe, hayvanı çoğaldıkça, otlakların meydanı da genişlemiş. Sonunda, o başka otlaklara gelmeye mecbur olmuş. Ama, o yerde de başkasının hayvanı otlamış. Zengin ne yapsın? Kendisinin gücüne dayanarak o yeri basmış, savaşmış, tabi olanı boy eğdirmiş, olmayanı gözü görmemiş, ayak basmayan, kuş uçmayan yerlere sürmüş.

Bu eski zamanlarda olmuş. Şimdi öyle şey yok. Çobanlar biliyorlar ki, birbirinin otlığına inen hayvanlar da aynı şu sovhozun, aynı şu halkın, aynı şu devletin. Burda savaşıp paylaşmaya bir şey yok. Fakat her bir çoban kendi hayvanın iyi beslenmesini, şişmanlamasını, hastalanmamasını, kısaca besili olmasını ister. İstemezse o çoban değil.

Bunun için bu iki çiftlik daha yakında kuruldu. Toprakları, otlakları gereği gibi benimsenilinceye kadar onlar ayrı yaşıyor ve ayrı otlaklarda hayvan bakıyorlar. Hayat gösterir, hayvan çoğalırsa, dün Begdiyar Nadiroviç'in Kos Burun'da anlattığı büyük planlar hayata geçirilmeye başlanırsa, şüphesiz bu küçük çiftlikleri birleştirmek meselesi yani, büyük kompleks işletme meydana getirilmesi kendi kendiliğinden gelecek. Şimdilik her iki çiftlik yan yana yaşıyor ve kendilerinin seçtiği otlaklarda hayvan besliyorlar.

Bu çiftliğin müdürü genç komünist, doğma çoban çocuğu, Bekbergen Jaksimuratov At çapar'da yatılı okul onuncu sınıfı bitirdikten sonra, Semerkant Köy İşletmesi Enstitüsü'ne girdi, o hayvan veterinerliği fakültesinde uzaktan okuyor.

Çiftlik idaresi Markay kuduk'un doğu tarafında, yakın zamanda kurulan küçük evde yerleşmiş. Ev küçük olsa da, pişmiş tuğladan yapıldığı için başka evler ve yurtlar arasında bir küçük saray gibi ayrılıyor. Açık pencereden giren güneş ışıkları orta boylu, yuvarlak yüzlü muhasebecinin gözüne vuruyor. Hesaba dalan muhasebeci dudaklarının arasındaki kalın sigarayı o tarafa bu tarafa döndürüp dumanlatıyor. Ona Jaksimuratov'un verdiği vazifesi var: o hayvanları kışlık yemini temin etmek için daha neler gerektiği hakkında hesap vermek zorunda. Anlaşıldığına göre, yeni müdür genç olsa da çok ciddi adama benziyor. Bu arada bahçeye gelip giren arabadan müdür ve diğer rehber yardımcılarla birlikte Bekbergen Jaksimuratov da indi. Onu Begdiyar Nadiroviç idareye gelirken arabasını durdurup bindirdi. Bahçede müdürün önüne okuldan dönmekte olan bir genç çocuk atıldı:

—Bekbergen abi, otlaktan buraya okumak için gelip giden beş çocuğuz. Her gün beş kilometre o tarafa, beş kilometre bu tarafa...

Müdür çocuğun sözünü bölüp: —Uzakta yaşayan çoban çocukları için sovhozumuzun yatılı okulu var. Hepinizi oraya nakledeceğiz. Yalnız iyi okuyun, deyip

çocuğun kıvrıkcık saçlarını okşadı ve Begdiyar Nadiroviç'e gülümseyerek baktı ve yönetime girip gittiler.

Onların arkasından çalışma odasına çiftliğin çalışma ekibinin reisi sürüp girdi.

–Geçen gece bizim hayvanlar Yernazar'ın otağına inmiş, dedi o. Yernazar onları tel çit içine sürdürüp kapattırmış. Para cezası almadıkça hayvanlarınızı çıkarmayacağım, demiş. Öyle bir tersime gitti, az kaldı çitini yıkıp atmaya, fakat, kavga edeceğim gelmedi...

Müdür çalışma ekibinin reisini sabırla dinledikten sonra:

–İyi etmişsin, kavga etmeye gerek yok, dedi.

–Ya şimdi ne yapacağız?

–Hayvanı başkasının otağına indirmek gerekmiyor, reis arkadaş, dedi o ciddilikle. –İnmiş iseler, iyilikle istemek gerek. Eğer o da fayda vermezse, onun istediği para cezasını ödemeliyiz.

–Bu olacak şey mi Bekbergen? Onlarla bizim aramızda duvar dikilmiş mi? Bizim geçen yıl kuru ot biçtiğimiz çölün kenarında onların hayvan ağrıları yerleşmiş. Biz onların topraklarından geçerek geçen yıl kazılan artezyen kuyusundan gelen sudan içiyoruz. Onların hayvanları da bazen bizim yerlere sokuluyorlar. Baba dedemiz burda komşu olarak yaşamış, para denen şey duymamışlar. İnsanların gönlünü kırıp, para ödemeye hiç razı değilim!

–Razı olmayanlar belki daha çıkar, ama ondan ne fayda, diyerek Bekbergen konuşmayı kesti. Müdürün bu işe ciddi bakmadığına gücenen reis yüzünü ekşitip ikinci odaya, muhasebecinin yanına geldi.

–Görüyor musun, dedi Begdiyar Nadiroviç, gürültü yapan reis çıktıktan sonra. –İşte biz bunun için mücadele ediyoruz. Milyon hektar çölün içine sanki sığmıyoruz. Seninki, benimki... o ne demek? Hepsi bizim sovhozun malı, bizim sovhozun toprağı... Fakat biz ondan gereği gibi faydalanamıyoruz. Etrafta sonsuz toprak denizi, biz ise bir karış yere yapışmışız ve başımızı kaldırıp kenara bile bakmaya çaremiz kalmamış gibi çırpınıyoruz. Bekbergen, oğlum, sen doğru söylersin, suç işledin mi cevap ver! Reis kendi yanlışını kendi düşünüp bulur. Kısa zamanda bu şeyleri unuturuz. Sovhozumuz kuvvetlenir, çiftliklerimiz birleşir, bu yerleri medeni hayvan yetiştirici bir bölgeye döndürürüz. Bekbergen için sovhozumuzun geleceği çoktan belli, o elbette uyumuyor,

kafası çalışıyor. Kos Burun vadisinin buraya gelip eklendiği yerde bir artezyenin fazla suyundan faydalanarak buğday ekmek planını hazırlıyor, kısa zamanda bize takdim edecek. Öyle mi Bekbergen?

–Daha yapılması mümkün olan işler çok, Begdiyar Nadiroviç, dedi Bekbergen: –En önemlisi yem hazırlamak. Eğer biz yem hazırlama işini çiftliklerde yoluna koyarsak, dedi o müdürün gözlerine bakarak. –O zaman bütün halkımızı et kaygısından kurtarırız. Şimdi biz merkez şubeden yem taşıyarak hayvan bakıyoruz. Bu akla yatan şey değil. Yemi kendi ayağımızın altındaki çöllerde, kendi çiftliğimizin yanında hazırlamalıyız. O zaman hayvan semiz olur ve hiçbir türlü taşkınlıktan korkmaz.

Bu çiftliğin durduğu yer birinci çiftliğin coğrafik duruşundan uygunsuzca, dedi Asanov. Her halde, ben kurulun kararından çok memnunum. Ekleme kompleks çiftliklerin temelini Kos Burun’da kurmalıyız. Sizin çiftlik o büyük işletmenin yardımcı yer rehberi olarak kalır.

–Demek ekinlerin çoğu, sebze ve diğer ürünler bu topraklarda yetiştirilir. Artezyen suları nerde olmasın kendi akıntısıyla bu vadiye doğrulur. Kos Burun yüksekte, siz aşağıdasınız, dedi Bekbaulov baş mühendisin fikrine katılıp.

–Yani yem ve esas erzak depomuz burda olursa, et «fabrikamız» Kos Burun’da, diye gösterdi müdür.

–Genel olarak aldığı anda hepsi bir kompleks işletme, dedi Yerpulatov.

Bekbergen Jaksımuratov bu büyük işlerin sonucunu göz önüne getirip hayal ediyor ve asırlarca boş yatan şu baba toprağının uyanacağına, onun doğduğu diyarda modern hayat çiçeği açacağına seviniyor. Onun her şeye hazır olduğunu yüzünden, gözlerinin ışığından anlamak mümkün. Bu gerçek adam, kendi toprağının gerçek kahramanı, bağrındaki bütün zenginliği insanlara bağışlamaya hazır olduğunu gösteriyor. İsteyen muradına erer, dedikleri gibi, Bekbergen Jaksımuratov gibi genç güçlerin burda daha çok mucizeler yapacaklarına zamanımız inançla bakıyor.

–Biz kalkalım, dedi Begdiyar Nadiroviç. –Yolumuz uzak. –İşinize bu ruhta devam edin, yiğitler! Telsiz iyi çalışıyor mu? Gerekli şeyleri vaktinde bildirin. Bugün yapılması mümkün olan şeyi yarına bırakmayın. Önümüzde kış...

Begdiyar Nadiroviç kuşağını beline çekip ayağa kalktı, Jaksımuratov’u kendi çocuğu gibi sevip, omzunu sıvazladı ve hepsi vedalaşıp bahçeye çıktılar.

–Çay içmediniz Begdiyar Nadiroviç, dedi Bekbergen.

–Zarar yok, daha geliriz.

–Uğurlu yollar!..

Araba yurtların arasından toz kaldırarak yokuşa inip gitti ve birazdan kumluğa çıkıp, kumulların arasında gözden kayboldu.

Bekbergen içeri dönüp girer girmez daha siniri düzelmeyen reis gene onun yanına gelip, deminki havasını çalmaya başladı.

–Hayvanları ne yapacağız?

Bekbergen Jaksımuratov bir kağıt aldı ve Yernazar’a şöyle yazdı: «Yernazar, komşu, siz biliyorsunuz ki, ben yakında çiftlik müdürü olarak çalışmaya başladım. İlerde böyle şeylere izin vermemeye çalışırız. Eğer hayvanları çıkarmazsanız, benim ricamı reddederseniz, söyleyin bu kişiye, ne kadar para ödemeliyiz. Para yarın sizin hesapta olur. Selamla Bekbergen».

Bu satırları yazdıktan sonra, reise bağırarak okudu ve: –Ata binip git de, eline tutuşturup gel, dedi.

Reis işinin böyle uzamasına canı sıkılıp, daralarak gene muhasebecinin önüne girdi ve hoşnutsuzlukla: –Yeni müdürün adetlerini beğenmiyorum, dedi.

Ona daha gereği gibi alışmayan muhasebeci, kağıdı okuyup baktı ve gülümseyerek, dudağına yapışan sigarayı bir daha ateşleyip:

–Bu müdür çiftliğimizi harap etmese iyi ama, kısa zamanda bizim ensemize binmeyen kalmayacak galiba, diyerek bu işe memnuniyetsizliğini bildirdi.

–Böyle şeye de para ödeyecek olursak, dedi reis, –Yanan mumumuz çabuk söner. Ben razı değilim. Yernazar’a değil de şimdi dosdoğru obaya gidip...

Reis kapıya dönerken içeri Bekbergen girdi.

–Kızma reis, dedi o. –Yernazar da çiftlik müdürü ben de. Biz komşuyuz, her zaman dostça yaşamalıyız. O kendisine göre doğru yaptım sanıyor. Varsın öyle olsun. Biz kendimizi iyilikle tanıtırız...

Sayılı güz günleri çabuk gelip geçtiler. Ortılığı kış bastı. Yaz ayları sıcak geçtiği gibi, bu yıl kış da çok sert oldu. Çobanlar eski kürklerini giyip hayvanların canını kurtarmak için bütün çareleri görüp çalışıyorlar. Haftalarca kar yağdı. Acı rüzgar gece gündüz uğuldadı. Karı bir yerden diğer yere üfürerek yığıyor, ikinci gün gene

yağıyor, gene karlı rüzgar at oynatıyor. Kızıl kum ülkesinde yaz fırtınası da çok dehşetli geçer, ama kış fırtınasında kader seni çölde bırakmasın. Birkaç dakika içinde karlı kumun altında ete çevrildiğini hissetmezsin. Bazen de öyle yaz yağmuru kopar ki, saksavul ve diğer dikenleri kökünden çıkarıp, gök yüzünde havalandırıp, kara bulut şeklinde yükselen kar ve kum fırtınası kıyameti kopararak gelir. Böyle zamanda açık çölde hayvanı korumak yalnız çelik iradeli, büyük tecrübeli çobanların elinden gelir. Öyle zamanlar olur ki, çobanın yemeği suyu biter. Hayvanın başından giderse, hayvan kaybolacak. Son dakikasına kadar hayvanı bırakıp gidemeyen çoban aklını kaybederek, koyunlarının ayaklarının altına yıkılıp kalır. Bunun için «yarım günlük ömrün kalsa, bir günlük hayvanın olsun» demiş Karakalpaklar. Kış aylarında bir saniye ihmalcilik, ya da işe soğuk yanaşma büyük bela çıkarabilir. İşte böyle bir kara kış çiftliğinin yeni müdürü Bekbergen'in başına da geldi. Otlaklardaki hayvanların yemi bitti. Endişe arttı. Yernazar'ın çiftliğinde de yem hakkında konuşuluyor. –Eğer havalar böyle devam ederse, hayvanların günü yabani ota, saksavula, kamışa kalır, diye sözler yayılmaya başladı.

Bekbergen Jaksımuratov kendini çok sıkıyor. Böyle genç delikanlıya o kadar sabrı kim vermiş acaba? Doğru, o sabırlı elbette. Çünkü onun çiftliğinde daha açılmamış yem çukurundan başka, başlanmamış kuru ot yığını da var. Fakat o, «iki öküzüm ambarda, ne kaygım var fırtınada» diye el kavuşturup oturmuyor. Komşulara yardım etmek gerekeceğini da akıldan çıkarmıyor. O bütün işletmeyi göz önüne getiriyor, düşünüyor... Ne kadar hayvan, ne kadar yem var... Kaç güne, kaç saate yetecek... Hepsini düşünüyor ve ona göre iş tutuyor.

Geçen gece gene derin kar yağdı. Kos Burun, Markay kuduk otlaklarında bütün yeri, hatta saksaul ağaçlarını beyaz çarşaf kapladı. Kos Burun'dan çıkıp otlaklara giden yolları kar yığınları kapattı. Uzak otlaklardaki çobanın yurdu da kar altında kaldı. Çocukları, karısı zorla yurdun kapısını açarak, kar çekmişler.

Bugün Bekbergen işletmeyi dolandıktan sonra, öğle yemeği için evine girdi. Çay başında bir yerden Yernazar yetişip geldi. O çok üzüntülüydü. Bekbergen onu görür görmez, günde ikisinin arasında olup geçen olayı hatırladı.

–Ne oldu ya Yernazar, böyle ayaz soğukta sizi bizim taraflara nasıl rüzgar getirdi, diye sordu Bekbergen ona çay bardağını uzatıp.

–Ne olsun, bu gece binden fazla koyunumuz kar altında, fırtınada kaldı...

–Ya onları ağıllara çekmediniz mi?

–Onlar ağıllarda duruyorlar ama, ordan çekip çıkarmanın çaresi yok. Kuru otumuzu vaktinde taşıyamadık. Yollar kapandı, yem bitti...

Yernazar'ın niyetini anlayan Bekbergen:

–Öyleyse yürüyün, elimizden gelen yardımı yaparız, diyerek ayağa kalktı.

–Aradan bir saat geçer geçmez bütün Markay kuduk halkı ellerine kürek, yaba, tahta parçaları alıp, şubeye toplandılar. Toplananlar içinde okul çocukları ve aksakallı ihtiyarlar da vardı.

Bekbergen kısaca şöyle dedi:

–Cemaat, komşu çiftliğimizin hayvanları yemsiz kalmış. Bizim kuru ot yığınınız onların ağılının yanında. Yardım etmeli ve komşu çiftliğin hayvanlarını kurtarmalıyız!

İnsanlar Bekbergen'in arkasından gittiler. «Nerde birlik, orda dirlik» demişler. Yernazar'ın çiftliğinden gelen işçiler de onlara katıldılar. Hararetli iş başladı. Akşama kadar, ağıldan kuru ot yığınlarına varıncaya kadar kar kürekle çekilerek yol açıldı.

Bir haftaya kadar koyunları sırayla çıkarıp yedirdiler. Sonunda hava açıldı. Rüzgar dindi. Güneş altın ışıklarını saçmaya başladı. Yerde yatan kar güneş ışıklarından gümüş gibi parlıyor, göz kamaştırıyor. İkinci çiftliğe sovhoz merkezinden yardım geldi. Uzak kırlardan ağıllara traktörler kızaklarla kuru ot taşıdılar...

Bekbergen şubede çobanlarla konuşuyordu. Onlara Yernazar gelip katıldı.

–Ben galiba sizin sözünüzü böldüm, bağışlayın, dedi o nezaketle. –Bizim koyunları ölümden kurtardığınız, bize iyilik gösterdiğiniz için size ne kadar borcumuz var, ben bunu öğrenmeye geldim.

Bekbergen güldü. Herkes ne söyler acaba, diye ona baktı.

–İyiliğimizi, iyilikle karşılırsınız, dedi Bekbergen ciddilikle.

–Ya kuru ot? Koyunlarımız yedi gün sizin yığınlardan yem yediler.

–Ben bu mesele hakkında, şimdi, çobanlarımla konuşuyordum, dedi Bekbergen. –Onlar sizden hak almaya karşılar. Bizim çiftliklerimiz yan yana, insanlarımız ve çobanlarımız birbirini tanıyorlar, bir yıldan beri sizin artezyen «çeşmenizin suyundan içiyoruz. Böyle olduktan sonra aramız iyi komşular olarak

yaşamalıyız. Komşu komşuya her zaman lazım olur. Bahara yakın biz koyunlarımızı sizin ağıllara doğru süreceğiz. Zannedersem karşı çıkmazsınız. Müdürlük çoktan beri hayvanlarımızı birleştirip, büyük hayvancılık işletmesi meydana getirilmesi konusunda hareket ediyor, bu meseleyi bir oturup halledersek iyi olurdu, diye düşünüyoruz. O zaman birbirimizden para cezası istemeye de gerek kalmazdı...

Bekbergen'in sözlerini sonuna kadar sabırla dinleyen Yernazar kulaklarına kadar kızardı.

–Çok sağol, Bekbergen kardeşim, dedi o. Söyledikleriniz aklıma da yetti, yüreğime de değdi. Adamlarımızla konuşup göreyim, zannedersem onlar da bu teklife razı olurlar.

Yernazar gitti. Onun arkasından bakakalanlar arasında, Bekbergen'e güzde para cezası meselesi için gücenen çalışma ekibinin reisi «Bizim müdürümüz haklı imiş. Görüyor musun meseleyi nasıl edip insanın önüne çıkardı. Yernazar kendi yaptığından kendi utandı. Müdürümüz tek kendi çiftliği için değil başkalarının kayıtlarını da tutuyormuş. Bu delikanlı uzun gideceğe benziyor» diye fikirle muhasebecinin kapısını açıp girdi...

Bekbergen ve Yernazar arasında olan işbirliği yıldırım çabukluğuyla sovhoz merkezine, ilçe parti ve sovyet kurumlarına ulaştı. «Yernazar'ın hayvanlarını Bekbergen kurtarmış» diye sözler bütün otlaklara yayıldı, kar altında kalan çobanların ve özellikle çiftlik idaresi yardımcılarının dilinde tespih oldu.

Yernazar'ın işleri hep geri gitmeye başladı. Müdür gelip gittikten sonra, onun ve Orazbay'ın gözlerine uyku girmedi. Koyunların yerine kuzular getirecek olup giden Toremurat bir daha görünmedi. Onlar hakikaten bu işe düşünmeden yanaştıklarını, Nukus'tan yavaş yavaş koşarak gelen şu adama aldandıklarını anlamaya başladılar. Fakat meselenin altından nasıl çıkmak gerektiğini daha düşünüp bulamadılar.

–Benim Nukus'a gidip gelmem gerekecek, dedi Yernazar bir gün oğlu Orazbay'a.

–Oraya gitmenden ne fayda, yoksa koyunlar seni bekliyorlar mı? Toremurat denen namussuz herif onları çoktan kebab yapıp, parasını cebine doldurmuştur, dedi Orazbay.

–Herhalde ben onun evini biliyorum. Gideyim, ne için bu vakte kadar kuzuları getirmediymiş...

–Dün çoban Askar’ı gördüm. Tez günlerde yirmi kuzuyu getirmezsən, ben senin koyunlarını hesaptan çıkarırım, diyor. Yernazar’a da söyle. Onun koyunları hala daha benim ağılımda gecelemiyorlar, hepsini kendi getirsin, dedi.

–Askar’ın isteği doğru. Biz onu inandırmıştık... Elbette o bekliyordur... Oraz sen Askar’a bir daha git. O ihtiyar kenara bucağa çeşitli laflar yaymasın. Ben ise Nukus’tan bir haber alıp geleyim.

Bu konuşmalar Yernazar’ın evinde olurken, telsizden haber geldi, ikisini de At çapar’a çağırıyorlar, helikopter yollamışlar...

Yernazar’ın başı aşağı sarktı. Orazbay’ın ise zaten gülmeyen yüzü daha çok somurttu.

Aradan birkaç saat geçti. At çapar’da helikopterden indikleri gibi Yernazar’ı ve Orazbay’ı polis görevlisi karşıladı. İkisini de arabaya oturtup polis şubesine getirdiler. Masa başında orta boylu, tıknaz, yuvarlak yüzlü Kazak delikanlısı oturuyor. Yernazarlar’ı getiren polis onun odasına girip: –İkisi de huzurunuzda teğmen arkadaş, diye bildirdi.

–Söyle girsinler.

Yernazar ve Orazbay ellerini göğüslerine basıp, selam vererek girdiler.

–Oturun, dedi teğmen çekmecesinin içinden bir şeyler çıkarıp.

–Yernazar Kulametov kim olur, dedi o.

–Ben, deyip Yernazar yerinden atıldı.

–Mayli, oturun. Siz Orazbay, a?

–İyi, deyip Orazbay da yerinden kalktı.

–Ee, işler nasıl, dedi teğmen biraz gülümseyerek. –Hayvanlara yem yetecek mi?

–Yettiririz, dedi Yernazar biraz kendine geldikten sonra. –En korkunç haftalar geçti. –Birbirimizle yardımlaşarak hayvanları bakacağız. Başka çare yok.

–Yernazar Kulametov arkadaş, hadi söyleyin, Nukus’ta bir dostunuz varmış, ailesi...

Teğmen eğilip kağıda bakacakken Yernazar, –Toremurat Sersembayev, dedi.

–E, Toremurat Sersembayev. Bu kişiyi iyi tanıyor musunuz?

–Yok, iyi tanımıyorum. Bir Nukus’a gittiğimde pazarın içinde rastladık ve çayhanede çay içtik...

Yernazar yavaş yavaş her şeyi olduğu gibi anlattı. Sonra, şehirden dönemediğini ve onun evinde misafir olduğunu, ondan bir kilim alıp döndüğünü hepsini birer birer anlattı. O söyledi, teğmen yazdı. Sonra Orazbay’a bir soru sordu:

–Koyunları arabaya yüklerken çoban Askar ile tartışma olmadı mı?

–Yok, birkaç gün sonra yirmi baş kuzu getiririm, dedikten sonra ses çıkarmadı ve koyunları yüklemeye kendisi de yardım etti.

Teğmen gene Yernazar’a soru sordu:

–Siz, diyorsunuz ki, sovhoz malını değil de, kendi malınızı sattınız, öyle mi? Ya ne için Sersembayev’den baş yerine baş istediniz?

–Ben hayvanımın sayısını eksiltmek istemedim. Biraz para gerek oldu. Hayvanı pazara çıkarmak bizim için çaresi olmayan bir iş. Biz nerdeyiz, Nukus kalesi nerde? Müşteri ayağımızın dibine geldi. Yirmi koyunu bir kerede götürecek. Razi olduk, dedi Yernazar.

–Ona bakarsak, belki yüz tane de alacaktı, deyip söze katıldı Orazbay.

–Fakat ben hayvanımı eksiltmeyi istemedim. Çünkü, yakında düğün oldu, daha düğünler olacak, hayvan her zaman hayvan, bizde biliyorsunuz, hayvansız yaşam yok. Bunun için satmaya razı oldum, fakat şu şartla ki, her bir başın yerine bir kuzu getirip koysun. Nerden bileyim ben onun dolandırıcı olduğunu, dedi Yernazar sözüne devam edip. O biraz rahatladı ve epey gönlü rahatlamış gibi oldu.

Teğmen yazdı, yazdı ve bütün yazdıklarını acele etmeden okudu.

–İşte bu kağıdın altına imza atın, dedi.

Yernazar ve Orazbay kalkıp kağıda el imza attılar. Sonra yerlerine oturup ikisi de teğmenin gözüne dikildiler. Teğmen onların sabırsızlanarak baktıklarını ve bu işin sonunun neyle biteceğini merak ettiklerini anlayıp kısaca şöyle dedi:

–Yaptığınız suç için sorumluluğa çekileceksiniz. Toremurat dostunuz suçlu. O hapse kapatıldı. İş müfettişin elinde. Gerek olursa sizleri daha çağırırız, dedi ve dosyasını kapatıp yerinden kalktı.

Yernazar ve Orazbay birbirine bakakaldılar. Onların yürekleri rahatsız. Bir ümitleri, bir inançları varsa, o da Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov. Onlar da, gelip gittiklerinden beri ses çıkarmıyorlar. Her ikisine de ayrıntılı kağıtlar yazıp yolladıkları epey vakit olsa da, bir türlü ses soluk duyulmadı. Demin onları karşılayan polis gene gelip:

–Daha ne oturuyorsunuz? İşiniz bitti, kendi yolunuza bakıp gidin, dedi.

Baba ve çocuk üzgün halde yola çıktılar. Ne tarafa gideceklerini, ne yapacaklarını bilmeden biraz düşündüler ve yavaş yavaş sovhoz idaresine doğru yürüdüler. İdarenin bahçesine girdikleri gibi, onların karşısına şu teğmen çıktı. O müdürün odasından çıkıp, arabasına bindi ve Nukus’a doğru yönelip gitti. «Demek bu işlerden Begdiyar Nadiroviç haberdar. Teğmen ona girip meseleyi bildirmiş olmalı. E, biz kendi elimizle yazıp yollamıştık da... Fakat, Toremurat suçlu olursa bizi de iyi bırakmazlar. Ah, bu işten yakamızı bıraksaydılar. Ömür boyu bir daha böyle şeye karışmazdım. Ne uğursuz adama rastladım. Bak sen o dolandırıcının işine. Kendi de yandı, daha bizi de çekiştiriyorlar». Bu düşüncelerin baba ve oğulun akıllarını yoğurduğu bir halde, kendi attıkları adımlara karşılık vermeden müdürün odasına gelip girdiklerini hissetmediler. Bunamış insanlar gibi sersemleyerek selamlaştılar ve meşin iskemlelere oturdular. Begdiyar Nadiroviç bütün meseleden haberdardı. Daha güzde bu iş olduktan sonra, Toremurat yakalanır yakalanmaz onu Nukus’a çağırılmışlar. Fakat, geçenlerde Kos Burun’da kendileri ile görüşüp, konuştuktan sonra, çoban Askar’dan gidip, her şeyi kendisi sorup öğrendikten sonra yüreği biraz rahatladı. Herhalde olan meselenin sovhozun adını kirletmesi bütün rehber görevliler tarafından bilinmesi, suçla el uzatanların da, aksi gibi kendi insanları olması Nadirov’u rahat bırakmadı ve bu işe çok kızdığı görünüyordu. Bunun için o Yernazar ve Orazbay’ın bugün çağırılıp getirildiklerini biliyordu ve ona girmeden Kos Burun’a dönüp gitmeyeceklerine de emindi.

–Dinliyorum sizleri, dedi o önüne susup oturan Yernazar’a ve Orazbay’a soğuk bakarak. –Kendiniz pişirdiğiniz pilavı, kendiniz yiyin! Ne bana bakıyorsunuz? Yoksa ben mi sattım devlet malını?

–Biz devlet malı satma...

–Sus, dedi Nadirov Yernazar’a ağız açtırmadan. –Sus, diyorum sana.

–Ben seni çiftliğimizin en ileri, en akıllı işçilerinden sayıyordum. Sana binlerce mal emanet ettik. Sen ise balı... yalayanlardan değil, karıştırıp kepçeyle yiyenlerden imişsin! Kendini kirlettikten sonra, oğlunu da maskara ettin! Şasenem bunu duymasın bir dakika oturmaz. O böyle rezillığe dayanmaz. Demek, oğlunun aile hayatı da baltalandı...

Nadirov yerinden atıldı, öfkesinden çıkarıp bir sigara yaktı ve kibrit kutusunu Yernazar'ın önüne kaldırıp attı.

Bu, yak sen de bir sigara demekti.

Yernazar yakmadı. O tarafa bu tarafa yürüyüp, sigarayı dumanlatmaya başlayan müdürü Yernazar ağzına su almış gibi ses çıkarmadan dinledi. Müdür sert sert söylendi. O böyle sinir ve garezlikle hiçbir zaman konuşan, iş tutan insanlardan değildi. Bu durumda bir taraftan müdür olarak resmi şekilde konuşsa, diğer taraftan kendisini bu ailenin büyük üyesi sayarak, sesini yükselterek, sert konuşmaya haklı buldu.

–Şimdi yerinize dönüp gidin, dedi Nadirov kendisine geldikten sonra. –Yirmi ana baş koyunu Askar çobanın dediği gibi onun otlığına getirip ekleyin. İşiniz cumhuriyet savcılığında. Müdürlüğün yanında komisyon dizildi. Bu günlerde size gelip, bütün hayvanları, işletmenizi inceleyecek. Eğer buna ek olarak yeni bir marifetleriniz daha çıkmazsa, meseleyi parti dairesine koyarız. Haydi, kalkın gidin. Şimdi traktörler sizin tarafa yem götürecekler, onlara yetişip binin. El kavuşturup oturulacak zaman değil. Hayvanı sağ salım Mart'a çıkarmak hepimizin borcudur. Bunu bir dakika unutmayın!

Begdiyar Nadiroviç onları biraz azarlayarak, biraz korkutarak, biraz rahatlatarak konuştu. Öyle gerek idi. Suç çeşit türlü oluyor. Bilinçsiz ve bilinçli. Mecburi ve istekle. İyi denetlesinler, her şey belli olur.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Hava biraz yatışıp, kar yağışı sakinleştikten sonra, soğuk arttı, ayazlar başladı. Böyle hava çobanların durumunu değiştirmiyor. Yer karla örtülürse, soğuk da artarsa, çobana sevinecek ne var? Yemin her bir gramı hesapta. Hayvanın ayağının altına ansızın bir kuru ot taneciği düştü mü, çoban onu eğilip alır ve koyunun önüne atar.

Fakat böyle ayaz, donmuş havanın faydalı tarafı da varmış. Uzak kumlukları geçerek, Kos Burun'a teknik ve pek çok inşaat malzemeleri taşınmaya başladı. Başta Kos Burun'un güney tarafına iki vagon ev getirip yerleştirdiler. Ondan epey uzakta, ovanın diğer yamacında iki vagon evcik daha yerleştirildi. Markay kuduk yolunun yukarı başına iki vagon ev daha yerleştiriliyor. Bunların hepsi Cumhuriyet Otlak Islahı Birleşmesinin himayesinde çalışan burgucular idiler. Bu vagoncukların biri burgucuların yaşaması için, diğeri ise, onların göçücü atölyesi içindi.

Bu memlekette, güneşin ateşli ışıkları altında yanıp kavrulan toprakta, yılın on ayı içinde yağmur damlasına sabırsızlanan yerlerde, her şeyin başının su olduğu çoktan belli. «Su olursa hayat var, su olmazsa hayat yok» denilen bu efsanevi toprağa can vermek için gelen burgucular, havanın sert ayaz olduğuna bakmadan, önceden belirlenen yere gelip yerleşir yerleşmez, vagoncuklarının bacasından açık gök yüzüne duman çıkarmaya başladılar. Üstlerinde kazak ve pamuk pantolonlar, başlarında kulaklı kalpaklar, ellerinde eldivenler, ayaklarında kauçuk çizmeler olduğu halde, kendilerini sanki uzak Sibiryâ soğuklarında çalışan insanlar zannederek işe başladılar. Onların görevi bahara kadar üç kuyudan su çıkarmak ve bu iki çiftliğin bütün işletmesinin suyunu temin etmek. Üç ekipte de kırka yakın insan çalışıyor. Onlara durmadan merkezden demir kızaklar taşıyarak traktörler sefer yapıyor. Gerekli kısımları getiriyorlar, gerekmeyenleri, işten çıkan kısımları alıp dönüyorlar. Her ekibin kendi aşçısı var. Onların hepsi bu işe çoktan beri alışmışlar. Her yıl evlerinden çıkıyor ve birkaç ayın üstüne dönüp geliyorlar. Çoluk çocuklarını, soy soplarını, eş dostlarını, elbette, karılarını özleyerek dönüyorlar. Her bir sefer onlar için denizin sırrını çözmeye giden dalgıçlar gibi oluyor, sıcak vedalaşmalar, sıcak karşılamalarla ve bazen sevinç gözyaşlarıyla bitiyor. Fakat onlar denizin altına değil de, yerin altına dalmaya gidiyorlar. Hem kendi vazifelerini iyi beceriyorlar. Eve dönerken çok neşeli oluyorlar, ailelerinin önüne parayı top top çıkarıp bırakıyorlar, çocukları ise bahşiş kutularına yapıyorlar.

İşte Kos Burun'da şimdi böyle üç dalıcı ekip çalışıyor. Onların bu kum çöllerinin ortasında su bulmaları için en azından dört yüz, beş yüz metre yerin altına dalmaları gerek. Bu kolay görev değil. Bu çok ağır, pek ciddi ve şerefli görev. Elbette, onlar zamane tekniğine yaslanıyorlar. Yer altına insan değil de, zamane tekniğinin güçlü

eli inecek. O bütün yer katmanlarından geçip, sert madenleri, taşları deşip, su arayacak. Ona su bulmadıkça rahatlık yok...

Burgucular traktör kızağı üstünde sağlamlaştırılmış demir varilin tıpasını azcık açıp ellerini yüzlerini yıkadılar, vagon evlerine girip silindiler ve birbirine tarak uzatıp saçlarını başlarını taradılar, giysilerini değiştirdiler. Birer çanak patatesli makarna çorbası, onun ardından bir çanak da pirinç pilavı yedikten sonra, kara kişmiş ve Semerkant pidesi ile çay içmeye başladılar.

Bugün onlara köy halkı adına misafirler gelecek. Misafirlerin arasında en hürmetli ihtiyarlardan Ötegen abi de olacak. Çay içilip, sofrta toplandıktan sonra, burgucular birbirleriyle şakalaşarak misafirleri karşılamaya hazırlandılar. Aşçı çaydanlığı doldurup, demir sobanın üstüne yerleştirdi. –Ziyafet işini benim boynuma yükleyip, kendiniz kenardan karışmasanız olur, dedi aşçı reise göz kenarından bakarak.

–Konuşacaklar hazırlansın, dedi reis gülümseyerek.

–Ben hazırım, dedi perçemi kirpi kılı gibi dimdik yukarı dikilen şakacı Kurtmolla.

–Ne hazırladın? Hadi çık ortaya bir prova yapalım, dediler kenardan.

Kurtmolla iki eliyle saçlarını arkasına yapıştıracak gibi sıvazladı ama onun parmaklarının arasından sıyrılan saçlar gene eskisi gibi diklendiler. Bunu fark eden arkadaşları kendi kendiliğinden kahkahalarla güldüler. O kimseye kulak asmadan ortaya çıktı ve var sesiyle: –Merhaba Kızıl kum ve biz, diye bağırdı ve gene birkaç söz söylemek isteyip elini salladı salladı ama, söz bulamadı, sonra: –Ben bitirdim, diyerek yerine oturdu. Gülmekten sıkılan arkadaşları sakinleştikten sonra, reis ona söz vermeyeceğini söyledi.

–Ne için, dedi Kurtmolla ayağa kalkıp. –Görüyor musunuz arkadaşlar, hani burda demokrasi? Hatta mevlamın çölünün ortasında bana söz yok.

Arkadaşları gene kahkahalarla güldüler. –Sizler kıkırdamayın, dedi o parmağını sallayıp, –Şikayet edeceğim, reis arkadaş!

–Niye?

–Kuyu kazmaktan başka bir şeye geçmediğime...

–Ha ha ha...

Kurtmolla otuz bir yaşında çok neşeli ve şakacı bir delikanlı. Hala daha evlenmemiş. Bekarlıktan artık kemiği sertleşmiş. Sebebini kimse bilmiyor. Kendisi sağlam, çalışkan, insaniyetli ve çok keskin akıllı bir yiğit. Burguculukta on yıldan beri çalışıyor. Onun görmediği çöl, dağ, gitmediği yer kalmamış. Daha yakınlarda Nurata ve Buhara çöllerinde onlarca kuyu kazan bu tecrübeli ekibi birleşme bu tarafa işe yollamış. Ekip üyelerinin hepsi tecrübeli burgucular olduğundan böyle yere düşmelerine hiç de şaşırıyorlar. Aksine onlar birleşme karşısında böyle hürmetli olduklarına seviniyor ve gururlanıyorlar. Bir gün ona arkadaşları çok kaba bir şaka yaptılar. Evlenmemesinin gerçek sebebini bilmek istediler. Bazı yaramaz adamlar arasında laf çıktığında:

–Kurtmolla sünnetsiz, bunun için evlenmeye utanıyormuş, demiş. Bu laf yavaş yavaş halkın arasına yayılmış. Kurtmolla ve onun sevimli anası böyle şeyi akıllarına bile getirmiyordular. Ne kadar kulak asmasalar da, dedikodu belli bir güne kadar kendi işini yapar. Kurtmolla bu lafın doğru olmadığını kime ispat etsin. Onun aslında gereği de yok. Ama insanların arasına çıkmaya, özellikle kızlarla görüşmeye utanıyor. Sonunda, kendine burguculuk işi bulup uzak çöllere çıkar ve gider. Kurtmolla kendini sıkıyor güle oynaya çalışıyor. Fakat ne olursa garip analara oluyor. Anası oğlunun evlenmemesine, kendisine bir layık çift bulamadığına çok üzülüyor ve günahsız çocuk hakkında böyle alçak söz söyleyen cadalozun «dili tutulsun» diye lanet ediyor. Kurtmolla babası savaşa gittiğinde on bir yaşında idi. Baba bir daha dönüp gelmedi. Çocuk öksüz kaldı. On bir yaşına gelene kadar babasının yanında yaşayan oğlan çocuğa böyle çirkin laf yapıştırmak akla yatmayan bir şey ama ne yapacaksın, «el ağzına, elli arşın bez» demişler. Kimin ağzını kapatacaksın?

Bir gün ekip üyeleri kendi aralarında konuşup anlaşılır ve şakacı Kurtmolla'ya kendileri de bir şaka yapmak isterler. Nurata çölünde, tam yaz sıcaklığında kazılıp biten kuyudan su fışkırmaya başlar. Burgucuların hepsi sevinçlerini içlerinde tutamayıp kendilerini suya atarlar. Kimi giysisiyle, kimi ayakkabıyla balçıklı su içinde bulanıp oynarlar. Bu arada onların aklına Kurtmolla düşer. Hepsi ona yapışıp, zor bela ile üstündeki giysilerini çekip alırlar. Kurtmolla kirli suyun içinde anadan doğma olarak kalır ve şaka oyun yatıştıktan sonra hepsi temiz, gözyaşı gibi artezyen suyu ile çalkalanırlar, giysilerini yıkayıp kuruturlar. Bu şakadan sonra Kurtmolla hakkında

yürüyen dedikoduların ardı kesilir. Zehirli diller uydurduğu yalanlardan korkup kendi zehirlerini kendileri yutarlar...

Burgucularla bu akşam görüşmeye gelenler arasında Ötegen ihtiyar, Yernazar, Bekbergen, Tursunbek, Şasenem, Arzıgül ve birkaç okul öğrencisi de vardı. Onların hepsi vagoncuğun içinde gelişigüzel yerleştiler. Reisle hepsi tokalaşıp tanışırken, Tursunbek onun yüzüne bakıp ayak üstünde donakaldı.

–Ulan, Kurtnezir, sen burda ne yapıyorsun?

–Tursunbek, ulan, sen de burda mısın yoksa?

Kos Burun’da meydana getirilecek bahçe meydanını belirleme işiyle uğraşmak için çiftlik merkezinden buraya taşınan Tursunbek, burgucuların reisi Kurtnezir’i görüp tanıdı ve ikisi de kardeşler gibi kucaklaştılar. Onlar bundan birkaç ay önce Seit Gazi’nin evinde çiğbörek yediklerini, Nimetulla’nın düğününde kaval dinlediklerini ve sonunda Nazim ile Bulungur’da bulunduklarını hatırladılar.

–Dağ dağla değil, insan insanla görüşür, dedikleri böyle şeydir da, dedi Kurtnezir Tursunbek’e oturmak için yer gösterip. İkisinin tanış çıktığına şaşırان arkadaşlar biraz sustuktan sonra, hani bizleri de tanıştırmıyor musunuz, Kurtnezir abi, diyerek güldü Kurtmolla oturduğu yerden.

–Doğru söylüyorsunuz, dedi Tursunbek ve ayağa kalkıp hepsini birer birer takdim etti. O başta çiftlik müdürleri Yernazar’ı, sonra ikinci çiftlikte yakında çalışmaya başlayan Bekbergen’i takdim etti. Bekbergen ayağa kalkıp, başını sallayıp selamlaşırken karşıda yanyana oturan Şasenem ve Arzıgül ona dikkatle baktılar. Tursunbek bakışını Şasenem’e çevirip: –İşte bizim hepimizin doktoru Şasenem Hanım, diyerek elini ona doğru uzattı. Üstüne kırmızı kadife pantolon, yakasını, elbisesinin kollarını ve eteğinin uçlarını beyaz sigey yününün süslediği kısa elbise giyen Şasenem gülümseyerek ayağa kalktı ve selamlaşarak yerine oturdu. Onun arkasından Arzıgül ve diğerleri takdim edildiler.

–Ben herkesin adını yolunu, mesleğini söylemeyeyim, dedi Kurtnezir. –Bizler hepimiz burgucularız. Hepimiz bu işte yıllarca çalıştık ve gerek olduğunda birbirimizi değiştirebiliriz. Sağ salim olursak, burda da işimiz iyi gider, diyoruz. Sizin memlekette çok zaman yaşamak gerekecek. Yavaş yavaş birbirimizle iyi tanışırız. Çünkü, siz bize

biz size gerekeceğiz. Bu yerde doktor olduğuna, hemşire olduğuna hatta inanacağımız gelmiyor. İş vaktinde çeşit türlü beklenilmeyen kazalar oluyor...

–Doktorlarımız çok usta kızlara benziyorlar ama Allah onların eline kimseyi düşürmesin, dedi Kurtmolla insanların arkasından başını gösterip.

–Doğru, doğru, deyip gülüştüler kenardan.

–Hadi, Ötegen baba, bize bir iki beyit söyleyin, dedi Yernazar ihtiyara dombrayı uzatarak.

Üstünde uzun etekli kürk, başında koyun derisinden dikilmiş saçaklı, yuvarlak kalpağı olan ihtiyar gülümseyerek bir şeyler söyledi ve dombrayı alıp dizlerinin üstüne koydu ve tellerini şaklatıp türkü söylemeye başladı:

Atadan yaratırsan dörtleri yarat,
Biri ölürse, biri gelir karşına.
Yalnız olursa, hangisi gelir başına?
Yalnız evlat yaratana kadar taş yarat.

Atadan yaratırsan dörtleri yarat,
Biri giderse, biri sorar halini.
Yalnız olursa, hangisi toplar malını?
Yalnızlıklar tek Allah’a yakışır.

İhtiyar dombrasını alıp kenara koydu ve:

–Ağzımda diş kalmadı, deyip güzel gülümsedi. Güldüğünde gözlerinin etrafındaki buruşuklar katlanıp birbirine eklendiler.

–Sağol baba, sağol, ihtiyarım, diye seslerle ihtiyarı alkışladılar.

–Şimdi söz Kurtmolla’da, dedi Kurtnezir duvarda asılı duran gitara bakıp.

Kurtmolla’nın aklına böyle şey gelmediğinden o arkada pısıp oturuyordu. O çok iyi çalmasa da, gitarı tıngırdatarak çok güzel türküler söylüyor. Evinde nadir bulunan bu yiğitin zamane türkülerini ne zaman öğrendiğine herkes şaşıırıyordu. Bir kere şehre gidip gelse, onlarca yeni türkü söylüyor. Yoksa kendisi uyduruyor mu, yoksa bir duyduğunu bir daha unutmuyor mu? Bu ikincisi doğru olsa gerek ki, onun sağlam

zihinli delikanlı olduğu işinde de görülüyor. İnsanlar çok zorlamaya başladılar. O ise, hep yalvartır. Ne zaman Arzıgül ile Şasenem de el çırpıp ona doğru döndüler, o zaman Kurtmolla perçemini arkasına yapıştırmak isteyip, saçlarını gene bir daha sıvazladı, fakat onlar aksine yatışmak değil, daha beter diklendiler. Kurtmolla gitarın kayışını omzuna geçirdi ve kendisinin yakında düğünlerde duyduğu güzel türküsünü söylemeye başladı:

Bir okkacık balım var,
Bir dönümlük bağım var,
Bir tutacak dalım var,
Bir kuş kadar canım var.

Yandım, yandım kar mı verdin,
Ekşi, tatlı nar mı verdin,
Sarı saçlı yar mı verdin,
Ne istersin felek benden?

Kurtmolla öyle tatlı ezgiyle türkü söyledi ki, görüşmeye gelenler değil, hatta kendi ekibinin üyeleri bile nefes almadan dinlediler.

–Ulan, Kurtmolla babanın canına kurban olayım, nerden biliyorsun bu şeyi, dedi Kurtnezir heyecanlanarak. Kurtmolla sesini çıkarmadı. O büyük coşkunklukla Karakalpak halk sanatçısı Alimhan Şamuratova’nın çok defa radyoda duyduğu «Karakalpakistan» türküsünü Karakalpakça çalıp söyledi:

... Kırın hayvana dolu, yeşil bağların,
Suyunda balığın, çölün tahıllı.»
Uktanga bağışlanan koynunda servetin,
Oğul kızın bilim sahibi, güçlü, akıllı...

Bu türkü misafirlerin yüreğine çok yattı. Arzıgöl az kaldı yerinden hoplayıp gidiyordu. O Kurtmolla'dan gözlerini alamadı. Gitarı boynundan bırakacağı sırada Arzıgöl oturduğu yerden sallanıp:

–Gene bir daha, bir türkü daha söyleyin, diyerek ellerini çırttı. Onun isteğine herkes katıldı. Kurtmolla'ya birkaç hava daha çalmaktan başka çare kalmadı.

Görüşme akşamı bir buçuk saat kadar devam etti. Ötegen ihtiyar gene bir destan söyledi. İnsanların içinde kendini ayrı olarak tutan, üstünde kahve renkli kıyafeti ve kravatı olan Bekbergen Şasenem'e sık sık bakıyor, kendince onu ortaya alıp çıkmak istiyor ama yeri değil. O Kos Burun'un geleceği hakkında hayal deryasına dalıp gittiğini fark etmedi: «Kos Burun, Markay kuduk... böyle adlar haritada yok. Bu adları şimdilik hatta ilçemizin halkı da bilmiyor. Fakat bu adları biz bütün memleketimize tanıtırız. Büyük işlerin başı artık başladı. Birkaç yıl önce bu yerde iki yurttan başka bir şey yoktu. Şimdi ise, ilk yardım merkezi, mektep, dükkan ve üç tane ev var. İşte burgucular geldiler, onlar kendileriyle beraber altı vagon ev daha getirdiler. Yarın inşaatçılar gelecek, öbür gün bahçıvanlar... Desene, bizim Kos Burun bir şehir olacak. Çok mükemmel şey. Kızıl kumlar ortasında şehir! Orda kimler yaşıyor? Bekbergen, Yernazar, Şasenem...» Son adı aklına getirdiğinde Bekbergen bir sebeple silkiniverdi. Kendisinin hayale daldığını anlayıp, o an Şasenem'e baktı. O hala daha Kurtmolla'nın havalarının etkisi altında Arzıgöl'e bir şeyler anlatıyordu. Aşçı masanın üstüne büyük bir çaydanlık ve on iki tane çay fincanı koydu. Bundan anlamak mümkün ki, ekipte on iki insan çalışıyor. Burgucular herkese çay döküp elden ele uzatıverdiler. Şüphesiz ilk fincanı Ötegen ihtiyara uzattılar. Çay içildikten sonra hepsi dışarıya çıktılar. Vagoncukta yalnız aşçı kaldı. O fincanları yıkayıp, silip küçük ağaç rafına birbiri üstüne döndürüp koydu. Masaları ve iskemleleri yerli yerine yerleştirdi, arkadaşlarının yataklarını, çarşaf ve yastıklarını düzeltti.

Misafirler burgucularla vedalaştı ve ikişer üçer olup, kendi evlerine doğru dağıldılar. Ötegen ihtiyarı gece evine götürmek gerek, bunu ve Tursunbek ve Bekbergen kendi üstlerine aldılar. Kurtnezir onları epey yol geçirdi ve Tursunbek ile sık sık görüşecekleri hakkında anlaşıp vedalaştılar. Yolda onlardan Şasenem ve Arzıgöl ayrılıp kendi evlerine doğru çabuk adımlarla acele ederek gittiler.

Şasenem eve geldiğinde Orazbay daha uyumuyordu. Şasenem yurdun içinde mum ışığını görüp, kapısını açıp baktığında, Orazbay minderi kaldırmış, altına bir şeyler sokuşturuyor.

–Ne yapıyorsun burda Oraz, dedi Şasenem neşeli bir halde.

Orazbay minderi bıraktı ve üstüne oturdu. Şasenem yakın gelip minderi çekmek isteyerek başını eğdiği sırada Orazbay onun saçlarına yapışıp arkasına eğdi ve güçlü elleriyle yanaklarına sağlı sollu iki şamar vurdu.

–Saçlarımı bırak, dedi Şasenem, kocasının sinirli gözlerine bakarak.

–Söyle, nerden geliyorsun bu vakitte, dedi o gene elini kaldırıp.

–Saçlarımı bırak diyorum sana, duyuyor musun? Bağırırım!

Orazbay küfrederek Şasenem’i itiverdi ve çabuk çabuk minderi kaldırıp, altından bir deste yüzerlik alıp ceplerine soktu ve kapıya doğruldu.

–Karından gizliyor musun, dedi Şasenem kızaran yanaklarını tutup.

–Evet, evet, gizlersin sizlerden!

Ben senin düşmanın değilim.

–Düşmanımsın! Sen de baban da!..

–Sen benim babamdan ne kötülük gördün? Süt gibi pak ve namuslu kızını sana dövmeye verdiği için düşman mı?

–Sesini kes, işte bunu görüyor musun, dedi Orazbay belindeki kılıflı bıçağını gösterip. –Yemin kesip atarım itin önüne.

–Sen bana hiç suçsuz vurdun. Bunu ben sana bağışlamam, dedi Şasenem ve yurttan çıkıp evin kapısını açarken Orazbay da onun arkasından girdi. Şasenem aynanın karşısına geçip, elbisesini çıkardı ve beyaz yanaklarının üstünde kalan kıpkırmızı parmak izlerini gördü.

–İşte bunları hatırla, dedi Şasenem yanaklarını ona gösterip. –Sen derebeysin, sana paradan başka şey gerekmiyor.

–Bu kadife pantolonu beline gerip, nereye gittin, dedi Orazbay gene gözlerini akıtıp.

–Sen zamane insanısın, bak, masanın üstünde kağıt duruyor, al, oku, hepsini anlarsın.

Şasenem burgucularla görüşmeye gidecekken Orazbay'ı epey beklemiş idi. Fakat Orazbay her zamanki gibi, bugün de geç geldi. Şasenem onun gecikeceğini anlayıp, masanın üstüne yemeğini hazırlayıp koydu ve kendisinin nereye gittiğini kağıda yazıp bıraktı.

Orazbay kağıdı okumadığı gibi, eline bile almadı.

–Ağzında dilin var, nerdeydin, dedi o gene bağırıp.

Şasenem ağladı. Orazbay'ın sinirinin yatışmadığını aksine gittikçe arttığını görerek, korkup ağladı.

–Görüşmede idik... Burgucularda...

Orazbay bu sözleri duyar duymaz Şasenem'in üstüne kurt gibi atıldı. Şasenem onun kuvvetli pençelerinden kurtulup kaçmak istese de, faydasızdı. Orazbay onu yatağın üstüne öyle attı ki, elbisesi göğüslerine kadar yırtıldı, kırmızı atlas giysisinin düğmeleri atılıp gittiler.

–Sen benden ne istiyorsun, ayı, dedi Şasenem var sesiyle. Bütün vücudunda kıskançlık vahşiliği kaynayan Orazbay güçten düşen Şasenem'in başına yastık basıp, onu boğmaya başladı. Can alametiyle ayaklarını yukarı kaldırıp çırpınmakta olan Şasenem yüksek topuklu çizmeleriyle Orazbay'ın *enекlerine* öyle bir tepti ki, o bağırarak aşağı eğildiği sırada Şasenem sıyrılıp bahçeye çıktı ve acı acı bağırmaya başladı.

–Arzıgül! Arzıgül!

Şasenem'in sesi gecenin sakinliğini bozarak, uzak kum yığınlarına gidip ulaştı. Ötegen ihtiyarı yurdu önünde bırakarak, Bekbergen ve Tursunbek bu kadın sesine doğru koşarak gittiler. Arzıgül şimdi soyunmuş, yatmaya niyetleniyordu. O Şasenem'in sesini tanıdı. Üstüne beyaz hemşire önlüğünü sokup, hemen bahçeye koştu. İnsanlar toplanıp gelene kadar Orazbay evden çıkıp kaçtı. O doğru babası Yernazar'a gelip, onun yüzüne on tane yüzerlik kaldırıp attı.

–Al sana, al! Benim başımdan eksik olun, diyerek çıkıp gitti. Yernazar meselenin aslını anladı. Bu para şu satılan koyunlar için ödenmişti. «Ya Orazbay ne için bana para veriyor? Bana para gerekmiyor, çoban Askar'ı parayla satın alamazsın. Yarın sabah onun otlığına yirmi baş koyun getirip eklemeliyiz. Evet, bu benim suçum. Orazbay'ı da karıştıran ben oldum. Demek, o kendi hayvanlarından ayrılmak istemiyor.

Çünkü onlar kısa zamandan başlayarak kuzulayacaklar. Görüyor musun yaramazı? Kendi çocuğum ama mala geldiğinde babasını da tanımayacak...»

Yernazar bu düşüncelerle Orazbay'ın evine gidip, sabaha kadar meseleyi halletmek istedi. O suçunu biliyor. Yaptığına, daha doğrusu şu uğursuz Toremurat'a aldandığına bin pişman oldu, ama... Ne ise de, hemen Orazbay' gidip, sabah gün doğana kadar Askar'ın otlığına yirmi anabaş koyun göndermek meselesini anlamak istedi.

Yernazar evin içinde bazı insan sesleri duydu. Şaşırarak kapıyı açıp içeri girdiğinde, yatağın üstünde uzanmış olan Şasenem'i gördü. Arzıgül ona şimdi bir iğne yapıp yetiştirmiş. Bekbergen, Tursunbek kenarda oturuyorlar. Orazbay yok, Yernazar Şasenem'in yanaklarının üstüne kayan inci gibi gözyaşı tanelerini gördüğünde meseleyi anladı ve hiçbir söz demeden Şasenem'in yüzüne bakakaldı...

Bela her zaman çift olarak gelir, derler. Yernazar sabah şu «koyun alış verişinden» kurtulmanın çaresini görürken, oğlu Orazbay'ın yaptığı bir gürültüye daha rastladı. Orazbay artık bu eve dönüp gelmez, döndüğü takdirde Şasenem onu kabul etmez. Demek, aile hayatı yıkılacak. İşte bir düşünce, bir dert daha. Yernazar Şasenem'i sakinleştirip eve döndü. Sabaha kadar gözüne uyku girmedi. Yere ışık düşer düşmez gidip gene Orazbay'a baktı. Eve gelmemiş. Şasenem'in yanında Arzıgül yatmış.

Yernazar doğru Askar çobana gitti. O koyunları obadan çıkarmış, taze havada önlerine ot paylaşıtıyordu. Yernazar'ın geldiğini gördüğü gibi, Askar ona dikilip baktı, bir şeyler söylemeye niyetlenip ağzını açmak üzereyken:

–Biliyorum, borcumu ödemeye geldim, dedi Yernazar.

–Orazbay senden kaç koyun almıştı, Askar abi, dedi o çobanın gözüne bakıp.

–Yirmi koyun aldı, yirmi kuzu getirecek... şimdi Mart gelmek üzere hani?..

–Anlaşıldı. Benim sizde kaç baş hayvanım var?

–On iki anabaş, yedi kuzu.

–Hani onlar?

–İşte şu obada. Biz şahsa ait hayvanları ayrı bakıyoruz, deyip başını sağ tarafa çevirdi çoban.

–Yürüyün bu tarafa. Obaya girip benim koyunlarımı kendi elinizle tutup, sovhoz malına ekleyelim. Bu saatten sonra, onlar benim değil.

Askar çoban lafı anlamamış gibi biraz onun ağzına baktı ve yerinde donup kaldı.

–Ne gözlerini kırıp duruyorsun, çabuk ol. Benim gözümün önünde yap, kendim de göreyim.

Askar çoban obanın *çad* duvarının üstünden atlayıp koyunların içine indi. On dokuz koyunu birer birer tutup, kapı aralığından dışarıya ot yiyen çiftlik hayvanlarının yanına gönderdi. Koyunlar sürüye eklendikleri gibi açgözlülükle ota yapıştılar.

–Daha borcum var mı, dedi Yernazar.

–Askar çoban işaret parmağını kaldırıp gösterdi.

–Biliyorum. Evde üç koyun besliyorum. Şimdi çocuğunu yolla, birini buraya getirsin...

Yernazar'ın yüreği rahatladı. Artık müdürlük nasıl istiyor, öyle karar kabul etsin. Komisyon isterse gelsin, isterse gelmesin. Onun kalbi temiz. Kendi yanlışını kendi düzeltti.

Yernazar sevinerek arkasına döndü. Yol üstü gene oğlunun evine girdi. Fakat burda onun gönlü bir daha kırıldı. Şasenem kaynatasına Orazbay ile yaşayamayacağını ve ayrılmaya karar verdiğini söyledi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Nimetulla'nın evinde olan düğünden sonra Esmâ'nın yüreğine ateş düştü. Nazim'in soğuk bakışı onun hasretliğini gitgide güçlendiriyor. Birkaç zaman önce Esmâ'nın sevgisinde gençlik belirtileri olsa da, bu işe hafifçe, şaka ve gülüşle yanaşsa da, şimdi öyle değil. Esmâ ciddileşti. Onun yüreğini sanarsın birşeyler yıpratıp, yavaşça kanını emiyor. Neşesi eksildi, benzi soldu, beyaz yanaklarının üstündeki dağ güllerine benzer renkler kansızlaşmaya başladı. Kırım kızları arasında sarışın saçlı güzellere çok seyrek rastlanır. Esmâ da böyle güzellerden birisi. O aynanın karşısına geldi, yüzünü gözlerini inceleyip baktı. Çok mükemmel şey. Sarışın saçlar, kardelen gibi beyaz yanaklar, kara kaşlar, uzun kara kirpikler. Onlar açılıp kapandığında deniz suyunu andıran mavi gözleri görünüyor ve kayboluyorlar. Sanki böyle mübarek gözlerle çok bakmak olmaz der gibi, onlar bu sivri uçlu mükemmel kirpiklerin altına saklanıyorlar.

Esmâ kendini beğendi. Yanaklarının renginin gitmek üzere olduğunu bir bakışta farkettiler. Küçük parmağının ucuyla hafifçe değiverdi ve yüzüne hiçbir türlü yapay güzellik yapmamaya karar verdi. Onu en çok üzen şey de şuydu. Nasıl etmeli de, Nazim'e güzel olarak görünmeli? Esmâ «sen güzelsin», «alımlısın» diye sözleri o çok duydu. Okulda ya da akrabaları, tanıdıkları arasında o böyle sözleri tekrar tekrar duysa da onlara hiçbir türlü önem vermiyordu. Esmâ böyle sözleri sadece Nazim'den duymak istiyor. Ama, Nazim taşyürekli insan gibi ona daha bir kere böyle söz söylemedi. Hatta bunun için Esmâ kendisinin fazla beyazlığından korkmaya başladı. «İnsanın iç duygusunu bilmek zor şey. Belki o esmerleri beğeniyordur, kumral saçlı güzeller az mı dünyada? Bak Musladin abimin Zoresine, saçları kestane, gözleri zeytin rengindeler. Yok, ben saçlarımı boyayıp bakayım. Nasıl renk vereyim acaba? Ya Nazim daha çok sinirlenirse? O zamane kızlarının çeşit renk boyaya girmelerine nefretle bakıyordu. Biliyorum, biliyorum biz bir kere okuldan dönerken onunla beraber onuncu sınıfı bitirip teknik okula giren Suvade'ye rastlamıştık. Biz kucaklaşıp öpüşsek de o çok soğuk selamlaşmıştı. Yolda laf arasında anladık ki, Nazim onun başındaki peruktan iğrenmiş. «Geçici güzellik bir rüzgar esene kadar» demişti. Ben sabretmeliyim. Başımdaki saçla, anadan doğma yüzle kendi kısmetimi bulmalıyım. Ben insanlar arasında yaşayan insanım. Sahnede oynayacak artist değilim, her rolde yüz değiştirmeye. Nazim beni doğduğumdan beri biliyor. Bir okulda okuduk, bir bahçe içinde büyüdük. O benden üç yaş büyük olsa da, teneffüslerde beraber kovalamaca oynardık...»

Esmâ bu düşüncelerle saçlarını örüp başının tepesine döndürüp bağladı. Arkasına dönüp bir gözüyle aynaya baktı, beğenmedi. Ensesi açılıp, boynu uzamış gibi göründü. Saate baktı. Altıyı çeyrek geçiyor. Nazim birazdan işten dönecek. Onun yolunu kestirmek için, kovaları alıp bahçe kuyusuna suya gitmek için acele etmeli. O bilek kalınlığında örülen saçını sağ göğsünün üstüne düşürüp acele acele dağıttı ve düz tarayıp omuzlarına bıraktı. Sofada özel olarak yapılan masanın üstünde duran kovaları alıp, bahçe tarafına acele ederek gitti. Esmâlar on beş yıldan beri suyu bu kuyudan içiyorlar. Onu Seit Gazi ve Memedemin abi kazmıştılar. O güne kadar burda yaşayanlar suyu hendekten alıp içmişler. Seit Gaziler bahçeye geldikten sonra, birkaç yıl kendileri de hendek suyu içtiler, birkaç kere hastalanıp iç ağrısına uğradılar ve sonunda ev yapmak için yer aldıktan sonra, bahçenin içindeki erik ağaçlarının arasında kuyu

kazdılar. Kuyunun derinliği dört beş metre kadar olsa da, suyu lezzetli, serin olup, yaz sıcağında bile dişlerini sıızlatırdı. Memedemin abi maşrapasını daldırıp her içtiğinde «Can-Erik'in sularından bir eksikliği yok» diyerek elbisesinin koluyla ağzını silerdi. Mahallede yaşayan komşular yavaş yavaş bu kuyunun suyunu tattılar ve akşam sabah Seit Gazi'nin üzüm bağıının dibinden geçerek, kuyudan su taşımaya başladılar. Bağdaki üzümlere kötü göz nazarı değmesin diye, Memedemin abi bahçenin kuyu tarafından mahsus küçük kapı yaptırdı. O günden beri suya gelenler bahçenin içinden mahalleye çıkana kadar dar sokak yaptılar. İşte bu dar sokağı kova kaldırmaya yaradığından beri Esmâ da çiğniyor. Memedemin abi bu mahallenin gençlerinin ve kadınlarının iple su çektiklerini görüp acıdı ve sonunda, dayanamayıp kuyunun etrafına kasnak, üstüne ağaç makara yaptırıp, üstünü kapattı. Bundan sonra kuyuya gelenlerin demir saplı makarayı çevirip, kolay kolay su çektiklerini görüp, kendi de memnun oldu.

Elma ağaçlarının arasından kıvrılıp giden dar sokakta Esmâ belirdi. Onun üstünde japon ceketi ve belden uzatılmış dar etek. Ayaklarında sakız renginde parlak *kapron* çoraplar ve yüksek topuklu günlük ayakkabılar. Ağaçların dalları arasından bazen başını eğerek, bazen kaldırarak yavaş yavaş yürüyüp kuyuya yakınlaşmak üzereyken avluda Memedemin abi ortaya çıktı. O Esmâ'nın gelmekte olduğunu farketmedi, eline kürek alıp ambara girdi. «Demek Nazim işten gelmemiş» diye düşündü Esmâ. Eğer o evde olsa ihtiyar kürek alıp ambara girmeyecek. Nazim ona bir iş yaptırmaz. Esmâ kuyunun başına geldi, kovalarını düz taşın üzerine yerleştirip, su çekmeye başladı. Makaranın gıcırdayarak döndüğünü duyan Memedemin abi ambardan çıktı ve kuyuya doğru dikkatle göz attı. Su çeken insanı görse de tanıyamadı. Birkaç adım atladı, inceledi inceledi gene tanıyamadı, sonra isteğinden vazgeçip geri döndü. Esmâ ihtiyarın gönlü kırılmasın diye ona doğru yakınca gelip selam verdi.

–Aa, kızım senmişsin da? Babanlar iyiler mi? Beni galiba ihtiyarlık bastı yavrum, yüz adımlık yerdeki insanı tanıyamıyorum.

–Yok, yok Memedemin abi, siz ihtiyar değilsiniz. Daha yüze girmediniz. Elinizden kürek düşmüyor, dedi Esmâ ihtiyarın gönlünü alıp.

–Doğru söylüyorsun kızım. Ağaç köksüz, insan arzusuz olmaz. Evet, elimde kürek var ama onun yaptığı iş yok. O tarafa bu tarafa dolanıyorum, yatıp kalmayayım diyorum.

–İşi Nazim yapar. Siz onun için dertlenmeyin.

–Öyle olsa, ona güvenirsen malın mülkün tezek içinde kalır. Onun şimdi ne kiblesi belli, ne arkası. Sabah çıkıp gidiyor, bulursan al. İşte, şimdi taş karardı, hala daha yok, dedi ihtiyar etrafına bakınıp.

–Gelir o rahatsızlanmayın.

–E, gelmeden nereye gidecek. İpsiz sapsızın yaşı geçip gidecek, kendine bir yuva kuramayacak. Ölürüm de göremem, diyorum çocuğum.

–Görürsünüz, Memedemin abi, efkarlanmayın. Siz çok şey görmüş adamsınız, torun düğünü de görürsünüz.

–Şimdiki zaman kızlarına da şaşırp kalıyorum. Öyle yiğidin başına yular geçiremiyorlar. Vallahi, billahi, tüh...

İhtiyarın bu sözleri Esma'ya biraz dik görünse de, bunda hakikat olduğunu anladı ve bir an sesini çıkarmadan durdu. Bu arada avludan bisikletinin direksiyonundan tutarak Nazim girdi. O bisikletini üzüm bağının direğine dayandırdı ve direksiyona geçirilen çantasını çıkarıp sofaya doğru yürüdü. Nazim'in kapıdan girdiğini gördüğünde Esma'nın elinden çalkalanıp duran kovası sıyrılıp gitti ve düz taşlara vurulup çınladı. Nazim eşiğin üstünde durup, kuyuya doğru döndü ve eğilip kovayı alan Esma'yı görüp tanıdı. Oğlunun geldiğini duyan Selime abla mutfaktan çıkıp, onun çantasını aldı ve yüzünü yıkamak için oğluna havlu uzatıp verdi. Nazim gömleğini, atletini çıkarıp kuyuya doğru yürüdü. Bu arada Esma kovaları suyla doldurup, belini kıvıra kıvıra sokak boyu gitti. Gitti, ama gönlü gözü kuyu başında kaldı. Kasten Nazim ile görüşmeye çıkan kız, yiğidi uzaktan görüp, bir konuşmadan eve dönmeye başladı. «Ya Memedemin abi demin bana ne dedi?» Şu yiğidin başına yular geçiremiyorlar... «Çok çekingen olmamak lazım galiba. İnsan kendi kaderi için mücadele etmeli». Esma arkasına dönüp bakmaya niyetlendi ve tökezledi. Elindeki kovaların birisini yere koyabildi, ikincisi ise, elma ağacının dibindeki hendeğe yıkılıp döküldü. Esma biraz durdu. Ne yapacağını bilemedi. Kendisinin tökezlediğinden kendi utandı, Nazim görmemiş mi acaba, diye arkasına dönüp baktığında onun kahkahalarla güldüğünü duydu. Esma daha çok utandı, beyaz yanakları gülpembe elması gibi kızardı.

–Ne şaşıp kaldın, diye bağırdı ona Nazim. –Boş kovayla eve gidilmez, getir bu tarafa doldurup vereyim!

Esma'nın gönöl arzusu da buydu. O, hemen ikinci kovayı da ağacın dibine yıkıp, gene kuyuya dönüp geldi. Şimdi elini yüzünü yıkayan Nazim kızın geldiğini görüp, çabuk çabuk atletini üzerine soktu ve güreşecek yiğit gibi kuşağını en son deliğe kadar çekerek sıkıp bağladı. Onun kursağı tamamen kaybolup gitti. File atletinin ince delikleri arasından geniş göğsünü kaplayan kara tüyler seçiliyorlar. Kahramanı andıran omuzları, etli ensesi ve kalın damarlı kaslarını kabartıp, selvi gibi boyuyla donakalan yiğit, beyaz ve nazik bedenli Esma'nın boş kovalarıyla gelişini alaylı tebessümle karşıladı.

–Ayağın kırılmadı mı, dedi Nazim kızın kovalarına uzanıp.

–Yok, dedi kız *kapron* çorapları altında kızaran yavan dizlerine bakıp.

–Suya geldiğinde ayağına bu japon sandaletlerini sokmasan olmaz mı?

–Başka ayakkabım yok, dedi Esma gülümseyerek.

–Çalışmak gerek kardeş, çalışmak!...

–Bahçenize almıyorsunuz ya.

–Bahçede çalışmak için, bahçeyi sevmek gerek.

–Beni sevmeyi bilmiyordur mu sanıyorsunuz?

–Sevmek çeşit türlü olur.

–Gerçek sevgi bir türlü olur.

–Bak sen ona, gerçek sevgi imiş. Şirin olup yanıp kavrulmayım.

Nazim su çekip kovaların ikisini de doldurdu.

–Şirin olmak için Ferhadlar gerek, dedi Esma kovalara eğilip. Nazim ses çıkarmadı. Kızın açık yakalı ceketinin düğmelerini koparıp çıkacak gibi şişen digene armutu şeklinde memelerine bakıp yutkundü. Esma eğildiğinde uçları yere kadar salınan ipek gibi saçlarını omuzlarının üstüne kaldırdı ve kovalarına uzandı.

–Dur, kaldırma, dedi Nazim onun önüne çıkıp. –Kovaların çok ağır, sen kız çocuğusun ve ya...

Nazim kovaların ikisini de çekiştirip aldı ve Esma'nın önüne çıkıp çabuk adımlarla gitti. Bahçenin sonuna çıkacakken durdu, biraz arkada kalan Esma'yı bekledi. Esma onun yanına gelir gelmez gülümseyerek: –İşte, şimdi senin gerçek yiğit olduğuna inanmak mümkün, dedi.

–Gerçek yiğitin, gerçek sevgisi de olabilir.

–Olabilir, fakat o sende yok.

–Ne için ya?

–Çünkü senin yüreğin taş, Nazim, dedi Esmâ ve kendisinin ağzından çıkan bu söze utandığından yere baktı. Sonra Nazim onun gözlerine dikilip kaldı. Deniz renkli bu gözler birden kapandılar. Uzun kara kirpiklerin uçlarını ıslatarak inci gibi iki damla yaş kayıp çıktı. Nazim ses çıkarmadı. Gene kovalara yapıştı.

–Yeter, sağ olun, kendim alıp giderim, dedi Esmâ.

–Yok, yok, evinize kadar götüreceğim.

–Gerekmez, komşular görürler.

–Görseler ne olmuş? Hırsızlık etmiyoruz galiba?

Esmâ öne çıktı, bahçenin kapısını açtı. Nazim kovaları yolun diğer tarafına çıkardı ve gene durup Esmâ'yı bekledi. Esmâ onun ardından yetişir yetişmez yerinden hareket etti ve kızın kapısının önüne bırakıp geri dönmeye başladı.

–Sağ olun, dedi Esmâ tatlı bakışla.

–Bir daha suya böyle büyük kovalarla gelme, deyip güldü Nazim.

–Geleceğim, daha büyük olanlarıyla geleceğim, dedi Esmâ bilinçli olarak ve geri geri kapıdan girip gitti.

Sofada Selima abla sofra koymuştu. Seit Gazi, Memedemin abi Nazim'i beklemeden yemeğe başladılar. Avlunun kapısından Nazim gelip girdi.

–Vay, yavrum, yüz yıkamaya gitmiş idin, yemeğin soğuyup kaldı da ya, dedi Selime abla hiçbir şey farketmemiş şekilde.

–Esmâ'yı geçirdim, dedi Nazim.

–O yolu bilmiyor mu yoksa, dedi babası.

–Kovaları birer pudlık. Acıdım.

–İyi yaptın oğlum. Erkekler öyle olmalılar, kadınları acımak sevaptır, dedi anası.

–Acımak gerek, ama, boş acımadan olacak şey var mı, dedi dedesi.

–Acıyorsun da yine taş yürek diyorlar, acımasan halin ne olur, dedi Nazim ağzına üç tane cevizli makarna koyup.

–Taş yürek! Sana taş yürek demeye kimin dili dönermiş? Herkes senin gibi merhametli olsaydı.

Selima abla bu sözleri öyle sinirle söyledi ki, yemek yediği yerden kalkıp, ocak üstündeki kazanın kapağını açtığını farketmedi.

–Bak sen ona, devam etti Selime abla. –İşte şu sarı cinin lafıdır o. Gösteririm ben ona taş yüreğin kim olduğunu! Daha onun kovalarını taşıyorsun...

–Ana siz niye tutuştunuz ya? Kötü manada söylemedi onu Ema.

–Ne manada söylerse söylesin. Benim çocuğumda işi olmasın. Onun eski eteğine toplu iğne dayadığım yok. Kendi taş yürektir onun. Bir kere *podvorlı* ayakkabı giyer giymez taş yürek diyen bana!...

–Tatsız laf ediyorsun, Selime, dedi Seit Gazi. –Kız çocuk lafına o kadar bağırarak mı gerek? Sen kendini bir göz önüne getirsene. Bana taş yürek değil, kim bilsin neler söylemedin

–Neler söyledim, neler söylemedim, o benim işim. Ema için benim yavrum taş yürek olsa da zarar yok.

–Ema sana ne yaptı a kız? Boyu görünüşü, akli yerinde ise, kaşı gözü seninki gibi simsiyah ise, temiz olsa, çalışkan ise... Komşunu seversen, kedisini de sev, demişler, bunu unutma.

–Babamın yanında şimdi ağzımdan bir laf çıkıyordu, dedi Selime abla Seit Gazi'nin lafını bölüp.

–Seven adam için, yavrum, kusur olmaz, diyerek lafa katıldı Memedemin abi. –Önce sevmek ve sevilme gerektir. İki demirin uçları bir kızmadı mı, onları kimse birleştiremez. Her şeyin başı sevgidir.

–Şimdi sevgi denen şey yoktur, dede, dedi Nazim çanağının içindeki son makarnaları bir araya getirip. –Sevgi sizin devirde, dedem Veli Odaman devrinde varmış. Şimdi atom devri, herkes acele ediyor. Kız da acele ediyor, oğlan da acele ediyor, acele etmezsen bir şey yetiştiremezsin, başladığın işin, tuttuğun niyetin yarım kalır.

–Fakat, oğlum, sevgide acele eden her zaman yanılır. Birbirini görmek, beğenmek sevgi değildir. Sevmeyip evlenmek ise vaktine göre eğlenme demektir. Sevmek için ne gerektir? Başta sert irade, büyük sabır, ciddilik ve bağımsızlık gerektir. İşte sana oğlum bir örnek vereyim. Eğer sen bir kıztı beğenirsen, onunla görüşmeye başlar başlamaz kucaklaşırsan, öpüşürsen, ikinci görüştüğünde ise hayvani isteklere atılırsan...

o kızı sen ömür boyunca sevemezsin. Kız da seni sevmez. Fakat birbirine alışarak yaşamak mümkün.

İhtiyar bu yerde sözünü kesti. Selime ablanın yanında konuşmayı uygunsuz bulmuş olmalı, yavaşça yerinden kalkıp, avluya çıktı ve üzüm bağının altındaki sedire gidip oturdu. Nazim dedesinin sözüne ve hikâyelerine ayrıca önem veren bir yiğit olduğundan (onun tarihi hikâyelerini, Nazim bir sözünü kaçırmadan yazıyor) gelip onun yanına yaslandı ve dedesinin keyfinin düzelip sözünü devam ettirmesini bekleyerek oturdu. İhtiyar bir fincan kök çay içtikten sonra, deminki lafına devam etti. –Sevginiz yok ama ömür ede bilirsiniz. Senin adetlerini o beğenmez, onun adetlerini sen beğenmezsin. Birbirinizin eksikliğini görüp söyleseniz, kızar, sıkılır, kavga eder ve git gide birbirinizi göreceğ gözünüz olmayan düşmanlara çevrilirsiniz. Ayrılсан çocuğün kötü olur, ayrılmasan kendin. Ömrün kömür olup geçer gider, hissetmezsin. Ama, gerçek sevgiyle evlenirseniz bunların hepsi aksine, iyi olarak görünür. Her şey size sevinç getirir. Patatese günün kalsa yumurta yerine geçer, çardakta yaşasanız saray, sandık üstüne yatsanız puf yatak olarak görünür, anlıyor musun oğlum? Sevgi yok diyorsun, sevgi var yavrum, fakat o çapkınlık adetlerini kabul etmez. Sen her gün oyun meydanına çıkıp rastgeldiğın kızla oynuyorsun, plaja gidip tırnağından saçına kadar onun tenini görürsen, bugün baldırlarını, yarın omuzlarını, öbür gün göğüslerini görürsen, hiçbir zaman gerçek sevgi duygusuna sahip olamazsın. Sevgi hislerini uyandırıcı alametler insanın içinde saklı durmalı, onları her zaman gizlemeye çalışmalı, kaçınmaya çalışmalı. Bu münasebetler her iki taraftan ne kadar dikkatli kullanılırlarsa o kadar çok iç duygu ortaya çıkar, yüreğinde benzeri görülmez sevgi hisleri uyanır. Yavaş yavaş bu hisler artar ve gerçek sevgiye dönüşür. O zaman her iki gönöl birbiriyle ebedi bağlanır. Kızı bir gördüğünde kucaklamak değil de, aylarca yürüyüp ona hiç olmazsa parmak ucuyla bir kerecik değmeye muhtaç olmalısın. Onun tenini, bedenini görerek değil de, elbise altında saklı güzelliğini hayalinde taşımalsın, gece düşünde görmelisin. İşte böyle seviyorduk biz yavrum. Hem sevgimize sonsuz sadık kalıyorduk. Bugün ben kuyu başında Esmâ'yı gördüm. İyi kıza benziyor. Sen onu işte böyle, benim dediğim gibi sevmeye çalış. Kızın «taşyürek» dediğine sinirlenme. Anan seni yanlış azarladı. Belki o seni beğeniyordur...

–Anam sarışın kızları beğenmiyor.

–Sen beğeniyor musun? Beğeniyorsan öyle taş yürek ol da yürü. Acele etme, zaman her şeyi çözer. Demek senin taş yürekliğin onda sevgi duyguları aşıyor.

Selima ablanın öfkesi epey düzelmiş gibi oldu. Çünkü erkek kişiden birisi onun tarafından çıkmadı. Biricik oğlu Nazim’in geleceği, bahtı için canı ciğeriyle yirmi dört yıldan beri sabırsızlanan ana elbette oğlunun kaderini düşünüyor, rahatsız oluyor, bazen sinir arasında yanılabilir de. Bu analar için doğal şey. Fakat her bir yanlışlığın önünü vaktinde görerek almak, onu doğru yola koymak ömründe rastlayacak hayat afetlerinden kurtulmak gibi önemli bir şeydir.

–Haydi oğlum gidip yat, sabah işe gideceksin. Anan ışıkları söndürdü, babanın yarı gecesi oldu galiba.

–Siz de yatın dede. Bizim daha bitmeyen sohbetlerimiz çok. Keyfiniz olduğunda konuşuruz. Veli Odaman dedenin tarihini daha anlatıp bitiremediniz.

–Anlatırım yavrum anlatırım. Hepsini anlatırım, kaydedersin.

Nazim hayırlı geceler dileyip eve girdi. Memedemin abi bahçenin içinde o tarafa bu tarafa dolandı.

Yarı gece idi. Esmâ’nın gözüne uyku girmedi. Anası, babası, kardeşleri çoktan tatlı uykudalar. Güz havası serin olsa da, Esmâ kolundaki kitabını boy aynasının üstüne bırakıp, dışarıya çıktı. Ağaç merdivenciklerin üstünde durup, bahçenin yarısını kaplayan ceviz ağacına bakakaldı. Gökte yıldızlar parlıyorlar, ay ceviz ağacının arkasından bir görünüyor, bir saklanıyor. Sokaklarda kimse yok, sesler durmuş. Bahçe tarafından ara sıra köpek havlamaları duyuluyor. Esmâ üşüdü, uykusu daha çok kaçtı. Fakat eve girmekten başka çaresi yok. Yavaş adımlarla yatağına gelip oturdu. Elbisesini çıkardı, gömleğini, üst giysisini çıkarıp yatağının başına astı, gecelik giysisini giyip, ışığı söndürdü ve beyaz çarşafın üzerine uzandı. Gözlerini yumdu açtı, dehşetli karanlık sessizlik içinde kaldığından içini çekti ve pencerenin perdesinin yarısını açıp baktı. Ay ışığı onun yüzünü aydınlattı. Pencere yanında ellerini çapraz bağlayıp biraz durdu, hayalinde Nazim’le konuşmaya başladı. Sanarsın, o pencereye gelmiş de, eve girmeye sakınıp kendi sevgilisiyle sırlarını paylaşıyor. «Ben sana taş yürek dedim, birtanem, kalbin kırılmadı mı? Öyle demekten başka çarem kalmadı da. On yıl bir okulda okuduk, çocukluğumuzu birlikte geçirdik. İkimiz de okumuş olmayı, ana-babalarımızı sevindirmeyi istedik. Sen amacına eriştin. Yüksek okul bitirdin, ziraat mühendisi oldun.

Baban bütün ömrünü bahçeciliğe bağışlamış, sen de onun yürek arzusunu yerine getirdin. Benim doktor olmamı istiyorlardı. Sadece bir istekle amaca erişilmiyor imiş. Yüksek okula giremesem de, yol içinde kalmadım. Kısa zamanda ben de diplomalı olacağım. Sen baba mesleğini, ben ise ana mesleğimi devam ettireceğiz. Sen ziraat mühendisi, ben öğretmen olacağım. Bütün ömrümü çocuklara bağışlayacağım. Dünyada yalnız bir isteğim var, o da bütün ömrüm boyunca seninle beraber olmaktır, sevgilim. Bunu sen anlayamıyorsun, benim ise anlatmaya gücüm yetmiyor. Bunun için sana taş yürek dedim, beni affet birtanem! Ben bütün hayatımı sana bağışlamaya hazırım. Benim için bu diyarda senden başka kimse yok. Gözümün önünde sadece sen duruyorsun, senden başka bana kimsenin gereği de yok. Ne için böyle oldum kendim de bilmiyorum. Sevgi dedikleri böyledir da. Ya gidip de sen beni anlamazsan, beni sevmezsen, halimin ne olacağını kendim de bilmiyorum. Her halde sana şunu anlatmak istiyorum ki, sevsen de sevmesen de ben bütün ömrüm boyunca seninle kalacağım. Kimseye söz vermeyeceğim, sevmediğim kimsenin kulu olmayacağım. Sen nasip olmazsan, bütün ömrüm boyunca erkeksiz yaşayacağım. Ne çekersem kendim bilirim, kendim yanarım, kendim sönerim. Seninle olsam her şeye razıyım. Açlığa da yoksuzluğa da. Senin girdiğin ateşlere ben de gireyim, tek seninle olayım birtanem».

Esmâ derin hayale daldığını anlayıp, perdeyi çekip gene bir daha dışarıya göz attı. Orda kimse yoktu. Dönüp yerine yattı. Yastığın üstüne saçları dağılmış bir halde gözlerini yumdu ve gene hayale daldı. «Nazim bugün benim gözüme daha iyi olarak göründü. Ayaklarıma baktı, göğüslerime göz attı. Hatta yüksek topuklu ayakkabıyla suya geldiğime dikkat etti. Kovalarımı getirdi. Ah, niçin insanlar böyle vahşi oluyor acaba. Bu yetişkin bir yiğit olarak, niçin bana gönül vermiyor acaba? Bu sırrı nasıl edip öğrenmeli, acaba? Yoksa, onun sevdiği başka kız mı var? Bu ortalarda öylesi yok. Ben onun bütün attığı adımlarını biliyorum. Bende gönlü olmayan yiğidin daha kimde gözü olabilir. Ben birilerinden eksik miyim yoksa? Sarışınlığımı kusur saymazsa... Avrupalılar yazıyorlar ki, doğu halklarının erkekleri sarışın kızları seyrek rastlanan güzellerden sayıyorlar. Onun için zamane kızları saçlarına beyaz renk vermek için bir şey acıymıymışlar. Bana bu hali tabiat, Allah bağışlamış ise, yakınacak ne var? Belki bunu Nazim anlayamıyordur. Herhalde, bana göre, sevgi için dış görünüşten çok kalp sıcaklığı gerek. Nazim benim kalbimi anlamıyor, ben de onun kalbine giremiyorum.

İşte, bizim aramızda engel olarak duran set bundan ibaret. Memedemin dede çok tecrübeli ve akıllı ihtiyar. Bu engeli yıkmak için ondan başka bize yardım edecek olmaz. O ihtiyar bizim kalplerimizi herkesten iyi görüyor ve anlıyor».

Esma'nın göz kapakları ağırlaştılar. Onlar, sonunda böyle düşünceler ve hayaller içinde yavaşça yumuldular.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sovhoz parti komitesi idare heyetinde bugün Yernazar ve Orazbay meselesi bakıldı. Yerpulatov idare heyeti üyelerine olup geçen meselenin aslı hakkında bilgi verdi. Yazılan, çizilen kağıtları okuyup anlattıktan sonra, kendi sözünü özetleyerek, şöyle dedi: –Bize namuslu insanlar gerek. Devlet hesabına yaşamak isteyenler bizim aramızdan süpürölüp atılsın. Çoban – çölün, binlerce baş hayvanın sahibidir. Çobanın kalbi temiz, yüzü ak, namusu pak olmalı. Biz çobana inanıyor ve güveniyoruz. İnandığımız için de dünyanın bir tarafında, ona binlerce mal emanet ediyoruz. Onun attığı adımını, bastığı izini kontrol etmiyoruz. Doğru, hayvanı besleyen, yetiştiren, çoğaltan çobandır. Fakat biz sovyet memleketinde, toprağında yaşayan sovyet çobanlarıyız. Devlet malı devletin malı olarak kalmalı. Devlet malını kendi şahsi mülküne çevirmeyi isteyenler sovyet çobanı şanını kirletmesinler! İşte, benim diyeceğim bu idi, arkadaşlar! Kim söz istiyor?

Mecliste idare heyeti üyelerinden başka Köy İşletmesi Bakanlığı'ndan gelen vekil, ilçe parti komitesinin sekreteri, «Sovyet Karakalpakistanı» gazetesinin muhabiri ve çoban Askar da katılıyordular. Yernazar ve Orazbay yuvarlak masanın başında, birbirine karşı oturmuşlar. Onlar değil idare heyeti üyelerinin, hatta birbirlerinin yüzüne bakmaya da utanıyorlar. Özellikle Yernazar. O böyle entrikaya uğrayışını kendine bağışlayamıyor. Ona bu *kolsuvuklğı*nın gereğı de yoktu. Onun malı, evi, eşyası her şeyi yeterli. Nasıl oldu da, oğlunun gözü önünde böyle suça izin verdi, nasıl oldu da hem oğlunu, hem gelinini, hem de müdürün şanını kirletti. Onun hayatında bu hiç unutulmayacak bir yanlışlık. Yernazar çare bulsa bu yerde, bu muhakemede içini çekerek ağlayacak ama, dişlerini sıkarak, başını saklayarak kendini zorla tutmaya çalışıyor.

Birkaç saniye kimse sesini çıkarmadı. Yerpulatov herkesin yüzüne baktı. Herkes düşünceli, kaygılı. Orazbay genç, daha hayatın tadını, tuzunu gereği gibi tatmamış. Yernazar ise, hayat sınavlarından geçmiş, tecrübeli çoban. Çiftlik kurmada onun çok faydalı işleri oldu. Aktif yurtsever, iyi örgütleyici, kısacası çobanların ustası. Bunun için müdür onu en zor çiftliğe yolladı. Yernazar bu güveni akladı, bir yıl içinde çiftliği kalkındırdı, hayvanların sayısını arttırdı, yün ve karakül planını fazlasıyla yerine getirdi. Müdürlük onunla yalnız gururlanıyor ve onu daima önemli insanlar sırasında diye biliyordu.

İdare heyeti üyeleri de Yernazar'ı öyle biliyorlar. Bunun için olmalı hepsi ağızlarına su almış gibi ses çıkarmadan oturuyorlar.

–Öyle ise sözü Yernazar Kulametov'a veriyoruz, dedi Yerpulatov sessizliği bozarak.

Yernazar arkasına tokmak indirilmiş adam gibi, başını ellerinin arasından zorla çıkarıp ayağa kalktı. Bir saniye kadar ses çıkarmadı, sonra dudak ucundan söylenmeye başladı: –Ben hırsız değilim, insanlar, hırsızlık da yapmadım, dedi o yutkunarak. –İnanmazsanız işte Askar çobandan sorun. Doğru mu, Askar abi?

–Çok doğru, çok doğru, hayvanlarım yerinde, gelin bakın, dedi Askar çoban ayağa kalkıp.

–Oturun, dedi Yerpulatov onun saçma sözlerini bölüp. –Sizden sorulduğunda konuşursunuz. –Ben doğrusunu söylüyorum, doğrusunu söylüyorum, gelin de bakın, dedi o bir daha yere oturana kadar.

Yernazar'ın dili biraz çözülmeye başladı. O bir yıl önce Nukus'ta iş sebebiyle bulunduğunu, orda Toremurat denen bir adamla tesadüfen tanıştığını, onun evinde yatıp, ondan kilim satın aldığını, kebab ile ağırlandığını ve sonunda bir gün bu adamın Kos Burun'a geldiğini, ona beş on baş koyunun çok lazım olduğunu ve anabalarının yerine iki günden kuzular getireceğine inandırıp, iki bin gümüş para bırakarak gittiğini ayrıntılı şekilde anlattı. Sözüünün sonunda şöyle dedi: –Bekledim, gelmedi. Ne kuzular var ne Toremurat. Orazbay'a paranın yarısını vermiştim. Kuzular gelmedikten sonra, Askar çoban da her gördüğünde sorduktan sonra, ben kendi kuzularımı Askar'a teslim ettim. Orazbay ise bana bin gümüşü geri verdi. Elli yıllık ömrüm içinde aldanarak yapmaya

niyetlendiğim tek alışverişim böyle oldu. Bağışlayın, suçumun üstünü bin kere örterim, bağışlamazsanız, halkın kestiği parmağın ağrısına dayanacağımıdır da.

Yernazar sözünü böyle bitirdi ve yere oturacakken ona soru sormaya niyetlendiler. Yerpulatov soruları Orazbay'ı da dinledikten sonra sorarız, diyerek Yernazar'a oturmak için izin verdi ve Orazbay'a başını sallayıp, ayağa kalkmasını buyurdu.

Orazbay kaşlarını çatarak yerinden kalktı ve çekinmeden Begdiyar Nadiroviç'in gözlerine kırk yıllık düşmanı gibi baktı. Akşamdan beri ses çıkarmadan oturan Begdiyar Nadiroviç bu dehşetli bakışa önem vermedi. Aksine, bakanlıktan gelen vekilin kulağına eğilip, damat çocuk, dedi.

–Ben babamın anlattığına bir söz daha ekleyemiyorum. Hepsi doğru. Ben koyun almadım da satmadım da. Kimseye de borcum yok. Fakat, işte şu Toremurat denen dolandırıcıyı bir rastlasam burnunun tozunu çakardım, dedi ve yerine oturdu.

–Siz, Orazbay Kulametov, hırsızlık etmedim, dediniz. Hırsızlık etmeseniz, niçin kendi kuzularınızdan değil de, Askar çobandan aldınız, diye sordu Yerpulatov.

–Bütün suçum şunda, dedi Yernazar oğlunun yerine cevap verip. –Aldandım. Toremurat'ın bana bıraktığı iki bin gümüşüne aldandım.

–Demek, yirmi koyunu yüzer gümüşten sattınız, öyle mi?

–Öyle.

–Toremurat'ın size yirmi kuzu getirmeyeceğini anlamadınız mı?

–Vallahi anlamadım, getirir sandım.

–Demek yirmi kuzu getirmiş olsa, sizin cebinizde iki bin gümüş kar kalacak idi, öyle mi, dedi ilçe sekreteri Sultanov.

–Yok, yok. Kuzuları getirmiş olsa, ben onun parasını geri verecektim, dedi Yernazar gözlerini yuvarlaklaştırıp.

–Doğru söylüyor babam, parasını geri verecektik, diye bağırdı kenardan Orazbay.

Oturanlar ses çıkarmadılar. Birbirlerine baktılar, meselenin farkına varmamış gibi olup omuzlarını kıstılar.

–Ben bir şey anlamıyorum, dedi sessizliği bozarak Yerpulatov. –Size bir şey kalmayacak ise, bu izdihama başlamaya ne gerek vardı?

–Mümkün mü, dedi Orazbay yerinden kalkıp. –Şu Toremurat denen dolandırıcı babamı ağırlamış, ona kilim satmış, gerek olursa daha bulurum demiş. Kısaca, babamın akılsızlığından faydalanarak kanına girmiş. Eve geldikten sonra, babam da onun iyiliğine iyilik yapmak istemiş. Hiçbir şey kaybolmuyor. Yirmi baş gidecek, yirmi baş gelecek. Babam razı olmuş, ayağına gelip çöken tanışını geri döndürememiş. Bunda anlaşılmayan bir şey yok. Öyle mi Askar? Niye susup oturuyorsun? Niye konuşmuyorsun? Senin otlağında hayvanın tam mı?

–Tam. Tam ama... Tek, tek...

–Ne kekeliyorsun, diye bağırdı Orazbay Askar'ın üstüne. –Otlağında hayvanın tam mı, yoksa kendin de bilmiyor musun?

Çoban sinirlendi. Orazbay'ın «Kendin de bilmiyor musun» diye sözü onun tersine gitti.

–Sen beni ahmak yerine mi koymak istiyorsun, dedi o *çot* sakalını oynatarak. – Ben aptal değilim. Sen aptal imişsin. Ne bağırıyorsun? Bilmiyormuşum... Bak, sen onun lafına! Ben kırk yıldan beri elimden gelip geçen hayvanın hesabını biliyorum. Elli yıldan sonra da otlağında olacak hayvanı hesapladım. Fakat onu ben görmeyeceğim. Sizler, benim küçücük çobanlarım görecekler. Sen çobanı hesap bilmiyordur mu sandın? Yirmi anabaş koyundan baharda kaç kuzu beklemek mümkün? Söyle, kendin söyle. Sen ekip reisisin, benim amirimsin!

Orazbay sinirinden yere oturduğunu kendi de hissetmedi. Oturduktan sonra daha bir şeyler söylendi. Galiba dilinin ucundan küfretti.

–Anlaşıldı, hepsi anlaşıldı, dedi Yerpulatov çoban sustuktan sonra.

Orazbay ve Yernazar boğazlarına muşmula takılmış gibi yutkundu ve kulaklarına kadar kızardılar.

–Onu baharda görürüz, diye cevap verdi oturduğu yerden Orazbay. – Koyunların yarısı kısır.

–Bende kısır koyun yok, kafa oyalama!

Adamlar birbirleriyle konuşup uğuldaştılar. Yerpulatov masaya vurup onların dikkatini çekti. Herkes birer birer kalkıp kendi fikirlerini söylediler. Fikirler çeşit türlüydü. Birisi bu meseleye suç diye bakıyor, diğeri düşünmeden yapılan iş diyor, birisi de aldanmış insanı asmayalım, kesmeyelim, koyunlarını otlağa getirip ekledikten sonra

daha ne gerek, diye karar veriyor ve benzeri. Herkesin söylediği tutanağa yazıldı. Söz söylemeyen insan kalmadı. Begdiyar Nadiroviç bütün çıkışları dikkatle dinledi ve sonunda, oturduğu yerden söz aldı.

–Benim için, arkadaşlar, dedi o kaşlarını alnına kadar kaldırıp. –Bugün idare heyetinde bakılan mesele çok önemli ve çok ciddi. Bu işe suç demek de az. Orazbay benim damadım, Yernazar dünürüm olurlar. Demek bunlar benim kendi insanlarım. Biz yeni sovhozun temelini koymaya başlayan birinci kırlangıçlarız. Planlarımız, amacımız büyük. Yirmi koyun, bin koyun değil de, yirmi milyon hayvan üstünde kafa yoracağız, bu ulu amaç için bugün, biz sizlerle beraber temel koyuyoruz. Bizler bu sonsuz boşluğu kendimize boyun eğdirmeye geldik. Asırlarca cansız, faydasız yatan bu kumluğu canlandırmaya, insana hizmet ettirmeye geldik. Böyle ulu işi, yalnız ulu insanlar yapabilirler. Bu ulu işte bugün, bu yerde yargılamakta olduğumuz gibi çürüklükler geçmez. Büyük nehir, büyük yol açarak akar ve bütün çöplüğü kenara, sahillere çıkarıp bırakır. Yernazar ve Orazbay Kulametovlar bu büyük nehirden uzaklaştırılmaya layıklar. Yanıldılar mı, aldandılar mı, bilmiyorum, onlar kendi suçları için halk mahkemesi önünde cevap versinler.

İdare heyeti üyeleri Begdiyar Nadiroviç'in çıkışını merakla dinledi ve biraz ses çıkarmadan oturdular. Yerpulatov da biraz düşünceye daldı. Çünkü o Begdiyar Nadiroviç'ten böyle sert çıkış beklemiyordu. Fakat o Orazbay'ın son günlerde yaptığı çirkin adetleri de biliyordu. Şasenem'i üzüp, babasını incitip, işini bırakıp Kos Burun'dan çıkıp gitmesi, şüphesiz Begdiyar Nadiroviç'in öfkesini kışkırtacak. Yerpulatov bunları göz önüne getirerek, Begdiyar Nadiroviç'in çıkışı kararından çok sert, diye karar verdi. Olabilir, Yerpulatov doğru düşünüyordur. Herhalde aile ilişkisiyle kaderleri bağlanan adamın, kim olursa olsun müdür olsun, basit insan olsun, hepsinin canı kanı bir, hepsinin isteği dostluk. Dostça yaşayan aile her iki tarafın ana babasını sevindirir, gönüllerini güldürür. Sevgisizlik ise her iki tarafın ömrünü yer, yüreklerinde nefret uyandırır. Orazbay şimdilik ne düşünüyor bilmiyoruz. Fakat onun son günlerde kendini insafsızca alıp gitmesi ve ailesinden çıkıp gitmesi kimsenin yüreğini memnun etmedi. Bu mesele konusunda biz daha dururuz, şimdi onun işini doğru ve adaletli halletmeliyiz.

Bakanlıktan gelen vekil bu meseleyle çoktan tanış idi. Nukus'ta Toremurat yakalanıp duruşma olduktan sonra, bakanlığa bölge savcılığının Yernazar ve Orazbay hakkında «şahsi kararı» gelmiş idi. Bu karara göre bakanlığa özel komisyon dizilip bir kaç kere çiftliğe gelerek, inceleme yaptılar. Bir kaç kere Begdiyar Nadiroviç'i Nukus'a çağırıp sohbet ettiler. Yerpulatov ve *raykom* sekreteri de bu işlerden haberdarlar. Bunun için bugün idare heyeti çağrılıp, bu meseleyi göz göze gelerek, dibi temelinden halletme kararı kabul edilmişti.

Bakanlıktan gelen vekil kendi sözünü kısıdan kesti. Yernazar ve Orazbay'ın gerçekten Toremurat denen dolandırıcının kancasına asıldıklarını, bu işi onların akılsız olarak, acemilik sonucunda aldanarak yaptıklarını, Toremurat'ın yakalandığını, söz arasında, Toremurat'ın sabıkalı suçlu olup, şimdi kendi suçları için bundan kaç yıl önce cezaya uğratıldığını ve başka suçları için çoktan arandığını ve bu koyunlar yüzünden yakalandığını kaydetti. Sözünü özetleyerek şöyle dedi: –Suçlu Toremurat kendi cezasını aldı. Sizin koyunların hepsini kebab yapmaya yetiştiremedi. Koyunlarınızın on beş tanesi bulundu ve geri gönderildi. Yernazar ve Orazbay ise, madem ki, bu anda kendi suçlarını biliyorlar ve kendileri bilinçli olarak koyunların sayısını tamamlamışlar, onların çiftlikte gösterdiği iyi hizmetlerini gözde tutarak, sert ceza vermeyip, ilk defa böyle azarla bırakalım, diye fikirdeyiz arkadaşlar.

–Kimde daha nasıl fikir var, dedi Yerpulatov, arkadaşlara danışıp.

–Benim anabaşlarımı getirsin, diye bağırdı Askar çoban.

–Ben Yernazar'ı çoktan beri tanıyorum, dedi *raykom* sekreteri Sultanov. –İyi adam ve iyi çalışan idi. Bugünkü idare heyetinde ortaya koyulan mesele tek ona ve Orazbay'a değil de herkese ders olmalı. Seyrek de olsa, bazen Toremurat gibi suçlular ansızın çıkıyorlar. Dikkat gerek, ciddilik gerek. Biz koyunlarımızı çöl kurtlarından göz bebeğimiz gibi saklıyoruz. Halbuki, Toremurat'a benzeyen iki ayaklı kurtlara da maruz kalmak mümkün. Siz Yernazar ve Orazbay, gördünüz mü nasıl kurda uğradınız? Bu size ve bütün çiftliğimizin namuslu çalışanlarına ders olsun! Ben Askar çobanın sözüne katılıyorum. Yirmi anabaş koyun baharda en azından yirmi kuzu getirecekti. Varsın kısır çeşidi olsun, ya ikizleyecek olanları yok muydu? Bunun için ben teklif ediyorum ki, suçlunun bırakıp gittiği iki bin gümüş parası sovhozun faydasına müsadere edilsin.

Teklifler türlü türlü olduğundan mesele oya koyuldu. İdare heyeti çoğunluk oyla Yernazar ve Orazbay'dan iki bin gümüşü alıp sovhozun faydası için verilmesini, Yernazar'ın çiftlik müdürü görevinden, Orazbay'ın ise reislikten çıkarılmasını teklif etti.

İdare heyeti üyeleri giyinip bahçeye çıktığında Ülker yıldızı idarenin önündeki yüksek selvilerin tepesinde parıldamaktaydı. Yarı gece geçmiş olmalı, At çapar derin uykuya dalmış. Etraf sessiz. Kanal tarafından çöl sessizliğini bozarak derinden kurbağaların ezgisi duyuluyor. Ara sıra deve sesleri ve yarı gece horozlarının keskin makamları çöl boyunca uzaklara yayılıp gidiyor.

Nukus vekili ve *raykom* sekreteri arabaya binip bölge merkezine döndüler. Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov kanal tarafına kendi evlerine gittiler. Herkesin dağıldığı sırada Yernazar atının eğeri gerip yola çıktı. Askar çoban onu beklemedi. Yarnazar o tarafa bu tarafa bakıp, Orazbay'ı aradı, onu görmek ve konuşmak istedi. Orazbay ise kapıdan çıkar çıkmaz gözden kaybolup gitti. Onun ne tarafa gittiğini kimse görmedi. Yernazar atını dükân tarafına sürdü, Orazbay burda da yoktur. –Bu çocuk benim başıma bela arkasından bela getirmeye başladı ama, sonu hayır olsun, dedi o atının başını geriye çevirip. İlçe yoluna çıktı, yemekhaneyi dolandı, sonra balıkçı Kosta adamın evine doğru döndü. Onun iki kızı var, kocaları yoktur. Yernazar Orazbay'ın bu eve gelip gittiğini duymuştu. Geç olsa da, gidip bakayım, belki onlardadır, diye atını koşturarak gitti.

Kosta adamın karaltısına yakın geldiğinde yuvasından atılıp çıkan buzağı gibi kara yaramaz köpek zincirini koparıyordu. Yernazar attan inmedi, evin arkasına dolanıp, pencereye yakın geldi. Köpek sesinden uyanan kızlarından birisi iç giysisiyle gelip pencerenin perdesini kaldırdı ve at üstündeki adamı görüp, hemen perdeyi bırakıp geri kaçtı. Oda içinde ne oldu, ne kaldı belli değil. Perdeyi ikinci bir kız daha kaldırıp baktı. Bu biraz çevik olsa gerek, –Sen kimsin, diye bağırdı. Yernazar kızın babasını sordu. –Babam evde yok, dedi kız ve perdenin arkasına saklandı. –Ben Orazbay'ın babası olurum, dedi Yernazar pencereyi tıkırdatıp. –O sizde değil mi?

Orazbay'ın adını duyar duymaz kızların ikisi de pencereye geldiler.

–Bugün onu sovhoz idaresine meclise çağırdılar, hala daha gelmiyor, dedi kızlar. –Girin belki gelir...

Yernazar girmedir. –Kosta adam evde olmadıktan sonra, benim burda ne işim var, diye düşündü ve atını sürüp geri dönüp gitti. Kasabada artık kimse yoktu. «Namussuz çocuk benden ne saklanıyor, görüyor musun arsızın yaptığı işi? Dur sen, benden kaçıp kurtulamazsın. Bugün olmazsa yarın, ille elime düşersin. Ben senin aklını yerine koyarım. Düğün ettim, masraflara battım, köyün en güzel, en medeni kızını alıp verdim, müdür kızı! Aptal çocuk, onu sevip, sayıp, şımartıp yaşamıyor musun? Bu ortalıkta Şasenem’e yetiyecek kız yok. Onu bütün ilçe halkı söyler, herkesin gözünde, bilgisi var, geleceği var, öylesini sevmeyi bilmeyen aptaldan ne beklemek mümkün? Çok yazık ki, işte şu Toremurat meselesi benim başımı döndürdü. Şasenem’i de, bu serseriye de görüp gereği gibi konuşamadım. Bugün gene gözümün önünden kaçırdım.»

Bu düşüncelere dalan Yernazar atının kumluk yola çıktığını, Kos Burun tarafına adımlayarak gitmekte olduğunu hissetmedi. Serin çöl rüzgarından üşümeye başlar başlamaz, atının yularını çekip üzengilerini kıpırdattı, yürüyüşünü çabuklaştırdı. Birazdan kum yığınlarının arasına sinip gözden kaybolup gitti. Ay ışığında çöl iyi seçiliyor. At ise, gece karanlığında değil, gözlerini bağlasan bile yolu şaşırmadan gidecek. Bütün gün ve gece üzülüp, rahatsızlanıp yorulan Yernazar yuları indirdi, atı kendi haline bıraktı. Çok geçmeden onun yorgun gözleri kah yumulup kah açılmaya başladılar. Atın üstünde uyuklayarak giden Yernazar’ın kulak zarını patlatarak ansızın tüfek atıldı. Yernazar şaşırıp gözlerini açtığında, önde iki yüz metre kadar mesafede, yüksek kum yığınının tepesinde bazı karaltılar gördü. Çabucak atına kamçı sallamaya yetiştiremedi, o şimdi kumulun tepesinde idi. Bi baksa, yerde iki adam hırpalaşıyor. Onlar birbirinin boğazına yapışmışlar, kumun üstünde yuvarlanıp, dönüp kum yığınının ucuna geliyorlar. Kenarda boş at duruyor, atın ayaklarının altında tüfek yatıyor. Yernazar çabuklukla attan sıçrayıp indi ve doğru tüfeğe yapıştı.

–Durun! Atarım, dedi o dövüşenlere doğru tüfeği doğrultup. Birinin başı saksavul köklerinin içine girip gitti. Onun takattan kesildiğini görerek, üstündeki adam atılıp kalktı ve tüfek tutmakta olan Yernazar’a doğru yürüdü. Yernazar oğlunu tanıdı. – Sen ne yapıyorsun, baskın, dedi o var sesiyle oğluna bağırıp. Gözlerini kan basmış Orazbay hep babasına karşı yürüdü. Yernazar tüfeğini aşağı alır almaz Orazbay kurt gibi atılıp tüfeğe yapıştı. Baba tüfeği elinde sağlam tutuyormuş, alamadı. Baba, çocuk karşı karşıya gelerek tüfeği çekiştirip, dolandırıp, çevirip dalaşmaya başladılar. Dört el

arasında kalan tüfek bir elden diğer ele geçmekte. Genç, delikanlı Orazbay babasının elinden gücünün gitmekte olduğunu hissedip soğudu ve kenara çekilip saçlarını yolarak bağırmaya başladı. Çalılar içinde yatan adam aklını başına toplayıp kalktı ve yüzünü, gözünü kumdan temizleyerek doğru Yernazar'a doğru geldi. Bu Askar çoban idi. Yernazar onu görür görmez başından aklını kaybediyordu. Askar tüfeğini Yernazar'ın elinden aldı, içinde kalan bir fişeği havaya attı ve atına binip yoluna gitti.

–Senin bu günahsız ihtiyardan ne alacağın var, dedi Yernazar sinirinden kumun içinde uzanıp yatan oğluna.

Orazbay'ın öfkesi daha düzelmemişti. O başını kuma sokmuş ses çıkarmadan yatıyor.

–Sana soruyorum, bu adamdan ne istiyorsun, dedi babası tekrar.

–O benim işim, sen karışma, sen gelip çıkmamış olsan!..

Yernazar onun deli gibi haykırmasına dayanamadı. –İşte sana, işte sana, diye iki şamar şaklattı ama, Orazbay'ın gözlerinden soğuk gözyaşları atılıp çıktı.

Orazbay durdu. Babasına el kaldırmadı. Kumun üstüne arkasına dönüp, tepeye, açık gök yüzüne bakerek yattı. Biraz sessizlikten sonra, Orazbay konuşmaya başladı.

–Bu sersem çoban bizi tamamen maskara etti. Yirmi tane kuzuyu götürüp otlağa ekledik de, bak sen onun patlak gözünün doymayışına! Vermek gerekmiyordu. Daha iki bin gümüşü de *kazgalap* çıkardı. Sakın vereyim deme, eğer verirsen kendinden ver. Bizim koyunları işte o Toremurat'tan tutup almışlar, yirmi kuzuyu da verdik, daha iki bin gümüş!.. Bu ne, yağmacılık değil mi? Ben bunu Askar'ın burnundan çıkarırım! Çıkarırım dedim, çıkarırım, diyerek yumruklarıyla yeri dövdü.

–Oraz, oğlum, sen kimden ant alıyorsun? Sen iyice şaştın. Sinirlerini biraz yatıştır da, düşünüp bak. Askar'ın ne suçu var? O çoban. Onun bildiği şu, koyun kesmekten başka o ne biliyor? Sen oğlum, aklını topla. Biz rezil olduk. Suçumuzu bağışladılar. Şimdi kendimizi işle gösterelim. Gel, Şasenem'den razılık iste. Sen o kadını boşuna incittin. Kalk çabucak Askar'ın peşinden yetişelim, ondan da razılık isteyelim.

–Ben gitmiyorum, diyerek kestirdi Orazbay. –Şasenem'den razılık iste, Askar'dan razılık iste... Yok siz kendi oğlunuzu tanıımıyormuşsunuz. Onlar benden razılık istesinler!

–Suç kimse ise, o razılık istemeli. Ben Şasenem’le de konuşurum. O beni anlar. Zamane kızı yavrum. Güzel, medeni. Ben onun yürüyüşüne, işine, sözüne imreniyorum, sen ise el kaldırıyorsun. Haydi, kalk yerinden, ikimiz de ata binelim ve Askar’ın ardından yetişelim.

Orazbay kalktı. Atın eğerini, yularını baktı, babası eğere, kendisi ise eğerin arkasına yerleşip ayaklarını sallandırdı ve hareket edip gittiler. Yolda birkaç kere durup dinlendiler. At düz yolda iyi yürüse de, kumluğa ayak bastı mı, sürünerek sallanıyor ve sonunda terlemeye ağır nefes almaya başlıyor. O zaman baba, çocuk attan iniyorlar ve beş on dakika dinleniyorlar. Atın teri soğumaya başlar başlamaz gene yola çıkıyorlar.

Ay bulutların arkasına saklandı. Çölü karanlık bastı. İyi ki, gökte yıldızlar parıldayarak yanıyorlar. Serin yel kulaklara vurup geçiyor ve sakinleşiyor. Bu arada etrafı gene huzur basıyor. Ülker yıldızı deminki yerini epey değiştirdi. O batı tarafa çekiliyor. Gece bulutunun arkasından çıkan ay kocaman boşluğa kendi ışıklarını döküyor. Yer gene aydınlaşıyor, atın adımları çabuklaşıyor. Onlar ne kadar çabalayarak gitseler de, Askar çobanın arkasına yetişemediler. Kısa zamanda şafak atacak. Şafak atmadan önce çölü şafak karanlığı kaplayacak. Bu vakte kadar Kos Burun yoluna çıkılırsa, sonra yaya gitmek de mümkün. Baba çocuk konuşarak, uyuklayarak gidiyorlar. At durdu. Hayvan da uykuya dalmış olmalı. Yok, at uyumamış, iki yolun başına gelip durmuş. Yolun biri Markay Kuduk’a, diğeri Kos Burun’a gidiyor. Ne kadar akıllı hayvan. Yanılmayayım diye durmuş. Yernazar gözlerini açıp, etrafa göz atar atmaz meselenin farkına vardı ve atın başını Kos Burun yoluna çevirip, yularını gene boş bıraktı.

Tan ağardığında Kos Burun evleri seçilmeye başladılar. Askar çoban Markay Kuduk yolundan gitmiş olmalı, çünkü onun otağına o yoldan yakın gibi.

–Kalk, gözünü aç, diyerek Yernazar dirseğiyle Orazbay’ı dürttü. Eğerin arkasında, başını babasının beline dayandırıp sallana sallana gelmekte olan Orazbay uyandı ve öne doğru baktı. Onun gözüne başta kendinin evi göründü. Yol tarafındaki odanın penceresinden saydam lamba ışığı seçiliyor. O evinden çıkıp gittiğinden beri bu bahçeye ayak basmadı. Şimdi evin yanına yakınlaştılar. Pencerenin karşısına gelip atı durdurdular. Yernazar indi ve Orazbay’ın inmesini bekledi. Orazbay inat ediyor, inmiyor.

–İn attan, dedi Yernazar onun ayağından çekip. Orazbay kıpırdamadı.

–İn diyorum sana. Tatlı tan uykusunu karının koynunda geçirirsin...

Orazbay gene inmek istemedi. Yernazar onu attan çekip indirdi ve kendi çabucak ata binip koşturarak gitti.

Orazbay doğru yurdun içine girdi. İki ay önce nasıl bırakıp gitmiş ise, öyle de duruyor. Keçeler, kilimler, yastıklar, hepsi temiz pak kendi yerindeler. O keçe üstüne oturdu, biraz düşünceye daldı. «Babamın sözünden çıkmadan geldim ama, Şasenem beni görse ne der acaba?» O pencereye baktı, saydam lamba ışığı hep öyle yanıyor. Yalnız mı acaba? Eve gidip girsem ne olur? O benim karım. Yavaşça yükselip kalktı, pencereye yakın geldi. Uzanıp bakmak istedi, boyu yetmedi. Yurdun etrafındaki keçe uçlarında duran büyük taşı getirip pencerenin dibine koydu. Taşa basıp yükseldi, perdenin ortasından bir şey göremedi. İndi ve taşı pencerenin kenarına doğru çekti. Orda dört parmak genişliğinde perdenin arası örtülmeden kalmış. Orazbay burnunu pencereye değdirip, bir gözüyle baktı. Masada Şasenem'in başını, yere sarkan saçlarını, beyaz çıplak omzunu gördü. Parmak uçlarına yükselip, gene bir daha incelediğinde, Şasenem'in arkasında bir adam yatmış gibi görünüyor. İndi, taşı dikine koydu, gene yükseldi. Doğruymuş. Yastıkta kara saçlı bir baş daha gördü. Orazbay'ın eti teni uyuştı. Hemen yere inip, taşa bir tekme attı, taş yuvarlanıp gitti. Sofaya girdi, ayakkabı çıkarılan yere kibrit çakıp baktığında, Şasenem'in ayakkabılarının yanında büyük kauçuk çizmeler duruyor.

–Aa, sonunda düştünüz elime, dedi Orazbay içinden ve doğru bahçe tarafındaki ocağa doğru gitti. Orda saksavul doğramak için uzun saplı, düz başlı balta duruyordu. Orazbay onu eline aldı, evin kapısına doğru gitti. Kapının yanına gelir gelmez çizmelere sürünüp yıkıldı. Bu sırada aklına babasının sözleri düştü: «Senin çok akıllı, medeni, güzel karın var». –İçeri girmem, dedi o kendine. İçeri girmek saldırı sayılır. Ben onları bu yerde karşılarım.

Orazbay sofanın içinde duran turşu fiçisinin arkasına çöktü, baltayı ayaklarının arasına kıştırıp sabahı bekledi.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Bahar yakınlaşıyordu. Karlı fırtınalar biraz sakinleşti, geceleri ayaz olsa da, gündüz güneş kah görünüyor, kah kayboluyor. Onun ışıklarının vurduğu tepelerde, vadilerde, rüzgar almayan yerlerde kar biraz yumuşuyor, akşam oldu mu, gene donup buzlu tehlikeye dönüyor. Kurtnezir'in burgucuları birinci kuyunun işini bitirmekteler. Onlar bu sefer çok büyük zorluklara uğradılar. Teknik güvenliği kurallarına göre iş görerek, hidrojeologların bu toprağı öğrendiğinde bırakıp gittiği kayıtların tamamen doğru olmasına şaşıyorlar.

Bu kuyunun işi başından ters gitti. Onun böyle olacağına hiç şüphe yoktu. Çünkü, kumlukta burgu vurmak kolay şey değil. Kurtnezir bunu iyi biliyor ve arkadaşlarını her rastlaması mümkün olan ihtimale karşı hazır olarak çalışmalarını gün öncesinden anlatmıştı.

Kurtnezir'in vagon eve girip üstünü başını çıkarmadan yattığı bir hafta oldu. Gözü uykuya gittimi, Kurtmolla'nın sesi duyuluyor. Gece vardiyasında nöbetçi duran Kurtmolla, URB'nin çalışma ritmi bozulmaya başlasa, öyle nefretle küfrediyor ki, ne kadar tatlı uykuda olsan, yatağından atılıp kalkmaya mecbursun. Kurtnezir'in ekibi son zamanda burgu işinde yeni URB-ZAM tezgahını kullanmaya başladı. Burgucular bu makinenin çalışmasına alıştılar, onun takırtısı, gürültüsü ve ara sıra çarklarının, kalın tel iplerinin yağsızlıktan gıcırdaması onların kulağına öyle çabuk giriyor ki, yerlerinden atılıp kalktıklarını hissetmiyorlar. Hepsi kendi görevine koşuyor. Birisi motorun, diğeri burgunun işini denetliyor, öbürü ise yağ kutucuklarını dolduruyor. Sonra birkaç adam kenara çekilip genel olarak tezgahın çalışmasını denetliyorlar. İş iyi giderse, şakalaşp birer sigara yakıyorlar.

Böylece iş başladı ama doğrulmadı. Haftanın yarısında Kurtnezir tezgahın durdurulmasını emretti.

–Faydasız iş kimseye gerekmiyor, dedi o kum obasının üstüne oturup. –İşte şunu görüyor musunuz, dedi o altından bir avuç kum alıp. –Kum tabakası derinmiş. Kuyuyu biz kazıyoruz, duvarı eşiliyor. Böyle boş iş kazanını boş bırakır. Bana göre kuyunun duvarını yüz metreye kadar çimentolamak gerek.

–Çimentolamak için vakit az, Kurtnezir abi, dedi Kurtmolla burnunu sümürüp.

–Çimento biraz vakit alır ama, çare yok, onu karıştırıp duvarı tutturana kadar kurumasını, donup pekişmesini beklemek gerek. Sonra boru yerleştiririz. Belki kum tabakasından sonra, borunun gereği de olmaz.

–Senin fikrine razıyım ama borumuz yeter mi?

–Yetmezse idareye haber ederiz

–İdareden bu dünyanın kenarına boru getirilene kadar bahar gelir, yaz geçer...

–Geçmez. Helikopter ile getirirler.

Kurtnezir düşünceye daldı. Bu arada Kurtmolla'nın fikrine birkaç arkadaş daha katıldı ve hepsi bir ağızdan kuyunun duvarını çimentolayıp boru yerleştirme işine giriştiler.

–Bizde olan borularla kuvvetlendirmeye başlayalım, ona kadar kalanını getirirler, haber ederiz, dedi Kurtnezir.

Öğle vakti çalışmayı durduran URB, yarı gece geçtikten sonra, gene gürüldemeye başladı. Borularla kuvvetlendirilen kuyu santimetre ardından santimetre inip, hep derinleşiyordu. Burgucular öyle yoruldu ki, hatta birbiriyle konuşmadan, yıkanıp yattılar. Tezgahın iyi çalışmaya başladığına sevindiğinden mi, yoksa çok yorulduğundan mı Kurtnezir uyuyamadı. Aslında öyle oluyormuş. Adam belli bir yaşına geldikten sonra, vaktini geçirdi mi, uykusu kaçıyor ve sabaha kadar o tarafına bu tarafına dönüyor. Kurtnezir de genç adam değil. Kurtmolla başını yastığa koyar koymaz hırıldamaya başladı, ama, Kurtnezir sabaha kadar göz yummadı. Onun aklına gelmeyen şey kalmadı. Babası Memedemin abinin hikâyesi, dedesi Veli Odaman'ın başından gelip geçen olaylar. «Dünya öyle gelmiş, öyle de gidiyor. Fakat insanlar değişiyorlar. Mucizeler yaratıyorlar. On beş yıl garip dedem gurbetlikte ırgatlık etmiş. Doğup dünyaya geldikten sonra yaşamak istiyorsun. Yaşamak için ise, öncelikle karnın tok olmalı. Toprağın olmazsa ekmeğin yok, gidip zengin için çalışmaya mecbursun. Çalışıyorsun, bütün özenini koyup, alın terini döküp çalışıyorsun ama emek hakkına geldiğinde ne verirse onu alıyorsun. Yetse de yetmese de şikayet etmeye yerin yok. Mücadele edenler, garipler, bellerini büküp çalışanlar. Dünyanın zevkini görmemişler. Şimdiki hayatı o devirle kıyaslamak mümkün mü? Babamın söylediğine göre köyümüzün en zengini Celal Bey'in o zamanki sarayı şimdi bizim Arık Çeşme mahallemizde yaşayan pek çok insanın evi kadar yokmuş. Fakat o köyde efendi

kesilmiş. Hak hukuk, hüküm onun elinde olmuş. Nimetulla da dedemin yolundan gitti. Çobanlık ediyor. Kolhoz çobanı. Evine girsen ayak basmaya kıskanırsın. Döşemeleri ısıt ısıt parlıyor. Kapılar, pencereler boyalı, duvarlar örnekli, basamaklar mermerden... Efendinin kim olduğu ayak yolundan bilinir, dedikleri gibi, bahçenin bir köşesinde, vişneler arkasında kurulan bu «hacet yeri» içinde elektrik lambasına varıncaya kadar yanıyor. Sağ tarafta özel yapılan taburenin üstünde güğüm duruyor. Evin eşiğinden bu yere kadar seni pişmiş tuğladan yığılan kaldırım sokağı alıp geliyor. Ben eminim ki, çoban abimin evi Celal Bey'in sarayından eksik değildir. Fakat mesele tek zenginlikte, yiyip yatmakta değilmiş. İnsana ruhi zenginlik, ruhi özgürlük çok gerekliymiş. Bak sen, Ötegen ihtiyara, hemen hemen dedem ile aynı yaşta. Dombrası elinden düşmüyor. O doğduğu yurdunu, onun cesur halkını türkü ediyor. Dersin bütün dünya onun avucunun içinde. O gökteki yıldızlarla söyleşiyor. Çünkü şu yıldızlar hemen hemen bir asırdan beri onun başının tepesinde, doğup büyüdüğü toprağı üstünde yanıyorlar. Bu çöller onun için dünyada en kıymetli altın hazine yerini tutuyorlar. Saksavulsuz, deve dikensiz o yaşamının manasını bilmez. Çünkü asırlar boyunca anadan doğup bunu görmüş. Şimdi devir başka. İnsanlar bu çöle can vermek istiyorlar. Zamane insanları, özellikle gençleri bunu iyi anlıyorlar. Onlar bu boş memleketi yeşertmeyi, insana hizmet ettirmeyi istiyorlar. Görüyor musun, bize hoşgeldine, kendileriyle beraber aksakal Ötegen ihtiyarı da alıp gelmişler. Şasenem'in Arzıgül'ün şehirlilerden ne farkı var? İkisi de çöl güzelleri. Giyimleri de, yürüyüşleri de, işe alakaları de zamana göre. Onlar Ötegen abi gibilerinin gururları, Karakalpak memleketinin solmaz çiçekleridirler. Bunun için onlar, bu çölün içinde «can sıkıntısı» demiyor ve, yeni hayat kuruyorlar. Onlar bu kardeş, özgür memlekette aldıkları ruhi zenginliklerle bahtiyarlar».

Bütün gece uykusuzluktan ezilen Kurtnezir, sabaha yakın tatlı uykuya daldı. Pencereden esen taze, temiz çöl havası onu öyle bayılttı ki, ağzının açılıp kaldığından haberi bile yok.

Güneş epey yükselmiş idi. Burgucuların işlerini durumlarını merak ederek Bekbergen Jaksımuratov ile Tursunbek geldiler. Tursunbek Kurtnezir ile ta Semerkant'tan tanıştığından yüz yıllık dostu gibi ona gelip gidiyor ve burgucuların bütün adetlerine ve huylarına alıştı. –Hani benim dostum, dedi o vagoncuğun önünde odun kıran Kurtmolla'ya.

Şaka için *çotnen* yapmış Kurtmolla çok düşünmedi: –Dostunun bu gece içi döndü, sabaha kadar işte şu saksavulun dibini gübreledi, dedi.

Tursunbek ve Bekbergen bu sefer Kurtmolla'nın lafına gerçekten inandılar.

–Ne diye o, dedi Tursunbek. –Uygunsuz bir şey yemiştir.

–Et kötü geldi, dedi Kurtmolla. –Etrafımız hayvan, bulduğunda ye demiştir da. Hi hi hi.

–Kurtmolla şakayı bırak, dedi merdivenlerden inmekte olan aşçı. –Yürüyün Kurtnezir burda.

Bekbergen ve Tursunbek içeri girdiler. Yeni uykudan kalkan Kurtnezir onlara yer gösterdi ve ıslak yüzünü ve ellerini silip, sonra tokalaştı.

–Kurtmolla ne masalı okuyor ya, dedi o havluyu çiviye asıp.

–Ben onun şakasını anladım, dedi Bekbergen karşısında direk gibi alay ederek duran aşçıya bakıp. –Anlaşıldığına göre size çoban koyun vermemiş galiba?

–Bugün menümüzde pilav vardı, dedi aşçı. –Ben sizin idareden aldığım kağıtla doğru otlığa gittim. –Ne lazım, dedi bana sinirli bakarak çoban. Koyun lazım, işte idare heyetinden yazdılar, dedim. Çoban kağıdı aldı ve parça parça yırtıp havaya savurdu. Ben ayaklarıma sürütünüp geçen koyunların bir tanesine yapışmışım, arkama bir sopa indi ama neye uğradığımı anlamadım. Hemen koyunların içinden çıkıp kaçtım. Bakarım, görürüm, çoban sopasını gene ayarlıyor. Sonra arkamdan bağırdı: –Askar çobandan et istemeye gelmeyin. Dedem dirilip gelse vermem!.. –Bilmem daha neler söverek, söylendi.

–Siz yanılmışsınız, dedi Bekbergen Jaksımuratov: –Askar bizim otlığın çobanı değil. Onun yanında bizim çiftliğin et için özel ayrılan hayvanlarının durduğu obamız var. Siz etin parasını ödediniz, koyunu terazide tartıp götürebilirdiniz.

–Evet, evet parasını ödedik, ama et yerine bir de sopa yedik.

Hepsi güldüler. Kurtmolla suratını asıp oturdu.

–Sana ne oldu ya, kuzulayamayan tavuk gibi pısmışsın, dedi Kurtnezir ona bakıp.

–Et özledim. Bekbergen abi kendi ayağıyla geldi, halletseniz ben çok çabuğum... Aç gözünü, yum gözünü, koyuncuk kazanda olurdu.

–Senin de arkan kaşınıyor galiba, dedi aşçı.

–Yok, arkam değil, damağım...

Hepsi güldüler. –Kağıdı yeniden yazın, Bekbergen abi, bugün tezgahımız iyi çalışıyor. Kuyunun duvarlarını kuvvetlendirdik. Hep derinleşiyoruz. Bunun için gece çöken yorgunluğumuzu bugün uzaklaştırmak istiyoruz. Siz, üzülmeyin bana sopa yedirecek çoban daha doğmadı...

Bekbergen Jaksımuratov cebinden bloknотunu çıkarıp baş muhasebeciye meseleyi anlattı. Kurtmolla kağıdı alır almaz ayak motoruna bindi ve yamaçtan aşağı hızla gitti.

Kurtnezir, Bekbergen, Tursunbek vagonçuğun önüne çıktılar. Tezgahın saat gibi güröldeyerek çalışmasına kulak verip çiftliğin halledilmesi gerekli olan işleri hakkında söz açtılar.

–Bütün işimiz sizinle ilgili, Kurtnezir abi, dedi Tursunbek. –Ne zaman sizin kuyudan su fışkırır acaba? Bahar yakınlaştı, «Su görmedikçe pabuç çıkarma» derler. Biz de bahçe işini başlamadan duruyoruz. Her şey hazır. Dün Semerkant’a senin kardeşin Nazim’e idare önünden mektup yazdık. Onun bu tarafa, bize gelmesini rica ettik. Genç uzman, ziraat mühendisi. İşte bu iki büyük kum yığını arasındaki boşluğu bağ bahçeye çevirme işini ona havale etmek istiyoruz. Bütün şartları yaratıp vermeyi sovhoz kendi üzerine aldı. Ne diyorsunuz?

–Bana göre, Kızıl kumu benimsemek için hükümet büyük çareler görüyor. Nazim gibi gençler toplanıp şu kanun kurala göre yazılıp buraya gelebilirler, dedi Kurtnezir.

–Ayrı yerlerde bu konuda iş yapılıyor. Sovhozumuzdan cumhuriyet boyunca gençleri çekme işleriyle uğraşmak için mahsus vekil yollandı. Nazim ise bizim mektubumuza göre gelebilir. O bize lazım adam.

–Ben yakında eve gidip gelmek istiyorum. Konuşup bakarım. Onun sevdiği kız da olmalı. Babası anası evlenme, düğün lafı ediyordular, bilmiyorum şimdi ne düşünüyorlar.

–Evlenirse karısıyla gelir. Daha iyi. Evlenmemiş ise, burda da canı sıkılmaz. Görüyorsunuz da gençler yavaş yavaş geliyorlar. Kısa zamanda ortalık Arzıgül Şasenemler ile dolar.

Tursunbek'in ağızından Şasenem sözü çıkar çıkmaz Bekbergen birden diklenip onun gözüne baktı. Mesele şunda ki, bu başarılı, genç uzman çiftlik müdürü olup geldikten sonra, Markay Kuduk'un işleri tamamen değişti. O şüphesiz geleceği parlak bir delikanlı. Geldiğine daha birkaç ay olsa da, kolhoz hayvanını kışın korkunç günlerinden kurtarmanın yollarını buldu. Hayvanlar sağ esen kıştan çıktılar. Şimdi çöle bahar kokusu geldi. Çobanlar kendi mallarını istedikleri otlaklara çıkarıyor ve gün geçiriyorlar. Bekbergen Şasenem'i ilk defa obaya kar yolu açmaya çıkan insanların arasında görmüştü. Sonra onunla birkaç kere yüzyüze rastladı ve sonunda Orazbay'ın son defa gürültü patırtı çıkarıp gittiğini ve Şasenem'in yalnız kaldığını duymuştu. Yüksek bilgili, medeni ve olgun inşaatçı bu yiğit Şasenem'i o zaman görüp beğenmişti. E, beğenmek bu daha bir şey demek değil. Dünyada çok şey beğenirsin ama, hepsi yanından gelir geçerler. Sen beğene beğene oturur da kalırsın. Bekbergen de öyle. Şimdilik Şasenem'i beğeniyor ama arada daha olan şey yok. Yarın ne olacak onu yarın bakarız. Fakat onun yüreğine bugün sabah gördüğü olay hiç rahatlık vermiyor. Onlar sabah erken Tursunbek ile Markay Kuduk yolundan geliyordular. Şasenem'in evinin önünde kadın şamataları duyuldu. Böyle şamataya onlar artık birkaç kere rastlamıştılar. Çare yok, yoldan geçip gitmezsin, evet. Bahçeye girdiler. Bi baksalar, Orazbay'ın elinde balta adamakıllı kapıyı kırıyor. Bekbergen onun elinden tutup baltayı aldı ve kendini itekleyerek sofadan çıkardı. –Sen niye böyle kuduruyorsun, dediler ona.

–O sizin işiniz değil, diye sert cevap verdi Orazbay.

–Bizim işimiz değil ama hükümet bu evi sana baltayla vurup kırmak için vermedi.

–Benim evimde başkasının işi olmasın, dedi o gözlerini akıtarak. –İşte şu çizmeleri görüyor musunuz? Tan attığından beri bekliyorum, kapıdan başını gösterirse işte bu baltayla işini halledeceğim, ama göstermiyor. Şasenem sabah kapıyı açıp çıkıyordu, beni görür görmez geri döndü. Aç kapıyı diye birkaç kere bağırısam, açmadı. Ee bana daha ne kaldı, kırıp girerim ve ikisinin de kellesini alıp ellerine tuttururum, diyerek Orazbay gene baltaya uzandı.

–Ya o kimin çizmeleriymiş, dediler ona

–Onun benim için farkı yok. Kim olursa olsun!

–Öyle ise sen bu yerde dur, biz içeri girelim. Herşeyi senin gözünün önünde halledelim, iyi mi?

–İyi.

Orazbay iki gözünü pencereye dikti. Bekbergen ve Tursunbek yavaşça kapıyı tıkırdattılar. Korkudan eli ayağı titreyen Şasenem, Bekbergen’in sesini duyar duymaz kapının mandalını çekti. Onlar içeri girip yetiştiremediler. Şasenem ağlayarak Bekbergen’in boynuna sarıldı, onun arkasından ağlayarak Arzıgül çıktı. Onlar biraz sakinleştikten sonra, anladılar ki evde başka kimse yok. Arzıgül sofaya çıkar çıkmaz alel acele şu kauçuk çizmeleri ayaklarına sokup gitmeye niyetlendi. Şasenem onu durdurdu.

–Bekbergen abi, Tursunbek abi, dedi Şasenem gözyaşlarını silip. – Yalvarıyorum size bu sersem heriften beni kurtarın. O benim kocam değil. Ben yanılmışım meğer. Gençliğime gidip aldanmışım, bu gözü kanlı kalbi eğri mahluktan beni kurtarın. Gözümün önünden kaybol, dedi o kenarda epey soğuyup, alay eden Orazbay’a. –Bugün seni mahkemeye vereceğim. Benim değil, işte şu kız çocuğunun da ödünü patlattın, şimdi babama, polise haber edeceğim!..

–Siz oturun Şasenem abla, ben polisi telsizle çağırırım, dedi Arzıgül. Bekbergen ve Tursunbek bu olayın şahidi olarak, ses çıkarmadan oturdular. Orazbay kendisinin haksız deliliğe vurulduğunu görüp yere tükürdü ve küfrederek bahçeden çıkıp gitti.

Bekbergen ve Tursunbek Şasenem’i rahatlattılar. Sonra, onlar yolda Yernazar’a girip, bu meseleyi gördükleri gibi söyleyip anlattılar. Yernazar iyilik ümit ederek, oğlunu zorla okşayıp getirdiğini söyleyip efkarlandı ve meselenin böyle olmasına yürekten üzüldü.

Kurtmolla bisikletinin arkasına bağlayıp bir koyun getirdi. Onu yere indirip aşçıdan bıçak ve bileğitaşı alıp birkaç kere bileyip, baş parmağı ile bıçağın keskinliğini denedi.

–Ne ise, çoban sopası yemeden bir koyun bize de kismet oldu, dedi o misafirlere bakıp.

–Kesmeyi biliyor musun? Ver ben kesip vereyim, dedi Bekbergen yerinden kalkıp

–Siz bizim misafirimiz oluyorsunuz. Kendimiz kesip, kendimiz ikram edelim. Oturun yerinizde, dedi Kurtmolla.

–Hayvan kesmede bize yetişecek yok, dedi o tekrar.

–Bizde çok geride kalmayız, dedi Kurtmolla bıçağı koyunun boğazına ayarlayıp.

–Biliyorum, biliyorum dostum, sizler yer yemiştin, bizler hayvandan geride kalmayız. Karakalpak bir kendisi atı yıkar, bir çakı ile tımar eder, eti kemiğinden ayırıp önüne bırakır.

–Biz de şu nesildeniz. Fakat ikisini de bir kusursuz beceririz. Yer yemişi değil, tütüncülükte de dünyada üstümüze kimseyi çıkarmayız. Bizim köyümüzün ortasında büyük tütün ambarı vardı. Tütünü tan attığında kırıp, sepetlere doldurup ambarın gözlerine getirip indiriyordular. Tütün dizmeye gelen kadınlar, nineler, okul çocukları sepeti yıktığında yuvarlanıp giden çayır armutlarını, aklaplarını şişlerinin uçlarına batırıp yer ve keyiflenirdiler. Bunu tütün kırıcılar kasıtlı olarak yapardılar. Çünkü kimin sepetinin dibinden armut çıksa, başta onun tütününü dizmeye otururdular. Elleri nikotinli olduğundan armutları şiş ucuna batırıp yerdiler. Tütünü de sizdeki gibi, gelişigüzel değil, çeşit çeşit seçip şişlere dizer, ipe süzer, beş yerinden kösek ile sırığa bağlayıp, ambarın önündeki bağlara kurutmaya çıkarırdılar. O tütün kuruyana kadar Allah korusun bir damla yağmurdan. Hava bulutlandı mı, sırkaları ambarlara koyar, yağmur yağıp geçtikten sonra gene bağlara çıkarıp dizerdiler. Gece ansızın yağmurun altında kalmasın diye sırkaların üzerine hasırlar döşeyip döndürürdüler. Kışın demet yapıldı. Artık çeşit çeşit kurutulan tütünü iplerden bilek altına basıp çıkardıktan sonra, her bir yaprağı birer birer çeşitlere ayırıp, dizlerinin üzerinde demet yapıp, demetin başını sıcak suya ısıtılan mısır tezgahının içindeki beyaz kamış ile bağlayıp, mahsus tayin edilen «uzmana» teslim ederdiler. Uzman onları bir daha inceleyip, arasına kıştırılan bir tane çeşitsiz yaprağı koparıp alır ve sonra balyaya bastırıp koyardı. İşte biz tütüncülükte böyle iş yapıyorduk. Doğrusunu söylersem öyle yüksek derecede tütün yetiştirme kültürünü savaştan sonra bir yerde görmedim. Bahçecilikte ise, onu söylemeye gerekmiyor, kendiniz de iyi bilirsiniz. Tursunbek abiler Seit Gazi'nin bahçesini, Bulungur'un üzümlerini gidip görmüşler. Öyle mi, Tursunbek abi?

–Evet, evet, Nazim’in bunun için buraya gelmesini arzuluyoruz, dedi Tursunbek. –Seit Gazi abiler gibi bahçıvanlardan beş on adam bu yere gelirse, biz eminiz ki, Kos Burun’da da bahçeler yeşerir.

–Başı su, dedi Kurtnezir. –Biz size su temin edeceğimize eminiz. Siz kendi planlarınızı sıralayın. Kismet olursa beş on günden sonra bizim çeşmeden su fışkırır.

–Ee var da, bir koyun daha kesmeyin bakayım, dedi Kurtmolla. Misafirler güldüler. O koyunun içini bağrını altüst edip çıkardı, ötünü alıp tamamen ağzına bıraktı ve erik gibi yutup gönderdi.

–Şimdi hayvan kesmeyi bildiğini anladım, dedi Bekbergen.

–Ben onu babamdan öğrendim. O hiç bir zaman hayvanın ötünü atmazdı. Faydası olur, yut gönder, derdi. Faydası oldu mu bilmiyorum, bütün ömrü boyunca «ıh» demeyerek yaşadı. Seksen sekize gelip üç gün içinde vefat etti...

Koyun tımar edildi, kazana atıldı, misafirler Kurtnezir ile tezgahın yanına geldiler. Onun çalışma ritmini, burgunun dönmesini ve diğer kısımlarını gözden geçirdiler. Kurtnezir yeraltından akıp çıkmakta olan sıvıyı avucuna alıp baktı.

–Şimdilik işimiz iyi gidiyor, dedi o. –Kireç taşlı yer tabakasına indik. Salyangoz kabukları da var. Burda belki vaktiyle deniz olmuştur. Denizdeki hayvanat dünyası, bu kabuklar asırlar sonunda kireç taşlı yer tabakasına dönmüşler. Burgu bu tabakayı iyi deliyor. Burda korkmak için bir şey yok, duvar sağlam kuvvetlendiriliyor, hep derinleşiyoruz. İşte bu sıvıyı analiz edip şu denizin kaç yaşında olduğunu bilmek mümkün. Alta indikçe, yumuşak yer tabakasına rastlasaydık, bize daha başka bir şey gerekmiyor.

–Ya siz neden korkuyorsunuz, dedi Tursunbek.

–İşimizin en korkunç yeri şu ki, yar altına yarım kilometre kadar indikten sonra, vaktiyle zelzele sebebinden ortaya çıkan yer altı çatlaklarına, ya da meydana gelen dağ kayaya rastlanır. Bu işimizi elbette, zorlaştırıyor. Bu yerler jeofizikçi incelemelerinden geçtiler, ama ne dersene olabilir. Yanılmayan bir Allah. Biz o sert cisimi deşip su çanağına inmeliyiz. Dağ kaya olan yerde, doğal su çanağı olmaz. Demek, daha derine dalmak gerek. Yer altında ortaya çıkan su çanağına inmedikçe biz sizi suya boğamayız. İşte bizi rahatsız eden şey bundan ibaret. Olabilir, bir, bir buçuk ay çalışırız. Sonra, tezgahımızı başka yere kaydırırız. Şimdi böyle tehlikeli haller seyrek

oluyor ama, herhalde rastlarız. Bu işte hidrojeologlar yanılmazsalar, bize yer altına dalmaya yol açık olur. Ama onlar yanılırlarsa, biz de eziyet çekebiliriz. Şimdi tezgahımız çok iyi çalışıyor, ümit ediyoruz ki, siz bahçenizin çukurlarını kazıp bitirene kadar biz su çıkarırız.

–Sizin artezyenleriniz aslında otlaklarda hayvanların suyunu sağlamak için kazılıyor, dedi Tursunbek.

–Şimdi bir kerede üç artezyen kazılıyor.

–Çiftliğimiz genişledikçe, şüphesiz bize üç artezyen az gelir, dedi Bekbergen Jaksımuratov.

–Biz şimdi üç beş çobanı bir artezyen ile güvence altına alsak, vakti gelir her bir çobanın kendi artezyeni olur.

–Yok canım, dedi Kurtnezir onun sözünü bölüp. –O kadar artezyenin size hiç gereği yok. O zaman sizin Kos Burun da Markay kuduk da denize dönerler. Hayvan bakmak için on on beş kilometrede bir artezyen olsa yeter. Hayvan günde bir iki kere su içer, ama artezyen durmadan fışkırıyor. İşte şu fazla sudan siz faydalanmay bilmelisiniz.

–Biz bunun için, birinci adım olarak, bu yıl beş hektar bahçe planlaştırdık. Bakalım, belki biraz da mısır ekeriz, dedi Tursunbek.

Onlar tezgahın etrafını dolanıp, sabah çay içtikleri yere dönüp geldiler. Aşçının kazanı çoktan kaynamış, yumuşak pişirilmiş etler süzülüp tabağa boşaltılmış. Kurtnezir öğle yemeğine burgucuları çağırdı. Dünkü ağır iş iyi neticelendiği için, tezgah ritimli çalıştığı için, misafirlerin hatrı için, bu işe başladıklarından beri bugün öğle yemeği başında ilk defa kadeh kaldırdılar.

ON ALTINCI BÖLÜM

Bugün tatil günü. Memedemin abinin evini misafir bastı. Nimetulla'nın babasına uğramadığı iki hafta olmuştu. O karısı ve iki kızıyla geldi.

Kurtnezir Nukus'tan boru getiren helikopterle idareye uzak otlaklarda kuyu kazma ve islah işleri bürosuna gitmişti. İşini bitirdikten sonra, bir gün için olsa da, gidip babamın hatrını sorayım, diye gelmiş. Seit Gazi bahçede baharlık hendekleri

temizlemek ve hangi yerlerde yeni hendekler açmak işleriyle dolandı ve misafir geldiğini kalbi duysa gerek, yürüyüşünü eve doğru çevirdi.

Kahve içildi. Çiğbörek hazırlığı başladı. Fakat Selime abla acele etmiyor. Bir sebepten Nazim hala daha görünmüyor. O gelmedikçe sofrayı koymayı istemiyor. Ana çocuğunun herkesle beraber oturup çiğböreği sıcak olduğunda yemesini istiyor.

–Nazim nerde ya, dedi Nimetulla «afiyetler olsun» denildikten sonra. Birkaç saniye kimse ağzını açmadı. Dersin Nimetulla'nın sorusu evin duvarlarına söylendi. Birazdan Seit Gazi kaşlarını yolup, yüzünü ciddileştirerek: –Çocuk geçikerek gelmeye başladı, sonu hayır olsaydı, dedi.

–Gecikmeye başladımı, evlendirmek gerek, dedi Nimetulla. –Çocuk değil o. Yüksekokul bitirdi, harp hizmetini yerine getirdi, daha sallandığı ne? Kız kıt mı dünyada.

–Kızlar çok, fakat sevdiğin bir tane, diyerek lafa Memedemin abi katıldı.

–Sevgi?... A, o sonundan da gelir, dedi Nimetulla biraz saçmalayarak.

–Ana sütüyle gelmeyen dana sütüyle gelmez, dedi Memedemin abi.

–Siz Nazim'in «sevgisine» çok karışmayın. O gözü açık oğlan, kendi işini biliyordur, dedi Kurtnezir.

–Ne kadar bilsen de, onun yaşında aldanmak mümkün.

–Ben onun önüne çıkmayayım, dedi Seit Gazi sinirle. –Kimi severse onu alsın Selime abla erkeklerin sözüne katılmamak istedi, ama Seit Gazi'nin öyle dediğini duyup gitmekte olduğu yerde pat diye durdu.

–Sana göre isterse Esma olsun, diyerek kocasının yüzüne baktı.

–Evet, isterse Esma olsun. Altın zerresi gibi kız.

–Altın gibi değil, gümüş gibi bembeyaz dese.

–Şimdiki devirde öylelerine ayrıca bakıyorlar.

–Öyleyse belki senin de vardır...

–Haydi, sen git çiğböreğine bak, erkek lafına burun sokma.

–Ben evladımın bahtı için nereye olsa burun sokarım, diyerek Selime abla mutfağa girdi.

Bahçe kapısından Nazim göründü. Selime ablanın yüzü güldü, bütün öfkesi düzelip gitti.

–Ellerini yıka da sofraya otur, orda amcanlar, dedi Selime abla Nazim sofaya girer girmez.

Çiğbörek yenilip, çay içilip, sofra toplandıktan sonra Nazim kalemi ve defterini alıp, henüz hikâyesini anlatmaya başlayan dedesinin yanına gelip, tabure başına bağdaş kurup oturdu. Memedemin abinin odasında onlara kimse sıkıntı etmiyor. İhtiyarın ağzından nasıl duymuşsa, Nazim defterine öyle de yazmış.

Dördüncü defter. «Veli Odaman ve Marianna seksen koyun alıp yola çıktılar. Bayağı yol yürüyüp, Tonka’dan geçip Or yoluna doğru dönerler. Veli önden koyunları, Marianna ise arkasından *bederkayı* sürüp yavaş yavaş gidiyorlar. Ne yerde akşam olursa, o yerde geceliyorlar. Veli’nin ayağında tasmalı çarıklar, omzunda kancalı çoban sopası, belinde onbaşı kuşak ve çanta. Marianna üzerine büzgülü belli, uzun etekli, bütün göğsünü ve gerdanını kapatan kızıl renkte yün elbisesini giymiş. Beyaz sigey yününden örülmüş saçaklı şalıyla omuzlarını örtmüş. Çeşitli memleketlerin moda olan şapkalarını giymeye alışan kız, şimdi başına başörtüsü bağlamış, ayaklarına ise, içi yünlü, kısa konçlu botlar giymiş. Kırmızı başörtüsü altından omuzlarının üzerine kabarıp yayılan simsiyah saçları, ana babasının yanığında biraz sönmüş iri, yuvarlak ceylan gözleri yeni doğmuş ay gibi, uçları inceltip kıvrılmış siyah kaşları, ilk baharda kar altından açılıp çıkan taze, nazik kardelen gibi yüzü *bederka* yanından yürüyen selvi boylu Veli’nin yüreğine her gün aşıklık duyguları aşıyor. Çocukluk çağından beri Marianna’da görüp alıştığı güzellik çizgileri şimdi ona daha nazik, daha etkili, daha güzel olarak görünüyorlar. Veli *bederkanın* kenarından tutup, ses çıkarmadan yürüyor. Bazen Marianna’nın yüzüne bakıyor, onun üzüntülü yüzünü farkedip acıyor, bu kızın baba yurdunu terkedip, bütün servetini bırakıp, bir çobanın ardından çalınacak kurban gibi kendisini teslim ederek gitmesine şaşırıyor ve derin düşüncelere dalıyor.

Yolun iki tarafı da yemyeşil kuru otluk. Bazen kuru ot bitiyor, yeşil kadife döşenmiş gibi el değmemiş toprak başlıyor. El değmemiş toprakta koyunlar otluyor ve hep öne doğru gidiyorlar. Ot ambarından dönüp yola çıkıyorlar, hafifçe toz kaldırarak yürüyorlar. Bugün epey mesafe geçilmiş olmalı, koyunlar birbirlerinin arasına başlarını sokup dolanıyor ve durup kalıyorlar. Veli onların yorulduğunu ve susadığını anladı. Gecelemek için münasipçe yer arayarak gidiyor. Uzakta, vadi içinde su gibi parlak bir şey görüldü. Veli koyunları o tarafa sürdü. Büyük el değmemiş çölü geçip yokuşa

döndüler. Güneş ışıklarından cam gibi parlayan yer, yakınlaştıkça göle benzemeye başladı. Halbuki, bu göl değil de, yağmurdan sonra ortaya çıkan su birikintisi imiş. Koyunlar birbirini itekleyerek, balçığa batıp doyana kadar su içtiler. Güneş bayırın arkasına saklandı, çöle akşam serini düştü. Su birikintisinden çıkan koyunları dümdüz el değmemiş yere yığıp, Veli *bederkayı* kenara çekti, atı koşumdan çıkardı, ayaklarını köstekleyip otlığa bıraktı. *Bederkanın* arkasına asılmış kovayı alıp atı su içirdi ve kendilerine geceleme için *bederkanın* arkasına yer hazırladılar. Marianna ile ikisi yamaçlarda büyüyen kokulu kır otundan yolup getirdi ve altlarına döşediler. Omuzlarına Veli'nin gocuğunu alıp, epey zaman ateşin başında oturdu ve korda patates pişirip, kurutulmuş et ile birlikte büyük iştahla yediler.

Koyunlar birbirine sokulup uyukluyorlar. Marianna'nın aldığı beyaz *taraşçı* onları gözetliyor. *Bederkadan* otuz adım kadar yerde atın hart hurt edip otladığı duyuluyor. Gök aydın, yıldızlar pırıl pırıl yanyorlar. Marianna her üşüdüğünde Veli'ye doğru eğiliyor. Uzanıp yatmak istiyor ama, başının altına koymaya bir şey yok. Veli yerinden kalkıp, *bederkaya* asıp bıraktığı çantasını aldı. İçindeki ıvırzıvırı boşaltıp yumuşak ot doldurdu. –İşte yastık, dedi o Marianna'nın başının altına sokup. Sonra ikisi de kürke sarılıp, kucaklaşıp yattılar. Marianna Veli'nin boynuna yılan gibi sarılıp, göğüslerini onun göğsüne basıp, gözlerinden, yanaklarından, dudaklarından öptü. –Ah benim kahramanım, ah beni Kazaklardan kurtarıp alan şahinim, kıvrıkcık başlı sevgilim, canım ciğerim, diyerek başını onun kılılı göğsünün üzerine koyarak, uykuya daldı. Fakat, birbirinin kucağında alevlenerek yanan iki ateş yüreğin gözüne uyku girmedir. Onlar bütün gece ah çekip, tatlı tatlı öpüşüp, birbirini kucaklayıp, çekiştirip, eziyet edip, sabaha yakın tıkanıp, uyuyakaldılar. *Taraşçı* gelip ikisinin arasına girmemiş olsa, kuşluk vaktine kadar uyuyacaktılar. Yüzü moraran, saçları karışan Marianna gözlerini açıp yanında aslan gibi yiğit yattığını ve bütün gece onun ateşli öpüşlerine kapılmayarak kendini tutmasına şaşırdı. Onun yüreğindeki sevgisi kat kat güçlendi. Marianna sıcak kürk içinden çıkıp, elbisesini sıvazlayıp düzeltti, saçlarını başının üzerine topladı, kovayı alıp suya gitti. Birazdan Veli de gözlerini açtı. Onun durumu zordu. Kalkacakken bedeninde bazı ağırlar hissetti. Yiğit olup kız koynunda yatmak için büyük dayanıklılık ve sabır gerek. Veli sabretti. Bu ilk defa değil. Marianna'nın ona gönül vererel gelmesine bugün kırk bir gün oldu. O sırrını gizlemedi. Veli'yi sevdiğini, ömür

boyunca onunla kalmaya razı olduğunu söyledi. Bütün hareketi, ateşli sevgisi şunu gösteriyor ki, Marianna ona teslim olmaya çoktan hazır. Fakat, Veli hep kendisini tutuyor, geleceği, kaderini düşünüyor. Veli belki böyle halde kalmazdı, eğer pannın malikanesi darmadağın edilmemiş olsa. Şimdi öyle oldu ki, Marianna sanki ona mecbur olup sarıldı. Aslında, elbette öyle değil. Marianna ona yüreğini açtığında daha bu gürültü çıkmamış idi. Pan prokopçuk ve Elizabetta hanım sağ idiler. İki dünya bir olsa, pan kızını çobana vermezdi. «Benim evim yurdum olmasa on beş yıl gurbetlikte yürüsem, malım mülküm olmasa, baba yerinden Celal bey tarafından kovulmuş olsam, o da pan prokopçuğun dostu olsa, onlar bana kız verirler mi? Ya Allah, bak sen benim bu kaderime, günahsız fakir kuluna merhamet et, hor görme beni, aç bana da kismet kapılarını!.. Ben bu kızı alırsam, beni günahkar eylemez misin? Kendisi bir bülbül olup, göğsüme gelip kondu, ne yapayım? Zengin kıızıyla evleneyim mi? Ya ben o kaderimle nereye gidip baş sokarım? Bir elbisede iki beden olup yürüyelim mi? Bunu bana layık görüyor musun, yarabbi?»

Veli gölün yanına gidip abdest aldı, kible tarafına dönüp el değmemiş toprak üzerinde namaz kıldı ve kendisinin bildiği birkaç duasını okuyup, koyunlara doğru üflledi. Sabah serininde kürke sarılıp oturan Marianna onun yaptığı ibadeti kenardan seyretti.

–Sen bana da öğret, dedi Marianna Veli’ye yakın gelip.

–Yüreğinde olursa öğrenirsin, dedi Veli ve atı eğerlemeye başladı. Marianna’yı kucağına alıp *bederkaya* yerleştirdi, dizgini onun eline verip, kendisi koyunları büyük yola doğru sürdü. Yola çıkar çıkmaz uzaktan toz kaldırarak gelen atlıları gördü.

–Bunlar istilacılara benziyor, dedi o Marianna’ya yaklaşmış. –Başını bir şeyle sarıp bağla, yüzünü sakla, üzerinden kürkü çıkarma!

Atlılar iki taraftan dolanıp Veli’nin önüne çıktılar. Onlar Cenişke’de olup geçen olayı duyup yola çıkmışlar. Birisi onlara: «Veli diye bir *basurman* pannın kızını alıp kaçtı» demiş. Veli şaşırmadı. Atın üzerinde ona yakın gelen Kazağa diklenip: –Bir koyunuma değersen, işte bu sopayla hepinizin başını ezerim, dedi.

–Oo! Savaşmayı biliyor musun, dedi atlı onun lafına memnun olup. –Beşimizden üçümüzü yıkarsan hanım senin, yıkamazsan bizim.

Öyle dediğinde Kazaklardan biri Marianna'nın yüzünü açmaya niyetlendi. Marianna birdenbire onun yüzüne tükürdü. Kazak kamçısını kaldırına kadar Veli'yi savaşa çağıran Kazak bağırarak onu durdurdu. –Çık savaşa, dedi ona başını sallayarak. Kazak Marianna'ya eğri eğri bakarak, omuzundan ceketini, tüfeğini, fişeklerini bırakıp, meydan toprağına çıktı. Veli çantasını *bederkaya* fırlatıp attı ve geniş adımlarla gelip Kazağın beline yapıştı. Onu göğsüne sıkıp iki metre kadar havaya kaldırdı ve döndürüp arkasının üzerine öyle attı ki Kazak yerinde yatıp kaldı. İkincisi üzerindeki gömleğini çıkarıp, avuçlarına tükürerek Veli'ye gelip yapıştı. Veli onun kayış kuşağının arasına parmaklarını sokar sokmaz Kazağın beli kırılmış gibi büküldü ve bir kerede yere yıkıldı. Üçüncüsü çok uzun boyluydu. Uzun bıyıklarını okşayıp, şişman karnı ile Veli'ye gelip sataştı. Veli onun omuzlarının altından tuttu ve başını aşağıya ezip, pantolonunun arkasından yapıştı ve biraz yukarı kaldırıp yüzükoyun yere bastırdı. Kenarda atın üzerinde duran Kazak:

–Ey, yiğit, gel bu tarafa, dedi Veli'ye. Veli çoban sopasını eline alıp ona yakın geldi.

–Kızı nereye götürüyorsun, dedi ona eğri eğri bakıp. Veli ses çıkarmadı.

–Altına satacak mısın!

Öyle dediğinde Veli sopasını havaya kaldırdı. Bunu gören Marianna *bederka* içinde ayağa kalkıp bağırmaya başladı. Marianna'nın sesi Veli'nin sopasını aşağıya düşürdü.

–Ben istilacı değilim, dedi Veli sinirinden titreyerek. –İşte panın malikanesinden çıktığımda bana verilen belge. Al, oku, senin gibileri beni ve kızı azat ederek bu kağıdı verdiler, orda koyunlar da gösterilmiştir. Kızın ise kendinden sorun, satılmaya gidiyorum derse, alın dönün, gerekmiyor bana!

Böyle dediğinde Marianna üzerinden kürkü bırakıp, *bederkadan* sıçrayıp indi ve gelip Veli'nin boynuna sarıldı.

–Yok, yok, ölürüm geri dönmem! Ben onun karısı oluyorum, diye bağırdı.

Kazak belgeyi Veli'ye uzattı, Veli almadı.

–Sen yiğit, çete reisi isen, şu kağıdın kenarına yaz. Bizim önümüze sana benzeyen başka istilacılar çıkmasın!

Kazak kendince birkaç söz yazdı, imza yerine baş parmağını atının katranlı kayışına ovalayıp bastırdı.

Vel kağıdı alıp Marianna'ya uzattı. Atlılar yaygara kopararak, toz kaldırarak geri döndüler. Marianna Veli'nin sinirlerini tatlı öpüşleriyle yatıştırdı. Veli kendisine geldi, bederkanın kenarından tutarak, artık onlardan epey uzaklaşan koyunların peşinden gittiler.

Akşam üstü, büyük yoldan kenara dönüp giden toprak yol boyu giderek, bir küçük köye gelip çıktılar. Bu köyde yalnızca yirmi yirmi beş hane vardı. Evlerin hepsi topraktan yapılmış. Tavanlarının üzerinde mısır, ayçiçeği yabancı otlar yığılmış. Balçık duvarlar ile çitlenen bahçeler içinde hayvan ambarları, tandır ocakları, onların yanında kurutulan tezek duvarları, demir ve kazan ayaklar görmek mümkün. Köyün aşağı başında büyük dolapların ve yemliklerin yanındaki kuyudan bir Nogay çocuğu at sürerek su çekiyor. Veli Odaman koyunlarını kuyu tarafına sürdü. Koyunlar aşağı tarafta hayvan su içsin diye mahsus yapılan yemliklerden temiz, serin su içip doydular. Sonra kuyudan yüz adım kadar kenara çıkıp atı koşumdan çıkardı ve Marianna'yı o yerde bırakıp gene kuyu başına dönüp geldi. Su çekmekte olan çocuk kenardan bakıp duran ecnebi adamı görerek atı durdurdu. Veli çocuğun yanına gelip:

- Bu köyün adı ne, diye sordu
- Karlıcar, dedi çocuk onun gözlerine dikilip
- Köyünüzde molla var mı?
- Mollasız köy olur mu, diye soruya soruyla karşılık verdi çocuk.
- Molla adamın evini bana gösterir misin?
- Yirmi beş fiçı daha süreyim, sonra...

Veli koyunlarının yanına dönüp geldi. Marianna'ya bir şeyler söyleyip, onun omuzlarının üzerine bıraktığı şalının uçlarını düzeltti ve gülümseyerek –Bu gece Karlıcar'da misafir olacağız, dedi.

Marianna Veli'nin gözlerine sevimli bakarak, –Benim için hepsi bir, dedi.

Onlar bir şeyler konuşurken çocuk atını koşumdan çıkardı ve arkasına binip Veli'ye bağırdı. Veli çocuğun arkasından gitti. Köyün ta öbür kenarında, kuruluşuna göre başka evlerden biraz ayrılan büyük karaltının yanına gelip, çocuk atından indi. O bahçeye girdi ve: –Mollakam, mollakam, diye iki kere bağırdı. Sofaya başında kalpağı,

elinde tesbih, ayaklarında mesti olan çukur pantolonlu, geniş omuzlu, tıknaz bir adam çıktı. ocuk ona bir şeyler söyledi ve Veli'yi kapıdan soktu atına binip gitti.

–Yolcu musunuz, dedi molla Veli'yle el sıkışıp.

–Yolcuyuz. Yolumuz uzak, dedi Veli.

–Girin, Allah misafirine kapımız açık. İki de sofaya girdi ve yere döşenmiş temiz minderin üzerine bağdaş kurup oturdular.

–Kulağım sizde, dedi molla tespisini dizinin üzerine koyup.

–Seksen koyunum var mollakam, onları yöneterek gidiyorum. Kym uzak.

Bir aylık yol...

Molla «seksen koyun» diye lafı duyar duymaz misafire doğru çekildi ve onun kederli yüzüne bakıp alay etti.

–Ey biz niçin sofada oturuyoruz, hadi, eve buyrun, diyerek molla yerinden kalktı ve iki kanatlı, boyalı kapısını açarak Veli'ye baş köşeden yer gösterdi.

–Yok, yok, mollakam, ben yalnız değilim. Çok oturmaya vaktim yok. Kuyu başında...

–Zarar yok, koyunlarına bir şey olmaz, işte boydan boya ahırlar, dedi molla onun lafını bölerek.

–Koyunlardan başka atım, arabam...

–Ey atınız da var mı?

Öyle ise, arabanızı bahçeye sürüp getirmez misiniz?

–Benim size yolum düştü, mollakam, siz beni bu dertten kurtarmazsanız, kimse kurtaramaz.

–Doğru söylüyorsun yiğidim, elimden başı şeyler geliyor, şükür yarabbime.

–Ben sizin evinizde nikah kıydırmak istiyorum...

–Aa, kız nerde?

–Arabada.

–Anası, babası razılar mı?

–Hepsi razılar. Ben kye gittikten sonra nikah kıydırmak, koyun kesip dua etmek istiyordum ama, kız çok aşağılanıyor, bir ay daha yolda olacağız, bunun için...

–Doğru yiğidim doğru. Birbirinizi sevip razı olduktan sonra, sizi kavuşturmak gerek. Ateşle barut bir yerde durmaz. Dayanamazsınız, günahkar olursunuz, onun da

azabını biz çekeceğiz. Kıyayım, yiğidim, sizi muradınıza ulaştırayım. Bana çok şey gerekmiyor, bir koyun verseniz yeter. Gelinin adı ne?

–Marianna, dedi Veli hiçbir türlü kötülük düşünmeden. Molla birden sinirlenerek ayağa kalktığını hissetmedi.

–Marianna? Sen benim evime kafir mi getirmek istiyorsun? Gerekmez, koyunun da kendine olsun, çabuk evimi boşalt!

Veli neye uğradığını anlamadı. O yirmi beş yıl ecnebiler arasında yaşayarak, onların bütün örf adetlerine alıştı, dilini öğrendi. Kızın sevgisine inandı, kendi de onu yürekten sevdi. Şimdi ne yapsın? Mollanın böyle şaşırdığına bakarak, Marianna'yı yolda mı bıraksın? Onun gerçek sevgisini ayak altında çiğnesin mi? Yok, Veli öyle yiğitlerden değil. Öyle yapacak olsa, Marianna'yı kendisiyle beraber alıp çıkmazdı.

Veli yerinden kalktı, mollaya el uzatıp vedalaşmak istedi. Molla geri çekildi, elini vermedi. Sonra, tespisini çekerek Veli'yi durdurdu ve kulağına eğilerek:

–Bir şartla. Eğer kız adını değiştirmeye razı olursa, kuranda ayet var, dedi. –O zaman bu iş için üç koyun verirsiniz.

–Ben o koyunları yoldan bulmadım, mollakam. Her bir koyun için bir yıl çalıştım.

–Seksen koyunum var dedin de?

–Ellisi kızın.

–On beşi daa?

–Öyle çok derine dalmayın, tarihi büyük.

–İyi imiş de. Bir koyun senden, ikisi gelinden. Nikah kıyarız, evimizde sizi gelin damat ederiz. Hanım yengeniz gügüm kaynatıp verir, su dolabımız var, daha ne lazım?

–Ben Marianna ile konuşup bakayım, dedi Veli ve soğukça eşikten atlayıp, çıkıp gitti.

Molla tespisini çeke çeke eve girdi, hanımı Elti anayı çağırdı. Olup geçen sözleri ona söyleyip anlattı.

–Sen çok nefsine kaçmışsın, efendim, dedi ona hanımı. –Bir koyun istesen yetmiyor mu? Adı ne olursa olsun. Allah'ın emriyle olan şeye karşı gidilmez.

–Öyleyse, git ardından, çağır gelsinler, dedi molla pişman olup. Elti ana başına örme şalını örtünüp bahçeden çıkana kadar Veli henüz kuyuya yakınlaşmaktaydı. Elti ana onun ardından gitti. Veli *bederkada* şalına bürünüp oturan Marianna’ya bu meseleyi söyleyip anlattı. Marianna bir sözsüz razı oldu.

–Adımı istediğin gibi koy, ben razıyım, dedi Marianna sevinerek. Bu arada Elti ana geldi. Veli’ye mollakayın fikrinin değiştiğini; hayvanları eve sürmeye razı olduğunu söyledi. Veli Marianna’nın canı gönülden razılık verdiğiğine sevindi ve alel acele atı getirip eğlerdi. Onlar molların bahçesine gelip yanaştığında akşam ezanı okunduğu zamandı.

İbadetten sonra molla sofadan çıkıp, koyunları kapatmak için ambarın kapısını açtı. Kapıdan itekleşerek giren koyunları birer birer saydı. Hanım yenge *bederkadan* inmekte olan Marianna’yı elinden tutup ona yardım etti. Marianna yere indiğinde molla onu başından ayağına kadar göz kenarından inceledi. Onun karşısında duran uzun saçlı, ince belli, dolu göğüslü, iri gözlü güzeli görüp birkaç saniye ağzı açılıp kaldı. Hanım yenge Marianna’yı çabuk çabuk eve davet etti. Veli Odaman atı koşumdan çıkardı, *bederkadaki* ıvırvırları sofaya taşıyıp koydu. El, yüz yıkanıp kara kahve içildikten sonra, molla şahsî eve girip yatsı namazına başladı. Sonra kapıları, pencereleri örtüp – Artık geç oldu, evimize insan gelmez, galiba, diyerek gündüzden beri hazırlık gördüğü esas işine nikah kıymaya koyuldu. Molla hanımını da şahitliğe çağırdı. Odanın ortasına tabure koyup, onun üzerine örnekli havlu döşedi. Bir tarafına kendisi, diğer tarafına Veli’yi oturttu. Havlunun dibine baş parmaklarını birbirine dayayarak, çapraz yaparak el tutuştular. Molla alışılmış soru suallere başladı.

–Gelinimizin adı ne oldu, dedi o Veli’nin elini sıkarak.

–Meryem, dedi Veli.

–Razı mısınız adınız Meryem, dedi molla Marianna’ya bakıp.

–Razıyım, dedi Marianna.

–Allah’ın emriyle sevip sayarak yaşamaya razı mısınız?

–Razıyız, dediler, ikisi de.

Molla sorgu suali bitirdikten sonra, kuranı açtı, bir iki ayet okudu ve üç kere öpüp, alnına değdirdi.

–Aynı bunun gibi öpüp, alınına değdir, diyerek kuranı başta Veli’ye, sonra Marianna’ya uzattı.

Marianna dikkatle molların dediklerini yaptı.

–İşte, kızım, dedi molla onun gözlerine bakarak. –Şimdi Veli’nin elini ve bizim ellerimizi öp. Allah size uzun ve hayırlı ömürler versin. Bu dakikadan ibaret, siz koca ve karısınız, Allah hayırlı etsin!

Marianna başta molların, sonra Elti ananın ve kocası Veli’nin ellerini öptü, onun arkasından Veli de el öpüp çıktı. Birazdan gözaydın sofrası kuruldu. Hanım yenge sarı burma ve taze katık çıkardı. Yiyip doyduktan sonra, fındık, ceviz yardılar, reçelli pekmez ile çay içtiler. Molla hanımına göz kırptı, o yerinden kalkıp Meryem’i çağırdı ve bu gece onun gelin olacağı odasına götürüp kapattı. Veli yarı geceye kadar molla ile konuştu. Başına gelip geçenleri, pan Prokopçuk’un eline nasıl düştüğünü, Celal beyden kamçı yiyerek köyden kovulduğunu, babasının açlık çekerek vefat ettiğini, on beş yıl gurbette ırgatlık ettiğini ve ordan Marianna ile beraber zorla kurtulup kaçtığını, şimdi ise köye, gene beyin eline dönüp gitmeyi istemediğini ve bu dünyada kendisine yaşamaya yer bulamadığını söyleyip anlattı.

Elbette, Veli Odaman durumunu anlatarak, molladan bir yardım, ya da imdat beklemiyordu. Molla bu devrin manevilerin menfaatini koruduğunu, Veli gibi çarıkhlara alay ile baktığını herkes biliyordu. Fakat, molların Veli’ye yumuşak muamele göstermesinde olan kurnazlığı daha anlayamıyordu. Elbette molların vakıf yerini ve diğer işlerini bir kusursuz becerecek, Veli gibi bir adamın onun eline düştüğüne o gece gündüz duacıydı. Bu niyetini içinde şimdilik sır edip tutan molla Veli Odaman’ı sabırla dinledikten sonra:

–İsterseniz bizim köyümüzde yaşayın, dedi. –Balayını bizde geçirin. Sen yol içinde kalacak yiğitlerden değilsin. Seksen koyun, at, araba... Bu fakirlik değil, dedi molla hilekarlıkla.

Veli onun söylediğine yarı inanıp yarı inanmasa da, birkaç vakte kadar burda kalmaya mecburdu.

Yarı gece geçti. Elti ana bütün örf adetlere göre her yönden hazırlanmış. Odanın ortasına yumuşak kilim, onun üzerine sigey yününden doldurulan yatak koymuş, puf yastık, beyaz çarşaf çıkarıp döşemiş. Odanın bir köşesinde, yuvarlak bakır

leğen içine güğüm ısıtıp koymuş, onun yanında testi, sabun ve büyük bakır kalay duruyor. Meryem'i soyundurup, kendisinin gelinlik gününden kalan oyalı iç gömleğini giydirmiş.

Elti ana ve molla kendi odalarına gittiler. Veli bahçeye çıktı. Atı, koyunlarını gözden geçirdi. Koyunlar birbirine sokulup uyumakta, at ise başını yemliğin içine sokup, hırıldatarak pilav çiğnemekteydi. Etraf sessiz. Zaman zaman sığır bağırması, köpek sesleri duyuluyor. Açık gökte yıldızlar parıldıyor, ay şu küçük köyün evcikleri üzerinden zayıf ışıklarını serpiyor. Köy tatlı uykuya dalmış. Yalnız Meryem uyumuyor. Onun yüreği göğüs kafesini deşip çıkacak gibi vuruyor. Bu kız çocuğu korku basmış güzel gözleriyle kah pencereye, kah kapıya bakıyor. Bekliyor, kendisinin sevgili yiğidini bekliyor. Bu arada yavaşça kapı açıldı. İçeri boynunu eğerek Veli girdi. O pencerenin yanına gelip, ay ışığında giysisini çıkardı ve yorganın bir kenarını kaldırıp, Meryem'in sıcak koynuna sokuldu. Ay bulutun arkasına saklandı. Odayı karanlık bastı. Fakat bu iki hasret yürek sevgi ateşinden aydınlandı...»

Nazim, defterini yastık altına saklayarak, Kurtnezir amcasını geçirmeye gitti. Onun evi Arık Çeşme mahallesinin ta aşağısında idi. Dönerken yolda oyalanmamak için bisikletini alıp, Kurtnezir ile konuşarak gittiler. Kurtnezir ona Kızıl kumda kuyu kazdığını, o çiftliğin büyük geleceği olduğunu, yeni bahçeler, bağlar ekmeye hazırlık yapıldığını, fakat uzmanların, işçi elinin yetişmediğini söyleyip anlattı. Sonra sovhoz idaresi Tursunbek'in teklifiyle Nazim'i sovhoza işe davet edip mektup yolladığını anlattı.

–Mektup almadım, dedi Nazim omuzlarını kısarak.

–Bir düşünüp bakmak gerek. Ben burda sıkılıyorum. İşimden memnun değilim. Bu bahçe ve onun etrafındaki insanlar yalnız babamı tanıyorlar. O geldiğinden beri burda çalışıyor ve kendisini gereği gibi tanıttı. Bana onun yanında dolanmaya ne gerek var? Ben yüksekokul bitirdiğimden ne anladım? Elbette biraz kenara çıkıp çalışmak gerek. Çalıştıktan sonra, işini sevmelisin, onun sevincini görmelisin, doğru mu amca?

–Çok doğru söylüyorsun Nazim. İşte, benden amcandan hüner alsa ya. Görüyor musun, benim ayak basmadığım yer kalmadı. Ben o işi seviyorum. Halka fayda getirdiğime sevinerek çalışıyorum, işimden zevk alıyorum. Kum çölünde su çıkarmak ne demek? Ben çöllere can veriyorum. Kısa zamanda bir kuyu daha teslim edeceğiz.

Orda iş pek çok, planlar büyük. Şimdi bizim kuyu kazdığımız yer şu çiftliğin merkezi olacak. Bütün ufak hayvan yöneticilikleri birleştirilecek. Orda çeşitli binalar, yaşamak için evler kurulacak, kısacası cansız çöl canlandırılacak. Bir gelip gitsen hepsini kendi gözünle görürsün.

–Mektup gelsin de belki gelirim.

Gelecekte Nukus'ta bizim idareye girersen, ordan bize araba gidip geliyor, helikopter geliyor, yolda eziyet çekmezsın.

–Bakarız amca.

–Ben bu yıl bütün yaz ve kış orda çalışacağım. Yapılacak işlerimizin sonu yok. Ya senin Esmen ne olur acaba?

–Böyle dediğinde Nazim amcasına diklenip baktı. «Daha arada bir şey yok, amcam bunu nerden biliyor acaba» diye düşündü.

–Bende hiçbir türlü Esmen yok, dedi Nazim kestirip.

–Yok, deme olmalı, dedi Kurtnezir. –O kız seni seviyor. Bana göre Esmen iyi kız.

–Ben de onu beğeniyorum ama, anam...

–Tek beğenmek ile iş bitmiyor, sevmelisin.

–Onun yüksekokulda iki yılı daha var.

–Yüksekokul engel değil. Temeli sevgi. O zavallı artık taşıya taşıya kuyunuzda su bırakmadı. Sen bunu anlamıyorsun, körlük ediyorsun.

Nazim amcasını evine kadar geçirip, bisikletine binip döndü. Nimetulla uzakta yaşadığından bu gece misafir oldu. Nazim eve gelir gelmez Nimetulla amcasına Kızıl kum meselesini anlattı. O da o memleketin çobanları ile Taşkent'te, hayvancılar toplantısında bulunduğunu, karakülcilik sahasında çobanlar arasında tecrübe alışverişi ekibiyle yazın Kızıl kum'a gideceğini söyledi.

–Hepiniz Kızıl kumlu olacaktıysınız, dedi Seit Gazi gülümseyerek. – Haydiyin, iyi adamın yatma vakti oldu. Sabah işe gideceğiz.

Nazim dedesinin yanına girdi. Memedemin abi pufildayarak uyuyordu. O bugün bir saat konuştu. Yoruldu, elbette uyuyacak. Nazim ihtiyarın hikâyesini yazdığı defterini katlayarak, kendi odasına girdi. Bu artık dördüncü defterdi. Ama ihtiyar daha hikâyesinin sonuna çıkmadı. «Sağ selamet olsaydı garip de, şu hikâyeyi anlatıp

bitirseydi. Her gün zorlamaya olmuyor. İhtiyar yalnız kendisinin keyfi geldiğinde konuşuyor. Bunun için iş uzayıp gitti. Zarar yok, ben o defterleri temize çekip, yazı makinesine bastıracağım. Ona kadar hikâyenin sonuna da çıkarız».

Nazim yatağına gidip yaslandı. Onun göz kapakları ağırlaşmıştı. Fakat, aklına Esma'yı düşürür düşürmez uykusu kaçtı, hayal deryasına daldı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Kızıl kum memleketinde bahar. Elbette burda bahçeler yeşermiyor, kırlar çeşitli çiçeklerle bezenmiyor, dağlardan seller akıyor, nehirler taşmıyor. Fakat, burda da her mevsimin kendisine has güzelliği, kendisine has sevinci oluyor. Kos Burun ve Markay Kuduk arasındaki vadinin yamaçlarında kır çiçekleri ve yeşil otçuklar ortaya çıktı. Yamaçların üzerinden başlayan kumluk çöllerde bazı saksavulların dibinde kar yığınları, bazılarında rutubet, doğu taraflarında ise yeşillikler ortaya çıktı. Su birikintilerinin etraflarında kamış, halven otları baş kaldırmışlar. Saksavulların arasında cingiyeye, deve dikenini ve diğer bitkiler yenilenip çıkıyorlar.

Askar çobanı artık obada bulamazsın. O koyunları uzak otlaklara sürüp gitti. Koyunlar Mart ayından başlayarak kuzuladılar. Askar çoban her gün beş on kuzu alıyor, bazıları ikizliyor, bazıları birer tane kuzuluyorlar. Onun otağında altı yüz ana baş koyun otuyor. Birer taneden kuzulasalar bile altı yüz baş daha hayvan artacak. Daha ikizleyenler de var. Askar'ın en sadık yardımcısı hayat arkadaşı Suluhan idi. O da bu yıl baharda onuncu çocuğunu buldu. On çocuğun anası Suluhan evlendiğinden beri çoban yardımcısı olarak çalıştı. Bu yıl baharı o da kendi yurdunda, yeni dünyasının yanında geçiriyor. Askar sopasına dayanıp koyunlarının taze otlaklarda yayılmasına bakıp ferahlanıyor ve binbir türlü düşüncelere d alıyor. «Altı ay bu kuzular kendi analarıyla yürüyecekler. Sonra çocuklarını ayırıp alacağız. Yeni çoban gerecek. Onu küçük oğluma veririz. Sonra yün kırılacak. Dişilerini ayırıp sanayi otağına ekleyeceğiz. Onların içindeki diş hastalığı ile ihtiyarlayanlarını seçip alarak ete teslim edeceğiz. Zarar yok, şimdi hayvan hastalığı tamamen kaybedildi. Koyunlarımız ilim ve teknik

yardıma sonucunda yüz yıllardan beri bizi büyük zarara uğratan sibir yarası, bağırsak, karaciğer kurdu gibi hastalıklardan kurtuldular. Şimdi biz de önceki çobanlar değiliz. Hayvanın neden hastalanacağını önceden biliyoruz. İşte gözümün önünde su birikintisi. Koyunlar otlaya otlaya hep su birikintisine doğru dönüyorlar. Ne için? Çünkü su birikintisinin etrafında kamış, halven otları yeşeriyor. Çoban dikkatli olmazsa koyun bu otları sevip yer ve bağırsak, karaciğer kurdu hastalığına uğrar. Çünkü o hastalığın böcekleri bu otlarda saklanır ve gelişirler. Koyunları bu dertten kurtaran veterinerlik usülleri de var, elbette, fakat ona ilaç verip oturana kadar, otlakta gözün açık olursan, daha iyi değil mi? Ben bu yıl kıştan çıkana kadar neler çektim. Koyunlarım kendi gübresinin üzerinde kışladılar. Bunun önemini bilmeden, soğuktan kayba uğrayanları da oldu. Eski gübre çok sıcak oluyor. Onun üst katını göçürüp alırsın, koyunlar altında kalan gübrenin sıcaklığından nefes alır ve hiç bir türlü soğuktan korkmazlar. Bundan kaç yıl önce çok sert kış oldu. Kızıl ordalıların koyunları ambarlarda dondular, benimkileri ise, işte şu gübrenin üstünde kışladılar. Benim Suluhanım bu yıl yardıma gelmese de, oğullar yardım ederler. Ben ölene kadar onlar da övgülü çobanlar olarak yetişirler. Büyükləri artık kendilerine ayrıca otlak davası ederler. Sovhozumuzda hayvan arttıkça böyle genç, okumuş çobanlar da gerekecek. Ben oğullarımın şehirde okuyup, gene yanıma dönüp geldiklerine seviniyorum. Bunun için çocuğu beşikten terbiye etmeye başlayacaksın. Bir yıl bize uzak otlaklardaki çobanlara merkezden komisyon geldi. Onların içinde doktor da varmış. Yurttan yurda yürüyerek, yaşayışımız, hayatımız ile ilgileniyorlar. Hava çok sıcaktı. Dışarda kumun üzerine basılmıyor, yurdun içinde ise nefes almanın çaresi yok. Misafirler benim yurduma da girdiler. Ben bunu istemiyordum ama girdiler. Yurdun ortasında, beşikte sıkılarak kundak içinde bebek yatıyordu. Misafirler girer girmez Suluhan çocuğu nazar etmesinler diye beşiğin üzerine yorgan atıp yurttan çıktı. Çocuk ağladığında, ağlıyor, sanki yırtılacak. Doktor dayanamadı, beşiğin yanına gelerek:

–Çocuğun üstünü açın, dedi mana.

–Gerekmez açmaya, anası örtüp gitmiş, dedim ben.

–Çocuk sığa dayanamadığından ağlıyor, açın, ölür sabi, dedi doktor tekrar.

–Ölürse ölür, kalırsa gerçek Karakalpak olur, dedim.

Misafirler ses çıkarmadılar. Birazdan çıkıp gittiler. İşte o çocuğuma bu yıl altı yüz kuzu verip baktırmak istiyorum. Ben eminim ki, o da babasının yüzünü kızartmaz. O zaman komisyon üyeleri çobanlarla sohbetleşerek, yurtların yerine vagoncuklar vermeye kararına verdiklerini söylediler. Vagoncukların içinde zamane gaz sobaları, yatakları, radyoları, aynasına varıncaya kadar yaşamak için gerekli olan birinci gerekli şeylerin hepsi olduğunu anlattılar. Eğer çobanlar razı olursalar, tez vakitte yurtların şu vagoncuklarla değiştirileceğini bildirdiler. Çobanlar biraz düşünüp taşındıktan sonra, hepsi bir ağızdan şöyle dediler: –Eğer siz bizim yurtlarımızdan ayırırsanız, bu çölde bir çoban kalmaz!

Çoban için yurt böyle kıymetli, böyle heybetli imiş. Herhalde şimdilik öyle. Elbette yüz yıllardan beri kullanılan yurdu bir kerede hayattan kaldırıp atamazsın. Onun faydalı ve elverişli tarafları pek çok. Bunu çobanlar iyi bilirler. Bir örnek verelim. Şimdiki zamanda çobanlar bir yerde, yani su çıkan yerde yirmi, otuz günden fazla duramaz. Bu ne demek? Çobanın altı yüz koyunu var. Bir ay sonunda aynı o otlakta yürüyen koyun o yeri kupkuru etmeye başlar. Demek koyunu başka otlağa kaydırmak gerek. Kaydırmak için bütün varlığıyla göçüp, bir ay için olsa da temel dikmelisin. Yurt öyle düşünüp taşınıp, asırlar sonunda sınavdan geçirilmiş ki, orda fazla, ya da eksik bir şey olmaz. Onun tepesine koyulan ağaçlar, çevresini örten kilimler, penceresi, kapısı, ocağı, içersindeki döşemeleri, yatağı, yastığı ve saire, nesi olursa da, hepsi bir ya da iki devenin arkasına yüklenerek, «kuş uçsa kanadı, adam yürüse ayağı yanan yerlerden» geçerek, kendisinin istediği yerde yeni yer kurar. Yurdu sökerek deveye yüklemek, ya da deveden boşaltıp yeniden kurmak için iki adama birkaç saat vakit yeterlidir. Hatta, öyle olur ki, su başına at, araba, traktör giremeyecek yerlere deveyi getirir, yere çöktürür, o an yükünü boşaltıp, yurdu dikerler. Vagoncuk ile böyle göçüp yürümek için başka şart, başka ilim gerek. Ona at ya da deve koşumu takmazsın, traktör gerek. İstedğin yere de yerleştiremezsin, yıkılır, ya da batıp kalır. Ne olsa da çobanlar şimdilik yurdun taraftarı olarak kalıyorlar. Ama, aynı şu yerde, bazı sebeplerle, burgucular vagoncuklarda yaşıyor ve çalışıyorlar. Onlar da bir buçuk aydan sonra yer değiştiriyorlar. Bunun sebebi, anlaşıldığına göre derin tarihe dalıp gidiyor. Karakalpak halkı eskiden buna alışmış ve bugün de uzak çöllerde göçebelik ederek hayvan besleyen çobanın bütün ömrü şu yurtla bağlıdır.

Begdiyar Nadiroviç ve diğer parti ve devlet görevlileri bu meseleleri çok yıllar sonunda öğrendiler ve sonunda bu sınırsız çöllerin halka hizmet edeceğine emin oldular. Bunun için iri kompleks yöneticilikler kurmak, küçük çiftlikleri birleştirmek, merkezleştirilmiş hayvan yetiştirme işletmesi meydana getirmek amacıyla iş yapıyorlar. Bunun için başta su gerekiyordu...

Kurtnezir'in burgucuları otuz beş gün dediğinde kendi amaçlarına eriştiler. Baharın ilk günleri Kos Burun'da beş yüz metre yerin altından serin, tatlı su fişkırdı. Su öyle tazyikle yukarıya atılıyor ki, yatay şekilde dolandırılan yirmi santimetrelik borudan çıkan su beş metrelik mesafeye vuruyor. Bu münasebetle bugün Kos Burun'da törenli bayram geçiriliyor. Su başında toplanan halka Begdiyar Nadiroviç uzun uzadıya nutuk çektikten sonra, parti ve hükümetin kararına göre bugünden itibaren eski Kos Burun çoban durağına «Algabas» adı verildiğini, sovhoz idaresinin şu günler içinde buraya göçüp geleceğini ilan etti. Sonra Kurtnezir'in ekibine çiftlik adına para mükafatı ve bir koyun bahşiş verildi. Tören geç vakte kadar devam etti.

Aradan iki hafta kadar vakit geçti. Sovhoz idaresi ve onun görevlileri yeni yapılıp biten iki katlı binaya göçüp yerleştiler. İdarenin sofasına boydan boya: «Bugün gecekinden, yarın bugünkünden daha iyi çalışalım!» sloganını gerip astılar.

Müdürlük kendi işine teşkilatla ilgili meselelerden başladı. Yernazar'ı birinci çiftliğin müdürü vazifesinden azat edip, Markay Kuduk çiftliğine kaydıldılar. Markay Kuduk'ta yeni çalışmaya başlayan genç komünist Bekbergen Jaksimuratov'u Algabas çiftliğine müdür tayin ettiler. Orazbay'ı ise, reislik işinden çıkardılar. Böylelikle, serin yelli bahar günlerinde «Algabas» çiftliğinin çalışanları zor şartta, cumhuriyetin merkezi olan Nukus kalesinden beş altı yüz kilometre uzaklıktaki sınırsız Kızıl kum çölünün ortasında «Algabas» adlı yeni çiftliğin temelini koymaya başladılar.

Galiya Abdulina kızı Şasenem'in aile meselesinin böyle olmasına yürekten üzüldü. Begdiyar Nadiroviç'in bu işle yakından uğraşmaya vakti olmadı. Şasenem onun biricik kızı. Evladının bahtsızlığı hangi ana babanın yüreğine ateş bırakmamış? Orazbay o gün rezil olup gittikten sonra, Şasenem onu mahkemeye verip, resmi şekilde ayrıldı. Orazbay epey vakit kaçtı. Razılık vermek istemedi. Sonunda, bir gün onu balıkçı Kosta adamın evinde yakalayarak, mahkemeye getirdiler. Kanuna göre düşünüp taşınmak için üç ay daha süre verdiler. Şasenem o üç ay içinde hızla zayıfladı, Kos Burun'da yalnız

yatmaya korktu ve ne kadar zor olsa da, birkaç kere anasına gidip döndü, Arzıgül’de yattı, çoğu günlerini ise, kaynatası Yernazar’ın evinde geçirdi.

Yernazar oğlunun bir kerede bozulup gitmesine hiç inanamıyor. Yoksa, Şasenem’i kararından çok sevdiği için mi böyle tuhaf şeyler ediyor? Yoksa bu kıskançlığın bir aslı, sebebi var mı? Hiçbir türlü suya yatıramıyor. Kendisiyle konuşsa, –Siz benim işime karışmayın, diyerek kurtuluyor. Son zamanda ise, o Şasenem’i değil sevmek, hatta ona kötülük etmeye niyetlendi. Şasenem’in korkup, saklanması, elbette esas vardı. Bunun için Yernazar oğlunun köyden çıkıp gittiğine üzülse de, bir taraftan ses çıkarmadan razılık verdi. «Beladan bir adım uzak yürüsün» dedi.

Böylece ayrıldılar. Arada başka tartışma olması mümkün değil. Şasenem’in evindeki eşyaların hepsi şehirden getirildi. Kendisinin canı istediği gibi şehir düzeni, zevkinde donattığı yatakhanesinde geniş ve güzel tahta, şifonyer, boy aynası ve iki komodinden başka bir şey yok. Evin önündeki yurdu ise, Orazbay kendisi kurdu, kendisi donattı. Resmi ayrılık zamanında Şasenem Yernazar’a rica etti ki, gelip yurdu taşıyıp gitsin. Bundan sonra Orazbay’a bu bahçeye girmek için ve bir şey davası etmek için yol kalmadı. Artık bu yerin sovhoz merkezine dönmesi ana babasının buraya taşınıp gelmesi Şasenem’in kırık gönlünü epey düzeltti, sevgili mesleğine canıyürekten sarılarak çalışmaya yol açtı. Arzıgül ise, bu değişmelere daha çok sevindi. O sanki kanatlandı da göklere uçacak gibi oldu. Bunun sebebi şu ki, Begdiyar Nadiroviç kendisinin şoförü Aydos’u da «Algabas»a getirdi.

Begdiyar Nadiroviç’in evinde bu mesele hakkında laf çıktığında: –Kıskançlığın sonu böyledir, diyor Galiya Abdulina. –Kıskançlık insanları delirtir, çeşitli suça götürür.

–Kıskançlık aslında delilik değil mi, der ona Begdiyar Nadiroviç. –Şizofreni! Tek bir farkı var. Şizofreni derdine derman yok, kıskançlık derdi ise, zamanla geçip gidebilir. Sonra kendisinin yaptıklarından kendisi utanır ama, iş işten geçer de gider. Kıskançlık çeşitli alanlarda olur. Mesela bizde çobanlar birbirlerini kıskansalar, birbirinden üstün olmaya çalışsalar bu iyi şey. Askar çoban bu yıl yüz anabaştan yüz kırk kuzu aldı. Bu şimdilik bizde rekor başka çobanlar da onu kıskanıp öyle yapsalar, buna kim sevinmez. Fakat aydınlar arasındaki kıskançlığa zayıflık derler. Bu ne demek? Eğer sen herhangi bir yazarın eserini, yahutta artistin oynadığını kıskanırsan, demek sen onun derecesine yetişememişsin, ondan geride kalırsın, ondan zayıfsın. Ama sen

kıskanç adama bu sözleri söyleyip gör, o çare bulursa seni bir kaşık suda boğar. Bana göre ailedeki kıskançlık da şunun özü, zayıflık. Sen karını birisinden kıskanırsan, demek o adam senden kat kat üstünmüş. Senden güzel, senden becerikliymiş. Yani sen kendini onun önünde zayıf görürsün. Kendince onu aşağılamak yerine sevip saydığın hayat arkadaşına hakaret edersin, kendinin de o adamdan aşağı olduğunu isbat edersin. İşte biz seninle ömür geçirdik, birbirimizi niçin kıskanmadık Galiya?

Sen de kıskanç idin. Unuttun mu?

–O kadarlık her bir genç ailede olabilir. Birbirini sevip saydıktan sonra... Hatta köpek de kendi çanağını yabancından kıskanır. Sen Galiya, güzeldin, herkes sana bakıyordu...

–Şasenem güzel değil mi?

–Tıpkı senin gençliğin Galiya.

–Ona da öyle bakıyorlar ki görmelisin.

–Adamlarda göz olduktan sonra, bakacaklar evet. Bakmak, bu daha namussuzluk değil. Bizim Şasenem’in kötü tarafını ben duymadım. Fakat şu kıskançlık denen hastalık namuslu adamı da baştan çıkarabilir. Sen haksız yerde her gün karını beynini gagalarsan, onu aşağılarsan, kadın da insan, dayanır dayanır da bir gün olur sana gösterir... İşte artık istersen kıskan, istersen kıskanma, diyerek senden intikam alır. Kıskançlığın da bir sınırı olmalı. Sebepsiz, asılsız kıskançlık ömür yemektir. Onun sonu acı olur. Orazbay’ın yaptığı da öyle oldu, hatta eline balta aldı. Delilik değil mi? Demek, o Şasenem’e layık adam değilmiş. Bunu kendisi tasdikledi.

–Şasenem medeniyet görmüş, akıllı zamane kızlarından birisi. Orazbay gibisine degecek kız değildi ama... dedi Galiya kadın göğüs geçirerek. Begdiyar Nadiroviç kızının kaderine üzülen Galiya’nın yüzüne baktı ve onu rahatlatmak için:

–Haydi kızını çok övme, nazar edersin, ana nazarı çok kötü olur derler, diyerek güldü. Sonra onlar güzel, temiz giysilerini giyerek, yeni mekanın kumlu sokakları boyunca yürüyerek, Şasenem’in evine gittiler...

Müdürün başında olan derdin, düşüncenin hesabı yoktur. «Yeni sovhozun temelini kurmak, çiftlikleri genişletmek, yem meselesi, yonca-mısır çölü meydana getirmek, bağ bahçe işleri... Onun ucu bucağı yok. Burda küçük yöneticiliklerin birleşmesi sayesinde çok halkın yaşaması gözde tutuluyor. Okul, kulüp, çocuklar

bahçesi... Çok işler yapıldı ve daha çok işler yapılacak. Hayvancılığı geliştirmenin yüksek temposu daha bütün işletmelerde elde edilmedi. Özbekistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi bu münasebetle bir sıra ilçelerin rehberlerini şiddetli eleştirdi. Cumhuriyetin parti, sovyet, köy hocalığı organları, kolhozları ve sovhozları hayvancılığı pamukçuluğa zarar vermeyecek bir halde ilerletmenin tedbirlerini görüyorlar. Bu alanda bizler birinci planda duruyoruz. Bizim topraklarda pamuk yok. Öyle ise hayvancılık burda kendisinin geniş kanatlarını yaymalı. Biz sanayi kompleksleri ve işletmeler arasında fabrikaları ilerletmek hesabına büyümenin esas kısmını elde edeceğiz. Yeni güçlerimizin belli bir kısmı özellikle kumluklarda hayvancılığın şekillenmesine ve ilerlemesine önemli derecede yardım gösterebilirler. Anlaşıyor ki, hayvancılığı geliştirme görevi, sanayi komplekslerini ve işletmeler arası fabrikaları meydana getirmekle sınırlanmıyor. Çiftlikleri büyültme ve yeniden düzenleme yapma işini burda birinci sıraya koymak şarttır. Özbekistan'da yetiştirilen etin üçte bir kısmını koyunculuk veriyor. Bu alanın hava hiddetine bakmadan epey büyümesini sağlamak için cumhuriyet ve mahalli organlar koyunculuğun maddi-teknik merkezini sağlamlaştırıyorlar. Çöllerdeki sürülerin yemini temin etmek amacıyla kalitlendirilmiş yöneticilikler meydana getiriliyor. Uzak yaylalarda ısıtılmış obalar kuruluyor. Beşyıllığın sonuna kadar sulanan yaylaların genişliği birkaç milyon hektar artacak. Çöl otları ve bitkilerinin meydana yıldan yıla genişletilecek. Koyunculuk yöneticilikleri kaba yemi tımar etme, hazırlama ve onu hayvanlara verme tekniğini temin etmeli. Bunların hepsi cumhuriyette koyun ve keçinin sayısını yedi milyona ulaştırmaya imkan verecek. Kızıl kum diyarında kurulmakta olan kompleksli «Algabas» sovhozu beşyıllığın sonunda koyunların sayısını şimdikinden iki kere daha arttıracak. Sovhoz bu işlerin uygulamasına giriştikten sonra, koyunların sayısı yüz yirmi bine varacak. Devlete bir yılda elli bine yakın yüksek kaliteli karakül derisi teslim edilecek. Yem-ot hazırlama işleri de böyle önemli yerde duruyor. Belli ki, yemsiz hayvan büyümez. Şimdi yem ot sanayisinin işini iyileştirmeye doğrultulan bir sıra ek tedbirler görülüyor. Onlardan birisi yakında yer altından fışkırıp çıkan artezyendir. Böyle çeşmeler sovhoz çöllerinde onlar ile olacak. Bu sular sadece hayvanı sulamaya değil, onlarca hektar yem hazırlamaya imkan doğuracak».

Begdiyar Nadiroviç bu işlerin hepsini aklına, gözünün önüne getiriyor ve geceleri uykusundan uyanıp sofaya çıkıyor ve Galiya kadının görmediği sırada tütün çekmeye mecbur oluyor.

Onlar Şasenem'in evinde çok oturmadılar. Kızın gönlünü, ruhunu yükselttiler, yaşayışını gözden geçirdiler. Sabah erken kalkmak, hiç olmazsa birkaç otlığa gidip gelmek için güç toplamak gerek. Vedalaşıp çıktılar. Bir baksalar, kapının önünde Tursunbek ile Bekbergen duruyorlar. Onlar Markay Kuduk'ta ayağını ezen traktörcüye Şasenem'i götürmek için gelmişler. Şasenem meseleyi anladı ve acele acele giyinip, evinde duran doktorluk sandığını alıp çıktı. Yarım saat geçer geçmez hastanın yanına geldiler. Şasenem yaranın öyle çok tehlikeli olmadığını gördü, hastayı rahatlatmış, temizledi ve ilaçlayıp bağladı.

Birkaç gün evde olursun, sonra bize ilk yardım merkezine gelersin, dedi doktor ve sandığına yapıştı. Bekbergen onun elinden sandığı alıp:

–Artık geç oldu, burda yatarsınız, dedi.

–Gelip aldınız, götürüp bırakın. Ben kendi evimde olmalıyım, dedi Şasenem Bekbergen'in gözüne bakmadan.

Bekbergen'e bir söz söylemeye sıra kalmadı. O Şasenem'in gözlerine baktı ve sandığı alıp arabaya bindi.

–Tursunbek ağa gelmiyor mu, dedi Şasenem hiçbir şeyden şüphelenmeyerek.

–Dinlensin, geç oldu, kendim bırakıp gelirim, dedi Bekbergen ve bir kerede arabasını hareket ettirip gitti.

«Moskovalı» Markay Kuduk'un kumlu yolundan zorla geçerek, yüksek yamacın tepesine yükseldi. Burda yol kolay, Kurtnezir'in ekibine su taşıyan araba onu iyi çiğnemiş, etrafında ise taze saksavul ağaçları büyüyüp çıkmışlar. Arabanın arkasında ses çıkarmadan oturan Şasenem yamaç yoluna çıkar çıkmaz burgucuların durağını gördü.

–Geç olmamış olsa, onlara da uğrardık, hepsi bir sabah gelip gitmek gerekecek, dedi Şasenem. Bekbergen arabanın saatine göz attı. Saat on biri geçiyordu.

–Benim için farkı yok, nereye dersiniz o tarafa sürmeye hazırım, dedi Bekbergen.

–Öyle ise, doğru eve sürün. Dedikoduya mevzu olmayalım, dedi Şasenem.

–Dedikodudan korkuyor musunuz?

–Korkmuyorum, fakat kimseye gerekli bir şey değil.

–Orazbay gelip gidiyormuş öyle mi?

–İşte, görüyor musunuz, ilk dedikoduyu sizden duyuyorum.

–Niçin ya? Olursa olur. O sizin kocanız.

–Kocam idi, ama her şey bitti. Bittiğine inanamadan seviniyorum. Gelmesini de istemiyorum, lafını da.

–Evet, sevdiğin insanı bir kerede unutmak kolay değil, dedi Bekbergen azıcık Şasenem’in tersine gidip.

–Başına düşerse bilirsin. Daha gençsin.

–Ben sizden iki yaş büyüğüm, Şasenem hanım, bunu aklınızdan çıkarmayın.

–Ne demek istiyorsun, Bekbergen abi diyerek mi çağırayım sizi?

–Yok, canım siz beni Bekbergen, diye çağırırsanız da kalbim kırılmaz.

Şasenem ses çıkarmadı. O bu dakikaya gelene kadar Bekbergen Jaksimuratov’u sadece iyi rehber, iyi çiftlik müdürü, diye biliyordu. Şimdi dinleyip baktığında, bu gencin ağzından onun gururuna dokunan notacıklar duyuluyor. Şasenem onun kim olduğunu, nerden geldiğini, aile durumunu hiç kimseden sormamış ve ilgilenmemişti. Orazbay’dan kurtulduğuna daha inanmazken, şimdi Bekbergen çıkıyor ortalığa. «Vay bana onun arabasına binmek gerek miydi? İşte bende böyle düşünmeden taşınmadan yapılan adetler oluyor da. Gecenin bir vaktinde... Tursunbek de gördü, hasta da, onun çocukları da. Arabaya binmek yoksa suç mu? Haydi görürse görsünler. Ben doktorum. Böyle alçak, çürük laflara kulak asacak olursam, ben de eski batıl inancın örf adetlerine kapılırim. Karaktersiz adamlar dedikodu yapsınlar, ben ise, elimden geldiğince bilgimi onlara vermeye çalışacağım. İlk sevginin böyle olmasına da hiç üzülmiyorum. Biz Orazbay ile bambaşka insanlarmışız. Bir nehirin iki sahili. Ben zamana göre giyinmeyi, yaşamayı seviyorum. Beni anlayan insan bulunursa, gönül veririm, bulunmazsa ebedi böyle kalırım».

Araba burgucuların yanındaki yoldan yokuşa döndü. «Algabas»ın küçük köyü sanki avucunun içinde. Yalnız bir pencerede ışık görünüyor, o da Şasenem’in babası Begdiyar Nadiroviç’in penceresi.

–Babamlar daha yatmamışlar, dedi Şasenem çok zaman ses çıkarmadan giden Bekbergen’e.

–Yeni yer, yeni işler, planlar... evet onun uykusu kaçacak daha. Kısa zamanda ben de bu tarafa göçeceğim. İhtiyara yardım etmezsek olmaz...

–Ailenizle mi?

–Ailem kalede. Onlar Nukus’a kıyamıyorlar.

–Anan, baban kıyamasa da, yarın, çocukların yanında olmalılar. Yalnızlık tek Allah’a yaraşır, derler.

–Çoluk çocuk meselesini bu memlekette bakarız. Belki gönül arkadaşı bir Şasenem bana da bulunur, affedin.

–Demek siz bekarsınız?

–Öyleyse?

–Oo. Burda kızlar çok. Daha geleceklerden başka. Hem bize okumuş, medeni kızlar, gençler gelirler. Babamın söylediğine göre, her yıl okuma yurtlarından diplomalı gençler gelecekler. Bazı yerlerde başvuru da gidiyormuş.

–Biliyorum. Semerkant’tan bize gelmeye atılanlar var, bugün, yarın bekliyoruz.

–İşte bu yatakhaneyi de onlara hazırlıyoruz, dedi Bekbergen daha kurulup bitmeyen iki kanatlı binayı gösterip.

Araba Şasenem’in evinin önünde durdu. Şasenem indi ve sandığa uzandı. Fakat Bekbergen aldırmadı. Şasenem gene de kendisi almak isteyip çekiştirdi. Bekbergen onun elini bırakmadı. O Şasenem’in aşağı eğilen yüzüne, gözlerine bakarak:

–Ben sizi çoktan tanıyorum, dedi.

–Yirmi iki yıldan beri mi, dedi Şasenem kendisinin yaşını bildirerek.

–Yok, üç yıldan beri. Obalara kar küreklemeye çıktığınız günden beri. Siz o zaman insanların içinde ayrılıyordunuz. Üstünüzde kırmızı pantolon vardı, doğru mu?

–Aklımda yok. Şimdi pantolon giymeyen kız çok seyrek, dedi Şasenem ve gene sandığa uzandı. –Elinizi çekin ve kendi yolunuzdan kalmayın!..

Şasenem’in azarladığını gören Bekbergen sandıktan elini çekti ve alele acele evine girmekte olan Şasenem’in arkasından bakakaldı. Şasenem’in ışığı yandıktan sonra, birkaç dakika daha yerinden hareket etmeden, bir ümitle pencereye bakıp durdu.

Kimse çıkmadı. Şasenem perdeleri örttükten sonra, Bekbergen arabayı hareket ettirip, karanlık vadi boyunca gözden kaybolup gitti.

Sabah bütün rehber görevliler müdürlüğe toplandılar. Onlar yeni sovhoz yerinde, yeni idarede ilk defa meclis geçirdiler. İşler ve vazifelerle hepsi önceden tanış olsalar da Begdiyar Nadiroviç onları bir daha toplayarak konuşmaya karar verdi. Şimdi bahar işlerini canlandırmak, özellikle yatakhanein kuruluşunu, bahçeyi planlaştırmak ve fidanları dikmek gibi işleri çabuklaştırmamanın gerekliliğini bir daha belirtti.

Herkes kendi vazifesine dağılıp gittikten sonra, kapının önünde bekleyen Aydos Begdiyar Nadiroviç'in idareden çıktığını gördüğü gibi arabanın marşına bastı. Araba durduğu yerde zangırdamaya başladı. Begdiyar Nadiroviç uzun boynunu eğip, şoförün yanına yerleşti. Aydos bir şey sormayarak idarenin önünden hareket etti. Yola çıktıktan sonra, Begdiyar Nadiroviç:

–Askar'ın otlağına, dedi. Onu Askar çoban herkesten çok ilgilendiriyordu. Bahar çobanın yılına sonuç getirdiği bir zamandır. Daha bazı soğuklar hüküm sürse de, kış artık geride kaldı. Kenardan ne kadar yardım olsa da, herhalde hayvanın sağ kalması ve çoğalması öncelikle çobana bağlıdır. Koyunlar sağlam mı, tok mu, vaktinde su verilmiş mi, kuzulama devri nasıl gidiyor hepsi çobanın şahsen işe yanaşmasına, onun tecrübesine ve işe kendini vermesine bakar. Sağlam ve diri koyun kendisinden iyi nesil bırakır. Kuzulama devrinde en iyi karakül cinslerini seçip almak da çobana bağlıdır. Bu devirde her bir çobanın yanında mahsus gelen uzmanlar oturamıyor. Bunun için çobanlık işinde en iyi uzman çobanın kendisidir. Karakülin her bir cinsine ayrıca kıymet kesilir. Örneğin kara karakül derileri basit gözle baktığında birbirinden ayrılmazlar. Fakat ayrı renklerin kıymeti gayet büyüktür. Kahverenkli kambar, çok seyrek rastlanan güligas, yani rengarenk, gök renginde «ürük-gül» diye adlandırılan karakül derilerinin kıymeti yoktur.

Aydos arabasını yüksek kumulların arasından sürerek, birkaç obayı kenarda bırakıp, doğru Askar çobanın otlağına doğru gidiyor. Sınırsız çöl bahar havasıyla nefes alıyor. Sabah güneşinin ışıkları daha çölü ısıtamamış. Kum yığınları arasında ve vadilerde yeşermeye başlayan bitkiler aydın ve temiz gök altında doyana kadar taze nefes alıyorlar. Saksavullar, yuşan, kamgak, kekre, kavurdak ve ara sıra rastgelen diğer bitkiler arasında serçecikler uçuşuyor, uzaklardan kırlangıç cıvıltısı duyuluyor. Begdiyar

Nadiroviç'in kulağına bir ses girdi, arabanın dışına başını çıkarıp dinlese de, anlayamadı.

–Durdur arabanı, dedi Aydos’a. İki de indiler. Etrafa göz attılar. Ortalık sessiz. Birazdan çölün sessizliğini bozarak, bir çeşit kuş sesi duyuldu. –Bıldırcın cıvıltısına benziyor, dedi Aydos vadi içindeki dal ağaçlarına doğru bakıp.

–Bıldırcın cıvıldaşa, bereket hissediyordur, dedi Begdiyar Nadiroviç, –Halk öyle der.

Gerçekten bu yıl çöl kuşları şen türkü söylemeye başladılar. Onlar buraya gelen insanlara türkü söylüyor olmalılar. İnsanlar ise bereket için. Çünkü onlar bu yılın bereketi için mücadele ettiler, yeni yılın bereketine ise temel koyuyorlar.

Begdiyar Nadiroviç ve Aydos bu su birikintisi etrafındaki kuşların cıvıltısını dinleyerek, biraz zevklenip, gene yola çıktılar. Yarım saat kadar geçtikten sonra, kum yığını arkasında Askar çobanın koyunları görüldü.

Uzaktan baktığında onlar büyük çölün içinde duran bir kara damgayı andırıyorlar. Bu damga gittikçe yakınlaşıyor, kenarda sopasına dayanıp duran çoban ve onun yanındaki köpekler seçiliyor. Sonunda araba büyük koyun sürüsüne yakınlaşıp durdu.

Askar çoban müdürü görür görmez sevincinden ne yapacağını bilemedi. Yaşlanan gözlerini silip Begdiyar Nadiroviç’e iki elini uzatarak selamlaştı.

–Benim yüzüm kızarmadı, dedi o gururla koyunlarına göz atıp. –Kışta beni Yernazar meselesinde ayıpladığında altı yüz hayvanım olmuş olsa, şimdi bini geçer. Kalanı karakül. Yalnız birinci ve ikinci çeşitler. Üçüncü çeşide bıçak sallamadım, acıdım.

–Sağ ol Askar! Ben senin evinde de bayram olduğunu duydum, yeni evlat hayırlı olsun! İşleri bir yoluna koysak, mutlaka yurduna gidip şuvat (deve sütünden yapılan içecek) içeriz.

–Müdürün vakit bularak bugün ona gelmesine Askar çok sevindi ve Orazbay’ın o gecesi dövüş çıkarıp yaptıklarını da unutarak, bu rahatsız meseleyi bir daha kışkırtmamaya, bütün dargınlığını yutup, içinde sır edip bırakmaya kendisinde güç kuvvet buldu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tatil günüydü. Esmâ kuyudan su alıp dönmek üzereyken Nazim onun önüne çıkıp:

–Kovalarını bırak da, yarım saatte Çaraga’nın dut ağacının altına çık, diyerek bisikletini sürüp gitti. Esmâ için bu davet beklenilmeyen bir zamanda oldu. O bugün çamaşır yıkamaya, evi toplamaya niyetlenmiş idi. Bundan da başka, Nazim onu bugüne kadar hiçbir yere, hatta sinemaya bile davet etmemişti. «Çaraga mahallesindeki dut ağacının altında görüşmezse başka yer bulmamıştır daha? Ne olursa olsun giderim, mutlaka giderim. Nazim gibi yiğidin teklifini reddedemiyorum». Esmâ giyindi, saçlarını taradı ve komşuya iş için giren anasına: «Sabun aramaya gittim, ordan belki Cambay’a giderim, diye yazıp bıraktı.

Yarım saatte Esmâ dut ağacının altındaydı. Birazdan o yere iki genç, iki kız daha geldiler. Esmâ onları tanımıyor. Utanarak kenara kıvrılayım derken, Nazim bisikletini Esmâ’nın önüne gelip durdurdu.»

–Sen beni neye davet ettin, dedi Esmâ bir şeyden sakınan insan gibi etrafa bakınarak.

–Bugün Çoban Ata’ya gidip dinlenmek istedik. Bunlar benim dostlarım. Tanışın. Yiğitler ve kızlar adlarını söyleyerek el sıkıldılar. Esmâ kızları pek benimsemedi. İkisi de kararından fazla boya sürmüşler. Kendileri iyi, güzel kızlar ama, daha güzel olarak görünmek için boyayı acımamışlar. Gözlerini yumsalar, kaşlarının altına kadar boyalanmış göz kapakları zorla açılıyorlar. Bazı kızlar bunu bilinçli olarak yapıyorlarmışlar. Eğer onlar yiğitlerin boyaya kapıldıklarını bilseler, konuşurken göz kapaklarını sıkça yumup, yavaşça açarlardı. Ne yapacaksın, dünyada yiğit adını taşıyan böyle gençlere de rastlanıyor. Aslında ise, boya sürmek, sürme çekmek, takı takmak kadın kız için doğal şey. O insanın dış görünüşünü değiştiriyor, estetik duygu uyandırıyor. Fakat herşey gibi, bunun da kararını bileceksin. Esmâ’nın yüzü ise, anadan doğma gibiydi.

–Ben gitmiyorum, dedi Esmâ yere bakarak.

–Ömrümde ilk defa seni çağırdım. Reddedersen... Kendin bilirsin...

–Ben bu kızları tanımıyorum, dedi Esmâ yavaşça.

–Ben de tanımiyorum. Onların bize gereği de yok. Oğlanlar benim enstitü arkadaşlarım, dedi Nazim.

–Ben anama söylemedim, diyerek inat etti Esmâ.

–Söylersen, yoksa razı olur mu sandın?

Esmâ sustu. Onlar bisikletlerinin direksiyonlarından tutarak, yavaş yavaş Çaraga'nın dar kaldırımları boyunca yürüdüler. Semerkant'ın eski şehir pazarına girerek, kızları bisikletlerinin yanında bırakıp gittiler. Birazdan üçü de çantalarını doldurup geldi ve bisikletlerinin arkasına bağlayıp koydular. Eski şehir mezarlığı arasından geçen yol boyunca yürüyerek bayırın tepesine çıktılar. Kızları bisikletlerin önüne oturarak birbiri arkasından hareket edip gittiler. Esmâ düşünüyor. Nazim'in kucağında gittiğine, böyle gezinti aklına bile gelmediğine ve aniden Nazim'in onu çağırmasına sevine sevine gidiyor. O güçlü yiğidin göğsüne başını dayayıp, bazen kahkahalarla gülüyor. Bu iki genç yürek, sanki sevgi denizinin dalgaları arasında parlıyorlar. Şimdi onlar için dünya bir boş küre, onda bu iki harareti yürekten başka bir şey yok. Esmâ çamaşırını da unuttu, sabunu da. Nazim'in sıcak nefesi onun yanağına vuruyor, Esmâ bu nefesi içine çekip, zevk alıyor. Çoban Ata bayırına geldikten sonra kızlar bisikletlerden zıplayıp indiler. Oğlanlarla yanyana giderek bayırın tepesine çıktılar. Bu yerden bütün Zarafşan vadisi görülüyor. Aşağıda, nehir sahilindeki Zarafşan kafesi önünde kebab tütüyor. Sırada beş on adam duruyor.

–Ben gidip geleyim, dedi Nazim. Esmâ razı olmadı. –Ben de gidiyorum, diyerek ayağa kalktı. Bisikletini bırakıp, ikisi oynaşa oynaşa bayırdan aşağı inip gittiler. Nazim kebab için sıra aldı ve bu sırada Esmâ'yı saran hafif arabaların şoförlerinin yanına dönüp geldi. Şoförlerden birisi onun gümüş gibi saçlarını okşayıp bakmak istedi, Nazim'in geldiğini görerek elini geri çekti. Esmâ ses çıkarmadan şoförlerin arasından çıkarak, Nazim'in omzuna elini koydu. Şoförler perişan olup dağıldılar.

–Böyle yere yalnız düşmek tehlikeliymiş, dedi Esmâ Nazim'e eğilip. –Kebab yerine kendini de çiğ çiğ yiyecekler...

–Herşey kızın kendisine bağlıdır. Yüz vermezsen kimse seni yiyemez, diyerek güldü Nazim. Esmâ ise, bu lafı şoförlerin onu sarmasına sevindiğinden, Nazim'in yüreğine biraz daha sevgi ateşi düşürmek için gururlanarak söyledi.

–Size ne kadar dedi şişman kebabçı Nazim’in yakınlaştığını görüp. Sonra kebabın tütününü savurup Esmâ’ya baktı ve:

–Bu tarafa çık, beyaz kız, kararırısın, diyerek öne doğru çıkık dişlerini gösterip alay etti.

–On sekiz, dedi Nazim kızarak. Esmâ kebab tütününü koklayıp durdu, fakat Nazim’in yanından gitmedi. Bu Nazim’in yüreğine çok iyi geldi. «Herhalde Esmâ beni seviyor. Kızlar böyle olmalılar. Dedemin anlattığı gerçek sevgiye benziyor. «Sevmek beğenmek değildir, demirin iki ucu da bir kızmalı... Garibin çocuğu iki yıldan beri taşıya taşıya kuyumuzda su bırakmadı...»

Nazim on sekiz şiş kebabın parasını verdi. Şişman kebabçı şişlerden kebabları çıkardı ve üstüne bir avuç doğranmış soğan atıp, sirke serpti ve: –İşte, al güzel kız, diyerek Esmâ’ya uzattı. Esmâ kağıda sarılan kebabları ince parmaklarıyla avuçlayıp tutacakken kebabçı gene birkaç söz söyleyerek kıza takıldı ve ağzını kulaklarına kadar gerip, kendisinin dediğine kendisi kahkahalarla güldü. Nazim kulak asmadı. İçinden bir şeyler söylenerek kebabları Esmâ’nın elinden aldı ve bayıra tırmanıp gittiler. Dün yağıp geçen bir iki sağnak yağmurdan sonra kırlar da gereği gibi sızmamış. Bunun için Esmâ ayakkabılarını bulaştırmamak isteyerek, çakıllı dar sokaktan kenara çıkmadan yürüyor, fakat inişli yokuşlu, taşlı budaklı yerlerde on iki santimetrelilik topuklu ayakkabı ile tökezlemeden yürü bakayım. Bayırın tepesine çıkana kadar kaç kere takılıp yere eğile eğile yürüyen Esmâ’nın arkasından aşkla gitmekte olan Nazim’in keyfine keyif eklendi. Ne ise, onlar şakalaşarak, gülüşerek düzlüğe çıktılar. Ordan karşıdaki bayırın tepesinde bekleyip duran arkadaşlarının bir şeyler söyleyip el salladıklarını gördüler. Onların ne dediklerini yanlarına geldikten sonra anladılar. Meğerse şehirden acele ederek çıkarken bardak almaya unutmuşlar. Hafif yelin esip kuruttuğu tepede onlar iyi yer seçip yerleşmişler. Burda bahar güneşi zayıf ışıklarını saçıyor, zaman zaman serin kır yeli esip geçiyor. Oturmak, temiz havada nefes almak, etraftaki taze kır çiçeklerine bakıp zevklenmek için çok uygun bir vakit. Gençler birbirinin yanına yerleşip oturdular. Ortaya kağıtlar döşeyerek kır sofrası donattılar. Kimin çantasında ne varsa, ortaya çıktı. Kolbasa, bakla konservesi, peynir, soğan... İki şişe «Moskovskoye» rakısı, iki şişe şampan şarabı, birkaç şişe «Taşkent suyu». Şişeleri önlerine yuvarlatıp bıraktılar. Hepsi sofraya bakıp susup kaldılar. Susmanın manası şunda ki, bardak yerine ne düşünüp

çıkarmalı acaba? Nazim kağıttan paketçikler yapmayı teklif etti. Teklif kabul olunmadı. Şişeleri açalım, herkes istediği kadar kaldırır içer, dediler, bu teklif de hepsinin yüreğine yatmadı.

–Fransız yiğitleri sevdiği kızların ayakkabılarına şampanya döküp içiyormuşlar, Esmâ'nın ayakkabıları uymuyor mu, dedi boyalı kızların birisi Nazim'in gözlerine bakıp.

–Sen öyle istiyorsan, tasmalı pabuçlarını çıkar da iç, dedi Esmâ kızın dizlerine kadar sarılan tasmalara eğri göz atıp.

–Darılma, Emma, zamane modasıyla yürümeyi seviyorum.

–Benim adım Emma değil, Esmâ!

–Ben düşünüp buldum, önümüzde konserve kutusu duruyor ya ho ho ho dedi Nazim kızların azarlamaya başladıklarına sıkılıp.

Hepsi gülüştüler. Nazim'in bu teklifine razı olmamak mümkün değildi. Konserveyi kağıda boşalttılar. Kutuyu şampanya şarabıyla çalkalayıp, sırayla rakı döküp içtiler. Nazim ayakçılık yaptığı için, başta kendi «dostluğa» diyerek kaldırdı ve kimsenin kalbini kırmamak şartıyla, sağ elden başlayarak dökeceğini ilan etti. Onun sağ tarafında Esmâ oturuyordu. Esmâ rakı içmedi. –Öyleyse şampanyayı açalım, diyerek yiğitlerin birisi şampanyanın tel kulakçığını kıvırmaya başladı. Nazim kutuya Esmâ için koyulan rakıya biraz daha ekleyip, şampanyayı açan yiğide uzattı. Böylece, hepsi sırayla içtiler, yediler, türkü söylediler ve neşelendiler. Şampanyaya Esmâ'dan başka heves eden olmadı. O birkaç yudum yutar yutmaz kızılılık gibi kızardı ve keyiflendiğinden utanarak Nazim'e bakıp gülmeye devam etti.

–Ömrümde ağzıma almamıştım, hepsi senin hatrın için, dedi o Nazim'in saçlarına mahmur gözlerini dikip.

–Ya sen benim rakı içtiğimi görmüş müydün? Bugün böyle oldu: Sıradan kalmamak için.

Yiğitler ve kızlar keyifle, şaka gülüşle ayağa kalktılar, oynayıp, kovalayıp Zarafşan tarafına gittiler.

–Rus kızları şen ve modalı oluyorlar ya Nazim, dedi Esmâ onların arkasından bakıp.

–Bütün fark şunda ki, bizim kızlarımız basık oluyorlar, yüzleri açık, kalpleri örtü altında. Kalp özgürlüğü, yürek neşesi belli değil. Ama onlarda herşey açık, gönül bol, gurur büyük.

–Bazı sebeplerle, bizim gençlerimiz onlara çok yapışıyorlar. Kızlarımız öyle değil ama...

–Biz yirminci asrın aydınlarıyız, Esmâ. Bizler, onlar diye söz zamane insanlarına yakışmıyor. Herkes sevdiğine kavuşmalı. İşte aile yaşayışının temeli bundan başlıyor.

–Ya kavuşamazsa?

–Yazık. Mutsuzluğa yol açılır. Fakat onunla mücadele etmek gerek. Mücadelesiz bir şey olmuyor. Sevdin mi, sevgin için mücadele etmelisin. «Elmam piş, ağzıma düş» diyip oturursan, o başkasının ağzına düşer. Aslında mutluluk mücadele demektir? Yetenek meselesi de öyle. İnsanlar var ki, onlar kendilerini yetenekli sayıyorlar, fakat bir şey yapmıyorlar. Bütün ömrün boyunca övünebilirsin, ama senin halkın yararına yaptığın bir işin olmazsa, senin övüngeçliğinden ne fayda? Yetenekli insan herhangi bir şartta olmasın, ille kendisini gösterir. Ben yetenekliyim, diyerek bacıklarını uzatıp yatarsan, yeteneğin de sonsuza kadar seninle kalır. Daha doğrusu yetenek emek demektir. Anadan doğma başında olan aklını geliştirmeye üşenmemelisin. Boşboğazlık kimseye gerekmiyor. Sen kendini ne sanarsan, san, nasıl yollarla övünürsen, övün, gözünü yumduktan sonra, tek yaptığın işin, yeteneğin kalır.

–Asıl ben senin böyle akıllı olduğunu biliyordum, dedi Esmâ şımararak.

–Hadi, biz böyle oturalım mı kır tepesinde? Yürü gezinelim, dedi Nazim biraz keyiflenen Esmâ'nın saçlarını okşayıp.

–Bugün senin elindeyim, senin emrinle yürümemeye hakkım yok, dedi Esmâ gözlerini süzüp. Nazim onun ellerinden tutup ayağa kaldırdı. Kızın başı dönmüş gibi oldu, Nazim'in göğsüne dayandı. Sonra ayakkabılarına ayaklarını sokup, düğmelerini bağlamadan *töntireklep* yürüyüp gitti. Onlar Çoban Ata bayırının en yüksek tepesine çıktılar. Arkadaşlarının izi yok. Dinlenip kalktılar, seslerini de duymadılar. Zarafşan nehri boyundaki kamışlıkta olmalılar, dedi Nazim. Bu kamışlıklar Nazim'in durduğu kayadan bir buçuk kilometre kadar uzaklıkta olup nehrin yukarı tarafına büyük orman şeklinde uzanıyor. Nazim Esmâ'nın elinden tutup kayadan aşağı indirdi. Kayanın

ortasında öyle çatlaklar var ki, onlar Alimin mağaralarını andırırlar. Bu yerlerde insanın izi bile yoktur. Yalnız kimi zaman çobanlar girip yağmurdan saklanıyor olmalılar. Nazim yarılan kayanın arasına sokulup yeşil otların üstüne oturdu. Esmâ ayak üstünde durup kayanın tepesine gözlerini dikip seyrediyordu. Onun yukarıya uzanan boyu postuna, dümdüz endamına, açılan beyaz baldırlarına bakan Nazim birden yerinden kalktı ve Esmâ'yı iyice kucaklayarak dudaklarından öptü. Esmâ ses çıkarmadan kayaya dayanıp kaldı. Bu sırada onun gerçekten başı döndü. Bu arada Nazim'in kuvvetli eli Esmâ'nın nazik belinden kuvvetlice kucakladı. İki genç, alevli yürek nemli mağaraya girip gittiler...

İki gün önce Nazim Algabas'tan mektup almıştı. Mektubu çiftlik idaresi adına Tursunbek yazmış. Nazim Tursunbek ile iyi tanışmıştı. Onlar Semerkant'a geldiğinde beraber Bulungur üzümçülerinde, Semerkant bahçıvanlarında ve sonunda Nimetulla amcasının evinde düğünde bulunmuşlardı. O görüşmede Nazim genç uzman olarak uzak diyarlara giderek çalışmaya isteği olduğunu anlatmıştı. Tursunbek yeni Algabas çiftliğinde bağ bahçe işlerine ekip reisi tayin edildikten sonra, kendisinin yanında Nazim gibi baba tecrübesini görmüş genç ziraat mühendisi olmasını yürekten istedi.

Nazim mektubu okuduktan sonra, düşündü taşındı ve babasıyla konuştu. Baba oğlunun isteğine ve hayallerine karşı çıkmadı. Memedemin abi de ses çıkarmadı. Yalnız Selime abla oğlunun uzaklarda «aşağılanacağını», yemekten sudan yana sıkıntı çekeceğini düşünerek izin vermedi. Fakat Kurtnezir amcasının da o yerde çalıştığını ve Nazim'in bu işe çok heves ettiğini göz önüne getirerek, ikinci günü biraz yumuşamaya başladı. Sabah yola çıkmak için evde hazırlık oluyordu. O günü, Nazim bir sebeple, Esmâ'yı görmeye, onunla bir yerde olup canıyürekten konuşmayı istedi. Bu görüşme onun istediği gibi oldu mu, olmadı mı söylemek zor. Herhalde kız çocuk yüreğinde saklayıp tuttuğu çok yıllık sevgisinin ateşinde yanmaya hazır olduğunu ona doğruladı. Nazim gün boyu Esmâ'ya kendisinin gideceği hakkında bir söz söylemedi. Sadece akşam, evlerinin yanına gelip, bisikletten indikten sonra, Nazim sabah yola çıkacağını, Kızıl kumda kurulan yeni sovhozda çalışmak için onu çağırdıklarını söyledi. Esmâ bu sözleri duyar duymaz ayak üstünde cansızlaşıp, direk gibi donup kaldı. Yüzü beyaz çamur gibi ağardı, gözlerinden inci gibi gözyaşları kayıp gittiler.

–Esmâ sana ne oldu, dedi Nazim onun dilsizleştğini görüp. Esmâ hep ses sustu, yerinden kalktı ve poşusunu avucunun içinde sıkıp, gözyaşlarını silmeye devam etti. Nazim onun kötü halini görüp, böyle lafı ortaya çıkardığına pişman olmaya başladı. Bir eliyle Esmâ'nın koltuğundan tutup birkaç adım yürüdüler.

–Demek gidiyorsun, dedi Esmâ yumruğunu dudaklarına basıp.

–E, söz verdim.

–Ya ben?.. Şimdi ben ne yapacağım, dedi Esmâ ağlayarak.

–Sen okumana devam edersin. Ben oraya ömürlük gitmiyorum. Biraz çalıştıktan sonra dönüp gelirim...

–Ben de gelirim, dedi Esmâ Nazim'in gözlerine bakarak, Nazim şaşırdı. Kızın böyle kesin karar verip, ona en yakın insanı gibi sığınarak söylediği laftan korktu.

–Hiç mümkün değil, dedi Nazim. –Orda şartlar ağır.

–Olsun ağır. Sadece ikimiz bir yerde olalım...

Nazim Esmâ'dan böyle açık söz beklememişti. Çünkü o kızın yüreğini bu güne kadar açıp görmemişti. Kız bugün ona canı kanyla açıldı ve Nazim'i de kendi kalbi gibi sandı.

Nazim'in yüreğine soğukluk düştü. O birkaç adım ses çıkarmadan yürüdü ve kızın yüreğini rahatlatacak gibi bir söz bulup söyleyemedi.

–Haydi, sabah görüşmezsek, sağlıklı kal, ben yazarım, dedi Nazim onun parmaklarını sıkıp. O bisikletine atlayıp bindi. Esmâ arkasından bakakaldı. Dersin içinden bir parça et kesilip düştü. Göğsüne yapıştı, oturmaya yer olmadığından kanal kenarındaki söğüt ağacına arkasını dayandırdı. Biraz sonra sancı geçti. Fakat Esmâ durduğu yerden kıpırdamadı. Bugün ömründe ilk defa ana baba evinin eşikinden atlayacağı gelmedi...

Sabah Nazim'i geçirmeye kimse çıkmadı. O küçük bavulcuğuna birkaç kat giysi koyup, yere ışık düştüğünde yola çıktı. Bütün gece gözüne uyku girmeyen Selime abla bavulcuğunun bir köşesine yolluk yemeğini sarıp koydu ve kendisinin canından tatlı biricik oğlunu trene gecikmesin diye vaktinden bir saat önce uyandırdı.

–Yavrum, mektup yaz, dedi Selime abla oğlunu yol kapısına kadar geçirip.

Nazim'i Tahtaköpür durağında Tursunbek karşıladı. Onlar o gece At Çapar'da gecelediler. Kumluklar boyunca gece yola çıkmayı istemediler. Tursunbek'in yurdunda

onun ihtiyaşları yaşıyordular. Onlar Kız Kaçan köyüne misafirlik için gittiler. Kuvaniç yarma kanalı boyunda kurulan bu köyde Tursunbek çocukluğunu geçirmiş. Burdan okumaya gitmiş ve bu yere bir daha dönüp gelmemiş. Fakat o ne yerde olmasın, hangi işe yollanmasın, kendi öz köyünü, onun çalışkan ve namuslu insanlarını unutmuyor. Belki unutturdu ama burda onun gençliğinde sevdiği kız, canı ciğeri kaldı. Kız on altı yaşında idi. Tursunbek onun okulu bitirmesini ve enstitüye girip okumasını bekliyordu. Ansızın Ulu Vatan savaşı başladı. Tursunbek'i orduya aldılar. Kız mendilinin altına gözyaşlarını gizleyip işte bu kanal başında ağlayarak kaldı. Savaş Tursunbek'in başına da çok belalar getirdi. Kızla ilişkisi kesildi. Karpat'ta esir düştü. Bir yıl toplama kampında azap çekti. Sonra yardım bulup çıktı. Arkadaşları sabredemeden Serbiya köylerinde süzölüp kaldılar, o dağa gidip ulaştı ve Yugoslavya çetecilerinin eline düştü. Akı, gücü geldikten sonra, çeteciler safında faşizme karşı mücadelesini devam ettirdi. Tam bu günlerde Kız Kaçan köyüne kara haber kağıdı gelir. Orda Karakalpak evladı Tursunbek Allanazarov'un sert döğüşlerde öldüğü anlatılır. Bundan sonra kızı başka bir sevmediği adama zorla verirler. O adam Tursunbek'in ta baba gününden kan düşmanı imiş. Kız ona bir oğlan çocuk doğurur. Çocuk tıpkı Tursunbek'e benziyor imiş. Kendisi kızın ona namusu ırzıyla vardığını bilse de, içine kül düşer. Çocuğu tanımayacak olur. Kıza kötölük etmeye başlar. Kız çare bulamadan, evden çıkıp gitmeye mecbur olur. Ana babasına dönüp gitmeye korkar. Kızı her yerden soruşturup, aramaya başlarlar. Kız yok. Köyün insanları kocasının yakasına yapışırlar. –Kızı bulup vermezsen seni bu kanala atarız derler. Damat bütün ortalığa haber gönderip, karısını aratır. Bir gün kızın sağ salim olduğunu anlayıp gelirler. Meğerse, bu oyunu ona ana babası yapmış. Onlar kızı uzak akrabalarına yollamışlar meğer. Kız bulunmuş ama kocasına dönüp gelmez. Çok vakte kadar uzak çölde akrabalarının yanında yaşar. Savaş biter. Bir gün ansızın Tursunbek sağ salim dönüp gelir. Kız bu haberi duyduğunda aklını kaybeder. Sonunda bir gün görüşürler. Kız bütün olup geçenleri söyleyip anlatır. Tursunbek ona inanır, acır, fakat evlenmez. Çünkü halk arasında iftira atarak kızı namussuzlukta, Tursunbek'i ise vicdansızlıkta suçlayan ve maskara eden imansız kocasının sözlerinde gerçek olmadığını ispat etmek ister. Yani «Çocuk Tursunbek'e benzese, Tursunbek ise, kızı şimdi kabul edip alsa, demek orduya gitmeden önce kızın namusuna geçmiş meğer ve...» Böyle küfür sözlerden kaçıp Tursunbek kızla evlenmiyor. Öyle olduktan sonra,

gene kocasına dönüp yaşasın, çocuk da kendi babasıyla mutlu olsun, diyor Tursunbek. Çünkü kız ve onun arasında orduya gitmeden önce gerçekten hiç bir şey olmamıştı. Tursunbek bu sebepten, kızın hayatına keder getirmemek için bir daha kendi köyüne gidip yaşamaz. Fakat bir yolu düştüğünde dostlarına, akrabalarına girip hatır sorar, kendisinin çocukluk çağlarında oynayıp yürüdüğü sokakları, kırları, kanal boylarını, ihtiyar dalları ve selvileri hatırlar.

Bugün o misafirlerini savaşçı dostunun evine getirdi. Savaşta bir ayağını bırakıp gelen Tölepbergen onu görür görmez yerinden kalkarak kucaklaştı ve birbiriyle şakalaşıp boğuşur gibi oldular.

–Sağ ol, dost böyle olur, bizler için bir kere hatır sormak bin altından kıymetlidir, dedi Tölepbergen dostunun omuzunu sıvazlayarak.

–Tanişın, benim Semerkantlı meslektaşım. Bahçıvan, ziraat mühendisi dostum Nazim.

–Pek güzel. Oturun, dinlenin. Ben şimdi tay keseyim, diyerek yerinden kalktı. Tursunbek onun omzundan basarak oturttu.

–Biz çok oturmayacağız. Bir çay içip döneceğiz. Yarın biz Algabas'ta olmalıyız.

–Böyle misafirler geldikten sonra, bir tay yemeyecek isek, ne anladık dostum, dedi Tölepbergen ve gene yerinden kalkıp karısını çağırdı. Tursunbek onu zorla yerine oturttu.

–Biz tay yemeğe mahsus geliriz. Çok önemli bir işimiz var. Onun altından çıktıktan sonra, mutlaka geliriz. İşte bu yiğitle ikimiz bu yıl Algabas'ta bahçe ekeceğiz. Şimdilik beş hektar bahçe, beş hektar bağ, beş on hektar mısır ve bostan.

–Nerde, anlamadım, dedi Tölepbergen.

–Algabas'ta. Yeni sovhozda.

–Şaştın mı dostum? O Kızıl kumun en kaynak yeri. Orda bahçe olur mu?

–Ağaç köksüz, insan arzusuz olmaz, demiş atalarımız. Böyle arzu tek benim ve bu dostumun değil, o bütün halkımızın ve devletimizin arzusu. Burda bahçe niçin olmasın? Sen dostum tarih dersi veriyorsun. Vakti ile Yeniderya çiçeklenmiş bir ülke değil miydi? Onun bağına, bahçesine, yeşil otlaklarına, zenginliğine kızıp nice nice düşmanlar gelip kan döktüler. Yeniderya boylarında o devirlerde kurulan inşaatlar, su

ambarları, yer altı ve üstü su yolları hala daha insanları şaşırtıyor. O sular nereye gitti? Onlar şimdi de var. Fakat derinde, yer altındalar.

–Mesele de bunda dostum. Yer altında çok şey var ama üstünde yazın ateşli kum fırtınası, kışın kar fırtınası. Bahçe için böyle koşul... Karakalpağa hayvan olsa tamam.

–Biz zamane insanlarıyız. İlim, teknik elimizde. En önemlisi suydur. Bu mesele şimdi hallolunuyor. İkinci asıl mesele ise insanlarda. Tabiatın hiddetine, yerin şartına uygun cinsler yetiştirmek mümkün. Bunun için cesur yürekli, sabırlı insanlar gerek. Böyle insanlar bizde az mı? Burgucular, inşaatçılar, çobanlar olduktan sonra, onlarla yanyana bahçıvanlar, ekiciler de olmalı. İşte onlardan birincileri de biz oluyoruz, dostum. Ete meyve ve sebze de gerek. Sovhozumuzun işçileri meyve için ta kaleye mi gitsinler? Hepsi kendimizde yetişse iyi değil mi?

Tölepbergen sustu. Dostunun inat karakterli, dediğinden dönmeyen bir adam olduğunu o cephe yıllarında görüp inanmıştı. Onunla münakaşa etmenin faydasız olduğunu aklına düşürüp lafi kıvırdı.

–Elbette, elbette, bizim devrimizde Yeniderya'nın yeni baştan çiçekli bir memlekete döneceğine ben eminim, dostum. Ah yanarım yanarım da bir ayakla bu işlere katılamayacağıma yanarım, dedi Tölepbergen.

–Sen ona yanma, dostum. Kendi borcunu gerekli olduğu vakitte yerine getirdin. Şimdi bu savaşı işleri işte, Nazim gibi gençlerimiz devam ettirecekler. Bana göre, bu neslin hissesine düşen cephe, bizim başımızdan gelip geçen cepheden ilginç. Onlar tabiat kanununa karşı gidip yoktan var etmek için mücadele ediyorlar. Gençlerimizin böyle cengaver atılışı bizim de gururumuz öyle mi, dostum. Bunun için sen hiçbir zaman başını asma. Cephedeki gibi daima öne bak...

–Hadi, sofraya gelin, dedi Tölepbergen dostunun hararetli sözünü keserek. Yan odada döşenmiş temiz minderlerin üzerine yan oturup yerleştiler. Ortada büyük tabak içinde beşparmak tütüyordu.

–Aktan mı, kırmızıdan mı, dedi Tölepbergen misafirlere hitap ederek.

–Cephe yıllarını hatırlatacak isen, aktan koy, dedi Tursunbek gülümseyerek.

Onlar yarı gece geçene kadar konuştular. Beşparmak arkasından kavurma, kavurma arkasından bavursak... tabak tabak et yedikten sonra, ağaç kasalarıyla şuvat

içip karınlarını yatıştırdılar. Savaş yıllarını, gençlik devirlerini hatırladılar. Biraz et yiyip ağzını silen Nazim'in önüne koyunun başını koydular. Nazim onu becerip, parçalayamayacağını söyledikten sonra, Tursunbek koyunun dilinden bir parça kesip, Nazim'in eline tutturdu ve başı darma dağın ederek tabağa yığıp koydu. Nazim'in artık nefes almaya çaresi kalmadı. Tölebergen ise, konuklarına kazanda daha et kaynadığını, çekinmeden yemelerini rica etti.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Tursunbek'in ekibinde iş kaynıyor. Markay Kuduk ve Kos Burun arasındaki vadinin yamaçlarında bağ bahçe dikmek kararını kabul ettiler. Bu yamaç yerler öyle çok dik olmadığından bundan uygun yer yoktu. Nazim'i müdürlük çok sıcak karşıladı. Temeli yeni kurulmakta olan «sovhozun bağ bahçecilik işleri ile ilgili olarak Nazim Memedeminov ziraat mühendisi tayin edilsin» diye emir idarenin ilanlar tahtasında yazılıp yapıştırıldı. Bu emri herkes okuyup tanıştı. Nazim'in arkasından sovhoza pek çok insanlar geldi. Özellikle inşaat tesislerinde işler canlandı. Baharda teslim edilecek kırk odalık yatakhane son işler yapılıyor. On yıllık yatılı okul binasının temelini koyulmaya başladığına epey vakit olsa da, işi durup kalmıştı. Şimdi buna ve çocuklar bahçesine büyük önem veriliyor ve gelen yeni insanların çoğunu bu tesislere yolluyorlar. Kurtnezir'in artezyeni arkasından Markay Kuduk tarafında kazılan iki artezyenden de tatlı su fışkırdı. Bununla şimdilik Algabas'ın merkezinde ve onun etrafındaki iki büyük çiftlikte su meselesi halledildi. Burgucular gene o etraflarda kendi işlerini devam ettiriyorlar. Gelen işçileri sovhoz idaresi zamanına göre yurtlara yerleştiriyor, bazıları ise tanış bilişlerinin evlerinde yerleşip kalıyorlar. Nazim'e yatakhane hazır olana kadar Tursunbek kendi evinden bir oda ayırıp verdi. Bundan da başka sovhozda plana göre yaşamak için yeni tipte evler kuruluyor. Bu evler aslında bir saçak altında iki aileye yaşamak için kararlaştırılmış. Bu tipte evler merkezden «Ev yapımı fabrikasından» helikopterler aracılığıyla getiriliyor. Bütün mesele şunda ki, inşaatçılar bu hazır evleri vaktinde kabul edip almalı ve yağmur, kar altında çürütmeden kurmalılar. İşte bunun için kurma işlerine ayrıca önem veriliyor? Elbette, çalışmaya

yahutta bu memlekette temel dikip yaşamak için gönül vermeye gelmiş insanlara önce baş sokmaya yer gerek. Kırlangıçlar bile uçup gelir de, başta kendilerine yuva yaparlar.

Bütün bu işlerin başında sovhozun baş mühendisi Asanov Kadirali duruyor. Bu genç komünist inşaat enstitüsünü Taşkent'te okuyup bitirdi ve diploma aldıktan sonra, kendisinin doğduğu At Çapar köyüne dönüp geldi. İlçe merkezi Tahtaköpür'de biraz vakit çalıştıktan sonra, Begdiyar Nadiroviç'in «küçük köy işletmelerini birleştirme» amacına katılarak, At Çapar'da vaktiyle çalışmaya başlayan sovhozun baş mühendisi tayin edilmişti. Şimdi bütün idare üyeleriyle beraber o da Algabas'a göçüp geldi, kendisinin çok önemli ve ciddi görevine paça dayayıp işe koyuldu.

Kızıl kum koşulunda bağ bahçe yetiştirmek için iki yamacın arasında ayrılan elli hektar toprak bazı yönlerden bahçecilik için tamamen uygun olmasa da, bu yer tabiat iklim, toprağın keyfiyeti ve rutubet saklaması yönünden istenilen biyolojik kurallara belli derecede cevap veriyor. Nazim bunu tecrübesi ve toprağı çeşit yerlerinden dört beş metre derinliğe kazıp yapılan incelemeler ve analizler sonucunda gördü. Eğer, toprağın üzerinde kırk altmış santimetre kum olursa, böyle yerde susuz ve gübresiz bahçe ekmek faydasızdır.

Bu yeri Tursunbek günde traktörle karıştırmıştı. Toprak kışın gereği kadar rutubeti çekti ve şimdi daha güneş görür görmez pişti ve buharlaşıp dağıldı. Toprağı avucuna alıp, her bir tarafı gözden geçirip, ara sıra baş gösteren küçük otları kesip, bazılarını burnuna getirerek koklayıp bakan Nazim sürülen yerin yukarı tarafına çıkıp, sonuncu derin merkeze ayaklarını sarkıtıp oturdu. Ekip üyeleri onun etrafına geçip toprağın üzerine diz çöktüler.

–Bizim seçtiğimiz yer iyi, Tursunbek abi, dedi Nazim yokuşa bakarak. –Kum var, fakat öyle tehlikeli değil. Mademki bu yerde ısırgan büyüyor (o elinde tuttuğu taze ısırgan çalısını gösterdi) demek toprakta ekşilik az, en önemlisi tuz yok. Toprağın altında bir buçuk metreye kadar su rutubet yok. Bize gereken de bu. Eğer üstü ateş gibi yanıp duran toprağın altı su olursa, bu yerde meyve ağacı büyümmez. Fidanlar tutar, yeşerir fakat kök suya gidip ulaştıktan sonra, sararır ve solup gider. Bu tarafı da bizim için uygun. Biz fidanları aşağı tarafa düzce yerde dikeriz. Çünkü yamaçlarda oturtursak belki yazın sel gider, toprağı yıkar, ağacın kökünü açar ve saire. Yamaçlarda en iyisi bağ dikeriz. Dostlar vakit az. Biz beş on gün içinde fidanları getirtip dikmeliyiz. Siz

Tursunbek abi çukurların nasıl kazılacağını biliyorsunuz. Bir ekskavatör ile dünya kadar iş yapmak mümkün. Yalnız tel çekmeyi sıra aralarını ve çukurları kurala göre doğru kazmayı unutmayın. Anlaştığımız gibi, fidan getirmeye kendim giderim. Semerkant fidanlığında beyaz rozmarin fidanları olacaktı. Başka yerlere dağıtılmadan önce benim yetişip gitmem gerek. Süsleme için fidanları belki Nukus'ta buluruz. Mesele şunda ki, dün akşam müdürlükte nasıl cins elma dikmek hakkında konuşulmuştu. Aslında iki cins üzerinde durduk. Onlardan birisi «renet semirenko» diğeri beyaz rozmarin elmaları idi. Her iki cins elmayı da bu koşula önermek mümkün. Fakat «semirenko»nun soğuşa rozmarin kadar dayanamadığını gözde tutarak, rozmarin fidanları dikmeye razı olduk. İdarede olan hararetili münakaşa esnasında Nazin şöyle demişti:

–Beyaz rozmarin elmasının doğma vatanı İtalya'dır. O ilk defa güney Tirol'de ortaya çıkar. Bizim memleketimizin bahçelerinde geçen asrın sonlarında yetiştirilip çok çabuk dağılır. Başta Kırım'da, sonra diğeri güney bölgelerde ortaya çıkar. Bu elma ilk zamanda kendisine çok ciddi, medeni yanaşmalarını ister. İyi sulanmazsa, budanmazsa, dipleri kazılmazsa bereketi az verir ve elmaları ufacık olur. Fakat kış soğuklarına iyi dayanır. Soğuşa dayandığı gibi, sıcak da çok sever. Sıcak ve kuru havaya dayanır ama onu etraflıca rüzgardan korumaya ve kökünü nemlice tutmaya çalışmak gerek. Kökü kurudu mu, ağaç hastalanır, meyvesi ufaklaşır, lezzeti tatsızlaşır. Beyaz rozmarin yedinci yılında iyi bereket vermeye başlar. Bazı bölgelerde ise, daha erken, bir yıldan sonra meyve yaratır. Rozmarinin meyveleri orta hesapla yüz yüz on gram ağırlığında olur. Geç vakte kadar Mart, Nisan ayına kadar saklamak mümkün. Gördüğünüz gibi, beyaz rozmarin bu yerin koşulu için çok değerli bir meyvedir. Ben şimdilik, şu planlanmış bahçemize beyaz rozmarinden başlamayı teklif ediyorum. Yavaş yavaş başka cinsleri de deneyip görürüz.

Nazim'in fikrine karşı çıkan olmadı. İdare üyeleri bir ağızdan onun fikrine katıldılar. Tursunbek bütün gerekli belgeleri hazırlayıp, sabah Nazim'e teslim etti ve ikisi beraber sürülen yeri bir daha gözden geçirmek için şubeye geldiler. Burda onlar işçilerle, teknikerlerle yüz yüze görüştü, toprağı planlayıp, çukurları kazmak ve şu on gün içinde artezyen kuyusundan fışkıran suyu imento oluklarıyla üç yüz metre yere yani olacak bahçenin başına kadar getirmek gerektiğı hakkında anlaştılar.

Aradan bir hafta geçti. Tursunbek'in ekibinde yapılması gereken işler bitiyor. Güzde ekskavatör aracılığıyla kazılan çukurlar şimdi kazma küreklerle düzeltildi. Her bir çukurun derinliği seksen santimetre, genişliği ise bir metreden fazla kazıldı, yumuşatıldı ve yerli gübre temin edildi. Önceden kararlaştırılan su yolu boyunca bahçenin yukarı tarafına çimento botlar ile su getirildi. Ekip üyeleri şimdi sadece Nazim'i bekliyorlar. O bugün öğleden sonra helikopterle geleceğini haber vermişti. Tursunbek işçileri burguların havaalanının yanına topladı ve her birisine, helikopter geldiği gibi yükü alel acele boşaltmak gerekeceğini anlattı.

Akşam oldu, yere karanlık çöktü, helikopter daha görünmüyor. Tursunbek düşünceye daldı. O birkaç gün önce Nazim'den telgraf almış idi. Orda işinin iyi gittiğini, üç güne gecikmeden gelmeye çalışacağını bildirmişti. Ne oldu acaba? Tursunbek göğre dikilip dinledi, bir şey duymadı.

–Sizler, bari dönün, dedi o işçilerine. –Traktör desteğiyle burda kalsın. Varıp da helikopter gelmiş gibi olursa, ben sizlere işte bu tüfeği atıp haber ederim, dedi Tursunbek vagoncuğun dışında asılı duran iki gözlü avcı tüfeğini gösterip. İşçiler döndüler. Kasabayı akşam karanlığı bastı, orda burda ampul ışıkları göründüler. Biraz vakitten sonra, akşam yemeğini yiyip kapı önüne, mahalle arası gezinmeye çıkan gençler deste deste olarak, ayak üstünde duruyorlar, birbirlerine bir şeyler söyleyip gülüşüyorlar. Akşam karanlığı yatışıp, gökte seyrek yıldızlar görülmeye başladığında gençlerin kulağına uzaktan bir gürültü duyuldu. Onlar gürültüye önem vermeseler de, Kızıl kum çölünün sessizliğini bozarak yaklaşmakta olan helikopteri gördükleri gibi hepsi göğre baktılar. –Gece helikopter gelmiyordu, bunda bir iş var, dedi Şasenem yanında kavrulmuş kabak tohumu yaran Arzıgül'e.

Helikopter burguların durağının durduğu bayır tepesine gelip yavaş yavaş aşağı sarmaya başladı. Gençler çılgık koparıp helikopter helikopter posta diyerek bağırıştılar. Helikopter her zamanki düzlüğüne gelip kondu. Bu arada demin Tursunbek'in sözlerini duyan Kurtmolla, vagoncukta asılı duran tüfeği alıp bayır tepesine çıktı, birbiri ardından iki kere havaya patlattı. Tüfek sesi duyan gençler, ne olmuş acaba, diyerek hepsi kıra doğru koştular. Onlarla beraber Tursunbek'in işçileri de geldiler.

Helikopter konar konmaz etrafı toz duman kapladı. Ona yakın gitmenin çaresi yoktu. Yavaş yavaş pervanenin dönmesi durdu, toz indi, helikopter insanların gözü önünde aydınlıktı. Köy halkı helikopteri sardı. Bu arada Begdiyar Nadiroviç'in arabası da geldi. Onlar uzak otlaktan dönerken insanların toplandıklarını görüp arabayı bu tarafa döndürmüşler. Sonunda, helikopterin kapısı açıldı. Ordan güle güle kıvrıkcık saçlı, geniş omuzlu, uzun boylu yiğit indi. Bu Nazim idi. Nazim doğru Begdiyar Nadiroviç'in karşısına gelip onun elini aldı, Tursunbek ile kucaklaştı ve diğer arkadaşlarla selamlaştı.

–Helikopteri iki saat tutmak gerekti, Begdiyar Nadiroviç, dedi Nazim. –Çünkü ben iki sefer yerine işimizi bir kerede bitirdim. Fidanları yükledikten sonra on bin çalı karaağaç aldım. Yol uzaktı. Araba tutup onları getirene kadar iki saat vakit kaybettim.

–Bahçeye elma ağacı getirmeye giden adam, karaağaç yükleyip gelmiş ha ha ha... insanların arasında böyle fısıldaşıp gülenler oldu. Begdiyar Nadiroviç, Tursunbek meseleyi anladılar. Fakat onlar beş hektar yeri etraflica sarmak için on bin çalı karaağacın ne gereği var acaba, diye düşündüler. Begdiyar Nadiroviç kendiliğinden toplanan halka başvurdu:

–Bütün fidanları ve karaağaç çalılarını arkadaşlar, yardımlaşarak boşaltın. Helikopteri tutmayın, dedi o. –Hepsini bahçe meydanına götürün. Orda köklerini çukura gömüp bırakın. Yarın sovhozumuzun bütün halkı inşaatçılar ve çobanlardan başka, herkes bahçeye yardıma çıksın. Fidanı çok tutmak olmaz. Bu işi bir günde bitirmeliyiz...

Begdiyar Nadiroviç'in sözü biter bitmez gençler işe başladılar. Traktör römorku helikopterin yanına gelip yanaştı. Fidanlar ve karaağaç çalıları yüzer yüzer sayılıp, deste deste bağlanmış meğer. Onları elden ele verip helikopterden boşaltmaya başladılar. Nazim ve Tursunbek kenarda durup: «Dikkatli olun, yavaş olun, parçalamayın, ezmeyin» gibi sözlerle insanları tembihleyip durdular.

Nazim'in en büyük derdi şu idi. Gece birkaç insanla bu işin altından kalkmak için çok vakit gerek olacaktı. Şimdi, işte sana, yum gözünü, aç gözünü, fidanlar şimdi çukurda. Çukur büyük. Bir tarafına fidanlar, diğer tarafına karaağaçları yerleştirip, köklerini nemli toprakla örttüler. Bu işler yani, helikopterin gelip konması ile uçup gitmesi iki saat on dakikaya vardı. Halk, gençler dağılıp gittiler. Onlar Begdiyar

Nadiroviç'in sözlerini unutmazlar. Demek sovhozun bütün görevlileri yarın yardımda olacaklar.

Arzıgül her zamanki gibi Şasenem'in evine girdi. Onlar el, yüz yıkayıp silindi ve semaveri ateşe verdiler.

–Gördün mü, sovhozumuzda bir tip daha ortaya çıkmış, dedi Arzıgül. –Nazim, Nazim... Bu hangi memleketten acaba? Kendisi beyaz, saçları kara...

–Sana onun memleketi, milleti ne gerek, dedi Şasenem. –Mesele insanlıkta.

–Karakalpağa benzemiyor, herhalde kendininki olmalı... Kendimizinki de oldu gördük. Orazbay'ın marifetleri öyle çabuk unutulur mu sanıyorsun? Mesele onda değil, Arzıgül. Mesele şunda ki, öyle yiğitler bize kısmet olmamış. Onların kısa zamanda başlarını döndürüyorlar.

–Doğrusunu söyle, Şasenem, beğeniyor musun şu genci?

–Beğeniyor musun, beğenmiyor musun, ondan ne fayda? Gördüğün sakallıya baba diyip yapışmak olmaz. Nazim böyle baktığında yakışıklı adam... Arap efsanesinin Yusuf'u.

Ben onun kim olduğunu yarın öğrenirim.

–Karışma. Sana ne gerek? Aydos duyarsa sinirlenir.

–Bana o gerekmez, ama sana çok layık, Şasenem. O Yusuf ise, sen de bizim ortalığın Züleyhasısın... Haydi ben gittim, dedi Arzıgül son yudum çayı yutup. –Sabah yardımda görüşene kadar...

Arzıgül'ün kalbi birşeyler hissetmiş olmalı, alel acele sokağa çıktı ve ilk yardım merkezinin önünde tahta merdivencikler üzerinde oturan bir adamı görüp durdu. Aydos Arzıgül'ü bekleyerek uyuklayıp kalmış. Az mı, çok mu, herhalde beklemiş. Arzıgül yakına geldiği gibi, Aydos'un kucakladığını farketmedi.

–Sen bu yerde ne yapıyorsun, ulan, dedi Arzıgül sevinerek.

–Sen geceleri nereye gidiyorsun, dedi Aydos soruya soruyla karşılık vererek.

Arzıgül kapıyı açmadı. Onlar basamağın üzerinde epey durduktan sonra, titremeye başladılar. Aydos içeri girmeye kaç kere niyetlense de, Arzıgül «Yok» demekten vazgeçmedi.

–Ben senin huyunu biliyorum, dedi Arzıgül. –Gerçekten seviyorsan, kanuna göre sevgimizi resmileştirelim. Biz ikimiz de komsomoldayız. Varsın Algabas gençleri

arasında biz ilk olarak hayat kuralım. Adımız bu yerin tarihine yazılır. Teklifime razı olursan, işte, kapım açık, baş köşem boş. Şimdilik bu görüşme bize yeter. Bana bu sözleri söylemek layık değildi ama... Söyledim, çünkü senin böyle gelip kapımın önünde küçük düşmeni istemiyorum. Adımızın çıkmasını da şanıma sığdıramıyorum. Daha doğrusu, seviyorum seni yığdım, diyerek Arzıgül dudaklarını Aydos'un yanaklarına değdiriverdi. Aydos oturduğu yerde donup kaldı. O Arzıgül'den böyle ciddilik ve inat beklememişti. Kendisine göre, onun evine girecek, istediğinde gelecek, istemediğinde... Kız onun sağlam olmayan düşüncelerini parçaladı, önüne set çekti. Hadi bakalım yiğit ne yapacak? Aydos soğuk soğuk vedalaşıp, Yernazar'ın eski yurduna gidip yattı.

Nazim burgucuların vagon evinde amcası Kurtnezir'de gecelemiş idi. Sabah onlar bahçelik meydana beraber geldiler. Nazim fidanları gözden geçirdi ve çukurları, serpilen gübreyi, yumuşatılan boş toprağı inceledi. Güneş ışıklarını yere serperek, sırık kadar yükseldiği vakitte Tursunbek geldi. Onun arkasından teknikerler, gençler ve idare görevlileri toplandılar. Çoğusunun elinde kürek ve çapa vardı. İnsanlar toplandıktan sonra, Aydos onların çoğunu şu elli hektar yerin kuzey tarafında sürülen dosdoğru saban izleri boyunca karaağaçları dikmek için getirdi. Nazim herkesi işe tayin ettikten sonra, kendisi Tursunbek'in yanına dönüp gelerek, bütün fidanları çukurdan çıkarıp, bahçecilerin eline deste deste teslim etti. Tursunbek ile ikisi dikilen her bir fidanın ne kadar gömüldüğünü, doğruluğunu altında sulanmak için yapılan küçük kızakcıkları bizzat kendileri inceleyerek yürüyorlar. Bahçenin etrafına rüzgardan, fırtınadan korumak için dikilmekte olan sırayı da gözden geçiriyorlar. Onların işi iyi gidiyor. Nazim'i aslında fidanlar ilgilendiriyor. Karaağaçların bazıları tutmasa bile, bu Nazim'i öyle çok rahatsız etmiyor. O istiyor ki, fidanların hepsi tutsun. Herhangi biri tutmazsa, ya da zayıf biterse, demek onu değiştirmek gerek. Değiştirmek için gene fidan aramaya gidilecek. Bu kolay şey değil. Çiftliğe de fazla masraf. Bunu gözde tutan Nazim, fidanları fazlasıyla alıp geldi. Bunun için çukurda kökleri toprakla örtülen beş on çalıyı Nazim her ihtimale karşı saklıyor. Tursunbek'in bahçecilerle uğraştığı sırada Nazim yukarı yolda çalışanların yanına geldi. Beş sıra dikilmekte olan karaağaç yolunun başına geçip göz attı. Her sıranın başında iki insan çalışıyor. Kenardaki sıranın ortası eğrilmiş

gibi göründü. Sıranın başında Şasenem ile Arzıgül çalışıyorlar. Nazim sırayı dolaşıp onlara doğru yürüdü. Sıranın eğrilen yerinde durup:

–Ey, güzel kızlar, küreği bu tarafa alıp gelin, diyerek bağırdı. Şasenem elindeki küreğin ucunu yere batıra batıra, kıvrılan Nazim’e doğru yürüdü. Arzıgül ne olduğunu anlamadan biraz bakıp durdu ve elindeki karaağacı yere bırakıp Şasenem’in izlerinden gitti. Kızların ikisi de Nazim’in yanına geldiler. Onun ne için çağırdığını bilmeyen kızlar biraz şaşırırken Nazim Şasenem’in elinden küreği çekip aldı ve:

–İşte bu karaağacı yerinden çıkarıp, işte bu yere dikmek gerek, diyerek küreği yarım adım kadar içeri tarafa batırıp gösterdi.

–O yerde sert topak var, kürek girmiyor, dedi Şasenem.

–Topak olursa, onun başını işte böyle ezeriz, dedi Nazim ve kuvvetli kollarıyla küreği birkaç kere kaldırıp yere batırdı. Topak paramparça olup gitti. Sonra ayağıyla basıp bir kürek toprak çıkarıp kenara bıraktı, bir kürek daha elleriyle basıp çıkardı, büyük çukur ortaya çıktı. Arzıgül karaağacın dibini sulamaya niyetlendi, Nazim onun elini tuttu. –Acele etmeyin, köklerini kaybederiz, dedi ve küreği derince batırıp onun kökünün dibine soktu. Karaağacın dibi küreğin üzerinde durur halde çukura yerleştirildi. Aynı onun gibi ikinci çalıyı da değiştirdi.

–İşte, şimdi sıranın başına çıkın da bakın, doğru mu yoksa eğri mi, dedi Nazim küreği Şasenem’in eline tutturup. Şasenem Nazim’in ona yaptığı gösterişinden utanarak biraz kızardı. Küreği aldığı anda yüzünü Nazim’den sakladı. Kızlar uzun paçalı pantolonlarının üzerinden dar ve kısa etekçikler giymişler. Böyle giyimle yürümek ve çalışmak kolay oluyor imiş. Ayaklarında alçak topuklu ayakkabılar, saçları başlarının tepesine toplanmış, mendille sıkılıp bağlanmış. Tabiat Şasenem’i ve Arzıgül’ü saçtan gücendirmemiş. Ne kadar toplayıp, desteklesen de, çalışırken saç dağılıyor ve mendilin altından dalgalanıp çıkıyor. Özellikle bu siyah saçlar dağınık halde Şasenem’in beyaz yüzünü daha çok güzelleştiriyorlar.

–Ben sizi galiba bir yerde gördüm, dedi Nazim Şasenem’in ardından yürüyerek.

–Siz Semerkant’tan mı geldiniz? Olabilir, ben orda beş yıl okudum.

–Aa, Şasenem siz mi oluyorsunuz? Begdiyar Nadiroviç’in kızı olduğunuzu duydum.

–Bizim doktorumuz Şasenemhanım, dedi Arzıgöl onu tanıştırmak. –Fakat size tavsiyem şu ki, onun eline düşmeyin. Arzıgöl öyle yürekten güldü ki, onun kahkası sıraların başında çalışanlara duyuldu. Bu temiz kalpli kız, sonunda Şasenem’in Nazim ile tesadüfen lafa tutulmalarına sevinerek güldü.

–Söylediğiniz doğru, dedi Nazim Arzıgöl’e bakarak. Ben doktorları severim, fakat onların eline düşmeyi ömür boyunca istemezdim.

–Sizin elinize düşmek de çok tehlikeli olmalı, hatta bir karaağacı iki kere ektirdiniz.

–Affedin, Şasenemhanım. Onu ben kasıtlı olarak sizin gözlerinize bakmak için yaptırdım. Bu gözleri nerde gördüğümü hatırlamak istedim.

–Zihninize maşallah. Demek, beni Semerkant’ta görmüşsünüz. Artık, rahat olun, dedi Şasenem biraz nazlanarak.

Yamacın yukarı başında Begdiyar Nadiroviç’in arabası göründü. Begdiyar Nadiroviç ve Bekbergen Jaksımuratov arabadan indiler ve işçilere doğru yürüdüler. Onların arkasından Aydos da çıktı. O arabasının anahtarını parmağında dolandırdı dolandırdı boynunu kaz gibi uzatıp adamlara baktı. Yol başında Arzıgöl’ü, Şasenem’i ve onların yanında duran Nazim’i gördü. Çabuk çabuk Bekbergen’in arkasından yetişerek, onun kulağına eğilip birşeyler söyledi. Bekbergen başını kaldırır kaldırmaz şimdi onların karşısına gelmekte olan Nazim’i farketti. Begdiyar Nadiroviç ve Bekbergen Nazim ile selamlaştılar. Aydos doğru kızların yanına gelip, Şasenem’in elinden küreği aldı ve kazmaya başladı.

Nazim işlerin iyi, düzenli gittiğini, fakat fidanların bir günde dikilip bitmeyeceğini söyledi.

Onlar Tursunbek’in yanına geldiler. Bekbergen biraz geciktiğini, herhalde Markay Kuduk’tan buraya gelinceye kadar epey vakit geçtiğini söyleyerek, eline kürek alıp işe koyuldu.

–Bugün iki bin fidan dikeriz, kalanını ise, yarın kendi gücümüzle bitiririz, dedi Tursunbek müdüre.

–Hepsi üç bin fidan getirdin öyle mi, diye sordu Begdiyar nadiroviç Nazim’e.

–Üç bin beş yüz. Üç bin fidan beş hektar yer alacak. Beş yüzünü okul için ayıralım mı acaba, dedi Nazim.

–Okul bu yıl g ze kadar kurulup biterse, onun  n nde bir hektarlık bah e  ok gerekli, Begdiyar Nadirovi . Biz Nazim ile b yle fikirdeyiz. O bah eyi bakmak, b y tmek i lerini  ocuklara havale ederdik, dedi Tursunbek.

–Fikrinize katılıyorum. Fakat  u be  y z fidanı da buraya dakin. Okul daha kuruluyor.  imdi orda dikilecek be  y z fidandan g ze kadar bir tanesi kalmaz. İ aat ılar, teknikerler onu  i neyip, darmada ın ederler. G zde ne zaman okulun sahipleri gelirler, o zaman bah e i ini ve b sb t n okulun etrafını a a landıırma i lerini onlara havale ederiz. Do ru mu?

–Razıyız, Begdiyar Nadirovi . Do ru s yl yorsunuz. Biz biraz acelecilik yaptık. Bah e ve ba  meydanı genel olarak elli hektar olacak.  imdi altı hektarını diksek kalanını g zde ve gelecek sene. Bir yıl i inde insanlarımız alı ırlar, tecr beleri artar. Ben sanırsam bah e ve ba  ekme i lerini gelecek senenin baharında sonu landırmalıyız. Aradan bir yıl ge erse bah ede bunu farkı hissedilmez.   nk , biz  imdi bir yıllık fidanları dikiyoruz, g zde ve gelecek baharda ise, iki yıllık fidanlar getirmeye  alı ırız.

Begdiyar Nadirovi  Nazim’in s zlerini  ok be endi. Bu gencin d  n p, i ini bilerek konu tu u, en  nmelisi kendi mesle ini y rekten sevdi i g r l yor. M d r ancak b yle insanları sever. Nazim’in bu sovhoza gelmesi ve burda kalıp  alı maya razılık vermesi bazı insanları   phelendiriyordu. Elbette toprak i ini seven insanı topraktan ayırmak  ok g  t r. Kendi mesle ini zorla de il de, severek  alı malısın. Bah ıvanlık da  yle bir meslektir ki onu analarla kıyaslamak m mk n. Ana d nyaya evlat getirir, onu b y t r, aya a kaldırır, terbiye verir.  ocu unun gece ka  kere uyanaca ını, kirlenece ini bilir. Bir odada insan dolu misafir. Orda yer, i er, e lenirler. Ana da onlarla beraber.    kapı arkasındaki odada  ocu u uyuyor.  ocuk ansızın uyanır, a lamaya ba lar. O kadar insanın arasında  ocu un a ladı ını ba ta anası duyar. Ana teni ve canıyla  ocu unu bakıp b y t r. Ana i in evlat g zleri yumulana kadar evlat olarak kalır. Son nefesinde bile evladının adını s yleyip emanetini verir. Ana d nyadan gider,  ocuk kalır.

Bah ıvanlık da tıpkı bunun gibidir. Dikti in fidanı bakmazsan, me gul olmazsan, vaktinde sulamazsan,  apalamazsan, ila lamazsan, budamazsan ve saire i leri yapmazsan, demek sen bah ıvan de ilsin. «Elmam pi , a zıma d   » diyerek yatarsan o

elma ne pişer, ne de ağzına düşer. Bakılan bahçenin bereketi de fazla olur. Hatta meyvenin lezzeti de değişir. Geçmişte bol bereket veren elma ağaçları çok olmuş. Kırım'da 1883 senesi bir köylünün elma ağacından bin dört yüz yirmi altı kilo meyve toplamışlar. Tecrübeli ihtiyar bahçıvanların söylediğine göre bundan fazlasına da rastlamak mümkün. «Evet, Kızıl kum koşulunda böyle sonuca ulaşmak kolay şey değil. Herhalde çalışmalıyız. Bu memlekette meyve bahçesi oluşturmak da büyük iş». İşte Nazim bunu düşünüyor, işte onu buraya böyle amaç alıp getirdi. O baba dedesinin mesleğini gütmek istiyor. Bu meslek onun kanına sinmiş. Gençlik hararetinin gücünü, işe sevgisini, insanlara, Vatanına sadakatini göstermek istiyor. O ağırın üstünden, hafifin altından yürümeye alışan boşboğazlardan değil. Kendisini namuslu işte göstermekle birlikte ona doğru kıymet kesmelerini, adaletli yavaşmalarını da istiyor. Haksızlık ve yaltaklığı görececek gözü yok.

Begdiyar Nadiroviç birkaç saniye Nazim'in gözlerine bakakaldı. O bugüne kadar Nazim'i iyi tanımıyordu. Birkaç kere Tursunbek'in ağzından duyup işe tayin etti. Şimdi onun başladığı işi görüp ve gelecekteki hayallerini duyup gönlünde sıcak hisler uyandı.

–Anan, baban var mı Nazim, dedi Begdiyar Nadiroviç.

–Dedem de var. Hepsi sağ salimler.

–Enstitüyü nerde bitirdin?

–Semerkant'ta.

–Evli misin?

–Yetiştiremedim, dedi Nazim gülümseyerek.

–Akşam Tursun ile idareye gelin, konuşuruz, dedi müdür ve arabasına doğru yürüdü. Nazim ve Tursunbek onu bahçenin yukarısına kadar geçirdiler.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Çölü akşam karanlığı bastı. Gün kavuşup yere karanlık çöktüğü sırada köyü az vakit sessizlik kaplar. Dersin burdan herkes göçüp gitmiş de tek yurtlar kalmışlar. Yok, herşey aksine. Şimdi yurtlarda et kazanları kaynıyorlar. Baharın serin yeli et kokusunu da kendisiyle beraber uzaklara götürüyor. Uzaklarda ise kimse yok. Yalnız birbirinden

onlarca kilometre uzakta, sınırsız çölün saksavulları arasında kurulan obalarda çobanlar ve onların sadık dostları «*Culbarslar*» serin ve temiz çöl havasıyla nefes alarak yaşıyorlar. Et kokusu onlara gelip ulaşmıyor. Fakat bu koku çevre etrafta çölün sahibi olarak yürüyen geyiklerin kurt ve çakalların burnunu yırtıyor, ağızlarından salyalarını akıtıyor.

Askar çoban koyunlarını obaya kapattı. Şimdi onun koyunlarının sayısı bini geçiyor. Bundan da başka, Askar çoban bu yıl iki yüzden fazla birinci cins karakül derisi teslim etti. Bahar Askar çobana büyük sevinç getirdi. Koyunlar kışı zevkli geçirdiler. Altı yüz koyunun iki yüzü ikizledi, yüz yirmi beş tanesi birer kuzu getirdi, yirmi beş anabaş ise hiç bıraktı, kuzulamadı. İşte bu yirmi beş koyun Askar çobanın keyfini bozdu, ona rahatlık vermedi. Koyunları uzun sıriklardan yapılan duvarın içine kapattıktan sonra, sopasına dayanarak epey düşündü. Bu kıvırcık güzel, sevimli hayvancıkların analarına sokulup, şapıldayarak süt emdiklerini, kuyruklarını tepeye dikerek o tarafa bu tarafa oynattıklarını, nihayet süte doyduktan sonra, analarının önüne çıkıp yaltaklandıklarını, anaların ise kıvırcıkbaş sabilerini yalayıp yalayıp okşadıklarını inceleyerek keyiflendi.

Obanın kenarında kurulan yurttan Suluhan abla çıktı. O sopasına dayanıp, ayak üstünde donakalan kocasını görür görmez:

–Daha ne bekliyorsun, ey? Yemek soğudu, diye bağırdı. Askar çoban birden silkindi ve arkasına dönüp baktığında yurdun kapısından eğilip içeri girmekte olan Suluhan’ın çiçekli elbisesinin eteğini gördü. Askar uzun boynunu eğip yurda sokuldu. Gocuğunu çıkardı, kalpağını yurdun orta direği üstündeki çiviye astı. Sonra elbisesinin kollarını sıvadı, yakasının düğmelerini çözüp göğsünü açtı. Suluhan bakır tasın içine toprak testiyi koyup, kocasının önüne büyük nezaketle getirdi. Suluhan kocasının nasırlı avuçlarına ılık su döktü, Askar ellerini, bileklerini, yüzünü yıkayıp, Suluhan’ın omzunun üstünde duran uçları örnekli havluyu alıp iyice silindi. Sonra yurdun köşesinde kurulan sofranın başına bağdaş kurup yerleşti.

Suluhan bugün kocasının hatırını hoş etmeye geldi. O küçük çocuğu doğduğundan beri Algabas’taki evlerinde oturuyordu. Haftada bir kere gelip kocasının halini durumunu soruyor, onun sevdiği sıcak yemeklerden pişiriyor, çay kaynatıyor ve bir hafta yiyecek yemeğini hazırlıyor: et kızartıyor, kuyruk eritiyor, kızartılan eti,

sızıkları yağ içinde buzlatıp kabak kaplara dolduruyor, sonra bir çöyün pilav pişirip, çay kaynatıp dönüp gidiyor. Fakat Askar'ın en sevdiği yemek beşparmak. Bunu Suluhan iyi biliyor. O kocasının her bir davranışını öğrenmiş. Ne pişireceğini ve nasıl sofraya donatacağını biliyor. Beşparmağı karına doldurduktan sonra, Suluhan ona büyük ağaç çanağı doldurup şuvat uzatır. Şuvatın da o biraz ekşimeye başlayanını sever. Çanağı iki eliyle kaldırıp, bir nefesle içip bitirdiğinde, o an Suluhan yurdun köşesindeki atlas minderi açar, atlas yastığı kabartmaya başlar. O bilir ki, şimdi onun Askar'ı oturduğu yerinden Suluhan'ın koynuna elini uzatacak... Bugün de böyle oldu. Böyle olmasa onlar dünyaya on bir çocuk getiremezdieler...

Algabas'ı sarıp alan sessizlik çok gitmedi. Akşamlik yemekler yenildi, hayvanlar kapatıldı, orda, burda plak sesleri, gençlerin ısıkları, kızların gülüşleri duyulmaya başladı. Gençler akşam olduğunda baş vurmaya yer bulamıyorlar. Canları sıkılır. Bu, elbette doğal şey. İşte bugün onlara film geldi. Onlar başta idarenin önüne toplandılar. Filmi nerde göstermek meselesini halledemediler. İdarenin içindeki en büyük oda Begdiyar Nadiroviç'in çalışma odası. Orda da çok sıkışarak oturursan yirmiden fazla insan sığdıramayacaksın. Begdiyar Nadiroviç gençlerin sıkıldığını biliyor ama ne yapsın? Şimdilik ses çıkarmamaktan başka çaresi yok. –Kendiniz, nerde isterseniz, orda koyun. Seyiri ben de görmek istiyorum, dedi Begdiyar Nadiroviç. Gençlerden birisi Yernazar'ın ambarını teklif etti. –Orda tezek koklamaya mı gidelim, diyerek gülüştüler. –En iyisi, dedi Aydos –filmi iki, üç seans yaparak müdürün odasında görelim! Bu teklife razı olanlar çıktı, ama herkes ilk seansa girmenin münakaşasını yapıyor. Bu da olmadı. Nihayet, çeşitli tekliflerden sonra, filmi idarenin önünde, bahçenin içinde izlemeye razı oldular. Film makinisti arabayı idarenin önünde ayarlayıp durdurdu makineyi çıkardı, gençler perdenin uçlarını iple bağlayarak yere gerip çivilediler. İnsanlar, sonunda filmin bahçe içinde olacağını anladıktan sonra, evlerinden iyice giyinip çıktılar. Hepsinin üstünde palto, başlarında kalpak, bazılarının ellerinde eldivenleri de var. Aklına gelip evinden tabure, iskemle alıp çıkanlar arka tarafa oturdular. Bir şeysiz gelenler perdenin önünden başlayarak, gelişigüzel, oraya buraya yerleştiler. İhtiyarlar yere gocuklarını döşeyip, ayakkabılarını kenara bırakıp, bağdaş kurup oturdular. Şasenem ile Arzıgül ilkyardımların merkezinden koltuk alıp çıktılar. Onu en arkada salonun köşesine yerleştirdiler, üstüne çarşaf örtüp oturdular. Aydos

Arzıgöl'ün etrafında dönüyor, fakat salona gidip oturmaya cesareti yetmiyor. Arzıgöl de ona çok yüz vermiyor. O Begdiyar Nadiroviç'i ve Galiya Abdulina'yı bekliyor. Onlar gelip bir yere yerleştikten sonra, Aydos kendisi elbette yer bulacak. İnsanlar toplandılar. Algabas'ın içinde kimse kalmadı demeye mümkün. Şu yeri çok meraklı ki, köyün en ihtiyarı Ötegen dededen başlayarak daha yeni dili çıkmaya başlayan çocuklara varıncaya kadar herkes film izlemeye geldi. Uzaktan akordeon sesi duyuldu. Bu Kurtmolla olmalı. Arzıgöl göz kenarından Şasenem'e bakıp gülümsedi. –Ne gördün, dedi Şasenem kendisini ciddi tutarak.

–Şimdi burgucularla beraber o da gelir, dep taşıdı Arzıgöl. Şasenem «kim» diye sormadı. Nazim hakkında söz ettiğini anladı.

Makinist bantları makinenin içine koydu, kapaklarını örttü, perdeyi aydınlatıp, ekranı uydurdu. O artık filme başlamaya hazırdı. Bu arada Begdiyar Nadiroviç, Galiya Abdulina, onların arkasından Bekbergen Jaksımuratov ve Nazim gelip çıktılar. Aydos, hemen idareye girip, müdürün odasından dört iskemle alıp çıktı. Onları Şasenem'in sırasına yerleştirip oturdular. Begdiyar Nadiroviç ve Galiya abla kızı Şasenem'in yanına yakın yerleştiler. Bekbergen, Nazim, Aydos biraz kenarda oturdular. Film başladığı sırada yaygara kopatarak burgucular geldiler. Onlar buldukları yerlere gelişigüzel yerleşip oturdular. Nazim yerinden kalkıp, amcası Nimetulla'yı oturttu. Kendisi ayak üstünde kaldı. Sonunda, Şasenem Arzıgöl'e doğru çekilmeye ve Nazim'e yer vermeye mecbur oldu. Arzıgöl içindeki sevinci tutamadığından Şasenem'in omzuna omzunu dayayarak oturuyor ve kimi zaman yerli yersiz sözler söylüyor, kendisinin söylediğine kendisi gülüyor.

Ekranda ilk görüntüler ortaya çıktılar. A. P. Çehov'un «Vişne bahçesi.» Uzun etekli, güzel, beyaz elbiseli, yuvarlak şapkalı kadınlar sahil boyunda geziniyorlar. Seyircilerin gözünün önünde plaj. Erkekler, kadınlar birbirine karışıp kumda yatıyorlar, denizde yüzüyorlar, içiyorlar, yiyorlar...

En önde oturan Ötegen dede yerinden kalktı, gocuğunu çekip aldı ve koltuk altına kıştırıp gitti. Onun arkasından ihtiyar çobanların hepsi kalktılar. Birisi makiniste dönüp: –Bize bir daha böyle haram film getirme, diye bağırdı. Gençler güldüler. Onlar filmi zevkle izliyorlar. Fakat bu zevk çok sürmedi. Akşam üstü başlayan acı rüzgar gitgide güçleşti. Onun ısıklık çalarak çöl boyunca toz kaldırıp gidişi şimdi bu yerde de

sezilmeye başladı. İnsanlar sabırla filmi izleseler de, rüzgar perdeyi kaldırarak kabartıp bırakıyor ve sokaklar boyunca toz kaldırarak getirdiğin kumu onların yüzüne çarpıyor. Seyirciler gene yerlerinden kıpırdamıyorlar. Rüzgar durmuyor. Seyrek yağmur tanecikleri düşmeye başladı. Gökte kara bulutlar ortaya çıktı. Kadınlar çocuklarına yapışıp, bağırarak yerlerinden kalktılar. Yağmur gittikçe acele ettirmeye başladı. Perdenin bir ucu yerden kesilip ekranı kapattı. Makinist ışıkları yaktı ve makineyi durdurdu.

–Olmayacak bu, arkadaşlar, dedi o. Artık epey ıslanmaya başlayan gençler keyifsizlenip yerlerinden kalktılar. O tarafa, bu tarafa dağılıp gittiler. Begdiyar Nadiroviç idareye girdi. İdarenin önünde Yerpulatov, Bekbergen, Nazim, Tursunbek ve birkaç insan daha ayaküstünde konuştular. Yağmur gece karanlığında sağanaklayarak geldi.

O anda bahçeye at sürerek birisi gelip girdi. Atı durdurur durdurmaz: –Yardım edin! Obayı kurt bastı, diye vahşi ses duyuldu. Adamlar atlıya doğru gelip baktıklarında, atın üzerinde Suluhan ablayı gördüler. Onun saçları darma dağınık, elbisesi balçık. – Daha ne bakıp oturuyorsunuz, Askarımın canını kurtarın, hayvanlar kayboldu, kurtlar, diyerek bağırды ve atın üzerinden aşağı salınıp kaldı. Bekbergen onu dikkatle yere indirdi. Suluhan bilinçsizdi.

–Yetişin, Şasenem’i çağırın, dedi Bekbergen Suluhan’ı kucağına alıp.

–Aydos arabaya! Hepiniz binin, dedi Begdiyar Nadiroviç eşik üstüne çıkar çıkmaz işin aslını anlayarak.

Araba hareket etti. Suluhan’ı ilkyardım merkezine sokup, Arzıgül’e bıraktılar. Begdiyar Nadiroviç evine girip tüfeğini aldı, Bekbergen de o yerde yaşayan Yernazar’ın tüfeğini alıp, Askar çobanın obasına doğru yol tuttular.

Mesele şöyle oldu. Askar beşparmak yiyip, şuvat içip, Suluhan ile şen ve zevkli dakikalar geçirip, tatlı uykuya dalar. Akşamları Askar her zaman köpeklerini çözüp yatarды. Bugün o ansızın uykuya daldı ve Karabaş çözülmeden kaldı. Akbaş ise, koyunların yanında bir kendisi dolanıyor. Akbaş ona düşmanın yakınlaştığını sezerek havlamaya başladı. Obanın bir başından diğer başına havlayıp koşuyor. Karabaş onun havladığını görüp dimdik ayak üstüne atılıp kalkıyor ama, kendisini zincirden kurtaramıyor. Üç kurt bir kerede Akbaş’a saldırdılar. Akbaş vahşi vahşi seslerle

onlardan kurtulup, Karabaş'ın yanına geldi. Karabaş'ın zincirde olduğunu gören kurtların ikisi ona saldırdılar. Yatağında keyifli yatan Askar bu vahşi seslerden şaşırarak uyandı ve o an tüfeğini alarak bahçeye çıktı. O bir kerede tabancaya basıp havaya attı. O sırada kurtların bir tanesi Askar'ın arkasına sıçrayıp bindi ve onu yere serdi. Suluhan bu tesadüften faydalanarak çabuk çabuk Karabaş'ı zincirden kurtardı. Öfkeye bikan Karabaş bir sıçradığında yerde Askar'ı hırpalayan kurdun boğazına yapıştı. O tarafta Akbaş ile dalaşıp duran kurtlar duvardan sıçrayarak koyun sürüsünün içine düştüler. Suluhan güçsüz yatan Askar'ın tüfeğini alarak Karabaş ile hırpalışmakta olan kurda doğrultup bastı. Kurt vahşi vahşi uluyarak yere yuvarlandı. Artık Karabaş da Akbaş da koyunların içine düştüler. Suluhan oraya buraya kendini atan koyunların arasındaki kurtları nişan alıp atmanın çaresini bulamadığından iki kere havaya patlattı. Yaralı Askar yerinden kalkıp, Suluhan'ın elinden tüfeği aldı ve *çaddıvar* arasından çıkıp, boğulan kuzuyu çekiştirmekte olan kurdu nişan alıp attı. Kurt yere serildi, kuzucuk onun dişlerinin arasından yere düştü. Üçüncü kurda kaçmaktan başka çare kalmadı. Bu arada Suluhan ata binip, Algabas'a haber vermeye gitti...

Üçüncü kurda kurşun gerek olmadı. Onu Akbaş ile Karabaş boğarak bıraktılar. Ensesi ve sağ kolu yaralanan Askar, Akbaş'ın ve Karabaş'ın başlarını okşarken, bayır tepesinden gene kurt ulumaları duyuldu. Askar'ın güveni tüfek ve köpekler. Kurtlar ise, bir hücum yaptılar mı, onu mutlaka tekrarlar ve kendilerine kurban alıp gitmedikçe rahatlamazlar. Askar çoban şimdi üç kurt değil de, sürüyle gelirlerse, ne yaparım, derken vadi boyundan araba ışıkları göründü. Bu Aydos'un arabasıydı. Onlar doğru obanın önüne gelip durdular. Begdiyar Nadiroviç, Yerpulatov, Bekbergen, Nazim, Tursunbek arabadan indiler. Askar onların ellerindeki tüfekleri görür görmez sevincinden ağlamaya başladı.

–Korktunuz mu, dedi Begdiyar Nadiroviç Askar'ı yatıştırıp.

–Korkmadım ama iki kuzuyla, iki koyun kayboldu, dedi Askar.

–Zarar yok, Askarcan. Canınız sağ olsun. Koyunlar bulunur.

–Onlar el fenerciklerini yakarak, al kana bulanıp yatan kurtlara baktılar.

–Ne de büyük vahşilermiş...

–Onlar baharda çok açgözlü oluyorlar. Bu köpekler olmamış olsa, ben bir şey yapamayacaktım, dedi Askar çoban.

Aydos arabanın fenerlerini yakıp kıra doğru döndürdü. Biraz sonra kurtların uluması kesildi. Askar çoban köpeklerle akşamdan kalan et parçalarını çıkarıp verdi ve obanın önüne bir yığın yabani ot ve saksavul yığıp ateş yaktı. Ürken koyunlar birbirine sokulup, başlarını aşağı sarkıtıp uyuklamaya başladılar. Geberen kurtları sabaha kadar yerinden toplayıp almamaya karar verdiler. Sonra hepsi yurda girip sobanın üzerinde kaynamakta olan büyük çaydanlıktan birer bardak çay koyup içtiler.

–Şimdi biz dönersek, kurtlar gene size hücum edebilirler. Özellikle sabah, tan uykusunda, dedi Nadirov Askar’a.

–Ne yapalım acaba? Askar’ı böyle bırakıp gitmek olmaz, dedi Bekbergen.

–Ya onlar biz burda otururken başka obalara hücum etmezler mi, dedi Yerpulatov.

–Ederler, diyerek kestirdi Askar çoban. –Bu gece onlar çok kudurdular. Üç tanesi burda can verdi. Onların sürüsü büyük. Kurban bulamazlarsa rahat oturmazlar. İlle bir yere saldırırlar.

–Öyle ise, sizi eve götürüp bırakalım, Begdiyar Nadiroviç, dedi Nazim. –Biz Bekbergen abi ile bu gece obaları dolanalım.

–Nazim diline rahmet evladım, dedi Nadirov. –Siz iki tüfek alıp obalara gidin. Ben Askar’da oturayım. Bizde de iki tüfek. Onu yalnız bırakıp gitmek olmaz.

Bu fikire hepsi razı oldular. Aydos arabayı hareket ettirip birbirinden on beş, yirmi kilometre uzakta kurulmuş dört obaya da gitmek için gece karanlığında sınırsız çölün içine sinip gittiler.

Askar çoban zaman zaman ateşe saksavul atıyor, onun çıtırdarak yanan kıvılcımları havaya yükseliyorlar. Kurtlar için bu alev çok büyük dehşet.

Nadirov tüfeğini başının ucuna koyup, arkası üstüne düşüp yattı. Giysisini, çizmelerini çıkarmadı. Askar çoban bahçede dolandığı sırada o bir kestirmek istedi. Fakat, gözleri yumuk olsa da, uyuyamadı. Onun aklı, fikri uzaklara gitti. Kendisi epey yaşlansa da, Algabas’ı hiç olmazsa üç beş yıldan sonra görmek istedi. O bu akşamki filmi hatırladı. Toz, fırtına, yağmur altında gençlerin yerlerinden kıpırdamadan filmin sonuna kadar oturmaya sabırsızlanmalarını göz önüne getirdi. «Demek bize okul, kreş, hastahane, dükkan kuruyoruz, diyerek el bağlayıp oturmak büyük yanlışlıktır. Kendimiz buraya gençliği çekmek istiyoruz. Bir yatakhane kurmakla gençliği burda tutamayız.

Onlara uygar yaşamak için, akşamları toplanıp eğlenmek için mutlaka, hiç olmazsa şimdilik medeniyet evi kurmaya başlamalıyız. Gençlik orda toplanır, çevreler düzenler, film, konserler izlerler. Yok, yok bu işi halletmek için yarından geç kalmadan başlamalıyız. Birleşme hayvan çiftliği, daha doğrusu hayvan fabrikasını çağdaş istekleri gözde tutarak çiftliğin genel projesine göre işe başladık ama, medeniyet sarayını ikinci, ya da üçüncü yere bırakmamız yanlışmış. Onu birinci sırada başlayıp kurmalıyız. Koyun davar hayvanı gibi yetiştirilmiyor. Davarın boynuna zincirli halka geçirirsin, önüne yem ve su getirip koyarsın, vesselam. Koyun hayvanı öyle değil. Ona meydan gerek. Ona yayılmak gerek. Kendi otlagını hiç olmazsa ayda bir kere değiştirmek gerek. Ona geceleme için baş sokmaya yer gerek, kışlaklar da zamane düzeninde kurulmalı. İşte bu gece olan olay. Bu durum her zaman tekrarlanabilir. Biz sovhozun merkezinde oturup böyle hallere göz yumacak olursak, yarı hayvanımız kurtlara yemek olur. Yok, yarından geç kalmadan bütün obaları telefonlaştırma işine girişmeliyiz. Bu kolay. Biz onu çöl boyunca kablolar çekme vasıtasıyla yaparız. Demek, bana gene bir daha Nukus’a gidip gelmek gerekecek. Suluhan gelip bize haber edene kadar, biz de ordan hazırlanıp yola çıkıncaya kadar burda ne Askar kalabilirdi, ne koyun. Daha bakalım, öbür ağıllardan ne haber gelecek...»

–Uyuyor musunuz, dedi Askar lambanın fitilini çevirip.

–Yok, gözüme uyku girmiyor, Askarcan. İş çok iş. Artık ihtiyarlamaya başladım. Sinirler uyutmuyor.

–Dünyanın işini bitirip mi gitmek istiyorsunuz? Onu baba dedelerimiz bitirememişler. Bir zamanlar bu yerler çiçeklenmiş bir memleket imiş. Bu yerden şirin sulu nehir akıyormuş. Nehrin her iki tarafı da yemyeşil tarlalar, bağlar, bahçeler, yeşil otlaklar ile süsleniyormuş. Görüyor musun şimdi ne var? Dümdüz çöl, kurt ve saksavul. Nehirler de, bahçeler de, o akıllı insanlar da, hepsi işte bu yerin altındalar. Devir gelir, devir geçer. Biz de vakit geldiğinde şu yerin altında olacağız. Öyle ise yum gözünü de uyu. Yarına da biraz güç ve akıl topla. Uyumazsan yarınki günün de faydasız geçer. Dur, sen Begdi, ben sana biraz uyku ilacı vereyim. Unutmuşum, ey aptal, ihtiyarlık belası...

Askar çoban yurdun orta direğine asılmış bardak şekilli kabak kabı alıp, birkaç kere salladı ve küçük tasa süt gibi beyaz şuvat döktü.

–İşte bu uyku ilacıdır, Begdiyar al iç, gözünün yumulup gittiğini hissetmezsin. Bugün bana Sulu geldi. Beşparmaktan sonra bundan yuttum, Sulu'ya bir iki şakalar ettim, uyumuş kalmışım. Ömrümde böyle tatlı uyuduğumu bilmezdim, onu da kurtlar böldüler.

Begdiyar Nadiroviç şuvatı iştahla kaldırıp içti ve gene bir kasa daha istedi. Sonra ağzını silip, yastığa dayandı.

–Epey süzmüşsündür, Askarcan, ondan başka sen öyle derin uykuya kolaylıkla dalacak adam değilsin, dedi Nadirov gülümseyerek. –Yoksa Suluhan mı sebep oldu?

–İnsanlık hali, olucudur, dedi Askar müdürün şakasını beğenip. –Biz o zavallıyla böyle de seyrek görüşüyoruz. Yazdın kuzuları ayırırsak onu da yanıma alacağım.

–Yok, yok, sakın almayın, burda hiç gerekliliği yok, o zaman size kurtlar her gün hücum ederler, diyerek kahkahalarla güldü Nadirov.

–Böyle hücum ömrümde bir kere oldu, bir daha olmaz. Hücumlar olmuş idi, ama o canavarlar birer tane olarak gelirdiler. Bir kurdu benim Karabaşım bir vurduğunda dağıtır. Bu sefer üç tane olarak geldiler, Karabaş da zincirde idi...

–Biz Askarcan sizin gibi çobanların daima kaydını çekiyoruz. Biz her zaman sizinle beraberiz. Kısa zamanda bütün obaları telefonlaştırırız. Modern inşaat malzemelerinden yeni obalar kurarız. Öyle projeler şimdi hazır. Koyunlar kendilerini hem taze havada hissedecekler, hem kardan, yağmurda korunacaklar, hem onların yanına bir canavar yakın gelemeyecek. Yakında sizleri bu yurtlardan da azat ederiz...

«Yurt» sözünü duyar duymaz Askar bir kerede dönüp Begdiyar Nadiroviç'e baktı ve onun sözünü bölerek –Yurtlardan azat ederiz, dediğiniz ne ya, dedi.

–Yurtların yerine vagoncuklar veririz. İşte bu burgucuların vagoncuklarını gördünüz mü, tıpkı öyle. İçinde gaz sobası, karyolası, mutfak...

–Ya onu kim taşıyacak?

–Traktör.

–Demek benim bir de traktörüm olacak öyle mi?

–Onu taşımaya gerekmiyor. Altında poyraları var, traktöre takarsan istediğin yere götürür.

Askar oban seyrek sakalını okşadı, düşünceli halde Begdiyar Nadiroviç'in gözlerine baktı. Onun dudakları kıpırdasa da, gözleri yumuk idi. Vagoncuk lafına Askar şüphelendi, o Nadirov'u her zamanki gibi, şimdi de şaka etmiştir sandı. Askar'ın ses çıkarmadığı sırada Nadirov gözlerini aralıklandırıp lafına devam etti:

–Vagoncukların bir iyi tarafı daha var. Kış geldi mi, poyralarını alıp kızak üstüne yerleştiriyorsun, baharda ise gene poyralarını yerine koyuyorsun...

–Begdiyarcan, dedi Askar sabrı tükenip. –Eğer siz benim yurdumu tutup alacak olursanız, on bir çocuğumun hayrını görmeyeyim, bir gün çobanlık etmem!

Begdiyar Nadiroviç'in gözleri birden açıldılar. O belini kaldırıp oturdu ve Askar'ın ciddi lafına ciddilikle söz ekledi:

–Ya ne yapacaksın?

–Dünyanın halkı ne yaparsa, ben de onu yaparım. İşte bu sırkıları görüyor musun, dedi Askar yurdun tavanını göstererek. –Onlar benim dedemden kalmış, işte bu keçeleri ise, ninem kocasıyla evlendiğinde getirmiş...

–Ee, ne olmuş? Dedem, ninem, diyerek yüz yıllık şeylere bakıp oturalım mı? Onlar artık çürüyüp gitmişler, hepsini yenileştirmek gerek. Yenilik, yenilik gerek!

–Yenilik gerek. Doğru. İşte bu kilimlerin hepsi yeni. Duşanbe'den, Buhara'dan gelmiş kilimler. Görüyor musun yurdu nasıl süslüyorlar, hem duvarları, hem tavanı süslüyorlar. Bu sırkılar ise, çürümek değil, onlar benim çocuğumun çocuğuna da hizmet ederler. Sen abi vagoncukları kendine mi alırsın, birilerine mi verirsın, ne yaparsan yap, sadece bize, çobanlara değme. Bir devemi on traktörüne değişmem. Onun ne gazyağı biter, ne gazı, ne yağı. İstedğin vakitte, istediğin yere göçer ve gidersin. Biz obanların baba dede gününden kalan adetine siz burun sokmayın. Hayvan çoğaltmak isterseniz bize özgürlük verin.

Begdiyar Nadiroviç bu çobanın sözlerini dikkatle dinleyip düşünceye daldı. «Burda mesele yeniliği kabul etmede değil. Mesele şunda ki, yurdu vagoncuklara değişme meselesi çoktan merkezi kurumlarda yükseliyor. Fakat bu meseleyi obanlar kabul etmiyorlar. Demek, vagonların yurdu değiştirebileceği gibi rahatsızlıklar daha gereği gibi incelenmemiş. Buna daha vakit var. Şimdilik biz çobanlara değmeyelim.

Askar tüfeğini alarak dışarıya çıktı. Ateş sönmüş, son *küsevler* tütüyordu. Akbaş obanın aşağı tarafında, Karabaş ise kendisinin her zamanki yerinde, yukarı tarafında dolanıyorlar.

Akşam sağanaklı gelen yağmurdan sonra, gök yavaş yavaş bulutlardan arındı. Çölün tozu epey yatıştı, kumlar üstten olsa da, yıkandı. Saksavulların aralarında baş kaldırmaya başlayan yeşil otçuklar biraz daha güç aldılar, vadiler boyunca düşen hafif sis rutubetin birkaç zaman korunmasına yardım etti. Yer ne kadar nemli olursa çöl ve otlaklar daha çok yeşerir. Çobanlara da gerekli olan bu. Çöl yeşerdi mi, çobanın yüreği güldü, Çöl sarardı mı, çobanın yüreği de soldu. Onların aslında hayatta amacı da buymuş.

Bulutlardan arınan gökte yıldızlar ortaya çıktılar. Onların arasında en parıldayanı tan tıldızı. O doğrudan doğruya Askar çobanın ağılının üzerinde parıldayıp yanıyor. Askar bu yıldızı babasının yanında çobanlık ettiğinde görüp sevmişti. O yıldızın kendisi de Askar'ı çok sevmiş olmalı. Babası bundan elli beş yıl önce Yeniderya'nın kuzey tarafında, Aral'a yakın otlaklarda koyun bakarken de bu yıldız onların başının tepesinde yanıp duruyordu. Şimdi yarım asırdan fazla devir geçti, göçüp geldi, arada bin versten fazla mesafe olsa da bu yıldız gene Askar'ın ağılının tepesinde parıldayıp yanıyor. Askar geçirdiği ömrü içinde bu yıldızı görmediği gece bilmiyor. Ona öyle görünüyor ki, eğer Askar bir gece tan uykusunu uyusa, sanki bu yıldız sönecek, onu bir daha görmeyecek. Bunun için olmalı, Askar bu gece de uyumadı, kendisinin sevimli yıldızını çıkıp seyretti. Tan yıldızı Askar'a gülerek bakmış gibi göz kırparak yanıyor. O bu yıldızın böyle yandığını görünce kendisini çok mutlu sayıyor. Artık onu bir şey rahatsız etmiyor. Köpekler de öyle alışmış olmalılar. Onlar da başlarını ön ayaklarının üzerinde uzatıp dinleniyorlar.

«Araba dönüp gelmedi. Demek, diğer ağıllarda huzur. Kurtların iştahını fazlasıyla geri çevirmiş olmalıyız. Bak sen o namussuzların yatışına. Canavar desen de yeri var. Hiç olmazsa etini köpekler yese imişler. Benim Karabaşım, Akbaşım böyle canavar etini ağızlarına almazlar. Herhalde bana bir köpek daha tutmak gerekecek. Üç köpeğim olursa, ben kurt sürüsünden korkmam. Begdiyar'ın koyduracağı telefona, birisinin gelip vereceği yardıma güvenip oturmaya şey yok. Kendine güvenmelisin. Yarın çocuklara haber edeyim, Yernazar'ın «çubarını» alıp gelsinler. O birkaç kurdun

başını yiyen köpektir. «Çubarı» getirsin, istediği koyunlarımdan bir tanesini alıp gitsin. Başa baş. Kaleden öylesini bir koyuna bulamazsın».

Askar koyunların içine düştü. Hepsini yerlerinden kıpırdatıp baktı, ürküp, ya da yaralanıp hastalananları yok mu acaba, diye inceledi. Gece gördüğü gibi, sadece iki koyun yerinden kalkmadı. Onlardan birisinin karnı yaralanmış. Çok kan akmış olmalı, yünlere uyuşup donmuş. Askar koyunu ayaklarından kaldırıp, *çad* duvardan dışarıya çıkarıp bıraktı. İkincisi boğazını yere uzatıyor. Gözleri patlayıp çıkacak gibi irileşmiş. Askar onu da birkaç kere kovdu, o yerinden kıpırdamadan «kesin beni» der gibi yatıyor. Askar onu da dışarıya çıkarıp uzattı. İki kuzucuk şimdi donup kalmışlar. Onları Askar o yerde kesip, etini köpeklerin önüne bıraktı. Yaralı koyunları ise, sabah arabaya koyup çiftliğe yolladı.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Dün filimde ne kadar genç bulunmuşsa, bu akşam hepsi toplanarak Nadirov'un odasına geldiler. Bazıları oturmaya yer bulamadan, ayaküstünde kaldılar, Begdiyar Nadiroviç hükümle gençlerin ne istekle, nasıl itirazla geldiklerini düşünüp bulsa da, herhalde bu canlı konuşmaya parti komitesinin sekreteri katılmasını istedi. O gençlerin yerleştiği sırada Yerpulatov'a telefon edip, onun çabucak idareye gelmesini istedi. Yerpulatov yetişip geldi. Odasının içinde girmeye yer kalmadığını görüp, kapının yanında şaşırıp kaldı. »

–Çıkın bu tarafa Tolubay, dedi Nadirov Yerpulatov'un adını söyleyip. Yerpulatov müdür masasının sol tarafındaki koltuğa gelip oturdu.

–Hadi, dinliyoruz sizleri, dedi Nadirov gençlere bakarak. Gençler ses çıkarmadılar. Onlar gündüz kendi aralarında anlaşarak, yeni seçilen sovhoz komsomol kurulu başkanı Arzıgül'ün eline kağıt yazıp vermiştiler. Arzıgül ön sırada oturduğundan kağıdı yavaşça Nadirov'un önüne koydu.

–Okuyup bakın, Begdiyar Nadiroviç. Kalanını ağızdan söyleriz.

Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov birbirine şaşkın bakıştı ve okumaya başladı: «Hürmetli Begdiyar Nadiroviç! Biz Algabas gençleri adına size müracaatta bulunuyoruz. Bizim hayatımız, kaderimiz hakkında da kaygılanmanızı istiyoruz. Ne

zamana kadar biz açık göğün altında, yağmur, kar altında film izliyeceğiz. Parti ve hükümetimizin davetiyle, şahsen sizin davetinizin etkisi altında biz Kızıl kum memleketini yeşertmeye, onu Ulu Vatanımızın et hazinesine çevirmeye geldik. Fakat biz genciz. Çalışmayı ve neşelenmeyi de severiz. Biz size ricada bulunuyoruz ki, bize inşaat malzemeleri temin ederseniz, izninizle gençler ekibi dizerek, sovhozumuzun merkezinde kulüp kurmak istiyoruz. Boş vakitlerimizi, tatil günlerimizi bu işe bağışlarız.»

Nadirov mektubu masanın üzerine koydu, gözlüklerini alıp gençlere bakarak gülümsedi.

–Ekibinize beni de alır mısınız, dedi Nadirov şakayla. Gençler bir ağızdan «alırız» diyerek uğuldaştılar. Sonra Arzıgül ayaküstüne kalkıp, bu açık konuşmaya devam etti:

–Begdiyar Nadiroviç, biz nerde yaşadığımızı biliyoruz. Eğer inşaat malzemesi olmazsa, yarıdan başlayarak, artezyen kuyusu yanında kerpiç kesmeye başlıyoruz. Bizler şöyle karar verdik ki, güzde klübü kurup bitiririz ve ekim bayramı zaferini yeni kulüpte geçiririz, diyerek oturdu.

–Ya ne için kerpiçi kuyu yanında kesmek istiyorsunuz? Onu taşımak meselesi de var, dedi Yerpulatov konuşmaya katılarak.

–Biz Asanov Kadıralı abi ile birkaç yerde deneyip baktık. Kuyu yanındaki toprağın kerpiç kesmek için en uygunu olduğunu inceleyip anladık.

Begdiyar Nadiroviç ve Yerpulatov birbirine şaşkın bakiştılar.

–Sizin bu teşebbüsünüzü sadece alkışlamak mümkün, gençler, dedi Yerpulatov. –İşe girişerseniz size el tutanlar daha çok bulunur. İmece yardımı ilan ederiz. Herkes elinden geldiğine göre gelip yardım eder.

–Böyle mesele ile gelecek olursanız, dedi Nadirov gözlerini ciddileştirerek – kapımız her zaman açık. Alkışlıyoruz sizi. Yalnız, şunu demek istiyorum. Bana biraz vakit verin. Ben bu meseleyi ve buna benzer bazı gerekli işleri bakanlığın önüne koymalıyım. Örneğin, kerpiç meselesi. Ben eminim ki, siz kendi sözünüzün altından çıkarsınız. Fakat, dostlarım, biz buraya birkaç yıl için gelmedik. Biz yaşadığımız zamanın tekniğinden faydalanarak bu memlekette zamane binaları kurmalıyız. Bizim kurduğumuz binalarda bizden sonra gelecek nesiller de yaşasınlar. Çiy kerpiç ile kulüp

kurarsak, o bize vaktince hizmet edecek, sonra yıpranarak yıkılıp gidecek. Hiç olmazsa, şimdilik beton duvarlar olmasa da, pişmiş kerpiçten kurmalıyız. Pişmiş kerpiç bulmak mümkün. Onu cumhuriyetimizin çok yerlerinde hazırlıyorlar. Nakil meselesini de hallederiz.

Begdiyar Nadiroviç'in sözleri gençleri epey yatıştırdı. Onlar ses çıkarmadan, düşünceye daldılar. Gençlik genç gibi iş yapmak istiyor. Bugün akla gelen şeyi, bugün elde etmek istiyor. Fakat hayatta böyle acele yapılan işlere bazen engel çıkar.

Akşamdan beri, Nadirov'un sağ tarafında ses çıkarmadan oturan baş mühendis Asanov Kadırali gençlerin fikrine katılarak buraya gelmişti. Begditar Nadiroviç tecrübeli, akıllı rehberi olduğunu bu yerde bir daha isbatladı. O, gençlerin isteğini doğru buluyor, fakat onu halletmek için bazı meselelerin daha ortaya gelip çıktığını bildirdi. Gençlerin ise, buna sabrı dayanmıyor. Asanov fırsattan faydalanıp, bu teşebbüsü elden kaçırmamak için şöyle dedi:

–Begdiyar Nadiroviç, siz pişmiş kerpiç meselesini halledersiniz, ona hiç şüphe yoktur. Ben ise, kendi vazifem ile ilgili olarak tecrübeli inşaatçılar bulup geleyim. Bu inşaatçılar bize kulüp değil de, sovhozumuzun genel planına göre kurulması gereken medeniyet evini işte bu gençlerimizin yardımı sayesinde kurup verirler. Ben eminim ki böyle niyetle iş yaparsak, medeniyet evini bir, bir buçuk yılda bitiriz. Demek, plana göre biz bu işe bir buçuk yıldan sonra girişecek idik, ama bu yol ile gidersek, plan gereğince inşaatın başlanacağı sürede biz medeniyet evini bitireceğiz. Hakikat var mı, var. Elbette, esas güvenimiz gençler olacak. Biz bu meseleyi daha ölçüp biçeriz. Gerçekten gençliğin ruhunu harekete geçirmek için birkaç yardım ilan ederiz. Belki inşaat tesisinin yanında vaktince gençliğe film görmek, eğlenmek, oynamak için modern hafif yapı malzemelerinden faydalanarak bir meydan yapmak gerekir.

Asanov'un sözlerini beğenen gençler uğuldaşıp, el çırpıyorlar. Onlar herşeye hazırlar. –Pişmiş kerpiç! Usta taşçılar! Gelin yarışalım, diye sözlerle bağırarak Nadirov'un odasından çıkıp gittiler. Onlar nereye gitsinler? İtekleşip oynasınlar mı? Yok, ister istemez burgucuların tarafına yürüdüler. Orda kurtmolla'nın akordeonu var.

Burgucular büyük elektrik fenerlerinin ışığında çalışıyorlar. Vagoncuğun önündeki meydan gündüz gibi aydınlık. Kurtnezir abi burgucuların önemli işinin çıktığını, burgunun sert tabakaya rastladığını ve işin durup kalma ihtimali olduğunu

anlattı. Gençler ise burda kalıp, burguculara engel olmak istemediklerini, eğer mümkün ise, Kurtmolla'yı iki saat için işten bırakmasını rica ettiler. Kurtnezir abi razı oldu. Kurtmolla akordeonunu koltuğuna kısıtırıp vagoncuktan çıktı. Gençler yaygara kopararak onu sardılar. Kurtmolla gene kendisinin bildiği «Ay obana, obana»sını gıcırdatmaya başladı. Hepsi şakırdayıp, gülüşerek gecenin karanlığına sinip gittiler. Onlar Ötegen babanın yurduna gitmeyi alışkanlık ettiler. Bu ihtiyar eski zaman hikâyelerini, destanlarını kendisi çalıp, kendisi söylemekle beraber, gençlerin neşelenmesini, oyun ve türkülerini canı gönülden dinlemeyi çok seviyor. Yurdunda iki kız torunundan başka kimse yok. Toruncuklar dedesinin üst başını, yemeğini suyunu bakıp, onun yanından bir dakika ayrılmıyorlar. Bunu onlar kendileri bilinçli olarak yapıyorlar. İhtiyarın sempatisini kazanıyorlar, ömrünü uzatıyorlar. Gençler işte bu meydan yurda doluştular. Yuvarlak dizilip koyulmuş kadife minderlere yaslandılar. Köşede atlas yastıklara dayanarak, ak sakallı Ötegen baba oturuyor. Kurtmolla duvardan dombrayı alıp ihtiyara uzattı. O diri ve aydın gözleriyle gençleri süzdü. Kızların içinde Şasenem herkesten çok ayrılıyordu. O bugün siyah saçlarını düz tarayarak omuzlarının üzerine dağıtmış. Üzerinde yün ceket, ayaklarında kahverengi *kapron* çorap ve kısa konçlu parlak çizmeler. Arzıgül de saçlarını tıpkı Şasenem gibi taramış. Ötegen baba Şasenem'in gözlerine biraz dikilip baktı ve: –Seni tanımadım kızım, mutlu olacaksın, «Kırk kız» efsanesinin güzeli sandım seni, maşallah, dedi ve dombrasının tellerini şaklatıp, türkü söylemeye başladı:

Gece gündüz azap çekerek,
Gözlerinden yaşlar dökerek,
Kaburgandan kaygı sökerek,
Ah vah ile yürüyen gelin.

Öyle iniltin geldi bana,
Ne söyleyeyim şimdi sana,
Kaygıdayım ben de ona,
Günün böyle geçti gelin.

Azap, kötülük gördüğün günün,
Zindanlıkta geçen dünün,
Özgür canlanmıyor, bilin,
Öylece kapanırsan gelin.

Onu baştan edip talep,
Birisi için yürüme ağlayıp,
Her taraftan tenini bul,
Yas bağlayıp durma gelin...

Gençlerin hepsi el çırpıldılar. Arzıgöl kalkıp Ötegen babanın buruşuk yanaklarından öptü.

–Hadi, şimdi armonika çalın, armonika! Kurtmolla, ne susup kaldın ya?

–Ben çok eski zamana dalmayı bilmiyorum. Fakat dedemden duyduğum bir türküm var, onu Ötegen abime hediye ediyorum.

Kurtmolla garmonını dizlerinin üzerine koyup, sağ eliyle arkasına kadar dönüp, *gırkıldatıp* uzattı ve yavaş ses çıkararak hafiften parmaklarını oynatmaya başladı. Karşısında diz çökmüş oturan Nazim gülümseyerek onun yüzüne baktı ve bütün dikkatiyle Kurtmolla'nın türküsünü dinledi:

Aynaya baktım, saç beyaz olmuş,
Neden böyle benzim sararıp solmuş,
Böyle değildim bana ne olmuş,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.

Hayatım geçti görmedim sefa,
Bu yalan dünyada var mıdır vefa,
Ömrümde gördüm binlerce cefa,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.

Gönül ocağında ateşim sönmüş,
Günlerimin aydını karanlığa dönmüş,
Bülbülümün dalına miyavkuş konmuş,
Ağla gözlerim, sızla gözlerim.
Benim halime, benim halime.

Türkü biter bitmez ortalığı birkaç saniye sessizlik bastı.

–Bu türkü eski zamandan kalma bir türkü ki, dedi kurtmolla sessizliği bozup. –
Onu bizim baba dedelerimiz kendilerinin çektiği azapları söndürmek için söyleyip gönüllerini rahatlatmışlar.

Kurtmolla bu sözleri söyleyip pat diye durdu. Ötegen baba dayanamadı, gözleri yaşlandı. Gençler şaka sözlerle onun gönlünü aldılar. Sonra ihtiyar gene sazını tıngırdatmaya başladı:

YİĞİT DER:

«Sen bir maral olup çıksan çöllere.
Şahin olup konsan taze güllere.
Büyüyüp yetişip destan olsan dillere,
Şirin dilli şu güzele ne dersin?»

KIZ DER:

Kapınızın önünde hayvanınız var mı?
Benden başka sevdiğiniz yar var mı?
Benden başka sevdiğiniz yar olsa,
Senin gibi *calataydan* zorumuz var mı?»

Kızlar kahkahalarla güldüler. İhtiyar dombrasını kenara koydu. Sakalını okşadı ve, gülümseyerek:

–Haydi gençler, şimdi siz söyleyin, ben dinleyeyim, dedi.

Bu sırada yurda ihtiyarın torunları gelip girdiler. Onlar mısır patlatıp getirmişler. Herkesin önüne sırayla yürüyüp bölüştürdüler. Ortaya Arzıgül çıktı.

–Haydi, kızlar, yüzük oynayalım, dedi o ve parmağından yüzüğünü çıkarıp iki avucunun arasına soktu. Sonra sırayı gezip herkesin avucuna yüzük bırakmış gibi yürüdü. Bu oyunu ilk defa görenler farkına varmamış gibi kulak kabarttılar. Nazim ve Kurtmolla birbirine bakışıp gülümsediler. Arzıgül doğru Nazim’in karşısına geldi.

–Yüzük kimde, bulunuz, dedi ona bakarak. Nazim kızları ve gençleri gözleriyle süzdü. O Şasenem’in yüzüne baktı, Şasenem aşağı bakıp ondan gözlerini sakladı. Nazim şüphelendi ve:

–Yüzük Şasenem’de, diye bağırdı.

–Bulamadınız.

Arzıgül Şasenem’e dönüp:

–Kaç kayış, diye sordu.

Şasenem Nazim’in gözlerine dikilip baktı ve utanarak:

–Beş kayış, dedi.

–Yağlı mı, ateşli mi, sordu gene Arzığül.

–Yağlı, dedi Şasenem.

Arzığül elindeki kayış kuşağı omzunun üzerine kaldırıp Nazim’in yanına geldi.

–Aç avuçlarını, diye emir verdi o Nazim’e.

Nazim sağ avucunu açarak Arzığül’e doğru uzattı. Arzığül kuşağı başının tepesine kaldırıp var gücüyle Nazim’in avucuna çatlattı.

Şasenem yerinden bağırdı.

–Yeter, Arzığül, yeter, dedi o Nazim’e acıyıp. Arzığül gene bir daha, bir daha, var gücüyle beş kere vurup, Nazim’in avuçlarını kızarttı.

–Bir kız çocuğun yağlı kuşağına dayanamayan yiğit olur mu, dedi o Şasenem’e göz kenarından bakıp.

–Bu daha yağlı olanı mı? Aşk olsun size, dedi Nazim avuçlarını birbirine ovarak.

–Zarar yok, sıra bize de gelir, dedi Kurtmolla kenardan oyuna heyecanlanıp.

Arzığül oyunu öyle düzenledi ki, vaktin geçip gittiğini kimse hissetmedi. Bir saat içinde «yağlı», ya da «ateşli» almayan kalmadı. Herkesin avucu kızardı, herkes birbirinden memnun kaldı. Söylene şakalardan, gülüşten herkesin gözleri yaşlandı.

–Haydi, şimdi söyleşelim, dedi Arzığül kendi yerine oturup. –Kim başlayacak? Arzığül gözlerini çevirip herkesi süzdü, istekli çıkmadı. –Haydi, öyleyse kendim başlayayım, dedi o ve Aydos’a baktı.

ARZIGÜL:

Sarı kanarya olayım.

Hayvanınıza konayım.

Fikir desen de, sevgi diyorsun,

Hangi sözüne kanayım!

AYDOS:

Turna gelmeden yaz olmaz,

Kazı olmadan göl olmaz.

İyi ile kötünün

Farkını bilmeden saz olmaz.

AYDOS:

ARZIGÜL:

Anı yazdım aklına,
Moldiregen gözüne,
Anı denilen hatırlamak,
Geleceğe izin vermek.

Gökyüzüne bakarak ok atma,
Kendinin düşer başına.
Yürek sırrını hiç söyleme,
İlk gelene karşına.

ARZIGÜL:

Kızıl güle su serptim,
İyisi çıksın diye.
Anı yazdım dostuma,
Aklına alıp yürüsün diye.

AYDOS:

Nasıl güzel kara kaş,
Nasıl güzel kara saç,
Hepsinden kötü şu:
Kara köpek, kara taş...

–Yaşa! Yaşasın sevgi, diyerek kurtmolla armonikasını öyle uzattı ki, gençler oturduğu yerden silkinip birbirlerine yapıştılar. O boynunu aşağı eğip, sağa sola çevirip bir şeyler çalıyor, ama anlamının çaresi yok. Obanadan başladı, kaybuşkaya geçti, ondan da vazgeçip. «Restorandan sarhoş çıktım»ı çalmaya başladı. Onun ne çaldığını bu yerde Nazim'den başka anlayan olmadığından aklına ne gelirse gıcırdattı. Epey vakitten sonra Ötegen baba dombrasını eline alıp, gene eski Karakalpak beyitleri söylemeye başladı.

**Dostun değerini ayrılmadan önce bil,
Kanadın değerini sıkıştırmadan önce bil.
Kendini de, dostunu da değerlendirip,
Halini kaygılanmadan önce bil...**

O daha çok beyitler söyledi. Gençler onu büyük hürmetle dinlediler ve el çırpmalarıyla alkışladılar. Ortaya gene Arzigül çıktı.

–Şimdi sözü akşamdan beri ses çıkarmadan oturan Bekbergen ve Nazim abilerimize veriyoruz, dedi.

Herkesin dikkati bu iki genç uzmanda idi. Onlar gerçekten akşamdan beri sadece seyirci olarak oturuyordular. İkisi de zaman zaman karşılarında duran kızlara özellikle yakında Nukus'tan gelmiş hayvan sağlık görevlileri Nadejda Yermakova'ya,

Alla Yeremeyeva'ya bakıyorlar. Onların yanında oturan Şasenem ise, sezdirir sezdirmez bir halde Nazim'e göz atıyor ve o an başını çevirip, Arzıgül ve Kurtmolla'nın şakalarından etkilenecek şakırdadığını kendisi de hissetmiyor.

–Hadi, Bekbergen abi sizi bekliyoruz, dedi Arzıgül deminki teklifini hatırlatıp.

–Ben türkü söylemeyi bilmiyorum, Fakat şiiri seviyorum. İsterseniz bir şiir okuyayım.

–Okuyun, okuyun, dedi gençler.

–Karakalpak halk şairi İbrahim Yusupov, dedi Bekbergen kaşlarını alnına kaldırıp: –«Bir adamı bir adam!...»

Nasıl iyi, birader,
İnsanoğlunun yüreği!
Bir insanı bir insan
Canı gibi iyi görür.

Bir insanı bir insan
Sevip kalır buluştuğunda.
Bir insanı bir insan
Özler alıştığında.

Gitse biri aradan
Biri yoklayıp ağlar.
Bir insandan bir insan
Gidip toplantı sorar.

Nefsini tutup ekmek verir,
Damarından kan verir,
Gerektiğinde can verir,
Bir insana bir insan.

Ok atılsa birine,
Hazır canını vermeye,
Ulaşıp gider o yere
Bir insana bir insan

İçip akıl kasasını,
Taş yürekler bıraksın.
Alemde severek yaşasın
Bir insanı bir insan.

–Çok güzel, çok güzel, bağırıştılar gençler. –Hadi, Nazim abimizden de bir şey duyalım!

–Ben şair değilim, türkücü de değilim!..

–Biliyoruz, biliyoruz! Bahçıvanlar doğma şairdir, dedi Şasenem biraz kızarıp.

–Öyle ise, ben de bizim klasik şairimiz Memet Nuzet'ten bir şiir okuyayım:

**Doğudan tan kızarıp, parlayıp gün doğarken,
Çiçek, ot çiy suyu ile başlarını yıkarken.
Talğın rüzgar ile dalgalanırken otlakta bol buğdaylar,
Canlanırken bağ bahçeler, bağrıışırken serçeler,**

**Genç, hem de ihtiyar köylü mutlaka kendi işinin peşinde,
Ya tarlada, ya bahçede, ya bostanlar içinde,
Sert, nasırlı ellerinde çapası ya küreği,
Yorulmadan çalışır o, kara hizmet askeri.**

**Terledikçe alınlardan, terini silip atarlar,
Az oturur, dinlenir de, gene işe başlarlar.
Tarla, bostan, bağ bahçeler köylülerin camıdır,
O şeyleri tımar etmek onların bir şanıdır.**

–Sağ olun, Nazim abi, dedi gençler.

–Yaşa oğlum, dedi Ötegen baba şiirin manasını iyi anladığından memnuniyetlik bildirip.

–Arkadaşlar bana izin verin, diyerek kurtmolla bir kerede ayağa kalktı. –Sizler şiir akşamınızı devam ettirin. Beni Nimetulla abi artezyende boğup bırakır. İki saat için izin alıp çıktığımı unuttunuz mu?

–Yok, yok, biz seni vagoncuğuna gidip kendimiz yerleştiririz, otur yerine, halkı baştan çıkarma, dedi Arzıgül.

–Oturamam. Bir saniye daha oturmaya hakkım yok! Bizim işimiz öyle, Arzı hanım, dedi Nimetulla kasketini alnına basıp.

–Öyle ise, çal bir marş. Haydi dostlar, beraber geldik, beraber çıkalım!

Gençlerin hepsi yerlerinden kalktılar. Birer birer Ötegen babanın elini aldılar, güle oynaya, yurttan çıktılar.

Hava açık. Serin yel yüzünü tırmalıyor. Gökte yıldızlar yanıp sönüyorlar. Önde Kurtmolla Kırım havaları çalarak gidiyor. Bazen bir çeşit türküleri başlayıp başlayıp bırakıyor. Şunun için. Nadya ve Alla onu bırakıp gitmeye kıyamıyorlar. Kızların

ortasında kendisini «kral» sanan Kurtmolla herkesin sevgisini kazanmaya, herkesi neşelendirmeye çabalayan, şen ve şakacı, dünyayı görmüş çok atik bir yiğit. Nadya ve Alla onun bu özelliklerini bir gördüğünde anladılar ve yüreklerinde onun için bir çeşit sıcaklık ve yakınlık hisleri belirdi. Kurtmolla kızların güler yüzlerine bakarak daha çok ruhlandı ve kalın parmaklarıyla armonikanın düğmelerini şakırdatıp, «Podmoskovniye veçera» yı çınlattı. Nadya ve Alla o dakika coşkunlukla türkü söylemeye başladılar. Onlara kalanları da katıldılar. «Podmoskovniye veçera» uzak Kızıl kum diyarının sınırsız çöllerine yayılıp, seslendi. Asırlar sonunda insan izi olmayan, hatta kuş bile uçmayan bu sakın çöllerde insan sesi belirdi. Bu sesi, gençliğin neşeli türkülerini serin gecenin saf rüzgarı uzaklara alıp gitti. Çöller uyandı, vahşiler ve bütün böcekler yuvalarından çıkıp kulak kabarttılar. Gençlerin gür sesi uzak obalardaki çobanlara gidip ulaştı.

Kurtnezir abi Kurtmolla'nın keyfini bozmak istemedi. –Saatin doğru çalışıyormuş, dedi o gülümseyerek.

–Bu mübarek insanlardan ayrılmanın çaresi yok ama, dedi o kızlara doğru başını çevirip –Ne yapacaksın, bugün vaktinde gelmezsem, bir daha kapıdan çıkarmazsınız, diye korktum.

–Aa, sen daha yarını da gözde tutuyor musun? Ağzın bala mı değdi yoksa?

–Değmedi ama, Nimetulla abi, degeceğe benziyor. Baksanıza bu güzellere. İkisi de sanki bu mevlamın çölüne gökten zembille inmişler, diyerek göz kenarından Nadya ile Alla'yı gösterdi.

–Çok gevezelik etme, bırak akordeonunu da, giy tulumunu. Biraz daha iş var, arkadaşlara yardım et.

Kurtmolla başından kasketini çıkarıp, kenara fırlattı, sonra gençlerle vedalaşarak Nadya ve Alla'ya dönüp şakayla İspanya gladyatörleri gibi dört bükülüp yere eğildi. Herkes şakıldayarak güldü. Kurtnezir abi Nazim'i çağırıp kulağına birşeyler fısıldadı. Nazim onu dinlerken bir Şasenem'e bir de Bekbergen'e bakıp aldı. Gençler epey uzaklaştılar, fakat Nazim burgucularda kalmadı. Burda herkesin kendi yeri, kendi yatağı. Kimin yerinde geceleyeceksin? Nazim için bunun gereği de yok. O Tursunbek'in evine çoktan alıştı. Hatta yatakhaneye geçeceği bile gelmiyor. Nazim amcasının yanında biraz oyalanırken Şasenem ve Arzıgül'ün ayakları durdu. Bekbergen

Şasenem'in yanından yürümeye başladı, Aydos ise, Arzıgül ve diğer kızların aralarında dolanıyor.

–İyi, amca, dedi Nazim onu epey dinledikten sonra. –Ben size yarın akşam dönerim. Konuşmamıza devam ederiz.

Nazim çabuk çabuk yürüyüp kızların arkasından yetişti. Nadya ve Alla sevinip onun omuzlarına asıldılar...

Kurtnezir abide dert büyük idi. URB'nin durup kalması onun keyfine yaramıyor.

–İş böyle giderse, kuyuyu bir buçuk ayda kazıp bitiremeyeceğiz, dedi o iş giysilerini giyen Kurtmolla'ya.

–Çünkü sert yer tabakasını bu çark almıyor. Tokmağın ucunda duran yer deşici çark kırk metre derinlikten fazla yeri deşemiyor. Onun dişleri aşınıyor, körleşiyor. Bundan ötürü vakti geldimi, onu mutlaka değiştirmek lazımdır. Tezgahı boş çalıştırmaktan ne fayda? Yeni çarklar gerek. Bugün, bir sebeple idareden gelmeye yetiştiremediler. İşte, bir günümüz boş geçti. Sen git de, arkadaşlara biraz *bentonit* balçığı karıştırmaya yardım et. Onlar yoruldular. Yarın balçığın da sonu. Getirmezseler, sabah Buhara'ya sen gidersin.

–Baş üstüne, Kurtnezir abi! Buhara değil, nereye yollarsanız hazırım, diyerek Kurtmolla büyük elektrik fenerlerinin ışığında, çukur içinde balçık karıştıran arkadaşlarının yanına geldi. Onlar Kurtmolla'ya bir şey söylemediler. Çok yorulmuş olmalılar.

–Gidin, yatın dinlenin, kalanını ben yaparım, dedi Kurtmolla ve o an balçık karıştırıcı pervaneyi harekete geçiren tezgahın düğmesine bastı.

Kurtnezir abinin rahatsızlanmasında, elbette esas vardı, *bentonit* balçığı yalnız Buhara'dan geliyor. Onu başka yerden bulmanın, getirmenin çaresi yoktur. Bu balçığın bileşiminde öyle özellik var ki, burguların işi onsuz hiç yürümüyor. Mesele şunda ki, bu balçık burgu yeri deşerken kuyunun duvarlarına birkaç dakika geçer geçmez yedi sekiz milimetre kalınlığında yapışarak, donup kalıyor. Bundan da başka o burgunun ucundaki çarkı daima serinleştiriyor ve yer altındaki gerekmeyen sıvıyı yukarı çıkarıp atıyor. İşte bu balçığa değil yalnız Kızıl kum burgularında, hatta Kazakistan ve Orta Asya'nın diğer yerlerinde çalışan burgularda da rastlamak mümkün. Kurtnezir abinin

şansına olmalı ki, Buhara onlara çok uzak değil. Mesele çabuklaştırılmazsa, iş tamamen duracak. Evi barkından ayrılıp, çoluk çocuğuyla aylarca görüşmeyip, Kızıl kum çölleri içinde boş vakit geçirmek hiç kimseye elvermiyor. Bunun için Kurtnezir abi bugün çukurda kalan son balçığı da karıştırıp, URB'yi yarım gün olsa da, çalıştırmak istiyor. Ona kadar belki helikopter gelip yetişir.

Burgucular bu meseleyi iyi biliyorlar ve kendi işlerini bir yoluna koymadıkça vagoncuğa girip yatmayı istemiyorlar. Onlar birer bardak katık içtiler ve açık gökyüzünün altında sigaralarını dumanlatıp, Kurtmolla'nın –Oldu başlayın, diye sesini bekleyerek oturuyorlar.

Aradan bir saat geçer geçmez URB gerçekten de çalışmaya başladı. Bu güçlü tezgahın sağır gürültüsü gecenin huzurunu bozdu. Kocaman çöl memleketinde de hayat hüküm sürdüğünü bildirdi.

Burgucuların tezgahının çalıştığını başta Nazim duydu. Gece gençlerin hepsi evlerine dağılıp gittikten sonra, Şasenem, Arzıgül, Nazim, Bekbergen ve Aydos ilkyardım merkezinin önünde ayak üstünde konuşup duruyordular.

–Bugün akşam beni bir şey çok meraklandırırdı, dedi Nazim Arzıgül'e bakarak.
–Yüzük oyununu siz nerden biliyorsunuz?

Arzıgül Nazim'in sorusunun farkına varmadan, çok düşünmeden: –Şasenem ablamdan sorun, dedi.

–Oyuna sen başladın, senden de soruyorum, dedi Nazim inatlaşarak.

–Ben başladım, ama onu bize Şasenem öğretmişti.

Nazim ister istemez Şasenem'in yüzüne bakmaya mecbur oldu. Süt gibi beyaz bu yüz, dolu ve biraz kalkıkça yanaklar, iri ve yuvarlak kara gözler ayın parlak ışıkları altında dünyadaki güzelliğin en iyi çizgilerini Şasenem'e bağışlamış gibi olup göründü. Şasenem beyaz gocuğunun ceplerine ellerini sokup, ses çıkarmadan duruyordu. Arzıgül'ün «Şasenem ablamdan sorun» dediğini duyduktan sonra, o da Nazim'in yüzüne bakıp, vişne renginde dudaklarının arasından inci gibi bembeyaz dişlerinin uçlarını göstererek gülümsedi. Nazim dayanamadı, Şasenem'e yakın geldi ve onun gözlerine bakıp:

–Ben bilmek istiyorum, Şasenem hanım, yüzük oyunu yoksa sizlerde de var mı?

–Bizde de var, fakat biraz başkaca, dedi o dudaklarını titreterek.

Nazim buraya geldiğinden beri duyduklarını içinde saklayan Şasenem, şimdi onunla yüzyüze gelip ilk defa konuşmaya başladığından mı, onun karşısında selvi gibi, geniş omuzlu, gür perçemli, taşı sıkça suyunu çıkaracak bir yiğit durduğundan mı, biraz sıkılmış olmalı, lafı kısıdan kesti. Nazim ile Şasenem arasında söz başlar başlamaz Bekbergen bir esnedi, elini yukarı kaldırıp: –Hayırlı geceler, dedi ve acele adımlarla ilk yardım merkezinin arkasından dönerek gözden kaybolup gitti. Gençler, sanki onu görmemiş gibi, kendilerini sıkmadılar.

–Haydi, ne bu yerde duruyoruz, bizim evimiz yok mu, dedi Arzıgül Bekbergen gittikten sonra. O cebinden anahtarını çıkarıp ilk yardım merkezinin üç ayak basamağına keçi gibi atlayıp geçti.

–Haydi, yürüyün, ayaklarınızı açın, onlar size daha lazım olacaklar, dedi Arzıgül ve odasının kapısını açtı.

Şasenem girmeyi istemedi. Kendisinin evine davet etmeye niyetlenmişti ama Arzıgül bu yerde ondan önce davrandı. Dostlar sofada ayakkabılarını çıkarıp, içeri girdiler. Arzıgül’ün odası ile Aydos, Şasenem çoktan tanışlar. Aydos burdan kaç ay önce bir şamar yiyip zorla çıkıp kaçmıştı. Şimdi onların ilişkisi de değişti. Zaman geçtikçe Aydos’un aklı yoğunlaşmaya başladı, Arzıgül’e şimdi çocukça saldırmayı bıraktı, kendisini ciddi tutmaya çalışmaya başladı. Nazim ise, bu kapıdan ilk defa adım attı. Demek, en hürmetli misafir bugün Nazim.

–Evin küçükçe imiş, dedi Nazim alçak karyolaya uzun ayaklarını çaprazlayıp oturduktan sonra. İkinci karyolaya ise Aydos eğilip yerleşti. Şasenem’e alçak karyolaya oturmak kolay göründü, giysisi epey kısa idi. O açık, düz dizlerini birbirine katıp, ayaklarını kısıp iskemleye oturdu. Arzıgül masanın üzerindeki küçük semaverde çay kaynatmaya koyuldu.

–Siz benim sorumu cevapsız bıraktınız, Şasenem hanım, dedi Nazim oturduğu yerden.

–Ben onu sizlerden Kırımlılardan öğrendim, dedi Şasenem kestirip.

–Gerçek mi?

Nazim oturduğu yerden atılıp kalkacak gibi şaşırdı.

–Anlatsanız şunu, Şasenem nerden...

–Ben size bir kere söylemiştim. Beş yıl Semerkant’ta okudum, demiştim, aklınızda mı? İşte, o zaman Kırımlı dostlarım vardı. Ayşe, Nardile, Fatime... Daha çoktular, hepsinin adlarını hatırlayamıyorum. Özellikle Ayşe ile çok yakın dosttuk. Enstitü yatakhaneğinde ilk zamanlarda yer yoktu. Ben onların evinde yaşadım. Onun iki erkek kardeşi vardı. Biri Ridvan, biri Seyran. Sevimli oğlancıklar. Anası Hatice abla şehir hastanesinde hemşire olarak çalışıyordu, babası Kirov ekibinde çilingirlik yapıyordu. Çok şakacı bir adamdı. –Zevadin abi siz şu ekipte ne iş yapıyorsunuz, desem her zaman bana gülererek bakar ve: –Kova sapı yapıyorum kızım, diyordu. Kendisi okumuş, medeni bir adamdı. Ben onun öyle dediğine inanmıyordum. Sonra Ayşe beni kandırdı. Meğerise, kova atölyesinde her bir işin başında ayrı insanlar çalışıyormuş. Biri kovanın kaburgalarını, biri dibini, biri kulaklarını, biri de sapını yapıyormuş daha. Zevadin abi o zaman iyi kazanıyordu. Diyeceğim, ben onların öz kızı gibi oldum. Adım, yolum Şasne idi. Bazen kızlar, oğlanlar toplanıp gelirler ve biraz neşelendikten sonra, yüzük oyunu oynamaya başlarlar. Bu oyun başladı mı Zevadin abi ile, Hatice abla oğlancıklarını alıp sıraya katıyordular. Onun elinden bizler epey «ateşli» yemiş idik...

–İşte yüzük oyunu bizim Algabas’a burdan geldi, dedi Arzıgül Şasenem’in lafını bölüp.

Nazim dersin oturduğu yerde donup kaldı. O biraz vakit ses çıkarmadan oturdu. Sonra Arzıgül’ün getirdiği çayından iki yudum yuttuktan sonra, Şasenem’e bakarak.

–Ya o Zevadin abi nerde oturuyordu, diye sordu.

–Arık Çeşme’de. Tramvay «Çadra»ya döndüğünde, köşede büyük dut ağacının yanında çayhane vardı. O çayhaneden aşağı inip giderseniz, dere içinde onların evidir.

–Biliyorum, biliyorum. Zevadin abi şimdi Anapa’da yaşıyor. Ayşe mutsuz oldu. Kocasını çok içiyormuş. İki çocuğunu alarak babasının yanına gitmeye mecbur oldu.

–Yazık. Biz Ayşe ile çok zaman yazıştık. Sonra işte bu işlerle... Adresini bilsem gene yazardım.

–Allah, Allah Şasenem. Bunun içinmiş ya, gözüme çok sıcakkanlı olarak göründün...

–Yok onun için değil, Nazim abi, dedi Arzıgöl kenardan laf sıkıştırıp. –Bizim Şasenem doğma sıcakkanlıdır.

–Arzıgöl senin şakan bitecek mi bugün, dedi Şasenem nezaketle.

–Tamam tamam devam edin lafınıza, siz kısa zamanda akraba olup da çıkarsınız galiba.

–Hepsi güleştüler. Şasenem avucuyla Arzıgöl’ün ağzını kapattı.

–Öyleyse siz, Şasenem hanım bizim dilimizi de biliyor olmalısınız?

–Çok iyi biliyorum, dedi Şasenem Nazim’in ana dilinde.

Onlar bu dakikaya kadar, hepsi rus dilinde konuşuyordular. Şasenem şimdi Kırımca öyle tatlı ve doğru konuşmaya başladı ki, Nazim’in gözleri yuvarlaklaştı, dili damağına yapışıp kalmış gibi oldu.

–İsterseniz bir de türkü söyleyeyim, dedi Şasenem Nazim’in dudak büktüğünü görüp. Hem çok düşünmeden nazik ve tatlı ses ile yavaşça türkü söylemeye başladı:

**Ben bir ince kamışım,
Ateşinde yanmışım.
İster al, ister alma,
Başıma yazılmışım...**

Nazim türkünün sonuna kadar dayanamadı. Hemen yerinden kalktı ve Şasenem’in elini alıp, büyük hürmetle öptü ve alnına değdirdi.

–Bugün bayram değil ya, dedi Şasenem elini çekip.

–Benim için bayram...

–Biz Ayşe ile bayramlarda böyle el öpüşüyorduk, dedi o Nazim’in heyecanlandığını görüp.

–Hadi ver elini ben de öpeyim, diyerek Aydos yerinden kalkıp Arzıgöl’e yapıştı. Arzıgöl ellerini göğsüne saklayarak, arkasını döndü. Aydos ile ikisi biraz tartıştılar. Arzıgöl elini vermedi.

–Kendi başına el öpmezler, bu hürmeti kazanmak gerek, dedi Arzıgöl dağılan saçlarını düzeltip.

–Sen bugün çok şey kazandın Arzı, dedi Nazim. –Akşamdan beri bizi neşelendiriyorsun. Şasenem ile de yakından tanıştırdın, hem lezzetli çay demledin. Semerkantça kök çay. Sağ ol.

–Size kahve gerek idi ama dedi Şasenem yerinden kalkıp.

–Yok, yok, kahveyi sabah...

–Neredeyse sabah.

Şasenem kahve pişirmeyi bildiğini göstermek için mi, yoksa Nazim’e hürmet etmek mi istedi, şimdilik bunu söylemek zor, ne olsa da, o sözünden dönmedi, mutfağa girdi.

–Şasenem gerçekten kahveyi iyi pişiriyormuşsun, dedi Nazim yutkunup. Aydos ise, bir yudumu zorla yutup, fincanı masanın üzerine bıraktı.

–Ben çay içeceğim, dedi o Arzıgöl’e bakıp. Arzıgöl onun fincanını çalkalayıp çay döktü.

–Beğendiniz mi, dedi Şasenem Nazim’in gözlerine hoşça bakarak.

–Çok beğendim, sağ olun, doğrusunu söylersem, buraya geldiğimden beri böyle lezzetli kahve içmemiştim.

–Lezzetli kahve isterseniz benim evime buyrun. Bende cezve de var, değirmencik de. Ayşe’nin ve Zevadin abimin hatırası.

–Gelirim, mutlaka gelirim, Şasenem hanım. Siz bana bugün akrabam gibi yakın olarak göründünüz.

–İşte, söylemedim mi ben size? Onlar şimdi akraba olurlar, diyerek kahkahayla güldü Arzıgöl.

–Çok sağ olun, iyi insanın yatma vakti oldu derler. Gidip biraz kestirelim. Sabah işe, dedi Nazim yerinden kalkıp. Hepsi ayağa kalktılar. Nazim trençkotunu giyip kuşağını gerdi ve vedalaşıp kapıya doğruldu. Aydos bir sebeple giyinmeden durdu. Nazim ona bir şey söylemeyerek çıkıp gitti. O merkezin arkasından dönüp geçerken Şasenem pencereden bakıp duruyordu.

–Haydi, sizler beni geçirin de, kendiniz ne yaparsanız yapın, dedi Şasenem Nazim’in karaltısı kaybolup gittikten sonra.

–Geçirmeyeceğiz, dedi Arzıgöl şımararak. –Geçirecek insanı elden kaçırıp, o pencerenin dibinde ne kabarıp kaldın?

Şasenem Arzıgöl'ün böyle kaba ve yersiz sözüne sinirlendi galiba. O askıdan gocuğunu alıp giydi ve kapıya doğruldu. Arzıgöl onun arkasından acele ederek giyindi ve gözlerini süzerek oturan Aydos'a işmar edip, yerinden kalkmasını buyurdu. Onlar Şasenem'in kapısının önünde biraz konuştuktan sonra, Arzıgöl'ün eve dönmeyeceğini anlayan Aydos ıslık çala çala kendi yatakhaneğine doğru acele ederek gitti.

Şasenem ve Arzıgöl eve girdiler. Işığ ı yakıp soyunmaya başladılar. İkisi de ses çıkarmadan, Şasenem'in beyaz çarşaf döşenmiş iki kişilik tahtasına uzandılar. Arzıgöl Şasenem'in keyfinin bozulduğunu görüp onun gönlünü almak istedi.

–Şasenem abla, siz bu akşam Nazim'in yüreğini titrettiniz.

–Ne için, ben ne yaptım, dedi Şasenem arkası üzerine dönüp.

–Kahve pişirdiniz, türk ı söylediniz...

–Sonra, ne olmuş acaba? Nazim öyle türk ıleri çok duymuştur.

–Duyarsa duysun, laf onda değil. Bana göre, Şasenem abla, o sizi beğendi.

–Arzıgöl sen bazen çok saçma laflar ediyorsun. Beğense ne olmuş? İnsan insanı beğenir, dostlaşır, aksi de olabilir. Bunun için de Allah onlara göz, kulak vermiş.

–Demek, sizin ona gözünüz batmıyor mu, Şasenem abla? Birbirinize çok uygun görünüyorsunuz de ya.

–Benim Orazbay ile işim böyle olmasaydı... o bana büyük leke bıraktı.

–Hiçbir türlü leke bıraktığı yok. Dünyada evlenip ayrılanlar az mı? Siz ondan başınızı kurtardığınıza sevinin. Nazim'i bizim Algabas'a kader yalnız sizin için yollamış. Biraz hareket edilse, bana göre iş pişecek.

–Sen onu yalnızdır mı sanıyorsun? Öyle yiğitler yalnız kalmazlar. Ben Kırımlı kızları iyi biliyorum. Onların hepsi birer güzeller.

–Ya sen güzel değil misin? Güzeller deve dikenli çöllerde büyümezler mi demek istiyorsun yoksa? Ey, ey, Şasenem abla, kendini öyle çok aşşığılama. Her yerin kendi güzeli olur. Ben de az çok insanları gördüm, anlıyorum, hekimlikten de, medeniyetten de pek geride değilim. Tabiat size kadın olarak bütün güzelliğini bağışlamış. O Ayşeler de sizinle boşuna dost olmamıştır. Demek, tabiatınız, dış görünüşünüz, birbirinize benziyordur, öyle mi?

–Ayşe deniz kızı gibi, düz bedenli güzel kızdı.

–Ya siz?

–Arzıgöl sinirle yorganı açıp attığını hissetmedi.

Şaşenem sanki birilerinden utanmış gibi rahatsız bir halde kalıp elleriyle çabuk çabuk çıplak göğüslerini örttü.

–Sevgi dolu, tatlı hayat kurup yaşamak için güzelliğin aslı, gereği yokmuş, Arzıgöl, sen benden gençsin, bunu iyi bil. Öncelikle insana insan gerek. Nazim ise, benim için denizde bir balık...

Onlar birbirlerine arkalarını dönüp, uyuyakaldılar.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Nazim sabah kalkar kalkmaz Kurtnezir amcasına gitti. Akşam amcası onun kulağına bir şeyler fısıldamıştı. «Sabah gelirsın, konuşuruz» demesi Nazim'i biraz derde soktu. Mesele şunda ki, Kurtnezir Semerkant'tan mektup aldı. Mektupta: «Nazim Esma'nın namusunu kirletip çöllere kaçmış» diye lafın bütün akrabalar, tanıdıklar arasında yayıldığı yazılıyordu.

Nazim mektubu okudu ve oturduğu yerden kıpırdamayarak düşünceye daldı. «Bu lafın kimden çıkması mümkün? Yalnız Esma'nın kendisinden. Yok, Esma kendi kendisinin adını kirletmemek zorunda. Kız çocuk, belki anasına söylemiştir, ya da bir dostuna sır açmıştır? Olması mümkün. Bu bir. Daha nasıl olabilir acaba? Ben iyi düşünüp taşınıp, bütün yollarını öğrenip, sonra Esma ile görüşmeliyim. Eğer Esma'nın kendisinden çıktığını öğrenirsem, böyle insanla değil hayat kurmak, çabuk çabuk yakayı koparıp atmalıyım. Kız çocuk kendi adını çıkardımı, ondan ömürlük dost olmaz».

–Ne başını astın, dedi Kurtnezir onun düşüncesini bölüp.

–Öyle bir kerede ekşime. Hayat çok karmaşık şeydir, yavrum, özellikle bizim devrimizde. Çünkü şimdi insanların kendileri karmaşıklaştılar. Ne desen olur, ümit etmediğin, aklına getirmedığın şeyleri söyleyip çıkarırlar. Fakat sen emin ol ki, gerçek ille bir gün üstün olup çıkar. Eğer bu sözlerin içinde gerçek varsa, sen ondan başını kurtaramazsın. Esmacığını alırsın ve başını okşar da oturursun.

–Yok, almam, dedi Nazim sinirlenip. Kendi sırrını saklamayı bilmeyen insan büyük sevgiye layık değildir!

–Demek, sizin aranızda bir şeyler olmuş meğer de?

–Olan şey ikimizin arasında kalmalı.

–Ya sen onun yaralı yüreğine tuz serpmedin mi?

–O da benim işim. Ben çöllere kaçmadım, çölleri yeşertmeye geldim. Hiç olmazsa, elimde olan gücü, bilgimi denemeye geldim.

–Haydi sen kızma. Asabılık iyi özellik değil. Eve gidip gel, ihtiyarları da görürsün, bu meseleyi de çözersin. Yalnız sabırla iş yapmalı. Acele edersen, işine şeytan karışır. Gidersen, benden hepsine selam söylersin.

Nazim Tursunbek'i bahçede arayıp buldu. O sulama işlerini gözden geçiriyordu. Begdiyar Nadiroviç sovhozun işleri ile ilgili olarak Nukus'a gitmiş. Bunun için Nazim Tursunbek'e kendisinin lüzümlü işle beş gün için Semerkant'a gidip geleceğini söyledi. Tursunbek razı oldu. O gün Nazim Buhara'dan balçık getiren helikoptere binip yola çıktı.

Akşam üstü, yere karanlık çökmekte iken Nazim kapıyı açıp bahçeye girdi. Memedemin abi elindeki testi ile abdest alıyordu. O Nazim'i görmemezliğe vurdu. Nazim eve girip, anasıyla kucaklaşıp, durumları sorduğu sırada Memedemin abi kendi odasına girip, akşam namazına başladı.

Anası çok dayanamadı, oğlu hakkında çeşitli şeyler duyup rahatsız olduğunu söyledi.

–Çıktın gittin, yavrum. Burda ise, seni de, bizi de çiğniyorlar. Doğru mu şu söyledikleri yavrum? Bir kabahat işlemiş isen, söyle, ben bileyim.

–Bizim zamanımızda gençler birbiriyle görüşürseler, oynayırsalar gülüşürseler, bu kabahat mi ana? Biz de Esma ile öyle görüştük...

–El ağzına elli bez, demişler. Ne yapalım? Söylerse, söylesinler. Kıza ayıp, sana ne? Deden geliyor, keselim konuşmayı.

Memedemin abi doğru mutfağa girdi. Nazim onun boynuna sarılıp zayıf yanaklarından öptü. İhtiyar ağladı.

–Çok özledim yavrum. Hiç olmazsa ayda bir kere gelip gitmiyor musun?

–İş çok, dede. Yeni bahçe ekiyoruz. Açık çölün içinde meyve yetiştirmek istiyoruz.

–Su var mı?

–Var.

–O yerde rüzgar oluyordur. Bahçeyi sarmazsanız hayrını görmezsiniz.

–Çit yerine dört beş sıra karaağaç diktik. Onlar büyüseler orman olur.

–Peki, yavrum, işini yapmaya devam et. Hayat kısa. Günler ise, çabuk gelip geçiyorlar. Ben gidip uzanayım, birazdan defterini alıp gelirsin. Konuşmamıza devam ederiz.

–Peki dede.

Akşam yemeği vaktinde Seit Gazi oğlunu biraz tembihledi: –Yarın gidip Esmâ ile konuşmadıkça, bu safsatayı halletmedikçe, burdan bir tarafa adım attırmam, diyerek kestirdi. Sonra oğlunun işleriyle ilgilendi ve yeni bahçenin etrafında bir sıra ayva dikmeyi teklif etti. Yazın vakti olursa, oğlunun yaptığı işleri gidip görmeye heves ettiğini söyledi.

Nazım babasından gayet memnun olup, eline defterini aldı ve dedesinin odasına girdi. Memedemin abi minder üstünde oturmuş, ellerini arkasına koyup, yastığa dayanmış halde hikâyesine büyük bir iştahla devam etti.

Beşinci defter.

Pan prokopçuk ve Elizabetta hanımın ölmesi ve malikanesinin isyancılar tarafından darmadağın edilmesi Celal beyin uykusunu kaçırdı. O artık yetmiş beş yaşına gelip, yemeğini yemiş, yaşını yaşamış ihtiyarlardan olsa da, kendisini hiç de ihtiyarlar sırasına katmak istemez ve gümüş başlı sopasını alarak faytona biner ve canı istediği yere çıkar giderdi. Son aylar içinde bey böyle gezintilerin arkasını kesti. Kandil sinap ve bumajıny renet elma bahçesinin ortasında kurulmuş sarayında bekçilerin sayısını arttırdı, yıllık maaşlarını yükseltti.

–Bahçede bereket bol olursa, gündelik aşınızdan başka, hepinize güzde beşer sepet elma veririm, dedi o bekçilerine. Böylelikle, sarayın dört köşesine dört adam koyup, hepsinin eline birer küçük tabanca tutturdu. Celal beyin rahatsızlanması için esas vardı. Özellikle son haber onu çok halsizlendirdi: Cenişke'den kuru et arabaları boş dönüp geldiler. Zahar'ın söylediğine göre, Veli Odaman pannın kızı Marianna ile beraber bür sürü koyun alıp gitmiş. Demek, Veli köye dönüp gelirse, onun bir düşmanı daha artacak. Zaman ise çok karışmaya başlamıştı. Sevastopol savaşından sonra köylü hareketi her yeri kaplayıverdi. Köylülerin yöneticilikleri savaş vaktinde çok hırpalandı ve ağalar onları daha çok istismar etmeye başladılar. Köylüler ve ağalar arasındaki

sınıfsal mücadele çok şiddetlendi. Onlar yeri hükümdarlara karşı baş kaldırtmaya başladılar. Rusya köylüleri inkılap yolunda giderek, ağaların topraklarını ele geçirip malikanelerini paylaşmak istediler. Fakat köylü hareketi birbiriyle birleşmeyip, dağınık bir halde gidiyordu. Onlarda dayanışma yoktu. Padişah Aleksandr II toprak ağası kanununun yasaklanması için beyanname imzaladı ama o yine burjuvazi menfaatini koruyan bir beyannameydi. Toprak ağasına sanki özgürlük verildi. Köylüyü almaya satmaya, ya da değişmeye, onun aile işlerine karışmaya hakkı yoktu. Köylüye şimdi kendi adına mukavele imzalamaya, alışverişle uğraşmaya, kendisinin şahsi malı mülkü olmasına, mahkemede çıkmaya hak verildi. Fakat bu beyannameden sonra derebeylik baskısı ekonomik burjuvazi baskısıyla değişti. Bütün iyi topraklar ağaların eline geçti. Beyanname ilan edildikten sonra, bütün memleket boyunca köylülerin isyanı genişledi. Yalnız iki yıl içinde Rusya’da iki bin kere köylü hareketi oldu. Dört yüz baş kaldırıda ise köylüler çar ordusuna karşı çıktılar ve darmadağın edildiler. Çoğu öldürüldü ve Sibiry’a sürüldüler. Kazan ve Penza vilayetlerinde pek çok başkaldırı oldu. Çar onları yatıştırmak için ceza heyeti yolladı. Komutanı yaver kont Apraksin idi. Köylülerin arasında en okumuş olanı Anton Petrov denen adam yakalandı, ölüm cezasına mahkum edildi. Bütün bu inkilabi hareketlerin lideri Nikolay Petroviç Çernişevskiy idi. Onu iki yıl Petropavlovsk kalesinde tuttuktan sonra on dört yıl kürek cezasına mahkum ettiler. Kürek cezasına göndermeden önce orta asır adetlerine göre vatandaş cezası verildi. Onu darağacına alıp çıktılar, dizleri üstüne çöktürdüler, başına kılıç vurup kırdılar, sonra zincirlere zincirleyip maskara direğine bağlayıp bıraktılar. Çernişevskiy yağmur altında büyük sabır ve sabırla oturdu. Darağacından alıp dönerken bir kız ona çiçek attı, onu da o an hapse kapattılar. Çernişevski’yi yedi yıl kürek cezasında tuttuktan sonra, padişahın özel emrine göre uzak Sibiry şehri Vilüysk’te hapishaneye kapattılar. Sonra onu Astrahan’a getirdiler ve yirmi yedi yıldan sonra, artık altmış bir yaşına geldiğinde, kendisinin doğduğu şehir Saratov’a dönmesine izin verdiler. Birkaç aydan sonra, yarı ömrünü sürgünde geçiren Çernişevskiy, Saratov’da vefat etti.

Buna bakmadan, garip köylüler kendi başkaldırılarını devam ettiriyordular. Onlar bütün Rusya’da olan izdihamları ordan burdan duyup öğreniyordular. Celal bey gibileri ise, hükümdar sınıfa ve onun zabitlerine sırtını dayayarak iş görmeyi devam ettirdiler.

Veli Odaman'ın ve Meryem'in balayı Karlıcar'da geçti. Onlar bu küçük köyü çok beğendiler, halkına çabuk alıştılar. Yirmi beş hanelik köyde yirmi altıncı ev ortaya çıktı. Bir ay içinde köy halkı yardıma toplanıp onlara iki gözlü ev kurup verdiler. Yeni eve taşındığı gün Veli en iyi koyununun birini kurban etti. Etini bütün halka dağıttı. Veli ve Meryem için bu çok sevinçli bir gündü. Onlar ömürlerinde ilk defa kendi ocakları başında oturup, kendi evlerinde, kendi yataklarında yattılar. Veli kendisinin çocukluk çağını geçirdiği, doğduğu köye dönüp gitmek isteğinden vazgeçti. Çünkü orda onun ortaya çıkması Celal beyin sinirini kışkırtacak, keyfini bozacak. Aradan çok yıllar geçse de, Veli'nin yüreğinde onun açtığı yara daha taze idi. Veli de şimdi Celal beyin bildiği yırtık paça, yalınayak çocuk değil. Gücü kuvveti yerinde olan bu dev gibi delikanlı sinir arasında kim bilsin neler yapabilir. Bunun için onlar Meryemle anlaştılar ve bu köyde kalıp yaşamaya razı oldular. Halk onlara çok büyük saygı gösterdi. Ev kurulup bittikten sonra biri sahan, biri güğüm, biri kazan, çanak çömlek, yatak yastık getirip iki gencin evini donattılar. Kendi köyünde Veli böyle hürmet beklemiyordu. Çünkü köyün halkı çoktan beri Celal beye bel bükmeyle alışmış. Ona karşı çıkıp kimse konuşamıyordu. Hepsi onun bahçelerinde, tütün çayırılarında çalışıyorlar. Beyin gönlünden ne koparsa ona razı olup, ona boyun eğiyorlar. Böyle olmamış olsa, bundan on beş yıl önce, babasının cenazesi kılındığı gün Veli'yi çubukla köyden kovduğunda, hiç olmazsa bir adam çıkıp o çocuğu korurdu. Ama kimse çıkmadı. Hepsi ağızlarını kapatıp oturdular. Veli'nin yüreğine bu acılar çocukluktan sindi. «Oraya gidip diz çökerek yaşayana kadar, iyisi işte bu halkın içinde kalayım» diye fikir Veli'yi yendi ve öyle de yaptı. O şimdi Karlıcar'ın en sevgili insanlarından biri oldu. Köy halkının elinde ne kadar koyun olursa, hepsini ona emanet ettiler. Veli koyunları sabah alıp çıkıyor ve dümdüz çölün içinde kavalını çala çala gözden kaybolup gidiyor. O halkın hayvanını birleştirdikten sonra köyün kenarında büyük bir oba yaptırdı. Halkın hayvanının hepsine ayrıca işaret damga koydurdu. Kısacası, insanlar kendi hayvanını gerek olduğunda işaretine bakıp çobandan alıyor, işaretine bakıp sayısını biliyor, çobanla hesabını görüyor. Yaz aylarında otlakta yürüyen hayvanını kışın herkes kendi evine alıyor.

Meryem de boş oturmadı. O yün işleyip, yün tarayıp, çeşitli şallar, çoraplar, çocuk fesleri, bluzlar örmeye başladı. Onun elinden ustalıklı çıkan bu örmeleri köy gençleri ve kızları, hatta ihtiyarları bile heveslikle alıyor ve üstlerine giyiyorlar.

Meryem'in müşterileri gitgide arttı. Ona uzak köylerden de gelip sipariş vermeye başladılar. Meryem yerli halkın örf adetlerini, dilini çok çabuk öğrendi. Yalnız üst baş giyimini değiştirmede. O gene önceki gibi Avrupalı şeklinde elbiseler giyyordu. Köy içine herhangi bir işle çıksa, ya da misafirlikte bulunsa, herkesin gözü Meryem'de olurdu. Bazı genç kızlar onun gibi giyinmeye, onun gibi saç tarayıp, elbiseler diktirmeye heves ederdiler. Bundan ötürü onun evinden siparişçilerin ayağı eksilmiyordu.

Günlerden bir gün Meryem'in başı döndü, kusacağı geldi. Veli evde yoktu. Biraz yatıp dinlendikten sonra, köyde herkesin derdine derman bulan ebe anaya - Elti anaya - görünmeye gitti. Elti ana onu soydurup, budaklı elleriyle okşadı ve:

–Tebrik ederim kızım, yükün var, Allah hayırlı evlat versin, diyerek dua etti. Sonra onun bedenindeki çürük izleri farkedip: –Bu lastikli şeyleri bir daha üstünde görmeyeyim, bedenine eziyet etme. Allah'ın sana verdiği beden güzelliğine şükretmelisin. Ben seksen altı yaşına geldim, böyle bel görmedim. Bu nasıl şey, fiske vursan kopacak. Şimdi biraz belini bırak kızım. Çocuğun iyi, sağlam büyüsün, bedeninin özgür nefes alsın. Belin biraz kalınlaşır, göğüslerin kabarır, buna hiç de rahatsız olma, sen ana olacaksın, canın bedeninin herşeye hazır olmalı, diyerek nasihat verdi.

Meryem ebe ana nineye tamamen sığınıp, onun her bir sözünü dikkatle dinledi ve bu güne kadar belini, göğüslerini sıkıştırıp, bedenini güzel biçimde tutan rengarenk korsesini sarıp kenara koydu ve:

–Anamdan görüp böyle alıştım, Elti ana, başka türlü giyinmeyi bilmiyorum, dedi Meryem sevinçli gözlerini yaşlandırıp. –Anam bütün ömrü boyunca korse taşıdı. Beni de on iki yaşından itibaren böyle giyindirmeye alıştırdı. Elbiselerimi de ona uydurup dikeyorum.

–Çocuğun dünya yüzü görünceye kadar bol elbiseler giy, bu şeylerin şimdi sana hiç gereği yoktur, diyerek kestirdi ebe ana.

Akşam Meryem çocuk haberini Veli'ye söyledi. Veli onu göğsüne basıp tatlı gözlerinden öptü ve kendisinin baba olacağına sevinip, biraz çalım sattı...

Bu aylar içinde Celal beyin kiracıları birkaç kere Cenişke'ye gidip geldiler. Fakat Veli'nin nerde durduğunu bilemediler. Güz günlerinin birinde Veli *bederkasına* koşum takıp, Meryem'i aldı ve yola çıktı. Onlar Can Erik'i gidip görmeye imkan

olduğunda, Celal beyle bir kere daha görüşüp konuşmaya ve dönerken biraz meyve özellikle ceviz alıp gelmeyi istediler. Veli'nin canı pek çekmese de, Meryem o yerleri çocukluk çağından bildiğinden bir daha görmeye heves etti. İkinci gün akşam ezanı vaktinde köyün aşağı tarafındaki mezarlığın yanında Veli'nin bir atlı *bederkası* gelip durdu. Veli ve Meryem *bederkadan* inip doğru mezarlığa gittiler. O, babasının mezarını çok araştırdı, fakat bulamadı. Çünkü onun baş taşı koyulmamıştı.

–Köyde babamı tanıyan ihtiyarlar olmalı, çaresini bulup, babama baştaşı koydurup gideriz, dedi Veli yakınlıkla.

Sonra onlar inişli yokuşlu, taşlı bayırlı yol boyunca, silkine silkine köye geldiler. Beyin bahçesindeki araba kapısının yanına gelip durdular. Meryem beyin bahçesini üzüm bağlarını, havuzu, çiçekler arasından ayakyoluna doğru giden taş kaldırımını görür görmez tanıdı ve alele acele yürüyüp gitti. Veli *bederkanın* yanında kaldı. Celal bey divanın üzerinde yerleşmiş halde uzun çubuğunu çekiyordu. Suvade hanım ise, onun yanında gözlük takıp, kuran okuyordu. Meryem'i içeri genç bir kadın alıp girdi.

–Size misafir getirdim, dedi o selam vererek ve çıkıp gitti. Meryem bir dakika ayaküstünde, saç baş ağrımış bu iki ihtiyara bakakaldı. Suvade hanım gözlüklerini takıp Meryem'e dikilip baktı ve:

–Vay, anacığım, bakınca işte bu Elizabetta, diye bağırarak ayağa kalktı.

–Elizabetta değil, Marianna olmalı, dedi Celal bey çubuğunu sağ eline alıp.

–Ne Elizabetta'yım, ne de Marianna'yım, dedi o içeri girerek ve Suvade hanımın boynuna sarılarak ağladı. Sonra Celal beyin elini öpüp alnına değdirdi.

–Anana çok benziyormuşsun, kızım, dedi Suvade hanım gözünü silip. –Duyduk, hepsini duyduk. İkisi de istilacıların elinden gitmişler. Sen nasıl sağ kaldın yavrum?..

–Beni Veli kurtardı, dedi Meryem.

Veli'nin adını duyar duymaz bey yerinden kalkıp, İstanbul'dan gelme örnekli tütün kutusunu açtı ve baş parmağı ile çubuğunu sıkıştırıp, yeniden doldurmaya başladı.

–Marianna, o zalim nerde şimdi, dedi Celal bey.

–Afedersiniz efendim, dedi Marianna ona başını eğip. –Benim adım Meryem'dir, Veli ise, zalim değil delikanlıdır.

–Çoktan beri mi, dedi Suvade hanım.

–Evlendiğimizden beri.

–Demek siz evlendiniz? Duyuyor musun Suvade, bunlar evlenmişler meğer? Biri çarık, diğeri hanım. Ateşle barut. Ha ha ha...

–Gene özür diliyorum sizden, efendim! Eğer beni ve Veli’yi aşağılayacak iseniz, bugün dönüp gideriz. Herhalde o da insan yavrusu, köyünü, köydeşlerini özleyip geldi...

–Biliyorum, elbette, beni özleyip gelmemiştir.

–Sizi ben özledim. Anamın, babamın dostları idiniz...

–O dostluk iyi bitmedi. Baban bana yüz koyun borçlu kaldı.

–Ben babamın borçları için sorumlu değilim. Onu gidip valinizden sorun. Üstümdeki kızlık elbiselerimle babamın malikanesinden gittim.

–Hadi, gidip çağırın Veli «paşayı» görelim, dedi bey alaylı tebessüm ile.

–Sağ olun beyim, dedi Meryem ayağa kalkıp. –Veli buraya gelmez. Onun başka işleri var. Hem gelmemesi iyi... Çünkü siz artık ihtiyar insansınız. Sizinle çatışmak ona uygun şey değil.

Meryem hamile olduğunu sezdirmeden çabuk çabuk paltosunu giyip, beyaz yün şalını omuzlarına atıp, Suvade abla ile soğuk soğuk vedalaştı ve merdivenlerden inip gitti.

–Sağlıkla git kızım, dedi Suvade hanım.

–Herhalde siz bana yüz koyun borçlu olduğunuzu unutmayın, diye bağırdı bey merdivenlerin üstünden.

Veli *bederkanın* arka *añğıçı*ndan ayaklarını sallanırıp uykuya dalmış. Meryem’in geldiğini duyar duymaz gözlerini açtı ve onun ağarmış soluk yüzünü görüp:

–Ne oldu sana, dedi.

–Hiçbir şey olmadı. Görüştüm ve vedalaşıp çıktım. Eğer mümkünse evimize dönelim, dedi Meryem Veli’nin telaşlı gözlerine bakarak. Meryem Celal beyle olup geçen konuşmayı kocasından gizledi. O Veli’nin huyunu iyi biliyor. Olduğu gibi söylerse, onun dayanamayacağına ve gidip beyden on beş yıllık öfkesini çıkaracağına emindi. Bu akıllı kadının sözlerine inanıp, Veli *bederkayı* hareket ettirdi ve kendisinin doğduğu Kalaçık mahallesine sürüp gitti. Köy içinde rastladığı birkaç genç Veli’yi

tanımadı. Veli de onları tanımaya çalışmadı. Yüksek bayır tepesinde, vahşileşen dağın içinde kurulan Kalaçık mahallesinde kimse yaşamıyordu. Besbelli, Veli'nin babası açlıktan öldükten sonra, burda kimse kalmamış. Veli'nin doğduğu fındık çubuklu evinden eser bile yoktu. O yerler ısırgan, kampa ve çakal eriği ağaçlarının içinde kalmışlar. Veli yalnız kör Emirsale adamı hatırladı ve hiç olmazsa onunla görüşmek istedi. Dağ tarafından birkaç sığır sürüp, ıslık çala çala gelmekte olan bir genci görüp çağırdı.

–Kimin oğlusun kardeşim, dedi Veli onu durdurup.

–Sokur Emirsale'nin.

–Baban nerde?

–Öbür dünyada...

–Kaç yaşındasın, kardeşim, dedi Veli onun gözlerini babasına benzetip.

–Kaç yaşında olduğumu bilmiyorum. Babam söylemişti, komşumuzun oğlu beyin yüzüne kızılçık çubuğu şaklattığı yıl doğmuşum...

Veli bu sözleri duyar duymaz Meryem'e baktı, ikisi de kahkahalarla güldüler.

–Şimdi nerde yaşıyorsun?

–Beyin ambarında. Babam öldüğünden beri çobanlık ediyorum. Onun sığırlarını bakıyorum. Sabah gidiyorum dağa, akşam dönüyorum. İşim iyi amca. Bey ise merhametli. Künde bir çanak sıcak yemek, bir dilim ekmek veriyor. Yazın yemeğime ekleyip bir maşrapa katık, ya da süt veriyor. Karnım tok. Çarıklarım delinse değiştiriyor.

–Bütün kazancın bu mu?

–Anlamıyorum. Kazanç dediğiniz ne ya?

–Mal mülk demek istiyorum.

–Şaştınız mı, amca? Bu dünyada karnın tok olsa daha ne lazım? Öldüğünde de gözün arkada kalmaz. Bunun için zenginler çok azap çekerek ölüyorlarmışlar...

Veli babasının biricik dostu Emirsale arkadaşının vefat ettiğini anladı. Çocuğun sözlerinden hiçbir türlü değişme olmadığını, eskisi gibi bey elinde çalışıp inlediklerini anladı. Onun keyfi bozuldu, hakikaten *bederkayı* çevirip dönmeye niyetlendi, fakat babasının mezarını bulup, baştaşı koyduktan sonra dönmek istedi. «Bu dünyada karnın tok olsa daha ne gerek? Görüyor musun çocuğun aklı nasıl körleşmiş. Burdaki

insanların hepsi dünya hayatını böyle anlasalar gerek. Ya onların gözünü kim açacak? Celal bey mi? Zarar yok, Cenişke taraflarında olan başkaldırıları bir gün bu dağ eteklerine de gelir. Garip köylüler beyin bahçelerini, çayırlarını paylaşırlar. Kendileri kendi topraklarına efendi olup yaşarlar. O zaman hepsinin gözü açılır. Dünyada karın tokluğundan başka insana daha çok şey gerek olduğunu anlarlar». Bu düşünceler Veli'nin başından yıldırım gibi gelip geçtiler. O beyin evini gidip darmadağın etmek istedi ama, köyde basılıp kalan fakir halkın onun arkasından gitmeyeceğini, beye karşı çıkmayacaklarını çok iyi anlıyordu. Onlar sanıyordular ki, bey olmasa hepsi açtan ölecekler. Beyin yaptıklarını hem devlet, hem Allah tarafından hak bilip, boy eğiyorlardular. Böyle körleşip, ezilen halkın aklı isyan etmekten çok geride idi. «Alın yazısını göz görür» diye, yüz yıllardan beri bel büküp, alın teri dökmüşler.

Veli'nin yüreğini nefret sardı. O çabuk çabuk *bederkayı* sürüp köyün camisinin önüne geldi. Deminki çoban çocuk «Kalaçık'ta» *bederkalı* bir adam gördüğünü köy içinde rastladığına söyleyip geçmiş. Veli caminin önüne gelip durur durmaz, onun etrafında birkaç adam toplandı. Veli onlara bu köyde yaşadığını söylese de, hiç biri tanımadı. –Ben bir zamanlar sizin beyi çubukla vuran adamım, dese onu tanıyacaktı ama Veli bu övgüyü yersiz buluyor ve yalnız kör Emirsale adamın lafını ediyor. Bu orta yaşlardaki adamlar dağılıp gittikten sonra, sopalarına dayanarak üç ihtiyar geldi. Veli onları tanıdı. İhtiyarlar onun babasını iyi tanıdıklarını, duadan unutmadıklarını söylediler. Onlardan birisi Veli'yi kendi evine davet etti.

Sabah yere ışık düştüğünde, Veli'nin *bederkasında* bir çuval ceviz ve fındık vardı. Bunu ihtiyarlar gece birkaç evden toplayıp getirmişler. O akşamki ihtiyarlar Veli'nin ne amaçla geldiğini anladıktan sonra, gece gidip caminin yanında özel yapıp, dizilip koyulmuş baştaşlarından birisinin üzerine yazılacak yazıları ısmarlamışlar. Meryem daha tatlı uykuda idi, ihtiyarlar Veli'nin *bederkasına* baştaşını yükleyip mezarlığa gittiler. Babasının kabrini bulup, baştaşı dikip, dua okuyup döndüğünde Meryem yeni kalkmış ve sabah kahvesini içmekteydi.

Veli ihtiyarların ona gösterdiği yardımlarından çok memnun olup kuşluk vakti yola çıktı. O Celal bey'i görmeden döndü. Eğer Meryem'in sözünü tutmamış olsa, kim bilsin arada neler olması mümkündü. Meryem onu kandırdı ve öfkesini yatıştırdı. Fakat, beyin ondan baba borcunu istediğini söylemedi. Ona gidip görüldüğüne bin pişman

oldu. Meryem onlara ana babasıyla geldiğinde genç çocuk idi. Belki anama babama olan ilişkilerinden bir zerresi saklanıp kalmıştır, diye kendisinin zengin tabakaya ait olduğunu gözde tutarak beyin evine gitti. Fakat onun yüreğindeki hırçınlığın, merhametsizliğin ihtiyarlığında daha çok beterleştiğini, nefsinin doymadığını görüp, bu varlıklı tabakaya nefreti daha çok arttı. «Ben gençtim, anlamıyormuşum, babamın malikanesi de böylece halk nefretinin kışkırtması sonucunda yer ile yeksan edilmiş olmalı. İşte bu sığır bakıp dönen çocuğun söyledikleri etini tenini uyuşturuyor. Celal bey mutlaka şaşırmış olmalı. Bize fakir fukaranın alın terinden ortaya çıkan gözyaşlı zenginlik gerekmiyor. Bizim esas zenginliğimiz gerçek sevgimizdir. Ben ömrümün sonuna kadar buna sadık kalacağım. Allah kocamın sağlığını versin. O benim yanımda var oldukça, zenginliğimin ve mutluluğumun sınırı yok, diye bileceğim».

Bederkanın berrak ezgili poyra tıngırtısından uyuklamaya başlayan Veli'nin elinden Meryem yavaşça dizgini aldı ve onun başını dizlerinin üzerine eğip yatırdı ve atı epey vakit kendisi sürdü.

İkinci günü akşamüstü onlar Karlıcar'a geldiler. Atı koşumdan çıkardı ve *bederkayı* boşalttılar. Bütün köyün halkı onlara hoşgeldine geldi. Meryem hepsine birer makarnalık ceviz verdi. Yorgunluktan gözleri yumulan Meryem ve Veli evin ortasına yatak koyup, birbirine sarılıp yattılar...

Memedemin abi bu yerde sözünü kesti.

–Hikâyemin sonuna geliyorum yavrum, eğer yarın dönmezsen, yazıp bitirirsin. Dönersen, bir daha gelmek için acele et. Ansızın gözüm yumulup gitmesin, dedi o Nazim'e.

–Peki, dede, eve sıkça gelmeye çalışırım. Veli Odaman'ın kaderinin nasıl bittiğini bilmeye kendim de acele ediyorum. O yüz yirmi yıl önce yaşayan çoban, ben ise bugünkü zamane çobanlarının arasında yaşıyorum. Nimetulla amcam da bütün ömrü boyunca çobanlık ediyor. Mesleklerimiz çeşitli olsa da, bizler hepimiz çoban nesliyiz, öyle mi dede? Haydi, hayırlı geceler.

Nazim defterini çekmecesine koyup kilitledi ve yerine gidip yattı. Gecenin bir vaktinde o düş gördü. «Kocaman bir kaya yıkılıp, rüzgar fırtına kopararak yuvarlanıyor. Baksa, önünde Esmâ duruyor. Onun saçları karışmış, giysileri yırtılmış, ayakları, baldırları çıplak. Esmâ! Esmâ! Kaç bu tarafa!... Nazim öyle bağılıyor ki, Esmâ geniş

geniş adımlarla ellerini gerip havada uçarak Nazim'e doğru geliyor. Saçlarını havaya dalgalandırarak yakınlaşmakta olan Esmâ'nın gözünün önünde Nazim belirdi ve o an kaybolup gitti. Esmâ onun sesini duyuyor, ama kendisini görmüyor. Kayanın gümbürdeyip yıkılması durdu, rüzgar fırtına dindi, ağaçlar yeşil dallarını yükseltip diklendiler, ortalık güzel bir manzaraya döndü. Esmâ saçlarını tarayıp iki omuzunun üstüne salındırmış, üstüne ince beyaz elbise giymiş, yeşillikler içinde Nazim'i arıyor. Onun kulağına Nazim'in inlemesi duyuluyor. Esmâ samanlıkta içinde, ağaçların arasından koşturuyor fakat Nazim'i bulamıyor. Onun kulağına gene acıklı ses geldi. Esmâ o tarafa koştu. Baksa, yıkılan kalın bir ağacın budakları arasında Nazim çabalıyor. –Vay benim canım ciğerim, sana ne oldu? Esmâ budakları kenara çevirip, Nazim'i yükseltip kaldırdı, bir düzlük içine getirip yatırdı, ağzına su damlattı. Nazim gözlerini açıp, Esmâ'yı gördüğü gibi boynuna sarılıp ağladı. Esmâ onun gözyaşlarını silip : –Ağlama kuzum, ağlama, birtanem, diyerek dudaklarından öptü. Gene fırtına başladı. Nazim yerinden kalkıp, Esmâ'nın omzuna dayanarak, dar sokak boyu yokuşa inip gittiler. Orda gözyaşı gibi temiz sulu nehir güröldeyip akıyor. Nazim ve Esmâ su boyu gidince, baktıklarında ne görsünler, nehir taşıp Nazim'in diktiği fidanları basıyor. Nazim şaşırıp, bağırmağa başladı. Adamlar küreklerini alıp yardıma koştular. Şasenem ise, suyun yukarı başında duran Esmâ'ya doğru küreğine dayanıp sürünerek bayıra tırmanıyor. Nazim Şasenem'in yukarı koştuğunu görüp ondan Esmâ'yı saklamak istedi. Şasenem kimseye kulak asmadan küreğiyle barajı eşti. Su vadi boyunca akıp gitti, fidanlar kurtuldu. Şasenem Esmâ'ya iki şeker uzattı, birini Nazim'e verirsin, dedi ve küreğini omzuna vurup kırdan aşağı inip gözden kayboldu. Nazim onun arkasından, Şasenem, Şasenem! diye bağırdı. Esmâ Nazim'in yanına gelip : –Bağırma, işte o sana ne bırakıp gitti, diyerek Nazim'in ağzına şeker ıkıptırdı.

Nazim sıkıldı, nefesi tutulmuş gibi oldu ve şaşırarak gözlerini açtı. Baktığında, yanında kimse yok, düş gördüğüne sevindi.

Bu düşten sonra, Nazim yatağında çok dönse de, uyuyamadı. Sabah yakındı. O kalkıp kuyu başına gitti, serin suyla belden yukarısını yıkadı ve iyice silinip, bahçe içinde biraz koştu. Bu sırada mutfakta anası henüz cezvesini kaynatmıştı. Nazim bir şeker ile bir fincan kahve içip, anasıyla vedalaşarak evden çıkıp gitti.

Esmaların kapısının önünden geçen kanalın başındaki kalın dut ağacına dayanan Nazim'in başından binbir türlü fikirler gelip geçti. O Esmâ'nın önünde kendisini büsbütün kabahatli saymıyordu. «Çoban Ata'da» olan görüşmemiz için sadece beni suçlamak doğru değil. Sen kız çocuk isen, kendini sağlam tutmalıydın. Biz belki darılıp dönerdik ama sonu böyle olmazdı. Anam bu sözün aslını bilse, yüz yıl Esmâ'nın yüzüne bakmaz. Biz bugün Esmâ ile mutlaka görüşmeli ve bu meseleyi halletmeliyiz». Nazim saatine baktı. Semerkant vakti ile sekize çeyrek varken Esmâ yol kapısını açıp çıktı. Onun üstünde trençkot, ayaklarında yüksek topuklu çizmeler. Hava küskün, hafiften serin yağmur çiseliyor. Esmâ şemsiyesini açtı ve asfalt sokak boyunca çizmelerini takırdatarak gitti. Nazim onun peşinden indi. Evden biraz uzaklaştıktan sonra, adımlarını çabuklaştırıp, coşkulu adımlamakta olan Esmâ'nın arkasından yetişip, omzunun üstünden elini uzatarak şemsiyesini tuttu. Esmâ şaşırıp arkasına döndü, baksa Nazim gülümsüyor.

–Vay, Nazim! Dedi Esmâ şaşırıp. –Ne zaman geldin?

–Akşam.

–Haberim olmadı.

–Haber etsem karşılar mıydın?

–Senin böyle şüpheli soru sormaya dilin varıyor ya, dedi Esmâ tatlı gülümseyerek.

–Esmâ bizim konuşmamız gerek. Vaktin varsa, çayhaneye girelim.

Esmâ saatine bakıp ses çıkarmadan havuz başındaki çayhaneye doğru döndü. Ağaçların altına oturdular. Nazim iki demlik kök çay, pide ve şeker getirdi. Sabah serininde çayhanede kimse yoktu.

–Esmâ burda bizim hakkımızda yürüyen kötü sözler aleme nerden beyan olmuş acaba?..

–Ben sana bu konuda mektup yazacaktım, fakat senden bir kağıtçık almadıktan sonra...

–Herhalde ben doğrusunu bilmek istiyorum. İkimizin arasında olan sırrı kim açık edebilir?

–Sen nasıl düşünüyorsun, dedi Esmâ dudaklarının arasına cam gibi parlayan bir şeker kıştırıp.

–Hiç aklıma yetmiyor, dedi Nazim omuzlarını kısıp.

–Burda aklın yetmediği şey var mı? Ben kendi adıma kirletmeyi istemiyorum, hem öyle sert cezaya da layık değilim. Ben bir adam sevdim, hem ölene kadar onu seveceğim. Ne söylerseler, söylesinler...

Esma'nın yanaklarının üstünde inci gibi iki damla gözyaşı belirdi. Mendilinin ucuyla onları sildi ve şemsiyesini alıp ayağa kalktı.

–Konuşma bu muydu, dedi o Nazim'in gözlerine bakarak.

–Otur, otur, beş dakika daha.

Esma bir kalçası ile sedire eğilip çöktü.

–Esma, sen suçu bana bırakma. Benim hiç kimseye ilişkimiz hakkında övündüğüm yok.

–Bana da övünmeye bir şey yok...

–Öyleyse kim, kim?..

–Çoban Ata'da biz yalnız mıydık? İşte o boyalı gözün bana söylediği sözler aklında mı? Hepsi ondan çıkmış. O beni şehirde rastlasa alay ederek geçiyor.

–Aa, dedi Nazim yüreklenip. –Doğru, sadece onlardan çıkması mümkün. Öyle ise, sen kendini sıkma. Eğer beni seviyorsan, bu sır ölene kadar ikimizin içinde kalsın. Ben işlerimi bir yoluna koyarsam, seni mutlaka gelip bulurum. –Fakat sözünü bitirmedi. Sonra onun parmaklarını avucunda sıkıp vedalaştı.

–Bugün dönüyor musun, yoksa, dedi Esma şaşkın bakışla.

–Bugün, işte şimdi dönüyorum. Orda iş kaynıyor, Esma, eve gelip dönmesi dört gün vaktimi alıyor.

Esma yerinden kalktı, onun parmakları Nazim'in avucunun içindeydi. İkisi birbirinin gözlerine dikilip baktılar. Esma elini yavaşça çekip aldı ve şemsiyesini açıp, kaldırım boyu acele ederek gitti.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bekbergen Jaksımuratov çiftliğin işlerini iyi öğrenmek için, uzak obalara sık sık sefer yapmaya başladı, çobanlarla ve onların aileleriyle görüştü, otlakları gözden geçirdi. O gece gündüz Begdiyar Nadiroviç'in : «birleştirilmiş büyük hayvan işletmeleri

meydana getirmek gerek» diye amacını hayata geçirmekle ilgili olarak kafasını yordu. Bu amacın temelinde çok şey var. En önemlisi şu ki, hayvanın sayısını çoklaştırmak. Hiç olmazsa, yakın yıllar içinde bugün sovhozun himayesinde olan kuyunun sayısını iki ve sonra üç kere arttırmak gerek. Bu mesele halledilirse et ve karakül meselesi kendi kendiliğinden çözülecek. İş çok mesuliyetli ve buna düşünüp taşınarak ciddi yanaşılmasını istiyor. Koyunun sayısını arttırmak, tuğla yapmak değil. Bu can taşıyan hayvan. Ona imkan gerek, yem gerek, hastalıklardan koruyup, bugünkü ilmi usüller sayesinde çoğalmasını elde etmek gerek. Elbette, bunlar bir gün içinde hallolunacak işler değil. Bunda çok kafa yormak ve rahatsızlanmak gerek.

Bekbergen bütün çobanların fikirleri hakkında bilgi sahibi oldu. Birleşme meselesinde onların arasında çeşitli fikirler doğdu. Bugün ellerinde olan hayvanı toplayıp, bir obaya getirip sokmayı doğru bulmadılar.

–Böyle yaparsak, biz hayvanı arttırmak değil de, elimizdekini de kaybederiz, dediler.

Bekbergen çobanların bu fikrine kendisi de razı oluyor fakat nasıl yol ile bu meseleyi halletmeli ve Begdiyar Nadiroviç'i kandırmalı?

Bu düşünceler onu Askar çobana getirdiler.

Koyunları obaya kapattıktan sonra, onlar yurda girdiler. Suluhan sütlü çay koydu. Bekbergen demin otlakta ayak üstünde başlayan konuşmalarını devam ettirdi:

–İşte, örneğin, siz de şimdi altı yüz baş koyun var, dedi o Askar abiye bakıp. –Şu altı yüz koyuna altı yüz baş daha eklemek mümkün mü?

–Mümkün, dedi Askar. –Fakat o hayvanın başında da kendi çobanı olmalı.

–Elbette, koyunsuz çoban olmaz. Söz sırası geldiğinde, sizin obada koyunların sayısını iki bine çıkarmak için ne gerek?

–En azından üç ya da dört çoban gerek, obayı genişletmek gerek, her çobanın kendi otlak meydanını benimsemesi gerek. Bundan da başka, kışlık yem hazırlama işini yoluna koymak gerek. Yem meselesini şimdi bizim için halletmek kolay. Üç dört obayı bir yere eklesek, demek büyük ekip meydana getirilecek. Bu ekip yem hazırlama işiyle kendi uğraşırsa iyi olurdu. Onlara el tutulursa, toprak belirlenirse, teknik yardıma gelirse, yirmi hektara yakın kaba yonca ekilirse, başka doğal yemlerle birlikte dertsiz kıştan çıkmak mümkün.

Bekbergen kalemini alıp, bloknotunu dizinin üzerine koydu ve bir sıra rakamlar yazıp bozdu. Anlaşıldığına göre, o yirmi hektar kaba yoncadan orta hesapla ne kadar yem hazırlamak mümkün olduğunu hesapladı. Bu yerde biraz düşünceye dalmış. Askar çoban birkaç yudum çay yuttuktan sonra, Bekbergen'in sorusuna verdiği cevabı devam ettirdi:

–Hepsi iyi olurdu ama, dedi Askar terlemeye başlayan alnını ensesini silip. – Öyle çobanları nerden alacaksın? Örneğin, sen benim obama üç dört yabancı çoban getirirsen, işimizin yürümeyeceğine eminim. Çobanların hepsi bir soydan, bir aileden olmalılar, o zaman iş gider. İşte, benim Sulumu alalım. O bana yardım ediyor. Ağustos geldimi, kuzuları ayırıp çiftliğe alıp gidiyorlar. Ben gene altı yüz koyunumla oturup kalıyorum. Bize başka obalardan hayvanı getirip eklemeye ne gerek? Kendi ailemle, yani Suluhan ve iki oğlumla biz ayrı ayrı çobanlar olamıyor muyuz? Olabiliriz. İşte sana büyültülmüş oba. Üç çoban iki bin baş koyun. Kuzuları kendimde bırakırsanız, bu kazancı iki yılda elde etmek mümkün. Fakat gerekli koşulu doğurmak gerek. Aynı bunun gibi, diğer obaları da büyültmek mümkün.

–Ya onun size benzeyen çocuğu olmazsa, karısı bu işten kenarda durursa, o zaman ne yaparsın?

–Mesele de onda da oğlum. Çobanı Kale'den getirip koyamazsın. Çobanı burdan, kendi memleketimizden bulmalıyız. Eğer onun çocuğu olmazsa, ille herhangi bir köyde, yurttan öz soyu, tanıdığı, eşi dostu vardır. Siz çobana hukuk verin, çoban çobanı yedi deniz arkasından bulur.

Bekbergen düşünceye daldı. Çünkü, Askar çobanın söylediğinde gerçek vardı. Bu adam çoban yurdunda doğmuş ve bütün ömrü boyunca çoban olmuş. Kendi okumayı, yazmayı öğrenmiş. Koyunun bütün iç hastalıklarını biliyor ve kendisi çeşitli otlaklardan ilaçlar yapıp iyileştiriyor. Elbette, şimdi çobanın buna ihtiyacı yok. Obada hasta hayvanı tutmuyorlar. Onu o günü veterinerlerin eline yetiştiriyorlar. Herbir işte tecrübe gerek. Tecrübeli çoban hayvanın derdini yürüyüşünden bilir.

Böyle çobanlarla sohbetleşmeler sonucunda Bekbergen sağlam bir karar verdikten sonra, kendi fikrini Begdiyar Nadiroviç'e bildirmek istedi.

Birkaç günden sonra, Bekbergen Begdiyar Nadiroviç'in evine geldi.

İkisi canı gönülden fikir alışverişinde bulundular. Begdiyar Nadiroviç çobanların öyle diyeceklerini çoktan biliyordu. Mesele şunda ki, o obaları birleştirme işini çabucak bitirmenin taraftarı idi. Ona Bekbergen'in fikrine katılmaktan başka çare kalmadı. Çünkü bu iş önce suyla ilgiliydi. Şimdi ise, sovhozun bütün obalarında artezyen kuyuları kazılıyor.

–Bu meseleyi sovhoz idaresinde tartışmaya koyarız ve karar kabul edildikten sonra bir gün gecikmeden işe girişiriz, dedi Nadirov kestirip. –Ekip usulüne geçmezsek, kaba yonca ve diğer doğal yemleri hazırlama işinde sıkıntı çekeriz.

Begdiyar Nadiroviç ve Bekbergen Jaksımuratov geç vakte kadar oturup, sovhozun diğer işleri hakkında özellikle inşaat işlerinin ağır gitmesi, malzeme ve nakliye zorlukları hakkında sohbetleştiler.

İki günden sonra, Begdiyar Nadiroviç'in odasında geniş heyet oldu. Heyette bütün çobanlar, çiftlik müdürleri, reisler ve sovhoz, parti, işletme işlerinin rehberleri katıldılar.

Begdiyar Nadiroviç bu sene sovhozun önünde duran vazife boyunca Algabas'ta önce hangi işlerin altından mutlaka çıkmak gerekeceğini birer birer anlattı.

–İşler çok, dedi o kaşlarını yolup. –Fakat biz ilk sırada obaları genişletme işiyle uğraşmalıyız. Küçük obalardan olacak şey yok. Onları büyültmeliyiz. Örneğin Askar abiyi alalım. O kırk yıldan beri altı yüz baş koyun bakıyor. Ya biz ona üç yardımcı çoban verirsek, kendisini aynı şu obaya ekip koyarsak, onun elinde bir iki yıl içinde iki bin baş koyun olacak, doğru mu Askar abi? Böyle tecrübeli, usta çobanlar bizde daha çoklar. Ama iki bin koyuna kışlak gerek mi? Gerek. Veteriner gerek mi? Gerek. Su, yem gerek mi? Bunlar en gerekli şeyler, arkadaşlar. İşte, bugünden başlayarak hepimiz bu yolda gideceğiz. Her bir çoban kendisine birkaç çoban hazırlasın. Hepinize söylüyorum ve izin veriyorum. Arayın, bulun, çobancılık işlerini size bırakıyorum, onlara imkan doğurmayı kendi üzerime alıyorum. Bir yıldan sonra bu vakitte hepiniz kendi obanızda ekip reisi olacaksınız.

Çobanların hepsi ağızlarına su almış gibi ses çıkarmadan oturdular. Yalnız Askar abi bazen bir iki budak dişini gösterip gülümsüyor. Çünkü, o bu meselelerle şimdi tanış idi. Bekbergen ona bu işler hakkında konuştuktan sonra, o birkaç gün içinde

kendi otlaklarını, artezyen kuyusunu ve yem için ekmesi mümkün olan yerleri gözden geçirdi ve «benim işim sırasında» diyen manada dişlerini sırtarak oturuyordu.

Begdiyar Nadiroviç sözünü bitirir bitirmez Askar bir kerede : –Telefonu unutmayın, diye bağırdı. Adamlar gürültü çıkarıp gülüştüler. Birisi: –Askar abi kurttan çok korkmuş olmalı, dedi. Gene gülüştüler.

–Telefon meselesi bu günler içinde hallolunacak, dedi Yerpulatov gülüş durduktan sonra. –Bütün obalara şimdilik kablo çekip telefon koyacağız.

–Bu işlerin hepsini halledecek ekiplerdir, dedi sovhoz parti komitesinin sekreteri Yerpulatov. Biz daha gereği gibi inşaatçılar ekibini tamamlayamıyoruz. Bana göre, medeniyet evi ve diğer tesislerden birer ikişer adam alıp, obalar inşaat ekibi teşkil edilirse iyi olurdu.

–Medeniyet evini ilk sırada teslim etmek için mecburiyet aldık, dedi baş mühendis Asanov Kadıralı. –Ben ordan bir insan alamıyorum.

–Medeniyet evine gençler yardım edecekler. Birkaç insan obalar için bulmak mutlaka gereklidir, dedi Begdiyar Nadiroviç mühendise bakıp.

–İnşaatçılar meselesini canlandırmak için beni tröste yollarsanız, orda mahsus bizim sovhozumuza insanları çekme işini bana havale ederseniz, ben bir ekip kurup gelirdim, dedi Asanov.

–Ya sana ne sıkıntı ediyor? Yarın sabah yola çık. On gün yeter mi, dedi Nadirov onun teklifini doğru bulup. İşçi gücü çekme işinde hepiniz elinizden geleni yapmaya hareket edin. Bu işte ben size her zaman el tutarım.

Akşam geç vakte kadar idarede çeşitli meseleler incelendi. Herkes kendi bakış açısını açıkça beyan etti. Çobanlar obaları büyültme meselesine genel olarak razılık bildirdiler. Nazim, Tursunbek bahçenin genişletilmesi ve dikilen ağaçların korunması için gerekli olan işleri vaktinde yapmak gerektiğini söylediler. Sovhozun baş ziraat mühendisi Bekbaulov İmam bu yıl artezyen sularından faydalanıp mısır ve diğer ekinlerin meydanını seçme vaktinin geldiği, çiftlik sulama yerleri için proje ısmarlaması hakkında konuştular. Nadirov'un odasında sigara içmek yasak olduğundan bazı adamlar sıkılmaya başladılar. Onlar birkaç kere koridora çıkıp girdiler.

İdare heyeti çok canlı ve ilginç geçti. Herkes kendi fikrini açık beyan edişine ve ilerdeki işlerin asıllı ve temelinden görülüp planlaştırılmasına yüreklenerек döndü.

Amuderya!.. Geniş sarı şeridi andıran nehir. Onun sahilleri sımsıkı kamışlı adacıklardan ibaret. Kendisinin akıntısını yüksek dağlardan başlayan bu nehir binlerce kilometre kum çöllerini yararak akıyor. Dağların karlı tepelerinde güneş ışıkları parlıyor. Uzaktan baktığında Amuderya'nın başladığı yerde, dersin bu nehrin üstünden yüksek kayalar eğiliyorlar. O başını dizlerinin üstüne eğip uyuklamakta olan kambur ihtiyarı andırıyor. Kayanın eteğini nehir yıkıyor o bu yerden dönüp yavaşça uzaklara akıp gidiyor. Kayanın aşağı tarafında nehir akıntısından büyük çukur ortaya çıkmış. Bu yer bir gören adamın yüreğinde ebedi sinip kalacak. Gün kavuştuğunda kayanın etrafındaki su gümüş renkli ışıklara benziyor...

Asanov Kadırali bu yere akşamüstü geldi. Etraf sessiz, sanki herşey derin uykuda. Ona bu yere bir kere daha gelmek nasip olmuştu. Bu defa, o kocaman inşaat tesisine rastladı ve şaşırdığından gözünü bu yüksek vinçlerden alamadı. Şimdi bu yerde Nukus Kızıl kum inşaat tröstü idaresinin esas kısmı kurulmuş. Geniş çöllere hayat verecek inşaat işlerinin yüreği bu yerde vuruyor.

Asanov Kadırali burda Algabas'ın işleri hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Tröst rehberlerine sovhoz idare heyetinin son kararını okuyup, her bir mesele üstünde duruldu. İşlerin yarı yolda kaldığını, inşaat malzemesi ve işçi elinin yetişmediğini söyledi.

–Elbette, biz sizden uzaktayız, dedi Asanov ciddi bakarak. –Aramızda geçilmez kumluk. Fakat bizi sizle yakınlaştıracak bir şey var o da sizin pratik yardım elinizdir.

Tröst rehberleri ile olan sohbetler ve ciddi sözler boşa gitmedi. Aradan bir hafta geçer geçmez Algabas'ta büyük canlılık, büyük hareket başladı. Merkezden yalnız malzeme değil, hatta vaktinde çalışmaya taşıyıcılar ekibi yolladılar. Birkaç ay içinde Algabas'ın görünüşü büsbütün değişti.

Gün doğdu. Onun altın ışıkları Kızıl kum çöllerinin üstüne serpildiler. Çöl memleketinde inşaatçılık uyanıyor. Vinçlerin gıcırdısı, demirlerin tangırtısı, yük arabalarının vahşi vıyıltısı hepsi çölün huzurunu bozuyor ve herkesi çalışma gününün başladığından haberdar ediyor.

Vakit! O her zaman yetişmiyor ve çabuk geçmiş gibi görünüyor. Birilerini yaşılandırıyor: kaslar, beyin zayıflıyor, diğerleri ise, vakitten faydalanıp kendi

tecrübesini arttırıyor, kuvvet topluyorlar. Gençler büyümeyi istiyorlar, fakat kendi muratlarına eriştikleri gibi, kıskançlıkla arkadakilere bakmaya başlıyorlar. Hayat öyle imiş! Kuruculuk da bir hayat imiş! Dün olmayan şey, bugün var. Dün bu bina birinci kata yetmiyordu, bugün ise, üçüncü kata kadar yükseltilmiş. Sabahları inşaat meydanlarına yüzlerce insan iş için acele ediyorlar.

Gecenin sağnaklı yağmurundan sonra, sabah hava açıldı. Gök aydınlıktı rüzgar bulutları bir yerlere kovup gönderdi. Algabas inşaatçıların yüzlerini serin rüzgar okşuyor. Onlar burda yeni sovhoz merkezinin temelini koyuyorlar. Artık bu dümdüz çöl memleketinde güzel binalar, hastahane, çocuklar bahçesi, yatakhane var. Uzak çölü geçip bu tarafa gelmekte olan insanların gözüne bu binalar meşale gibi görünüyorlar. Kum döşenmiş boş yol boyunca kamyonlar gidiyorlar: beton, ağaç, kerpiç taşıyorlar. Bütün tesisleri kurmak için on milyonlarca metreküp toprak kazıp taşımak gerek, milyonlarca tuğla dizmek ve dağları andıran yığın yığın beton koymak gerek olacak.

–Sovhozumuz bu beşyılıktaki hayvanın sayısını üç kere arttırmalı. Biz onu süresinden önce uygularız. Bu büyük işimiz için insanlar bizi ömür boyunca anarlar, diyor Begdiyar Nadiroviç inşaatçılarla görüşürken.

Begdiyar Nadiroviç bugün yeni tipte kurulmaya başlayan obayı gözden geçirdi. Onun yüzü yorgun, geniş alnında kat kat buruşuklar ortaya çıkmışlar. Bu, elbette, kaygı ve keder izleri.

Obadan çıktı. Algabas'a doğru yol alan kamyonun kabininde Nadirov ve Asanov yanyana oturuyorlar. Bugün öyle sıra geldi. Aydos başka yerde. Kamyon başta yol boyunca, sonra kenara, yüksek bayıra inleyerek çıktı ve durdu.

–Geldik, dedi şoför. –Bu en yüksek yerdir. Burdan bütün Algabas görünüyor. Nadirov ve Asanov bayır tepesinden kasabanın bütün evlerini, inşaat tesislerini seyrettiler. Algabas'ın tamamen kurulup bittikten sonra, bu bayır tepesinden nasıl görüneceğini hayallerine getirdiler. Kamyon kendi işine gitti. Nadirov ve Asanov yavaş yavaş bayırdan inip kasabanın içine girdiler. Onlar gelecekte adlandırılacak «Halklar dostluğu» prospektüsü boyunca yürüyorlar. Bu sokak boyunca kurulup biten her bir yeni evin yanında bahçe, yakında dikilen genç elmalar var. Okul binası kuruluyor. Okulun kendi bahçesi ve büyük meydanı var. Begdiyar Nadiroviç bu sokak boyu

giderken kurulup biten evleri, dikilen ağaçları, bahçelerdeki fidanları görüp gururlanıyor ve daha yapılması gerekli olan işler hakkında hayallere dalıp gidiyor.

–Gençler için kaygılanmalıyız, diyor o. –Medeniyet evini bitirirsek, stadyum ve su göleti hakkında düşünmeliyiz. Varsın bizim Algabas'ta kendi denizimiz ve kendi plajımız olsun...

Akşam serini düştü. Algabas'ın göğünde bulutlar ortaya çıkmaya başladılar. Acı rüzgar etrafta toz kaldırdı. Sanki uzaktaki kumulların arkasında değil de, burda toz fırtınası koptu. Rüzgar gittikçe arttı ve sinirli şekilde onların yüzüne kum tanecikleri vurmaya başladı.

Müdür ve mühendis adımlarını çabuklaştırdılar ve yeni gelen inşaatçıların yatakhaneğine doğru gittiler. Onlar uzun sofaya girip durdular. Bir genç Özbek kucağındaki bir yaşında oğlancığı ile onların yanına geldi. Onun burda çalışmaya başladığı bir yılı geçmiş. Çocuğu bu yatakhane'de doğmuş. Onlar tanıştığı sırada kapıdan kadını çıktı. Birkaç dakikadan sonra, Begdiyar Nadiroviç ve Asanov Kadirali bu genç ailenin yaşadığı odaya girdiler. Ev sahibinin güzel kilimle donatılmış temiz odasında çay içildi ve arkadaşça konuşuldu. Ev sahibi kendi hakkında anlattı. Sancar yirmi sekiz yaşında imiş. Andijan'dan gelmiş. Mesleği inşaat taşıcılığıymış. O kök çay koyduğu sırada birisi kapıya vurdu. –A, Hudaykul, sen misin? Gir, eve buyur. Şaimov Hudaykul, tanışın, dedi ev sahibi müdüre. –Benim en iyi dostumdur, Türkmen çocuğu. Geldiğinden beri beraber inşaatçılıkta çalışıyoruz.

Vedalaşıp çıkarken müdür bahçede dikilen yaş üzüm kütüğüne dikkat etti. Anlaşıldı ki, bu üzümü Sancar oğlunun doğduğu günü dikmiş. Burda bu alışkanlığı Nazim herkesten istedi. Ne kadar iyi adet. Varsın çocuklar çokça doğsunlar, o zaman bu adete göre çöl içinde büyüyen kasabada daha çok üzüm bağları dikilir.

Kavuşmakta olan güneş ışıkları kasabanın yamacında yeni dikilen fidanlara son ışıklarını serpiyor.

Uzakta Amuderya! Bu yaşlı nehir kendi sularıya kurak çölleri yarıp, sakın sakın akıyor. Bu yerde ise, akşam güzelliğini sözle tarif etmenin çaresi yok. Güneş kızarıp çölün bağrına siniyor. Yere birden karanlık çöküyor, gökte yıldızlar parlıyorlar. Çöl bir kerede uykuya dalmıyor. Ağustos böcekleri birbiriyle yarış edip kendi havalarını geç vakte kadar çalıp eğleniyorlar. Bazı bir taraflardan deve sesleri,

köpek havlaması geliyor. Bazen vahşilerin uluduğu duyuluyor. Kasabada elektrik lambaları yanıyorlar. Sınırsız çölün bağrında parıldayan bu ışıkları sadece gök yüzünden uçup geçen hava gemileri seçiyorlar. Buraya gelen gençlik, şüphesiz bu memlekette insan eliyle meydana getirilen bütün varlığı hatırlar. Bunun için olsa gerek ki, burda ilk yaşamaya başlayanlar kasabanın en güzel sokağına «Halklar dostluğu anacaddesi» adını vermişler.

Begdiyar Nadiroviç ve Asanov Kadırali bütün gün inşaatçıların arasında bulundular. Eve döndüğünde onlar ilk yardım merkezinin yanında Bekbergen'e rastladılar. Bekbergen kendisinin ne amaçla bu yerde durduğunu gizledi. Bu sırada merkezin penceresinde ışık söndü ve alel acele üstüne trençkotunu giyerek Şasenem çıktı.

–Bu vakte kadar burda ne yapıyorsun ya, dedi Nadirov kızının yüzüne bakıp.

–Bugün zor gündü. Hasta çok geldi. Havanın sık sık değişmesinden olmalı, dedi Şasenem ve hepsi birlikte vaktinde okul olarak faydalanılan çamurdan kurulmuş küçük evciğin yanında durdular. Burda Galiya Abdulina büyükler için akşam dersi geçiyordu.

–Haydi, sağ olun ben Galiya Abdulina'yı bekleyeceğim, dedi Nadirov onlarla vedalaşıp. Müdür okul bahçesine döner dönmez Asanov da vedalaşıp evine döndü. «Körün aradığı iki göz» dedikleri gibi, Bekbergen'in de aradığı bu idi. Onlar Şasenem ile ikisi kaldılar...

Begdiyar Nadiroviç yavaşça sınıfın kapısını açıp girdi ve önüne rastgelen boş yere oturdu. Galiya Abdulina onun girdiğini görse de dersini bölmeden devam ettirdi: «Ulu Ekim Sosyalist devrimi sonucunda tekrar doğup, sovyet halklarının dostane ailesinde yaşamakta olan Karakalpak halkı Orta Asya'nın eski halklarından biridir. Karakalpak halkının geçmişteki ekonomik ve medeni tarihi Özbek, Kazak ve başka kardeş halkların tarihiyle yakından ilgilidir. Geçmişte Karakalpak halkı kendi yazı edebiyatına sahip olmadığından, edebiyatın çeşitli türleri gereği gibi gelişemedi. Karakalpak halkı birkaç asır göçebe hayat geçirdiği için onun medeniyeti tam derece ilerlemedi. Buna bakmadan ağız yaratıcılığının çeşitli nümuneleri halk arasında korundu».

Galiya Abdulina bu yerde dersini durdurdu ve sorulara cevap vermeye başladı. Soru ve cevaplar çok ilginç geçtiler. Aslında Galiya Abdulina'nın derslerine büyüklerle beraber gençler de heves ederek gelip gidiyorlar. Gerçekten, Karakalpak edebiyatının tarihi herkesi meraklandırıyor. Derse çeşitli milletlerin vekilleri gelip gidiyorlar. Galiya Abdulina'nın ise dersi Rus dilinde geçiyor. Sorular şunu gösterdi ki, Begdiyar Nadiroviç'in beklediğine bakmadan Galiya Abdulina acele etmeden dersine devam etmeli: «Karakalpakların en eski şiirsel miraslarından biri örf adetleri aksettiren şiirlerdir, dedi o göz kenarından kocasına bakarak. –Bu şiirlerde Karakalpakların adetleri, hayatı, yaşam şartı böyle ifade edilir. Bu şiirler kendi devrinde terbiye ve ahlak meselelerinde büyük rol oynamışlar. Örf adetleri andıran halk türkülerinde Karakalpak halkı hayatının kendisine has özellikleri, mutluluğa erişme yolundaki arzuları, sosyal eşitsizliğe karşı mücadeleyi mizahi ve satirik şekillerde ifadeleniyor. Eski halk türkülerinde sosyal nağmeler fazlasıyla göze çarpıyor. «Harmanda gidin», «Ağlamıyor mu», «Var mı acaba» gibi türkülerde Karakalpak kızının geçmişteki dertli hayatı açık aydın tasvir edilmiş. «Alpamış», «Kırk kız», gibi birçok destanlar Karakalpak halkının medeni ve manevi hayatında büyük sosyal rol oynadı ve şu destanların çoğu şimdi bile nefis değerlerini kaybetmediler. Destanlarda emekçi halkın yarattığı kahramanlar, Karakalpak halkının özgürlüğü, bağımsızlığı, dış düşmanlara karşı yapılan mücadeledeki cesurluk geleneklerini, vatanperverlik duygularını, halklar dostluğu ve parlak geleceğe atılışlarını yansıtıyorlar. Kahramanların tipinde çalışan halkın kenar el baskıncılarına karşı, derebeylere, hainlere karşı olan nefreti açıkça gösteriliyor. Karakalpak halkının büyük edebi mirası olan «Kırk kız» destanı bilinen halk ozanı Kurban Tacibayev'in ağzından yazılıp alınmış. Destan sovyet devrinde Özbek ve Rus dillerinde tekrar tekrar yayınlandı. Bu destan hatta kenar memleketlerde de bilinir. Meşhur Fransız yazarı ve halk eylemcisi komünist Lui Aragon bu destandaki kahramanların tipini «Roland hakkında türkü» diye meşhur Fransız destanının kahramanları ile kıyaslayıp, yüksek değer biçti.

Geçmiş asırlardaki Karakalpak şairlerinden bu güne kadar eserleri korunup gelen on sekizinci asrın bilinen şairi Ciyan'dır. Ciyan, gerçek halk şairidir. Onun 1742'nci seneleri Karakalpak halkının kaderine bağışlayarak yazdığı manzumesi o devirde olup geçen tarihi hadiseleri gerçek şekilde aksettiriyor. Künhoca, Acınıyaz,

Berdah, Oteş, Kulmurat, Gülmurat, Sarıbay, Omar gibi geçmiş asırdaki yetenekler, kendi devrinin önemli insanları, kendi halkının sevgili, fedakar evlatları idiler. Onlar halkın menfaatini, çalışan halkın özgürlük yolunda zulümlere karşı mücadelesini türkü yaptılar. Karakalpak edebiyatında şiirin de uzak tarihi olmuş ve geniş dağılmıştır. Karakalpak şiiri halkın zengin ağız yaratıcılığından başlıyor. O devrime kadar yaratılan Karakalpak klasik şiirinin en güzel geleneklerini korudu ve onu daha çok geliştirdi. Devrimden sonra Karakalpak şiiri devrimle ilgili şiir tecrübesiyle zenginleşti, halk yeteneklerine büyük yol açıldı. Sovyet hakimiyeti yıllarında yetişen şair Ayapbergen Musayev yeni devri yüksek ruhta türkü yaptı. Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti kurulur kurulmaz, medeni devrim büyük adım attı. Halk şairleri ve genç yetenekler yetiştiler.

Otuzuncu yıllarda Karakalpak şiirinin ideolojik ve sanatsal yönden elde ettiği kazançlarında yetenekli şair Hocamet Ahmetov'un yaratıcı hizmeti çok büyüktür. O devrim zaferlerini ve sovyet hakimiyetinin kazançlarını sağlamlaştırmak için hararetle mücadele eden propagandacı şairdi. Gene o yılların bilinen şairlerinden biri Aytbay Matyakubov idi. O «Proletar», «Bizim memlekette», «9000 bel» gibi şiirlerinde çalışanların devrimle ilgili rolünü, gücünü ve kahramanca işlerini tasvir ediyor. Asan Begimov'un o yıllar yazdığı şiirleri ve «Güreş evladı» adlı manzumesi, Colmırza Aymırzayev'in «Araba ol», «Senin düğünün» gibi şiirleri dönemin devrimle ilgili ruhunda büyük ustalıkla yazılmışlardır.

Otuzuncu yıllarda Karakalpak halk şiiri okulunda yetiştirilen şairlerin eseri çiçek açtı. Onlar en güzel eserleriyle yazarlar sırasına gelip katıldılar.

Ulu Vatan savaşı yıllarında Karakalpak yazarları da vatanımızın diğer evlatları gibi sözlerini bombaya, kalemlerini kurşuna çevirip, faşist baskıncılarına karşı mücadele ettiler. Onlar savaş meydanında gördüklerini kendi başlarından geçirdikleri ağır mücadeleleri, faşistlerin canavarlıklarını kendi eserlerinde ifade ettiler.

Vatan savaşından sonra Karakalpak edebiyatına bir sıra yetenekli gençler gelip eklendiler. Onlar kendi eserleriyle okuyucuların sevgili şairleri oldular.

Son yıllarda memleketimizdeki ekonomik ve medeni yükselişten ruhlanan Karakalpak edebiyatı Maksim Gorkiy ve Vladimir Mayakovskiy tarafından temeli koyulan sosyalist gerçekçilik yolunda başarıyla ilerliyor...»

Galiya Abdulina kırk yıllık öğretmenlik tecrübesinde bu konuda yüzlerce çıkışta bulunsa da, bugünkü dersi ayrıca merakla geçirdi ve her bir soruya etraflıca, ayrıntılı cevaplar verdi. Bugün onun önünde genç talebeler gibi oturan çobanlar, inşaatçılar, teknikerler ve gençler, hepsi bu öğretmene ayrıca etki bıraktılar. «Onlar ucu bucağı olmayan çöl memleketindeler, herkes kendisinin yaşadığı memleketi, onun halkını, medeniyetini, örf adetlerini bilse iyi. Gözü açık olmak, yüksek bilgi ve medeniyet, insanın işe akıllı yaşamasına yardım ediyor. Bu çölün içinde onların gönüllerini açacak, meraklandırıcı hadiseler ve örnekler getirip ders vermezsen senin öğretmenlik tecrübenden hiç kimse fayda görmez. Ama, fayda göstermeye çalışmak gerek. Bunun için ben yerli halkın edebiyatını ve tarihini modern malzemelerle zenginleştirip ders vermeye çalışıyorum, hem işimiz kötü gitmiyor. Bana göre dinleyicilerin hepsi memnunlar. Öyle olmasalar ikinci derse gelmezdiler. Onlar ise, bir ders kaçırmamaya çalışıyorlar».

Bu düşüncelerle Galiya Abdulina okuldan çıkıp epey mesafe geçip gittiğini hissetmedi. Begdiyar Nadiroviç onun koltuğundan tutup, dersi merakla dinlediğini, insanların bilgi almaya istekleri olduğu hakkında konuşarak, kızı Şasenem'in evine gelip ulaştılar. Pencereye göz attılar. Evde ışık. Girmeden geçip gidemediler. Ana baba yüreği buna izin vermedi. Girdiler. Şasenem ateş renginde atlas gömleğini giymiş, masanın başında kitap okuyordu. Onun yüzü soluk, keyfi üzgün. Galiya Abdulina kızının gözlerine bakarak:

–Seni kim üzdü, dedi.

–Hiç kimse...

– Doğrusunu söyle, gözlerinden seziyorum.

–Bugün fazla yoruldum ana, dedi Şasenem gözlerini saklayarak.

–Onun boynunu vuran şey yalnızlık, dedi Nadirov sinirli şekilde.

–Yalnızlık ise tek Allah'a yakışır, derler. Senin şimdi zevk sefa içinde yaşayacak çağın kızım. Asıl başını asma, gönlün üzgün olmasın. Sen daha bir şey kaybetmedin. Kendi mutluluğunu bulursun, dedi Galiya Abdulina.

–Nadirov kızının omuzundan basıp göğsüne dayandırdı. Şasenem'in saçları sağ omuzundan aşağı kıvrılıp sarktılar.

–Şimdi ben size çay koyayım, dedi Şasenem babasının ağır kolunun altından çıkıp.

–İyisi kahve, dedi Nadirov.

Şasenem mutfağına girdi.

–Onun ne için soluk oturduğunu ben biliyorum, dedi Nadirov yavaşça. –Akşam merkezin penceresinin önünde Bekbergen duruyordu...

–Bekbergen, dedi Galiya Abdulina yüksek sesle. –Bizim evimize gelmesinin manası varmış ya?

–Manası var mı, yok mu bilmiyorum. Gerçek var, gördüğümü söylüyorum.

–Pencere altında durmak, bir şey demek değıl, dedi Galiya Abdulina. –Orda çeşitli insanlar, çeşitli amaçla durabilirler. Şimdi kendisinden sorarsınız.

–Öyleyse ben gideyim, dedi Begdiyar Nadiroviç ayağına kalkıp.

–ok acayip adamsın, Bek. O senin kızın değıl mi yoksa? Ne atılıp kalktın? Sen babasın, onun kaderi için kaygılanmak ikimizin de borcu. O senden bir şey gizlemez. Genç ocuk değıl.

Şasenem elinde kahve tabağını tutarak girdi. Küçük fincanları doldurup anasını, babasını davet etti. Galiya Abdulina iki gözünü kızından alamıyor. Onun gözlerinde bütün derdini belasını görmek istiyor. Fakat gözler de bazen aldatıcı oluyorlar. Bir bakarsın, acıyorsun bir bakarsın, nefretleniyorsun. Şasenem gözlerinden bugün hiçbir şey sezmek mümkün değıldi. Kahve içmeye başladıktan sonra, bu gözler daha çok aydınlaştılar ve yürek okşayıcı nezaketle nurlandılar. Ana ve babasının ses çıkarmadan oturduklarını görüp, Şasenem kendisi laf açtı:

–Bugün bana dünür geldi, diyerek güldü o fincanı dudaklarına getirip. –Bekbergen Jaksımuratov! Babamın ıraklarından biri.

–Sonra, ne karar verdiniz, dedi Nadirov sabırsızlanarak.

–Anlaşamadık. Doğrusu, ben söz vermedim. Yiğıt kalpağını giydi ve çıkıp gitti. Bu arada sizler geldiniz.

–Söyledim de ben... Bu kızda bir şey var, demedim mi?..

Galiya Abdulina Şasenem'in sıkılmadan babasının yanında açık konuşmasına sevindi. Böyle da. Varsın babalar da duysun evladının yürek azabını. Bunu her zaman analar duyuyor, analar yanıp kavrulur, babalar ise kaygısız yürürler.

–Ben bu işe karışamıyorum, kızım, dedi Nadirov fincanı tepsiye koyup. –Sen açık gözlü, okumuş, modern insansın, öyle mi? Kendi düşen ağlamaz, derler. Kendin bilirsin.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

–Amma da laf buldun söylemeye! Kocaman bir sovhozun başısın, ettiğin lafın tuzu yok, diyerek darıldı Galiya Abdulina. –Öyleyse bu çocuk sürünmeye devam mı etsin? Biz kenardan izleyelim mi?

–Sürünmesin da!

–Süründürüyorlar da! Orazbay’ın marifetlerini unuttun mu?

–Bunun için ben karışmayacağım. Çünkü Orazbay’ın babası Yernazar Kulametov benim en hürmet ettiğim adamlardan biriydi. Babasına olan hürmetim için izin vermiştim. Ama o pezevenk ne babasını, ne de bizi...

–Orazbay’ın lafını kesin, baba, dedi Şasenem sıkılıp. –Ben onu unuttum çoktan, hem hatırlamak istemiyorum. «Tavşanın kaçtığını gördüm de sahibinden bıktım» derler. Onun lafı çıksa, yüz yıl erkek yüzüne bakacağım gelmiyor.

–Benim lafım şununla bitti, dedi Nadirov. –Evlenmek, ayrılmak, herkesin şahsi işi. Ona kenardan karışmak faydasız.

–Senin fikrine katılamıyorum, dedi Galiya Abdulina azarlayarak. –Biz ana babalar kendi çocuklarımızın bahtı için kaygılanmazsak...

–Kaygılanmak mümkün. Fakat, arada sevgi olmazsa, kaygılanmaktan da fayda yok. Şasenem çocuk değil. Kendisi halleder. Sevdğine varsın. Haydi, kalk gidelim, karnım acıktı, dedi Nadirov.

–Baba yemeğim var, durun sofra kurayım.

–Sağ ol kızım. Bugün çok yoruldum. Eve dönüp biraz dinleneyim.

–Kızım şu adam için benim gönlümde bir çeşit sıcaklık var. Şimdilik ne dersem, yanılırım. Bildiğim adam değil. Fakat o dağların arkasında yaşamıyor. Hergün gözümüzün önünde. Birbirinizi öğrenin. Sabırla. Acelecilik herşeyde geçmiyor. Elbette, sana bu yalnızlık belasından kurtulmak gerek. Kasabamız günden güne büyüyor,

insanlarımız değişiyor. Yeni yeni uzmanlar, işçiler geliyorlar. Sen de kısmetsiz yaratılmamışsındır kızım, diyerek kalktı Galiya Abdulina.

şasenem anasını, babasını bahçe kapısından çıkarıp geçirdi. Kapıyı örtüp içeri girdi. Masanın başına oturup, gene «Anna Karenina»yı eline aldı. O çok vakit okudu. Gözleri dalmaya başladılar. Kalkıp çay kaynattı. Saat on biri geçiyordu. Esnemeye başladı. Tahtasının yanına geldi. Yatağı açtı ve gömleğini çıkarıp iskemlenin dayanağına bıraktı. Sağ elini arkasına çevirip tenine batan lastik sütyeninin fildişi kemikli kopçasını kurtardı ve sonunda bütün gün sıkılan digene armutu şeklinde göğüslerini serbest bıraktı. Sonra üzerine «Madiar Pava» firmasında dikilen beyaz *kapron* röbdöşambr geceliğini giyip kendisini yatağa attı. şasenem göz kapaklarını yumdu, fakat gözler yumuk olduğunda da görüyormuşlar. O çok zaman uyuyamadı. Karanlık oda içinde, uzun kirpikli göz kapaklarının altında geniş omuzlu, selvi boylu Nazim belirdi. şasenem gözlerini açtı, odada kimse yok. Gene yumdu, gene Nazim belirdi. şasenem sol tarafına döndü, yorganını üzerine çekti ve ne zaman uyuyakaldığını kendisi de farketmedi.

Nazim'in yere karanlık çökene kadar bahçe içinde dönüp yürümek gerekti. Aksakal amca ile ikisinin paçalarını dayayıp balçığa çömüp, her bir sıranın su gözünü kapatması gerekti. Nazim'in giysisi bulaştı, ayakları, üstü başı ıpslak oldu. Ne ise, kanaldan bol su aktı. Fakat bu su mısırlığa gidene kadar çok mesafe geçecek. Kanal ise, kum çölünün içinde. Suyun yarısı kuma sinip ziyan oluyor. Bu da hallolunacak meselelerden birisi. Haydi, ona da sıra gelir.

Onlar kasabaya geldiğinde evlerde lamba ışıkları parıldıyordu. Yalnız bir evde ışık yok, o da şasenem'in evi. Nazim onun perde çekilmiş pencerelerine bakarak geçti. İlk yardım merkezinin yanına geldiğinde kulağına Arzıgül'ün gülüşü duyuldu. şasenem ona kapıları kilitlemesini buyurdu ve çabuk çabuk bahçeden çıkıp gitti. Bu arada onun karşısına Nazim rastgeldi.

–Evde ışığınız yoktu, şasenem...

–Nazim, sana ne oldu? Bu nasıl hal? Yürü, çabuk yürü, merkeze.

şasenem onun koltuğuna girip, merkeze doğru çektişirdi, Nazim direk gibi donakaldığı yerden kıpırdamadı.

–Bana hiçbir şey olmadı, kanalların suyunu kapatırken balçığa battım.

–Öyle ise eve yürü. Sen yalnız adamsın. Üstünü başını yıkayıp kuruttuktan sonra dönersin, şimdi soğuk almak çok kolay.

–Yok, ben...

–Beni, seni diyerek oturma Nazim, çabuk çabuk arkamdan gel. Hepsi aynı hastalansan da bana geleceksin. İyisi şimdi gel.

Nazim çevre etrafa göz attı, ortalıkta can oğlu can kalmamış. Akşam karanlığı yeri öyle kaplamış ki, gözüne dürtmeler, göreceğin yok. Şasenem o an gözden kayboldu. Nazim ayak üstünde donakaldı. Birkaç saniye düşündü, ıslak paçalarına, elbise kollarına ve balçıklı ayakkabılarına baktı ve geri dönmeye başladı. Onun adımları gittikçe çabuklaştı ve Şasenem kapısını açıp içeri girer girmez Nazim de onun arkasında uzun boynunu eğerek karanlık odaya girdi. Şasenem ışığı yakmaya niyetlenip arandığı sırada onun omuzlarından ağır bir şey bastı. Bu ağırlık onu öyle bir kuvvetle kendisine çekti ki, Şasenem kendisini kısıkaç içinde sıkılıp kalmış gibi hissetti. Bu Nazim’in kası sertleşmiş, kalın damarlı güçlü kolları idi. Şasenem ağzını açmaya yetiştiremedi. Yalnız Nazim’in açgözcü sürekli öpüşünden sonra, zorla nefes almaya başladı. O an şaşırdığından sofaya, temiz havaya koşup çıktı. Mumu Nazim yaktı.

–Ben senin yiğit olduğunu biliyordum, fakat böyle yüzüzsündür sanmadım, dedi Şasenem odaya girer girmez.

–Affedin canım, Şasenem dayanamadım.

–Sofaya çıkın da giysilerinizi çıkarın. Yıkandıktan sonra işte bu pijamayı giyersin. Babamın boyu da sizden eksik değildir, üstünüze tamam uysa gerek. –Nazim bir sözsüz sofaya çıktı. Orda pantolonunu, gömleğini, atletini atıp, iyice yıkandı ve silindi. Şasenem kısa önlüğünü beline bağlayarak mutfığa girdi. Nazim üst başını temizleyerek pijamayı giydikten sonra, güya kendisini bu evin sahibi hissederek gelip divana yaslandı ve iki kolunu iki tarafa yayarak gözlerini yumdu. O yorgundu. Bir kestirmek istedi, fakat misafirlikte bu uygunsuz olacak. Mutfaktan duyulan çanak çömlek şatırdısı onun *beyutlğını* bozuyor, gözleri açılıp örtülüyorlar.

–Nazim, ben çiğbörek pişirmek istiyorum, sen kıyma çekmeye yardım etmez misin, dedi Şasenem mutfaktan çıkıp.

–Çiğböreği ne yapacaksınız, ya, Şasnehan, o vakit alan şey. Bir kahve içsek olur. –Şasnehan sözü Şasenem’in yüreğini buz gibi eritti. Gönlü yumuşadı.

–Ben senin hatrını kazanmak istedim. Evinizden uzakta gün geçiriyorsunuz, özlemişsinizdir sanıyorum.

–Yakında abimlerde Kurtmolla’nın çiğböreklerini yiyip ağırlandık, dedi Nazim.

–O yaramazın elinden gelmeyen şey yoktur. Öyle ise, ben şimdilik kahve hazırlarım.

Şasenem mutfağa girdi. Nazim gene gözlerini yumdu. Aradan çok geçmedi, Şasenem kahve getirdi, hafif yemeklerle şehircesine sofraya donattı. Konserve, peynir, salam, kırmızı havyar ve diğer yemeklerle sofrayı süsledi. Nazim birşeyler söylemeye niyetlenip ayağa kalktı. Şasenem onun derdini o an anladı.

–Otur, otur, Nazim, bende hepsi var, diyerek mutfağa girdi ve bir şişe şampanya getirip sofranın ortasına yerleştirdi. Onlar birer kadeh tokuşturup içtiler, şakalaşıp gülüşüp dost eşlerini hatırlayıp biraz atıştırdılar. Şasenem yerinden kalkıp Nazim’e yastık uzattı:

–Sen yiğit, biraz uzan, istersen kitap, dergi alıp oku. Ben ise, senin ıslak giysilerini yıkayıp kurutayım, dedi yastığı divanın köşesine yerleştirip. –Benim evimden pijamayla çıkıp gitmeyeceksindir elbette? Şasenem gülümseyerek yan odaya çıkıp gitti. Birazdan üstündeki elbisesini değiştirip, başına mendil bağlayıp, kırmızı pantolon ve kısa kollu yazlık ceketini giyip çıktı. –Canın sıkılmasın ben şimdilik, diyerek mutfaktan sofaya bir kova kaynamış su alıp geldi ve tekne şeklindeki uzunca leğene döktü. Aradan beş on dakika geçer geçmez Nazim’in giysileri sofa içinde boydan boya gerilmiş ipte asılı duruyordular. Şasenem o an kendisinin birkaç ufak tefek şeylerini de yıkayıp ipe astı. Her bir işi bitirdikten sonra, meşin önlüğünü çözdü ve mendilini atıp, saçlarını omuzlarının üzerine tarayıp sarkıttı ve Nazim’in yanına çıktı.

–Benim evimde can sıkıntısı ya, dedi o Nazim’in karşısındaki koltuğa yerleşip.

–Ne için ya? Yalnız insanlarda her zaman böyle, dedi Nazim soğukkanlılıkla.

–Demek sizde de yalnızlık sıkıntısı.

–Ben sıkılmıyorum. Ne içindir, işten yorularak geliyorum. Gazeteleri okuyup bir çay içeyim diyene kadar uyku basıyor. Biricik eğlencemiz film. Ona da son zamanda seyrek gidiyorum.

–Ben sizi sinemada görmüyorum desem olacak. Ya geç geliyorsunuz, ya da bitmeden önce çıkıp gidiyorsunuzdur, diye düşünüyordum.

–Yok, genel olarak seyrekleştirdim. Evde kitap okuyup yatarsan, bazen bir filmde iyi zevk alırsın.

–Kitabı ben de çok okuyorum. Özellikle Lev Tolstoy’u elimden bırakamıyorum.

–Onun «Kreytserova sonatı»nı okudunuz mu?

–Çoktan «Anna Karenina» yı çok beğeniyorum.

–Doğrusunu söylersem, Avrupa edebiyatından çok lezzet alamıyorum. Onlarda estetik duygular kaba şekilde veriliyor, olaylar facialarla bitiyor.

–Ben onları az okuyorum. Klasikleri elimden bırakamıyorum. Dostoyevski’nin «Aşağılanmışlar ve hakaretlenmişler» eserini yakında bitirdim, dehşet. Gece uykum kaçtı.

Şasenem sözünü bitirirken, ispatlamak için yerinden kalktı ve pencere yanında yanyana duran iki tane kitap dolabının raflarındaki *tomluklarını* karıştırıp Dostoyevski’yi çekip çıkardı. Nazim’e açıp göstermeye niyetlenerek, yakınca geldi. Nazim biraz çekilip divandan Şasenem’e yer verdi. Şasenem oturdu ve Nazim’in gözlerine tatlılıkla bakıp, kitabı onun dizlerinin üzerine bıraktı.

–İşte bu pijama gerçekten size yakışacakmış, dedi Şasenem parmak uçlarıyla onun yakasını düzeltip. –Fakat biraz bolca. Zarar yok, pijama aslında bol olmalı. Ee, Nazim ne ses çıkarmadan oturuyorsun? Bir şeyler söyleyecek misin, yoksa plak koyayım mı?

–Yok canım, plağı her yerde dinlemek mümkün. Bugün, ise sadece seni dinlemek istiyorum, Şasne.

Böyle dediğinde Şasenem gene tatlı çehre ile Nazim’e baktı.

–Bende hiçbir türlü yenilik yok, Nazim. İşte böyle, bir kendim yaşıyorum. Günler geçip gidiyorlar, sevinç ise nerelerde yürüyor bilmiyorum. Benim anam gözünü açıp babamı görmüş. Kırk yıldan beri ömür sürüyorlar. İkisi de çok mutlular. Ben de anam gibi mutlu olmak istiyordum ama... Öyle mutluluk herkese verilmiyormuş. Babam köy çocuğu, yurttta doğmuş. Anama şehirde, Nukus’ta rastlamış. Ben de öyle düşündüm, yurt çocuğuna gönül verdim, yanıılmışım. Yirmi üç yaşında maskara oldum.

O beni anlamadı, ben onu. Kaderim öyledir da. Artık başımın yazısına boyun eğip yaşayacağımdır elbet...

–Sen kaderine şikayet etme, Şasenem, dedi Nazim onun yumuşak parmaklarını eline alarak. –Herşeyde bir hayır vardır, demişler. Senin gibi güzeller kendi mutluluğunu her zaman rastgetirir, fakat onu seçmeyi bilmek gerek.

–Güzelin mutluluğu uçurumun başında, derler. Ben kendimi güzel saymıyorum, hem güzel deseler inciniyorum.

–Güzelsin Şasenem. Güzele güzel derler. Sen onu kimseden gizleyemezsin.

Şasenem Nazim’in gözlerine baktı, bu sözlerin gerçekten onun yüreğinden çıktığını bilmek istedi. Fakat bir şey anlayamadı. Nazim’in gözleri her zamanki gibi aydın ve neşeli idiler. Şasenem onun konuşmasını, kendisi hakkında çok şeyler söylemesini istiyordu. Fakat Nazim bir şey için konuşmamaya, sözünü kısıdan kesmeye çalışıyordu. Şasenem parmaklarını Nazim’in avucunun içinden çekip aldı. Ayağa kalktı ve gene mutfağa gitti. Birazdan eline tabak alıp girdi. Tabakta tepsiler içinde sırayla dizilip koyulmuş kurabiye, kişmiş, erik kurusu ve güzel çiçekli demlik vardı. Tabağı masaya koyar koymaz Nazim’e bakıp gülümsedi ve çaya davet etti. Nazim divandan kalkıp Şasenem’in yanındaki iskemleye oturdu. Onun nezaketle çay döküp uzatmasını bekledi.

–Alın, çay içerseniz belki diliniz açılır, konuşmaya başlarsınız, dedi Şasenem gülümseyerek.

–Konuşmak için bir şey yok, Şasenem, dedi Nazim fincanı üç parmağının üzerine kaldırıp. –Ben büyük iş altına girdim. Kızıl kum diyarından bahçe meydana getirmek gibi önemli iş benim bütün arzum ve düşüncem oldu.

–Bahçenin temeli koyuldu, su var, demek, senin işlerin sırasında.

–Yok, daha iş çok. Onun dallarından meyve toplamaya başladıkça ben rahat uyuyamayacağım. Benim bir dedem var, o şimdi doksan yaşında. Sabah yerinden kalkıp, eline bıçkısını, makasını alıp bahçeyi dolanıp gelmezse dayanamaz. Babam da öyle. Bana da onların hastalığı yapışmış olmalı.

–Öyle ise, Nazim, senin burda iyi yerleşmen gerek. Kendine bir uygun arkadaş bulup, evli barklı olarak yaşamayacak mısın? Sen epey yaşıldasın, böyle yalnızlık

cezasını mı çekeceksin? Bugün sana ansızın rastladım, üstün başın bulaşmış, işten dönüyordun. O yataktan bıkmadın mı?

–Doğru, çok bıktım ama söz verdikten sonra dayanmak gerek. Bizim halkımızda öyle adet var, söz verene kadar haftalarca düşünür taşınır, pazarlık eder, tartışır, ama dediği sözünden ölse dönmez. Kendi sözünden dönen adam adam değildir, derler bizde. Aile meselesi de öyle duruyor. Evlenmek kolay vay onun ayrılması. İşte, az önce kendin söyleyip geçtin, yanıldım, diyorsun. Ya bizler, yiğitler de yanılabiliriz. Hayat için arkadaş seçmek çok büyük sanattır. Fakat hayatta çeşitli şeyler oluyor, bazıları çok seçiyorlar, ana babasını bu işe çekiyorlar, binlerce masraf altına girip evleniyorlar, bir yıl geçer geçmez birbirinden küsüyorlar. Bazıları ise, tesadüfen rastlıyor, evleniyor ve ömür boyunca mutlu yaşıyorlar. Az önce kendin söyleyip geçtin, anan ve baban öyle rastlayıp hayat kurmuşlar. Mutlular mı?

–Çok mutlular, dedi tekrar Şasenem Nazim’in sözlerini beğenip. –Bir yıldan fazla bu çöl diyarında yaşıyorsun, yüreğine yakın gelen hiçbir kimseye rastlayamadın mı? Yoksa bu diyarlar öyle güzellerden mahrum mu kalmış?

–Lafımı kötüye çekme, Şasenem. Dünyada bir memleket, bir halk yok ki, onun efsanevi güzelleri olmasın. Karakalpak halkında da öyle güzeller olmuş ve şimdi de çok. Gözüne bakıp söylediğim için beni bağışla, Şasenem, seni japon güzeli Tsha Tsuho’ya benzetiyorum. Geceleri düşümde görüyorum, yerimden kalkıp, koşarak gelip, kapını açıp evine girmek istiyorum. Kendimi zorla tutuyorum...

Nazim sözünü kesti. O doğru mu söyledi, yanlış mı, ne olsa da, yüreğinin emri dilinde beyan oldu. İkisi de bir saniye kadar susup oturdular. Şasenem çaydanlığı alıp mutfağa çıkmak istedi, Nazim onun kolundan tutup yerine oturttu. –Çay gerekmiyor, çok içtik, dedi. –Öyleyse tabağı topalayayım, diyerek Şasenem gene ayağa kalktı. Nazim onun belinden tutup, kendisine çekti ve öpmek istedi. Şasenem onun kolunun altından balık gibi sıyrılıp mutfağa girdi. Nazim saate baktı, yarı gece geçmiş, dönmek gerek ama, ya giysileri? O sofaya çıktı. Orası sevimliydi. Giysileri epey kurumuş, herhalde daha tam kurumamışlar. Şasenem de sofaya çıktı.

–Acele etme, onlar öyle çabuk kurumazlar, dedi o.

–Öyle ise ben ne yapacağım? Babanın pijaması ile eve döneyim mi acaba?

–Seni kovuyorlar mı yoksa? Otur anlat bir şeyler. Biraz daha kurusunlar, sonra ütüleyip veririm.

İçeri girdiler. Şasenem üst giyimini çıkarıp, ateş renginde atlas gömleğini giyerek çıktı. O Nazim’in dizine bir elini koyup fotoğraf albümünü açtı.

–İşte, bu Semerkant tıp fakültesinde okuduğum zaman, bu ise Semerkantlı dostlarım. İşte, bu resimi diploma gecesi çıkartmıştık, bu Arzıgül. Güzel kız ya? İkimiz de beyaz gömleğimizle...

–Yok Şasenem, sen beyaz gömlek ile de kırmızı gömlek ile de herkesten güzelsin.

Nazim yanında nazlanarak oturan bu güzelin düz omuzlarından okşadı ve bir kerede kuvvetli kollarının üzerine kaldırıp yatağa yatırdı. Şasenem aklını kaybetmiş gibi oldu, gözlerini yumdu ve ses çıkarmadı. Birkaç saniye içinde o Nazim’in parmaklarının kendisinin bütün teninde dolaştığını hissetti. Böyle sırasız, vakitsiz hareketlerde bulunan parmaklar bir şeyden sakınarak, dehşetle titriyordular. Onlar, sanki cansız yatan bu düz bedenin üzerindeki atlas gömleğin düğmelerine değmeye başladılar. Şasenem gözlerini açtı. Onun nazik teninden sanki elektrik geçti. Kendi yatağından atıldığını kendisi hissetmedi.

–Kalk, yiğit, giysilerini sabah alırsın, dedi sertlikle.

–Vazgeç, Şasenem, ben sana ne yaptım, dedi Nazim zorla nefes alarak.

Nazim yerinden kıpırdamadı. Üstüne yorganı çekip, arkasına dönüp yatmaya niyetlendi. Şasenem şimdi başına aklını toplayıp mumu yaktı ve üst başını toplayıp yatağın yanına geldi.

–Kalk, diyorum sana, dedi o tekrar.

Nazim kalktı sofaya çıktı ve pijamayı çıkarıp kendi giysilerini giymeye başladı.

–Dur, şimdi ütüleyip vereyim, dedi Şasenem kendisine gelip.

–Zarar yok, ütü bende de var.

Nazim bir daha odaya dönüp girmedi. Utandı. Şasenem onun arkasından çıktı ve sofanın basamağının üzerinde parmak uçlarına yükselip Nazim’in boynuna asıldı ve soğuk dudaklarından öptü.

Nazim yatakhaneşine geldiğinde saat üçü geçiyordu. Masası üzerinde bir bardak soğuk çay, iki parça şeker ve bir fincan katık duruyordu. Bunları adetine göre

Tursunbek'in kadını bırakıp gitmiş olmalı. O hararetini bastırmak için katığı kaldırıp içti ve bakınca yastığı üstünde bir zarf gördü. Bu, Nazim Kızıl kuma gittikten sonra Esmâ'dan gelen birinci mektuptu.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Nazim yorgun olduğuna bakmadan sabaha kadar uyuyamadı. Şâsenem'in evinden ümidi kırılarak döner dönmez Esmâ'dan da mektup gelmesi onu iki taraftan sarıp süngü ortasında bıraktı. Çok vakte kadar mektubu açmaya korktu. Daha doğrusu yüzü dayanmadı. Kendisinin ettiğinden kendisi utandı. Şâsenem onun düşündüğü gibi çıkmadı. O meseleye hafif yanaşıp, hafif bitirmek istedi. Şâsenem ise, öylelerden değil imiş. «Ben bir kere daha yanıldım. Birinci yanılsım Esmâ ile olsa, ikincisi bununla. Asıl bu dünyaya ne oluyor şu? İşte sana sevgi. Dedemin sözüne bakacak olursam, demek, beni Şâsenem gerçekten seviyormuş. Sevgisinin güçlü olduğundan beni yanına yakın almadı. Esmâ ise zayıf, sevgisi güvenilmezmiş, öyle mi acaba?»

Nazim sırtüstü düşüp yattı ve mektubu açıp okumaya başladı: «Benim kıymetlim! Gelip gittiğine bugün bir ay yirmi yedi gün oldu. Ne selam, ne kelim. Hatta benim sınavlarımla ilgilenmiyorsun!

Beni tebrik etmek mümkün, Nazim. Diploma elimde. Artık dört bir tarafa yolum açık. Bu tarafta sevincim içime sığmıyor, fakat seni aklıma getirirsem, sevincimden mahrum oluyorum. İçime bazı bir dertler gelip doluyor. Kıymetli Nazimim! (Böyle demeye izin sormasam da, gönlümün emrine boyun eğip öyle yazıyorum). Ben senin önünde günahkarım! Bunu ikimizden başka kimse bilmiyor. Günahkarım şunun için ki, sen benim dünyada biricik hayalim, yegane sevgim, ebedi hayatımsın!

Bu sözlere inanırsan, beni bağışlarsın, inanmazsan... Benim senden başka kimsem yok. Ben seni çocukluğumdan beri tanıyorum. Sen de, ben de bir mahallede, bir bahçe içinde büyüdük, bir kuyudan su içtik. İkimiz de ana babalarımızın gözleri önünde açıldık. Şu aziz, mübarek ihtiyarlarımızı sevindirmek bizim boyun borcumuz. Sen beni anlıyorsan, damarlarında benim için bir damla sevgi kanı saklanıp kalmış ise benden uzaklaşma, azizim. Gel konuşalım, anlaşalım. Ben senin boynuna asılıp kalmam. Beni

öylelerden sanma. Alnımın yazısı böyle imiş, diyip kaderime boyun eğerek yaşarım. Bende başka düşünce yok. Ömrümde bir adam gördüm, bir adam sevdim, ikincisi olması mümkün değil!

Dedenle kuyu başında sık sık görüşüyoruz. Sağlığı günden güne iyi gitmiyor. Seni çok hatırlıyor. Cümlemizden ayrıca selam! Karşılık beklerim! Esmâ».

Nazim mektubu iki kere okudu. Mektup ona büyük etki etti. Son sefer okuduğunda gözleri yumulup yumulup gitti. Sabah bir daha okurum diyerek yatağının yanındaki komodinin üzerine bıraktı ve mantar şeklinde elektrik lambanın ipini çekip söndürdü. Nazim ne kadar uyuduğunu kendisi de anlamadı. Yataktan önünde gelip duran arabadan Aydos'un verdiği vahşi işaret onun uykusunu böldü. Gözleri açıldıktan sonra, biraz dinlenip yattı, fakat işaretin arkası kesilmedi. Nazim atlet ve külot ile ikinci katın penceresiz holüne çıktı.

–Ne bağırtıyorsun, dedi o uyku sersemliğiyle. Aydos «aşağı in» manasında elini salladı. Nazim gene sorusunu tekrarladı. –Müdür çağırıyor, dedi Aydos çenesini yukarı kaldırıp.

–Ben kendim giderim! Sen git, diyerek Nazim içeri girdi ve hemen yüzünü yıkamaya başladı. Bu dakikalar içinde onun başından binbir türlü düşünceler gelip geçti. «Şasenem'in evinde geceleyecek olduğumu babasına yetiştirmiş olmalılar. Ya beni hiç kimsenin gördüğü yok da. Görseler ne olmuş! İnsan insanın evine gider, gelir. Şasenem doktor. Sırası geldiğinde, onun evinde herkes bulunuyor. Hatta uzak köylerden geliyorlar. Biz de insanız, can taşıyoruz, kendimi halsiz hissettim ve doktora girdim, vesselam. Şasenem kendisi sinirlenip, başıma bir şey çıkarmasaydı. Yok, hiç olacak şey değil. O beni seviyor. Demek, arada bir şey var. Olmasa müdür beni sabahdan çağırılmaz idi». Nazim çünkü dramlı gecenin giysilerini bir kenara attı ve yenisini giyip, idareye doğru yol aldı.

Begdiyar Nadiroviç'in odasında Şasenem, Arzıgöl, Nadejda Yermakova, Alla Yeremeyeva, Tursunbek Allanzarov oturuyordular. Nazim içeri girdiği gibi Şasenem'i gördü ve bir dakika ayak üstünde donakaldı.

–Bu tarafa çıkın, burda boş yer var, dedi ona Nadirov sol tarafındaki iskemleyi gösterip. Nazim oturur oturmaz, müdür şöyle dedi: «Arkadaşlar, biz Nukus'a üç kişi yollamalıyız. Beş gün için. Orda seminer geçirilecek. Üç kişi üç sahanın vekili olmalı.

Şasenem doktorluktan, Nadya çiftlikten, Nazim ise bağ bahçecilikten. Ne diyorsunuz? Üçünüz de sovhozumuzun özünü teşkil eden önemli gençlerdensiniz. Biz idarede dün akşam böyle karar verdik, itirazınız yok mu?

Nazim böyle ani haber duyduğuna biraz sevindi, fakat çabucak aklını topladı.»

–Begdiyar Nadiroviç, mümkünse beni bırakın, dedi o göz kenarından Şasenem’e bakıp.

Beni de, dedi Şasenem kenardan.

Begdiyar Nadiroviç kendi iş tecrübesinde daha böyle şeye rastlamamış idi.

–Ya sana da ne oldu, dedi o kızının gözüne eğri bakıp. Şasenem ses çıkarmadı.

Sonra bir şey demeye niyetlenip, ağzını açtığı anda, lafı Nazim aldı:

–Biz dün Tursunbek abi ile mısırlıkta bulunduk. Akşam balçığa bulanıp döndüm...

Böyle dediğinde Şasenem yere baktı.

–İyi da, dedi Nadirov onun sözünü bölüp. –Paça ıslanmadıkça balık tutulmaz.

–Mesele balıkta değil, dedi Nazim. Mısırları bugünden geç bırakmadan sulamak gerek. Onlar kayboluyorlar. Fidanlar da şimdi yapraklamaya başladı, onlara da suyu vakti vaktinde vermezsek...

–Bunu gözde tutarak ben altı adam çağırdım, Nazim bey. Tursunbek bu işler için mesuliyet taşıyacak. Onun çoluk çocuğu var. Nukus’a sen gidersin. Nadya’nın işlerini ise Alla Yeremeyeva’ya havale ederiz. Ben sanırsam, mesele çözüldü. Bugün hazırlanın, yarın sabah Aydos sizi Tahtaköpür’e götürür, ordan otobüsle gidersiniz, anlaşıldı mı?

Begdiyar Nadiroviç böyle kesin olarak konuştuktan sonra, ona itiraz bildirmek faydasız idi. Gençlere Nukus’u gidip görmek, onun sokaklarında, tiyatrolarında bulunmak, bir gezinti yapıp gelmek olsa da, bu anda her biri kendi işine mesuliyet taşıdığından biraz düşünceye daldılar. Kendilerinin yerine bırakılacak insanları da, müdür çağırıp terbiye ettikten sonra, gençlerin yüzü güldü ve odadan memnuniyetle çıkıp gittiler. Hepsi işlerine dönüp, yarınki güne hazırlık gördüler.

Şasenem odada yüz vermese de, gideceğine, Nazim ile bir hafta beraber olacağına canı yürekten sevindi. Arzıgül’ün içine kin düştü. O da böyle bir gezintiye sevgili Aydosuyla düşmek isterdi. «Herşeyde Şasenem, ilçeye de, konferanslara da,

seminere de Şasenem. Bana bir tarafa çıkmaya sıra gelmiyor. İşim gücüm ilaç taşımak. Gene iyi, bazen Aydos'un arabasına rastlıyorum. O da olmasa ben ne yapardım? Şimdilik bütün zevkim, servetim Aydos». Arzıgül bu düşüncelerle ilk yardım merkezinin perdelerini açtı, enjektörleri elektrik sobasının üzerine kaynatmaya koydu, bir şey için, sabahtan beri ağzını açıp bir söz söylemeyen Şasenem'in yüzüne bakakaldı.

–Şasenem abla, siz benden birşeyler gizlemişe benziyorsunuz, sevdiğin adam ile yola çıkmak herkese nasip olmaz, dedi o Şasenem'in gömleğini düzeltip. Şasenem'in iki gözü pencerede idi. Arzıgül'ün kinayeli sözü onun kulağına girmedi. Gömleğinin düğmelerini ilikledikten sonra, yüksek kasnaklı kepini giymek için aynanın karşısına geldi. Bu sefer saçlarını başının tepesine toplayıp, kepini giymeye niyetlendi. Saçları kepe sığmadı. Çabuk çabuk çevirip ensesine topladı, o tarafına bu tarafına «görülmez tokalar» sokuşturup sağlamlaştırdı ve kepini geçici olarak başının üzerine attı. Aynada kendisini bambaşka gördü. Gözlerinde sönüklük sezdi. Bu gözler onun yüreğindeki heyecanı anlatıyorlar. Fakat onu farkedecek ve anlayacak adam bu yerlerde yoktu. Onlar hasretlik ateşiyle yanıyordu. Nazim'in gece çıkıp gitmesini bu gözler istiyormuydular, acaba? Onlar sabaha kadar tavana bakıp yumulmadan yanıp durdular. Kirpikler ağırlaşsa da, gözlere uyku girmedi. O yerinden kalkıp, Nazim'in arkasından koşmak istedi. Kaç kere sofaya çıkıp onun giysilerinin asılı durduğu boş ipe baktı. Gecenin karanlığında başını alıp çıkıp gitmek istedi. «Kalbini kırdım yiğidin. Giysilerini de ütüleyip veremedim. O bir daha benim gözüme dönüp bakmaz. Kendisi de çok ateşyürekli, dediğinden dönmez bir adammış. Kırımlıların hepsi öyle olmalı. Ya benim onun önünde ne kabahatim var? Eve çağırdığım kabahat mi? Acıdım? Yalnızlığını düşündüm. Çiğbök ile ağırlamak istedim. Suçum tek şunda ki, ben de yalnız kadını»...

–Şasenem abla, dışarda adamlar bekliyorlar, aklınız yerinde mi?

Arzıgül'ün şaşkın sözleri, sonunda, Şasenem'i düşünceler denizinden aldılar. O alele acele masa başına geçti ve: –Söyle girsinler, diyerek Arzıgül'e işmar etti. Kabul başladı. Sırada bekleyenlerin hepsi birkaç gün önce doktorun talimatıyla tekrar gelip görünmeye davet edilen hastalardı. Onların işi çoğunlukla doktorda değil de Arzıgül'de idi. Onun enjektörleri ise, kaynatılmış, hazır duruyorlar. Öğleye kadar sırada bir kimse kalmadı. Şasenem'in isteği de buydu. O yarınki yol için hazırlanmalı. Bir saat kadar

Arzıgöl'ü tembihledi. –En önemlisi şu ki, dedi Şasenem, daima işinin başında olmalısın. Bu memlekette insanların sağlığı için biz sorumluyuz. Nerden biliyorsun, aniden çoban hastalanır. Acele yardım göstermek gerek, doktor yerinde olmazsa, o insanın canını kim kurtaracak. Bilmiş ol ki sen yarından itibaren hemşire değilsin, hekimsin. Üstüne gömleğini başına kepin giyip, işte bu masanın başında oturup (Şasenem kendisinin yerini gösterdi), hastaları kabul edersin. Çok tehlikeli durumlar çıkarsa, telsizi biliyorsun. İşte benim anahtarlarım, işte diğer ilaçlar. Herşey senin elinde. Ben eminim ki, sen kendi vazifene ciddi yanaşırsın. Haydi Arzıgöl sağlıkla kal.

Şasenem onun yanaklarından öptü, gömleğini, kepin çıkarıp yerine astı ve acele adımlarla çıkıp gitti. Arzıgöl bir şeyler daha sormak isteyip atıldı, fakat Şasenem'in yüzü çatık, keyfi bozuk olduğu için sözü içinde bıraktı.

İkinci gün akşamüstü onlar Nukus'a geldiler. Çok yorulmuşlardı. Özellikle Aydos'un arabasında kumluklar içinde, kum yığınları arasında yedi saat silkinip durdular. Şasenem ve Nadejda birbirine dayanıp, korkunç denizde kalmış gemideki gibi, kah o tarafa, kah bu tarafa sallanıp, silkinip, ezildiler. Nazim önde, Aydos'un yanında oturdu. O artık pestili çıkmakta olan Şasenem'i acıyıp, kaç kere kendi yerini teklif etse de, Şasenem razı olmadı.

–Biz burda Nadya ile kucaklaşarak, birbirimizi koruyoruz. Aydos'un yanında oturmanın da belası var, gaz kokuyor, dedi o. Nazim bundan sonra kendisini sıkmadı, fakat arabanın vıyılısından ve sallanmasından onun konuşmaya çaresi kalmadı. Kumullar arasında araba bazen öyle vızıldayarak kuma batıp kalıyor ki, kaç kere yere inerek, itip çıkarmak gerek oldu. Bazen araba gittiği yerden kıvrılıp arka tarafa dönüyor. Gene iyi ki, Aydos tecrübeli şoför. Acemilik burda geçmiyor. Birinci kumulun arasına girdin mi, direksiyon tutmayı bilmezsen arabanın çökeceğine hiç şüphe yok. Aydos'un tek bir şeyden korkusu var. Fırtına. Kum fırtınası korkunç şey. Üzerine dokuz puan yüksekliğinde deniz dalgası gibi kum devrilip geliyor. Araban da, insanlar da kum altında kalabilir. Kum fırtınası sırasında iyisi arabayı bir kenara çekip oturacaksın. Çünkü önceki yoldan bir iz kalmıyor. Fırtına dindikten sonra yolu kendin yapıp gideceksin. Aydos bunların kurdu olmuş. Eğer tecrübesiz şoförle bu durumlara kalsan, Tahtaköpür yerine kimbilsin hangi memlekete gidip çıkarsın. O zaman seni yalnız helikopterler araştırıp bulabilirler. Bunun için Aydos'u böyle silkinmeler, sarsıntılar,

direksiyonun kurlsız kıvrılmaları rahatsız etmiyor. O böyle zorluklara çocukluğundan beri alışmış. Şimdi onun sadece bir isteğı var. Fırtına çıkmasaydı.

Fırtına olmadı. Hava açık ve sakin idi. Tahtaköpür durağına geldikten sonra, onlar üst başlarına vurup, temizleyip biraz dinlendiler. Ne olsa da, son otobüse binip ille yerimize varıp rahat olalım diye karar verdiler. Şasenem ve Nadejda'nın baş mendilleri, kaşları, kirpikleri, ayaklarındaki uzun konçlu kara çizmeleri bembeyaz toz idi. İyi ki, cinsi pantolonları tozdan korkmuyor. Onlar çabuk çabuk birbirinin üstüne vurup insan şekline geldiler. Nazim ise, tozlandığına kulak asmadan, gözden kayboldu ve birazdan beş on *belaş* ile üç şişe çilek limonatası getirdi. Kızlar büyük iştahla atıştırdılar ve çok sürmeden, Nukus otobüsüne binip kendi yollarını devam ettirdiler.

Misafirhanede onlar için yer belirlenmişti. Şasenem ve Nadejda bir odaya düştüler. Nazim üçüncü katta kendisinin çoktan bildiğı odasını sordu. O burda defalarca gecelemişti. Oda boş olduğundan, onun ricasını reddetmediler.

Sabah saat onda cumhuriyetin bütün ilçelerinden gelen seminer katılımcıları Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Sovyeti'nin meclisler salonunda toplandılar. Seminer başladı. Onlar beş gün içinde on, on iki konferans dinleyecekler, boş vakitlerinde şehirle, onun tarihi ve medeni ocaklarıyla tanışacaklar. Şasenem ve Nadejda konferansların konularını yazıp aldılar: «Karakalpak halkının büyük mutluluğı», «Karakalpak halk yöneticiliğinin gelişmesi», «Karakalpakistan'da sosyalist medeniyetin çiçeklenmesi», «Karakalpakistan'da sosyalist hayvancılığın geleceğı», «Kızıl kum'da yem yetiştirme meseleleri» ve saire. –Konular çok ilginç, dedi Nadejda. –Hepsini dinlemeliyiz. Böyle seminerler seyrek oluyor.

Birinci konferanstan sonra, günün ikinci yarısında onları cumhuriyet tarihi müzesine götürdüler. Müzede öyle ilginç malzemeler var ki, misafirlerin müzeden çıkıp gidecekleri gelmedi. Yirmi yaşlarında Zübeyde adlı Karakalpak kızı bilgi verme görevini büyük istekle yaptı. Zübeyde rus dilinde bülbül gibi konuştu.

Ertesi günü sabah saat dokuzda Nazim, Şasenem ve Nadejda seminer katılımcıları için özel ayrılan kafedeydiler. Akşam üçü bir söze gelip, Berdah adına Karakalpak devlet filarmonisinin konserine gitmek için anlaştılar. Bilet meselesini Nazim'e havale ettiler. Bunun için olmalı, seminerde ikinci aradan sonra, onlar Nazim'i kaybettiler. Nazim şehir dinlenme bahçesinin merkez kapısının yanındaki gişeden üç

bilet alıp, doğru misafirhaneye geldi ve kızları bekleyerek yatağına uzandı. Onlar da erken geldiler. Nazim olmadıktan sonra, geziye de gitmediler.

Konser sekizde başlıyor. Kızların ikisi de elbiselerini seçmeye başladılar. Hangisini giymeli acaba? Nadejda uzun kollu, yakası bantlı ince ipek elbisesini giydi, Şasenem ise, çoktan beri giymeye heves ettiği uzun etekli, yakası göğüslerinin ortasına kadar oyulup düşürülen, beli gerilmiş, çiçekli *pombarhat* elbisesini giydi. İkisi de sırayla aynanın karşısına geçip kendilerini düzelttiler. İkisi de uzun eteklerini azıcık yukarı kaldırıp merdivenlerden yavaş yavaş indiler. Aşağıda onları Nazim bekliyordu. O Şasenem'i böyle akşam kıyafeti içinde ilk defa gördü. Uzun dalgalı kara saçları omuzlarının üzerinden düşürülmüş, apak yüzlü, iri ve siyah gözlü Şasenem onun gözüne dünya güzeli olarak göründü. Taksiye başta Nadejda, onun yanında Şasenem ve önde Nazim oturdular. Filarmoni uzak olmasa da, böyle kıyafet içinde şehir boyunca yürüyüp gitmeyi uygunsuz buldular.

Konser çok ilginç geçti. Özellikle «Kırk kız» topluluğunun çıkışları Nazim'in yüreğine çok yattı. Konserden çıkıp şehir bahçesinde biraz eğlendikten sonra, Nazim iki kızın ortasına geçti, onlar neşeyle misafirhane tarafına yürüdüler. Restoranın yanında birkaç adam arkadalarını dönmüş halde konuşuyordular. Çeşmenin yanından geçip söğüt ağaçlarının gölgesinden misafirhane meydanına çıkmakta olan Nazim'in ensesine ansızın bir yumruk indi. Nazim şaşırınca kızların iki tarafa bağırarak çekildiği sırada, onun kalçalarına sert bir tekme daha vuruldu. Nazim meseleyi anladı. Kaçsın mı? Ya kızlar? Demek saldırmak gerek. Nazim birkaç adım arka arkaya çekildi, onun geri çekilmesinden yüreklenen arsız ellerini beline koyup yeni saldırıya hazırlandığı sırada Nazim'in başı havadan süratli uçarak gelen sert ağaç gibi arsızın karnına saplandı. O kıvrıldı ve dişlerini sıkıp yere serildi. Bu arada söğüt ağaçlarının arkasından biri daha çıktı. Onun elinde bıçak vardı. Şasenem polis çağırıp bağırmaya başladı. O bıçağını ayarlayıp Nazim'e doğru yürürken Nadya'nın çivi gibi ince topuğu onun kalçasına saplandı. Arsız arkasına döndüğü sırada, Nazim'in ayağı onun elini bükte ve bıçak yere düştü. Bu arada Şasenem'in yanında insanlar ve polis görevlileri belirdiler. Arsız yerde yatan arkadaşlarını bırakıp kaçmak istedi, fakat Nazim'in ayağından kurtulamadı. Rezillerin ikisi de polisin eline düştüler. Onların birisi Orazbay idi.

Şasenem Nazim'in yanında inci taneleri gibi gözyaşları dökerek ağladı.

–Ben bu adamdan kurtulamayacağım, galiba? Artık saldırmaya başladı. Yarın sabah polise gidip hepsini söyleyip anlatmazsam olmayacak.

–Öyleleri kendi yerini bulurlar. Sen ağlama, dedi Nazim Şasenem’in saçlarını okşayıp. –Ben varken sen hiçbir şeyden korkma. Var, yerine yat, dinlen.

–Senin gibi aslanı her zaman nerden alacaksın, dedi Şasenem gözyaşlarını silip. –Babama söylersem iki günde yeryüzünden kaybeder...

–Gerekmiyor. Senin evlendiğini duyarsa, kendisi de kaybolur. Onları ordan boş çıkarmazlar.

Şasenem Nazim’in gözlerine süzülerek baktı. «Senin evlendiğini...» Bu sözler onun yüreğinde hoş hisler uyandırmış olmalı, suyun gözü kapandığı gibi, Şasenem’in de gözyaşları kuruyup gittiler. Kızın bu gece Nazim’in yanından hiç gideceği gelmedi. Fakat Nazim yüz vermedi. Şasenem ayaklarını arkaya çeke çeke pabuçlarını sürükleyip merdivenlerden inip gitti.

Yarın, seminerin üçüncü günü gençlerin düşünüp tasarladığı günün düzeni daha da iyiydi. Onlar akşam Amuderya’da motora binip, sefa sürecekler. Seminer katılımcıları bir gün önce anlaşıp, bilet ısmarladılar. Gezinti bir saat devam edecek. Amuderya akşamları serin olduğundan Nadya ve Şasenem kırmızı kadife pantolonlarını ve sıcak ceketlerini hazırlayıp koydular. Şasenem ile ikisi geç vakte kadar konuşup uykuya daldılar.

Gece saat üç kararlarında Nazim’i baş yöneticiye çağırdılar. Nöbetçi ona şehir merkezi telefon santralinden acele verilen şu aşağıdaki sözlerin yazılı olduğu kağıdı uzattı. «Nazim bahçeyi fırtına bastı, savaşıyoruz. Tursunbek». Nazim bu sözleri okurken buz içinde kaldı. Sonra buz eridi, bedeninde, alnında pürtük pürtük ter damlaları ortaya çıktılar. O Şasenemlerin odasına koştu. Herkes tatlı uykuda, ortalık sessiz. Kapıyı tıkırdatıp kızları uyandırdı. Şasenem Nazim’in sesini duyduğunda yerinden atılıp gidiyordu. O hem korktu, hem sevindi. Korktu gene Orazbay bir şey çıkarmıştır diyerek sevindi. Nazim onu yoklamaya gelmiştir sandı. Her ikisi de yanlış çıktı. Şasenem telsizden verilen haberi okuduktan sonra kendisine geldi ve Nazim’i rahatlatmaya çalıştı. Nazim şimdi şu dakika yola çıkacağını bildirir bildirmez Şasenem ona yapıştı ve geceyle yola çıkmanın faydasız olduğunu söyledi. Nazim onu dinlemedi. –Benim sabah bahçeyi mutlaka görmek gerek, dedi.

–Öyle ise Sağlık Bakanlığında Kızıl kum çobanları için «Acele yardım» helikopteri var. Onunla gidebilirsin, dedi Şasenem ve kendisi de giyinmeye başladı. Şasenem’i orda iyi tanıyordular. Nöbetçi onu görür görmez gülerек karşıladı. Aradan yarım saat geçer geçmez Nazim artık havada idi. Şasenem’i ise nöbetçi araba misafirhaneye getirip bıraktı. Uykusundan uyanan Nadya arkası üzerine dönüp: –Ne yapıyorsunuz, diyerek ihladı.

–Yaptığımız şey yok, Nazim gökte, dedi Şasenem üstünü örtüp. Nadya’nın başka şey sormaya çaresi yoktu. Sabah uykusu ikisinin de yüreğini bayılttı...

Nazim doğru Tursunbek’in evine koştu. O daha uyuyordu. Gözlerini açıp Nazim’i gördüğünde, ağlayacağı geldi.

–Üç gün içinde ne olabilir, dedi Nazim sabırsızlanarak. Tursunbek ses çıkarmadan giysilerini giydi ve doğru bahçeye gittiler.

–Bin kere duyana kadar bir kere görmen iyi, dedi Tursunbek Nazim’in sabırsız sorularına karşılık verip. –Bir çare bulamadık. Fırtına çok dehşetli geldi. Aral tarafından savir fırtınası. Kendisiyle birlikte bütün çölün saksavulunu, deve dikenini getirdi. İyi ki, gece başladı. Çobanlar kendi obalarında idiler. Kim bilsin ne kadar hayvan kaybederdik.

–Hayvan korunmuş ama... Bahçeyi ne yapacağız şimdi?

–Şimdi gidip görelim, Nazim! Orda bir fikre varırız.

Onlar başlarını asıp ses çıkarmadan gittiler. Sabah, güneş doğmadan önce onlar bahçedeydiler. Nazim başta kanal tarafını gözden geçirdi. Karaağaç yolu kum altında, bazı fidanların yarısı, yahutta sadece tepeleri görünüyor. Karaağaç yolu boyunca giden merkezi kanalın bazı yerleri dümdüz olmuş, bazı yerlerine ise bir dirhem kum değmemiş. Kanal boyunca yakında ekilmiş ayvaların ve fidanların birinci, ikinci sıralarını kum basmış, fakat zarar görmemişler.

–Kum seline karşı karaağaç fidanlarından başka, zayıf ve enlemesine sürülen yer ve ağaç çanakları mani olmuş, dedi Nazim, biraz yüreklenerek. Onun yüzü gülmeye başladı, çünkü böyle fırtınaları burda her zaman beklemek mümkün. Bunun için de ona Kızıl kum demişler. Böyle fırtınalar olmasa, yazın yağmurlar yağsa, kış kışlığını etse, bu çöller gül bahçesine dönerdi.

–İş çok, dedi Nazim bahçeyi gezdikten sonra. –Bugün Begdiyar Nadiroviç ile görüşüp, birkaç gün yardım ilan etmezsek olmaz.

–Begdiyar Nadiroviç şimdi çobanlarla uğraşıyor. Hayvan çiftliklerini genişletme işleri ona rahatlık vermiyor.

–O şimdi evindedir, gittik, dedi Nazim çizmelerinin tozuna vurup.

Aydos’un arabası idarenin önünde duruyordu. Demek Begdiyar Nadiroviç orda. Onlar idarenin yanına geldiler. Aydos’un kabin içinden dışarıya sallanan ayaklarından çektiler. O bağırıp uyandı ve gene yatmaya niyetlendi.

–Gece uyumak gerek, yürüyorsun kızları rahatsız ederek, dedi şakayla ona Tursunbek. –Begdiyar Nadiroviç evinde mi?

–Evinde olmasa, ben bu yerde ne yapacağım?

–Evinde ise, onun kapısının önünde gidip beklemiyor musun?

–O bana öyle emir vermedi. «Biraz yürümek de gerek, beni evden gelip alma» diyor.

–Senin patronun gelene kadar, yürü gidip Yerpulatov’u bulalım, dedi Nazim. Aydos saatine baktı.

–Patronum yirmi dakikada burda olacak, diyerek gözlerini çevirdi.

–Olursa olsun, biz on dakikada gidip geliriz. Tursun abi onu koruyacak.

Aydos marşa bastı ve Nazim’e işmar edip hareket etti. Yerpulatov’u çay başında buldular ve çabuk çabuk arabaya oturtup idareye götürdüler. Begdiyar Nadiroviç uzun konçlu kauçuk çizmelerini giymiş, geniş adımlarıyla yavaş yavaş geliyordu. O, karşısında duran Yerpulatov, Tursunbek ve Nazim’i görür görmez adımlarını çabuklaştırdı ve başını sallayıp selam vererek hiç birinin elini tutmayarak idareye girdi. Masanın arkasına geçerek, kalpağını çıkarıp kenara koydu ve Nazim’e bakarak:

–Ne zaman geldin, dedi.

–Bu gece.

–Nukusta’da fırtına mı?

–Yok.

–Nerden bildin?

–Tursun abi, dedi Nazim Tursunbek’e bakarak.

–Anlaşıldı, tam zamanında gelip yetiştin. Seminer sensiz de geçer. Kızlar orda kaldılar mı?

–Evet. Begdiyar Nadiroviç, biz bahçeyi görüp geldik. Size rica, adamları iki gün yardıma çağıralım...

–Kimi? Çobanlar koyunları bırakıp gelsinler mi?

–Yok, Begdiyar Nadiroviç, köy halkı ve inşaatçıları. Ben burguculara da rica edip bakarım. Böyle yapmazsak bahçemiz kayıp, mısırlığın da yarısı kalmış. Kanalı bir günde temizlersek, yarısını da yeniden ekmek mümkün. Fidanların diplerini açarız, kanalı temizleriz, karaağaçlık içindeki kumu ise, doğrudan doğruya yolun boyuna çıkarıp yığılırız. İkinci fırtınadan korumaya yardım eder.

–Bu kadar işi iki günde yaparız diyor musunuz?

Yerpulatov ve Tursunbek Nazim’in fikrine katıldıklarını tasdikleyerek, Begdiyar Nadiroviç’in sorusuna cevap yerine başlarını salladılar.

–Öyle ise, dedi Nadirov, iki darbe günü ilan edin. Asanov Kadıralı’ye söyleyin inşaatçılardan mümkün derece çokça insan versin. Buldozer ve bir de yük arabasını kendisi alıp gitsin. Nazim, sen şimdi Aydos’un arabasına bin de, bütün tesisleri ve insanları dolanıp gel, okulu da unutma. Herkes yardıma çıksın!

Uzak otlaklardaki çobanlardan başka, herkes eline kürek ve balta alıp, bahçeye çıktı. İş çok örgütlü gitti. Başta fidanları büyük dikkatle kumdan temizlediler. Ne kadar kum yığılmış ise hepsini kanal boyuna taşıyıp döktüler. Kanalı temizlerken de kumu kenara çıkardılar ve kanal boyu ikinci bir set yolu da meydana getirildi. Birinci günü böyle geçti. İkinci günü öğle geçtiğinde karaağaçlık kumdan arındı. Buldozer kenardan daha fazla kum yığıp, karaağaç sırası boyunca da bir metre kadar yükseklikte kum duvarı yapıldı. Akşamüstünde, fırtına sonucunda kanal başından taşıp boş vadiye akan suyu gene eski yoluna çevirdiler. Bu su sabaha kadar mısırlığa gidip ulaşacak. Fırtınanın sonucu böyle sonuçlandı. Begdiyar Nadiroviç işçilere bir koyun kestirip, öğlelik yemek vermelerini buyurdu. Yemek vaktinde yardıma katılanların hepsine müdürlük adına iş defterlerine geçirme şartıyla teşekkür ilan edildiği hakkında emir okundu.

Nazim’in yorgunluktan sönen gözleri gene önceki gibi ışılandı. O üç gün için izin isteyip, Semerkant’a çıkıp gitti. Onun cebinde Esmâ’nın mektubu saklı duruyordu.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Memedemin abi torununu dört gözle bekliyordu. Ömründe gözünden yaş çıkmayan ihtiyarın bugün Nazim kucaklayıp öptüğünde gözleri ıslandı, dudakları titredi.

–Otur yavrum, habu yere, hadi, söyle ne yapıyorsun kuş uçmaz illerde?

–Dede işim çok iyi. Bahçenin birinci yaprakları açtı. Fidanların hepsi tuttu demek mümkün. Tutmayanlarını değiştirdi.

–Su yetiştiriyor mu?

–Fazlasıyla.

–O yerde suyun fazlası olmaz. Ne ise de, şu bahçenin meyvesini de görmek isterdim, ama... Artık fazla ihtiyarladım.

–Görürsünüz dede. Siz yüze gelene kadar rozmarinlerin budakları yere salınırlar.

İhtiyar bıyık altından güldü ve gene kendisinin minderine yaslanıp Nazim'e «defterini al» manasında işmar etti.

Altıncı defter. «Karlıcar'da şimdi temel kurup yaşamaya başlayan genç ailenin başında aniden felaket koptu. Gecenin bir vaktinde iki subay gelip Veli'yi sevgili hayat arkadaşı Meryem'in sıcak koynundan kaldırıp götürdüler. Nereye, ne için? Bunu kimse bilmiyor. Meryem'in yüreğine ateş düştü. Bunu nasıl söndürmeli? Burda yabancı insanlar içinde kimsesi yok. Kime gitsin, derdini kime söyleyip anlatsın? O Karlıcar'ın bütün sokaklarını gözyaşlarıyla suladı. Bir evden diğerine imdat arayarak koştu, kimseden gönül almaktan başka fayda bulamadı. Sonunda Elti anaya gidip derdini döktü.

–Sizden başka benim burda kimsem yok, Elti anam siz bizi ilk olarak bu köyde gördünüz, siz bize imkan yarattınız, siz bizim nikahımızı kıydınız ve evlendirdiniz, yardım edin, ana, mollama yalvarın, biricik Veli'mi benden ayırmasınlar. Onun bir günahı yok, öksüzlükle bu yaşına gelip, bir gün görmedi. İkimiz de göz açıp birbirimizi gördük. Bizim mutluluğumuz şu ateşli sevgimizdi, yalvarıyorum size, bu ateşi söndürmesinler, yardım edin!..

–Sen kendini öyle çok bırakma, kızım, dedi Elti ana. –Senin Veli'ne hiçbir şey olmaz. Şimdi dünya karışık diyorlar. Birkaç gün tutar, geri gönderirler. Gir, kızım, içeri, ben bir fal bakayım sana.

Meryem'in fal ile çok alıp vereceği olmasa da, Elti ananın teklifini reddedemedi. Elti ana beyaz koyun derisi üzerine diz çöküp oturdu ve başındaki baş örtüsünün uçlarını omuzlarının üstüne döndürüp bir avuç baklayı sağ kulağına yakın getirdi ve birşeyler okuya okuya salladı ve karşısında minderin üstünde oturan Meryem'in burnunun altına getirip avucunu açtı.

–İm kızım nafile ağlıyorsun. Veli büyük bir askeri adamın elinde. Yolu açık. Gene sana dönüp gelecek. Bazı kargaşaların içinden çıkıp hep sana atılıyor. Onun bir düşmanı var, uzak yerde. Bir sebeple o düşman senin yanında etrafında dolanıyor. Elti ana baklaları bir daha sallayıp, avucunu açtı ve gösterme parmağıyla bir iki baklayı yerinden dürtüp yuvarlattı.

–İm... Görüyor musun kızım. Veli gene sana atılıyor. İşte bu gözü kör olacak düşmanın yanına «tuz» düştü. Demek, o muradına eremeyecek. Şimdi bir kere daha sallayıp bakalım, kızım... O gene avucunu açtı. –Demedim mi sana! İşte Veli. Baksana ya! İkiniz kucaklaşıp oturuyorsunuz...

Elti ananın falından sonra, Meryem biraz hafiflemiş gibi oldu, fakat o akıllı kızdı. Falın fal olduğunu, devrin devir olduğunu iyi biliyordu. Daha yakında ana babasının başına gelen felaket onun gözünün önünde duruyor. Kendisi zengin tabakadan olsa da, sevgisinin gücünden onun gözüne bir şey görünmedi. O baba mirasını reddedip gitti. Hem Zahar'a hem Celal bey'e bu tabakadan çekildiğini ve her bir şeyi reddettiğini söyleyip gitti. Reddetti ama, ya hakimiyet gene onların elinde ya. Demek, bu felaketten kurtulmak için üç yol varmış. Ya zengin tabakaya mensup olacaksın, ya onlara boyun eğip yaşayacaksın, ya da baş kaldıracaksın.

Meryem derin düşüncelere daldı. Geceleri uyumadı. Çok insanlarla görüştü, konuştu ve sonunda tekmenin nerden vurulduğunu düşünüp buldu. «Veli'nin kaderi için ben suçluyum. Celal beyin söylediklerini ben ondan gizledim. Babamın borcunu ben reddettim. Veli'nin bu şeylerden haberi yok. Belki yanıliyorumdur. Zahar'a gidip gelmek gerek. Babamın borcu varsa onu Zahar bilecek. Eğer bu şey yanlış çıkarsa, Celal bey'in dili kesilir. Padişahımız Aleksandr hazretleri çeşitli reformlar çıkarıp durmakta. Köylüler sevinecekleri yerde zıtllaşıyorlar. Kimsenin kimseyi anlamadığı bir devir oldu. Herşey karışıp gitti. Herhalde ben öyle sıkılıp kalanlardan değilim. Ben köy çocuklarına mızıka dersi veriyorum. Yeni kurulan mahalli idareye gidip kendi hakkımı isterim.

Başta kadiya giderim. Mahkeme kanunları gene ruhanilerin elinde bırakıldı. O da fayda vermezse valiye, padişaha giderim, Veli'nin başına düşen adaletsizliğin sebebini ille bilirim. Rabbim, yarabbim, işime kolaylık ver, Velimi kötü belalardan koru».

Gerçekten padişah Aleksandr II'nin reformları köylü halkına çok şey söz verse de, hayatta dersin hiçbir şey değişmedi. Çünkü bütün bu işlerin başında soylu ağalar duruyordular. Rusya kazalarında ve vilayetlerinde meydana getirilen mahalli idareler esasen yerli halkın köylülerin işleriyle yollar yapmak, hastahaneler, okullar kurmak ile uğraşmaya başladılar. Onun başında duran reisi ilçe toplantılarında seçseler de, hep bir vali tasdikliyordu. Köylerde nahiye mahkemeler meydana getirildi. Siyasi işleri mahkeme meclisleri, senato, ya da askeri mahkemeler hallediyorlar. Ekseri halde böyle işleri mahkemesiz çözüyor ve tutukluları memleketin kuzey ve sibirya bölgelerine sürüyordular. Askere toplama o yıllarda daha yasak edilmedi. Okuma işlerine göz kulak olmak için subaylar ve özel gözeteciler koyuldu.

Bütün bu işleri ve yeni reformları gereği gibi öğrendikten sonra, Meryem kimin önüne diz çöküp gitse işin faydasız olacağını anladı ve doğrudan doğruya valinin kendisine gitmeye karar verdi. Fakat valinin önüne gitmek için ona Veli Odaman karısı değil de pani Marianna prokopçuk olmalıydı.

Karlıcarlıların vali dediğinde ödleri patlıyordu. Şimdi, bak sen, onların başına nasıl dert düştü. Onlar dünya kurulduğundan beri bu köyde böyle şey olduğu yok, diyerek titremeye başladılar. Aralarında nasıl münakaşa çıksa bu güne gelinceye kadar kadıdan başka kimseyi bimişiyordular.

Akşamüstü köyün ihtiyarları toplandı ve «bir *letin çağaylık*» deyip cephede oturdular. Laf arasında Meryem ve Veli Odaman meselesini ortaya çıkardılar. Birileri: –Başımız rahat olsun dersiniz, Meryem'i köyden çıkarıp atalım, vesselam, dediler. Birileri ise: –Ya valiye gitse ne olmuş? O zengin tabakaya mensup bir hanım. En iyi toprakları ağalar aldılar, bize tuzlu uçurumlardan başka ne kaldı, koyunlarımızı çıkarmaya, davar sürmeye yerimiz yok, ses çıkarmadan oturursak evsiz de kalırız, sonra bizler de Veli'nin entrikasına uğrarız. Varsın Meryem söylesin, anlatsın bizim vaziyetimizi, belki bir fayda olur. Gitsin, gitsin!

Hepsi sustu ve yalnız molların ne diyeceğini beklediler. O tespisini çekip bitirdi, bir dua okuyup yüzünü okşadı ve: –Ben de size katılıyorum, dedi. –Gitsin, çünkü

böyle giderse vakıf yerlerinden de kuru kalacağa benziyoruz. Fakat Veli hazretleri önüne o kadın kişiyi yırtık elbiseyle göndermek olmaz. Onu böyle halde vali kabul etmek değil, hatta sarayın bahçesine sokmaz. Vali alicenaplarının önüne pan kızı olarak gitmek lazımdır. Ben bu işe kesemden bir şey acımayacağım.

Molla böyle dedikten sonra hepsi aynı fikre geldiler ve sabah Elti ananın evden eve yürüyerek para toplamasını rica ettiler.

Meryem köy halkının ona gösterdiği yüce gönüllülüğü hiçbir zaman unutmayacağını ve halkın böyle sıcak muamelesinden sonra, Veli'ye olan sevgisinin ve onun halkına beslediği hürmetin kat kat arttığını söyledi. Elti anaya biricik ricası şu oldu ki, kendisiyle beraber onun da gelmesini ve daima onun yanında bulunmasını istedi. Elti ana molla eve (molla-ev. Burada kocası manasında. O zamanlarda kadına kocasının adını söyleyip çağırmak terbiyesizlik sayılıyordu. Kocasını «ev» diyerek çağırıyordular.) bunu söylediğinde o hatta biraz övündü ve hevesle razı oldu. Elti ana elli yaşlarında sağlam ve semiz kadın idi. O bu güne kadar kendi köyünden böyle uzak yere çıkmamıştı. Şimdi Meryemle beraber katılıp gideceğine, şehir göreceğine çok sevindi. Meryem ise işini derinden düşünüp taşındı. Kim bilir ilerde Veli'nin gönlünü kırıcı soğuk sözler çıkabilir, onlara Elti ananın izin vermeyeceğine Meryem güvenle inanıyordu. O anası Elizabetta'nın kıymetli misafirler kabul ederken nasıl elbiseler giydiğini hatırladı ve kendisinin elinden geldikten sonra, öyle malzemeler bulup Avrupa kadınlarının giydiği modada iki elbise dikti robrond ve kısa manto.

Güneşli yaz sabahı Karlıcar'ın çiğnenmiş toprak yolunda bir koşulmuş at *bederka* ortaya çıktı. *Bederkayı* köyün kuyusunda çocukluğundan beri kendi atıyla çalışan sucu delikanlı sürüyordu. Arkada, köylüce giyinmiş, başları kat kat şala bürünmüş, ayaklarında eski lastikleri ve yün çorapları olan iki kadın oturuyor. Onların yüzleri, bedenleri saklı, şallar altından sadece gözleri parlıyorlar. Sucu delikanlı vilayetin merkezini beş parmağı gibi biliyordu. Bunun için olsa gerek ki, şehire herhangi bir işle gidilecek olsa, arabacılığa sadece onu alırdılar.

Bederka şehrin, faytonlarının sefer yaptığı kalabalık sokaklarından geçip, çiçekler ve yeşil çiçek tarhı ile süslenmiş sakın bir mahalleye çıkıp, تنها yerde kurulan kahvehanenin önüne gelip durdu. Arabacı yiğide bu bahçe iyi tanıştı. O *bederkanın* *arışını* yere indirip, atın hamutunu çıkardı ve ambara götürüp *malat* yemliğinin başına

bağladı. Elti ana ve Meryem *bederka* yanında biraz beklediler. Aradan beş on dakika geçer geçmez, orta yaşlarında güzel giyinmiş hizmetçi kadın gelip, onları aldı ve kahvehanenin ikinci katında kurulan ağaç parmaklı boydan boya sofası olan misafirhaneye alıp çıkararak, iyi toplanılmış bir odaya soktu.

–Dinlenin, hanımlar, işte güğüm, işte testi, işte hamam, diyerek çıkıp gitti.

İkinci gün sabah, güneş altın ışıklarını şehir üstüne serperken, şehirlilerce giyinmiş bu iki hanım vali sarayının yanındaki meydan bahçe içinde gezinmekte idi. Saat on birlerde saray bahçesinin kocaman örnekli demir kemer kapısının önüne geldiler.

–Size kim gerek, dedi kapının iki tarafında ayaküstünde donup kalan askeri kişilerden birisi.

–Benim, vali hazretlerini görmem gerek, dedi Meryem.

–Vaktiniz belirlendi mi?

–Yok.

–İşte, bu tarafa yürüyün ve karşınızdaki sarı boyalı evin yedinci hanesine girin, dedi o elini sağ tarafa uzatarak.

Onlar saray bahçesine girdiler. Meryem izin almak için gösterilen eve gitti. Saray bahçesinin köşesine yerleşmiş olmalı, bu yerden görünmüyordu. Elti ana büyük bahçenin meşe koruluğu boyunda oraya buraya yerleştirilmiş fındık çubuğundan örülü yazlık iskemlelerden birine yaslanıp oturdu. Ona acele etmeye şey yoktu. Böyle temiz havada, güröldeyip duran serin meşe ağaçları altında, binbir türlü çiçeklerin kokusuyla nefes alan bahçede haftalarca oturmak mümkün. Elti ana böyle yerleri ömründe ilk defa gördü. O kendini «yalan dünyanın cennet bahçesinde» zannetti. Biraz bekledikten sonra, gözleri saray tarafına dönmeye başladı. O, şimdi Meryem bir sevinçli haberle çıkar, diyerek hep kapılara doğru bakıyor. Fakat Meryem öyle çabuk çıkılacak yere girmedi.

Kalem odasında onun kim olduğunu, nerde yaşadığını, hangi işle geldiğini, kocasının kim olduğunu ve ne zaman alındığını ayrıntılı sorup yazdılar ve biraz beklemesini rica ettiler. Meryem odanın bir köşesindeki kırmızı divan üzerine oturdu. O bekliyor. Ne bekliyor, ne diyecekler? Bunu kendisi de bilmiyor? Ah bu beklemekler var mı? Dünyada olan en beter şeylerden biri beklemek değil mi? İnsan ne beklediğini ve onun sonunun ne olacağını bilse, gene sabır hazinesi tükenmez, beklerdi. Bilmeyerek

beklemek ise uçurumdan aşağı giden ve elleriyle asılıp kalmış bir insanın durumunu andırıyor. Meryem'in kandil elması kadar yüreği çabalıyor, göğüs kafesini patlatıp çıkacak gibi vuruyor. Ya onun yüreğinin altında şimdi bir yürek daha vuruyor. Bunun için Elti ana ona korse taşımayı dar belli elbiseler giymeyi yasak etmişti ama bugün böyle giyinmeye kendi eliyle yardım etti. Eteği yere değen bu elbiseyi Meryem'in üstüne giydirdikten sonra, kendisinin budaklı parmaklarıyla onun güzel bedenini okşayıp okşayıp, bütün uçlarını düzledi. Bütün ümit bu elbisedeydi. Bu elbise olmamış olsa, ihtimal onu kapıdan Elti anayla beraber geri döndürürdüler. Dünya öyle, itibar giyide. Bunu Meryem iyi biliyordu...

Vali koltuğunu sağ tarafa biraz çevirip, karşısında sırtık gibi donakalan askeri müdür hizmetçisine göz atarak: –Dinliyorum, dedi.

Hizmetçi kırmızı ciltli dosyayı açtı ve sözlerini tane tane işittirip okudu. «Marianna-Meryem, Pan Prokopçuk kızı, Veli odaman'ın karısı. Siz alî cenapların huzuruna girmek için selam vererek izin soruyor».

Vali koltuğunu yerine çevirip, başını arkaya dayandırdı ve tepeye bakarak:

–Marianna-Meryem... Pan Prokopçuk... Bu nasıl sülale? Sizde bilgi hazır mı?

–Hazır, alî cenaplar!

–Dinliyorum.

Hizmetçi gene ayaküstünde durduğu yerden kıpırdamayıp, dosyasını açtı ve okumaya başladı: «Pan Prokopçuk, orta derece ağa Maryanpul ilçesi Cenişke nahiyesinde kırk desatin toprağı, iki bin baş koyunu vardı. Geçen senenin ağustos isyanlarında malikanesi ve malı darma dağın ediliyor, kendileri ölüyorlar. Onun ırgatı Veli Odaman oğlu bu başkaldırıda katılarak, panın bin baş koyununu ve yegane kızı Marianna'yı alıp kaçar. Can-Erik nahiyesinde yaşayan Celal beye kötülük edecek olduğundan köyden kovulur.»

Hizmetçi dosyasını kapattı ve valiye üç adım daha yakınlaşıp, onun ne diyeceğini birkaç dakika dinleyip durdu.

–İsyankar! Onun karısını da görmek istemiyorum, dedi vali yüzünü ekşitip.

–Karısı siz alî cenaplar ile görüşmeyi kesin olarak istiyor. O sizde merak doğurabilecek hanıma benziyor: kısa manto, vual, dedi hizmetçi elini kaldırıp yapmacık tebessümle.

–Çoban karısı, bana kabul için gelmiş. Bu ne demek? İmparatorluğumuzun hiç bir vilayetinde böyle şey olamaz. Çabuk çabuk çaresini görün, saray bahçesinden ayaklarını uzaklaştırsın, dedi vali hizmetçiye bakmayarak.

Hizmetçi bir şeyler daha söylemeye niyetlenip atıldığında vali ona göz dikti ve:

–Daha ne bekliyorsun, anlamadın mı yoksa, dedi sertlikle.

–Grigoriy Vasileviç, dedi hizmetçi valinin dikkatini çekmek için. –Marianna pani Prokopçuk. Siz alî cenapların huzuruna pan kızı olarak girmek istiyor. Belki malikane meselesidir...

Vali ona eğri eğri bakıp duvar dibinde heykel gibi duran insan ile ilgili olarak kara *mahvazalı*, büyük altın pullu saate baktı ve:

–Yedi dakika, diyerek başını salladı. Hizmetçinin gitmesiyle gelmesi bir oldu.

Kapıdan kısa manto elbisesinin eteğini hafifçe kaldırarak Meryem girdi. Vali koltuğun arkasından yükselip kalktı ve karşısında reveransla (baş eğip selamlaşmak) selamlaşmakta olan hanımın bembeyaz eldivenli (kadınların giydiği modalı eldiven) elini alıp, parmaklarının uçlarını büyük nezaketle dudaklarına değdirdi.

–Buyrun, dedi vali yer gösterip. Kendisi koltuğuna yerleşti.

–Acayip şey, pan kızı ve isyankar!..

–Birincisi küçük, ikincisi yalan, cenabî hazretleri, dedi Meryem vualini geniş kasnaklı şapkasının üzerine kaldırıp. Bu sözler onun güzel dudaklarının arasından öyle bir zorlukla çıkıp gittiler ki, beyaz alnında ortaya çıkan iki ter tanesini nakışlı mendiliyle yavaşça basıp aldı. Peçe açılır açılmaz vali Meryem’in gözlerine bakakaldı..

–Nasıl ispatlarsınız, hanım, dedi o yumuşak sesle.

–Babamın kahyası Zahar sağ salım. Veli Odaman sakın delikanlı. İsyankarların kanlı pençesinden beni kurtardı. Kendisi Karlıcar’da sakın yaşıyordu. İşte, siz alî cenaplara, Karlıcarlıların başvurusu. Meryem kemik düğmeli *redikulini* açıp kağıdı valinin önüne koydu. Vali hizmetçisinin ona bırakıp gittiği kırmızı dosyaya gözlerini dikip:

–Ya sizi, pani Marianna, ona hanımlığa kim mecbur etti?

–Sevgi cenabı hazretleri. Ben onu on bir yaşımdan itibaren tanıyorum. Babamın dostu Celal bey’in evinde...

Valinin yüzü değişti. O sözü bu yerde durdurup, Meryem'i baştan atmak istedi. Bunu sezen Meryem deminki sözünü devam ettirerek aklına geleni söyledi.

–Bunu müftü Seit Celil Çelebi efendi de tasdikleyebilir, dedi o. –Veli bey yüzlerce hayvanın sahibi olmuş ve asilere karşı duran varlıklı tabakaya mensup şahıslardandır...

Meryem ömründe daha bir kere yalan söylememişti. Fakat bu yerde böyle demeye mecbur oldu. Çünkü Elti ananın söylediğine göre, molla onların nikahını kıymadan önce müftüyle görüşüp fikirleşmiş meğer. Bu lafa *esaslanıp* Meryem de müftünün adını andı. Vali ise buna çok önem verdi. O masanın üzerindeki dosyada Celal beyin imzasını farketti ve ses çıkarmadan dosyayı kapatıp kenara sürdü. Sonra yerinden kalkıp Meryem'in yanına geldi, yavaşça onun yumuşak elini avucunun içine alarak:

–Üzülmeyin, pani Marianna, bizde olan bilgiye göre, onu askere alma cetveline sokmuşlar. Yarın müftü benim huzurunda olacak. Sizin gibi güzel hanım benim ayağıma gelip müracaat ettikten sonra bir daha inceleyip bakarız, dedi.

Marianna gene dizlerini kırıp onun önüne eğildi. Vali itiraz etti:

–Oldu, oldu, gerekmez, diyerek Marianna'nın dirseğinden tutup, doğrulmasını teklif etti. Sonra, onun gözlerine ciddi bakarak:

–Elbette, asiler bizden yüce gönüllülük beklemesinler. Köylüler şimdi padişah hazretlerinin yeni reformlarını kabul edip sakın otursunlar. Başvuruna bakarız.

Askere toplama sözünü duyduğunda Meryem'in başı döndü, alnında gene ter taneleri ortaya çıktılar. Vali sürahiden su döküp ona uzattı, Meryem'in alıp içmeye çaresi yoktu. Elinin titrediğini gören vali örnekli, billur şarap kadehini onun dudaklarına yakın getirdi, Meryem bir yudum yutar yutmaz gözlerini açtı ve kendisine geldi. Vali onun elinden tutup kapıya kadar geçirdi ve duvarda asılı duran şeritli topuzu tutup çekti. O an kapıyı açarak hizmetçi girdi. Meryem peçesini indirip, yumuşak kilimler boyunca hizmetçinin arkasından yürüyüp kalem odasına geldi. Orda valiye girmek için onun eline verilen altın yaldızlı harflerle yazılmış izin belgesini imzaladılar.

Meryem sarayın bahçesine ağlayarak çıktı. Fakat onun gözyaşlarını kimse görmedi. Bu gözyaşları sabah gündeğduğu vakitte meşe yapraklarının üzerindeki çiğ taneciklerini andırarak, peçe altında parlıyordular. Bunlar sevinçten mi, üzüntüden mi,

neden sebep yuvarlanıp çıktığını kendisi de bilmiyordu. Meryem meşe koruluğu boyunca yürüyüp, Elti ananın yanına gelir gelmez onun boynuna sarıldı ve kendi öz anasının bağrına basılıp yatmış gibi birkaç saniye daha ağlamasına devam etti.

–Hadi, kızım bir sözle olsa da söyle, anlat? Veli sağ salim mi? Meryem son gözyaşlarını yutkunup, zorla olsa da, dilinin ucundan:

–Sağ imiş, askerliğe göndermeye niyetlenmişler, diyerek gene iç çekip ağladı.

–Haydi, kalk kızım, bu yerde ağlamak yakışmıyor. Onun da yeri var. Misafirhaneye gidelim, orda kendimize göre yayılıp oturalım ve ikimiz de istediğimiz kadar ağlayıp doyalım, diyerek Meryem’in bileğinden tutup durdurdu.

Saray bahçesinin kemer kapısı önünde sıra sıra faytonlar duruyordu. En öndeki fayton yavaşça onların yanına gelip yanaştı. Yarım saat kadar gitmiş olmalılar, onlar şimdi mahalle kahvehanesinin önünde idiler. Faytoncu hakkını alıp, bıyık altından dişlerini parlatıp güldü ve:

–Gerek olursa, hanımlar sizin hizmetinize hazırım, diyerek atlarının boyunlarına asılı çanları tıngırdatıp faytonunu sürüp gitti.

Misafirhaneye girdikleri gibi, Meryem soyundu ve sabahtan beri sıkılan bedenini, göğüslerini serbest bıraktı.

–İşte kızım, sok üstüne işte bu tatar elbisesini, vücudun rahat nefes alsın, dedi Elti ana ona bol elbise uzatıp. Meryem biraz sakinleşti ve onun ağzından çıkacak sözü sabırsızlıkla bekleyen Elti anaya baktı ve:

–Akşam bu giyimlerin eziyetini gene çekmek gerek olacak, ana, dedi dertli sesle. Böyle dediğinde, güya Elti ananın kulak zarını patlatacak gibi bir ses çınladı.

–Vay, yavrum, dedi o düşünceye dahlı. –İşin daha bitmemiş meğer de...

–Bitmedi, ana. Veli’yi dedikodu ateşine atmışlar. İsyancı cetveline sokmuşlar. Hepsi Celal beyin tekmesi.

–Vay, vay, yarabbim, bir çoban çocuğun ne etmiş var da, bu hallere bıraktın sen yardımcısı ol yarabbim!

–Bize bugün, bu saat müftüye bakmak gerek, ana, dedi Meryem üzülen. –Çünkü o yarın valinin huzurunda olacakmış. Orda bizim lafımız da çıkacak galiba. Ben ona Veli ile nikahlı olduğumuzdan müftünün de haberi var dedim. Bunu siz bana söylemiştiniz, aklınızda mı, ana?

–Evet, evet, aklımda kızım. Öyle laf olmuştu. Müftünün evine bizim suçu yiğidimiz birkaç kere gidip gelmişti. Ben bir molla karısı, Elti ana olduktan sonra, onun evine gitmeye her zaman yolum açıktır sanıyorum. Şimdi arabacıyı çağırayım da yola çıkalım, dedi Elti ana ve alel acele toplanıp bahçeye çıktı.

Arabacı delikanlı gerçekten müftünün yaşadığı evi biliyormuş. O Karlıcar'ın mollası ile bu eve birkaç kere gelip gitmiş fakat müftüyü gözüyle görmemiş. Arabacı yiğit *bederkayı* yüksek duvar yanındaki dut ağacının altına yanaştırıp durdu.

–İşte geldik, dedi o duvar tarafı başıyla gösterip. –Kapısı sağ tarafta. Zili çalıp girebilirsiniz.

Elti ana çok düşünmedi. Meryem'e işmar edip *bederkadan* indi ve doğru kapıya geldiler. Zili birkaç kere bastılar, bahçede köpek hırıldamaya başladı. Biraz beklediler, kapıyı bir çocuk açtı. Onlar bahçeye ayak bastıkları gibi boydan boya uzun cam sofanın üç basamak merdiveninden bir genç kadın inip doğru misafirleri karşılamaya çıktı. Onlar yüz yıllık birbirlerini tanıyan insanlar gibi kucaklaşıp, arkalarını sıvazlayıp, öpüşüp görüştüler. Bu müftünün yakında evlenen oğlunun kadınıymış. O misafirleri eve davet etti. Birazdan onlara hoşgeldine altın fesli, kuşaklı, semizce bir kadın girdi. Bu müftünün karısı idi. Kahve içildi, hal hatır soruldu ve sonunda Elti ana kendisinin kim olduğunu, nerden geldiğini ve Çelebi efendide bir önemli işleri olduğunu söyleyip anlattı. Müftünün karısı onları başka odaya alıp girdi ve ne iş ile gelmiş iseler, dinlemeye ve yardım eli uzatmaya hazır olduğunu bildirdi.

Mesele anlaşıldı ki, müftüye kadın kişiler bir işle geldiklerinde onları müftünün karısı kabul ediyormuş. Elti ana Meryem'e işmar etti, o gene şu deminki kahve içilen odada dönen gelinin yanına çıktı. Gelin bugün akşam vali sarayında olacak baloya hazırlık yapıyordu. O elbiselerinin birini çıkarıp, diğerini giyiyor ve ayna karşısında durup hangi elbisenin çok yakıştığını bilemeden efkarlanıyordu. Meryem ona elbise seçmeye yardım etti. Genç gelin onun dediği gibi gelinmeye razı oldu ve o an kocasına görünmeye gitti. Birazdan kocasının elinden tutarak geldi ve Meryem ile tanıştı. Müftünün oğlu Meryem'e kendi teşekkürünü bildirdi. Genç ev sahiplerinin ikisi de Meryem'i kendileriyle birlikte baloya davet ettiler.

–Davetiniz için teşekkürler, dedi Meryem biraz kendisini rahatsız durumda hissedip. –Ben de davetname yoktur. Sizlere keder etmek istemiyorum.

–Yok, yok, gideceğiz, beraber gideceğiz, dedi Avrupaca giyinmeye başlayan gelin.

–Davetiye yarım saatte benim elimde olur. Hiç üzülmeyin, dedi kocası ve çıkıp gitti.

Gelin Meryem’in yardımıyla hem giyiniyor hem de kocasının vali ofisinde çalıştığını, bütün saray hizmetçileriyle ve şahsen valiyle tanıştığını söyleyip anlattı. Meryem’in de aradığı bu değil miydi? Eğer davetiye getirilirse onlarla beraber katılıp gitmeye canı yürekten heves etti. Fakat bunu Elti anaya nasıl bildirmeli?

Bu zaman içinde Elti ana müftünün karısına bütün meseleyi söyleyip anlattı. Şimdi sonu iyi netice ile sonuçlanırsa, arabaya yükleyip beş tane kara koyun getireceğini ant yemin ederek bildirdi. Yarın müftüyle vali görüştüğünde bu mesele hakkında mutlaka laf çıkacağını tekrar tekrar söyledi. Aradan yarım saat geçer geçmez Elti ana sevinerek çıktı ve Meryem’e erken aydınlık misafirhaneye dönmeyi teklif etti. Fakat gelin odasında, iki kardeş gibi konuşup oturan civanları gördüğü gibi sözü yarım kaldı.

–Siz hiç rahatsız olmayın, dedi gelin Elti anaya dönüp. –Biz Meryem ile bu akşam beraber olacağız. Şimdi arabacı yiğidi yollayın, gidip çabuk çabuk Meryem hanımın giyimlerini getirsin.

Meryem ve Elti ana birbirine baktılar, ikisi de hoşnutlukla bu fikre sözsüz razı oldular.

Müftünün kadını Meryem ve Veli Odaman meselesini kocasının yanına girip ayrıntılı şekilde anlattı. Karlıcar mollasını müftü şahsen tanıyormuş. Şimdi kendisi biraz halsiz olsa da, Elti anaya çıkıp hoş geldin demeye razı oldu. Bu akıllı başlı, tıknaz adam eline altın yaldızlı sopasını alıp, misafir odasına çıktı. Orda Elti ana ve Meryem ile görüştü, misafirlerin ikisi de büyük saygı ile eğilip müftünün elini öptüler.

–Ben sizin işlerle tanıştım. Karlıcar mollası kendi karısı ile sizi yollamış meğer, ben ona güveniyorum, bu işte bir yanlışlık olmalı ki, halledilmesine mümkün derecede yardım ederim, dedi müftü ve özür dileyip kendi odasına döndü.

Bu zaman içinde arabacı delikanlı Meryem’in bohçasını getirdi. Gelin büyük sevinçle Meryem’i ve Elti anayı kendi odasına sokup, kapıyı sürmeledi ve baloya hazırlanmaya başladılar.

–Ah öyle padişahların olduğu yere beni de çağırıydılar, dedi Elti ana gençlerin heveslikle giyindiklerine imrenip.

–Siz de gelin, ana. Bende iki elbise var, biri size, biri bana, dedi Meryem sevinçli gözlerini geline dikip. Gelin güldü, bir şey söylemedi. O Meryem’in bu lafını şaka yerine kabul etti.

–Şaşıрма yavrum. Senin elbisen benim ne yerime sığacak, dedi Elti ana şakalaşp. –Bana böyle üç korse giydirderseniz de az gelir... Hiç olacak şey mi, kızlarım, muradım şaka. Siz kendi işinize bakın, benim zırlıtıma çok kulak asmayın. Öyle şey için mollakam beni dipdiri Karlıcar’ın kuyusuna atar, ya da ateşe yakıp, külümü havaya savurur, rengimi de görmezsiniz.

–Ben de Veli’nin ateşinden korkuyorum, ana. Bu şey bir gün ille meydana çıkar. «Veli’nin karısı baloya gitmiş» derler. Buna Veli hiç razı olmaz. Ben onu beladan kurtarmak isteyerek elden kaybederim, diye korkuyorum.

–Imm... Allahu teala asıl seni derin akılla yaratmış, kızım. Bizim aptal başımız öyle şeylerden mahrum kalmış. Doğru söylüyorsun, bir düşünüp bakalım. İşte düşünmek için ne var, dedi gelin Elti anaya dönüp. –Siz bugün bizde Allah misafirisiniz. Meryem benim akranım, kanı sıcak, bir gördüğümde beğendim. Onu ben davet ediyorum.

–Biliyor musun ne, kızım, dedi Elti ana yüreklenerek. –Biz bunu içimizde sır edip bırakırız. Veli’nin hiçbir şeyden haberi olmaz. Burda bir türlü kötülük yok. İyi ki, sen Avrupaca oynamayı biliyorsun, biraz eğlenir, gönül düzeltir gelirsin. Ben seni misafirhanede beklerim.

–Buna emin olabilirsiniz, dedi gelin.

–Ben senin yanında olduğumda hiçbir şeyden korkma, dedi Elti ana Meryem’e inançlı bakıp.

–Söz bir, Allah bir, dedi tekrar gelin.

–Elbette, ben Veli’den hiçbir şey gizleyemem. O herşeyi olduğu gibi bilmeli. Eğer ben ona bu işlerin Celal beyin tekmesi olduğunu söylersem, Veli onun başını...

–Haydi yavrum, o tarafını sonra bakarız. Suyu görmeden önce pabuç çıkarmayalım. Biz buraya Veli’yi kurtarmak için geldik. Muradımıza namusumuz ırzımızla erişirsek, Allah bize her zaman yardımcı olur. Ne söyleyeceğiz, ne

gizleyeceğiz, o bizim ikimizin işi. Onu sonra görürüz. Celal bey kendi mertebesini kendisi bulur. Ayı kendine çukur kazdığında toprağını başına atarmış.

–Siz çok derin üzüntüye dalmayın, dedi gelin onlara acıyarak. –Benim kocamın elinden çok şey gelir. Herhalde ofis görevlisi. Sizin işinizin de çaresini bulur. Ben bunun için Meryem’i kendimizle beraber davet ettim. Her şey hallolunur. Buna benzer şikayetlerle gelen tek siz değilsiniz. Meryem’in kaderi benimkine çok benziyor. Ben de uzak diyarların bülbulü idim, fakat bu kafese düşmeye mecbur oldum...

Gelin başka söz söylemedi. O Meryem’le beraber iyi giyinmeye, herkesten güzel olarak görünmeye çalıştı. Onda olmayan elbise yoktu. Mesele şunda ki, hangisini seçip giymeli? Onlar Elti ananın yardımıyla iyi giyindi ve kendilerini düzelttiler. Meryem bugün *robrond* elbisesini giydi. Dolu ve açık omuzlarına saçlarının uçlarını kıvrıcıklatarak sarkıttı. Ellerine ise, bileklerini örten uzun kollu beyaz eldivenler giydi. Başında gene şu şapka, gene şu peçe. Aynı onun gibi de gelin giyindi. Müftünün oğlu onları faytona davet ettiğinde büyük aşk ve itibarla:

–Sizi bugün biribirinizden ayırmak mümkün değil, hanımlar, diyerek şakalaştı.

Balo başladı. Salonda Meryem’e kimse kulak asmadı. O kenarda dedikodu yapan hanımların yanına çekilip, oynayanları seyretti. Büyük salonun içinde kadın giyiminin ağır kokusundan bıkan erkekler, zaman zaman kendi hanımlarını bırakıp, sarayın balkonuna çıkarak temiz havada nefes alıp geliyordular. Bazıları ise, küçük küçük bölümlere girip, çeşitli şarapların lezzetine bakıp keyifleniyorlar. Salonun ortasında oyundan sonra kalabalıklaşanların dikkatini çekerek, ortaya uzun boylu, şakakları ağarmaya başlayan, perçemi iyi taranmış, güzel bir adam ortaya çıktı. O ellerini üç kere çırpıp, adamları yatıştırdı ve keskin ses ile:

–Vali hazretleri, diye ilan etti. Bu arada salonun ortasındaki hanımlar bir tarafa, erkekler diğer tarafa çıkıp sıraya dizildiler. Vali ortaya çıkar çıkmaz, herkes saygıyla selamlaştı ve o an orkestra çalmaya başladı. Oyuna kimse çıkmıyor. Vali hanımları gözü ile süzdü ve Meryem’in yanına gelir gelmez durup elini uzattı. Meryem azıcık yere çöküp valinin elinden tuttu ve ikisi ortaya çıktılar. Onların arkasından ikişer ikişer olup, herkes kendi hanımıyla oyuna çıktı. Herkesin dikkati şüphesiz Meryem’de idi. Çünkü bu akşamdaki baloda katılan hanımlar arasında birbirini tanıyanlar çok olsa da, onlar Meryem’i bilmiyor ve tanıımıyordular.

–Sizde kadans (oyunda tempo ve ölçü.) çok doğru hanım, dedi vali memnun olarak. –Böyle taşralılar yalnız benim vilayetimde olabilir!

–Sizin sağlığını ve mutluluğunuza her zaman duacıyız, dedi Meryem gülümseyerek.

–Biz öylelerini akıldan çıkarmayız.

–Teşekkürler size, cenabı aliyleri.

–Şüphemiz olmasın.

–Oyun hep kızışmaya devam etti. Çiftler salonda halka yaparak yuvarlak dönüyorlar. Kimse oyun halkasından çıkmıyor. Bu ayıp. Çünkü oyuna vali başladı, önce o durmalı. Meryem’in şimdi gönlü düzeldi, o validen beklediği son sözünü duydu. Bu daha bir şey demek olmasa da, gönlünde ümit doğdu. Yüzü daha çok açıldı, valinin uzun elleri altında uçup gidecek beyaz güvercin gibi dönmekte idi. Genellikle vali oyunu çok uzatmaz. Bugün ise, o büyük salonu beşinci kere dönüyor. Terlemeye başlayan hanımlar Meryem’e doğru asık yüzlerle göz atsalar da, Meryem hiç kimseye kulak asmadan dönmeye devam etti. Vali salonun başına geldiğinde durdu, onun arkasından bütün çiftler ellerini bırakıp, yelpazelerini dalgalatmaya başladılar. Müftünün oğlu, biz artık gelin demeye alıştığımız karısı ile Meryem’in yanına geldiler. Vali onları tanıdı, baş sallayarak selamlaştı ve hepsini punç (özel hazırlanmış şarap) içmeye davet etti. Meryem’in en korktuğu şey buydu. Fakat çare yok, gitmek gerek. Yuvarlak masa başına gelenler ile hizmetçi el üstüne tabak tutarak dört kadeh punç getirdi. Vali birini alıp Meryem’e uzattı, ikincisini kendisi alıp, büyük nezaket ve tebessümle Meryem’in gözlerine bakarak, sonuna kadar içti. Meryem kadehini dudaklarına değdiriverdi ve vali içip bitirdikten sonra, dönüp tabağa koydu. Gündüz onun huzuruna Meryem’i alıp giren hizmetçisi geldi. Valiyi kenara çağırdı. Onun ne demek istediğini vali sözsüz anladı. Demek, ona gitmek gerek. Hepsinden af isteyip, o an alel acele bölümden çıkıp gitti. Meryem bir şey sormaya niyetlenip, onun arkasından atılacakken, gelin gözüyle işmar edip onu durdurdu.

Meryem’in de bütün arzu isteği buydu. Ona şimdi ne balo gerek, ne vali. Salonda gene oyun başladı. Meryem o bölümde tek kendisi oturup kaldı. O artık hanımların gözüne görünmeyi istemedi. Ona balodan çıkıp gitmek gerek idi ama ne yapsın, yalnız değil. Onu buraya getiren arkadaşları var. Onlar ise oynamaya,

eğlenmeye geldiler. Tek kendisi çıkıp giderse olmayacak, onların kalbi kırılabilecek. Sonra bütün başladığı iş boşuna olacak. Yok, ona sabretmek gerek. Gelini ve müftü oğlunu beklemek gerek.

Oyun biter bitmez güle oynaya, kahkahalarla onun yanına geldi.

–Sıradaki oyuna benim kocamla çıkarsınız Meryem, dedi.

–Canım eğer mümkünse, beni bu salondan azat edin. Başım çok dönüyor, kusacağım geliyor, dedi Meryem karnına yapışıp. Gelin onun yüklü hamile olduğunu o an sorup öğrendi ve hemen kocasına koştu. Onlar Meryem’i geçirmeye ve kendi faytonlarına koyup göndermeye karar verdiler. O an gelin onun koltuğundan alıp bölümden çıktı. Onların kapıya doğru doğrulduklarını gören hanımlar bütün dikkatini Meryem’e çektiler. Meryem hiç birine dönüp bakmadan hizmetçinin yardımıyla salondan çıkıp gitti. Artık, orda istedikleri kadar *mişmişlensinler*, başları dönene kadar dönsünler, Meryem’in onlarla hiç alıp vereceği yok. Onlar sarayın merdivenlerinden inene kadar hizmetçi arkalarından bakakaldı. Hava açıldı. Gökte yıldızlar parlıyor, onlar dersin Meryem’in mutluluğuna seviniyorlar. Serin yelden meşe ağaçlarının yaprakları çıtır çıtır sallanıyordular. Bahçe boyunca yürürken, kemer kapıya yaklaştığında, ansızın onların önünde Elti ana belirdi. O misafirhanede değil de, Meryem’i bahçede bekliyormuş. Elti ana Meryem’i ve onu geçirmekte olan gelini, onun kocasını görür görmez yerinden atılıp gidiyordu.

–Haydi, gel kızım, ay ışığında bir yüzüne bakayım, dedi o ve Meryem’in yüzünü açıp dikkatle farkettiler. –Şükür yarabbim, namusunla geldin, yavrum, gözlerinden anlıyorum. Şimdi benim yüzüm hem Allah’ın hem de halkın önünde açık.

Elti ana sevinçle Meryem’in koltuğundan aldı ve gelinin kocasıyla dönüp baloya girmelerini rica etti. Onlar af isteyip şimdi kızışıp gitmekte olan baloya döndüler.

Meryem bahçe boyu yürürken akşamın nasıl geçtiğini, valinin bir oyundan sonra çıkıp gittiğini, bütün hanımların kıskançlıkla onun arkasından bakakaldıklarını büyük sevinç ve aşkla söyleyip anlattı.

Kemer kapının önündeki faytoncular arasında gene şu, gündüzki bıyıklı duruyordu. O bütün faytoncuların önüne çıkıp, faytonunu kapıya yakın sürüp yanaştırdı.

–Eski yerinize mi, dedi o bıyıklarının uçlarını okşayıp.

–Çok alay etme, sürüver, dedi Elti ana faytona yerleşip. Atlar başlarını eğip, çanlarını çingırdatıp hareket ettiler.

–Nerde, dedi faytoncu tekrar.

–Sürüver, dedi Elti ana gene de ve kahkahalarla güldü. –Şehrin en iyi sokaklarını, en iyi bahçelerini, en iyi dükkanlarını göster bize yiğit isen.

–Paranız yetmez, hanım.

–Yeter, gerek olursa, senin atını arabanı da kendinle beraber satın alırız. Sürmeye devam et! Vali merkezini bir görelim!

Çanlı atlar kalabalık şehir sokakları içine karışıp gittiler.

İkinci gün akşamüstü, onlar Karlıcar'da idiler. «Elti ana valinin huzurunda bulunmuş» diye laf Karlıcar'a değil bütün kazaya yayıldı. Ne içindir, Meryem'in adı bir yerde söylenmiyor, yalnız Elti ananın namı gitti. Mollanın bahçesinde her gün misafir arabaları koşumdan çıkarılıyor, eğleniyor, bu güne kadar onun adını, bilgisini okumayanlar da, mollakamın hatrını sormaya geliyorlar. Nahiye kadısı bile at eğerleyip onun evine geldi. Hepsi valinin boyunu postunu, sözlerini soruyorlar. Aradan birkaç vakit geçtikten sonra, çevre etrafta: «Karlıcar'a vali gelecekmiş» diye söz yayıldı. Mahalli idare ve komşu köylerde yaşayan zenginler Karlıcar'ın yollarını yapmaya başladılar. Köylülere biraz yardım edip, evlerini, bahçelerini düzene çektiler. Sucu delikanlı bu tesadüften faydalanıp yüz yıllık su yemliklerini değiştirtti. Vali hazretleri şerefine en iyi koyunlarından kurban adayıp boyunlarına bantlar bağladılar. Bütün bu şeylerin aslında Elti ananın adı söylendi, dillerden dillere yayılıp efsaneler uydurmaya başladılar. Meryem ise, hiçbir şeye karışmayıp, gecesini gündüz ederek sevgili Velisini bekledi. Günler ona ay, haftalar ise yıl olarak göründü. Fakat o büyük sabırla, bir dakika, bir gün ümidini kesmeden Velisini bekledi.

Günlerin birinde Karlıcar'a vali değil de Veli sürüp geldi. Köy halkı onu yola çıkıp karşıladı. Meryem sonunda kendi muradına kavuştu. Veli'nin cebinde Meryem'in valiye bıraktığı başvuru belgesi vardı. Onun köşesinde şöyle yazılmış. «Veli Odaman'ın oğlu azat edilsin, Karlıcar'a, kendi ailesine yollansın». Meryem bu kağıdı halka bağırarak okudu ve üç kere öpüp koynuna soktu. Özgürlüğe çıkıp, kendi yarine dönüp gelen Veli'nin halk arasında hürmeti arttı, zengin tabaka vekilleri bile onun yanına gitmeye sakınmadılar. Veli'ye de gereken şey buydu. «Beni rahat bırakın, bana sizden

bir şey gerekmiyor» gayesiyle yaşadı ve yaşayacak. Geldiğinin ikinci günü Veli en iyi koyununu kurban edip, halka dağıttı. Küçük evine mollakayı ve ihtiyarları davet edip dua okuttu. Üç güne kadar sevgili Meryeminin yanından bir tarafa gitmedi.

–Benim gerçek dostum, sevgilim, ebedi hayat arkadaşısın, dedi onun sevinçli gözlerine bakıp. –Sen olmamış olsan, ben kötü ateşlerde yanacak idim, ah benim akıllı güzelim, ya orda benim gibi yananların hesabı yok da!

–Söyleme yavrum, söyleme. Ben hepsini biliyorum. Böyle sözleri benden başka kimseye söyleme, rica ediyorum sana, dedi Meryem onu tembihleyip. Ama kendisinin ağzından az kaldı «Celal beyin ettikleri» diye söz çıkıyordu, fakat Meryem aklını çabuk topladı ve sustu. O Velisine kavuştuğuna hala daha inanmazken, gene bir daha ayrılmak istemedi. Veli'nin huyunu iyi bildiğinden ses çıkarmadı, çünkü o Celal beyi rahat bırakmayacağına emindi. Bu faciaya izin vermemek için susup oturmaya mecbur oldu. Meryem kendi kendisini Elti ananın sözlerini hatırlayarak sakinleştiriyordu: «Gerekmez yavrum, kan içmeye. Kanı kanla yıkamazlar, onun canını sen vermedin. Allah Taala sabırlıdır. Demek, ettikleri çok, bu dünyada daha çekeceği vardır. Rızkı tükendikten sonra, emanetini kendisi verir, onun günahı sana ne gerek?» Fakat Celal beyin kendisi böyle düşünüyor muydu, acaba? Elbette düşünmüyordu. O fakir fukaranın alın teriyle sulanan bağ bahçelerde zenginleşip, dünyasını ve ahiretini düşünmeden yaşadı. Daha doğrusu, dünyasını sadece kendisinin keyfi için düşündü, ahiretini ise, aklına bile getirmede. Onun aklına «ölüm» denen dehşetli şey asla gelmez idi. «Malı mülkü, sarayları, ırgatları olan insan ebedi yaşar, sizler uğraşıyorsunuz, ölüm de sizlere layıktır», diye düşünürdü. Fakat dünya, hayat yavaş yavaş her şeyi kendi yerine koyuyor. Her kes ille ettiğini bulur. Tabiat kanunu öyle. Ne ekersen, onu biçersin. Celal bey gibileri hiç olmazsa ihtiyarlığında durulsa imişler. Bak sen onun ettiğine, iki hasret genci birbirinden ayırmanın sonunun ne olacağını kendisi düşünmemiş. Onun birisi fukara, öksüz köylü çocuğu, iyi, ya ikincisi senin aynı tabakandan olan dostunun çocuğu da?

Üç günden sonra, Veli Karlıcarlıların ona özel diktirip hazırladığı hediyesi olan krom çizmelerini çıkarıp attı ve gene kendisinin çarıklarını sarıp, çarıklarını giyip, omzuna tasmalı püskül çantasını takıp, bıçağını beline asıp, kavalını kuşağının altına kıştırıp, çoban kalpağını bir tarafına basıp, uzun kancalı sopasını göğhe havalandırarak

halkın hayvanlarını çöle alıp çıktı. Onu çoban giyiminde görmek herkes için bir zevk idi. Bu zevk ise, Meryem'i herkesten fazla ferahlandırıyordu.

Günlerden bir gün, Can Erik'ten kör Emirsale ağanın oğlu gelip çıktı. O Celal beyin vefat ettiğini, çok vakit can veremedi çektiğini söyledi. Bir zamanlar, «karnın tok olursa, daha ne gerek?» diyen bu çocuk epey büyümüş ve dünya bakışı değişmiş. O Veli'yi köye çağırmaya gelmiş.

–Köylüler şimdi biraz dağıldı, gelerseniz onları ele alır ve bir amaçlı yola koyardık, dedi. Veli razı olmadı.

–Bir soylu giderse, ikincisi gelir, o mübarek bağ bahçelere efendi her zaman bulunur. Bu yerin halkı bana çok büyük iyilikler yaptı, iyiliği çiğnemek, kısmetini tepip gitmek iyi şey değildir. Sen istersen, kendin gel bize. İkimiz beraber çobanlık ederiz.

–Yok, öyle ise, ben de yerimden kıpırdamayayım. Kalaçık'ta babamdan kalma üzüm erikleri beni lanetlerler. Sizde buğday, bizde meyve. Gerek olduğunda anlaşır, birbirimizi açlıktan kurtarmaya yardımda bulunuruz...

Böylelikle, günler, yıllar gelip geçiyor, insanlar yerine insanlar geliyor, hayat ise hep bir akıntıda gidiyordu. Bütün bu hareketler köylülerin aklında inkılapla ilgili amacın daha olgunlaşmadığını gösteriyordu.

Tam o yılın sonunda, kış aylarının başında Meryem dünyaya bir evlat meydana getirdi. Elti ananın ebe analığı sayesinde dünya yüzü gören bu çocuğun adını Memedemin koydular. O çocuk, senin deden, ben idim, yavrum, dedi ihtiyar Nazim'in gözlerine bakıp. Nazim dedesinin hikâyesinden öyle etkilendi ki, evde herkesin çoktan tatlı uykuda olduklarından haberi olmadı. O dedesine büyük hürmet ve saygıyla baktı da, defterini katlayıp, birkaç dakika düşüncelere daldı.

–Evet, evet, yavrum, hepsi doğru, dedi ihtiyar onun düşüncesini bölüp. Sonra başı ucunda asılı duran kuranı alıp açtı ve: –İşte oku da bak, bu yazıları Meryem anam ben doğduğum gün yazmış...

–Allah sağlığını versin, dede. Ben Veli Odaman neslimizin nerden geldiğini şimdi iyi anladım.

–Ben sana bu hikâyeyi şunun için anlattım ki, yavrum, siz kendi yaşadığınız devrin kıymetini iyi bilmelisiniz. Sen de çobanlar arasında çalışıyorsun. Veli Odaman ömründe ne gördü? Onun biricik mutluluğu Meryem anamızın sıcak sevgisi idi. Sevgi

de ancak öyle olmalı, yavrum. Ben sana iki söz daha söylemek istiyorum. Dinle. Ben artık çok gitmem. Rızkım az kaldı. Sen o zaman nerde olursan, nerde çalışırsan, yavrum, dedeni unutma. Bana büyük mermer heykel gerekmiyor. O sizin işiniz. Fakat başımın ucunda bir ayva ağacı olsun. Ben yazın onun serininde, yapraklarını koklar da yatarım, yavrum.

Nazim'in gözleri yaşlandı.

–Öyle şey söylemeseniz, dede, dedi.

–Evet, evet, yavrum. Ben dünyaya direk olup kalmayacağım. Görmeyi arzu ettiğim şey daha vardı, bilmiyorum...

–Onu da söylemeniz, dede.

–O senin düğünün.

Nazim gülümsedi ve:

–O kolay şey, dedi.

–Kolay şey deme oğlum. Kolay şeyin kolaysızlığı olur. Sevgi gerek. Sevgi herşeyi yener! Yalnız sevmek değil, sevilme de gerek...

Nazim'in vakti azdı. O dedesiyle konuşmasını bitirdi, ana babasının hatrını kazandı ve ikinci gün amcalarını gidip yoklayayım, diyerek bisikletini alıp çıkıp gitti. Saat sekizi geçiyordu. Semerkant'ta iş günü başladı. Demek, Esmâ evde bir kendisi olmalı. O bisikletini dut ağacına dayandırıp, yol kapısını aralıklandırıp baktı. Kapı sesini duyar duymaz zincirli köpek yuvasından atılıp çıktı ve kendisini oraya buraya atıp bütün gücüyle havlamaya başladı. Üç basamaklı ağaç sofada Esmâ ortaya çıktı. O kapıya doğru baktı, kimse yok gibi göründü. Fakat adam olmasa köpek kendi başına yuvasından atılıp çıkmayacak. Esmâ çıplak ayaklarına rastlayan lastikleri giyip, yol kapısının tarafına yürüdü. Kapının aralığından Nazim'i gördü: –Vay, dedi o şaşırıp kapıyı açar açmaz. –Ya bu yerde ne duruyorsun, gir içeri. Nazim bisikletini içeri sokup duvara dayandırdı. –Yürü, evde kimse yok, dedi Esmâ ve kendisi acele ederek gitti. Besbelli evi biraz toplamak gerektir.

–Ya kardeşlerin nerde, dedi Nazim başını kapıdan eğerek. –Hepsi okuldalar. Sabah çıkıp gidiyorlar, bütün işler benim boynuma kalıyor. Evde oturursan öyleymiş. Çabuk çabuk bir iş bulup girseydim...

Esma öbür odadan biraz hazırlanıp çıktı. Nazim onu şimdi iyi inceleyerek baktı ve: –Hadi, bu tarafa gel, diyerek elinden tutup kuvvetli çekti. Nazik görünümlü Esma’nın beli kırılıyordu. O başını arkasına eğip, Nazim’in elinden kurtulmak isteyip çabaladı: Nazim kızı bıraktı ve aşağı sarkan saçlarını avucuna alıp:

–Bu ne, dedi. Esma güldü ve ses çıkarmadı. Nazim tekrar sordu: –Herkes saçını ağartıyor, sen ise siyahlaştırıyorsun, bu ne demek?

–Ya sen kara saçlıları çok beğeniyorsun da galiba, dedi Esma ona göz kenarından bakıp. Bu sözler Nazim’in beyninden elektrik vurmuş gibi «ışıldayıp» geçtiler. O gidip setin üstüne oturdu ve bir an Esma’nın gözlerine bakakaldı. «Bu gözlerde bir gizli sır var ama onu nasıl bilmeli?» diye düşündü o. Fakat Nazim yanılıyordu. Esma’nın bir şeyden haberi yok. Binlerce kilometre yerde, kum çölleri içinde Nazim’in ne yaptığını, kimlerle görüşüğünü Esma nereden bilsin? Esma Nazim’in hayrette kaldığını farkedip:

**–Kara saçlar, kara kaşlar,
Seni bana sevdirdi.
Yoktur kimsem senden başka,
Yaktın beni küydürdün.**

diye öğrenciyken okuduğun şiirini unuttun mu? Ben unutmadım, Nazim. Senin geleceğini bilip, saçlarımı bilinçli olarak kara kına ile boyadım, beğenmiyor musun, he? Söyle, doğrusunu söyle, diyerek Esma Nazim’in karşısına gelip günahsız genç çocuk gibi nazlandı. Nazim güldü. O Esma’yı göğsüne basıp kucakladı ve saçlarını okşayıp şımarttı. Esma sakın kuzu gibi pısıp kaldı, gözlerinden inci taneleri gibi gözyaşları yuvarlanıp çıktı. Esma başını kaldırdı ve gözyaşlarını saklayarak, yan odaya girdi. Birazdan Nazim’e kahve pişirip getirdi.

–Haydi Esma, amcamlara gidip gelelim, dedi Nazim.

–Bisiklete bir daha ömrümün sonuna kadar binmeyeceğime yemin ettim.

–Bisiklet olmazsa, başkası olur, yolda kalmayız.

–Yok, canım, Nazim. Sen kendin git. Bana pek çok ev işi havale edip gittier.

Çamaşır yıkayacağım...

–Öyle ise, akşam sinemaya, iyi mi?

–O başka mesele.

Esma çok tatlı güldü. Nazim fincanını tabağa koydu ve yerinden atılıp kalktı:

–Öyle ise, ben seni akşam saat yedide Çaraga’daki dut ağacının altında beklerim, diyerek çıkıp gitti. Esma bütün gün aşk ve sevinçle evlerini topladı ve giyinip kuşanıp, akşam yediye on dakika kaldığında dut ağacının altına geldi. Dönüp baktığında, Nazim şimdi onu bekliyormuş. Esma’nın sevincine sevinç eklendi, iki genç yürek çabuk adımlarla Registan tarafına yönelip gittiler.

Nazim bugün eve çok geç dönmedi. Her sefer anasının çiğbörekleri soğuyup kaldığından, anası da buna çok sıkıldığından bugün erken davrandı. Esma’yı bahçe kapılarından soktu ve kendisi hemen eve acele ederek döndü. Selime abla ona gene söylenmeye başladı. –Ne yapayım, şimdi, dedi o, çiğbörekler gene soğudu. Tazesini pişirmezsem olmayacak.

–Yok, yok, ana, onlar soğumamışlar, dedi Nazim sahanın kapağını açıp. –İşte gelin de bakın, daha buğulanıyorlar. Nazim büyük iştahla çiğbörekleri katlayıp katlayıp yedi. Anası onun yemesine kenardan bakıp sevindi ve önüne bir maşrapa serin hoşaf getirip koydu. Seit gazi televizyona bakarak yatıyordu. Nazim girer girmez baba kalktı ve oğlunun işleri hakkında konuşmaya başladı. Selime abla girip televizyonun kulağını çevirip, sesini yavaşlattı. –Ne konuştuğunuz anlaşılmıyor, dedi oğlunun yanına oturup.

–Baba, Nimetulla amcam yarın benle beraber gitmek istedi, dedi Nazim babasına güya haber söyleyip.

–Ya o da orda ne kaybetmiş acaba, dedi Seit Gazi düşünceli tarzda.

–Kaybettiği şey yok, fakat bir şeyler bulmak istiyor, galiba. Kurtnezir amcam en kısa zamanda ikinci kuyuyu bitirecek. Burguculara katılmak istiyor olmalı.

–Sen karışma, dedi Selime abla. –Kendileri biliyorlardır. Evlenecek çocukları var. Gerçek, oğlum, senin de vaktin geçiyor, asıl bir şey düşünmüyorsun.

–Ben ne düşüneyim ana? Babam var, o düşünsün.

–Babanın evleneceği yok, senin düşünmen gerek.

–Kızıl kumda güzel kızlar çok, isterseniz...

Ana ve baba birbirine bakiştılar. Onlar Nazim’in gülümsemesinden şaka ediyordur sandılar.

–Bizim için farkı yok. Kendi düşen ağlamaz, derler.

Selime abla biraz duraksadı, içindeki düşüncelerini söyleyeyim mi, manasında yutkunup oturdu. Herhalde dayanamadı.

–Yavrum, dün Esmâ’ya rastladım, saçlarını karartmış, gözüme bir güzel olarak göründü, dedi. Seit Gazi güldü.

–Seni de anlamanın çaresi yok, Selime. Bugün karartmış iyi olmuş, yarın ağartırsa, sonra ne olacak? Hayat kuracak insan, saçın akına, karasına bakıp mı kıymet biçmeli?

–Öyle ise, sen benim saçıma bakmamış mıydın?

–Vazgeç. Güzel söz ederken, gittin çalıların içine.

Selime ablanın kalbi kırıldı. O biraz ses çıkarmadan durdu, sonra mutfağa girip, kap kacakları toplamaya başladı.

–Yakında bahçeyi fırtınadan kurtardık, baba, dedi Nazim lafı çevirip. –Fidanlar iyi tuttular, hepsi yaprak açtılar. Bahçeyi gerçekten çok ciddi bakmak gerekmiş. Kendisi de o yerin koşulunda. Bir gün gözden kaçırmayacaksın. Her bir fidan, bir genç sabinin yerini tutuyor.

–Öyleyse ne sanıyorsun sen? Ben her gün şu bahçenin içinde on beş yıldan beri ne yaptım? Bir işin altına girdin mi, dayan! Bahçe o, birkaç yılda yükselir gider. Haydi oğlum, yatalım, sabah erken kalkacaksın.

–Saat beşte istasyonda olmak gerek. Nimetulla amcamla orda görüşeceğiz.

Nazim dedesinin odasına girip vedalaştı ve kendisinin çocukluktan yatmaya alıştığı sofasına çıkıp anasının hazırlayıp koyduğu beyaz çarşafı yatağına yattı. Evde ışıklar söndü. Seit Gazi ve dede puflamaya başladı. Fakat ana ve çocuğun gözüne uyku girmedi. Onlar birbirini yüz yıl görmemiş iki hasret gibi, bütün gece konuştular.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Nimetulla çoktan beri Kızıl kum diyarını görmeye heves ediyordu. Şimdi o Nazim’in gelmesinden faydalanarak yola çıktı. Tam bu günler içinde Kurtnezir’in ekibi sevinçli dakikaları bekliyordu. Bir buçuk aydan fazla vakit alan bu kuyudan oraya buraya su fişkirip çıkmasını bekliyordular. Üç akraba kucaklaşıp öpüştüler.

–İşte, abi, işlerimiz böyle. Kızıl kumun altında kismet arıyoruz. Şükür, kismetimiz bol. Kalp kırılması için bir şey yok. İşte bu «Nazim’in bahçesi» başındaki kuyumuz rahatça oldu, dört yüz metreden vurdu. Bu ise, biraz zorladı, iki kere arıza oldu. Bugün, işte şimdi burgu yarım kilometrede. Ümit ediyoruz ki, su vurmak zorunda.

–Bakalım, ben size uğurlu ayakla geldim.

Onlar vagoncuktan çıkıp, kenara çekildi ve işlenmemiş toprağın üstüne oturup konuşmalarını devam ettirdiler. Uzaktan Kurtmolla göründü. O zor bela ile çekiştirerek, sürükleyerek koyun getiriyor. Sabrı tükendi, koyunun ayaklarından tutup omzuna aldı. Ne ise, terleyip pişerek geldi. Koyunu yere bıraktı ve vagonun poyrasına bağladı. Kurtnezir elini sallayarak onu çağırdı. Kurtmolla elinde bileğitaşı ve bıçak tutarak geldi.

–Tanış, bu benim abim, dedi Kurtnezir. Kurtmolla sağ elini bırakıp selam verdi.

–Tam vaktinde geldiniz, taze ciğere ağız değdirirsiniz.

–Sen koyunu kesme. Kanal atlamadan önce hop deme. Sabret, suyu görelim de, ciğeri sonra kavururuz, dedi Nimetulla.

–İyi, öyle ise, ben onu vagonun arkasına serine bağlayayım, dedi Kurtmolla. O koyunun ipini çözerken burgucuların yaşa sesleri duyuldu. Onlar birbirleriyle kucaklaşıyor, öpüşüyor ve birbirlerini sulayarak, oynuyorlar. Kalın borudan başta bulanık, sonra arınmaya başlayan su fışkırıyor. O güçlü tazyikinden havayı yarıp dört metre kadar mesafeye vuruyor. Vurduğu yerde kendi çukur kazıp göl meydana getiriyor ve yokuş vadi boyu akıp gidiyor. «Yaşa! Yaşa!...» Bu sevinçli sesler sovhozun ikinci çiftliğine yıldırım çabukluğuyla gidip yetişti. Ordan Bekbergen Jaksımuratov okul çocuklarını arabaya yükleyip gönderdi. Adamlar bütün yurtlardan çıkıp, kimisi eşekler ile kimisi develerle çoğu yaya kuyuyu seyretmeye geldiler. Ötegen ihtiyar su hakkında yeni otlar uydurarak, dombrasını çalıp türkü söyledi,

**«Susuz idik, bugün suya boğulduk,
Yer altından vurup çıktı bir pınar.
Bu pınarın suyu uçuruma yetişecek,
Çölümüzün hayvanını boğacak...»**

İhtiyarlar sıra sıra dizilerek avuçlarına su alıp lezzetini bakıyorlar.

–Doğduğumuzdan beri böyle tatlı su içmemiştik, deyip gülüşüyorlar. Çocuklar çırlıçıplak olup suya indiler, balçığa çamura bulanıp birbirlerini ıslatıp oynadılar. Keyif güneş batana kadar devam etti. Adamlar dağılıp gittiğinde Kurtmolla büyük demirin içinde içinde taze et ve ciğer kavuruyordu. Akşam ziyafetine Begdiyar Nadiroviç, Yerpulatov, Jaksımuratov, Tursunbek ve diğer arkadaşlar davet edilmiştiler. Jaksımuratov arabadan birkaç şişe Kazak konyağı alıp indi. Sudan on, on beş adım kenarda, sürülmemiş toprağın üstünde sofra kuruldu. Misafirler ve burgucular sofranın etrafına gelişi güzel dizilip oturdular. Her kes yerleştikten sonra, hep ayaküstünde dönen Kurtmolla vagonun arkasından bir kutu sürükleyip geldi.

–Kime konyak, kime bundan, diyerek Kurtmolla kutudan birkaç şişe Russkaya çıkarıp sofranın ortasına bıraktı. Birkaç tabağa bölünüp boşaltılan et sofrada buharlaşıp duruyordu. Begdiyar Nadiroviç kısaca burguculara büyük teşekkür etti ve onların sağlığına, ilerdeki işlerine daha büyük başarılar isteyip şerefe kaldırdı. Kadehler çınlayıp tokuştular. Herkesin eli Kurtmolla'nın kavurmasına uzandı. Begdiyar Nadiroviç kadehindeki rakıyı kenara sürüp.

–Sen, delikanlı, iyisi bana işte bu sudan getir, dedi Kurtmolla'ya boş kadeh uzatıp. Kurtmolla büyük katık bardağını suyla doldurup getirdi ve müdürün kadehini doldurup verdi. İkinci olarak Nimetulla şerefe kaldırdı. O biraz uzandı. Buhara bölgesinden başlayarak bu yere gelene kadar onun ekibinin otuz bir kuyu kazdığını, bu suların yeni yeni hayvan çiftlikleri meydana getirilmesinde, otsuz boş yerlerin yeşermesinde olan faydasını görüp sevindiklerini, her bir kuyunun açılmasının burgucular ve yerin halkı için bir bayram olduğunu söyledi ve bu kadehleri çobanların sağlığına kaldırmalarını teklif etti.

–Ben böyle kadehi doldurup içeceğim, dedi Bekbergen Jaksımuratov ve kadehine biraz daha ekledi. Eller gene kavurmaya uzandılar. Şerefe kadeh kaldırmanın ardından şerefe kadeh kaldırıldı Konuşma ve şakalar kızışıp gitti. Akşamdan beri içemeyip oturan Aydos şerefe kadeh kaldırıldıkça ağzını sulandırıp, gözlerini yuvarlaklaştırıp yutkundu. Begdiyar Nadiroviç kalktı, onun arkasından herkes sofra başından kalktı. Müdür ve Yerpulatov vedalaşıp arabaya bindiler. Aydos toz kaldırarak, çölün karanlığına sinip gitti.

Burgucular artık keyiflenmeye başladılar. Kurtmolla akordeonunu alıp çıkmıştı, onların hepsi bir ağızdan:

–Akordeonunu bırak da, bir demir et daha kes, dediler ona. Kurtmolla’ya göre ne? Ona sadece gülüp bak. Koyun yerine boğa getirip kavurur. Aradan beş on dakika geçer geçmez demirdeki etler cırıldamaya başladılar.

–Ya işte bu mesele nasıl olur acaba, dedi Kurtmolla kutunun üstünü açıp. –Et kavrulana kadar gidip geleyim mi acaba?..

Kutu daha dolu duruyor demek mümkün. Ama Kurtmolla yaramazlıktan ille bir şeyler çıkarmasa olmuyor.

–Otur demirin başına. İşte bu yerin çok kaşınmasın, dedi Kurtnezir ona bakıp.

–Baş üstüne, Kurtnezir abi! Ben emir kuluyum. Sabaha daha çok var, yetmez sanıp rahatsızlandım, dedi Kurtmolla kıkırdayıp gülerek.

Ay ışığında parlayan yıldızların altında burgucular yarı gece geçene kadar keyif alıp konuştular. Söylenmemiş söz, açılmamış sır, dökülmemiş dert kalmadı, galiba. Kimi zaman Kurtmolla akordeonunu gıyçıldatıyor. Onun çaldığından bir şey anlaşılmıyor, gene laf, gene gürültü... başlıyor. Keyiflenmek güzel şey kendisi de böyle bir sevinçli münasebet ile ilgili olursa, fakat her şeyin başı var, sonu var. Arkadaşlar yavaş yavaş yerlerinden kalktılar. Ayak üstünde bile birbirinden ayrılamayarak saatlerce konuştular. Asıl bu kadar laf nerden çıkıyor. *Özenbaşlı* tevekkel yerde rakıya «söz» dememiş meğer... Herkes dağıldı, yerli yerine gidip yattılar. Nazim dönmedi. O bu gece amcalarının yanında kaldı. Kurtnezir abisinin burguculara katılıp birkaç ay çalışmak isteği olduğunu dinledikten sonra, onun fikrine karşı çıktı.

– Abi, sen savaşın bütün felaketini başından geçirmiş adamsın. Çetede yarı ömrünü bıraktın. Artık saçın, sakalın ağarırken sana bu çöller içinde yürümek ne gerek, dedi ona Nimetulla.

–Ben emekliye ayrıldıktan sonra, inanıyor musun, başımı sokmaya yer bulamıyorum. Sağ olsun, kolhoz beni incitmedi, emekli maaşı alıyorum ama... Kendin bilirsin, küçüğünü de evlendirmek gerek...

Nimetulla böyle derken Kurtnezir biraz düşünceye daldı. Lafa Nazim karıştı:

–Siz amca yalnız değilsiniz. Oğlunuz evlendi, kendi ocağını kendi karıştırıyor. Bir kızınız varmış, o da dert mi? Bahçede domates, biber var. Bağınızda, eğer

yanılmıyorsam bu yıl iki ton üzüm olur. Gelinim hazırlıklı kadın, çeyizini çoktan hazırlayıp koymuştur. Ya bizler? Bizler de şükür, kör değiliz de galiba, dedi o Kurtnezir amcasının gözüne bakıp.

Elbette, onun gerek olursa, beş düğün yapmaya çaresi olduğunu Nazim iyi biliyordu. Şüphesiz, o paralar ona tepeden zembille inmediler. Otuz bir kuyu kazana kadar aylarca, yıllarca kendi yatağında yatmadı.

–Nazim doğru söylüyor, dedi Kurtnezir. –Sen bana bakma, abi. Ben senden epey gencim. Bu işte ise, kemiğim sertleşti. Benim için bu iş, doğrusunu söylersem, bir zevk olarak kaldı. Eve dönersem iki günden sonra sıkılmaya başlıyorum. Alıştım. Artık ayaklarım yürüyene kadar ömrüm işte bu çöller içinde geçer galiba. Ama, sana bu iş hiç uymuyor abi. Sana ihtiyarlığında böyle sıkıntı ne gerek?

–Cefanın nice türlüünden geçtim ben, kardeşim. Söylediğin doğru, biraz genç olsa idim, bu iş bana elbette, sıkıntı vermezdi. Benim Serbiya dağlarında gördüğüm... İşte sıkıntı burdaydı. Bir gün bana dağ eteği köylerinin birindeki yel değirmenden gidip bir çuval un getirmeyi havale ettiler. Silahsız gittim. –Biz seni savaşmaya değil, un getirmeye gönderiyoruz, milletin türk, adın Mehmet, kendin çobansın, dedi arkadaşlarım. Başıma eski bir kalpak giydirdiler, bir de at verdiler, onların öğrettiği yollardan çıkmadan ıslık çala çala gittim. Dağdan çıkar çıkmaz bayır tepesinden değirmeni gördüm. Dereler, vadiler içinden geçip gidileceğini öğrendim. Herhalde ben çobanım, savaşçı değilim, bana kimse değmez ümidiyle gidiyorum. İkinci vadiden geçip, yüksekliğe çıksam, gerçekten yamaç karşısında, olsa olsa yirmi koyun otlatıp duran çobana rastladım. O sopasına dayanmış, sanki ayak üstünde uyuyakalmış gibi hiçbir tarafa kıpırdamadan duruyor. Ben doğru onun yanına gittim. Ne selamdan anlıyor, ne dilden. Sağır olmalı. Kendince bir şeyler söyleyip bağılıyor ve yavaş yavaş koyunlarının arkasından yürüyor. Ben ona yarı Tatarca, yarı Türkçe, zor belayla işmar edip değirmene gittiğimi anlattım. O da bana işmarla omuzlarında omuzlukları olan silahlı adamların o tarafa gittiklerini anlattı. Ben düşünceye daldım. Ya çobanın söylediği Almanlar ise? Beni öldürmeseler, en iyisi gene toplama kampına götürüp tıkarlar. Kamptan kaçıp kurtulduğumuza hala daha inanamıyoruz. Ne yapmalı? Ben atın başını gene çobana doğru çevirdim. At sizde dursun, ben şimdi gelirim, diyerek ihtiyara atı bırakıp gittim. Değirmene yakınca geldim, yere yattım, yarım saat kadar dinlenip

durdum, ortalık sessiz. Değirmende adam olmadığını anladım ve doğru gidip kapısından içeri sokuldum. Baksam, kapının sağ tarafındaki sete benzeyen tahta üstünde üç tane otomat duruyor. Ben bir tanesini alıp, içinde fişek var mı, yok mu diye incelemek isteyip oynadığım sırada farketmeden horozcuğuna bastım. Otomat benim elimde, nereye gidecekler? İki otomat daha yanda duruyor. Onların arkasından üstü başı perişan, çırılçıplak bir kız daha çıktı. Ben kızın buraya zorla getirildiğini, onun halinden anladım. –Sen kimsin, dedim ona Rus dilinde. –Kendimizinki, dedi o da bana. –Kendimizinki isen, işte bu ambarın yanındaki telleri al da bunların ellerini bağla, dedim emrederek. Kız sevine sevine onların ellerini telle sıkıp bağladı. –Öne, dedim onlara otomatı çevirip, hepsi birbiri ardından çıktılar. Onların arkasından daha iki otomat omzuma vurup ben de çıktım. Yamacın karşısında oturmakta olan koyunları gösterip o tarafa alıp gittim. Kız benden otomatın birini istedi, vermedim. Senin kim olduğunu araştırmalıyız, diye düşündüm içimden. Çobanın yanına gelip atı aldım, ihtiyar benim esirlerimi görüp şaşırdı ve bir sebeple korkup çabuk çabuk koyunları bayırdan aşağı sürüp gitti. Kız bana değirmenin çalışmadığını ve içinde bir gram un olmadığını söyledi. Sonra kendisinin bu acımasızların eline nasıl düştüğünü anlattı. Kızı savaş vakti çocuk iken Ukrayna köylerinin birinden alıp, yüzlerce gence katıp, vagonlara yükleyerek Almanya’ya getirirler. Orda onları *bayerlere* pay ederler. *Bayerin* oğlu kıza çok eziyet eder. Bir gün, artık on üç yaşına gelen kızın odasına girip üstüne atıldığında, soba üstünde kaynamaya koyulan bir kalay sütü onun yüzüne döker. Kendisi kaçır ama, arkasından yetişip tutarlar ve kampa yollarlar. Kampta durum belli. Kız burda esirliği tam manasıyla başından geçirir. Sonra onları Almanya içinde çeşitli işlere dağıtıp gönderirler. Kız dağ işine düşer. Burda işinin ağırlığına erkekler dayanamazlar. Ona gene kaçırmaktan başka çare kalmaz. Kız kendisine birkaç arkadaş toplar ve bir gün dağ içinde çalışırken, başlarını alıp çıkar giderler. Amaçları halk intikamcılarını bulup onlara katılmak. Bayağı uğraşıp bir köye gelirler. Bu köyde pek çok Sırp, Hırvatlar yaşıyormuş. Bir Sırp delikanlıyı üç kızını Belgrad’a gidecek yük arabasının boş konteyneri içine sokup kapısını kilitler. Şoför onları bir dağın içinde bırakıp kendi yoluna devam eder. Kızlar dağın içinde kurulmuş bir köyde kalırlar. Buraya Almanların ara sıra çete aramaya geldiklerini onlara anlatıyorlar. –Öyle ise, diyor onlar, bizler dağa birer birer çıkarız, orda bizimkileri bulduktan sonra, haberleşip bir yerde birleşiriz. Bu

amaçla dağa çıkan bu kız ansızın Almanlara rastlar. Kız onları gördüğü gibi kaçır. Kendisinin bu yerde yanıldığını anlar ama, artık geç olur. Başı tepesinden atıp, arkasından kovalarlar. Değirmenin içine alıp girerler. Üçünün de kadehleri şarap dolu imiş. İçerler. Kızın ellerini tutup ağzına dökerler. Gereği gibi kıza eziyet ettikten sonra, keyiflenip, sarhoş olup, uyuyakalırlar. İşte onların hepsi benim elimdeler. Arkadaşlarım beni un getirecek, diye bekliyorlar, ben ise onlara eli bağlı üç Alman ve bir de kız getirdim. Komutanımız Almanları öldürtmedi. Kız onları kendi eliyle öbür dünyaya yollayacak oldu ama komutan razı olmadı. –Onlar bize gerekecekler, dedi. Hem öyle de oldu. Onların formalarını giyip biz çok işler yaptık. Gerek olduğunda yanımıza da alıp gittik, onları öne gönderip Alman devriyelerini aldatarak çok duraklarını darmadağın edip dağa çekildik. Yugoslavya toprağı azat edilene kadar böyle savaştık. Sonra ben kendi ordumuzun safında olup Berlin’e kadar savaştım. Beş kere yaralandım. Dağdaki savaşlardan birinde kaburgamı kurşun deşti. Şu benim kurtarıp getirdiğim kız yanımda oturup doktorluk etti. Dağdan arkadaşlarımızın toplayıp getirdiği çeşitli otlarla beni tedavi etti, ağzıma kaşık kaşık su damlattı, peksimet ıslatıp yedirdi. Kışın ekmek donuyor, ağza alınmıyor, o bir çubuğa geçirip ateşte ısıtarak bana uzatıyordu. Yağmurdan, kardan yıkanmış yaprakları güneşte sarkıtıp, altıma yatak yerine döşedi. Biz ona Galka diyorduk. Yazık ki, bir daha görüşmek kısmet olmadı. Bu benim savaş yılları çektiğim cefanın bir kısa parçacığı. O dertleri yazacak olsan kitaplara sığmaz...

–Bunun için, amca, emekliliğinizi rahat geçirin, dedi Nazim esneyerek. Kurtnezir de uykuya dalmaya başladı. –Haydi, hayırlı geceler, dedi Nimetulla abi ve başının tepesindeki açık, mavi göğe bir kere daha bakıp, temiz çöl havasıyla nefes alıp uyuyup kaldı.

Sabah Nimetulla: «Nazim’in bahçesi»ni görmeye gitti. Fidanları, ayvaları, rüzgardan fırtınadan koruma sırasını dört bir taraftan yürüyüp gözden geçirdi.

–Aferin, oğlum, dedi o Nazim’in omzunu sıvazlayıp. –Babanın izinden gideceğine artık inanmak mümkün. Bütün mesele işi doğru planlamakta. Azıcık yokuş yer olduğu için ağaçları çanaklama usulünü doğru düşünüp bulmuşsun.

–Yokuştan başka, dedi Nazim amcasının lafına katılıp, burda suyu ekonomik kullanma meselesi de birinci planda duruyor. Dünkü güne kadar bu memlekette bir kuyu çalışıyordu, onun her damlası altın tanesi yerinde. Öyle olduğunda nasıl eder de,

bahçeyi yüzdürüp sularsın. Bunu gözde tutarak araları enlemesine sürdürdüm ve her ağacın altına çanak yaptırđım. Ağaç kendisine gereği kadar su içiyor, kalan su ziyan olmadan diğer ağaçların çanaklarına akıp gidiyor. Bütün bahçenin sulama işini bir adam birkaç saat içinde yapabilir. Yukarı kanal ise her zaman dolu akıyor, o geniş ekinliğe varıyor. Orda şimdi mısır, kaba yonca ve bostan ekildi. Su o yerde her zaman gerekli.

–En sevinçli yeri şu ki, Nazim, fidanlar iyi kuvvet alıp büyümüşler. Böyle giderse, iki yılda bahçede ilk çiçekler ve meyveler belirirler. Çok dikkatli olun, hayvan inip, çoluk çocuklar girip hırpalayıp gitmesinler. Bahçe bakmayı sever. Bakmazsan, genç çocuk gibi solar da gider... Ben o ağır yılları Serbiya dağlarında can çekişirken, komutan beni huş ağacı öz suyu ve kabuğu getirmeye gönderiyordu ve her zaman arkamdan şöyle diyordu: «Kabuğu yukarıdan aşağı soy, hem çok soyma, birkaç ağaçtan almaya çalış». Ben o zaman bu adamın ne kadar ağaç sevdiğini anlamıştım. Kendisi savaş ateşi içinde olsa da, dağda vakitsiz kuruyup gidecek ağacı merak ederdi...

Akşamki konuşmadan sonra, sabah başını zorla kaldıran Bekbergen Jaksimuratov müdürü bekliyordu. Onlar bugün Askar çobanın otlağını gözden geçirecekler.

Sonunda, bayırın tepesinde Aydos'un minibüsü göründü. Begdiyar Nadiroviç bugün kendisini çok halsiz hissettiğinden Aydos'a sovhozun mühendisi Asanov Kadıralı'yi ve Bekbergen'i alıp gidersin, diye buyurdu. Onlar yola çıktılar. Çöl daha bahar tazeliğinden nefes alıyordu. Havanın sakinliğinden ve yakında yağıp geçen yağmurdan sonra, kumullar arasındaki düzlüklerde ve saksavul etraflarında taze otlar yeşermekteydiler. Çobanları böyle vakitte yalnız otlaklarda bulmak mümkün. Onlar şimdi koyunları obalara bile sürüp kapatmıyorlar. Çölde otluyorlar, çölde yatıyorlar. Askar'ın obasında inşaatçılık sürüyor. Yeni düzenlenen projeye göre iki yılda Askar çobanın altı yüz baş koyunu iki bini geçecek. Bu vakit içinde iki oğlu ayrı ayrı çobanlar olacaklar, kadını ise her yıl olduğu gibi kuzuları bakacak. Demek, Askar çoban basit çobanlıktan kurtulup, iki bin baş hayvanın sahibi olacak. Bunun için onun obası genişletiliyor, yaşamak için hepsine ayrıca koşul doğuruluyor. Yurtlardan başka iki oğluna da ayrı evler kuruluyor. İki bin baş hayvana geceleme için ve hastabakıcı çareleri görmek için, üç bölümden ibaret büyük ağıl yapılıyor. Bütün bu kompleks

inşaatının başında mühendis Asanov Kadirali duruyor. Fakat inşaat malzemesi vaktinde yetişmediğinden işler biraz yavaş gidiyor.

Araba obaya gelip durur durmaz Askar çobanın çocukları yurtların arasından koşup çıktılar. Onların bağırışıp koşuştuklarını duyarak, Suluhan abla ortaya çıktı. – Haydi, yürüyün, şuvat koyayım, dedi o yurdu gösterip.

–Askar abi nerde, dedi Bekbergen ona.

–O bugün Bulak kırdı olmalı. Yağmurdan önce Huduk tarafında idi, dedi.

–Bugün hava serin, şuvat içmiyoruz, sağ olun, abla. Biz şimdi inşaatçılarla görüşüp, sonra Askar abiyi gidip yoklayacağız.

–Olmazsa, ben ona pide hazırlamıştım, alıp gidin bari?

–Bırakın arabaya, dedi Bekbergen.

Bu arada Asanov şimdi inşaatçılar arasında konuşuyordu. Onlar kumun üzerinde yayılıp oturmuş ve kumar oynuyordular. Asanov yaklaşır yaklaşmaz: –Şef, sen bizi buraya şişmanlatmaya mı getirdin, yoksa, dedi birisi. Diğeri de, onun sözünü devam ettirip:

–Kurbanlık hayvan olacağımız yok, dedi. Hepsi gülüştüler.

–Algabas da uzak. Hiç olmazsa oraya varsak, çimdikleyip oynamaya bir şeyler bulurduk, dedi sakallı olanı.

–Anlaşıldı, şakayı bırakalım, hadi size ne yetmiyor, dedi Asanov, inşaat meydanına doğru adımlayıp. Sakallı olanı gurup başıymış, Asanov’un arkasından giderek, başlanıp yarım kalan bütün işleri ona gösterdi. –İşte, obanın temelini iki metre yükselttik üstüne örtmeye tel yok, işte, evin tavanını yükselttik, örtmeye arduvaz yok, işte, ikinci evin temelini kazdık, çakıl var, çimento yok... Her gün bekliyoruz. Şimdi iş böyle giderse, kışın ne yapacağız?

Asanov hepsini yazdı. –Begdiyar Nadiroviç ile bir karar verip, acele şekilde gerekli çareleri görürüz, dedi. Sonra inşaatçılara dönüp: –Eğer sizin burda hiçbir işiniz olmazsa, ben bugün araba gönderip sizi başka çiftliğe kaydırırım, dedi.

–Yok, şef, biz kendi işimizi kendimiz bitirelim de, sonra nereye isterseniz oraya kaydırırsınız, dedi onlar.

–Öyle ise, iş yerinizi hazırlayın, obanın tavanını bitirin, ikinci bölümün temelini kazın, sizde ufak tefek iş çok, başta bunları yapmadıkça büyüğünü bulamazsınız. Gördüğünüz gibi, şişmanlamayı istemezseniz iş bulmak mümkün!..

Asanov inşaatçıların yanına gelip beş dakika daha oturdu, yemekten sudan yana nasıl olduklarını sordu, biraz şakalaşarak arabaya dönüp geldi. Bu zaman içinde Suluhan abla büyük bir bohça bağlayıp, bir de büyük kabak kaba şuvat doldurup arabaya yerleştirmiş. Araba hareket ederken: –Askar ile beraber çölde öğlelik atıştırırsınız, diyerek güldü Suluhan.

Bulak kır Bekbergen bilse de, çöle çıktıkları gibi yolu şaşırdılar. Oba ile otlığın arası çok olsa yirmi kilometredir, ama ne tarafa dönsen, dümdüz çöl, hiçbir yerde yol yok. Git de bul bakayım. Bir yüksekçe kumulun tepesine çıktılar, hepsi arabadan inip etrafı gözden geçirdiler. –Kimin gözü keskin, Askar abiyi o görmek zorunda, diye gülüştiler. Bekbergen: –Ben tamamen sınır işaretini kaybettim, biz başka tarafa döndük, galiba, dedi. Çölde kaybolmak da, dağdaki gibi korkunç oluyormuş. Dağda kible ile arkayı ağaçların budaklarına bakıp bilmek mümkün, burda neye bakacaksın. Saksavul, her yerde saksavul. Yok, çölün de bir sırrı vardır, onu bilmek gerek. Ah, şimdi burda Ötegen ihtiyarı nerden alsın? Bu meselede gene Aydos herkesten tecrübeli çıktı. O yere diz çöküp, otçuklar ve sert yerden geçen bir çeşit izler buldu. –İşte, bu izleri görüyor musunuz? Demek, Bulak kır bu tarafta, dedi o. Biraz daha gittikten sonra, Bekbergen güneşe bakarak, kararlı ne tarafa gideceğini anladı. İkinci yamacın tepesine çıktıktan sonra, onlar sonsuz bir vadinin içinde kara noktacık gibi bir şey gördüler. Gittikçe o noktacık büyükleşti ve sonunda koyun sürüsü olduğunu seçtiler. İşte bu Askar çobanın hayvanları idi. Elbette, binlerce hektar geniş meydan çölün içinde bir sürü koyun, uzaktan baktığında, bir küçük noktacık olarak görünüyor. Ona göre düşün de bak, bu çölü hayvanla doldurmak için daha nice nice çiftlikler açmak mümkün.

Askar çoban her zamanki gibi, budak dişlerini gösterip misafirleri güle güle karşıladı. Atını köstekleyip bırakmış, kurda benzeyen kara köpeğinin yanında çöküp oturuyordu. Köpek gibi akıllı hayvan varmış.

Bir ilk yardım merkezine ayağı kırılmış köpeği getirirler. Hekim onun ayağını bağlayıp tedavi edip gönderir. Birkaç zamandan sonra, doktor merkezin önünde gene bu

köpeği görür. Köpek doktorun ayaklarına sarılıp şımarıyor. Doktor dönüp baksa, ne görsün o kendisiyle beraber gene bir ayağı kırılmış köpeği alıp gelmiş.

Askar'ın köpeği de dostla düşmanı uzaktan görüp tanıyor. Eğer kötü *feil* ile gelen adam olsa, ön ayaklarıyla bir vurduğunda yere serecek. O kulaklarını dikip, kendisinin sahibi Askar'ın hareketini de gözetliyor. Olabilir, Askar sıkılıp bir şeyler söyleyip bağırmasın, köpek ona yardıma gelmeye hazır duruyor. Bunun için olmalı ki, bu yerlerin çobanları: «Eğer köpek senin dostun olsa çok iyi, fakat senin dostun köpek olmasın» diyorlar.

Araba Askar abinin yanına gelip durdu. Selamlaştı, görüştüler, Aydos ise büyük bohçayı alıp: –Bu size Suluhan abladan, diyerek Askar abiye uzattı. Sonra şuvat dolu kabağı alıp, parmaklarıyla zilli tef çalar gibi takırdatarak yere koydu.

–Yok yok, bu yerde olmaz, öğle yemeğini işte bu yerde... dedi Askar abi sopasını öne uzatıp. İşte bu yer dediği de, birkaç kilometre uzaklıkta imiş. Bohçayı ve kabağı gene arabaya koyup, Askar abiyi de alıp «işte o yere» gittiler. O, yamaç tepesinde bir sürülmemiş alancık imiş. Askar abinin hesabına göre, koyunlar otlaya otlaya bir, bir buçuk saat içinde şu yamaca gelip tırmanacaklar.

–Yolda biraz saçmaladık, Askar abi, dedi Bekbergen sürülmemiş toprağa düşer düşmez.

–Sen bu yerde oldun da ya?

–Oldum ama, arabayla gelip gidersen, iyi benimseyemezsin. İyi ki, Aydos koyun izlerini görüp bu tarafa döndü.

–Doğru Aydos, iz dediğin şey her zaman kaynağa götürür. Ondan da başka, size şaşırmaya ne var? Tepenizde güneş parıldıyor. En önemlisi, nerde olursan, kıbleni bileceksin. Güneş tepede olursa kıbledir, aşağı sarmaya başlarsa batıdır, bunu bilmeyen okul çocuğu yok şimdi.

–Doğru, doğru, Askar abi, herşeyde tecrübe gerek.

–Ya güneş olmazsa, gece yolda kalırsan, dedi Aydos yere bohçayı bırakıp.

–Gecesi daha kolay. Yıldızlara bakıp yol bulursun. Önceleri bu çöllerden geçerek, yıldızlara bakarak da Mekke'ye gitmişler, nice nice memleketlere kervan yolları yapmışlar. Gündüz yolunu şaşıırırsan, saçmalarsan, güneş de olmazsa, işte bu otçukları görüyor musunuz?

–Görüyoruz.

–Ne görüyorsunuz?

Hepsini omuzlarını kıstılar.

–İşte bu otçuklar iyi incelerseniz, hepsi bir tarafa eğilmişler, hatta saksavul bu tarafa eğilmiş, görüyor musunuz? Demek, otçukları kuzey rüzgarı üfürüp eğiltmiş, saksavul ise kible tarafından boy uzatmış. Öyle ise, kiblemiz bu tarafta, arkamız bu tarafta, sizin durduğunuz yurtlar ise, bu tarafta, diye Askar abi onları temiz şaşırdı.

–Ya biz ters taraftan geldik da? Hepsi gülüştüler. Askar abi bohçayı açtı. İçinde olmayan şey yok. Pide, peynir, et, yağ, tuz, patates ve saire.

–Bu yemek bana bir haftaya kadar yetecek. Benim Sulum öyle da. Sizi burda misafir etmek isteyip göndermiş.

–Bizim yanımızda da bir şey var, Askar abi, çıkaralım mı, dedi Aydos damağını çıkıp:

–Yok, şuvat olduğunda öyle şey geçmez. Herkes Askar abinin fikrini doğruladı. Yalnız Aydos ses çıkarmadı. Çünkü o akşam herkes keyiflendiğinde ağız sulandırıp oturmuştu, şimdi ise, Begdiyar Nadiroviç de olmadıktan sonra, onun damağı gıdıklanmaya başladı.

–Ben karşı değilim, dedi Bekbergen onun yere çökemediğini görüp, sen direksiyondasın, daha gidecek yerlerimiz var...

–Haydi, öyleyse, ben de şuvat...

Hepsi sürülmemiş toprağa yaslandılar. Aydos şuvatın tıpasını açtı.

–Ee, Askar abi, işleriniz nasıl, dedi Bekbergen.

–Kötü değil. Ot var. Koyun şişman. Bu yıl yüz elliden aldığımı biliyorsunuz. Karakülden kalanı, işte, hepsi analarının arkasından koşuşuyorlar. Bir iki ayda onları ayırıp Sulu'ya vereceğim.

–Demek, bin baş sakladınız öyle mi?

–Öyle. Sizinkine değmeyeceğiz dediniz, gene değdiniz. Karaküle çok kestim.

–Sizin karaküllerin hepsi birinci cinsten gidiyor, Askar abi. Sağ olun!

–Bunun gibi deseniz, bize oldu. Daha iyisini veririz.

–Gelecek senenin baharında sizin otlağınızda iki bin baş olur diye ümitle iş yapıyoruz. Kışa kadar siz yeni oba alırsınız, büyük oğlunuzu ayrı eve çıkarırsınız.

Kendiniz ekip olursunuz. Akşamları abla ile televizyon bakıp yatarsınız. İşte işler buna doğru gidiyor, Askar abi. İki bin başa yetiştirmek için yüz koyundan iki yüzden fazla kuzu almak gerekecek.

Ben onun hesabını iyi biliyorum, Bekbergen. Mesele kışlık yemde. Onu kimle hazırlayacağız.

–Yem meselesini şimdilik kompleks şekilde halledeceğiz. Çünkü kaba yoncayı yalnız su giden yerde ekeceğiz. Dün ikinci kuyuyu açtık. O sudan tamamen kaba yonca ve diğer ekinler için faydalanmak istiyoruz. Gitgide artezyenler her bir otlakta olacak. Sıra, sanırsam, sizin otlağa geliyor. İşte önümüzde böyle vazifeler duruyor. Başka otlakları da böylece birbiri arkasından yükselteceğiz, hepsinin hayvanını iki, üç bine çıkaracağız.

–Ben komşu çobanlardan haber alıyorum, dedi Askar abi. –Onlar da kendi akrabalarını sovhoza çağırmışlar. Turumbet’e Kara Uzak’tan, Jaksımurat’a, Şimbay’dan Toremurat’a Tahtaköpür’den akrabaları göçüp geleceklermiş.

–Oo, yaşayın, Askar abi. Görüyor musunuz, iş başarıya gidiyor. Bizim bundan haberimiz yoktu.

–Daha çoook. Bundan hayat yaparsanız, gelenler çok olur. O çobanları böyle medeni hayata çıkarmak ve hayvanın sayısını iki üç kat arttırmak, Kızıl kum’u çiçeklendirmek gayesi için bütün ömrü boyunca mücadele ediyor. Bu işler, şüphesiz, hepsi olacak. Başka türlü yol yok.

–Hadi, şuvattan almıyorsunuz da, dedi Askar abi.

–Gelin beraber alalım, Suluhan ablam şuvatın ustası, deyip Bekbergen Askar abinin kadehini doldurdu.

Hepsi kadehlerini kaldırdıktan sonra, yağda kavrulup, kendisinin yağı içinde soğuyup kalan topaç topaç et parçalarından alıp büyük iştahla yediler. Aydos şuvatı süzüyor. Kabak onun elinde.

–Sen bizi çölde bırakacaksın galiba, dedi ona Asanov şakayla.

–Aydos denen yiğidin daha çölde kaldığı yok, diyerek övündü Aydos.

–Biz şimdi gidelim, Askar abi hiç olmazsa bugün iki otlağı daha görmeliyiz, diyerek Bekbergen ellerinin yağını çizmelerine sildi.

–İşte şu Nadya denen kıza söyleyin, bana gelip gitsin, dedi Askar abi. Ne içindir, Aydos kakahayla güldü.

–Suluhan abla duyarsa görürsünüz gününüzü, dedi o şakayla.

–Mutlaka gelsin. Hayvanı sijkaya ne zaman hazırlayacağım, bir görüp gitsin.

–Anlamıyorum Askar abi, o dediğiniz ne ya?

–Sen simitine bak. O bizim işimiz, dedi Askar abi. –Ben çocuklara söylemiştim, onlar iki kutu kaplumbağa tuttular, onu da alıp gider. Asanov ve Aydos bir şey anlamadılar. Askar abi ne diyor şu? Nadya, kaplumbağa... İkisi de onun gözüne dikilip baktılar.

–Bu bizim sırrımız, dedi Askar abi ve çürük dişlerini göstererek gülümsedi. Bekbergen Askar abiyi iyi anladı.

–Nadya'yı mutlaka yollarım, dedi ve arabaya binip yola çıktılar. Yolda Bekbergen bu meseleyi kısaca şöyle anlattı: –Askar abinin sijkada dediği, SEJEKA (SJK) demektir. Bu usülle şimdi koyunlara iğne yapılıyor. Yeni nesil atlar fabrikasında attan kan alıp kurbağaya iğne yapıyorlar. At kulunlayacak ise, kurbağada bu bilinir. Sonra, kulunlayacak atlardan kan alıp koyunlara iğne ediyorlar. O zaman koyun hayvanında döl çok yaratılıyor. Kurbağayı denemek için fabrikaya teslim ediyorlar. Anlaşıldığına göre, Nadya bunu belli bir amaçla yapıyor olmalı. Çünkü kurbağa teslim edene kanı birinci sırada veriyor olmalı. Görüyor musunuz, bu da problem!

–İlk defa duyuyorum, dedi Aydos.

–Sen bütün vakit çobanların arasında yürüyüp böyle yenilikleri neden bilmiyorsun, dedi Bekbergen.

–Gerçekten, bu yenilikten ben kuru kalmışım...

Onlar üçüncü çobandan çıktığında gün kavuşmuştu. Aydos doğru yoldan dönmek amacıyla arabayı başka tarafa çevirdi. Eğer o kumluklar arasından on kilometre kadar yol geçerse, sovhoza giden merkez yola çıkacağını iyi biliyordu. Asanov ve Bekbergen, şoförün işine karışmayalım, diyen manada ağızlarına su almış gibi ses çıkarmadan oturdular. Otlaktan epey uzaklaşıp kumulun arkasına döndükleri gibi araba kuma batıp kaldı. İkisi de inip, omuzlarını dayayıp itseler de, poyralar süratli döndükçe daha çok derinleştiler. Aydos çıktı. Arabanın etrafını döndü ve yere tükürüp, küfrede küfrede kumun üstüne oturdu. Arabada bir tane kürek var. Aydos poyralar altından kum

küreklemeye başladı. O küreklemekle bitecek şey değil. Sen kürek çekiyorsun, o eşiliyor. Aydos terle piştikten sonra, Asanov küreği aldı, o da oflayıp puflamaya başladıktan sonra, Bekbergen aldı. Poyraları kumdam epey kurtardıktan sonra, Aydos: – Saksavul budakları toplayıp getirin, diyerek bağırdı arabanın altından. Asanov ve Bekbergen gittiler. Saksavulu boş el ile bul bakayım. Onu kolaylıkla koparamazsın. Araba içinden büyük anahtar ve çekiç alıp, ne ise iki kucak çalı çırpı getirdiler. Aydos onları arka poyraların altına tikiştirdi. Sonra kendisi direksiyonun başına geçip yavaşça gaza bastı, Bekbergen ve Asanov dizlerine kadar kuma batıp var güçleriyle ittiler. Araba sol tarafa dönüp izden çıktı ve çöl boyunca saksavulların arasına girerek gitti. Böylelikle, zor bela ile büyük yola çıktılar. Onun adı büyük yol ama, burda hiçbir türlü yol yok. Çünkü bugün arabaların geçtiği izler bir iki saatten kapanıp kayboluyorlar. Demek, sıradaki araba kendisinin arkasından yeni iz bırakarak gidiyor.

Bekbergen ve Asanov Algabas’a gelip çıktığında ortalığı koyu karanlık basmıştı. Aydos arabayı yatahanenin önüne koydu ve Begdiyar Nadiroviç’e bu vakitten sonra, gidip görünmeyi istemedi.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yaz ayları çok çabuk geçtiler. İnsanın işi çok olursa ve o işlere her zaman aşk ile yanaşırsa vaktin geçip gittiğini hissetmiyormuş. Böyle durumda geçip giden vaktin her bir dakikasına acıyorsun. Çünkü, o zamanın bir daha dönüp gelmeyeceğini bilirsin. Zorlukta, eziyette kalan insanda vakit öyle çok çabuk geçip gitmiyor. O zavallı, önüne koyduğu amaca erişmek için bekleye bekleye sabrı tükenir, canı çıkar. Aylar, günler ona yıl olarak görünürler.

Çiftlikte iş kaynıyor. Burda vakit her zaman yetişmiyor. «Kuş uça kanadı, adam yürüse ayağı yanan yere» yeni hayat getirmek o yere can kan vermek kolay değil elbette. Burda çalışan insanların hepsi bilinçli olarak bu niyetle gelmişler, bu niyetle de çalışıyorlar. Gerçekten kendi işinin sonucunu görürsen, o sana ruhsal hayat bağışlıyormuş. Ne demek olsun, daha dün saksavul ve deve dikeninden bir şey büyümeyen dümdüz çölde bugün yemyeşil ekin tarlaları, meyve bahçeleri, mısırlık, karpuz kavun bostanları ortaya çıktı. Yağmurdan sonra büyüyüp çıkan mantarlar gibi,

sıra sıra evler, işyerleri, medeniyet ocakları yükseldiler. Bunların hepsi insan eliyle meydana getirildiler.

Nazim düşünceli bir halde yavaş adımlarla bahçeden dönüyordu. Karşısına toz kaldırarak Aydos'un arabası gelip durdu. Arabada Yerpulatov oturuyor. –Bin, Nazim, dedi o minibüsün kapısını açıp. –Ne başını asıyorsun, seni tebrik ediyoruz! Begdiyar Nadiroviç idarede seni bekliyor.

–Ne oldu ya? O nasıl tebrik, dedi Nazim.

–Nukus'tan haber aldık. Seni ve Askar abiyi nişanla ödüllendirmişler. Yarın gazetelerde çıkacak.

–O nasıl şey, dedi Nazim şaşırıp. Yerpulatov Nazim'in yüzünün değiştiğini farkettiler ve elini tutup sıktı. Onlar müdürün odasına girdiler. Begdiyar Nadiroviç yerinden kalkıp Nazim'i kendi çocuğu gibi kucakladı ve hayırlı olsun, dedi.

–Sağ olun, Begdiyar Nadiroviç, dedi Nazim gülümseyerek.

–Şimdi gidip, bir saat içinde Askar abiyi tebrik edip gelelim, otur sen de Nazim, işin olmazsa, dedi Begdiyar Nadiroviç ayak üstünde şaşırarak Nazim'e bakıp.

Onlar gittiler.

Şimdi bahçenin altın renkte yaprakları dökülüyorlar. Böyle iki ya da üç kere daha açılıp dökülseler, sonra bu ağaçların çatallanan budaklarında ilk yemişler yaratılacaklar. Bu sevinçli dakikaları görmek için ağaçları kışın ani soğuklarından korumanın çarelerini bulmak gerek. Bu fidanlar soğuğa iyi dayanan cinsten olsalar da, her ihtimale karşı hazır durmak gerek.

Nazim şu iki hafta içinde bir şey için başını asıp yürüyor. Olabilir, dedesinin vefat etmesi ona çok etki bırakmıştır. Kim bilir belki onun yüreğini başka şeyler kemiriyordur. Bugün Tursunbek'in evinde biraz içse de o çok konuşmadı ve kendisini her zamanki gibi keyifli değil de çok soluk tuttu.

Bütün mesele sabah anlaşıldı. Nazim'in yatakhanelerinin önünde gün doğmadan önce bazı insanlar belirdiler. Aydos'un arabası da, acele yardım arabası da bu yerde duruyor. Şasenem, Arzıgül, Tursunbek ve daha birkaç insan içerdediler. Nasıl şey, ne oldu, kimse bilmiyor. Birazdan sonra, *talağı katıp*, yüzü duvar gibi ağaran Kurtnezir abi yetişip geldi. O kimseden bir şey sormadan içeri girdi. Doğru Nazim'in yatağının başına geldi. –Kardeşim sana ne oldu, dedi. Nazim gözlerini ona dikti, amcasını tanıdı, bir

şeyler söylemek istedi, söyleyemedi, gözünden yaşlar kayıp gittiler. Sağ eli, sağ ayağı, dili çalışmıyor. Kurtnezir Şasenem'i kenara alıp çıktı. Can alametiyle heyecanlanarak:

–Ee ne yapacağız, doktor, diye sordu.

–Beyin kanaması, dedi Şasenem. Kan basıncı çok yüksek...

–Ne yapacağız, dedi gene Kurtnezir. –Ben onu Semerkant'a götürürüm!

–Yok, hasta hiçbir yere gitmez, dedi Şasenem kestirip. –Başta onun kan basıncını düşürmenin çarelerini buluruz, sonra Nukus'a götürürüz. Ben hastayı kimseye emanet etmiyorum. Kendim alıp gideceğim!

Kurtnezir'in ağzı kapandı. O bir söz daha söyleyemedi. Yanında doktor, hemşire dururken kenardan sayıklamaya ne gerek?

–Kendin bilirsin doktor, dedi Kurtnezir yumuşayarak. –Fakat bir yardım gerek olursa söyleyin. Şükürler olsun, elimizden her şey gelir, çaresini buluruz.

–Bizde her şey var. Gerekli ilaçlar şimdilik yeterli. Siz rahatsız olmayın. Hastaya sakinlik gerek, onun yanına kimse girmesin. Haydi, bütün insanları çıkarın, rica ediyorum size, dedi Şasenem.

Adamlar dağıldılar. Hastanın yanında Şasenem ve Arzıgül dolanıyorlar. Kurtnezir üzüntüden gitmeye yer bulamıyor. O sofaya çıkıp, sigaranın birini söndürüyor, diğerini yakıyor... Aradan bir saat geçer geçmez Begdiyar Nadiroviç geldi. O girip hastanın halini gördüğü gibi:

–Şimdi acele şekilde helikopter çağırıp, hastayı Nukus'a götürün, dedi. Şasenem telsize Arzıgül'ü gönderdi, kendisi ise hastanın başında kaldı.

Helikopter hastayı alıp havayayükseldiğinde güneş ufuğa doğru geçmişti. Nukus hastahanesinde Şasenem'in ricasıyla hastayı ayrı odaya yerleştirdiler. Doktor onun yanına özel hemşire tayin etti. Şasenem ise birkaç gün hastanın yanında kalmak için izin aldı. O Kurtnezir'in Semerkant'a gitmek için acele ettiğini görüp:

–Siz artık gidebilirsiniz, Kurtnezir abi, üzülmeyin, hasta güvenli ellerde. Sizden herhangi bir kimse gelmedikçe ben onun yanından gitmem, dedi Şasenem.

Kurtnezir iyileştirici doktora bir daha girip, vaziyeti sorup bildirdi. Doktor ona çok rahatsız olmak gerekmediğini, fakat hastalığın ciddi olduğunu, eğer mümkün ise, yanında yirmi gün kadar bir yakın insanının gelip durmasına izin vereceğini söyleyip anlattı.

–Herhalde, ne diyorsunuz, doktor, bu çocuk ayağa kalkar mı?

–Kalkar. Organizma genç. Hastalığı yenmek zorunda. Biz şimdi onun kan basıncını belli bir dereceye düşürmek için hareket edeceğiz, sonra o tarafını bakarız, dedi doktor kısaca.

Kurtnezir gitti. Semerkant’a gelir gelmez doğru Seit Gazi’nin evine acele ederek geldi. Çok şaşırmadan yavaş yavaş Nazim’in hastahaneye düştüğünü söyledi. Selime abla o an bağırıp, yaygara kopardı.

–Gidiyorum ben, gidiyorum ben, işte gördüğüm düşler bunun içinmiş, diyerek evin içinde nereye gidip çarpacağını bilmeden uğraşmaya başladı. Durdur şunu, akız! İnsanı şaşırtıyorsun, soralım, bilelim...

Seit Gazi ve Selime abla gece treni ile yola çıktılar. Kurtnezir evine gitti. Ana, baba Nukus’a geldi ve hastahaneyi soruşturup buldular. Doktorun izniyle başta anası girdi.

–Yavrum, yavrum, diyerek Selime abla gözlerini silmeye başladığında, Şasenem ona «ağlamayın» diyen manada işmar etti. Anası «Yavrum, yavrum» dediğinde, Nazim’in kirpikleri kıpırdadı, gözbebekleri anasına doğru döndüler. Bunu farkedene Şasenem sevindi:

–İyiliğe doğru birinci dönüş var, dedi o Selime ablaya.

Onlar hastanın yanında konuşmadılar. Birazdan hemşire gelip, onların çıkmasını rica etti. Selime abla ve Şasenem çıktılar, o arada Seit Gazi girdi. Birkaç saniyeden sonra, o da çıktı. Şasenem ana babaya meselenin ciddi olduğunu, Nazim’i sovhozda büyük hürmetle andıklarını, burda iyi hekimlerin elinde iyileştiğini söyleyerek anlattı. Sonra hepsi beraber iyileştirici doktorun önüne girdiler.

–Hastanın yanında anası değil de, bir yakın insanı olsa, iyi olurdu. Bu da bizim iyileştirici usüllerimizden biri sayılır. Biz onu ayağa kaldırırız, sonra evinize alıp dönersiniz ve iyileşmeyi devam ettirirsiniz, dedi doktor.

Seit gazi sabah treniyle döndü. Anası dönmeyi istemedi. Birkaç gün çocuğunun yanında kalmak için izin istedi. Üçüncü gün Nazim’in gözleri ışıklandı, dili birkaç söz karıştırıp söyledi. Anlaşıldı ki, o Şasenem’e teşekkür ediyor ve ikisine de dönün diye rica ediyor.

Şasenem doktorun odasına girdi, gömleğini, kepini çıkardı, saçlarını tarayıp Nazim'e vedalaşmak için uğradı.

–Ben daha gelirim Nazim, haydi görüşene kadar, diyip arka arka kapıya doğru çekiliyordu, o sırada kapı açıldı ve içeri beyaz gömlekli bir kız sokuldu. O doğru Nazim'in üstüne gidip yıkıldı, gözlerinden, yanaklarından, dudaklarından tatlı tatlı öptü ve başını onun göğsünün üzerine koydu. Nazim sol elini yavaşça kaldırıp onun saçlarını okşadı. Bu kız Esmâ idi.

Selime abla bir hafta Nukus'ta yaşadı. Oğlunun yanından ayrılmayı istemedi. Doktor ondan Esmâ'nın kim olduğunu sorup öğrendikten sonra, Selime ablâya hastanın yanında yalnız o kızın kalmasını teklif etti.

SON BÖLÜM

Birkaç yıl içinde Algabas'ta büyük değişimler oldu. Hükümet bu memleketin geleceğini gözde tutarak, çiftlikler arasında yollar kurdurup, onu merkezî yol ile bağladı. Algabas'a şimdi her gün otobüs gidip geliyor.

Sovhozun çiftlikleri genişletildi, gerekli olan modern inşaatlar temin edildi. Koyunlar da değişti. Onlar baba dede günündeki doğal usüllerden başka modern ilimin ileri kazançlarına boyun eğerek gitgide fazla döllenmeye başladılar.

Begdiyar Nadiroviç muradına erdi. Asırlarca boş yatan Kızıl kum onun gözünün önünde yeşermeye başladı, bu cansız diyarda hayat kaynaklı.

Fakat «her şeyin başı var, sonu var», dedikleri gibi, savaş yıllarının getirdiği yaralar son zamanlarda onu fazlasıyla rahatsız ettiler. Sovhoz medeniyet evinin törenli açılış gecesinde Begdiyar Nadiroviç ansızın vefat etti. Onun cenaze merasimine Nukus'tan ve ilçeden parti ve devlet görevlileri geldiler. Begdiyar Nadiroviç'i onun şahsi isteğiyle Nazim'in bahçesinin arkasındaki yüksek kumulun tepesine defnettiler. Nazim'i yarım yıldan sonra, doktorlar ayağa kaldırdılar. Fakat, ağır işe dönmesine izin vermediler.

Sovhozun yeni rehberi Bekbergen Jaksımuratov'un rehberliği altında, Tursunbek ve diğer arkadaşlar bütün güç ve gayretleriyle bahçenin korunması için

mücadele ettiler. Öyle de oldu. Bahçe şimdi devlet planını gerçekleştirdikten sonra, bütün sovhoz işçilerinin, uzak otlaklardaki çobanların yıl boyu yemişlerini temin ediyor.

Uriye Edemova

BAŞ YAZISI

1.

Erken bahar. Bu günün diğerlerinden bir farkı yok. Yalnız havası sabahtan fazla ısıtmaya başladı. Fakat kendi başlarına sakın ömür geçirmekte olan ana çocuğun içine büyük yanık düştü.

Epey vakitten beri ayna karşısında, sade çiçekli basmadan, güzel dikili elbiselerinin kah birini, kah diğerini değiştiren Niyar sonuncusunu giydikten sonra, yüreğinde bir çeşit hafiflik hissetti. Azıcık geriye çekildi. Eski şifonyerin kapısındaki birkaç yerden hareket etmeye başlayan aynasına dikkatle baktı. Daha yakında onun güzel görünüşüne güzel bağışlayan bu elbise üzerine darlık ediyor. Belindeki dikişinden boydan boya sökölüp gidecek gibi görünüyor.

İnce kaşları çatıldılar. Sık kirpiklerinin arasından gözyaşları kayıp gittiler. Gözlerini yumup, alnını serin aynaya dokundurdu.

Yan odanın açık kapısının arasından kızına bakan Saniye ablanın içinde bir şey kopup gitmiş gibi oldu.

«Aldattılar mı... Yoksa birini mi sevdi? Sevmek ve sevilmek... Bu mukaddes duygu insanlara böyle mutsuzluk getirir mi? Yok, bu sevgi değil!..»

Ayna karşısında heykel gibi donup kalan kızına bir daha dikkatle baktı. – Benim çocuğumu aldattılar, o hamile, diye fısıldadı kesin fikre gelmiş gibi. Dudakları titredti. Ağır hastalığın şiddetinden harareti yükselen hasta gibi şaşırdı. Gidip kızının saçlarına yapışmak, sen ne yaptın haramın çocuğu, nerden bulmuşsan, oraya kaybol,

diye bağlamak istedi. Öne atıldı. Fakat birden eli ayağı kesildi, dizleri takattan kesildi. Görünüyor, kızın kederi de dayanılacak gibi değil. Bunu hangi ana anlamaz? Şimdi onun üstüne atılsa, evladı kendisini kaybetmekten kaçınmaz... Dünyada kızından başka daha kimi var?

«Ne yaptığım kötülük vardı da, başıma bu felaket geldi, diye düşündü ana kendi kendine. Güçsüzleşti, elleriyle dizlerini tuttu, setin üstüne çöktü.

Saniye ablanın ana babası erken öldüler. Öz anasını az buçuk hatırlıyor. Onun da sağlam zamanını değil, ağır hasta, ölüm döşeğinde yattığı zamanını. Onu altı yaş civarında olmalı, uykudan uyandırıp, anasının yattığı odaya alıp girdiler. Ortalık temiz pak. Odanın içi geniş, aydınlık. Setin duvar yastıklarının üstüne kar gibi beyaz havlu örtülmüş. Anası baş köşede yatıyor, arkasına birkaç yastık koyulmuş. Otur desen de olacak. Bir kadın onun saçlarını tarıyor. Onlar siyah ve çok uzunlar. Odaya girer girmez, anası kızına atıldı, fakat duramadı. Yanındaki kadın omuzlarından tuttu. Arkasındaki yastıkları düzeltti. İkinci kadın Saniye'yi anasının yanına götürdü. Ana kızının yüzüne epey bakıp yattı, sonra güçsüz elleriyle onu kucakladı, yüzünden, küçük ellerinden öptü, gözyaşları çocuğun üstüne damladılar. Onu bağrına bastı. Bu sırada yüzüne, ellerine anasının ıslakça, hala daha ayıt edemediği çok güzel kokulu saçları yapıştılar. Bu kadarını hatırlıyor. Anasının yanından onun kendisi mi kalkıp gitti, yoksa kadınlar mı alıp çıktılar, bunu bilmiyor. O günde mi, yoksa ertesinde mi, Saniye'yi anasının yanına bir daha soktular. Anası artık gözleri yumuk, odanın ortasında yatıyordu. Küçük kızını yanına çağırmadı, gözlerini açmadı. Uzun ve dalgalı saçlarını göğüslerinin üstünden aşağı yaydırımlar. Onlar çok güzel idiler. Çocuk anasının uzun kirpiklerine, siyah kaşlarına, cansız güzel çehresine uzun süre baktı. Sonradan ömür boyu anasız, öksüz kaldığını hissetti mi, yoksa kadınların ağlamalarından mı sezdi, birden figan kopardı. Fakat niçin böyle yaptığını kendisi de bilmedi. O çehre, o kaşlar, o kirpikler, saçlar hala daha onun gözleri önünde duruyorlar. Onların hepsi, olduğu gibi getirilip, Niyar'a verilmiş gibi...

Saniye'nin anası yirmi iki yaşında vefat etti. Lohusalıktan gitti. İkiz, iki oğlan doğurmuş, ebe ana gözaydın demek için davranmış. Bunu duyan genç baba gülümsemiş ve «Birer birer doğursa da yetiştirirdi», demiş. Ebe ana bu sözleri lohusaya fazla

ballandırarak yetiştirmiş. Loğusa çok incinmiş. «Eğer çok bulmuş ise, Allah başta çocuklarımı, sonra kendimi alsın», deyip başını yastığa bırakmış.

Böylece, yirminci günü oğlanların biri, otuz dokuzuncu günü diğeri, kırkinci günü ise lohusanın kendisi vefat etmişler. Bu olay, gerçekten de, öyle olmuş mu, yoksa köydeşleri öyle uyduruyorlar mı, Saniye abla için o karanlık idi. Beş altı ay geçtikten sonra, babası başka kadınla evlendi. Üvey ananın Saniye için ne fenalığı vardı ne de sevgisi. Saniye on yaşına geldiğinde, üvey anası oğul doğurdu. Saniye başta çocuğu çok sevdi. Fakat gece gündüz onu bakmaktan yoruldu, sonradan bezdi. Başka çocuklar gibi, o da bahçede oynamayı, doyana kadar uyumayı istiyordu. Fakat böyle hayat çok sürmedi. Babası ümitsizlikten kaza geçirip öldü. Üvey anası iki yaşındaki küçük oğlanı alıp, komşu köyde kocaya vardı. Saniye'yi, iki çocuklu halası evlatlığa aldı. O ailede yetişti büyüdü. Köy okulundan sonra ziraat enstitüsüne okumak için girdi. İkinci kurstayken de, halasının yakın tanışı bir delikanlıyı sevdi. O enstitüyü bitirip işe tayin olduğu zaman yatakhane küçük öğrenci düğünü yaptılar. Cafer çalıştı, Saniye ise okumasına devam etti. Onlar seyrek görüşüyordular. Buna bakmadan, Saniye kendisini mutlu hissediyordu. Çünkü kocası yumuşak karakterli adamdı. Dinlenme günleri köye, Cafer'i görmeye gelen Saniye'yi koyup oturtmaya yer bulamıyordu. Dinlenir dinlenmez, onun elinden tutup, bahçeliğe alıp çıkıyor, yaptığı ve ileride yapacağı işleri hakkında coşkuyla söz ediyor, iri iri dişlerini sırtır gibi şakırdayıp gülüyordu. Hem ana, hem baba, hem de koca sevgisini, tamamını Cafer'den gören Saniye onu bırakıp enstitüye dönmeyi bile istemiyordu. Böyle zamanlarda Cafer işaret parmağını kadınının alnına dayıyor ve:»

–Benim Saniyem, bunu gereği gibi çalıştırmak için gitmelisin. Bu kadar bahçeyi ben kendi kendime başaramam, bunun için bir uzman daha gerek. Benim ömürlük arkadaşım olmak için enstitüyü bitirmelisin, diyerek gülmüş.

Gayet memnun halde enstitüye dönen Saniye daima halasının «Ana baba ocağında mutluluk görmedin yavrum Allah mutluluğunu kocadan versin» diyerek ferahla gülümsüyordu. Maalesef, bu mutluluk da çok sürmedi. Saniye üçüncü kursu bitirdiğinde savaş felaketi başladı. Yaz tatilini beraber geçirmeyi arzuyla bekleyen gençler o tatilde birbirinden ömür boyu ayrıldılar. Cafer birinciler sırasında vatani korumaya gitti. Bir daha dönüp gelmedi. Saniye ablanın bütün ömründe gördüğü

göreceği mutlu zamanı Cafer'le geçirdiği zaman oldu. Niyar ise onların tek evlatları. Kocasını savaşa gittiğinde, Saniye hamile kalmıştı. Çocuğu fırtına içinde doğurdu. Kocasını parti üyesi olduğu için, kundak bebeğiyle gizlenip, köyden köye kaçmaya mecbur oldu. Bebeği siperler içinde büyüttü. Halası öldü, onun oğulları savaşta kayboldular. Niyar'la ikisi dikilip kaldılar. Bütün dayanağı Niyar oldu.

Niyar bugün, ana diye bağırdı, onun ateşi yükselmiş. Niyar okula gitti, Niyar büyük kız oldu...

Ana kendisinin bütün gençliğini, hayatını, mutluluğunu, sevincini, çocuğuna bağışladı demek mümkün. Onu mutlu büyütme istedi. Fakat büyüttü mü? Onun bütün ömrü boyunca titreye titreye yetiştirdiği gonca gülüne kim el uzattı? Bu gencin bütün hayatına zehir katan, Saniye ablanın yüreğini didik didik eden vicdansız adam kim?

Düşünceler denizine dalan Saniye ne kadar vakit geçtiğini bilmiyor. Başını kaldırdığında, kızı artık durduğu yerde yoktu. «Benim baktığımı hissetti mi acaba?»

Kurşun gibi ağırlaşan başını ve ezik vücudunu zorla kaldırıp, ayağa kalktı. Yavaş yavaş odaya girdi. Masanın üzerinde düzensiz bırakılmış giysiler yatıyorlar. Çantası açık iskemle üstünde duruyor. Kız toplanmış yatağının üstünde perişan halde oturuyor, gözlerinde şefaat yok. Saçları örülmemiş, dağınık. Aşağı sarkmışlar. Yüzü bembeyaz.

Saniye abla kendisini tutmaya çalıştı. Yavaşça gelip elini kızının omzunun üzerine koydu. Niyar silkindi. Sönmüş, yorgun gözleriyle anasına baktı. Yüzünde üzüntü yansıyor.

Niyar bir söyleyip, beş gülen kız olmasa da, herhalde bu güzel yüzden bir zaman gülüş, çocuk şenliği eksik olmuyordu. Gözleri ise her zaman sevinçli, ateşli bakarlar. Bak şimdi onlar nasıl üzgünler! Bu bir ya da iki günlük üzüntüden değil. «Öz evladım üzüntü içinde mücadele ediyor, benim ise bir şeyden haberim yok», dedi ana ve derin göğüs geçirdi. İçinden nefes değil, ateş, alev çıkmış gibi oldu.

Saniye son zamanlarda Niyar'da bir değişme olduğunu hissetmeden kalmadı. Kızı, yüreğini sürekli hoşnutsuzluk hırpalayan insan gibi neşesiz görünüyordu. Bundan da başka, evlerine seyrek gelmeye çalışıyor, geldiği zamanlarda ise kendi odasında kapanıp oturuyor, anasıyla konuşmaktan kaçınıyordu.

Ana değil mi, o kızının bu hoşnutsuzluğunu iyiliğe yordu, «çocuğumun dersleri çoktur, politeknik eğitim enstitüsünde okumak kolay değil, o da nasıl fakülte... inşaatçılık» diye düşündü. Şüphelenmeyi asılsız buldu, kendi kendisine darıldı. Fakat bunların hepsi doğru olup çıktı. Ana çocuk ikisi birbirinin karşısında... kızı anasından hüküm karar bekler, ana ise evladından teselli bekler gibi bakıyor. İkisinin gönlünde iki türlü düşünce, bir çeşit acı.

Niyar yerinden kalkmak isteyerek çabaladı. Anası eliyle onun omzundan yavaşça bastı. Kendisi kızının yanına çöktü, alçak fakat üzüntü dolu sesle sordu:

–Bu belaya nerde uğradın yavrum? Boğazına gelip tıkanan bir çeşit dilim nefesini sıktı, yüreğini titretti.

Niyar bir şey duymamış gibi sustu. Fakat bütün vücudu yanıyordu. Bedenini zorla kaldırıp, yavaşça yerinden kalktı.

–Beni affedin anacığım, ben size şimdi bir şey söyleyemem, dedi kız.

–Bu gizlenecek dert değil yavrum, ille öz anandan...

Bu sırada kederden çirkinleşen oda içinde erkek kişinin güçlü sesi çınladı:

–Saniye abla daha uyuyor musunuz ne, dedi kişi. O reisin şoförü Zakir idi. Şoför Niyar'ı ve ana çocuğun yüzündeki mahzunluğu görüp şaşırdı. Kıza hoş geldin dedi. Sonra hemen kendi niyetini anlatmaya çalıştı.

–Saniye abla kapının önünde sizi reis bekliyor, dedi o yavaşça.

Saniye yerinden kalktı.

–Bugün bölge merkezinde «Pamuk ekmenin gidişatı hakkında» toplantı var, dedi o kızına. Niyar bu bakışta derin mana olduğunu anladı. O anasının bakışlarını iyi anlıyor.

Saniye bazı kadınlar gibi çocuğu az buçuk kabahat yaptığında, gürültü koparanlardan değil. Her şeyi alçak sesle, sabırla anlatmaya çalışıyor. Önceleri, akşam anası işten döndüğünde Niyar onun gözlerine bakarken memnun veya kederli olduğunu derhal anlıyordu. Ya şimdi? Şimdi de anladı. «Görüyor musun, yavrum benim mutlaka gitmem gerek. Baharın her günü, saati bizim için altından pahalı. Bunun için seni böyle zamanda yalnız bırakıp gidiyorum...»

Saniye İkmetli kapıdan çıkacakken, durdu, düşündü.

–Niyar, bugün gitme yavrum, dedi yalvarır gibi.

Ziraat mühendisi, reisi gördüğünde, yüreğini bir şeyler tırmalasa da, çehresinde zayıf da olsa tebessüm sezildi. Reis genç kişi, hürmet edip, Saniye İkmetli'yi kendisinin yerine, öne oturmayı teklif etti. Ziraat uzmanı razı olmadı, arkaya geçti.

Akşamdan parlayana kadar temizlediği için şimdi üstüne hafif toz konduğu birden göze çarpan «Volga» yerinden hareket etti. Taş yola çıktıktan sonra, reis koltuğunu gıcırdatarak tarım uzmanının doğru yarı döndü.

–Ekip rehberleri artık yarı yola varmıştırlar, bana idarede biraz oyalanmak gerekti, dedi o.

Reis Akramcan Abdullayeviç neşeliydi, çünkü kolhozda işler iyi gidiyor. Bölgede onları övüyorlar. Bu işte tarım uzmanının da payı büyük. Fakat Akramcan onun evden çıkarken yüzünün çok kederli olduğunu görüp şaşırdı, üzüldü. Bunun sebebini sormaya niyetlendiğinde, Saniye İkmetli yürek derdini gizlemeye çalıştı, gülümsedi.

Maalesef insanın yüzündeki, yüreğinden kalkıp çıkan kederi, derdi yapay tebessümle örtmek mümkün değil.

Epey vakte kadar ses çıkarmadan oturan Saniye İkmetli:

–Ekip rehberleri ile kimler gitti, diye sordu, reise cevap vermek gerektiğini galiba şimdi hatırladı.

«Bizim tarım uzmanına ne olmuş acaba diye düşündü. Akramcan Abdullayeviç. –Akşam toplantıda her şey söylenmiş anlaşılmıştı. Kimlerin gideceği belli...»

Reis dönüp arkasına baktı. Saniye İkmetli sorusuna cevap beklemek değil, nerde olduğunu bile unutmuş insan gibi oturuyor. Yorgun gözleri uzağa kibarlıkla yaslanmış pamuk tarlasının köşesine bakıyorlar. Arabanın açık penceresinden giren serin rüzgar onun saçlarını karıştırıyor. O ne rüzgarın arsızlığını hissediyor ne de reisin baktığını.

Akramcan Abdullayeviç bakışını yanındaki sürücüye doğrulttu. Delikanlının çehresi ciddi. Çenesini öne uzatmış. Siyah gözleri sinirli mi, yoksa düşünceli mi anlamak zor. Onlar düz, azıcık ıslak gibi görünen yola bakıyorlar. Gür, kara kaşları çatılmışlar. Kalın kemikli elleriyle dümene öyle yapışmış ki, güya bu araba şimdi birinin gözetimi altında, geçilmesi mümkün olmayan, uçurumlu yollardan gidiyor.

Reis farketmeden omuzlarını kısıverdi. «Şaşılacak şey. En şamatalı, kalabalık şehir sokaklarında her dakika yol kuralını gözetip duran itinalı polislerin yanında bile, kendisini direksiyon başında gayet serbest hisseden delikanlıya şimdi ne olmuş olmalı, diye düşündü.

Hem gerçekten de, bölge ve köylerde yaşayan bazı şoförler büyük şehirlere gitmiş gibi olsalar şaşıyorlar. Şehrin bütün polisleri onları gözetiyormuş gibi şaşırp kalıyorlar. Neticede, yol kurallarını bozuyorlar. Yakalanıyorlar. Zakir daha böyle duruma hiç uğramadı. Uğramaz da. Çünkü kendi işinde usta. Fakat şimdi ona ne olmuş olmalı?

Saygılı uzmanı olgun şoförünü böyle durumda daha hiç görmeyen reisin yüreği sıkıldı. İki kederli yanında oturan üçüncü adam, kendisi ne kadar sevinçli olsa da ille susuyor. Çünkü iki yürekteki derdin bir yürekteki sevinci bastırmaya gücü yeter.

Saniye İkmetli'ye kimse engel olmadı. O iç düşüncesine dalıp gitti. Çok düşündü, başında bin türlü fikirler fıkırdaştı. Hepsi dönüp gelerek onu suçladılar. «Çocuğumun böyle durumda kalmasında kendim suçluyum. Bütün suç bende» diye epeyden beri birbirine yapışmış gibi yumuk dudakları.

Belki öyledir. Belki de ananın...

Saniye İkmetli bu köye geldiğinde, daha çok genç, hayatta tecrübesiz, savaş sebebiyle okuması yarım kalmış tarım uzmanı idi. İkinci günü çalışmaya başladı, kendi mesleğini güttü. Aradan çok vakit geçmeden, kolhoza bahçecilikten fazla pamukçuluk uzmanı gerekli olduğunu anladı. Anladı ama yalnız anlamakla iş bitmiyor.

Bu altından da kıymetli bitkinin doktoru olmak için, onun dilinden anlamak, huyunu iyi bilmek, ona ait ilmin bütün inceliklerini benimsemek gerek. Saniye İkmetli'de ise bunların hiç biri yok. Hatta o yeni geldiği günler, ucu bucağı olmayan yeşil tarlaya girdiğinde, bu bitkileri bakla sanmıştı. «Boyları artık dize gelmiş bu zamana kadar onlara neden sırık koymamışlar acaba?» diye düşünmüştü.

Akıllı, tecrübeli pamukçularla dost oldu, gecelerini gündüz edip çalıştı, kitaplar okudu. Günler, aylar, yıllar geçiverdiler. İkmetli çok şey öğrendi, işinde tecrübesini arttırdı. Fakat vakit geçtikçe, hayatta, işte yenilikler oluyor. Onları da öğrenmek, benimsemek gerekiyor. Öğrenmeye, hayatla beraber yürümeye çalıştı. Bu zaman içinde küçük kızı Niyar'ı çocuklar bahçesine gönderdi, sonra okula verdi. İşe erken gidip geç

geldi. Önceleri, Niyar küçük iken, onun yemeği suyu hakkında rahatsızlanıyordu. Böyle zamanlarda komşusu Adil ata ve onun kadını Kimya hala ona yardım ettiler.

Kimya hala Niyar'ı kendi evladı gibi sevdi. Küçük kızı daima okuldan karşılayıp alıyor, yediriyor. Niyar yetişti, büyüdü, akşamları işten geç dönen anasını akşamlik yemek pişirip karşılamaya başladı. Ananın sevinci dünyaya sığmadı. Fakat ona öncekinden de fazla dikkat ayırmak gerektiğini unuttu. Aslında öyle de değil. Evladının terbiyesiyle her zaman ilgilendi, fakat onu daha çocuk sandı. Ondan sonra, Niyar'a nasıl ilişki kuracağını bilemedi. O dostlarıyla, sınıf arkadaşlarıyla beraber bazı akşamlar sinemaya, konsere gidiyor. Okullarındaki sanatla ilgilenenler topluluğuna katılıyor. Niyar hepsine anasından izin alıp gidiyor. Ne? Göndermesin mi?

Elbette, ana babalar çeşit türlü oluyorlar. Bazıları çocuklarını, özellikle kızlarını akşam olup, güneş battıktan sonra kapının önüne çıkarmıyorlar. Bazılarında ise onun tamamen aksi oluyor. Çocuğu, yarı geceye kadar sokaklar içinde, çitlerin altında, kendisi gibi iki üç serseri dostlarıyla *sümsürlenip yüreler*. Ana babası ondan: sen nerdeydin, diye sormuyorlar. Saniye İkmetli bu iki usûlün de yanlış olduğunu iyi biliyor.

On sekiz yaşındaki güzel, endamlı, sağlam, mutlu kızla nasıl ilişki kurarsın? Hem Niyar'ın kendisi de olur olmaza katılan, terbiyesiz çocuk değil. Ağır tabiatlı, sakince, derin duygulu...

Onu istediği yere, sinemaya, tiyatroya, konsere göndermeden, çok zaman evde oturmayı ana doğru saymadı. Böyle yaparsa, kızının mutlu çocukluğuna, ergenliğine, serbestliğine zulümlük edermiş gibi göründü.

Ananın isteği şöyle idi: Niyar sinemaya da gitsin, isterse tiyatro, konserlerden de kalmasın, istediği şeyi görsün. Özgür çocukluk ve ergenlik çağını sürsün, fakat doğru yoldan sapmasın. Namuslu, vicdanlı, insaniyetli, çalışkan, bilgili insan olarak yetişsin. Hem bazı iç duygular anada kızının böyle olmasına güven doğuruyordular. O büyük güvenle yaşıyordu. O büyük inançla o, kızını enstitüye geçirdi.

Bugün ananın bütün güveni harap oldu. «Bu asılsız güven benim gözlerimi kör, kulaklarımı sağır etmiş. Kendi çocuğumun hayatında neler olup geçtiğini hissetmemişim...»

O yürek acısına, elemine dayanamadı. Başını enlemesine salladı. şimdi o Zakir'e, reise, bütün köylülerine nasıl yüzle görünecek?

Niyar anasının arkasından büyük kederle bakakaldı. Kulaklarının içinde onun sesi tekrarlandı. O vakit karşıdaki bahçede balta sesi duyuldu. Niyar aşağı sarkık başını kaldırdı. Komşu Adil ata ağaç yonuyor. Bu ihtiyaç çalışırken, o daima büyük ilgiyle bakakalıyor. İhtiyarın elinde, çapa gibi uzun saplı ot. Başında sarık, üstünde ise kar gibi beyaz yaktak (gömlek yerine giyilen giysi, beyaz basmadan dikilmiş olup, adamın dizlerine kadar iniyor). Soluk bilmeden alışıyor. Arada sırada otunu kenara koyuyor, belinden kayışını çözüp, terleyen çehresini, boynunu siliyor. Göğsüne düşen uzun, gümüş renkli sakalını okşuyor. Sonra demlikten soğuk çay döküp içiyor. İşine devam ediyor.

Bahçesinde ondan başka kimse görünmüyor. Küçük torunu Alican okulda olmalı. O nc sınıfta okuyor. Oğluyla gelini enstitüyü bitirdikten sonra, şehirde kaldılar. İki de mühendis. Kimya hala, komşu köyde yaşayan kızına gitmiş olmalı. İhtiyar bu evi eskisinin yanında kuruyor. Yeni evde artık son işler yapılıyor. Tomruk, makas, kapı pencere için gerekli ağaçların hepsi hazır. İhtiyardan biraz uzakta iyi rendelenmiş uzun uzun ağaçlar güneş ışığında daha da temiz, beyaz olarak görünüyorlar. Emin'in ekibi bir gün daha yardıma gelse, Adil atanın evi de bitecek. Emin... Niyar derinden göğüs geçirdi.

Bu evin bütün işlerini emin ve onun ekibi yaptı. Fakat kapı pencere, genel olarak, ağaç işlerini Adil ata onlara güvenmedi, kendisi yapıyor. Niyar eve dikkatle baktı. Onun böyle mutsuz olmasına bu güzel bina sebep değil mi? Yok, insan bir şeyi yapıyor da, ondan sonra sebeplerini aramaya başlıyor. Bu, fikrimce gönül almak için yapılan şey.

Kız, gövdesini basan ağır yükten kurtulmaya çalışır gibi yutkundtu. Kendisinin mutsuzluğunu, daha az önce anasıyla olan sözleri biraz da olsa unutmak istedi. «Ah bu ektiklerim dş olup, birden uyansam da, korkunç olaylardan kurtulsam...» dedi o, yavaşça kendi kendisine. O ne kadar mutluydu. Hepsi mazi oldu.

2.

Erken baharda, havalar ısındığı gibi başta yollar sarmaya başlıyor. İnsanların çok gidip geldiği yerler çışneniyor. Yılan izi gibi düzlenip sertleşiyor. Okul çocukları, özellikle kızlar, bütün kış giyip yürüyüp, artık tamamen bezdiği çizmelerini çıkarıp ayakkabı giyiyorlar. Üstlerinde hafif giysileri.

Üst sınıf talebelerinde böyle zamanlarda mükemmel ve güzel görüntü ortaya çıkıyor. Çocukluk devrinden ergenliğe geçtikleri hemen göze çarpıyor. Bununla beraber kendilerinde itinalı duygular hissetmeye başlıyorlar. Oğlanlar dokuz on yıl yanlarında bir sırada oturan kızlarda, kendilerinin en yakın arkadaşlarında yeni özellik, güzellik görüyorlar. Kalplerinde, vücutlarında sevgi uyanmaya başlıyor.

Niyar sadece sınıf arkadaşlarının değil, köy gençlerinin çoğunun ona ayrıca ilgiyle baktıklarını çoktan biliyor. Bir gün bir delikanlı ona, başından sonuna kadar ateşli sevgi anlatan mektup yazdı. Niyar cevap vermedi. Dudağını kıvrıp, gülümsedi. Mektubu yırtıp attı. Bu olaydan sonra oğlan Niyar'a nerde rastlasa, kulaklarına kadar kızarıyordu.

Bu, elbette doğal şey. Güzel kızları delikanlılar çabuk seçiyorlar. Bunun için de Niyar'a kızanlar çok. Fakat o hiç birine kulak asmıyor. Burnunu kaldırıp yürüyor. Tabiat ona güzellikle birlikte derin akıl, zihin bağışlamış. İyi okuyor. Sınıfında okuyan oğlanlara gözünün kenarından bakıyor, nezaketsizler deyip beğenmiyor. Elbette, etrafında dolanan oğlanların hareketi ona etki etmiyor demek de olmaz. Eğer oğlanlar hakkında düşünecek olursa, gözleri önünde hemen, geçen yıl akşamlık okulun onuncu sınıfını bitiren Zakir beliriyor. Uzun boylu oğlan. Gür saçları kömür gibi siyah. Burnu azcık kambur. Gözleri her zaman düşünceli bakıyorlar. Üvey anasıyla beraber yaşıyor. İki oğlan kardeşi de var. Onlar alt sınıflarda okuyorlar. Kendileri daha küçük iken, babası onları bırakıp, bir kadının arkasına takılıp gitmiş.

Zakir reisin arabasını sürüyor. Küçük kardeşlerini okutmak da onun başında. İşten boş vakit bulduğunda, hemen Niyarların mahallesine geliyor. Fakat onların evine girmeye cesaret edemiyor. Çok utangaç. Gece gündüz Niyar hakkında düşündüğü halde, kızı gördüğünde heyecanından şaşırıp kalıyor. Bir şey söyleyecek adam gibi ağızını kıpırdatıyor, fakat ağzını açmıyor. Bazı zamanlarda onların evine Niyar'ın kendisi gidiyor. Niyar sınıf gazetesinde yazı işleri müdürü. Gazeteyi tekniksel yönden süslemek için Zakir'e gitmek gerekiyor. Zakir resim çizmede çok mükemmel. O sevindiğinden,

kızı oturtmaya yer bulamıyor. Niyar için uyumadan, sabaha kadar resim yapmaya hazır. Yaptığı işi birazcık beğenmezse, birkaç kere bozup, yeniden yapmaktan bıkmıyor. Hem çalışıyor, zaman zaman bu resmi beğeniyor musun, der gibi hasret dolu gözleriyle kıza bakıyor. Onun bakışında memnurluk sezdiğinde, çocuk gibi seviniyor. Niyar'ı kardeşleri görseler de yanından gitmeyi istemiyorlar, ona sarılıyorlar. Fakat ağabeyin ciddi bakışını gördükten sonra, çabuk çabuk kaçmaya mecbur oluyorlar. Zakir'in yanında bulunmak Niyar'a da hoş geliyor. Onun düşünceli, siyah gözlerine bakmayı seviyor. Eğer onları bir gün görmezse, özlüyor. Kendisinde bir sıkıntı, rahatsızlık hissediyor. Oğlan resim yaparken, onun buğday renkli uzun parmaklarına, eline bakakalıyor. Elleri tertemiz. Kendisi de her zaman temiz pak yürüyor. Üstündeki giysisi basit basmalardan olduğuna bakmadan, düzenli, uygun dikilmiş oluyor. O çok sevindiği neşelendiği zamanda bile şakırdayıp gülmüyor. Azcık o tarafa bu tarafa eğilen beyaz dişlerini sırtarak gülümsüyor. Niyar onun öfkelenildiğini hiç görmedi. Eğer yaptığı resmi beğenmezse, ona düşünceli halde dikkatle bakıyor, sonra avucunun içinde yuvarlayıp sepete bırakıyor. Yeniden işe koyuluyor. O süslediği duvar gazetesinin okul sınıfları arasında olan gözlemde daima birinci yeri kazanıyor. Bir gün Niyar gönül hoşluğuyla:

–Zakir sen doğuştan ressamısın. Mutlaka ressamcılık enstitüsüne girmelisin, dedi.

Delikanlı kulaklarına kadar kızardı.

–Ben tiyatro ve ressamcılık, sen ise politeknik eğitim enstitüsünün inşaat fakültesine... Çoğu gitti, azı kaldı. Sen okulu bitirdikten sonra, öyle de yaparız. Fırtınalı şehire gidip okumak... fena şey değil.

Niyar'ın yüreği sık sık vuruyordu. Fakat kendisini bir şey anlamamış insan gibi tutmaya çalıştı.

–Zakir, sen orda şimdi de okuyabilirdin, dedi kız hilekârlık ile gülümseyerek.

–Elbette, öyle yapmak mümkündü, fakat ben seninle beraber gitmek istiyorum, götürür müsün?

Zakir çok heyecanlı halde kıza baktı.

Niyar'ın çehresi kıpkırmızı oldu. O «ben razıyım...» diyen manada başını salladı. Bu sırada odaya Zakir'in küçük kardeşi girip, sohbeti böldü.

3.

Günlerden bir gün Niyarların bahçe kapısından içeri yalın baş, kül renginde kıyafetli, uzun boylu genç biri girdi. Niyar sofa içinde kitap okuyordu. Onu görür görmez, yerinden kalkıp bahçeye çıktı. Delikanlı iki tarafında çiçek saçılı dar yoldan yürüyerek, kızın karşısına gelip durdu.

–Affedin, kardeşim, bana bir maşrapa serin su veremez misiniz?

Niyar ona başta şaşırarak baktı ve sonra evlerine girdi. Delikanlı kalın kaşlarını kaldırdı. Kızın arkasından dikkatle baktı. Yanılmamışım, kız gerçekten de güzelmış, dedi kendi kendisine.

Niyar’ın eve girmesiyle çıkması bir oldu. Elindeki su dolu maşrapayı misafire verdikten sonra, azcık kenara çekildi. Delikanlı suyu suyu istemeye istemeye, yavaş yavaş içip bitirdi. Boş maşrapayı döndürüp kıza verdi.

–Sağ olun kardeşim, dedi.

–Afiyetler olsun!

Gitmeye niyetlenen adam gibi arkasına dönmek üzereyken durdu:

–Sizi burda ilk defa görüşüm. Saniye ablanın evine misafirliğe mi geldiniz, diye sordu kıza.

Kız onu şimdi bir gördüğüne benzetti. Fakat nerde? Ne zaman? Hatırlayamadı.

Karşısında misafirin gülümseyerek cevap beklediğini görüp, Niyar hafiften gülümsedi.

–Niçin misafirliğe olsun, dedi o. Biz burda yaşıyoruz. Ben Saniye ablanın misafiri değil, kızı oluyorum.

–E! Şuna baksanıza! Bir kasabada olup birbirimizi tanımıyormuşuz. Tanışalım, kardeşim! Benim adım Emin. Daha doğrusu, inşaat ekibinin şefi Emin Vacipov. Demek, siz kulübümüze, konser izlemeye gelmemişsiniz! Eğer bir kere gelmiş olsanız, şimdi beni bir sözsüz tanırdınız. Elbette, benim çocukluğum burda geçmedi. Biz geçen yıl göçüp gelmiştik. Şimdi komşu kasabada yaşasam da ben burda çalışıyorum.

Emin Niyar’ı kulüpte, konser vaktinde görmüştü. Pamuk ekme kampanyası başarılı sonuçlandığı için işçilere kolhoz ve sovhoz sanat meraklıları büyük konser göstermiştiler. Bu akşamda Niyar okul arkadaşı Useyin ile «Kaytarma» oynamıştı.

Kızın güzelliğini ve oyuna ustalığını gören Emin, ona yürekten vuruldu. Fakat konser biter bitmez onu kaybetti. İnsanların içinde çok aradı, bulamadı. Çünkü bir kızın abisi, onların hepsini, kendisinin motorsikletinde evlerine alıp dönmüştü. Emin o günden beri Niyar ile ilgileniyor. Kimin kızı olduğunu, nerde yaşadığını soruşturup öğrendi. Onunla tanışmanın çaresini araştırdı. Birisinden kızın komşusu Adil atanın yeni ev kurmak niyeti olduğunu da duydu. Bundan sonra bu zor işin kolaylıkla çözülebileceğini anladı.

Niyar da onu nerde gördüğünü düşünüp buldu: kulüpte, sahnede.

Niyar'ın sırası geçtikten sonra o konseri seyretmek için salona inmişti. O akşam olan büyük konserin sonunda, Emin güzel kızla meksika oyununu oynadı. Delikanlının üstünde o zaman da şeritli pantolonu, kırmızı ipekten yeleği, belinde mavi basmadan geniş kuşağı vardı. Başındaki geniş kasnaklı şapkası ve giysileri, onu çok güzel ve uzun boylu edip gösteriyordu. Göğsünü öne kabarttığı, ayaklarını bütün bedenini uzattığı durumda zilleri keskin sallayarak öyle dönüyordu ki, o akşam bütün genç kızlar ona vurulmuşlardı. Basit giysiler şimdi delikanlıyı tamamen başka gösteriyorlar. Çok dikkat etmeyen insan için onu tanımak güç.

–Hatırladım... ben sizi o akşamki konserde, oynarken görmüştüm...

–Demek beni tanıyormuşsunuz. Bir gören tanış, iki gören biliş.

Emin eve doğru göz attı.

–Saniye abla evde değil mi yoksa?

–Anam işe erken gidiyor, geç dönüyor.

–Evde tek kendiniz mi oluyorsunuz?

–Elbette. Dersten sonra boş vakitlerimde anam gelene kadar...

Delikanlı sevindi.

–Kaçınıcı sınıfta okuyorsunuz? –Emin bunu iyi bilse de sohbeti devam ettirmek için sordu.

–Onuncu sınıfta.

–O! Artık enstitüye hazırlanma vakti yaklaşmış. Kısa zamanda bu diyardan gideceğim, desenize!

Niyar bir şey söylemeden omuzlarını kıstı.

–Su içmeye gelmiştim, mana ile de tanıştık. Aslında, beni bu mahalleye getiren Adil ata oldu. Onun evi çok eskimiş. Yenisini kurmak istiyor. Bana gelip evin temelini nereye ve nasıl koymak gerektiğini göstermemi rica etti. Elimden gelen şeyi reddeden huyum yok. Fikrimce köylülere reddetmek iyi şey değil. Kendisi de ihtiyar adam. Onlara yazık. Oğlu ihtiyarları yalnız bırakıp, şehire çıkıp gitmiş. Böyle insanlara şaşıp kalıyorum. Benim bir anam var. Onu bırakıp gitmek değil, yere göğe emanet etmiyorum. Kendin düşünüp bak, iş için Saniye ablayı yalnız bırakır mısın?

Niyar kaşlarını çatı.

–Ben anamsız hayatı hayal edemiyorum.

Emin başını tersine salladı.

–Fakat görüyor musun, hayal eden insanlar oluyormuş. Niyar, boş sözle başını epey oyaladım galiba haydi beni bağışla kardeşim! Adil atayı da bekletmek olmaz. Sağlıkla kal. –O birden dönüp, çabuk çabuk yürüyerek çıkıp gitti.

Niyar onun arkasından bakıp gülümsedi, gönlü açık adammış diye düşündü. Beş dakikanın içinde benimle en yakın insanı gibi konuşmaya başladı.

Emin Niyar’la böyle kolaylıkla tanıştığına yürekten sevindi. Fakat kızı şüphelendirici, sarsıcı ya da düşünceye daldırıcı bir söz bile kaçırmadı. Başta, kızın kendisine değil, yüreğine yakınlaşmak istedi. Adil atanın evine her gün geldi ondan kimseye hissettirmeden, göz kenarından, Niyar’ların evini gözden geçirdi. Öyle itina ile iş tuttu ki, Niyar’a olan sevgisini atadan, ekibinin üyelerinden değil hatta kızın kendisinden bile gizledi. Onunla sık sık görüştü. Hem her defasında güya kıza tesadüfen rastlamış gibi görünüyordu.

Niyar’ı kendisine, göze görünmez, tılsımlı iple çekivermeye çalıştı.

Kız artık kendisi bile hissetmeden delikanlıya, onun her gün gelmesine alıştı. Böyle zamanda Emin suya dalmış gibi, birden kayboldu. Bir iki gün Niyar bu duruma kulak asmamaya çalıştı. Üçüncü gün ona sinirlenmeye başladı. Kendi kendisine darıldı. «Gelmezse gelmesin, kim olmuş o bana?» diye yüreğindeki kederi, ona rahatlık vermeyen yılışık düşünceleri başından çıkarıp atmaya çalıştı. Fakat çok yazık, bunu yapamadı. Çünkü onun genç yüreğine, sevindiğinde insanın başını göğe değdiren, yandığına ise yakıp yıkan sevgi ateşi düşmüştü.

Akşamüstü bahçede, ağaç altında, hiçbir işe eli gitmeden oturan Niyar'ın düşüncelerini, kapı altında hafiften gelip yerinden sıçrayıp durdu. Birden heyecanlandı, bütün bedenindeki kan başına toplanmış gibi oldu. Ona karşı çıkmaya çalıştı. İki üç adım atar atmaz, önünde Emin değil gülümseyerek duran Zakir'i gördü. Kızın benzi birden değişti. Fakat kendisini tutmaya, yüreğindeki hislere biraz engel olmaya çalıştı. Delikanlıya şaşkın baktı

–Zakir?..

Kızın hayatında olan değişmelerden haberi olmayan delikanlı o, anası için rahatsızlanıyor diye düşündü.

–Beni Saniye abla yolladı, Niyar dedi o, sevinçli sesle. –Kendisi geç gelecekmış...

Zakir sevindiğinden buraya rüzgâr gibi yetişip geldi. Bahçeye yürüyerek değil, koşarak girdi. Çünkü epeyden beri rastlayamadığı Niyar ile görüşmeye, konuşmaya sebep ve imkan bulunmuştu. Evde yalnız ikisi olacaklar.

Delikanlı Niyar'a sevinçle baktı. Fakat sözlerin kıza hiç de etki etmediğini görüp şaşırdı. Şaşırdığından, başta eve doğru, sonra arkasına dönüp baktı. Bir şey anlamadı.

–Niyar ne oldu, dedi o yavaşça.

Kızın çehresinde düşünceli tebessüm sezildi. O gözlerini yere doğrulttu.

–Bir şey de...

–Hastalandın mı yoksa?

Kızın onunla konuşmayı istemediğini hisseden Zakir rahatsız oldu ve üzüldü. Geri döndü, yavaş yavaş çıkıp gitti.

Niyar şimdi sadece bir delikanlıyı, Emin'i görmek istiyor. Gözleri önünde onun kalın, gür kaşları, güzel burnu, daima gülümseyen kalınca dudakları belirdiler. Emin'in çehresine baktığında Niyar daima bir yüzü, tanışını görmüş gibi oluyor, onu birisine benzetiyordu. Kime? Düşüne düşüne, sonunda buldu. Burnu tıpkı Aleksandr Vlok'inkine benziyor. Gözleri de... Onlar insanın hafızasında ömür boyu sinip kalıyormuşlar...

O gidişle Emin bir haftaya kadar gelmedi. Onun adamlarından birkaç tanesi gündüzleri Adil atanın bahçesinde biraz çalışıp gidiyorlar. Fakat kendisi görünmüyor.

Niyar bazen sinirleniyor, gelse bile dönüp bakmamaya karar veriyor. Sonradan yumuşuyor onunla çabucak görüşmeyi istiyor. Çok sıkıldığı vakitlerde ise gamsız delikanlıyı tamamen unutmak istiyor. Maalesef, bu şeylerin hepsi belli bir vakit içinde olup geçiyor. Aslında ise o Emin'i her saat her saniye bekliyordu.

İnsanın yüreği çok cömert. Sevgi diye adlandırılan mukaddes duygu ona kolaylıkla sokuluyor. Nesil ecdat soruşturmadan, iki yüreği kendisinin tılsımlı ipleriyle birbirine bağlıyor. Böyle vakitlerde yürek senin dediğini değil de, sen onun emrini yapmaya mecbur olursun. Onun emirlerine itaat edersin. Sevgilinin yüzü gözünün önünden gitmez. Sesi kulaklarında çınlar. Onun düşüncelerinden kurtulmanın çaresi olmaz.

Emin nezaketli münasebetleriyle Niyar'ın temiz yüreğine ümit etmeden, sevgi ateşinin kıvılcımlarını yakıp gitti. O burda olmadığına, bu kıvılcımlar ateşe, aleve dönüyorlar.

Bazen bir insan hakkında gece gündüz düşünürsün, onu sabırsızlıkla beklersin gelmez. Gaflette kalınan dakikalarda birden önünde belirir. Şaşıp kalırsın. Niyar da şimdi öyle oldu. Emin'e evlerinde eşik üstünde, ümitsizce rastladı. Şaştı, nefesi tutuldu. Sevgi ve hasret dolu gözleriyle ona bakakaldı. Emin kendisini tutmaya çalıştı. Gülümsedi. Niyar'a bir demet gül uzattı. Kız onun gül uzattığı elin kalın bezle bağlı olduğunu görüp, birden şaşırdı. Ne oldu, der gibi ona mavi gözlerini yuvarlaklaştırıp baktı.

–Kulak asma, böyle şeyler olur. Sonra, siz... Saniye abla işte mi? –Kız, evet, diyen manada başını salladı.

Emin'in yüreğindeki memnuniyet ve sevinç yüzüne vurdu. Sevinç dolu gözleri heyecanlı baktılar. Kızın güzel çehresi, dolgun, sıcak dudakları, düzgün endamı delikanlıyı sarhoş etti. Karşısında hem gülümseyip, hem çekinip, utanan güzel kıızı kucaklayıp, bağrına basmak, dudaklarından öpmek istedi. Fakat kıızı kaçırmaktan korktu, kendisini tutmaya çalıştı.

Uzanıp kızın elindeki gülleri aldı, kokladı.

Onların kokusundan sarhoş olmuş gibi gözlerini sık sık yumup açtı.

–Niyar, sana bunlardan da güzel çeşitlerini, mesela dalfidan boylu, ateş gibi yanan kuzgunkılıç çiçeğini getirmek istedim. Fakat onlar güzel olsalar da, kokmuyorlar. Sen ise, ne kadar güzel olsa da kokmayan çiçeği sevmiyorsun, doğru mu?

Niyar kızardı. Bunu nerden biliyorsun, der gibi ona nazla gözlerinin kenarından baktı.

Emin gülümsedi, sonra uzanıp, kızın süt gibi beyaz, nazik bileğinden tuttu. Niyar'ın vücudundan elektrik gücü geçip gitmiş gibi, elleri, ayakları kesildi. Azcık geriye çekildi. Ne diyeceğini bilemeden, yığidin yaralı eline baktı.

–Bir haftadan beri nerdeydiniz, Emin? Niçin bir şey söylemiyorsunuz? Elinize ne oldu, dedi titrek sesle.

O Niyar'ın bileğini bıraktı. Sigara yakmaya niyetlendi. Fakat kızın huzurunda tütün içmeyi yersiz buldu. Gidip setin üstüne oturdu. «Bir haftadan beri nerdeydiniz, elinize ne oldu?...» «Demek beni sevmeye başladı, beni bekledi», diye düşündü Emin ve sevindi.

–Kulak asma, dedim, Niyar! İşte oldu.

Niyar tehlikeli bir olaydan kurtulmuş gibi derinden göğüs geçirdi.

–Doğrusunu söylersem, bir kimseyle dövüşmüşsünüzdür, diye korktum.

Emin gülümsedi. Sonra Niyar'a ciddi baktı.

–Şimdiye kadar kimseyle dövüşmedim. Fakat gerek olursa, bu işten kaçınmam.

– Onun gerekli vakti de olur mu?

–Olur, Niyar, dünyada her şey olur.

–Mesela...

–Mesela, sen bir yere gitmiştin. Geç vakte kaldın. Etraf karanlık. Evinize dönerken, önüne iki *boduğbaş* delikanlı çıktı, sana sataşmaya başladılar. İmdat, diye bağırıyorsun. Bu olaya tesadüfen ben rastlıyorum. Sonra, ısıklık çala çala geçip gitmeli miyim? Fikrimce seni korumalıyım.

–Tek sizin üzerine iki adam atılsa, korkmaz mısınız?

–Beş adam atılsa da, korku hakkında düşünmeye vakit olmuyor. Ben korkarsam, sizleri kim koruyacak, Niyar? –O uzanıp gene kızın nazik bileğinden tuttu. Niyar çekip almak istedi. Emin bırakmadı.

–Rahatsız olma, Niyar. Sen bana şunu söyle, benim buraya geldiğimi ve genel olarak aramızdaki münasebetten ananın haberi var mı, diye sordu o yavaşça.

Kız tamamen şaşırdı, ne diyeceğini bilemedi.

–Nasıl münasebetimizi?

–Seni sevdiğimi.

Kızın yüreği coştı.

–Ne için sustun, Niyar?

Emin’in yüzü değişti. Gözleri ateşlendiler. Elleri titrediler.

–Niçin anlamıyorsun? Ben seni seviyorum. Kızı sevmek mümkün değil mi? Eğer bunu fenalık sayarsan, beni bağışla! Gelme dersin... bu benim için ölümden beter olsa da gelmem.

O kapıya doğru yürüdü.

–Haydi sağlıklı kal! Ben gittim, dedi Emin. Odadan çıkmak üzereyken, arkasına döndü. –Benim söylediklerim hakkında ciddi düşün. Sevgi ciddiliği ister. – Niyar Emin’in son sözlerini duyamadı bile. O gittikten sonra varıp, demin ikisinin yanyana oturduğu sete oturdu. Elleri titriyor, açık pencereden serin rüzgar estiğine bakmadan, bütün bedeni ateş içinde yanıyordu. Delikanlının gittiği tarafa baktı. Kimse görünmüyor. Dışarıya çıkıp, Adil atanın bahçesini gözden geçirdi. Emin orda da yok. Bahçelerindeki gür dallı ağacın altından geçen kanalın başında oturdu. Kanal çok sık olduğuna bakmadan şırıldayıp akıyor. Suyu Niyar’a her günden fazla şeffaf olarak görünüyor.

Bütün varlığı süsleyen güneş şimdi yorgunlukla kendi yatağına doğruldu. Ortalık sessiz oldu. Sanki bütün köy uykuya dalmış. Bu durum Niyarların küçük bahçeciklerinde hüküm sürüyor. Aslında ise köy bu vakit çok şamatalı oluyor, çoban köylülerin sığırlarını alıp dönüyor. Bütün gün otlaklarda bulunan, memeleri sütle dolup, ayakları gerilen sığırlar evlere yakınlaştığında, sabırları tükeniyor, bahçelere hapsolup giriyorlar. İşten, tarladan gelen köylüler için akşamlik işler başlıyor. Sığırlar sağılıyor, yemek pişiriliyor.

Niyar beceremez diye Saniye abla bahçede hayvan tutmuyor. Akşam için yemek bakmak ise... Niyar bugün yemek değil, bütün dünyasını unuttu.

Kızı bu kadar düşüncelere daldıran, dünyasını unutturan şey ne acaba?

Onun kulaklarında Emin'in «Ben seni seviyorum. Sevgi ciddiye isteyen şey...» diye sözleri tekrarlanıyor.

Bu mukaddes duygu hakkında söz olduğunda, o daima Zakir'i hatırlıyor, onu görmeyi istiyordu ve... Şimdi ne oldu?

Kızın hayatında Zakir geriye çekildi. Onun yerini Emin işgal etti.

Niyar artık on sekizinci baharı görüyor. Doğru, bu vakte kadar onun temiz yüreğine daha gerçek sevgi ateşi düşmemiştir. Genç çocukları gibi güzel, temiz dudakları sevgiyle yanan başka harareti dudaklara rastlamadılar. Bu zamana kadar yüreğinde olan bütün sevgi, saygı tabiat güzelliğine, dostluğa, anasına verilmişti. Şimdi ise bütün vücudunu anlaşılmaz, karmaşık hisler sardı, başındaki fikirleri birbirine karıştı, dağılıp gittiler. Emin'i görmeyi istiyor. Gözleri daima onu arıyor.

Niyar düşünceler denizine gömüldü, dışarısını karanlık bastığını, sınıf arkadaşı Muhtaram'ın gelip bahçenin kapısını vurup gittiğini, anasının işten geldiğini bile duymadı. O gün anasını sıcak yemekle karşılamak değil, küçük odalarındaki ışığı bile yakmadı. Saniye abla bahçeye girdiğinde, ortalık karanlıktı. Ana şaşırdı. Kızı Niyar bir kazaya uğradı sanıp korktu. Eve koşarak girdi. Niyar yok. İki dakika içinde odaları dolandı. Kızını sormak için Adil atanın evine giderken elleriyle ayaklarını kucaklayıp, çenesini dizlerine dayayıp, kanal başında oturan Niyar'ı görerek, başta sevindi, sonra çocuğunu ilk defa böyle halde gördüğü için korktu. Gidip onun alnını tutup baktı.

—Hastalandın mı ne, yavrum, dedi.

Niyar gaflet uykusundan uyanır gibi şaşırdı. Nerde olduğunu anlamaya çalıştı, etrafa baktı. Kendisine geldikten sonra, ona telaşla bakmakta olan anasına başım ağrıyor, diye cevap verdi. Yürek sırlarını gizledi. Anası ona inandı. Çünkü kızının huyunu iyi biliyor. Niyar, başka bazı kızlar gibi anası işten döndüğünde onun boynuna sarılıp öpmese de, geldiğini gördüğünde hemen gülümseyerek önüne çıkar. Hoş geldin der. Elindeki ağır şeyleri alır. Elini yüzünü yıkamak için su getirir, kısacası, anasının ondan daha şikayet ettiği vakit olmadı. Bunun için de bugün onun başının ağrıdığına inandı. Çünkü analar kendi çocuklarından hiçbir zaman kötülük ümit etmiyorlar.

Hastalığı gizlersen, ateşi belli eder. Niyar kendi duygularını ne kadar gizli tutmaya çalışsa da Saniye ablanın şüpheleri hep *esaslanmakta* idi. Ana, bugün işten epey geç döndüğüne bakmadan, onu evde kızı değil de kilitli kapılar karşıladılar. O neye uğradığını bilemedi. Bahçe içinde dolandı, ağaçların altını aradı. İki üç defa: Niyar! Niyar, diye bağırdı. Anaya cevap veren insan olmadı. Saniye abla bahçe kapısının yanına gidip dinlendi. Ses soluk yok. Yola çıktı. Kimse görünmüyor. Köylüler çok sıcak iş kuağından dönmüşler, bütün köy uykuya dalmış. Adil atanın evine baktı, orda kocaman ışık yanıp sönüyor. Uzakta traktör sesleri gürldüyor. «Bu çocuğa bir şey oldu, tamamen değişti. Düşünüyor, başını kaldırmıyor... Yoksa, okumasında bir şey mi oldu? İşten boş vakit bulup okula da gidemiyorum», havalar artık soğuk olmaya başladı. Yerde pamuk daha çok. Biraz dalgın olsak, bereket kar altında kalabilir, Saniye abla derinden göğüs geçirdi. O ne kadar düşünse de gönlünü rahatlatıp cevap bulamadı. Gene yola göz attı. Kimse görünmediğine emin olduktan sonra, dönüp bahçeye girdi. Poşusunu kanalın suyunda ıslatıp, alnını tuttu. Poşu buz gibiydi. Yüreğindeki harareti onunla bastırmak istedi. Bu sırada gözleri önünde savaşa gitmek üzere olan kocası Cafer belirdi. O kapıdan çıkarken, genç kadının gözlerine kederli kederli baktı ve elini karısının kabarıkça duran elbisesinin üzerine koyup:

–Saniyem dünyadır, gidip de ben dönüp gelmezsem, oğlan mı kız mı ne olursa olsun, onu ailemize uygun insan edip terbiye et, demişti.

Saniye ablanın zamansız solmaya başlayan yanaklarının üstünden gözyaşları yuvarlandılar.

Bu sırada fısıltıyla birisiyle vedalaşıp, bahçeye giren Niyar, anasının yanına geldi.

–Burda ne yapıyorsunuz ana, diye sordu.

Saniye abla şaşırıp başını kaldırdı, kızını görüp sevindi, ona göstermeyi istemeden hemen gözyaşlarını sildi.

–Bu vakte kadar nerdeydin yavrum? Nereye gitmeyi, seni kimden sormayı bilemeden, tamamen şaşırıp duruyordum.

Niyar anasının sözlerine nasıl cevap vereceğini bilmeden sustu, sonra:

–Kulübe yeni film gelmiş. Muhtaram, Vala ve başka kızlarla sinemaya gittik, dedi anayı inandırıcı sesle.

–Öyle ise, zararı yok... Saniye kızının çehresine, gözlerine bakmak istedi. Fakat karanlıkta bir şey göremedi. Onun çehresini, gözlerini görmeye karanlık keder ettiği gibi, yüreğinde ne olduğunu bilmeye engel olan şey de vardı.

–Ben, yavrum, seninle şimdiye kadar ciddi konuşmadım, şimdi bunun vakti gelmişe benziyor, dedi Saniye. Sen değiştin. Kimseye söylemeyip, anlatmayıp sık sık bir yerlere gidip gelmeye başladın. Bugün ise beni bu vakte kadar yollar içinde beklettin. Saat şimdi on iki. Ondan sonra, bugün bizim kulübümüzde sinema değil, toplantı oldu. Sen ise... ana ona bir şeyler daha söylemek istedi. Fakat başındaki fikirleri karışıp gittiler.

Niyar'ın bütün bedenini heyecan dalgalandırıp geçti. Yüzü duvar kesildi. Eli ayağı cansızlaşmış gibi oldu. Yüreği sık sık vurmaya başladı. Kendisini anasının ayağına bırakıp, yüreğini açmak istedi.

Saniye abla gidip bahçedeki ışığı yaktı, ambarı ve kümesi bakıp gelene kadar, Niyar'ın başındaki fikirler dağılıp gitmiş gibi oldu. Yavaşça anasının yanına gitti. Onun solgun çehresine, yorgun gözlerine dikkatle baktı. Uzanıp dert çizgili alnı üstüne sarkan bir top beyazlı karalı saçlarını düzeltti. Anasına acıdı. «Anamı üzdüm...» diye düşündü. Kendi kendisine sinirlendi. Fakat gözleri önünde gene Emin göründü.

O Niyar'a sık sık geliyor. Kızı boş vakitlerde gezintiye, sinemaya götürüyor. Hem ona söz değmesin diye, onların sokaklarına arabasıyla gelmiyor. Çünkü bu komşuların dikkatini çekebilir. Arabayı başka yerde, dostlarının bahçesinde bırakıyor. Kıza bir türlü kötü münasebette bulunmuyor. Aralarında olan ilişki basit dostluktan ibaret.

Dostuna bütün gün işte olan olaylar hakkında anlatıyor, gülüşüyorlar.

Niyar geç kalsa, rahatsız oluyor. Bir gün Emin gülümseyerek:

–İkimizin böyle dost olduğuna analarımız darılmasalar gerek. Yoksa, sen benimle dost olmayı istemiyor musun, dedi yapmacık kederli sesle.

Kız ona ciddi baktı. Yok, diyecek oldu. Fakat diyemedi. Derinden göğüs geçirip başını tersine salladı.

Emin arabanın hızını eksiltti.

–Bu dostluktan ikimiz de mutluyuz, Niyar! Demek analarımız da... Ben şimdi gidip onlara söyledim. Fakat şimdilik bunu yersiz buluyorum. Senin okuman,

mektebin, hocaların... Eline diplomanı alana kadar, ilişkimizi kimseye anlatmak olmaz. Okulu bitirdikten sonra enstitü. Ben ömür boyu teknik okul bilgisiyle kalmak istemiyorum. Diyeceğim, beraber okuruz. Sonra bunun ne kötülüğü var?

Niyar Emin ile şimdi konuşmak üzere gibi oldu. Çehresinde neşe ortaya çıktı.

–Benimle konuşmak gerekmiyor anacığım. Ben çok mutluyum. Demek, siz de mutlusunuz. Sonra, bize daha ne gerek, diye fısıldadı. Anasını kucaklayıp öptü.

Ananın yüreğine giren korku, telaş dağlar başındaki duman gibi yükselip gitti.

5.

Enstitünün yatakhaneğinde Niyar ile bir odaya düşen kızların biri Namanganlı, ikincisi Buhara’dan gelmiş. Üç kız birkaç gün içinde yakın dost oldular. Saniye abla oraya her gittiğinde, cumhuriyetin çeşitli köşelerinden okumaya gelen yiğitlerin ve kızların akrabalar gibi dostça ve neşeli yaşadıklarını görüp, yürekten sevinerek dönüyordu. Aradan çok vakit geçmeden, Niyar’ı görmeye Emin de gitti. Bundan ne anasının haberi vardı ne de yeni dostlarının. Dersten sonra şehrin en güzel yerleri Nevayi tiyatrosu önündeki şadırvanı seyrettiler. Emin enstitüye girdiği için, sevgilisinin eline altın saat taktı:

–Burda geçirdiğin değerli vaktini altın saatle ölçersin, diyerek gülümsedi.

Niyar çocuk gibi sevindi. Mutlu gençler akşam Lenin komsomol adına medeniyet ve dinlenme bahçesinde dinlendiler. Salıncakta sallandılar. Geç vakte kadar gölde kayıkla gezindiler.

Niyar yatakhaneğe geldiğinde vakit artık geç olmuştu. Yalvarıp yakarıp içeri zorla girdi.

Şehre gitmek için evlerinden epey mesafe olduğuna bakmadan, Emin her dinlenme gününü Niyar’la beraber geçirmeye çalışıyordu. Onlar ya ikisi de orda kalıp, bütün gün şehir içinde geziniyor, ya da Emin onu kendi arabasına bindirip, evlerine alıp dönüyordu. Fakat onu köyelerine girmeden önce indiriyor, ertesi gün o yerden alıp gidiyor. Bu görüşmelere ikisi de öyle alıştılar ki, haftanın sonu yaklaştığında, her bir gün, bir ay olarak görünüyordu. Sıradaki dinlenme gününde Niyar ondan acele işle göreve gittiğini bildiren telgraf aldı. Önlerindeki haftada geleceğine söz vermişti.

Niyar konferansta otururken bile, Emin'in geleceği aklına düştüğünde, yüreği göğüs kafesinin içinden çıkıp gidecek gibi oluyor.

Nihayet, o gün de geldi. Emin arabasıyla onu enstitünün önünde bekliyordu. Niyar dersten çıkar çıkmaz kimseye bakmadan ona koştu.

–Emin, bu kadar gecikmek olur da, dedi kız arabaya girdiğinde.

–İşim çoktu, Niyar bağışla, dedi Emin ve selamlaşmak için ona elini uzattı.

–Kızlarla... Niyar hilekarlıkla gözlerini süzüp gülümsedi.

Emin yok diyen manada başını salladı.

–«Reyhan» bölüğündeki kültür evi yapımını bitirmeye söz vermiştik. İşlerin arkasından yürümek gerekti.

–Son sözünüzü yerine getirecek misiniz?

Emin gülümsedi.

–Getirmek değil, ona şimdi hazır demek mümkün. Sen ne yapıyorsun?

Okuman... Yeni projeler yapmaya başladınız mı?

Niyar kahkahalarla güldü.

–Proje nerde de biz nerdeyiz? Bizden şimdi yüksek matematik, fizik, tarih soruyorlar.

–Sonra, Niyar, doğru eve mi, yoksa yatakhaneye mi girelim?

–Eve, dedi Niyar. –Anamı özledim.

–Ya beni.

Kız gülümseyerek onun bileğini tutup sıktı.

Yarı yola vardığında Emin arabasını sol taraftaki toprak yola çevirdi. Niyar'ın bakmasına cevap olarak:

–Daha erken, su boyunda, ağaçların altında azıcık dinleniriz, dedi. Epey gittikten sonra arabayı gür dallı ağaç altına çekip durdurdu.

Niyar etrafa bakındı:

–Emin, bu yerler ayak değmemiş çalılık ormanı andırıyor, burayı nerden gelip buldun, dedi.

Delikanlı onun elinden tutup yere indirdi.

–Çok özledim Niyar, sana böyle yerde bakıp doymazsam, şehirden olacak şey var mı, diyerek güldü.

Emin gidip suyu hızlı akan kanalın kenarına oturdu, elini, yüzünü yıkadı. –Güz de geçiyor, fakat güneş hala ısıtıyor, diyerek arkası üstüne uzanıp yattı.

Onun yanında, eteklerini ayaklarının üstüne yayıp oturan Niyar Emin'in saçlarını okşadı.

–Yakında bizler pamuğa gideceğiz, dedi. Yatan delikanlı, elbette der gibi başını salladı. Sonra aklına bir şey düşmüş gibi gövdesini birden doğrulttu.

–Niyar büyük çantan var mı, diye sordu.

–Yok, o ne için lazım oldu?

–Sonra görürsün. Arabanın içinde benim çantam var, alıp gelsene, dedi.

Niyar gelirken yerinden kalkan Emin:

–Burda ceviz çok, onu toplamayı biliyor musun?

–Köyde yaşayıp, böyle şeyleri bilmemek ayıp olmaz mı, dedi Niyar gülümseyerek.

Onlar ağaçtan ağaca geçerek, birbiriyle oynaşa oynaşa çantayı cevizle doldurana kadar epey vakit oldu.

Daldan salınıp düşen Emin:

–Hani, bakayım ne kadar topladın, dedi.

Niyar dolu çantayı zorla kaldırıp gösterdi.

–Aferin Niyar, diye bağırdı ve kızı kucaklayıp öpmeye başladı.

Niyar onun göğsünden itti.

–Bırak! Bırak dedim sana! Birisi görür!

–Beni özlemedin mi, dedi Emin onu kucağının içinde sıkıp.

–Yok, dedi kız, sinirlenmiş gibi, onu itti. –İyisi, çantanı al, artık gidelim, geç oluyor...

Emin onun sözüne razı oldu. Çantayı alıp, kızın arkasından yürüdü. Gözlerine birden kızın ayaklarındaki epey yüksek tabanlı beyaz *tanketkalar* iliştiler. O, bu ayakkabılarla otların arasından azap çekerek zorla gidiyordu. Kızı üzdüğü için kendi kendisine sinirlendi. «Bu ayakkabılarla onu o tarafa bu tarafa koşturup, ceviz toplattırmışım» diye düşündü. Ona dikkatle baktı. Kızın ayakları çok güzeldiler. Onlar ne ince ne de kalınlar. Teni ise nazik ve süt gibi bembeyaz. Bol etekli giysisi ince belini sıkıp tutuyor. Kızın kıyafetinin böyle güzel olduğunu bugün fark etti, yüreği sık sık

vurmaya başladı. Bu sırada ayağı ota takılıp, elindeki çantası kenara atılıp gitti. Kendisi ise yüzü ve ellerine çalı çırpı vurmuş halde, baş üstüne yıkıldı. Gözlerinin önüne karanlık çökmüş gibi oldu. Kalkmaya niyetlenip atıldığında Niyar birden «Emin!» diye bağırdı. Bu sırada Emin, acaba o ne yaparmış, diye düşündü, gözleri yumuk halde yattı. Kız koşarak gelip onun başını kaldırdı, Emin gözünü aç, diye bağırdı. Fakat delikanlı kıpırdamadı. Niyar mendiliyle onun alnındaki kanı sildi. Onu çalı tırmalamıştı. Kız neye uğradığını anlamadan, başını yiğidin göğsünün üzerine koydu, yüreğini dinlemek istedi. Bu sırada Emin onu iyice kucaklayıp, bağrına bastı. Kız karşılık göstermedi.

–Korktun mu, dedi Emin yavaşça.

–Elbette, korktum, diye fısıldadı Niyar.

–Bağışla canım, Emin birden kızın ateşli dudaklarından öptü.

–Seni seviyorum, Niyar!

Niyar cevap vermedi, delikanlının boynundan kucakladı...

Emin sevinçliydi. Arabaya doğru gitmek üzereyken kızın arkasından bakarken Niyar artık benim diye düşündü.

Niyar ne yaptığını kendisi de bilmiyor. O Emin'i seviyordu, fakat böyle olur diye şey aklına bile gelmiyordu. Şimdi anasına, dostlarına nasıl yüzle görünecek? İnsanlar birleşmek için düğün yaparlar. Herkes öyle yapar, öyle olmak zorunda. O bugün ne yaptı?

Onlara artık her zaman beraber olmak gerek. Ya enstitü? Ne yaptım ben, diye sordu kız kendi kendisine. Yaptığı işe aklı yetmedi.

Bu sırada Emin gelip, çantayı arabaya koydu. Kendisi direksiyonun başına geçti. Mahzun halde saçlarını düzeltmekte olan Niyar'a:

–Gidelim mi, dedi yavaşça.

Kız ona bakmaya utandı, başını salladı.

Emin'in yanına oturduktan sonra yüreği azıcık sakinleşmiş gibi oldu. Niyar, bak o nasıl güzel delikanlı? Artık senin, sen ise onunsun. Şimdi olup geçen olay seni korkutmasın! Onu kimseye söylemez, anlatmazsın. Emin de söylemez. Bu sır ikimizin yüreğinde saklanır!

Niyar böyle düşüncelerle kendi gönlünü kendisi almaya çalıştı. Fakat o şimdi çok dargın ve kederli görünüyordu.

Onlar köyün kenarına, her zaman Niyar'ın indiği yere geldiğinde, Emin arabayı durdurup, kıza baktı.

–İnecek misin, yoksa evinize götürüyüm mi, diye sordu.

Niyar incekken Emin onu durdurdu.

–Evinize yakınca götürüyüm, dedi kaygılı sesle. Yakınca değil, onu kapılarının dibine kadar götürdü. Şanslarına yolda kimse yoktu. Kız inerken Emin ya gidip de yarın oraya gelmezse, diye düşündü, korktu.

–Buraya geleyim mi, dedi.

–Yok yarın orda beklerim. Çabuk çabuk git, der gibi elini salladı.

Emin uçup gitti.

6.

Bu sırrı Niyar yüreğinde sakladı, hem ebedi saklardı. Fakat zaman onu belli etmeye başladı. Altın güz ve karlı, yağmurlu günler geride kaldılar. Bahar güneşi tabiatı uyandırdı. Bütün kış derin kar altında uyuklayan, dinlenen *cumatopraklar* şimdi yeşil kilimle örtündüler. Tabiatın süsü ağaçlar tomurcuklanmaya başladılar. Adamlar hava ısınır ısınmaz, daha da doğrusu, kışlık giysilerinden bezip hemen hafif giyindiler. Havalar ısındıkça Niyar'ın kederi, kaygısı arttı. Başı kapanık sokağa girdiğini farketti. Ne yapmak gerek? Gece gündüz düşünüyor. Kendisini nereye koyacağını bilmiyor. Dostlarından uzaklaşmaya çalıştı. Bir odada beraber yaşayan kızlar da ona şüpheyle bakmış gibi göründü. Belki onların bir şeyden haberi yoktur, fakat Niyar hepsinden sakınıyor. Şüphelenmezse, hep bir şüphelenirler.

Emin'in ise bir şeyden haberi yok, önceki gibi keyifle gelip gidiyor. Niyar artık evlerine önceki gibi acele etmiyor, anasını görmediği epey oldu. Fakat Emin bununla ilgilenmiyor. Güya öyle olmalı.

Sonunda kız kendi üzüntüsünü Emin'e söylemeye karar verdi.

Yiğit de kızın arzu ve istekleriyle yaşıyordu. İleride okumak. Emin hepsine razı. «İkimiz de okumalıyız. Eğer maddi taraftan zorluk görürsek, ben dışardan okurum. Fakat seni bırakmam diyordu. Bunların hepsi hayal oldu. Bir yanlış adım onun hayatını altüst etti. Böyle ağır zamanda Emin kenara çekildi. Kız yalnız kendisi şaşırmış, aklını

kaybetmiş halde u urumun ba ında duruyor, etrafı karanlık basmış gibiydi. O ışık d unyayı da, insanları da, hi bir  eyi g rm yor. Yalnız kendisini hissediyor. İnsanları durdurmak istedi. Evet, evet, onun i in artık ba ka yol kalmadı... Araba durdu u gibi Niyar yere sı rayıp indi. Kar ıdaki bayıra tırmandı. En tepesine  ıktı. Son defa olarak g  s n  taze havayla doldurup nefes aldı. Beni gelip kurtarmasınlar, diye korktu, acele etti, kendisini ordan a a ı attı. Gen  ve nazik bedeni ta tan ta a vuruldu, ezildi, elleri ayakları kırıldı. Sa ları yayıldılar. Cesedi yuvarlanarak gelip, ye il otların  st ne serildi.

Otob steki insanların bir  eyden haberleri yok. Onlar  imdi  oktan g zden kaybolmu tular. Yolda g r nen ba ka otob sten inen yolcular ko arak gelip kızı sarıverdiler. Onların arasında Niyar'ı tanıyanlar da bulundular. Gen  ihtiya  herkesin  ehresinde korku belirdi. Bu olayı Niyar'ın k l leri de duydu. Onlar ko up geliyorlar. Sınıf arkada ları, kızlar, o lanlar, hocalar, en  nde onun   retmeni Tatyana  gorevna, o gen  olsa da, sa  ka ının  st ne bir tutam g m   gibi bembeyaz sa ı sarkmış. Kıza yakınla tı ında durdu. Acısına dayanamadı, y z n  kenara  evirdi. Kızların hepsi hareketsiz kaldılar. Niyar'ın y z  al kana boyanmış, g zleri yarı a ık halde, sa larını  zg r vadi r zgarı karı tırıyo. Emin kenarda. Tatyana  gorevna'ya bakıyor. Kıza yakınla maya korkuyor. Delikanlı olup, kendi  aresini bulamazsa, buna ne demek m mk n? O zaman sizleri kim koruyacak?.. G r sen, Emin gibi bo bo azlar kızları nasıl koruyormu lar.

Niyar'ın yanına Zakir geldi. O  ok dertli. Kimseye bakmadı, bir aya ı  st ne   kt , itinayla kızın cesedini kuvvetli ellerinin  st ne kaldırdı. Arkasından ko up gelmekte olan Saniye ablaya do ru d nd . G zleri ya la doldu. Saniye abla kızına yakınla ır yakınla maz, yavrum, diye ba ırdı. Ananın sesinden da lar ta lar inlediler. «Yavrum ben sana ne yaptım ki, beni bu kadar k t  cezalandırdın? Ben  imdi ne yapaca ım? Beni de g t r! Yavrum!».

Pencereden manzarayı seyrederek gidiyormu  gibi g r nse de, g zleri bir  ey se meyen, d  n ce deryasına dalan Niyar silkindi. Kendisine neler olmak  zere oldu unu birden fark edemedi.  evreye etrafa baktı. Yolcular kendilerini sıkmadan oturuyorlar. Niyar'ın yanındaki ninecik koltu a dayanmış, uyuyor. Yan koltuktaki gen  kız ba ını delikanlının omzuna dayamış, ikisi de uyukluyorlar.

Niyar derinden göğüs geçirdi. O olsun olmasın hayat devam edecek. Yalnız yaşamaya uygun olmayan insanlar onu zamansız terk ederler. Fakat bu mukaddes şey insanlara bir kere veriliyor, onun değerini bilmek gerek...

Her şeyi bilip, kendini anlamamış gibi gösteriyorsun, dedi Niyar.

Delikanlı, neyi der gibi gözlerini yuvarlaklaştırdı.

–Beni... genel olarak görünüşüm önceki gibi mi?

–Daha da güzelsin...

Niyar göğüs geçirdi.

–Kıyafetim?

Emin ona bir daha baktı.

–Azıcık dolgunlaşmışsın... sonra, ne olmuş?

–Ne olmuş, kız elleriyle yüzünü kapatıp, ağlamaya başladı.

Delikanlının yüzü değişti.

–Sana ne oluyor, Niyar, dedi o gene kendisini tutmaya çalışır halde.

Niyar ağlamasını durdurdu. Yaşlı gözleriyle ona baktı.

–Ne olduğunu bilmiyorsan, belki bilmek istemiyorsundur. İste isteme, doktora gittim, ben hamileymişim Emin! Şimdi ne yapacağız?

Elbette, bu durum Emin için yenilik değil, onu duymuştu. O kadar bir şey anlamayan yiğitlerden değil. O da Niyar gibi anasının tek evladı. Fakat bu iki genç iki ailede, iki türlü şartta, iki türlü terbiye alarak büyümüşler. Emin babasız olduğuna bakmadan ailede maddi eksikliğin ne olduğunu görmedi. İyi giyindi, ne almak istese eli, nereye gitmek istese ayağı ulaştı. Ergenlik çağından beri tek başına, özgür hayat geçiriyor desen olacak. Alacağı şeyi, gideceği yeri kimseden sormuyor. Yedinci sınıfı bitirdikten sonra inşaatçılık teknik okuluna girmeye karar verdi. Girdi, okudu. Orda da durumu iyi öğrencilerden biriydi. Kızlarla konuşmak, dostlaşmak sahasında onda gençliğinden ayrı olarak yetenek var. Bazı delikanlılar gibi beğendiği kızların karşısında eli ayağı titreyerek şaşırıp kalmıyor. Kızın çehresine yüzüsüzcesine bakıp birden ahlaksız harekete geçenlerden de değil. Kızarır, heyecanlanır, fakat kızı kendisine çekmeyi bilir. Niyar'ı ise bir görür görmez beğendi. Elden kaçırmamaya çalıştı. Fakat şimdi ne yapacağını o da bilmiyor. Kıza evleneyim dese önde enstitü var... ondan da sonra,

böyle şey hakkında daha gereği gibi düşünüp baktığı yok. «Bu işte mesuliyeti kadınlar, Niyar çekmeli» diye düşündü...

Emin odanın içinde arkaya öne yürüdü. Pencerenin yanında durup, sigara yaktı.

–Ben onu biliyordum, fakat şimdi ne yapacağımı hayal edemiyorum, enstitün, öğretmenlerin, dostların duyarsalar sana nasıl bakacaklarını biliyor musun? Ya anana ne diyeceğiz? Bize ikimize de kimse teşekkür etmez...

Emin hepsinden de çok kendi anasının söylediklerinden korkuyor, onun şamatasını duymayı istemiyor.

Niyar önceden kimseden korkmayan, sakınmayan, bütün dünyanın neşesine sahip insandaki bu değişmeyi görüp şaşırdı. Kendi gözlerine inanamadı. İşin nereye gidip çatıldığını şimdi derince anlamaya başladı. Emin'e şaşkın şaşkın baktı.

–Duymazsalar, duyarlar. Fakat korkma! Seni mahkemeye verdirtmem ben...

–Evet! Evet! Bu beladan bizi yalnız sen kurtarabilirsin!

–Ben nasıl?

Emin kızın karşısına gelip durdu.

–Ben burda birini bulurum, ne isterse veririm, bizi bu beladan kurtarır. Fakat sen korkma Niyar bir şey olmaz.

Onun ne söylemek istediğini şimdi anlayan Niyar yılan dişlemiş insan gibi birden sıçradı.

–Git, Emin! Gözüme görünme, diye bağırdı.

Emin onun sakinleşmesini rica etti, yalvardı, fakat bu işin faydasız olduğunu anladıktan sonra kızı o halinde yalnız bırakıp gitti. Kendi başına kalırsa benim dediğime gelir, diye düşündü.

Şehre gitmese de, Adil atanın evinde her gün bulundu. Belki Niyar şaşırp evlerine gelir, diye düşündü. Fakat o epey vakte kadar görünmedi. Saniye işe erken gidiyor, geç dönüyor. Sanki onların evinde hiçbir türlü değişme yok. Hem, gerçekten kenardan baktığında, bütün evlerde hayat düz gitmiş, hiçbir türlü rahatsızlık yok gibi görünüyor. Fakat aslında her bir ailenin, insanın kendisine göre derdi, elemi, üzüntüsü, mutluluğu, keyfi olur.

Niyar Emin gittikten sonra birkaç gün düşündü, dostlarına hastayım deyip, okumaya bile gitmedi. Sonunda Emin'e razılık vermese de herhalde onun dediği gibi

yapmaya niyetlendi. Yalnız kendisi şehrin kenarında, kimsenin tanımadığı kadınlar danışmasına gidip ona yardım etmelerini istedi. Kadın doktor itiraz etti. «İlk çocuğu yok etmek mümkün değil» diye kestirdi. Fakat Niyar köye gidip, anasına görünemeyeceğini üzümlere anlatmışında doktorun yüreği yumuşadı. Ona bakmaya karar verdi. Baktıktan sonra:

–Geç olmuş kardeşim. Sana yardım etmeyi istesem bile artık elimden gelmeyecek, dedi kesinlikle.

Niyar tamamen şaşırıldı. Ne yapacağını bilmeden düşünüyor, günler ise geçiveriyor. Hava ısıyor. Yarın, öbür gün ona manto ve ceketini bırakıp, tek elbiseyle yürümek gerek. Demek, yürek sırrı kendi kendiliğinden belli olacak. Kız ne kadar düşünse de, ne kadar şaşırırsa da, şimdi tabiat kanunu kendi dediğini yapacak.

Ne ise gidip anasını görmek istedi. Bundan sonraki hayatını kendisi de hayal edemiyor. Yalnız bir şeyi iyi biliyor, burda dostları, tanışları, öğretmenleri arasında bulunmak ona gitgide çok zor olacak.

Evlerine akşam karanlığı düşerken geldi. Onu kimse görmedi. Öyle de dönüp giderim, yola sabah şafak vaktinde çıkarım, diye düşündü. Maalesef ki, iş her zaman insanın düşündüğü gibi olmuyor. Akşam her şeyi duydu. İşine bugün evde ol yavrum, diyip gitti. Akşam dönüp gelecek. Sonra onlar ne hakkında konuşacaklar? Olup geçen olayı anasına söylesin mi? Sonra? Bununla onun hayatında nasıl değişme olabilecek? Sadece anasını da kendisinin ardından önü kapanık yola alıp çıkacak. Bununla kendisinin derdi eksilecek mi? Yok, yok. Anası bu derde dayanamaz. O acele şehre dönmeli. Fakat bu da doğru olmaz. Anası yatakhaneye gelir. İş daha da fenalaşır. Niyar böyle düşünceler altında odanın içinde dolandı. Sonunda bir karara geldi: gitmek... uzak bir yere gitmek, hepsinden kurtulmak gerek. Fakat nereye, kime? Kızın yüreği sık sık vurmaya başladı. Angren tarafında, köyde bir uzak akrabalarının yaşadığını hatırladı. Onlar iki ihtiyarlar. Çocukları çoktan evli bakkıllar. Onlara gitmeye karar verdi. Giysilerini bavula doldurup, yol hazırlığı gördükten sonra, oturup anasına mektup yazdı. Tehlikesiz yerde olacağını tekrar tekrar anlattı. Fakat nereye gittiğini bildirmedi. Onları bu kadar şaşırtan insanın adını anmadı. Daha doğrusu, anasına onu anlatmayı layık görmedi. Emin böyle güç zamanda beni bırakıp gitti. Demek, onun adını anmamalıyım, diye düşündü.

7.

Niyar otobüse bindiğinde, kendisini bütün belalardan kurtulmuş gibi hissetti. Yalnız gitmeye davrandı. Fakat asıl yola çıktığı ve bütün çocukluğunun geçtiği yerden uzaklaşıp, yüksek kayalar arasından geçerken, kendisini o uçurumların tepesinde hissetti. Dersin, kıpırdanırsa aşağı, sonra onlara ne söyleyecek?... «Ben böyle durumdayım, köylülerimden, enstitüden, dostlarımdan, öğretmenlerimden, anacığımdan kaçıp geldim. Artık orda görünmeye yüzüm kalmadı, size geldim» mi diyecek?

Halasını iyi biliyor, o iyi kadın. Onun kocası ihtiyarcık da Niyar'la anası misafirlğe gitseler, ana çocuğu oturtmaya yer bulamıyordu. Evlerine dönerken ise ikisi de onların arkasından ağlayıp kalmışlar. Fakat bu defasında mümkün değil, her şeyi olduğu gibi söylemek zorunda. Buna kalbi nasıl dayanacak?

Niyar elleriyle yüzünü kapattı. Yüreği yanmış gibi oldu. Bu sırada otobüs yavaşça durdu. Sürücü «Arkadaşlar, bu yerin suyu çok lezzetli, isteyenler inip birer su içsinler» diye bağırdı. Kendisi ise arabanın kapısına asılıp yere sıçradı ve karşıdaki su dükkanına doğru koştu. Bunu beklemiş gibi yolcuların yarısı sürücünün arkasından gittiler.

İnsanlara şaşırmamak mümkün değil, bir buçuk saatlik yol gider gitmez sudan yanıyorlar. Ya da yoruluyor, boğuluyorlar, sadece kapılar açılsın, genci ihtiyarı, hepsi dışarıya atılıyorlar. Niyar sabırsızlanıyor, acele ediyor, yolculara sinirleniyor. Gene iyi ki, onlar çok oyalanmadılar. Sürücü kendi yerine gelip oturur oturmaz işaret vermeye başladı. Herkes alel acele gelip kendi yerine kuruldu. Yüzlerinde dirilik tazelik ortaya çıkmış gibi göründü. Epey yere kadar neşelenip, kendi aralarında coşkun coşkun konuşarak gittiler. Sonra sesleri eksilmeye başladı. Bazıları uyukladı bazıları ise çevredeki güzel manzarayı seyrettiler. Niyar'ın düşünceleri ise hep çatallanıyordu.

O ne kadar mutluydu. Dostları, enstitüsü...

Bir buçuk iki aydan sonra sevdiği enstitünün birinci kursunu bitirecekti. Anası o yetişkin olduğundan beri: «Seni enstitüde okutacağım, benim gibi çekingen, yarı yolda kalmış ziraat mühendisi değil de, bilgili uzman olacaksın. Şimdi zaman başka, yavrum» diyordu. O anasına bir şey söylemiyor, fakat kendisi mühendis olmak hakkında düşünüyordu. Böyle hayatın eşiğinde Emin'e rastladı. Bazı göze görünmeyen

ipler onu delikanlıya doğru çektiler. Bütün ümit ve istekleri ona doğrultuldu. Kendisini unuttu, hiçbir şey duymadı, görmedi, hissetmedi, yalnız onu bildi. Yiğidin şımartmaları onun gergin yürek tellerini çaldı, kalbine yakın ahenk çıktı. Kız bu ahenge kapıldı.

8.

Kız kayboldu, haberi bütün köy halkını ayağa kaldırdı. Bir günde Saniye abla bir yıl yatan yatak hastasına benzedi. İki gözü kapıdan giren insanlardaydı.

Emin'in de eli bir şeye gitmeden, hep o evin etrafında dolandı, üzülen, içi bağı yanan ananın halini gördüğünde ne kadar büyük yanlış yaptığını anladı. Daha yakında kızla olan görüşmelerini hatırladı. Niyar çok telaşlıydı. «Onlar duyarlar, fakat korkma, seni mahkemeye vermezler, ben...

Ya gidip de, kendisine bir şey yaparsa? Emin telaşlandı. Derinden göğüs geçirdi. İçinden alev çıkmış gibi oldu. Enstitüden, öğretmenlerinden korkmuş isen, Saniye ablaya bir yoluyla anlatıp, kızı bir yerlere alıp gitmek mümkün değil miydi, kafa» diyerek kendi kendisine darıldı. Eliyle alnını sıktı. Bu sırada birisi onun omzuna elini koydu. Yiğit silkinip döndüğünde karşısında Adil atayı görüp şaşırdı. Ata onu kenara çağırdı. Kalın uzun kıllı beyaz kaşları düğümlendiler, azıcık kısık gözleri üzüntüyle yumulmuş gibi oldular.

Emin birkaç aydan beri bu adamla her gün görüşüyordu demek mümkün. Fakat onu daha bir defa böyle dertli görmemişti. Ne zaman baksa, beyaz, uzun sakalını okşayıp, gülümsüyor, kahverengi gözleri ise daima neşeyle bakıyorlar. Selvi gibi uzun ve düzgün gövdesi onu seksen yaşındaki ihtiyar değil, oldukça genç gösteriyordu. Fakat Emin'e o şimdi kendi yaşından da ihtiyar olarak göründü.

–Emin, dedi o yavaşça, bana öyle geliyor ki sen kızın nerde olduğunu biliyorsun. Ben başta önem vermemiştim. Dünden beri düşünüyorum... kısacası ben seni onunla görüyordum. Demek... O başını kaldırıp, sinayıcı gözleriyle Emin'e baktı. –Öyle ise zavallı Saniye'yi üzme. O böyle cezaya layık kadın değil. Ben onları kendi çocuklarımdan iyi biliyorum. Niyar helal süt emmiş kız... Komşun huzurlu ise, kendin de huzurlusun, yavrum. O gözlerini yumdu. Başını enlemesine salladı.

Emin artık ihtiyardan bir şey gizlemenin mümkün olmadığını anladı. Ona kızla ikisinin arasında olan münasebeti anlatmaya mecbur oldu.

–Fakat şimdi nerde? Ne yapmak istiyor? Bunu bilmiyorum, dedi sözünün sonunda. Yardım bekler gibi ihtiyara hüznü hüznü baktı.

Adil ata cebinden *nas* kapağını çıkardı. Avucunun içine *nas* döktü, dilinin altına attı. Ellerini birbirine ovaladı, avucunun içini temizledi. Biraz düşündükten sonra Niyarların evine düşünceli baktı.

–Kendine bir şey yapmıştır mı diyorsun, dedi kendi başına konuşan adam gibi. –Öyle durumda... en güvenilir insanın seni yalnız bırakıp gitse, insan, elbette, ne desen yapar. Genç başıyla o kadar... dayanmak kolay sanıyor musun? Kendisi de nasıl aile... Aslında da inanacağım gelmiyor. –Dilinin altında *nas* olduğu için peltekleşip konuşuyordu. Biraz sonra sinirlenmiş gibi oldu. Boynunu uzatıp, *nas*ı kenara tükürdü.

–Nalet olsun bu tuhaf düşüncelere, onlara izin versen, kayadan attırır, dedi sinirlenip.

–Niyar anasını düşünmeyecek çocuk değil. Uzaktaki akrabalarına gitmiştir. Evet, evet! Öyle olmalı. İhtiyar aklına gelen bu fikirden kızı bulmuş adam gibi sevindi.

Bu konuşmadan sonra arabayla hemen yola çıkan Emin kızı dördüncü gün buldu. Niyar'ın Angren tarafında akrabaları olduğunu ona bir tanıdığı söylemişti.

Niyar aradan bu kadar vakit geçtiğine bakmadan ihtiyarlara daha ne için geldiğini söylememiş, daha doğrusu söyleyememiş. Fakat Melek abla kızın üzünlüğünden bir şeyler hissetmişti. Yola çıkayım deyip dururken akşamdan Emin geldi. Ondan sonra Saniye abla ile Tatyana İgorevna geldiler.

9.

Vakit denen şey insanlara mutluluk mu getiriyor, mutsuzluk mu, sormadan gelip geçiveriyor. Emin hamileliği artık epey ağırlaşan kızla açık mavi renkteki bahçe kapısından içeri girdiğinde, geniş bahçede onları anası Şerfe *şayna* da büyük sırlı gözlerini yuvarlaklaştırarak karşıladı.

Emin heyecanlanarak ezilmedi, kızın elinden tuttu.

–Ana bu gelininiz Niyar olur, dedi.

Şerfe abla meseleyi onlar kapıdan girdiğinde anlamıştı. Oğlu çekinmeden, büyük cesaretle ağız doldurup bu gelininiz Niyar dediğinde onu şimşek vurmuş gibi oldu. Sinir bütün bedenini titretip geçti. Evladının, düğünsüz, çalgısız eve gelin getirmesi onu pişman etti. Kendisi de bu durumda. O kimin kızı? Nerden? Kendisi, soyu...? Bu kahpede nesil denen şey nerden gelsin! Dibi kökü olan millet olsa, bu bahçeye karnını doldurup gelmezdi... Başında böyle fikirler dolanan Şerfe abla bağırarak, kıyameti koparmak, komşuları ayağa kaldırmak istedi. Bakışını oğluna çevirdi. Sinir, kin dolu gözleri... Artık ne yapsan da faydası yok. İyisi kıyamet koparıp kendini mAskara etme, diyen ciddi ve kesin bakan gözlere ilişti.

Şerfe ablanın yüreğindeki sinir, çaresiz çekilmeli. Emin kendisini tutmaya çalıştı. Anada olan bu tehlikeli görünüş Niyar'a etki etmeden kalmadı. O, avcıdan korkmuş karaca yavrusu gibi, kendisini gölgeye, Emin'in arkasına almaya atıldı. Bu sırada onun elinden tutan el sıkıldı. Kız, kulak asma diyen manayı anladı. Gözlerini yerden alıp, bu dakikadan itibaren ona ana sayılan kadına doğurttu. Ana düzgün görünümlü, güzel fakat yüzü zehirli. Yanaklarının bir zamanki düzgünlüğü sönmüş, solmuş. Çehresindeki sinir kaybolduktan sonra, yorgunluğu sezildi. Fakat bu durum çok hissedilmiyordu. Çünkü anlaşıldığına göre, o daha yakında ayna başından kalkmış. Artık gençlik ışığını terk etmiş düz, güzel çehresine ustalıkla renkli pudra sürülmüş. İnce alınan kaşları ve seyrek kirpikleri kara kalemle boyanmış. Oğlununki gibi sık, düz saçlarında beyazları var mı, yok mu, bilmek mümkün değil, onlar kınalılar, kestane rengindeler. Kızın gözlerinin önüne kendi anası geldi. Saniye bu kadından geç olsa gençtir fakat büyük değildir. Onun zülüfleri ve alınının üstünde ak saçlar çoklar. Ondan sonra, Niyar anasının böyle yakındığını hiçbir kere görmemişti. Bunun için de bu durum ona tuhaf göründü. «Belki öyle olmalıdır, işten ayrılmayan, tarladan çıkmayan ananın böyle şeylere vakti olmuyordur» diye düşündü. Karşısındaki kadına nezaketle gülümsedi.

Sinir giderse akıl gelir. Artık epey sakinleşen Şerfe gençlik ve güzelliğin temsili Niyar'ın güzel çehresindeki hafif tebessümü, aydın bakışlı mavi gözlerin itaatkarlık duygusuyla dolu olduğunu hemen fark etti. Gelinindeki bu özellik ve oğlundaki katiyet ananın yüreğindeki soğukluğu yumuşattı. O Niyar'ı kucakladı, arkasına vurdu. Sonra karşıdaki iki katlı, cam sofalı, yüksek eve davet etti.

Onlar kaynana önde, gelin arkada, içeri girerken eşik üstünde, birden yer altından çıkmış gibi, kamburlaşmaya başlayan çok ihtiyar nine ortaya çıktı.

Şerfe abla onun yanına gittiğinde durdu. Buna razı olmalıyız der gibi nineye gözlerini açıp yumar halde baktı. Sonra Niyar’a döndü:

–Benim anam, Emin’in büyük anası, dedi yavaşça.

Niyar şaşırılmış gibi oldu, ona selam verdi. Nine başını salladı, fakat yerinden kıpırdamadı. Bu sırada Niyar onun elini öpmek gerektiğini hatırladı, eğilip, ninenin ağaç gibi sert, etsiz elini gül goncasını andıran sıcak dudaklarına yakınlaştırdı. Ses çıkarmadan duran ihtiyar birden canlandı.

–Sağ ol yavrum! Allah mutluluğunu versin, dedi kaba, erkek sesiyle. Ümit edilmeyen çabuklukla kenara çekilip, kızıyla gelinine yol verdi. Niyar’ın görünüşündeki gerginlik çekildi, itaatkarlıkla kaynanasının arkasından gitti.

Onlar yabancı memleket eşyalarıyla donatılmış, yere göz kamaştırıcı kilim döşenmiş, geniş, çok temiz, aydınlık odaya girdiler. Niyar böyle eşyaları, evi ömründe ilk defa görüyor. Bugünkü olayların hepsi ona düşünde oluyormuş gibi geliyor. O bugünden sonra, bu evde sevdiği kişi Emin’le mutlu, muhabbet hayat geçirmeyi, bu kadınlarla olacak muameleden olduğunu biliyor mu acaba?

10.

Niyar bu eve geldiğinden beri kendisini başka dünyada gibi hissediyor. Başta o mutlu mu, yoksa bunun aksi mi, kendisi de fark edemedi.

Kaynanası ilk gün onu soğukkanlılıkla karşılasa da sonradan değişti. Rahat rahat yaşasınlar deyip oğlu ve gelinine yukardan iki oda ayırdı. Onların içinde ne istersen hepsi var. Aradan bir hafta geçtikten sonra ise şahsi odalarına koymak için pahalı mobilya getirtti. Şifonyerin içi giysi ve *krimplen*, uzay gibi en pahalı basmalarla dolu, kapakları zorla kapanıyor. Nereye dönse, eşya, zenginlik. Yatakhane bütün bir duvarı kapatan yeşil ve kendilerine ait evde gözleri kamaştıran «rus güzeli» kilimlerini alarak çıkıp duvara astı. Yere döşeli kilime bastığına ayak gömülüp gidiyor. Sevdiği adam Emin daima yanında. Sonra bana daha ne gerek diye düşünüyor. Yüreğinin köşesinde bir çeşit üzgünlük hissetse de, kendisini mutlu sayıyordu. Şimdi de öyle mi?

Niyar kapının karşısındaki duvara dayalı iri büfenin içindeki kristal kap kacakların hepsini temizleyip parlattıktan sonra, yerli yerine koydu, kenara çekilip onlara bir baktı. «Ortadaki büyük tabağı aşağı indirmek gerek» diye düşündü. Çünkü bir takım kap kacak yüklenmiş camı iki taraftaki çiviler zorla tutuyorlar. Bu vakte kadar onların bu kadar ağır şeyi nasıl kaldırdıklarına şaşırdı. Bu sırada yüreği bulanmış gibi olup, dizleri titrediler. «Yorulдум galiba» dedi kendi kendisine. Ama biraz daha çalışmak, büfeyi dış taraftan da parlatmak gerek. Kaynanasının önünde kulaklarına kadar kızardığı yeter. Şerfe dün akşam geç vakitte, tesadüfen görmüş gibi, büfeye yakınlaştı:

–Yavrum, bu şeylere para, toz basması için verilmedi, onların her biri altından pahalı. Sizler ise değerini bilmiyorsunuz. Ben bunun için oğluma her zaman darılıyordum, anlaşıldığına göre gelinim de ondan geride kalmayacak, deyip büfedeki kap kacaKlara acıyarak baktı, fikrimce, onları temiz tutmak çok zor iş değil. Temiz bezle azcık silsen, parlamaktan gözleri kamaştırır.

Niyar bütün işleri yaptıktan sonra bir daha geriye çekildi. Şimdi büfe ve onun içindeki şeyler ayna gibi parlıyordular. Fakat kendisi yorgunluktan hep titriyor.

Elindeki yumuşak bezi kenara koydu. Bu sırada bakışına, koridorun bir köşesinde, yığılmış duran şeyler çalındı. Onlar Niyar'ın çeyizleri, sevgili anasının hediyeleri. Gelin bu şeylere kulak asmamaya çalışsa da, yüreğindeki bütün üzünlük onlarla ilgiliydi. Anasının gönderdiği şeyler Niyar'a dert getirdiler mi? Yok bu evdeki insanların kim olduğunu bilmeye yardım ettiler.

Emin'in Niyar'ı kendi evlerine getirdiğini duyan Saniye kendisiyle beraber çalışan reis Şadiya ile kızını görmeye geldi.

Şerfe halk içinde çalışan kadın. O taraftan, bu taraftan, tanış bilişlerden kocasının kim olduğunu soruşturup bilmiş ve kendine göre ona kıymet kesmişti; gece gündüz tarladan başka şey görmeyen, yaşamayı bilmeyen kadın.

Dünürünün gelmesini dört gözle bekleme de ona kendisinin kim olduğunu göstermeye karar verdi. Onları yapmacık bağırişla karşıladı.

Biraz vakitten sonra yirmi kişilik ziyafet donattı. Sofrada kuş sütünden başka her şey vardı. Sıcak ve soğuk yemekler, elma, armut, üzüm, degen gibi meyvelerin en

güzel çeşitleriyle doldurulmuş çiçekli tabakların, çeşitli kap kacakların biri çıkıp beşi girdi.

Şerfe çok memnun insan olarak söylendi. Bazen şaka yapmaya da çalıştı. Misafiri böyle ağırlarlar, diyen memnun yüzle onlara hep yemeği teklif etti. Sofra başında Niyar'dan başka iki kız daha *felemek* gibi dönüyorlar. Şerfe onlara emirlerini işaretlerle veriyor. Misafirler onun sözlerine ve hareketlerine baktığında, kasaba restoranında salon müdürü görevinde çalıştığını anladılar. Onun köşede oturan anası ağzını açmadı desen olacak. Fakat olan bütün hareketler ve laflar ninenin dikkatinden kurtulmadı. Ziyafetten sonra Şerfe misafirleri odadan odaya yürütüp, kendi zenginliğini gösterdi. Geliniyle oğluna ait odaları gösterirken, onlarda olan mobilya ve diğer eşyaların uzaktan, siparişe, çok para sayesinde getirildiğini ayrıca belirtmeye çalıştı.

Misafirler dönüp gene deminki salona girmek üzereyken, Saniye dünürüne teşekkür bildirip, dönmek için müsaade istedi. Şerfe gülümsedi.

–Dünür, geç oldu diyip rahatsız olmayın, beş dakikada evde olursunuz, diyerek odadan çıktı. Birazdan kapının önüne «Volga» gelip durdu.

Dünürün, onları gürültülü nezaketle karşıladığına bakmadan, Saniye dönmek üzereyken bir çeşit memnunsuzluk hissediyordu. Şadiya onların zenginliklerine şaşıp kaldığını söyledi. Fakat kendileri hakkında ses çıkarmadı. Çünkü Saniye'nin dünürünü beğenmedi. «Bu ailede her şey boğazdan, fakat bir şey insan için en gerekli samimilik yok» diye düşündü.

Onlar kendilerini çok nezaketli insanlar olarak göstermeye çalıştılar, fakat öyle olmadı. Şadiya da, Saniye de orda kendilerini çiviler üstünde oturmuş gibi hissettiler. Fakat ikisi de bu durumu birbirine anlatmak istemediler.

Saniye eskiden beri böyle insanları sevmiyordu. Fakat görüyor musun, yılanın sevmediği ot yuvasının ağzında biter.

Zenginlik aslında iyi şey. Her bir insanı sevindirir. Fakat Saniye dünürünün bu kadar varlıklı olduğunu görüp, ne için sevinemedi? Aksine yüreğini memnuniyetsizlik hırpalıyor. Çünkü o haram iş sonucunda bulunmuşa benziyor. Öyle yolla eve giren zenginlik çok zaman insaniyet ve samimiyet gibi özellikleri sıkıp çıkarıyor.

Ziraat uzmanının düşüncelerini reis kadın kovdu.

–Saniye eğer kızım beni dinlese, elbette böyle zengin yere kocaya vermezdim, dedi kesin fikre gelmiş insan gibi.

Saniye köylüsüne göz kenarından baktı.

Şadiya'nın kocası daha genç olduğuna bakmadan hastalıklı kişi, bir yerde çalışmıyor, emekli maaşı alıyor. Onların iki oğlu, bir kızı olup, çocukların üçü de okuyor. Çocukları bakmak, okutmak tamamen ananın boynunda demek mümkün. Ama görüyor musunuz, Saniye'nin dünürünün zenginliğine kızmadı. Aksine, böyle insanlarla akraba olmaktan kaçınıyor.

–Öyle olduğunu bilsen, ondan sonra çocuğun da seni dinlese vermezsin.

Bir noktaya bakakalan Şadiya omuzlarını kısıtı.

Saniye'nin gözlerinin önünden çok zamana kadar kızı Niyar gitmedi. O da başkaları gibi misafirleri bahçe kapısına kadar geçirdi. Kendisini ne kadar mutlu olarak göstermeye çalışsa da başaramadı. Bir zamanlar süt gibi beyaz ve neşeli yüzü şimdi azcık lekelenmiş, gözleri daha da büyükleşmiş, hüznü bakıyorlar. Araba yerinden hareket ederken anası ona bir daha hasretli gözleriyle baktı. Niyar bu sırada, üşümüş gibi omuzlarını tekrar kısıverdi. Onun üstünde yeni, kısa kollu, kıymetli basmadan elbise vardı. Bu günlerde artık sıcaklığın gücü eksilmiş sabah erkenden ve akşamları serin olmaya başladı. Anası arabayı durdurup ona omuzlarının üstüne bir şey alsaydın da yavrum demeye niyetlendi. Fakat söyleyemedi. Belki daha bir şey almamışlardır diye düşündü.

Ertesi gün Saniye kızının giysilerini ve bir takım en gerekli şeylerini tanıdığı şoförle gönderdi.

Niyar'ın eşyalarıyla yüklü araba onların kapılarının önüne sabah erken, Emin kendi arabasıyla işe gidecekken gelip durdu. Arabanın sesini duyarak ilk Şerfe çıktı. Sürücüden meseleyi anladıktan sonra, gidip erkeklere ait çabuklukla, arabanın poyrasına basıp, yukarı yükseldi. Getirilen şeyleri gözden geçirdi. Büyük bohçalar içinde ne olduğunu bir kerede anlayamasa da, herhalde büyük hazine olmadığını hissedip yüzünü ekşitti.

–Ondan eşya istemişler mi, dedi sürücüye duyulur sesle.

–Adetimiz işte, ben davranayım, evde adam var mı, dedi şoför. Boynunu uzatıp, duvarın üstünden içeri baktı.

Şerfe onun yanına geldi.

–Ben adam olmayıp neyim, dedi sinirle.

Delikanlı gülümsedi.

–Erkeklerden birisi var mı, demek istedim...

Bu sırada bahçe kapısının içinde yeni giyimli Emin belirdi. O saçlarını tararken:

–Ne arabasıymış o, ana, dedi.

–Niyar’ın anası kızının çeyizini göndermiş.

Emin şaşkın halde ıslık çaldı.

Sürücü sinirle kedi gibi, birden sıçrayıp arabaya bindi.

–Islık çalma, dost, haydi omzunu tut! Konuşup oturmaya vaktim yok, burnunun altından bir şeyler daha söyleyip mırıldandı.

–Senin vaktin olmazsa onun vakti var mı sanıyorsun, dedi Şerfe sürücüye. Sonra onlara yardım etmek için bıçağını çıkaran oğluna döndü.

–Emin sen git yavrum, hazırlan. Ben bugün işe biraz geç gideceğim. Burda dünyanın şeyi var mı sanıyorsun, kendimiz taşıyıveririz.

Emin önce gelen Niyar’a sonra anasına baktı. Bir şey söylemek isteyip hazırlandığında anası:

–Geç kalıyorsun yavrum, dedi.

Oğul anasının sözüne uydu. Çabuk çabuk gidip arabasına oturdu, bahçe kapısından rüzgar gibi çıkıp gitti. Şoför onun arkasından şaşırıp baktı baktı, sonra bohçanın üstüne oturdu.

–Bunlar şimdi şu mu taşıyacak, deyip gülümser halde hamile Niyar’ı gösterdi.

Şerfe onun kinayesine kulak asmadı.

–Sen arabayı bahçeye sok, sonra bir şeyler olur, dedi.

Şoför sinirinden patlamak üzere. Karşısındaki ipek gömlekli hanımı iyice sövmek istedi, fakat Saniye abla üzülür diye düşündü, onun hatırı için susmaya mecbur oldu.

Bahçeye girdikten sonra yere indi.

–Nereye indireceğiz, diye sordu alçak sesle.

Şerfe çok düşünmedi. Koridorun köşesini gösterdi. Şoför kadınların birini arabaya yakın koymadı. Eşyaların hepsini taşıyıp kaynananın söylediği yere yığıdı. İşi bittikten sonra, bir kenara çekilip, giysilerinin tozunu vurdu. Bu sırada eve girip çıkan Şerfe alel acele gelip şoförün eline para tutturdu.

–Bu da ne, dedi yiğit şaşırılmış halde.

–Hizmet hakkın. Al!

Yiğit sinirlenmekle bu kadınla başa çıkılmayacağını anlayıp gülümsedi.

–Ben bu işi para kazanmak için değil, Saniye ablamın hatırı için yaptım, dedi.

Parayı götürüp bahçe içindeki masanın üstüne koydu. Anasının adını duyar duymaz Niyar'ın yüzü birden değişti. Niyar bu delikanlıyı kapıdan girer girmez tanıdı. O Zakir'in dostuydu. Utandığından ona bakmaya cesaret edemedi. Onların gözleri rastlaştı. Yiğit ona sen Zakir'i kimlerle değiştirdin, der gibi bakıyordu. Niyar kendisini günahkar, kabahatli sayıp sustu. Delikanlının gözleri kısıldılar, o bıyık altından mırıldandı.

–Sağlıkla kalın, dedi o bahçe içindekilere ve çabuk çabuk arabasına bindi.

Bu olayın olup geçtiği şimdi bir aydan fazla. Fakat eşyalar hala o yerde, yarı karanlık koridorda yatıyorlar. Gidip de olmayacak bir şeyin yerini değiştirse, bu evde tertip nizam kalmadı, diye kıyamet koparmaya hazır Şerfe kendisini sıkıyor. Nine ile Emin güya bir şey görmüyorlar. Niyar ise onlara değmeye cesaret edemiyor.

–Ya bunlara para verilmemiş mi, deyip Niyar kendi kendisine.

O kaynanasının bu eşyaları kendi evine - müzeye - kabul etmeye münasip görmediğini iyi anlıyor fakat ne yapacağını bilmiyor. Şimdi bir şeyden korkuyor daha doğrusu utanıyor, varıp da bu eşyaların burda durduğunu anası gelip görse onun yüzüne nasıl bakacak?

11.

Genç ailenin hayatı çok heyecanlı başladı, fakat zaman geçtikçe çalkantılar eksilip durgunluk ortaya çıktığı hissedildi.

Niyar bu yerdeki her şeye alışmaya başladı. Sabah erken kalkıyor, işe gidecekleri geçirmek için hazırlık yapıyor. Kocasını Emin giyinene kadar ve kaynanası

kendini düzeltip çıkana kadar sofrayı donatıyor. Onlarla beraber oturup kendisi de biraz atıştırıyor. Sofrayı toplayıp yetiştirir yetiştirmez nine kalkıyor. O sabah yemek memek demiyor. Önüne bir fincan kahve koysan yetti. Bu bir fincan keskin koyu kahve ağaç gibi kuruyup çatırdayıp sertleşen nineye dirilik bağışlıyor. Bundan sonra o bütün gün Niyar’a yardım eden insan olarak onun arkasından hareket ediyor. Niyar’ın oturun büyükanne, kalan işleri kendim yaparım dediğine kulak asmıyor. Gelin ne yaparsa gidip ona karışıyor: bahçe süpüreceksin olsa onun eline eski süpürgeyi getirip tutturuyor, yemek pişirecekken bana yaramıyor deyip yağı az koymasını istiyor. Akşam olup kızı kapıdan girer girmez artık bütün işleri ona teslim etmiş insan gibi oturuyor, kıpırdamaya çaresi kalmıyor.

Bu bahçede gündüzleri Niyar’ın tek eğlencesi evde yapılmakla bitmeyen ve bitmeyecek gündelik işler ve bu ninenin kendisi. Onun huyu da tıpkı güz havasına benziyor, değişiyor. Bir bakıyorsun bu dünyada ondan da mutlu insan yok. Niyar’a çeşitli ilginç şeyler söyleyip güldürüyor. Sonra birden küsüyor, ışıksız gözlerini mendilinin ucuyla siliyor, ağlıyor.

Ninenin kocası zalim insan olduğuna bakmadan ikisi iyi yaşamışlar. Üç oğul ve iki kızları olmuş. Bir oğluyla büyük kızı küçükken ölmüşler. Bir oğlu savaşta kaybolmuş. Kocasını kuyu duvarını ören ustaymış, üstüne taş düşüp ölmüş. Şerfe babasının kırkı verildiği gün doğmuş. Ninenin bütün ömrü bu çocuğuyla geçiyor.

–Ben de kocayla yaşadım yavrum, fakat üstümde koca günahı yok, diyor o iki lafının birinde.

Niyar başta bunun farkına varmıyordu. Sonradan anladı, nine anlattı. Kocasının bütün yaptıklarına katlanıyor, emirlerini selamlar halde dinliyormuş.

Bunu ailede yalnız Niyar değil herkes biliyor. Emin eve geç ve sarhoş geldiğinde Niyar ona darılıp, yüzünü ekşitse o gülümsüyor ve:

–Büyükanne, siz dedemi sarhoş geldiğinde nasıl karşılıyordunuz, diye soruyor.

–Nine güya kocasının karşısına şimdi çıkmak üzereymiş gibi ciddi halde yerinden sıçırıyor, iki elini göğsüne koyup aşağı eğiliyor.

–Hoşgeldiniz beyim, çok yorulmadınız mı, diyor yavaşça.

Emin ferahlanıp, kahkahayla gülüyor.

–Sonra Niyar hanım, o adamlardan bizim ne yerimiz eksik, diyerek sağ elini göğsüne koyuyor.

Niyar bir şey söylemeye niyetlense, ninenin üzüldüğü, torunumu incittin deyip, küçük çocuk gibi küsüyor. Ertesi akşama kadar konuşmuyor. Bunu Niyar için bir ceza saymak mümkün. Bütün gün bir ağız söz söyleyen insan olmuyor. Komşuları var... fakat hiç biri bu bahçeye ayak basmıyor. Kaynanası komşularından daima şikayet ediyor.

–Bize iyi komşu kısmet olmadı. Bunların hepsi Şerfe eliyle sağ ve sol taraftaki evlere işaret ediyor kıskançlıktan patlayacak türden. Kapımızın önüne bir arabanın gelip durduğunu duysalar hepsi avcı köpeği gibi kulaklarını tepeye dikeyorlar.

Başta niye gerçekten öyle sanıyor ve komşuları ile tesadüfen rastlasa bile konuşmaya çekiniyordu. Şimdi hepsini anladı. Sağ tarafındaki komşuları kasaba kütüphanesinin müdürü. Üç çocuğu var. Üçü de okulda okuyorlar. Kocasını şoför. Soldaki komşularının kızı Niyar ile aynı yaşta. Okulu bu sene bitirdi. Enstitüye giremedi. Şimdi tarlada çalışıyor. Anası okulda basit hizmetçi. Babası pamukçu. Kardeşleri çok. Çok iyi insanlar. Fakat kaynanası bu insanları hiç de beğenmiyor. Onun beğendiği insanlar başka. Restoran müdürünün karısı ile abla kardeş gibiler. Kasaba dükkanının müdürü Klara, onun da kocası yok, çok zamanlar Şerfe'nin evinde yatıp kalıyor. Komşu köylerden gelen dostları da az değil. Onlar buraya gizliden bir şeyler getiriyor sonra götürüyorlar. Fakat neyle uğraştıklarını Niyar anlayamıyor. Bu yönden Emin de anasına benziyor. Olur olmazlarla dost olmuyor. En yakın dostu kasaba Sovyeti reisinin oğlu. Diğerleri de öyle, gösterişli insanların şımarıkları.

O eve çok zaman geç ve sarhoş dönüyor... Bu duruma anası ve ninesi alışmışlar. Niyar'a bu şeyler çok ters görünüyor. Başta Emin gelmedikçe yerine yatmıyor, dışarda bir şey tık etse kapıya koşuyordu. Kaç defa onu bekleyerek sofa içinde divanın üzerinde uyuyakaldı.

Oğlunun üstüne titreyen Şerfe, bir şey için, bu duruma kulak asmıyor. Hatta gelini ona bir iki defa:

–Oğlunuz eve geç gelmeyi sıklaştırdı, dediğinde o kendisini sıkmadı.

–Erkek olduktan sonra dostu eşi vardır. Evlendim deyip akşam olur olmaz eve mi koşacak, diyordu.

Bugün Şerfe işten epey geç döndü. O memnundu. Kapıdan girer girmez bahçedeki temizliği görüp, daha da sevindi. Çiçekler sulanmış. Akşamsefa, kırmızı gül, fesleğenlerin üstünde su damlaları mercan gibi parlıyorlar. Asma üzümünün altındaki küçük sokağa su serpilmiş. Mumun ışığı yeşil yapraklar arasından geçip, temiz yeri aydınlatıyor. Kapının önünde kimse görünmüyor.

Şerfe gelinini aramadı, bahçenin köşesindeki iki çalı kara güle yakınlaştı. Beyaz papatyalar içinde bu güller kibirli duruyordular. Daha şimdi sulanan taze ve yeşil yapraklar arasında siyah güller, güneşe çıkarılan kara kadife gibi yanıp sönüyorlar. Şerfe eğilip, onları zevkle kokladı. Onun kokladığı büyük gülün iki üç yaprağı kopup ıslak yere düştü. O acıyıp diğerlerine dikkatle baktı. Ne kadar güzel olsalar da beş altı gül artık kurumaya başlamış, neşeli günlerini yaşayıp geçirmiş. Bazıları tamamen olgunlukta. Sağlam ve diri goncalar ise kendi güzelliklerini şimdilik gizliyorlar. –Hey gidi seni gençlik...

Şerfe derinden göğüs geçirip, arkasına döndü. Onu bahçeniñ içinde gelini Niyar karşıladı.

–Hoşgeldiniz ana, dedi ona.

–Sağ ol yavrum, kaynana elindeki kağıda sarılı şeyi gelinine tutturdu ve ondan Emin’i sordu.

–Daha gelmedi, dedi Niyar.

O gelinini çoktan beri görmeyen insan gibi ona başından ayağına kadar dikkatle baktı. Niyar’ın beyaz yüzüne baktı. Gelininin burnunun iki tarafına leke düşmüş. Dudakları azcık kabarmışlar. Göğüsleri bütün vücudu dolgunlaşmış, *tıgılanan*. Gözleri küçük çocukları gibi günahsız ve samimi bakıyorlar.

Kadınlarda böyle zamanlarda da kendilerine ait güzellik sıcakkanlılık oluyor. Şerfe genç iken, Emin doğduktan sonra hamile kadınları görse korkuyor, onun ilerde çekeceği azapları düşünüyor, kafasında korkunç fikirler çatallanıyordu. Fakat bu doğal şey, aradan biraz zaman geçtikten sonra o azaplar tamamen unutuluyor, onun yerini başka duygular alıyormuş. Ona istekle bakmak gerek. Ana olmak kadın için büyük mutluluk. Fakat genç anaya bununla beraber başka mutluluk da gerekli. O yavrusunu seviyor, bununla beraber sevilme de istiyor. Şerfe genç iken güzellikte belki Niyar’dan geride kalmamıştır ama, ikincisi mutluluktan mahrum imiş.

Onun on sekize girdiği zamandı. Emin'in babasıyla piknikte, tesadüfen tanıştılar. Bir bakışla yiğitlerin yüreğinde ateş yakabilen cilveli Şerfe kendi köylerinin en usta oyuncularındandı. Piknikte sıra oyuna geldiğinde önceliği elde etmeye çalışan yiğitler ortaya Şerfe'yi çekip çıkardılar. Kız çok nazlanmadı. Köylülerinin biriyle oynamaya başladı. Üstünde sakız renginde, geniş kollu, sarı yün şal elbisesi, geniş meydanda akkuğu gibi parlıyordu. Dolgun görünümlü, kısa boylu yiğit Dağıstanlılar gibi oynamaya çalıştığı halde göğsünü kabartıp, parmaklarının ucunda dönmeye çalışsa da bir şey başaramıyordu. Bunu gören köylü yiğitler yürekten sinirlendiler fakat ne yapacaklarını kendileri de bilmediler. Böyle gergin zamanda hiç biri ortaya çıkmaya cesaret edemedi. Onlar beceriksiz oyuncuya nefret dolu gözlerle bakıyordular. Gürültülü meydandaki halk sinek uça bile duyulacak gibi susmuş, herkesin dikkati kızdaydı. Önde kız, arkada delikanlı, zurnaların birbirini geçmeye çalıştığı gibi, coşkun sesleri, davulun gümbürtüsü altında meydanın yarısına gittiğinde kızın karşısına, ümitsizce uzun boylu, ateş gözlü, güzel delikanlı çıktı ve çevik hareketlerle, kızı kanadının altına kısırmış şahin gibi, parmaklarının ucunda öne hareket etti. Önceki delikanlı bir şeye bakmadan kenara çekildi. Halk birden uğuldadı. Çabuk oyunun arkasından ağır hava duyuldu.

Delikanlı ile kız bir saniye kadar durup birbirlerine baktılar. Bu bir saniye içinde çok şey anlaşıldı. Kızın beyaz, nazik elleri yukarıya yükseldi, uzun, geniş kollar aşağı sarktılar. İnce bel kıvrıldı. Delikanlı yiğitler heyecanlı sesler çıkardılar. Delikanlı kıza bir bakış attı, ellerini iki tarafa yaydı. Meydanı iki defa döndükten sonra kızın elinden tutup halkı selamladı.

Seyirciler heyecanlandı. «Bir oyun daha, bir oyun daha...» diye bağırdı ve ıslık çaldılar. Bu sırada delikanlı eğilip kızın kulağına «Seni karşıdaki üç ağacın altında bekliyorum» dedi, onun cevabını bile beklemeden daire içinden çıkıp adamların arasına karıştı. Kız için bu işi yapmak güçtü. Bu kadar hararetli oyundan sonra köylüleri onu halka içine alsalar da o çaresini bulup delikanlının yanına gitti. Onlar, elbette sonradan da görüştüler. İkisi de birden sevgi ateşinde yandılar. Fakat maalesef onlar birbirine ne kadar çabuk sarılmış iseler, öyle de çabuk ayrıldılar demek mümkün. Bir iki görüşmeden sonra düğün oldu, delikanlı Şerfe ile evlendi. Birlikteki hayatlarının ilk ayında gelin damattan şamar yedi. Bu işte Şerfe bazı günahsız kadınlar gibi kocasını

kıskançlıkla suçladı. Aslında ise olay şöyle olup geçmişti. Düğünden birkaç gün sonra gelini damadın bir dostu gördü. Şerfe'nin ateşli bakışları onun kalbini heyecanlandırdı. Delikanlı dostunun evine sık sık gelmeye başladı. Bu durum gelini de çok sevindiriyordu. Çünkü delikanlı yüksek boylu, geniş omuzlu, siyah bıyıklı güzel insandı. Şerfe onu ilk görüşte beğenmişti. Onlar birbirlerinin yüreklerini derin bakışlardan anladılar. Su altından taş yürütmek istediler. Saf duygulu damat meseleyi hemen anladı. Bu korkunç olayın önünü almak için Şerfe'yi korkutmak istedi. Dostundan vazgeçti. Fakat bundan sonra da şüpheler onun yüreğini yaralamaya devam ettiler. Gitgide kadınından soğudu. Üç yıl beraber yaşamış, Emin'in dili çıktıktan sonra güz akşamlarının birinde o, Şerfe'yi evden kovup gönderdi. Bir daha görüşmediler.

Yıl geçtikten sonra, Şerfe'ye hayat gene gülerek baktı. O yavrusunu anasına bırakıp, bir delikanlıya kocaya vardı. Başta iyi yaşadılar. Sonradan kocası bozulmaya başladı, içkiciliğe kapıldı. Her iki günün birinde eve zorla sürüklenerek geliyor, sabaha kadar kadınına hakaret ediyordu. Onu Şerfe'nin kendisi bırakıp kaçmaya mecbur oldu.

Üçüncü kocası çalışkan adamdı. Şerfe onu sevdi. O da Şerfe'yi eller üstünde yürütüyordu. Kocasının yaşı Şerfe'ninkinden epey büyük olup restoranda müdür görevinde çalışıyordu. Şerfede bu mesleğe ilgiyi, zenginleşmenin yollarını öğreten de o oldu. Birkaç yıl beraber çalıştılar. Şerfe'nin ondan bir kızı oldu. Çocukla evde oturdu. Erkek milletin kadına olan ilişkisini, saygı ve sevgisini Şerfe bu adamda gördü.

Genç kadın hayatı seviyor ve onun mutluluklarına atılıyordu. Koca denen koca, kadını öyle kucaklamalı ki, sıkıldığında hatta kemikleri kıtırdasın der Şerfe. Kocası tam öylelerdendi. O evde olduğunda sevgili kadınına çeşmeden bir kova su bile getirtmiyordu. Sabah işe giderken kadının yanağından öpmedikçe kapıdan çıkmıyordu. Fakat onun mutluluğu bu defa da çok sürmedi. Kız bir yaşına gelir gelmez hastalanıp dünyadan gitti. Aradan çok geçmeden restoran müdürü eli altında çalışan diğer bir kadınla evlendi. Onun kucağı yalnız kendisinin kadını için değil başka kadınlar için de sıcakmış.

Bu olaydan sonra Şerfe bir daha kocaya çıkmadı. Oğlu Emin ile ve kendi anasıyla beraber yaşadı. Onun için mutluluk, zenginlik ve bir de evladı Emin'di. Şimdi ise gelini için kaygılanıyor. O gelinini seviyor mu? Bunu kendisi de bilmiyor. Kafasında birbirine zıt çeşitli fikirler dolanıyor. Bazı vakitlerde sinirleniyor, ona hakaret ediyor.

Sonradan yumuşuyor. Bana daha nasıl gelin gerek diyor kendi kendisine. Niyar güzel, endamlı, karakterli. Genç olduğuna bakmadan, ev içinde dolanmayı biliyor... Fakat en önemlisi şu ki, girişimci değil, bir şeyi iki yapmaya çalışmıyor. Paranın nerden geldiği onu meraklandırmıyor. Kendisi halsiz takatsiz, bir elbisesini iki yapamayan ailede büyümüş olsa da, burdaki zenginliğe, *arlıkça* kulak asmıyor. Kendisini öyle tutuyor ki, sanki altın villa içinde büyümüş. Gelininin bu davranışını Şerfe hiç de bağışlayamıyor.

Düşünceye kapılan Şerfe'nin başı döndü. Ağır düşüncelerden zorla kurtuldu, Niyar azıcık o tarafta işle meşguldü. Sarılı şey ise masa üstünde duruyor.

«Ben bu şey için bütün günümü kaybettim, gelin açıp bile bakmadı, şimdi yalvarıp yakarıp üstüne giydirmeliyim galiba» diye düşündü Şerfe.

Klara'nın evinde yiyip, biraz da yutup geldiği için bir şeye bakmadan kendi odasına girdi. Kafasında o kadar çok fikirler vardı ki onlar idare edemeyerek sıkıldı. O fikirler Şerfe'ye ne bir iş yapmaya imkan verdiler, ne de yatıp uyumaya. Oğlunun gelmesini dört gözle bekliyordu. Saat on biri geçiyor, Emin, kasıtlı yapmış gibi hala görünmüyor. Fakat dışarda ayak sesleri duyuldu. Şerfe hemen ipek gömleğini giyip çıktı. Gelineyle ikisi basamakların üstünde rastlaştılar.

–Daha yok mu?

–Yok...

Kaynana sıkıldı. Birden dönüp gitmeye niyetlendi. Sonra durdu. Düşünceli halde biraz duraksadı.

–Belki bunda kendin suçlusundur, dedi o geline. –Kadın milleti kocasını işten geldiğinde asık suratla değil, güler yüzle karşılamalı. Bilmiş ol, eğer koca kadında kendine gerekeni bulamazsa onu başkalarından arar. O dönüp, yatak odasına girdi. Gelin basamakların üstünde kaldı. Oğluna toz kondurmayan kaynanaya bugün ne oldu acaba?

İşi iyi gitmediği yahut cebine para az düştüğü zamanlarda onun gelinine sataşan adeti olsa da böyle sözleri Niyar ondan ilk defa duyuyor.

Gelin yavaş yavaş yukarı çıktı. İçeri girip, kendisini yanyana duran meşe karyolaların üstüne attı, ağladı. Çünkü kaynanasının sözleri onun yüreğine zehir olup girdiler. O epey yattı. Sonra yerinden kalkıp, ışığı söndürdü.

Gelin kocası geç geldiğinde daima rahatsız oluyor, üzüyor, fakat bu gece, kaynanasının kinayeli sözlerinden sonra yüreğini başka duygu hırpalamakta. O uzanıp başı ucundaki gece lambasını tekrar yaktı.

Düzenli ve güzel eşya ile donatılmış odanın içi insana rahat veren büyük yeşil ışıkla örtüldü. Bu ışığı Emin çok seviyor. Bu evde çok şey yeşil, hatta yatakhanein duvarları bile açık yeşil renkle badanalı.

Niyar daha yakında bu odada Emin'le yaptığı konuşmasını hatırladı.

Emin o gün de biraz geç gelmişti. Genç gelin, yorgun olduğuna bakmadan uyumadı, kocasını bekledi.

Emin karısını çoktan uyuyakalmıştır sanmıştı. Uykusunu bölmek için yatak odasının kapısını dikkatle açıp içeri sokuldu. Parmaklarının ucunda yürüyerek gelip yerine yatmak istedi. Niyar'ın gözleri açık ona baktığını fark edip duraksadı, yaptığı hoşuna gitti.

–Daha uyumuyor musun, dedi ona.

Niyar'ın gözleri çok yorgun bakıyordular. O yok der gibi başını tersine salladı.

Emin karısının yüzüne şaşırarak baktı.

–Ağladın mı ne, dedi karısına ve eğilip onun gözünün altını ve yanağını okşadı. Şüphesinin boşuna olduğuna emin olup yüreklendi, Niyar'ın yanaklarından, gözlerinden öptü. Ama kadının ona kulak asmadığını hissettikten sonra duraksadı.

–Niçin böyle yapıyorsun Niyar, dedi Emin üzüntülü sesle, onun üstüne eğilerek.

–Çünkü senin yaptıkların yürekten değil.

–Bunu nasıl anlamak mümkün?

Niyar Emin'in şaşkın gözlerine, yorgun yüzüne baktı.

–Sen beni sevmiyorsun.

Emin'in yüzü birden değişti.

–Bunu da nerden düşünüp buldun?

–Böyle şeyler düşünölüp bulunmuyor, hissediliyor. Yoksa böyle geç gelmeleri nasıl anlamak mümkün?

Emin bedenini doğrulttu. Uzandı, iskemlenin arkasına asılı bıçağının cebinden sigara çıkarıp yaktı. Fakat içmedi. Perdeyi kaldırıp, onu aralık pencereden dışarıya attı.

Dönerek gelip Niyar'ın yanına oturdu. Onun yastığının üstünde demetlenmiş uzun dalgalı saçlarına baktı. Bir kısmını kaldırıp, kokladı, gene yerine koydu, onları okşadı.

–Niyar, ben seni seviyorum, *adden* aşık seviyorum. Hem bu sözlerin olmasında da bu sevgim suçlu olsa gerek. Senin burda, bu evde olman benim için büyük mutluluk. Evde her şey sırasında olduktan sonra...

Evet, işim bildiğin gibi, öyle çok kolay değil. Bir *uçastkağa* çimento gerek diğerine tahta... birinde daha gönderilen tuğlalar az geliyor. Bütün gün uğraşmak gerek oluyor. Karmaşık ekibimiz etraftaki beş altı bölüğün işini yapıyor. Sen de biliyorsun, işimizi fena yapmıyoruz. Yakında bize beş bölük daha eklemek istiyorlar. Onların müdürü çok becerikli adam değilmiş. Ne yaparım bilmiyorum.

İşim çok olduğu için ben bu vakte kadar inşaat meydanında yürüyorum demek istemiyorum. Sen gelmeden önce işten sonra dostlarla görüşme adetimiz vardı. Kısacası Niyar mutlu insan dakika değil saatlerin bile geçip gittiğini hissetmiyormuş. Bazı vakitlerde geç gelmelerimin sebepleri bunlar.

Emin uzanıp abajürün ağacındaki püskülcüğü çekip ışığı söndürdü, tekrar yaktı. Niyar'ın boynunu okşadı. Göğsü üstüne geldiğinde durdu. Açık, yeşil gecelik gömleğinin yakasını düzeltti.

–Ben seni Niyar dünyada bir kimseyle ve bir şeyle değişmem, dedi kesin sesle.

Bu sözler elbette Niyar'a güven verdi. Diğer taraftan o her halde düşünüp bakmaya da mecbur oldu. Evde kapanıp kalmasında kim suçlu? Her şeyi kendisi yaptı. Emin'i sevdi. Hayat yolu başka tarafa dönüp gitti. Demek hayatında olan bazı şeylere katlanmak gerek olacak. Kendisiyle beraber Emin'in ayaklarını da kösteklemek mi gerek? Ne kadar hukuk eşit denilse de hayatta her bir insanın kendi yeri, kendi vazifesi, borcu, sorumluluğu var. Onun yolu değişmiş meğer, demek görevi de değişmiş. Bu evin kurallarına uymaya başlamıştı. Fakat her şeyin kendi sınırı oluyormuş. Düzen sınırdan geçmeye başladı. Kaynanası huysuzluğu ile yalnız kendisinin hayatını izden çıkarmakla duracağına benzemiyor. O bu konuda oğluna da iyilik yapar. Hem yapmaya başladı. Emin şimdi önceki gibi değil. Bir şey için her zaman dargın yürüyor.

Kaynana kendi sinirini gelinin üstüne döktü, fakat bununla yüreği boşalmadı. Odasından birkaç kere daha bahçeye çıkıp içeri girdi. Sonunda Emin'e eve girmek üzereyken eşik üstünde rastladı.

Oğlu anasını görüp şaşırdı, ne söyleyeceğini bilmeden:

–Daha uyumuyor musunuz, dedi.

–Herkesi cilVelî kadının gibi gamsız mı sanıyorsun? Bir şey olmamış gibi yatak odasından bile çıkmıyor. Kocasını nerde, ölü mü, sağ mı, aklına bile getirmiyor...

Emin ondan çabucak kurtulmak için gitmeye davranıp, yukarıya baktı.

–Evet ışığı var. Seni bekliyor mu sanıyorsun? Kitap okuyordur. Ana olana kadar yol içinde yatan taş olsan iyi. Bütün ömrünü yavrına bağışla da, o sana...

–Ana söyleyin ben ne kötülük yaptım?

–Beni adam yerine saymıyorsun.

–O nasıl söz ana?

–Saysan dediğimi yapardın. Ben gece gündüz sizin için uğraşıyorum. Siz ise, karın da, sen de beni bir paraya almıyorsunuz. Şerfe üzüntüsünü oğluna derince anlatmaya çalıştı. –Karına burda kimsede olmayan bir kıyafet almıştım. Benim uğraşmamı bırak, Klara ablan onu merkezden alana kadar ana sütü ağzından geldi. Bu hanıma getirip verdim, açıp bakmadı bile.

Kocasını bekleyip, kapı içinde duran Niyar'ın bedeninde karıncalar yürümüş gibi oldu. Çünkü onların sözleri gece sakinliğinde, birer birer duyuluyordu. Kıyafet hakkındaki sözleri ilk defa duyuyor. Herhalde kendisinin belli derecede suçu olduğunu şimdi anladı. Onu kenara koymak değil, ne olduğunu kaynanasından sormak gerekti. Şerfe'nin bugün tuhaf olmasının sebebi bunda imiş. Niyar ona bir şey söylemeye cesaret edemedi.

–Ne olduğunu söylememişsinizdir. Niyar'un huyunu bilmiyor musunuz? O böyle şeyler yapacak insan değil. Nerde kıyafet? Verin bana!

Şerfe kıyafeti açıp, oğlunun ellerinin üstüne bıraktı.

–İnanmazsan bak, kıyafet desen de bari değinceye kadar...

Basamaklar üstünde ışık büyük olsa da kıyafetin güzel olduğu görünüyordu. O kahverengi, boydan boya ince parlak sıralarla süslenmiş. Giysisinin eteği geniş, fakat belden çok dar gibi göründü.

Emin basamakların üstünden yukarı bakıp gülümsedi.

–Bunun içine iki insan sığar mı, diye sordu.

–Ömür boyu iki insan olarak mı yürüyecek yoksa? On, on beş günden sonra iş bitecek. O zaman tam üstüne ölçüp biçilmiş gibi olur.

Bu olay şimdi olmuş gibi Emin’in yüreği coştı. Yukarı çıkmaya davrandı. Bunu hisseden Şerfe dünyası karısına kurulmuş, anasıyla beş dakika konuşmayı istemiyor, diye düşündü, sinirlendi.

–Klara ablana söyledim sana da alacak, dedi o, oğlunu durdurmak için.

–Onlarla çift mi koşturacağım?

–Ananın sağlığında giyin işte.

Niyar onların konuşmalarını bilinçli olarak dinlemiş insan gibi rahatsız oldu. Kapıyı örtmek istedi. Bu sırada şimdi sohbetin konusu değişmişti.

–Emin sana kaç kere söylemek mümkün, oğlum?

–Neyi?

–Klara ablan seni sabırsızlıkla bekliyor. Bütün işi sana bakakaldı. Önümüzde kış. Evinin tepesi daha örtülmedi. Kendisi bir dul kadın. Senin için bir araba tahta ne demek olsun? Nerden bir iyi şey gelse, başta bana gösterir. Olmayacak beş altı tahta için öyle gerekli dostumuzun kalbini kırmak gerekmiyor. O senin kaçtığını hissetmiyor mu sanıyorsun? Klara kapıdan giren müşterinin cebinde ne kadar parası var ve ne almaya gücü olduğunu bilen kadın.

Emin’in karşısında orta boylu, dolgun görünümlü, ela gözlü, güzel kadın belirdi. Güzel... güzel olduğu için de *adden* aşık gururlu. Güzel erkekleri gördüğünde, şaşırıyor. Gözleri ateş gibi yanıyorlar. Ona öyle hararetli bakışlar bırakıyor ki, en soğuk kalbin kendisi alevlenir.

Artık epey yaşına geldiğine bakmadan genç kızlar gibi cilveli. Konuştuğunda, yanında tanış olsa bileğinden tutar yahut ona dayanır. Güldüğünde semiz yanaklarındaki oyuklar daha derinleşiyorlar. Onu ilk gören, insana yardım etmeye çalışan sade, samimi kadın zanneder. Fakat aslında kurnaz, gözüne baktığında yüreğindeki görmeye çalışır. Fayda çıkmayacak insanın yanına bile gitmez. Geliri olan yerde süpürgeye dönmeye bile razı.

Emin yolda onun gelmekte olduğunu görünce, kenara dönüp gitmeye çalışıyor. Evlerinde konuşmaya mecbur. Ne diyeceksin... anasının dostu.

–Kim kırmış onun kalbini? Dul kadın ise, ona bu kadar büyük ev ne için gerek oldu? Bir gün çakıl, bir gün çimento... Belge sormak denen şey de var dünyada.

–Onun üzüntüsünü çekme! Çaresini kendisi bulur.

–Bende şimdi tahta yok.

Emin öfkelenmenin sebebini anladı, konuşmaya devam etmek istemeden basamaklar boyunca yukarı çıkmaya başladı.

–Dur, diye bağırdı Şerfe. –Yoksa hanımın müsaade etmiyor mu? Onun Klara’yı görmeye gözü yok.

–Siz ana hanıma dokunmayın. O sizin cemiyetinizin insanı değil. Olmadığı da doğru. Klaranızı görmeye kimin gözü var?

–«Sizin cemiyetinizin insanı değil». O kadar hanımefendi desene! Sen de onun kocasının. Öyleyken, bu evde ne yapıyorsun? Kaynanana git. Bir yere toplanın. Bu akıllı belki sana o öğretiyordur?

–Biraz düşünerek konuşmalısınız, ana! O garip akıl öğretmek değil, sizin böyle sözlerinizden sakınıp kızını gelip görmeye bile çekiniyor.

–Sen onu benden korkup gelmiyor mu sanıyorsun?

Öyleyse ne için gelmiyor?

–Belki utanıyordur.

–Ne için utanacak?

–Haydi haydi! Benim ağzımı çok açtırma! Pamuk tarlasını bırakıp gelemiyor. Herkes benim gibi kafasız değil. Benim o, çocuk dediğinde, işi bırak, hatta kendisini kayadan atmaya hazır türü. Yavrusu için kaygılanan ana olsa kızı böyle olmazdı.

Em,n onun ne demek istediğini anlamadı.

–Bırakın olmayacak şeyleri deyip elini salladı.

–Benim oğlum ne zamandan beri böyle akıllıca olmuş acaba. Dostumu beğenmiyorlar. Kendimden korkuyorlar. Vay, anacığım, benim evime melaike girmiş meğer, ben... budalayım. O senin söylediğin gibi huri kızı olsa, bu eve çeyizini karnına değil arabaya doldurup gelirdi. Tasa tas demezsen sana kel derlermiş.

–Ana, diye bağırdı Emin acı sesle, sesinizi kesin, böyle şeyi bir daha duymayayım.

Bu ses tatlı uykudaki ve elemiden mi, hakaretten mi, balık gibi titremekte olan Niyar'ı yatağından söküp çıkardı.

–Şerfe oğlunun huyunu iyi biliyor, sinirlense bir daha elde avuçta tutulmaz. Davayı kesmek gerektiğini anladı. Gidip yerde yatan kıyafeti aldı.

–Deli babana bu kadar çekmesen ne olurdu? Kendi yararını bilmeyen budala!

Mırıldana mırıldana bir şey anlamadan kızına uykulu gözleriyle *cılp cılp* bakan ninenin elinden tutup kendi odasına çekip soktu ve kapıyı küt diye kapattı.

12.

Bir bahar geçti, diğeri geldi. Hava sabahtan açıktı. Niyar kendi evlerinden çıkacakken ortalık birden karanlıklaştı. Mavi göğü kara, ağır bulut kapladı, rüzgar uvuldamaya başladı. Açık pencerelerden başını çıkarıp yukarıya bakan Saniye'nin yüzüne iki üç ağır damla vurdu.

–Dolu mu yağacak, ne, dedi o kederli halde. –Bu da şimdi neye gerek oldu? Mübarek bitkiler yeni çıkmaya başlamıştı. Kendisi farkına varmadan, gitmeye hazırlanmış halde ayakkabılarını giymeye başladı. –Durun, ben de gitmeliyim, beraber çıkarız...

Saniye birden kızına şaşırıp baktı.

–Nereye acele ediyorsun yavrum? Şimdi geldin. Bu bahçeye ayak basmadığın ne kadar oldu, biliyor musun?

Bu sırada mutfakta çaydanlığın kaynayıp taşıdığı duyuldu.

–Çay da kaynadı. Azcık patates ile et kavurmuştum. Şimdi biraz atıştırırız.

O sofra koydu. Tabak içinde kırmızı domates turşusu ve peynir getirdi.

–Bunlar geçen yıldan kalma şeyler yavrum, sana saklıyordum. Sana kismetmiş.

Mutfaktan hep erzak taşımaya devam eden Saniye'nin elinden yere kah bıçak düşüyor, kah kaşık. Pencereden başını çıkarıp yukarıya baktı. Artık rüzgar eksilmiş, çullu bulutları bir yerlere koşturan göğün yüzü arınmaya başlamıştı. Azcık gönlü sakinleşen ana sofranın başına geçirip oturdu.

– Korkunç düşün sonu hayırlı olacak galiba, dedi yavaşça.

Niyar boynunu uzatıp dışarıya baktı.

–Galiba değil, gökte bulut mulut kalmamış, dedi sevinçle.

Ana çocuk birbirinin karşısına geçip oturdular. Onların ikisi kendi evlerinde, yakın zamanda böyle oturmamıştılar. Niyar anasının daha fazla çoklaşan ak saçlarına, buruşuk alnına, yorgun gözlerine bakakaldı. Bunlar için kendisinde büyük suç hissetti.

Kızının düşüncesini gözlerinden anlayan Saniye rahatsız oldu. Uzanıp Niyar’ın düz, beyaz alnının üstüne sarkan saçını düzeltti.

–Zayıflamışsın yavrum, dedi yavaşça.

–Bugün beni görenlerin hepsi değişmişsin dediler. İyi tarafa mı, yoksa aksine mi?...

–Elbette yavrum, iyi tarafa. Analaştın, güzelleştin.

Niyar buraya geldiğinde kasıtlı olarak okulun önünden geçti. Öğretmenini, çok özlemişti. Onunla biraz konuşmak, ona akıl danışmak istedi. Maalesef ki göremedi. Okula girmeye ise cesaret edemedi. O enstitüye girdiğinde bütün öğretmenler sevinmiştiler. Okuttuğu öğrencisi kolaylıkla, istediği enstitüye girse hangi öğretmen sevinmez? Şimdi Niyar onlara görünmeye utandı.

–Tatyana İğorevna nasıl? İyi mi ana, diye sordu.

–Tatyana İğorevna sağ olsun yavrum... O beni unutmuyor, haftada bir ille uğruyor, seni soruyor... Mükemmel insan. Herkes öyle olsaymış.

Niyar anasının gönlünü almak istedi.

–Herkes öyle olsa ne olurdu ana, dedi gülümseyerek.

–İnsanlarla muamele etmek, genel olarak yaşamak kolay olurdu.

Niyar’ın gözlerinin önüne kaynanası ve Klara geldi. Dünyanın işini anlamak zor. Tatyana, Saniye abla. Onlar okul, topluluk, tarla, köylüleri olan yerde kendi menfaatlerini unutuyorlar. Klara ile Şerfe bir kapık kazanmak için birinin yahut topluluğun yüz gümüşünü yakmaya da hazırlar. Sonra, böyle birbirine zıt fikirli insanlar bir yerde yaşayabilirler mi? Yok, yaşayamazlar. Hayat mücadeleden ibaret dedikleri bu olmalı. Niyar’ın düşüncelerini anası böldü.

–Kaynananın sağlığı nasıl? Çalışıyor mu, yavrum, dedi ana kızına çay uzatırken.

Bu iki üç sözün altında pek çok sorular vardı.

Niyar göze görünmeye başladığında, ona hissettirmeden bakan Saniye güzel hayallere dalıyordu. Kızı enstitüyü bitirdikten sonra kendisi gibi akıllı, güzel yiğit bulur, onunla evlenir damadın ana babalarıyla Saniye akraba olur. Yakın insanları, dünürleri, damadı, torunları olur. Dünürleri, damadı kızıyla beraber ona sık sık gelirler. Torunları bahçede oynarlar.

Aslında ise onun aksi oldu. Niyar'ı aylarca göremiyor. Evlendiklerine artık hemen hemen bir yıl oldu. Damadı olanı olacağı iki kere geldi, dünürü ise kapısının ne tarafa açıldığını bilmiyor. Saniye bunun sebebi hakkında ağız açıp, kızından bir söz sormuyor. Faydasız sorularla onun yüreğini yaralamaktan ne fayda?

Bir gün olur belki bu bulanık su arınır, diyerek inanç ve ümitle yaşıyor. İnancı hep sağlamlaşıyor gibi oldu. İnsan inancını korumak için sebep çok bulur. Çünkü o insan için her zaman gerekli.

Sıcak çay içerken, Niyar'ın bedenini soğuk rüzgar okşayıp geçmiş gibi oldu.

Anasına, söylediklerini duymamış insan gibi baktı. Aslında anasının ne sormak istediğini iyi biliyordu. «Kaynanan şimdi çok gürültü etmiyor mu, seni üzmüyor mu? Hayatın nasıl, yavrum?»

–Sağlığım yerinde, biz onu bütün gün görmüyoruz, desek olacak. Akşam geç geliyor, biraz televizyona bakıyor, sonra uyuyakalıyor. Sabah şafak vaktinde kalkıp işine gidiyor. Bazen Cafer'i, uyuduğu yerde okşuyor, seviyor, bu çocuğu haftalarca uyanık göremiyorum, kasten ben gelmeden önce uyutuyor musun ne, diyip darılıyor.

Cafer adını duyduğunda Saniye'nin yorgun yüzü taze kardelen görmüş insanın yüzü gibi birden neşelendi. Sabah kızı kapıdan girer girmez başta bebeği sordu. Onu kaynanasına bırakıp geldiğini duyduğunda çok incindi. Niyar anasına takılmak istedi.

–Getirmezsem belki özleyip kendiniz gelirsiniz, dedi fakat sonradan yanıldığını anladı. Onu düzeltmeye çalıştı. –Kaynanam «havalara iyi gitmiyor, bebeği soğuk aldırırın» diyerek aldı, dedi memnun insan gibi gülümseyerek.

Niyar'ın enstitüye gitmeye imkanı yok. Şimdi herhangi bir işe girmek istiyor. İşe başlamadan önce gelip anasını görmek istedi. İşe girmesine ise kaynanası da, Emin de razı değiller.

Emin çocuk daha küçük, iş kaçmaz, diyor.

Kaynanasının ise bu konuda konuşacağı gelmiyor.

–Onu vaktinde düşünmeliydin... çocuk yapmak değil de okumalıydın. Sonradan çalışabilirdin. Şimdi ne yapacaksın, dedi alaylı ve zehirli dille.

Elbette keskin nişancılıkla söylenen bu sözler Şerfe'nin gözlediği nişana Niyar'ın yüreğine batırıldı, etini tenini titretti.

Emin anasının bu kaba sözlerini beğenmedi.

–Siz ana niçin her zaman Niyar'ı suçluyorsunuz, benim üstüme toz kondurtmuyorsunuz, diye bağırdı.

Şerfe oğluna diklenip baktı.

–Sen anlamadığın şeye karışma, erkeklerden böyle şeyler sorulmaz, dedi sinirle.

Emin ona başka söz söylemedi, elini sallayarak çıkıp gitti.

Niyar ne kadar hakaret görse de kendisini tutmaya çalıştı. Onun insanlar sırasına girmesi gerek. Başka türlü olması mümkün değil. Bu sebeple durmadan amacına doğru atılıyor.

İnat gelinin dediğinden dönmeyeceğini anlayan kaynana sonunda izin vermeye mecbur oldu. Böylelikle bugün işe biraz geç gideceğim deyip çocuğu aldı. Çabuk gelsin diye maksatla gelinini evlerine yalnız yolladı.

–Bu olmayacak işlerinle bizim başımızı oyaladığını anana söyle, belki o anlar, diye bağırdı Niyar'ın arkasından. Sonra kendi başına «Amma da anlayacak anası var, şu ananın şu çocuğu» diye mırıldandı.

Niyar olup geçen bu sözler hakkında anasına bir söz bile söylemedi. Kaynanasının söylediklerini dile almak kolay değil. Saniye bazıları gibi kendin yaptın, cezasını kendin çek diyenlerden değil. Söz sırası geldiğinde o kızına:

– Geçmişe mazi derler yavrum, önündeki yol doğru olsun, diyor.

Ona kaynanasının söyledikleri ömür boyu yeter. Şerfe yolda giderken taşla sürünüp tökezlese yahut iş yerinde cebine azca para düşse gelinine zehir saçmaya çalışıyor.

Elbette Niyar'ın ona cevap verdiği zamanlar de oluyor. Fakat herhalde kaynana üstün çıkıyor. Yapılmış iş, atılmış ok. Onu döndürmenin çaresi yok.

Kendi fikirlerinden sıkılan Niyar yerinden kalkıp pencereyi açtı. Odaya taze bahar havası girdi. Niyar küçük fakat temiz, neşeli, çeşitli ağaçlarla süslü bahçelerine

hasretli gözleriyle baktı. Kanalin kenarındaki kayısı ve vişne ağaçları beyaz, renkli çiçeğe bürünmüşler. Bahçe kapısından eve kadar gelen yolun iki tarafındaki alçak tahta *çaddivarın* altları yemyeşil. Güllerin yaprakları el büyüklüğündeler. Pencerenin içinde oturdu. Önceleri bahar vaktinde, şimdiki gibi pencere içinde oturup kitap okumayı seviyordu. Bu yerden Adil ata'nın eski evi de görünüyordu. Niyar bahar güneşi gözlerini kamaştırırsa gerek elini alnına dayayıp, o tarafa baktı. Karşısında göğe boy uzatan mavi boyalı evi tiyatro binasına benzetti. Camlı sofanın ağaçları örnek alınmış. Böyle işlerin hepsini Adil ata'nın kendisi yapar. Ata artık bahçede görünmüyor. Orda kimse yok.

Niyar küçükken, okuldan geldiği gibi o tarafa koşardı. Şimdi de gitmek istedi, fakat kendisinde bir çeşit gönülsüzlük hissetti. Gitmeye utandı. Ayaklarını uzattı. Yere ineyim dediğinde bahçe kapısının önüne gelip duran araba işaret verdi. Mutfaktan koşarak çıkan Saniye:

–Şimdi, şimdi Zakir, diye bağırdı. Sonra Niyar'a döndü. –«Galibiyete» gidiyoruz yavrum, sizi evinize yakınca yere bırakıp geçeriz, dedi.

Saniye işinde herhangi bir zorluğa uğrasa hemen «Galibiyete» gider. Onun ziraat mühendisi ilçeye değil, bütün bölgeye tanınmış pamukçu. Kolhozun temel taşı koyanlardan biri. O şimdi yetmişe yakın, fakat delikanlılar gibi sağlam.

Niyar Zakir adını duyduğunda birden silkindi. Yüreği sık sık vurdu. Onların ikisi Saniye önde, Niyar arkada, bahçe kapısından çıktığında, Zakir kapotu açık arabanın içine eğilmiş halde bir şeyler inceliyordu. Kadınların ayak seslerinin yakınlaştığını duyup doğruldu, elindeki çula ellerini silerek onlara selam verdi. Gözleri Niyar'a düştüğünde kulaklarına kadar kızardı, dizleri titrediler. Çok acele eden insan gibi, direksiyonun başına oturdu, arabanın motorunu çalıştırdı. Saniye ile Niyar arka bölümde yerleştikten sonra, acele etmeden doğruldu.

Adet olduğu gibi birbirine tanış insanlar epey vakitten sonra görüşürlerse elbette hal hatır sorarlar. Zakir Niyar'la konuşmak, hal hatır sormak değil, Saniye'ye bile cevap veremedi.

Düz yola çıkıp epey gittikten sonra Niyar'ın yüzünü görmek amacıyla göz kenarından önünde asılı aynaya baktı. Orda Niyar'ın değil, Saniye'nin yüzünü gördü. O düşünceliydi. Önceleri Niyar'la ikimizin arasında olan münasebeti Saniye abla biliyor

mu acaba? Sonra kendi kendisini sakinleştirmeye çalışan insan gibi, bilsin bilmesin onun şimdi ne önemi var, diye düşündü. Şimdi onun kocası, çocuğu var. Kendi düşüncelerinden yüreği titredi. Az kaldı karşısından gelen kara ot yüklü arabaya çarpmak üzereydi, kuru otlara sürtünerek geçip gitti.

–Dikkatli ol Zakir, yavaşça sür yavrum, dedi ne olduğunu anlamayan Saniye.

Zakir öyle çok çabuk gitmese de arabanın hızını eksiltti. Derinden göğüs geçirdi. Kendisini ne kadar tutmaya çalışsa da başaramadı. Çünkü ilk sevgi onun genç yüreğine derin dalmıştı. Demin birdenbire Niyar’ı gördüğünde sanki içine ateş düşmüştü, şimdi o alevleniyor.

Epey vakte kadar hepsi ses çıkarmadan gittiler. Zakir «Galibiyet» kolhozuna giden yola dönecekken Saniye öne eğildi.

–Zakir Niyar’ı evlerine yakınca bir yere bırakıp gidelim, dedi tatlı sesle.

Zakir onun ne dediğini duysa da bir sebeple birden arabayı durdurdu. Saniye’ye bakmak için arkaya döndü. Bu sırada gözleri Niyar’ın hayretle bakan gözleriyle rastlaştılar. Bir an bakakaldı. Kendisini bu mutluluktan mahrum etmeye gücü yetmedi.

–Onların kasabasına giden yolu bilmiyor musun yoksa Zakir, diye sordu Saniye.

Delikanlı bakışını ziraat uzmanına çevirdi.

–Kasabasının yolunu biliyorum, fakat Niyarların evini bilmiyorum, dedi yavaşça.

–Evlerine gitmeye vaktimiz yok yavrum dükkanın yanında bırakıp gitsek oldu.

Zakir söylenen tarafa gitti. Fakat dükkana varmadan önce durmasını rica ettiler. O arabayı durdurur durmaz arka kapı açıldı. Niyar elini dışarıya çıkarıp salladı. Karşıdan hızla gelen beyaz Volga durdu. Niyar arabanın yanına gidene kadar onun içinden kimse çıkmadı. Eğilip bir şeyler söyledikten sonra direksiyon başındaki kişi istemeyerek ayağını yavaşça uzatıp yere bastı. Uzun boylu delikanlı gelmek üzereyken Saniye arabadan indi.

Zakir onun kim olduğunu anlayamadı. Niyar’ın kocasıdır sandı. Onu bir mi, iki mi defa görmüştü. Delikanlı gelip Saniye İkmetli ile selamlaştıktan sonra adını söyleyip Zakir’e elini uzattı.

–Anam çabuk gel, demiş. Bu kadar oyalanmak olur da! Oğlan ağlayıp bütün mahallenin halkını başına topladı, dedi o, Saniye’ye müracaat eder halde.

Saniye rahatsız oldu, ne diyeceğini bilemedi.

Emin çok acele ettiğini anlattı, gidecekken Zakir’e dik dik baktı, bir şey söylemedi. Volga yerinden hareket ederken kocasının yanında oturan Niyar elini salladı. Zakir’le Saniye rüzgar gibi uçup giden arabanın arkasından bakakaldılar.

13.

Niyar’ın çalışmaya başladığı iki aya yakın. İşine epey alıştı, Cafer’i çocuklar bahçesine veriyor. İki üç gün çocuk orda çok ağlamış şimdi alıştı. Sabah anası onu anası bahçeye bırakıp geçerken, arkasından elini sallıyor.

Bugün Niyar’ın işi çok oldu. Onları şimdi bir kararına getirdiğinde, odaya baş muhasebeci girdi. O daha bekar delikanlı, enstitüyü bitirir bitirmez şehirden doğru buraya çalışmaya gelmiş. Genç olsa da kendi işinde mükemmel. Böyle büyük yöneticiliğin işini, bu meslekte yirmi yıl çalışan tecrübeli uzman gibi çeviriyor.

Niyar idarede onunla komşu odada çalışıyor. Ne zaman baksa, delikanlının kağıtları karıştırdığını görüyor. Büyük camlı gözlüğü, kızlarıinki gibi beyaz ve düz yüzünün yarısını örtmüş gibi. Yaşının yirmi beşe bile gelmediğine bakmadan saçları alnının iki tarafından dökülmeye başlamış. Gözleri her zaman düşünceli bakıyorlar. İş saatlerinde onun odasına giren insan o dakika dönüp çıkar. Onun huyunu iyi bilenler acele ve ciddi iş olmadan ona girmiyorlar. Adı Yakub, fakat onu herkes kılavuz diye çağırıyor. Buna artık onun kendisi de alışmış. Niyar başta, bu az konuşan kağıtlardan başını almayan delikanlıya niçin böyle ad verildiğine şaşırıyordu. Sonradan sebebini anladı. Dünyada onun bilmediği şey yok. Ya sadece iş vaktinde böyle can sıkıcı adam olarak görünüyor. Aslında ise çok neşeli delikanlı. Burda birisi anlamadığı şeyi hemen ondan soruyor.

Sinema sanatı ve edebiyat hakkında söz açılrsa, sinirli olsa da, yüzü birden açılıyor. Sinema artistlerinin adlarını ve ailelerini değil bütün yaşam öykülerini biliyor. Yazarlar, hangi neslin edebiyatçıları, nasıl eserleri var, ne zaman yazılmış. Bütün ömrünü kitap okumakla geçirmiş insan gibi bilmediği şey yok.

Siyasi okuma götürüldüğünde, salonda yüz adam olsa bile, sinek uça işitilecek halde sessizlik çöküyor. Halk arasındaki vaziyetten başlasa, üç saat durmadan konuşuyor. Dinleyiciler kıpırdanmaya bile korkuyorlar. Niyar ona çok hürmet ediyor, öz abisi gibi seviyor. Zaten onu yalnız Niyar değil herkes beğeniyor. Bazı gençler onun bir eksiği var, o da olmasa ona altın delikanlı demek mümkündü, diyorlar. Futbol ve jokeyi sevmiyormuş. Bu özelliği için bazı kadın kızlar onu daha çok beğeniyorlar.

Yakub mola vaktinde iş getirdiği için rahatsız oldu. Parmağıyla gözlüğünü düzeltti. Niyar onun durumunu hemen anladı. Yerinden kalktı.

–Yakub Umurzakoviç, ben sizi dinliyorum, dedi ciddi sesle.

–Mesele şunda ki, kardeşim, bu işi çok acele yapmalıyım, elindeki yarım gazete biçiminde kağıt tabağı gösterdi.

Niyar masanın arkasından çıkıp daktilosunun başına geçti.

–Sanırsam yetiştiririz, diyerek acele şekilde daktiloya kağıt geçirdi.

Bu sırada koridora, sıcaktan al yanakları kor gibi kızaran Klara girdi. Onunla beraber odaya değerli pudra ve Fransız mis kokusu sokuldu. İçeri girer girmez serin havadan hoşlanmış olmalı, kadın göğsünü doldurup, derinden nefes aldı.

–Çalıştığın yer cennet, Niyar hanım, cennet, dedi yakasını dalgalandırıp. –Bizim çul dolu dükkanımıza benzemiyor.

Sol tarafta, pencere yanında duran baş muhasebeciyi görür görmez, yüzü değişti.

–Bağışlayın, dedi Niyar’a kinayeli yüzle. –Seni öğle yemeğine çağırmak için gelmişim. Öğle vakti oldu, galiba, der gibi gibi saatine baktı.

–Öğle vakti? –Niyar ve baş muhasebeci saatlerine göz attılar. –On dakika kaldı, dedi Niyar, ciddi yüzle. –Fakat bizim acele işimiz var.

Baş muhasebeci yüreklenip pencere yanındaki iskemleyi alarak, Niyar’ın yanına getirip koydu, oturmadan önce gözlüğünü düzeltip kadına baktı.

Klara’nın görüyor musun bunları der gibi gözleri yuvarlaklaştılar.

–Beni buraya kaynanan yollamıştı. Gelinim gelip öğle yemeği için sıcak yemek yiyip gitsin, demişti. Haydi, acele işleri var, diyeceğimdir daha. –Kinaye ile gülümsedi, çıkıp gitti.

Baş muhasebeci yerinden kalktı.

–Niyar git kardeşim, atıştırıp gel, sen gelene kadar daktiloda kendim yavaş yavaş basarım, dedi.

Niyar başını tersine salladı. Çünkü bu hilekar kadının onu yemeğe çağırmayı mana ederek, dinlemeye geldiğini iyi biliyor. Niyar yemeğe başka bölümdeki kızlarla gidiyor. Kaynanası onu yemeğe çağırmak değil, restorana yakınlaştığını görse değişiyor. Gerçek, bir iki kere kendisi alıp gitmişti. O da amaçsız değildi. Gelininin güzelliğini ve güzel giyimini göstermeye, benim böyle gelinim var, diye övünmeyi istemişti.

Bir gün Niyar kaynanasından bir şey sormak için onun çalıştığı yere gitmişti. Şerfe köşedeki pencerenin yanında bir kadınla konuşmakta olduğu için yanlarına gitmedi. Kapının yanında biraz bekledi. Kadın köşede kapı olmuş olmalı, perdenin arkasına girdi. Bu sırada ordan uzun boylu, iyi giyimli, şişman adam çıktı. Elli yaşlarındaki bu adam etrafa bakındı, kimse olmadığına Emin olduktan sonra elindeki defteri gözden geçirmekte olan Şerfe'yi gidip arkadan kucakladı. O gülümseyerek, başını adamın göğsüne dayadı, sonra genç kızlar gibi silkindi, belini sıkın kolları okşar gibi yavaşça şamarladı. Adamın kucağından ayrıldıktan sonra bir şeyler söyleyip gölüştüler. Erken olduğu için restoranda daha insan yoktu. Onlar el tutuşup, kapıya doğru yürürken Şerfe'nin gözü utanarak yere bakan Niyar'a düştü. Hemen elini çekip aldı. Adam çabuk çabuk arkasına dönüp gitti. Şerfe heyecanlandı, kızardı.

–Patronumuz... Bir yerde çalıştıktan sonra akrabın gibi oluyormuşsun, dedi gülümseyerek.

Bir daha Niyar oraya ayak basmadı.

Kaynanası sıkıntısız da, Niyar çalıştığından beri kendisini koymaya yer bulamıyor, her gün ille bir sebep bulup kavga çıkarmaya çalışıyor. Amacı gelinini işinden çıkartmak. Çünkü Niyar'ın idarede çalışması onlar için elverişli değil. Kurnazlıklarını hem duyabilir, hem de göre bilir...

İşini çabuk çabuk bitirmek amacıyla baş muhasebeci söyledi, Niyar yazdı, çünkü kağıdın üstündeki rakamları yanlışsız geçirip yazmak kolay değildi. Bu acele işin yarısına geldiğinde yan masanın üstündeki telefon kıyameti kopardı. Niyar kulak asmadan yazıverdi. Telefon iki üç defa daha çınladıktan sonra odanın içine yine sessizlik çöktü. Fakat bu durum çok sürmedi. Telefon gene sarsılmaya başladı. Ahizeyi

baş muhasebeci aldı. Orda Şerfe'nin keskin sesi çınladı. Delikanlı kulağımın zarını patlatmasın der gibi ahizeyi kulağından uzakça tuttu.

–Bu sana Niyar, dedi.

Niyar kaynanasının sesini tanıdı, fakat herhalde bu resmi yer olduğu için:

–Sizi Niyar dinliyor, dedi ciddi sesle.

–Deminden beri nerdeydin? Sanki yer yarılmış da yere girmişsin. Bir saatten beri seni bulmanın çaresi yok.

–İş vaktinde ben nerde olabilirim? Masamın başındayım.

–İşte öğle arası denen şey olur, senin ondan haberin yok mu? Kendini bırak, o kadar akıllı insanlar arasında çalış da bunu bilme, şaşılacak şey. O bağırdığından boğuldu, öksürmeye başladı.

–Ne söylemek istiyorsunuz anne, dedi Niyar alçak sesle.

–Daima yaptıkların gibi kendini çok nezaketli, terbiyeli göstermeye çalışıyorsun ama şimdi söylesem kendin de kor üstüne basmış gibi çabalarsın. Çocuğun çok ağır hastalanmış. İş, iş deyip muradına erdin, çocuğunu... onun ahizeyi küt diye yere koyduğu duyuldu.

Niyar'ın yüzü toprak rengine girdi.

Ona korku dolu gözlerle bakan delikanlıya:

–Cafer'e bir şey olmuş, dedi üzüntülü sesle. İdareden koşup çıktığı gibi rastgelen arabayı durdurup, çocuk bahçesine götürmesini rica etti. O uzak değil, fakat böyle zamanda her saniye altından pahalı. Çocuk bahçesinde oğlunun bulunduğu odaya doğru koşup gitti.

–Korkmayın Niyar İkmetli, tehlikeli bir şey yok. Çocuk şimdi kuzu gibi uyuyor, dedi onu kapı önünde karşılayan ak saçlı, dolgun görünümlü kadın. O çocuk bahçesinin doktoruydu.

–Çocuğun ateşi yükselmmişti, gerekli yardımı gösterdik, her durumda size de bildirmek isteyip telefon ettim fakat bulamadım, kaynananıza haber ettim. Hem ona meseleyi olduğu gibi anlattım. Ne için bu kadar telaşlısınız, dedi doktor şaşırılmış halde. Yüzü duvar kesilen genç anayı sakinleştirmek için çabuk çabuk içeri itekleyip girdi. Cafer'in yattığı karyolanın başına gittiğinde eğilip elini çocuğun alınına koydu. Sonra terden ıslanan avucunu anaya gösterdi.

–Terlemiş, ateşi düşmüş, diyerek gülümsedi.

Niyar da gidip iki eliyle yastığı kucaklayıp yüzükoyun yatan oğlunun alnını tutup baktı. Yüreği rahatladı, yanındaki küçük iskemleye dikkatle oturdu. Öğretmen genç kız ona su verdi. Niyar teşekkür edip elinden bardağı aldığı anda koridora Emin’le Şerfe koşup girdiler.

–Ne oldu çocuğa, diye bağırdı Emin. Anası kasten ona da telefon etmişti.

Doktor ona şaşırarak baktı.

–Bir şey olmadı.

–Öyleyse bunlar burda ne yapıyorlar? Emin anasıyla Niyar’ı gösterdi.

Doktor olayı anlattıktan sonra baba da rahatladı. Fakat şimdi Şerfe’nin yüzü morardı.

–Ne sizler çocuğun ölüsünü mü gelip görmek istemiştiniz?

–Şerfe, siz ne söylüyorsunuz?

–Doktor siz bir şey bilmiyorsunuz, bunlara çocuk değil başka şey gerek. Haydi, şimdi kim bilir neler söylerim. Akız, ne bakıyorsun, git çocuğunu al, eve alıp gidelim!

Niyar mümkün mü, der gibi doktora baktı.

–Dünya yansa hasırları yanmayacak. Şerfe koşarak gidip uyuyan çocuğu çekip aldı.

Öğretmen itiraz etmek istedi, fakat doktor onu durdurdu. Alsın diyen manada başını salladı. Çünkü o Şerfe’nin huyunu biliyor, karşı çıksa, merhametli büyükanne bağırpı uyudaki çocukları uyandırabilir.

Onlar eve uyumakta olan çocuğu değil, sanki onun ölüsünü alıp gidiyorlardı. Üçü de büyük üzüntü içindeler. Fakat üçü de çocuğa bir şey olmadığını iyi biliyor. Bütün mesele üçünün üç türlü fikirde olmasında.

Klara bugün idarede olan olayı dostuna gördüğü gibi değil, kendi istediği gibi anlatmaya çalıştı. O tesadüfen kapıdan içeri girdiğinde güya Niyar’ı baş muhasebecinin kucağında görmüş ve hadiseyi olduğu gibi anlatmaktan çekinen insan gibi tutula tutula anlatmıştı.

Şerfe’ye iyi mana bulundu. Bunu oğluna söyleyip Niyar’a akıl koydurur, işinden o günü çıkarttırır idi ama... Beraber çalıştıktan sonra insan akraban gibi oluyormuş, odama girmeyecek mi, deyip Niyar onu kendisinin sözüyle oğlunun yanında

mAskara edebilir. Başında böyle fikirler dolanan şerfe ne yapacağını bilmeden *pırtlazlanmakta*.

Niyar ise demin doktorla olan sohbetten sonra azcık sebep bulunsa kaynanasının fırsattan faydalanmaya çalışacağına yanıp üzüldü. Hayat kanunu gereğince anam hesap edilen bu kadın bana niçin bu kadar eziyet ediyor acaba diye düşünüyordu. Emin de ocuk değil, o kaynanayla gelin arasındaki ilişkiyi görüyor.

Arabadan inerken Cafer artık anasının saçlarından çekip oynuyordu.

Emin kavga başlamadan önce kaçıp kurtulayım der gibi arabadan bile inmeden, işine dönüp gitmek istedi. Anasının şimdi değsen patlayacak gibi zorla durduğunu görüyor. Niyar ise onun aksi, kendisini sıkıyor. Bağırmak, korkutmak değil, başının tepesinde bomba patlasa bile işinden, tuttuğu yoldan dnmeyeceğe benziyor. Onları yatıştırmak için Emin’de cesaret, g yok. Biri hürmetli anası, diğerı devgili karısı. Düşünüp bulduğu tek yol kaçıp kurtulmak. Anasının bağırdığına bakmadan arabasının gazına bastı.

Acele işini yarım bırakıp gelen Niyar ne yapacağını bilmeden düşünceye daldı. şimdi baş muhasebecinin durumunu hayal bile edemiyor. İşe dönüp gitmenin, ona yardım etmenin çaresi yok. ocuğu kimle bırakacak? Kaynanası evde olacak, fakat ona şimdi laf söylenir mi? Böyle de dünyayı patlatacak gibi sinirli. O ne için sinirli?

Niyar oğlunu kendi odasına alıp girdi. Başı patlayacak derecede ağrıyor. Eğer çocuğu, hiç olmazsa iki saat bakan insan bulsa, hemen işe koşar, Umurzakoviç’e yardım ederdi. Fakat görüyor musun?

Daha okulda okurken o bir defa komşu kadınların birbirine şikayet ettiğini duymuştu. Biri bu çocuktan kıpırdamaya çarem yok dediğinde, ikincisi duymadın mı, ocuk denen şey çabuk kadınların bir elini ağırdan hareket edenlerin iki elini de bağlıyormuş...

Cafer benim ellerimi değil, ayaklarımı da bağladı, kıpırdamaya çarem yok, diye düşündü.

Kaynanası epey vakte kadar kapının önünde takır tukur, bir şeyler takırdattı, parçaladı. Nine ile bağırıştılar. Sonradan gülüş sesleri çıkmış gibi oldu. Niyar ne oldu acaba, diye kalktığında, kapının önünde kaynanasının sesi çınladı. «Gelin, Niyar, buraya inin yavrum! Misafir geldi».

Niyar çocuğun terli giysilerini taşıyıp yetiştiremedi, ikinci kata kaynananın kendisi çıktı.

–Ne çıkmıyorsun ya yavrum, dedi nezaketle.

Niyar kaynanasının ipek gibi yumuşadığını görüp gelen misafirlerin hürmetli insanlar olduğunu anladı.

–Çocuğun giysilerini değiştiriyordum, dedi Niyar işine devam eder halde.

Şerfe çocuğu anasının elinden aldı.

–Haydi Niyar, kendin de çabuk çabuk giyin de, in yavrum, misafirler yalnız kaldılar, dedi.

Gelin kapıdan girecekken içerden kaynanasının:

–Azıcık dondurma yedirmiştim, bugün hepimizi şaşırttı dediği ve kadınların gülüşü duyuldu.

Buraya da yetiştirmiş, diye düşündü Klara'nın sesini tanıyan Niyar. İçeri girmeyi canı istemedi. Fakat öyle yapmak mümkün değil. O bu evin insanı. İçeri girip, misafirlere hoş geldin deyip sonra yiyecek içeceğe bakmak gerek. Niyar öyle de yaptı.

Gelin, insanı hayrette bırakacak gibi giyinip kuşanıp geniş odanın içinde büyük masa başında tavus kuşuna benzeyip kaban hanımların çoğunu tanıyor.

Onlar birbirinin evinde böyle sık sık toplanıyor ve neşeleniyorlar. Konuşmaları da kendileri gibi. Kimin gelini güzel, güzel giyiniyor, yahut damadı iyi kazanıyor. Bölgelerinde kimde elmas yüzük, küpe var vesaire. Fakat köşede, sovhoz müdürünün karısının yanında oturan nazik endamlı, genç kadını ve onun yanındakini ilk defa görüyor. Onlar bu cemiyete tesadüfen düşmüşe benziyorlar. Şerfe'nin diğer misafirlerine hiç de benzemiyorlar. Onların arasında ben gibi duruyorlar. Özellikle genç kadının başkalarından farklı olduğu seziliyor. Fakat bu farkın nede olduğunu anlayamıyorsun. Yüzünün aydın çizgilerinde mi, acayip tebessümünde mi? Yoksa yaşı ve kıyafetine göre en yeni modada giyinmesinde mi?

–Kadınlara letafet, güzellik bağışlayıcı altın şeyler onda da var: saat, sol elinin parmağında mavi taşlı yüzük. Bu şeyler ne içindir onun yanındaki kadınlara başka görünüş veriyorlar. Onlara baktığında, ister istemez mal delileri demek istiyorsun. Kadına ise cazibe katıyorlar. Güzel yüzüne baktığında yüreği bahar gibi temiz, aydın olduğunu görüyorsun.

O Niyar'la görüştüğünde kendisinin adını da söyledi. Farida, dedi.

Mutfakta işle meşgul iken, bütün hayali, fikri bu misafirin etkisiyle bağlanmıştı. Biraz sonra ona yardım etmek için Klara da çıktı. Şerfe çiğbörek pişirmek için usta. Evinde bu yemeği pişirmeyi kimseye emanet etmiyor. Niyar'a kalan işler de yeter. Kaynanası misafir geldiğinde bir, yahut iki türlü yemek pişirmekle memnun olan kadın değil. O kendi misafirlerini daima üç dört türlü yemekle ağırlamaya çalışır.

Klara güzel kapları meyveyle doldurmakla meşgul oldu. O başka iş yapmayı sevmiyor. Fakat kendisini yiyecek içecek meselesinde en usta ve mükemmel kadınlardan hesap ediyor. Çalışan insana kenardan akıl öğretmeyi çok seviyor.

Aradan bir saat geçer geçmez sofraya donatıldı. Şerfe kendisini geliniyle çok dost göstermek için Niyar'ı yanına oturttu. Anası mutfakta iken Cafer elden ele gezdi. Büyükannesinin elinde oynayıp oturdu, şimdi ise Farida'nın kucağında uyukluyor. Niyar misafiri rahatsız etmemek için çocuğu ondan almak istedi. Kadın göz kapakları kah açılıp kah kapanan çocuğun yüzüne bakıp gülümsedi. Değmeyin ona der gibi başını salladı.

Birer ikişer kadehten sonra, öyle de kırmızı dolgun yanakları daha da allanan kadınların sözleri hep alevleniyordu.

Şerfe birden yerinden kalktı, gidip büyük radyo üstünde duran teybi kurdu. Odanın içinde neşeli mızıkaya çınladı. Kadınlar gözlerini süzüp başlarını salladılar.

Niyar misafir kadına baktı.

–Çocuk uyuyor, yorulmuş, dedi Farida.

Onun ne dediği duyulmasa da ince duygulu Niyar bunu anladı. Gülümseyerek başını salladı.

Ortada bir iki dönen Şerfe Niyar'ın yanına geldiğinde durdu.

–Bizden artık geçmiş Niyar, dedi tebessümle, kalk kendin bir oyun oyna.

Niyar kaynanasının mart havası gibi bir günde bin türlü değiştiğini iyi biliyor. Fakat şimdi böyle yapar diye şey aklına bile gelmemişti. Benim oynamayı bildiğimi nereden duymuş, diye düşündü. Çünkü kaynanası onun oynadığını hiç de görmemişti.

Onun oynamadığı epey zaman oldu. Şimdi oynayabilir mi acaba? Ne yapacağını bilmeden, kadınlara baktı. Onların hepsi coşkunklukla el çırpıyorlardı.

Kaynana plağı yeni baştan koydu. Ellerini çırpıp gelinine baktı.

Niyar bekletmenin uygunsuz olduğunu anlayıp ortaya çıktı. Ellerini iki tarafa yayar halde, ak kuğu gibi yüzüp gitti. Öyle güzel dönüyordu ki, oynamakta olan Niyar değil ünlü oyuncuydu.

Kaynana şaşırarak ona bakakaldı.

Niyar'ı oyuna kendisi davet etse de onun böyle iyi oynayacağını hayal etmemişti. Daima hüzünlü yürüyen, bu evde hiçbir şeyle ilgilenmeyen, oyun gülüş, genel olarak neşeyi bilmeyen kadında bu kadar ateş, güzellik, sevinç nerden geldi, diye düşünüyordu.

Böyle toplantılar önceden de olmuş. Fakat Niyar daha bir defa kendini böyle neşeli göstermemişti. Çünkü o içkiciliğin ne olduğunu bilmediği ve böyle toplantıları beğenmediği için onlardan zevk alan insanlarla iyi konuşmamış. Özellikle birer ikişer kadehten sonra keyiflenen kadınlarla konuşmaya sıkılıyor, kendi eğlenmediği yerde *adden* aşık eğlenenler ile ortak dil bulamıyordu. Bugün onun böyle açılmasına, neşelenmesine Farida sebep oldu.

Niyar daireyi birkaç kere döndü, mızıkaya bitene kadar oynadı. Kadınlar her şeyi unutup ona bakakalmıştı. Ellerin, ince belinin, nefis vücudunun güzel hareketleri, gerçekten, seyircileri hayrette bıraktı. Mızıkaya duracakken o artistlere ait hareketlerle elini göğsünün üstüne koyup, seyircilere selam verdi, sonra gidip yerine oturdu. Kadınlar sevinçle el çırpıyorlar. Herkesten fazla memnun olan Şerfe gidip Niyar'ı kucaklayıp öptü.

–Sağ ol yavrum, dedi sevinçli sesle.

Niyar bugün misafirlere neşeli görüldüğü için kendisi de sevindi.

Memnun kaynana, kadehe şarap koyup gelinine uzattı.

–Niyar sen de azıcık...

Niyar gülümsedi.

–Bağışlayın ana ben bu işi yapamam, dedi.

–Niyar ananı hiç olmazsa bugün dinle, dedi Klara elindeki kadehini yukarı kaldırıp ve yerinden kalkıp. Bunu senin sağlığın, ilerdeki mutluluğun için içmek istiyoruz. İlerdeki mutluluğun için sözlerine ayrıca ahenk verdi...

Niyar siz benim anamı dinlemediğimi nerden biliyorsunuz, demek istedi, fakat bu sırada gözleri Farida'nın gözleriyle rastlaştılar. Bu gözler kulak asma, der gibi

bakıyordular. Hem Niyar böyle insanın huzurunda sert laflar söylemeyi yersiz buldu. Ne söyleyeceğini bilmeden, susarken, herkesin dikkatini çekici tatlı billur gibi temiz ses duyuldu.

–Niyar’a kadeh kaldırmayı biz müsaade etmiyoruz, dedi Farida ellerinin üstünde uyuyan çocuğa işaret edip. Bundan sonra kıymetli misafirler, kime ne teklif ettiğimizi bilmeliyiz. Niyar şimdi içimizde en ulu insan, çocuk emzirici ana. Biz ondan öyle de çok minnettarız. Hazırladığı lezzetli yemekler ve bizleri memnun bırakan oyunu için ona bin teşekkür etmeliyiz. Böyle geline ana olmak herkese nasip olmaz. Şerfe abla duyuyor musunuz?

–Duyuyorum, kardeşim eyvallah!

–Öyleyse bu kadehi, Klara abla, bu mutlu, sevgi dolu ailenin birliği, mutluluğu, dostluğu için içelim.

Farida kendisinin kadehinden bir yudum içip yerine koydu. Kadınlar memnun halde Farida’ya teşekkür bildirdiler. Klara’nın yüzü sinirinden morarmış gibi oldu. Ona kulak asan insan olmadığını görüp sustu. Bu akıllı da nereden gelmiş acaba, diyerek Farida’ya dik dik baktı.

–Sevgi iyi şey, dedi sovhoz müdürünün karısı. –Fakat maalesef ki o Farida’nın söylediği gibi herkese nasip olmuyor, özellikle kaynana ile geline.

–Kaynana ile gelini söylüyorsunuz. Şimdi dostça yaşayan gençler yoklar, demek mümkün, dedi onun karşısında oturan kadın.

–Gençlerimizin hepsini koy çuvala, vur duvara... diye bakmak doğru değil. Pek çokları bizlerin arzu ettiğinden de iyi yaşıyorlar fakat gençlerin mutlu hayatın değerini bilmeyenleri de bulunur, evet. Aile bozukluğunda şimdi asıl olarak kızlarımız sorumlu olsalar gerek. Yaşayışımız iyi. Kızlarımız okumuşlar. Okulu, ondan sonra enstitüyü bitiriyorlar. Giyinmeyi, konuşmayı biliyorlar. Hepsi iyi. Evlendikten sonra şaşırmaya başlıyorlar. İdarede, dükkanda, kurumda büyük büyük işler yapmaya gücü olan kızlarımız evlendikten sonra bir evi çeviremiyorlar. Kendi vazifelerini unutuyorlar. Kocalarına çoraplarını, iç giysilerini kendin yıka, pantolonunu kendin ütüle, diye bağıyorlar. O, Niyar’a gülümsedi. –Sen beni bağışla, kızım, ben bazıları diye başlamıştım.

Şerfe küçük karpuz büyüklüğündeki narı keserken:

–Siz korkmayın, bu sözlerin benim gelinime alıp vereceği yok, dedi duru sesle.
–Niyar büyük bir kurumun müdürü değil. Basit sekreteri. Kocasının elinde ise otuzdan fazla insan çalışıyor. Nasıl etsin de, ona çorabını yıkatsın?

Niyar’ın neşeli ve güzel yüzü değişti. Gönlünü hoşnutsuzluk sarıverdi. Bunu hisseden Farida, Şerfe ablaya cevap vermek gerek, diye düşündü.

–Böyle şeyler insanın tuttuğu yere değil kendisine bağlı. Fikrimce gelininiz basit sekreterlikten bakanlık derecesine yükselse bile evde gene böyle Niyar olarak kalır, dedi.

–Kendisine bağlı... Çok bağlı da değil, galiba. O bakan olduktan sonra bizim evde önceki Niyar olarak kalmaz. Bunu canı gönülden istese bile yapamaz. İşe erken gitmek, geç dönmek gerek. Ya Cafer’i kim bakacak? Onu çocuklar bahçesine götürmek, alıp dönmek gerek. Bakan olduktan sonra başka ciddi, problemlı işler çıkabilir. Bakan toplantıda oturanlara durun, ben gidip çocuğumu bahçeden alıp geleyim mi diyecek? Çocuk hastalandı, bakan haftalarca evde bulunacak, işi kim yapacak?

Kadınlar kakhahayla gülüştüler. Şerfe kadını köşeye sıkıştırmaya başladım, diye sevindi. Sözüne devam etti.

–Bunun altından kolaylıkla çıkabilir. O bakan. Evinde insan tutar, yahut bu işleri benim üstüme yükleyebilir. Gelinim bakan olduktan sonra... elbette! Reddetmek olmaz. Ya gidip de, oğlum ben anamın değil, senin pişirdiğin yemeği yemek istiyorum derse. Yoksa oğlumun karısı bakan olduktan sonra böyle şey söylemeye hakkı yok mu?

Farida akşamdan beri kendisini başka insan göstermeye çalışan ve artık zehirini püskürtmekte olan kadına düşünceli düşünceli baktı. Senin pençenin altında kalan Niyar’ın hali ne olur acaba, diye üzüldü.

–Şerfe abla, oğlunuz küçük olduğunda siz nasıl çalışıyordunuz? O zaman da bu işinizdeydiniz değil mi, dedi Farida.

–Benim yolum başka... anam daha genç ve sağlamdı. Ev işi ve pazarın ne olduğunu bilmedim. İşim öyle... Şerfe abla gururlandı, kaşlarını kaldırıp gülümsedi. – Becerdik işte. Çocuğu gece gündüz anam bakıyordu. Şimdi kadınların durumunu görüyor musunuz? İşten pazara ordan eve koşmaktan dilleri bir karış dışarıya çıkıyor. Bizimkileri ne görmüş?

–Pazarın ne olduğunu bilmemişsiniz. İşiniz iyi ve yağlı olmuş. Buna bakmadan, size hep yardım etmişler. Çocuğunuzu başkasına baktırmışsınız. Şimdi böyle şeyi gelininize müsaade etmiyorsunuz. Bunu nasıl anlamak mümkün, dedi Farida.

Şerfe sudan kuru çıkmaya çalıştı.

–Siz Farida kardeşim, bizi bırakın. Esas konudan dışarıya çıkmayın. Bizler, yanılmazsam, gençler hakkında konuşuyorduk.

–Aksine Şerfe abla asıl konuya şimdi girmek üzereyiz. Gençlerimizin sevgiyle yaşamasında ana babanın yardımı olmalı.

Teyzesi, dur, diyen manada onun uyluğunu çimdikledi. Farida derin göğüs geçirdi.

Fikrini söylemeye fırsat bekleyen orta yaşındaki Niyar’a tanış olmayan kadın:

–Oğlanlara da nazar değmesin, dedi sinirli sesle. Ben hepsi demek istemiyorum, fakat çoğu evlenince feleğin çemberinden geçiyorlar. Sonradan babasının sözünden çıkmaya sakınıp, anasının ise hatırını kıymamaya çalışıyor, bir baykuşun çiçek gibi kıızıyla evleniyor. Hayatta tecrübesiz kızın hareketlerine *aşsım* olamıyor, araya soğukluk düşüyor, sonuçta bozukluk geliyor.

Sohbet artık *karınıp* başladı. Kadınlar kendileri bile hissetmeden, oğulları olan çokça kabahati kızlara yüklediler, kızları olanlar ise oğlanlara saldırmaktaydılar.

–Yok, dedi Farida gülümseyerek, bu meselede hürmetli ablalar adaletli olmak lazım. Sizler ise kendinizi koruma prensibine geçtiniz. Oğlu olan oğlanların, kızı olan kızların şanını korumaya girişti. Bu doğru şey olmadı. Bizler topun ağzına gençleri koymaya çalışıyoruz. Aslında ise onların böyle yaşamasında bizler ana babalar sorumluyuz. Bu gayet ciddi konu, derinlemesine fikir yürütmek istersek sabaha kadar devam etmek gerek. Kısaca söylersek bunun hepsi insanın terbiye derecesine ve aklına bağlı.

–Evet, terbiyeli, gösterişli ailede terbiyesiz çocuk büyümese gerek, dedi, Şerfe terbiyesiz sözüne yüksek mana vermeye çalışıp. Kendisi ise Klara’ya baktı. Niyar’ı iğnelemek istedi. Bu sözünü o Niyar babasız, bakımsız ailede büyüdü, bunun için böyle kafasız demek istedi.

–Terbiye ile bakımsız sözleri arasında dağlarla taşlar kadar fark var. Gerçek terbiyeli ailede çeşitli bozuk çocuk olmaz, demek isterdim, fakat seçkin durumu iyi ailelerde de öyle çocuklar varlar pek çoklar.

Bu da Niyar’ı korumaya gelmiş galiba, birbirini önceden tanıyor muydular yoksa? Körün körle karanlıkta buluştukları gibi, bunlar da... Kendisi de mahkeme heyetinde çalışan insana benziyor, diye düşündü Şerfe Farida ile çekişmeyi durdurmaya karar verdi.

–Biz Farida kardeşim, okumamış kadınlarız, terbiye meselesine o kadar derin dalmaya gücümüz yetmiyor, dedi o alayla.

Ne kadar akıllı insan, bu gammazların gözüne baktığında fikirlerini hissediyor, gerekli cevabı veriyor, diye düşündü Niyar.

Sohbete akbaşı kadın katıldı. O komşu köy dükkancısının kadını. Daha genç ve sağlam olduğuna bakmadan çok yıllardan beri bir yerde çalışmıyor. Akşamları dükkanda kocasına yardım ediyor. Bir zamanlar pedagoji teknik okulunu bitirmiş meğer. Fakat kendisini sanki mastırı bitirmiş gibi sayıyor. Çeşitli olayları anlatmaya çok yetenekli. Özellikle genç kızları eleştirmeyi, giydiği giysilerinde kusur bulmayı seviyor. Fakat kendisinin üstündeki elbisenin eteği her zaman herhangi bir yerinden sökük olur.

–Akşamdan beri sohbetinizi dikkatle dinliyorum, dedi o özet yapar gibi ve ciddi yüzle kadınlara baktı. –Hepiniz haklısınız. Şerfe de haklı, Farida kardeşimiz de. Bu dünyada herkes bir yaratılmadığı gibi, herkes bir çeşit yaşamıyor. Biri çok çalışıyor, az alıyor, diğeri az çalışıyor, çok alıyor. Bazı aileler çok dostça yaşıyorlar, bazıları ise kavga davadan kurtulamıyorlar. Bazı kızlar kocaya varıyorlar ömür boyu mutlu, sevgiyle yaşıyorlar, bazıları birkaç koca değiştiriyorlar. Bana göre bu alın yazısı. Doğduğunda başına ne yazılırsa, onu görürsün. O eliyle alnını dürttü. Kadınların bir şey söylemek için atıldıklarını görüp eliyle işmar ederek hepsini durdurdu. Onlara alın yazısı hakkında efsane anlattı.

Eski zamanda padişahların biri yalnız vezir ve habercilerin söyledikleriyle iş görmeyeyim deyip kendi halkının yaşayışıyla bizzat tanışmak ister. Kimseye fark ettirmeyerek basit köylü giysisi giyer ve sabah erken yola çıkar. Çok yürür, çok yenilikler görür. Güneş batıp ortalık karanlıklaşmaya başlar. Padişah ne yapacağını

bilmez. Geri dönmenin çaresi yok, saraydan çok uzaklaşmış. Böyle şaşırırken, elinde küreği işten dönmekte olan genç köylüyü görür.

–Ben yolumu şaşırdım, nereye gideceğimi bilmiyorum, der ona.

Meseleyi anlayan köylü:

–Yürüyün amca, bu gece benim misafirim olun, der.

Padişah köylünün teklifine razı olur.

Misafir ile ev sahibi alçak ve rutubetli küçük evin içinde epey vakit uyumadan konuşup otururlar. Böyle yorgunluklara alışmayan misafirin göz kapakları sonunda ağırlaşmaya başlar. Köylünün sert yatağında ömründe ilk defa çok tatlı uykuya daldığını kendisi de hissetmez. Sabaha yakın köylü onu silkip uyandırır.

–Kalkın amca, biz evden çıkmalıyız, der heyecanlı sesle.

Misafir tatlı uykudan uyanamadan yatarken kulağına kadın inlemesi gelir. Hemen kalkar.

–Karım hamileydi, der ona köylü. –Bu gece ağrısı tuttu, kalkın dama çıkalım, amca.

Erkeklerin ikisi de dama çıkarlar, fakat ev sahibi karısına yardım etmek gerektiğini hatırlayıp hemen aşağı dönerek, ebe anaya koşar.

Biraz vakit geçtikten sonra ortalığı göz göze gelsen bir şey görünmeyecek karanlık basar. Misafir dam üstünde uykudan tamamen ayık, telaşlı düşünceler içinde oturduğu sırada uzaktan bir karaltı acele ederek gelir, bacadan ev içine girmeye atılmış gibi görünüyor. Karaltı bacaya girer girmez içerden ananın ve yeni doğan çocuğun acı sesleri duyulur. Misafir sevinç ve telaş içinde kendisi bile farketmeden bacadan içeri bakmak ister. Bu sırada gürültüyle bacadan yukarıya yükselmekte olan karaltıyı görür. Misafir onun ne olduğunu bilmek ister. Karaltı dışarıya çıkar çıkmaz misafir onun boğazına yapışır. Bu iş ne şekilde olur, belirlemek zor, fakat yaratık insandan kendisinin serbest bırakılmasını isteyerek yalvarır. Halbuki misafir onu daha sağlam tutuyor ve buraya ne sebepten geldiğini soruyor. Kurtulmanın çaresini bulamayan yaratık sırrını açmaya mecbur olur.

–Bu evde şimdi oğlan çocuk doğdu, ben onun alın yazısını yazdım, şimdi yakamı bırak, ben gideyim, deyip gitmek için atılır.

–Ne yazdığını söylemezsen seni bırakmam, der misafir inatlıkla.

Yaratık sırrını söylememek isteyip çok mücadele eder, fakat misafirden kurtulamaz. Şafak atıncaya kadar yapacağı işler daha çok imiş. Sonunda yeni doğan çocuğun kaderini söylemeye mecbur olur.

–Çocuk çok güzel ve sağlam olarak büyüyecek. Cesurluğu vilayetlere yayılacak. Yirmi yaşını doldurduğu gece delikanlıyı kurt parçalayacak.

Gök birden güçlü gürler, şimşek çakar. Fırtına kopar. Misafirin gözleri önünde yerle gök karışmış gibi olur. Bu arada yaratık kaybolup gider. Korkuda kalan padişah bu belalı evi çabuk çabuk terk etmeye çalışır.

Kendisinin hükümdarlığı altında yaşadığı saraya gelip girdiğinde gözyaydın haberi duyar.

«Padişahın karısı bugün şafak attığında, güzelliğiyle hatta güneşi utandırabilecek kız doğurmuş...»

Oğlan ve kız yirmiye doldurduğu gece padişah düğün yapıp ikisini evlendirmeye niyet eder. Görürüz, padişah sarayına kurt girer mi, girmez mi, der.

Ayların arkasından aylar, yılların arkasından yıllar geçer. Padişah oğlan ile ilgilenmeyi bir gün değil, bir saat bile unutmaz. Oğlan geniş engin çayırlar içinde yer kazar, yemeklik çalar, bilekleri ve bedeni güçle dolar. Sık ormanda avcılık eder, nişancıların nişancısı olur, suda yüzer. Padişahın kaygısıyla çeşitli ilimleri öğrenir. On sekize geldiğinde delikanlının kahramanlığı ve cesurluğu bütün vilayete yayılır. Onun için kurt değil, yedi başlı ejderha bile bir ufak şey.

Padişahın kızı da büyüyüp yetişip güzellerin güzeli olur. Böylelikle, delikanlı yirmiye geldiğinde ülkenin hükümdarı kırk gün kırk gece devam eden kocaman düğün yapar. Tam doğdukları gece iki genci gelin ve damat olarak kendi odalarına kapatırlar. Padişah o gece saraya herhangi bir canavarın yaklaşması değil de sinek bile uçurtmaz. Her adım yere nöbetçi koydurur. Nöbetçilere sabaha kadar kirpik kapatmayı yasaklar.

Sarayın içine padişahı hem sakinleştirici hem de telaşlandırıcı sessizlik çöker. Fakat sabaha yakın ağır sakinlik altında uyumakta olan sarayın içinde öyle feryat kopar ki, sanki bu padişah diyarı değil de dünyada en korkunç yırtıcıların yeri zannedilir. Bütün nöbetçiler ayağa kalkarlar.

Odanın kapısını padişahın kendisi açar. Baktığında ne görsün, damat evin ortasında al kana boyalı yatıyor. Ondan azıcık kenarda saçları dağınık korku ve telaş dolu gözleriyle delikanlıya bakan gelin hükümdarı görür görmez:

–Babacığım, beni affedin, onu ben öldürdüm, der. Fakat ne için ve nasıl öldürdüğümü kendim de bilmiyorum. Birden uykudan silkinip uyandım. Yanımda yatıyordu. Bir kereden bir çeşit yaratığa döndüm, delikanlının üstüne atıldım. Damadınızı bu hale getirdikten sonra gene kendime geldim, diyerek kız hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar.

Babası gidip kızının saçlarını okşar ve üzüntülü sesle:

–Delikanlının başına öyle yazılmıştı, ben onun yazısını değiştirmek istedim. O değiştirilmiyormuş. Ağlama kızım, der.

Bu efsaneyi dikkatle dinleyen kadınlar susup düşünceye daldılar.

–Kismet, kader, alın yazısı. Bu şeyleri insanların kendileri bulup çıkarıyorlar. Bazıları olmayacak iftiracılığı yapar da, sonra gönlünü almak, yahut kendisinin şanını korumak için bütün kabahati bu duygulara yüklüyorlar, diyerek Farida bu hilekar kadına açıkça hücumu geçti.

Akbaşı kadın kinaye ile gülümsedi.

–Sen kardeşim, çok okumuş kadınsın. Bağışla kardışım senin Yanıyer tarafında yaşadığını teyzenden duymuştum. Fakat ne işle uğraştığını... Bunu bilmek mümkün mü?

–Niçin mümkün olmasın? Mümkün. Ben inşaatçılıkta çalışıyorum.

Akbaşı kadın inanmamış gibi oldu. Farida’ya dikkatle baktı. Sonra gülümsedi.

–İnşaatçılıkta çalışıyor dediğinde bizim gözümüzün önünde tulum giymiş yiğit kızlar beliriyorlar. Onlar duvar örерler, yahut hazır evleri badana yapar, boyar ve süslerler. Siz onlardan değilsiniz herhalde.

Öyle ise biz de bu zamana kadar ağaç kovuğunda yaşamadık. Karşımızdaki insanın kim olduğunu bir kerede belirleyemesek de neye gücü olduğunu anlarız. Sen genç olduğuna bakmadan şüphesiz okumuş kadınsın. Fakat insan ne kadar okumuş olursa olsun dünyada bilmediği yahut daha öğrenmeye yetiştiremediği şeyleri de olur.

–Şüphesiz ben her şeyi biliyorum diye söylemedim de galiba...

–Sen ilimi fenni iyi biliyorsun. Fakat benim söylediğim şey senin mesleğine girmiyor. Bunun için sen onu bilmiyorsun.

Kadınlar birbirlerine bakiştılar. Bununla onlar akbaşı kadın senin gibileri çuvala koyup ağzını bağlar demek istediler.

–Eğer siz iyi biliyorsanız bana anlatın, dedi Farida ciddi şekilde. –Sizin söylediklerinize göre insan bu dünyaya kendi kaderiyle geliyormuş. Demek onun başına ne yazılmışsa onu görmek şart, öyle mi?

–Evet, dedi akbaşı kadın.

–Madem ki herkesin kaderi, alın yazısı belliymiş, o zaman anlaşılır örnekle söylendiğinde, cehennem ve cennet kime gerekli.

Söz gelimi bir adamın evine hırsızlar dalıp onun helal olarak elde ettiği malını mülkünü yağmalayarak götürüyorlar. O adam şaşırıp kalıyor. Sizin felsefenize göre onun başına böyle felaket yazılmış: Hırsızları cezalandırmak gerekmiyor, öyle mi? Fikrimce onlar cezalandırılmalılar.

–Yok, yok niçin? Hırsızlar cezalandırılmalılar, diye bağırdı akbaşı kadın.

–Ya sizin alın yazınız?

–Demek o iki kötünün başına öyle yazı yazılmış. Mahkeme vekili ona uyuyor

–Siz demin başka şey söylüyordunuz. Yani padişah kızına bir türlü ceza vermiyor. Çünkü delikanlının başına öyle yazılmış. «Ben onun yazısını değiştirmek istedim. Fakat değiştirilmiyormuş».

Akbaşı kadının kafasındaki fikirler karıştılar. Farida'yı susturamadığına sinirlendi.

–O hükümdar istediği gibi yapabilir, dedi sert sesle. –Ne? Sana göre padişah tutup öz kızını öldürtmeli miydi?

–Yok, niçin, dedi Farida düşünceli halde. –Padişah kendi kızını öldürmez, fakat başkasını bir sözsüz öldürttü. Demek padişah kızının kaderini değiştirdi. O sağ kaldı.

Akbaşı kadın sinirlendi.

–Böyle şeyleri sizin gibilere anlatmak zor. O kadınlara döndü. –Vallahi, böyle insanlara bir şey anlatana kadar... insanın deli olması mümkün...

Akbaşı kadının saçmalamaya başladığını duyan Klara sohbeti durdurmaya çalıştı.

–Millet, biz buraya kavga etmeye mi geldik, yoksa neşelenmeye mi? Şerfe, Şuroçka, teybi koy dedi yüksek sesle. Odanın içinde «Ağır hava ve kaytarma» cınladı. Klara ortaya çıktı, oynamaya başladı. Kadınlar deminki sohbetin etkisinden kurtulamıyor, başta ona çok kulak asmadılar. Fakat oyuncuda olan ustalık, naz ve güzel hareketler onların dikkatini çekmeye başladı. O gerçekten güzel oynuyordu. Başka milletin oyununa bu kadar ustalık göstermek ilginç şey. Fakat Klara ona sahip olmuş. Bu, elbette, Şerfe ile olan uzun dostluğun sonucu.

Onlar gençken, ateş yürekli ve güzel kadınlar olup, pek çok tatar düşünlerini beraber açmışlar. Klara ne kadar güzel oynasa da sohbetten etkilenen kadınlara önceki neşeyi döndüremedi.

Farida'nın teyzesi bugünkü akşamın böyle olmasında kardeşini suçluyordu. O çaresini bulsa şimdi kalkıp giderdi. Fakat böyle yapmak mümkün değil.

Böylelikle kadınlar bu akşam her zamankinden erken dağıldılar. Buna elbette Farida sebep oldu. O kapıdan çıkarken Niyar ile ayrıca vedalaştı. Şerfe ve Klara şaşırarak birbirlerine bakakaldılar.

14.

İnsan her zaman mutluluğun peşinden kovalayıp, büyük arzularla, ümitlerle yaşıyor. Fakat mutsuzluk ansızın ayağının altından itekleyip çıkıyor. Hem yalnız değil, çift olarak geliyor.

Niyar çalışmaya başladığından beri kendisini yeniden dünyaya gelmiş gibi hissediyordu. Sabah erken, herkes gibi, işe gidiyor. Onu birileri, bazı işler bekliyor. Bütün gün müzeyi, hazineyi andıran evin zeminini, eşliğini silmekten kurtulduğuna seviniyordu. Ev işlerini, başka kadınlar gibi hizmetten döndükten sonra da yapıp yetiştiriyor.

Okumayı devam ettirmenin çaresi yok. Şimdi onun için işçi insanlar sırasında bulunmak büyük mutluluk. Niyar hep mutluluğa doğru atılıyor, talih ise onun yolunu çevirmek istiyor. Kah oğlu hastalanıyor, kah kaynanası çeşitli kurnazlıklarla gelinini rahatsız ediyor, bazen kavga münakaşa çıkarıyor. Bunlar da az gelmiş gibi Emin kazaya uğradı. Kaynanası bu işte de gelinini suçladı. Olay ise şöyle olup geçmişti.

Bir gün Niyarların odasına birkaç defa girip çıkan Yakub Umurzakoviç iş gününün sonuna doğru tenhaca vakit bulduğu gibi, Niyar'ın yanına gelip oturdu.

–Niyar kardeşim, dostum, dedi düşünceli fakat kesin sesle, sana şunu anlatmak istiyorum, evet şimdilik bir çeşit delilim yok. Hem olmadığı iyi. Aksi halde söylemenin faydası olmazdı. Demek şimdi ortaya çıkması mümkün olan olayın önünü almaya imkanımız var. Bunun için onu sana söylemeyi istiyorum.

Niyar bir şey anlayamadı. Fakat Yakub'un onunla ciddi konuşmaya niyetlendiğini hissetti. Delikanlıya telaşla baktı:

–Hayrola, Yakub Umurzakoviç, dedi yavaşça.

–Diyeceğim son zamanda Emin bana haksız para kazanmak yoluna girmek üzere gibi görünüyor. Fikrimce şimdi onu bu yoldan döndürmek mümkün. O belli derece sana bağlı, Niyar, dedi delikanlı.

–Yakub Umurzakoviç, ben bir şey anlamıyorum, haksız para kazanmak için o ne yapabilir?

Baş muhasebeci gülümsedi. Evet, bütün ömrü haksız para kurnazlık görmeden büyüyen temiz yürekli insan onların kötülüğünü nereden bilsin diye düşündü. Niyar'a bir şeyler anlatmayı istedi.

–Haram para kazanmak isteyenler için onun yolları çok. Emin tahta, tuğla, boya... her şeyi satabilir. Sonra bunlar para etmez mi?

Niyar neye uğradığını bilemedi. Son inancını kaybetmek üzere olan insan gibi baş muhasebeciye baktı, bir söz söyleyemedi, yavaşça dışarıya çıktı.

Doğru eve koştu. Çocuklar bahçesine bile girmedi. Sanki Emin batağa saplanmış boğuluyor, onu kurtarmak gerek. Kocasıyla konuşmaya, onu bu haram yoldan döndürmeye acele eden Niyar Emin'i bahçe içinde, arabasının yanında gördüğünde şaşırdı. Çünkü onun eve böyle erken gelen adeti yoktu. Yoksa artık yakaladılar mı, eve uğramak için mi yolladılar, diye telaşa düştü.

Emin kadınına gördü, fakat ona kulak asmamış gibi, uzanıp iskemlelerin üstünden beyaz bezi aldı, neşeli bir havayı ıslık çalarak, arabanın camlarını silmeye başladı.

Kendisinin telaşlı, çatalı fikirlerinden kendisi dehşetlenen Niyar Emin'i böyle memnun halde görüp, sakinleşmiş gibi oldu. Çevreye baktı. Öğretmeni Cafer'i de getirmiş. Çocuk kapının önünde, ninesinin yanında oynuyor.

Niyar elindeki çantasını bile bırakmadan Emin'in yanına gitti. Kocasını onu birden aniden gören insan gibi, işini durdurdu, ona kuşkulananarak baktı.

–Hanım gelmiş meğer de... görmedim. Bağışlayın! Karısının belinden kucaklayıp kendisine çekti, öpmek istedi. Niyar sol elinin bileğini onun göğsüne dayayıp, başını ters çevirdi.

–Uf! Şarap fıçısına mı battın ne? Direksiyon başında bu kadar içmek olur mu, Emin, dedi kederli sesle.

–Olur... insan istediği şeyi yapabilir. Sizler akıl öğretirseniz, ben daha çok şeyler yaparım. Herhalde, sonu kötü olmayacağı benziyor. Emin birden Niyar'ı ellerinin üstüne kaldırıp, eve doğru yürüdü.

–Emin, diyerek keskin sesle bağırdı bu sırada bahçeye giren Şerfe. Emin durup yüzünü anasına çevirdi. Ne konuşuyorsunuz, der gibi baktı.

–Ne yapıyorsun sen? Hiç olmazsa büyükannenden utanmıyor musun, dedi sinirle.

Emin ona kulak asmadı, eve girdi, coşkunlukla merdivenlerden yukarıya çıktı. Kendilerinin yatakhaneğine girdikten sonra Niyar'ı yatağın üstüne yatırdı, kapıyı örttü. Tekrar doğrulup oturan karısının yanına gelip onun telaşlı gözlerine baktı.

–Niyar, eğer beni zerre kadar seversen işini bırak, dedi yalvarıcı sesle. – Mutlaka çalışmak istiyorsan, sana başka iş bulayım.

Niyar düşünceler içinde sustu. Sonra kocasına:

–Emin benim çalıştığım yer seni ve anamı ne için böyle rahatsız ediyor? Sebebini bilmek mümkün mü, dedi yavaşça.

Emin ona doğrusunu söylemedi, ben seni baş muhasebeciden kıskanıyorum demeyi istemedi, daha doğrusu böyle şeyi şanına sığdıramadı.

–Evde oturursan oğlumuz rahat olurdu.

–Oğlumuz şimdi rahatsız mı? Ne sebepten?

–Herhalde çocuk bahçesiyle ev bir değil. Yirmi otuz çocuğu bir kadın gereği gibi bakabiliyordur sanıyor musun?

–Zararı yok, herkesin çocuğunu bakıyorlar, bizimki de aç kalmaz...

Niyar bununla söz bitti sanıp yerinden kalkmaya niyetlendi. Emin onun omuzlarından aşağı bastı. Oturmasını rica etti.

–Emin sen ne yapıyorsun? Arkamızdan anan bağırdı, kim ne düşünmüştür, utanmıyor musun, dedi.

–Ne düşünürse düşünsün, onların düşündüğüne ve söylediğine... Emin elini salladı. –Çalışmazsam kocam bizleri bakamaz mı sanıyorsun? Sen anamın söylediklerine kulak asma. O iki sözünün birinde bana sen paranın nasıl kazanıldığını bilmiyorsun, hem öğrenmeyi de istemiyorsun, çekingensin diyor. Yoksa sen de öyle mi sanıyorsun? Yok, Niyar! Sen öyle düşünüyorsan yanılıyorsun. Ben bir değil, yirmi aileyi çeviririm. –O çabuk çabuk gidip az önce Niyar’ın yattığı yerdeki yastığı kaldırdı. Onun altında bir deste yüzerlikler yatıyordu.

–Sen yetmiş seksen gümüş için işine bir ay gidip geliyorsun. Ben onu bir günde bulabilirim.

Niyar’ın yüzü toprak kesildi.

–Emin bu nasıl para, dedi.

Emin gidip perdenin kenarını kaldırıp dışarıya baktı. Sonra arkasıyla pencereye dayandı. Ellerini ceplerine soktu.

–Kocan öyle kişi, fakat yazıklar olsun, sen onun değerini bilmiyorsun, dedi memnun yüzle.

Niyar’ın gözlerinin önünde Yakub Umurzakoviç belirdi. Kulaklarında haram para kazanmak isteyenler için onun yolları çok. Emin, tahta, tuğla, boya, her şeyi satabilir... diyen sözleri tekrarlandı.

–Emin bunlar hırsızlıkla bulunan haram paralar, öyle mi, dedi o gidip kocasının gözlerine baktı.

Emin bir şey söylemedi. Karısından gözlerini alıp, kaçmaya çalıştı, arkasına döndü.

Son zamanda Emin bana kötü yola girmek üzere gibi görünüyor. Onu bu yoldan döndürmek mümkün. O belli derece sana bağlı...

Ey, Yakub Umurzakoviç benim kocam haram yola girmek üzere olan adam değil, şimdi oraya epey yürümüş, diye düşündü Niyar. Fakat bana şimdi ne yapmak mümkün?

–Emin ne için böyle yaptın, dedi Niyar ağlamaktan kendisini zorla tutar halde. Emin rahatsız oldu, yutkundu.

–Ben onu senin için ailemiz için yaptım. Kendi düşünüp bak Niyar! Ne zamana kadar anamın eline bakacağız. Benim çocuğumun, karımın boğazını ne zamana kadar anam bakacak?

Emin birden sinirlendi, bağırdı: –Ben kimim bu evde, koca mıyım yoksa?

–Bağıрма Emin, sen kocasın, fakat kocalar böyle yapmıyorlar. Helal yemeğine haramlık katmıyorlar. Sen korkma, çocuğunu ve karını bakmak anana kalmaz, biz kendimiz, sen ve ben, ikimiz beraber çalışırız.

Basamakların üstünde kulaklarını diken Şerfe oğlunun bağırdığını duyar duymaz hemen koştu. Gelininin söylediklerine dayanamadı. Kapıyı yumruklayarak açtırdı.

–Sen gene beni çiğniyor musun, diye bağırdı eşik üstünden. –Onun çocuğuyla karısını ben bakmıyorum, kim bakıyor? O mıymıntı olsa da, neyse de bunu anlamış. Elinde o kadar şey olduğuna bakmadan, kendini de ben bakıyorum. Yoksa sen asilzade çalışıyorum, bu aileyi ben bakıyorum mu diyeceksin? O iki elini beline dayamış halde kahkahayla güldü.

Niyar onun ateş saçmasından korkmadı.

–Gerek olursa bakarım, dedi soğukkanlılıkla.

Şerfe gene kahkahayla güldü.

–Altmış gümüşle aile bakacağım, desene.

–Altmış yetmezse, ondan fazla olur.

–Yook sen istersen başını taştan taşa vur, Allah sana ondan fazlasını vermez. Sen doğduğunda öyle kısmetsiz doğmuşsun. Bin sallansan bundan fazlasını alamazsın. Bütün neslinin ecdadının başına öyle yazılmış.

Akbaşı kadının alın yazısı efsanesini dinledikten sonra Şerfe böyle sözlerini tekrarlaya tekrarlaya gelininin canı yaktı. Bundan usanan Niyar ona bir söz söylemedi, sustu.

–Ana, dedi Emin, siz gene derine daldınız, onun soyu size ne kötülük yaptı?

–Sen karışma, ben bu melaike ile çoktan ciddi konuşmak istiyordum, bunun vakti saati geldi, galiba.

–Siz benimle değil, oğlunuzla konuşun.

–Oğluma ne olmuş acaba? Sen aç çıplak kaldın mı? Yok... sen burda aklına bile gelmeyen şeyleri görüp, keyiflendin. Şimdi kimin üstüne saldıracığını bilmiyorsun. Benim kafam çalışmıyor, Klara'nın söylediği gibi sizleri çoktan ayrı çıkarmalıyım. Kendiniz bulup, kendiniz yeseniz, o zaman dünyanın kaç bucak olduğunu anlardınız...

Niyar derinden göğüs geçirdi.

–Siz üzölmeyin, dedi o üzüntölü sesle. –Oğlunuzu epey terbiye etmişsiniz. O artık hiç bir zaman aç kalmaz, bizi ayrı çıkarsanız dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak değil, milyonerler gibi yaşayacağa benziyoruz. O gidip kaynanasına yastık altındaki parayı gösterdi.

Şerfe'nin gözleri ateşlenip yüzü birden neşeyle kaplandı. Çabuk çabuk gidip ne kadar para olduğunu bilmeyi istemiş olmalı, onların arasına elini soktu, fakat kısa zamanda bu fıkirden vazgeçip üstüne yastığı koydu, kendisi yatağa oturdu.

–Sonra ne demek istiyorsun? Oğlum artık adam olmuş, öyle değil mi?

O, evet oğlunun para kazanmaya başladığına yürekten sevindi. Fakat onu anasına hissettirmeden karısına verdiği için çok sinirlendi.

–Sana para getirmiş, buna da razı değil misin, dedi alayla.

–Bana öyle para gerekmiyor. Bunların onu nereye götüreceğinden haberiniz var mı?

–Allah'ın gözü doğru olsun. Kimse duymaz.

–Ya onu benden ve sizden önce duymuşsalar?

Şerfe'nin yüzü morardı, yılan dişlemiş gibi birden yerinden sıçrayıp kalktı.

–Belki kendin duyurmuşsundur? Yakub Umurzakoviç'ke söylemişsindir?

–Yakub Umurzakoviç sizin ve benim gibilerin söyledikleriyle iş tutan adam değil. Kendinin bildikleri de yeter. O Emin'den şüpheleniyordu, fakat batağa bu kadar derin battığını bilmiyordu.

–Bilmediğini sen söyler anlatırsın. Emin'i götürüp kapatırlar. Sen onunla kalırsın, dedi Şerfe oğluna döndü. –Canından tatlı karının söylediğini duydun mu? Sen

deste deste para getir, onu kudurt. O ise Yakub Umurzakoviç'le keyif sürsün. Söylediklerime bu zamana kadar inanmadın. Şimdi cezasını kendin çek!

Emin yumruklarını sıkıp Niyar'a doğru yürüdü.

Şerfe ne ise bu kabak başı da kızdırmak mümkünmüş, diye sevindi.

Karısının yanına geldikten sonra:

–Ne için bir şey söylemiyorsun, Niyar, diye bağırdı.

–Benim yaptığım bir şey yok, sana ne söyleyeceğim, dedi Niyar alçak sesle. – Söyle, söyleme, hepsi bir faydası yok. Anamız her şeyi kendisine göre hallediyor. Yakub Umurzakoviç sizin düşündüğünüz insan değil.

–Yakub Umurzakoviç, Yakub Umurzakoviç... ben o pezevenğin başını koparıp atardım, fakat... Emin yüzünü kenara çevirdi, üzüntüsüne dayanamadan gözlerini yumdu.

–Sen bir şey yapmazsın, fakat onlar yaparlar. Melaike karın seni daha çok oynatır. O böyle şeylere alışık. Yapıp gelen, yapıp gider.

–Ana o ne yapıp gelmiş, diye bağırdı Emin.

–Daha ne yapmak gerek? Seni aldatıp geldi, aldatıp da gider. Çocuğun da kimin çocuğu olduğunu Allah bilsin...

Niyar'ın başından aşağı kaynamış su dökülmüş gibi oldu. Eli ayağı kesilmiş halde duvara dayanıp kaldı.

Gözleri kızaran, yüzü toprak kesilen Emin anasına sinirle diklenip baktı, kendisini tutmaya çalışır halde.

–Ana böyle şeyi tekrar düşünüp söylerler, o şimdiye kadar beni aldatmadı, fakat şimdiden sonra bilmiyorum... Sesi titredi, gözleri yaşlanmış gibi oldu. –Kendi torununuz için böyle şey söylemeye diliniz nasıl vardı, diye haykırdı.

–Bağırma, akılsız, şimdi yaptığı da yeter, bu uğursuz sana daha neler göstermez, dedi Şerfe.

Emin ona sinirli baktı, sonra kapıyı küt edip kapattı ve basamaklardan aşağı koşup gitti.

Anası aşağı indiğinde o arabasına binip bahçeden rüzgar gibi uçup gitti.

Niyar ne olduğunu anlamadan, karyolanın üstünde susup oturdu, sonra yerinden kalkıp gitmek için hazırlanmaya başladı. Tamamı çocuğun şeylerinden ibaret

bir bohça bağıladı. Kapıdan çıkmak üzereyken durdu. Emin için rahatsız olması her çeşit duygudan üstün çıktı. Bohçayı karyolanın üstüne kaldırıp attı. Ne yapacağını bilmeden odanın içinde dolandı. Pencerenin karşısına gidip durdu. Dışarda karanlık. Bütün evlerde ışıklar yanmış. Sarhoş ve sinirli halinde direksiyon başında oturan adamın hali ne olur?... Telaşlı düşüncelerden yüreği titredi, sıkıldı, kocasını gidip aramak istedi. Arabayla giden adamı nerden arasın?

Birazdan Cafer'in ağladığını duydu. Basamaklardan aşağı koşup indi, kaynanasının odasına girecekken kapı açılıp, karşısına çocuğu zorla kaldıran nine çıktı. O Niyar'ı görür görmez:

–Çocuk uykudan ağlayarak uyandı, ne oldu bilmiyorum. Şerfe de görünmeden nereye gitmiş acaba, dedi uykulu sesle.

Niyar çocuğu kendilerinin odasına alıp girdi. Onu sakinleştirip yeniden uyutana kadar epey vakit geçti.

Kaynanasının nereye gittiği Niyar biliyor. Bir şey olsa onun Klara'nın evine koşma adeti var. Üzüntülü vaktini de sevinçli vaktini de onunla beraber geçirmeyi seviyor.

–Oğlunu gidip aramak aklına gelmez, diye üzüldü Niyar.

Genç ana oğlunun yatağının yanında telaşlı fikirler içinde ne kadar vakit geçirdiğini bilmiyor. Bahçe kapısı vuruldu. Niyar evden nasıl koşturup çıktığını hissetmedi. Motoru çalışan hafif arabanın yanında tanımadığı kişi, Emin'in kazaya uğradığını ve onu ağır halde ilçe hastahanesine götürdüklerini söyledi.

Bu olaydan sonra Niyar çocuğunu ve bohçasını alıp evlerine gitmeyi aklına bile getirmede. Çocuğunu nineye bırakıp şu gelen arabayla Klara'nın evine aceleyle gitti. Ordan kaynanasını alıp, hastahaneye gittiler.

Emin o akşam nereye gittiğini kendisi de hatırlayamıyor. Sarhoş ve sinirli halde yüksek hızla giderken pusulasını şaşırp arabayı yol kenarındaki çınara vurmuş, başı önündeki cama vurup, alnı sol kaşı üstünden yarılmış. Yüzünü cam parçaları parça parça kesmiş. Önden birkaç dişi kırılmış. Arabanın direksiyonu göğsünü ezmiş. Sağ ayağı uyluk kemiğinden kırılmış... Niyar evde küçük çocuğu olduğuna bakmadan, hastahanede hocasının yanında kaldı. Gece gündüz onun baş ucunda bulundu.

Bu kötü haberi duyan Saniye onlara yardıma aceleyle geldi. Çalıştığı yerden izin alıp, çocuğu evde kendisi baktı. Her gün hastahaneye gelip damadının durumunu sormaya kızının gönlünü almaya çalıştı.

Şerfe gelininden ve dünüründen çok memnundu. O başka insana döndü, ipek gibi yumuşadı. Hastahane bahçesinde Saniye ile görüştüğünde onu kucaklayarak gözünden öptü.

–İnsanın kim olduğu böyle zor günlerinde biliniyormuş, diye sızlandı.

Fakat maalesef günlerin geçmesi ve Emin’in durumunun iyiye gitmesiyle Şerfe’nin değişmesi baştaki haline dönmeye başlaması bir oldu.

O kötü olaydan sonra yastık altından kaybolan paraların nereye gittiği ve onunla ilgili sözler hakkında Niyar kocasına yahut kaynanasına ağız açmadı. Böyle baktığında herkes birbirini bağışlamış gibi görünüyordu. Fakat hastahaneden çıktıktan ve çalışmaya başladıktan sonra Emin değişti. Kendi karısı Niyar’dan yağtığı işi, parasını değil, sevgisini bile gizlemeye çalıştı.

Emin işten erken gelse televizyon izleyen insan olarak, koltukta saatlerce susup oturuyor. Evin içine sessizlik iniyor. Genç kadın Niyar sessizliği sevmiyor. Yüreği sıkılıyor, zor olsa da, bazı zamanlarda kadınlık gururu düzeninden çıkmaya mecbur oluyor. Arkadan gidip Emin’in başını kucaklıyor. Böyle yaptığı için kocasının yüzüne bakmaya çekiniyor. Kocasından utanıyor mu kim bilsin? Niyar’ın yerine başka kadın olsa kendisini nasıl tutardı? Belki o da tıpkı böyle yapardı?

Emin elbette insafsız adam değil karısının böyle hareketine ters cevap vermiyor. Soğuklukla olsa da ellerinden tutup onu kucağına oturtuyor. Güzel gözlerine bakıyor, elinin arka tarafıyla yanağını okşuyor, derinden göğüs geçiriyor. Kendisinin bağrına basıyor.

Emin’i sessizlik içinden çekip almak için teşebbüsü daima karısının göstermesi gerekiyor. Niyar onda kendisine bir dereceye kadar sevgi olduğunu seziyor, kadınlar bu konuda çok ince duygulu oluyorlar, fakat bu mukaddes duyguyu ne için gizlemek gerektiğini anlayamıyor.

Sonunda her şey anlaşılmaya başladı. Emin git gide anasının söylediklerine inanıyor ve onun dediği gibi iş yapıyor. Kısacası, onun her bir adımına kaynanası da, kocası da şüpheyle bakıyordular. Yakınlarda Yakub Umurzakoviç bir dostunun evinden

dönerken Emin önüne sarhoş halde çıkar ve onunla kavga eder. Bu olayı Yakub Umurzakoviç kimseye söylemese de görenler olur. Böyle laflar insanlar arasında özellikle köy yerlerinde çabuk yayılır.

Bu şeylere Niyar daha çok dayanabilir mi acaba? Son zamanlarda kaynanayla gelin arasında kavga münakaşa ve bununla beraber samimi söz de olmadı. Fakat Şerfe imkan bulduğunda gelinine gene kinayeli keskin sözler söylemeye çalışıyor.

Bir gün mutfakta akşam yemeği vaktinde Şerfe araba hakkında laf çıkardı.

–Herhalde yavrum, araban tamirden sonra yeni gibi olsa da sen onu sat. Çünkü onun direksiyonu başında inancımı kaybettin. Ondan sonra sana uğursuzluk getiren şeyi kapımızda tutmak iyi şey değil. Sen benim tek evladımsın. Şükürler olsun senin için şikayet etmeye bende bir şey yok. Allah’ın gözü doğru olsun, sana bir yeni araba alıp vermeye gücüm yeter...

Şerfe kendi sözlerinden kendisi memnun olup, setin yastığına dayandı. Onun ne demek istediğini belki oğlu anlamamıştır fakat gelini hissetti. Çünkü onlar birbirinin huyunu iyi biliyorlar. «Gelinim şimdi bizle iyi münasebette olmaya çalışsa da güvenimizi kaybetti. Her adımda uğursuzluk getirir. Ne yapmak gerektiğini düşünüp bak. Sen benim evladımsın. Çocuğun senin olduğuna hepsi aynı inanmıyorum. Gerek olursa, senin için para her zaman bulurum...»

Oğlunun kazaya uğrayıp bu kadar azap çekmesinde o Niyar’ı suçluyordu. Hem bunu oğlundan gizlemiyor, iki sözünün birinde böyle giderse, sevgili karın senin başına yeter, diyordu.

Şimdi de öyle... Niyar’ın yemeğine zehir katıldı. Kaşığına yavaşça masanın üstüne koydu. Artık böyle devam etmek mümkün değil. Bu evde yaşamının çaresi kalmadı. Araya hilekarlık, kıskançlık, güvensizlik girdi.

O kocasına olan sevgisi ve çocuğunun talihi için her şeye katlanmaya çalışıyordu. Artık dayanamayacağını anladı. Kimseye bir şey söylemedi. Yerinden kalkıp eve girdi. Bir eline hazır bohçayı ikincisine oğlunu alıp kapıdan çıktı.

Şerfe kendisini sıkmadı. Emin’in gözleri yuvarlaklaştılar.

–Niyar sen şaşkın mı ne? Hiç olmazsa çocuğumuzu...

–Çocuğumuzu da düşündüm, kendimi de, dedi o kocasının sözlerini hemen anlayıp. Bir gün olur sen de anlarsın, maalesef, bunu bu zamana kadar burda anlayan insan olmadı.

–Çocuk bulunur, tek güven ve sevgi olsun, dedi Şerfe soğukkanlılıkla. – Görüyorsun, karın seninle yaşamayı istemiyor. Bunun için seni bir paraya almıyordu. Dışarda gözü olan kadını çocuk hatırı için zorla evde tutamazsın oğlum. Ne yapacaksın? Bul böylesi olmazsa kocasını tekrar insan sayan çeşidini bulursun. Erkek için bunlar kalpağının tozu gibi bir şeydir. Vurursun, biter gider. Genç bir kızla evlenirsin, bir değil istersen, on çocuğun olur. Fakat bu dul kadına dönüp bakan olur mu acaba? O iki dünyada bile artık senin gibi koca görmez.

Şerfe yürekten yanmış insan gibi derinden göğüs geçirdi.

–Yazıklar olsun, bütün zahmetlerim boşuna gitti. Çok çalıştım, fakat onu adam edemedim. İki gözü dışarda olduktan sonra, sana yaka tutturur mu o yavrum, dedi.

Şerfe hem nalına vurdu hem mihına. Dediğini yaptı.

Niyar bir söz söylemedi. Artık onunla kavga etmenin faydası yok... Niyar bunu iyi biliyordu.

Güz akşamı evlerin üstüne karanlık inmeye başladığında Emin karısını anasının evine götürdü. Ordan eve dönüp geldi. Kapının önünde onu anası pohpohlayarak karşıladı. Fakat Emin ona dönüp bakmadı. Kendi odasına girdi. Onun için artık her şey bitti. Hepsi uzakta bir yerlere kayboldu. Anası da, oğlu da Niyar... Yüreği mengenede sıkılıyordu. Yatak odasına girip kapıyı kapattı. Odanın içindeki eşyaların bir tanesi bile yerinden kıpırdamamış, tertemiz. Sanki Niyar gezinmeye gitmiş, biraz sonra dönüp gelecek. Bizden bu kadar nefret etmiş, hatta kendisinin giysilerini bile almaya imkanı olmamış diye düşündü Emin. Yürekten üzüldü. Kendisini yatağın üstüne attı.

15.

Ananın kendi çocuğuna olan sevgisinin derinliğini, gücünü dünyada hiçbir şeyle değiştirmek mümkün değil. Onu sözle anlatmak ta zor.

Sevgi denen şey insanın yüreğinde ilk defa, o dünyaya geldiğinde, gözünü açıp anasının yüzüne baktığında doğar. Sonra sevgi babasına da geçer. Bu zamanda ana ve baba sevginin hepsinden fazlasını evlada bağışlarlar. Bu sevgi güçlü ateşli olur.

Niyar bu tabiat kanunundan dışında değil. O oğlunu yalnız kendisi için değil, bu yüksek duygudan mahrum babası ve aydınlık dünyaya doymadan genç çağında savaş meydanında vatanının özgürlüğü için cesurane savaşarak kurban giden dedesi için de sevmeye çalışıyor.

Artık o bütün sevincini, mutluluğunu, varlığını oğluna vermeyi istiyor. Yakında oğlunun iki yaşına dolma gününü kaydetti. Başından ayağına kadar ona yeni giysiler giydirdi. En önemlisi oğlancığı sağlam ve diri büyütüyor. Niyar'ın yakın dostları geldiler. Çocuk için en kıymetli insan görünmedi. Öz babası oğlunun doğduğu günü artık unutmuş. Fakat şükürler olsun, şimdilik çocuk bunu bilmiyor. O gayet neşeli ve memnundu. Niyar ne yapsın buna da seviniyor. Çünkü o bütün varlığıyla işine ve oğluna sarıldı. Oğlu gülse kendisi seviniyor, ağlasa inciniyor. Dinlenme günleri ve işten sonra, boş vakit bulunca oğlunu gezdirmeye alıp çıkıyor. Hayatta bütün sevinci oğluyla ilgili.

Bir gün Niyar işten eve biraz geç geldi. O geldiğinde bahçedeki çocukların hepsi *diyerlik*, evlerine dağılmıştı. Caferlerin gurubunda da kimse kalmamış. Niyar bahçeye girmek istedi, bu sırada önünde beliren o gurubun öğretmenini parmağını dudaklarının üzerine koyup: şişş dedi yavaşça.

Niyar bir baksa Cafer geniş salonun ortasında ayak üstünde, ellerini arkasına koymuş halde, büyük dikkatle televizyona bakıyor. Ekranda çeşitli hayvanlar gösteriliyor.

–Biz televizyon bakmayı seviyoruz, dedi öğretmen alçak sesle. Cafer bunu duymadan kalmadı. Başını birden arkasına çevirdi, anasını görüp gülümsedi. Fakat her zamanki gibi kalkıp anasına koşmadı, ekrandaki hayvanları, kuşları izlemeye devam etti.

Niyar gidip onun küçük omuzlarından tuttu.

–Eve dönmüyor musun oğlum, dedi yavaşça.

Cafer başını tersine salladı. Şimdi gitmeyi istemediğini bildirdi.

Onlar eve televizyonda hayvanlar gösterilip bittikten sonra döndüler.

Ertesi gün Niyar işteki görevlilere:

–Ben bugünden itibaren her gündeğine göre bir buçuk kere fazla çalışmalıyım, dedi yapmacık ciddi yüzle.

–Sebebini bilmek mümkün mü, diye sordu baş mühendis Zinaida Petrovna gülümseyerek.

–Sizlerden gizlim yok, bana para gerek...

–Anladım: Niyar kocaya varacak. Sonunda idaremizin etrafında dolanan delikanlıların birini seçmiş, dedi kapının yanında oturan sekreter Nasiba.

–Kocaya varma meselesini çözmüş ise o yalnız bir adamı gözde tutmalı sanıyorum, dedi Zinaida Petrovna, gözlüğünü alınının üstüne kaldırıp kızlara baktı.

–Öyle de değil, böyle de, dedi Niyar onların yargılamasını durdurmak için. – Hiç biriniz bulamadınız.

–Öyleyse ne için, dedi Nasiba. Araba mı almak istiyorsun? Saniye abla hepsine para bulur. Böyle büyük ve zengin kolhozun baş tarım uzmanı olup bir araba almaya gücü yetmeyecek mi?

Bulsun bulmasın, iş onda değil. Fakat sizler gene yanıldınız...

–Öyleyse kendin söyle...

Niyar dün olup geçen olayı anlattı. Zinaida Petrovna birden kahkahalarla güldü. Niyar gene ne oldu der gibi ona şaşırarak baktı.

–Siz yemeğe gittiğinizde anan telefon etti, kısacası anan televizyon almış. Bu mesele halloldu. Şimdi çalışalım.

İşin sonuna kadar herkes ses çıkarmadan çalıştı. Niyar konuşmanın böyle kolaylıkla kesildiğine sevindi.

Demin Nasiba laf açtığında Niyar ona azarlamasa da içinden sinirlenmişti. Böyle bakınca Nasiba haksız konuşmadı. Kocasından ayrıldığından beri ona çok yerden dünür geliyor. Bu durum artık Niyar'ı bıktırdı. Ne yapsın, öyle olacaktır daha. Bütün adamları bir yere toplayıp bize dünürlüğe gelmeyin, demez da! Onu Zakir'in kaderi de çok rahatsız ediyor. O elbette, Niyar'ın önüne çıkıp, senin derdinden yandım, eğer benim sevgimi reddedersen, kendimi telgraf direğine asarım, yahut arabanın altına bırakırım dediği yok.

O Niyar'a nerde rastlasa, hem her zaman tesadüfen görüşmeye çalışıyor, ateş içinde kalıyor, şaşırmaya başlıyor. İşi olsun olmasın günün devamında Niyar'ı görmek için ille vakit bulup idareye giriyor. Bundan da başka şimdi nereye dönse Emin'in ya dostu ya da akrabasına rastlıyor. Onlar haklı mı, haksız mı bunu sormuyorlar, laf sokmaya, Niyar'ın gönlünü kırmaya çalışıyorlar. Arada sırada idareye Emin giriyor fakat o Niyar'a dönüp bakmıyor bile. İşi biter bitmez çıkıp gidiyor. Genç kadın için bunların hepsine dayanmak kolay değil. Niyar dayanıyor... Fakat nasıl dayandığını kendisi biliyor.

İş gününün sonunda hazırladığı kağıtları reise imzalatmaya alıp gitmekte olan Zinaida Petrovna Niyar'ın masasının yanından geçerken:

–Mümkünse beni bekle, beraber döneriz, dedi yavaşça.

Böylelikle herkes gitmeye hazırlansa da, acele işi olmuş gibi Niyar önündeki kağıtların üstüne bir şeyler kaydediyordu.

Gitmeye hazırlanan Nasiba:

–Ne oturuyorsun, gitmeyecek misin, dedi.

Niyar başını tersine salladı.

–İş varmış. Zinaida Petrovna'yı bekliyorum, dedi.

–Ya kendisi nerde?

–Şimdi gelecek, orda, başıyla reisin odasına işaret etti.

–O ninenin işten başka daha ne derdi var? Evinde onu bekleyen küçük çocuğu yok. Sevgiliyle görüşmek için acele etmiyor... Ne yapacaksın, patronun olduktan sonra, bekleyeceksindir daha. Ben acele etmesem olmaz, haydi hayırlı geceler, deyip Nasiba kinayeli gülümsedi.

–Hayra karşı.

Birazdan acele ederek odaya giren Zinaida Petrovna bu zamana kadar ne için hazırlanmıyorsun Niyar, dedi şaşırmış halde. Elindeki kağıtları masasının çekmecesinin içine sokup onu kilitledikten sonra acele şekilde saçlarını düzeltti, trençkotunu giydi. İdareden acele ederek çıksa da, yolda adımlarını hep yavaşlattı. Niyar'ın koltuğuna girdi, insanın seyrek yürüdüğü kanal kenarındaki dar yoldan gittiler.

–Sen beni bağışla kardeşim, dedi Zinaida Petrovna, öne doğru bakıp. –Bizle çalıştığına bir yıl oluyor. Demek birbirimizi iyi tanıyan insanlarız. Ananı, Saniye

İkmetli'yi çoktan beri tanıyorum. Seni de tanıyorum. Başına mavi, kırmızı bantlar takıyordun. Sonra okul... Seni çocukluğundan bugünkü güne kadar biliyorum. Seninle ciddi konuşmaya hakkım var. Öyle mi? O durup sohbet arkadaşına baktı.

Niyar başını salladı, gülümsedi.

–Mademki bugün böyle laf açıldı, demek, bu doğal. Boya ulaşan kızın müşterisi çok olduğu gibi senin meselen de hep ciddileşiyor. Sen gençsin, güzelsin, bir gün olur bu meseleyi çözmelisin...

Niyar aile kurmak için doğal ve ideolojik yönden sağlam sevgi olmalı. Doğal güzelliğe insanın dış görünüşü, sağlam bedeni, güzel kıyafeti, güzel yüzü, kaşı gözü, iyi giyinebilmesi, yürüyüş kalkışı girdiğini iyi biliyorsun.

Fakat kızlar ideolojik güzelliğin mutlaka gerekli olduğunu unutuyorlar. Buna insanın karakteri, hayata, topluma kendisinin görevine ve hizmetine bakması siyasi dayanışması giriyor.

Zakir ve sende, Niyar, benim söyleyip geçtiğim şeylerin hepsi var.

Yüzü gittikçe alevlenen Niyar bir şey söylemedi, düşünceli halde yere baktı.

–Ben, elbette, başta Emin hakkında konuşmalıydım. Fakat... Zinaida Petrovna omuzlarını sıktı. Başka şey söylemese de yüzünün değişmesi ve hareketlerinden Emin'i istemediği görünüyordu.

–Bağışla Niyar, dedi o birden. –Sen nafaka alıyor musun?

Niyar başını tersine salladı.

–Yok, dedi. Yüzünde üzüntü belirdi.

Onlar gür dallı çınarın altında durdular.

–Ne için?

–Ben ondan istemedim, o ise kendi sağduyusuyla aklına getirip vermedi. Şimdi verse de, almam.

Zinaida Petrovna kaşlarını kaldırdı, Niyar'a şaşkın gözleriyle baktı.

–Ben, b-en, bana para değil, oğlum gerek. O yaşamak için doğdu. Mutlu ömür görmeli. –Niyar'ın sesi titredi

Zinaida Petrovna Niyar'ın birden böyle değiştiğini görüp şaşırdı.

–Sen beni bağışla, Niyar, nafaka baba ile çocuğu bağlayan ip olsa gerek... Başkalarını bilmiyorum, bana öyle görünüyor.

–Biz onu o ise bizi kaybetti. Bu çürük ve yalan ip şimdi kime gerek?

–Sana gerekmiyor biliyorum, fakat bir daha söylüyorum, çocuğuna gerek...

Niyar'ın gözlerinde kıvılcımlar ortaya çıktılar. Zinaida Petrovna siz biliyor musunuz ne? Durdu, ağzını kıpırdattı, düşündü, sonra ona işe yeni geldiği sırada olup geçen bir olayı anlattı.

Kolhozculara ve hizmetçilere para verildiği gündü. Niyar kasiyerin olduğu odaya çok vaktini kaybetmemek için sırada insan az olduğunda girmek istedi. Bunun için kapıyı iki üç kere açıp baktı. İki insan kaldığında üçüncü olarak sırada durdu. Sıra onun önündeki insana geldi. Kasiyer, orta yaşlarındaki şişman kişi, sırası gelen kişinin yüzüne bile bakmadan aileniz dedi büyük bedenine yakışmayan ferik gibi ince sesle.

O kişi, kasiyerimiz köylüsünün ailesini bilmiyor, der gibi Niyar'a bakıp gülümsedi, sonra soruya cevap verdi. Bu sırada kasiyer birden gözlüğünü alıp, yerinden kalktı.

–Tebrik ediyorum dostum, dedi neşeli ve *çıyıldavuk* sesle.

–Neyle ilgili? Şaşırdı Niyar'ın önündeki uzun boylu ve sıcakkanlı kişi.

–Şimdi aylığını tam alacaksın, nafaka ödemeyeceksin...

–Sağ ol, sağ ol...

Kasiyer kişinin elini sıkarken –Kızın öldüğünden haberin vardır, elbette, dedi...

Bu sözlerden sonra kişinin yüzünde bazı değişimler oldu, gene de gülümseyerek kasiyere bir şeyler mi söyledi, yoksa aslında ağız açmadı mı? Ben hiçbir şey duyamadım ve göremedim... Benim gözümün önünde o insanın güzel ve neşeli yüzü birden soldu, buruştu, çirkinleşti, takat ve güçle dolu uzun boylu vücudu küçükleşe küçükleşe, *şabekke* benzer, iğrenç yaratığa döndü, dedi Niyar çok üzüntülü ve kederli sesle.

–Görüyor musunuz, Zinaida Petrovna, o insan da çocuğuyla sizin söylediğiniz iple bağlıymış. Bu ipi koparmak için hatta çocuğunun öldüğüne bile sevindi...

Zinaida Petrovna sarı, kahverengi, kuru yaprakları ayağının ucuyla kenara itti.

–Elbette, hayatta her şeyi parayla ölçen insanlar yok değiller, varlar. Fakat şükürler olsun, azlar. Bizim gür hayatımız onları kenara çıkarıyor, hem çıkarır.

–Azlar, fakat varlar. Bunun için de ben o ipin olmasını istemiyorum, varsın, benim oğlum hayatta başka ipe bağlansın. Benim ipime. Bu sağlam, güvenilir, ebedi durabilecek iptir.

–Bu ip hakkında söz olması mümkün değil... Fakat herhalde ikincisi hakkında da düşünüp bakmalısın.

16.

Son zamanlarda Niyar ne yapacağını bilemeden tamamen şaşırdı. Yazın aydınlık günü genç civana evde kapanıp oturmak olur mu? Bir yere çıkmanın çaresi yok. Giyinip dostlarıyla yahut oğluyla yola çıkar çıkmaz tesadüfen, Zakir’e rastlıyor, ya da yanlarından Emin’in arabası rüzgar gibi geçip gidiyor. Her iki halde de Niyar’ın eski yaraları tazeleniyor. Rahatlığını kaybediyor. Bundan başka işinden de öyle memnun değil. Yaptığı mesleği sevmiyor. Eski sınıf arkadaşlarından bazıları çiftlikte çalışıyorlar. Onu oraya teklif ediyorlar. Fakat Niyar onlara söz veremiyor. Herhangi bir ekipte işçilerin çalışma grafiğini tutma işinde çalışabilir. Kendisine bu işi uygunsuz sayıyor. Kendi okuduğu okulda, sekreter görevinde çalışması yahut kütüphane müdürü olması mümkün. Yok, Niyar’a bunların hiç biri uygun olarak görünmüyor.

Böyle düşünceler altında yürüyen insan yalnız değilmiş, onun kaderi için rahatsızlanan başka insanlar da varmış.

Bir gün onların odasına kolhoz reisi girdi. O baş muhasebecinin kızların hal hatırını, işlerin nasıl gittiğini sordu.

–Sızlanmaya sebep yok, dedi Zinaida Petrovna.

–Kızımız iyi çalışıyor. Niyar’ı şimdi bizim alanda acemi demek olmaz. Haberiniz var, hastalanıp, bir hafta işte yoktum. Doğrusu, Niyar’ın nasıl çalıştığını bilsem de, herhalde biraz rahatsız olmuştum. Fakat yanılmışım. Ben geldiğimde her şey yolundaydı demek mümkün.

–Sağ olun, Zinaida Petrovna, Niyar’a kendi bilgi ve tecrübenizi aşıyorsunuz sanıyorum...

Zinaida Petrovna reisin sözlerini doğruladı, elbette, elbette, diye başını salladı.

–Bizler ise teorik bilgi vermeye çalışırız... imkan var. Ben onu kursa göndermek istiyorum. Siz ne diyorsunuz, Zinaida Petrovna, dedi reis.

–Niyar’a güvenmek mümkün, çok doğru yapmışsınız, Akramcan Abdullayeviç. Fakat maalesef buna Niyar’ın kendisi razı olmadı, sözünü kestirip söyledi:

–Ben bu işi beğenmiyorum!

Zinaida Petrovna’nın gözleri yuvarlaklaştılar. Reis şaşırmadı, çünkü Niyar ona bu sözü önceden, işe yeni geldiği zaman söylemişti. Fakat işi iyi becerdiği için artık fikri değişmiştir, diye düşünmüştü.

–Sözünde duruyormuşsun, dedi ellerini arkasına alıp, odanın içinde yürüyen Akramcan Abdullayeviç. Sonra gelip Niyar’ın masasının önünde durdu.

–Çocuk bahçesine müdürlük yapmaya razı mısın?

Niyar buna da itiraz bildirdi.

Reisin sağ kaşı yukarı kalktı. O sinirlendi, fakat kendisini tutmaya çalıştı.

–İnatmışsın kardeşim, diye gülümsedi. –Anlaşıldığına göre böyle şeyleri sevmiyorsun... Öyleyse traktörcü olmak istiyorsundur daha...

Niyar bir şey söylemedi, sustu.

Reis dönüp baş muhasebeciye baktı.

–Ben traktör mıraktör bilmiyorum, kendi fikrimde kalmak istiyorum. Sizler Zinaida Petrovna, Niyar’la ikiniz bu konuda gene düşünüp bakın, dedi ve çabuk çabuk çıkıp gitti.

Bu günler içinde Niyar reise kendisinin kesin sözünü söylemek zorunda. Onu incitmek istemiyor. Hürmet ettiği insana ret cevabı vermek kolay değil. Fakat dediğini de kabul edemiyor. O, elbette, enstitüyü başlayıp bıraktığı, okuması hakkında da çok düşündü. Fakat şimdi onun yapmanın çaresi yok. Enstitüye yeniden girmek için büyük hazırlık lazım. Şimdi Niyar onu yapamıyor. Bundan da başka oğlunu, anasına bırakıp, gidip okumayı hayal bile edemiyor. Anası için çok zor olacak.

Zinaida Petrovna başta reisin söylediğini doğru bulup Niyar’ı çok zorladı. Fakat sonradan onun çok yaka tutturmayacağını anlayıp bu işinden vazgeçti. Kendisi çözsün der gibi sustu. Bu sebepten ikisi de işte birbirine çok laf çevirmeden çalıştılar.

Odanın içinde sinek uça duyulacak derecede sessizlik hüküm sürüyor. Kapı tıkırdadı. Zinaida Petrovna gözlüğünün üstünden yardımcısına baktı.

Niyar kim bilsin der gibi omuzlarını kıstı. Bu elbette, bir yerden gelme adam olmalı. Burdakilerin hiç birinin tıkırdatıp girme adeti yok.

Girin, dedi Zinaida Petrovna.

Kapı yavaşça açılıp orda sıcakkanlı, güzel kadın ortaya çıktı.

–Bağışlayın, Niyar İkmetli burda mı çalışıyor?

Niyar yerinden sıçrayıp kalktı:

–Farida İsmailovna, ben... başka bir söz söyleyemedi, gidip ona sarıldı.

Niyar misafiri baş muhasebeci ile tanıştırdı.

Farida Niyar'ı görmeye Emin'den ayrıldıklarından sonra da gelmiş ve o zaman geç olduğu için iş yerine değil, evlerine gitmişti.

Farida, Saniye ablayı Cafer'i sordu. Azcık oturduktan sonra kalktı. Niyar bu yüce gönüllü kadını gördüğünde ne kadar sevinmiş ise şimdi o kadar üzüldü. Çünkü bu defa onunla konuşmak, ona akıl danışmak istemişti.

Niyar Farida'yı yola kadar geçirip çıktı.

–Sen bir şeyler söylemek istiyorsun galiba, dedi ona Farida arabaya oturduğunda.

–İstiyordum amma...

O saatine baktı. Arabanın kapısını örttü ve onun açık penceresinden boynunu uzatıp:

–Ben akşam gelirim, Niyar, dedi kesin sesle. –Konuşuruz her şeyi hallederiz, razı mısın?

Niyar memnun halde, başını kıpırdattı.

17.

Yaz sıkıntısı. Öğleden sonra güneş öyle yakıyor kii, nefes almanın çaresi yok. Dışarda yapraklar bile kımıldamıyorlar. Böyle zamanda odanın tavanını badanalamanın ne olduğunu inşaatçılar iyi biliyorlar.

Niyar'ın belkemiğinden aşağı ter akıyor. Ter damlaları gözlerine akıp düşmesin diye zaman zaman bileği ile alnını siliyor. Epey yoruldu ve susadı. Yukarıya bakmaktan boynu kopacak gibi ağrıyor, bileklerinden gücü hep eksiliyor. Fakat Niyar işine hep

inatlıkla devam ediyor. Azcık daha çalışırsa, tavanı badanalayıp bitirecek. Bazen durup dinleniyor, yukardan, yan odadan gümbürtüler, takırdılar duyuluyor. Demek işi daha öğretmenim Olga Teplovna da bitirmemiş, diye düşünüyor.

Onların otuz insandan oluşan dekorasyon ekibi dün yeni tesiste yetmiş iki daireli dört katlı evin işine başlamıştı.

Öğretmeni Olga ile ikisine dört odalı daire verildi. Usta ve çark işi beraber bölüştüler. Onlar on günden beri böyle çalışıyorlar. Niyar ilk günlerde çok korktu, fakat şimdi özgür dolanıyor. Çünkü on gün sonunda daha bir türlü kazaya uğramadı. Yaptığı iş yalnız iyi ve ala işaretlerle kabul olunuyor.

İşe girer girmez yirmi gün ustayla beraber bir oda içinde çalıştılar. Olga ona usanmadan, yorulmadan bu mesleğin inceliklerini aşlamaya çalıştı. İri lambriden kurulan evlerde odaların tavanları bazen budaklı oluyor, tavana koyulan levhaların arasında boşluk kalıyor. Onu düzlemek için ne yapmak gerek, ya da pencere ve kapı pervazlarının kenarlarındaki çatlaklar nasıl doldurulur ve saire. İnşaatçılar diliyle söylediğinde macun, astar boya der gibi.

Niyar'a ilk günler bu iş çok zor gibi göründü. Tavanı badanalamak isteyip, elini kaldırır kaldırmaz bileklerinden aşağıya kireçli su akıyor, gözlerini açmanın çaresi olmuyor, fırçasının değdiği yer ise şeritlenip kalıyordu. Böyle zamanda Niyar durup ustasının çalışmasına dikkatle bakıyordu. Yanılıp bir damla su bir yere sıçramıyor duvarlar ise kar gibi bembeyaz olarak kalıyor. Bunun sebebini sorduğunda Olga gülümseyerek:

–Onun farkını gören insan öyle yapmayı da bilir, dedi kesin sesle.

Öyle olması için hem çırak çalıştı, hem de usta. Aradan bir hafta geçtikten sonra kenardan kendisine hissettirmeden Niyar'ın çalışmasına bakan Olga onun işinden çok memnun oldu.

–Niyar sen gerçekten de idarede muhasebede mi çalışıyordun, diye sordu. Niyar başını kıpırdattı, sonra birden durdu, yaptığı işi gözden geçirdi.

–Ne için sordunuz Olga Teplovna, dedi yavaşça.

Usta gülümsedi.

–Kendim sordum işte. O sopayla kovanın içindeki sıvıyı karıştırdı. –O mesleği seviyor muydun?

Niyar elindeki fırçasına bakıverdi:

–Ne demeli, dedi düşünceli halde, mesleğimi beğenmiyordum. Fakat yaptığım işten şikayet eden insan olmadı. Reisimiz hatta beni diplomalı muhasebeci yapmaya çalıştı fakat görüyor musunuz ben nereye gelip düştüm.

–Doğru yapmışsın, kardeşim, dedi Teplovna. –Nasıl muhasebeci olurdun bilmiyorum, fakat işler böyle giderse iyi inşaatçı olacağına ümit var. Bu işe elin yakışıyor.

Usta o zaman yanılmamış meğer. Niyar şimdi onunla yarışıyor. Bu elbette resmi şekilde değil, yalnız ikisi biliyorlar. Çırak ustasından geride kalmıyor. Okul talebesinin yazısının öğretmeninkine çektiği gibi Niyar'ın da iş usulü ustasıninkine benziyor.

İşe yeni geldiği zaman onunla konuşmaya bile sakınan Niyar şimdi bu orta yaşlarındaki dolgun görünümlü, kahverengi gözlü, ilk baktığında sert görünen, aslında ise insaniyetli kadına alıştı. Onu akrabası gibi seviyor, hürmet ediyor.

Odaların duvarlarına kağıt yapıştırıp yetiştirirlerse, bu işi ikisi beraber yaptıklarında, ekip Niyar'a sınıf verilmesini belirleyecek. Bu haberi ona bugün sabah Olga Teplovna gizliden söyledi.

Niyar bu konuda düşündüğünde yüreği coşuyor.

Tavanı badanalayıp bitirdikten sonra o tahta üstünden yere indi. Kenara çekilip yaptığı işi dikkatle gözden geçirdi. Memnun olmuş olmalı başındaki kireçten lekelenen mendilini çözdü. Sonra güneşe ters olan balkona çıkıp mendilini ve giysilerini silkti. Havası sıcak olsa da balkonda onun terli yüzüne serin hava vurdu. Derin nefes aldı. Balkonun parmaklığına dayanarak etrafı seyretti. Dördüncü kattan şehrin yarısı görünüyor. Karşıda kurulmakta olan büyük evlerde iş hararetli gidiyor. Evin yanındaki yüksek vinç yerden takıp almış, bir odanın bir duvarını yavaş yavaş yukarıya beşinci kata kadar kaldırdı. Sonra durdu, evin üstünde bağırmaya başlayan insanlara doğru çekiştirmeye başladı. İnsanlar eldivenli ellerini kaldırıp sağa sola diyerek işaret ediyorlar. Vinç de öyle hareket ediyor...

Niyar'ın gözlerine vincin üstünde dalgalanan kırmızı mendil ilişti. O Niyar ile bir odada yaşayan kız Anarhan idi. Niyar elini salladı, fakat vinççi kız bunu görmedi, çünkü o çalışıyordu.

Niyar düşünceye daldı. O daha yakın zamanda ne Anarhan'ı ne Nataşa'yı ve ne de Teplovna'yı kimseyi tanımıyordu, evlerinde kendi yanılarıyla yanıp kederleniyordu. Fakat bak aradan bir ay geçer geçmez neler oluyor...

Farida o akşam Niyar'ın evlerine gitmiş ve orda yatıp kalmıştı. Olar yarı geceye kadar konuştular. Sonunda Farida Niyar'ı kendisiyle beraber inşaatçılığa alıp gelmeye karar verdi. Öyle de yaptılar. İlk günler o Farida'nın evinde yattı. Sonra bir ekipte çalışan Nataşa'nın yanına yatakhaneye geçti.

Yatakhaneye geldiği gün Nataşa ile Anarhan Niyar'ı çok iyi karşıladılar. Niyar'ı yerleştirmek için gerekli işlerin hepsini beraber yaptılar. Nataşa misafirin karyolasını köşeye geçirmek pencerenin altından koymak istedi. Anarhan razı olmadı.

–Yok öyle olmaz. Burda rüzgar başlarsa nasıl üfürdüğünü biliyorsun da, şifonyeri kapıya doğru götürelim, onun yerine karyolayı koyalım, dedi.

Nataşa başını sallayıp güldü.

–Sen gülme Volodina, kendinden büyük insan bir şey söylediğinde dinle, dedi. Belki Niyar'ın anjini yoktur, o yaz rüzgarından korkmuyordur. Sen ise onu hep tenhaya çekiyorsun...

–Sen bana öğretme, ben bilmesem söylemem, anladın mı? O küçük çocuğu azarlar gibi parmağını salladı.

–Öyleyse o yere ben geçeyim, bakayım, giren rüzgar bana ne yapacak?

–Sana o yerde yatmak olmaz dediler mi dinle. İtina insana hiçbir zaman kötülük etmez!

Karşısındaki orta boylu, siyah saçlı nazik kıza bakarken anjinle mücadele ediyormuş garipçik, diye düşündü Niyar. Bu olmayacak şey orda da var. Öyle çok rahatsız etmiyor. Şükürler olsun Nataşa'nın dediği gibi rüzgardan korkmuyor. Fakat Nataşa'ya yetişmek zor. O uzunca boylu, sıkı bedenli, sağlam kız. Ayaklarıyla elleri doluca, beli ince. Her zaman beden eğitimiyle uğraşan kızlara benziyor. Bir zamanlar Sibiryalı halkı çok sağlam olur, diye duymuştu. Doğru olduğunu şimdi kendi gözüyle görüyor.

Kızlar odanın içini anarhan'ın söylediği gibi donattılar.

Nataşa ortadaki iskemleyi alıp, pencerenin dibine oturdu:

–İşte iş gibi, burda ise ev gibi tanışalım, Niyar, dedi yara şaka yarı ciddi.

Niyar onun ne demek istediğini anlamadı.

Nataşa biraz düşündü, sonra:

–Sen komsomol musun, diye sordu.

Niyar başını kıpırdattı.

–Buraya komsomol yollamasıyla mı geldin, yoksa... bizim gibi sen de... O gülümseyerek Anarhan’a baktı. Anarhan bir şey söylemedi, pencereye bakıp gülümsedi.

–Galiba ben de sizin gibi geldim, dedi Niyar. –Belki başka türüdür...

Nataşa sözüne devam etti:

–Anarhan buraya kocaya gitmekten kaçıp ben ise aksine yiğidimin arkasından takılıp geldim. Daha da doğrusu Anarhan okulu bitirdikten sonra enstitüye girmeden evlerine döner. Anasıyla babası onu kocaya vermeyi isterler. –Nataşa işmarla Anarhan’ı gösterdi. –Böyle güzel, uzun saçlı kızla evlenmeyi kim istemez. Damat çabuk bulunur fakat düğüne bir iki gün kaldığında gelin kaçır. Bu taraflarda tanışları varmış. Ordan ise doğru inşaatçılığa gelir. Şimdi ünlü vinççi. Burdaki hayatı ve sevgisi hakkında sonradan kendisi anlatır...

Anarhan ona gözünün kenarından bakıp gülümsedi.

–İlginç sohbetine devam edebilirsin, dedi.

Nataşa başını tersine salladı.

–Yok şimdilik senin hakkında bu kadarı yeter. Şimdi sıra benim yaşam öyküme geldi.

Anarhan gözlerini yumup açtı. Bu sırada gür kirpikleri yelpaze gibi inip, kalktılar.

–Nataşa okulu bitirdikten sonra kendilerinde kalıp çalışmak, talihini kendi sevdiği delikanlıyla bağlamak ister. Fakat o delikanlı yaramazca imiş. Nataşa okulu bitirir bitirmez önceden düşündükleri gibi köylerinde traktörcü olarak çalışmaya devam etmek değil, inşaatçı olmaya karar verir. Nataşasını da kandırır. Böylelikle iki sevda burda ortaya çıkarlar. Anarhan başını tersine salladı. Fakat maalesef biraz çalışır çalışmaz delikanlıyı askeri hizmete çağırırlar. Bizim Nataşa kocaya varmadan dul kalır...

Anarhan sohbetten sonra durup, kızlara baktı, gülümsedi. –Şükürler olsun delikanlı şimdi burda kazıcı, bizden biraz uzakta kanal inşaatçılığında çalışıyor.

Seyrekçe görüşüyorlar, fakat sevgileri Allah korusun, çok ateşli. Onlara yakınlaşan insanın yanıp gitmesi bir şey değil...

–Söze çok usta olmasan da, herhalde anlattın, sağ ol dostum, dedi Nataşa.

Kızların ikisi de şimdi sıra sana geldi der gibi Niyar’a baktılar.

–Benim hayat hikâyem, kızlar, öyle de değil böyle de. Benim üç yaşında oğlum var.

Nataşanın ince kaşları yukarı kalktılar. Yüzü sevinçle gülümsedi.

Niyar onda olan değişmeyi hissetmemiş gibi sözüne devam etti.

–Buraya kendimle beraber getirmeyi istemiştım, fakat anam razı olmadı. Allah bilsin, kendin daha nerelerde yaşayacaksın, tanımadığın, bilmediğin yerlere çocuğu götürme, onu kötü yapma diyip aldı. Sevgi meselesine gelince ben şimdi yanmak değil sönmeye başladım. Niyar gidip kapının yanında duran bavulun üstündeki çantayı açıp ondan el büyüklüğündeki resmi aldı.

–Bu benim oğlumdur, dedi.

Resmi Nataşa ittirip alsa da Anarhan ile ikisi beraber baktılar. Kızlara tayfa giysileri giymiş yuvarlak yüzlü oğlan gülümseyerek bakıyordu.

Nataşa dudaklarını öne uzattı çocuğu sever, şımartır gibi neşeli gülüşle güldü.

–Niyar biz onu mutlaka getiririz, karyolasını benim karyolamın yerine koyarız. Ben pencerenin dibinde yatarım. –O yerinden sıçrayıp kalktı, sonra kızlar ne diyorsunuz?

–Ya gündüzü işte olduğunda çocuğu ne yaparız? Niyar ona ciddi baktı.

–Burda çocuk bahçesi olmalı, oraya veririz. Nataşa son sözlerinin doğru olduğuna emin değildi. Bunun için sesi yavaşladı.

–Belki vardır, fakat şimdilik bilmiyoruz, dedi Anarhan. –Görüyor musun o kadar zamandan beri burda çalışsak da bunu bilmiyormuşuz.

–Demek şimdilik kızlar anamın dediği gibi olacak, dedi Niyar. –Sonradan ise ne yapmak gerektiğini zaman gösterir.

Ertesi iş gününün sonunda ekip üyeleri Niyar ile Olga Teplovnanın dekore ettiği dairelerden birinin geniş salonuna toplandılar. Sığmayanlar ortadaki kapıyı açık bırakıp balkona çıktılar. Yukardan gelen memuriyet vekili parti komitesinin sekreteri köşeye geçti. Toplantıyı inşaat ekibinin şefi akıllı usta inşaatçı Erkin Valiyev açtı.

–Arkadaşlar, bu toplantımızın sebebinin Niyar olduğunu hepiniz biliyorsunuz, dedi sözünün sonunda büyük sevinçle. Niyar’a bugün razrad veriliyor, yani o kurucular ordusuna katılıyor. Niyar bu şerefli hakkı temiz emeğiyle kazandı. Ekip inşaatçı kadın kızlar arasında oturan Niyar’a bakıp gülümsedi... –Niyar bize bir ay önce geldi. Doğrusunu söylersek ben onu ilk gördüğümde şüphelenmiştim. Çünkü karşımdaki genç ve güzel kız inşaatçıya değil, büyük tiyatronun artistine benziyordu. O zaman ben tabiat bu kızın yüzünü yaparken çok cömertlik göstermiş, dünyadaki bütün güzel çizgileri ona toplayıp vermiş, sonradan bu adaletsizliği anlayıp karakterini uygunsuz yaratmıştır, diye düşünmüştüm. Fakat yanılmışım, beraber çalışma sonucunda gördük, onun gönlü ve karakteri yüz güzelliğinden de iyi. Diyeceğim bu güzele bizler bir güzellik daha bağışladık. O şimdi güzel meslek sahibi de oldu. İnşaatçıların ustanın uygun silah arkadaşı olmanı tebrik ediyorum kardeşim!

Niyar meslektaşlarına Olga Teplovna’ga büyük teşekkür etti. Ekibin inancını aklamak için namusuyla çalışmaya uğraşacağını bildirdi.

Toplantıdan çıktıktan sonra Nataşa ile ikisi hemen Anarhan’ın çalıştığı yere koştular. Ordan üçü postahaneye gitmeliler. Niyar dün anasıyla konuşmak için sipariş vermişti. Bugün ise böyle olay oldu. Ne kadar iyi oldu.

Anası kendisiyle beraber postahaneye Cafer’i de alıp gelmişti. Kızının sesini duyar duymaz onun yüreği coştı:

–Bizler iyiyiz yavrum. Üzülme, oğlun büyük delikanlı oldu. Benim sağlığım iyi. Yok, yok sen kendine bak. Çocuk benle çok iyi oturuyor. Kendin ne yapıyorsun yavrum? Dostların iyiler mi?

Saniye abla ile Nataşa ile Anarhan da konuştular. Niyar anasına bugün olan olayı anlattı. Ana yürekten sevindi. Sonra Farida İsmailovna’yı sordu.

–İyi, önceki gibi çalışıyor. Yakında işle ilgili olarak Moskova’ya gidip geldi, dedi.

–Sen ona git, yavrum, gerek olursa ev işlerinde de yardım et, diye belirtti.

Niyar güldü, başını salladı.

–Gidiyorum ana, gidiyorum size selam söyledi.

Bununla ana kızın sohbeti bitti. Telefonla daha ne konuşabilirsin?

Niyar gitmeye vakti olmadığı için bazen idareye telefon ediyor, oğlunun ve anasının halini hatrını soruyor.

O buraya geldiği günler anasına telefon ederken:

–Ana, Farida İsmailovna burda inşaatçılıkta çok büyük insanmış, ben onunla şimdi evimizdeki gibi konuşmaya utanıyorum, dediğinde Saniye Niyar’a darıldı. Öyle insanlar yavrum insanın vazifesine değil, insaniyetliğine bakıp muamele ederler, demişti.

Yatakhane de ise Niyar’a şöyle sözler yazılmış küçük kağıt tutturdular.

«Niyar bugünkü olayı duyup çok sevindim. Demek, sen bizim aramıza katıldın. Tebrik ediyorum. İnsanın arzu ettiği şey yerine gelirse o başından geçen bütün üzüntüleri unutuyor, öyle değil mi?

Saygıyla Farida».

Niyar memnun ve gururlu yüzle gülümsedi.

18.

İnsanın ömründe zor günler ne kadar sürüklenerek, yavaş geçerlerse, mutlu zamanın da o kadar çabuk ve hafif geçermiş. Aylar yıllar geçiyor, arkana dönüp baksan, bir türlü değişme olmamış gibi. Gerçekte ise öyle mi acaba?

Bir ay yahut bir yıl değil, şimdi vatanımızda bir günün içinde dünya kadar yenilikler, değişmeler oluyor. Niyar daha yakınlarda kim olduğunu ve şimdi kim olduğunu düşünecek olsa... Buna kendisi de inanmıyor.

O şef komsomol gençler ekibi yeni kurulan evi dekore etmeye, süslemeye hazırlanıyor. Onların ekibi başkasıyla, yan evde çalışan inşaatçılarla yarış ediyorlar. Saatler, günler gergin geçiyorlar. Bazı zamanlarda Niyar ve onun dostları işin gidişatıyla çok memnun olamıyorlar. Komsomollar toplanıyorlar, en ciddi söz keyfiyet hakkında gidiyor. Onu yoluna koyuyorlar, işin çabukluğu durmuş gibi hissediliyor. Tedbirli inşaatçılar gene başka çareler araştırıyorlar. İleri insanlar hep öne atılırlar, kalanları genel bir amaca uymaya çalışırlar. Yeni yeni evler iyi ve mükemmel işaretlerle teslim ediliyorlar. Şehir hep büyüyor. Belki inşaatçıların kendilerine öyle çok görünmüyordur. Çünkü onlar çalışıyorlar, planı uyguluyorlar. Fakat kenardan bakan

insana az vakit içinde şehirde, iki tarafı çok katlı evlerle tutuşan yeni sokaklar büyümüş gibi görünüyorlar. Yanyer şehrinin sınırları hep genişliyor, bağrında karşı rüzgar uvuldayan, vahşi çölün bağrına daha geniş adımlar atılıyor.

Bugün komsomol toplantısında onun ekibi ek yükümlülük aldı. Şimdi çalışmakta olduğu evi ayın sonuna kadar teslim etmezse, ekipler yarışta ileriliği elden çıkarabilirler.

Niyar binadan çıktığında güz yağmuru yağıyordu. Üstündeki beyaz mantosunu çıkarıp, başına örtmek istedi. Fakat öyle yapmadı. Ne olursa olsun der gibi yakasını kaldırıp başını omuzlarının arasına sıkıştırdı. Islanana kadar eve yetişirim diye düşündü. Önlerinde ufak tefek inşaatçılık keresteleri yayılmış evlerin önünden koşar gibi çabuk çabuk yürüdü. Yola çıkıp biraz yürür yürümez arkadan onu erkek birinin çağırdığını duydu. Yüreği birden gürüldedi. Arsa mühendisi Rıza Yakuboviç olmalı, diye düşündü.

O yirmi beş yirmi altı yaşlarındaki genç ve güzel delikanlı. Ana babası Çırçık'ta yaşıyorlar. Enstitüyü bitirir bitirmez buraya gelmiş. Kendisi çok gururlu delikanlı. Fakat Niyar'ı görünce şaşkınlığa başlıyor.

Yakınlarda işten dönerken kızın koltuğuna girdi, ona ateşli sevgisini bildirdi. Belki onun amacı ciddidir. Sevgi denen mukaddes duygu bu gururlu delikanlıyı esir almıştır.

Fakat heyhat, bu hareketler şimdi Niyar'a tuhaf görünüyor. Onun yanıp sönmüş yüreğine bir şey etki etmemiş gibi.

Niyar bu delikanlı hakkında düşünecek olursa, bütün gece oğlu Cafer'le mücadele ediyor, rahatsız oluyor. Oğlunun önünde kendisini suçlu gibi hissediyor. Fakat ne için? Belki oğlunu buraya alıp gelmediği içindir. Yok, Niyar oğlunu buraya çoktan getirirdi, fakat anası vermedi. Çünkü anası orda yalnız kalmıştı. Genç anayı başka düşünceler hırpalıyor. Onu üvey baba eline vermekten korkuyor. Bunun için Niyar delikanlı ile yalnız görüşmekten kaçınıyor. Kız adımlarını yavaşlattı, fakat durmadı, bakmayı istemedi.

–Niyar, dedi onun arkasından yetişen delikanlı.

Niyar döner dönmez donup kaldı. Onun karşısında, Rıza değil, üstünde iş giysileri olan Zakir duruyordu.

–Zakir... Sen buraya nereden geldin, dedi Niyar ona şaşkınlıkla bakarak.

–Ben burda, kanal yapımında çalışıyorum, Niyar... Sizin şehre işle ilgili olarak gelmiştim... Ben buraya çok geliyorum, her geldiğimde seni arıyordum, fakat... Arabam işte şu yerde, kıza ne diyeceğini bilemeden şaşırın Zakir başını salladı ve kendilerinden epey o tarafta duran büyük yük arabasına işaret etti.

Niyar birden evlerine gittiğinde anasının söylediklerini hatırladı.

–Sen gittikten sonra yavrum, yarım yıla varmadan köyden Zakir de kayboldu. Söylediklerine göre o da orda sizin kuruculuğa gitmiş meğer, görmedin mi, diye sormuştu.

Niyar o zaman şaşırılmış ve:

–Görmedim ana bir şeyden haberim yok, diye cevap vermişti.

Fakat bu konuşmadan sonra Zakir’in niçin böyle yaptığının sebebi hakkında çok defalar düşündü. Hem her defasında kafasında yeni yeni sorular doğuyor, sonra onlar birleşiyor, genel bir soruya dönüyordular.

...Niçin beni arayıp bulmadı?

Ya arayıp bulmuş olsa, Niyar ona nasıl bakardı?

Niyar bu soruya da cevap veremiyor, omuzlarını kısıyordu.

Kız köyde iken de delikanlıyı nerde görse ona bakmadan dönüp gidiyordu. Fakat burda başka şehirde köylüsüyle rastlaştığında böyle yapamadı. En yakın insanını görmüş gibi oldu. Gözlerinin önünde oynayıp büyüdüğü köyü, onun Niyar’a kıymetli insanları belirdiler.

–Her geldiğimde seni arıyordum...

Kız Zakir’e bakarak gülümsedi.

–Orda benim tanıdıklarım çalışıyorlar Zakir, belki sen de tanıyorsundur.

Niyar ile konuşmasının devam ettiğine sevinen Zakir:

–Kimler, isimleri, aileleri nedir, dedi çabuk çabuk sevinçli sesle.

–Kazıda çalışıyor, İgor, benim dostumun yiğidi...

Zakir ordaki tanıdıklarını birer birer hatırladı. Maalesef böyle adlı delikanlıyı tanımıyordu. Üzölmüş halde başını tersine salladı.

–Tanımıyorum, dedi yavaşça. Fakat ben onu mutlaka bulurum.

Zakir başını salladı, saçlarından, yüzünden akmakta olan yağmur suyunu bileğiyle sildi. Başı açık, üstünde ise ince yeleği, o da yağmurdan ıslak olup bedenine yapışmış. Heyecanlandığından sık sık nefes alıyor.

–Zakir, çok ıslandık, hastalanırsın.

Azcık kenara çekilseler, yeni kurulan evin girişine girmek, yahut tentesine çekilip yağmurdan kurtulmak mümkündü. Fakat bu şimdi onların ikisinin de aklına gelmedi.

–Yok yok Niyar, bana bir şey olmaz. Fakat sen... O ceplerini karıştırdı. Poposu üstündeki cebinden bükülü gazete çıkardı, onu, şimdi epey ıslak olsa da kızın başının üstüne tuttu.

Niyar bir şey söylemedi, ona düşünceli baktı.

Zakir böyle halde pek çok vakit, sabaha kadar, ondan sonra da durmaya razı.

Rüzgar mumu söndürür, fakat yangını daha da çok arttırır. Hasretlik de öyle imiş. O hevesi kaybedebilir, gerçek sevgiyi ise daha da derinleştirir.

Zakir bu kızı gerçek, temiz yürekten seviyordu ve gene de sevmekte. Onun güzelliğini, karakterinin yumuşaklığı ve kabalığını, sesini, kendisini, düşüncelerini, bakışını, yanlışlarını, onun yaşadığı yeri, hepsini hepsini seviyor.

Onun için yağmur değil, taş altında oturmaya razı... Köylerinde reisin arabasını sürerek, temiz, pak çalışıyordu. Niyar ordan gittikten sonra rahatlığını, fikrini, hayalini bütün varlığını kaybetti. O zaman dünyada en mutsuz insana dönmüştü.

Burda sürdüğü arabasını zorla idare ediyor. Gece gündüz çalışıyor. Yeni geldiği zamanlarda arabaya razı olmadı. Temel çukuru içinde bulunmak istedi. Çamura, toprağa bulanıp çalıştı. Beceriksizlik etse de, vibratörcü oldu, bileğine kadar betona battı, fakat hepsi bir kendisini mutlu hissetti, gene öyle. Çünkü bir çeşit düşünce, amaç ve gaye ona ille bir gün ikisini birleştirecek gibi görünüyordu.

Hayalinde Niyar ile gece gündüz konuşan ve ona daha pek çok söyleyecek şeyleri olan delikanlı şimdi ağzını bile açamıyor. Buna ne demeli? Biraz daha sussa, talih kuşu uçup gidebilir.

Acele et, Zakir bir şeyler söyle. Şimdi nasıl söz söyleyen bile senin fikrine o dar gelir. Yüreğinin hislerini açacak, ifade edecek sözü sen şimdi bulamazsın. Hepsini bir söyle. Sözünde bir mana olmasa da söyle!

Ya gidip te duygularımı idare edemezsem. Ağzımı açar açmaz: Niyar beni buraya senin sevgin getirdi. Şimdi ben hayatın en kaynayan yerindeyim. İnsanlar, olaylar, fikirler, keşifler... Onların hepsinde ben seni görüyorum. Onların arasında seninle yanyana çalışmak, yaşamak, mutlu olmak istiyorum, diye söylesem. Bana gülerek bakan kızın yüzü birden asılırsa, beni bırakıp giderse diye telaşlanıyor, heyecanlanıyordu.

Zakir'in arabasından üst üste iki defa sinyal verildi. Delikanlı birden şaşırdı, o tarafa döndü, dur der gibi elini kaldırdı, sonra kıza baktı.

–Sağlıkla git Zakir, dedi Niyar gülümseyerek.

Onu böyle aydınlık yüzle görmek Zakir için büyük mutluluktı.

Bulutlu havada batıda ufuk açılıp kızarırsa, ertesi gün güneşli olacağından haber veriyor demektir.

Niyar'ın gülümsemesi, ona aydın yüzle, samimi bakması Zakir'in yüreğinde büyük inanç doğurdu. Gözleri sevinçle parıldadılar. Arabasının yanına koşarken:

–Niyar, ben onları elbette, bulurum, gene gelirim, diye bağırdı.

19.

Bir gün önce taneleyip kar yağmıştı. Bugün ise sabahtan beri inatçı rüzgar insanlara göz açtırmadı. Sanki Bekabad tarafında fırtınayı tutan duvar yıkılmış. Güçlü rüzgarın baskısından ortalığı duman basmış gibi oldu. Yanındaki insanı zorla görüyorsun.

Kanal yapımında işçilerin başının üstünde tente yok. Açık göğün altında çalışıyorlar. Dört bir taraftan acı ve kuvvetli rüzgar esiyor. Zakir böyle havayı hiç de sevmiyor. Rüzgar ulumaya başlasa keyfi bozuluyor.

–Birkaç yıldan beri böyle deli fırtına olmamıştı, bunun yerine yağmur, yahut kar yağsa, bin kere iyi, diye mırıldandı.

–Yarın dinlenme günü olmasa, burda kalırdım, dedi İgor. Kasırgalı rüzgarda yollar içinde yürümek kahramanlık olmasa gerek. Böyle zamanda sen kâr ediyorsun, vagoncuğa girip yatıyorsun...

Zakir dostuna bir şey söylemedi. Gözlerini kısıp uzağa uçsuz bucaksız çöle baktı. Orda tabiatın bütün davranışlarına alışık otlar dikenler arsız fırtına ile mücadele ediyorlar, topraktan kurtulmamaya çalışır gibi yaprakları hırpalanmış budakları ile yerin bağına yatıyorlar.

Zakir şimdi dostuna her şeyi söyleyip anlatırdı. Şehire o da gitmeye karar verdi. Bugün Niyar ile mutlaka görüşmek konuşmak gerek, yarına bırakmak mümkün değil. Yılbaşında kızın evlerine anasına çıkıp gitmesi mümkün. Arsız fırtına huzur vermiyor. Böyle zamanda konuşmaya imkan nerde?

Fırtına şehirde de gücünü eksiltmemeye çalışır gibi uvulduyordu. Herhalde şehir şehirdir. Yüksek binalar arasında onun hilesi öyle çok değil.

Zakir burda oturmasa da bu şehir onun için çok yakın gibi oldu. Sevgilisinin yaşadığı, nefes aldığı diyar, ona da değerli.

Niyarın oturduğu evin kapısının yanına geldiğinde durdu. Yüreği sık sık vuruyordu. Sanki buraya ilk defa geliyor. Yok o bu yere çok defa geldi, kızla yakın ilişkiler. Niyar onu her zaman iyi yakın dostu olarak karşılıyor. Delikanlı da onun koyduğu sınırdan geçemiyor. Bugün geçmek gerek! Kızla kesin, açıkça konuşmak istiyor. Konuşmasa olmayacak. Başını kaldırıp üçüncü katın balkonuna baktı. Işık görünmüyor. Ya gidip de evde olmasa diye korktu.

Basamaklardan yukarıya rüzgar gibi çıktı. Kapının yanındaki düğmeciğe iki kere bastı, kulak kabarttı. İçerden ses soluk çıkmadı.

Delikanlı evde kimse olmadığına emin ise de, düğmeciğe tekrar tekrar bastı. Gönlü kırılmış halde arkasına döndü. Dışarıya çıktı, epey vakte kadar kapının önünde arkaya öne yürüdü. Sonra paltosunun yakasını kaldırdı, evin önünden çabuk çabuk yürüyüp gitti. Şimdi nereye gitmeli? İgor'a mı? Yok, Niyar'ı görmedikçe gitmek mümkün değil. Karşıdaki dükkana girdi. Onun içi iyi süslenmiş. Baş köşeye büyük çam yerleştirilmiş. Hem o çam öyle süslenmiş ki görmelisin. Satıcılarda ayrıca memnurluk, neşe var. Yılbaşı kokusu her yerden önce buraya gelmiş, diye düşündü delikanlı. Kızlara bayramlık bir şey almak gerek... Buraya girdiğine sevindi. Şeker ve ona benzer şeyler satılan bölümün yanına geldi.

Başına kar gibi bembeyaz nişastalı fes giyen kızdan:

–Sizde güzel şeker var mı, diye sordu.

Kız elbette, der gibi başını kıpırdattı, delikanlıya yaramazlık etmeyen kağıt kutuyu aldı.

–Bunu beğeniyor musun, dedi.

Zakir mavi şeritle bağlı ve üstüne «Kuş sütü» diye yazılan kutuyu alıp ona merakla baktı:

–Bu güzel mi, dedi.

Kız elbette, der gibi başını kıpırdattı, delikanlıya takılmak istedi.

–Ah sizi erkekler, rakı şişesinin kendisini değil tıpasını görseniz, ne olduğunu hemen ayırdedersiniz.

–Ben onun da hakkından gelemiyorum, dedi Zakir gülümseyerek.

Delikanlı şeker kutusunu koltuğuna kıstırmış halde ortalığı sert rüzgarın altüst ettiğine bakmadan epey vakte kadar yolda yürüdü. Aydınlık yere telgraf direğinin yanına gidip, saatine baktı, çabuk çabuk adımlarla gene Niyarların evine doğru gitti. Onların penceresinde ışık gördüğünde yüreği sevindi, taştı.

Kapıyı o beklediği gibi Niyar değil, Anarhan açtı.

–Hoş geldin Zakir, dedi gömleğinin yakasını düzeltirken, seni Niyar sandım...

–Ya Niyar daha gelmedi mi, Zakir’in yüzü değişti. –O nereye gitmişti?

–Bir yere gittiği yok. İşten daha gelmedi...

Anarhan delikanlıyı içeri davet etti, sofrayı koydu. Fakat yemek ikisinin boğazından da geçmedi. Bir şey tık etse, ikisi de kapıya baktı. Anarhan birkaç kere balkona çıktı. Rüzgarın uvultusundan başka ne bir şey görünüyor ve ne de duyuluyordu.

–Sinemaya mı gitti ne, dedi içeri giren Anarhan. –Bugün tiyatro binasını teslim edecektiler. Dün kapı pencereleri yıkayıp bitirdiklerini söylemişti.

Zakir bir aydan beri onu göremedi. Bunun için telaşlıydı.

Anarhan Zakir’i sakinleştirmek istedi, fakat onun sözleri delikanlının sıkıntısını eksiltmek değil, aksine çoklaştırdı.

Demek o sevindiğinden, arsa mühendisi Rıza Yakuboviç ile sinemaya gitti, diye düşündü Zakir. Ou benim elimden gene itip aldılar.

Rıza Yakubov hakkında ona bir defa Nataşa şaka yaparak:

–Bak, Zakir başını böyle asarsan köylünü mühendisimiz Rıza alıp götürür, demişti.

Zakir bir kere Niyar'ın iş yerine gittiğinde ikisinin konuştuklarını görmüş içine ateş düşmüştü. Sonradan Nataşadan işin aslını anlayıp rahatlamıştı. Şimdi eski yarası tazelendi.

Sen burda kızın evinde ellerini bağlayıp otur, Riza orda kızla gezinsin diye düşündü, sinirlendi. Yerinden sıçrayıp kalktı. Anarhan ile vedalaşıp, dışarıya çıktı. Epey zamana kadar şehir sokaklarında hareket ederek yürüdü. Sonra dostunun evine gitti.

Nataşa henüz yatmış, İgor televizyon izliyordu.

Zakir salona girer girmez çevreye baktı.

Nataşa da gelmedi mi yoksa, dedi ümitle.

–Nerden gelmeyecek, o evde, yatak odasında, kitap okuyor, dedi.

–Uyuyor mu?

–Söyledim ya, kitap okuyor. Sana ne oldu, çok üzgün görünüyorsun?

Zakir elini salladı. Balkona çıkıp sigara arkasından sigara tüttürdü. İçi bağırı yanıyordu. İgor ne yapacağını bilemeden konyak çıkardı. Zakir'i içeri çağırdı.

–Gel dostum, yüzer gram içelim...

Zakir başını tersine kıpırdattı.

–Şimdi içelim, sarhoş olalım. Her şeyi unutayım. Ayılmasaydım. Sabah herşey aynı ayılacağım. İnsan ömür boyu sarhoş yaşar mı? Ondan sonra rakı şarabın senin düşündüğün gibi insanı dertten üzüntüden kurtarabilen özelliği olsa, onu iradesiz adamlar değil, aksine iradeliler içerdi.

İgor ona yan yan baktı. Benim ne düşündüğümü anladı, diye aklından geçirdi. Fakat bir şey söylemedi. Küçük bardakçıklara konyak koydu.

–Yakında böyle olmamıştı, bugün rüzgar başımızı gözümüzü döndürdü, gel, azcık kızalım, gece iyi uyuruz, dedi gülümseyerek.

Zakir biraz düşündü, konyağı İgor'un elinden alıp birden içti. İkincisini de kaldırdıktan sonra masanın üstündeki şişeyi kenara itti.

–Sen bunu içmesen de iyi uyursun. Sen talihli adamsın, İgor, dedi. –Fakat ben içsem de uyuyamam. Çünkü ben talihsiz adamım. Bu zamana kadar sevgimi bulmasam da ümitle yaşadım. Fakat şimdi onu da kaybediyorum.

Zakir üzüntüsüne dayanamayarak, dişlerini sıktı. Başını aşağı sarkıttı.

İgor ne yapacağını bilmeyerek, Zakir'e hissettirmeden, Nataşa'yı uyandırdı.

–Kalk Nataşa, Zakir çok üzüntülü geldi. Seni görse belki biraz rahatlar, dedi.

O gerçekten, Nataşayı gördükten sonra biraz değişti.

Zakir dostlarından bu zamana kadar kendisinin yürek sırlarını gizlemese de bugünkü derdini Nataşa'ya anlatmayı istemedi. Böyle durumda kadınlar üzüntüden uzak olmalılar, diye düşündü. Yürek taşkınına konyak da katıldı. Onu şaşırttı.

–Ben gideyim dost, dedi o üzüntülü sesle.

–Beraber gideriz, –İgor ona ciddi baktı. –Benim burda kalacağımı mı sanıyorsun? Susuz çöllere su verecek kanal kurulup bitme arefesinde. Ufak tefek işleri kalanlar yapar.

–Yok, ben oraya değil, genel olarak gideceğim...

–O! Zakir sen şimdi şaşırmaya başladın.

–Benim de bilmem mümkün mü, adamlar, sizler nereye gidiyorsunuz?

–GRES yapımına, dedi İgor yavaşça. –Bu zamana kadar çok söylenilse de, bazı sebeplerle inanmıyorduk. Bugün aslını anladık. Orda başta temizleyici kanal ve mesken evler kurulacak...

Nataşa senin bulmadığın şey olmaz der gibi İgor'a gözlerinin kenarından baktı.

–Sonra ne olmuş? Gerekirse gideriz Zakir, dedi.

–Sen gidersin, çünkü İgor'u seviyorsun. Fakat dostun gitmez.

–Kim Niyar mı?

–Elbette, Niyar.

–Sen onu daha gereği gibi tanımıyormuşsun.

–Gidebilir de, fakat yalnız benimle değil başkasıyla...

–Başkası kim?

Zakir başını enlemesine salladı.

–Bağışlayın dostlar, ben bugün gerçekten saçmaladım. Çeşitli şeyler söyleyip, sizleri de... Şimdi ne olursa olacak, fakat ben gitmek meselesini hallettim.

İgor ona diklenip baktı.

–Gene çalılar içine gitmeye mi başladın?

–Sen de benden geride kalmazdın ama, sen Nataşayla konuşmalısın. Ben kimle konuşacağım?

–Sen kendin biliyorsun kimle konuşmak gerektiğini, –Nataşa sinirlenip yerinden sıçrayıp kalktı. –Şimdiki delikanlılara şaşıyorum, onlar değil kızlar uğraşmalılar. Bu kadar da nazik olmak...

–Sevdiğini bilsem uğraşmak değil, ben onun kapısının dibinde bekçi oturmaya da razıyım, dedi Zakir sinirle.

–Gerçekten de seviyorsan, her şeyi bilmelisin duymalısın. Koruyucu olarak oturmaya gerek yok. Yüreğine yol bulmak lazım. Onun sana ne için razılık vermediğini iyi biliyorsun. Oğlunun talihini düşünüyor... Bu meseleyi halledemiyor.

–Ben de öyle sanıyor ve bunun için de sabrediyordum.

–Sonra şimdi ne olmuş? Nataşa ona dikkatle baktı.

–Ben sanırsam, bunların hepsi yalan.

–Zakir sen gerçekten de saçmalamaya başladın, Niyar...

–Yok, yok Nataşa. Niyar değil, ben... ben kendi kendimi aldatıyorum. Çünkü ben Niyarsız ömrü hayal edemiyordum, şimdi de öyle.

Zakir'in gözlerinde gözyaşları halkalandılar. Fakat o kendisini tutmaya çalıştı.

–Bir zamanlar onun sevgisi beni buraya çekip getirmişti. Anlaşıldığına göre, bu mukaddes duygu şimdi beni burdan götüreceğe benziyor, dedi üzüntülü sesle. Başını aşağı aldı, yürek acısına dayanamayan insan gibi gözlerini yumdu.

İgor'un yüzü bembeyaz oldu. Ne yapsak acaba, der gibi karısına baktı. Nataşa omuzlarını kıstı. Sonra gülümsedi.

–Ben senin kurnazlığını biliyorum, Zakir, dedi, sesine neşe vermeye çalışır halde. Sen Niyar'ın birinciler sırasında oraya gideceğini biliyorsun, demin söylediğim gibi, hissediyorsun, bunun için ondan önce davranıyorsun.

Zakir başını kaldırıp Nataşa'ya baktı.

–Sen benim yüreğimde sönmekte olan ümit mumunu yeniden yakmak istiyorsun, öyle mi, dedi.

–Sen buna şüphe etme, Zakir, dedi İgor. Hem şunu bilmiş ol, dostun yaktığı mum, verdiği ümit her zaman güvenlidir.

Niyar gözüne vuran güneş ışığından uyandı. Ortalık sessiz. Hemen başını kaldırıp karşıdaki yatağa baktı. O toplanmış, odanın içi tertemiz. Döşeme yakında silinmiş parlıyor. Anarhan kalkıp bu kadar iş yapana kadar ben bir şey duymamışım, uyumak değil, mutlaka donup kalmışım diye düşündü.

Odanın içinde insana rahatlık veren sakinlik hüküm sürüyordu.

O yerinden çabuk çabuk kalkıp pencerenin yanına gitti. İnce perdeyi çekip dışarıya baktı. Dünkü arsız rüzgardan eser bile yoktu. Pencere karşısındaki genç ağaçlar güçlü fırtınadan sonra yorulup susmuşlar, üstlerine serpilen güneş ışığını hissetmeden uyuyormuş gibi görünüyordular.

Niyar vücudunda dirilik hissetti. Dağınık saçları arasında parmaklarını gezdirdi. Yumuşak ayakkabılarını giydi, şifonyerin aynalı kapağına yakınlaştı. Kendisine dikkatle baktı. Vücudundaki dirilik, içindeki gönül memnunuğu yüzüne yansımıştı. Yok o daha yıpranmadı. Güzel endamı gene de öyle. Kabarık göğüsleri akşamlik gömleğinin altından kalkıyorlar.

Niyar'ın gözlerinin önünde Zakir'in sağlam, ilikli ve dermanlı vücudu belirdi.

Son zamanlarda bana ne oldu, Zakir hakkında sık sık düşünmeye başladım, dedi kendi kendisine.

Bunun esası var elbette. Hayatta süründü fakat yıkılmadı. Dostları ona yardım elini uzattılar. İnsanlara katıldı. Namusla çalıştı, yeni dostlar etti. Yine eski neşesini ve güzelliğini buldu. Onu neşeli hayat kendi bağrına çekiyor. Riza gibi delikanlılar ona sevgi hakkında konuştuğunda kendisi bir şey için daima Zakir'i düşünüyor. Belki Zakir'i çoktan beri tanıdığı içindir. O iyi delikanlı, Niyar'ı gerçek yürekten seviyor... Burda beraber çalıştıklarına da epey oldu. Onu Niyar'ın dostları da beğeniyorlar.

Yılbaşı bayramının arefesinde Niyarların topluluğuna havale olunan iş başarıyla sonuçlandı. Şehrin merkezinde kurulmakta olan yeni tiyatronun binasındaki süsleme işleri mükemmel derecede uygulanıp, yaralanmaya teslim edildi. Glavka'dan vekiller geldiler. Onların arasında Farida İsmailovna da vardı. O چراغının, dostunun işinden öyle memnun oldu ki şehir yapımının büyük insanları önünde kendisini tutamadı. Niyar'ı kucaklayıp tebrik etti. Dönmek üzereyken ise dostunun koltuğuna girip, onu azıcık kenara çekti:

–Akşam işten sonra bize gelsene, beni misafir bastı, dostum yardım edersin, dedi.

Niyar gitti. Gerçekten de onun evinde insan çoktu. Enstitüde beraber okuduğu dostları imiş. Geç vakte kadar orda bulundu, geceleyebilirdi de. Fakat evde dostu Anarhan'ın üzüleceğini düşünüp döndü. Misafirler de sabah şafak vaktinde uçağa bilet almışlar...

Onu evlerine Farida'nın kocası kendi arabasıyla getirdi. Farida Niyar'ı yılbaşında dostlarıyla beraber kendi evine davet etti. Niyar ne diyeceğini bilemeden şaşırdı. Doğrusunu işle ilgili olup daha bu konuda kesin bir karar vermemiştiler.

O böyle bayramları her vakit anası ve oğluyla beraber karşılamaya çalışıyordu. Son zamanlarda onlara yakın dostları da katıldılar.

Ya Farida ismailovna dostu olmuyor, kim? O işte büyüklerden fakat dostu...

Niyar nasıl olur acaba, der gibi Farida İsmailovna'ya baktı.

–Zakir'i de davet edebilirsin. Biz onunla tanışıyoruz.

Şaşırdığından Niyar'ın gözleri yuvarlaklaştılar.

–Seyrek görüşsek de ben dostunu unutan insan değilim, Niyar. Beklerim... Sana söyleyecek başka sözüm de var. Fakat sonradan. Şimdi kendin görüyorsun yeri değil, dedi misafirlere yemek hazırlarken.

Akşam Niyar'ın bu şeyler hakkında düşünmeye çaresi olmadı. Hatta Anarhan'ın konuşmalarına da kulak asmadı. Hemen banyoya girdi, çalkalanıp çıkar çıkmaz kendisini yatağa attı. Çünkü o çok yorgun, bununla beraber memnundu.

Mutfağa gittiğinde kapının zili güçlü bir şekilde çınladı. Niyar birden şaşırdı. Gelen Anarhan'dır, sanarak kapıyı açarken:

–Sabahtan beni nereye bırakıp kaçtın, serseri, dedi.

Açık kapıda Anarhan'ı değil, Nataşa'yı görüp şaşırdı.

–Hoş geldin misafir, hoş geldin! Neden iyilik oldu, nasıl rüzgarlar getirdi?

–Mirzaçöl rüzgarı...

Nataşa paltosunu çıkarıp asarken:

–Sonra, büyükler ne dedi, çabuk çabuk söyle!

–Ne diyecekler, sana komisyonun söylediği yetmiyor mu, yoksa? Niyar ona gözlerinin kenarından baktı.

–Herhalde. Ne desen de...

–Korkma, Nataşa, işimiz... Niyar yumruğunu sıkıp, ona başparmağını gösterdi.

Niyar dostunu içeriye davet etti.

–Acele ediyorum dostum, çok oturmaya vaktim yok, ama...

Onlar aydınlık ve geniş salona girdiğinde:

–Tek kendin misin? Anarhan nereye gitti, dedi Nataşa.

–Dükkan çıkıştır, ben uyuyordum, uyandırmayı istememiştir, onun huyunu biliyorsun ya...

Niyar Nataşa'ya bakıp memnun halde gülümsedi.

–İş giysileri içinde hissedilmiyormuş, epey güzelleşmişsin dostum, diyerek belini okşadı.

–Büyüyoruz, daha ne işimiz var!

–İgor iyi mi, ne için getirmedin?

Nataşa Niyar'ın sorusuna cevap vermedi, masanın üstündeki Anarhan ile Niyar'ın yeni çıkarttıkları resmi aldı:

–Bensiz çıkarttınız he?

Niyar evet diyen manada başını kıpırdattı.

Nataşa sinirlenmiş gibi oldu, yüzü değişti.

–Senin dostun dükkana değil, Taşkent'e gitmişe benziyor, dedi kinaye ile. – Çoğu gitti azı kaldı ama, özlüyor da... Düşünleri olana kadar onu burda bekleyecek mi?

–Oturuyor, sesini bile çıkarmıyor, herkesi kendin gibi sabırsız mı sanıyorsun? İgor'a kavuşana kadar üzüntü ve yürek ateşiyle bizi de yaktın.

Nataşa ona ciddi baktı:

–Öyleyse senin gibi taşıyürekli mi olayım? Ondan sonra, Anarhan'ın işi başka. Onun kavalyesi öğrenci, sıcak konferans salonlarında oturup konferans dinliyor, ordan enstitünün yatakhane sine cennet gibi yere dönüyor. Özlediği hesaba alınmadığında Anarhan onun daha nesini düşünsün? Haydi, yaz da bitecek işte, onlar da kavuşurlar.

–Onlara büyük bir komsomol düğünü yapalım, bari...

–Yaparız, sonra onlara da bizim gibi burdan daire verirler. Fakat sen...

–Bana ne olmuş? Ben daireyi Anarhan'dan önce aldım. Ne, nebim evimi beğenmiyor musun yoksa?

Niyar yerinden kalkıp ellerini iki tarafa açtı.

–Anam ve oğlum burda olmasa da onları dikkate alıp alıp bana bildiğin gibi iki üyeli daire verdiler. Sonra daha ne istiyorsun?

Nataşa elindeki resmi yerine çevirip koydu. Sinirli halde sıçrayıp kalktı.

–Meslek öğrendin, inşaat teknik okulunu bitirdin, şantiye şefi oldun, hem öyle böyle değil, en gözde şantiye şeflerinden oldun. Kendin söylediğin gibi dairen de var. Burda yalnız yaşamaktan kaçınıp Anarhan’ı yanına aldın. Yakın dostumuz, bunu iyi yaptın. Yakında onlar da evlenecekler, sonra...

–Sonu da ne?

–Ondan sonra kimle oturacaksın? Saniye abla emekliye çıktıktan sonra buraya gelmeyeceğini sana kesinlikle söylemişti de galiba yoksa unuttun mu? O gelip Niyar’ın karşısında durdu.

–Ben bir şeyi unutmadım, daha doğrusu unutamadım. Bütün mesele şunda olmalı... Ondan sonra ben burda yalnız değilim de galiba.

Dostunun düşündüğünü gören Nataşa uzanıp onun bileğinden tuttu.

–Ben sana çok acele işle doğrusu haberle geldim. Diyeceğim dün akşam size Zakir iki defa gelmiş. Birinci defa kimse yokmuş. Sonradan Anarhan gelmiş. Senin nerde olduğunu o da söyleyememiş, kendisi sıkılıyormuş. Nerdeydin?

–İşten döndüğüm vakitten azcık geç kalsam, Anarhan rahatsızlanmaya başlıyor, dedi Niyar düşünceli halde.

–Ya kendin nasıldın? Dükkana diye çıkıp beş dakika oyalansam, geldikten sonra canımı yakıyordun ya!

Niyar ona bakıp gülümsedi, bir şey söylemedi.

–Bu hastalık kadın milletine ana sütüyle girmiş olmalı. –Nataşa kalkıp pencerenin yanına gitti. –Ne konuşmuyorsun, akşam nerdeydin?

–O da sana niye lazım oldu? Şimdi bize böyle soru sormaya hakkın yok. kendi İgorun’a bak, dedi yapmacık ciddi yüzle.

–Dostun olarak senden de sormaya hakkım var mı?

–Var. Öyle ise, söyleyeyim. Sinemaya... Böyle yapmaya hakkım var mı?

–Var. Fakat kimle?

Niyar düşünce içinde sustu.

–Diyeceğim Niyar Zakir seni ikinci defa da bulamadıktan sonra bize geldi. Onun halini görmüş olsan şaşardın... Yok, sen onu yine görmez, duymazdın. Sen onu göreceksin değilsin.

Niyar’ın yüzü değişti.

–Anlaşıldığına göre sen bugün bana sert saldırmaya gelmişsin. Fakat... sebebini bilmek mümkün mü?

–Senin onun sebebini benden iyi biliyorsun.

–Belki öyledir, –Niyar söz söylemek değil düşünmeye bile çaresi olmayan insan gibi bir noktaya bakakaldı.

Onun halini gören Nataşa sözüne sert başladığına pişman oldu.

–Bağışla Niyar dostum, dedi yavaşça. –Durumunu anlıyorum. Fakat *episi bir* haksızsın. Sen işini yoluna koymayı bildiğin gibi şahsi ömrün hakkında da ciddi düşünmelisin.

–Kendisi hakkında düşünmeyen insan olmasa gerek. Ondan sonra dünyada ilk sevgisine, ailesine sadık kalarak ömrünün kalanını yalnız geçiren insan, erkekler hakkında çok güven bildiremez. Fakat kadınlar çoklar.

–Elbette dünyada her şey olabilir. Fakat nasıl sevgi, nasıl aile? Candan sevdiği kocasını zamansız ecelin çekip aldığı bazı kadınlar kalan ömürlerini onun hatırasına bağışlayabilirler. Buna çok örnek getirmek mümkün. Fakat ayrılan insanlar için bu kadar sadıklık...

–Bu konuda sen haklısın, fakat benim yavrum oğlum var. Ben onu mutlu etmek istiyorum. Kendin de ana olmanın arefesindesin. Yüreğine şimdi çoktan evlat sevgisi ve rahatsızlığı sokuldu. O hareket etmeden sussa, ne oldu acaba, deyip yüreğine ateş düşüyor öyle mi?

Nataşa böyle şikayetle daha iki üç gün önce kadınlar danışmasına gitmişti.

–Ya sen onu nerden biliyorsun, dedi o şaşırılmış halde.

Niyar onun böyle yaptığını bilmiyordu, fakat ana yüreğini iyi anlıyor.

–Bunu başından geçiren her bir ana bilir, dedi yavaşça.

–Fakat herhalde başta ana mutlu olmalı. Ananın mutluluğu olmazsa ondan doğan çocuk onu nerden alsın?

Niyar Nataşa’ya birden parlayarak baktı.

–Kendileri yalnız olsalar da çocuklarını okutmuş, iyi terbiye etmiş, mutlu büyütmüş analar az mı?

–Onlar yalnız öyle görünüyorlar. Aslında ise başka. Ömür boyu baba sözünü özleyerek büyüyen çocukta mutluluk nerde? Niyar bunu sen kendin herkesten iyi biliyorsun, niçin şimdi beni üzüyorsun? Nataşa gelip onun yanına oturdu.

–Biliyorum Nataşa, hepsini biliyorum. Fakat oğluma babasını döndürüp vermek elimden gelmiyor. Doğru, ben daha gencim. Kocaya varıp, mutlu yaşamam mümkün. Oğlum şimdi büyükannesinin yanında. Büyüyüp ana baba yardımını gerek olduğunda babasına gittiğinde üvey ana yüzünü asacak, anasına geldiğinde ise üvey baba. O bir yere sığmayacak, kimseden sıcaklık görmeyecek. Sonra? Öyle mutluluk hangi anayı rahatlatabilir?

–İnsanına bağlı. Zakir’in nasıl insan olduğunu sana söylemeye gerek yok. Ben sanırsam, şimdiden sonra bu konuda ciddi düşünüp bakarsın. Ben şimdi gideyim, diye yerinden kalktı, bi baksa, az kaldı unutuyordum. Sen yeniliği duydun mu Niyar?

–Nasıl yenilik?

–Biz burdan gidiyoruz.

–Biz dediğin kimler?

–Ben, İgor, Zakir...

–Uğurlar ola, nereye gittiğinizi bilmek mümkün mü?

–GRES yapımına.

–Artık başlamış he? Bizleri bırakıp gidiyor musunuz?

–Ya sizler bizle olmak istemiyorsunuz ya, Nataşa Niyar’ın boynundan kucakladı. –Düşünüp bakalım, belki başta erkekleri göndeririz.

Niyar’ın aklına akşam Farida İsmailovna’nın söylediği sözler düştü:

–Demek Farida İsmailovna da bu konuda konuşmak istiyor, dedi kendi kendisiyle konuşur gibi.

–Onu ne zaman görmüştün, dedi Nataşa.

–Dün. Dün akşam ben onların evindeydim.

Nataşa kahkahayla güldü.

–Yalancının şahidi yanında oluyormuş...

Niyar gülümsedi.

–Bazen öyle yapmak da gerek oluyormuş, seni deneyip görmek isterdim. Mesele onda değil, o yapıma Farida İsmailovna da gidiyor mu acaba?

–Gidecek olduğu için de sana söylemek istemiştir. O yalnız Yanıyer değil, Kayrakkum GRES'i, Mırzaçöl'deki güney kanal ve diğer yapımlarda çalışmış. Buna gitmez sanıyor musun?

21.

Zakir artık kuruculuğun ne olduğunu bilmeyen, orda iyi koşulu olan yatakhaneye yerleşiriz, akşamları işten sonra sinemaya gideriz, diye arzu edenlerden değil. O çölün içinde şehir, GRES kurmanın ne olduğunu, tam olmasa da herhalde anlıyor, onu hayal ediyordu.

Fakat iş meydanına geldiğinde o da şaşırdı. Susuzluktan yanan, kupkuru, uçsuz bucaksız, vahşi çöl...

Bu boş çöllerde, asırlar sonunda yalnız deve kervanlarının boynuna takılan çanların sesleri duyuluyordu. Zengin tüccarlar develerle güzel Buhara kilimlerini güzelliğiyle gözleri kamaştıran hanatlas taylarını batıya taşıyorlardı.

Asırlar sonunda bu diyar hakkında çeşitli efsaneler söyleniyordu. «Kuş uça kanadı, insan yürüse ayağı yanan» memleket.

Biraz yürüsen ayağının altından bu yerin sahipleri, yılanlar fısıldayıp, ıslık çalarak kaçıyorlar.

Demek, burda henüz ilk adım atıldı. Onlar kendi mekanlarını dünyada en ulu zat olan insana boşaltıyorlar.

İnsan ayağının görmediği yerler... İşe galiba bundan başladık diye gülümsedi Zakir ve arabanın süratini arttırdı. İki üç günden sonra buraya esas güçler gelecek. Ona kadar hiç olmazsa çadırları kurup yetiştirmek gerek.

Sürücüler iki üç güne kadar istasyondan eşya taşıdılar. Gelmekte olan buldozerci, traktörcü ve diğer işçi ve uzmanlar hazır çadırlara yerleştiler.

Zakir geldiği gün şimdilik Niyar ve onun dostları gelmediği için sevinmiş, burda kadınlar nasıl yaşayacak, diye düşünmüştü. Aradan bir hafta geçer geçmez,

ellerinde çizim resimleri olan kadınlar ortaya çıktılar. Ayaklarında kauçuk çizmeler. Ne yılından korkuyorlar ne de fırtınadan.

Daha az önce yoldan yorularak gelen Zakir su içmek için karşıdaki çadıra doğru koştu. Su arabası daha yakında gelmişti. İnşaatçılar ona saldırdılar. Su kovası elden ele geçti. Zakir ona sabırsızlıkla yapıştı. Su serindi. Kalana kadar içti. Birazını da açık yakasından içeri döktü. Bütün vücudu dirileşti.

Arabasına doğru giderken Farida İsmailovna'ya rastladı. Onun ayaklarında da kauçuk çizmeler, fakat küçük çeşitleri. Küçük olduğu için mi, yoksa başka sebepten mi, onlar çok düzgün görünüyordular. Kül rengindeki giysisi ona çok yakışmış. Bu renkteki iş bıçağının kolları ikişer kere sıvanmış. Bu giysilerle o daha da çevik, hareketli, cesaretli, neşeli görünüyordu. Çöl güzeli.

Zakir bu kadını şimdi üçüncü kere görüyor. Birinci defa kanal yapımında tanışmıştı.

İkinci defasında ise yılbaşı gecesi onun evinde toplanmıştı. O gecesi giyinip kuşanmış periye benziyordu. Kocasını da, kendisi gibi güzel ve nezaketli biri. Bir oğlancıkları olup, dokuzuncu sınıfta okuyordu. Oğlunu bilmeyen insan Farida'yı genç kız zanneder.

Konuşma çok zamana kadar GRES hakkında gitmişti.

–Sizlere azcık sona kadar gitmek de mümkün, demişti Niyar ve onun dostlarına. Kendisi hakkında bir şey söylememişti.

O yılbaşı Zakir'in ömründe en mutlu gün oldu. Niyar onun yanında oturdu. Beraber oynadılar. Kız Zakir'e sevgi dolu bakışlar bırakıyordu.

Üçüncü defa ise çöl içinde şimdi iş giysisiyle görünüyor. O gene önceki gibi güzel.

–Siz de burda mısınız?

–Siz ne sandınız? Bizler sözünü havaya savuran insanlar mıyız? Kısa zamanda evleri kurmaya başlayacağız.

Zakir ayağındaki büyük çizmelerine bakıp gülümsedi. Çünkü onlar, Niyar'la ikisi orda, şehirde, komsomol düğününde bulunmuşlardı.

–Siz sözünüzde duruyorsunuz, fakat bizler... evvelce davrandık, dedi Zakir.

–Davranmanız iyi, burda düğün yapmaktan kurtulduk. Fakat daire meselesi değişmemiş olmalı.

–Dostlarının sözlerini reddeden insanlardan değiliz. Verirseniz, almaya çalışırız.

İkisi de birden kahkahalarla güldüler.

22.

Burda işler önce yol yapımı ve dönme kanal kazmaktan başladı. Gün geçtikçe geniş beton ve asfalt yollar çatallanıyor ve hep öne uzanıyorlar. Hem bütün işler tekniğe dayanılarak yapılıyor.

Semön Semönoviç ile Farida İsmailovna sık sık inşaatçılar arasında ortaya çıkıyor ve:

–İşler kolay gelsin, kahramanlar, acele etmeye bakın, bu yollardan kısa zamanda bizim ağır toplarımız geçecekler, diyorlardı.

Zakir bahar ve yazın, güzün nasıl geçip gittiğini hissetmedi. İş ağır olsa da o dostlarının arasındaydı. Nereye baksa dostunu yahut tanıdığını görüyor.

Mırzaçöl kanalı kuruculuğunda çalışanların *deerlik* hepsi burda demek mümkün. İnşaatla insan çok, onlar kocaman memleketin çeşitli köşelerinden gelmişler.

Böyle yere yüreğinde ateşi olan insanlarla beraber bir yerde çul tutturamayan zıpkınlar da sokuluyorlar. Onlar geçici olsa da etraftaki tecrübesiz gençlere etki etmiyor sanıyor musun, ediyorlar. Tabana kuvvet verip koşanları da çok oluyor. Bazıları ise bir yere kıpırdamıyor. Burda münafıklık ile uğraşılıyor, haksız para kazanmaya çalışılıyor. İdaresizler ise üzüntüye uğruyorlar.

Yakında şöyle bir olay olup geçti. Güzün sonlarında gene rüzgar savurmaya başlamıştı. İşin gayet hararetli gittiği günlerin birinde öyle güçlü fırtına koptu ki yerle gök birleşmiş gibi oldu. Yanındaki insan görünmeden inşaatçılar çalıştılar. Araba sürücüler gene yolda bulundular. Onlar yavaş yürüdüler, fakat hepsi bir yürüdüler. Akşamüstü fırtına dindi. İnşaatçıların çoğu kendi şehirlerine döndüler. Bi baksalar çadırlardan eser yok. Gündüzdeki fırtına onları alıp gitmiş.

İşçiler şaşırmış dururken şehircikte Semön Semönoviç belirdi. Bu uzun boylu, , yumuşak huylu, fakat ciddi bakışlı adamı tanıyan inşaatçılar onu gördükleri gibi şimdi ille bir çare bulur, diye sevindiler. Çünkü o her çeşit zor koşulda, ne yapacağını bilmeden, şaşırın insan değil.

O arabadan acele etmeden indi. Dersin, bu dakikada yalnız bu dakikada burdaki insanların talihi çözülüyordu. Şimdi epey yaşta olsa da daha sağlığını kaybetmemiş, kara ile ak karışık saçlarını okşadı. O yalın baş idi, yüzü ise ciddi. Kendi ordusuyla selamlaşırken, insanların arasından genç, uzun boylu yiğit atılıp çıktı.

–Baş mühendis arkadaş, GRES yapımına başka yer bulunmadı mı? Bu *pesnut* çöl içinde bizim vaziyetimizi görüyor musunuz, dedi ellerini iki tarafa gerip. –Burda bizler kendimiz de kaybolabiliriz.

Onu arkadan çektiler. Fakat delikanlı buna kulak asmadı, sözüne devam etti.

Semön Semönoviç değmeyin diyen manada elini kaldırdı. O öyle insan, her bir inşaatçı ile ayrı ayrı konuşabilir. Vaktini, zahmetini acıymıyor, anlatmaya çalışıyor.

Delikanlının söylediklerini dikkatle dinledi.

–GRES kuruculuğuna bu yerde başlamamızın sebebi var, arkadaşlar, dedi o ciddi sesle. –Bu düşünülp taşınılarak yapılan iş. Enerji kaynağı merkezde olmalı. Bu yer mühendislik noktai nazarından uygun sayılıyor. Kurmakta olduğumuz büyük inşaatımız Buhara'nın mavi yakıtı esasında çalışacak ürünlerimiz genel Orta Asya elektrik halkasına katılıp, Taşkent'teki, Duşanbe'deki, Frunze'deki, Aşhabad'daki ve diğer şehirlerdeki bölge ve köylerdeki dükkanları, mesken evleri elektrik ışığıyla gerçekleştirmeye hizmet edecektir.

Belki bu inat, vahşi, öfkeli çöl içinde böyle büyük ışık ocağını kurmak mümkün değil, diye düşündüğünüz zamanlar da oluyordur. İnsan denen şey ağır zorluklara çabuk alışamıyor. Fakat genel olarak söylersek alışır. Çünkü insanın elinden gelmeyen iş yok. Ben Moskova yakınındaki Kaşino köycüğünde doğup büyüdüm. Fakat bu memlekette ben acemi değilim. Karakum'u, Yarıyer'i, Güney Mırzaçöl kanalını ve diğerlerini kurduk. Çöl içinde yeni şehir meydana getirmenin, GRES kurmanın ne olduğunu biliyoruz. Tecrübemiz var. Çadırlar meselesine gelince ise, o çevreye baktı, gülümsedi, yazlık şehrimizin yerine kışlığını kurma vakti gelmiş. Bizler işle bağlanıp, onu hissetmemişiz, bu yerin huyu öyle, gaflette kalanları sevmiyor, yapılacak işi

zamanında hatırlatıyor. Artık çadırlara değil de, sıcak vagonlara yerleşiriz. Bir geceyi geçerseniz oldu. Sabahtan onlar getirilmeye başlanacak.

Semön Semönoviç insanlara baktı:

–Şimdi elimizi nereye uzatsak ulaşıyor. Bütün işleri teknik yapıyor demek mümkün. Bu çöl içinde biz ilkler değiliz, Farhad GES’i hepiniz biliyor olmalısınız. Bundan çeyrek asır önce vatanımızın ateş içinde yandığı savaş yıllarında adamlar burda GES kurdular. Ne ekip vardı ne de teknik. Balta ve zembil...

Herkes onu dikkatle dinliyordu. Deminki delikanlının insanların arasında sokulduğunu kimse hissetmedi.

Semön Semönoviç’in söylediği gibi sonraki inşaatçılar vagonlara yerleşmeye başladılar. Günlerin geçmesiyle doğu tarafında şehir yapımı başladı. Niyarlar da geldiler.

Anarhan gene vinçci. Onun kocası genç mühendis Kamil Halilov işe yollanma yön belgesini doğru buraya aldı. İgor da geldi. O gene kanal yapımında montajcılar ekibinin şefi. Nataşa kızıyla evde oturuyor. Onların hepsi şimdilik işe Yanıyer şehrinde gidip geliyorlar. Bu durum çok sürmez, çünkü şehir yapımı hararetle gidiyor. Bir kerede birkaç tane dört katlı, yetmiş iki daireli ev bitirilecek. Şehrin merkezindeki erzak malları dükkanının yapımı bitmek üzere. O çalışmaya başladığında, yapıma gösterilen ticaret hizmeti daha fazla iyileşecek. İnşaata haftada bir kere seyyar dükkanlar da geliyorlar. Fakat onlar, geliyor gidiyorlar. Hepsi bir daimi dükkana yetişmiyor.

Çocuk bahçesi «Hazır giysiler» dükkanının yapımını çok uzatmak olmaz. Böylelikle yavaş yavaş Farhad GES’e yakın yerde küçük şehir büyümeye başladı.

Doğu tarafında dikilen fidanlar göze epey görünmeye başladılar. Orda genç orman ortaya çıktı.

23.

Kızı Dilara’yı şimdi sakinleştirip uyutan Niyar ne yapacağını bilemeden düşünürken, kapının zili vuruldu.

O daha erken olsa da Zakir geldi sandı. Gidip kapıyı açar açmaz hayretle donakaldı. Karşısında anasıyla oğlu gülümseyerek duruyordular.

–Ne oldu ya yavrum, yüzün solgun görünüyor, sağlığın iyi mi? Zakir torunum Dilara nasıl, diye sordu anası içeri girer girmez.

–İyiler ana sizin Cafer’in sağlığı yerinde mi?

Niyar boyu artık kendisinin omuzlarına gelen oğlunu kucaklayıp öptü. Onun gür saçlarını okşadı.

–Ben görmediğimden beri Cafer daha da büyümüş, diyerek gülümsedi.

–Gençler büyüyorlar, ihtiyarlar çöküyorlar yavrum, dedi Saniye.

–Biz gelmesek... başta sık sık geliyordunuz.

–Zakir’le ikimiz gelmeye niyetlenip her hafta hazırlanıyoruz, fakat ille bir şey bulunuyor yola çıkamıyoruz. Ondan sonra, Dilara’nın kah dişi çıkıyor, kah ateşi yükseliyor.

Saniye çevreye baktı.

–Çocuk uyudu mu yoksa?

–Biraz keyfi yok, ilaç vermiştim, uyuyakaldı.

Sofra koyup biraz atıştırır atıştırmaz yoldan gelen Cafer’in yorgunluktan gözleri yumulmaya başladı. Anası oğlunu yatak odasına alıp girmek istedi, fakat o razı olmadı.

–Babamı bekleyeceğim, dedi.

–Sizleri benden de çok o bekledi, dedi Saniye getirdiğiniz bisikletin poyrasını eğmiş. Babamın kendisi düzeltip verecek, deyip kimseye tutturmuyor.

Niyar divanın üstünde uyuyakalan oğluna bakıp gülümsedi.

Zakir geç geldi. Çok yorgun olduğuna bakmadan anası ve oğlunu görür görmez neşelendi. Yürektan sevindi.

–Oo bizim delikanlı yorulmuş meğer, diye çocuğun saçlarını okşadı. Sonra onu kaldırıp yatak odasına alıp girdi. Kendileri ise yarı geceye kadar konuşup oturdular. Ertesi gün sabah aile üyeleri sofra başına toplandığında Zakir:

–Niyar bugün artık bizlerden, erkeklerden yardım aramayın, Cafer’in buraya gelmediğine epey zaman oldu. Ben ona şehir ve GRES’te olan yenilikleri göstermek istiyorum, dedi.

–Çocuk keyifsiz olmasa biz de çıkardık, ama... –Niyar anasına baktı. Bununla o belki siz de gidersiniz, demek istedi. Bunu anlayan Saniye Dilara’ya baktı:

–Bizler başka zaman gideriz, ben daha torunumu görüp doymadım, dedi.

Sabah yemeğinden sonra anlaşıldığı gibi Zakir ile Cafer motorsiklete binip gezinmeye gittiler, Niyar ise dükkana, süt için çıktı.

Niyar anasına bir söz söyleyip şikayet etmese de ince duygulu Saniye her şeyi anladı. Dilaracık da küçük, bir yaşını geçti. Genç ananın işi pek çok. Böyle insanın işi olmaz mı, diye düşündü, inşaatçılıkta, benim diyen bir erkeğin işini beceriyor, küçük çocuk bakıyor, aile çeviriyor. Bunlar da yetmemiş gibi enstitüde okuyor.

–Çok oyalandım, çabuk dönecektim ama bir şeyler daha alayım, dedim... Kapıdan giren Niyar çantasından birkaç paket çıkardı.

–Dükkanlarınızda eşya oluyor mu yavrum, dedi Saniye.

–Şükürler olsun herşey var.

Sonra ana kız konuşup oturdular.

Saniye Niyar’a dikkatle baktı:

–Geldiğimizden beri bana neşesiz görünüyorsun... ne oldu yavrum, dedi yavaşça.

–İşim çok iyi gitmiyor ana. Daiy Lenin doğduğu günün arefesinde işler hararetle gidiyor, Nisan’ın yirmi ikisinde GRES inşaatçıları baş binanın temeline beton koymaya başlayacaklar. Bizler ise medeni hayat fabrikasının binasını teslim etmeliyiz. Onun son işlerini Farida İsmailovna bize havale etti. Dün planerkada ona yaparız diye söz verdim. Çocuk bahçesine geldim, bizim çibiş hastalanmış. Akşam şaşırıp otururken siz geldiniz. Birden çocuğun başını tutup baktı, ateşi gene var galiba, dedi üzüntülü sesle.

Saniye de uzanıp, Dilara’nın alnına parmaklarının arka tarafını dokundurdu.

Bala gülümseyerek, büyükannesinin elini tutup çekti. Anasının kucağından çıkıp onun boynuna sarıldı. Büyükannesi arkasını okşadı.

–Sizden de çok bu çilli başı özlüyorum, torun yavrundan da yakın oluyormuş, dedi gülümseyerek –Aklıma düştüğünde evde oturamıyorum. Cafer yanımda olduğu için onu bilmiyormuşum.

Birazdan ana kız köy haberlerine geçtiler.

Adil ata’nın vefat ettiği epey zaman oldu. Niyar bunu biliyor, onun cenazesine gidememişti.

Saniye ona başka yenilik anlattı. Yakında oğluyla gelini gelip ata'nın kurduğu evi satmışlar. Kimya abla ile torunu Alimcan'ı kendileriyle beraber götürmüşler.

Niyar'ın gözlerinin önünde Adil ata, onun yeni evi canlandı, evle ilgili olayları hatırladı, düşünceye daldı. Düşünceleri gidip Emin'e bağlandı.

Niyar gittikten sonra o para kazanıyor, içiyor, geziyor... Niyar olmasa da Şerfe ablayı oğlunu durduran insan bulunmuş. Emin gene kendisini değil başkalarını kabahatli saymış, Yakub Umurzakoviç'i tutup dövmeye niyetlenmiş. Bir şeyler daha karışmış. Sonunda bu hürmetli aile köyden kaçmaya mecbur olmuş. Nereye gittiğini Emin köylülerine değil dostlarına bile söylememiş.

Saniye kızına keder etmeyi istemedi, Dilara'yı alıp yeni dairenin odalarını bakmaya çıktı.

Öğle geçtikten sonra gezintidekiler kan tere batarak döndüler. Cafer'in omuzunda sporcu çantası. Sevinci içine sığmıyor. Zakir'in elinde bisiklet poyrası. Kapıdan girer girmez:

Büyükanne, bisikletime yeni poyra aldık, dedi çantasını açıp, ordan küçük gülle, büyük top ve alabalık çıkardı. –Babam söyledi artık sporla uğraşacağım.

–Vay yavrum, evde olanlar az mı geldi, dedi Saniye abla.

Cafer başını sallayarak gülümsedi.

–Sonra nerelere gittiniz Cafer? Niyar oğlunun başını okşadı.

Cafer büyük memnuniyetle bugün gördükleri hakkında konuştu.

–Daha ormana da gideceğiz, dedi o sözünün sonunda.

–Ya eve ne zaman döneceğiz oğlum, dedi Saniye. –Gelmek iyi ama bu dönmek...

Cafer'in yüzü değişti. Zakir parlayarak Niyar'a baktı:

–Bu şeyden kurtulmanın çaresi var anam. Fakat siz ne içindir kurtulmayı istemiyorsunuz.

Onun ne demek istediğini Niyar da, anası da iyi anladılar. İkisi de bir şey söylemediler.

«Yanıyer'e taşınmayı istemeyen insan buraya razı olur mu» diye düşündü Niyar.

Niyar Yanıyer'de iken de, evlerine gittiğinde anasına:

–Ben yalnız halimde sizlerden uzakta yaşamaya alışmamışım, sizi ve Cafer’i çok özlüyorum, yürüyün anam, sizleri de götüreyim, demişti.

Anası o zaman çok düşünmedi:

–Yavrum beni alıştığım yerden kıpırdatma, ben burdan yalnız bir yere gidebilirim.

Niyar ona dikkatle baktı.

–Nereye, dedi yavaşça.

–Ana babamın yerine, dedi Saniye İkmetli kesin sesle.

Gidecekleri zaman ise Dilara ağlaşmaya başladı. Sabahtan beri güzel güzel oynayan çocuğun birden yanakları allandı, alnı ısındı.

Niyar’ın eli ayağı kesildi. –Ne oldu bu çocuğa, geçip gitmiştir sandım, gene şaşımaya başladı, dedi üzüntülü sesle.

–Üzülme yavrum, dedi Saniye abla, inşallah bir şey olmamıştır. Kendim dikkat ederim, geçip gider...

Niyar ona baktı.

–Böyle zamanda yardım etmezsem... Cafer’in okulunu bir çare etseniz yetti, taşınıp geliriz.

24.

Kış sıkıntısı. Yılın başka mevsimleriyle kıyasladığında bu zaman inşaatçıların işi o kadar ağır olmuyor, derler. Herhalde kar ve soğuk işi sakinleştiriyor. Beton donuyor, çatlıyor.

Böyle olduğuna bakmadan Niyar’ın dinlenme günleri bile sinemaya gitmeye vakti olmuyor, çünkü birkaç aydan sonra devlet sınavları başlayacak.

İyi ki şansına anası yanında, ona yardım ediyor, çocuklara dikkat ediyor.

Zakir’in işi onunkinden ağır görünüyor. Devlet sınavları olmasa da, işten gelip, biraz atıştırır atıştırmaz odasına giriyor, yarı geceye kadar orda bulunuyor. Ne işle meşgul olduğunu anlatmamaya çalışıyor. Bazen kendisinin çok memnun çıkıyor, bazen ise yüzünden karlar yağıyor. Kendisini koymaya yer bulmuyor. Niyar ona bir şey

söylemeden işini bırakıyor, oraya giriyor. Ressamın beğenmediği resme dikkatle bakıyor. Eksiklik gördüğünde söylüyor, beğendiğinde övüyor.

Zakir için bu yeterli. Onun duran işi hemen yoluna giriyor.

Buna bakmadan Niyar'a Zakir bazı resimleri göstermemeye çalışıyor. Bunu Niyar hissediyor, sebebini sorduğunda Zakir gülümseyerek sevgiliyle konuşan genç delikanlılar gibi kızarıyor, sonra gösteririm Niyar, diyor.

Cafer hepsini gördü fakat bu konuda ne anasına bahsediyor ne de büyükannesine, Zakir'in söylediği gibi o artık delikanlı. Gerçek delikanlılar sır tutmayı bilirler.

Sırrı ne kadar gizlesen de o ille bir gün belli olur. Zakir'in sırrı bayram günü açıldı.

Çölde inşaatçılar ilk bayramı kara kışta yaptılar, yani bin dokuz yüz yetmiş iki senesinin aralık ayında GRES'in birinci enerji bloğu çalışmaya başladı.

Havası çok soğuk olup fırtına yeni yağın karı o taraftan bu tarafa savuruyordu. Yolda yürümenin çaresi yok. Fakat insanlar bir şeyden korkmadılar. Binlerce inşaatçı toplandı, etraf köylerden, şehir ve bölgelerden misafirler geldiler. Hükümet üyeleri minberden yer aldılar.

KPSS Merkezi Komitesi Siyasi heyetine üyeliğe aday, Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ilk sekreteri Şaraf Raşidov da geldi...

SSSR ve çeşitli kardeş cumhuriyetlerin bayrakları dalgalanıyordu. Ses şamata, sevinç sesleri dindi. Kuruculuğun başı Semön Semönoviç Funk törenli merasimi açık diye ilan etti ve tebrik için sözü Şaraf Raşidov arkadaşına verdi. O emekçileri sıcak sözlerle tebrik etti ve:

–Bugünkü galibiyetleri görürken, gözümüzün önünde ulu dahimiz Vladimir İliç Lenin beliriyor. Bu büyük insan tarafından belirlenen plana göre, Komünist Partisi'nin rehberliği altında iş görerek, böyle büyük başarılarla erişiyoruz. Hepimizin bildiği gibi bin dokuz yüz on sekiz senesi mayıs ayının on yedinci günü Özbekistan'ın bütün memleketin kayıtlarına altın harflerle yazıldı. Vladimir İliç Lenin o gün «Türkistan'da sulama işlerine elli milyon ruble para ayırma ve sulama işlerini kurma hakkında»ki kararnameyi imzaladı.

Ekim devriminin rehberi o zor yıllarda bizim için o aç toprakların geleceği için kaygılandı.

Büyük vatanımızın en önemli sıcaklık elektrik santralini bütün memleket kurdu, o halklar dostluğunun temsilidir... dedi.

Semön Semönoviç bugün çok heyecanlıydı. O söze çıkarken:

–Çok binli topluluğun beş yıl devam eden fedakar emeği büyük galibiyetle sonuçlandı. Üç bin kilovat kudretindeki birinci enerji bloğu çalışmaya başladı ve Orta Asya’nın birleşmiş enerji sistEmine kendi tokunu ekledi, dedi gür sesle. –Bu sevinçli günde size şunu söylemek istiyorum ki bundan çeyrak asırdan fazla önce komşu Farhad GES’inin yapımında yüz seksen bin insan çalışmıştı. Ekipmanlar ise «vestingauz» adına amerikan firmasından getirilmişti. Bizim GRES’i olanı olacağı beş bin insan kuruyor. Ekipmanlar Leningrad, Taganrog, Tolatti, Novosibirsk ve diğer bunun gibi şehirlerimizden getiriliyor. Ağır işlerin hepsi otomatlaştırılmış ve makineleştirmiştir.

Şehirde istekli ressamların eserlerinden düzenlenen «Lenin tarafından belirlenen plan esasında» ülküsü altında sergi açıldı.

Geniş salona girdiğinde köşede üstüne «Komünizm sovyet hakimiyeti artı bütün memleketi elektrikleştirme demektir» sözleri yazılmış memleketi elektrikleştirmenin Lenin’e göre baş planı GOELRO’nun haritası koyulmuş.

Onun iki tarafında ise şehir ve GRES yapımını çölün doğal manzarasını aydın insanların tipini yansıtan resimler, haritalar ve büyük tuvaler asılmış.

Sergideki eserler «Farhad ve Şirin» efsanesiyle başlıyor. Pehlivan delikanlı Farhad’ın tipi büyük planda gösterilmiş. O Şirin’in isteğini yerine getirmek için dağ ve taşları yıkıp kanal yapmaya hazırlanmış.

Bu efsaneyi burda yaşayanların hepsi biliyor denebilir. Çünkü bu insanlar efsaneyi gerçeğe çevirmekte olan efsanevi insanlardır...

Ellerini arkasına koymuş halde kalabalık insanların arasından resime bakmakta olan Cafer’in kulaklarında babasının söyledikleri tekrarlandılar:

«Bir zamanlarda bu çölde Şirin adlı çok güzel bir kız yaşamış. Onun güzelliğini duyan memleketin bütün delikanlıları buraya gelmişler. Güzel kızı gördükleri gibi yürekten vurulmuşlar. Fakat o kimseye razılık vermemiş. «Benim bir şartım var:

kim şu nehri çöle akıtırsa o delikanlıya varmaya razıyım» demiş. Bu işi yapamayanlar dönüp gitmişler.

Başlangıcı olmayan nehir dolup taşıp akıyormuş. Kuru çöl bir damla su görmemiş. İnsanlar hararetini söndüremeden, suya sabırsızlanmışlar.

Pehlivan Farhad belini sağlam gerip işe başlamış. O çalıştışında daşlar taşlar titremişler.

Güzel ve pehlivan delikanlının çöle su getirmek için canı yürektan çalışmakta olduğunu gören şirin ona sevdalanmış. Her gün gelip Farhad'ın çalışmasını seyretmiş.

Dalgalanıp delirerek akan nehir Farhad'ın bıraktığı taş ve toprağı akıtıp gidiyormuş. Bunu gören şirin'in içi bağrı yanmış.

Düzenbazlar şirin'i kandırmanın yollarını aramışlar. Çeşitli kurnazlıklar düşünmüşler. Husrab bütün düzenbazları yenmiş.

O aydınlık gecelerin birinde kend, askerine nehirden çöle kadar kamış döşetmiş. Kamış sabahları ay ışığında parlayıp, şirin'e çöle akan su olarak görünmüş. Husrav şirin'e «senin söylediklerini ben yaptım» demiş.

Kız ona razılık vermiş. Fakat sonradan aldandığını hissetmiş. Hakarete dayanamamış ve zehir içip ölmüş. Faciayı duyan Farhad bu dünyayı terk etmiş. Farhad'ın öldüğü yerde şimdi Farhad GES'i çöle su ve ışık veriyor...

şirin'in, halkın arzu ve niyetlerini yapılmakta olan Sırdarya GRES'i uygulayacak...»

Pehlivanın yanında koyulan resimde geniş ucu bucağı olmayan çöl tasvir edilmiş. Onun ortasında kurulan çadırları fırtına yıkmış savurmuş. şaşıran insanlara yanında duran uzun boylu, yalın baş kişi bir şeyler söylüyor...

Cafer'e bu resim de tanış. Babası ona bu konuda bahsetmişti. Uzun boylu yalın baş kişi inşaatın başkanı Semön Semönoviç...

Sıradaki resimde inşaatçılar su arabasını sarıvermişler. Herkesin elinde su kabı. Kenarda bir delikanlı kovadan su içiyor.... Onların yüzü sevinçli.

Cafer karşısındaki başka resime ilgiyle baktı, beğendi. Fakat onun hakkında bir şey bilmediğine sıkıldı. Resimin kenarına babasının adı ve ailesi yazılmış. Onu evlerinde bir kere bile görmedi.

Güçlü yağmur yağıyor. Delikanlı kızı yağmurdan korumak için onun başının üstüne gazete tutmuş. İkisi de birbirine düşünceli bakıyorlar.

Resimlerde tasvir edilen olaylar izyecilere etki etmeden kalmıyorlar. Onlar bazı haritaların önünde gülümsüyorlar, bazılarının yanında ise, düşünceye dalmış halde uzun vakit durup kalıyorlar.

Üzerine «İkinci kışımız» diye yazılan resmin yanında Cafer de derin hayale daldı. Babası bu olay hakkında onunla konuşmamıştı.

...Çölde ikinci kışımız çok sert oldu. İhtiyarlar böyle kış Özbekistan'da yüz yılda bir kere olur, demiştiler. O çölde daha da tehlikeliydi. Havanın böyle olduğuna bakmadan iş hararetle gidiyordu. İkinci nöbetten çıkan işçiler evlerine dönmek üzereyken otobüs karlı fırtınada yolunu şaşırdı. Araba kar yığına sokuldu. Çölün içinde hareket eden kar dalgası onu tamamen gömdü. İnşaatta kıyamet koptu, bütün işçiler ayağa kalktılar. Nereye dönsen kar, fırtına. Adamlar bellerine kadar kara batıp kalıyorlar. Yürümenin, göz açmanın çaresi yok. Fakat onlar yürüdüler. Tabiat hiddetinden korkmadılar, dostlarını kurtardılar...»

Gene bir resimde yeni şehrin kurulmaya başladığı zaman yansıtılmış. Çevrede kurulmakta olan evlerin yanlarında vinçler geliyorlar...

Elektrik kaynatıcı delikanlının iş vaktindeki görünüşünü tasvir eden resim de güzel. O sol eliyle demir maskesini yukarı kaldırmış, yaptığı işi dikkatle gözden geçiriyor. Ressam bu eseri dostu İgor'e hediye etmişti.

Zakir onu yapmak için çok uğraştı. Çok kağıtlar yırtıp bıraktı. Babasının yanında bulunan yardım etmeye çalışan Cafer onun böyle yapmasını beğenmedi fakat bir türlü soru sormadı. Çünkü babası çalışırken bir ağız sözün bile onu sıkacağını iyi biliyordu. Resimin hazır olduğu gün o çok sevindi. Cafer artık soru sormanın mümkün olmadığını anlayarak, babasından onun sebebini sorduğunda, Zakir oğluna dikkatle baktı:

–Elektrik kaynatıcının çalıştığı zamandaki görünüşünü tasvir etmek kolay şey değildi, oğlum, demiri demire bağlamak, hem öyle bağlamak gerek ki, başka yerleri eğrilse bile bağlanan yer değişmesin, demişti.

Elektrik kaynatıcıların çelik iradeli insanlar olduğunu Cafer o zaman anlamış ve büyük olursam ben de bu mesleği öğrenirim, diye niyetlenmişti.

...Erken bahar olsa gerek. Çöl yeşermiş. Ufuğa düşünceli bakan kadının ayaklarında kauçuk çizmeleri, üstünde mavi elbisesi ve bıcağı. Kısa ve siyah saçlarını rüzgar dalgalandırıyor... O çok güzel canlı insan gibi bakıyor. Cafer bu güzeli ilk defa gördüğünde Farida İsmailovna'ya benzetmişti. Sonradan ise bu benim anam diye düşündü. Babasına resimin üstüne şantiye şefi Niyar İkmetli diye yazmasını rica etti.

O zamanda Zakir gülmüş ve oğluna: –Bu anan Niyar İkmetli de Farida İsmailovna da değil. Bu bizim zamanın Şirin'idir, demişti.

Cafer onun kim olduğunu şimdi de bilmiyor, belki babasının söylediği gibidir. Fakat herhalde o anası Niyar İkmetli'ye de Farida İsmailovna'ya da benziyor...

Sergide o gün pek çok insan bulundu. Akşam Zakir'le Niyar evlerine girer girmez kapının zili çınladı: –Babanlar evde mi?

Cafer kalpaklı, uzun boylu kişiye bakıp gülümsedi.

–Ne gülüyorsun, baban evde mi? –İgor yapmacık ciddi şekilde suratını astı, çocuğa parmağını salladı.

–Şimdi geldiler, girin, diyerek Cafer geriye çekildi.

–Yok ben tek kendim değilim, biz çokuz, babanı çağır, misafirleri karşılasın. Onun sözlerini duyan Zakir'le Niyar birbirine bakıp gülümsediler:

–Babamız daha gelmedi, misafirleri benim karşılamam mümkün mü, dedi Niyar oğlunun arkasından.

–Yok bize o şeytanın kendisi gerek...

–Öyleyse sizler, erkekler, onun gelmesini bekleyin, biz Niyar'a geldik. –Nataşa ile Anarhan kocalarını kenara itip koridora sokuldular. Dostlar kucaklaşıp öpüştüler, Anarhan'ın kocası Niyar'a karanfil çiçeği takdim etti. Bayramı tebrik etti.

Kamil koridorda, giysilerin yanında, kalan çantayı getirip Nataşa'ya tutturdu.

Bu yere kadar getirdim, şimdi kendiniz bakın, diyerek Anarhan'a işmar etti.

Boşaltmak da bizim görevimiz. –İgor çantadaki şeyleri çıkarıp masanın üstüne koymaya başladı. –Şampanya şarabı kadınlara, konyak kendimize, şeker çocuklara... Salam, peynir bize. Tavuklar çiğ, onları pişirmek kadınlara.

–Görüyor musun Niyar, gene iş...

–Niyar yatıp uyuyacak mıydı, –Zakir’i durdurdu İgor. –Öyle şey geçmez, Zakir Vaapoviç arkadaş, bugün bayram, ondan sonra sen yapacağını yapıp şimdi yatıp uyumak mı istiyorsun? Sizlere bugün uyku yok... Kamil dirseğiyle dostunu dürttü.

–Yavaş ol, diyerek yan odadan çıkmak üzere olan Saniye’yi gösterdi.

Selamlaşır selamlaşmaz İgor ona: –Damadınızın yaptığı işleri gördünüz mü, Saniye İkmetli, dedi.

–Gördüm yavrum bugün damadımın hepinizin yaptığı işi gördüm, dedi o sevinçli sesle. –Büyük başarılarla hepinizi tebrik ediyorum, çocuklarım!

İgor Saniye ablayı kaldırıp odanın içinde döndü. Kadınlar bağırıp ona yapıştılar.

Söz Farida İsmailovna’ya verildi. İsmailovna ayağa kalktı, şampanya şarabı dolu kadehi yukarıya kaldırdı:

–Kıymetli dostlarım, dedi inşaat baş mühendisinin yardımcısı. –İleride daha on bir enerji bloğunun yapımı var. GRES inşaatçıları birinci enerji bloğunu bitirene kadar bizler de bakıp durmadık. Onların ailelerine imkan yaratmaya çalıştık. Altmış bin metrekareye yakın mesken evleri kurduk. Çocuk bahçeleri, okul, dükkanlar, mutfaklar kuruluyor. Yakında gene bir kafe daha açıldı... Şirin şehri ortaya çıktı.

Mırzaçöl boşluklarının kompleks şekilde benimsenilmesi Yaniyer şehrinin inşaatından Bekabad ve Cizak, Gülistan ve Sırdarya şehirlerinin onlardaki büyük endüstri sanayi dükkanlarının yapımından başladı. Bu çok büyük başarıdır. Asırlar sonunda aç çöl adını taşıyan bu yer Gülistan’a bağ bağçeye ve ak altın diyarına döndü ve dönecek. Bizde bütün işler en yeni tekniğe göre ilmin son tavsiyelerine göre yapılıyor.

Bu kadehin hepimizin birliği, topluluk hizmetimiz, dostlarımızın şerefine içilmesini teklif ediyorum.

Herkes el çırttı. İsmailovna masanın etrafındaki insanlara baktı, gülümsedi. Saniye ablaya başvurdu:

–Ev sahibi hürmetli Saniye ablanın ve bu yerde bulunan talihli gençlerimizin sağlığı için de... Herkes içti.

Tahir Usmanoviç seyrek içen insan, birden sarhoş oldu.

–Zakir, dedi elini kaldırıp, sana bir soru sormak mümkün mü?

–Sizi dinliyorum...

Tahir Usmanoviç yerinden kalkıp Zakir’e elini uzattı:

–Bir daha tebrik ediyorum, sergideki resimlerinizi beğendim. Durduğu yerde sallandı. –Fakat doğrusunu söyle, bahar vaktinde çöl içinde düşünüp duran Niyar mı, yoksa Farida mı?

–Onun ne farkı var Tahir, dedi gülümseyerek Farida. Saçlarını kestirdiğinden beri benim yaşımı hesaba almadığında insanlar bizi ayırtedemiyorlar, siz resmi soruyorsunuz kendisi de sarhoş olduktan sonra...

Herkes kahkahalarla güldü. Birisi sıra oyunda diye bağırdı. Anarhan ile Nataşa Andican dansını oynadılar. Onun arkasından «Barına» plağı seslendirildi. Ortaya Tahir Usmanoviç ile Nataşa atılıp çıktılar. Tahir Usmanoviç çok sarhoştı. Ortada biraz sallandı, sürünüp yıkılacağını hissetmiş olmalı ısıklık çalıp ayaklarını yere vurdu, ellerini çırpıttı.

Dilaver ile Elvira «Lezginka» oynadılar. Elvira güzel hareketlerle herkesi şaşırttı...

–«Kaytarma» dedi Farida İsmailovna radyonun yanında plak çaldırmakta olan Kamil’e. –Niyar’la ikimiz oynayacağız. Biz de gençlerden geride kalmak istemiyoruz.

Plağı Zakir bulup verdi. İki güzel birbirine karşı gelip oynamaya başladı. Biraz sonra İsmailovna gidip plağı yeniden çaldırdı. Ortaya Zakir’i çıkardı. Herkes el çırpmaya başladı. Zakir çok beceremese de oynadı. Niyar oynamak değil, yüzüyordu...

İsmailovna şimdi Niyar’ı ilk defa gördüğü zamanı hatırladı. Niyar o zaman da güzel oynamıştı, fakat gözleri hüznü, yüzü ise dertliydi. Bugün on beş günlük aya benziyor. Sevinç ve mutluluğun insanın güzelliğine güzellik kattığı açıkça görünüyor.

Kızıyla damadının oynamasını seyreden Saniye’nin gözleri yaşla doldu. O şimdi kendisini çok mutlu hissediyordu.

Misafirler çok geç dağıldılar. Niyar ile Zakir onları geçirmek isteyip giyindi ve aşağı indiler. Fakat buna gerek yoktu.

Bütün gün kıvılcımlanıp yağın kar akşam üstü koşturmaya başladı. Misafirler evde oturduğu sırada o epey derinleşmişti. Hem hala daha yapalak yapalak yağıyor. Etraf gündüzkü gibi aydınlık. Yolların içi insanla dolu. Ses şamata, delikanlılar kızlar kartopu oynuyorlar, geziyorlar. Çocuklar kızak kayıyorlar.

Onlar misafirleri evin önünden geçirip içeri girdiğinde artık salonun ortasındaki masa toplanmıştı. Elvira gürültü patırtı ederek kap kacak yıkıyor, Dilaver iskemleleri yerleştiriyordu.

Serin havaya çıktıkları için Zakir'in keyfi epey dağıldı.

–İnsanlar ne için gelmemiş acaba, dedi o.

–Vay yavrum sizlere söylemeyi unutmuşum, dünürümden telgraf aldım, yılbaşında gelecekmişler...

–Ya şimdi niçin... Dilaver giderken tembihleyip söylememiş miydin yoksa?

–Söyledim abi, belki...

–Kendilerine öyle kolaydır yavrum, bir haftadan sonra yılbaşı. Dünürüm de şimdi epey yaştaki kadın. Kış kıyamet günü ihtiyar kadına yollar içinde yürümek kolay mı sanıyorsunuz, dedi Saniye.

–Yılbaşında onları arabayla kendin getirirsin, Zakir, dedi Niyar. –Düğün meselesini de konuşuruz.

Odanın içini toplamaya yardım etmekte olan Elvira kulaklarına kadar kızardı. Bunu gören Zakir gülümsedi. Niyar'ın sözüne razılık verip başını salladı.

Biraz sonra Dilaver Elvira'ya bir şeyler fısıldadı, herkese hayırlı geceler deyip Cafer'in yattığı odaya girdi.

–Sen de yorulmuşsundur yavrum, dedi Saniye Elvira'ya, Dilara'nın yanına gir de yat.

Niyar ile Zakir ise kendilerinin yatak odalarına girdiler. Zakir uyuyacak insana benzemiyordu. Yatağın üzerine oturdu. Niyar giysilerini değiştirmekle meşguldü.

–Beni bugün doğru eleştirdiler, dedi o karşısında gecelik gömleğiyle duran Niyar'a.

–Sen hala daha o eleştiri hakkında mı düşünüyorsun?

–Ben hala daha değil, o resim hakkında çoktan beri kafa yoruyordum...

Zakir bu mesele konusunda gerçekten de pek çok düşündü. Nataşa'nın söylediği gibi Reşat Osmanov büyük uzman. Zakir enerji mühendisliği teknik okuluna uzaktan okumak için girer girmez arabasını bırakıp onun ekibine kayd. Bu usta adamın çırağı olmak istedi. Teknik okulu bitirdikten sonra da orda kaldı, beraber çalışıyorlar. Zakir de şimdi ustasından çok geride kalmıyor. Fakat Reşat Osmanov gibi çalışmak için

henüz yeteneği yetmiyor. O ustasının yalnız işini değil ressam olarak bütün hayat hikâyesini biliyor. Buraya Fergana'dan gelen Andican, Almaata, Yavan TETSlerinde, sonra taşkent GRES'inde çalışmış. Onun bütün sülalesi bu mesleği devam ettiriyor.

Reşat'ı onun iki kardeşini Semön Semönoviç de çok beğeniyor.

Yakında bölge gazetesinden gelen muhabirle sohbet ederken o başta Osmanovların faaliyeti hakkında konuştu:

–Ben bu delikanlıları çok yıllardan beri tanıyorum. Bizde sıcaklık, elektrik santrallerinde buhar kazanlarını montaj yapmak çok karmaşık iş olup büyük ustalık ve beceriklilik istiyor. Abi kardeşler bu işi kusursuz yapıyorlar. Bu delikanlılar yalnız burda değil bütün memleketimizde kurulmakta olan GRES'lere katılıyorlar, demişti...

Niyar şimdi bunun için okulda okurken Zakir'in onun için duvar gazetesini süslediği zamanları hatırladı. Onun elini aldı, parmaklarına dikkatle baktı.

–Zakir sen ressam olmak istiyordun... Beraber olduğumuzdan beri bu konuda kaç kere bahsetsem de, cevap vermedin, gülüp geçirdin, belki sebebini bugün söylersin, dedi.

Zakir gülümsedi:

–O zaman ben de öyle sanıyordum. Çünkü başka şey görmemiş ve bilmiyordum. Sonradan öyle olmadığını anladım. Şimdi esas görevim iyi montajcı olmak. Resim yapmak, ressam oldum demek değil. Gerçek ressam olmak için istekle beraber bir takım şeyler daha olmalı. Fakat onlar bende yok... Anladınız mı Niyar hanım işler öyle, diyerek Zakir Niyar'ın başını kucakladı.

GRES inşaatçıları her sene bir enerji bloğunu bitirip enerji mühendisleri bayramını büyük zaferlerle karşılıyorlar. Şimdi dokuzuncu enerji bloğunun yapımı hararetle götürülüyor, Daiy Lenin'in doğduğu günün yüz onuncu yıldönümü münasebetiyle kendi aralarında sosyalist yarışını daha çok genişletmeliler, topluluk üyeleri onu Ekim devriminin altmış üçüncü yıldönümüne işe teslim etmeyi gözde tutuyorlar.

Reşat Osmanoviç ile yarış ederek çalışan Zakir'e yakında «Cumhuriyette ün kazanan inşaatçı» ünvanı verildi. Niyar ise şimdi en gözde mühendis, arsa başkanı.

Şehir kurucuları ticaret merkezini «Hovatan» senatoryum-profilatoryumunu enerji mühendisliği teknik okulunu ve mesken evleri kurmak gibi mecburiyetler aldılar.

Şimdi toplantıdan çıkan Niyar yorgun olduğuna bakmadan kendisinde dirilik hissetti. Bu gönlü hoş olduğundan olmalı. Toplantıda onun şanına sıcak sözler söylendi. Mesele sıcak sözlerde değil, yapılan işin keyfiyetli olmasındadır.

Akşam Zakir de keyfiyet hakkında bir şeyler yazıyordu. Niyar onu hatırlamaya çalıştı. Onuncu beşyıllık keyfiyet beş yıllığıdır. Safımızda geri kalanlar olmasın, diye sözler yazılan büyük hacimdeki kağıdın üzerine bir şeyler yazıyordu. Bir teşebbüs daha yükseltilmiştir, dedi.

Evlerine orman kenarındaki yolla dönmek istedi. Çevre yemyeşil.

Baharda çölün de kendisine ait güzelliği neşesi oluyor. Orman tarafından yumuşak hafif rüzgar esiyor.

Niyar dinlenme günleri ailesi ile burda bulunmayı çok seviyor. Fakat maalesef o istediğini her zaman yapamıyor. Evde ille bir acele iş bulunuyor.

Epey yere kadar yavaş yavaş gitti, sonra geç olduğu için adımlarını sıklaştırdı.

Eve girer girmez karşısına Dilara koşarak çıktı.

–Abim geldi, dedi anasını kucaklarken fısıltıyla. Onun arkasından yan odadan çıkan büyükannesi gülümsedi.

–Ya ne için böyle konuşuyorsun, dedi Niyar da zorla duyulan sesle.

–Abimle babamın ciddi işleri varmış, büyükannem söyledi...

Niyar anasına baktı. Saniye ne konuşulduğunu bilmiyorum diyen manada omuzlarını kıstı. Kızının telaşlandığını görüp onu rahatlatmak istedi:

–Bir işleri vardır daha yavrum. Cafer geldiğinde görünüşü neşeliydi. Sofra koydum, yedi, içtiler...

Niyar üstünden mantosunu bile çıkarmadan salona girdi. Ordan balkonda oturanlar, perdenin arasından iyi görünüyordular.

Oğlunu özleyen Niyar onu görür görmez koşup çıkmak çocuğunun boynuna sarılmak istedi. Fakat oğlunun ciddi görünüşü anayı böyle yapmaktan durdurdu.

Cafer’le Zakir birbirine karşı karşıya oturmuşlar. İkisinin de yüzünün yarısı görünüyor. Yavaş yavaş konuşuyorlar. Niyar kulak kabarttı fakat bir şey duyamadı.

–Ne olmuş olabilir, diye düşündü.

Cafer Şimdi Taşkent'te politeknik yüksek okulunun enerji mühendisliği fakültesinde okuyor. Derslerinden bir Şey almıştır dese akla yatmıyor. Çünkü o iyi okuyor.

Cafer dostlarını görüp gelmek için Şehire gezinmeye ıktı. O kapıdan çıkar çıkmaz Niyar Zakir'in elbise kolundan çekip salona soktu:

–Söyle Zakir Cafer'le ikiniz ne hakkında konuŐtunuz, dedi sabırsızlıkla.

Zakir memnun halde gülümsedi:

–ok ciddi Şey hakkında belki sana söylemek gerekmiyordur?... O yerinden kalkmaya niyetlenip yükseldi.

Niyar sinirle çekip, onu yerine oturttu:

–Zakir beni zme, bir Şey var, canım hissediyor, dedi yalvarıcı sesle.

–Canın doğru hissetmiş eken. –Zakir tebessümle Niyar'ın gözlerine baktı.

–Yakında sen kaynana olacaksın, ben ise kaynata olacağım. Sonra buna razı mısın?

Niyar'ın gözleri yuvarlaklaştılar:

–Sen ne demek istiyorsun Zakir?

Zakir elini Niyar'ın dizinin üzerine koydu:

–Mesele Şöyle oğlumuz Cafer bir kızı beğenmiş. O yakında yazın teknik okulu bitiriyormuŐ. OĞlumuzun ise bildiğin gibi bir yılı daha var. Kızı çalışmaya başka yere yolluyormuŐlar galiba, oğlumuz bizi onunla tanıştırmak istiyor, anladın mı?

Elbette boyu yetişen oğlu ya da kızı olan ana baba böyle Şey hakkında düşünmüyor demek olmaz. Şüphesiz düŐünülüyor. Fakat Niyar bu konuşmaya daha vakit var, diye sayıyordu.

O Şaşkın gözleriyle Zakir'e baktı. Sonra anasını çağırdı:

–Ana sizin de bir Şeyden haberiniz yok galiba, dedi sevinmesini de darılmasını da bilmeyen halde – torununuz evlenecekmiŐ.

Saniye memnun halde gülümsedi:

–Gözünüz aydın, dedi sevinçli sesle.

–Ana siz...

Saniye başını salladı.

–Buna hayat diyorlar yavrum. Günler geçiyorlar, gençler büyüyorlar. Sen ne, Cafer’i daha çocuk mu sanıyorsun yoksa? Boyu şimdi tavana yetiyor...

–Ya okuması, bir yılı daha var ya...

–Sen saçmalama Niyar, dedi Zakir, oğlumuz şimdi bana düğün yapın demiyor. Yalnız bizleri dostuyla, beğendiği kızla tanıştırmak istiyor. Kendisi de onunla yakında tanışmış. Akıllı, güzel kız diyor. Onların evlerine bir kere gitmiş, ana babasıyla da tanışmış. Fakat çok konuşup oturmadım, utandım, dedi. Anasını çok beğenmiş...

–Ya babası? Niyar Zakir’e dikkatle baktı.

–Babası hakkında bir şey söylemedi. Onunla konuşmamıştır daha. Genel olarak hazırlan, Niyar, yarın sabah yola çıkmamız gerekecek. Kızın ana babası Taşkent’te, yakın bir sovhozda yaşıyorlarmış...

* * *

Araba sovhozun geniş yolunda giderken mavi boyalı kapının yanına vardığında Cafer babasına durdurmasını rica etti. Onlar arabadan daha inmeden kapıyı on yaşlarındaki, yuvarlak yüzlü, güzel oğlancık açtı.

–Ananlar evde mi kardeşim, dedi Cafer kulaklarına kadar kızarmış halde.

Oğlancık Cafer’i tanıyıp gülümsedi:

–Anamla Cemile *totam* evdeler. Babamla büyükannem, abim şehire gitmiştiler. Şimdi gelecekler girin, diyerek oğlan kapıyı arkasına kadar açtı. Bahçenin içi geniş ve temizdi. Karşıdaki cam sofalı ev de zararsız. Oraya yalan yanlış bir bakış atsan, bu evde yaşayanların temiz pak insanlar olduğunu anlamak mümkündü.

Niyar bir şey söylemedi, birinci etkiden memnun halde Zakir’e bakarak gülümsedi:

Cafer kapıya doğru yürüdü, fakat içeri girmeye cesaret edemedi.

–Git kardeşim Cemile *totanı* çağır, dedi titrek sesle.

Niyar ananı çağır oğlum demeye niyetlendi. Fakat çocuk artık koşup gitmişti.

Misafirleri Cemile değil de orta boylu, sıcakkanlı, uzun saçlı kadın karşıladı. Onun hareketlerinden ve alakalarından misafirlerin geleceğinden haberi olduğu görünüyordu.

Kızın anası olmalı diye düşündü Niyar. Oğlum insan ayırt etmeyi biliyormuş. Karakterli kadına benziyor.

Anası söylemiş olmalı, oğlancık koşarak geldi ve araba kapısının iki kanadını arkasına kadar açtı, Zakir'e müracaat etti:

–Arabayı içeri sokun amca!

Atik oğlanmış diye düşündü Zakir. Kadın da gülümsedi:

–Arabayı içeri alın, dedi nezaketle.

Sonra kadın onları geniş ve güzel toplanmış odaya alıp girdi.

Misafirler evin ortasındaki masanın etrafına oturdular. Genç kadınlar birbirlerinden hal hatır sordular.

Niyar oğlundan hiç olmazsa yolda kızın ana babasının adını bile sorup öğrenmediği için kendi kendisine sinirlendi.

–Benim adım, Niyar arkadaşımınki Zakir, oğlumun adını biliyor olmalısınız, diyerek gülümsedi.

–Cafer bir kere gelmişti. Kızımız öyle çok konuşanlardan değil. Cafer'i bize beraber okuduğumuz dost, diye tanıştırmıştı. Dün akşam sizin geleceğinizi söyledi. Çocuklarımız bizleri birbirimizle tanıştırmak istemişler. Benim adım Edaye...

–Karakterleri benziyormuş. Bizim oğlan da bülbül gibi konuşanlardan değil. Bugün yola çıkmak gerektiğini akşam geç vakitte anladık, Edaye, dedi Niyar.

Bu sırada deminki oğlancık başını kapıdan içeri soktu:

–Ana sizi *totam* çağırıyor, dedi ve Zakir'e bakıp gözünü kırptı. Çok iyi diyen manada yumruğunu sıkıp baş parmağını gösterdi.

–Ne o iyi?

Oğlan elleriyle arabanın direksiyonunu çevirir gibi işmar etti.

Zakir başını sallayarak gülümsedi.

–Cemile kahve pişirmiştir, getirmeye utanıyor olmalı, diyip Edaye yerinden kalkmaya niyetlendi.

–Siz oturun, Cemile'ye Cafer yardım eder, dedi Niyar, oğluna baktı.

Cafer bunu bekliyormuş gibi yerinden sıçrayıp kalkarak dışarıya atıldı.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra odaya önde elinde bir fincan kahve olan Cafer onun arkasından uzunca boylu tamamen olmasa da bazı çizgileri Edaye'ye benzeyen güzel kız selam vererek girdi.

O herkesin önüne kahve koyduktan sonra çıkıp gitmek istedi.

–Kendin de otur yavrum, dedi Edaye.

Kız gülümsedi, fakat oturmadı. Birden çıkıp gitmeye de cesaret edemedi.

–Cemile, dedi Niyar açık yüzle, çekinme, otur, bizle beraber kahve iç, tanışalım. Sonra okul nasıl, devlet sınavlarınız ne zaman başlıyor?

Cemile'nin üstünden ağır yük kalkmış gibi oldu. Gözlerini yerden alıp Niyar'a baktı:

–Sağ olun, iyi, dedi tatlı sesle. –Sınavlarımız Haziran ayında...

Önüne Cafer'in koyduğu fincanı yavaşça çevirdi.

–Çalışmaya nereye gideceksin? Yoksa kendinizde bırakıyorlar mı?

Cemile Niyar'a düşünceli halde baktı:

–İsteyenler, kendileri yaşadığı yerde de kalabilirler.

–Ya sen ne yapmak istiyorsun?

Cemile anasına baktı: –Bu meseleyi daha kesin çözemedik, fakat kendim...

–Cemile sen gene kendi dediğinden dönmeyecek misin, yavrum büyükannen sana ne demişti.

Bu sırada bir sebeple Cemile'nin yüzü birden değişti.

–Büyükanmem benim ne istediğimi nerden bilsin ana, dedi yavaşça.

Niyar Zakir'e baktı. O bir şey söylemedi. Omuzlarını sıktı.

Bu sırada kapı içinde gene haberci oğlan belirdi:

–Ana babamlar geldiler, dedi neşeli sesle.

Edaye ile Cemile yerlerinden bile kalkamadılar, kapı içinde mavi kıyafetli, uzun boylu, zayıf yüzlü adam belirdi. O misafirleri görür görmez gülümsedi, içeri girer girmez yüzü toprak kesildi, donup kaldı.

–Niyar sen misin, dedi üzüntülü sesle.

Niyar bu adamı görür görmez yakın tanıdığına benzetti fakat birden çıkartamadı. Şimdi sesini duyar duymaz tanıdı. O Emin...

Evet, onu kolaylıkla tanımak zordu. Bir zamanki gür saçları seyrekleşmişler. Kendisi zayıflamış, ihtiyarlamış...

Fakat Emin Niyar'ı görür görmez tanıdı. O daha da güzelleşmiş gibi göründü ona.

Kapıdan Şerfe girdi. O herkesin şaşıp kaldığını görerek önce şaşırdı. Gözü Niyar'a düştüğünde yüzü morardı. Kime bakacağını bilemedi.

–Niyar bu oğlan senin... Cafer mi, dedi birazdan *çıtkıldavuk* sesle.

Niyar eski kaynanasına cevap olarak başını salladı.

Şerfe şaşkın gözleriyle Cafer'e sonra güzel giyinmiş orta yaşlı güzel Zakir'e baktı, içine ateş düşmüş gibi oldu, ağlar gibi oğluna sarıldı:

–Kaderin kuruyaydı yavrum dedi sesi titrer halde. –O defa geldiğinde ben onu görmemiştim, tıpkı senin geçliğin. Nasıl oldu da sen onu tanımadın? Ey rabbim öz oğlu babasını tanımıyor... Bu bahtsız başına böyle kara yazılar da yazılmış meğer yavrum.

–Bağırmanın ana, Emin Şerfe ablayı yavaşça geriye itti. –Siz gene talihe alın yazısına yapıştınız. Biz onu kendimiz yaptık ana. Baba öz oğlunu tanımadıktan sonra oğlan onu nerden tanısın? Ne olursa alın yazısına yüklüyorsunuz. Ya siz kendiniz bu torununuzun yazısı hakkında düşündünüz mü? Erkek için böyle şeyler kalpağının tozu gibi bir şeydir. Vurursun bitti gitti. Bir genç kızla evlenirsin, bir ev çocuğun olur demiştiniz. İşte size kalpak tozu... Görüyor musunuz ne yaptınız? Bu şeylerin hepsi alın yazısı değil, ikimiz yaptık ana, görüyor musunuz öz oğlu babasını niçin tanımıyor, diyerek Emin iki eliyle başına yapıştı.

Şerfe gene kabahati Niyar'a yüklemeye çalıştı.

–Sen hapishaneye düştün, orda çocuğu sana kim gösterirdi.

–Yetti ana, üç yıl bir ömür değil, istesek olmalıydı, dedi Emin.

Daha neler oldu, neler söylendi, Niyar bir şey bilmiyor. Şimdi Volga düz yoldan rüzgar gibi uçup gidiyor. Onun elleri oğlunun avuçlarının içindeydi.

–Nasılsınız ana, dedi Cafer ona.

Niyar iyi der gibi başını salladı...

Niyar orda daha neler olduğunu hatırlamaya çalıştı. Gözlerinin önünde Şerfe belirdi. O şimdi yaşlanıp buruştuğuna bakmadan eski adetlerini bırakmamış. Yüzüne

pudra sürmese de kaşları eskisi gibi ince alınmıştı. Başında parlak mendili üstündeki giysileri de öyle. İhtiyar insanlara hiç de yakışmayan şeyler.

Niyar şimdi ne için bir zamanlar beraber çalıştığı muhasebeci Zinaida Petrovna'yı onun nafaka hakkında söylediklerini hatırladı.

Bu işte kendisini de suçladı. Oğlunun boynundan kucaklayıp ondan af dilemek istedi. Fakat böyle de yapamadı. Edaye Cemile hakkında düşündü. –Ne kadar iyi insanlar. Onlar nasıl duruma düştüler?

Bu sırada Zakir arabayı yavaşlattı, yolun kenarına çıkıp durdu. Arkasına döndü ve:

–Niyar bu yerde kaynak var, inip biraz seinlenir misin, dedi tatlı sesle.

Niyar başını tersine salladı.

Zakir'in yüzü değişti.

Bunu gören Niyar iyi yapmadığını anladı.

–Arabadan inip oturmayı istemiyorum, bir kabın yok mu, dedi.

Zakir aranıp limonata şişesi buldu. Cafer şişeyi alıp kaynağa koştu.

Niyar onun arkasından bakıp derinden göğüs geçirdi:

–Zakir biz orda konuşurken Cemile ile Cafer kendilerini nasıl tuttular, dedi yavaşça.

–Bilmiyorum, ben de bir şey görmedim. Fakat evden çıkarken Emin ile Şerfe abla eşik üstünde kaldılar. Cemile ile anası ise bizleri yola kadar geçirdiler...

Niyar düşünceli halde sustu, sonra Zakir'e dikkatle baktı:

–Sen ne söylüyorsun, onlar abi kardeş olarak görüşürler mi acaba?

Zakir gülümsedi:

–Niyar sen daha Cafer'i tanıımıyormuşsun.

–Olabilir, oğlan çocuk babaya yakınmış. Bir şey oldu o hemen sana söyler, elbette sen onu benden iyi tanıyorsundur.

–Ben biliyorum, sen de anlamalısın. Bizim gençlik, okul çağındaki sevgimizi ve birbirimize ilgimizi unuttun mu yoksa? ... Şimdi sen Niyar bir şeye de alışmalısın. Cafer önceleri vakit buldukça bize gelmeye çalışıyordu. Şimdi onu seyrekçe görmek gerekecek. Onun Dilara'dan başka kardeşleri de var. Onlara da gitmeli... İşte bu haberci oğlanı gördün mü?

Niyar başını Zakir'in omzuna dokundurdu:

–Zakir şimdi yanımda sen olmamış olsan ben ne yapardım?

Cafer arabanın açık penceresinden anasına serin kaynak suyu uzattı.

Niyar şişeyi alıp ondan su içmedi, onu yanağına dokundurdu:

–Sağ ol oğlum, dedi memnun halde.

Zakir'in söylediklerinden dolayı Niyar kendisini epey hafif hissetmişti.

Geniş çöl içine gittikçe yol daha da düz olarak görünüyor. Kimi zaman Volga'nın sürati eksiliyor, büyük, arkasında ve önünde kırmızı bayrakları olan ağır yük arabalarının yanından geçip gidiyor. Havası güneşli ve tatlı. Çöl yeşermiş. Uzakta çok katlı evler görünüyorlar.

Cafer anasını azcık dürtüp çölün köşesinde allanıp görünen ufuğa işmar etti. Ufuk gerçekten de güzeldi. Çölün bittiği yerde beyazımsı bulutlar yere kadar sarkmışlar. Yukardan ise onlara başka azcık koyuca bulutlar yakınlaşıyor. İki kat olarak görünen bulutların arasında güneş ışığı allanıp görünüyor, GRES'in bacalarından çıkan açık kül rengindeki tütün güneş ışıklarına karışarak öne uzanıp gidiyordu.

DİZİN

A

a-a : a! Şaşma, acıma, üzülme
vb. duyguları belirten bir söz.

a. (6) 1108, 1284, 3441, 3978,
4482, 6859

A.K. Pavlov : A.K. Pavlov.

A. (1) 1521

abadanlaş- : güçlenmek,
kuvvetlenmek.

a. -ır (1) 2799

abayla- : dikkat etmek, fark etmek.

a. -dımı (1) 1667

a. -madı (1) 7271

a. -madımı (1) 1668

a. -mağan (1) 3530 (pr.)

a. -may (1) 8601

abdest : abdest.

a. al- : abdest almak.

a. -dı (1) 4384

a. -p (1) 6495

abdıra- : şaşırmak, irkilmek,
heyecanlanmak.

a. -dı (5) 5185, 6332, 9473,
12074, 12297

a. -ğanından (1) 2384

a. -madan (1) 8967

a. -p (13) 1270, 1774, 1811,
1834, 3620, 3887, 4497, 5752, 6807, 6824,
8382, 9562, 9593

abın- : sürünmek, tökezlemek,
yere yapışmak.

a. -a (1) 504 (zm.)

a. -dı (1) 12263

a. -ğanının (1) 7670

a. -p (1) 5074

a. -p ketti (1) 3472

a. -sa (1) 10640

abına-sürüne : tökezleyerek, sürünerek.

a. (1) 3934

abınmay-sürünmey : tökezlemeden,
takılmadan.

a. (1) 5074

abındır- : süründürmek.

a. -dı (1) 2399

abınıp-sürünip : sürüne sürüne,
tökezleyerek.

a. (1) 6800

abra- : yağmalamak, dağıtmak.

a. -y (1) 5857

Abu Ali ibn Sino : Abu Ali ibn Sino.

A. eken (1) 1308

acaip : şaşırtıcı; mükemmel.

a. (4) 57, 525, 647, 941

acayip : şaşırtıcı; mükemmel.

a. (17) 222, 1457, 1526, 1575,
1667, 1707, 2247, 2255, 2263, 3253, 3382,
3385, 7212, 8005, 9280, 10572, 10910

accı : acı, yakıcı; keskin; dert.

a. (8) 1554, 2504, 2862, 5720,
7056, 10524, 11115, 12088

a. -lar (1) 6590

a. -sına (2) 9249, 12235

acderha : ejderha.

a. (1) 11144

aceba : acaba.

a. (11) 1386, 3655, 5086, 6469,
7478, 7572, 7655, 8313, 9540, 10031,
10366

acele : acele, acil.

a. (24) 826, 829, 957, 5999, 7590,
7597, 7703, 7714, 8716, 8926, 8950, 9656,

9919, 10725, 10744, 10747, 10758, 10763,
10791, 10868, 11602, 11617, 12353, 12975

acele-acele : acele acele.

a. (1) 3410

acemi : acemi.

a. (3) 506, 11703, 12540

acemilik : acemilik.

a. (3) 497, 3818, 7611

acet : lüzum, gerek, ihtiyaç.

a. (6) 1705, 2778, 3747, 4603,
12224, 12412

a. kalmay (1) 47

a. kalmaz edi (1) 2928

acethane : tuvalet

a. (1) 4047

a. -ge (1) 2577

acı- : acımak.

a. -dı (1) 1364, 9614

a. -dım (1) 7579

a. -mağ (2) 3534, 3536

a. -masañ (1) 3537

a. -may (1) 12528

a. -p (2) 6116, 7604

a. -y (1) 4331

a. -ysiñ (2) 3537, 7218

acılık : hacılık.

a. -ğa (1) 1494

acın- : üzölmek, acımak.

a. -a (1) 5232

a. -dı (1) 3425

a. -sa (1) 4764

acınıklı : hazin, acıklı.

a. (3) 2339, 4806, 6790

Acıniyaz : Acıniyaz.

A. (1) 7139

acu- : acımak.

a. -vdan (1) 3536

aç : aç, kıtlık; zayıf.

a. (4) 2431, 2437, 2709, 11301,
11371, 12719, 12859

a. -tan (1) 6728

a. -tı (1) 7250

a. -tır (1) 846

aç-çıplak : aç çıplak.

a. (1) 11365

aç- : açmak; bulmak,
keşfetmek; meydana getirmek; başlamak

a. (7) 3951, 4103, 4158, 4380,
5447, 6112, 9723

a. -a (7) 1501, 1590, 2498, 2695,
2710, 5967, 1154

a. -a berdi (1) 9482

a. -a turğanlar (1) 11223

a. -acağına (1) 2822

a. -acağ (2) 6721 (zm.)

a. -acağ 7177 (pr.)

a. -acağ oldı (1) 4399

a. -acağımız (1) 201

a. -alar (3) 755, 1576, 5019

a. -ar (2) 53, 5356

a. -arken (2) 3289, 12298

a. -armız (1) 7781

a. -ayatğanda (1) 3347

a. -ayık (3) 54, 5088, 5101

a. -ıcı (1) 12066

a. -ğan (3) 2494, 5103, 6579 (pr.)

a. -ğanda (3) 4375, 7534, 11585

a. -ğandır (1) 6468 (zm.)

a. -ğanımnen (1) 12068

a. -ğaninen (2) 8382, 12572

a. -ğanını (1) 3542

a. -ğanlar (1) 3 (zm.)

a. -madı (6) 4158, 4286, 5476,
9060, 10078, 11458

a. -madımı (1) 11673
a. -mağa (5) 3092, 4139, 4692, 7472, 11121
a. -mağanlar (1) 593 (zm.)
a. -mağ (3) 4280, 8746, 9610
a. -mağnın (2) 11784, 12793
a. -may (1) 9303 (zm.)
a. -maz (1) 353
a. -p (51) 214, 328, 442, 917, 1235, 2132, 2267, 2411, 2888, 2938, 3269, 3333, 3626, 3791, 3947, 4157, 4363, 4470, 5190, 6113, 6454, 6494, 6794, 6820, 6867, 7099, 7297, 7301, 7361, 7372, 7425, 7479, 7561, 7722, 7826, 8014, 8045, 8256, 8430, 8540, 8904, 10018, 10350, 10382, 10450, 10459, 10591, 11534, 11659, 11900, 12648
a. -sa (1) 3888
a. -sa kerek (1) 1666
a. -sağ (1) 2247
a. -sañ (1) 1396
a. -sınlar (1) 1505
a. -tı (45) 24, 572, 609, 655, 762, 1142, 1382, 2406, 3520, 3625, 4367, 4529, 4547, 4774, 5653, 6315, 6658, 6684, 6807, 6821, 7221, 7263, 7269, 7440, 7451, 7560, 7807, 7836, 7840, 7844, 7968, 7976, 8043, 8094, 8353, 8789, 8801, 10643, 11878, 11920, 12139, 12338, 13036, 13040, 13054
a. -tık (1) 8818
a. -tılar (4) 1045, 2453, 4115, 8461
a. -v (3) 2469, 2492, 2495
açık : açık, aydınlık, aleni, berrak
a. (67) 29, 534, 548, 656, 1575, 1647, 1747, 2087, 2144, 2157, 2338, 2757, 2868, 3082, 3500, 3914, 4253, 4294, 4462, 4585, 4673, 5115, 5189, 5482, 5962, 5972, 5987, 6212, 6281, 6325, 6508, 6983, 6990, 7129, 7228, 7232, 7483, 7622, 7837, 8186, 8257, 8653, 9032, 9113, 9182, 9409, 9527,

9793, 9980, 10377, 10383, 10419, 10535, 10464, 11168, 11757, 11918, 12037, 12077, 12080, 12087, 12110, 12300, 12464, 13086, 13175, 13186
(göñüli a.) (1) 9409
a. edi (2) 8249, 10533
a. -tır (1) 8085
a. köz : açığöz, uyanık
a. (2) 1745, 7232
açık-aydın : açıkça, açık bir şekilde.
a. (3) 1945, 7122, 12893
açıklık : açıklık (bk. köz)
a. 7176
açıl- : açılmak, açığa çıkmak, meydana çıkmak, aydınlanmak, (kenara) çekilmek.
a. (2) 2364, 2409
a. -a (2) 2474, 5123
a. -alar (1) 5017
a. -dı (15) 550, 1221, 2908, 2909, 4589, 5189, 5423, 7147, 8216, 8995, 10700, 11626, 12699, 12734, 12855
a. -dık (1) 7492
a. -dılar (1) 5881
a. -ğan (1) 454 (zm.)
a. -ğan (5) 1329, 1396, 1577, 2652, 5149 (pr.)
a. -ğan soñ (1) 7504
a. -ğanda (1) 1470
a. -ğanından (1) 1188
a. -ğanınen (1) 8009
a. -ğanımı (1) 10591
a. -r (2) 6724, 7395
a. -mağan (3) 216, 2879, 8549 (pr.)
a. -mağanından (1) 2325
a. -may edi (1) 2268
a. -ñız (3) 4691, 4693, 6314

a. -p (13) 1262, 2473, 3383, 3407, 4067, 4326, 4532, 7314, 8917, 10929, 11427, 11744, 12078

a. -p başladılar (1) 3886

a. -p kalalar (1) 2499

a. -p kete (1) 10731

a. -p ketti (1) 7026

a. -p ketüvine (1) 10961

a. -p olamay 12063

a. -sa (1) 10731

a. -sın (1) 9916

a. -vı (1) 8527

açılış : açılış.

a. (1) 9012

açıp-açıp : açıp açıp.

a. (1) 1010

açköz : açgözlü

a. (1) 5780

a. -ce (1) 7302

açközlük : açgözlülük, cimrilik.

a. -nen (2) 2396, 3365

açlık : açlık, kıtlık.

a. (1) 858

a. -ka (1) 3647

a. -tan (3) 426, 6693, 8342

a. çek- : yoksul olmak

a. -kenini (1) 817

a. -p (1) 4561

açtır- : açtırmak

a. -dı (1) 11343

a. -madan (1) 3042

a. -ma (1) 10515

açtırt- : açtırtmak (köz a.)

a. -madı (1) 12084

açuv : sinir, öfke, kırgınlık

a. (8) 3053, 3607, 6580, 9986, 9991, 9994, 9999, 10010

a. -ğa (1) 5755

a. -ı (2) 2837, 3302

a. -ından (7) 148, 1505, 3767, 3906, 4417, 10155, 10992

a. -ını (4) 390, 4430, 6578, 10433

a. -lar (1) 418

a. -nen (11) 2309, 3541, 4297, 6454, 10132, 10139, 10624, 11286, 11409, 12222, 13003

açuvlan- : kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek

a. -a (3) 9456, 9917, 10341

a. -dı (13) 1359, 3758, 6422, 9615, 9715, 10470, 11205, 11211, 11337, 11379, 11722, 12160, 13062

a. -dılar (1) 10288

a. -ğan (3) 9710, 9967, 12324 (zm.)

a. -ğan edi (1) 11585

a. -ğanımı (1) 9317

a. -ma (1) 3599

a. -madı (1) 2180

a. -p (7) 1858, 4492, 6479, 7516, 9421, 9969, 12218

a. -r (1) 5466

a. -sa (2) 3396, 10528

açuvlanmak : sinirlenmek, öfkelenmek

a. -nen (1) 10166

açuvlu : öfkeli, kırgın

a. (14) 343, 776, 3275, 4088, 7058, 7194, 10731, 10872 (2), 11048, 11416, 11423, 11443, 12341

a. -mı (1) 9186

ad : ad, isim; şan, nam

a. (1) 10728

a. -ı 409, 1037, 1307, 1581, 2600, 4444, 4490, 4518, 4541, 4736, 8277, 8286, 8882, 10726, 12778

a. -ına 714, 1573, 7648, 9646, 12729

a. -ındaki (2) 1521, 1522
a. -ından (8) 2536, 3108, 4119, 4738, 5155, 5960, 6547, 7800
a. -ını (29) 361, 362, 831, 898, 1581, 2696, 3034, 3867, 4502, 5019, 5599, 5952, 6467, 6472, 6657, 7085, 7904, 8029, 8278, 8347, 9897, 10169, 10604, 10663, 10706, 10917, 12859, 13061, 13063
a. -lar (2) 2678, 3248
a. -ları (2) 2677, 12031
a. -larını (2) 5014, 6336, 10732
a. -larını (2) 3248, 3249
a. -m (6) 5094, 6346, 6660, 9357, 13063, 13067
a. -mız (1) 5481
a. -mızniñ (1) 5484
a. -mnı (2) 4523, 6845
a. -ñ (80) 1915, 8582
a. -nı (2) 2097, 3254
a. -ñız (1) 4543
a. -ñızni (1) 1645
ada- : vaat etmek, söz vermek.
a. -ğan edi (1) 2067
a. -p (1) 8285
adaçık : küçük ada.
a. -lardan (1) 6993
adalet : adalet; doğruluk.
a. -çe (1) 2047
adaletli : adaletli, adil.
a. (3) 3807, 5613, 11055
adaletsizlik : adaletsizlik.
a. (1) 1983
a. -ler (1) 2057
a. -ni (2) 2056, 11928
a. -niñ (1) 7864
adam : insan, kişi, adam, fert.
a. (148) 154, 156, 225, 319, 477, 494, 698, 869, 941, 994, 1010, 1027, 1101,

1392, 1561, 1648, 1696, 1697, 1704, 1717, 1719, 1834, 1892, 1932, 2051, 2099, 2108, 2110, 2241, 2285, 2516, 2653, 2823, 3087, 3100, 3258, 3392, 3471, 3559, 3700, 3780, 3802, 3831, 3890, 3894, 3902, 3973, 4005, 4029, 4030, 4128, 4222, 4458, 4536, 4569, 4714, 4791, 4808, 4904, 5011, 5045, 5128, 5221, 5280, 5431, 5510, 5595, 5597, 5675, 5731, 5851, 6169, 6170, 6172 (2), 6176, 6177, 6181 (2), 6222, 6479, 6533, 6556, 6588, 6733, 6735, 6846, 6924, 6970, 6973, 6974, 7254, 7411, 7496 (2), 7513, 7543, 7571, 7668, 7787, 8136, 8197, 8317, 8380, 8454, 8598, 8665, 8755, 8829, 8894, 9109, 9125, 9181, 9200, 9302, 9327, 9348, 9400, 9468, 9508, 9509, 9574, 9854, 9856, 9963, 9971, 10073, 10102, 10129, 10132, 10193, 10197, 10201, 10204, 10224, 10269, 10413, 10416, 10444, 10465, 10466, 10474, 10594, 10597, 10609, 10667, 10676, 10725, 10729, 10734, 10735, 10756, 10775 (2), 10780, 10851, 10854, 10874, 10993, 11011, 11024, 11028, 11179, 11195, 11262, 11275, 11330, 11386, 11462, 11468, 11517, 11518, 11543, 11618, 11658, 11659, 11698, 11788, 11800, 11840, 12235, 12278, 12291, 12376, 12383, 12412, 12447, 12474, 12503, 12511, 12518, 12527, 12639, 12662, 12728, 12730, 12812, 12819, 12868, 13051, 13106
a. -da (2) 8891, 10328
a. -daki (1) 9848
a. -dan (6) 3909, 4793, 6176, 7684, 1771
a. -dır (1) 581
a. edi (4) 6340, 6342, 9084, 10324
a. eken (4) 92, 7578, 9409, 11953
a. -ğa (28) 165, 406, 486, 620, 668, 1553, 2657, 2697, 2762, 2946, 3026, 4716, 4789, 6177, 6181, 6725, 9381, 10490,

10925, 11071, 11452, 11660, 11731,
11977, 12055, 12250, 12451, 12924

a. -ı (10) 96, 721, 5186, 8960, 8985,
9410, 10041, 10504, 10506, 10899

a. -ına (5) 143, 824, 5120, 5221,
12412

a. -ında (1) 158

a. -ından (3) 814, 6592, 9454

a. -ını 12024

a. -ısıñ (2) 3296, 7232

a. -lar (116) 23, 69, 83, 86, 140,
153, 213, 222, 231, 321, 797, 990, 1303,
1398, 1400, 1422, 1448, 1533, 1871, 2026,
2218, 2231, 2267, 2428, 2433, 2438, 2506,
2584, 2600, 2641, 2690, 2711, 2906, 3029,
3085, 3139, 3144, 3216, 3245, 3318, 3671,
3695, 3775, 3790, 4034, 4139, 4602, 4901,
4903, 4933, 4977, 5126, 5275, 5276, 5311,
5432, 5495, 5684, 5693, 5722, 5733, 5837,
6343, 6596, 6738, 6799, 6964, 6989, 7025,
7035, 7210, 7581, 7614, 7679, 7820, 8096,
8343 (2), 8499, 8509, 8592, 8896, 8926,
8927, 8946, 9276, 9367, 9406, 9763, 9810,
10091, 10234, 10304, 10579, 10670,
10804, 11479, 11681, 11699, 11822,
11955, 11974, 12069, 12174, 12387,
12522, 12551, 12553, 12703, 12743,
12745, 12792, 12808, 12875, 12908, 13042

a. -larda (3) 4801, 5274, 7342

a. -larda edi (1) 9933

a. -lardan (7) 59, 86, 330, 3053,
6228, 10220, 12491

a. -lardır (3) 2202, 2203, 12744

a. -larğa (20) 20, 191, 432, 574,
879, 1512, 1527, 4976, 5327, 5556, 5610,
9401, 9915, 11213, 11821, 12084, 12548,
12772, 12864, 13142

a. -ları (11) 57, 2214, 3035, 4059,
5226, 7141, 10235, 10586, 10890, 12025,
12273

a. -larım (1) 3784

a. -larımdan (1) 7240

a. -larımız (4) 2922, 5273, 5583,
7258

a. -larımıznen (1) 2932

a. -larımıznıñ (1) 2230

a. -larını (2) 955, 5210

a. -larmız (1) 11621

a. -larmızını (1) 12484

a. -larnen (5) 199, 7854, 10107,
10958, 12504

a. -larnı (16) 379, 2718, 5445,
5590, 5591, 6977, 7551, 7775, 7789, 8198,
8944, 9779, 9780, 10094, 10234, 11588

a. -larnıñ (27) 17, 31, 197, 300,
993, 1213, 1555, 1927, 2096, 2432, 2478,
2573, 2787, 3191, 5314, 5420, 5422, 6721,
7030, 7185, 7589, 9786, 10062, 10240,
11165, 12520, 12739

a. -m (5) 699, 1941, 6736, 7255,
12183

a. -ñ (1) 9964

a. -nen (6) 1005, 3710, 5446, 6471,
9945, 12902

a. -nı (20) 3438, 3442, 3778, 3862,
4443, 4803, 5471, 5591, 6169, 6170, 6172
(2), 6181, 6420, 8971, 11425, 11570,
12085, 12516, 13109

a. -nıñ (33) 164, 533, 604, 1008,
1037, 1145, 1301, 2322, 3711, 3802, 4042,
4635, 5146, 6413, 6999, 7513, 7591, 7837,
7957, 8674, 9256, 9866, 9884, 9897,
10427, 10492, 10979, 11194, 11424,
11888, 12608, 12893, 12932

a. -nıñki (1) 10604

a. -ñız (2) 2544, 11399

a. -ñnen (1) 7563

a. -ñnı (1) 4886

a. olmasa gerek (1) 12382

a. olsa gerek (1) 11741

a. -sın (5) 2353, 7212, 7288, 8558,
12182

a. -sınız (1) 6675

a. -sız (1) 3455

adamzat : insan, adam, kişi.

a. -nın (1) 6171

adamlık : kişilik, insanlık.

a. (1) 10070

a. -ta (1) 5457

adden : ?

a. (3) 10406, 10485, 10960

adet : adet, gelenek, alışkanlık.

a. (3) 2656, 7073, 7410

a. -çikler (1) 4898

a. -çiklerini (1) 13140

a. -i (6) 752, 901, 10367, 10670,
11267, 11434

a. -ince (2) 7466, 8218

a. -inden (1) 1489

a. -ine (1) 5895

a. -lerge (1) 1930

a. -leri (4) 797, 4072, 6559, 7116

a. -lerini (5) 2848, 3579, 3586,
6603, 7176

a. -leriñni (1) 3579

a. -miz (2) 10129, 10415

a. -ni (2) 1315, 7071

a. et- : alışkanlık etmek.

a. (1) 1310

a. -tiler (1) 6030

adeti : alışılmış.

a. (1) 4539

adım : adım.

a. (20) 1508, 3438, 4268, 4351,
4441, 4765, 5179, 5192, 5520, 5918, 6321,
6518, 7149, 7672, 7983, 8513, 9429, 9776,
11149, 12450

a. -da (1) 11494

a. -ına (1) 11476

a. -ında (1) 127

a. -ını (1) 3674

a. -lar (2) 8424, 11979

a. -ları (2) 3941, 7297

a. -larına (1) 3028

a. -larından (1) 7763

a. -larını (9) 881, 1808, 3656, 6823,
7059, 7764, 11618, 12002, 12976

a. -larnen 1785, 3267, 3506, 3623,
4403, 6309, 6783, 7598, 8902, 12137

adımlla- : adımlamak, yürümek,
aşmak.

a. -dı (13) 23, 841, 900, 1140, 1238,
3462, 3467, 3895, 3897, 5511, 5514, 5626,
8381

a. -dılar (6) 3020, 5031, 5179,
5554, 6020, 7667

a. -ğan (3) 486, 4327, 5075 (pr.)

a. -ğanda (1) 7677

a. -mağa (1) 9219

a. -maқта (1) 6823

a. -maқtalar (1) 7048

a. -p (7) 3432, 3881, 4814, 5034,
5538, 8046, 8711

a. -p başladı (3) 1234, 6245, 6249

a. -p ketti (3) 545, 679, 6642

a. -rken (1) 8260

a. -y (3) 4330, 5073, 8591

a. -ylar (1) 4336

adımlık : adımlık, adım
uzunluğunda olan.

a. (1) 3442

adını -yolunu : adını, mesleğini.

a. (1) 3184

Adil ata : Adil ata.

A. (6) 9222, 9253, 9268, 9397, 9960, 12636

A. -nı (2) 9407, 9942

A. -nıñ (11) 9265, 9371, 9413, 9455, 9529, 9557, 9576, 9862, 10649, 10652, 12632

adise : olay, tesadüf

a. -ler (1) 7178

a. -lerni (1) 7139

a. -ni (1) 10851

adiy : kolay, basit; sade

a. (11) 3802, 4960, 8688, 9024, 9314, 9380, 9620, 10233, 11010, 11014, 11093

adlandır- : adlandırmak, ad koymak

a. -ğanlar (1) 2432 (zm.)

adlandırıl- : adlandırılmak

a. -acağ (1) 7047 (pr.)

a. -ğan (2) 4962, 9460 (pr.)

adlı : adlı, adında olan.

a. (6) 2686, 4749, 7157, 7644, 12033, 12747

administrator : yönetici, idareci.

a. -ğa (1) 7702

adres : adres

a. -ine (1) 2478

a. -ini (1) 6359

adyutant : emir subayı, yaver.

a. (1) 6555

aenk : ahenk, uyum.

a. (2) 9931, 10976

a. -ke (1) 9931

aerodrom : havaalanı.

a. -ı (1) 5396

afağan : kızgınlık, öfke, sinir.

a. -ımı (2) 3799, 6750

afağanlaş- : kızmak, sinirlenmek.

a. -r (1) 3580

afat : afet, felaket; fırtına.

a. (3) 6795, 7727, 7796

a. -lar (1) 7741

a. -larından (1) 3609

a. -larını (1) 7740

a. -mı (1) 7769

a. -nıñ (1) 7798

a. -tan (1) 7782

afatlı : felaketli, fırtınalı, korkunç.

a. (5) 456, 2505, 4136, 7602, 9995

aferin : aferin, bravo.

a. (3) 1589, 8657, 9706

aferist : dolandırıcı.

a. -ni (1) 3730

afi : dayanıksız, süreksiz, değişken, kararsız, güvenilmez.

a. (1) 1131

a. -dan (4) 3400, 5487, 7478, 7569

afır- : havlamak.

a. -mağa başladı (1) 8379

afıza : hafıza.

a. -sında (1) 9453

afiyet : afiyet, sağlık.

a. -ler olsun (2) 4285, 9347

Afrasiab : Afrasiab.

A. (1) 447

afta : hafta.

a. (18) 790, 1322, 1450, 2072, 3997, 4276, 4740, 5390, 5660, 7013, 7554, 8921, 8999, 10036, 11704, 11789, 12458, 12582

a. -da 619, 770, 771, 5659, 9657, 10571, 12564

a. -dan (3) 9491, 9494, 12913

a. -ğa (1) 8791

- a. -ğace (2) 2909, 9454
- a. -lar (2) 2977, 8288
- a. -larnen (7) 272, 357, 2862, 7410, 7946, 10602, 11021
- a. -nın (2) 4007, 9655

afu : af, bağışlama.

- a. et : affetmek, bağışlamak.
- a. (3) 565, 919, 3639
- a. -ersiñiz (1) 2581
- a. -ersiz (1) 6660
- a. -ñiz (7) 1579, 4918, 5549, 7306, 9140, 9339, 11157
- a. sora- : özür dilemek, af dilemek.
- a. -mağ (1) 13145
- a. -p (7) 347, 914, 1570, 2655, 8141, 8231, 8259
- a. -sam (1) 1849
- a. -yım (1) 6666

ağa : ağa, abi, kardeş.

- a. (101) 58, 256, 440, 734, 809, 813, 1112, 1714, 1744, 2077, 2202, 2664, 2685, 2716, 2766, 3109, 3174, 3349, 3413, 3417, 3421, 3424, 3433, 3437, 3443, 3455, 3470, 3527, 3559, 3615, 3703, 4013, 4063, 4102, 4106, 4116, 4172 (2), 4220, 4291, 4293, 4636, 4867, 4890, 5163, 5349, 5358, 5891, 6023, 6026, 6165, 6199, 6203, 6226, 6232, 6239, 6262, 6278, 6340, 6345, 6354, 6357, 6363, 6495, 6497, 6505, 6523, 6770, 6952, 6958, 6964, 7760, 7772, 7804, 8477, 85468573, 8576, 8652, 8697, 8763, 8768, 8776, 8788, 8789, 8793, 8802, 8808, 8813, 8823, 8826, 8833, 8841, 8843, 8847, 8848, 8850, 8851, 8928, 8956, 12912
- a. -da (1) 6251
- a. edi (1) 1679
- a. -ğa (3) 2683, 6891, 8761
- a. -lar (2) 4219, 4222
- a. -larda (1) 7321

- a. -ları (1) 265
- a. -larımızğa (1) 6157
- a. -larıña (1) 2082
- a. -larını (1) 258
- a. -m (3) 8487, 12979, 13039
- a. -ma (1) 6056
- a. -mızdan (1) 6182
- a. -mnen (1) 12982
- a. -mnıñ (3) 3395, 4050, 6408
- a. -nen (4) 5797, 5980, 6347, 7535
- a. -nı (8) 323, 6950, 8700, 8733, 8765, 8852, 8907, 8913
- a. -nıñ (17) 259, 429, 709, 711, 722, 2651, 4032, 4275, 4314, 6267, 6275, 8760, 8766, 8795, 8835, 8854, 9310
- a. -sı (5) 284, 285, 2558, 9368, 10737
- a. -sınıñ (2) 2655, 8556

ağa-kardaş : ağabey ve kardeş.

- a. (1) 1688
- a. -lar (1) 12943
- ağaç** : ağaç.
- a. (19) 24, 741, 1142, 1648, 1803, 1977, 1978, 3261, 3426, 3619, 5298, 5665, 7031, 7674, 7927, 8379, 9253, 9268, 10022
- a. -ı (1) 2358
- a. -ındaki (1) 10418
- a. -lar (2) 4711, 9264
- a. -ları (1) 10651
- a. -larınıñ (1) 9263

ağar- : ağarmak, beyazlamak.

- a. -dı (2) 2301, 5174
- a. -ğan (6) 32, 1528, 1811, 6647, 6684, 8928 (pr.)
- a. -ğanda (2) 3949, 8559
- a. -p turmaqtalar (1) 248

ağart- : ağartmak.

- a. -a (1) 8394

a. -sa (1) 8454

ağır : ağır; güç, zor; zahmetli; sıkıntılı; yavaş yavaş, şiddetli.

a. (48) 308, 480, 497, 2491 (2), 2495, 2500, 2604, 3099, 3503, 3693, 4272, 5187, 5188, 6677, 6941, 7091, 7164, 7200, 7299, 8193, 8671, 9015, 9038, 9047, 9272, 9567, 9777, 9898, 10047, 10348, 10534, 10535, 10808, 11151, 11439, 11454, 11783, 11963 (2), 12498, 12500, 12517, 12538, 12719, 12731, 13088, 13180

a. ava (3) 2639, 10296, 11216

a. -dan (1) 10878

a. edi (1) 259

a. -niñ (1) 5611

ağır-ağır : yavaş yavaş.

a. (1) 499

ağır- : ağrımak, acımak.

a. -a (6) 1278 (3), 9564, 10222, 11767

a. -a bilecek (1) 8237 (zm.)

a. -dı (1) 8458

a. -ğan 2790, 2935 (pr.)

a. -ğanına (1) 9568

a. -madımı (1) 3629

a. -maқта 10873

a. -masın (1) 1305

a. -maz (1) 4891

ağırlaş- : ağırlaşmak, karmaşık bir hal almak.

a. -қан (2) 9112, 9980 (pr.)

a. -қан ediler (1) 4643

a. -p başlay (1) 11102

a. -sa (1) 7573

a. -tılar (1) 3666

ağırlık (-ğı) : ağırlık.

a. (1) 7299

a. -ına (1) 8622

a. -ında (1) 5378

ağıрмақ : ağır, yavaş.

a. (1) 9237

ağırt- : kalbini kırmak, incitmek, acıtmak, rencide etmek, ağrımak.

a. -қан (1) 10496 (zm.)

a. -maқ (1) 10481

a. -mamaқ (1) 5100

a. -tım (1) 7576

ağız : ağız.

a. (12) 87, 3042, 7107, 7144, 8489, 8796, 9986, 10224, 10591, 11458, 11673, 12802

a. -dan (6) 4022, 4701, 5383, 5958, 5971, 8536

a. -ğa (1) 8646

a. -ı (4) 534, 4067, 4532, 8939

a. -ına (14) 914, 1899, 2638, 3052, 3151, 3359, 3538, 4227, 5125, 6503, 6793, 6806, 8634, 11058

a. -ında (2) 2685, 10095

a. -ından (13) 148, 149, 305, 1483, 3512, 4133, 4314, 4894, 5616, 7131, 8069, 8305, 10449

a. -ını (18) 1501, 2151, 3151, 3347, 3419, 4286, 5068, 5299, 5849, 6368, 7301, 7534, 7561, 8532, 9302, 10078, 11187, 12063

a. -larına (6) 153, 2326, 3696, 5930, 6958, 8868

a. -larından (1) 5635

a. -larını (3) 213, 743, 6589

a. -ma (4) 5107, 5124, 5602, 8645

a. -mda (1) 3207

a. -mdan (1) 3557

a. -mnı (2) 10515, 12068

a. -ñ (1) 6231

a. -ña (1) 5603

a. -ñda (1) 3301

a. -ñnen (1) 2288
agitator : propagandacı.
a. (1) 7154
ağla- : ağlamak.
a. (3) 6064, 6068, 6072
a. -dı (7) 3302, 3303, 6506, 6653, 6794, 7683, 8056
a. -dñnmı (1) 10389
a. -ğan (1) 10715 (zm.)
a. -ğanda (1) 4689
a. -ğanını (2) 5597, 11426
a. -ma (4) 6795 (2), 7686, 11163
a. -mağa başladı (2) 425, 2410
a. -mak (1) 8057
a. -mağtan (1) 11332
a. -mañız (1) 8976
a. -maymı (1) 7121
a. -maz (2) 7232, 8448
a. -p (9) 92, 4168, 4169, 5182, 8048, 8058, 9908, 10708, 11429
a. -p başladı (2) 9820
a. -p başlay (2) 5596, 11160
a. -p kaldı (1) 5214
a. -p yiberdi (1) 10370
a. -sa (1) 11546
a. -vını (1) 8053
a. -vını (1) 9823
a. -y (1) 146, 4689, 4693
a. -y eken (1) 2709
a. -ycağı (1) 7223
a. -ycağ (1) 3688 (zm.)
a. -ysiñ (1) 7837
a. -ysiñmı (1) 1884
ağlamsıra- : ağlar gibi olmak, yalandan ağlamak.
a. -dı (1) 340
a. -p (1) 13119

a. -p başladı (1) 5774
a. -y (1) 10203
ağlan- : sızlanmak, yakınmak.
a. -dı (1) 11454
ağlaş- : ağlamak.
a. -ğanından 9063
a. -p 1868
a. -tılar 1875
ağlay-ağlay : ağlaya ağlaya.
a. (1) 2417
agregat : makineler takımı, ünite.
a (1) 2497
ağrı : ağrı, acı.
a. -dır (1) 260
a. -lar (1) 4368
a. -nı (1) 261
a. -sı (1) 11108
a. -sına (2) 3415, 3719
agronom : ziraat mühendisi, tarım uzmanı.
a. (15) 68, 713, 1567, 2092, 2485, 3632, 3636, 4120, 5160, 5248, 5309, 9160, 9162, 9165, 9926
a. edi (1) 9208
a. -ğa (2) 9178, 10696
a. -ı (6) 716, 2526, 6986, 9209, 10661, 11575
a. -larnıñ (1) 716
a. -nı (1) 9199
a. -nıñ (2) 9169, 10100
agrotehnika : tarım tekniği.
a. (2) 2457, 2466
ağ : ah, vah, aman (ünlem).
a. (12) 3025, 3653, 4357, 4358, 5284, 6047, 7954, 8145, 8302, 8738, 9273, 12132
a. çek- : ah demek.

a. -p (1) 4361
ağaretle- : hakaret etmek, incitmek.
a. -mege (1) 2415
a. -yler (1) 378
ağır I : ahır.
a. -lar (1) 4473
ağır II : son, nihayet
a. -ı (4) 711, 7822, 9452, 10434
ağır-soñu : sonunda.
a. (1) 9869, 9891
ağır-soñu : sonunda.
a. (7) 991, 1024, 9773, 10629, 11126, 11831, 12640
ağlak : ahlak.
a. (1) 7117
a. -ñız (1) 2315
ağlaksız : ahlaksız.
a. (1) 9835
ağmak : aptal, budala, akılsız.
a. (7) 349, 1144, 1810, 1817, 3760, 3875, 5840
a. ekensiñ (1) 3761
a. -siñ (1) 2354
ağret : ahiret.
a. -ini (1) 8315
ağt : ant, yemin.
a. alasıñ (1) 3921
aile : aile.
a. (14) 1370, 2509, 3046, 3341, 3801, 3803, 4750, 4895, 5120, 6547, 7411, 11629, 12598, 12641
a. -de (6) 168, 475, 4796, 9829, 10345, 11064
a. -deki (1) 4790
a. -den (1) 6910
a. -lerine (1) 12853
a. -lerinen (1) 6870

a. -leriniñ (1) 3095
a. -mnen (1) 6912
a. -niñ (4) 91, 3055, 7063, 7816
a. -si (3) 1371, 1486, 1495
a. -sinde (1) 7102
a. -sinden (1) 3806
a. -sine (1) 8293
a. -sinen (1) 950
ait : ait.
a. (8) 1419, 2671, 9212, 10080, 10124, 10273, 10964, 12972
aizar : acı
a. -larını (1) 6076
ajrat- : ayırmak.
a. -p 4197
aķ I : beyaz, ak.
a. (9) 246, 1623, 2007, 3673, 6036, 6548, 6729, 8217, 12859
a. -ına (1) 8454
a. -tan (1) 5296
a. -tanmı (1) 5295
aķ II : hak, yaradan; haklı, doğru.
a. (4) 1956, 1969, 6547, 11027
aķ III : ücret, para.
a. (8) 384, 787, 2921, 1991, 6207, 11624, 12365, 12366
a. -ımı (5) 100, 314, 2047, 2059, 8062
a. -m (1) 5137
a. -mız (1) 2305
a. -mnı (4) 123, 2033, 2054, 7862
a. -ñ (2) 10165, 12363
a. -ña (2) 10165, 12363
a. -ndan (1) 12134
a. -nı (1) 11923
a. -ñız (1) 2307
a. -ñıznı (1) 2307

a. -uķuk (1) 4043

aķ IV : hakkında, konusunda, ilişkin, dair. (<hakķ)

a. -ında (aķķında) (111) 47, 84, 229, 468, 926, 1251, 1300, 1308, 1477, 1479, 1570, 1596, 1613, 2091, 2102, 2103, 2105, 2138, 2145, 2231, 2317, 2329, 2430, 2713, 2761, 2875, 2920, 3147, 3159, 3247, 3266, 3811, 4114, 4777, 5171, 5364, 5388, 5700, 5961, 6498, 6854, 6941, 6942, 6960, 6988, 7006, 7052, 7054, 7065, 7134, 7185, 7387, 7801, 8125, 8434, 8500, 9086, 9149, 9221, 9293, 9301, 9468, 9509, 9525, 9543, 9621, 9838, 9886, 9927, 10089, 10591, 10635, 10731, 11042, 11090, 11458, 11484, 11636, 11686 (2), 11732, 11871, 11876, 11972, 11997, 12017, 12134, 12153, 12261, 12266, 12294, 12380, 12382, 12384, 12446, 12476, 12478, 12653, 12777, 12786, 12928, 12929, 12940, 12967, 12999, 13001, 13013, 13031, 13127, 13144, 13146

a. -ındaki (aķķındaki) (1) 10453

a. -ki (1) 12718

a. -mızda (aķķımızda) (1) 6836

a. -ñda (aķķınñda) (1) 2027

a. -ta (9) 1361, 11728, 11813, 12284, 12413, 12425, 12696, 12773, 12947

aķ- : akmak.

a. -a (2) 8666, 11784

a. -a bergen (1) 12752 (zm.)

a. -a eken (1) 5835

a. -ar (1) 3791

a. -ayatķan (2) 12036, 12758 (pr.)

a. -ķan (3) 2188, 9689, 12763 (pr.)

a. -maķta (5) 6797, 6994, 7077, 9531, 11765

a. -may (1) 4646

a. -p (8) 4205, 4235, 6803, 6998, 7275, 8497, 8665, 11765

a. -p turar (1) 452

a. -sa kerek (1) 5938

a. -tı (2) 303, 797

akademik : akademi üyesi.

a. (1) 1520

aķaret : hakaret.

a. -ke (1) 12765

a. -tenmi (1) 10526

aķaretle- : hakaret etmek, incitmek.

a. -mek (1) 4792

a. -p (1) 3798

a. -sin (1) 4793

a. -y (1) 10341

aķaretlen- : incinmek.

a. -genler (1) 7357 (pr.)

a. -se (1) 10626

aķay : koca, eķ, adam, erkek, aķa.

a. (13) 137, 1358, 3333, 3870, 4305, 7244, 10208, 10248, 10328, 10330 (2), 11088, 11377

a. eken (1) 1110

a. -ı (8) 592, 4555, 6357, 7904, 9100, 10236, 11477, 12282

a. -ına (3) 5238, 11079, 11458

a. -ını (1) 12386

a. -ınıñ (9) 123, 1735, 4300, 5654 (2), 5663, 7952, 11010, 11465

a. -lar (4) 3534, 11338, 12198, 12830

a. -lardan (1) 12599

a. -ları (1) 3857

a. -larına (1) 11005

a. -larını (1) 12423

a. -larınıñ (1) 4298

a. -m (1) 4173

a. -m edi (1) 4884

a. -mmı (1) 11337

- a. -nı (1) 6696
a. -nñ (7) 3856, 3859, 4448, 4755, 6716, 6737, 8330
a. -ñız (1) 4883
a. -sñ (1) 11338
a. -sız (1) 3646
a. -ğa ber- : kocaya vermek
a. -mege (1) 11868
a. -ğa çık- : evlenmek kocaya varmak.
a. -alar (1) 11087
a. -kanda (1) 5886
a. -maktan (1) 11866
a. -mazdan (1) 11885
a. -p (1) 12407
a. -v (1) 11570

aķbalķık : beyaz amur.

- a. (1) 5174

aķbardaķ : kardelen.

- a. (6) 331, 514, 2007, 3382, 4327, 10604

- a. -ķa (1) 801

Aķbaŗ : Akbaŗ.

- A. (10) 5746, 5747, 5750, 5759, 5767, 5904, 5746, 5747, 5750, 5759

- A. -ķa (1) 5750

- A. -m (1) 5929

- A. -nen (2) 5756, 5766

aķa : para.

- a. (2) 10163, 10167

- a. -nı (1) 10169

- a. -sını (1) 5065

aķil : beyazımsı, beyazımtrak.

- a. (2) 2520, 13184

aķillen- : ağarmak, beyazlaŗmak.

- a. -e baŗladı (1) 515

aķıl : akıl, zeka; hafıza, bellek; anı.

- a. (15) 27, 518, 584, 1843, 5839, 6178, 6845, 9291, 10010, 10509, 10566, 10853, 10925, 11281, 11753

- a. -Ėa (5) 555, 2807, 3150, 5998, 12996

- a. -ı (7) 31, 397, 1566, 3554, 5807, 6320, 9739

- a. -ına (31) 891, 900, 1230, 1361, 2632, 2725, 3156, 3211, 3255, 3981, 4032, 4644, 4849, 5036, 5686, 6148, 8021, 8316 (2), 9658, 9694, 9735, 9971, 10439, 10942, 11365, 11435, 11440, 11644, 12042, 12424

- a. -ından (2) 1546, 1998

- a. -larına (2) 1784, 3141

- a. -m (1) 6844

- a. -ma (3) 2931, 7483, 12629

- a. -mda (2) 4934, 8083

- a. -ña (3) 1664, 6476, 1836

- a. -ñdamı (1) 6858

- a. -nen (1) 8158

- a. -nı (2) 5130, 10508

- a. -ñızdamı (1) 8082

- a. -ñızdan (1) 1318

- a. -ñnı (1) 13873

aķılbalık : olgun, yetiŗkin.

- a. (1) 9925

aķıldane : zeki, akıllı, akıllıca.

- a. (1) 10520, 10993

aķıllı : akıllı.

- a. (19) 161, 636, 1317, 2157, 3133, 3238, 3664, 3946, 3981, 5134, 5837, 6002, 6690, 8303, 8749, 10585, 10804, 11075, 13027

aķılsız : akılsız.

- a. (3) 1198, 1932, 11414

aķıntı : akıntı.

- a. -da (1) 8344

a. -sı (1) 2498
a. -sından (1) 6998
a. -sinen (1) 2815
a. -sını (1) 6993
akırın : yavaş, ağır.
a. -dan (1) 10703
akıt- : akıtmak.
a. -p (1) 1720
akıyt- : akıtmak.
a. -p (2) 3295, 4155
akız : a kız.
a. (3) 3554, 8971, 10839
akız- : dökmek, akıtmak; akmak.
a. -p (1) 12758
a. -sa (1) 12750
akıbet : son, sonuç.
a. -i (3) 4778, 4806, 8321
a. -inen (1) 158
a. -te (1) 11475
akıkat : gerçek, hakikat, doğruluk.
a. (6) 3459, 5234, 6012, 6476, 6477, 6923
a. -ka (2) 2714, 12744
akıkatın : gerçekten, sahidin.
a. (46) 578, 604, 931, 959, 1040, 1088, 1460, 1513, 1518, 1585, 1677, 1694, 2167, 2480, 2945, 3817, 4976, 5151, 5239, 5479, 6014, 6159, 6400, 6718, 7111, 7364, 7385, 7477, 7866, 8087, 8461, 8587, 8864, 8897, 9072, 9194, 9864, 10229, 10964, 11219, 12188, 12212, 12229, 12278, 12930, 13184
akıkiy : asıl, gerçek.
a. (25) 786, 2256, 2823 (2), 3138, 3496, 3497, 3507, 3509 (2), 3583, 3589, 3593, 4498, 4694, 5062, 6760, 7137, 8301, 9547, 11066, 12049, 12050, 12697, 12952
akimiyet : hakimiyet.

a. (1) 7851
a. -i (1) 7147
a. -iniñ (1) 7153
akis : aksi, tersi.
a. -i (1) 10589
akıayın : huş ağacı.
a. (1) 8672
Akkete : Akkete.
A. (1) 2688
akku : kuğu.
a. (1) 10286, 10949
akla- : temize çıkarmak.
a. -dı (1) 3693
a. -madı (1) 478
a. -mağ (1) 11934
aklan- : aklanmak, temize çıkarmak.
a. -ğan (1) 2578 (zm.)
aklap : armut (ağacı).
a (1) 242
a. -larını (1) 4203
aklı : haklı.
a. (5) 575, 1907, 2484, 3055, 11084
a. eken (1) 2935
a. -mı (1) 11595
a. -sıñ (1) 12389
a. -sıñız (1) 11084
Akramcan Abdullayeviç : Akramcan Abdullayeviç
A. (5) 9168, 9178, 9185, 11712, 11719
akran : akran, yaşıt.
a. (1) 1335
a. -m (1) 8161
akrandaş : yaşıt, akran.
a. -ları (1) 1330
akrep : akrep.
a. -i (1) 227

aķret : ahiret.
a. -ini (1) 8316

aks : yansima (< akis).
a. etmek : yansítmak.
a. -eler (1) 7128
a. -ken (1) 12739 (pr.)
a. ettir- : yansítmak.
a. -ici (1) 7115
a. ettiril- : yansítılmak.
a. -gen (1) 1749 (zm.)
a. olun- : yansítılmak, belirtilmek.
a. -maķta edi (1) 9118
a. -ģan edi (1) 12257
a. -ģan (1) 12795 (pr.)

aķsaķal : aksakal, ihtiyar.
a. (3) 2902, 4060, 7273

aķsır- : aksırmak.
a. -a (1) 1136

aķsız : haksız.
a. (3) 4180, 4803, 11586
a. -mı (1) 11595
a. -nı (1) 1907
a. -sıñ (1) 12380

aķsızlık : haksızlık.
a. (3) 1983, 2056, 5613

aksi : tersi, aksi.
a. (3) 6436, 9233, 10864
a. -mi (1) 10033

aksine : tersine, bilakis.
a. (16) 628, 799, 827, 1210, 2180, 3137, 3218, 3302, 3583, 3726, 10097, 10107, 11043, 11866, 12150, 12175
a. -mi (1) 10563

aķşam : aķşam, gece.
a. (84) 461, 710, 722, 932, 973, 1321, 1610, 1708, 2090, 2116, 2137, 2540, 3161, 3420, 3988, 4318, 4343, 4526, 5171,

5363, 5398, 5405, 5407, 5625, 5627, 5672, 5906, 5945, 6248, 6289, 6430, 6461, 6497, 6626, 6633, 6708, 6827, 6982, 7056, 7077, 7094, 7204, 7293, 7527, 7535, 7648, 7660, 7698, 8071, 8105, 8130, 8418, 8421, 8423, 8510, 8796, 9153, 9179, 9232, 9375, 9379, 9646, 9883, 9885, 9886, 10050, 10197, 10248, 10600, 11228, 11443, 11759, 11830, 12276, 12294, 12353, 12362, 12424, 12428, 12622, 12819, 12967, 13066, 13069

a. -da (1) 9364
a. -daki (1) 8205
a. -dan (3) 5783, 9163, 9977
a. -dan beri (10) 213, 999, 2211, 2640, 2720, 3725, 6000, 8531, 11030, 11083
a. -dan berli (4) 1051, 6157, 6159, 6391
a. -ģa (2) 2092, 2907
a. -ģace (1) 10223
a. -ı (2) 3244, 11523
a. -ki (4) 5809, 6742, 8676, 9382
a. -ları (11) 2248, 2593, 5745, 5813, 7700, 8812, 9224, 9228, 10117, 11078, 12438
a. -larınıñ (18) 10319
a. -nıñ 8260, 11225
a. -ñıznı (1) 6203
a. üstü 1538, 4433, 5720, 6494, 6766, 7001, 7600, 7884, 8275, 9426, 12512
a. üstünde 7796

aķşamlık : aķşam yemeģi.
a. (10) 726, 5406, 5670, 6517, 9224, 9294, 9537, 9538, 11484, 12259

aķşamsefa : bir tür çiçek.
a. (1) 10251

aķtar- : aramak, araştırmak.
a. -ayım (1) 2021

a. -p (1) 5343
aķtar-tönter : karışık, dağınık.
a. etil- : karıştırmak, dağılmak.
a. -gen 1789 (zm.)
aktiv : aktif.
a. (1) 3692
al I : durum, hal; olay; keyfiyet.
a. (10) 2398, 5824, 8620, 9533, 9826, 10000, 10007, 10313, 10794, 12561
a. -da (82) 608, 693, 1179, 1928, 1980, 2156, 2329, 2366, 2368, 2619, 2632, 3019, 3028, 3084, 3271, 3650, 4823, 5527, 5536, 6162, 6455, 6524, 6543, 6643, 7668, 7873, 7895, 8902, 9087, 9093, 9301, 9332, 9379, 9559, 9720, 9778, 9822, 9982, 10018, 10138, 10152, 10164, 10211, 10216, 10287, 10360, 10393, 10537, 10539, 10665, 10709, 10735, 10823, 10891, 10949, 10991, 11246, 11270, 11272, 11332, 11347, 11407, 11410, 11553, 11616, 11691, 11761, 11799, 12006, 12034, 12135, 12239, 12315, 12341, 12395, 12745, 12783, 13000, 13017, 13018, 13037, 13120
a. -da (er alda) (57) 299, 497, 563, 1232, 1253, 1342, 1371, 1428, 1520, 1698, 2221, 2811, 2952, 3033, 3643, 3661, 3801, 4252, 4703, 4953, 5061, 5169, 5458, 5472, 5564, 5607, 5930, 5948, 6667, 6681, 6840, 7433, 7861, 8179, 8450, 8585, 8962, 9119, 9869, 10126, 10423, 10453, 10641, 10798, 10820, 11282, 11299, 11486, 11686, 11705, 11890, 12104, 12307, 12398, 12439, 12882, 12818
a. -ğa (12) 1790, 1802, 1933, 2405, 4373, 9196, 9204, 9420, 10241, 10245, 11160, 13147
a. -ı (4) 259, 4367, 11030, 11424
a. -ına (3) 458, 3885, 11456
a. -ında (19) 339, 9114, 9318, 9722, 9741, 9793, 9860, 11208, 11423, 11439,

11444, 11478, 11635, 12047, 12357, 12822, 13043, 13093, 13162
a. -ını (3) 5178, 8949, 11450
a. -ini-ħatirini 11701, 11951
a. -lar (3) 48, 4251, 7594
a. -larda (1) 701
a. -larga (3) 5824, 7617, 8077
a. -m (2) 313, 3643
a. -ma (2) 6073 (2)
a. -mda (1) 12664
a. -ñ (1) 3537
a. -nı 10093
a. -ñnı (2) 3203, 5852
a. et- : halletmek
a. -e (1) 11398
a. -e ediler (1) 7872
a. -ecek (1) 6968 (pr.)
a. -ecekmiş (1) 8817
a. -eler (1) 2218
a. -er (1) 7250
a. -ermiz (2) 5995, 11759
a. -ersinüz (1) 6006
a. -eyik (1) 4164
a. -megence (1) 6518
a. -mek (4) 480, 3329, 3815, 6898
a. -mek için (3) 1091, 5815, 6003
a. -mek kerekimiz (2) 3807, 6819
a. -meli (1) 6887
a. -meyim (3) 193
a. -p olamadılar (1) 5674
a. -p olamay (1) 12225
a. -sek (1) 2927
a. -señiz (1) 4102
a. -tim (1) 12213

a. etil- : halledilmek.

a. -mesi (1) 4114

a. -mesine (1) 8140

a. -se (1) 6875

a. ol- : hallolmak.

a. -dı (1) 11581

a. olun- : halledilmek.

a. -acağ (2) 6879, 7277 (pr.)

a. -dı (1) 5317

a. -makta (1) 5274

a. -r (2) 2258, 8180

al II : al, kırmızı.

a. (6) 172, 643, 5778, 9793, 10748, 11154

al- : almak, tutmak; elde etmek; teslim almak; karşılamak; satın almak; sarmak; elinden almak; ani ve kısa süreli bir hareketi, fiilde belirtilen durum veya kılışın tamamen özneye yöneldiğini, hareketin tamamlandığını ve maksada ulaşıldığını ifade eden bir yardımcı fiil olarak da kullanılır. (alıp bar-: götürmek; sürmek, yönetmek, uygulamak; alıp ket-: götürmek, çalmak; alıp kel- : getirmek.)

a. (24) 354, 371, 440, 991, 999, 1058, 1086, 1742, 2147, 2310, 2700, 3296, 3321, 3450, 4420, 4655, 5066, 5844, 6378, 6596, 8607, 9710, 10165, 10839

a. -a (23) 327, 371, 501, 991, 1390, 1818, 2696, 3070, 4655, 4676, 5628, 6212, 6596, 6598, 6601, 6865, 9223, 9258, 9567, 10105, 11085, 11086, 12109

a. -a başladı (1) 9225

a. -a ediniz (1) 10214

a. -acağım (3) 1064, 1066, 5853

a. -acağımı (1) 1784

a. -acağ (2) 5571, 10471 (zm.)

a. -acağ edi (1) 2999

a. -acağ oldu (2) 2116, 10929

a. -acağ olup (1) 4928

a. -acağ olmanız (1) 5880

a. -acağımız (1) 4662

a. -acağsın (3) 6908, 7688, 11668

a. -alar (3) 357, 3936, 6162

a. -am (3) 4608, 6957, 8562

a. -amadık 2897

a. -amayım (156) 7354

a. -amazsın (1) 11356

a. -amız (1) 1141

a. -asıñ (6) 1554, 3921, 4038, 4676, 7350, 8738

a. -asıñımı (2) 5892, 11639

a. -ayatқан (1) 3465 (pr.)

a. -ayatқанда (1) 2705, 10829

a. -ayık (5) 1211, 6413, 6910, 6950, 8834

a. -ayım (4) 839, 2706, 7253, 12611

a. -dı (105) 351, 561, 713, 1042, 1187, 1224, 1276, 1396, 1693, 1696, 1924, 2134, 2194, 2234, 2423, 2617, 2659, 2840, 2965, 3117, 3171, 3242, 3255, 3351, 3387, 3466, 3486, 3505, 3781, 3822, 3904, 3980, 4089, 4122, 4150, 4354, 4384, 4785, 4807, 5048, 5070, 5205, 5307, 5344, 5419, 5421, 5426, 5485, 5518, 5560, 5717, 5742, 5762, 6308, 6420, 6463, 6522, 6538, 6630, 6764, 6867, 7261, 7389, 7518, 7534, 7926, 8009, 8228, 8258, 8484, 8716, 8874, 8955, 9079, 9190, 9384, 9481, 9550, 9657, 9782, 9982, 10069, 10115, 10263, 10530, 10750, 10781, 10794, 10842, 10892, 11012, 11270, 11283, 11524, 11798, 11818, 11900, 11980, 12126, 12203, 12235, 12321, 12559, 12946, 13048

a. -dık (3) 6972, 8907, 12648

a. -dılar (25) 1769, 1868, 1892, 2234, 2269, 2523, 2539, 3171, 3265, 3744, 5213, 5299, 5908, 6028, 6079, 6210, 7623,

7637, 7888, 9788, 10883, 11834, 12152, 12705, 12963

a. -dım (5) 1936, 5429, 8612, 12336, 12909

a. -dın (1) 12344

a. -dınız (2) 3732, 4863

a. -ğan (12) 249, 577, 2587, 2730, 2732, 2751, 2784, 4065, 4087, 4358, 4638, 5048, 5349, 5670, 7040, 7946, 8187, 8474, 10818, 12106, 12386 (pr.)

a. -ğan (5) 2739, 4315, 7294, 11581, 11820 (zm.)

a. -ğan edi (3) 3349, 5154, 5399

a. -ğan edim (2) 1102, 10448

a. -ğan kibi (7) 153, 914, 2326, 3052, 3697, 6958, 8868

a. -ğan soñ (4) 546, 2673, 3415, 5330

a. -ğanca (1) 9630

a. -ğance (1) 10449

a. -ğanda (2) 2819, 5531

a. -ğandır (2) 11994, 12996

a. -ğanım (1) 8803

a. -ğanına (2) 5055, 10087

a. -ğaninen (2) 3897, 4111

a. -ğanını (1) 3711

a. -ğanlar (3) 3918, 12281, 12775

a. -ğanlarını (1) 2341

a. -ğansız (1) 1718

a. -ğaydın (1) 10118

a. -ma (1) 6378

a. -madı (6) 1070, 3240, 3300, 4424, 7004, 7478

a. -madım (2) 3729, 4600

a. -mağa (17) 1128, 1464, 1595, 2128, 2921, 3110, 5079, 5303, 6987, 7185, 7380, 8673, 9480, 9748, 9996, 10483, 10626, 11248, 11529, 11575, 12285, 12491

a. -mağan (2) 6124, 10728 (pr.)

a. -mağan edim (1) 5107

a. -mağan soñ (1) 6838

a. -mağance (1) 1622, 2774

a. -mağanda (1) 12875

a. -mağandırılar (1) 10119 (zm.)

a. -mağanına (1) 3147

a. -mağa-satmağa (1) 6546

a. -mağ (10) 3608, 5081, 5324, 5806, 6429, 7313, 8814, 9511, 9829, 11574

a. -mağ (5) 4957, 5433, 7414, 9554, 12827

a. -mağ için (7) 2658, 7941, 9270, 10316, 10636, 11166, 11471

a. -mağ kerek (2) 10363, 12122

a. -mağnın (3) 4686, 10642, 11762

a. -mağta (3) 3576, 4966, 12038

a. -mağta edi (1) 8682

a. -mağtalar (2) 4968, 5926, 12956

a. -mam (2) 6479, 11645

a. -mamağ (2) 1662, 5786

a. -mamağ 1662, 5786

a. -mañız (1) 5854

a. -may (2) 6255, 7216 (zm.)

a. -may (3) 2012, 2595, 3230 (gr.)

a. -may edi (1) 11511

a. -mayım (1) 1013

a. -maylar (1) 5930

a. -maysın (1) 936

a. -maysınız (2) 3492, 10447

a. -maysız (1) 8833

a. -ñız (6) 522, 1675, 1676 (2), 5250, 13057

a. -p 4, 113, 242, 338, 501, 728, 744, 765, 775, 805, 848, 922 (2), 1036, 1097, 1125, 1247, 1281, 1286, 1290, 1293, 1351, 1422, 1651, 1758, 1816, 1830, 1852, 1864, 1872, 2278, 2314, 2383, 2421, 2527, 2561, 2643, 2901, 2987, 3089, 3196, 3206,

3246, 3279, 3409, 3411, 3414, 3434, 3435, 3842, 3874, 4010, 4159, 4186, 4227, 4235, 4312, 4316, 4345, 4348, 4366, 4389, 4395, 4411, 4429, 4499, 4595, 4857, 4861, 4866, 4998, 5345, 5416, 5565, 5633, 5656, 5687, 5689, 5704, 5738, 5743, 5753, 5758, 5769, 5798, 5842, 5877, 5903, 5969, 6036, 6143, 6149, 6204, 6348, 6358, 6381, 6423, 6515, 6528, 6537, 6562, 6593, 6645, 6651, 6799, 6849, 6903, 6970, 7331, 7336, 7379, 7390, 7403, 7428, 7454, 7576, 7652, 7790, 7981, 8003, 8031, 8041, 8062, 8101, 8137, 8226 (2), 8229, 8244, 8353, 8375, 8392, 8506, 8512, 8549, 8600, 8616, 8624, 8633, 8640, 8653, 8668, 8761, 8762, 8765, 8837, 8856, 8857, 8878, 8952, 8986, 9048, 9078, 9368, 9535, 9653, 9712, 9828, 9888, 9997, 10759, 10873, 11018, 11326, 11442, 11450, 11489, 11505, 11547, 11664, 11718, 11855, 12128, 12180, 12339, 12588, 12597, 12643, 13058, 13088, 13156, 13176, 11431

a. -p bara (5) 360, 576, 862, 4779, 9617

a. -p bara edik (1) 4217

a. -p baracağım (1) 3517

a. -p baracağından (1) 11381

a. -p baralar (1) 4729

a. -p barayım (1) 9754

a. -p barayımın (1) 9752

a. -p bardı (4) 869, 7645, 9053, 9755

a. -p bargan (1) 7154 (pr.)

a. -p bargan edi (1) 10770

a. -p bargance (1) 1539

a. -p barganda (1) 10735

a. -p bariñiz (1) 5437

a. -p barıp (2) 10169, 11389

a. -p barır (3) 5872, 7546, 8772

a. -p barırım (1) 1028

a. -p barmağ (2) 1709, 11018

a. -p barmalarını (1) 1410

a. -p barmasını (1) 10814

a. -p barsın (2) 7788, 7818

a. -p baruvı (1) 3806

a. -p başladı (1) 7302

a. -p çıka (1) 9086

a. -p çıkarak (1) 7927

a. -p çıkıp (1) 10040

a. -p çıkkan (1) 4350 (pr.)

a. -p çıkkan edi (1) 8535

a. -p çıktı (3) 2628, 8328, 8932

a. -p çıktılar (2) 6559, 7582

a. -p çıktılarını (1) 9057

a. -p kaldı (3) 10609, 10630, 11898

a. -p ketkenler (1) 12635 (zm.)

a. -p kel (2) 981, 8522

a. -p keldi (15) 1264, 1459, 1609, 2344, 2892, 4776, 5243, 5496, 5506, 5609, 7728, 8142, 8226, 12282, 12301

a. -p keldiler (6) 179, 2966, 3252, 4755, 6888, 7762

a. -p keldim (2) 847, 1069

a. -p keldiñmi (1) 8705

a. -p kele (4) 240, 2577, 2692, 4049

a. -p kele ediler (1) 8194

a. -p kelemen (1) 1147

a. -p keleyim (2) 2959, 11020

a. -p kelgen (6) 858, 2967, 4277, 8236, 9010, 12590 (pr.)

a. -p kelgen (3) 1563, 5886, 8753 (zm.)

a. -p kelgen edi (1) 11938

a. -p kelgenler (1) 4061 (zm.)

a. -p keliñiz (1) 5513

a. -p kelirsñ (1) 12916

a. -p kelmediñ (1) 12319

11896 a. -p kelmege (3) 6632, 11831,
a. -p kelmegeni (1) 11999
a. -p kelse (1) 9697
a. -p kelsinler (1) 5933
a. -p ket (2) 2707, 9802
a. -p kete (3) 360, 2707, 5630
a. -p kete bile ediñiz (1) 4097
a. -p kete turğan 9654 (zm.)
a. -p ketecegim 8938
a. -p ketecek (1) 2997 (zm.)
a. -p ketecekke 12234
a. -p ketecekler (1) 3061 (zm.)
a. -p keteler (3) 6911, 10237, 11195
a. -p keter (2) 8849, 12154
a. -p keter edim (1) 409
a. -p keterim (3) 1684, 3516, 8935
a. -p keterken (1) 1706
a. -p ketermiz (1) 8937
a. -p ketersiñ (1) 8681
a. -p ketersiñiz (1) 1113
a. -p ketersiñmi 9331
a. -p ketesiñ (1) 4413
a. -p keteyatқан 11599 (pr.)
a. -p keteyik 10839
12665 a. -p keteyim (4) 1540, 1795, 2702,
a. -p ketiñiz (2) 8701, 8950
a. -p ketip (11) 1024, 1461, 1663,
1821, 3264, 3915, 4559, 4863, 5795, 7924,
8594
a. -p ketken (1) 12514 (zm.)
a. -p ketkenlerini 11439
a. -p ketme 11897
a. -p ketmege (1) 2542
a. -p ketmek (1) 4855
a. -p ketmek (2) 2635, 9940

a. -p ketmek kereksiñiz (1) 2015
a. -p ketmekte (2) 1402, 5041
a. -p ketmekte ediler 10846
a. -p ketsin (1) 5934
a. -p ketti (3) 1700, 6224, 11524
a. -p kettiler (1) 7643
a. -p kettim (1) 8611
a. -p olamadı (1) 3898
a. -p olamayım (1) 6973
a. -p otura edi (1) 6495
a. -p oturganda (1) 994
a. -p turam (1) 8823
a. -p turğan (1) 2640 (pr.)
a. -r (3) 4216, 4805, 8334
a. -r ediler (1) 7920
a. -rım (2) 1058, 3983
a. -rmız (4) 1917, 5972, 8272,
10145
a. -rsiñ (5) 1445, 2034, 3614, 6478,
7453
a. -rsiñiz (1) 8811
a. -rsızımı (1) 5971
a. -sa (6) 649, 1966, 4606, 5236,
10034, 11902
a. -salar (1) 10305
a. -sam (2) 2701, 4380
a. -sın (10) 655, 1966, 2601, 4297,
6616, 8068, 9070, 10843, 12399, 12826
a. -siñiz (1) 2185
a. -v (1) 6137
a. -vniñ (1) 2435

ala I : hâlâ, hâlen.

a. (19) 282, 1448, 1996, 2955,
3131, 3256, 3450, 3868, 4283, 5269, 8307,
8595, 9055, 9064, 10176, 10356, 12901,
12928, 12929

ala II : âlâ, çok iyi.

a. (5) 1566, 9690, 11776, 11975,
12271

ala III : hala.

a. -sı (2) 9079, 9102

a. -sını (1) 9906

a. -sınıñ (1) 9081

alacak (-ğı) : alacak, borç.

a. (1) 9831

a. -ñ (1) 3906

alağa : bağ, ilişki.

a. (2) 5215, 9620

alamet : belirti, işaret, nişan.

a. -i (1) 1231

a. -inen (3) 689, 3311, 8932

a. -ler (1) 3589

a. -leri (1) 3377

alan : alan, meydan.

a. -ları (1) 360

a. -çık eken (1) 8766

albom : albüm.

a. ını 7440 (1)

albu ise : oysaki.

a. (6) 2709, 3834, 4341, 5078,
5228, 6342

albu ki : halbuki.

a. (1) 11120

alcı- : şaşırmak, şaşırp kalmak.

a. -ğan eken (1) 6759

alçak : alçak, kısa; alçak, aşağılık.

a. (15) 285, 832, 1790, 2137, 2362,
2398, 2585, 2654, 4900, 5533, 6323, 6324,
10646, 11397, 11554

a. -ça (1) 284

alçaklık : düşüklük, alçaklık.

a. etti (1) 108

alda- : aldatmak.

a. -dılar (1) 9037

a. -ıcı (1) 7217

a. -madı (1) 11411

a. -p yürem (1) 12230

a. -v (1) 11652, 12228

aldan- : aldanmak, kanmak.

a. -arağ (1) 3818

a. -dı (1) 660

a. -dılarını (1) 3793

a. -dım (2) 3733, 3734

a. -ğan (1) 3778 (pr.)

a. -ğan ekenim (1) 4174

a. -ğanına (1) 3330

a. -ğanımı (1) 12765

a. -ğanlarını (1) 2946

a. -mağ (1) 4296

a. -p (1) 3717

aldat- : aldatmak, kandırmak.

a. -mağa (1) 1057

a. -mağnıñ (1) 12760

a. -p (4) 8640, 11405 (2)

a. -tılarını (1) 9034

ald : ön.

a. -dan (1) 1298

a. -ına (62) 292, 338, 346, 393, 924,
931, 974, 1168, 1670, 1768, 1828, 1857,
1884, 1895, 1922, 1996, 2115, 2593, 2764,
2848, 2882, 2936, 3070, 3095, 3287, 3503,
3505, 3522, 3550, 4113, 4297, 4393, 4998,
5010, 5034, 5300, 5406, 5488, 5644, 5654,
5673, 5772, 5784, 5820, 5943, 5957, 5988,
6095, 6732, 6734, 7099, 7877, 7878, 7897,
7923, 7933, 8015, 8035, 8432, 8886, 8891,
8984

a. -ında (68) 12, 19, 64, 83, 232,
341, 429, 618, 623, 818, 880, 915, 976,
1190, 1236, 1326, 1673, 1847, 1890, 1940,
2116, 2162, 2287, 2317, 2341, 2496, 3038,
3137, 3316, 3361, 3685, 3794, 4073, 4147,
4163, 4792, 4854, 4927, 4946, 5044, 5421,

5471, 5483, 5573, 5682, 5683, 5715, 5730,
6087, 6288, 6425, 6781, 6814, 7173, 7205,
7256, 7486, 7503, 7578, 7748, 8060, 8251,
8751, 8925, 9009, 9064, 12116, 12273

a. -ında ediler (1) 8062

a. -ındaki (8) 252, 818, 1502, 1620,
1671, 3844, 4208, 4769

a. -ından (6) 345, 415, 971, 3879,
4175, 4949

a. -larına (2) 3346, 5085

a. -mda (2) 65

a. -mızda (7) 208, 893, 2161, 2258,
2929, 5095, 8820

a. -mızğa (3) 890, 1848, 4425

a. -ña (1) 4197

a. -ñızğa (1) 1436

aldın : önce.

a. (2) 1313, 8137

aldır- : anlamak, çözmek.

a. -p olamadı (1) 10705

aldır- : aldırmaq, aldirtmak.

a. -madı (1) 4928

al-eğval : hal hatır, durumlar.

a. (1) 6496

a. -ın (1) 6154

a. -ından (1) 8605

a. -inen (1) 4069

a. -ını (1) 5659

al-ğatır : hal hatır.

a. (2) 727, 10671

al-ğatır : hal hatır.

a. (1) 8099

aleket : gürültü, patırtı.

a. -ine (1) 3339

a. çık- : gürültü çıkması.

a. -mağan edi (1) 4375

a. çıkar- : gürültü çıkarmak

a. -p (1) 4141

a. -p (1) 8602

a. kopar- : gürültü koparmak

a. -ğanlardan (1) 9152

aleketle- : gürültü yapmak.

a. -meymi (1) 10598

Aleksandr : Aleksandr

A. azretleri (1) 7859

Aleksandr II : Aleksandr II.

A. (1) 6544

A. -niñ (1) 7866

Aleksandr Vlok : Aleksandr Vlok.

A. -nıñkine (1) 9452

alel-acele : alel, acele, aceyle.

a. (12) 1928, 4170, 4525, 4936,
5397, 5470, 6642, 7089, 7583, 8231, 9918,
10163

alem : dünya, alem.

a. -de (1) 6180

a. -ge (1) 6836

al-eşkal : halini durumunu.

a. -ını 4565

alev : alev.

a. (3) 5804, 9123, 9939

a. -ge (1) 9467

alevlen- : alevlenmek.

a. -mekte (1) 10685

a. -mekte edi (1) 10932

a. -p (2) 4360, 11635

a. -p kete (1) 10487

a. -p turğan (1) 1385 (pr.)

alevli : alevli.

a. (1) 5152

alevsiz : alevsiz.

a. (1) 122

Algabas : Algabas.

A. (12) 4736, 4745, 4747, 4749, 4841, 5159, 5918, 5960, 7027, 7043, 7045, 8708

A. -ka (8) 4776, 5334, 5480, 5765, 6350, 6442, 7040, 8885

A. -nı (1) 5670

A. -nıñ (6) 4906, 5316, 5694, 7006, 7015, 7056

A. -ta (6) 5252, 5258, 5262, 6946, 7013, 7054

A. -taki (1) 5659

A. -tan (1) 5154

algış : takdir, alkış.

a. (1) 2478

a. -ka (1) 2480

algışla- : alkışlamak.

a. -dılar (2) 3209, 6156

a. -mağ (1) 5983

a. -ymız (1) 5987

alın- : alınmak.

a. -acağını 1471

a. -ayatқан 1895 (pr.)

a. -dı (1) 1573

a. -ğan 4436 (pr.)

a. -ğan 7131 (zm.)

a. -ğan ediler (1) 13141

a. -ğanını (1) 7952

a. -masa 12332

a. -may 8646

a. -p barıla 2469, 4126

a. -p barılğan 1552 (zm.)

a. -p barılğan 7126 (pr.)

a. -p barılmaқта 2225, 2485, 12956

a. -p ketti 9202

alıp-alıp : alıp alıp.

a. 2613

alıp-berecek : ilişki, bağlantı.

a.- i (alıp-berecegi) 601, 1361, 1391, 1393, 1552, 7832, 8248, 11009

alıp-satmağ : alıp satmak.

a. -a (alıp-satmağa) (1) 2306

alış- : alışmak.

a. -a (1) 12539

a. -a koymay (1) 12538

a. -қан (1) 6585 (zm.)

a. -қан (6) 1488, 4322, 4328, 5612, 8468, 12667 (pr.)

a. -қанlar (1) 10241 (zm.)

a. -қанımız (3) 202, 923, 1075 (zm.)

a. -mağan (2) 2850, 11102 (pr.)

a. -mağan ekenim (1) 12664

a. -mağ kerek (1) 1455

a. -mağ kereksiñ (1) 13170

a. -p (1) 3571

a. -p başladı (1) 10188

a. -p қалды (4) 361, 4072, 6243, 11809

a. -p қалған (2) 940, 10727 (zm.)

a. -p қалғанlar (1) 3090

a. -p қалса (2) 1722, 2347

a. -p қалса kerekler (1) 5925

a. -p kelgen (2) 4723, 7620 (zm.)

a. -rlar (2) 606, 5583

a. -sa (1) 6173

a. -tı (5) 274, 4496, 9419, 10714, 10715

a. -tıғımız (1) 8222

a. -tılar (3) 4002, 6572, 9655

a. -tım (2) 6621, 8575

alışık : alışık.

a. (2) 11403, 12096

alışıp-beriş- : değışmek, alışverişinde bulunmak.

a. -eler (1) 2443

a. -tiler (2) 2456, 6932
a. -v (1) 4632
alıştır- : alıştırmak.
a. -dı (1) 6623
alış-veriş : alışveriş, ticaret.
a. -i (1) 372
a. -inden (1) 3338
a. -ke (1) 1020
a. -m (1) 3718
a. -nen (1) 6548
Alican : Alican.
A. (1) 9259
alicenap : yüce gönüllü.
a. (4) 1572, 2096, 2098, 11752
a. -largâ (1) 8014
a. -ları (1) 7896
a. -larnıñ (1) 7995
alicenaplık (-ğı) : yüce gönüllülük, asillik.
a. (1) 8038
a. -ını (1) 7900
a. -inen (1) 2028
alim : bilgili, bilgiç.
a. (2) 2253, 2687
a. -ler (2) 1581, 2599
a. -lerimizniñ (1) 1439
a. -niñ (1) 5145
a. olğan (1) 1307
Alimcan : Alimcan.
A. -nı (1) 12635
aliment : nafaka.
a. (4) 11639, 11650, 11668, 13144
aliy : yüksek, yüce.
a. (9) 577, 580, 716, 2244, 4141, 7969, 7974, 7986, 9673
a. -leri (1) 8211
a. -lerine (1) 7936

alğa : halka.
a. (4) 2568, 5820, 8213, 10305
a. -sına (1) 12534
a. -sından (1) 8214
alğalan- : halkalanmak, yuvarlaklanmak.
a. -dılar (1) 12232
alla : Allah, Tanrı.
a. (31) 280, 732, 984, 1075, 1399, 1488, 1838, 3660, 4209, 4247, 4379, 4462, 4553, 4554, 6361 (2), 6436, 6611, 6613, 6729, 6761, 8161, 8170, 8175, 8311, 8355, 9069, 9094, 11406, 11888, 11897
a. -dan (1) 394
a. -ğa (3) 3205, 4916, 7195
a. -niñ (5) 4518, 4545, 8257, 11382, 11489
Alla : Alla. (bk. **Alla Yeremeyeva**).
A. (4) 6214, 6216, 6220, 6249
A. -ğa (1) 6238
A. -nı (1) 6234
Alla Yeremeyeva: Alla Yeremeyeva. (bk. **Alla**).
A. (1) 7520
A. -ğa (1) 6161
allai taala : Yüce Allah.
A. (1) 8158
allan- : kızarmak, al olmak.
a. -dı (1) 12673
a. -ğan (1) 10931 (pr.)
a. -p (2) 13183, 13186
alleya : iki yanı ağaçlı yol, koruluk.
a. -sı (2) 7943, 8051
allı : varlıklı.
a. (1) 9833
allı-tağathı : varlıklı, hali vakti yerinde.

a. (1) 11067
alma : elma.
a. (15) 206, 793, 1594, 1599, 1614, 1616, 3473, 5363, 5372, 5431, 5602, 5604, 6530, 6533, 10071
a. -lar (3) 820, 1610, 7049
a. -ları (3) 1592, 1600, 5373
a. -ları edi (1) 5365
a. -larını (1) 818
a. -larınıñ (1) 1613
a. -m (2) 5124, 5602
a. -nı (2) 1596, 5365
a. -nıñ (4) 1477, 1597, 1603, 5369
a. -sı (3) 330, 3476, 7958
a. -sıdır (1) 1613
alma-armut : elma ve armut.
a (1) 250
Almaata : Almaata.
A. (1) 12936
almaştıruv : değiştirmek, değişmek.
a. (1) 5899
Alpamış : Alpamış (destan).
A. (1) 7123
alsız : halsiz, rahatsız.
a. (4) 1352, 7515, 8135, 8680
alsız-takatsız : halsiz takatsız.
a. (1) 10344
alsızlandır- : rahatsızlandırmak.
a. -dı (1) 6535
alt : alt, dip.
a. -ma (1) 10294
altı : altı.
a. (10) 293, 2660 (2), 2687, 2688, 3252, 4661, 5582, 7543, 9047
a. -nı (1) 3408

a. yüz (13) 2142, 4655, 4656, 4695, 4707, 4988, 5639, 6891, 6892 (2), 6911, 6950, 8688
a.-da (doksan a. -da) (1) 435
altıncı : altıncı.
a. (1) 7816
a. (yigirmi a.) (1) 6572
altın : altın, değerli, altın (renk).
a. (28) 2, 5, 708, 767, 795, 1156, 1438, 1755, 2910, 4056, 4301, 4302, 7016, 7930, 7998, 8047, 8098, 8136, 8662, 8916, 9644, 9645, 9761, 10346, 10739, 10912, 12716, 12859
a. -dan (6) 2109, 2534, 9156, 9211, 10052, 10815
a. -ğa (1) 4414
biñ a. (1) 5246
altıpat : küçük tabanca.
a. (1) 6134
altmış : altmış.
a. (2) 11352, 11353
a. biñ (1) 12853
a. bir (1) 6565
a. -ka (2) 486, 5918
a. üç (1) 12853
alümin : alüminyum.
a. (1) 1137
ama : ama, fakat.
a. (83) 121, 132, 140, 141, 162, 186, 205, 323, 402, 411, 602, 672, 1023, 1118, 1319, 1339, 1341, 1346, 1355, 1357, 1383, 1432, 1443 (2), 1555, 1689, 1716, 1842, 1849, 1854, 1907, 1936, 1992, 2035, 2212, 2236, 2271, 2387, 2418, 2596, 2630, 2657, 2738, 2789, 2852, 2865, 2896, 3117, 3121, 3144, 3151, 3190, 3246, 3326, 3330, 3391, 3446, 3468, 3536, 3579, 3688, 3755, 3855, 3912, 3964, 4007, 4014, 4017, 4031, 4037, 4091, 4098, 4143, 4145, 4153, 4157, 4247, 4252, 4253, 4266, 4298, 4353, 4486,

4624, 4638, 4687, 4720, 4782, 4788, 4810, 4884, 5015, 5116, 5118, 5127, 5211, 5229, 5271, 5375, 5467, 5483, 5676, 5681, 5749, 5776, 5818, 5856, 6011, 6146, 6228, 6232, 6294, 6316, 6394, 6545, 6589, 6727, 6736, 6785, 6817, 6907, 6953, 7179, 7234, 7241, 7374, 7409, 7410, 7432, 7730, 7812, 7851, 7960, 8235, 8305, 8398, 8542, 8562, 8576, 8619, 8632, 8638, 8731, 8770, 8882, 9210, 10048, 10106, 10279, 10391, 10808, 10854, 12310, 12326, 12602, 12611, 12655

a. -sı (34 1320, 2213, 2214, 2238

amam : hamam.

a. (2) 2510, 7929

a. -ğa (1)1309

aman : hemen.

a. (16) 436 (2), 1525, 1884, 3318, 3479, 3862, 3975, 4091, 5704, 6380, 7510, 8243, 8428, 10660, 13166

aman-aman : hemen hemen, neredeyse.

a. (6) 17, 483, 1618, 4052, 4054, 10590

amanlık : mutluluk, huzur.

A (2) . 5927, 121002

ambar : ambar.

a. (1) 8607

amelî : pratik, yararlı.

a. (1) 7010

ameliyat : ameliyat.

a. (1) 1259

Amerikan : Amerikan.

A. (1) 12729

amma : ama, fakat.

a. (4) 3583, 10633, 11756, 12216

Amu-Darya : Amu Darya.

A. (4) 2673, 6992, 7076, 7699

A. -da (1) 7698

A. -nıñ (1) 6995

an : an.

(bir a.) (3) 3460, 8397, 10692

(bu a.) (3) 1758, 3256, 7550

(şu a.) (23) 691, 1471, 1656, 1672, 2641, 4717, 5666, 5752, 6163, 6265, 6562, 6784, 7294, 7302, 7327, 7338, 8045, 8108, 8201, 8242, 8244, 8602, 8967

a. -da (şu a.) (1) 5732

añ : bilinç, akıl, zihin.

a. -ca (1)7448

a. -ı (2) 6720, 6730

a. -ına (3) 2432, 2604, 11061

a. -ında (1) 126

añ- : anmak.

a. -amız (1) 2097

a. -arlar (1) 7035

a. -dı (1) 8029

a. -madı (1) 9897

a. -mağ gerek degilim (1) 9898

a. -sam (1)12948

ana I : işte

a. (2) 4266, 13129

ana II : anne, ana; dişi (hayvan);
öz, asıl.

a. (35) 239, 260, 261, 265, 470, 583, 1166, 1168, 3635, 4283, 4519, 4520, 4524, 4577, 4582, 4812, 5593, 5595, 5597, 5598, 5599, 6370, 6610, 6617, 7220, 7833, 7839, 7903, 7906, 7924, 7942, 7946, 7960, 8069, 8084, 8086, 8092, 8099, 8104, 8123, 8126, 8132, 8137, 8145, 8150, 8163, 8168, 8252 (2), 8258, 8266, 8269, 8275, 8470, 8579, 9041, 9122, 9132, 9240, 9555, 9607, 9998 (2), 10277, 10441, 10449, 10517, 10551, 10582, 10986, 11436, 11534, 11944, 12361, 12390, 12396, 12397, 12398, 12409

(a. baş) (6) 1090, 2043, 3331, 3353, 4655, 4784

a. -çıgım (5) 1870, 6649, 9140, 9634, 10521

a. -çığım (1) 9904
 a. -dan (7) 267, 2411, 3157, 3401, 4057, 5022, 5130
 a. -ğa (3) 9574, 10277, 10825
 a. -ğa (8) 6609, 7822, 7902, 8070, 8121, 8129, 8136, 8160
 a. -lar (9) 261 (2), 263, 1453, 3607, 7229, 7230, 9569, 12402
 a. -largâ (1) 3146
 a. -ları (2) 5645, 8804
 a. -larımız (2) 9623, 9628
 a. -larına (1) 5643
 a. -larinen (1) 4661
 a. -larınıñ (1) 5644
 a. -larnen (1) 5593
 a. -m (27) 104, 1222, 1223 (2), 1870, 1886, 3601, 4624, 6622, 6817, 7372, 7373, 7823, 8353, 9386, 9401, 10019, 10708, 10858, 11033, 11035, 11336, 11896, 12339, 12658, 12665, 12813
 a. -ma (2) 5028, 6752
 a. -m-babam (1) 1957
 a. -mdan (2) 1849, 6621
 a. -mız (1) 11398
 a. -mızınıñ (1) 8359
 a. -mnen (1) 13039
 a. -mnı (5) 7375, 9614, 9676, 10977, 11293
 a. -mnıñ (5) 6669, 10008, 11307, 11335, 11914
 a. -ñ (9) 1212, 3599, 3610, 4915, 5619, 7417, 11304, 11581, 12815
 a. -ña (4) 6654, 9843, 10632, 11339
 a. -ñdan (1) 9141
 a. -nen (1) 7964
 a. -nı (7) 4515, 8143, 9599, 10823, 12000, 12410, 12990

a. -nıñ (13) 4555, 7832, 7846, 7898, 7910, 8027, 8051, 8072, 8185, 8277, 8286, 8310, 8347
 a. -nıñ (15) 9074, 9206, 9225, 9242, 9247, 9636, 9801, 9935, 10013, 10106, 10633, 11115, 11531, 12398, 12608
 a. -nıñ (3) 9513, 10473, 11026
 a. -ñlar (1) 13037
 a. -ñnı (4) 1211, 10974, 11622, 13047
 a. -sı (79) 238, 308, 333, 770, 891, 1372, 1797, 2027, 2606, 3141, 3146, 3535, 3617, 4484, 4658, 4692, 5597, 6338, 6498, 6811, 7215, 7910, 8427, 8432, 8974, 8976, 8985, 8988, 9048, 9049, 9051, 9058, 9066, 9075, 9078, 9134, 9153, 9433, 9564, 9565, 9889, 9890, 9906, 9925, 9981, 10004, 10019, 10061, 10078, 10114, 10117, 10137, 10147, 10184, 10233, 10241, 10581, 10633, 10715, 10831, 10866, 10927, 11418, 11526, 11938, 11999, 12000, 12285, 12575, 12588, 12594, 12660, 12666, 12685, 12818, 13051, 13053, 13053, 13161
 a. -sına (35) 1395, 4757, 5006, 6468, 8977, 9117, 9549, 9735, 9872, 9887, 9895, 9927, 10146, 10238, 10320, 10597, 10606, 10635, 11285, 11378, 11409, 11556, 11734, 11735, 11943, 11952, 12101, 12409, 12602, 12607, 12663, 12696, 12983, 13096, 13175
 a. -sından (3) 310, 9131, 9230
 a. -sinen (12) 357, 791, 6496, 6812, 9127, 9273, 9296, 10338, 10469, 10834, 11936, 12573
 a. -sını (22) 582, 667, 2637, 7260, 9046, 9224, 9554, 9563, 9614, 9635, 9771, 9880, 9888, 9897, 9970, 10436, 10611, 11555, 12979, 13015, 13028, 13183
 a. -sınıñ (43) 281, 801, 1662, 8052, 8426, 8469, 9053, 9055, 9056, 9058, 9061, 9093, 9150, 9251, 9553, 9563, 9590, 9597,

9609, 9612, 9642, 9827, 9845, 10006, 10059, 10149, 10169, 10495, 10556, 10573, 10597, 10619, 10861, 10863, 10867, 10892, 11050, 11475, 11523, 11534, 11951, 12011, 12626

ana-baba : ana baba, veliler.

a. (5) 2723, 5198, 9093, 12408, 13013

a. -ğa (1) 8982

a. -lar (3) 7247, 9231, 11058

a. larımızın (1) 3631

a. -larımıznıñ (1) 7491

a. -larinen (1) 10586

a. -mnıñ (1) 12671

a. -nıñ (2) 4752, 11044

a. -sı (5) 5228, 9046, 9234, 11989, 13032

a. -sına (1) 5224

a. -sından (1) 2610

a. -sinen (2) 584, 13028

a. -sını (2) 3803, 7415

a. -sınıñ (5) 4325, 4772, 7847, 8374, 13061

ana-bala : ana evlat.

a. (4) 9131, 10555, 12615, 12631

a. -nı (1) 9907

a. -nıñ (3) 9022, 9145, 11949

anabaş : ana baş, ana koyun.

a. (5) 2042, 3057, 3764, 3837, 5640

a. -lar (1) 3712

a. -larımın (1) 3829

anahtar : anahtar.

a. (2) 1388, 8877

a. -mı (3) 1389, 5555, 6312

a. -larım (1) 7594

a. -nıñ (98) 654

analaş- : analaşmak, anne olmak.

a. -tıñ (1) 10564

analık : analık, ana.

a. (fidan) (1) 1543

analiz : analiz.

a. (1) 4240

a. -ler (1) 5340

añdır- : hatırlatmak.

a. -a (4) 13, 6997, 7958, 9684

a. -alar (3) 6, 4982, 5145

a. -arağ (1) 8049

a. ğan (11) 245, 801, 935, 2007, 3383, 3484, 6992, 7033, 7118, 10022, 11235 (pr.)

añıl- : anılmak.

a. -ğan (1) 2600 (pr.)

anane : anane, gelenek.

a. -lerini (2) 7127, 7145

Anapa : Anapa.

A. -da (1) 6357

Anarğan : Anarhan.

A. (25) 11834, 11836, 11863, 11866, 11867, 11873, 11878, 11884, 11886, 11912, 11935, 11943, 12139, 12143, 12144, 12146, 12149, 12248, 12280, 12312, 12332, 12354, 12356, 12558, 12831

A. -dan (1) 12336

A. -dır (1) 12298

A. edi (1) 11825

A. -ğa (2) 11863, 12834

A. -nen (4) 11902, 12160, 12320, 12877

A. -nı (3) 11827, 11869, 12344

A. -nıñ (4) 11854, 12294, 12330, 12832

anası-babası : anası ve babası.

a. (1) 1847

a. -nen (1) 6752

anasinen-babası : anası ile babası.

a. (1) 11868
anasız : anasız.
a. (2) 9062, 9404
anasız-babasız : anasız babasız.
a. (1) 2412
anavı : işte o, şu, o.
a. (23) 388, 775, 1024, 1149, 2355, 3355, 3543, 3729, 3918, 4075, 4155, 4176, 5866, 6758, 6857, 7842, 8478, 8522, 8544, 8607, 8843, 12008, 13172
anavu : işte o, şu, o.
a. (3) 8763, 8764, 8765
anay : anne.
a. (1) 6621
anbar : ambar, depo.
a. -ları (1) 5269
ancağ : ancak, yalnız.
a. (2) 5589, 8359
anda : orada, oraya.
a. (126) 176, 194, 318, 554, 629, 772, 826, 863, 917, 958, 989, 991, 1030, 1133, 1438, 1665, 1683, 1684, 1797, 1804, 1864, 1953, 2021, 2203, 2297, 2349, 2655, 2675, 2769, 2906, 2950, 3254, 3650, 3710, 3970, 3979, 4310, 4419, 4609, 4611, 4617, 4711, 5183, 5187, 5219, 5263, 5399, 5437, 5539, 5577, 5595, 5671, 5675, 5677, 5679, 5814, 6020, 6577, 6590, 6797, 6864, 6976, 7209, 7309, 7433, 7524, 7716, 7731, 7748, 7773, 8046, 8058, 8080, 8137, 8247, 8303, 8438, 8467, 8617, 8630, 8666, 8708, 8720, 9039, 9329, 9529, 9576, 9639, 9652, 9756, 9758, 9833, 9904, 10092, 10652, 10674, 10715, 10785, 10795, 11331, 11577, 11609, 11693, 11744, 11830, 11849, 11910, 12000, 12013, 12029, 12096, 12116, 12159, 12196, 12200, 12239, 12279, 12437, 12487, 12568, 12687, 12690, 12933, 13041, 13133, 13139, 13158
a. -ki (2) 1538, 12033

a. -mı (1) 744
anda-mında : orada, burada.
a. (6) 1876, 5405, 5688, 5760, 7943, 8378
andan : oradan.
a. (28) 793, 1477, 2677, 2896, 3710, 4562, 4614, 5005, 5076, 5423, 5828, 6973, 7546, 7690, 8498, 9783, 10775, 11036, 11442, 11524, 11871, 11900, 11936, 12054, 12331, 12648, 12987, 13176
andan-mından : ordan burdan.
a. (4) 448, 711, 1286, 6569
Andican : Andican.
A. (1) 12878
Andijan : Andijan.
A. (1) 12936
A. -dan (1) 7066
añğıç : ?
a. -ından (1) 6683
angi : hangi.
a. (8) 1470, 4280, 4752, 5456, 6947, 8107, 10568, 12410
a. -sine (1) 1367
a. -sini (2) 7654, 8184
angina : anjın.
a. -nen (1) 11848
a. -sı (1) 11841
Angren : Angren.
A. (2) 9893, 9974
anğavlık (-ğı) : budalalık, akılsızlık.
a. -ından (1) 3750
añla- : anlamak.
a. -dı (43) 446, 816, 1146, 1271, 1359, 1672, 2380, 3322, 3337, 3459, 4338, 4856, 5700, 6716, 7327, 7671, 7877, 8230, 8741, 8852, 9150, 9155, 9210 (2), 9372, 9935, 9956, 9997, 10210, 10230, 10316, 10454, 10500, 10529, 10608, 10728,

10742, 10890, 10937, 11504, 12176,
12608, 13154

a. -dık (5) 140, 3399, 5254, 12200,
13069

a. -dılar (8) 2328, 4170, 5078,
5433, 6217, 10077, 10315, 12660

a. -dim (9) 1319, 4085, 4229, 4604,
8356, 8598, 8606, 11568, 12951

a. -dınız (2) 1318, 12953

a. -dınmı (2) 11843, 13012

a. -ğan (11) 147, 2898, 4904, 6148,
6426, 9856, 10559, 10629, 11098, 11509,
12603 (pr.)

a. -ğan (2) 11345, 12808 (zm.)

a. -ğan edi (1) 9985

a. -ğan edim (1) 8674

a. -ğan soñ (3) 6743, 9860, 10124

a. -ğanından (1) 6200

a. -ğanlar (1) 2433 (zm.)

a. -ğanlarını (1) 8983

a. -madı (4) 7376, 9442, 10518,
11858

a. -madılar (2) 678, 8850

a. -madım (1) 5261

a. -madıñmı (1) 7993

a. -mağa (3) 2389, 2610, 9563

a. -mağan (1) 162 (pr.)

a. -mağandır (1) 11492

a. -mağanıñ (1) 1085

a. -mağ (9) 2046, 2823, 9211,
10395, 10401, 10576, 11039, 11372, 13042

a. -mağ kerek (1) 13168

a. -mağnen (1) 9210

a. -mağnıñ (3) 991, 6146, 8453

a. -masa (1) 147

a. -masañ (1) 3643

a. -may (3) 5515, 10531, 11419
(gr.)

a. -may (5) 144, 146, 1200, 2389,
3662 (zm.)

a. -may ekenim (1) 6756

a. -mayım (5) 1084, 3746, 6712,
8847, 11255

a. -mayıp (1) 1029

a. -maysıñ (2) 4628, 9520

a. -maz (1) 9041

a. -p (12) 1735, 3009, 3256, 3649,
5740, 10166, 10948, 11508, 11737, 11928,
12157, 12804

a. -p başladı (1) 9849

a. -p olamadı (4) 21, 4970, 7386,
11249

a. -p olamasa (1) 10126

a. -p olamay (2) 10238, 11473

a. -p olamay edi (1) 4568

a. -p olamayalar (1) 1304

a. -p olamaydır (1) 3660

a. -p olamaysıñ (2) 3638, 10909

a. -r (2) 3929, 10632

a. -r ediñiz (1) 11368

a. -rlar (1) 6725

a. -rsıñ (2) 1054, 11509

a. -sa (1) 1401

a. -sa kerek (1) 650

a. -salar kerek (1) 6721

a. -sañ (1) 7493

a. -y (11) 105, 579, 1376, 3665,
8589, 8632, 9151, 9235, 10183, 12396,
12439

a. -y edi (3) 1933, 6728, 9154

a. -ycağ (2) 7571, 10633 (pr.)

a. -yım (2) 6448, 12379

a. -ylar (2) 94, 4059

a. -ylar (2) 94, 4059

a. -ymız (1) 11180

a. -ysıñ (1) 937

a. -ysıñmı (1) 3585
añlaş- : anlaşımak.
a. -alar (1) 3152
a. -amadık (1) 7225
a. -amamazlık (1) 2733
a. -ayık (1) 7494
a. -қан edi (1) 2094
a. -қанımız (1) 5360
a. -қанlar (1) 1968 (zm.)
a. -мақ (1) 3331
a. -ñız (1) 1948
a. -p (3) 3266, 5955, 7699
a. -tıqmı (1) 1446
a. -tılar (4) 926, 5389, 6581, 7649
añlaşıl- : anlaşılmaq.
a. -a (1) 4829
a. -amı (1) 194
a. -dı (11) 2329, 3352, 3769 (2), 7071, 7773, 8103, 8710, 8925, 8990, 10298
a. -dımı (1) 7547
a. -ğan edi (1) 9179
a. -ğanı (1) 12605
a. -ğanına (11) 324, 2761, 4086, 4722, 6904, 8858, 10000, 10053, 11723, 12233, 12373
a. -маған (1) 3753 (pr.)
a. -may (3) 195, 8435, 8550
a. -maz (1) 9550 (pr.)
a. -p başladı (1) 11475
anlat- : anlatmaq, açıklmaq.
a. -a (3) 885, 2341, 5232
a. -a edi (1) 2014
a. -alar (1) 8629
a. -çı (1) 8054
a. -қан соң (2) 3670, 10835
a. -қанca (1) 11213

a. -mağa (8) 145, 3638, 9146, 9153, 10448, 10850, 11259, 12528
a. -мақ (4) 1306, 1597, 11212, 11532
a. -masam (1) 7685
a. -ñız (1) 11188
a. -p (2) 4111, 9940
a. -p başladı (1) 1612
a. -p otura edi (1) 3257
a. -rmız (1) 1306
a. -sın (2) 7820, 7890
a. -tı (19) 1095, 4516, 4522, 4564, 4597, 5397, 6025, 6947, 8100, 8120, 8123, 8135, 8262, 8593, 8854, 8961, 8984, 9896, 10210
a. -tılar (2) 2528, 4182
a. -tım (2) 8592, 10822
a. -tıñ (1) 11890
a. -v (1) 2330
añlayışlı : anlaşılır, basit.
a. (1) 11192
añlı : bilinçli, kasti.
a. (10) 1223, 1225, 3043, 3065, 3824, 4809, 6033, 7176, 7846, 8896
Anna Karenina : Anna Karenina.
A. -nı (2) 7261, 7353
añsambl : topluluk.
a. -ni (1) 1032
a. -niñ (1) 7665
añsız : bilinçsiz.
a. (2) 3065, 3817
anter : elbise, giyim eşyası.
a. (9) 139, 6788, 7912, 7963, 8069, 8107, 8147, 8184, 9028, 10116
a. -çigimnen (1) 6672
a. -de edi (1) 7963
a. -i (5) 842, 3307, 5734, 8107, 10285

a. -ine (2) 883, 899
 a. -ini (10) 2393, 2406, 4321, 4366, 7334, 7655, 7657, 8068, 8186, 10345
 a. -iniñ (6) 335, 393, 1294, 5651, 8000, 9586
 a. -ler (5) 6604, 6606, 6624, 7911, 7960
 a. -lerimni (1) 6623
 a. -lerini (2) 881, 7654
 a. -leriniñ (2) 8106, 9025
 a. -li (1) 5714
 a. -ñ (1) 8150
 a. -nen (2) 7895, 9877
 a. -ni (1) 7961
 a. -niñ (1) 11082

Anton Petrov : Anton Petrov.

A. (1) 6556

ant-yemin : yemin.

a. etip (1) 8125

apa : abla.

a. (26) 134, 1244, 1248, 1255, 1256, 1272, 1274, 1277, 1305, 1324, 1352, 4178, 4810, 4850, 5647, 5705, 6430, 6434, 6437, 6447, 7563, 7581, 8695, 8699, 8726, 8845

a. -çıgım (2) 1366, 8761

a. -dan (1) 8761

a. -m (2) 2129, 8834

a. -mdan (2) 6292, 6299

a. -nen (1) 8812

a. -nı (1) 5734

a. -sına (1) 1382

ap-aķ : bembeyaz.

a. (3) 1528, 1830, 7661

apansız : aniden, birdenbire.

a. (6) 1237, 1935, 2123, 2133, 7528, 8918

a. -dan (21) 352, 752, 798, 1496, 3070, 3833, 3887, 4211, 4400, 5213, 5230, 5596, 5746, 6772, 7407, 7590, 7817, 8251, 8631, 9012, 11232

apay : kadın, eş.

a. (2) 4804, 8567

a. -çıqlarınızğa (1) 595

a. -ı (3) 1102, 4423, 6917

a. -ı edi (1) 396

a. -inen (2) 1383, 4131

a. -ını (2) 5227, 5255

a. -larını (2) 922, 3091

a. -larınıñ (1) 725

a. -m (1) 3966

a. -ñ (2) 913, 3982

a. -ñdan (1) 3280

a. -ñnı (2) 4790, 4803

a. -ñnıñ (1) 3959

aperist : dolandırıcı.

a. (2) 3003, 3748

a. -niñ (1) 3026

apparat : aygıt, makine.

a. -mı (1) 5683, 5727

a. -mıñ (1) 5701

Apraksın : Apraksın.

A. edi (1) 6555

aprel : Nisan.

a. (2) 5379, 12620

apte : abla.

a. (63) 723, 1648, 1656, 1660, 1669, 2634, 3465, 3527, 3530, 3541, 3543, 3557, 4282, 4298, 4306, 4310, 5164, 5202, 5204, 6339, 6347, 8428, 8434, 8441, 8449, 8967, 8972, 8975, 8981, 8999, 9073, 9116, 9144, 9147, 9385, 9435, 9474, 9538, 9555, 9574, 9580, 9593, 9611, 9639, 9800, 9932, 9976, 9985, 9990, 10017, 10156, 10577, 10675, 10987, 10989, 11031, 11034, 11043, 11574, 12347, 12650, 12676, 13161

a. -ge (6) 8979, 9000, 9800, 9939,
11013, 12865

a. -ler (1) 11055

a. -mniň (1) 10167

a. -ň (2) 10449, 10478

a. -ňe (2) 10471

a. -nen (4) 6678, 9978, 11943,
12635

a. -ni (6) 2636, 9402, 11751, 12638,
12847, 13124

a. -niň (16) 259, 2085, 3573, 3604,
4308, 8458, 9032, 9046, 9098, 9109, 9349,
9354, 9571, 9589, 9994, 12866

a. -sini (1) 258

apte-ğardaş : abla ve kardeş.

a. (1) 10235

ara : ara, aralık; arasında,
içinde.

a. (2) 1842, 3152

a. -da (63) 213, 348, 480, 544, 914,
1106, 1695, 1871, 1910, 2266, 2274, 2648,
2732, 2762, 3156, 3273, 3313, 3460, 3467,
3851, 3938, 3981, 4021, 4145, 4523, 4589,
4619, 4766, 4850, 5048, 5151, 5415, 5421,
5508, 5627, 5702, 5707, 5753, 5764, 5806,
5876, 6094, 6496, 6750, 7062, 7066, 7088,
7226, 7249, 7281, 7299, 7517, 7671, 7674,
7675, 7678, 7679, 8199, 8601, 8703, 8981,
8995, 11131,

a. -dan (25) 302, 354, 797, 1151,
1240, 1669, 2072, 2900, 2964, 4740, 5390,
5585, 5918, 6174, 6283, 6578, 7013, 7324,
7337, 7716, 7925, 8126, 8280, 8538, 8948,
9209, 9641, 9975, 10036, 10275, 10335,
11789, 11829, 12458, 13080

a. -ğa (2) 11051, 11501

a. -ları (2) 1657, 5955

a. -larına (1) 2489

a. -larında (4) 5907, 6246, 7882,
9620

a. -larını (1) 5359

a. -larını (1) 8663

a. -mız (1) 2923

a. -mızda (6) 2783, 3663, 6482,
6840, 7009, 10675

a. -mızdaki (1) 9513

a. -mızdan (1) 3671

a. -ñızda (2) 1421, 6481

a. -sı (5) 10, 2727, 3399, 3607,
3970, 5406, 7885, 8731, 9003

a. -sına (19) 639, 641, 990, 3141,
3144, 3883, 3984, 4216, 4337, 4362, 4406,
5147, 6097, 6842, 7612, 8881, 10304,
11375, 11985

a. -sında (82) 68, 222, 248, 253,
371, 569, 577, 763, 803, 1330, 1368, 1478,
2323, 2425, 2474, 2514, 2520, 2673, 2723,
2730, 2757, 2836, 2891, 2934, 2939, 3108,
3139, 3161, 3380, 3390, 3402, 3416, 3899,
4139, 4495, 4651, 4966, 4969, 5039, 5233,
5239, 5336, 5432, 5481, 5597, 5631, 6307,
6465, 6555, 6581, 6776, 6791, 6882, 7086,
7108, 7601, 7609, 8205, 8263, 8295, 8358,
8703, 8862, 9319, 9788, 9881, 9957,
10257, 10804, 10908, 11066, 11479,
11482, 11780, 11924, 12070, 12104,
12255, 12272, 12497, 12553, 13186

a. -sında edi (1) 12501

a. -sındaki (12) 511, 521, 2525,
2759, 4120, 4648, 4786, 5305, 5760, 6540,
8683, 10860

a. -sından (16) 11, 469, 508, 515,
982, 1046, 1173, 1294, 1593, 1853, 2175,
2496, 2835, 3118, 3429, 3431, 3483, 3700,
4964, 5033, 5050, 5762, 5764, 5912, 6300,
6641, 6789, 8007, 8694, 8866, 9030, 9032,
9714, 9902, 10253, 12522, 12745, 12988

ara- : aramak.

a. -ğanı (1) 7079, 8120

a. -ğanlar (1) 12760 (zm.)

Arab : Arap.

- A. (1) 5464
- araba** : araba.
- a. (3) 311, 4573, 4716
- a. -da (1) 4483
- a. -ğa (3) 823, 8124, 10678
- a. -lar (3) 370 (2), 794
- a. -largâ (1) 792
- a. -ları (2) 6535, 8278
- a. -larnıñ (1) 808
- a. -m (1) 4475
- a. -ñızını (1) 4477
- a. -ñını (1) 4972
- a. kapı : bahçe kapısı, yol kapısı.
- a. (1) 6640
- a. -ğa (1) 762
- a. -larnıñ (1) 2577
- arabacı** : arabacı, sürücü.
- a. (10) 809, 813, 816, 822, 825, 7923, 8087, 8088, 8130, 8142
- a. -ğa (1) 820
- a. -nı (1) 8085
- arabacılık** : sürücülük, şoförlük.
- a. -қа (1) 7919
- arabça** : Arapça.
- a. (1) 444
- Arabistan** : Arabistan.
- A. -dan (1) 1504
- arada-sırada** : ara sıra.
- a. (1) 11596
- arada-torada** : arada sırada.
- a. (1) 9256
- Aral** : Aral.
- A. (1) 7727
- A. deñiziniñ (1) 450
- A. -ğa (1) 5916
- aralaş-** : karışmak.
- a. -laştı (1) 8564
- a. -ma (1) 5466
- a. -maқ (1) 7246
- a. -mañız (1) 4294
- a. -maz edim (1) 3026
- a. -p olamayım (1) 7231
- a. -tım (1) 1517
- aralaştır-** : karıştırmak.
- a. -ğan (1) 3325 (pr.)
- aralık (-ğı)** : aralık.
- a. (2) 1720, 10403
- a. -ından (2) 3364, 8382
- a. -larından (1) 1037
- a. et- : aralamak.
- a. -p (1) 1180
- aralıklandır-** : aralamak.
- a. -p (3) 840, 5876, 8377
- aram** : haram; kötü; namussuz, şerefsiz.
- a. (10) 389, 1392, 3871, 5719, 10098, 11260, 11265, 11321, 11324, 11330
- a. -larnıñ (1) 5928
- a. -nıñ (1) 9039
- aramlık** : namussuzluk.
- a. (1) 11338
- aran** : ambar, ahır.
- a. (1) 2146
- a. -da (4) 1201, 2150, 2161, 2880
- a. -dan (2) 1835, 3437
- a. -ğa (3) 3434, 3435, 7924
- a. -ı (1) 4201
- a. -ına (1) 771
- a. -ında (1) 6707
- a. -ını (1) 5679
- a. -larda (1) 4678
- a. -largâ (1) 4210
- a. -ları (1) 4436
- a. -nı (1) 9611

a. -nîñ (3) 4202, 4208, 4528

araret : sıcak; hararet.

a. -i (4) 9038, 9570, 10826, 12753

a. -ini (2) 7467, 12753

a. -iniñ (1) 5610

a. -ni (2) 9584

a. -ñni (1) 1590

araretli : hararetli, kızgın.

a. (4) 2633, 5040, 9548, 10486

ara-sıra : ara sıra, bazen.

a. (6) 1715, 2724, 3847, 4002, 5345, 8628

araştır- : araştırmak, aramak.

a. -a (2) 1471, 6788

a. -alar (1) 11974

a. -dı (3) 3852, 6636, 9370

a. -p (1) 7619

a. -salar kerek (1) 642

arbiy : askeri.

a. (6) 4290, 7837, 7872, 7934, 7967, 11884

areket : hareket.

a. (1) 7013

a. -i (5) 4371, 6538, 6543, 6552, 9293

a. -ine (1) 11468

a. -ini (1) 8756

a. -ke (3) 1171, 6266, 9835

a. -ler (5) 2387, 8344, 10078, 11219, 11995

a. -lerde (1) 7448 (zm.)

a. -leri (2) 10964, 13049

a. -lerinden (1) 11637

a. -lerine (2) 10076, 11051

a. -lerinden (1) 12882

a. -lerini (1) 2592

a. -lernen (2) 10294, 10965

a. -lerniñ (1) 6557

a. -nen (1) 649

a. et- : hareket etmek.

a. -ermiz (1) 8964

a. -mekte (1) 11823

a. -mey (1) 12391 (gr.)

a. -ñiz (1) 6981

a. -p yüre (1) 2927

a. -se (1) 161

a. -ti (1) 10295

a. etil- : hareket edilmek.

a. -e (1) 2658

a. -se (1) 6443

areketçen : hareketli, canlı.

a. (1) 12469

areketsiz : hareketsiz.

a. (1) 9792

arfe : arife, eşik, ön gün (< arefe).

a. -sinde (4) 1545, 12194, 12269, 12618

a. -sindesiñ (1) 12390

arhitektör : mimar.

a. -lar (1) 2599

arı I : zayıf, çok zayıf.

a. (6) 19, 1695, 2029, 6505, 7738, 13106

arı II : hendek, kanal.

a. (19) 568, 732, 992, 1484, 3414, 5196, 6813, 7276, 7733, 7735, 7792, 7793, 7796, 8490, 8666, 9530, 9558, 9583, 11619

a. -çık (arıçık) (1) 9530

a. -ka (1) 3473

a. -lar (3) 454, 2474, 4280

a. -larını (1) 4279

a. -larınıñ (1) 7287

a. -nı (3) 7780, 7781, 7792

a. -nın (4) 1507, 7735, 9689, 10645
a. -tan (3) 1508, 3413, 7275
Arık-Çeşme : Arık Çeşme.
A. (2) 4041, 4594
A. -de (1) 6355
arın- : temizlenmek, arınmak.
a. -acağsın (1) 1490
a. -dı (2) 5906, 7795
a. -ğan (2) 4, 5912 (pr.)
a. -mağanlar (1) 594 (zm.)
a. -p başlağan (1) 8495 (pr.)
a. -p başlağan edi (1) 10550
a. -r (1) 10593
arınçık : şeffaf.
a. (1) 9531
arış : ?
a. -ını (1) 7923
arif : harf.
a. -i (1) 2570
a. -lernen (2) 8047, 12716
arğa : sırt, arka; geri.
a. (3) 2497, 7611, 11470
a. -çığını (1) 12627
a. -daki (1) 1880
a. -dan (2) 1298, 10777
a. -ğa (2) 7971, 10691
a. -larına (1) 1167
a. -larını (3) 6460, 7668, 8096
a. -m (1) 4105
a. -ma (1) 4091
a. -ñ (1) 4104
a. -sı (5) 4404, 5805, 6431, 7718, 9690
a. -sına (18) 242, 728, 739, 1158, 1759, 1861, 1889, 3700, 3913, 4453, 4713, 5754, 6057, 6523, 7261, 7455, 7678, 10402
a. -sında (1) 7057

a. -sından (1) 1853
a. -sinen (1) 11317
a. -sını (4) 1245, 5197, 6387, 10013
arğadaş : arkadaş; eş.
a. (12) 242, 2217, 2780, 2967, 2979, 3127, 4021, 7406, 7413, 8623, 12523, 12840
a. -ça (1) 7065
a. -ı (2) 1379, 4657
a. -ını (1) 7680
a. -ğa (1) 12710
a. -lar (18) 2196, 2260, 3124, 3174, 3678, 3782, 3827, 5436, 5728, 6202, 6954, 7523, 8511, 8552, 9018, 9911, 11921, 12530
a. -larga (3) 3828, 6236, 6259
a. -ları (8) 3119, 3122, 3126, 3138, 5216, 6263, 8236, 9790
a. -larım (2) 5027, 8583
a. -larımıznın (1) 8644
a. -larında (1) 9283
a. -larını (1) 3994
a. -larının (2) 5077, 5141
a. -larnen (1) 5426
a. -larnın (1) 3262
a. -m (1) 9092
a. -mnıñki (1) 13063
a. -ñnı (1) 4793
arğalan- : arkasını dayamak.
a. -p (1) 2437
arğalık : arkalık.
a. -ğa (1) 9807
arlık : ?
a. -ğa (1) 10345
arman : harman (“armanda ketin” türkü adı).
a. -da (1) 7121
armut : armut.

a. (3) 793, 4205, 10071
a. -ları (1) 4203
a. -larını (1) 4206
arnal- : tahsis edilmek, bağışlamak.
a. -ğan (1) 3237 (pr.)
arsız : küstah, yüzüstü.
a. (6) 7673, 7678, 7680, 12096, 12101, 12252
a. -nın (2) 3872, 7674
arsızlık (-ğı) : utanmazlık.
a. -ını (1) 9183
arslan : aslan.
a. (1) 4364
a. -nı (1) 7688
arşın : arşın (uzunluk ölçüsü).
a. (elli a.) (1) 3151
art (-dı) : arka, art, arkasında, ardında.
a. (5) 6683, 8878, 10668, 10700, 12625
a. -ı (2) 3159, 7505
a. -ına (47) 434, 463, 544, 1841, 1972, 2393, 2518, 3117, 3218, 3273, 3372, 3406, 3472, 3475, 3526, 3860, 3865, 3933, 3937, 3941, 3984, 4185, 4343, 4591, 5033, 5650, 6824, 7766, 8391, 8492, 8869, 9050, 9180, 9348, 9441, 9524, 9996, 10056, 10263, 10774, 10781, 11552, 11555, 11718, 12116, 12745, 13148
a. -ınca (1) 13040
a. -ınca (1) 13054
a. -ında (9) 3951, 3973, 4047, 4345, 4872, 4980, 7255, 9298, 13180
a. -ındaki (6) 328, 775, 1022, 5596, 9014, 9052
a. -ından (130) 24, 109, 169, 258, 327, 352, 535, 680, 687, 697, 766, 806, 1001, 1009, 1023, 1099, 1155, 1165, 1238,

1325, 1523, 1767, 1907, 1959, 1974, 2013, 2075, 2084, 2109, 2186, 2223, 2335, 2634, 2651, 2772, 2906, 2934, 3106, 3183, 3191, 3289, 3521, 3620, 3855, 3931, 3940, 4026, 4169, 4318, 4332, 4409, 4455, 4519, 4521, 4556, 4937, 5035, 5075, 5113, 5195, 5297, 5298, 5310, 5315, 5417, 5493, 5538, 5555, 5557, 5703, 5718, 6249, 6309, 6416, 6423, 6727, 6805, 6823, 6922, 7298, 7462, 7574, 7676, 8001, 8046, 8204, 8221, 8232, 8261, 8515, 8530, 8533, 8591, 8602, 8603, 8609 (2), 8619, 8633, 8711, 8804, 8821, 8883, 9251, 9341, 9409, 9667, 9712, 9732, 9888, 9908, 9913, 10026, 10150, 10194, 10296, 10633, 10713, 10716, 10746, 11139 (2), 11866, 12003, 12168, 12828, 12878, 12979, 13081, 13157
a. -ını (2) 190, 6529
a. -ını (1) 2340
a. -ka (8) 1757, 5687, 7695, 9026, 9162, 9490, 12824, 13124
a. -larından (2) 769, 8249
a. -mdan (3) 4092, 7291, 8672
a. -mızdan (2) 1781, 11304
a. -ña (1) 11964
a. -ta (21) 196, 3211, 3506, 4194, 4196, 4788, 4953, 5690, 6449, 6715, 7916, 9761, 10015, 10053, 10279, 10292, 10664, 11805, 12216, 12885, 12934
a. -taki (1) 466
a. -takilerine (1) 7023
a. -tan (4) 9799, 11464, 11986, 12526
art- : artmak, çoğalmak.
a. -a (1) 2462
a. -a berse (1) 3068
a. -acaık (4) 2206, 4656, 4837, 6537 (zm.)
a. -ar (2) 2191, 5583
a. -kan sayın (1) 4681

a. -kanını (2) 3302, 7902
a. -tı (9) 799, 1752, 2458, 2875, 6602, 6756, 7058, 8295, 9765
arttır- : arttırmak, çoğaltmak.
a. -a (2) 7021, 12048
a. -acağ (1) 4842 (zm.)
a. -acağımız (1) 2206
a. -dı (4) 3694, 6531, 9218, 12453
a. -mağa (2) 2143, 2487
a. -mağ (3) 6877, 6884, 8830
a. -mağ kerek (3) 2174, 6875, 7034
art-ardına : geriye doğru, geri geri.
a. (1) 1142
artel : ekip, gurup.
a. -de (1) 6340
a. -inde (1) 6339
artezian : artezyen.
a. (5) 2188, 2189, 2514, 2785, 2815, 2922, 3148, 4258, 4259, 4265, 4266, 5387, 5975, 6935, 6961, 6986
a. -dan (101) 5316
a. -dır (1) 4847
a. -ğa (1) 6203
a. -ı (2) 4262, 5315
a. -lar (1) 8819
a. -larıñız (1) 4256
a. -nen (1) 4261
a. -niñ (2) 2801, 4263
artık : artık.
a. (4) 9546, 9904, 11028, 11501
artına-aldına : arkasına önüne.
a. (1) 1168
artına-öğüne : arkasına ve önüne.
a. (1) 317
artist : artist, sanatçı, oyuncu.
a. (1) 3402
a. -large (1) 10964

a. -lerniñ (1) 10732
a. -niñ (1) 4787
artistka : artist, sanatçı.
a. -sı (1) 3233
a. -sına (1) 1926
artka-aldğa : arkaya öne.
a. (1) 9841
artkaç : fazla, aşırı; gereksiz.
a. (4) 2801, 4266, 4711, 5505
a. -ı (1) 7809
a. -inen (4) 79, 3694, 5506, 7810
a. -ını (1) 11355
artka-ögge : arkaya öne.
a. (1) 12116
aruv : iyi, güzel.
a. (1) 1279
arz : anlatma, açıklama.
a. et- : ifade etmek, dile getirmek.
a. -ken (1) 8366 (pr.)
a. -p (1) 2118
a. -p turğan (1) 921 (pr.)
a. -señ (1) 5091
a. -ti (1) 5160
Arzı : bk. **Arzıgöl**.
A. hanım (1) 6207
Arzıgöl : Arzıgöl.
A. (35) 1242, 1256, 1261, 1263, 1266, 1269, 1276, 1285, 1290, 1293, 1322, 1325, 1330, 1332, 1334, 1342, 1347, 1350, 1355, 1362, 1365, 1369, 1374, 1379, 1384, 1385, 1387, 2118, 2120 (2), 2124, 2126, 2130, 2131, 2132, 2382, 2384 (2), 2386, 2391, 2402, 2405, 2408, 2410, 2417, 2418, 2420, 3162, 3179, 3183, 3239, 3240, 3267, 3314 (2), 3317, 3334, 3343, 4132, 4169, 4170, 4178, 4774, 5453, 5455, 5460, 5468, 5472, 5474, 5476, 5477, 5479, 5485, 5511, 5514, 5525, 5541, 5542, 5689, 5692, 5696, 5699, 5710, 5956, 5972, 6040, 6052, 6095,

6099, 6105, 6109, 6111, 6113, 6116 (2),
6123, 6126, 6127, 6129, 6134, 6139, 6156,
6163, 6165, 6206, 6245, 6287, 6291, 6311,
6315, 6317, 6326, 6350, 6363, 6365, 6387,
6388, 6389, 6402, 6412, 6420, 6423, 6427,
6428, 6435, 6454, 6458, 7442, 7519, 7560,
7595, 7598, 8927, 8946

A. -de (2)1371, 4758

A. -de edi (1) 7586

A. -den (1) 5486

A. -ge (12) 1268, 3257, 5412, 5545,
5709, 5741, 6113, 6289, 6320, 6386, 6402,
7583

A. -nen (2) 1368, 3217

A. -ni (6) 1364, 5471, 5534, 5556,
7588, 8951

A. -niñ (24) 1326, 1331, 1340,
1358, 1400, 2373, 2380, 2389, 2396, 4061,
5470, 5691, 5955, 6244, 6299, 6318, 6353,
6368, 6422, 6425, 7280, 7555, 7565, 7582

arzu : istek, arzu.

a. (6) 5264, 7399, 9774, 11000,
1959, 12438

a. -lar (1) 1400

a. -ları (1) 7119

a. -larnen (1) 11231

a. -nen (1) 9996

a. -sı (2) 3479, 5265

a. -sında (1) 1703

a. -sinen (2)721, 2135

a. -sını (1) 3633

arzu-istek (-gi) : arzu ve istek.

a. -i (1) 8233

a. -ini (1) 166

arzula- : arzulamak, istemek.

a. -ymız (1) 4221

arzu-niyet : arzu ve niyet.

a. -lerini (1)12768

arzusuz : isteksiz.

a. (2) 3445, 5264

as- : asmak.

a. (1)8537

a. -arım (1) 11590

a. -arken (1) 12303

a. -arlar (1) 1823

a. -ğan (2) 59, 10993 (pr.)

a. -ma (1) 5290, 7196

a. -mayık (1) 3778

a. -p (2)7732, 8326

a. -p koydı (1) 7339

a. -p yüre (1)8921

a. -p yüresiñ (1) 8904

a. -p yürseñ (1)12154

a. -tı (1) 10040

a. -tıñ (1) 6473

kulak as- : kulak asmak.

a. -acağ olsam (1) 4900

a. -ma (5) 9474, 9496,
9997, 10978, 11308

a. -madan (1)8220

a. -madı (6) 5069, 8191,
10153, 11287, 12295, 12526

a. -madılar (2)322, 11218

a. -mağan (1) 11269 (pr.)

a. -mağanını (1)10391

a. -mamağa (1) 9420

a. -mañız (1) 8152

a. -may (3) 6802, 7627,
10792 (gr.)

a. -may (5) 3119, 9290,
10195, 10245, 10346 (zm.)

a. -may yüre edi (1) 391

a. -may yürseñ (1) 3142

a. -maycağ olup (1) 10060

Asan Begimov : Asan Begimov.

A. -niñ (1) 7156

asabalık (-ğı) : miras.

a. (1) 1640

a. -ı (1) 1572

Asanov : Asanov.

A. (22) 2254, 2726, 2811, 6004, 6978, 7009, 7041, 7044, 7046, 7096, 8703, 8704, 8710, 8716, 8725, 8839, 8849, 8867, 8874, 8876, 8879, 8885

A. -nıñ (2) 6017, 8711

Asanov Qadıralı : Asanov Qadıralı.

A. (9) 5329, 5980, 6000, 6973, 7001, 7006, 7063, 7086, 8692

A. -ge (1) 7786

A. -ni (1) 8680

aselet : bilinçli olarak, kasten, kasıtlı olarak.

a. (12) 1053, 1069, 3469, 4204, 5017, 5549, 8407, 10355, 10474, 10565, 10602, 10831

asfalt : asfalt.

a. (5) 518, 2263, 2514, 6821, 12495

asıl I : asıl, gerçek.

a. (17) 158, 406, 1017, 1131, 1384, 2347, 2962, 3143, 4029, 7196, 7475, 8158, 8442, 8554, 9966, 10031, 11673

a. -ı (2) 1520, 4761

a. -ı (asıl) (3) 6457, 8317, 8321

a. -ına (1) 2300

a. -ından (1) 1095

a. -inen (1) 3669

a. -ını (5) 3322, 5740, 6817, 12157, 12200

asıl II : olan, görünen.

a. et- : meydana getirmek.

a. -eceksiniz (1) 1644

a. ol- : ortaya çıkmak, meydana gelmek.

a. -dı (3) 478, 9633, 9789

a. -ğan (1) 6998 (zm.)

a. -ğan (6) 2498, 2730, 4245, 4249, 4342, 6759 (pr.)

a. -ğanı (1) 10187

a. -r (1) 3592

asıl III : zaten.

a. -ında (25) 2097, 2325, 4374, 4780, 5020, 5125, 6873, 7110, 7365, 8286, 9226, 9396, 9459, 9534, 9866, 10096, 10310, 10491, 10589, 10597, 10730, 11058, 11808, 11965, 12403

asıl- : asılmak.

a. -dı (1) 7463

a. -dılar (1) 6250

a. -ğan (1) 12739 (zm.)

a. -p (6) 511, 769, 2003, 7494, 7957, 9912

a. -p turğan (1) 2569 (pr.)

asılı : asılı, asılmış olan.

a. (2) 8353, 10674

asılılı : gerçek.

a. (1) 6991

asılsız : asılsız, gerçek olmayan.

a. (1) 4806

asılzade : soylu, kibar.

a. (1) 11346

asır : asır.

a. (3) 2677, 6559, 12551

a. -daki (1) 7140

a. -dan (3) 4055, 5917, 12727

a. -lardaki (1) 7136

a. -larnen (6) 1643, 2425, 2437, 2821, 3788, 9008

a. -mızınıñ (2) 288

a. -nıñ (4) 1598, 5119, 5370, 7137

a. -lar (1) 7106

a. boyu (1) 2733

a. boyunca (1) 593

a. devamında (7) 4057,
4238, 4710, 6222, 12443, 12446, 12859

a. evelsi (1) 453

Asiya : Asya.

A. (orta A.) (2) 2455, 12533

A. -nıñ (orta A.) (3) 6274, 7102,
12726

Askar : Askar.

A. (44) 3057, 3345, 3346, 3349,
3359, 3363, 3368, 3681, 3703 (2), 3704,
3715, 3732, 3753, 3829, 3837, 3851, 3903,
3904, 3941, 3949, 4093, 4095, 4653, 4654,
4660, 4784, 4951, 4965, 4980, 4985, 4991,
4994, 5636, 5637, 5638, 5640, 5649, 5651,
5655, 5743, 5744, 5745, 5752, 5761, 5767,
5770, 5773, 5776, 5781, 5783, 5793, 5803,
5806, 5829, 5830, 5842, 5852, 5864, 5873,
5874, 5875, 5879, 5885, 5903, 5913, 5914,
5917, 5920, 5921, 5922, 5936, 5939, 5941,
5942, 5943, 6888, 6891, 6893, 6905, 6907,
6923, 6950, 6952, 6958, 6963, 6964, 8677,
8686, 8688, 8694, 8697, 8700, 8733, 8743,
8747, 8756, 8760, 8761, 8763, 8765, 8766,
8768, 8776, 8788, 8789, 8793, 8795, 8802,
8808, 8813, 8823, 8826, 8833, 8834, 8841,
8843, 8847, 8848, 8850, 8851, 8852, 8854,
8907, 8913

A. -can (4) 5777, 5831, 5850, 5859

A. -da (1) 5799

A. -dan (2) 3033, 3926

A. -ğa (4) 2958, 3716, 5789, 5923

A. -ı (1) 5667

A. -mniñ (1) 5735

A. -nen (2) 2989, 8728

A. -nı (6) 2954, 3323, 5756, 5775,
5790, 5915

A. -nıñ (18) 2957, 3331, 3756,
3919, 3922, 3925, 3931, 4657, 4951, 5662,
5754, 5758, 5768, 5882, 5919, 8685, 8754,
8756

asker : asker.

a. -i (1) 6194

a. -ine (1) 12762

a. -ler (1) 1422

a. -ñ (1) 1908

askıç : askı.

a. -ğa (1) 24, 1648

a. -largâ (1) 2560

a. -tan (1) 6423

asma yüzüm : bir çeşit üzüm.

a. ler (1) 10252

asman : gökyüzü.

a. -ğa (1) 6135

aspirantura : mastır.

a. -nı

asra- : beslemek, yetiştirmek.

a. (1) 788

a. -ğan (3) 3675, 4724, 9108 (pr.)

a. -mağ (1) 5336

a. -masa (1) 1417

a. -p (1) 1462

a. -ycağımız (1) 1447

a. -yım (1) 3369

a. -ylar (1) 2751

asral- : yetiştirilmek.

a. -ğanımı (3) 169, 1558, 2744

a. -may (2) 4845, 5819

asrav : yetiştirme, ıslah, terbiye.

a. (2) 4218, 4728

asravcılık : yetiştiricilik.

a. -ta (2) 32, 2153

asrayıcı : yetiştirici.

a. (1) 2799

asret : özlem, hasret; özlemiş,
bıkkın.

a. (5) 4591, 8321, 8471, 9308, 9471

asretli : özlem dolu, hasretli.

a. (2) 10115, 10645

asretlik (-gi) : hasretlik.

a. (3) 1752, 7571, 12048

a. -ini (1) 3376

a. -ten (1) 783

ast : dip, alt.

a. -ı (4) 1438, 4245, 5269, 5353

a. -ına (25) 107, 116, 842, 862, 1285, 2405, 2420, 2871, 3098, 3100, 3269, 3385, 4211, 4212, 4244, 4252, 4346, 4353, 4355, 4498, 5213, 6834, 7398, 8326, 8465

a. -ında (29) 219, 254, 268, 319, 1275, 1755, 2044, 2144, 2429, 2866, 2941, 3488, 3596, 3892, 4249, 4676, 4967, 5271, 5352, 5499, 5838, 5871, 5962, 7269, 7945, 8050, 8217, 9762, 11029

a. -ındaki (2) 1157, 6272

a. -ındalar (2) 5270, 5837

a. -ından (30) 1177, 1187, 2022, 2186, 2187, 2397, 2946, 3279, 4010, 4235, 4324, 4326, 4409, 4731, 4846, 5257, 5446, 5536, 5611, 5989, 6947, 7200, 7431, 7814, 7918, 8062, 8477, 8503, 10173, 11232

a. -ını (1) 2215

a. -ı (1) 4241

a. -larına (1) 4347

a. -ma (1) 8647

a. -mızğa (1) 598

a. -nda (1) 2023

ast-üst : altüst.

a. et- : altüst etmek.

a. 9777

astın-üstün : altüst, darmadağınık.

a. (1) 12135

Astrağan : Astrahan.

A. -ğa (1) 6564

asuvlı : asılı.

a. (9) 441, 851, 1788, 5416, 7338, 7575, 8044, 8065, 10402

aş : aş, yiyecek, yemek.

a. (19) 1074, 1678, 2465, 4274, 5649, 5825, 6517, 6709, 7799, 8791, 9537, 9538, 9539, 10196, 10762, 10921, 11484, 12143, 12293

a. -ı (3) 2107, 2870, 5662

a. -ına (2) 11338, 11500

a. -ından (1) 1485

a. -ını (4) 3299, 5202, 5660, 6527

a. -ı (8) 2523, 2889, 4272, 10755, 10767, 10768, 10769, 11581

a. -lar (3) 2343, 5670, 10071

a. -ları (1) 10985

a. -larından (1) 5660

a. -larnen (2) 7325, 7326

a. -m (1) 7252

a. -ma (1) 6709

a. -maş (1) 10191

a. -ñ (1) 3529

a. -nen (sıcağ a.) (1) 9554

a. -nı (2) 726, 10920

a. -nızdan (1) 6532

a. -ñnı (1) 1026

a. -tan (2) 5164, 8725

a. -tan soñ (1) 1050

aşa- : yemek yemek.

a. 789

a. -dı (4) 273, 597, 8432, 10309, 12986

a. -dık (tayağ a.) (1) 4098

a. -dılar (6) 2386, 2526, 2919, 4349, 5103, 8837

a. -ğan edik (1) 6348

a. -ğan soñ (2) 1001, 3106

a. -ğanda (1) 2555

a. -ğandır (1) 4077

a. -ğanına (1) 8432

a. -ğanını (1) 4284

a. -ğanlarını (1) 3170
 a. -p ıl (1) 4078
 a. -ma (1) 123
 a. -madan (1) 4188
 a. -madım (1) 999
 a. -mağa (1) 723
 a. -mağa başladılar (2) 612, 3528
 a. -mağ (2) 598, 11026
 a. -mağnı (1) 10074
 a. -mağtır (1) 4806
 a. -malarını (1) 5304
 a. -malı (1) 203
 a. -maz (1) 5054
 a. -ñız (1) 1670
 a. -p (10) 202, 814, 1419, 1537, 4051, 4557, 4561, 6319, 7321, 10762
 a. -p oturğan (1) 3541 (pr.)
 a. -p turğan (1) 3364 (pr.)
 a. -p-içip (1) 5406
 a. -r (1) 4204
 a. -r ediler (1) 4206
 a. -sañız (1) 11368
 a. -sınlar (1) 1437
 a. -y (3) 731, 3804, 5595
 a. -ycağı (1) 773
 a. -ycağ (1) 5660 (pr.)
 a. -ycağlar (1) 5053 (zm.)
 a. -ylar (1) 5716
aşağa : aşığı.
 a. (1) 11784
aşığı : aşığı, alt.
 a. (64) 59, 317, 336, 395, 820, 848, 1269, 1344, 1375, 1593, 1758, 2044, 2120, 2300, 2314, 2962, 3312, 3897, 4111, 4409, 4416, 4438, 4440, 4793, 4929, 5047, 5144, 5355, 5413, 5736, 5785, 5904, 6101, 6145, 6356, 6634, 6804, 6998, 7199, 7507, 7957, 8392, 8614, 8673, 8774, 9060, 9115, 9252,

9297, 9783, 9903, 10045, 10217, 10298, 11111, 11303, 11407, 11416, 11418, 11426, 11765, 12185, 12235, 12898
 a. -da (5) 252, 449, 2426, 5044, 7659
 a. -daki (1) 7703
 a. -dasız (1) 2816
 a. -sında edi (1) 4594
 a. -sındaki (1) 420
 a. -sından (1) 2188
aşal- : yemek yenilmek; aşınmak.
 a. -a (1) 6256
 a. -dı (2) 1042, 5670
 a. -p (2) 1678, 4312
aşan- : atıştırmak.
 a. -a (1) 10190
aşat- : yedirmek.
 a. -a turğan (1) 9224 (zm.)
 a. -acağ (1) 4109 (pr.)
 a. -ğan edim (1) 10896
 a. -mağ (1) 590
 a. -masañ (1) 2465
 a. -sañ (1) 2465
 a. -tı (1) 8645
 a. -tılar (1) 2909
aşayt : erzak, azık.
 a. (2) 2817, 10548
aşçı : aşçı.
 a. (7) 3110, 3112, 3257, 3260, 4080, 4087, 4104
 a. -dan (1) 4186
 a. -ğa (1) 4086
 a. -nıñ (1) 4270
 a. -sı (1) 3089
aşerat : böcek, haşere.
 a. -lar (1) 6224
 a. -lardan (1) 1623

a. -ları (1) 4671
Aşhabad : Aşhabad.
A. -daki (1) 12534
aşhane : mutfak.
a. -de (6) 1736, 6811, 10541, 10918, 10927, 11484
a. -den (8) 1191, 2343, 3465, 7313, 7316, 7335, 10548, 10657
a. -ge (16) 109, 1185, 2346, 2571, 4307, 6399, 6505, 7203, 7310, 7324, 7328, 7390, 7429, 7432, 8458, 12297
a. -ler (1) 12854
a. -ni (1) 3856
a. -si (1) 5867
aşık : aşık.
a. (3) 10406, 10485, 10960
aşık- : acele etmek, davranmak.
a. -a (6) 1848, 3564 (3), 9917, 11132
a. -alar (1) 7025
a. -am (4) 6775, 10129, 11123, 12310
a. -asıñ (1) 10542
a. -қан (2) 1562, 9067 (zm.)
a. -қан (3) 1168, 3566, 10667 (pr.)
a. -қанını (2) 8955, 10711
a. -ma (5) 1205, 1906, 2079, 3602, 7435
a. -madan (1) 10668
a. -mağa (2) 7944, 12498
a. -mağ kerek (1) 3409
a. -mañız (1) 5526
a. -masam (1) 11612
a. -masañ (1) 3564
a. -may (2) 7114, 12519 (gr.)
a. -may (6) 10, 1128, 3005, 4282, 9771, 11611

a. -p (13) 1547, 3267, 3412, 5078, 6423, 6426, 6868, 8384, 10440, 11114, 11266, 11615, 11618
a. -sañ (1) 6488
a. -tı (9) 1801, 8428, 8966, 9428, 9783, 9901, 10469, 11441, 11449
aşıkçanlık : acelecilik.
a. (2) 5581, (1) 7256
aşıklık : aşıklık.
a. (1) 4328
aşıkâr : açık, aleni.
a. et- : belli etmek, açık etmek.
a. -e bilir (1) 6841
a. -p başladı (1) 9760
aşkar : açık, aleni.
a. et- : açık etmek, belli etmek.
a. -er (1) 9570
a. ol- : belli olmak.
a. -acağ (1) 9878 (zm.)
a. -a (1) 12698
aşkare : açık seçik.
a. (2) 2592, 5116
aşlama : fidan.
a. (7) 1451, 5360, 5505, 5567, 5569, 5571, 8462
a. -dan (1) 5577
a. -lar (14) 1450, 1459, 5353, 5442, 5448 (2), 5502, 5586, 6803, 7541, 8461, 8668, 8919, 12568
a. -largâ (1) 7075
a. -ları (2) 5361, 5367
a. -larından (1) 1644
a. -larını (1) 6798
a. -larnı (13) 1461, 4944, 5355, 5357, 5428, 5436, 5491, 5498, 5506, 5586, 7051, 7791, 8655
a. -larnıñ (5) 5503, 5562, 7736, 7780, 7807

a. -nı (1) 5600	4583, 4716, 4718, 5732, 5734, 7914, 8583, 8596, 8856
a. -nı (2) 5439, 5576	
a. -nıñ (2) 1453, 5499	a. -ına (2) 3889, 4459
aşlamalık (-ğı) : fidanlık.	a. -ından (1) 4456
a. -ında (1) 1636	a. -inen (1) 7915
aşla- : aşlamak.	a. -ını (6) 1835, 3854, 3858, 3871, 4454, 8748
a. -mağa (1) 11778	a. -ınıñ (6) 1770, 3851, 3855, 3880, 3882, 4427
a. -rsıñız (1) 11707	a. -ka (4) 1854, 1865, 3930, 5765
a. -y (2) 3603, 4328	a. -lar (5) 359, 1805, 8266, 8274, 8855
aşlan- : haşlanmak.	a. -lardan (1) 8857
a. -ğance (1) 740	a. -ları (1) 318
aşlav : yemlik.	a. -larını (2) 421, 1236
a. (1) 4583	a. -larınıñ (1) 8064
a. -ı (malat a.) (1) 7924	a. -m (1) 4475
a. -lar (1) 4438	a. -ñ-arabañını (1) 8272
a. -lardan (1) 4440	a. -nı (17) 2010, 3885, 3955, 4197, 4344, 4346, 4388, 441, 4443, 4526, 4533, 4582, 5732, 6765, 6766, 8596, 8612
a. -larını (1) 8284	a. -nıñ (12) 1853, 1857, 2009, 3891, 3931, 3936, 3941, 3947, 4351, 5736, 7924, 8595
aşlık : tahıl, ekmek.	a. -ñız (1) 4476
a. (1) 11141	a. -tan (6) 3860, 3892, 3935, 3958, 3960, 8856
aşsın- : ?	a. min- : at binmek.
a. -madı (1) 108	a. -p (1) 2845
a. -p olamay (1) 11051	a. -p yürdi (1) 171
aş-suv : yemek, yiyecek.	a. kulunla-: at kulunlamak.
a. -dan (1) 2646	a. -ycağ olsa (1) 8856
a. -nen (1) 788	a. oynat-: atı hoplatıp zıplatmak.
a. -unı (1) 6033	a. -a (1) 2864
aşşala- : aşağılamak.	a. -p yüreler (1) 1957
a. -ma (1) 6447	a. yek- : ata koşum takmak.
a. -ycağ olsañız (1) 6666	a. -p (1) 8279
aşşalan- : aşağılanmak	
("aşşalanganlar ve aķaretlengenler" Dostoyevski'nin bir eseri).	
a. -ğanlar (1) 7357	
at : at.	
a. (28) 359, 829, 1781, 1805, 1808, 1865, 2068, 2075, 3862, 3883, 3886, 3891, 3934, 3944 (2), 4395, 4410, 4439, 4573,	

at- : atmak, bırakmak, fırlatmak; ateş etmek; gün ağarmak.

- a. -a (1) 2499
- a. -acağ (1) 3942 (zm.)
- a. -almazsın (1) 4705
- a. -ar 1136 (pr.)
- a. -ar edim (1) 11401
- a. -arım (2) 3287, 3893
- a. -қан (5) 127, 881, 3028, 3656, 3674 (pr.)
- a. -қан (zm.)
- a. -қance (1) 11126
- a. -қанда (1) 4201
- a. -қанından (1) 4156
- a. -ma (1) 6135
- a. -mağa (2) 9423, 10517
- a. -мақнн (1) 5760
- a. -mazdan (1) 3942
- a. -ñız (1) 1898
- a. -p (3) 5233, 5403, 8632
- a. başladı (1) 5918
- a. -tı (19) 866, 947, 2367, 2721, 3049, 3320, 3905, 4403, 5753, 5763, 6322, 7149, 9288, 9783, 9960, 10403, 11422, 11530, 12296
- a. -tılar (1) 1151

atar-atmaz : atar atmaz.

- a. (1) 9429

attır- : attırmak.

- a. -mam (1) 6518
- a. -r (2) 1393, 9968

ata : baba; cet, ata.

- a. -dan (2) 3198, 3202
- a. -larımız (1) 5261

ata : bk. **Adil Ata**.

- a. (9) 9222, 9253, 9268, 9397, 9942, 9960, 10652, 12634, 12636

- a. -dan (1) 9415

ataman : çete reisi, elebaşı.

- a. (10) 1882, 1888, 1904, 1913, 1921, 1952, 1966, 1970, 1974, 4425
- a. -ğa (1) 1914
- a. -ı (1) 1879
- a. -lar (1) 1957
- a. -nın 1893, 1909, 1965

At-çapar : At-çapar.

- A. (7) 14, 56, 218, 1414, 2686, 3845, 5331

- A. -da (7) 1258, 1328, 1373, 2753, 2964, 5206, 5333

- A. -ğa (3) 71, 1335, 2961

- A. -nın (1) 10

- A. -dan (1) 929

ateş : ateş; sıcak, hararet; acı.

- a. (18) 376, 1967, 4348, 4752, 5352, 5784, 5903, 7819, 9123, 9483, 9528, 10282, 10486, 10684, 10954, 11349, 11592, 12551

- a. -i (6) 1384, 2596, 5056, 8674, 9425, 9547

- a. -inde (2) 5170, 10307

- a. -inden (2) 4592, 8155

- a. -ine (1) 8075

- a. -inen (1) 7571

- a. -ini (1) 1385

- a. -ke (7) 458, 1886, 1958, 5803, 8153, 8646, 9467

- a. -ler (1) 1846

- a. -lerde (2) 122, 8302

- a. -lerge (1) 3648

- a. -m (1) 6069

- a. -ñde (1) 6377

- a. -nen (2) 4488, 6665

- a. -ni (1) 7827

- a. -niñ (1) 9466

a. -ñnen (1)12328
a. -te (1) 539
a. tüste (2) 7187, 7439
a. köz : ateş gibi.
a. (1) 10294
a. yürek: tutuşmuş yürek, yanmış
yürek.
a. -li (1) 11222
a. -niñ (1) 4360
a. tüş- : ateş düşmek.
a. -e (1) 12391
a. -ken (1) 13119 (pr.)
a. -ken edi (1) 12157
a. -ti (1) 3375
ateşlen- : ateşlenmek.
a. -diler (1)9519
a. -p (1)11374
ateşli : ateşli; “yağlımı ateşlimi”,
oyunu için kullanılan bir tabir.
a. (17) 219, 2184, 2413, 3078,
4364, 4371, 5271, 6124, 6348, 7827, 9120,
9286, 9729, 10312, 11535, 11888, 11992
a. mi (1) 6109
ateşyürek : tutuşmuş yürek.
a. (1) 7577
atıl- : atılmak, saldırmak; dışarı
atılmak.
a. -alar (1) 9917
a. -dı (3) 3305, 3887, 13079, 12450
a. -dılar (2) 5750, 5752
a. -dım (1) 11159
a. -ğan (1) 10642 (pr.)
a. -ğanda (1) 8618
a. -mağnı (1) 11366
a. -maқта (1)11979
a. -p (26) 898, 2383, 2615, 2616,
2765, 2973, 3048, 3308, 3859, 3895, 3897,
3912, 4000, 4003, 5749, 6332, 7212, 7451,

7707, 8253, 8378, 8380, 8420, 9719,
12522, 12879
a. -rlar (1) 5795
a. -sa (4) 6178, 9042, 9508, 9509
a. -sın (1) 3672
atik : kıvrak, çevik.
a. (2) 6216, 13056
a. -çe (1) 3864
atkar- : atlatmak, başından atmak.
a. -maқ (1) 8021
atla- : atlamak.
a. -dı (1) 3438
a. -mazdan (1) 8490
a. -p (2) 3363, 4514
a. -ycağı (1) 5199
atlan- : at binmek.
a. -dı (1) 4111
a. -p (1) 3961
atlas : saten.
a. (9) 111, 3307, 5667 (2), 6035,
6620, 7187, 7439, 7450
atlı : binici, atlı.
a. (3) 1766, 4397, 6634
a. -ğa (1) 5733
a. -lar (10) 1767, 1769, 1780, 1836,
1880, 1889, 1909, 1925, 4393, 4429
a. -lardan (1) 1892
a. -largа (1) 1779
a. -larnı (1) 4390
a. -larnıñ (1) 1913
a. -nen (1) 1906
atom : atom.
a. deviri (1) 3564
atta : hatta.
a. (48) 233, 883, 1171, 1497, 1603,
2147, 2381, 2523, 2581, 2604, 2886, 3125,
3190, 3229, 3248, 3392, 3652, 3682, 4027,

4716, 4763, 4796, 4807, 5003, 5547, 5603, 6222, 6243, 6273, 6601, 7014, 7132, 7480, 7514, 7896, 7905, 8785, 9213, 9416, 10245, 10331, 10876, 10516, 11135, 11529, 11678, 11800, 12294

attestat : diploma.

a. -ñnı (1) 9630

av- : (vakit) aşmak, geçmek.

a. -dı (1) 4577

a. -ğan (1) 7432 (zm.)

a. -ğan edi (1) 8952

a. -ğan soñ (2) 4025, 12645

a. -ğance (2) 5297, 8548

a. -ğanda (1) 7794

a. -sa (1) 548

a. -sa kerek (1) 3845

ava I : hava.

a. (19) 525, 940, 2197, 2338, 2498, 2909, 3068, 4209, 4685, 4832, 6821, 7026, 7082, 7622, 8249, 8699, 9763, 10533, 11817

a. -da (15) 546, 768, 1763, 1772, 1852, 2404, 2525, 3346, 5081, 5862, 6783, 6784, 7945, 8194, 12078

a. -da edi (1) 7717

a. -dan (1) 7674

a. -ğa (16) 904, 1159, 3905, 4090, 4415, 5375, 5417, 5753, 5761, 5804, 7303, 8154, 8952, 9782, 12484, 12907

a. -lar (6) 2876, 9276, 9579, 9764, 9877, 10608

a. -ları (1) 3256, 6213

a. -larını (1) 7079

a. -lı (2) 2247, 2269

a. -nı (4) 2063, 2267, 8495, 10750

a. -nñ (6) 1515, 3071, 3081, 7091, 8682, 12788

a. -sı (10) 358, 548, 1188, 3618, 4067, 9021, 10644, 10941, 11817, 12702, 13181

a. -sına (2) 939, 10201

a. -sinen (3) 4965, 5633, 8653

ava II : melodi, ezgi.

a. (3) 327, 2716, 3243

a. -nı (4) 2628, 2661, 11270, 12088

a. -nñ (1) 2662

a. -sı (3) 1331, 2612, 2614

a. -sını (2) 2660, 2838

ağır a. (3) 2639, 10296, 11216

avalan- : havalanmak.

a. -mağa (1) 1189

avale : görev.

a. et- : görevlendirmek.

a. -emiz (1) 7545

a. -er edik (1) 5575

a. -ermiz (1) 5580

a. -mek (1) 4121

a. -p kettiler (1) 8416

a. -señiz (1) 6977

a. -ti (2) 1133, 12621

a. -tiler (2) 7650, 8581

a. olunğan (1) 12269 (pr.)

avariya : arıza.

a. (1) 8479

avcı : avcı.

a. (1) 5404

a. dan (1) 9995

avcılık : avcılık.

a. (1) 11141

avcu : avcı.

a. (1) 10228

avdar- : düşürmek, devirmek, yıkmak.

a. -ğanda (1) 4203

a. -p (2) 3480, 4227

avdarıl- : düşürülmek, yıkılmak, devrilmek.

a. -acağına (1) 7612

a. -dı (1) 4407

a. -ğan (3) 151, 6791, 7661 (pr.)

a. -ması (1) 6786

a. -p (5) 375, 2588, 3474, 6780, 7614

a. -r (1) 4719

avditoriya : toplantı salonu, konferans salonu.

a. -larda (1) 12331

avelendir- : dalgalanmak, süzülme, havalandırmak.

a. -e berip (1) 8327

a. -p (1) 2867

aves : heves.

a. et- : istemek, arzu etmek.

a. -e edi (1) 8472

a. -er ediler (1) 6607

a. -esiñ (1) 2570

a. -ken (2) 5104, 7656 (pr.)

a. -kenini (2) 5166, 6520

a. -p (1) 7111

a. -ti (2) 6633, 8121

aveskar : meraklı; amatör.

a. (2) 6127, 12733

a. -ları (1) 9363

a. -larnıñ (1) 2511

aveskarlıq : ilgili olma.

a. (1) 9220

aveslik (-gi) : istek, heves.

a. -i (2) 1562, 5158

a. -nen (7) 1700, 2517, 6601, 7906, 8146, 10277, 12952

a. -ni (2) 10326, 12049

avgust : Ağustos.

a. (1) 6911

a. (1) 7978

aviator : pilot, havacı.

a. -lar (1) 2599

avıl : köy.

a. (5) 571, 3108, 5226, 5332, 7374

a. -da (3) 577, 5208, 6921

a. -dan (1) 997

a. -ı (2) 14, 56

a. -ına (4) 5207, 5219, 5240, 5331

a. -ında (2) 9, 2686

a. -ını (1) 5210

a. -lardan (1) 7514

a. -larnıñ (1) 2677

a. -nıñ (1) 566

avla- : havlamak.

a. -mağa başladı (1) 5478

avlaq : uzak.

a. (2) 1804, 2513

a. -ta (5) 3074, 5631, 5801, 9263, 11887

Avropa : Avrupa.

A. (3) 1422, 7354, 7912

A. -ca (2) 8114, 8165

Avropalı : Avrupalı.

A. -lar (1) 3657

Avropalaş- : Avrupalılaşımak.

A. -қан (1) 6604 (pr.)

avtobus : otobüs.

a. (3) 9004, 9910, 12789

a. -ına (1) 7629

a. -қа (2) 7623, 9900

a. -nen (1) 7546

a. -taki (1) 9786

a. -tan (1) 9787

avtomat : otomat.

a. (4) 8600, 8601, 8603, 8604
a. -nı (2) 8609, 8610
a. -nıñ (1) 8611
avtomatlaştırıl-: otomatlaştırılmak.
a. -ğan (1) 12731 (zm.)
avtonom : özerk.
a. (4) 2236, 2243, 7149, 7634
avtostantsiya : durak.
a. -sına (1) 7622
a. -sında (1) 5205
avuç : avuç.
a. (7) 732, 1491, 1586, 1758, 4010, 5066, 7834
a. -ı (9) 4054, 5177, 6097, 6124, 6866, 7389, 8031, 9318, 9960
a. -ına (5) 4235, 5345, 6097, 6114, 8392
a. -ında (1) 6862
a. -inen (1) 6368
a. -ını (7) 2132, 2160, 6113, 7836, 7840, 7844, 10825
a. -ınıñ (1) 9961
a. -ğa (1) 10528
a. -ları (1) 13136
a. -larına (3) 4406, 5655, 8506
a. -larını (3) 1755, 6117, 6120
a. -larıñnı (1) 6112
a. -ñ (1) 4907
avuçla- : avuçlamak.
a. -p (1) 5068
avulda- : havlamak, ürümek.
a. -p (1) 5748
avuldı : havlama.
a. -ları (1) 3622
a. -sı (2) 2339, 7080
avur- : ağrımak.
a. -a (1) 1284

avuş- : yer değiştirmek, taşınmak, göç etmek.
a. -a ekenler (1) 11964
a. -acağı (1) 6243
a. -acağımız (1) 2226
a. -arağ (1) 9701
a. -ğan (1) 3168 (pr.)
a. -ğanda (1) 2614
a. -mağ (1) 4709
a. -tı (2) 11833, 12932
a. -tılar (1) 736
avuştır- : yerini değiştirmek, taşımak; aktarmak.
a. -acağımız (1) 2769
a. -alar (1) 4722
a. -dı (3) 1240, 3939, 5328
a. -dılar (2) 3105, 4744
a. -mağa (1) 3403
a. -mağ gerek (1) 4709
a. -mağnen (1) 12925
a. -p (1) 10886
a. -p başladı (1) 801
a. -rım (1) 8718
a. -rmız (1) 4251
a. -rsız (1) 8721
ay : ay.
a. (7) 3620, 3936, 3940, 4325, 4585, 4591, 8288
a. -dan (8) 1383, 4722, 6766, 8474, 8804, 9924, 10176, 12148
a. -ğa (2) 4709, 10714
a. -ı (bal a.) (1) 3079
a. -ına (1) 745
a. -ınace (1) 5379
a. -ında (3) 10309, 12701, 13090
a. -ından (1) 4654
a. -ını (bal a.) (1) 4572

a. -ının (2) 444, 12715
a. -lar (8) 1491, 6318, 6529, 6628, 8892, 9917, 11139, 11964
a. -lardan (1) 9945, 12684
a. -ları (4) 357, 2860, 2873, 8888
a. -larında (2) 2426, 6597
a. -larını (1) 745
a. -larının (2) 1576, 8346
a. -larnen (4) 3594, 6276, 8571, 10589
a. -nın (4) 1127, 3090, 6296, 11981
a. nuri (1) 2375
akçıl a. (1) 2520
a. -da (30) 474, 571, 708, 1206, 1287, 1332, 1336, 1474, 3169, 3962, 4136, 4250, 4486, 4661, 4707, 4756, 5822, 6253, 6507, 6573, 7015, 7480, 8556, 9073, 9655, 11313, 11829, 11924, 11966
a. yarığı : ay ışığı.
a. (1) 2369
a. -ında (4) 3883, 4590, 8255, 8548
a. şavlesi : ay ışığı.
a. (1) 3626
a. -nde (1) 12763
ayak (-ğı) : ayak, bacak.
a. (9) 1041, 1490, 4498, 6312, 8094, 9684, 10040, 10356, 10665
a. -ı (15) 941, 2740, 3069, 4714, 6607, 8750, 8753, 8895, 8932, 9719, 9798, 9830, 10899, 11447, 12447
a. -ma (2) 3752, 9609
a. -mace (3) 4531, 10269, 11541
a. -ında (3) 329, 3489, 4319
a. -ındaki (1) 12486
a. -ından (3) 342, 1099, 3958
a. -inen (3) 1422, 4102, 5524
a. -ını (6) 501, 4855, 5243, 8750, 10703, 12452

a. -ının (2) 11232, 11679
a. -iñnin (1) 12448
a. -lar (1) 4437
a. -ları (7) 6782, 7274, 3311, 6244, 9489, 9535, 9716
a. -ları (6) 1876, 2871, 3891, 3984, 5925, 9691
a. -larım (1) 8575
a. -larıma (2) 3652, 4090
a. -larımnen (1) 128
a. -larımni (1) 10880
a. -larına (6) 1098, 1764, 4171, 4323, 8381, 8752
a. -larında (11) 2073, 3084, 3430, 4458, 5533, 6039, 6820, 7916, 12459, 12465, 12811
a. -larındaki (2) 7625, 9713
a. -larından (1) 8484
a. -larinen (2) 8755, 11851
a. -larını (23) 107, 516, 694, 768, 842, 906, 1177, 1189, 1983, 3933, 4345, 5139, 5347, 6323, 6326, 6683, 7695, 7991, 9378, 9557, 10426, 10655, 12880
a. -larıñızni (2) 1321, 6314
a. -lı (4) 1075, 1665, 3835, 6677
a. -ma (2) 1088, 8034
a. -mız (2) 2808, 2997
a. -ñ (1) 3487
a. -ña (1) 1086
a. -nen (1) 5284
a. -ni (1) 1977
a. túbünde (1) 1787
a. üstünde (26) 20, 344, 729, 840, 2125, 2721, 3164, 5148, 5173, 5407, 5648, 5709, 5731, 5946, 6288, 6647, 6890, 7295, 7521, 7934, 7976, 8514, 8553, 8588, 8914, 11552
a. üstüne (5) 1852, 2629, 5749, 5972, 7327

yalın a. (1) 170

a. -ka kalk- : ayağa kalkmak.

a. -alar (1) 11153

a. -p (2) 3705, 4492

a. -tı (4) 228, 2404, 6849,

9112

a. -tılar (2) 6414, 12791

a. -ka tur- : ayağa kalkmak.

a. -armı (1) 8962

a. -dı (12) 421, 1071, 2830, 2899, 3183, 3701, 5047, 6202, 6649, 7389, 7430, 12849

a. -dılar (1) 5111

a. -masını (1) 3723

a. -p (10) 947, 2227, 2255, 2637, 3124, 3176, 3178, 4416, 6674, 7211

a. -ka tursat- : ayağa kaldırmak.

a. -a (1) 5594

a. -mak (1) 9991

a. -rmız (1) 8986

a. -tı (2) 5138, 9932

a. -tılar (1) 9015

a. bas- : ayak basmak.

a. -madı (2) 3955, 10785

a. -mağa (1) 4044

a. -mağan (1) 4606 (pr.)

a. -mağanıñ (1) 10542

a. -may (1) 10225

a. -tımı (1) 3934

ayaqap : ayakkabı.

a. (1) 3547

a. -larına (1) 7296

a. -larını (1) 1647

a. -nen (1) 3652

ayaqçı : düğünden sorumlu servis hizmetçisi.

a. (1) 2630

a. -larını (1) 2572

ayaqçılık : hizmetçilik.

a. (1) 5099

ayaqkap (-bı) : ayakkabı.

a. (2) 3976, 9278

a. -nen (1) 3155

a. -lar (2) 3431, 5533

a. -larını (3) 5688, 6317, 10539

a. -larnen (2) 9714, 9715

a. -m (1) 3490

ayaqmaşına : bisiklet.

a. -dan (1) 5172

a. -ğa (3) 4111, 8414, 5032

a. -lardan (1) 5042

a. -larınıñ (1) 5033

a. -larnıñ (1) 5034

a. -nı (2) 3461, 5047

a. -sı (1) 8375

a. -sına (2) 4629, 5195

a. -sını (5) 4595, 5001, 5010, 8377,

8383

a. -sınıñ (2) 3460, 4185

ayaqyol : tuvalet.

a. -ğa (1) 6641

a. -u (1) 602

a. -undan (1) 4046

aya- : acımak.

a. -mağanlar (1) 5016 (zm.)

a. -may (1) 788

a. -may ekenler (1) 3659

a. -maycağım (1) 7897

Ayapbergen Musayev : Ayapbergen Musayev.

A. (1) 7148

ayat I : koridor, hol.

a. -ka (1) 6989

ayat II : hayat, ömür.

a. (31) 220, 471, 580, 1170, 1387, 2188, 2747, 3080, 3608, 4064, 6284, 6457, 6474, 7005, 7023, 7106, 7417, 8318, 8895, 8897, 9009, 9809, 9865, 9928, 10030, 10320, 10425, 10580, 10858, 12265, 13022

a. eken (1) 7023

a. -ı (6) 2232, 2822, 7117, 7122, 10186, 11871

a. -ına (1) 5240

a. -ında (6) 3686, 7124, 9248, 9545, 9887, 10425

a. -ını (5) 2095, 2112, 9106, 9777, 9880

a. -iniñ (1) 7118

a. -ka (1) 8830

a. -larınıñ (1) 10309

a. -m (2) 2005, 6065

a. -mız (1) 11682

a. -mnı (1) 3639

a. -msıñ (1) 7488

a. -nı (1) 10330

a. -niñ (3) 3690, 9077, 11000

a. -ta (6) 2439, 5999, 7414, 10427, 11681, 12263

a. -tan (1) 4704

ay-ay : ah ah!

a. (2) 1386, 2593

ayaz : ayaz.

a. (3) 2892, 3071, 3986

a. -lar (1) 3067

aybetle- : bakmak, meşgul olmak.

a. -meseñ (1) 5600

ayda- : sürmek, kamçılarlamak, koşturmak, yönetmek; kovmak.

a. (2) 2168, 19680

a. -dı (4) 3854, 4340, 4390, 4439

a. -dılar (1) 1880

a. -ğan (1) 12057 (pr.)

a. -ğan (1) 2741 (zm.)

a. -madıñız (1) 2895

a. -mağa (2) 4876, 7889

a. -mağ (2) 496, 2735

a. -ñız (1) 4878

a. -p (23) 1798, 1809, 1828, 2075, 2896, 3871, 4318, 4439, 4465, 4477, 4524, 4654, 4964, 5001, 6691, 6697, 6732, 6765, 8065, 8264, 8614, 8685, 12054

a. -sa (1) 790

a. -y (1) 9299

a. -y ber (4) 555, 8266, 8269, 8272

a. -y bere eken (1) 1390

a. -y edi (1) 7916

a. -ycağımız (1) 2925

a. -yım (1) 4449

aydal- : kovulmak.

a. -acağına (1) 856

aydaştır- : koşturmak, acele ettirmek.

a. -p (2) 1148, 10550

aydat- : sürmek, kamçılarlamak, koşturmak, yönetmek.

a. -p (2) 808, 2774

aydaveı : sürücü.

a. (3) 9911, 9918, 10139

a. -dan (1) 10124

a. -ğa (4) 421, 9185, 10128, 10142

a. -lar (2) 12455, 12512

a. -niñ (1) 9913

aydı : haydi, hadi oradan.

a. (40) 104, 631, 968, 1073, 1428, 1742, 1794, 2083, 3060, 3610, 3930, 4305, 4812, 4899, 5194, 5468, 6127, 6418, 6486, 6778, 7095, 7250, 7277, 7595, 8057, 8173, 8413, 8465, 8652, 8800, 8994, 9407, 9524, 10515 (2), 10763, 10838, 10893, 11612, 12333

a. -ñız (3) 4634, 6096, 6126

aydın : aydınlık, parlak.

a. (8) 548, 4352, 4967, 6037, 7387, 10011, 10910, 12762

a. -ı (1) 6070

köz a. (1) 4556

közünüz a. (1) 13019

aydınlaş- : aydınlanmak.

a. -a (1) 3940

a. -tı (3) 1221, 5421, 7026

a. -tılar (1) 7219

aydınlat- : aydınlatmak.

a. -maқта (1) 10254

a. -maқта edi (1) 1127

a. -tı (2) 2369, 3627

Aydos : Aydos.

A. (126) 501, 517, 522, 527, 544, 546, 556, 561, 565, 566, 567, 570, 594, 603, 611, 635, 636, 647, 648, 649, 654, 655, 660, 661, 669, 675, 679, 682, 685, 687, 688, 692, 694, 697, 702, 1260, 1261, 1331, 1333, 1340, 1383, 1401, 1402, 2117, 2121, 2126, 2127, 2130, 2341, 2359, 2373, 2380, 2381, 2382, 2389, 2396, 2400, 2404, 2413, 2420, 4946, 4949, 4964, 4974, 4979, 5466, 5471, 5475, 5477, 5485, 5488, 5495, 5555, 5560, 5680, 5690, 5693, 5704, 5706, 5739, 5782, 5800, 6129, 6134, 6139, 6245, 6287, 6318 (2), 6324, 6386, 6400, 6415, 6426, 7041, 7507, 7508, 7546, 7559, 7611, 7617, 7758, 7761, 8531, 8534, 8738, 8760, 8771, 8772, 8777, 8793, 8796, 8801, 8837, 8840 (2), (10) 8844, 8849, 8861, 8865, 8871, 8872, 8874, 8875, 8878, 8886

A. -inen (1) 7556

A. -қа (13) 499, 659, 700, 1234, 1357, 1358, 2131, 2134, 2385, 4972, 6128, 6424, 8680

A. -lar (1) 1355

A. -nen (2) 1360, 6387

A. -nı (17) 561, 1267, 1327, 1328, 1333, 1342, 1382, 2117, 2356, 2360, 2378, 2398, 4775, 7619, 8679, 8903, 8926

A. -niñ (27) 466, 500, 508, 534, 535, 596, 677, 680, 704, 1237, 1338, 2119, 2125, 2371, 5473, 5485, 5771, 6320, 7504, 7558, 7601, 7603, 7606, 7613, 7748, 7749, 7788

A. -ta (1) 1386

A. -tan (1) 690

ayet : ayet.

a. (1) 4502

a. -ler (1) 4547

aygidi : hey gidi.

a. (2) 1170, 1188

ayın- : ayılmak.

a. -acağım (1) 12173

a. -masa edim (1) 12172

ayınık : ayınık.

a. (1) 11113

ayıp : ayıp.

a. (3) 6503, 8214, 9700

ayıpla- : ayıplamak.

a. -ğanda (1) 4988

ayır- : ayırmak, para ayırmak, bölmek.

a. -dı (4) 73, 782, 818, 10035

a. -diñmı (1) 1451

a. -mağa (1) 2328

a. -maқ (2) 5592, 9226

a. -maқnıñ (1) 8321

a. -masınlar (1) 7825

a. -p (7) 2341, 4213, 4662, 4663, 5320, 6911, 8805

a. -p olamadı (1) 790

a. -saқ (1) 5853

a. -sañ (2) 1595, 1907

a. -sañız (1) 4702

a. -v (1) 12717

ayırđı : ayrı.

a. et- : ayırt etmek, ayırmak.

a. -ersiñiz (1) 12133

a. -mege (1) 13051

a. -p olamağan (1) 9056

(pr.)

a. -p olamaylar (1) 12875

ayırıl- : ayrılmak.

a. -acağı (2) 1569, 1783

a. -ayazdıķ (1) 2320

a. -dı (2) 2224, 4753

a. -dılar (2) 9097, 10308

a. -ğan (4) 450, 4096, 5336, 7648

(pr.)

a. -ğanından (1) 11586

a. -ğanlarından (1) 11749

a. -mağa (1) 8999

a. -maķ (1) 3325

a. -masañ (1) 3582

a. -mayım (1) 2006

a. -mayıp (1) 1988

a. -maylar (2) 4960, 6033

a. -p (1) 6276

a. -p olamay (1) 8553

a. -p tura (1) 803

a. -p tura edi (1) 6038

a. -p tura ediñiz (1) 4933

a. -sañ (1) 3582

ayırılış- : ayrılmak, vazgeçmek.

a. -ķan (1) 12387 (pr.)

a. -ķanını (1) 1383

a. -p (1) 3267

a. -tılar (1) 4766

Ayimħan Şamuratova: Ayimħan Şamuratova.

A. -nıñ (1) 3233

ayķır- : haykırmak.

a. -dı (1) 11413

a. -ğanına (1) 3911

aylan- : dolanmak, dönmek; çevirmek, döndürmek

a. -a (2) 7611, 8241

a. -a berdi (1) 8220

a. -acağına (1) 5284

a. -ayatķanda (1) 2856

a. -dı (18) 544, 643, 654, 888, 1245, 2370, 2631, 2714, 3464, 5151, 6387, 6608, 6824, 7270, 8040, 8871, 10348, 12847

a. -dılar (1) 3217

a. -ğan (1) 2712 (zm.)

a. -ğan (7) 353, 1520, 5138, 7668, 7678, 8870, 10939 (pr.)

a. -gance (1) 8247

a. -ğanda (1) 1760

a. -ğandan soñ (1) 10300

a. -ganinen (1) 7096

a. -ğanını (1) 3437

a. -ğanlar (1) 4238 (zm.)

a. -ganları (1) 8869

a. -ma (1) 12494

a. -mağa başladı (1) 2620

a. -maķta (1) 8219

a. -maķtalar (1) 8213

a. -malarında (1) 517

a. -ması (1) 4772

a. -p (51) 114, 495, 505, 830, 1145, 1355, 1357, 1672, 1779, 1861, 1926, 2090, 2121, 2626, 2683, 2697, 2889, 3407, 3472, 3475, 3860, 3891, 3913, 4393, 5650, 5719, 5864, 6057, 6105, 6416, 6431, 6460, 6667, 6997, 7455, 7577, 7718, 7789, 8105, 8160, 8246, 8423, 8514, 8717, 8752, 9176, 9557, 10360, 10725, 10962, 11964

a. -p başladılar (1) 7948

a. -p çıka (1) 4030
a. -p çıkayık (1) 5797
a. -p yürdi (1) 4280
a. -p yüre (2) 5691, 6246
a. -p yüreler (1) 8946
a. -p yürem (1) 3446
a. -p yürgen (1) 11568 (pr.)
a. -p yürgenini (1) 1726
a. -p yürmege (1) 4603
a. -p yürmek (1) 7272
a. -p-kelip (1) 9203
a. -r (1) 2264
a. -r edi (1) 7742
a. -r eken (1) 3539
a. -rım (1) 6248
a. -sa (1) 6809
a. -sañ (1) 8731
a. -vı (2) 2498, 5420
a. -vını (1) 4234
aylandır- : döndürmek, çevirmek.
a. -alar (1) 5461
a. -dı (6) 1000, 3878, 5782, 7759, 12178, 13091
a. -p (14) 156, 1670, 2311, 2759, 3406, 3427, 3899, 4404, 6718, 6792, 7163, 7264, 7966, 7971
a. -sa (1) 108
aylandıra-aylandıra: döndüre döndüre.
a. (1) 5555
aylandırıl- : döndürülmek, çevrilmek.
a. -ğan (1) 4732 (pr.)
aylık : aylık, bir ay içinde olan.
a. 1117, 4465, 11668
ayna : ayna.
a. -a (1) 6061
ayneci : kurnaz.
a. (1) 10491

a. -siñ (1) 412
aynecilik : kurnazlık, hilekarlık.
a. -ni (1) 4568
a. -ñni (1) 12238
aynı : aynı, eşit.
a. (7) 1463, 2743 (3), 6915, 6951, 8188
Aynık : Aynık.
A. (1) 2688
ayni : aynı.
a. (6) 611, 794, 4549, 4708, 4720, 5528
ayret : şaşkınlık, hayret.
a. -le (1) 12572
a. -nen (1) 10691
a. -te kal- : hayrete düşmek, şaşırmak.
a. -alar (1) 3992
a. -asın (1) 944
a. -dı (1) 4365
a. -dılar (1) 2654
a. -ğanını (1) 8400
a. -te kaldır- : hayrete düşürmek.
a. -acağ (1) 10901 (pr.)
a. -dı (1) 10964
ayretli : şaşkın, hayret dolu.
a. (1) 10396
ayrı : ayrı, müstakil; başka, kendine özgü.
a. (12) 299, 2747 (2), 3355, 4126, 4961, 6343, 8690, 8811, 8953, 11367, 11371
ayrı-ayrı : ayrı ayrı.
a. (3) 6913, 8687, 12528
ayrıca : ayrıca olarak, özellikle, ayrıca.
a. (22) 5325, 6595, 7172, 7174, 7499, 8690, 9285, 9834, 10081, 10976,

11229, 12120, 406, 592, 858, 1599, 2392, 3245, 3575, 4303, 4680, 4959

ayrıl- : ayrılmak; kopmak, kesilmek; boşanmak.

a. -ğanlar (1) 6441 (pr.)

a. -mağa (1) 3374

a. -mağ (3) 260, 7245, 8307

a. -mağnıñ (1) 6228

a. -ması (1) 7412

a. -mazdan (1) 6151

a. -p tura (1) 2757

a. -p turğan (2) 1330, 4456 (pr.)

ayrılığ : ayrılık.

a. (2) 791, 4770

ayrılış- : ayrılmak.

a. -tılar (1) 571

aysa : o zaman, öyleyse, o halde.

a. (31) 838, 1016, 1082, 1740, 2356, 2899, 3449, 4304, 4519, 4920, 5101, 6127, 6369, 6856, 7211, 7235, 7430, 8418, 8421, 8456, 8464, 8800, 10512, 10834, 10989, 11574, 11578, 11724, 11845, 12330, 12830

Ayşe : Ayşe.

A. (4) 6335, 6342, 6357, 6452

A. -ler (1) 6449

A. -nen (3) 6336, 6359, 6384

A. -niñ (1) 6408

ayt- : anlatmak, bahsetmek, söz etmek, dile getirmek, hikaye etmek.

a. (23) 66, 313, 897, 2288, 2969, 3765 (2), 5462, 6500, 7192, 7437, 7583, 8407, 8408, 9512, 10632, 11578, 11398, 12065, 12067 (2), 12304, 12873

a. -a (12) 1909, 1945, 2664, 3212, 3214, 3743, 3876, 8573, 9566, 12690, 12696, 13166

a. -a bilirim (1) 1613

a. acağım (2) 2249, 11397

a. acağ (1) 9903 (zm.)

a. -acağ (5) 156, 854, 9302, 12062, 12292 (pr.)

a. -acağ oldı (1) 8931

a. -acağ olup (5) 3120, 3347, 7327, 7992, 10146

a. -acağ olsa (1) 10222

a. -acağmız (1) 8175

a. -alar (1) 11411

a. -almadı (2) 5193, 8931

a. -almay edi (1) 6585

a. -am (6) 534, 3707 (2), 6955, 7208, 11653

a. -arağ (1) 4565

a. -asıñ (6) 2797, 3445, 4480, 4606, 8159, 13163

a. -asıñız (4) 10837, 10997, 11285

a. -asıñmı (1) 7366

a. -asız (3) 2993, 3176, 5581

a. -ayım (5) 2195, 2293, 6045, 6374, 12366

a. -ayımmı (1) 8449

a. -çı (4) 43, 3276, 7806, 8054

a. -çıñız (1) 3193

a. -қан (11) 1270, 1286, 2155, 5062, 5186, 6857, 10161, 10224, 11184, 11677, 12424 (pr.)

a. -қан edi (9) 1797, 2686, 5158, 6703, 9974, 11716, 12147, 12348, 12786

a. -қан edim (1) 8849

a. -қан ediñ (1) 2041

a. -қан ediñiz (1) 8082

a. -қан olsa kerek (1) 13053

a. -қан soñ (1) 10702

a. -қанда (16) 1693, 6894, 7905, 9357, 9498, 9873, 11060, 11193, 11476, 11704, 11781, 11840, 11925, 12266, 12284, 12539

a. -kandır (1) 6468
 a. -kandırısıñ (1) 11385
 a. -kanı (11) 3779, 8593, 10996, 11367, 11850, 11854, 12305, 12555, 12697, 12817, 12930
 a. -kanım (2) 7424, 12239
 a. -kanıñ (3) 8578, 10522, 12343
 a. -kanına (8) 3728, 4575, 4922, 5069, 5606, 5711, 8027, 11306
 a. -kanında (1) 6923
 a. -kanından (1) 873
 a. kaninen (1) 11386
 a. -kanını (3) 7387, 11390, 11736
 a. -kanıñız (1) 5545
 a. -kanları (4) 6500, 6758, 10639, 12746
 a. -kanlarım (1) 9525
 a. -kanlarıma (1) 11392
 a. -kanlarına (4) 11307, 11342, 11475, 12013
 a. -kanlarından (2) 9845, 13178
 a. -kanlarından (1) 11091
 a. -kanlarını (8) 295, 1745, 7856, 10597, 10636, 12011, 12529, 13144
 a. -kanlarınıñ (1) 822
 a. -kanlarıñız (1) 2931
 a. -kanlarıñızğa (1) 11189
 a. -kanlarıñını (1) 12764
 a. -kanlarınıñ (1) 2251
 a. -ma (4) 6137, 8304 (2), 8305
 a. -madı (26) 150, 2282, 3545, 5171, 6751, 8148, 8183, 10625, 10635, 10711, 11295, 11326, 11358, 11504, 11521, 11586, 11635, 11725, 11863, 12046, 12095, 12177, 12360, 13031, 13043, 13102
 a. -madılar (2) 6264, 12661
 a. -madım (3) 3552, 5028, 11183

a. -madımmı (1) 6411
 a. -madıñ (1) 3551
 a. -mağa (21) 299, 1587, 1589, 2313, 4219, 4865, 7234, 8136, 9067, 9909, 9957, 10455, 11027, 11046, 11089, 11127, 11248, 11413, 11483, 12909, 12478
 a. -mağan (2) 3780, 7561 (pr.)
 a. -mağan (2) 9976, 12642 (zm.)
 a. -mağan edi (1) 8026
 a. -mağan ediñmi (1) 12911
 a. -mağandırısıñız (1) 10457
 a. -mağanına (1) 1359
 a. -mağanlar (1) 954
 a. -mağ (17) 316, 1596, 5169, 5483, 5398, 8360, 9607, 9773, 9856, 10476, 10806, 11755, 12376, 12425, 12434, 12727, 13001
 a. -mağ kerek (1) 11730
 a. -mağ kerek edim (1) 11636
 a. -mağ kerekimiz (1) 10986
 a. -mağnen (1) 6031
 a. -mağnı (1) 10979
 a. -mağnıñ (1) 11247
 a. -mağta (1) 12772
 a. -mağta ediñiz (1) 11201
 a. -mam (1) 11843
 a. -mamağa (1) 1271
 a. -masa (2) 11479, 11637
 a. -masam (1) 437
 a. -masañ (1) 11124
 a. -masañız (1) 8365
 a. -ması (1) 934
 a. -masını (2) 10436, 10980
 a. -may (3) 9395, 9927, 12689
 a. -maycağ olup (1) 11125
 a. -mayımmı (1) 8449
 a. -mayıp (3) 1961, 6416, 9604

a. -maysıñ (2) 11396, 12362
 a. -maysıñız (1) 9491
 a. -maysızımı (1) 1579
 a. -maz (3) 9746 (2), 9844
 a. -ñ (5) 35, 2229, 2843, 6093, 8843
 a. -ñız (11) 195, 959, 1420, 1423, 2290, 2646, 2979, 3242, 7787, 8942, 10443
 a. -p (55) 826, 1290, 1481, 1657, 1713, 1721, 2345, 2748, 3613, 4182, 4183, 4450, 4516, 4522, 4564, 4597, 4639, 4789, 5014, 5068, 5077, 5232, 5407, 5565, 5599, 5952, 6078, 6476, 6734, 6960, 7412, 7417, 7685, 7820, 7851, 7904, 8100, 8120, 8124, 8262, 8437, 8590, 8757, 8960, 8983, 9119, 10141, 10202, 10706, 10779, 10853, 10900, 12099, 12212, 12607
 a. -p ber (1) 2235
 a. -p berdi (1) 816
 a. -p bereyim (1) 1533
 a. -p bersinler (1) 6503
 a. -p çıqqan (1) 3148 (pr.)
 a. -p koy (1) 2955
 a. -p koya (1) 1471
 a. -p koyğan edi (1) 3995
 a. -p olamadı (5) 8939, 9625, 10118, 11263, 11747
 a. -p olamağan (2) 9976, 12355 (zm.)
 a. -p olamam (1) 9140
 a. -p oturdı (1) 1289
 a. -p oturmağa (1) 12412
 a. -p oturmayım (1) 3184
 a. -p taşladı (1) 8022
 a. -p taşladı (4) 1052, 1095, 1899, 6149
 a. -p taşlağan (1) 4313 (pr.)
 a. -p taşlağan edim (1) 6334
 a. -p taşlay (2) 157, 5711
 a. -p turğanda (1) 1507

a. -r edim (1) 9629
 a. -r eken (1) 2917
 a. -r ekenler (1) 1434
 a. -r-añlatırsıñ (1) 11389
 a. -rım (6) 2081, 3614 (3), 10839
 a. -rmız (3) 196, 2647, 5958
 a. -rsıñ (2) 6488, 12948
 a. -rsıñız (1) 3707
 a. -sa (4) 3546, 6503, 6688, 6735
 a. -salar (1) 6847
 a. -sam (9) 540, 4217, 6405, 7354, 7689, 8172, 8574, 10808, 12071
 a. -sañ (2) 5029, 12065
 a. -sañız (3) 3580, 6333, 8368
 a. -sın (2) 3546, 7890
 a. -sınlar (1) 6847
 a. -sınmı (1) 9887
 a. -tı (56) 1040, 1044, 1260, 1300, 1383, 2145, 2527, 2638, 2714, 2986, 2988, 3123, 3196, 3245, 3374, 3541, 3714, 4371, 4459, 4525, 4599, 4631, 4633, 5056, 5173, 5558, 5563, 6155, 6491, 6498, 6521, 6626, 7008, 7712, 7902, 8126, 8331, 8520, 8524, 8528, 8615, 8967, 9145, 10088, 10790, 10917, 11439, 11713, 11812, 11933, 11948, 12634, 12649, 12940, 12987, 13066
 a. -tılar (6) 3776, 4698, 4700, 6739, 6985, 6988
 a. -tım (7) 3552, 5483, 7227, 8357, 10471, 12167, 12912
 a. -tımı (1) 11673
 a. -vdan (1) 10851

Aytbody Matyakubov : Aytbody Matyakubov.

A. edi (1) 7154

aytıl- : söylenmek, anlatılmak.

a. -a edi (1) 12446
 a. -dı (6) 2255, 4286, 8286, 8530, 12966, 13135

a. -ğan (1) 9179 (zm.)
a. -ğan (4) 420, 6125, 10617, 10699
(pr.)
a. -ğan soñ (1) 4285
a. -ğanı (1) 8531
a. -ğanına (1) 2333
a. -mağan (1) 8549 (pr.)
a. -may (1) 8277
a. -rmı (1) 10872
a. -sa (1) 12199
aytış : söyleyiş.
a. -ına (2) 4040, 6536
aytış- : konuşmak.
a. -p (2) 231, 2565
a. -tılar (1) 1913
ayuv : ayı.
a. (2) 3309, 8176
ayva : ayva.
a. (12) 1481, 1504, 1505, 1510, 1514, 1524, 1529, 1539, 1546, 1570, 6519, 8363
a. -dır (1) 1504
a. -ğa (1) 1536
a. -lar (4) 1480, 1505, 1575, 7736
a. -lardan (2) 1576, 1579
a. -larğa (2) 1511, 1572
a. -larnen (1) 1512
a. -larnı (1) 8655
a. -larnıñ (2) 1574, 1583
a. -mı (1) 1544
a. -nıñ (1) 1581
a. -sı (1) 1581
a. -sını (1) 1640
ayvan : hayvan.
a. (4) 3944, 3946, 6877, 8749
a. -çıqlarnıñ (1) 5642
a. -ı (3) 2146, 5819, 5821

a. -ında (1) 8857
a. -ınıñ (1) 169
a. -lar (3) 2773, 11553, 11561
a. -largä (2) 2207, 4838
a. -larıñıznı (1) 2774
a. -larnı (2) 2760, 11556
a. -larnıñ (2) 2875, 2876
a. -sız (1) 271
ayvanasravcı : hayvan yetiştiricisi.
a. -lar (2) 2102, 4631
ayvanasravcılıq : hayvancılık.
a. (4) 76, 2167, 2449, 4825
a. -mı (4) 2171, 4819, 4823, 4829
a. -nıñ (2) 4828, 7639
a. -ta (1) 32
ayvanat : hayvanlar.
a. dünyası (1) 4237
ayvancılıq : hayvancılık.
a. (2) 276, 2926
ayvaniy : hayvani.
a. (1) 3570
az : az.
a. (18) 290, 1604, 2446, 3783, 4013, 5351, 5357, 5373, 6196, 7356, 8361, 10196, 10367, 10727, 11085, 11086, 11658, 11977
(bir a.) (1) 4604
a. -buçuk (2) 9046, 9152
a. -ca (1) 10640
a. -dan (5) 549, 1064, 3098, 3837, 6896
a. edi (1) 8374
a. -ı (2) 9325, 12326
a. -lar (2) 11682, 11683
a. -mı (5) 3394, 5276, 5472, 6441, 12402
a. qal- : az kalmak.

a. -dı (5) 561, 3239, 8305,
10678, 12414

a. -dım (1) 2775

az- : zayıflamak.

a. -ğan (1) 13112 (zm.)

a. -dı-tozdı (1) 4756

a. -ğansıñ (1) 10561

aza : üye.

a. -ları (14) 3135, 3152, 3230,
3696, 3795, 3844, 4697, 5328, 5347, 5394,
11916, 12598, 12705, 12958

a. -larından (2) 3679, 9415

a. -larinen (1) 5334

a. -larını (1) 3669

a. -larınıñ 3682

a. -lı (1) 12340

a. -sı 3055, 9100

azaçık : azcık.

a. (31) 1759, 4887, 9026, 9187,
9295, 9316, 9344, 9489, 9681, 9744, 9819,
9943, 10054, 10113, 10271, 10349, 10545,
10550, 10857, 10896, 10971, 11155,
11751, 11768, 12040, 12179, 12275,
12356, 12477, 13183, 13185

azalık : üyelik.

a. -ka (1) 12706

azap (-bı) : azap, acı, ıstırab.

a. çekip (1) 6044

a. -ımı (19) 4489, 7229

a. -lar (1) 10276

a. -largā (1) 233

a. -larını (1) 10274

azaplan- : azap çekmek, ıstırap çekmek.

a. -a (1) 4486

a. dılar (1) 473

azaplandır- : azap çektirmek.

a. -dım (1) 9615

azat : özgür, hür.

a. et- : serbest bırakmak.

a. -ermiz (2) 5863, 5865

a. -ken soñ (1) 8875

a. -ñiz (3) 1919, 4174,
8241

a. -p (2) 4419, 4744

a. etil- : serbest bırakılmak.

a. -gence (1) 8641

a. -sin (1) 8293

a. oldılar (1) 2491

azatlık (-ğı) : özgürlük, serbestlik.

a. (1) 7142

a. -ı (2) 7126, 11538

a. -ka (1) 8924

azbar : avlu, bahçe.

a. (19) 1234, 1538, 1726, 1928,
1972, 2581, 3415, 3615, 5682, 5685, 6811,
7923, 9533, 9573, 10169, 10175, 10195,
10263, 11266

a. -çıklarında (1) 9533

a. -da (19) 319, 763, 776, 1228,
1685, 2764, 3433, 5806, 7070, 8093, 8566,
9077, 9252, 9426, 9538, 9981, 10199,
10588, 10652

a. -daki (2) 9611, 10251

a. -dan (7) 1325, 1961, 1973, 4180,
4520, 7281, 11418

a. -ga (41) 771, 975, 1142, 1525,
1715, 2009, 2269, 2362, 2373, 2567, 2655,
2762, 2831, 3313, 3318, 3574, 3844, 3955,
4149, 4456, 4477, 4582, 4771, 5732, 5753,
6494, 8086, 8094, 9337, 9437, 9555, 9582,
9590, 9989, 10154, 10158, 10224, 10434,
10542, 11284, 11550

a. -ı (2) 1620, 2107

a. -ına (4) 3021, 4526, 7096, 7896

a. -ında (5) 8277, 9259, 9455, 9619,
11453

a. -ında ediler (1) 2566
 a. -ını (3) 754, 6641, 9529
 a. -lar (1) 4436
 a. -lardaki (1) 7051
 a. -largâ (1) 9536
 a. -larına (1) 10644
 a. -larındaki (1) 9529
 a. -larını (1) 8283
 a. -ñda (1) 591
 a. -niñ (8) 757, 1890, 1893, 2579,
 3619, 4046, 10255, 13040
 a. kapu : küçük kapı, bahçe kapısı.
 a. (4) 9574, 10135, 10656,
 11437
 a. -da (1) 1724
 a. -dan (9) 1868, 3460,
 3528, 4308, 7260, 9980, 10149, 10646,
 10664
 a. -ğace (1) 10112
 a. -larından (1) 8427
 a. -nı (1) 9553
 a. -sından (1) 9335
az-çok : az çok.
 a. (1) 6448
azğana : azcık.
 a. (7) 336, 610, 1754, 2392, 7658,
 8203, 8658
azır : hazır.
 a. (14) 4118, 4372, 5324, 5861,
 6179, 7974, 9263, 9306, 9670, 10178,
 10517, 11505, 12456, 12566
 a. cevap (1) 466
 a. edi (1) 5702
 a. ediler (1) 927
 a. ekenini (1) 8102
 a. -lar (2) 6018, 10579
 a. -m (5) 3114, 3640, 4876, 6262,
 8064

a. tutқан (1) 1999 (pr.)
 a. ol- : hazır olmak.
 a. -ğan (1) 12803 (pr.)
 a. -ğance (1) 5320
 a. -ğanını (3) 2822, 2824,
 5170
 a. -mağ kerek (1) 6617
 a. -p (1) 3995
 a. tur- : hazır durmak.
 a. -a (2) 2085, 8757
 a. -alar (1) 7586
 a. -ğan (2) 1661, 1889 (pr.)
 a. -mağ kerek (1) 8920
azır-la- : hazırlamak.
 a. -dılar (1) 4346
 a. -diñ (1) 3116
 a. -ğan (1) 2343 (zm.)
 a. -ğan (3) 8324, 10985, 11599 (pr.)
 a. -ğan edim (1) 8701
 a. -mağa (1) 4848
 a. -mağ (2) 2805, 6905
 a. -mağ kerekimiz (1) 2808
 a. -ñız (1) 8722
 a. -p (5) 3299, 5384, 7701, 8469,
 8567
 a. -rım (1) 7323
 a. -sın (1) 6955
 a. -v (7) 2207, 2805, 4838, 4844,
 6897, 6899, 6939
 a. -y (3) 359, 2802, 5660
 a. -yatqanda (1) 12293
 a. -ycağım (1) 8846
 a. -ycağımız (1) 8816
 a. -yık (1) 673
 a. -ylar (1) 5995
 a. -ymız (1) 4925
azır-lan- : hazırlanmak.

- a. (2) 10144, 13031
- a. -amız (1) 12582
- a. -dılar (1) 3110
- a. -ğan (1) 4577 (zm.)
- a. -ğan (2) 8224, 11604 (pr.)
- a. -ğan edi (1) 1660
- a. -ğanı (1) 10539
- a. -mağ kerek (1) 7587
- a. -may (1) 11616
- a. -ñız (1) 7545
- a. -p (1) 551
- a. -p başladı (1) 11420
- a. -p başladılar (1) 8144
- a. -p turğan (1) 7674 (pr.)
- a. -sa (1) 11602
- a. -sın (1) 3113
- a. -v (1) 9393

azırlıq : hazırlık.

- a. (2) 7973, 11733
- a. -ı (1) 9895
- a. -mı (1) 7973
- a. kör- : hazırlık yapmak.
- a. -e (1) 10189
- a. -eyatқан (1) 4536 (pr.)
- a. -p (1) 2537
- a. körül-: hazırlık yapılmak.
- a. -genini (1) 4597

aziz : sevgili, değerli.

- a. (2) 1993, 7492
- a. -m (1) 7494

azlıq : azlık.

- a. et- : az gelmek.
- a. -e (1) 10410
- a. -e (1) 1454
- a. -er (2) 4259, 8151
- a. -keni (1) 11240

a. -se (1) 1086

a. -timi (1) 12650

Azov denizi : Azov denizi.

a. (1) 785

azret : hürmet maksadı ile büyüklere verilen unvan, hazret.

a. leri (1) 7859, 7895, 8006, 8018, 8039, 8285

B

baar : bahar.

b. (13) 759, 761, 3986, 4019, 4117, 4137, 4645, 4747, 4943, 4952, 4965, 5080, 5638, 8681, 9021, 9761, 10533, 10644, 10648, 10649, 10915, 12500, 12810, 12873

b. -de (14) 1089, 1470, 2473, 2488, 2494, 2537, 3765, 3772, 3837, 4326, 4657, 5311, 5586, 5780, 5878, 12972,

b. -ge (5) 45, 787, 1607, 2924, 3084

b. -inde (2) 5584, 8810

b. -ni (1) 4659, 9546

b. -niñ (3) 4730, 5629, 9156

baarlik : baharlık.

b. (1) 4279

baba : baba.

b. (67) 104, 241, 309, 426 (2), 438, 470, 526, 554, 582, 671, 707, 717, 729, 734, 782, 892, 910, 920, 923, 1105, 1124, 1194, 1200, 1204, 1207, 1218, 1226, 1516, 1722, 1738, 2015, 2821, 3019, 3027, 3149, 3635, 3898 (2), 3935, 3943, 4331, 4377, 5160, 5162, 5221, 5463, 6036, 6627, 6751, 7187, 7242, 7252, 7849, 8433, 8436, 8443, 8446, 8460, 8973, 9067, 9087, 10835, 11535, 12001, 12403, 13125

(Otegen b.) (5) 3193, 6040, 6078, 6149, 6200

(ögey b.) (1) 12409

b. -ca (1) 2094

b. -çığım (1) 11157
 b. -dan (1) 266
 b. -ğa (2) 1124, 13166
 b. -lar (2) 7229, 7230
 b. -lardan (1) 469
 b. -ları (1) 573
 b. -m (24) 146, 338, 868, 1018, 1587, 1620, 1624, 1703, 1704, 1870, 1886, 2067, 2355, 2681, 3557, 3743, 3750, 3752, 3865, 6703, 6707, 7374, 7403, 12649
 b. -ma (5) 1176, 4177, 6637, 6753, 7689
 b. -mdan (3) 3284, 4230, 8340
 b. -mız (1) 12827
 b. -mlar (2) 4909, 13104
 b. -mnen (3) 1112, 1264, 13039
 b. -mnı (6) 2359, 3749, 4602, 6637, 7372, 12589
 b. -mnıñ (20) 1510, 3728, 3749, 3964, 4040, 4279, 4922, 6669, 6671, 6672, 6756, 7223, 7308, 7856, 7858, 8012, 8018, 12591, 12671, 12982
 b. -ñ (13) 349, 1455, 1940, 1955, 3283, 3632, 4915, 5619, 6670, 6700, 7417, 8444, 12822
 b. -ña (1) 10530
 b. -nen (1) 11650
 b. -niñ (5) 1947, 3231, 3611, 7436, 8657
 b. -ñlar (2) 3441, 12820
 b. -ñnı (1) 12825
 b. -sı (45) 95, 101, 239, 240 (2), 256, 308, 312, 445, 715, 1180, 1183, 1372, 1698, 2270, 2604, 2642, 3148, 3150, 3319, 3532, 3617, 3865, 3909, 3932, 4032, 4484, 4907, 5915, 6339, 6693, 7228, 7239, 9074, 9078, 9297, 10233, 11161, 11537, 11543, 12773, 12786, 12802, 13030, 13031
 b. -sıñ (2) 122, 7213

b. -sına (16) 92, 1106, 1191, 1693, 3897, 3913, 4276, 5225, 6702, 7240, 7512, 8437, 11534, 12409, 12814, 13035
 b. -sinen (4) 714, 920, 5162, 5238, 10281
 b. -sından (5) 294, 914, 1570, 6522, 12804
 b. -sını (13) 582, 891, 2346, 3327, 3798, 3864, 6739, 7216, 7241, 7260, 12406, 13122, 13130
 b. -sınıñ (40) 295, 296, 309, 316, 354, 422, 535, 581, 712, 815, 922, 1098, 1182, 1194, 1208, 1218, 1513, 2249, 3900, 3952, 3981, 4325, 4561, 4696, 5914, 6358, 6587, 6635, 6716, 6719, 6746, 7200, 7220, 7848, 10207, 11049, 12746, 12778, 12800, 12817

baba-dede : atalar, soy.

b. (3) 1406, 5895, 9006
 b. -lerimiz (3) 2252, 5833, 6076
 b. -leriñizni (1) 1743
 b. -miz (1) 2786
 b. -si (1) 2103
 b. -sinden (1) 2481
 b. -siniñ (1) 5609

babasız : babasız.

b. (2) 9828, 11064

babay : bey baba, babalık.

b. (1) 3209

bacha : bacha.

b. -dan (3) 11114, 11116, 11117
 b. -ğa (1) 11115
 b. -larından (1) 11186
 b. -sından (1) 3082

bacha : bacha.

b. -larıñnı (1) 5129

bağ : bağ, bahçe.

b. (7) 1416, 1446, 2458, 5259, 5357, 5582, 5584

b. -da (1) 2484
 b. -ı (2) 177, 2107
 b. -ına (1) 5267
 b. -ını (1) 2259
 b. -lar (8) 2451, 2457, 2520, 2525,
 2528, 4596, 5835, 10586
 b. -larda (2) 1, 2482
 b. -ları (1) 7073
 b. -larıñ (1) 3235
 b. -larında (1) 2518
 b. -larını (2) 452, 2454
 b. -larınıñ (1) 2450
 b. -m (1) 3222
 b. -mız (1) 205

bağ-bağça : bağ ve bahçe.

b. (4) 4817, 5159, 5306, 5336
 b. -ğa (2) 4120, 12859
 b. -lar (6) 1423, 2182, 2505, 2521,
 6190, 6197
 b. -larda (1) 8314
 b. -largâ (1) 8336
 b. -ları (1) 2442
 b. -mız (1) 218
 b. -sını (1) 2169

bağ-bağcacılık : bağ bahçecilik.

b. (3) 714, 1521, 5308
 b. -tan (1) 7525

bağcı : bağcı, üzümcü.

b. (2) 220, 2480
 b. -lar (5) 2454, 2462, 2466, 2471,
 2491
 b. -largâ (1) 2469
 b. -larinen (1) 2455
 b. -larınıñ (2) 2477, 2493
 b. -larnen (1) 2443
 b. -larınıñ (1) 2482

bağcılık (-ğı) : bağcılık.

b. (2) 2439, 2529

b. -ını (1) 220

b. -nı (1) 2481

bağça : bahçe.

b. (48) 279, 760, 1416, 1447, 1449,
 1465, 1474, 1564, 1629, 1644, 1688, 1707,
 2573, 2652, 3167, 3404, 3409, 3412, 3423,
 3621, 4118, 4268, 4602, 5258, 5259, 5263,
 5265, 5272, 5342, 5437, 5573, 5579, 5582,
 5584, 6508, 7049, 7272, 7398, 7490, 7931,
 8251, 8252, 8260, 8465, 8669, 8670, 9019,
 10715

b. -da (19) 241, 714, 717 (2), 1409,
 1467, 1474, 1475, 1567, 1660, 1703, 3493,
 4279, 5585, 6192, 6489, 6532, 7732, 7946

b. -daki (2) 1472, 11548

b. -dan (2) 8902, 11020

b. -ğa (8) 1410, 1626, 1628, 3414,
 5431, 5439, 7725, 7791

b. -lar (8) 209, 249, 1429, 4223,
 4596, 4645, 5835, 5837

b. -larda (2) 1, 882

b. -ları (2) 8899, 12854

b. -larımızda (1) 1598

b. -larında (4) 2352, 2459, 5370,
 6586

b. -larını (2) 6723, 8270

b. -mız (2) 205, 7779

b. -mızğa (1) 917

b. -mıznı (1) 5381

b. -mıznıñ (1) 1644

b. -nı (16) 245, 918, 3493, 4944,
 5574, 6512, 7403, 7704, 7713, 7730, 7743,
 7775, 8460, 8461, 8662, 9091

b. -nıñ (1) 2576

b. -ñızğa (1) 3492

b. -ñıznıñ (1) 4254

b. -sı (12) 250, 915, 2512, 4818, 5608, 5713, 7029, 7050, 8478, 9014, 11910, 12566

b. -sına (15) 318, 1538, 2183, 5267, 5314, 7742, 7941, 8048, 9220, 10715, 10814, 11018, 11264, 11720, 12622

b. -sında (5) 2568, 7666, 7947, 9647, 10815

b. -sındaki (1) 6640

b. -sından (2) 820, 7990

b. -sinen (1) 11299

b. -sını (3) 2259, 4220, 8655

b. -sınıñ (6) 6530, 7651, 7932, 7942, 8060, 10818

bağcacı : bahçeci, bahçıvan.

b. -larnen (1) 5508

b. -larnıñ (1) 5498

bağcacılıq : bahçe tarımı, meyvecilik.

b. (3) 713, 715, 5337

b. edi (1) 244

b. -қа (1) 3632

b. -ta (1) 4218

b. -tan (1) 9209

bağçalıq : bahçelik.

b. (1) 5491

b. -қа (1) 9086

bağçevan : bahçıvan.

b. (2) 924, 5602

b. -lar (6) 1452, 1689, 2223, 3253, 5277, 6185

b. -lardan (1) 4222

b. -larımız (1) 1637

b. -larında (1) 5156

b. -larnen (1) 221

b. -larnı (1) 223

b. -larnıñ (1) 5606

bağçevan-agronom : bahçıvan-tarım uzmanı.

b. (1) 5248

bağçevancılıq : bahçecilik.

b. (1) 1412

bağçevanlık : bahçıvanlık.

b. (2) 5592, 5600

b. -nıñ (1) 1464

bağdaş : bağdaş.

b. қur- : bağdaş kurmak.

b. -p (5) 995, 4313, 4463, 5657, 5689

bağır- : bağırmak.

b. -asıñ (2) 3761, 9505

b. -dı (4) 9706, 9721, 9801, 12877

b. -ma(1) 11414

b. -p (1) 10844

bağırıklı- : bağırmak.

b. -dı (1) 1876

bağırt- : bağırtmak.

b. -a beresiñ (1) 7507

bağışla- : bağışlamak.

b. (14) 2418 (2), 7424, 9407, 9521, 9663, 9729, 10442, 11007, 11170, 11620, 11639, 11650, 12379

b. -dı (2) 9106, 10423

b. -dık (1) 11931

b. -dılar (1) 3924

b. -ğan (1) 3660 (zm.)

b. -ğanına (1) 12378

b. -mağa (4) 2824, 3640, 4902, 11540

b. -mam (1) 3288

b. -masañız (1) 3719

b. -ñız (7) 1516, 2914, 10755, 10973, 11276, 11745, 12212

b. -p (2) 538, 7138

b. -p keldi (1) 244

b. -p kelgen (1) 3632 (zm.)

b. -p olamay (2) 3683, 10347
 b. -rsıñ (1) 7489
 b. -sañız (1) 3718
 b. -y (3) 1171, 2393, 10193
 b. -y bileler (1) 12387
 b. -y eken (1) 8897
 b. -ycağım (1) 3637
 b. -ycağ (1) 7005 (pr.)
 b. -yım (1) 6056
 b. -ylar (1) 11535
bağışlayıcı : bağışlayan.
 b. (3) 10375, 10912, 12250
bağla- : bağlamak.
 b. (3) 1499, 4392, 8607
 b. -dı (10) 174, 695, 2421, 3406, 3482, 4859, 7924, 8608, 9003, 11420
 b. -dık (1) 2316
 b. -dılar (3) 1890, 1892, 8285
 b. -ğan (1) 335 (pr.)
 b. -ğan (2) 464, 4323 (zm.)
 b. -mağa (1) 2058
 b. -mağ (1) 11881
 b. -ñız (1) 1888
 b. -p (11) 1497, 2702, 4185, 4208, 4215, 5033, 5684, 6561, 7310, 8485, 8750
 b. -p turğan (4) 5811, 6051, 7334, 11650 (pr.)
 b. -r (1) 11187
 b. -y (2) 804, 9462
 b. -yım (1) 8492
bağlan- : bağlanmak.
 b. -dı (1) 12637
 b. -ğan (2) 2394, 3801 (pr.)
 b. -ğan (1) 5534 (zm.)
 b. -ğan eken (1) 5443
 b. -mayıp (1) 6543
 b. -p (1) 2456

b. -r (1) 3593
 b. -sın (1) 11684
bağlı : ilişkili, bağıntılı, ilgili.
 b. (16) 605, 1487, 2280, 4116, 8552, 8636, 11014, 11016 (2), 11061, 11254, 11329, 11458, 11547, 12128, 12412, 12636
 b. -dır (5) 4724, 4954, 4957, 5054, 7104
 b. edi (2) 6935, 10061
 b. eken (1) 11677
 b. ekenini (1) 9472
bağır (-ğrı) : bağır.
 b. -ına (8) 460, 875, 7078, 8052, 9055, 11979, 12098, 12265
 b. -ında (2) 7082, 11979
 b. -ındaki (1) 2824
 b. -ına bas- : bağına basmak.
 b. -a (1) 11470
 b. -mağ (1) 9479
 b. -tı (1) 9726
bağırış- : bağırmaq.
 b. -kanda (1) 6190
Bağrı : Bahri.
 B. (7) 1483, 1489, 1495, 1501, 1547, 1572, 1581
 B. -den (1) 1492
 B. -ni (1) 1498
Bağrı Humorov : Bahri Humorov.
 B. -nıñ (1) 1639
bağış : bağış.
 b. -m (1) 2005
bağışış : bağışış, hediye.
 b. (5) 1043, 2069, 3096, 4738, 5968
 b. -ı (1) 8324
 b. -ıdır (2) 55, 1442
 b. -ları (1) 10060

b. -m (1) 984

baht : mutluluk, baht, talih, uğur.

b. (20) 2458, 2699, 2704, 2706, 2707 (2), 2710, 2713, 5125, 7119, 7374, 9094, 9095, 9979, 10277, 10339, 10407, 11238, 12404, 12410

b. edi (1) 12077

b. -ı (10) 539, 3605, 4306, 7248, 7381, 7637, 8359, 9866, 10989, 12398

b. -ına (3) 6275, 8250, 12685

b. -ımı (3) 7379, 9106, 11540

b. -ka (1) 11238

b. kuşu (1) 12064

b. -larına (1) 9755

b. -mız (1) 7827

b. -mıznen (1) 2715

b. -mnıñ (1) 6762

b. -ñ (2) 1381, 10976

b. -nıñ (1) 11231

b. -ñızğa (1) 8209

b. -ñnı (3) 7197, 9094, 10024

b. -ñ (1) 10975

b. -ta (1) 10278

b. -tan (2) 10279, 10692

bahtlı : mutlu, şanslı.

b. (32) 471, 1402, 5238, 5924, 6041, 7373, 7416, 9083, 9098, 9107, 9236, 9240, 9646, 10030, 10042, 10112, 10201, 10416, 10989, 11000, 11087, 11647, 11963, 12060, 12071, 12182, 12389, 12398, 12401, 12407, 12479, 12866, 12896

b. edi (2) 9275, 9923

b. -lar (2) 7373, 7419

b. -larmı (1) 7418

b. -m (1) 9634

b. -mı (1) 10033

b. -mız (1) 9628

b. -sıñız (1) 9635

bahtlılık (-ğı) : mutluluk, şanslı olma.

b. -ı (1) 10334

bahtıyar : mutlu, şanslı.

b. -lar (1) 4065

bahtsız : mutsuz, talihsiz.

b. (5) 6357, 9269, 12055, 12183, 13122

bahtsızlık (-ğı) : mutsuzluk, şanssızlık.

b. (2) 9035, 11232

b. -ı (1) 4752

b. -ını (1) 9273

b. -ka (2) 1039, 5123

b. -mı (1) 9979

baķ- : bakmak; göz kulak olmak.

b. (29) 876, 884, 1551, 1561, 1916, 3026, 3296, 3916, 3922, 4052, 4305, 4379, 5291, 5928, 7880, 8320, 8353, 8538, 8745, 9121, 9402, 9744, 10460, 11334, 11494, 11829, 11941, 12154, 12364

b. -a (17) 141, 2376, 3246, 3777, 4330, 4588, 4956, 6951, 7949, 9292, 9308, 9318, 10601, 11345, 11470, 12610, 12690

b. -a (1) 3039

b. -a berme (1) 1027

b. -a bermekten (1) 11766

b. -a bermeñiz (1) 1680

b. -a berñiz (1) 8152

b. -a edi (5) 1212, 3397, 4797, 11035, 11786

b. -a eken (1) 1230

b. -a turğanlar (2) 9120, 9947 (zm.)

b. -acağım (3) 4157, 7244, 11352

b. -acaķ (4) 8688, 10185, 11018, 11336 (zm.)

b. -acaķ olam (1) 4696

b. -acaķ oldı (3) 3472, 3970, 5049

b. -acaķ olsaķ (1) 2098

b. -acaķ olsam (1) 7476

b. -acağlar (1) 4801 (zm.)
 b. -acağlarını (1) 9843
 b. -acağımız (1) 5962
 b. -acağsın (1) 8737
 b. -acağta (1) 2981
 b. -alar (8) 1231, 2747, 4800, 8506, 9296, 10114, 10724, 11301
 b. -almay eken (1) 1204
 b. -am (4) 4092, 6708, 11346, 11347
 b. -amız (3) 2807, 2978, 3355
 b. -ar (3) 1619, 2248, 6341
 b. -ar edi (1) 12021
 b. -arağ (2) 2396, 8227
 b. -arım (3) 4129, 7779, 11350
 b. -arken (3) 9154, 9732, 11848
 b. -armız (11) 684, 1035, 2203, 2624, 4146, 4616, 4917, 8034, 8039, 8173, 8964
 b. -arsın (1) 12413
 b. -asıñ (3) 7217, 7218, 10201
 b. -ayık (7) 4269, 5488, 5829, 7844, 8159, 8481, 12423
 b. -ayıkım (1) 7236
 b. -ayım (11) 3396, 3858, 4226, 4513, 5074, 7831, 8255, 8732, 8877, 9704, 11845
 b. -çı (4) 3394, 3497, 3543, 4789
 b. -ğansıñız (1) 11038
 b. -ğan (11) 5346, 5923, 9767, 9993, 10535, 10584, 10691, 10874, 11462, 11515, 11977 (pr.)
 b. -ğan soñ (1) 9873
 b. -ğanca (1) 5650
 b. -ğanda (21) 164, 617, 1553, 2390, 2657, 4960, 4982, 5464, 6995, 8745, 9451, 9865, 10076, 10491, 10914, 10915, 11075, 11459, 11534, 11586, 11808
 b. -ğanı (2) 1202, 9839

b. -ğanımnı (1) 9111
 b. -ğanına (1) 9680
 b. -ğanını (2) 4567, 9184
 b. -ğanlarını (2) 3008, 9286
 b. -ma (1) 8573
 b. -madan (39) 592, 1169, 2197, 3081, 4832, 6568, 7107, 7114, 7470, 8246, 9083, 9315, 9527, 9531, 9572, 9651, 9829, 9975, 10087, 10104, 10204, 10295, 10342, 10379, 10488, 10723, 10868, 11037, 11078, 11181, 11346, 11447, 12136, 12594, 12683, 12693, 12788, 12964, 13140
 b. -madı (4) 9798, 10350, 10450, 11525
 b. -mağa (13) 2046, 2796, 3683, 9312, 9358, 9743, 9873, 10171, 10424, 11465, 11554, 12002, 12644
 b. -mağan (1) 2697 (pr.)
 b. -mağan ediñmi (1) 8456
 b. -mağanına (1) 2790
 b. -mağ (15) 590, 2117, 2735, 4265, 5549, 5574, 9538, 9600, 9651, 10106, 10691, 10999, 11116, 11339, 12432
 b. -mağ kerek (3) 4601, 10277, 10900
 b. -mağ kereksin (1) 11687
 b. -mağ kerek eken (1) 8461
 b. -mağta (3) 2826, 9132, 11556
 b. -mağta edi (3) 10172, 11903, 12162
 b. -mağta ediler (3) 10290, 10979, 10386
 b. -mağtalar (4) 5720, 9182, 9187, 10272
 b. -mağtan (1) 9076
 b. -malımız (1) 224
 b. -mamağa (1) 9456
 b. -masa (1) 1203
 b. -masañ (2) 5600, 8670

b. -masın (1) 1203
b. -masını (1) 13115
b. -may (4) 2617, 11345, 11597, 11661 (zm.)
b. -may (3) 9661, 10352, 12023 (gr.)
b. -mayıp (7) 317, 838, 997, 2277, 2349, 4864, 7991
b. -maz (2) 6818, 7577
b. -nız (10) 1586, 2168, 2310, 2534, 5529, 5958, 8431, 11728, 12498, 12834
b. -p (147) 191, 332, 410, 529, 552, 700, 777, 877, 964, 1026, 1116, 1193, 1199, 1236, 1268, 1277, 1529, 1638, 1921, 1948, 1961, 1997, 2118, 2132, 2211, 2213, 2250, 2256, 2270, 2292, 2309, 2315, 2621, 2806, 3039, 3112, 3164, 3210, 3275, 3350, 3488, 3501, 3852, 3914, 4086, 4088, 4101, 4189, 4402, 4413, 4468, 4497, 4543, 4552, 4660, 4929, 4974, 5023, 5081, 5085, 5090, 5106, 5114, 5185, 5349, 5545, 5597, 5697, 5735, 5887, 5916, 5954, 5969, 6033, 6100, 6101, 6119, 6218, 6289, 6300, 6301, 6353, 6402, 6404, 6596 (2), 6687, 6758, 6833, 6850, 6892, 7090, 7116, 7189, 7280, 7363, 7392, 7424, 7530, 7533, 7573, 7766, 7772, 7972, 8037, 8195, 8302, 8349, 8396, 8432, 8433, 8454, 8545, 8569, 8653, 8736, 8741, 8778, 8779, 8812, 8914, 9053, 9409, 9611, 9687, 9835, 10464, 10930, 11300, 11335, 11620, 11663, 11863, 11873, 11924, 11955, 12006, 12028, 12315, 12360, 12486, 12593, 12821, 12826, 13043, 13071, 13157
b. -p alalar (1) 6162
b. -p aldı (7) 1693, 2934, 3013, 6240, 11798, 12203, 13096
b. -p başlaylar (1) 7023
b. -p kıla (2) 9254, 9313
b. -p kıldı (21) 375, 907, 1161, 1349, 2125, 3337, 3620, 4937, 5195, 5615,

6647, 7562, 8009, 8249, 8397, 9251, 9471, 10478, 10692, 10951, 12377
b. -p kıldılar (4) 3013, 3179, 10713, 11230
b. -p kılgan (2) 2586, 10110(pr.)
b. -p kılgan ediler (1) 10963
b. -p kılganlar (1) 2934 (pr.)
b. -p kılganlarını (1) 8261
b. -p kete (1) 1842
b. -p olamaz (1) 11307
b. -p tura edi (1) 6417
b. -p turasın (1) 10839
b. -p turdı (9) 1775, 3359, 4938, 5515, 5556, 9062, 9340, 10557, 11263
b. -p turğan (13) 1760, 4442, 5149, 9032, 9563, 10531, 10781, 10812, 11156, 11790, 12072, 12745, 12810 (pr.)
b. -p turğanını (1) 10383
b. -p turğanlar (1) 2723
b. -p turmadık (1) 12853
b. -p turmağa (2) 2375, 3384
b. -p turmaқта (2) 9794, 12812
b. -p turmaqtalar (1) 12781
b. -sa (33) 114, 787, 975, 1187, 1524, 1808, 2121, 2362, 2618, 2635, 2698, 2705, 3269, 3475, 3890, 3976, 4893, 6649, 6781, 6791, 6798, 6807, 6824, 7467, 7844, 8423, 8752, 9946, 10721, 11154, 11552, 12414, 12501
b. -salar (6) 2708, 4149, 4854, 5722, 5734, 12513
b. -sam (3) 1089, 1535, 8599
b. -sañ (4) 938, 1614, 1619, 11964
b. -sañız (2) 6232, 9356
b. -sın (1) 780
b. -tı (198) 322, 396, 656, 681, 704, 895, 1022, 1077, 1124, 1146, 1180, 1299, 1679, 1754, 1856, 1882, 2254, 2311, 2422, 2770, 2850, 2917, 3256, 3343, 3347, 3382,

3407, 3408, 3513, 3626, 3652, 3725, 3863,
3932, 3953, 3965, 3971, 4134, 4235, 4300,
4619, 4811, 4865, 5058, 5865, 5874, 5936,
6041, 6059, 6107, 6648, 6705, 6819, 7296,
7370, 7385, 7432, 7537, 7575, 7692, 7758,
7998, 8070, 8351, 8377, 8380, 8389, 9027,
9036, 9117, 9180, 9269, 9332, 9341, 9440,
9441, 9473, 9487, 9490, 9499, 9528, 9560,
9563, 9576, 9585, 9613, 9625, 9716, 9751,
9806, 9818, 9823, 9849, 9952, 9959,
10018, 10045, 10054, 10103, 10115,
10130, 10150, 10259, 10270, 10320,
10388, 10396, 10405, 10440, 10541,
10549, 10553, 10597, 10622, 10645,
10650, 10674, 10711, 10756, 10760,
10828, 10832, 10840, 10946, 10947,
10994, 11029, 11063, 11084, 11175,
11250, 11272, 11275, 11285, 11289,
11317, 11325, 11409, 11416, 11450,
11571, 11580, 11624, 11635, 11646,
11659, 11726, 11740, 11757, 11863,
11886, 11909, 12046, 12075, 12096,
12111, 12129, 12137, 12144, 12163,
12176, 12193, 12214, 12227, 12236,
12241, 12247, 12251, 12257, 12288,
12306, 12329, 12400, 12543, 12548,
12584, 12602, 12603, 12616, 12623,
12657, 12669, 12678, 12777, 12804,
12864, 12946, 12983, 13005, 13015,
13030, 13078, 13089, 13093, 13102,
13119, 13162

b. -tık (1) 5980

b. -tılar (10) 678, 1584, 5778, 6867,
8132, 8850, 9477, 10297, 11891, 11902

b. -tım (2) 1537, 6061

b. -v (1) 4801

b. -vı (2) 11633, 12080

b. -vnı (1) 8670

bağa : kurbağa.

b. (9) 675, 679, 682, 684, 685,
1404, 8849, 8850, 8859

b. -da (1) 8856

b. -ğa (1) 8856

b. -lar (1) 701

b. -larnın (1) 3846

b. -nı (4) 688, 691, 692, 8858

b. -nıñ (1) 694

bakıl- : bakılmak.

b. -dı (2) 3668, 6982

b. -ğan (2) 3783, 5603 (pr.)

b. -ğanını (1) 1614

b. -masa (1) 1450

b. -rmı (1) 2175

bakımsız : bakımsız.

b. (2) 11064, 11066

bakın- : bakınmak.

b. -a berip (1) 765

b. -dı (3) 1159, 9683, 10776

b. -p (2) 3451, 5012

bakır : bakır.

b. (3) 1978, 4579, 4580

bakış : bakış; görüş.

b. (1) 7009

b. -ı (5) 783, 1959, 2591, 3376,
8332

b. -ından (1) 418

b. -ını (3) 581, 9310, 12051

b. -ka (1) 3726

b. -ları (1) 10312

b. -larını (1) 9150

b. -lı (2) 10011, 12516

b. -nen (5) 897, 1770, 2293, 3523,
10282

b. -nız (1) 1221

b. -ta (2) 620, 3386

bakış- : bakışmak.

b. -p (1) 6099

b. -p aldılar (1) 3744

b. -tı (1) 5959

b. -tılar (5) 1617, 2545, 5982, 8446,
11186

bakla : bakla.

b. (2) 5084, 9214

b. -larını (1) 7840

b. -mı (2) 7834, 7840

bal I : bal.

b. ayı (1) 6571

b. ayını (1) 4572

b. -ğa (1) 6231

b. -m (1) 3221

b. -mı (1) 3044

bal II : balo.

b. (2) 8191, 8233

b. -da (1) 8205

b. -dan (1) 8235

b. -ğa (6) 8106, 8111, 8143, 8156,
8258, 8259

bala : çocuk, evlat.

b. (113) 243, 309, 325, 421, 590,
776, 783, 924, 946, 1124, 1166 (2), 1252,
1288, 1338, 1366, 1456, 1637, 2370, 2387,
2653, 2765, 3019, 3147, 3149, 3549, 3727,
3854, 3871, 3875, 3898, 3935, 3943,
4287, 4289, 4442, 4445, 4447, 4454, 4456,
4458, 4587, 4687, 4689, 4693, 4917, 5169,
5222, 5235, 5238, 5596, 5599, 5669, 6468,
6472, 6599, 6626, 6733, 6752, 6816, 7214,
7235, 7250, 8094, 8332, 8348, 8408, 8616,
8671, 8962, 9061, 9120, 9227, 9237, 9309,
9646, 9954, 9970, 10223, 10516, 10613,
10615, 10715, 10817, 10838, 10859,
10878, 10936, 10984, 11021, 11062,
11067, 11122, 11128, 11273, 11429,
11495, 11510, 11512, 11542, 11544,
11941, 12399, 12585, 12602, 12609,
12626, 12854, 13022, 13047, 13166

b. -ca (2) 1257, 6320

b. -çığı (1) 6580

b. -çık (1) 5222

b. -çıkları ediler (1) 1166

b. -da (1) 12404

b. -dan (2) 412, 10877

b. -ğa (10) 967, 1124, 2710, 2711,
3150, 9577, 10831, 10847, 10983, 12674,
12822

b. -lar (9) 616, 631, 1374, 1868,
7072, 8508, 9076, 11068, 12903

b. -lardan (1) 2617

b. -larga (6) 3637, 5575, 5695,
5933, 12685, 12836

b. -ları (14) 566, 727, 1102, 1423,
2768, 2888, 2901, 3096, 4899, 8441, 8694,
8848, 9277, 9894

b. -larım (1) 12846

b. -larımdan (1) 9954

b. -larımız (3) 1420, 1437, 13067

b. -larımızın (1) 7248

b. -larımın (1) 9070

b. -ları (1) 4915

b. -larına (2) 5725, 7861

b. -larından (1) 9569

b. -larını (4) 4662, 8498, 9231,
12401

b. -ları (1) 2183

b. -ları (2) 9547, 10272

b. -larını (3) 618, 10105, 10845

b. -larını (2) 10105, 11549

b. -lı (1) 9079

b. -m (102) 437, 730, 1273, 2666,
3326, 3442, 3454, 3529, 3552, 3559, 3586,
3597, 3614, 3929, 5204, 5798, 6474, 6499,
6500, 6507, 6514, 6655, 6771, 7806, 8074,
8150, 8173, 8256, 8310, 8348, 8352, 8357,
8360, 8361, 8363, 8366, 8451, 8975 (2),
8976 (2), 9094, 9136, 9141, 9155, 9159,
9561, 9595, 9603, 9801 (2), 9803, 9885,
9927, 9955, 10024, 10051, 10118, 10144,
10148, 10208, 10266, 10542, 10547,

10561, 10564, 10571, 10582, 10599,
10638, 10659, 10680, 10698, 10885,
10888, 10893, 10968, 11486, 11519,
11940, 11942, 11946, 11955, 12012,
12389, 12574, 12580, 12613, 12617,
12650, 12667, 12676, 12845, 12909,
12913, 12922, 12985, 13022, 13084,
13098, 13120, 13123

b. -ma (1) 4695

b. -mda (1) 3546

b. -mız (1) 2766

b. -mızın (2) 11507, 11508

b. -mnı (2) 9037, 11020

b. -mnın (8) 965, 4307, 5880, 5891,
9128, 9203, 9248, 11335

b. -ñ (8) 3582, 6615, 6624, 10109,
10808, 11405, 11515, 13128

b. -ña (2) 10442, 11653

b. -ñdan (1) 12628

b. -nen (1) 10327

b. -nı (34) 321, 409, 3369, 4682,
4688, 5223, 6589, 9075, 9100, 9101, 9871,
10602, 10605, 10608, 10630, 10809,
10839, 10841, 10846, 10871, 10874,
10892, 10929, 11035, 11299, 11427,
11431, 11450, 11650, 11843, 11897,
11904, 11909, 13133

b. -nıñ (34) 417, 470, 791, 2596,
2688, 2768, 2769, 4176, 4443, 4455, 4658,
4691, 5497, 6118, 6716, 6720, 6758, 8077,
8347, 8470, 9022, 9054, 10820, 10824,
10836, 10886, 10891, 10930, 11115,
11126, 11420, 12596, 12623, 12673

b. -ñızın (1) 11038

b. -ñnı (1) 11339

b. -sı (32) 470, 2027, 2056, 2687,
2709, 2752, 2830, 4439, 5063, 5596, 5658,
6667, 6917, 6920, 7062, 7068, 7374, 8322,
8323, 8775, 8911, 8988, 9039, 9152, 9233,
9996, 10231, 10517, 10634, 10677, 11447,
11611

b. -sı edim (1) 1216

b. -sın (1) 3504

b. -sına (5) 877, 5891, 7375, 9106,

11531

b. -sından (2) 1222, 2340

b. -sinen (4) 9101, 10207, 11345,

11677

b. -sını (10) 388, 4658, 5597, 6358,
9559, 10278, 10320, 11301, 11440, 11441

b. -sınıñ (6) 375, 4283, 5594,
11503, 11678, 12989

b. bağçası : kreş.

b. (5) 2512, 4818, 7029,
11910, 12566

b. -na (8) 5314, 9220,
10714, 10814, 11018, 11264, 11720, 12622

b. -nda (1) 10815

b. -nen (1) 11299

b. -nıñ (1) 10818

balaban : büyük, kocaman.

b. (44) 819, 1103, 1158, 2589,
3257, 3524, 3525, 3968, 3976, 4201, 4237,
4580, 5293, 5448, 5525, 5665, 5779, 5787,
6263, 6355, 7998, 8362, 8510, 8523, 8691,
8727 (2), 8761, 8877, 9105, 9695, 10126,
10258, 10722, 10901, 11010, 11661,
11940, 12010, 12119, 12334, 12486,
12649, 12809

bala-çağa : çocuklar.

b. -lar (1) 8670

b. -larımız (1) 1055

b. -larımıznıñ (1) 203

b. -larını (1) 3091

b. -sı (1) 7544

b. -sinen (1) 6276

balak : paça.

b. (4) 328, 5335, 6580, 7538

b. -ları (1) 7296

b. -larını (1) 7273

b. -lı (2) 5331, 1189

balalık (-ğı) : çocukluk.

b. (9) 243, 248, 1628, 4328, 5241, 6576, 6632, 9243, 9281

b. -ı (1) 9901

b. -ına (1) 9240

b. -ında (1) 1456

b. -ından (4) 2056, 7620, 7915, 11623

b. -ını (1) 5208

b. -m (1) 9360

b. -mdan (1) 7490

b. -mızını (1) 3630

b. -tan (4) 169, 1455, 6590, 8468,

balçık (-ğı) : kil, balçık.

b. (6) 4436, 5734, 6263, 6265, 6270, 6492

b. -ı (2) 6260, 6267

b. -ka (4) 4342, 7273, 7287, 7535

b. -nen (2) 246, 1623

b. -nı (2) 6273, 6278

b. -nıñ (2) 6260, 6268

balçıklı : balçıklı.

b. (2) 3155, 7296

baldır : baldır.

b. -ları (2) 1376, 6782

b. -larına (2) 1760, 5149

b. -larını (1) 3588

balet : bale.

b. (1) 1029

balık (-ğı) : balık.

b. (8) 2691, 2692, 2694, 6459, 7431, 7538, 7540, 10526

b. -ından (1) 2693

b. -ñ (1) 3236

b. -ta (1) 7540

balıkçı : balıkçı.

b. (2) 3856, 4755

balkılda- : parlamak, parıldamak.

b. -maқта edi (1) 3845

b. -p turğan (1) 8548 (pr.)

balkı- : canlanmak.

b. -p (1) 6050

balķon : balkon.

b. -da (2) 11817, 12987

b. -ğa (4) 11816, 11918, 12144, 12168

b. -ına (1) 8194

b. -nıñ (1) 11818

ball : kuvvet, şiddet, puan.

b. (1) 7614

ballandır- : ballandırmak.

b. -p (1) 9069

balta : balta.

b. (4) 3979, 4149, 4807, 9252

b. -ğa (1) 4160

b. -nen (2) 4153, 4157

b. -nı (2) 3984, 4150

baltalan- : baltalanmak, kesilmek.

b. -dı (1) 3047

bam-başka : bambaşka.

b. (3) 277, 4903, 7569

bana I : bana. (<ben)

b. (1) 6063

bana II: demin, az önce.

b. (2) 9273, 10857

banaki : deminki.

b. (2) 1571, 3939

bandit : eşkıya, haydut.

b. -nıñ (1) 148

bant : fiyonk.

b. (1) 10879

b. edi (1) 10919

b. olup (1) 12544

banth : fiyonklu.

b. (1) 7655

bar : var; bütün, her şey.

b. (252) 15, 148, 177, 217, 222, 352, 470, 554, 563, 577, 584, 602 (2), 616, 653, 707, 829, 859, 893, 913, 939, 949, 958, 966, 969, 1055, 1102, 1232, 1358, 1369, 1371, 1422, 1423, 1432, 1438 (2), 1439, 1448, 1459, 1515, 1704, 1705, 1899, 1912, 2050, 2051, 2054, 2245, 2271, 2280, 2305, 2306, 2307, 2322, 2357, 2398, 2402, 2449, 2497, 2510, 2514, 2515, 2598, 2671, 2684, 2699, 2721, 2724, 2732, 2760, 2769, 2880, 2881, 2883, 2916, 3069, 3080, 3089, 3119, 3221, 3222, 3223, 3224, 3251, 3301, 3309, 3352, 3446, 3586, 3637, 3660, 3714, 3828, 3857, 3870, 3876, 3877, 3906, 3922, 3982, 4061, 4097, 4237, 4465, 4502, 4506, 4511, 4603, 4626, 4657, 4672, 4707, 4781, 4924, 5126, 5145, 5257, 5270, 5271, 5350, 5411, 5521, 5620, 5686, 5836, 5871, 5877, 5901, 5929, 5979, 6013, 6021, 6056, 6114, 6235, 6269, 6303, 6407, 6477, 6511, 6611, 6675, 6873, 6891, 7010, 7024, 7029, 7049, 7050, 7208, 7227, 7252, 7328, 7400, 7402, 7410, 7461, 7517, 7522, 7544, 7578, 7607, 7613, 7621, 7643, 7715, 7839, 8057, 8077, 8081, 8147, 8160, 8236, 8398, 8441, 8443, 8552 (2), 8566, 8714, 8773, 8793, 8799, 8803, 8872, 8880, 8943, 8979, 9010 (2), 9043, 9149, 9297, 9401, 9632, 9697, 9834, 9838, 10036, 10142, 10145, 10224, 10231, 10428, 10441, 10482, 10497, 10505, 10507, 10633, 10677 (2), 10733, 10738, 10758, 10763, 10771, 10905, 10912, 11066, 11248, 11434, 11610, 11624, 11634, 11704, 11710, 11803, 11849, 11893, 12121, 12263, 12292, 12318, 12343, 12366, 12367, 12389, 12530, 12542, 12614, 12623, 12658, 12750, 12852, 12874, 13004, 13011, 13014, 13024, 13150, 13171

b. -dır (10) 2546, 4304, 6921, 7379, 8312, 8737, 10248, 11670, 11912, 12985

b. edi (33) 980, 3162, 3747, 4087, 4201, 4434, 4764, 4933, 5495, 6267, 6335, 6338, 6356, 6534, 6741, 6923, 7391, 7676, 7978, 8292, 8367, 9043, 9074, 9377, 9602, 9642, 10071, 10116, 10353, 10415, 10583, 12272, 12552

b. edik (1) 1993

b. ediler (2) 69, 2902

b. ekeç (1) 6761

b. eken (15) 1275, 1276, 1969, 2377, 2979, 3171, 4684, 5434, 7207, 7852, 8566, 11607, 11699, 11870, 12982

b. etmek (1) 5289

b. -ı (3) 1278, 1280, 1284

b. -lar (3) 11068, 11681, 11683

b. -mı (35) 137, 530, 1254, 1281, 1283, 1384, 1531, 1779, 3367, 3536, 3655, 4446, 4476, 4761, 5619, 6013, 6087, 6088, 6090, 6302, 6510, 6845, 7208, 7954, 8600, 9513, 9688, 9695, 10003, 10129, 10134, 11381, 12125, 12365, 12366

b. -mı eken (3) 2099, 7121, 8749

b. -m-variyetim (1) 7559

b. -ñ (1) 3237

b. -ñız (4) 62, 1320, 3056, 8147

b. olup (1) 1993

bar- : hareket etmek, gitmek, gelmek; varmak, ulaşmak; durumun veya kılışın belirli bir yöne doğru devam ettiğini ifade eden yardımcı fiil olarak da kullanılır.

b. (18) 2845, 2958, 4226, 4305, 4519, 6259, 6265, 6673, 6680, 7687, 8416, 8732, 10144, 10765, 10839, 11946, 12076, 13046

b. -a (10) 360, 576, 862, 2427, 4779, 6830, 9229, 9303, 9617, 10768

b. -a edik (1) 4217

b. -a turğan (1) 10660 (zm.)

b. -acağı (1) 9179
 b. -acağım (3) 3517, 10144, 10630
 b. -acağından (1) 11381
 b. -acağını (1) 826
 b. -acağ (1) 9831 (pr.)
 b. -acak (3) 3453, 4843, 8799 (zm.)
 b. -acağ olup (1) 12582
 b. -acağlar (1) 8604 (zm.)
 b. -acağımı (1) 1131
 b. -acağımız (3) 8114 (2), 12654
 b. -alar (1) 4729
 b. -am (3) 7346, 11948 (2)
 b. -amız (3) 206, 1016, 2559
 b. -ayık (1) 8058
 b. -ayıkımı (1) 5679
 b. -ayım (3) 1033, 2952, 9754
 b. -ayımını (1) 9752
 b. -dı (19) 50, 869, 3947, 5450, 6610, 6754, 6810, 7645, 9053, 9104, 9612, 9641, 9755, 10306, 11274, 11413, 12251, 12278, 12362
 b. -dık (1) 9598
 b. -dım (4) 2283, 4088, 8589, 9824
 b. -dın (1) 3294
 b. -dınız (1) 12652
 b. -ğan (3) 8156, 11830, 13027 (zm.)
 b. -ğan (4) 7154, 8818, 9195, 9359 (pr.)
 b. -ğan edi (4) 10770, 10772, 11750, 12393
 b. -ğan ediñ (1) 9504
 b. -ğan soñ (1) 4485
 b. -ğance (6) 1130, 1539, 2908, 4048, 4699, 5695
 b. -ğanda (12) 2984, 9639, 10017, 10293, 10735, 10824, 12011, 12156, 12409, 12663, 12911, 13034

b. -ğandırılar (1) 9166
 b. -ğanına (1) 10488
 b. -ğanıñdan (1) 2950
 b. -ğanlar (1) 8779 (zm.)
 b. -madan (2) 1546, 6291
 b. -madı (8) 148, 5670, 5720, 9078, 9869, 10334, 10773, 10793
 b. -madılar (1) 7653
 b. -mağa (18) 82, 1337, 2582, 4563, 5225, 7878, 8085, 8296, 8947, 9595, 9894, 10610, 10655, 10698, 11950, 12099, 12683, 12750
 b. -mağan (3) 3134, 3745, 6098 (pr.)
 b. -mağan edi (1) 989
 b. -mağance (2) 384, 10701
 b. -mağ (10) 490, 627 1709, 5801, 6577, 7649, 7878, 7897, 9830, 10655
 b. -mağ kerek (8) 209, 5362, 8079, 8225, 9304, 11018, 12118, 13172
 b. -mağ kerekler (1) 11936
 b. -mağını (1) 6030
 b. -mağınıñ (2) 5419, 10870
 b. -mağta (1) 12477
 b. -malarını (1) 1411
 b. -mam (1) 8361
 b. -masa (2) 9756, 9862
 b. -masam (1) 970
 b. -ması (1) 488
 b. -masinen (1) 11455
 b. -masını (1) 10814
 b. -may (1) 146 (zm.)
 b. -may (9) 1045, 2283, 2365, 3886, 7629, 9426, 9934, 10538, 12012 (gr.)
 b. -may edi (1) 10210
 b. -may ekensiñiz (1) 9358
 b. -maz (3) 10492, 12436, 12561
 b. -ñiz (1) 5437

b. -p (168) 196, 206, 235, 313, 549, 672, 680, 713, 785, 859, 1002, 1093, 1095, 1127, 1133, 1256, 1322, 1331, 1393, 1487, 1683, 1684, 1694, 1710, 1738, 1837, 1848, 1854, 2084, 2117, 2346, 2406, 2470, 2506, 2524, 2571, 2675, 2734, 2855, 2940, 2948, 3032, 3059, 3214, 3315, 3328, 3330, 3343, 3575, 3587, 3610, 3642, 3858, 4129, 4174, 4220, 4279, 4382, 4384, 4643, 4757, 4853, 4992, 5013, 5046, 5217, 5240, 5354, 5403, 5501, 5691, 5827, 6177, 6205, 6225, 6413, 6486, 6491, 6515, 6517, 6520, 6590, 6628, 6630, 6671, 6689, 6726, 6743, 6751, 6779, 7275, 7549, 7618, 7624, 7685, 7731, 7754, 7757, 7760, 7798, 7822, 7857, 7862, 8084, 8130, 8375, 8397, 8413, 8498, 8541, 8555, 8580, 8598, 8666, 8700, 8887, 8913, 8970, 8996, 9038, 9494, 9526, 9559, 9575, 9587, 9611, 9629, 9689, 9756, 9848, 9871, 9872, 9880, 9938, 10124, 10149, 10169, 10177, 10184, 10195, 10529, 10777, 10827, 10841, 10933, 10965, 10966, 11020, 11026, 11161, 11311, 11317, 11324, 11372, 11374, 11389, 11423, 11435, 11465, 11558, 11734, 11747, 11899, 11945, 12137, 12572, 12637, 12880

b. -p olamayan edi (1) 12633

b. -p olamayım (1) 9579

b. -p-kelmek (1) 1335

b. -pta (2) 12068, 12112

b. -r (6) 1134, 5872, 6180, 7513, 7546, 8772

b. -rim (8) 1028, 4613, 5005 (2), 5007, 7510, 7863, 7864

b. -rmız (3) 2684, 12438, 12604

b. -sa (2) 7877, 7887

b. -sağ (3) 1213, 2559, 8708

b. -salar (1) 9907

b. -sam (2) 870, 1033

b. -sañ (2) 1018, 6488

b. -sın (18) 779, 852, 1505, 2858, 3838, 5480, 7054, 7072, 7229, 7250, 7788, 7820, 7890, 7891 (2), 7893, 9242, 11683

b. -sıñız (2) 10607, 12603

b. -sınlarmı (1) 5279

b. -vı (1) 3806

baranka : simit.

b. -ñnı (1) 8848

barazna : saban izi.

b. -ğa (1) 5347

b. -lar (1) 5496

bardağ (-ğı) : bardak.

b. (1) 5842

b. -ını (2) 1978, 8523

bare : bari.

b. (4) 5402, 8701, 10460, 12334

barğan : kum tepeciği, kumul.

b. (6) 535, 687, 697, 4120, 4980, 8869

b. -lar (12) 11, 639, 2175, 2730, 2836, 3882, 4964, 4966, 7057, 7601, 7609, 8683

b. -larga (2) 1347, 3315

b. -larnıñ (1) 1155

b. -nıñ (7) 520, 544, 3888, 3891, 7612, 8732, 9014

barına : plak.

b. (1) 12878

barlı : varlıklı, zengin.

b. (1) 6756

barlık (-ğı) : varlık; servet, zenginlik, varlık.

b. (1) 1171

b. -ından (1) 1419

b. -inen (1) 11545

b. -ını (6) 9150, 9371, 9602, 11472, 11540, 12055

b. -nı (2) 7084, 9532

barlıklı : varlıklı, zengin.

b. (1) 10097

barot : barut.

b. (2) 4488, 6665

bas- : adım atmak, hücum etmek, saldırmak, basmak; bastırmak, sıkıştırmak; damga yapmak, iz yapmak.

b. -a (4) 3939, 7345, 11113, 11470

b. -arken (1) 767

b. -kan (11) 64, 1491, 1882, 3674, 3896, 4587, 7736, 9272, 9778, 10808, 12085 (pr.)

b. -kan edi (1) 8885

b. -kanda (1) 10040

b. -kanınen (1) 696

b. -kanını (1) 9552

b. -kanları (1) 8094

b. -madı (2) 3955, 10785

b. -mağa (2) 562, 4043

b. -mağan (2) 2740, 4607 (pr.)

b. -mağanın (1) 10542

b. -mağ (1) 9479

b. -may (1) 10225

b. -p (28) 403, 524, 649, 882, 887, 2311, 2660, 2673, 2739, 2970, 3310, 3968, 4212, 4357, 4409, 5180, 5251, 5524 (2), 5753, 6208, 6626, 7198, 8009, 8327, 8409, 10051, 10125

b. -p ketmekte (1) 6798

b. -p turarım (1) 10766

b. -p turğan (1) 5037 (pr.)

b. -tı (32) 547, 654 (2), 657, 1152, 2860, 3441, 3937, 4275, 4410, 4428, 4591, 4947, 5405, 5627, 5733, 5758, 6074, 6266, 7299, 7704, 7761, 8879, 9054, 9135, 9726, 10703, 10868, 11303, 12114, 12115, 12276

b. -tılar (1) 8093

b. -tım (1) 8601

b. -tımı (1) 3934

bas-a-bas : alabildiğine, son derece, adamakıllı.

b. (1) 4150

basamak (-ğı) : basamak.

b. (2) 5476, 8095

b. -ı (1) 7463

b. -ına (2) 767, 6312

b. -lar (7) 4045, 10357, 10365, 10461, 10464, 10500, 11341

b. -lardan (4) 1873, 11416, 11426, 12113

b. -larına (1) 764

b. -larından (1) 1871

b. -lı (1) 8379

basık : hafif, alçak.

b. (8) 1221, 2305, 5115, 9135, 9153, 10159, 10806, 11101

basıktır- : bastırmak.

b. -mağ (1) 9584

basıl- : basılmak, sıkışmak.

b. -may (1) 4685 (zm.)

b. -p (3) 6727, 7861, 8052

basım : basınç, baskı.

b. -ı (kan b.) (1) 8934

b. -ını (kan b.) 1298, 8937, 8963

başkın : baskın, istila, saldırı.

b. (1) 3896

başkınıcı : istilacı, saldırgan.

b. (1) 4417

b. -lar (1) 4426

b. -larga (1) 4391

b. -larına (2) 7128, 7163

b. -larnın (1) 6655

başkınıcılık : istila yapmak, saldırmak.

b. (3) 1902, 3919, 3982

b. -ka (1) 1790

basma : basma (giysi).

b. (1) 328
b. -dan (5) 1294, 9024, 9255, 9376, 10116
b. -lardan (1) 9314
b. -larnen (1) 10038
bassey : havuz.
b. (2) 254, 2185
b.-de (1) 2183
b. -ni (2) 756, 6641
bastır- : bastırmak; azaltmak, eksiltmek.
b. -acağım (1) 4641
b. -mağa (1) 9201
b. -mağ (1) 7467
b. -p (2) 1970, 4216
bastırık : hapishane.
b. -ka (1) 13133
basurman : ?
b. (1) 4394
b. -nı (1) 1779
baş : baş, kafa; başkan, şef, amir; başlangıç, köken; kendi kendine, kendi başına; adet, tane; başlıca, asıl; kenar, yanında, yakınında.
b. (95) 68, 68, 68, 271, 381, 591, 879, 949, 1064, 1069, 1278, 1285, 1966, 2092, 2092, 2315, 2526, 2659, 2668, 2816, 2990, 2994, 3104, 3324, 3352, 3672, 3712, 3751 (2), 3774, 3787, 3974, 4110, 4186, 4358, 4382, 4427, 4539, 4651, 4656, 5327, 5329, 5333, 5345, 5672, 5822, 5907, 5935, 6000, 6658, 6880, 6891, 6892, 6914, 6950, 6952, 6972, 6986, 7624, 7702, 7978, 7980, 8001, 8223, 8686, 8689, 8691, 8806, 8810, 9720, 10717, 10753, 10757, 10759, 10764, 10790, 10794, 10850, 10870, 11199, 11257, 11262, 11295, 11565, 11575, 11700, 11726, 11748, 12308, 12523, 12619, 12737, 13072
(yalın b.) (1) 170

(ana b.) (5) 1090, 2043, 3331, 3353, 4655
b. -çıgını (1) 6478
b. -çıknı (1) 12628
b. -ı (58) 59, 114, 177, 225, 268, 354, 694, 764, 888, 1179, 1207, 1210, 1317, 2300, 2656, 2801, 2962, 3079, 3250, 3561, 3893, 4055, 4224, 4355, 4366, 5138, 5151, 5805, 5917, 6113, 6608, 6647, 7274, 7567, 7569, 7674, 8040, 8352, 8552, 8604, 8632, 8652, 9010, 9568, 9765, 10348, 10374, 10865, 10873, 11445, 11448, 12037, 12045, 12087, 12709, 12774, 12780, 12961
b. -ı eken (1) 8711
b. -ma (83) 77, 275, 286, 463, 609, 691, 695, 697, 732, 899, 953, 955, 1009, 1062, 1250, 1275, 1592, 1720, 2011, 2617, 2637, 2724, 2874, 3075, 3310, 3435, 3457, 3470, 3624, 3902, 3945, 4313, 4323, 4348, 4442, 4519, 4560, 4716, 5214, 5388, 5509, 5529, 5657, 5748, 6389, 6450, 6560, 6810, 7261, 7334, 7456, 7583, 7817, 7848, 7864, 7881, 7924, 8177, 8220, 8225, 8380, 8544, 8879, 8930, 9428, 9740, 9860, 9963, 10551, 10633, 10667, 10709, 10746, 11162, 11189, 11196, 11200, 11202, 11356, 11984, 12124, 12598, 13131
b. -ında (64) 288, 331, 493, 611, 771, 772, 1405, 1476, 1496, 1706, 1884, 1977, 2072, 2720, 2890, 2966, 3195, 3468, 3598, 3681, 4274, 4438, 4457, 4472, 4734, 4815, 5214, 5329, 5510, 5511, 5543, 5553, 5556, 6343, 6576, 6800, 6893, 7188, 7381, 7498, 7589, 7593, 7762, 7867, 7870, 8187, 8346, 8692, 8951, 9192, 9203, 9254, 9299, 9530, 9558, 9778, 9990, 10075, 10856, 10902, 11279, 11424, 11487, 13141
b. -ındaki (17) 568, 992, 1533, 1544, 1942, 3400, 6813, 6833, 7833, 8478, 9377, 9550, 9607, 9612, 9636, 10702, 11815

b. -ındam (1) 10802
b. -ından (30) 337, 523, 589, 638, 1061, 1611, 2009, 2113, 2616, 2870, 3904, 3993, 4033, 4531, 5748, 6237, 6726, 6814, 7511, 7797, 8533, 8621, 9286, 9423, 10001, 10269, 11407, 11541, 11959, 12397
b. -ındasınız (1) 1643
b. -inen (3) 8090, 9965, 11609
b. -ını (153) 59, 60, 65, 336, 425, 535, 596, 650, 662, 669, 762, 832, 873, 894, 906, 982, 1149, 1269, 1487, 1685, 1763, 1774, 1790, 1841, 1938, 2003, 2044, 2045, 2064, 2320, 2615, 2618, 3178, 3191, 3273, 3355, 3432, 3688, 3700, 3723, 3855, 3908, 3947, 3952, 3971, 3997, 4031, 4156, 4214, 4359, 4401, 4409, 4583, 4970, 5038, 5300, 5522, 5558, 5933, 6033, 6163, 6229, 6660, 6764, 6872, 6996, 7310, 7456, 7575, 7765, 7971, 7999, 8172, 8386, 8391, 8411, 8595, 8676, 8921, 8997, 9070, 9110, 9112, 9249, 9253, 9333, 9405, 9424, 9475, 9578, 9593, 9626, 9665, 9694, 9722, 9724, 9743, 9778, 9807, 9952, 9955, 10020, 10386, 10535, 10549, 10727, 10767, 10777, 10843, 10930, 10937, 11277, 11400, 11465, 11555, 11560, 11606, 11625, 11640, 11709, 11761, 11793, 11839, 11861, 11875, 11884, 11947, 11985, 12009, 12034, 12036, 12111, 12126, 12131, 12171, 12185, 12211, 12235, 12241, 12246, 12323, 12623, 12651, 12652, 12919, 12954, 13021, 13070, 13075, 13117, 13138, 13152, 13173
b. -ınıñ (2) 3406, 4353
b. -ısıñ (1) 7234
b. -ları (2) 7916, 8247
b. -larına (1) 9022
b. -larında (3) 759, 3083, 5686
b. -larından (1) 7164
b. -larını (15) 1157, 1167, 1617, 2314, 4337, 5461, 5767, 5785, 5925, 6188, 7732, 7785, 8266, 8624, 10934

b. -larınıñ (1) 5533
b. -lı (3) 3979, 6528, 11144
b. -m (5) 1969, 8241, 8362, 9564, 11367
b. -ma (4) 3854, 7516, 8583, 9044
b. -mdaki (1) 3401
b. -mdan (3) 2036, 2364, 3321
b. -mız (2) 7886, 8158
b. -mızdan (1) 5288
b. -mızını (3) 2796, 10632, 12178
b. -mnı (2) 3878, 8561
b. -mnıñ (2) 7377, 7495
b. -ñ (2) 2568, 7407
b. -ña (10) 1906, 3200, 4888, 6136, 6379, 7592, 11088, 11498, 11622, 13122
b. -ñdan (2) 1056, 8558
b. -nı (1) 5302
b. -nıñ (1) 3002
b. -nızını (3) 1923, 4396, 6442
b. -ñnı (11) 931, 1904, 4391, 5290, 6473, 6477, 7196, 7288, 8904, 9406, 11354, 12154
b. -sız (2) 11064, 12752
b. taşı (1) 6636
b. -tan (5) 2142, 4784, 6048, 6206, 8020
(ķayta b.) (2) 1949, 5283
(yañı b.) (1) 10947
b. ķaldır- : isyan etmek.
b. -acaķsıñ (1) 7853
b. -dılar (1) 1817
b. -dımı (1) 1838
b. -ğanları (1) 1844
b. -ıcı (1) 6526
b. -p başladılar (1) 6541
b. -salar kerek (1) 1794
b. -vda (2) 6552, 7980

b. -vlar (2) 6554, 6722
b. -vlarında (1) 7979
b. -vlarını (1) 6568
b. yazısı: talih, yazgı, kader.
b. (6) 11088, 11090, 11165,
11192, 11357, 13129
b. -na (2) 13124, 13126
b. -nı (3) 6730, 11122,
11126
başar- : başarmak.
b. -p olamadı (2) 10113, 10683
b. -p olamam (1) 9091
b. -p olamay edi (1) 10288
b. -p olamaz (1) 9538
başka : başka, diğer.
b. (180) 7, 150, 204, 331, 544, 580,
641, 770, 794, 826, 891, 1080, 1271, 1326,
1406, 1836, 1933, 1961, 2050, 2054, 2139,
2237, 2244, 2313, 2460, 2512, 2595, 2654,
2732, 2737, 2756, 2880, 2978, 3129, 3243,
3250, 3293, 3490, 3622, 3630, 3640, 3641,
3655, 3664, 3679, 3820, 3923, 4058, 4170,
4241, 4251, 4426, 4455, 4475, 4709, 4718
(2), 4766, 4769, 4785, 4903, 4921, 5002,
5004, 5040, 5104, 5220, 5320, 5362, 5381,
5440, 5637, 5677, 5764, 5791, 5850, 5935,
6032, 6088, 6089, 6148, 6268, 6271, 6532,
6621, 6675, 6725, 6897, 6901, 6912, 6934,
7041, 7104, 7489, 7496, 7721, 7738, 7790,
7822, 7823, 7888, 8101, 8183, 8304, 8404,
8419, 8622, 8660, 8690, 8718, 8734, 8772,
8813, 8821, 8832, 8866, 8922, 9006, 9043,
9074, 9076, 9126, 9259, 9380, 9548, 9565,
9598, 9619, 9780, 9787, 9926, 10032,
10067, 10075, 10166, 10235, 10276,
10278, 10337, 10373, 10425, 10625,
10627, 10768, 10838, 10913, 10923,
11019, 11028, 11033, 11201, 11220,
11236, 11291, 11452, 11466, 11610,
11637, 11684, 11699, 11747, 11864,
11974, 12000, 12024, 12145, 12292,

12330, 12403, 12466, 12523, 12604,
12634, 12681, 12777, 12806, 12950,
13011, 13071, 13085
b. -ca (2) 141, 6303
b. -lar (1) 10111
b. -larına (1) 401
b. -larından (2) 10364, 10909
b. -larından (1) 2594
b. -larını (1) 11651
b. -larını (1) 12639
b. -larını (1) 2937
b. -sı (2) 8415, 12210
b. -sına (1) 11038
b. -sinen (2) 11970, 12209
b. -sını (1) 11209
b. -sını (4) 2738, 2780, 4155, 5125
başla- : başlamak, girişmek;
hareketin başladığını anlatmak için
yardımcı fiil olarak da kullanılır.
b. (1) 1143
b. -dı (199) 91, 239, 289, 338, 399,
425, 515, 573, 648, 658, 696, 715, 727,
759, 786, 801, 827, 946, 956, 1046, 1052,
1070, 1081, 1234, 1251, 1299, 1612, 1662,
1669, 1716, 1727, 1736, 1745, 1800, 1851,
1854, 1874, 1899, 1941, 2160, 2279, 2365,
2383, 2383, 2410, 2417, 2586, 2620, 2660,
2721, 2838, 2877, 2907, 2910, 2943, 3067,
3072, 3197, 3220, 3311, 3313, 3380, 3393,
3436, 3470, 3522, 3628, 3701, 3709, 3855,
3902, 3914, 4001, 4007, 4026, 4031, 4282,
4287, 4341, 4388, 4416, 4540, 4743, 4948,
5102, 5166, 5178, 5213, 5414, 5561, 5672,
5722, 5724, 5726, 5748, 5774, 5918, 5960,
6028, 6043, 6058, 6080, 6146, 6147, 6150,
6245, 6283, 6320, 6321, 6372, 6375, 6600,
6658, 6795, 6799, 6870, 7013, 7058, 7109,
7262, 7296, 7302, 7459, 7479, 7511, 7545,
7584, 7635, 7677, 7684, 7715, 7729, 7739,
7977, 8093, 8191, 8201, 8214, 8234, 8376,
8379, 8428, 8434, 8459, 8652, 8797, 8873,

8970, 9009, 9022, 9208, 9225, 9410, 9421,
9495, 9579, 9609, 9706, 9718, 9761, 9820,
9849, 9893, 9918, 9921, 10117, 10186,
10188, 10285, 10312, 10321, 10430,
10431, 10501, 10535, 10539, 10794,
10805, 11053, 11217, 11219, 11270,
11420, 11475, 11822, 12494, 12556,
12567, 12588, 12672, 12675, 12701,
12725, 12836, 12858, 12887, 12889, 12900

b. -dık (2) 5818, 12452

b. -dılar (51) 612, 685, 1168, 1360,
1679, 2080, 2266, 2448, 2452, 2561, 2946,
3083, 3085, 3107, 3216, 3421, 3528, 3886,
3899, 3949, 4749, 4976, 5441, 5443, 5477,
5785, 6220, 6427, 6540, 6541, 6602, 6989,
7056, 7262, 7450, 7654, 7870, 7882, 7948,
8144, 8222, 8283, 8287, 8470, 8535, 8539,
9007, 9505, 9763, 12556, 12568

b. -dim (5) 2841, 5831, 6294,
11022, 11899, 12261

b. -dimi (2) 4289, 6347

b. -dın (5) 565, 6293, 9605, 12197,
12229

b. -dınızmi (1) 9671

b. -ğan (5) 2584, 10260, 10724,
12421, 12754 (zm.)

b. -ğan (40) 547, 689, 833, 1495,
1610, 1611, 1727, 1857, 2063, 3051, 3177,
3565, 3785, 4313, 4649, 4745, 4967, 5333,
5617, 5665, 5695, 5707, 5720, 5728, 5908,
6763, 6890, 6907, 6993, 6995, 7037, 7816,
8114, 8197, 8219, 8495, 9027, 9589,
10016, 11821 (pr.)

b. -ğan edi (5) 6538, 10429, 10550,
11772, 12510

b. -ğan ediler (1) 10538

b. -ğan edim (1) 11007

b. -ğan soñ (3) 7219, 8874, 11460

b. -ğanda (5) 2616, 5408, 8975,
10584, 11523

b. -ğanı (2) 7061, 10714

b. -ğanımızniñ (1) 12530

b. -ğanına (3) 4028, 5313, 11378

b. -ğanından (2) 7019, 11233

b. -ğanındanmı (1) 6305

b. -ğaninen (1) 6308

b. -ğaninen (4) 1414, 3881, 3936,
6308

b. -ğanını (2) 2077, 11214

b. -ğanıñnen (1) 3569

b. -ğanlar (1) 7084 (pr.)

b. -ğanlardan (1) 1645

b. -ğanlarına (1) 5096

b. -ğanlarından (1) 4273

b. -madıñmı (1) 12215

b. -mağa (3) 155, 3747, 5702

b. -mağance (1) 7401

b. -mağ (1) 1408

b. -mağ kerekimiz (2) 5814, 5816

b. -mağmı (1) 5381

b. -ması (1) 11456

b. -may (1) 4118 (gr.)

b. -mazdan (2) 10611, 10862

b. -ñız (1) 6282

b. -p (12) 200, 3326, 4654, 5100,
5688, 5695, 5819, 5975, 6954, 8524, 8723,
11732

b. -rlar (1) 6196

b. -rsiñız (1) 7395

b. -sa (7) 2482, 3999, 8774, 10736,
11837, 12089, 12563

b. -sa kerek (1) 1626

b. -y (30) 15, 1172, 327, 1598,
1606, 2694, 2709, 3154, 3935, 4335, 4708,
5121, 5224, 5377, 5596, 5667, 7144, 7654,
8551, 9270, 9276, 9284, 11094, 11103,
11160, 11593, 11991, 12356, 12740, 13087

b. -ycağmı (2) 165, 874

b. -ycağ (2) 6126, 12684 (zm.)

b. -ycaqlar (1) 12620 (zm.)
b. -ycaqmız (1) 12485
b. -ycaqsıñ (1) 4683
b. -yık (1) 4023
b. -yım (1) 8575
b. -yım (3) 1408, 6128, 8575
b. -ylar (6) 711, 5225, 6347, 7023, 9282, 11004
b. -ymız (1) 5975
başlan- : başlanmak.
b. -a (1) 9537
b. -acaq (1) 6012 (pr.)
b. -acaq (1) 12547 (zm.)
b. -dı (5) 369, 624, 2155, 3250, 9096
b. -ğan (3) 27, 8237, 12794 (pr.)
b. -mağan (1) 2880 (pr.)
b. -p (1) 8712
b. -sa (1) 2749
başlap-başlap : başlayıp başlayıp.
b. (2) 300, 6213
başlangıç : başlangıç.
b. (1) 249
b. -nıñ (1) 2221
başlık (-ğı) : şef, başkan, amir.
b. (1) 11969
b. -ı (3) 9358, 11919, 12560
başta : eskiden, önce, önceleri.
b. (48) 140, 400, 935, 1125, 1598, 1675, 2447, 3072, 3177, 3568, 3953, 4205, 4549, 4555, 4729, 5099, 5327, 5371, 5597, 5673, 6286, 7041, 7662, 7733, 7791, 7863, 8494, 8723, 8936, 8974, 9069, 9276, 9340, 9412, 9441, 9558, 9951, 10480, 10605, 11218, 11636, 11736, 12200, 12398, 12423, 12581, 12939, 13114
b. -ki (1) 11456

b. -ları (8) 9075, 9221, 10032, 10210, 10229, 10242, 10321, 10727
baştan-ayaq : baştan ayağa.
b. (1) 1240
baştaş : mezar taşı, türbe taşı.
b. (2) 6637, 6719
b. -lardan (1) 6744
b. -nı (2) 6745, 6746
bat- : batmak, saplamak, saplanmak.
b. -қан soñra (1) 9232
b. -қандırsıñ (1) 1056
b. -қанını (1) 11388
b. -mayımı (1) 6437
b. -p (10) 107, 4342, 4720, 7264, 7609, 8869, 8880, 11279, 12645, 12792
b. -tı (1) 12059
b. -tım (2) 3874, 7287
bata - bata : bata bata.
b. (1) 545
bataq : batak, batakılık.
b. -қа (2) 11264, 11387
b. -tan (1) 496
batı : batı.
b. (1) 3939
b. -da (1) 12078
b. -dır (1) 8774
batır : kahraman, mert, cesur.
b. (2) 283, 2689
b. -lar (1) 12498
b. -m (1) 4358
b. -nı (1) 3483
b. -nıñ (1) 2690
batırlık (-ğı) : kahramanlık, yiğitlik.
b. (1) 11143
b. -ı (1) 11143
batır- : batırmak.

b. -p (1) 2133

bavur : karaciğer.

b. kırtı (2) 4666, 4670

bavursak : bağırsak.

b. (1) 5298

bay : zengin, varlıklı.

b. (11) 2686, 2689, 2696, 2698, 2701, 2704, 2710, 2711, 2736, 2738, 4382

b. -ğa (1) 4036

b. -ı (1) 2697

b. -lar (4) 1992 (2), 2060, 8282

b. -nıñ (1) 2707

bayağı : bayağı, oldukça, epeyi.

b. (96) 312, 488, 548, 658, 661, 905, 924, 1343, 1407, 1799, 1833, 2368, 2374, 2417, 2442, 2491, 2584, 3004, 3015, 3073, 3265, 3297, 3604, 3939, 4069, 4175, 4317, 4336, 4348, 4431, 4754, 4773, 5313, 5476, 5565, 5642, 5728, 5808, 5907, 5997, 6148, 6241, 6247, 6348, 6765, 7183, 7406, 7433, 8332, 8574, 8625, 8869, 8875, 9024, 9175, 9407, 9571, 9651, 9681, 9702, 9713, 9771, 9863, 9920, 9980, 10010, 10250, 10325, 10371, 10488, 10670, 10673, 10686, 10714, 10882, 10945, 11331, 11370, 11432, 11766, 12010, 12044, 12116, 12136, 12161, 12268, 12316, 12520, 12568, 12600, 12632, 12901, 12907, 12913, 12976, 13178

b. -dan (2) 9204, 9438

bayan-şirey : bir çeşit üzüm.

b. (1) 2461

bayer : ?

b. -lerge (1) 8617

b. -niñ (1) 8617

bayğuş : baykuş.

b. -nıñ (1) 11050

bayılt- : bayıltmak.

b. -tı (2) 4067, 7721

bayır : bayır, tepe.

b. (8) 4343, 5413, 5416, 5768, 6692, 7044, 7045, 8584

b. -dan (3) 5047, 7047, 8613

b. -ğa (4) 5070, 6801, 7042, 9781

b. -ına (1) 5042

b. -ınıñ (1) 5140

bayır-töpe : bayır tepe.

b. -lerni (1) 2452

bayıt- : zenginleştirmek.

b. -p (1) 7180

b. -r (1) 1614

bayla- : bağlamak.

b. -p (1) 8727

b. -sañ (1) 3884

baylık (-ğı) : zenginlik, servet.

b. (1) 6759

b. -ına (2) 2698, 5267

b. -mız (1) 6760

b. -mnıñ (1) 6762

b. -nı (1) 2824

bayrak : bayrak.

b. -ları (1) 12708

b. -çıqları (bayraçıkları) (1) 13180

bayram : bayram.

b. (7) 4734, 4991, 6382, 6383, 8528, 12698, 12840

b. -ı (2) 5976, 12269

b. -ını (1) 12955

b. -larda (1) 6384

b. -larnı (1) 12285

b. -nen (1) 12832

b. -nı (1) 1270 0

bayramlık : bayramlık, bayram için.

b. (1) 12122

baza : merkez, depo.

b. -dan (1) 10449

b. -mız (1) 2817
b. -sı (2) 76, 2174
b. -sını (1) 4834
bazan : bazen.
b. (2) 1389, 3093
bazan- : dayanmak, yaslanmak.
b. -alar (1) 3100
b. -p (1) 2739
bazanıl- : dayandırılmak.
b. -p (1) 12496
bazar : pazar.
b. (6) 1005, 1057, 2297, 2984, 11033, 11037
b. -da (1) 1116
b. -ğa (9) 206 (2), 990, 1003, 1085, 1131, 1535, 2996, 11036
b. -ı (1) 1009
b. -ına (3) 988, 1130, 5031
b. -ında (3) 986, 2294, 2302
b. -nıñ (2) 1009, 1036
b. -ñız (1) 1004
bazarlık : pazarlık.
b. eter (1) 7410
bazı : bazı, kimi.
b. (30) 602, 1604, 4649, 5017, 5377, 5591, 6606, 6989, 7733, 7735 (2), 9152, 9194, 9228, 9303, 9565, 9834, 10310, 10341, 10416, 10425, 10738, 10740, 11086, 11087, 11464, 11971, 12386, 12693, 12783
b. bir (8) 223, 1979, 2532, 4480, 4923, 4952, 5337, 6003
b. -da (2) 11779, 11950
b. da (1) 2866
b. da bir (1) 7349
b. -lar (1) 10636
b. -ları (22) 18 (2), 2679, 4655 (2), 5319, 5503, 5946, 7414, 7416, 8194, 9231,

9921 (2), 10260, 11007, 11086, 11088, 11166, 11693, 12506, 12783
b. -larında (2) 4650, 9232
b. -larını (1) 5346
b. -larınıñ (1) 5686
bebek (-gi) : bebek.
b. -i (köz b.) (2) 1462, 1743
b. -miz (1) 3834
b. -leri (1) 8977
becer- : becermek, başarmak, üstesinden gelmek.
b. -almasa (1) 41
b. -dik (1) 11034
b. -e (1) 12609
b. -ecek (1) 4569 (pr.)
b. -eler (1) 3094
b. -emiz (1) 4199
b. -gen (1) 960 (pr.)
b. -geni (1) 11716
b. -p (1) 5300
b. -p olamasa (1) 12889
becerikli : yetenekli.
b. (1) 10413
b. eken (1) 4791
beden : vücut, beden, ten.
b. (2) 6613, 11852
b. -i (6) 1178, 2394, 9528, 9783, 11141, 11630
b. -inde (3) 4368, 7705, 10451
b. -indeki (2) 6612, 9428
b. -ine (1) 12037
b. -ini (9) 3595, 6619, 7962, 8067, 9138, 9378, 9608, 9987, 10596
b. -leri (1) 7917
b. -li (3) 3485, 6452, 11851
b. -ñ (1) 6615
b. -nıñ (1) 7450

b. -ñni (1) 6613
bederka : ?
 b. (10) 1808, 1867, 1996, 2008, 2069, 4327, 4415, 7914, 7921, 7925
 b. -da (2) 2075, 5421
 b. -daki (1) 4533
 b. -dan (8) 1810, 1862, 2001, 4351, 4421, 4529, 6635, 8092
 b. -ğa (7) 1830, 1979, 1995, 2037, 4354, 4389, 4403
 b. -lı (1) 6733
 b. -nı (11) 1828, 1866, 2009, 4318, 4344, 6690, 6718, 6732, 6766, 7915, 8089
 b. -niñ (8) 4329, 4345, 4346, 4431, 6642, 6683, 6763, 7923
 b. -sı (atlı b.) (1) 6634
 b. -sına (1) 6745
 b. -sında (1) 6741
 b. -sını (1) 6630
bediyy : sanatsal.
 b. (1) 7151
bediy : sanatsal.
 b. (2) 9229, 9363
beftan : iftira, kötü söz.
 b. (3) 7865, 8075, 8302
Begdi : bk. Begdiyar Nadiroviç.
 B. (1) 5840
Begdiyar Nadiroviç : Begdiyar Nadiroviç.
 B. (122) 37, 53, 106, 114, 149, 167, 186, 211, 215, 220, 469, 579, 622, 662, 955, 958, 1154, 1186, 1235, 2090, 2093, 2113, 2115, 2152, 2158, 2184, 2193, 2279, 2726, 2763, 2792, 2804, 2827, 2830, 2832, 3014, 3023, 3030, 3064, 3725, 3780, 3850, 4725, 4734, 4775, 4780, 4810, 4849, 4943, 4948, 4950, 4975, 4979, 5427, 5432, 5434, 5553, 5559, 5569, 5574, 5581, 5588, 5615, 5619, 5676, 5678, 5702, 5705, 5729, 5739,

5741, 5772, 5775, 5796, 5848, 5897, 5946, 5958, 5959, 5960, 5974, 5982, 6001, 6006, 6490, 6932, 6940, 6946, 6963, 6975, 7036, 7037, 7050, 7063, 7086, 7100, 7184, 7211, 7529, 7532, 7548, 7745, 7748, 7752, 7762, 7775, 7778, 7798, 8511, 8518, 8521, 8532, 8679, 8797, 8829, 8904, 8910, 8912, 8914, 8948, 9008, 9012
 B. -ke (5) 2770, 4986, 5864, 6930, 8886
 B. -nen (3) 2218, 7743, 8716
 B. -ni (6) 78, 2320, 3812, 5692, 6887, 9013
 B. -niñ (33) 70, 134, 558, 585, 945, 2323, 2748, 3724, 3795, 3799, 3800, 4751, 4777, 4907, 4947, 4969, 5332, 5421, 5425, 5441, 5451, 5540, 5553, 5674, 5873, 5881, 5997, 6871, 6931, 6943, 7113, 7519, 7785
 B. -ten (1) 3796
Begdiyar : Begdiyar.
 B. (3) 57, 172, 5844
 B. niñ (1) 5931
 B. -can (1) 5879
begen- : beğenmek.
 b. -di (5) 3386, 5588, 6434, 9837, 12777
 b. -diler (1) 6572
 b. -dim (3) 6405, 8161, 12872
 b. -diñizmi (1) 6404
 b. -e (2) 10738, 12938
 b. -e ediler (1) 568
 b. -e ediñmi (1) 11797
 b. -e-begene (1) 4144
 b. -edir (2) 3394, 3600
 b. -eler (2) 10740, 12268
 b. -em (2) 4624, 7353
 b. -esiñ (2) 4143, 8395
 b. -esiñizmi (1) 12127

b. -esiñmi (4) 3602, 5462, 5463, 9308
 b. -gen (2) 13010, 13029 (zm.)
 b. -gen (4) 6017, 9834, 10234, 13026 (pr.)
 b. -gen edi (2) 4142, 10314
 b. -genini (1) 1382
 b. -medi (5) 1077, 3407, 10089, 10619, 12801
 b. -megen (1) 12690 (pr.)
 b. -megeni (1) 10958
 b. -mek (3) 3566, 4143, 5063
 b. -meknen (1) 4625
 b. -mese (2) 9306, 9318
 b. -mey (3) 3601, 9292, 10234
 b. -mey edim (1) 11799
 b. -meyim (2) 2848, 11714
 b. -meyler (1) 10521
 b. -meysiñ (1) 8407
 b. -meysiñmi (2) 5463, 12337
 b. -mez (2) 2204, 3579
 b. -mezsiñ (1) 3580
 b. -p (3) 474, 5852, 7419
 b. -p yüre (1) 4145
 b. -r (1) 6436
 b. -se (2) 6435, 12691
 b. -señ (3) 2203, 3569, 3602
 b. -señiz (1) 1691
Bek : bk. Begdiyar Nadiroviç.
 B. (1) 7212
Bekabad : Bekabad.
 B. (2) 12084, 12857
bekar : bekar.
 b. (2) 10320, 10718
 b. -siñiz (1) 4919
bekarlık : bekarlık.
 b. -tan (1) 3132

Bekbaulov : Bekbaulov.
 B. (3) 2254, 2726, 2816
 B. İmam (1) 6986
Bekbergen : Bekbergen.
 B. (105) 2783, 2789, 2797, 2803, 2804, 2832, 2837, 2844, 2856, 2889, 2890, 2893, 2898, 2903, 2913, 2917, 2918, 2921, 2931, 2939, 2941, 3162, 3178, 3246, 3254, 3255, 3265, 3316, 3335, 4076, 4082, 4085, 4102, 4106, 4113, 4133, 4139, 4144, 4150, 4166, 4179, 4181, 4190, 4229, 4855, 4861, 4868, 4875, 4877, 4886, 4891, 4896, 4925, 4928 (2), 4936, 4939, 5558, 5559, 5564, 5706, 5730, 5736, 5738, 5742, 5773, 5790, 5797, 6157, 6165, 6168, 6245, 6287, 6308, 6311, 6881, 6886, 6890, 6903, 6923, 6929, 6931, 6960, 7087, 7205, 7206, 8697, 8702, 8730, 8734, 8741, 8768, 8798, 8802, 8815, 8834, 8842, 8852, 8854, 8863, 8868, 8874, 8876, 8879, 8885
 B. -ge (5) 2800, 2934, 4865, 4910, 6240
 B. -ni (3) 3178, 7087, 8681
 B. -niñ (10) 2874, 2906, 2929, 4167, 4169, 4864, 5557, 6906, 6934, 7097
Bekbergen Jaksımuratov : Bekbergen Jaksımuratov.
 B. (18) 2752, 2763, 2820, 2825, 2840, 2878, 4095, 4110, 4260, 4745, 5555, 5703, 6869, 6940, 7222, 8498, 8529, 8676
 B. -nen (1) 4070
 B. -nıñ (1) 9017
 B. -nı (2) 4745, 4892
bekçi : bekçi.
 b. -lerine (1) 6533
 b. -lerniñ (1) 6531
bekitil- : sağlamaştırılmak.
 b. -gen (1) 3103 (pr.)
 b. -megen (1) 1720 (zm.)
 b. -p (1) 1685

bekle- : beklemek.

b. (1) 11601

b. -di (9) 3506, 3521, 395, 8288,
8289, 9495, 10380, 10774, 12590

b. -diler (2) 18, 8094

b. -dim (1) 3714

b. -gen (1) 5472 (zm.)

b. -gen (4) 9096, 9913, 9959, 11046

(pr.)

b. -gen soñ (1) 7948

b. -gen soñki (1) 8215

b. -geni (1) 12139

b. -genine (1) 7114

b. -genini (2) 2380, 7955

b. -genlerini (1) 21

b. -genlerniñ (1) 7584

b. -me (1) 507

b. -medi (1) 3851

b. -megen edi (2) 5189, 5486

b. -mek (6) 3765, 3877, 7740, 7955,
7957, 9180

b. -mek kerek (2) 4015, 8238

b. -mekler (1) 7954

b. -mekte edi (3) 9459, 9660, 10355

b. -mekte ediler (1) 8474

b. -mese (1) 10068

b. -mesinler (1) 8038

b. -mey (2) 3528, 10304 (gr.)

b. -mey edi (2) 3797, 4566, 6584

b. -mey edi (2) 473, 874

b. -meysiñmi (1) 7754

b. -p (7) 344, 1396, 1660, 5472,
7652, 10243, 10451

b. -p otura (1) 8905

b. -p oturacağımı (1) 12326

b. -p oturalar (1) 6282

b. -p oturdu (1) 3578

b. -p oturñız (1) 12830

b. -p tura (1) 1380

b. -p tura edi (2) 1114, 1798

b. -p tura ediler (1) 8475

b. -p tura eken (1) 8424

b. -p turalarmı (1) 2950

b. -p turam (1) 4156

b. -p turasıñ (1) 5649

b. -p turdı (4) 1962, 2374, 3956,

7393

b. -p turdılar (2) 7892, 7925

b. -p turğın (5) 4946, 5077, 8070,
11610, 13079 (pr.)

b. -p turğın edi (1) 3297

b. -p turğında (1) 1893

b. -p turğınını (1) 9352

b. -p turmaqtalar (1) 5395

b. -p turmasını (1) 7952

b. -r (2) 9131, 9132

b. -r edi (1) 7956

b. -rim (6) 7499, 8166, 8421, 9758,
10303, 12291

b. -y (11) 1327, 1821, 4588 (2),
5692, 7954 (2), 9147, 10441, 10478, 11234

b. -y edi (5) 1052, 5212, 7659,
7804, 8677

b. -y edim (1) 2412

b. -y eken (1) 8252

b. -y-bekley (1) 8892

b. -ycegim (2) 7095, 12589

b. -ycektirsiñ (1) 11612

b. -ydir (2) 2129, 2957

b. -yim (1) 11607

b. -yler (2) 7581, 8636

b. -ymiz (3) 4924, 6165, 8714

b. -ysiñ (2) 7993, 9468

beklenil- : beklenilmek.

b. -megen (3) 985, 3189, 5001 (pr.)
beklet- : bekletmek.
b. -mek (2) 9407, 10948
b. -tiñ (1) 9605
bekmez : pekmez.
b. -nen (1) 4557
bel : bel.
b. (7) 385, 2434, 6585, 6614, 6731, 7155, 10299
b. -çigini (1) 334
b. -den (3) 3430, 6810, 10463
b. -i (7) 800, 2061, 2394, 4407, 7657, 8390, 11851
b. -inde (4) 1455, 2074, 4320, 9376
b. -indeki (2) 3286, 9028
b. -inden (7) 689, 1375, 1762, 5152, 7431, 9257, 11276
b. -ine (9) 241, 1757, 2830, 3952, 4403, 7310, 7673, 8326, 11347
b. -ini (8) 803, 3468, 5881, 6619, 9717, 10778, 12316, 12754
b. -iniñ (2) 2393, 10963
b. -lerinece (1) 12792
b. -lerini (1) 4039
b. -li (5) 801, 2076, 4320, 4531, 7960
b. -mden (1) 1344
b. -ñ (1) 6616
b. -ñe (1) 3294
b. -ñni (1) 6615
bela : bela, dert, felaket.
b. (4) 2873, 3338, 3855 (2)
b. -da (1) 267
b. -dan (4) 4765, 8156, 9851, 9854
b. -ğa (1) 9136
b. -lar (1) 5215
b. -lardan (2) 7865, 9800

b. -sı (2) 5841, 7607
b. -sından (2) 1937, 7257
belalı : belalı.
b. (2) 1969, 11132
belasız : belasız, dertsiz.
b. (1) 787
belaş : ?
b. -nen (1) 7628
belgile- : belirlemek, işaretlemek, planlamak.
b. -v (1) 3167
belgilen- : belirlenmek, işaretlenmek, planlanmak.
b. -di (1) 80
b. -gen (3) 3082, 12713, 12734 (pr.)
b. -se (1) 6900
Belgiya : Belçika.
B. (1) 2163
Belgrad : Belgrad.
B. -ka (1) 8626
belkemik (-gi) : omurga.
b. -inden (1) 11765
belki : belki.
b. (74) 138, 222, 517, 1228, 1267, 1327, 1355, 1518, 1796, 1846, 1993, 2262, 2545, 2601, 2602, 2604, 2789, 2999, 3394, 3599, 3660, 3858, 3869, 4015, 4269, 4304, 4373, 4613, 4917, 5006, 5210, 5363, 6014, 6279, 6468, 6752, 6816, 7395, 7857, 7891, 7995, 8922, 9206 (2), 9768, 9824, 9862, 10007, 10119, 10362, 10508, 10513, 10593, 10607, 10632, 11385, 11467, 11492, 11841, 11864, 11912, 11976, 11993, 11998, 12029, 12187, 12266, 12423, 12537, 12603, 12817, 12912, 12948, 13001
belle- : sanmak, düşünmek.
b. (1) 5132

b. -di (6) 5191, 5875, 7709, 9434,
 10705, 12572
 b. -diler (1) 8447
 b. -dim (5) 116, 3738, 6042, 12140,
 12674
 b. -diñiz (1) 12484
 b. -diñmi (2) 3764, 5029
 b. -gen (1) 6215 (pr.)
 b. -gen edi (2) 9214, 10381
 b. -me (1) 7495
 b. -medim (1) 7304
 b. -mey edi (1) 902
 b. -p (4) 8546, 9556, 11302, 12298
 b. -r (2) 10491, 12475
 b. -sem (11) 412, 1103, 1215, 1514,
 1596, 5584, 7545, 8820, 10747, 12228,
 12413
 b. -señ (1) 5131
 b. -y (3) 2858, 10229, 12226
 b. -y ediler (1) 6728
 b. -y edim (1) 12950
 b. -y ediñmi (1) 13023
 b. -yim (5) 1355, 7320, 8085,
 11571, 11708
 b. -ysiñ (2) 730, 8464
 b. -ysiñiz (1) 2320
 b. -ysiñizmi (2) 3494, 12915
 b. -ysiñmi (19) 1063, 2217, 2356,
 5460, 6444, 9965, 10142, 10145, 10438,
 10441, 10482, 10511, 11300, 11307,
 11309, 12193, 12327, 12436, 12506
 b. -ysizmi (1) 739
belli : tanınmış, belli, belirli.
 b. (27) 1207, 1516, 1844, 2450,
 3066, 3142, 3449, 4029, 4827, 4845, 5339,
 7130, 7137, 7154, 8620, 8859, 8964, 9179,
 9458, 10411, 10453, 10661, 11253, 11329,
 11433, 12715, 13011
 b. -dir (1) 7132

b. edi (1) 3798
 b. eken (1) 11192
belsen- : hazırlanmak, hazırlık yapmak.
 b. -e (1) 11970
 b. -gen (1) 12742 (zm.)
bem-beyaz : bembeyaz.
 b. (16) 291, 332, 1174, 1695, 2402,
 2608, 4302, 6300, 7625, 8002, 9115, 9717,
 9791, 11787, 12124, 12236
bem-beyazlık (-ğı) : bembeyazlık.
 b. -ından (1) 3393
beñ : ben, leke.
 b. (1) 10908
beneklen- : nokta nokta olmak.
 b. -p ılgan (1) 11815 (pr.)
benekli : noktalı, benekli.
 b. (1) 2557
ben : ben.
 b. -m (2) 6073 (2)
bent : bent, set.
 b. (1) 3663
 b. -ni (1) 6802
bentonit : ?
 b. balçığı (2) 6259, 6267
beñze- : benzemek.
 b. -dir (1) 6451
 b. -gen (7) 284, 869, 2662, 3834,
 8599, 8748, 13081 (pr.)
 b. -mey (5) 519, 1131, 5458, 10431,
 10752
 b. -mey edi (1) 12925
 b. -meyler (2) 1525, 10908
 b. -p (2) 6917, 10902
 b. -p başladı (1) 4341
 b. -p ıaldı (1) 9933
 b. -r (1) 225 (zm.)

b. -r (5) 802, 3380, 8180, 11676, 12122 (pr.)

b. -siz (1) 7563

b. -y (27) 296, 1536, 2762, 2938, 3598, 4391, 4974, 5062, 6232, 7000, 7987, 8181, 9453, 9604, 10098, 10201, 10239, 10865, 11071, 11282, 11806, 11852, 12234, 12325, 12818, 12893, 13052

b. -y edi (2) 11926, 12473

b. -y eken (1) 13068

b. -y ekensiñ (1) 6654

b. -yler (3) 1354, 3190, 10907

b. -ymiz (2) 7894, 11372

benzet- : benzetmek.

b. -e edi (1) 9452

b. -em (2) 541, 7425

b. -ken edi (1) 12813

b. -r ediler (1) 284

b. -ti (3) 9351, 10651, 13109

beñiz (-ñizi) : yüz, çehre.

b. -i (2) 3379, 9429

b. -m (1) 6062

benzin : benzin.

b. (2) 652, 653

b. -ni (1) 656

ber- : vermek, müsaade etmek, iade etmek; ders vermek; katmak, kazandırmak; hareketin sürekli olduğunu veya tekrarlandığını ifade eden yardımcı fiil olarak da kullanılır.

b. (15) 112, 555, 1057, 1086, 1656, 1818, 2235, 2705, 2797, 4190, 6514, 7865, 8266, 8273, 12159

b. -almadım (1) 7576

b. -amay (1) 8331

b. -çi (5) 440, 1141, 1247, 6386, 8848

b. -di (57) 774, 816, 1252, 1364, 1479, 1826, 2186, 2988, 2992, 3388, 3440,

3466, 3685, 3717, 3723, 3732, 4765, 4943, 5065, 5106, 5177, 5320, 5784, 5794, 6112, 6148, 6768, 7006, 7173, 7362, 7878, 8029, 8213, 8220, 8488, 8524, 8532, 9220, 9345, 9482, 9564, 9832, 9873, 9894, 10020, 10025, 10069, 10656, 10666, 10829, 10976, 11072, 11664, 11832, 12100, 12710, 12887

b. -dik (1) 3918

b. -diler (11) 1914, 3259, 4419, 4756, 6566, 6573, 8583, 9217, 10317, 10354, 12340

b. -dim (5) 3875, 5181, 7376, 10450, 12622

b. -diñ (3) 3225, 3226, 3227

b. -e (26) 144, 371, 406, 1605, 2210, 2394, 2710, 4832, 5339, 5373, 5594, 5599, 6709, 6710, 8837, 8873, 9218, 9456, 9578, 9876, 9980, 10489, 10715, 11076, 11883, 12079

b. -e bilecek (1) 75 (pr.)

b. -e eken (1) 1390

b. -ecegim (1) 4176

b. -ecegine (1) 2209

b. -ecek (4) 4840, 5932, 12194, 12591 (zm.)

b. -ecek edim (1) 3741

b. -ecek oldu (1) 1461

b. -ecek oldılar (1) 3721

b. -eceksiñiz (1) 339

b. -ecem (1) 8805

b. -eler (5) 1723, 2197, 2463, 2466, 5221

b. -em (4) 1087, 4609, 7862, 8586

b. -emiz (5) 1557, 1558 (2), 3698, 6158

b. -erek (1) 7765

b. -esiñ (2) 5266, 7507

b. -esiñiz (1) 10620

b. -esiñmi (1) 5892
 b. -eyik (1) 1740
 b. -eyim (6) 1533, 3478, 3917, 4190, 5840, 7460
 b. -eyim eken (1) 3396
 b. -gen (15) 601, 1743, 1441, 2096, 2487, 2760, 5604, 6613, 6906, 7504, 9025, 9574, 10548, 10641, 12245 (pr.)
 b. -gen (6) 280, 6436, 11928, 12752, 12759, 12765 (zm.)
 b. -gen edi (3) 9657, 11937, 12016
 b. -gen edik (1) 9666
 b. -gen ediler (1) 5956
 b. -gen edim (3) 3715, 7241, 12586
 b. -gen eken (1) 2879
 b. -gen soñ (2) 7409, 9344
 b. -gence (1) 7410
 b. -geni (3) 3285, 5591, 11379
 b. -geniñ (1) 8311
 b. -genine (1) 4525
 b. -genini (1) 3374
 b. -genler (2) 1582, 7085 (zm.)
 b. -genlerden (1) 53
 b. -ini (2) 8960, 9597
 b. -me (2) 1027, 7829
 b. -meden (1) 3028
 b. -medi (17) 106, 3726, 4154, 4501, 5165, 5641, 6388, 7187, 7695, 7755, 9287, 9731, 11644, 11713, 11999, 12320, 12802
 b. -mediler (1) 9016
 b. -medim (2) 7225, 8611
 b. -mediñ (1) 12948
 b. -mege (12) 583, 1488, 5709, 6830, 7180, 10630, 11063, 11490, 11710, 11868, 12238, 12363
 b. -mege başladı (1) 7109
 b. -megen (1) 9422 (pr.)

b. -megen (2) 4086, 12749 (zm.)
 b. -megen ediler (1) 2556
 b. -megen edim (1) 9951
 b. -megenini (1) 12224
 b. -megenlerini (1) 2328
 b. -mek (14) 951, 1043, 3081, 3659, 3916, 4058, 4697, 4754, 8895, 9176, 11731, 12406, 12803, 12869
 b. -mek kerek (2) 2761, 11013
 b. -mekn (1) 4121
 b. -mekte (2) 10076, 12767
 b. -mekteler (1) 10914
 b. -mekten (3) 11235, 11767, 12001
 b. -melerini (1) 7799
 b. -mem (1) 4093
 b. -memege (1) 2842
 b. -memek (1) 8309
 b. -meñiz (1) 1680
 b. -mese (4) 2781, 7554, 7864, 9869
 b. -meseler (1) 5409
 b. -meseñ (3) 5054, 5226, 7178
 b. -mesi (1) 11247
 b. -mesin (1) 8544
 b. -mesini (1) 825
 b. -mey (9) 2000, 2376, 2590, 4146, 5692, 7746, 11201, 11468, 12103
 b. -mey edi (1) 3391
 b. -mey eken (1) 3654
 b. -meycegim (1) 3645
 b. -meyceğine (1) 7910
 b. -meyceğini (1) 3123
 b. -meycek (1) 2472 (pr.)
 b. -meyip (1) 7681
 b. -meysiñ (1) 1557
 b. -mez (1) 11355
 b. -mez edi (2) 4376, 8579

b. -mez edim (1) 10101
 b. -mezden (1) 1967
 b. -mezler (1) 9937
 b. -mezsiñ (2) 412, 10109
 b. -ñ (1) 4191
 b. -ñiz (8) 1122, 2054, 4225, 5896, 5988, 6921, 8152, 10458
 b. -p (17) 755, 765, 769, 1554, 2970, 3733, 4389, 4696, 4753, 5443, 5514, 8283, 8327, 12095, 12506, 12919, 13082
 b. -p başladı (1) 9918
 b. -p başlay (2) 1605, 5377
 b. -p kelgen (2) 3575, 5326 (pr.)
 b. -p kelgenine (1) 4369
 b. -p olamay (2) 11694, 12022
 b. -p olamazsıñız (1) 9339
 b. -p oturgance (1) 4673
 b. -p turmasağ (1) 7542
 b. -r (6) 1514, 4511, 6174, 6175, 6176, 8313
 b. -rim (4) 4904, 6533, 7438, 9854
 b. -rler (2) 6009, 12335
 b. -rlermi (1) 4379
 b. -rmiz (5) 3722, 4662, 5866, 8809, 11910
 b. -rsiñ (2) 1134, 6804
 b. -rsiz (1) 4503
 b. -se (6) 953, 1401, 2434, 3068, 4038, 11645
 b. -se kerek (1) 1234
 b. -sek (1) 6951
 b. -seler kerek (1) 8860
 b. -señ (4) 1445, 1719, 3917, 9968
 b. -señiz (1) 11281
 b. -señiz (3) 4490, 11281, 12491
 b. -sin (10) 314, 1441, 1703, 4553, 6611, 6761, 7787, 8355, 9094, 10024
 b. -sinler (4) 923, 1918, 3794, 6503

b. -sinmi (1) 7235
 b. -v (2) 2207, 4839
 b. -vge (1) 6179
bera : bir çeşit armut.
 b. (1) 1478

beraber : beraber, birlikte.
 b. (105) 75, 183, 357, 566, 714, 828, 1134, 1195, 2379, 3252, 3398, 3404, 3638, 3787, 4060, 4284, 4349, 4499, 4562, 5156, 5334, 5385, 5388, 5418, 5491, 5595, 5630, 5699, 6031, 6209 (2), 6536, 6901, 7069, 7111, 7554, 7728, 7903, 7908, 7964, 8111, 8114, 8121, 8130, 8180, 8183, 8272, 8338, 8436, 8728, 8753, 8834, 8984, 9096, 9219, 9228, 9281, 9291, 9296, 9330, 9632, 9652, 9738, 9767, 10063, 10190, 10278 (2), 10318, 10327, 10339, 10426, 10540, 10587, 10749, 10854, 11223, 11340, 11434, 11482, 11601, 11773, 11777, 11810, 11831, 11835, 11896, 11902, 11929, 11938, 12193, 12267, 12278, 12283, 12285, 12296, 12480, 12504, 12635, 12933, 12947, 12952, 13066, 13086, 13143

b. -miz (1) 5860
berçli : nasırlı.
 b. (3) 3274, 5655, 6193

Berdağ : Berdah.
 B. (2) 7139, 7648

berdirt- : verdirtmek.
 b. -mem (1) 9850

berecek : verecek.
 b. -i (alıp berecegi) (8) 601, 1361, 1391, 1393, 1553, 7832, 8248, 11009

bereket : bereket.
 b. (27) 1470, 1514, 1595, 1604, 1606, 2428 (2), 2429, 2430, 2432, 2434, 2436, 2438, 2458, 2459, 2466, 2472, 2476, 2507 (3), 4975, 4977, 5377, 5604, 6532, 9580

b. -i (5) 1477, 1600, 2462, 4977,
5603

b. -ine (1) 4978

b. -ke (1) 2470

b. -ni (2) 2503, 5373

bereketli : bereketli.

b. (2) 1594, 2430

bereketsiz : bereketsiz.

b. (1) 2431

beri : beri.

b. (69) 33, 119, 213, 218, 373, 871,
999, 1038, 1201, 1379, 1398, 1467, 1482,
1821, 2004 (2), 2211, 2360, 2382, 2411,
2427, 2640, 2720, 2922, 3015, 3090, 3412,
3424, 3606, 3725, 3762, 3954, 4055, 4156,
4273, 4328, 4536, 4602, 4658, 4666, 4932
(2), 5064, 5658, 6000, 8464, 8472, 8531,
9951, 10032, 10269, 10786, 10800, 10801,
11028, 11083, 11233, 11586, 11622,
11913, 12083, 12090, 12266, 12579,
12617, 12672, 12874, 12941, 12947

b. -mi (1) 4931

beril- : kendini vermek, kapılmak.

b. -di (10) 269, 4738, 6546, 6549,
6559, 9931, 11773, 12074, 12849, 12961

b. -e (4) 2475, 5314, 7355, 9811

b. -e edi (1) 10585

b. -edir (1) 2602

b. -gen (9) 1392, 1888, 4418, 7703,
7710, 8047, 9065, 10207, 11657 (pr.)

b. -gen edi (1) 9549

b. -genine (1) 10728

b. -genini (2) 4736, 11811

b. -genlerini (1) 5018

b. -medi (1) 10051

b. -megenmi (1) 10181

b. -mekte (2) 5325, 11922

b. -mesini (1) 3842

b. -mey eken (1) 7374

b. -meyip (1) 4364

b. -p (2) 4901, 10348

b. -sin (3) 2030, 2042, 2043

b. -vine (1) 4956

berli : beri.

b. (45) 202, 1051, 1182, 1628,
1705, 2103, 2926, 3133, 3403, 3422, 3830,
6157, 6159, 6304, 6391, 6405, 6585, 6663,
6707, 6731, 6950, 7069, 7373, 7490, 7561,
7620, 7656, 7881, 7915, 8066, 8507, 9024,
9204, 9369, 9438, 9491, 9494, 9830, 9925,
9945, 10520, 11078, 11774, 12148, 12929

Berlin : Berlin.

B. -gece (1) 8642

bese-belli : besbelli, herhalde,
muhakkak.

b. (2) 6693, 8384

besle- : beslemek.

b. -gen (3) 1752, 2410, 7902 (pr.)

b. -v (1) 2208

b. -y (1) 532

beş : beş.

b. (48) 257, 280, 824, 1018, 1117,
1165, 1665, 1804, 1927, 2385, 2694, 2766
(2), 2767, 3416, 4208, 4261, 4268, 4733,
5259 (2), 5340, 5433, 5509, 5539, 5571,
5808, 6108, 6117, 6334, 6491, 6513, 6851,
7524, 7635, 7918, 8124, 8570, 8642, 8725,
9119, 9409, 9509, 10085, 10412, 10469,
12358, 12724

(elli b.) (2) 128, 5915

(on b.) (31) 870, 880 (2), 901, 1008,
1467, 1669, 1892, 1901, 1989, 1991, 2031,
2041, 2042, 2047, 2048, 2241, 2444, 3412,
3823, 4034, 4265, 4377, 4561, 5800, 6587,
6689, 8464, 8513, 10466, 12892

(otuz b.) (1) 4730

(üç biñ b. yüz) (1) 5571

(yetmiş b.) (1) 6527

(yigirmi b.) (7) 4434, 4449, 4495,
5640 (2), 6572, 11989

(yüz yigirmi b.) (1) 5639

b. -altı (4) 9073, 10260, 10411,
10480

b. -altı yüz (2) 949, 4748

b. biñ (3) 966, 2463, 12730

b. -er (2) 6532, 967

b. -i (1) 10072

(on b.) (1) 4508

b. -ke (yigirmi b.) (1) 10723

b. -mizden (1) 4397

b. -on (beş-on) (19) 271, 354, 616,
1057, 1416, 1736, 3712, 3935, 4222, 4225,
4654, 5045, 5299, 5357, 5507, 7337, 7628,
7925, 8538

b. -te (1) 8467

b. yüz (4) 3098, 4731, 5576, 5577

b. yüzünü (1) 5571

beşaretlen- : çirkinleşmek.

b. -di (1) 11675

beşaretlik : çirkinlik.

b. -leri (1) 167

beşik : beşik, salıncak.

b. -ler (1) 255

b. -niñ (2) 4688, 4689

b. -te (1) 4687

b. -ten (1) 4683

beşinci : beşinci.

b. (3) 6525, 8218, 11820

beşparmak : Kazakların milli yemeği.

b. (4) 5294, 5297, 5663, 5744

b. -nı (1) 5664

b. -tan soñ (1) 5845

beşyıllık (-ğı) : beşyıllık.

b. (2) 2219, 12968

b. -ıdır (1) 12968

b. -niñ (3) 2205, 4836, 4841

b. -ta (1) 7034

bet : yüz, çehre, sima; yan,
taraf, yön.

b. (5) 3403, 3529, 4534, 5453, 6296

b. -i (5) 514, 1174, 1178, 4327,
5022

b. -inde (4) 197, 1890, 5904, 5916

b. -inden (2) 802, 3422

b. -ine (28) 263, 353, 895, 1173,
1204, 1754, 1758, 2125, 2349, 2375, 3319,
3337, 3387, 3689, 4300, 4330, 4468, 4811,
5723, 6059, 6101, 6295, 6704, 6818, 7090,
7244, 7562, 8619

b. -ini (18) 311, 419, 523, 610,
1184, 1756, 3382, 3480, 3902, 4083, 4287,
4399, 5531, 5536, 5655, 7510, 7893, 11445

b. -ke (12) 643, 744, 964, 1487,
3412, 3850, 3854, 4384, 7667, 8381, 9165,
12081

b. -leri (2) 5115, 7917

b. -lerini (1) 1158

b. -li (3) 1649, 2758, 2966

b. -me (2) 411, 1201

b. -miz (1) 2184

b. -mnen (1) 3401

b. -mni (1) 402

b. -ñe (3) 4, 1203, 8255

b. -ni (1) 7733

b. -ñni (1) 4392

b. -te (5) 5315, 5355, 9893, 9974,
11170

b. -te edi (1) 8698

beti-közü : yüzü gözü.

b. (1) 661

betlik (-gi) : yüzü korumak için
kullanılan maske.

b. -ini (1) 12798

beter : daha kötü, daha fena.

b. (4) 585, 3219, 7955, 9521
beterleş- : kötüye gitmek,
kötüleşmek.
b. -kenini (1) 6755
beton : beton.
b. (6) 5994, 7031, 7033, 12495,
12619, 12682
b. -ğa (1) 12059
bey : bey, efendi.
b. (32) 250, 337, 341, 343, 346 (2),
350, 353, 378, 386, 402, 408, 414, 782,
2669, 4378, 6529, 6569, 6643, 6650, 6657,
6659, 6673, 6681, 6708, 6717, 6728, 6758,
8023, 8176, 8313, 8320
b. -de (2) 321, 369
b. -den (3) 331, 4560, 6689
b. -ge (9) 313, 316, 407, 793, 6534,
6585, 6727, 7850, 7981
b. -ler (1) 1840
b. -m (9) 338, 394, 404, 2650, 2666
(3), 6674, 10218
b. -mi (1) 6722
b. -nen (3) 368, 6631, 6687
b. -ni (3) 6736, 6749, 8308
b. -niñ (39) 307, 318, 323, 338,
352, 353, 355, 373, 390, 393, 396, 399,
817, 4041, 4050, 4563, 6526, 6578, 6579,
6586, 6628, 6640 (2), 6653, 6704, 6707,
6723, 6726, 6729, 6751, 6754, 7856, 7858,
8019, 8030, 8076, 8172, 8306, 8331
beyan : ünlü, belirli.
b. et- : bildirmek, anlatmak.
b. -eler (1) 493
b. -ermiz (1) 1711
b. -kenine (1) 6990
b. -mege (1) 1945
b. -p tura ediler (1) 7570
b. -ti (1) 6983
b. etile (1) 5220

b. olğan eken (1) 6836
b. oldu (1) 7428
beyaz : beyaz.
b. (74) 135, 335, 398, 401, 804,
867, 884, 971, 1295, 1348, 1649, 1755,
1760, 1853, 2073, 2886, 3182, 3290, 3318,
3379, 3382, 3476, 3485, 3624, 3659, 3972,
4214, 4321, 4350, 4579, 5059, 5149, 5361,
5365, 5369, 5376, 5379, 5381, 5456, 5536,
5714, 5843, 6061, 6296, 6298, 6428, 6677,
6788, 7266, 7443, 7444, 7833, 8008, 8187,
8469, 8995, 9049, 9255 (2), 9264, 9316,
9488, 9713, 10113, 10255, 10270, 10298,
10560, 10645, 10701, 10722, 11270,
11983, 12124
b. -ları (1) 10003
beyazlı-karalı : beyazlı karalı.
b. (1) 9614
beyit : beyit.
b. (1) 3193
b. -ler (1) 6155
b. -leri (1) 6149
beyutlık (ğı) : ?
b. -ını (1) 7314
bez : bez.
b. (2) 3151, 6503
b. -nen (2) 9472, 10054
b. -ni (2) 10058, 11270
bez- : bıkamak, usanmak.
b. -di (2) 991, 9076
b. -dim (1) 7409
b. -gen (2) 1630, 9278 (pr.)
b. -mediñmi (1) 7408
b. -megen (1) 1631 (pr.)
b. -mey (1) 9307 (zm.)
b. -p (1) 9764
bezen- : süslenmek.
b. gen (2) 11, 761 (pr.)

b. -mey (1) 4646 (zm.)
b. -p (1) 514
bezet- : süslemek, donatmak.
b. -v (1) 5362
bıcağ (-ğı) : bıçak.
b. -ı (1) 12811
b. -ını (1) 10143
b. -ının (2) 10402, 12468
bıç- : bıkmak, usanmak, bezmek.
b. -kan (2) 5755, 8193 (pr.)
bıktır- : bıktırmak, usandırmak.
b. -dı (1) 11587
bılançık : bulanık.
b. (2) 3157, 8494
bılan- : bulanmak.
b. -p (1) 5778
bulaş- : bulaşmak.
b. -acağını (1) 5594
bulaşık : bulaşık, kirli.
b. (1) 7407
bılaştır- : kirletmek.
b. -maycağ olup (1) 5072
bıltır : geçen yıl.
b. (5) 383, 2784, 2785, 9294, 9360
b. -dan (1) 10547
bırak- : bırakmak, ayrılmak.
b. (4) 10449, 10516, 10803, 11290
b. -a (2) 9319, 10486
b. -kan (1) 12758 (pr.)
b. -kan (1) 9070 (zm.)
b. -madı (1) 3035
b. -mağan (1) 13140 (zm.)
b. -mağta edi (1) 12480
b. -may (1) 11274 (gr.)
b. -nız (2) 8296, 11041

b. -p (18) 1998, 2004, 5515, 9298, 9400, 9401, 9610, 9877, 9898, 9964, 10515, 10604, 10659, 10688, 11441, 12072, 12299, 12932
b. -rım (1) 11591
b. -sañ (1) 13041
b. -tı (4) 782, 9962, 10459, 12800
bırakıl- : bırakılmak, terk edilmek.
b. -ğan (1) 9113 (pr.)
b. -masını (1) 11119
bıralkı : serseri.
b. (3) 2692, 9233, 12299
b. -nı (1) 3878
biber : biber.
b. (1) 8566
biçare : zavallı.
b. (4) 530, 538, 540, 9953
b. -nen (1) 5853
biçim : biçim, şekil.
b. -inde (1) 10745
bikana : büyük anne, nine.
b. (4) 10194, 10214, 10844, 12648
b. -m (3) 12982, 13039, 13101
b. -ñ (1) 13098
b. -ñdan (1) 11286
b. -sı (2) 12627, 12980
b. -sına (1) 12696
b. -sınıñ (3) 10928, 12408, 12626
bil- : bilmek, haberi olmak, tanımak; anlamak; yeterlilik anlamı veren yardımcı fiil olarak da kullanılır.
b. (4) 6151, 6152, 6154, 6458
b. -di (5) 6718, 8243, 8958, 9370, 9930
b. -dik (1) 5981
b. -diler (1) 2556
b. -dim (1) 8585

b. -diñ (1) 7771
 b. -e (83) 165, 256, 290, 294, 390, 518, 580, 582, 583, 622, 701, 829, 892, 1105, 1129, 1131, 1452, 1454, 1967, 2604, 2609, 2681, 2710, 2874, 3403, 3607, 3923, 3994, 4803, 5595, 5663, 5666, 5667, 5676, 5824, 6597, 6688, 6928, 7615, 7909, 8023, 8666, 8923, 9286, 9565, 9580, 9619, 9836, 9881, 9906, 10212, 10343, 10528, 10732, 10768, 10789, 10839, 10844, 10845, 10847, 10855, 10902, 10941, 11019, 11024, 11025, 11206, 11261, 11281, 11323, 11598, 11694, 12049, 12064, 12209, 12385, 12397, 12411, 12528, 12632, 12743, 12935, 13166
 b. -e edi (17) 44, 234, 1964, 3037, 3695, 4567, 4893, 6933, 7847, 7919, 7965, 8570, 8867, 10598, 11522, 12279, 12803
 b. -e ediler (1) 6569
 b. -e edim (3) 5134, 7304, 9842
 b. -e ediñ (2) 9329, 10616
 b. -e ediñiz (1) 4097
 b. -e eken (3) 4620, 8087, 13051
 b. -e ekenmi (1) 10675
 b. -ecegim (1) 6762
 b. -ecek (1) 7858 (zm.)
 b. -ecek (6) 76, 5900, 7987, 8237, 11135, 11685 (pr.)
 b. -ecekler (1) 6736 (zm.)
 b. -eekmiz (1) 587
 b. -eeksiñ (2) 5022, 8774
 b. -eeksiñiz (1) 437
 b. -edir (1) 4294
 b. -edirler (1) 8441
 b. -edirmiz (1) 831
 b. -edirsini (2) 12029, 13167
 b. -edirsiniñiz (1) 1597
 b. -eler (24) 261, 295, 753, 1429, 1459, 1578, 2742, 3696, 3790, 4124, 4602, 4705, 4828, 6280, 7210, 7619, 11003,

11493, 11764, 11805, 11982, 12387, 12697, 13094
 b. -em (40) 1032 (2), 2004, 2019, 2952, 3348, 3369, 3397 (2), 3656, 3762, 3830, 4924, 4930, 5479, 6357 (2), 6370, 6445, 6668, 7204, 7490, 8018, 8304, 8815, 9954, 10697, 10802, 11183, 11314, 11622 (2), 11623, 11653, 12238, 12406 (2), 12668, 12941, 13168
 b. -emi (1) 10031
 b. -emi eken (1) 1559
 b. -emiz (10) 3186, 4253, 4668, 5974, 6185 (2), 6913, 7413, 12525, 12542
 b. -erek (1) 1946
 b. -esin (19) 139, 3231, 7590, 7594, 8165, 8562, 8890, 9486, 9950, 11184, 11631, 11837, 12218, 12225, 12239, 12314, 12375, 12395, 12404
 b. -esini (5) 5127, 7715, 9851, 11874, 12289
 b. -esiniñiz (7) 4219, 6290, 8091, 8167, 8956, 10977, 11921
 b. -esiniñizmi (1) 11654
 b. -esiniñmi (7) 2040, 4190, 4397, 8163, 9699, 9843, 10543
 b. -esiz (3) 2020, 3001, 5358
 b. -esizmi (4) 1897, 2018, 2276, 2983
 b. -eyik (1) 8971
 b. -eyim (3) 897, 3003, 6500
 b. -gen (1) 10066 (zm.)
 b. -gen (19) 166, 719, 814, 1117, 1250, 1265, 1692, 2544, 4385, 6028, 6579, 6637, 7255, 8096, 10282, 10483, 11621, 12174 (pr.)
 b. -gen soñ (3) 3033, 5685, 9000
 b. -geni (2) 3922, 12267
 b. -genimden (1) 2411
 b. -genimni (1) 10943
 b. -genini (2) 12339, 12380

b. -geninden (3) 1181, 6633, 8308
 b. -genine (1) 2653
 b. -genini (3) 816, 1146, 6397
 b. -geniñni (1) 4229
 b. -genler (1) 10725 (pr.)
 b. -genleri (1) 11387
 b. -genlerini (2) 2527, 6739
 b. -me (1) 10804
 b. -medi (12) 874, 1962, 3474, 4495, 4985, 7503, 9064, 9228, 9514, 9573, 11262, 13115
 b. -mediler (1) 10289
 b. -medim (3) 3738, 4091, 11034
 b. -mediñizmi (1) 3737
 b. -mege (5) 2916, 6775, 9602, 10062, 11375
 b. -megen (14) 3877, 5517, 6479, 8774, 10067, 10530, 10729, 10734, 10954, 11182, 11897, 12437, 12474, 13017 (pr.)
 b. -megen edim (1) 1118
 b. -megeni (2) 10957, 13062
 b. -megeniñ (1) 8862
 b. -megenine (1) 12778
 b. -megenini (2) 2610, 11389
 b. -megenler (1) 2435 (zm.)
 b. -megensiñiz (1) 11037
 b. -mek (25) 132, 167, 1569, 1743, 2611, 3138, 3258, 3393, 4240, 6302, 6840, 7386, 8736, 9186, 9212, 9824, 10005, 11118, 11171, 11294, 11565, 12198, 12223, 12374, 12419
 b. -mek kerek (7) 42, 635, 4267, 7380, 8171, 8737, 9811
 b. -mek kerek eken (1) 1389
 b. -mek kerekimiz (1) 10984
 b. -meli (2) 3655, 8398
 b. -melisiñiz (1) 8358
 b. -mem (2) 1721, 4093

b. -memek (1) 9700
 b. -mese (1) 1385
 b. -meseler kerek (1) 1427
 b. -mesem (1) 11843
 b. -meseñ (2) 7612, 9824
 b. -mey (25) 506, 4674, 6133, 8107, 8970, 9256, 9490, 9596, 9597, 9724, 9876, 10436, 10710, 10856, 10869, 10964, 10980, 11422, 11688, 12009, 12169, 12186, 12283, 12518, 12570 (gr.)
 b. -mey (28) 235, 256, 1385, 1392, 3132, 3249, 3761, 4057, 5920, 7486, 7819, 7954, 8206, 8928, 9057, 9110, 9734, 9766, 9838, 10183, 10340, 10591, 11094, 11437, 11544, 11663, 12817, 13135 (zm.)
 b. -mey edi (5) 1986, 5616, 11828, 12033, 12396
 b. -mey edim (3) 699, 5846, 12950
 b. -mey ekenim (2) 3761, 12630
 b. -mey ekenmiz (1) 11913
 b. -mey ekensiñ (2) 12208, 13165
 b. -mey ekensiñiz (1) 3927
 b. -meydir (2) 3494, 3764
 b. -meyim (27) 100, 211, 2984, 3642, 3643, 3793, 4130, 4231, 6055, 6166, 6621, 6703, 7208, 7372, 8367, 9958, 10413, 10697, 11097, 11158, 11412, 11429, 11651, 11727, 11803, 12983, 13160
 b. -meyip (2) 1062, 7956
 b. -meyler (1) 294
 b. -meymi (1) 3532
 b. -meymiz (3) 2277, 3805, 11912
 b. -meymizmi (1) 6913
 b. -meysiñ (6) 1556, 1859, 2350, 11185, 11308, 11366
 b. -meysiñiz (1) 10838
 b. -meysiñizmi (1) 10457
 b. -meysiñmi (3) 3757, 3758, 10694
 b. -mez (1) 7990

b. -mezden (1) 3020
 b. -miş (4) 1438, 7591, 10363, 12244 (pr.)
 b. -ñ (1) 6050
 b. -p (9) 669, 941, 1619, 3299, 5228, 5589, 8407, 9812, 11182
 b. -p başladılar (1) 2946
 b. -p olamadılar (1) 6629
 b. -r (20) 2545, 3510, 3657, 3801, 4128, 4247, 4250, 4782, 4796, 5539, 6436, 6469, 6581, 6841, 7909, 8208, 8756, 8921, 11788, 11256
 b. -r edi (1) 5829
 b. -rim (4) 1613, 3646, 5465, 7865
 b. -rler (1) 5788
 b. -rmi (1) 878
 b. -rsiñ (7) 414, 3296, 4888, 5024, 7233, 8941, 11949
 b. -rsiz (2) 2278, 3579
 b. -se (8) 1383, 1964, 5223, 6817, 7176, 7956, 8730, 9390
 b. -seler (1) 5018
 b. -sem (4) 6360, 6471, 11705, 12221
 b. -señ (3) 1557, 4296, 10109
 b. -señiz (1) 11188
 b. -señiz kerek (3) 6369, 12550, 13063
 b. -sin (15) 1162, 1837, 3551, 6581, 6750, 7618, 7729, 8400, 10676, 11258, 11406, 11466, 11741, 11897, 13101
 b. -vi (1) 11631
bildir- : bildirmek, haber vermek.
 b. -di (16) 461, 1096, 2013, 2853, 2968, 6003, 6285, 8102, 8110, 8125, 8519, 10711, 11560, 11721, 11934, 11993
 b. -diler (4) 2331, 4701, 6984, 10992
 b. -e (2) 948, 8990

b. -gen (2) 9287, 9657 (pr.)
 b. -gen edi (1) 5400
 b. -gen soñ (1) 5301
 b. -geninen (1) 7711
 b. -medi (1) 9896
 b. -mege (1) 12190
 b. -mek (7) 3644, 6930, 7548, 9630, 10093, 10821, 11246
 b. -mek edi (1) 214
 b. -mekni (1) 9896
 b. -meli (1) 8122
 b. -memege (1) 12688
 b. -mey (1) 752 (zm.)
 b. -meyip (1) 9604
 b. -mezsiñ (1) 9746
 b. -ñiz (1) 2828
 b. -p (5) 604, 4931, 6201, 10084, 10829
 b. -p olamaz (1) 12384
 b. -se kerek (1) 3023
bile : bile, dahi, hatta.
 b. (102) 117, 121, 1784, 1844, 2125, 2796, 3141, 3230, 3300, 3417, 3884, 4068, 4656, 5003, 5036, 5146, 5327, 5503, 5598, 6222, 6243, 6601, 6694, 6925, 7124, 8279, 8295, 8316, 8553, 8685, 9088, 9181, 9192, 9316, 9412, 9416, 9419, 9456, 9526, 9553, 9554, 9658, 9735, 9869, 9874, 10229, 10291, 10304, 10332, 10350, 10377, 10416, 10439 (2), 10450, 10492, 10493, 10510, 10635, 10671, 10723, 10735, 10737, 10862, 10865, 10870, 10942, 11015, 11017, 11053, 11116, 11140, 11144, 11148, 11264, 11274, 11365, 11441, 11461, 11516, 11528, 11529, 11597, 11661, 11678, 11735, 11763, 11807, 12063, 12065, 12252, 12327, 12376, 12642, 12683, 12779, 12802, 12807, 12987, 13035, 13061, 13105
bilek (-gi) : bilek.

b. (3) 2451, 3409, 4212
b. -inden (6) 2402, 8059, 9488, 9510, 10489, 12352
b. -inece (1) 12059
b. -inen (2) 11766, 12036
b. -ini (3) 9493, 9678, 11277
b. -leri (1) 11141
b. -lerinden (2) 11767, 11784
b. -lerini (2) 5655, 8187
bilet : bilet.
b. (4) 7649, 7652, 7699, 12280
b. -i (1) 2318
bilgi : bilgi.
b. (5) 581, 7176, 7185, 11707, 11710
b. -mni (2) 4902, 6485
b. -si (1) 3876
b. -sinen (2) 31, 9631
bilgili : bilgili.
b. (3) 2239, 9244, 9926
bilimdar : bilim sahibi.
b. (1) 3238
bilin- : bilinmek.
b. -e (1) 8856
b. -e eken (1) 11454
b. -r (1) 4046
bilış : bilme, biliş.
b. (1) 9383
billā : billahi, vallahi.
(ömür b.) (8) 264, 812, 1839, 3025, 3571, 4370, 5546, 7035
billai : vallahi.
b. (1) 3458
biñ : bin.
b. (21) 1085, 1445, 2106, 2153, 2262, 2668, 3330, 3717, 3719, 3786, 5246,

5918, 6751, 7726, 7980, 8806, 9203, 10941, 10986, 11355, 12091
b. dört yüz yigirmi altı (2) 1615, 5605
b. dokuz yüz yetmiş eki (1) 12700
b. dokuz yüz on sekiz (1) 12715
b. bir (7) 1405, 2114, 2297, 4661, 6814, 7511, 7945
(beş b.) (3) 966, 2463, 12730
(yarım b.) (1) 1053
(on b.) (3) 968, 5429, 5434
(eki b.) (17) 3713, 3734, 3739, 3839, 3842, 3917, 3918, 5567, 6552, 6914, 6952, 6953, 7977, 8689, 8690, 8810, 8813
(üç b.) (4) 2449, 5569, 5571, 12725
(üç b. beş yüz) (1) 5571
(yüz seksen b.) (1) 12728
(altmış b.) (1) 12853
b. -den (2) 2242, 2894
(beşer b.) (1) 967
(eki b.) (1) 2243
(üçer b.) (1) 968
b. -ge (1) 2510
(yüz yigirmi b.) (1) 4843
(elli b.) (1) 4843
(eki b.) (1) 6895
(üç b.) (1) 8822
b. -lerce (1) 6067
b. -lernen (16) 365, 614, 1911, 2104, 2241, 2244, 2315, 2505, 3043, 3672, 3674, 6993, 7415, 8399, 8744, 12703
b. -li (1) 12724
b. -ni (2) 4988, 5636
(eki b.) (1) 8687
bina : bina.
b. (2) 7024, 9269
b. -dan (1) 11983
b. -ğa (1) 4741

b. -lar (4) 4611, 7029, 7030, 12104
b. -ları (2) 57, 5991
b. -larımızda (1) 5992
b. -nı (1) 4926
b. -nıñ (1) 1870
b. -sı (2) 249, 7049
b. -sına (1) 10651
b. -sında (2) 1410, 2510
b. -sındaki (1) 12271
b. -sını (2) 12146, 12620
b. -sınıñ (1) 5313
bin- : binmek.
b. -di (1) 3022
bint : sargı bezi, bant.
b. (1) 2421
biyolojik : biyolojik.
b. (1) 5338
bir : bir, tek; aynı, eşit; kimi, yalnız.
b. (1282) 14, 20, 29, 60, 87, 92, 104, 111, 117, 121, 150, 154, 158, 161, 164, 189, 190, 205, 206, 223, 226, 245, 246, 257, 260, 262, 275, 275, 285, 286, 290, 302, 313, 314, 318, 326, 326, 327, 329, 331, 332, 339 (2), 344, 353, 362, 362, 382, 383, 406, 437, 470, 488, 503 (2), 507, 509, 522, 538, 550, 563, 566, 573, 581, 582, 619, 629, 633, 645, 648, 650, 668, 675, 679, 693, 694, 695, 698, 708 (2), 710, 713, 731, 745, 745, 747, 749, 765, 774, 785, 786, 787, 802, 807, 808, 810, 819, 824 (2), 828, 829, 833, 839, 853, 857, 869, 887, 890, 915, 918, 924, 929, 933, 935, 943, 949, 951, 959, 960, 963, 965, 969, 974, 982, 988, 991, 993, 994, 1004, 1011, 1020, 1027, 1040, 1043, 1048, 1052, 1055, 1059, 1079, 1082, 1083, 1085, 1132, 1144, 1148, 1168, 1182, 1196, 1208, 1216, 1219, 1233, 1237, 1252, 1271 (2), 1275, 1307, 1322, 1330, 1334, 1335, 1353, 1359, 1360, 1361,

1372, 1375, 1377, 1384, 1395, 1401, 1404, 1419, 1434, 1440, 1445, 1450, 1456, 1467, 1468, 1473, 1478, 1478, 1484, 1491, 1508, 1526, 1528, 1531, 1535, 1536, 1536, 1537, 1538, 1539, 1543, 1552, 1560, 1565, 1566, 1580, 1586, 1609, 1615 (2), 1617, 1621, 1625, 1629, 1631, 1643, 1650, 1669, 1672, 1680, 1695, 1707, 1725, 1735, 1747, 1758, 1766, 1781, 1789, 1794, 1800, 1803 (2), 1805, 1807 (2), 1815, 1823, 1865, 1906, 1928, 1936, 1940, 1945, 1948, 1959, 1961, 1979, 1980, 1990 (2), 1998, 2022, 2029, 2030, 2033, 2039, 2044, 2050, 2053, 2063, 2064, 2068 (3), 2072, 2074, 2075, 2076, 2093, 2108, 2110, 2110, 2111, 2133, 2141, 2147, 2160, 2168, 2182, 2186, 2188, 2193, 2196, 2215, 2229, 2232, 2246, 2263, 2271, 2278, 2280 (2), 2291, 2304, 2311, 2321, 2334, 2339, 2340, 2343, 2358 (2), 2357, 2363, 2366, 2371, 2382, 2383, 2386 (2), 2391, 2392, 2401, 2446, 2449, 2450, 2470, 2473, 2489, 2508, 2512, 2513, 2513, 2524, 2531, 2532, 2534, 2573, 2577, 2578, 2586, 2589, 2595, 2598, 2606, 2618, 2619, 2632, 2638, 2652, 2662, 2676, 2683, 2684, 2685, 2686, 2691, 2692, 2714, 2716, 2724, 2731 (2), 2733, 2734, 2744, 2757, 2765, 2775, 2786, 2795, 2799, 2801, 2809, 2819, 2840, 2863, 2866, 2872, 2873, 2874, 2900, 2909, 2922, 2927, 2948, 2959, 2964, 2979, 2984, 2987, 2988, 2996, 3002, 3002, 3013, 3014, 3016, 3028, 3045, 3048, 3050, 3053, 3054, 3059, 3062, 3069, 3070, 3092, 3116, 3131, 3133, 3137, 3139, 3142, 3146, 3152, 3153, 3214, 3221, 3222, 3223, 3224, 3242, 3244, 3253, 3255, 3257, 3271, 3279, 3288, 3312, 3334, 3337, 3339, 3341 (2), 3386, 3387, 3391, 3400, 3403, 3404, 3407, 3418, 3435, 3453, 3496, 3530, 3550, 3557, 3560, 3569 (2), 3575, 3576, 3578, 3588, 3594, 3607, 3630, 3634, 3637, 3650, 3654, 3674, 3687, 3693, 3701, 3709, 3710, 3711, 3728, 3730, 3802, 3863, 3900, 3904, 3971, 3973, 3974, 3975, 3997, 4010, 4022, 4029, 4046, 4055,

4090, 4091, 4098, 4136, 4185, 4188, 4197
(2), 4199, 4209, 4213, 4216, 4218, 4226,
4230, 4247, 4250, 4261, 4261, 4265, 4278,
4291, 4331, 4368, 4376, 4381, 4382, 4394,
4396, 4433, 4438, 4453, 4458, 4465, 4480,
4486, 4488, 4490, 4491, 4502, 4504, 4504,
4510, 4517, 4522, 4538, 4547, 4565, 4569
(2), 4579, 4590, 4601, 4609, 4612, 4621,
4637, 4676, 4683, 4701, 4702, 4705, 4706,
4707, 4709, 4713, 4721, 4738, 4754, 4761,
4764, 4765, 4781, 4789, 4796, 4804, 4805,
4821, 4823, 4827, 4832, 4843, 4846, 4865,
4867, 4874, 4895, 4898, 4903, 4907, 4917,
4923, 4938, 4952, 4957, 4959, 4970, 4973,
4982, 4992, 5001, 5003, 5037, 5038, 5039,
5063, 5066, 5082, 5127, 5168, 5171, 5178,
5188, 5193, 5196, 5202, 5203, 5215, 5220,
5222, 5227, 5230, 5231, 5239, 5241, 5243,
5252, 5254, 5257, 5266, 5280, 5283, 5284,
5290, 5301, 5320, 5321, 5337, 5345, 5358,
5377, 5380, 5383, 5390, 5392, 5392, 5409,
5409, 5411, 5439, 5448, 5455, 5471, 5499,
5524 (2), 5538, 5547, 5562, 5573, 5577,
5583, 5585 (2), 5593, 5595, 5605, 5660,
5662, 5663, 5666, 5693, 5711, 5726, 5747,
5748, 5754, 5755, 5769, 5784, 5794, 5806,
5812, 5829, 5834 (2), 5845, 5848, 5857 (2),
5862, 5870, 5877, 5880, 5893, 5921, 5930,
5934, 5935, 5971, 5988, 6003, 6010, 6016,
6033, 6055, 6075, 6082, 6118, 6124, 6162,
6166, 6169 (2), 6170 (2), 6172 (4), 6176
(2), 6177 (2), 6181 (4), 6186, 6198, 6207,
6209, 6213, 6216, 6217, 6217, 6240 (2),
6259, 6280, 6283, 6306, 6308, 6319, 6334,
6340, 6342, 6343, 6374, 6376, 6401, 6455,
6459, 6468, 6469, 6477, 6500, 6518, 6519,
6524, 6537, 6543, 6562, 6573, 6575, 6588,
6594, 6608, 6618, 6634, 6645, 6646, 6697,
6709 (3), 6717, 6722, 6733, 6735, 6741,
6753, 6780 (2), 6787, 6791, 6793, 6812 (2),
6838, 6842, 6846, 6852, 6853, 6861, 6879,
6882, 6898, 6901, 6903, 6909 (2), 6927,
6929, 6931, 6938, 6955, 6959, 6973, 6974,
6977, 6999, 7007, 7013, 7023, 7048, 7060,

7061, 7062, 7080, 7081, 7166, 7172, 7182,
7217, 7218, 7234, 7254, 7273, 7279, 7291,
7299, 7309, 7312, 7317, 7328, 7336, 7339,
7344, 7349, 7371, 7379, 7402, 7405, 7415,
7419, 7420, 7422 (2), 7428, 7440, 7465,
7466, 7468, 7480, 7482, 7484, 7490 (2),
7491, 7493, 7496 (2), 7518, 7521, 7549,
7554, 7555, 7557, 7561, 7577, 7587, 7588,
7609, 7615, 7616, 7621, 7630, 7648, 7670,
7671, 7687, 7698, 7699, 7727, 7731, 7735,
7780, 7787, 7793, 7795, 7799, 7817, 7821,
7826 (2), 7829, 7831, 7834, 7837, 7838,
7838, 7850, 7860, 7867, 7871, 7884, 7887,
7891, 7893, 7898, 7900, 7914, 7922, 7928,
7948, 7953, 7959, 7989, 7999, 8007, 8043,
8054, 8072, 8077, 8084, 8094, 8095, 8098,
8100, 8103, 8140, 8155, 8159, 8161, 8164,
8168, 8170 (2), 8171, 8197, 8199, 8220,
8234, 8237, 8255, 8260, 8273, 8277, 8287,
8288, 8289, 8300, 8327, 8328, 8330, 8331,
8334, 8336, 8344, 8346, 8362, 8366, 8376,
8387, 8389, 8397, 8398, 8432, 8451, 8462,
8462, 8465, 8503, 8515, 8527, 8527, 8536,
8537, 8551, 8565, 8574, 8580 (2), 8583 (2),
8589, 8600, 8605, 8614, 8618, 8619, 8623,
8625, 8626, 8627, 8628, 8630, 8636, 8649,
8656, 8661, 8665, 8716, 8717, 8727 (2),
8731, 8732, 8737, 8742, 8745, 8750, 8753,
8755, 8765, 8766, 8785, 8791, 8793, 8804,
8819, 8846, 8859, 8872, 8882, 8883, 8890,
8902, 8913, 8936, 8939, 8941, 8948, 8960,
8964, 8985, 8995, 8999, 9021, 9034, 9050,
9081, 9091, 9119 (2), 9121, 9124, 9132,
9201, 9245, 9264, 9282, 9286, 9298, 9312,
9320, 9339, 9343, 9351, 9356, 9359, 9368,
9383, 9401, 9412, 9420, 9426, 9449, 9451,
9454, 9458, 9468, 9468, 9472, 9491, 9494,
9497, 9498, 9504, 9508, 9555, 9569, 9614,
9619, 9622, 9637, 9655, 9655, 9767, 9769,
9776, 9779, 9791, 9798, 9837, 9864, 9865,
9866, 9891, 9892, 9893, 9929, 9932, 9933,
9939, 9940, 9974, 10007, 10036, 10039,
10045 (2), 10058, 10086, 10096, 10104,
10105, 10110, 10113, 10120, 10162,

10176, 10191, 10192, 10201, 10205 (2), 10223, 10224, 10227, 10246, 10282, 10297 (2), 10300, 10302 (2), 10308, 10311, 10321, 10327, 10332, 10334, 10336, 10339, 10344, 10354, 10405, 10409, 10421, 10427, 10446, 10448, 10479 (2), 10480, 10497 (2), 10507, 10533, 10571, 10578, 10580, 10590, 10591, 10593, 10635, 10688, 10717, 10738, 10769, 10772, 10773, 10783, 10787, 10791, 10800, 10878, 10921, 10926, 10939, 10940, 10941, 10953, 10991, 11005, 11010, 11036, 11038, 11050, 11078, 11079, 11085 (2), 11114, 11140 (2), 11194, 11201, 11209, 11246, 11263, 11270, 11299, 11311, 11313 (2), 11358, 11371, 11420, 11456, 11477, 11489, 11495, 11505, 11508, 11511, 11521, 11527, 11531, 11570, 11575, 11588, 11621, 11627, 11655, 11673, 11689, 11704, 11741, 11747, 11777, 11786 (2), 11789, 11808, 11820 (2), 11825, 11829, 11833, 11846, 11852, 11870, 11924, 11930, 11966 (3), 11964, 11974, 12019, 12060 (3), 12067 (2), 12066, 12083, 12088, 12142, 12148, 12173, 12233, 12284, 12312, 12334, 12370, 12377, 12379, 12397, 12409, 12458, 12473, 12504, 12507, 12509, 12512, 12517, 12527, 12546, 12565, 12566, 12607, 12608, 12609, 12667, 12679, 12689, 12698, 12747 (2), 12749, 12752, 12776, 12795, 12802 (2), 12825, 12852, 12855, 12869, 12913, 12943, 12952, 12955, 12969, 12975, 12985, 13010, 13011, 13024, 13033, 13041, 13080, 13111 (2), 13134, 13143, 13155

(altmış b.) (1) 6565

(kırk b.) (1) 4370

(o b.) (7) 1009, 1507, 1652, 4455, 6701, 8389, 8637

(on b.) (9) 308, 1288, 2029, 3149 (2), 5669, 5880, 8018, 12852

(otuz b.) (3) 3131, 8525, 8571

b. an (3) 3460, 8397, 10692

b. buçuk (14) 1618, 3244, 4250, 4721, 5143, 5352, 6010, 6011, 6253, 8474, 8766, 9915, 9924, 11563

b. çok (5) 1606, 2460, 2476, 2491, 7123

b. daa (69) 346, 670, 856, 922, 1004, 1041, 1333, 1780, 1848, 1849, 1922, 1976, 1994, 2094, 2248, 2712, 2851, 2945, 2958, 3025, 3149, 3215, 3218, 3242, 3373, 3524, 3649, 3707, 3972, 4215, 4943, 4945, 4995, 5209, 5240, 5385, 5719, 5827, 5856, 5921, 6002, 6116 (2), 6229, 6633, 6772, 7462, 7501, 7577, 7840, 8034, 8307, 8414, 8648, 8890, 8958, 9036, 9058, 9098, 9818, 10056, 10114, 10319, 10338, 10524, 10528, 10785, 11653, 12572

b. -danem (4) 3629, 3639, 3648, 6795

b. -de (on b.) (1) 230

b. defa (3) 9946, 10876, 10956

b. kaç (171) 69, 186, 304, 319, 320, 430, 474, 484, 502, 591, 625, 649, 660, 768, 883, 873, 928, 966, 986, 1138, 1206, 1258, 1261, 1270, 1300, 1332, 1501, 1508, 1539, 1693, 1714, 1763, 1838, 1891, 1938, 1964, 2040, 2045, 2140, 2195, 2205, 2230, 2259, 2304, 2313, 2367, 2404, 2457, 2471, 2633, 2651, 2865, 2964, 2990, 3090, 3120, 3162, 3169, 3243, 3250, 3376, 3414, 3415, 3438, 3689, 3933, 4005, 4021, 4136, 4140, 4148, 4158, 4186, 4285, 4385, 4427, 4532, 4575, 4716, 4757, 4837, 4853, 4860, 4938, 4964, 5068, 5085, 5104, 5179, 5192, 5200, 5399, 5446, 5523, 5615, 5616, 5730, 5843, 5909, 5933, 5941, 5980, 5990, 6014, 6074, 6270, 6566, 6628, 6691, 6697, 6734, 6742, 6906, 6931, 6955, 6960, 6974, 6989, 7015, 7063, 7106, 7295, 7338, 7447, 7584, 7667, 7672, 7744, 7830, 7984, 8052, 8084, 8088, 8093, 8280, 8351, 8465, 8512, 8516, 8517, 8556, 8623, 8665, 8673, 8751, 8764, 8927,

8954, 8981, 8988, 8989, 9002, 9026, 9050, 9306, 9454, 9638, 9868, 9945, 10311, 10327, 10434, 10962, 11088, 11242, 11446, 12090, 12144, 12562, 12612, 12684

b. kere (35) 236, 365, 988, 1201, 1336, 1342, 2642, 2685, 2703, 3213, 3392, 3397, 3547, 5246, 5659, 5822, 5856, 6507, 6631, 7002, 7475, 7726, 7843, 8026, 8653, 9359, 9811, 10007, 12153, 12156, 12564, 12779, 12788, 13027, 13065

b. kerecik (2) 883, 3595

b. sürü (4) 589, 2075, 6536, 8744

b. şa (3) 1553, 2112, 11144

b. şey (149) 37, 144, 182, 184, 310, 429, 610, 641, 748, 772, 1084, 1352, 1359, 1361, 1445, 1833, 2012, 2031, 2050, 2108, 2522, 2654, 3150, 3250, 3659, 3746 (2), 3753, 3969, 4077, 4143, 4241, 4339, 4473, 4619, 4711, 4769, 4949, 5040, 5123, 5126, 5401, 5780, 5924, 6182, 6264, 6289, 6416, 7010, 7196, 7209, 7213, 7227, 7299, 7397, 7516, 7517, 7534, 7708, 7849, 7897, 8148, 8216, 8231, 8297, 8442, 8550, 8742, 8793, 8849, 8898, 8929, 9033, 9138, 9140, 9302, 9327, 9395, 9441, 9445, 9491, 9577, 9578, 9601, 9694, 9804, 9826, 9855, 9927, 9938, 9956, 9963, 10090, 10118, 10119, 10146, 10177, 10179, 10242, 10288, 10438, 10455, 10531, 10813, 10817, 10833, 10838, 10847, 11089, 11112, 11213, 11249, 11255, 11326, 11396, 113402, 11433, 11489, 11504, 11635, 11725, 11840, 11863, 11889, 11896, 12043, 12046, 12095, 12122, 12144, 12145, 12177, 12248, 12360, 12478, 12582, 12660, 12676, 12689, 12778, 12992, 12996, 13004, 13031, 13043, 13102, 13135, 13160, 13166

b. şeyden (3) 10183, 10222, 12016

b. şeydir (3) 3609, 11514, 13128

b. şeyler (53) 442, 831, 1657, 1913, 2565, 2614, 2677, 2971, 3257, 3269, 3347,

3378, 3564, 3768, 4450, 4458, 4480, 5069, 5077, 5470, 5558, 6239, 6462, 6481, 7326, 7366, 7386, 7437, 7563, 7598, 7834, 7992, 8439, 8543, 8590, 8708, 8756, 8931, 9607, 9977, 10141, 10154, 10237, 10702, 10711, 10779, 11258, 11673, 11755, 12065, 12611, 12640, 12920

b. şeynen (4) 4391, 1041 12703, 13016

b. şeyni (4) 9269, 9881, 10343, 12350

b. şeysiz (1) 5687

b. tamam (20) 1363, 1861, 2112, 2239, 2369, 2414, 2436, 3482, 3915, 3991, 4135, 4665, 6275, 8734, 9278, 9458, 9514, 9577, 12791, 13081

b.kereden (22) 227, 2396, 2997, 4258, 4407, 4704, 4759, 4868, 4886, 5428, 5750, 5753, 5864, 6202, 6474, 6963, 7079, 7445, 10126, 11159, 11180, 12561

b. -birinden (1) 4960

b. -i (49) 78, 89, 208, 626, 1011, 1122, 1415, 1679, 2145, 3199 (2), 3203 (3), 3945, 4399, 4809, 5035, 6338 (2), 6583 (3), 6592, 6664, 6735, 7115, 7154, 7223, 7550, 7676, 7955, 8147 (2), 8986, 9071, 9213, 9637, 10051, 10072, 10224, 10289, 10662, 10866, 10877, 11085, 11091, 11696

b. -i edi 961, 7240, 9833

b. -idir (1) 7103

b. -inde (24) 237, 762, 817, 973, 990, 1038, 1486, 6629, 8290, 8643, 9286, 9335, 10209, 10319, 10322, 10410, 11242, 11308, 11484, 11498, 11548, 11700, 12510, 12762

b. -indeki (1) 8580

b. -inden (1) 8616

b. -ine (3) 7944, 8246, 9290

b. -inen (1) 10285

b. -ini (15) 113, 808, 965, 1637, 2096, 3369, 6574, 6803, 8106, 8226, 8611, 8947, 9024, 10160, 11569

b. -iniñ (4) 3893, 7765, 11742, 11917

b. -isi (35) 182, 196, 306, 1426, 1771, 1909, 2201, 2550, 2617, 3381, 3588, 3604, 3777, 3778, 3861, 4004, 4005, 4846, 5049, 5090, 5101, 5364, 5678, 5718, 5732, 6740, 6964, 7277, 7682, 7935, 8322, 8705, 9708, 10134, 10730

b. -isine (er b.) (1) 5396

b. -isini (1) 3473

b. -isiniñ (2) 5938, 6744

b. -kaç (4) 8052, 8989, 11088, 11446

b. -lerde (on b.) (1) 7932

b. -mi (1) 10705

b. -ni (on b.) (3) 4875, 7265, 10355

b. -ñiz (iç b.) (1) 11573

b. -si (o b.) (1) 3252

bir-birleri : birbirleri.

b. -ne (4) 1205, 3744, 5407, 6145

b. -nen (3) 2026, 3110, 8493

b. -ni (3) 4783, 8096, 8508

b. -niñ (2) 3682, 4337

bir-de-bir : herhangi, bazı.

b. (4) 27, 957, 7919, 8957

b. -i (1) 5504

biri-biri : birbiri.

b. (6) 258, 1001, 1165, 2185, 8602, 9131

b. -mizge (1) 13169

b. -miznen (1) 13067

b. -mizni (3) 7827, 9356, 11621

b. -nden (2) 6125, 9096

b. -ne (18) 9204, 9461, 9551, 9961, 10093, 10297, 10307, 10340, 10579,

10670, 10876, 11186, 11230, 11738, 12781, 12826, 12887, 12991

b. -nen (2) 3593, 9701

b. -ni (4) 568, 10292, 11069, 11459

b. -niñ (6) 1158, 3890, 10314, 10555, 10903, 11492

biri-birleri : birbirleri.

b. -nden (1) 13059

b. -nen (1) 3775

b. -ni (1) 2071

bir-biri: birbiri.

b. (6) 3261, 5035, 5082, 5417, 8609, 8821

b. -mizden (1) 2928

b. -mizge (1) 2978

b. -miznen (1) 3187

b. -mizni (7) 140, 1687, 1992, 3186, 4794, 7606, 8342

b. -nden (14) 269, 277, 570, 606 (2), 1804, 2513, 2728, 4784, 5631, 5800, 7416, 8321, 8553

b. -ne (32) 268, 372, 467, 520, 1136, 1167, 1617, 1750, 2058, 2391, 2468, 2545, 3013, 3104, 3208, 3571, 3682, 4350, 4539, 4583, 5715, 5785, 5959, 5982, 6099, 6120, 6325, 6460, 6769, 7602, 8132, 8446

b. -nen (7) 2265, 2729, 4027, 5244, 6501, 6543, 7079

b. -ni (5) 2922, 4342, 4361, 8206, 8471

b. -niñ (6) 268, 1785, 2742, 4359, 6867, 7626

b. -ñizden (1) 8190

b. -ñizge (2) 6437, 6450

b. -ñizni (4) 3581, 4487, 4545, 7256

b. -ñizniñ (1) 3580

b. -ñni (2) 3566, 4796

biraz : biraz.

b. (200) 7, 60, 134, 286, 320, 323, 449, 512, 514, 546, 552, 556, 575, 631, 702, 730, 800, 844, 1062, 1088, 1093, 1190, 1352, 1356, 1358, 1359, 1434, 1443, 1576, 1595, 1772, 1808, 1826, 1831, 1865, 2116, 2124, 2143, 2193, 2267, 2269, 2344, 2395, 2418, 2587, 2976, 2977, 2995, 3003, 3020, 3033, 3044 (3), 3067, 3174, 3359, 3459, 3474, 3506, 3627, 3709, 3795, 3796, 3864, 3914, 3921, 3964, 3986, 3988, 4014, 4169, 4269, 4292, 4325, 4409, 4455, 4701, 4980, 5056, 5102, 5135, 5166, 5183, 5299, 5331, 5406, 5515, 5517, 5531, 5552, 5564, 5581, 5628, 5665, 5706, 5839, 5840, 5908, 5987, 6041, 6185, 6235, 6244, 6259, 6296, 6303, 6307, 6346, 6352, 6387, 6413, 6425, 6462, 6517, 6609, 6615, 6616, 6627, 6631, 6811, 6822, 6905, 7253, 7330, 7331, 7361, 7365, 7437, 7505, 7528, 7550, 7623, 7666, 7739, 7755, 7846, 7906, 7925, 7947, 7952, 7966, 8069, 8093, 8112, 8135, 8165, 8283, 8334, 8384, 8389, 8449, 8458, 8479, 8524, 8530, 8564, 8578, 8693, 8726, 8740, 8768, 8923, 9166, 9263, 9273, 9430, 9455, 9961, 10048, 10070, 10144, 10190, 10275, 10352, 10360, 10379, 10509, 10545, 10566, 10601, 10630, 10774, 11112, 11548, 11705, 11859, 11884, 11887, 11987, 12063, 12180, 12187, 12188, 12586, 12587, 12687, 12880, 13080, 12150

b. -dan (32) 638, 1527, 1767, 2835, 3882, 4287, 4367, 4556, 4695, 4973, 5008, 5032, 5197, 5782, 6515, 7334, 7390, 7628, 8098, 8109, 8411, 8928, 8980, 9967, 10919, 11426, 11528, 11615, 12631, 12888, 12920, 13116

b. -ını (1) 12463

bir de bir : herhangi bir.

b. (6) 1620, 4787, 6605, 10610, 11082, 11148

birdemlik (-gi) : dayanışma.

b. (1) 6544

b. -i (1) 11633

birden : aniden, ansızın.

b. (73) 609, 677, 689, 768, 946, 3514, 4133, 4491, 5150, 5649, 5881, 7078, 9040, 9063, 9164, 9274, 9408, 9420, 9427, 9430, 9469, 9473, 9694, 9713, 9721, 9729, 9805, 9835, 9856, 10015, 10023, 10139, 10170, 10202, 10296, 10307, 10360, 10398, 10534, 10541, 10605, 10663, 10690, 10731, 10933, 11130, 11158, 11275, 11282, 11337, 11374, 11384, 11555, 11579, 11639, 11649, 11664, 11674, 11793, 11988, 12011, 12072, 12074, 12180, 12297, 12400, 12493, 12623, 12673, 12868, 13085, 13100, 13109

birden-bir : biricik, tek.

b. (14) 89, 310, 3605, 3718, 4752, 5203, 7345, 7487, 7825, 7902, 8359, 10199, 10867, 11488

bir-eki : birkaç.

b. (15) 970, 2631, 2691, 3193, 4265, 5071, 6952, 7840, 8804, 8883, 9420, 10246, 10769, 10939, 11870

birer : birer, her birine bir.

b. (19) 1090, 1671, 1677, 2655, 3105, 3106, 3533, 4006, 4655, 4656, 5639, 5787, 5857, 6281, 6445, 6534, 6767, 7329, 9911

birer-birer : birer birer.

b. (13) 1994, 2265, 3176, 3364, 3776, 4213, 4529, 6210, 6947, 8629, 9068, 10452, 12033

birer-ekişer : birer ikişer.

b. (3) 6970, 10931, 10959

birader : birader, arkadaş.

b. (1) 6170

birev : biri, birileri.

b. (3) 6049, 6174, 6175

b. -den (1) 4790

b. -ge (1) 6178

b. -i (5) 3077, 6343, 6344 (3)
 b. -iniñ (1) 2545
 b. -ler (3) 457, 7885, 7887
 b. -lerden (2) 3657, 6455
 b. -lerge (1) 5892
 b. -leri (2) 2433 (2)
 b. -lerni (1) 7020
 b. -niñ (2) 5932, 10578
birge : birlikte, beraber.
 b. (5) 1498, 1639, 1739, 2763, 5612
birinci : ilk, birinci; yeni.
 b. (97) 3, 25, 307, 356, 517, 620, 737, 750, 876, 956, 1030, 1211, 1328, 2166, 2240, 2450, 2605, 2810, 3259, 3785, 3826, 3989, 4139, 4268, 4274, 4369, 4699, 4743, 4824, 4831, 4882, 4902, 4942, 4989, 5024, 5198, 5369, 5481, 5637, 5681, 5713, 5819, 6098, 6305, 6321, 6337, 6575, 6948, 6972, 7024, 7468, 7475, 7612, 7642, 7660, 7736, 7794, 7807, 7823, 7947, 8661, 8808, 8859, 8861, 8979, 9320, 9349, 9559, 9871, 9924, 10028, 10034, 10123, 10309, 10368, 10453, 10490, 10683, 10906, 11103, 11533, 11774, 11832, 11925, 12108, 12354, 12382, 12450, 12470, 12700, 12701, 12707, 12725, 12812, 12852, 12891, 13043
 b. -ler (3) 9097, 12239, 12550
 b. -leri (1) 5277
 b. -si (2) 53, 8006
birleş- : birleşmek.
 b. -e (1) 12018
 b. -ken (2) 12511, 12726 (pr.)
 b. -me (3) 3135, 3137, 5816
 b. -mek (1) 9736
 b. -meniñ (1) 3076
 b. -r (1) 2799
 b. -v (1) 6881
 b. -vi (1) 4818

birleştir- : birleştirmek, bir araya getirmek.
 b. -almaz (1) 3561
 b. -ecek (1) 12061 (pr.)
 b. -gen soñ (1) 6594
 b. -mek (2) 2749, 4728
 b. -p (1) 2926
 b. -v (2) 5332, 6933
birleştiril- : birleştirilmek.
 b. -ecek (1) 4611 (zm.)
 b. -gen (1) 6871 (pr.)
birley-birley : birer birer.
 b. (4) 1060, 1150, 1747, 2988
birlik (-gi) : birlik, bütünlük.
 b. (1) 2906
 b. -i (1) 10989
 b. -imiz (1) 12862
birlikte: birlikte, beraber.
 b. (4) 33, 2486, 3630, 7092
 b. -ki (1) 10309
bisin- : benimsemek.
 b. -medi (1) 5014
bit- I : bitmek, sona ermek, ölmek.
 b. -e (6) 2733, 2870, 3093, 5230, 5893, 7355
 b. -eceginen (1) 3009
 b. -ecek (1) 8873 (pr.)
 b. -ecek (3) 9265, 10466, 12333 (zm.)
 b. -ecekmi (1) 6365
 b. -er (1) 11514
 b. -ken (5) 3153, 4741, 7048, 7051, 13184 (pr.)
 b. -ken soñ (5) 1547, 6583, 7045, 10162, 11561
 b. -kence (1) 10962

b. -keni (1) 1947
b. -kenine (1) 4884
b. -keninen (4) 6074, 8239, 9367,
11597
b. -kenini (1) 6775
b. -medi (2) 6670, 8075
b. -megen (2) 4926, 10200 (pr.)
b. -megen eken (1) 8074
b. -megence (1) 757
b. -mek (1) 12563
b. -mey (2) 468, 3612 (gr.)
b. -mey 794, 4625, 9210 (zm.)
b. -meyceğini (1) 5563
b. -meycek (1) 10200 (pr.)
b. -mezden (1) 7347
b. -se (1) 5573
b. -ti (12) 732, 1856, 2541, 2875,
2897, 3018, 4884, 7245, 11302, 11525,
11949, 13128
b. -tiler (1) 623
b. -timi (1) 652
b. -v (1) 12194

bit- II : büyümek, yetiştirmek.

b. -e (2) 4334, 10095
b. -er (4) 2434, 2438, 2465 (2)

biter-bitmez : biter bitmez.

b. (1) 5441

bitir- : tamamlamak, bitirmek.

b. (1) 2130
b. -almadığınız (1) 3613
b. -almanınlar (1) 5834 (zm.)
b. -almamız (1) 6253
b. -di (9) 173, 1369, 2661, 3721,
4290, 5330, 8374, 9345, 10232
b. -diler (1) 567
b. -dim (3) 3121, 5428, 7357
b. -diñ (3) 3632, 5621, 12342

b. -e eken (1) 13011
b. -ecek (2) 8440, 11768 (zm.)
b. -ecek edi (1) 9924
b. -ecekmiş (1) 6012
b. -eler (1) 11003
b. -emiz (1) 5976
b. -eyik (1) 8720
b. -gen (1) 1232 (zm.)
b. -gen (2) 9294, 11080 (pr.)
b. -gen eken (1) 11079
b. -gen soñ (14) 2607, 2753, 4278,
4547, 7339, 8228, 9260, 9325, 9631, 9832,
11814, 11867, 11880, 12933
b. -gen soñra (1) 10585
b. -gence (2) 4254, 12852
b. -gende (2) 2608, 9095
b. -genimden (1) 4604
b. -geninen (4) 6963, 10718, 11881,
11990
b. -genlerini (1) 12147
b. -geydi (1) 4639
b. -mege (1) 9666
b. -megen (1) 11770 (zm.)
b. -mek (2) 7474, 10790
b. -mek kerekmiş (1) 5440
b. -mek kerekmiş (1) 9092
b. -mekniñ (1) 6934
b. -mekteler (1) 2242
b. -mesini (1) 5212
b. -ñiz (1) 8722
b. -p (9) 90, 572, 712, 1332, 1567,
3398, 5833, 9081, 12955
b. -r (1) 2253 (pr.)
b. -rken (1) 7359
b. -rmiz (2) 5567, 6010
b. -rsiñ (1) 6771
b. -se (1) 5666

b. -sek (1) 7053
bitiril- : bitirilmek, tamamlanmak.
b. -ecek (1) 12562 (zm.)
biyle- : kaynamak.
b. -di (1) 6732
b. -gen (1) 3310 (pr.)
biz : biz.
b. (190) 182, 188, 201, 203, 222, 633, 701, 734, 778, 831, 920, 923, 1075, 1112, 1202, 1439, 1442, 1446, 1512, 1557, 1587, 1654, 1682, 1686, 1692, 1982, 1992, 2097, 2110, 2111, 2128, 2130, 2170, 2218, 2220, 2225, 2246, 2257, 2276, 2304, 2536, 2559, 2625, 2644, 2683, 2714, 2784, 2792, 2794, 2795, 2805, 2807, 2827, 2857, 2859, 2924, 2957, 2996, 3001, 3024, 3041, 3188, 3249, 3355, 3397, 3399, 3597, 3673, 3675, 3785, 3787, 3807, 3833, 3923, 4010, 4118, 4163, 4194, 4199, 4217, 4222, 4224, 4249, 4253, 4254, 4261, 4268, 4469, 4489, 4667, 4794, 4826, 4903, 5119, 5135, 5252 (2), 5257, 5273, 5277, 5355, 5357, 5360, 5480, 5481, 5574, 5581, 5585, 5788, 5791, 5797, 5824, 5826, 5828, 5838, 5852, 5859 (2), 5894, 5901, 5960, 5962, 5963, 5964, 5965, 5974, 5980, 5990 (2), 6011, 6012, 6013, 6205, 6359, 5384, 5502, 5816, 5818, 5857, 5884, 5913, 5948, 5951, 5969, 7009, 7034, 7235, 7247, 7514, 7523, 7526, 7535, 7589, 7606, 7760, 7775, 8129, 8163, 8174, 8210, 8222, 8581, 8639, 8648, 8699, 8707, 8720, 8734, 8789, 8841, 8963, 8986, 9354, 9360, 9673, 10600, 10982, 10984, 11073, 11179, 11215, 11339, 11554, 11652, 11906, 12289, 12581, 12602, 12825, 13125
b. -de (28) 382, 1429, 1432, 1437, 1607, 1688, 1689, 1691, 2031, 2217, 2239, 2664, 2684, 4023, 4572, 4783, 4785, 5276, 5799, 6303, 6953, 7411, 8032, 8160, 8341, 8943, 12860, 12941
b. -den (9) 1425, 2108, 2112, 5992, 8038, 9673, 10940, 11529, 11887

b. -ge (73) 52, 55, 195, 313, 315, 1163, 1441, 1691, 1729, 1917, 2096, 2146, 2259, 2802, 2915, 3188, 3193, 3664, 3670, 4060, 4119, 4128, 4188, 4193, 4241, 4247, 4252, 4259, 4614, 4683, 4860, 4921, 4924, 5026, 5352, 5460, 5482, 5719, 5810, 5828, 5892, 5895, 5993, 6008, 6122, 6294, 6759, 6832, 6898, 6912, 7824, 7888, 8079, 8175, 8270, 8338, 8638, 8809, 9635, 9844, 10226, 10412, 11105, 11588, 11924, 12276, 12363, 12369, 12621, 12829, 13032, 13065, 13170
b. -ler (36) 1305, 1907, 3185, 3787, 4824, 5119, 5246, 5975, 6348, 6777, 7413, 7890, 8568 (2), 8629, 9693, 11000, 11041, 11057, 11058, 11710, 11930, 11940, 12416, 12417, 12484, 12488, 12524, 12544, 12550, 12604, 12620, 12830, 12851, 12885, 13158
b. -lerden (1) 12599
b. -lerge (2) 2322, 12837
b. -lerni (7) 3174, 10985, 11307, 12421, 13026, 13067, 13161
b. -m (157) 144, 186, 203, 215, 304, 540, 593, 605, 863, 893, 918, 1303, 1398, 1420, 1427, 1433, 1437, 1438, 1443, 1505, 1577, 1598, 1644, 1687, 1792, 2099, 2105, 2161, 2162, 2165, 2172 (2), 2173, 2214, 2225, 2236, 2252, 2262, 2294, 2297, 2302, 2305, 2478, 2532, 2534, 2562, 2623, 2670, 2672, 2677, 2678, 2684, 2713, 2773, 2783, 2784, 2786, 2794 (2), 2852, 2892, 2904, 2914, 2921, 2935, 2996, 3180, 3253, 3612, 3661, 3664, 3671, 3917, 4041, 4095, 4096, 4127, 4153, 4191, 4200, 4225, 4425, 4552, 4572, 4610, 4614, 4702, 4802, 4824, 5115, 5118, 5283, 5288, 5290, 5349, 5354, 5370, 5467, 5541, 5961, 5991, 6076, 6186, 6207, 6311, 6350, 6363, 6369, 6442, 6474, 6501, 6760, 6836, 6853, 6977, 7054, 7155, 7206, 7409, 7492, 7824, 7827, 7891, 8080, 8083, 8158, 8175, 8448, 8793, 8826, 8848, 8851, 8986, 9156, 9178, 9606, 10220,

10632, 10751, 10758, 11016, 11176,
11682, 11703, 11862, 11885, 11958,
12335, 12498, 12524, 12596, 12622,
12719, 12729, 12816, 12835, 13068

b. -mki (3) 2151, 4398, 11301

b. -mkileri (1) 11036

b. -nen (4) 11493, 11621, 12422,
13086

b. -ni (25) 188, 869, 1264, 1499,
3024, 3027, 3915, 4250, 4666, 5965, 6391,
6499, 7010, 7035, 7241, 7823, 8704, 8839,
9851, 9854, 11041, 11371, 11652, 12328,
13012

blok : prefabrike, blok.

b. (1) 12725

bloknot : bloknot.

b. -ını (2) 4110, 6903

bocala- : sallanmak, sarsılmak,
duraksamak.

b. -dım (1) 730

b. -p başladı (1) 10794

b. -sañ (1) 11355

bodene : bıldırcın.

b. (2) 4973, 4975

boduğbaş : kısa başlı.

b. (1) 9505

boğ- : boğmak.

b. -ar (1) 4789

b. -mağa başladı (1) 3311

b. -p (2) 5766, 6203

boğul- : boğulmak.

b. -a yata (1) 11265

b. -alar (1) 9916

b. -ğan (1) 5762 (pr.)

boğaz : boğaz.

b. -dan (1) 10090

b. -ına (7) 429, 2295, 3890, 4194,
5756, 9136, 11118

b. -ından (1) 12143

b. -ını (3) 1299, 5940, 11335

b. -ları (1) 1923

b. -larına (1) 3770

b. -ma (1) 1936

b. -ñını (1) 1443

boğça : bohça.

b. (3) 8727, 10150, 11420

b. -lar (1) 10126

b. -nı (6) 8761, 8764, 8777, 8789,
11421, 11505

b. -sını (2) 8142, 11440

boğday : buğday.

b. (3) 2607, 8341, 9313

b. -lar (1) 6189

bol : bol, bereketli; geniş.

b. (17) 205, 864, 933, 2099, 2427,
2428, 2434, 2436, 2437, 2476, 2503, 5117,
6624, 7365, 8069, 8478, 9717

b. -ca (1) 7365

bol- : olmak.

b. (sav b.) (2) 1324, 1682

(sağ b.) (1) 4991

b. -am (1) 1279

b. -dı (3) 2150, 5272, 8809

b. -ğan soñ (1) 2668

b. -ğanlar (1) 8825 (zm.)

b. -madı (1) 1279

b. -masa (1) 8701

b. -may (1) 6131 (gr.)

b. -maz (3) 6130, 6131, 6133

b. -ñdar (sav b.) (1) 1686

b. -p (2) 6082, 6083

b. -r (1) 8828

b. -sa (5) 1554 (2), 2564, 5272,
6089

b. -sağ (1) 2999

b. -sañ (1) 9998
boldur- : yorulmak.
b. -dı (1) 4637
b. -dılar (1) 4027
b. -ğanını (1) 4338
bol-sal : özgürce, rahat rahat.
b. (2) 54, 10035
bomba : bomba.
b. (1) 10865
b. -ğa (1) 7163
bom-boş : tamamen boş bomboş.
b. (2) 175, 455
boñay- : tıkanmak, boğulmak.
b. -p (1) 4362
bor : bor.
b. (1) 2300
boran : fırtına.
b. (19) 2144, 2334, 2504, 2864, 5809, 7613, 7616, 7621, 7622, 7704, 12090, 12101, 12103, 12510, 12513, 12514, 12702, 12771, 12792
b. -da (3) 2881, 2894, 12790
b. -dan (5) 5501, 8460, 8656, 12253, 12460
b. -ı (8) 1781, 2864, 2868, 5272, 7057, 7613, 7615, 7728
b. -ına (3) 530, 537, 940
b. -ında (1) 2865
b. -lar (1) 3986
b. -nen (1) 12096
b. -nı (1) 12084
borc : borç; ödev, yükümlülük.
b. (1) 313
b. -ını (1) 6751
b. -ları (1) 6671
b. -m (2) 3367, 3729
b. -mız (3) 2916, 7213, 7492

b. -mızdır (1) 3062
b. -mızını (1) 339
b. -mnı (1) 3348
b. -ñını (1) 5286
b. -u (2) 7858, 10428
b. -undan (1) 7856
borclu : yükümlü olmak, mecbur olmak.
b. (12) 167, 1420, 3928, 6468, 6670, 6681, 8215, 8480, 8734, 8963, 9736, 9909
b. edi (1) 1340
b. -lar (1) 1804
b. -m (2) 194, 850
b. -mız (3) 204, 1306, 1442
b. -sız (1) 1743
bosağa : eşik, basamak.
b. (8) 2120, 3464, 5739, 9470, 10015, 10435, 11344, 13161
b. -dan (2) 2574, 4513
b. -sına (1) 1234
b. -sında (1) 9928
b. -sından (2) 4049, 5199
b. -sını (1) 11235
bostan : sebze bahçesi, bostan.
b. (3) 5260, 6197, 8667
b. -ını (1) 177
b. -lar (1) 6192
b. -ları (1) 8899
boş : boş, kuru.
b. (55) 52, 53, 162, 654, 771, 1038, 1079, 1406, 1474, 1643, 1697, 2095, 2215, 2351, 2425, 2437, 2541, 2602, 2821, 3477, 3485, 3536, 3891, 3948, 4011 (2), 4059, 5039, 5482, 5492, 5967, 6257, 6259, 6277, 6535, 6599, 7012, 7100, 7522, 7575, 7632, 7635, 7690, 7797, 8522, 8626, 8876, 9008, 9300, 9345, 9388, 9579, 9617, 11546, 12443

boşa- : bırakmak, ayrılmak, serbest bırakmak.

- b. (2) 6615, 11123
- b. -dı (2) 8067, 8392
- b. -ğan (1) 1001 (pr.)
- b. -madı (1) 10433
- b. -mağan (1) 10008 (pr.)
- b. -masını (1) 6026
- b. -p (2) 1855, 8487
- b. -saydılar (1) 3025
- b. -sın (1) 6179

boşal- : bırakmak, ayrılmak.

- b. -ğan soñ (1) 10779

boşat- : serbest bırakmak, boşaltmak.

- b. (1) 4494
- b. -mağ (2) 5397, 12835
- b. -mağtalar (1) 12451
- b. -masını (1) 50
- b. -ñız (1) 5436
- b. -p (4) 3103, 4354, 4715, 4717
- b. -p başladılar (1) 5443
- b. -r ediler (1) 4202
- b. -tı (3) 1293, 3885, 7265
- b. -tılar (3) 4746, 5098, 6767

boşatıl- : boşaltılmak, serbest bırakılmak.

- b. -ğan (1) 4271 (zm.)
- b. -ğan (1) 8517 (pr.)

boşattır- : boşalttırmak.

- b. -dı (1) 811

boşboğaz : geveze, boşboğaz.

- b. -lar (1) 9796
- b. -lardan (1) 5612

boşboğazlık : lafazanlık, gevezelik.

- b. (2) 1952, 5131

boşluk (-ğı) : boşluk, alan, arazi.

- b. (1) 11780
- b. -ıdır (1) 2164
- b. -ına (1) 2442
- b. -ka (2) 460, 3940
- b. -larını (2) 174, 2166
- b. -larının (1) 12856
- b. -nı (2) 3788, 4120
- b. -ta (2) 1171, 2165

boti : bot.

- b. -ler (1) 4323

botka : unlu çorba, lapa.

- b. -nı (1) 3039
- b. -sı (1) 3106

boy : boy, boy bos; yükseklik; süre, uzunluk.

- b. (3) 280, 8787, 10650
- b. -dan (1) 284
- b. -ğa (1) 11626
- b. -ları (1) 9214
- b. -larına (2) 172, 178
- b. -larında (2) 168, 5268
- b. -larındaki (2) 2, 760
- b. -larını (1) 5242
- b. -lu (34) 18, 994, 1375, 1528, 1695, 2029, 2074, 2585, 2589, 2758, 2966, 4327, 5424, 7269, 8196, 9295, 9336, 9378, 9483, 10286, 10294, 10313, 10484, 10703, 10775, 11848, 11851, 12516, 12772, 12773, 12821, 13048, 13081, 13106
- b. -u (59) 29, 84, 106, 279, 545, 679, 1169, 1541, 1852, 2087, 2174, 2426, 2733, 3468, 3847, 3967, 4433, 4813, 4940, 5031, 5034, 5127, 5170, 5206, 5394, 5496, 5721, 5723, 5826, 5908, 6639, 6796, 6797, 6803, 6822, 6868, 7031, 7042, 7048 (2), 7050, 7308, 7663, 7734, 7735, 7793, 7795, 8046, 8051, 8251, 8260, 8496, 8831, 8881, 9020, 10501, 12577, 13013, 13023
- b. -una (2) 7782, 7792

b. -unda (4) 5208, 5714, 7943, 9681
 b. -undaki (1) 5142
 b. -undan (1) 5771
 b. -unen (2) 803, 3485
 b. -unı (2) 861, 1235
 b. -unı-postunu (1) 8280
 b. -u-postuna (1) 5149
boydan-boy : boydan boya.
 b. (4) 4473, 4741, 7927, 8094
boy-dan-boyğa: boydan boya.
 b. (3) 7737, 9028, 10462
boyu-kiyafeti : boyu görünüşü.
 b. (1) 3554
boya : boya.
 b. (3) 5020, 11260, 11322
 b. -ğa (2) 3397, 5018
 b. -nı (1) 5016
 b. -sinen (1) 2578
boyalı : boyalı.
 b. (8) 2567, 4045, 4470, 5090, 6857, 7939, 10651, 13034
boya- : boyamak.
 b. -y (1) 11177
boyala- : boyamak.
 b. -dım (1) 8407
 b. -p (1) 3395
 b. -p koyalar (1) 757
boyal- : boyanmak.
 b. -ğan (1) 10003 (zm.)
boyalan- : boyalanmak.
 b. -ğan (1) 2578 (zm.)
 b. -ğan (1) 5017 (pr.)
 b. -ğanlar (1) 5015 (zm.)
boyan- : boyanmak.
 b. -ğan (1) 9793 (zm.)
boyanık : boyanmış, boyalı.
 b. (1) 11155

boyat- : boyatmak.
 b. -may (1) 142 (zm.)
boyla : böyle.
 b. (1) 5272
boyla- : ilerlemek, yürümek, gezmek, dolaşmak.
 b. -p (3) 2631, 5511, 6097
 b. -p yürügende (1) 1522
boyun (-ynu) : boyun.
 b. -ı (2) 3407, 11767
 b. -ına (1) 7463
 b. -ından (2) 3240, 9731
 b. -ını (2) 7298, 9967
 b. -larına (2) 8064, 8285
 b. -ma (2) 3111, 8387
 b. -mızğa (1) 599
 b. -ña (1) 7494
 b. -una (16) 591, 768, 804, 1365, 2003, 4169, 4356, 4422, 5820, 6505, 6653, 6794, 8052, 9565, 12627, 12989
 b. -unda (1) 10106
 b. -unda (1) 12443
 b. -undan (1) 12422
 b. -undan (1) 13145
 b. -unı (1) 10129
 b. -unı (11) 232, 4589, 4948, 5556, 5651, 6145, 7194, 9257, 10419, 10553, 11757
 b. borcu: boyun borcu, görev.
 b. -mız b. (1) 7492
boyunca : boyunca, süresince; göre.
 b. (31) 593, 713, 717, 1460, 1634, 1930, 1935, 2189, 2224 (2), 3811, 4126, 4128, 4577, 4735, 4755, 5308, 5321, 5360, 5479, 6007, 6008, 6011, 6490, 6551, 6559, 6564, 6872, 6946, 7073, 7998, 8686
boysın- boyun eğmek, tabi olmak.
 b. -a ediler (1) 6729

b. -a (2) 2061
b. -araç (1) 9007
b. -p (5) 593, 7378, 7485, 7495,
7853

b. -p yüreler (1) 6587

boysundur- : boyun eğdirmek.

b. -acağımız (1) 193
b. -alar (1) 2506
b. -ğan (1) 2740 (pr.)
b. -mağa (1) 3788

boz- : bozmak.

b. -a (3) 163, 7018, 7314
b. -acağ (1) 6578 (zm.)
b. -alar (1) 9196
b. -dı (4) 374, 5641, 6284, 6904
b. -dular (1) 1728
b. -ma (1) 381
b. -mağ (1) 6226
b. -p (10) 431, 1138, 3315, 3699,
3746, 3846, 4973, 5410, 6075, 9307

bozgunluk : geçimsizlik, uyuşmazlık.

b. (1) 475

bozuk : bozuk, arızalı.

b. (1) 7599

bozukluk (-ğı) : arıza.

b. (1) 11052
b. -ında (1) 11001

bozul- : bozulmak.

b. -a (2) 500, 12089
b. -acağını (1) 940
b. -dı (1) 6718
b. -ğanını (1) 6429
b. -p başladı (1) 10321
b. -p başlasa (1) 3999
b. -p ketkenine (1) 4759

böl- : bölmek.

b. -di (4) 909, 7504, 9334, 10581

b. -diler (1) 5847

b. -dim (1) 2914

b. -meden (1) 7100

b. -memek (1) 10381

b. -mey (1) 2159 (gr.)

b. -p (14) 535, 1643, 1951, 2222,
2768, 3558, 3706, 4263, 4474, 5865, 6351,
6473, 7538, 8352

bölük (-gi) : bölüm, şube.

b. (3) 2526, 10412, 12123

b. -i (1) 2449

b. -indeki (1) 9666

b. -ine (1) 2965

b. -ke (1) 5385

b. -ler (3) 2448, 2513, 2514

b. -lerde (1) 2519

b. -lerge (1) 8194

b. -lerinden (1) 1415

b. -niñ (2) 2512, 10411

b. -te (3) 925 (2), 2514

b. -teki (1) 10768

b. -ten (3) 2092, 2139, 2807

bölüm : bölüm, bölme.

b. (1) 8234

b. -de (1) 10668

b. -den (3) 8231, 8244, 8691

b. -niñ (1) 8722

bölün- : bölünmek.

b. -di (1) 908

b. -gen (1) 1536 (pr.)

b. -genine (1) 2180

b. -p (1) 8517

bölüş- : bölüşmek, paylaşmak.

b. -tiler (1) 11774

bölüştür- : bölüştürmek,
paylaştırmak.

b. -di (1) 811

b. -diler (1) 6095
börü : kurt.
b. -ge (1) 1075
b. -lerge (2) 1074, 1075
böyle : böyle, öyle, şöyle.
b. (441) 48, 85, 149, 160, 233, 243, 264, 280, 369, 378, 473, 487, 506, 529, 593, 605, 620, 651, 666, 677, 701, 716, 721, 750, 761, 796 (2), 806, 812, 861, 874, 900, 923, 935, 943, 944, 952, 973, 985, 1014, 1049, 1051, 1082, 1112, 1113, 1114, 1131, 1164, 1198, 1231, 1303, 1308, 1322, 1339, 1350, 1397, 1399, 1400, 1433, 1440, 1481, 1530, 1574, 1577, 1578, 1630, 1643, 1749, 1792, 1799, 1838, 1839, 1840, 1842, 1845, 1849, 1932, 1938, 1941, 1980, 1982, 2053, 2055, 2094, 2108, 2110, 2113, 2156, 2157, 2158, 2170, 2186, 2189, 2234, 2245, 2255, 2295, 2332, 2390, 2412, 2415, 2495, 2593, 2644, 2653, 2665, 2685, 2714, 2724, 2736, 2841, 2847, 2854, 2868, 2874, 2876, 2878, 2892, 2923, 3025, 3046, 3053, 3068, 3071, 3097, 3136, 3137, 3141, 3147, 3150, 3172, 3211, 3248, 3381, 3384, 3390, 3391, 3392, 3524, 3597, 3598, 3641, 3653, 3666, 3683, 3685, 3714, 3718, 3721, 3789, 3796, 3826, 3993, 4011, 4148, 4183, 4217, 4251, 4373, 4421, 4497, 4619, 4681, 4701, 4703 (2), 4718, 4750, 4760, 4844, 4847, 4897, 4900, 4902, 4905, 5019, 5035, 5052, 5062, 5109, 5134, 5135, 5178, 5186, 5189, 5237, 5246, 5254, 5264, 5276, 5289, 5341, 5432, 5464, 5483, 5486, 5522, 5532, 5574, 5590, 5607, 5668 (2), 5719, 5744, 5790, 5824, 5846, 5853, 5856, 5924, 5929, 5986, 5999, 6010, 6047, 6062, 6063, 6253, 6384, 6405, 6422, 6439, 6471, 6529, 6584, 6587, 6614, 6621, 6623, 6721, 6730, 6817, 6830, 6884, 6924, 6953, 7304, 7342, 7370, 7371, 7406, 7448, 7485, 7495, 7527, 7528, 7532, 7548, 7555, 7619, 7620, 7641, 7660, 7663, 7740, 7741, 7779, 7794, 7798, 7873, 7881, 7894, 7895, 7898, 7901, 7907, 7944, 7946, 7960,

7990, 8026, 8072, 8151, 8208, 8304, 8313, 8477, 8507, 8529, 8551, 8564, 8577, 8641, 8668, 8684, 8714, 8829, 8854, 8862, 8889, 8916, 9035, 9063, 9077, 9089, 9156, 9196, 9199, 9204, 9222, 9240, 9245, 9269, 9280, 9401, 9411, 9419 9462, 9474, 9559, 9623, 9687, 9699, 9718, 9734, 9748, 9777, 9838, 9891, 9898, 9903, 9928, 9946, 9953, 9990, 10006, 10008, 10028, 10074, 10094, 10101, 10107, 10273, 10289, 10368, 10392, 10400 (2), 10457, 10510, 10517, 10520, 10524, 10556, 10579, 10623, 10652, 10719, 10728, 10729, 10771, 10815, 10856, 10872, 10903, 10942, 10952, 10956 (2), 10957, 10961, 10979, 10986, 11014, 11027, 11038, 11058, 11064, 11095, 11102, 11196, 11212, 11225, 11226, 11267, 11271, 11293, 11296, 11332, 11338, 11357, 11403, 11411, 11413, 11454, 11458, 11465, 11467, 11468, 11479, 11498, 11501, 11572, 11575, 11583, 11586, 11626, 11649, 11698, 11723, 11763, 11774, 11785, 11803, 11869, 11892, 11937, 12017, 12024, 12033, 12047, 12077, 12088, 12090, 12093, 12102, 12154, 12178, 12190, 12285, 12342, 12363, 12366, 12393, 12396, 12504, 12537, 12608, 12679, 12683, 12714, 12787, 12788, 12801, 12981, 12990, 13013, 13122, 13127, 13146

b. -ce (15) 288, 458, 505, 512, 624, 1224, 1332, 1379, 1949, 2506, 4007, 4766, 5103, 6757, 8821

b. -dir (2) 3642, 4778

b. edi (1) 9242

b. -lerden (1) 164

b. -lerinden (1) 1395

b. -si (1) 11513

böylelikle : böylece.

b. (11) 304, 4746, 6533, 8343, 8881, 9071, 10630, 11145, 11228, 11602, 11883

böyleliknen : böylece.

b. (1) 12567

brigada : ekip, takım.

b. (13) 3097, 3135, 3152, 5347, 5394, 6899 (2), 6938, 6977, 9166, 9176, 11811, 11916

b. -da (4) 3087, 3258, 11694, 11833

b. -lar (1) 11981

b. -mız (1) 10411

b. -nı (1) 3135

b. -niñ (2) 3089, 11933

b. -ñızğa (1) 5971

b. -sı (12) 4000, 5966, 6971, 7014, 8474, 8525, 9264, 9267, 11771, 11969, 11970, 11980

b. -sına (3) 4737, 4871, 12932

b. -sında (1) 5305, 5390

b. -sinen (1) 4633

b. -sını (1) 6969

b. -sınıñ (5) 3230, 9357, 9415, 11919, 12559

brigadir : ekip reisi.

b. (22) 90, 2143, 2780, 2790, 2792, 2798, 2837, 2847, 2854, 2856, 2857, 2935, 3113, 3122, 3127, 5159, 6951, 6957, 8812, 10064, 10101, 11923

b. -ge (2) 2845, 3112

b. -i (5) 1111, 2318, 2485, 2772, 3168

b. -ler (2) 69, 6944

b. -nen (1) 3163

b. -ni (1) 2777

b. -siñ (1) 3765

brigadirlik : ekip reisliği.

b. (1) 4746

b. -ten (1) 3843

bu : bu.

b. (1484) 4, 14, 17, 30, 32, 35, 45, 48, 50, 52, 55, 63, 69, 71, 72, 77, 84, 91, 101, 102, 112, 142, 143, 145, 158, 178, 192, 197, 200, 202, 214, 220, 224, 228, 234, 236, 250, 261, 270, 277, 282, 283, 289, 302, 305, 316, 333, 336, 357, 372, 375, 378, 391, 400, 404, 406, 429, 437, 440, 451, 453 (2), 457, 476, 484, 489, 495, 504, 515, 527, 531, 532, 563, 570, 574, 579, 604 (2), 614, 617, 618, 622 (2), 627, 636 (2), 647, 658, 699, 751, 757, 759, 781 (2), 784, 791, 797, 811, 827, 829, 855, 857, 858, 877, 878, 883, 885 (2), 891, 892, 908, 910 (2), 915, 929, 939, 944, 949, 952, 955, 962, 968 (2), 977, 984, 985, 986, 1009, 1021, 1037, 1043, 1065, 1077, 1078, 1085, 1086, 1087, 1090, 1101, 1145, 1149, 1160, 1161, 1163, 1171, 1186, 1220, 1223, 1233, 1237, 1259, 1315, 1333, 1337, 1347, 1359, 1361, 1364, 1374, 1381, 1386, 1402, 1406, 1413, 1414, 1441, 1448, 1449, 1452, 1454, 1461, 1462, 1465, 1467, 1468, 1477, 1481, 1483, 1484, 1488, 1504 (2), 1505, 1507, 1512 (2), 1514, 1515, 1518, 1520, 1524, 1530 (2), 1533, 1537, 1543, 1545, 1548, 1552, 1553, 1558, 1565, 1567, 1575, 1578, 1579, 1581, 1583, 1587, 1594, 1596, 1597, 1599, 1609, 1611, 1613, 1614, 1628, 1633, 1637, 1644, 1649, 1655, 1658, 1667, 1693, 1695, 1697, 1700, 1703, 1710, 1718, 1746, 1752, 1758, 1769, 1779, 1784, 1790, 1819, 1849, 1865, 1871, 1878 (2), 1888, 1897, 1900 (2), 1907, 1908, 1910, 1915, 1919, 1922, 1930, 1931, 1934, 1937, 1948, 1955, 1957, 1959 (2), 1963, 1983 (2), 1986, 1987, 1989, 1999, 2009, 2025, 2031, 2040, 2048, 2057, 2068, 2070, 2085, 2095, 2097, 2100, 2102, 2123, 2132, 2134, 2152, 2153, 2158, 2164, 2165, 2177, 2182, 2197, 2209, 2214, 2215, 2219, 2220 (2), 2223, 2231, 2245, 2247, 2251, 2257, 2258, 2264, 2268, 2271,

2287, 2290, 2321 (2), 2324, 2329, 2333,
2347, 2349, 2355, 2377, 2390, 2398, 2438,
2439, 2443, 2444, 2448, 2470, 2475, 2494,
2495, 2497, 2499, 2503, 2504, 2505, 2507,
2520, 2522, 2536 (2), 2537, 2570, 2573,
2576, 2581, 2588, 2590, 2594, 2604, 2607,
2608, 2610, 2629, 2641, 2645, 2653, 2661,
2662, 2671, 2681, 2686, 2688, 2690, 2693,
2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2701, 2711,
2714, 2727, 2732, 2733, 2734, 2742, 2746,
2749, 2752, 2759, 2767, 2783, 2790, 2798,
2799, 2801, 2807, 2810, 2814, 2815, 2820,
2823, 2843, 2845, 2852, 2853, 2861, 2894,
2920, 2927, 2932, 2937, 2945, 2952, 2960,
2983, 3006, 3008, 3022, 3025, 3027, 3030,
3035, 3050, 3051, 3054 (2), 3058, 3076,
3078, 3080, 3086, 3090, 3097, 3099 (2),
3135 (2), 3140, 3143, 3159, 3161, 3185,
3188, 3213, 3215, 3231, 3239, 3248, 3249,
3250, 3276, 3294, 3305, 3316, 3322, 3324,
3328, 3340, 3357, 3358, 3377, 3385, 3406,
3412, 3419, 3423, 3424, 3446, 3459, 3478,
3489, 3513, 3514, 3541, 3573, 3583, 3591,
3592, 3607, 3615, 3640, 3654 (2), 3655,
3660, 3664, 3684, 3686, 3687 (2), 3693,
3711, 3726, 3747, 3777, 3783, 3787 (2),
3788, 3790 (2), 3792, 3806, 3809, 3811,
3813, 3814, 3817, 3820, 3824, 3836, 3852,
3854, 3857, 3864, 3875, 3878, 3880, 3903,
3906, 3909, 3915, 3919, 3942, 3954, 3983,
3989, 3991, 3993, 4001, 4019, 4021, 4030,
4047, 4049, 4056, 4058, 4059, 4064 (2),
4074, 4076, 4119, 4120, 4126, 4134, 4142,
4143, 4153, 4162, 4173, 4174, 4179, 4182,
4222, 4238, 4239, 4240, 4246 (2), 4252,
4268, 4273, 4331, 4341, 4369, 4375, 4379,
4380, 4411, 4419, 4434, 4444, 4451, 4478,
4503, 4521, 4553, 4558, 4563, 4570, 4573,
4587, 4591, 4601, 4617, 4630, 4638, 4657,
4659, 4661, 4670, 4671, 4672, 4673, 4679,
4695, 4702, 4707, 4725, 4726, 4733, 4751,
4760, 4771 (2), 4774, 4777, 4784 (2), 4785,
4786, 4789, 4801, 4821, 4824, 4832, 4842,
4847, 4849, 4892, 4893, 4912, 4917, 4925,

4957, 4976, 4977, 4979, 4983, 4995, 5001,
5003, 5025, 5038, 5039, 5041, 5043, 5055,
5059, 5061, 5088, 5097, 5142, 5145, 5151,
5165, 5168, 5173, 5189, 5208, 5209, 5214,
5218, 5226, 5228, 5231, 5258, 5265, 5273,
5284, 5286, 5287, 5306, 5310, 5315, 5321,
5322, 5324, 5326, 5329 (2), 5337, 5343,
5350, 5353, 5354, 5365, 5372, 5380, 5423,
5424, 5439, 5446, 5449, 5456, 5474, 5481,
5482 (2), 5503, 5505, 5513, 5536, 5543,
5550, 5573, 5588, 5590, 5608, 5610, 5615,
5633, 5637, 5640, 5642, 5643, 5672, 5680,
5681, 5696, 5720, 5721, 5728, 5729, 5752,
5754, 5764, 5771, 5780, 5793, 5797, 5800,
5804, 5815, 5823, 5824, 5826, 5834 (2),
5837, 5844, 5858, 5863, 5889, 5891, 5897,
5899, 5914, 5916, 5919, 5920, 5921, 5922,
5923, 5948, 5952, 5967, 5972, 5983, 5988,
5991, 6002, 6004, 6009, 6011 (2), 6013,
6030, 6034, 6066, 6075, 6078, 6098, 6120,
6147, 6159, 6216, 6222, 6223, 6228, 6232,
6233, 6255, 6268, 6269, 6273, 6280, 6283,
6296, 6311, 6317, 6321, 6347, 6359, 6371,
6389, 6466, 6469, 6477, 6487, 6501, 6518,
6549, 6555, 6571, 6575, 6580, 6581, 6590,
6600, 6612, 6614, 6619, 6624, 6628, 6647,
6689, 6705, 6714, 6719, 6722, 6725, 6735,
6736, 6737, 6756, 6770, 6782, 6809, 6811,
6817, 6818, 6838, 6860, 6873, 6875, 6877,
6886 (2), 6888, 6899, 6905, 6915, 6917,
6924, 6935, 6937, 6946, 6954, 6957, 6959,
6960, 6966, 6968, 6981, 6986, 6993, 6995,
6997, 6999, 7001, 7002 (2), 7003, 7004,
7005, 7024, 7028, 7030 (2), 7034, 7035,
7038, 7043, 7045, 7048, 7050, 7062, 7063,
7071 (2), 7073, 7076, 7077, 7082, 7083,
7088, 7090, 7109, 7116, 7117, 7132, 7133,
7136, 7171, 7174, 7177, 7183, 7219, 7227,
7231, 7235, 7257, 7275, 7277, 7284, 7299,
7300, 7311, 7313, 7385, 7415, 7420, 7441
(2), 7442 (2), 7445, 7449, 7468, 7475,
7483, 7489, 7511, 7522, 7543, 7550, 7560,
7566, 7568, 7570, 7571, 7572, 7589, 7592,
7603, 7617 (2), 7684, 7692, 7694, 7704,

7741, 7753, 7759, 7768, 7783, 7797, 7823,
 7826, 7827, 7850, 7851, 7857, 7858, 7867,
 7876, 7881, 7882, 7897, 7904, 7907, 7923,
 7931, 7939, 7942, 7954, 7961, 7963 (2),
 7973, 7980, 7989, 8007, 8020, 8026, 8028,
 8048, 8057, 8071, 8077, 8079, 8088, 8097,
 8099, 8120, 8123, 8125, 8132, 8136, 8140,
 8142, 8148, 8155, 8172, 8182, 8205, 8214,
 8215, 8241, 8278, 8284, 8286, 8293, 8309,
 8312, 8328, 8332, 8337, 8344, 8347, 8353,
 8357, 8382, 8390, 8393, 8394, 8396, 8397,
 8473, 8474, 8479, 8487, 8497, 8504, 8525
 (2), 8528, 8554, 8556, 8559, 8567, 8574
 (2), 8576, 8579, 8615, 8625, 8631, 8632,
 8648, 8661, 8674, 8692, 8703, 8726, 8738,
 8740 (2), 8743, 8745, 8751, 8757, 8761,
 8763, 8769, 8771, 8778, 8780, 8785 (2),
 8787 (2), 8788, 8791, 8803, 8831, 8851,
 8854, 8855, 8856, 8860, 8864, 8886, 8917,
 8918, 8919, 8926, 8962, 8985, 8998, 9002,
 9009, 9021, 9028, 9034, 9035, 9044, 9055,
 9056, 9068, 9072, 9090, 9095, 9108, 9119,
 9121, 9128, 9136, 9141, 9142, 9150, 9169,
 9188, 9207, 9211, 9214 (2), 9219, 9235,
 9247, 9252, 9253, 9261, 9267, 9269, 9270,
 9273, 9288, 9289, 9307, 9316, 9334, 9364,
 9371, 9393, 9396, 9420, 9458, 9466, 9500,
 9506, 9521, 9533, 9534, 9540, 9543, 9546,
 9548, 9577, 9584, 9590, 9595, 9605, 9618,
 9628, 9654, 9662, 9684, 9713, 9715 (2),
 9719, 9721, 9725, 9740, 9746, 9760, 9789,
 9802, 9810, 9826, 9827, 9839, 9848, 9851,
 9854, 9859, 9889, 9890, 9896, 9908, 9910,
 9911, 9931, 9941, 9945, 9968, 9971, 9973,
 9975, 9984, 9986, 9988 (2), 9989, 9995,
 9996, 9997, 10000, 10005, 10007, 10012,
 10021, 10030 (2), 10032, 10046, 10047 (2),
 10051, 10058, 10060, 10062, 10065,
 10089, 10093, 10097, 10115, 10116,
 10135, 10162, 10164, 10166, 10167,
 10170, 10176, 10177, 10182, 10184,
 10188, 10192, 10199, 10200, 10201,
 10224, 10232, 10234, 10238, 10241,
 10242, 10245, 10256, 10275, 10297,
 10302, 10304, 10305, 10309, 10313,
 10316, 10326, 10334, 10338, 10346,
 10350, 10372, 10376, 10378, 10406,
 10407, 10414, 10423, 10428, 10431,
 10449, 10468, 10475, 10496, 10507 (2),
 10522, 10526, 10530, 10537, 10542,
 10544, 10583, 10593, 10602, 10614,
 10617, 10619, 10632, 10635, 10649,
 10691, 10692, 10708, 10719, 10727,
 10739, 10744, 10748, 10767, 10774,
 10775, 10791, 10794, 10797, 10798,
 10822, 10859 (2), 10877, 10899, 10907,
 10909, 10913, 10918, 10920, 10953,
 10954, 10973, 10978 (2), 10989, 10993,
 11009, 11024, 11031, 11055, 11057,
 11059, 11064, 11069, 11075, 11085,
 11088, 11099, 11108, 11116, 11118,
 11122, 11131, 11132, 11152, 11159,
 11164, 11165, 11167 (2), 11179, 11189,
 11220, 11221, 11228, 11240, 11253,
 11265, 11279, 11284, 11316, 11328,
 11337, 11347, 11362, 11375, 11387,
 11392, 11394, 11414, 11440, 11449,
 11472, 11473, 11478, 11481, 11497,
 11501, 11509, 11515, 11529, 11534,
 11535, 11536 (2), 11550, 11581, 11587,
 11615, 11626, 11628, 11652, 11664,
 11672, 11678, 11684, 11686, 11695,
 11714, 11716, 11728, 11730, 11737,
 11741, 11751, 11752, 11778, 11783,
 11803, 11804, 11807, 11810, 11811,
 11813, 11849, 11870, 11876, 11878,
 11901, 11921, 11923, 11927, 11928,
 11930, 11993, 11995, 11997, 12017,
 12022, 12041, 12050, 12060, 12105,
 12108, 12130, 12183, 12189, 12199,
 12220, 12225, 12248, 12284, 12294,
 12361, 12388, 12389, 12413, 12425,
 12443, 12446, 12448, 12468, 12470,
 12498, 12515, 12519 (2), 12523, 12530,
 12531, 12532, 12537, 12540, 12544,
 12550, 12561, 12628, 12640, 12655,
 12658, 12674, 12681, 12692, 12696,
 12702, 12713, 12726, 12743 (2), 12747,

12750, 12766, 12773 (2), 12786, 12799,
12812, 12813, 12815, 12816, 12834,
12858, 12859, 12862, 12866, 12930,
12932, 12937, 12941, 12943 (2), 12947,
12965, 13014, 13042, 13070, 13096,
13100, 13102, 12109, 12116, 12122,
12126, 12129, 12145, 12148, 12150

b. -dır (2) 208, 499

b. edi (6) 3479, 3678, 7097, 8224,
8233, 8296

b. edimi (1) 6850

b. -lar (27) 882, 1166, 1721, 1793,
2076, 2079, 2109, 2310, 3075, 3784, 4391,
5013, 6664, 6879, 6954, 8050, 8901,
10547, 10557, 10834, 11070, 11240,
11261, 11324, 11381, 11514, 12610

b. -lardan (1) 9483

b. -larga (2) 10181, 10838

b. -larnı (8) 256, 823, 1985, 3799,
7466, 8723, 10152, 10761

b. -larnıñ (9) 4839, 8607, 9130,
9213, 9776, 10226, 11597, 11696, 12228

b. -ña (52) 141, 592, 607, 1230,
1454, 1595, 1843, 2304, 3059, 4723, 4786,
5314, 5901, 5988, 6004, 6568, 6616, 6761,
6876, 6926, 7107, 7187, 8029, 8156, 8167,
8180, 8427, 8813, 9083, 9356, 9795, 9909,
10017, 10362, 10726, 11037, 11228,
11380, 11545, 11632, 11713, 11721,
11968, 12063, 12244, 12387, 12435,
12526, 12693, 12898, 13006, 13022

b. -nda (7) 575, 2708, 3459, 5411,
6880, 10455, 12351

b. -ndan (39) 55, 150, 237, 370,
453, 770, 856, 877, 1328, 2444, 2512,
3169, 3258, 3819, 4677, 5002, 5307, 5320,
5606, 5637, 5845, 5915, 6257, 6271, 6587,
6607, 6897, 8516, 8826, 9125, 9642,
11355, 11358, 11594, 11692, 11734,
12452, 12550, 12727

b. -ndan soñ (3) 4771, 5220, 7607

b. -ndan soñki (1) 9880

b. -nı (112) 211, 234, 422, 443,
551, 599, 690, 753, 935, 1305, 1317, 1384,
1452 (2), 1715, 2322, 2376, 2381, 2602,
2679, 3045, 3062, 3118, 3264, 3288, 3556,
3638, 3660, 3919, 3994, 4059, 4204, 4383,
4415, 4620, 4628, 4686, 4705, 4808, 4889,
5017, 5339, 5506, 5663, 6033, 6398, 6458,
6742, 7229, 7486, 7818, 7819, 7905, 7954,
7964, 8021, 8023, 8081, 8121, 8163, 8663,
8774, 8859, 8977, 9041, 9057, 9067, 9090,
9390, 9423, 9486, 9521, 9629, 9684, 9913,
9958, 10212, 10223, 10288, 10340, 10395,
10399, 10469, 10804, 10853, 10937,
10975, 11012, 11017, 11039, 11171,
11345, 11498, 11509, 11521, 11544,
11554, 11595, 11825, 11913, 12127,
12182, 12344, 12397, 12404, 12603,
12632, 12693, 12759, 12919, 13079, 13154

b. -nıñ (29) 475, 2601, 4674, 4722,
4727, 4729, 4775, 5021, 5275, 5585, 5600,
6242, 8689, 9091, 9170, 9603, 9632,
10033, 10052, 10210, 10465, 10591,
11024, 11060, 11363, 11787, 12090,
12263, 12731

b. -nıñle (5) 794, 5316, 7475, 9281,
10432

b. -nıñnen (11) 1922, 9771, 9887,
9888, 10278, 11186, 11302, 11482, 11949,
12296, 12602

bucağ : köşe, kenar.

b. (2) 11368, 11372

b. -sız (1) 640

buçuğ : yarım.

(bir b.) (14) 1618, 3244, 4250,
4721, 5143, 5352, 6010, 6011, 6253, 8474,
8766, 9915, 9924, 11563

budala : budala, sersem, akılsız.

b. (1) 10530

b. -m (1) 10522

buğa : boğa.

b. (1) 8538
buğavla- : zincirlemek.
b. -p (1) 6560
bugün : bugün.
b. (187) 50, 81, 199, 236, 373, 388, 390, 394, 482, 721, 725, 751, 859, 875, 884, 1016, 1047, 1465, 1520, 1580, 1683, 1684, 1725, 1739, 1744, 1834, 1902, 2094, 2138, 2220, 2242, 2316, 2344, 2393, 2413, 2440, 2598, 2630, 2714, 2828, 2889, 3036, 3108, 3298, 3588, 3597, 3651, 3668, 3782, 3787, 3790, 3814, 3868, 3873, 3879, 4087, 4106, 4108, 4146, 4176, 4273, 4275, 4336, 4370, 4637, 4723, 4733, 4741, 4924, 4994, 5002, 5013, 5109, 5137, 5190, 5198, 5243, 5395, 5567, 5658, 5668, 5673, 5746, 5845, 5998 (2), 6038, 6229, 6258, 6278, 6322, 6365, 6382, 6391, 6409, 6667, 6818, 6863, 6864, 6874, 6882, 7024, 7037, 7041, 7091, 7173, 7193, 7218, 7222, 7253, 7368, 7407, 7480, 7545, 7743, 7805, 7960, 8079, 8160, 8185, 8190, 8218, 8426, 8427, 8453, 8479, 8502, 8677, 8679, 8698, 8699, 8718, 8841, 8882, 8898, 8923, 9104, 9130, 9149, 9159, 9247, 9539, 9568, 9571, 9605, 9606, 9718, 9736, 9885, 10144, 10250, 10366, 10455, 10562, 10630, 10717, 10849, 10896, 10960, 10969, 10974, 11135, 11626, 11811, 11922, 11937, 11943, 11980, 12083, 12100, 12110, 12146, 12178, 12200, 12213, 12373, 12599, 12653, 12723, 12840, 12841, 12845, 12892, 12926, 12948, 13069
b. akşam (5) 5945, 6289, 6430, 8105, 8130
b. akşamki (1) 5808
b. -den (5) 4735, 6954, 7540, 10030, 11563
b. -ge (2) 857, 2679
b. -giden (2) 2138, 4742

b. -ki (16) 44, 142, 355, 449, 1748, 1849, 2227, 3831, 6776, 7172, 10029, 11225, 11623, 11958, 12189, 12712

Buğara : Buhara.

B. (5) 3134, 6262, 6275, 8524, 12444

B. -dan (4) 5889, 6268, 6492, 9638

B. -ğa (1) 6261

B. -nıñ (1) 12532

buğalter : muhasebeci, sayman.

b. (13) 2758, 2850, 10718, 10757, 10759, 10764, 10790, 10794, 11257, 11565, 11800, 11802, 13143

b. -den (1) 11295

b. -ge (3) 4110, 11263, 11726

b. -nen (1) 11748

b. -ni (1) 10753

b. -niñ (7) 2758, 2791, 2848, 2938, 10850, 10870, 11700

buğalteriya : muhasebe.

b. -da (1) 11792

bul- : bulmak.

b. -a (1) 8319

b. -amağan (1) 11121 (pr.)

b. -amağanından (1) 5761

b. -mağ kerekim (1) 3402

b. -p (1) 6637

b. -r (2) 2332, 8176

b. -rlar (1) 7686

bulak : pınar.

b. (2) 638, 8503

b. -nıñ (1) 8504

Bulak kır : Bulak kır.

B. (1) 8740

B. -da (1) 8698

B. -nı (1) 8730

bulançık : bulanık.

b. (1) 10593
bulan- : bulanmak.
b. (1) 10047 (pr.)
b. -p (1) 8508
bulaş- : bulaşmak, kirlenmek.
b. -tı (1) 7274
bulavka : toplu iğne.
b. (1) 3547
buldozer : buldozer.
b. (2) 7787, 7795
b. -ci (1) 12456
b. -ler (1) 2452
bulgılan- : bulanmak.
b. -p (3) 3155, 7537, 12059
bulun- : bulunmak, var olmak.
b. -a (3) 240, 7514, 12687
b. -amız (2) 5961, 5965
b. -cağ (1) 11021 (zm.)
b. -dı (5) 1570, 9862, 11448, 12279, 12819
b. -dılar (1) 268
b. -dılar (3) 7086, 9222, 12512
b. -ğan (6) 1421, 7448, 9535, 10815, 12801, 12866 (pr.)
b. -ğan (1) 8276 (zm.)
b. -ğan ediler (1) 12487
b. -ğanını (1) 3709
b. -mağa (3) 2375, 6548, 12974
b. -mağ (5) 7549, 9311, 9881, 11238, 12058
b. -mağnı (1) 9228
b. -mağta (1) 615
b. -masını (1) 7903
b. -may (1) 9620
b. -rmız (1) 8342
b. -rsıñ (1) 9237
b. -sa 6605, 7172

bulkaçıq : ?
b. (1) 2609
bullür : billur, kristal.
b. (4) 1673, 8042, 10043, 10980
Bulungur : Bulungur.
B. (7) 1682, 1699, 1708, 2089, 2424, 2442, 5156
B. -da (1) 3171
B. -nıñ (1) 4220
bulut : bulut.
b. (4) 1851, 2867, 4591, 10534
b. -ınıñ (1) 3940
b. -lar (6) 3937, 5725, 7056, 13184, 13185, 13186
b. -lardan (2) 5906, 5912
b. -larnı (2) 7027, 10549
b. -mulut (1) 10554
bulutla- : bulutlanmak.
b. (1) 4209
bulutlı : bulutlu.
b. (1) 12078
buluz : buluz.
b. -lar (1) 6600
bumajny : elma cinsi.
b. renet alma (1) 6530
buna- : bunamak.
b. -ğan (1) 3029 (pr.)
bunar : sis, pusu.
b. -sız (1) 10916
bunsız : sıkıntısız.
b. (1) 10786
buntar : asi, isyancı.
b. (3) 7985, 8005, 8075
b. -lar (1) 8038
b. -largä (1) 8024
b. -larnıñ (1) 8012

bur- : çevirmek, döndürmek, bükmek.

b. -a (1) 504

b. -dı (10) 648, 873, 1836, 3355, 4075, 4281, 5282, 8771, 8866, 9679

b. -dılar (2) 200, 7797

b. -dım (1) 8596

b. -ğan (1) 13074 (pr.)

b. -ğanlar (1) 5423 (zm.)

b. -mağ (1) 11238

b. -p (12) 654, 805, 1685, 3855, 3899, 3948, 5830, 6163, 6229, 8434, 8609, 9287

b. -p başladı (2) 2383, 5102

burav : burgu, matkap ucu.

b. (4) 3994, 4238, 6270, 8480

b. -nın (4) 4004, 4234, 6024, 6271

buravcı : burgucu.

b. -lar (23) 2223, 3081, 3103, 3109, 3136, 3154, 3168, 3251, 3258, 4001, 4027, 4721, 4906, 5276, 5317, 5707, 6020, 6022, 6280, 8513, 8527, 8535, 8548

b. -larda (3) 3304, 6241, 6274

b. -larga (6) 3077, 6025, 7778, 8440, 8518, 8556

b. -ları (2) 3989, 4730

b. -larında (1) 6273

b. -larmız (1) 3185

b. -larnen (4) 3161, 3263, 3297, 5699

b. -larnı (1) 4272

b. -larnın (11) 4069, 4072, 4873, 5396, 5413, 5490, 5866, 6023, 6269, 6286, 8493

buravcılık : burguculuk.

b. (2) 3145, 4001

b. -ta (1) 3133

burçağ : dolu.

b. (1) 10537

burğalan- : dönmek.

b. -p başladı (1) 2586

burğuçlan- : kıvrılmak, kıvrınmak.

b. -a berip (1) 5514

b. -dı (1) 10299

burğuçla- : kıvrılmak, dönmek.

b. -y-burğuçlay (1) 3468

burma : burma, burulmuş; tatlı.

b. (1) 861

b. (1) 4557

burul- : kıvrılmak.

b. -acağta (1) 10687

b. -alar (2) 4317, 4669

b. -ayım (1) 5009

b. -dı (4) 638, 3856, 4906, 6833

b. -dık (1) 8735

b. -dılar (2) 4340, 8977

b. -ğanda (1) 6355

b. -p (13) 11, 545, 3429, 4336, 4433, 6146, 6309, 7199, 7610, 8880, 9408, 10425, 10495

b. -vları (1) 7620

burjuaziya : burjuvazi.

b. (1) 6545

buruluş : dönüş.

b. (1) 8979

burum : paket.

b. (1) 12612

b. -çıklar (1) 5087

burun (-rnu) : burun; önce.

b. (8) 4305, 4306, 5895, 6151, 6152, 6154, 8698, 10141

b. -dan (1) 821

b. -ı (6) 996, 1106, 7835, 9295, 9450, 9452

b. -ına (2) 1585, 5346

b. -ını (2) 4013, 9290
b. -ñını (1) 1588
b. -una (1) 1668
b. -una (1) 992
b. -undan (1) 3919
b. -unı (3) 1163, 3970, 5634
b. -uniñ (2) 3730, 10270
buv : buhar.
b. (1) 12942
buvlan- : buharlanmak.
b. -p (1) 5344
b. -p turalar (1) 8431
b. -p turmakta edi (1) 8518
buy : sevgi
b. (1) 6132
buyur- : emretmek, buyurmak;
davet etmek.
b. (1) 7067
b. -dı (7) 1654, 1929, 3723, 6424,
7281, 7799, 8681
b. -ñız (6) 400, 1580, 1670, 4469,
6407, 8004
buz : buz.
b. (8) 337, 401, 408, 895, 7318,
7705 (2), 9583
buzav : buzağı.
b. -ı (1) 271
buzla- : üşümek, donmak.
b. -mamız (1) 672
b. -p (1) 2450
b. -p kaldı (2) 2151, 6352
b. -p kaldılar (1) 4678
b. -rmız (1) 671
b. -y (2) 8646, 12682
buzlat- : dondurmak.
b. -p (1) 5661
buzlu : buzlu.

b. (2) 170, 3988
büdür-büdür : pürtük pürtük.
b. (1) 7705
bük- : bükmek, eğmek.
b. -eler (1) 385
b. -kenler (1) 2434 (zm.)
b. -p (3) 4039, 6585, 6731
büklen- : katlanmak.
b. -di (1) 7675
bükle- : katlamak.
b. -p (1) 2282
büklü : katlanmış.
b. (1) 12044
bükül- : bükülmek.
b. -p (1) 6239
bülbül : bülbül.
b. (4) 947, 4381, 7645, 13068
b. -i edim (1) 8182
b. -mniñ (1) 6071
bürlen- : çiçeklenmek.
b. -p (1) 9763 başladılar
bürme : kıvrımlı, büzgülü.
b. belli (1) 4320
büro : büro, idare heyeti.
b. (10) 3669, 3679, 3682, 3696,
3795, 3814, 3841, 3844, 6943, 6990
b. -da (3) 3783, 3831, 6944
b. -sına (2) 3060, 12706
b. -sında (1) 3668
b. -sınıñ (1) 7007
bürtüçik (-gi) : tane, çekirdek.
b. -ini (1) 8008
b. -leri (1) 8041
bürtük (-gi) : tane, zerre.
b. -i (2) 4301, 8662
bürün- : sarınmak.
b. -gen (2) 1548, 7916 (pr.)

b. -genler (1) 10646 (zm.)
b. -p (1) 4521
bürüşik : buruşuk.
b. (2) 6052, 10557
b. -ler (2) 3208, 7038
bürüş- : buruşmak.
b. -p kalğanına (1) 13140
b. -ti (1) 11675
büs-bütün : bütünüyle, tümüyle, tamamen.
b. (4) 5337, 6815, 7015, 8818
bütün : tüm, bütün, hepsi.
b. (292) 26, 48, 166, 243, 307, 332, 471, 492, 537, 717, 739, 751, 756, 787, 795, 811, 950, 1019, 1171, 1178, 1196, 1200, 1307, 1353, 1391, 1409, 1411, 1422, 1455, 1463, 1465, 1489, 1541, 1555, 1635, 1667, 1717, 1753, 1840, 1852, 1900, 1901, 1930, 1934, 1941, 2005, 2090, 2095, 2101, 2117, 2173, 2189, 2219, 2232, 2388, 2481, 2484, 2500, 2512, 2521, 2573, 2611, 2688, 2695, 2806, 2824, 2862, 2882, 2885, 2900, 2941, 2986, 3005, 3030, 3034, 3059, 3086, 3101, 3249, 3309, 3632, 3636, 3637, 3639, 3649, 3646, 3656, 3733, 3780, 3791, 3836, 3876, 3884, 4037, 4053, 4066, 4072, 4116, 4121, 4231, 4308, 4320, 4331, 4360, 4364, 4371, 4496, 4577, 4610, 4617, 4709, 4724, 4820, 4941, 4996, 5043, 5115, 5126, 5201, 5227, 5232, 5265, 5323, 5329, 5334, 5384, 5436, 5438, 5451, 5497, 5825, 5860, 6059, 6224, 6449, 6464, 6469, 6550, 6551, 6556, 6569, 6574, 6622, 6711, 6767, 6776, 6881, 6924, 6925, 6935, 6944, 6967, 7031, 7043, 7044, 7083, 7086, 7216, 7265, 7399, 7448, 7559, 7633, 7728, 7788, 7821, 7867, 7876, 7962, 7963, 8119, 8123, 8221, 8233, 8237, 8245, 8261, 8264, 8276, 8286, 8344, 8378, 8387, 8422, 8471, 8499, 8558, 8658, 8665, 8692, 8712, 8831, 8862, 8925, 8944, 9018, 9019, 9098, 9103, 9106, 9107, 9108, 9138, 9195, 9204, 9212, 9247, 9250, 9267, 9278,

9378, 9379, 9428, 9528, 9532, 9533, 9535, 9539, 9549, 9550, 9576, 9608, 9621, 9652, 9762, 9847, 9865, 9900, 9901, 9929, 9932, 9987, 10039, 10056, 10060, 10078, 10193, 10197, 10207, 10211, 10224, 10271, 10350, 10410, 10432, 10442, 10478, 10567, 10600, 10620, 10661, 10708, 10732, 10733, 10847, 10918, 11143, 11153, 11167, 11234, 11257, 11356, 11423, 11518, 11540, 11545, 11547, 11587, 11592, 11851, 11927, 11959, 11997, 12055, 12096, 12099, 12285, 12350, 12464, 12495, 12549, 12716, 12721, 12735, 12748, 12761, 12791, 12860, 12900, 12935, 12937, 12944
b. -i (2) 11420, 13129
b. -ini (1) 9088
bütünley : tümüyle, tamamen.
b. (5) 4227, 6618, 7045, 9380, 10106
büyü- : büyümek.
b. -di (2) 9080, 9224
b. -mege (1) 7022
büyük (-gi) : büyük, geniş, önemli, üstün; yaşlı, yetişkin.
b. (200) 170, 245, 251, 258, 285, 318, 364, 373, 395, 477, 479, 496, 501, 536, 572, 612, 877, 893, 935, 960, 1219, 1266, 1302, 1336, 1462, 1507, 1591, 1639, 1652, 1690, 1763, 2044, 2050, 2101, 2161, 2166, 2209, 2231, 2246, 2257, 2316 (2), 2327, 2445, 2458, 2466 (2), 2470, 2475, 2487, 2497, 2500, 2510, 2515, 2525, 2574, 2580, 2660, 2748, 2750, 2812, 2869, 2873, 2926, 3232, 3249, 3404, 3568, 3786, 3990, 4120, 4123, 4340, 4349, 4368, 4389, 4433, 4438, 4456, 4509, 4596, 4610, 4666, 4982, 4984, 5117, 5144, 5314, 5317, 5446, 5608, 5638, 5654, 5674, 5794, 5804, 5811, 6022, 6155, 6381, 6439, 6480, 6524, 6561, 6582, 6594, 6871, 6899, 6998, 7003, 7013 (2), 7035, 7050, 7118, 7124, 7129, 7147, 7159,

7398, 7414, 7500, 7628, 7645, 7791, 7837,
8003, 8138, 8142, 8189, 8192, 8218, 8226,
8262, 8288, 8337, 8350, 8431, 8518, 8519,
8811, 8837, 8881, 8882, 8983, 9002, 9023,
9169, 9194, 9246 (2), 9251, 9253, 9364,
9375, 9935, 9981, 9985, 10005, 10019,
10045, 10126, 10205, 10277, 10325,
10407, 10496, 10557, 10719, 10847,
10933, 11231, 11238, 11553, 11575,
11733, 11819, 11840, 11922, 11926,
11933, 11953, 12077, 12081, 12273,
12408, 12537, 12653, 12713, 12714,
12724, 12739, 12741, 12846, 12858,
12931, 12942, 12955, 12969, 13180

- b -tir (2) 4961, 7152
- b. edi (1) 6251
- b. -ini (2) 192, 8723
- b. -ler (2) 7093, 12304
- b. -lerden (1) 12287
- b. -leri (1) 4680
- b. -lernen (1) 7111
- b. -m (2) 563, 4889

büyük ana : büyük anne, nine.

- b. -sı (1) 10019

büyük-büyük : büyük büyük.

- b. (1) 11004

büyükleş- : büyüleşmek, büyümek.

- b. -ken (1) 10114 (zm.)
- b. -ti (1) 8743

büyüklik (-gi) : büyüklük.

- b. -indeki (2) 11008, 11900
- b. -indeler (1) 10647

büyükten-büyük : muazzam,
kocaman, dev gibi.

- b. (5) 76, 6780, 7002, 7932, 11146

büyült- : büyütmek.

- b. (1) 6916
- b. -mek kerekimiz (1) 6950
- b. -v (2) 4830, 6983

C

Cafer : Cafer.

C. (48) 9082, 9089, 9097, 9099,
9585, 10604, 10824, 10861, 10880, 10927,
11552, 11554, 11560, 12579, 12605,
12629, 12651, 12652, 12653, 12696,
12777, 12785, 12801, 12803, 12808,
12812, 12817, 12821, 12824, 12921,
12985, 12995, 12997, 13010, 13035,
13037, 13045, 13065, 13078, 13079,
13080, 13091, 13137, 13156, 13158,
13170, 13175, 13183

C. -den (1) 9088

C. -ge (3) 10813, 12773, 13118

C. -lerniñ (1) 11549

C. -mi (1) 13116

C. -nen (3) 11997, 12991, 12999

C. -ni (12) 9084, 10602, 10714,
11018, 11272, 11751, 11938, 12664,
13022, 13038, 13065, 13165

C. -niñ (8) 11426, 12576, 12587,
12599, 12645, 12657, 12679, 12746

cağ- : ?

c. -ayık (1) 7884

cal : dinlenme, istirahat.

c. eter (1) 6196

calatay : ?

c. -dan (1) 6090

cam : cam.

c. (10) 251, 347, 943, 2567, 4340,
6842, 8094, 10014, 11445, 13041

c. -ğa (1) 11445

c. -ları (1) 1787

c. -larını (1) 11270

c. -mı (1) 10046

Camanak : Camanak.

C. (2) 2678, 2687
Cambay : Cambay.
C. -ğa (1) 5007
camî : cami.
c. (2) 6734, 6743
c. -si (1) 6782
camlı : camlı.
c. (2) 10652, 10722
can : can, hayat, yürek.
c. alametinen (2) 3311, 8932
c. eşkinen (1) 853
c. gönülden (1) 6031
c.-day 6173
c. -ı (16) 715, 1722, 1831, 2790, 2847, 2935, 4131, 4281, 4767, 5470, 6529, 6632, 7293, 8458, 8892, 10222
c. -ı için (1) 250
c. -ıdır (1) 6197
c. -ın (2) 953, 6179
c. -ına (1) 3231
c. -ından (1) 5202
c. -inen (1) 5597
c. -ını (10) 257, 2861, 5100, 5735, 7576, 7591, 8311, 10481, 10496, 11358
c. -ları (3) 921, 5672, 8237
c. -m (6) 604, 3224, 4358, 4891, 6792, 13004
c. -mız (1) 2431
c. -mnı (1) 12359
c. -ñ (6) 989, 1031, 3629, 6617, 7335, 13005
c. -ñdan (1) 11390
c. -ñız (4) 1305, 2351, 2541, 5777
c. terlerni (1) 310
c. yürekten (2) 2465, 8121
c. ber- : can vermek, ölmek.
c. -amay (1) 8331

c. -di (1) 5794
c. -em (1) 4609
c. -mek (1) 4058
c. -mek için (1) 3082
c. -r (1) 6176
c. ağır- : kalbi kırılmak
c. -mağa (1) 8478
c. çekiş- : can çekişmek.
c. -kende (1) 8671
c. köter- : can taşımak.
c. -gen (1) 6877 (pr.)
c. -emiz (1) 7515
c. sıkısı : can sıkıntısı.
c. (2) 4064, 7341
canı-cigeri : canı ciğeri, çok yakını.
c. (1) 5211
c. -nen (1) 3605
canı-kanı : canı kanı.
c. (1) 3802
c. -nen (1) 5190
canım : sevgilim, canım.
c. (9) 870, 1030, 4263, 4891, 7306, 7368, 8241, 8416, 9729
canavar : canavar.
c. (4) 5863, 5928, 5930, 11148
c. -lar (1) 5857
canavarlık : vahşet, canavarlık.
c. -larını (1) 7165
candan : samimi, candan, içten.
c. (1) 12385
Can-Erik : Can Erik.
C. (4) 238, 245, 288, 7981
C. -ni (1) 6630
C. -niñ (1) 3418
C. -ten (2) 808, 8330
can-gönülden : seve seve, canı gönülden.

c. (6) 26, 1645, 1748, 4525, 6932, 11017

can-kan : can ve kan.

c. (1) 8895

canlan- : canlanmak, kendine gelmek.

c. -a (1) 2614

c. -dı (1) 12636

c. -ğanda (1) 6190

c. -p ketken ediler (1) 2584

c. -p ketti (2) 5311, 10023

canlandır- : canlandırmak, hayat vermek.

c. -a (1) 1170

c. -mağa (1) 3789

c. -mağ (1) 4944

c. -mağ için (1) 6976

canlandırıl- : canlandırılmak.

c. (1) 4612

canlı : canlı.

c. (4) 1171, 5948, 6990, 12812

canlılık : canlılık, hareketlilik.

c. (1) 7013

cansıkıcı : can sıkıcı.

c. (1) 10729

cansız : cansız, sönük, durgun.

c. (6) 657, 3788, 4612, 7449, 9009, 9061

cansızlan- : cansızlaşmak.

c. -langan gibi (1) 9609

c. -p (1) 5174

cantağ : deve dikenli.

c. -lı (1) 6446

c. -sız (1) 4057

can-yürekten : canı gönülden, tüm kalbiyle.

c. (6) 690, 1378, 4773, 5168, 7555, 12756

cap : yamaç, bayır, yokuş.

c. -ında (2) 3074, 7074

c. -ğa (1) 8767

c. -lar (1) 2425

c. -larda (3) 4347, 5355, 5356

c. -larında (2) 4648, 5306

c. -larnın (1) 4648

c. -nın (4) 4870, 5336, 5553, 8748

c. -tan (1) 4111

car : yar, uçurum.

c. -ğa (1) 8504

c. -lardan (1) 7888

carizlik : hırçınlık.

c. (1) 6755

cariz : hırçın.

c. -nin (1) 3148

cartı : eski.

c. (6) 291, 1958, 2050, 2108, 3546, 7917, 8583

cavaplan- : cevap vermek, karşılık vermek.

c. -p (1) 5475

cavun : yağmur.

c. (1) 953

cavur : omuz, sırt.

c. -lı (5) 30, 286, 4458, 5424, 6306

cay- : sermek, yaymak.

c. -arağ (1) 7312

c. -ğan (1) 1891 (pr.)

c. -mağ kerek (1) 4825

c. -p (1) 611

cayav : yayan, yaya.

c. (2) 668, 3943

cayav-calpı : yayan, yürüyerek.

c. (1) 8500

cayıl- : yayılmak.

c. -ğan (1) 4324 (pr.)

c. -p (3) 691, 8058, 8704

cayım : açma hamur.

c. -larnı (1) 1661

cayra- : yaymak, dağıtmak,
yayılmak.

c. -dı (5) 1667, 2941, 8276, 8281,
8334

c. -ğan (1) 1179 (pr.)

c. -ğan (1) 3141 (zm.)

c. -ğanı (1) 6465

c. -mağ kerek (1) 5821

c. -p (2) 6221, 8286

c. -p başladı (1) 2877

cayral- : yayılmak, dağılmak.

c. -ğan (1) 2728 (zm.)

c. -p (1) 4660

cayrat- : dağıtmak.

c. -alar (1) 1641

c. -қан (1) 6039 (zm.)

c. -mağa (1) 176

c. -p (2) 1548, 8621

cayuv : minder

c. -nıñ (1) 510

cazibe : cazibe.

c. (1) 10915

cebe : (savaşta) cephe.

c. (3) 5281, 5288, 5296

c. -deki kibi (1) 5291

cedvel : liste.

c. -ine (2) 8033, 8075

c. -ini (1) 1251

ceennem : cehennem.

c. (1) 11193

ceet : yön, taraf.

c. -inden (2) 2441, 5338

c. -lerden (1) 5337

c. -ten (5) 962, 4577, 7151, 10238,
11629

cefa : eziyet, sıkıntı.

c. (4) 6067, 8577, 8579, 8580

c. -mnıñ (1) 8649

c. -nıñ (1) 8578

cekir- : bağırarak, söğmek,
azarlamak.

c. -di (1) 10621

c. -eler (1) 11006

c. -mek (1) 9040

cekirikle- : bağırarak.

c. -di (1) 2378

Celal : Celal.

C. (55) 250, 307, 313, 316, 331,
337, 341, 346, 352, 355, 368, 369, 373,
378, 390, 393, 396, 408, 782, 792, 817,
4041, 4050, 4378, 4560, 6526, 6534, 6569,
6578, 6579, 6585, 6628, 6631, 6643, 6650,
6653, 6659, 6687, 6722, 6749, 6758, 7850,
7856, 7858, 7981, 8018, 8030, 8076, 8172,
8176, 8306, 8308, 8313, 8320, 8330

celke : ense kökü, ense.

c. -sine (1) 352

cellat : cellat.

c. -lar (1) 1896

celp et- : çekmek.

c. -e bile (1) 9619

c. -eler (2) 2731, 7415

c. -er edi (1) 301

c. -erek (1) 8196

c. -ermiz (1) 223

c. -ici (1) 10980

c. -mege (1) 9836

c. -mek (1) 5812

c. -mek için (1) 7994

c. -p başladı (1) 11219

c. -ti (2) 377, 3776
c. -tiler (1) 8245
c. -v (4) 2245, 4127, 6977, 6980
cemaat : halk, insanlar.
c. (19) 1436, 1446, 1908, 1930, 2306, 2316, 2322, 2904, 3702, 3719, 5127, 5233, 5450, 6582, 6591, 6595, 7133, 8295, 11215
c. -ı (11) 307, 394, 2900, 3108, 5421, 6573, 6585, 6767, 7778, 8290, 8337
c. -men (1) 1486
c. -ımı (2) 814, 1492
c. -ınıñ (2) 6592, 7900
c. -ka (6) 1502, 1926, 4734, 5435, 6574, 8294
c. -mızınıñ (1) 5265
c. -nı (2) 1878, 1879
c. -nıñ (6) 1495, 1890, 2743, 6594, 8257, 8327
cemaatçı : yurtsever, halkın yararını düşünen.
c. (1) 3692
Cemile : Cemile.
C. (10) 13039, 13046, 13048, 13076, 13086, 13093, 13096, 13098, 13105, 13146
C. -ge (1) 13078
C. -nen (2) 13158, 13161
C. -niñ (2) 13088, 13100
cemiyet : toplum, topluluk.
c. -ke (2) 10907, 11633
c. -mizde (1) 1399
c. -ñizniñ (2) 10504, 10506
cenap (-bi) : saygı, hürmet dile getirmek için kullanılan bir söz.
c. aliylerine (1) 7936
c. -i (1) 8018
c. -iy (2) 8006, 8211

c. -lar (1) 7974
c. -ları (1) 8199
c. -larnen (1) 7986
c. -larnıñ (1) 7969
cenaze : cenaze.
c. (2) 394, 9012
c. -si (1) 6588
c. -sine (1) 12632
cenge : yenge.
c. -ñiz (1) 4511
Cenişke : Cenişke.
C. (5) 364, 427, 2028, 6722, 7977
C. -de (2) 737, 4393
C. -deki (1) 745
C. -den (1) 6535
C. -ge (1) 6628
cenk : savaş, mücadele.
c. (14) 1547, 5214, 5230, 5299, 6539, 7164, 8615, 8648, 8674, 9010, 9095, 9207, 11537, 12551
c. -i (3) 1545, 5213, 7162
c. -inden soñ (2) 6538, 7166
c. -ke (4) 1546, 3148, 9099, 9584
c. -niñ (1) 8558
c. -te (3) 5243, 9102, 10206
c. -ten soñ (2) 1561, 4218
c. et- : savaşmak.
c. -p (1) 2744
c. -tim (1) 8642
cenkaver : savaşçı, yiğit.
c. (3) 5243, 5287, 5289
cenkçi : savaşçı.
c. (1) 8586
cenkleş- : savaş yapmak, mücadele etmek.
c. -ken (1) 2739 (zm.)
cennet : cennet.

c. (4) 10751 (2), 11193, 12332
c. bağçasında 2568, 7947
cenübiy : güney.
c. (5) 1599, 3073, 5369, 12435, 12541
cenüp : güney.
c. (1) 5371
cep (-bi) : cep.
c. -inde (3) 7803, 8291, 10482
c. -inden (7) 1059, 2309, 4110, 6312, 9960, 10402, 12044
c. -ine (5) 1070, 2282, 2951, 10367, 10640
c. -iniñ (1) 1022
c. -lerine (3) 3279, 6298, 11318
c. -lerini (1) 12043
c. -ñizde (2) 2318, 3739
cer-cemaat : yer cemaat.
c. (1) 1875
cer-cemiş : yer yemiş.
c. -ten (1) 4196
cesaret : cesaret.
c. (1) 10866
c. -i (2) 1229, 5691
c. -nen (1) 9986
c. et- : cüret etmek, cesaret etmek.
c. -almadı (3) 10289, 10567, 13085
c. -p olamadı (3) 10171, 10456, 13045
c. -p olamay (2) 9301, 10179
cesaretlen- : cesaretlenmek.
c. -mey (2) 155, 582
cesaretli : cesur.
c. (1) 12469
ceset (-di) : ceset, ölü.

c. (1) 1872
c. -i (1) 1883, 9784
c. -ini (1) 9799
c. -lerni (2) 1872, 1928
c. -lerniñ (2) 1880, 1887
cesür : cesur.
c. (3) 404, 4053, 5275
c. -ane (1) 11538
cesürlük (-gi) : cesurluk.
c. (1) 7126
c. -i (3) 1826, 11128, 11143
cevap (-bı) : cevap, yanıt.
c. (6) 7785, 9180, 9352, 9581, 9680, 13117
(azır c.) (1) 466
c. -ı (1) 11731
c. -ını (2) 6906, 10304
c. -lar (2) 7110, 7173
c. -mı (1) 11076
c. -sız (3) 636, 1194, 6328
c. ber- : cevap vermek.
c. (1) 2797
c. -di (3) 2186, 9564, 11664
c. -e (1) 5339
c. -e bilecek (1) 75
c. -ecegini (1) 9597
c. -gen (2) 9574, 10641
(pr.)
c. -gen edi (1) 12016
c. -meden (1) 3028
c. -medi (3) 9287, 9731, 12320
c. -mediñ (1) 12948
c. -mege (1) 583
c. -mege başladı (1) 7109
c. -mek kerek (1) 11013
c. -mey (1) 11468

c. -p (1) 3733
c. -p olamay (1) 12022
c. -se (1) 1401
c. -sinler (1) 3794
c. kaytar- : cevap vermek.
c. -dı (2) 4152, 4447
cevapkar : sorumlu.
c. (1) 6671
c. -m (1) 1968
c. -mız (1) 7589
cevaplan- : cevap vermek.
c. -a (1) 1723
c. -dı (2) 61, 3772
c. -p (1) 7727
ceviz : ceviz.
c. (10) 246, 760, 3619, 3620, 4557, 6632, 6741, 6768, 9699, 9715
c. -ge (1) 9701
c. -ler (1) 821
c. -lerni (1) 818
c. -li (1) 3538
cevizlik : cevizlik.
c. -lerge (1) 360
c. -ten (1) 732
ceyran : ceylan.
c. (1) 4325
cez : bakır.
c. (1) 5653
ceza : ceza.
c. (2) 10223, 11201
c. -ğa (4) 3820, 3826, 6846, 9953
c. -sı (1) 6559
c. -sına (1) 6556
c. -sını (4) 3822, 7407, 10637, 11392
cezala- : cezalandırmak.
c. -diñ (1) 9802

c. -mağ (1) 11196
cezalan- : cezalandırılmak.
c. -mağ kerekler (2) 11197, 11198
cezve : cezve.
c. (1) 6407
c. -sini (1) 6811
cılış- : çekilmek.
c. -mağa (1) 5709
c. -mağta (1) 3939
c. -p (1) 7362
c. -tı (1) 4467
cılıştır- : yaklaştırmak.
c. -dı (1) 3969
c. -p başladı (1) 11821
cılı : sıcak.
c. (1) 4675
cılp-cılp : ?
c. (1) 10531
cilt : cilt, kap.
c. -lı (1) 7968
cınıs : cins.
c. (11) 1411, 1513, 1574, 1636, 2454, 2456, 2460, 5363, 5364, 5365, 5637
c. -ı (1) 1481
c. -ına (1) 4959
c. -lardan (1) 1461
c. -larına (1) 1530
c. -larinen (1) 1639
c. -larını (1) 4957
c. -tan (2) 8808, 8920
cins : cins.
c. -lar (1) 5275
c. -larını (1) 5381
cısım : cisim.
c. -mı (1) 4247
cıy- : toplamak, yığmak; doldurmak.

c. (1) 3923
c. -dı (4) 1062, 2637, 8306, 10709
c. -dñ (1) 9704
c. -ğan (1) 1485 (pr.)
c. -ğan (1) 1616 (zm.)
c. -ğanlar (1) 5605 (zm.)
c. -mağa (2) 242, 9699
c. -p (5) 673, 5786, 7401, 8644, 8875
cıydır- : toplatmak.
c. -ğanım (1) 9715 (zm.)
cıyl- : toplanmak, hazırlanmak.
c. -a (1) 1607
c. -dılar (1) 5673
c. -ğan (1) 422 (pr.)
c. -ğan soñ (3) 1678, 3109, 4312
c. -ğanda (1) 1469
c. -p (1) 6573
cıylış- : toplaşmak.
c. -p (1) 722
cıym : toplantı.
c. -lar (1) 251
c. -larını (1) 10957
cıyıştır- : kaldırmak, toplamak.
c. -ayım (1) 7430
c. -dı (1) 8422
c. -mağa başladı (2) 2417, 8459
c. -mağa (1) 5002
c. -mağ (2) 590, 8384
c. -p (7) 634, 766, 1239, 1979, 3563, 7456, 10190
cıyıştırıl- : kaldırılmak, toplanılmak.
c. -ğan (2) 1650, 12247 (zm.)
c. -ğan (4) 2581, 7928, 9114, 13058 (pr.)
c. -ğan edi (1) 12905
cıynağlı : düzenli, özenli, titiz.

c. (3) 9315, 10375, 12467
cıyşınıklı : hazırlıklı.
c. (1) 8567
cıyşın- : hazırlanmak.
c. -p (3) 5828, 8086, 8389
cibin- : ıslanmak.
c. -di (1) 5907
c. -diler (1) 1759
c. -gen (1) 8647 (pr.)
cibitil- : ısıtılmak.
c. -gen (1) 4214 (pr.)
cibit- : ısılatmak.
c. -p (2) 3514, 8645
cida : ?
c. -lar (2) 8, 569
ciddiy : ciddi, önemli.
c. (58) 191, 208, 527, 957, 2317, 2531, 2536, 2761, 2790, 3099, 3783, 5335, 5372, 5697, 5882, 6321, 6876, 7009, 7012, 7595, 8037, 8461, 8959, 8982, 9186, 9310, 9499, 9525, 9603, 9625, 9993, 10216, 10726, 10743, 10758, 10799, 11019, 11059, 11084, 11249, 11362, 11564, 11624, 11857, 11909, 11972, 12193, 12329, 12364, 12380, 12413, 12516, 12521, 12531, 12822, 12982, 12990, 13001
c. -dir (1) 11993
ciddiyet : ciddilik, ağırbaşlılık.
c. (1) 9541
ciddiyleş- : ciddi olmak, ciddileşmek.
c. -mekte (1) 11627
c. -p (1) 1954
c. -ti (1) 3378
ciddiyleştir- : ciddileştirmek.
c. -p (2) 4287, 5986
ciddiylik : ciddilik, ağırbaşlılık.
c. (3) 5568, 3833, 5486
c. -nen (4) 2781, 2918, 5882, 11188

c. -ni (1) 9525
ciet : yön, taraf.
c. -ten (1) 9304
ciez : çeyiz.
c. -ini (1) 8567
c. -leri (1) 10059
ciger : ciğer.
c. (1) 8510
c. -ge (1) 8489
c. -m (2) 4358, 6792
c. -ni (1) 8491
cigit : yiğit, delikanlı.
c. -m (4) 4480, 4487, 4489, 5485
cik : sınır.
c. -lerini (1) 7963
cilek : çilek.
c. limonadı (1) 7628
cilik : kemik yağı, ilik.
c. (1) 12260
cilli : çilli.
c. (1) 12628
cilvelen- : cilve yapmak, nazlanmak.
c. -mekte (1) 1755
cilveli : cilveli, nazlı.
c. (3) 10282, 10438, 10488
cinayet : suç.
c. (3) 698, 2321, 3010
c. -leri için (2) 3819, 3820
c. -mi (1) 4899
c. -tir (1) 2106
cinayetçi : suçlu.
c. (4) 64, 3011, 3819, 3822
c. -ler (1) 3832
c. -niñ (1) 3839
cinayetlik : suç.
c. -ke (3) 3034, 3685, 4779

c. -leri (1) 3793
cingıs : bir bitki.
c. (1) 640
cingiye : bir bitki.
c. (2) 10, 4651
cin : cin.
c. -niñ (1) 3543
cins : cins, tür.
c. -i (1) 7626
civan : yakışıklı genç erkek veya kadın.
c. (2) 2719, 9380
c. -ğa (1) 11689
c. -larını (1) 8128
c. -larınıñ (1) 8146
c. -niñ (1) 2008
civar : çevre, etraf, civar.
c. -ında (1) 2552
c. -larındaki (1) 221
Ciyan : Ciyan (Karakalpak şairi).
C. (1) 7137
C. -dır (1) 7137
ciyez : çeyiz.
c. -ini (2) 10137, 10522
ciyrenç : iğrenç.
c. (1) 11676
Cizak : Cizak.
C. (1) 12857
Colmırza Aymırzayev : Colmırza Aymırzayev.
C. -niñ (1) 7158
coşkun-coşkun : coşkun, fıkır fıkır.
c. (1) 9920
coşkunlık : coşkunluk, taşkınlık.
c. -nen (5) 1507, 3232, 6220, 9086, 10946
coş- : coşmak.

c. -tı (1) 11939
coy- : kaybetmek, yitirmek.
c. - a yazdı (1) 3904
c. -a (1) 5231
c. -ar (1) 7689
c. -ar edik (1) 7729
c. -dı (1) 9367
c. -dılar (1) 7651
c. -dım (1) 8734
c. -ğan (1) 1296 (zm.)
c. -ğan (2) 8439, 9778 (pr.)
c. -ğan eken (1) 8438
c. -madı (1) 800
c. -madılar (1) 7125
c. -madiñ (1) 7197
c. -p (1) 2871
coyul- : kaybolmak.
c. (2) 4175, 9040
c. -mağ (1) 8735
c. -p (3) 2641, 6419, 11131
c. -r (1) 7690
c. -sın (1) 415
cöne- : yönelmek, doğrulmak.
c. -di (1) 10669
c. -medi (1) 4007
c. -p (2) 3022, 8425
Culbars : ?
c. -lar (1) 5632
cumatopraq : ?
c. -lar (1) 9762
cuvur- : koşmak, akıp gitmek.
c. -dı (3) 765, 3318, 6791
c. -p (7) 346, 422, 544, 1871, 1894, 2131, 7303
cuvuriş- : koşuşmak.
c. -қанlarını (1) 8695
c. -p yüreler (1) 8804

cuvurt- : koşturmak.
c. -p (1) 3858
cügen : yular.
c. (2) 3457, 3471
c. -ini (4) 3882, 3885, 3932, 3948
cümert : cömert.
c. (2) 1446, 9460
cümertlik : cömertlik.
c. (1) 11927
c. -ke (1) 812
cümle I : cümle, tümce.
c. -den (1) 1607
cümle II : bütün, herkes.
c. -den (1) 2596
c. -mizden (1) 7499

Ç

çabağ (-ğı) : parmaklık.
ç. -ına (1) 11818
çabık : çabuk, hızlı.
ç. (4) 648, 7020, 8424, 10878
çabıklık (-gi) : çabukluk.
ç. -i (1) 11973
ç. -nen (3) 3892, 10025, 10124
çabla : pabuç.
ç. -larıñını (1) 5091
çad : ?
ç. divarı (1) 3363
ç. divardan (1) 5939
çaddivar : ?
ç. (1) 5762
ç. -niñ (1) 10647
çadır : çadır.
ç. -ğa (1) 12461
ç. -lar (1) 12542

ç. -lardan (1) 12514
 ç. -largâ (2) 12456, 12546
 ç. -larnı (2) 12454, 12771
 ç. -ğa (1) 12461
çağa : çocuk.
 ç. (bala ç.) (1) 4917
çağ (-ğı) : zaman, vakit.
 ç. -ına (3) 238, 616, 2459
 ç. -ından (3) 243, 6633, 9830
 ç. -ı (1) 249
 ç. -ında (2) 568, 11537
 ç. -ındaki (1) 13168
 ç. -ından berli (2) 1628, 4328
 ç. -inen (1) 2390
 ç. -ını (1) 6576
 ç. -larında (1) 5241
 ç. -ñ (1) 7196
çağır- : çağırmaq, seslenmek.
 ç. (5) 1254, 4519, 12825, 13046,
 13047
 ç. -a (3) 7508, 10726, 13071
 ç. -a ediler (1) 7905
 ç. -acağını (1) 44
 ç. -alar (2) 2961, 11885
 ç. -ayık (1) 7776
 ç. -ayım (1) 8085
 ç. -ayımmı (1) 4890
 ç. -dı (15) 363, 774, 1928, 2548,
 4272, 4515, 4537, 4558, 5255, 6697, 8230,
 8486, 9942, 12169, 13015
 ç. -dılar (2) 3868, 7702
 ç. -dılarını (1) 2321
 ç. -dım (2) 5024, 7543
 ç. -ğan (1) 4400 (pr.)
 ç. -ğan ediler (1) 3031
 ç. -ğanım (1) 7579
 ç. -ğanına (1) 5036

ç. -ğanını (2) 5516, 11987
 ç. -ğanlar (1) 8824 (zm.)
 ç. -ğanlarını (1) 5173
 ç. -madı (1) 9059
 ç. -mağa (1) 8333
 ç. -mak (3) 337, 7905, 10769
 ç. -mak için (1) 10755
 ç. -maz edi (1) 7517
 ç. -ñ (2) 5738, 6673
 ç. -p (7) 1410, 1938, 3813, 6239,
 7551, 7676, 8950
 ç. -rım (1) 4178
 ç. -rımız (2) 228, 3011
 ç. -sa ediler (1) 8145
 ç. -sañız (1) 4891
 ç. -vinen (1) 5963
 ç. -vını (1) 10767
çağırıl- : çağırılmak.
 ç. -p (1) 3814
çağırtıl- : çağırılmak.
 ç. -p (1) 3036
çağırt- : çağırmaq.
 ç. -p (1) 811
 ç. -mağan edi (1) 2336
çağılda- : gürüldemek, arabanın
 çıkardığı bir ses.
 ç. -p başladı (1) 648
çakıl : çakıl.
 ç. (2) 8714, 10497
 ç. -lı (2) 2425, 5072
çakı : çakı.
 ç. (1) 4197
çakırım : 1.06 km'ye eşit bir
 uzunluk birimi.
 ç. (1) 2675
çal : kır, ak, kır saçlı.

ç. (6) 9943, 9946, 10006, 10556, 10818, 12521

çal- I : bir müzik aletini çalmak; çalmak, hırsızlık yapmak.

ç. (1) 6209

ç. -a (1) 6146

ç. -a eken (1) 2661

ç. -ayım (1) 2650

ç. -dılar (1) 2639

ç. -ğan gibi (1) 8762

ç. -ğanından (1) 8550

ç. -ğanını (1) 6147

ç. -ğanlarına (1) 2585

ç. -mağa başladı (2) 2660, 2838

ç. -mağtan başka (1) 3243

ç. -masa (1) 3212

ç.-a-çala (1) 6593

çal- II : ot biçmek, kesmek.

ç. -a (1) 11141

ç. -arsın (1) 8320

ç. -dı (1) 6574

ç. -mağ (1) 159

çalar- : ağarmak, kırışmak.

ç. -ğan (1) 135 (pr.)

ç. -p başlağan (1) 8197 (pr.)

çalaş : çardak, salaş.

ç. -ta (1) 3584

çalbaş : ak saçlı kimse.

ç. (10) 11077, 11169, 11175, 11186, 11191, 11198, 11204, 11211, 11214, 11357

çaldır- : (müzik aletini) çaldırmak.

ç. -dı (1) 12888

ç. -mağta olğan (1) 12884 (pr.)

çalğı : müzik aleti.

ç. -sız-çağanasız (1) 9987

çalı : çalı.

ç. (1) 9724

ç. -lar (3) 3902, 8457, 12215

çalı-çırpı : çalı çırpı.

ç. (2) 8878, 9720

çalın- I : (müzik aleti için) çalınmak.

ç. -dı (1) 2612

ç. -ğanda (1) 1331

ç. -p (7) 806, 2660, 2716, 3234, 6030, 7080, 8501

ç. -p başladı (2) 6147, 8201

ç. -p başlay (1) 327

ç. -p kete (1) 6213

ç. -sın (1) 6054

çalın- II : kesilmek; gözüne ilişmek, fark etmek.

ç. -acağ (1) 4332 (pr.)

ç. -dı (2) 321, 10059

ç. -p (2) 2784, 8298

çalış- : çalışmak.

ç. (1) 10804

ç -ğan (1) 12937 (zm.)

ç -ğan (18) 2102, 2105, 3076, 3085, 8896, 10063, 10065, 10336, 10720, 10751, 11071, 11293, 11833, 11935, 12435, 12805, 12960, 13143 (pr.)

ç -ğan edi (1) 12728

ç -kañına (1) 11621

ç -r eken (1) 8623

ç. -a (30) 307, 1187, 1374, 1378, 1467, 1474, 2486, 2509, 2514, 2597, 2801, 3087, 3133, 3258, 4107, 4254, 4603, 5510, 9256, 9307, 10233, 11011, 11085, 11086, 11176, 11703, 11887, 11945, 12032, 12057

ç. -a başladım (1) 2841

ç. -a bersin (1) 1703

ç. -a bile ediñ (1) 10616

ç. -a edi (3) 6339, 8661, 10326

ç. -a ediñiz (1) 11031
 ç. -a ediñmi (1) 11792
 ç. -a ekenler (1) 6343
 ç. -acağım (1) 4617
 ç. -acağ (1) 12533 (zm.)
 ç. -alar (9) 2482, 2512, 4721, 6586, 8896, 11693, 11976, 12029, 12088
 ç. -am (6) 1345, 4608, 9361, 11174, 11347, 12007
 ç. -amı (3) 2828, 10582, 11745
 ç. -amız (1) 7069
 ç. -ayatқанını (1) 12756
 ç. a-yıқ (1) 11582
 ç. -ıcı (1) 11970
 ç. -қан соñ (3) 5183, 10783, 10854
 ç. -қанда (4) 5535, 9253, 12754, 12802
 ç. -қандан beri (1) 10786
 ç. -қанı içün (1) 4273
 ç. -қанına (4) 4114, 11786, 11790, 12267
 ç. -қанını (8) 772, 1039, 5165, 6286, 8119, 10077, 11705, 12757
 ç. -қанларға (1) 5543
 ç. -қанların (1) 615
 ç. -маға (6) 5158, 5590, 10718, 11934, 13011, 13092
 ç. -мақ (10) 182, 199, 3491 (2), 4604, 5533, 10048, 11291, 11880, 12071
 ç. -мақ içün (3) 3493, 5173, 12934
 ç. -мақ keregim (1) 11563
 ç. -мақını (1) 11882
 ç. -мақта (2) 2244, 3097
 ç. -мақта edi (2) 11826, 12054
 ç. -мақта олған (1) 11981 (pr.)
 ç. -мақталар (5) 2862, 5511, 6022, 11774, 12933
 ç. -malı (1) 40

ç. -masam (1) 11307
 ç. -ması (1) 11695
 ç. -may (5) 665, 8932, 10104, 11078, 11367
 ç. -p (2) 6717, 9455
 ç. -p başladı (6) 91, 573, 6283, 9208, 12701, 12725
 ç. -p başlağan (3) 3177, 4745, 5333 (pr.)
 ç. -p başlağan соñ (1) 11460
 ç. -p başlağanı (2) 7061, 10714
 ç. -p başlağanından beri (1) 11233
 ç. -p başlasa (1) 12563
 ç. -p keldik (1) 3185
 ç. -p kelgen (1) 1482 (pr.)
 ç. -p kelgenini (1) 1038
 ç. -p kelmekte (1) 34
 ç. -p tura (1) 619
 ç. -p turğan (1) 11438 (pr.)
 ç. -r (1) 6194
 ç. -rmız (2) 4251, 11340
 ç. -sa (1) 1567
 ç. -saқ (1) 11913
 ç. -tı (7) 174, 1901, 9082, 9216, 11583, 12059, 12264
 ç. -tıлар (4) 10327, 11738, 11777, 12511
 ç. -v (3) 3999, 4234, 11929
 ç. -vı (1) 10788
 ç. -vına (1) 4002
 ç. -vını (2) 4006, 4025
çalışır-çalışmaz : çalışır çalışmaz.
 ç. (1) 11884
çalıştır- : çalıştırmak.
 ç. -мақ (1) 6279
 ç. -мақ içün (1) 9090
 ç. -мақтан (1) 6258

çalğa : sırtüstü.
ç. (1) 7479
çalğanuv : çalkantı.
ç. -lar (1) 10186
çalma : sarık.
ç. -sı (1) 1497
çalt : tez, çabuk.
ç. oyun (1) 10296
çam : çam (ağaç).
ç. (2) 12119, 12120
ç. -lar (1) 4438
çamaşır : çamaşır, giyecek.
ç. (2) 5002, 8417
ç. -ını (1) 5040
çamur : çamur.
ç. dan (1) 7092
ç. -ğa (1) 12058
çana : kızak.
ç. (2) 5877, 12903
ç. -lar (1) 3088
ç. -larnen (1) 2912
ç. -sı (1) 3103
çanak (-ğı) : kase, çanak.
ç. (4) 3105, 3106, 6709, 8663
ç. -çıqlarnı (çanaçıqlarnı) (1) 5500
ç. -ı (2) 3562, 4248
ç. -ına (2) 4248, 4249
ç. -ını (1) 4797
ç. -lar (1) 1622
ç. -ları (1) 7739
ç. -larına (1) 8665
ç. -nı (2) 5665, 5666
çanakla- : çanaklamak.
ç. -v (1) 8659
çanak-çölmek : çanak çömlük, kap kacak.
ç. (2) 6538, 7313

çanala- : durmak, fren yapmak.
ç. -dı (1) 6245
ç. -ğan kibi (1) 11973
ç. -p (1) 2115
çanalat- : durdurmak.
ç. -p (1) 10690
çañğı- : toz kaldırmak.
ç. -p (1) 8534
çañğıt- : toz kaldırmak.
ç. -p (10) 1238, 1767, 2504, 2835, 4336, 4390, 4429, 5721, 5723, 8903
ç. -tı (1) 7057
çañ : zil, çan.
ç. (1) 1164
ç. -ı (3) 12297, 12751, 12820
ç. -ını (1) 8091
ç. -larını (1) 8267
ç. -larnı (1) 8065
ç. -larnıñ (1) 12444
ç. -lı (1) 8274
ç. -nı (1) 8093
çanta : çanta.
ç. (1) 4320
ç. -larını (1) 5032
ç. -nı (1) 12833
ç. -sı (3) 2074, 9719, 12646
ç. -sına (1) 2606
ç. -sında (2) 2608, 5083
ç. -sını (5) 804, 4354, 4403, 8326, 12648
çap- : koşmak, koşuşturmak.
ç. -a (2) 4004, 11111
ç. -a edi (2) 10243, 10654
ç. -acağım (1) 731
ç. -acağmı (1) 10249
ç. -a-çapkalay (1) 6789
ç. -ar (1) 10874

ç. -arak (1) 1508
ç. -kan (1) 11434 (pr.)
ç. -kan gibi (1) 11986
ç. -kanını (1) 6801
ç. -madı (1) 11556
ç. -mağ (1) 7574
ç. -mağtan (1) 11036
ç. -p (24) 317, 1169, 1806, 1853, 3316, 7425, 8695, 9437, 9556, 9722, 9787, 9789, 9799, 10657, 10813, 10816, 10830, 10841, 11417, 11426, 12978, 12989, 13047, 13053
ç. -tı (12) 687, 1803, 7706, 7722, 7821, 8243, 9661, 9913, 11264, 11342, 12462, 13156
ç. -tılar (3) 5418, 6799, 11935
çapa : çapa, tırmık.
ç. (2) 5494, 9254
ç. -sı (1) 6193
çapa tiş : öne doğru çıkık diş.
ç. -lerini (1) 5059
çapala- : çabalamak.
ç. -masañ (1) 5601
çapalan- : titremek, çırpınmak.
ç. -a (1) 7958
ç. -amız (1) 2797
ç. -ayatkan (1) 3311 (pr.)
ç. -dı (3) 8391, 10678, 11424
ç. -dırdı (1) 9137
ç. -dırdınız (1) 6430
ç. -p (2) 688, 6791
çapçak (-ğı) : fıçı, varil.
ç. (1) 824
ç. -ı (1) 3984
ç. -ma (1) 11279
ç. -larınıñ (1) 1666
çapkala- : uğraşmak, koşuşturmak.

ç. -mağ (1) 10410
ç. -mağ kerekler (2) 12219, 12221
ç. -p başladı (1) 8970
ç. -p yürgen (1) 2572 (pr.)
ç. -rsıñ (1) 10808
ç. -yım (1) 10446
çapkıl- : üstüne atılmak, saldırmak.
ç. -ğan (1) 5760 (pr.)
ç. -mağa (1) 419
ç. -p (1) 1167
ç. -vını (1) 6320
çapkınlık : çapkınlık, yaramazlık.
ç. (2) 2415, 3586
çaptır- : koşturtmak.
ç. -acağımı (1) 10472
ç. -p (1) 9715
çar : Rus imparatorlarına verilen unvan.
ç. 6552, 6554
Çarağa : Çarağa.
Ç. (1) 5003
Ç. -daki (1) 8421
Ç. -nıñ (2) 5000, 5030
çaras : üzüm cinsi.
ç. (1) 2459
çar-çabık : çok çabuk, hemen.
ç. (1) 1472
çare : çare, çözüm yolu.
ç. (7) 1964, 2978, 4014, 4148, 8224, 10877, 10880
ç. -ler (3) 2166, 4123, 11974
ç. -leri (1) 8691
ç. -lerini (2) 8919, 8937
ç. -lerni (3) 1472, 2862, 8717
ç. -m (1) 3630
ç. -miz (1) 2796
ç. -ñiz (1) 734

ç. -si (49) 497, 497, 510, 785, 952, 991, 1034, 1079, 1794, 1800, 2896, 3243, 3623, 3687, 4686, 4789, 5224, 5303, 5419, 5677, 5764, 6146, 6228, 6268, 6934, 7077, 7608, 7721, 7727, 8042, 8453, 8570, 8623, 9464, 10198, 10642, 10801, 10871, 11094, 11236, 11501, 11689, 11733, 11762, 11784, 12294, 12376, 12517, 12658, 12679, 12703, 12793

ç. -sini (12) 3339, 5761, 6637, 7990, 8179, 8942, 9370, 9795, 10306, 10498, 11121, 11226

çarele- : çaresini bulmak.

ç. -p (1) 1057

çarık (-ğı) : çarık.

ç. (1) 6664

ç. -ı (1) 1958

ç. -lar (3) 329, 2073, 4319

ç. -larım (1) 6710

ç. -larını (2) 804, 8325

çarıklı : çarıklı.

ç. -larga (1) 4567

çarp- : çarpmak, vurmak.

ç. -a (2) 7121, 9281

ç. -kan (1) 9164 (pr.)

ç. -maқта edi (1) 10946

çarpın- : çarpılmak, eğrilmek.

ç. -acaqsıñ (1) 602

çarşaf : çarşaf.

ç. (6) 2886, 3262, 3625, 4579, 5690, 6428

ç. -ı (1) 2085

ç. -lı (1) 8469

çatal : çatal, yaba.

ç. (1) 1476

ç. -lar (1) 1593

ç. -lı (1) 11271

çatallan- : çatallanmak, ayrılmak.

ç. -a (1) 12495

ç. -a edi (1) 10275

ç. -maқта ediler (1) 9922

ç. -p ketken (1) 8917 (pr.)

çataş- : çatışmak.

ç. (1) 6675

çatıl- : (kaşları) çatılmak.

ç. -dılar (1) 9030

ç. -ğanlar (1) 9188 (zm.)

çat- : birleştirmek, (kaşlarını) çatmak.

ç. -ğanını (1) 9849

ç. -tı (1) 9403

çatla- : çatlamak, yarılmak.

ç. -y (2) 2184, 12682

ç. -ycaқ kibi (1) 1334

çatlaқ : çatlak, yarık.

ç. -lar (2) 5145, 11781

ç. -larga (1) 4245

çatlat- : şaklatmak.

ç. -tı (2) 3912, 6114

çay : çay.

(sütlü ç.) (3) 550, 977, 6889

ç. (53) 993, 1002, 1003, 1176, 1183, 1194, 1208, 1237, 1321, 1534, 1587, 1589, 1631, 1663, 1679, 2342, 2344, 2589, 2647, 2654, 2655, 2832, 2889, 2985, 2893, 3107, 3109, 3259, 3260, 4270, 4312, 4558, 5252, 5660, 5662, 5787, 6327, 6392, 6402, 6403, 6906, 7064, 7262, 7344, 7393, 7395, 7429, 7466, 7761, 9258, 10545, 10582, 10596

(kök ç.) (6) 993, 3578, 6393, 6834, 7066, 7200

ç. -ğa (1) 7392

ç. -ından (1) 6352

ç. -nı (1) 5468

çayhane : çayhane, çay içilen yer.

ç. (1) 6356
ç. -de (2) 2985, 6835
ç. -den (1) 6356
ç. -ge (1) 6832, 6833
çayır armut : armut cinsi.
ç. -ları (1) 4203
çayır : çayır, çimen.
ç. -ından (1) 821
ç. -lar (1) 11140
ç. -larında (1) 6586
ç. -larını (1) 6723
ç. -larını (1) 816
çayka- : yıkamak, durulamak.
ç. -p (2) 5098, 6402
ç. -p turgan (1) 3463 (pr.)
çaykal- : çalkalanmak, durulanmak.
ç. -p turgan (1) 1976
çaykan- : hafifçe yıkanmak, biraz yıkanmak.
ç. -alar (1) 3158
ç. -p (1) 12295
çaynaqla- : lafı uzatmak.
ç. -ysıñmı (1) 11344
çayna- : ezmek, çiğnemek.
ç. -maқта edi (1) 4584
ç. -ylar (1) 6499
çaynal- : ezilmek.
ç. -p (1) 9983
çaynik (-gi) : çaydanlık.
ç. (4) 1663, 3257, 6834, 7391
ç. -ine (1) 1001
ç. -inen (1) 994
ç. -ini (1) 1137
ç. -nen (1) 2589
ç. -ni (2) 3110, 7428
ç. -niñ (1) 10544
ç. -ten (3) 1208, 5787, 9258

çaypa- : oymak, yağmalamak, talan etmek.
ç. -p (1) 11195
çeber : usta, becerikli, hünərli.
ç. (7) 2086, 3190, 10283, 10920, 10924, 11890, 12932
çeberlik (-gi) : ustalık, beceriklilik.
ç. (1) 12943
ç. -ini (1) 9366
ç. -nen (1) 10002
çeçek : çiçek.
ç. (1) 6188
ç. -ke (1) 1547
ç. -ler (2) 1577, 8669
ç. -leri (1) 4648
ç. -leridirler (1) 4063
ç. -lerine (1) 5081
ç. -lerinin (1) 760
ç. -lernen (1) 4646
çeçeklendir- : çiçeklendirmek.
ç. -mek (1) 8831
çeçeklen- : çiçeklenmek.
ç. -gen (3) 2111, 5266, 5834 (pr.)
ç. -mesi (1) 7638
çeçekli : çiçekli.
ç. (2) 463, 5283
Çehov : Çehov.
Ç. -nıñ (A.P. Ç.) (1) 5713
çek- : çekmek, uzatmak, taşımak; canı çekmek; ölçmek, ağırlığında olmak, ezmek (kıyma çekmek); sürüklemek, içeri çekmek; temize çekmek; katlanmak, dayanmak.
ç. (2) 10637, 11392
ç. -e (2) 1574, 2051
(yekün ç.) (1) 3779
ç. -e eken (1) 2937

ç. -kenler (1) 4039 (pr.)
ç. -kenlerim (1) 9274
ç. -mekte (1) 9122
ç. -mesinde (1) 11497
ç. -p (2) 6715, 8625
ç. -sem (1) 1542
ç. -ti (2) 5215, 12800
çekkele- : çekmek, çekiştirmek.
ç. -p yüreler (1) 3027
çekkeleş- : çekişmek, sürtüşmek.
ç. -vni (1) 11071
çekmece : çekmece.
ç. -si (2) 2971, 11617
ç. -sine (1) 6779
çektir- : çektirmek.
ç. diler (1) 8283
Çelebi : bk. **Seit Celil Çelebi**.
Ç. (1) 8100
(Seit Celil Ç.) (1) 8023
çelik : çelik.
ç. (2) 2869, 12808
çember: çember.
ç. -inden (1) 11049
çemodan : bavul.
ç. -çıgına (1) 5200
ç. -çıgınıñ (1) 5202
ç. -ğa (1) 9895
ç. -nıñ (1) 11899
çeñgel : çengel, kanca.
ç. -lerge (1) 741
çeñge : çene.
ç. -sini (4) 2066, 7509, 9186, 9558
çere : yüz, sima.
ç. (2) 9064, 11930
ç. -den (1) 9119
ç. -lerinde (1) 9919

ç. -li (6) 19, 1649, 1695, 2029, 11903, 13036
ç. -nen (12) 7370, 10074, 10755, 10758, 11084, 11320, 11564, 11962, 12077, 12080, 12364, 13086
ç. -si (20) 9115, 9170, 9186, 9333, 9477, 9793, 9999, 10113, 10604, 10992, 11012, 11374, 11384, 11409, 11630, 11635, 11674, 12521, 12776, 12892
ç. -sinde (7) 9117, 9160, 9444, 9788, 11641, 11672, 12257
ç. -sindeki (2) 9999, 10011
ç. -sine (17) 9053, 9061, 9451, 9600, 9613, 9633, 9835, 10002, 10270, 10388, 10396, 10535, 10915, 11534, 11661, 11817, 13141
ç. -sini (8) 9257, 9601, 9820, 9910, 10673, 10674, 11285, 11927
ç. -siniñ (4) 10723, 10909, 11637, 12991
çerik : çeyrek.
ç. (4) 3408, 6819, 12551, 12727
çerme- : sıvamak.
ç. -di (1) 5653
çermel- : sıvanmak.
ç. -gen (1) 12468 (zm.)
Çernişevskiy : Çernişevskiy.
Ç. (2) 6561, 6567
Ç. edi (1) 6557
Ç. -ni (1) 6563
çert- : fiske vurmak, şaklatmak, kibrit çakmak.
ç. -p (7) 2364, 3197 (2), 3938, 3976, 6043, 8794
ç. -p ala (1) 6212
ç. -señ (2) 1334, 6614
ç. -ti (3) 2362, 3274, 9931
çertöj : çizim, teknik resim.
ç. -ları (1) 12459

çeşit : çeşitli, türlü, değişik; tür, çeşit.

ç. (69) 84, 85, 94, 162, 204, 217, 369, 753, 755, 1014, 1421, 1424, 1459, 1468, 1493, 1985 (2), 2152, 2241, 2432, 2433, 2456, 2468, 2507, 2506, 2574, 2958, 3065, 3189, 3397, 3495, 3776, 4322, 4611, 4645, 4778, 4783, 5339, 6498, 6599, 6777, 6882, 6925, 6982, 7107, 7112, 7210 (2), 7414, 7859, 8195, 8621, 8644, 9231, 9639, 10072, 10202, 10340, 10644, 11067, 11080, 11142, 11239, 11553, 12212, 12446, 12503, 12708, 12760

çeşme : çeşme.

ç. (1) 7668
ç. -de (1) 1726
ç. -den (2) 4225, 10332
ç. -ler (1) 4847
ç. -niñ (2) 755, 1720
ç. -ñizniñ (1) 2923

çet : kenar, köşe, memleket; dış.

ç. -çigine (1) 12778
ç. -inde (12) 14, 633, 645, 649, 969, 1508, 2573, 2576, 3674, 4455, 6594, 9870
ç. -indeki (4) 3978, 10645, 10646, 12971
ç. -indemi (1) 635
ç. -ine (2) 4019, 9750
ç. -ini (2) 4590, 11317
ç. -lerinde (1) 1479
ç. -te (7) 589, 834, 2722, 4410, 4964, 5444, 6917
ç. -ten (6) 620, 3111, 4386, 4953, 6363, 8940
ç. -ke (27) 110, 266, 647, 1880, 1913, 2499, 2628, 2796, 3206, 4433, 4441, 4604, 5009, 5072, 5524, 6091, 6237, 6792, 7042, 7518, 7615, 7766, 7793, 8200, 8521, 8932, 10295

ç. -bucakğa (1) 2958

ç. -çevrege (1) 1842

çetle- : kaçınmak, yana çekilmek.

ç. -p yürmege (1) 86

ç. -p yürüvi (1) 2591

çevik : çevik, atak.

ç. (2) 10294, 12468

çevir- : çevirmek, dönmek.

ç. -di (8) 886, 9792, 9991, 10696, 11278, 11285, 11401, 11555

ç. -diler (1) 2628

ç. -e (3) 1487, 10720, 12610

ç. -ecek (1) 2215 (pr.)

ç. -eyatқан (1) 12744 (pr.)

ç. -mege (2) 3677, 5964

ç. -p (2) 3180, 8460

ç. -p olamaylar (1) 11005

ç. -rim (1) 11310

ç. -seler (1) 458

ç. -v (1) 4121

çeviril- : çevirilmek, dolanmak, dönmek.

ç. -di (16) 9165, 9448, 9525, 9800, 10018, 10143, 10658, 10691, 11212, 11327, 11390, 11452, 11676, 12075, 12860, 13149

ç. -dim (1) 11159

ç. -e (3) 1394, 1452, 3988

ç. -e ediler (1) 12019

ç. -ecek (1) 12860 (zm.)

ç. -eyatқанда (1) 9348

ç. -gen (1) 1933 (pr.)

ç. -gen (1) 460 (zm.)

ç. -gen edi (1) 12056

ç. -gende (1) 9942

ç. -geninen (1) 12004

ç. -genler (1) 2735 (zm.)

ç. -mege (3) 10287, 10343, 10493
 ç. -mekte (1) 11775
 ç. -mekte edi (2) 9379, 10949
 ç. -mekteler (2) 9467, 10075
 ç. -p (13) 1503, 1509, 4384, 6238, 8129, 9441, 9456, 10364, 11515, 11525, 11597, 11726, 12023
 ç. -p ketersiñiz (1) 3581
 ç. -p ketkeniñni (1) 2866
 ç. -r (1) 3593
 ç. -rlar (1) 4264
 ç. -se (2) 10038, 11594
 ç. -señ (1) 12792
çevre : çevre, etraf.
 ç. (1) 12971
 ç. -de (1) 12795
 ç. -deki (1) 9921
 ç. -ge (4) 11272, 12163, 12543, 12584
 ç. -sini (1) 4712
çevre-çetke : çevre etrafa.
 ç. (1) 9806
çevre-etrafı : çevre etrafa.
 ç. (1) 7293
çez- : çözmek, açmak, halletmek.
 ç. -di (4) 1275 (2), 7339, 11816
 ç. -e (1) 7873
 ç. -er (2) 2027, 3603
 ç. -ersiñ (1) 6487
 ç. -eyatķanda (1) 8493
 ç. -gen olsa (1) 11570
 ç. -genler (1) 6077 (zm.)
 ç. -mek kerekseñ (1) 11628
 ç. -meseñ (1) 481
 ç. -ñiz (2) 1919, 1921

ç. -p (5) 472, 1276, 5653, 5745, 9257
 ç. -p olamadıķ (1) 12096
 ç. -sin (2) 1952, 11737
çezil- : çözülmek, açılmak.
 ç. -di (2) 7545, 8215
 ç. -ebileceğini (1) 9372
 ç. -ecek (1) 6876 (zm.)
 ç. -gen kibi (1) 3004
 ç. -geninen (1) 1925
 ç. -mekte edi (1) 12520
 ç. -mey (1) 5746 (gr.)
 ç. -p başladı (1) 3709
çıbal- : karışmak.
 ç. -ğan (1) 6389 (pr.)
 ç. -p (2) 9551, 11204
çıbalt- : karıştırmak.
 ç. -maķta (3) 9183, 9794, 12812
çıbirt- : akıtmak.
 ç. -a (1) 5635
çıda- : sabretmek, dayanmak, tahammül etmek.
 ç. -dı (1) 4369
 ç. -ğan (2) 2099, 8920 (pr.)
 ç. -ğanı kibi (1) 5374
 ç. -ğanını (1) 11598
 ç. -madı (1) 7473
 ç. -mağanından (2) 2319, 4693
 ç. -maķ (2) 9965, 11597
 ç. -maķ kerek (1) 8238
 ç. -maķta (1) 11598
 ç. -may (1) 6004 (zm.)
 ç. -p olamadı (1) 9792
 ç. -p olamağanını (1) 5366
 ç. -p olamağanlar (1) 457
 ç. -p olamay (1) 5216 (gr.)
 ç. -p olamaylar (1) 8622

ç. -y (2) 530, 1516
ç. -yalmay (1) 1875 (gr.)
ç. -yalmaycağ (1) 2049 (pr.)
ç. -ycağ (1) 9909 (zm.)
ç. -ylar (1) 261
çıdam : sabır, tahammül.
ç. (1) 4368
ç. -nen (1) 6563
çıdamlı: sabırlı.
ç. (4) 529, 2051, 2055, 5275
çıdamlık (-ğı) : sabır, tahammül.
ç. -ı (1) 1477
çığırık : çark.
ç. -larnıñ (1) 4002
çık : çiy.
ç. (2) 6188, 8049
çık- : çıkmak, ayrılmak;
meydana gelmek, olmak; üstesinden
gelmek; kocaya varmak; iş veya hareketin
tamamlandığını ifade eden yardımcı fiil
olarak da kullanılır.
ç. (7) 2407, 3116, 4401, 5000,
5059, 5529, 6979
ç. -a (33) 241, 263, 475, 750, 854,
1220, 1488, 1496, 1523, 2176, 2733, 3145,
4030, 4850, 5536, 6593, 8387, 8624, 8666,
8892, 9086, 9566, 10571, 10642, 10725,
11036, 11052, 11093, 12232, 11478,
11547, 12583, 12688
ç. -a bile (2) 11019, 11024
ç. -a bilir (1) 7909
ç. -acağıñ (2) 1041, 8126
ç. -acağını (5) 5172, 7711, 7877,
7956, 8867
ç. -acağ (1) 8069 (pr.)
ç. -acağ (5) 2750, 7313, 8080,
8238, 8908, 9888, 11568 (zm.)
ç. -acağ kibi (4) 3500, 4587, 5940,
7959

ç. -acağlar (1) 3113 (pr.)
ç. -acağları (1) 2528
ç. -acağısıñ (1) 9926
ç. -acağta (3) 3506, 9158, 10533
ç. -alar (5) 2613, 3936, 4336,
11087, 11110
ç. -almaz (1) 890
ç. -amadım (1) 1020
ç. -ar (10) 491, 892, 2382, 6477,
6529, 6723, 7949, 8155, 9734, 10586
ç. -ar edik (1) 12602
ç. -ar ediñmi (1) 6829
ç. -arağ (2) 1790, 7927
ç. -arım (1) 9884
ç. -arken (1) 12723
ç. -armız (3) 4642, 8630, 10540
ç. -arsıñ (1) 7618
ç. -arsıñız (2) 5990, 6366
ç. -ayadır (1) 4896
ç. -ayadır edi (1) 4157
ç. -ayadırım (1) 6771
ç. -ayatқан (3) 230, 7604, 12842
(pr.)
ç. -ayatқан kibi (1) 10216
ç. -ayatқанда (5) 7070, 7669, 9524,
9585, 11421
ç. -ayazdı (1) 8306
ç. -ayık (5) 904, 5797, 6209, 8086,
11109
ç. -ayım (2) 1069, 9977
ç. -қан (1) 3336 (pr.)
ç. -қance (7) 3423, 4520, 4673,
5074, 5828, 7275, 10189
ç. -қанда (1) 4418
ç. -қandır (1) 12313
ç. -қанı (1) 10813
ç. -қанımnen (1) 8584

ç. -kanımını (1) 6204
 ç. -kanına (7) 106, 3173, 3992, 4183, 4750, 4902
 ç. -kanından beri (1) 4658
 ç. -kanınen (7) 556, 1159, 4133, 4170, 5740, 9661, 12295
 ç. -kanını (10) 3880, 4947, 5223, 5484, 6003, 6470, 7386, 8051, 8356, 11437
 ç. -kanının (1) 482
 ç. -kanıñızını (1) 1897
 ç. -kanıñnen (1) 2575
 ç. -kanlar (1) 5687 (pr.)
 ç. -kanları (1) 8730
 ç. -kanları için (1) 12907
 ç. -madı (15) 324, 577, 3605, 4639, 4939, 5163, 5200, 6589, 6862, 7473, 10092, 10338, 10702, 11057, 12114
 ç. -madımı (1) 5169
 ç. -mağa (11) 2398, 3144, 5206, 7557, 9428, 10289, 10468, 11040, 11050, 11464, 13032
 ç. -mağa başladılar (1) 2265
 ç. -mağan (1) 7805 (zm.)
 ç. -mağan (2) 3910, 10008 (pr.)
 ç. -mağan edi (2) 4375, 7907
 ç. -mağan olsa edi (1) 6439
 ç. -mağanı (1) 4276
 ç. -mağanımız (1) 1266
 ç. -mağaydı (1) 7621
 ç. -mağ (12) 549, 2947, 6467, 6859, 6902, 6947, 7032, 7274, 7429, 7564, 12989, 13069
 ç. -mağ için (3) 5167, 5447, 11268
 ç. -mağ kerek (1) 11105
 ç. -mağnıñ (2) 952, 11689
 ç. -mağta (1) 5391
 ç. -mağta olğan (1) 4235 (pr.)
 ç. -mağtalar (2) 3989, 4652

ç. -mağtan (1) 11866
 ç. -mañız (1) 11041
 ç. -masa ekenler (1) 1848
 ç. -masañız (1) 6512
 ç. -ması (1) 9343
 ç. -masın (1) 4426
 ç. -masında (1) 11225
 ç. -masını (2) 8475, 8980
 ç. -may (3) 3964, 8584, 9885 (gr.)
 ç. -may (3) 1999, 6050, 9885, 10439 (zm.)
 ç. -may edi (1) 10333
 ç. -maycağ (1) 10492 (pr.)
 ç. -maycağ (1) 8381 (zm.)
 ç. -maycağlarını (1) 6728
 ç. -mayım (1) 4297
 ç. -mayıp (1) 5072
 ç. -maylar (1) 1547
 ç. -maysıñ (1) 10888
 ç. -maz (1) 9890
 ç. -maz edi (1) 6817
 ç. -maz edi (3) 1620, 4499, 6817
 ç. -mazdan (1) 2093, 11885
 ç. -mazsıñız (1) 2925
 ç. -ñız (3) 5952, 7307, 7522
 ç. -p (135) 109, 148, 233, 287, 338, 368, 476, 503, 744, 828, 931, 1031, 1071, 1094, 1183, 1325, 1506, 1621, 1715, 1857, 1885, 1895, 1961, 1973, 1982, 2012, 2269, 2571, 2886, 3022, 3090, 3289, 3319, 3321, 3450, 3465, 3503, 3505, 3512, 3557, 3587, 3798, 3806, 3954, 4092, 4180, 4366, 4441, 4514, 4528, 4604, 4695, 4764, 4999, 5050, 5224, 5347, 5644, 5762, 5923, 6019, 6141, 6224, 6319, 6416, 6585, 6588, 6646, 6812, 6989, 7183, 7201, 7225, 7281, 7316, 7333 (2), 7348, 7552, 7572, 7575, 7576, 7598, 7644, 7666, 7803, 7838, 7922, 7929, 8008, 8117, 8136, 8194, 8200, 8231, 8235, 8237,

8246, 8261, 8264, 8291, 8294, 8375, 8422, 8469, 8482, 8499, 8947, 9400, 9408, 9448, 9529, 9659, 10040, 10072, 10150, 10304, 10434, 10625, 10673, 10746, 10763, 11589, 11597, 11728, 11816, 11987, 12101, 12168, 12358, 12407, 12626, 13083, 13085, 13148

ç. -p başladı (1) 1853

ç. -p başlağan (1) 5695 (pr.)

ç. -p kalalar (1) 3833

ç. -p kalğaninen (1) 1699

ç. -p kalğanını (1) 6023

ç. -p kalmasa (1) 3060

ç. -p kalsa (1) 957

ç. -p olamaymız (1) 12583

ç. -sa (8) 4205, 4777, 6605, 7244, 7858, 7882, 10844, 11618

ç. -sañ (2) 933, 6082

ç. -sın (2) 5439, 7789

ç. -sınlar (1) 3066

ç. -tı (154) 180,231, 325, 346, 348, 401, 474, 520, 629, 728, 975, 992, 1119, 1189, 1191, 1235, 1648, 1894, 2090, 2362, 2418, 2628, 2655, 2765, 3005, 3119, 3313, 3437, 3515, 3520, 3574, 3619, 3689, 3718, 3851, 3856, 3912, 4169, 4374, 4403, 4458, 4524, 4556, 4582, 4689, 4807, 4857, 5083, 5201, 5216, 5416, 5470, 5492, 5555, 5647, 5704, 5753, 5903, 5937, 6027, 6037, 6095, 6097, 6101, 6127, 6156, 6350, 6493, 6595, 6610, 6630, 6749, 6820, 6881, 6962, 7001, 7040, 7042, 7063, 7089, 7303, 7309, 7335, 7340, 7433, 7434, 7439, 7459, 7462, 7500, 7506, 7676, 7709, 7791, 7821, 7893, 8048, 8086, 8096, 8105, 8127, 8137, 8202, 8244, 8328, 8330, 8378, 8389, 8410, 8473, 8485, 8503, 8557, 8605, 8639, 8712, 8739, 8871, 8880, 8932, 8982, 9079, 9131, 9337, 9505, 9557, 9575, 9782, 9931, 9977, 10086, 10124, 10294, 10321, 10357, 10775, 10919, 10948, 10962, 11217, 11263,

11421, 11428, 11505, 11754, 12116, 12144, 12160, 12522, 12606, 12644, 12978, 12997

ç. -tık (1) 8789

ç. -tılar (55) 266, 416, 462, 921, 1009, 1166, 1592, 1767, 1768, 1780, 1872, 2012, 2831, 3019, 3260, 4113, 4137, 4316, 4393, 4434, 4678, 4854, 4980, 5034, 5043, 5076, 5141, 5685, 5690, 5704, 6211, 6553, 6560, 6640, 6766, 7150, 7583, 7600, 8203, 8471, 8603, 8609, 8681, 8695, 8732, 8789, 8853, 8881, 8901, 8972, 8981, 11918, 12879, 13161

ç. -tılarmı (1) 9057

ç. -tım (4) 1535, 1541, 6686, 8610

ç. -tımı (2) 771, 5169

ç. -tımını (restorandan sarğuş çıktım “şarkı adı) (1) 6147

ç. -tın (1) 6499

ç. -tınımı (1) 11279

ç. -v (1) 11570

ç. -vniñ (1) 7712

çıkar- : çıkarmak.

ç. (1) 5091

ç. -a (2) 1502, 2693

ç. -a bile (2) 4803, 10099

ç. -a bileler (1) 11982

ç. -acağına (1) 6689

ç. -acağ (1) 6306 (pr.)

ç. -acağımız (1) 8822

ç. -aralar (2) 2339, 11165

ç. -aman (1) 2955

ç. -ayatқан (1) 10143 (pr.)

ç. -ayıkımı (1) 8793

ç. -dı (26) 724, 819, 1059, 1612, 1647, 1700, 2022, 2365, 3521, 3917, 4151, 4227, 4557, 5066, 5525, 5683, 7361, 7924, 9960, 10527, 11485, 12044, 12169, 12612, 12649, 12888

10299 ç. -dılar (4) 7793, 7885, 10284,

ç. -dımı (1) 6472

ç. -dınımı (1) 2168

ç. -ğan (3) 1080, 1634, 3160 (pr.)

ç. -ğan (1) 3345 (zm.)

ç. -ğan soñ (1) 4213

ç. -ğan edi (1) 2241

ç. -ğandır (1) 7708

ç. -ğanına (1) 5178

ç. -ñız (1) 8944

ç. -p (61) 24, 523, 851, 1121, 1242, 1671, 1782, 1835, 2157, 2310, 2385, 2404, 2867, 2909, 2936, 2971, 3048, 3095, 3462, 3467, 3624, 3701, 3792, 4110, 4141, 4210, 4579, 4970, 4995, 5498, 5519, 5524, 5784, 5940, 5942, 6058, 6096, 6237, 6272, 6312, 7260, 7263, 7597, 7766, 7782, 7859, 7886, 8106, 8325, 8517, 8602, 9278, 9423, 10403, 10535, 10549, 10700, 11682, 11984, 12303, 12835

ç. -p başladılar (1) 3083

ç. -p olamazsñ (1) 1086

ç. -r ediler (1) 4208

ç. -rım (3) 3919, 3920 (2)

ç. -rlar (1) 6476

ç. -rmız (2) 1440, 4255

ç. -rsıñız (1) 8811

ç. -ma (2) 4117, 6206

ç. -madı (1) 1078

ç. -mağa (3) 2326, 7889, 10787

ç. -mağaydı (1) 7516

ç. -mağ (9) 497, 951, 2996, 3062, 3086, 4608, 6895, 7610, 8830

(köz ç.) (1) 481

ç. -mağ için (1) 1664

ç. -mağ kerekim (1) 11367

ç. -mağle (1) 10430

ç. -mağnıñ (1) 2896

ç. -malı (1) 5086

ç. -mamız (1) 4200

ç. -mañız (2) 1318, 4889

ç. -masa (1) 8543

ç. -masañız (1) 2842

ç. -may (2) 1238, 12987 (gr.)

ç. -may (2) 2882, 12327 (zm.)

ç. -maycağım (1) 2774

ç. -mayık (1) 8173

ç. -maylar (1) 9232

ç. -maymız (1) 8210

ç. -mazlar (1) 7691

ç. -mazsıñız (1) 6229

ç. -sa (1) 787

ç. -sañız (1) 11371

çıkār-çıkamaz : çıkar çıkmaz.

ç. (7) 648, 3853, 4390, 4873, 11118, 11690, 12997

çıkārıl- : çıkarılmak.

ç. -ğan (2) 3976, 10257 (pr.)

ç. -malarımı (1) 3843

çıkart- : çıkartmak.

ç. -қан (1) 12321 (pr.)

ç. -қан edik (1) 7442

ç. -mağ (1) 10787

ç. -tıñız (1) 12322

çıkarttır- : çıkarttırmak.

ç. -r edi (1) 10854

çık-çık balaban : salyangoz.

ç. (1) 4236

çıkıl- : çıkılmak.

ç. -acağ (1) 7949 (pr.)

ç. -maycağımı (1) 10166

ç. -sa (1) 3943

çıkımsız : çekingen.

ç. (1) 9925

ç. -sñ (1) 11309
çıkırık : çıkırık, çark.
ç. (2) 6255, 6256
ç. -lar (1) 6258
ç. -nı (1) 6272
çıkış I : çıkış, tersleme.
ç. (1) 3797
ç. -ı (1) 3800
ç. -ına (1) 2229
ç. -ını (1) 3795
ç. -ları (1) 7665
ç. -larını (1) 3780
ç. -ta (1) 7171
çıkış II : çıkış, çıkma.
ç. -ta (1) 6548
çılğav : çarık, çizme giymeden
çıplak ayağa sarılan, sık dokunmuş, su
geçirmez keten bez.
ç. -larını (1) 8325
ç. -lı (2) 804, 2073
Çimbay : Çimbay.
Ç. -nñ (1) 2709
çım-çirt : yavaşça, çok sessiz.
ç. (11) 1136, 1786, 2652, 3846,
4584, 4973, 7001, 7706, 8598, 9533, 12246
ç. edi (1) 447
çınğıldat- : çınlatmak, çalmak.
ç. -p (1) 8267
çınıl-da- : çınlamak.
ç. -dı (3) 8073, 12297, 12820
ç. -ğan soñ (1) 10793
çınkıl-da- : çınlamak.
ç. -p (1) 8520
çınla- : çınlamak.
ç. -dı (1) 2662
ç. -mağtalar (1) 282
ç. -p turgan (1) 1448 (pr.)

ç. -y (2) 1965, 9464
çınlaş- : söyleşmek.
ç. -ayık (1) 6126
çınlat- : çınlatmak.
ç. -a (1) 296
çıplak : çıplak, üryan.
ç. (7) 382, 3972, 6455, 6782, 8381,
8508, 8605
çırak : mum.
ç. (3) 3268, 10253, 12244
ç. -lar (1) 8469
ç. -larını (1) 656
ç. -nı (5) 2346, 6427, 7303, 7456,
12048
çıray : yüz, sima, çehre.
ç. (2) 666, 2286
ç. -ı (43) 150, 330, 417, 500, 837,
1627, 1830, 2347, 2962, 4308, 4363, 5174,
7038, 7188, 7552, 7599, 7739, 8020, 8216,
8909, 8928, 9519, 9608, 9821, 10170,
10398, 10731, 10753, 10811, 10823,
10835, 11315, 11894, 12072, 12141,
12236, 12324, 12372, 12657, 13100,
13107, 13115, 13153
ç. -ına (1) 2347
ç. -ından (3) 1811, 2822, 12689
ç. -ını (11) 472, 658, 2790, 4099,
4331, 6684, 7985, 10127, 10213, 12409,
12822
ç. -larnen (1) 8219
ç. -lı (1) 2640
ç. -ñ (1) 12574
ç. -nen (1) 10363
Çırçık : Çırçık.
Ç. -ta (1) 11990
çır-çıplak : tamamen çıplak,
çırılçıplak.
ç. (1) 8508
çırçır : ağustos böceği.

ç. -lar (1) 7079
çırıl-da- : cırıldamak, cıvıldamak.
ç. -mağa başladılar (1) 8539
çırıl-dat- : cırıldatmak.
c. -mağa (1) 1662
çırıldı : cıvıltı.
ç. -sı (1) 1737
çırım : uyumak, uyku.
ç. al- : dinlenmek, uyuklamak.
ç. -ayım (1) 839
ç. -mağ (2) 5806, 7312
ç. -ayık (1) 6413
çırlak-çıplak : yarı çıplak.
ç. (2) 1982, 8604
çırpı : çalı, çırpı.
ç. (1) 1138
çırp- : çırpmak, el çırpmak.
ç. -mağa başladı (1) 12889
ç. -malarının (1) 6156
ç. -p (1) 10947
ç. -tı (1) 12864
ç. -tılar (3) 6017, 6052, 10966
çıtırda- : çıtırdamak.
ç. -p (3) 539, 834, 5803
çıtırmanlık : çalılık.
ç. (1) 9684
çıyıldavuk : ?
ç. (1) 13116
çizma : çizme.
ç. -çıklarının (1) 545
ç. -ları (3) 4161, 7625, 12811
ç. -larına (2) 8842, 12486
ç. -larının (1) 3312
ç. -larını (5) 5806, 6822, 7763, 8325, 9278
ç. -larının (1) 7747
ç. -larını (2) 4156, 4171

ç. -malarğa (1) 3981
çız- : çizmek, resim çizmek.
ç. -mağa (1) 9305
çiberek (-gi) : çiğbörek.
ç. (11) 1661, 1669, 1671, 1733, 1737, 2555, 3170, 4282, 4312, 7315, 10919
ç. -inden (1) 1729
ç. -ler (1) 8429
ç. -leri (1) 8426
ç. -lerini (1) 7321
ç. -lerni (2) 1670, 8431
ç. -nen (1) 7579
ç. -ni (2) 4284, 7317
ç. -ñni (1) 4305
çibin : sinek.
ç. (5) 1107, 10291, 10735, 11148, 11739
ç. -lerni (1) 741
çibiş : iki yıllık keçi yavrusu.
ç. (1) 12622
çiçe : ?
ç. -si (1) 2710
çiçek (-gi) : çiçek.
ç. (7) 1505, 1576, 2469, 2822, 6562, 9337, 11050
ç. -i (1) 12832
ç. -ini (1) 9484
ç. -ke (1) 10646
ç. -ler (6) 253, 754, 1470, 6641, 7921, 10251
ç. -lerniñ (1) 7945
ç. -li (6) 978, 5651, 7391, 7657, 9024, 10072
ç. -ñi (1) 9485
çift : iki tane; çift, eş.
ç. (2) 3338, 11232
ç. -ler (2) 8213, 8221

çileki : üzüm cinsi.
ç. (1) 2460
çilengirlik : çilingirlik.
ç. (1) 6339
çille : sıkıntı.
ç. -si (2) 11762, 12681
ç. -sinde (2) 3153, 3417
çil-parça : paramparça.
ç. (2) 1787, 5523
çilter : ağ, file.
ç. (1) 3482
ç. -li (3) 255, 1178, 2366
Çimbay : Çimbay.
Ç. (1) 2690
çimçe- : çimdiklemek.
ç. -di (1) 11045
çimçi- : çimdiklemek, yolmak, ısırmak.
ç. -gen (2) 584, 585 (pr.)
çimçiş- : çimdikleşmek.
ç. -p (1) 8708
çimirde- : uyuşmak, titremek.
ç. -di (1) 3975
çimirdet- : uyuşturmak, titretmek.
ç. -e (1) 6758
ç. -ti (1) 1753
çin : gerçek, asıl.
ç. (1) 12267
çinar : çınar.
ç. (1) 11642
ç. -ğa (1) 11444
çinatif : küçük parmak.
ç. (1) 3386
Çingizhan : Cengizhan.
Ç. (1) 2673
çip-çiy : büsbütün çiğ, tamamen çiğ.

ç. (1) 5053
çirkin : çirkin, kötü.
ç. (2) 1200, 3797
çivilde- : cıvıldamak.
ç. -se (1) 4975
çivilti : cıvıltı.
ç. -si (1) 4969
ç. -sine (1) 4974
ç. -sini (1) 4979
çiy : çiğ, pişmemiş.
ç. (5) 329, 2295, 2385, 5992, 12837
(çip-çiy) (1) 5053
çiykıldavuk : ?
ç. (1) 11666
çizgi : çizgi, hat.
ç. -ler (1) 198
ç. -leri (2) 4329, 13081
ç. -lerindemi (1) 10910
ç. -lerini (1) 6297
ç. -lerni (1) 11928
çoban : çoban.
ç. (115) 29, 69, 211, 779, 805, 935, 953, 998, 1017, 1133, 1137, 1139, 1141, 1145, 1148, 1152, 1844, 1994, 2040, 2072, 2073, 2097, 2098 (3), 2099, 2111, 2150, 2151, 2152, 2179, 2202, 2253, 2552, 2554, 2559, 2649, 2744, 2745, 2752, 2768, 2871, 2954, 2989, 3032, 3070, 3323, 3356, 3359, 3363, 3368, 3672, 3681, 3691, 3704, 3716, 3758, 3769, 3829, 3851, 3915, 3922, 3949, 4050, 4086, 4088, 4089, 4092, 4109, 4188, 4319, 4411, 4654, 4658, 4662, 4670, 4702, 4703, 4736, 4784, 4951, 4983, 4985, 5636, 5637, 5649, 5770, 5781, 5783, 5793, 5803, 5806, 5842, 5873, 6733, 6775, 6777, 6894, 6896, 6905, 6909, 6914, 6922, 6924, 6927, 6951, 6955 (2), 7590, 7989, 8077, 8327, 8328, 8688, 8747

ç. -dan (5) 3703, 3732, 4093, 6596, 8865
ç. -dır (1) 3675
ç. edi (1) 3903
ç. eken (1) 1019
ç. -ğa (16) 225, 489, 779, 1145, 3069, 3345, 3673, 4376, 4954, 4957, 5638, 6888, 6896, 6921, 8588, 8595
ç. -ı (6) 1984, 2558, 3678, 4044, 4096, 6893
ç. -lar (41) 54, 80, 208, 492, 623, 802, 812, 1804, 1980, 1993, 2102, 2238, 2742, 2861, 4138, 4667, 4680, 4681, 4700, 4701, 4705, 4706, 4720, 4783, 4785, 5146, 5276, 5632, 5900, 6909, 6913, 6944, 6953, 6958, 6983, 7173, 7729, 7777, 8358, 8687, 8862
ç. -lar için (1) 493
ç. -lar gibi (1) 275
ç. -larara (1) 4632
ç. -larda (1) 49
ç. -lardan (7) 196, 274, 2145, 2200, 5438, 7790, 8823
ç. -larga (8) 209, 1803, 2256, 4683, 5893, 5901, 5910, 6225
ç. -ları (6) 273, 2140, 2729, 6776, 7714, 8758
ç. -larım (2) 1017, 3764
ç. -larımız (3) 207, 2922, 3676
ç. -larımnen (1) 2920
ç. -larında (1) 1918
ç. -larinen (2) 75, 4631
ç. -larnen (9) 484, 627, 1967, 2094, 2913, 4697, 6870, 6929, 7745
ç. -larnı (8) 366, 811, 2105, 2181, 6908, 8684, 8829, 9020
ç. -larnın (15) 2142, 2143, 2173, 2731, 2869, 2942, 3068, 3692, 5718, 5859, 5894, 6881, 6886, 6932, 8528

ç. -m (3) 997, 1815, 8586
ç. -nen (2) 1134, 6597
ç. -nı (7) 2149, 3764, 4261, 4653, 6919 (2), 6922
ç. -nı (1) 6922
ç. -nın (44) 214, 619, 830, 934, 939, 949, 950, 1161, 2100, 2141, 2154, 2731, 2732, 2870, 2887, 3057, 3349, 3672, 3837, 3941, 4262, 4331, 4707, 4724, 4952, 4955, 4958, 4959, 4965, 4981, 5640, 5743, 5897, 5910, 5911, 5913, 6923, 6926, 8593, 8612, 8677, 8686, 8694, 8743
ç. -sın (1) 8582
Çoban-Ata : Çoban Ata.
Ç. (2) 5042, 5140
Ç. -ğa (1) 5013
Ç. -da (2) 6815, 6857
çobancılık : çobancılık.
ç. (1) 6956
çobanlık : çobanlık.
ç. (1) 779
ç. (9) 786, 2103, 4044, 4958, 5880, 5914, 6707, 6777, 8338
ç. -tan (1) 8688
çoğal- : çoğalmak, artmak.
ç. -masını (1) 6879
ç. -vı (1) 4954
çok : çok, fazla, epey; uzun süre.
ç. (267) 46, 73, 86, 156 (2), 157, 173, 221, 303 (2), 372, 391, 525, 569, 580, 699, 816, 869, 947, 951, 1017, 1038, 1042, 1226, 1252, 1270, 1307, 1339, 1388 (2), 1389, 1407, 1482, 1485, 1496, 1526, 1542, 1596, 1606, 1628, 1661, 1682, 1688, 1704, 1820, 1978, 2039, 2047, 2087, 2126, 2216, 2225, 2227, 2255, 2353, 2369, 2460, 2476, 2491, 2508, 2546, 2562, 2655, 2678, 2730, 2804, 2826, 2878, 2931, 3187, 3233, 3253, 3382, 3384, 3389, 3455, 3612, 3691, 3877,

4042, 4074, 4143, 4194, 4291, 4294, 4471, 4489, 4609, 4705, 4725, 4812, 4818, 4819 (2), 4852, 4909, 4921, 5170, 5215, 5229, 5252, 5271, 5310, 5425, 5439, 5447, 5604, 5682, 5692, 5831, 5938, 5984, 5995, 6155, 6182 (2), 6235, 6275, 6291, 6359, 6375, 6391, 6413, 6433, 6435, 6498, 6508, 6554, 6578, 6635, 6725, 6730, 6809, 6873, 6880, 6948, 7073, 7091, 7123, 7212, 7261, 7268, 7275, 7324, 7351, 7354, 7387, 7401, 7414, 7424, 7429, 7472, 7499, 7743, 7832, 7854, 7866, 8092, 8152, 8179, 8206, 8218, 8266, 8312, 8331, 8416, 8445, 8544, 8546, 8625, 8639, 8640, 8673, 8723, 8731, 8807, 8888, 8923, 9061, 9202, 9209, 9217, 9239, 9276, 9290, 9367, 9423, 9580, 9641, 9699, 9917, 10000, 10081, 10099, 10111, 10160, 10233, 10236, 10241, 10284, 10297, 10335, 10353, 10376, 10414, 10515, 10583, 10594, 10598, 10717, 10985, 11016, 11078, 11085, 11086, 11093 (2), 11125, 11170, 11218, 11222, 11260, 11281, 11322, 11402, 11481, 11518, 11586, 11627, 11658, 11732, 11736, 11737, 11738, 11849, 11890, 11972, 11976, 11977, 12008, 12017, 12047, 12062, 12104, 12108, 12199, 12310, 12384, 12387, 12476, 12503, 12506, 12608, 12611, 12618, 12666, 12724, 12800 (2), 12819, 12889, 12930, 12934, 12941, 13028, 13065, 13182

ç. -ça (5) 5850, 7072, 7787, 9077, 11053

ç. edi (3) 5425, 9663, 12278

ç. ediler (1) 6335

ç. eken (1) 11126

ç. -ka (14) 1045, 1546, 2334, 2365, 3885, 5670, 5720, 7629, 8360, 9095, 10334, 10795, 12561, 12566

ç. -lar (4) 6953, 10006, 11068, 12384

ç. -ları (2) 11000, 11049

ç. -mı (1) 5472

ç. -mız (1) 12825

ç. -tanmı (1) 6662

ç. -tır (1) 9129

ç. -u (2) 9325, 12326

ç. -usu (9) 300, 385, 814, 2481, 2814, 4758, 6553, 7124, 8500

ç. -usınıñ (1) 5494

çokı- : galamak, ısırmak, canını yakmak.

ç. -p tursañ (1) 4803

çoklaş- : artmak, çoğalmak.

ç. -a (1) 2464

ç. -kan (1) 10556 (pr.)

ç. -kan sayın (1) 2737

ç. -r (2) 2191, 3593

ç. -sa (1) 2748

ç. -tı (1) 1984

çoklaştır- : arttırmak, çoğaltmak.

ç. -dı (1) 12150

ç. -ğan (1) 3675 (pr.)

ç. -mağa (1) 2210

ç. -mağ (2) 5895, 6873

çokluk : çoğunluk.

ç. et- : çok gelmek.

ç. -ti (1) 784

çokmar : kalın sopa, tokmak.

ç. (1) 2585

ç. -ını (1) 2588

çokmarla- : tokmaklamak.

ç. -p başlağanda (1) 2616

ç. -p başladı (1) 2721

çokrak (-ğı) : kaynak, menba.

ç. (3) 610, 13150, 13175

ç. -ı (4) 478, 609, 2435, 12531

ç. -ına (1) 2633

ç. -ka (2) 8772, 13156

ç. -larını (1) 816
çoktan : uzun zamandan beri,
çoktan.
ç. (44) 32, 308, 921, 923, 1705,
2487, 2800, 2926, 2951, 3072, 3079, 3090,
3617, 3809, 3820, 3830, 4271, 4372, 4930,
5899, 6243, 6318, 6585, 6933, 7243, 7353,
7631, 7656, 8350, 8472, 8567, 9286, 9786,
9894, 10269, 10381, 11362, 11367, 11622,
11999, 12266, 12390, 12745, 12929
çoktan-çok : birçok, pek çok.
ç. (3) 2487, 3072, 12745
çokusun- : çoğumsamak, bir şeyin
düşünüleninden daha çok olduğu yargısına
varmak, çok görmek, çok bulmak.
ç. -ğan olsa (1) 9069
çolpa : beceriksiz.
ç. (1) 10290
çolpalık : beceriksizlik.
ç. (1) 12059
çom- : dalmak.
ç. -p (1) 7273
çomul- : dalmak.
ç. -p ketmekte (1) 1976
çoñkay- : çökmek, çömmek.
ç. -p (2) 1161, 8748
çontuğ : güdük, kısa.
ç. (1) 1820
çorap (-bı) : çorap.
ç. (1) 6039
ç. -ımı (1) 11011
ç. -lar (3) 465, 3431, 3599
ç. -ları (1) 3488, 7917
ç. -larını (1) 881
ç. -larıñını (1) 11006
çot : ?
ç. (2) 3760, 9254
ç. -ımı (1) 9256

çök- : çökmek, çömelmek,
oturmak; inmek.
ç. -p (9) 135, 852, 1840, 6059,
6590, 7833, 7877, 8203, 8739
ç. -e (3) 7078, 10736, 11150
ç. -eler (1) 12580
ç. -eyatқан (1) 6494 (pr.)
ç. -ken (1) 974 (pr.)
ç. -ken arada (1) 5627
ç. -ken edi (1) 703
ç. -ken kibi (1) 9720
ç. -kence (1) 7272
ç. -kende (1) 1708
ç. -p olamağanını (1) 8798
ç. -ti (7) 338, 5398, 6852, 9045,
9135, 9799, 10793
ç. -tiler (1) 867
ç. -tü (2) 1855, 3984
ç. -tüler (1) 5348
çöktir- : çöktürmek
ç. -e (1) 4717
çöktürt- : çöktürtmek.
ç. -tiler (1) 6560
çöküç : çekiç.
ç. (1) 8878
çökür : budak.
ç. (2) 6959, 8747
ç. -li (4) 5073, 6610, 7962, 11779
çökürlen- : budaklanmak.
ç. -p ıalğan (1) 8 (pr.)
çöl : çöl, bozkır.
ç. (44) 9, 175, 640, 932, 2095,
2670, 2793, 3833, 3846, 3881, 3883, 4064,
4612, 4965, 5801, 5836, 5909, 5910 (2),
6508, 7018, 7073, 7079, 7081, 7177, 8681,
8731, 8744, 12439, 12442, 12481, 12523,
12537, 12541, 12550, 12752, 12770,

12790, 12810, 12859, 12873, 13179,
13181, 13184

ç. boyu (7) 545, 679, 1169, 3847,
5721, 5826, 8881

ç. -de (20) 643, 671, 679, 1688,
2484, 2865, 2868, 4702, 5230, 8685 (2),
8728, 8735, 8839, 8840, 8898, 12700,
12747, 12787, 12788

ç. -ge (12) 932, 4058, 4137, 4343,
8328, 8730, 12095, 12750, 12756, 12762,
12763, 12767

ç. -ler (7) 2104, 2431, 4056, 6224,
7741, 8559, 8576

ç. -lerde (6) 2808, 4649, 4723,
6223, 6446, 12443

ç. -lerdeki (1) 4834

ç. -lerden (1) 8778

ç. -lerge (5) 3145, 4609, 6082,
7005, 12194

ç. -leri (3) 2182, 6277, 8399

ç. -lerinde (3) 1644, 3134, 4847

ç. -lerine (1) 6221

ç. -lerini (2) 2260, 6994

ç. -lerinin (3) 1975, 3098, 7016

ç. -lerni (6) 53, 457, 1406, 2437,
4726, 7076

ç. -mizniñ (2) 2784, 8505

ç. -ni (8) 644, 3937, 3942, 4340,
4966, 5627, 7029, 8745

ç. -niñ (21) 645, 943, 950, 1160,
2215, 2232, 3672, 4973, 4982, 5631, 5634,
5907, 6593, 7078, 7728, 8737, 11979,
12738, 12972, 13183

ç. -ü (10) 56, 177, 1403, 1564,
2174, 3125, 3133, 4748, 4816, 7276

ç. -ünde (2) 3153, 4608

ç. -üne (1) 6233

ç. -üniñ (1) 5409

çömüç : kepçe, kova.

ç. -ini (1) 1977

ç. -nen (1) 3044

çöplük : çöp, süprüntü.

ç. -ni (1) 3791

çötki : fırça.

ç. -si (1) 11785

ç. -sine (1) 11798

çöt : ?

ç. -nen (1) 4074

çöyün : dökme demir.

ç. (5) 4437, 5662, 7932, 8510, 8537

ç. -deki (1) 8539

ç. -niñ (1) 8544

ç. -ni (1) 1977

çubal- : karışmak.

ç. -ğan (2) 4363, 6781 (pr.)

çubar : benekli, lekeli, çilli.

ç. -ını (1) 5933

ç. -nı (1) 5934

çubuk (-ğı) : çubuk, sopa.

ç. (4) 344, 353, 411, 1502

ç. -ı (2) 343, 6704

ç. -ına (1) 381

ç. -ından (2) 309, 7943

ç. -ını (3) 6643, 6650, 6658

ç. -ka (1) 8646

ç. -lar (1) 1549

ç. -ları (1) 2456

ç. -larını 1504, 2472

ç. -lı (1) 6694

ç. -nen (1) 6736

ç. -nı (4) 343, 346, 347, 351

çubukla- : sopalamak, sopayla
koalamak.

ç. -p (1) 6588

çukur : çukur.

ç. (7) 4458, 5448, 5525, 6263, 6998, 8176, 8496

ç. -da (3) 5448, 5506, 6278

ç. -dan (1) 5498

ç. -ğa (2) 5438, 5527

ç. -ından (1) 2880

ç. -lar (1) 5391

ç. -larını (1) 4254

ç. -larını (3) 5360, 5386, 5492

ç. -larını (1) 5358

ç. -nı (1) 5392

çul : paçavra, çaput.

ç. (2) 10752, 12504

ç. -ğa (5) 675, 694, 1501, 1540, 10666

ç. -lu (1) 10549

ç. -nı (2) 2125, 2133

çul-çubur : paçavra, çul çaput.

ç. (1) 1829

ç. -larını (1) 1979

çullan- : çullanmak.

ç. -ğan (1) 1293 (pr.)

çuval : çuval.

ç. (4) 1788, 1902, 6741, 8581

ç. -ğa (2) 10999, 11187

ç. -larga (1) 743

ç. -larını (1) 749

çünkü : zira, çünkü.

ç. (117) 580, 812, 1215, 1317, 1358, 1768, 1456, 1514, 1520, 1577, 1701, 1746, 1837, 2093, 2268, 2447, 2470, 2630, 2641, 2879, 3000, 3188, 3215, 3326, 3512, 3604, 3796, 3950, 3993, 4054, 4057, 4205, 4669, 4671, 4977, 5189, 5233, 5238, 5355, 5428, 5483, 5585, 6255, 6475, 6577, 6584, 6636, 6675, 6923, 6935, 6959, 7239, 7616, 7740, 7867, 7894, 8027, 8080, 8205, 8214, 8308, 8796, 8817, 8859, 8882, 8890, 9084, 9168, 9197, 9201, 9367, 9424, 9438, 9564,

9568, 9618, 10000, 10045, 10089, 10098, 10313, 10370, 10394, 10452, 10594, 10683, 10767, 10788, 10790, 10844, 10943, 10957, 11202, 11267, 11486, 11492, 11545, 11715, 11752, 11775, 11826, 11925, 11976, 12000, 12060, 12183, 12205, 12230, 12296, 12486, 12517, 12539, 12561, 12684, 12743, 12802, 12950, 12996

çürü- : çürümek.

ç. -p (1) 5888

çürü- : çürümek.

ç. -mek (1) 5891

çürük : çürük.

ç. (3) 4900, 8851, 11651

çürüklük : çürüklük.

ç. -ler (1) 3791

çürüt- : çürütmek.

ç. (1) 5324 (gr.)

çüy : çivi.

ç. -ge (1) 4084

ç. -ler (1) 10046

D

da : da, de; ve, ama, fakat.

d. (876) 29, 49, 86, 108, 119, 130, 141, 144, 147, 161 (2), 172, 192, 195, 202, 205 (2), 230, 240, 241, 242, 249, 260, 269, 272, 279, 284, 290, 301, 314, 362 (2), 368, 374, 377, 422, 437, 474, 497, 518, 537, 538 (2), 539, 548, 576, 591, 600, 601, 602 (2), 633, 642, 649, 701, 704, 708, 715, 716, 724, 725, 731, 750, 790, 800, 856, 877, 966, 1019, 1032, 1048, 1058, 1086, 1089, 1212, 1214, 1222, 1226, 1275, 1279, 1303, 1371, 1390, 1394, 1407 (2), 1429, 1438 (3), 1443, 1449 (2), 1453, 1497, 1499, 1505, 1516, 1519, 1546, 1548, 1565, 1567, 1586,

1590, 1602, 1612, 1619, 1640, 1668, 1672,
1719, 1720, 1754, 1823, 1826, 1846, 1882,
1901, 1902, 1907, 1908, 1937, 1954, 1960,
1968, 1971, 1988, 1991, 2009, 2025, 2056,
2060, 2061, 2109, 2134, 2147, 2158, 2160,
2168, 2183 (2), 2200, 2244, 2284, 2310,
2325, 2347, 2376, 2381, 2382, 2422, 2426,
2470, 2513, 2532, 2534, 2559, 2574, 2577,
2587, 2592, 2599 (2), 2610, 2615, 2617,
2625, 2628, 2635, 2680, 2681, 2689, 2696,
2698, 2700, 2703, 2707, 2708, 2710, 2721,
2723, 2724, 2728, 2737, 2743, 2756, 2761,
2763, 2770, 2781, 2786, 2845 (2), 2857,
2861, 2864, 2866, 2874, 2875, 2882, 2887,
2902, 2931, 2932, 2937, 2955, 2975, 3014
(2), 3016, 3034, 3045, 3046, 3068, 3070,
3071, 3106, 3109, 3120, 3145, 3186, 3196,
3206, 3212, 3273, 3279, 3283, 3289, 3325,
3327, 3377, 3378, 3381, 3404, 3417, 3424,
3456, 3457, 3479 (2), 3492, 3504, 3529,
3537, 3553, 3555, 3564 (2), 3571, 3602,
3607, 3618, 3630, 3634, 3637, 3642, 3647
(2), 3681, 3683, 3685 (2), 3696, 3702,
3716, 3722, 3729 (2), 3750, 3762, 3776,
3813, 3835, 3854, 3858, 3878, 3916, 3918,
3922, 3925, 3944, 3986, 4043, 4061, 4089,
4129, 4131, 4136, 4144, 4176, 4216, 4223,
4226, 4237, 4264 (2), 4269, 4278, 4292,
4310, 4334, 4378, 4380, 4387, 4409, 4419,
4476, 4488, 4493, 4501, 4537, 4575, 4631,
4642, 4646, 4657, 4659, 4661, 4670, 4672,
4675, 4679, 4681, 4686, 4696, 4710, 4713,
4720, 4721, 4757, 4764, 4774, 4775, 4785,
4800, 4803, 4804 (2), 4807, 4811, 4850,
4865, 4874, 4885, 4891, 4899 (2), 4902,
4907, 4915, 4918, 4923, 4942, 4953, 4957,
4995, 5000, 5002, 5019, 5021, 5040 (2),
5058, 5063, 5070, 5091, 5095, 5129, 5163,
5202, 5214, 5238, 5278, 5284, 5302, 5313,
5316, 5320, 5334, 5354, 5365, 5374, 5381,
5403, 5422, 5484, 5501, 5505, 5518, 5529,
5535, 5555, 5561, 5576, 5592, 5595, 5600,
5608, 5613, 5620, 5630, 5637, 5665, 5675,
5681, 5686, 5699, 5722 (2), 5736, 5759 (2),

5801, 5807, 5808, 5823, 5835, 5837 (2),
5839, 5847, 5863, 5858, 5863, 5874, 5891,
5907, 5910, 5911, 5917, 5919, 5925, 5941,
5942, 5947, 5961, 5994, 6041, 6091, 6107,
6147, 6153, 6182, 6184, 6220, 6231, 6235,
6259, 6260, 6271, 6274, 6278 (2), 6284,
6299, 6366, 6398, 6418, 6448, 6478 (2),
6484, 6487, 6527, 6562, 6610, 6620, 6630,
6632, 6648, 6667, 6678, 6735, 6764, 6777,
6809, 6846, 6855, 6893, 6897, 6903, 6916,
7010, 7023, 7096, 7111, 7143, 7162, 7172,
7227, 7229, 7234, 7249, 7267, 7277 (2),
7279, 7291, 7296, 7307, 7308, 7345, 7349,
7403, 7404, 7423, 7471, 7485, 7513, 7533,
7541 (2), 7550, 7551, 7555, 7556, 7557 (2),
7559, 7573, 7576, 7607, 7614 (2), 7623,
7652, 7653, 7663, 7697, 7766, 7769, 7778,
7779, 7795, 7832, 7848, 7851, 7863, 7866,
7871, 7903, 7971, 7985, 7798, 8054, 8055,
8057, 8070, 8077, 8080, 8085, 8135, 8206,
8216, 8220, 8272, 8279, 8303, 8323, 8325,
8351, 8353 (2), 8363, 8368, 8378, 8389,
8395, 8420, 8427, 8438, 8485, 8537, 8566,
8592, 8606, 8607, 8639, 8671, 8675, 8690,
8708, 8732, 8735, 8765, 8769, 8772, 8789,
8793, 8821, 8823, 8833, 8849, 8874, 8920,
8926 (2), 8982, 8985, 9006, 9047, 9068,
9077, 9095, 9119, 9125, 9160, 9169, 9197,
9200, 9211, 9218, 9235, 9242, 9264, 9270,
9273, 9274, 9297, 9299, 9309, 9340, 9361,
9371, 9373, 9396, 9407, 9469, 9483, 9484,
9485, 9501, 9509, 9521, 9529, 9571, 9586,
9587, 9628, 9673, 9756, 9764, 9767, 9779
(2), 9788, 9791, 9815, 9827, 9833, 9837,
9838, 9862, 9879, 9888, 9890 (2), 9906,
9938, 9949, 9966, 9981, 9992, 10033,
10034, 10049, 10060, 10092, 10109,
10111, 10113, 10114, 10126, 10164,
10177, 10184, 10200, 10201, 10236,
10237, 10251, 10259, 10273, 10288,
10305, 10306, 10317, 10324, 10345,
10352, 10368, 10399, 10406, 10424, 10426,
10431, 10442, 10447, 10461, 10471,
10505, 10537, 10545, 10579, 10611,

10633, 10641, 10683, 10719, 10731,
 10738, 10770, 10786, 10800, 10804,
 10827, 10831, 10835, 10880, 10898,
 10903, 10912, 10917, 10919, 10931,
 11001, 11026, 11031, 11048, 11068,
 11069, 11070, 11084, 11145, 11166,
 11180, 11183, 11223, 11236, 11240,
 11345, 11380, 11394, 11405 (2), 11414,
 11434 (2), 11464, 11467, 11469, 11476,
 11477, 11479, 11482, 11486, 11493,
 11508, 11526 (2), 11532, 11539, 11545,
 11549, 11594, 11602, 11618, 11637,
 11673, 11686, 11691, 11692, 11699,
 11721, 11732, 11734, 11749, 11770,
 11788, 11806, 11810, 11817, 11849,
 11867, 11883, 11890, 11902, 11913,
 11943, 12013, 12037, 12044, 12047,
 12048, 12049, 12067, 12099, 12105,
 12106, 12134, 12143, 12164, 12167, 12184
 (2), 12191, 12198, 12199, 12220, 12222,
 12267, 12268, 12272, 12286, 12328, 12333
 (2), 12335, 12339, 12343, 12345, 12346,
 12355, 12363, 12380, 12401, 12425,
 12432, 12433, 12439, 12441, 12463,
 12465, 12468, 12473, 12500, 12505 (2),
 12506, 12520, 12538, 12556, 12559,
 12564, 12572, 12579, 12610, 12628,
 12638, 12654, 12660 (2), 12686, 12707,
 12788, 12816, 12818, 12835, 12889,
 12891, 12913, 12933, 12948, 12981,
 13017, 13024, 13056, 13068, 13081,
 13113, 13121, 13122, 13142, 13145,
 13171, 13172, 13179

(ya d.) (38) 749, 932, 957, 1097,
 1451, 2248, 2389, 2604, 2873, 3389, 4245,
 4565, 4711, 4713, 4715, 4719 (2), 5504,
 5818, 5936, 6124, 6468, 6546, 6605, 6709,
 6896, 7347, 7853, 7872, 8153, 8916, 9121,
 9412, 9653, 9916, 11595, 11690, 11780

daa : daha, henüz, hala.

d. (534) 80, 103, 125, 149, 150,
 171, 191, 209, 216, 220, 237, 282, 346,
 351, 353, 386, 404, 407, 530, 535, 548,

549, 585, 633, 670, 724, 745, 781, 792,
 840, 856, 874, 920, 922, 925, 928, 944,
 946, 952, 966, 967, 1004, 1020, 1041,
 1087, 1174, 1201, 1204, 1259, 1271, 1275,
 1276, 1333, 1342, 1407, 1434, 1439, 1448,
 1567, 1577, 1631, 1721, 1752, 1772, 1780,
 1848, 1849, 1910, 1922, 1927, 1976, 1994,
 1996, 2040, 2055 (2), 2094, 2109, 2134,
 2172, 2173, 2181, 2190, 2248, 2325, 2350,
 2364, 2395, 2398, 2591, 2627, 2633, 2642,
 2644, 2677, 2694, 2712, 2716, 2746, 2760,
 2789, 2804, 2825, 2833, 2837, 2850, 2851,
 2879, 2945, 2947, 2956, 2958, 2962, 3000,
 3011, 3018, 3025, 3027, 3030, 3060, 3074,
 3075, 3131, 3134, 3149, 3172, 3215, 3218,
 3219, 3242 (2), 3243, 3252, 3256, 3268,
 3329, 3339, 3341, 3367, 3373, 3392, 3396,
 3441, 3443, 3450, 3476, 3524, 3525, 3544,
 3612, 3613, 3622, 3642, 3649, 3651, 3656,
 3690, 3707, 3720, 3728, 3749, 3767, 3778,
 3779, 3807, 3828, 3863, 3868, 3908, 3916,
 3918, 3972, 3974, 4021, 4079, 4094, 4109,
 4131, 4136, 4143, 4145, 4159, 4215, 4226,
 4241, 4248, 4283, 4290, 4329 (3), 4375,
 4449, 4486, 4508, 4511, 4568, 4609, 4619,
 4626, 4638, 4656 (2), 4673, 4756, 4774,
 4801, 4819, 4820, 4842, 4888, 4896, 4898,
 4909, 4911, 4921, 4925, 4938, 4943, 4945,
 4952, 4966, 4995, 5004, 5008, 5015, 5056,
 5071, 5103, 5130, 5209, 5240, 5269, 5303,
 5344, 5377, 5385, 5398, 5424, 5455, 5484,
 5524, 5537, 5577, 5649, 5695, 5719, 5731,
 5735, 5816, 5827, 5829, 5848, 5856, 5877,
 5901 (2), 5908, 5910, 5921, 5930, 5984,
 6002, 6003, 6013, 6116 (2), 6120, 6155,
 6207, 6218, 6229, 6231, 6235, 6314, 6335,
 6344, 6469, 6537, 6539, 6579, 6612, 6631,
 6633, 6714, 6720, 6725, 6744, 6755, 6756,
 6772, 6851, 6892, 6919, 6953, 6969, 7002,
 7051, 7073, 7145, 7196, 7219, 7229, 7237,
 7377, 7401, 7433, 7437, 7462, 7472, 7475,
 7501, 7532, 7538, 7577, 7598, 7671, 7676,
 7697, 7722, 7780, 7793, 7795, 7840, 7843,
 7847, 7874, 7959, 7983, 7992, 7993, 8026,

8034, 8053, 8074, 8216 (2), 8307 (2), 8312, 8315, 8332, 8344, 8360, 8367, 8414, 8431, 8519, 8530, 8537, 8542, 8546, 8595, 8604, 8605, 8609, 8648, 8653, 8681, 8725, 8740, 8746, 8778, 8791, 8799, 8809, 8828, 8840, 8841, 8860, 8870, 8890, 8898, 8917, 8927, 8939, 8958, 8994, 9027, 9036, 9043, 9055, 9058, 9064, 9091, 9098, 9144, 9196, 9199, 9207, 9227, 9264, 9265, 9273, 9297, 9357, 9547, 9567, 9580, 9607, 9635, 9662, 9681, 9764, 9815, 9818, 9838, 9890, 9897, 9936, 9946, 9975, 9976, 10001, 10041, 10048, 10056, 10075, 10104, 10114, 10115, 10118, 10119, 10141, 10183, 10251, 10256, 10268, 10302 (2), 10319, 10338, 10341, 10338, 10341, 10358, 10378, 10385, 10410, 10412, 10434, 10437, 10479, 10490, 10524, 10528, 10556, 10613, 10708, 10718, 10740, 10763, 10780, 10785, 10793, 10876, 10931, 10956, 11033, 11077, 11120, 11126, 11182, 11281, 11296, 11402, 11405, 11414, 11481, 11587, 11588, 11610, 11612, 11653, 11724, 11768, 11769, 11775, 11827, 11867, 11897, 11931, 11949, 11967, 11979, 12048, 12049, 12062, 12063, 12141, 12142, 12208, 12258, 12284, 12318, 12326, 12332, 12340, 12350, 12393, 12407, 12461, 12462, 12468, 12520, 12564, 12572, 12579, 12604, 12608, 12611, 12640, 12654, 12788, 12827, 12851, 12855, 12872, 12901, 12928, 12929, 12934, 12953, 12958, 12970, 12985, 13011, 13014, 13022, 13024, 13031, 13096, 13113, 13135, 13139, 13165, 13179

dad : tat; zevk.

d. -ını (6) 243, 786, 1427, 1429, 2609, 3690

dağ : dağ.

d. (16) 5, 237, 1048, 1419, 3172, 3380, 4245, 4248, 6692, 6696, 6722, 8580, 8621, 8623, 8628, 12741

d. -a (1) 8675

d. -da (1) 8736

d. -daki (2) 8642, 8735

d. -dan (2) 8584, 8644

d. -ğa (6) 241, 5217, 6708, 8629, 8631, 8641

d. -ı (1) 3134

d. -lar (3) 2729, 7255, 9636

d. -lardan (2) 4646, 6993

d. -larga (2) 359, 2506

d. -larında (2) 8579, 8671

d. -larının (2) 2424, 2518

d. -larnen (1) 11066

d. -larnı (1) 7033

d. -larnıñ (2) 2426, 6994

d. -nen (2) 1048, 3172

d. -nıñ (1) 8627

dağıl- : dağılmak, parçalanmak.

d. -a (1) 5535

d. -dı (1) 5344

d. -p kete (1) 1852

d. -p ketken soñ (2) 6287, 6738

dağılış- : dağılmak.

d. -tılar (1) 5051

dağınık : dağınık.

d. (6) 5536, 5734, 6543, 9115, 11155, 12255

dağıstanlı : Dağıstanlı.

d. -lar (1) 10286

dağıt- : dağıtmak, ayırmak.

d. -tı (1) 8298

dağ-ķaya : dağ kaya.

d. (1) 4248

d. -ğa (1) 4246

dağlar-taşlar : dağlar taşlar.

d. (2) 9801, 12754

daima : daima, her zaman.

d. (42) 451, 455, 622, 802, 1567,
3695, 5291, 5859, 6272, 7020, 7589, 7903,
8209, 8667, 8894, 9093, 9125, 9223, 9227,
9253, 9296, 9314, 9320, 9450, 9451, 9543,
9551, 9738, 9750, 9947, 10041, 10225,
10372, 10724, 10807, 10922, 10953,
11082, 11231, 11471, 12109, 12266

daimiy : devamlı, sürekli,
değişmez.

d. (2) 184, 12565

daire : daire, halka.

d. (1) 10304

d. -ni (1) 10962

daiy : lider, önder.

d. (2) 12618, 12957

d. -miz (1) 12712

dağıl : tahıl.

d. -lı (1) 3236

dakıka : dakika.

d. (29) 121, 354, 1669, 1999, 2215,
2313, 2865, 3046, 3063, 4938, 6270, 6646,
6851, 7337, 7521, 7925, 7984, 7999, 8289,
8351, 8423, 8538, 8725, 9191, 9556,
10416, 10725, 10757, 12358

d. -çığına (1) 8890

d. -da (3) 7760, 12519 (2)

d. -dan (4) 4553, 7759, 9998, 10085

d. -dan soñ (2) 660, 7063

d. -ğa (3) 4892, 5450, 6371

d. -lar (2) 5745, 7511

d. -larda (1) 9469

d. -larnı (2) 8474, 8918

d. -lık (1) 2133

d. -sı (1) 7711

d. -sınace (1) 2871

dakka : dakika.

d. (4) 1736, 3935, 6033, 10469

d. -nñ (1) 9410

d. -sı (1) 6220

dal : dal, kol.

d. -dan (1) 9703

d. -fidan (1) 9483

d. -ğa (1) 1823

d. -ına (1) 6071

d. -lar (1) 1610

d. -ları (3) 248, 1524, 3431

d. -larına (1) 1476

d. -larında (1) 1576

d. -larından (2) 1549, 7401

d. -larımı (2) 1890, 6786

d. -lı (5) 1539, 1544, 9530, 9682,
11642

d. -m (1) 3223

dal- : dalmak, gömülmek.

d. -a (3) 2520, 4333, 4661

d. -acağ (1) 5851 (pr.)

d. -alar (1) 5745

d. -dı (20) 1153, 2044, 2371, 3651,
3796, 3964, 4021, 4359, 4644, 5399, 5897,
6466, 6923, 7854, 8351, 8564, 10869,
11827, 12637, 12786

d. -dılar (5) 2270, 5998, 7551,
7701, 11164

d. -dım (1) 8593

d. -dñız (1) 11360

d. -ğan (7) 1099, 3846, 4586, 6683,
6905, 9533, 9576 (zm.)

d. -ğan (5) 2758, 3880, 9110, 9805,
12883 (pr.)

d. -ğan edi (1) 10684

d. -ğan kibi (1) 9420

d. -ğanda (1) 499

d. -ğanını (3) 3255, 3649, 11103

d. -mağa (4) 3094, 4253, 6055,
11074

d. -mağ kerek (2) 3098, 4249

d. -mañız (2) 4509, 8178
d. -may (1) 7079 (zm.)
d. -p (2) 8074, 11194
d. -p başladı (1) 8652
d. -p kete (2) 4722, 7052
d. -p ketkenini (1) 3247
d. -p turğanlarını (1) 2546
d. -p yüredir (1) 2602
d. -sa kerek (1) 3944
daldır- : daldırmak.
d. -dı (1) 6463
d. -ğan (1) 9540 (pr.)
d. -ıcı (1) 9412
d. -p (1) 3418
dala : bozkır.
d. -ñ (1) 3236
dalğa : dalga.
d. -ları (1) 5039
d. -sı (2) 7614, 12791
dalğalandır- : dalğalandırmak.
d. -p (1) 9608
dalğalan- : dalgalanmak, çalkalanmak.
d. -p (1) 5536
d. -p-delirip (1) 12758
dalğalı : dalgalı.
d. (4) 12, 7660, 9060, 10404
dalğıcı : dalgıç.
d. (1) 3097
d. -lar (1) 3092
dam I : tat, lezzet, zevk.
d. -ı (1) 1477
d. -sız (1) 3549
d. al- : dinlenmek.
d. -alar (1) 357
d. -ñız (1) 5250
d. -ayım (1) 7253

dam II : dam, çatı.
d. (1) 1113
d. -ğa (2) 11108, 11110
damar : damar.
d. -ından (1) 6175
d. -ını (1) 67
d. -larıñda (1) 7493
d. -lı (2) 3484, 7301
damla- : demlemek.
d. -dñ (1) 6392
d. -p (1) 1002
damsızlan- : lezzetsizleşmek.
d. -a (1) 5376
dane : tane, tohum, zerre; adet.
d. (23) 1151, 1165, 2304, 2309, 2385 (2), 2608, 2999, 3251, 3257, 3319, 3538, 3915, 4216, 4291, 4655, 5857, 5858, 7360, 8124, 8599, 8872, 12562
d. -çigi (1) 3070
d. -çikleri (2) 5724, 7058
d. -çiklerini (1) 8049
d. -dane (2) 1638, 7968
d. -den (1) 4656
d. -leri (2) 7683, 8410
d. -lerini (2) 2007, 3336
d. -si (8) 1543, 3823, 5577, 5639, 5754, 5793, 9454, 11527
d. -sine (1) 4090
d. -sini (5) 331, 1060, 2311, 5934, 8600
d. -siniñ (1) 257
dañgırdı : yüksek gürültü, yüksek ses.
d. -sı (1) 7017
Daniya : Danimarka.
D. (1) 2163
darağaç : darağacı.

d. -ka (1) 6559
d. -tan (1) 6562
darbeci : darbeci.
d. (1) 7786
dare : zilli tef.
d. (1) 8762
dargın : dargın, küskün.
d. (2) 9749, 10432
dargınlık (-ğı) : dargınlık, küskünlük.
d. -ını (1) 4996
darıl- : darılmak, küsmek.
d. -a (1) 10603
d. -a edim (1) 10052
d. -dı (5) 7235, 9130, 9421, 9941,
11954
d. -ma (1) 5093
d. -masalar kerek (1) 9623
d. -masını (1) 13017
d. -p (1) 10213
d. -p çıkkanına (1) 106
darılış- : darılmak.
d. -p (1) 6817
darğa- : dağılmak, yayılmak.
d. -dılar (2) 11228, 12897
d. -ğan ediler (1) 11549
d. -y (2) 11143, 11480
d. -ycağ (1) 11128 (zm.)
darğal- : dağılmak, yayılmak.
d. -a (2) 1599, 1601
d. -dı (2) 8555, 12907
d. -dılar (1) 231
d. -ğan (3) 2267, 3650, 3850 (pr.)
d. -ğanda (1) 447
d. -ğandır (1) 7143
d. -p (6) 18, 4946, 5450, 5729,
8509, 9612
darğaş- : dağılışmak.

d. -tılar (1) 8946
darğatıl- : dağıtılmak.
d. -mazdan (1) 5362
darğat- : dağıtmak.
d. -masın (1) 2958
d. -rsiñiz (1) 824
d. -tı (3) 2367, 3410, 6574
darma-dağın : darma dağın,
dağınık.
d. (8) 1844, 2674, 4373, 5302,
6526, 6726, 7979, 8640
darma-dağınık : darmadağınık.
d. (1) 5734
darya : deniz.
d. (12) 168, 172, 178, 449 (2), 450,
2673 (3), 6992, 7076, 7699
dastarğan : sofraya, yemek.
d. (2) 611, 1121
d. -dan (1) 1125
d. -nı (1) 634
dava : tartışma, münakaşa.
d. (7) 2012, 4766, 7882, 10787,
10862, 11240, 11482
d. -nı (1) 10529
d. -niñ (1) 2733
d. -sı (3) 1378, 4680, 4771
d. -sını (2) 2027, 5681
d. et- : tartışmak, münakaşa
etmek, çekişmek.
d. -e bile (1) 580
d. -mege (1) 582
d. -mekniñ (1) 5281
d. -p (1) 270
davalaş- : tartışmak, münakaşa
etmek, çekişmek.
d. -mağa (1) 11215
d. -p çıktılar (1) 2012

d. -r (1) 7410
d. -v (1) 2989
d. -vniñ (1) 11521
davet : davet.
d. (1) 5001
d. -ñiz (2) 5963, 8112
d. et- : çağırmaq, davet etmek.
d. -em (1) 8162
d. -emiz (1) 1687
d. -er (1) 1331
d. -kende (1) 8189
d. -keni (1) 2632
d. -megen edi (1) 5003
d. -mekni (1) 6316
d. -p (3) 2718, 4598, 8299
d. -se (1) 10952
d. -ti (8) 1650, 4533, 6740, 7216, 7392, 8098, 8224, 10014
d. -tiler (1) 8111
d. -tiñ (1) 5011
d. etil- : davet edilmek, çağırılmak.
d. -gen (1) 7585 (pr.)
d. -gen ediler (1) 8511
davetname : davetiye.
d. (3) 8113, 8116, 8120
d. -leri (1) 70
Davkara : Davkara.
D. (3) 2688, 2709, 2712
davran- : acele etmek.
d. (2) 6772, 12065
d. -alar (1) 754
d. -asıñ (1) 12240
d. -dı (2) 6317, 8427
d. -dık (1) 12488
d. -ğanıñız (1) 12489
davul : davul.
d. -ını (1) 2721

d. -nı (2) 2588, 2616
d. -niñ (1) 10292
davulcu : davulcu.
d. (2) 2588, 2720
d. -niñ (4) 2585, 2587, 2615, 2617
davuş : ses; bağırış.
d. (1) 8198
d. -ı (4) 6223, 9252, 11911, 13120
d. -ına (1) 12238
d. -ından (1) 3861
d. -ını (2) 8377, 11938
d. -lar (2) 3621, 10299
d. -ları (6) 1648, 4585, 10356, 10665, 10883, 12444
d. -nen (43) 1526, 2305, 2383, 2585, 8011, 8072, 9599, 9754, 10128, 10159, 10422, 10689, 10743, 10799, 10806, 10813, 10968, 11010, 11048, 11105, 11206, 11280, 11290, 11370, 11662, 12031, 12192, 12234, 12531, 12624, 12671, 12675, 12726, 12846, 12981, 13004, 13019, 13046, 13090, 13104, 13108, 13116, 13151
d. -nı (1) 6223
dayan- : katlanmak, tahammül etmek, çekmek; uzanmak.
d. (1) 8465
d. -a (4) 1602, 2051, 5374, 5375
d. -acaqtırım (1) 3719
d. -almadı (1) 6380
d. -almağan (1) 6118 (pr.)
d. -almay (1) 11401 (gr.)
d. -almaycağına (1) 6689
d. -almazsız (1) 4488
d. -amadı (9) 658, 2009, 2348, 3911, 4689, 6078, 6301, 6498, 8450
d. -amağan (1) 12235 (pr.)
d. -amay (1) 12185 (gr.)

d. -amay (1) 7403 (zm.)
d. -amayıp (1) 3425
d. -asıñ (1) 119
d. -dı (2) 275, 11491
d. -dım (1) 121
d. -mağ kerek (1) 7409
d. -mayıp (1) 2353
d. -maz (1) 3046
d. -p (1) 117
d. -p olmadı (2) 9249, 11342
d. -p olmadım (1) 7306
d. -p olamağan (1) 12765 (zm.)
d. -p olamaycağını (1) 11504
d. -p olamaz (1) 9889
d. -p olurmu eken 11481
d. -r (2) 4804 (2)

dayana-dayana : dayana dayana.

d. (1) 537

dayanıl- : katlanılmak, dayanılmak.

d. -acağ kibi (1) 9041

de : da, de; ve.

d. (914) 18, 31, 33, 100, 131, 151, 166, 190, 203, 208, 209, 235, 275, 277, 289, 314, 321, 340, 382, 406, 440, 468, 477, 482, 499, 542, 559, 575, 594, 611, 645, 666, 669, 690, 725, 732, 735, 779, 784, 794, 796, 831, 842, 855 (2), 879, 889, 897, 919, 936 (2), 947, 968, 969, 999, 1024, 1033, 1055 (2), 1102, 1124, 1135, 1195, 1204 (2), 1210, 1212, 1214, 1216, 1247, 1249, 1260, 1265, 1301, 1304, 1327, 1336, 1367, 1370, 1373, 1374, 1383, 1385, 1391, 1398, 1399, 1425, 1429, 1443, 1487, 1489, 1494, 1510, 1512, 1517, 1530, 1540, 1542 (2), 1557 (2), 1563 (2), 1581, 1591, 1607, 1626, 1628, 1629, 1643, 1661, 1678, 1682, 1729, 1745, 1762, 1764, 1781, 1784, 1803, 1823, 1832, 1840, 1841, 1861, 1864, 1886, 1891, 1905, 1908 (2), 1923, 1927, 1964, 1970 (2), 1973, 1974, 1984, 1987, 1994,

1998, 2025, 2055, 2065, 2068, 2082, 2129, 2177, 2191, 2200, 2209, 2262, 2318 (2), 2322, 2330, 2331, 2363, 2376, 2387, 2388, 2389, 2403, 2406, 2548, 2582, 2590, 2596, 2598, 2630, 2653, 2661, 2684, 2693, 2722, 2729, 2738, 2848, 2854, 2855, 2857, 2880, 2907, 2928, 2932, 2960, 2965, 2967, 2991, 2993, 2999, 3001, 3007, 3012, 3015, 3024 (2), 3026, 3027, 3037, 3050, 3094, 3100, 3136, 3142, 3143, 3152, 3162, 3166, 3169, 3174, 3216, 3217, 3249, 3283, 3298, 3306, 3330, 3361, 3388 (2), 3390, 3399, 3414, 3428, 3438, 3454, 3459, 3498, 3502, 3505, 3509, 3519, 3594, 3596, 3612, 3628, 3631, 3633, 3635, 3641, 3642, 3643, 3644 (2), 3648, 3662, 3673, 3684, 3686, 3707, 3729, 3732, 3757, 3758, 3767, 3783, 3786, 3797, 3832 (2), 3867, 3878, 3917, 3928, 3930, 3934, 3941, 3943, 3962, 4016, 4030, 4034, 4038 (2), 4062 (4), 4064, 4083, 4098, 4104, 4118, 4132, 4144, 4159, 4180, 4188, 4194, 4199 (2), 4200, 4207, 4219, 4253, 4280, 4296, 4304, 4315, 4341, 4355, 4367, 4404, 4462, 4496, 4504, 4510, 4546, 4556, 4613, 4624, 4639, 4656, 4667, 4679, 4684, 4719, 4723, 4782, 4790, 4793, 4795, 4797, 4805, 4844, 4885, 4898, 4900, 4911, 4925, 4928, 4953, 4970, 4972, 4991, 5015, 5026 (2), 5032, 5046, 5053, 5066, 5083, 5088, 5125, 5141, 5165, 5185, 5190, 5223, 5236, 5270, 5271, 5277 (2), 5290, 5327, 5337, 5352, 5409, 5418, 5459, 5467, 5477, 5480, 5516, 5526, 5528, 5547, 5592, 5603 (3), 5606, 5628, 5668, 5678, 5692, 5721, 5742, 5754, 5770, 5779, 5799, 5828, 5837, 5838, 5839 (2), 5853, 5870, 5875, 5884, 5894, 5911, 5915, 5916, 5918, 5922, 5925, 5928, 5965, 5971, 5978, 5992, 5995, 6008, 6040, 6046, 6122, 6132, 6149, 6153, 6160, 6164, 6186, 6191, 6196, 6233, 6240, 6242, 6283, 6293, 6302, 6303, 6309, 6319, 6344, 6361, 6369, 6374, 6382, 6386, 6392, 6407, 6408, 6427, 6436 (2), 6438, 6448, 6449, 6450, 6481, 6487, 6499 (2), 6502, 6528, 6529, 6578,

6579, 6591, 6599, 6602, 6616, 6622, 6623, 6652, 6655, 6691, 6705, 6714, 6723, 6757, 6775, 6776, 6790, 6884 (2), 6886, 6919, 7057, 7097, 7100, 7132, 7207, 7213, 7217, 7225, 7238, 7241, 7243, 7258, 7271, 7297, 7338, 7339, 7343, 7351, 7373 (2), 7375, 7412, 7413, 7424, 7427, 7428, 7429, 7443, 7444 (2), 7461, 7490 (2), 7491, 7503, 7514, 7526, 7531, 7554, 7577, 7580, 7586, 7587, 7604, 7648, 7654, 7657, 7658, 7681, 7690, 7693, 7709, 7715, 7721, 7740, 7755, 7773, 7787, 7788, 7789, 7793, 7811 (2), 7826, 7834, 7879, 7889, 7890, 7893, 7894, 7954, 7992, 8023, 8028, 8051, 8058, 8063, 8074, 8081, 8110, 8116, 8118, 8120, 8129, 8132, 8138, 8145, 8147, 8151, 8154, 8155, 8179, 8182, 8188, 8233, 8252, 8257, 8269, 8290, 8296, 8318, 8340, 8358, 8359, 8373, 8428, 8431, 8442, 8453, 8462, 8491, 8523, 8551, 8562, 8568 (2), 8583, 8610, 8633, 8636, 8639, 8652, 8661, 8662, 8705, 8720, 8727, 8730, 8737, 8745, 8754, 8756, 8764, 8780, 8797, 8800, 8850, 8870 (2), 8896, 8913, 8923, 8924, 8985, 8990, 9019, 9025 (2), 9041, 9044, 9050, 9063, 9067, 9072, 9074, 9077, 9087, 9089, 9129, 9183, 9194, 9197, 9206, 9225, 9226, 9237, 9242, 9260, 9265, 9289, 9293, 9309, 9314, 9317, 9325, 9329, 9341, 9390, 9400, 9453, 9462, 9496, 9510, 9544, 9566, 9568, 9572, 9579, 9581, 9602, 9628, 9634, 9641, 9642, 9652, 9655, 9660, 9689, 9717, 9734, 9746, 9774, 9775, 9789, 9802, 9804, 9808, 9836, 9844, 9845, 9869, 9878, 9880 (2), 9883, 9908, 9926, 9934, 9954, 9965, 9988, 10007, 10042 (2), 10053, 10068, 10073, 10092, 10093, 10105, 10190, 10208, 10213, 10231, 10234, 10238, 10240, 10289, 10306, 10308, 10313, 10327, 10334, 10337, 10339, 10340, 10347, 10354, 10379, 10411, 10427, 10428, 10447, 10455, 10460, 10485, 10497, 10506, 10539, 10611, 10615, 10626, 10649, 10654, 10682, 10688, 10690, 10727, 10789, 10808,

10820, 10847 (2), 10859, 10872, 10879, 10893 (2), 10900, 10907, 10920, 10931, 10937, 10943, 10952, 10956, 10969, 10971, 10985, 10993, 11000, 11011, 11070, 11084, 11104, 11110, 11148, 11150, 11152, 11158, 11179, 11182, 11240, 11276, 11301, 11309 (2), 11345, 11346, 11387, 11394, 11429, 11443, 11468, 11500, 11508, 11509, 11538, 11572 (2), 11585, 11588, 11622, 11627, 11645, 11672, 11677, 11683, 11705, 11731, 11738, 11789, 11792, 11822, 11827, 11832, 11837, 11862, 11864, 11891, 11892 (2), 11930, 11931, 11938, 11946, 11968, 12012, 12022, 12029, 12041, 12048, 12050, 12059, 12088, 12103, 12109, 12115, 12144, 12145, 12181, 12182, 12183, 12189, 12209, 12213, 12216, 12223, 12226 (2), 12229, 12231, 12258, 12278, 12279, 12280, 12289, 12291, 12292, 12295, 12307, 12314, 12348, 12351, 12359, 12365, 12369, 12390, 12422, 12434, 12460, 12483, 12493, 12525, 12546, 12552, 12590, 12602, 12603, 12607, 12625, 12628, 12660, 12664, 12665, 12696, 12698, 12773, 12781, 12785, 12797, 12809, 12815, 12817, 12818, 12853, 12867, 12876, 12885, 12917, 12922 (2), 12930, 12933, 12938, 12950, 12967, 12972, 12991, 13016 (2), 13026, 13028, 13041, 13048, 13084, 13085, 13094, 13141, 13142, 13146, 13160, 13168, 13170, 13184

de- : konuşmak, söylemek, dile getirmek, demek; anlamına gelmek, kastetmek; demek ki, o zaman; ise; diye.

d. (2) 130, 9445

d. -di (1090) 22, 35, 65, 93, 95, 105, 112, 116, 117, 119, 181, 182, 184, 186, 189, 191, 196, 211, 229, 349, 378, 381, 402, 407, 409, 411, 413, 432, 439, 522, 525, 527, 529, 542, 552, 554, 596, 603, 604, 631, 633, 652, 667, 671, 673,

675, 682, 699, 702, 707, 729, 776, 810,
820, 824, 836, 838, 839, 842, 850, 852,
865, 890, 894, 897, 903, 910, 913, 984,
996, 997, 999, 1003, 1010, 1013, 1026,
1029, 1032, 1063, 1084, 1093, 1101, 1105,
1108, 1111, 1116, 1132, 1134, 1141, 1145,
1147, 1149, 1192, 1194, 1199, 1203, 1211,
1218, 1226, 1236, 1244, 1247, 1248, 1253,
1254, 1255, 1256, 1263, 1266, 1267, 1272,
1273, 1277, 1281, 1292, 1301, 1350, 1355,
1358, 1366, 1426, 1428, 1484, 1513, 1545,
1551, 1557, 1560, 1572, 1585, 1586, 1594,
1619, 1626, 1642, 1658, 1680, 1682, 1684,
1738, 1740, 1770, 1776, 1779, 1790, 1793,
1805, 1814, 1815, 1831, 1858, 1864, 1904,
1909, 1915, 1916, 1919, 1921, 1923, 1927,
1947, 1951, 1954, 1966, 1982, 2001, 2015,
2017, 2024, 2066, 2078, 2122, 2123, 2126,
2149, 2150, 2178, 2195, 2196, 2210, 2213,
2222, 2227, 2229, 2255, 2271, 2272, 2276,
2278, 2283, 2285, 2288, 2289, 2290, 2293,
2298, 2305, 2307, 2308, 2309, 2315, 2329,
2342, 2349, 2353, 2354, 2382, 2400, 2406,
2410, 2535, 2539, 2543, 2550, 2551, 2560,
2562, 2564, 2621, 2622, 2625, 2644, 2649,
2661, 2662, 2664, 2670, 2672, 2681, 2717,
2773, 2778, 2780, 2792, 2804, 2805, 2811,
2816, 2819, 2827, 2832, 2846, 2849, 2854,
2857, 2903, 2914, 2918, 2920, 2931, 2948,
2951, 2956, 2971, 2972, 2976, 2977, 2998,
3003, 3006, 3009, 3011, 3018, 3038, 3042,
3056, 3112, 3113, 3114, 3124, 3126, 3172,
3176, 3184, 3191, 3193, 3210, 3232, 3271,
3275, 3276, 3280, 3286, 3288, 3292, 3294,
3301, 3309, 3348, 3349, 3367, 3444, 3450,
3470, 3487, 3488, 3490, 3499, 3503, 3508,
3512, 3516, 3523, 3525, 3529, 3532, 3535,
3536, 3549, 3557, 3562, 3670, 3698, 3702,
3704, 3706, 3707, 3714, 3730, 3733, 3740,
3742, 3746, 3748, 3760, 3769, 3782, 3821,
3828, 3830, 3855, 3865, 3866, 3893, 3896,
3906, 3909, 3958, 3978, 3982, 4009, 4010,
4013, 4024, 4072, 4075, 4077, 4078, 4080,
4084, 4085, 4087, 4088, 4095, 4100, 4104,

4116, 4124, 4155, 4172, 4175, 4178, 4188,
4190, 4192, 4193, 4194, 4221, 4224, 4226,
4229, 4236, 4243, 4257, 4259, 4263, 4269,
4285, 4289, 4292, 4293, 4295, 4297, 4310,
4355, 4387, 4388, 4391, 4316, 4397, 4401,
4411, 4413, 4417, 4445, 4452, 4453, 4460,
4461, 4464, 4473, 4491, 4502, 4513, 4517,
4519, 4523, 4541, 4542, 4543, 4544, 4552,
4574, 4600, 4621, 4622, 4634, 4691, 4693,
4765, 4810, 4860, 4863, 4864, 4867, 4868,
4875, 4876, 4878, 4886, 4909, 4925, 4930,
4931, 4934, 4972, 4974, 4975, 4987, 5011,
5023, 5025, 5027, 5046, 5052, 5057, 5060,
5090, 5091, 5095, 5107, 5113, 5134, 5135,
5137, 5142, 5176, 5180, 5182, 5185, 5187,
5194, 5204, 5247, 5254, 5261, 5285, 5292,
5295, 5296, 5349, 5402, 5403, 5411, 5427,
5437, 5455, 5457, 5468, 547, 5475, 5479,
5521, 5522, 5526, 5529, 5538, 5541, 5545,
5552, 5568, 5572, 5575, 5619, 5624, 5625,
5678, 5680, 5697, 5728, 5738, 5739, 5775,
5776, 5782, 5789, 5790, 5791, 5796, 5798,
5830, 5851, 5852, 5879, 5885, 5952, 5954,
5971, 5979, 5983, 5986, 6005, 6042, 6075,
6093, 6096, 6100, 6110, 6116, 6118, 6120,
6122, 6126, 6128, 6158, 6165, 6167, 6168,
6185, 6200, 6206, 6208, 6227, 6228, 6247,
6253, 6265, 6289, 6293, 6303, 6309, 6311,
6314, 6323, 6328, 6330, 6350, 6363, 6365,
6370, 6374, 6382, 6384, 6389, 6391, 6394,
6400, 6402, 6404, 6414, 6418, 6420, 6431,
6473, 6479, 6533, 6621, 6638, 6646, 6650,
6652, 6654, 6656, 6659, 6660, 6662, 6673,
6674, 6680, 6687, 6698, 6702, 6772, 6804,
6826, 6830, 6842, 6844, 6850, 6859, 6863,
6891, 6893, 6907, 6938, 6948, 6966, 6968,
6972, 6975, 6978, 6979, 7009, 7043, 7068,
7090, 7092, 7095, 7116, 7190, 7193, 7194,
7197, 7200, 7202, 7204, 7206, 7209, 7211,
7224, 7231, 7242, 7245, 7247, 7250, 7305,
7316, 7321, 7332, 7341, 7342, 7364, 7378,
7395, 7397, 7419, 7430, 7435, 7453, 7454,
7458, 7460, 7507, 7508, 7522, 7523, 7529,
7533, 7538, 7540, 7564, 7588, 7607, 7640,

7686, 7688, 7713, 7715, 7720, 7724, 7726,
7739, 7743, 7747, 7751, 7757, 7767, 7772,
7786, 7829, 7893, 7934, 7936, 7940, 7967,
7985, 7987, 7991, 7993, 7994, 8004, 8006,
8011, 8023, 8034, 8068, 8071, 8074, 8079,
8086, 8090, 8112, 8114, 8116, 8129, 8141,
8145, 8147, 8150, 8160, 8163, 8167, 8168,
8170, 8178, 8207, 8209, 8240, 8242, 8255,
8265, 8266, 8268, 8269, 8301, 8305, 8335,
8348, 8352, 8365, 8382, 8384, 8386, 8393,
8395, 8413, 8429, 8430, 8435, 8436, 8438,
8441, 8452, 8460, 8487, 8491, 8492, 8522,
8529, 8540, 8544, 8547, 8560, 8569, 8573,
8606, 8638, 8651, 8652, 8657, 8660, 8696,
8697, 8698, 8702, 8705, 8709, 8710, 8717,
8719, 8721, 8735, 8740, 8763, 8768, 8777,
8793, 8798, 8802, 8823, 8833, 8845, 8848,
8851, 8853, 8861, 8863, 8904, 8906, 8909,
8911, 8912, 8914, 8930, 8934, 8935, 8936,
8941, 8945, 8950, 8957, 8964, 8979, 8987,
9122, 9140, 9144, 9147, 9150, 9159, 9167,
9274, 9322, 9329, 9342, 9346, 9354, 9435,
9443, 9492, 9524, 9561, 9599, 9604, 9624,
9662, 9663, 9676, 9681, 9685, 9693, 9697,
9700, 9704, 9709, 9710, 9727, 9742, 9754,
9757, 9812, 9822, 9875, 9950, 9958, 9963,
9969, 9984, 10019, 10024, 10048, 10102,
10128, 10129, 10132, 10136, 10142,
10148, 10154, 10164, 10168, 10175,
10265, 10268, 10304, 10362, 10385,
10389, 10392, 10421, 10437, 10471,
10537, 10552, 10554, 10561, 10574,
10582, 10607, 10609, 10616, 10623,
10659, 10680, 10688, 10697, 10709,
10743, 10751, 10755, 10758, 10766,
10783, 10797, 10799, 10806, 10813,
10818, 10822, 10888, 10891, 10894,
10917, 10936, 10940, 10968, 10973,
10974, 10982, 10995, 10998, 11009,
11015, 11032, 11039, 11048, 11055,
11062, 11074, 11083, 11188, 11191,
11206, 11208, 11216, 11245, 11251,
11254, 11280, 11286, 11290, 11294,
11305, 11316, 11319, 11324, 11332,

11350, 11360, 11370, 11380, 11390,
11397, 11415, 11430, 11508, 11510,
11519, 11551, 11554, 11559, 11564,
11569, 11571, 11572, 11574, 11601,
11605, 11607, 11616, 11620, 11639,
11641, 11661, 11666, 11671, 11676,
11702, 11711, 11718, 11728, 11743,
11755, 11759, 11788, 11794, 11799,
11802, 11838, 11840, 11856, 11864,
11874, 11890, 11901, 11912, 11914,
11921, 11945, 12003, 12006, 12031,
12035, 12076, 12092, 12127, 12130,
12134, 12140, 12146, 12164, 12165,
12179, 12182, 12187, 12192, 12199,
12204, 12222, 12234, 12238, 12243,
12244, 12261, 12277, 12293, 12299,
12304, 12312, 12325, 12356, 12364,
12379, 12395, 12397, 12425, 12427,
12488, 12524, 12530, 12580, 12589,
12590, 12601, 12604, 12613, 12617,
12624, 12629, 12648, 12650, 12654,
12655, 12670, 12671, 12675, 12676,
12722, 12726, 12827, 12844, 12845,
12851, 12869, 12874, 12884, 12908,
12915, 12916, 12922, 12926, 12948,
12970, 12979, 12981, 12999, 13004,
13016, 13019, 13025, 13028, 13037,
13046, 13057, 13069, 13071, 13078,
13084, 13086, 13090, 13101, 13104,
13108, 13116, 13120, 13134, 13137,
13150, 13155, 13158, 13177

d. -diler (18) 58, 436, 877, 989,
1711, 3116, 3868, 4151, 4161, 4546, 4702,
5088, 6199, 6885, 7886, 8537, 8582, 10562

d. -dilermi (1) 11846

d. -dim (13) 3629, 3639, 3920,
4089, 4692, 4694, 8081, 8606, 8608, 8609,
9496, 9708, 12611

d. -dîñ (1) 4506

d. -dîñiz (2) 3731, 8807

d. -gen (11) 1308, 1500, 2775,
3140, 3749, 4395, 5264, 9068, 10708,
12750, 12764 (zm.)

d. -gen (95) 55, 281, 296, 392, 735, 831, 875, 928, 1143, 1177, 1189, 1357, 1483, 1561, 1705, 1837, 1894, 2040, 2684, 2690, 2709, 2787, 2872, 2877, 2938, 2941, 2951, 3209, 3390, 3562, 3710, 3729, 3748, 3758, 3800, 3817, 3826, 4394, 4467, 4802, 5119, 5309, 5733, 6018, 6137, 6282, 6464, 6556, 6591, 6872, 6962, 7134, 7410, 7624, 8276, 8281, 8306, 8316, 8332, 8772, 8810, 8829, 8840, 8843, 8868, 8976, 9333, 9475, 9542, 9665, 9735, 9979, 9989, 9993, 9997, 10074, 10330, 10497, 10631, 10756, 10803, 10843, 10878, 10942, 11045, 11323, 11533, 11993, 12323, 12527, 12538, 12609, 12970, 12983, 13071 (pr.)

d. -gen edi (14) 2034, 2035, 3400, 5368, 9588, 10763, 11955, 12155, 12477, 12665, 12807, 12816, 12944, 13099

d. -gen ediler (1) 12788

d. -gen edim (1) 6334

d. -gen ediñiz (1) 13128

d. -gen kibi (23) 5941, 9308, 10761, 10795, 10840, 10862, 10930, 10978, 11285, 11580, 11663, 11737, 11741, 11782, 11891, 11984, 12075, 12126, 12131, 13202, 13236, 13288, 13138

d. -gen soñ (2) 2990, 7898

d. -gence (3) 534, 7345, 13170

d. -gencek (1) 10460

d. -gende (25) 666, 677, 1022, 1261, 2234, 2295, 4399, 4415, 4421, 4619, 4730, 5009, 7370, 7537, 7880, 8072, 8564, 8976, 9986, 10247, 10516, 10656, 10877, 11176, 11954

d. -gendir (1) 4078

d. -geni (6) 6462, 8764, 8854, 10896, 10937, 11591

d. -geni kibi (5) 3057, 8108, 9869, 11476, 11914

d. -genim kibi (1) 3598

d. -genime (1) 9860

d. -genimni (1) 10446

d. -geniñ (2) 852, 12417

d. -geniñden (1) 13098

d. -geninden (3) 5280, 7577, 10629

d. -genine (4) 214, 3599, 6342, 10194

d. -genini (7) 1953, 4299, 6299, 9879, 10690, 11520, 11731

d. -geniñiz (3) 5865, 6712, 8847

d. -geniñni (1) 9462

d. -genler (9) 2431, 2434, 2465, 2906, 3151, 3555, 6503, 7379, 7741 (zm.)

d. -genlerden (1) 10637

d. -genleri (1) 10580

d. -genleri kibi (8) 1519, 1698, 2825, 3172, 3642, 4046, 7097, 9010

d. -genlerini (3) 1747, 4551, 5078

d. -me (4) 3917, 4622, 8372, 8490

d. -meden (4) 610, 3337, 3629, 5477

d. -medi (2) 1833, 3392

d. -medimmi (2) 7227, 7844

d. -mege (8) 1066, 3539, 5694, 7485, 7808, 8027, 8542, 11295

d. -megen eken (1) 8555

d. -mek (139) 142, 181, 435, 678, 735, 967, 1188, 1446, 1549, 1642, 1735, 1968, 1998, 2031, 2414, 2794, 2814, 3022, 3046, 3325, 3341, 3434, 3603, 3735, 3739, 3783, 3784, 4143, 4248, 4608, 4707, 4708, 4787, 4788, 4791, 4807, 4890, 4919, 5180, 5236, 5351, 5451, 5504, 5551, 5602, 5810, 5827, 5870, 5900, 5927, 5987, 6010, 6322, 6437, 6446, 6450, 6481, 6537, 6664, 6713, 6899, 7209, 7343, 7400, 7476, 7517, 7672, 7748, 7843, 7851, 7989, 8216, 8230 (2), 8312, 8376, 8394, 8688, 8740, 8786, 8806, 8883, 8897, 9107, 9293, 9358, 9383, 9495, 9628, 9634, 9670, 9795, 9878, 9898, 9945, 9952, 10106, 10134, 10308, 10414, 10425,

10428, 10480, 10518, 10739, 10914,
10977, 10997, 11048, 11065, 11067,
11187, 11189, 11200, 11209, 11247,
11377, 11491, 11621, 11626, 11703,
11706, 11769, 11799, 11858, 11914,
11958, 12063, 12151, 12425, 12450,
12502, 12549, 12603, 12660, 12743,
12952, 13008, 13014

d. -mekni (1) 9490

d. -mektir (7) 1983, 3567, 5125,
5130, 8815, 12079, 12736

d. -meñ (1) 1005

d. -mese (2) 2200, 3253

d. -meseñ (1) 10523

d. -mesini (4) 9514, 10710, 12009,
12283

d. -mey (3) 4064, 10191, 13026
(zm.)

d. -meyim (1) 2102

d. -meyip (1) 4231

d. -meysizmi (1) 1007

d. -mez (1) 11588

d. -p (523) 60, 101, 109, 121, 146,
183, 215, 230, 321, 323, 340, 345, 362,
384, 386, 395, 400, 405, 420, 440, 559,
560, 583, 588, 594, 617, 630, 635, 655,
662, 668, 679, 687, 705, 723, 778, 853,
892, 901, 921, 923, 953, 959, 981, 1014,
1078, 1144, 1231, 1274, 1278, 1280, 1324,
1408, 1417, 1434, 1488, 1510, 1526, 1540,
1543, 1593, 1618, 1630, 1650, 1655, 1656,
1670, 1675, 1722, 1730, 1731, 1762, 1773,
1781, 1808, 1810, 1812, 1856, 1870, 1884,
1887, 1888, 1896, 1941, 1994, 2022, 2080,
2097, 2120, 2130, 2146, 2151, 2212, 2249,
2299, 2331, 2335, 2361, 2364, 2376, 2401,
2404, 2405, 2412, 2415, 2431, 2481, 2533,
2541, 2629, 2708, 2709, 2769, 2789, 2818,
2853, 2881, 2893, 2899, 2917, 2927, 2968,
2973, 2975, 2981, 2999, 3120, 3121, 3148,
3175, 3180, 3192, 3207, 3242, 3321, 3355,

3418, 3421, 3434, 3439, 3475, 3477, 3524,
3531, 3537, 3548, 3559, 3695, 3722, 3727,
3732, 3743, 3756, 3772, 3777, 3779, 3829,
3858, 3864, 3871, 3911, 3920, 3926, 3946,
3951, 4152, 4158, 4159, 4211, 4279, 4288,
4291, 4300, 4306, 4359, 4423, 4444, 4447,
4457, 4469, 4536, 4549, 4572, 4620, 4688,
4762, 4778, 4805, 4812, 4890, 4891, 4893,
4951, 4962, 5000, 5007, 5028, 5046, 5054,
5059, 5067, 5099, 5101, 5124, 5129, 5203,
5250, 5414, 5417, 5434, 5463, 5485, 5513,
5519, 5569, 5602, 5649, 5679, 5699, 5700,
5719, 5736, 5771, 5793, 5811, 5855, 5865,
5887, 5937, 5972, 5977, 6103, 6106, 6108,
6112, 6141, 6143, 6144, 6202, 6230, 6233,
6262, 6292, 6354, 6386, 6411, 6518, 6611,
6617, 6625, 6649, 6681, 6685, 6731, 6753,
6762, 6795, 6805, 6806, 6964, 6965, 7222,
7235, 7259, 7291, 7328, 7335, 7348, 7430,
7495, 7501, 7510, 7531, 7583, 7708, 7719,
7759, 7882, 7884, 7905, 7929, 7949, 7999,
8036, 8056, 8059, 8064, 8157, 8190, 8199,
8222, 8318, 8371, 8375, 8390, 8398, 8406,
8408, 8422, 8507, 8516, 8596, 8612, 8636,
8681, 8707, 8728, 8734, 8761, 8788, 8834,
8840, 8842, 8876, 8933, 8969, 8975, 8990,
8994, 9037, 9040, 9044, 9070, 9092, 9094,
9104, 9130, 9176, 9178, 9193, 9204, 9215,
9234, 9292, 9350, 9409, 9422, 9434, 9460,
9495, 9498, 9505, 9513, 9538, 9564, 9574,
9592, 9615, 9618, 9535, 9645, 9688, 9690,
9695, 9706, 9716, 9721, 9722, 9723, 9728,
9733, 9738, 9752, 9756, 9783, 9801, 9840,
9858, 9861, 9863, 9868, 9872, 9884, 9885,
9898, 9912, 9940, 9977, 10009, 10035,
10041, 10045, 10053, 10085 (2), 10090,
10119, 10151, 10156, 10159, 10178,
10181, 10196, 10214, 10220, 10222,
10248, 10302, 10351, 10465, 10470,
10502, 10519, 10524, 10570, 10593,
10603, 10608, 10621, 10630, 10633,
10634, 10658, 10677, 10694, 10726,
10747, 10771, 10809, 10826, 10831,
10855, 10859, 10881, 10884, 10890,

10943, 10954, 10993, 10999, 11006,
11007, 11013, 11022, 11030, 11071,
11076, 11092, 10123, 10160, 10167,
10183, 10198, 10258, 10268, 10284,
10331, 10344, 10394, 10396, 10404,
10413, 10435, 10454, 10530, 10565,
10612, 10709, 10717, 10723, 10766,
10770, 10792, 10822, 10849, 10853,
10860, 10898, 10929, 10946, 10985,
10988, 12013, 12016, 12071, 12072,
12082, 12091, 12112, 12121, 12125,
12128, 12151, 12160, 12176, 12191,
12249, 12316, 12358, 12391, 12413,
12438, 12452, 12458, 12517, 12538,
12575, 12579, 12591, 12596, 12609,
12622, 12662, 12710, 12785, 12809,
12813, 12814, 12824, 12834, 12842,
12877, 12920, 12954, 12994, 13014,
13040, 13051, 13056, 13064, 13066,
13076, 130130

d. -r eken (1) 3965

d. -r kibi (2) 3385, 10172

d. -rler (2) 7383, 8156

d. -rsiñ (18) 279, 478, 501, 645,
899, 4053, 4286, 5195, 5628, 6085, 6352,
6995, 7451, 7867, 8249, 8588, 9902, 12519

d. -se (10) 2322, 2387, 4302, 4420,
6736, 9838, 10506, 11027, 11352, 12996

d. -sek (1) 10600

d. -seler (1) 7382

d. -sem (3) 6340, 7255, 7347

d. -sen (1) 6132

d. -señ (14) 931, 1041, 1166, 4247,
5928, 6475, 9050, 9277, 9521, 9831, 9964,
10078, 10460, 12307

d. -señiz (5) 2565, 4876, 7886,
8809, 9394

d. -y (42) 312, 1491, 1504, 1527,
1529, 1532, 1535, 2698, 2699, 2704, 2705
(2), 2706, 2707, 2955, 3778, 4780, 4975,
5238, 6081, 6086, 7036, 7053, 7757, 8629,

8850, 10208, 10218, 10342, 10613, 10638,
11097, 11099, 11105, 11108, 11124,
11138, 11157, 11163, 11309, 12695, 13027

d. -y edi (7) 4231, 6341, 8672,
9776, 9927, 10249, 11499

d. -y edik (1) 8648

d. -y ediler (1) 12499

d. -y edim (1) 2382

d. -y eken (1) 10523

d. -y turgan (1) 10331

d. -y turganlar (1) 1049 (zm.)

d. -ycegim (9) 1581, 2239, 3678,
6345, 9632, 11252, 11930, 12353, 12369

d. -ycegini (4) 1061, 1962, 7892,
7984

d. -ycek olasıñmı (1) 11347

d. -ycek oldu (3) 9625, 10118,
13047

d. -ycek olup (1) 7534

d. -ycekler (2) 7954, 12305 (zm.)

d. -yceklerini (1) 6933

d. -ycekmi (2) 9905, 11020

d. -ycekmiiz (1) 9843

d. -yceksiñ (1) 10495

d. -ycektirim (1) 10763

d. -yim (8) 1283, 1827, 3042, 3277,
3447, 3454, 3959, 7458

d. -yler (24) 1339, 1629, 2438,
2679, 3338, 3537, 4117, 4786, 4812, 4916,
5227, 6413, 7195, 7232, 7244, 7381, 7411,
7830, 8448, 8759, 10638, 10739, 12682,
13022

d. -ymiz (3) 2174, 2386, 3186

d. -ysen (1) 6132

d. -ysiñ (6) 414, 414, 1554, 1555,
3586, 7413

d. -ysiñiz (6) 402, 4122, 7526,
8962, 11711, 11908

d. -ysiñmi (1) 9963

d. -ysiz (1) 2185
d. -ysizmi (1) 7783
dede : büyükbaba, dede.
d. -leriñni (1) 2083
d. -m (3) 1018, 3563, 4093
d. -mden (1) 2357
d. -ñ (1) 1455
d. -niñ (1) 3613
deerlik : ?
d. (1) 12502
def ol- : çekilmek, çıkmak,
defolmak.
d. (1) 345
d. -p (1) 1922
d. -sun (1) 1958
defa : defa, kere, sefer.
d. (14) 9573, 9946, 10246, 10300,
10706, 10793, 10876, 10956, 11242,
11752, 12074, 12354 (2), 13120
d. -lar (2) 12018, 12108
d. -larca (1) 7631
d. -sında (1) 12472
defn : cenaze töreni.
d. et- : cenazeyi gömmek.
d. -mek (1) 1928
d. -tiler (1) 9014
defter : defter.
d. (11) 304, 307, 737, 1750, 2022,
2025, 2026 (2), 4316, 6525, 7816
d. -çigini (1) 10776
d. -çiklerine (1) 2522
d. edi (1) 4638
d. -ge (2) 1747, 2070
d. -inde (1) 1748
d. -ine (1) 4315
d. -ini (6) 4312, 4593, 4638, 6522,
6779, 8351

d. -lerde (1) 305
d. -lerine (1) 7800
d. -lerni (1) 4641
d. -ni (2) 908, 2023
d. -ñni (3) 1742, 6515, 7815
degerli : kıymetli, değerli.
d. (1) 5380
degil : değil, -madan, -meksizin.
d. (307) 51, 96, 117, 156, 164, 200,
209, 397, 434, 470, 477, 487, 517, 560,
829, 870, 952, 1048, 1067, 1068, 1078,
1104, 1220, 1249, 1400, 1496, 1518, 1532,
1553, 1973, 1984, 2033, 2161, 2177, 2299,
2321, 2546, 2580, 2611, 2729, 2745, 2807,
2855, 2937, 2993, 3044, 3062, 3094, 3099,
3100, 3172, 3219, 3229, 3246, 3378, 3550,
3594, 3595, 3682, 3732, 3786, 3832, 3863,
3884, 3994, 4031, 4096, 4105, 4143, 4152,
4153, 4173, 4176, 4200, 4207, 4289, 4302,
4341, 4369, 4375, 4499, 4574, 4627, 4762,
4766, 4801, 4848, 4880, 4886, 5094, 5116,
5118, 5187, 5265, 5350, 5460, 5505, 5592,
5607, 5612, 5770, 5821, 5891, 5898, 6008,
6262, 6273, 6275, 6363, 6382, 6434, 6471,
6486, 6580, 6650, 6661, 6676, 6816, 6877,
6879, 6884, 7014, 7057, 7209, 7214, 7250,
7255, 7497, 7516, 7540, 7586, 7879, 7896,
8190, 8236, 8252, 8276, 8290, 8373, 8581,
8803, 8829, 8873, 8895, 8924, 8985, 9035,
9041, 9047, 9121, 9123, 9129, 9141, 9153,
9174, 9180, 9226, 9237, 9285, 9326, 9355,
9400, 9401, 9413, 9415, 9429, 9437, 9462,
9539, 9554, 9572, 9606, 9670, 9754, 9826,
9827, 9836, 9872, 9908, 9915, 9926, 9948,
9953, 9970, 10004, 10054, 10167, 10212,
10237, 10336, 10343, 10363, 10394,
10409, 10416, 10432, 10454, 10458,
10504, 10506, 10509, 10516, 10522,
10554, 10615, 10627, 10636, 10637,
10661, 10671, 10674, 10732, 10738,
10769, 10788, 10814, 10838, 10846,
10849, 10860, 10864, 10880, 10889,

10922, 10950, 10999, 11010, 11014,
 11016, 11026, 11140, 11143, 11148,
 11152, 11227, 11232, 11299, 11310,
 11330, 11364, 11372, 11387, 11399,
 11460, 11468, 11488, 11501, 11515,
 11532, 11536 (2), 11572, 11577, 11598,
 11647, 11686, 11692, 11731, 11750,
 11805, 11882, 11889, 11892, 11898,
 11926, 11955, 11966, 12004, 12053,
 12101, 12104, 12118, 12132, 12139,
 12150, 12175, 12196, 12209, 12219,
 12221, 12230, 12249, 12292, 12300,
 12325, 12343, 12376, 12433, 12434,
 12439, 12518, 12538, 12546, 12639,
 12642, 12816, 12889, 12929, 12935,
 12944, 12952, 12966, 13048, 13065,
 13068, 13129, 13134
 d. -dim (1) 6063
 d. -dir (8) 3567, 4050, 5063, 6480,
 7308, 7411, 8338, 10005
 d. edi (16) 49, 731, 1295, 1718,
 1872, 1932, 2152, 3053, 4810, 5097, 5483,
 7219, 10770, 10791, 11911, 12806
 d. ediler (1) 252
 d. edimi (2) 5267, 8120
 d. ediñizmi (2) 53, 55
 d. eken (5) 4051, 4808, 7474,
 10413, 11698
 d. -ler (4) 382, 3358, 10612, 11681
 d. -ligini (1) 10127
 d. -m (24) 414, 2700, 2788, 2855,
 3282, 3403, 3702, 3761, 4417, 4471, 4601,
 6184 (2), 6449, 6671, 6846, 7861, 8586,
 8798, 9898, 12291, 12351, 12541, 12825
 d. -mi (19) 52, 57, 3866, 3919,
 4673, 4780, 4798, 4807, 5279, 7212, 7955,
 9128, 9269, 9385, 9520, 9940, 11032,
 11377, 11960
 d. -miz (5) 1982, 4667, 8568,
 12491, 12550

d. -siñ (6) 395, 4573, 5602, 5851,
 7592, 12371
 d. -siñiz (3) 3443, 8181, 8565
 d. -siñmi (2) 6446, 11380
degirmen : değirmen.
 d. (1) 8614
 d. -çık (1) 6408
 d. -de (1) 8598
 d. -den (1) 8580
 d. -ge (2) 8591, 8597
 d. -ni (1) 8585
 d. -niñ (3) 8601, 8602, 8633
dehkan : ağız (<ar. dehan).
 d. (1) 953
dekabr : aralık ayı.
 d. (1) 12701
dekret : kararname.
 d. -ni (1) 12718
deli : deli.
 d. (4) 3911, 10530, 11213, 12090
 d. -leri (1) 10914
 d. -si (1) 270
delikanlı : delikanlı.
 d. (2) 3900, 10299
delik : delik.
 d. -ke (1) 3481
delilik : delilik, çılgınlık.
 d. (2) 4780, 4807
 d. -ke (1) 3481
delil : kanıt, delil.
 d. -m (1) 11246
delirt- : delirtmek.
 d. -e (1) 4778
demet : demet, deste.
 d. (2) 4212, 4213
 d. -niñ (1) 4214
demi : demin, henüz.

d. (9) 3016, 5415, 6890, 8104,
10684, 11201, 11311, 11585, 12239

d. -çık (1) 3470

d. -den beri (1) 10800

d. -ki (6) 558, 2838, 3578, 6165,
6733, 8021

(demki) (4) 10083, 11217,
12553, 13070

demin : demin, henüz.

d. (1) 9526

demir : (10) 511, 757, 2567, 2568,
2659, 3088, 3103, 3111, 3427, 12798

d. -ge (1) 12806

d. -lerniñ (1) 7017

d. -ni (1) 12806

d. -niñ (2) 3560, 5063

demiryol : demiryolu.

d. (1) 2262

demokratiya : demokrasi.

d. (1) 3125

denil- : konuşulmak, sözedilmek,
denilmek.

d. -gen (1) 3080 (pr.)

d. -se (1) 10427

deñiş- : değışmek.

d. -e (3) 1604, 5604, 7258

d. -eler (1) 4034

d. -ken (2) 8332, 10428 (zm.)

d. -ken edi (1) 10475

d. -kendir (1) 11717

d. -kenini (4) 1627, 4524, 10941,
11649

d. -kensiñ (2) 2126, 10562

d. -medi (1) 837

d. -mege (1) 6546

d. -mem (2) 5893, 10421

d. -memek (1) 186

d. -mese kerek (1) 12490

d. -mesin (1) 12807

d. -mey (1) 7867 (gr.)

d. -p keter edi (1) 1345

d. -p ketkenini (2) 1224, 8909

d. -p ketti (2) 6550, 7015

d. -p tura (2) 184, 10201

d. -p tura eken (1) 1941

d. -p turmasından (1) 7091

d. -ti (10) 1221, 2436, 2607, 6319,
9006, 9578, 9821, 10034, 11460, 12188

d. -tiñ (1) 9604

deñişme : değışim.

d. (5) 6717, 9124, 9864, 9887,
11965

d. -ler (3) 9002, 11672, 11967

d. -lerden (1) 9433

d. -lerge (1) 4774

d. -ni (2) 9848, 11895

deñiştir- : değıştirmek.

d. -di (2) 7808, 11209

d. -diñ (1) 10172

d. -e (1) 6710

d. -e bergen (1) 9025 (pr.)

d. -e bilecek kibi (1) 5900

d. -e bilemiz (1) 3186

d. -e edim (1) 10891

d. -ecek oldım (2) 11162, 11202

d. -eler (1) 11088

d. -medi (1) 6604

d. -mege (2) 362, 4502

d. -mek (2) 6257, 11532

d. -mek içün (1) 5505

d. -mek kerek (2) 5504, 5822

d. -mek kerekmiz (1) 2112

d. -mesek (1) 2112

d. -mey (1) 3068 (zm.)

d. -p (1) 7334
d. -se (1) 10177
değiştiril- : değiştirilmek.
d. -ecegini (1) 4701
d. -mey eken (2) 11163, 11203
değiştirt- : değiştirtmek.
d. -ti (1) 8284
deñiz : deniz.
d. (12) 367, 1751, 1755, 1759, 1976, 2565, 2610, 3094, 3383, 3513, 4237, 7614
d. -de (2) 5716, 7602
d. -deki (1) 4237
d. -den (1) 1879
d. -ge (1) 4264
d. -i (1) 785
d. -ine (1) 785
d. -iniñ (1) 450
d. -miz (1) 7054
d. -ni (1) 2611
d. -niñ (1) 4240
der : geç (vakit).
d. (1) 2338
deral : derhal.
d. (25) 9146, 9154, 9281, 9294, 9300, 9566, 9594, 9764, 9973, 10012, 10316, 10356, 10730, 10742, 10781, 10874, 11106, 11111, 11342, 11508, 11935, 12132, 12246, 12295, 12692
dere : dere.
d. (2) 821, 6356
d. -ler (2) 2425, 8585
d. -lerden (1) 84
derece : derece, düzey, seviye.
d. (6) 2534, 7107, 7787, 7977, 11253, 11329
d. -de (10) 46, 1516, 4218, 4828, 5339, 8141, 10453, 10873, 11739, 12271

d. -ge (4) 2111, 2427 (2), 8964
d. -sine (5) 233, 1222, 4788, 11015, 11061
derman : ilaç, çare.
d. (2) 4781, 6609
d. -lı (2) 5037, 12260
ders : ders.
d. -i (3) 5266, 7094, 7862
d. (5) 3832, 3836, 7178, 7180, 7182
d. -ini (3) 7100, 7109, 7114
d. -ke (2) 7112, 7181
d. -leri (1) 9128
d. -lerinden (1) 12996
d. -lerine (1) 7110
d. -ni (3) 7113, 7172, 7184
d. -ten (1) 9661
d. -ten soñ (1) 9388
d. -ten soñra (1) 9642
dert (-di) : dert, üzüntü, sıkıntı.
d. (3) 963, 8549, 9141
d. -i (1) 4781, 9888
d. -i-belasını (1) 7217
d. -ine (1) 344, 4781, 6609
d. -ini (7) 1387, 1939, 6928, 7327, 7820, 7822, 9171
d. -ke (1) 9889
d. -ler (2) 263, 7484
d. -lerini (2) 492, 711
d. -lerni (1) 8649
d. -ñden (1) 11589
d. -ten (1) 4672
derviza : piknik.
d. -da (2) 10281, 10283
derya : deniz.
d. (5) 460, 931, 2634, 3092, 6922
d. -da (2) 12, 6459
d. -sı (1) 2795

d. -sına (6) 2602, 3247, 4644, 9110, 9552, 9805

d. -sından (1) 7582

d. -sını (1) 930

d. -sınıñ (2) 5039, 1156

desatin : 1.09 hektar.

d. (1) 7978

destan : destan.

d. (4) 3244, 6084, 7131, 7132

d. -daki (1) 7133

d. -ı (1) 7130

d. -ınıñ (1) 7134

d. -lar (2) 2430, 7123

d. -larda (1) 7125

d. -larını (1) 6030

d. -larnıñ (1) 7124

deste : deste.

d. (1) 1059

d. -deste (2) 1394, 11391

deşet : dehşet korku.

d. (2) 5804, 7357

d. -le (1) 7449

deşetli : tehlikeli, korkunç.

d. (14) 1770, 1774, 2864, 2977, 3625, 3726, 4244, 7593, 7613, 7727, 8317, 8735, 9274, 11152

d. edi (1) 12788

deşetlen- : dehşetlenmek, korkmak.

d. -di (1) 9559

d. -gen (1) 11271 (pr.)

dev : dev.

d. (1) 6580

devalan- : iyileşmek, iyi olmak.

d. -ğanımı (1) 8983

d. -vnı (1) 8987

devala- : iyileştirmek, kurtarmak.

d. -y (1) 6926

devalayıcı : iyileştirici.

d. (3) 8958, 8984, 8986

devam : devam, sürdürme, sürme.

d. -ında (15) 605, 901, 1485, 4057, 4238, 4704, 4708, 4710, 4726, 6222, 11593, 11775, 12443, 12446, 12859

d. et- : devam etmek, sürmek.

d. -e (4) 373, 502, 8627,

9258

d. -e bilesiñ (1) 11874

d. -ecek (3) 735, 7699,

9809 (zm.)

d. -emiz (1) 2079

d. -ermiz (2) 6248, 6515

d. -ersiñ (1) 5183

d. -eyik (1) 1742

d. -ken (3) 371, 11146,

12724 (pr.)

d. -keni (1) 10891

d. -kenine (1) 12030

d. -mek (3) 10500, 11501,

11882

d. -mek için (1) 9390

d. -mek kerek (2) 7114,

11060

d. -mekte (1) 11768

d. -ñiz (4) 734, 1517, 2828,

6366

d. -p (1) 3003

d. -se (1) 2876

d. -ti (18) 588, 1571, 2313, 3244, 3543, 3578, 4738, 5876, 5972, 6525, 8053, 8509, 9083, 11023, 11556, 11865, 11895, 12526

d. ettir- : sürdürmek, devam ettirmek.

d. -di (6) 536, 2181, 5218, 6890, 6906, 7100

8483 d. -diler (3) 6570, 7629,
d. -e ediler (1) 6558
d. -ecegini (1) 3577
d. -ecekler (1) 5287 (zm.)
d. -erek (1) 8021
d. -mekniñ (1) 11237
d. -mekteler (1) 5318
d. -mesine (1) 1570
d. -ñiz (1) 6203
d. -p (5) 1428, 1513, 1619,
2283, 8705
d. -r (1) 1408
d. -rsiñiz (1) 8987
d. -señiz (1) 558
devamlı : sürekli, devamlı.
d. (1) 7302
deve : deve.
d. (7) 171, 2340, 3847, 4719, 4992,
7080, 12443
d. -den (1) 4715
d. -ge (1) 4715
d. -ler (1) 2339
d. -lernen (2) 8499, 12444
d. -lerni (1) 532
d. -ni (2) 935, 4717
d. -niñ (1) 4713
devir : çağ, devir, dönem.
d. (8) 797, 4058, 5837, 5838, 5917,
7847, 7860, 9220
d. -de (9) 796, 2470, 3563, 4303,
4957, 5372, 7138, 9777, 11534
d. -i (3) 3564, 4955, 9098
d. -inde (4) 2111, 3563, 4957, 7131
d. -inden (1) 9281
d. -iniñ (2) 2060, 7140
d. -lerde (1) 5268

d. -lerini (1) 5299
d. -mizde (3) 2100, 2105, 5283
d. -nen (1) 4040
d. -ni (2) 579, 7148
d. -niñ (6) 1219, 2051, 4566, 7158,
7847, 12816
d. -ñizniñ (2) 1225, 8357
devlet : devlet, ülke.
d. (14) 174, 1222, 1391, 3040,
3041, 3676, 3677, 6729, 7649, 9019, 9013,
12684, 12686, 13087
d. -ke (4) 947, 2191, 2503, 4843
d. -large (1) 2735
d. -miz (1) 2218
d. -mizniñ (2) 2110, 5265
d. -niñ (2) 1067, 2743
d. -niñki (1) 3677
devran : zaman, devir.
d. (1) 11391
d. -ını (1) 9243
devr : devir, çağ.
d. -mizde (2) 6475, 6501
d. -inde (1) 7117
dım : rutubet, nem.
d. (4) 531, 549, 5909, 11101
d. -ca (1) 5375
dımlık : rutubet.
d. (4) 2730, 4650, 5338, 5352
d. -nı (2) 5344, 5909
d. -ta (1) 1602
dımpıldı : gürültü.
d. -sı (1) 10293
dızman : kızgın, sıcak, atak.
d. (3) 1110, 1111, 1948
digene : armut çeşidi.
d. armutu (2) 3500, 7265
d. -lerniñ (1) 247

diger : başka, diğer, öteki.

d. (62) 49, 189, 503, 509, 623, 742, 793, 1208, 1412, 1557, 1599, 1601, 1651, 1767, 1768, 1788, 2145, 2572, 2636, 2664, 2734, 2762, 2814, 2863, 2867, 3054, 3074, 3520, 3900, 4234, 4538, 4569, 4652, 4725, 4968, 5371, 5426, 5448, 5748, 5927, 6245, 6274, 6916, 6939, 6941, 6970, 6987, 7162, 7326, 7594, 8200, 8511, 8664, 8819, 9018, 10081, 10336, 10907, 12435, 12456, 12534, 12731

d. -i (15) 89, 183, 1012, 1427, 2551, 3077, 3777, 3945, 4004, 5365, 6665, 8705, 9071, 10532, 11086

d. -ine (2) 7821, 10410

d. -ini (4) 965, 8106, 8948, 9025

d. -ler (1) 10240

d. -leri (4) 458, 2269, 3183, 7021

d. -lerinden (1) 9021

d. -lerine (1) 10259

d. -lerini (1) 12541

dikkat : dikkat.

d. (6) 1452, 1595, 3653, 7070, 9226, 9381

d. -ı (4) 154, 6159, 8204, 10291

d. -ından (1) 10079

d. -inen (2) 332, 6059

d. -ını (11) 301, 377, 909, 2731, 3776, 7994, 8196, 8245, 9619, 10980, 11219

d. -ñını (1) 1451

d. -nen (37) 728, 1943, 2155, 2716, 3179, 3437, 3780, 5897, 6618, 8256, 9027, 9036, 9268, 9318, 9341, 9613, 9716, 10259, 10269, 11083, 11164, 11175, 11553, 11786, 11815, 12227, 12257, 12529, 12553, 12616, 12669, 12690, 12798, 12804, 12946, 13030, 13162

d. -tan (1) 2522

Dilara : Dilara.

D. (3) 12575, 12672, 12978

D. -cık (1) 12608

D. -dan (1) 13171

D. -ğa (3) 12603, 12911, 12920

D. -nı (1) 12570

D. -nıñ (3) 12538, 12625, 12922

Dilaver : Dilaver.

D. (3) 12905, 12911, 12920

D. -nen (1) 12882

diñle- : dinlemek, söz dinlemek, itaat etmek.

d. (7) 820, 868, 1053, 2041, 8360, 10974, 11840, 11846

d. -di (8) 1187, 1299, 2716, 3780, 3795, 6060, 6619, 12529

d. -diler (2) 3230, 6155

d. -gen (3) 292, 10474, 11164 (pr.)

d. -gen soñ (5) 2777, 3722, 4571, 8557, 11357

d. -genini (1) 7185

d. -genlerini (1) 3170

d. -medi (1) 7712

d. -mege (6) 297, 433, 912, 2681, 6031, 8101

d. -megenimni (1) 10977

d. -mek (3) 7368, 7369, 9725

d. -mek kerekimiz (1) 7641

d. -mekte edi (2) 1944, 12553

d. -p (5) 386, 725, 4893, 4979, 5897

d. -p ketken (1) 608 (pr.)

d. -p oturdı (1) 3052

d. -p oturğanların (1) 909

d. -p turdı (3) 1286, 2159, 7984

d. -p turğan (2) 2145, 2929 (pr.)

d. -p turğan soñ (1) 6247

d. -rken (1) 6240

d. -rmiz (1) 2684

d. -se (3) 4970, 10101, 10109
d. -seler (1) 1745
d. -y (3) 2156, 10799, 12331
d. -y eken (1) 10211
d. -ycekler (1) 7635 (zm.)
d. -y-diñley (1) 1592
d. -yim (9) 181, 1517, 3038, 6093, 7967, 7975, 10743, 11083, 12870
d. -yler (1) 1534
d. -ymiz (2) 734, 5945
d. -ysizmi (1) 1510
diñlen- : kulak kabartmak.
d. -di (5) 1435, 5401, 9575, 12114, 12992
d. -diler (1) 6225
d. -e (1) 11769
d. -p (1) 7505
d. -p kelgenini (1) 10768
d. -p oturdılar (1) 6098
d. -p turdılar (1) 5141
d. -p turdım (1) 8597
diñleyici : dinleyici.
d. -ler (2) 7181, 10736
diplom : diploma.
d. (3) 5330, 7442, 7482
d. -ı (1) 713
diplomlı : diplomalı.
d. (3) 3635, 4922, 11800
direk (-gi) : direk.
d. (6) 151, 1809, 4085, 5174, 7285, 8366
d. -i (2) 5652, 12136
d. -ine (4) 3461, 5842, 6561, 11590
d. -ke (1) 851
direktor : müdür, yönetici.
d. (33) 33, 35, 89, 231, 480, 487, 1180, 2155, 2180, 2276, 2335, 2535, 2539,

2762, 2818, 2943, 3052, 3054, 3693, 3802, 3875, 5589, 5625, 5963, 7059, 7070, 7096, 7508, 7517, 7523, 7551, 8533, 10325
d. -ğa (4) 522, 2531, 5568, 7068
d. -ı (2) 10335, 11010
d. -ınıñ (3) 10235, 10905, 10995
d. -nı (4) 18, 3052, 4985, 8677
d. -nıñ (15) 44, 67, 88, 112, 114, 2341, 2806, 3021, 3028, 3686, 4815, 4994, 5680, 5704, 5852, 8523, 8910
direktorlık : müdürlük, yöneticilik.
d. -tan (1) 17
direktsiya : müdürlük.
d. (8) 1409, 2926, 3058, 3370, 3695, 4743, 5307, 7800
d. -da (2) 2529, 5363
d. -ğa (2) 2330, 4941
d. -nıñ (1) 959
d. -sınıñ (1) 2524
direm : dirhem.
d. (2) 1384, 7735
dirilde- : zangırdamak.
d. -p başladı (1) 4948
d. -p turğan (1) 1236 (pr.)
divan : divan, kanepa.
d. (6) 1652, 1653, 6643, 7953, 10243, 12593
d. -dan (2) 7362, 7392
d. -ğa (4) 1353, 1654, 1740, 7311
d. -nıñ (2) 1697, 7332
divar : duvar.
d. (14) 106, 1890, 2783, 4239, 5641, 7997, 8928, 9049, 9319, 9608, 10130, 11177, 12084, 12945
d. -da (3) 441, 3210, 8044
d. -daki (1) 1648
d. -dan (3) 5757, 5939, 6036

d. -ğa (4) 8383, 10040, 10043,
11408
d. -ı (3) 3363, 4011, 7796
d. -ında (1) 2138
d. -ını (3) 4011, 4022, 11820
d. -lar (5) 255, 863, 4045, 5994,
11786
d. -ları (3) 308, 1869, 5890
d. -larına (3) 4286, 6270, 11810
d. -larını (2) 757, 4107
d. -larnen (1) 4436
d. -lı (1) 245
d. -nı (2) 4014, 10039
d. -nñ (2) 1523, 1650
diyar : ÷lke, memleket, yurt.
d. (4) 7422, 12106, 12446, 12447
d. -da (15) 1161, 1483, 1707, 3078,
3187, 3640, 4917, 5326, 5608, 5991, 7083,
7589, 8661, 9009, 12540
d. -dan (4) 2248, 2734, 4065, 9393
d. -dan eken (1) 5456
d. eken (1) 5834
d. -ğa (5) 457, 1989, 2734, 5283,
7618
d. -ı (3) 15, 5457, 11152
d. -ına (5) 179, 428, 2264, 5918,
12860
d. -ında (9) 1460, 2821, 2864, 4645,
4840, 6284, 7017, 7029, 7420
d. -ındalar (1) 7175
d. -ından (1) 1458, 7398
d. -ını (6) 193, 1406, 2190, 5963,
7175, 8472
d. -ınıñ (3) 2441, 4063, 6221
d. -lar (2) 2735, 7421
d. -largā (3) 368, 1489, 5158
d. -larnıñ (1) 8182
d. -mızdan (1) 6920

d. -mızğa (1) 1687
d. -nı (2) 1694, 4059
d. -nñ (1) 4631
d. -ñızda (2) 1514, 2177
diyerlik : ?
d. (1) 11549
doğ- : doğmak; meydana
gelmek, ortaya çıkmak, oluşmak.
d. -a (2) 11534, 12018
d. -ar (1) 1182 (pr.)
d. -dı (7) 168, 596, 6882, 7016,
8216, 11122, 11647
d. -ğan (17) 236, 432, 438, 946,
1155, 4325, 6690, 6694, 7071, 8354,
11115, 11126, 11147, 11543, 12399,
12618, 12957 (pr.)
d. -ğan (4) 6924, 7062, 7375, 10207
(zm.)
d. -ğan ekenim (1) 6704
d. -ğan soñ (1) 10274
d. -ğanda (2) 11088, 11355
d. -ğanga kadar (1) 3331
d. -ğanımdan berli (1) 3403
d. -ğanımızdan berli (1) 8507
d. -ğanından beri (1) 5658
d. -ğansıñ (1) 11355
d. -madı (1) 4109
d. -mazdan evel (2) 7732, 8925
d. -p (7) 30, 945, 4035, 4055, 4058,
7101, 12540
d. -sınlar (1) 7072
doğma : doğuştan, yaratılıştan.
d. (13) 178, 1597, 2411, 2552,
2752, 3157, 3401, 5022, 5130, 5369, 6185,
6364, 9321
doğmuş : öz, akraba.

d. (15) 1395, 6345, 6366, 6411, 6577, 2821, 9046, 9121, 9141, 10107, 10737, 11543, 13122, 13125, 13130

d. -ı (1) 11809

d. -ını (1) 11595

d. -lar (2) 3169, 9640

d. -ları (2) 289, 9893

d. -m (1) 6409

d. -ñ (1) 10783

doğra- : doğramak.

d. -mak için (1) 3979

doğral- : doğranmak.

d. -ğan (1) 5066 (pr.)

doğru : direkt, doğrudan, dolaysız; düzgün, doğru; dürüst; gerçek, hak, haklılık; -e doğru, -e karşı.

d. (152) 23, 45, 104, 152, 157, 215, 224, 495, 555, 628, 771, 808, 900, 1139, 1320, 1376, 1437, 1894, 1909, 2157, 2212, 2218, 2235 (2), 2251, 2406, 2539, 2575, 2797, 2855, 2858, 2879, 2957, 3022, 3143, 3176, 3192 (2), 3215, 3319, 3345, 3445, 3608, 3675, 3704 (2), 3728, 3743, 3801, 3807, 3892, 3903, 3953, 3962, 3978, 3980, 3991, 4088, 4335, 4480, 4487 (2), 4606, 4878, 4965, 5360, 5425, 5496, 5545, 5560, 5581, 5612, 5743, 5772, 5889, 5913, 6002, 6099, 6226, 6372, 6505, 6635, 6641, 6816, 6859, 6883, 6980, 7060, 7409, 7427, 7652, 7722, 7725, 7781, 7877, 8092, 8095, 8159, 8207, 8352, 8573, 8578, 8589, 8598, 8658, 8659, 8772, 8776 (2), 8813, 8865, 8929, 8966, 8979, 8995, 9131, 9240, 9244, 9523, 9546, 9675, 9890, 9913, 9929, 9948, 10003, 10505, 10628, 10638, 10718, 10780, 10816, 10999, 11057, 11264, 11283, 11382, 11393, 11489, 11620, 11712, 11736, 11802, 11853, 11871, 12137, 12407, 12461, 12465, 12559, 12926, 13005, 13045

d. edi (1) 822

d. -dan-doğru 157, 5913, 7781, 7877

d. eken (1) 3974

d. ekenine (1) 11911

d. -mı (13) 208, 526, 821, 1119, 2210, 3703, 4605, 4933, 5529, 5580, 6499, 6952, 9485

d. -sı (16) 209, 237, 3329, 5130, 5484, 5816, 7225, 7472, 8315, 9764, 9897, 9976, 10184, 11296, 11867, 12350

d. -sını (19) 195, 540, 3707 (2), 4217, 5462, 6405, 6840, 7192, 7354, 8408, 8574, 9357, 9498, 11295, 11704, 11925, 12283, 12873

doğrul- : doğrulmak, düzelmek, yönelmek.

d. -a (1) 2394

d. -dı (5) 1177, 3279, 6415, 6423, 10666

d. -ğanlarını (1) 8245

d. -masını (1) 8036

d. -p (2) 1201, 11289

d. -r (1) 2815

doğruluk (-ğı) : doğruluk, düzgünlük, dürüstlük.

d. -ını (3) 161, 2439, 5499

doğrultıl- : düzeltilmek.

d. -dı (1) 9929

d. -ğan (1) 4846 (pr.)

doğrult- : doğrultmak, düzeltmek.

d. -p (2) 3893, 5758

d. -tı (5) 9185, 9444, 9694, 9998, 10402

doğur- : doğurmak; yaratmak, neden olmak.

d. -a (1) 5222

d. -a bilecek (1) 7987 (pr.)

d. -a ediler (1) 9245

d. -acağ (1) 4848 (zm.)

d. -dı (3) 9075, 9100, 12081
d. -diniz (1) 595
d. -ğan (1) 11136 (zm.)
d. -ğan (1) 9067 (pr.)
d. -mağ gerek (1) 6915
d. -malımız (1) 225
d. -sa (1) 9068
d. -vni (1) 6956
doğurul- : yaratılmak, meydana getirilmek.
d. -a (1) 8690
doğtur : doktor.
d. (3) 1279, 1324, 2235
doksan : doksan.
(eki yüz d.) (1) 2440
d. (2) 2236, 7402
d. altı (1) 293
d. altıda (1) 435
d. -dam (1) 434
d. -ğa (1) 298
doğtor : doktor.
d. (3) 8933, 8941, 10838
d. -mız (1) 3180
doğuz : dokuz.
(biñ d. yüz on sekiz) (1) 12715
(biñ d. yüz yetmiş eki) (1) 12700
(on d.) (3) 3364, 7614, 9282
d. (3) 830, 949, 968
d. -da (1) 7647
d. -larda (1) 1712
d. -nı (1) 1187
doğuzıncı : dokuzuncu.
d. (otuz d.) (1) 9071
d. (2) 12474, 12956
dolaf : dolap.
d. -ınıñ (1) 7360
d. -mız (1) 4511

d. -tan (1) 1242
dolan- : dolanmak, dolaşmak.
d. -a (4) 1662, 1706, 7839, 10341
d. -dı (7) 1160, 1976, 3856, 9573, 9891, 9934, 11422
d. -ğan (3) 9293, 9990, 10856 (pr.)
d. -mağta (3) 1406, 2603, 5747
d. -p (4) 1465, 2703, 4270, 7403
d. -p kaldı (1) 3615
d. -p yüreler (1) 2443
d. -p yürgen (1) 5806 (pr.)
d. -p yürmekte (1) 5905
dolandır- : dolandırmak, döndürmek, dolaştırmak.
d. -a (1) 360
d. -p (1) 6127
dolandırıcı : dolandırıcı.
d. -nıñ (1) 3817
dombra : Kazak halkının milli müzik aleti.
d. -nı (3) 3194, 3196, 6036
d. -sı (1) 4053
d. -sını (4) 3206, 6091, 6149, 8501
d. -sınıñ (1) 6042
donat- : donatmak, döşemek.
d. -a (1) 10190
d. -acağını (1) 5664
d. -ğan (1) 4768 (pr.)
d. -tı (4) 723, 4769, 7325, 10070
d. -tılar (3) 5083, 6584, 11854
donatıl- : donatılmak, döşenmek.
d. -dı (1) 10926
d. -ğan (4) 976, 2101, 7064, 10375 (pr.)
d. -ğan (3) 1103, 10027, 12119
donatma : döşeme, mobilya.
d. -lar (2) 12728, 12730

d. -ları (1) 4712
dos-doğru : doğrudan, direkt.
d. (3) 2575, 2855, 5500
dost : dost, arkadaş.
d. (10) 1063, 2509, 5246, 6151, 6450, 6472, 9623, 10140, 12192, 12244
d. -çığım (3) 11890, 12276, 12316
d. edik (1) 6336
d. -ı (3) 6716, 8018, 10239
d. -ma (1) 10849
d. -lar (10) 2160, 2187, 2205, 5357, 6209, 6317, 9638, 12212, 12264, 12831
d. -lardan (1) 1399
d. -ları (11) 5632, 9881, 9923, 10237, 11542, 11972, 12263, 12268, 12286, 12457, 12501
d. -ları ediñiz (1) 6669
d. -ları eken (1) 12279
d. -larım (10) 199, 1418, 1630, 1987, 1993, 5013, 5990, 6335, 7442, 12851
d. -larımdan (1) 9904
d. -larımız (2) 141, 12862
d. -larımsız (1) 1992
d. -larıñ (2) 9843, 11942
d. -larıña (1) 2082
d. -larına (5) 5241, 9735, 9868, 12478, 12642
d. -larından (2) 9766, 12189
d. -larından (4) 9228, 9234, 11690, 12283
d. -larını (4) 1706, 1994, 12793, 12997
d. -larınıñ (3) 9619, 9642, 12491
d. -larnen (1) 10415
d. -m (21) 980, 1053, 1065, 1442, 4072, 4196, 5248, 5254, 5263, 5266, 5271, 5278, 5284, 5286, 5290, 8301, 11245, 11666, 12170, 12310, 12379

d. -ma (1) 6142
d. -mdır (1) 7068
d. -m-eşim (1) 969
d. -mız (3) 778, 12344, 13066
d. -mızınıñ (1) 10481
d. -mnı (1) 10520
d. -mnıñ (2) 5265, 12032
d. -ñ (6) 1389, 8758 (2), 12205, 12325, 12365
d. -nen (1) 8754
d. -ñmı (1) 6153
d. -ñmıñ (2) 4074, 8322
d. -sını (1) 12501
d. -u (13) 815, 975, 1382, 4071, 4378, 10311, 10495, 11594, 12109, 12279, 12287 (2), 12799
d. -u edi (1) 10171
d. -una (4) 6468, 9621, 12095, 12099
d. -unda (1) 1390
d. -undan (1) 10317
d. -unen (1) 13026
d. -unı (3) 12291, 12309, 12841
d. -unıñ (11) 1043, 5243, 5247, 5280, 5292, 10312, 11477, 12161, 12273, 12274, 12352
d. -uñız (2) 2979, 3010
dostane : dostane, dostça.
d. (1) 7102
dost-eş : eş dost.
d. -lerimiz (1) 1055
d. -lerini (2) 3091, 7330
dostu-eşi : eşi dostu.
d. (1) 6921
dostu -eşi : eşi dostu.
d. (1) 10248
dostlaş- : dost olmak.

d. -mağa (1) 9624
d. -may (1) 10239
d. -r (1) 6436
d. -tı (1) 9216
d. -v (1) 9833
dostlaşır- : dostlaştırmak, dost etmek.
d. -a (1) 372
dostluk (-ğı) : dostluk, arkadaşlık.
d. (1) 6670
d. -ı (4) 7048, 7085, 7127, 10990
d. -niñ (1) 11221
dostluk (-ğı) : dostluk, arkadaşlık.
d. (2) 372, 1087
d. -ı (1) 368
d. -ınıñ (1) 12722
d. -ğa (2) 5099, 9549
d. -tan (2) 9620, 9628
Dostoyevskiy : Dostoyevski.
D. -ni (1) 7361
D. -niñ (1) 7357
dögme : düğme.
d. -leri (1) 3307
d. -lerine (1) 7450
d. -lerini (2) 3500, 7566
d. -sini (1) 6266
d. -siz (1) 1294
dön- : dönmek; dönüşmek, haline gelmek.
d. -di (1) 6787
d. -mege başladı (1) 7296
d. -miş (1) 6070 (zm.)
döndür- : dönüştürmek, haline getirmek.
d. -rmiz (1) 2800
dönümlük : dönümlük.
d. (1) 3222
dördinci : dördüncü.

d. (2) 9973, 11818
dördüncü : dördüncü.
d. (2) 4316, 4638
dört : dört.
d. (30) 549, 1368, 1652, 2163, 2282, 2448, 3606, 3899, 3970, 5704, 5801, 6238, 6533 (2), 6864, 6896, 6898, 6908, 7482, 7804, 8225, 8495, 8656, 10068, 10355, 10922, 11772, 11773, 12088, 12562
(biñ d. yüz yigirmi altı) (2) 1615, 5605
(on d.) (1) 6558
d. -beş (4) 1665, 3416, 5340, 6513
d. -lerni (2) 3198, 3202
d. yüz (7) 483, 486, 930, 2175, 3098, 6552, 8479
dramalı : dramalı, facialı.
d. (1) 7518
dubara : entrika.
d. -ğa (1) 3638
d. -nı (1) 2335
d. -sına (1) 7890
dudağ (-ğı) : dudak.
d. (1) 3701
d. -ına (1) 2851
d. -ını (1) 9287
d. -larga (1) 9548
d. -ları (17) 872, 1046, 1175, 1668, 2758, 5874, 6300, 6842, 7805, 8007, 9037, 9205, 9450, 9477, 9548, 10271, 11555
d. -larıña (1) 4
d. -larına (6) 5180, 7222, 8003, 8043, 8228, 10022
d. -larından (8) 690, 4357, 5150, 6795, 7464, 8996, 9479, 9729
d. -larını (5) 1263, 2422, 5485, 6303, 11904
dudu : yenge.

d. -m (1) 8567
duhi : parfüm.
d. (1) 2367
duman : duman.
d. (3) 3083, 5419, 12085
dumanlat- : tüttürmek.
d. -a (1) 2759
d. -p (1) 6282
d. -p başlağan (1) 3051 (pr.)
durak (-ğı) : durak.
d. -ı (1) 5413
d. -ına (1) 4736
d. -ını (1) 4873
d. -larını (1) 8640
durgunlık : durgunluk.
d. (1) 10187
durul- : durulmak.
d. -sa ekenler (1) 8320
Duşanbe : Duşanbe.
D. -deki (1) 12534
D. -den (1) 5889
dut : dut.
d. (9) 5000, 5004, 5008, 6355, 6813, 8089, 8377, 8421, 8423
d. -lar (1) 2
duva : dua.
d. (5) 4485, 6611, 6746, 7893, 8299
d. -dan (1) 6739
d. -sını (1) 4385
duvacı : dua eden.
d. edi (1) 4570
d. -mız (1) 8209
duvağ : duvak.
d. (1) 2724
duvar : duvar.
d. (3) 8089, 8090, 10823
d. -ğa (1) 10999

d. -ını (1) 10206
d. -ları (1) 10377
duy- : duymak, hissetmek, sezmek, anlamak.
d. -a (6) 854, 9183, 10788, 11075, 12694, 13004
d. -acağı (1) 1100
d. -adır (1) 4975
d. -arlar (2) 9850, 9936
d. -asıñ (2) 864, 12240
d. -dı (7) 556, 4368, 6286, 9765, 9885, 11250, 11492
d. -dılar (1) 10091
d. -dım (1) 7515
d. -dımı (1) 9062
d. -dımı eken (1) 9111
d. -ğan (1) 12765 (zm.)
d. -ğan (6) 3465, 9447, 10469, 11013, 11214, 11383 (pr.)
d. -ğan edi (2) 9826, 9977
d. -ğan eken (1) 13005
d. -ğan soñ (2) 1715, 10392
d. -ğanından (1) 8680
d. -ğaninen (1) 6684
d. -madan (4) 9190, 9419, 11053, 11116
d. -madı (7) 2119, 2403, 6123, 9553, 11437, 12500, 12554
d. -mağan kibi (1) 11895
d. -mağanım (2) 9248, 12248
d. -mağanımız (1) 12544
d. -mağ kereksiñ (1) 12223
d. -masalar (1) 9850
d. -may (1) 10482 (zm.)
d. -may (1) 12253 (gr.)
d. -may eken (1) 10416
d. -maz (2) 9812, 11382

d. -maz ediñ (1) 12370
d. -p (2) 3901, 10127
d. -p kıala (2) 6164, 11104
d. -p kıala eken (1) 8889
d. -p kıalalar (1) 4004
d. -p kıaldı (10) 343, 3247, 3542, 3767, 3881, 4492, 5473, 6454, 7184, 7452
d. -p kıaldılar (1) 3029
d. -p kıalırsıñ (3) 2866, 3582, 5844
d. -p kıalmadı (1) 9124
d. -sa (1) 2376
d. -sa kerek (3) 4281, 5470, 12880
d. -salar (2) 9843, 10228
duydır- hissettirmek, sezdirmek.
d. -ğandırsıñ (1) 11385
d. -madan (1) 10584
d. -maycaķ oldu (1) 1270
d. -mayıp (1) 11092
duydur- : hissettirmek, sezdirmek.
d. -madan (2) 9414, 11790
d. -may (2) 11379, 12186 (gr.)
duydurur-duydurmaz : hissettirir hissettirmez.
d. (1) 6162
duygı : duygu, his.
d. (8) 3592, 5021, 9035, 9460, 9543, 10373, 11993, 12234
d. -dan (2) 11421, 11537
d. -lar (4) 7355, 9245, 9282, 10276
d. -largıa (1) 11167
d. -ları (3) 1753, 3603, 4328
d. -larımnı (1) 12068
d. -larına (1) 197
d. -larinen (1) 1049
d. -larını (3) 6304, 7127, 9570
d. -nı (1) 11473
d. -sı (1) 2055

d. -sına (1) 3589
d. -sinen (1) 10012
d. -sını (1) 3393
duygılı : duygulu, duyarlı, iyi kalpli.
d. (5) 9238, 10315, 10937, 11473, 12607
duyul- : hissedilmek, sezilmek, duyulmak.
d. -a (2) 10400, 11973
d. -may edi (1) 10000
d. -may eken (1) 12326
d. -maz (1) 5585
d. -p tura (1) 1733
düğme : düğme.
d. -çıkke (1) 12113
düğün : düğün.
d. (1) 573
d. -ler (1) 2428
dükülde- : vurmak, vuruşmak.
d. -y (1) 4587
dülber : güzel, çekici, alımlı.
d. (86) 4, 283, 333, 982, 1103, 1166, 1192, 1198, 1200, 1847, 2134, 2375, 3640, 3207, 3874, 3929, 3982, 4329, 4588, 4768, 5015, 5642, 5714, 6338, 6452, 6619, 7029, 7064, 7085, 7391, 7442, 7962, 8007, 8184, 8197, 9027, 9061, 9119, 9236, 9269, 9280, 9377, 9450, 9477, 9478, 9483, 9484, 9485, 9547, 9643, 9921, 9998, 10001, 10259, 10294, 10314, 10375, 10461, 10484, 10485 (2), 10585, 10904, 10915, 10923, 10949, 10963, 11012, 11128, 11219, 11469, 11630, 11674, 11744, 11869, 11926, 12258, 12444, 12482, 12747, 12748, 12812, 12882, 13036, 13082, 13118
d. edi (1) 13184
d. ediler (2) 9061, 9716

d. eken (1) 9342
d. -i (3) 7661, 10040, 11145
d. -ler (1) 3381
d. -lerden (3) 3381, 3658, 12747
d. -leri (1) 4062
d. -lernin (1) 11145
d. -ni (1) 4532
d. -sin (3) 3390, 7444, 9815
dülberleş- : güzelleşmek.
d. -ken gibi (1) 13113
dülberlik (-gi) : güzellik.
d. (7) 144, 527, 2392, 4328, 9283, 10273, 12893
d. -i (2) 526, 4647
d. -ine (1) 12893
d. -inen (3) 397, 11135, 12445
d. -ini (6) 3596, 6449, 7077, 9366, 10770, 12748
d. -ke (1) 11630
d. -liklerine (1) 9549
d. -nin (1) 10010
dümen : dümen, direksiyon.
d. -ge (1) 9188
d. -ine (1) 1392
dümpüldi : gümbürtü.
d. -ler (1) 11769
dün : dün.
d. (5) 468, 584, 8451, 8818, 8898
d. akşam (2) 5363, 7527
d. -ki (3) 2345, 7517, 8662
dünya : dünya, alem, evren.
d. (26) 39, 131, 856, 1047, 1056, 1941, 1947, 1988, 1997, 1998, 4033, 4054, 4376, 5039, 5359, 6624, 6721, 7661, 7830, 7881, 7964, 8318, 8332, 8347, 10841, 11966
d. -da (42) 184, 244, 529, 869, 877, 989, 1401, 1417, 1441, 3394, 3637, 4056,

4143, 4200, 4290, 4563, 5019, 6066, 6441, 6701, 6714, 6719, 6724, 7422, 7487, 7955, 8312, 9042, 9502, 10032, 10201, 10421, 10497, 10729, 11085, 11152, 11182, 11516, 11531, 12055, 12382, 12450
d. -daki (2) 6297, 11927
d. -dan (7) 264, 303, 2059, 2081, 2232, 5599, 10335
d. -dır (1) 9587
d. -ğa (20) 238, 257, 260, 581, 885, 945, 1221, 1307, 4035, 5593, 5669, 7476, 8346, 8366, 8637, 9225, 11189, 11233, 11533, 11537
d. -nı (7) 578, 1376, 1906, 6216, 9779, 10872, 12766
d. -nın (19) 14, 633, 933, 969, 1419, 1421, 1440, 1963, 3674, 4019, 4039, 5833, 5884, 7947, 9847, 10145, 10576, 11368, 11371
d. -sı (5) 1327, 4238, 4659, 8315, 10469
d. -sinen (1) 1549
d. -sını (3) 8315, 9539, 9540
dürüst : dürüst, düzgün.
d. (1) 2388
düşman : düşman, hasım.
d. (2) 5747, 7839
d. eken (1) 5222
d. -ı (3) 3725, 6537, 7839
d. -lar (1) 5268
d. -larga (2) 3581, 7126
d. -mı (1) 3285
d. -msin (1) 3283
d. -n (1) 3282
d. -nı (1) 8754
d. -nin (1) 7843
dvoryan : asil, soylu.
d. -lar-pomeşçikler (1) 7867

E

e : e, ebet (ünlem); değil mi?, öyle mi? (edat).

e. (8) 1579, 2559, 2983, 3023, 3453, 4143, 5181, 12421 (ünlem)

e. (3) 2361, 8407, 9356 (edat)

e- : imek fiili; birleşik çekim ve isim bildirmesi için kullanılır.

e. -di (858) 16, 44, 49, 51, 59, 64, 113, 131, 140, 149, 214, 227, 234, 235, 237, 244, 259, 260, 287, 299, 301, 343, 354, 392, 396, 398, 417, 443, 447, 448, 451, 452, 473, 482, 488, 548, 551, 558, 688, 703, 731, 781, 784, 796, 822, 832, 875, 879, 884, 900, 902, 915, 917, 929, 959, 961, 980, 985, 987, 989, 1037, 1045, 1052, 1094, 1114, 1127, 1176, 1181, 1182, 1212 (2), 1213, 1222, 1241, 1250, 1295, 1326, 1328, 1331, 1332, 1340, 1341 (2), 1345, 1357, 1519, 1541, 1620, 1622, 1660, 1664, 1683, 1697, 1703, 1714, 1718, 1746, 1748, 1797, 1798, 1837 (2), 1872, 1902, 1932, 1933, 1944 (2), 1964, 1986, 1990, 1997 (2), 2013, 2014, 2034, 2035, 2067, 2075, 2094, 2118, 2152, 2154, 2193, 2241, 2268, 2281, 2336, 2347, 2373, 2447, 2492, 2590, 2633, 2686, 2890, 2913, 2927, 2928, 2999, 3030, 3036, 3037 (2), 3050, 3054, 3065, 3077, 3149, 3162, 3211, 3213, 3250, 3257, 3268, 3298, 3306, 3317, 3322, 3346, 3349, 3388, 3391, 3397, 3399, 3400, 3417, 3419, 3479, 3527, 3617, 3650, 3678, 3684, 3695, 3740, 3747, 3777, 3797, 3798, 3809, 3811, 3815, 3831, 3838, 3845, 3858, 3871, 3889, 3903, 3908, 3916, 3979, 3986, 3993, 3996, 4027, 4069, 4087, 4103, 4140, 4141, 4143, 4158, 4201, 4212, 4217, 4230, 4231, 4276, 4278, 4367, 4373, 4375, 4376, 4408, 4435, 4499, 4520, 4527, 4566, 4567, 4568, 4570, 4576, 4584, 4594, 4636, 4638, 4657, 4685, 4688, 4729, 4764, 4797, 4810, 4875,

4884, 4893, 4895, 4933, 4952, 4998, 5002, 5003, 5008, 5022, 5097, 5101, 5148, 5154, 5155, 5158, 5167, 5189, 5190, 5211, 5212 (2), 5239, 5273, 5281, 5294, 5307, 5313, 5333, 5343, 5361, 5364, 5365, 5368, 5396, 5399, 5400, 5411, 5420, 5424, 5425, 5429, 5446, 5447, 5483, 5486, 5490, 5495, 5591, 5616, 5659, 5702, 5737, 5746, 5772, 5829, 5856, 5858, 5874, 5903, 5914, 5917, 6001, 6038, 6159, 6251, 6267, 6294, 6298, 6316, 6319, 6325, 6335, 6337, 6338, 6339, 6340 (2), 6341, 6342, 6345, 6346, 6354, 6356, 6394, 6417, 6439, 6452, 6462, 6465, 6490, 6495, 6529, 6534, 6538, 6543, 6544, 6545, 6547, 6555, 6557, 6575, 6579, 6584, 6585, 6589, 6606, 6607, 6608, 6636, 6643, 6644, 6689, 6693, 6695, 6703, 6728, 6730, 6742, 6745, 6747, 6750, 6752, 6809, 6811, 6815, 6817, 6835, 6866, 6900, 6907, 6923, 6933, 6934, 6935, 6960, 6962, 6971, 7002, 7024, 7091, 7094, 7097, 7154, 7155, 7188, 7205, 7219, 7240, 7262, 7278, 7283, 7301, 7312, 7388 (2), 7391, 7433, 7465, 7466, 7469, 7517, 7532, 7549, 7556, 7565, 7571, 7586, 7587, 7622, 7626, 7630, 7632, 7659, 7676, 7682, 7698, 7717, 7721, 7722, 7742, 7748, 7763, 7803, 7804, 7827, 7847 (2), 7871, 7879, 7880, 7905, 7906, 7907, 7910, 7916, 7919, 7923, 7932, 7942, 7944, 7956, 7960, 7963, 7965, 7978, 8013, 8026, 8042, 8051, 8060, 8083, 8084, 8099, 8106, 8107, 8184, 8205, 8217, 8224, 8233, 8235, 8249, 8263, 8292, 8296, 8309, 8310, 8314, 8317, 8318, 8328, 8329, 8344, 8345, 8359, 8367, 8374, 8376, 8398, 8432, 8472, 8510, 8518, 8535, 8570, 8579, 8580, 8646, 8661, 8673, 8675, 8677, 8682, 8698, 8703, 8744, 8749, 8797, 8827, 8865, 8867, 8886, 8902, 8952, 8985, 8995, 8998, 9044, 9059, 9068, 9073, 9074, 9077, 9083, 9084, 9085, 9087, 9089, 9095, 9100, 9111, 9118, 9120, 9125, 9127, 9138, 9144, 9155, 9168, 9179, 9208, 9214, 9215, 9221, 9242, 9246, 9275, 9288, 9327, 9330, 9336, 9362, 9365, 9368, 9374, 9377, 9378,

9379, 9417, 9425, 9439, 9452, 9459, 9528, 9544, 9547, 9550, 9555, 9571, 9583, 9588, 9602, 9641, 9642, 9649, 9652, 9653, 9656, 9657, 9660, 9663, 9714, 9724, 9732, 9734, 9735, 9749, 9755, 9760, 9774, 9776, 9779, 9826, 9833, 9907, 9923, 9924, 9927, 9928, 9933, 9936, 9940, 9945, 9946, 9948, 9967, 9974, 9977, 9985, 9990, 10000, 10007, 10042, 10061, 10066, 10071, 10088, 10094, 10116, 10171, 10172, 10210, 10230, 10243, 10249, 10250, 10275, 10281, 10283, 10286, 10288, 10291, 10305, 10311, 10313, 10314 (2), 10323, 10324, 10325, 10326, 10330, 10332, 10333, 10334, 10339, 10349, 10353, 10355, 10379, 10381, 10415, 10429, 10452, 10454, 10462, 10475, 10517, 10523, 10530, 10533, 10550, 10566, 10574, 10575, 10583, 10585, 10598, 10649 (2), 10654, 10665, 10675, 10684, 10685, 10706, 10728, 10739, 10762, 10763, 10770 (2), 10771, 10772, 10780, 10791, 10819, 10820, 10831, 10852, 10854, 10859, 10861, 10875, 10877, 10919, 10932, 10942, 10944, 10947, 10949, 10950, 10953, 10955, 10957, 10960, 11033, 11035, 11108, 11159, 11162, 11209, 11219, 11226 (2), 11234, 11236, 11241, 11247, 11267, 11297, 11312, 11387, 11388, 11452, 11459, 11467 (2), 11497, 11499, 11503, 11511, 11522, 11527, 11544, 11585, 11603, 11638, 11657, 11706, 11716, 11717, 11750, 11753, 11772, 11785, 11786, 11825, 11826, 11828 (2), 11830, 11853, 11903, 11911, 11926, 11937, 11938, 11956, 11983, 11999, 12000, 12005, 12014, 12016, 12021, 12022, 12023, 12034, 12041, 12050, 12054, 12056, 12061, 12073, 12077, 12083, 12090, 12099, 12103, 12108, 12141, 12145, 12147, 12148, 12155, 12157 (2), 12162, 12169, 12175, 12178, 12233, 12250, 12252, 12258, 12272, 12278, 12279, 12286, 12296, 12348, 12394,

12396, 12440, 12444, 12446, 12458, 12463, 12469, 12473, 12474, 12476, 12477, 12478, 12480, 12501, 12510, 12520, 12521, 12552, 12553, 12633, 12665, 12703, 12708, 12723, 12728, 12729, 12773, 12786, 12788, 12789, 12799, 12803, 12806, 12807, 12809, 12813, 12816, 12879, 12890, 12892 (2), 12896, 12899, 12901, 12905, 12906, 12925 (2), 12944, 12967, 12969, 12985, 13014, 13041, 13042, 13047, 13050, 13065, 13066, 13099, 13111, 13133, 13134, 13136, 13170, 13178, 13184, 13187

e. -dik (30) 1993, 2644, 2957, 3024, 3304, 3399, 3405, 3597 (2), 3743, 4216, 4874, 5575, 6011, 6336, 6349, 6384, 6817, 7442, 7729, 8335, 8502, 8507, 8648, 8709, 9360, 9666, 11042, 12200, 12602

e. -dikmi (1) 6857

e. -diler (128) 69, 278, 284, 350, 356, 568, 569, 813, 927, 1166, 1252, 1330, 1344, 1625, 1705, 2058, 2076, 2078, 2249, 2556, 2566, 2584, 2902, 3031, 3076, 3142, 3413, 3633, 3681, 4130, 4147, 4148, 4202, 4204, 4205, 4206 (2), 4209, 4210, 4211, 4215, 4363, 4376, 4643, 5157, 5207, 5669, 5857, 5956, 6160, 6288, 6336, 6348, 6371, 6568, 6569, 6607, 6728, 6729, 7141, 7182, 7338, 7387, 7449, 7520, 7571, 7576, 7585, 7648, 7668, 7716, 7729, 7733, 7868, 7872, 7874, 7883, 7905, 7920, 7964, 8050, 8062, 8145, 8194, 8206, 8251, 8275, 8474, 8475, 8512, 8683, 8704, 9061, 9083, 9246, 9364, 9380, 9716, 9787, 9922, 10057, 10256, 10290, 10386, 10538, 10556, 10568, 10846, 10963, 10979, 11054, 11477, 11549, 12019, 12147, 12254, 12284, 12445, 12467, 12471, 12476, 12487, 12499, 12573, 12788, 12988, 13040, 13141

e. -dilermi (2) 7572, 11069

e. -dim (97) 383, 409, 699, 1102 (2), 1118 (2), 1214, 1216, 1265, 1343, 1530, 1707, 1849, 1898, 1900, 2382, 2411,

2416, 2920, 3026, 3043, 3715, 3730, 3741, 4091, 4486, 4687, 5107, 5134, 5546, 5847, 6334 (2), 6342, 6360, 6406, 6756, 6838, 6978, 7241, 7304, 7348, 7374, 7559, 7812, 8182, 8302, 8348, 8579, 8674, 8701, 8849, 9382, 9396, 9596, 9629, 9842, 9951, 9952, 10053, 10102, 10448, 10545, 10547, 10756, 10891, 10896, 11007, 11067, 11171, 11362, 11367, 11401, 11636, 11705, 11756, 11799, 11896, 11925, 11929, 12008 (2), 12027, 12092, 12172, 12226, 12231, 12313, 12428, 12586, 12611, 12929, 12950 (2), 13121, 13174

e. -dimi (9) 1333, 3838, 4897, 5267, 6850, 8120, 8313, 11207, 12839

e. -diñ (27) 810, 2041, 3301, 3529, 4795, 4797, 6816, 7408, 9234, 9329, 9504, 9595, 10446, 10615, 10616, 10800, 11623, 11802, 12216, 12355, 12358, 12359, 12362, 12370 (2), 12427, 12947

e. -diñiz (16) 1624, 1984, 4097, 4933, 6669, 8082, 9359, 9491, 9494, 10214, 11031, 11032, 11201, 11368, 12581, 13128

e. -diñizmi (3) 53, 56, 10836

e. -diñmi (7) 5109, 6829, 8456, 11792, 11797, 12911, 13023

e. -keç (1) 6761

e. -ken (7) 308, 2113, 2960, 3178, 8623, 10596, 12522 (gr.)

e. -ken (175) 93, 125, 494, 617, 705, 1009, 1019, 1047, 1078, 1105, 1110, 1204, 1216, 1230, 1275, 1276, 1301, 1308, 1342, 1380, 1388, 1389, 1390, 1497, 1498, 1559, 1585, 1793, 1941, 1969, 1988 (2), 2256, 2377, 2535, 2558, 2661, 2688, 2690, 2709, 2935, 2937, 2953, 2979, 3071, 3539, 3634, 3835, 3898, 3974, 4010, 4042, 4051, 4052, 4117, 4342, 4510, 4684, 4703, 4791 (2), 4808, 4881, 4923, 5052, 5222, 5443, 5779, 5818, 5834, 5835, 5836, 5911, 6226, 6323, 6344, 6358, 6457, 6759, 7023 (2),

7066 (2), 7364, 7374, 7474, 7477, 7478, 7495, 7578, 7852, 8056, 8074, 8080, 8087, 8097, 8104, 8135, 8140, 8177, 8252, 8281, 8387, 8424, 8438, 8462, 8540, 8555, 8566, 8634, 8711, 8735, 8764, 8766, 8889, 8897, 8969, 9342, 9397, 9409, 9436, 9722, 10136, 10206, 10211, 10276, 10280, 10337, 10413, 10416, 10429, 10455, 10507, 10521, 10523, 10547, 10572, 10739, 10854, 10879, 11079, 11126, 11163, 11189, 11192, 11203, 11394, 11454, 11607, 11698, 11699, 11804, 11848, 11870, 11881, 11953, 12049, 12279, 12316, 12354, 12355, 12430, 12432, 12462, 12596, 12629, 12982, 13005, 13011, 13017, 13052, 13056, 13068, 13122, 13166 (zm)

e. -kende (12) 568, 8616, 9081, 9297, 10205, 10274, 10279, 10654, 10918, 10927, 11222, 12023

e. -keni (4) 3079, 4046, 10909, 11454

e. -kenim (13) 1188, 3761, 4173, 4174, 5781, 6704, 6756, 7376, 9825, 11705, 12249, 12630, 12664

e. -kenimiz (1) 2200

e. -keninde (1) 12663

e. -keninden (3) 203, 7477, 12965

e. -kenine (4) 2556, 9828, 10390, 11911

e. -kenini (51) 670, 815, 1304, 1359, 1362, 1794, 1872, 4240, 4894, 5228, 5281, 5465, 7712, 7952, 8102, 9000, 9170, 9181, 9210, 9235, 9473, 9718, 9829, 10012, 10031, 10066, 10068, 10097, 10454, 10457, 10483, 10705, 10890, 10909, 10916, 10957, 11033, 11037, 11117, 11180, 11368, 11372, 11375, 11473, 11494, 11763, 11967, 12132, 12437, 12439, 12542

e. -keniñizni (2) 5540, 6681

e. -keniñni (3) 7304, 8612, 12355

e. -kenler (25) 1259, 1434, 1541, 1848, 3164, 3654, 3659, 5017, 5079, 5089, 5229, 5929, 6343, 6715, 7268, 8320, 8626, 9215, 9406, 9453, 9797, 11964, 12910, 13012, 13033

e. -kenlerinden (1) 8350

e. -kenlerini (1) 8726

e. -kenligini (1) 8600

e. -kenmi (2) 7436, 10676

e. -kenmiz (3) 4903, 9356, 11913

e. -kensiñ (14) 1381, 2023, 2414, 3045, 3441, 3761, 6400, 6654, 8770, 10783, 11718, 11723, 12208, 13165

e. -kensiñiz (4) 3927, 4634, 9358, 9383

e. -kensiñmi (1) 7316

e. -miş (7) 1259, 3140, 3497, 5222, 5533, 6664, 8028

e-ey : e-ey (ünlem).

e. (1) 2216

eali : ahali, halk.

e. -si (2) 3249, 5438

ebanay : ebe anne.

e. (5) 6609, 6618, 6625, 9067, 9068

e. -ğa (1) 11111

ebanaylık (-ğı) : ebelik.

e. -ı (1) 8347

ebediy : ebedi, sonsuz.

e. (12) 175, 304, 3593, 3597, 4905, 5129, 6999, 7488, 8301, 8317, 9760, 11684

ebet : evet, elbette.

e. (47) 157, 529, 679 (2), 878 (2), 931, 1560 (2), 1589 (2), 3281 (2), 3324, 3445, 4098 (2), 4149, 4221 (2), 4301, 4801, 4886, 4911, 5607, 7775, 8083 (2), 8352 (2), 8366 (2), 9780 (2), 9851 (2), 9970 (2), 10409, 10441, 11001, 11062, 11191, 11246, 11257, 11378, 13111

ecdad : atalar, dedeler.

e. -ñnıñ (1) 11356

ecel : ecel.

e. (1) 12386

e. -ñ (1) 1818

ecnebiy : dış, yabancı.

e. (4) 320, 427, 4434, 6909

e. -ler (ecnebiler) (1) 4495

eçki : keçi.

e. (2) 342, 6312

e. -niñ (1) 4839

e. -si (1) 271

eda : uygulama.

e. -sına (1) 4842

e. et- : uygulamak, yerine getirmek.

e. -ecek (1) 12768 (zm.)

e. -eler (1) 11976

e. -ermiz (1) 7035

e. -ti (2) 3694, 4290

e. -tiñ (1) 5286

e. etil- : uygulanmak, yerine getirilmek.

e. -p (1) 12271

Edaye : Edaye.

E. (5) 13067, 13069, 13076, 13084, 13146

E. -ge (1) 13081

E. -nen (1) 13105

edebiy : edebi.

e. (1) 7130

edebiyat : edebiyat, yazın.

e. (1) 10731

e. -ı (2) 7170, 7179

e. -ına (2) 7105, 7166

e. -ında (1) 7142

e. -ından (1) 7354

e. -ınıñ (1) 7111

e. -nî (1) 7105
e. -ta (2) 1614, 2679
edip : edebiyatçı, yazar.
e. -leri (1) 10733
efendi : bey, beyefendi, efendi.
e. (1) 8023
e. -de (1) 8100
e. -lerim (1) 400
e. -m (3) 4517, 6660, 6666
efkarlan- : efkarlanmak.
e. -a edi (1) 8107
e. -dı (1) 4183
e. -mañız (1) 3455
e. -sa kerek (1) 387
efsane : efsane, masal.
e. (5) 2685, 2686, 2714 (2), 11090
e. -ge (1) 1520
e. -ler (2) 8286, 12446
e. -ni (4) 2716, 11164, 12743,
12744
e. -sinen (1) 12740
e. -sini (1) 11357
e. -siniñ (2) 5464, 6042
efsaneviy : efsanevi.
e. (3) 3080, 7423, 12744
eger I : eyer.
e. -ge (1) 3932
e. -ini (2) 3851, 3931
e. -leri (1) 359
e. -niñ (2) 3932, 3951
eger II : eğer, şayet.
e. (57) 734, 1161, 1605, 1998,
2279, 2781, 2805, 2842, 2876, 3059, 3434,
3569, 3917, 4373, 4502, 4700, 4702, 4787,
5017, 5341, 5352, 5879, 5921, 5974, 6025,
6470, 6477, 6666, 6686, 6749, 6771, 6860,
6920, 7617, 7858, 8120, 8172, 8241, 8566,
8717, 8754, 8758, 8866, 8959, 9069, 9293,

9312, 9317, 9359, 9520, 9775, 10101,
10363, 10873, 11188, 11290, 11589
egil- : eğilmek.
e. -di (4) 1757, 6239, 8035, 10687
e. -e (1) 10217
e. -gen arada (1) 3313
e. -gende (1) 3501
e. -geni (2) 10392, 10665
e. -p (22) 661, 704, 1755, 1909,
2362, 2981, 3070, 3464, 3499, 3727, 4501,
4929, 5558, 5650, 6996, 8138, 10021,
10258, 10303, 10389, 10702, 10824
egile-egile : eğile eğile.
e. (2) 5075, 10217
egilt- : eğmek, eğdirmek.
e. -p (15) 596, 832, 982, 1790,
3432, 4589, 4948, 5651, 6145, 6660, 6764,
6996, 7298, 8001, 8386
e. -ken (1) 3273 (pr.)
e. -ti (4) 232, 336, 425, 763
eg- : eğmek.
e. -p (1) 879
egiz : ikiz.
e. (1) 9066
egizle- : ikizlemek, ikiz doğurmak.
e. -di (1) 5639
e. -genler (1) 4656 (pr.)
e. -y (1) 4655
e. -ycek (1) 3838 (pr.)
eglen- I : eğlenmek.
e. -eler (1) 7080
e. -mek (1) 6015
e. -mek için (1) 5813
e. -r (1) 8165
eglen- II : gecikmek, duraklamak,
oyalanmak.
e. -diler (1) 1661
e. -dim (1) 12611

e. -gen soñ (2) 1190, 7666
e. -mediler (1) 9918
e. -mek (2) 9166, 10708
e. -memek için (1) 4594
e. -p ƙalğaninen (1) 6244
e. -sem (1) 12358
eglence : eglence.
e. (1) 3567
e. -miz (1) 7345
e. -si (1) 10199
eh : e, eh (ünlem).
e. (2) 1232, 2532
ehmalcılık : ihmalcilik.
e. (1) 2873
ek- : ekmek, dikmek.
e. -eekmiz (1) 8818
e. -ermiz (1) 4269
e. -mek (1) 7780
e. -mesi (1) 6961
e. -señ (1) 8319
eken : acaba, ki.
e. (49) 2099, 2879, 2917, 3396, 3475, 3654, 3965, 4961, 4618, 4620, 5236, 5400, 5417, 5434, 5456, 5572, 5790, 5887, 5937, 6361, 6433, 6481, 6837, 7121, 7207, 8541, 8749, 9111, 9178, 10428, 10520, 10859, 10884, 10945, 10993, 11030, 11276, 11365, 11430, 11481, 11515, 11965, 12013, 12236, 12288, 12391, 12433, 12908
ekevi : iki, ikisi.
e. (1) 9526
eki : iki.
e. (302) 88, 89, 206, 245, 370, 371, 510, 563, 570, 574, 608, 690, 691, 771, 791, 817, 818, 840, 890, 924, 970, 1075, 1107, 1228, 1252 (2), 1276, 1328, 1337, 1340, 1341, 1342, 1367 (2), 1372, 1379, 1386, 1537, 1653, 1725, 1740, 1871, 1899,

1971, 2008, 2160, 2243, 2295, 2321, 2390, 2393, 2440, 2467, 2509, 2555, 2567, 2608, 2631, 2640, 2673, 2675, 2677, 2691, 2719, 2727, 2728, 2746, 2751, 2880, 3073, 3074, 3075, 3086, 3117, 3193, 3250, 3274, 3514, 3560, 3591, 3593, 3712, 3803, 3804, 3834, 3857, 3890, 3912, 3945, 3962, 4120, 4166, 4265, 4276 (2), 4334, 4360, 4374, 4382, 4393, 4404, 4457, 4470, 4547, 4591, 4626, 4713, 4715, 4740, 4741, 4768, 4842, 4889, 4903, 4926, 4931, 4986, 5008 (2), 5038, 5040, 5063 (2), 5071, 5084 (2), 5152, 5154, 5316, 5317, 5322, 5336, 5364, 5365, 5404, 5417, 5427, 5428, 5429, 5450, 5510, 5519, 5547, 5586, 5666, 5680, 5761, 5776 (2), 5798, 5799, 5835, 5845, 5938, 6026, 6032, 6096, 6159, 6204, 6338, 6353, 6358, 6428, 6551, 6557, 6573, 6584, 6647, 6787, 6803, 6834, 6848, 6874, 6913, 6915, 6943, 6952, 6959, 7097, 7216, 7312 (2), 7360, 7466, 7471, 7500, 7565, 7666, 7670, 7689, 7775, 7783, 7786, 7817, 7840, 7912, 7917, 7931, 7934, 8008, 8128, 8147, 8321, 8360, 8424, 8471, 8479, 8567, 8575, 8604, 8609, 8669, 8686, 8687, 8690, 8712, 8804, 8821, 8841, 8849, 8878, 8883, 8916, 8921, 9066, 9078, 9079, 9121, 9132, 9200, 9201, 9235, 9296, 9337, 9383, 9420, 9461, 9505, 9508, 9556, 9827, 9828 (3), 9894, 9924, 9933, 10014, 10035, 10046, 10075, 10105, 10205, 10208, 10217, 10246, 10255, 10270, 10300 (2), 10308, 10322, 10343, 10345, 10465, 10466, 10590, 10646, 10714, 10724, 10769, 10827, 10874, 10878, 10921, 10939, 10948, 11147, 11200, 11308, 11347, 11498, 11516, 11519, 11541, 11659, 11691, 11772, 11870, 11883, 11977, 12074, 12113, 12338, 12339, 12354, 12524, 12738, 12887, 12938, 13053, 13130, 13185

(biñ doƙuz yüz yetmiş e.) (1) 12701

(on e.) (7) 257, 258, 353, 5073, 6623, 7635, 9606

(yetmiş e.) (1) 12562
 (yigirmi e.) (1) 9066
 e. biñ (17) 3713, 3734, 3739, 3839, 3842, 3916, 3918, 5567, 6552, 6914, 6952, 6953, 7978, 8689, 8690, 8810, 8813
 e. biñge (1) 6895
 e. biñni (1) 8687
 e. -de (yigirmi e.) (1) 12619
 e. -ge (2) 227, 1536
 e. -mi (1) 10706
 e. -miz (18) 778, 1112, 3631, 3930, 5188, 5258, 5480, 7443, 7491, 7826, 8058, 8338, 9628, 9775, 11340, 12582, 12885, 13130
 e. -mizden (1) 7486
 e. -mizge (4) 829, 853, 1133, 9844
 e. -mizniñ (8) 6482, 6840, 6860, 7213, 8175, 9623, 9746, 10675
 e. -ñiz (6) 2317, 2318, 2330, 7844, 11728, 12999
 e. -si (78) 467, 568, 725, 866, 1097, 1124, 1370, 1373, 1374, 1764, 1861, 2967, 3007, 3169, 3867, 4061, 4347, 4355, 4462, 4510, 4546, 4972, 5014, 5047, 5384, 5499, 5516, 5751, 6160, 6232, 6387, 6427, 6655, 6705, 6866, 6932, 7098, 7273, 7373, 7428, 7654, 7657, 7658, 7681, 7701, 7709, 8110, 8132, 8138, 8203, 8850, 8870, 9102, 9131, 9260, 9439, 9652, 9655, 9808, 9908, 10093, 10204, 10306, 10357, 10555, 10663, 11110, 11738, 11805, 11810, 11891, 11902, 11935, 12144, 12487, 12493, 12660, 12781
 e. -sine (4) 1367, 3015, 8990, 11773
 e. -sini (8) 1891, 2960, 2965, 3498, 3505, 4199, 11137, 12061
 e. -siniñ (14) 28, 1368, 2891, 3173, 4159, 4362, 7721, 9132, 9957, 12030, 12041, 12143, 12156, 12991

e. -üç (14) 2467, 8830, 9233, 9428, 9573, 10258, 10535, 10583, 10715, 10793, 11659, 12393, 12453, 12455
 e. -üç (13) 8830, 9233, 9428, 9573, 10258, 10535, 10583, 10715, 10793, 11659, 12393, 12453, 12455
 e. yüz (1) 3888
 e. yüzden (2) 8813, 5637
 e. yüzü (1) 5639
ekici : ekici, ekim işi yapan.
 e. -ler (1) 5277
ekil- : ekilmek.
 e. -di (1) 8667
 e. -se (1) 69 01
ekim : hekim, doktor.
 e. (29) 68, 91, 1249, 1253, 1277, 2244, 3188, 3633, 4684, 4689, 4693, 4860, 7514, 7590, 8750, 8751, 8752, 8939, 8953, 8958, 8962, 8964, 8987, 9000, 9871, 10822, 10832, 10835, 10843
 e. -de (1) 7585
 e. -ge (4) 7515, 8958, 9824, 10840
 e. -i (2) 1984, 9211
 e. -i edi (1) 10819
 e. -ler (4) 1094, 1305, 1344, 9015
 e. -lerimiz (1) 3190
 e. -lerni (1) 5545
 e. -lerniñ (1) 8983
 e. -m (1) 4900
 e. -miz (1) 5541
 e. -nen (1) 10857
 e. -niñ (7) 1241, 7584, 8752, 8973, 8984, 8992, 9873
 e. -siñ (1) 7592
ekimlik : hekimlik, doktorluk.
 e. (1) 8644
ekin : ekin, bitki.
 e. (2) 2169, 8898

e. -ini (1) 177
e. -ler (2) 454, 8819
e. -lerni (1) 452
e. -lerniñ (2) 2814, 6987
e. -ni (1) 160
ekinci : ikinci.
e. (58) 90, 211, 572, 613, 737, 781, 979, 1605, 1678, 2727, 2790, 2863, 2911, 3177, 3479, 3570, 3863, 4989, 5166, 5274, 5528, 5818, 6324, 6633, 6766, 7181, 7506, 7600, 7642, 7650, 7736, 7782, 7793, 7794, 7926, 7930, 8275, 8298, 8375, 8440, 8497, 8524, 8586, 8714, 8722, 8741, 8818, 9052, 9080, 9208, 10279, 10423, 10886, 12369, 12472, 12785, 12787, 12789
e. -si (15) 327, 1033, 3215, 3473, 4405, 5940, 7475, 7496, 8006, 8322, 8336, 9638, 10866, 10877, 11686
e. -sine (1) 11505
e. -sini (2) 8226, 12181
ekinlik : ekin ekilen yer.
e. -ke (1) 8666
ekişer : ikişer.
e. (6) 769, 3263, 6970, 10931, 10959, 12468
e. -üçer (1) 6970
e. -ekişer (1) 8204
ekmek : ekmek.
e. (1) 2802
ekran : ekran.
e. -da (2) 5713, 11553
e. -daki (1) 11556
e. -nı (2) 5702, 5726
ekseri : genellikle, çoğu zaman.
e. -sini (1) 10902
ekseriyet : çoğunluk.
e. (2) 1253, 3841
e. -i (3) 67, 9285, 12513

e. -ini (2) 5314, 5495
e. -nen (1) 7585
eksik : eksik, noksan.
e. (9) 1425, 2142, 2191, 3321, 4050, 4711, 7308, 9120, 10220
e. -çe (1) 967
e. -mi (1) 3657
eksiklik (-gi) : eksiklik, kıtlık.
e. (1) 12690
e. -i (1) 3418
e. -ini (1) 3580
eksil- : eksilmek, azalmak.
e. -di (1) 3379
e. -e (1) 13180
e. -ecekmi (1) 9889
e. -gen (1) 10549 (zm.)
e. -medi (1) 799
e. -mekte (1) 11767
e. -mey edi (1) 6607
e. -p (2) 10117, 10187
e. -p başladı (1) 9920
eksilt- : eksiltmek, azaltmak.
e. -mege (1) 3000
e. -mek (2) 2995, 12150
e. -memege (1) 12103
e. -ti (2) 9627, 10682
ekskavator : ekskavatör, kazı makinesi.
e. (1) 5391
e. -nen (1) 5359
e. -da (1) 12032
ekskavatorcu : kazıcı, kazı yapan kişi.
e. (1) 11887
ekskursiya : gezi, seyahat
e. -ğa (1) 7653
ekspeditsiya : seyahat, sefer, gezi heyeti
e. -sı (1) 6555
ekşi- : ekşimek.

e. -li (2) 1575, 1666
e. -me (1) 6474
e. -p başlağan (1) 5665 (pr.)
ekşi : ekşi.
e. (1) 3226
ekşilik : ekşilik.
e. (1) 5351
ekşit- : ekşitmek.
e. -ti (1) 10127
el I : el.
e. (14) 1380, 1444, 2881, 3061, 5453, 6017, 6052, 6155, 9040, 9834, 10946, 10966, 12864, 12889
e. -çiklerinden (1) 9054
e. -den (4) 9837, 10927, 11982, 12463
e. -ge (2) 9480, 10528
e. -i (3) 9426, 9472, 9934
e. -inde (14) 631, 1455, 1746, 2073, 4149, 8486, 9254, 10928, 11011, 11095, 11346, 12646, 12775, 13080
e. -indeki (18) 2124, 5513, 5515, 6495, 9343, 9481, 9567, 9719, 10058, 10266, 10666, 10744, 10776, 10974, 11274, 11616, 11798, 12341
e. -inden (19) 310, 1364, 2361, 5762, 5984, 6348, 7322, 7911, 9085, 9686, 9983, 9996, 10301, 10532, 10548, 10829, 10892, 12180, 12539
e. -ine (17) 764, 805, 1422, 5565, 6149, 7215, 7379, 7403, 8136, 9313, 9490, 9644, 10163, 10195, 11335, 11505, 12001
e. -inen (7) 9134, 9941, 10226, 10827, 11090, 12798, 13131
e. -ini (48) 386, 1696, 2404, 2420, 3480, 7264, 7508, 7987, 8003, 8031, 8487, 8997, 9116, 9586, 9663, 9689, 9758, 9941, 10021, 10022, 10217, 10220, 10519, 10625, 10650, 10700, 10707, 10712, 10716, 10781, 10824, 10878, 10879,

10965, 11306, 11347, 11375, 11783, 11825, 12075, 12168, 12263, 12527, 12626, 12869, 12871, 12946, 13009
e. -iniñ (3) 10912, 11277, 11470
e. -ler (3) 400, 8530, 10324
e. -leri (15) 2086, 3700, 4206, 9314, 9489, 9519, 9527, 9784, 9799, 10298, 10459, 10982, 11282, 11851, 13136
e. -lerimni (1) 10880
e. -lerin (1) 2613
e. -lerinde (3) 3084, 6193, 12459
e. -lerinden (1) 11469
e. -lerine (5) 1892, 2397, 2900, 9055, 9719
e. -lerinen (7) 9045, 9054, 9188, 9557, 9820, 9910, 13074
e. -lerini (19) 408, 675, 5655, 6523, 8221, 8608, 9961, 10300, 10666, 10946, 10948, 11318, 11552, 11718, 11822, 12338, 12524, 12745, 12880
e. -leriniñ (1) 10963
e. -leriñni (1) 12159
e. -mde (1) 6485
e. -mden (7) 4480, 4901, 7351, 9399, 9874, 12152, 12407
e. -mizdekini (1) 6884
e. -mizden (2) 2899, 8942
e. -mizni (1) 12549
e. -ñ (1) 11803
e. -ñe (1) 9630
e. -ñizden (1) 6980
e. -ñizge (2) 9491, 9494
e. -de et- : elde etmek, kazanmak.
e. -ermiz (1) 4827
e. -ken (3) 2529, 7151, 11194 (pr.)
e. -mege (1) 10283
e. -mek (2) 5999, 6915

e. -mek kerek (1) 6879
e. -ti (1) 956
e. -de etil- : elde edilmek.
e. -di (1) 624
e. -medi (2) 2172, 4820
el II : halk, millet.
e. (3) 3151, 6503, 7128
ela : ela.
e. (1) 10484
eli-ayağı : eli ve ayağı.
e. (4) 4167, 9608, 11407, 12674
elak : helak, bitkin.
e. ol- : mahvolmak, bitmek, ölmek.
e. -ğanı (1) 5220
e. -ması (1) 6525
e. -alar (1) 7979
e. -ğan (1) 12766 (pr.)
elal : helal.
e. (7) 1676, 1990, 1991, 2054, 2086, 9954, 11338
elallık : helallik.
e. -nen (1) 11194
elbet : evet, elbette.
e. (38) 831, 2677, 2957, 4565, 4645, 4672, 5283 (2), 6894, 6926, 7256, 7333, 7377, 9292, 9388, 9475, 9693, 9826, 10306, 10564, 10617, 10641, 11468, 11670, 11681, 11709 (2), 11732, 11741, 11804, 12126, 12131, 12207, 12263, 12323, 12385, 13013, 13166
elbette : evet, elbette.
e. (64) 165, 202, 220, 488, 516, 606, 1313, 1385, 1400, 1495, 1628, 2085, 2172, 2252, 2332, 2373, 2502, 2536, 2609, 2800, 2879, 3091, 3099, 3606, 4246, 4374, 4568, 4604, 4637, 4704, 4763, 5326, 5591, 5672, 5693, 6013, 6267, 6668, 6879, 7009, 7038, 8038, 8171, 8314, 8570, 8579, 8744,

8895, 9231, 9289, 9330, 9359, 9728, 9964, 10101, 10423, 10670, 11025, 11221, 11228, 11589, 11636, 12082

eldiven : eldiven.

e. -ler (1) 8187

e. -lerine (1) 884

e. -li (1) 8002

elektrik : elektrik.

e. (15) 2578, 4047, 6022, 6263, 7081, 7502, 7560, 9489, 12534, 12535, 12721, 12797, 12805, 12808, 12941

elektrikleştir- : elektrikleştirmek.

e. -v (1) 12736

e. -vniñ (1) 12736

el-elden : elden ele.

e. (2) 10927, 12462

elem : üzüntü, keder.

e. -denmi (1) 10526

e. -i (1) 9866

e. -ine (3) 9249, 11401, 12185

eleslen- : kuşkulanmak, şaşırır gibi olmak, farketmek, incelemek.

e. -p (2) 10388, 11275

elini-betini : elini yüzünü.

e. (3) 1184, 1190, 9567

elleri-ayaqları : elleri ayakları.

e. (1) 9784

Eliza : bk. Elizabetta.

E. hanım (1) 362

E. hanımını (1) 857

Elizabetta : Elizabetta.

E. (19) 356, 377, 405, 409, 413, 416, 422, 744, 747, 766, 776, 799, 858, 1797, 1989, 2028, 4376, 6525, 6650

E. -ğa (2) 859, 6649

E. -m (1) 6652

E. -nen (1) 770

E. -nı (1) 367

E. -nîñ (5) 361, 374, 408, 783, 7910
elli : elli.
 e. (12) 167, 237, 715, 2043, 2067, 2191, 3151, 3717, 3762, 5336, 5495, 5582
 (yüz e.) (1) 436
 e. beş (1) 128
 e. beş (1) 5915
 e. biñge (1) 4843
 e. -den (yüz e.) (1) 8803
 e. million (1) 12717
 e. -si (1) 4507
elmaz : elmas.
 e. (1) 10905
Elti ana : Elti ana.
 E. (37) 4519, 4520, 4524, 4577, 4582, 6610, 7829, 7833, 7839, 7903, 7906, 7924, 7942, 7946, 7959, 8068, 8084, 8086, 8092, 8099, 8104, 8123, 8126, 8132, 8137, 8145, 8150, 8163, 8168, 8252 (2), 8258, 8266, 8269, 8275, 8277
 E. -ğa (9) 6609, 7822, 7902, 8070, 8121, 8129, 8136, 8160, 8185
 E. -m (1) 7823
 E. -nen (1) 7964
 E. -nı (2) 4515, 8143
 E. -nîñ (1) 8347
 E. -nîñ (10) 4555, 7832, 7846, 7898, 7910, 8027, 8051, 8072, 8286, 8310
 E. -y (1) 6621
elverişli : elverişli, uygun.
 e. (1) 10788
elver- : uygun gelmek.
 e. -mey (2) 1079, 6277
elvida : elveda.
 e. (1) 1993
Elvira : Elvira.
 E. (4) 12882 (2), 12905, 12918
 E. -ğa (2) 12920, 12922

em : hem.
 e. (106) 191, 479, 480, 531 (2), 677 (2), 856, 959, 1078, 1298 (2), 1306, 1437 (2), 1513, 1624 (2), 1859 (2), 1984 (2), 1993, 2082 (2), 2124 (2), 2209 (2), 2257, 2438, 2468 (2), 2483, 2609, 2616, 3094, 3597, 3686 (3), 4921, 5534, 5861, 5862 (2), 5890 (2), 6191, 6375, 6392, 6675, 6729 (2), 6845, 6846, 7180, 7243, 7381, 7708 (2), 7850 (2), 8118 (2), 8257 (2), 8638, 8673, 8888, 9087 (3), 9194, 9237, 9245, 9307 (2), 9416, 9478 (2), 9617, 9760, 9864, 10406, 10431, 10788 (2), 10821, 10979, 11150 (2), 11232, 11246, 11308, 11497, 11520 (2), 11592, 11682, 11789 (2), 12018, 12120, 12244, 12342, 12495, 12806, 12860, 12901
em- : emmek.
 e. -gen (1) 9954 (pr.)
 e. -genlerini (1) 5643
emanet : emanet.
 e. (1) 1916
 e. -ini (2) 5599, 8312
emce : amca.
 e. (11) 4605, 4616, 6247, 6708, 6714, 8565, 8651, 11099, 11105, 11109, 13055
 e. -leri (1) 8556
 e. -lerini (1) 8375
 e. -m (6) 2548 (2), 4619, 6776, 8436, 8439
 e. -mlerge (1) 8413
 e. -mnen (1) 8467
 e. -ñden (1) 4606
 e. -nen (1) 7273
 e. -ñler (1) 4310
 e. -si (5) 5165, 5490, 5708, 6244, 6461
 e. -sine (3) 4619, 4630, 6461
 e. -sini (3) 4593, 4629, 8930
 e. -siniñ (4) 1372, 5157, 8569, 8660

emek (-gi) : emek, çalışma; zahmet, çaba.

e. (8) 787, 1449, 1988, 2486, 4038, 5130, 7800, 9575

e. -i (2) 2490, 12724

e. -inen (1) 11923

e. -iniñ (1) 2483

e. -ke (1) 243

e. -te (1) 5612

emekçi : çalışan.

e. (4) 1454, 7125, 7128, 11237

e. edi (1) 3831

e. -lerge (1) 9363

e. -leri (1) 4747

e. -lerine (1) 3836

emekdar : çalışan, emekçi.

e. (1) 7141

e. -larga (1) 2477

e. -larnı (1) 12710

e. -larnıñ (1) 7156

emekdaşlık : işbirliği.

e. (1) 2939

emeksever : çalışkan.

e. (1) 9244

emen : meşe.

e. (8) 247, 1891, 7943, 7945, 8049, 8051, 8250, 10369

e. -lerininñ (1) 5

emin : güvenilir, emin.

e. (2) 11911, 12115

e. edi (3) 3037, 6689, 8309

e. -ğan soñ (1) 10776

e. -m (8) 1054, 2247, 4050, 4696, 5284, 6009, 6909, 7595

e. -miz (2) 4222, 4224

e. -p (1) 10390

e. ol- : emin olmak.

e. (1) 6476

e. -a bilesiñiz (1) 8167

e. -dılar (1) 4727

Emin : bk. **Emin Vacipov**.

E. (172) 9265, 9267, 9357, 9362, 9366, 9368, 9375, 9384, 9390, 9405, 9411, 9420, 9429, 9454, 9465, 9471, 9488, 9491, 9495, 9499, 9511, 9524, 9529, 9545, 9582, 9615, 9622, 9627, 9633, 9641, 9643, 9651, 9653, 9660, 9662, 9663, 9665, 9669, 9679, 9684, 9689, 9698, 9703, 9709, 9712, 9721 (2), 9723, 9725, 9727, 9729, 9732, 9740, 9746, 9750, 9753, 9756, 9759, 9771, 9774, 9777, 9794, 9796, 9818, 9825, 9826, 9828, 9841, 9845, 9853, 9858, 9859, 9868, 8998, 9938, 9945, 9950, 9956, 9973, 9977, 9980, 9983, 9994, 10041, 10063, 10122, 10135, 10138, 10144, 10146, 10179, 10189, 10212, 10219, 10238, 10242, 10274, 10339, 10355, 10376, 10381, 10388, 10392, 10402, 10418, 10431, 10440, 10464, 10476, 10494, 10500, 10518, 10524, 10611, 10613, 10619, 10625, 10711, 10831, 10834, 10859, 10862, 11240, 11252, 11260, 11264, 11269, 11280, 11282, 11284 (2), 11287, 11293, 11295, 11302, 11304, 11306, 11316, 11317, 11322, 11324, 11326, 11328, 11332, 11333, 11337, 11338, 11360, 11393, 11401, 11404, 11409, 11416, 11421, 11438, 11443, 11460, 11462, 11468, 11475, 11478, 11523, 11525, 11530, 11596, 11636, 12639, 12641, 13110, 13113, 13124, 13130, 13134

E. -de (1) 10866

E. -den (2) 11387, 11749

E. edi (1) 10339

E. -ge (6) 9773, 9849, 9869, 9948, 9952, 12637

E. -nen (5) 10030, 10338, 10378, 10830, 13160

E. -ni (14) 9449, 9459, 9470, 9551, 9734, 9928, 10267, 10425, 10434, 11266, 11271, 11389, 11471, 11638

E. -niñ (26) 9264, 9451, 9476, 9519, 9526, 9541, 9658, 9691, 9744, 9770, 9934, 9996, 10019, 10281, 10318, 10396, 10398, 10426, 10468, 10484, 11274, 11455, 11465, 11506, 11594, 11691

Emin Vacipov: Emin Vacipov.

E. (1) 9358

eminlik : güven, inanç.

e. (2) 9245, 12384

e. -nen (4) 659, 948, 2826, 7910

emir : emir, buyruk.

e. (5) 384, 1141, 5309, 7801, 8546

e. -i (1) 7427

e. -i boyunca (1) 6563

e. -ine (1) 7485

e. -inen (2) 4518, 4545

e. -ini (2) 1893, 9462

e. kuliñ (1) 2005

e. kulu (1) 2060

e. -lerine (1) 9463

e. -lerini (2) 10076, 10211

e. -mni (1) 389

e. -ni (2) 1888, 5310

e. -ñnen (1) 5137

e. ber- : emretmek.

e. -di (2) 774, 6112

e. -medi (1) 7755

e. et- : emretmek.

e. -ti (1) 4008

e. -p (1) 8608

Emiraqay : Emiraqay.

E. -niñ (1) 821

Emirsale : Emirsale.

E. (6) 815, 825, 6696, 6716, 6737, 8330

E. -niñ (1) 6699

emiyet : anlam, değer, önem.

e. -i (1) 10677

e. -ini (1) 4674

e. -lerini (1) 7125

e. ber- : önem vermek.

e. -di (1) 8029

e. -eler (1) 2466

e. -genler (1) 2377 (pr.)

e. -medi (2) 106, 3726

e. -megen ediler (1) 2556

e. -megen edim (1) 9951

e. -megenlerini (1) 2328

e. -meseler (1) 5409

e. -mey (1) 1999 (gr.)

e. -mey (1) 2376 (zm.)

e. -mey edi (1) 3391

e. -meysiñ (1) 1557

e. -p kelgen (1) 3575 (pr.)

e. beril- : önem verilmek.

e. -e (2) 2475, 5314

e. -mekte (1) 5325

emizici : emzirici.

e. (1) 10984

Emma : Emma.

E. (2) 5093, 5094

emşire : hemşire.

e. (12) 1242, 1245, 1248, 1251, 1255, 3188, 3318, 6339, 7592, 8939, 8954, 8980

e. -ler (2) 1332, 1369

e. -leri (1) 1329

en : genişlik, en.

e. -ine (1) 2275

en- : inmek.

e. -e (1) 11463

e. -genler (1) 6233 (zm.)

e. -mediler (1) 8571

e. -p (2) 4026, 11878

e. -p başlağanda (1) 11523

eñ : en çok, en fazla.

e. (116) 31, 78, 170, 244, 279, 355, 483, 498, 549, 598, 618, 823, 962, 1064, 1143, 1150, 1382, 1402, 1753, 1900, 2096, 2113, 2393, 2491, 2576, 2805, 3043 (2), 3098, 3108, 3388, 3481, 3693, 3837, 3874 (2), 4041, 4056, 4244, 4657, 4957, 4959, 5140, 5186, 5263, 5273, 5351, 5356, 5446, 5589, 5662, 5674, 5679, 5690, 5694, 5717, 5912, 5981, 6297, 6322, 6555, 6574, 6592, 6873, 6896, 6954, 7068, 7084, 7115, 7145, 7161, 7240, 7588, 7887, 7955, 8060, 8224, 8269, 8270 (2), 8285, 8298, 8594, 8668, 8773, 9190, 9283, 9410, 9642, 9781, 9790, 9964, 10037, 10071, 10090, 10120, 10239, 10283, 10343, 10486, 10910, 10924, 10984, 11152, 11542, 11543, 11972, 12024, 12055, 12069, 12343, 12450, 12454, 12479, 12721, 12860, 12961

endam : boy, endam.

e. -ı (2) 9477, 12258

e. -ına (1) 5149

endamlı : endamlı.

e. (2) 801, 10906

endi : artık; şimdi; henüz.

e. (243) 188, 238, 298, 314, 340, 350, 354, 394, 471, 546, 644, 703, 786, 806, 1039, 1052, 1176, 1358, 1386, 1551, 1609, 1680, 1861, 1931, 1973, 1997, 2059, 2079, 2118, 2257, 2302, 2506, 2541, 2550, 2671, 2704, 2705, 2706, 2779, 3132, 3210, 3250, 3317, 3334, 3340, 3351, 3370, 3450, 3480, 3507, 3819, 3871, 3889, 3924, 4137, 4148, 4212, 4229, 4313, 4431, 4497, 4520, 4535, 4552, 4627, 4638, 4653, 4680, 4771, 4805, 4862, 4953, 5182, 5274, 5302, 5394, 5448, 5529, 5551, 5558, 5702, 5721, 5728, 5759, 5831, 5861, 5888, 5924, 5942, 6045, 6054, 6093, 6126, 6157, 6320, 6411, 6527,

6547, 6565, 6615, 6675, 6811, 6898, 6959, 7028, 7377, 7456, 7482, 7604, 7684, 7717, 7730, 7812, 7816, 7948, 8061, 8215, 8222, 8233, 8234, 8246, 8257, 8259, 8356, 8360, 8423, 8429, 8535, 8575, 8618, 8632, 8658, 8703, 8841, 8956, 9058, 9111, 9166, 9214, 9249, 9262, 9278, 9393, 9419, 9449, 9532, 9550, 9579, 9603, 9606, 9649, 9670, 9710, 9733, 9735, 9738, 9745, 9762, 9771, 9780, 9786, 9802, 9825, 9837, 9856, 9874, 9879, 9956, 9980, 9992, 10001, 10010, 10116, 10152, 10176, 10197, 10230, 10260, 10339, 10350, 10475, 10488, 10549, 10589, 10610, 10677, 10717, 10727, 10835, 10861, 10940, 11043, 11053, 11122, 11267, 11331, 11366, 11371, 11377, 11392, 11504, 11516, 11525, 11540, 11543, 11582, 11587, 11652, 11668, 11703, 11717, 11876, 11891, 11898, 12044, 12162, 12184, 12197, 12213, 12234, 12363, 12390, 12413, 12421, 12437, 12450, 12470, 12520, 12545, 12577, 12599, 12649, 12697, 12803, 12834, 12840, 12904, 12913, 13023, 13047, 13140, 13169, 13171

e. -den soñ (6) 730, 1716, 2273, 2350, 2638, 11412

e. -den soñra (1) 12413

endir- : indirmek.

e. -di (1) 5145

endiril- : indirilmek.

e. -gen (1) 3700 (pr.)

enek : ?

e. -lerine (1) 3312

energetika : enerji mühendisliği.

e. (3) 12931, 12963, 12995

energetik : enerji mühendisi.

e. -ler (1) 12955

energiya : enerji.

e. (3) 12531, 12725, 12726

energoblok : enerji bloğu.

e. -ı (1) 12701
e. -nı (2) 12852, 12955
e. -nıñ (2) 12852, 12956
eniş : iniş, yokuş.
e. (1) 8658
e. -ke (5) 2835, 4340, 4906, 5349, 6796
enişli-yokuşlı : inişli yokuşlu.
e. (2) 5073, 6639
enişlik : yokuş.
e. (1) 8496
e. -lerde (1) 2730
e. -ten (1) 8660
eñkaştan : kasten, bilinçli olarak.
e. (1) 3525
eñse : ense.
e. -si (2) 1349, 3407
e. -sine (3) 344, 7568, 7669
e. -sini (2) 2272, 6907
e. -siniñ (1) 1612
ep : hep.
e. (42) 86, 495, 660, 1326, 1440, 1847, 2159, 2500, 2736, 2943, 3216, 3897, 3965, 4026, 4107, 4239, 4335, 4372, 4669, 5176, 7838, 7949, 8213, 8514, 9571, 9922, 9934, 10057, 10074, 10548, 10593, 10932, 11238, 11618, 11627, 11767, 11768, 11841, 11974, 11975, 11978, 12495
e. bir (6) 1353, 7871, 8343, 9769, 11038, 11398
e. -episini (1) 12052
e. -miz (8) 195, 1907, 1908, 2225, 3185 (2), 6777, 6954
e. -mizge (1) 12715
e. -mizni (1) 10896
e. -mizniñ (3) 3062, 3180, 12862
e. -mizniñki (1) 1987

e. -ñiz (8) 2188, 4634, 5739, 6957, 6980, 11084, 11921, 12550
e. -ñizge (2) 6532, 6955
e. -ñizni (2) 2769, 12846
e. -ñizniñ (2) 4396, 12845
e. -si (1) 12067
e. si (162) 17, 79, 141, 213, 591, 822, 883, 940, 944, 952, 1167, 1251, 1258, 1439, 1658, 1727, 1767, 1780, 1781, 1893, 1913, 2021, 2043, 2231, 2258, 2335, 2475, 2529, 2565, 2794, 2819, 2831, 3075, 3090, 3136, 3154, 3156, 3158, 3163 (2), 3260, 3583, 3696, 3728, 3769, 3963, 4004, 4022, 4099, 4106, 4143, 4435, 4453, 4485, 4699, 4701, 4713, 4767, 4839, 4874, 4942, 4955, 5085, 5097, 5103, 5107, 5279, 5410, 5418, 5503, 5569, 5620, 5718, 5786, 5800, 5837, 5889, 5945, 6029, 6052, 6210, 6286, 6368, 6371, 6414, 6445, 6586, 6589, 6721, 6728, 6858, 6907, 6909, 6958, 7018, 7092, 7174, 7181, 7291, 7328, 7553, 7578, 7584, 7807, 7892, 7898, 8076, 8280, 8352, 8386, 8461, 8536, 8609, 8635, 8707, 8732, 8784, 8785, 8789, 8801, 8804, 8808, 8831, 8836, 8896, 8901, 8984, 9065, 9130, 9203, 9263, 9275, 9458, 9776, 9792, 9916, 10029, 10036, 10226, 10228, 10562, 10686, 10946, 11003, 11048, 11060, 11495, 11525, 11549, 11634, 12059, 12066, 12172, 12228, 12370, 12379, 12502, 12512, 12560, 12565, 12731, 12743
e. -sinde (1) 12070
e. -sinden (7) 285, 6142, 8231, 9768, 9845, 9892, 11535
e. -sine (9) 6488, 6595, 6767, 7800, 8690, 9230, 9774, 11574, 11597
e. -sini (1) 8716
e. -sini (35) 989, 1057, 1148, 2700, 2883, 2956, 2988, 3176, 3296, 3614, 3822, 4612, 4849, 5437, 5888, 5936, 6592, 6655, 6968, 7640, 7685, 7792, 8223, 8270, 8304,

9368, 10044, 10161, 10230, 10652, 10999,
11090, 11835, 12406, 12696

e. -siniñ (10) 154, 728, 3802, 3803,
5088, 5685, 6336, 6534, 6724, 8821

epkin : coşkun, coşkulu.

e. (1) 6823

epkinlik : coşkunluk.

e. -nen (1) 11287

eppeyi : epey.

e. (2) 2197, 4833

eppi : epey.

e. (2) 9053, 11101

er I : koca, erkek, arkadaş.

e. (2) 4553, 8193

e. -i (4) 1232, 2639, 7904, 8117

e. -ine (3) 5229, 7116, 8243

e. -inen (1) 8258

e. -ini (3) 5648, 7905, 8253

e. -iniñ (13) 134, 149, 395, 1287,
2349, 3275, 5226, 5234, 5659, 7904, 8109,
8118, 8134

e. -leri (1) 3658

e. -mnen (1) 8240

e. -mniñ (1) 8178

e. -ñiz (1) 1301

e. -ge çık- : evlenmek.

e. -tı (1) 474

e. -қанından beri (1) 4658

er II : her.

e. (88) 158, 267, 369, 370, 525 (2),
576, 701, 710, 820, 962, 1020, 1122, 1309,
1315, 1595, 1613, 1637, 1888, 2221, 2241,
2477, 2511, 2689, 2728, 2751, 2766, 3015,
3089, 3090, 3586, 3591, 3593, 3604, 3803,
3804, 3994, 4640, 4646, 4654, 4803, 4922,
5225, 5396, 5507, 5509, 5835, 5854, 6050,
6538, 6896, 7255, 7368, 7550, 8426, 8464,
8662, 8663, 8688, 8714, 8737, 8920, 9004,
9156, 9413, 9416, 9419, 9459 (2), 9639,

9651, 9862, 9945, 10322, 10786, 10815,
11149, 11421, 11450, 11494, 11563,
12008, 12018, 12027, 12121, 12517,
12582, 12955

e. alda (58) 299, 497, 563, 1232,
1253, 1342, 1371, 1428, 1520, 1698, 2221,
2811, 2952, 3033, 3643, 3661, 3801, 4252,
4703, 4953, 5061, 5169, 5458, 5472, 5564,
5607, 5930, 5948, 6667, 6681, 6840, 7433,
7861, 8179, 8450, 8585, 8962, 9119, 9869,
10126, 10152, 10423, 10453, 10641,
10798, 10820, 11282, 11299, 11486,
11686, 11705, 11890, 12104, 12307,
12398, 12439, 12682, 12818

e. bir (62) 246, 619, 924, 949, 960,
1082, 1216, 1467, 1468, 1472, 1478, 1789,
1945, 2110, 2141, 2182, 2357, 2358 (2),
2473, 2512, 2513, 2529, 2731 (2), 2744,
3002, 3069, 3092, 3607, 4213, 4261, 4504,
4796, 4957, 4959, 5037, 5345, 5392, 5499,
5663, 6343, 6618, 6927, 6955, 7007, 7048,
7172, 7273, 7339, 7850, 8462, 8527, 8819,
8890, 9655, 9866, 10096, 10427, 11476,
12397, 12527

e. biri (3) 1122, 7550, 10051

e. birini (1) 1637

e. birisine (1) 5396

e. kes (75) 40, 228, 289, 324, 1336,
1387, 1560, 1696, 1722, 2156, 2306, 2316,
2332, 2618, 2695, 2719, 2721, 2917, 3213,
3243, 3539, 3564, 3690, 3776, 3850, 4567,
4797, 4946, 5088, 5120, 5310, 5439, 5628,
5681, 5695, 5984, 6124, 6239, 6597, 6982,
6990, 7175, 7514, 7706, 7789, 7790, 8200,
8204, 8319, 8328, 8393, 8514, 8533, 8555,
8795, 8796, 9736, 9918, 10212, 10515,
10572, 10574, 10726, 10738, 11085 (2),
11234, 11459, 11583, 11602, 12553,
12865, 12867, 12877, 12889

e. keske (8) 1488, 3259, 3832,
7374, 7564, 10986, 10996, 12920

e. kesnen (1) 4284

e. kesni (8) 5497, 6127, 6215, 7018, 7112, 10438, 12327, 12882

e. kesniñ (29) 398, 1673, 2026, 2155, 3184, 3689, 3779, 3876, 6095, 6097, 6124, 6125, 6159, 6215, 6241, 6605, 6609, 7245, 8204, 8349, 8520, 9788, 10291, 10980, 11192, 11301, 12775, 13083, 13114

e. kesten (14) 44, 958, 1401, 1841, 3665, 4951, 6038, 7072, 7444, 8183, 8329, 8738, 10966, 12404

e. şey (32) 184, 406, 656, 1300, 1441, 2329, 2657, 2699, 3066, 3584, 4118, 4884, 5021, 5054, 5116, 5629, 7001, 7595, 7861, 8180, 8942, 8943, 9179, 9502, 10071, 10089, 10408, 11475, 11525, 11706, 12385, 12614

e. şeyde (4) 7256, 7379, 7556, 8776

e. şeyden (1) 2118

e. şeyge (10) 459, 530, 1170, 2656, 2822, 3647, 6017, 6617, 10188, 11503

e. şeyi (2) 987, 3684

e. şeyni (31) 459, 830, 847, 1170, 1210, 1443, 1523, 2051, 2218, 2634, 2657, 3033, 3602, 4163, 8171, 8319, 8373, 9153, 9812, 9885, 9909, 10424, 10963, 11183, 11261, 11322, 11398, 11681, 11759, 12172, 12223, 12607

e. şeyniñ (5) 3079, 3561, 8552, 9010, 10429

e. vakt (36) 456, 1116, 1733, 1835, 2025, 2858, 2924, 3001, 3338, 3566, 3590, 5745, 5824, 5859, 5987, 6341, 6981, 7229, 7342, 7379, 7688, 7740, 8085, 8175, 8336, 8666, 8672, 8772, 8888, 9120, 9884, 10052, 10595, 11496, 12245, 12975

e. -vakttaki (2) 5415, 5904

e. vakttaki kibi (8) 723, 2085, 3298, 5453, 5875, 7386, 8747, 11556

e. vakttakinden (1) 11228

e. vakttakisi kibi (1) 8924

erbap (-bı) : eylemci.

e. -ı (2) 1222, 7133

erendelen- : rendelenmek.

e. -gen (1) 9263 (pr.)

erif : delikanlı; kişi.

e. (2) 1198, 2951

e. -ten (1) 4173

erik : erik.

e. (2) 3416, 4228

(Can-Erik) (4) 238, 245, 288, 7981

e. -ler (1) 8341

e. -leriniñ (1) 247

e. -lerni (1) 1631

erin- : üşenmek.

e. -medi (1) 1098

e. -memek kereksiñ (1) 5131

e. -mey (3) 1378, 1614, 2582 (gr.)

eriş- : yaramazlık etmek, şakayla takılmak.

e. -mek (3) 10606, 12126, 12131

e. -p (1) 6420

eriştir- : kızdırmak.

e. -r kibi (1) 1761

erkek : adam, erkek kişi.

e. (6) 1252, 9142, 10024, 11513, 11987, 13127

e. -ler (5) 5715, 8200, 8622, 12132, 12383

e. -lerden (2) 10134, 10623

e. -lerge (1) 10124

e. -lerni (1) 10485

e. -lerniñ (1) 11110

e. -niñ (1) 1260 9

erkele- : şımartmak, yüz vermek; taklit etmek.

e. -di (1) 8409

e. -gen kibi (1) 11904

e. -p (1) 3875

e. -vleri (2) 151, 9930
e. -ici (1) 281

erkelen- : yaramazlık etmek.

e. -e (1) 8752

e. -p (2) 671, 5134

erke : şımarık.

e. -leri (1) 10240

erkelik : şımarıklık.

e. (2) 267, 281

erkin : özgür, hür, serbest.

e. (1) 6050

Erkin Valiyev: Erkin Valiyev.

E. (1) 11920

erte : erken, erkenden.

e. (29) 238, 759, 932, 1069, 1577,
2088, 4147, 4853, 5377, 7652, 8127, 8466,
9021, 9046, 9220, 9276, 9386, 9681, 9863,
10117, 10122, 10188, 10779, 11017,
11093, 11228, 11234, 11267, 12810

e. -ce (3) 8427, 11462, 12572

e. -ge (1) 1147

e. -ñ (2) 2138, 4742

e. -si (9) 416, 742, 7647, 10120,
10223, 11561, 12078, 12555, 12597

e. -sindemi (1) 9058

e. -sine (2) 9654, 11916

erten : sabahleyin, sabah.

e. (1) 1196

erzak : azık,yiyecek, yemek.

e. (2) 642, 12563

esame : bilgi

e. -sini (1) 8278

esap (-bı) : hesap.

e. (1) 3764

e. -ı (2) 4815, 8303

e. -ına (3) 3671, 4826, 8766

e. -men (1) 2474

e. -ını (3) 3762, 6597, 8815

e. -ını-kaşabını (1) 2026

e. -ka (3) 2594, 2758, 12332

e. -nen (4) 2440, 2463, 5378, 6904

e. -ta (1) 3069

e. -tan (1) 2955

e. ber- : hesap vermek

e. -mek kerek (1) 2761

e. et- : hesap etmek, hesaplamak.

e. -p (1) 10173

e. etil- : hesap edilmek.

e. -gen (1) 10858 (pr.)

esapla- : hesaplamak, saymak.

e. -dı (1) 6905

e. -masam (1) 965

e. -p koydım (1) 3763

esaplaş- : hesaplaşmak.

e. -mağ (1) 1075

esas : temel; esas, başlı, ana,
asıl.

e. (21) 482, 615, 626, 1464, 2435,
2502, 2817, 4536, 4764, 4826, 5274, 6013,
6267, 6534, 6760, 7004, 9901, 11041,
11043, 12453, 12951

e. -ı (10) 962, 2805, 4627, 5273,
5351, 5589, 6873, 7169, 8773, 12263

e. -ına (1) 4124

e. -ında (8) 2457, 3990, 5817,
12533, 12713, 12734, 12860, 12861

e. -sız (2) 9130, 9247

esasen : aslında, aslen.

e. (7) 4256, 5321, 5364, 5502,
5911, 7869, 11001

esaslan- : ?

e. -p (1) 8028

e. -mağta edi (1) 9571

es- : esmek, dalgalanmak.

e. -e (2) 2520, 12088

e. -ken (2) 2504, 4067 (pr.)
e. -kence (1) 3400
e. -kenine (1) 9527
e. -megence (1) 1519
e. -mekte (1) 12973
e. -p (2) 5079, 5080

eser : eser.
e. (3) 6694, 12252, 12514
e. -ini (2) 4787, 7357
e. -ler (1) 12740
e. -leri (2) 7136, 10733
e. -lerinde (1) 7165
e. -lerinden (1) 12733
e. -lerinen (2) 7161, 7167
e. -ni (1) 12799

es : akıl, bilinç.
e. -i (1) 5217
e. -ine (2) 5281, 6143
e. -ini (10) 692, 1062, 2637, 2871, 3902, 3904, 5231, 7456, 7528, 8306
e. -ñe (1) 6135
e. -ñiz (1) 7581
e. -ñizdemi (1) 6335
e. -ñizden (1) 4889
e. -ñni (2) 1906, 3923
e. -ten (2) 2882, 8210

esir : esir.
e. (3) 263, 5215, 11994
e. -lerimni (1) 8613

esirlik : esirlik, tutsaklık.
e. -ni (1) 8620

es : akıl, hafıza.
e. -ke al- : anmak, hatırlamak.
e. -v (1) 6137

eskence : mengene.
e. -de (1) 11526

eski : eski, yıpranmış; yaşlı, önceki.
e. (24) 56, 711, 1098, 1258, 1292, 1547, 2072, 2147, 2861, 4675, 4736, 4900, 5031, 5033, 5489, 6030, 6149, 7797, 8265, 9026, 10195, 10649, 11691, 12158
e. -si (1) 6717
e. -siniñ (1) 9262

eskir- : eskimek.
e. -gen eken (1) 9397
e. -p ıalğanını (1) 1287

esle- : hatırlamak, fark etmek, sezmek.
e. -di (9) 3386, 3438 (2), 4531, 5559, 8030, 8256, 8910, 9718
e. -gen (2) 3118, 8977 (pr.)
e. -medi (1) 3433
e. -mey (1) 112 (zm.)
e. -meysiñiz (1) 402
e. -ñiz (1) 8785
e. -p (13) 557, 861, 1271, 1524, 1627, 1882, 2547, 3382, 4331, 5645, 6612, 8389, 8401
e. -p ıal (1) 3292
e. -se (1) 3972
e. -y edim (1) 1214
e. -ycek (1) 7571 (pr.)
e. -yim (2) 404 (2)

esli : yaşlı, yetişkin, olgun.
e. (1) 2557

esli-başlı : yaşlı, geçkin.
e. (5) 273, 1704, 8136, 9216, 11919

Esmâ : Esmâ.
E. (130) 2590, 2612, 2619, 2621, 2625, 2629, 2632, 2723, 3378, 3381, 3386, 3389, 3391, 3392, 3406, 3424, 3429, 3434, 3435, 3429, 3444, 3467, 3472, 3474, 3476, 3490, 3499, 3501, 3507, 3512, 3516, 3520, 3521, 3523, 3525, 3545, 3552, 3554, 3618,

3622, 3649, 4300, 4301, 4621, 4622, 4998,
5001, 5005, 5008, 5009, 5011, 5014, 5023,
5025, 5028, 5030, 5035, 5040, 5041, 5046,
5050, 5052, 5055, 5060, 5061, 5067, 5072,
5091, 5094, 5101 (2), 5102, 5113, 5119,
5134, 5137, 5147, 5150, 5173, 5176 (2),
5180, 5182, 5185, 5195, 5197, 5467, 5781,
5782 (2), 5783, 5785, 5787, 5789, 5790,
5792, 5794, 5797, 6805, 6820, 6821, 6824,
6826, 6830, 6832, 6833, 6836, 6842, 6852,
6853, 6863, 6864, 6866, 6867, 7478, 7499,
8376, 8379, 8381, 8384, 8389, 8393, 8395,
8400 (2), 8408, 8409, 8411, 8413, 8420,
8422

E. -çığıñnı (1) 6478

E. -dan (4) 5104, 5189, 7468, 7471

E. edi (2) 2590, 8998

E. -ğa (6) 3459, 5058, 5067, 5171,
6800, 6803

E. -lar (1) 3412

E. -larnıñ (1) 6813

E. -ñ (1) 4618

E. -nen (7) 2596, 2635, 6470, 6502,
6517, 6818, 7475

E. -nı (16) 2628, 3465, 3485, 3506,
3521, 3531, 3598, 4644, 5048, 5150, 5167,
6794, 6801, 8409, 8427, 8451

E. -nıñ (33) 2619, 3375, 3377,
3433, 3463, 3479, 3505, 3617, 3666, 5010,
5022, 5070, 5075, 5089, 5136, 5144, 5152,
5179, 6464, 6467, 6470, 6784, 6796, 6814,
6818, 6823, 6848, 7803, 8390, 8397, 8398,
8424, 9000

esmeri : esmer.

e. (1) 19

e. -ce (1) 2391

e. -lerni (1) 3394

esna : vakit, an.

e. -da (1) 10047

esne- : esnemek.

e. -p (1) 8651

e. -p aldı (1) 6308

e. -p başladı (1) 7262

essiz : akılsız, bilinçsiz.

e. (1) 5737

essizlen- : bilincini kaybetmek,
şuursuzlaşmak.

e. -gen kibi (1) 7446

estafeta : bayrak yarışı.

e. -nı (1) 2253

estetik : estetik.

e. (3) 2580, 5021, 7354

eşek (-gi) : eşek.

e. (1) 171

e. -ler (1) 2339

e. -lernen (1) 8499

e. -iniñ (1) 1487

eşil- : çökmek, yıkılmak.

e. -e (1) 4011

e. -e bere (1) 8873

eş- : eşmek.

e. -p (1) 6802

eşitil- : duyulmak.

e. -di (1) 5409

e. -ecek kibi (1) 10291

eşit- : işitmek, duymak.

e. -keninen (2) 5864, 11939

e. -mek (1) 87

eşk : aşk, sevgi.

e. (9) 1591, 1751, 1763, 5075,
6120, 8189, 8262, 8422, 8888

e. -inen (2) 853, 2725

e. -le (1) 2660

eşya : eşya.

e. (1) 10038

e. -lar (1) 4767

e. -larinen (1) 10027

e. -larnı (1) 10028
e. -larnıñ (1) 10081
e. -nen (1) 10375
e. -sı (1) 3684
et : et.
e. (42) 47, 202, 211, 314, 339, 370, 740, 824, 844, 999, 1417, 1418, 1424, 1437, 1557, 2107, 2109, 2806, 2817, 4078, 4093, 4096, 4098, 4102, 5196, 5298, 5299, 5303, 5629, 5630, 5633, 5660, 5783, 5964, 6875, 8510, 8517, 8537, 8540, 8790, 8837, 10545
e. -i (1) 2209
e. -ini (5) 5929, 5930, 5943, 6574, 10618
e. -ke (3) 2192, 4664, 5278
e. -ler (3) 1788, 4271, 8539
e. -li (1) 3484
e. -m (1) 1343
e. -ni (3) 1425, 1429, 5661
e. -niñ (4) 1427, 2196, 4097, 4832
e. -ñni (1) 6758
e. -siz (1) 10022
et- : yapmak, etmek, kılmak; isimlerden birleşik fiil yapmak için kullanılır.
e. (10) 565, 919, 1310, 1314, 1969, 3639, 6236, 6260, 8490, 11946
e. -almadı (5) 2631, 7833, 10290, 10567, 13085
e. -almay (1) 11735
e. -almayım (1) 9404
e. -almaymız (1) 4250
e. -almaysıñ (1) 121
e. -almazsıñ (1) 1907
e. -e (48) 27, 164, 371, 373, 485, 502, 539, 772, 1385, 1454, 1599, 2147, 4044, 5372, 5681, 6737, 6877, 6910, 6979, 7019, 7177, 7986, 8628, 8991, 9020, 9087,

9229, 9258, 9313, 9525, 9621, 10227, 10410, 10737, 10925, 11079, 11138, 11141, 11149, 11398, 11478, 11692, 11809, 11950, 11998, 12057, 12685, 12943
e. -e bile (5) 580, 9619, 10855, 12049, 12528
e. -e bilesiñ (2) 11874, 12289
e. -e bilir (1) 6841
e. -e bilirsiz (1) 3579
e. -e edi (3) 8472, 9083, 12440
e. -e ediler (4) 3681, 4130, 6371, 7872
e. -e eken (3) 8104, 10276, 10879
e. -ecegi (1) 10614
e. -ecegim (4) 2775, 3127, 4177, 12217
e. -ecegimizge (1) 4224
e. -ecegine (2) 1364, 4726
e. -eegini (2) 12280, 12802
e. -ecek (2) 3664, 6968 (pr.)
e. -ecek (9) 735, 788, 2802, 5993, 7699, 8505, 9809, 11811, 12769 (zm.)
e. -ecek ediler (1) 12147
e. -ecek olasıñmı (1) 3760
e. -ecek oldu (1) 10843
e. -ecek oldığından (1) 7981
e. -ecek olup yürdi (1) 4763
e. -ecekler (3) 2091, 6974, 9886 (zm.)
e. -eekmiz (4) 2537, 4609, 4664, 8817
e. -eeksiñ (1) 1860
e. -eeksiñiz (1) 1644
e. -eektir (1) 12536
e. -edir (1) 8446
e. -eler (20) 297, 493, 701, 2218, 2439, 2731, 4672, 4680, 7128, 7415, 8617, 8857, 8858, 9810, 11694, 11822, 11955, 11977, 12506, 12944

e. -em (10) 1916, 2038, 3839, 5381, 6707, 6955, 8162, 8305, 8944, 12863

e. -emi (1) 4760

e. -emiz (6) 207, 1687, 4254, 5968, 7545, 8480

e. -er (14) 1905, 2218, 4197, 4259, 5985, 6196, 7250, 7410, 8151, 8662, 9570, 11872, 12066, 13078

e. -er edi (3) 301, 1331, 10875

e. -er edik (1) 5575

e. -er ediler 82) 4215, 6607

e. -er kibi (1) 1526

e. -erek (5) 647, 1930, 7311, 7980, 8196

e. -erim (5) 147, 3928, 5403, 7862, 8157

e. -erken (1) 11952

e. -erler (6) 4679, 5578, 5793, 5855, 5891, 6723

e. -ermiz (27) 62, 223, 1082, 1711, 2079, 3613, 4018, 4024, 4511, 4827, 5526, 5580, 5625, 5863, 5865, 5984, 5996, 6014, 6248, 6462, 6515, 6884, 7035, 8339, 8964, 11760, 12917

e. -ersin (4) 2415, 5183, 7593, 12276

e. -ersiniz (4) 1692, 2581, 6006, 12133

e. -ersiz (1) 6660

e. -esin (9) 2568, 2570, 3549, 4628, 4793, 6435, 9463, 12093, 12981

e. -esiniz (2) 1277, 2257

e. -eyatır edim (1) 2920

e. -eyatқан (1) 11262 (pr.)

e. -eyatқан kibi (2) 9241, 9633

e. -eyatқanı için (1) 10773

e. -eyatқanına (1) 12136

e. -eyik (6) 554, 1074, 1743, 2645, 4164, 7494

e. -eyim (1) 5933

e. -ici (3) 1141, 10980, 12066

e. -iciler (1) 2722

e. -ken (5) 308, 4035, 9248, 12757, 12766 (zm.)

e. -ken (39) 67, 263, 371, 2191, 2529, 2825, 3053, 5104, 5234, 7151, 7234, 7240, 7526, 7656, 8205, 8367, 9192, 9399, 9406, 9541, 9963, 10001, 10193, 10197, 10211, 10378, 10709, 10727, 11146, 11194, 11731, 11959, 12062, 12401, 12491, 12694, 12724, 12739, 12895 (pr.)

e. -ken edi (8) 5396, 7960, 10831, 10852, 12773, 12809, 13066, 13178

e. -ken kibi (2) 10356, 12626

e. -ken soñ (6) 1410, 5497, 6937, 7548, 8034, 8875

e. -kence (1) 5828

e. -kende (8) 1020, 5018, 7911, 8189, 10488, 12681, 12939, 13158

e. -kenden (2) 5541, 11000

e. -kendir (1) 5875

e. -kenge (1) 8859

e. -keni (3) 2632, 5589, 10891

e. -keni kibi (2) 9602, 11240

e. -kenimizni (1) 10984

e. -keninden (1) 7473

e. -kenine (5) 6990, 7228, 8321, 12030, 12632

e. -kenini (9) 1226, 4561, 4562, 5166, 5948, 6521, 6716, 6751, 7850

e. -keniniz (1) 8435

e. -kenler (3) 815, 9072, 11038 (zm.)

e. -kenlerden (2) 12438, 13065

e. -kenlerini (1) 1591

e. -kenleriniñ (1) 7800

e. -kensiñ (1) 2778

e. -me (6) 845, 1310, 1823, 9992, 11940, 12244

e. -meden (1) 9466

e. -medi (5) 129, 151, 655, 8923, 9930

e. -mediler (3) 1678, 7632, 8980

e. -medim (2) 3731, 9603

e. -mege (46) 165, 485, 582, 926, 1050, 1902, 1945, 2928, 3055, 4038, 4771, 4943, 5168, 5765, 6631, 7608, 8500, 9438, 9447, 9836, 9874, 10073, 10082, 10182, 10230, 10284, 10470, 10490, 10495, 10692, 10959, 11003, 11080, 11081, 11132, 11249, 11265, 11624, 11801, 11807, 11954, 12373, 12536, 12643, 12801, 13051

e. -mege başladı (1) 786

e. -megen (5) 690, 4823, 6476, 9381, 12521 (pr.)

e. -megen edi (4) 236, 985, 5003, 10953

e. -megen gibi (1) 11996

e. -megence (2) 6518 (2)

e. -megendir (1) 13031

e. -mek (50) 480, 599, 1701, 1720, 1928, 2197, 2881, 2901, 3087, 3329, 3815, 3852, 4040, 4121, 4834, 5235, 5366, 5593, 5812, 5999, 6025, 6198, 6398, 6543, 6726, 6898, 6915, 7896, 8113, 8190, 9399, 9634, 9871, 10500, 10566, 10575, 10671, 11025, 11110, 11119, 11362, 11501, 11753, 11882, 12111, 12218, 12389, 13012, 13026, 13067

e. -mek için (14) 1091, 2760, 4256, 4833, 5289, 5815, 6003, 6972, 7994, 9374, 9390, 10143, 10919, 11936

e. -mek kerek (8) 160, 220, 6832, 6879, 7114, 11060, 12100, 12216

e. -mek kerekim (1) 3401

e. -mek kerekimiz (3) 3807, 6819, 12620

e. -mek kereksiñ (1) 6613

e. -mek kereksiñiz (1) 10509

e. -mekni (4) 1092, 3573, 6316, 12959

e. -mekniñ (3) 5281, 7077, 10871

e. -mekte (7) 3790, 9028, 9780, 10032, 11553, 11768, 11823

e. -mekte edi (5) 5148, 9966, 10088, 11233, 11603

e. -mekte edik (1) 11042

e. -mekte ediler (1) 11054

e. -mekte olğan (1) 12918 (pr.)

e. -mekteler (3) 2140, 2722, 12992

e. -mektem (1) 12184

e. -mekten (1) 9127

e. -melerini (1) 9871

e. -meli (3) 2598, 3388, 6887

e. -mem (1) 5880

e. -memege (1) 2192

e. -memek için (2) 10929, 11658

e. -mese (1) 12111

e. -mesek (2) 4912, 7744

e. -meseler (1) 11981

e. -mesem (2) 131, 12679

e. -meseñ (1) 3731

e. -mesi (2) 1746, 8922

e. -mey (5) 1420, 4027, 9995, 12391, 12789 (gr.)

e. -mey (7) 575, 1843, 3586, 4314, 9293, 10223, 12506 (zm.)

e. -mey edi (1) 140

e. -meyim (1) 193

e. -meyler (2) 5900, 9569

e. -meymi (1) 10502

e. -meymiz (2) 3519, 10982

e. -meysiñ (1) 3753

e. -meysiñiz (1) 11039

e. -meysizmi (1) 3174
e. -meyüvde (1) 5898
e. -mez (2) 3341, 11847
e. -mez ekensiñmi (1) 7315
e. -mezlermi (1) 5791
e. -mezmi (1) 11261
e. -mişi (1) 8077
e. -mişleri (2) 8306, 8312
e. -mişüm için (1) 1849
e. -ñiz (22) 734, 959, 1517, 1580, 1919, 2828, 4174, 4918, 5549, 5733, 6202, 6366, 6981, 7306, 7786, 7825, 7828, 8241, 9140, 9339, 11157, 11364
e. -se (11) 161, 1087, 2876, 4761, 7604, 7741, 10042, 10243, 10952, 12059, 12144
e. -se kerek (1) 2587
e. -sek (3) 2281, 2927, 4261
e. -sem (3) 2925, 2932, 6829
e. -señ (4) 2438, 5024, 5091, 11590
e. -señiz (6) 564, 2843, 4102, 5966, 6977, 12679
e. -sin (5) 984, 3143, 3370, 4554, 11011
e. -ti (173) 46, 73, 77, 78, 82, 108, 238, 323, 377, 421, 588, 658, 735, 784, 825, 956, 979, 1071, 1133, 1143, 1246, 1363, 1413, 1477, 1483, 1571, 1650, 1712, 2070, 2266, 2313, 2991, 3064, 3176, 3178, 3244, 3330, 3543, 3578, 3653, 3669, 3694, 3776, 3821, 3843, 3915, 4008, 4232, 4290, 4533, 4559, 4737, 4739, 4770, 4822, 4945, 5087, 5100, 5161, 5304, 5384, 5435, 5498, 5617, 5638, 5679, 5876, 5909, 5923, 5973, 6002, 6520, 6524, 6557, 6611, 6633, 6740, 6752, 6983, 7065, 7071, 7072, 7216, 7300, 7392, 7448, 7583, 7815, 7851, 7947, 7961, 8017, 8035, 8037, 8053, 8098, 8104, 8108, 8109, 8121, 8127, 8149, 8199, 8224, 8259, 8509, 8528, 8615, 8644, 8976, 8981, 9001,

9012, 9026, 9066, 9083, 9162, 9375, 9398, 9545, 9777, 9859, 9871, 9900, 9902, 10014, 10080, 10146, 10270, 10295, 10301, 10558, 10655, 10814, 10935, 10965, 11023, 11090, 11303, 11494, 11541, 11557, 11579, 11581, 11609, 11652, 11656, 11748, 11818, 11865, 11895, 11944, 12010, 12055, 12060, 12143, 12255, 12264, 12283, 12309, 12526, 12621, 12653, 12710, 12814, 12832, 12834, 12865, 12965, 13035, 13054, 13074, 13183

e. -tigin (2) 2332, 8319

e. -tik (2) 2258, 4119

e. -tiler (28) 924, 1752, 1844, 2643, 3138, 4746, 5306, 6026, 6030, 6558, 6945, 7045, 7165, 7650, 7899, 7953, 8111, 8245, 8581, 9014, 9643, 10062, 10700, 10757, 11831, 11943, 12878, 12926

e. -tim (16) 123, 1539, 1732, 1989, 3716, 3874, 5430, 5846, 7857, 8180, 8414, 8642, 10350, 10821 (2), 12213

e. -timi (1) 12650

e. -tiñ (5) 3045, 5011, 5286, 6392, 11487

e. -tiñiz (2) 2994, 12999

e. -v (9) 2206, 2245, 4127, 4838, 6977, 6980, 8661, 9833, 12718

e. -vde (1) 3691

e. -vden (1) 6730

ete-ete : ederek, ede ede.

e. (1) 2693

etek (-gi) : etek; (nesne, dağ vb.) etek, dip, taban.

e. -i (4) 7961, 8580, 10463, 11082

e. -inde (1) 2424

e. -ine (1) 3546

e. -ini (3) 5651, 6997, 8000

e. -iniñ (2) 1761, 3181

e. -lerine (1) 6723

e. -lerini (5) 336, 393, 766, 7658, 9691

e. -lerinin (2) 291, 1757

e. -li (6) 392, 3195, 4320, 5714, 7656, 9717

etil- : edilmek, yapılmak, kılınmak.

e. -di (9) 624, 1689, 2224, 4233, 4665, 5393, 6556, 7065, 9005

e. -diler (3) 963, 3183, 6553

e. -e (6) 2462, 2658, 5220, 7117, 7979, 11152

e. -ecegini (1) 1964

e. -ecek (1) 5312 (pr.)

e. -ecek (2) 718, 4844 (zm.)

e. -gen (1) 1789 (zm.)

e. -gen (6) 2674, 4215, 7585, 7862, 8686, 10859 (pr.)

e. -gen edi (1) 5333

e. -gen ediler (1) 8512

e. -gen soñ (3) 1792, 5159, 6550

e. -gence (1) 8641

e. -geni (1) 7801

e. -geninen (1) 7149

e. -genler (1) 2513 (zm.)

e. -medi (3) 2172, 4820, 7874

e. -mege (1) 3792

e. -megen (2) 4373, 10025 (pr.)

e. -mek kerek (1) 4839

e. -mesi (1) 4114

e. -mesi için (1) 6544

e. -mesine (1) 8140

e. -mez (1) 260 (pr.)

e. -p (1) 12271

e. -p (103) 270, 404, 476, 574, 693, 818, 1106, 1180, 1923, 2012, 2118, 2143, 2534, 2585, 2718, 2723, 2744, 2932, 2936, 2951, 3003, 3085, 3152, 3655, 3775, 3822,

3828, 3944, 4129, 4183, 4331, 4351, 4419, 4513, 4519, 4570, 4595, 4598, 4724, 4744, 4996, 5236, 5295, 5302, 5324, 5382, 5680, 5707, 5731, 5949, 6048, 6424, 6646, 7111, 7701, 7761, 7779, 7849, 8039, 8092, 8112, 8125, 8163, 8232, 8287, 8299, 8396, 8416, 8591, 8608, 8641, 9107, 9161, 9216, 9378, 9384, 9588, 9804, 9812, 9920, 9921, 10074, 10091, 10112, 10155, 10173, 10532, 10768, 10807, 10809, 10983, 11090, 11101, 11416, 11634, 12153, 12156, 12400, 12597, 12615, 12657, 12905, 13028

e. -p başladı (8) 3628, 3914, 5178, 7684, 8434, 9410, 9761, 11219

e. -p başladılar (1) 6540

e. -p başlağanındanmı (1) 6305

e. -p başlay (1) 4708

e. -p başlaylar (1) 9282

e. -p çıktılar (1) 8471

e. -p kelgen (1) 2103 (pr.)

e. -p kelmekte (1) 6777

e. -p ketkenine (1) 4332

e. -p olamadı (6) 1699, 7106, 10033, 10171, 10456, 13045

e. -p olamadılar (1) 5674

e. -p olamadım (1) 11518

e. -p olamadım (1) 3879

e. -p olamağan (1) 10345 (pr.)

e. -p olamasak (1) 11180

e. -p olamasam (1) 12068

e. -p olamay (6) 9301, 9880, 10179, 10353, 11732, 12225

e. -p olamay edim (1) 12231

e. -p olamayım (2) 5005, 9842

e. -p olamaylar (1) 12875

e. -p olmağan (1) 9056 (pr.)

e. -p oturğan (1) 8128 (pr.)

e. -p tura (1) 8756

e. -p tura ediler (3) 6288, 7570, 7668
 e. -p turasınız (1) 1927
 e. -p turdı (2) 4386, 8192
 e. -p turdılar (1) 8554
 e. -p turgan (4) 921, 1878, 2589, 2617 (pr.)
 e. -p turgan soñ (1) 6425
 e. -p turganda (2) 4454, 8457
 e. -p yüre (2) 2656, 2927
 e. -p yüre edim (1) 12226
 e. -p yürügende (1) 5914
 e. -se (3) 6443, 6875, 6971
 e. -se kerek (1) 6757
 e. -sin (3) 3840, 5309, 8293
eti-teni : eti ve bedeni.
 e. (1) 3974
 e. -ni (1) 1753
etraf : etraf, çevre, civar.
 e. (6) 3846, 4584, 7001, 9504, 12704, 12901
 e. -daki (1) 12505
 e. -ı (1) 424
 e. -ına (7) 87, 3426, 3451, 5347, 5501, 8514, 13059
 e. -ında (12) 531, 908, 1834, 2188, 4669, 4872, 5691, 6519, 6734, 9292, 9934, 11568
 e. -ındaki (9) 452, 1393, 3208, 3967, 4602, 4979, 5317, 7000, 12864
 e. -ını (6) 1160, 1164, 1976, 4270, 5579, 8871
 e. -ka (12) 322, 765, 1159, 1548, 1787, 3947, 4972, 5011, 7293, 9563, 9683, 10775
 e. -larda (1) 5318
 e. -larında (2) 4651, 8683
 e. -mız (1) 4078

e. -mızdaki (1) 140
 e. -nı (6) 2708, 3938, 5419, 8733, 9778, 11818
 e. -ta (4) 2795, 5634, 7057, 8281
 e. -taki (4) 74, 574, 5081, 10411
etrafılca : bütünüyle, ayrıntılı bir şekilde.
 e. (3) 5375, 5433, 7172
etsire- : canı et istemek, et yiyesi gelmek.
 e. -geniñizni (1) 1118
ettir- : yaptırmak, ettirmek.
 e. -di (7) 536, 2181, 5218, 6890, 6906, 7101, 7145
 e. -diler (3) 6570, 7629, 8483
 e. -e (1) 7139
 e. -e ediler (1) 6568
 e. -ecegini (1) 3577
 e. -ecekler (1) 5287 (zm.)
 e. -erek (1) 8021
 e. -ici (1) 7115
 e. -mege (3) 3789, 4060, 5131
 e. -mek (1) 175
 e. -mek için (1) 2166
 e. -mekniñ (1) 11237
 e. -mekteler (1) 5318
 e. -mesine (1) 1570
 e. -ñiz (1) 6203
 e. -p (5) 1428, 1513, 1619, 2283, 8706
 e. -r (1) 1408
 e. -rsiñiz (1) 8987
 e. -señiz (1) 558
 e. -v (1) 4829
 e. -vniñ (2) 2172, 4820
ettiril- : yaptırılmak, ettirilmek.
 e. -gen (1) 1749 (zm.)

ev : ev.

e. (31) 64, 616, 1239, 2446, 2567, 2756, 3251, 3252, 3333, 3415, 4769, 5322, 6572, 6573, 6582, 7905, 8416, 9371, 10343, 10496, 11033, 11114, 11236, 11299, 11821, 11946, 12562, 12866, 12904, 13041, 13128

e. -cesine (1) 11856

e. -çigi (1) 246

e. -çigini (1) 6323

e. -çiginden (1) 6694

e. -çigine (1) 8298

e. -çik (4) 3073, 3074, 3075, 11101

e. -çikke (2) 2577, 3997

e. -çikleri (1) 4585

e. -çiklerini (1) 2204

e. -çikni (2) 2138, 7093

e. -çikte (3) 309, 2137, 2756

e. -de (70) 468, 707, 772, 1035, 1094, 1249, 1628, 2129, 2382, 3369, 3434, 3865, 3870, 4170, 4860, 5167, 6608, 7186, 7279, 7283, 7349, 8349, 8376, 8384, 8387, 8469, 9239, 9262, 9385, 9387, 9439, 9572, 9885, 10030, 10039, 10085, 10129, 10177, 10199, 10328, 10332, 10376, 10407 (2), 10424, 10507, 10871, 10953, 11015, 11016, 11021, 11122, 11297, 11337, 11447, 11450, 11501, 11512, 11689, 11970, 12112, 12115, 12165, 12279, 12560, 12629, 12650, 12900, 12975, 13042

e. -deki (1) 10062

e. -deler (1) 13039

e. -demi (4) 1527, 12820, 12822, 13037

e. -den (17) 550, 551, 1796, 2576, 3319, 5224, 6742, 6812, 6822, 7755, 7821, 7898, 9170, 10319, 11105, 11437, 13160

e. -desiz (1) 1301

e. -ge (89) 265, 462, 584, 1016, 1229, 1236, 1630, 1667, 2643, 2692, 2699,

2708, 3095, 3268, 3340, 3342, 3343, 3469, 3477, 3615, 3622, 3628, 3750, 3857, 3966, 4129, 4281, 4469, 4515, 4524, 4533, 4534, 4630, 4878, 5796, 6425, 6427, 6486, 6496, 6573, 6774, 6864, 7067, 7087, 7253, 7288, 7436, 7579, 7904, 7941, 8088, 8097, 8426, 8428, 8575, 8811, 9268, 9343, 9384, 9441, 9556, 9676, 9987, 10014, 10098, 10162, 10212, 10241, 10247, 10248, 10322, 10434, 10522, 10839, 10846, 11036, 11264, 11267, 11268, 11283, 11287, 11504, 11524, 11548, 11559, 11561, 11985, 12655, 12978

e. -gece (1) 10646

e. -gemi (1) 9675

e. -i (24) 708, 915, 1040, 1103, 1502, 2106, 2246, 2336, 3684, 3953, 4042, 4050, 4147, 4593, 4927, 5814, 6276, 6970, 7279, 9265, 9397, 9666, 10649, 12636

e. -idir (1) 6356

e. -inde (41) 373, 619, 1101, 1373, 1474, 1733, 2248, 2554, 2653, 2960, 2987, 3169, 3212, 3375, 3710, 4755, 4758, 4777, 4852, 4856, 5157, 6243, 6337, 7512, 7514, 7753, 7754, 8019, 8923, 9862, 9864, 10236, 10352, 10920, 11024, 11610, 11832, 12159, 12278, 12428, 12472

e. -indedir (1) 7747

e. -indeki (1) 4767

e. -indemi (1) 7752

e. -inden (8) 514, 1497, 3954, 5320, 5686, 6607, 7471, 11478

e. -ine (53) 1037, 1152, 1182, 1547, 1713, 1821, 2116, 2707, 2889, 3264, 3328, 3372, 3856, 4044, 4629, 4814, 4937, 5243, 5453, 6487, 5742, 6316, 6597, 6740, 6754, 6931, 6974, 7096, 7186, 7513, 7722, 8083, 8085, 8280, 8966, 8972, 9300, 9303, 9349, 9413, 9557, 9576, 9962, 10182, 10312, 10903, 11194, 11433, 11441, 11523, 12137, 12161, 12283

e. -ini (13) 2952, 4275, 4448, 6009, 6010, 6012, 6584, 6726, 6972, 7053, 8087, 9414, 10697

e. -iniñ (3) 5198, 9011, 10479

e. -ler (16) 617, 623, 944, 2202, 2756, 4435, 4611, 5321 (2), 5322, 8690, 8900, 11523, 11975, 12201, 13182

e. -lerde (6) 601, 7278, 9865, 11423, 11779, 11819

e. -lerden (1) 4455

e. -lerge (3) 602, 9536, 10227

e. -leri (5) 2199, 3949, 5171, 12854, 12963

e. -lerinde (9) 124, 5319, 5659, 6576, 9470, 10494, 10555, 11828, 12779

e. -lerinden (4) 3090, 5685, 9651, 10533

e. -lerine (32) 1018, 3104, 3263, 3267, 3850, 6286, 9126, 9340, 9368, 9653, 9771, 9863, 9883, 9907, 10063, 10631, 10688, 10698, 11440, 11549, 11750, 11830, 11868, 12011, 12101, 12282, 12663, 12789, 12819, 12971, 13027

e. -lerini (4) 943, 7044, 8283, 8422

e. -lernen (1) 11978

e. -lerni (5) 5324, 7051, 11177, 12484, 12535

e. -lerniñ (2) 11986, 12796

e. -mde (3) 4155, 4863, 7341

e. -mden (2) 2407, 7333

e. -me (3) 4493, 6407, 10521

e. -miz (1) 6311

e. -mizde (1) 4510

e. -mizdeki kibi (1) 11954

e. -mizge (3) 4536, 6686, 7206

e. -mizniñ (1) 1620

e. -mni (2) 4494, 12336

e. -m (1) 4377

e. -ñ (1) 1026

e. -ñe (3) 349, 1033, 7426

e. -nen (1) 12636

e. -ni (13) 250, 590, 4153, 5002, 8384, 9261, 10028, 10651, 11005, 11132, 11969, 11981, 12634

e. -niñ (34) 252, 976, 1234, 1871, 2417, 2571, 2577, 3289, 3860, 3955, 3980, 4049, 4286, 6768, 7048, 7311, 7939, 8713, 8714, 8969, 9267, 9398, 9934, 10428, 10899, 11154, 11235, 11463, 11772, 11819, 12040, 12107, 12117, 13059

e. -ñizde (1) 4481

e. -ñizden (1) 7319

e. -ñizge (8) 1320, 1795, 3517, 8986, 9504, 9752, 9754, 10659

ev-evden : evden eve.

e. (1) 7898

evalla : eyvallah.

e. (1) 10988

evel : önce.

e. (37) 154, 159, 577, 1483, 1967, 2094, 2742, 5203, 5236, 5239, 5362, 6055, 6075, 6317, 6559, 7035, 7348, 7699, 7732, 8028, 8490, 8925, 9654, 10415, 10603, 10611, 10675, 10699, 10760, 10862, 10956, 11091, 11383, 11716, 12121, 12240, 12336

e. -ce (1) 12488

e. -de (1) 9847

e. -ki (11) 9, 798, 1165, 1337, 4667, 7616, 10295, 11017, 11224, 12264, 13140

e. -ki kibi (4) 9770, 9771, 10432, 11945

e. -ki kibimi (1) 9814

e. -kiden (1) 9225

e. -kisi kibi (5) 3118, 6604, 7802, 12481, 13141

e. -lerde (1) 9153

e. -leri (3) 8778, 10648, 13170

e. -si (32) 70, 88, 237, 453, 573, 929, 986, 1307, 1329, 1343, 2040, 2444, 2450, 2504, 3169, 3376, 3709, 3820, 3962, 4677, 5154, 5399, 5915, 6319, 6587, 6775, 7584, 11924, 12083, 12393, 12551, 12727

evela : evvela, öncelikle.

e. (12) 224, 1444, 3560, 4036, 4954, 5327, 6458, 6935, 6947, 8214, 10146, 12494

evlad : evlat, çocuk.

e. (7) 3201, 4991, 5593, 5598 (2), 6611, 8346

e. -ı (8) 1453, 5219, 7157, 9042, 9223, 9827, 9987, 10339

e. -ından (2) 260, 9132

e. -iniñ (4) 4752, 5599, 7229, 9226

e. -ka (1) 11535

e. -ları kibi (2) 1472, 7162

e. -ların (1) 389

e. -m (1) 9122

e. -msiñ (2) 11488, 11495

evelden : önceden.

e. (9) 941, 1129, 3081, 3995, 4668, 4942, 5393, 11069, 11882

evel-ezelden : eskiden beri.

e. (3) 540, 4723, 10094

e. berli (1) 202

e. beri (2) 1398, 2427

evlat : çocuk, evlat.

e. (1) 12390

e. -ları ediler (1) 7141

e. -ları (1) 9099

evlatlık : evlatlık, evlat edinilmiş çocuk.

e. -ka (1) 9079

evlen- : evlenmek.

e. -di (6) 89, 571, 8565, 9074, 10309, 10336

e. -dim (1) 10248

e. -diñiz (1) 6664

e. -e (2) 7416, 11051

e. -ecegi (1) 8444

e. -ecek (1) 8441 (pr.)

e. -ecek eken (1) 13017

e. -ecekler (1) 12345 (zm.)

e. -eler (1) 7415

e. -eyim (1) 9838

e. -eyimmi (1) 4382

e. -gen (1) 8097 (pr.)

e. -gen soñ (2) 11003, 11005

e. -gence (1) 11049

e. -genimizden beri (1) 1201

e. -genimizden berli (1) 6663

e. -geniñni (2) 7690, 7692

e. -genler emiş (1) 6664

e. -genlerine (1) 10589

e. -mege (2) 3140, 11869

e. -megen (1) 3131 (zm.)

e. -megen olsa (1) 4131

e. -megenine (1) 3146

e. -megeniniñ (1) 3138

e. -mek (3) 3567, 7245, 7412

e. -mey (2) 5233, 5237 (zm.)

e. -p (1) 6441

e. -r-evlenmez (1) 589

e. -rsiñ (2) 11514, 13128

e. -se (1) 4131

e. -señiz (1) 3583

e. -v (1) 4130

e. -vi (1) 987

evlendir- : evlendirmek.

e. -diler (1) 574

e. -diñiz (1) 7824

e. -e (1) 2548

e. -mege (1) 11137
e. -mek kerek (2) 4289, 8563
evli : evli.
e. (1) 1368
e. -siñmi (1) 5623
evli-barklı : evli barklı.
e. (1) 7406
e. -lar (1) 9894
evsiz : evsiz.
e. (1) 7889
ey : ey, seslenme sözü.
e. (15) 667, 1207, 1719, 1779, 1969, 4411, 4469, 4476, 5513, 5649, 5840, 6447 (2), 11330, 13121
ey-at : yazık, ne yazık.
e. (1) 11995
eybe : eşya koymaya mahsus iki taraflı küçük torba, heybe.
e. -siniñ (1) 1501
eybetli : heybetli, azametli, etkileyici.
e. eken (1) 4703
eyecan : heyecan, coşkunluk.
e. (1) 9608
e. -ğa (1) 10312
e. -ından (1) 9302
eyecanlan- : heyecanlanmak.
e. -a (1) 9836
e. -dı (2) 9427, 10782
e. -ğanından (1) 12038
e. -ğanını (1) 6385
e. -maқта edi (1) 12073
e. -p (4) 1269, 3232, 8932, 9983
eyecanlı : heyecanlı.
e. (5) 9332, 9477, 10186, 10299, 11105
e. edi (1) 12723

eyet : heyet, topluluk.
e. -inde (1) 11070
ey-ey : heyhey.
e. (2) 1130, 1595
eygidi : heygidi.
e. (1) 10262
eyi : iyi.
e. (3) 9906, 9917, 12685
e. -si (11) 2702, 2704, 2706, 6590, 7202, 7292, 7615, 8522, 8594, 9710, 9992
eyilik (-gi) : iyilik, hayır.
e. (5) 1692, 2915, 3751, 10431, 12301
e. -ine (1) 3750
e. -inen (1) 1989
e. -ler (1) 8337
e. -mizni (1) 2918
e. -nen (1) 2918
e. -ni (1) 8337
eykel : heykel.
e. (1) 8362
e. kibi (2) 7997, 9036
eyle- : yapmak, etmek, eylemek.
e. (1) 4380
e. -me (1) 1823
e. -mezsiñmi (1) 4381
e. -sin (1) 733
e. -yim (1) 4381
eyyi : iyi.
e. (1) 2975
ezan : ezan.
e. -ı (2) 4526, 6633
ez- : ezmek, sıkıştırmak.
e. -erim (1) 4396
e. -ermiz (1) 5522
e. -gen (1) 4855 (pr.)
e. -gen (1) 11446 (zm.)

e. -meñiz (1) 5444
ezgele- : fazla yormak, yıpratmak.
e. -gen (1) 973 (pr.)
e. -p (1) 3379
e. -p oturmay (1) 156
ezgi : melodi, nağme, ezgi.
e. -nen (1) 3229
e. -si (1) 3846
ezgili : melodili, ezgili.
e. (1) 6763
ezik : ezik.
e. (1) 9112
ezil- : ezilmek.
e. -di (1) 9784
e. -genini (1) 2345
e. -p çıkkın (1) 4066 (pr.)
e. -p kaldılar (1) 7603
e. -p kelgen (2) 540, 6730 (pr.)
eziyet : sıkıntı, işkence.
e. (1) 1463
e. -ini (1) 8071
e. -leri (1) 2049
e. -lerine (1) 274
e. -lernen (1) 1639
e. -te (1) 8891
eziyetlen- : sıkılmak, üzülmek.
e. -di (1) 9170
e. -gen (1) 9934 (pr.)
eziyetle- : eziyet etmek, işkence etmek, sıkıştırmak.
e. -p (1) 4361

F

faaliyet: hareket, eylem, faaliyet.
f. -i (1) 12940

facia : facia, felaket.
f. -ğa (1) 8309
f. -larnen (1) 7355
f. -nı (1) 12766
facialı : facialı.
f. (1) 2604
faeton : payton, fayton.
f. (5) 319, 420, 763, 764, 8061
f. -da (1) 417
f. -ğa (2) 8188, 8266
f. -ını (3) 423, 8065, 8264
f. -lar (3) 427, 7921, 8060
f. -larına (1) 8243
f. -nı (1) 1798
f. -niñ (1) 766
f. -u (1) 762
faetoncu : faytoncu.
f. (2) 8062, 8268
f. -lar (1) 8263
f. -larnıñ (1) 8264
fakır : fakir, yoksul.
f. (2) 2690, 4379
fakır-fukare : fakir fukara.
f. niñ (2) 6759, 8314
fakt : olgu, gerçek.
f. (1) 7208
fakültet : fakülte.
f. (1) 9129
f. -inde (2) 2754, 12995
f. -ine (1) 9324
fal : fal.
f. (2) 7831, 7847
f. -ından soñ (1) 7846
f. -nen (1) 7832
f. -niñ (1) 7847
familiya : aile.

f. -ları (1) 12031
 f. -larını (1) 10732
 f. -nız (1) 11661
 f. -sı (2) 2980, 12778
 f. -sını (1) 11663
fantaziya : fantezi, hayal.
 f. (1) 2352
Farhad : Ferhad.
 F. (9) 12550, 12567, 12728, 12740, 12754, 12758, 12766 (2), 12767
 F. -lar (1) 3499
 F. -nın (2) 12740, 12757
farı- : ihtiyarlamak.
 f. -sa (1) 5808
Farida : Farida.
 F. (28) 10917, 10936, 10961, 10982, 10991, 11013, 11028, 11032, 11039, 11041, 11045, 11055, 11073, 11084, 11167, 11173, 11188, 11208, 11229, 11749, 11751, 11755, 11830, 11831, 11961, 12282, 12425, 12874
 F. -ğa (4) 10992, 10993, 11175, 11186
 F. -mı (1) 12873
 F. -nen (1) 11071
 F. -nı (3) 11204, 11754, 12474
 F. -nın (6) 10928, 10978, 10996, 11225, 11832, 12282
Farida İsmailovna : Farida İsmailovna.
 F. (11) 11747, 11953, 12272, 12287, 12424, 12425, 12433, 12497, 12621, 12815, 12884
 F. -ğa (4) 12288, 12813, 12818, 12849
 F. -nı (2) 11944, 12465
fark : ayrılık, başkalık, fark.
 f. (3) 1368, 10909, 11066
 f. -ı (5) 1965, 4061, 8448, 9021, 12874

f. -ın (1) 6133
 f. -ına (3) 148, 10210, 10538
 f. -ını (1) 11788
 f. et- : fark etmek.
 f. -p olamadı (1) 10033
farklı : farklı.
 f. (1) 10909
farqla- : farketmek, ayırdetmek.
 f. -p olamadı (1) 9806
fason : biçim, model.
 f. (1) 7284
 f. -da (1) 1215
 f. -larda (1) 6604
faşist : faşist.
 f. (1) 7163
 f. -lernin (1) 7165
faşizm : faşizm.
 f. -ge (1) 5218
Fatime : Fatime.
 F. (1) 6335
fayda : yarar, fayda.
 f. (17) 947, 2209, 2781, 2789, 2950, 4607, 5128, 5463, 6258, 7178, 7179, 7249, 7822, 7863, 7891, 10492, 10592
 f. -sı (7) 1304, 4230, 4231, 9992, 11247, 11398, 11521
 f. -sına (3) 3840, 3842, 5127
 f. -sını (2) 8527, 10530
faydalan- : yararlanmak, faydalanmak.
 f. -amaymız (1) 2795
 f. -mağa (4) 55, 4266, 10858, 12271
 f. -mağ (1) 8819
 f. -p (12) 1700, 2157, 2802, 3750, 5755, 5991, 6004, 6016, 6986, 7021, 8284, 8473
faydalanıl- : yararlanılmak, faydalanılmak.

f. -ğan (1) 7092 (pr.)
faydalı : faydalı, yararlı.
 f. (4) 2490, 3071, 3692, 4705
faydasız : faydasız, yararsız.
 f. (9) 3788, 4009, 5281, 5839, 7246, 7712, 7877, 9859, 10592
 f. -dır (1) 5342
 f. edi (2) 3306, 7548
fayton : payton, fayton.
 f. -ğa (1) 6528
fedakar : her türlü zahmete göğüs geren, özverili.
 f. (2) 7141, 12724
feil : ?
 f. -nen (1) 8754
felaket : musibet, afet, bela.
 f. (4) 7817, 7848, 9044, 11196
 f. -i (1) 9095
 f. -ini (1) 8558
 f. -ten (1) 7851
feldşer : sağlık görevlisi.
 f. -leri (1) 6161
felek : felek, kader.
 f. (1) 3228
 f. -niñ (1) 11049
felemek : ?
 f. (1) 10075
fellah : çiftçi.
 f. -niñ (1) 1538
felsefe : görüş, düşünce.
 f. (1) 269
 f. -ñizge köre (1) 11195
fena : kötü, fena.
 f. (6) 9326, 9620, 9802, 10412, 11282, 11328
fenalaş- : kötüleşmek, kötüye gitmek.

f. -r (1) 9890
fenalık (-ğı) : kötülük, fenalık.
 f. (4) 9521, 9569, 10443, 11360
 f. -ı (2) 9074, 9632
 f. -ını (1) 11258
 f. -m (1) 9044
fener : fener, aydınlatma aracı.
 f. -ciklerini (1) 5778
 f. -lerini (1) 5782
 f. -lerinin (2) 6022, 6263
fen : ilim.
 f. -lerni (1) 11142
fent : düzen hile
 f. -i (1) 12104
feodal : derebeyi.
 f. -larga (1) 7129
 f. -nen (1) 147
 f. -sıñ (1) 3292
feodallık : derebeylik.
 f. (1) 6549
ferah : ferah.
 f. -nen (1) 9094
ferahlandır- : ferahlamasını sağlamak.
 f. -r edi (1) 8329
feralan- : ferahlanmak.
 f. -a (1) 4660
 f. -p (1) 10219
feraset : akıl, sağduyu.
 f. -inen (1) 11644
ferece : mantoya benzer üst giysisi.
 f. (1) 5115
Fergana : Fergana.
 F. -dan (1) 12936
ferik : ferik, küçük tavuk.
 f. (1) 11664
ferk : ayrılık, başkalık, fark.

f. -ı (4) 4162, 4781, 4876, 5585
f. -ına (3) 3744, 6098, 6291
ferma : çiftlik.
f. (19) 68, 89, 945, 2091, 2140, 2318, 2729, 2746, 2751, 2755, 2772, 2812, 2841, 2857, 3177, 3843, 4134, 4893, 6944
f. -çıklarnıñ (1) 74
f. -da (7) 90, 572, 615, 2484, 3177, 5317, 11693
f. -dan (1) 7525
f. -ğa (7) 484, 489, 2911, 3693, 5944, 6911, 8718
f. -lar (3) 54, 8746, 9003
f. -larda (1) 2805
f. -largâ (1) 487
f. -ları (2) 8526, 9005
f. -larımız (2) 2799, 2921
f. -larımı (1) 7745
f. -larmı (3) 2749, 4727, 4830
f. -larnıñ (2) 80, 2812
f. -mız (2) 2808, 4259
f. -mızını (1) 2852
f. -mızınıñ (1) 2904
f. -nı (1) 3694
f. -nıñ (18) 91, 614, 949, 2137, 2214, 2290, 2727, 2728, 2731, 2752, 2810 (2), 2874, 2904, 3086, 4096, 4743, 6869
f. -sı (5) 482, 613, 2727, 2937, 5816
f. -sına (3) 4744, 4745, 8497
f. -sında (5) 45, 49, 461, 2875, 2879
f. -sından (1) 2907
f. -sınıñ (1) 625
fes : fes.
f. (1) 12124
f. -mni (1) 1247
f. -ini (3) 7566, 7597, 8992
f. -leri (1) 6600

f. -li (2) 971, 8098
fesilgen : fesleğen çiçeği.
f. -lerniñ (1) 10252
fıkırdaş- : fıkırdaşmak.
f. -tı (1) 9203
findık : findık.
f. (6) 308, 360, 4557, 6694, 6741, 7943
fırlan- : dönmek.
f. -maқта edi (1) 8217
f. -sınlar (1) 8247
fırlanta : baş örtüsü.
f. (2) 4323, 4324
fırlat- : fırlatmak.
f. -p (1) 4403
f. -tı (3) 114, 2310, 6237
fırsat : fırsat.
f. -tan (2) 6004, 10858
fısılda- : fısıldamak.
f. -dı (5) 6240, 9037, 9635, 9728, 12920
f. -ğan edi (1) 6462
fısıldaş- : fısıldamak, fısıldaşmak.
f. -p (1) 5432
fısıldı : fısıltı.
f. -nen (2) 9590, 12979
fıstık : fıstık.
f. (1) 1375
fışıl-da- : yılanın çıkardığı ses, tıslamak.
f. -p (1) 12448
fışkın : filiz.
f. -lar (1) 3
fışkır- : fışkırmak.
f. -dı (2) 4731, 5316
f. -ğan (1) 5387 (pr.)
f. -maқта (1) 8495

f. -p (3) 2188, 4847, 8475
f. -p başlay (1) 3154
f. -p tura (1) 4266
f. -p turmakta (1) 2515
f. -r (1) 4225
f. -r eken (1) 4117
fidan : fidan.
f. (3) 1540, 1543, 9483
f. -lar (1) 1637
f. -larından (1) 7738
f. -larını (1) 5362
f. -larının (2) 1637, 7734
fidanlı (-ğı) : fidanlı.
f. -ında (2) 1459, 5361
f. -nı (1) 1411
fide : fide
f. -si gibi (1) 1451
fiğan : fiğan, ağlama.
f. (2) 9063, 11151
fikir : fikir, düşünce.
f. (8) 224, 875, 1839, 2443, 3828, 6591, 6932, 11059
f. -de (2) 2324, 10848
f. -demiz (2) 3827, 5574
f. -den (2) 9971, 11375
f. -ge (9) 3800, 5186, 5800, 7731, 7898, 8132, 9037, 10102, 12284
f. -i (7) 1345, 2601, 2603, 4524, 5807, 10918, 11717
f. -ince (1) 1340
f. -ine (8) 2816, 4021, 5383 (2), 6001, 6934, 7784, 8557
f. -inen (2) 1218, 6886
f. -ini (7) 2156, 6930, 6990, 8795, 10559, 11046, 12055
f. -ler (21) 85, 476, 1233, 1705, 1706, 2255, 3776, 6814, 6882, 9203, 9552,

9612, 9990, 10275, 10341, 10353, 10354, 10856, 11204, 11436, 12070
f. -lerden (2) 1402, 2157
f. -leri (2) 9550, 9607
f. -lerinden (2) 10643, 11271
f. -lerinen (1) 6881
f. -lerini (2) 3776, 11075
f. -lernen (3) 832, 1189, 1347
f. -lerini (1) 2604
f. -li (1) 10579
f. -mde (1) 11727
f. -ne (2) 7247, 12065
f. -nen (2) 1177, 2938
f. -nizge (1) 5576
f. -ninen (1) 4017
fikirleş- : fikirleşmek.
f. -ken emiş (1) 8028
fil : fil.
f. (1) 7264
filarmoni : filarmoni.
f. (1) 7663
f. -sini (1) 7649
filcan : fincan.
f. (5) 710, 6812, 10191, 10192, 13080
f. -ını (2) 7231, 8420
f. -larını (1) 7215
f. -nı (3) 6401, 7222, 13091
filial : şube.
f. -ında (1) 1635
f. -ını (1) 1573
f. -nı (1) 1636
film : film.
f. (1) 9598
firma : firma, şirket.
f. -sında (1) 7266
f. -sından (1) 12729

fiyat : fiyat, paha.
f. -ında (1) 1057

fizika : fizik.
f. (1) 9673

flajka : küçük bayrak
f. -ları (1) 8633

forma : kıyafet, forma.
f. -larını (1) 8639

forsalan- : çalım satmak.
f. -dı (1) 6627

foto : fotoğraf.
f. (1) 7440

Fransız : Fransız.
F. (4) 5089, 7132, 7134, 10749

Frunze : Frunze.
F. -deki (1) 12534

fufayka : kazak.
f. (1) 3083

fujer : şarap kadehi.
f. -ni (1) 8042

fukare : fukara, yoksul, zavallı.
f. (6) 877, 1993, 2027, 2697, 6727, 8322

fukarelik : fukaralık, yoksulluk.
f. (1) 4573

fursat : fırsat.
f. (1) 11046
f. -tan (1) 1700

furtuna : fırtına.
f. (1) 11130

futbol : futbol.
f. (1) 10739

G

Galiya Abdulina : Galiya Abdulina

G. (20) 113, 149, 4750, 4778, 5703, 7093, 7100, 7110, 7112, 7171, 7183, 7188, 7197, 7206, 7209, 7216, 7228, 7235, 7247, 7259

G. -nı (2) 5692, 7095
G. -nıñ (1) 7110
G. -ğa (1) 7114

Galiya : Galiya.
G. -nıñ (1) 4811

Galka : Galka.
G. (1) 8648

galstuk (-gi) : kravat.
g. -i (2) 2557, 3245

gantell : gülle.
g. (1) 12649

garaj : garaj.
g. -dan (1) 1699
g. -ğa (2) 1685, 1724
g. -nıñ (1) 1719

garmon : armonika, akerdeon.
g. (3) 2519, 6054 (2)
g. -ını (3) 6057, 8535, 8550
g. -ñnı (2) 6235, 8537
g. -nıñ (1) 6219

garmoşka : armonika.
g. -sı (1) 6021
g. -sını (2) 6027, 6144

gaz : gaz.
g. (7) 124, 126, 601, 1438, 4698, 5867, 7607
g. -ı (2) 2106, 5893
g. -ına (1) 10868

gazeta : gazete.
g. (3) 10745, 12044, 12781
g. -larda (1) 8908
g. -larnı (1) 7344
g. -nı (1) 9304

g. -sı (1) 9319
 g. -sına (1) 9303
 g. -sından (1) 12939
 g. -sını (1) 12945
 g. -sınıñ (1) 3680
gazık (-gi) : minibüs.
 g. (4) 7, 10, 486, 495
 g. -i (1) 8679
 g. -ine (1) 490
 g. -ke (3) 152, 232, 462
 g. -niñ (2) 547, 8904
gece : gece.
 g. (70) 671, 1027, 1154, 1156, 1196, 1752, 2355, 2377, 2511, 2519, 2773, 2885, 2894, 3264, 3315, 3596, 3845, 3847, 3883, 3884, 3939, 3398, 4025, 4066, 4074, 4107, 4210, 4361, 4364, 4451, 4558, 4577, 4630, 5201, 5206, 5297, 5411, 5446, 5594, 5731, 5793, 5797, 5801, 5823, 5921, 5922, 5937, 6286, 6742, 6743, 7358, 7432, 7572, 7694, 7702, 7728, 7751, 7768, 8471, 8548, 8555, 8777, 8972, 10372, 10452, 11099, 11108, 11146, 11997, 12179
 g. -de (1) 1964
 g. edi (1) 3617
 g. -ge kadar (2) 1741, 4559
 g. -ler (6) 919, 2083, 6308, 8652, 11612, 12920
 g. -leri (8) 292, 2048, 3986, 4849, 5475, 7425, 7854, 11147
 g. -lerini (1) 9216
 g. -lernen (1) 7712
 g. -lerniñ (1) 12762
 g. -ñ (1) 2350
 g. -ni (1) 12546
 g. -niñ (11) 2338, 2371, 4898, 6029, 6223, 6284, 6780, 7026, 7518, 7575, 7817
 g. -ñiz (2) 2541, 6778

g. -si (12) 1330, 3611, 4995, 5205, 7442, 8778, 9012, 11129, 11137, 11148, 12472 (2)
 g. -sini (2) 5920, 8287
gece-gece : gece gece.
 g. (4) 9233, 11831, 12597, 12687
gece-kündüz : gece gündüz, sürekli.
 g. (19) 124, 478, 1452, 1620, 1987, 2108, 2862, 4570, 6871, 9076, 9301, 9468, 9766, 10066, 10446, 11035, 11448, 12057, 12062
gecele- : geceleme, yatıp kalmak.
 g. -diler (1) 5206
 g. -gen edi (2) 5490, 7632
 g. -geni (1) 2145
 g. -mek (1) 8691
 g. -mek için (3) 4338, 4346, 5822
 g. -meyler (1) 2956
 g. -vinde (1) 2161
 g. -y de bile edi (1) 12279
 g. -ycek (1) 7012 (pr.)
 g. -ycekşiñ (1) 6242
 g. -yler (1) 4319
gecelik (-gi) : gecelik.
 g. -ini (1) 7266
 g. (5) 1178, 2366, 3620, 10419, 12926
geç- : geçmek.
 g. -ti (1) 6065
hektar : hektar.
 g. (21) 52, 175, 460, 1416, 2206, 2474, 2505, 2793, 4268, 4837, 4848, 5259 (3), 5337, 5433, 5495, 5571, 5582, 6904, 8744
 g. -dan (1) 2449
 g. -ğa (1) 6901
 g. -ı (1) 2164
 g. -ını (1) 5582

gektarlık : hektarlık.
g. (3) 249, 1636, 5573

gemi : gemi.
g. -deki (1) 7602
g. -ler (1) 2
g. -leri (1) 7082

genç : genç, yaşı ilerlememiş olan.
g. (3) 8424, 9783, 11537.
g. -niñ (1) 9108
g. -ni (2) 570, 8321
g. -ler (2) 289, 7174

gençlik (-gi) : gençlik.
g. (4) 2612, 3377, 10010, 10262
g. -ine (1) 1702

general : genel.
g. (2) 5817, 6008

Geniçesk : Geniçesk.
G. (1) 364

geofizik : jeofizik.
g. (1) 4246

geografik : coğrafi.
g. (1) 2810

gerdan : gerdan.
g. -ını (1) 4321

Germaniya : Almanya.
G. (1) 8621
G. -ğa (1) 8617

GES : Ges.
G. (1) 12551
G. -i (1) 12767
G. -iniñ (1) 12728
G. -ke (1) 12567
G. -ni (1) 12550

gidrogeolog : yeraltı sularının araştırılması ve elde edilmesini inceleyen uzman, hidrojeolog.

g. -lar (1) 4252
g. -larnıñ (1) 3991

gitara : gitar.
g. (1) 2519
g. -ğa (1) 3210
g. -nı (2) 3212, 3240
g. -niñ (1) 3219

gizle- : saklamak, gizlemek.
g. -di (4) 6688, 7088, 9416, 9564
g. -dim (1) 7856
g. -genge (1) 7563
g. -medi (1) 4370
g. -mege (3) 2592, 9171, 11461
g. -mek (2) 9956, 11473
g. -mese (1) 12189
g. -mey (1) 11498 (zm.)
g. -mez (1) 7214
g. -p (1) 5214
g. -p olamam (1) 8171
g. -p olamaylar (1) 492
g. -p olamazsıñ (1) 7383
g. -p turmaqtalar 10261
g. -rsiñ (1) 3281
g. -señ (2) 9570, 12698
g. -ycekimiz (1) 8175
g. -ysiñmi (1) 3280

gizlen- : saklanmak, gizlenmek.
g. -ecek (1) 9141 (pr.)
g. -mege (1) 3590
g. -p (1) 9101

gizli : gizli, saklı, üstü kapalı.
g. (2) 8397, 9570
g. -den (2) 10237, 11812

gladiator : eski Roma'da arenada birbiriyle veya yırtıcı hayvanlarla dövüşen kimse, gladyatör.
g. -ları (1) 6238

Glavka : Glavka.

G. -dan (1) 12272

GOELRO : Goelro.

G. -nıñ (1) 12737

Gollandiya : Hollanda.

G. (1) 2163

gonce : henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, tomurcuk.

g. gülüne (1) 9108

g. -ler (1) 10261

g. -sini (1) 10022

gorizontal : yatay, düz.

g. (1) 4732

gögercin : güvercin.

g. (1) 8217

göl : göl.

g. (4) 4341, 4384, 6131, 8496

g. -de (1) 9647

g. -ge (1) 4341

gönül : kalp, yürek, gönül.

g. (8) 3479, 3593, 5116, 6069, 7822, 8165, 9320, 12257

g. -den (7) 26, 1646, 1748, 4525, 6031, 6932, 11017

g. -i (10) 1328, 2630, 2633, 3004, 3373, 3656, 7318, 8215, 10550, 9409

g. -inden (1) 6586

g. -ini (1) 10573

g. -leri (1) 29

g. -lerini (3) 3804, 6076, 7177

g. -mde (1) 7254

g. -mniñ (1) 7485

g. -ñ (1) 7196

g. -nen (1) 1703

g. -ü (5) 3439, 3468, 11930, 12116, 12965

g. -ünde (3) 5617, 8216, 9132

g. -üni (12) 2787, 3444, 4773, 4852, 6079, 6429, 7909, 9581, 11012, 11166, 11451, 11596

g. çizip oturğanda (1) 472

g. ber- : gönül vermek.

g. -dim (1) 7376

g. -mey (1) 2590 (zm.)

g. -mey eken (1) 3654

g. -p kelgen (1) 5326 (pr.)

g. -p kelgenine (1) 4369

g. -ririm (1) 4904

g. al- : teselli etmek.

g. -mağ (1) 9270

g. -mağtan (1) 7822

gönüldeş : kafadar, hemfikir.

g. (1) 4917

gönülsizlik : içe kapanıklık, neşesizlik.

g. (1) 10655

gör- : görmek, tanımak olmak.

g. -dim (1) 6067

g. -medim (1) 6065

göz : göz.

g. -lerim (6) 6064 (2), 6068 (2), 6072 (2).

graf : kont.

g. (1) 6555

grafın : sürahi.

g. (1) 1673

g. -den (1) 8041

grajdan : vatandaş.

g. (1) 6559

gram : gram.

g. (4) 2638, 5378, 8614, 12170

g. -ğace (1) 1574

g. -ı (1) 3069

g. -sız (1) 726

GRES : Gres.

G. (11) 12199, 12420, 12439,
12476, 12523, 12530, 12542, 12619,
12738, 12852, 12955

G. -i (2) 12435, 12768

G. -inde (1) 12936

G. -lerde (1) 12944

G. -ni (1) 12729

G. -niñ (2) 12701, 13186

G. -te (1) 12600

Grigoriy Vasilyeviç : Grigoriy
Vasilyeviç.

G. (1) 7994

gruntovka : astar boya.

g. (1) 11782

gruppa : grup, küme, öbek.

g. (1) 918

g. -niñ (1) 11550

g. -sında (1) 11549

guberna : vilayet.

g. (1) 8273

g. -larında (1) 7868

g. -mda (1) 8208

g. -niñ (1) 7918

g. -niñ (1) 7918

g. -sında (1) 7990

g. -sında (1) 7990

gubernator : vali.

g. (40) 7871, 7880, 7894, 7896 (2),
7931, 7936, 7966, 7971, 7985, 7991, 7992,
7997, 8000, 8004, 8009, 8015, 8029, 8035,
8041, 8042, 8044, 8105, 8118, 8125, 8199,
8200, 8201, 8207, 8214, 8218, 8220, 8223,
8226, 8228, 8230, 8233, 8281, 8284, 8280

g. -dan (1) 8215

g. -ğa (5) 7864, 7887, 7983, 8046,
8292

g. -nen (1) 8119

g. -nı (1) 8229

g. -nıñ (11) 7878 (2), 7994, 8015,
8020, 8080, 8203, 8217, 8260, 8275, 8280

g. -ñızdan (1) 6671

guberniya : vilayet.

g. -larında (1) 6554

güdürde- : gürlemek, gürüldemek,
gümbürdemek.

g. -p (1) 6785

g. -y (1) 11130

gügüm : güğüm, test,, küp.

g. (5) 2524, 4511, 4579, 6538, 7929

gül : gül çiçeği.

g. (13) 131, 132, 262, 765, 769,
1330, 4962, 7742, 9472 (2), 10022, 10252,
10260

g. -ge (2) 6140, 10255

g. -ler (4) 253, 763, 10256, 10257

g. -lerge (1) 6083

g. -lerine (1) 3380

g. -leriniñ (1) 1972

g. -lerni (2) 754, 9481

g. -lerniñ (1) 10647

g. -niñ (1) 10258

g. -üne (1) 9108

gülgüli : gül, pembe, allıgüllü.

g. (6) 1547, 1673, 4962, 6620,
10002, 10645

gülgüllen- : pembeleşmek.

g. -di (1) 872

güligas : ?

g. (1) 4962

Gülistan : Gülistan.

G. (1) 12857

G. -ğa (1) 12859

güllen- : güllenmek, çiçek açmak.

g. -p (1) 7161

Gülmurat : Gülmurat.

G. (1) 7140
gölpenbe : bir elma çeşidi.
g. alması (1) 330
gün : gün.
g. -ke (1) 5003
g. -lerimniñ (1) 6070
günağ : günah.
g. -ı (2) 7826, 10208
g. -larından (1) 1490
g. -sız (2) 10272, 10310
günağkar : günahkar.
g. (4) 1493, 4381, 4488, 10173
g. -m (2) 7486, 7487
güna : günah.
g. -ñız (1) 1734
g. -sı (1) 8313
günasız : günahsız.
g. (7) 1257, 1400, 1846, 3147, 3906, 4379, 8408
gür : bol ve güçlü olarak çıkan, fişkiran, gür.
g. (14) 1538, 6225, 6306, 9187, 9295, 9450, 9529, 9682, 11642, 11682, 11878, 12577, 12726, 13111.
gürdeli : fırtınalı, şiddetli, taşkın, coşkun.
g. (2) 9325, 10292
gürle- : uğuldamak, gürlemek.
g. -p (1) 2598
gürsülde- : gürüldemek.
g. -p (1) 4114
gürsüldi : uğultu, gürültü.
g. -si (1) 4002
gürülde- : uğuldamak.
g. -mekte (1) 9577
g. -p başladı (2) 696, 4025
gürüldeş- : uğuldamak, gürüldemek.

g. -ti (1) 10296
g. -tiler (1) 5972
gürülti : gürültü, uğultu, horultu.
g. (1) 5409
g. -ge (1) 5409
g. -si (2) 1138, 6284
gürültili : gürültülü.
g. (1) 10087
güya : güya, sanki.
g. (26) 12, 419, 2582, 3084, 7311, 7449, 8072, 8437, 9188, 9416, 9533, 9772, 9864, 10179, 10216, 10346, 10684, 10800, 10846, 10850, 11080, 11152, 11264, 11528, 12084, 12108
güzel : güzel, yakışıklı.
g. (50) 253, 404, 406, 409, 802, 885, 1042, 1367, 2088, 3163, 3388, 4207, 4791, 4798, 5015, 5513, 6787, 7381 (2), 7383, 7926, 8033, 8451, 8457, 8514, 9024, 9056, 9289, 9375, 9718, 9745, 10011, 10071, 10342, 10485, 10770, 10904, 11219, 11222, 11223, 11630, 11927, 11989, 12473, 12756, 12887, 12892, 13027, 13058, 13118
(kelişi g.) (2) 5688, 5708
g. ediñ (1) 4797
g. -ge (3) 6085, 7383, 11930
g. -i (3) 6042, 7424, 12469
g. -ler (3) 3394, 7379, 7423
g. -lerden (1) 7421
g. -lerge (1) 6232
g. -leri (1) 7423
g. -m (1) 8303
g. -ni (1) 12812
g. -niñ (3) 1845, 7381, 7445
g. -siñ (3) 3389, 7383, 11627
güzel-güzel : güzel güzel.
g. (1) 12672
güzelleş- : güzelleşmek.

g. -tiñ (1) 10564
güzellik (-gi) : güzellik.
g. (8) 406, 3387, 3400, 10912,
10954, 11632, 11931 (2)
g. -i (1) 12972
g. -inden (1) 11930
g. -ine (1) 6613
g. -ini (2) 12051, 12265
g. -ke (1) 761
g. -lerini (1) 10261
g. -nen (1) 9291
g. -ni (1) 12812
g. -niñ (3) 1845, 7381, 7445
g. -niñ (2) 6297, 6457
g. -te (1) 10279

Ğ

ğaflet : cahillik, bilgisizlik.
ğ. (2) 9562, 9580
ğ. -te (2) 9469, 12545
ğaip : kayıp.
g. ol- : kaybolmak.
g. -ğan (1) 11457 (pr.)
ğala-ğula : gürültülü karışık durum.
ğ. (3) 2155, 6964, 8551
ğalebe : zafer, galibiyet.
ğ. -ge (3) 10658, 10660, 10686
ğ. -lerni (1) 12712
ğ. -nen (1) 12724
ğaliba : galiba.
ğ. (45) 542, 1202, 1587, 1808,
2853, 2914, 3441, 3471, 3519, 3611, 3768,
4086, 4104, 4536, 5538, 6367, 6422, 7684,
8081, 8395, 8439, 8549, 8568, 8576, 8735,
8839, 9177, 9407, 10048, 10351, 10552,
10554, 10756, 11016, 11069, 11183,

11363, 11755, 11864, 12348, 12351,
12452, 12624, 13012, 13016
ğam : acı, dert, keder, hüzn.
ğ. -nı (1) 9173
ğ. -niñ (1) 9201
ğam-ķasevet : kaygı, keder.
ğ. (5) 2429, 9122, 9135, 9613,
10061
ğam-keder : kaygı, keder.
ğ. -den (2) 12174, 12190
ğamlı : acılı, dertli.
ğ. (1) 9946
ğ. edi (1) 12892
ğammaz : ara bozucu, fitneci.
ğ. -larnıñ (1) 11075
ğamsız : dertsiz, tasasız.
ğ. (2) 9457, 10438
ğarezlik : kin, nefret, hınç.
ğ. -nen (1) 3053
ğarip : zavallı, yoksul, biçare.
ğ. (6) 3146, 4034, 4639, 6568,
6723, 10509
ğ. -çık (1) 11849
ğ. -ler (1) 4039
ğ. -niñ (1) 5063
ğarķ : batma, boğulma.
ğ. et- : batırmak, boğmak.
ğ. -almaymız (1) 4250
ğ. -ecek (1) 8505 (zm.)
ğ. ol- : boğulmak.
ğ. -dı (1) 761
ğ. -dık (1) 8502
ğarp : batı.
ğ. -ķa (1) 12445
ğaye : amaç, hedef.
ğ. (1) 12060
ğ. -niñ (2) 6873, 8344

ğ. -si (1) 8831
 ğ. -sine (1) 5332
 ğ. -sinen (1) 8297
 ğ. -sini (1) 6872
ğayet : gayet, özellikle, son derece, aşırı.
 ğ. (39) 1686, 1690, 1800, 1854, 2133, 3035, 4961, 4994, 5166, 5307, 5334, 5924, 6325, 6522, 6539, 6540, 6748, 7152, 8427, 9093, 9192, 9332, 9530, 9634, 10016, 10028, 10073, 10386, 11059, 11103, 11128, 11452, 11544, 11676, 11791, 12467, 12510, 12594, 12896
ğayeviy : ideolojik.
 ğ. (3) 7151, 11629, 11632
ğayıp : yitirme, kaybetme; yitim, kayıp.
 ğ. (1) 7779
 ğ. -ka (1) 4675
 ğ. et- : kaybetmek, yitirmek.
 ğ. -e (1) 11692
 ğ. -e bile (1) 12049
 ğ. -emiz (1) 207
 g. -erim (1) 8157
 ğ. -ermiz (2) 5526, 6884
 ğ. -eyatқан (1) 11262 (pr.)
 ğ. -megen (1) 12520 (pr.)
 ğ. -mektem (1) 12184
 ğ. -mekten (1) 9042
 ğ. -memek için (1) 11658
 ğ. -ti (4) 46, 11494, 11652, 12055
 ğ. -tim (2) 5429, 10350
 ğ. -tiñ (1) 11487
 ğ. etil- : kaybedilmek.
 ğ. -di (1) 4665
 ğ. ol- : kaybolmak, yitmek, gözden kaybolmak.

ğ. -a (1) 11
 ğ. -a bileler (1) 1578
 ğ. -abilemiz (1) 12525
 ğ. -acağ (1) 2870 (zm.)
 ğ. -alar (1) 8883
 ğ. -alar (1) 3384
 ğ. -ayatırlar (1) 7541
 ğ. -dı (8) 2836, 5776, 6804, 9786 9420, 9932, 11526, 12012
 ğ. -dılar (2) 2450, 9102
 ğ. -ğan (1) 10206 (zm.)
 ğ. -ğan ediler (1) 9787
 ğ. -ğan soñ (1) 10000
 ğ. -mağ kerek (1) 1813
 ğ. -may (2) 2031, 3751 (zm.)
 ğ. -p (15) 639, 1152, 1239, 1782, 1926, 3482, 3853, 3883, 3887, 4940, 6309, 6594, 6785, 7295, 7627
ğayıpsız : kayıpsız.
 ğ. (1) 951
ğayret : gayret, çaba.
 ğ. (1) 1636
 ğ. -ine (1) 1636
 ğ. -ini (1) 2482
 ğ. -lerinen (2) 471, 9018
 ğ. -nen (1) 2486
 ğ. et- : uğraşmak, çabalamak.
 ğ. -e (1) 485
ğayretli : çalışkan, gayretli.
 ğ. (1) 2490
ğayrı : başka, diğer, ötekisi, öbürü.
 ğ. (5) 7486, 10070, 11594, 11692, 11734
ğayrıdan : yine, yeniden, tekrar.
 ğ. (9) 2451, 4106, 6658, 7780, 9307, 9319, 11431, 11733, 12242

ğaz : gaz.
ğ. -dan (1) 501
ğ. -ğa (2) 649, 8879
ğıdalan- : beslenmek.
ğ. -a (1) 1441
ğırçıldat- : gıcırdatmak.
ğ. -p (1) 9165
ğırıl-da- : hırıldamak.
ğ. -p başladı (1) 8093
ğırkıldat- : ?
ğ. -p (1) 6058
ğırt-ğırt : hart hurt diye ses çıkararak yemek.
ğ. etip (1) 4351
ğırtıldat- : hırıldatmak.
ğ. -p (1) 4584
ğıyçıl-da- : gıcırdatmak.
ğ. -p (1) 3436
ğ. -vı (1) 4003
ğıyçıldat- : gıcırdatmak.
ğ. -a berdi (1) 6148
ğ. -p (2) 1142, 8550
ğ. -p başladı (1) 6028
ğıyçıldı : gıcırta.
ğ. -sı (1) 7017
ğiyabiy : okul dışındaki öğrenciler için yapılan eğitim, uzaktan eğitim.
ğ. (5) 173, 1374, 2754, 9775, 12931
ğurbetlik : gurbet.
ğ. -te (3) 4035, 4377, 4561
ğurur : gurur, kibir.
ğ. (2) 572, 5117
ğ. -ı (1) 11464
ğ. -ına (1) 4894
ğ. -ları (1) 4063
ğ. -mız (1) 5290
ğ. -nen (3) 1591, 2535, 4987

ğururlan- : gurur duymak, övünmek, kibirlenmek.
ğ. -a (2) 3695, 7051
ğ. -alar (3) 2483, 2484, 3137
ğ. -dı (1) 11034
ğ. -mağ (1) 1442
ğ. -p (1) 5056
ğ. -sa (1) 576
ğururlı : gururlu.
ğ. (4) 10485, 11962, 11990, 11993

H

haber : haber.
h. (6) 2960, 5219, 5829, 6535, 7528, 8437
h. -i (20) 586, 691, 1845, 2285, 2372, 2597, 4068, 7857, 8081, 8164, 8350, 8399, 9433, 9513, 9642, 9768, 9770, 9932, 11133, 13049
h. -inen (1) 1499
h. -ini (1) 6626
h. -leri (2) 203, 9786
h. -lerine (1) 12631
h. -m (4) 1188, 6828, 9122, 12016
h. -miz (1) 8826
h. -ñ (3) 1817, 10803, 11670
h. -nen (2) 7949, 12353
h. -ni (5) 1259, 5231, 7710, 11449, 11811
h. -ñiz (3) 11381, 11704, 13016
h. al- : haber almak.
h. -dık (1) 8907
h. -p (1) 2959
h. -p turam (1) 8823
h. ber- : haber vermek.
h. -e (1) 12078

h. et- : haber vermek.
 h. -ecegim (1) 4177
 h. -ermiz (3) 4018, 4023,
 5403
 h. -eyim (1) 5933
 h. -ken edi (1) 5395
 h. -kence (1) 5828
 h. -mege (1) 5765
 h. -ñiz (1) 959
 h. -sem (1) 6829
 h. -tim (1) 10821
 h. yiber-: haber göndermek.
 h. -p (1) 5227
haber-teber : haber.
 h. (1) 1492
haberci : haber getiren kimse.
 h. (2) 13103, 13172
 h. -lerniñ (1) 11091
haberdar : bilgili, haberli.
 h. (1) 3023
 h. edi (1) 3030
 h. -lar (1) 3814
 h. et- : haber vermek, bildirmek.
 h. -e (1) 7019
haberleş- : karşılıklı olarak haber alıp
 vermek.
 h. -p (1) 8630
haçla- : çaprazlamak.
 h. -p (3) 3627, 4539, 12159
hadim : yardımcı, görevli.
 h. -i (3) 1521, 2965, 8179
 h. -ler (4) 623, 1462, 1463, 4941
 h. -lerden (1) 961
 h. -lerge (2) 3034, 11562
 h. -leri (6) 4725, 4740, 5452, 5494,
 7680, 9013
 h. -lerimizniñ (1) 1635

h. -lerinden (1) 78
 h. -leriniñ (1) 2942
 h. -lernen (1) 2763
 h. -lerniñ (2) 67, 1483
 h. -m (1) 1529
hafif : kolay, hafif.
 h. (1) 12972
ha-ha-ha : gülerken çıkan ses.
 h. (4) 2238, 3130, 5431, 6665
hağıl-da- : kıkırdamak.
 h. -mañız (1) 3126
 h. -p (1) 3126
hain : hıyanet eden, hain.
 h. -lerge (1) 7129
hainlik (-gi) : haince davranış.
 h. -i (1) 799
hağıl-da- : kıkırdamak.
 h. -dı (1) 11351
 h. -p (2) 11022, 11348
hala : hala.
 h. (3) 1222, 9223, 9261
halat : gömlek, önlük.
 h. (2) 1242, 1345
 h. -ını (13) 1180, 1240, 1245, 2366,
 3318, 3623, 7188, 7263, 7439, 7564, 7597,
 8992, 10356
 h. -lı (3) 111, 8995, 10155
 h. -nen (2) 7444 (2)
 h. -nenmiz (1) 7443
 h. -nıñ (1) 7450
 h. -nıñ (2) 7565, 12140
 h. -ñıznı (1) 1244
 h. -ñnı (1) 7592
halk : aynı ülkede yaşayan, aynı
 uyrukta olan insan topluluğu.
 h. (28) 201, 605, 2323, 2503, 2685,
 3141, 3233, 3793, 4818, 4975, 6168, 6727,

6757, 7108, 7118, 7120, 7130, 7137, 7141, 7147, 7149, 7160, 7422, 7638, 8624, 10065, 10291, 10296

h. -ı (10) 1105, 3876, 4723, 5884, 7102, 7105, 7106, 7118, 8527, 11852

h. -ına (4) 1640, 6572, 7866, 7901

h. -ında (1) 7423

h. -ını (4) 4053, 7175, 9932, 10709

h. -ınıñ (10) 2436, 2670, 7103, 7123, 7126, 7129, 7138, 7637, 7141, 11092

h. -ka (4) 4607, 4726, 8298, 10301

h. -lar (5) 2734, 7047, 7085, 7127, 12722

h. -larından (1) 7103

h. -larınıñ (2) 3658, 7102

h. -larnıñ (1) 7104

h. -mız (1) 2674

h. -mız (1) 1692

h. -mızda (1) 7409

h. -mızını (1) 2806

h. -mızınıñ (1) 2713

h. -nen (1) 1498

h. -nı (1) 6205

h. -nıñ (14) 395, 817, 1067, 2171, 6603, 6730, 7125, 7128, 7142, 7143, 7179, 7869, 7901, 12768

h. -nızınıñ (1) 1645

h. -tan (1) 295

halkara : şehirlerarası.

h. (1) 10736

halven : bir çeşit ot.

h. otları (2) 4651, 4669

hamır : hamur.

h. -da (1) 2271

hamut : araba koşumunda atların bıyınlarına geçirilen ağaç veya üstüne meşin geçirilmiş çember.

h. -ını (1) 7924

hanatlas : bir çeşit tay.

h. taylarını (1) 12445

hane : ev; bölük, göz.

h. (1) 4434

h. -çikke (1) 2582

h. -lik (1) 6572

h. -sinde (1) 4768

h. -sine (1) 7939

hanım : kız ve kadınlara verilen unvan, bayan.

h. (33) 333, 362, 390, 392, 396, 402, 405, 836, 885, 3180, 4376, 4398, 4889, 5541, 5549, 6208, 6302, 6328, 6369, 6409, 6644, 6647, 6654, 6662, 6665, 6680, 7887, 7931, 8011, 8033, 8207, 8271, 11276

h. -dan (1) 347

h. -ğa (5) 1797, 2043, 7987, 10450, 10504

h. -inen (1) 8204

h. -lar (8) 7929, 8064, 8190, 8199, 8205, 8219, 8245, 8261

h. -larını (1) 8193

h. -larnen (1) 253

h. -larnı (1) 8202

h. -larnıñ (3) 8192, 8234, 10902

h. -ñ (2) 1198, 10502

h. -nı (2) 857, 10155

h. -nıñ (8) 377, 408, 1989, 2028, 6525, 6652, 8002, 8131

hanımzade : hanım evladı.

h. (1) 10506

harabe : harap yer, perişan yer.

h. (3) 458, 1802, 1933

harap : perişan, viran.

h. ol- : perişan olmak.

h. -dı (1) 9247

has : özgü, öze mahsus.

h. (5) 526, 1702, 4647 (2), 7119

hasır : saz, kabuk vb. bir bitki maddesiyle örülmüş taban veya taban örtüsü.

h. -ları (1) 10841

hasiyet : nitelik, özellik.

h. (1) 10012

h. -i (2) 10739, 12174

h. -lerni (1) 10099

hasta : sağlığı bozuk olan, rahatsız.

h. (12) 1253, 1286, 1292, 1300, 1326, 4898, 6926, 7091, 8936, 8956, 9038, 9047

h. -can (1) 10104

h. -ğa (1) 8943

h. -lar ediler (1) 7585

h. -larımız (1) 1353

h. -larnı (1) 7593

h. -larnıñ (1) 1251

h. -nı (5) 4858, 8937, 8950, 8952, 8953

h. -nıñ (11) 1277, 1285, 1293, 4857, 8946, 8949, 8951, 8954, 8980, 8985, 9000

h. -sına (1) 9933

h. -yım (1) 9868

hastahane : hastane.

h. (5) 2247, 2510, 5811, 7029, 11453

h. -de (1) 11447

h. -den (1) 11459

h. -ge (3) 8967, 11442, 11450

h. -ler (1) 7870

h. -ni (1) 8973

h. -sinde (2) 6339, 8953

h. -sine (1) 11439

hastalan- : sağlığı bozulmak, rahatsızlanmak.

h. -a (3) 308, 5376, 11239

h. -acağını (1) 4668

h. -dı (1) 11021

h. -dınımı (2) 9446, 9561

h. -ğan (1) 5937 (pr.)

h. -ğan (2) 10809, 12622 (zm.)

h. -mağanını (1) 2745

h. -p (2) 3415, 11704

h. -r (1) 7590

h. -rsiñ (1) 12039

h. -sa (1) 1471

hastalık (-ğı) : hastalık, rahatsızlık.

h. (3) 1473, 4802, 12361

h. -ı (4) 100, 2376, 4665, 7404

h. -ına (2) 1590, 4671

h. -inen (1) 4664

h. -lardan (2) 4667, 6878

h. -largā (1) 2468

h. -larını (1) 6925

h. -nı (2) 8963, 9570

h. -nıñ (3) 4671, 8959, 9038

hatırla- : anımsamak, hatırlamak.

h. -dı (15) 2891, 5809, 6696, 7911, 9177, 9893, 9936, 10021, 10378, 12011, 12033, 12637, 12891, 12946, 13144

h. -dılar (2) 814, 2555

h. -dım (1) 9382

h. -mağa (2) 12967, 13139

h. -mağ (2) 5550, 7243

h. -maz (1) 1519

h. -p aldılar (5) 3171, 5299, 7330, 8310, 11111

h. -p olamadı (1) 9351

h. -p olamay (1) 11443

h. -p olamayım (1) 6336

h. -r (1) 7084

h. -rsiñ (1) 2083

h. -y (7) 293, 1404, 5242, 7499, 9046, 9056, 9543

h atırlat- : anımsatmak, hatırlatmak.

h. -a (1) 12545

h. -aca  olsa  (1) 5296

h. -p (1) 6165

H atice : Hatice.

H. (2) 6339, 6347

h atir : g n l, kalp.

h. (2) 5241, 5246

(al-h.) (7) 727, 2637, 8099, 10671 (2), 11701, 13060

h. -i (5) 2622, 4273, 10156, 10167, 11512

h. -ini (3) 5658, 11050, 11951

h. -leri (1) 2528

h. -lerini (2) 2572, 2642

h. -miz (1) 2623

h. -  (1) 5107

h. - ni (1) 7319

h. -ini tap- : g n l almak, sempatisini kazanmak.

h. -alar (1) 6034

h. -ma a (2) 6215, 1050

h. -ma  (1) 324

h. -ma nen (1) 391

h. -tı (1) 8374

h. -ini sora-: hal hatır sormak.

h. -ma a (2) 1725, 8279

h. -yım (1) 4279

h atire : hatıra, anı.

h. -sine (1) 12387

h avflı : tehlikeli.

h. (4) 4251, 5547, 9497, 10817

h avfsıra- : korkar gibi olmak.

h. -ma a (1) 4239

h. -ysız (1) 4243

h avfsızlık (- ı) : tehlikesizlik.

h. -ı (1) 3990

h avuz : havuz.

h. (3) 1525, 1533, 1544

h. -n  (1) 1502

h avz : havuz.

h. (1) 6833

h ayal : d   , imge, h ly , r ya.

h. deryasına (4) 2602, 3247, 4644, 9776

h. -ı (2) 175, 10918

h. -ına (1) 2088

h. -ında (2) 3627, 12062

h. -ını (2) 166, 12055

h. -lar (3) 178, 1405, 3666

h. -larga (2) 7052, 10585

h. -larına (2) 5163, 7046

h. -larını (1) 5617

h. -m (1) 7487

h. - nda (1) 3596

h. - a dal- : hayale dalmak.

h. -dı (2) 3651, 12785

h. - anını (2) 3255, 3649

h ayallan- : hayal etmek.

h. -a (1) 2820

h ayır : iyilik, yardım; iyi, hayırlı, yararlı.

h. (11) 919, 2083, 3855, 4288, 6308, 6778, 7379, 8652, 11251, 11612, 12920

h. - a  ar ı (1) 11614

h. -ını k r- : hayrını g rmek.

h. -meyim (1) 5880

h. -mezsi iz (1) 6512

h ayır a- : tebrik etmek.

h. -dı (3) 2071, 12711, 12832

h. -ma a (1) 7482

h. -p (1) 1191
h. -yım (6) 6611, 11666, 11932, 11959, 12846, 12872
hayırlaş- : birbirine hayır dilemek.
h. -p (1) 3615
h. -tı (1) 8468
h. -tılar (1) 8468
hayırlı : hayırlı.
h. (7) 984, 4553, 4991, 8911, 4554, 6611, 10552
hayırsız : hayırsız.
h. (2) 11449, 11457
hayırsızlık : talihsizlik, şanssızlık.
h. (1) 1784
hazine : değerli eşya, servet.
h. (3) 1438, 4056, 10126
h. -dir (1) 216
h. -ni (1) 11235
h. -ñni (1) 1614
h. -si (1) 7956
h. -sine (2) 795, 5964
hırılda- : hırıltılı bir ses çıkarmak.
h. -p başladı (2) 2365, 4031
hırpala- : hırpalamak.
h. -p turgan (1) 9125 (pr.)
h. -y (1) 12000
hırsız : arakçı, hırsız.
h. (1) 3702
h. -lar (2) 11194, 11198
h. -larnı (1) 11196
hırsızlık : çalma, hırsızlık.
h. (4) 3519, 3702, 3731 (2)
h. -nen (1) 11324
hışım : öfke, hiddet, taşkınlık.
h. -ına (3) 2197, 4832, 12793
h. -ından (1) 12793
h. -largâ (1) 456

h. -larına (1) 455
h. -larından (2) 1473, 1600
hışımlı : öfkeli, hiddetli.
h. (1) 12537
hıyar : salatalık, hıyar.
h. (1) 1420
hızmet : görev, iş.
h. (3) 570, 6194, 10165
h. -i (4) 2042, 2495, 7152, 12564
h. -ine (2) 2030, 11633
h. -ini (3) 166, 713, 4290
h. -ke (3) 428, 567, 11885
h. -lerini (1) 3825
h. -m (2) 1990, 2017
h. -miz (1) 12862
h. -ñizge (1) 8064
h. -ten (2) 570, 11236
h. -tir (1) 2086
h. et- : iş görmek, çalışmak.
h. -e (1) 539
h. -ecegine (1) 4726
h. -ecek (1) 5993 (zm.)
h. -eectir (1) 12536
h. -erler (1) 5891
h. -esiñiz (1) 2257
h. -iciler (1) 2722
h. ettir- : çalıştırmak, iş yaptırmak.
h. -eyik (1) 54
h. -mege (2) 3789, 4060
h. -mek (1) 175
h. -mek için (1) 2166
hızmetçi : hizmet gören kimse.
h. (16) 348, 349, 358, 361, 412, 7926, 7968, 7976, 7983, 7987, 7992, 7994, 8045, 8225, 8248, 10233
h. -ge (1) 7991
h. -lerge (1) 11657

h. -lerinen (1) 8119
 h. -lerini (1) 366
 h. -niñ (4) 350, 7999, 8046, 8246
 h. -si (4) 323, 417, 8015, 8229
 h. -sine (1) 7967
 h. -sini (1) 337
hızmetkar : ücretle iş gören genellikle erkek işçi.
 h. -lar (1) 753
 h. -larını (1) 751
 h. -m (1) 1971
hi-hi-hi : gülerken çıkan ses.
 h. (2) 2352, 4079
hihilda- : kıkırdamak.
 h. -dı (1) 3175
 h. -p (3) 2388, 5712, 8547
hihildi : kıkırdama, gülüş.
 h. -ları (1) 5671
hitap : seslenme.
 h. et- : söz yöneltmek, seslenmek.
 h. -p (1) 5295
hna : kına.
 h. -nen (1) 8407
hoca : eş, koca.
 h. (2) 9087, 11516
 h. -dan (1) 9094
 h. -larını (1) 12831
 h. -m (2) 11307, 11330
 h. -mnıñ (1) 6761
 h. -ñ (1) 11319
 h. -sı (12) 9084, 9099, 9584, 9906, 10104, 10439, 10677, 11272, 11274, 12473, 12558, 12832
 h. -sıdır (1) 10705
 h. -sına (4) 410, 10451, 11292, 11503
 h. -sından (3) 6688, 11466, 11586

h. -sinen (2) 2379, 11265
 h. -sını (2) 11425, 11513
 h. -sınıñ (4) 10712, 11325, 11448, 11508
 h. -sısıñ (1) 10507
 h. -ğa çık- : evlenmek.
 h. -acañ (1) 11568 (zm.)
 h. -ar (1) 10586
 h. -tı (1) 9079
 h. -ğa ber- : kız veya kadını evlendirmek.
 h. -mez edim (1) 10101
hocalık (-ğı) : yöneticilik.
 h. (1) 26
 h. -ı (2) 1566, 4822
 h. -ınıñ (1) 7638
 h. -lar (2) 4727, 4835
 h. -ları (3) 4611, 4838, 6539
 h. -larını (1) 4818
 h. -nıñ (3) 32, 55, 10719
hocaman : çok iri, büyük, koca.
 h. (2) 2422, 7234
Hocamet Ahmetov : Hocamet Ahmetov.
 H. -nıñ : (1) 7152
ho-ho-ho : gülerken çıkan ses.
 h. (1) 5095
hokkey : bir çeşit top oyunu.
 h. -ni (1) 10739
honuş- : konuşmak.
 h. -p (1) 10140
hor I : talihsiz, değersiz.
 h. (2) 1928, 3582
hor II : iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası, kor.
 h. -ğa (1) 4348

horanta : aile.

h. -ğa (1) 5322

h. -m (1) 4914

h. -ñıznenmi (1) 4913

h. -sını (1) 2691

horaz : horoz.

h. (1) 448

h. -larınıñ (1) 3847

horla- : hor görmek, değersiz
gözle bakmak.

h. -ma (1) 11898

horlan- : çiğnenmek, acıya maruz
kalmak, hor görülmek.

h. -ğanıñnı (1) 5484

horlık : azap, ıstırap, işkence.

h. (1) 6048

horvat : Hırvat.

h. -lar (1) 8625

hoş I : beğenilen, zevk veren,
hoş; “hoş geldin” gelene söylenen esenleme
sözü.

h. (8) 933, 1675, 2528, 2630, 7693,
10584, 11962, 12965

h. keldi (4) 8136, 9145, 9566,
10900

h. keldige (3) 4060, 6267, 8098

h. keldiñ (3) 12140, 12301 (2)

h. keldiñiz (2) 10218, 10265

h. kele (1) 9311

hoş II : ağıl.

h. -nıñ (2) 1139, 1142

hoşar : oba, göçebe çadırı.

h. (3) 813, 885, 2199

h. -da (5) 823, 826, 855, 1136, 1821

h. -ğa (6) 811, 1127, 1402, 1766,
1785, 2855

h. -ına (1) 1796

h. -larda (1) 1201

h. -lardaki (1) 1803

h. -largâ (3) 1264, 1265, 1327

h. -ña (1) 1792

h. -nıñ (9) 832 (2), 834, 850, 863,
1788, 1802, 1828, 1976

hoşla- : hoş etmek.

h. -p (1) 5658

hoşlan- : hoş bulmak, sevmek.

h. -p (1) 4397

h. -sa kerek (1) 10750

hoşlandır- : memnun etmek.

h. -madı (1) 3806

hoşluk (-ğı) : hoş olma durumu.

h. -inen (1) 9320

hoşnut : memnun.

h. (15) 28, 1696, 6125, 8207, 9154,
10073, 10970, 10985, 10991, 11271,
11761, 12315, 12688, 13000, 13018

h. edi (2) 11544, 12296

hoşnutluk (-ğı) : memnuniyet.

h. (2) 8132, 12120

h. -ı (1) 12257

h. -nen (2) 1658, 12653

hoşnutsızlık (-ğı) : hoşnut olmama
durumu.

h. (4) 9125, 10088, 10097, 11012

h. -ımı (1) 9128

h. -nen (1) 2848

Hovatañ : Hovatan.

H. (1) 12962

hozaystvo : ekonomi, işletme.

h. (3) 2750, 2819, 6944

h. -lar (1) 2198

h. -larara (2) 4826, 4830

h. -larda (2) 2102, 4820

h. -ları (3) 2197, 2207, 6871

h. -larını (1) 5332

h. -larnen (1)2170
h. -mız (1) 2173
h. -mızda (1) 2172
h. -nı (2) 2882, 2889
h. -nıñ (2) 2448, 2813
h. -ñızñı (1) 3059
h. -sı (7) 77, 173, 712, 2754, 2926,
3679, 4728

hrom : ince ve yumuşak bir deri türü.

h. (1) 8324

hucur : acayip, tuhaf, garip.

h. (3) 10007, 10455, 11995

Hudaykul : bk. **Şaimov Hudaykul**.

H. (1) 7067

Huduk : Huduk.

H. (1) 8698

hurafat: batıl inaç.

h. -lı (1) 1493

h. -nıñ (1) 4900

hurnazlık : kurnazlık.

h. (1) 11257

h. -lar (1) 12760

h. -larını (1) 10788

husayni : bir çeşit üzüm.

h. (1) 2460

Husrav: Hüsrev “Ferhat ve Şirin hikayesindeki kişilerden biri”.

H. (2) 12761, 12763

husur : kusur.

h. (1) 1212

husus : konu; özellik.

h. -ında (3) 2927, 3807, 12930

h. -ta (4) 1334, 4126, 6838, 10614

hususan : bilhassa, özellikle.

h. (32) 159, 168, 709, 2099, 2162,
2204, 2475, 2585, 2942, 3144, 3683, 4059,

4827, 4944, 5311, 5536, 5788, 6160, 6336,
6474, 6535, 6631, 6941, 7351, 7600, 7665,
9231, 10908, 10958, 10996, 11080, 11480

hususiyet : özellik.

h. (4) 158, 6269, 6486, 9283

h. -leri (1) 7119

h. -lerini (1) 6216

h. -tir (1) 1419

I

ıdırın- : gerilmek, ıkınmak, çabalamak.

1. -dı (1) 9134

1. -ğan (1) 6215 (pr.)

1. -p (2) 2713, 3941

ım : hımm!

1. (3) 7837, 7842, 8158

ıñ : inler gibi “ıh” sesi çıkarmak.

1. (1) 4231

ıncın- : üzölmek.

1. -a (2) 3147, 11546

1. -dı (5) 2635, 4184, 10606, 10858,
11752

1. -dım (1) 7382

1. -ğan (1) 9069 (zm.)

1. -ğanından (1) 2124

1. -madı (1) 2629

1. -p (1) 1226

1. -r (1) 10156

1. -v (2) 9117, 11641

ıncıt- : incitmek, gücendirmek.

1. -қан olsam (1) 565

1. -madı (1) 8562

1. -mağan (1) 5535 (zm.)

1. -maq (1) 11730

1. -p (1) 3798
 1. -tı (1) 7190
 1. -tın (2) 3925, 10222
ıñran- : ıhlamak.
 1. -dı (1) 7719
 1. -p (2) 1786, 2397
 1. -vı (1) 6789
ıntıl- : kopmak, patlamak, atılmak.
 1. -a (6) 501, 4732, 7838, 7842, 11123, 11238
 1. -a edi (1) 10330
 1. -acaқта (1) 8232
 1. -alar (1) 11974
 1. -dı (4) 7598, 9040, 9051, 9996
 1. -ğan (1) 11114 (pr.)
 1. -ğanda (2) 7992, 9721
 1. -ğanlar (1) 4924 (pr.)
 1. -ğanlarını (1) 11089
 1. -maқ kerekler (1) 3590
 1. -maқта (2) 495, 10628
 1. -sañ (1) 3570
ıntılış : atılma, atılış.
 1. -ı (1) 5290
 1. -larını (1) 7127
ırcay- : alay etmek, dudak bükme, gülmek.
 1. -dı (2) 4468, 5059
 1. -ma (1) 8266
 1. -p (3) 4085, 4175, 6374
 1. -r (1) 286
ırğaçı : dişi.
 1. -larını (1) 4663
ırğaklı : kancalı, çengelli.
 1. -lı (3) 2073, 4319, 8327
ırğat : tarım işçisi, rençper.
 1. (2) 1781, 1883

1. -ı (2) 1901, 7979
 1. -ları (1) 8317
 1. -m (2) 1776, 1815
 1. -nıñ (1) 795
ırğatlıқ : rençperlik.
 1. (3) 1989, 4035, 4562
 1. -қа (1) 2029
 1. -nıñ (1) 786
ırız : namus, iffet.
 1. -inen (1) 5223
 1. -mnen (1) 2411
 1. -mıznen (1) 8174
ırızlı : namuslu, iffetli.
 1. (1) 3284
ıslaқ : ıslanmış olan.
 1. (1) 7331
ısla- : ıslamak.
 1. -ylar (1) 756
ıslan- : ıslanmak.
 1. -ğan (1) 246 (pr.)
 1. -mağance (1) 7538
 1. -p başlağan (1) 5728 (pr.)
ışık : ışıк.
 1. -nen (1) 10376
 1. -nı (1) 10376
ışmar : el, göz veya baş ile yapılan işaret, ışmar.
 1. et- : işaret etmek.
 1. -p (6) 6424, 8092, 8232, 8591, 10983, 11090
 1. -ti (6) 7583, 7815, 8976, 12834, 13074, 13183
ıyık : rüzgar almayan yer.
 1. (1) 3988
ızan : sürülü tarla.
 1. -ları (1) 8899

İ

i : ve.

i. (1) 3120

ibadet : ibadet.

i. -ini (1) 4386

i. -ten soñ (1) 4528

ibaret : oluşan, meydana gelen.

i. (12) 788, 1362, 1452, 3663, 4250, 4553, 6993, 8691, 9620, 10580, 11420, 11771

i. ediler (1) 2058

İbraim Yusupov : Karakalpak halk şairi.

İ. (1) 6168

ibret : çirkin, kötö, acayip.

i. (1) 3150

icat (-dı) : icat, yapıt, eser.

i. -ı (1) 7161

icadiy : yaratıcı.

i. (1) 7152

icra : yerine getirme, uygulama.

i. et- : uygulamak, yerine getirmek.

i. -ti (1) 9375

i. -tiler (1) 12878

iç I : iç, içeri, dış karşıtı; kalp, yürek.

i. edi (2) 6866, 13136

i. ağırsına (1) 3415

i. ģastalıkları (1) 6925

i. -i (14) 832, 834, 1103, 1287, 1789, 4075, 4323, 9049, 10037, 10375, 12119, 12247, 12902, 13040

i. -i bağı (2) 9935, 12759

i. -inde (265) 79, 85, 125, 213, 218, 219, 228, 249, 263, 360, 441, 486, 502, 549, 569, 590, 602, 614, 618, 625, 639,

661, 715, 721, 751, 777, 813, 847, 863, 883, 885, 901, 1065, 1206, 1230, 1341, 1360, 1400, 1450, 1465, 1629, 1726, 1786, 1829, 1839, 1928, 1962, 1972, 2045, 2095, 2104, 2106, 2155, 2220, 2232, 2291, 2442, 2471, 2521, 2574, 2581, 2641, 2677, 2793, 2865, 2901, 2984, 3079, 3155, 3157, 3163, 3245, 3268, 3333, 3404, 3449, 3590, 3615, 3625, 3634, 3666, 3693, 3717, 3863, 3902, 3904, 3907, 3984, 4047, 4054, 4064, 4232, 4339, 4415, 4436, 4570, 4573, 4684, 4686, 4687, 4698, 4737, 4756, 4907, 4933, 4982, 4996, 5294, 5357, 5387, 5583, 5661, 5682, 5685, 5694, 5920, 5950, 6037, 6124, 6192, 6263, 6277, 6304, 6356, 6477, 6508, 6529, 6551, 6573, 6591, 6593, 6628, 6691, 6692, 6695, 6733, 6789, 6811, 6860, 6874, 6879, 6952, 6960, 6966, 7015, 7073, 7177, 7195, 7268, 7272, 7276, 7300, 7337, 7390, 7447, 7491, 7511, 7599, 7601, 7635, 7705, 7724, 7820, 7931, 8123, 8142, 8192, 8399, 8464, 8473, 8510, 8559, 8576, 8600, 8601, 8614, 8621, 8623, 8627, 8628, 8665, 8674, 8687, 8726, 8742, 8744, 8767, 8836, 8913, 8921, 8969, 9002, 9032, 9100, 9102, 9122, 9142, 9220, 9233, 9318, 9336, 9367, 9410, 9458, 9528, 9556, 9573, 9605, 9638, 9653, 9697, 9709, 9841, 9891, 10035, 10065, 10126, 10135, 10243, 10256, 10263, 10297, 10343, 10346, 10442, 10451, 10546, 10648 (2), 10901, 10934, 11101, 11113, 11116, 11140, 11151, 11216, 11266, 11292, 11422, 11436, 11593, 11718, 11730, 11739, 11777, 11966, 11977, 12058, 12093, 12250, 12316, 12368, 12439, 12481, 12524, 12537, 12542, 12550, 12551, 12790, 12847, 12873, 12914, 13102, 13105

i. -indeki (18) 1387, 1474, 2560, 3416, 3562, 4214, 4663, 4974, 5674, 5710, 7781, 8449, 10043, 10057, 10169, 11527, 11796, 12257

i. -indekiler (1) 2234

i. -indekilere (1) 10175
i. -indeler (1) 10847
i. -inden (28) 496, 819, 1165, 1234, 1620, 1751, 1927, 2051, 2052, 2528, 2971, 3423, 3978, 4092, 4366, 5196, 6788, 7389, 7749, 7838, 8585, 8603, 8877, 9659, 10304, 10702, 11471, 11585
i. -ine (51) 669, 680, 876, 887, 1008, 1802, 1831, 1846, 1942, 1976, 2774, 3363, 3894, 3962, 4579, 4583, 5041, 5177, 5223, 5641, 5653, 5701, 5757, 5759, 5802, 5936, 6605, 6793, 7047, 7555, 8031, 8274, 8457, 8626, 8633, 9022, 9960, 10305, 10465, 10664, 10684, 10793, 11114, 11150, 11463, 11617, 12157, 12215, 12646, 13119, 13179
i. -ini (6) 1239, 2417, 4227, 9961, 11854, 12918
i. -ki (5) 2055, 3393, 3591, 9202, 9245
i. -lerindeki (1) 492
i. -lerine (1) 3154
i. -mden (1) 8612
i. -me (1) 7483
i. -mizde (2) 8163, 10984
i. -ten (1) 1220

iç II : hiç.

i. (46) 323, 440, 607, 856, 1067, 1080, 1310, 1340, 1415, 1518, 1664, 1843, 2209, 2355, 2788, 3594, 3686, 3993, 4146, 4263, 4759, 4853, 4902, 5808, 5814, 5821, 5854, 6006, 6137, 6269, 6588, 6624, 6696, 7178, 7512, 7516, 7612, 7694, 8156, 8248, 8320, 8576, 8841, 10874, 10974, 13061
i. bir (56) 154, 190, 507, 1052, 1359, 1361, 1456, 1680, 1735, 2064, 2446, 2809, 3053, 3337, 3387, 3391, 3530, 3588, 4491, 4621, 4867, 4895, 5003, 5239, 5290, 6717, 6853, 7218, 7287, 7371, 7420, 7687, 7829, 7867, 7900, 8164, 8168, 8171, 8220, 8287, 8589, 8717, 8731, 8882, 8936, 9426,

9569, 9779, 9864, 9865, 9929, 10006, 10953, 11531, 11673, 11846

i. biri (5) 6735, 9213, 10224, 10289, 11696
i. birine (2) 8246, 9290
i. biriniñ (2) 7765, 11742
i. de (17) 690, 1304, 2376, 2389, 2590, 3136, 6528, 6616, 8129, 9197, 9317, 10234, 10346, 10907, 10943, 12088, 13142
i. -te (2) 9199, 9440

iç- : içmek; emmek, çekmek.

i. (3) 5091, 5844, 13086
i. -amayıp (1) 8531
i. -e (6) 964, 4266, 5595, 8664, 9258, 12638
i. -e eken (1) 6358
i. -e ekenler (1) 5089
i. -ecegim (2) 6402, 8529
i. -eler (2) 3412, 5716
i. -emi (1) 97
i. -emiz (4) 1587, 1631, 2785, 2923
i. -er (2) 2382, 5088
i. -er edi (1) 12175
i. -ermiz (1) 4993
i. -eyik (3) 1194, 10990, 12170
i. -eyim (2) 7345, 12172
i. -ken (3) 1978, 4270, 12868 (pr.)
i. -ken sayın (1) 3418
i. -ken soñ (1) 3578
i. -kenimni (1) 5109
i. -kenler (1) 3414 (zm.)
i. -meden (1) 1183
i. -medi (3) 5101, 10403, 13176
i. -mediñiz (1) 2832
i. -mege (6) 2178, 3107, 8042, 8224, 8311, 9396
i. -megen edik (1) 8507

i. -megen edim (1) 6406
i. -mek (5) 1237, 1589, 2611, 10975, 11279
i. -mek için (2) 254, 12461
i. -mekni (1) 9494
i. -mekte (1) 12776
i. -mekte edi (1) 6747
i. -mekte eken (1) 10596
i. -meseñ (1) 12182
i. -meymiz (1) 8699
i. -ñiz (1) 1321
i. -p (17) 550, 1321, 1424, 1534, 4440, 5252, 5298, 5406, 5666, 5744, 6812, 7219, 8228, 9345, 10991, 12180, 12766
i. -se (1) 8923
i. -sek (1) 7317
i. -sem (1) 12183
i. -señiz (1) 7395
i. -sinler (1) 9912
içek : bir tür hastalık.
i. (2) 4660, 4670
içek üz- : bağ koparmak.
i. -mediler (1) 269
içeri : içeri, içine.
i. (64) 328, 348, 431, 515, 916, 1101, 1190, 1273, 1348, 1649, 1727, 1829, 1869, 1871, 1976, 2008, 2131, 2270, 2274, 2342, 2649, 2837, 2856, 3333, 4082, 4163, 4168, 5477, 5520, 5650, 6317, 6644, 6652, 7260, 7297, 7510, 7520, 7831, 8383 (2), 8598, 8929, 8995, 9335, 9649, 9981, 10015, 10130, 10382, 10434, 10823, 10850, 11116, 12143, 12146, 12169, 12464, 12575, 12904, 13045, 13055, 13057, 13070, 13107
i. -de (1) 2117
i. -deler (1) 8927
i. -den (2) 10895, 11115
i. -ge (1) 12309

i. -sindeki (içersindeki) (1) 4712
i. -sinden (içersinden) (1) 1871
i. -ti (8) 732, 1676, 2344, 5848, 7467, 8227, 12463, 12867
i. -tik (3) 2985, 7430, 7491
i. -tiler (9) 3414, 4343, 4558, 5099, 5103, 5787, 6281, 7329, 12986
içil- : içme işi yapılmak.
i. -di (5) 1042, 2384, 4282, 7065, 8099
i. -gen (1) 8104 (pr.)
i. -gen soñ (1) 4534
i. -geninen (1) 2655
i. -mesini (1) 12863
i. -p (2) 3109, 4312
içimlik : içecek, içki.
i. (1) 4993
içkicilik : alkolizm.
i. -ke (1) 10322
i. -niñ (1) 10957
içtimaiy : sosyal, toplumsal.
i. (3) 7119, 7120, 7124
içün : için “ amacıyla, maksadıyla; -dan / -den dolayı anlamlarında ve neden-sonuç belirten söz olarak kullanılır.
i. (584) 21, 48, 50, 83, 145, 186, 206 (3), 218, 224, 235, 244, 251 (2), 253, 254, 260, 262, 264, 272, 279, 280, 316, 368, 481, 487, 491, 493, 496, 499, 539, 549, 574, 584, 589, 592, 595, 616, 629, 651, 668, 753, 781, 862, 912 (2), 929, 976, 1043, 1056, 1080, 1091, 1172, 1181, 1222, 1240, 1304, 1350, 1380, 1381, 1384, 1388, 1400, 1423 (2), 1429, 1462 (2), 1463, 1473, 1539, 1552, 1555, 1568, 1577, 1597, 1601, 1624, 1661, 1663, 1664, 1797, 1840, 1849, 1944, 1990, 1997, 2042, 2047, 2066, 2135, 2149, 2152, 2159, 2166, 2199, 2216, 2220, 2246, 2276, 2321, 2326, 2358, 2428, 2440,

2446, 2471, 2473, 2480, 2491, 2530, 2534,
2572, 2582, 2611, 2622, 2632, 2658, 2736,
2746, 2756, 2760, 2768, 2793, 2862, 2872,
2915, 2935, 2937, 2952, 2993, 2996, 3001,
3010, 3036, 3077, 3081, 3092, 3098, 3124,
3140, 3167, 3285, 3322 (2), 3392, 3409,
3448, 3466, 3471, 3493, 3499, 3511, 3552,
3559, 3567, 3605, 3607, 3639, 3640, 3641,
3653, 3654, 3659 (2), 3661, 3673, 3693,
3696, 3732, 3782, 3787, 3793, 3814, 3819,
3820, 3839, 3979, 4013, 4035, 4056, 4063,
4074, 4096, 4107, 4123, 4127, 4153, 4221,
4256, 4265, 4268, 4272, 4273 (2), 4306,
4338, 4346, 4368, 4440, 4469, 4486, 4503,
4504, 4528, 4594, 4611, 4640, 4669, 4682,
4699, 4703, 4709, 4715, 4718, 4727, 4729,
4756, 4760, 4764, 4794, 4811, 4833, 4854,
4856, 4883, 4958, 4960, 4977 (2), 5001,
5016, 5020, 5039, 5056, 5072, 5082, 5099,
5102, 5107, 5110, 5124, 5167, 5173, 5240,
5246, 5266, 5272, 5275, 5278, 5289, 5290,
5321, 5322, 5325, 5336, 5337, 5354, 5362,
5385, 5433, 5447, 5496, 5500, 5501, 5505,
5506, 5516, 5549, 5571, 5598, 5801, 5804,
5813 (2), 5816, 5822, 5922, 5978, 5981,
5989, 6003, 6005, 6014, 6015, 6049, 6076,
6217, 6277, 6361, 6363, 6383, 6431, 6436,
6442, 6457, 6490, 6534, 6544, 6554, 6575,
6581, 6671, 6715, 6815, 6869, 6891, 6895,
6908, 6950, 6961, 6972, 6974, 6976, 6985,
6987, 7032, 7035, 7053, 7084, 7093, 7106,
7153, 7179, 7204, 7213, 7239, 7240, 7248,
7254, 7342, 7359, 7413, 7424, 7467, 7487,
7493, 7543, 7566, 7589, 7599, 7619, 7630,
7648, 7649, 7650, 7714, 7740, 7818, 7852,
7855, 7875, 7878, 7919, 7941, 7959, 7970,
7994, 8047, 8112, 8153, 8174, 8180, 8309,
8316, 8328, 8357, 8448, 8527, 8574, 8651,
8659, 8689 (2), 8691, 8746, 8757, 8813,
8819, 8831, 8858, 8892, 8918, 9019, 9063,
9073, 9074, 9090, 9091, 9092, 9101, 9156
(2), 9163, 9211, 9215, 9263, 9270, 9289,
9304, 9305, 9363, 9374, 9391, 9402, 9433,
9491, 9518, 9520, 9521, 9537, 9557, 9559,

9568, 9644, 9651, 9663, 9696, 9714, 9736,
9780, 9826, 9966, 9975, 10007, 10036,
10051, 10052, 10064, 10090, 10097,
10143, 10156, 10167 (2), 10189, 10223,
10277, 10316, 10336, 10337, 10339,
10340, 10350, 10352, 10381, 10392,
10407, 10414, 10440, 10446, 10471,
10479, 10481, 10485, 10496, 10512,
10514, 10517, 10557, 10578, 10594 (2),
10620, 10691, 10728, 10740, 10741,
10755, 10772, 10773, 10779, 10788,
10798, 10822, 10823, 10859, 10866,
10872, 10919, 10927, 10929, 10958,
10969, 10975, 10976, 10986, 10990,
11064, 11143, 11157, 11167, 11174,
11185, 11198, 11208, 11237, 11248,
11255, 11260, 11268, 11293, 11313,
11322, 11332, 11334 (2), 11379, 11396,
11412, 11421, 11465, 11471, 11473,
11488, 11495, 11503, 11511, 11512,
11514, 11525, 11536, 11538 (2), 11543,
11572, 11574, 11593, 11615, 11629,
11643, 11647, 11658 (2), 11678, 11683,
11698, 11716, 11733, 11750, 11780,
11789, 11794, 11835, 11911, 11934,
11936, 11950, 11998, 12001, 12017,
12020, 12053, 12077, 12105, 12148,
12224, 12226, 12240, 12319, 12388,
12434, 12457, 12461, 12630, 12692,
12710, 12719, 12720, 12741, 12756,
12780, 12800, 12867, 12907, 12908,
12934, 12952, 12976, 12981, 12997,
13062, 13127

i. -dir (2) 11999, 12267

(ne i. -dir) : “her nedense“
(25) 589, 781, 1840, 2159, 2374, 3255,
4282, 4721, 5118, 5167, 6214, 6258, 6415,
7344, 7388, 7561, 7839, 8276, 8844, 8921,
10245, 10432, 10690, 10913, 12945

i. -mi (2) 6397, 12466

idare : yönetim, idare.

i. (10) 19, 83, 232, 2268, 3844,
4119, 5334, 5494, 7748, 7749

i. -de (11) 2378, 2913, 4942, 6982, 7527, 8905, 9166, 10721, 10788, 10849, 11792

i. -den (6) 4019, 4087, 4947, 6258, 10813, 11618

i. -ge (18) 23, 2336, 2763, 2770, 2901, 4018, 4277, 4614, 5625, 5704, 5730, 5949, 7518, 7762, 7765, 11594, 11596, 11950

i. -leri (1) 7869

i. -mizniñ (1) 11568

i. -niñ (9) 3020, 4741, 4949, 5309, 5673, 5674, 5682, 5683, 5730

i. -si (8) 2755, 2942, 4598, 4736, 4740, 5154, 5318, 8282

i. -sinde (2) 2091, 6937

i. -sine (4) 1710, 3020, 3868, 7862

i. -siniñ (1) 7004

i. et- : yönetmek, kullanmak, sürmek.

i. -e (1) 12057

i. -p olamasam (1) 12068

i. -p olamay (1) 10353

idareçane : yönetim yeri.

i. -sinden (1) 2265

ifade : dile getirme, ifade.

i. et- : dile getirmek.

i. -tiler (1) 7165

i. -ici (1) 12066

i. etil- : dile getirilmek, bildirilmek.

i. -e (1) 7117

ifadelen- : dile getirilmek.

i. -e (1) 7120

iftihâr : gurur, kıvanç.

i. -nen (1) 573

iftira : iftira.

i. at- : iftira etmek.

i. -p (1) 5233

İgor : İgor.

İ. (19) 12032, 12092, 12162, 12169, 12176, 12182, 12186, 12193, 12199, 12214, 12244, 12319, 12418, 12559, 12822, 12835, 12839, 12843, 12847

İ. -ğa (2) 12202, 12327

İ. -ğamı (1) 12118

İ. -ge (1) 12799

İ. -ñni (1) 12364

İ. -niñ (1) 12180

İ. -ni (1) 12205

İ. -niñ (2) 12180, 12236

ihtimal : olasılık, ihtimal.

i. (1) 7963

i. -ğa (1) 8920

ihtisash : nitelikli, vasıflı.

i. (1) 2453

ihtisaslaştırıl- : uzmanlaştırılmak.

i. -ğan (2) 2198, 4835 (pr.)

ihtiyar : ihtiyar, yaşlı.

i. (1) 10016

i. -ğa (1) 6647

ihtiyarlan- : yaşlanmak.

i. -dım (1) 7812

ikaye : hikaye.

i. -leri (1) 301

i. -lerine (1) 3575

i. -lerini (5) 297, 300, 305, 3576, 6030

i. -lerni (2) 293, 302

i. -mizni (1) 1742

i. -mni (1) 2081

i. -mniñ (1) 6771

i. -ni (3) 1507, 4639, 8357

i. -niñ (1) 4642

i. -si (4) 709, 908, 1748, 4032

i. -sinden (2) 1744, 8349
i. -sini (8) 735, 1510, 1534, 1571, 2077, 4313, 4637, 6524
i. -siniñ (1) 4639
i. et- : anlatmak, hikaye etmek, nakletmek.
i. -e (2) 9086, 9621
i. -er (1) 11872
i. -ken edi (2) 10852, 12773
i. -mege (1) 11080
i. -ti (10) 1363, 1477, 1483, 7065, 8615, 11090, 11579, 11656, 11944, 12653
iklim : iklim.
i. (2) 4718, 5338
ikmet : bilgelik.
i. (1) 1531
İkmetli : bk. **Saniye İkmetli**.
İ. (1) 9217
ıktıdarlı : güçlü.
i. (2) 10483, 11004
ıktısad : ekonomi.
i. (2) 2488, 8660
ıktısadiy : ekonomik.
i. (2) 7103, 7168
i. -burjuaziya (1) 6549
ıktısadiyat : ekonomi.
i. -nı (1) 578
ıktıyac : ihtiyaç.
i. -mız (1) 1690
il : ülke, yurt, memleket.
i. -ge (1) 427
i. -lerde (1) 7806
ilac : ilaç.
i. (4) 1590, 4672, 7558, 12586
i. -ı (1) 5840
i. -ıdır (1) 5844

ilacla- : ilaçlamak.
i. -ğanda (1) 1469
i. -lar (5) 718, 1623, 1985, 6925, 8943
i. -lardan (1) 1320
i. -larnı (1) 1299
i. -masañ (1) 5601
i. -p (1) 4859
ilağri : ve saire.
i. (8) 719, 3779, 4713, 5356, 5601, 7640, 8790, 11781
ilan : ilan.
i. -lar (1) 5309
i. et- : ilan etmek, duyurmak.
i. -ermiz (2) 5984, 6014
i. -mesek (1) 7744
i. -ñiz (1) 7786
i. -ti (4) 4737, 5100, 8199, 12710
i. etil- : duyurulmak, ilan edilmek.
i. -gen soñ (1) 6550
i. -geni (1) 7801
il- : asmak.
i. -di (4) 24, 3624, 5652, 7597
i. -diler (2) 1648, 4742
i. -p (2) 4084, 4354
i. -vli (4) 342, 981, 3210, 5404
ile : ile, beraber, birlikte.
i. (58) 255, 741, 1269, 1442, 1751, 1763, 2259, 2580, 3469, 3486, 3583, 4237, 4245, 4349, 4382, 4574, 5075, 5266, 5654, 5720, 5966, 6047, 6132, 6375, 6381, 6673, 7183, 7220, 7870, 8003, 8132, 8138, 8139, 8143, 8189, 8198, 8202, 8222, 8227, 8262, 8288, 8425, 8888, 9099, 9369, 9603, 9633, 9637, 10229, 10232, 10235, 10258, 10297, 10430, 10668, 10996, 10997, 11101
ilekar : münañık, hilekar.

i. (1) 10767

ileri : ileri; önde gelen, önemli.

i. (6) 3043, 3695, 7140, 7526, 9007, 12738

i. -de (5) 947, 2173, 7909, 9086, 10274

i. -deki (3) 6991, 8519, 10975

ilerile- : ilerlemek, yol almak, yükselmek.

i. -medi (1) 7107

i. -mekte (1) 7170

i. -vine (1) 4828

ilerilet- : ilerletmek, yükseltmek.

i. -mek (1) 4823

i. -v (1) 4826

ilerilik : öncelik.

i. -ni (2) 10283, 11981

ilim : bilim, bilgi.

i. (3) 2435, 2436, 4665

i. -fenni (1) 11184

i. -ge (1) 269

i. -iniñ (1) 9006

i. -nen (1) 174

i. -niñ (2) 9212, 12860

ilin- : asılmak, takılmak, tutturmak.

i. -gen (2) 4345, 5842 (pr.)

i. -p turgan (1) 1480 (pr.)

ilindir- : çalmak, aşındırmak.

i. -p (1) 3505

iliş- : takılmak, sarılmak.

i. -e (1) 1524

i. -kenlerini (1) 3817

i. -p (1) 9719

i. -señiz (1) 1922

i. -ti (3) 5068, 9993, 11824

i. -tiler (1) 9713

iliştir- : takmak.

i. -gen soñ (1) 7566

i. -mey (1) 5140 (gr.)

i. -p (2) 695, 11820

i. -señ (1) 5871

ilk : ilk, birinci.

i. (7) 1644, 2537, 4326, 4731, 5372, 7084, 8669

ilki : ilk, birinci.

i. (3) 8917, 10314, 11783

ille I : muhakkak, mutlaka; özellikle, bilhassa.

i. (22) 1079, 3873, 5128, 5794, 6476, 6920, 7624, 7865, 8155, 8319, 8542, 9141, 9201, 9277, 10571, 10787, 11594, 12060, 12517, 12582, 12698, 12975

ille II : kusur, pürüz.

i. (1) 11081

ilmek (-gi) : ilik, kopça.

i. -ini (1) 7264

i. -lerini (2) 1293, 5139

ilmiy : bilimsel.

i. (4) 1482, 1529, 1635, 6878

ilmiy-teşkerüv: bilimsel denetleme.

i. (2) 1521, 1572

ilvan : süs, ziynet.

i. (1) 5020

i. -lar (1) 60

İmam Bekbaulov: İmam Bekbaulov.

İ. (1) 2092

iman : inanç, güven.

i. -sız (1) 5234

imaye : savunma, korunma.

i. -sinde (3) 74, 3076, 6874

imdat : yardım.

i. (8) 344, 507, 1395, 2430, 2433, 4565, 5216, 7821

imeniye : malikane.

- i. (4) 753, 1856, 1949, 7996
- i. -de (2) 1900, 1915
- i. -ge (3) 1792, 1801, 1967
- i. -lerinde (1) 746
- i. -lerine (1) 1850
- i. -lerini (2) 1818, 6542
- i. -ni (2) 1933, 1949
- i. -niñ (8) 365, 1834, 1867, 1869, 1897, 1931, 1996, 2068
- i. -si (4) 1947, 4373, 6757, 7979
- i. -sinden (2) 4418, 6672
- i. -sine (1) 2029
- i. -sini (1) 1911
- i. -siniñ (1) 6526

imkan : olanak, imkan.

- i. (8) 2210, 4840, 4848, 6630, 10354, 11483, 11710, 12102
- i. -ı (2) 10610, 11529
- i. -mız (1) 11248

imperiya : imparatorluk.

- i. -mızniñ (1) 7989

imtian : sınav.

- i. -ları (2) 12684, 12686
- i. -larımız (1) 13090
- i. -larımnen (1) 7481
- i. -larıñız (1) 13087

imza : imza.

- i. (1) 4427
- i. -sı (1) 2282
- i. -sını (1) 8030
- i. çek- : imzalamak.
 - i. -p (1) 1960
 - i. -ñiz (1) 3006

imzala- : imzalamak.

- i. -dı (2) 6545, 12718
- i. -lar (1) 8047

- i. -mağa (1) 6547

imzalat- : imzalatmak.

- i. -mağa (1) 11599

inan- : inanmak.

- i. -a (3) 1023, 5037, 5232
- i. -acağım (1) 9966
- i. -acağımız (1) 3189
- i. -acağın (1) 1368
- i. -almay (1) 4884 (gr.)
- i. -amız (1) 3673
- i. -asıñmı (2) 2381, 8561
- i. -dı (5) 1040, 1363, 4496, 9564, 9568
- i. -dılar (1) 4076
- i. -ğan (1) 1361 (pr.)
- i. -ğan edi (1) 5281
- i. -ğanımız (1) 3673
- i. -madıñ (1) 11392
- i. -mağa (1) 3508
- i. -mağan (1) 11175 (pr.)
- i. -mağ (2) 1367, 8658
- i. -mağta (1) 11475
- i. -masa (1) 4575
- i. -masañ (2) 7489, 10460
- i. -masañız (1) 3702
- i. -may (1) 1023 (zm.)
- i. -may (1) 4896 (gr.)
- i. -may edik (1) 12200
- i. -may edim (1) 6342
- i. -may turganda (1) 8307
- i. -may yüremiz (1) 8595
- i. -mayım (1) 11495
- i. -maylar (1) 1397
- i. -p (1) 4575
- i. -p olamadı (1) 9848
- i. -p olamay (2) 4579, 11968
- i. -sañ (1) 7489

inandır- : inandırmak.
i. -acağ olup (1) 1397
i. -ıcı (1) 9599

inat : dik kafalı, inatçı.
i. (3) 5280, 12083, 12537

inatlan- : inat etmek.
i. -a (1) 3956
i. -dı (1) 5028
i. -p (1) 6293

inatlık : inatçılık, dik kafalılık.
i. (1) 5486
i. -nen (3) 18, 11124, 11768

ince : ince.
i. (26) 343, 398, 689, 801, 805, 809, 1349, 1479, 1762, 2076, 2366, 3483, 4531, 5067, 6376, 6788, 7677, 9716, 9717, 10462, 10963, 11662, 11851, 11894, 12037, 13141
i. -çilterli (1) 1178

incelik : ayrıntı.
i. -lerinen (1) 1464
i. -lerini (3) 167, 9212, 11778

incer- : incelmek.
i. -e (1) 2394

incertil- : inceltirmek.
i. -gen (1) 1175 (pr.)
i. -p (1) 4326

inci : inci.
i. (8) 2007, 3336, 3514, 5174, 6300, 6848, 7683, 8410

inde- : aldırış etmek, önem vermek.
i. -meden (1) 6833
i. -medi (24) 822, 879, 1142, 1286, 1791, 1826, 1832, 2013, 2990, 3232, 3500, 3515, 3689, 3701, 4413, 4892, 5163, 5177, 7447, 7533, 8308, 8393, 8796, 10089

i. -mediler (8) 23, 1124, 1772, 1780, 1862, 3744, 4695, 5954
i. -megen (1) 5876 (pr.)
i. -megeni (1) 2014
i. -memege (1) 7388
i. -mey (50) 36, 60, 154, 180, 432, 650, 873, 905, 1348, 1662, 1848, 2045, 2155, 2211, 2314, 2327, 2546, 3052, 3460, 3697, 3725, 3795, 3908, 4179, 4330, 4765, 4873, 4909, 5050, 5151, 5192, 5677, 5997, 6000, 6157, 6298, 6352, 6428, 6958, 7220, 7366, 7725, 7732, 7889, 8030, 8458, 8868, 9175, 10686, 11583
i. -meyler (2) 468, 3015

industriya : endüstri.
i. (1) 12858

ine : iğne.
i. -ler (1) 854

inilde- : inlemek, inildemek.
i. -p (2) 520, 7042
i. -y (1) 500 (zm.)

inilti : inilti, inleme.
i. -si (1) 11106

injener : mühendis.
i. (10) 2092, 6000, 6973, 7059, 8692, 9261, 9927, 12523, 12558, 12961
i. -ge (1) 6975
i. -i (5) 5329, 5333, 8680, 11988, 12151
i. -miz (1) 12154
i. -niñ (1) 2816

injenerlik : mühendislik.
i. (1) 12532

inkar : kabul etmeme.
i. et- : kabul etmemek.
i. -mek (1) 599

inķilab : devrim.
i. (1) 6542

i. -ını (1) 1219
i. -tan (1) 1483
inķilabiy : devrimci.
i. (2) 6557, 8344
inķiřaf : gelişim, gelişme.
i. -ı (1) 7638
i. et- : gelişmek.
i. -p olamadı (1) 7106
i. ettir- : geliştirmek.
i. -di (1) 7145
i. -mege (1) 5130
i. -v (1) 4829
i. -vniń (1) 4819
ińle- : uęuldamak; inlemek.
i. -diler (1) 9801
i. -genlerini (1) 6718
insafsız : insafsız.
i. (1) 11468
i. -ca (1) 3806
insafsızlık : insafsızlık.
i. (1) 2100
insan : insan, adam, kişi.
i. (36) 121, 247, 453, 477, 1048, 1721, 2048, 2359, 3172, 3445, 4804, 5264, 6223, 6458, 6667, 7083, 7626, 7797, 8901, 9244, 9269, 9588, 9964, 10090, 10458, 10572, 10984, 11075, 11181, 11189, 11213, 11258, 11281, 11513, 12371, 12713
i. -ęa (12) 54, 175, 538, 539, 1047, 1116, 2166, 3789, 4059, 6458, 10375, 11846
i. -lar (12) 455, 456, 1205, 2427, 3402, 3653, 4058, 9736, 10626, 11237, 12753, 13147
i. -lardır (1) 2110
i. -laręa (4) 2824, 9035, 9811, 9979
i. -larnen (1) 10575
i. -larnı (3) 4778, 5269, 6448

i. -larnıń (1) 6475
i. -m (2) 128, 3402
i. -mız (2) 1055, 7515
i. -nen (2) 3172, 1048
i. -nı (4) 6435, 10096, 10901, 12174
i. -nıń (22) 126, 539, 1396, 3393, 3590, 5021, 7176, 8888, 9173, 9424, 9453, 9460, 11014, 11060, 11454, 11533, 11630, 11632, 11955, 11959, 11963, 12539
i. -nıń (16) 126, 539, 1396, 3590, 5021, 7176, 9173, 9424, 9453, 11014, 11066, 11533, 11630, 11632, 11955, 12540
insaniy : insanca, insancıl.
i. (1) 1393
insaniyet : insanlık.
i. (1) 10099
i. -li (4) 1018, 3132, 9244, 11809
insaniyetlik (-gi) : insanlık, yardımseverlik.
i. (1) 1049
i. -ine (1) 11955
i. -m (1) 120
insaniyetsizlik: insanlık dışı olma durumu.
i. -tir (1) 2100
insanlık : insanlık.
i. (1) 5852
institut : enstitü, yüksek okul.
i. (17) 569, 572, 1232, 1369, 1409, 1459, 1460, 1462, 3632, 4289, 4604, 4627, 5026, 6337, 9631, 9738, 9838
i. -ı (4) 90, 714, 1573, 9923
i. -ına (5) 567, 2754, 9080, 9321, 10568
i. -ında (1) 9129
i. -ını (4) 173, 712, 1566, 5330
i. -ınıń (4) 1521, 9324, 9924, 12995

i. -ka (12) 3634, 5212, 9088, 9093, 9246, 9393, 9643, 10232, 10567, 10610, 11733, 11867

i. -larında (1) 2242

i. -mızın (1) 1635

i. -n (1) 9842

i. -nı (9) 5621, 9081, 9092, 9260, 10585, 10718, 11002, 11732, 11990

i. -nın (3) 9637, 9660, 12331

i. -ta (4) 221, 4626, 9925, 12610

i. -tan (1) 9904

insult : beyin kanaması, beyin inmesi.

i. (1) 8934

inşaat : inşaat.

i. -lar (1) 5268

i. -larından (2) 2101, 9005

i. -mız (1) 12533

inşalla : inşallah, Tanrı dilerse anlamında dilek anlatan bir söz.

i. (2) 1563, 12676

internat : yatılı okul.

i. -ı (1) 2769

intikam : intikam, öç.

i. (1) 4805

intikamcı : kinci.

i. -larını (1) 8624

ip : ip.

i. -ler (1) 2058

i. -lerden (1) 4212

i. -nen (1) 2575

ipran- : yıpranmak.

i. -p (1) 5993

i. -madı (1) 12258

irade : irade.

i. (1) 3568

iradeli : iradeli.

i. (2) 2869, 12808

i. -ler (1) 12175

iradesiz : iradesiz.

i. (1) 12174

i. -ler (1) 12508

ir- : ulaşmak, erişmek, varmak.

i. -almayacak (1) 7843 (zm.)

i. -di (1) 9008

i. -er (1) 2825

iri : iri, iriyarı.

i. (14) 3, 895, 1481, 1537, 1651, 2075, 2375, 4325, 4532, 4727, 6296, 7661, 10043, 12721

i. -iri (1) 9087

iri- : erimek.

i. -di (1) 7705

i. -p (1) 408

irileş- : irileşmek.

i. -e (1) 936

i. -ken (1) 5940 (zm.)

iriş- : erişmek, ulaşmak.

i. -alması (1) 1215

i. -kenler (1) 456 (zm.)

i. -kenleri (1) 7022

i. -kenlerine (1) 472

i. -mek (1) 5607

i. -mek için (1) 8892

i. -mektemiz (1) 12714

i. -rsiñiz (1) 1564

i. -sek (1) 8174

i. -tiler (1) 4730

i. -tiñ (1) 3632

i. -v (1) 7119

irişil- : erişilmek, ulaşılma.

i. -mey eken (1) 3634

irit- : eritmek.

i. -e (1) 5661

i. -ti (1) 7318

is : his, duygu.

i. -ler (5) 933, 3592, 5617, 7693, 9550

i. -leri (3) 1694, 3592, 6217

i. -lerini (2) 3589, 12066

i. -lerni (1) 9430

i. et- : hissetmek.

i. -e (2) 9313, 11998

i. -e edi (1) 9083

i. -erek (1) 7311

i. -esin (1) 2568

i. -ken (1) 9192 (pr.)

i. -ken edi (1) 13178

i. -medi (1) 9930

i. -mekte (2) 9779, 10032

i. -mekte edi (3) 10088, 11233, 12896

i. -p (2) 693, 8112

i. -p başlaylar (1) 9282

i. -se (1) 10042

i. -ti (10) 7300, 7448, 9026, 9900, 9902, 10557, 10655, 12060, 12255, 12965

isap : hesap.

i. -ka (1) 12875

i. et- : hesap etmek.

i. -e (1) 10924

isbat : doğrulama, tasdik.

i. et- : ispat etmek.

i. -esin (1) 4793

i. -mek (1) 5235

i. -sin (1) 3143

i. -ti (1) 6002

isbatla- : ispatlamak.

i. -mağ için (1) 7359

i. -rsiniz (1) 8011

ise : ise.

i. (282) 12, 46, 79, 90, 207, 259, 270, 467, 572, 622, 720, 742, 745, 773, 796, 802, 898, 1014, 1206, 1320, 1334, 1336, 1369, 1371, 1397, 1404, 1440, 1578, 1604, 1799, 1879, 1949, 2057, 2142, 2143, 2241, 2249, 2295, 2300, 2322, 2412, 2427, 2519, 2634, 2699, 2795, 2958, 2962, 3044, 3077, 3096, 3216, 3251, 3473, 3567, 3570, 3635, 3638, 3691, 3717, 3804, 3824, 3843, 3852, 3883, 3930, 3932, 4005, 4036, 4127, 4218, 4318, 4323, 4419, 4562, 4583, 4650, 4678, 4686, 4746, 4758, 4762, 4769, 4774, 4781, 4872, 4901, 4977, 4978, 5020, 5022, 5055, 5233, 5235, 5274, 5303, 5319, 5377, 5392, 5567, 5586, 5630, 5640, 5645, 5746, 5769, 5878, 5886, 5891, 5904, 5943, 6004, 6007, 6025, 6162, 6245, 6321, 6324, 6401, 6458, 6477, 6499, 6514, 6538, 6552, 6570, 6644, 6661, 6708, 6775, 6800, 6935, 7021, 7024, 7077, 7113, 7182, 7195, 7230, 7276, 7331, 7368, 7372, 7416, 7441, 7474, 7478, 7525, 7544, 7586, 7627, 7655, 7717, 7735, 7781, 7887, 7908, 7957, 8029, 8187, 8194, 8218, 8236, 8287, 8288, 8316, 8329, 8343, 8394, 8479, 8574, 8636, 8666, 8688, 8760, 8787, 8788, 8797, 8951, 8954, 9072, 9082, 9099, 9120, 9122, 9126, 9132, 9213, 9232, 9254, 9324, 9424, 9457, 9459, 9485, 9534, 9539, 9550, 9605, 9607, 9717, 9719, 9745, 9770, 9837, 9876, 9908, 9912, 9921, 9922, 9947, 10036, 10052, 10179, 10261, 10310, 10339, 10349, 10447, 10567, 10589, 10590, 10611, 10614, 10730, 10857, 10864, 10915, 10928, 11011, 11050, 11054, 11056, 11057, 11063, 11086, 11238, 11241, 11391, 11644, 11652, 11710, 11785, 11786, 11809, 11841, 11856, 11866, 11871, 11915, 11937, 11957, 11965, 12037, 12049, 12083, 12115, 12274, 12403, 12409, 12472, 12481, 12506, 12508, 12521, 12543, 12597, 12606, 126220, 12672, 12688,

12728, 12738, 12783, 12813, 12892,
12924, 12961, 13006, 13011, 13161, 13185
(albu i.) (6) 2709, 3834, 4341,
5078, 5228, 6343

(ne i.) (13) 102, 213, 662, 3330,
4188, 5076, 7275, 7811, 8484, 8878, 9880,
11345, 11394

i. -ler (1) 2781

iskemle : sandalye.

i. -lerden (1) 7944

isle- :

i. -yik (2) 2139, 4742

İsmailovna : bk. **Farida İsmailovna**.

İ. (4) 12849, 12864, 12888, 12891

İspaniya : İspanya.

İ. (1) 6238

isse : hisse, pay.

i. -si (1) 9169

i. -sine (1) 5288

iste- : istemek.

i. -di (78) 337, 670, 882 (2), 1701,
1709, 2117, 2619, 2643, 3329, 3332, 3852,
5168, 5807, 5808, 5948, 5949, 6429, 6696,
6719, 6726, 6802, 6930, 7313, 7386, 7429,
7474, 7574, 7576, 7903, 8021, 8611, 9040,
9107, 9273, 9413, 9479, 9511, 9584, 9600,
9607, 9610, 9725, 9780, 9871, 9880, 9991,
10156, 10316, 10383, 10475, 10566,
10573, 10606, 10611, 10655, 10863,
10977, 11064, 11065, 11259, 11277,
11425, 11550, 11658, 11836, 11984,
12058, 12131, 12149, 12588, 12603,
12933, 12971, 12984, 12990, 13083, 13146

i. -dik (1) 3631

i. -diler (5) 3138, 6543, 6632,
10315, 1187

i. -dim (1) 12432

i. -dim (4) 5550, 7319, 7580, 10134

i. -dimi (1) 6398

i. -gen (14) 813, 1042, 1390, 2782,
4138, 4714, 5871, 5894, 5934, 6529, 9239,
9243, 10568, 11281 (pr.)

i. -gen edi (2) 10771, 11753

i. -gen edim (1) 11896

i. -gen edinizmi (1) 10836

i. -gende (1) 5487

i. -gendir (1) 12434

i. -geni kadar (1) 5088

i. -geni kibi (7) 754, 1011, 1605,
4767, 5168, 10849, 11206

i. -genimiz (1) 8058

i. -genimni (1) 13101

i. -geniñ kibi (2) 1128, 4523

i. -genini (9) 678, 1735, 8230,
9856, 10518, 10598, 11492, 11858, 12660

i. -geniñni (1) 1010

i. -genler (1) 13067 (zm.)

i. -genler (5) 3671, 3677, 9911,
11260, 11322 (pr.)

i. -genleri (1) 8247

i. -medi (13) 349, 4754, 6226,
6316, 8235, 8308, 8887, 8988, 8999,
11296, 12002, 12190, 12643

i. -mediler (3) 2326, 5206, 10093

i. -medim (2) 2995, 3000

i. -megen (1) 12662 (pr.)

i. -megende (1) 5487

i. -megendir (1) 12313

i. -megeni (1) 11638

i. -megenini (3) 4563, 9447, 11560

i. -megenler (1) 2712 (zm.)

i. -megenlerini (1) 6025

i. -mek kerek (1) 2781

i. -mese (1) 2745

i. -meseñ (1) 912

i. -meseñiz (1) 8724

i. -mey (8) 2053, 2389, 3325, 4283, 9846, 10470, 11511, 11731 (zm.)
 i. -mey (2) 9594, 10500 (gr.)
 i. -mey edi (1) 9089
 i. -mey edim (1) 4687
 i. -meydirsiñ (1) 9824
 i. -meyerek (1) 10702
 i. -meyim (13) 598, 1958, 4885, 5484, 6845, 7243, 7985, 8113, 9631, 10415, 11049, 11683, 13155
 i. -mey-istemey (1) 9344 (gr.)
 i. -meyler (2) 6281, 9309
 i. -meymiz (2) 182, 12886
 i. -meysiñ (2) 1031, 11309
 i. -meysiñiz (2) 12422, 12659
 i. -meysiñmi (1) 9624
 i. -mez (4) 296, 1963, 6528, 11869
 i. -mez edim (1) 5546
 i. -p (6) 50, 1227, 8519, 9134, 10821, 11119
 i. -r (3) 296, 1962, 6378 (2)
 i. -r edi (1) 7556
 i. -r edim (2) 7811, 11067
 i. -rsiñ (1) 2109
 i. -se (11) 490, 3306, 3371 (2), 4300, 4301, 9242, 9830 (2), 9854, 11017
 i. -se kerek (2) 8440, 11375
 i. -sem (2) 1089, 9874
 i. -señ (10) 1028, 1316, 4805 (2), 7331, 8338, 10036, 11291, 11354, 11515
 i. -señiz (10) 1121, 1439, 4572, 5677, 5895, 6166, 6374, 6407, 8445, 8720
 i. -sin (1) 2059
 i. -sinmi (1) 2060
 i. -y (49) 145, 419, 720, 989, 1328, 1407, 1408, 1568, 1569, 1614, 1642, 2375, 2745, 3246, 3370, 3391, 3633, 3678, 4284, 4353, 5235, 5503, 5610, 5611, 5613, 5998,

5999, 6279, 7217, 7995, 8439, 9397, 9449, 9457, 9458, 9551, 9958, 10196, 10279, 11092, 11116, 11118, 11238, 11540, 11881, 12111, 12425, 13012, 13026
 i. -y edi (3) 7387, 9077, 9544
 i. -y edim (3) 4486, 7374, 11362
 i. -y ediñ (1) 12947
 i. -ydirsiñ (1) 11724
 i. -yim (25) 1436, 1597, 1646, 1739, 1887, 2302, 3644, 4481, 5678, 5987, 6302, 6713, 6840, 7369, 8360, 9330, 11026, 11246, 11248, 11711, 11727, 12071, 12390, 12601, 12727
 i. -yler (8) 87, 2501, 3153, 4058, 4060, 7022, 10412, 11868
 i. -ymiz (10) 182, 1689, 4108, 4121, 5812, 5961, 5967, 6509, 8819, 10976
 i. -ysiñ (13) 542, 2033, 3228, 3309, 3909, 4035, 10914, 11377, 11755, 12242, 12340, 13008, 13095
 i. -ysiñ (13) 542, 2033, 3228, 3309, 3909, 4035, 10914, 11377, 11755, 12242, 12340, 13008, 13095
 i. -ysiñiz (4) 181, 4890, 5978, 10806
 i. -ysiñmi (3) 6447, 11574, 12841
ister-istemez : ister istemez.
 i. (3) 6020, 6295, 10914
istek (-gi) : istek, arzu.
 i. (2) 1454, 13134
 i. -i (7) 2053, 3803, 7587, 7621, 8233, 8556, 9242
 i. -ine (2) 3242, 5163
 i. -inen (1) 9014
 i. -ini (2) 12741, 12975
 i. -isteme (1) 9824
 i. -lerge (1) 3570
 i. -leri (3) 1946, 7185, 9929
 i. -lerinen (1) 9774

i. -lerini (1) 2156
i. -m (2) 166, 3637
i. -nen (4) 1266, 3065, 3634, 5947
istidat : kabiliyet, yetenek.
i. (3) 2599, 5130, 9834
i. -lar (3) 2598, 7140, 7150
i. -larına (1) 7147
i. -ñ (2) 5129, 5133
istidatlı : yetenekli.
i. (3) 4134, 7166, 5128
i. -m (1) 5129
istidatperver : yetenekli, kabiliyetli.
i. (1) 5126
istisal : üretim; yapım; endüstri, sanayi.
i. (1) 4663
istismar : sömürü, sömürme.
i. etip başladılar (1) 6540
istismarcı : sömürücü.
i. -ları (1) 2052
istraat : istirahat, dinlenme.
i. (1) 9647
isyan : ayaklanma, isyan.
i. (2) 2052, 6730
i. -ı (1) 6551
isyancı : başkaldıran, isyancı.
i. -larnñ (1) 2062
iş : çalışma, iş, faaliyet, emek.
i. (113) 158 (2), 244, 580, 624, 717, 739, 742, 829, 941, 1131, 1336, 1552, 1796, 2176, 2491, 2500, 2502, 2883, 2907, 2996, 3031, 3053, 3435, 3777, 3990, 4007, 4009, 4011, 4126, 4217, 4503, 4609, 4625, 4640, 4729, 5305, 5359, 5411, 5608, 5817, 5831, 5998, 6010, 6235, 6253, 6275, 6340, 6443, 6487, 6570, 6864, 6910, 6935, 7398, 7399, 7401, 7532, 8237, 8376, 8388, 8574, 8576, 8579, 8714, 8722, 8723, 8724, 8810,

8826, 8894, 9210, 9402, 9415, 9884, 10054, 10098, 10354, 10466, 10613, 10640, 10642, 10729, 10741, 10809, 10923, 11091, 11118, 11243, 11291, 11386, 11476, 11577, 11750, 11783, 11806, 11819, 11916, 12004, 12156, 12248, 12269, 12441, 12468, 12481, 12531, 12539, 12714, 12789, 12797, 12838, 12942, 12975
i. -çesine (1) 11856
i. -i (40) 157, 733, 950, 962, 1048, 1201, 1377, 1391, 1842, 2208, 2357, 2492, 2495, 2573, 2655, 3145, 3446, 3546, 3993, 4155, 5313, 5399, 5502, 6023, 6269, 7246, 7585, 8888, 10478, 10717, 11033, 11545, 11602, 11776, 12330, 12608, 12609, 12681, 12686, 12692
i. -inde (9) 1039, 1391, 3216, 4001, 4958, 6939, 6980, 9217, 10660
i. -inden (4) 4766, 10787, 10853, 10865
i. -ine (18) 72, 286, 1562, 3026, 3929, 4022, 4536, 5826, 7046, 7550, 8622, 8868, 9197, 9739, 10601, 10719, 10863, 11772
i. -inen (7) 324, 625, 950, 1336, 3167, 6491, 6949
i. -ini (44) 629, 747, 748, 1378, 2805, 3111, 3142, 3798, 3807, 3872, 3989, 4005, 4118, 4121, 4157, 4294, 4743, 4831, 4845, 5579, 5588, 5591, 5617, 5833, 6897, 6933, 6977, 7908, 8665, 9306, 10411, 10576, 10719, 10869, 10891, 11275, 11460, 11768, 11793, 11815, 12609, 12689, 12798, 12935
i. -iniñ (4) 27, 716, 2847, 6191
i. -işinden (1) 4782
i. -ke (63) 161, 314, 340, 892, 1168, 1240, 2047, 2523, 2536, 2790, 2853, 2873, 2945, 3035, 3085, 3135, 3377, 3610, 3783, 4062, 4598, 4635, 4955, 4956, 5165, 5210, 5335, 5441, 5497, 5565, 5610, 5616, 5967,

6011, 6196, 6414, 6938, 7025, 7176, 7231, 7415, 7897, 9015, 9081, 9319, 9386, 9426, 9863, 10123, 10144, 10188, 10333, 10610, 10630, 10874, 11234, 11655, 11716, 11803, 12558, 12560, 12754, 12959

i. -ler (51) 45, 49, 81, 718, 757, 925, 942, 1407, 1408, 1630, 2224, 2258, 2273, 2291, 2484, 2489, 2804, 2976, 4278, 4819 (2), 4911, 5311, 5312, 5390, 5449, 6879, 6960, 7052, 7453, 7719, 8172, 8387, 8639, 8693, 8812, 8831, 9168, 9262, 9537, 10200, 10920, 11004, 11019, 11234, 11803, 12494, 12495, 12618, 12860, 12953

i. -lerde (4) 26, 489, 1393, 1568

i. -lerden (2) 3023, 3813

i. -lerge (5) 2245, 5284, 5999, 8621, 8888

i. -leri (27) 28, 826, 2091, 2101, 2137, 2529, 2943, 3692, 4114, 4135, 4817, 4844, 5308, 6490, 6675, 6941, 7006, 7745, 8100, 8416, 8434, 9086, 10763, 11126, 12271, 12982, 12985

i. -lerim (1) 980

i. -lerimiz (1) 8477

i. -lerimizde (1) 2251

i. -lerimiznen (1) 919

i. -lerimizniñ (1) 4617

i. -lerimni (1) 6861

i. -leriñ (1) 7400

i. -lerinde (3) 174, 5159, 11946

i. -lerinden (1) 2491

i. -lerine (7) 1691, 5325, 6547, 7553, 7874, 8519, 12717

i. -lerinen (7) 1412, 2214, 4069, 4127, 4280, 6519, 7869

i. -lerini (23) 367, 1719, 1723, 2167, 4569, 4943, 5318, 5575, 5580, 5584, 6280, 6489, 6520, 6869, 6956, 7156, 7544, 9267, 9268, 11236, 12621, 12718, 12813

i. -leriniñ (3) 6941, 6945, 7005

i. -leriñiz (2) 228, 8802

i. -leriñizni (1) 2332

i. -leriñnen (1) 10632

i. -lernen (5) 201, 1196, 1552, 6359, 8139

i. -lerni (19) 719, 2214, 2216, 2521, 4945, 5287, 5601, 5988, 6985, 7872, 7873, 7876, 8712, 10056, 10194, 10197, 11025, 12194, 12549

i. -lerniñ (15) 77, 2820, 3249, 4842, 4849, 5329, 5562, 6947, 6968, 6991, 7867, 10652, 1171, 11835, 12731

i. -m (10) 1068, 1704, 3552, 3870, 3910, 6439, 6484, 6962, 7807, 10409

i. -m-küçüm (1) 7558

i. -mden (2) 4608, 11800

i. -me (3) 1969, 4762, 7865

i. -miz (14) 3186, 4116, 4153, 4236, 5257, 6207, 6909, 7035, 7180, 8176, 8848, 10758, 12308, 12318

i. -mizni (4) 4246, 5428, 8720, 10412

i. -mizniñ (1) 4244

i. -mnen (1) 4601

i. -ñ (4) 3565, 5127, 5132, 8914

i. -ñe (2) 6488, 11313

i. -nen (23) 1003, 1055, 1717, 2230, 3709, 3924, 4751, 5006, 6605, 7919, 7951, 8101, 8103, 9656, 10349, 10918, 11171, 11945, 12007, 12284, 12353, 12544, 12687

i. -ni (29) 956, 1133, 1628, 1644, 3789, 3817, 4273, 4607, 5439, 5815, 7339, 7783, 8658, 10167, 10305, 10516, 10744, 10973, 11021, 11695, 11714, 11716, 11769, 11737, 11810, 12545, 12682, 12750, 12943

i. -niñ (18) 491, 2325, 3008, 4272, 5446, 5740, 6024, 6343, 7877, 8465, 8622, 9371, 9859, 10791, 11971, 11973, 12157, 12966

i. -ñiz (5) 1646, 1675, 4152, 8362,
8718

i. -ñizde (1) 11032

i. -ñizni (3) 2827, 8152, 12845

i. -ñizniñ (1) 8179

i. -ñni (5) 2130, 4605, 6514, 11290,
12380

i. -ñniñ (2) 7589, 8897

i. -te (26) 40, 102, 720, 1249, 1345,
1364, 2324, 3090, 3185, 3790, 4252, 6927,
6981, 8140, 8574, 9169, 9218, 9621, 9839,
10309, 11240, 11704, 11738, 11909,
12287, 13145

i. -teki (1) 11562

i. -temi (1) 9474

i. -ten (33) 50, 83, 200, 233, 1376,
2079, 3025, 3089, 3408, 3434, 6026, 6917,
7344, 7408, 9153, 9224, 9500, 9553, 9565,
9571, 10008, 10250, 10362, 10415, 11095,
11462, 11546, 11548, 11610, 11992,
12276, 12438, 12686

işan- : ummak, ümit etmek,
güvenmek; emanet etmek, inanmak.

i. -a (3) 517, 660, 3673

i. -a edi (1) 7910

i. -am (2) 1123, 8140

i. -amız (1) 3674

i. -dık (2) 2316, 3044

i. -dılar (1) 6593

i. -madı (1) 9268

i. -mağ (2) 2256, 11712

i. -mağ gerek (1) 1116

i. -malısıñ (2) 507, 5932

i. -may (1) 10920 (zm.)

i. -mayım (2) 8938, 9402

i. -p (2) 1843, 5932

i. -sañ (1) 3449

i. -sın (1) 315

işanç : umut, ümit; güven.

i. (5) 9247, 10423, 10593, 11510,
12081

i. -ı (2) 5768, 9247

i. -ını (4) 477, 10594, 11262, 11934

i. -ları (1) 3014

i. -mız (1) 6013

i. -mızını (1) 11493

i. -nen (2) 9246 (2)

i. -nı (1) 3693

i. -ñını (1) 11487

işançlı : güvenilir, emin, sağlam.

i. (5) 955, 8169, 8956, 9964, 11684

i. -dır (1) 12245

işançsızlık : umutsuzluk.

i. (1) 11502

işandır- : söz vermek, vaad etmek.

i. -ğan edi (1) 1990

i. -ğan edik (1) 2957

i. -p (1) 3713

i. -sa (1) 7866

işanıl- : güvenilmek, inanılmak.

i. -maycağ (1) 1103 (pr.)

işaret : talimat, yönerge.

i. -inen (1) 1567

i. -ler (1) 1014

i. -lerinen (1) 11776

i. et- : göstermek, işaret etmek.

i. -e (1) 10227

i. -ti (1) 12010

i. parmağ : işaret parmağı.

i. -ını (2) 3368, 9089

işçi : çalışan, işçi.

i. (8) 1635, 2256, 2485, 2534, 4597,
7008, 7018, 12456

i. -bağcılarınıñızdan (1) 2532

i. -ler (7) 1462, 2481, 2491, 2907,
7258, 12789, 12791

- i. -lerge (3) 2457, 5554, 7799
i. -leri (3) 2445, 5278, 5418
i. -lerinden (1) 3043
i. -lerine (1) 5402
i. -lerini (1) 9020
i. -lernen (1) 5386
i. -lerni (3) 2446, 5318, 5396
i. -lerniñ (2) 2495, 12087
- işgal** : istila etme, işgal.
i. et- : istila etmek.
i. -e eken (1) 10276
i. -ti (1) 9545
- işhane** : işyeri, işletme.
i. -leri (1) 8900
i. -lerinden (1) 1038
i. -leriniñ (1) 12858
i. -lerni (3) 4826, 4830, 12535
- işit-** : duymak, işitmek.
i. -e (4) 5597, 6785, 7230, 11134
i. -em (1) 8861
i. -esiñizmi (1) 10987
i. -esiñmi (2) 3277, 6664
i. -eyatırım (1) 4882
i. -eyik (1) 6183
i. -ken (1) 10943 (zm.)
i. -ken (17) 17, 305, 1875, 1980, 2322, 2522, 3220, 3233, 3437, 5417, 6055, 8378, 9067, 10063, 11449, 12748, 12766 (pr.)
i. -ken edi (4) 3857, 4141, 10877, 11853
i. -ken edim (1) 11171
i. -ken olsa (1) 4315
i. -ken soñ (1) 6299
i. -kence (1) 7726
i. -kende (6) 5231, 7707, 8040, 10604, 10606, 10663
- i. -kendir (1) 6433
i. -kenine (1) 7528
i. -keninen (10) 1735, 3305, 4168, 4467, 5173, 6657, 6705, 10169, 11342, 13110
i. -kenini (2) 295, 3214
i. -kenlerinden (1) 3867
i. -kenlerini (1) 1483
i. -medi (2) 5401, 9930
i. -mediler (1) 5141
i. -medim (1) 4802
i. -mediñmi (1) 10878
i. -mege (1) 9846
i. -megen (1) 10597 (pr.)
i. -megen edi (1) 149
i. -megen kibi (1) 9138
i. -megenler (1) 2787 (zm.)
i. -mek (2) 2302, 3391
i. -mekçe (1) 294
i. -mekte (2) 10368, 10453
i. -memek içün (1) 753
i. -mesin (1) 3045
i. -mesini (1) 855
i. -mey (1) 11555 (gr.)
i. -meyim (1) 10525
i. -p (14) 84, 1648, 4299, 4394, 5416, 5616, 5617, 6498, 6569, 8695, 10123, 10665, 11673, 11958
i. -p bile olamadı (1) 9526
i. -p olamadı (1) 12992
i. -p turgan (1) 12826 (pr.)
i. -se (5) 3390, 5466, 7690, 8845, 10690
i. -sem (1) 1279
i. -sin (2) 6434, 7229
i. -ti (11) 281, 2317, 2610, 3333, 3389, 3476, 8215, 9371, 9789, 11426, 11987

i. -tik (2) 2227, 6655
i. -tim (3) 2664, 4991, 5540
i. -tiñmi (2) 11390, 12414
işitil- : duyulmak, işitilmek.
i. -di (18) 326, 1139, 1737, 1894, 2554, 4148, 4973, 5543, 5696, 5733, 5768, 7280, 9252, 10356, 10544, 10810, 10897, 10981
i. -e (12) 2339, 3622, 3847, 3998, 4352, 4585, 4894, 4969, 6789, 7081, 11115, 11769
i. -e edi (3) 448, 12145, 12444
i. -ecek (2) 10735, 11739 (pr.)
i. -gen (2) 7313, 12981 (pr.)
i. -medi (1) 3016
i. -mekte edi (1) 10452
i. -mese (1) 10937
i. -p başladı (1) 5672
i. -r (1) 10128 (pr.)
işittir- : duyurmak, işittirmek.
i. -p (1) 7968
işkir : çalışkan.
i. (4) 2098, 3132, 3555, 5210
işle- : çalışmak, görev yapmak, işlemek, uğraşmak; yapmak, etmek.
i. -dim (1) 4505
i. -diñ (1) 2405
i. -diñiz (1) 2321
i. -diñmi (1) 2797
i. -gen (4) 698, 1635, 6274, 10772 (pr.)
i. -gen olsañ (1) 6500
i. -gen soñ (1) 5331
i. -genler (1) 4039 (zm.)
i. -genlerini (2) 1556, 2327
i. -genlerini (2) 5508, 12502
i. -mege (4) 4037, 4773, 5326, 7014
i. -meginini (1) 8614

i. -mek (2) 720, 8556
i. -melerini (1) 3995
i. -melisiñ (1) 5592
i. -ñiz (1) 6418
i. -p (1) 6599
i. -p başladı (1) 715
i. -p başlağanına (1) 4028
i. -p keldi (1) 4659
i. -p kelgen (1) 7915 (pr.)
i. -p turgan (1) 163 (pr.)
i. -p yüre (1) 3146
i. -p yüresiñ (1) 7806
i. -p yürgenini (1) 8399
i. -se (1) 776
i. -señ (1) 8361
i. -señiz (1) 6418
i. -y (2) 576, 10721
i. -ycegini (1) 1962
i. -yce (1) 5488 (zm.)
i. -ycekmiz (2) 191, 192
i. -ysiñ (4) 3271, 4037, 5474, 8358
işlen- : hazırlanmak, incelenmek.
i. -megen (1) 5901 (zm.)
işmar : el, göz veya baş ile yapılan işaret, işmar.
i. -nen (3) 8592, 10076, 11868
i. et- : işaret etmek.
i. -eler (1) 11822
i. -p (7) 6424, 7761, 8092, 8232, 8591, 10983, 11090
i. -ti (10) 735, 1143, 7583, 7815, 8104, 8976, 11609, 12834, 13074, 13183
işte : işte.
i. (10) 369, 620, 1543, 1794, 6034, 10129, 10473, 11035, 11796, 12333
iştia : iştah.

i. (1) 4349
i. -nen (7) 612, 2526, 5848, 6524, 7628, 8431, 8837
iştirak (-gi) : katılım, katılma.
i. -i (1) 1470
i. -ine (1) 2594
i. et- : katılmak.
i. -e (1) 9229
i. -e ediler (1) 3681
i. -eler (1) 12944
i. -erek (1) 7980
i. -ken (1) 8205
i. -kenini (1) 5948
i. -kenlerini (1) 7800
i. -mekteler (1) 2140
i. -mesi (1) 1746
i. -tiler (1) 6945
iştirakçi : katılımcı.
i. -leri (3) 7633, 7647, 7698
it : köpek, it.
i. (2) 2699, 2703
i. -ni (1) 2702
i. -niñ (1) 3287
it- : etmek, yapmak.
i. -erek (1) 7970
itaat : itaat.
i. et- : itaat etmek, uymak.
i. -esiñ (1) 9463
itaatkarlık : uysallık, itaatkarlık.
i. (1) 10012
i. -nen (1) 10026
İtaliya : İtalya.
İ. -dır (2) 1597, 5369.
ite- : itmek, dürtmek.
i. -di (3) 11680, 12189, 13124
i. -diler (1) 8880

i. -p (5) 1062, 1829, 3278, 7610, 12831
i. -seler (1) 8870
iteklet- : itmek, dürtmek, teşvik etmek.
i. -p (4) 1890, 4150, 4342, 10823
iteklet- : birbirini itmek.
i. -p (1) 4529
itibar : saygı, hürmet.
i. (3) 1599, 7964, 8189
i. -ğa (1) 12339
itibaren : -den başlayarak, -den beri.
i. (4) 4736, 7591, 9998, 11563
itimal : ihtimal, olasılık.
i. (5) 2565, 4237, 5356, 10279, 12376
i. -ğa (2) 3995, 5507
i. -ı (2) 1797, 6024
itiraz : itiraz.
i. (2) 7548, 11721
i. -ñız (1) 7527
i. -nen (1) 5947
i. et- : karşı çıkmak.
i. -ecek oldu (1) 10843
i. -mege (1) 165
i. -ti (2) 8035, 9871
itiyac : ihtiyaç.
i. -ı (2) 2158, 6926
i. -ını (1) 2171
iyi : iyi, güzel.
i. -si (1) 244
iyilekar : hilekar.
i. (1) 11167
i. -lar (1) 12760
i. -larnı (1) 12761
iyilekarlık : düzenbazlık, hilekarlık.
i. (2) 4574, 11502

i. -nen (2) 9329, 9664
iyun : haziran ayı.
i. (1) 13090
iz : iz.
i. (2) 8772, 8884
i. -den (3) 503, 8880, 10430
i. -ge (1) 503
i. -i (5) 389, 453, 5146, 6222, 9277
i. -inden (2) 3820, 8657
i. -ini (1) 3674
i. -ler (2) 8739, 8883
i. -lerge (1) 503
i. -leri (1) 8771
i. -lerinden (1) 5516
i. -lerini (2) 1704, 3291
i. -lerni (1) 8740
izaatçı : açıklama yapan kişi.
i. (1) 7645
izin : izin, müsaade.
i. -inen (1) 2524
i. al- : izin almak.
i. -p (1) 6204
i. ber- : izin vermek.
i. -diler (1) 6566
i. sora- : izin istemek.
i. -dı (1) 8989
i. -masam (1) 7485
izle- : takip etmek, izlemek.
i. -p yüre (1) 1974

J

Jaksımurat : Jaksımurat.
J. -қа (1) 8824
Jaksımuratov : Jaksımuratov.
J. (2) 8511, 8512

J. -nı (1) 2830
J. -niñ (1) 2759
Janadarya : Yeniderya.
J. (3) 459, 5266, 5268
J. -ğa (2) 2676, 2679
J. -niñ (1) 5283
jangırda- : çınlamak, çingırdamak.
j. (1) 3464
janr : tür.
j. -ları (1) 7105
jantak (-ğı) : deve dikenini.
j. (4) 10, 132, 640, 4651
j. -ından (1) 950
j. -tan (1) 8898
jeket : ceket.
j. -ni (1) 9877
jurnal : dergi.
j. (1) 7331
j. -larını (1) 2516

K

kabarne : bir çeşit üzüm.
k. (2) 2524, 2461
kabel : kablo.
k. (1) 6967
k. -ler (1) 5826
kabina : kabin.
k. (1) 7749
k. -niñ (2) 510, 515
k. -sında (1) 7040
kabinet : çalışma odası.
k. -i (2) 2510, 5675
k. -inden (3) 153, 5680, 7519
k. -inden (3) 3022, 5704, 6019

k. -ine (6) 68, 3028, 5946, 8910, 8992, 10725

k. -iniñ (1) 23

k. -ke (1) 2772

k. -niñ (1) 5950

k. -te (1) 7554

k. -ten (1) 7552

kada : kardeş.

k. -larıñ (1) 8386

k. -m (4) 6698, 9339, 13037, 13046

k. -sinen (1) 1372

kadans : oyunda ölçü.

k. (1) 8207

kaday : kardeş.

k. (2) 3491, 6702

kadr : kadro, personel.

k. (1) 12552

k. -lar (3) 73, 2218, 2532

k. -larsıñız (1) 2221

k. -lardır (1) 6968

kafir : kafir.

k. (1) 4493

kafiy : yeterli.

k. (1) 12692

kağıt : kağıt.

k. (11) 1120, 2278, 2840, 3296, 5956, 10745, 10747, 10780, 11810, 12126, 12969

k. -çığı (1) 5219

k. -çıgımnen (1) 4088

k. -çıķ (2) 6838, 11957

k. -çıķnı (1) 4111

k. -ı (1) 2330

k. -ını (1) 916

k. -ķa (1) 5098

k. -lar (1) 3015

k. -lardan (1) 10727

k. -larnı (6) 2021, 3670, 10721, 11599, 11616, 12800

k. -larnıñ (1) 11603

k. -nı (10) 917, 922, 2282, 3300, 4089, 4419, 4429, 5956, 8015, 8294

k. -nıñ (2) 3006, 4425

k. -tan (1) 5087

kağya : konak vb. yerlerde iş yapmakla görevli kimse.

k. (6) 748, 751, 757, 762, 1820, 1949

k. -nen (1) 766

k. -nı (1) 774

k. -sı (3) 1931, 2068, 8012

kalla : kelle.

k. -sını (1) 4159

kaloş : lastik.

k. -ları (1) 7917

k. -larını (1) 1098

k. -larnı (1) 8381

kambar : ?

k. (1) 4961

Kamil : Kamil.

K. -ge (1) 12885

Kamil Halilov : Kamil Halilov.

K. 12558

kamil : olgun, yetişkin, mükemmel.

kamillik : yetişkinlik, ağırbaşlılık.

k. (1) 12934

kampa : ?

k. (1) 6695

kampaniya : şirket, ortaklık, takım.

k. -sı (1) 9362

kamzol : yelek.

k. -ı (2) 9376, 12037

k. -çığı (kamzolçığı) (1) 328

kanal : kanal.

k. (15) 205, 3846, 3850, 5214, 5242, 11887, 12007, 12087, 12194, 12200, 12435, 12470, 12494, 12559, 12742

ķ. -ğa (1) 5226

k. -ı (2) 5208, 12502

k. -ını (1) 12541

ķ. -lar (1) 457

kandidat : aday.

k. (1) 12706

kantselariya : kalem odası, ofis.

k. (1) 8179

k. -da (1) 7951

k. -ğa (1) 8046

k. -sında (1) 8119

kapik : para.

k. (2) 1008, 10578

k. -ke (2) 10447, 11511

kapot : kaporta.

k. -ı (1) 10664

k. -nı (3) 655, 656, 697

kapral : onbaşı.

k. -lı (1) 803

kapron : ?

k. (4) 3431, 3488, 6039, 7266

kar : kâr, kazanç.

k. (1) 3739

k. et- : kazanç sağlamak.

k. -e (1) 371

k. -esiñ (1) 12093

Karl Marks : Karl Marks.

K. (1) 1573

karatel : ceza, tenkil.

k. (1) 6554

Karpat : Karpat.

K. -ta (1) 5215

karta : harita.

k. -da (3) 928 (2), 3248

k. -sı (1) 12737

kartina : resim, görünüm, tablo, manzara.

k. -lar (2) 12739, 12783

k. -nı (1) 5678

kartočka : kart, fiş; fotoğraf resim.

k. -larnı (1) 1253

kassa : gişe, kasa.

k. -dan (1) 7651

k. -nı (1) 1020

kassir : kasiyer, gişe memuru.

k. -ge (1) 11673

k. -miz (1) 11663

kastanet : kastanyet, parmaklara takılan zil.

k. -lerni (1) 9379

Kaşino : Kaşino.

K. (1) 12540

kater : motor.

k. -ge (1) 7698

katorga : kürek cezası, angarya.

k. -da (1) 6563

k. -ğa (2) 6558 (2)

kavaler : kavalie.

k. -i (1) 12331

Kavkaz : Kafkas.

K. (1) 2455

kaybuşka : bir tür müzik.

k. -ğa (1) 6146

kazak : Kazak.

k. (7) 4400, 4401 (2), 4405, 4410, 4424, 4427

k. -ğa (2) 1921, 4395

k. -lar (5) 1794, 1817, 1838, 1848, 1936

k. -lardan (2) 4358, 4399

k. -larnıñ (2) 1843, 1879
k. -nıñ (2) 4403, 4407
kebab : kebap.
k. (9) 992, 993 (2), 1090, 2951, 3822, 5044, 5053, 5060
k. -ğa (1) 5048
k. -larnı (3) 5066, 5067, 5070
k. -nen (1) 3711
k. -nı (1) 1001
k. -nıñ (2) 5058, 5065
kebabçı : kebapçı.
k. (3) 5057, 5065, 5068
keben : ot, saman yığını.
k. -i (1) 2880
k. -miz (1) 2904
k. -lerden (1) 2919
k. -lerine (1) 2908
keç : belirli bir zamandan sonra olan, geç.
k. (56) 153, 1576, 1607, 1684, 2527, 2550, 3298, 3858, 4535, 4738, 4862, 4868, 4874, 5379, 5816, 5825, 6940, 6982, 7347, 7540, 7701, 8426, 8632, 9221, 9224, 9386, 9435, 9572, 9622, 9647, 9649, 9711, 9864, 9874, 10050, 10085, 10144, 10212, 10241, 10247, 10250, 10372, 10379, 10400, 10417, 10600, 10630, 11017, 11548, 11750, 12279, 12356, 12594, 12897, 12976, 13069
k. -ke (7) 446, 1044, 2345, 2378, 7080, 9504, 10148
keç- : geçmek, yol almak; bitmek; aşmak; halini almak.
k. -e (22) 205, 1187, 1491, 1492, 1545, 2573, 2711, 2864, 3408, 3938, 4782, 4988, 5081, 5637, 5838, 6858, 7113, 7372, 8343, 11534, 11964, 13022
k. -e başladı (1) 10430
k. -e berdiler (1) 9217

k. -e bere (2) 9876, 9979
k. -e edi (4) 4875, 7262, 7465, 8376
k. -ecek (2) 7276, 8687 (zm.)
k. -ecekler emiş (1) 1259
k. -ecekler (1) 12499 (zm.)
k. -eler (6) 4144, 6514, 9458, 11049, 1139, 11971
(kele-k.) (1) 4144
k. -er (5) 3584, 4019, 5840, 7773, 8576
k. -e yatır (1) 842
k. -er edi (1) 1683
k. -er edik (1) 4874
k. -erek (1) 450
k. -ermiz (1) 10659
k. -eyatqanda (2) 9902, 11600
k. -eyim (1) 11845
k. -ken (4) 3691, 6734, 7062, 10940 (zm.)
k. -ken (40) 373, 1173, 2317, 2748, 2891, 2939, 3033, 3375, 3669, 3762, 4033, 4090, 4393, 4515, 5033, 5071, 5288, 5367, 5823, 6049, 6569, 6688, 6813, 6815, 7012, 7082, 7139, 8682, 8739, 8882, 9530, 9745, 9886, 9901, 10596, 10635, 11579, 11634, 11944, 11959 (pr.)
k. -kenlerni 4560
k. -ken edi (2) 10311, 11241
k. -ken eken (1) 5236
k. -ken sayın (3) 6320, 9218, 12494
k. -ken soñ (12) 2081, 4210, 8281, 9073, 9374, 10036, 10276, 10320, 11112, 11655, 11789, 13080
k. -kende (3) 420, 6416, 10716
k. -kenden soñ (1) 3031
k. -keni (3) 708, 2860, 10176
k. -kenine (1) 9975
k. -kenini (5) 2326, 5565, 8260, 9110, 9248

k. -kenlerden (1) 9836
k. -kenleri (1) 9281
k. -kenlerini (2) 4560, 5232
k. -kenmi (1) 1518 (zm.)
k. -meden (3) 9209, 9641, 10335
k. -medi (2) 7325, 9360
k. -megenime (1) 3129
k. -mek (1) 1388
k. -mek kerek (3) 930, 7672, 12110
k. -mekte (3) 3900, 10207, 10355
k. -mekte edi (1) 7094
k. -mesek (1) 6938
k. -mesi (1) 11455
k. -mesin (1) 2541
k. -mesinen (1) 12556
k. -mey (5) 3791, 7256, 7611, 8795,
12839 (zm.)
k. -mez (2) 176, 4020
(keçer-k.) (22) 354, 475,
1151, 1241, 1669, 1736, 2566, 2900, 4857,
6270, 6283, 7013, 7337, 7416, 7717, 7925,
8126, 8539, 8948, 10926, 11829, 12458
k. -p (59) 695, 696, 763, 938, 1037,
1053, 1129, 1239, 1250, 1332, 2103, 2175,
2275, 2652, 2675, 2785, 3072, 3101, 3290,
3420, 3453, 4149, 4317, 4340, 4714, 4782,
4870, 5348, 5509, 6123, 7020, 7030, 7183,
7186, 7658, 7667, 7668, 7766, 7921, 8585,
8587, 8778, 8879, 8889 (2), 8891, 9489,
9506, 9690, 10253, 10416, 10551, 10555,
10679, 11681, 12110, 12500, 12674,
12677, 13181
k. -p olamay (1) 12110
k. -se (3) 5585, 6578, 8867
k. -seler (1) 11963
k. -ti (46) 102, 249, 303, 697, 797,
2059, 2072, 2143, 2291, 2704, 2706, 2964,
2977, 4740, 5197, 5390, 5917, 6047, 6146,
6259, 6550, 6552, 6571, 6814, 6943, 6990,

7280, 7451, 7511, 7583, 7665, 7794, 9162,
9608, 9740, 9987, 10533, 10565, 10746,
11168, 11432, 11919, 11937, 12463,
12509, 12608

k. -tikçe (1) 10186

k. -tiler (10) 972, 1468, 2114, 2860,
4247, 6726, 7110, 8396, 8888, 12631

k. -tim (1) 8578

k. -tiñ (2) 7413, 7417

k. -tiñiz (1) 11056

keçer-keçmez : geçer geçmez.

k. (23) 354, 474, 1151, 1241, 1669,
1736, 2566, 2900, 3582, 4857, 6270, 6283,
7013, 7337, 7415, 7717, 7925, 8126, 8538,
8948, 10926, 11829, 12458

keçik- : gecikmek, geç kalmak.

k. -kenini (1) 5564

k. -mek (1) 9662

k. -mesin (1) 5203

k. -mey (2) 5400, 6938 (gr.)

k. -p (1) 4287

k. -p başladımı (1) 4289

keçil- : geçme işi yapılmak.

k. -mesi (1) 9189

k. -mez (1) 7010 (pr.)

k. -se kerek (1) 4336

keçin- : yaşamak, geçinmek;
ölmek, vefat etmek.

k. -gen (1) 349 (zm.)

k. -genini (1) 8331

k. -ş (1) 1624

k. -şi (1) 788

k. -se (1) 1840

keçindir- : geçindirmek, beslemek,
bakmak.

k. -e (1) 2691

keçip-ket- : geçip gitmek.

k. -e bilir (1) 4782

k. -ini (2) 6123, 8889
k. -ken (1) 8889 (pr.)
k. -mey (1) 8891
keçir- : geçirmek; dolaştırmak, geçmesini sağlamak; kaydetmek; takmak; göğüs geçirmek.
k. -almaylar (2) 3458, 3471
k. -almaysın (1) 103
k. -di (30) 168, 750, 1931, 2095, 3219, 4583, 4758, 5491, 6871, 7037, 7172, 7733, 8656, 9123, 9266, 9497, 9529, 9581, 9809, 9816, 9938, 10125, 10683, 10747, 11045, 11369, 11517, 11793, 11815, 13157
k. -dik (2) 3630, 4794
k. -diler (6) 726, 1910, 4235, 4853, 5638, 8733
k. -dim (1) 1900
k. -dimi (1) 4029
k. -diñ (2) 1056, 12948
k. -diñiz (1) 1219
k. -e (3) 804, 8621, 11470
k. -ecekler (1) 8678 (zm.)
k. -eler (3) 746, 4138, 5502
k. -emiz (1) 5977
k. -esiñ (1) 5820
k. -esiñiz (1) 7319
k. -eyatқан (1) 10776 (pr.)
k. -gen (12) 1717, 2095, 5920, 6567, 6577, 7164, 8558, 9099, 9645, 10734, 12383, 12397 (pr.)
k. -gen (3) 1838, 5208, 10260 (zm.)
k. -gen ediler (1) 569
k. -gen soñ (1) 1164
k. -geni için (1) 7106
k. -genini (1) 11437
k. -lerini (1) 298
k. -mege (2) 9652, 11434
k. -mek (2) 6277, 11836

k. -mek için (2) 251, 5385, 5813
k. -mekte (3) 4659, 6489, 9022, 9831, 12798
k. -ñiz (2) 4572, 8651
k. -p (8) 741, 1780, 1924, 2560, 4810, 5345, 6962, 10263
k. -p turdı (1) 9414
k. -rsiñ (1) 3959
k. -señiz (1) 12546
k. -v (1) 6872, 7800
k. -vi (1) 10030
k. -vni (1) 9096
keçiril- : geçirilmek, geçirme işi yapılmak.
k. -ecek (1) 2220 (zm.)
k. -gen (1) 3461 (pr.)
k. -gen (1) 4711 (zm.)
k. -p başlansa (1) 2749
keçken : geçen, geçmişteki.
k. (7) 1598, 2773, 2885, 5730, 7136, 7140, 7978
k. -lerde (1) 3032
keçmiş : geçmiş, mazi.
k. (1) 9275
k. -i (1) 2604
k. -inen (1) 289
k. -ke (1) 10638
k. -te (2) 5604, 7104
k. -teki (2) 7103, 7122
keday : aşık, ozan.
k. -ı (1) 7130
keder : hüznün, keder, üzüntü.
k. (3) 5240, 7039, 10847
k. -den (3) 9142, 12174, 12190
k. -i (3) 9041, 9765, 9866
k. -ini (2) 9773, 10447
k. -lerni (1) 11960

k. -nen (2) 9251, 9943
k. -ni (2) 9173, 9422
k. et- : rahatsız etmek, zahmet vermek, zorlaştırmak.

k. -e (1) 6979
k. -ecegini (1) 12802
k. -keni (1) 9601
k. -mege (1) 12643
k. -megen (1) 4823 (pr.)
k. -mek (2) 6025, 8113
k. -mey (1) 4314 (zm.)
k. -mez (1) 1847

kederlen- : hüzünlenmek, üzülmek.

k. -di (1) 9448
k. -e turgan (1) 10372 (zm.)
k. -p yüre edi (1) 11828

kederli : hüzünlü, üzüntülü.

k. (17) 9154, 9170, 9200, 9585 (2),
9624, 9749, 10392, 10537, 11161, 11280,
11434, 11676, 12167, 12234, 12675, 13108
k. edi (1) 2890

kegey : örgü şişi.

k. (2) 2695, 2696

Kegeyli : Kegeyli.

K. (1) 2696

kekre : bir çeşit bitki.

k. (1) 4968

kel- I : gelmek, varmak, ulaşmak;
olmak; başlamak, baş göstermek, ortaya
çıkma, doğma, seslenmek, kendini
bulmak. Süreklilik bildiren birleşik fiil de
oluşturur. -p zarf fiil ekiyle esas fiile
bağlanan bu yardımcı fiil, hareketin veya
işin konuşma anında devam ettiğini ifade
eder.

k. (21) 386, 842, 864, 865, 981,
2846, 3707, 3924, 4411, 6486, 7291, 7292,
7494, 7789, 8338, 8431, 8522, 10708,
10765, 12170, 12178

k. -almadım (1) 980

k. -almay (1) 10515

k. -çi (2) 8255, 8390

k. -di (160) 92, 219, 235, 238, 244,
322, 341, 393, 759, 797, 809, 945, 992,
993, 1002, 1071, 1165, 1243, 1264, 1333,
1348, 1366, 1459, 1609, 1772, 1828, 1879,
1901, 2029, 2056, 2344, 2346, 2452, 2619,
2636, 2791, 2890, 2893, 2911, 2960, 3298,
3382, 3435, 3480, 3800, 3861, 3903, 3967,
4102, 4138, 4276, 4412, 4430, 4442, 4450,
4659, 4684, 4776, 5032, 5049, 5243, 5331,
5334, 5493, 5496, 5506, 5509, 5609, 5658,
5673, 5696, 5731, 5751, 5845, 5918, 5950,
6044, 6099, 6111, 6264, 6301, 6608, 6667,
6733, 6738, 6790, 6931, 7041, 7061, 7091,
7124, 7222, 7263, 7336, 7361, 7457, 7566,
7652, 7710, 7723, 7727, 7728, 8031, 8043,
8046, 8109, 8142, 8226, 8229, 8239, 8280,
8290, 8297, 8423, 8486, 8515, 8726, 8929,
8930, 8948, 9044, 9221, 9413, 9437, 9566,
9591, 9660, 9773, 9798, 9883, 9891,
10005, 10064, 10131, 10449, 10533,
10576, 10590, 10835, 10954, 11363,
11405, 11524, 11548, 11660, 11877,
11925, 11945, 12108, 12123, 12187,
12282, 12301, 12369, 12559, 12572,
12594, 12707, 12979, 13053

k. -dige (hoş k.) (1) 4060

k. -dik (16) 188, 191, 2128, 2221,
3185, 3788, 3789, 5964, 5976, 6209, 7043,
7527, 7775, 8090, 8174, 12830

k. -dik (2) 191, 3185

k. -dikmi (1) 11215

k. -diler (53) 179, 723, 1037, 1370,
1981, 2454, 2493, 2966, 3251, 3252, 3867,
4070, 4234, 4270, 4726, 4755, 4858, 5009,
5311, 5385, 5418, 5491, 5516, 5564, 5707,
5786, 5858, 5946, 6536, 6628, 6767, 6888,
7624, 7627, 7653, 7749, 7762, 7898, 7933,
8093, 8223, 8236, 8244, 8500, 9013, 9978,
11542, 12272, 12557, 12704, 12824, 13104

k. -dim (28) 847, 1004, 1054, 1055, 1069, 1086, 1119, 1273, 1279, 1280, 1989, 2002 (2), 2542, 2916, 3348, 3964, 6484, 6485, 6614, 8481, 8597, 9904, 9905, 11160, 11864, 11867, 12353, 12622

k. -dimi (4) 744, 5877, 6257, 6911

k. -diñ (10) 1003, 2414, 6826, 7767, 8256, 10542, 12006, 12140, 12301 (2)

k. -diñiz (7) 1256, 1675, 7224, 8489, 10218, 10265, 12623

k. -diñizder (1) 22

k. -diñizmi (5) 433, 1108, 2001, 5539, 9350

k. -diñmi (3) 2415, 8705, 11862

k. -e (41) 5, 357, 1031, 1171, 1368, 1547, 2053, 2471, 2696, 2697, 2868, 2869, 3338, 4144, 4480, 4615, 5219, 5231, 5327, 5837, 6268, 6504, 7080, 7614, 8242, 8343, 8942, 9300, 9311, 9617, 9770, 9864, 9950, 10010, 10322, 10601, 11106, 11114, 11232, 11871, 12565

k. -e başladı (1) 4287

k. -e bergeniniñ (1) 7207

k. -e bersinler (1) 923

k. -e bileler (1) 4124

k. -e bilir (1) 4128

k. -e ediler (3) 1344, 4147, 8194

k. -e ediñiz (1) 12581

k. -e eken (1) 11189

k. -ecegim (2) 3525 (2)

k. -eceginden (1) 13049

k. -ecegine (1) 9657

k. -ecegini (7) 1713, 1798, 3713, 4737, 5395, 6491, 8124

k. -ecegiñizni (1) 13066

k. -ecegiñni (1) 8407

k. -ecek (11) 918, 3108, 3252, 3751, 5487, 5829, 7838, 9886, 11529, 11609, 12453 (zm.)

k. -ecek (3) 358, 752, 926 (pr.)

k. -ecek bolğanlar (1) 8825

k. -ecek eken (4) 8281, 9435, 9886, 11529

k. -ecek ekenler (1) 12910

k. -ecek olam (1) 4129

k. -ecek olsañız (1) 5986

k. -ecekler (5) 2223 (2), 2351, 4923, 13040 (zm.)

k. -eceklerinden (1) 4921

k. -eceksiñ (2) 1490, 7292

k. -eler (9) 1992, 3091, 4132, 5228, 6346, 7514, 8279, 8625, 12565

k. -em (3) 830, 7344, 12008

k. -emen (1) 1147

k. -emiz (1) 4252

k. -erek (1) 5497

k. -esiñ (1) 3276

k. -esiz (1) 7347

k. -eyatır (3) 559, 3351, 8820

k. -eyatırlar (1) 3891

k. -eyatқан (8) 535, 5559, 6697, 7030, 10146, 10678, 10701, 11266 (pr.)

k. -eyatқанда (4) 2764, 9557, 9698, 10703

k. -eyatқанını (3) 3433, 3486, 10494

k. -eyik (2) 8413, 8913

k. -eyim (5) 1093, 2959, 5046, 6007, 11020

k. -eyimmi (1) 9757

k. -eyimmi eken (1) 8541

k. -gen (31) 459, 796, 1088, 1563, 2687, 2787, 3628, 3633, 4033, 4279, 5431, 5886, 6924, 7066, 7423, 7620, 7989, 8333, 8753, 9598, 9638, 10719, 11069, 11403,

11404, 11749, 11990, 12121, 12354 (2),
12936 (zm.)

k. -gen (96) 69, 298, 456, 540, 616,
620, 807, 858, 1027, 1183, 1482, 1802,
2103, 2391, 2639, 2711, 2785, 2899, 2907,
2946, 2967, 3081, 3575, 3606, 3654, 3679,
3726, 3809, 3816, 4202, 4245, 4277, 4390,
4395, 4723, 4958, 4976, 5244, 5314, 5318,
5326, 5403, 5890, 5906, 5998, 6161, 6304,
6730, 7059, 7083, 7137, 7420, 7468, 7633,
7674, 7848, 7915, 8181, 8236, 8295, 8618,
8755, 9010, 9037, 9084, 9126, 9213, 9214,
9399, 9428, 9537, 9639, 9971, 10102,
10237, 10646, 10869, 10889, 11233,
11267, 11441, 11655, 11660, 11716,
11807, 11834, 11918, 11952, 12057,
12297, 12457, 12461, 12577, 12587,
12590, 12939 (pr.)

k. -gen edi (1) 3811, 6001, 8084,
10379, 11938, 13065

k. -gen edik (1) 9360

k. -gen edim (3) 9396, 10756,
12007

k. -gen eken (4) 10993, 11276,
12462, 12544

k. -gen ekenler (1) 1259

k. -gen olsa (1) 1953

k. -gen olsalar (1) 8101

k. -gen soñ (24) 91, 572, 713, 1377,
1831, 2630, 2708, 2889, 2977, 3056, 3750,
4029, 4035, 4135, 5042, 5078, 5217, 5254,
6929, 7622, 7912, 9563, 11395, 12358

k. -gence (15) 280, 857, 878, 2642,
3149, 3318, 4892, 5565, 7757, 7813, 7882,
8525, 9388, 9611, 10765

k. -gende (47) 299, 1442, 1480,
1807, 2584, 3268, 3327, 3489, 3859, 4038,
4640, 5156, 6565, 6746, 6752, 7280, 7465,
7514, 8221, 9075, 9649, 9750, 10213,
10214, 10283, 10363, 10372, 10419,
10565, 10637, 10792, 10921, 10939, 1143,
11146, 11533, 11548, 11706, 11898,

12008, 12027, 12107, 12409, 12441,
12543, 12985, 13120

k. -genden berli (1) 6304

k. -gendir (1) 7709

k. -gence (2) 6138, 9604

k. -geni (10) 571, 2713, 5397, 5472,
6987, 7471, 8021, 10344, 10352, 10654

k. -genimden berli (1) 6405

k. -genime (1) 3653

k. -genimizden beri (1) 12617

k. -genimni (1) 9512

k. -genince (1) 4901

k. -geninden beri (2) 4602, 10032

k. -geninden berli (1) 7069

k. -geniñe (1) 938

k. -genine (6) 1241, 1364, 4136,
4370, 4994, 5985

k. -geninen (6) 379, 3507, 3980,
4630, 8052, 8202

k. -genini (19) 1052, 3346, 3465,
3480, 3712, 4221, 4281, 4884, 4895, 5050,
6684, 6743, 7951, 8100, 9553, 9566, 9976,
10606, 11120

k. -geniniñ (1) 8297

k. -geniñnen (1) 938

k. -genler (5) 3161, 3229, 3422,
5687, 8828 (pr.)

k. -genler (6) 1413, 2676, 4856,
8896, 12503, 12748 (zm.)

k. -genlerden 26, 2139

k. -genlerine 4682

k. -genlerinen 8225

k. -genlerini (2) 5947, 8629

k. -genlerniñ (1) 3427

k. -genni (1) 6980

k. -gensniñ (1) 12373

k. -imi (söz k.) (2) 9483, 11194

k. -me (2) 3524, 9521 (zm.)

k. -me (2) 6657, 11741 (pr.)
k. -medi (18) 233, 891, 1783, 2097, 2528, 2776, 3149, 3714, 5199, 5927, 7644, 7694, 9098, 9454, 10268, 12042, 12142, 12827
k. -medik (1) 5990
k. -mediler (3) 356, 1660, 2523
k. -medim (3) 1057, 1436
k. -medimi (3) 12141, 12164
k. -mediñ (1) 12319
k. -mege (14) 484, 584, 2548, 4524, 4924, 5400, 6632, 6772, 6774, 8757, 9126, 11832, 11896, 13170
k. -megen (3) 3343, 3434, 5209 (zm.)
k. -megen (5) 4032, 4293, 7322, 11366, 12539 (pr.)
k. -megen edi (1) 10942
k. -megen ediler (1) 12284
k. -megen eken (1) 12808
k. -megen soñ (1) 3715
k. -megence (3) 4283, 8957, 10242
k. -megendir (1) 6668
k. -megeni (3) 6675, 11999, 12457
k. -megeninden (1) 3211
k. -megenine (2) 5036, 12600
k. -mek (6) 1335, 2948, 5827, 7002, 7550, 12655
k. -mek için (4) 206, 929, 4853, 12997
k. -mek kerek (1) 7857
k. -mek kerekler (1) 2093
k. -mekte (11) 34, 1809, 2076, 3424, 6777, 6781, 6783, 8831, 10029, 11587, 12108
k. -mekte edi (1) 7763
k. -mekte olğan (5) 3952, 5410, 8253, 9799, 12455 (pr.)
k. -mekteler (2) 9789, 12796

k. -mem (2) 1004, 9522
k. -meñiz (2) 4093, 11588
k. -mese (3) 4679, 7403, 9421
k. -mesek (1) 12581
k. -mesem (2) 6229, 9587
k. -mesi (3) 1946, 4772, 7999
k. -mesin (2) 3371, 9421
k. -mesine (1) 9419
k. -mesini (5) 4119, 5949, 10068, 10355, 12830
k. -mey (19) 310, 773, 1041, 1492, 1569, 2629, 3189, 3868, 5229, 6243, 7244, 7557, 9469, 9618, 9966, 10511, 10512, 10614, 12407 (zm.)
k. -mey (2) 3453, 6130 (gr.)
k. -mey edi (2) 900, 9735
k. -mey eken (1) 1380
k. -mey turğan edi (1) 5411
k. -meyceğini (2) 8890, 12348
k. -meycek (1) 1664 (pr.)
k. -meycek (2) 9875, 12165 (zm.)
k. -mez (6) 2248, 3340, 4293, 4536, 6674, 11435 (zm.)
k. -mez edi (2) 8317, 9990
k. -mez ediler (1) 7181
k. -mezden (2) 10415, 10603
k. -ñiz (8) 1532, 1687, 1690, 3704, 5292, 5513, 5625, 6018
k. -p (243) 114, 265, 318, 348, 366, 451, 457, 458, 462, 586, 609, 624, 657, 666, 698, 732, 748, 752, 762, 764, 770, 791, 795, 964, 972, 974, 994, 998, 1025, 1220, 1251, 1341, 1496, 1509, 1512, 1516, 1523, 1562, 1583, 1592, 1696, 1709, 1761, 1764, 1831, 1836, 1862, 1867, 1875, 1882, 1894, 1917, 1922, 1936, 1996, 2009, 2011, 2086, 2114, 2119, 2176, 2274, 2280, 2371, 2373, 2459, 2540, 2555, 2571, 2617, 2641, 2717, 2738, 2762, 2801, 2838, 2860, 2913,

2943, 3014, 3017, 3028, 3082, 3272, 3319,
3414, 3440, 3528, 3577, 3623, 3752, 3762,
3812, 3814, 3857, 3861, 3899, 3910, 3945,
3955, 4033, 4071, 4232, 4313, 4362, 4381,
4387, 4403, 4406, 4408, 4421, 4443, 4456,
4526, 4560, 4589, 4612, 4690, 4770, 4863,
4874, 4881, 5010, 5171, 5186, 5268, 5288,
5413, 5415, 5426, 5442, 5450, 5483, 5560,
5633, 5659, 5693, 5732, 5733, 5772, 5828,
5932, 5953, 5985, 6003, 6094, 6258, 6279,
6305, 6350, 6507, 6514, 6527, 6602, 6634,
6640, 6726, 6734, 6805, 6814, 6861, 6864,
7161, 7166, 7186, 7226, 7278, 7311, 7425,
7460, 7480, 7484, 7503, 7511, 7585, 7648,
7755, 7773, 7817, 7826, 7923, 7926, 8061,
8088, 8343, 8408, 8612, 8693, 8694, 8716,
8725, 8760, 8767, 8770, 8843, 8903, 8966,
8973, 8980, 9116, 9136, 9203, 9207, 9338,
9398, 9427, 9553, 9605, 9684, 9722, 9740,
9782, 9784, 9787, 9853, 9918, 9919, 9979,
10086, 10123, 10163, 10184, 10228,
10382, 10404, 10510, 10611, 10656,
10706, 10762, 10836, 11133, 11243,
11289, 11450, 11719, 11801, 12348,
12405, 12634, 12686, 12757, 12887

k. -p başladı (1) 10312
k. -p çıka (1) 11052
k. -p çıkacak (1) 2750 (zm.)
k. -p çıkar (1) 6723
k. -p çıkıkanda (1) 8885
k. -p çıkkanımı (1) 8355
k. -p çıktı (5) 4524, 7001, 8330,
8485, 9977

k. -p çıktık (1) 8789
k. -p çıktılar (1) 4434
k. -p çıktılar (5) 4434, 5703, 6639,
6766, 7600

k. -p kaldı (2) 2997, 5422
k. -p kalğan (1) 2405 (pr.)
k. -p kalır (1) 3869
k. -genini (2) 1038, 10768

k. -genler (3) 1398, 2428, 6731 (pr.)
k. -p olamadım (1) 384
k. -p olamaycak (1) 5863
k. -p olamayım (1) 12134
k. -p turalar (1) 7258
k. -p turğanına (1) 8960
k. -p turmakta (1) 2478
k. -r (21) 606, 795, 1278, 1327,
2247, 3199, 3200, 3452, 4019, 4131, 4261,
4292, 5699, 6122, 7277, 7513, 8179, 8336,
9861, 9863, 9890

k. -r edi (1) 10523
k. -r ediler (1) 5857
k. -r edim (2) 1118, 6978
k. -rim (6) 4868, 5184, 8596, 8994,
11759, 12082
k. -rlar (4) 1355, 4922, 5579, 10587
k. -rmiz (8) 920, 2683, 2833, 5257,
5258, 7731, 7760, 12680
k. -rsiñ (6) 2079, 4860, 6462, 6515,
8165, 12916
k. -se (18) 1336, 1899, 1970 (2),
3214, 4093, 4222, 5838, 6148, 6537, 6900,
9265, 9456, 9697, 10480, 11462, 11959,
12276

k. -se gerek (1) 2063
k. -seler (3) 2533, 5770, 8103
k. -sem (1) 1542
k. -señ (1) 11112
k. -señiz (1) 8334
k. -señiz gerek (1) 1563
k. -sin (9) 1195, 2956, 3369, 3371,
4613, 8846, 9989, 10631, 12498
k. -sinler (2) 4519, 5933
k. -sinlermi (1) 7777
k. -v (1) 798
k. -vden 593
k. -vi (1) 5590

k. -vinden (1) 8473
 k. -vlerimniñ (1) 10417
 k. -vlerni (1) 10400
 k. -vni (1) 10247
kel-kelelim : gel gelelim.
 k. (1) 89
kelam : söz.
 k. (1) 7480
kelecek (-gi) : ertesi, gelecek, önümüzdeki.
 k. (7) 1408, 2602, 5583, 5584, 5586, 5992, 8810
 k. -i (15) 477, 479, 2091, 2137, 2162, 2317, 2800, 3247, 3605, 3877, 4135, 4596, 7639, 9658, 12720
 k. -ini (1) 9003
 k. -ke (3) 2447, 6138, 7127
 k. -miz (2) 2173, 2252
 k. -ni (1) 4372
 k. -te (3) 1415, 4614, 7047
 k. -teki (1) 5617
kelin : gelin.
 k. (48) 464, 2583, 2717, 2722, 4511, 4559, 6047 (2), 6051 (2), 8105, 8108, 8115, 8118, 8127, 8129, 8142, 8148, 8160, 8167, 8170, 8178, 8183, 8188, 8222, 8232, 8239, 8242, 8244, 9987, 10015, 10195, 10309, 10342, 10350, 10365, 10369, 10372, 10379, 10629, 10860, 10884, 10895, 10901, 11147, 11156, 11482, 11870
 k. -den (1) 4510
 k. -ge (4) 8148, 10362, 10986, 10996
 k. -i (8) 9260, 10245, 10263, 10339, 10904, 11452, 11492, 12634
 k. -ine (8) 10025, 10035, 10266, 10367, 10640, 10947, 10970, 11483
 k. -inen (3) 10080, 10357, 10926

k. -ini (6) 3686, 10255, 10269, 10340, 10631, 10787, 11241
 k. -iniñ (5) 10270, 10346, 10770, 11342, 11358
 k. -ler (1) 735
 k. -leri (1) 727
 k. -m (5) 10053, 10762, 10771, 11025, 11493
 k. -me (1) 11009
 k. -mizniñ (1) 14541
 k. -ñdeki (1) 10012
 k. -ni (6) 8238, 8253, 10311, 10313, 10997, 11239
 k. -niñ (4) 4490, 8105, 8258, 10433
 k. -ñiz (3) 9984, 9986, 11014
 k. -ñizge 11039
kelin- : gelme işi yapılmak.
 k. -gen (1) 4698 (pr.)
 k. -genini (1) 4698
kelinçek : gelin.
 k. (1) 10060
 k. edi (1) 1250
kelinlik : gelin olma durumu.
 k. (1) 4581
kelip-ket- : gelip gitmek.
 k. -e (1) 4071
 k. -e eken (1) 4881
 k. -ken soñ (1) 2943
 k. -kenini (1) 3857
 k. -kenlerinden (1) 3014
 k. -meysiñmi (1) 6507
kelir : gelir, kazanç.
 k. -i (2) 2463, 10492
keliş- : uymak, yakışmak, yanaşmak; anlaşmak.
 k. -e (1) 11803

k. -i güzel (5) 3163, 4207, 5688, 5708, 8514

k. -kenini (1) 8107

k. -mese de (2) 5337

k. -mey (1) 8576 (zm.)

k. -meymi (1) 5090

k. -tikmi (2) 1083, 1123

k. -vni (1) 2070

kelişikli : uygun, münasip, elverişli.

k. (4) 5082, 5307, 5355, 11696

k. -si (1) 5981

kelişiklik (-gi) : uygunluk.

k. -i (1) 1515

kelişiksiz : uygunsuz, münasip olmayan.

k. (3) 3573, 7663, 11695

keliştir- : geliştirmek.

k. -p (2) 463, 2557

kemalat : olgunluk, yetkinlik.

k. -ta (1) 10261

k. -ına (1) 3654

kemalatlı : olgun.

k. (2) 1948, 4142

kemer : yay, kavis, kemer.

k. kapu (2) 2569, 8263

k. kapısı (2) 7932, 8060

k. -kapığa (1) 8251

kemik (-gi) : kemik.

k. (1) 8014

k. -i (1) 3132

k. -m (1) 8574

k. -leri (2) 489, 10331

k. -li (1) 7264

kemir- : kemirmek.

k. -edir (1) 8923

k. -p (1) 773

keñ : geniş, enli.

k. (31) 30, 252, 283, 286, 333, 460, 1036, 1189, 2074, 3483, 4403, 4458, 4768, 4825, 5424, 6306, 6992, 7038, 7149, 7269, 7763, 7942, 8006, 9377 (2), 10285, 10298, 10313, 10463, 11140, 11979

keñ-keñ : geniş geniş.

k. 6783

kenar : kenar, yan, taraf; diyar; kıyı.

k. -da (13) 992, 1143, 2612, 3335, 3891, 4175, 4983, 5706, 8191, 8513, 9794, 11155, 12776

k. -daki (1) 5510

k. -dan (18) 436, 617, 1553, 2657, 3116, 3192, 3743, 4442, 6122, 7235, 7246, 7531, 7795, 8432, 9864, 10925, 11790, 11977

k. -ğa (35) 632, 662, 873, 1253, 1293, 3791, 3901, 4005, 4344, 5689, 6620, 8030, 8229, 8482, 9256, 9344, 9719, 9777, 9792, 9942, 9967, 10025, 10044, 10058, 10162, 10454, 10494, 11401, 11679, 11682, 11814, 12040, 12181, 12275, 12831

k. -ına (6) 1138, 1484, 3969, 4425, 9689, 13148

k. -ında (4) 444, 1866, 2784, 5647

k. -ındaki (6) 905, 1525, 2135, 5197, 11444, 11619

k. -ından (2) 4330, 4431

k. -larına (1) 1502

k. -larındaki (1) 11781

k. etil- : uzaklaştırılmak.

k. -mege (1) 3792

kendi : kendi, kendi başına.

k. (3) 7232, 7961, 8448

k. -leri (1) 7979

k. -ne (1) 8176

k. -ni (2) 1181, 7947

k. -sine (3) 5054, 7300, 11472

kene : yine.

k. (207) 12, 87, 336, 382, 512, 592, 640, 654, 657 (2), 669, 670, 742, 817, 987, 1070, 1160, 1165, 1215 (2), 1383, 1570, 1612, 1678, 1706, 1757, 1807, 1828, 1887, 1917, 1949, 1979, 2150, 2178, 2238, 2274, 2292, 2420, 2628, 2631, 2676, 2683, 2701, 2837, 2847, 2863, 2864, 2885, 2992, 3016, 3118, 3120, 3126, 3218, 3242, 3244, 3276, 3294, 3301, 3343, 3372, 3438, 3480, 3515, 3521, 3537, 3649, 3651, 3879, 3936, 3938, 3940, 3948, 3960, 3972, 3973, 3988, 4025, 4092, 4160, 4210, 4442, 4563, 4682, 4928, 4934, 4980, 5068, 5237, 5255, 5317, 5505, 5723, 5768, 5788, 5827, 5848, 5878, 5919, 6028, 6079, 6109, 6116, 6149, 6156, 6196, 6360, 6545, 6604, 6666, 6790, 6795, 6911, 6965, 7154, 7261, 7270 (2), 7324, 7370, 7389, 7430, 7508, 7558, 7611, 7708, 7750, 7797, 7802, 7814, 7838, 7842, 7844, 7851, 7863, 7956, 7976, 8035, 8040, 8056, 8071, 8104, 8187, 8188, 8234, 8263, 8269, 8307, 8325, 8428, 8429, 8530, 8550, 8551, 8594, 8595, 8622, 8738, 8751, 8753, 8765, 8807, 8935, 9510, 9582, 9615, 9822, 9917, 10083, 10320, 10405, 10793, 10794, 11015, 11160, 11344, 11351, 11360, 11483, 11577, 11580, 11672, 11728, 11973, 12050, 12060, 12082, 12137, 12152, 12215, 12258, 12264, 12481, 12509, 12512, 12558, 12559, 12623, 12639, 12674, 12795, 12838, 12855, 13098, 13103, 13124, 13132

keñeş : toplantı.

k. (1) 6177

keniş : geniş, enli.

k. (23) 578, 2208, 2652, 6943, 7005, 7143, 8666, 8744, 9048, 9981, 10028, 10286, 10901, 11552, 11917, 12311, 12495, 12735, 12770, 13034, 13040, 13058, 13179

kenişle- : genişlemek, büyümek.

k. -di (2) 2458, 6551

k. -gen (1) 2737 (zm.)

k. -gen sayın (1) 4259

k. -y (1) 11979 (zm.)

kenişletil- : genişletilmek, arttırmak.

k. -di (1) 9005

k. -e (1) 8689

k. -ecek (1) 4838 (zm.)

k. -mesi (1) 6984

kenişlet- : genişletmek.

k. -mek (1) 4816

k. -mek kerek (2) 6896, 12958

k. -v (1) 1634

keñlik (-gi) : genişlik, en.

k. -i (1) 5392

k. -inde (1) 3970

kepka : kasket.

k. -sı (1) 508

k. -sını (4) 523, 1612, 6208, 6237

kerçek : doğru, gerçek.

k. (4) 599, 912, 8442, 10769

k. -mi (2) 910, 6331

k. -ten (7) 406, 682, 4076, 6283, 9341, 11792, 12223

ker- : uzatmak.

k. -diñ (1) 1443

k. -p 5069, 6783, 12524

kere : defa, sefer, kez.

k. (135) 236, 245, 356, 365, 484, 517, 619, 649, 877, 970, 988, 1130, 1201, 1261, 1321, 1328, 1336, 1341, 1342, 1468, 1693, 1763, 1838, 1891, 2295, 2404, 2467, 2642, 2685, 2703, 3213, 3392, 3397, 3415, 3547, 3719, 3826, 3933, 4139, 4140, 4141, 4148, 4158, 4186, 4265, 4274, 4369, 4457, 4547, 4757, 4842, 5024, 5074, 5198, 5246, 5369, 5417, 5477, 5523, 5547, 5594, 5616, 5659, 5761, 5822, 5843, 5856, 5941, 6098,

6117, 6305, 6321, 6507, 6552, 6575, 6628, 6631, 6875, 6989, 7002, 7034, 7475, 7500, 7660, 7726 (2), 7843, 7947, 8026, 8084, 8088, 8093, 8197, 8218, 8294, 8479, 8642, 8653, 8861, 8916, 9307, 9349, 9359, 9559, 9811, 10007, 10029, 10368, 10453, 10476, 10590, 10769, 10906, 10962, 11103, 11533, 11563, 11659, 12091, 12108, 12114, 12144, 12153, 12156, 12369, 12468, 12470 (2), 12481, 12564, 12779, 12788, 12813, 12891, 13027, 13065

k. -çık (2) 883, 3595

k. -den (22) 227, 2396, 2997, 4258, 4407, 4704, 4759, 4868, 4886, 5428, 5750, 5753, 5864, 6202, 6474, 6963, 7079, 7446, 10126, 11159, 11180, 12561

k. -ler (9) 3233, 3812 (2), 7574, 7604, 7609, 10243, 10434, 12948

k. -si (2) 2347, 7002

k. -sinde (3) 9416, 10334, 12018

k. -sindeki (1) 9908

kerek (-gi) : lazım, gerekli, lüzümlü; “fiil kök veya tabanına -mak fiilden isim yapma eki ve zamir kökenli şahıs ekleriyle çekilmiş kerek kelimesi getirilerek gereklik kipi yapılır.”

k. (432) 35, 42, 101, 125, 160 (2), 195, 209, 210, 220, 321, 325, 333, 366, 374, 387, 468, 496, 506, 550, 552, 592, 635, 642, 650, 675, 682, 684, 747, 930, 867, 968, 988, 1005, 1007, 1014, 1048 (2), 1064, 1080, 1087, 1089, 1096, 1116, 1154, 1177, 1234, 1295, 1299, 1303, 1322, 1427, 1454, 1455, 1472, 1486, 1520, 1563, 1626, 1666, 1677, 1716, 1722, 1744, 1794, 1813 (2), 1854, 1917, 1935, 2021, 2048, 2063, 2066, 2089, 2110, 2147, 2174, 2216, 2224 (2), 2342, 2470, 2587, 2595, 2615, 2647, 2699, 2736, 2761, 2781, 2828, 2881, 2924, 2948, 2995, 3011, 3023, 3088, 3099, 3185, 3187, 3188, 3215, 3264, 3409, 3471, 3472, 3491, 3493, 3499, 3536, 3560, 3568 (2),

3574, 3661, 3671, 3673, 3696, 3712, 3749, 3779, 3832, 3833 (2), 3845, 3864, 3944, 3950, 4012, 4015, 4036, 4088, 4089, 4128, 4130, 4248, 4249, 4267, 4281, 4289, 4337, 4369, 4488, 4512, 4601, 4604, 4622, 4662, 4681, 4699, 4709, 4718, 4719, 4806, 4825, 4839, 4854, 4874, 4880, 4977, 5120, 5123, 5142, 5147, 5275, 5278, 5286, 5327, 5362, 5376, 5384, 5390, 5397, 5427, 5447, 5457, 5466, 5470, 5504, 5519, 5547, 5696, 5766, 5821, 5822, 5823 (2), 5827, 5888 (2), 5889, 5915, 5922, 5928, 5930, 5938, 6008, 6016, 6258, 6264, 6275, 6307, 6314, 6369, 6389, 6458, 6482, 6487, 6596, 6617, 6650, 6714, 6720, 6721, 6725, 6757, 6832, 6872, 6875, 6878 (2), 6879, 6880, 6893, 6895, 6896, 6897, 6898, 6912, 6915 (2), 6927, 6947, 6965, 7032, 7033, 7034, 7052, 7084, 7092, 7114, 7179, 7257, 7272, 7274, 7308, 7366, 7380, 7404, 7405, 7409, 7432, 7467, 7512, 7525, 7541, 7578, 7588, 7590, 7610, 7650, 7672, 7693, 7713, 7751, 7755, 7858, 7919, 7934, 7936, 7942, 8061, 8064, 8071, 8079, 8140, 8172, 8225, 8230, 8233, 8238 (2), 8272, 8296, 8313, 8332, 8341, 8372, 8373, 8376, 8440, 8444, 8467, 8560, 8563, 8570, 8577, 8590, 8638, 8639, 8667, 8698, 8717, 8737, 8757, 8776, 8814, 8859, 8860, 8919, 8920, 8940, 8941, 8943, 8944, 9005, 9048, 9091, 9155, 9167, 9219, 9226, 9261, 9263, 9304, 9500, 9501, 9623, 9635, 9667, 9696, 9738, 9766, 9772, 9811, 9839, 9877, 9890, 9892, 9898, 9994, 10021, 10041, 10045, 10049, 10277, 10342, 10363, 10407, 10409, 10410, 10426, 10496, 10529, 10537, 10627, 10650, 10750, 10774, 10820, 10838, 10900, 11002, 11013, 11018, 11019, 11060, 11062, 11075, 11105, 11178, 11193, 11265, 11350, 11375, 11405, 11472, 11473, 11494, 11495, 11567, 11570, 11629, 11632, 11647, 11648, 11650, 11652, 11653, 11730, 11742, 11780, 11815, 11835, 11910, 11915, 11946, 11988, 12093,

12100, 12110, 12122, 12216, 12218,
12351, 12361, 12363, 12382, 12398,
12408, 12432, 12454, 12490, 12532,
12550, 12806, 12810, 12829, 12880,
12953, 12958, 12965, 13032, 13051,
13053, 13063, 13069, 13076, 13171, 13172

k. edimi (3) 1333, 4897, 11207

k. edi (9) 1341 (2), 3065, 4729,
6394, 7879, 8235, 10454, 13134

k. ediñ (2) 6816, 10615

k. edim (2) 11367, 11636

k. -i (4) 46, 5352, 5910, 7988

k. -i kibi (20) 166, 1699, 2325,
2435, 2746, 2794, 2850, 3690, 3879, 4603,
5071, 5901, 6969, 7105, 7876, 8634, 9090,
9839, 11299, 12208

k. -i kadar (3) 2474, 5344, 8664

k. -m (2) 10539, 11564

k. -mmi (1) 9506

k. -ini (2) 371, 10364

kerek- : işe yaramak.

k. -meydir (1) 13001

k. -mi (5) 2284, 3550, 6953, 8455,
10427

k. -miz (41) 201, 672, 1683, 2112,
2192, 2231, 2246, 2782, 2808, 2812, 2843,
2858, 2905, 2924, 3324, 3808, 5253, 5358,
5440, 5585, 5608, 5814, 5816, 5819, 5991,
5994, 6819, 6920, 6949, 6950, 7053, 7054,
7524, 7641, 8612, 8842, 9775, 10017,
10984, 10986, 12620

k. -se (2) 2387, 12204

k. -siñ (14) 3595, 4625, 4710, 5131,
6614, 9090, 9092, 9321, 11628, 11687,
12223, 12381, 13168, 13170

k. -siñiz (3) 2016, 2177, 10509

k. -siz (1) 186

k. -tir (2) 8385, 10008

kereklik (-gi) : gereksinim, ihtiyaç.

k. -i (1) 926

kereste : kereste.

k. -leri (1) 11986

kergin : gergin.

k. (2) 10289, 11971

kerginlik : gerginlik.

k. (1) 10026

keri : geri, geriye, önce.

k. (27) 352, 638, 848, 1054, 1062,
1071, 1508, 1759, 2194, 2943, 3439, 3522,
3823, 3855, 3862, 3871, 4158, 4423, 4429,
4500, 5050, 7196, 7673, 7964, 9448,
11094, 12968

k. -de edi (1) 6730

keril- : gerilmek.

k. -p ƙalƙan (1) 9536 (pr.)

kerosin : gazyağı.

k. -i (1) 5893

kerpiç : kerpiç.

k. (7) 5975, 5981, 5989, 5994,
6006, 6018, 7031

k. -nen (1) 5992

k. -ni (1) 5978

k. -ten (1) 5994

kervan : kervan.

k. (2) 2262, 8779

k. -larınıñ (1) 12443

kerz : kauçuk.

k. (3) 12459, 12466, 12811

kes : kişi, şahsiyet.

k. (er k.) (72) 40, 228, 289, 324,
1336, 1387, 1560, 1696, 1722, 2156, 2306,
2316, 2332, 2618, 2695, 2719, 2721, 2917,
3213, 3539, 3564, 3689, 3776, 3850, 4567,
4797, 4946, 5088, 5120, 5310, 5439, 5628,
5681, 5695, 5984, 6124, 6239, 6597, 6982,
6990, 7175, 7514, 7706, 7789, 7790, 8200,
8204, 8319, 8328, 8393, 8514, 8533, 8555,
8795, 8796, 9736, 9918, 10212, 10515,
10572, 10574, 10726, 10738, 11085 (2),

11234, 11459, 11583, 11602, 12553,
12864, 12867, 12877, 12889

k. -ke (er k.) (8) 1488, 3259, 3832,
7374, 7564, 10986, 10996, 12920

k. -nen (er k.) (1) 4283

k. -ni (er k.) (8) 5497, 6127, 6215,
7018, 7112, 10438, 12327, 12882

k. -niñ (er k.) (28) 398, 1673, 2026,
2155, 3184, 3689, 3779, 3876, 6095, 6097,
6124, 6125, 6159, 6215, 6241, 6605, 6609,
7245, 8204, 8349, 8520, 9788, 10291,
10980, 11192, 11301, 12775, 13083, 13114

k. -ten (er k.) (14) 44, 958, 1401,
1841, 3665, 4951, 6037, 7072, 7444, 8183,
8329, 8738, 10966, 12404

kes- : kesmek, doğramak;
bitmek; budamak, durdurmak.

k. (2) 128, 1904

k. -eler (1) 755

k. -er (1) 2026

k. -erken (1) 11008

k. -eyik (1) 6504

k. -ken (1) 3719 (pr.)

k. -ken edi (1) 10066

k. -kenlerini (1) 5613

k. -mege (1) 5975

k. -mek (4) 5978, 5981, 8455,
10529

k. -meyik (1) 3778

k. -ñ (1) 190

k. -ñiz (2) 7242, 10524

k. -p (5) 2710, 3287, 5292, 5301,
7388

k. -ti (10) 215, 2077, 2790, 3573,
3816, 6307, 6530, 6770, 7135, 7427

kesek : parça, lokma.

k. (2) 5196, 7466

kesil- : kesilmek, durmak,
dinmek, sona ermek, haline getirmek,
dönüşmek.

k. -e (2) 3159, 4959

k. -gen (3) 337, 10823, 11409 (pr.)

k. -gen (1) 4043 (zm.)

k. -genine (1) 11584

k. -genini (1) 3894

k. -medi (1) 7505

k. -p yatқан (1) 1830 (pr.)

k. -r (1) 7859

keskele- : parça parça kesmek.

k. -gen (1) 11446 (zm.)

keskin : keskin, sivri, şiddetli.

k. (12) 185, 466, 1770, 2293, 3133,
4822, 8733, 9379, 10192, 10795, 11284,
11483

keskinleş- : keskinleşmek,
şiddetlenmek.

k. -ti (1) 6541

keskinlik (-gi) : keskinlik, sivrilik, sertlik.

k. (1) 939

k. -ini (1) 4187

kesmentik : tıknaz, şişman.

k. (4) 285, 2966, 4458, 8136

kestane : kestane (rengi).

k. (3) 464, 3395, 10004

kestir- : kestirmek.

k. -di (5) 3926, 5793, 6519, 6625,
9872

k. -genden beri (1) 12874

k. -genim (1) 137

k. -mege (1) 139

k. -mek için (1) 3409

k. -p (5) 4621, 6330, 6938, 8936,
11713

kestirt- : kestirtmek.

k. -mey (1) 142 (zm.)

keşe : gece.

k. -den (2) 2138, 4742

keşfiyat : arama, keşif.

k. -lar (1) 12070

ket- : gitmek, ilerlemek; hareket etmek; ayrılmak; -p zarf fiil ekiyle esas fiile bağlarak fiilin, hareketin veya işin uzak bir mesafeye doğru yönelerek devam ettiğini ifade eder.

k. (8) 349, 2168, 2700, 2707, 7510, 9758, 9803, 9858

k. -almadılar (1) 7187

k. -almağan (1) 2871 (pr.)

k. -e (75) 11, 242, 360, 368, 370, 712, 750, 772, 793, 1023, 1450, 1506, 1546, 1602, 1842, 1843, 1846 (2), 1848, 1852, 2138, 2576, 2691, 2695, 2707, 2876, 3090, 3145, 3450, 3848, 3946, 3987, 4034, 4071, 4236, 4338, 4722, 4783, 4955, 5037, 5371, 5502, 5599, 5630, 5662, 6213, 6594, 6998, 7052, 7078, 7276, 8497, 8665, 8686, 8693, 8808, 8813, 8884, 9230, 9386, 9770, 9863, 10041, 10487, 10601, 10732, 11131, 11234, 11597, 11691, 11813, 11973, 12209, 13181

k. -e başlağan (1) 1857 (pr.)

k. -e berem (1) 8586

k. -e bergen (1) 12759 (pr.)

k. -e bile (1) 12064

k. -e bile ediñiz (1) 4097

k. -e bilem (1) 12668

k. -e bilesiñ (1) 7715

k. -e bilesiñiz (1) 8956

k. -e edi (3) 6543, 8344, 12023

k. -e ediler (1) 2078

k. -e eken (1) 4923

k. -e turğan (1) 9654 (zm.)

k. -eberiñ (1) 3018

k. -ecegi (6) 83, 1071, 2097, 2248, 5171, 7694

k. -ecegim (4) 190, 8938, 9393, 12196

k. -ecegiñe (1) 8658

k. -ecegine (2) 7554, 7908

k. -eegini (4) 17, 4633, 8741, 12239

k. -ecek (2) 8626, 8675, 12434, 12672 (pr.)

k. -ecek (13) 646, 660, 1588, 2253, 2723, 2997, 3453, 3751, 3884, 5993, 6615, 8217, 8297 (zm.)

k. -ecek kibi (3) 1833, 9029, 9659

k. -ecek olasıñ (1) 13092

k. -ecek olasıñız (1) 5833

k. -ecek olasız (1) 188

k. -ecek oldu (3) 4171, 8436, 10360

k. -ecek olup turganda (1) 10123

k. -ecek olsa (1) 828

k. -ecekke (2) 2937, 12234

k. -ecekler (1) 3061 (zm.)

k. -ecekleri (1) 7644

k. -eceklerini (1) 3019

k. -eceklerini (1) 10188

k. -ecekimiz (3) 4635, 6954, 9693

k. -eceksiñ (2) 3610, 7617

k. -ecekte (2) 3297, 10711

k. -eler (19) 264, 476, 744, 791, 1992, 2468, 3094, 3944, 4318, 4335, 5804, 6911, 7031, 8387, 8624, 9455, 10238, 11195, 12565

k. -em (11) 1280, 1864, 4420, 4465, 5046, 5185, 6708, 8969 (2), 9157

k. -emiz (3) 7606, 10659, 12416

k. -er (15) 1327, 1499, 3186, 3582, 5354, 5356, 6910, 8465, 8671, 8849, 11403, 11405, 11514, 12155, 12677

k. -er edi (4) 287, 1345, 6529, 11226
 k. -er ediler (1) 2249
 k. -er edim (1) 409, 1265
 k. -erek (2) 4433, 6542
 k. -erim (6) 1684, 3516, 4901, 5361, 8935, 9884
 k. -erken (3) 1706, 7050, 13034
 k. -ermiz (5) 1907, 6638, 8937, 12193, 12204
 k. -ersin (4) 6261, 7544, 8681, 12205
 k. -ersiniz (1) 3581
 k. -ersiniz (3) 1113, 3581, 7546
 k. -ersinmi (1) 9331
 k. -esin (6) 842, 1489, 1812, 4413, 5180, 5894
 k. -esiniz (1) 12198
 k. -esinizmi (1) 12421
 k. -esizdir (1) 7348
 k. -eyatır (1) 8826
 k. -eyatқан (6) 692, 4299, 5650, 8259, 9584, 11599 (pr.)
 k. -eyatқан kibi (1) 9804
 k. -eyatқанда (3) 647, 9732, 11444
 k. -eyatқанımı (4) 1980, 3386, 3881, 3901
 k. -eyik (6) 2130, 7250, 8841, 9711, 10688, 10839
 k. -eyikmi (1) 9742
 k. -eyim (7) 1540, 1795, 2702, 7211, 12192, 12413, 12665
 k. -geniñizge (1) 1982
 k. -ken (18) 445, 1095, 1197, 2674, 4278, 4692, 5209, 5628, 6464, 6490, 8088, 9261, 9298, 9401, 9865, 10550, 11528, 12514 (zm.)
 k. -ken 107, 109, 148, 521, 608, 614, 1251, 1307, 1494, 1512, 1742, 1853,

2232, 2406, 2496, 2588, 2689, 2887, 2945, 3092, 3429, 3512, 3839, 3887, 3991, 4203, 4216, 4433, 4909, 4937, 5431, 6641, 6692, 6768, 7264, 7734, 7957, 8015, 8867, 8889, 8917, 9033, 9528, 10348, 10686, 10694, 10713, 11425, 11538, 12510 (pr.)
 k. -ken edi (3) 12141, 12476, 13047
 k. -ken ediler (2) 2584, 13039
 k. -ken ediñ (1) 3529
 k. -ken eken (2) 11430, 12013
 k. -ken kibi (4) 3407, 7020, 9489, 9612
 k. -ken olsa (1) 3962
 k. -ken sayın (5) 1851, 3302, 7058, 8742, 13179
 k. -ken soñ (17) 7, 2943, 4753, 4946, 4980, 6287, 6312, 6419, 6738, 6960, 7468, 8740, 9526, 9868, 10673, 12012, 12638
 k. -ken soñra (1) 12054
 k. -kence (2) 1325, 6270
 k. -kende (11) 809, 3148, 6270, 8509, 9100, 9543, 10333, 10639, 11581, 12297, 12465
 k. -kendir (2) 9970, 12674
 k. -kenge (2) 1353, 12325
 k. -keni (5) 5721, 6941, 11433, 11457, 12142
 k. -kenimni (3) 1813, 5846, 8592
 k. -keninden (1) 5105
 k. -keninden beri (1) 3954
 k. -keniñe (1) 7480
 k. -kenine (2) 4764, 5035
 k. -kenini (28) 1224, 1269, 1796, 2402, 3247, 3299, 3713, 3853, 3857, 4141, 4492, 5399, 5562, 5700, 5844, 6123, 7184, 7572, 8261, 8889, 8910, 9553, 9657, 9896, 10416, 11701, 12500, 12641
 k. -keniñizni (1) 12419

k. -kenler (6) 459, 5888, 6537, 6655, 12635, 12751 (zm.)
 k. -kenlerini (2) 8593, 11439
 k. -mek keregim (1) 10539
 k. -me (4) 1859, 2004, 9159, 11898
 k. -medi (6) 1543, 5061, 7012, 8300, 10111, 12144
 k. -mege (22) 349, 1031, 1974, 2014, 2542, 2712, 3943, 5224, 6214, 6358, 8121, 9309, 9348, 9901, 10440, 10494, 10538, 11123, 11420, 11560, 11602, 13085
 k. -megen (2) 1453 (2)
 k. -megence (1) 5770
 k. -meginine (1) 1183
 k. -mek (19) 193, 1129, 1211, 2635, 4874, 5790, 5799, 7576, 8338, 9330, 9401, 9891, 9892, 9940, 10863, 11017, 12118, 12213, 13083
 k. -mek için (3) 628, 1240, 4856
 k. -mek keregimmi (1) 9506
 k. -mek kerek (3) 2089, 8230, 9155
 k. -mek kerek edi (1) 8235
 k. -mek kereksiñ (1) 9090
 k. -mek kereksiñiz (1) 2015
 k. -mekni (4) 190, 7663, 11097, 11440
 k. -mekte (13) 1403, 1976, 4965, 5042, 5144, 6798, 9168, 9189, 9262, 11819, 12561, 12619, 13136
 k. -mekte edi (6) 796, 2075, 5167, 9714, 12789, 13187
 k. -mekte ediler (1) 10846
 k. -mekte olğan (3) 510, 2088, 5075 (pr.)
 k. -mekten (1) 1933
 k. -mem (2) 1815, 8957
 k. -memek (1) 193
 k. -meñiz (1) 1986
 k. -mese (1) 10682

k. -mesi (3) 5450, 11819, 12101
 k. -mesinen (1) 7999
 k. -mesini (2) 6772, 7903
 k. -mesinler (1) 8670
 k. -mey (4) 2062, 7181, 8891, 9464 (zm.)
 k. -meyceğini (1) 6727
 k. -meyceklerine (1) 3037
 k. -meyceksiñmi (1) 11605
 k. -meycektirsiñ (1) 7333
 k. -meyim (3) 3926, 5023, 5183
 k. -meymi (1) 4867
 k. -meysiz (1) 1680
 k. -mez (4) 828, 1692, 8936, 12205
 k. -mezden evel (2) 5236, 5239
 k. -mezsiñ (1) 4149
 k. -ñ (1) 7121
 k. -ñiz (6) 1922, 2280, 3060, 5799, 8701, 8950
 k. -ñni (1) 2866
 k. -p (28) 273, 1024, 1050, 1336, 1461, 1663, 1821, 1920, 2337, 3264, 3915, 4036, 4559, 4863, 5043, 5158, 5289, 5489, 5796, 7610, 7924, 8594, 8711, 9221, 9325, 9605, 11425, 11734
 k. -p başladı (1) 2943
 k. -p başlamadıñmı (1) 12215
 k. -rmi eken (1) 12433
 k. -se (17) 242, 1998, 2870, 3203, 4006, 6174, 6253, 7894, 8237, 8336, 8669, 8715, 9964, 10010, 11498, 11803, 12072
 k. -se kerek (2) 3950, 7467
 k. -sek (2) 6011, 10698
 k. -seler (3) 18, 3941, 6798
 k. -seler kerek (2) 1176, 8061
 k. -sem (1) 1936
 k. -señ (3) 1100, 4612, 8770
 k. -señiz (1) 6356

k. -sin (6) 415, 1953, 4770, 5934, 8846, 10762

k. -sinçi (1) 8843

k. -ti (202) 152, 276, 317, 408, 422, 428, 545, 567, 639, 679, 680, 691, 763, 916, 990, 1009, 1084, 1094, 1115, 1152, 1169, 1239, 1325, 1332, 1713, 1806, 1877, 1961, 1995, 2131, 2136, 2383, 2616, 2629, 2641, 2708, 2835, 2934, 3022, 3321, 3345, 3412, 3463, 3468 (2), 3472, 3482, 3506, 3526, 3853, 3858, 3871, 3883, 3894, 3905, 3961, 3975, 3979, 3980, 3993, 4044, 4067, 4112, 4135, 4180, 4307, 4309, 4365, 4367, 4455, 4459, 4514, 4521, 4593, 4641, 4654, 4869, 4940, 4949, 5001, 5140, 5270, 5311, 5516, 5523, 5718, 5746, 5765, 5807, 6222, 6309, 6399, 6416, 6461, 6550, 6642, 6646, 6679, 6691, 6765, 6785, 6803, 6806, 6812, 6822, 6868, 7015, 7026, 7046, 7161, 7225, 7275, 7281, 7295, 7318, 7324, 7334, 7390, 7432, 7501, 7598, 7627, 7679, 7696, 7761, 7765, 7791, 7803, 7849, 7851, 7861, 7929, 7942, 8065, 8109, 8117, 8231, 8246, 8277, 8375, 8384, 8422, 8485, 8531, 8534, 8614, 8643, 8655, 8881, 8929, 8966, 8972, 9066, 9097, 9176, 9202, 9325, 9408, 9430, 9448, 9466, 9517, 9545, 9562, 9636, 9719, 9759, 9860, 9886, 9898, 10023, 10026, 10150, 10170, 10384, 10425, 10468, 10605, 10625, 10663, 10679, 10699, 10754, 10763, 10781, 10816, 10949, 11417, 11418, 11518, 11729, 11988, 12117, 12137, 12151, 12161, 12312, 12326, 12976, 13128, 13153,

k. -tik (3) 1007, 7747, 8640

k. -tikçe (7) 936, 2458, 2614, 2694, 4983, 5726, 7297

k. -tiler (66) 303, 547, 547, 798, 905, 1264, 1782, 1926, 2225, 2342, 2651, 2771, 2906, 3267, 3308, 3317, 3775, 3850, 3933, 4432, 4582, 4595, 4695, 4814, 5032, 5035, 5047, 5070, 5112, 5153, 5175, 5207, 5451, 5729, 5802, 6019, 6029, 6475, 6635,

6745, 6796, 7060, 7552, 7694, 7725, 7732, 8008, 8274, 8416, 8425, 8765, 8876, 8915, 8931, 9030, 9519, 9551, 9607, 9914, 9920, 9921, 10686, 11204, 11442, 11619, 12606

k. -tim (8) 5006, 5468, 6672, 8581, 8584, 8596, 8611, 9524

k. -timi (3) 3998, 9057, 12146

k. -tiñ (3) 2698, 6499, 8457

k. -tiñiz (2) 1902, 3545

k. -v (2) 200, 233

k. -vi (3) 2012, 3798, 3806

k. -vine (1) 10961

k. -vlerni (1) 798

keta : pasifik alabalığı.

k. (1) 12649

keter-ketmez : gider gitmez.

k. (1) 502

ket-kete : git gide.

k. (15) 372, 1334, 1392, 1394, 2142, 2463, 3376, 3581, 5721, 6602, 8819, 9007, 9882, 10317, 11475

ketil- : gitme işi yapılmak.

k. -ecegini (1) 8585

k. -ecek (1) 5505 (zm.)

k. -ecek olsa (1) 7919

k. -eyazdı (4) 3240, 3557, 7708, 8254

k. -mez (2) 3477, 4518

ketir- : getirmek, götürmek, ikram etmek.

k. (3) 1491, 3477, 11391

k. -almaz ediler (1) 5669

k. -di (22) 1290, 2088, 2525, 3653, 4185, 4347, 5215, 5638, 5639, 5654, 5810, 6834, 7325, 7628, 7834, 8043, 8347, 8412, 8523, 10312, 10546, 12069

k. -diler (6) 924, 1891, 2458, 6565, 7046, 8878

k. -dilermi (1) 10061

k. -dim (4) 1504, 6646, 8637,
12834
k. -diñ (2) 3633, 5569
k. -e (14) 292, 740, 1604, 1606,
2488, 2500, 2882, 4717, 4849, 5593, 8496,
9567, 10237, 11494
k. -ecegini (1) 948
k. -ecek (2) 3351, 8636 (zm.)
k. -ecek edi (1) 3838
k. -ecek olasıñımı (1) 4493
k. -ecek oldım (1) 9484
k. -ecek olup (1) 2944
k. -eler (4) 793, 3088, 8617, 8750
k. -emi (2) 9035, 9979
k. -erek (2) 3800, 5166
k. -eyik (2) 2646, 4706
k. -eyim (1) 3569
k. -gen (1) 11380 (zm.)
k. -gen (14) 234, 257, 260, 808,
1640, 2699, 5723, 6266, 6353, 6492, 8643,
8644, 9397, 11487 (pr.)
k. -gen edi (1) 12233
k. -gen olsa (2) 3739, 3741
k. -gen soñ (2) 1122, 11160
k. -gence (1) 5429
k. -gende (2) 3255, 10717
k. -gendir (1) 2677
k. -geni (1) 9987
k. -geni için (1) 10741
k. -genime (1) 4607
k. -genini (2) 4183, 10063
k. -genler (3) 458, 6095, 6742 (zm.)
k. -me (1) 5719
k. -medi (2) 8316, 11441
k. -mediler (1) 1785
k. -mege (8) 77, 1889, 5361, 5431,
5586, 8582, 8672, 13076

k. -megen (2) 1362, 6476 (pr.)
k. -mek (8) 4728, 4817, 5388, 8895,
9670, 12387, 12741, 12756
k. -mek edi (1) 2154
k. -mek kerek (1) 6872
k. -meknen (1) 4830
k. -mekni (1) 8581
k. -mekniñ (1) 6268
k. -mekte (1) 8484
k. -memek için (1) 5240
k. -meseler (1) 6260
k. -mesem (1) 10607
k. -meseñ (1) 2954
k. -mey 10439
k. -mey ediler 3142
k. -mey eken 2953
k. -meyceğini 3737
k. -meysizmi 4477
k. -ñiz (1) 8875
k. -p (42) 85, 1187, 1230, 1657,
1670, 1673, 1741, 2160, 2171, 2589, 2632,
2725, 2820, 3002, 3057, 3073, 3324, 3778,
3968, 4202, 4526, 5346, 5357, 5820, 6583,
6793, 6883, 6912, 6919, 7178, 7222, 7329,
7718, 7836, 8433, 8538, 10196, 10450,
10760, 11272, 11644, 12833
k. -p başladı (1) 3855
k. -p olacağıñızımı (1) 9668
k. -r (2) 3584, 3738
k. -r edi (1) 11999
k. -r edim (1) 1707
k. -rim (2) 1083, 2990
k. -rler (2) 4020, 4023
k. -rmiz (1) 11906
k. -rsiñiz (1) 1113
k. -se 3550
k. -sem 7483
k. -señ 6909

k. -sin 5934, 8131
k. -sinçi 3829
k. -v 1416
ketiril- : getirilmek.
k. -di (5) 2049, 4767, 5394, 7794, 7872
k. -ecek (1) 6899 (zm.)
k. -gen (5) 255, 2449, 7868, 8605, 10125 (pr.)
k. -gen edi (1) 12729
k. -gence (1) 4019
k. -genini (2) 8605, 10081
k. -genlerini (1) 3036
k. -medi (1) 1449
k. -mekte (3) 2198, 4835, 12731
k. -mesi (2) 2750, 2927
k. -mesine (1) 8526
k. -p (3) 2202, 9065, 12547
k. -p turmakta (1) 5323
k. -se (1) 8120
ketirt- : getirtmek.
k. -mey edi 10333
k. -ti 1
ketişat : gidişat.
k. -ı 9149
k. -inen 11972
ketiş : gidiş.
k. -nen 9454
ketmen : balta.
k. (2) 7790, 12552
kevde : beden, gövde.
k. -si (3) 1548, 9948, 12260
k. -sine (1) 11661
k. -sini (4) 525, 9272, 9694, 10402
keyf : keyif, zevk.
k. (1) 5075

k. -i (13) 418, 722, 1744, 3577, 4640, 6429, 6718, 7188, 7599, 8316, 12089, 12586, 12907
k. -ine (2) 5075, 6251
k. -ini (6) 163, 374, 1727, 5640, 6226, 6578
k. -ñiz (1) 3612
k. -ñni (1) 381
k. al- : keyif almak.
k. -p (2) 994, 8548
k. -ğan (1) 2587 (pr.)
k. alıp turğan (1) 2640 (pr.)
keyfiyet : nitelik, durum.
k. (3) 11972, 12967, 12968
k. -i (2) 2191, 5338
k. -le (1) 960
k. -li (2) 4844, 12966
keyflen- : tadını çıkarmak, zevk almak.
k. -eler (1) 5595
k. -gen (2) 5136, 10959 (pr.)
k. -gende (1) 8796
k. -mek (1) 8551
k. -mekteler (2) 320, 8195
k. -p (3) 5105, 8535, 8635
keyfli : keyifli. (4) 5752, 10212, 10241, 11443
keyfsiz : keyifsiz.
k. (2) 1715, 12602
keyfsizlen- : keyifsiz olmak.
k. -p (1) 5729
kez- : gezmek, gezinmek.
k. -di (1) 10927
k. -dim (1) 868
k. -e (1) 12638
k. -eçekmiz (1) 2352
k. -emi (1) 99

k. -gen olsa (1) 2504
k. -mek (1) 882
kezin- : gezinmek.
k. -diler (1) 9648
k. -e (2) 357, 9653
k. -eler (2) 5714, 12903
k. -eyik (1) 5135
k. -mege (4) 5406, 11528, 12606,
12997
k. -mekte edi (1) 7931
k. -sin (1) 12159
kezindir- : gezindirmek.
k. -mege (1) 11547
kezinti : gezinti.
k. (3) 5036, 7550, 7699
k. -dekiler (1) 12645
k. -ge (3) 359, 7555, 9617
k. -ler (1) 487
k. -lerniñ (1) 6529
ki : ki “anlam olarak birbirine
yakın kelimeleri birbirine bağlar.”
k. (174) 4, 32, 87, 279, 385, 419,
490, 561, 566, 619, 660, 888, 933, 940,
963, 1040, 1054, 1096, 1099, 1119, 1181,
1295, 1414, 1436, 1459, 1486, 1496, 1592,
1677, 1744, 1837, 2063, 2214, 2239, 2247,
2378, 2383, 2394, 2402, 2556, 2570, 2577,
2587, 2710, 2742, 2841, 2866, 2870, 2993,
3002, 3215, 3229, 3258, 3307, 3312, 3399,
3541, 3644, 3658, 3839, 3878, 3937, 3999,
4003, 4027, 4050, 4067, 4134, 4170, 4222,
4244, 4254, 4371, 4374, 4405, 4696, 4711,
4716, 4732, 4770, 4775, 4800, 4829, 4845,
5086, 5115, 5126, 5145, 5324, 5363, 5460,
5503, 5542 (2), 5593, 5667, 5694, 5898,
5920, 5965, 5976, 5989, 6010, 6075, 6123,
6144, 6269 (2), 6275, 6372, 6463, 6476,
6728, 6782, 6873, 6933, 7071, 7084, 7113,
7294, 7300, 7422, 7487, 7580, 7588, 7591,
7595, 7609, 7611, 7626, 7643, 7728, 7902,

7919, 8008, 8103, 8140, 8164, 8184, 8349,
8357, 8480, 8648, 8668, 8757, 8770, 8990,
9188, 9379, 9415, 9655, 9802, 9884, 9917,
9950, 10331, 10343, 10346, 10353, 10486,
10566, 10744, 10949, 10995, 11120,
11151, 11192, 11762, 12120, 12273,
12510, 12685, 12718, 12727, 12806

kibbarlık : kibarlık, nazik olma.

k. -nen 9181

kibi : gibi.

k. (703) 3, 30, 64, 76, 121, 131,
132, 151, 153, 166, 199, 204, 248, 262,
265, 275, 279, 283, 286, 289, 292, 327, 330
(2), 332, 334, 375, 376, 385, 399, 401 (2),
408, 429, 501, 514, 524, 571, 618, 645,
698, 723, 754, 798, 810, 861, 864, 879,
896, 914, 934, 946, 947, 969, 1011, 1061,
1127, 1128, 1160, 1168, 1208, 1213, 1214,
1330, 1334, 1337, 1344, 1366, 1375, 1387,
1451, 1453, 1462, 1472, 1473, 1479, 1519,
1526, 1579, 1605, 1607, 1637, 1639, 1673,
1677, 1688 (2), 1689, 1698, 1699, 1751,
1761, 1763, 1775, 1809, 1833, 1842, 1847,
1851, 1886, 1957, 1999, 2007, 2044, 2060,
2085, 2098 (3), 2099, 2163, 2198, 2231,
2254, 2263, 2285, 2296, 2300, 2325, 2327,
2370, 2375, 2435, 2461, 2489, 2509, 2567,
2569, 2575, 2597, 2599, 2637, 2659, 2678,
2747, 2757, 2795, 2796, 2825 (2), 2831,
2850, 2861, 2911, 2964, 2986, 3004, 3021,
3029, 3035, 3052, 3057, 3092, 3114, 3117,
3118, 3158, 3169, 3284, 3298, 3305, 3336,
3346, 3359, 3365, 3382, 3385, 3392, 3407,
3476, 3481, 3484, 3500, 3502, 3514, 3539,
3555, 3598, 3604, 3609, 3690, 3697, 3700,
3725, 3745, 3770, 3790, 3832, 3834, 3859,
3879, 3897, 3911, 3973, 4046, 4071, 4085,
4100, 4113, 4124, 4182, 4207, 4222, 4228,
4301, 4302 (2), 4325, 4327, 4332, 4335,
4339, 4340, 4356, 4364, 4407, 4523, 4549,
4566, 4569, 4587, 4603, 4666, 4767, 4775,
4809, 4945, 4947, 5005, 5011, 5049, 5071,
5105, 5138, 5160, 5168, 5174 (2), 5175,

5186, 5191, 5193, 5287, 5291, 5352, 5360,
 5374, 5379, 5397, 5403, 5410, 5444, 5453,
 5472, 5510, 5528, 5556, 5819, 5843, 5859,
 5875, 5900, 5901, 5923, 5937, 5940, 5941,
 6023, 6040, 6097, 6098, 6238, 6295, 6297,
 6300, 6306, 6310, 6312, 6332, 6345, 6373,
 6409, 6452, 6455, 6580, 6604, 6606 (2),
 6688, 6717, 6726, 6794, 6797, 6807, 6842,
 6848, 6916, 6958, 6969, 7020, 7022, 7030,
 7097, 7105, 7122, 7123, 7140, 7155, 7158,
 7163, 7173, 7285, 7300, 7318, 7373, 7379,
 7386, 7398, 7431, 7446, 7473, 7520, 7602,
 7614, 7645, 7674, 7677, 7683, 7688, 7693,
 7802, 7846, 7876, 7918, 7959, 7966, 7997,
 8033, 8052, 8066, 8072, 8094, 8096, 8108,
 8128 (2), 8171, 8188, 8217, 8303, 8380,
 8396, 8408, 8410 (2), 8471, 8589, 8631,
 8634, 8671, 8688, 8724, 8730, 8735, 8742,
 8747, 8749, 8762, 8868, 8869, 8900, 8911,
 8924, 8928, 8949, 9010, 9029, 9033, 9036,
 9037, 9038, 9041, 9049, 9065 (2), 9076,
 9090, 9112, 9123, 9125, 9132, 9138, 9152,
 9159, 9181, 9187, 9195 (2), 9205, 9223,
 9233, 9241, 9254, 9255, 9277, 9276, 9277,
 9295, 9302, 9308, 9309, 9327, 9348, 9410,
 9417, 9420, 9428, 9437, 9451, 9473, 9482,
 9483, 9486, 9488, 9489, 9497, 9547, 9562,
 9565, 9602, 9609, 9612, 9633, 9636, 9640,
 9646, 9659, 9693, 9694, 9710, 9717, 9720,
 9744, 9758, 9767, 9770, 9771, 9781, 9791,
 9796, 9804, 9813, 9827, 9834, 9839, 9856,
 9865, 9869, 9885, 9900, 9909, 9910, 9913,
 9919, 9925, 9939, 9944, 9947, 9959, 9963,
 9967, 9971, 9986, 9996, 10003, 10016,
 10017, 10020, 10022, 10029, 10032,
 10037, 10047, 10050, 10057, 10071,
 10075, 10092, 10099, 10102, 10112,
 10113, 10115, 10139, 10150, 10172,
 10192, 10197, 10216, 10223, 10228,
 10252, 10257, 10269, 10272, 10286,
 10287, 10291, 10292, 10295, 10310,
 10356, 10386, 10432, 10438 (2), 10451,
 10463, 10467, 10468, 10474, 10486,
 10488, 10516, 10522, 10526, 10585,

10594, 10596, 10597, 10605, 10609,
 10636, 10648, 10654, 10662, 10667,
 10676, 10713, 10720, 10722, 10723,
 10734, 10737, 10748, 10756, 10761, 10778
 (2), 10783, 10795, 10807, 10808, 10813,
 10817, 10822, 10840, 10849 (2), 10851 (2),
 10854, 10862, 10863, 10872, 10883,
 10889, 10901, 10904, 10908, 10915,
 10930, 10941, 10949, 10978, 10980,
 10992, 10996, 11051, 11070, 11080,
 11083, 11085, 11114, 11131, 11175,
 11206, 11233, 11234, 11236, 11240,
 11243, 11253, 11262, 11269, 11272,
 11275, 11285, 11300, 11328, 11367,
 11372, 11384, 11407, 11412, 11418,
 11453, 11459, 11476, 11486, 11514,
 11516, 11556, 11580, 11602, 11627,
 11661, 11663, 11691, 11738, 11741,
 11767, 11782, 11787, 11806, 11809,
 11844, 11850, 11854, 11862, 11864,
 11878, 11882, 11891, 11895, 11904,
 11914, 11945, 11954, 11965, 11973,
 11978, 11985, 11986, 11996, 11998,
 12025, 12061, 12075, 12085, 12097,
 12103, 12113, 12124, 12126, 12131,
 12139, 12174, 12202, 12208, 12235,
 12236, 12239, 12254, 12265, 12288,
 12324, 12327, 12330, 12332, 12335,
 12339, 12343, 12377, 12380, 12426,
 12473, 12481, 12511, 12517, 12555,
 12605, 12610, 12694, 12697, 12731,
 12749, 12812, 12902, 12930, 12934,
 12963, 13068, 13074, 13079, 13088,
 130113, 13119, 13127, 13136, 13138,
 13141

k. edi (3) 5022, 9583, 9779

k. -dir (2) 5600, 12817

k. -ler (1) 10235

k. -leri (6) 560, 912 (2), 4418, 6570,

8320

k. -lerine (1) 11212

k. -leriniñ (1) 4063

k. -lerni (1) 11187
k. -lerniñ (1) 11386
k. -mi (1) 9814
kibirli : kibirli, mağrur.
k. (1) 10256
kiçkene : ufak, küçük.
k. (26) 430, 1012, 1167, 1786, 3764, 4727, 4817, 5200, 5500, 5843, 6626, 6949, 8745, 9082, 9221, 9297, 9533, 9554, 10644, 10654, 11031, 12177, 12466 (2), 12608, 12648
k. -m (1) 281
k. -ni (1) 8562
kilim : kilim.
k. (10) 982, 988, 1006, 1011, 1013, 2987, 3711, 3749, 4578, 10027
k. bazarı (1) 1009
k. -ge (1) 10040
k. -ini (1) 1042
k. -ler (5) 3963, 4712, 5889, 5890, 8045
k. -lerini (2) 10040, 12445
k. -lerni (2) 1010, 1013
k. -lerniñ (1) 1287
k. -nen (2) 7064, 9763
k. -ni (3) 1033, 1043, 1102
k. -siz (1) 1016
kilitle- : kilitlemek, kapamak.
k. -di (1) 6779
k. -gen soñ (1) 11617
k. -mesini (1) 7281
kilitli : kilitli, kapalı.
k. (1) 9572
kilo : kilogram.
k. (3) 206, 1615, 5605
k. -dan (1) 2191
kilometr : kilometre.

k. (16) 486, 614, 934, 938, 1053, 2767 (2), 4244, 4748, 5143, 5631, 5801, 6994, 8399, 8764, 8866
k. -de (2) 4265, 8480
k. -dir (1) 8731
k. -gece (1) 2728
kilometrlik : kilometrelik.
k. (3) 483, 930, 1162
kim : kim, kimisi.
k. (78) 112, 475, 880, 991 (2), 1105, 1130, 1162, 1837, 1872, 1966, 1988, 2035, 2060, 2204, 2214, 2879, 2972, 3544, 3550, 3678, 3802, 4046, 4162, 4786, 4894, 5465, 5699, 5868, 6126, 6581, 6721, 6749, 6840, 6856 (2), 7190, 7591, 7618, 7729, 7909, 7934, 7951, 7952, 8017, 8099, 8611, 8922, 9000, 9108, 9109, 9421, 9510, 9796, 10062, 10066, 10068, 10424, 10496, 10705, 10839, 11018, 11021, 11180, 11304, 11345, 11454, 11466, 11741, 11869, 11967 (2), 12206, 12210, 12287, 12750, 12817, 13133
k. -de (5) 3656, 3828, 3928, 6100, 10905
k. -den (4) 2059, 3921, 6467, 9595
k. -dendir (1) 9370
k. -dir (5) 4394, 6964, 7067, 9941, 12877
k. -ge (16) 1089, 1200 (2), 1843, 1896, 3143, 7820 (2), 8516 (2), 9452, 9892, 10983, 11193, 11652, 13115
k. -gedir (1) 9452
k. -i (5) 3155 (2), 3200, 3204, 9043
k. -m (2) 875, 11337
k. -ler (5) 1794, 3254, 9176, 9179, 12031, 12417
k. -ler eken (1) 1793
k. -ler ekenini (1) 1794
k. -ler ekenine (1) 2556
k. -lerdir (1) 11234

k. -lernen (2) 8400, 10172
 k. -lerni (1) 1256
 k. -lerniñ (1) 453
 k. -nen (6) 8815, 10871, 12217, 12218, 12347, 12367
 k. -nendir (1) 9590
 k. -ni (5) 1258, 1384, 1897, 4297, 7777
 k. -niñ (18) 1068, 1777, 2282, 2310, 3151, 3539, 4161, 4205, 5083, 6242, 6698, 7876, 8733, 9369, 9988, 10505, 10904, 11366
 k. -niñdir (2) 419, 9189
 k. -niñki (1) 11405
 k. -siñ (2) 3864, 8606
 k. -siñiz (2) 1770, 1773
kimisi : birisi, kimisi, birileri.
 k. (3) 8492 (2)
kimer : biri, kimi, bazı.
 k. -de (29) 11, 12, 378, 499, 964, 1210, 1231, 2097, 2592, 3432 (2), 3607, 3832, 4330, 4334, 5999, 6346, 6435, 7217, 7558, 7610, 9456, 10073, 10601, 11239, 11768, 12432, 12688 (2)
 k. -de bir (12) 326, 362, 1404, 2733, 2786, 5038, 5711, 6213, 6959, 7081, 7609, 9468
kimse : kimse, birisi.
 k. (74) 129, 235, 322, 577, 763, 890, 1176, 1255, 1335, 1353, 1372, 1519, 2116, 2363, 2364, 2697, 3132, 3560, 3621, 3640, 3650, 3689, 3853, 3871, 4170, 4286, 4314, 4479, 4938, 5054, 5200, 5630, 5694, 6032, 6123, 6585, 6589, 6693, 6694, 6808, 6835, 7270, 7486, 7587, 7819, 7860, 8048, 8191, 8201, 8213, 8380, 8384, 8586, 8928, 8944, 8957, 9202, 9259, 9528, 9575, 9582, 9755, 9844, 9870, 9883, 10254, 10652, 10702, 10776, 11382, 11549, 12115, 12354, 12554

(iç k.) (5) 323, 1799, 7178, 7191, 7513
 k. -de (2) 1377, 10448
 k. -den (9) 507, 748, 4895, 7873, 7822, 8929, 9831, 9847, 12410
 k. -ge (25) 384, 628, 752, 2202, 3119, 3645, 3729, 4009, 4880, 5131, 6277, 6802, 6853, 8220, 8305, 8938, 9413, 9604, 9630, 9661, 9746, 9798, 10920, 11092, 11479, 11504, 12591, 12749
 k. -m (3) 7490, 7823, 8404
 k. -mniñ (1) 3645
 k. -nen (5) 1259, 1378, 9498, 9500, 10421
 k. -ni (8) 758, 2237, 3190, 4200, 7860, 7883, 9034, 11828
 k. -niñ (13) 176 (2), 1722, 1956, 2159, 2169 (3), 2215, 2372, 3641, 3806, 5099
 k. -si (1) 7820
Kimya : Kimya.
 K. (4) 9222, 9223, 9261, 12635
kin : öfke, kin, garez.
 k. (2) 7555, 9991
kinaye : ima, kinaye.
 k. -nen (4) 10763, 11169, 11612, 12325
 k. -sine (1) 10153
kinayeli : imalı, kinayeli.
 k. (4) 7565, 10373, 10755, 11483
kino : sinema, film.
 k. (14) 620, 2248, 2511, 5673, 5696, 5707, 5719, 5815, 5962, 6015, 7345, 9606, 10731, 10732
 k. -da (2) 5945, 7347
 k. -dan (1) 7349
 k. -ğa (12) 5003, 8418, 9229, 9239, 9242, 9598, 9617, 12146, 12151, 12366, 12438, 12683

k. -nı (7) 5673, 5680, 5682, 5702, 5720, 5722, 5809

k. -nıñ (2) 5684, 5810

kinoapparat : kamera, projektör.

k. -larnen (1) 2513

kinomehanik : film makinisti.

k. (3) 5683, 5701, 5727

k. -ke (1) 5718

kinoteatr : tiyatro.

k. (1) 12146

k. -nıñ (1) 12270

kir : kir, leke.

k.(2) 6439, 6441

k. -den (1) 1296

kir- : girmek; katılmak;
uğramak.

k. (4) 7067, 7830, 8383, 12922

k. -di (98) 25, 318, 328, 348, 431, 568, 643, 832, 982, 1142, 1185, 1190, 1652, 1696, 1976, 2270, 2362, 2366, 2717, 2754, 2772, 2848, 2889, 2938, 3289, 3372, 3434, 3461, 3528, 3615, 3962, 3976, 4456, 4462, 4515, 4589, 4636, 4638, 4970, 5453, 5730, 5732, 6494, 6505, 6523, 6645, 7099, 7203, 7215, 7261, 7298, 7310, 7328, 7390, 7510, 8000, 8098, 8101, 8411, 8974, 8981, 8992, 8993, 9080, 9113, 9336, 9340, 9438, 9556, 9583, 9650, 9832, 10072, 10353, 10365, 10434, 10644, 10718, 10748, 10774, 10811, 10823, 10873, 11287, 11431, 11502, 11504, 11525, 11618, 11700, 11992, 12119, 12597, 12921, 12987, 13058, 13082, 13114

k. -diler (27) 977, 1099, 1647, 2274, 2652, 2970, 4082, 4149, 4686, 4687, 6094, 6318, 6427, 6889, 6989, 7047, 7064, 7187, 7439, 7941, 8910, 8984, 9048, 10028, 10371, 10830, 12924

k. -dim (3) 1538, 7398, 7515

k. -diñmi (2) 7612, 8465

k. -e (9) 476, 937, 1525, 4003, 11594, 11596, 11633, 12687, 12690

k. -e bilesiñiz (1) 8091

k. -ecegi (1) 341

k. -ecek (1) 5487 (zm.)

k. -ecek ola (1) 10610

k. -ecek olam (1) 7426

k. -ecek oldı (1) 1871

k. -ecek olğan soñ (1) 725

k. -eekte (2) 10895, 11427

k. -eler (3) 710, 8633, 9536

k. -erek (1) 6652

k. -erim (3) 4159, 6409 (2)

k. -ermi (1) 11138

k. -eyatamız (1) 11043

k. -eyatqanda (3) 10015, 10083, 10435

k. -eyatqanı (1) 3462

k. -eyik (2) 4163, 6832

k. -eyikmi (1) 9675

k. -eyim (2) 1041, 3648

k. -gen (1) 3750 (zm.)

k. -gen (21) 2757, 2762, 13398, 3467, 4529, 5006, 8229, 9183, 9590, 9636, 9933, 10098, 10281, 10482, 10725, 11284, 11615, 11742, 11845, 12146, 12612 (pr.)

k. -gen eken (1) 10521

k. -gen soñ (1) 10158

k. -gen soñra (1) 11288

k. -gence (1) 2084

k. -gende (13) 703, 7278, 9214, 9555, 9662, 9981, 9985, 10567, 10850, 11133, 12311, 12735, 12904

k. -geni içün (1) 9643

k. -geni kibi (2) 265, 7520

k. -geniñ kibi (1) 2567

k. -genine (1) 12122

k. -geninen (19) 392, 1101, 1273, 2380, 2837, 4688, 7305, 8433, 9051, 10170, 10197, 10250, 10605, 10749, 11777, 12163, 12932, 12978, 13107

k. -genini (5) 112, 2119, 7100, 9765, 11631

k. -genleri gibi (2) 3021, 8066

k. -genlerine (1) 3397

k. -genlerinden (1) 12647

k. -genlerini (1) 3029

k. -gensin (1) 10800 (zm.)

k. -geydim (1) 8388

k. -meden (3) 2008, 3037, 3622

k. -medi (11) 2944, 3742, 3617, 3870, 4360, 7462, 7565, 7574, 7950, 8471, 11264

k. -mediñiz (1) 3443

k. -mege (13) 1229, 2128, 3628, 4771, 5477, 5950, 6316, 9300, 9832, 10567, 10898, 11114, 13045

k. -megen (1) 5201 (pr.)

k. -megen olsa (1) 4362

k. -mek (8) 2643, 3982, 7936, 7995, 11550, 11658, 12040, 12588

k. -mek için (3) 7970, 8046, 11733

k. -mek gerek (1) 10627

k. -mek kereksin (1) 9321

k. -mekni (1) 1309

k. -mekniñ (1) 5681

k. -melerini (1) 8259

k. -mem (1) 3982

k. -mesem (1) 971

k. -mesin (1) 8944

k. -mesine (1) 10611

k. -mesinen (1) 9343

k. -mey (1) 7186 (gr.)

k. -mey (5) 28, 628, 5521, 5831, 11184 (zm.)

k. -meycek (1) 3435 (zm.)

k. -meycekmi (1) 10855

k. -meyler (1) 10726

k. -mez (6) 177, 4311, 7297, 11115, 12575, 12820

k. -ñiz (10) 1272 (2), 1650, 2649, 3869, 4462, 7940, 11743, 12824, 13040

k. -p (63) 639, 686, 727, 916, 1237, 1322, 1725, 1727, 1829, 1832, 1913, 2116, 2131, 2203, 2371, 2402, 2856, 2967, 3023, 3104, 3357, 3634, 3662, 3997, 4168, 4182, 4276, 4535, 4717, 4874, 4937, 5031, 5146, 5241, 5650, 5704, 5742, 5787, 6281, 6496, 6497, 7060, 7285, 7415, 8134, 8195, 8434, 8458, 8468, 8618, 8670, 8948, 8958, 9334, 10162, 10232, 10369, 10571, 10899, 11242, 11268, 11527, 12093, 12274

k. -p ketti (10) 2136, 3526, 3894, 4307, 6399, 7324, 7432, 7765, 8881, 8929

k. -p kettiler (3) 2342, 2770, 5153

k. -p olamasam (1) 3634

k. -p olamay (1) 11867

k. -p olamaycağ (1) 10232 (pr.)

k. -p olamayım (1) 3662

k. -se (2) 3333, 10568

k. -se gerek (1) 12361

k. -seler (1) 1869

k. -sem (1) 3966

k. -señ (4) 602, 1030, 4044, 4614

k. -señiz (1) 2127

k. -sin (1) 43

k. -sinler (5) 35, 66, 1254, 2969, 7583

kiracı : kiracı.

k. -ları (1) 6628

kiramet : kiremit.

k. (1) 268

k. -li (1) 245

kireç : kireç.

k. (2) 4236, 4238
k. -li (1) 11784
k. -nen (1) 2578
k. -ten (1) 11815
kirez : kiraz.
k. -lerni (1) 1631
kiriş- : karışmak, müdahale etmek; girişmek.
k. -e (1) 162
k. -ecek edik (1) 6011
k. -ken soñ (1) 4842
k. -melimiz (1) 5826
k. -p (2) 1560, 1633
k. -rmiz (1) 6938
k. -señiz (1) 5984
k. -ti (1) 2631
k. -tiler (1) 4022
kirle- : kirletmek.
k. -di (1) 3686
k. -gen soñ (1) 3045
k. -geni (1) 3034
k. -mege (1) 6845
k. -memek borclu (1) 6468
k. -mesinler (1) 3678
k. -p (1) 6464
Kirov : Kirov.
K. (1) 6339
kirpi : kirpi.
k. (1) 3114
kirpik : kirpik.
k. (1) 11149
k. -ler (4) 3383, 3385, 7573, 9064
k. -leri (7) 515, 836, 7625, 8977, 9030, 10002, 11878
k. -lerine (1) 9061
k. -lerniñ (1) 3514
k. -li (3) 409, 1261, 7268

kirset- : sokmak.
k. (1) 10154
k. -kenler (2) 8033, 8075 (zm.)
k. -mek (1) 542
k. -mez (1) 7896
k. -ñiz (1) 13055
k. -p (5) 2010, 5741, 8143, 8383, 8627
k. -r (1) 4210
k. -ti (5) 4459, 7928, 8428, 10532, 12998
k. -tiler (1) 9058
kirz : kauçuk.
k. (3) 3084, 3977, 4170
kirza : kauçuk.
k. (2) 4170, 7763
kise : kese, torba.
k. -mden (1) 7897
k. -ñe (1) 1063
kişi : insan, adam, kişi; fert; biri.
k. (22) 1252, 1355, 2557, 7523, 7524, 9144, 9161, 9336, 10104, 10314, 10321, 10702, 10781, 11319, 11438, 11660, 11663, 11667, 11677, 12473, 12772, 12774
k. -den (2) 3604, 11119
k. -ge (2) 2843, 12821
k. -ler (2) 8103, 8193
k. -lerden (1) 7935
k. -lerge (1) 35
k. -ni (3) 2555, 2983, 7895
k. -niñ (9) 2936, 9142, 10777, 10779, 11660, 11670, 11672, 11674, 11987
k. -si (2) 1225, 10030
kişilik : şahsî.
k. (4) 4534, 6428, 10036, 10039
kişmiş : bir üzüm çeşidi.

k. (3) 2460, 3106, 7391
kitap (-bı) : kitap.
k. (10) 7188, 7331, 7349, 7360,
9336, 10441, 10648, 10734, 12165, 12167
k. -ına (1) 332
k. -ından (1) 1351
k. -ını (1) 3618
k. -lar (1) 9217
k. -larga (1) 8649
k. -larını (1) 2516
k. -nı (2) 7351, 7363
kitaphane : kütüphane.
k. (2) 2515, 11696
k. -si (1) 2515
k. -siniñ (1) 10231
kiy- : giymek.
k. (1) 6235
k. (1) 6624
k. -di (12) 275, 1177, 2367, 6423,
7225, 7655, 7657, 7725, 8186, 8187,
11617, 12256
k. -dimi (1) 286
k. -e (3) 805, 8106, 11093
k. -ecek oldu (1) 7567
k. -eler (1) 9278
k. -ersiniñiz (1) 7308
k. -esiniñizmi (1) 1244
k. -gen (8) 465, 2393, 4321, 4324,
6788, 7188, 7763, 11903 (zm.)
k. -gen (8) 880, 2107, 3182, 7912,
8002, 11081, 11176, 12124 (pr.)
k. -gen soñ (2) 7311, 9025
k. -gende (2) 229, 1300
k. -geninen (1) 3547
k. -genini (1) 7911
k. -genler (1) 5532 (zm.)

k. -mege (4) 139, 7459, 7656,
10539
k. -megen (1) 4934 (pr.)
k. -mek için (1) 7566
k. -mekni (1) 7960
k. -meli (2) 7655, 8185
k. -p (21) 884, 1180, 1345, 2861,
3624, 4322, 4813, 6254, 6414, 6677, 7089,
7266, 7335, 7439, 7518, 7592, 8325, 8381,
8639, 9278, 10357, 10473
k. -p yürdi (1) 6604
k. -p yüreler (1) 6601
k. -vde (1) 1220
kiydir- : giydirmek.
k. -di (1) 2617
k. -diler (1) 8583
k. -gen (1) 4581 (zm.)
k. -gen soñ (1) 7962
k. -mege (1) 1245
kiyev : damat, güvey.
k. (7) 144, 477, 2717, 2727, 4511,
5227, 10315
k. -den (1) 10309
k. -i (1) 2322
k. -iniñ (1) 2309
k. -m (1) 3784
kiyik : vahşi, yabani; geyik.
k. (11) 8, 395, 1974, 2404, 5733,
5752, 7018, 7504, 11979, 12442, 12537
k. -kiyik (3) 3313, 5750, 5759
k. -ler (2) 2425, 6224
k. -ler eken (1) 5779
k. -lerine (1) 1419
k. -lerniñ (2) 5634, 7081
kiyikleş- : yabanileşmek.
k. -p kaldıñ (1) 865
k. -p ketken (1) 6692 (pr.)

kiyil- : giymek.
 k. -gen (1) 9255 (pr.)
 k. -geninden (1) 1296
kiyim : kıyafet, giyim.
 k. -de (1) 7663
 k. -inde (2) 7660, 8328
 k. -ini (3) 6603, 7439, 10770
 k. -ler (1) 143
 k. -leri (1) 4062
 k. -lerini (1) 8131
 k. -lerniñ (1) 8071
 k. -li (2) 10135, 10775
 k. -nen (1) 5532
kiyin- : giyinmek.
 k. -di (6) 5005, 6423, 8185, 8188, 9829, 12898
 k. -diler (1) 9764
 k. -e (3) 576, 8118, 10904
 k. -e bilüvi (1) 11631
 k. -gen (4) 7916, 7926, 7931, 13118
 (pr.)
 k. -gence (1) 10189
 k. -genlerine (1) 8146
 k. -mege (11) 1213, 1250, 2561, 4904, 6606, 6621, 7715, 7961, 8108, 8183, 11003
 k. -mek (1) 145
 k. -mey (1) 6415 (gr.)
 k. -p (4) 3844, 4856, 5685, 11689
 k. -p başlağan (1) 8114 (pr.)
 10901
 k. -vindemi (1) 10911
 k.(1) 10893
kiyindir- : giyindirmek.
 k. -p (1) 6623
 k. -mege (1) 1214
kiyinip-kuşanıp : giyinip kuşanıp.

k. (3) 2380, 8422, 10901
kiyiz : keçe.
 k. (2) 3963, 3967
 k. -ge (2) 2703, 2704
 k. -i (1) 2358
 k. -ler (3) 978, 1198, 3963
 k. -lerni (1) 5886
 k. -lerniñ (1) 1287
 k. -ni (2) 2704, 2705
kiyset- : giydirmek.
 k. -mek kerekim (1) 10351
 k. -señiz (1) 8151
 k. -ti (1) 11541
kiysetil- : giydirilmek.
 k. -ecegini (1) 2725
Klara : Klara.
 K. (18) 10236, 10449, 10471, 10478, 10482, 10576, 10748, 10849, 10919, 10923, 10974, 10989, 11214, 11217, 11220, 11223, 11229
 K. -ğa (1) 11063
 K. -nen (1) 10578
 K. -nı (1) 10502
 K. -niñ (7) 10352, 10761, 10898, 10992, 11367, 11433, 11441
 K. -ñızını (1) 10505
klass : sınıf.
 k. (birinci k.) (1) 1030
klassik : klasik.
 k. (2) 6186, 7144
 k. -lerni (1) 7356
klub : kulüp.
 k. (5) 2509, 4818, 5967, 5992, 6008
 k. -da (3) 5977, 9362, 9373
 k. -ğa (1) 9598
 k. -ı (2) 1329, 2512
 k. -қа (1) 1337

k. -lar (1) 2512
k. -larda (1) 2511
k. -mızda (1) 9606
k. -mızğa (1) 9358
k. -nı (1) 5976
klumba : çiçek tarhı.
k. -larnen (1) 7922
k. -larnı (1) 755
kofta : ceket.
k. (1) 6039
k. -larını (1) 7701
kolhoz : Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi, kolhoz.
k. (5) 2558, 4044, 8562, 9363, 11700
k. -da (2) 1573, 9168
k. -ğa (2) 1522, 9209
k. -ına (1) 10686
k. -larda (1) 74
k. -largâ (1) 1641
k. -ları (1) 4822
k. -nıñ (2) 10661, 11575
kolhozcu : kolhozcu, kolhoz işleyen kimse
k. -largâ (1) 11657
kollektiv : topluluk, gurup.
k. (3) 10577, 12862, 12958
k. -ine (1) 12269
k. -nıñ (2) 10579, 12724
komandir : komutan.
k. (2) 8638, 8672
k. -i (1) 6555
k. -miz (1) 8637
komandirovka : görev.
k. -ğa (1) 9656
kombinat : fabrika.

k. -mız (1) 2817
k. -ından (1) 5323
k. -ını (1) 5817
k. -ınıñ (1) 12620
kombinezon : tulum.
k. (1) 11176
k. -ñnı (kombinzonıñnı) (1) 6235
komissiya : kurul, komisyon.
k. (5) 3058, 3371, 3811, 4684, 4697
k. -nıñ (1) 2811
komitet : kurul, komite.
k. -i (3) 3668, 4821, 12706
k. -ine (1) 2331
k. -iniñ (7) 25, 2287, 2526, 3680, 5948, 6968, 12707
kommunist : komünist.
k. (5) 2752, 4745, 5330, 7133, 12713
kommunizm : komünizm.
k. (1) 12735
kompartiya : komünist partisi.
k. -sı (2) 4821, 12707
kompleks : kompleks.
k. (8) 2102, 2154, 2750, 2811, 4727, 8692, 8817, 12856
k. -lerini (1) 4829
k. -lerni (1) 4826
k. -li (3) 2176, 4841, 10411
komsomol : komünist partisine bağlı gençlik kolları örgütü ve bu örgüte bağlı kimse.
k. (6) 9646, 11862, 11969, 11980, 12334, 12487
k. -damız (1) 5480
k. -lar (1) 11972
k. -sıñmı (1) 11860
komsorg : komsomol kurulu başkanı, komsomol sekreteri.

k. -ı (1) 5955
kolbasa : salam.
k. (3) 5083, 7326, 12837
konak (-ğı) : konak.
k. -ı (1) 8512
k. -lar
konferentsiya : konferans, toplantı.
k. -larga (1) 7557
konfet : şeker.
k. (8) 6803, 6806, 6834, 6843, 12122, 12125, 12135, 12836
kondensator : kondansatör, meksefe.
k. (1) 665
k. -ğa (1) 695
konserva : konserve.
k. (2) 5095, 7325
k. -nı (1) 5098
k. -sı (1) 5084
konstruktor : yaratıcı, kurucu, proje mühendisi.
k. -lar (1) 2599
konsultatsiya : danışma.
k. -sına (2) 9870, 12393
konteyner : konteyner, yük sandığı.
k. -i (1) 8826
kontora : büro, yazıhane.
k. -dan (1) 4089
k. -sına (1) 4278
kontsert : konser.
k. (6) 7654, 7665, 9358, 9362, 9364, 9367
k. -ine (1) 7649
k. -ke (2) 9229, 9239
k. -ler (1) 5815
k. -lerden (1) 9242
k. -leri (1) 2511
k. -ni (1) 9374

k. -niñ (1) 9375
k. -te (1) 9382
k. -ten 7666
kontslager : toplama kampı.
k. -de (1) 5215
k. -ge (1) 8594
konvert : zarf.
k. (1) 7468
konyak : konyak.
k. (4) 12169, 12177, 12191, 12836
k. -nı (1) 12180
koridor : koridor.
k. -da (2) 10177, 12833
k. -ğa (3) 10748, 10830, 12831
k. -niñ (2) 10058, 10160
korpus : gövde, bina.
k. -niñ (1) 12619
korset : korse.
k. (3) 6622, 7960, 8151
k. -ini (1) 6620
k. -lerini (1) 800
kosmos : uzay.
k. (1) 10037
Kosta : Kosta.
K. (4) 3856, 3859, 3870, 4755
kostüm : giysi, kıyafet, kostüm.
k. (4) 10448, 10452, 10458, 10460
k. -i (2) 2557, 3245
k. -li (2) 9335, 13106
k. -ni (2) 10459, 10529
k. -niñ (1) 10461
köbete : hamur yemeği, köbete böreği.
k. -nen (1) 723
köç- : geçmek; taşınmak, göç etmek; yola çıkmak, hareket etmek; işlemek, çalışmak; başlamak.

k. -e (1) 5894
k. -ecegim (1) 4912
k. -ecek 660 (1) (zm.)
k. -eyatıkanda (1) 10712
k. -ken (2) 6574, 10878 (pr.)
k. -kende (2) 8728, 10114
k. -kenler (1) 8668 (zm.)
k. -mege (1) 12662
k. -mey (1) 4938 (gr.)
k. -p (20) 547, 916, 1980, 1995, 2523, 2674, 3933, 4709, 4737, 4741, 4772, 4949, 5035, 5334, 5628, 5918, 7761, 8825, 9360, 12680
k. -p yürgen (1) 12790b (pr.)
k. -p başlağan (1) 9027 (pr.)
k. -p yürmek için (1) 4718
k. -ti (4) 1866, 3521, 5741, 9164
k. -tiler (2) 427, 8267
köçebe : göçebe.
k. (3) 168, 2734, 7106
köçebelik : göçebelik.
k. etip (1) 4723
köçür- : aktarmak, nakletmek, taşımak, ulaştırmak; götürmek, bırakmak.
k. -di (2) 6690, 10668
k. -eyik (1) 11838
k. -p (7) 2147, 4675, 4770, 4869, 4939, 5800, 10791
köçüci : göçmen.
k. (1) 3077
kögem : çakal eriği.
k. (1) 6695
köger- : morarmak.
k. -p başlağan (2) 689, 2063 (pr.)
köget : ot, çim.
k. (3) 2178, 6188, 8803

kök : gök, gökyüzü (sıfat) mavi, boz.
k. (15) 2557, 4352, 4962, 4967, 5906, 7026, 10651, 11622, 11130, 11131, 12128, 12511, 12811, 13034, 13105
k. çay (5) 993, 3578, 6393, 6834, 7066
k. -ke (7) 3914, 5400, 8327, 8653, 9402, 9424, 10650
k. -lerde (1) 2390
k. -lerge (1) 4774
k. -ni (2) 1975, 10534
k. -niñ (1) 10550
k. -te (13) 906, 2338, 3620, 3937, 4585, 5408, 5724, 5912, 6212, 7078, 7720, 8249, 10554
k. -teki (2) 2232, 4054
k. -ten (4) 1380, 2433, 2469, 6233
k. túbünde (4) 2144, 5962, 6281, 12087
k. -ünde (2) 2269, 7056
k. yüzünde (2) 1850, 2867
k. yüzünden (1) 7082
k. yüzüne (2) 1890, 3082
kökrek (-gi) : göğüs.
k. -i (2) 4359, 8997
k. -ime (1) 4381
k. -ine (8) 887, 1764, 2003, 4357, 5038, 6626, 7198, 8409
köküs (-ksü) : göğüs, bağır, meme.
k. (1) 1278
k. -i (6) 136, 2384, 3410, 4320, 9725, 10965
k. -inden (1) 9707
k. -ine (6) 4404, 5139, 5196, 6387, 9257, 11277
k. -ini (4) 3483, 5653, 9378, 11446

k. kafesini (4) 1298, 4587, 7958,
9658
k. -leri (5) 800, 2394, 9060, 10271,
12258
k. -lerim (1) 1343
k. -lerime (1) 3652
k. -leriñ (1) 6616
k. -lerine (2) 2401, 2970
k. -lerinece (1) 3307
k. -lerini (5) 3588, 4356, 6455,
6619, 7265, 8067
k. -leriniñ (1) 7656
k. -li (1) 4532
k. -ü (1) 10419
k. -üne (4) 882, 10217, 10221,
10777
k. -üni (3) 9782, 10287, 10750
k. keçir-: iç çekmek, ah etmek.
k. -di (11) 9123, 9265,
9497, 9581, 9809, 9816, 9938, 10682,
11045, 11369, 11517
k. -e (1) 11470
k. -p (3) 4810, 9625, 10263
kölem : hacim, genişlik.
k. -deki (1) 12969
k. -i (2) 2205, 4836
k. -inde (1) 2600
kölmek (-gi) : gömlek.
k. (1) 9255
k. -inen (2) 1178, 12926
k. -ini (6) 2366, 3466, 3623, 4405,
4581, 7309
k. -iniñ (4) 1295, 2557, 10420,
12259
köm- : gömmek, defnetmek,
toprağa vermek.
k. -di (1) 12791
k. -eler (1) 2489

k. -ersiñiz (1) 1630
k. -p (1) 5438
kömül- : gömülmek.
k. -di (1) 9552
k. -genini (1) 5499
k. -p (1) 10041
kömür : kömür.
k. (2) 3582, 9295
köndelen : enlemesine, yatay.
k. (6) 504, 7738, 8663, 9249, 9955,
12211
kön- : ikna olmak, kabul etmek,
inanmak.
k. -p (1) 6690
köp : çok.
k. (1) 1686, 8828
(kööp) (1) 8828
k. -üsi 2674
köpçek (-gi) : teker.
k. (3) 503, 6763, 12648
k. -i (2) 503, 12646
k. -ine (2) 8485, 10125
k. -ini (1) 12591
k. -ler (3) 500, 8870, 8872
k. -leri (1) 5871
k. -lerini (2) 5877, 5878
k. -lerni (1) 8875
k. -lerniñ (1) 8878
köpek (-gi) : it, köpek.
k. (22) 1883 (2), 2339, 2692, 2693,
3621, 3860, 3861, 4584, 4796, 5930, 6143,
7080, 8093, 8378, 8380, 8749, 8752, 8757,
8758 (2), 10228
k. -i (3) 1786, 8748, 8754
k. -ini (1) 2702
k. -ke (2) 1719, 2693

k. -ler (5) 4984, 5768, 5780, 5925, 5929

k. -lerge (1) 5783

k. -lerini (1) 5745

k. -lerni (1) 1888

k. -lerniñ (1) 5943

k. -m (1) 5931

k. -ni (3) 8750, 8751, 8753

k. -niñ (1) 388

k. -tir (1) 5934

köpük : köpük.

k. -ler (1) 1853

k. -li (1) 1764

köpürt- : köpürtmek.

k. -p (1) 1808

kör : kör, gözleri görmeyen.

k. (3) 815, 8330, 11070

kör- : görmek.

k. (5) 498, 3917, 7842, 9247, 9796

k. -almam (1) 3454

k. -amayım (1) 10602

k. -çi (1) 1558

k. -di (29) 319, 835, 881, 1761, 3291, 3334, 3889, 3972, 3974, 4390, 4858, 4873, 4898, 5340, 5557, 6780, 7468, 7521, 7569, 7660, 7947, 8359, 8382, 9429, 10311, 10329, 10674, 11269, 12696

k. -dik (4) 1794, 5459, 7827, 11929

k. -diler (4) 5077, 5734, 7553, 8742

k. -dim (11) 1025, 1536, 2954, 3598, 5538, 6448, 7243, 7496, 8585, 12845 (2)

k. -diñ (2) 3284, 5697

k. -diñiz (3) 1256, 1263, 7824

k. -diñizmi (4) 2150, 3835, 5867, 12843

k. -diñmi (4) 2031, 2704, 5455, 13172

k. -e (15) 161, 310, 366, 1162, 1472, 2634, 3665, 6597, 8752, 10189, 10722, 11093, 11096, 11117, 12501

k. -e bile (1) 10789

k. -e edim (1) 9952

k. -e ekenler (1) 7268

k. -ecegi (1) 9098

k. -ecegi için (1) 9559

k. -ecegim (1) 2629

k. -ecegiñ (1) 7294

k. -ecegine (1) 7908

k. -ecek (3) 3581, 5613, 12371 (pr.)

k. -ecekler (2) 918, 3764 (zm.)

k. -eeksiz (1) 1580

k. -edi (1) 6173

k. -eler (1) 9283

k. -em (3) 4092, 7425, 12070

k. -emiz (3) 2559, 8782, 8811

k. -er (4) 1322, 5344, 6731, 9708

k. -erek (2) 3990, 12714

k. -erim (1) 323

k. -erkenmiz (1) 12712

k. -erler (2) 3518, 5815

k. -ermiz (6) 3772, 5382, 8176, 8717, 8937, 11138

k. -ersiñ (4) 1258, 4612, 6487, 9697

k. -ersiz (4) 3455, 3456, 7813, 8845

k. -esiñ (8) 94, 527, 706, 1554, 4792, 10916, 11089, 12086

k. -esiñizmi (7) 10106, 11035, 11677, 11801, 12524, 13129, 13130

k. -esiñmi (24) 443, 999, 1904, 1963, 2377, 2935, 3286, 3326, 3872, 4060, 4383, 4606, 5836, 5884, 5890, 6720, 7842, 9155, 9406, 10094, 10761, 10875, 11912, 12838

k. -esiz (2) 4132, 8783

k. -esizmi (14) 219, 1317, 1642, 2187, 2792, 3124, 4010, 4156, 4882, 8740, 8781, 8786, 8826, 8860

k. -eyatқан (1) 4536 (pr.)

k. -eyatқанда (1) 3339

k. -eyik (7) 1632, 2560, 5680, 6673, 7731, 8273, 8490

k. -eyikmi (1) 2356

k. -eyim (3) 1033, 2932, 3362

k. -gen (38) 688, 699, 1456, 1834, 1835, 1944, 2009, 2168, 3455, 4146, 4415, 4809, 4936, 5160, 5463, 5751, 6048, 6216, 6999, 8042, 8245, 8347, 8969, 9088, 9366, 9383 (2), 10288, 10490, 10604, 10851, 11275, 11788, 12352, 12757, 12759, 12891, 12919, 13154 (pr.)

k. -gen (4) 4058, 7373, 11036, 12157 (zm.)

k. -gen edi (4) 1318, 4140, 9362, 10706

k. -gen edim (1) 9382

k. -gen ediñ (1) 12427

k. -gen ediñmi (1) 5109

k. -gen kibi (3) 9451, 10050, 12025

k. -gen olsañ (2) 12370, 12378

k. -gen olsañız (1) 1623

k. -gen sayın (1) 3716

k. -gen soñ (4) 2077, 9310, 9895, 12188

k. -gence (1) 6624

k. -geni (3) 7513, 9317, 12779

k. -geni kibi (10) 334, 2637, 3346, 4947, 5937, 6794, 8128, 8631, 8949, 10849

k. -genim (2) 2360, 8579

k. -genimni (2) 5550, 7208

k. -geniñ (1) 7726

k. -geniñ kibi (1) 618

k. -genine (2) 6808, 9351

k. -geninen (26) 535, 1272, 1726, 1809, 2720, 2890, 3903, 4158, 4985, 5244, 5648, 5774, 6642, 7716, 7764, 8253, 9336, 9837, 10753, 11156, 11428, 12594, 12989, 13106, 13109, 13113

k. -genini (5) 274, 1216, 1303, 6733, 9373

k. -geniñiz kibi (5) 1607, 1688, 2231, 5379, 8724

k. -genler (1) 4220 (zm.)

k. -genler (2) 6098, 11479 (pr.)

k. -genleri (1) 12653

k. -genleri kibi (4) 4182, 5410, 12517, 12749

k. -genlerinen (1) 2636

k. -genlerini (1) 7164

k. -genlerniñ (1) 10562

k. -gensiniñiz (2) 438, 5551

k. -medi (14) 282, 857, 1333, 2378, 2605, 2642, 3853, 7826, 8048, 9829, 9883, 9897, 9930, 11825

k. -medim (6) 869, 4218, 6614, 11276, 12016, 13160

k. -mediñ (2) 2361, 9094

k. -mediñmi (1) 12013

k. -mege (23) 484, 1342, 1562, 2117, 5167, 5682, 5696, 6520, 6630, 6633, 8366, 8472, 8655, 9084, 9544, 9551, 9601, 9641, 10491, 10503, 10505, 10510, 11749

k. -megen (10) 901, 2740, 3133, 4850, 5920, 8471, 9199, 10067, 10269, 12452 (pr.)

k. -megen (5) 605, 1846, 8088, 12752, 12950 (zm.)

k. -megen edi (5) 1182, 5190, 9946, 10007, 10944

k. -megen edik (1) 2644

k. -megen edim (2) 1530, 13121

k. -megen kibi (1) 6310

k. -megence (4) 27, 491, 4117,
 12118
 k. -megenden beri (1) 12579
 k. -megeni (1) 9771
 k. -megenini (1) 10183
 k. -megenler (1) 4039 (zm.)
 k. -megenler (1) 5425 (pr.)
 k. -megenlerini (1) 1481
 k. -megenmi eken (1) 3475
 k. -mek (24) 1389, 1406, 1694,
 2297, 2508, 3566, 3852, 4437, 5678, 5808,
 6015, 7217, 7549, 7811, 7985, 8328, 9449,
 9880, 10611, 10673, 10836, 11190, 12077,
 13171
 k. -mek borclu (1) 8733
 k. -mek için (4) 8691, 8918, 10064,
 11593
 k. -mek kerek (3) 7713, 8919,
 11648
 k. -mek kerek edi (1) 1341
 k. -mek kerek edimi (1) 1333
 k. -mek kerekimiz (1) 8841
 k. -mekni (1) 6570
 k. -mekte (8) 2166, 4123, 9546,
 10029, 10906, 11476, 12470, 12481
 k. -mekte edi (1) 8106
 k. -mekteler (1) 4824
 k. -melisiñ (4) 3596, 4605, 4800,
 12120
 k. -memezlikke (1) 6495
 k. -mese (1) 9312
 k. -mey (1) 11257 (gr.)
 k. -mey (2) 675, 9779 (zm.)
 k. -meycegim (1) 3763
 k. -meyceğine (1) 856
 k. -meycek (2) 5922, 12410 (zm.)
 k. -meyim (4) 5880, 6613, 7347,
 11092

k. -meyip (1) 6749
 k. -meyler (4) 132, 207, 560, 10179
 k. -meymiz (1) 10600
 k. -meysiñmi (1) 2273
 k. -mez (4) 5344, 7179, 11516,
 12370
 k. -mez edi (1) 131
 k. -mezden (18) 8173, 1345, 1621,
 3438, 3964, 4899, 5924, 7100, 9302, 9566,
 10184, 10274, 10485, 10494, 10769,
 11991, 12023, 12187, 12690
 k. -ñ (1) 3334
 k. -ñiz (1) 7990
 k. -p (körp) (89) 36, 169, 298, 336,
 422, 473, 606, 791, 809, 830, 1140, 1219,
 1726, 1833, 1836, 1838, 2056, 2260, 2483,
 2521, 2537, 2657, 2862, 3168, 3269, 3303,
 3425, 3428, 3465, 3469, 3481, 3580, 3595,
 3608, 3862, 3879, 3894, 4142, 4180, 4328,
 4443, 4532, 5050, 5057, 5176, 5178, 5281,
 5423, 5471, 5617, 5749, 5914, 5950, 6735,
 6385, 6429, 6621, 6684, 6697, 6755, 6801,
 7051, 7220, 7775, 8527, 8613, 8754, 8771,
 8798, 8846, 8955, 9145, 9170, 9352, 9441,
 9473, 9558, 9593, 9640, 9942, 10251,
 10436, 10889, 10993, 11090, 11272,
 11649, 12604, 13114
 k. -p (körüp) (7) 9848, 10097,
 11366, 11555, 12300, 12984, 12997
 k. -p çıkkan soñ (1) 1013
 k. -p kaldı (1) 5651
 k. -p keldi (1) 2056
 k. -p olamadı (1) 12148
 k. -p olamadı 3969, 9601, 10566
 k. -p olamadım (1) 11673
 k. -p olamay (1) 10589
 k. -p oturasiñ (1) 11510
 k. -p otursiñ (1) 12292
 k. -p tura (2) 10860, 10864
 k. -p turmakta (1) 11853

k. -sek (1) 9775
k. -seler (4) 321, 3519, 7513, 9309
k. -señ (4) 1102, 3588 (2), 8897
k. -señiz (1) 12132
k. -sin (3) 8752, 9243, 11154
k. -sinler (3) 1869, 4899, 6798
k. -üci (1) 1523
köre : göre, -ca, -ce, tarzında.
k. 324, 1364, 1615, 1965, 2333, 2761, 2883, 4040, 4086, 4300, 4722, 4922, 5606, 5985, 6536, 6904, 8027, 8032, 8537, 8745, 8766, 8858, 9866, 10001, 10053, 10910, 11189, 11195, 11563, 11723, 12913, 12233, 12373
körmemiş : açgözlü, görgüsüz.
k. (1) 2704
körset- : göstermek.
k. -eyim (1) 2361
k. -ken (1) 464 (pr.)
k. -p (2) 3173, 3287
k. -r (2) 4804, 5129
k. -rim (1) 3544
k. -ti (1) 1274
körül- : görülmek, görünmek, gözünmek.
k. -di (4) 764, 1807, 3973, 4981
k. -e (2) 418, 2657
k. -gen (2) 1178, 1294 (pr.)
k. -genini (1) 4597
k. -mekte (2) 4846, 5044
k. -mey (1) 1799 (zm.)
k. -mez (2) 2058, 3592 (pr.)
k. -p (1) 6991
k. -p başladı (1) 1851
k. -p başlağanda (1) 5408
k. -p başlay (1) 1598
k. -p tura (1) 5589

k. -p turmağta (1) 3216
körümli : boylu poslu, endamlı, seçkin.
k. (5) 9236, 10240, 10342, 11062, 11067
körün- : görünmek, gözükmek, belirmek, çıkmak
k. -di (29) 480, 698, 1223, 1766, 3408, 3652, 3953, 4308, 4339, 5510, 5553, 5771, 6298, 6325, 7662, 8288, 8380, 8452, 8483, 8679, 9241, 9616, 9768, 9919, 9949, 10007, 10463, 11783, 13113
k. -diler (3) 1725, 2057, 5405
k. -diñ (1) 6362
k. -diñiz (1) 6410
k. -e (16) 936, 2388, 3384, 3620, 3987, 4907, 5920, 7020, 7043, 7734, 8745, 9865, 10242, 10729, 1114, 11651
k. -e edi (5) 9125, 9417, 9656, 10649, 12061
k. -ecegini (1) 7046
k. -ecek (3) 860, 9250, 9735 (zm.)
k. -eler (6) 4329, 7030, 8893, 9264, 11978, 12403
k. -esiñ (2) 12167, 12617
k. -esiñiz (1) 6438
k. -gen (6) 2392, 9182, 9787, 11808, 13183, 13186 (pr.)
k. -gen (1) 12763 (zm.)
k. -geni için (1) 10969
k. -genine (1) 6751
k. -me (1) 9858
k. -meden (1) 628
k. -medi (5) 1348, 2945, 7849, 9863, 11543
k. -mege (9) 1134, 6610, 7585, 8109, 8184, 8235, 8887, 9905, 10569
k. -megen (1) 9928 (pr.)
k. -megenine (1) 9582

k. -mek (2) 145, 2134
k. -mek için (1) 5016
k. -mekte (10) 9029, 9531, 11253, 11328, 11819, 11995, 12894, 12992, 13179, 13186
k. -mekte edi (5) 9749, 10461, 11459, 12469
k. -mekte ediler (3) 12254, 12467, 12988
k. -mekteler (1) 13182
k. -meli (1) 3389
k. -mem (1) 1824
k. -meseñ (1) 1825
k. -mey (1) 12511 (gr.)
k. -mey (6) 1788, 2341, 4283, 5398, 9259, 9455, 9528, 9575, 10254, 10356, 10652, 11429, 11697, 12112 (zm.)
k. -mey edi (3) 688, 1326, 7942
k. -mey kaldı (1) 639
k. -meycek (1) 11112 (pr.)
k. -meydir (1) 11976
k. -mez (1) 9418 (pr.)
k. -p başladılar (1) 12568
k. -p başlağanda (1) 10584
k. -p olamaycağını (1) 9872
k. -p tura (1) 9041
k. -p tura edi (1) 3036
k. -p turmakta edi (2) 11638, 13050
k. -r (2) 3583, 3585
k. -se (4) 31, 575, 3459, 9804
k. -se kerek (1) 1486
körünüş : görünüş, biçim, tavır, görünüm.
k. (3) 9280, 9995, 10914
k. -i (3) 11630, 12985, 12990
k. -ini (3) 5021, 12797, 12805
k. -m (1) 9814
k. -ten (1) 3661

körüş : görüş, görme işi.
k. -m (1) 9349
k. -te (1) 10314
körüş- : görüşmek, buluşmak.
k. -almamız (1) 1994
k. -e (1) 2443
k. -e edi (1) 9945
k. -e ediler (1) 9083
k. -ecekimiz (1) 8467
k. -eler (3) 2729, 5232, 11888
k. -emiz (2) 5853, 7498
k. -ken (1) 10415 (pr.)
k. -ken soñ (1) 586
k. -kence (2) 5469, 8994
k. -kende (4) 3570, 7036, 8125, 10917
k. -kenini (1) 8400
k. -mediler (1) 10319
k. -medim (1) 1259
k. -mege (9) 3144, 3161, 3229, 3297, 3469, 9438, 9457, 11592, 11611
k. -mek (6) 627, 1095, 6696, 6818, 8648, 12100
k. -mek kerekim (1) 6470
k. -mek kerekimiz (1) 1682
k. -mekni (1) 7986
k. -mekten (1) 12001
k. -mese (1) 5004
k. -mesek (1) 5194
k. -meyip (1) 6276
k. -p (10) 70, 1091, 1967, 2281, 3032, 6502, 6631, 7744, 8028, 8700
k. -p başlağanıñnen (1) 3569
k. -p olurlarmı eken (1) 13163
k. -p turacaqları (1) 3266
k. -r (2) 1048, 3172
k. -se (1) 11453

k. -sek (1) 12291
k. -seler (2) 6501, 10670
k. -ti (7) 461, 2094, 5386, 6870, 7854, 8137, 9416
k. -tiler (3) 8097, 8760, 10306
k. -tim (1) 6686
körüşüv : buluşma, görüşme.
k. (5) 986, 1545, 3244, 5168, 5482
k. -de (1) 5157
k. -de edik (1) 3304
k. -den (3) 1237, 2133, 10308
k. -ler (1) 299
k. -lerge (1) 9655
k. -lerini (1) 9936
k. -miz için (1) 6815
köstek : köstek, zincir.
k. -nen (1) 4208
köster- : göstermek, belirtmek.
k. (1) 8270
k. -cek olup (1) 7361
k. -di (25) 441, 1010, 1015, 1544, 2818, 3368, 4083, 4470, 5351, 5520, 6234, 6582, 7113, 7593, 9705, 10152, 10160, 10745, 10825, 10834, 11373, 11869, 12308, 12842, 13072
k. -dik (1) 10820
k. -e (5) 360, 405, 1537, 4371, 10480
k. -e bileler (1) 4828
k. -e edi (2) 8345, 9948
k. -esiñ (1) 9812
k. -eyik (1) 3924
k. -gen (1) 11927 (zm.)
k. -gen (6) 197, 1338, 3825, 5345, 6748, 7900 (pr.)
k. -gen ediler (1) 9364
k. -gende (1) 10080
k. -geniñiz için (1) 2915

k. -me (1) 2355
k. -medi (1) 9726
k. -mege (8) 7179, 9593, 10069, 10091, 10112, 10771, 10807, 11028
k. -megen edi (1) 10957
k. -mek (7) 720, 1568, 5611, 5674, 11220, 11471, 12600
k. -mek için (1) 10927
k. -mek içinmi (1) 6397
k. -mek kerek (1) 7590
k. -meknen (1) 5612
k. -mekte edi (1) 9378
k. -mekteler (1) 9381
k. -memege (1) 12693
k. -memni (1) 9398
k. -mey (1) 4157
k. -mez (1) 11414
k. -p (19) 1411, 1883, 1917, 2080, 3191, 3292, 4926, 5059, 5404, 5885, 6300, 6959, 7523, 8004, 8090, 8611, 8696, 8747, 8851
k. -p çıktı (1) 8712
k. -p tura (1) 2824
k. -p turdı (1) 73
k. -p tursa (1) 124
k. -r (4) 1210, 2602, 2747, 11915
k. -r edi (1) 13133
k. -rim (1) 12695
k. -rsiñmi (1) 4448
k. -se (1) 4156
k. -vinde (1) 4568
köstergiç : gösterge, rakam.
k. (1) 7840
kösteril- : gösterilmek.
k. -e (3) 620, 7129, 11553
k. -gen (4) 1050, 1223, 7941, 12563 (pr.)

k. -gen (1) 12741 (zm.)
k. -gendir (1) 4419 (zm.)
k. -p (1) 11561
kösteriş : talimat, öğüt.
k. -inden (1) 5530
k. -inen (2) 1439, 7584
k. -ini (1) 960
köşe : köşe.
k. -çigine (1) 1630
k. -de (3) 2578, 6035, 6355
k. -ge (2) 11022, 12119
k. -lerinde (4) 1421, 1606, 2476,
2508
k. -lerinden (2) 9639, 12503
k. -lerine (1) 2461
k. -sinde (4) 4047, 4579, 8292,
10059
k. -sindeki (1) 7953
k. -sinden (1) 1651
k. -sine (4) 1753, 5202, 6533, 7332
k. -sinece (1) 1651
köşik : villa.
k. (1) 10346
kötek : dövüş, kavga.
k. (1) 4995
kötekle- : dövmek, dayak atmak.
k. -mege (1) 3285
k. -ycek olğan (1) 12640 (zm.)
kötekleş- : vuruşmak, dövüşmek.
k. -kendirsini (1) 9498
k. -kenlerge (1) 3893
k. -medim (1) 9500
köter- : almak, kaldırmak,
çıkarmak; kalkındırmak; harekete
geçirmek; koymak; yükseltmek, taşımak;
uygulamak, gerçekleştirmek.
k. (2) 5088, 11784

k. -di (28) 135, 662, 1762, 1876,
1884, 2064, 2132, 3502, 3694, 3862, 4404,
4415, 4773, 5099, 6531, 8411, 9253, 9341,
9593, 9722, 9799, 11311, 11646, 11821,
12075, 12117, 12527, 12850
k. -dik (2) 8713 (2)
k. -diler (3) 1677, 4274, 4852
k. -e (3) 2052, 2261, 11240
k. -ecekimiz (1) 8821
k. -emiz (1) 7515
k. -esin (1) 3930
k. -gen (2) 3269, 12798 (zm.)
k. -gen (2) 6877, 11427 (pr.)
k. -gen soñ (3) 2586, 8836, 12181
k. -gence (1) 4400
k. -gende (2) 346, 9111
k. -geninen (2) 65, 5558
k. -genler (1) 4651 (zm.)
k. -genlerine (1) 10047
k. -me (1) 3503
k. -medi (2) 911, 3913
k. -mege (2) 3424, 11451
k. -mek (1) 10573
k. -mek için (1) 6014
k. -mekni (1) 10982
k. -melerini (1) 8528
k. -mey (1) 9578 (zm.)
k. -p (77) 60, 336, 768, 931, 981,
996, 1157, 1285, 1595, 1665, 1675, 1899,
2046, 2121, 2354, 2367, 2618, 2721, 2796,
3049, 3055, 3276, 3278, 3320, 3368, 3432,
3444, 3782, 3863, 4410, 4590, 4704, 5523,
5666, 5722, 5848, 5881, 5939, 6111, 6114,
6169, 6308, 6786, 6793, 6964, 7398, 7446,
7467, 7509, 7658, 7987, 8000, 8007, 8602,
8997, 9112, 9139, 9290, 9581, 9705, 9952,
10403, 10405, 10975, 11034, 11317,
11422, 11440, 11571, 11822, 11985,
12111, 12241, 12247, 12597, 12847, 12869

k. -p başlağan (1) 5908 (pr.)
k. -p turğan (1) 8676 (pr.)
köteril- : çıkmak; kalkmak; ayağa kalkmak; yükselmek; kabarmak, kaldırılmak, kalkındırılmak, yerinden hafifçe kalkar gibi olmak.
k. -di (16) 325, 848, 1799, 3968, 3974, 4871, 5150, 8533, 10125, 10298, 10369, 10887, 11288, 11722, 12113, 13002
k. -diñiz (1) 1222
k. -e (2) 512, 12583
k. -e başladı (1) 10501
k. -eler (1) 2395
k. -eyatır (1) 2273
k. -eyatқан (1) 11117 (pr.)
k. -gen (2) 7025, 9104 (zm.)
k. -gen (7) 1524, 1751, 1851, 2111, 2868, 5493, 9038 (pr.)
k. -gen edi (2) 4069, 10820
k. -gen kibi (1) 13088
k. -gende (1) 8952
k. -gendir (1) 12970
k. -geninen (1) 1155
k. -mekte (1) 5899
k. -p (12) 1108, 1324, 2422, 2836, 3311, 3972, 5255, 6796, 7392, 7463, 8465, 8901
k. -p başlağan ediler (1) 10538
k. -p keteler (1) 5804
k. -p ketti (1) 9636
k. -p turacaқта (1) 4367
k. -p turdı (3) 3966, 8001, 8433
k. -se (1) 11015
k. -sem (1) 8587
köterinki : yüksek.
k. (4) 2181, 7148, 7206, 11216
köy : köy.

k. (35) 14, 77, 159, 166, 173, 375, 712, 1488, 1566, 2753, 3679, 4447, 4586, 4822, 5421, 6573, 6592, 6600, 6604, 6691, 6733, 7778, 7861, 7900, 8290, 9080, 9101, 9285, 9533, 9534, 9576, 9932, 11077, 11480, 12631
k. -çigi (1) 4906
k. -çiginde (2) 288, 12540
k. -çikke (1) 4434
k. -çikni (1) 6571
k. -çikniñ (1) 4585
k. -çikte (3) 4434, 6582, 8628
k. -de (16) 168, 4042, 6572, 6609, 6637, 6717, 6727, 6785, 7824, 7881, 8625, 9079, 9261, 9700, 9893, 12023
k. -den (10) 388, 809, 4561, 4764, 6588, 7886, 7982, 9101, 12012, 12641
k. -dir (1) 245
k. -ge (9) 4485, 4563, 6537, 6639, 8333, 8625, 9084, 9207, 9872
k. -lerde (3) 7871, 8282, 9194
k. -lerdeki (1) 12535
k. -lerden (2) 6602, 10237
k. -lerinde (3) 5216, 11882, 12053
k. -lerine (1) 9654
k. -leriniñ (3) 8580, 8616, 10283
k. -m (1) 4465
k. -mizde (1) 4572
k. -mizniñ (3) 823, 4041, 4200
k. -ni (2) 814, 5627
k. -niñ (19) 250, 273, 283, 307, 394, 420, 3874, 4438, 4444, 4455, 5694, 6584, 6594, 6634, 6732, 6767, 7884, 7915, 9750
k. -ñizde (1) 4446
k. -ü (1) 12025
k. -ünde (2) 238, 6584
k. -ünden (1) 7907
k. -üne (1) 6577

k. -üni (1) 6667

köydes : aynı köyden olan.

k. (2) 820, 10288

k. -ine (1) 10103

k. -inen (1) 12024

k. -iniñ (1) 11663

k. -ler (1) 9575

k. -lerge (1) 9399

k. -leri (4) 9073, 9789, 10305, 10577

k. -lerimden (1) 9903

k. -lerine (2) 9250, 12641

k. -lerini (1) 6667

k. -leriniñ (1) 10285

k. -ñni (1) 12154

köylü : köylü.

k. (12) 161, 1615, 6191, 6538, 6543, 6552, 7866, 8322, 11093, 11098, 11104, 11108

k. -ce (1) 7916

k. -ge (1) 6547

k. -ler (11) 793, 1454, 6540, 6551, 6552, 6568, 6273, 7860, 8038, 8334, 9537

k. -lerge (1) 8283

k. -leri (1) 6541

k. -lerniñ (6) 6197, 6539, 6555, 7869, 8344, 9534

k. -ni (2) 6546, 11096

k. -niñ (5) 162, 165, 5605, 11100, 11103

köz : göz; bölme, oda, delik.

k. (94) 407, 435, 481, 499, 522, 552, 593, 644, 769, 924, 931, 1174, 1184, 1254, 1261, 1267, 1347, 1471, 1511, 1572, 1672, 1861, 1921, 2130, 2194, 2392, 2626, 2724, 2820, 2882, 2911, 3112, 3421, 3437, 3468, 3550, 3649, 3652, 3662, 3799, 3947, 4032, 4303, 4531, 4558, 4643, 4673, 4801, 4849, 4875, 4972, 4987, 5017, 5018, 5166,

5509, 5696, 5810, 5824, 6119, 6163, 6233, 6436, 6731, 7097, 7116, 7176, 7186, 7267, 7269, 7293, 7529, 7826, 7967, 8219, 8395, 8756, 9384, 9414, 9463, 9582, 10027, 10103, 10146, 10270, 10294, 10673, 10757, 10929, 10935, 11102, 11553, 12084, 12792

k. -ler (9) 3384, 3514, 6296, 7217, 7219, 7267, 7570, 7572, 10978

k. -den (42) 11, 639, 1152, 1238, 1780, 1782, 1813, 1925, 2095, 2836, 3853, 3883, 4234, 4583, 4853, 4940, 5345, 5385, 5491, 5501, 6309, 6489, 6594, 6804, 6870, 6961, 7037, 7295, 7627, 7733, 8462, 8656, 8677, 8733, 9414, 9529, 9786, 10125, 10776, 11793, 11815, 12798

k. -ge (9) 7121, 9164, 9281, 1112, 9281, 9418, 9928, 10584, 12568

k. -lerde (1) 8397

k. -lerge (3) 3384, 7574, 9993

k. -leri (86) 263, 376, 872, 1326, 1363, 2087, 3395, 3886, 3896, 4325, 5598, 5807, 5874, 5881, 5940, 6078, 6125, 6372, 6768, 7262, 7314, 7386, 7491, 7501, 7504, 7802, 7805, 7918, 7948, 8364, 8989, 9059, 9064, 9120, 9181, 9186, 9294, 9296, 9449, 9453, 9476, 9519, 9551, 9584, 9615, 9720, 9722, 9793, 9800, 9804, 9943, 9947, 9992, 10004, 10011, 10111, 10114, 10171, 10173, 10271, 10383, 10386, 10486, 10576, 10666, 10691, 10724, 10761, 10978, 11130, 11321, 11374, 11409, 11412, 11506, 11715, 12025, 12081, 12260, 12290, 12587, 12636, 12892, 12895, 13007, 13139

k. -lerimni (1) 9247

k. -lerinde (5) 7216, 7570, 9115, 11654, 12232

k. -leriñden (3) 6045, 7192, 8257

k. -lerinden (9) 3912, 4357, 5174, 6627, 7218, 8410, 8996, 10391, 10559

k. -lerine (61) 396, 529, 543, 777, 1192, 1199, 1277, 1523, 1948, 2046, 2211, 2276, 2375, 2621, 2806, 2944, 3275, 3513, 3725, 4202, 4445, 4453, 4552, 4865, 4929, 5090, 5185, 5615, 5874, 6041, 6107, 6301, 6404, 6687, 6850, 6867, 7189, 7362, 7385, 7692, 8009, 8037, 8227, 8302, 8349, 8397, 9154, 9311, 9585, 9600, 9613, 9712, 9848, 10396, 10557, 11289, 11325, 11469, 11765, 11824, 13005

k. -lerinen (27) 180, 343, 895, 1146, 1754, 1882, 2271, 2422, 2521, 4588, 6037, 6100, 9117, 9308, 9471, 9823, 9952, 10115, 10531, 10645, 10692, 10812, 10978, 11156, 11646, 13015, 13118

k. -lerini (78) 20, 93, 345, 410, 609, 839, 1077, 1257, 1351, 1387, 1525, 1774, 1847, 1943, 2065, 3240, 3294, 3382, 3625, 3651, 3742, 3884, 3888, 3946, 4155, 4363, 4367, 4986, 5016, 5108, 5138, 5148, 5876, 5986, 6101, 6127, 6424, 6622, 6684, 6702, 6794, 6807, 7193, 7269, 7312, 7324, 7447, 7450, 7722, 7759, 8016, 8043, 8148, 8532, 8930, 8975, 9031, 9059, 9444, 9473, 9482, 9601, 9664, 9813, 9955, 9981, 9997, 10018, 10202, 10649, 10934, 11326, 11401, 11784, 11878, 12095, 12235, 13088

k. -leriniñ (7) 680, 887, 2822, 3207, 9486, 12202, 12306

k. -leriñizge (1) 5549

k. -leriñni (2) 3361, 10055

k. -lernen (1) 10290

k. -lerni (4) 2472, 5550, 10039, 12445

k. -lũ (9) 1165, 1974, 2075, 4532, 5404, 6573, 7661, 10484, 11808

k. -m (11) 345, 415, 870, 1940, 2669, 3361, 3640, 3879, 4175, 4668, 6772

k. -me (7) 1922, 3651, 5831, 6361, 7577, 8451, 9858

k. -miz (1) 7256

k. -mizni (1) 12178

k. -mizniñ (2) 11176, 12712

k. -mnen (1) 830

k. -mni (1) 2411

k. -mniñ (1) 11674

k. -ñ (6) 7, 12, 644, 2168, 4163, 6715

k. -ñe (5) 935, 6136, 7294, 7424, 10491

k. -nen (4) 4960, 7804, 10068, 10355

k. -niñ (1) 6857

k. -ñiz (6) 589, 1221, 2317, 3581, 6437, 13019

k. -ñnen (1) 4612

k. -ñni (9) 936, 3951, 4103 (2), 5132, 5447 (2), 5838, 9723

k. -ñniñ (1) 5844

k. -ũ (45) 292, 623, 661, 880, 971, 1161, 1162, 1213, 1835, 1890, 2061, 2593, 2634, 2674, 2740, 3468, 3554, 3656, 3685, 3916, 3998, 4174, 4294, 5420, 5614, 5715, 6605, 6724, 6784, 7565, 7693, 7842, 7848, 8202, 8733, 9008, 9933, 10503, 10505, 11382, 11489, 11512, 11519, 11631, 13114

k. -ũnde (2) 939, 3876

k. -ũnden (3) 7804, 8931, 11453

k. -ũne (30) 28, 677, 728, 860, 1133, 1290, 1807, 1824, 2250, 2309, 2758, 3008, 3342, 3349, 3617, 3953, 4134, 4360, 4864, 5201, 7030, 7533, 7661, 7849, 8235, 8470, 8569, 8850, 11075, 12246

k. -ũnen (6) 484, 3407, 3971, 8088, 8232, 11853

k. -ũni (12) 353, 1228, 3902, 4166, 6654, 6721, 7003, 7216, 7273, 7372, 11533, 13071

k. -ũniñ (3) 9292, 10389, 11873

k. tikti (1) 7992

açık k. : açığöz, uyanık.

a. (2) 1747, 7232
k. bebekleri (1) 8977
k. bebegi : göz bebeği.
k. (2) 1462, 1473
k. -miz (1) 3834
k. et- : gözle işaret etmek.
k. -p (1) 1106
k. -de tut- : gözde tutmak.
k. -alar (1) 12959
k. -arağ (6) 3826, 5817, 6754, 7543, 8663, 9003
k. -asıñmı (1) 6231
k. -ğan (2) 2441, 5506 (pr.)
k. -mağ kerek (1) 11570
k. -p (2) 551, 5367
k. -tı (1) 891
k. -de tutul- : gözde tutulmak.
k. -a (2) 2167, 4818
k. -dı (1) 2252
k. -ğan (1) 2219 (pr.)
közaydın : gözün aydın.
k. (3) 9067, 1163, 4556
közde : gözde.
k. -ki (2) 12343, 12961
közet- : gözlemlmek, gözetlemek.
k. -p turdı (1) 1325
k. -p turğan (1) 9191 (pr.)
k. -p turğan kibi (1) 9195
k. -vde (1) 9320
k. -vi (1) 9189
k. -vlerden (1) 1164
közetici : gözlemci, gözcü.
k. -ler (1) 7875
köz-közge : göz göze.
k. (2) 586, 3814
köz-kulak : göz kulak.
k. (1) 7874

k. olup (1) 7874
közle- : gözlemek, gözetlemek.
k. -gen (1) 10617 (pr.)
k. -p (2) 5760, 5763
közlük (-gi) : gözlük.
k. -i (1) 10722
k. -ini (4) 10741, 10760, 11571, 11664
k. -iniñ (1) 11740
k. (1) 6644
k. -lerini (3) 441, 5969, 6647
közyaş : gözyaşı.
k. (2) 3336, 6848
k. -ı (2) 3158, 6797
k. -ına (1) 1396
k. -lar (5) 2008, 3912, 5175, 8049, 8410
k. -ları (7) 1397, 7683, 7694, 9030, 9054, 9589, 12232
k. -larinen (2) 3093, 7821
k. -larını (11) 1875, 2411, 4172, 5177, 5214, 6794, 7688, 8048, 8055, 8411, 9594
k. -lı (1) 6759
KPSS Merkeziy Komiteti : Kpss Merkezi Komitesi.
K. (1) 12706
krağmallan- : kolalanmak.
k. -ğan (1) 1248 (pr.)
kran : vinç.
k. (2) 11820, 11822
k. -lar (1) 12796
k. -lardan (1) 7003
k. -larnıñ (1) 7017
k. -nıñ (1) 11824
krancı : vinç kullanan kişi.
k. (2) 11871, 12558

krasavets : yakışıklı adam.

k. (1) 5464

krasavitsa : güzel kadın, dilber.

k. (1) 5067

krepjorjet : çok bükümlü iplikle dokunmuş ince ipekli kumaş.

k. (1) 7655

krepost : kale.

k. -ında (1) 6558

krepostnoy : toprak ağası.

k. (1) 6544

k. -ğa (1) 6546

kreslo : koltuk.

k. (2) 1653, 8001

k. -da (1) 11462

k. -ğa (6) 2399, 5953, 6323, 6324 (2), 7341

k. -lar (1) 1653

k. -sına (1) 8004

k. -sını (2) 7966, 7971

Kreytserova sonata : Lev Tolstoy'un bir eseri.

K. (1) 7352

kotlovan : temel çukuru.

k. (1) 12058

krimplen : ?

k. (1) 10037

krovat : karyola, yatak.

k. (7) 113, 3306, 3334, 11419, 11422, 11530, 12925

k. -çığı (1) 11436

k. -çığını (1) 11906

k. -çıkını (1) 10824

k. -ı (4) 5867, 7501, 8929, 9114

k. -ına (3) 3623, 4643, 7652

k. -ından (1) 7451

k. -ını (1) 11836

k. -ını (1) 3624

k. -ğa (3) 7446, 11376, 12247

k. -ları (1) 4698

k. -mını (1) 11906

k. -nı (1) 11838

k. -ni (1) 7456

k. -ta (1) 3971

Kuban : Kuban.

K. (1) 2492

kurs : kurs.

k. -ğa (1) 11710

k. -nı (1) 9095

kurtka : ceket.

k. -lı (1) 1768

k. -sını (1) 4402

kuşetka : uzun koltuk.

k. (1) 5689

k. -ğa (1) 5691

kübmetr : metreküp.

k. (1) 7032

kübre : gübre.

k. (5) 2147, 2474, 2489, 4675, 4678

k. -lernen (1) 718

k. -nen (1) 5393

k. -ni (1) 5492

k. -ni (1) 4676

k. -si (2) 2146, 4674

k. -siz (1) 5341

kübrele- : gübrelemek.

k. -di (1) 4075

küç : güç, kuvvet, takat; ağır, zor.

k. (6) 471, 2482, 5908, 9018, 9381, 10866

k. edi (1) 10305

k. -ke (1) 11141

k. -ler (2) 2825, 12453

k. -m (2) 3638, 7558
 k. -miz (1) 11074
 k. -miznen (1) 5567
 k. -mni (1) 6485
 k. -nen (1) 11675
 k. -ni (1) 2245
 k. -tir (1) 5592
 k. -ü (9) 269, 6580, 6980, 9201,
 9489, 10117, 10692, 11576, 11767
 k. -ünden (1) 7849
 k. -üne (1) 2739
 k. -ünen (8) 352, 1440, 2398, 2402,
 2721, 6114, 6117, 8379
 k. -üni (4) 1702, 5610, 11531,
 12103
küçelek : köpek yavrusu.
 k. -ni (1) 775
küç-kuvet : güç kuvvet.
 k. (1) 4996
küçlen- : güçlenmek.
 k. -p ketti (1) 4365
küçlendir- : güçlendirmek.
 k. -e (1) 3376
küçleş- : güçleşmek, zorlaşmak.
 k. -ti (1) 5721
küçlü : güçlü.
 k. (15) 2055, 2397, 2505, 3100,
 6283, 7477, 8495, 9142, 11130, 11535,
 12085, 12252, 12297, 12510, 12780
küçük (-gi) : küçük, ufak.
 k. (27) 74, 248, 417, 1377, 2154,
 2170, 2268, 2577, 2582, 2612, 2714, 2749,
 2755, 2756, 2757, 4434, 4585, 4662, 5332,
 7093, 8194 (2), 8298, 9334, 10205, 10828,
 11008
 k. -çe eken (1) 6323
 k. -çik (küçük) (3) 309, 2135,
 7215

k. -i (1) 279
Küçük Cüz : Küçük Cüz.
 K. -de (1) 2686
küçükleş- : küçüklelemek, ufalmak.
 k. -e-küçükleşe (1) 11675
küfür : küfür.
 k. (1) 5237
 k. -küfür (1) 1896
kül : kül.
 k. (4) 5223, 9335, 12467, 13187
 k. -leri (1) 1787
 k. -mni (1) 8153
kül- : gülmek.
 k. -di (38) 197, 445, 636, 853,
 2080, 2917, 3524, 4308, 4813, 5054, 5069,
 5542, 5544, 5855, 5910, 6239, 6412, 7222,
 7552, 7814, 8063, 8148, 8269, 8393, 8409,
 8420, 8452, 8728, 8844, 9672, 9688,
 11348, 11580, 11839, 11905, 11947,
 12429, 12877
 k. -diler (5) 3119, 4099, 4227,
 6091, 12493
 k. -düler (2) 3126, 6705
 k. -e (3) 5038, 5712, 10219
 k. -e berdi (1) 5106
 k. -e edi (1) 9087
 k. -e turğan (2) 2388, 9092 (zm.)
 k. -erek (1) 8547
 k. -esiñ (1) 12822
 k. -gen (1) 12815 (zm.)
 k. -gen (1) 9119 (pr.)
 k. -gende (3) 2392, 3207, 10489
 k. -genini (1) 3475
 k. -genler (1) 5432 (pr.)
 k. -me (1) 11840
 k. -medi (1) 150
 k. -mege (1) 2415
 k. -megen (1) 2962 (pr.)

k. -mey (1) 9316 (zm.)
 k. -p (7) 5923, 6341, 7716, 8538,
 10320, 12072, 12948
 k. -p başladı (2) 727, 7739
 k. -p taşılay (1) 2386
 k. -p turğan (1) 2396 (pr.)
 k. -p yiberdiler (1) 214
 k. -se (1) 11545
 k. -er yüz : güler yüz.
 k. -lü (1) 282
 k. -nen (2) 1649, 10363
 k. -lerine (1) 6218
küldir- : güldürmek.
 k. -e (2) 3804, 10202
küle-küle : güle güle.
 k. (2) 5423, 8747
külkü : gülme, gülüş.
 k. (9) 214, 326, 1433, 1766, 6966,
 9120, 10883, 10953, 10883
 k. -den (2) 3122, 6125
 k. -leri (1) 2519
 k. -nen (4) 1759, 3377, 5111, 11904
 k. -ni (1) 215
 k. -si (2) 7280, 10897
 k. -sine (1) 2353
kültelen- : toplanmak, toparlanmak.
 k. -gen (1) 10404 (pr.)
kültivatsiya : ?
 k. (1) 2467
külümsire- : gülümsemek.
 k. -di (72) 101, 405, 3207, 5697,
 5970, 6301, 7392, 8370, 8851, 9172, 9287,
 9353, 9409, 9472, 9488, 9499, 9645, 9664,
 9669, 10009, 10084, 10133, 10166, 10464,
 10763, 10826, 10930, 10972, 11007,
 11034, 11169, 11173, 11175, 11257,
 12555, 12613, 12625, 12664, 12723,
 12795, 12863, 12873, 12886, 12894,

12924, 12962, 12028, 12237, 12315,
 12360, 12431, 12452, 12486, 12543,
 12579, 12593, 12651, 12821, 12864,
 12919, 12949, 12980, 13000, 13018,
 13038, 13044, 13056, 13064, 13075,
 13085, 13107, 13164
 k. -diler (2) 6099, 12826
 k. -gen (1) 9067 (zm.)
 k. -geninden (1) 8446
 k. -p (50) 181, 411, 1501 (2), 1754,
 2126, 2535, 2770, 2850, 2976, 3113, 3182,
 3196, 3490, 3507, 4451, 4634, 5624, 5851,
 6059, 6092, 6227, 6831, 7333, 7396, 8209,
 8912, 9329, 9352, 9478, 9566, 9622, 9678,
 9700, 10574, 10609, 10777, 10784, 10937,
 11055, 11566, 11672, 11787, 11863,
 11903, 12076, 12134, 12179, 12626,
 12629, 12874
 k. -p turmakta ediler (1) 12573
 k. -p tura (1) 6825
 k. -p turğan (2) 9429, 9450 (pr.)
 k. -r (1) 10152
 k. -vi (1) 12080
 k. -y (6) 2725, 6959, 9317, 9947,
 10213, 12694
 k. -y edi (1) 9094
 k. -yler (1) 12783
külüş- : gülüşmek.
 k. -eler (3) 5407, 8507, 9621
 k. -p (4) 231, 5076, 6029, 7329
 k. -p aldılar (1) 2234
 k. -seler (1) 6501
 k. -tiler (16) 1659, 2238, 2565,
 3192, 4106, 5097, 5679, 5719, 6368, 6964,
 6965, 8707, 8734, 8789, 10779, 11022
kümes : kümes
 k. -ni (1) 9611
kümüş : gümüş.

k. (16) 599, 803, 1117, 1208, 2911,
3713, 3739, 3839, 3919, 4302, 5049, 6528,
7000, 9257, 9791, 11313

k. -ine (1) 3734

k. -ini (1) 10579

k. -ke (1) 1395

k. -nen (1) 11352

k. -ni (3) 3717, 3842, 3917

k. -ten (1) 3735

kün : gün, zaman; tarih, vakit;
güneş.

k. (134) 92, 206, 538, 684, 708,
731, 739, 770, 771, 774, 808, 932, 940,
1182, 1266, 1409, 1440, 1465, 1535, 1715,
1936, 1938, 2090, 2093, 2117, 2440, 2471,
2486, 2521, 2691, 2697, 2724, 2919, 2948,
3137, 3152, 3330, 3711, 3884, 3995, 4138,
4232, 4370, 4730, 4754, 4804, 4860, 5154,
5227, 5230, 5231, 5357, 5387, 5399, 5627,
5880, 6187, 6278, 6477, 6608, 6722, 6865,
6879, 6938, 6960, 6979, 6999, 7016, 7086,
7265, 7319, 7480, 7584, 7635, 7697, 7699,
7724, 7744, 7776, 7786, 7826, 7830, 8155,
8278, 8289, 8330, 8422, 8462, 8580, 8618,
8623, 8865, 8925, 8954, 8960, 8988, 9265,
9312, 9320, 9420, 9535, 9621, 9622, 9653,
9655, 9660, 9868, 9877, 10193, 10224,
10311, 10410, 10497 (2), 10593, 10600,
10715, 10772, 11140, 11146, 11234,
11509, 11593, 11628, 11775, 11777,
11870, 12061, 12083, 12393, 12479,
12494, 12698, 12900

(er k.) (22) 710, 829, 1020, 1309,
1315, 2766, 3586, 4640, 4654, 4803, 5854,
7255, 8464, 8714, 9004, 9413, 9419, 9862,
9945, 10787, 11450, 12757

(o birisi k.) (2) 3252, 3588

k. -de (17) 1321, 1372, 1496, 1725,
2694, 4265, 5439, 5562, 6532, 6708, 7689,
7780, 7783, 9932, 10941, 11313, 12727

k. -dekine (1) 11563

k. -demi (1) 9058

k. -den (6) 2990, 3713, 4225, 4707,
5400, 9531

k. -den berli (3) 3422, 9369, 11774

k. -den soñ (8) 1491, 2711, 6931,
6943, 8324, 8775, 10466, 12453

k. edi (4) 548, 6575, 7091, 11657

k. -ge (8) 1183, 2883, 4278, 6491,
7524, 7553, 7802, 7882

k. -ge kadar (11) 234, 1359, 1449,
3413, 5190, 5615, 6619, 7136, 7907, 8278,
8661

k. -gece (4) 1530, 3142, 8299,
12455

k. -ler (18) 228, 751, 2291, 4737,
6514, 6966, 7371, 8288, 8343, 8473, 8892,
9217, 9761, 9876, 11730, 11963, 11971,
13022

k. -lerde (7) 2954, 3058, 3797,
3805, 5218, 10116, 11774

k. -lerden (3) 1626, 6608, 8330

k. -leri (11) 2860, 4731, 4747,
9084, 9213, 11546, 11783, 11832, 11952,
12683, 12974

k. -lerimizni (1) 5967

k. -lerinde (1) 11454

k. -lerinden (1) 4137

k. -lerini (2) 4758, 10260

k. -leriniñ (2) 990, 6629

k. -lerniñ (12) 973, 1486, 8290,
9286, 9335, 11242, 11455, 11484, 11548,
11700, 12510, 12556

k. -m (1) 8354

k. -miz (2) 1683, 6259

k. -mni (3) 433, 438, 10350

k. -ñ (5) 3584, 5839, 6047, 6048,
11966

k. -ñece (1) 11623

k. -ni (1) 236

k. -niñ (6) 7642, 9021, 9638,
10322, 12618, 12957

k. sayın (1) 4327

k. -ü (46) 236, 416, 490, 742, 1538,
1742, 2540, 2863, 2876, 4275, 4753, 7647,
7697, 7794 (2), 7930, 8275, 8298, 8375,
8376, 8989, 9071 (2), 9072, 9156, 9208,
9421, 9554, 9973, 10034, 10120, 10207,
10379, 10854, 11562, 11688, 11834,
12078, 12092, 12457, 12598, 12698,
12715, 12717, 12803, 12819, 12914

k. -ünde (2) 945, 9656

k. -ündeki (1) 9006

k. -ünden (5) 956, 2103, 4581,
5221, 5895

k. -üni (4) 1717, 9652, 11541,
11543

k. -üniñ (3) 11243, 11599, 11916

k. -üñizden (1) 4932

k. -üñizni (1) 8845

künaylan : ayçiçeği.

k. (1) 4435

künbatı : batı.

k. (2) 643, 644

küncilik : kıskançlık.

k. (9) 3310, 4780, 4781, 4778,
4783, 4790, 4802, 4806, 11502

k. -ke (1) 4786

k. -le (1) 8261

k. -nen (1) 7022

k. -niñ (2) 4805, 4761

k. -te (1) 10310

k. -ten (1) 10227

küncü : kıskanç.

k. (1) 4789

k. ediñ (1) 4795

kündelik : günlük.

k. (2) 6532, 10200

kündoğuş : doğu.

k. (4) 2755, 4650, 12556, 12568

k. -tan (1) 6187

kündüz : gündüz.

k. (10) 730, 1127, 2363, 3987,
5955, 6023, 8229, 8287, 8780, 9216

(gece-k.) (19) 124, 478, 1453, 1620,
1987, 2108, 2863, 4570, 6871, 9076, 9301,
9468, 9766, 10066, 10446, 11035, 11448,
12057, 12062

k. -deki (2) 8263, 12902

k. -den beri (1) 4536

k. -i (1) 11909

k. -ki (1) 12514

k. -leri (2) 9455, 10199

k. -ñ (1) 2350

küneş : güneş.

k. (41) 643, 645, 759, 1155, 1157,
1170, 1173, 1432, 1441, 1799, 1975, 2518,
2757, 2910 (2), 3987, 4069, 4340, 4343,
5344, 5492, 6994, 7074, 7078, 7732, 7930,
8509, 8773, 8774, 8777, 8780, 8952, 9232,
9264, 9532, 9690, 11093, 11762, 12246,
12253, 13186, 13187

k. -i (4) 172, 5080, 9761, 10649

k. -inden (1) 1432

k. -iniñ (4) 644, 1610, 1754, 4966

k. -ke (3) 8741, 10257, 11816

k. -miz (2) 1440, 1442

k. -ni (2) 1751, 1135

k. -niñ (2) 218, 3078

k. -te (1) 8647

küneşli : güneşli.

k. (5) 548, 1784, 7914, 12078,
13181

Künhoca : Künhoca.

K. (1) 7139

kün-künden : günden güne.

k. (3) 2486, 7257, 7498
künle- : kıskanmak.
k. (1) 4805
k. -me (1) 4805
k. -medik (1) 4794
k. -p (1) 4785
k. -seler (1) 4783
k. -señ (2) 4787, 4790
k. -yim (1) 11295
künlik : günlük, hesaplanmış,
tasarlanmış gün.
k. (6) 668, 2039 (2), 2872, 9121,
12892
küpe : küpe.
k. (1) 10905
küre- : kürek çekmek.
k. -genler (1) 2888 (zm.)
k. -mege (2) 4932, 8873
k. -meknen (1) 8873
k. -ysiñ (1) 8873
kürek (-gi) : kürek.
k. (12) 2900, 3433, 3435, 3444,
3446, 5494, 5521, 5524 (2), 5565, 7790,
8872
k. -ine (1) 6800
k. -inen (1) 6802
k. -ini (1) 6804
k. -lerini (1) 6799
k. -ni (9) 5513, 5517, 5520, 5523,
5526, 5530, 5531, 5560, 8874
k. -niñ (2) 5514, 5527
kürel- : kürek çekilmek.
k. -p (1) 2908
küreş : mücadele, savaş.
k. (6) 1172, 2436, 2469, 5125,
6540, 7157
k. -i (1) 7120

k. -ini (2) 5218, 7142
k. -ke (2) 4400, 4401
k. -lerni (1) 7164
k. -siz (1) 5123
k. -te (1) 2466
k. -teki (1) 7126
k. -ten (1) 10580
küreş- : savaşmak, mücadele
etmek.
k. -ecek (1) 3481 (pr.)
k. -ecek ekensiñ (1) 1381
k. -ecek oldılar (1) 5245
k. -eler (2) 5289, 12096
k. -emiz (2) 2793, 7704
k. -kenler (1) 455 (pr.)
k. -mege (2) 4397, 8581
k. -mek kerek (2) 3472, 5123
k. -melisiñ (1) 5124
k. -p (1) 11538
k. -p kelgenler (1) 2428 (zm.)
k. -p kelmekte (1) 8831
k. -tik (1) 8641
k. -tiler (3) 4977, 7164, 9019
küreşçi : savaşçı, mücadele eden
kişi.
k. -ge (1) 284
kürpele- : tanelemek, tane tane
yağmak.
k. -p (1) 12083
kürsü : tabure.
k. (4) 1186, 4313, 4537, 5687
k. -çik (1) 4048
kürtük : rüzgarın bir yere yığıldığı kar.
k. -leri (1) 2887
küs- : küsmek, darılmak.
k. -e (2) 10202, 10223
k. -eler (1) 7416

küsev	: ?		
	k. -ler (1) 5903		
küskün	: küsmüş.		
	k. (1) 6821		
küşli	: güçlü.		
	k. (1) 3238		
küt-	: uymak, bağlı kalmak, takib etmek, gütmek; oyalamak.		
	k. (1) 1315		
	k. -e (2) 2553, 12937		
	k. -ecekmiz (1) 3636		
	k. -er eken (1) 1216		
	k. -esiñmi (1) 1561		
	k. -ken (1) 11692 (pr.)		
	k. -keniñni (1) 10632		
	k. -me (1) 3774		
	k. -megen (1) 901 (pr.)		
	k. -mek (1) 5609		
	k. -p (1) 3110		
	k. -p turacağ (1) 7760 (pr.)		
	k. -se kerek (1) 1303		
	k. -ti (1) 9209		
	k. -tim (1) 9407		
kütük (-gi)	: kütük.		
	k. -ine (1) 7070		
	k. -ler (1) 2451		
kütür	: kör, küt, kalın kafalı.		
	k. (2) 2353, 2354		
kütürlen-	: körleşmek.		
	k. -p (1) 6730		
	k. -p çalğan (1) 6720 (zm.)		
küy-	: yanmak, kavrulmak.		
	k. -dim (1) 11589		
	k. -e edi (1) 1703		
	k. -e (1) 2052		
	k. -eler (1) 9916		
	k. -gen (1) 665 (zm.)		
		k. -gen (4) 941, 4714, 8895, 9910 (pr.)	
		k. -genlerniñ (1) 8303	
		k. -meycek (1) 10841 (zm.)	
		k. -se (1) 879	
		k. -p (2) 1958, 10858	
küydür-	: yakmak, yandırmak.		
	k. -diñ (1) 8405		
küyev	: güvey, damat.		
	k. (3) 11147, 11154, 11869		
	k. -i (4) 10587 (2), 10590, 10904		
	k. -mniñ (1) 12845		
	k. -iniñ (2) 11450, 12895		
	k. -ñizni (1) 11159		
	k. -ñizniñ (1) 12843		
	k. -niñ (1) 10586		
küyük	: yanık.		
	k. (1) 1973		
küz	: güz, sonbahar.		
	k. (13) 1, 3, 644, 1576, 2860, 3618, 6629, 9689, 9761, 10200, 10318, 11523, 11983		
	k. -de (14) 962, 1607, 2473, 2475, 2488, 2891, 2934, 3030, 5343, 5391, 5578, 5583, 5586, 5976		
	k. -den (1) 200		
	k. -ge kadar (1) 5573		
	k. -gece (1) 5577		
	k. -niñ (3) 5, 12500, 12509		
küzgü	: ayna.		
	k. (10) 2057, 3289, 3381, 7566, 7657, 8106, 9024, 9036, 10001, 10057		
	k. -de (2) 557, 7569		
	k. -ge (4) 1178, 3407, 9031, 10674		
	k. -li (1) 12256		
	k. -sine (2) 4699, 9027		
küzlük	: güz mevsimi için.		

k. (2) 228, 3431

kvadrat : kare.

k. (1) 12853

kvartira : daire.

k. (4) 11773, 12335, 12340, 12489

k. -lardan (1) 11917

k. -li (2) 11772, 12562

k. -ñ (1) 12343

k. -nı (1) 12336

k. -nñ (1) 12643

K

kaarlen- : üzölmek.

k. -p (1) 3885

kaba : kaba, kaba saba; iri taneli.

k. (7) 753, 2207, 3138, 4838, 6422, 7355, 10024

k. -ca (1) 575

kabaat : suç, kabahat.

k. (7) 2327, 2797, 3928, 6500, 9152, 9204, 10557

k. -ı (3) 1886, 3922, 10453

k. -ını (1) 3329

k. -larını (1) 3824

k. -m (4) 3324, 3733, 7578, 7580

k. -mı (2) 6502, 7579

k. -mızını (1) 3923

k. -mnñ (1) 3718

k. -nı (4) 6853, 11054, 11167, 13132

kabaatla- : suçlamak, suçlu bulmak.

k. -dı (3) 10310, 11241, 13145

k. -dılar (1) 9203

k. -lağan (1) 5234 (pr.)

k. -lamak (1) 6816

k. -lamakta edi (2) 11226, 11497

k. -y beresiñiz (1) 10620

kabaatlı : suçlu, kabahatli.

k. (10) 45, 475, 1847, 2324, 2421, 6815, 10173, 10424, 11998, 12639

k. -m (2) 7856, 9204

kabaatsız : suçsuz, kabahatsiz.

k. (1) 3288

kabak (-ğı) : kabak.

k. (6) 1968, 5412, 5661, 5842, 8727, 8838

k. -ını (1) 9960

k. -nı (2) 8762, 8764

kabakbaş : anlayışsız, ipsis sapsız.

k. -nı (1) 11394

kabalık (-ğı) : kabalık.

k. -ını (1) 12051

kabar- : kabarmak.

k. -dı (1) 1343

k. -ğanlar (1) 10271 (zm.)

k. -p (2) 4324, 10902

k. -pça (1) 9586

k. -r (1) 6616

kabarık : şişmiş, kabarmış.

k. (2) 2392, 12258

kabart- : kabartmak, şişirmek.

k. -p (4) 3484, 5667, 5722, 10287

k. -kanı (1) 9378

kabırğa : kaburga.

k. -ñdan (1) 6046

kabiliyet : yetenek, kabiliyet.

k. -i (1) 2610

kabir : mezar.

k. -ini (1) 6746

kabuk (-ğı) : kabuk.

k. -ı (1) 8672

k. -nı (1) 8673

kabuklaş- : kabuklaşmak.

ı. -p ıalęan (1) 1548 (zm.)
ıabul : kabul, kabul etme; alma, ağırlama.
 ı. (1) 7584
 ı. -ęa (1) 7989
 ı. et- : kabul etmek.
 ı. -e eken (1) 8104
 ı. -ersiñ (1) 7593
 ı. -ken soñ (2) 1410, 6937
 ı. -kende (1) 7911
 ı. -mege (2) 926, 10182
 ı. -mek (1) 7896
 ı. -mey (1) 3586 (zm.)
 ı. -meyler (1) 5900
 ı. -meyüvde (1) 5898
 ı. -mez (1) 3340
 ı. -p (3) 5236, 5324, 8039
 ı. -p olamay (1) 11731
 ı. -sin (1) 3370
 ı. -ti (1) 149
 ı. -tiler (1) 5306
 ı. olun-: kabul edilmek.
 ı. -ęan edi (1) 3815
 ı. -madı (1) 5087
 ı. -mağta (1) 11776
ıabulıane : bekleme yeri, giriş odası, antre.
 ı. (1) 252
 ı. -den (1) 325
 ı. -sinde edi (1) 1241
ıaburęak : kabuk.
 ı. -lar (1) 4238
 ı. -ları (1) 4237
ıaburęa : kaburga kemiği.
 ı. -larını (1) 6344
 ı. -mnı (1) 8643

ıaç- : kaçmak, koşmak; rengi ağarmak.
 ı. -a (7) 262, 964, 2704, 4030, 7981, 8619, 8632
 ı. -acağ (1) 4911 (zm.)
 ı. -acağ kibi (1) 501
 ı. -acağ oldu (1) 7680
 ı. -alar (1) 12449
 ı. -ıan edi (1) 6319
 ı. -ıanını (2) 4562, 7243
 ı. -ıansıñ (1) 4517
 ı. -madım (1) 6484
 ı. -mağa (2) 10323, 11326
 ı. -mağ (1) 3306
 ı. -mağ kerek (1) 1813
 ı. -mağtan (2) 5764, 8622
 ı. -maz (1) 10613
 ı. -p (10) 1115, 1839, 3872, 5237, 6464, 8594, 9904, 10862, 10867, 11866
 ı. -p yürgeniñni (1) 10481
 ı. -p yürmege (1) 9101
 ı. -sam (1) 2025
 ı. -sıñmı (1) 7672
 ı. -tı (6) 3319, 3622, 3863, 4395, 4644, 7358
 ı. -tıñ (1) 12299
ıaçakla- : kaçmak.
 ı. -p (1) 4754
ıaçan : ne zaman, -dığında, iken.
 ı. (2) 7767, 8846
ıaçın- : kaçınmak.
 ı. -a (2) 10108, 12001
 ı. -a edi (1) 9127
 ı. -mağa (1) 3590
 ı. -mam (1) 9500
 ı. -may (1) 1376 (zm.)
 ı. -maz (1) 9042

ķ. -p (1) 12344
ķaçıncı : kaçınıcı.
ķ. (1) 9390
ķaçır- : kaçırarak, kaybetmek,
fırsatı kaçırarak.
ķ. -alar (1) 479
ķ. -dı (2) 710, 6527
ķ. -dım (1) 3879
ķ. -madı (1) 9412
ķ. -mamağa (2) 7182, 9837
ķ. -mamaķ için (1) 6005
ķ. -may (2) 2522, 3576 (gr.)
ķ. -maycaķsıñ (1) 8462
ķ. -p (1) 6420
ķada- : batırmak, saplamak,
sokmak.
ķ. -p (1) 1149
ķadal- : saplanmak, dikilmek.
ķ. -dı (2) 7675, 7678
ķ. -p tursa (1) 1548
ķ. -p turgan (1) 1809 (pr.)
ķ. -p kaldılar (1) 8603
ķadar : kadar, dek, denli.
ķ. (228) 63, 86, 143, 144, 234, 244,
329, 438, 446, 741, 745, 763, 864 (2), 939,
1044, 1056, 1087, 1091, 1096, 1118, 1132,
1214, 1304, 1317, 1322, 1339 (2), 1359,
1365, 1427, 1448, 1449 (2), 1470, 1552,
1576, 1608, 1788, 2087, 2116, 2345, 2369,
2378, 2474, 2527, 2653, 2679, 2731, 2843,
2878, 2882, 2883, 2908, 2915, 2929, 2952,
3086, 3142, 3224, 3244, 3328, 3331, 3342,
3413, 3416, 3482, 3501, 3517, 3549, 3591
(2), 3701, 3888, 3941, 3943, 3946, 3999,
4023, 4030, 4042, 4244, 4263, 4296, 4351,
4404, 4441, 4559, 4629, 4642, 4738, 4740,
4757, 4953, 4980, 5003, 5016, 5088, 5092,
5143, 5190, 5230, 5344, 5359, 5366, 5379,
5388, 5493, 5499, 5520, 5535, 5573, 5596,
5616, 5786, 5810, 5909, 5945, 5962, 6057,

6279, 6371, 6380, 6592, 6619, 6760, 6904,
6940, 6982, 7025, 7072, 7080, 7136, 7144,
7428, 7470, 7472, 7503, 7573, 7586, 7588,
7656, 7729, 7783, 7792, 7796, 7797, 7907,
7958, 8058, 8061, 8247, 8278, 8414, 8694,
8554, 8597, 8661, 8664, 8674, 8811, 8866,
8960, 9090, 9110, 9200, 9275, 9485, 9540,
9570, 9581, 9603, 9662, 9704, 9802, 9878
(2), 9896, 9923, 9935, 9965, 9975, 10047,
10097, 10112, 10259, 10297, 10305,
10353, 10427, 10482, 10496, 10506,
10530, 10543, 10626, 10683, 10708,
10804, 10822, 10859, 10954, 11066,
11073, 11075, 11181, 11220, 11223,
11279, 11290, 11346, 11374, 11387,
11436, 11497, 11529, 11752 (2), 11937,
11963, 11964, 11966, 12220, 12248,
12388, 12682, 12698, 13146

ķ. -ı (1) 11876

ķ. -ını (1) 9056

ķadarlık : kaç, ne kadar.

ķ. (2) 4796, 9826

ķade : küçük bardak, kadeh.

ķ. (6) 1677, 2586, 4274, 7329,
8226, 10982

ķ. -çikten soñ (1) 10959

ķ. -den soñra (1) 10931

ķ. -ge (1) 10970

ķ. -lerden (1) 1678

ķ. -lerni (1) 1674

ķ. -ni (3) 10989, 12850, 12862

ķ. -sinden (1) 10991

ķ. -sini (2) 8227, 10974

ķadı : kadı.

ķ. -dan (1) 7882

ķ. -ğa (1) 7863

ķ. -sı 8279

ķadın : kadın, bayan, hanım.

ķ. (66) 111, 145, 326, 333, 560,
578, 591, 1252, 1272, 1368, 1649, 3316,

4148, 5020, 6449, 6645, 7895, 7917, 7926,
8095, 8098, 8103, 8192, 9050, 9052, 9053,
9871, 9906, 9953, 10065, 10067, 10100,
10277, 10330, 10362, 10391, 10479,
10483, 10484, 10491, 10496, 10750,
10767, 10774, 10818, 10859, 10921,
10929, 10998, 11047, 11077, 11106,
11169, 11175, 11186, 11191, 11198,
11211, 11299, 11463, 11466, 11744,
11914, 13048, 13056, 13058

ķ. -çıkķa (2) 10915, 10935

ķ. -çıkķı (2) 10906, 11022

ķ. -çıkķıñ (1) 10908

ķ. -da (2) 10364, 10954

ķ. -dan (1) 10005

ķ. -ġa (16) 143, 858, 7904, 9074,
9998, 10009, 10328, 10336, 10760, 11029,
11168, 11515, 11597, 11809, 12914, 13052

ķ. -ı (21) 112, 115, 2639, 2888,
4276, 7062, 7467, 8097, 8134, 8687, 9222,
10235, 10336, 10867, 10905, 10995,
11027, 11077, 11135, 11460, 11471

ķ. -ına (5) 10322, 10332, 10469,
11110, 12236

ķ. -ından (1) 10318

ķ. -inen (1) 2693

ķ. -ını (4) 10330, 10381, 11269,
11345

ķ. -ımıñ (5) 150, 541, 10333, 10388,
11289

ķ. -lar (33) 577, 1253, 1868, 4202,
5714, 5715, 5725, 8002, 9057, 9062, 9152,
9839, 9870, 10934, 10962, 10966, 10991,
11022, 11053, 1164, 1186, 11217, 11222,
11228, 11472, 12190, 12384, 12386,
12393, 12458, 12459, 12847, 13059

ķ. -lar (36) 577, 1253, 1868, 4202,
5714, 5715, 5725, 8002, 9057, 9062, 9152,
9839, 9870, 10310, 10337, 10934, 10962,
10966, 10991, 11022, 11053, 11164,
11186, 11217, 11222, 11228, 11236,

11472, 12190, 12384, 12386, 12393,
12458, 12459, 12847, 13059

ķ. -larda (1) 10273

ķ. -lardan (1) 10924

ķ. -larġa (9) 597, 10912, 10913,
10946, 11084, 11212, 11223, 12836, 12837

ķ. -ları (1) 7912

ķ. -larımız (1) 593

ķ. -larınıñ (1) 3425

ķ. -larınıñ (8) 10160, 10665, 10876,
10878, 10897, 10932, 11035, 11089

ķ. -m (2) 7580, 11108

ķ. -mnıñ (1) 11335

ķ. -ñ (4) 10438, 10447, 11498,
11511

ķ. -ña (1) 10448

ķ. -nen (2) 10166, 10773

ķ. -nı (5) 560, 3925, 11512, 11752,
12470

ķ. -nıñ (9) 591, 6690, 9089, 9298,
9585, 11204, 11214, 11357, 12810

ķ. -sıñ (2) 11170, 11181

ķ. -sıñız (1) 4554

ķadın-ķız : kadın kız.

ķ. (1) 5020

ķ. -lar (2) 10740, 11924

ķadınlık : kadınlık.

ķ. (1) 11464

ķadır : kıymet, değer.

ķ. (1) 11180

ķadife : kadife

ķ. (11) 253, 334, 441, 464, 1292,
3181, 3294, 4334, 6035, 7700, 10257

ķ. -den (1) 1653

ķadimiy : eski.

ķ. (4) 579, 7102, 7115, 7120

ķadir : kıymet, değer.

ķ. -ini (ķadrini) (1) 6151

k. -n (kadrin) (1) 6152
 k. -ine yet- : değerini bilmek.
 k. -mege (1) 9811
 k. -megen (1) 11000 (pr.)
 k. -memek (1) 2100
 k. -meysiñ (1) 11319
 k. -meysiñiz (2) 588, 10052
kadirle- : değerlendirmek, değer vermek.
 k. -p (1) 6153
kafa : baş, kafa.
 k. (2) 9940, 12929
 k. -sında (4) 10275, 10340, 10353, 12018
 k. -sındaki (1) 11204
kafasız : akılsız.
 k. (1) 10516
kafe : kafe.
 k. (1) 12855
 k. -de ediler (1) 7648
kafes : kafes.
 k. (1) 721
 k. -si (2) 5044, 9659
 k. -ime (1) 1233
 k. -ini (köküş k.) (3) 1298, 4587, 7958
 k. -ke (1) 8182
kahpe : kahpe.
 k. -de (1) 9988
kaide : düzen, kanun, kural.
 k. (2) 4124, 5360
 k. -lerge (1) 5338
 k. -leri (2) 2457, 3990
 k. -lerine (2) 2466, 10429
 k. -lerini (1) 9196
 k. -sini (1) 9191
kaidersiz : kuralsız, kanunsuz.

k. (1) 7620
kağ- : vurmak, çalmak; takırdatmak; tıklamak, çakmak; çivilemek; doldurmak, tıkmak, itmek, itıştirmek.
 k. -ar edim (1) 3730
 k. -arsıñ (2) 11514, 13128
 k. -p (9) 110, 1865, 7623, 7626, 7747, 8091, 9553, 12152, 12154
 k. -p ala (1) 1390
 k. -p aldı (2) 7534, 10842
 k. -tı (3) 7067, 10162, 11817
kağaç : kurutulmuş et.
 k. (6) 737, 739, 771, 853, 1788, 6535
 k. edi (1) 1902
 k. -ını (1) 773
 k. -ka (1) 2866
 k. -ları (1) 792
 k. -larnı (1) 743
 k. -nen (1) 4349
 k. -tan (1) 775
kağıl- : vurulmak, çakılmak, itilmek.
 k. -dı (2) 11437, 12571
 k. -p (1) 509
kağış- : dürtmek, itişmek.
 k. -p (1) 990
kağıştır- : ittirmek.
 k. -p (1) 11902
kağıt- : silkelemek, sarsılmak, titretmek.
 k. -tı (5) 11560, 11606, 11640, 11875, 12009
kağıtır- : vurdurmak, ittirmek.
 k. -ğan (1) 11445 (zm.)
kal- : kalmak, durmak; -p zarf fiil ekiyle asıl fiile bağlarak hareketin tamamlandığını belirtir.

ķ. (6) 3292, 4078, 5194, 7596,
9408, 9524

ķ. -a (27) 505, 538, 742, 2516,
2593, 2872, 3157, 3565, 5599, 5598, 6164,
6271, 7609, 8387, 9254, 9302, 9313,
10198, 10236, 10601, 10716, 11104,
11195, 11593, 11780, 11787, 11885

ķ. -a bile (2) 7615, 9580

ķ. -a bileler (1) 13094

ķ. -a bilir edi (1) 5829

ķ. -a edi (1) 11785

ķ. -a edik (1) 3597

ķ. -a eken (2) 8889, 10854

ķ. -a ekenler (1) 9453

ķ. -a ekensiñ (1) 10783

ķ. -a turğanlar (1) 9908

ķ. -acağım (2) 3644, 6761

ķ. -acaķ (2) 2261, 4573 (pr.)

ķ. -acaķ (3) 6276, 6999, 12193

(zm.)

ķ. -acaķ edi (1) 3739

ķ. -acaķ ekenimiz (1) 2200

ķ. -acaķķa (1) 7894

ķ. -alar (13) 590, 2499, 3833, 3992,
4004, 4337, 4720, 5319, 8628, 8635, 9196,
12784, 12792

ķ. -am (4) 3457, 6912, 7558, 9401

ķ. -asıñ (5) 506, 944, 4144, 4788,
9469

ķ. -ayatasıñ (1) 10148

ķ. -ayıķ (1) 1688

ķ. -ayım (1) 6591

ķ. -ayımmı (1) 970

ķ. -dı (146) , 20,220, 232, 304, 330,
344, 359, 361, 375, 534, 561, 636, 640,
649, 667, 693, 694, 769, 822, 826, 840,
907, 977, 1062, 1161, 1349, 1543, 1850,
1866, 1881, 1901, 1962, 2088, 2125, 2133,
2151, 2357, 2856, 2887, 2894, 2995, 2997,

3149, 3164, 3239, 3247, 3260, 3337, 3360,
3469, 3513, 3529, 3542, 3616, 3620, 3767,
3863, 3881, 4072, 4094, 4159, 4166, 4365,
4405, 4492, 4532, 4937, 4953, 5151, 5174,
5195, 5211, 5214, 5422, 5473, 5486, 5615,
5649, 5651, 5709, 5736, 5746, 5951, 6125,
6243, 6352, 6454, 6590, 6642, 6647, 6670,
7108, 7184, 7295, 7399, 7452, 7521, 7562,
7705, 7867, 7888, 8010, 8128, 8234, 8249,
8306, 8361, 8397, 8410, 8556, 8575, 8654,
8870, 8951, 9251, 9325, 9471, 9556, 9776,
9785, 9933, 10244, 10365, 10478, 10609,
10630, 10678, 10692, 10757, 10951,
11210, 11304, 11408, 11448, 11809,
11898, 12004, 12105, 12326, 12377,
12414, 12573, 12586, 12933, 13107

ķ. -dılar (31) 304, 883, 1051, 1373,
1753, 2045, 2654, 3008, 3013, 3029, 3179,
4181, 4362, 4678, 5086, 5216, 5731, 5946,
6460, 7098, 7603, 8603, 9103, 9260, 9761,
9792, 10713, 10893, 11230, 13161

ķ. -dılarmı (1) 7774

ķ. -dım (4) 1216, 1217, 2127, 2775,
6345

ķ. -dımı (2) 1729, 3070

ķ. -dıñ (7) 65, 865, 3477, 6054,
6421, 6655, 9504

ķ. -dıñız (5) 432, 1224, 1779, 7226,
8806

ķ. -dıñızımı (1) 37

ķ. -dıñmı (1) 11365

ķ. -ğan (26) 455, 716, 875, 940,
1297, 1457, 1581, 1720, 1839, 1869, 2061,
2432, 2671, 2685, 2904, 3344, 3970, 5472,
5939, 6720, 7617, 7730, 7779, 8159,
10727, 12038 (zm.)

ķ. -ğan (63) 8, 74,310, 430, 468,
632, 899, 1126, 1133, 1549, 2022, 2406,
2481, 2586, 2851, 2910, 2941, 3122, 3290,
3485, 3506, 3612, 3900, 3904, 4167, 4581,
4676, 5416, 5648, 5783, 5885, 5895, 6278,
6727, 7286, 7300, 7493, 7602, 7934, 7957,

7967, 8664, 8712, 8836, 8891, 9036, 9142, 9208, 9536, 9926, 10110, 10192, 10194, 10920, 11029, 11131, 11816, 12097, 12386, 12593, 12692, 12833 (pr.)

ķ. -ġan edi (4) 1997, 5313, 9100, 11830

ķ. -ġan ediler (1) 10963

ķ. -ġan ekenim (1) 12249

ķ. -ġan kibi (7) 864, 2044, 2296, 3770, 6373, 8588, 9205

ķ. -ġan olsa (1) 1916

ķ. -ġance (1) 12463

ķ. -ġanda (4) 6819, 8423, 11659, 11870

ķ. -ġandır (2) 6753, 10381

ķ. -ġanı (4) 4989, 6251, 8804, 8840

ķ. -ġanım (2) 5846, 8864

ķ. -ġanına (3) 827, 4570, 13140

ķ. -ġanından (3) 3626, 4067, 8427

ķ. -ġanının (2) 1699, 6244

ķ. -ġanını (25) 669, 855, 862, 1097, 1287, 1403, 4023, 4141, 5176, 5567, 5583, 5958, 6024, 6265, 6374, 6629, 7008, 7271, 8400, 9062, 10088, 12352, 12383, 13114

ķ. -ġanlar (2) 2934, 12194 (pr.)

ķ. -ġanlar (5) 3090, 5629, 5942, 6695, 12968 (zm.)

ķ. -ġanlar edi (1) 12000

ķ. -ġanlardan (1) 7861

ķ. -ġanları (4) 46, 2689, 6220, 11974

ķ. -ġanlarını (1) 8261

ķ. -ġanlarını (1) 12545

ķ. -ġanlarını (1) 8196

ķ. -ġanımı (1) 7421

ķ. -madı (28) 272, 1934, 2313, 3207, 3243, 3630, 3677, 3780, 4032, 4607, 4771, 4865, 5303, 5694, 5764, 6124, 6241,

6934, 7587, 7608, 8549, 9124, 9780, 9905, 9995, 10178, 11501, 11555

ķ. -madım (1) 3635

ķ. -madıñız (1) 1218

ķ. -madıñızımı (1) 38

ķ. -maġa (5) 1044, 4371, 4576, 8954, 8989

ķ. -maġan (5) 453, 6694, 7293, 10554, 11550 (zm.)

ķ. -maġan kibi (1) 2796

ķ. -maġan olsa (1) 1731

ķ. -maġandır (1) 10279

ķ. -maġanını (1) 5950

ķ. -maġ (6) 721, 1797, 2869, 9631, 11727, 12885

ķ. -maġ gerek (1) 6482

ķ. -mam (2) 1959, 7494

ķ. -mamaġ için (1) 5110

ķ. -mamız (2) 679, 8415

ķ. -mañız (1) 4935

ķ. -masa (1) 3060

ķ. -masam (1) 39

ķ. -ması (1) 752

ķ. -ması için (2) 6985, 9018

ķ. -masın (4) 121, 2562, 4211, 9243

ķ. -masına (1) 9204

ķ. -masında (1) 10424

ķ. -masını (2) 2266, 9001

ķ. -may (13) 47, 165, 489, 717, 1337, 1394, 6715, 7616, 8623, 9835, 10198, 11805, 12934 (zm.)

ķ. -may (3) 1023, 5816, 5825 (gr.)

ķ. -maycaġım (1) 8366

ķ. -maycaġını (1) 2013

ķ. -maycaġ (2) 2853, 10053 (zm.)

ķ. -maycaġ olsa (1) 3747

ķ. -mayım (1) 3446

k. -maylar (2) 6444, 12782
 k. -maymız (2) 4194, 4196
 k. -maz (7) 2332, 4702, 5577,
 11017, 11301, 11339, 11371
 k. -maz edi (2) 2928, 4373
 k. -maz ediñ (1) 12216
 k. -ñiz (2) 10175, 10473
 k. -p (8) 2429, 5590, 6025, 6455,
 6582, 9652, 11880, 12383
 k. -r (10) 2813, 2877, 3449, 3869,
 4132, 4720, 5129, 5133, 6171, 11015
 k. -r edim (1) 12092
 k. -rım (2) 1950, 4905
 k. -rmız (2) 1993, 7890
 k. -rsiñ (5) 1629, 2866, 3583, 5845,
 11390
 k. -rsız (1) 1691
 k. -sa (14) 498, 957, 1357, 2039,
 2347, 2872, 3584, 4694, 7594, 9270, 9622,
 9860, 11196, 12391
 k. -sa kerek (1) 1722
 k. -sa kerekler (1) 5925
 k. -saķ (2) 2625, 9580
 k. -sam (1) 12356
 k. -sañ (2) 7618, 8777
 k. -sın (3) 1960, 5402, 6860
 k. -v (1) 6024
 k. -vı (1) 4953
kalabalık : kalabalık.
 k. -ında (kalabalığıında) (1) 2653
 k. (5) 518, 1840, 7921, 8274, 9191
 k. -lar (1) 7838
 k. -larnı (1) 6569
 k. -nı (1) 3747
 k. -ta (1) 2656
kalabalıklaş- : kalabalıklaşmak.
 k. -p kalğanlarnıñ (1) 8196

Kalaçık : Kalaçık.
 K. (3) 815, 6690, 6693
 K. -ta (2) 6733, 8340
kalan- : dikilmek, kurulmak,
 yığılmak.
 k. -ğan (3) 424, 4049, 7093 (pr.)
kalav : duvar, tahta perde.
 k. -ları (1) 4437
kalay I : maşrapa.
 k. (3) 4580, 6709, 8619
 k. -ını (1) 1978
kalay II : nasıl.
 k. (1) 2976
kalb : kalp, yürek, gönül.
 k. (5) 1220, 1385, 1386, 3661, 5116
 k. -de (1) 1204
 k. -i (9) 1203, 2055, 2099, 2634,
 3371, 3672, 4174, 5191, 9909
 k. -inde (2) 1204, 1384
 k. -ine (2) 3662, 9931
 k. -ini (2) 1382, 10312
 k. -leri (1) 5115
 k. -lerinde (1) 9284
 k. -lerini (1) 2057
 k. -lerni (1) 3665
 k. -li (2) 1362, 5543
 k. -mni (1) 3662
 k. -ñde (2) 933, 1396
 k. -niñ 10486
 k. -ñiz (1) 1221
kaldır- : bırakmak, unutmak;
 saklamak, el çekmek, alıkoymak;
 yükseltmek.
 k. (1) 2148
 k. -a (4) 621, 1590, 4956, 9619
 k. -acaķ (1) 10871 (zm.)
 k. -acaķ (1) 519 (pr.)

k. -acağ kibi (1) 10901
 k. -acağsıñ (1) 7853
 k. -acağsıñız (1) 1645
 k. -alarmı (1) 13092
 k. -am 1916, 6956
 k. -ayık (1) 3826
 k. -ayıkımı eken (1) 5572
 k. -dı (6) 3299, 5007, 7472, 7500, 7599, 10964
 k. -dılar (3) 1817, 5741, 7174
 k. -dımı (1) 1838
 k. -dın (2) 8077, 8559
 k. -dınız (1) 6328
 k. -ğan (4) 1640, 3734, 8292, 10985
 (pr.)
 k. -ğan (1) 305 (zm.)
 k. -ğan edi (1) 443
 k. -ğandır (1) 8922
 k. -ğanımız (1) 5818
 k. -ğanımıznı (1) 2276
 k. -ğanları (1) 1844
 k. -ma (1) 6853
 k. -madı (3) 374, 4628, 5064
 k. -mağa (1) 4996
 k. -mağ (1) 12100
 k. -mam (1) 9776
 k. -mañız (1) 2829
 k. -masın (1) 2865
 k. -may (1) 7540 (gr.)
 k. -maycağına (1) 8309
 k. -maylar (1) 1429
 k. -mazlar (1) 3025
 k. -ñız (1) 7529
 k. -p (30) 367, 657, 1194, 1228, 2253, 2629, 3316, 3713, 3839, 3991, 4442, 4965, 5032, 5047, 5244, 6806, 8015, 8193,

8596, 8627, 8884, 9088, 9157, 9860, 10320, 10698, 10869, 11734, 11918, 12421

k. -p başladılar (1) 6541

k. -r (1) 4011

k. -rmız (1) 8164

k. -rsıñ (1) 8839

k. -rsıñmı (1) 9402

k. -salar kerek (1) 1794

k. -sañız (1) 6914

k. -sıñmı (1) 4498

k. -vda (1) 6552

kaldırıl- : bırakılmak, unutulmak.

k. -acağ (1) 7551 (pr.)

k. -dı (1) 7863

kaldırım : kaldırım.

k. (2) 4049, 6868

k. -ları (1) 5031

k. -nı (1) 6642

kale : kale.

k. -si (1) 2996

k. -sinden (1) 4748

Kale : Kale.

K. -de (1) 4914

K. -den (2) 5935, 6919

K. -ge (1) 5278

kalem : kalem.

k. -i (2) 1747, 4312

k. -ini (1) 6903

k. -lerini (1) 7163

k. -nen (2) 2278, 10003

kalın : kalın.

k. (15) 118, 1891, 2759, 3484, 4002, 6218, 6791, 6813, 7301, 8494, 9188, 9340, 9449, 9472, 9943

k. -ca (1) 9450

k. -lar (1) 9717

kalın- : kalma işi yapılmak.

ķ. -ġan (1) 9469 (pr.)
ķalınlař- : kalınlaşmak.
ķ. -r (1) 6616
ķalınlık (-ġı) : kalınlık.
ķ. -ında (3) 2659, 3410, 6271
ķalıř- : geri kalmamak, geri olmamak.
ķ. -may (1) 29 (zm.)
ķalk- : kalkmak.
ķ. -a (1) 11107
ķ. -alar (1) 11153
ķ. -p (4) 3541, 3705, 4492, 9173
ķ. -p turmaķtalar (1) 12259
ķ. -tı (5) 228, 2404, 6849, 7359, 9112
ķ. -tılar (2) 6414, 12791
ķalkık : yüksekte olan, kalkık.
ķ. -ça (1) 6296
ķalma : artık, kalan kısım.
ķ. (3) 6075, 8340, 10547
ķalpak (-ġı) : şapka, başlık.
ķ. (4) 286, 5686, 8583, 13129
ķ. -ı (4) 275, 2072, 3196, 4457
ķ. -ını (4) 5652, 7225, 7766, 8327
ķ. -ınıñ (2) 11514, 13127
ķ. -lar (1) 3084
ķ. -lı (2) 1769, 12821
ķaltıra- : titretmek, sarsılmak.
ķ. -dı (5) 872, 7805, 9038, 11412, 11648
ķ. -dılar (2) 10048, 10667
ķ. -ġan (2) 10245, 13120 (pr.)
ķ. -ġanını (1) 8042
ķ. -maķta (2) 9527, 10057
ķ. -maķta ediler (1) 7449
ķ. -p (4) 4417, 9108, 9519, 9835
ķ. -p başladılar (2) 5476, 7882

ķ. -p ķalġan (1) 4167 (pr.)
ķ. -vını (1) 2407
ķaltırat- : titretmek. sarsmak.
ķ. -p (2) 2066, 6303
ķaltıravuķ : titrek.
ķ. (3) 2070, 9492, 13046
ķama : hançer, kama.
ķ. (1) 1768
ķ. -sı (1) 2074
ķamala- : sıkıştırmak
ķ. -p başladım (1) 11022
ķamařtır- : kamaşmasına neden olmak.
ķ. -a (1) 2911
ķ. -ġan (2) 10039, 12445 (pr.)
ķ. -ıcı (1) 10027
ķ. -r (1) 10055
ķ. -sa kerek (1) 10650
ķambıray- : kamburlaşmak.
ķ. -p (1) 1833
ķambur : kambur.
ķ. (3) 8, 6997, 9296
ķamburay- : kamburlaşmak.
ķ. -p bařlaġan (1) 10016 (pr.)
ķamçı : kamçı.
ķ. (2) 1865, 3889
ķ. -nen (1) 382
ķ. -sını (2) 1772, 4400
ķamçı : kamçı.
ķ. 4560 (1)
ķ. -sini (2) 1878, 1884
ķamġaķ : çöl dikenı.
ķ. (1) 4968
ķamıř : saz, kamış.
ķ. (2) 12762 (2)
ķ. -ķa (1) 2876
ķ. -lı (1) 6992

ķ. -m (1) 6376
ķ. -nen (1) 4214
ķamışlık : sazlık, ķamışlık.
ķ. -lar (1) 5142
ķ. -ta (1) 5142
ķan : kan.
ķ. (12) 1786, 1882, 3896, 5268, 5938, 6175, 8310, 8856, 8857, 8895, 9428, 12645
ķ. basımı (1) 8934
ķ. basımını (3) 1298, 8936, 8963
ķ. damarını (1) 67
ķ. düşmanı (1) 5221
ķ. -ğa (3) 5778, 9793, 11155
ķ. -ı (3) 3802, 7493, 8161
ķ. -ına (4) 1457, 2432, 3750, 5610
ķ. -ında (1) 127
ķ. -ını (1) 3379
ķ. -lı (3) 4174, 6361, 8013
ķ. -lıdır (1) 6364
ķ. -lıknen (suvuķ ķ.) (1) 1032
ķ. -mız (1) 2431
ķ. -nen (1) 8311
ķ. -nı (3) 8311, 8859, 9724
ķan- : inanmak, kanmak.
ķ. -ayın (1) 6133
ķ. -ğan soñ (1) 2364
ķ. -maķ (1) 670
ķanaat : memnunluk.
ķ. (1) 9308
ķanaatlen- : ikna olmak.
ķ. -gen (1) 10921 (pr.)
ķana : hani, hadi.
ķ. (41) 1499, 1558, 1580, 1675, 1729, 1781, 1927, 2035, 2290, 2979, 3116, 3124, 3174, 3193, 3351, 3354, 4072, 4469, 5135, 5292, 5488, 5954, 6054, 6093, 6165,

6182, 6311, 6314, 6386, 6673, 7806, 8054, 8255, 8390, 8696, 8710, 8833, 8944, 9704, 9721, 10140
ķanat : kanat.
ķ. (1) 6152
ķ. -ı (6) 342, 941, 4714, 8894, 10294, 12446
ķ. -ını (1) 13053
ķ. -larını (1) 4825
ķ. -lı (2) 2567, 4470
ķanatlan- : kanatlanmak.
ķ. -dı (1) 4774
ķanķa : ne kadar.
ķ. (1) 5057
ķanday : ne gibi, nasıl.
ķ. (4) 2149, 6140, 6141, 6170
ķandır- : inandırmak, razı etmek, kandırmak.
ķ. -a (1) 11883
ķ. -dı (2) 6342, 6750
ķ. -malı (1) 6887
ķandil sinap : bir ķeřit elma.
ķ. (5) 247, 1613, 1639, 5605, 6530
ķ. -lar (2) 1477, 1609
ķansızlan- : kanı boşalmak, kansızlaşmak.
ķ. -p başladı (1) 3380
ķanun : kanun, kural.
ķ. boyunca (3) 1934, 4755, 5479
ķ. -dır (1) 493
ķ. -ı (3) 8319, 9879, 10858
ķ. -ına (1) 5289
ķ. -ından (1) 11536
ķ. -ları (1) 7863
ķanun-ķaide : kanun düzen.
ķ. (1) 4124
ķap : kap kakak.

ķ. (1) 441
ķap- : kapmak, yakalamak.
ķ. -tı (1) 2402
ķapa- : kapamak, kapatmak, örtmek; kilitlemek, hapsetmek.
ķ. -dılar (1) 6563
ķ. -maylar (1) 8685
ķapak (-ğı) : kapak.
ķ. -ına (1) 12256
ķ. -ını (2) 3542, 8430
ķ. -ları (8) 1261, 2392, 3666, 4643, 5017, 10038, 10929, 11102
ķ. -larını (3) 5018, 5017, 7267
ķ. -larının (2) 1174, 7269
ķ. -nı (1) 1665
ķapa-ķarşı : karşı karşıya.
ķ. (2) 3682, 3899
ķapaķla- : döndürmek, alt üst etmek.
ķ. -p (1) 3261
ķapal- : kapanmak, örtünmek.
ķ. -a (1) 10038
ķ. -dı (2) 2897, 8939
ķ. -dılar (1) 3514
ķ. -ğan (1) 10930 (pr.)
ķ. -ğanı kibi (1) 7693
ķ. -p (5) 6051, 8883, 9126, 10424, 11689
ķ. -r (1) 2334
ķapanıķ : kapalı.
ķ. (2) 9765, 9888
ķaparalı : gümüştēn yapılmış.
ķ. (1) 4320
ķap- : kapmak, yakalamk.
ķ. -arlar (1) 11389
ķ. -p (1) 9536
ķapat- : kapamak, kapatmak, örtmek.

ķ. -acaķsın (1) 3151
ķ. -alar (1) 11148
ķ. -ķan (2) 4321, 10039 (pr.)
ķ. -ķan soń (2) 5641, 6889
ķ. -ķanda (1) 7287
ķ. -maķ içün (1) 4528
ķ. -p (3) 7274, 8030, 9820
ķ. -tı (11) 908, 2887, 3426, 4559, 5636, 5727, 6368, 9910, 10532, 11416, 11527
ķ. -tılar (1) 6564
ķapattır- : kapattırmak.
ķ. -ğan (1) 2774 (zm.)
ķapatıl- : kapatılmak, hapsedilmek.
ķ. -dı (2) 3011, 5671
ķapı : kapı.
ķ. (4) 8263, 8377, 8381, 8995
ķ. -dan (4) 7964, 8000, 8386, 10482
ķ. -ğa (6) 8093, 8245, 8251, 8264, 8379, 8994
ķ. -ğace (1) 8044
ķ. -largā (1) 7949
ķ. -larından (1) 8428
ķ. -nı (5) 8045, 8094, 8143, 8377, 8382
ķ. -nıń (3) 7934, 8382, 8599
ķ. -sı (5) 7651, 7754, 7932, 8060, 8090
ķ. -sından (1) 8598
ķ. -sını (1) 8627
ķapıl- : kapılmak.
ķ. -dı (1) 10322
ķapın- : atıştırmak.
ķ. -dıķ (1) 631
ķ. -dılar (2) 7330, 7628
ķ. -ğanınen (1) 12687
ķ. -ğanlarından (1) 12587

k. -mağ gerek (1) 552
 k. -p (1) 10765
 k. -rmız (2) 846, 10545
 k. -rsız (1) 8728
kapı-pencere : kapı pencere.
 k. (2) 9263, 9267
 k. -lerni (1) 12147
kapısta : lahana.
 k. (2) 749, 1421
kapış- : kapışmak.
 k. -p (1) 990
kapla- : kaplamak, bastırmak.
 k. -dı (2) 2886, 10534
 k. -ğan (2) 3483, 3619 (pr.)
 k. -p ala (1) 5628
 k. -p aldı (2) 5419, 6538
 k. -p alğan (1) 7294 (zm.)
 k. -p alğan (1) 8187 (pr.)
 k. -ycağ (1) 3942 (zm.)
kaptır- : ısırtmak, dişlettirmek.
 k. -dı (1) 6806
kapu : kapı.
 k. (49) 328, 329, 334, 903, 931, 1190, 1236, 1828, 2341, 2569, 3364, 3980, 4589, 4854, 4946, 5406, 5596, 5950, 6640, 9147, 9232, 9262, 9267, 9427, 9574, 10086, 10135, 10254, 10451, 10656, 10700, 10774 (2), 10818, 10882, 10884, 11273, 11427, 11437, 11524, 11569, 11739, 11744, 11780, 11899, 12147, 13034, 13102, 13105
 k. -çığı (1) 5423
 k. -çığını (1) 8904
 k. -çık (1) 3422
 k. -da (5) 1271, 1487, 1527, 1724, 12300
 k. -dan (41) 229, 230, 1695, 1790, 1869, 3460, 3462, 3526, 3528, 3853, 4156,

4308, 4459, 4529, 6229, 6321, 7062, 7260, 9158, 9585, 9933, 9980, 9985, 10149, 10170, 10197, 10250, 10333, 10605, 10646, 10664, 10850, 10895, 11229, 11420, 11505, 12611, 12646, 12997, 13070, 13114
 k. -ğa (15) 762, 840, 900, 1254, 2856, 3279, 4588, 6415, 6423, 9523, 10243, 10780, 11838, 12144, 13045
 k. -ğace (2) 5204, 10112
 k. -lar (3) 4045, 9572, 9916
 k. -lardan (1) 2567
 k. -ları (1) 10122
 k. -larımı (1) 4380
 k. -larınıñ (1) 9755
 k. -larnı (3) 756, 4535, 7281
 k. -larnıñ (1) 2577
 k. -m (2) 5482, 5483
 k. -mız (2) 4462, 5987
 k. -mızda (1) 11487
 k. -mızınıñ (1) 10227
 k. -nı (27) 762, 1235, 2406, 3333, 4150, 4157, 4158, 4167, 5476, 6494, 6820, 7067, 7260, 7707, 9553, 10474, 10532, 11288, 11342, 11416, 11527, 11659, 11917, 12298, 12572, 13035, 13040
 k. -nıñ (9) 109, 342, 4168, 10043, 12113, 12297, 12571, 12820, 13053
 k. -ñız (1) 6087
 k. -ñını (1) 7425
 k. -sı (11) 974, 981, 1685, 1719, 1996, 3522, 4712, 6425, 6813, 9032, 12221
 k. -sına (3) 1139, 3980, 9912
 k. -sında (3) 271, 1840, 2060
 k. -sındaki (1) 9026
 k. -sından (4) 832, 2362, 5650, 9335
 k. -sını (18) 23, 1142, 1180, 1802, 2267, 2888, 2938, 3269, 3289, 3520, 4470,

4528, 6315, 7099, 7297, 10382, 11154, 11757

ķ. -sınıñ (1) 10590

ķar : kar.

ķ. (37) 159, 496, 2144, 2161, 2426, 2862, 2868, 2885, 2887 (2), 2888, 2894, 2908, 2910, 2941, 3067, 3988, 4139, 4326, 4649, 4932, 5272, 5324, 5962, 9049, 9255, 9580, 9762, 11787, 12083, 12091, 12124, 12682, 12790 (2), 12792, 12900

ķ. -dan (2) 5862, 8647

ķ. -ğa (1) 12792

ķ. -lar (1) 12689

ķ. -lı (6) 2864, 2865, 3986, 6994, 9761, 12790

ķ. -mı (1) 3225

ķ. -nen (1) 3068

ķ. -mı (2) 2863, 12702

ķara : siyah, kara, karanlık; iç karartıcı.

ķ. (72) 30, 135, 258, 424, 465, 467, 936 (2), 1137, 1165, 1261, 1288, 1376, 1760, 1768, 1850, 1942, 1943, 2074, 2659, 2867, 2874, 3106, 3383 (2), 3483, 3514, 3860, 3974, 4534, 4960, 4982, 5219, 5456, 5725, 6140, 6141, 6143 (2), 6483, 6514, 6860, 6974, 4534, 4960, 4982, 5219, 5456, 5725, 6140, 6141, 6143 (2), 6194, 6296, 7625, 7660, 7998, 8124, 8395, 8402 (2), 8407, 8742, 8748, 9187, 10003, 10255, 10257, 10534, 12700, 13122

ķ. -nen (1) 12521

ķ. -sına (1) 8454

ķara- : bakmak.

ķ. -çı (1) 3761

ķ. -ğan (2) 469, 2674 (pr.)

ķ. -ğan bolsaķ (1) 2999

ķ. -ñız (2) 3704, 3707

ķ. -p (2) 3018, 6135

ķ. -p turğan (1) 1149

ķ. -sam (1) 1279

ķ. -y berçi (1) 8848

ķarabaş : Karabaş.

ķ. -m (2) 5857, 5929

ķ. -nen (1) 5758

ķ. -nı (2) 5751, 5755

ķ. -nıñ (2) 5751, 5767

ķaraca : karaca.

ķ. (1) 9996

ķarağaç : karağaç.

ķ. (12) 5429, 5431, 5436, 5442, 5509, 5525, 5527, 6513, 7733, 7734, 7738, 7795

ķ. -lar (1) 8

ķ. -larnı (2) 5449, 5496

ķ. -larnıñ (1) 5502

ķ. -nı (3) 5515, 5519, 5547

ķ. -nıñ (1) 5434

ķarağaçlıķ : karağaçlıķ.

ķ. (1) 7781

ķaraķalpak : Karakalpak.

ķ. (46) 541, 588, 1417, 1568, 1701, 1706, 2243, 2440, 2670, 2689, 2690, 3232, 4063, 4197, 4694, 4723, 5219, 6149, 6168, 7102, 7103, 7104, 7106, 7111, 7118, 7122, 7123, 7125, 7129, 7136, 7138, 7142, 7143, 7144, 7146, 7151, 7160, 7162, 7166, 7169, 7423, 7634, 7637 (2), 7644, 7649

ķ. -ķa (2) 5272, 5458

ķ. -lar (4) 216, 451, 953, 2873

ķ. -larnı (1) 1729

ķ. -larnıñ (1) 7116

ķ. -nen (1) 2237

ķ. -nı (1) 1418

ķ. -nıñ (1) 2679

ķaraķalpakķa : Karakalpak dili.

ķ. (2) 1658, 3234

ķaraķalpakistan : Karakalpakistan.

K. (2) 3233, 7148
 K. -da (2) 7638, 7639
 K. -dan (1) 918
 K. -ı (1) 3680
Kara-kiyat : Kara kiyat.
 K. (1) 2678
Karakum : Karakum.
 K. -mı (1) 12541
karakül : karakul kuzusunun
 kıvrıcık ve parlak postu.
 k. (10) 47, 275, 3694, 4844, 4957,
 4960, 4962, 4989, 5637, 6875
 k. -den (1) 8804
 k. -ge (1) 8807
 k. -ler (1) 8808
 k. -niñ (1) 4959
karakülcilik : ?
 k. (3) 71, 626, 4632
karaltı : silüet, karaltı.
 k. (5) 1807, 4456, 11114, 11115,
 11118
 k. -lar (1) 3889
 k. -mı (1) 11117
 k. -sı (1) 6419
 k. -sına (1) 3859
Kara-Maçak : Kara Maçak.
 K. (1) 2687
karamanane : kahramanca.
 k. (1) 7156
karaman : kahraman.
 k. -ı (1) 2823
 k. -ları (1) 7125
 k. -larinen (1) 7134
 k. -larnıñ (2) 7128, 7133
karamanlık : kahramanlık.
 k. (1) 12093
karanfil : karanfil.

 k. (1) 12832
karanlık (-ğı) : karanlık.
 k. (24) 673, 703, 1163, 3625, 3937,
 4591, 4939, 5398, 5627, 6494, 7078, 7268,
 7272, 7298, 8885, 9504, 9552, 9601, 9720,
 9778, 10177, 11112, 11423, 11523
 k. edi (3) 832, 9073, 9555
 k. -ı (8) 974, 1708, 3942, 5405,
 5407, 5627, 7294, 9883
 k. -ına (2) 6029, 8534
 k. -ında (4) 3884, 5731, 5801, 7575
 k. -ta (2) 9601, 11070
karanlıklar- : karanlık olmak.
 k. -dı (1) 10534
karanlıklaş- : kararmak, koyulaşmak.
 k. -p başlay (1) 11094
karapla- : harap etmek
 k. -masa (1) 2852
karar : çözüm, karar, hüküm;
 ölçü, had.
 k. (4) 3370, 3811, 6937, 9131
 k. -dan (4) 2307, 3800, 4760, 5015
 k. -ğa (8) 2063, 5976, 6929, 7224,
 7527, 7624, 8716, 9891
 k. -ı (6) 1634, 2189, 2220, 3811,
 3815, 4735
 k. -ına (5) 4697, 5786, 8244, 9773,
 10717
 k. -ında (1) 9047
 k. -ındaki (2) 11989, 13036
 k. -inen (3) 1471, 2444, 2811
 k. -ımı (3) 5022, 5306, 7007
 k. -larında (1) 7702
 k. -nen (2) 5947, 8741
 k. ber- : karar vermek.
 k. -genini (1) 3374

ķ. -di (10) 3388, 4943,
7878, 9832, 9873, 9894, 10069, 11071,
11832, 12100

ķ. -e (2) 9456, 11883

ķarar- : kararmak, koyulaşmak.

ķ. -dı (1) 3450

ķ. -rsiñ (1) 5059

ķararlařtırıl- : kararlaştırılmak.

ķ. -ġan (1) 5322 (zm.)

ķ. -ġan (1) 5393 (pr.)

ķarart- : karartmak.

ķ. -ķan (1) 8451 (zm.)

ķ. -ķan (1) 8453 (pr.)

ķara-Uzak : Kara Uzak.

ķ. -dan (1) 8824

ķaravul : bekķi.

ķ. (1) 12221

ķ. -dan (1) 1036

ķaravulla- : ġözetlemek.

ķ. -y (1) 4351

ķarķiġa : cephe.

ķ. -da (1) 7884

ķardař : kardeş.

ķ. (2) 7104, 12708

(aġa-ķ.) (2) 1688, 13163

(apte-ķ.) (1) 10235

ķ. -ķiġı (1) 6338

ķ. -ķiķlarını (1) 9299

ķ. -ı (2) 9297, 9334

ķ. -ını (2) 11225, 12938

ķ. -lar (1) 1642

(aġa-ķ.) (1) 12943

ķ. -ları (4) 3617, 9309, 10233,
13171

ķ. -m (21) 1499, 1859, 2931, 8578,
8930, 9346, 9357, 9407, 9874, 10744,

10765, 10988, 11041, 11073, 11170 (2),
11245, 11620, 11723, 11802, 11932

ķ. -mız (1) 11084

ķ. -ñ (1) 4118

ķarġa- : lanetlemek, beddua etmek.

ķ. -rlar (1) 8341

ķ. -y (1) 3148

ķarı : eş, hanım, karı.

ķ. -ñını (1) 11339

ķ. -ñınıñ (1) 11390

ķ. -sı (2) 8084, 8156

ķ. -sına (2) 10389, 11379

ķ. -sından (1) 11326

ķ. -sını (1) 11523

ķ. -sınıñ (4) 9586, 11276, 11395,
11468

ķarılġaķ : kırlanġıķ.

ķ. (1) 3785

ķarın : karın, mide.

ķ. (3) 796, 824, 6724

ķ. -ı (1) 747

ķ. -larını (1) 5298

ķ. -m (1) 7250

(ķarınım) (1) 6710

ķ. -ñ (4) 846, 4036, 6714, 6719

(ķarınıñ) (1) 8331

ķarın- : ?

ķ. -p başladı (1) 11053

ķarınca: karınca.

ķ. -lar (1) 10451

ķarıř : karış, ġeniřlik.

ķ. (3) 924, 2795, 11036

ķ. -tan (1) 290

ķarıř- : karışmak; müdahale
etmek.

ķ. -a (1) 10195

ķ. -ķan (2) 1789, 12640 (zm.)

k. kibi (1) 11131
 k. -ma (4) 3910, 8441, 10623, 11362
 k. -mağa (1) 6547
 k. -mañız (1) 4762
 k. -may (1) 3112 (gr.)
 k. -maycağım (1) 7239
 k. -mayık (1) 8868
 k. -mayım (1) 1068
 k. -mayıp (1) 8287
 k. -p (2) 5715, 13187
 k. -p başlağan edi (1) 6538
 k. -p ketken (1) 521 (pr.)
 k. -p ketti (1) 7861
 k. -p kettiler (2) 8274, 9607
 k. -r (1) 6488
 k. -tı (3) 92, 9551, 10304
karışık : karışmış olan; melez, karmak.
 k. (2) 7830, 12521
karıştır- : rahatsız etmek; karıştırmak.
 k. -a (1) 8565
 k. -dı (1) 11796
 k. -ğan (1) 6263 (pr.)
 k. -mağa (1) 6260
 k. -p (6) 3044, 4014, 6278, 7360, 8990, 10722
 k. -p başladı (2) 658, 1716
 k. -p kaldı (1) 977
karıştırıcı : çeşitli maddeleri birbirine karıştıran alet.
 k. (1) 6266
Karlıcar : Karlıcar.
 K. (3) 4445, 8135, 8139
 K. -da (6) 4451, 6571, 7816, 8013, 8275, 8276

K. -ğa (4) 6766, 8281, 8290, 8293
 K. -nıñ (6) 6591, 7820, 7914, 8087, 8153, 8282
Karlıcarlı : Karlıcar'da yaşayanlar.
 K. -larnıñ (3) 7880, 8014, 8324
karmak (-ğı) : kanca, çengel.
 k. -ına (1) 3817
karmala- : yoklamak, kurcalamak.
 k. -dı (1) 12043
 k. -p (1) 1716
karmalan- : oynayıp durmak.
 k. -a (1) 661
 k. -ğan (2) 7299, 8601 (pr.)
 k. -ğanını (1) 7448
 k. -p (1) 13156
karpız : karpuz.
 k. (1) 11008
 k. -nı (1) 825
karpız -kavun : karpuz ve kavun.
 k. (1) 8899
karşanba : güçlük, zorluk; engel, felaket.
 k. -ğa (1) 1807
 k. -larnı (2) 1838, 1845
karşı : karşı, karşılarında, aleyhinde, göre, kıyasla.
 k. (24) 414, 455, 456, 1844, 2052, 2468, 3895, 3897, 3995, 4518, 5218, 5507, 6541, 7120, 7126, 7128, 7129, 7142, 7163, 7738, 8024, 8798, 8920, 11614
 k. -daki (10) 5076, 9252, 9781, 9912, 10014, 10303, 12119, 12247, 12461, 13041
 k. -dan (2) 1766, 10701
 k. -lar (1) 2921
 k. -larında (1) 6160
 k. -mda (1) 8603
 k. -mdaki (1) 11925

k. -mızdaki (1) 11179
 k. -ña (2) 3199, 6138
 k. -ñızdaki (1) 7939
 k. -sına (24) 995, 1235, 1239, 3021, 3290, 3381, 3955, 5425, 5559, 6099, 7282, 7566, 7658, 8408, 8902, 9338, 9853, 10216, 10293, 10555, 10998, 11422, 11427, 12978
 k. -sında (28) 35, 180, 2194, 2421, 4085, 4531, 6058, 6305, 7764, 7835, 7966, 8001, 8107, 8587, 8610, 9024, 9036, 9131, 9352, 9478, 9834, 9942, 10484, 10650, 12004, 12349, 12573, 12926
 k. -sındaki (8) 165, 556, 7341, 10009, 10155, 11848, 12252, 12777
 k. -sından (1) 10678
 k. -sındaki (8) 165, 556, 7341, 10009, 10155, 11848, 12252, 12777
 k. çık- : karşı çıkmak.
 k. -ar (1) 892
 k. -kan (1) 5383 (pr.)
 k. -kanıñıznı (1) 1897
 k. -madı (1) 5163
 k. -mağa (1) 9428
 k. -mazsıñız (1) 2925
 k. -sa (1) 10844
 k. -tı (1) 8557
 k. kel- : karşı gelmek.
 k. -p (1) 12887
 k. ket- : karşı olmak.
 k. -p (1) 5289
karşıla- : rastlamak, karşılamak.
 k. -dı (4) 1649, 7716, 8291, 8748
 k. -mağa (2) 1498, 8095
 k. -p ala (2) 9223, 12109
 k. -p ala başladı (1) 9225
 k. -p alacağını (1) 1784

k. -p aldı (8) 2965, 3486, 5205, 5307, 9982, 10069, 11524, 13048
 k. -p aldılar (2) 9572, 11834
 k. -p alğanına (1) 10087
 k. -p alırım (1) 3983
 k. -p almağa (1) 12285
 k. -p almağa (1) 1464
 k. -p almak (2) 9554, 12827
 k. -p almağtalar (1) 12956
 k. -p alsa (1) 10034
 k. -p alsın (1) 12825
 k. -p çıkar ediñmi (1) 6829
 k. -p çıkkan (1) 3016 (pr.)
 k. -vlarñen (1) 3093

karşılık : karşı hareket, karşılık.
 k. (2) 7499, 9726

kart : ihtiyar, koca, eski.
 k. (64) 275, 298, 441, 727, 910, 913, 1484 (2), 1495, 1528, 1532, 1535, 1537, 1543, 1549, 1696, 1726, 1748, 1899, 1909, 1910, 1919, 2080, 2684, 2713, 2958, 3161, 3196, 3206, 3244, 3435, 3443, 3450, 3573, 3578, 3664 (2), 4638, 4640, 5242, 5606, 5718, 6030, 6079, 6091, 6191, 6506, 6675, 6738, 7076, 7814, 8348, 8354, 8500, 8613, 9253, 9261, 9400, 9788, 9948, 9949, 9971, 12914, 13142

kartana : büyük anne, nine.
 k. -m (1) 5886
 k. -ñ (1) 443
 k. -sı (1) 10241
 k. -sınıñ (1) 11273

kartanay : büyük anne, nine.
 k. (7) 10016, 10020, 10023, 10191, 10210, 10216, 11427
 k. -çık (1) 9807
 k. -ğa (3) 6618, 10018, 11441
 k. -lar (1) 4202

ķ. -nen (2) 10179, 10883
ķ. -nıñ (5) 10022, 10200, 10204,
10207, 10222, 10532, 11610

ķartay- : yaşılanmak, eskimek.

ķ. -dı (1) 798
ķ. -p (1) 13140
ķ. -p başladılar (1) 2079
ķ. -p başladım (1) 5831

ķartayt- : yaşlandırmak,
ihtiyarlatmak.

ķ. -a (1) 7020

ķartbaba : dede.

ķ. (15) 2078, 3562, 3612, 3663,
5717, 6508, 6516, 6774, 6778, 7807, 7813,
8355, 8365, 8368, 8470

ķ. -çık (1) 9906
ķ. -dan (1) 5695
ķ. -ı (2) 5695, 9916

ķ. -ķa (9) 825, 1716, 1746, 3193,
3259, 4912, 6037, 8596, 9959

ķ. -lar (14) 303, 1868, 2902, 5688,
6528, 6637, 6738, 6742 (2), 6745, 8506,
9894, 12580, 12787

ķ. -lardan (2) 3109, 6527
ķ. -largā (1) 9975
ķ. -ları (4) 283, 5207, 6601, 7884
ķ. -larımıznı (1) 7492
ķ. -larnı (4) 590, 6487, 8299, 9400
ķ. -larnıñ (1) 6748
ķ. -m (5) 2661, 4034, 5620, 5887,

7402

ķ. -m (1) 3209
ķ. -mdan (2) 5885, 6055
ķ. -mnen (1) 4052
ķ. -mnı (1) 10214
ķ. -mnıñ (3) 4043, 5062, 7476
ķ. -ñ (2) 6504, 8348

ķ. -nı (8) 1927, 3209, 3264, 3316,
4052, 4061, 6997, 8738

ķ. -nıñ (18) 289, 290, 292, 294,
301, 305, 1747, 2553, 2604, 3575, 3577,
4313, 4636, 6032, 6522, 8349, 8468, 8921

ķ. -nıñ (22) 431, 710, 725, 908,
1534, 1546, 1547, 1562, 1572, 1696, 1725,
1943, 2084, 3439, 3444, 3459, 4314, 4637,
6034, 6094, 7805, 9254

ķ. -ñız (1) 731

ķ. -ñnen (1) 7498

ķ. -ñnı (2) 2082, 8361

ķ. -ñnıñ (1) 434

ķ. -sı (5) 283, 2084, 3536, 4033,
11538

ķ. -sına (2) 295, 8350

ķ. -sinen (1) 8374

ķ. -sını (1) 1741

ķ. -tan (3) 3906, 9263, 9956

ķartiy : büyük anne, nine.

ķ. -ge (1) 10192

ķ. -niñ (1) 10078

ķarthık (-ğı) : ihtiyarlık.

ķ. -ında (2) 6755, 8320

ķ. (2) 3441, 5841

ķartop : patates.

ķ. (2) 4348, 8790

ķ. -ķa (1) 3584

ķ. -lı (1) 3105

ķ. -nen (1) 10545

ķartopaç : kartopu.

ķ. (1) 12902

ķasa : kasa.

ķ. (1) 5848

ķ. -larnen (1) 5298

ķ. -sın (1) 6178

ķasaba : kasaba.

ķ. (4) 10077, 10230, 10235, 10239

ķ. -da (2) 9356, 9360
ķ. -nıñ (1) 7044
ķ. -sına (1) 10694
ķ. -sınıñ (1) 10697
ķasevet : kaygı, dert, tasa.
ķ. (11) 2429, 3341, 6251, 7881, 9122, 9135, 9613, 10061, 11940, 12280, 12328
ķ. -i (4) 748, 5446, 9866, 11610
ķ. -inden (1) 2806
ķ. -ini (1) 10498
ķ. -ke (2) 6462, 8178
ķ. -mi (1) 8566
ķ. -niñ (1) 4815
ķ. -ten (2) 4478, 8947
ķasevetlen- : dertlenmek, tasalanmak.
ķ. -di (1) 11030
ķ. -me (1) 313
ķ. -meñiz (6) 3448, 4108, 8032, 8116, 8956, 11370
ķ. -p (1) 8079
ķ. -p başladı (1) 827
ķ. -r edi (1) 8675
ķasevetli : dertli, tasalı.
ķ. (3) 666, 4468, 8072
ķasevetsiz : dertsiz, tasasız.
ķ. (1) 6901
ķasırǵalı : kasırǵalı, fırtınalı.
ķ. (1) 12092
ķasır : hasır.
ķ. -lar (1) 4211
ķasnaķ : gergef.
ķ. (1) 3426
ķ. -largá (1) 511
ķ. -lı (4) 1249, 7566, 8007, 9377
ķasnaķlan- : ?
ķ. -p qalǵan (1) 1297 (pr.)

ķaş : kaş; taş.
ķ. (4) 142, 481, 3450, 6140
ķ. -ı (5) 3554, 9791, 11445, 11631, 11722
ķ. -lar (3) 3383, 8402, 9064
ķ. -ları (13) 375, 515, 1175, 2391, 4326, 7625, 9030, 9187, 9450, 9943, 10002, 11894, 13141
ķ. -larına (2) 1349, 9061
ķ. -larını (12) 22, 118, 2211, 3724, 3782, 4287, 6168, 6948, 9341, 9403, 11034, 11646
ķ. -larınıñ (1) 5016
ķaşı- : kaşımak.
ķ. -p (1) 2272
ķaşıķ (-ǵı) : kaşıķ.
ķ. (4) 4789, 8645 (2), 10549
ķ. -ını (1) 11500
ķ. -larını (1) 1978
ķaşın- : kaşınmak.
ķ. -a (1) 4104
ķaşķır : kurt.
ķ. (16) 1159, 1164, 1168, 3305, 3897, 5634, 5733, 5750, 5759, 5763, 5768, 5770, 5836, 11129, 11138, 11143
ķ. -çıķlar (1) 1166
ķ. -dan (1) 6965
ķ. -ǵa (5) 3836, 5758, 5764, 5766, 8748
ķ. -lar (7) 5735, 5757, 5769, 5788, 5804, 5847, 5854
ķ. -largá (2) 3835, 5825
ķ. -larından (1) 3834
ķ. -larını (3) 5760, 5778, 5786
ķ. -larınıñ (3) 5751, 5783, 5927
ķ. -nı (2) 5763, 5857
ķ. -nıñ (6) 1162, 1166, 5753, 5756, 5931, 5933

kaşla- : çaprazlamak.
 k. -p (1) 6323
kat : tabaka, kat, katman; defa, sefer.
 k. (3) 5200, 8830, 13185
 k. -ında (1) 7927
 k. -ını (2) 2147, 4675
 k. -ka (3) 7024, 7025, 10886
 k. -kace (1) 11821
 k. -lı (7) 4741, 4926, 10014, 11772, 11977, 12562, 13182
 k. -nñ (2) 7506, 12111
 k. -tan (2) 7631, 11818
katkat : kat kat.
 k. (7) 1349, 1432, 2633, 4365, 4791, 7902, 7916
kat- I : katlaşmak, sertleşmek, donup kalmak, donakalmak.
 k. -a 9277
 k. -kan (3) 489, 3132, 7301 (zm.)
 k. -p (1) 4015
 k. -p kala (1) 6271
 k. -p kalayım (1) 970
 k. -p kaldı (12) 20, 329, 840, 3164, 3359, 5174, 5486, 7295, 7521, 12004, 12572, 13107
 k. -p kaldıñ (1) 65
 k. -p kalğan (1) 5939 (zm.)
 k. -p kalğan (7) 3485, 5648, 7286, 7934, 7966, 9036, 10192 (pr.)
 k. -p kalğan ekenim (1) 12249
 k. -p kalğanlar (1) 5942 (zm.)
kat- II : eklemek, katmak, arttırmak.
 k. -kan (1) 9109 (pr.)
 k. -maylar (1) 11339
 k. -p (3) 1894, 3988, 8928
 k. -tı (1) 10263

k. -tılar (1) 5405
katalakla- : yumak yapmak, yuvarlamak.
 k. -p (1) 7568
katık : bir içecek.
 k. (5) 4557, 6281, 6709, 7466, 8523
 k. -nı (1) 7467
katıl- : katılmak.
 k. -dı (1) 11500
katıy : kesin, kararlı.
 k. (9) 9037, 9993, 10102, 10421, 11245, 11730, 11759, 11788, 12671
katıyen : kesinlikle, kararlılıkla.
 k. (3) 2013, 7986, 9875
katıylik : kesinlik.
 k. (1) 10013
katkık : kaskatı, katılmış, donmuş, sert, katı.
 k. (2) 3071, 8739
katla- : bükmek, katlamak, yığmak.
 k. -p (2) 4638, 8351
katlam : tabaka, katman.
 k. -ğa (1) 6024
 k. -ı (1) 4010
 k. -ına (3) 4236, 4238, 4241
 k. -ından (1) 4016
 k. -ını (1) 6255
 k. -larından (1) 3101
 k. -nı (1) 4239
katlan- : dayanmak, tahammül etmek, sabretmek.
 k. -a (1) 10211
 k. -alar (1) 261
 k. -ğan (1) 459 (pr.)
 k. -mağa (1) 11503
 k. -mağ (1) 10426

katlap-katlap : katlayıp katlayıp.

k. (1) 8431

katmer : tabaka, katman, kat.

k. (1) 7038

katmerlen- : katmanlaşmak.

k. -p (1) 3208

katna- : yürümek, gezmek, sefer yapmak, sürekli gidip gelmek.

k. -ğan (2) 2766, 9277 (pr.)

k. -ğanda (1) 2605

k. -mağa (1) 9088

k. -maқта (1) 3088

k. -maqtalar (1) 12561

k. -p başladı (1) 6870

k. -y (3) 794, 4614, 9004

k. -ylar (2) 7111, 7112

k. -ysiñ (1) 11313

katnaş- : biriyle iyi anlaşmak, dost olmak.

k. -қан (1) 7921 (pr.)

k. -r (1) 8341

katnat- : göndermek.

k. -tı (1) 9220

katran : katran.

k. -lı (1) 4427

kattı : sert, katı; sağlam; kati, kesin.

k. (21) 504, 512, 1188, 2333, 2361, 2861, 3055, 6024, 6193, 6255, 6816, 6846, 6929, 7671, 7674, 8574, 10022, 11103, 12284, 12373, 12787

kattı-kattı : sert sert, katı katı.

k. (1) 3052

kaval : kaval.

k. (1) 3170

k. -mnen (1) 2649

k. -ını (5) 806, 2659, 2716, 6593, 8326

kave : kahve.

k. (27) 254, 379, 710, 1733, 4282, 4534, 6394, 6397, 6406, 6407, 6432, 6812, 7202, 7215, 7219, 7317, 7322, 7325, 8099, 8104, 8411, 10191, 10192, 13076, 13080, 13083, 13086

k. -ni (2) 6395, 6400

k. -sini (1) 6747

kavehane : kahvehane.

k. -niñ (2) 7922, 7926

k. -siniñ (1) 8062

kaverenki : kahverengi.

k. (1) 6039

kaverenkli : kahverenginde olan.

k. (6) 3245, 4961, 9947, 10462, 11679, 11808

kavfsız : tehlikesiz.

k. (1) 9895

kavğa : kavga, dalaş, rezalet.

k. (3) 2693, 2775, 11478

kavğa-dava : dargınlık, kavga, atışma.

k. (2) 11240, 11482

kavğalaş- : arası açılmak, bozulmak, atışmak.

k. -mağa (1) 2778

k. -r (1) 3580

kavi : sağlam, şiddetli, sert.

k. (2) 9725, 11120

kavileştir- : sağlamlaştırmak.

k. -mek için (1) 7153

kaviy : sağlam, şiddetli, sert.

k. (6) 505, 3898, 4239, 11629, 11684, 12754

k. edi (1) 2447

kavur- : kavurmak, kızartmak.

k. -ayım (1) 844

k. -ğan edim (1) 10545

k. -r (1) 8538

k. -rmız (1) 8491
 k. -maқта edi (1) 8510
қавурдақ : bir tür bitki.
 k. (1) 4968
қавурıl- : kavurulmak.
 k. -ğan (2) 3078, 5412 (pr.)
 k. -ğance (1) 8541
 k. -p (2) 266, 8836
қавurma : kavurma.
 k. (3) 2344, 5297 (2)
 k. -ğa (1) 8530
 k. -sına (1) 8520
қавуш- : birleşmek, kavuşmak.
 k. -қance (1) 12328
 k. -қanda (1) 6999
 k. -қанına (1) 8307
 k. -maқ kerek (1) 5120
 k. -maқта olğan (1) 7074 (pr.)
 k. -p (2) 1444, 5627
 k. -p olamasa (1) 5122
 k. -r (1) 932 (pr.)
 k. -rlar (1) 12333
 k. -tı (1) 8291
қавушtır- : birleştirmek, kavuşturmak.
 k. -maқ kerek (1) 4487
 k. -p (3) 1380, 2881, 3061
қavyar : havyar.
 k. (1) 7326
қayaқ (< қа+yaқ) : hangi yer, ne taraf.
 k. -tansañ (1) 996
қay : hangi, nasıl ne gibi.
 k. (1) 6133
қaya : kaya.
 k. (3) 4248, 5147, 6780
 k. -dan (3) 5144, 9968, 10516
 k. -ğa (2) 4246, 5151

k. -lar (2) 6996, 9902
 k. -nıñ (6) 5145, 5148, 6785, 6997, 6998, 6999
 k. -sından (1) 5143
қayd : işaret, belirti, kayıt.
 k. -ını (2) 2937, 5859
 k. -ları (1) 3991
 k. et- : işaretlemek, belirtmek, kaydetmek.
 k. -ecek (1) 11811 (zm.)
 k. -mege (1) 10081
 k. -megen edi (1) 236
 k. -mekte edi (1) 11603
 k. -p (2) 2143, 11634
 k. -ti (4) 2070, 3821, 4945, 11541
қayda : nerede, nereye, bir yere, ne diye, nerede, hani, burada, burası.
 k. (105) 176, 194, 842, 870, 903, 1192, 1213, 1263, 1542, 1811, 1813, 1837, 1864, 2078, 2174, 2256, 2356, 2708, 2815, 2906, 2996, 3294, 3299, 3453, 4077, 4285, 4306, 4382, 4413, 4482, 4876, 5209, 5261, 5269, 5475, 5550, 5621, 5674, 5677, 5974, 6019, 6262, 6354, 6629, 6659, 6700, 6706, 7818, 7951, 8268, 8361 (2), 8386, 8603, 8720, 8773, 8970, 9136, 9180, 9288, 9351, 9369, 9373, 9398, 9595, 9673, 9766, 9830, 9848, 9892, 9896, 9950, 9958, 10038, 10159, 10439, 10458, 10542, 10802, 11097, 11381, 11429, 11433, 11443, 11457, 11592, 11594, 11608, 11801, 12023, 12102, 12118, 12141, 12198, 12299, 12312, 12355, 12404, 12419, 12501, 12549, 12641, 12670, 12792, 13092
 k. edi (2) 2373, 8580
 k. ediñ (6) 3301, 9234, 9595, 10800, 12355, 12362
 k. ediñiz (2) 9491, 9494
 k. -dır (2) 7027, 10550

k. -larda (1) 11897
 k. -lardadır (1) 11526
 k. -largâ (1) 12652
 k. -largadır (1) 9605
 k. -mız (2) 2996, 9673
kaydan : nereden.
 k. (49) 164, 437, 706, 1064, 1066, 1105, 1580, 1953, 2176, 2185, 3002, 3231, 3276, 4620, 4894, 6290, 6333, 6350, 6836, 6908, 7590, 7688, 7771, 7855, 8100, 8355, 8400, 8554, 8738, 9039, 9486, 9684, 9988, 9989, 10344, 10399, 10480, 10943, 10954, 10977, 10993, 11258, 11425, 12006, 12165, 12395, 12399, 13101, 13126
 k. -dır (3) 531, 2339, 2890
kaydır- : kaydırmak.
 k. -dı (1) 7679
kayer (<ka+yey) : hangi yer, neresi.
 k. -de (1) 8697
kaygı : gam, üzüntü, keder.
 k. (4) 1223, 2875, 6046, 7039
 k. -daman (1) 6046
 k. -m (2) 1541, 2881
 k. -nı (1) 1223
 k. -sı (1) 9765
kaygılı : üzüntülü, kaygılı.
 k. (1) 3690
kaygır- : kaygılanmak, endişe duymak.
 k. -dı (2) 2523, 12720
 k. -ğan (1) 10517 (pr.)
 k. -ıcı (1) 9754
 k. -mağ (2) 7213, 7249
 k. -mağ kerekimiz (2) 2231, 7053
 k. -mağta (1) 10340
 k. -mañızın (1) 5961
 k. -masağ (1) 7248
 k. -mazdan (1) 6154

k. -p (1) 1638
 k. -vdan (1) 7249
 k. -vınen (1) 11142
kayık : kayık.
 k. -nen (1) 9647
 k. -nı (1) 13
kayır- : eğmek, bükme, kıvrırmak.
 k. -dı (1) 3273
 k. -p (3) 1889, 8267, 8391
kayış : kayış, kemer.
 k. (4) 4406, 6106, 6108, 6111
 k. -ı (1) 2587
 k. -ına (1) 4428
 k. -ını (2) 3219, 9257
 k. -ları (1) 1853
 k. -lı (1) 804
kaymak : kaymak.
 k. (1) 2385
kayna- : kaynamak; çok bulunmak.
 k. -dı (2) 9009, 10545
 k. -ğan (1) 4271 (zm.)
 k. -ğan (4) 899, 1061, 7336, 12069 (pr.)
 k. -ğanını (1) 5303
 k. -mağ (1) 8619
 k. -mağ (1) 312
 k. -mağta olğan (1) 5787 (pr.)
 k. -p (1) 10544
 k. -p turğanını (1) 622
 k. -y (4) 1171, 5305, 6864, 8894
 k. -ylar (2) 418, 5629
kaynak I : kaynak.
 k. (2) 5263
kaynak II : çok sıcak, kaynamış.
 k. (1) 11407
kaynana : kaynana.

ķ. (13) 10015, 10161, 10266,
10360, 10433, 10629, 10641, 10947,
10951, 10970, 10996, 10997, 13006

ķ. -ġa (1) 10366

ķ. -m (1) 10608

ķ. -ñ (2) 10598, 10762

ķ. -ña (1) 10507

ķ. -nen (2) 10860, 11481

ķ. -niñ (1) 10886

ķ. -ñizġa (1) 10821

ķ. -ñniñ (1) 10582

ķ. -sı (19) 10034, 10049, 10189,
10225, 10234, 10430, 10576, 10611,
10614, 10768, 10786, 10857, 10871,
10882, 10921, 10943, 11239, 11240, 11476

ķ. -sına (4) 10606, 11373, 11458,
13117

ķ. -sından (2) 10454, 10772

ķ. -sını (1) 11442

ķ. -siniñ (13) 10026, 10182, 10370,
10373, 10636, 10639, 10798, 10884,
10889, 10895, 10941, 11427, 11433

ķaynat- : kaynatmak.

ķ. -a (1) 5660

ķ. -ķan edi (1) 6811

ķ. -maġa (2) 6327, 7561

ķ. -p (4) 1302, 2342, 4511, 5662

ķ. -tı (1) 7262

ķaynata : kaynata, kayınpeder.

ķ. (2) 480, 13006

ķ. -sı (1) 4758

ķ. -sına (1) 3373

ķaynaticı : kaynaticı.

ķ. (1) 12797

ķ. -lar (1) 12808

ķ. -niñ (1) 12805

ķaynatıl- : kaynatılmak.

ķ. -ġan (1) 1579 (pr.)

ķ. -ġan (1) 7586 (zm.)

ķayra- : bilemek.

ķ. -p (1) 4186

ķayrakķum : Kayrakkum.

ķ. (1) 12435

ķayrakķaş : bileġitaşı.

ķ. (2) 4186, 8486

ķayrıl- : tıkmak, tıķıştırarak,
sıkıştırmak, kıvrılmak.

ķ. -ġan (1) 4326 (pr.)

ķ. -mazdan (1) 6152

ķaysı : hangi, hangisi.

ķ. (9) 489 (3), 925 (2), 1129, 7618,
9041, 10733

ķ. -nı (1) 2203

ķayt- : geri dönmek.

ķ. -a (7) 370, 512, 9386, 9535,
10241, 11868, 12332

ķ. -a başlaması (1) 11456

ķ. -a baştan (1) 1949

ķ. -a edi (3) 8902, 9641, 9653

ķ. -a ediñ (1) 7408

ķ. -acaġı (1) 232

ķ. -acaķ (1) 3408 (zm.)

ķ. -acaķ (1) 8829 (pr.)

ķ. -acaķ edim (1) 12611

ķ. -acaķ oldı (1) 6718

ķ. -acaķmız (2) 5252, 12655

ķ. -alar (2) 3089, 3092

ķ. -almaġanı (1) 2987

ķ. -am (2) 6708, 6864

ķ. -amız (1) 6667

ķ. -asıñmı (1) 6863

ķ. -ayatķan (2) 2765, 11096 (pr.)

ķ. -ayatķanda (6) 1766, 4998, 5422,
7087, 12274, 12789

ķ. -ayık (1) 6687

k. -ayım ekenmi (1) 7436
 k. -қан (5) 6758, 7411, 9093, 9224, 12356 (pr.)
 k. -қан (1) 7471 (zm.)
 k. -қан edi (1) 9368
 k. -қан соң (1) 11236
 k. -қанда (16) 629, 732, 1879, 2727, 3095, 3398, 4594, 6562, 6631, 9154, 9505, 9565, 9907, 10087, 11478, 11992
 k. -қанına (1) 9572
 k. -қанını (1) 2987
 k. -қанлар (1) 9576 (zm.)
 k. -madı (3) 6398, 8426, 8555
 k. -mağa (6) 1801, 3470, 3522, 6566, 8988, 10084
 k. -mağan (1) 5280 (pr.)
 k. -maқ (5) 1079, 6719, 8865, 12656, 12971
 k. -maқ kerek (4) 7432, 9889, 11018, 11019
 k. -maқnı (2) 921, 8127
 k. -maқnıñ (1) 11094
 k. -mam (1) 4423
 k. -masañ (1) 6771
 k. -ması (1) 6864
 k. -masına (1) 9015
 k. -may (1) 11738 (gr.)
 k. -maycağını (2) 6425, 10629
 k. -maycaқ olasıñmı (1) 13098
 k. -maycaққа (1) 10865
 k. -maysıñmı (1) 11559
 k. -maz (3) 1027, 7411, 7577
 k. -ñız (3) 4420, 5402, 8990
 k. -p (64) 62, 571, 638, 1071, 1165, 1320, 1327, 1333, 1631, 1713, 1970, 2676, 2712, 2837, 3037, 3056, 3091, 3149, 3340, 3480, 3650, 3871, 4270, 4442, 4450, 4563, 4682, 5049, 5184, 5209, 5225, 5229, 5231,

5238, 5331, 5497, 5662, 5927, 6535, 6537, 6577, 6746, 7253, 7462, 7553, 7838, 8258, 8295, 8726, 8890, 9098, 9582, 9587, 9883, 9886, 10083, 10404, 10781, 10863, 10870, 11111, 11524, 11529, 12751

k. -p olamadı 10672

k. -r edi (1) 1357

k. -r edik (1) 6817

k. -r ediler (1) 4211

k. -r eken (1) 2113

k. -rlar (1) 1267

k. -rmız (1) 11601

k. -rsıñ (1) 7289

k. -rsıñız (1) 8987

k. -saқ (1) 5788

k. -sam (1) 8575

k. -sañ (1) 6772

k. -tı (18) 336, 825, 848, 1152, 2129, 3342, 3372, 3349, 4158, 4629, 4758, 6749, 7096, 8141, 8988, 10250, 12116, 12280

k. -tıǵı (1) 3340

k. -tılar (7) 3849, 4430, 6991, 8259, 11561, 12513, 12645

k. -tım (1) 7536

k. -tımı (1) 239

қайтадан : yeniden, tekrar, yeni baştan.

k. (2) 7101, 12888

қайта-қайта : tekrar tekrar.

k. (4) 2467, 5283, 7131, 8126

қайтар-: geri vermek; geri almak; döndürmek, karşılamak.

k. -a (1) 3323

k. -acaқ edik (1) 3743

k. -mağa (2) 1088, 11216

k. -maқ (2) 11253, 11329

k. -mam (1) 1017

k. -mazsın (1) 1054
 k. -p (8) 3717, 3741, 7834, 8228, 9345, 10642, 12341, 12406
 k. -p olamadı (1) 11224
 k. -p olamagan (1) 3752 (zm.)
 k. -rsiñiz (2) 1123, 2918
 k. -saķ kerek (1) 5928
ķaytarıl- : döndürölmek, geri verilmek.
 k. -dı (1) 3823
ķaytarma : halk oyunu.
 k. (4) 2639, 9364, 11217, 12884
ķaz : kaz.
 k. (1) 5556
 k. -ı (1) 6131
ķaz- : kazmak.
 k. -a (1) 11141
 k. -acaķımız (1) 2189
 k. -amız (1) 4011
 k. -dıķ (1) 8714
 k. -dılar (2) 2453, 3416
 k. -ğan (2) 3135, 4610 (pr.)
 k. -ğan ediler (1) 3413
 k. -ğance (1) 8571
 k. -ğanda (1) 8177
 k. -ğanını (2) 4596, 8525
 k. -mağa (1) 5561
 k. -maķ (1) 5387
 k. -maķnı (1) 5360
 k. -maķtan (1) 3129
 k. -sa (1) 240
 k. -v (1) 4278
 k. -vdan (1) 12494
ķaza : kaza.
 k. -ğa (5) 9556, 11240, 11438, 11497, 11775
 k. -lar (1) 3189

k. -sız (1) 787
ķazaķ : Kazak.
 K. (3) 2966, 7104, 8512
 K. -lar (1) 216
 K. -tan (1) 2237
ķazaķstan : Kazakistan.
 K. (1) 6273
ķazalan- : kaza geķirmek.
 k. -p (2) 1372, 9078
ķazan : kazan.
 k. (5) 312, 1977, 4437, 6553, 6583
 k. -da (2) 4103, 5303
 k. -ğa (3) 2706, 2707, 4233
 k. -ı (1) 4271
 k. -ları (1) 5629
 k. -larımı (1) 12942
 k. -nı (1) 2710
 k. -nıñ (1) 3542
 k. -ñnı (1) 4011
ķazan- : kazanmak, elde etmek, yükselmek.
 k. -a (3) 9320, 10904, 12638
 k. -a edi (2) 398, 6345
 k. -acaķ (1) 787 (zm.)
 k. -dı (3) 31, 957, 11923
 k. -dıñ (1) 6391
 k. -ğan (2) 2054, 12961 (pr.)
 k. -mağa (1) 12507
 k. -maķ (3) 11250, 11260, 11322
 k. -maķ içün (3) 10167, 10578, 11255
 k. -maķ kerek (1) 6389
 k. -p başlağanına (1) 11378
ķazanç : kazanç, kar.
 k. (2) 2500, 6712
 k. -ı (2) 795, 1902
 k. -lar (1) 956

k. -larına (1) 9007
 k. -larında (1) 7152
 k. -larından (1) 2530
 k. -larını (1) 7153
 k. -nın (1) 6711
 k. -nı (1) 6915
kazanıl- : kazanılmak.
 k. -ganını (1) 11308
kazgala- : ?
 k. -p (1) 3917
kazıl- : kazılmak.
 k. -a (2) 4256, 4258
 k. -acağını (1) 5358
 k. -dı (1) 5393
 k. -ğan (3) 2785, 5315, 5391 (pr.)
 k. -ğanda (1) 1469
 k. -p (6) 1622, 4254, 5340, 6253, 7032, 8496
kazma : kazma.
 k. (1) 5392
kıbirda- : kıpırdamak, kımıldamak, oynamak.
 k. -dı (1) 8977
 k. -dılar (2) 836, 1175
 k. -madı (8) 345, 1863, 3958, 5198, 7286, 7455, 9723, 10021
 k. -mağa (3) 10198, 10877, 10880
 k. -mağan (1) 11528 (zm.)
 k. -may (5) 516, 1154, 5809, 5941, 8589 (gr.)
 k. -may (1) 12507 (zm.)
 k. -mayıp (3) 652, 6466, 7976
 k. -maylar (1) 5724
 k. -sa (1) 5874
kıbirdan- : kıpırdanmak, kımıldanmak.
 k. -mağa (1) 10737

k. -sa (1) 9903
kıbirdat- : kıpırdatmak, oynatmak, kımıldatmak.
 k. -ma (1) 12667
 k. -p (2) 1532, 5936
 k. -tı (8) 3882, 11761, 11793, 11861, 12126, 12131, 12171, 12323
kıbla : kible.
 k. (3) 1487, 4384, 8787
 k. -dır (1) 8774
 k. -mız (1) 8787
 k. -nen (1) 8736
 k. -nın (1) 8773
 k. -sı (1) 3449
kıcırkan : ısırgan.
 k. 5350, 5351, 6695
kıçır- : bağırarak, haykırmak, bağırışmak.
 k. -a (3) 2339, 6782, 8590
 k. -a başladı (1) 3901
 k. -arak (1) 6649
 k. -dı (50) 109, 687, 981, 1144, 1427, 1656, 1731, 1773, 1810, 1888, 2120, 2146, 2200, 3120, 3477, 3743, 3756, 3829, 3864, 4093, 4423, 4454, 4457, 5513, 5649, 5719, 5736, 6103, 6681, 6805, 6964, 8876, 9104, 9574, 9723, 9858, 9912, 10302, 10502, 10524, 10633, 10658, 10831, 11198, 11284, 11337, 11344, 11396, 11404, 12082
 k. -ğanına (1) 10867
 k. -ğanından (1) 10804
 k. -ğanını (1) 11341
 k. -ma (3) 2359, 6806, 11338
 k. -mağa (3) 3313, 4416, 6799
 k. -mağ (1) 10864
 k. -mañız (1) 13124
 k. -masın (1) 8757

k. -p (8) 1814, 1899, 2845, 3301,
 4401, 8294, 9990, 11304
 k. -rım (2) 2400, 3277
 k. -sam (1) 4158
kıçırıkla- : bağırarak, haykırmak.
 k. -p (1) 1874
 k. -p başladı (1) 7676
kıçırış- : bağırışmak.
 k. -p aldılar (1) 10883
 k. -p başlağan (1) 11821 (pr.)
 k. -tılar (2) 5414, 6182
kıçı- : kaşınmak.
 k. -y bermesin 8544
kıdır- : aramak, araştırmak.
 k. -a (4) 592, 1841, 9551, 10364
 k. -a edim (2) 12008, 12027
 k. -acağ (1) 3102 (zm.)
 k. -alar (1) 2500
 k. -amız (1) 8477
 k. -asıñmı (1) 682
 k. -dı (3) 442, 9367, 9573
 k. -ğanı (1) 7097
 k. -ğanlar (1) 2430 (zm.)
 k. -madı (1) 10255
 k. -madılar (1) 267
 k. -mağa (4) 685, 2709, 5006, 5505
 k. -mağ (2) 11425, 11435
 k. -mañız (1) 12599
 k. -ñız (1) 6955
 k. -p (6) 2433, 2734, 6489, 7821,
 12020, 12021
 k. -p başlay (1) 9270
 k. -p başlaylar (1) 5225
 k. -p kelgenlerini (1) 8629
 k. -p kete (1) 4338
 k. -sın (1) 11425
kıdırt- : arattırmak.

k. -a (1) 5227
kıgılçım : kıvılcım.
 k. -lar (2) 9466, 11654
 k. -larımı (1) 9466
kıl : kıl.
 k. (1) 2271
kılavuz : rehber, lider.
 k. (1) 10726
kıl- : yapmak, etmek, kılmak.
 k. -dı (namaz k.) (1) 4384
kılıç : kılıç.
 k. (3) 1768, 2686, 6560
 k. -ını (2) 1904, 1923
 k. -ları (1) 2062
kılığ (-ğı) : huy, karakter, alışkanlık.
 k. -ını (2) 5663, 10346
 k. -ları (1) 2388
 k. -larına (1) 12096
kılın- I : alay etmek, hakaret etmek,
 eziyet etmek.
 k. -a (1) 8618
 k. -a edi (1) 10323
 k. -a eken (1) 10859
 k. -ğan soñ (1) 8634
 k. -mağa (1) 5224
 k. -vlarına (1) 10211
kılın- II : yapılmak, edilmek.
 k. -ğan (cenazesi k.) (1) 6588
kılıy : şaşı.
 k. (1) 1921
kım- : göz kırpma.
 k. -dı (1) 13071
 k. -p (1) 2130
kımbırda- : kıpırdamak, kımıldamak.
 k. -may (1) 659 (gr.)
kınlı : kılıflı.
 k. (1) 3286

kınalı : kınalı.
k. -lar (1) 10004
kıp- : göz kırmak.
k. -tı (1) 4558
kıp-kırmızı : kıpkırmızı.
k. (3) 2607, 3290, 9333
kır : kır, tarla, saha, alan.
k. (8) 760, 4347, 4648, 5080, 5081, 5083, 5135, 8740
k. -da (Bulağ k.) (1) 8698
k. -dan (1) 6804
k. -ğa (2) 5418, 5782
k. -lar (2) 4645, 5071
k. -lardan (1) 2912
k. -larını (1) 5242
k. -ñ (1) 3235
k. -nı (Bulağ k.) (1) 8730
kır- : kırmak, bozmak, parçalamak.
k. -ıcı (göñlüni k.) (1) 7909
k. -ıcılar (tütün k.) (1) 4204
k. -mağa (göñlüni k.) (1) 11596
k. -p (1) 4201
(göñlüni k.) (1) 2787
kıral : kral.
k. (1) 6215
kırcıman : orta yaştaki erkek.
k. (3) 172, 807, 13118
kırđıjman : orta yaştaki erkek.
k. (1) 30
kırğıç : ?
k. -m (1) 281
kırık : kırılmış.
k. (1) 4773
kırıl- : kırılmak, bozulmak.
k. -dı (1) 3373
k. -ğan (1) 12116 (pr.)

k. -masın (1) 3439
k. -p (1) 7471
kırk : kırk.
k. (15) 3725, 3762, 4785, 5312, 6042, 6256, 6950, 7123, 7130, 7171, 7373, 7665, 7978, 11146 (2)
k. -altmış (1) 5341
k. bir (1) 4370
k. -ı (1) 10207
k. -ka (1) 3087
kırk- : kesmek, kırmak, budamak.
k. -mak (1) 951
kırkıl- : kesilmek, budanmak.
k. -acağ (1) 4663 (zm.)
kırkıncı : kırkıncı.
k. (1) 9071
Kırkkız : romanda geçen bir restoranın adı.
K. (1) 1030
K. -ğa (2) 971, 1028
kırlı : doğru, iyi.
k. (2) 3024, 8308
kırmızı : kırmızı.
k. (24) 110, 335, 352, 376, 1021, 2720, 3181, 3307, 4324, 4933, 7326, 7334, 7444, 7700, 7953, 7968, 8015, 9376, 10251, 10546, 10931, 11622, 11824, 13180
k. -danmı (1) 5295
kırpala- : hırpalamak.
k. -makta (2) 10098, 10373
k. -maycağ (1) 2169 (zm.)
k. -p ketmesinler (1) 8670
kırpalan- : hırpalanmak.
k. -dı (1) 6539
k. -ğanına (1) 2052
kırşav : çember.
k. -lardan (1) 2568

kırtış : bakir toprak, sürülmemiş toprak.

ķ. (8) 906, 4335, 4340, 4344, 4384, 8482, 8513, 8766

ķ. -ķa (3) 4402, 8768, 8801

kıs- : kısmak; sıkmak, sıkıştırmak.

ķ. (1) 3286

ķ. -a berip (1) 12095

ķ. -a edi (1) 12022

ķ. -p (4) 674, 4600, 6326, 6844

ķ. -p aldı (2) 9190, 10115

ķ. -tı (8) 1106, 1228, 2292, 9395, 10110, 11741, 12237, 12984

ķ. -tılar (3) 2277, 3745, 8784

kısıķ : boğuk, sıkıştırılmış, kısık.

ķ. (1) 9943

kısıł- : kısılmak, sıkışmak.

ķ. -dılar (1) 10173

ķ. -p ķalķan (1) 74 (pr.)

kısım : bölüm, kısım, parķa.

ķ. -ı (3) 2450, 4827, 7004

ķ. -ımı (3) 2196, 4827, 4832

ķ. -larını (1) 4234

ķ. -larını (2) 3088, 3089

kısır : kısır, verimsiz.

ķ. (3) 3773, 3774, 3838

kısķa : kısa.

ķ. (16) 328, 465, 1261, 2254, 3182, 3670, 4323, 5532, 6039, 6514, 7310, 7334, 8649, 10116, 10286, 12811

ķ. -ca (1) 11060

ķ. -dan (10) 1597, 2141, 2903, 3009, 3816, 7388, 8518, 8854, 8965, 11476

ķ. edi (2) 879, 6325

ķ. -sı (11) 1112, 1472, 2745, 3692, 3749, 4611, 6595, 9567, 9951, 10415, 11581

kıskart- : kısaltmak.

ķ. -alar (1) 1303

kısmet : talih, baht, mutluluk, kısmet.

ķ. (9) 1380, 4188, 4225, 4380, 5460, 8477, 8648, 10226, 11165

ķ. eken (1) 10547

ķ. -ini (1) 1379

ķ. -lerini (1) 1920

ķ. -miz (1) 8478

ķ. -mni (1) 3401

ķ. -ñ (1) 1381

ķ. -ñni (1) 8337

kısmetsiz : bahtsız, talihsiz.

ķ. (2) 7258, 11355

kıstır- : sıkıştırmak, kıstırmak.

ķ. -ķan (1) 10294 (pr.)

ķ. -ķanı (1) 12135

ķ. -p (7) 1757, 3985, 5718, 6027, 6363, 6843, 8326

kıstırıl- : sıkıştırılmak, kıstırılmak.

ķ. -p ketken (1) 4216 (pr.)

kış : kış.

ķ. (24) 530, 744, 1602, 1638, 2190, 2333, 2829, 2860, 2861, 2865, 2873, 2874, 4617, 4677, 4953, 5374, 5877, 7741, 8346, 9278, 9762, 10479, 12681, 12787

ķ. -ımı (1) 750

ķ. -ķa (1) 8811

ķ. -mız (2) 12785, 12787

ķ. -nı (1) 5638

ķ. -nñ (3) 537, 4136, 8918

ķ. -ta (12) 170, 2427, 2467, 2537, 4212, 4987, 5272, 5343, 6597, 8645, 8715, 12700

ķ. -tan (4) 951, 4137, 4673, 6902

kışım : hışım.

ķ. -dan (1) 2809

kış-kiyamet : kış kıyamet.

k. (1) 12914

kışla- : kışı geçirmek.

k. -dılar (1) 4674

k. -mağ kerek (1) 2146

k. -p çıktılar (1) 4678

k. -v (1) 6953

k. -vlar (1) 5823

kışlak : köy.

k. (2) 1486, 1492

k. -ğa (1) 1496

k. -lardan (1) 12704

kışlık (-ğı) : kışa özgü, kış için, kışlık.

k. (7) 383, 962, 2760, 6897, 8815, 9764, 12544

k. -ını (1) 7741

kıt : az, kıt.

k. (1) 1437

kıt- : idareli kullanmak, tasarruf etmek.

k. -p (1) 1485

kıtkılan- : gıdıklanmak.

k. -p başladı (1) 8797

k. -sa (1) 725

kıtırda- : tırmalamak, kemirmek.

k. -sın (1) 10331

kıtlık : yokluk, kıtlık, eksiklik.

k. -mı (1) 4290

kıy- : kesmek, kıymak, zulmetmek; hikah kıymak, evlendirmek.

k. -armız (1) 4510

k. -ayım (1) 4489

k. -dığınız (1) 7824

k. -mağa (1) 4537

k. -mağanını (1) 2014

k. -mamağa (1) 11050

k. -masa (1) 4915

k. -maylar (2) 4914, 6214

k. -mazdan evel (1) 8028

kıya : şaşı, eğik.

k. -dan (2) 4531, 6119

k. -sından (10) 407, 552, 1268, 3112, 5697, 6233, 7116, 7529, 8396, 10674

kıyamet : kıyamet.

k. kıpar- : gürültü, kargaşa çıkarmak.

k. -dı (1) 10792

k. -mağa (1) 10178

k. -mağ (1) 9990

k. -p (1) 9992

k. -p kele (1) 2868

k. -tı (1) 12791

kıyas : karşılaştırma, benzetme.

k. et- : karşılaştırmak.

k. -mek (2) 4040, 5593

k. -kende (1) 12681

kıydır- : kıydırmak.

k. -mağ (2) 4481, 4485

kıyık (-ğı) : köşe, kenar.

k. -ından (7) 9292, 9414, 9486, 10103, 11873, 12202, 12306

kıyın : ağır, güç, zor.

k. (14) 1418, 1702, 2047, 3393, 4747, 4757, 6398, 9187, 10576, 11119, 11464, 11532, 11850, 13111

kıyınlaştır- : zorlaştırmak, güçleştirmek.

k. -a (1) 4246

kıyınlık : güçlük, zorluk.

k. (1) 2447

k. -largā (1) 2445

k. -ları (1) 6942

k. -larnen (1) 1558

k. -larnı (1) 2605

k. -ta (1) 8891
kıyır-çıyır : darmadağın.
 k. et- : darmadağın etmek.
 k. -erler (1) 5578
 k. etil- : darmadağın edilmek.
 k. -diler (1) 6553
kıyış : eğri.
 k. (3) 4174, 5092, 7533
 k. -mı (1) 5529
kıyış-kıyış : eğri eğri.
 k. (4) 4402, 4413, 7997, 12176
kıyış- : eğilmek, bükülmek.
 k. -қан kibi (1) 5510
 k. -қан (1) 5512 (pr.)
 k. -p қалған (1) 2061 (zm.)
 k. -sa (1) 12807
kıyış-kambur : eğri, büğrü.
 k. (1) 8
kıyıştır- : eğiltmek, eğmek, bükmek.
 k. -dı (1) 2151
 k. -p (2) 1077, 2615
 k. -madan (1) 960
kıyma : kıyma, et.
 k. çek- : kıyma çekmek.
 k. -mege (1) 7315
 k. -sı (1) 1661
kıymet : değer, kıymet.
 k. -i (2) 4961, 4962
 k. -ini (1) 8358
 k. -kes- : paha biçmek.
 k. -kenlerini (1) 5613
 k. -ti (1) 7134
 k. -mek (1) 8454
 k. -ken edi (1) 10066
 k. kesil- : paha biçilmek, değer verilmek.

k. -e (1) 4959
kıymetli : değerli, kıymetli.
 k. (18) 355, 1043, 1639, 2096, 2109, 2534, 4056, 4703, 7484, 7911, 9211, 9645, 10116, 10749, 10983, 11543, 12025, 12851
 k. -dir (1) 5247
 k. -m (1) 7479
kıyna- : eziyet etmek, işkence etmek, rahatsız etmek, sıkıntı vermek.
 k. -dı (1) 8479
 k. -ğan (1) 3388 (pr.)
 k. -ğanı içün (1) 9714
 k. -ma (3) 6613, 9953, 13004
 k. -maymı (1) 10598
 k. -p (1) 4361
 k. -ysiñ (1) 12405
kıynal- : azap çekmek, ızdırap çekmek.
 k. -a (1) 10959
 k. -a bilemiz (1) 4253
 k. -dı (1) 10354
 k. -mazsıñ (1) 4615
 k. -p (1) 9714
 k. -rmız (1) 6939
kız : kız çocuk, kız evlat.
 k. -çıgına (1) 9051
 k. -çıgınen (1) 12560
 k. -çıgını (1) 9059
 k. -çıgınıñ (1) 9053
 k. -çıқ (5) 332, 333, 346, 9119, 10334
 k. -çıқlarını (1) 9637
 k. -çıқını (1) 9223
 k. -da (2) 1946, 7227
 k. -da edi (1) 10291
 k. -dan (2) 9350, 12124

ķ. -ğa (29) 880, 2388, 3598, 5068, 5224, 5237, 6503, 8617, 8634, 8843, 9145, 9236, 9308, 9332, 9345, 9440, 9619, 9751, 9791, 9794, 9838, 10300, 10304, 11514, 11848, 11869, 12009, 12075, 13128

ķ. -ı (44) 89, 356, 575, 875, 2042, 3655, 3857, 3875, 3929, 4129, 4750, 4752, 5211, 5540, 5705, 6345, 6536, 7185, 7644, 7897, 7969, 7980, 7995, 8005, 9111, 9124, 9131, 9355, 9369, 9555, 9572, 9888, 10105, 10111, 10197, 10205, 10232, 10517, 10522, 10585, 10605, 11056, 11145, 13013

ķ. -ı edi (1) 1944

ķ. -ına (15) 571, 2669, 4382, 9032, 9036, 9150, 9261, 9800, 10531, 10541, 10582, 10637, 11051, 11201, 12643

ķ. -ından (4) 473, 7216, 9042, 10591

ķ. -inen (5) 4276, 10025, 10587, 12895, 13026

ķ. -imñ (31) 106, 109, 469, 542, 8555, 1183, 1192, 1199, 1226, 4810, 7090, 7122, 7189, 7198, 7533, 9039, 9041, 9116, 9128, 9135, 9240, 9245, 9564, 10120, 10137, 10559, 11161, 11209, 11450, 11938, 12984

ķ. -lar (43) 2562, 3867, 3869, 4291, 4921, 4922, 5014, 5015, 5017, 5042, 5062, 5111, 5513, 5516, 5517, 5531, 6091, 6096, 6346, 6606, 7628, 7654, 7670, 7672, 7773, 8445, 8628, 9277, 9380, 9767, 9790, 9792, 10740, 11087, 11177, 11632, 11854, 11892, 11907, 11914, 11924, 12219, 12902

ķ. -lar kibi (4) 524, 9565, 10488, 10778

ķ. -larda (1) 9283

ķ. -largā (9) 3190, 6160, 6228, 11054, 11571, 11852, 11886, 11902, 12121

ķ. -ları (8) 2243, 3380, 3659, 5113, 6601, 9834, 10205, 11054

ķ. -larım (1) 8151

ķ. -larımız (5) 5115, 5118, 11001, 11002, 11004

ķ. -larına (1) 3457

ķ. -larından (2) 3861, 4809

ķ. -larımı (1) 9231

ķ. -larınıñ (3) 588, 3396, 5089

ķ. -larnen (6) 2595, 3144, 9598, 9664, 9833, 10768

ķ. -larnı (16) 1339, 2613, 3601, 3658, 5014, 5025, 5031, 5034, 6100, 6445, 7652, 7707, 7751, 9289, 9796, 11081

ķ. -larnıñ (13) 5090, 5096, 5560, 5671, 6037, 6214, 6218, 6246, 6249, 9640, 11057, 11701, 11891

ķ. -larnıñki (1) 10722

ķ. -m (35) 94, 966, 1210, 1324, 1940, 3441, 3445, 4552, 6041, 6341, 6611, 6615, 6654, 6680, 7196, 7231, 7253, 7254, 7259, 7829, 7830, 7837, 7842, 7844, 8054, 8057, 8068, 8083, 8158, 8163, 8255, 8643, 10101, 11007, 11163

ķ. -mız (2) 11703, 13065

ķ. -ñ (4) 122, 3238, 7212, 11670

ķ. -nen (9) 3587, 5215, 9375, 9936, 9956, 9980, 12108, 12110, 12159

ķ. -nı (43) 1821, 1823, 2398, 2415, 2594, 3569, 3570, 3594, 4380, 4413, 4418, 5220, 5225, 5226, 5229, 5233, 5235, 8392, 8615, 8626, 9301, 9305, 9411, 9416, 9478, 9479, 9520, 9540, 9617, 9706, 9714, 9787, 9836, 9860, 9940, 9971, 9973, 10294, 12050, 12748, 12780, 13010, 13011

ķ. -nıñ (80) 257, 883, 888, 1271, 1328, 1359, 2591, 2633, 3480, 3487, 3500, 3522, 3599, 3864, 4331, 4419, 4496, 4507, 4852, 5054, 5091, 5138, 5185, 5189, 5192, 5223, 5227, 5228, 5236, 5240, 7667, 8605, 8618, 8634, 9337, 9341, 9366, 9368, 9370, 9412, 9416, 9429, 9433, 9444, 9477, 9481, 9488, 9493, 9510, 9517, 9545, 9600, 9712,

9713, 9716, 9718, 9729, 9732, 9774, 9799,
9835, 9853, 9892, 9976, 9983, 10004,
10293, 10298, 10301, 10303, 11051,
11626, 11927, 11992, 12044, 12072,
12159, 13032, 13051, 13061

ķ. -ñız (2) 1302, 8566

ķ. -ñnı (1) 4812

ķız- : ısınmak, kızmak;
öfkelenmek.

ķ. -a (1) 9877

ķ. -ayık (1) 12179

ķ. -dı (1) 12673

ķ. -ğan sayın (1) 9765

ķ. -ğanı kibi (1) 9276

ķ. -ğaninen (1) 9764

ķ. -ğanlar (1) 9290

ķ. -madı (1) 10107

ķ. -madımı (1) 3560

ķ. -malı (1) 5063

ķ. -p (1) 5267

ķızar- : kızarmak, kırmızılaşmak.

ķ. -a (2) 9836, 12695

ķ. -a edi (1) 9288

ķ. -dı (11) 330, 2930, 3476, 5105,
5531, 6124, 9323, 9486, 10667, 10782,
12918

ķ. -dılar (1) 3771

ķ. -ğan (5) 3280, 3488, 10748,
11409, 13037 (pr.)

ķ. -ğanı (1) 10049

ķ. -madı (1) 4987

ķ. -p (3) 6185, 6187, 7078

ķ. -p başlağan (1) 1610 (pr.)

ķ. -p turğan (1) 645

ķ. -sa (1) 12078

ķızart- : kızartmak, kavurmak.

ķ. -a (1) 5660

ķ. -maz (1) 4696

ķ. -p (2) 1155, 1975

ķ. -tı (1) 6117

ķızartıl- : kızartılmak.

ķ. -ğan (1) 5661 (pr.)

ķızdır- : ısıtmak, kızdırmak;
öfkelenlendirmek.

ķ. -a (1) 9690

ķ. -maķ (1) 11394

ķ. -maķta (1) 11762

ķ. -may (1) 644

ķ. -p (2) 4580, 8646

ķ. -p başladı (2) 759, 9022

ķ. -p olamağan (1) 4966 (zm.)

ķızdırıl- : kızdırılmak.

ķ. -ğan (1) 2199 (pr.)

ķızğan- : kıskanmak.

ķ. -a (1) 4797

ķ. -maz (1) 1445

ķ. -rsıñ (1) 4044

ķızğanç : kıskanç.

ķ. (1) 2700

ķızgın : kızgın, öfkeli.

ķ. (16) 326, 608, 2138, 2613 (2),
2907, 5292, 5367, 7153, 10305, 11819,
12510, 12561, 12618, 12789, 12956

ķızgınlık : kızgınlık.

ķ. -nen (1) 536

ķızıl : kızıl.

ķ. (3) 1653, 4321, 6140

ķızılçık : kızılçık.

ķ. (3) 343, 5105, 6704

ķ. -nı (1) 1395

ķızıl-ķum : Kızıl kum.

ķ. (33) 15, 174, 178, 192, 613, 930,
1156, 1458, 1460, 1564, 2164, 2165, 2190,
2440, 2864, 4631, 4645, 4748, 4840, 5336,
5409, 5607, 5963, 6221, 6273, 6277, 7004,
7016, 7398, 7714, 7740, 8472, 9008

K. -da (3) 5172, 7639, 8445
 K. -ğa (2) 4633, 7468
 K. -ı (1) 3120
 K. -lar (1) 3253
 K. -lıklardan (1) 450
 K. -nı (2) 4123, 8830
 K. -niñ (2) 5263, 8477
Kızıl-Kıumlı : Kızıl kum'da yaşayanlar.
 K. (1) 4634
Kızıl-orda : Kızıl orda.
 K. (1) 449
Kızıl ordalı : Kızıl orda'da yaşayanlar.
 K. -larnıñ (2) 2150, 4677
kızış- : kızışmak, kızmak, heyecanlanmak.
 k. -a berdi (1) 8213
 k. -alar (1) 2204
 k. -ma (3) 2038, 2857, 6486
 k. -p (3) 5060, 6122, 8259
 k. -p ketti (1) 8531
kızıştır- : kızıştırmak, heyecanlandırmak.
 k. -dı (1) 2398
 k. -ğanına (1) 2181
Kız-Kaçan : Kız Kaçan.
 K. (1) 5218
kızlık : kızlık çağı.
 k. (2) 799, 6672
kızmatabanlık : asabi olmak, öfkeli olmak.
 k. (1) 6486
kıyafet : kıyafet, giyim; görünüş.
 k. -i (3) 7015, 9718, 11630
 (boyu-k.) (1) 3554
 k. -ine (3) 2375, 9027, 10910
 k. -ini (2) 464, 799
 k. -m (1) 9817

k. -ñiz (2) 1224, 6450
 k. -te (1) 1215
ķoba : mağara.
 k. -ğa (1) 5153
 k. -larını (1) 5145
ķoca : koca, eş, adam.
 k. (1) 10363
 k. -nen (1) 10208
 k. -sı (7) 10189, 10204, 10206, 10231, 10324, 10331, 10372
 k. -sını (3) 10310, 10362, 10380
 k. -sınıñ (4) 5658, 10211, 10216, 10325
 k. -ğa çık- : evlenmek.
 k. -tı (1) 10321
 k. -madı (1) 10338
ķocaman : çok iri, büyük, koca.
 k. (9) 5, 32, 246, 595, 3940, 6284, 12503, 12532, 12721, 12857
ķočan : koçan.
 k. -ı (1) 749
ķofta : ceket.
 k. -çığını (1) 7335
ķoğa : kamış.
 k. (2) 4651, 4669
ķokla- : koklamak.
 k. -dı (3) 9481, 10258, 10405
 k. -ğan (1) 10258 (pr.)
 k. -mağa (1) 5679
 k. -p (2) 1586, 5346
 k. -p yüre (1) 1973
 k. -p turdı (1) 5060
 k. -r (1) 8363
ķoku : koku.
 k. (1) 5633
 k. -larını (1) 1548

9056 k. -lı (5) 1481, 1575, 1669, 4347,

 k. -nı (1) 1667

 k. -sı (10) 992, 1163, 1477, 1587,
1667, 1733, 4138, 5633, 10749, 12121

 k. -sına (1) 761

 k. -sından (2) 8193, 9482

 k. -sinen (1) 7945

 k. -sını (3) 1579, 1972, 5630

koku- : kokmak.

 k. -mağan (1) 9485 (pr.)

 k. -maylar (1) 9485

 k. -y eken (1) 1585

kol : el, kol; yazı, imza; ekip,
gurup.

 k. (36) 268, 768, 2071, 2259, 2491,
2495, 3007, 3034, 3104, 3163, 3217, 3899,
3913, 3930, 4014, 4083, 4460, 4500, 4534,
4539, 4556, 5014, 5077, 5778, 5811, 5984,
6384, 6389, 6900, 6981, 7317, 8141, 8225,
9108, 9997, 10780

 k. -dan (5) 3900, 5100, 6004, 6420,
8157

 k. -ğa (10) 343, 1130, 3031, 3821,
3900, 6542, 6556, 8334, 9196, 10626

 k. -ından (2) 848, 4150

 k. -koldan (2) 3259, 5443

 k. -lar (1) 1278

 k. -larda (1) 8956

 k. -ları (5) 740, 1925, 2397, 7446,
8217

 k. -ları edi (1) 7301

 k. -larımızı (1) 4553

 k. -larına (4) 511, 883, 4159, 8187

 k. -larında (2) 5686, 6882

 k. -larındaki (1) 5774

 k. -larından (1) 5138

 k. -larinen (11) 887, 1014, 1584,
1762, 2070, 3274, 5523, 5524, 6455, 6610,
7957

 k. -larını (20) 425, 610, 1125, 1727,
1889, 1919, 1972, 2970, 3242, 3627, 4083,
4555, 6298, 6387, 6783, 7673, 8197, 8602,
8607, 8634

 k. -larınıñ (1) 8842

 k. -larıñnı (1) 4310

 k. -larını (1) 10778

 k. -ma (3) 2401, 3873, 3978

 k. -mda (4) 3445, 7482, 8116, 8603

 k. -mdalar (1) 8635

 k. -mdan (2) 3762, 7356

 k. -mızda (1) 5273

 k. -mızğa (1) 304

 k. -mıznen (2) 1676, 3024

 k. -ña (3) 4, 1905, 1960

 k. -ñda (1) 7595

 k. -ñdam (1) 5137

 k. -nen (1) 8876

 k. -ñızdan (1) 3444

 k. -ñızdır (1) 7011

 k. -ñızğa (1) 5547

 k. -ñıznen (1) 3357

 k. -ñıznı (1) 4935

 k. -ñnı (1) 6386

 k. -u (16) 592, 691, 3101, 4597,
5152, 5767, 7008, 7200, 7431, 8042, 8102,
8520, 8636, 8931, 9830, 10335

 k. -una (37) 749, 916, 1248, 1281,
1815, 1852, 2659, 2703, 2845, 3190, 3300,
3433, 3980, 4389, 4411, 4560, 4563, 4569,
4807, 5217, 5302, 5498, 5530, 5542, 5546,
5955, 6522, 6534, 6550, 6650, 6927, 7261,
7390, 7681, 7790, 8047, 8615

 k. -unda (22) 239, 307, 688, 1372,
2050, 2052, 2688, 3011, 3898, 4043, 4457,

5350, 5494, 6592, 6717, 6952, 7676, 7837, 7851, 7863, 8838, 8983

ķ. -undaki (5) 922, 2017, 3472, 3618, 6111

ķ. -undan (35) 163, 348, 350, 523, 812, 866, 882, 1183, 1237, 1389, 1468, 1785, 1957, 2703, 2869, 3463, 3901, 3904, 4053, 4530, 4861, 5070, 5144, 5517, 5560, 6600, 6655, 6764, 7429, 8044, 8109, 8179, 8203, 8390, 8391

ķ. -unen (15) 273, 454, 510, 1107, 1671, 2311, 3117, 5178, 5666, 6057, 7083, 7961, 8637, 8901, 11089

ķ. -unı (47) 136, 264, 338, 767, 914, 1062, 1071, 1285, 1899, 2132, 2194, 2384, 2421, 2619 (2), 3121, 3181, 3276, 4501, 4541, 4552, 4929, 4936, 4986, 5050, 5051, 5426, 5526, 5668, 6210, 6308, 6381, 6382, 6388, 6653, 6824, 6867, 7312, 7440, 7678, 7765, 7940, 8138, 8202, 8486, 8910, 11670

ķolay : rahat, kolay, basit.

ķ. (30) 486, 1075, 1646, 1684, 3099, 3994, 4886, 5505, 5533, 5607, 5826, 6898, 7289, 7412, 8371, 8372 (2), 8778, 8895, 9129, 9965, 10409, 10575, 10636, 10791, 11598, 11731, 12498, 12805, 12914

ķ. -ca (1) 8479

ķolaylı : rahat, kullanışlı, elverişli.

ķ. -dır (1) 12913

ķolaylık : kolaylık, rahatlık.

ķ. (1) 7865

ķ. -nen (9) 1932, 5850, 8877, 9372, 9411, 9461, 11024, 11583, 13111

ķolaysız : rahatsız edici, zahmetli, zor.

ķ. (9) 669, 692, 2418, 4995, 6325, 6455, 7313, 8112, 10948

ķolaysızlan- : psikolojik dengesini kaybetmek, huzursuzlanmak.

ķ. -dı (6) 9447, 10474, 10559, 10710, 10741, 11333

ķolaysızlık (-ğı) : rahatsızlık, sıkılma.

ķ. -ı (1) 8372

ķolçak : eldiven.

ķ. (1) 8002

ķ. -lar (1) 3084

ķ. -ları (1) 5686

ķ. -lı (1) 11822

ķolluk : kulluk, kölelik.

ķ. (1) 1039

ķolsuvuķlığı : ?

ķ. -nıñ (1) 3684

ķoltuķ (-ğı) : koltuk altı.

ķ. -ı (5) 107, 116, 1285, 2405, 2420

ķ. -ına (7) 5717, 6027, 7285, 11618, 11992, 12135, 12274

ķ. -ından (4) 5179, 7184, 8244, 8258

ķomşu : komşu.

ķ. (20) 571, 1803, 2150, 2786, 2841, 2904, 2905, 2924, 8282, 8823, 9079, 9253, 9261, 9360, 10226, 10236, 10721, 10876, 11077, 12727

ķ. -ğa (2) 2924, 5006

ķ. -lar (3) 2923, 3419, 3518

ķ. -largā (1) 2881

ķ. -ları (3) 10224, 10229, 10230

ķ. -larından (1) 10225

ķ. -larımı (1) 9991

ķ. -larınıñ (1) 10232

ķ. -larnıñ (2) 709, 9618

ķ. -mız (1) 2857

ķ. -mıznıñ (1) 6703

ķ. -ñ (1) 9954

ķ. -ñnı (1) 3555

ķ. -sı (2) 9222, 9370

kon- : oturmak, konmak;
batmak, çökmek; misafir olarak kalmak.

- ķ. -alar (1) 641
- ķ. -ayım (1) 5799
- ķ. -dı (4) 1107, 1509, 4381, 5415
- ķ. -ğance (1) 8509
- ķ. -ğanı (1) 9163
- ķ. -ğaninen (1) 5419
- ķ. -masinen (1) 5450
- ķ. -may (1) 1027 (gr.)
- ķ. -mış (1) 6071
- ķ. -p (1) 11094
- ķ. -sañ (1) 6083

ķona : masa.
ķ. (1) 430

ķonak (-ğı) : yatacak yer, misafir.
ķ. (2) 1045, 1049
ķ. -ı (1) 1047
ķ. -ķa (2) 1045, 5207
ķ. -larına (1) 5303
ķ. -mız (2) 1690, 4191
ķ. -ñ (1) 1033

ķonakbay : ev sahibi.
ķ. (4) 7065, 7068, 11101, 11110
ķ. -lar (1) 8110
ķ. -nıñ (1) 7064

ķondır- : kondurmak.
ķ. -mağan (1) 10365 (pr.)

ķondırt- : kondurtmak.
ķ. -maysıñız (1) 10621

ķonuç : konuç.
ķ. -lı (5) 465, 4323, 6039, 7625,
7763

ķonuř- : konuşmak.
ķ. -malarda (1) 300
ķ. -may turğan (1) 10958
ķ. -tılar (3) 446, 5297, 8549

ķ. -vdan soñ (1) 8676

ķop- : ayrılıp gelmek, kopmak;
çıkmaķ, birdenbire tehlikeli ve gürültülü
olaylar ortaya çıkmak.

- ķ. -a (3) 2866, 11130, 11151
- ķ. -acaķ kibi (1) 11767
- ķ. -p (1) 10258
- ķ. -sa (2) 2334, 6586
- ķ. -tı (4) 7057, 7817, 12510, 12791

ķopar- : koparmak, birden ve güçlü
bir biçimde başlamak veya başlatmak.

- ķ. -dı (3) 8968, 9063, 10792
- ķ. -ğanlardan (1) 9152
- ķ. -maķ (1) 9991
- ķ. -maķ içün (1) 11678
- ķ. -p (8) 1767, 1867, 1925, 2504,
2868, 6781, 9992, 11400
- ķ. -p olamazsıñ (1) 8877

ķopay- : övünmek, böbürlenmek.
ķ. -dı (2) 7906, 8840
ķ. -ğan kibi (1) 286
ķ. -p (1) 702

ķopaysıra- : övünür gibi, böbüdür gibi.
ķ. -p (1) 1111

ķopķa : kova.
ķ. (6) 1395, 3423, 6341, 6343,
7336, 10332

- ķ. -dan (1) 12776
- ķ. -ğa (1) 2133
- ķ. -largā (2) 3499, 3515
- ķ. -ları (1) 3533
- ķ. -larımñı (1) 3653
- ķ. -larıñ (1) 3503
- ķ. -larına (2) 3487, 3502
- ķ. -larinen (1) 3485
- ķ. -larını (3) 3436, 3467, 3544
- ķ. -larınıñ (1) 3473

k. -larıñını (1) 5000
 k. -larnen (1) 3524
 k. -larnı (3) 3409, 3411, 3520
 k. -larnıñ (2) 3498, 3505
 k. -nen (1) 3477
 k. -nı (4) 3464, 3479, 4345, 4366
 k. -niñ (2) 6343, 11796
 k. -sı (2) 3463, 12462
kor : kor.
 k. (3) 1137, 10748, 10808
 k. -larını 833
korä : çit, bahçe duvarı.
 k. (2) 2774, 6513
 k. -lar (1) 9233
 k. -sını 2775
korä- : sarmak
 k. -p almak 5433
koräla- : etrafını sarmak, sarmak.
 k. -p çıkmasañız (1) 6512
korälan- : etrafı sarılmak.
 k. -p alıñan (1) 4436 (pr.)
koräntä : aile.
 k. (5) 9965, 11001, 11352, 12385, 12610
 k. -da (6) 9079, 9828, 10089, 10212, 11062, 11067
 k. -lar (1) 11086
 k. -larda (1) 11068
 k. -mız (1) 11334
 k. -mızğa (1) 9588
 k. -nı (2) 11310, 11347
 k. -niñ (3) 9866, 10186, 10989
 k. -sına (1) 12383
 k. -sinen (1) 12974
koray : yabani ot.
 k. (2) 1461, 5784
 k. -ğa (2) 1451, 2876

k. -ları (1) 4435
koraz : horoz.
 k. -çığına (1) 8601
korçala- : korumak.
 k. -ğanını (2) 1623, 4566
 k. -ğanıñızını (1) 1897
 k. -mağa (4) 5375, 9097, 11057, 11069
 k. -mağ içün (3) 10594, 11167, 12780
 k. -mağ kerekim (1) 9507
 k. -masañ (1) 1600
 k. -p (1) 7606
 k. -r edi (1) 6589
 k. -v (2) 8656, 11056
 k. -v içün (1) 5501
 k. -y (1) 513
 k. -y ekenler (1) 9796
 k. -ycağ (2) 9510, 9796 (zm.)
korçalan- : korunmak.
 k. -acağlar (1) 5862 (zm.)
 k. -alar (1) 1473
korķ- : korkmak.
 k. -a (8) 1974, 2046, 5225, 9795, 9845, 10183, 10274, 12001
 k. -alar (3) 10521, 10737, 12460
 k. -am (2) 8155, 8157
 k. -amı (1) 2046
 k. -asızını (1) 4879
 k. -қан (4) 498, 8224, 9939, 9995 (pr.)
 k. -ma (7) 7687, 8168, 9850, 9855, 9937, 11339, 12308
 k. -madı (1) 11349
 k. -madılar (2) 12703, 12793
 k. -madım (1) 5776
 k. -mağan (1) 9847 (pr.)

k. -mam (1) 5931
 k. -mañız (2) 10817, 11009
 k. -may (3) 1515, 7626, 11850
 (zm.)
 k. -maydır (1) 11841
 k. -mayım (1) 4880
 k. -maylar (1) 4677
 k. -maz (2) 2148, 2809
 k. -mazsıñızımı (1) 9508
 k. -p (5) 3160, 3303, 4763, 8613,
 10511
 k. -p başladı (1) 3393
 k. -sa kerek (1) 6965
 k. -sam (1) 9509
 k. -tı (12) 1783, 4757, 5186, 7472,
 7708 (2), 9479, 9556, 9756, 9783, 11774,
 12112
 k. -tım (3) 6230, 9498, 9728
 k. -tıñızımı (1) 5775
 k. -tıñımı (1) 9727
ķorkak : korkak.
 k. (2) 1074, 1078
 k. -nıñ (1) 1074
ķorkız- : korkutmak, űrkűtmek.
 k. -maķ (1) 10864
ķorku : korku.
 k. (7) 1791, 4587, 9509, 9636,
 9789, 10812, 11155
 k. -da (1) 11131
 k. -dan (2) 1833, 4167
 k. -ġa (1) 2064
 k. -sı (2) 854, 7613
ķorkunçlı : korkunç, dehşetli, műthiř.
 k. (4) 4858, 5350, 10275, 10552
 k. eken (1) 5052
ķorkut- : korkutmak.
 k. -maķ (1) 10316

ķorkuz- : korkutmak, űrkűtmek.
 k. -almadı (1) 2447
 k. -masın (1) 9746
 k. -p (1) 3064
ķorla- : horlamak.
 k. -ycaķ oldıñımı (1) 2413
ķorlan- : horlanmak, ařaġılanmak.
 k. -acaġımı (1) 5164
 k. -rsıñımı (1) 1199
ķorlat- : horlatmak.
 k. -mam (1) 2413
ķorluk : horluk.
 k. -larına (1) 274
ķoruyıcı : koruyan kimse.
 k. (1) 12223
ķos Burun : Kos Burun.
 K. (18) 928, 946, 2263, 2441, 2801,
 2814, 2885, 3247, 3253, 3880, 3942, 3943,
 3947, 3949, 4264, 4647, 4736, 5305
 K. -da (16) 944, 1335, 1415, 1551,
 2236, 2246, 2748, 2812, 2817, 3032, 3097,
 3167, 4223, 4731, 4733, 4756
 K. -dan (3) 2726, 2886, 3798
 K. -ġa (13) 549, 628, 638, 703,
 1332, 1370, 1376, 2113, 2222, 3037, 3072,
 3711, 3945
 K. -nı (1) 2350
 K. -nıñ (7) 2090, 2091, 2187, 2259,
 2352, 3073, 3247
ķos-Burunlı : Kos Burun'da yaşayanlar.
 K. -lar (1) 2176
 K. -larnıñ (1) 2162
ķoř I : çift.
 k. çap- : hayvanları sabana, pulluġa
 koşmak.
 k. -acaġım (1) 730
ķoř II : aġıl.
 k. (1) 8691

k. -ını (1) 791
 k. -larda (1) 2896
 k. -lardan (1) 5829
 k. -larga (3) 2895, 2912, 2925
 k. -ları (1) 2784
 k. -mda (1) 2956
 k. -nız (1) 3057
 k. -tan (1) 2908
 k. -u (3) 2905, 5913, 10472
koş- : katmak, eklemek, dahil etmek, ilave etmek; yığmak, istif etmek; toplamak.
 k. -acağımız (1) 4663
 k. -ayık (1) 3358
 k. -қан соң (1) 3778
 k. -ma (1) 395
 k. -mağa (1) 6912
 k. -mağ (4) 1097, 6528, 6892, 10412
 k. -mağ kerekimiz (1) 3324
 k. -mağtalar (1) 10915
 k. -p (5) 1537, 5103, 6326, 6709, 8616
 k. -p olamayım (1) 3728
 k. -sağ (1) 6899
 k. -tı (7) 183, 778, 1636, 2331, 5882, 8530, 12726
 k. -tık (1) 3916
koşaf : hoşaf.
 k. (1) 8432
koşak : çift, karı koca.
 k. (1) 3147
koşar : oba, göçebe çadırı.
 k. (3) 6595, 6914, 8811
 k. -çıklardan (1) 6949
 k. -da (4) 3355, 4653, 6894, 6926
 k. -dan (2) 3345, 7040

k. -ğa (8) 3357, 4139, 5636, 5801, 6882, 6889, 6951, 8694
 k. -ı (2) 5919, 8689
 k. -ına (1) 5743
 k. -ında (1) 8685
 k. -қан (1) 12893
 k. -lar (4) 4836, 5861, 6970, 6974
 k. -larda (2) 5632, 5927
 k. -lardaki (1) 6225
 k. -lardan (1) 6912
 k. -larga (6) 4932, 5791, 5798, 6869, 6967, 8685
 k. -larında (1) 6935
 k. -larında ediler (1) 7729
 k. -larını (7) 5797, 5826, 5860, 6916, 6933, 6948, 6983
 k. -ma (1) 6908
 k. -mız (1) 4097
 k. -nen (1) 8730
 k. -nı (5) 4964, 5733, 6896, 6898, 7037
 k. -nıñ (8) 3363, 5647, 5748, 5772, 5784, 5904, 8712, 8722
 k. -nızda (1) 6957
koşla- : hoş etmek.
 k. -mağ için (1) 2572
koşma : ilave, ek.
 k. (5) 2811, 3059, 4846, 7795, 11980
koşul- : birleşmek, bağlantı kurmak; katılmak.
 k. -a ediler (1) 6348
 k. -am (3) 3837, 5576, 7893
 k. -amaycağıma (1) 5285
 k. -amayım (1) 7247
 k. -arağ (1) 5333

ķ. -dı (13) 405, 635, 2913, 2999,
3243, 3559, 4022, 4291, 5076, 8424,
11077, 12191, 12264

ķ. -dılar (7) 2907, 3208, 5384,
6221, 7161, 7167, 12286

ķ. -dın (1) 11959

ķ. -ğan (3) 785, 2801, 9237 (pr.)

ķ. -ğanları kibi (1) 3365

ķ. -ğanlarını (1) 7784

ķ. -madı (1) 86

ķ. -maķ (2) 8440, 8624

ķ. -maķta (1) 11923

ķ. -maķtan (1) 6934

ķ. -maycaķ oldu (1) 4298

ķ. -p (9) 1097, 2816, 5979, 6001,
7908, 8121, 8556, 8660, 12534

ķ. -r edi (1) 451

ķ. -rmız (1) 8630

ķoy : koyun.

ķ. (1) 8803

ķ. -lar (1) 4676

ķ. -u (1) 271

ķoy- : koymak, yıķmak,
toplamak, istif etmek; kesmek, durmak,
bırakmak, son vermek; ortaya çıkarmak. -p
zarf fiil ekiyle esas fiile bağlanarak esas
fiildeki işin veya hareketin tamamlandığını
bildirir.

ķ. (6) 395, 2023, 2955, 4523, 5296,
10999

ķ. -a (3) 1471, 1502, 2157, 8319,
9256, 10221

ķ. -acaķmız (2) 2538, 6967

ķ. -alar (1) 757

ķ. -alar (4) 738, 757, 2696, 11973

ķ. -almazsın (1) 6919

ķ. -amız (1) 3787

ķ. -ar edi (1) 4216

ķ. -ar edik (1) 8335

ķ. -arım (1) 3874

ķ. -armız (3) 3060, 6937, 11907

ķ. -asın (2) 5820, 5878

ķ. -ayık (1) 11838

ķ. -ayım (3) 7200, 7252, 8696

ķ. -ayımmı (1) 7367

ķ. -çı (1) 11216

ķ. -dı (65) 136, 361, 425, 849, 956,
1184, 1239, 1416, 1663, 1671, 1672, 1673,
2003, 2384, 2590, 2717, 2936, 3196, 3206,
3258, 3261, 3299, 3968, 3973, 4534, 5051,
5202, 5302, 5701, 5942, 5957, 5969, 6091,
6620, 6889, 6903, 7339, 7561, 7766, 8015,
8228, 8420, 8433, 8762, 8886, 8997, 9117,
9725, 9740, 9941, 10044, 10058, 10169,
10405, 10546, 10760, 10824, 10947,
10991, 11376, 11500, 12143, 12177,
12341, 13009

ķ. -dılar (8) 72, 1873, 3007, 5033,
5300, 6561, 7701, 8348

ķ. -dım (2) 3763, 12985

ķ. -dınız (1) 1988

ķ. -ğan (4) 1137, 4578, 4580, 8354
(zm.)

ķ. -ğan (9) 233, 2319, 2561, 4354,
7066, 8469, 8892, 12110, 13091 (pr.)

ķ. -ğan edi (3) 3527, 3996, 5343

ķ. -ğan soñ (4) 629, 2374, 6719,
13083

ķ. -ğandır (1) 8568 (zm.)

ķ. -ğanı (3) 10809, 11552, 12745

ķ. -ğanınen (2) 4031, 7392

ķ. -ğanını (1) 2606

ķ. -ğanlardan (1) 10662

ķ. -madı (1) 10161

ķ. -madım (1) 1176

ķ. -mağa (8) 1044, 4283, 4353,
4749, 10786, 11058, 12380, 12689

k. -mağan ekenler (1) 9215
 k. -mağance (1) 6280
 k. -mağansız (1) 1718
 k. -mağ (6) 3608, 4831, 7033, 9398,
 10454, 11836
 k. -mağ için (2) 368, 10036
 k. -mağ kerek (2) 3264, 6898
 k. -mağ kerekim (1) 5988
 k. -mağ kerekler (1) 5325
 k. -mağtalar (2) 4978, 7028
 k. -masını (2) 9766, 10196
 k. -may (1) 12539
 k. -maycağını (1) 2638
 k. -nız (2) 1321, 5677
 k. -p (34) 906, 1292, 1555, 1972,
 2365, 2482, 3473, 4037, 4359, 4464, 4537,
 5201, 5654, 5787, 5805, 5944, 6057, 6523,
 6533, 6769, 6779, 7231, 7440, 7673, 8243,
 8765, 9085, 9586, 10217, 10965, 10970,
 11187, 11551, 12587
 k. -p başladı (1) 12836
 k. -p başlağan (1) 3785 (pr.)
 k. -p başlaycağlar (1) 12619
 k. -sa (1) 1387
 k. -sağ (3) 2805, 4992, 6952
 k. -sam (1) 6861
 k. -sañ (1) 10191
 k. -sañ (1) 5535
 k. -sın (1) 3002
 k. -v (1) 2167
koydır- : koydurmak.
 k. -a (1) 11149
 k. -acağ (1) 5931 (pr.)
 k. -p (1) 6638
 k. -p çıktı (1) 6595
 k. -r (1) 10853

koyıl- : koyulmak; girişmek,
 teşebbüs etmek.

k. -ğan (2) 7170, 8619 (pr.)
 k. -ğan (1) 9050 (zm.)
koyır- : yoğunlaşmak.
 k. -p başladı (1) 6320
koyu : koyu, rengi açık olmayan.
 k. (2) 8885, 10192
 k. -ca (1) 13185
koyul- : koyulmak, ortaya
 çıkarılmak.
 k. -acağını (1) 1114
 k. -acağ (1) 1691 (pr.)
 k. -dı (5) 80, 2445, 3841, 7400,
 7875
 k. -ğan (12) 113, 1476, 1685, 3831,
 4711, 5102, 5657, 6035, 6744, 7391,
 11779, 12770 (pr.)
 k. -ğan (2) 2085, 12737 (zm.)
 k. -mağan edi (1) 6636
 k. -p başlağanına (1) 5313
 k. -sa (1) 1449
koyun I (-ynu) : koyun, sinüs.
 k. -mda (1) 2025
 k. -ñda (1) 3237
 k. -una (3) 4590, 5668, 8294
 k. -unda (2) 3959, 4368
 k. -undan (1) 7818
 (yüzü k.) (2) 4410, 10827

koyun II : koyun, kuzu.
 k. (102) 46, 169 (2), 273, 365, 632,
 779, 786, 834, 867, 935, 937, 1057, 1059,
 1064, 1065, 1069, 1073, 1085, 1087 (2),
 1096, 1112, 1122, 1141, 1146, 1163, 1787,
 1990, 2030, 2032, 2034, 2042 (2), 2043 (2),
 2067, 2075, 2146, 2148, 2209 (2), 2522,
 3195, 3324, 3331, 3338, 3349, 3351, 3369,
 3712, 3728, 3774, 3786 (2), 3837, 3922,
 4086, 4088, 4185, 4188, 4226, 4233, 4316,
 4467, 4485, 4490, 4503, 4504, 4510, 4517,
 4573, 4655, 4670, 4708, 4738, 4839, 4956,

4984, 5640, 5776, 5819, 5821, 5829, 5916,
5938, 6537, 6592, 6670, 6681, 6891, 6914,
6951, 6952, 7799, 7833, 8124, 8483, 8538,
8587, 8743, 8744, 8771, 8857

ķ. -çık (1) 4103

ķ. -dan (2) 3765, 8813

ķ. -ğa (4) 1144, 5935, 6892, 6953

ķ. -ı (6) 949, 2142, 4707, 7978,
7980, 8687

ķ. -ını (1) 8298

ķ. -ınıñ (1) 6574

ķ. -lar (31) 962, 1136, 1917, 1934,
1959, 2294, 2297, 2302, 2944, 2950, 3322,
3365, 3821, 4335, 4337, 4342, 4350, 4419,
4439, 4583, 4654, 4668, 4954, 5638, 5757,
5760, 5777, 5785, 5861, 8766, 9006

ķ. -lardan (2) 1151, 4475

ķ. -largá (2) 4385, 8855

ķ. -ları (4) 2955, 4450, 4677, 4981

ķ. -larım (1) 4674

ķ. -larımdan (1) 5934

ķ. -larımız (2) 2919, 4665

ķ. -larımızdan (1) 2304

ķ. -larımıznı (3) 2925, 3833, 7889

ķ. -larımın (1) 3357

ķ. -larıña (1) 4473

ķ. -larına (1) 4987

ķ. -larıñdan (1) 1082

ķ. -larından (1) 8285

ķ. -larını (5) 2087, 3778, 4439,
4582, 5636

ķ. -larınıñ (4) 2871, 4660, 5636,
8590

ķ. -larıñız (1) 2190

ķ. -larıñıznıñ (1) 3823

ķ. -larıñmı (1) 2955

ķ. -larıñnıñ (1) 3773

ķ. -larını (29) 532, 1113, 1128,
1145, 1148, 2909, 2915, 2989, 2991, 3345,
3918, 4317, 4339, 4344, 4389, 4504, 4528,
4529, 4653, 4672, 5641, 5943, 6593, 6889,
7777, 8610, 8613, 8684, 8857

ķ. -larıñ (17) 485, 806, 1984,
2144, 2312, 3363, 3822, 3825, 4090, 4091,
4431, 4841, 4843, 5747, 5759, 5936, 6894

ķ. -m (2) 4465, 4506

ķ. -ma (1) 4396

ķ. -mız (1) 2894

ķ. -mnen (1) 6911

ķ. -ñ (1) 4493

ķ. -nı (13) 934, 1066, 1162, 2192,
2997, 3057, 3364, 3735, 4097, 4708, 5939,
8485, 8490

ķ. -nıñ (12) 1082, 2161, 3070,
4194, 4227, 5300, 5639, 6874, 6877, 6925,
8484, 8493

ķ. -ñnı (1) 1086

ķ. -sız (1) 6894

ķoyulaş- : koyulaşmak.

ķ. -a (1) 1851

ķoyuncılıķ : koyun besleme, alıp satma
işi.

ķ. (4) 2196, 2207, 4832, 4838

ķ. -nıñ (1) 4833

ķozǵa- : kışkırtmak,
heyecanlandırmak, uyarmak.

ķ. -mamaǵa (1) 4996

ķ. -y (1) 3805

ķ. -ycaķ (2) 3799, 6578 (zm.)

ķ. -ylar (1) 711

ķozǵalan- : heyecanlanmak,
telaşlanmak.

ķ. -vnı (1) 7570

ķozǵal- : endişelenmek,
heyecanlanmak, telaşlanmak; sinirlenmek.

ķ. -dı (1) 10302

k. -vı (1) 6757
kozgala- : eyecanlandırmak, ilgi uyandırmak, kışkırtmak.
 k. -y (1) 163
kozu : kuzu.
 k. -çık (4) 5763, 5942, 8410, 10817
 k. -ğa (1) 2706
 k. -lar (1) 4661
 k. -larını (1) 5853
 k. -lı (1) 2042
 k. -lu (2) 1990, 2033
 k. -nen (1) 5776
 k. -nı (3) 2706, 2707, 5762
 k. -niñ (1) 2710
kozula- : kuzulamak, kuzu yavrulamak.
 k. -dılar (1) 4654
 k. -madı (1) 5640
 k. -p olamadılar (1) 46
 k. -p olamağan (1) 4100 (pr.)
 k. -salar (1) 4656
 k. -v (2) 4955, 4956
 k. -ycaqlar (1) 3326 (zm.)
 k. -ylar (1) 4655
kozulat- : kuzu yavrutmak.
 k. -mağ (1) 952
Kırım : Kırım.
 K. (3) 2455, 3380, 6213
 K. -da (4) 1598, 1615, 5371, 5604
 K. -ğa (1) 2675
 K. -niñ (1) 237
Kırımlı : Kırım'da yaşayan, Kırımlı.
 K. (3) 1733, 6335, 6444
 K. -lar (1) 7578
 K. -lardan (1) 6330
Kırımca : Kırım dili.
 k. (1) 6371

kuçak (-ğı) : kucak.
 k. -ı (2) 9709, 10336
 k. -ına (4) 1830, 4389, 5738, 11469
 k. -ında (4) 4360, 5035, 10851, 10928
 k. -ındaki (1) 7061
 k. -ından (3) 9576, 10779, 12626
kuçakla- : kucaklamak.
 k. -dı (9) 5152, 8409, 8911, 9054, 9731, 10013, 10777, 12423, 12954
 k. -dım (1) 1233
 k. -mağ (1) 3594
 k. -malı (1) 10331
 k. -p (18) 689, 1994, 4361, 5150, 5473, 7805, 9479, 9558, 9635, 9706, 9726, 10827, 10967, 11276, 11453, 12274, 12577, 13145
 k. -rken (1) 12979
 k. -y (1) 11465
 k. -ycağ oldu (1) 2397
kuçaklaş- : kucaklaşmak.
 k. -a (1) 8494
 k. -p (8) 3399, 4356, 6496, 7606, 7845, 8096, 8475, 12831
 k. -sañ (1) 3570
 k. -tı (2) 5244, 5426
 k. -tılar (1) 3169
kuda : dünür.
 k. (5) 89, 7222, 10085, 10087, 11587
 k. -ları (2) 10586, 10587
 k. -m (2) 3784, 12913
 k. -mdan (1) 12909
 k. -sı (3) 88, 2322, 10590
 k. -sına (1) 10083
 k. -sından (1) 11452
 k. -sını (1) 10089

ķ. -sınıñ (4) 10066, 10068, 10096,
10107

ķudalıķ : dñnñrlñk.

ķ. -ķa (1) 11588

ķudret : gñç, takat, kuvvet.

ķ. -indeki (1) 12725

ķ. -ini (1) 7156

ķ. -lerimizniñ (1) 4827

ķul : kul.

ķ. (1) 539

ķ. -m (1) 8546

ķ. -ñ (1) 2005

ķ. -ña (1) 4380

ķ. -u (3) 1900, 2060, 3645

ķulaç : kulaç.

ķ. (1) 8878

ķ. -ına (1) 247

ķulak (-ğı) : kulak; kol, kulp, sap

ķ. (4) 2584, 3887, 6436, 8072

(keskin ķ.) (1) 466

(kñz-ķ.) (1) 7874

ķ. -çığını (ķulaçığını) (2) 2383,
5102

ķ. -ına (22) 320, 350, 392, 1187,
1909, 2299, 2554, 3727, 4003, 4501, 4970,
5408, 5558, 6239, 6461, 6788, 6790, 7280,
7565, 7834, 10303, 11106

ķ. -ında (1) 1965

ķ. -ından (1) 10796

ķ. -ını (2) 654, 8434

ķ. -m (1) 4464

ķ. -mda (1) 2662

ķ. -mnı (1) 200

ķ. -mnıñ (1) 10795

ķ. -ları (2) 508, 9251

ķ. -larımını (1) 9248

ķ. -larına (1) 2312

ķ. -larınace (9) 2930, 3771, 5068,
9288, 9323, 10049, 10667, 12918, 13037

ķ. -larında (5) 282, 1448, 9541,
11321, 12746

ķ. -larıñda (1) 9464

ķ. -larinen (1) 2522

ķ. -larını (7) 296, 1159, 1164, 6344,
8755, 10228, 11341

ķ. -larını (1) 3938

ķ. -lı (1) 3083

ķ. as- : kulak asmak.

ķ. -acaķ olsam (1) 4900

ķ. -ķan (1) 10992 (pr.)

ķ. -ma (5) 9474, 9496,
9997, 10978, 11308

ķ. -madan (1) 8220

ķ. -madı (6) 5069, 8191,
10153, 11287, 12295, 12526

ķ. -madılar (2) 322, 11218

ķ. -mağan kibi (1) 11269

ķ. -mağanını (1) 10391

ķ. -mamağa (1) 9420

ķ. -mañız (1) 8152

ķ. -may (3) 6802, 7627,
10792 (gr.)

ķ. -may (4) 9290, 10195,
10245, 10345 (zm.)

ķ. -may yñre edi (1) 391

ķ. -maycaķ olıp (1) 10060

ķ. sal- : dinlemek.

ķ. -p (2) 1745, 4114

ķulametov : Kulametov.

ķ. -lar (1) 3792

ķulan : geniş, engin.

ķ. (1) 11140

ķullan- : kullanmak., faydalanmak,
yararlanmak.

ķ. -ğan (1) 2493 (pr.)

ķ. -p başladı (1) 4001
ķullanıl- : kullanılmak.
ķ. -ğan (1) 1011 (zm.)
ķ. -p (1) 4704
ķ. -salar (1) 3591
ķulmurat : Kulmurat.
ķ. (1) 7140
ķulunla- : doğurmak, yavrulamak.
ķ. -ycaķ olsa (1) 8856
ķ. -ycaķ (1) 8857 (pr.)
ķum : kum.
ķ. (51) 56, 125, 128, 170 (2), 218, 495, 498, 502, 516, 568, 618, 693, 1157, 1403, 1643, 1765, 2174, 2865, 2868, 3097, 3890, 3906, 3913, 4009, 4010 (2), 4015, 4608, 4685, 5272, 5341, 5350, 6994, 7030, 7058, 7276, 7613, 7614, 7615, 7733, 7735, 7736, 7738, 7792, 7795, 7796, 8399, 8703, 8872, 8873
ķ. -da (1) 5715
ķ. -dan (5) 500, 3902, 7791, 7795, 8875
ķ. -ğa (7) 499, 545, 3908, 7276, 7609, 8869, 8880
ķ. -lar (1) 5907
ķ. -lı (2) 4813, 4870
ķ. -lu (1) 1514
ķ. -nı (3) 5723, 7781, 7793
ķuman : güğüm, testi, küp.
ķ. (5) 1137, 2579, 4048, 4580, 7929
ķ. -men (1) 6495
ķ. -nı (1) 5654
ķumar : parayla oynanan talih oyunu, kumar.
ķ. oyna- : kumar oynamak.
ķ. -y ediler (1) 8704
ķumlık : kumluk yer.
ķ. (4) 640, 1229, 2104, 7010

ķ. -ķa (1) 2835
ķ. -lar (3) 5206, 7601, 8866
ķ. -larda (1) 4827
ķ. -larnı (2) 2262, 3071
ķ. -nı (1) 3789
ķ. -ta (1) 3994
ķumluk : kumluk yer.
ķ. (3) 1707, 3880, 4649
ķ. -ķa (1) 3934
ķ. -larda (1) 54
ķ. -ta (2) 518, 1688
ķumral : kumral.
ķ. (1) 3394
ķundak : kundak.
ķ. (2) 4687, 9101
ķur- : kurmak, yapmak, inşa etmek; tasarlamak; dayandırmak; dikmek, oturtmak; yerleştirmek, koymak.
ķ. -a (1) 4715
ķ. -alar (1) 1371
ķ. -amız (1) 5811
ķ. -armız (1) 5861
ķ. -ayatķan (1) 12532 (pr.)
ķ. -ayık (1) 5481
ķ. -dı (3) 4769, 10934, 12722
ķ. -dık (2) 12541, 12854
ķ. -dılar (1) 12552
ķ. -dığınız (1) 2188
ķ. -ğan (2) 5991, 12634 (pr.)
ķ. -ğanlar (1) 7417 (zm.)
ķ. -mağa (1) 12742
ķ. -maķ (11) 4727, 5967, 6471, 7870, 9371, 9397, 12439, 12537, 12542, 12544, 12963
ķ. -maķ için (2) 4715, 11629
ķ. -maķ kerekimiz (3) 5819, 5991, 5994

k. -mağnen (1) 5812
 k. -mağta (2) 9262, 12730
 k. -mağtalar (1) 4064
 k. -p (15) 457, 471, 601, 995, 4313, 4463, 5657, 5689, 5814, 5976, 6009, 6457, 6573, 7816, 12454
 k. -p başlaycağımız (1) 12485
 k. -p çıkmak için (1) 7032
kurabiye : kurabiye.
 k. (1) 7391
 k. -acağ (1) 8454 (pr.)
 k. -den (1) 2654
 k. -ler (1) 2343
kura- : birleştirmek, bağlamak.
 k. -mağ (1) 12806
 k. -mağ kerek (1) 12806
 k. -maycağ (1) 3454 (zm.)
kural- : birleştirilmek, bağlanmak.
 k. -ğan (1) 12807 (pr.)
 k. -p (2) 520, 2468
kuran : Kuran.
 k. (1) 6644
 k. -da (1) 4502
 k. -nı (5) 440, 441, 4547, 4549, 8353
 k. -nıñ (2) 442, 444
kuraştır- : dikmek.
 k. -p (1) 1621
kurban : kurban.
 k. (8) 604, 4332, 5769, 5794, 6574, 8285, 8298, 11538
 k. et- : kendi çıkarı için bir şeyi feda etmek.
 k. -eceksiñ (1) 1860
 k. ol- : bir şey için kendini feda etmek.
 k. -ayım (1) 3231

Qurban Tacibayev: Kurban Tacibayev.
 K. (1) 7130
kurdır- : kurdurmak, yaptırmak.
 k. -p (1) 9003
kurdur- : kurdurmak, yaptırmak.
 k. -ğan (1) 251 (zm.)
kurğaq : kurak.
 k. (1) 7076
kurğaklıq : kuraklık.
 k. (1) 1603
kurı- : kurumak.
 k. -p (2) 970, 10192
 k. -p kettiler (1) 7694
 k. -p ketecek (1) 8675 (pr.)
kursaq (-ğı) : karın.
 k. (2) 2246, 5992
 k. -ı (2) 3482, 5938
 k. -ına (3) 7675, 8242, 10522
 k. -inen (1) 4408
 k. -ını (1) 9989
 k. -ğa (1) 5664
kurs : kurs.
 k. -ında (2) 1329, 1369
 k. -ını (2) 1332, 9924
 k. -ta (1) 9080
kurşun : kurşun.
 k. (3) 5766, 8643, 9112
 k. -ğa (1) 7163
kurtar- : kurtarmak.
 k. -a bilesiñ (1) 9851
 k. -a bilgen (1) 12174 (pr.)
 k. -acağ (1) 7591 (zm.)
 k. -acağ olup (1) 8157
 k. -amazsıñ (1) 6478
 k. -dı (4) 5755, 6656, 7265, 8013
 k. -dık (1) 8460

ķ. -dılar (1) 12794
ķ. -ġan (1) 2941 (zm.)
ķ. -ġan (1) 4672 (pr.)
ķ. -ġanıñızġa (1) 6442
ķ. -maġa (1) 8342
ķ. -maķ (1) 1836
ķ. -maķ içün (2) 2862, 8174
ķ. -maķ kerek (1) 11265
ķ. -maķ kerekmiz (1) 2905
ķ. -maķnıñ (1) 4137
ķ. -masañız (1) 4478
ķ. -masınlar (1) 9783
ķ. -ñız (2) 4173, 5735
ķ. -p (2) 1935, 4358
ķ. -p olamay (1) 5749
ķ. -p olamaz (1) 4479
ķ. -r (1) 9854
ķ. -rmız (1) 2806

ķurt : solucan, kurt; böcek.

ķ. -ı (4) 716, 4666, 4671, 7617

ķurtmolla : Kurtmolla.

ķ. (64) 3115, 3117, 3124, 3131, 3140, 3141, 3143, 3145, 3148, 3156, 3157, 3159, 3175, 3191, 3217, 3219, 3229, 3231, 3232, 3399, 4013, 4031, 4074, 4078, 4080, 4084, 4099, 4111, 4185, 4192, 4194, 4226, 5416, 5696, 6027, 6028, 6036, 6054, 6057, 6075, 6078, 6099, 6122, 6144, 6202, 6213, 6215, 6218, 6237, 6262, 6265, 8483, 8486, 8487, 8492, 8510, 8515, 8516, 8523, 8535, 8540, 8542, 8547, 8550

ķ. -dan (1) 3240

ķ. -ġa (8) 3152, 3210, 3243, 4073, 6254, 6264, 8522, 8537

ķ. -nı (1) 6026

ķ. -nıñ (12) 3211, 3256, 3998, 4021, 4076, 6020, 6059, 6163, 6226, 6282, 7321, 8520

ķurtnezir : Kurtnezir.

ķ. (69) 265, 269, 284, 294, 920, 1724, 3165, 3173, 3174, 3184, 3210, 3232, 3265, 3994, 4007, 4013, 4021, 4024, 4028, 4030, 4031, 4066, 4081, 4082, 4100, 4113, 4116, 4125, 4224, 4235, 4263, 4271, 4277, 4295, 4593, 4595, 4622, 5165, 6023, 6026, 6226, 6239, 6251, 6262, 6267, 6274, 6277, 6461, 6463, 6473, 8439, 8486, 8487, 8544, 8546, 8556, 8564, 8568, 8573, 8652, 8928, 8932, 8935, 8941, 8947, 8956, 8958, 8966, 8972

ķ. -de (1) 5490

ķ. -nen (3) 4070, 4233, 4595

ķ. -ni (2) 2555, 3168

ķ. -niñ (11) 724, 3989, 3997, 4000, 4730, 4737, 4871, 5315, 8473, 8939, 8955

ķurtul- : kurtulmak.

ķ. -a (2) 2703, 4762

ķ. -acaķ olup (1) 8391

ķ. -acaķsıñ (1) 1839

ķ. -almaylar (1) 11087

ķ. -am (1) 1630

ķ. -amadı (1) 7681

ķ. -amay (1) 11218

ķ. -amaycaġım (1) 7684

ķ. -amazsıñ (1) 3873

ķ. -ayım (1) 10862

ķ. -dı (2) 6803, 10349

ķ. -dıķ (1) 12489

ķ. -dılar (1) 4667

ķ. -ġan kibi (2) 9497, 9900

ķ. -ġanıımızġa (1) 8595

ķ. -ġanına (2) 4896, 11235

ķ. -madı (1) 10079

ķ. -maġa (2) 9272, 12658

ķ. -maķ (2) 10867, 12041

ķ. -maķ içün (2) 7852, 10440

ķ. -maķ kerek (2) 7257, 9892

k. -mağ kibi (1) 3609
 k. -mağnıñ (4) 3339, 9464, 11121,
 12658
 k. -malı (1) 1937
 k. -mamağa (1) 12097
 k. -p (5) 500, 3306, 4562, 5750,
 8688
 k. -p olamay (1) 11125
 k. -sam (1) 9274
 k. -sañ (1) 382
ķuru : kuru, kurumuş; susuz.
 k. (8) 531, 1549, 2524, 5374, 7894,
 8864, 11040, 11679
 k. -sı (ürük k.) (1) 7391
ķuru- : kurumak.
 k. -dımı (1) 5376
 k. -ğan (1) 742 (pr.)
 k. -ğan soñ (1) 538
 k. -ğance (1) 4209
 k. -mağanlar (1) 7434 (zm.)
 k. -masa ekenler (1) 1541
 k. -masını (1) 4015
 k. -mazlar (1) 7435
 k. -p başlağan (1) 10260 (pr.)
 k. -y (2) 538, 1450
 k. -yaydı (1) 13120
ķus- : kusmak.
 k. -acağı (1) 6608
 k. -acağım (1) 8242
ķurucı : inşaatçı, yapı işçisi,
 kurucu, mimar.
 k. (6) 7066, 11803, 11883, 11919,
 11923, 12961
 k. -ğa (1) 11926
 k. -lar (25) 2223, 3252, 5276, 5324,
 5438, 5578, 6007 (2), 6969, 6976, 7086,
 7173, 8703, 11764, 11781, 11922, 11973,

12462, 12497, 12511, 12516, 12555,
 12700, 12704, 12775
 k. -lardan (1) 7787
 k. -largā (2) 8717, 12563
 k. -ları (4) 12619, 12852, 12955,
 12962
 k. -larınıñ (1) 7027
 k. -larnen (3) 7036, 8699, 11970
 k. -larnı (1) 7778
 k. -larnıñ (6) 7059, 8725, 11931,
 11976, 12513, 12681
 k. -nen (1) 12528
ķurucılıķ (-ğı) : yapım, yapma,
 kurma; kuruluş; kuruculuk.
 k. (32) 73, 3072, 5311, 5325, 5330,
 5860, 5965, 5974, 6012, 6014, 6016, 6941,
 7003, 7004, 7005, 7008, 7017, 7023, 7025,
 7044, 8686, 8693, 8710, 9129, 9324, 9357,
 9832, 10414, 11919, 11986, 12342, 12851
 k. -ı (9) 5323, 6970, 8692, 12494,
 12556, 12561, 12563, 12852, 12956
 k. -ına (3) 12199, 12420, 12523
 k. -ında (7) 11887, 12007, 12087,
 12470, 12502, 12559, 12728
 k. -ından (2) 12857, 12858
 k. -ını (4) 9666, 12530, 12566,
 12738
 k. -ınıñ (1) 12273
 k. -ķa (5) 11831, 11871, 12013,
 12433, 12564
 k. -larda (1) 12435
 k. -nıñ (3) 12437, 12709, 12774
 k. -ta (7) 7069, 11174, 11176,
 11953, 12503, 12609, 12791
ķurul- : kurulmak, inşa edilmek.
 k. -a (3) 7049, 8690, 12854
 k. -acaķ (3) 2263, 4611, 12201
 (zm.)

ķ. -ayatķan (5) 5172, 5308, 11819,
12796, 12944 (pr.)

ķ. -dı (4) 80, 4556, 8513, 9919

ķ. -ġan (2) 2601, 10469 (zm.)

ķ. -ġan (7) 976, 2755, 5268, 11779,
11969, 12040, 12771 (pr.)

ķ. -ġanından berli (1) 7881

ķ. -ġanmı (1) 39

ķ. -maġa (1) 2448

ķ. -maķ kerek (1) 5823

ķ. -maķta (4) 2199, 4836, 5321,
5577

ķ. -maķta olġan (3) 4840, 12270,
12768 (pr.)

ķ. -ması (1) 6008

ķ. -p (8) 623, 4925, 5573, 6583,
7045, 7048, 7050, 12194

ķ. -p bařlaġan (1) 7037 (pr.)

ķ. -p bařlaġanının (1) 1414

ķ. -p başlangan (1) 12795 (pr.)

ķuruliř : inşaat, kuruliş.

ķ. -ınca (1) 4455

ķ. -ını (1) 4944

ķuruntı : niyet, kasıt.

ķ. -sınıñ (1) 1080

ķurut- : kurutmak.

ķ. -alar (1) 3159

ķ. -ayım (1) 7332

ķ. -ķan (2) 792, 5079 (pr.)

ķ. -ķan soñ (1) 7288

ķ. -maġa (2) 738, 4208

ķ. -maķ (2) 159, 739

ķ. -p (1) 1587

ķurutıl- : kurutulmak.

ķ. -ġan (2) 4212, 4437 (pr.)

ķusur : kusur, pürüz.

ķ. (2) 3559, 3657

ķ. -ını (1) 94

ķusursız : kusursuz.

ķ. (1) 747

ķuř : kuş.

ķ. (12) 941, 1216, 2740, 3224,
4713, 4973, 6222, 7806, 8894, 10070,
12128, 12446

ķ. -çıġı (1) 1233

ķ. -çıķlar (1) 641

ķ. -ları (1) 4976

ķ. -larını (1) 11556

ķ. -larınıñ (1) 4979

ķ. -u (1) 12064

ķuřaķ (-ġı) : kuřaķ, kayış.

ķ. (2) 2394, 4320

ķ. -ı (4) 2406, 4406, 8326, 9377

ķ. -ına (1) 6118

ķ. -inen (1) 803

ķ. -ını 2830, 3481, 6415

ķ. -lı (1) 8098

ķ. -nı (2) 6111, 6113

ķuřan- : giyinmek.

ķ. -ġan (1) 12473 (pr.)

ķuřlıķ : kuşluk vakti .

ķ. (1) 6748

ķuřluk : kuşluk vakti.

ķ. (1) 4362

ķutu : kutu.

ķ. -çıķlarını (1) 4005

ķ. -ġa (1) 5102

ķ. -larına (1) 3096

ķ. -nı (3) 5098, 12126, 12128

ķ. -sı (1) 5095

ķ. -sını (3) 3049, 6658, 12135

ķutur- : taşkınlık, yaramazlık
yapmak.

ķ. -dılar (1) 5793

ķ. -p yresin (1) 4151
ķuturt- : delirtmek, ıldrtmak.
ķ. (1) 11391
ķuv- : kovmak.
ķ. -ġanda (1) 6588
ķ. -maġa (1) 1955
ķ. -nz (1) 392
ķ. -p (4) 2365, 7027, 10319, 11231
ķ. -sınlar (1) 388
ķuvala- : kovalamak.
ķ. -p (3) 692, 1880, 8633
ķ. -rm (1) 7437
ķ. -y (1) 741
ķuvalař- : kovalaşmak.
ķ. -ma (1) 3405
ķ. -p (2) 569, 5111
ķuvan- : sevinmek, mutlu olmak.
ķ. -a (4) 2822, 9309, 11545, 11546
ķ. -a edi (1) 1748
ķ. -acaķları (1) 7860
ķ. -am (1) 4682
ķ. -d (29) 1181, 1182, 2180, 4525, 4774, 4994, 6808, 7229, 7528, 7555, 7908, 8432, 8978, 9389, 9411, 9495, 9558, 9593, 9646, 9972, 10251, 10969, 11378, 11584, 11678, 11944, 12138, 12595, 12803
ķ. -dm (1) 11958
ķ. -ġan (3) 1242, 2428, 9315 (pr.)
ķ. -ġan ediler (1) 10567
ķ. -ġanda (1) 9424
ķ. -ġanından (1) 2124, 5055, 12151
ķ. -ġanındanm (1) 4028
ķ. -ġanlarını (1) 8527
ķ. -mad (1) 827
ķ. -maġa (1) 3069
ķ. -maz (2) 4786, 10568
ķ. -n (1) 6442

ķ. -p (9) 472, 2001, 4523, 4608, 5474, 5544, 6627, 8127, 9641
ķ. -p yrem (1) 4884
ķuvana-ķuvana : sevine sevine.
ķ. (3) 697, 5036, 8608
ķuvan : sevinç, neşe, mutluluk.
ķ. (14) 688, 1231, 2458, 2483, 3093, 3584, 5638, 7372, 8262, 8424, 9476, 11116, 12709, 12893
ķ. edi (1) 2633
ķ. - (5) 876, 4647, 9225, 11547, 12646
ķ. -ından (3) 1366, 4985, 5774
ķ. -ından (1) 5774
ķ. -m (3) 4605, 5710, 9106
ķ. -larm (2) 492, 3154
ķ. -le (3) 2382, 8258, 8422
ķ. -m (1) 7483
ķ. -mdan (1) 7484
ķ. -nen (6) 9440, 10554, 10966, 11894, 11922, 12081
ķ. -m (1) 9201
ķ. -tanm (1) 8050
ķuvanlı : sevinçli, sevindirici.
ķ. (20) 1646, 2227, 6575, 6622, 7948, 8148, 8301, 8474, 8497, 8551, 8668, 9120, 9200, 9435, 10968, 12031, 12727, 12776, 12846, 13019
ķ. edi (1) 9732
ķ. -sm (1) 11434
ķuvandır- : sevindirmek.
ķ. (1) 1499
ķ. -a (2) 3803, 10096
ķ. -maġa (1) 3631
ķ. -maķta edi (1) 10313
ķuvanı-Yarma : Kuvanı Yarma.
ķ. (1) 5207
ķuvanıř- : birlikte sevinmek.

k. -alar (1) 8250
 k. -p (1) 6249
 kuvet : güç, kuvvet.
 k. (6) 893, 2217, 4996, 7021, 8668, 12506
 k. -ine (1) 1690
 k. -inen (1) 1983
 k. -le (1) 7299
 k. -lerinen (1) 8880
 kuvetli : kuvvetli.
 k. (11) 887, 1762, 2498, 3306, 5152 (2), 5522, 7446, 8390, 9799, 12088
 kuvul- : kovulmak.
 k. -a (1) 7982
 k. -ğan olsam (1) 4378
 k. -ğanını (1) 4561
 k. -v (1) 781
 k. -vı edi (1) 781
 kuvurçık : kıvrıcık.
 k. (7) 282, 375, 2625, 2770, 4358, 5424, 5642
 kuvurçıkbaş : kıvrıcık saçlı.
 k. (1) 5645
 kuvurçıklan- : kıvrıcıklanmak.
 k. -ğan (1) 136 (pr.)
 kuvurçıklat- : kıvrıcıklaştırmak, kıvrıcık yapmak.
 k. -p (1) 8186
 kuvuş : kovuk, oyuk.
 k. -ında (1) 11179
 kuypa : kel, uyuz.
 k. (1) 10523
 kuyruk (-ğı) : kuyruk.
 k. -çıklarını (kuyruçıklarını) (1) 5643
 k. -ı (2) 1144, 1161
 k. (1) 5661

kuyu : kuyu.
 k. (23) 3129, 3135, 3416, 3422, 3435, 3468, 3597, 4026, 4277, 4439, 4442, 4471, 4595, 4609, 4610, 5978, 5980, 6810, 7498, 8525, 8571, 8661, 10206
 k. -dan (11) 3086, 3153, 3412, 3420, 4117, 4438, 4441, 4998, 5387, 7491, 8475
 k. -ğa (7) 3427, 3432, 3437, 3464, 3467, 3480, 4520
 k. -ları (2) 2189, 6936
 k. -larından (1) 2514
 k. -mız (1) 8478
 k. -mızda (1) 5064
 k. -nı (5) 4010, 6253, 8440, 8500, 8818
 k. -nın (10) 3416, 3419, 3426, 3989, 3993, 4011, 4022, 4107, 6270, 8527
 k. -nızda (1) 4627
 k. -sı (1) 5975
 k. -sına (2) 3409, 8153
 k. -sında (1) 7915
 k. -sından (1) 2785
 k. -sını (1) 6961
 kuzgunkılıç : kuzgunkılıcı, süs bitkisi.
 k. (1) 9484

L

laçare : çaresiz.
 l. (1) 9994
 laçin : şahin.
 l. (1) 6083
 laf : kelime, söz.
 l. (35) 63, 87, 149, 711, 1300, 1961, 3139, 3140, 3150, 3399, 3557, 4777, 5189, 5882, 6363, 6434, 6464, 6467, 7221, 7234, 7561, 7885, 8083, 8126, 8183, 8276, 8281,

8549, 8551, 8554, 10872, 11484, 11585,
11595, 11738

l. -ı (6) 560, 636, 4130, 7244, 7565,
12030

l. -ıdır (1) 3543

l. -ına (8) 3549, 3761, 4076, 4305,
4397, 5874, 5882, 8660

l. -ından (1) 5186

l. -ını (16) 536, 1077, 1570, 1619,
2155, 2283, 3558, 3578, 4474, 4885, 5876,
6351, 6737, 7242, 8148, 8705

l. -ınıñ (1) 10209

l. -ıa (12) 405, 635, 766, 1560,
1566, 3559, 4291, 5544, 5979, 8028, 8564,
12102

l. -lar (7) 84, 753, 2958, 6435,
10078, 10979, 11479

l. -larğa (3) 85, 2158, 4900

l. -ları (3) 151, 574, 10452

l. -larına (2) 1023, 1722

l. -larını (5) 1286, 3706, 5415,
6890, 10474

l. -larıñızdan (1) 10510

l. -larnen (1) 162

l. -larnı (2) 6705, 8304

l. -m (1) 7245

l. -mızñı (1) 6248, 6515

l. -mmı (1) 7422

l. -ña (1) 604

l. -nı (14) 164, 565, 873, 1080,
2546, 2789, 3359, 4467, 5055, 5178, 5282,
6307, 7534, 8460

l. -nıñ (6) 148, 195, 817, 1111,
3143, 11583

l. -ñız (1) 558

l. -ñızğa (1) 1516

l. -ñızñı (1) 6366

l. -ñnıñ (1) 7234

l. et- : konuşmak, söz etmek.

l. -almaysıñ (1) 121

l. -ecekler (1) 2091 (zm.)

l. -em (1) 2038

l. -erim (1) 3928

l. -ermiz (3) 3613, 5625,

l. -esiñ (2) 3549, 12981

l. -eyik (2) 1073, 7494

l. -ken (1) 3053 (pr.)

l. -ken soñ (1) 7548

l. -kende (3) 5018, 10488,

l. -keni (1) 5589

l. -kenine (1) 7228

l. -kenini (1) 1226

l. -keniñiz (1) 8435

l. -kenlerden (1) 13065

l. -kenlerini (1) 1591

l. -medi (1) 8923

l. -mediler (1) 8980

l. -mege (7) 485, 3055,

6631, 7608, 10230, 10495, 10959

l. -megendir (1) 13031

(zm.)

l. -mek (2) 1701, 3852

l. -mek gerek (1) 6832

l. -mekni (1) 1091

l. -mey (2) 575, 10223

(zm.)

l. -mey (1) 4027 (gr.)

l. -meysiñ (1) 3753

l. -p (12) 2012, 2534, 2932,
3152, 3775, 3944, 4129, 4513, 4595, 5731,
7701, 8128

l. -p başladı (3) 3627, 3914,
8434

l. -p başlağanındanmı (1)
6305

	l. -p çıktılar (1) 8471	l. -larnı (1) 9273
	l. -p olamadı (1) 1699	l. -larnıñ (2) 6477, 10406
	l. -p olamadım (1) 3879	l. -mız (1) 8080
7668	l. -p tura ediler (2) 6288,	l. -nı (8) 4516, 5972, 6504, 6688,
		7599, 8020, 8069, 10500
	l. -p turdılar (1) 8553	l. -nıñ (1) 6817
	l. -p turğan soñ (1) 6425	l. -sı (1) 3575
	l. -p turğanda (1) 4454	l. -sına (3) 3929, 4298, 6422
	l. -se (1) 4761	l. -sını (6) 386, 608, 3577, 5292,
	l. -sek (1) 2281	8374, 10378
	l. -señiz (1) 564	l. et- : konuşmak.
	l. -ti (2) 979, 3064	l. -e bile (1) 12528
	l. -tiler (2) 924, 11943	l. -e ediler (1) 6371
	l. -tim (1) 123	l. -ecegi (1) 10614
l. etil-	: konuşulmak.	l. -ecekler (1) 9886 (zm.)
	l. -di (1) 2224	l. -er kibi (1) 1526
l. -ket-	: konuşulmak.	l. -erim (1) 147
	l. -e (2) 2138, 2876	l. -ermiz (1) 12917
lager	: kamp.	l. -eyatır edim (1) 2920
	l. -de (1) 8620	l. -eyatқан kibi (1) 9633
	l. -den (1) 8594	l. -eyatқанı içün (1) 10773
	l. -ge (1) 8620	l. -ken (3) 10727, 12062,
laķırdı	: konuşma, laf.	12694 (pr.)
	l. (12) 468, 1545, 3147, 5119, 6308,	l. -ken kibi (1) 12425
	6850, 8530, 8554, 11482, 11626, 12476,	l. -medim (1) 9603
	12983	l. -mege (9) 4943, 5168,
	l. -da (1) 5948	9438, 9447, 10469, 11003, 11249, 11624,
	l. -dan (1) 12017	11954
	l. -ğa (1) 13014	l. -megence (1) 6518
	l. -lar (8) 326, 1042, 2960, 6836,	l. -mek (6) 9634, 10566,
	7012, 7909, 10635, 11458	10671, 11362, 11753, 12218
	l. -lardan (1) 5237	l. -mek kerek (1) 12100
	l. -ları (3) 3333, 10903, 10932	l. -mek kereksiz (1)
	l. -larına (1) 10076	10509
	l. -larından (1) 6717	l. -mekni (1) 3573
	l. -larını (5) 5588, 5897, 7419,	l. -mekte edi (1) 9966
	8280, 8482	l. -mekte edik (1) 11042
		l. -mekteler (1) 12992

l. -mekten (1) 9127
l. -ñiz (1) 11364
l. -p (4) 9920, 11101,
12615, 13028
l. -p başladı (1) 9410
l. -p turganda (1) 8457
l. -ti (1) 4559
l. -tiñiz (1) 12999
l. -v (1) 9833
l. etil- : konuşulmak, söylenilmek.
l. -di (1) 7065

lakin : ama, fakat, lakin.

l. (506) 19, 50, 110, 154, 183, 202,
244, 267, 285, 293, 303, 310, 345, 390,
438, 456, 459, 485, 497, 518, 585, 617,
699, 731, 799, 837, 869, 889, 944, 963,
988, 1033, 1078, 1128, 1163, 1214, 1229,
1270, 1286, 1342, 1347, 1378, 1380, 1393,
1418, 1437, 1452, 1461, 1496, 1519, 1537,
1546, 1560, 1709, 1722, 1783, 1876, 1916,
1931, 1963, 1988, 2050, 2059, 2061, 2170,
2230, 2377, 2432, 2434, 2446, 2546, 2555,
2590, 2603, 2631, 2681, 2744, 2775, 2794,
2880, 2946, 3000, 3002, 3024, 3031, 3171,
3193, 3146, 3218, 3249, 3298, 3372, 3510,
3566, 3571, 3586, 3607, 3622, 3675, 3729,
3763, 3797, 3805, 4034, 4042, 4050, 4146,
4199, 4282, 4291, 4359, 4372, 4567, 4591,
4597, 4644, 4646, 4672, 4786, 4802, 4880,
4928, 4960, 5021, 5060, 5073, 5123, 5126,
5165, 5197, 5209, 5232, 5240, 5270, 5350,
5354, 5366, 5373, 5433, 5542, 5545, 5562,
5576, 5633, 5662, 5691, 5720, 5807, 5899,
5964, 5990, 5999, 6003, 6055, 6166, 6241,
6303, 6476, 6543, 6549, 6629, 6636, 6719,
6751, 6754, 6789, 6838, 6861, 6886, 6893,
6915, 6948, 7010, 7022, 7217, 7249, 7255,
7267, 7275, 7304, 7313, 7365, 7380, 7386,
7388, 7414, 7483, 7505, 7528, 7571, 7598,
7608, 7680, 7694, 7736, 7846, 7878, 7894,
7949, 8026, 8048, 8088, 8121, 8127, 8182,
8224, 8288, 8306, 8313, 8318, 8362, 8380,

8398, 8439, 8470, 8552, 8692, 8758, 8941,
8959, 9010, 9015, 9022, 9040, 9051, 9063,
9076, 9077, 9107, 9130, 9135, 9138, 9169,
9197, 9218, 9225, 9227, 9243, 9267, 9290,
9300, 9302, 9310, 9327, 9330, 9351, 9367,
9406, 9411, 9423, 9430, 9440, 9455, 9479,
9484, 9493, 9500, 9601, 9607, 9615, 9625,
9629, 9654, 9690, 9723, 9734, 9748, 9760,
9768, 9771, 9776, 9810, 9827, 9836, 9837,
9842, 9850, 9854, 9859, 9863, 9865, 9872,
9890, 9892, 9896, 9901, 9908, 9927, 9937,
9946, 9948, 9958, 9976, 9998, 10000,
10005, 10020, 10057, 10078, 10089,
10090, 10091, 10093, 10094, 10096,
10118, , 10156, 10176, 10183, 10186,
10208, 10224, 10234, 10238, 10275,
10277, 10288, 10307, 10317, 10334,
10343, 10356, 10372, 10403, 10429,
10433, 10463, 10491, 10607, 10641,
10644, 10655, 10662, 10697, 10699,
10726, 10758, 10794, 10798, 10815,
10821, 10835, 10843, 10847, 10871,
10875, 10899, 10905, 10909, 10924,
10942, 10956, 10977, 10995, 11000,
11049, 11067, 11079, 11081, 11110,
11119, 11125, 11150, 11157, 11171,
11181, 11184, 11202, 11209, 11218,
11220, 11226, 11231, 11245, 11249,
11269, 11319, 11331, 11338, 11375,
11378, 11387, 11401, 11402, 11411,
11455, 11459, 11473, 11482, 11492,
11515, 11518, 11525, 11544, 11555,
11577, 11596, 11598, 11632, 11636,
11653, 11681, 11683, 11686, 11694,
11705, 11713, 11716, 11722, 11731,
11732, 11736, 11767, 11775, 11799,
11801, 11803, 11825, 11829, 11850,
11870, 11881, 11884, 11888, 11896,
11912, 11929, 11977, 11984, 11990,
11995, 11998, 11999, 12002, 12008,
12017, 12023, 12035, 12041, 12043,
12048, 12059, 12143, 12149, 12176,
12182, 12184, 12205, 12209, 12213,
12232, 12263, 12279, 12287, 12292,

12335, 12367, 12373, 12379, 12384,
12385, 12387, 12389, 12396, 12398,
12406, 12441, 12466, 12488, 12489,
12512, 12516, 12526, 12539, 12540,
12565, 12582, 12588, 12658, 12696,
12703, 12749, 12765, 12777, 12793,
12801, 12817, 12873, 12892, 12898,
12934, 12953, 12974, 12990, 12992,
13014, 13028, 13045, 13047, 13085,
13096, 13109, 13113, 13146, 13160

l. -i (1) 890

lampa : lamba.

l. (4) 2137, 3954, 3965, 7278

l. -ları (1) 7081

l. -nı (1) 838

l. -nıñ (3) 851, 5830, 7502

l. -sını (1) 1979

lampoçka : ampul.

l. (2) 2578, 5405

l. -sına (1) 4047

lapek : düz taş.

l. (2) 3436, 3463

lay : balçık.

l. -ğa (1) 8508

layık : uygun, münasip.

l. (13) 40, 3147, 4383, 4808, 5467,
5483, 6437, 6480, 6676, 6846, 7405, 9897,
9953

l. -lar (3) 2391, 2481, 3793

l. -tır (1) 8318

lazım : gerekli, lazım.

l. (3) 11056, 11733, 12224

l. -dır (2) 264, 7897

legen : tekne, leğen.

l. (1) 4579

l. -ge (1) 7336

leke : kir, leke.

l. (1) 10270

lekelen- : kirlenmek, lekelenmek.

l. -gen (1) 10113 (zm.)

lektiya : konferans.

l. (2) 7635, 12331

l. -da (1) 9658

l. -dan (1) 7642

l. -larnıñ (1) 7637

Lenin : Lenin.

L. (5) 1522, 9646, 12618, 12733,
12957

L. -ce (1) 12737

Leningrad : Leningrat.

L. (1) 12730

lenta : şerit, bant.

l. -çıklar (1) 8285

l. -lar (1) 11622

l. -larnı (1) 5701

l. -nen (1) 12128

l. -nıñ (1) 335

lesker : kürek.

l. (1) 3444

l. -i (2) 6193, 11095

l. -ini (1) 240

letafet : güzellik, yakışıklılık.

l. (2) 9028, 10912

letin : ?

l. (1) 7884

Lev Tolstoy : Lev Tolstoy.

L. -nı (1) 7351

leyha : proje, taslak, tasarı.

l. (1) 9673

l. -lar (1) 9671

leytenant : teğmen.

l. (10) 2967, 2971, 2976, 2981,
2988, 2992, 3005, 3008, 3021, 3023

l. -nıñ (1) 3008

lezet : tat, lezzet; zevk, beğeni.

l. -i (3) 1603, 5376, 5603
l. -ini (1) 1579
lezzetli : lezzetli.
l. (8) 887, 1538, 5744, 6392, 6406, 6407, 9911, 10985
l. -ler (1) 1575
lezginka : bir çeşit oyun.
l. (1) 12882
lezzet : tat, lezzet; zevk, beğeni.
l. (2) 2580, 7354
l. -inde (1) 4768
l. -inen (1) 1250
l. -ini (2) 8195, 8506
lezzetli : lezzetli.
l. (1) 3417
lifçik (gi) : iç giysisi, sutyen.
l. -ini (1) 3624
l. -iniñ (2) 3307, 7264
l. -ten (1) 147
limon : limon.
l. (1) 1575
limonad : limonata.
l. (1) 13156
l. -ı (çilek l.) (1) 7628
lipilde- : yanıp sönmek, göz kırpmak.
l. -mekte (1) 9577
l. -p (2) 1979, 5923
l. -yler (2) 3620, 6212
lipildet- : gözlerini kırıştırmak.
l. -p turasıñ (1) 3361
loķata : bedava, yok pahasına, boşuna.
l. 11252, 11255, 11257, 12507
loķsa : loķusa.
l. (1) 9069
l. -ğa (1) 9068

l. -niñ (1) 9072
loķsalık : loķusalık.
l. -tan (1) 9066
lozung : slogan.
l. -ı (1) 2139
Lui Aragon : Lui Aragon .
L. (1) 7133
lütserna : kaba yonca.
l. (6) 2260, 4816, 6901, 6939, 8667, 8819
l. -dan (1) 6904
l. -nı (1) 8817

M

ma : al, al işte, al sana.
m. (4) 3321, 4418, 5066, 8068
maal : vakit, zaman.
m. (1) 9702
m. -de (10) 35, 153, 932, 974, 1182, 3276, 5493, 6957, 8049, 10050
m. -den soñ (2) 828, 8886
m. edi (1) 4527
m. -ge kadar (2) 2527, 3943
m. -gece (4) 2349, 7090, 7701, 9605
m. -i (6) 1136, 4025, 6413, 6748, 10756, 10757
m. -i edi (1) 16
m. -inde (3) 2371, 4898, 7817
m. -inece (1) 4363
maalle : mahalle.
m. (3) 3424, 5406, 8062
m. -de (1) 3419
m. -de (1) 7490
m. -den (1) 317
m. -ge (3) 3423, 7922, 9397

m. -mizde (1) 4042
m. -niñ (1) 10709
m. -sinde 447, 815, 6693
m. -sindeki (1) 5004
m. -sine (2) 6691, 9300
m. -siniñ (1) 4594
maalle-maalle : mahalle mahalle.
m. (1) 231
maalliy : mahalli, yöresel.
m. (1) 4833
maaş : maaş.
m. -larını (1) 6531
Macarstan : Macaristan.
M. -da (1) 868
madamki : madem ki, değil mi ki.
m. (4) 3824, 5350, 11626, 11992
madde : iştah.
m. -ñni (1) 1590
m. -si (1) 550
m. -sini (1) 5928
maddiy : maddi, mali.
m. (2) 9775, 9829
maddiy-tehnika : maddi teknik.
m. (1) 4834
maden : maden.
m. -lerni (1) 3101
Madiar pava : bir firmanın adı.
M. (1) 7266
mağaz : bodrum, mahzen.
m. -ğa (2) 743, 1665
m. -lar (1) 252
magnitofon : teyp.
m. -nı (2) 10933, 11216
mağara : makara.
m. (1) 3426
m. -nı (1) 3427

m. -nıñ (1) 3436
mağarne : makarna.
m. (1) 3538
m. -lerni (1) 3563
mağarnelik : makarna için, makarnalık.
m. (1) 6768
mağas : bir çeşit ağaç.
m. (1) 9262
mağbüs : tutuklu.
m. -lerni (1) 7873
mağkeme : mahkeme.
m. (2) 11070, 11200
mağkum : mahkum, tutsak.
m. etil- : mahkum edilmek.
m. -di (1) 6556
mağluk : yaratık, mahluk.
m. (1) 11121
m. -ka (2) 11159, 11676
m. -lar (1) 1157
m. -tan (1) 4174
mağrum : mahrum, yoksun.
m. eken (1) 10280
m. et- : yoksun bırakmak.
m. -mege (1) 10692
mağsulat : ürünler.
m. -mız (1) 12533
m. -mızniñ (1) 2191
m. -lar (1) 2814
m. -lardan (1) 2096
mağsuldarlık (-ğı) : verimlilik.
m. -ını (1) 2486
mağsus : kasten, kasıtlı, bilerek.
m. (30) 255, 359 (2), 976, 1043,
1538, 2199, 2220, 2384, 2488, 2579, 2582,
3411, 3422, 3811, 4048, 4096, 4127, 4215,
4440, 4958, 5257, 6563, 6743, 6976, 7648,
7875, 8223, 8324, 8954

mağvazal : ?

m. -ı (1) 7998

mağam : melodi, ezgi.

m. -da (1) 2340

m. -ına (1) 2662

m. -ları (1) 3847

makaron : makarna.

m. (1) 3105

mağas : makas.

m. -ı (2) 241, 1455

m. -ını (1) 7403

mağbul : beğenilen, kabul edilen.

m. (1) 12106

makeme : mahkeme.

m. -ge (2) 9850, 9937

mağsad : maksat, amaç, hedef.

m. (4) 1459, 3787, 5609, 12060

m. -ı (4) 2152, 5911, 10787, 11993

m. -ına (3) 1215, 8892, 10627

m. -inen (8) 2198, 2455, 2636, 4728, 4835, 8866, 10673, 10790

m. -ka (2) 3634, 11974

m. -ları (1) 8624

m. -larına (3) 456, 472, 4730

m. -lı (1) 8334

m. -mız (1) 3786

m. -mızını (1) 1710

m. -ña (1) 3631

m. -nen (7) 1052, 6743, 7088, 7210, 8631, 8859, 10631

m. -ñızğa (1) 1564

m. -sız (1) 10770

mağsıma : bir içecek.

m. (2) 254, 398

m. -dan (1) 401

Maksim Gorkiy: Maksim Gorkiy.

M. (1) 7169

mağta- : övmek.

m. -ma (1) 4812

m. -vını (1) 1513

m. -y (1) 12691

m. -ylar (1) 9169

mağtal- : övülmek.

m. -acağ kibi (1) 1677

mağtan- : övünmek.

m. (1) 5132

m. -ğanım (1) 6854

m. -mağa (2) 6855, 10771

m. -p (1) 5127

m. -sañ (1) 5132

m. -vnı (1) 6737

mağtançağlık (-ğı) : övüngeçlik, çok övünmek.

m. -ından (1) 5128

mağtavlı : övgü dolu, övücü.

m. (1) 4680

mal : eşya, mal, hayvan.

m. (67) 176, 270, 272, 366, 371, 986, 1098, 1111, 1118, 1119, 1417, 1433, 1966, 1988, 2036, 2108, 2153, 2175, 2293, 2297, 2701 (2), 2735 (2), 2747 (2), 2751, 2784, 2799, 2807, 2808, 2869, 2870, 2883, 3001 (2), 3044, 3674, 3786, 4078, 4193, 4229, 4264, 4265, 4436, 4440, 4610, 4656, 4664, 4681, 4724, 4728, 4845, 5272, 5816 (2), 5895, 6161, 6713, 6871, 7729, 7730, 7745, 8525, 8669, 9538, 10914

m. -da (1) 1201

m. -dan (1) 4196

m. -ğa (6) 2178, 2668, 3235, 3326, 8691, 8745

m. -ı (18) 614, 1067, 1068, 1074, 1418, 1912, 2061, 2316, 2732, 2737, 2738, 2794, 3041, 3676, 3684, 6548, 7979, 8317

m. -ına (4) 2182, 2306, 3358, 4521

m. -inen (1) 2327

m. -ını (14) 2306, 2701, 2871, 2993, 3040, 3204, 3677, 4136, 6594, 6596, 6597, 8505, 8821, 11194

m. -ınıñ (1) 2744, 6595

m. -lar (10) 454, 795, 1983, 1986, 1987, 2048, 2743, 4137, 5670, 5735

m. -largâ (1) 2976

m. -ları (8) 2151, 2728, 2786, 2904, 3365, 4096, 8744, 12563

m. -larım (1) 3704

m. -larımıznı (1) 2926

m. -larına (1) 2734

m. -larından (1) 3325

m. -larını (7) 54, 1818, 2674, 2905, 2941, 4138, 8328

m. -larını (9) 75, 787, 2839, 2842, 2978, 3059, 3355, 4256, 4524

m. -larınıñ (5) 1968, 2040, 2095, 2861, 3694

m. -m (5) 1067, 1089, 3352, 4377, 4988

m. -mız (1) 5825

m. -mnı (2) 2308, 3000

m. -mnıñ (1) 2995

m. -ñ (6) 591, 1073, 2039, 2872, 3754, 3757

m. -nen (1) 1005

m. -nı (15) 1443, 1966, 2208, 2328, 2780, 2995, 3062, 3675, 3763, 4848, 6882, 6884, 6912, 6926, 8846

m. -nıñ (19) 168, 950, 1558, 2173, 2190, 2870, 3069, 3672, 3762, 4230, 4667, 4953, 6873, 6893, 6928, 7034, 8024, 8689, 8830

m. -ñız (1) 6087

m. -ñıznı (1) 2993

m. -ñmı (1) 2168

m. -sız (1) 3001

malat : ?

m. (1) 7924

malik : sahip.

m. (1) 581

m. ol- : sahip olmak, hakim olmak.

m. -amazsıñ (1) 3589

m. -ğan (1) 11221 (zm.)

m. -mağanından (1) 7105

m. -mağ kerekler (1) 1080

mal-mülk : mal mülk.

m. (2) 1932, 1934

malum : belli, bilinen.

m. (6) 2800, 2841, 3080, 3863, 8803, 10409

m. ol- : içine doğmak.

m. -ğanı (1) 3034

malumat : bilgi, rapor.

m. (4) 577, 1252, 7006, 7973

m. -ı (1) 716

m. -ından (1) 580

m. -ğa (1) 8032

m. -lar (1) 1479

malumathı : bilgili.

m. (3) 578, 2244, 4142

mamür : sarhoşluktan kaynaklanan sersemlik içinde olan, mahmur.

m. (1) 5108

mana : anlam, mana.

m. (3) 9150, 11063, 12067

m. -çıgınen (1) 710

m. -çıķ (2) 10767, 10853

m. -çıķnen (1) 9396

m. -da (16) 735, 1143, 3545, 3546, 6962, 8868, 8976, 9333, 9475, 9665, 10843, 11045, 12323, 12527, 12983, 13072

m. -nı (1) 9997

m. -sında (6) 2132, 2277, 7508,
7815, 7904, 8450

m. -sinen (1) 8620

m. -sını (2) 4057, 6200

maña : bana.

m. (137) 130, 133, 967, 1013, 1057,
1068, 1082, 1122, 1212, 1260, 1491, 1580,
1628, 1704, 1734, 1954, 1958, 1968, 1970,
1990, 2033, 2054, 2284, 2287, 2357, 2412,
2685, 2704, 2707, 1948, 3039, 3125, 3323
(2), 3470, 3548, 3550, 3641, 3654, 3659,
3717, 3734, 4088, 4108, 4159, 4379, 4380,
4383, 4387, 4418, 4620, 4448, 4489, 4603,
4691, 4897, 4917, 5362, 5467, 5482, 5827,
5845, 5930, 5987, 6044, 6202, 6341, 6409,
6439, 6670, 6681, 6853, 6855, 6857, 6910,
6977, 7222, 7287, 7292, 7403, 7557, 7712,
7755, 7936, 7989, 8082, 8147, 8151, 8297,
8337, 8362, 8403, 8416, 8522, 8573, 8579,
8580, 8586, 8592, 8606, 8614, 8646, 8791,
8843, 9155, 9166, 9339, 9422, 9512, 9950,
10041, 10196, 10341, 10458, 10480,
10859, 11188, 11252, 11308, 11328,
11331, 11381, 11567, 11647, 11651,
11843, 11845, 12043, 12071, 12198,
12261, 12336, 12339, 12373, 12617,
12827, 13025

mandal : sürme.

m. -ını (1) 4168

mandalla- : sürmelemek.

m. -dı (1) 8143

maneviy : manevi.

m. (1) 7123

Mangıt : Mangıt.

M. (1) 2678

mani : engel.

m. ol- : engel olmak.

m. -ğan (1) 7739 (zm.)

m. -madı (1) 9202

m. -ğan (1) 9602 (pr.)

mania : engel.

m. (5) 893, 897, 4627, 5999, 7793

m. ol- : engel olmak.

m. -alar (1) 2505

m. -p turğan (1) 3663 (pr.)

m. -nı (1) 3664

manifest : beyanname.

m. (2) 6545, 6550

m. edi (1) 6545

m. -ten soñ (1) 6549

mañlay : alın.

m. (1) 6731

m. -çığı (1) 12673

m. -çığına (1) 12625

m. -ına (13) 403, 2298, 2299, 4548,
4549, 6168, 6208, 6381, 6653, 9089,
10557, 10650, 10824

m. -ınace (1) 3782

m. -ında (4) 7038, 7705, 8008, 8040

m. -ındaki (1) 9724

m. -ından (1) 309

m. -ını (8) 6907, 9031, 9559, 9583,
9941, 10828, 11089, 11766

m. -ınıñ (2) 10006, 10724

m. -lardan (1) 6195

m. teri : alın teri.

m. (2) 2048, 2434

m. -inden (1) 6759

m. -inen (1) 8314

m. -ñni (1) 4037

mañra- : melemek.

m. -vı (1) 4584

mantar : mantar.

m. (1) 7502

m. -lar (1) 8900

mantı : mantı.

m. -sından (1) 2385

mantila : kısa manto.

m. (3) 7913, 7987, 8000

manzara : manzara.

m. (1) 7

m. -ğa (1) 6787

m. -nı (3) 647, 9804, 9921

m. -sını (1) 12738

maral : dişi geyik.

m. (1) 6082

marama : baş örtüsü.

m. -sınıñ (1) 7833

marazlık : sıkıntılı, huzursuz durum.

m. -lardan (1) 1985

Marianna : Marianna.

M. (91) 357, 375, 416, 767, 778, 801, 808, 811, 813, 825, 828, 839, 842, 847, 852, 853, 861, 865, 866, 875, 879, 889, 890, 893, 895, 898, 906, 1750, 1754, 1763, 1783 (2), 1791, 1796, 1798, 1821, 1831, 1845, 1846, 1850, 1863, 1870, 1873, 1881, 1884, 1942, 1954, 1961, 1996, 1997, 2003, 2011, 2013, 2036, 2043, 2045, 4316, 4318, 4320, 4352, 4356, 4363, 4365, 4371, 4374, 4375, 4386, 4387, 4399, 4415, 4421, 4430, 4453, 4491, 4493, 4522, 4523, 4530, 4544, 4551, 4555, 6650, 6659, 6660, 7879, 7969, 7973, 7995, 8017, 8032, 8035

M. -da (1) 4328

M. -dan (3) 374, 790, 874

M. ediler (2) 356, 2076

M. -ğa (11) 1856, 1861, 1862, 2065, 4391, 4401, 4429, 4450, 4521, 4543, 4550

M. -m (1) 6652

M. -nen (4) 4346, 4513, 4562, 6536

M. -nı (21) 744, 770, 835, 886, 903, 1802, 1830, 1836, 1860, 1868, 1875, 1938, 2014, 2088, 4388, 4441, 4497, 4499, 4530, 4533, 7981

M. -nıñ (26) 361, 783, 827, 836, 859, 872, 876, 900, 1752, 1768, 1800, 1889, 1895, 1923, 1925, 1935, 2007, 2055, 4330, 4350, 4355, 4369, 4399, 4416, 4525, 8036

marifet : hüner, marifet.

m. -ini (1) 1963

m. -leri (1) 5459

m. -lerini (1) 7238

m. -leriñiz (1) 3060

Marinka : Marinka.

M. (2) 361, 1940

Marķay-kuduk : Markay kuduk.

M. (18) 554, 609, 613, 620, 624, 625, 639, 2885, 2900, 3074, 3248, 3949, 4147, 4264, 4647, 4744, 5305, 5315

M. -ka (2) 2727, 3945

M. -nıñ (3) 2755, 4135, 4870

M. -ta (4) 615, 629, 4744, 4855

M -tan (1) 5565

marş : marş.

m. (1) 6209

mart : Mart.

m. (4) 3351, 4654, 5379, 10941

m. -ka (1) 3062

martaval : kötü, zor.

m. (1) 45

marum : yoksun, eksik.

m. edi (5) 884, 2200, 7421, 8159, 11537

m. et- : yoksun bırakmak.

m. -mey (1) 1420 (gr.)

m. ol- : yoksun kalmak.

m. -am (1) 7484

Maryanpul : Maryanpul.

M. (1) 7977

masal : masal.

m. (3) 433, 912, 4084

m. -larını (1) 293
m. -mı (1) 910
maşhara : alay.
m. (1) 6561
m. et- : alay etmek.
m. -ken (1) 5234 (pr.)
m. -me (1) 9992
maşharalık : ayıp, yüzkarası.
m. -ñızğa (maşharalığıñızğa) (1) 2319
maşkara : alay.
m. et- : alay etmek.
m. -tiñ (1) 3045
m. -ti (1) 3915
m. -e bile (1) 10855
m. ol- : gülünç duruma düşmek.
m. -dım (1) 7376
maşkaralık : ayıp, yüzkarası.
m. -ğa (1) 3046
masraf : masraf.
m. (2) 5505, 7415
m. -ğa (1) 1056
m. -larga (1) 3874
maşalla : maşallah.
m. (2) 5551, 6042
maşına : makine, araba.
m. (64) 495, 499, 501, 502, 503, 511, 520, 549, 638, 649, 668, 687, 703, 915, 974, 1069, 1138, 1142, 1152, 1238, 1347, 2125, 2336, 2344, 2835, 4614, 4871, 4906, 4927, 4948, 4984, 5429, 5741, 5771, 5927, 7158, 7609, 7610, 7717, 8694, 8718, 8728, 8760, 8869, 8877, 8880, 8883, 9188, 9781, 10114, 10122, 10227, 10479, 10656, 10701, 11438, 11484, 11489, 11574, 11575, 11590, 12511, 12790, 13034
m. -da (4) 609, 2128, 8872, 8903

m. -dan (15) 522, 2117, 2762, 5554, 5773, 7504, 8512, 8733, 9973, 10703, 10861, 10862, 12519, 13035, 13155
m. eken (2) 1388, 10136
m. -ğa (29) 546, 686, 698, 1151, 1236, 2494, 2965, 2989, 3849, 4866, 4899, 5739, 5944, 7762, 8498, 8534, 8702, 8726, 8727, 8765, 8853, 9662, 9732, 9740, 10139, 10161, 10523, 11755, 12058
m. -lar (3) 2473, 2502, 8882
m. -larınıñ (2) 7018, 13181
m. -m (1) 12008
m. -mnı (1) 1117
m. -ñ (3) 497, 7614, 11486
m. -nen (5) 10, 8770, 11425, 11441, 12916
m. -nı (24) 496, 647, 1036, 1044, 1139, 3461, 4939, 5423, 5683, 5800, 8866, 8886, 9619, 9682, 9750, 10117, 10154, 10690, 10700, 10814, 11444, 13055, 13057, 13148
m. -nıñ (31) 509, 562, 648, 938, 1405, 4002, 4872, 4875, 4947, 4970, 5782, 7608, 7612, 8871, 8876, 9182, 9627, 9697, 9912, 10123, 10125, 10664, 10668, 10682, 10713, 11270, 11446, 11757, 12453, 13074, 13175
m. -ñmı (1) 7615
m. -sı (11) 2341, 5422, 5553, 7748, 8903, 8926 (2), 11266, 11691, 12081, 12462
m. -sı edi (2) 915, 5772
m. -sına (17) 990, 2131, 2371, 2566, 3022, 4629, 4897, 5195, 5625, 7558, 7788, 9653, 10149, 10175, 11418, 12010, 12465
m. -sında (1) 7601
m. -sından (2) 16, 12074
m. -sinen (7) 1327, 1706, 2523, 9618, 9660, 10123, 12282

m. -sını (17) 1228, 1390, 1393, 1700, 1724, 2373, 2764, 4869, 4964, 7788, 8377, 9299, 9679, 12054, 12057, 12775, 12932

m. -sınıñ (5) 977, 1403, 5555, 8626, 10868

maşinka : makine; daktilo, yazı makinesi.

m. -da (1) 10765

m. -ğa (2) 4641, 10747

m. -sı (1) 10746

matem : yas, matem.

m. (1) 6051

matematika : matematik.

m. (1) 9673

material : malzeme, gereç, madde.

m. (2) 6941, 7014

m. -ı (3) 5974, 7008, 8693

m. -inen (1) 5966

m. -lar (2) 7643, 7912

m. -ları (1) 3072

m. -larından (2) 5861, 6016

m. -larının (2) 73, 7180

matros : tayfa, deniz eri.

m. (1) 11903

matüv : anlayışsız, ipsiz sapsız, aptal.

m. (2) 1019, 8158

m. -den (1) 3877

m. -niñ (1) 3453

mavi : mavi.

m. (11) 2, 20, 3384, 8653, 9376, 9473, 9980, 10011, 10534, 10913, 12533

may : yağ.

m. (2) 661, 4005

m. -ı (1) 5894

m. -ka (1) 7505

m. -sızlıktan (1) 4003

mayıs : Mayıs.

m. (2) 745, 12715

m. -niñ (1) 759

mayış- : eğilmek, bükülmek.

m. -tı (1) 4407

mayıştur- : eğmek, bükmek.

m. -ğan (1) 12591 (zm.)

mayka : atlet.

m. (1) 7505

m. -sını (2) 3467, 3481

m. -sınıñ (1) 3482

mayli : ?

m. (1) 2974

mazallı : uzun boylu.

m. (5) 9295, 11667, 11675, 12516, 12522

m. edi (1) 4408

mazı : geçmiş, mazi.

m. (1) 10638

mazun : üzgün, hüznü.

m. (4) 9740, 10114, 10953, 12892

mazun-mazun: üzgün üzgün.

m. (1) 9959

mazunlık : üzgün olma.

m. -nı (1) 9145

mebel : mobilya.

m. (2) 10037, 10080

mecalsız : güçsüz.

m. (2) 5757, 9054

mecalsızlan- : güçsüzleşmek.

m. -dı (1) 9045

meca : sınır.

m. -sından (1) 176

mecbur : mecbur.

m. (1) 10495

m. edi (1) 4576

m. -sıñ (2) 4000, 4037

m. et- : zorlamak.
m. -e (1) 164
m. -eler (1) 297
m. -ti (2) 82, 8017
m. ol- : bir şeyi yapmak zorunda bulunmak.
m. -a (5) 4850, 5224, 11121, 11127, 11464
m. -acağsın (1) 2582
m. -alar (1) 9310
m. -asıñ (1) 9463
m. -dı (13) 585, 2348, 5710, 6295, 6358, 8027, 8309, 9101, 9957, 10156, 10323, 10424, 10630
m. -dım (1) 8182
m. -ğan (2) 2738, 12641 (zm.)
m. -p (1) 4374
mecburiy : zorunlu.
m. (1) 3065
mecburiyet : yükümlülük.
m. (2) 6972, 11980
m. -ler (1) 12963
meclis : meclis, toplantı yeri.
m. (1) 4942
m. -ine (1) 2116
m. -ke (1) 3868
m. -ler (2) 251, 7634
m. -te (1) 3679
medeniy : medeni, uygar.
m. (21) 606, 1040, 1219, 1345, 1624, 2230, 2799, 3874, 3929, 3982, 4142, 4921, 5372, 5813, 6341, 7103, 7123, 7149, 7168, 7636, 8830
medeniy-turmuş : medeni hayat.
m. (1) 12620
medeniyet : uygarlık, kültür.

m. (21) 125, 126 (2), 2246, 2248, 2580, 4809, 5814, 5818, 6009, 6010, 6012, 6970, 6972, 6974, 7053, 7176, 8900, 9011, 9646, 9666
m. -i (1) 7107
m. -inen (1) 397
m. -ini (2) 4218, 7175
m. -ñiz (1) 1220
m. -ni (2) 94, 1376
m. -niñ (1) 7638
m. -ten (1) 6448
medeniyetli : kültürlü.
m. (1) 1944
medeniyetsiz : uygarlaşmamış.
m. (1) 92
medeniyetsizlik (-gi) : medeniyetsizlik.
m. -ime (1) 129
m. -ine (1) 123
medikament : ilaç
m. -ler (1) 7594
medinstitüt : tıp fakültesi.
m. -ında (1) 7441
meditsina : hekimlik, tıp.
m. (6) 90, 567, 1329, 2242, 4857, 7714
m. -dan (2) 6448, 7525
medpunkt : ilk yardım merkezi.
m. (6) 572, 616, 1326, 1377, 2514, 3251
m. -ında (1) 91
m. -ka (4) 4860, 7284, 7285, 8750
m. -ka (1) 5741
m. -nıñ (17) 1241, 1336, 2115, 2116, 2131, 2135, 5470, 6287, 6309, 6312, 6416, 7087, 7088, 7205, 7280, 7560, 8751
m. -tan (1) 5689
meñanizator : tekniker.
m. -lar (4) 2492, 5494, 5578, 7174

- m. -ları (2) 2485, 2500
m. -larnen (1) 5386
m. -larnıñ (1) 2490
- meĥanizatsiya:** makineleştirme,
makineleştirilme, otomasyon.
m. (1) 2484
- meĥanizm** : makine, mekanizma.
m. (1) 2494
m. -niñ (1) 2497
- meĥanizmleřtir-** : makinleştirmek.
m. -mek (1) 2501
- meĥanizmleřtiril-**: makineleştirilmek.
m. -di (1) 2490
m. -gen (2) 2101, 2208 (pr.)
m. -gendir (1) 12732
- Mehmed** : Mehmed.
M. (1) 8582
- mekan** : bulunulan yer; ev, yurt.
m. (2) 4714, 4911
m. -ı (2) 782, 11152
m. -ına (1) 12671
m. -ından (1) 4378
m. -larını (1) 12450
m. -ñ (1) 4813
- Mekke** : Mekke.
M. (1) 1499
M. -de (1) 1535
M. -ge (2) 1489, 8779
- meksika** : bir oyun.
m. (1) 9375
- mektep (-bi)** : okul, mektep.
m. (27) 238, 568, 616, 2246, 2510,
2769, 2901, 3162, 3251, 4203, 4818, 5571,
5573, 5576, 5811, 7049, 7092, 7096, 8498,
8775, 9277, 9319, 10577, 11623, 11805,
12854, 13168
m. -inde (1) 7160
- m. -inden (1) 9080
m. -ini (1) 12679
m. -iniñ (1) 249
m. -internat (1) 5312
m. -internatta (1) 2753
m. -ke (4) 9104, 9220, 9579, 10565
m. -ler (1) 7870
m. -lerindeki (1) 9229
m. -ñ (1) 9629
m. -ni (10) 566, 5212, 7789, 9325,
9631, 10232, 11002, 11867, 11880, 11881
m. -niñ (5) 5578, 5579, 7049, 9294,
10565
m. -te (9) 3389, 3403, 3630, 9259,
10231, 10233, 10876, 11695, 12945
m. -teler (1) 8386
m. -ten (7) 239, 1369, 2764, 3397,
7183, 9223, 10654
- mektepedeş** : okul arkadaşı.
m. -i (1) 9364
- mektüp (-bi)** : mektup.
m. (12) 4119, 4598, 4600, 4613,
5154, 5204, 6463, 6838, 7471, 7500, 9287,
9895
m. edi (1) 7469
m. -i (1) 7803
m. -leri (1) 2478
m. -miz (1) 4128
m. -ni (8) 5154, 5162, 5969, 6466,
7472, 7479, 7500, 9287
m. -te (1) 6463
- melaike** : melaike.
m. (3) 10521, 11362, 11402
m. -nen (1) 11362
- Melek** : Melek.
M. (1) 9976
- meliorativ** : toprak ışlah işleri.
m. (1) 4278

melte : fitil.
m. -sini (1) 5830

melun : lanetli, kötü.
m. -larga (1) 389
m. -nın (1) 11200

meme : göğüs, meme.
m. -lerine (1) 3501

Memedemin : Memedemin.
M. (41) 256, 259, 298, 429, 440, 709, 711, 722, 734, 1697, 1714, 1744, 2077, 2683, 3413, 3417, 3421, 3424, 3433, 3437, 3443, 3455, 3470, 3527, 3559, 3615, 3663, 4032, 4275, 4291, 4293, 4314, 4636, 5163, 6495, 6496, 6505, 6523, 6770, 7804, 8348

Memet Nuzet : Memet Nuzet.
M. -ten (1) 6186

memleket : ülke, yurt, memleket.
m. (5) 2164, 2600, 6551, 10027, 12721
m. -inde (1) 3676
m. -lerde (1) 7132
m. -lerge (2) 2735, 8779
m. -lernin (1) 4322
m. -me (1) 1539
m. -mizde (1) 12944
m. -mizdeki (1) 7168
m. -mizge (1) 3249
m. -miznin (1) 1606
m. -miznin (8) 217, 1601, 1606, 2171, 2460, 2476, 2508, 5370
m. -ni (2) 12736 (2)
m. -nin (4) 7873, 12503, 12716, 12748
m. -te (1) 7155

memnun : mutlu, memnun.
m. (7) 625, 4601, 9093, 10074, 10609, 10966, 11320

m. edi (3) 10250, 11452, 11692
m. -lar (1) 7181
m. -mız (2) 1686, 2715
m. ol- : sevinmek, sevinç duymak.
m. -dı (2) 11791, 12273
m. -masa (1) 1371
m. -p (3) 6522, 6748, 11491
m. -sa kerek (1) 11815
m. -sa kerek (1) 1744
m. kal- : memnun kalmak.
m. -dı (1) 2133

memnuniyet : memnun olma, sevinç duyma.
m. (1) 9476

memnuniyetlik: memnun olma durumu.
m. (1) 6201
m. -nen (1) 7552

memnuniyetsizlik (-gi): memnun olmama durumu.
m. -ini (1) 2853

memuriyet : memurluk.
m. (1) 11918

men : ben.
m. (573) 116, 128, 147, 190, 193, 194, 211, 221, 314, 340, 384, 409, 412, 414, 434, 437, 534, 540, 563, 565, 607, 829, 838, 844, 847, 850, 853, 870, 875, 890, 897, 898, 968, 971, 1016, 1019, 1029, 1032, 1053, 1054 (2), 1055, 1057, 1064, 1068, 1073, 1083, 1086, 1093, 1101, 1103, 1118 (2), 1123, 1214, 1215 (2), 1216, 1232, 1259, 1265, 1267, 1343, 1408, 1436 (2), 1514, 1517, 1529, 1596, 1613, 1629, 1684, 1706, 1732, 1776, 1815 (2), 1823, 1864, 1886, 1897, 1908, 1935, 1940, 1949, 1959, 1960, 1968, 1971, 1989, 2036, 2038, 2040, 2081 (2), 2100, 2127 (2), 2129, 2130, 2195, 2230, 2247, 2283, 2293, 2302, 2308, 2360, 2413, 2415, 2629, 2649, 2664, 2667, 2700, 2702, 2706, 2811, 2841, 2855, 2857, 2914,

2916, 2920, 2952, 2954, 2958, 2973, 2995,
 3000, 3003, 3039, 3043, 3114, 3121, 3184,
 3282, 3288, 3325, 3395, 3401, 3402, 3544,
 3597, 3629, 3635 (2), 3636, 3639, 3644,
 3648, 3655, 3657, 3662, 3702, 3707, 3716,
 3728 (2), 3741, 3746, 3760, 3762, 3763,
 3830, 3838, 3839, 3865, 3873, 3919, 3926,
 3928, 3929, 3983, 4050, 4085, 4087, 4090,
 4102, 4129, 4173, 4178, 4190, 4230, 4297,
 4306, 4380, 4382, 4417, 4423, 4471, 4481,
 4485, 4504, 4513, 4523, 4601, 4603, 4607,
 4608, 4617, 4624, 4641, 4673, 4679, 4681,
 4686, 4692, 4696, 4802, 4863, 4889, 4899,
 4900, 4901, 4903, 4911, 4930, 4991, 5023,
 5025, 5026, 5028, 5046 (2), 5095, 5129,
 5134, 5182 (2), 5183, 5185, 5194, 5250,
 5284, 5380, 5403, 5428, 5465, 5468, 5479,
 5538, 5539, 5545, 5549, 5584, 5678, 5780,
 5799, 5840, 5884, 5931, 5988, 5989, 6007,
 6009, 6046, 6055, 6093, 6166, 6184, 6186,
 6247, 6265, 6294, 6302, 6330, 6334, 6337,
 6342, 6345, 6376, 6386, 6402, 6411, 6431,
 6444, 6448, 6469, 6484, 6500, 6514, 6614,
 6669, 6671, 6735, 6756, 6760, 6775, 6838,
 6840, 6845, 6846, 6853, 6860, 6911, 6973,
 6977, 6981, 7095, 7179, 7200, 7204, 7211,
 7225, 7227, 7231, 7239, 7242, 7290, 7304,
 7315, 7319, 7322, 7331, 7335, 7344, 7347,
 7351, 7356, 7373, 7375, 7377, 7381, 7398,
 7401, 7436, 7454, 7475, 7486, 7490 (2),
 7494, 7510, 7543, 7545, 7559, 7580, 7595,
 7684, 7687, 7753, 7778, 7831, 7855, 7856
 (2), 7861 (2), 7893, 7897, 8018, 8081,
 8084, 8139, 8140, 8155, 8156, 8162, 8165,
 8168, 8171, 8172, 8180, 8181, 8302, 8304,
 8340, 8354, 8355, 8357, 8360 (2), 8363,
 8366, 8406, 8421, 8443, 8464, 8481, 8492,
 8529, 8546, 8561, 8573, 8578, 8585, 8589,
 8591, 8593, 8595, 8596, 8600, 8605, 8610,
 8636, 8641, 8671, 8674, 8701, 8718, 8734,
 8798, 8800, 8815, 8820, 8823, 8848, 8864,
 8935, 8937, 8957, 8969 (2), 8994, 9091,
 9140, 9324, 9330, 9333, 9354, 9361, 9382,
 9404, 9506, 9509, 9520, 9524, 9541, 9587,

9603, 9628, 9631, 9634, 9738, 9775, 9801,
 9802, 9825, 9842, 9850, 9852, 9854, 9903,
 9937, 9951 (2), 9953, 10052, 10129, 10132,
 10144, 10167, 10208, 10350, 10406,
 10414, 10421, 10443, 10446, 10522,
 10539, 10603, 10743, 10747, 10802,
 10973, 11007, 11020, 11026, 11048,
 11097, 11122, 11123, 11157, 11162,
 11174, 11183, 11184, 11202, 11255,
 11281, 11295, 11310, 11313, 11334,
 11337, 11340, 11345, 11346, 11347,
 11362, 11400, 11563, 11612, 11634,
 11636, 11644, 11647, 11673, 11683,
 11705, 11710, 11714, 11727, 11747,
 11759, 11801, 11843, 11845, 11864,
 11866, 11898, 11907, 11925, 11926,
 11953, 12007, 12008, 12035, 12069,
 12070, 12082, 12134, 12183 (2), 12192,
 12193, 12196, 12212, 12213, 12217,
 12221, 12226, 12228, 12230 (3), 12238,
 12248, 12291, 12313, 12336, 12350,
 12351, 12353, 12389, 12407, 12413 (2),
 12418, , 12428, 12539, 12540, 12579,
 12600, 12604, 12664, 12667, 12764,
 12809, 12825, 12929, 12941, 12950,
 13006, 13120, 13160, 13168, 13174

m. -de (17) 1048, 2699, 3656, 3774,
 4621, 4897, 6407, 7328, 7371, 7461, 7496,
 8113, 8147, 9204, 10499, 11489, 12953

m. -den (28) 140, 211, 1119, 2068,
 2698, 2701, 3228, 3309, 3404, 3872 (2),
 3927, 4606, 6088, 6089, 6458, 6488, 7493,
 7563, 7825, 8304, 8611, 10511, 11383,
 12216, 12375, 12590, 13167

m. edim (3) 1898, 1900, 8348

m. -i (135) 65, 104, 146, 313, 378,
 868, 1054, 1063, 1211, 1212, 1214, 1345,
 1886 (2), 1898, 1936, 1963, 2004, 2041,
 2082, 2356, 2412, 2414, 2418, 2549, 2288,
 2403, 2441, 2494, 2639, 2642, 2643, 2760,
 2929, 2964, 4158, 4173, 4174, 4176, 4358,
 4380, 4381, 4418, 4478, 4891, 4904, 4988,
 5011, 5061, 5551, 5941, 5972, 6203, 6289,

6342, 6418, 6622, 6656, 6666, 6668, 6815, 6858, 6860, 6976, 7291, 7376, 7424, 7477 (2), 7482, 7489, 7492, 7495, 7512, 7516, 7517, 7529, 7531, 7755, 8013, 8145, 8153, 8241, 8296, 8341, 8405, 8562, 8594, 8636, 8645, 8672, 9140, 9359, 9383, 9396, 9407, 9435, 9495 (2), 9521, 9605, 9677, 9709, 9782, 9802 (2), 9814, 9898, 10101, 10397, 10444, 10447, 10562, 10571, 10762, 11007, 11157, 11290, 11344, 11411, 11601, 11620, 11650, 11800, 12020, 12069, 12072, 12233, 12234, 12276, 12299, 12404, 12667, 12926, 13004

m. -m (211) 39, 104, 120 (2), 130, 137, 200, 383, 388, 411, 432, 438, 850, 912, 966, 969, 984, 1016, 1017, 1018, 1067, 1068, 1233, 1620, 1703, 1820, 1936, 1940, 1969, 1991 (2), 2017, 2025, 2067, 2249, 2358, 2661, 2662, 2681, 2842, 2956, 3111, 3284, 3321, 3324, 3352, 3357, 3361, 3546, 3552 (2), 3598, 3633, 3638, 3640, 3651, 3662, 3678, 3763, 3765, 3782, 3784 (2), 3829, 3854, 3870, 3878, 3910, 3966, 4072, 4155, 4173, 4357, 4376, 4379, 4478, 4493, 4607, 4678, 4686, 4762, 4987, 5013, 5026, 5094, 5109, 5248, 5264, 5857, 5870, 5879, 5885, 5891, 5929, 6328, 6383, 6407, 6439, 6484, 6660, 6761, 6792, 6908, 6910, 6962, 7068, 7240, 7245, 7254, 7332, 7341, 7372, 7399, 7402, 7479, 7480, 7487, 7489, 7493, 7577, 7578, 7594, 7823, 8033, 8034, 8116, 8150, 8152, 8161, 8178, 8208, 8240, 8257, 8301, 8302, 8303, 8387, 8456, 8487, 8574, 8579, 8603, 8613, 8635, 8643, 8648, 8791, 9036, 9090, 9091, 9111, 9122, 9247, 9357, 9359, 9401, 9512, 9521, 9525, 9697, 9860, 9925, 10019, 10407, 10448, 10515, 10516 (2), 10520, 10521, 10620, 10771, 10880, 10942, 10977, 11009, 11025, 11033, 11099, 11293, 11330, 11335, 11366, 11386, 11397, 11488, 11495, 11590, 11674, 11684 (2), 11876, 11892 (2), 11901, 11906, 11940, 12029, 12032, 12152, 12176, 12242, 12336, 12389,

12609, 12749, 12813, 12875, 13063, 13067, 13101

m. -m için (8) 2358, 3640, 3782, 6383, 7493, 8574, 9521, 10407

m. -m kibi (3) 8303, 9925, 10516

m. -mce (14) 1033, 1565, 2289, 3661, 4011, 4123, 4622, 4790, 5287, 6434, 6443, 6970, 7181, 11088

m. -mçün (4) 4162, 4453, 4876, 6459

m. -mki (4) 2357, 2793, 3358, 9733

m. -mkileri (1) 4678

m. -mkine (1) 8181

m. -mle (2) 828, 9634

m. -mnen (2) 11364, 12209

m. -nen (4) 8436, 9410, 9624, 11941

m. -siz (1) 12322

menba : kaynak, pınar.

m. ediler (1) 1625

menfaat : çıkar.

m. -ını (3) 4566, 6545, 7141

m. -larını (1) 10578

menimse- : benimsemek.

m. -mek için (1) 4123

m. -mek gerek (2) 6879, 9212

m. -mek (1) 9219

m. -p olamay ekensiñ (1) 8770

menimsenil- : benimsenilmek.

m. -gence (1) 2747

m. -vi (1) 12856

mensup : ilişkili, -e bağlı.

m. (4) 6754, 7852, 7887, 8024

menü : menü.

m. -mizde (1) 4087

merak : ilgi, heves.

m. -ı (meragı) (1) 1562

m. (1) 7986
m. -nen (7) 3795, 7172, 7184, 9254, 9285, 12129, 12777
meraklan- : tasalanmak; ilgilenmek, ilgi duymak.
m. -acaıklar (1) 919 (zm.)
m. -alar (1) 4685
m. -dı (2) 6519, 9227
m. -dılar (1) 1482
m. -ğanlarını (1) 3009
m. -mağan (1) 10953 (pr.)
m. -mağan edi (1) 4895
m. -maқта (1) 9369
m. -may (1) 9772 (zm.)
m. -mayıp (1) 1512
m. -maysıñ (1) 7481
m. -p (2) 290, 4069
m. -vnı (1) 11140
meraklıdır- : ilgilendirmek.
m. -a (3) 2123, 5502, 7112
m. -a edi (1) 4951
m. -ğan (1) 1412 (pr.)
m. -ıcı (1) 7172
m. -may (1) 10344 (zm.)
meraklı : ilginç, merak uyandıran.
m. (14) 293, 300, 619, 1564, 5288, 5694, 6990, 7110, 7640, 7643, 7665, 10202, 11220, 11874
m. edi (1) 558
meramet : üzüntü, acıma.
m. -i (1) 1394
merametli : acıması olan, merhamet eden.
m. (15) 783, 2086, 3540, 6708, 10844
merametsizlik (-gi) : acımasızlık, kalpsizlik.
m. (1) 6755

m. -ini (1) 817
meram : niyet, kasıt.
m. -ından (2) 3439, 6577
m. -ını (1) 9146
m. -larını (1) 1569
m. -nen (1) 1563
merasim : tören.
m. -inde (1) 394
m. -ine (1) 9012
m. -ni (2) 1930, 12709
mercan : mercan.
m. (1) 10252
merdiven : merdiven.
m. (1) 1621
m. -çikler (2) 3619, 5471
m. -çiklerden (1) 4080
m. -çikten (1) 1665
m. -inden (1) 8095
m. -ler (2) 322, 6682
m. -lerden (6) 325, 351, 6678, 7659, 7696, 11287
m. -lerinden (1) 8248
mergin : keskin nişancı.
m. (1) 10617
m. -lerniñ-mergini (1) 11142
merkez : merkez, yönetim yeri.
m. (2) 2807, 8867
m. -de (1) 12531
m. -den (4) 3087, 4683, 5322, 7014
m. -i (7) 9, 79, 929, 2448, 4610, 4747, 5331
m. -inde (6) 2509, 5316, 5824, 5967, 9149, 12270
m. -indeki (1) 12562
m. -inden (3) 483, 2911, 3168
m. -ine (3) 2940, 3849, 4772
m. -inen (1) 9

m. -ini (3) 7918, 8273, 12962
m. -iniñ (2) 1329, 7028
merkeziy : merkezde olan.
m. (11) 2092, 2104, 2139, 4821, 5899, 7651, 7703, 7734, 9003, 12706, 12707
m. -lerinde (1) 2729
merkezleştiril-: yoğunlaştırılmak, toplanılmak, yığılmak.
m. -gen (2) 76, 4728 (pr.)
mermer : mermer.
m. (4) 254, 1870, 1872, 8362
m. -den (1) 4046
mertebe : derece, evre.
m. -sini (2) 7686, 8176
Meryem : Meryem.
M. (83) 443, 4542, 4543, 4586, 6575, 6599, 6603, 6618, 6622, 6626, 6632, 6635, 6640, 6646, 6656, 6674, 6677, 6687 (2), 6744, 6746, 6750, 6752, 6764, 6767, 6768, 7846, 7854, 7876, 7885, 7890, 7900, 7908, 7910, 7925, 7936, 7941, 7948, 7949, 7953, 7965, 7969, 7973, 8000, 8006, 8014, 8021, 8026, 8028, 8043, 8045, 8048, 8051, 8054, 8066, 8069, 8079, 8107, 8112, 8130, 8132, 8134, 8147, 8161, 8185, 8203, 8209, 8220, 8227, 8231, 8234, 8240, 8242, 8246, 8260, 8287, 8291, 8293, 8305, 8306, 8310, 8346, 8353, 8359
M. -de (1) 6605
M. -de edi (1) 8205
M. -dir (1) 6661
M. -ge (11) 6648, 6705, 8092, 8104, 8110, 8127, 8168, 8191, 8219, 8226, 8245
M. -iniñ (1) 8299
M. -nen (6) 6581, 7907, 8109, 8129, 8137, 8183

M. -ni (15) 4558, 4580, 6630, 6644, 7886, 8020, 8110, 8143, 8180, 8206, 8229, 8243, 8252, 8253, 8329
M. -niñ (34) 4590, 6571, 6601, 6608, 6683, 6749, 7818, 7819, 7832, 7835, 7958, 7961, 8009, 8031, 8040, 8041, 8059, 8118, 8120, 8142, 8148, 8181, 8202, 8215, 8222, 8224, 8227, 8233, 8247, 8249, 8255, 8258, 8277, 8292
mesafe : mesafe, ara.
m. (6) 938, 4336, 5919, 7183, 7276, 9651
m. -de (3) 483, 2576, 3888
m. -ge (2) 4733, 8496
mesela : mesela, söz gelişi.
m. (3) 4738, 9503, 9504
mesele : sorun, güç mesele.
m. (62) 87, 566, 779, 957, 1096, 1204, 1219, 1414, 1518, 1532, 2160, 2223, 2280, 2325, 2329, 2332, 2536, 2920, 3033, 3783, 3807, 3831, 3841, 4051, 4134, 4777, 5271, 5273, 5274, 5323, 5363, 5457, 5460 (2), 5744, 5898 (2), 6269, 6275, 6463, 6875, 6919, 6933, 7007, 7540, 7545, 8103, 8125, 8184, 8419, 8540, 8658, 8815, 8925, 10744, 10848, 11581, 12350, 12432, 12930, 12966, 13010
m. -de (2) 8738, 11055
m. -den (1) 3030
m. -ge (2) 3777, 7474
m. -ler (7) 48, 2145, 2162, 2219, 2252, 6003, 6982
m. -lerden (3) 208, 4743, 7277
m. -leri (1) 7640
m. -lerinde (1) 7117
m. -lerini (1) 2245
m. -lernen (2) 2258, 6959
m. -lerni (2) 2317, 4725
m. -ñ (1) 11627
m. -nen (2) 3809, 5986

m. -ni (38) 224, 481, 650, 1091, 1095, 1672, 2927, 2935, 3023, 3060, 3328, 3337, 3814, 4110, 4182, 4521, 4856, 4995, 5433, 5899, 5988, 6013, 6280, 6487, 6818, 6887, 6937, 7671, 8123, 8854, 9985, 10124, 10316, 10822, 11098, 11628, 12225, 13096

m. -niñ (8) 2300, 2946, 3321, 3669, 3744, 3947, 4183, 8982

m. -si (19) 1699, 2167, 2176, 2749, 2935, 3668, 3878, 4750, 4816, 5125, 5317, 5899, 5978, 5989, 6875, 6966, 7412, 8661, 12489

m. -sidir (1) 7996

m. -sinde (3) 4988, 6881, 10924

m. -sine (4) 6983, 11073, 11898, 12543

m. -sini (18) 193, 1416, 2333, 3331, 4631, 4917, 5674, 5995, 6006, 6898, 6976, 7649, 7885, 8134, 8817, 11570, 12213, 12917

mesken : konut, mesken.

m. (4) 12200, 12535, 12854, 12963

meslek (-gi) : meslek, iş.

m. -ñe (1) 11184

meslekdeş : meslek arkadaşı.

m. -m (1) 5248

m. -lerinen (1) 1522

mest : mest.

m. -i (1) 4458

mesul : sorumlu.

m. (2) 72, 7398

mesuliyet : sorumluluk.

m. (2) 7544, 7550

m. -i (1) 10428

m. -ke (1) 3010

m. -ni (1) 9839

mesuliyetli : sorumluluk sahibi.

m. (1) 6876

meşakat : sıkıntı, zorluk, zahmet.

m. -larga (1) 7620

meşal : meşale.

m. (1) 7030

meşgul : meşgul, bir işle uğraşan.

m. (1) 10918

m. -ler (1) 2215

m. ol- : uğraşmak, oyalanmak.

m. -dı (1) 10923

m. edi (2) 10349, 12925

m. -ğanından (1) 391

m. -ğanını (1) 12687

m. -salar kerek (1) 324

meşin : der, kösele, meşin.

m. (3) 255, 3029, 7339

m. -li (1) 467

meşinlen- : ?

m. -p (1) 1297

meşrebe : maşrapa.

m. (4) 1479, 1574, 8432, 9339

m. -ni (2) 9343, 9345

m. -sine (1) 401

m. -sini (1) 3418

meşur : tanınmış, bilinen, meşhur.

m. (3) 1307, 7132, 7134

metiy : fiçı, varil.

m. (1) 4449

metr : metre.

m. (12) 502, 3098, 3416, 3888, 4404, 4731, 5340, 5388, 6256, 7796, 8495, 8712

m. -den (2) 5392, 8479

m. -ge (1) 12854

m. -gece (2) 4012, 5352

metrlik : metrelik.

m. (1) 4733

mevla : Tanrı, yaradan.

m. -mniñ (3) 177, 3125, 6233

mevsim : mevsim.

m. -ler (1) 717

m. -lerinen (1) 12681

m. -niñ (2) 526, 4647

mevzu : konu, mevzu.

m. (2) 4878, 11059

m. -dan (1) 11041

m. -ğa (1) 11043

m. -lar (1) 7640

m. -larını (1) 7637

m. -sı (1) 10475

meydan : meydan, alan, saha.

m. (9) 1171, 2165, 4402, 5821, 6016, 6023, 6034, 7931, 8744

m. -da (1) 10286

m. -daki (1) 10291

m. -ğa (1) 5491

m. -ı (5) 2458, 2737, 4837, 5582, 7050

m. -ına (5) 3587, 5437, 7669, 8711, 12441

m. -ında (4) 2719, 7164, 10414, 11538

m. -ını (4) 2206, 3167, 6897, 6987

m. -lar (1) 2453

m. -larda (1) 2208

m. -larına (1) 7025

m. -nı (1) 10300

m. -nıñ (1) 10293

m. -ğa çık- : ortaya çıkmak.

m. -ar (1) 8155

m. -ğa ketir- : oluşturmak.

m. -di (1) 8347

m. -e (1) 8496

m. -mege (1) 76

m. -mek (2) 4728, 4817

m. -mek edi (1) 2154

m. -mek kerek (1) 6872

m. -mekniñ (1) 4830

m. -r edim (1) 1707

m. -v (1) 1416

m. -ğa ketiril- : oluşturulmak.

m. -di (3) 2049, 7794, 7872

m. -ecek (1) 6899 (zm.)

m. -gen (2) 2449, 7868 (pr.)

m. -medi (1) 1449

m. -mekte (2) 2198, 4835

m. -mesi (1) 2750

m. -sine (1) 8526

m. -ğa kel- : meydana gelmek, ortaya çıkmak.

m -gen (1) 2687 (zm.)

m. -gen (1) 4245 (pr.)

meyva : meyve.

m. (4) 202, 1536, 1605, 1639

m. -ları (1) 1574

m. -larnıñ (1) 10071

m. -nen (1) 10923

mezar : mezar.

m. -ı (1) 422

m. -ını (2) 6635, 6719

m. -nıñ (1) 424

mezarlık : mezarlık.

m. (2) 420, 6634

m. -ı (mezarlığı) (1) 5033

m. -ka (2) 6635, 6745

mı : biz.

m. 3120

mıdırdan- : mırıldanmak.

m. -a-mıdırdana (1) 10531

m. -dı (3) 10141, 10174, 10634

mıh : çivi, mih.

m. (1) 7677

m. -ına (1) 11520
mıhla- : çivilemek, mıhlamak.
m. -r (1) 10092
mıkdar : miktar.
m. -ını (1) 2174
mık : çivi.
m. -ka (1) 5652
mıkla- : çivilemek.
m. -dılar (1) 5684
mına : işte.
m. (150) 48, 49, 83, 123, 144, 153, 176, 208, 235, 277, 306, 443, 592, 597, 750, 847, 939, 1014, 1058, 1101, 1119, 1211, 1220, 1248, 1280, 1303, 1379, 1381, 1395, 1458, 1465, 1607, 1630, 1658, 1841, 1915, 1922, 1941, 2031, 2057, 2102, 2106, 2108, 2165, 2175, 2177, 2187, 2218, 2231, 2245, 2249, 2256, 2287, 2315, 2440, 2664, 2677, 2713, 2792, 2874, 2920, 3006, 3097, 3180, 3251, 3341, 3450, 3507, 3568, 3596, 3598, 3662, 3678, 3703, 3911 (2), 4089, 4120, 4217, 4240, 4250, 4355, 4417, 4473, 4552, 4606, 4668, 4678, 4695, 4793, 4804, 4882, 4897, 4925, 5120, 5214, 5277, 5287, 5325, 5447, 5482, 5522, 5529, 5608, 5609, 5673, 5837, 5844, 5889, 6009, 6273, 6350, 6359, 6411, 6806, 6864, 6891, 6910, 6913, 6954, 7371, 7412, 7441, 7442, 7476, 7522, 7592, 7594 (2), 7844, 7929 (3), 7939, 8013, 8090, 8353, 8430, 8477, 8480, 8712, 8713 (2), 8740, 8780, 8785, 8804, 8812, 8820, 8969
m. -mına (1) 8475
mınavi : işte bu.
m. (25) 128, 528, 820, 821 (2), 1278, 1320, 2699, 3878, 4157, 4396, 5258, 5403, 5519 (2), 5884, 5885, 6590, 6649, 7307, 7364, 8068, 8540, 8576, 10152
m. -larını (1) 3292
m. -nı (3) 1904, 3286, 4009
mında : burada, burası, buraya.

m. (212) 25, 75, 188, 217, 230, 356, 357, 365, 386, 451, 454, 507, 616, 624, 627, 864, 913, 1264, 1467, 1515, 1562, 1704, 1718, 1916, 1952, 1954, 2167, 2215, 2225, 2280, 2508, 2545, 2711, 2744, 2766, 2786, 2817, 2825, 3124, 3165, 3168, 3186, 3271, 3369, 3373, 3413, 3752, 3854, 3870, 4081, 4124, 4131, 4221, 4237, 4239, 4575, 4601, 4602, 4645, 4646, 4737, 4772, 4817, 4825, 4831, 4862, 4871, 4921, 4976, 5080, 5211, 5265, 5385, 5402, 5565, 5576, 5590, 5609, 5671, 5791, 5794, 5812 (2), 5828, 5854, 5898, 5990, 6001, 6025, 6241, 6304, 6318, 6405, 6499, 6674, 6694, 6836, 6845, 7006, 7028, 7057, 7061, 7071, 7083, 7084, 7090, 7093, 7405, 7606, 7611, 7631, 7740, 7819, 7823, 8160, 8164, 8174, 8236, 8605, 8620, 8622, 8628, 8660, 8705, 8717, 8736, 8738, 8791, 8882, 8894, 8896, 8983, 9349, 9354, 9360, 9361, 9437, 9466, 9512, 9592, 9645, 9699, 9757, 9854, 9881, 10144, 10184, 10237, 10407, 10448, 10565, 10718, 10730, 10762, 10834, 10885, 10898, 11120, 11215, 11365, 11509, 11745, 11837, 11856, 11862, 11866, 11883, 11887, 11896, 11910, 11913, 11952, 11953, 11990, 11998, 11999, 12006, 12007, 12008, 12024, 12057, 12069, 12092, 12105, 12108, 12121, 12122, 12159, 12193, 12233, 12267, 12326, 12339, 12343, 12347, 12450, 12453, 12458, 12489, 12494, 12502, 12507, 12524, 12551, 12559, 12599, 12662, 12743, 12748, 12935, 12943, 12974
(anda-m.) : (6) 1876, 5405, 5688, 5760, 7943, 8378
m. -ki (4) 6720, 10345, 11871, 12519
m. -kilerniñ (1) 11742
m. -mı (1) 43
m. -sıñızımı (1) 12483
m. -sıñımı (1) 3166

mından : buradan.
m. (11) 448, 1955, 5208, 5628, 6518, 6920, 7043, 12234, 12335, 12416, 12667
(andan-m.) (3) 711, 1286, 6569
mırğa : ezme, çiğneme.
m. -sı çık-: ezilmek, çiğnenmek.
m. -ayatқан (1) 7604 (pr.)
mırıl-da- : mırıldanmak.
m. -p (1) 1717
mırza : soylu, asilzade.
m. (2) 4042, 8336
m. -nıñ (1) 820
Mırzaçöl : Mırza çöl.
M. (4) 12302, 12502, 12541, 12856
M. -deki (1) 12435
mısırboğday : mısır.
m. (12) 749, 2260, 2606, 2802, 4214, 4269, 4435, 4816, 5259, 6094, 6986, 8667
m. -larını (1) 7540
mısırboğdaylık: mısırlık.
m. (1) 8899
m. -қа (2) 7275, 7798
m. -nıñ (1) 7779
m. -ta (1) 7535
mışıl : alay.
m. (1) 10616
m. -nen (6) 1358, 2017, 2097, 4567, 11074, 11380
mışkılla- : alay etmek.
m. -p (1) 6858
mışkıllı : alaylı bir şekilde.
m. (4) 407, 2352, 3486, 6673
mışık : kedi.
m. -ını (1) 3555

m. (2) 385, 10139
mutlak : mutlaka.
m. (12) 672, 1746, 2649, 4992, 5005, 5258, 5769, 6191, 6409, 6818, 6947, 6975
mutlaқа : mutlaka.
m. (16) 5814, 6257, 6758, 6861, 7713, 8126, 8846, 8853, 9155, 9321, 11291, 11632, 11906, 12035, 12100, 12249
mıyık (-ğı) : bıyık.
m. (3) 7814, 8062, 10173
m. -ları (1) 1695
m. -larını (4) 805, 861, 1760, 4408
m. -larınıñ (1) 8265
m. -m (1) 1820
mıyıklı : bıyıklı.
m. (3) 2074, 8263, 10314
militsioner : milis, polis.
m. (2) 2967, 3016
m. -ler (1) 9191
m. -leri (1) 9195
militsiya : milis, polis.
m. (5) 2965 (2), 7676, 7679, 7681
m. -ğa (2) 4177, 7685
m. -nı (1) 4178
millet : insan topluluğu, millet.
m. (3) 2236, 2508, 9989
m. -i (2) 5457, 10362
m. -ine (1) 12361
m. -ini (1) 1017
m. -iniñ (1) 10328
m. -lerinden (1) 217
m. -lerniñ (1) 7112
m. -ñ (1) 8582
m. -niñ (1) 11220
millimetr : milimetre.
m. (1) 6271

million : milyon.
m. (9) 52, 1959, 2164, 2205, 2597, 2793, 3786, 4837, 12717
m. -ğa (1) 4840
m. -ı (1) 1958
m. -lar (1) 1955
m. -larnen (3) 460, 7032, 7033
m. -million (1) 175
millioner : milyoner.
m. -ler (1) 11372
min- : binmek.
m. (5) 1781, 1810, 2037, 7788, 8903
m. -di (7) 1811, 4866, 5195, 5754, 6313, 10139, 10175
m. -diler (1) 8534
m. -e (2) 1488, 12692
m. -er (1) 6528
m. -eyatқан (1) 11330 (pr.)
m. -eyatқан kibi (1) 11252
m. -eyik (1) 3930
m. -gende (2) 171, 9900
m. -megen (1) 2853 (pr.)
m. -mek (2) 4897, 4899
m. -meycegime (1) 8414
m. -ñiz (2) 3061, 5739
m. -p (17) 152, 491, 1995, 2845, 3849, 3905, 4454, 4459, 4629, 5765, 6492, 7623, 7629, 7698, 8853, 11418, 12605
minber : merdivenli yüksekçe yer, kürsü.
m. -den (1) 12705
minder : minder.
m. (9) 107, 598, 1108, 1651, 1714, 2022, 4463, 6523, 7835
m. -çigine (1) 7814
m. -ge (2) 1655, 1678
m. -ler (2) 2363, 5293

m. -lerge (3) 978, 1534, 6035
m. -ni (5) 3269, 3272 (2), 3278, 5667
ministr : bakan.
m. (8) 11015, 11016, 11019 (2), 11021, 11024, 11025, 11027
m. -ler (1) 7634
ministrlik (-gi) : bakanlık.
m. -i (1) 77
m. -inden (1) 3679
m. -ke (5) 50, 81, 152, 235, 3810
m. -niñ (1) 5988
m. -te (4) 63, 200, 2219, 3811
m. -ten (3) 3726, 3809, 3816
minnetdar : minnettar.
m. -mız (1) 10985
minset- : bindirmek.
m. -p (1) 9653
m. -ti (1) 2764
minsiz : kusursuz.
m. (3) 4199, 4569, 12943
miras : miras.
m. -ı (1) 7130
m. -ından (1) 7849
m. -larından (1) 7115
mis : güzel koku.
m. (2) 1548, 1579
m. -i (1) 10749
misal : örnek, benzer.
m. için (6) 2246, 4960, 5989, 6891, 6908, 6950
m. (3) 3569, 4706, 12387
m. -ler (1) 7178
m. -nen (1) 11192
misli : eşi, benzeri.
m. (1) 3592
mişmişlen- : ?

m. -sinler (1) 8247
miy : beyin.
m. (1) 7021
m. -miz (1) 2184
m. -inden (1) 8396
m. -ine (2) 476, 479
m. -ini (2) 1705, 4803
m. -lerini (2) 85, 3027
miyavkuş : ?
m. (1) 6071
moda : moda.
m. -da (2) 7912, 10911
m. -lı (3) 4322, 5113, 8002
m. -sinen (1) 5093
Moldaviya : Moldavya.
M. (1) 2455
moldire- : ?
m. -gen (1) 6136 (pr.)
molla : molla, hoca.
m. (31) 1492, 1498, 1505, 1539, 4446, 4448, 4460, 4464, 4467, 4469, 4473, 4491, 4500, 4515, 4519, 4528, 4530, 4534, 4537, 4539, 4543, 4547, 4552, 4558, 4566, 4570, 4574, 4582, 7898, 8027, 8084
m. -dan (1) 4565
m. -evge (1) 7903
m. -ğa (1) 4500
m. -nen (1) 4559
m. -nın (8) 4497, 4526, 4551, 4555, 4567, 4568, 7892, 8277
m. -sı (2) 1488, 8139
m. -sinen (1) 8088
m. -sını (1) 8135
m. -sız (1) 4447
mollağa : molla.
m. -m (7) 4457 (2), 4465, 4471, 4478, 4504, 8153

m. -ma (1) 7825
m. -mnın (1) 8279
mollağay : molla.
m. -nı (1) 8299
m. -nın (1) 4524
Momine : Momine.
M. (1) 259
M. -sinen (1) 257
montaj : montaj.
m. (1) 12942
montajcı : montaj yapan kimse, montajcı.
m. (1) 12951
m. -lar (1) 12559
morar- : morarmak.
m. -dı (3) 10835, 11384, 13115
m. -ğan (1) 4363 (pr.)
m. -ğan kibi (1) 10992
morojenoye : dondurma.
m. (1) 10896
moskovskoye : Moskovskoye.
m. (1) 5084
Moskva : Moskova.
M. (1) 12540
M. -ğa (1) 11945
Moskviç : Moskovalı.
M. (1) 4870
mot : bereketli, yararlı; savurgan, müsrif.
m. (2) 560, 10037
motor : motor.
m. (3) 655, 657, 696
m. -ı (2) 648, 11438
m. -ını (1) 10668
m. -nın (3) 661, 669, 4004
mototsiklet : motorsiklet.
m. -inde (1) 9368

m. -ke (1) 12605
muabbet : dostluk, arkadaşlık, sevgi.
m. (14) 34, 2509, 2858, 6457, 9640, 10030, 10926, 10989, 10995, 10997, 11043, 11086, 11087, 11510
muabet : dostluk, sevgi.
m. (1) 3803
muabetlik : dostluk, sevgi.
m. (1) 3803
muabetsizlik : sevgisizlik.
m. (1) 3804
muakeme : yargılama, çıkar yol arama.
m. (1) 3790
m. -de (1) 3687
m. -si (1) 3794
m. -sini (1) 11572
muamele : davranma, davranış.
m. (3) 4568, 10575, 11955
m. -den (1) 10031
m. -sinden (1) 7901
m. -sinen (1) 1338
muavin : yardımcı.
m. -i (1) 12851
mucibi : uygun olarak, gereğince.
m. (1) 6012
mucize : mucize.
m. -ler (2) 2826, 4034
muçe : vücut, organ; görünüş, görünüm
m. -li (8) 19, 8390, 9998, 10286, 10484, 10818, 11808, 13106
m. -sindeki (1) 10025
muğbir : muhabir.
m. -i (1) 3680
m. -nen (1) 12939
muhtac : muhtaç.

m. (1) 823
m. ol- : gereksinim duymak.
m. -ğan (1) 930 (pr.)
m. -mağ kereksiñ (1) 3595
Muhtaram : Muhtaram.
M. (2) 9553, 9598
muğaddes : kutsal, mukaddes.
m. (8) 1491, 9035, 9460, 9543, 9810, 11473, 11993, 12234
m. -tir (1) 2358
muğavele : sözleşme.
m. (1) 6547
muğayt : itinalı; ihtiyatlı, dikkatli
m. (1) 1039
m. ol- : dikkatli olmak.
m. (2) 1074, 10680
m. -a (1) 12685
m. -masa (1) 4670
m. -rım (1) 12677
muğaytlık : dikkat, itina.
m. (1) 11846
m. -nen (4) 9415, 9799, 10382, 10828
munafıklık : arabozanlık.
m. -nen (1) 12507
münakaşa : tartışma.
m. (1) 5368
munarlı : sönük, cansız.
m. (1) 2621
murat (-dı) : istek, dilek, amaç.
m. -ına (1) 8291
m. -larına (1) 7022
m. -m (1) 8152
m. -mızğa (1) 8174
m. -ña (1) 10809
m. -ñızğa (1) 4489
m. -ına ir-: amacına ulaşmak.

m. -er (1) 2825
 m. -almaycağ (1) 7843
 (zm.)
 m. -di (1) 9008
Musa : Musa.
 M. (3) 323, 361, 386
musaviy : eşit, denk.
 m. (1) 10427
musibetli : dertli, belalı.
 m. (1) 7122
muskul : kas, adale.
 m. -ı (1) 7301
 m. -lar (1) 7021
 m. -ları (1) 505
 m. -larını (1) 3484
Musladin : Musladin.
 M. (1) 3394
musulman : müslüman.
 m. -m (1) 898
muşmolla : muşmula.
 m. (1) 3770
muteber : uzman.
 m. (1) 598
muvaffakiyet : başarı.
 m. (1) 2539
 m. -ler (1) 8519
 m. -lerge (1) 12714
 m. -lernen (1) 12846
 m. -nen (2) 7170, 12270
 m. -tir (1) 12858
muvaffakiyetli : başarılı.
 m. (1) 9363
muvakkat : geçici, vaktince.
 m. (1) 12505
muzıka : armonika.
 m. (4) 7862, 10934, 10962, 10964
mübarek : kutsal, mübarek.

m. (8) 532, 1170, 1594, 3384, 6228,
 7492, 8336, 10538
 m. -tir (1) 1446
müddet : süre.
 m. (1) 4756
 m. -inde (1) 6012
 m. -inden (1) 7035
müdür : müdür.
 m. (5) 2761, 2768, 2777, 2852,
 4746
 m. -i (17) 89, 2141, 2318, 2527,
 2752, 2841, 2857, 2874, 3843, 4134, 4744,
 4893, 10077, 10231, 10236, 10412, 11696
 m. -iniñ (1) 915
 m. -leri (3) 69, 3177, 6944
 m. -li (1) 7967
 m. -miz (2) 2935, 2936
müdirlik : müdürlük.
 m. (1) 11720
 m. -niñ (4) 916, 2764, 2790, 2848
müdiş : korkunç.
 m. (1) 10316
müessise : kurum, daire.
 m. -de (1) 11004
 m. -niñ (1) 11010
müfti : müftü.
 m. (5) 8023, 8033, 8135, 8141,
 8238
 m. -ge (2) 8079, 8103
 m. -nen (2) 8028, 8125
 m. -ni (1) 8088
 m. -niñ (14) 8029, 8081, 8083,
 8087, 8097, 8099, 8101, 8103, 8110, 8123,
 8134, 8138, 8188, 8222
müim : önemli.
 m. (11) 72, 1168, 2258, 3609, 3783,
 4828, 4844, 5257, 5334, 6023, 8100
 m. -i (3) 31, 10343, 11542

mükafat : ödül, mükafat.

m. -ı (1) 4738

mükafatla- : ödül vermek, ödüllendirmek.

m. -ğanlar (1) 8907 (zm.)

mülaaza : fikir, düşünce.

m. -ğa (2) 9202, 10348

mülaim : sevimli tatlı, hoş.

m. (7) 262, 557, 883, 3141, 3523, 8420, 13090

m. -mülaim (1) 396

mülaimlik : mülâyim olma.

m. -le (1) 6404

mülâyim : sevimli tatlı, hoş.

m. (12) 150, 1257, 4453, 5642, 6375, 6626, 6830, 7370, 10688, 10980, 13150, 13181

mülâyimlik : mülâyim olma.

m. (1) 7363

mülk : taşınmaz mal, mülk.

m. -m (1) 4377

m. -ñ (1) 3449

m. -ü (2) 6548, 8317

m. -ünden (1) 2015

m. -üne (1) 3677

m. -üni (1) 11194

mümkün : olabilir, olası, mümkün.

m. (144) 79, 199, 481, 497, 752, 829, 935, 1097, 1128, 1130, 1295, 1367, 1475, 1589, 1595, 1596, 1793, 1872, 1932, 2164, 2195, 2256, 2280, 2297, 2508, 2532, 2580, 2680, 2804, 2823, 2829, 3258, 3508, 3572, 3765, 3835, 3877, 3943, 3995, 4241, 4296, 4438, 4766, 5097, 5187, 5275, 5359, 5366, 5379, 5593, 5607, 5694, 5983, 5995, 6025, 6274, 6467, 6469, 6686, 6859, 6893, 6902, 6905, 6915, 6916, 6961, 7219, 7249, 7368, 7482, 7497, 7529, 7724, 7740, 7780, 7787, 7808, 7946, 8140, 8190, 8241, 8542,

8658, 8684, 8724, 8736, 8746, 8959, 9107, 9174, 9189, 9192, 9198, 9520, 9670, 9795, 9872, 9908, 9915, 9940, 9945, 9956, 9971, 10004, 10106, 10223, 10308, 10395, 10401, 10476, 10627, 10899, 10998, 11039, 11174 (2), 11213, 11227, 11247, 11253, 11329, 11331, 11394, 11501, 11532, 11601, 11686, 11696, 11706, 11712, 11799, 12063, 12101, 12118 (2), 12387, 12407, 12477, 12502, 12537, 12549, 12743, 12803, 12994

m. edi (5) 6750, 9330, 10739, 12041, 13042

m. -mi (13) 133, 3748, 4040, 6892, 10840, 11172, 11294, 11565, 12198, 12374, 12419, 12827, 12869

münafıklık : arabozuculuk.

m. -nı (1) 11166

münasebet : ilişki, yakınlık, alaka.

m. -i (1) 6319

m. -inen (4) 784, 987, 3801, 12957

m. -ini (2) 2592, 10328

m. -ler (1) 3591

m. -leri (1) 4062

m. -lerinden (2) 6753, 13049

m. -lerinen (1) 9465

m. -miz (1) 6853

m. -mizni (3) 9515, 9630, 13169

m. -nen (2) 4733, 4821

m. -nen (1) 8552

m. -ni (3) 9957, 10675, 10860

m. -te (4) 9228, 9236, 9620, 11493

m. -teler (1) 12109

m. -ten (1) 9513

münasebetsiz : yakışksız, çirkin.

m. (2) 2386 (2)

münasip : uygun, münasip.

m. (6) 1092, 2382, 9588, 9810, 10182, 11932

münderice : konu, muhteva.
m. -de (1) 7171
müracaat : başvuru, danışma.
m. -ta (1) 5960
m. et- : başvurmak.
m. -ecekmiş (1) 2537
m. -ken (1) 10709 (pr.)
m. -ken soñ (1) 8034
m. -p (1) 3828
m. -ti (3) 5435, 12865,
13054
müracaatname : başvuru belgesi.
m. -ni (1) 8039
mürebbiye : eğitimle görevli kadın.
m. (1) 11554
m. -si (1) 11551
mürekkep : karmaşık, bileşik.
m. (4) 1388, 6474, 9550, 12942
mürekkepleş- : karmaşılaşmak.
m. -p kettiler (1) 6475
müsaade : izin, müsaade.
m. (1) 10084
m. et- : izin vermek.
m. -mey edi (1) 139
m. -meymi (1) 10502
m. -meymiz (1) 10982
m. -meysiñiz (1) 11039
m. -ñizle (1) 2645
müsadere : zor alım.
m. etil- : zorla bir şeyin elden alınması.
m. -sin (1) 3840
müsafir : misafir.
m. (33) 321, 918, 976, 979, 1101,
1557, 1626, 1680, 2337, 2664, 2987, 4275,
4280, 4451, 4630, 5595, 6322, 6646, 8137,
8278, 10885, 10921, 10935, 11101, 11106,

11113, 11116, 11117, 11118, 11120,
11124, 12276, 12301
m. -den (1) 11125
m. -ge (4) 978, 1061, 4467, 9344
8066, 8127
m. -i (1) 9355
m. -inden (1) 985
m. -ine (1) 4462
m. -ini (1) 5243
m. -isiñiz (1) 8161
m. -ler (39) 299, 341, 350, 446,
1413, 1480, 1591, 1617, 1647, 1667, 1677,
1698, 2530, 2539, 2545, 2636, 2640, 2651,
2653, 3108 (2), 3263, 4226, 4233, 4686,
4688, 4695, 7911, 8513, 10076, 10083,
10889, 10893, 10983, 12280, 12704,
12897, 12900, 13059
m. -lerden (3) 1551, 1679, 2550
m. -lerge (11) 373, 923, 1507,
1657, 2589, 2613, 4189, 5295, 10900,
10969, 12293
m. -leri (3) 355, 1568, 2440
m. -lerinen (1) 1701
m. -lerini (2) 2583, 10922
m. -leriniñ (1) 391
m. -lernen (2) 1409, 1484
m. -lerni (22) 926, 1410, 1458,
1464, 1609, 1649, 1654, 1660, 1700, 1709,
2527, 3110, 8095, 8097, 8747, 10079,
10112, 12825, 12827, 12904, 13048, 13106
m. -lerniñ (16) 324, 379, 1509,
1663, 1670, 1671, 2528, 2564, 2572, 2622,
2642, 3239, 4273, 7643, 8138, 13049
m. -m (2) 1016, 11099
m. -miz (1) 2684
m. -msiñ (1) 850
m. -ni (3) 10074, 10929, 11748
m. -niñ (6) 1090, 9352, 10918,
11102, 11130, 11835

m. -siz (1) 708
müsafirhane : misafirhane.
m. (3) 252, 7667, 7669
m. -siniñ (1) 1708
m. -sine (1) 2540
m. -de (3) 7630, 8166, 8252
m. -ge (6) 7652, 7718, 7927, 8057,
müsafirlik : misafirlik.
m. -ke (3) 9349, 9354, 9907
m. -te (2) 6605, 7313
müsbet : olumlu.
m. (1) 491
müstakil : bağımsız.
m. (2) 2595, 9830
müstakillik (-gi) : bağımsızlık.
m. (1) 3568
m. -i (1) 7126
müstesna : istisna.
m. (1) 11536
müşavere : danışma.
m. -de (2) 2345, 2379
m. -mizde (1) 2227
m. -ni (1) 2255
m. -sinde (1) 4632
m. -sine (1) 1094
müşkül : güç, zor.
m. (2) 5178, 9371
m. edi (2) 260, 4367
müşteri : müşteri.
m. (3) 1088, 2304, 2997
m. -leri (1) 6602
m. -nen (1) 1095
m. -niñ (1) 10482
m. -si (1) 11627
müteğassıs : uzman.
m. (9) 720, 4120, 4134, 4959, 5158,
9091, 9926, 10720, 12931

m. -lar (6) 2240, 2454, 4597, 4958,
7258, 12456
m. -larğa (1) 1690
m. -larımız (1) 2244
m. -ta edi (1) 6159
müzakere : görüşme, tartışma.
m. -ge (1) 6937
müzey : müze.
m. -de (1) 7643
m. -den (1) 7644
m. -ge (1) 10182
m. -ine (1) 7643
m. -ni (1) 11235

N

naçalnik (-gi) : şef, amir, müdür.
n. (2) 8704, 8720
n. -msiñ (1) 3766
Nadejda Yermakova: Nadejda
Yermakova.
N. (8) 7519, 7602, 7630, 7636,
7640, 7647, 7655, 7662
N. -ğa (1) 6161
Nadejda : Nadejda.
N. -niñ (1) 7624
Nadirov : Nadirov.
N. (98) 19, 23, 28, 50, 59, 65, 112,
119, 148, 156, 164, 180, 184, 191, 197,
227, 229, 234, 461, 466, 473, 479, 484,
516, 523, 542, 548, 552, 555, 608, 625,
631, 652, 658, 667, 677, 686, 696, 699,
706, 1192, 1199, 1203, 1211, 1357, 1404,
1414, 1428, 1434, 2186, 2213, 2222, 2254,
2268, 2274 (2), 2278, 2282, 2288, 2293,
2307, 2309, 2329, 2336, 2337, 2344, 3042,
3048, 3056, 5789, 5798, 5805, 5851, 5855,
5876, 5952, 5954, 5969, 5971, 5986, 6938,

6979, 7040, 7044, 7046, 7090, 7095, 7194,
7198, 7202, 7204, 7224, 7231, 7245, 7251,
7522, 7538, 7786

N. -da (1) 154

N. -dan (1) 29

N. -ka (3) 26, 2254, 2340

N. -nı (6) 81, 233, 492, 1402, 3035,
5875

N. -nıñ (17) 30, 83, 88, 476, 493,
498, 550, 627, 1238, 1413, 1448, 1460,
5945, 5956, 6000, 6019, 6988

Nadya : Nadya.

N. (11) 6214, 6216, 6220, 6238,
6249, 7525, 7700, 7718, 8843, 8850, 8858

N. -nen (2) 6234, 7606

N. -nı (1) 8853

N. -nıñ (3) 7544, 7677, 7720

nafile : boşuna, boş yere.

n. (4) 3925, 7837, 8238, 10390

nağış : nakış.

n. -lı (1) 8008

nağme : ezgi, melodi.

n. -ler (1) 7121

nalet : lanet.

n. ol- : Tanrı'nın merhametinden
yoksun olmak.

n. -sun (1) 9968

nal : nal.

n. -ına (1) 11520

nalın : tahta ayakkabı, sandalet,
takunya.

n. -larını (1) 3489

nam : ün, tanınmış olma.

m. (1) 12960

n. -ı (4) 1307, 2689, 2695, 8277

Namanganlı : Namangan'da yaşayanlar.

N. (1) 9638

namaz : namaz.

n. kıl- : namaz kılmak.

n. -dı (1) 4384

n. -ına uy- : namazına başlamak.

n. -dı (2) 4535, 6497

namlı : ünlü, tanınmış.

n. (2) 10950, 11871

namus : namus.

n. -ı (2) 3673, 5223

n. -ına (1) 5236

n. -ını (1) 6464

n. -m (2) 2005, 2411

n. -mız (1) 8174

n. -nen (3) 2105, 11934, 12264

n. -ñnen (1) 8256

namuslı : namuslu.

n. (10) 243, 1363, 2099, 2259,
3671, 3836, 4803, 5210, 5612, 9244

namussızlık : namussuzca davranış.

n. (1) 4801

n. -ta (1) 5233

nan : ekmek.

n. (1) 6174

nane : nane.

n. -lerniñ (1) 760

nar : nar.

n. (2) 430, 1175

n. -mı (1) 3226

n. -nı (1) 11008

Nardile : Nardile.

N. (1) 6335

nas : ?

n. (3) 9960 (2), 9966

n. -nı (1) 9967

nasıl : nasıl., ne gibi, hangi.

n. (151) 122, 125, 169, 474, 595,
717, 718 (3), 719, 729, 829, 860, 897, 925,
928, 1230, 1256, 1434, 1458, 1558, 1888,

2020, 2185, 2291, 2302, 2325, 2359 (2), 2363, 2378, 2387, 2543, 2598, 2698, 2713, 2892, 2936, 2946, 3370, 3388, 3396, 3655, 3685 (2), 3828, 3836, 3962, 4314, 4560, 4955, 5128, 5132, 5358, 5363, 5609, 5664, 5890, 5947, 6469, 6614, 6655, 6720, 6774, 6842, 6886, 7045, 7284, 7819, 7881, 7882, 7911, 7951, 7973, 8011, 8121, 8260, 8398, 8540, 8615, 8662, 8725, 8802, 8820, 8906, 8909, 8927, 9121, 9129, 9227, 9236, 9250, 9398, 9515, 9597, 9735, 9745, 9796, 9843, 9852, 9887, 9909, 9965, 10047, 10136, 10185, 10214, 10307, 10342, 10395, 10400, 10445, 10570, 10582, 10599, 10733, 11011, 11031, 11139, 11118, 11157, 11308, 11316, 11413, 11437, 11466, 11598, 11701, 11704, 11781, 11802, 11837, 12021, 12065, 12288, 12301, 12358, 12385 (2), 12412, 12415, 12458, 12500, 12517, 12575, 12983, 13087, 13121, 13147, 13158

n. -sıñız (1) 13137

nasıldır : herhangi, bazı, bir çeşit.

n. (37) 275, 418, 641, 745, 1360, 1536, 1800, 2339, 2676, 3139, 3333, 3888, 4368, 4938, 4973, 5409, 6213, 6217, 7080, 7254, 7484, 7838, 8625, 8739, 8926, 9026, 9136, 9245, 9312, 9928, 10042, 10088, 10655, 11159, 11234, 11672, 13081

nasiat : öğüt, nasihat.

n. (1) 1317

nasiatla- : öğüt vermek.

n. -dı (1) 6617

Nasiba : Nasiba.

N. (6) 11569, 11574, 11585, 11586, 11604, 11612

nasip : kismet, talih.

n. ol- : güzel şeylere erişmek.

n. -masañ (1) 3645

n. -ğan edi (1) 7002

n. -may (3) 7564, 10986,

10996

Nataşa : Nataşa.

N. (43) 11835, 11839, 11850, 11855, 11859, 11865, 11868, 11875, 11880, 11881, 11885, 11890, 11902, 11904, 11910, 12153, 12162, 12164, 12187, 12202, 12218, 12227, 12230, 12237, 12303, 12308, 12312, 12320, 12324, 12329, 12341, 12352, 12361, 12378, 12393, 12405, 12406, 12422, 12427, 12429, 12560, 12877, 12879

N. -dan (1) 12157

N. -ğa (6) 11850, 12190, 12241, 12315, 12400, 12833

N. -nen (5) 11834, 11935, 11943, 12216, 12831

N. -nı (4) 11827, 12186, 12188, 12300

N. -nıñ (3) 11833, 11894, 12930

N. -sını (1) 11883

Navoiy : Navoiy.

N. (1) 9643

naz : naz.

n. (1) 11218

n. -nen (1) 9486

nazar : bakış; göz, nazar.

n. (4) 2731, 9962, 11048, 13041

n. -da (1) 9150

n. -ı (2) 3421, 4812

n. -ına (1) 10058

n. -ında (1) 9308

n. -ından (1) 12532

n. -ını (5) 3180, 6983, 9185, 9991,

10696

n. -lar (2) 10486, 12480

n. -lardan (1) 10315

n. -nen (1) 6863

n. taşla-: bakmak.

n. -p (8) 185, 407, 527,
4453, 5092, 6975, 7997, 8169

n. -dı (6) 555, 2271, 6101,
6128, 9431, 10300

n. -ğan (1) 2229 (pr.)

n. -dılar (1) 5410

n. -mağa (1) 6295

nazariy : teorik, kuramsal.

n. (1) 11710

nazarla- : nazar etmek.

n. -masınlar (1) 4688

n. -rsıñ (1) 4812

nazik : nazik.

n. (19) 400, 525, 1756, 2361, 3485,
4326, 4329, 5152, 6375, 7451, 8390, 9488,
9510, 9717, 9783, 10298, 10906, 11848,
1220

naziklik : nezaket.

n. (1) 144

Nazim : Nazim.

N. (376) 301, 302, 305, 712, 720,
908, 922, 1463, 1508, 1513, 1560, 1566,
1586, 1589, 1633, 1642, 1662, 1664, 1665,
1672, 1684, 1693, 1698, 1699, 1701, 1709,
1712, 1724, 1740, 2078, 2084, 2086, 2523,
2527, 2540, 2546, 2562, 2583, 2590, 2593,
2594, 2597, 2605, 2613, 2618, 2622, 2625,
2628, 2630, 2637, 2641, 3392, 3396, 3400,
3403, 3408, 3434, 3435, 3448, 3460, 3464,
3466, 3469, 3475, 3477, 3480, 3487, 3498,
3499, 3503, 3505, 3512, 3513, 3515, 3520,
3524, 3528, 3531, 3537, 3562, 3575, 3576,
3615, 3651, 3660, 3662, 4119, 4124, 4127,
4283, 4285, 4308, 4310, 4312, 4315, 4593,
4600, 4606, 4619, 4621, 4629, 4630, 4636,
4637, 4643, 4998, 5002, 5005, 5009, 5027,
5036, 5046, 5048, 5055, 5060, 5065, 5069,
5087, 5095, 5099, 5102, 5113, 5135, 5138,
5142, 5144, 5147, 5150, 5154, 5155, 5157,
5160, 5162, 5167, 5170, 5172, 5176, 5177,
5185, 5187, 5189, 5194, 5249, 5287, 5300,

5308, 5339, 5346, 5349, 5368, 5425, 5427,
5444, 5455, 5456, 5464, 5490, 5491, 5497,
5506, 5507, 5508, 5511, 5517, 5522, 5525,
5529, 5538, 5545, 5562, 5572, 5608, 5619,
5624, 5626, 5700, 5703, 5706, 5708, 5730,
5773, 5796, 5798, 6059, 6098, 6100, 6102,
6113, 6120, 6153, 6182, 6199, 6240, 6241,
6244, 6247, 6249, 6286, 6287, 6289, 6293,
6295, 6301, 6304, 6321, 6322, 6323, 6328,
6332, 6352, 6363, 6380, 6391, 6400, 6414
(2), 6416, 6433, 6458, 6461, 6463, 6466,
6479, 6489, 6490, 6492, 6494, 6496, 6505,
6522, 6779, 6782, 6784, 6791, 6793, 6795,
6797, 6799, 6801, 6804, 6807, 6809, 6812,
6819, 6822, 6824, 6826, 6834, 6844, 6859,
6984, 7072, 7269, 7270, 7279, 7282, 7284,
7285, 7291, 7293, 7295, 7297, 7303, 7309,
7310, 7315, 7321, 7324, 7326, 7328, 7342,
7361, 7366, 7371, 7378, 7388, 7392, 7397,
7405, 7427, 7429, 7430, 7432, 7445, 7454,
7455, 7459, 7462, 7465, 7468, 7470, 7479,
7482, 7500, 7503, 7505, 7508, 7510, 7517,
7520, 7523, 7525, 7528, 7534, 7540, 7603,
7607, 7627, 7631, 7647, 7651, 7653, 7659,
7662, 7666, 7670, 7671, 7672, 7686, 7695,
7704 (2), 7709, 7711, 7712, 7717, 7720,
7722, 7724, 7731, 7733, 7739, 7743, 7747,
7757, 7772, 7788, 7805, 8349, 8370, 8383,
8386, 8389, 8391, 8393, 8398, 8406, 8409,
8413, 8416, 8420, 8423, 8426, 8430, 8431,
8433, 8436, 8460, 8468, 8555, 8564, 8570,
8573, 8651, 8660, 8668, 8902, 8903, 8906,
8909, 8912, 8913, 8921, 8930, 8994, 8997

N. -den (5) 3391, 5399, 5531, 5570,
6148

N. edi (1) 5424

N. -ge (31) 919, 1672, 2724, 3388,
4119, 5052, 5105, 5319, 5384, 5514, 5709,
6112, 6163, 6242, 6397, 6773, 6783, 6803,
7272, 7330, 7361, 7370, 7392, 7650, 7677,
7761, 7766, 7814, 8411, 8914, 8993

N. -m (1) 7485

N. -nen (7) 3170, 3627, 5544, 5559, 5574, 6307, 7554

N. -ni (32) 1410, 2590, 3527, 4221, 4598, 5190, 5200, 5205, 5307, 5395, 5502, 5503, 5557, 5559, 5616, 6116, 6239, 6442, 6462, 6495, 6788, 6790, 6793, 7651, 7702, 7710, 7723, 7764, 8382, 8911, 8982, 9015

N. -niñ (110) 709, 1591, 1746, 1748, 2566, 2632, 3376, 3462, 3605, 4294, 5035, 5037, 5041, 5050, 5051, 5055, 5057, 5061 (2), 5075, 5090, 5097, 5107, 5139, 5142, 5151, 5165, 5185, 5192, 5300, 5301, 5302, 5310, 5383, 5446, 5516, 5530, 5588, 5590, 5615, 6099, 6107, 6111, 6114, 6117, 6291, 6299, 6370, 6372, 6374, 6384, 6404, 6419, 6430, 6788, 6798, 6805, 6806, 6814, 6850, 6866, 7274, 7300, 7302, 7337, 7340, 7341, 7362, 7385, 7386, 7389, 7419, 7440, 7447, 7463, 7572, 7574, 7665, 7669, 7674, 7678, 7681, 7683, 7692, 7694, 7707, 7726, 7784, 7802, 8348, 8364, 8374, 8391, 8396, 8399, 8400, 8408, 8446, 8473, 8478, 8655, 8657, 8909, 8925, 8929, 8967, 8976, 8989, 8996, 9014

Nazimbay : Nazimbay.

N. (1) 7543

Nazim Memedeminov : Nazim Memedeminov .

N. (1) 5308

nazlan- : nazlanmak, şımarmak.

n. -dı (1) 8408

n. -p (4) 865, 2123, 5552, 7445

n. -p turmadı (1) 10284

nazlı-nazlı : işveli, nazlı.

n. (1) 2619

ne : ne, nasıl, niye; ne gibi, nasıl.

n. (706) 14, 15, 20, 22, 35, 39, 65, 79, 82, 133, 142, 143, 177 (2), 181, 203, 414, 432, 490, 527, 640 (2), 664, 678, 730, 747 (2), 776, 785, 823, 864, 903, 931, 940,

989, 991 (2), 1003, 1005, 1052, 1061, 1085, 1087, 1088, 1090 (2), 1113, 1129, 1144, 1162, 1212, 1232, 1302, 1304, 1341, 1350, 1383, 1386, 1390 (2), 1391, 1439, 1613, 1642, 1668, 1704, 1705, 1716, 1721, 1733, 1735, 1779, 1783 (2), 1792, 1845, 1869, 1896, 1899, 1912, 1915, 1917, 1927, 1937, 1962 (2), 1969, 2027, 2050, 2109, 2127, 2185, 2272, 2283, 2285, 2287, 2306, 2322, 2349, 2350 (2), 2357, 2359, 2387, 2405, 2414, 2646, 2699, 2739, 2779, 2789, 2793, 2839, 2880, 2892, 2894, 2917, 2950, 3018, 3019 (2), 3026, 3039, 3069, 3116, 3146, 3151, 3165, 3213, 3217, 3228, 3284, 3309, 3361, 3449, 3450, 3470, 3474, 3477, 3519, 3537, 3545, 3546, 3554, 3567, 3643, 3646, 3660, 3714 (2), 3747, 3753 (2), 3756, 3761, 3779, 3805, 3853, 3863 (2), 3870, 3872, 3877, 3896, 3906, 3909, 3919, 3922, 3923, 3965, 3966, 4038, 4061, 4084, 4088, 4100, 4116, 4122, 4130, 4145, 4159, 4247, 4290, 4318, 4381, 4444, 4490, 4497, 4511, 4518, 4541, 4603, 4604, 4608, 4618, 4707, 4720, 4786, 4890, 4985, 5004, 5019, 5078, 5083, 5086, 5128, 5131, 5176, 5182, 5209, 5254, 5400, 5417, 5434, 5457, 5463, 5466, 5474, 5488, 5515, 5602 (2), 5608, 5649, 5663, 5676, 5697, 5735, 5770, 5779, 5790, 5829 (3), 5836, 5865, 5883, 5884, 5887, 5892, 5893 (2), 5894, 5947, 5961, 6045, 6054, 6063, 6085, 6147, 6148, 6229, 6258, 6311, 6340, 6398, 6418, 6421, 6431, 6433, 6435, 6473, 6475, 6503, 6504, 6586, 6652 (2), 6685, 6712, 6714, 6720, 6742, 6792, 6798, 6806, 6826, 6846, 6895, 6912, 6917, 6979, 7088, 7090, 7212, 7224, 7241 (2), 7254, 7271, 7284, 7317, 7366, 7372, 7427, 7436, 7454, 7476, 7480 (2), 7507, 7513, 7525, 7533, 7559, 7578, 7623, 7718, 7724, 7730, 7753, 7806, 7887, 7888, 7892, 7952, 7954 (2), 7955, 7956, 7983, 7989, 7993, 8077, 8101, 8150, 8160, 8163, 8175 (2), 8230, 8233 (2), 8235, 8313, 8319, 8321, 8332, 8359, 8383, 8393, 8394, 8399, 8429, 8435,

8438, 8443, 8454, 8456, 8464 (2), 8537, 8559, 8577, 8589, 8590, 8595, 8710, 8715, 8731, 8741, 8752, 8773, 8783, 8847, 8850, 8862, 8897, 8904, 8906, 8927, 8930, 8933, 8935, 8940, 8962, 9039, 9044, 9074 (2), 9144, 9155, 9178, 9183 (2), 9192, 9197, 9230, 9351, 9443, 9473, 9490, 9491, 9495, 9514, 9540, 9544, 9561, 9562, 9587, 9592, 9602, 9632, 9635, 9642 (2), 9670, 9716, 9721, 9734, 9736, 9738, 9765, 9795, 9802 (2), 9819, 9820, 9822, 9824, 9825, 9829 (2), 9837, 9842, 9843, 9854, 9856, 9876, 9886, 9903, 9946, 9958, 9964, 9992, 10035, 10041, 10126, 10164, 10183, 10195, 10220, 10289, 10354 (2), 10366, 10389, 10413, 10436, 10443, 10454, 10457, 10479, 10483, 10495, 10507, 10518, 10520, 10530, 10537, 10574, 10590, 10592, 10597, 10603, 10616, 10677, 10680, 10690, 10710, 10721, 10806, 10831, 10834, 10836, 10837, 10839, 10856, 10869, 10884, 10888, 10937, 10945, 10957, 10980, 10983, 11030, 11033, 11036, 11037, 11088, 11094, 10117, 10120, 10124, 10154, 10171, 10189, 10206, 10255, 10279, 10285, 10286, 10298, 10304 (2), 10306, 10331, 10334, 10335, 10360, 10365, 10377, 10397, 10404, 10405, 10419, 10422, 10424, 10429, 10491, 10494, 10507, 10512, 10544, 10580, 10587, 10605, 10610, 10611, 10655, 10688, 10711, 10763, 10780, 10799, 10827 (3), 10845, 10858, 10907, 10909, 10915, 10941, 10949, 10984, 12009, 12063, 12132, 12145 (2), 12146, 12167, 12169, 12176, 12186, 12204, 12213, 12227, 12236, 12261, 12283, 12304, 12305, 12307, 12318, 12336, 12340, 12346, 12362, 12391, 12427, 12437, 12439, 12459, 12460, 12484, 12517, 12542, 12552 (2), 12570, 12574, 12617, 12655, 12660, 12674, 12687, 12696 (2), 12822, 12874, 12994, 12999, 13008, 13022, 13073,

13087, 13095, 13098, 13101, 13126, 13129, 13163, 13174

n. -de (5) 48, 94, 475, 670, 10909

n. -den (12) 874, 1362, 1452, 2058, 3663, 4243, 4250, 4667, 5121, 6062, 8050, 12301

n. -dendir (2) 7449, 8613

n. -dir (3) 2213, 10772, 12031

n. -ge (19) 103, 506, 682, 971, 1277, 1843, 2018, 3128, 4091, 4151, 4495, 5011, 8736, 9572, 9724, 10537, 11180, 11262, 12363

n. için (72) 21, 48, 49, 83, 144, 218, 235, 1350, 1423 (2), 1429, 2066, 2276, 2440, 2793, 2952, 2993, 3124, 3322, 3511, 3641, 3653, 3654, 3731, 4469, 4669, 4794, 4883, 5265, 5325, 5516, 5978, 6431, 7204, 7342, 7818, 9063, 9215, 9491, 9518, 9520, 9696, 9975, 10097, 10392, 10496, 10512, 10514, 10620, 10728, 10822, 10859, 10872, 11157, 11174, 11198, 11208, 11293, 11332, 11396, 11473, 11574, 11615, 11643, 11794, 11998, 12017, 12020, 12224, 12319, 12908, 12981

n. içündür (25) 589, 781, 1840, 2159, 2374, 3255, 4282, 4721, 5118, 5167, 6214, 6258, 6415, 7344, 7388, 7561, 7839, 8276, 8843, 8921, 10245, 10432, 10690, 10913, 12945

n. ise (13) 102, 213, 662, 3330, 4188, 5076, 7274, 7811, 8484, 8878, 9880, 11345, 11394

n. kadar (67) 86, 143 (2), 244, 864 (2), 939, 1214, 1304, 1317, 1339, 1448, 1449, 1470, 1552, 2843, 2882, 2883, 2915, 3145, 3591, 3941, 3946, 3999, 4296, 4757, 4953, 5091, 5499, 5535, 5909, 5945, 6592, 6904, 7072, 7503, 7729, 7792, 8674, 9110, 9200, 9275, 9485, 9570, 9581, 9704, 9878 (2), 9923, 9935, 10112, 10259, 10427, 10482, 10542, 10626, 10683, 11075,

11181, 11223, 11374, 11436, 11752,
11937, 11963, 12698, 13146

n. -ler (18) 1721, 2760, 3551, 3552
(2), 4094, 4674, 6581, 6750, 9248, 9805,
10839, 10882, 11414, 11829, 13135 (2),
13139

n. -lerdir (11) 231, 1404, 4454,
5407, 6146, 9160, 10665, 11603, 12772,
12967, 12969

n. -lerni (1) 1162

n. -ler-nidir (1) 10882

n. -m (1) 10132

n. -nen (4) 852, 3009, 10238, 11667

n. -ni (2) 9813, 10477

n. -si (1) 4713

n. -sini (1) 12333

nebatat : bitki.

n. -lar (1) 532

nefes : nefes.

n. (1) 9123

n. -i (4) 888, 5041, 6807, 9470

n. -inde (1) 5598

n. -ini (1) 9137

n. -lerini (1) 909

n. -nen (1) 5666

n. -ni (1) 5041

n. al- : nefes almak.

n. -a (1) 4676

n. -dı (3) 9782, 10750,

11818

n. -dılar (1) 2269

n. -ğan (1) 12106 (pr.)

n. -ğan soñ (1) 546

n. -mağa (1) 5302

n. -mağ (1) 5081

n. -mağnıñ (2) 4686, 11762

n. -mağta (2) 4965, 12038

n. -mağta edi (1) 8682

n. -mağtalar (1) 4967

n. -may (1) 3230 (gr.)

n. -ñız (1) 522

n. -p (3) 5633, 8194, 8653

n. -sın (1) 8068

nefis I : nefis, öz varlık.

n. (2) 1392 (2)

n. -i (1) 6755

n. -inde (1) 1391

n. -ñe (1) 4517

n. -n (nefsin) (1) 6174

nefis II : çok güzel, istek uyandıran.

n. (2) 7124, 10963

nefishor : nefesine düşkün.

n. (1) 1398

nefret : nefret.

n. (3) 3804, 6732, 10290

n. -i (2) 6756, 7129

n. -iniñ (1) 6757

n. -nen (2) 3397, 3999

nefretlen- : nefret etmek.

n. -esiñ (1) 7218

n. -gen (1) 11529 (zm.)

n. -geni (1) 3035

negiz : temel, esas.

n. -i (1) 5313

n. -inden (1) 2153

n. -ini (4) 2538, 8712, 8714, 8723

nemse : Alman.

n. (3) 8602, 8636, 8640

n. -ler (1) 8593

n. -lerge (1) 8631

n. -lerni (1) 8637

n. -lerniñ (1) 8628

nerva : sinir.

n. -lar (1) 5832

n. -ları (1) 505
n. -larıñını (1) 3921
nesil : kuşak, nesil.
n. (4) 1408, 4956, 8855, 9989
n. -denmiz (1) 4199
n. -i (3) 1305, 9988, 11360
n. -inden (2) 779, 2667
n. -ler (3) 458, 459, 5992
n. -miz (1) 6777
n. -mizniñ (1) 8355
n. -nesilden (1) 2103
n. -niñ (2) 5287, 10733
n. -ñniñ (1) 11356
nesil-ecdat : nesil ecdat.
n. (1) 9461
neşe : sevinç, neşe.
n. -si (1) 12972
neşir : yayım, yayın.
n. olun-: yayımlanmak.
n. -dı (1) 7132
netice : sonuç, netice.
n. -de (2) 9196, 11052
n. -ge (1) 5607
n. -ler (3) 624, 1646, 2157
n. -lernen (1) 2733
n. -nen (1) 8124
n. -si (2) 7798, 11221
n. -sinde (10) 2490, 3818, 4665, 5340, 6757, 6929, 7101, 7796, 10098, 11929
n. -sini (5) 27, 491, 2483, 2820, 8897
neticelen- : sonuçlanmak.
n. -di (1) 12725
n. -geni için (1) 4272
nevbet : sıra, nöbet, kuyruk.

n. (8) 5048, 7277, 8820, 10283, 11659, 11876, 11891, 12877
n. -i (2) 9374, 11660
n. -ke (1) 4831
n. -nen (4) 2909, 5098, 5103, 7657
n. -te (12) 1353, 1355, 2167, 5045, 5819, 6948, 6972, 7584, 7587, 8859, 11658, 11659
n. -teki (4) 8240, 8883, 9656, 12775
nevbetçi : nöbetçi.
n. (4) 3998, 7702, 7716, 7717
nevidimka : görülmez saç tokası.
n. -lar (1) 7568
nezaket : incelik, zarafet.
n. (3) 5654, 8003, 8227
n. -i (1) 397
n. -le (3) 6365, 7393, 10009
n. -nen (3) 2914, 10087, 10888
nezaketli : ince, nazik.
n. (6) 151, 1244, 9465, 10091, 10807, 12473
nezaketlik : kibarlık.
n. (1) 7220
n. -nen (1) 13057
nezaketsiz : nazik olmayan.
n. -ler (1) 9292
nezaret : gözlem, gözetim, gözden geçirme
n. -ine (1) 1573
nıkta- : sıkılaştırmak., sıkıştırmak.
n. -p (2) 382, 6658
niayet : son, sonunda.
n. (48) 8, 275, 301, 504, 937, 951, 1469, 1485, 1938, 2063, 2141, 2157, 2254, 2370, 2696, 2737, 2909, 3144, 3170, 3415, 3425, 3666, 3711, 3781, 3935, 3978, 4140, 4726, 4754, 4984, 5157, 5231, 5423, 5543, 5644, 5682, 5684, 5709, 7265, 7582, 7855,

8099, 8291, 8679, 8743, 9660, 11102, 11568

nice : kaç, bir çok.

n. -nice (4) 81, 5267, 8746, 8779

n. (9) 797 (2), 1296, 1468, 2273, 2430, 2675 (2), 8578

niçün : niçin.

n. (4) 592, 12404, 12911, 13130

n. -dir (5) 12200, 12266, 12658, 13100, 13143

nika : nikah.

n. -mızını (1) 7824

n. -sını (1) 8027

n. kıydır-: nikah yaptırmak.

n. -mağ (2) 4481, 4485

n. kıy- : nikah yapmak.

n. -armız (1) 4510

n. -mağa (1) 4536

niķalı : nikahlı.

n. (1) 8081

Nikolay Petroviç Černişevskiy :
Nikolay Petroviç Černişevskiy.

N. edi (1) 6557

Nimetulla : Nimetulla.

N. (34) 265, 270, 285, 290, 724, 1730, 1738, 2548, 2555, 2648, 2651, 2659, 2670, 2682, 2716, 4043, 4285, 4289, 4292, 4629, 4630, 5157, 6203, 6208, 6232, 6776, 8436, 8467, 8472, 8491, 8524, 8560, 8564, 8652

N. eken (1) 2558

N. -nen (2) 920, 1724

N. -nı (1) 5708

N. -niñ (4) 3170, 3375, 4275, 4286

nimrang : bir üzüm çeşidi.

n. (1) 2460

nisbeten : nispeten, bir dereceye kadar.

n. (2) 198, 11472

nişan : işaret.

n. (1) 7616

n. -ğa (1) 1894

n. -ına (3) 6596 (2), 10617

n. -ları (1) 2310

n. -nı (1) 2312

nişan-tamğa : işaret iz.

n. (1) 6595

nişaret : ucube, tuhaf.

n. (1) 4760

n. -li (1) 9968

nişastalı : nişastalı.

n. (1) 12124

Niyar : Niyar .

N. (482) 9025, 9099, 9103, 9104 (2), 9105, 9117, 9119, 9134, 9138, 9150, 9154, 9159, 9221, 9224, 9229, 9242, 9251, 9252, 9265, 9268, 9285, 9287, 9301, 9303, 9305, 9317, 9320, 9336, 9340, 9352, 9364, 9369, 9373, 9395, 9403, 9406, 9409, 9420, 9435, 9443, 9449, 9451, 9456, 9469, 9483, 9486, 9496, 9497, 9502, 9510 (2), 9512, 9518, 9525, 9538, 9539, 9546, 9552, 9555, 9556, 9562, 9565, 9570, 9573, 9574, 9590, 9597, 9622, 9628, 9633, 9637, 9646, 9649, 9656, 9658, 9661, 9663, 9664, 9672, 9675, 9676, 9683, 9687, 9691, 9695, 9698, 9700, 9705, 9706, 9707, 9721, 9723, 9728, 9730, 9731, 9732, 9734, 9744, 9748, 9750, 9753, 9760, 9768, 9770, 9781, 9805, 9809, 9812, 9816, 9822, 9823, 9827, 9839, 9847, 9855, 9856, 9862, 9868, 9872, 9876, 9891, 9900, 9910, 9917, 9936, 9954, 9970, 9975, 9984, 9986, 10006, 10020, 10021, 10028, 10032, 10043, 10056, 10111, 10115, 10170, 10172, 10179, 10181, 10188, 10210, 10212, 10213, 10222, 10223, 10229, 10232, 10238, 10263, 10268, 10342, 10349, 10368, 10378, 10383, 10392, 10396, 10406, 10416, 10421, 10455,

10474,	10533,	10553,	10556,	10565,	12283,	12288,	12291,	12297,	12305,
10569,	10573,	10584,	10606,	10626,	12308,	12309,	12315,	12323,	12338,
10635,	10643,	10644,	10649,	10654,	12357,	12360,	12368,	12369,	12376,
10663,	10664,	10668,	10700,	10701,	12379,	12396,	12400,	12404,	12414,
10712,	10721,	10727,	10737,	10738,	12431,	12457,	12477,	12479,	12570,
10742,	10746,	10757,	10758,	10765,	12577,	12593,	12599,	12602,	12606,
10767,	10768,	10772,	10785,	10786,	12612,	12632,	12638 (2),	12652,	12660,
10790,	10792,	10797,	10798,	10799,	12662,	12663,	12669,	12678,	12689,
10806,	10817,	10827,	10829,	10840,	12693,	12695,	12819,	12826,	12828,
10855,	10857,	10864,	10869,	10873,	12838,	12839,	12889,	12891,	12916,
10883,	10884,	10886,	10889,	10891,	12925,	12945,	12961,	12964,	12967,
10893,	10898,	10900,	10928,	10935,	12974,	12981,	12983,	12987,	12989,
10937,	10940,	10941,	10948,	10949,	12992,	12998,	13003,	13014,	13025,
10956,	10962,	10969,	10971,	10972,	13030,	13032,	13043,	13047,	13051,
10974,	10977,	10979,	10984,	11010,	13061,	13063,	13069,	13078,	13086,
11015,	11017,	11064,	11076,	10233,	13102,	13108,	13109,	13116,	13117,
10238,	10245,	10249,	10254,	10262,	13135,	13138,	13139,	13143,	13150,
10266,	10271,	10274,	10277,	10290,	13152,	13154,	13157,	13162,	13165,
10292,	10302,	10310,	10311,	10331,	13169,	13173,	13176,	13178	
10332,	10334,	10349,	10358,	10369,					
10396,	10397,	10419,	10431,	10435,	N. -da (1) 9124				
10437,	10440,	10447,	10458,	10463,					
10472,	10481,	10507,	10521,	10521 (2),	N. -ga (56) 9065,	9227,	9289,	9311,	
10526,	10528,	10536,	10544,	10548,	9415,	9440,	9472,	9499,	9531,
10550,	10552,	10558,	10562,	10568,	9617,	9741,			
10572,	10579,	10580,	10583,	10585,	9995,	10018,	10061,	10146,	10193,
10598,	10602,	10606,	10616,	10625,	10242,	10423,	10658,	10666,	10755,
10629,	10634,	10635,	10639,	10640,	10781,	10853,	10920,	10982,	11006,
10650,	10657,	10676,	10688,	10694,	11046,	11258,	11393,	11433,	11596,
10715,	10721,	10725,	10730,	10734,	11646,	11663,	11696,	11707,	11712,
10741,	10745,	10746,	10748,	10751,	11783,	11811,	11891,	11922,	11924,
10754,	10759,	10761,	10767,	10774,	11954,	11957,	11995,	12025,	12616,
10785,	10792,	10793,	10798,	10804,	12657,	12693,	12830,	12832,	12927,
10807,	10813,	10825,	10827,	10849,	13088,	13093,	13115,	13132	
10856,	10858,	10861,	10864,	10895,					
10899,	10906,	10909,	10914,	10921,	N. -lar (1) 12556				
10923,	10924,	10933,	10936,	10943,					
10947,	10950,	10958,	10962,	10967,	N. -larniñ (8) 9300,	9414,	9533,		
10971,	10983,	10997,	10999,	12001,	9961,	10697,	11242,	12137,	12269
12003,	12004,	12006,	12007,	12011,					
12015,	12021,	12022,	12043,	12046,	N. -mi (2) 12206,	12873			
12054,	12068,	12076,	12082,	12107,					
12109,	12139,	12140,	12141,	12207,	N. -nen (19) 9102,	9411,	9438,		
12229,	12230,	12246,	12255,	12278,	9652,	9906,	10671,	10675,	10917,
					11728,	11824,	11916,	12030,	12062,
					12100,	12486,	12885,	12898,	12924
					N. -ni (46) 9145,	9220,	9223,	9288,	
					9309,	9362,	9418,	9558,	9641,
					9788,	9836,			
					10013,	10063,	10152,	10527,	10589,

10620, 10684, 10688, 10834, 10850,
10927, 10952, 10966, 11063, 11069,
11282, 11288, 11428, 11497, 11587,
11592, 11593, 11703, 11736, 11749,
11831, 11834, 11835, 11991, 12118,
12267, 12274, 12282, 12891, 13113

N. -niñ (102) 9237, 9303, 9327,
9333, 9335, 9343, 9374, 9426, 9465, 9489,
9493, 9608, 9612, 9679, 9765, 9789, 9793,
9798, 9806, 9922, 9974, 10011, 10025,
10059, 10122, 10137, 10170, 10194,
10199, 10270, 10386, 10390, 10404,
10419, 10451, 10457, 10559, 10576,
10581, 10596, 10610, 10617, 10633,
10641, 10673, 10674, 10691, 10705,
10714, 10717, 10759, 10788, 10811,
10939, 11012, 11030, 11243, 11315,
11321, 11407, 11466, 11500, 11542,
11589, 11596, 11600, 11618, 11648,
11649, 11654, 11667, 11691, 11704,
11713, 11719, 11765, 11790, 11806,
11824, 11830, 11841, 12080, 12156,
12239, 12260, 12268, 12290, 12294, 12320
(2), 12348, 12372, 12422, 12424, 12636,
12674, 12683, 12919, 12954, 13005,
13007, 13009

N. -sız (1) 12231

Niyar İkmətli : Niyar İkmətli

N. (4) 10817, 11745, 12814, 12815

N. -ge (1) 12818

Niyarhanım : Niyar hanım.

N. (3) 10220, 10751, 12953

niyet : amaç, maksat.

n. (1) 1458

n. -i (1) 9371

n. -ini (2) 2898, 4570

n. -ñ (1) 3565

n. -nen (5) 1381, 1465, 6010, 8896

(2)

n. -ñiz (2) 1564, 1646

n. et- : bir şeyi yapmayı
tasarlamak.

n. -e (1) 11138

n. -ken edi (1) 12809

niyetlen- : niyet etmek, tasarlamak.

n. -gen edi (3) 2193, 5002, 6316

n. -gen (1) 9348 (pr.)

n. -gende (1) 9171

n. -genini (1) 11250

n. -se (1) 5477

nizam : düzen, kural.

n. (1) 10178

n. -ı (1) 4767

n. -ğa çek- : düzene sokmak.

n. -ti (1) 1184

n. -mek için (1) 2135

n. -ğa çektir-: düzene sokturmak.

n. -diler (1) 8283

noğay : bugün Kuzey Kafkasya'da
yaşayan bir Türk boyu.

n. (1) 4438

nokta : nokta.

n. (1) 936

n. -çık (3) 8742, 8743, 8745

n. -dan (1) 936

n. -ğa (2) 10110, 12377

n. -lardan (1) 2104

n. -larından (1) 626

noktai nazar : görüş, görüş açısı.

n. -ını (1) 6982

noktaiy nazar : görüş, görüş açısı.

n. -ından (1) 12532

nomay : bol.

n. (2) 5604, 7275

nota : nota.

n. (1) 332

n. -çıklar (1) 4894

Novosibirsk : Novosibirsk.

N. (1) 12730

nuksan : noksan.

n. -ı (1) 10738

Nukus : Nukus.

N. (8) 988, 2302, 2996, 3849, 4748, 7004, 7629, 8952

N. -ka (18) 970, 998, 1027, 2280, 2320, 2948, 2984, 3022, 3031, 3813, 5827, 6490, 7523, 7544, 7600, 8937, 8950, 8973

N. -mnı (1) 1024

N. -nı (2) 4914, 7549

N. -nıñ (4) 986, 1030, 1036, 2293

N. -ta (9) 975, 2979, 3709, 3809, 4614, 5363, 7375, 7769, 8999

N. -tan (6) 2945, 2958, 4277, 6161, 8907, 9013

numayış : gösteriş.

n. et- : gösteriş yapmak.

n. -ti (1) 10080

numüne : göstermelik.

n. -leri (1) 7107

nur : aydınlık, ışıık.

n. (3) 802, 12537, 12767

n. -ı (1) 2375

n. -ını (1) 10001

n. -ları (3) 1170, 1755, 2483

n. -larinen (1) 1441

n. -larını (7) 172, 1156, 1975, 2520, 5080, 7075, 7930

n. -unda (1) 9264

n. -undan (1) 2823

Nurata : Nurata (dağ adı).

N. (4) 2424, 2518, 3134, 3153

nurlan- : aydınlanmak.

n. -dı (3) 1174, 7802, 8989

n. -dılar (1) 7220

nurlu : aydınlık, ışıık, parlak.

n. (1) 198, 263

nursız : sevimsiz.

n. (2) 2065, 10202

nutq : konuşma, nutuk.

n. (1) 4735

O

o : o (zamir), o (sıfat), şu, öbür, öteki.

o. (1184) 10, 14, 22, 35, 44, 54, 60, 86, 93, 96, 109, 113, 116, 120, 130, 139, 145, 147, 148, 164, 168, 176, 181, 222, 225, 235, 259, 270, 280, 307, 313, 322, 329, 348, 354, 374, 383, 386, 389, 390, 396, 412, 432, 434, 437, 438, 444, 445, 488, 490, 497, 499, 504, 512, 517, 518, 523, 575 (2), 576, 578, 580, 582, 589, 628, 650, 657, 659, 670, 682, 698, 720, 731, 732, 764, 766, 776, 779, 796, 820, 822, 827, 836, 874, 878, 886, 897, 910, 928, 935, 936 (2), 939, 946, 968, 977, 980, 985, 996, 1001, 1003, 1022, 1038, 1045, 1052, 1062, 1067, 1068, 1070, 1095, 1107, 1108, 1113, 1116, 1118, 1128, 1129, 1131, 1134, 1137, 1149, 1175, 1181, 1186, 1196, 1228, 1232, 1234, 1236, 1238, 1241, 1244, 1264, 1273, 1295, 1301, 1302, 1308, 1326, 1328, 1339, 1344, 1345, 1358, 1400, 1402, 1408, 1423, 1440, 1444 (2), 1450, 1451, 1470, 1484, 1495, 1525, 1527, 1567, 1570, 1572, 1619, 1621, 1624, 1626, 1683, 1696, 1701, 1706, 1717, 1718, 1759, 1772, 1779, 1780, 1838, 1841, 1845, 1846, 1864, 1878, 1893, 1894, 1915, 1916, 1931, 1944, 1961, 1962, 1964, 1966, 2001, 2051, 2052, 2060, 2094, 2118, 2120, 2122, 2123, 2134, 2148, 2185, 2196, 2203, 2255, 2271, 2283, 2309, 2341, 2349, 2357, 2359, 2365, 2369, 2373, 2374, 2389, 2393, 2407, 2410, 2436, 2445, 2543,

2552, 2556, 2577, 2588, 2599 (2), 2601, 2602, 2605, 2609, 2616, 2618, 2630, 2649, 2656, 2660, 2690, 2696, 2697, 2699, 2701, 2706, 2717, 2724, 2737, 2738, 2739, 2745, 2759, 2760, 2767, 2773, 2780, 2781, 2793, 2800, 2805, 2806, 2808, 2812, 2857, 2858, 2878, 2879, 2880, 2882, 2890, 2914, 2928, 2931, 2957, 2958, 2972, 2988, 3003, 3011, 3014, 3021, 3026, 3036, 3038, 3046, 3051, 3053, 3101, 3119, 3126, 3177, 3211 (2), 3216, 3217, 3232, 3240, 3247, 3256, 3260, 3276, 3301, 3312, 3317, 3319, 3325, 3329, 3345, 3349, 3381, 3389, 3390, 3394, 3396, 3399, 3404, 3409, 3413, 3433, 3434, 3446, 3452, 3461, 3479, 3510, 3532, 3543, 3549, 3552, 3570, 3579, 3586, 3591, 3593, 3600, 3615, 3628, 3637, 3664, 3683, 3702, 3707, 3709, 3760, 3782, 3796, 3852, 3855, 3866, 3889, 3893, 3896, 3908, 3910, 3922, 3923, 3924, 3928 (2), 3935, 3939, 3950, 3954, 3963, 3965, 3966, 3982, 4009, 4010, 4030, 4040, 4041, 4042, 4053, 4054, 4057, 4072, 4077, 4084, 4128, 4135, 4142, 1452, 4155, 4161, 4173, 1475, 4188, 4193, 4209, 4227, 4230, 4236, 4247, 4263, 4264, 4276, 4283, 4289, 4292, 4294, 4318, 4339, 4355, 4370, 4378, 4382, 4391, 4441, 4456, 4495, 4502, 4504, 4541, 4558, 4570, 4589, 4602, 4607, 4622, 4627, 4631, 4636, 4641, 4653, 4657, 4659, 4671, 4696 (2), 4708, 4762, 4774, 4789, 4791, 4796, 4807, 4865, 4876, 4883, 4892, 4907, 4929, 4932, 4987, 5001, 5008, 5020, 5037, 5104, 5107, 5124, 5165, 5189, 5192, 5195, 5200, 5209, 5216, 5221, 5243, 5263, 5265, 5268, 5269, 5281, 5334, 5350, 5369, 5395, 5399, 5402, 5437, 5467 (2), 5486, 5503, 5521, 5555, 5574, 5579, 5596, 5602, 5609, 5611, 5615, 5643, 5647, 5658, 5663, 5665, 5667, 5692, 5699, 5702, 5728, 5729, 5746, 5753, 5756, 5806, 5808, 5837, 5852, 5854, 5856, 5875, 5881, 5913, 5923, 5928, 5933, 5941, 5948, 5992, 6002, 6037, 6038, 6096, 6101, 6112, 6116, 6118, 6128, 6145, 6155, 6180, 6194, 6198, 6227, 6228,

6242, 6253, 6271, 6299, 6303, 6312, 6325, 6345, 6352, 6354, 6384, 6398, 6402, 6416, 6420, 6422, 6434, 6439, 6449, 6484, 6489, 6495, 6512, 6527, 6533, 6545, 6589, 6591, 6594, 6599, 6604, 6632, 6635, 6646, 6652, 6659, 6667, 6670, 6688, 6695, 6724, 6726, 6732, 6749, 6761, 6772, 6775, 6780, 6790, 6806, 6810, 6814, 6850, 6858, 6871, 6891, 6893, 6904, 6910 (2), 6917, 6933, 6948, 6950, 6959, 6960, 6996, 6997, 7002, 7010, 7020, 7053, 7066, 7072, 7116, 7138, 7144, 7152, 7155, 7212, 7213, 7222, 7241, 7255, 7261, 7268, 7279, 7312, 7317, 7322, 7341, 7376, 7402, 7427, 7433, 7435, 7439, 7447, 7458, 7467, 7473, 7507, 7516, 7529, 7533, 7555, 7558, 7564, 7568, 7574, 7576, 7583, 7591, 7602, 7603, 7607, 7618, 7620, 7631, 7659, 7675, 7677, 7706, 7708, 7722, 7747, 7750, 7755, 7763, 7802, 7811, 7820, 7839, 7843, 7844, 7846, 7849, 7863, 7874, 7887, 7892, 7895, 7904, 7905, 7907, 7910, 7923, 7940, 7947, 7948, 7953, 7986, 8011, 8020, 8023, 8029, 8074, 8080, 8087, 8090, 8097, 8104, 8106, 8148, 8171, 8173, 8175, 8183, 8191, 8197, 8214, 8215, 8218, 8234, 8252, 8255, 8264, 8265, 8288, 8307, 8308, 8314, 8330, 8332, 8336, 8350, 8361, 8362, 8369, 8371, 8374, 8376, 8379, 8382, 8391, 8396, 8398, 8409, 8419, 8429, 8438, 8443, 8458, 8462, 8465, 8472, 8483, 8493, 8495, 8524, 8555, 8566, 8568, 8571, 8588, 8592 (2), 8606, 8611, 8649, 8657, 8666, 8667, 8671, 8674, 8696, 8698, 8733, 8739, 8740, 8743, 8752, 8755, 8765, 8796, 8818, 8829, 8845, 8848, 8857, 8866, 8873 (2), 8874, 8888, 8890, 8891, 8895, 8897, 8904, 8906, 8909, 8923, 8929, 8939, 8947, 8948, 8955, 8964, 8979, 8982, 8990, 8995, 9037, 9064 (3), 9073, 9076, 9081, 9128, 9144, 9147, 9150 (2), 9167, 9183, 9202, 9213, 9228, 9246 (2), 9249 (2), 9253, 9259, 9274, 9275, 9290, 9305, 9315, 9316, 9319, 9333, 9354, 9374, 9376, 9379, 9382, 9393, 9408, 9422, 9433, 9435, 9443, 9444, 9459, 9466, 9493,

9510, 9513, 9523, 9526, 9543, 9572, 9581,
 9585, 9617, 9654, 9660, 9696, 9713, 9715,
 9721, 9734, 9736, 9744, 9748, 9779, 9790,
 9795, 9798, 9809, 9822, 9826, 9827, 9837,
 9863, 9889, 9906, 9923, 9925, 9927, 9948,
 9950, 9952, 9953, 9955, 9965, 9988, 9995,
 10001, 10013, 10029, 10033, 10065,
 10098, 10111, 10135, 10136, 10170,
 10173, 10175, 10182, 10191, 10193,
 10208, 10213, 10220, 10241, 10247,
 10250, 10258, 10259, 10269, 10276,
 10278, 10306, 10319, 10320, 10324,
 10332, 10340, 10349, 10353, 10354,
 10362, 10364, 10371, 10373, 10379,
 10386, 10423, 10431, 10442, 10445,
 10457, 10466, 10471, 10481, 10504, 10506,
 10508, 10509, 10516, 10522, 10537,
 10546, 10567, 10571, 10594, 10632,
 10637, 10650, 10654, 10662, 10675,
 10685, 10700, 10709, 10718, 10738,
 10770, 10777, 10803, 10804, 10809,
 10814, 10818, 10844, 10850, 10860,
 10872, 10876, 10899, 10917, 10922,
 10923, 10957, 10964, 10995, 11006,
 11016, 11024, 11031, 11064, 11073,
 11074, 11077, 11083, 11089, 11162,
 11192, 11195, 11200, 11206, 11209,
 11212, 11219, 11226, 11229, 11253,
 11255, 11308, 11310, 11324, 11329,
 11345, 11346, 11347, 11367, 11370,
 11371, 11372, 11378, 11387, 11391,
 11400, 11403, 11404, 11411, 11418,
 11428, 11443, 11452, 11457, 11467,
 11497, 11503, 11508, 11515, 11519,
 11533, 11536, 11540, 11544, 11545,
 11548, 11570, 11589, 11592, 11596,
 11610, 11624, 11639, 11644, 11647,
 11652, 11663, 11674, 11677, 11683,
 11700, 11722, 11732, 11749, 11752,
 11757, 11796 (2), 11804, 11814, 11824,
 11826, 11827, 11830, 11832, 11841,
 11843, 11845, 11846, 11850, 11862,
 11881, 11907, 11912, 11922, 11926,
 11931, 11952, 11959, 11963, 11969,

11989, 12010, 12013, 12015, 12037,
 12043, 12049, 12052, 12055, 12065,
 12074, 12099, 12108, 12109, 12120,
 12139, 12141, 12151, 12165, 12188,
 12192, 12197, 12232, 12247, 12251,
 12258, 12267, 12272, 12285, 12287,
 12296, 12348, 12355, 12363, 12391,
 12395, 12409, 12433, 12434, 12439,
 12441, 12468, 12472, 12479, 12481,
 12500, 12517, 12519, 12521, 12527,
 12530, 12543, 12559, 12563, 12572,
 12588, 12590, 12603, 12638, 12656,
 12666, 12681, 12697, 12698, 12702,
 12710, 12719 (2), 12722, 12723, 12741,
 12749, 12750, 12754, 12762, 12788,
 12797, 12803, 12808, 12812, 12815,
 12818, 12829, 12845, 12891, 12895,
 12901, 12908, 12926, 12928, 12929,
 12935, 12939, 12950, 12974, 12996,
 12997, 13001, 13010, 13015, 13073,
 13083, 13102, 13106, 13110, 13113,
 13114, 13120, 13140, 13166

o. bir (10) 1009, 1507, 1652, 4455,
5829, 6701, 8389, 8637, 8646, 9877

o. birisi (2) 3588, 4005

o. birsi (1) 3252

o. -ndan soñ (18) 281, 1333, 9270,
9977, 10006, 10109, 10983, 11002, 11487,
12047, 12173, 12330, 12347, 12351,
12382, 12583, 13145, 12840

o. -ña (386) 58, 142, 151, 242, 261,
280, 321, 412, 480, 493, 518, 527, 591,
687, 717, 721, 747, 767, 774, 781, 784,
810, 838, 853, 885, 958, 959, 988, 989,
997, 1000, 1040, 1079, 1089, 1130, 1213,
1271, 1274, 1300, 1335, 1338, 1359, 1364,
1378, 1388, 1396, 1455, 1467, 1485, 1529,
1581, 1738, 1826, 1831, 1904, 1952, 1955,
1965, 2053, 2057, 2061, 2088, 2185, 2204,
2213, 2257, 2304, 2392, 2394, 2396, 2590,
2591, 2683, 2693, 2695, 2759, 2850, 2883,
2893, 2917, 2967, 2999, 3023, 3037, 3102,
3122, 3138, 3156, 3179, 3181, 3217, 3292,

3334, 3346, 3392, 3435, 3440, 3449, 3477,
 3497, 3543, 3544, 3594, 3674, 3684, 3712,
 3721, 3749, 3797, 3831, 4023, 4071, 4100,
 4121, 4151, 4161, 4329, 4369, 4372, 4374,
 4375, 4395, 4401, 4411, 4413, 4458, 4516,
 4517, 4595, 4641, 4672, 4718, 4763, 4780,
 4800, 4994, 5170, 5186, 5190, 5222, 5223,
 5228, 5232, 5286, 5419, 5530, 5612, 5641,
 5664, 5692, 5747, 5751, 5821 (2), 5822,
 5920, 6006, 6046, 6100, 6279, 6416, 6437,
 6562, 6585, 6586, 6587, 6593, 6602, 6623,
 6660, 6676, 6748, 6751, 6877, 6934, 6951,
 6960, 7002, 7246, 7277, 7281, 7345, 7500,
 7522, 7548, 7587, 7702, 7711, 7740, 7746,
 7751, 7878, 7900, 7944, 7960, 7992, 7997,
 8015, 8017, 8041, 8069, 8081, 8107, 8140,
 8172, 8230, 8233, 8235, 8238, 8288, 8324,
 8395, 8428, 8537, 8538, 8544, 8560, 8571,
 8591, 8606, 8622, 8648, 8697, 8701, 8712,
 8745, 8757, 8839, 8893, 8922, 8930, 8958,
 8975, 9197, 9212, 9222, 9225, 9285, 9286,
 9290, 9293, 9309, 9318, 9340, 9366, 9380,
 9421, 9422, 9428, 9460, 9471, 9473, 9486,
 9563, 9564, 9593, 9607, 9617, 9625, 9661,
 9663, 9716, 9743, 9767, 9818, 9823, 9871,
 9877, 9882, 9929, 9956, 9974, 9998,
 10007, 10020, 10029, 10066, 10068,
 10114, 10118, 10171, 10172, 10195,
 10197, 10213, 10246, 10265, 10269,
 10276, 10383, 10385, 10391, 10455,
 10486, 10489, 10496, 10584, 10585,
 10587, 10625, 10626, 10639, 10641,
 10726, 10737, 10812, 10821, 10829,
 10831, 10832, 10870, 10872, 10919,
 10930, 10951, 10963, 10986, 10992,
 11011, 11097, 11108, 11200, 11218,
 11220, 11269, 11275, 11287, 11295,
 11358, 11416, 11525, 11541, 11580,
 11585, 11586, 11655, 11716, 11747,
 11755, 11777, 11811, 11873, 11909,
 11928, 11946, 11992, 12006, 12021,
 12023, 12046, 12060, 12062, 12080,
 12106, 12122, 12128, 12153, 12176,
 12193, 12214, 12227, 12263, 12265,

12305, 12308, 12329, 12360, 12462,
 12463, 12467, 12600, 12621, 12634,
 12669, 12678, 12685, 12689, 12757,
 12765, 12773, 12786, 12802, 12843,
 12847, 12945, 13113, 13137

o. -ñace (1) 12454

o. -nda (13) 1518, 2050, 3603,
 5039, 5460, 6434, 6919, 8184, 9833,
 10912, 11472, 11895, 12433

o. -ndan (55) 87, 144, 154, 259,
 577, 857, 1102, 1451, 2109, 2686, 2696,
 2789, 2794, 2987, 3073, 3664, 3925, 4788
 (2), 5463, 5850, 6101, 6147, 6317, 6441,
 6472, 6477, 6751, 6801, 6858, 7856, 8772,
 9000, 9234, 9259, 9413, 9567, 9656, 9838,
 10053, 10128, 10201, 10267, 10327,
 10368, 10440, 10730, 10803, 10929,
 10985, 11155, 11353, 11354, 11644, 12398

o. -ndan evel (1) 12240

o. -ndan soñra (1) 9227

o. -ni (388) 33, 48, 178, 233, 301,
 362, 474, 484, 586, 635, 680, 684, 694,
 706, 737, 782, 857, 893, 952, 1029, 1035,
 1049, 1064, 1088, 1114, 1144, 1152, 1232,
 1263, 1272, 1275, 1325, 1336, 1340, 1401,
 1456, 1462, 1475, 1518, 1561, 1562, 1580,
 1715, 1761, 1846, 1862, 1902, 1998, 2035,
 2207, 2432, 2624, 2632, 2642, 2664, 2681,
 2692, 2705, 2706, 2763, 2890, 2957, 3031,
 3070, 3246, 3306, 3311, 3340, 3388, 3412,
 3545, 3598, 3608, 3693, 3695, 3763, 3772,
 3851, 3852, 3868, 3875, 3876, 3903, 3960,
 3980, 4014, 4038, 4067, 4145, 4171, 4185,
 4219, 4230, 4297, 4401, 4404, 4496, 4530,
 4624, 4662, 4753, 4754, 4785, 4792, 4804,
 4811, 4838, 4871, 4951, 5003, 5036, 5055,
 5173, 5244, 5255, 5300, 5424, 5504, 5541,
 5549, 5578, 5593 (2), 5609, 5626, 5690,
 5736, 5754, 5766, 5769, 5799, 5819, 5826,
 5833, 5847, 5853, 5868, 5871, 5921, 5924,
 5941, 5942, 5964, 5978, 5995, 6003, 6027,
 6048, 6056, 6075, 6155, 6214, 6240, 6247,
 6257, 6268, 6294, 6310, 6330, 6444, 6535,

6557, 6559, 6562, 6564, 6610, 6626, 6671, 6698, 6735, 6736, 6750, 6846, 6888, 6927, 7034, 7145, 7242, 7299, 7377, 7380, 7383, 7471, 7571, 7709, 7712, 7716, 7760, 7858, 7895, 7920, 7963, 8018, 8032, 8156, 8161, 8176, 8232, 8236, 8253, 8291, 8305, 8319, 8328, 8368, 8389, 8398, 8424, 8486, 8492, 8737, 8815, 8849, 8877, 8935, 8986, 9003, 9011, 9047, 9054, 9055, 9076, 9088, 9107, 9203, 9227, 9239, 9336, 9351, 9367, 9373, 9377, 9381, 9401, 9451, 9468, 9543, 9551, 9572, 9588, 9653, 9654, 9660, 9670, 9699, 9709, 9710, 9715, 9724, 9725, 9746, 9753, 9754, 9760, 9810, 9826, 9842, 9873, 9883, 9897, 9828, 9930, 9942, 9946, 9948, 9986, 9987, 10034, 10243, 10263, 10305, 10314, 10323, 10324, 10341, 10344, 10364, 10403, 10449, 10454, 10490, 10511, 10600, 10605, 10608, 10615, 10642, 10705, 10715, 10726, 10737, 10740, 10767, 10769, 10818, 10843, 10855, 11018, 11089, 11104, 11120, 11157, 11185, 11190, 11234, 11248, 11253, 11265 (2), 11274, 11313, 11328, 11334, 11378, 11381, 11383, 11391, 11431, 11439, 11435, 11469, 11486, 11518, 11524, 11532, 11588, 11610, 11617, 11652, 11693, 11710, 11730, 11733, 11734, 11780, 11809, 11841, 11868, 11898, 11906, 11925, 11973, 11987, 12000, 12035, 12044, 12077, 12109, 12148, 12152, 12174, 12184, 12191, 12208, 12265, 12268, 12275, 12282, 12326, 12370, 12371, 12389, 12395, 12399, 12427, 12439, 12516, 12526, 12544, 12553, 12596, 12630, 12779, 12791, 12800, 12958, 12967, 12984, 12989, 13003, 13111, 13121 (2), 13125, 13126, 13167, 13171, 13176

o. -nñ (848) 16, 24, 45, 57, 64, 70, 87, 94, 135, 153, 157, 161, 162, 175, 197, 232, 270, 282, 290, 293, 296, 320, 332, 333, 338, 349, 352, 355, 365, 392, 398, 418, 461, 470, 477, 478, 489, 529, 583, 623

(2), 636, 678, 689, 715, 752, 766, 768, 814, 848, 854, 859, 862, 866, 875, 880 (2), 881, 883, 890, 891, 895, 898, 901, 908, 929, 945, 962, 963, 971, 974, 994, 1022, 1037, 1048, 1070, 1077, 1101, 1163, 1170, 1200, 1235, 1245, 1248, 1270, 1275 (2), 1285, 1298, 1304, 1307, 1320, 1327, 1348, 1357, 1363, 1382, 1384, 1390, 1391, 1394, 1401, 1404, 1405, 1456, 1468, 1471, 1472, 1487, 1492, 1523, 1546, 1555, 1605, 1622, 1652, 1662, 1693, 1704, 1705, 1722, 1725, 1733, 1735, 1745, 1748, 1756, 1760, 1761, 1763, 1767, 1774, 1783, 1791, 1832, 1836, 1839, 1874, 1886, 1901, 1911, 1941, 1946, 1947, 1951, 1958, 1959, 1963, 1965, 1974, 1980, 1998, 2003, 2013, 2049, 2053, 2055, 2075, 2091, 2137, 2145, 2147, 2152, 2163, 2180, 2229, 2275, 2323, 2335, 2340, 2347, 2353, 2357 (2), 2369, 2375, 2377, 2380, 2397, 2401, 2421, 2423, 2477, 2590, 2593, 2597, 2598, 2601, 2603 (2), 2619, 2621, 2625, 2655, 2657, 2660, 2674, 2687, 2692, 2695, 2698, 2702 (2), 2703, 2754, 2781, 2821, 2822, 2823, 2837, 2879, 2934, 2943, 2952, 2955, 2987, 3003, 3057, 3105, 3117, 3133, 3141, 3143, 3164, 3183, 3215, 3242, 3273, 3289, 3298, 3306, 3319, 3324, 3359, 3371, 3373, 3376, 3378, 3400, 3408, 3429, 3446, 3449, 3466, 3475, 3482, 3503, 3507, 3513, 3521, 3544, 3546, 3547, 3576, 3577, 3579, 3587, 3595, 3604, 3626, 3633, 3655, 3656, 3662, 3674, 3684, 3686, 3691, 3706, 3710, 3741, 3750, 3758, 3761, 3805, 3807, 3853, 3857, 3886, 3894, 3911, 3916, 3922, 3929, 3950, 3953, 3958, 3987, 3993, 4002, 4032, 4043, 4053, 4054, 4055, 4085, 4096, 4119, 4129, 4134, 4146, 4150, 4162, 4169, 4205, 4234, 4263, 4296, 4297, 4330, 4357, 4359, 4364, 4365, 4367, 4386, 4389, 4397, 4400, 4406, 4409, 4423, 4445, 4450, 4467, 4474, 4488, 4498, 4521, 4531, 4537, 4552, 4555, 4558, 4569, 4575, 4578, 4580, 4587, 4593, 4602, 4603, 4605, 4626, 4643, 4655, 4675, 4705, 4711, 4740, 4752, 4788, 4792, 4806,

4817, 4861, 4894 (2), 4897, 4899, 4911,
4929, 4955, 4983, 4998, 5041, 5049, 5100,
5138, 5148, 5151, 5168, 5176, 5178, 5194,
5207, 5210, 5211, 5212, 5239, 5251, 5257,
5267, 5317, 5347, 5383, 5426, 5457, 5465,
5487 (2), 5493, 5516, 5522, 5526, 5527,
5542, 5558, 5573, 5610, 5617, 5636, 5659,
5667, 5718, 5721, 5734, 5748, 5763, 5803,
5807, 5865, 5874, 5893, 5949, 6033, 6059,
6079, 6147, 6216, 6249, 6251, 6256, 6301,
6305, 6338, 6342, 6348, 6423, 6429, 6461,
6473, 6483, 6505, 6537, 6546, 6570, 6577,
6579, 6586, 6600, 6607, 6612, 6618, 6636,
6644, 6674, 6684, 6689, 6702, 6707, 6718,
6727, 6734, 6739, 6754, 6764, 6781, 6785,
6788, 6790, 6794, 6805, 6820, 6822, 6862,
6866, 6917, 6920, 6952, 6980, 6992, 7016,
7038, 7061, 7100, 7106, 7137, 7173, 7175,
7184, 7188, 7194, 7204, 7213, 7216, 7244,
7279, 7281, 7285, 7296, 7297, 7299, 7314,
7327, 7352, 7363, 7365, 7378, 7385, 7387,
7393, 7401, 7412, 7422, 7429, 7430, 7431,
7451, 7462, 7473, 7504, 7511, 7514, 7538,
7544, 7549, 7565, 7570, 7575, 7578, 7586,
7597, 7608, 7621, 7632, 7661, 7662, 7671,
7673, 7676, 7678 (2), 7693, 7739, 7754,
7803, 7826, 7838, 7848, 7849, 7870, 7901,
7903 (2), 7951, 7955, 7959, 7962, 7979,
7983, 7985, 8007, 8031, 8035, 8037, 8042,
8044, 8047, 8048, 8052, 8057, 8069, 8084,
8108, 8172, 8221, 8229, 8230, 8232, 8239,
8242, 8244, 8253, 8261, 8278, 8179, 8292,
8296, 8301, 8311, 8313, 8316, 8320, 8322,
8352, 8359, 8363, 8432, 8525, 8533, 8550,
8557, 8570, 8589, 8605, 8619, 8662, 8689,
8705, 8750, 8797, 8798, 8815, 8838, 8850,
8882, 8922, 8936, 8944, 8953, 8957, 8963,
8997 (2), 9008, 9012, 9013, 9027, 9042,
9046, 9050, 9057, 9064, 9085, 9102, 9104,
9107, 9134, 9154, 9169, 9183, 9211, 9221,
9222, 9232, 9251, 9267, 9269, 9299, 9308,
9311, 9313, 9317, 9397, 9409, 9419, 9424,
9449, 9454, 9462, 9463, 9464, 9472, 9501,
9541, 9545, 9546, 9559, 9565, 9568, 9601,

9613, 9678, 9686, 9691, 9707, 9712, 9722,
9723, 9777, 9790, 9811, 9845, 9856, 9859,
9869, 9887, 9898, 9906, 9930, 9941, 9996,
10005, 10017, 10021, 10056, 10076,
10077, 10116, 10131, 10150, 10153,
10156, 10184, 10193, 10195, 10200,
10234, 10236, 10274, 10276, 10281,
10304, 10312, 10317, 10330, 10334,
10336, 10367, 10370, 10389, 10392,
10404, 10428, 10494, 10496, 10498,
10502, 10506, 10518, 10589, 10592,
10660, 10676, 10677, 10683, 10690,
10702, 10705, 10725 (2), 10727, 10729,
10738, 10742, 10772, 10846, 10864,
10906, 10913, 10937, 10943, 10945,
10952, 10960, 10998, 11045, 11117,
11118, 11122, 11162, 11189, 11194,
11195, 11202, 11238, 11260, 11267,
11277, 11289, 11302, 11311, 11319,
11322, 11344, 11349, 11360, 11433,
11448, 11476 (2), 11486, 11491, 11558,
11660, 11698, 11737, 11757, 11788,
11790, 11817, 11838, 11858, 11930,
11939, 11971, 11980, 11993, 11995,
12003, 12004, 12025, 12050, 12104,
12119, 12134, 12149, 12221, 12224,
12233, 12278, 12313, 12330, 12332,
12352, 12370, 12375, 12378, 12386,
12396, 12405, 12457, 12465, 12472,
12477, 12479, 12558, 12577, 12621,
12626, 12632, 12636, 12660, 12692,
12738, 12747, 12771, 12777, 12780,
12801, 12804, 12817, 12826, 12830,
12874, 12878, 12932, 12937, 12938,
12946, 12965, 13049, 13081, 13136,
13144, 13157, 13171

o. -nñ eken (1) 1988

o. -nñ içün (19) 272, 487, 584,
1380, 1597, 1601, 1797, 2220, 3448, 3659,
4056, 6217, 9780, 10339, 11143, 11237,
11525, 12053, 12105

o. -nñki (1) 10142

o. -nñkinden (1) 12686

o. -nıñkisiñ (1) 9745
o. -nıñ kibi (2) 6606 (2)
o. -nıñle (15) 33, 227, 579, 582, 1371, 1948, 3569, 3695, 4140, 4371, 5123, 5168, 5281, 6696, 12289
o. -nıñnen (23) 27, 121, 3398, 6305, 7715, 9370, 9416, 9447, 9457, 9584, 9952, 10566, 10721, 10749, 11249, 11389, 11434, 11458, 11478, 11521, 11753, 11804, 11807, 11953, 13012, 13027, 13031
o. -nsız (1) 6269
o-a : şaşırma vb. duyguları belirten bir söz.
o. (1) 2023
oazis : vaha
o. -i (1) 2688
oba : yığın.
o. (1) 5784
o. -çık (1) 818
o. -çıkları (1) 4649
o. -larını (1) 495
o. -sı (1) 4009
o. -sına (3) 425, 1461, 12790
oba-oba : oba oba, yığınla.
o. (1) 7033
oba-töpe : alt üst.
o. (1) 1789
obala- : yığın yapmak.
o. -dı (1) 10161
o. -p (3) 5302, 5784, 7795
o. -rmız (1) 7782
o. -y (1) 2863 (zm.)
obalan- : yığın yapılmak.
o. -ğan (2) 4436, 5534 (zm.)
o. -p (1) 10059
o. -p turğan (1) 1349 (pr.)
obana : bir müzik.
o. (1) 6028

o. -sını (1) 6028
o. -dan (1) 6146
obekt : nesne, hedef, konu, tesis.
o. -ine (1) 7003
o. -lerden (1) 6970
o. -lerge (1) 5315
o. -lerinde (1) 5311
o. -lerini (1) 7044
o. -lerni (1) 7032, 7789
o. -te (1) 11771
oblast : bölge.
o. (2) 3810, 12939
o. -ından (1) 8524
o. -ğa (1) 10661
o. -larga (1) 2225
obraz : simge, hayal, tarz.
o. -ı (1) 12741
o. -ında (1) 7128
o. -ını (2) 7133, 12739
oca : öğretmen.
o. (3) 616, 770, 10568
o. -ğa (1) 7174
o. -lar (3) 2240, 9790, 10567
o. -lardan (1) 9939
o. -ları (1) 9881
o. -larımdan (1) 9904
o. -larıñ (2) 9630, 9843
o. -sınıñkine (1) 11806
ocak (-ğı) : ocak, yemek pişirilen yer; ev, aile.
o. (3) 312, 1977, 3542
o. -ı (3) 225, 2011, 4712
o. -ımda (1) 6069
o. -ında (1) 9094
o. -ını (3) 2723, 8565, 12537
o. -ğa (4) 840, 866, 3979, 10032
o. -ları (3) 4437, 6576, 8900

o. -larinen (1) 7636
o. -niñ (2) 833, 1787
ocalık I : öğretmenlik.
o. (2) 7171, 1778
ocalık II : yöneticilik.
o. -niñ 10719
ocapçe : bayan öğretmen.
o. -si (1) 9790
o. -sini (1) 10565
oda : oda.
o. (18) 251, 2234, 2652, 2653, 3863, 5320, 5674, 7268, 7632, 9142, 9841, 9891, 10035, 10901, 11422, 11718, 11777, 12847
o. -larına (4) 4582, 10036, 11147, 12924
o. -çıklarındaki (1) 9554
o. -çıkta (1) 1377
o. -da (13) 350, 1175, 2313, 2355, 5293, 5595, 5596, 7270, 8105, 9767, 10378, 10721, 11825
o. -dan (8) 2651, 8389, 9524, 10079, 10086, 11769, 12842, 12980
o. -ğa (29) 736, 921, 1651, 2652, 2791, 7298, 7305, 7333, 7462, 7630, 7928, 8101, 8411, 8953, 9048, 9051, 9113, 9334, 9637, 10028, 10643, 10717, 10749, 10815, 11615, 11657, 12921, 13058, 13080
o. -larını (1) 12643
o. -larını (2) 9556, 10080
o. -larınıñ (2) 11779, 11880
o. -lı (1) 11773
o. -lık (1) 5312
o. -ma (1) 10855
o. -mnıñ (1) 10793
o. -mı (1) 4591
o. -niñ (26) 964, 1180, 1652, 2154, 2267, 2268, 3953, 4537, 4577, 4579, 7953, 9032, 9048, 9059, 10375, 10934, 11154,

11216, 11527, 11739, 11763, 11820, 11854, 12247, 12250, 12918

o. -sına (31) 710, 2084, 2086, 2135, 2366, 2380, 4559, 4638, 6497, 6523, 7064, 7706, 8137, 8141, 8143, 8468, 8618, 10353, 10365, 10532, 10873, 11242, 11427, 11431, 11525, 11527, 11609, 11700, 12588, 12597, 12687

o. -sında (5) 4314, 7064, 8128, 1926, 12165

o. -sındaki (1) 431

o. -sından (3) 10434, 10439, 12688

o. -sinen (1) 6318

o. -sını (1) 7631

o. -sınıñ (1) 6315

oda-odadan : odadan odaya.

o. (1) 10079

Odaman : bk. Veli Odaman.

O. (1) 1831

odaman : baş çoban “beyim odaman; bir şarkı”.

o. (3) 2666, 2667, 2668

(beyim o.) (1) 2650

odır-budur : ıvır zıvır.

o. -ını (1) 4354

o. -larını (1) 4534

odun : odun.

o. (2) 833, 4073

o. -lar (1) 833

ofitsiantka : garson.

o. -ları (1) 972

oğlan : erkek çocuk, yetişkin erkek.

o. (19) 257, 1373, 3150, 3564, 4294, 5222, 6338, 9066, 9288, 9295, 9296, 9313, 11122, 11137, 11140, 13068, 13116, 13126, 13166

o. -çığı (2) 11239, 11542

o. -çıgınen (1) 7061

o. -çığını (1) 11546
o. -çık (9) 11903, 13036, 13038, 13040, 13053, 13056, 13070, 13074, 13103
o. -çıklar (1) 6338
o. -çıkları (1) 12474
o. -çıklarını (1) 6348
o. -çıknı (2) 9078, 13172
o. -lar (5) 5026, 6346, 9282, 9293, 9790
o. -largâ (3) 9292, 11048, 11054
o. -ları (1) 9102
o. -larını (1) 2080
o. -larnen (1) 5043
o. -larniñ (3) 9071, 9293, 11056
o. -mı-kızımı (1) 9587
o. -nen (1) 11139
oğra- : yaklaşmak, maruz kalmak.
o. -dı (1) 11240
o. -dılar (2) 3415, 3990
o. -diñ (1) 9136
o. -diñiz (1) 3836
o. -ğanımını (1) 409
o. -ğanını (1) 4091
o. -ğanlar (1) 4675 (pr.)
o. -madı (2) 9197, 11776
o. -mağ (1) 3835
o. -maz (1) 9197
o. -p (2) 2450, 11497
o. -rmız (1) 7890
o. -sa (1) 10660
o. -y (1) 4671
o. -ylar (1) 12508
oğraş- : uğraşmak.
o. -acağım (1) 12649
o. -ğan (2) 5508, 11852 (pr.)
o. -ğanıñnı (1) 11171
o. -ğanlarını (1) 10238

o. -mağa (2) 4751, 6548
o. -mağ için (2) 3167, 4127
o. -mağ kerekimiz (2) 201, 6949
o. -p başladılar (1) 7870
o. -p yürdi (1) 1196
o. -sa (1) 6900
oğrat- : uğratmak, maruz bırakmak.
o. -ğan (1) 4666 (pr.)
oğratıl- : uğratılmak, maruz bırakılmak.
o. -ğanını (1) 3820
oğu : zehir.
o. (1) 10370
oğul (-ğlu) : oğlan, erkek evlat.
o. (5) 9075, 10149, 10205, 10436, 10708
o. -lar (1) 4679
o. -ları (3) 722, 1725, 11053
o. -larımniñ (1) 4682
o. -m (38) 312, 434, 1116, 1532, 1742, 2079, 2083, 2797, 3534, 3566, 3568, 3585, 3610, 3921, 3923, 6200, 6919, 8372, 8442, 8466, 8657, 10476, 10520, 11026, 11377, 11512, 11559, 11647, 11684, 11892, 12339, 12389, 12408, 12655, 12806, 13047, 13051, 13177
o. -ma (5) 1093, 4662, 10052, 11365, 12406
o. -mdır (1) 11901
o. -mız (5) 11297, 11298, 13010, 13012, 13025
o. -mızniñ (1) 13011
o. -mnen (1) 6913
o. -mnıñ (2) 11027, 13063
o. -ñ (oğluñ) (2) 1110, 11940
o. -niñ (1) 3027
o. -ñiz (3) 8565, 10247, 11031
o. -ñiznen (1) 11364

o. -ñizni (3) 3927, 8811, 11370
o. -ñni (1) 3045
o. -ñniñ (1) 3046
o. -sni (1) 6698
o. -u (42) 30, 88, 987, 1091, 1463, 1745, 1883, 2689, 2690, 2948, 3339, 3605, 6498, 6703, 7071, 7293, 7980, 8110, 8188, 8222, 8293, 8330, 8617, 8687, 9400, 9985, 10035, 10105, 10205, 10239, 10338, 10815, 11056, 11492, 11526, 11545, 11997, 11998, 12573, 13013, 13122, 13130
o. -una (20) 3466, 3896, 3907, 8690, 9991, 10080, 10143, 10365, 10431, 10447, 10622, 10853, 11390, 11540, 11545, 12593, 12804, 12815, 13078, 13119
o. -undaki (1) 10012
o. -undan (2) 11498, 13061
o. -unen (6) 9260, 10205, 11547, 11690, 12285, 12634
o. -unı (22) 3686, 3895, 4183, 5203, 5204, 6517, 8238, 10471, 10873, 11435, 11505, 11536, 11734, 11998, 11999, 12474, 12577, 12588, 12594, 12639, 12989, 13125
o. -unıñ (38) 446, 963, 1642, 2634, 3146, 3372, 3465, 3606, 3685, 3733, 4759, 4764, 5163, 5164, 6519, 6520, 8097, 8434, 8435, 8999, 10245, 10355, 10459, 10528, 10827, 10855, 11341, 11378, 11436, 11497, 11541, 11543, 12225, 12652, 12828, 12990, 13136, 13145
o. -unıñki (1) 10003
oğur I : talih, şans.
o. -lar (1) 12419
oğur II (-ğru) : hedef, amaç, gaye.
o. -unda (3) 2436, 2466, 2713
oğurlı : uğurlu.
o. (3) 2071, 2834, 8481
oğursız : uğursuz.
o. (3) 3026, 3329, 11414

oğursızlık : uğursuzluk.
o. (2) 11487, 11494
oğşa- : okşamak.
o. -ğanlarını (1) 5645
o. -y (1) 10602
o. -ıcı (1) 7220
ok : ok.
o. (4) 458, 6135, 6178, 10642
okala- : ovalamak, oğuşturmak.
o. -p (3) 2064, 4428, 6121
okka : okka, ölçü birimi.
o. (2) 314, 339
o. -çık (1) 3221
oklav : oklava.
o. -ını (1) 1736
okop : siper.
o. -lar (1) 9102
oktabr : Ekim.
o. (5) 172, 5976, 7101, 12719, 12958
oktal- : ilişmek, sataşmak, yüklenmek, dokunmak.
o. -dı (1) 4408
oku- : okumak.
o. (4) 3296, 4418, 7331, 8353
o. -a bile ediñ (1) 9329
o. -dı (12) 444, 917, 922, 1370, 2845, 4547, 6466, 7261, 7968, 8294, 9217, 9832
o. -dık (2) 3404, 3630
o. -dım (2) 5539, 6334
o. -dınızımı (1) 7352
o. -dır (1) 10441
o. -ğan (6) 7441, 9291, 11170, 11695, 12278, 13066 (pr.)
o. -ğan soñ (2) 5162, 7710

o. -ğanda (5) 221, 1329, 7501, 10876, 12045
o. -mağa (13) 173, 276, 2279, 2766, 5209, 5959, 6924, 7479, 7977, 9080, 9639, 10648, 12931
o. -mağan (1) 11073 (pr.)
o. -mağan soñ (1) 3300
o. -mağanlar (1) 8279 (pr.)
o. -mağ (6) 269, 9129, 9326, 9774, 9775, 10615
o. -mağnen (1) 10734
o. -mağnı (1) 11735
o. -mağta (5) 2754, 10105, 12165, 12995, 12996
o. -mağta edi (3) 7188, 9336, 12474
o. -mağtalar (1) 2243
o. -masını (1) 5212
o. -ñız (3) 2769, 6167 (2)
o. -p (13) 567, 3670, 4385, 4682, 5310, 5330, 5958, 6644, 6746, 7007, 7344, 7349, 7843
o. -p başladı (1) 239
o. -p çıktı (2) 3005, 7500
o. -p olamadı (1) 445
o. -p turgan (1) 1350 (pr.)
o. -p yürgen (1) 8406 (pr.)
o. -p-büyümesine (1) 470
o. -p-oğup (1) 7835
o. -rım (2) 7501, 9776
o. -rken (1) 7704
o. -rımız (1) 9632
o. -rsıñ (1) 2082
o. -v (3) 4922, 7874, 10735
o. -vğa (1) 9869
o. -vı (3) 9208, 11732, 13024
o. -vıñ (2) 9629, 9670
o. -vında (1) 9578
o. -vını (1) 9082

o. -vıñnı (1) 5183
o. -vlar (1) 13087
o. -vni (1) 11237
o. -vniñ (1) 1019
o. -y (6) 2511, 4084, 9260, 9291, 12167, 12610
o. -yım (4) 6166, 6186, 7351, 7356
o. -ylar (4) 1374, 2517, 9297, 10231
o. -ysiñız (1) 9390
oğul- : okunmak.
o. -dı (1) 7801
o. -ğan (1) 4526 (pr.)

oğumış : okumuş, öğrenim görmüş.
o. (9) 2239, 3631, 4681, 4921, 6341, 6556, 7232, 11181 (2)
o. -lar (1) 11002

oğut- : okumasını, öğrenim görmesini sağlamak.
o. -a (1) 770
o. -acağım (1) 9925
o. -ğan (2) 10568, 12401 (pr.)
o. -mağ (1) 10106
o. -p (1) 2241
o. -tı (1) 8299
o. -v (1) 9299

oğuyıcı : okur, okuyucu.
o. -lardan (1) 9833
o. -larnıñ (1) 7167

ol- : olmak, vuku bulmak; bulunmak; gerçekleşmek; geçmek, tamamlanmak; yaklaşmak, gelip çatmak; görev nitelik kazanmak. yardımcı fiil olarak kullanılır; -p zarf fiil ekiyle esas fiile bağlanan bu yardımcı fiil yeterlik ifadesi verir. “Kırım Türkçesinde -acağ / -ycağ ekine olsa kelimesi getirilerek gelecek zamanın şart çekimi yapılır.”

o. (33) 230, 345, 1074, 1424, 1732, 1742, 1831, 2409, 2931, 3209 (2), 3361, 3602, 5246, 6393, 6476, 7158, 7253, 7591, 8078, 8487, 9885, 10024, 10266, 10363, 10680, 10968, 11669 (2), 11890, 12244, 12842, 13177

o. -a (104) 7, 11, 88, 435, 474, 516, 526, 737, 776, 1048, 1210, 1470, 1528, 1590, 1594, 1599, 1601, 2440, 2470, 2476, 2692, 2696, 2698, 2870, 3065, 3092, 3146, 3189, 3495, 3496, 4231, 4252, 4253, 4647, 4675, 4716, 4783, 4804, 4806, 4812, 4851, 4898, 5224 (2), 5370, 5371, 5373, 5379, 5603, 6448, 6886, 7414, 7476, 7641, 8372, 8632, 9219, 9233, 9280, 9295, 9304, 9315, 9451, 9469, 9502 (2), 9534, 9659, 9822, 9867, 9984, 10273, 10411, 10593, 10610, 10641, 10803, 11082, 11100, 11119, 11121, 11127, 11131, 11142, 11145, 11182, 11200, 11251, 11464, 11472, 11479, 11509, 11535, 11628, 11779, 11852, 12419, 12497, 12506, 12685, 12698, 12713, 12788, 12972

o. -a bere (1) 9218

o. -a bile (3) 829, 12385, 13166

o. -a bileler (1) 1578

o. -a bilem (1) 10802

o. -a bilemiz (1) 12525

o. -a bilesiñiz (1) 8167

o. -a bilgenine (1) 2653

o. -a bilir (13) 2545, 3510, 3656, 3800, 4247, 4250, 4796, 5539, 6436, 6469, 8208, 8756, 8921

o. -a bilirmi (1) 878

o. -a bilmeymizmi (1) 6913

o. -a bilmez (1) 7990

o. -a eken (6) 494, 8735, 10429, 12430, 12432, 12628

o. -a ekenler (2) 3653, 9406

o. -a emiş (1) 5533

o. -a turgan (2) 1074, 4029 (zm.)

o. -abilecek (1) 9887 (zm.)

o. -abilir (1) 3509

o. -acağı (5) 470, 571, 4434, 10590, 12729

o. -acağım (2) 3635, 3636

o. -acağımız (1) 8707

o. -acağıña (1) 11803

o. -acağına (3) 3993, 6627, 7555

o. -acağından (1) 12078

o. -acağımı (8) 461, 2882, 3643, 5397, 5685, 6947, 8321, 9896

o. -acağ (15) 675, 1551, 2783, 3167, 3536, 3763, 4559, 5388, 6949, 7516, 7842, 8106, 8151, 9687, 10031 (pr.)

o. -acağ (53) 928, 967, 1716, 1733, 1805, 1845, 1912, 2181, 2272, 2333, 2351, 2870, 2948, 3001, 3109, 3187, 3253, 4145, 4610, 4662, 4681, 4847, 4875, 5582, 5828, 5870, 5930, 6013, 6952, 7033, 7347, 7759, 8033, 8071, 8454, 8689, 8814, 8820, 8832, 9050, 9831, 9878, 9882, 10078, 10426, 10552, 10600, 10871, 11735, 11914, 12213, 13032, 13171 (zm.)

o. -acağ edi (1) 5361, 5447

o. -acağ eken (1) 8080

o. -acağ ekensiñiz (1) 4634

o. -acağız (1) 8130

o. -acağlar (7) 1721, 5452, 6314, 7636, 8638, 8687, 9439 (zm.)

o. -acağımız (5) 3188, 4452, 4486, 5838, 13006

o. -acağsıñ (4) 2582, 6041, 6617, 7852

o. -acağsıñız (1) 6957

o. -acağsıñızmi (1) 9668

o. -acağtır (1) 11587

o. -adır (5) 6512, 9662, 10708, 11300, 12538

o. -alar (18) 1018, 2483, 2505, 3095, 3384, 3784, 5113, 5115, 5780, 7217, 7979, 8883, 9231, 9310, 11177, 11473, 11884, 11967

o. -am (8) 3866, 4129, 4423, 4696, 7315, 7426, 7484, 9355

o. -amadı (53) 21, 445, 790, 1011, 1699, 2370, 3438, 3439, 3898, 3969, 4029, 4971, 5807, 6809, 7106, 7268, 7386, 7470, 8939, 9052, 9249, 9351, 9367, 9423, 9526, 9582, 9601, 9625, 9792, 9806, 9848, 10033, 10097, 10113, 10119, 10171, 10456, 10566, 10672, 10683, 10705, 11224, 11249, 11263, 11296, 11342, 11747, 12024, 12148, 12274, 12993, 13045, 13146

o. -amadık (1) 13096

o. -amadılar (4) 47, 3942, 5674, 6629

o. -amadım (7) 384, 3879, 7306, 10821, 11519, 11674, 12350

o. -amadınız (1) 11573

o. -amağan (4) 3752, 4966, 9976, 12355 (zm.)

o. -amağan (4) 4100, 10345, 10960, 12766 (pr.)

o. -amağan edi (1) 12633

o. -amağan soñ (1) 12369

o. -amağanına (1) 11205

o. -amağanından (1) 5710

o. -amağanını (2) 5366, 8798

o. -amağanlar (2) 457, 12751 (zm.)

o. -amağansıñ (1) 4788

o. -amam (6) 1034, 8171, 9091, 9140, 10973, 12183

o. -amamız (2) 2171, 5813

o. -amasa (5) 5122, 9795, 10126, 10364, 12889

o. -amasak (1) 11180

o. -amasam (2) 3634, 12068

o. -amay (26) 3684, 4759, 4761, 5749, 6256, 6790, 9301, 9881, 10180, 10238, 10347, 10589, 11051, 11125, 11443, 11474, 11694, 11732, 11734, 11867, 11968, 12022, 12063, 12110, 12225, 12975 (zm.)

o. -amay (3) 5216, 8553, 10353 (gr.)

o. -amay edi (4) 4568, 10288, 9907, 10960

o. -amay edim (1) 12231

o. -amay ekensiñ (1) 8770

o. -amayalar (1) 1305

o. -amaycağım (1) 7402

o. -amaycağını (4) 3373, 5301, 9872, 11504

o. -amaycak (1) 4717 (pr.)

o. -amaycak (1) 5863 (zm.)

o. -amaycak ekenim (1) 5781

o. -amaycakmız (1) 1202

o. -amaydır (1) 3661

o. -amayım (13) 3442, 3662, 3728, 5005, 6336, 6973, 7231, 7351, 7356, 9579, 9842, 12134, 12629

o. -amaylar (6) 380, 492, 8622, 11005, 11972, 12875

o. -amaymız (2) 6969, 12583

o. -amaysıñ (2) 3638, 10909

o. -amaz (5) 4479, 9538, 9889, 11307, 12384

o. -amazlar (1) 10580

o. -amazsıñ (9) 1111, 1086, 3571, 3589, 4653, 7384, 8877, 11512, 12066

o. -amazsınız (2) 2334, 8724

o. -amazsıñız (1) 9339

o. -amı (4) 4447, 5263, 9501, 12613

o. -amız (1) 5277

o. -arak (32) 91, 477 (3), 480, 1224, 1640, 2068, 2143, 2240, 2595, 3054, 3059,

3818, 3824, 4268, 5158, 5481, 6034, 6449,
7092, 7823, 7995, 8896, 9680, 9782,
11147, 12109, 12365, 12935, 13117, 13163
o. -asıñ (4) 2322, 9463, 10616,
13092
o. -asız (1) 4191
o. -aturğan (1) 10956 (zm.)
o. -ayatırlar (2) 6411, 7541
o. -ayatқан (4) 9433, 10029, 10078,
10468 (pr.)
o. -ayatқанı içün (1) 12976
o. -ayatқанını (2) 9805, 10680
o. -ayık (5) 5188, 7624, 9357,
11856, 13087
o. -ayım (2) 3231, 3648
o. -ayımmı (1) 12330
o. -dı (309) 63, 90, 111, 120, 137,
171, 286, 312, 330, 341, 429, 478, 573,
585, 626, 664, 761, 802, 807, 858, 896,
963, 986, 988, 1005, 1042, 1045, 1061,
1091, 1266, 1270, 1272, 1335, 1350, 1434,
1461, 1508, 1658, 1684, 1715, 1857, 1863,
1871, 1931, 2116, 2285, 2296, 2348, 2379,
2381, 2397, 2401, 2550, 2607, 2609, 2648,
2836, 2861, 2892, 2942, 3000, 3004, 3429,
3433, 3472, 3604, 3611, 3685 (2), 3692,
3863, 3960, 3967, 3997, 4100, 4171, 4188,
4298, 4370, 4899, 4500, 4535, 4541, 4630,
4635, 4650, 4675, 4677, 4775, 4862, 4868,
5001, 5049, 5109, 5139, 5176, 5310, 5398,
5400, 5427, 5459, 5525 (2), 5668, 5710,
5735, 5744, 5776, 5856, 6026, 6218, 6223,
6282, 6295, 6357, 6358, 6373, 6413, 6492,
6554, 6572, 6592, 6685, 6718, 6784, 6792,
6804, 6807, 6848, 7269, 7270, 7272, 7274
(2), 7284, 7428, 7431, 7446, 7456, 7480,
7533, 7567, 7610, 7680, 7750, 7846, 7860,
7902, 7906, 7915, 7999, 8027, 8036 (2),
8108, 8136, 8197, 8252, 8309, 8379, 8436,
8479 (2), 8638, 8695, 8906, 8928, 8930,
8931, 9002, 9019, 9033, 9099, 9101, 9103,
9105, 9123, 9167, 9247, 9275, 9333, 9343,

9397, 9420, 9428, 9443, 9470, 9473, 9492,
9493, 9495, 9496, 9533, 9544, 9577, 9585,
9606, 9609, 9612, 9625, 9633 (2), 9667,
9696, 9702, 9712, 9720, 9744, 9771, 9789,
9870, 9910, 9932, 9939, 9957, 9967, 9986,
10016, 10020, 10085, 10118, 10135,
10149, 10157, 10308, 10323, 10327 (2),
10360, 10366, 10424, 10452, 10484,
10497, 10537, 10543, 10589, 10590,
10594, 10596, 10630, 10698, 10717,
10756, 10831, 10843, 10883, 10884,
10923, 10929, 10945, 10961, 10992,
11175, 11229, 11272, 11302, 11321,
11407, 11412, 11429, 11456, 11526,
11580, 11582, 11641, 11672, 11744,
11791, 11931, 11937, 11940, 12012,
12025, 12059, 12085, 12167, 12236,
12260, 12261, 12268, 12273, 12301,
12324, 12363, 12378, 12391, 12479,
12511, 12515, 12546, 12569, 12574,
12600, 12617, 12632, 12674, 12787,
12855, 13047, 13077, 13088, 13103,
13106, 13119, 13121, 13135, 13140, 13166
o. -dıǵı (1) 3084
o. -dıǵımız kibi (1) 3790
o. -dıǵından (1) 7982
o. -dık (8) 2219, 2998, 3923, 5013,
5367, 7535, 8502, 9396
o. -dıkça (1) 9948
o. -dılar (35) 141, 198, 1037, 2240,
2303, 2337, 2451, 2491, 2529, 3721, 4648,
4727, 5245, 5432, 5683, 5713, 5725, 5800,
5912, 6582, 7167, 7680, 7706, 8041, 8133,
8899, 8926, 9102, 9450, 9639, 9944,
10282, 11654, 12026, 12459
o. -dım (15) 222, 868, 1019, 2709,
3002, 3325, 3642, 7376, 8139, 8182, 8770,
9484, 11162, 11202, 12952
o. -dımı (5) 3988, 4231, 5851,
9107, 9578
o. -dıñ (4) 3632, 8769, 12342,
12343

o. -diñmi (1) 2413

o. -ğan (148) 75, 277, 488, 510, 930, 1174, 1237, 1562, 1702, 1719, 1747, 1755, 1834, 2058, 2074, 2088, 2112, 2289, 2498, 2528, 2557, 2591, 2730, 2804, 2829, 3196, 3213, 3245, 3718, 3952, 3995, 4023, 4114, 4145, 4235, 4245, 4248, 4249, 4342, 4442, 4458, 4518, 4568, 4699, 4815, 4841, 5075, 5130, 5390, 5410, 5501, 5509, 5758, 5763, 5787, 6008, 6482, 6485, 6580, 6722, 6753, 6759, 6784, 6823, 6840, 6874, 6882, 6961, 6985, 6996, 7052, 7062, 7074, 7102, 7129, 7130, 7240, 7901, 7917, 7927, 7955, 8002, 8008, 8024, 8032, 8145, 8253, 8317, 8526, 8592, 8610, 9005, 9022, 9273, 9320, 9375, 9415, 9549, 9602, 9620, 9621, 9800, 9936, 9957, 9989, 9995, 10080, 10328, 10425, 10492, 10526, 10577, 10675, 10849, 10857, 11029, 11053, 11056, 11057, 11151, 11218, 11221, 11247, 11457, 11503, 11512, 11531, 11550, 11657, 11816, 11895, 11981, 12005, 12063, 12270, 12437, 12455, 12459, 12504, 12600, 12767, 12768, 12803, 12885, 12918, 13013, 13080, 13180 (pr.)

o. -ğan (48) 35, 39, 133, 1307, 1592, 1992, 2060, 2686, 2687, 2689, 2711, 2736, 2738, 2742, 3112, 3519, 3563, 3751, 3752, 4043, 5455, 5604, 6435, 6998, 7143, 7513, 7735, 7739, 7887, 8453, 9422, 9819, 9820, 9874, 10205, 10206, 10813, 11037, 11221, 11377, 12204, 12227, 12336, 12640, 12641, 12757, 13027, 13028 (zm.)

o. -ğan edi (7) 987, 4276, 5155, 5856, 7002, 8083, 9649

o. -ğan ediler (4) 1330, 5157, 9787, 12471

o. -ğan edim (1) 1102

o. -ğan eken (8) 5417, 5887, 6433, 6481, 6837, 9178, 10520, 11365

o. -ğan kibi (2) 9919, 11602

o. -ğan olsa (2) 4988, 5945

o. -ğan soñ (23) 725, 831, 1044, 2183, 2297, 2923, 3810, 4487, 4801, 5237, 5276, 8084, 9582, 10000, 10248, 10408, 10776, 11016, 11019, 11025, 11027, 11519, 11611

o. -ğance (4) 661, 5320, 10441, 12326

o. -ğanda (28) 81, 1535, 1954, 2015, 2270, 2414, 3185, 3613, 4163, 4284, 4825, 5838, 6596, 7267, 7405, 7687, 8168, 8341, 8639, 8662, 8787, 8795, 9221, 10332, 11031, 11658, 11909, 12408

o. -ğandan berli (1) 9925

o. -ğandır (2) 2605, 4237

o. -ğağa (1) 2610

o. -ğanı (18) 470, 571, 1068, 1352, 1577, 2298, 3034, 3035, 3216, 4434, 5220, 7185, 7881, 10187, 10461, 10590, 12729, 13049

o. -ğanı için (11) 7599, 8659, 9101, 9966, 10414, 10485, 10779, 10798, 11750, 12434, 12629

o. -ğanı içinmi (1) 12466

o. -ğanı kadar (1) 1096

o. -ğanı kibi (9) 204, 2986, 6688, 8171, 9065, 9909, 10822, 10851, 11627

o. -ğanımızdan (1) 8081

o. -ğanımızdan beri (1) 12947

o. -ğanımızğa (1) 9623

o. -ğanımni (4) 2041, 3633, 6703, 7512

o. -ğanıña (1) 3507

o. -ğanına (21) 3081, 3188, 3189, 7470, 9315, 9411, 9530, 9651, 10104, 10204, 10342, 10379, 11078, 11181, 11346, 11447, 11495, 12594, 12683, 12788, 12964

o. -ğanından (12) 391, 585, 2336, 2442, 3136, 3576, 3841, 4071, 4206, 6989, 7632, 7700

o. -ğaninen (2) 1745, 8200
o. -ğanını (88) 313, 826, 937, 1287, 1290, 1304, 1555, 1797, 1946 (2), 2282, 2287, 2822, 2824, 2987, 3003, 3459, 3544, 3710, 3712, 4371, 4525, 4596, 4632, 4699, 4991, 5158, 5160, 5170, 5281, 5515, 5751, 5981, 6002, 6024, 6677, 6725, 6754, 6905, 7847, 7847, 7951, 8100 (2), 8120, 8172, 8242, 8528, 8557, 8570, 8743, 8959, 8982, 9124, 9154, 9226, 9369, 9562, 9824, 9859, 9950, 9974, 10021, 10062, 10109, 10126, 10453, 10529, 10948, 11180, 11406, 11419, 11632, 11683, 11853, 11915, 11921, 11967, 12218, 12412, 12688, 12804, 12808, 12817, 12983, 13042, 13069, 13139
o. -ğanıñnı (2) 4793, 5134
o. -ğanlar (3) 261, 5681, 11054 (pr.)
o. -ğanlar (4) 2294, 2690, 7038, 8056 (zm.)
o. -ğanları (1) 12650
o. -ğanları için (1) 2530
o. -ğanlarına (1) 3137
o. -ğanlarını (1) 3171
o. -ğanmı (1) 9072
o. -ğanmı (1) 2739
o. -ğaydı (4) 1805, 3540, 4288, 4639
o. -ğanına (4) 3992, 4183, 4750, 4902
o. -ma (2) 1074, 2081
o. -madı (35) 49, 237, 270, 691, 708, 1189, 2372, 4751, 5046, 5383, 5682, 5766, 6686, 6828, 7287, 7605, 7622, 8335, 8350, 8638, 8648, 9162, 9202, 9568, 9574, 10226, 10833, 11482, 11509, 11800, 11836, 11896, 12058, 12294, 12588
o. -madıkta (1) 12454
o. -madılar (1) 1710
o. -madım (2) 11704, 13061

o. -madımı (1) 2989
o. -mağa (11) 485, 606, 2053, 3631, 4372, 4784, 6548, 9736, 11493, 11883, 11975
o. -mağan (24) 225, 932, 1204, 1418, 1553, 1965, 2158, 2285, 2996, 3581, 3656, 6222, 7024, 7175, 8184, 8790, 9056, 9189, 9433, 9810, 10448, 11046, 11438, 12376, 12770 (pr.)
o. -mağan edi (3) 5239, 12090, 12178
o. -mağan kibi (1) 11965
o. -mağan olsa (4) 4874, 5780, 6587, 7963
o. -mağan olsañ (1) 8302, 13174
o. -mağan soñ (3) 3870, 7653, 8797
o. -mağanda (26) 970, 1080, 1302, 1340, 1415, 1805, 2355, 3594, 4853, 5808, 5814, 5822, 5929, 5993, 6485, 6507, 6588, 6696, 6874, 8320, 8708, 8841, 9466, 10974, 11286, 11507
o. -mağandır (1) 12676 (zm.)
o. -mağanı (2) 10504, 11246
o. -mağanı için (1) 11950
o. -mağanına (3) 1361, 2364, 12115
o. -mağanından (4) 5196, 5307, 6148, 7105
o. -mağanını (13) 1933, 2142, 3143, 4858, 5235, 6717, 8598, 8614, 9440, 9956, 10847, 10993, 12951
o. -mağanlar (1) 2789 (pr.)
o. -mağannı (1) 2740
o. -mağ (30) 194, 1569, 1792, 1804, 1932, 2470, 4766, 6750, 7374, 7497, 7724, 9192, 9197, 9927, 9971, 10277, 10986, 11055, 11092, 11213, 11696, 11724, 12071, 12220, 12390, 12422, 12932, 12947, 12951, 12994
o. -mağ için (4) 3499, 9092, 9211, 12952

o. -mağ gerek (22) 505, 1080, 1813, 1935, 2021, 3673, 3832, 4036, 4622, 4806, 6469, 6617, 6893, 7366, 7525, 8467, 9738, 9772, 11629, 12398, 12531, 12953

o. -mağ gerek edi (2) 7879, 13134

o. -mağ gerekim (1) 4863

o. -mağ gerekler (6) 3534, 4915, 5062, 5277, 6637, 12191

o. -mağ gerekimiz (2) 5253, 10017

o. -mağ gereksin (1) 3595

o. -mağ gerektir (1) 10007

o. -mağının (1) 9370

o. -mağta (3) 9711, 11621, 11829

o. -mağtır (1) 3638

o. -malı (4) 8360, 9259, 10581, 11044

o. -malılar (1) 6910

o. -malısının (1) 7589

o. -mamağ (1) 5097

o. -mamağ gerek (2) 2110, 3471

o. -mañız (2) 1494, 8943

o. -masa (54) 271, 716, 1371, 2026, 2106, 2107 (3), 2429, 2574, 2593, 2728, 3080, 3873, 4036, 4377 (2), 4670, 5127, 5669, 5975, 5994, 6728, 6917, 6920, 7249, 7517, 7559, 7591, 7663, 7741, 7753, 7832, 8216, 8380, 8415, 8718, 8777, 8780, 8914, 9119, 10142, 10738, 11513, 12067, 12092, 12112, 12339, 12398, 12439, 12602, 12638, 12686, 13081

o. -masa gerek (2) 12093, 12382

o. -masalar (2) 2513, 7181

o. -masañ (3) 1111, 3646, 11890

o. -masañız gerek (1) 11178

o. -ması (4) 6525, 6578, 10627, 11686

o. -ması için (1) 11789

o. -masın (15) 389, 2815, 3546, 4155, 5128, 5209, 5266, 7196, 7423, 8212, 8759, 9809, 11174, 11593, 12968

o. -masına (3) 9245, 9269, 10406

o. -may (28) 1474, 1607, 2031, 3385, 3445, 3559, 3751, 4248, 4640, 4711, 5124, 5264, 5439, 6894, 7564, 8543, 9464, 9509, 10224, 10987, 10996, 11612, 11784, 11846, 12287, 12566, 12682, 12684 (zm.)

o. -may edi (1) 9120

o. -may eken (1) 1342

o. -maycağım (1) 3645

o. -maycağ (6) 218, 5728, 7685, 8237, 8429, 12111 (zm.)

o. -maycağ (7) 1426, 10177, 10480, 10519, 10632, 11166, 11849 (pr.)

o. -maycağka (1) 11282

o. -maydır (1) 10008

o. -mayık (1) 4878

o. -mayıp (2) 1219, 10132

o. -mayımı (1) 3489

o. -maysiñız (1) 104

o. -maz (31) 599, 880, 1393, 2334, 4016, 4473, 4912, 5464, 5790, 5799, 5856, 6472, 7744, 7811, 7830, 7895, 8156, 8164, 8763, 9293, 9407, 9630, 9855, 10248, 11026, 11067, 11703, 11837, 12043, 12202, 13014

o. -maz edi (2) 10517, 11247

o. -mazdan (1) 8664

o. -mazmı (3) 564, 9700, 12609

o. -mıış (2) 6061, 6063

o. -ñ (3) 3321, 8699, 8808

o. -ñuz (21) 1438, 1993, 3516, 3523, 5014, 5248, 5444 (2), 5551, 6199, 6405, 6413, 6674, 7068, 7095, 8669, 8912, 9346, 11099, 11707, 13090

o. -p (225) 12, 26, 242, 285, 314, 339, 373, 481, 539, 639, 936, 950, 1152, 1198, 1223, 1225, 1239, 1397, 1486, 1518,

1545, 1567, 1575, 1645, 1697, 1701, 1782, 1901, 1922, 1926, 1949, 1967, 2005, 2057, 2134, 2193, 2291, 2302, 2317, 2325, 2388, 2697, 2702, 2787, 2841, 2891, 2923, 2939, 2944, 3031, 3033, 3121, 3157, 3218, 3263, 3273, 3317, 3338, 3347, 3375, 3388, 3417, 3482, 3497, 3582, 3583, 3585, 3651, 3654, 3669, 3677, 3745, 3819, 3853, 3883, 3987, 3995, 4134, 4179, 4329, 4368, 4374, 4381, 4383, 4393, 4429, 4515, 4658, 4680, 4720, 4753, 4928, 4940, 5015, 5051, 5072, 5143, 5168, 5232, 5367, 5407, 5414, 5523, 5541, 5598, 5725, 5823, 5857, 5858, 6019, 6027, 6160, 6211, 6298, 6309, 6361, 6366, 6410, 6522, 6552, 6569, 6587, 6594, 6687, 6724, 6748, 6785, 6815, 7012, 7138, 7276, 7295, 7298, 7327, 7361, 7406, 7534, 7598, 7627, 7661, 7670, 8797, 7992, 8157, 8184, 8204, 8208, 8232, 8288, 8366, 8391, 8451, 8508, 8601, 8642, 8695, 8745, 8792, 8893, 9171, 9232, 9244, 9248, 9255, 9264, 9274, 9356, 9458, 9531, 9655, 9721, 9745, 9795, 9886, 9949, 10048, 10060, 10073, 10105, 10146, 10176, 10193, 10197, 10311, 10325, 10371, 10390, 10466, 10635, 10729, 11015, 10125, 10222, 10232, 11017, 11128, 11241, 11462, 11491, 11517, 11575, 11579, 11655, 11696, 11783, 11882, 11937, 11943, 12037, 12223, 12284, 12403, 12408, 12474, 12509, 12544, 12582, 12702, 12763, 12847, 12898, 12942, 13002, 13179, 13185

- o. -p başladı (2) 9579, 10117
- o. -p başladılar (2) 1360, 7056
- o. -p başlağan edi (1) 10429
- o. -p çıkacağı (2) 7877, 7956
- o. -p çıkacak (1) 8238 (zm.)
- o. -p çıkacağı (1) 9926
- o. -p çıkar (2) 6477, 9734
- o. -p çıkmadı (2) 10091, 11057
- o. -p çıkmış (1) 6439 (pr.)
- o. -p çıkmasında (1) 11225

- o. -p çıkmay (1) 9885 (zm.)
- o. -p çıkmaz (1) 9890
- o. -p çıkmaz edi (1) 6817
- o. -p çıktı (7) 1119, 2418, 3718, 4374, 4807, 8639, 9131
- o. -p çıktımı (1) 5169
- o. -p kıala (1) 11787
- o. -p kıala eken (1) 10854
- o. -p kıala ekensin (1) 10783
- o. -p kıalayık (1) 1688
- o. -p kıaldı (5) 2995, 7399, 8575, 9776, 12105
- o. -p kıalğan (4) 716, 2671, 2685, 7617 (zm.)
- o. -p kıalğan edi (1) 1997
- o. -p kıalması (1) 2562
- o. -p kıalı (1) 2813
- o. -p kıalmız (1) 1993
- o. -p keldiler (1) 2493
- o. -p kelgen (1) 6924 (zm.)
- o. -p kelgen (2) 796, 7423 (pr.)
- o. -p kelgenler (1) 1398 (pr.)
- o. -p ketti (1) 2698
- o. -p tura (1) 2511
- o. -p turğan (1) 3663 (pr.)
- o. -p turğanda (1) 10123
- o. -p turmağ için (1) 7875
- o. -p yürdi (1) 4763
- o. -p yürgen (1) 5634 (pr.)
- o. -p yürmegendir (1) 6450
- o. -r (61) 412, 723, 730, 1087, 1090, 1226, 1311, 1970, 2263, 2281, 2350, 2670, 2809, 2843, 2924, 2927, 2960, 3066, 3537, 3582, 3592, 3966, 4103, 4262, 4618, 4694, 4883, 5029, 5246, 5825, 6016, 6475, 6513, 6605, 6900, 6907, 7317, 7782, 7891, 8116, 8175, 8415, 8540, 8567, 8810, 8985, 10154, 10467, 10530, 10574, 10575,

11297, 10587, 11030, 11281, 11353,
11424, 11515, 12288, 13128

o. -r ediñ (1) 11802

o. -r ekenler (1) 3163

o. -rım (2) 629, 12677

o. -rlar (2) 2933, 8669

o. -rlarmı (1) 10580

o. -rlarmı eken (1) 13163

o. -rmı (8) 1717, 1721, 6118,
10945, 11279, 11481, 11689, 12662

o. -rmı eken (1) 11515

o. -rmız (3) 1908, 2260, 3188

o. -rsiñ (2) 1016, 4860

o. -rsiñiz (3) 1681, 8812, 10085

o. -rsız (2) 1690, 4488

o. -sa (245) 62, 66, 124, 125, 195,
217, 218, 244, 279, 284, 290, 369, 591,
708, 715, 734, 823, 828, 890, 1007, 1322,
1339, 1387, 1397, 1398, 1456, 1563, 1605,
1668, 1731, 1916, 1917, 1919, 1953, 1988,
2047, 2056, 2068, 2106, 2107, 2108, 2158,
2190, 2195, 2280, 2505, 2532, 2595, 2646,
2647, 2670, 2732, 2756, 2761, 2817, 3011,
3014, 3016, 3024, 3080, 3146, 3200, 3204,
3377, 3404, 3416, 3434, 3553, 3554, 3555
(3), 3618, 3660, 3698, 3739, 3741, 3747,
3749, 3802, 3832, 3858, 3928, 3962, 3986,
4131, 4136, 4162, 4225, 4265, 4278, 4306,
4315, 4318, 4362, 4373, 4376, 4378, 4388,
3377, 4499, 4502, 4518, 4710, 4713, 4720,
4757, 4874, 4878, 4883, 4953, 4988, 5004,
5083, 5313, 5341, 5353, 5403, 5458, 5467,
5522, 5672, 5780, 5796, 5807, 5907, 5909,
5919, 5931, 5945, 6026, 6186, 6209, 6278,
6398, 6520, 6527, 6532, 6587, 6592, 6631,
6686, 6714, 6720, 6749, 6777, 6832, 6859,
7288, 7322, 7427, 7436, 7475, 7493, 7529,
7550, 7623, 7714, 7754, 7760, 7786, 7792,
7848, 7858, 7919, 7963, 8054, 8055, 8064,
8135, 8206, 8241, 8272, 8332, 8340, 8492,
8552, 8570, 8587, 8593, 8629, 8675, 8722,

8731, 8755, 8758, 8774, 8856, 8888, 8941,
8959, 8985, 9069, 9160, 9200, 9273, 9294,
9485, 9500, 9521, 9600, 9790, 9953, 9954,
9989, 10005, 10195, 10222, 10345, 10368,
10461, 10489, 10496, 10517, 10522,
10574, 10719, 10731, 10735, 11179,
11190, 11345, 11350, 11433, 11464,
11466, 11469, 11486, 11495, 11570,
11601, 11752, 11817, 11946, 11968,
11997, 12021, 12044, 12174, 12213,
12366, 12500, 12505, 12520, 12572, 13126

o. -sa edi (1) 6439

o. -sa edim (1) 8578

o. -sa eken (1) 10572

o. -sa kerek (41) 101, 321, 333,
374, 1048, 1295, 1520, 1677, 1744, 3215,
3696, 3864, 4130, 5547, 5696, 5922, 6275,
6650, 7084, 7091, 7650, 7919, 8140, 8376,
8590, 8698, 8757, 9048, 9261, 10407,
10774, 11650, 11742, 11815, 11910,
11988, 12351, 12810, 12965, 13051, 13053

o. -sağ (6) 2098, 2683, 2854, 3186,
5825, 11059

o. -salar (12) 2325, 2363, 4700,
4942, 8101, 8920, 9195, 9484, 10259,
10307, 11383, 12401

o. -salar kerek (4) 324, 5142, 7578,
11002

o. -sam (8) 565, 1117, 1265, 3647,
4378, 4900, 7476, 12809

o. -sañ (23) 1066, 1461, 1781,
3910, 4000, 4425, 4673, 5296, 5482, 6084,
6500, 6816, 8270, 8302, 8361, 8607, 8649,
8773, 9039, 9939, 10442, 12370, 13174

o. -sañız (8) 1624, 1630, 1631,
2684, 5880, 5986, 6666, 9359

o. -sun (73) 852, 1004, 1014, 1073,
1203, 1265, 1428, 1542, 1646, 1958, 1959,
1991, 2005, 2039, 2069, 2253 (2), 2410,
2599, 2858, 2872, 2894, 2802 (3), 3837,
3838, 3855, 4162, 4285, 4300, 4301, 4494,
4518, 4992, 5004, 5188, 5238, 5777, 6120,

7055, 7760, 7886, 8363, 8562, 8897, 8911, 8942, 9347, 9354, 9587, 9588, 9809, 9968, 10480, 10571, 10638, 11181, 11319, 11382, 11488, 11489, 11510, 11518, 11544, 11593, 11682, 11850, 11886, 11984, 12614

o. -ucı (1) 2376

o. -ucıdır (2) 5852, 9474

o. -vdan (1) 10107

o. -vıñ (1) 10407

o. -vında (1) 10848

o. -vındadır (1) 12966

o. -vıñnen (1) 11932

o.-asıñızımı (3) 5540, 5833, 9387

o.-asıñımı (4) 3760, 4493, 11347,

13098

olan : ey (ünlem), ulan.

o. (7) 1085, 1732, 2038, 3165, 3166, 3231, 5474

olar : o şahıs zamirinin çokluk biçimi, onlar.

o. (320) 5, 83, 294, 320, 356, 379, 382, 446, 642, 710, 812, 905, 918, 926, 966, 975, 1009, 1017, 1036, 1089, 1252, 1373, 1396, 1424, 1425, 1459, 1465, 1480, 1524, 1575, 1583, 1638, 1654, 1657, 1660, 1708, 1709, 1751, 1912, 1919, 1936, 1967, 1982, 2011, 2071, 2078, 2105, 2110, 2270, 2326, 2454, 2483, 2500, 2523, 2554, 2560, 2566, 2583, 2643, 2651, 2675, 2677, 2747, 2896, 2921, 2932, 2945, 3014, 3089, 3092, 3093, 3099, 3137, 3162, 3169, 3218, 3251, 3326, 3354, 3358, 3383, 3385, 3590, 3666, 3682, 3793, 3817, 3890, 3927, 3941, 3989, 4059, 4062, 4064 (2), 4146, 4148, 4168, 4169, 4181, 4253, 4270, 4360, 4379, 4393, 4454, 4526, 4679, 4721, 4813, 4852, 4855, 4914, 4941, 4976, 4977, 4982, 5017, 5030, 5039, 5076, 5079, 5119, 5126, 5140, 5145, 5155, 5205, 5207, 5229, 5270, 5288, 5297, 5385, 5409, 5422, 5433, 5450, 5453, 5476,

5491, 5564, 5669, 5673, 5693, 5707, 5719, 5772, 5778, 5780, 5791, 5793, 5885, 5888, 5891, 5925, 5955, 5997, 6017, 6019, 6029, 6033, 6094, 6159, 6260, 6264, 6281, 6314, 6371, 6411, 6424, 6445, 6460, 6513, 6541, 6568, 6571, 6575, 6581, 6630, 6639, 6728, 6766, 6889, 6989, 7028, 7047, 7060, 7062, 7087, 7097, 7141, 7161, 7164, 7167, 7174, 7182, 7278, 7329, 7435, 7449, 7541, 7571, 7573, 7600, 7623, 7626, 7630, 7635, 7650, 7652, 7698, 7732 (2), 7748, 7881, 7941, 8061, 8094, 8096, 8185, 8206, 8236, 8243, 8248, 8249, 8259, 8275, 8430, 8446, 8471, 8482, 8493, 8535, 8629, 8635, 8638, 8677, 8681, 8684, 8703, 8721, 8742, 8823, 8849, 8865, 8910, 8915, 8980, 9006, 9051, 9060, 9083, 9121, 9187, 9297, 9453, 9652, 9701, 9716, 9750, 9786, 9789, 9886, 9893, 9917, 9936, 9985, 10004, 10015, 10027, 10046, 10059, 10091, 10237, 10290, 10306, 10307, 10314, 10555, 10577, 10663, 10780, 10788, 10846, 10903, 10906, 11177, 11186, 11197, 11222, 11402, 11492, 11561, 11595, 11642, 11774, 11830, 11976, 12018, 12219, 12311, 12333, 12345, 12403, 12450, 12467, 12486, 12503, 12505, 12512, 12547, 12565, 12782, 12793, 12904, 12953, 13035, 13147, 13163

o. -da (1) 5116, 6544, 7354, 10080

o. -dadır (1) 3858

o. -daki (1) 12857

o. -dan (11) 306, 3266, 4431, 4846, 5277, 5364, 5750, 5938, 6739, 6859, 10958

o. -ğa (76) 37, 361, 590, 765, 769, 1139, 1460, 1482, 1629, 1820, 2052, 2253, 2315, 2452, 2907, 2913, 3061, 3087, 3097, 3108, 3390, 4082, 4314, 4394, 4874, 4902, 4925, 5118, 5511, 5580, 5633, 5673, 5813, 6220, 6275, 6436, 6573, 6582, 6735, 6752, 6767, 6900, 6956, 7541, 7852, 7909, 8098, 8609, 8624, 8629, 8636, 9215, 9268, 9400, 9629, 9738, 9894, 9903, 9968, 10044,

10074, 10075, 10143, 10179, 10569,
10666, 10914, 11090, 11449, 11694,
11888, 12286, 12334, 12335, 13171, 13185

o. -nen (14) 1075, 1569, 1698,
2094, 2783, 5276, 5418, 5595, 7095, 8121,
8248, 10061, 10190, 10472

o. -nı (90) 359, 372, 740, 830,
1168, 1276, 1409, 1412, 1493, 1502, 1540,
1650, 1712, 1726, 1784, 1859, 1921, 1935,
1973, 1985, 1986, 2540, 2774, 2895, 2951,
3016, 3064, 3265, 3560, 3983, 4215, 4351,
4465, 4943, 5009, 5429, 5443, 5461, 5705,
5942, 6539, 6554, 6692, 6738, 6849, 6949,
7356, 7642, 7659, 7690, 7926, 8101, 8103,
8178, 8188, 8223, 8334, 8617, 8621, 8627,
8631, 8637, 8640, 8788, 8804, 8878, 9169,
9195, 9218, 9297, 9312, 9896, 9953, 9981,
10054, 11069, 10087, 10258, 10353,
10405, 10717, 10866, 11682, 12082,
12339, 12514, 12837, 12898, 12916, 13058

o. -nıñ (143) 20, 68, 72, 122, 222,
262, 274, 358 (2), 583, 666, 1423, 1432,
1804, 1824, 1872, 1873, 1882, 1921, 1934,
1957, 1987, 2057, 2223, 2276, 2441, 2447,
2529, 2546, 2556, 2559, 2772, 2784, 2785,
2786, 2905, 3008, 3013, 3021, 3077, 3085,
3156, 3190, 3776, 3825, 4003, 4338, 4437,
4495, 4663, 4684, 5026, 5078, 5113, 5495,
5502, 5546, 5555, 5557, 5558, 5632, 5703,
5723, 5773, 5794, 5862, 5911, 5912, 5917,
6162, 6198, 6319, 6337, 6345, 6356, 6721,
6870, 6882, 7058, 7061, 7177, 7404, 7585,
7681, 7851, 7880, 7917, 8027, 8061, 8204,
8237, 8244, 8251, 8519, 8583, 8604, 8608,
8609, 8639, 8695, 8980, 9065, 9099, 9300,
9303, 9368, 9482, 9618, 9768, 9788, 9864,
9908, 10035, 10051, 10088, 10105, 10122,
10171, 10412, 10452, 10474, 10694,
10908, 10946, 11058, 11219, 11258,
11306, 11375, 11572, 11700, 11771,
11970, 12041, 12070 (2), 12138, 12272,
12428, 12560, 12776, 12853, 13027

Olga : Olga.

O. (3) 11777, 11787, 11790

O. -nen (1) 11773

Olga Teplovna : Olga Teplovna.

O. (4) 11770, 11794, 11812, 11916

O. -ğa (1) 11933

olun- : olunmak, edilmek,
yapılmak.

o. -acağ (al o.) (2) 6879, 7277 (pr.)

o. -acağ (al o.) (1) 6966 (zm.)

o. -alar (1) 11975

o. -dı (4) 2746, 5317, 7132, 12271

o. -ğan (1) 12795 (zm.)

o. -ğan (5) 5338, 9081, 12269,
12733, 12782 (pr.)

o. -ğan edi (2) 3815, 12258

o. -madı (1) 5087

o. -mağta (2) 5274, 11776

o. -mağta edi (1) 9118

o. -r (2) 2258, 8180

olur-olmaz : olur olmaz.

o. (1) 10248

o. -ğa (1) 9237

o. -larnen (1) 10239

Omar : Omar.

O. (1) 7140

omuz : omuz.

o. -çıklarından (1) 11558

o. -ı (6) 704, 5656, 6111, 6787,
6823, 9116

o. -ıdan (1) 5251

o. -ıma (1) 8610

o. -ınace (1) 596

o. -ında (3) 2073, 4319, 12645

o. -ından (5) 886, 4402, 7198, 7199,
9134

o. -inen (1) 1829

o. -ını (5) 2831, 3972, 5247, 5711, 8657

o. -ları (16) 1179, 1245, 1758, 1942, 2072, 3484, 3502, 4324, 4409, 4450, 5037, 6038, 7340, 7660, 7834, 11985

o. -larım (1) 1344

o. -larına (7) 1910, 2121, 3411, 4348, 6250, 6678, 8186

o. -larında (1) 8592

o. -larından (6) 847, 7299, 7445, 9052, 11302, 12577

o. -larını (22) 673, 1106, 1228, 2277, 2292, 3588, 3745, 4322, 4600, 6844, 8784, 8870, 9190, 9395, 10110, 10115, 11637, 11741, 12022, 12237, 12984, 13102

o. -larınıñ (1) 10118

o. -lı (4) 283, 2074, 7269, 10313

o. -ñını (1) 10140

on : on.

o. (32) 824, 993, 1369, 1395, 1604, 1669, 1892, 3079, 3133, 3185, 3319, 3630, 4265, 4658, 5312, 5387, 5450, 5893, 6979, 7635, 7760, 8423, 8513, 8866, 9075, 9282, 10466, 10757, 11515, 11774, 11775, 13035

(beş-o.) (19) 271, 354, 616, 1057, 1416, 1736, 3712, 3935, 4222, 4225, 4654, 5045, 5259, 5357, 5507, 7337, 7628, 7925, 8538

(biñ doqız yüz o. sekiz) (1) 12715

(yüz o.) (2) 5378, 12957

o. altı (1) 5211

o. beş (34) 797, 806, 870, 880 (2), 901, 1008, 1467, 1669, 1892, 1901, 1989, 1991, 2031 (2), 2041, 2042, 2047, 2048, 2240, 2444, 3412, 3823, 4034, 4265, 4377, 4561, 5800, 6587, 6689, 8464, 8513, 10466, 12892

o. beşi (1) 4508

o. biñ (3) 968, 5428, 5433

o. biñlernen (1) 614

o. bir (9) 308, 1288, 2029, 3149 (2), 5669, 5880, 8018, 12851

o. birde (1) 230

o. birlerde (1) 7932

o. birni (3) 4875, 7265, 10355

o. -da (1) 7633

o. doqız (1) 3363

o. dört (1) 6558

o. eki (10) 1287, 1474, 1604, 3257, 3258, 3353, 5073, 6622, 7635, 9606

o. ekige (1) 227

o. -larnen (6) 2478, 3134, 3214, 4847, 4848, 5631

o. million (1) 2164

o. millionlarnen (1) 7032

o. sekiz (3) 5060, 5065, 9236

o. sekizge (2) 10281, 11142

o. sekizinci (2) 7137, 9546

o. üç (1) 8618

o. yedinci (1) 12715

oñ : sağ; iyi, bol, elverişli.

o. -da (1) 640

o. -ğa (1) 6145

o. -ına (1) 962

o. -lı (1) 3274

o. -una (3) 1675, 2370, 8826

oñaytla- : ayarlatmak.

o. -p (4) 2587, 4195, 5683, 7677

o. -yatır (1) 4092

oñaytlı : rahat, münasip, elverişli, uygun, kolay.

o. (3) 1051, 1741, 4705

o. -ca (1) 4338

oñaytsızlık : rahatsız, kullanışsız.

o. -ları (1) 5901

onıncı : onuncu.

o. (3) 2608, 2753, 12968

o. -nı (1) 2298
onluk : onluk, on para.
o. -lar (1) 2720
onuncu : onuncu.
o. (1) 9294
o. -da (1) 9392
o-o : şaşma, beğenme vb.
duyguları belirten bir söz.
o. (4) 4397, 4921, 8826, 12596
op : hop.
o. (1) 8490
opla- : okşamak, sevmek,
hoplamak.
o. -p (1) 4183
oppa-oppa : rum havası (müzik).
o. -ğa (2) 2614, 2628
Or : Or.
O. (3) 2074, 2087, 4317
ora- : sarmak.
o. -p (1) 6620
o. -vılı (1) 1501
oral- : sarılmak.
o. -ğan (1) 5067 (pr.)
Oraz : bk. Orazbay Kulametov.
O. (3) 2957, 3271, 3921
Orazbay : Orazbay.
O. (108) 88, 90, 93, 473, 477, 905,
1094, 1098, 1105, 1111, 1139, 1141, 1147,
1150, 1152, 1176, 1192, 1195, 1200, 1226,
2140, 2143, 2212, 2217, 2270, 2277, 2289,
2300, 2308, 2311, 2314, 2324, 2340, 2342,
2354, 2363, 2377, 2951, 2970, 2974, 2975,
2999, 3007, 3013, 3268, 3269, 3272, 3273,
3278, 3286, 3289, 3294, 3298, 3300, 3305,
3306, 3310, 3319, 3322, 3335, 3340, 3349,
3668, 3681, 3690, 3717, 3724, 3731, 3743,
3748, 3756, 3767, 3770, 3772, 3784, 3792,
3805, 3810, 3824, 3835, 3852, 3854, 3896,
3897, 3900, 3913, 3914, 3926, 3932, 3952,

3956, 3958, 3960, 3962, 3970, 3978, 3980,
3984, 4152, 4160, 4166, 4179, 4753, 4754,
4769, 4809, 4884, 7708
O. -dan (3) 1097, 3842, 4896
O. -ğa (15) 1116, 1133, 1134, 1146,
2292, 2337, 2949, 2988, 3038, 3330, 3715,
3723, 3831, 4175, 4771
O. -ı (1) 141
O. -nen (7) 573, 586, 1091, 1108,
3373, 4903, 6439
O. -nı (10) 1140, 2965, 3297, 3325,
3343, 3722, 3843, 3852, 3951, 4746
O. -nıñ (33) 987, 1114, 1125, 2211,
2266, 2295, 2347, 2944, 2962, 3036, 3302,
3312, 3328, 3339, 3758, 3797, 3816, 3857,
3865, 3867, 3908, 3912, 3956, 3974, 4140,
4149, 4807, 4994, 5459, 7238, 7239, 7242
Orazbay Kulametov : Orazbay
Kulametov .
O. (1) 3731
orden : nişan, belirti, işaret.
o. -nen (1) 8907
ordu : ordu.
o. -da (1) 570
o. -ğa (5) 567, 713, 5213, 5236,
5239
o. -mızınıñ (1) 8642
o. -sına (2) 6552, 11923
o. -sinen (1) 12522
organizm : organizma.
o. (1) 8963
organ : bir görevi yerine
getirmekle görevli kuruluş, organ.
o. -lar (1) 4833
o. -ları (1) 4822
orientir : sınır işareti.
o. -ni (1) 8734
orkestr : çalgı topluluğu, orkestra.
o. (1) 8201

orman : orman.
o. (5) 5144, 6513, 12569, 12971, 12972
o. -da (1) 11141
o. -ğa (1) 12654
o. -nı (1) 9684
orta : ortalık, meydan; ölçülü; orta.
o. (21) 994, 1375, 1528, 2439, 2462, 2589, 2758, 2966, 5378, 5652, 5842, 6737, 6904, 7926, 7977, 10484, 11046, 11660, 11808, 11848, 13048
o. -da (6) 1149, 1880, 2618, 5293, 10939, 12879
o. -daki (3) 10045, 11855, 11917
o. -ğa (14) 1114, 1769, 2612, 2639, 3116, 3246, 5082, 6003, 6095, 6156, 8196, 10284, 12878, 12888
o. -larda (1) 3655
o. -larında (1) 364
o. -sı (1) 5510
o. -sına (10) 982, 1697, 1913, 4537, 4578, 6769, 7329, 7656, 7667, 8517
o. -sında (26) 56, 250, 424, 498, 504, 613, 943, 1403, 1564, 1652, 1809, 3098, 3125, 3254, 4201, 4687, 4748, 5145, 6214, 6530, 7472, 8195, 9059, 11154, 11552, 12771
o. -sındaki (6) 851, 1014, 1664, 8199, 12904, 13059
o. -sındamı (1) 635
o. -sından (3) 205, 2575, 3969
o. asır (1) 6559
o. Asiya : Orta Asya.
o. (2) 2455, 12533
o. -nın (3) 6273, 7102, 12725
o. mektepni (1) 566
o. -ğa çık- : ortaya çıkmak.

o. -dılar (1) 7885
o. -ğa çıkar- : ispat etmek.
o. -ğanına (1) 5178
o. -mağa (1) 10289
o. -mağa (1) 2326
o. -p (1) 2156
o. -tı (4) 3119, 5083, 10948, 11217
o. -tılar (1) 8203
o. -ğa koy- : yapmak.
o. -dı (1) 1416
o. -p (1) 2482
ortak : birlikte, ortaklaşa.
o. (1) 1098
ortalık (-ğı) : çevre, bulunulan yer.
o. -ındaki (1) 2028
o. (14) 447, 759, 1786, 4132, 4973, 6786, 7706, 8597, 9048, 9532, 9555, 10534, 11094, 12246
o. -ka (3) 2695, 4896, 5227
o. -nı (7) 2860, 5707, 6074, 8885, 11112, 12085, 12135
o. -nın (1) 5468
o. -ta (3) 1867, 3875, 7293
o. -taki (1) 1524
ortancı : ortanca.
o. (1) 284
Osman : Osman.
O. (2) 809, 813
Osmanov : bk. **Reşat Osmanov**.
O. -larnın (1) 12940
oş : hoş, beğenilen.
o. -una ket- : beğenmek, hoşuna gitmek.
o. -ti (1) 10384
oşa- : benzetmek.
o. -ğan (2) 2683, 4425 (pr.)

o. -sa (1) 5235
o. -y (1) 1790
o. -y emiş (1) 5222
oşat- : benzetmek.
o. -p (1) 6702
ot : ot.
o. -çıklar (4) 4648, 5908, 8739, 8785
o. -çıklarını (3) 5345, 8780, 8786
o. -ka (1) 9719
o. -lar (6) 2525, 5147, 8683, 9714, 9785, 12096
o. -larda (2) 4671, 8644
o. -larını (1) 4670
o. -larını (1) 760
o. -sız (1) 8526
o. -u (1) 10095
otar : otlak.
o. (2) 964, 4680
o. -da (3) 1288, 1301, 8819
o. -daki (1) 2887
o. -dan (5) 2113, 2168, 2766, 5422, 8869
o. -ğa (8) 489, 775, 1805, 3778, 3916, 4088, 4853, 8820
o. -ına (9) 809, 2249, 3057, 3324, 3331, 3950, 4663, 4951, 4965
o. -ında (2) 3754, 4655
o. -ını (2) 791, 8677
o. -lar (2) 201, 2736
o. -larda (8) 829, 1163, 1966, 1967, 2144, 2941, 4256, 5916
o. -lardaki (4) 2141, 2311, 2875, 9020
o. -lardan (2) 69, 1980
o. -largâ (4) 627, 826, 828, 2886
o. -larımızda (2) 207, 2189
o. -larında (2) 365, 2885

o. -larını (1) 2090
o. -larını (2) 4816, 8821
o. -larını (1) 209
o. -mda (1) 3763
o. -mnını (1) 383
o. -ña (1) 2202
o. -nda (1) 3756
o. -nı (1) 8841
o. -nın (4) 830, 2140, 2182, 4095
o. -nızda (1) 8810

Otegen : Otegen.

O. (27) 2664, 2684, 2685, 2713, 3109, 3161, 3193, 3244, 3259, 3264, 3315, 4052, 4061, 4063, 5695, 5717, 6029, 6036, 6040, 6052, 6056, 6078, 6149, 6200, 6210, 8500, 8738

Oteş : Oteş.

O. (1) 7139

otla- : otlamak.

o. -ğan (1) 934 (pr.)
o. -ğan (1) 2738 (zm.)
o. -ğanı (1) 4352
o. -ğanlar (1) 454 (zm.)
o. -maқта olğan (1) 8610 (pr.)
o. -y bersinler (1) 1918
o. -y (2) 4335, 4656
o. -ylar (1) 8685
o. -y-otlay (2) 4668, 8766

otlak (-ğı) : otlak.

o. (2) 2734, 6897
o. -ına (1) 2743
o. -ını (1) 5821
o. -ka (2) 4345, 4709
o. -lar (4) 52, 80, 2730, 5909
o. -larda (7) 786, 1804, 2729, 2747, 4660, 8684, 9535
o. -lardaki (2) 4683, 7790

- o. -larga (2) 2738, 4653
o. -ları (1) 2746
o. -larına (2) 4138, 5267
o. -larında (1) 2751
o. -larını (1) 6961
o. -larnen (1) 5836
o. -larnı (1) 6870
o. -larnıñ (1) 2737
o. -nıñ (1) 8731
o. -sız (1) 74
o. -ta (4) 4673, 4708, 6597, 6890
- otlaqmeliörativ** : otlak ıslahı.
o. (1) 3076
- otlat-** : otlatmak.
o. -a-otlata (2) 2087, 2675
o. -mağ (1) 951
o. -p (1) 8587
o. -sın (1) 55
- otur-** : oturmak, durmak, kalmak, bulunmak; -p zarf fiil ekiyle esas fiile bağlanarak, esas fiile süreklilik ifadesi verir.
o. -a (24) 319, 332, 466, 517, 659, 773, 1404, 1842, 2155, 2340, 2966, 4144, 5711, 6036, 7917, 8749, 8903, 8905, 9127, 9690, 11463, 11941, 12327, 12560
o. -a ber (1) 12159
o. -a beriñ (1) 4191
o. -a edi (8) 417, 3211, 3257, 5101, 5659, 6354, 6495, 6962
o. -a ediler (2) 6160, 7520
o. -a eken (1) 12355
o. -acaqmı (1) 12326
o. -acaqmız (1) 11335
o. -acaqsıñ (2) 7616, 12347
o. -acaқта (1) 3721
o. -alar (8) 154, 771, 3335, 3697, 6282, 7041, 9806, 11102
- o. -almay (1) 4958
o. -almayım (1) 6207
o. -almaz (1) 117
o. -amız (1) 4469
o. -asıñ (6) 3753, 3756, 7366, 11511, 11605, 11616
o. -asıñız (3) 3018, 5735, 7845
o. -ayık (2) 1655, 8058
o. -ayıkımı (2) 5135, 5888
o. -dı (66) 60, 135, 696, 873, 1072, 1274, 1289, 1697, 2250, 2275, 2641, 3052, 3121, 3183, 3272, 3575, 3578, 3623, 3730, 3963, 4099, 4314, 4348, 5147, 5347, 5881, 5953, 5977, 6326, 6352, 6562, 7100, 7362, 7393, 7588, 7603, 7833, 7944, 7953, 8397, 8450, 8725, 8872, 9494, 9527, 9530, 9689, 9918, 10074, 10149, 10151, 10328, 10404, 10551, 10648, 10667, 10828, 10928, 10966, 11244, 11376, 11419, 11855, 12405, 12479, 12925
o. -dılar (29) 906, 1044, 1751, 2011, 2314, 2327, 3030, 3796, 4179, 4463, 5082, 5687, 5689, 5690, 5705, 5706, 5708, 6098, 6589, 6834, 6958, 7428, 7662, 7885, 8514, 10555, 12597, 12615, 13059
o. -ğan (1) 6523 (zm.)
o. -ğan (73) 196, 213, 432, 557, 561, 898, 978, 993, 1255, 1942, 2187, 2194, 2211, 2421, 2586, 2615, 2685, 3038, 3175, 3179, 3241, 3541, 3725, 3772, 3781, 4386, 4521, 4873, 4948, 5471, 5486, 5668, 5717, 6000, 6059, 6144, 6157, 6162, 6329, 6332, 6352, 6424, 6466, 6643, 6814, 7173, 7445, 7835, 8128, 8191, 8531, 8704, 8796, 9175, 9200, 9282, 9426, 9527, 9558, 9691, 10077, 10092, 10712, 10902, 10906, 10998, 11113, 11289, 11424, 11569, 11924, 12107, 12901 (pr.)
o. -ğan soñ (5) 3174, 3767, 6324, 9744, 11751
o. -ğance (2) 3708, 4673

o. -ğanda (9) 472, 994, 5767, 5791, 9658, 11755, 12515, 12571, 12623
o. -ğanından (1) 5956
o. -ğanını (6) 1833, 2345, 3767, 7204, 10722, 12156
o. -ğanlar (2) 3682, 12991 (zm.)
o. -ğanlar (2) 3744, 12988 (pr.)
o. -ğanlardan (2) 182, 2546
o. -ğanlargâ (2) 1509, 11020
o. -ğanlarını (2) 2009, 7220
o. -ğanlarını (1) 180
o. -ğanlarınıñ (1) 909
o. -ma (2) 7291, 10140
o. -madan (1) 1736
o. -madı (7) 4074, 6599, 8092, 9983, 10160, 12666, 13085
o. -madılar (1) 4852
o. -madım (1) 13028
o. -mağa (17) 3173, 3722, 4471, 5196, 5691, 5810, 5932, 5946, 6207, 8309, 10140, 12053, 12222, 12224, 12310, 12412, 13155
o. -mağan ediler (1) 10556
o. -mağ (7) 486, 1739, 5081, 5811, 6325, 7946, 11689
o. -mağnı (1) 9162
o. -mağnıñ (1) 7607
o. -mağta (2) 9114, 9181
o. -mağta edi (1) 6644
o. -malarını (1) 1654
o. -mañız (1) 2562
o. -masa (1) 12105
o. -masını (1) 11303
o. -may (1) 6375 (gr.)
o. -may (5) 157, 2881, 6291, 9831, 9979 (zm.)
o. -maycağımız (1) 5252
o. -maycağsıñ (1) 1381

o. -mayım (1) 3184
o. -maylar (1) 11595
o. -maz (2) 3046, 9918
o. -mazdan evel (1) 10760
o. -mazlar (1) 5794
o. -ñ (2) 2971, 2974
o. -ñız (9) 1274, 1533, 1740, 3706, 4178, 5250, 10194, 12830, 13078
o. -p (30) 292, 693, 772, 813, 990, 1299, 1484, 1717, 2229, 2645, 2927, 3007, 4009, 4284, 5824, 6126, 6576, 6912, 6940, 7261, 7593, 8234, 8435, 8482, 8644, 9895, 10190, 10198, 10648, 12331
o. -r (1) 6196
o. -r ediler (1) 4206
o. -rsıñ (2) 6478, 12292
o. -sa (2) 494, 1716
o. -sağ (1) 7889
o. -sañ (5) 1444, 5124, 5675, 8387, 11297
o. -sañız (1) 3112
o. -sınlar (1) 8039
oturğıç : iskemle.
o. -ğa (1) 10828
o. -lar (1) 11269
o. -ğıçlarını (2) 3261, 12905
o. -ğıçnı (1) 9164
o. -ğıçta (1) 467
o. -ğıçtaki (1) 9807
oturıl- : oturulmak.
o. -acağ (1) 3062 (pr.)
otırır-oturmaz : oturur oturmaz.
o. (1) 7523
oturt- : oturtmak, yerleştirmek;
ekmek, dikmek.
o. -a (1) 11469
o. -acağımız (1) 5259
o. -alar (1) 755

o. -amız (2) 5586, 6508
o. -kan (2) 5600, 6798 (pr.)
o. -kan (1) 7071 (zm.)
o. -mağa (5) 2451, 4596, 5367,
9305, 9907
o. -mağ (2) 5306, 5342
o. -mağ için (1) 5496
o. -mağ gerek (1) 5519
o. -mağ kerekimiz (1) 5358
o. -mağ kibi (1) 4945
o. -mağmı (2) 6520, 9240
o. -nız (1) 5576
o. -p (5) 462, 1700, 2965, 5034,
7762
o. -rmız (3) 5355, 5357, 5567
o. -sağ (2) 5355, 5582
o. -tı (8) 1830, 4538, 5251, 5256,
5708, 7429, 10927, 13003
o. -tık (1) 6513
o. -v (2) 5364, 5584
oturtul- : dikilmek.
o. -acağ (1) 5577 (pr.)
o. -ğan (1) 2574 (zm.)
o. -ğan (6) 6984, 7049, 7051, 7070,
7074, 12568 (pr.)
o. -ğan soñ (1) 1450
o. -mağta olğan (1) 5501 (pr.)
o. -p (2) 5509, 5562
o. -r (1) 7073
oturtul- : dikilmek.
o. -ğan (2) 2457, 5499 (pr.)
otuz : otuz.
o. (8) 119, 137, 1636, 2042, 4351,
4707, 11299, 11771
o. beş (1) 4730
o. bir (3) 3131, 8525, 8571
o. -dan (1) 11011

o. doğuzıncı (1) 9071
o. -ğa (1) 1529
otuzıncı : otuzuncu.
o. (2) 7151, 7160
oy : fikir, düşünce.
o. (1) 6132
o. -ları (1) 12637
oyalı : kenarına oya yapılmış,
oyalı.
o. (1) 4581
oyçan : düşünceli, dalgın.
o. (1) 10724
oyık : oyuk.
o. -çıklar (oyıçıklar) (1) 10490
oyıncı : oyuncu.
o. -larından edi (1) 10283
oylan- : düşünmek, aklından
geçirmek.
o. -am (1) 2105
o. -asıñ (1) 9468
o. -dı (1) 12176
oyna- : oynamak, vakit geçirmek;
film gösterilmek; dansetmek.
o. -dı (2) 10962, 12889
o. -dılar (3) 8509, 12480, 12882
o. -ğan (1) 618 (pr.)
o. -ğan edi (2) 9365, 12892
o. -ğanda (1) 9382
o. -ğanını (4) 2722, 4787, 10943,
12895
o. -ğanlar (1) 7118 (zm.)
o. -ğanlarını (1) 8192
o. -mağa (9) 1168, 1436, 6347,
8165, 8236, 8708, 9077, 10287, 10942
o. -mağanı (1) 10945
o. -mağ (3) 882, 11273, 12889
o. -mağ için (1) 6015

o. -maқта edi (2) 10861, 11219
o. -maқtalar (1) 2719
o. -p (2) 569, 10928
o. -p başladı (3) 10285, 11217,
12887

o. -p keldi (1) 7124
o. -p olurmi (1) 10945
o. -p yürgen (2) 5242, 12672 (pr.)
o. -p yürseñ (1) 3587
o. -r (1) 2248
o. -rlar (1) 10588
o. -sa (1) 11223
o. -sınlarmı (1) 6020
o. -y (2) 2595, 2596
o. -y edik (1) 3405
o. -y ediler (1) 8704
o. -yatқан (1) 10949 (pr.)
o. -ycağını (1) 10952
o. -ycaқ (1) 3402 (pr.)
o. -ycaқımız (1) 12885
o. -yık (1) 6096
o. -ylar (3) 2717, 3155, 12903

oynaş- : birbiriyle oynamak.

o. -maқtalar (1) 8494
o. -p (1) 5111
o. -sa (1) 6501

oynat- : oynamasını sağlamak.

o. -a (1) 2864
o. -қанlarını (1) 5644
o. -p (1) 3760
o. -p başladı (1) 6058
o. -p yüreler (1) 1957
o. -r (1) 11402

oyul- : oyulmak.

o. -p (1) 7656

oyun : oyun; dans.

o. (16) 1331, 2612, 2614, 3157,
3586, 6031, 6347, 8213, 8214, 8234, 8239,
10296, 10302 (2), 10940, 10953

o. -da (1) 8207

o. -dan soñ (3) 8195, 8261, 10305

o. -ğa (8) 2632, 6122, 8201, 8240,
9366, 10283, 10952, 12877

o. -ı (5) 1436, 6302, 6347, 6350,
10986

o. -ında (1) 11220

o. -ımı (1) 6290, 9375

o. -nı (7) 2629, 5228, 6098, 6123,
6293, 8214, 8218

o. -ğa түş- : oyuna çıkmak.

o. -kenine (1) 2635

o. -mege (1) 1337

o. -mese (2) 2594, 2630

o. -ti (1) 8204

oyuncı : oyuncu; dansçı.

o. (1) 2640

o. -da (1) 11218

o. edi (1) 10950

o. -ğa (1) 10290

oz- : geçmek, geride bırakmak.

o. -mağa (1) 10192

ozğar- : geçirmek, yolcu etmek.

o. -acaқ (1) 6420 (pr.)

o. -acaқ olıp (1) 12898

o. -dı (6) 769, 3265, 7260, 8044,
9246, 10112

o. -dılar (2) 259, 5626

o. -dım (1) 3531

o. -ıcılar (1) 416

o. -mağa (1) 5200

o. -maқ (1) 8243

o. -maycaқımız (1) 6420

o. -ñız (1) 6418

o. -p (5) 4593, 4629, 5204, 8253,
12904
o. -p çıktı (1) 11754
o. -p çıktılar (1) 13161
o. -v için (1) 10189
Ozu : Ozu Denizi.
O. (4) 785, 905, 1750, 1975

Ö

öde- : ödemek, bir şeyin karşılığını vermek.
ö. -mege (1) 3348
ö. -mek için (1) 2047
ö. -p (1) 713
ö. -rmiz (2) 314, 339
ög : ön.
ö. (3) 5925, 5956, 8755
ö. -de (13) 466, 1850, 3888, 5717, 6212, 7603, 7662, 9790, 9838, 10015, 10291, 10664, 13080
ö. -deki (2) 8060, 11445
ö. -den (2) 4317, 11446
ö. -ge (24) 495, 501, 516, 555, 1847, 3520, 3953, 4335, 5191, 8608, 8640, 8764, 9040, 9161, 9186, 9378, 10295, 10687, 11620, 11904, 11974, 12117, 12495, 13187
ö. -lerinde (1) 11986
ö. -lerindeki (1) 9657
ö. -mden (1) 1858
ö. -mizde (1) 10478
ö. -ñe (1) 9505
ö. -ü (1) 9888
ö. -ünde (41) 7, 645, 870, 3250, 3641, 4668, 6784, 6946, 7491, 7848, 8257, 9147, 9294, 9429, 9449, 9469, 9584, 9615, 9660, 10049, 10254, 10674, 10818, 10882,

10884, 11131, 11176, 11273, 11321, 11524, 11550, 11674, 11719, 11998, 12025, 12260, 12636, 12712, 12783, 13139, 13180
ö. -ündeki (1) 10638
ö. -ünden (9) 2061, 5687, 6813, 9463, 10111, 10565, 11986, 12117, 12904
ö. -üne (25) 317, 1663, 1708, 2820, 3049, 3799, 4849, 5166, 5810, 7895, 8264, 9232, 9566, 9720, 10004, 10086, 10122, 10191, 10227, 10576, 10656, 11478, 11589, 13083, 13091
ö. -üni (4) 2658, 3608, 10316, 11247
ögey : üvey.
ö. (10) 239, 265, 266, 9074, 9075, 9078, 9296, 12000, 12409 (2)
öglük (-gi) : önlük.
ö. -çigini (öglüçigini) (1) 7310
ö. -ine (1) 2612
ö. -ini (1) 7339
öğren- : öğrenmek; bilgi edinmek.
ö. -di (6) 169, 173, 274, 4496, 6603, 9217
ö. -dim (2) 4230, 6330
ö. -diñ (1) 12342
ö. -e (1) 11142
ö. -gen (4) 490, 579, 5663, 6925 (zm.)
ö. -gen soñ (1) 7876
ö. -gende (1) 3991
ö. -genine (1) 3213
ö. -mege (2) 9219, 11309
ö. -mek (1) 9218
ö. -mek için (1) 6869
ö. -ñiz (1) 7256
ö. -p (1) 6470
ö. -p kaldı (1) 358
ö. -p keldiler (1) 4726

ö. -rim (1) 12809
ö. -rsiñ (1) 4388
öğret- : öğretmek.
ö. (1) 4387
ö. -e berseñiz (1) 11281
ö. -edir (1) 10508
ö. -ken (2) 8583, 10326 (pr.)
ö. -ken edi (1) 6294
ö. -me (2) 518, 11843
ö. -mege (1) 10925
ö. -mek (1) 10509
ögüz : öküz.
ö. -m (1) 2880
ökçe : topuk.
ö. -si (1) 7677
ökçeli : topuklu.
ö. (6) 3312, 3431, 3652, 5073, 5533, 6820
öke : sinir, hiddet, hışım, öfke.
ö. -si (5) 351, 399, 3604, 3908, 4308
ö. -sinden (2) 346, 3048
ö. -sini (4) 163, 650, 2505, 6689
ökelen- : sinirlenmek, öfkelenmek.
ö. -p (2) 2288, 2307
öksür- : öksürmek.
ö. -e (1) 1136
ö. -p başladı (1) 10805
öksüz : öksüz, kimsesiz.
ö. (4) 120, 3149, 8322, 9062
öksüzlük : öksüzlük.
ö. -nen (1) 7826
ökün- : şaşmak, yakınmak, pişman olmak.
ö. -di (1) 4751
ö. -p (2) 146, 6638
ö. -mege (1) 3660

ökündür- : pişman etmek.
ö. -di (1) 9988
ökür- : hıçkırmak, iç çekmek, içini çeke çeke ağlamak.
ö. -p (3) 425, 3687, 8056
ökür-ökür : öksürür, ağlar gibi ses çıkarmak.
ö. (1) 11160
ölçe- : ölçmek.
ö. -di (2) 656, 1298
ö. -gen (1) 11681 (pr.)
ö. -rsiñ (1) 9645
ölçen- : ölçülmek.
ö. -e (1) 796
ölçep-biç- : ölçüp biçmek.
ö. -ermiz (1) 6013
ö. -lgen kibi (1) 10467
ölçü : ölçü.
ö. (1) 8207
öl- : ölmek.
ö. -di (2) 9078, 9102
ö. -diler (1) 9046
ö. -diñ (1) 426
ö. -düler (1) 1372
ö. -e ekenler (1) 6715
ö. -ecekler (1) 6729 (zm.)
ö. -er (2) 4693, 4694
ö. -erim (2) 3454, 4423
ö. -gen (2) 10206, 12766 (zm.)
ö. -gen soñ (1) 6694
ö. -gence (4) 2609, 4679, 6846, 6860
ö. -gende (1) 6714
ö. -geninden (1) 11670
ö. -geninden berli (1) 6707
ö. -genine (1) 11678
ö. -genler (1) 10205 (zm.)

ö. -mege (1) 1958	ö. billa (8) 264, 812, 1839, 3025,
ö. -megen (1) 1495 (zm.)	3571, 4370, 5546, 7035
ö. -mek (1) 1887	ö. -de (6) 7867, 9207, 9218, 11051,
ö. -mez (1) 1494	11547, 11684
ö. -p (1) 1629	ö. -ge (1) 11633
ö. -se (4) 1494, 3199, 4694, 7411	ö. -i (14) 715, 1455, 1717, 1840,
ö. -sem (2) 1629, 2025	4231, 4724, 5920, 6622, 6776, 6924, 8831,
öldür- : öldürmek.	9108, 10207, 11257
ö. -dim (1) 11157	ö. -inde (17) 59, 236, 298, 876, 988,
ö. -diñiz (1) 1911	1481, 5198, 7804, 7946, 8026, 8358, 9098,
ö. -genini (1) 11158	9433, 10028, 11103, 11963, 12479
ö. -mek kerek edimi (1) 1207	ö. -ine (1) 9108
ö. -meseler (1) 8594	ö. -ini (8) 168, 243, 3632, 3804,
ö. -mez (1) 11208	6034, 6566, 10430, 10733
ö. -p (1) 1818	ö. -iniñ (2) 1407, 12383
öldüril- : öldürölmek.	ö. -ler (1) 4553
ö. -di (1) 6553	ö. -lerinde (1) 6575
öldürt- : öldürtmek.	ö. -lerini (3) 1303, 1555, 12386
ö. -medi (1) 8637	ö. -m (4) 3637, 3644, 3717, 8576
ölen : ot, çim.	ö. -mde (7) 1004, 1529, 5024, 5107,
ö. -ler (1) 8500	5846, 6067, 7496
ö. -siz (1) 8526	ö. -miz (1) 5961
ölü : ölü.	ö. -mni (2) 1900, 3636
ö. -sini (2) 10836, 10846	ö. -mniñ (3) 1365, 6760, 8414
ölüm : ölüm.	ö. -ñ (5) 2039, 2872, 3582, 5127,
ö. (6) 339, 1935, 6556, 8316, 8318,	12380
9047	ö. -ñde (1) 3608
ö. -den (2) 2915, 9521	ö. -nen (1) 9219
ö. -ge (1) 1999	ö. -ni (2) 9404, 12231
ö. -i (1) 10439	ö. -niñ (1) 12069
ömür (-mrü) : hayat, ömür.	ö. -ñni (2) 8559, 10442
ö. (26) 293, 622, 1171, 1371, 1379,	ö. -üni (1) 538
1387, 1389, 1392, 1624, 1833, 3579, 3691,	ö. -ge keçiril- : hayata geçirilmek.
4657, 4793, 4794, 4806, 5813, 6471, 6514,	ö. -ecek (1) 2220 (zm.)
7373, 7413, 8454, 9022, 9831, 11647,	ö. -p başlansa (1) 2749
13134	ö. -v (1) 6872
	ömürdeş : hayat arkadaşı.
	ö. -i (1) 7818

ö. -msiñ (1) 8301
ömürlük : bir ömür boyunca.
 ö. (13) 5183, 6472, 7416, 9062, 9092, 9097, 9453, 9631, 10466, 10639, 11087, 12173, 12403
öp- : öpmek.
 ö. (1) 4553
 ö. -ecek oldu (1) 7431
 ö. -eyim (1) 6386
 ö. -kende (1) 7805
 ö. -megence (1) 10333
 ö. -mek (4) 264, 9479, 10021, 11277
 ö. -mese (1) 9566
 ö. -meyler (1) 6389
 ö. -p (4) 4548, 4549, 6653, 8294
 ö. -p başladı (1) 9706
 ö. -p çıktı (1) 4556
 ö. -ti (23) 408, 690, 888, 914, 1994, 4357, 4555, 5150, 6053, 6381, 6506, 6627, 6795, 7464, 7597, 8996, 9054, 9635, 9729, 10391, 10967, 11453, 12577
 ö. -tiler (1) 8138
öpkelen- : öfkelenmek.
 ö. -vniñ (1) 10500
öpül- : öpülmek.
 ö. -megen (1) 1232 (pr.)
öpüş : öpücük.
 ö. -inden soñ (1) 7302
 ö. -lerine (1) 4364
 ö. -lerinen (1) 4430
öpüş- : öpüşmek, birbirini öpmek.
 ö. -e (1) 8494
 ö. -e edik (1) 6384
 ö. -p (2) 4361, 8096
 ö. -sek (1) 3399
 ö. -señ (1) 3570

ö. -tiler 8476, 12832
ör- : dokumak, örmek; duvar yapmak.
 ö. -eler (1) 11177
 ö. -gen (1) 10206 (pr.)
 ö. -p (1) 3406
 ö. -p başladı (1) 6600
öreke : öreke, çıkırık.
 ö. -si (1) 749
 ö. -siniñ (1) 4214
örme : örme, örülerek yapılmış olan.
 ö. (1) 4520
 ö. -lerni (1) 6600
örnek (-gi) : örnek, model.
 ö. -i (2) 1014, 2358
örneklen- : örneklenmek.
 ö. -gen (1) 10651 (zm.)
örnekli : örnekli.
 ö. (7) 982, 4045, 4538, 5656, 6657, 7932, 8042
örselen- : eskimek, hırpalanmak.
 ö. -p kalğan (1) 12097 (pr.)
ört- : örtmek, kapamak; kaplamak.
 ö. -e (1) 311
 ö. -erim (1) 3719
 ö. -ken (1) 4322 (zm.)
 ö. -ken (1) 4712 (pr.)
 ö. -ken gibi (1) 10723
 ö. -ken soñ (1) 4939
 ö. -mege (2) 8713 (2)
 ö. -mek (3) 9174, 10474, 11984
 ö. -p (2) 4692, 7720
 ö. -ti (2) 6456, 11757
 ö. -tiler (1) 5449
 ö. -tü (1) 11289

ö. -tüler (1) 1873
örtü : örtü.
 ö. -ler (1) 1653
örtül- : kaplanmak.
 ö. -di (2) 10376, 11374
 ö. -gen (1) 5507 (pr.)
 ö. -gen (1) 9049 (zm.)
 ö. -medi (1) 10479
 ö. -se (1) 3068
örtün- : örtünmek.
 ö. -diler (1) 9763
örül- : örülmek.
 ö. -megen (1) 9115 (zm.)
 ö. -gen (4) 309, 329, 3410, 4321
 (pr.)
örülü : örülmüş olan.
 ö. (1) 7943
örüş : otlak.
 ö. -ine (2) 2773, 2780
 ö. -te (1) 6189
ös- : büyümek, bitmek, gelişmek.
 ö. -e (3) 5350, 7257, 11976
 ö. -ecek (1) 11128 (zm.)
 ö. -eler (3) 1424, 12580, 13022
 ö. -emi (1) 2178
 ö. -emiz (1) 12318
 ö. -ken (8) 30, 1467, 2598, 4055, 4347, 11258, 12025, 12404 (pr.)
 ö. -ken (1) 8332 (zm.)
 ö. -kenler (1) 9828 (zm.)
 ö. -megen (1) 8898
 ö. -mekte (1) 11542
 ö. -mese kerek (1) 11062
 ö. -mesini (2) 2197, 4833
 ö. -meyler (1) 6446
 ö. -mez (1) 5353

ö. -p (8) 301, 4872, 6084, 7073, 7150, 8900, 11145, 11978
 ö. -p başladı (1) 12567
 ö. -se (1) 5504
 ö. -seler (1) 6513
 ö. -sün (1) 6615
 ö. -ti (2) 9080, 9224
 ö. -tik (2) 3404, 7491
 ö. -tim (1) 12540
 ö. -tü (2) 2633, 11064
 ö. -tüler (1) 290
 ö. -tün (1) 1940
ösmürlük (-gi) : ergenlik.
 ö. (2) 9243, 9830
 ö. -ine (1) 9240
 ö. -ke (1) 9281
östir- : büyütme, yetiştirme.
 ö. -p (1) 532
 ö. -p oldımı (1) 9107
östür- : büyütme, yetiştirme.
 ö. -di (1) 9102
 ö. -e (3) 1640, 5594, 5598
 ö. -eler (1) 1638
 ö. -gen (1) 12401 (pr.)
 ö. -mek (2) 5575, 9107
ösüm : büyüme, artış, gelişme.
 ö. -niñ (1) 4826
ösümlük : bitki.
 ö. (1) 530
 ö. -ler (4) 4652, 4967, 4969, 10538
 ö. -lerinen (1) 11
 ö. -leriniñ (1) 4837
 ö. -lerni (1) 9214
 ö. -ni (1) 532
 ö. -niñ (1) 9211
ösümlük : bitki.
 ö. -eriniñ (1) 2206

öşek : dedikodu.
 ö. (1) 3142
 ö. -ke (1) 4878
 ö. -lerniñ (1) 3159
 ö. -ni (1) 4882
 ö. -ten (1) 4879

öşekle- : dedikodu yapmak, çekiştirmek.
 ö. -sinler (1) 4901

öşekleş- : birlikte dedikodu yapmak.
 ö. -p (1) 8191

öt : öd, safra.
 ö. -leri (1) 7880
 ö. -üni (3) 4176, 4227, 4230

ötken : geçmiş, geçen.
 ö. (1) 2149

ötker- : geçirmek.
 ö. -diler (1) 4942

ötkeril- : geçirilmek.
 ö. -ecek (1) 7524 (zm.)
 ö. -mekte (1) 4734

ötkür : keskin, sert, etkili.
 ö. (2) 3847, 8198

ötmek (-gi) : ekmek.
 ö. -ñ (1) 4036
 ö. (3) 266, 6709, 8645
 ö. -niñ (2) 243, 2609

ötrü : bir şeyden dolayı.
 ö. (bundan ö.) (2) 6257, 6607

öyle : öyle, onun gibi, ona benzer.
 ö. (256) 4, 157, 298, 35, 388, 418, 490, 494, 561, 659, 731, 752, 864, 887, 933, 940, 1005, 1007, 1040, 1074, 1099, 1119, 1130, 1200, 1205, 1216, 1218, 1226, 1328, 1429, 1540, 1581, 1592, 2033, 2324, 2363, 2383, 2394, 2402, 2535, 2570, 2574, 2656, 2678, 2742, 2775, 2866, 2869, 3065,

3229, 3307, 3312, 3370, 3378, 3457, 3534, 3541, 3602, 3629, 3696, 3736, 3962, 3965, 3999, 4003, 4027, 4029, 4033 (2), 4067, 4144, 4217, 4298, 4303, 4315, 4374 (2), 4399, 4405, 4415, 4498, 4499, 4509, 4703, 4710, 4716, 4731, 4785, 4800, 4807, 4858, 4975, 5091, 5118, 5125, 5145, 5237, 5306, 5350, 5459, 5460, 5503, 5542, 5593, 5821, 5850, 5861, 5867, 5920, 5925, 5935, 5975, 6044, 6123, 6144, 6207, 6269, 6342, 6372, 6433, 6444, 6447, 6474, 6502, 6591, 6782, 6845, 6908, 6932, 7041, 7181, 7294, 7299, 7374, 7375, 7403, 7410, 7412, 7417, 7421, 7423, 7435, 7485, 7578, 7609, 7643, 7755, 7829, 7861, 7912, 7949, 7964, 8007, 8083, 8145, 8152, 8159, 8319, 8349, 8360, 8365, 8638, 8791, 8795, 8807, 8847, 8891, 9019, 9072, 9073, 9188, 9226, 9325, 9330, 9379, 9414, 9470, 9655, 9736 (2), 9772, 9883, 9950, 9964, 9971, 10007, 10091, 10098, 10109, 10229, 10240, 10308, 10331, 10346, 10409, 10481, 10486, 10572, 10682, 10899, 10900, 10931, 10949, 10985, 11034, 11068, 11151, 11162, 11200, 11202, 11213, 11309, 11310, 11319, 11355, 11356, 11377, 11381, 11500, 11572, 11587, 11651, 11692, 11762, 11788, 11789, 11822, 11832, 11837, 11849, 11892, 11954, 11960, 11976, 11984, 12060, 12104, 12120, 12226, 12231, 12258, 12273, 12403, 12410, 12432, 12510, 12527, 12545, 12806, 12839, 12913, 12950, 12951, 12954, 13065, 13142

ö. -dir (4) 2627, 7377, 9206, 12376
 ö. edi (1) 1222
 ö. eken (6) 1047, 1988, 7023, 8387, 10507, 12048
 ö. -lerden (3) 7474, 7495, 11178
 ö. -lerden edi (1) 10332
 ö. -leri (1) 7686
 ö. -lerini (1) 8210

ö. -mi (28) 592, 1429, 1951, 2032, 2290, 2625, 2803, 2993, 3735, 3740, 3753, 4220, 4881, 5290, 5569, 5870, 6451, 6778, 7232, 7478, 8806, 10042, 11190, 11324, 11624, 11965, 12243, 12392

ö. olğanda (10) 81, 1954, 2015, 2414, 4163, 4825, 5838, 7405, 8662, 8787

ö. olsa (24) 1563, 1919, 2068, 2646, 3698, 4477, 4878, 5796, 6186, 6209, 6859, 7288, 7322, 7436, 7714, 7786, 8340, 8492, 8629, 8722, 9600, 9953, 11179, 12366

ö. -si 3655 (1)

öyle-böyle : öyle böyle.

ö. (1) 12342

öz : kendi, kendine özgü.

ö. (325) 31, 54, 222, 225, 241 (2), 242, 266, 273, 286, 289, 305, 390, 455, 471, 474, 484, 502, 538, 605, 696, 701, 747, 830, 885, 937, 953, 990, 994, 1082, 1089, 1107, 1183, 1215, 1216, 1224, 1225, 1296, 1330, 1370, 1378, 1379, 1381 (2), 1391, 1394, 1422, 1453, 1464, 1560, 1562, 1563, 1576, 1645, 1671, 1676, 1698, 1706, 1709, 1710, 1720, 1723, 1744, 1847, 1917, 1919, 1945, 1952, 2015, 2051, 2060, 2084, 2086, 2146, 2156 (3), 2214, 2287, 2304, 2306, 2308, 2311, 2332, 2355, 2483, 2512, 2521 (2), 2523, 2530, 2631, 2714, 2734, 2744, 2798, 2808 (2), 2815, 2823, 2830, 2936, 2937, 2993, 3018, 3024, 3028, 3035, 3089, 3094, 3142, 3160, 3229, 3263, 3265, 3267, 3325, 3326, 3357, 3371, 3401, 3471, 3628, 3670, 3677, 3732, 3776, 3784, 3793, 3816, 3819, 3822, 3824, 3850, 3885, 3927, 3940, 3963, 4004, 4102, 4121, 4138, 4225, 4262, 4294, 4582, 4612, 4638, 4659, 4661, 4674, 4730, 4743, 4797, 4863, 4935, 4946, 5190, 5210, 5238, 5240, 5286, 5318, 5320, 5567, 5589, 5592, 5821, 5989, 6007, 6126, 6191, 6241, 6242, 6280, 6389, 6426, 6447, 6450, 6472, 6479, 6497, 6547, 6568, 6575,

6576 (2), 6584, 6596, 6597, 6724, 6740, 6845, 6893, 6896, 6912, 6920, 6930, 6956, 6957, 6960, 6982, 6990, 7021, 7022, 7046, 7049, 7054 (2), 7076, 7079, 7105, 7114, 7117, 7140, 7141, 7164, 7165, 7167, 7197, 7248, 7379, 7411, 7451, 7459, 7550, 7595, 7604, 7629, 7686, 7729, 8762, 7907, 7915, 8052, 8110, 8139, 8141, 8143, 8152, 8176, 8193, 8204, 8243, 8291, 8293, 8294, 8319, 8357, 8380, 8565, 8572, 8627, 8637, 8641, 8720, 8823, 8897, 8911, 9022, 9146, 9208, 9223, 9248, 9532, 9569, 9570, 9653, 9848, 9860, 9879, 9918, 9919, 9953, 9963, 10004, 10063, 10079, 10122, 10182, 10261, 10282, 10338, 10427 (2), 10429, 10433, 10527, 10530, 10532, 10533, 10555, 10577, 10629, 10633, 10643, 10677, 10719, 10873, 10922, 11005, 11092, 11121, 11147, 11189, 11207, 11412, 11460, 11491, 11525, 11531, 11644, 11718, 11828, 11853, 12265, 12282, 12283, 12450, 12513, 12521, 12545, 12726, 12762, 13098

ö. -cesine (1) 10066

ö. -leri (22) 266, 1920, 3152, 3160, 3414, 3824, 5015, 5500, 6033, 6475, 6724, 8441, 9297, 9484, 10089, 10289, 10903, 11053, 11165, 12401, 12597, 13094

ö. -lerince (2) 320, 2565

ö. -lerinde (2) 9281, 11880

ö. -lerinden (1) 12009

ö. -lerine (8) 642, 4346, 4680, 5327, 5769, 10273, 11976, 12913

ö. -lerinen (5) 3032, 3251, 4060, 8111, 12635

ö. -lerini (13) 384, 1578, 1911, 2324, 3084, 3154, 5126, 5861, 6310, 9806, 10091, 10092, 13158

ö. -leriniñ (12) 2327, 2480, 2516, 2751, 6076, 7161, 7551, 9283, 11288, 11431, 12386, 12924

ö. -m (25) 1214, 1279, 2293, 3361, 3516, 3642, 3643, 3646 (2), 3647, 4868, 5361, 6127, 6775, 7371, 7510, 8938, 9204, 10194, 10765, 11158, 11796, 12676, 12825, 13097
 ö. -mde (1) 6914
 ö. -mden (1) 10521
 ö. -me (1) 11160
 ö. -miz (9) 4191 (2), 5812, 6205, 8720, 10145, 11339, 12525, 13125
 ö. -mizce (1) 8058
 ö. -mizde (2) 2217, 5279
 ö. -mizge (3) 1687, 3788, 12836
 ö. -miznen (1) 8180
 ö. -mizni (3) 2859, 3924, 12875
 ö. -mizniñ (2) 1258, 13168
 ö. -mizniñki (3) 5459, 8606, 8607
 ö. -mizniñkilerni (1) 8630
 ö. -mnen (1) 11896
 ö. -mni (11) 1024, 1352, 2413, 2417, 7381, 7426, 7515, 9070, 11508, 11590, 12230
 ö. -mniñ (2) 3716, 11727
 ö. -ñ (50) 139, 414, 565, 1065 (2), 1134, 2041, 2288, 3582, 3757, 3758, 3765, 4523, 5024, 6842, 7232, 7412, 7417, 7616, 8338, 8416, 8562, 8582, 8941, 9402, 9670, 9954, 10362, 10542, 10636, 10637, 10808, 10893, 10940, 11006 (2), 11334, 11385, 11392, 11578, 11897, 11941, 12218, 12292, 12343, 12358, 12390, 12404, 12916, 13084
 ö. -ñ kibi (1) 12327
 ö. -ñce (1) 4792
 ö. -ñden (2) 3917, 11840
 ö. -ñe (9) 507, 4494, 5892, 5932, 7405, 10409, 10411, 10547, 13011
 ö. -ñiz (18) 53, 1301, 1897, 2534, 3001, 3039 (2), 3111, 4219, 5677, 6418,

8812, 9474, 10607, 11367, 11368, 12834, 13126
 ö. -ñizde (1) 13092
 ö. -ñizge (1) 6956
 ö. -ñizni (1) 11056
 ö. -ñizniñ (5) 1004, 9508, 11703, 11707, 12576
 ö. -ñle (1) 5129
 ö. -ñnen (1) 8272
 ö. -ñni (23) 395, 542, 863, 1823, 1859, 1883, 2568, 3045, 3550, 4792, 4793, 5053, 5131, 6153, 6447, 6816, 6860, 7829, 9812, 9992, 10803, 10807, 11941
 ö. -ñniñ (1) 4379
 ö. -ñniñki (1) 5458
 ö. -ñsiñ (1) 2354
 ö. -ñsiñmi (1) 12312
 ö. -ü (189) 234, 245, 365, 533, 828, 873, 929, 1212, 1601, 1623, 1675, 1744, 1745, 1840, 1952, 1990, 2035, 2055, 2306, 2403, 2609, 2798, 2936, 2956, 2991, 3026, 3033, 3132, 3214, 3371, 3428, 3475, 3547, 3767, 3932, 3960, 4197, 4381, 4389, 4496, 4538, 4769 (2), 4780, 4782, 4790, 4808, 4928, 5069, 5099, 5223, 5456, 5497, 5664, 5693, 5700, 5708, 5712, 5747, 5808, 5915, 5918, 6030 (2), 6164, 6341, 6765, 6886, 6899, 6924, 6925, 7065, 7221, 7250, 7271, 7387, 7451, 7473, 7503, 7516, 7577, 7690, 7715, 7788, 7848, 7954, 8004, 8013, 8051, 8135, 8176, 8226, 8234, 8237, 8313 (2), 8376, 8384, 8428, 8462, 8496, 8551, 8565, 8619, 8674, 8879, 8951, 9057, 9063, 9072, 9077, 9129, 9130, 9135, 9200, 9237, 9268, 9303, 9314, 9400, 9419, 9435, 9455, 9719, 9734, 9739, 9740, 9748, 9773, 9870, 9880, 9884, 9912, 9924, 9927, 9965, 9988 (2), 10033, 10057, 10190, 10200, 10323, 10340, 10344, 10424, 10462, 10479, 10486, 10498, 10538, 10652, 10727, 10770, 10849, 10887, 10952, 10959,

10969, 11063, 11070, 11104, 11116,
11154, 11271, 11376, 11443, 11450,
11491, 11545, 11598, 11608, 11692,
11695, 11713, 11737, 11872, 11880,
11968, 11990, 12266, 12355, 12382,
12425, 12591, 12829, 12876, 13026, 13112

ö. -ü için (1) 11536

ö. -ü kibi (4) 1214, 9233, 10585,
12473

ö. -üdür (1) 4959

ö. -ünce (5) 2858, 3246, 4427,
5487, 8590

ö. -üncesine (1) 11398

ö. -ünde (6) 126, 4996, 9312,
10557, 10655, 12964

ö. -ünden (7) 1640, 4419, 4956,
6467, 6470, 7210, 9416

ö. -ündendir (1) 1301

ö. -üne (46) 40, 371, 526, 592, 689,
886, 1050, 1599, 2365, 2385, 2397, 2506,
2695, 2732, 3144, 3146, 3453, 3683, 3982,
4563, 4647 (2), 5372, 5630, 6955, 7119,
7431, 7878, 8623, 8664, 9413, 9418, 9805,
9836, 9866, 9938, 9941, 9963, 10364,
11014, 11016, 11277, 11695, 11790,
12256, 12262, 12972

ö. -ünen (9) 4499, 4761, 7728,
7902, 8753, 10063, 10426, 11831, 11938

ö. -üni (132) 45, 50, 110, 513, 531,
556, 576, 669, 692, 720 (2), 788, 854, 862,
1107, 1160, 1249, 1401, 1417, 1419, 1551,
1567, 1602, 1715, 1798, 1847, 1874, 1876,
1887, 1999, 2135, 2298, 2367, 2377, 2389,
2421, 2591, 2595, 2878, 3054, 3145, 3245,
3386, 3625, 3688, 3805, 4150, 4332, 4365,
4372, 4603, 5035, 5128, 5612, 5697, 5749,
5924, 6214, 6321, 6528, 6785, 6814, 6951,
7267, 7300, 7311, 7569, 7607, 8112, 8310,
8378, 8680, 8923, 9042, 9083, 9116, 9192,
9327, 9430, 9471, 9480, 9609, 9766, 9779,
9783, 9822, 9900, 9902, 9929, 9994, 9996,
10032, 10042, 10112, 10173, 10178,

10247, 10346, 10369, 10455, 10516,
10626, 10676, 10683, 10692, 10786,
10864, 10924, 10926, 10956, 11028,
11079, 11233, 11332, 11346, 11410,
11466, 11506, 11530, 11722, 11998,
12051, 12060, 12132, 12232, 12273,
12295, 12639, 12689, 12896, 13145, 13178

ö. -üniñ (171) 28, 77, 158, 240,
250, 256, 300, 367, 397, 427, 460, 799,
803, 872, 950, 955, 1011, 1042, 1052,
1079, 1256, 1269, 1362, 1381, 1385, 1390,
1406, 1522, 1701, 1757, 1835, 1844, 1972,
2274, 2390, 2548, 2592, 2593, 2724, 2739,
3220, 3255, 3261, 3299, 3393, 3474, 3512,
3623, 3953, 4071, 4179, 4385, 4581, 4586,
4588, 4640, 4643, 4659, 4714, 4767, 4773,
4775, 4782, 4825, 4856, 4931, 5069, 5105,
5160, 5169, 5171, 5202, 5241, 5330, 5334,
5339, 5415, 5711, 5904, 5922, 6001, 6028,
6304, 6316, 6397, 6467, 6491, 6548, 6565,
6576, 6627, 6690, 6753, 6779, 6808, 6993,
7088, 7175, 7338, 7447, 7473, 7532, 7556,
7593, 7631, 7645, 7814, 7911, 7962, 8099,
8305, 8315, 8325, 8468, 8615, 8632, 8756,
8836, 8883, 9106, 9126, 9161, 9197, 9272,
9291, 9368, 9461, 9465, 9562, 9581, 9748,
9795, 9845, 9888 (2), 9949, 10068, 10260,
10335, 10336, 10352, 10364, 10383,
10430, 10453, 10855, 10917, 10991,
11046, 11081, 11119, 11133, 11166,
11208, 11271, 11387, 11469, 11470,
11529, 11633, 11661, 11730, 11809,
11992, 12103, 12189, 12406, 12577,
12687, 12688, 13026

ö. -üne kel- : kendine gelmek.

ö. -di (3) 4430, 7710, 8043

ö. -gen soñ (3) 2977, 3056,
9563

ö. -p (1) 7460

özara : kendi arasında.

ö. (2) 9920, 12957

öz ara : kendi arasında.

ö. -ları (2) 1657, 5955

ö. -mız (1) 2923

ö. (1) 3152

özbaşına : kendi başına.

ö. (1) 9045

Özbek : Özbek.

Ö. (3) 7060, 7103, 7131

Özbekistan : Özbekistan.

Ö. (4) 1521, 2444, 4820, 12706

Ö. -da (3) 2196, 4831, 12787

Ö. -niñ (2) 2242, 12716

özek (-gi) : öz, merkez.

ö. -i (1) 2221

ö. -ini (1) 7526

özen : nehir.

ö. (13) 450, 3791, 5044, 5835, 6797, 6798, 6992, 6993, 6997, 6998, 7076, 12752, 12758

ö. -den (3) 451, 3792, 12762

ö. -ge (1) 2691

ö. -i (1) 5142

ö. -inden (1) 449

ö. -ler (2) 4646, 5837

ö. -leri (1) 2262

ö. -ni (1) 12750

ö. -niñ (4) 4903, 5143, 5835, 6995

özenbaşlı : ?

ö. (1) 8554

öz-özü : kendi kendi.

ö. -mni (1) 12230

ö. -nden (1) 1230

ö. -ni (3) 788, 8310, 10676

ö. -niñ (1) 6467

öz-özüne : kendi kendine.

ö. (7) 9275, 9342, 9615, 9940, 10048, 10342, 12261

ö. -nen (1) 1525

öz-özlüğinden: kendiliğinden.

ö. (5) 2750, 3119, 5434, 6875, 9878

P

p : p harfi.

p. (1) 2570

paalı : pahalı.

p. (4) 9156, 10036, 10052, 10815

padişa : padişah.

p. (14) 6544, 8038, 11094, 11100, 11132, 11137, 11138, 11139, 11148, 1152, 11201, 11206, 11208, 11209

p. -ğa (1) 7864

p. -lar (1) 8145

p. -larnıñ (1) 11091

p. -m (1) 1970

p. -mız (1) 7859

p. -nı (1) 11150

p. -niñ (5) 6563, 11135, 11142, 11145, 11154

pak : temiz, pak.

p. (10) 1314, 1650, 2099, 3284, 3673, 3963, 9048, 9314, 12054, 13042

paqıl kibi : aksi gibi.

p. (1) 3035

palata : koğuş, meclis.

p. -ları (1) 7872

palav : pilav.

p. (1) 4584

palto : palto.

p. (1) 5686

p. -sını (2) 6677, 12303

p. -sınıñ (1) 12117

pamuq : pamuk.

p. (9) 2170, 2421, 3083, 4825, 9149, 9182, 9362, 9580, 10515

p. -ka (1) 9693
pamukçu : pamuk yetiştiren kimse.
p. (2) 10233, 10661
p. -larnen (1) 9216
pamukçuluk : pamukçuluk.
p. -ka (1) 4823
pan : toprak ağası.
p. (28) 355, 365, 369, 381, 400, 411, 416, 747, 762, 765, 788, 790, 798, 812, 855, 1778, 1985, 1989, 2017, 2028, 2033, 4375, 7897, 7969, 7973, 7977, 7995, 8005
p. -i (4) 7879, 7995, 8017, 8032
p. -nıñ (12) 417, 776, 1900, 1911, 1983, 2042, 2061, 4373, 4394, 4417, 6536, 7980
Prokokopçuk : Prokopçuk.
p. (11) 364, 381, 790, 798, 855, 2028, 4375, 6525, 7969, 7973, 7977
p. -nıñ (5) 368, 400, 1778, 4378, 4560
p. -ta (1) 369
panca : pençe, ayak.
p. -çıqlarinen (1) 1167
p. -larından (1) 3306
p. -ñnıñ (1) 11029
p. -sı (1) 7678
p. -sından (3) 1935, 7681, 8013
panel : lambri.
p. -den (1) 11778
papadiye : papatya.
p. -ler (1) 10256
papiros : sigara.
p. (4) 9493, 10403, 12168 (2)
papka : dosya.
p. -da (1) 8029
p. -ğa (1) 8016
p. -nı (2) 7968, 8030

p. -sını (3) 3012, 7976, 7983
papuç : pabuç.
p. (2) 4117, 8173
p. -larımı (1) 12256
p. -lerini (2) 1177, 7695
para : para.
p. (42) 73, 1020, 1070, 1485, 2224, 2843 (2), 2854, 2995, 3322, 3323 (2), 3713, 4738, 7899, 10051, 10081, 10181, 10344, 10367, 10640, 11252, 11255, 11257, 11260, 11261, 11308, 11316, 11322, 11375, 11378, 11380, 11381, 11391, 11496, 11567, 11575, 11647, 11757, 12507, 12638, 12717
p. -dan (1) 3293
p. -ğa (1) 3323
p. -lar (3) 8571, 11324, 11457
p. -m (1) 1073
p. -ña (1) 1064
p. -nen (1) 11681
p. -nı (4) 1124, 1394, 3095, 11373
p. -nıñ (1) 3715
p. -ñız (1) 8271
p. -ñnı (1) 1063
p. -sı (4) 1058, 1485, 3839, 10482
p. -sını (7) 1086, 2951, 3741, 3743, 4097, 4098, 11460
parça : parça, bölüm, tane.
p. (4) 563, 1787, 5301, 5523
p. -çığı (1) 8649
p. -ları (2) 2901, 11446
p. -larından (1) 8837
p. -larımı (1) 5783
p. -sı (1) 895
parça parça : parçalanmış.
p. (2) 299, 4089
parçala- : parçalamak.
p. -p olamaycağını (1) 5300

p. -rlar (1) 1937
p. -ycağ (1) 11129 (zm.)
parıl-da- : parlamak; yükselmek, gelişmek.
p. -dılar (1) 12081
p. -ğan (4) 907, 2269, 5913, 7082 (pr.)
p. -mağta edi (1) 7278
p. -p (3) 3938, 5913, 5919
p. -ylar (1) 7079
parıl-parıl : parıl parıl.
p. (1) 4352
parık : peruk.
p. -ten (1) 3400
parla- : kırmak, parçalamak, yıkmak; bozmak.
p. -mağ için (1) 4153
p. -p (1) 4159
p. -p turgan (1) 4073 (pr.)
p. -y (1) 4150
parlan - : bozulmak, kırılmak.
p. -ğan (1) 1802 (pr.)
parlak : parlak.
p. (5) 1127, 2163, 4136, 6296, 7127
parmağ (-ğı) : parmak.
p. (10) 469, 524, 2422, 2659, 3290, 3594, 3970, 3972, 7364, 7463
p. -çıklarının (parmaçıklarının) (1) 335
p. -ı (2) 7397, 7918
p. -ında (2) 5555, 10913
p. -ından (1) 6096
p. -inen (1) 7840
p. -ını (10) 2660, 3126, 3368, 4427, 9089, 11551, 11844, 12308, 12823, 13072
p. -ınıñ (2) 884, 3387
p. -lar (1) 7449

p. -ları (5) 398, 3118, 6866, 7447, 10287
p. -larına (2) 9313, 12946
p. -larından (5) 1756, 5067, 6219, 7962, 8762
p. -larını (9) 1059, 4406, 4539, 5195, 6058, 6862, 7378, 7389, 12255
p. -larınıñ (3) 2064, 8003, 12625
p. -lı (2) 757, 7927
p. -nıñ (1) 3719
partiya : parti, grup, ekip.
p. (25) 25, 28, 174, 193, 2165, 2260, 2287, 2318, 2331, 2526, 2536, 2940, 3060, 3668, 3680, 4725, 4735, 4822, 5948, 5962, 6944, 6968, 9013, 9100, 11918
p. -ğa (1) 196
p. -sınıñ (1) 12714
partizan : gerilla, çeteci, partizan.
p. (1) 8629
p. -da (1) 8558
p. -lar (1) 5218
p. -larınıñ (1) 5217
paşa : paşa, uslu, ağırbaşlı.
p. -larıdır (1) 2110
p. -nı (1) 6673
patla- : patlamak.
p. -p (1) 5940
p. -sa (1) 10865
p. -y edi (1) 7880
p. -y yazdı (1) 10155
p. -ycağ (2) 10227, 10873 (pr.)
p. -ycağ (1) 1968 (zm.)
p. -ycağ kibi (1) 10863
patlak : patlak, patlamış.
p. (1) 3916
patlat- : patlatmak.
p. -acağ kibi (2) 8072, 10872

p. -ayazdın (1) 4176
p. -masın (1) 10795
p. -p (4) 3887, 5732, 6094, 7958
p. -tı (2) 5417, 5761
patron : fişek.
p. (2) 1892, 8600
p. -larını (1) 4402
p. -nı (1) 3905
patrul : devriye.
p. -lerini (1) 8640
patta-satta : ara sıra, zaman zaman, yer yer.
p. (6) 641, 2338, 3621, 4584, 4968, 5146
Pavlov : bk. **A. K. Pavlov**.
P. (2) 1546, 1561
pay : hisse, pay.
p. -nızın (1) 2015
p. çıkar- : pay çıkarmak.
p. -a (1) 2693
p. -et- : bölüşmek.
p. -mek (1) 6542
p. -erler (1) 6723
p. -eler (1) 8617
paylaş- : paylaşmak, bölüşmek.
p. -mağa (1) 2744
paylaştır- : paylaştırmak.
p. -maқта edi (1) 3346
payna-öz : tek başına, kendi kendine.
p. -ü (2) 9777, 9870
paynöz : tek başına, kendi kendine.
p. -m (1) 9091
p. -ñiz (1) 9387
pedagogika : pedagoji.
p. (1) 11079
pek : çok, gayet, oldukça.

p. (301) 28, 46, 49, 73, 156, 215, 221, 224, 358, 404, 480, 496, 558, 578, 581, 625, 637, 730, 776, 816, 839, 856, 862, 980, 1017 (2), 1054, 1154, 1388, 1537 (2), 1564, 1566, 1575, 1594, 1601, 1602, 1603, 1646, 1783, 1848, 1948 (2), 2161, 2163, 2204, 2225, 2227, 2251, 2324, 2469, 2495, 2498, 2499, 2508, 2574, 2615, 2662, 2690, 2711, 2761, 2811, 2861, 2864, 2890, 3095, 3099 (2), 3131, 3133, 3138, 3147, 3190, 3211, 3212, 3239, 3381, 3396, 3399, 3471, 3503, 3661, 3663, 3704 (2), 3712, 3783 (2), 3981, 3989, 4028, 4042, 4052, 4102, 4253, 4408, 4486, 4509, 4517, 4606, 4609, 4675, 4677, 4685, 4705, 4812, 4858, 4934, 4961, 5014, 5061, 5082, 5118, 5250, 5257, 5306, 5310, 5371, 5372, 5374, 5380, 5425, 5467, 5503, 5547, 5573, 5588, 5592, 5675, 5694, 5780, 5793, 5804, 5915, 6032, 6038, 6055, 6216, 6264, 6289, 6336, 6340, 6357, 6361, 6370, 6405, 6437, 6447, 6449, 6474, 6507, 6535, 6554, 6571, 6575, 6582, 6603, 6632, 6654, 6715, 6728, 6876, 6965, 6990, 7110, 7253, 7289, 7353, 7409, 7414, 7419, 7577, 7593, 7600, 7640, 7665, 7666, 7727, 7791, 7807, 7829, 7908, 8178, 8181, 8207, 8241, 8331, 8337, 8395, 8416, 8420, 8426, 8461, 8618, 8625, 8669, 8680, 8758, 8888, 8891, 8924, 8934, 8958, 8967, 9051, 9056, 9060, 9069, 9075, 9170, 9301, 9305, 9315, 9377, 9381, 9397, 9457, 9460, 9534, 9687, 9716, 9748, 9798, 9882, 9911, 9936, 10054, 10091, 10186, 10218, 10234, 10242, 10313, 10376, 10409, 10413, 10463, 10565, 10583, 10606, 10667, 10682, 10711, 10715, 10730, 10737, 10744, 10807, 10808, 10925, 10926, 10999, 11068, 11080, 11086, 11095, 11222, 11379, 11472, 11589, 11712, 11735, 11774, 11783, 11834, 11852, 11888, 11927, 11941, 11953, 11958, 11990, 12039, 12047, 12062, 12105, 12167, 12187, 12296, 12353, 12467, 12608, 12665, 12688, 12702, 12723,

12787, 12803, 12812, 12819, 12858,
12879, 12897, 12930, 12938, 12941,
12942, 12974, 13001, 13029, 13071

pekin- : pekiştirmek, saptamak.

p. -gen gibi (1) 10594

pekit- : sağlamlaştırmak,
kuvvetlendirmek, pekiştirmek, perçinlemek.

p. -mekteler (1) 4834

p. -p (1) 695

p. -p başlayık (1) 4023

p. -ti (1) 7569

p. -tik (1) 4107

pekitil- : sağlamlaştırılmak,
kuvvetlendirilmek.

p. -e (1) 4239

p. -gen (1) 2497 (zm.)

p. -gen (1) 4026 (pr.)

peksimet : peksimet.

p. (1) 8645

pelteklen- : titrekleşmek,
pelteklenmek.

p. -p (1) 9966

pelvan : pehlivan.

p. (3) 12740, 12754, 12756

p. -nın (1) 12770

pencere : pencere.

p. (23) 756, 1173, 3626, 3627,
3628, 4589, 6421, 7209, 7359, 9263, 9267,
9841, 10648, 10753, 10759, 10773, 11422,
11780, 11855, 11907, 12251, 12252, 12361

p. -çigi (1) 2268

p. -çik (1) 1978

p. -çikleri (1) 515

p. -çikniñ (1) 1786

p. -de (1) 4907

p. -de edi (1) 7565

p. -den (7) 2757, 4067, 6417, 9527,
9804, 10403, 10549

p. -ge (11) 3861, 3867, 3965, 3966,
3971, 4166, 4588, 4938, 7186, 11317,
11863

p. -ler (1) 4045

p. -lerden (1) 10535

p. -lerine (1) 7279

p. -lerni (2) 4535, 12147

p. -li (1) 1651

p. -ni (2) 3866, 10643

p. -niñ (6) 3862, 3955, 3968, 3969,
10647, 11836

p. -si (4) 2652, 4712, 4908, 7205

p. -sinde (2) 7088, 12138

p. -sinden (7) 964, 2131, 2368,
3954, 9182, 11757, 13175

p. -sine (1) 1229

p. -siz (1) 7506

penir : peynir.

p. (7) 273, 824, 5084, 7326, 8790,
10546, 12837

pensiya : emekli maaşı.

p. (2) 8562, 10105

p. -ğa (2) 8561, 12347

p. -ñızını (1) 8651

penyuar : röbdöşambr.

p. (1) 7266

Penza : Penza.

P. (1) 6554

perçem : perçem.

p. -çigi (1) 376

p. -i (2) 3114, 8197

p. -ine (1) 2626

p. -ini (1) 3218

p. -li (1) 6306

perde : perde.

p. (4) 982, 7279, 10774, 12988

p. -leri (1) 1173

p. -lerini (2) 110, 7560
p. -lerini (2) 328, 4939
p. -ni (7) 3649, 3862, 3863, 5701, 5722, 10403, 12251
p. -niñ (8) 981, 3865, 3968, 3970, 5684, 5687, 5726, 11317
p. -sini (1) 3862
p. -siniñ (1) 3626
peri : peri.
p. -ge (1) 12473
perişan : perişan.
p. (4) 1179, 2405, 8604, 9114
p. -ca (1) 509
pertil- : kopmak, ayrılmak.
p. -medimi (1) 3487
pervasız : tasasız, kaygısız.
p. (1) 7230
pervasızlık : sakınmazlık, korkusuzluk.
p. (1) 1761
pervaz : pervaz.
p. -larınıñ (1) 11781
pesnut : ?
p. (1) 12523
peş : arka, art.
p. -inde (1) 6191
p. -inden (5) 272, 3925, 4431, 6822, 11231
peşin : peşin.
p. (1) 1058
peşkir : havlu.
p. (1) 9049
peşman : pişman.
p. et- : pişman etmek.
p. -ti (2) 3330, 6752
p. -p (1) 4519
p. -p başladı (1) 5178
p. ol- : pişman olmak.

p. -dı (1) 12378
Petropavlovsk : Petropavlovsk.
P. (1) 6558
pevrenk : ?
p. (1) 2659
peyda : belli, açık.
p. ol- : ortaya çıkmak, oluşmak.
p. -a (11) 7, 1528, 1599, 2692, 5370, 5371, 9280, 9295, 9469, 12497, 12713
p. -alar (3) 2483, 11177, 11883
p. -dı (38) 111, 963, 1272, 1434, 1508, 2381, 2609, 2648, 3429, 3433, 4650, 5525, 6218, 6223, 6572, 6784, 6848, 7269, 7270, 7915, 8197, 8252, 8379, 8695, 9585, 10016, 10135, 10484, 11321, 11641, 11744, 12260, 12515, 12569, 12855, 13103, 13106, 13139
p. -dılar (15) 198, 5713, 5725, 5912, 2303, 4648, 7680, 7706, 8041, 8899, 8926, 9450, 11654, 12026, 12459
p. -ğan (1) 5455 (zm.)
p. -ğan (2) 8008, 11550
(pr.)
p. -ğan kibi (1) 9919
p. -ğaninen (1) 8200
p. -ğanlar (2) 2294, 7038
(zm.)
p. -masa (1) 2593
p. -ması (1) 6577
p. -p (1) 12
p. -p başladılar (2) 1360, 7056
p. -rlar (1) 8669
p. -sa (1) 2732
p. et- : ortaya çıkarmak, oluşturmak.
p. -ti (1) 12264

peygamber : peygamber.

p. (1) 1490

pezemek : namussuz anlamında sövgü sözü.

p. -niñ (1) 11400

pezevenk : namussuz anlamında sövgü sözü.

p. (1) 7241

pıçak (-ğı) : bıçak.

p. (6) 4186, 4989, 7676, 7679, 8486, 10548

p. -ını (3) 3286, 7677, 8326

p. -nen (1) 1536

p. -nı (1) 4194

p. -niñ (1) 4186

pıçkı : bıçkı.

p. -sı (1) 7403

p. -sinen (1) 1456

p. -sını (1) 241

pırtlazlan- : ?

p. -maқта 10856

pıs- : pısmak.

p. -қansıñ (1) 4100

p. -p (3) 385, 3211, 8410

p. -tı (1) 914

pışna- : oflayıp puflamak, ağır nefes almak.

p. -p (1) 3935

p. -p başlağan soñ (1) 8874

pıta- : dal budamak.

p. -ғанını (1) 1622

p. -masañ (1) 5601

p. -sa (1) 241

p. -vğa (1) 2475

p. -ylar (1) 754

pıtaқ (-ğı) : dal, budak.

p. -ı (1) 450

p. -ında (1) 1621

p. -ları (4) 1593, 6791, 7813, 8875

p. -larına (1) 8736

p. -larında (2) 1479, 8917

p. -larinen (1) 12097

p. -larnı (1) 6792

p. -nı (1) 1594

pıtal- : budanmak.

p. -acaқ (1) 719 (zm.)

p. -dı (1) 925

p. -ğanda (1) 1469

p. -mağan (1) 1549 (pr.)

p. -masa (1) 5373

pıtraқlı : dolaşık, karışık, çapraşık.

p. (1) 1568

pıala : kase şeklindeki çay fincanı.

p. (1) 8522

p. -lar (1) 8520

p. -larını (1) 8836

p. -sına (1) 8529

p. -sındaki (1) 8521

p. -sını (2) 8523, 8835

pıçen : kuru ot.

p. (16) 159, 2174, 2182, 2784, 2880, 2904, 2908, 2912, 2919, 3070, 3346, 3364, 4354, 4844, 4845, 10678

p. -ge (1) 3365

p. -inden (1) 4347

p. -large (1) 10678

p. -mizni (1) 2896

pıçenlik : ot ambarı.

p. (2) 4334 (2)

p. -ten (1) 4335

pijama : pijama.

p. (2) 7364, 7365

p. -nen (2) 7333, 7436

p. -nı (3) 7307, 7311, 7459
pilav : pilav.
p. (2) 4087, 5662
pirinç : pirinç.
p. (1) 3106
piş- : pişmek; olgun duruma gelmek; sıcaktan yanmak.
p. (2) 5124, 5602
p. -e (1) 2185
p. -ecek (1) 6443 (zm.)
p. -er (1) 5602
p. -ken (7) 160, 749, 2756, 4049, 5994, 6006, 6018 (pr.)
p. -ken soñ (1) 8874
p. -kenler (1) 2570 (zm.)
p. -p (1) 8484
p. -ti (1) 5344
pişir- : pişirmek.
p. -di (1) 597
p. -diñiz (1) 6432
p. -e (1) 5660
p. -e ekensiñ (1) 6400
p. -ecegini (1) 5663
p. -ecek olan (1) 7315
p. -eekte (1) 10196
p. -gen (3) 2385, 3039, 11026 (pr.)
p. -gendir (1) 13076
p. -mege (2) 6397, 10919
p. -mek (2) 590, 12837
p. -meknen (1) 10921
p. -mekni (1) 10920
p. -mesem (1) 8429
p. -p (4) 4348, 5662, 8412, 9225
p. -rmiz (1) 1731
pişiril- : pişirilmek.
p. -gen (3) 1535, 2607, 4271 (pr.)
pişkinleş- : olgunlaşmak.

p. -meginini (1) 8345
p. -ti (1) 1334
pite : pide, bazlama.
p. (3) 6834, 8701, 8790
p. -çigi (1) 2606
p. -çik (2) 2607 (2)
p. -çikler (1) 2608
p. -sinen (1) 3106
pitomnik : fidanlık.
p. (1) 1411
piyala : kase şeklindeki çay fincanı.
p. (7) 550, 2655, 3258, 3578, 5787, 6281, 7466
p. -larınıñ (1) 1126
p. -larnı (2) 1663, 3260
p. -nı (3) 979, 3259, 7397
p. -niñ (2) 430, 1008
p. -sına (2) 1003, 1208
p. -sını (3) 996, 2893, 6402
plaj : plaj.
p. (1) 5715
p. -ğa (1) 3587
p. -mız (1) 7055
plan : plan, tasarı.
p. (5) 5321, 6010, 6011, 12713, 12734
p. -da (3) 4824, 8661, 12741
p. -ı (3) 47, 6008, 12737
p. -ını (3) 2802, 3694, 9019
p. -lar (3) 1688, 4609, 4911
p. -ları (1) 2748
p. -larımız (1) 3785
p. -larıñızni (1) 4225
p. -nı (1) 11976
planerka : ?
p. -da (1) 12621

planlaştır- : planlamak, tasarlamak.

p. -dık (1) 4268

p. -ğan (1) 5380 (pr.)

p. -mağ (1) 4944

p. -p (1) 5386

p. -vda (1) 8658

planlaştırıl- : planlaştırılmak.

p. -ğan (1) 2251 (pr.)

p. -ğanına (1) 6991

plantaş : ?

p. (1) 2453

plastinka : plak.

p. (3) 5671, 7366, 12884

p. -nı (3) 7368, 10947, 12887

p. -sı (1) 12878

plaş : trençkot.

p. (1) 6820

p. -ını (5) 24, 229, 6414, 7089, 11617

p. -ınıñ (1) 463

plita : levha.

p. -larnıñ (1) 11779

plombirle- : kilitlemek.

p. -y (1) 8627

plüs : artı, avantaj.

p. (1) 12735

pnevmatik : hava basınçlı.

p. (1) 2494

poçta : posta.

p. (1) 5414

p. -ğa (2) 11936, 11938

podezd : kapı girişi.

p. (1) 12116

p. -i (1) 12107

p. -ine (1) 12040

Podmoskovniye veçera : bir Rus müziğı.

P. (1) 6221

P. -nı (1) 6219

podvorlı : ?

p. (1) 3547

poema : şiir, manzume.

p. -sı (2) 7138, 7157

poetik : şiirsel.

p. (1) 7115

poezd : tren.

p. -inen (2) 8972, 8988

p. -ğa (1) 5203

poeziya : şiir.

p. (2) 6203, 7146

p. -nı (1) 6166

p. -nıñ (1) 7143

p. -sı (3) 7143, 7146, 7160

p. -sınıñ (2) 7145, 7151

pogon : omuzluk, apolet.

p. -ları (1) 8592

pol : döşeme, taban, zemin.

p. (2) 2118, 12247

p. -ğa (2) 2134, 12880

p. -ları (1) 4044

p. -nıñ (1) 1664

politehnika : politeknik eğıtim.

p. (3) 9129, 9324, 12995

polka : bir dans.

p. -sını (1) 12878

polotno : tuval; şerit, bant.

p. -lar (1) 12739

pombarhat : ?

p. (1) 7657

pomeşçik : toprak ağası.

p. (4) 1063, 1883, 1963, 7977

p. -ler (4) 6539, 6540, 7868, 7888

p. -lernıñ (2) 6542, 6550

pomeşçiklik (-gi) : toprak ağalığı.

p. -i (1) 1964
pomidor : domates.
p. (5) 724, 1421, 1451, 8566, 10546
portakal : portakal.
p. (1) 756
portfel : evrak çantası.
p. -ini (2) 3462, 3466
posölka : kasaba.
p. (1) 2263
p. -da (2) 3871, 7073
p. -mız (2) 219, 7257
p. -nıñ (2) 7047, 7074
posölok : kasaba.
p. -ğa (1) 7278
p. -nı (1) 5405
p. -nıñ (1) 7084
p. -ta (1) 7081
poşu : mendil.
p. (1) 9583
p. -sinen (1) 8009
p. -sını (3) 402, 5177, 9583
pot bot.
p. -larnen (1) 5394
pravo : hukuk, yetki.
p. -nıñ (1) 6544
printsip : ilke, prensip.
p. -ine (1) 11056
problema : problem.
p. (1) 8860
p. -lar (1) 2261
p. -lı (1) 11019
proekt : proje, tasarı.
p. (2) 6988, 8686
p. -i (1) 5817
p. -ler (1) 5861
prokuratura : savcılık.

p. -sında (1) 3058
p. -sınıñ (1) 3810
Proletar : Proletar “şiiir”.
P. (1) 7155
prorab : şantiye şefi.
p. (2) 12342, 12814
p. -lardan (1) 12343
prospekt : tanıtımalk, prospektüs.
p. -i (2) 7048, 7085
protokol : tutanak, zabıt.
p. -ğa (1) 3779
protsess : süreç, işleme.
p. -i (1) 2492
p. -lerini (1) 2501
provintsialka : taşra.
p. -lar (1) 8208
Prussiya : Prusya.
P. -da edim (1) 383
P. -nı (1) 868
psihologiya : psikoloji.
p. -sını (1) 162
puğlık : 16 kiloluk “16 kilograma eşit ağırlık ölçüsü”.
p. (1) 3533
pudra : pudra.
p. (3) 10002, 10749, 13141
puf : yumuşak, kabartılmış.
p. (5) 108, 1045, 1656, 3585, 4578
pufıl-da- : puflamak.
p. -p başladı (1) 1046
p. -p başladılar (1) 8470
pul : pul, para.
p. (1) 1554
p. -lu (1) 7989
punş : punç, alkollü içki.
p. (2) 8223, 8226
pusula : pusula.

p. -sını (puslasını) (1) 11444
püskül : püskül.

p. (1) 8326

p. -çikni (1) 10418

p. -li (1) 804

püskürt- : püskürtmek.

p. -mekte olğan (1) 11029 (pr.)

püsürlik : pasaklılık, pislik.

p. -ten (2) 594, 602

R

raat : rahat, huzur.

r. (14) 491, 758, 1622, 1716, 3035, 5551, 7401, 7624, 7886, 8068, 8296, 8651, 10375, 11297

raatlan- : dinlenmek, rahatlamak.

r. (3) 842, 1093, 7687

r. -acağ oldıq (1) 5013

r. -ayık (1) 1132

r. -dı (1) 3370

r. -dılar (2) 3934, 9647

r. -ğan (1) 9762 (pr.)

r. -ğan soñ (1) 6609

r. -mağ içün (1) 253

r. -mağta edi (1) 1714

r. -maylar (1) 5770

r. -ñız (3) 921, 6265, 7929

r. -rmız (2) 1710, 9681

r. -sın (1) 4868

raatlanır-raatlanmaz : dinlenir
dinlenmez.

r. (1) 9085

raathık (-ğı) : rahatlık, dinlenme.

r. (19) 989, 3102, 4146, 4275, 4998, 5641, 5967, 7651, 7746, 8651, 9084, 9422,

9652, 9656, 11546, 12092, 12250, 12683, 12974

r. -ını (2) 11692, 12054

raatsız : rahatsız, huzursuz.

r. (4) 2081, 3013, 8943, 10929

r. -mı (1) 11298

raatsızla- : kaygılandırmak.

r. -dı (1) 48

r. -ladılar (1) 9011

r. -ğan (1) 4250 (pr.)

r. -may (4) 5503, 5925, 7620, 11849

r. -p (1) 7751

r. -y (3) 11239, 11293, 11589

raatsızlan- : rahatsız olmak,
hastalanmak.

r. -a (4) 3606, 9622, 10372, 11998

r. -a edi (1) 9221

r. -dım (1) 8547

r. -ğan (1) 11699 (pr.)

r. -ğan edim (1) 11705

r. -ğanında (1) 6267

r. -ğanını (1) 6498

r. -ma (2) 6616, 9512

r. -mağ (1) 8959

r. -mağ içün (1) 6534

r. -mağ kerek (1) 6880

r. -mağta (1) 9434

r. -mañız (3) 3452, 8129, 10085

r. -p (1) 3885

r. -p başladı (1) 1800

r. -p başlay (1) 12356

r. -vı (1) 11421

raatsızlandır- : rahatsız etmek.

r. -a (1) 1492

raatsızlık (-ğı) : rahatsızlık.

r. (2) 9312, 9865

r. -ı (1) 12391
rabb : Tanrı.
r. -m (2) 7865, 13121
radio : radyo.
r. (2) 10933, 12884
r. -da (1) 3233
r. -ları (1) 4698
radiola : radyo.
r. (1) 124
radiopriömnik : radyo alıcısı.
r. (1) 619
raf : raf.
r. -çığına (1) 3261
r. -çık (1) 2579
r. -çıktan (1) 2420
r. -larındaki (1) 7360
rahmet : rahmet, merhamet.
r. (1) 5798
raim : koruyan, merhamet eden.
r. eyle (1) 4380
rakam : rakam.
r. -lar (1) 6903
r. -larını (1) 10791
rakı : rakı.
r. (5) 5098, 5101, 5109, 12132, 12173
r. -ğa (2) 5102, 8554
r. -nı (2) 1126, 8521
r. -sı (1) 5084
rale : rahle.
r. (1) 9282
ramet : rahmet, merhamet.
r. (1) 732
rametli : ölmüş, merhum.
r. (1) 422
rastkel- : rastlamak, tesadüf etmek, denk gelmek.

r. -di (5) 1837, 3021, 3340, 7003, 7282
r. -diler (2) 2445, 10692
r. -dim (3) 1808, 3026, 8588
r. -e (2) 8631, 11690
r. -ecek (1) 3608 (pr.)
r. -eler (2) 1399, 3381
r. -em (1) 9506
r. -emiz (1) 4252
r. -gen (9) 1879, 3587, 3658, 4961, 4968, 6691, 7099, 8381, 10814 (pr.)
r. -gen ediler (1) 4148
r. -gen soñ (2) 1799, 2693
r. -gende (1) 6734
r. -genini (1) 6024
r. -medik (1) 1513
r. -mediler (1) 9548
r. -megen edi (1) 7532
r. -mek (1) 5606
r. -mesi (1) 3995
r. -p kalam (1) 7558
r. -sem (1) 1530
r. -seydik (1) 4241
rastkelin- : denk gelinmek, tesadüf edilmek.
r. -e (2) 4246, 5019
rastkeliş- : rastlaşmak, karşılaşmak, görüşmek.
r. -e (1) 7416
r. -ke (1) 2124
r. -kende (1) 12024
r. -p (1) 7417
r. -se (1) 10229
r. -ti (1) 4140
r. -tik (1) 2984
r. -tiler (3) 10172, 10357, 10978
rastketir- : karşılaşmak.

r. -almadıñmı (1) 7421
 r. -almağan (1) 9438 (pr.)
 r. -di (4) 9470, 9928, 10435, 12465
 r. -diler (1) 7087
 r. -dim (2) 7407, 8451
 r. -e (1) 11595
 r. -gen (1) 7375 (zm.)
 r. -gen edik (1) 3398
 r. -gen kibi (1) 9417
 r. -mek (2) 2680, 6274
 r. -mesin (1) 1076
 r. -r (1) 7380
 r. -se (3) 6858, 9288, 11592
 r. -sem (1) 3730
ratsionalizator : yenilikçi.
 r. -ları (1) 2493
 r. -larnen (1) 2486
 r. -nıñ (1) 2487
ratsiya : telsiz.
 r. (1) 2828
 r. -dan (2) 2960, 7710
 r. -ğa (1) 8951
 r. -nen (1) 4178
 r. -nı (1) 7594
raykom : ?
 r. (4) 3740, 3813, 3830, 3849
rayon : bölge, semt, ilçe.
 r. (12) 9, 1708, 2940, 3680, 3849, 3856, 3876, 5331, 9149, 9194, 11439, 12535
 r. -da (2) 9169, 10661
 r. -dan (1) 9013
 r. -ğa (2) 1094, 7556
 r. -mıznıñ (1) 3248
 r. -larda (3) 221, 5371, 5377
 r. -lardan (1) 12704
 r. -largä (1) 1599

r. -larına (2) 1601, 7874
 r. -larında (1) 10904
 r. -larından (2) 237, 7633
 r. -larnıñ (1) 4821
razan : tomruk.
 r. (1) 9262
razi : razı, kabul eden.
 r. (55) 1044, 1091, 1218, 1710, 1982, 2788, 2789, 2855, 2932, 2997, 3002, 3752, 4371, 4487, 4502, 4522, 4525, 4700, 5029, 5046, 5097, 5367, 5482, 5681, 5683, 5800, 6026, 6492, 6582, 6587, 6886, 7605, 7906, 8108, 8133, 8136, 8156, 8335, 8638, 9162, 9712, 9775, 10017, 10493, 10612, 11100, 11380, 11836, 11896, 11972, 12047, 12053, 12058, 12588, 12662
 r. -lar (1) 4485
 r. -larmı (1) 4484
 r. -m (9) 853, 2811, 3647, 4017, 4523, 4544, 9333, 12222, 12750
 r. -mız (2) 4546, 5581
 r. -sıñmı (3) 11720, 11760, 13006
 r. -sızımı (3) 1447, 4543, 4545
razılık (-ğı) : hoşnutluk, memnunluk; izin, müsade.
 r. (25) 214, 604, 3723, 3924, 3925, 3926, 3927 (2), 3928, 4525, 4754, 4765, 5165, 5590, 6983, 7240, 8960, 9016, 9869, 10629, 11713, 12224, 12749, 12765, 12919
 r. -nen (1) 474
 r. -nen (1) 2229
razrad : kategori, sınıf.
 r. (2) 11811, 11922
real : gerçek.
 r. (1) 7139
realizm : gerçekçilik
 r. (1) 7170
reber : yönetici, lider.
 r. (2) 162, 166

r. -inden (1) 28
r. -leri (1) 9166
r. -lerine (1) 7007
r. -lerinen (1) 9176
r. -lerinin (1) 957
r. -lerisiñiz (1) 2290
reberlik (-gi) : yöneticilik, liderlik, rehberlik.
r. -inde (1) 945
reçelli : reçelli.
r. (1) 4557
red : kabul etmeme, geri çevirme.
r. (1) 11731
r. et- : reddetmek.
r. -almadı (2) 2630, 7832
r. -ken (2) 9399, 12491 (pr.)
r. -kenini (1) 7850
r. -mediler (1) 1678
r. -mediler (1) 7632
r. -mek (2) 9399, 11025
r. -p (1) 7849
r. -p olamayım (1) 5005
r. -señ (2) 5024, 11590
r. -señiz (1) 2842
r. -ti (1) 7851
r. -tiler (1) 2643
r. -tim (1) 7857
redaktor : yazı işleri müdürü.
r. (1) 9303
redikul : ?
r. -ini (1) 8014
refikâlık : eşlik.
r. -ka (1) 8017
refika : eş, kadın, karı.
r. -sı (9) 355, 7879, 7969, 7986, 7989, 8101, 8104, 8139, 8222

r. -sı edi (1) 8099
r. -sına (1) 8123
r. -sını (1) 7985
reforma : reform, ıslahat, yenilik.
r. -lar (1) 7859
r. -ları (1) 7866
r. -larını (1) 8039
r. -larını (1) 7876
Registan : Registan.
R. (2) 2540, 8425
reis : reis.
r. (9) 9147, 9161, 9164, 9168, 9180, 9190, 11711, 11715, 11726
r. -i (1) 11700
r. -miz (1) 11800
r. -iniñ (1) 10239
r. -ke (4) 9176, 9250, 11599, 11730
r. -ni (2) 7870, 9160
r. -niñ (9) 9144, 9183, 9199, 9299, 11609, 11709, 11722, 11736, 12053
rekonstruksiya : yeniden düzenleme, restorasyon.
r. (1) 4831
rekord : rekor.
r. (1) 4785
rekrut : askere almak, silah altına toplamak.
r. (2) 8032, 8040
r. -ta (1) 385
rekrutçılık : askere alma.
r. (1) 7874
renet : bir çeşit elma.
r. (2) 5365, 6530
renk : renk.
r. (1) 9335
r. -i (2) 262, 3386
r. -inde (1) 1575

r. -ke (2) 643, 10811
 r. -ler (1) 3380
 r. -li (2) 9258, 9313
 r. -nen (1) 10377
 r. -teki (1) 12468
rentgen : röntgen.
 r. (1) 2510
repetitsiya : prova.
 r. (1) 3116
resim : resim.
 r. (9) 9304, 9306, 9313, 12773, 12785, 12797, 12803, 12929, 12951
 r. -de (3) 12770, 12775, 12795
 r. -ge (3) 12690, 12745, 12777
 r. -ini (2) 9317, 12321
 r. -ler (1) 12739
 r. -lerde (1) 12782
 r. -leriñizni (1) 12872
 r. -lerni (1) 12693
 r. -ni (6) 7442, 9307, 11900, 11902, 12341, 12876
 r. -niñ (2) 12778, 12814
resmiy : resmi.
 r. (6) 2537, 3054, 4753, 4770, 10798, 11805
resmiyleştir- : resmileştirmek.
 r. -eyik (1) 5480
respublika : cumhuriyet.
 r. (9) 72, 77, 2224, 3058, 3075, 4126, 4833, 7149, 7642
 r. -da (2) 4839, 12960
 r. -ları (1) 2455
 r. -larnıñ (1) 12708
 r. -mızda (2) 2236, 2243
 r. -mızdaki (1) 2240
 r. -mızniñ (2) 2162, 5995
 r. -niñ (4) 4747, 4822, 7633, 9639

r. -sı (1) 7634
ressam : ressam.
 r. (6) 12690, 12799, 12935, 12947, 12952 (2)
 r. -larnıñ (1) 12733
 r. -sıñ (1) 9321
ressamcılıq : ressamlık.
 r. (2) 9321, 9324
restoran : restoran, lokanta.
 r. (3) 7667, 10235, 10335
 r. -da (2) 10325, 10779
 r. -dan (1) 6147
 r. -ğa (1) 10769
 r. -ı (1) 1030
 r. -ında (1) 10077
 r. -nı (1) 1032
 r. -niñ (1) 971
Reşat : Reşat.
 R. -nı (1) 12938
Reşat Osmanov : Reşat Osmanov.
 R. (2) 12931, 12934
Reşat Osmanoviç : Reşat Osmanoviç.
 R. -nen (1) 12960
retsidivist : sabıkalı.
 r. (1) 3819
reverans : reverans “selam ve teşekkür için eğilerek yapılan hareket”.
 r. -le (2) 8001, 8201
revolutsion : devrimle ilgili.
 r. (3) 7146, 7156, 1758
revolutsiya : devrim.
 r. (2) 7149, 7153
 r. -dan soñ (1) 7146
 r. -ğa (1) 7144
 r. -sı (1) 7101
 r. -sınıñ (2) 12719, 12958
rey : oy.

r. -ge (1) 3841
 r. -nen (1) 3841
Reyhan : Reyhan.
 R. (1) 9666
reys : sefer.
 r. (1) 5428
rezil : alçak, rezil.
 r. (3) 2618, 2632, 2642
 r. -ler (1) 7681
 r. ol- : utanacak duruma gelmek.
 r. -dı (1) 341
 r. -dık (1) 3923
 r. -p (1) 4753
rezillik (-gi) : rezalet.
 r. -ine (1) 2635
rezina : lastik.
 r. -lı (2) 6612, 7264
rıkma-rık : tıklım, tıklım.
 r. (1) 2516
rışk : rızk, nimet, yiyecek, azık.
 r. -ı (1) 8312
 r. -m (1) 8361
riayet : itibar, saygı, uyma.
 r. et- : uymak.
 r. -erek (1) 1930
rica : dilek.
 r. (1) 7775
 r. -mnı (1) 2842
 r. -sı (2) 1460, 7902
 r. -sinen (2) 1413, 8953
 r. -sını (1) 7632
 r. et- : dilemek, rica etmek.
 r. -e (1) 8991
 r. -em (1) 8305
 r. -p (1) 7778

r. -ti (13) 421, 825, 1412,
 4770, 5304, 8259, 8981, 9298, 9859,
 10814, 11303, 12814, 13035
 r. -tik (1) 4119
 r. -tiler (4) 6026, 7899,
 7953, 10699
 r. -da bulun- : rica etmek.
 r. -dı (1) 1570
 r. -amız (1) 5965
Rıdvan : Rıdvan.
 R. (1) 6338
ringolot : bir çeşit erik.
 r. (1) 246
risling : bir çeşit üzüm.
 r. (1) 2461
ritm : ritim.
 r. -i (1) 3999
 r. -ini (1) 4234
 r. -li (1) 4273
Rıza : Rıza.
 R. (4) 12004, 12154, 12159, 12265
Rıza Yakubov : Rıza Yakubov.
 R. (1) 12153
 R. -nen (1) 12151
Rıza Yakuboviç : Rıza Yakuboviç.
 R. (1) 11988
robrond : ?
 r. (2) 7913, 8186
rol : rol.
 r. (3) 3403, 7118, 7124
 r. -üni (2) 2435, 7156
Roland : Roland.
 R. (1) 7133
romantika : romantizm.
 r. -sına (1) 2602
royal : kuyruklu piyano.
 r. (5) 326, 331, 347, 351, 771

r. -ge (1) 336
 r. -niñ (1) 327
rozmarin : bir çeşit elma.
 r. (15) 1476, 1592, 1596, 1598,
 1601, 1604, 1606, 1638, 5361, 5365, 5366,
 5367, 5369, 5377, 5380
 r. -den (1) 5381
 r. -ler (1) 1
 r. -lerniñ (1) 7813
 r. -niñ (1) 5378
ruble : ruble.
 r. (1) 12717
ruğ : can, canlılık.
 r. (1) 1702
 r. -ında (1) 7158
 r. -ını (1) 4852
 r. -ta (2) 2827, 7148
 r. -unı (1) 6014
ruğaniy : manevi, ruhsal, ruhi,
 dinsel.
 r. -ler (1) 4566
 r. -lerniñ (1) 7863
ruğiy : ruhsal.
 r. (5) 2050, 4051 (2), 4065, 8897
ruğlan- : canlanmak.
 r. -dı (1) 6218
 r. -ğan (1) 7168 (pr.)
 r. -p (1) 1338
ruğset : izin, müsade.
 r. -inen (1) 8973
 r. -ñiz (1) 5966
 r. et- : izin vermek.
 r. -ñiz (1) 6202
 r. -em (1) 6955
 r. sora- : izin istemek.
 r. -p (1) 7803
 r. -yır (1) 7970

r. al- : izin almak.
 r. -dı (1) 8955
ruğsetname : izin belgesi.
 r. (1) 7941
 r. -ni (1) 8047
rul : direksiyon.
 r. (12) 505, 650, 695, 697, 7612,
 8879, 9192, 9740, 10667, 10702, 11279,
 11423
 r. -de (1) 556
 r. -desiñ (1) 8799
 r. -ge (1) 3461
 r. -i (1) 11487
 r -inden (1) 3460
 r. -lerinden (1) 5030
 r. -ni (1) 504
 r. -niñ (1) 7619
 r. -ü (1) 11446
 r. -üni (1) 13074
rum : Rum.
 r. avası (1) 2614
rus : Rus.
 r. (6) 5113, 6371, 7113, 7131, 7645,
 8606, 10039
rusalka : deniz kızı.
 r. (1) 6452
Rusiye : Rusya.
 R. (2) 6541, 7868
 R. -de (2) 6551, 6569
Russkaya : bir içki.
 R. (1) 8517
rüzgar : rüzgar.
 r. (5) 10534, 10549, 11837, 12048,
 12509
 r. -dan (1) 12252

S

saa : alan, konu.

s. -da (7) 270, 2111, 4824, 10431, 11472, 11703, 12389

s. -larda (2) 2244, 4783

s. -niñ (2) 2197, 4832, 7524

s. -sında (3) 276, 4632, 9833

saan : sahan, kap.

s. (3) 314, 339, 6583

s. -niñ (1) 8430

saat : saat, vakit, zaman.

s. (51) 230, 549, 668, 1132, 1151, 1187, 1240, 1712, 2040, 2566, 2900, 2964, 3244, 4113, 4637, 4716, 4857, 4875, 4980, 5203, 5427, 5429, 5450, 6124, 6283, 7262, 7465, 7588, 7601, 7633, 7647, 7699, 7702, 7717, 7932, 8061, 8079, 8126, 8375, 8421, 8467, 8597, 8665, 8766, 8913, 8948, 9459, 9606, 9644, 10355, 10736

s. -ina (7) 1026, 1679, 4875, 6819, 6833, 10756, 12137

s. -ını (1) 1187

s. -i (1) 9156

s. -ine (2) 7758, 11757

s. -ğa (8) 1027, 1680, 2883, 3408, 6026, 6204, 7432, 7998

s. -larına (1) 10757

s. -larında (1) 10724

s. -larnen (1) 8553

s. -lerniñ (1) 10416

s. -lık (3) 10, 667, 9915

s. -ñ (1) 6226

s. -nen (1) 9645

s. -niñ (1) 227

s. -tan (2) 5000, 5008

s. -ten (4) 3358, 8116, 8883, 10800

saba : sabah.

s. (93) 461, 514, 550, 932, 1069, 1188, 1190, 1196, 1409, 1710, 1712, 1754, 1784, 1834, 1879, 1883, 2088, 2249, 2370, 2529, 2690, 3324, 3330, 3338, 3420, 3450, 3610, 4146, 4147, 4157, 4270, 4385, 4635, 4853, 4874, 4041, 4966, 5166, 5172, 5194, 5200, 5384, 5469, 5490, 5788, 5943, 6261, 6395, 6396, 6414, 6461, 6462, 6593, 6708, 6741, 6809, 6834, 6979, 7026, 7402, 7453, 7501, 7546, 7633, 7647, 7684, 7712, 7732, 7898, 7930, 8049, 8387, 8466, 8655, 8655, 8676, 8925, 8988, 9884, 10117, 10122, 10188, 10333, 10601, 10605, 10715, 11093, 11234, 11811, 12172, 12280, 12598, 13032

s. -dan (13) 722, 1821, 2360, 7517, 7561, 8066, 9021, 10191, 10533, 12083, 12299, 12546, 12672

s. -ğa (1) 8546

s. -ğa kadar (8) 1091, 3328, 3342, 4030, 5786, 7470, 7573, 7797

s. -ğa yakın (4) 4066, 4361, 11104, 11151

s. -ğace (9) 1750, 2011, 4031, 4075, 9306, 10322, 11060, 11149, 12047

s. -ları (1) 7025

s. -larından (1) 761

s. -larnen (1) 2488

s. -sı (2) 152, 7914

sabağ : sabah.

s. -ları (1) 12763

sabalık : sabahlık, sabah için.

s. (2) 6747, 12605

sabık : eski.

s. (2) 11693, 13117

sabır : sabır.

s. (5) 3568, 4369, 6561, 7956, 8288

s. -ı (5) 2592, 5879, 6004, 8484, 8892

s. -ları (1) 9536

s. -nen (8) 979, 2159, 2777, 2929,
4571, 5722, 6487, 7256

s. -nı (1) 2878

s. et- : sabretmek.

s. (1) 8490

s. -eyik (1) 554

s. -mek kerekim (1) 3401

s. -ti (3) 323, 658, 1071

sabırlı : sabırlı.

s. (3) 1339 (2), 2879

s. -dır (1) 8311

sabırsız : sabırsız.

s. (2) 7726, 12327

sabırsızlan- : sabırsızlanmak.

s. -a (1) 9917

s. -p (2) 7224, 7724

sabırsızlık : sabırsızlık.

s. -nen (5) 8070, 9468, 10478,
12463, 12999

sabıy : sabı.

s. (3) 946, 1637, 4693

s. -lerini (1) 5645

s. -niñ (1) 8463

sabun : sabun.

s. (2) 4580, 5006

s. -nı (1) 5040

sabur : sabır.

s. -nen (1) 9153

s. -et : sabretmek.

s. -p (1) 12226

saç : saç.

s. (8) 137, 139, 142, 788, 5535,
6061, 6141, 6606

s. -ı (2) 6647, 9791

s. -ınace (1) 3587

s. -ını (3) 3410, 8393, 10560

s. -lar (6) 3118, 3382, 5536, 8402,
9064, 10006

s. -ları (21) 508, 1375, 3395, 3650,
4324, 4363, 5456, 5533, 5734, 6781, 7198,
7567, 7660, 9056, 9115, 9295, 9784,
10723, 11155, 12255, 13111

s. -larım (1) 1344

s. -larımın (4) 3275, 3277, 3395,
8407

s. -larına (9) 375, 899, 1349, 3273,
3659, 5108, 9039, 10405, 10556

s. -larında (1) 10003

s. -larından (2) 10861, 12036

s. -larını (53) 135, 419, 462, 847,
1179, 1184, 1756, 1759, 1874, 2121, 2367,
2406, 2770, 3104, 3105, 3117, 3218, 3406,
3502, 3901, 3972, 4366, 5006, 5049, 5136,
6038, 6040, 6390, 6783, 6787, 7340, 7567,
7687, 8392, 8409, 8451, 8992, 8997, 9050,
9060, 9183, 9614, 9691, 9741, 9793,
10135, 11161, 11617, 12521, 12178,
12196, 12811, 12874

s. -larının (2) 1758, 8186

s. -lı (13) 30, 282, 2076, 3227,
3380, 3394, 3974, 4531, 5424, 10818,
11848, 11869, 13048

s. -lılarını (1) 8395

s. -ma (1) 8456

s. -mnen (1) 3401

s. -ñ (1) 8559

s. -niñ (1) 8454

s. -tan (1) 5535

saç- : ekmek; saçmak, yaymak,
dağıtmak.

s. -a (1) 5080

s. -mağa (1) 10640

s. -v (1) 9362

s. -vından (1) 11349

s. -vniñ (1) 9149

saçak : saçak.
s. (1) 5322
saçaklı : püsküllü.
s. (2) 3195, 4322
saçı-sakalı : saç sakalı.
s. (3) 32, 1527, 1695
saçıl- : saçılmak, ekilmek.
s. -a (1) 1606
s. -ğan (1) 454 (zm.)
s. -ğan (2) 1573, 7736 (pr.)
s. -ı (1) 9337
saçma I : kurşun tanesi.
s. (1) 1892
saçma II : saçma, absürt.
s. (3) 1270, 1286, 6435
saçmala- : saçmalamak, abuklamak.
s. -p başlağanını (1) 11214
saçtır- : ektirmek.
s. -dñız (1) 5548
sada : ses.
s. -ları (2) 8493, 12709
s. -larnen (1) 6018
sade : sade, gösterişsiz.
s. (1) 10490
sadef : düğme.
s. -lerini (2) 5653, 6219
s. -li (2) 2073, 8014
sadık : sadık, sadakatli.
s. (6) 1971, 3597, 4657, 5632, 6761, 12383
sadıklık (-ğı) : sadakat.
s. -ını (1) 5611
s. (1) 12388
saf I : sıra.
s. -ına (1) 7161
s. -ında (2) 5218, 8642
s. -mızda (1) 12968

s. -mızğa (1) 11958
saf II : saf, temiz.
s. (2) 6223, 10315
safdaş : silah arkadaşı.
s. -ı (1) 11932
safsata : boş, asılsız söz.
s. -nen (1) 9406
s. -nı (1) 6518
sağ : canlı, diri; sağ (yön); sağlam, esen.
s. (35) 314, 339, 338, 2275, 2583, 2587, 3355, 3410, 4048, 4953, 5100 (2), 5767, 6000, 6057, 6113, 6650, 6655, 7198, 7263, 7834, 7940, 7966, 8090, 8487, 8599, 8931 (2), 9791, 10220, 10226, 10230, 11446, 11722, 11209
s. bol (1) 4991
s. ediler (1) 4376
s. eken (1) 8056
s. -ğa (1) 11822
s. -mı (1) 10439
s. ol (15) 1742, 1831, 2931, 3209 (2), 5246, 6393, 7253, 10024, 10266, 10968, 11669 (2), 11890, 13177
s. olsak (1) 2683
s. olsun (3) 5777, 8561, 10571
s. oluñ (2) 8699, 8808
s. oluñız (3) 1993, 3516, 3523
s. oluñız (9) 6199, 6405, 6413, 6674, 7095, 8912, 9346, 11707, 13090
s. -selamet : sağ salım.
s. (7) 815, 1312, 3186, 4639, 5228, 5231, 8012
s. -ler (1) 5620
s. -mi (1) 8054
s. -tir (1) 1494
s. -esen: sağlıkla, esenlikle.
s. (2) 3062, 4137

- sağ-** : sağlamak.
s. -p (1) 273
- sağanak** : sağanak.
s. (2) 2470, 5071
- sağanakla-** : sağanak yağmur yağmak.
s. -p (2) 5731, 5906
- sağanaklı** : sağanak yağışlı.
s. (1) 7026
- sağıl-** : sağılmak.
s. -a (1) 9537
- sağın-** : özlemek, canı sıkılmak.
s. -a (2) 9312, 12326
s. -am (2) 12628, 12665
s. -dım (6) 999, 4102, 6507, 6669, 9676, 9687
s. -ğan (1) 12989 (pr.)
s. -ğan edi (1) 10565
s. -ğandırısıñız (1) 7320
s. -ğanı (1) 12332
s. -ğanlar olsa (1) 66
s. -madiñmı (1) 9709
s. -p (4) 3092, 6667, 6668, 10607
- sağır** : sağır.
s. (3) 6284, 8590, 9248
- sağlam** : sağlam, sağlıklı, sıhhatli.
s. (19) 19, 285, 505, 1543, 2391, 4956, 6615, 7906, 9047, 9236, 10261, 11033, 11078, 11128, 11542, 11630, 11851, 11852, 12260
s. -mı (1) 4954
- sağlık (-ğı)** : sağlık.
s. (2) 1304, 1624
s. -ı (5) 7498, 7589, 10582, 12576, 12867
s. -ına (2) 8519, 8528
s. -ını (1) 6761
s. -m (2) 10600, 11941
- s. -ñ (2) 10975, 12574
s. -nen (6) 5194, 6680, 7596, 9408, 9524, 10175
s. -niñ (1) 1317
s. -ñız (1) 8209
s. -ñızını (1) 8355
- sağlıklaş-** : veda etmek, vedalaşmak.
s. -acağ oldu (1) 4500
s. -arağ (1) 6238
s. -kanda (1) 2531
s. -mağa (1) 8993
s. -p (16) 920, 1486, 1713, 2265, 2831, 4854, 5489, 6415, 6686, 6812, 7070, 7096 (2), 8533, 9590, 12160
s. -tı (3) 3263, 6862, 11229
s. -v (1) 2132
s. -vlar (1) 3093
- sahra** : çöl.
s. -larda (1) 2104
s. -largā (2) 6464, 6484
s. -larnı (1) 6484
s. -sı (2) 125, 613
- saife** : sayfa.
s. -lerinde (1) 2261
s. -lerini (1) 442
- sail** : sahil.
s. -i (1) 4903
- saip (-bi)** : sahip.
s. (1) 9847
s. -i (10) 365, 1897, 1932, 1949, 2053, 2599, 2648, 8024, 11931, 12866
s. -iniñ (1) 2656
s. -isiñ (1) 934
- saire** : başka.
s. (ve s.) (2) 1288, 10905
- sakal** : sakal.
s. -ñ (1) 8559

s. -ını (5) 291, 1532, 3760, 9258,
9946

sakallı : sakallı.

s. (3) 6036, 8709, 8711

s. -ña (1) 5463

saka : fiçı.

s. nıñ (1) 3103

sakçı : bekçi.

s. (1) 11149

s. -lar (1) 11153

s. -larga (1) 11149

sakın- : sakınmak, özenmek.

s. (2) 3917, 5854

s. -a (1) 9768

s. -arağ (1) 7449

s. -dı (1) 10156

s. -ğan (2) 5011, 11807 (pr.)

s. -madan (1) 2156

s. -madılar (1) 8296

s. -mağan (1) 9847 (pr.)

s. -may (1) 1052 (gr.)

s. -p (3) 3628, 10510, 11050

s. -sa (1) 362

sakız : sakız.

s. (3) 3430, 9422, 10285

sakin : sakın.

s. (4) 1975, 6222, 7076, 8013

s. edi (1) 7622

sakinle- : sakinleşmek.

s. -gen soñ (1) 3067

s. -y (1) 3938

sakinleş- : sakinleşmek.

s. -ti (1) 3986

sakinleştir- : sakinleştirmek.

s. -e (1) 12682

sakinlik (-gi) : sessizlik, sakinlik.

s. -inde (1) 10452

s. -inden (1) 8682

s. (2) 11151, 12250

sakin-sakin : sakın sakın.

s. 7076

sakla- : saklamak, muhafaza etmek; yaşatmak; korumak.

s. (2) 4392, 7865

s. -dı (4) 5531, 6102, 7145, 9760

s. -dılar (1) 258

s. -dınız (1) 1985

s. -ğan (2) 858, 6545 (pr.)

s. -ğanını (1) 1288

s. -mağa (2) 6479, 7782

s. -mağ (2) 5379, 6802

s. -mağnıñ (1) 8919

s. -p (11) 1802, 2023, 2869, 3688, 4593, 5169, 5507, 6387, 6878, 7193, 8411

s. -p kaldıñız (1) 8806

s. -p kelgen (1) 6304 (pr.)

s. -r edi (1) 9760

s. -r kibi (1) 1774

s. -sın (4) 1399, 1839, 4209, 11888

s. -vı (1) 5338

s. -y edim (1) 10547

s. -ymız (1) 3834

saklan- : saklanmak.

s. -a (5) 2518, 2730, 3621, 3872, 4671

s. -alar (1) 3385

s. -dı (4) 3865, 3937, 4343, 4591

s. -masına (1) 5909

s. -p (7) 1842, 6753, 6984, 7108, 7493, 7730, 9018

s. -p kelgen (1) 7136 (pr.)

s. -p yürgeninde (1) 4763

s. -r (1) 9747

s. -salar (1) 140

s. -salar kerek (1) 5147
saklanıl- : saklanılmak.
s. -a (1) 1608
saklı : saklı, gizli.
s. (4) 3590, 3596, 7803, 7917
saksavul : bir bitki.
s. (24) 10, 537, 558, 560, 640, 673, 685, 969, 1158, 2867, 2886, 3894, 3979, 4872, 5784, 5803, 5837, 8683, 8737 (2), 8785, 8786, 8875, 8898
s. -dan (2) 675, 685
s. -ğa (2) 528, 2876
s. -lar (5) 521, 641, 4651, 4968, 8881
s. -ları (1) 5631
s. -larnıñ (2) 4649, 5907
s. -nı (2) 540, 8876
s. -nı (1) 7728
s. -nıñ (2) 1160, 1164
s. -sız (1) 4057
saķt : itinalı, dikkatli.
s. (9) 2469, 3591, 5444, 8669, 9191, 9282, 10937, 11472, 12607
saķtlıķ : dikkatli olma, uyanıklık.
s. (1) 3833
s. -nen (3) 4551, 5736, 7791
sal- : bırakmak, salmak.
s. (2) 1063, 2707
(bol-s.) (2) 54, 11035
s. -ñ (1) 8702
s. -p (2) 1745, 4114
s. -r (1) 4198
s. -v (1) 6138
salama-saķız : sırnaşık.
s. (1) 9422
salıķ : neşesiz.

s. (6) 1980, 4330, 9066, 9125, 9976, 12617
salıķlıķ (-ğı) : neşesizlik.
s. -ından (1) 9976
salın- : sallanmak.
s. -dı (1) 2300
s. -ğan (1) 3502 (pr.)
s. -p (2) 5736, 9703
s. -p turğan (1) 7749 (pr.)
s. -rlar (1) 7813
salıncak : salıncak.
s. -lar (1) 255
s. -ta (1) 9647
salındır- : sallandırmak.
s. -dı (1) 3933
s. -ğan (1) 6787 (zm.)
s. -p (2) 1177, 6683
salķım : salkım.
s. -lar (2) 1, 2482
s. -ları (1) 2569
salķın : serin.
s. (19) 401, 478, 1758, 2515, 3417, 4440, 4731, 6212, 6810, 6821, 7700, 8432, 9031, 9339, 10117, 11817, 12463, 12907, 13175
s. -ğa (1) 8492
s. -ı (2) 4343, 7056
s. -ında (3) 4385, 6834, 8363
s. -ñdan (1) 1156
salķınlan- : serinlenmek.
s. -asıñmı (1) 13150
salķınlaştır- : serinleştirmek.
s. -a (1) 6272
salla- : sallamak.
s. -dı (41) 386, 1125, 1617, 1763, 3121, 5843, 7508, 7835, 7999, 9249, 9333, 9405, 9475, 9626, 9665, 9694, 9743, 9758, 9955, 10020, 10387, 10700, 10712, 10767,

10844, 10930, 10938, 11625, 11709,
11825, 11844, 11947, 12034, 12168,
12211, 12827, 12919, 13021, 13117,
13138, 13152

s. -dılar (2) 7785, 10934

s. -ğanlarını (1) 5077

sallan- : sallanmak.

s. -a (1) 3935

s. -dı (2) 12872, 12880

s. -dılar (1) 9647

s. -ğan sayın (1) 511

s. -p (1) 7603

s. -p yürgeni (1) 4290

s. -vından (1) 7608

sallana-sallana : sallana sallana.

s. (1) 3952

Samarķand : Semerkant.

S. (11) 221, 567, 712, 1573, 1635,
2753, 3106, 5156, 5361, 6819, 7441

S. -da (4) 5551, 5622, 6334, 8376

S. -dan (4) 4071, 4924, 5539, 6463

S. -ķa (9) 1713, 2539, 4118, 5156,
6491, 7803, 8935, 8955, 8966

S. -nıñ (2) 2552, 5031

Samarķandķa : Semerkant diliyle.

S. (1) 6393

Samarķandlı : Semerkantlı.

S. (2) 5248, 7441

samay : şakak.

s. -ları (1) 8196

samimiy : samimi.

s. (4) 10272, 10491, 11482, 12080

samimiyet : samimiyet.

s. (1) 10099

samolöt : uçak.

s. -ķa (1) 12280

samosval : damperli kamyon.

s. (2) 7041, 7046

s. -lar (1) 7031

s. -nıñ (1) 7040

samovar : semaver.

s. -çıkta (1) 6326

s. -nı (1) 5454

san : uyluk.

s. (1) 11447

s. -ını (1) 11045

saña : sana.

s. (129) 145, 404, 869, 1053, 1054,
1083, 1087, 1267, 1350, 1732, 1827, 1859,
1916, 1960, 2005, 2066 (2), 2081, 2130,
2151, 2410, 2413, 2699, 3042, 3043, 3277,
3284, 3288, 3293, 3539, 3554, 3568, 3629,
3639, 3640, 3643, 3911 (2), 3959, 4100,
4153, 4300, 4425, 4797, 4804, 5176, 5447,
5457, 5466, 5467, 5840, 6045, 6504, 6613,
6624, 6685, 6792, 6806, 6838, 6914, 6979,
7257, 7284, 7405, 7454, 7458, 7476, 7533,
7831, 7838 (2), 7842, 7844, 8305, 8313,
8357, 8360, 8444, 8559, 8576, 8577, 8897,
8930, 9483, 9505, 9687, 9708, 9802, 9822,
9843, 9874, 10442, 10471, 10476, 10478,
10508, 10523, 10547, 10797, 11245,
11248, 11254, 11291, 11329, 11354,
11380, 11397, 11414, 11487, 11489,
11519, 11653, 11846, 11891, 12167,
12216, 12224, 12291, 12305, 12348,
12353, 12363, 12412, 12434, 12869,
13001, 13098, 13133, 13166

san- : sanmak.

s. -arsıñ (4) 14, 2231, 3378, 3628

s. -dı (1) 9227

sana : sahne.

s. -da (2) 3402, 9373

sanat : sanat.

s. -ı (1) 10731

s. -tır (1) 7414

sanatoriya-profilaktoriya :
senatoryum-profilatoryum.
s. -sını (1) 12962

sanayı : sanayi.
s. (3) 4826, 4829, 12858
s. -sınıñ (1) 4845

Sancar : Sancar.
S. (2) 7065, 7071

sançı : sancı.
s. (1) 5197

sanç- : batırmak.
s. -mağa (1) 11595
s. -mağ (1) 11063
s. -p (4) 4204, 4206, 5520, 5527
s. -p aldı (1) 561
s. -tı (1) 5523

sançıl- : batırılmak.
s. -dı (1) 10618

sandık : sandık.
s. (2) 420, 3585
s. -çığına (sandıçığına) (1) 4861
s. -çığını (sandıçığını) (1) 4857
s. -çıkka (sandıçıkka) (2) 4927, 4935
s. -çıknı (sandıçıknı) (2) 4861, 4866
s. -tan (1) 4936

sandırakla- : sayıklamak.
s. -mağ (1) 8940

sanitar : hastabakıcı.
s. (1) 8691

saniye : saniye, dakikanın altmışta biri.
s.(26) 20, 117, 329, 650, 768, 873, 887, 2045, 2873, 3689, 3701, 4286, 4532, 5615, 6074, 6207, 7295, 7428, 7447, 8053, 9459, 10096, 10297 (2), 10664, 10815
s. -den soñ (1) 8981

Saniye : Saniye.
S. (99) 9032, 9046, 9073, 9074, 9075 (2), 9082, 9083, 9088, 9093, 9095, 9098, 9100, 9109, 9110, 9116, 9124, 9144, 9147, 9148, 9152, 9349, 9354, 9385, 9402, 9435, 9474, 9538, 9555, 9571, 9574, 9580, 9589, 9593, 9600, 9604, 9611, 9639, 9800 (2), 9863, 9932, 9939, 9978, 10005, 10063, 10083, 10087, 10092, 10094, 10101, 10103, 10120, 10156, 10167, 10541, 10559, 10577, 10584, 10586, 10591, 10636, 10657, 10660, 10668, 10675, 10681, 10687, 10695, 10703, 10710, 10713, 11449, 11574, 11751, 11943, 11954, 12347, 12580, 12584, 12590, 12603, 12607, 12613, 12616, 12625, 12634, 12643, 12650, 12655, 12676, 12847, 12864, 12866, 12915, 12922, 12983, 13018, 13021
S. -ge (3) 10671, 10691, 10699
S. -m (2) 9090, 9587
S. -nen (1) 11453
S. -ni (6) 9053, 9058, 9079, 9085, 9953, 12842
S. -niñ (9) 9066, 10089, 10107, 10111, 10535, 10548, 10604, 10674, 12895

Saniye İkmetli : Saniye İkmetli.
S. (8) 9158, 9171, 9175, 9180, 9207, 9235, 12671, 12844
S. -de (1) 9212
S. -ge (1) 9202
S. -nen (1) 10706
S. -ni (2) 9161, 11622

sanki : güya, sanki.
s. (25) 272, 698, 854, 886, 933, 1231, 1832, 1974, 2350, 2568, 2575, 2793, 3384, 4374, 4689, 4774, 4906, 5038, 5921, 6233, 6310, 6454, 6546, 7001, 7057

santimetr : santimetre.
s. (4) 4026 (2), 5341, 5392

santimetrlik : santimetrelilik.

s. (2) 4732, 5073

sap : sap.

s. -ı (2) 342, 6341

s. -ından (1) 399

s. -ını (1) 6344

s. -larını (1) 1000

s. -lı (3) 3427, 3979, 9254

saplan- : saplanmak.

s. -ğan (1) 11265 (zm.)

s. -p (1) 498

sapla- : saplamak.

s. -p (1) 1502

sap-sarı : sapsarı.

s. (1) 1480

sar- : sarmak, kuşatmak, çevirmek.

s. -dı (2) 694, 1791

s. -ğan (1) 1275 (pr.)

s. -p (9) 1490, 1541, 1542, 1769, 1868, 1891, 4392, 5202, 8325

s. -p aldı (3) 5421, 9550, 11012

s. -p alğan (2) 5048, 5670 (pr.)

s. -p aldılar (2) 6028, 9787

s. -p alğanına (1) 5055

s. -p alğanlar (1) 12775 (zm.)

sarar- : sararmak.

s. -dı (1) 514

s. -dımı (1) 5911

s. -ğan (1) 1621 (pr.)

s. -ğanlar (1) 4 (zm.)

s. -p (2) 2570, 6062

s. -p başlasa (1) 2482

s. -p turalar (1) 1576

s. -p turgan (1) 1510 (pr.)

s. -p-çullanıp (1) 2022

s. -r (1) 5354

Saratov : Saratov.

S. -da (1) 6567

S. -ğa (1) 6566

saray : saray.

s. (13) 318, 2757, 3585, 7932, 7941, 7942, 7948, 7990, 8048, 8060, 8119, 11150, 11151

s. -dan (3) 323, 863, 11095

s. -ğa (2) 11133, 11148

s. -ı (1) 4041

s. -ına (1) 11138

s. -ında (3) 367, 6530, 8105

s. -ından (1) 4050

s. -ını (1) 5818

s. -ınıñ (1) 7931

s. -lar (1) 248

s. -ları (1) 8317

s. -nı (1) 756

s. -niñ (5) 764, 6533, 7896, 8193, 8248

sarguş : sarhoş.

s. (5) 6147, 10214, 11423, 11478, 12173

s. edi (1) 12879

s. -sıñ (1) 2621

sarguşlan- : sarhoş olmak.

s. -ayım (1) 12172

s. -dı (1) 12868

s. -ğan kibi (1) 9482

s. -ğan soñ (1) 12876

s. -p (1) 8635

sarguşlandır- : sarhoş etmek.

s. -dı (1) 9478

sarı : sarı.

s. (11) 568, 1586, 1765, 3227, 3543, 4556, 6130, 6992, 7939, 10285, 11679

- Sarıbay** : Sarıbay.
S. (1) 7140
- sarıķ (-ġı)** : sarık.
s. (3) 1490, 1497, 9254
s. -iñni (1) 1499
- sarıķ-** : sarkmak.
s. -p başlasa (1) 8774
- sarıl-** : sarılmak.
s. -alar (1) 9310
s. -dı (10) 768, 1365, 4169, 4374, 4422, 8052, 11545, 11747, 12627, 13119
s. -ġan (1) 5092 (pr.)
s. -ġan olsalar (1) 10307
s. -maķ (1) 12990
s. -p (9) 4356 (2), 4773, 6505, 6653, 6769, 6794, 8752, 9566
s. -p oturġan (1) 4386 (pr.)
- sarılı** : sarılmış olan.
s. (2) 10266, 10349
- sarıltım** : sarımsı.
s. (1) 1297
- sarımsaklı-biberli** : sarımsaklı ve biberli.
s. (1) 1666
- sarışın** : sarışın.
s. (5) 2589, 3380, 3382, 3601, 3658
- sarışınlık (-ġı)** : sarışınlık.
s. -mnı (1) 3657
- sarķ-** : sarkmak, inmek.
s. -ķan (6) 1594, 1756, 1758, 2120, 9614, 10560 (pr.)
s. -ķan (1) 9791 (zm.)
s. -ķanlar (3) 1593, 9115, 13184
s. -maġa (1) 5414
s. -p (2) 3971, 5071
s. -p başlay (1) 9276
s. -p turalar (1) 1549
- s. -p turġan (1) 8392 (pr.)
s. -tı (2) 2962, 5420
s. -tılar (4) 509, 1344, 7199, 10299
- sarķıķ** : sarkmış.
s. (2) 60, 9252
- sarķıt-** : sarkıtmak.
s. -p (6) 335, 848, 894, 5347, 5785, 8647
s. -tı (6) 650, 1269, 2044, 7340, 8186, 12185
- sarsıntı** : sarsıntı, sallanma.
s. -lar (1) 7619
- sarsıt-** : sarsmak.
s. -tı (1) 886
- sası-** : kokmak.
s. -y (1) 7607
- sasıķ** : pis koku.
s. (1) 6836
- sasıķlık (-ġı)** : pis kokmak.
s. -ñızni (1) 2284
- sasuv** : kötü koku.
s. -ı (1) 1973
- sat-** : satmak.
s. (2) 1082, 11486
s. -a (2) 991, 2695
s. -a bile (2) 11261, 11322
s. -acaķlar (1) 1098 (zm.)
s. -acaķsıñmı (1) 4414
s. -ar (1) 1395
s. -arım (1) 1089
s. -ķan (1) 3749 (zm.)
s. -ķanlar (1) 12635 (zm.)
s. -ķanlarını (1) 1536
s. -ma (1) 3041
s. -madım (1) 3729
s. -maġa (3) 2306, 3001, 6546
s. -maķ (1) 270

s. -p alamazsıñ (1) 3323	savluqlaş- : vedalaşmak, sağlık dilemek.
s. -p alğanını (1) 3711	s. -қан (1) 1550 (zm.)
s. -tık (1) 2304	s. -mağa (1) 2002
s. -tım (1) 2308	s. -tı (1) 6678
s. -tımmı (1) 3040	s. -tılar (1) 3266
s. -tıñız (2) 2993, 3735	savur- : savurmak, saçmak, dağıtmak.
sataş- : sataşmak.	s. -dı (1) 4090
s. -p başladılar (1) 9505	s. -ğan (1) 12484 (pr.)
s. -қан (1) 10367 (pr.)	s. -ğan (1) 12771 (zm.)
satıcı : satıcı.	s. -maқта edi (1) 12702
s. -larda (1) 12120	s. -p (1) 5058
satıl- : satılmak.	s. -p başlağan edi (1) 12509
s. -a (1) 795	s. -r (1) 8154
s. -ğan (2) 3322, 12133 (pr.)	savurıl- : savrulmak.
s. -mağa (1) 4420	s. -dı (1) 966
satın : satın.	s. -ğan (1) 1787 (zm.)
s. al- : satın almak.	savuş- : çekilmek.
s. -rmız (1) 8272	s. -қан soñ (1) 100
satır : satır, dizi.	s. -maқ kerek (1) 9994
s. -larnı (1) 2845	s. -tı (2) 10026, 10335
satın : saten.	savuştır- : uzaklaştırmak.
s. -den (1) 1295	s. -maқ (1) 4108
satirik : hiciv yazarı.	s. -sıñ (1) 7991
s. (1) 7120	savut : kap kakak.
sav : sağ.	s. (3) 1788, 10046, 12905
s. bol (2) 1324, 1682	s. -ı (1) 12776
s. boluñdar (1) 1686	s. -қа (1) 8727
savap : sevap.	s. -largа (2) 5661, 10053
s. -tır (1) 3534	s. -larnı (2) 8459, 10923
savir : fırtına adı “savir boranı”.	s. -larnıñ (2) 10044, 10072
s. (1) 7727	s. -ñ (1) 13155
savluқ : sağlık; sağ olma.	s. -nı (1) 5842
s. -ında (1) 10473	say : küçük.
s. -ını (1) 12520	s. (2) 8006, 9530
s. -lar (1) 2279	
s. -nen (1) 12076	

say- : saymak; varsaymak;
addetmek.

- s. (1) 1058
- s. -a (4) 45, 749, 5924, 11695
- s. -a edi (2) 10042, 13014
- s. -a edim (1) 3043
- s. -acağ (1) 1402 (zm.)
- s. -alar (2) 2481, 3658
- s. -arağ (1) 3055
- s. -dı (2) 1060, 4529
- s. -ğan (1) 12639 (zm.)
- s. -ğan (3) 1552, 4792, 11513 (pr.)
- s. -ğan kibi (1) 1160
- s. -ğan soñ (1) 4796
- s. -ğanım (1) 138
- s. -madı (1) 9240
- s. -mağ (1) 10223
- s. -masa (1) 3657
- s. -may (1) 1418
- s. -may edi (1) 6815
- s. -mayım (1) 7381
- s. -maysıñ (1) 10444
- s. -p (4) 952, 3875, 4545, 5126
- s. -sa (1) 1394
- s. -sañ (2) 9521, 10446

saye : koruma, yardım.
s. -mde (1) 130
s. -sinde (10) 71, 1984, 2049, 2086,
2498, 4818, 6009, 6878, 8347, 10081

sayğı : sayğı.
s. (4) 1686, 6582, 9549, 10328
s. -nen (4) 583, 2600, 8351, 11961
s. -nı (1) 267
s. -sı (1) 859
s. -sına (1) 583

sayğılı : sayğılı.
s. (1) 9199

sayı : sayı.

- s. -sı (3) 2190, 4843, 5636
- s. -sına (1) 1968
- s. -sını (15) 2142, 2173, 2995,
3694, 3825, 4840, 4841, 6531, 6596, 6873,
6874, 6877, 6895, 7034, 8830

sayıl- : sayılmak.
s. -a (3) 613, 8986, 12532
s. -a edi (2) 2492, 7905
s. -ğan (1) 9998 (pr.)
s. -p (1) 5443
s. -r (1) 3983

sayılı : sayılı, sayısı belli olan.
s. (1) 2860

sayın : her.
s. (26) 511, 791, 937, 1851, 2588,
2737, 3302, 3403, 3418, 3716, 4241, 4259,
4328, 4341, 4352, 4681, 6320, 7058, 8531,
8742, 8870, 9191, 9218, 9765, 12495,
13179

sayla- : seçmek.
s. (1) 1010
s. -ğan (1) 11569 (zm.)
s. -mağa (2) 1146, 8108
s. -p (5) 1128, 4207, 5079, 7414,
8185

s. -p başladılar (1) 7654
s. -r (1) 1134
s. -salar (1) 7871
s. -ylar (1) 7414

saylan- : seçilmek.
s. -ğan (1) 5955 (pr.)

saz : saz.
s. (1) 6133
s. -ını (1) 6079

sazağan : güçlü yaz yağmuru.
s. (1) 2866

sçöt : sayı, hesap.

s. -ta (1) 2843
seans : seans.
s. (1) 5680
s. -ka (1) 5681
sebep (-bi) : sebep.
s. (11) 50, 374, 670, 2058, 2476, 2605, 8050, 9439, 10594, 10857, 11702
s. -i (10) 48, 475, 482, 4722, 4761, 4775, 10455, 10591, 12017, 12530
s. -inden (5) 120, 1796, 3821, 4245, 9208
s. -ini (16) 42, 1471, 3132, 3138, 7864, 9170, 10500, 10728, 11293, 11565, 11787, 12374, 12375, 12694, 12804, 12948
s. -ler (1) 1434
s. -lerden (1) 2676
s. -leri (1) 10417
s. -lerini (1) 9270
s. -ten (5) 5240, 10627, 11120, 11298, 11738
s. -tenmi (1) 12466
sebepsiz : sebepsiz, nedensiz.
s. (2) 2676, 4806
sebepeçi : suçlu.
s. (5) 9269, 10407, 10961, 11001, 11229
(sebebeçi) (1) 5851
s. -dirsiñ (1) 10362
s. -miz (1) 11059
s. -si (1) 11921
sebze : sebze.
s. (2) 204, 2814
seç- : seçmek, ayırmak.
s. -eler (2) 7083, 9289
s. -megen (1) 9805 (pr.)
s. -mek (1) 934
s. -meyler (1) 1340
s. -p (2) 2751, 4664

s. -p alğan (3) 2732, 2751, 5349
(pr.)
s. -p almağa (2) 6987, 7380
s. -p almak (1) 4957
s. -se (1) 1162
s. -ti (1) 10012
s. -tiler (1) 8743
seçil- : seçilmek.
s. -e (2) 3883, 4984
s. -mekte (1) 3954
s. -p başladılar (1) 3949
s. -p turalar (1) 3483
sed : set.
s. (1) 5488
seda : ses.
s. (1) 1877
sefa : eğlence, neşe.
s. (3) 6065, 7195, 7698
s. -ğa (1) 1675
sefer I : sefer ayı.
s. (1) 444
sefer II : defa, sefer, kez.
s. (11) 636, 1489, 2159, 3092, 3989, 4076, 5858, 7501, 7567, 8426, 9782
s. -ki (2) 628, 781
Seit-Celil Çelebi : Seit Celil Çelebi.
S. (1) 8023
Seit-Ğazı : Seit Gazi.
S. (60) 239 (2), 240, 241, 242, 244, 256, 279, 294, 295, 431, 439, 445 (2), 729, 913, 916, 917, 1409, 1463, 1467, 1476, 1482, 1507, 1545, 1571, 1594, 1609, 1611, 1619, 1642, 1650, 1653, 1656, 1663, 1671, 1673, 1680, 1714, 1731, 2640, 2642, 2654, 2717, 3412, 3527, 3549, 4222, 4279, 4287, 4297, 4634, 6517, 8433, 8438, 8452, 8470, 8972, 8981, 8988
S. -dan (1) 719

S. -ğa (1) 734
S. -lar (1) 3414
S. -nı (1) 1410
S. -nın (25) 236, 248, 258, 265, 708, 909, 910, 914, 915, 1469, 1473, 1591, 1626, 1647, 1668, 1727, 2077, 2554, 258, 3169, 3420, 3558, 4219, 4298, 8966
Sejeka : Sejeka.
S. (1) 8854
sekirikle- : hoplamak.
s. -p (1) 692
s. -ycegi (1) 1366
sekir- : zıplamak.
s. -p (8) 421, 524, 1509, 1811, 3239, 5042, 5195, 6313
sekiriş- : hoplaşmak.
s. -p (2) 1158, 1167
sekiz : sekiz.
s. (3) 331, 616, 6271
s. -de (1) 7654
s. -ge (1) 6819
s. -ni (1) 8376
(biñ dokuz yüz on s.) (1) 12715
(on s. -ge) (2) 10281, 11142
(on s.) (3) 5060, 5065, 9236
(seksen s. -ge) (1) 4232
(yigirmi s.) (1) 7065
sekizinci : sekizinci.
(on s.) (2) 7137, 9546
sekreter : sekreter.
s. (2) 11569, 11695
s. -ı (13) 25, 2287, 2526, 3680, 3740, 3813, 3830, 3849, 5948, 6969, 11010, 11919, 12707
sekretarlık : sekreterlik.
s. -tan (1) 11015
seksen : seksen.

s. (12) 934, 938, 1161, 2043, 4316, 4465, 4467, 4506, 4573, 5392, 9948, 11313
s. altı (1) 6614
s. sekizge (1) 4232
(yüz s. biñ) (1) 12728
sel : sel.
s. (1) 5356
s. -ine (1) 7738
s. -ler (1) 4646
selam : selam, merhaba.
s. (6) 22, 2120, 2122, 6488, 7480, 7499
s. -dan (1) 8589
s. -nen (2) 2281, 2844
s. ber- : selam vermek.
s. -di (4) 3440, 8487, 10020, 10666
s. -erek (1) 7765
s. -p (2) 2970, 13082
selamlaş- : selamlaşmak.
s. -arağ (1) 3183
s. -ğan edi (1) 3399
s. -ğan soñ (1) 10706
s. -ğanda (1) 1696
s. -mağ (1) 8001
s. -mağta olğan (1) 8002 (pr.)
s. -r eken (2) 3178, 12522
s. -tı (7) 2637, 3029, 4986, 5426, 8201, 8223, 8760
s. -tılar (3) 976, 1109, 5560
selamlaşır-selamlaşmaz : selamlaşır selamlaşmaz.
s. (1) 12843
selbi : selvi.
s. (7) 279, 803, 3484, 4327, 6306, 7269, 9947
s. -lerni (1) 5242

s. -lerniň (1) 3845
seliħa : özen, düzenlilik.
s. -ñını (1) 4037
Selime : Selime.
S.(42) 723, 1580, 1648, 1656 (2),
1660, 1669, 1731, 1735, 2085, 2634, 2636,
3465, 3527, 3529, 3541, 3543, 3549, 3557,
3573, 3604, 4282, 4298, 4306, 4308, 4310,
5164, 5201, 5204, 8428, 8434, 8441, 8449,
8453, 8458, 8967, 8972, 8975, 8979, 8981,
8999, 9000
selitra : güherçile.
s. (1) 2474
sema : gökyüzü, sema.
s. -larda (1) 2603
sem- : içindeki hava sızmak.
s. -gen (1) 9999 (zm.)
seminar : seminer.
s. (6) 7524, 7633, 7635, 7647,
7698, 7773
s. -da (1) 7650
s. -ğa (1) 7557
s. -lar (1) 7641
s. -niň (1) 7697
semirenko : bir çeşit elma.
s. (2) 5365, 5366
semir- : şişmanlamak.
s. -genini (1) 2745
s. -mege (1) 8724
semirt- : şişmanlatmak.
s. -mege (1) 8705
semiz : şişman.
s. (5) 110, 7906, 8803, 10775,
11660
s. -ce (2) 2639, 8098
Semön Semönoviç : Semön SemönoviçS. -
nen (1) 12497

S. (7) 12515, 12527, 12548, 12709,
12723, 12774, 12938
S. -niň (1) 12555
sen : sen.
s. (332) 94, 119, 121 (2), 230, 314,
381, 394, 412, 426, 542, 682, 809, 842,
850, 852, 876, 885, 898, 903, 933, 999,
1027, 1054, 1055, 1056, 1063, 1082, 1085,
1093, 1206, 1226, 1233, 1314, 1443, 1444
(2), 1489, 1551, 1561, 1859, 1883, 1906,
1940, 1949, 1969, 2023, 2081, 2130, 2287,
2321, 2322, 2354, 2356, 2359, 2405, 2408,
2409, 2412, 2414, 2621, 2698, 2704, 2797,
2957, 3026, 3044, 3050, 3165, 3166, 3283,
3284, 3288, 3292, 3296, 3309, 3389, 3441,
3497, 3503, 3543, 3550, 3569, 3570, 3579,
3586, 3598, 3602, 3631, 3633, 3635, 3636,
3638, 3641, 3642, 3645, 3647, 3760, 3761
(2), 3764, 3765, 3864, 3872, 3896, 3910
(2), 3916, 3921 (2), 3923, 3924, 3930,
4052, 4144, 4151, 4163, 4305, 4379, 4387,
4425, 4493, 4517, 4573, 4628, 4787, 4788,
4789, 4790, 4792, 4795, 4797, 4803, 5011,
5091, 5109, 5131, 5183, 5266, 5286, 5290,
5467, 5474, 5475, 5602, 5840, 5850, 5891,
5928, 6082, 6231, 6259, 6261, 6293, 6391,
6435, 6444, 6446, 6458, 6476, 6477, 6483,
6486, 6617, 6655, 6816, 6842, 6853, 6860,
6908, 7196, 7212, 7232, 7258, 7288, 7315,
7331, 7378, 7383, 7406, 7444, 7487, 7490,
7492, 7510, 7544, 7591, 7595, 7686, 7687,
7788, 7829, 7880, 8077, 8165, 8302, 8311,
8320, 8338, 8358, 8361, 8394, 8395, 8416,
8441, 8456, 8464, 8490, 8522, 8558, 8573,
8606, 8704, 8769, 8798, 8839, 8848, 8862,
8873, 8913, 9039, 9234, 9321, 9324, 9325,
9329, 9462, 9485, 9504, 9512, 9604, 9606,
9623, 9745, 9796, 9851, 9855, 9950,
10144, 10154, 10172, 10397, 10415,
10447, 10506, 10511, 10623, 10765,
10971, 11007, 11170, 11180, 11184,
11185, 11286, 11304, 11307, 11308,
11309, 11310, 11313, 11319, 11338, 11339

(2), 11344, 11346, 11354, 11355, 11362, 11365 (2), 11389 (2), 11390, 11402, 11486, 11488, 11494, 11507, 11509, 11620, 11627, 11639, 11650, 11755, 11792, 11840, 11841, 11843, 11860, 11862, 11941, 11946, 11958, 12006, 12012, 12029, 12043, 12066, 12093, 12159, 12182 (2), 12197, 12205, 12208, 12216, 12218, 12229, 12239, 12242, 12244, 12335, 12370, 12371, 12373, 12375, 12380, 12389, 12395, 12404, 12414, 12840, 12922, 12928, 12947, 13006, 13008, 13022, 13025, 13095, 13098, 13121, 13133, 13163, 13165, 13167, 13168, 13169, 13174

s. -day (1) 6090

s. -de (2) 3510, 11634

s. -den (20) 1445, 1917, 2006, 2036, 3349, 3640, 3641, 3909, 4510, 4791 (3), 4805, 6293, 6838, 7213, 7489, 8404, 8573, 12365

s. -i (107) 116, 263, 404, 518, 565, 655, 850, 870 (2), 877, 913, 1016, 1028, 1057, 1170, 1188, 1397, 1619, 1795, 1821, 1916, 1955, 1982, 2004, 2005, 2412, 2415, 2576, 2865, 2950, 3043, 3571, 3599, 3600, 4049, 4176, 4622, 4789, 5024, 5054, 5226, 5485, 6041, 6042, 6205, 6499, 6861, 7190, 7291, 7368, 7407, 7424, 7437, 7483, 7490, 7498, 7618, 8158, 8165, 8403, 8421, 8453, 8581, 8904, 8905, 8907, 9156, 9507, 9516, 9520, 9541, 9595, 9730, 9745, 9776, 9850, 9925, 9937, 9951, 9964, 10109, 10262, 10303, 10406, 10421, 10441, 10478, 10572, 10598, 10659, 10755, 10801, 11124, 11293, 11295, 11402, 11405, 11511, 11622, 11623, 12008, 12027, 12070, 12140, 12187, 12369, 12432

s. -ñ (117) 101, 125, 852, 863, 912, 1063, 1073, 1086, 1213, 1444, 1792, 1817, 1820, 1907, 1908, 1915, 1940, 1955, 1959, 1960, 2027, 2202, 2356, 2955, 3282, 3507, 3512, 3539, 3579, 3603, 3753, 3873, 3906,

3981, 4017, 4104, 4118, 4163, 4304, 4418, 4618, 4799, 4991, 5107, 5127, 5128, 5134, 5137 (2), 5479, 5483, 6365, 6830, 7158, 7178, 7195, 7212, 7247, 7304, 7319, 7331, 7379, 7400, 7486, 7494, 7595, 7688, 7690, 7692, 7757, 7829, 7839, 8150, 8168, 8272, 8322, 8348, 8369, 8406, 8442, 8611, 8758 (2), 9462, 9603, 9629, 10142, 10394, 10407, 10479, 10481, 10522, 10803, 10975, 11026, 11029, 11170, 11184, 11186, 11334, 11488, 11495, 11498, 11516, 11589, 11627, 11876, 12065, 12069, 12173, 12202, 12238, 12325, 12330, 12355, 12764, 13116

s. -ñce (1) 11206

s. -nen (2) 2038, 11511

s. -ñki (5) 2793, 3554, 4398, 9745, 11495

s. -ñle (7) 117, 2002, 3637, 3644, 3647, 3648, 4794

s. -ñnen (3) 9330, 11623, 12071

s. -siñ (1) 870

s. -siñmi (2) 7067, 13108

s. -siz (1) 7773

sena : dua

s. -dan (duadan-s.) (1) 6739

senat : senato.

s. (1) 7872

sene : sene, yıl.

s. (4) 5583, 6946, 10232, 12955

s. -leri (1) 7138

s. -niñ (3) 5584, 7978, 8810

s. -si (5) 444, 1615, 2240, 5604, 12715

s. -siniñ (1) 12701

senek (-gi) : çatal, yaba.

s. -ini (1) 163

s. (1) 2901

sep- : saçmak.

s. -e (1) 2520
s. -er (1) 1396
s. -ken (1) 1955 (zm.)
s. -kende (1) 7930
s. -mediñmi (1) 6483
s. -mege (1) 2910
s. -mekte (2) 4586, 7075
s. -p (2) 1975, 5493
s. -ti (3) 1156, 1758, 5066
s. -tim (1) 6140
s. -v (1) 2489
sepele- : çiselemek.
s. -y (1) 6821
sepelek : seyrek, nadir.
s. (1) 5724
(siyrek-s.) (2) 3212, 5408
sepet : sepet.
s. (2) 847, 6532
s. -sepet (1) 739
s. -ke (2) 848, 9318
s. -ni (1) 848
sepil- : serpilmek, saçılmak.
s. -e (1) 540
s. -ecek (1) 718 (zm.)
s. -gen (2) 5492, 12253 (pr.)
s. -gen (1) 10253 (zm.)
ser- : yaymak, sermek.
s. -di (1) 5754
s. -ecek (1) 8755 (zm.)
serb : Sırp.
s. (1) 8626
s. -ler (1) 8625
serbest : özgür, hür.
s. (12) 556, 862, 933, 1798, 4064,
6616, 9192, 9243, 9793, 9830, 11119,
11775
s. -siñ (1) 864

serbestlik (-gi) : serbestlik, özgürlük.
s. (4) 4052, 5896, 6546, 9968
s. -i (1) 5116
s. -ine (1) 9241
Serbiya : Serbiya.
S. (3) 5216, 8579, 8671
sergi : sergi.
s. (2) 2569, 12734
s. -de (2) 2569, 12819
s. -deki (3) 3421, 12740, 12872
s. -ler (1) 378
s. -lerge (3) 740, 4208, 4210
s. -leri (3) 254, 319, 2573
s. -lerini (1) 6641
s. -niñ (2) 2571, 2573
s. -ñizde (1) 8566
s. -si (2) 3420, 3574
s. -siniñ (1) 3461
seril- : yayılmak, serilmek.
s. -di (2) 5763, 7675
s. -p (1) 9785
serin : serin.
s. (18) 2063, 2338, 2520, 3618,
3881, 3938, 4746, 5080, 5629, 5632, 6223,
7027, 7945, 8250, 8699, 9183, 9527, 10750
serinlik : serinlik.
s. (1) 643
sernik : kibrit.
s. (4) 2362, 2364, 3048, 3976
sers : yaş.
s. (2) 1287, 5152
sersem : sersem.
s. (2) 3915, 4173
s. eken (1) 1078
sersemle- : sersemlemek.
s. -p (1) 3029
sersemlik (-gi) : sersemlik.

s. -inen (1) 7507

sert : sert, katı.

s. (6) 4152, 10979, 11206, 11808, 12135, 12378

sertey- : azarlamak.

s. -genini (1) 4936

s. -mese (1) 11585

s. -p (4) 667, 913, 2024, 7247

sertlik : sertlik.

s. -nen (2) 7453, 7993

servant : büfe, yan masa.

s. (1) 10056

s. -ka (1) 10050

s. -nı (1) 10049

s. -ni (1) 10043

s. -taki (1) 10053

ses : ses.

s. (18) 187, 189, 1894, 2339, 2404, 3016, 4970, 5733, 6058, 6375, 6790, 8072, 9575, 10526, 10981, 12114, 12708, 12902

s. -i (15) 327, 1876, 3315, 3998, 4416, 4973, 5417, 5696, 6225, 9252, 9464, 10795, 10884, 11412, 11648

s. -inden (2) 1774, 9801

s. -ine (1) 3316

s. -inen (5) 1899, 3120, 3309, 3896, 10024

s. -ini (19) 1078, 1238, 1735, 1874, 1951, 2354, 3055, 3317, 4167, 6282, 6785, 7707, 8435, 10123, 10798, 10898, 12051, 12327, 13110

s. -ler (2) 1433, 8497

s. -lerden (1) 5752

s. -leri (11) 326, 448, 1164, 2519, 3847, 5671, 7080, 9577, 9920, 10292, 11115

s. -lerini (1) 5141

s. -lernen (2) 3209, 5750

s. -li (1) 9142

s. -nen (22) 662, 1141, 2181, 7206, 9135, 9153, 9435, 9492, 9624, 10392, 10524, 11161, 11216, 11245, 11284, 11397, 11430, 11554, 11666, 11676, 11759, 11788

s. -nizni (1) 10524

s. -ni (1) 1904

sesken- : silkinmek.

s. -di (6) 561, 1261, 5650, 9117, 9805, 10778

s. -p (5) 609, 1175, 6145, 9942, 11158

s. -p aldı (1) 3255

seskendir- : silkindirmek, sarsmak.

s. -di (1) 1115

s. -ici (1) 9412

seslen- : seslenmek.

s. -p (1) 6222

seslendiril- : seslendirilmek.

s. -di (1) 12878

sessiz-soluksuz : çok sessiz.

s. (1) 657

set : set, divan.

s. (4) 741, 8397, 9045, 9494

s. -ke (2) 8599, 9527

s. -ni (2) 9049, 11491

sev- : sevmek.

s. (1) 3555

s. -di (7) 33, 4497, 9076, 9081, 9223, 10324, 10425

s. -dim (2) 6846, 7496

s. -dimi (1) 9034

s. -diñmi (1) 5124

s. -e (26) 1378, 1384, 1417, 1443, 1602, 2590, 4622, 5062, 5374, 5590, 5666, 6032, 7516, 9312, 10278, 10330, 10376,

10602, 10737, 10925, 11081, 11434,
11809, 12052, 12267, 12974

s. -e edi (4) 1213, 9734, 10749,
12050

s. -e edik (1) 3597

s. -e eken (1) 7477

s. -ecegim (1) 6846

s. -em (17) 869, 871, 877, 889,
1017, 2005, 4607, 4904, 5093, 5485, 5545,
6166, 9520, 9541, 9730, 10406 (2)

s. -emi (1) 10340

s. -emiz (2) 5965, 11554

s. -er (1) 8670

s. -esiñ (1) 12205

s. -gen (22) 1900, 1972, 2387,
2465, 2516, 3559, 4129, 4886, 5089, 5211,
5591, 5660, 5662, 6088, 6089, 7563, 9924,
10030, 10041, 11880, 11904, 12385 (pr.)

s. -gen edi (1) 5914

s. -geni (1) 5589

s. -geni için (2) 279, 4760

s. -genimni (1) 9516

s. -geniñ (1) 4291

s. -genine (2) 5120, 7250

s. -genini (5) 892, 1383, 4370,
8674, 12221

s. -mege (4) 3494, 3599, 3877,
11539

s. -megen (3) 3645, 5221, 10095
(pr.)

s. -mek (8) 882, 3495, 3560, 4762,
5063, 8373, 9034, 9520

s. -mek için (1) 3567

s. -mek gerek (2) 1454, 3493

s. -mek kerekşiñ (1) 4625

s. -mekte (1) 12050

s. -melisiñ (3) 1444, 1561, 4605

s. -meseñ (2) 3643, 3644

s. -mey (6) 1953, 10924, 11463,
11693, 12088, 12545

s. -mey edi (1) 10094

s. -mey eken (1) 10739

s. -mey ekensiñ (1) 2414

s. -meyim (1) 1029

s. -meyip (1) 3567

s. -meylermi (1) 1420

s. -meysiñ (3) 9485, 10397, 11724

s. -mez (1) 3571

s. -mez edi (1) 299

s. -p (9) 474, 2831, 3875, 4487,
4545, 4670, 5592, 6171, 6180

s. -p başladı (1) 9495

s. -p olamazsıñ (1) 3571

s. -se (1) 4297

s. -se gerek (1) 5915

s. -señ (6) 3555, 3644, 5479, 6860,
11290, 12223

Sevastopol : Sevastopol.

S. (1) 6538

sevda : sevda, sevgi, aşk.

s. (5) 880, 1019, 2562, 11883,
12757

s. -m (1) 1628

sevdalık : sevdalık.

s. (1) 1626

sevdır- : sevdirmek.

s. -di (1) 8403

sevip-say- : sevip saymak.

s. -ğan (1) 4792 (pr.)

s. -ğan soñ (1) 4796

sevgi : sevgi.

s. (53) 1341, 1384, 2596, 3496,
3562, 3563, 3567, 3583, 3585, 3586, 3589
(2), 3592, 3603, 3642, 3661, 4292, 4591,
4627, 4902, 5038, 5056, 6144, 7249, 7476,
7493, 8018, 8359, 8372 (2), 9035, 9284,

9286, 9425, 9460, 9466, 9471, 9525, 9541, 9547, 9549, 10307, 10683, 11472, 11533, 11534, 11535, 11629, 11898, 11993, 12266, 12385, 12480

s. -de (1) 3566

s. -dedir (1) 3561

s. emiş (1) 3497

s. -ge (2) 3593, 6480

s. -leri (1) 11888

s. -m (3) 4358, 7487, 10407

s. -miz edi (1) 7827

s. -mizdir (1) 6760

s. -mizge (1) 3597

s. -mizni (2) 5480, 13169

s. -mni (3) 2413, 11590, 12183

s. -ñ (2) 5124, 12069

s. -nen (2) 1401, 9548

s. -ni (1) 12049

s. -niñ (1) 11535

s. -ñiz (1) 3578

s. -si (11) 1752, 3509, 4365, 4371, 7478, 7901, 9075, 11503, 11871, 12233, 12390

s. -si edi (1) 8359

s. -sinde (1) 3377

s. -sine (7) 92, 1363, 1401, 4294, 4496, 5062, 12383

s. -sini (8) 885, 4498, 5610, 9088, 9415, 10328, 11461, 11992

s. -siniñ (4) 5170, 7477, 7849, 11531

sevgili : sevgili, yar.

s. (1) 4588

s. -m (1) 3638

s. -sinen (2) 3628, 11611

sevil- : sevmek.

s. -mek kerek (1) 3560

s. -mek (2) 8373, 9034

s. -mekte (1) 10278

sevimli : sevimli, sevgili.

s. (17) 256, 396, 2264, 3220, 4773, 5922, 6592, 7141, 7167, 7556, 7817, 8287, 8299, 10059, 10332, 10866, 11498

s. -m (1) 8301

s. -ñniñ (1) 9463

s. -si (1) 12105

s. -sinen (1) 12694

s. -siniñ (1) 9644

sevin- : sevinmek.

s. -di (5) 7708, 7709, 11023, 11394, 12122

s. -diler (2) 1726, 12517

s. -e (1) 3137

s. -e edi (1) 11236

s. -erek (1) 3372

s. -e-sevine (1) 825

s. -gen (1) 12030 (pr.)

s. -gen (1) 12457 (zm.)

s. -gen olsa (1) 11752

s. -geninden (2) 9305, 9437

s. -mesini (1) 13016

s. -p (1) 2635

s. -p olamadı (1) 10097

sevindir- : sevindirmek.

s. -mek (1) 7492

sevinç : sevinç.

s. (4) 877, 8143, 9476, 10954

sevinçli : sevinçli.

s. (1) 8918

seviye : seviye.

s. -sini (1) 581

seyir : bakma, izleme.

s. bak- : seyretmek.

s. -p (1) 2723

s. -ayıklmı (1) 7235

s. et : izlemek.
s. -e (1) 772
s. -erek (1) 647
s. -eyik (1) 2645
s. -ken (1) 12757 (zm.)
s. -ken (1) 12895 (pr.)
s. -mege (1) 8500
s. -mek için (1) 9374
s. -mekte edi (1) 5148
s. -mekteler (1) 2722
s. -p (1) 9921
s. -p keteyatқан kibi (1)
9804
s. -p turasñız (1) 1927
s. -p turdı (2) 4386, 8192
s. -p turğan (3) 1878, 2589,
2617 (pr.)
s. -ti (2) 5923, 11818
s. -tiler (3) 1751, 7045,
9643
s. -tim (1) 1539
seyirci : seyirci.
s. -ler (3) 5723, 6160, 10302
s. -large (1) 10965
s. -lerniñ (1) 5715
Seyran : Seyran.
S. (1) 6338
seyyar : seyyar, gezici.
s. (1) 12564
sez- : hissetmek, sezmek,
farketmek.
s. -di (2) 786, 7570
s. -dimi (2) 1603, 9063
s. -e (4) 862, 1603, 2634, 11472
s. -ecekler (1) 5862 (zm.)
s. -em (2) 1352, 7192
s. -gen (3) 134, 243, 8021 (pr.)

s. -mek (1) 7218
s. -mey (1) 1224 (gr.)
s. -mey kıala (1) 2593
s. -p (3) 2421, 5747, 10383
s. -se (1) 9308
sezdir- : hissettirmek.
s. -meden (1) 6677
sezgirlik : duyarlılık.
s. -le (1) 501
sezil- : hissedilmek.
s. -di (4) 9161, 9444, 10000, 10187
sıcak (-ğı) : sıcak, hararet; ateş; sevgi
dolu.
s. (41) 170, 783, 975, 1020, 1177,
1321, 1338, 1432, 1514, 1649, 2426, 2554,
2860, 3093, 4214, 4284, 4366, 4590, 5041,
5307, 5374, 5617, 5660, 6709, 7700, 7818,
7901, 8161, 8359, 9477, 9554, 10022,
10071, 10596, 10762, 11817, 12331,
12546, 12711, 12965, 12966
s. edi (1) 4685
s. -ı (5) 1290, 9104, 10824, 12583,
12623
s. -ına (3) 530, 537, 940
s. -ından (1) 4676
s. -ka (1) 4693
s. -ñ (1) 1283
s. -nı (2) 1602, 5374
s. -nıñ (1) 10117
s. -tan (3) 1515, 2184, 10748
sıcakkanlı : sıcakkanlı, cana yakın.
s. (4) 6361, 11667, 11744, 13048
s. -dır (1) 6364
sıcakkanlılık : cana yakınlık.
s. (1) 10273
sıcaklık (-ğı) : sıcaklık.
s. -ı (1) 3661

s. (6) 2147, 6217, 7254, 12410,
12721, 12941

sıçra- : sıçramak.

s. -dı (1) 9912

s. -ğanda (1) 5756

s. -may (1) 11786 (zm.)

s. -p (17) 1856, 3892, 4421, 5754,
5757, 9427, 9781, 9857, 10139, 10217,
11384, 11746, 11907, 12160, 12219,
12341, 13079

sıdır- : soymak.

s. (1) 8673

s. -ma (1) 8673

sıfat : dış görünüş, sıfat.

s. -ına (1) 7627

sığ- : sığmak.

s. -acağ (1) 8150 (zm.)

s. -armı (1) 10465

s. -madı (2) 7567, 9225

s. -mağan (2) 247, 263 (pr.)

s. -mağanlar (1) 11917 (pr.)

s. -may (3) 876, 7483, 12646 (zm.)

s. -maycağ (1) 12410 (zm.)

s. -maymız (1) 2793

s. -maz (1) 8650

sıgdır- : sıgdırmak.

s. -almaycağsın (1) 5676

s. -almayım (1) 5484

s. -p (1) 11296

s. -mağ (1) 2164

sığın- : sığınmak.

s. -p (3) 1751, 5186, 6618

sığır : sığır.

s. (3) 4584, 6697, 6758

s. -ı (sığır) (1) 271

s. -lar (2) 9536, 9537

s. -larını (2) 6707, 9535

sijka : sijka.

s. (1) 8854

s. -ğa (1) 8846

sık : sık, aralıksız olarak.

s. (3) 9030, 10003, 11141

s. -ça (3) 800, 5018, 6774

sık- : sıkmak.

s. -ayatğanda (1) 11670

s. -ğanda (1) 10331

s. -ma (1) 6860

s. -madı (3) 7607, 10247, 11506

s. -madılar (1) 6310

s. -mağnı (1) 11149

s. -may (3) 2389, 2878, 10864 (zm.)

s. -may (2) 3145, 9806 (gr.)

s. -may yüre (2) 2377, 10178

s. -mayıp (1) 2298

s. -maylar (1) 1578

s. -p (17) 334, 557, 2398, 3688,
4404, 4541, 5177, 5195, 6862, 7675, 9709,
9717, 10099, 10778, 11393, 12308, 13072

s. -sa (1) 6306

s. -tı (9) 2160, 8910, 9137, 9678,
9941, 11637, 11985, 12185, 13102

sık sık : sık sık.

s. (22) 3246, 3266, 6870, 7091,
7498, 9327, 9416, 9482, 9604, 9609, 9617,
9718, 9893, 10312, 10587, 10663, 10903,
12038, 12107, 12261, 12497, 12581

sıkıl- : sıkıntı duymak, sıkılmak.

s. -a (2) 715, 5672

s. -dı (1) 9997

s. -mağta edi (1) 11527

s. -masın (2) 2541, 7335

s. -maycağ (1) 2351 (zm.)

s. -mayıp (1) 7228

s. -maz (1) 4131

s. -p (9) 721, 864, 921, 1654, 2847, 4687, 7265, 7300, 8066

s. -p-sıkılıp (1) 3122

s. -sa kerek (1) 6307

sıkıntı : sıkıntı, üzüntü.
s. (2) 213, 1962

sıklaş- : sıklaşmak, yakınlaşmak.
s. -p (2) 4583, 5675

sıklaştır- : sıklaştırmak.
s. -dı (2) 10247, 12977

sıklet : acelecilik; sıkıntı.
s. (3) 980, 12682, 12686

sıkletlen- : acele etmek, sıkılmak.
s. -di (1) 6807
s. -e (1) 11463
s. -gen (1) 10643 (pr.)

sıktır- : sıktırmak, sıkılamak.
s. -p (5) 803, 3482, 6619, 8608, 12754

sıktırıl- : sıktırılmak, sıkılmak.
s. -p (1) 5534

sıla- : ıslamak; badana yapmak.
s. -ğanını (1) 1623
s. -mağ (1) 11763
s. -p (2) 11768, 11814
s. -vılı (1) 10377
s. -y (1) 11177
s. -ycağ olup (1) 11783

sılağ : ıslak.
s. (9) 1501, 1540, 2422, 4083, 7295, 9187, 10259, 12037, 12044
s. -ça (1) 9055

sılan- : ıslanmak; badana yapılmak.
s. -dı (1) 7805
s. -dık (1) 12039
s. -ğace (1) 11985

s. -ğan (1) 10825 (pr.)

sılat- : ıslatmak.
s. -p (2) 1542, 9583

sıma : çehre, sima.
s. -nı (1) 9451
s. -sı (1) 9463
s. -sını (1) 290

sımarış : sipariş.
s. (3) 255, 1488, 11936
s. -lar (1) 6602
s. -nen (1) 10081

sımarışçı : siparişçi.
s. -larnıñ (1) 6607

sımarla- : ısmarlamak, sipariş vermek.
s. -dı (1) 994
s. -dılar (1) 7699
s. -ğanı (1) 6988
s. -ğanlar (1) 6744 (zm.)

sım-sık : sım sıkı.
s. (1) 6992

sım-sılağ : ıpsıslak.
s. (1) 12037

sın- : kırılmak.
s. -ayazdı (1) 8391
s. -dı (1) 9784
s. -ğan kibi (1) 4407
s. -ğan (2) 8750, 8753 (pr.)
s. -ğan (2) 11446, 11447 (zm.)

sına- : denemek, sınamak.
s. -ıcı (1) 9952
s. -mağa (1) 6485
s. -mağ (1) 1703
s. -p (1) 12432

sınav : sınav.
s. -dan (1) 4710
s. -larından (1) 3691

sındır- : kırmak.

s. -dı (2) 5488, 10883

s. -dılar (1) 6560

s. -mañız (1) 5444

s. -p (1) 8035

sınıfıy : sınıfsal.

s. (1) 6540

sınıf : sınıf, derslik.

s. (3) 9280, 9303, 9789

s. -ı (1) 2256

s. -ında (1) 9291

s. -ını (1) 9294

s. -ka (2) 2605, 6570

s. -larda (1) 9297

s. -ları (1) 9319

s. -nı (4) 2606, 2608, 2753, 9832

s. -nıñ (1) 7099

s. -ta (3) 9260, 9390, 12474

sınıfdaş : sınıf arkadaşı.

s. -ı (1) 9552

s. -ları (1) 9285

s. -larından (1) 11693

s. -larinen (1) 9228

sıñır : sınır, uç, hudut.

s. -dan (2) 10429, 12110

s. -ı (3) 4805, 6762, 10429

s. -ları (1) 11978

sınırlan- : sınırlanmak.

s. -may (1) 4830 (zm.)

sınırsız : sınırsız.

s. (1) 1160

sıptırıl- : sıyrılmak.

s. -dı (1) 1835

s. -ğan (1) 3118 (pr.)

s. -p (5) 350, 508, 3313, 3463, 7432

sır : sır.

s. (9) 4570, 4996, 6468, 6860, 8163, 8398, 8549, 9746, 12697

s. -ı (3) 8737, 9878, 12698

s. -ını (5) 3092, 4370, 6479, 11121, 11125

s. -larını (2) 9564, 12189

s. -lı (1) 9981

s. -m (1) 11567

s. -mız (1) 8851

s. -nı (5) 493, 3654, 6840, 9760, 12698

s. -ñnı (2) 1396, 6137

sıra : sıra, dizi; düzen; bir şeye ayrılan zaman.

s. (15) 2489, 4821, 4846, 4865, 5359, 5509, 5511, 6097, 6122, 6513, 6519, 6903, 7041, 7166, 7557

s. -da (1) 5956

s. -dan (1) 5109

s. -ğa (5) 319, 542, 629, 6348, 8200

s. -ları (1) 1478

s. -larını (1) 7736

s. -larınñ (1) 5543

s. -nen (1) 6095

s. -nıñ (6) 5510 (3), 5512, 5529, 7273

s. -sı (5) 1592, 3819, 6894, 7514, 10637

s. -sına (4) 1478, 5705, 6528, 10626

s. -sında (7) 3695, 6962, 7400, 9097, 10408, 11237, 12239

s. -sından (1) 2600

s. -sınıñ (2) 1476, 2496

sıra-sıra : sıra sıra.

s. (7) 57, 252, 2467, 2502, 8060, 8506, 8900

Sır-darya : Siriderya.

S. (4) 449, 2673, 12768, 12857

sırdaş	: sırdaş.		s. -mağ (2) 850, 7579
	s. -ı (1) 1382		s. -rlar (1) 10074
sırdaş-	: sırlarını paylaşmak.		s. -sañ (1) 853
	s. -mağta (1) 3629		s. -sın (1) 1581
sırık	: sırık.		s. -yık (1) 4191
	s. (5) 861, 1155, 5493, 7966, 9215		s. -ylar (1) 1018
	s. -ka (1) 4208	sıylan-	: ağırlanmak.
	s. -lar (1) 5891		s. -dık (1) 7321
	s. -lardan (1) 5641		s. -ğanını (1) 3711
	s. -larga (1) 741	sıylat-	: misafir ağırlatmak.
	s. -larnı (2) 4209, 5884		s. -acağ (1) 8791
	s. -larnıñ (1) 4211	sıypa-	: sıvazlamak, okşamak.
sırit-	: sıritmek.		s. -dı (17) 2770, 3218, 5873, 6091, 7445, 7893, 8998, 9692, 10390, 10405, 10419, 12317, 12521, 12578, 12596, 12627, 12652
	s. -p (2) 6962, 9316		s. -ğan kibi (1) 10778
	s. -kanı (1) 9087		s. -mağ için (1) 2321
sırt	: arka.		s. -mağta (1) 7028
	s. -ı (1) 3450		s. -p (13) 900, 1571, 1757, 4366, 4408, 5049, 5136, 5767, 7687, 8265, 8409, 9947, 10596
	s. -mız (1) 8787		s. -p ala (1) 9258
	s. -nı (1) 8736		s. -p aldı (1) 3117
sıt-	: ekşitmek.		s. -p çıktı (1) 6610
	s. -acağ (1) 12409 (zm.)		s. -p tura (1) 2613
	s. -p (4) 22, 3724, 4099, 7985		s. -p-sıypap (1) 7962
	s. -sa (1) 10213		s. -r (1) 6478
	s. -tı (1) 12822		s. -y (2) 11161, 11470
sıtık	: asık suratlı.		s. -ycağıñ (1) 5
	s. (5) 60, 2347, 7599, 8219, 10363	sızgır-	: ıslık çalmak.
sıtıl-	: somurtmak.		s. -dılar (1) 10302
	s. -dı (1) 2963		s. -ğanı (1) 11270
	s. -sa (1) 12072		s. -p (5) 5721, 10138, 10140, 12449, 12880
sıyık-	: yapışmak, sokulmak.		s. -vları (1) 5671
	s. -p (4) 1136, 4350, 5643, 5785	sızgıra-sızgıra	: ıslık çala çala.
	s. -tı (1) 1774		
sıyla-	: ikram etmek, misafir ağırlamak.		
	s. -ğan (1) 1729 (pr.)		
	s. -ğan (1) 3749 (zm.)		
	s. -mağa (1) 10922		

s. (4) 6426, 6697, 8584, 9506	s. -lar (1) 1768
sızık : çizgi; kuyruk eritilip yağı ayrıldıktan sonra kalan erimemiş kısım.	silahlı : silahlı.
s. -larını (1) 5661	s. (1) 8592
s. -lı (1) 9613	silasız : silahsız.
sızıl- : çizilmek.	s. (1) 8581
s. -ğan (1) 3669 (pr.)	sil- : silmek.
sızla- : sızlamak.	s. -di (1) 9594
s. (3) 6064, 6068, 6072	s. -e berdi (1) 5177
sızlat- : sızlatmak.	s. -e (1) 10203
s. -r edi (1) 3417	s. -p (5) 1612, 4172, 6195, 6794, 6849
sibir : Sibirya.	silekiy : salya.
s. (5) 2261, 3085, 7873, 11852	s. -lerini (1) 5635
s. -ge (1) 6553	silin- : silinmek.
sibir yarası : bir hastalık.	s. -p (1) 445
s. 4666	silk- : silkelemek, sarsmak.
sigar : sigara.	s. -ti (1) 11306
s. (3) 2193, 6988, 9841	silkin- : silkelenmek, sarsılmak.
s. -ını (1) 2851	s. -mek kerek (1) 549
s. -larını (1) 6282	s. -p (3) 486, 503, 7603
s. -nı (1) 2759	s. -p turdılar (1) 7601
s. -nın (2) 965, 8947	s. -vlerden (1) 512
sigaret : sigara.	silkin-silkine : sarsıla sarsıla.
s. (3) 3048, 3050, 4006	s. (1) 6639
s. -ini (1) 3051	silinti : silinti.
sigey : bir yün çeşidi.	s. -sinden (1) 1405
s. (3) 3182, 4321, 4578	silkit- : silkmek.
signal : işaret.	s. -p (1) 11104
s. -ı (1) 7504	s. -ti (1) 12036
s. -nın (1) 7505	silos : doğranarak mayalanmış yem.
s. ber- : işaret vermek.	s. (1) 2879
s. -p başladı (1) 9918	silte- : sallamak.
s. -di (1) 10656	s. -di (2) 1865, 10519
s. beril- : işaret verilmek.	s. -medim (1) 4989
s. -di (1) 12074	s. -p (3) 1071, 3889, 10625
sila : silah.	simirenko : bir tür meyva.
s. (1) 1422	

s. (2) 1478, 1638
sim-siya : simsiyah.
s. (4) 514, 2391, 3555, 4324
siñ- : sinmek, benimsemek,
yerleşmek, nüfuz etmek.
s. -gen (1) 5610 (zm.)
s. -p (14) 646, 875, 1457, 1839,
2432, 3883, 5802, 6029, 6590, 6999, 7078,
7276, 8534, 9453
siñdir- : benimsetmek,
özümsetmek.
s. -gen (1) 2604 (pr.)
sini : sini.
s. (2) 645, 1751
sipir- : süpürmek.
s. -ecek olsa (1) 10195
sipiril- : süpürülmek.
s. -p (1) 3671
sipirtki : süpürge.
s. -ge (1) 10492
s. -ni (1) 10196
sirke : sirke.
s. (1) 5066
sistema : sistem.
s. -sına (1) 12726
siya : siyah.
s. (16) 462, 515, 2076, 4326, 5536,
6038, 7661, 9051, 9061, 9186, 9295, 9311,
10257, 10313, 11848, 12811
siyarıntı : çürük.
s. (1) 6612
siyar- : siyahlaşmak.
s. -p (1) 1869
siyart- : siyahlaştırmak.
s. -asıñ (1) 8394
siyaset : siyaset.
s. -ni (1) 578

siyasiy : siyasi.
s. (4) 7872, 10735, 11633, 12706
siyrek : seyrek.
s. (17) 1398, 3381, 3658, 3832,
4251, 4934, 4961, 5853, 5873, 7345, 7641,
9083, 9126, 10002, 11619, 12291, 12868
s. -çe (2) 11887, 13171
siyrekleş- : seyrekleşmek.
s. -ken (1) 2618 (zm.)
s. -kenler (1) 13111 (zm.)
siyrekleştir- : seyrekleştirmek.
s. -dim (1) 7349
s. -gen edi (1) 488
siyrek-sepelek : seyrek.
s. (3) 3212, 5408, 5724
siz : siz.
s. (139) 37, 53, 55, 104, 186, 432,
437, 588, 595, 1119, 1218, 1219, 1224,
1563 (2), 1579, 1580, 1586, 1596, 1643,
1738, 1896, 1984, 1985, 1991, 2015, 2017,
2176, 2185, 2221, 2256, 2290, 2317, 2320,
2321, 2323, 2335, 2816, 2974, 2993, 3188,
3443, 3448, 3455, 3545, 3612, 3731, 3835,
3927, 4095, 4097, 4108, 4178, 4191, 4224,
4243, 4254, 4294, 4478, 4553, 4702, 4762,
4891, 4919, 4932, 5358, 5539, 5540, 5798,
5879, 5895, 5989, 6006, 6093, 6290, 6328,
6340, 6366, 6369, 6409, 6430, 6441, 6453,
6664, 6675, 6681, 6921, 7563, 7813, 7823,
7824 (2), 7969, 7986, 7995, 8013, 8081,
8129, 8147, 8152, 8160, 8178, 8181, 8357,
8565, 8811, 8943, 8956, 9358, 9634,
10214, 10446, 10504, 10620, 10837,
10838, 10977, 11009, 11031, 11041,
11178, 11188, 11201, 11360, 11364,
11370, 11581, 11654, 11677, 11711,
12483, 12484, 12488, 12603, 12658,
13020, 13078, 13124, 13126
s. -de (13) 1626, 3352, 3866, 4464,
6891, 7343, 7973, 7986, 8207, 8341, 8596,
8723, 12125

s. -deki kibi (1) 4207

s. -den (16) 563, 1118, 1303, 1719, 2302, 2921, 3706, 4882, 4889, 6666, 7009, 7308, 7823, 8297, 8957, 11383

s. -ge (72) 52, 57, 406, 560, 1005, 1112, 1119, 1123, 1222, 1273, 1533, 1645, 2068, 2315, 2316, 2539, 2562, 2649, 2841, 2915, 3058, 3188, 3584, 3737, 3746, 3836, 4086, 4173, 4263, 4266, 4478, 4553, 5057, 5542, 5788, 5854, 5960, 5965, 5984, 6120, 6247, 6314, 6334, 6394, 6411, 6449, 6646, 6917, 6981, 7200, 7364, 7775, 7827, 7893, 7934, 8147, 8211, 8481, 8710, 8761, 8772, 8803, 8945, 9140, 9905, 10820, 11038, 11360, 11948, 12354, 12727, 13129

s. -ler (24) 1743, 1770, 1773, 1896, 1987, 3126, 3763, 4196, 5402, 6203, 6418, 7226, 8318, 10052, 10836, 11056, 11281, 11577, 11727, 12198, 12422, 12623, 12830, 12875

s. -lerde (1) 6302

s. -lerden (5) 3281, 6330, 11567, 12628, 12664

s. -lerge (9) 1305, 1991, 2256, 5403, 8113, 8318, 12477, 12841, 12909

s. -lernen (1) 3787

s. -lerni (12) 181, 2548, 3011, 3038, 5863, 5954, 9510, 9796, 11367, 12213, 12590, 12665

s. -ñ (72) 188, 597, 1220, 1279, 1301, 1421, 1436, 1514, 1686, 1692, 1734, 1984, 2222, 2263, 2280, 2283, 2306, 2315, 2317, 2319, 2532, 2544, 2678, 2812, 2843, 2914, 2919, 2922, 2925, 3061, 3187, 3563, 3739, 3822, 4087, 4116, 4152, 4256, 4264, 4481, 4883, 4547, 4549, 4963, 4983, 6437, 6481, 6736, 6894, 6956, 7010, 7064, 7139, 7179, 7209, 7362, 7717, 7787, 7808, 7810, 7820, 10446, 10504, 10506, 10509, 11195, 11199, 11399, 12007, 12013, 13016, 13066

s. -ñce (1) 1428

s. -nen (3) 1739, 2129, 7010

s. -ni (41) 1118, 1322, 1365, 1580, 1687, 2123, 2129, 2257, 2276, 2349, 2541, 2892, 4224, 4249, 4487, 4489, 4510, 4890, 4930, 5538, 5796, 5987, 6165, 6434, 6669, 7347, 7546, 8017, 8139, 8190, 8718, 8791, 9147, 9349, 9382, 10743, 10799, 12132, 12664, 12870, 13071

s. -niñ (2) 11188, 11386

s. -ñki (1) 1986

s. -ñkine (1) 8807

s. -ñle (5) 183, 4116, 5860, 6450, 6675

s. -siñiz (1) 2221

SJK : Sjk.

S. (1) 8855

skameyka : bank, sıra.

s. -lar (1) 1652

skemle : sandalye.

s. (3) 5687, 5704, 9114

s. -den (1) 334

s. -ge (2) 6326, 7393

s. -lerge (1) 3030

s. -ni (3) 7522, 10759, 11855

s. -niñ (2) 7263, 10402

skence : mengene.

s. (1) 7300

smena : vardiya, nöbet.

s. -dan (1) 12789

s. -sında (1) 3998

soba : soba.

s. (3) 3111, 5787, 8618

s. -çığı (1) 7560

s. -ları (2) 124, 4698

s. -sı (1) 5867

s. -sındamı (1) 126

sofa : hol, sofa.

s. (4) 251, 7337, 9336, 10243

s. -çıқта (2) 6317, 8379

s. -da (4) 1648, 3411, 4469, 3527
s. -dan (2) 4151, 4528
s. -ğa (20) 325, 347, 3462, 3975,
4170, 4311, 4457, 4462, 4534, 4850, 7060,
7303, 7307, 7309, 7336, 7433, 7434, 7459,
7575, 8947
s. -lı (4) 943, 2567, 10014, 13041
s. -niñ (6) 1664, 2577, 3984, 7463,
8095, 10651
s. -sı (1) 7927
s. -sına (4) 1647, 4741, 7506, 8469
s. -sından (1) 2571

sofra : sofra.

s. (21) 723, 1678, 3109, 3527,
4283, 4312, 5657, 5664, 7252, 7325, 8513,
8533, 10075, 10189, 10546, 10551, 10926,
12143, 12587, 12598, 12985
s. -da (2) 8518, 10070
s. -ğa (4) 1672, 4310, 5085, 5292
s. -nı (2) 7326, 10190
s. -niñ (3) 7329, 8513, 8517
s. -sı (3) 337, 4556, 5083
s. -sına (1) 2503

soğan : soğan.

s. (3) 206, 5066, 5084

soğum : kurbanlık hayvan.

s. (1) 8707

sok- : sokmak.

s. (1) 8068
s. -arım (2) 4306, 4382
s. -ma (1) 4305
s. -mağa (3) 5327, 5822, 8561
s. -mañız (1) 5895
s. -masañ (1) 3489
s. -p (5) 3318, 4171, 5139, 1098,
11617
s. -tı (5) 1189, 3481, 11318, 11375,
13070

sokak (-ğı) : sokak.

s. (4) 3468, 6821, 7048, 7050
s. -çık (sokaçık) (2) 4049, 6796
s. -çık (3) 2576 (2), 3423
s. -çıkka (sokaçıkka) (1) 10253
s. -çıkni (1) 3423
s. -çıkta (1) 3429
s. -ına (1) 7085
s. -ka (2) 5470, 9765
s. -lar (3) 5723, 9233, 11978
s. -larda (1) 3621
s. -ları (4) 57, 1036, 4813, 8274
s. -larına (1) 9618
s. -larında (3) 7549, 9191, 12161
s. -larından (1) 7921
s. -larını (3) 5242, 7821, 8270
s. -tan (1) 5072

sokul- : girmek.

s. -a (1) 9461
s. -alar (2) 2786, 12505
s. -dı (9) 698, 4591, 5652, 8995,
10382, 10749, 12295, 12391, 12790
s. -dılar (1) 12831
s. -dım (1) 8599
s. -ğan (1) 516 (pr.)
s. -ğanımı (1) 12554
s. -p (2) 2370, 5147
s. -salar (1) 1792

sokur : kör.

s. (4) 6696, 6699, 6737, 8568
s. -niñ (1) 7097

sokurlık : körlük.

s. (1) 4628

sol : sol (taraf).

s. (14) 342, 2384, 5053, 7270,
7522, 8880, 8997, 9679, 10226, 10753,
10912, 11277, 11445, 12798

s. -da (1) 640
s. -daki (1) 10231
s. -ğa (2) 6145, 11822
s. -ğan (1) 9999 (zm.)
s. -lı (1) 3274
s. -una (1) 2370
sol- : solmak.
s. -a (1) 262
s. -ar (1) 8671
s. -dı (3) 3379, 5911, 11674
s. -p (1) 5354
s. -p başlağan (1) 9589 (pr.)
s. -maz (1) 4063 (pr.)
soldatlık : askerlik.
s. -ka (1) 8056
solğun : solgun.
s. (2) 9613, 12574
solmuş : solmuş.
s. (1) 6062
soluk : soluk, nefes.
s. (10) 418, 472, 662, 3016, 6684, 7188, 7204, 8924, 9575, 12114
sombrero : geniş kenarlı şapka.
s. -sı (1) 9377
som : som.
s. -dan (2) 1122 (2)
somurdan- : söylenmek.
s. -dı (1) 3768
s. -p (2) 1506, 5070
s. -p yüre (1) 1721
soñ : son, sonra, sonradan.
s. (506) 3, 7, 47, 91, 100, 281, 401, 538, 546, 572, 586, 629, 660, 684, 714, 725, 730, 828, 831 (2), 840, 963, 1001, 1013, 1024, 1044, 1050, 1062, 1079, 1122, 1125, 1132, 1145, 1165, 1190, 1256, 1277, 1333, 1369, 1377, 1383, 1410, 1450, 1491, 1547, 1561, 1583, 1678, 1715, 1716, 1792,

1799, 1831, 1865, 2077, 2079, 2082, 2130, 2154, 2183, 2203, 2273, 2297, 2334, 2346, 2350, 2364, 2374, 2457, 2515, 2586, 2607, 2624, 2630, 2638, 2668, 2673, 2694, 2708, 2710, 2711, 2753, 2777, 2792, 2845, 2889, 2923, 2943, 2976, 2977, 2990, 3031, 3032, 3033, 3045, 3056, 3067, 3106, 3109, 3122, 3158, 3159, 3174, 3260, 3300, 3358, 3375, 3414, 3415, 3426, 3439, 3578, 3670, 3715, 3716, 3722, 3750, 3762, 3767, 3769, 3779, 3797, 3810, 3870, 3914, 4000, 4016, 4025, 4029, 4035, 4083, 4135, 4158, 4170, 4210, 4213, 4216, 4218, 4226, 4244, 4278, 4285, 4312, 4342, 4449, 4485, 4487, 4528, 4534, 4547, 4549, 4557, 4571, 4605, 4661, 4701, 4722, 4735, 4753, 4762, 4771, 4782, 4796, 4801, 4842, 4937, 4939, 4946, 4950, 4980, 5042, 5071, 5078, 5132, 5159, 5162, 5172, 5183, 5197, 5217, 5220, 5237, 5254, 5258, 5276, 5298, 5301, 5330, 5332, 5354, 5378, 5395, 5406, 5428, 5476, 5495, 5497, 5498, 5642, 5644, 5664, 5682, 5685, 5693, 5782, 5808, 5845, 5887, 5906, 5992, 6011, 6149, 6247, 6287, 6299, 6312, 6324, 6347, 6353, 6419, 6425, 6433, 6538, 6549, 6551, 6558, 6560, 6563, 6565, 6566, 6583, 6594, 6609, 6694, 6719, 6738, 6743, 6809, 6823, 6839, 6889, 6906, 6930, 6931, 6937, 6943, 6960, 6967, 7026, 7045, 7063, 7146, 7166, 7168, 7219, 7224, 7288, 7302, 7307, 7311, 7339, 7345, 7363, 7146, 7166, 7168, 7219, 7224, 7288, 7302, 7307, 7311, 7339, 7345, 7366, 7409, 7437, 7468, 7505, 7534, 7548, 7552, 7566, 7607, 7616, 7622, 7642, 7650, 7653, 7666, 7710, 7743, 7846, 7876, 7890, 7898, 7901, 7912, 7948, 7962, 8034, 8084, 8173, 8176, 8196, 8228, 8237, 8261, 8281, 8312, 8324, 8454, 8491, 8495, 8514, 8557, 8561, 8575, 8630, 8634, 8676, 8682, 8700, 8720, 8740, 8742, 8751, 8797, 8802, 8836, 8874 (2), 8875, 8887, 8900, 8928, 8933, 8964, 8982, 8986, 9000, 9011, 9015, 9019, 9025, 9073, 9146, 9164, 9260, 9270, 9288, 9310, 9325, 9344, 9371, 9374, 9388, 9474, 9506,

9526, 9563, 9582, 9631, 9632, 9635, 9668,
9675, 9682, 9697, 9744, 9819, 9832, 9838,
9860, 9868, 9873, 9886, 9887, 9895, 9961,
9967, 9973, 9978, 10000, 10006, 10036,
10041, 10044, 10056, 10070, 10079,
10109, 10124, 10158, 10162, 10193,
10220, 10248, 10274, 10276, 10300,
10305, 10311, 10317, 10318, 10320,
10338, 10360, 10373, 10391, 10408,
10415, 10466, 10579, 10601, 10633,
10668, 10670, 10673, 10702, 10706,
10776, 10777, 10779, 10783, 10793,
10835, 10854, 10857, 10959, 10983,
11002, 11003, 11005, 11016, 11019,
11025, 11027, 11112, 11160, 11236,
11261, 11292, 11317, 11357, 11377,
11395, 11412, 11440, 11457, 11460,
11486, 11487, 11519, 11528, 11546,
11561, 11611, 11617, 11623, 11672,
11749, 11751, 11762, 11789, 11814,
11867, 11880, 11907, 11935, 12012,
12047, 12173, 12181, 12188, 12204,
12227, 12237, 12253, 12276, 12304,
12330, 12340, 12345, 12347 (2), 12351,
12358, 12369, 12382, 12410, 12453,
12583, 12638, 12645, 12652, 12695,
12840, 12876, 12913, 12933, 13006,
13080, 13083, 13087, 13125

s. -ca (1) 12477

s. -ki (40) 1 (2), 487, 1945, 1965,
1975, 2870, 3254, 3481, 3562, 3805, 4140,
5312, 5347, 5468, 5903, 6278, 6529, 6535,
7007, 7075, 7500, 7623, 8055, 8215, 9124,
9262, 9526, 9782, 9880, 11252, 11262,
11328, 11481, 11688, 11910, 12261,
12286, 12621, 12861

s. -kisini (1) 9025

s. -larında (3) 1598, 5370, 12509

s. -ndan (1) 10210

s. -u (25) 178, 991, 1024, 1207,
1210, 2733, 3009, 3855, 4287, 4617, 6260,
6817, 7956, 8124, 8552, 9010, 9655, 9773,

10552, 10629, 11126, 11282, 11831,
12346, 12640

s. -u-bucağı (1) 932

s. -una (18) 1019, 1365, 1576,
2625, 2929, 3506, 3989, 4639, 4642, 5391,
5810, 6380, 6760, 6771, 6861, 7893, 8414,
11243

s. -unace (7) 2081, 2205, 4836,
8227, 9286, 11583, 11981

s. -unda (9) 3714, 4841, 8346,
9375, 9958, 11599, 11916, 11922, 12654

s. -undan (26) 141, 171, 2735,
4292, 9062, 9076, 9456, 10034, 10306,
10321, 10341, 10607, 10615, 10728,
10883, 11049, 11737, 11872, 11914,
11928, 12157, 12292, 12354, 12765,
12813, 12951

sonata : sonat.

s. (1) 7352

soñra : sonra, sonradan.

s. (171) 171, 229, 455, 462, 695,
740, 741, 769, 976, 1008, 1108, 1196,
1299, 1321, 1478, 1502, 1509, 1599, 1757,
1913, 1921, 2123, 2159, 2254, 2362, 2448,
2560, 2676, 2986, 2988, 3007, 3121, 3177,
3513, 3701, 3856, 3943, 4005, 4015, 4092,
4140, 4181, 4251, 4355, 4441, 4501, 4535,
4555, 4597, 4663, 4737, 4813, 4860, 5057,
5139, 5216, 5371, 5523, 5652, 5656, 5662,
5786, 5849, 5972, 5993, 6079, 6097, 6237,
6342, 6352, 6359, 6470, 6519, 6564, 6611,
6639, 6653, 6862, 6875, 7042, 7266, 7705,
8030, 8037, 8352, 8458, 8615, 8621, 8641,
8717, 8761, 8856, 8879, 8917, 8937, 8984,
9054, 9070, 9080, 9220, 9227, 9232, 9258,
9318, 9340, 9441, 9488, 9499, 9559, 9597,
9606, 9642, 9694, 9903, 9920, 9924,
10014, 10018, 10030, 10142, 10146,
10150, 10154, 10202, 10237, 10308,
10371, 10585, 10658, 10676, 10824,
10900, 10919, 10931, 10965, 11166,
11175, 11288, 11416, 11418, 11534,

11655, 11664, 11719, 11793, 11816,
11821, 11833, 11859, 11944, 12017,
12018, 12054, 12075, 12117, 12161,
12335, 12413, 12438, 12596, 12605,
12615, 12684, 12888, 12920, 12936,
12976, 13015, 13058, 13118, 13162

soñsız : sonsuz.

s. (3) 8, 2603, 8742

soñ-soñuna : sonradan sonraya.

s. (1) 2694

sor- : sormak.

s. -uyır (1) 7970

sora- : sormak; izin istemek;
aramak.

s. (3) 3924, 3926, 3927

s. -dı (40) 706, 816, 2642, 2893,
3864, 4444, 5569, 5848, 6106, 6109, 6354,
7631, 8393, 8726, 8933, 8989, 9135, 9176,
9350, 9391, 9513, 9592, 9695, 9739, 9752,
10084, 10159, 10267, 10465, 10570,
10605, 10694, 11565, 11701, 11751,
11792, 11860, 11944, 12125, 12575

s. -dılar (2) 2254, 13060

s. -dım (1) 11796

s. -dñız (1) 11794

s. -ğan edi (1) 12014

s. -ğan soñ (1) 3716

s. -ğanda (4) 3706, 11787, 12694,
12804

s. -ğanlarinen (1) 727

s. -ğanlarmı (1) 10128

s. -ma (1) 1813

s. -madı (1) 5700

s. -madılar (1) 266

s. -madım (1) 11644

s. -mağa (7) 1725, 2348, 7721,
8279, 9595, 11450, 12365

s. -mağan (1) 4895 (zm.)

s. -mağ (4) 3928, 10597, 10671,
13145

s. -mağ için (2) 9557, 10772

s. -mağ kerek edi (1) 10454

s. -masam (1) 7485

s. -may (2) 748, 10592 (zm.)

s. -may (1) 8929 (gr.)

s. -mayıp (2) 2108, 4949

s. -maylar (1) 9234

s. -ñ (3) 212 (3)

s. -ñız (5) 3703, 4420, 6292, 6299,
6672

s. -p (15) 347, 914, 1558, 1570,
2655, 3033, 7803, 7952, 8141, 8231, 8243,
8259, 8958, 9000, 13061

s. -r (1) 3203

s. -rsız (1) 7210

s. -sam (1) 1849

s. -sañ (1) 4517

s. -sınlar (1) 3927

s. -y (7) 5241, 5659, 10215, 10572,
10730, 11120, 11951

s. -ycağ olup (3) 7598, 8231, 9171

s. -ydı (1) 6177

s. -yık (2) 3925, 8971

s. -yım (4) 3909, 4279, 6293, 6666

s. -yımmı (1) 2036

s. -ylar (2) 8280, 9674

s. -ysiñız (1) 12876

s. -ysız (1) 1119

s. -p keldim (1) 1119

s. -p kelmeñiz (1) 4093

s. -p kete (1) 9230

s. -p oturmadan (1) 1736

s. -p oturmay (2) 9831, 9979

s. -p oturmaylar (1) 11595

soral- : sorulmak.

s. -dı (1) 8099	6937, 6740, 6772, 6842, 6847, 6941, 5154,
s. -may (1) 10623	5318, 5955, 6937, 6944, 6968, 6987, 7007,
soraş- : karşılıklı sormak.	7028, 9011, 9019, 9363, 10905, 10995
s. -alar (1) 10671	s. -da (10) 1374, 2462, 3825, 5173,
s. -mağ (1) 5246	5262, 5321, 5324, 8894, 8982, 13033
s. -p turğan (1) 6496 (pr.)	s. -dan (1) 192
s. -tılar (1) 2637	s. -ğa (11) 2453, 2487, 2499, 2532,
soraştır- : soruşturmak.	3812, 4598, 5310, 5505, 5590, 8824, 8867
s. -may (1) 9461 (gr.)	s. -ı (2) 2439, 4841
s. -p (4) 5225, 8973, 9370, 10066	s. -ına (1) 2089
sorav : soru.	s. -ında (1) 5159
s. (1) 10497	s. -ınıñ (5) 71, 2424, 2442, 2445,
sorıq- : kurumak.	4747
s. -қан (1) 7433 (zm.)	S. -i (1) 10239
s. -sınlar (1) 7437	S. -iniñ (1) 634
sort : çeşit.	s. -ları (1) 4823
s. (1) 2507	s. -mız (5) 1689, 2165, 2536, 2798,
s. -қа (1) 4989	7034
s. -lar (1) 4989	s. -mızda (4) 216, 1446, 4681, 5455
s. -largа (1) 4213	s. -mızdan (1) 4126
s. -sız (1) 4216	s. -mızğa (2) 222, 6977
sort-sort : çeşit çeşit.	s. -mızniñ (12) 205, 2316, 2319,
s. (2) 4207, 4212	2768, 2800, 3043, 3836, 5278, 5438, 5966,
soruv-sual : soruşturma.	6008, 7526
s. -large (1) 4540	s. -nen (1) 2280
s. -ni (1) 4547	s. -niñ (47) 56, 67, 479, 613, 625,
sotsialist : sosyalist.	929, 1373, 1415, 2447, 2459, 2461, 2463,
s. (2) 7101, 12957	2477, 2502, 2507, 2509, 2515, 2727, 2743,
sotsialistik : ?	2794 (2), 3033, 3785, 3840, 4114, 4596,
s. (3) 7170, 7638, 7639	4610, 4749, 4815, 5308, 5329, 5333, 5451,
sovhoz : devlet çiftliği, sovhoz.	5817, 5824, 6490, 6874, 6935, 6941, 6946,
s. (61) 9, 25, 79, 482, 957, 1329,	6985, 7234, 8497, 8680, 9005, 9017, 13034
1414, 1710, 2327, 2445, 2485, 2493, 2500,	Sovyet : Sovyetler birliği.
2518, 2524, 2526, 2530, 2911, 2940, 2942,	S. (14) 1702, 2436, 2536, 2940,
2993, 3020, 3167, 3358, 3364, 3668, 3691,	3676 (2), 3677, 3680, 4822, 7101, 7131,
3842, 3868, 4121, 4598, 4736, 4737, 4740,	7147, 7153, 12735
4772, 4842, 4847, 4941, 5154, 5318, 5955,	S. -i (1) 10239
	S. -iniñ (1) 7634
	soy : soy, kuşak; cins, tür, çeşit.

s. (8) 158, 1459, 1468, 8195, 9133,
11085, 11421, 12060
s. -ını (1) 11513
s. -ları (8) 3838 (2), 5937, 9974,
10227, 11001, 12466, 12506
s. -larına (3) 4303, 5229, 9970
s. -larından (1) 1103
s. -larinen (2) 3525, 10072
s. -larını (3) 1149, 4664, 9483
s. -larınıñ (1) 10878
s. -ñ kibi (1) 10854
s. -ñız (1) 598
s. -u (9) 1006, 1007, 2535, 2564,
5913, 6556, 8709, 8711, 10517
s. -umı (1) 6120
s. -una (1) 4809
s. -undan (1) 1424
s. -unı (4) 1530, 5665, 5935, 12544
soy-aķraba : akraba.
s. -ında (1) 1391
soy-sop : akraba.
s. -undan (1) 782
s. -larına (2) 2082, 5241
s. -lar (1) 6464
s. -ları (1) 3390
s. -larını (1) 3091
soy- : kesmek.
s. (1) 1706
s. -a (1) 2707
s. -ayım (1) 5250
s. -dım (1) 8807
s. -ma (1) 8490
s. -madan (1) 3923
s. -maġa (2) 4190, 4229
s. -mañız (1) 4226
s. -ñız (1) 5941
s. -p (4) 4190, 4191, 4485, 5943

s. -vda (1) 4193
soydır- : kestirmek.
s. -p (1) 7799
soyluķ : akrabalık.
s. (1) 10586
soyun- : soyunmak.
s. -dı (1) 8066
s. -ġan (1) 3317 (zm.)
s. -maġa (1) 6427
s. -ñız (1) 1292
soyundır- : soyundurmak.
s. -p (2) 4581, 6610
soz- : uzatmak.
s. -dı (3) 6058, 6144, 8524
s. -ġan (1) 8787 (zm.)
s. -ġanı (1) 9379
s. -maķ (1) 3443
s. -may turgan (1) 8218 (zm.)
s. -p (9) 107, 525, 1235, 5556,
5940, 9967, 10129, 10553, 11758
s. -p oturganlardan (1) 2546
s. -p turgan (1) 10650 (pr.)
sozġala- : uzatmak.
s. -p yürmege (1) 157
sozul- : uzanmak.
s. -dı (4) 686, 2346, 3625, 7652
s. -dılar (1) 6428
s. -ġan (1) 1714 (zm.)
s. -p (8) 151, 1135, 1523, 2847,
3334, 3907, 4641, 5149
sög- : küfretmek.
s. -mek (1) 10156
s. -p (1) 3064
söġün- : küfretmek.
s. -di (2) 1896, 3768
s. -e (1) 3999
s. -p (1) 4094

söğüne-söğüne : küfür ederek.

s. (3) 3278, 4180, 8871

sök- : sökmek.

s. -p (2) 4715, 6046

sökül- : sökülmek.

s. -e (1) 11082

s. -p (1) 9029

sön- : sönmek.

s. -di (1) 7089

s. -diler (1) 8470

s. -e (1) 263

s. -ecek (2) 1998, 5921 (zm.)

s. -er (1) 2855

s. -erim (1) 3647

s. -eyatқан (1) 12242 (pr.)

s. -gen (1) 11995 (pr.)

s. -gen (1) 5903 (zm.)

s. -mege (1) 11899

s. -miş (1) 6069

s. -p başlağan (1) 833 (pr.)

söndir- : söndürmek.

s. -di (4) 3610, 3624, 10371, 10418

söndür- : söndürmek.

s. -amay (1) 12753 (gr.)

s. -di (1) 7503

s. -e (3) 1386, 8947, 12048

s. -mek için (1) 6076

s. -meli (1) 7819

s. -mesinler (1) 7828

s. -p (2) 965, 2346

söngün : etkisiz, zayıf.

s. (1) 2366

sönük : hüznü.

s. (1) 1948

sönük- : sönmek.

s. -ken (2) 7802, 9117 (pr.)

sönüklük : sönüklük.

s. (1) 7570

söyle- : söylemek.

s. (1) 12999

s. -di (2) 2988, 8990

s. -dimi (1) 7427

s. -erek (1) 7185

s. -gen soñ (1) 4735

s. -mege (1) 7397

s. -y (1) 2614

söylen- : söylenmek, sızlanmak.

s. -di (4) 3053, 4637, 7646, 10073

s. -e (4) 947, 1946, 4640, 10736

s. -genini (1) 7387

s. -genlerden (1) 13068

s. -p başladı (4) 1745, 3701, 6372, 8428

s. -p başlarsınız (1) 7395

s. -p kaldı (1) 4094

s. -se (1) 3054

s. -vlerine (1) 12295

söyleş- : söyleşmek, karşılıklı konuşmak.

s. -e (1) 4054

s. -ken soñ (1) 3032

s. -mekte edi (1) 2913

s. -rmiz (1) 11759

söz : söz, laf.

s. (58) 150, 320, 1271, 1386, 1945, 2195, 2230, 2254, 2313, 3120, 3121, 3125, 3210, 3337, 3392, 3678, 3728, 3779, 3781, 3818, 4114, 4427, 4865, 5068, 5171, 5193, 5700, 6894, 8170, 8306, 8360, 8939, 8989, 9412, 9483, 9543, 9618, 10224, 10445, 10591, 10625, 10635, 10637, 10671, 10731, 11194, 11263, 11302, 11358, 11521, 11686, 11747, 11972, 12065, 12376, 12607, 12802, 12849

s. -ge (9) 156, 1633, 2160, 2999, 3113, 3513, 7648, 11890, 12723

s. -ler (21) 282, 296, 392, 874, 878, 2227, 2877, 2941, 5711, 7385, 7692, 7703, 8007, 8396, 10423, 10617, 11483, 11957, 12424, 12966, 12969

s. -lerde (1) 12966

s. -lerden soñ (2) 1865, 11672

s. -lerge (1) 7489

s. -leri (15) 1114, 1448, 2180, 2664, 3459, 3981, 5997, 6857, 7582, 9542, 10370, 11066, 11323, 12149, 12736

s. -lerinde (1) 5234

s. -lerinden (2) 1270, 11491

s. -lerinden soñ (1) 10373

s. -lerine (3) 6690, 9597, 10976

s. -lerinen (1) 1493

s. -lerini (15) 281, 1943, 2929, 5451, 6017, 7163, 7968, 8310, 9526, 10619, 11357, 11508, 11709, 12491, 12826

s. -leriniñ (1) 11910

s. -lernen (3) 5445, 6079, 12711

s. -lerni (15) 316, 1693, 3305, 3389, 3390, 3391, 3541, 4789, 5173, 5483, 6078, 7704, 9068, 10368, 10453

s. -lerniñ (2) 9440, 11009

s. -m (2) 102, 12292

s. -mni (1) 1054

s. -ñde (2) 11718, 12067

s. -ñe (1) 6133

s. -nen (6) 61, 952, 2186, 7077, 8054, 11532

s. -ni (5) 3698, 6157, 11716, 12066, 12710

s. -niñ (2) 2438, 10583

s. -ñizde (1) 12488

s. -ñizni (3) 1279, 2914, 9668

s. -ñizniñ (1) 5989

s. -ñni (1) 103

s. -siz (3) 3469, 4522, 11209

s. -süz (5) 161, 7309, 8132, 8230, 9359

s. -ü (10) 493, 1965, 2180, 2432, 2554, 3758, 4133, 5441, 7318, 8128

s. -ünde (1) 11895

s. -ünden (6) 3964, 6398, 7411 (2), 8829, 11050

s. -ünden soñ (1) 2154

s. -üne (9) 3670, 3837, 5037, 7476, 9712, 10149, 11063, 12403, 12919

s. -ünen (2) 10855, 11064

s. -üni (40) 535, 588, 725, 1428, 1642, 1945, 1951, 2040, 2145, 2159, 2222, 2253, 2768, 3003, 3573, 3576, 3721, 3816, 3821, 4263, 5864, 5865, 6618, 6749, 6770, 6963, 7359, 7388, 7427, 7538, 8021, 8040, 8215, 11023, 11713, 11730, 11865, 12378, 12484, 12526

s. -üniñ (7) 3714, 6861, 9958, 11308, 11498, 11922, 12654

s. başla-: konuşmaya başlamak.

s. -dı (1) 1941

s. -mağa (1) 154

s. ber- : söz vermek.

s. -di (1) 1364

s. -diler (1) 1914

s. -dim (2) 5181, 12622

s. -gen edi (1) 9657

s. -gen edik (1) 9666

s. -gen soñ (1) 7409

s. -gence (1) 7410

s. -medim (1) 7225

s. -meycegim (1) 3645

s. -meyceğini (1) 3122

s. -p olamay (1) 11694

s. yürset- : konuşmak.

s. -mege (1) 47

s. yürütül- : konuşulmak.
s. -gen edi (1) 5364
spets : uzman.
s. -ke (1) 4215
s. (1) 4215
spidometr : kilometre sayacı.
s. -ine (1) 938
spirt : alkol.
s. (1) 2420
sportçı : sporcu.
s. (1) 523
s. -lar (1) 12646
sport : spor.
s. -nen (1) 12649
SSSR : SSSR Cumhuriyeti.
S. (1) 12708
stadion : stadyum.
s. (1) 7053
stakan : bardak.
s. (4) 1610, 5079, 5086, 7465
s. -çıklarga (1) 12177
s. -nı (1) 10829
Stambul : İstanbul.
S. -dan (1) 6657
stantsiya : istasyon.
s. -dan (1) 12455
s. -larında (1) 12942
s. -sından (1) 7703
s. -sını (1) 12721
starter : marş.
s. (1) 654
s. -ge (4) 654, 657, 696, 7761
s. -ine (2) 547, 4947
stol : masa.
s. (33) 772, 1250, 1292, 1652, 2310, 2343, 2381, 2966, 3257, 3261, 3296, 3299, 5969, 6326, 6401, 7188, 7261, 7583,

8029, 8225, 9113, 10169, 10349, 10746, 10792, 10902, 11500, 12181, 12320, 12835, 12864, 12904, 13059
s. -çık (2) 2654, 3411
s. -ğa (2) 2160, 7391
s. -ı (2) 11600, 11719
s. -ını (1) 2478
s. -ınıñ (3) 5953, 7765, 11616
s. -larda (1) 2618
s. -larga (2) 2571, 2583
s. -ları (1) 2570
s. -larnı (1) 2631
s. -mnıñ (1) 10802
s. -nı (2) 2417, 3775
s. -nıñ (3) 2275, 3681, 7592
s. -u (1) 7465
student : öğrenci.
s. (3) 8406, 9082, 12331
s. -lerimiz (1) 2241
stul : sandalye.
s. -nı (1) 1274
sual : soru
s. (1) 7110
s. -ge (6) 4447, 5475, 7172, 11664, 12019, 12022
s. -ı (2) 909, 4286
s. -ine (4) 6906, 7785, 9180, 12320
s. -ini (2) 1194, 7508
s. -iniñ (1) 6291
s. -ler (3) 7113, 10583, 12018
s. -lerge (2) 2186, 7109
s. -lerine (1) 7727
s. -lernen (1) 10592
s. -lerni (1) 3722
s. -mni (1) 6328
s. -nen (2) 4447, 5475
s. ber- : soru sormak.

s. -di (3) 2988, 2992, 3732
s. -ecek oldılar (1) 3721
s. -medi (1) 12802
s. -mege (2) 6830, 12363
s. -mek (2) 12803, 12869
subet : sohbet.
s. (2) 11053, 11949
s. -ke (1) 11077
s. -ler (1) 7012
s. -lerimiz (1) 3612
s. -miz (1) 11059
s. -ni (3) 9334, 9390, 11214
s. -niñ (2) 10475, 11217
s. -ñizni (1) 11083
s. -ñni (1) 11874
s. -te (1) 2139
s. -ten (2) 11223, 11886
s. -ten soñ (3) 1583, 9973, 10857
s. et- : sohbet etmek.
s. -kende (1) 12939
subetdeş : sohbet arkadaşı.
s. -ine (1) 11624
subetleş- : konuşmak, sohbet etmek.
s. -e (1) 27
s. -mekte edi (1) 8703
s. -p (1) 4697
s. -ti (4) 926, 2094, 5162, 7855
s. -tiler (2) 3813, 6942
s. -vler (1) 6929
s. -vleri (1) 71
sud : mahkeme; duruşma;
hüküm.
s. (5) 3024, 3810, 6558, 7863, 7872
s. -da (1) 6548
s. -ka (4) 4176, 4753, 4755, 9937
s. -lar (2) 7871, 7872
s. -sız (1) 7873

suikastlık : suikast, kötülük.
s. (2) 4763, 7981
suklan- : imrenmek.
s. -am (1) 529
s. -asıñmı (1) 528
s. -mamağ (1) 2580
s. -p (1) 8146
s. -p yürem (1) 3930
s. -r ediñiz (1) 1624
suklandır- : imrendirmek.
s. -a (1) 398
sukünet : sessizlik.
s. (9) 2313, 3625, 5628, 5670,
10736, 10793, 11150, 11471, 11739
s. -ini (3) 3846, 4973, 5410
s. -ke (2) 2270, 2519
s. -ni (4) 3698, 3746, 6075, 11463
s. -ten soñ (1) 3914
sukünetlik : sessizlik.
s. (2) 2045, 6074
sukütlik : sessizlik.
s. (1) 11463
sulale : sülale.
s. -si (1) 12937
sulıv : güzel, alımlı.
s. (2) 6140, 6141
Sultanov : Sultanov.
S. (2) 3740, 3830
Sulu : bk. Suluhan.
S. (2) 5845, 8812
S. -ğa (2) 5845, 8805
S. -m (1) 8791
S. -mnı (1) 6910
Suluhan : Suluhan.
S. (30) 1272, 1274 (2), 1305, 1324,
4658, 4688, 5647, 5653, 5654, 5658, 5663,
5664, 5666, 5734, 5737, 5754, 5755, 5760,

5764, 5828, 5851, 6889, 6913, 8695, 8726,
8729, 8761, 8834, 8845

S. edi (1) 4657

S. -inen (1) 5744

S. -m (1) 4679

S. -nı (2) 5738, 5741

S. -niñ (4) 5651, 5655, 5668, 5762

sumka : çanta.

s. -daki (1) 12835

s. -m (1) 9697

s. -ñ (1) 9695

s. -nı (5) 9701, 9705, 9710, 9712,
11899

s. -sı (1) 9113

s. -sından (1) 12612

s. -sını (1) 11274

sunıy : sunı.

s. (5) 1269, 2471, 3387, 7987, 9173

suret : biçim, tarz.

s. -te (16) 2330, 2471, 2537, 3054,
3714, 4753, 7139, 7355, 8135, 8717, 8817,
8950, 10747, 11617, 11805, 12856

sus- : susmak.

s. (3) 2309, 3042 (2)

s. -a (1) 9201

s. -қан (1) 10291 (zm.)

s. -қан soñ (1) 3769

s. -қанlar (1) 12253 (zm.)

s. -mağa (1) 10156

s. -p (2) 432, 11164

s. -p qaldılar (1) 5086

s. -p qaldıñ (1) 6054

s. -p qaldıñız (1) 432

s. -p qalsa (1) 12391

s. -p otura (1) 11462

s. -p oturasıñ (1) 3753

s. -p oturdı (1) 11419

s. -p oturdılar (1) 7428

s. -p oturğan (2) 2421, 3038 (pr.)

s. -p oturğan soñ (1) 3174

s. -p oturmağa (1) 8309

s. -p turğanda (1) 10980

s. -sa (1) 12064

s. -tı (14) 5030, 5280, 7892, 8307,
9138, 9597, 10173, 10993, 11292, 11359,
11725, 11738, 12368, 13162

s. -tıñ (1) 9518

s. -vniñ (1) 5086

suv : su.

s. (146) 84, 153, 205, 217, 311,
451, 554, 602, 611, 732, 760, 899, 914,
1061, 1431 (2), 1437, 1438, 1508, 1542,
1758, 2178 (2), 2181, 2326, 3052, 3079,
3080 (2), 3086, 3098, 3101, 3102, 3154,
3155, 3157, 3420, 3425, 3427, 3436, 3438,
3498, 3697, 4117 (2), 4224, 4225, 4247,
4248, 4249, 4254, 4265, 4339, 4342, 4343,
4439, 4440, 4442, 4511, 4608, 4627, 4650,
4668, 4706, 4716, 4729, 4731 (2), 4733,
4734, 4871, 4998, 5064, 5268, 5269, 5316,
5317, 5352, 5353, 5393, 5394, 5655, 5820,
6140, 6510, 6793, 6797, 6802, 6958, 7000,
7054, 7273, 7274, 7275 (2), 7336, 7400,
7491, 7797, 7809, 8041, 8173, 8284, 8475,
8480, 8495, 8500, 8506, 8507, 8645, 8664
(2), 8667, 8818, 8868, 9339, 9343, 9396,
9567, 9681, 9912, 9913, 10252, 10253,
10315, 10332, 10593, 10829, 10900,
10924, 11407, 11784, 11786, 12194,
12461, 12462 (2), 12463, 12752, 12756,
12763, 12767, 12775 (2), 12776, 13176

s. -da (1) 11142

s. -dan (11) 496, 2646, 2785, 4266,
5164, 8512, 8522, 8725, 8818, 9916, 11040

s. edi (1) 5273

s. -ğa (21) 930, 1321, 1535, 3154,
3409, 3422, 3467, 3489, 3524, 3653, 4214,

4249, 4367, 4761, 4789, 5354, 8502, 8508, 8523, 9420, 12753

s. -ı (9) 1720, 2106, 2183, 2870, 3414, 3417, 8504, 9689, 9911

s. -ına (1) 3419

s. -ından (1) 1485

s. -lar (6) 303, 797, 1388, 2515, 4847, 5269

s. -ları (1) 2815

s. -larından (2) 3418, 6986

s. -larinen (1) 7076

s. -larnın (1) 8525

s. -lı (1) 6797

s. -lu (1) 5835

s. -nda (1) 3236

s. -nen (6) 788, 3086, 4224, 4256, 6810, 6935

s. -nı (12) 655, 1720, 2185, 2188, 3412, 3413, 5387, 7542, 7797, 8490, 8660, 9344

s. -nıñ (4) 6800, 7276, 7693, 7811

s. -u (4) 5085, 9221, 9531, 13175

s. -unda (1) 9583

s. -undan (3) 1755, 2802, 2923

s. -unen (1) 6188

s. -unı (6) 755, 3383, 6033, 6306, 7287, 12036

s. -unıñ (1) 2611

Suvade : Suvade.

S. (13) 390, 392, 396, 405, 408, 6643, 6647, 6652, 6654, 6662, 6664, 6678, 6680

S. -ni (1) 3398

suvâr- : sulamak, ıslatmak.

s. -dı (1) 4346

s. -ğanını (1) 1623

s. -mağ (1) 951

s. -mağ için (2) 2473, 4440

s. -mağ gerek (1) 7541

s. -masa (2) 1600, 5601

s. -p çıktı (1) 7821

s. -rlar (1) 2262

s. -rsın (1) 8663

s. -v (7) 1411, 4848, 6489, 6987, 8665, 12717 (2)

suvârıl- : sulanmak, ıslatılmak.

s. -a (1) 2467

s. -acağ (1) 719 (zm.)

s. -dı (1) 925

s. -ğan (2) 454, 10251 (zm.)

s. -ğan (4) 2205, 4836, 8314, 10256 (pr.)

s. -ğanda (1) 1469

s. -ğanmı (1) 4954

s. -mağ için (1) 5499

s. -masa (1) 5373

suvârış- : birbirini sulamak.

s. -p (2) 8494, 8508

suvcı : sucu.

s. (4) 7915, 7918, 8083, 8284

suvın- : soğumak.

s. -dı (1) 10318

suvı- : soğumak.

s. -p (1) 4175

s. -p başlağan (1) 547 (pr.)

s. -p kaldı (1) 3529

s. -p kalğan (1) 8836 (pr.)

suvlandır- : sulandırmak.

s. -p (3) 1263, 8532, 8796

suvlan- : sulanmak.

s. -p başladı (1) 1668

suvsa- : susamak.

s. -dı (1) 11766

s. -ğanını (1) 4338

suvsız : susuz.

s. (4) 2178, 5341, 8502, 12194
susuzluk : susuzluk.
s. -ka (2) 530, 1516
s. -tan (1) 12441
suvu- : soğumak.
s. -dı (2) 3901, 8429
s. -mağanlar (1) 8430 (zm.)
s. -p başlağaninen (1) 3936
s. -p kaldı (1) 5649
s. -p kalğanından (1) 8426
s. -u (4) 5085, 9221, 9531, 13175
suvuk : soğuk.
s. (21) 1157, 2150, 2427, 2591, 2873, 3039, 3067, 3068, 3376, 3399, 3912, 7463, 7466, 7909, 9258, 9579, 10071, 10486, 10596, 12682, 12702
s. -ka (4) 1516, 5366, 5374, 8919
s. -lar (1) 4952
s. -lardan (1) 1578
s. -larına (2) 1602, 5374
s. -larında (1) 3085
s. -larından (1) 8919
s. -ta (1) 2892
s. -tan (4) 1577, 2148, 4675, 4676
suvukkanlık : soğukkanlılık.
s. -nen (7) 119, 1032, 2289, 7342, 10034, 11350, 11510
suvuklan- : hastalanmak, soğuk almak.
s. -mağ (1) 7289
s. -p (1) 10335
s. -sañ (1) 7291
suvuklandır- : hasta etmek, soğuk aldirmek.
s. -rsıñ (1) 10608
suvuklık : soğukluk.
s. (2) 5192, 11051

s. -nen (2) 4513, 11469
s. -nı (1) 10013
suvuk-suvuk : soğuk soğuk.
s. (2) 5488, 6678
suvun- : soğumak.
s. -a (4) 610, 940, 1759, 3158
suvur- : emmek; sökmek.
s. -a (1) 3379
s. -p (3) 1001, 5525, 10527
sülale : akraba, sülale.
s. (1) 7993
sülük : sülük.
s. (1) 375
sümek : küçük burun.
s. -li (1) 1209
sümsürlen- : ?
s. -p (1) 9234
sümür- : sümkürmek.
s. -p (1) 4013
süngü : süngü, silah.
s. (1) 7472
sünnetsiz : sünnet olmamış.
s. (1) 3140
süperfosfat : süperfosfat.
s. (1) 2475
sürale : sürahi.
s. -den (1) 1209
sür- : çift sürmek; sürmek, dışarı atmak; çekmek, itmek, öne sürmek; devam etmek.
s. -di (1) 8030
s. -e (1) 2518
s. -e ediler (1) 7874
s. -ecekler (1) 7698 (zm.)
s. -eler (1) 7373
s. -genini (1) 6285
s. -medi (1) 9095

s. -mek (1) 12566
s. -mekte (2) 9534, 11739
s. -mekte edi (1) 12250
s. -p (6) 1253, 2772, 3966, 8290, 8521, 9300
s. -p kelgenini (1) 3712
s. -p oturğan (1) 993 (pr.)
s. -se (1) 4952
s. -sin (1) 11391
s. -sün (1) 9243
sürat : tempo, hız.
s. -ı (1) 13180
s. -ını (2) 9627, 12453
s. -ları (2) 2172, 4820
s. -nen (1) 11444
sürdir- : çift sürdürmek.
s. -dim (1) 8663
sürgün : sürgün.
s. -de (1) 6566
sürin- : sürünmek.
s. -p (1) 3981
sürme : sürme.
s. (2) 1192, 5020
s. -li (1) 93
sürpriz : sürpriz.
s. (1) 2412
sürt- : silmek.
s. -e (3) 311, 9257, 11766
s. -e başladı (1) 11270
s. -e bermekten (1) 11235
s. -er edi (1) 3419
s. -erek (1) 10666
s. -mese (1) 13141
s. -p (12) 93, 676, 1875, 1943, 3261, 4083, 4986, 5300, 5849, 6654, 6908, 7689
s. -p başlaganda (1) 8975

s. -señ (1) 10055
s. -ti (5) 523, 656, 8842, 9724, 12037
sürtül- : sürünmek.
s. -gen (2) 10002, 12248
sürtün- : silinmek, yıkanmak.
s. -di (4) 3104, 5453, 5656, 7310
s. -p (1) 6810
sürü : sürü.
s. (4) 590, 2075, 6536, 8744
s. -ge (1) 3365
s. -lerni (1) 4834
s. -nen (1) 5770
s. -si (4) 169, 5757, 5794, 8743
s. -sinden (1) 5931
s. -sine (1) 4984
s. -sini (1) 1836
s. -siniñ (1) 1163
sürü-sürü : sürüyle, sürü sürü.
s. (3) 366, 454, 794
sürül- : çift sürülmek, toprağın işlenmesi; sürülmek, uzaklaştırılmak.
s. -diler (1) 6553
s. -gen (5) 5346, 5346, 5385, 5496, 7738 (pr.)
sürün- : tökezlemek, duraksamak.
s. -e (1) 3934
s. -e bersiñmi (1) 7235
s. -geninden (1) 3474
s. -mesin (1) 7237
s. -p (3) 6801, 10639, 12880
süründür- : süründürmek.
s. -eler (1) 7238
süt : süt.
s. (16) 401, 1209, 1444, 1557, 1977, 2369, 2724, 3284, 5643, 5843, 6295, 6709, 9488, 9717, 9954, 10113

s. -ke (2) 5644, 12606
s. -nen (1) 9335
s. -ni (2) 1417, 8619
s. -ü (2) 10449, 12128
s. -ünden (2) 4992, 10070
s. -ünen (3) 4293 (2), 12361
sütlü : sütlü.
s. (1) 977
sütlü : sütlü.
s. (2) 550, 6889
süy- : sevmek.
s. -e (1) 1433
s. -mey (1) 1433
süyek (-gi) : kemik.
s. -inden (2) 4197, 11447
s. -ini (1) 632
s. -li (1) 9188
süyrekle- : sürüklemek.
s. -p (1) 8483
süyreklen- : sürüklenmek.
s. -gen (1) 291 (pr.)
süyrel- : sürüklenmek.
s. -p (2) 10322, 11963
süyre- : sürüklemek, taşımak, götürmek.
s. -mege (1) 5871
s. -p (4) 393, 1100, 3088, 7695
s. -p keldi (1) 8515
s. -p yürecek (1) 5868 (zm.)
süyrü : keskin, sivri.
s. (1) 3385
süz- : süzmek.
s. -di (1) 977
s. -e bere (1) 8837
s. -er (1) 4207
s. -erek (1) 410
s. -gendirsîñ (1) 5850

s. -mege (1) 1679
s. -mekte edi (1) 1663
s. -p (4) 1257, 5138, 9664, 10934
s. -p çıktı (6) 180, 401, 6037, 6101, 6127, 8202
s. -p oturğan (1) 6424 (pr.)
s. -p turasîñ (4) 1350, 4271, 5216, 7692
s. -p turğan (1) 379 (pr.)
süzülip-süzülip : süzüle süzüle, süzülerek.
s. (1) 2719

Ş

şa : yok pahasına, ufacık şey.
ş. (3) 1553, 2112, 11144
şaad : şen.
ş. ol- : sevinmek, memnun olmak.
ş. -rmız 2260
şaat : şahit, tanık.
ş. -ı 4179, 12430
şaatlık : şahitlik.
ş. -ka 4537
şabek : ?
ş. -ke 11675
şadırvan : şadırvan.
ş. -nı 9643
Şadiya : Şadiya.
Ş. (3) 10088, 10092, 10110
Ş. -nen (1) 10064
Ş. -nıñ (1) 10104
şadlık (-ğı) : sevinç.
ş. -ı (2) 9866, 12265
ş. -ımı (1) 11540
ş. (1) 12893

ş. -larına (1) 10330
şağılda- : kahkahayla gülmek.
ş. -p (4) 3475, 8269, 8844, 9672
şağıldı : kahkaha.
ş. -lar (1) 326
şahsen : bizzat, şahsen.
ş. (7) 2281, 4955, 5500, 5963, 8119, 8135, 11092
şahsiy : kişisel.
ş. (11) 70, 605, 1413, 2327, 335, 3677, 3811, 6548, 7246, 9014, 12380
şahs : şahıs, kişi.
ş. -lardandır (1) 8025
Şaimov Hıdaykıl : Şaimov Hıdaykul
. Ş. (1) 7067
şahin : şahin.
ş. (1) 10294
ş. -m (1) 4358
şair : şair.
ş. (3) 6184, 7147, 7152
ş. -dir (1) 6185
ş. edi (1) 7154
ş. -i (2) 6168, 7137
ş. -idir (1) 7137
ş. -leri (2) 7149, 7167
ş. -lerinden (2) 7136, 7154
ş. -lerniñ (1) 7160
ş. -miz (1) 6186
şaka I : şaka.
ş. (17) 1436, 1732, 2531, 3138, 3153, 3157, 3377, 4074, 5111, 5875, 6079, 8149, 8152, 8446, 10073, 11856, 12153
ş. - ñ (1) 6365
ş. -dan soñ (1) 3159
ş. -lar (2) 5846, 8531
ş. -lardan (1) 6125

ş. -larından (1) 6163
ş. -nen (7) 1730, 2563, 5971, 6238, 7751, 8839, 8845
ş. -nı (2) 4080, 8710
ş. -sı (1) 1733
ş. -sını (4) 446, 910, 4085, 5852
şaka II : yeterince tüylenmemiş hayvan yavrusu.
ş. -ñızğa (1) 6131
şakacı : şakacı.
ş. (4) 3115, 3131, 3152, 6216
şakalaş- : şakalaşmak.
ş. -a (1) 2596
ş. -p (8) 231, 3110, 4006, 5076, 5245, 7329, 8151, 8726
ş. -tı (1) 8190
şakal : çakal.
ş. -larnıñ (1) 5634
şakıl-da- : kahkahayı basmak.
ş. -ğanını (1) 6164
ş. -p (17) 853, 3119, 5038, 5069, 5855, 6091, 6239, 6411, 6705, 8239, 9087, 9316, 10219, 11579, 12429, 12493, 12877
şakıl-daş- : birlikte kahkaha atmak.
ş. -p (1) 6029
şakıldı : kahkaha.
ş. -sı (1) 5543
şakırdat- : şakırdatmak.
ş. -p (1) 6219
şakıy : şakacı.
ş. (1) 6340
şakirt : öğrenci, çırak.
ş. (3) 11773, 11789, 11805
ş. -niñ (1) 12272
şal : şal.
ş. (1) 1275
ş. -ğa (1) 7916

ş. -inen (1) 4322
 ş. -ını (3) 1275, 4520, 6678
 ş. -ınıñ (1) 4451
 ş. -ı (1) 10285
 ş. -lar (2) 6599, 7918
 ş. -nen (1) 311
şali : atkı.
 ş. (1) 10285
şamar : şamar.
 ş. (7) 3, 3274, 3912, 6319, 10309, 10647, 11900
şamarla- : şamar atmak.
 ş. -dı (1) 10778
 ş. -p (1) 3775
şamata : gürültü, patırtı.
 ş. (3) 1434, 12708, 12902
 ş. -ğa (1) 4148
 ş. -ları (1) 4148
 ş. -sını (1) 9845
şamatacı : gürültü yapan kimse.
 ş. (1) 2792
şamatalı : gürültülü.
 ş. (3) 9190, 9534, 10290
şampan : şarap.
 ş. (6) 2381, 2384, 5084, 5089, 5098, 7328
 ş. -ğa (1) 5104
 ş. -ı (1) 5103
 ş. -nı (1) 5101
 ş. -nıñ (1) 5102
şampanskoye : şampanya.
 ş. (2) 12836, 12849
Şangız : Cengizhan.
 Ş. (1) 2673
şan : ün, şan, şöhet.
 ş. -ıdır (1) 6198
 ş. -ma (1) 5484

ş. -ına (2) 11296, 12965
 ş. -ını (4) 3678, 3686, 11057, 11166
şapıl-da- : şapırdamak.
 ş. -p (1) 5643
şapıl-dat- : el çırpmaq.
 ş. -p (2) 3217, 8198
 ş. -p aldı (1) 3242
 ş. -tı (1) 12881
şapır- : çalkalamak.
 ş. -ğan (1) 1977 (pr.)
şapke : şapka.
 ş. -si (1) 2616
 ş. -sini (1) 2721
şar : küre, yuvarlak.
 ş. (1) 5039
Şaraf Raşidov : Şaraf Raşidov.
 Ş. (2) 12707, 12710
şarait : şart, koşul.
 ş. (12) 225, 595, 1605, 4718, 5187, 5272, 6878, 6956, 7824, 8690, 9439, 12853
 ş. -ı (2) 7117, 12437
 ş. -ına (2) 5274, 5380
 ş. -ında (3) 5336, 5607, 8462
 ş. -ka (1) 5365
 ş. -lar (1) 2209
 ş. -lı (1) 1702
 ş. -nen (1) 601
 ş. -nı (3) 605, 4121, 6915
 ş. -ñız (1) 597
 ş. -ta (3) 2153, 4747, 12517
 ş. -te (2) 2049, 9828
şarap (-bı) : şarap.
 ş. (7) 1673, 1677, 2461, 8224, 8633, 10970, 11279
 ş. -ı (4) 2381, 5084, 12836, 12849
 ş. -inen (1) 5098
 ş. -ını (1) 2507

ş. -larniň (1) 8195
şark : şark, doğu.
 ş. (1) 3658
şart : şart, koşul.
 ş. (5) 1114, 1946, 2611, 3287, 11190
 ş. edi (1) 1746
 ş. -inen (2) 5100, 7800
 ş. -m (1) 12750
 ş. -mız (1) 1113
 ş. -nen (2) 3002, 4502
 ş. -tır (1) 4831
Şasenem : Şasenem.
 Ş. (333) 90, 92, 105, 109, 116, 117, 120, 144, 462, 467, 474, 510, 511, 525, 529, 534, 544, 550, 554, 558, 561, 563, 566, 567, 572, 575, 578, 581, 584, 589, 596, 604, 611, 633, 636, 659, 660, 666, 668, 671, 673, 677, 680, 682, 685, 687, 692, 697, 703, 707, 1094, 1181, 1183, 1190, 1194, 1208, 1218, 1228, 1230, 1231, 1239, 1244 (2), 1247, 1248, 1249, 1250, 1255, 1256, 1267, 1270, 1272, 1274, 1281, 1285, 1292, 1298, 1300, 1350, 1352, 1358, 1363, 1366, 1368, 1369, 1370, 1382, 2122, 2123, 2129, 2140, 2227, 2249, 2251, 2342, 2346, 2347, 2353, 2366, 2376, 2378, 3045, 3162, 3179, 3180, 3182, 3217, 3254, 3266, 3268 (2), 3271, 3272, 3275, 3280, 3288, 3289, 3292, 3297, 3298, 3302, 3305, 3309, 3311, 3313, 3340, 3373, 3964, 4133, 4157, 4167, 4168, 4171, 4172, 4178, 4751, 4753, 4756, 4770, 4798, 4809, 4856, 4858, 4864, 4867, 4873, 4875, 4878, 4889, 4892, 4894, 4909, 4917, 4927, 4928, 4931, 4934, 4939, 5411, 5457, 5462, 5467, 5513, 5521, 5530, 5540, 5541, 5549, 5552, 5697, 5699, 5709, 6037, 6040, 6101, 6107, 6110, 6115, 6162, 6185, 6244, 6287, 6291, 6294, 6298, 6299, 6302, 6304, 6307, 6316, 6318, 6328, 6330, 6333, 6361, 6364, 6365, 6368, 6369, 6370,

6371, 6374, 6382, 6394, 6397, 6400, 6404, 6409, 6417, 6418, 6422, 6427, 6430, 6431, 6434, 6437, 6447, 6454, 6800, 6802, 6803, 6805 (2), 7089, 7092, 7187, 7193, 7200, 7203, 7215, 7221, 7242, 7250, 7260, 7267, 7269, 7270, 7280, 7283, 7285, 7294, 7297, 7298, 7300, 7301, 7305, 7306, 7310, 7316, 7324, 7325, 7327, 7330, 7333, 7338, 7359, 7362, 7364, 7370, 7378, 7383, 7385, 7387, 7389, 7395, 7397, 7419, 7422, 7424, 7428, 7430, 7431, 7434, 7439, 7444, 7446, 7450, 7454, 7456, 7460, 7462, 7473, 7474, 7477, 7513, 7515, 7519, 7525, 7531, 7533, 7537, 7554, 7556, 7557, 7563, 7581, 7588, 7593, 7597, 7602, 7604, 7624, 7630, 7636, 7647, 7655, 7661, 7662, 7676, 7683, 7688, 7692, 7695, 7700, 7707, 7709, 7711, 7715, 7720, 7927, 7934, 7936, 7945, 7946, 7951, 8954, 8957, 8975, 8977, 8981, 8982, 8992, 8994

Ş. -de (2) 1386, 6103

Ş. -den (2) 3924, 3926

Ş. -ge (20) 89, 1291, 1362, 2194, 3180, 3246, 3256, 3876, 4808, 5697, 6105, 6118, 6240, 6297, 6301, 6324, 6353, 7362, 7530, 8990

Ş. -lerge (1) 4132

Ş. -lerniň (1) 7706

Ş. -nen (8) 123, 1403, 3928, 5511, 5689, 6392, 7098, 7701

Ş. -ni (26) 462, 2128, 2365, 2374, 3278, 3334, 3342, 3798, 3878, 4139, 4142, 4145, 4181, 4760, 4762, 4855, 5534, 5557, 5738, 7521, 7582, 7604, 7659, 7716, 7717, 8932

Ş. -niň (91) 141, 472, 514, 523, 557, 574, 586, 636, 688, 690, 1173, 1174, 1229, 1237, 1243, 1348, 1360 (2), 1365, 2115, 2335, 2361, 2368, 2374, 3305, 3310, 3315, 3317, 3336, 3337, 3343, 3971, 3973, 3976, 4061, 4141, 4147, 4750, 4763, 4766, 4772, 4802, 4814, 4852, 4865, 4887, 4907, 4927, 4929, 4936, 4937 (2), 5453, 5515,

5517, 5530, 5536, 5538, 5543, 5560, 5705,
5706, 5710, 6041, 6101, 6245, 6295, 6351,
6380, 6425, 6428, 6429, 6801, 7186, 7198,
7218, 7228, 7279, 7318, 7393, 7470, 7512,
7562, 7564 (2), 7587, 7598, 7679, 7686,
7693, 8953

Şasene : bk. Şasenem.

Ş. -miz (1) 131

Ş. -ñe (1) 1257369

Şasne : bk. Şasenem.

Ş. edi (1) 6346

Şasnehan : bk. Şasenem.

Ş. 7317, 7318

şas- : şaşmak, şaşırmak.

ş. -a (3) 2698, 9401, 9469

ş. -am (2) 3457, 12219

ş. -ar ediñ (1) 12370

ş. -arsıñ (1) 1103

ş. -kan (1) 1861 (pr.)

ş. -kanından (1) 9441

ş. -kansıñ (1) 2409

ş. -ma (1) 8150

ş. -p kaldı (2) 822, 5951

ş. -p kaldım (1) 2127

ş. -p kaldıñ (1) 3477

ş. -p kaldıñız (1) 1779

ş. -p kalğanını (2) 10088, 13114

ş. -p-şaşmalağan (1) 12771 (pr.)

ş. -p-şaşmalap (2) 6799, 11195

ş. -tı (6) 809, 9470, 9555, 9848,
11267, 12300

ş. -tılar (1) 812

ş. -tıñ (1) 3291

ş. -tıñızımı (1) 6714

ş. -tıñımı (3) 2408, 5263, 11507

şaşır- : şaşırmak, hayrette
bırakmak.

ş. -dı (3) 8788, 12790, 12883

ş. -dılar (1) 8730

ş. -dım (1) 11097

ş. -may (1) 3884 (gr.)

ş. -p (1) 11444

ş. -p (1) başladıñ 12197

ş. -sañ (1) 8780

şaşkın : şaşkın.

ş. (2) 9431, 10138

ş. -casına (1) 1814

şaşkın-şaşkın : şaşkın şaşkın.

ş. (1) 9849

şaşma : saçma.

ş. (1) 3706

şaşmala- : şaşırmak.

ş. -dı (11) 2124, 8613, 9038, 9170,
9514, 9876, 10436, 11649, 11688, 12283,
12441

ş. -dık (1) 8768

ş. -dım (1) 12212

ş. -ğan (1) 9778 (zm.)

ş. -ğan (3) 12009, 12518, 12772

(pr.)

ş. -ğan kibi (1) 10020

ş. -ğanından (1) 7303

ş. -ma (3) 1820, 2039, 13025

ş. -madı (1) 4395

ş. -mağa (1) 8773

ş. -p (4) 4292, 6799, 6826, 9862

ş. -p başladı (1) 12675

ş. -p başladıñ (1) 12229

ş. -p başlay (2) 11593, 11991

ş. -p başlaylar (1) 11003

ş. -p kala (1) 9302

ş. -p kalalar (1) 9196

ş. -p kalasıñ (1) 506

ş. -p kaldı (1) 1062

ş. -p kalmay (1) 9835

ş. -p oturganda (2) 12515, 12623
 ş. -p tura edim (1) 9596
 ş. -p turgan (1) 8914 (pr.)
 ş. -p turganda (2) 5517, 11095
 ş. -sa (1) 9879
 ş. -sañ (1) 8780
 ş. -y (1) 347 (gr.)
 ş. -y (3) 518, 2656, 10485 (zm.)
 ş. -ylar (1) 9195
 ş. -ysiñ (1) 2360
şaşmalat- : şaşırtmak.
 ş. -asıñ (1) 8971
 ş. -kan (1) 9897 (pr.)
 ş. -tı (2) 10896, 12191
şatırda- : çatırdamak, çıtırdamak.
 ş. -p (1) 10192
şatırdı : çatırtı, çıtırtı.
 ş. -sı (1) 7314
şatır-güdür : gürültü patırtı.
 ş. (1) 12905
şavle : ışıık, ışın.
 ş. -large (1) 7000
 ş. -leri (11) 219, 644, 1127, 2757, 3078, 3987, 4966, 6297, 6994, 7016, 7074
 ş. -lerinden (2) 2910, 4340
 ş. -lerine (1) 13187
 ş. -lerinen (1) 1158
 ş. -lerini (3) 2910, 3940, 4586
 ş. -si (3) 1173, 3626, 13186
 ş. -sinde (1) 12763
 ş. -sinden (1) 12246
 ş. -sini (1) 12253
şay : böyle, öyle, şöyle.
 ş. 1022, 2858, 4151, 6051, 7229, 7537
şayna : ?
 ş. (1) 9981

şeer : şehir.
 ş. (36) 15, 447, 1038, 1105, 1130, 2263, 2351, 3253, 3254, 4767, 5031, 5033, 6339, 7651, 7663, 7666, 7703, 7908, 7930, 8274, 9191, 9653, 11818, 11975, 12104, 12105, 12161, 12273, 12439, 12542, 12556, 12561, 12600, 12704, 12738, 12962
 ş. -cesine (1) 7325
 ş. -çigi (1) 6564
 ş. -çik (1) 12567
 ş. -çiklerine (1) 12513
 ş. -çikniñ (1) 12562
 ş. -çikte (1) 12515
 ş. -de (9) 4682, 6858, 7375, 9260, 11977, 12024, 12103, 12487, 12733
 ş. -den (5) 2986, 4767, 5078, 9687, 10718
 ş. -ge (13) 276, 1019, 3214, 7919, 9325, 9400, 9651, 9862, 9889, 12007, 12099, 12997, 13039
 ş. -i (2) 6566, 12855
 ş. -inden (1) 449, 12560
 ş. -iniñ (2) 11978, 12856
 ş. -lerdeki (1) 12535
 ş. -large (1) 9194
 ş. -lerimizden (1) 12371
 ş. -leriniñ (1) 12857
 ş. -mizniñ (1) 12543
 ş. -nen (1) 7636
 ş. -niñ (7) 7921, 8269, 9195, 9642, 9870, 12270, 12795
şeerli : şehirli.
 ş. -lerce (1) 9194
 ş. -lerden (1) 4061
şefa : şefa.
 ş. (1) 9115
şegirt : çırak, kalfa.
 ş. -i (1) 12932

ş. -lerinden (1) 7223
şeit : şehit.
ş. (1) 1494
şeker : şeker.
ş. (3) 1590, 2507, 7466
ş. -çiknen (1) 6812
şekersiz : şekersiz.
ş. (1) 2344
şekil (-kli) : şekil, biçim.
ş. de (2) 4732, 11119
ş. -inde (6) 2569, 2570, 2868, 3501, 5144, 7502
ş. -indeki (1) 7336
ş. -ine (1) 937
ş. -ini (1) 2730
ş. -ler (1) 755
ş. -lerde (1) 7120
ş. -inde (2) 1137, 7265
şekillen- : şekillenmek.
ş. -vine (1) 4828
şekilli : şekilli, şekli olan.
ş. (3) 1574, 1610, 5842
şemşek : şimşek.
ş. (1) 9986
şeñ : neşeli, sevinçli, şen.
ş. (29) 1759, 2519, 2644, 3095, 3131, 3271, 4976, 5113, 5744, 6216, 6223, 9640, 9947, 10113, 10260, 10644, 10730, 10934, 10956, 10969, 11012, 11270, 11544, 11666, 11674, 11904, 12265, 12469, 13104
ş. ediler (1) 7387
ş. edi (2) 9168, 12985
şeñlen- : neşelenmek, sevinmek.
ş. -di (1) 12595
ş. -diler (1) 5104
ş. -e (1) 2598

ş. -eler (1) 10903
ş. -gen (1) 9315 (pr.)
ş. -gen soñ (1) 6346
ş. -genini (1) 6031
ş. -mege (1) 5965
ş. -megemi (1) 11215
ş. -p (1) 9920
ş. -p ketti (1) 10605
ş. -vine (1) 10961
şeñlendir- : neşelendirmek.
ş. -p turasın (1) 6392
ş. -mege (1) 6215
şeñlik (-gi) : şenlik, neşe.
ş. (3) 9633, 12121, 12238
ş. -i (3) 3379, 5116, 9120
ş. -ine (1) 9847
ş. -le (1) 11374
ş. -ni (2) 10954, 11224
şeñ-şeramet : güle oynaya, keyifle.
ş. (9) 446, 2719, 3145, 5111, 6211, 7667, 8239, 8924, 9770
şeñ-şerametlik : keyifli, keyifle.
ş. (1) 8509
ş. -le (1) 1766
şerbenti : şal, örtü.
ş. -siniñ (1) 1943
şerbet : şerbet.
ş. (4) 2480, 4731, 5316, 8507
şeref : şeref.
ş. (1) 1190
ş. -ine 8285, 12862
şerefli : şerefli.
ş. (2) 3099, 11923
Şerfe : Şerfe.
Ş. (94) 9981, 9985, 9990, 9994, 10010, 10017, 10050, 10065, 10073, 10075, 10079, 10084, 10124, 10131,

10142, 10153, 10160, 10163, 10178,
10206, 10226, 10245, 10250, 10255,
10258, 10263, 10273, 10279, 10282,
10309, 10314, 10324, 10328, 10331,
10338, 10346, 10351, 10356, 10447,
10459, 10469, 10502, 10528, 10578,
10622, 10639, 10773, 10782, 10830,
10837, 10841, 10856, 10892, 10919,
10926, 10933, 10939, 10966, 10987,
11008, 11013, 11022, 11031, 11034,
11040, 11043, 11062, 11071, 11084,
11215, 11229, 11284, 11341, 11351,
11357, 11390, 11394, 11415, 11429,
11452, 11482, 11484, 11491, 11506,
11510, 11517, 11520, 11638, 13114,
13118, 13124, 13132, 13139, 13160

Ş. -de (1) 10326

Ş. -ge (4) 10308, 10320, 10354,
10853

Ş. -nen (1) 11221

Ş. -ni (5) 10284, 10316, 10319,
10324, 10777

Ş. -niñ (15) 10236, 10311, 10323,
10327, 10348, 10455, 10617, 10780,
10795, 10835, 10844, 10907, 11374,
11384, 11456

Ş. -niñkinden (1) 10325

Şerfe Şuročka : Şerfe Şuročka.

Ş. (1) 11216

şeriat : şeriat, İslam kanunu.

ş. (1) 139

şerit : şerit.

ş. -ni (1) 6992

şertli : şertli.

ş. (2) 8044, 9376

şey : eşya, söz, olay; nesne,
madde.

ş. (327) 37, 144, 165, 182, 184, 184,
202, 310, 406, 429, 438, 497, 584, 585,
610, 641, 656, 675, 748, 772, 812, 891,
900, 985, 1020, 1084, 1300, 1352, 1361,

1379, 1426, 1441, 1445, 1553, 1565, 1596,
1618, 1833, 1837, 2012, 2031, 2047, 2050,
2054, 2108, 2216, 2289, 2329, 2638, 2654,
2657, 2699, 2742, 2744, 2787, 2807, 3066,
3150, 3211, 3250, 3253, 3293, 3382, 3388,
3393, 3455, 3536, 3562, 3564, 3583, 3607,
3659, 3746 (2), 3753, 3969, 3994, 4032,
4077, 4118, 4143, 4143, 4145, 4239, 4241,
4250, 4339, 4353, 4473, 4489, 4619, 4711,
4769, 4771, 4784, 4880, 4884, 4949, 5020,
5021, 5040, 5054, 5116, 5123, 5126, 5271,
5401, 5505, 5607, 5629, 5673, 5780, 5924,
5932, 6182, 6264, 6289, 6391, 6416, 6482,
6614, 6676, 6725, 6845, 6855, 6873, 6949,
7001, 7010, 7024, 7194, 7196, 7209, 7213,
7227, 7299, 7317, 7322, 7386, 7397, 7516,
7516, 7517, 7534, 7595, 7613, 7708, 7721,
7849, 7858, 7861, 7866, 7881, 7897, 7944,
7990, 8005, 8148, 8153, 8155, 8179, 8180,
8216, 8231, 8296, 8297, 8317, 8338, 8365,
8371, 8372, 8442, 8478, 8550, 8551, 8742,
8772, 8790, 8793, 8795, 8849, 8873, 8898,
8909, 8927, 8929, 8942, 8943, 9033, 9138,
9140, 9179, 9190, 9217, 9271, 9289, 9302,
9326, 9327, 9395, 9399, 9441, 9445, 9491,
9502, 9540, 9542, 9577, 9578, 9601, 9602,
9687, 9694, 9735, 9804, 9810, 9826, 9838,
9855, 9927, 9938, 9956, 9963, 9979, 9989,
10067, 10070, 10089, 10090, 10096,
10118, 10119, 10128, 10146, 10177,
10179, 10222, 10242, 10275, 10288,
10349, 10350, 10376, 10408, 10438,
10455, 10480, 10497, 10531, 10803,
10804, 10813, 10817, 10833, 10838,
10838, 10847, 10878, 10942, 10995,
11027, 11057, 11089, 11112, 11184,
11201, 11213, 11220, 11249, 11255,
11326, 11346, 11396, 11402, 11413,
11433, 11475, 11488, 11489, 11504,
11525, 11533, 11587, 11635, 11637,
11706, 11725, 11840, 11849, 11863,
11889, 11996, 12043, 12046, 12095,
12122, 12144, 12145, 12177, 12248,
12360, 12385, 12455, 12478, 12538,

12582, 12613, 12614, 12660, 12676,
12689, 12778, 12805, 12839, 12992,
12996, 13001, 13004, 13013, 13031,
13043, 13102, 13135, 13160, 13166

ş. -de (4) 7256, 7379, 7556, 8776

ş. -den (23) 1052, 1200, 1817,
1845, 2118, 2285, 4867, 5011, 7613, 7687,
7850, 8164, 8168, 8399, 9122, 9768, 9770,
9786, 10183, 12016, 12658, 12703, 13016

ş. -dir (7) 1676, 2376, 3172, 3609,
6474, 11514, 13128

ş. -ge (22) 459, 530, 1170, 1231,
1999, 2656, 2822, 2854, 3025, 3129, 3647,
4518, 6017, 6617, 7532, 8287, 9934,
10188, 10295, 10352, 11503, 13170

ş. -i (10) 148, 499, 987, 3684, 8224,
8439, 10145, 10729, 10734, 11959

ş. -ine (1) 876

ş. -ini (5) 156, 854, 9243, 9831,
11281

ş. -ler (83) 304, 442, 699, 831, 910,
1657, 1913, 2565, 2614, 2677, 2971, 3196,
3257, 3269, 3347, 3378, 3583, 3768, 4450,
4459, 4480, 4760, 5069, 5077, 5470, 5558,
6240, 6462, 6481, 6498, 6954, 7326, 7366,
7387, 7414, 7437, 7563, 7598, 7835, 7992,
8439, 8543, 8590, 8708, 8756, 8922, 8931,
9474, 9607, 9977, 10057, 10059, 10061,
10141, 10154, 10176, 10202, 10237,
10242, 10400, 10457, 10547, 10623,
10702, 10711, 10779, 10912, 10913,
11014, 11259, 11282, 11673, 11755,
12065, 12122, 12212, 12294, 12611,
12640, 12920, 12953, 13127, 13142

ş. -lerden (3) 7857, 7955, 8159

ş. -large (8) 2842, 5887, 10008,
10051, 10060, 10426, 11403, 11481

ş. -leri (3) 10122, 11182, 12063

ş. -lerinden (1) 11420

ş. -lerini (2) 7338, 10120

ş. -lerini (1) 6476

ş. -lerni (17) 145, 437, 2594, 2798,
2828, 6198, 6612, 9567, 9700, 10125,
10182, 10519, 11165, 11212, 11366,
11723, 12835

ş. -lerniñ (10) 4699, 6624, 7617,
8286, 9458, 10161, 10184, 11527, 11634,
13129

ş. -m (2) 8367, 11397

ş. -mi (3) 143, 2783, 8151

ş. -miz (1) 7720

ş. -ñ (1) 12202

ş. -ñe (1) 10623

ş. -nen (4) 4391, 10421, 10953,
11531

ş. -ni (55) 459, 830, 847, 1170,
1210, 1443, 1523, 1718, 2051, 2218, 2522,
2634, 2657, 2829, 2986, 3033, 3141, 3231,
3602, 4163, 5998, 8171, 8319, 8373, 9153,
9269, 9399, 9779, 9812, 9881, 9885, 9909,
10047, 10266, 10343, 10424, 10524,
10730, 10963, 11038, 11183, 11261,
11296, 11322, 11398, 11411, 11487,
11681, 11759, 12099, 12172, 12223,
12350, 12607, 12950

ş. -niñ (7) 1718, 3079, 3561, 8372,
8552, 9010, 10429

ş. -siz (1) 5687

şeytan : şeytan.

ş. (4) 92, 117, 655, 6488

ş. -niñ (1) 12829

şibala- : çubukla vurmak.

ş. -ğan (1) 6736 (pr.)

şık : şak diye ses çıkması.

ş. etip (1) 1923

şıklan- : sürtünmek.

ş. -p (2) 4090, 10679

şımşık : kanarya.

ş. (1) 6130

şınşıkla- : zaman zaman ağlaşmak.

ş. -p başladı 12672
ş. -p turgan (1) 1926 (pr.)
şıpıldat- : şakırdatmak.
ş. -p 1878
şıpır- : kırbaçlamak, kamçılama;
şiddetle akmak.
ş. -a 5723
ş. -dı 4405
şıpırt- : şaklatmak.
ş. -a 8619
ş. -kan 6704 (pr.)
ş. -p başladı 7058
ş. -tı 352, 3307
şıpla- : tıka basa doldurmak.
ş. -ğan soñ 5664
ş. -p 6658
şıra : öz su.
ş. -sı 1457, 8672
ş. -sından 430
ş. -sını 1424
şırlıda- : şırıldamak.
ş. -p 9531
şır-suv : iyice ıslanmak.
ş. 7274
şırtıldat- : şaklatmak.
ş. -p 1772
ş-iş : sus anlamında bir söz.
ş. (1) 11551
şıtır-şıtır : çıtır çıtır.
ş. (1) 8250
şiar : duyuş, düşünüş, ülkü.
ş. -ı (1) 12734
ş. -ını (1) 4742
şifer : arduvaz.
ş. (1) 8713
ş. -li (1) 943
şifonyer : şifonyer, çamaşır dolabı.

ş. (3) 1239, 2560, 4768
ş. -ni (1) 11837
ş. -niñ (3) 9026, 10037, 12256
şiir : şiir.
ş. (2) 6166, 6186
ş. -ler (1) 7117
ş. -lerde (1) 7116
ş. -lerdir (1) 7116
ş. -leri (2) 7157, 7158
ş. -lerinde (1) 7155
ş. -niñ (1) 6200
ş. -ñni (1) 8406
şikayet : şikayet.
ş. -lernen (1) 8181
ş. -nen (1) 12393
ş. et- : şikayet etmek.
ş. -ecegim (1) 3127
ş. -esiñiz (1) 1277
ş. -medi (1) 129
ş. -mege (1) 4038
şikayetle- : şikayet etmek.
ş. -mege (1) 11702
şikayetlen- : şikayet etmek, yakınmak,
sızlanmak.
ş. -e (2) 124, 10225
ş. -gen (2) 9568, 11800 (pr.)
ş. -genini (1) 10877
ş. -me (1) 7378
ş. -mege (1) 11489
ş. -mese (1) 12607
şimal : kuzey.
ş. (5) 450, 5495, 5916, 7873, 8786
Şimbay : Şimbay.
Ş. -dan (1) 8825
şimdi : şimdi, şu an.
ş. (297) 59, 64, 94, 123, 153, 216,
219, 235, 583, 627, 784, 870, 1095, 1119,

1320, 1343, 1345, 1373, 1518, 1606, 1636,
1699, 1705, 1841, 1883, 1990, 2021, 2049,
2129, 2142, 2239, 2241, 2243, 2278, 2438,
2448, 2459, 2488, 2505, 2556, 2601, 2603,
2681, 2742, 2807, 2855, 3056, 3061, 3097,
3250, 3369, 3378, 3449, 3557, 3562, 3564,
3807, 3955, 4041, 4058, 4082, 4130, 4176,
4251, 4253, 4258, 4261, 4323, 4329, 4374,
4562, 4610, 4664, 4667, 4845, 4893, 4896,
4934, 4943, 4988, 5039, 5236, 5250, 5270,
5286, 5313, 5334, 5344, 5391, 5447, 5577,
5582, 5585, 5617, 5629, 5636, 5667, 5699,
5770, 5788, 5836, 5875, 5917, 6305, 6319,
6357, 6371, 6475, 6579, 6591, 6624, 6659,
6706, 6864, 6891, 6926, 6935, 7004, 7124,
7195, 7200, 7210, 7289, 7292, 7402, 7423,
7460, 7541, 7621, 7711, 7731, 7745, 7747,
7788, 7830, 7843, 7880, 7907, 7959, 8038,
8085, 8130, 8135, 8334, 8389, 8472, 8480,
8559, 8596, 8666, 8684, 8699, 8714, 8738,
8775, 8797, 8855, 8913, 8916, 8950, 8963,
9004, 9019, 9042, 9121, 9140, 0155 (2),
9163, 9177, 9188, 9192, 9197, 9329, 9351,
9359, 9360, 9380, 9470, 9544, 9628, 9633,
9673, 9745, 9748, 9842, 9849, 9926, 9949,
9958, 10042, 10056, 10113, 10183, 10216,
10233, 10256, 10432, 10454, 10468,
10499, 10537, 10542, 10545, 10568,
10598, 10616, 10652, 10654, 10658 (2),
10662, 10676, 10685, 10715, 10808,
10817, 10839, 10863, 10870, 10872,
10928, 10942, 10945, 10984, 10997,
11001, 11035, 11038, 11122, 11226,
11237, 11247, 11253, 11298, 11331,
11414, 11493, 11500, 11521, 11560,
11594, 11609, 11644, 11733, 11734,
11752, 11775, 11804, 11807, 11853,
11871, 11887, 11931, 11954, 11966,
11967, 11980, 11995, 12041, 12063,
12065, 12066, 12069, 12099, 12117,
12158, 12172, 12227, 12231, 12292,
12404, 12408, 12461, 12481, 12517,
12549, 12570, 12767, 12817, 12824,
12891, 12895, 12911, 12933, 12945,

12951, 12956, 12961, 12964, 12995,
13025, 13040, 13110, 13135, 13143, 13174

ş. -ge kadar (1) 9603

ş. -gece (2) 9500, 11411

ş. -ki (8) 364, 1339, 3457, 4040,
4303, 4706, 10648, 12219

ş. -kinden (1) 4842

şimdiçik : şimdi, şu anda.

ş. (5) 2127, 7322, 7335, 7412, 7417

şimdilik : şimdiki zaman için.

ş. (37) 719, 894, 949, 1402, 2326,
2750, 3248, 3805, 4145, 4236, 4570, 4703,
4720, 4785, 5259, 5316, 5380, 5482, 5677,
5814, 5901, 5993, 6398, 6967, 7254, 7559,
8817, 8943, 9629, 10261, 11246, 11544,
11876, 11912, 11914, 12457, 12560

şingenlik : sıvı.

ş. -ni (4) 4235, 4240, 6272, 11796

şirin : tatlı, şirin.

ş. (10) 1279, 1554, 2480, 2507,
3499, 5316, 5834, 6085, 8507, 12855

Şirin : Ferhat ile Şirin halk
hikayesindeki kahraman.

Ş. (4) 3497, 12740, 12747, 12757

Ş. -ge (2) 12763 (2)

Ş. -idir (1) 12816

Ş. -ni (1) 12760

Ş. -niñ (3) 12741, 12759, 12768

şiş : şiş.

ş. (1) 1090

şişe : şişe.

ş. (7) 5084 (2), 5085, 7328, 7628,
8512, 8516

ş. -çigi (1) 2420

ş. -lerni (2) 5085, 5087

ş. -ni (4) 2383, 12128, 13156,
13176

ş. -si (1) 13156

ş. -sini (1) 851
ş. -siniñ (1) 12132
şışman : şışman.
ş. (3) 4408, 5057, 5065
şizofreniya : şizofreni.
ş. (2) 4781 (2)
şlapa : şapka.
ş. (1) 8188
ş. -larını (1) 4322
ş. -lı (2) 333, 5714
ş. -sı (1) 8007
şoför : şoför.
ş. (1) 9144
ş. -ı (1) 9144
ş. -ını (1) 9199
ş. -lar (1) 9194
şorbacı : sahip, efendi, patron.
ş. (8) 1527, 1916, 1931, 1988, 2017, 2306, 6724, 8336
ş. -ından (1) 7243
ş. -ları 5579, 12448
ş. -m 2128, 7759
ş. -mız (1) 10783
ş. -ñ (2) 7757, 11611
ş. -niñ (3) 751, 754, 4046
ş. -sı (13) 32, 830, 1065, 1160, 1552, 1934, 1965, 2040, 2059, 5634, 7311, 8689, 8756
ş. -sıdır (1) 3672
ş. -sına (1) 427
ş. -sından (1) 362
şorbacılık : patronluk.
ş. (2) 1937, 2656
şöfer : şoför.
ş. (15) 504, 915, 977, 982, 1050, 1143, 1150, 7043, 7611, 8627, 10129, 10150, 10155, 10160, 10231

ş. -ge (5) 552, 981, 1143, 1145, 1150
ş. -i (2) 466, 4775
ş. -ine (1) 517
ş. -ler (3) 5050, 5051, 5055
ş. -lerden (1) 5049
ş. -lerge (1) 701
ş. -leri (1) 5048
ş. -lernen (1) 506
ş. -nen (2) 7617, 10121
ş. -ni (1) 1132
ş. -niñ (3) 4949, 8868, 10163
şöyle : şöyle, şunun gibi.
ş. (18) 774, 917, 2840, 2903, 3009, 3670, 3821, 5368, 6005, 7523, 8292, 8672, 10310, 11015, 11241, 11957, 12509, 13010
şpaklövka : macunlama, boyacı macunu.
ş. (1) 11782
şprits : şırınga, enjektör.
ş. -leri (1) 7586
ş. -lerni (1) 7560
Şreder : Şreder.
Ş. (2) 714, 1520
ş-ş : sus, sessiz ol anlamında bir söz.
ş. (1) 2355
ştan : pantolon.
ş. (5) 464, 3181, 4933, 4934, 7334
ş. -çığı (1) 329
ş. -ı (1) 9376
ş. -ına (1) 1189
ş. -ını (2) 292, 7309
ş. -ınıñ (2) 1022, 4409
ş. -lar (1) 3083
ş. -ları (1) 7626
ş. -larını (1) 7700

ş. -ların (1) 5532
ş. -lı (1) 4458
ş. -nı (1) 3294
ş. -nını (1) 11006
ştraf : para cezası.
ş. (5) 2774, 2787 (2), 2928, 2934
ş. -ını (1) 2782
şu : şu.
ş. (262) 126, 213, 347, 348, 409, 435, 470, 490, 540, 542, 544, 573, 691, 742, 794, 910, 914, 933, 950, 987, 1008, 1010, 1053, 1106, 1160, 1166, 1215 (2), 1258, 1280, 1338, 1350, 1457, 1458, 1471, 1490, 1491, 1538, 1555, 1562, 1563, 1607, 1629 (2), 1656, 1672, 1691, 1694, 1707, 1974, 1979, 1991, 2051, 2106, 2108, 2153, 2178, 2185, 2188, 2202, 2214, 2219, 2239, 2249, 2274, 2291, 2493, 2540, 2582, 2595, 2641, 2648, 2711, 2743 (3), 2762, 2821, 2827, 2946, 3002, 3021, 3155, 3256, 3322, 3329, 3338, 3422, 3460, 3467, 3470, 3748, 3922, 3938, 3981, 4054, 4124, 4170, 4199, 4240, 4244, 4266, 4425, 4523, 4566, 4585, 4589, 4596, 4610, 4631, 4639, 4678, 4695, 4700, 4708, 4717, 4720, 4724, 4736, 4753, 4756, 4775, 4793, 4802, 4995, 5048, 5151, 5157, 5167, 5205, 5239, 5317, 5352, 5380, 5387, 5415, 5421, 5462, 5495, 5542, 5576, 5666, 5694, 5702, 5732, 5742, 5752, 5753, 5838, 5910, 5915, 5943, 6007, 6085, 6094, 6142, 6163, 6220, 6265, 6335, 6340, 6356, 6492, 6499, 6562, 6714, 6742, 6784, 6873, 6892, 6927, 6951, 7088, 7124, 7154, 7157, 7226, 7254, 7281, 7294, 7302, 7327, 7338, 7408, 7476, 7492, 7581, 7588, 7675, 7679, 7703, 7711, 7719, 7811, 7827, 7902, 8045, 8104, 8108, 8188 (2), 8199, 8201, 8231, 8234, 8242, 8244, 8263, 8346, 8348, 8464, 8602, 8630, 8643, 8668, 8687, 8767, 8850, 8896 (2), 8921, 8967, 8981, 8995, 9001, 9057, 9079, 9096, 9246, 9369, 9374, 9454, 9554, 9822, 9860, 9902, 9934, 10176,

10207, 10327, 10328, 10343, 10406, 10580, 10627, 10633 (2), 10725, 10837, 10854, 10989, 11148, 11441, 11550, 11738, 12234, 12362, 12467, 12717, 12750, 12809, 12819
ş. -day (1) 8809
ş. edi (3) 3388, 5446, 7587
ş. eken (1) 5911
ş. -lar (1) 10417
ş. -larga (1) 133
ş. -mı (1) 6711
ş. -ña eken (1) 8969
ş. -nda (23) 32, 87, 566, 619, 779, 1096, 1414, 3733, 4134, 5086, 5115, 5271, 5323, 5363, 5460, 5898, 6269, 6463, 6933, 7580, 8184, 10744, 12350
ş. -ndan (2) 788, 8828
ş. -ndan soñ (5) 2701, 3426, 9371, 10193, 10317
ş. -nı (15) 104, 611, 2916, 3643, 4058, 4371, 5987, 6333, 7113, 7543, 8971, 9512, 11245, 12244, 12727
ş. -nıñ (4) 4790, 5528, 6916, 8188
ş. -nıñ içün (76) 262, 264, 481, 491, 499, 574, 1056, 1080, 1181, 1222, 1463, 1473, 1568, 1661, 1944, 2326, 2471, 2746, 2872, 3001, 3036, 3140, 3392, 3639, 3692, 3696, 3814, 3839, 4063, 4107, 4221, 4268, 4486, 4640, 4682, 4764, 4958, 5072, 5290, 5506, 5922, 6277, 6361, 6363, 6436, 6490, 6581, 6715, 7084, 7179, 7239, 7487, 7619, 7650, 7740, 7919, 7959, 8180, 8357, 8651, 8757, 9156, 9289, 9568, 10007, 11064, 11185, 11248, 11511, 11658, 11683, 11911, 12001, 12148, 12226, 12240
ş. -nıñ kibi (1) 4549
ş. -nıñle (1) 7245
ş. -sı (1) 1496
şube : şüphe, kuşku, kuruntu.

ş. (7) 478, 856, 2209, 3993, 6006, 7613, 12244

ş. -ge (1) 2546

ş. -ler (1) 10317

ş. -leri (1) 9571

ş. -nen (3) 2545, 9767, 11477

ş. -ñiz (1) 8212

ş. -si (1) 10390

şubelen- : şüphe etmek, endişe etmek.

ş. -di (2) 5875, 6102

ş. -e edi (1) 11387

ş. -gen edim (1) 11925

ş. -meseler (1) 9769

ş. -meyim (1) 607

ş. -meyip (1) 4867

ş. -meyler (1) 3136

ş. -rler (1) 9769

ş. -vini (1) 9130

şubelendir- : şüphelendirmek, endişelendirmek.

ş. -e edi (1) 5591

ş. -ici (1) 9412

şubeli : şüpheli.

ş. (4) 1106, 1146, 2271, 6830

şubesiz : şüphesiz.

ş. (15) 1367, 2252, 2453, 2749, 3259, 3799, 4135, 4259, 7083, 8205, 8571, 8831, 11181, 11183, 13014

şuvat : bir içecek.

ş. (11) 4992, 5298, 5665, 5744, 5843, 8696, 8699, 8727, 8761, 8795, 8800

ş. -nı (3) 5665, 5848, 8837

ş. -nñ (2) 8801, 8834

ş. -tan (1) 8833

şuvulda- : gürlüdemek, hışırdamak, şırıldamak, şakırdamak.

ş. -p (1) 6797

ş. -p turğan (1) 7945 (pr.)

ş. -p ketti (3) 9517, 10468, 11988

ş. -p kete (1) 11813

şuvultı : gürültü, uğultu, ses.

ş. -nen (1) 11117

şükür : şükür, şükran.

ş. (6) 130, 2714, 4480, 8256, 8477, 8568

ş. -ler olsun (8) 1541, 8942, 11488, 11544, 11682, 11850, 11886, 12614

ş. et- : şükretmek.

ş. -mesem (1) 131

ş. -mek kereksiñ (1) 6613

Şveytsariya : İsviçre.

Ş. (1) 2163

T

ta : ta “bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz”.

t. (10) 1009, 1504, 2056, 2576, 4070, 4455, 4594, 5221, 5278, 8779

taaciple : hayretle, şaşkınlıkla.

t. (1) 680

taaciplen- : şaşırarak, hayran kalmak.

t. -di (8) 1181 (2), 9145, 9441, 9942, 10047, 11667, 13114

t. -e (1) 4332

t. -e edi (2) 3213, 10728

t. -esiñ (1) 939

t. -gen (1) 12015 (zm.)

t. -gen (6) 3173, 10164, 10822, 11616, 12006, 12395 (pr.)

t. -geninden (2) 7003, 12290

t. -medi (1) 11715

t. -memek (1) 9915
t. -p (9) 1617, 8909, 9340, 10150, 10541, 10832, 10951, 11230, 11580
taaciplendir- : şaşırtmak.
t. -e (1) 5269
taaciplenil- : şaşırmak.
t. -ecek (2) 9190, 10804 (pr.)
taacipli: hayretli, şaşkın.
t. (6) 5959, 6863, 7582, 11646, 13015, 13118
t. eken (1) 1496
taba : -e doğru.
t. (25) 765, 886, 1774, 1785, 1805, 3217, 3267, 3316, 3893, 4353, 4467, 4974, 5418, 5687, 5733, 6228, 6426, 7677, 8219, 8245, 8952, 8977, 9384, 9441, 11243
tabağ (-ğı) : tabak.
t. (6) 1669, 2343, 5294, 5298, 7390, 8225
t. -ı (1) 10745
t. -ını (1) 7215
t. -ka (5) 4271, 5302, 8228, 8420, 8517
t. -larnıñ (1) 10072
t. -nı (3) 7391, 7430, 10045
t. -ta (1) 7390
tabaka : üst sınıf, elit tabaka.
t. (1) 8295
t. -dan (2) 7848, 7850
t. -ğa (5) 6754, 6756, 7852, 7887, 8024
tabakadaş : aynı tabakadan olan.
t. (1) 8322
taban : ayağın altı, taban; yer, alt.
t. -ğa (2) 10040, 12506
t. -ına (1) 10027
t. -ını (1) 11235
t. -lı (1) 9713

tabelcilik : işçi ve memurların günlük çalışmalarının kaydeden kişi, çalışma grafiğini tutan kişi.
t. (1) 11694
tabi : bağımlı.
t. ol- : bağımlı olmak.
t. -a (1) 11200
t. -dı (1) 10149
t. -mağa (1) 11975
t. -p (1) 10429
tabiat : tabiat, doğa; huy, karakter.
t. (21) 55, 455, 1205, 1473, 1515, 1600, 2450, 3660, 5274, 5288, 5337, 5534, 6449, 6319, 9290, 9549, 9763, 9879, 11536, 11927, 12793
t. -ı (6) 29, 2441, 10200, 11633, 11930, 12545
t. -ını (11) 6688, 8308, 9212, 9565, 10457, 10528, 10725, 10844, 11492, 11928, 12313
t. -ınıñ (1) 12051
t. -ları (2) 277, 13068
t. -larına (1) 4072
t. -lı (6) 5280, 9084, 9238, 10342, 12516, 13052
t. -m (1) 9399
t. -nı (2) 2506, 9761
t. -nıñ (3) 761, 1441, 12096
t. -ñız (1) 6450
t. -ñnı (1) 5479
tabiatsız : huysuz.
t. (1) 4901
tabiatsızlık (-ğı) : huysuzluk.
t. -ı (1) 10430
tabiiy : doğal, tabii.
t. (9) 1379, 3607, 4248, 9289, 10275, 11626, 11629, 11630, 12738
tabiy : doğal, tabii.

t. (7) 1223, 2739, 5020, 5673, 6901, 6939, 9006

taacipli : hayretli.

t. (1) 5982

tafsilatlı : ayrıntılı olarak.

t. (6) 2330, 3015, 7006, 7172, 7952, 8134

Taḥir Usmanoviç: Tahir Usmanoviç.

T. (3) 12868, 12871, 12879

T. -nen (1) 12879

Taḥir : Tahir.

T. (1) 12874

taḥta : tahta.

t. (13) 2579, 2901, 4768, 5471, 8599, 10410, 10479, 10480, 10499, 10646, 11260, 11322, 11814

t. -da (1) 1045

t. -sı (1) 7263

t. -sına (1) 6428

t. -sında (1) 5309

Taḥtaköpür : Tahtaköpür.

T. (3) 5205, 7618, 7622

T. -ge (1) 5331

T. -den (1) 8825

T. -ge (1) 7546

tain : tayin.

t. et- : atamak, tayin etmek.

t. -ti (2) 78, 5616

t. -tiler (1) 4746

t. -ken soñ (1) 5497

t. etil- : atanmak.

t. -gen (1) 4215 (pr.)

t. -gen soñ (1) 5159

t. -sin (1) 5309

t. -gen edi (1) 5333

tainle- : atamak.

t. -di (1) 8954

tainlen- : atanmak.

t. -dimi (1) 7937

t. -gen edi (1) 7630

taḥ- : takmak.

t. -қан (1) 2312 (pr.)

t. -maḥ (1) 5020

t. -p (5) 241, 6644, 6648, 8326, 11623

t. -tı (2) 441, 9644

t. -tıñız (1) 600

taḥat : güç, kuvvet.

t. (3) 4854, 5839, 11675

t. -ı (2) 3901, 5217

t. -m (1) 11490

t. -tan (3) 3310, 3894, 9040

taḥatlı : güçlü, kuvvetli.

t. (3) 1150, 7301, 11067

taḥatsızlıḥ : güçsüzlük, zayıflık.

t. -tan (1) 46

taḥdim : sunma, tanıtmak.

t. et- : tanıtmak, tanıştırmak.

t. -ecek (1) 2802 (zm.)

t. -ti (3) 3176, 3178, 12832

t. etil- : tanıştırmak.

t. -diler (1) 3183

taḥdir : kader, kısmet, yazı; o durumda, böyle olunca.

t. (3) 2865, 6442, 11165

t. -de (1) 3340

t. -i (8) 1845, 2051, 3471, 6774, 7213, 7855, 8181, 11192

t. -ine (4) 469, 541, 4811, 7138

t. -inen (1) 11189

t. -ini (3) 1952, 3606, 4372

t. -leri (2) 2605, 3801

t. -m (2) 4382, 7377

t. -me (2) 4379, 7495

t. -miz (1) 5961
t. -ñe (1) 7378
takılda- : tıkırdamak, takırdamak.
t. -dı (1) 11740
takıldat- : tıkırdatmak, takırdatmak.
t. -p (1) 11742
takıldı : tıkırtı., takırtı.
t. -sı (1) 4002
takııl- : takılmak, takma işi yapılmak.
t. -ğan (2) 2557, 12444 (pr.)
t. -p (2) 9298, 11867
takıım : ekipman, takım; benzer, gibi.
t. (3) 10045, 11020, 12953
t. -ları (1) 359
takıın- : kendine takmak.
t. -ğan (1) 1768 (pr.)
takıır : boş, kuru.
t. (7) 500, 648, 4708, 7031, 8526, 12441, 12752
takıırdat- : tıkırdatmak, takırdatmak.
t. -p (1) 6822
t. -p başladı (1) 1736
t. -tı (1) 10882
takileş- : azarlamak, hırpalamak.
t. -p başlağanlarına (1) 5096
takııye : takke, başlık.
t. -ge (1) 7567
t. -ñini (1) 7592
t. -sini (3) 1249, 7567, 7569
takımaqla- : ağlayıp sızlamak.
t. -mağa (1) 1874
taksi : taksi.
t. -ge (1) 7662
takt : tempo.
t. (1) 8207

tal : söğüt.
t. (6) 569, 810, 4974, 5197, 7668, 7675
tal- : dalmak.
t. -p başladılar (1) 7262
talak : dalak
t. -ı kat- : ?
t. -p (2) 1894, 8928
talaka : imece.
t. (3) 5984, 6014, 7744
t. -da (2) 5452, 5469
t. -ğa (5) 5439, 6573, 7776, 7789, 7799
tala- : yağma etmek.
t. -p kettiñiz (1) 1902
talap (-bı) : istek, talep.
t. -ı (2) 1930, 2957
t. -ını (1) 6002
t. -larına (1) 75
t. -larını (1) 5817
t. et- : istemek.
t. -e (6) 1599, 5372, 6877, 7986, 9525, 12943
t. -erim (1) 7862
t. -ken (2) 2824, 9541 (pr.)
t. -kenini (1) 6751
t. -mege (1) 2928
t. -p (1) 6048
t. -ti (1) 7072
t. -tiñiz (1) 2994
t. olun- : istenilmek.
t. -ğan (1) 5338 (pr.)
talapkar : özenli, çalışkan.
t. (1) 10324
talaş- : dalaşmak, kavga etmek.
t. -mağa (1) 3899
t. -p (1) 5757

t. -rlar (1) 2026
talay : kimi, biraz.
t. -dan (1) 10086
talda : gölge, korunacak yer.
t. (1) 12087
t. -ğa (1) 9996
t. -sına (1) 12041
t. -sındam (1) 7669
talebe : öğrenci.
t. (1) 2511
t. -ler (1) 7173
t. -leri (1) 4203
t. -lerinde (1) 9280
t. -si (2) 3162, 10568
t. -siniñ (1) 11806
talğın : ?
t. (1) 6189
talıķ : ılık.
t. (1) 5655
taliy : kader, kısmet.
t. (1) 11238
t. -ge (1) 13124
t. -i (5) 1492, 11503, 11588, 11698, 12520
t. -ini (3) 11209, 11880, 1225
tal : dal.
t. -lar (1) 992
t. -larnı (1) 5242
tam : tam olarak, bütünüyle.
t. (2) 7107, 8620
tamaķ (-ğı) : boğaz, gırtlak.
t. -ı (1) 8797
t. -ını (1) 8794
t. -ları (1) 724
t. -m (1) 4105
t. -ña (1) 1444
tamam : tam, eksiksiz.

t. (32) 1337, 1363, 1861, 2112, 2239, 2369, 2414, 2436, 3153, 3482, 3915, 3991, 4135, 4665, 5218, 6276, 7308, 7773, 8346, 8473, 8489, 8734, 9278, 9458, 9514, 9578, 10260, 10331, 10467, 11147, 12791, 13081
tamamile : tamamen.
t. (1) 9232
tamçı : damla.
t. (10) 930, 2367, 2633, 3515, 4209, 6848, 7493, 10536, 11786, 12752
t. -ları (4) 478, 7705, 10252, 11765
t. -sı (1) 8662
t. -sına (1) 3079
tam- : damlamak.
t. -dı (1) 2633
t. -dılar (1) 9055
tamğa : damga, işaret, leke.
t. (5) 404, 406, 2311, 4983, 6595
t. -ları (1) 7039
t. -larnı (1) 6612
t. -nı (1) 4982
t. -sı (1) 411
tamır : kök.
t. (1) 5354
t. -ı (5) 1602, 1603, 5376, 5527, 9989
t. -ında (1) 538
t. -ından (1) 2867
t. -ını (2) 5356, 5375
t. -ları (3) 520, 531, 5507
t. -larını (3) 5437, 5449, 5526
t. -larınıñ (1) 3894
t. -lı (1) 2260
t. -sız (2) 3445, 5264
tamız- : damlamak, damlatmak.
t. -dı (2) 6793, 8645
tamir : tamir.

t. -den soñ (1) 11486
tamla- : damlamak.
t. -p turalar (1) 479
t. -p turğan (1) 802 (pr.)
tamşan- : bir şeyin tadını anlamak
için ağızda hareketler yapmak.
t. -a (1) 9302
t. -dı (1) 11655
tam-taķır : bomboş, kupkuru.
t. (2) 4708, 12752
tañ : gün ağarması, şafak vakti,
tan.
t. (17) 1136, 1138, 1152, 3942 (3),
3949, 3959, 4156, 4201, 5788, 5913, 5921,
5923, 6187, 7721, 11125
t. -da (5) 751, 9884, 10601, 11135,
12280
tana : dana.
t. (1) 4293
tandır : tandır.
t. (1) 4436
tanı- : tanımak, bilmek; dikkate
almak.
t. -dı (19) 1092, 1140, 2312, 3055,
3168, 3317, 3465, 3895, 6642, 6738, 8223,
8931, 9130, 9494, 10170, 10798, 10979,
13110, 13113
t. -dılar (1) 7664
t. -ğan (3) 1779, 10898, 12516 (pr.)
t. -ğan kibi (1) 1847
t. -ğanlar (2) 8206, 9788
t. -madı (3) 331, 6691, 6735
t. -madılar (1) 6883
t. -madım (1) 6041
t. -madıñ (1) 13121
t. -mağa (1) 6692
t. -mağan (2) 9870, 11897 (pr.)
t. -mağan soñ (1) 13125

t. -mağanlar (1) 5425 (pr.)
t. -maķ (4) 1295, 1872, 9381, 13111
t. -may (3) 5009, 13122, 13130
(zm.)
t. -may ediler (1) 8206
t. -may ekenmiz (1) 9356
t. -maycaķ (1) 2324 (pr.)
t. -maycaķ (1) 3327 (zm.)
t. -maycaķ ola (1) 5223
t. -mayım (3) 5025, 5026, 12035
t. -p (4) 6729, 6980, 11736, 13038
t. -p olamadı (2) 3438, 3439
t. -p olamayım (1) 3442
t. -r ediñiz (1) 9359
t. -sa kerek (1) 3574
t. -sın (1) 13126
t. -y (4) 3329, 6003, 6737, 8754
t. -y ediler (1) 7716
t. -y edilermi (1) 11069
t. -y eken (1) 8135
t. -y ekensiñiz (1) 9383
t. -yım (2) 8257, 9629
t. -ylar (2) 2922, 3824
tanıl- : tanınmak.
t. -ğan (1) 2600 (pr.)
t. -maķ (1) 11753
tanış : tanıdık.
t. -ı (4) 1547, 2545, 9081, 9974
t. (10) 1017, 1468, 3173, 7631,
9383, 9396, 10120, 10670, 11046, 12773
t. edi (3) 3809, 6959, 7923
t. -ına (1) 13109
t. -ını (3) 3752, 9451, 12501
t. -lar (1) 63
t. -ları (2) 9881, 11870
t. -larım (1) 12029
t. -larımız (1) 1258

t. -larını (1) 12033
t. -mız (1) 12289
t. et- : tanıştırmak.
t. -ken edi (1) 13066
t. -kenden (1) 5541
t. -mek (3) 13012, 13026,
13067
t. -meysizmi (1) 3174
t. -ti (3) 3669, 8109, 11748
t. -tik (1) 2258
t. -tiñ (1) 6392
t. ol- : tanışmak, bilgi sahibi
olmak.
t. (1) 8487
t. -acaqlar (1) 7636 (zm.)
t. -ayıq (3) 9356, 11856,
13086
t. -dı (3) 573, 986, 5310
t. -dılar (2) 1037, 10282
t. -dım (2) 222, 8139
t. -ğan (3) 7062, 13027,
13028 (pr.)
t. -ğan edi (1) 5155
t. -ğan ediler (2) 1330,
12471
t. -ğanına (1) 9411
t. -ğanından (1) 4071
t. -ğanını (2) 3710, 8110
t. -ğanları için (1) 2530
t. -mağa (1) 485
t. -mağan (1) 11438
t. -mağ (2) 1569, 11092
t. -mağnıñ (1) 9370
t. -ñız (3) 5013, 5248, 7067
t. -p (1) 1701
t. -p keldiler (1) 2493
t. -r ekenler (1) 3163

t. -rmız (1) 3187
t. -sa (1) 10489
t. -salar (1) 4942
tanış- : danışmak.
t. -a (1) 27
t. -mağa (1) 584
t. -mağ (1) 10566
t. -p çıktı (1) 6881
tanış-biliş : tanıdık bildik.
t. -i (1) 6921
t. -ler (1) 6464
t. -leri (1) 3390
t. -lerine (1) 1709
t. -lerinin (1) 5319
t. -lerniñ (1) 709
tanıştır- : tanıştırmak.
t. -mağa (1) 1465
t. -malarını (1) 1412
t. -p olamazsıñ (1) 12066
tanıt- : tanıtmak.
t. -mağ (1) 720
t. -rmız (2) 2859, 3249
t. -tı (1) 4603
tanketka : terlik.
t. -lar (1) 9713
tañlay : damak.
t. -ına (1) 6372
tañrı : Tanrı, Allah.
t. (1) 2433
tans : dans.
t. -lar (1) 2351
Tan-Şan : Tan Şan.
T. (1) 517
tantana : tören, bayram.
t. (1) 4738
t. -sını (1) 5976

tantanalı	: törenli.		
	t. (3) 4734, 9011, 12709		
tap	: bile, dahi, hatta.		
	t. (3) 1118, 6050, 11513		
tap-	: bulmak.		
	t. (3) 1069, 8732, 8877		
	t. -a (2) 531, 10594		
	t. -a bileler (1) 7619		
	t. -a bilem (1) 11313		
	t. -acağ (1) 5693 (zm.)		
	t. -acağ eken (1) 1105		
	t. -alar (1) 6034		
	t. -almadılar (1) 2947		
	t. -almay edi (1) 9085		
	t. -almay yürgenini (1) 4564		
	t. -amadı (1) 3121		
	t. -amadık (1) 7727		
	t. -amay (1) 10786 (zm.)		
	t. -amız (1) 1007		
	t. -ar (8) 2701, 2798, 6922, 8179,		
10498,	10585, 11575, 12517		
	t. -arım (7) 1073, 3749, 6861, 9854,		
11496,	12035, 12082		
	t. -armız (3) 1112, 5363, 8942		
	t. -arsıñ (4) 989, 7197, 8778, 11513		
	t. -ıcı (1) 6609		
	t. -қан (3) 5707, 9971, 10867 (pr.)		
	t. -қан olsa (2) 823, 12021		
	t. -қан olsam (1) 9039		
	t. -қан soñ (1) 8630		
	t. -қанда (2) 302, 4078		
	t. -қанı kibi (1) 11243		
	t. -қанını (1) 1288		
	t. -қansıñ (1) 8659		
	t. -madı (3) 510, 7822, 12020		
	t. -madım (1) 4504		
	t. -madiñız (1) 6104		
	t. -mağ (4) 1050, 6215, 8724,		
	11081		
	t. -mağan (1) 12202		
	t. -mağance (1) 3102		
	t. -mağandır (1) 5004		
	t. -mağ (9) 324, 1418, 1475, 5994,		
6974,	7319, 8439, 8684, 12224		
	t. -mağ içün (1) 3098		
	t. -mağ kerek (1) 684		
	t. -mağ kerekmiz (1) 6920		
	t. -mağnen (1) 391		
	t. -mağnıñ (2) 6268, 10801		
	t. -masalar (1) 5794		
	t. -masam (1) 12184		
	t. -may (2) 5224, 5946 (gr.)		
	t. -may (3) 8947, 9305, 12689 (zm.)		
	t. -maycaqsıñ (1) 2581		
	t. -mayım (1) 8561		
	t. -maylar (1) 5672		
	t. -ñız (2) 6100, 6956		
	t. -p (24) 1079, 1212, 1781, 1795,		
1800,	3145, 3147, 4994, 5193, 5216, 5226,		
6007,	6719, 6746, 7406, 7912, 8388, 8624,		
9579,	10787, 11165, 11368, 11594, 12887		
	t. -p alamazsıñ (1) 5935		
	t. -p olamadı (3) 1011, 9367, 9581		
	t. -p olamadım (1) 10821		
	t. -p olamadıñız (1) 11573		
	t. -p olamağan soñ (1) 12369		
	t. -p olamasa (1) 10364		
	t. -p olamay (1) 6790		
	t. -p olamay edi (1) 10960		
	t. -p olamazsıñ (1) 4653		
	t. -p olmadı (1) 6636		
	t. -sa (9) 1842, 3687, 4789, 5947,		
9300,	10874, 11226, 11483, 11546		
	t. -sam (1) 1542		

t. -sañ (3) 354, 1973, 3450
t. -sınlar (1) 1920
t. -tı (14) 2540, 4137, 4658, 4997, 6489, 7855, 8375, 8739, 9373, 9452, 9973, 12265, 13156, 13170
t. -tık (1) 2304
t. -tılar (2) 7762, 8973
t. -tım (2) 687, 5095
t. -tıñ (3) 7234, 9685, 10399
tapa : mantar, tıpa.
t. (1) 2383
t. -ayık (1) 7757
t. -ayım (1) 11291
t. -sını (3) 3103, 12132, 8801
tapanca : tabanca.
t. -ğa (1) 5753
tapçan : tahta kerpiç veya topraktan yapılmış sedir.
t. (1) 1533
t. -ğa (2) 3574, 6852
tapıl- : bulunmak, ortaya çıkmak.
t. -a (7) 497, 5999, 8554, 11001, 11870, 12582, 12975
t. -dı (4) 80, 3823, 5681, 10853
t. -dılar (1) 9788
t. -ğan (1) 11324 (pr.)
t. -ğan (2) 5229, 12639 (zm.)
t. -ğan edi (1) 9439
t. -ğanga (1) 10098
t. -madı (2) 5104, 6127
t. -madımı (1) 12523
t. -masa (1) 4905
t. -may (1) 10400
t. -r (6) 2789, 4918, 5777, 5984, 8337, 11510
t. -rmı eken (1) 2535
t. -sa (2) 4904, 10857

tapiş- : buluşmak.
t. -kanları kibi (1) 11070
t. -sa (1) 6171
tapıştır- : bulmak, tanımak, birini çıkartmak.
t. -alması (1) 13109
tapta- : çiğnemek.
t. -dı 2831, 10013
t. -ğan (1) 4872 (zm.)
t. -mağ (1) 8337
t. -masın (1) 11577
t. -maycağ (1) 2170 (zm.)
t. -maz (1) 177
t. -p (4) 5247, 5578, 8096, 8657
t. -p kelmekte (1) 3424
t. -p yürgen (1) 128 (pr.)
t. -p yürmege (1) 1704
t. -sın (1) 11577
t. -sıñmı (1) 4498
tap-takır : bomboş.
t. (1) 12441
taptal- : çiğnenmek.
t. -a (1) 9277
t. -ğan (1) 7914 (pr.)
tar : dar, sıkı.
t. (15) 464, 721, 2575, 3423 (2), 3429, 3430, 5030, 5072, 5532, 6796, 7960, 9337, 10463, 11619
tara- : taramak.
t. -dı (2) 3105, 5006
t. -ğan (1) 6040 (zm.)
t. -mağta (1) 9051
t. -p (8) 463, 3410, 6038, 6599, 6606, 6787, 7340, 8992
t. -rken (1) 10135
taraf : taraf, kenar, yön, yer.

t. (54) 185, 370, 486, 638, 687, 841, 866, 1000, 1139, 1234, 1347, 1685, 2925, 3020, 3181, 3263, 3437, 3440, 3462, 3464, 3467, 3856, 3903, 3969, 3979, 4281, 4317, 4385, 4390, 4669, 4965, 5511, 5514, 5554, 5626, 5709, 5782, 6113, 6783, 6800, 6833, 7040, 7285, 7518, 7949, 8379, 8596, 8711, 8995, 9732, 9800, 11238, 11821, 11838

t. -ı (6) 2670, 3071, 4334, 5354, 5877, 11977

t. -ına (13) 509, 1135, 2275, 3073, 3520, 4538 (2), 5143, 5346, 5394, 5448 (2), 7270

t. -ında (11) 1652, 2497, 2755, 5100, 5496, 5904, 6000, 6998, 7934, 9337, 12738

t. -ındaki (6) 2583, 5953, 6634, 7522, 8599, 10230

t. -ından (13) 456, 509, 1223, 1893, 2393, 3605, 4378, 6526, 6729, 7169, 10724, 12713, 12733

t. -ını (2) 4802, 12625

t. -ka (41) 422, 544, 644, 691, 905, 1835, 1836, 2652, 3061, 3355, 3881, 3939, 4339, 4439, 5112, 5520, 6020, 6790, 7312, 7611, 7940, 7948, 7966, 8200, 8425, 8735, 8741, 8786, 8866, 8880, 9528, 10425, 10564, 10591, 10650, 10654, 10699, 10948, 12075, 12338, 12524

t. -kamu (1) 10562

t. -larda 6722, 11870

t. -larğa (1) 366

t. -ları (2) 1610, 4705

t. -larında (1) 4650

t. -mdan (1) 104

t. -nı (2) 5345, 8090

t. -nıñ (2) 3803, 3804

t. -ta (10) 4048, 4440, 7483, 8090, 8740, 10753, 12010, 12084, 12556, 12568

t. -taki (3) 3953, 9679, 10046

t. -tan (19) 742, 1081, 3054 (2), 3591, 3621, 3846, 4393, 4764, 6050, 6696, 7727, 8787, 8789, 9775, 10049, 10423, 12088, 12972

tarafdar : yandaş, taraftar.

t. -ı (1) 4720

t. -ı edi (1) 6934

tarak : tarak.

t. (1) 3104

tarakot : dereotu.

t. (1) 1667

taral- : taranmak.

t. -ğan (1) 8197 (pr.)

Taranrog : Taranrog.

T. (1) 12730

taraş : ?

t. -çığı (1) 4351

t. -çıķ (1) 4362

tarelka : tabak.

t. (1) 10546

tarif : tarif.

t. edil- : tarif edilmek.

t. -mez (1) 260

t. et- : tarif etmek.

t. -mekniñ (1) 7077

tariğ : tarih.

t. 437, 2261, 2671, 5266, 9673

t. -ı 1555, 4509, 7103, 7112, 7143

t. -ına (1) 5481

t. -ında (1) 1645

t. -inen (2) 1482, 7104

t. -ını (3) 1533, 3613, 7180

t. -ka (1) 4722

t. -nı (2) 579, 2681

t. -te (1) 2672

tarihiy : tarihi.

t. (6) 1565, 1643, 3576, 7139, 7636,
7642

tarla : tarla.

t. (2) 6197, 10577
t. -da (2) 6192, 10233
t. -dan (3) 9537, 10008, 10067
t. -ğa (1) 9214
t. -lar (1) 5835
t. -larında (1) 2
t. -sını (2) 2170, 10515
t. -sınıñ (1) 9182

tarlık : darlık.

t. et- : darlık etmek, sıkmak,
bunaltmak.

t. -mekte (1) 9028

t. -er (1) 12065

tar-mar : dağınık, karışık, perişan.

t. etil- : bozguna uğratılmak.

t. -ecegini (1) 1964

t. ol- : dağılmak.

t. -p (1) 5051

tarpi : sepet, sele.

t. -çigini (1) 242

t. -lerge (1) 4201

t. -ni (1) 4203

t. -niñ (1) 819

t. -siniñ (1) 4205

tars : düşme, vurma, atma gibi
eylemler sırasında ortaya çıkan ses; pat, küt,
pat küt; sağlamca sıkıca anlamlarını veren
bir ses.

t. 4299, 6078, 10532, 10809, 11416

tarsık- : sıkılmak, daralmak.

t. -a 145, 1567

t. -am (1) 4601

t. -kan (1) 9457 (pr.)

t. -kanından (1) 8427

t. -kanını (1) 5676

t. -ma (1) 1226

t. -masını (1) 12149

t. -may (1) 1722 (zm.)

t. -mayım (1) 7344

t. -p 1356, 5096, 7242, 8756, 12355

t. -p başladılar (1) 6989

t. -p başlayım (1) 8575

t. -r (1) 3580

t. -tı 9200, 10360, 11424, 12778

t. -v (1) 9312

t. -vı (1) 7343

t. -vlarınıñ (1) 1362

tarsıka-tarsıka : sıkıla sıkıla.

t. (1) 2847

tart- : çekmek, uzatmak.

t. -acağ olup (1) 3273

t. -kanlarını (1) 3425

t. -masa (1) 6632

t. -ñız (1) 4935

t. -p (19) 610, 1022, 1245, 1770,
1862, 2022, 2362, 2397, 2830, 3482, 3649,
3882, 3958, 3960, 6382, 6967, 7361, 7503,
10861

t. -p alalar (1) 3157

t. -p aldı 5344, 5517, 5717, 6867,
7389

t. -p almak (1) 9511

t. -tı 348, 689, 866, 1810, 4168,
7271, 7300, 7431, 8045, 8390

t. -tılar (1) 7749

t. -v (1) 5827

tarta-tarta : çeke çeke.

t. (1) 7695

tartık : gergin.

t. (1) 9930

tartıl- : çekilmek, gerilmek, uzatılmak.

t. -ğan 510, 7338 (pr.)

t. -ğan kibi (1) 2575

t. -p (1) 1654

tartınçağ : çekingen.

t. 3471

tartış- : tartışmak.

t. -tılar (1) 6338

tartıçla- : sağa sola itip kakmak.

t. -dı 4928, 7285

t. -maқта olğan (1) 5763 (pr.)

t. -p 3899, 3483

tarttır- : germek, uzatmak.

t. -dı (1) 6415

t. -p (5) 805, 3294, 3851, 4742, 5684

tarttırıl- : gerdirilmek, çektirilmek, uzatılmak.

t. -ğan (1) 7657 (pr.)

t. -p (1) 2393

tarz : tarz, biçim.

t. -da (8) 467, 1793, 2532, 3530, 5873, 7058, 7194, 8438

tasavur : tasarım, hayal.

t. (2) 10870, 11735

t. et- : hayal etmek.

t. -almayım (1) 9404

t. -e edi (1) 12440

t. -ken (1) 9406 (pr.)

t. -megen edi (1) 10952

t. -p olamay (1) 9880

t. -p olamay edim (1) 12231

t. -p olamayım (1) 9842

tasdıq : onay, doğrulama.

t. et- : onaylamak.

t -eler (1) 2439

tasdıqla- : doğrulamak.

t. -araқ (1) 7784

t. -dı (4) 4808, 5170, 8795, 11709

t. -r (1) 2035

t. -y bile (1) 8023

t. -y edi (1) 7871

tasırda- : pat pat etmek, kütürdemek, sallanmak.

t. -dı (1) 8602

tasırdat- : kütürdetmek.

t. -araқ (1) 9379

tasırdı : takırtı.

t. -lar (1) 11769

tasıl : eğitim.

t. (2) 249, 1944

tas : tas.

t. -қа (1) 5843

tasma : tasma.

t. -larga (1) 5092

t. -larnen (1) 805

t. -lı (3) 4319, 5091, 8326

t. -nen (1) 342

tasur-tusır : vurma, çalma, tıkırtı.

t. (1) 10882

tasvir : tasvir, betimleme.

t. olun- : betimlenmek.

t. -ğan (1) 12782 (pr.)

tasvirle- : tasvir etmek.

t. -ğen (1) 12797 (pr.)

t. -mek (1) 12805

t. -y (2) 935, 7156

tasvirlen- : tasvir edilmek.

t. -ğen (2) 7122, 12771 (zm.)

taş : taş.

t. (20) 245, 420, 490, 799, 1803, 2138, 2465, 3201, 3436, 3512, 3975, 6143,

6179, 6641, 9164, 10206, 10315, 10442,
12053, 12758

t. -ı (1) 6636

t. -ını (2) 72, 10661

t. -ka (6) 1394, 3968, 3975, 9784,
10639, 11354

t. -lar (3) 9801, 11066, 12754

t. -larga (1) 3463

t. -larnı (3) 1829, 3101, 12741

t. -nen (1) 424

t. -nı (4) 3968, 3969, 3973, 6306

t. -ta (2) 2434, 2438

taş- : taşmak.

t. -kanı (1) 10544

t. -may (1) 4646 (zm.)

t. -p (1) 12752

t. -tı (1) 12138

t. -v (1) 2489

taşçı : taşçı.

t. -lar (1) 6018

taşı- : taşımak.

t. -dı (1) 6622

t. -dılar (2) 2912, 12455

t. -ğan (3) 4871, 5019, 12859 (pr.)

t. -ğan soñ (1) 831

t. -ğanından (1) 7550

t. -mağ (3) 2177, 5978, 7558

t. -mağ kerek (2) 159, 7032

t. -mağnı (1) 7960

t. -malısıñ (1) 3596

t. -p (10) 743, 2175, 2807, 4534,
6798, 7792, 7797, 10145, 10161, 12752

t. -p alamadık (1) 2897

t. -p başladılar (1) 3420

t. -p olamazsıñız (1) 2334

t. -p yüresiñ (1) 3544

t. -y (1) 740

t. -y bergen (1) 10548 (pr.)

t. -y ediler (1) 12445

t. -ycağ (1) 7544 (zm.)

t. -ycağmı (1) 10152

t. -ylar (1) 7031

t. -ysıñız (1) 2318

taşıl- : taşınmak.

t. -p başladı (1) 3072

taşıy-taşıy : taşıya taşıya.

t. (2) 4627, 5064

Taşkent : Taşkent.

T. (2) 5085, 12936

T. -ke (1) 12325

T. -te (4) 4631, 5330, 12995, 13032

T. -teki (1) 12534

taşkın : taşkın.

t. -ına (1) 12191

taşla- : atmak, bırakmak,
fırlatmak, savurmak; salmak, göndermek;
terk etmek, el çekmek. -p zarf fiil ekiyle asıl
fiile bağlanarak hareketin veya işin bir anda
olduğunu ifade eder.

t. (3) 5000, 6235, 8537

t. -arağ (1) 7967

t. -dı (86) 100, 347, 555,559, 594,
668, 705, 833, 923, 979, 1008, 1121, 1203,
1240, 1293, 1347, 1511, 1672, 1757, 1861,
1887, 2212, 2271, 2299, 2366, 2533, 2982,
3272, 3278, 3290, 3411, 3437, 3531, 3537,
3623, 3649, 3652, 3727, 3885, 3948, 4227,
4288, 4572, 4590, 4875, 4951, 5509, 5524,
5640, 5652, 5699, 5865, 5940, 5943, 6101,
6108, 6128, 6292, 6401, 6440, 6562, 6685,
6802, 6849, 6965, 7263, 7267, 7293, 7363,
7502, 7518, 7531, 7569, 7718, 8022, 8325,
8371, 8485, 8517, 8707, 8992, 9431, 9582,
10300, 10370

t. -dılar (5) 4972, 5085, 5411, 5766,
7186

(pr.) t. -ğan (4) 1186, 2229, 4451, 11732

t. -ğan edim (1) 6334

t. -ğan kibi (1) 6097

t. -ğanı (1) 6441

t. -ğanından (1) 691

t. -ğaninen (2) 2194, 3947

t. -ğanını (1) 6454

t. -ğanlar (1) 8075 (zm.)

t. -ma (1) 4392

t. -madı (2) 800, 5806

t. -mağa (5) 163, 2123, 2775, 6295,

7388 t. -mağan (1) 4752 (zm.)

t. -mak kerekim (1) 6471

t. -may (2) 1296, 3997 (gr.)

t. -maz edi (1) 4230

t. -ñ (1) 10519

t. -ñız (3) 4863, 5438, 7307

t. -p (58) 185, 188, 300, 407, 522, 527, 632, 840, 1138, 1168, 1254, 1572, 1759, 1874, 1876, 1933, 1936, 1986, 2014, 2619, 2626, 2871, 3522, 3538, 3618, 3798, 3962, 4331, 4402, 4405, 4421, 4453, 4689, 4868, 4987, 5066, 5092, 5689, 5790, 5799, 6214, 6317, 6678, 6975, 7309, 7340, 7439, 7459, 7467, 7680, 7777, 7997, 8169, 8378, 8777, 10323, 10716, 12690

t. -p olamayım (2) 7351, 7356

t. -r (4) 3792, 6203, 8153, 11682

t. -rım (1) 1923

t. -rlar (1) 6195

t. -rmız (1) 5227

t. -salar (1) 8219

t. -sañ (2) 644, 932

t. -y (15) 157, 499, 1526, 2386, 2724, 3071, 4778, 5711, 5722, 5803, 6163, 6213, 6273, 8550, 11682

t. -y eken (1) 8177

t. -ycağ (1) 1846 (zm.)

t. -ycağ kibi (1) 1763

t. -ycağ olsañ (1) 1461

t. -ycağta (1) 3240

t. -yık (3) 1822, 5796, 7886

t. -ylar (3) 3095, 3155, 4303

taşlan- : atılmak.

t. -dı (1) 4233

taşlı : taşlı.

t. (5) 254, 2425, 4236, 4238, 10913

taşlı-bayırılı : taşlı bayırılı.

t. (1) 6639

taşlı-çökürli : taşlı budaklı.

t. (1) 5073

taştan-taşka : taştan taşta.

t. (2) 9783, 11354

taşyürek : taş yürekli.

t. (13) 3392, 3537, 3539 (2), 3544, 3548, 3550, 3552, 3599, 3602, 3629, 3639, 12330

t. -tir (1) 3547

taşyüreklik (-gi) : taş yüreklilik.

t. -ñ (1) 3603

tatar : Tatar.

t. (4) 246, 2027, 8068, 11222

tatarca : Tatarca.

t. (1) 8591

tatıl : tatil.

t. -de (1) 9096

t. -ni (1) 9096

tatiyle- : baş baş yapmak, el sallamak.

t. -p başladı (1) 946

tath : tatlı.

t. (24) 447, 1099, 1173, 2371, 3226, 3229, 3618, 3959, 4000, 4066, 4430, 4586,

5202, 5745, 5846, 6372, 6457, 6745, 7706,
8350, 10526, 11103, 11106, 11390

t. -lar (1) 2343

t. -lı (2) 1575, 1666

t. -nın (1) 1579

tatlısız : tatsız.

t. (1) 2344

tatlı-tatlı : tatlı tatlı.

t. (2) 4361, 8996

tat- : tatmak, tadına bakmak.

t. -mağan (1) 3690 (zm.)

t. -tılar (1) 3420

Tatyana İğorevna : Tatyana İğorevna .

T. (4) 9790, 9978, 10570, 10571

T. -ğa (1) 9794

tavan : tavan.

t. -ğa (3) 7573, 11779, 13023

t. -ı (1) 5890

t. -ını (4) 5885, 8713, 8722, 11763

t. -ları (2) 4435, 11779

t. -nı (3) 11768, 11783, 11814

tavlan- : demlenmek; kandırılmak,
aldatılmak.

t. -dın (1) 11366

t. -mağtalar (1) 1611

tavlı : tavlanmış, semiz, şişman.

t. (2) 2744, 5638

tavşan : tavşan.

t. -nın (1) 7243

tavuk (-ğı) : tavuk.

t. -ı (1) 271

t. (1) 4100

t. -lar (2) 12837, 12837

tavus : tavus kuşu.

t. -ka (1) 10902

tay I : tay.

t. (3) 5250, 5254, 5257

t. -larını (1) 12445

tay II : balya.

t. -ğa (1) 4216

tay- : yuvarlanmak, kaymak.

t. -alar (1) 12903

t. -dı (1) 1764

t. -madı (1) 5478

taya- : yaslamak, dayamak.

t. -dı (2) 1764, 10777

t. -ğan (1) 9808 (zm.)

t. -n (2) 1353, 7331

t. -p (2) 5038, 5711

tayağ (-ğı) : sopa, dayak.

t. (3) 4091, 4098, 4108

t. -ı (3) 2073, 4188, 4319

t. -ına (6) 1153, 4660, 4983, 5642,
5647, 8588

t. -ını (9) 805, 4092, 4411, 4415,
4416, 6528, 8137, 8327, 8763

t. -larına (1) 6738

t. -larını (1) 1983

t. -nen (2) 4396, 11796

tayalı : dayalı, dayanmış.

t. (1) 10043

tayan- : dayanmak, yaslanmak,
uzanmak.

t. -a bere (1) 10489

t. -ayım (1) 6515

t. -dı (4) 728, 5139, 5849, 11318

t. -ğan (1) 6524 (pr.)

t. -ğan (2) 8588, 9807 (zm.)

t. -maysızını (1) 1738

t. -p (14) 1093, 1153, 1657, 1740,
4660, 5642, 5647, 6036, 6738, 6796, 6800,
6813, 7602, 11818

t. -p kaldı (2) 5151, 11408

t. -p turgan (1) 4983 (pr.)

tayanç : dayanak.
t. -ı (1) 9103

tayandır- : dayandırmak, yaslamak.
t. -dı (5) 3461, 5197, 7198, 7971, 8383
t. -p (4) 1803, 2160, 3952, 8377

tayanğıç : dayanak, dayanılacak şey.
t. -ına (1) 7263

tayfi : bir tür üzüm.
t. (1) 2460

tayğalak : kaypak, tehlikeli.
t. -ka (1) 3988

tayin : tayin, atama.
t. -et- : atamak.
t. -em (1) 1916
t. -mek (1) 11119
t. -p olamasak (1) 11180
t. olun- : atanmak.
t. -ğan (1) 9081 (pr.)

tayinle- : tayin etmek, belirtmek.
t. -di (1) 11946

taypın- : sapmak, yoldan çıkmak.
t. -masın (1) 9244

taz : tas.
t. (1) 10523
t. -ğa (1) 10523
t. -niñ (1) 5653

taze : taze.
t. (24) 2, 424, 760, 2524, 3345, 4067, 4326, 4557, 4660, 4872, 4967, 5081, 5351, 5862, 6038, 8489, 8510, 8683, 9782, 10256, 10604, 10643, 10910, 12702
t. edi (1) 6579
t. -sini (2) 2147, 8429

tazelik (-gi) : tazelik.
t. (1) 9919
t. -inden (1) 8681

tazer- : tazelenmek, serinlemek.
t. -di (1) 12158
t. -e (1) 11692
t. -p (1) 4652

tazert- : tazeletmek, yenilemek.
t. -ti (1) 2267

tazıyık : tazyik, basınç.
t. -ı (1) 6549
t. -ından (1) 8495
t. -men (1) 6549
t. -nen (1) 4732

tazim : saygı gösterme.
t. (1) 8138

tazir : azar.
t. -nen (1) 3826

tazirle- : azarlamak.
t. -di (1) 3599
t. -gen kibi (1) 11844

teatr : tiyatro.
t. (3) 9242, 9324, 10651
t. -ge (1) 9239
t. -i (1) 9643
t. -lerinde (1) 7549
t. -niñ (1) 11926

tebessüm : tebessüm.
t. (6) 1269, 3486, 6673, 8227, 9161, 9444
t. -inde (1) 10910
t. -le (1) 7988
t. -nen (3) 9174, 10940, 13005
t. -ni (1) 10011

tebrik : kutlama.
t. (2) 8906, 12710

tebrikle- : kutlamak.
t. -di (1) 12274
t. -p (1) 8913
t. -ymiz (1) 8904

tecribe : deneyim, tecrübe.

t. (11) 496, 714, 915, 918, 4632, 5382, 5980, 6927, 8776, 8858, 9217

t. -leri (1) 5583

t. -lerinen (1) 1464

t. -miz (1) 12542

t. -ñden (1) 7178

t. -ñizni (1) 11707

t. -si (3) 31, 1704, 5339

t. -sinde (2) 7171, 7532

t. -sine (2) 581, 4955

t. -sinen (1) 7146

t. -sini (4) 174, 2156, 5160, 7021

tecribeli : tecrübeli.

t. (21) 78, 494, 717, 955, 1452, 2158, 2471, 2869, 3135, 3136, 3663, 3691, 5606, 6002, 6007, 6927, 6953, 7611, 8739, 9216, 10720

tecribesiz : tecrübesiz.

t. (4) 7617, 9207, 11051, 12505

tedarik (-gi) : tedarik, hazırlık.

t. -i (1) 4282

tedariklen- : hazırlanmak.

t. -gende (1) 10147

tedaviyle- : tedavi etmek.

t. -di (1) 8645

t. -p (1) 8751

tedbir : önlem, tedbir.

t. -ler (1) 4846

t. -lerini (1) 4824

t. -lerniñ (1) 2475

tedbirci : tedbir alan.

t. (1) 11973

teessurat : izlenim, etki.

t. (2) 620, 7174

t. -ı (1) 3256

t. -inen (1) 10918

t. -tan (1) 13043

teessuratlan- : etkilenmek.

t. -dı (1) 8349

teessüf : yazık, malesef.

t. (14) 9095, 9173, 9423, 9458, 9884, 10307, 10556, 10995, 11455, 11509, 11713, 11824, 12033, 12974

tefsilath : ayrıntılı.

t. (4) 1252, 1479, 1583, 3713

teftişçi : denetimci.

t. -niñ (1) 3011

tegenek : diken.

t. -lerni (1) 2867

tegin : yavaş, sessiz, sakın, ağır.

t. (1) 1717

Teginbulat : Teginbulat.

T. (1) 2688

T. -nıñ (1) 2689

tegiz : düz.

t. (14) 556, 3410, 3934, 6038, 7445, 7450, 9187, 9865, 10001, 10560, 10673, 10722, 13135, 13179

tegizle- : düzlemek.

t. -di (1) 7963

t. -mek için (1) 11780

t. -p (1) 2452

tegizlen- : düzlenmek.

t. -p (1) 9277

teñnika : teknik.

t. (11) 2446, 2452, 3072, 3990, 4665, 4834, 5273, 6900, 12549, 12552, 12860

t. -ğa (1) 2437, 12496

t. -niñ (1) 2435

t. -sına (1) 3100

t. -sından (1) 5991

t. -sinen (2) 2208, 4839

t. -sınıñ (2) 1439, 3100

tehnikiy : teknikle ilgili.

t. (1) 9304

tehnikum : teknik okul.

t. (1) 9631

t. -ğa (1) 3398

t. -ı (1) 2240

t. -ına (2) 9832, 12931

t. -ını (3) 11079, 12342, 12963

t. -nı (2) 12933, 13010

tek : tek, yalnızca.

t. (65) 50, 126, 182, 216, 234, 293, 396, 507, 694, 794, 892, 1078, 1112, 1219, 1418, 1541, 1543, 1869, 1880, 2006, 2123, 2147, 2161, 2601, 2937, 3205, 3391, 3634, 3641, 3648, 3755 (2), 3831, 4051, 4625, 4781, 4848, 4892, 4916, 5132, 5188, 5264, 5628, 5892, 6159, 6442, 6815, 6859, 7195, 7368, 7580, 7613, 7621, 7734, 7918, 7919, 8181, 8315, 8538, 9285, 9809, 9877, 9916, 10729, 11510

tekaran : biraz, birazcık.

t. (6) 181, 6443, 9580, 11411, 11513, 12448

t. -çık (1) 9306

teklif : teklif, öneri.

t. (2) 5087, 5088

t. -ine (3) 1091, 5097, 11100

t. -inen (2) 70, 4598

t. -ini (4) 5005, 6165, 6980, 7832

t. -ke (2) 2932, 5681

t. -ler (1) 3841

t. -lerden soñ (1) 5682

t. -leri (2) 2487, 2490

t. -me (1) 5481

t. -ni (1) 52

t. et- : önermek.

t. -e bilesiñ (1) 12289

t. -eler (1) 11693

t. -em (3) 3839, 5381, 12863

t. -kenimizni (1) 10983

t. -mek (1) 5366

t. -p (1) 10074

t. -se (1) 7604

t. -ti (9) 2266, 3843, 5087, 5679, 6520, 9162, 12143, 12283, 12309

teknil : tam, eksiksiz.

t. (8) 3755 (2), 9596, 9876, 10276, 11113, 11688, 12439

t. -mi (2) 3754, 3757

teknille- : tamamlamak.

t. -genler (1) 3825 (zm.)

t. -p olamaymız (1) 6969

tekne : tekne.

t. (1) 7336

tekrar : tekrar.

t. (19) 413, 1773, 2122, 2308, 3390 (2), 3909, 4193, 4693, 7419, 7458, 7587, 8170, 8268, 8393, 10115, 10374, 10418, 11289

tekrarla- : tekrarlamak.

t. -dı (3) 818, 1618, 7508

t. -dılar (1) 611

t. -y (1) 5769

tekrarlan- : tekrarlanmak.

t. -a (1) 742

t. -a bile (1) 5824

t. -dı (2) 9252, 11323

t. -dılar (1) 12746

t. -maқта (1) 9542

tekrarlay-tekrarlay : tekrarlaya, tekrarlaya.

t. (1) 11308

tekrar-tekrar : tekrar, tekrar.

t. (2) 9896, 12115

tel	: tel.	t. (4) 2774, 4002, 5102, 5359	t. (6) 6966, 6967, 7703, 10792, 10793, 10794
		t. -çiknen (1) 695	t. -ına (1) 5931
		t. -leri (1) 326	t. -nen (1) 11949
		t. -lerini (3) 3197, 6042, 9931	t. -nı (1) 6963
		t. -lerni (1) 8607	t. et- : telefon etmek.
		t. -nen (1) 8608	t. -e (1) 11950
telaş	: telaş.	t. (3) 9636, 11116, 11155	t. -erken (1) 11952
		t. -nen (2) 9563, 11250	t. -ken edi (1) 10831
		t. -ka tüş- : telaşlanmak.	t. -p (1) 5949
		t. -ti (1) 11268	t. -ti (1) 11581
			t. -tim (1) 10821
telaşlan-	: telaşlanmak.		telefonlaştır- : telefon takmak.
		t. -dı (1) 9938	t. -rmız (1) 5860
		t. -ğanını (1) 12984	t. -v (1) 5826
		t. -maқта (1) 12072	telegraf : telgraf.
telaşlandır-	: telaşlandırmak.		t. (2) 11590, 12136
		t. -ıcı (1) 11150	telegramma : telgraf.
telaşlı	: telaşlı.		t. (3) 5399, 9657, 12909
		t. (6) 6687, 11113, 11271, 11289, 11424, 11436	televizor : televizyon.
		t. edi (2) 9936, 12148	t. (8) 124, 8433, 8812, 10601, 11462, 11554, 11581, 12162
		t. -sıñız (1) 10822	t. -da (1) 11561
telbev	: dizgin.		t. -ğa (1) 11553
		t. (1) 2076	t. -nıñ (1) 8434
		t. -ge (1) 1812	telmir- : sabırsızlanmak, çabalamak.
		t. -ini (1) 1852	t. -diler (1) 471
		t. -lerini (1) 1810	t. -e (1) 1342
		t. -lerni (1) 1855	t. -gen (1) 3079 (pr.)
		t. -ni (5) 1815, 1818, 1865, 4389, 6764	t. -genlerini (1) 5810
telçe-	: didik didik olmak, delmek.		t. -ici (1) 897
		t. -gen (1) 9109 (pr.)	t. -p turgan (1) 344 (pr.)
telçelen-	: didiklenmek, delinmek.		t. -p (1) 3008
		t. -gen (1) 783 (pr.)	t. -p kelgen (1) 3606 (pr.)
telefon	: telefon.		temaşa : seyir.
			t. -nı (1) 336

temaşacı : seyirci, izleyici.

t. -larga (1) 12782

t. -larnı (1) 10964

temel : temel, bina temeli.

t. (8) 71, 226, 3787, 4710, 4978, 5326, 7816, 10661

t. -i (6) 80, 1691, 2445, 5120, 5308, 7400

t. -inden (3) 1569, 3815, 6991

t. -ine (1) 12619

t. -ini (8) 56, 2319, 2812, 3785, 4749, 4816, 7028, 9398

temelleş- : temelleşmek, yerleşmek.

t. -mek kerek (1) 7405

temelli : daimi, sağlam, esaslı.

t. (1) 493

temen : şiş.

t. (4) 993, 1001, 4206, 5065

t. -lerden (1) 5065

t. -lerge (1) 4207

t. -leriniş (1) 4204

t. -lerniş (1) 1000

temenna : selam.

t. et- : selamlamak.

t. -ken (1) 10211 (pr.)

t. -p (1) 6646

t. -ti (2) 10301, 10905

t. it- : selamlamak.

t. -erek (iderek) (1) 7970

temin : sağlama, elde etme, gerekleştirme, korkusunu giderme, inan verme.

t. et- : sağlamak, elde edilmek.

t. -e (1) 9020

t. -ecek (1) 788 (zm.)

t. -mege (1) 12535

t. -mek (2) 2197, 4834

t. -mek in (1) 4256

t. -mek in (1) 4833

t. -sek (1) 4261

t. -señiz (1) 5966

t. -ti (1) 73

t. etil- : gerekleştirilmek, sağlanmak.

t. -acak (1) 718 (zm.)

t. -di (2) 5393, 9005

t. -diler (1) 963

t. -genler (1) 2513 (zm.)

t. -mek kerek (1) 4839

teminlen- : sağlanmak, temin edilmek.

t. -mekte (1) 2208

temiz : temiz.

t. (48) 546, 1188, 1191, 1203, 1242, 1362, 1998, 2007, 2247, 2269, 2338, 2525, 3158, 3371, 3555, 3672, 3921, 4067, 4440, 4463, 4813, 4967, 5081, 5293, 5543, 5632, 6797, 7064, 7303, 7944, 8194, 8653, 8788, 9264, 9465, 9546, 9547, 10028, 10054 (2), 10253, 10644, 10915, 10981, 11258, 11923, 12050, 12054

t. edi (1) 1304

t. -ge ek-: temiz olarak yazmak.

t. -p (1) 4641

temizle- : temizlemek.

t. -di (3) 900, 4859, 9961

t. -gende (1) 7793

t. -ici (1) 12200

t. -lediler (1) 7792

t. -mek kerekmi (1) 2284

t. -p (4) 3903, 7311, 7623, 10044

t. -rmiz (1) 7781

t. -sek (1) 7780

t. -v (1) 4280

t. -y (1) 756 (zm.)

t. -yler (1) 2472
temizlen- : temizlenmek.
t. -geni için (1) 9163
temizlik (-gi) : temizlik.
t. (2) 595, 1300
t. -ine (1) 2580
t. -ni (1) 10251
t. -niñ (2) 601, 1304
temiz-pak : çok temiz.
t. (5) 1650, 3963, 9048, 9314, 13042
temizlik-paklık : çok temiz olmak.
t. (1) 1308
t. -tir (1) 1317
temperatura : sıcaklık, ateş.
t. (1) 1281
temsil : temsil, sembol.
t. -i (1) 10011
t. -idir (1) 12722
ten : vücut, beden.
t. (1) 4383
t. -i (4) 1334, 3974, 5597, 9717
t. -inde (1) 7448
t. -inden (1) 7451
t. -ine (1) 7264
t. -ini (4) 1753, 2369, 3588, 3595
t. -lerinde (1) 9284
t. -ñ (2) 1311, 6617
t. -ñni (3) 1314, 6758, 6050
tena : تنها.
t. (2) 992, 7922
t. -ca (1) 11243
t. -ğa (1) 11841
tenbile- : tembihlemek.
t. -p (1) 8305
t. -p turdılar (1) 5445
tenbiyele- : tembihlemek.

t. -di (1) 6517
t. -gen soñ (1) 7552
t. -p oturdu (1) 7588
t. -p (1) 12911
tendirist : diri, sağlam.
t. (2) 10261, 10662
tendiristlik : sağlamlık, dirilik.
t. (2) 9919, 10193
tendürist : diri, sağlam.
t. (3) 1311, 4956, 11542
tendüristlen- : canlanmak, sağlamlaşmak.
t. -di (1) 12464
tendüristlik : sağlamlık, dirilik.
t. (3) 12255, 12257, 12965
tenefüs : teneffüs, ara.
t. (2) 10741, 10803
t. -lerde (1) 3404
t. -ten soñ (1) 7650
teneke : teneke.
t. -çik (1) 2310
teñeştir- : kıyaslamak.
t. -p (1) 7134
tenkid : eleştiri.
t. (1) 12928
t. et- : eleştirmek.
t. -ti (1) 4822
t. -mege (1) 11081
t. -tiler (1) 12926
teñsizlik : eşitsizlik.
t. -ke (1) 7119
tentire- : hareket etmek.
t. -p (2) 10194, 12161
tep- : tekme atmak, tepmek.
t. -p (2) 1829, 8338
t. -ti (1) 3312
tepe : tepe.

t. -den (1) 2520
tepme : tekme.
t. (2) 3975, 7671
t. -niñ (1) 7855
t. -si (2) 8076, 8172
tepren- : kımıldamak, sallanmak.
t. -mekte ediler (1) 8250
t. -meyim (1) 8340
t. -meyler (1) 11763
t. -mez (1) 1519
t. -p (1) 3241
tepsi : tepsi.
t. -ge (1) 7231
t. -ler (1) 7390
ter : ter.
t. (5) 7705, 8008, 8040, 11765 (2)
t. -den (1) 10825
t. -ge (2) 8874, 12645
t. -i (3) 2434, 3936, 6731
t. -in (1) 6195
t. -inden (1) 6759
t. -inen (1) 8314
t. -ini (1) 1612
t. -ñni (1) 4037
t. -lerni (1) 310
teraze : terazi.
t. -de (1) 4097
terbiye : eğitim.
t. (2) 7117, 11073
t. -nen (1) 11066
t. -sine (1) 605
t. -sinen 9227, 11852
t. al- : eğitim görmek.
t. -p (1) 9828
t. ber- : eğitmek.
t. -e (1) 5594

t. et- : eğitmek.
t. -ken (1) 12401 (pr.)
terbiyeci : öğretmen.
t. (3) 3636, 10829, 10843
terbiyele- : eğitmek, yetiştirmek.
t. (1) 9588
t. -gensinüz (1) 11371
t. -p başlaycağsın (1) 4683
terbiyelegen- : eğitilmek.
t. -gen (1) 7160 (pr.)
terbiyeli : terbiyeli, eğitilmiş.
t. (5) 776, 1944, 10807, 11062, 11067
terbiyesiz : terbiyesiz.
t. (3) 9237, 11062, 11063
terbiyesizlik : terbiyesizlik.
t. (1) 7905
terbiyeviy : terbiyeyle ilgili, eğitimsel.
t. (1) 11060
tercimeial : biyografi.
t. -ma (1) 11876
tercimeiyal : biyografi.
t. -ını (1) 12935
t. -larını (1) 10732
terek (-gi) : ağaç.
t. (21) 241, 531, 539, 1433, 1467, 1471, 1548, 1552, 1613, 1622, 3445, 3479, 5264, 5376, 7739, 8664, 8674, 9426, 9682, 10192, 11179
t. -i (13) 1604, 1891, 3473, 5000, 5004, 5008, 5353, 5431, 6355, 8089, 8363, 8421, 8423
t. -inden (1) 5605
t. -ine (4) 3620, 5197, 6813, 8377
t. -iniñ (1) 3620
t. -ke (1) 1891

t. -ler (13) 925, 1472, 1480, 1526, 1578, 1592, 1624, 6786, 6789, 6833, 9681, 9763, 12252

t. -lerge (3) 718, 1524, 1525

t. -leri (11) 1468, 1476, 1546, 2574, 3416, 3429, 4872, 5604, 6695, 7945, 10645

t. -lerine (1) 4974

t. -lerini (4) 1411, 1539, 1562, 2886

t. -lerinin (7) 246, 247, 1481, 1524, 7669, 7675, 8250

t. -lernen (1) 10644

t. -lerni (3) 7051, 8659, 8918

t. -lerniñ (7) 1533, 3431, 6984, 8664, 8736, 8917, 9573

t. -ni (3) 1443, 1619, 8675

t. -niñ (7) 1468, 1621, 5356, 6791, 8663, 9530, 10303

t. -ten (4) 1470, 1615, 1617, 8673

t. -tir (1) 1543

terekten-terekke : ağaçtan ağaca.

t. (2) 280, 9701

teren : derin.

t. (28) 252, 502, 1602, 1753, 2239, 2885, 3649, 3845, 4332, 4722, 5347, 5850, 7002, 7854, 8158, 8178, 9123, 1950, 9238, 9291, 9762, 10315, 10684, 11045, 11073, 11387, 11817, 12785

t. -ce (4) 5526, 9849, 10447, 11059

t. -de (1) 5270

t. -den (16) 579, 3846, 7908, 9265, 9497, 9581, 9625, 9809, 9938, 10263, 10682, 10750, 11369, 11470, 11517, 13157

t. -eken (1) 4010

t. -ge (3) 4249, 4509, 11360

terenleş- : derinleşmek.

t. -eler (1) 10490

t. -emiz (2) 4107, 4240

t. -ken edi (1) 12901

t. -mekte edi (1) 4026

t. -tiler (1) 8871

terenleştir- : derinleştirmek.

t. -e (1) 12049

terenlik (-gi) : derinlik.

t. -i (2) 3416, 5392

t. -ini (1) 11531

t. -kece (1) 5340

t. -ten (1) 6256

teri : deri.

t. (5) 212, 852, 1558, 2048, 2109

t. -den (1) 329

t. -leri (4) 834, 867, 1787, 4960

t. -lerinin (1) 4962

t. -si (4) 2210, 4844, 5637, 7833

t. -sinden (1) 3195

terk : bırakma, terk.

t. et- : bırakmak, terk etmek.

t. -eler (1) 9810

t. -ken (1) 10001 (pr.)

t. -ken (1) 12766 (zm.)

t. -me (1) 1310

t. -mege (1) 11132

t. -p (2) 2723, 4331

terkip (-bi) : bileşim.

t. -inde (1) 6269

terle- : terlemek.

t. -di (1) 508

t. -dikçe (1) 6195

t. -gen (1) 9257 (pr.)

t. -gen (1) 10826 (zm.)

t. -p (2) 3935, 8484

t. -p başlağan (2) 6907, 8219 (pr.)

terli : terli.

t. (2) 10886, 11817

termometr : termometre.

t. -ni (4) 1281, 1285, 1290, 1292

ters : karşıt, zıt, ters.
t. (7) 1212, 3993, 8789, 10242, 11277, 11468, 11816
t. -ine (13) 9405, 9626, 10386, 10767, 11326, 11560, 11606, 11640, 11875, 11884, 12034, 12171, 13152
ter-temiz : çok temiz.
t. (5) 2085, 2499, 9314, 11528, 12247
tertip (-bi) : düzen, sıra, usul, yol.
t. (2) 10178, 10429
t. -i (1) 7697
t. -inde (1) 5823
t. -inden (1) 11464
t. -le (1) 318
t. -nen (1) 113
t. -te (1) 6619
t. -ke çek- : düzene koymak.
t. -mege (2) 302, 754
t. -ke koy- : düzene sokmak.
t. -dı (1) 1184
t. etil- : düzenlenmek.
t. -gen (1) 8686
t. olun- : düzenlenmek.
t. -ğan (1) 12733 (pr.)
tertipli : düzenli, tertipli.
t. (4) 110, 1214, 1249, 7390
tertipsiz : düzensiz.
t. (2) 7448, 9113
tesadüf : tesadüf.
t. -ten (2) 5754, 8284
tesaddüfen : tesadüfen.
t. (3) 10050, 10229, 10281
tesadüfen : tesadüfen.
t. (10) 304, 3710, 5544, 7416, 9417, 9506, 10850, 10907, 11592, 11690
tesadüfiy : tesadüfi olarak.

t. (1) 986
tesella : teselli.
t. (1) 9132
tesir : etki, tesir.
t. (2) 373, 782
t. -i (2) 5963, 9446
t. -inden (1) 11218
t. et- : etkilemek.
t. -medi (1) 151
t. -megen gibi (1) 11996
t. -mey (2) 9293, 12505
(zm.)
t. -mey (2) 9995, 12782
(gr.)
t. kaldır- : etki bırakmak.
t. -dı (1) 7500
t. -ğandır (1) 8922
t. -madı (1) 782
tesirlen- : etkilenmek.
t. -gen (1) 11223 (pr.)
t. -p (1) 6164
tesirli : etkili.
t. (1) 4329
teslim : teslim.
t. et- : teslim etmek.
t. -ecek ediler (1) 12147
t. -ecekmiş (2) 4609, 4664
t. -eler (1) 8858
t. -er ediler (1) 4215
t. -ken (2) 2191, 10197 (pr.)
t. -kende (1) 1020
t. -kenge (1) 8859
t. -mek için (1) 6972
t. -mek kerekmiş (1) 12620
t. -mekni (1) 12959
t. -memeye (1) 2192
t. -meseler (1) 11981

t. -p ketkenine (1) 4332
t. -ti (3) 5384, 5498, 5638
t. -tim (1) 3716
t. etil- : teslim edilmek.
t. -e (1) 2462
t. -ecek (1) 4844 (zm.)
t. -ecek (1) 5311 (pr.)
t. ol- : teslim olmak.
t. -mağa (1) 4372
t. olun- : teslim olunmak.
t. -alar (1) 11975
t. -dı (1) 12271
tespi : tespih.
t. (2) 2942, 4457
t. -sini (4) 4464, 4501, 4515, 7892
teş- : deşmek, delmek, oymak.
t. -e (2) 1164, 4239
t. -ici (1) 6255
t. -p (3) 3101, 4247, 4587
t. -p ketkende (1) 6270
t. -p ketti (1) 8643
t. -p olamay (1) 6256
teşebbüs : teşebbüs, girişim.
t. (1) 12970
t. -ñizni (1) 5983
t. -ni (2) 6004, 11471
teşebbüsçi : girişimci.
t. (1) 10343
teşekkür : teşekkür.
t. (11) 7801, 8112, 8211, 8519, 8990, 9844, 10083, 10829, 10986, 10992, 11933
t. -ini (1) 8110
t. -lerini (1) 2531
teşik (-gi) : delik.
t. (1) 1841
t. -çikleri (teşikçikleri) (1) 3483

t. -ine (1) 2660
teşil- : deşilmek, delinmek, oyulmak.
t. -e (1) 6710
teşker- : kontrol etmek, denetlemek, yoklamak, denemek.
t. -di (2) 656, 4187
t. -e (3) 366, 748, 4005
t. -ecek (1) 3059 (zm.)
t. -ecek olup (1) 8600
t. -eler (1) 4006
t. -mege (1) 1251
t. -mek kerekimiz (1) 8612
t. -mekte edi (1) 10665
t. -p (3) 670, 3675, 4215
t. -p çıksınlar (1) 3066
t. -p çıktı (4) 5492, 5937, 5981, 8034
t. -p yürmekte (1) 5500
t. -v (3) 1521, 1572, 3812
t. -vler (1) 5340
t. -vlerinden (1) 4246
teşkil : teşkil, oluşum.
t. et- : oluşturmak, meydana getirmek.
t. -ken (2) 67, 7526 (pr.)
t. -vde (1) 3691
t. -v (1) 12718
t. etil- : oluşturulmak, kurulmak.
t. -di (1) 1689
t. -se (1) 6971
t. -gen (1) 7862 (pr.)
t. -geninen (1) 7149
t. olun- : oluşturulmak.
t. -dı (1) 2746
teşkilat : teşkilat, örgüt.
t. -larnen (1) 2224

t. -larda (1) 5899
t. -larına (2) 2537, 2940
t. -lı (2) 5562, 7791
teşkilatçı : düzenleyici, organizatör, örgütleyici.
t. (2) 3692, 4142
teşkilatîy : teşkilatla ilgili.
t. (3) 26, 201, 4743
teşkilatlandır-: kurmak, düzenlemek.
t. -acağımız (1) 192
t. -dı (1) 6123
t. -p (1) 6978
t. -r (1) 5815
t. -v (1) 2176
TETS : Tets.
T. -lerinde (1) 12936
tevekkel : tevekkel, her şeyi oluruna bırakan.
t. (1) 8554
tevsîye : tavsiye.
t. -leri (1) 12861
t. -m (1) 5542
t. -ñiznen (1) 188
t. -sinen (1) 623
tez : çabuk, acele, kısa zamanda.
t. (43) 161, 349, 1205, 1603, 1785, 1854 (2), 2409, 2498, 2854, 2860, 2954, 3267, 3361, 3505, 4003, 4494, 4700, 5371, 5459, 5461, 6309, 6514, 6572, 6603, 7284, 7435, 7528, 7949, 8306, 8888, 8891, 9689, 10307, 10308, 10631, 10682, 10708, 11480, 11870, 11964, 12538, 12611
t. -ce (3) 6933, 9457, 10440
t. -den (23) 1798, 1848, 2182, 2222, 2798, 2802, 2852, 3326, 3408, 3635, 3942, 4132, 4609, 4911, 5860, 5863, 6366, 6396, 8439, 9393, 11375, 12484, 12498
tezek : tezek.

t. (3) 3449, 4437, 5679
t. -li (1) 1144
tezleş- : çabuklaşmak, hızlanmak.
t. -e (1) 3941
t. -ti (1) 7297
tezleştir- : hızlandırmak.
t. -di (2) 3882, 7764
t. -diler (1) 7059
t. -mekniñ (1) 4945
t. -p (1) 6823
tezleştiril- : hızlandırılmak, çabuklaştırılmak.
t. -di (1) 2495
t. -mese (1) 6275
tezlik (-gi) : çabukluk.
t. -inen (4) 110, 476, 2939, 8498
tez-tez : çabuk çabuk.
t. (52) 351, 1179, 1661, 1795, 1800, 1813, 2133, 2658, 3278, 3330, 3481, 3925, 3960, 4533, 4856, 5557, 5755, 5949, 6249, 6455, 6471, 6677, 6732, 7281, 7291, 7568, 7626, 7762, 7990, 8130, 8387, 8613, 9310, 9408, 9758, 9889, 10149, 10175, 10781, 10790, 10823, 10893, 11132, 11310, 11374, 11728, 11987, 12031, 12117, 12137, 12251, 12304
tezya : tezgah.
t. -mız (2) 4106, 4253
t. -mızını (1) 4251
t. -nı (1) 6257
t. -niñ (9) 4006, 4007, 4027, 4113, 4233, 4270, 4272, 6266, 6284
t. -sı (1) 6286
t. -sını (1) 4001
tfu : “tuh, böyle mi olacaktı” anlamında bir ünlem.
t. (2) 655, 3458
tıgılan- : ?

t. -ğan (1) 10271 (zm.)
tıgır- : yuvarlanmak, kaymak.
t. -dılar (1) 9589
t. -p (5) 2008, 4203, 5175, 8931,
9030
t. -p çıkkan (1) 3336 (pr.)
t. -p çıkkanını (1) 8050
t. -p çıktı (2) 3515, 8410
tığız : yoğun, sık, sağlam.
t. (1) 11851
tık : tık diye ses çıkarmak.
t. et- : tık etmek.
t. -se (1) 10243
tık- : sokmak.
t. -am (1) 1021
t. -arlar (1) 8594
t. -kan (1) 3908 (zm.)
t. -kaninen (1) 4407
t. -mağa (1) 1841
t. -mağını (1) 6883
t. -p (6) 116, 2717, 4337, 4355,
4583, 6298
t. -tı (9) 670, 1285, 2282, 2405,
2420, 3279, 5527, 6097, 8294
t. -tılar (1) 1024
tıklı- : sokulmak, tıklılmak.
t. -ğan (1) 9136 (pr.)
t. -ğan gibi (1) 429
t. -p ılgan (2) 2296, 3770 (pr.)
tıkırdat- : tıkırdatmak.
t. -p (2) 3866, 7707
t. -tılar (1) 4167
tıkıştır- : sokuşturmak, tıkıştırmak.
t. -dı (1) 8879
t. -mağa (1) 1070
t. -p (1) 7568
t. -p turmağa (1) 3270

tılsımlı : tılsımlı.
t. (2) 9418, 9461
tımar : işleme, yetiştirme.
t. et- : işlemek, yetiştirmek.
t. -er (1) 4197
t. -mek (1) 6198
t. -mek gerek (1) 160
t. -v (2) 2207, 4838
t. etil- : işlenmek, yetiştirilmek.
t. -di (1) 4233
tın- : dinmek, susmak, sona
ermek.
t. -adı 953 (2)
t. -dı (5) 2909, 3913, 6786, 12513,
12709
t. -ğan (1) 3621 (zm.)
t. -ğan soñ (1) 7616
t. -ğanı gibi (1) 327
tınç : sakin.
t. (8) 1784, 2653, 5794, 7922, 8012,
8039, 9022, 9954
t. -sıñ (1) 9955
tınçlan- : yatışmak, sakinleşmek,
dinmek.
t. -dı (5) 3003, 3033, 8069, 10828,
10835
t. -ğan (2) 10010, 10550 (pr.)
t. -ğan edi (1) 12157
t. -ğan gibi (2) 9744, 11272
t. -ğan soñ (2) 3122, 4169
t. -masını (1) 9859
t. -r (1) 12187
tınçlandır- : yatıştırmak.
t. -a bile (1) 12410
t. -a edi (1) 8310
t. -acağ gibi (1) 5193
t. -dı (3) 4858, 5997, 8198

t. -ıcı (1) 11150
t. -mağa (3) 1493, 7710, 10676
t. -mağ (2) 12149, 12984
t. -mağ için (3) 2149, 4811, 10823
t. -p (6) 3064, 3342, 4181, 5775, 11431, 12570
tınçlık (-ğı) : barış, dirlik, huzur.
t. (3) 2518, 3939, 8944
t. -ını (4) 1138, 3315, 6284, 7018
t. -nı (1) 431
tındır- : susturmak.
t. -dı (1) 11090
t. -p olamayanına (1) 11204
tınık : saydam, berrak, duru.
t. (5) 1526, 3954, 3965, 6763, 11009
tınış : soluk, nefes.
t. (1) 9256
tınkılda- : tıngırdamak.
t. -p ala (1) 327
tınkıldat- : tıngırdatmak.
t. -p (2) 3212, 8065
t. -p başladı (1) 6079
tınkıldı : tıngırtı.
t. -sından (1) 6763
tıpırdat- : takırdatmak, tıngırdatmak.
t. -p (1) 8762
tıpkı : tıpkı, aynı, benzer.
t. (15) 801, 1212, 1450, 1658, 2678, 2683, 4799, 5222, 5600, 5867, 6040, 9452, 10200, 11467, 13121
tırış- : didinmek, uğraşmak, çalışmak.
t. (2) 3599, 8673
t. -a (19) 583, 1493, 1945, 3688, 9126, 9153, 10492, 10494, 10640, 10787, 10922, 11050, 11483, 11539, 11592, 12507, 12528, 12688, 12693

t. -a edi (5) 7388, 9652, 11503, 12285, 13170
t. -acağım (1) 4902
t. -acağını (2) 10858, 11934
t. -alar (5) 1465, 2487, 7182, 11596, 11975
t. -am (1) 7180
t. -amız (1) 11058
t. -asıñ (1) 10808
t. -ayık (1) 55
t. -қан (8) 9822, 10284, 10490, 10676, 11028, 11410, 12238, 12801 (pr.)
t. -қан kibi (4) 9272, 10292, 12097, 12103
t. -қанı (1) 10287
t. -қанını (1) 5400
t. -қанlarını (1) 2143
t. -madı (1) 6692
t. -mağ (1) 3590
t. -mağ kerek (2) 5375, 7179
t. -mağ kerekimiz 2192, 5608
t. -may (1) 10344 (zm.)
t. -p (1) 11063
t. -p başladı (1) 6321
t. -rım (1) 6774
t. -rlar (1) 606
t. -rmız (4) 2842, 5587, 11710, 12492
t. -sa (10) 86, 1214, 2592, 9571, 10060, 10112, 10287, 10683, 11493, 11768
t. -salar (1) 4784
t. -tı (42) 86, 302, 1050, 1271, 2398, 7710, 8184, 9116, 9146, 9171, 9219, 9328, 9418, 9421, 9423, 9430, 9471, 9480, 9563, 9748, 9767, 9837, 9995, 10073, 10082, 10448, 10608, 10626, 10850, 11040, 11214, 11326, 11451, 11461, 11722, 11778, 11789, 11801, 12232, 12968, 13132, 13139

t. -tık (1) 12853
t. -tılar (1) 10091
t. -tım (1) 11518
tırışıl- : uğraşılmak, çalışılmak.
t. -sa (1) 1449
tırmaş- : tırmanmak.
t. -acağlar (1) 8767 (zm.)
t. -mağta (1) 6801
t. -p (1) 5070
t. -tı (1) 9781
tırna- : tırmalamak.
t. -ğan edi (1) 9724
t. -p (1) 1167
t. -sa (1) 9160
tırnağ (-ğı) : tırnak.
t. (1) 142
t. -ından (1) 3587
tırnağla- : tırnaklamak.
t. -mağa (1) 419
tırs : çıkırtı, tıkırtı.
t. et- : tıkırtı yapmak.
t. -medi (1) 655
t. -se (1) 12144
tırşavla- : kösteklemek, zincirlemek.
t. -dı (1) 10880
t. -mağ kerekmi (1) 10426
t. -p (2) 4345, 8748
tırtay- : şişmek, kabarmak.
t. -ğan (1) 3500 (pr.)
t. -p (1) 6421
tış : dış
t. (4) 6450, 10027, 10049, 11630
t. -ına (1) 4970
t. -ında (1) 5404
t. -ğa (21) 348, 2718, 3260, 3364, 3619, 3649, 5903, 5939, 5942, 7749, 9529,

9916, 10700, 11036, 11040, 11118, 11263, 11317, 12116, 12160, 13079
t. -kı (4) 1224, 3661, 5021, 7126
t. -ta (13) 65, 694, 1253, 1996, 2270, 4685, 7581, 10242, 10356, 11423, 11511, 11519, 11763
t. -tan (1) 1803
tışar : dışarı, dışarısı.
t. -ğa (1) 10553
t. -ı (1) 10403
t. -ığa (1) 12251
t. -sını (1) 9552
tıy- : vazgeçmek, kendine engel olmak.
t. -dılar (1) 385
t. -mağa (1) 9430
t. -p (2) 909, 6174
tıynağ (-ğı) : gölet, su birikintisi, küçük göl.
t. (1) 4979
t. -ı (2) 4668, 7054
t. -ı eken (1) 4342
t. -ğa (1) 4669
t. -larımın (1) 4650
t. -nın (1) 4669
t. -tan (1) 4343
ticaret : ticaret.
t. (2) 12564, 12962
tik : dik, sert, keskin.
t. (4) 3114, 3459, 5306, 5749
t. -ine (1) 3973
tik- I : dikiş dikmek, işlemek.
t. -e (1) 743
t. -em (1) 6623
t. -ti (1) 7912
tik- II : dikmek, kurmak, oturtmak.

t. -almaz (1) 226
t. -e (1) 1525
t. -mek (1) 4816
t. -mek kereksiñ (1) 4710
t. -p (6) 1847, 5108, 5148, 5326, 8016, 8148
t. -p qaldı (1) 4166
t. -ti (5) 20, 1229, 2065, 7992, 8930
t. -tiñiz (1) 56
tikil- I : dikiş dikilmek.
t. -gen (7) 1294, 1295, 1653, 3195, 7266, 9255, 9315 (pr.)
tikil- II: kurulmak, yerleştirilmek, dikilmek.
t. -p (12) 543, 2046, 3008, 3347, 3513, 4445, 5401, 6041, 6107, 6648, 6867, 8850
tikili : dikili, dikilmiş.
t. (1) 9024
tikiş : dikiş.
t. -inden (1) 9028
tikle- : diklemek; kurmak; dikmek.
t. -di (1) 1803
t. -mek kerekimiz (1) 2812
t. -ñiz (1) 1949
t. -p (5) 1159, 5325, 5643, 6746, 8755
t. -p turgan (1) 11341 (pr.)
t. -yler (2) 4718, 10228
tiklen- : diklenmek; kurulmak, dikilmek.
t. -diler (3) 3118, 3219, 6786
t. -genmi (1) 2783
t. -p (7) 677, 4133, 4395, 4619, 10622, 11409, 12214
t. -p qaldılar (1) 9103
t. -p turgan (1) 3114 (pr.)

tik-tik : dik dik.
t. (2) 10711, 10994
tiktir- : dikiş diktirmek.
t. -p (3) 275, 6606, 8324
til : dil; lisan.
t. (1) 10960
t. -de (1) 1244
t. -den (1) 8590
t. -ge (1) 10236
t. -i (16) 316, 330, 879, 947, 1238, 1832, 3148, 3539, 3709, 3768, 5695, 6372, 7859, 8055, 8932, 10318
t. -inde (7) 2942, 6370, 6371, 7113, 7428, 7645, 8606
t. -inden (2) 5301, 9211
t. -inen (1) 11781
t. -ini (4) 1299, 2710, 4496, 6603
t. -iniñ (2) 9960, 9966
t. -ler (1) 3159
t. -lerge (1) 6084
t. -leri (1) 11036
t. -lerinde (1) 7131
t. -li (1) 6085
t. -mizni (1) 6369
t. -ñ (2) 3301, 6830
t. -ñe (1) 5798
t. -nen (1) 10616
t. -ñiz (2) 7395, 11413
t. -ñni (1) 3286
tile- : dilemek, istemek.
t. -diler (1) 2071
tilenci : dilenci.
t. -ler (1) 378
tilim : dilim.
t. (1) 6709
tillerden-tillerge : dillerden dillere.
t. (1) 8286

tilsiz	: dilsiz.	t. -i (2) 11446, 12538	
	t. (1) 806	t. -ini (1) 6959	
tilsizlen-	: dilsizlenmek.	t. -leri (3) 2402, 5763, 6256	
	d. -p alanımı (1) 5176	t. -lerini (10) 3688, 5059, 6962, 7675, 8062, 8747, 8851, 9087, 9316, 12185	
tim-tik	: dimdik, ok dik.	t. -lerini (1) 6300	
	t. (2) 3114, 5749	t. -lerini (1) 3417	
tip	: tip.	tile-	: dilemek.
	t. (1) 5455		t. -gen (1) 9856 (pr.)
	t. -te (3) 5321, 5322, 7037		t. -gen kibi (1) 11384
tip-tiri	: dipdiri, ok diri.		t. -p taladı (1) 594
	t. (1) 8153	tilen-	: dilenmek.
tireme	: destek, dayanak.		t. -gen (1) 2420 (pr.)
	t. -sinen (1) 5402	titis	: karı.
	t. -sini (1) 1829		t. (1) 11979
tire-	: dayamak, desteklemek.	titislen-	: irkinlemek.
	t. -geni (1) 11347		t. -p alan (1) 9142
	t. -genim (1) 3547	titre-	: titremek.
	t. -p (11) 516, 1803, 1983, 2451, 4539, 5335, 7273, 8870, 9558, 10650, 11277		t. -genler (1) 12755
	t. -y (1) 9089		t. -mekte olan (1) 10526 (pr.)
tiri	: diri, canlı.		t. -p (1) 9108
	t. (1) 6037		t. -y (1) 1376
tiril-	: dirilmek, canlanmak.	titret-	: titretmek.
	t. -p (1) 4093		t. -p (3) 1509, 9987, 10618
tirilik	: dirilik, canlılık.	tiy-	: demek, dokunmak.
	t. (1) 2906		t. -di (3) 2775, 2932, 3759
tirkeme	: rmork.		t. -dimi (1) 6231
	t. -si (1) 5442		t. -diiz (1) 8807
tirol	: Tirol.		t. -ecek (1) 4810 (pr.)
	t. -de (1) 5370		t. -ecekke (1) 6232
tirse (-gi)	: dirsek.		t. -ersi (1) 4396
	t. -inden (1) 8036		t. -eyim (2) 1593
	t. -inen (2) 3951, 12841		t. -gen (2) 7961, 11785 (pr.)
	t. -lerini (1) 2159		t. -gen kibi (1) 895
ti	: di.		t. -geninen (1) 1764
	t. (2) 3207, 4663		t. -me (1) 5893
			t. -medi (1) 6232

t. -mege (2) 3595, 10179
t. -megen (1) 7735 (zm.)
t. -megen (1) 9684 (pr.)
t. -mekten (1) 884
t. -meñiz (2) 10930, 12527
t. -mesin (3) 3421, 9618, 11048
t. -meycekmiz (1) 8807
t. -meyik (1) 5902
t. -mez (1) 8586
t. -p (2) 1759, 4887
t. -p aldı (1) 3387
t. -p başladılar (1) 7450
t. -señ (1) 10863
tiydir- : değdirmek, dokundurmak.
t. -p (3) 1585, 2367, 3971
t. -p aldı (4) 2134, 2423, 5485, 8228
t. -rsiñiz (1) 8489
tiyset- : değdirmek, dokundurmak.
t. (1) 4549
t. -ken (1) 9424 (pr.)
t. -ti (3) 4548, 6381, 6653
tiyze : teyze.
t. -ñden (1) 11171
t. -si (2) 11045, 11225
tiz : diz.
t. -den (1) 9214
t. -i (3) 4464, 6903, 13009
t. -ine (1) 7440
t. -ini (1) 2587
t. -leri (11) 2383, 3196, 4213, 6057, 6560, 6764, 6996, 7363, 9040, 10048, 10667
t. -lerine (4) 906, 3488, 5091, 9558
t. -lerinece (2) 8880, 9256
t. -lerini (5) 467, 557, 6325, 8035, 9045

t. çök- : diz çökmek.
t. -p (7) 134, 852, 1840, 6059, 6590, 7833, 8739
t. -ti (1) 338
t. -tüler (1) 5348
tiz- : kurmak, tasarlamak.
t. -e (1) 740
t. -e beriñiz (1) 4225
t. -er (1) 4207
t. -er ediler (1) 4210
t. -gen (1) 7697 (pr.)
t. -mege (2) 4202, 4205
t. -mek (1) 7033
t. -p (1) 5966
t. -vli (1) 1010
tizil- : dizilmek.
t. -di (1) 3058
t. -diler (1) 8200
t. -p (6) 113, 3812, 6035, 6743, 7390, 8506
tiziliş- : birlikte dizilmek.
t. -p (1) 8514
toban : sap, saman.
t. -çıqlarnı (1) 899
toğaylık : samanlık.
t. -lar (1) 6789
tok I : ceryan, elektrik.
t. 8396
toķ II : tok, semiz, besili, sağlam, bol.
t. (15) 747, 886, 2190, 2394, 2745, 2809, 4036, 6710, 6714, 6720, 7451, 8332, 10489, 10931
t. -ını (1) 12726
t. -mı (1) 4954
toķalbaş : kalınbaşlı, kütbaşlı.
t. (1) 2

toĸallaş- : körelmek, aptallaşmak.

t. -a (1) 6256

toĸlu : kuzu.

t. (10) 1083, 1117, 1147, 2990, 3002, 3351, 3353, 3737, 3739, 4696

t. -çıkırlarımın (1) 3716

t. -dan (1) 1117

t. -lar (4) 2944, 3713, 3714, 3715

t. -larıñızdan (1) 3732

t. -larnı (8) 1089, 1113, 1122, 2952, 3741, 6911, 6914, 8688

t. -nı (4) 1105, 2954, 3915, 3918

toĸluĸ (-ĸı) : tokluk, tok olma.

t. -ından (1) 6725

t. -inen (1) 796

toĸmak : tokmak.

t. (1) 3700

t. -nıñ (1) 6255

toĸta- : durmak, kesmek, bırakmak.

t. (10) 1233, 1811, 2021, 3503, 3872, 7460, 8971, 10502, 11045, 12075

t. -cı (1) 5840

t. -dı (43) 521, 762, 915, 974, 1434, 1480, 2115, 3506, 3944, 4299, 4927, 5420, 5471, 6078, 6634, 6786, 7042, 7923, 8089, 8221, 8760, 8903, 9158, 9338, 9792, 9853, 9911, 10017, 10086, 10123, 10360, 10383, 10419, 10701, 10939, 11421, 11423, 11655, 11719, 11793, 11821, 12349, 13148

t. -dılar (3) 1709, 5772, 6640

t. -ğan (2) 3945, 3946 (zm.)

t. -ğan (4) 609, 5300, 7504, 10656

(pr.)

t. -ğan soñ (1) 6967

t. -ğanı kibi (1) 9781

t. -ğaninen (1) 8694

t. -ğanını (1) 10228

t. -madan (1) 10627

t. -madı (1) 12002

t. -maĸ (1) 8214

t. -masını (1) 10699

t. -may (4) 1717, 1853, 4266, 10736

(gr.)

t. -may (2) 2616, 5724 (zm.)

t. -may-turmay (1) 3087

t. -ñız (6) 1893, 2263, 3893, 7252, 10539, 11020

t. -p (8) 1611, 3521, 3933, 9841, 10297, 11284, 11785, 11886

t. -p ĸalacaĸ (1) 6276 (zm.)

t. -p ĸalalar (1) 4337

t. -p ĸaldı (1) 649

t. -p ĸalĸan (1) 12692 (pr.)

t. -p ĸalĸan edi (1) 5313

t. -p ĸalĸanı (1) 625

t. -p ĸalĸanını (1) 6629

t. -p ĸaluv (1) 6024

t. -r edi (1) 1837

t. -r-toĸtamaz (1) 6734

t. -taycaĸĸa (1) 10431

t. -y (1) 4984

t. -ycaĸta (1) 10964

toĸtal- : durmak, duraksamak.

t. -dı (8) 320, 2193, 3474, 7007, 8449, 9348, 10391, 12107

t. -dıĸ (1) 5364

t. -dılar (3) 7060, 7093, 11642

t. -ğanını (1) 334

t. -maĸ (1) 627

t. -p (8) 322, 1476, 3464, 3619, 8202, 10361, 11624, 11769

t. -rmız (1) 3807

toĸtat- : durdurmak.

t. -acaĸ oldı (1) 1857

t. -almayıp (1) 2407
t. -ayımmı (1) 553
t. -çı (1) 4972
t. -kan (2) 4025, 12639 (pr.)
t. -kanınen (1) 10700
t. -kanlardan (1) 1771
t. -mağa (2) 11071, 11214
t. -mağ (1) 9780
t. -mağ içün (2) 10471, 11572
t. -mağnı (1) 13035
t. -masını (1) 421
t. -p (7) 903, 2764, 6698, 8020, 9750, 10118, 10814
t. -tı (20) 230, 423, 680, 4171, 4401, 4443, 4501, 5010, 5683, 5727, 7109, 8232, 9682, 9753, 9823, 10690, 10843, 11275, 12839, 12990
t. -tılar (1) 3956
toğtatıl- : durdurulmak.
t. -masını (1) 4008
toğkun- : dokunmak, temas etmek.
t. -a (1) 2703
t. -ğan (1) 4894 (pr.)
t. -mañız (1) 10504
t. -mazlar (1) 1970
toğkundır- : dokundurmak, değdirmek.
t. -dı (4) 9031, 12625, 13173, 13176
toğkuş- : tokuşmak, çarpışmak.
t. -tılar (1) 8520
toğkuştır- : tokuşturmak.
t. -p (2) 1126, 7329
tol- : dolmak.
t. -a (2) 7484, 11141
t. -dı (3) 1343, 9800, 12895
t. -mağan soñ (1) 47
t. -p (4) 370 (2), 9535, 12752

t. -p kıala (1) 2516
t. -p kıalır (1) 4132
t. -v (1) 11541
tola : tuğla.
t. (2) 6877, 7033
t. -dan (1) 4049
toldır- : doldurmak.
t. -a (3) 743, 4005, 5661
t. -a-toldıra (1) 1755
t. -dı (5) 1375, 1674, 3498, 4355, 8835
t. -ğan (1) 11137 (pr.)
t. -p (8) 8523, 8524, 8529, 9782, 9895, 9986, 9990, 10750
toldırıl- : doldurulmak.
t. -a (1) 11781
t. -ğan (1) 10072 (pr.)
toldur- : doldurmak.
t. -ğan (1) 11129 (pr.)
t. -ğan soñ (1) 9019
t. -ğance (1) 9702
t. -ğandır (1) 2951
t. -mağa (1) 6658
t. -mağ içün (1) 8746
t. -mağnen (1) 10923
t. -p (10) 2707, 3110, 3467, 3478, 4201, 5032, 5665, 7215, 8727, 10523
toldurıl- : doldurulmak.
t. -ğan (1) 4578 (pr.)
tolğun : dalga.
t. -lar (1) 1764
t. -larga (1) 1762
tolğun- : dalgalanmak.
t. -ğanda (1) 6189
tolu : dolu, tam, eksiksiz.
t. (35) 398, 1508, 1648, 1760, 1892, 3235, 4532, 5595, 6296, 8186, 8542, 8666,

8762, 9135, 9308, 9343, 9471, 9476, 9477, 9705, 9991, 10012, 10038, 10286, 10290, 10484, 10752, 10812, 10818, 11155, 11668, 11675, 12480, 12850, 12902

t. -ca (2) 11808, 11851

t. eken (1) 8633

t. -sı (2) 2477, 2502

t. -sinen (1) 1604

Tolubay : bk.Yerpulatov Tolubay.

T. (1) 5952

toluq- : dolmak.

t. -қан (1) 2065 (pr.)

tolulaş- : dolulaşmak,
dolgunlaşmak.

t. -қansıñ (1) 9819

toluş- : doluşmak.

t. -қан (1) 10271 (zm.)

t. -sa (1) 800

t. -tılar (2) 68, 6035

Tolyatti : Tolyatti.

T. (1) 12730

tomalaq : yuvarlak.

t. (2) 11903, 13036

tomar : topak.

t. (3) 5521, 5522, 5523

tomluq : ?

t. -larnı (1) 7360

ton : kürk, gocuk.

t. (4) 2072, 2108, 3195, 4366

t. -çığını (1) 3290

t. -çığınıñ (1) 6298

t. -çık (1) 3182

t. -çıknı (1) 1293

t. -çuğını (1) 6423

t. -çuğınıñ (1) 1293

t. -da (1) 4382

t. -dan (1) 2050

t. -ğa (2) 4355, 4385

t. -ını (1) 5717

t. -larını (2) 2861, 5688

t. -nı (2) 4392, 4421

t. -unı (3) 291, 4348, 5652

Tonka : Tonka.

T. (1) 364

T. -dan (1) 4317

T. -nıñ (1) 775

tonna : ton.

t. (2) 1618, 8567

t. -ğa (1) 2463

top : top; parça, deste.

t. (8) 765, 819, 1906, 3279, 9472, 9614, 11311, 12649

t. -ını (1) 10405

t. -larımız (1) 12499

t. -nıñ (1) 11057

top-top : deste deste.

t. (5) 818, 3095, 5407, 5443, 5498

topaç : dilim.

t. (1) 9136

topaç-topaç : dilim dilim.

t. (1) 8837

topla- : toplamak.

t. (2) 1906, 5839

t. -dı (4) 1179, 4366, 5396, 7528

t. -ğan (2) 463, 1485 (zm.)

t. -mağa (1) 75

t. -mak kerek (1) 4854

t. -masını (1) 7899

t. -p (13) 692, 694, 843, 2705, 3902, 4943, 5535, 6742, 6882, 7456, 7567, 11588, 11928

t. -r (1) 3204

t. -y (1) 8623

t. -ylar (1) 7022

toplan- : toplanmak.

- t. -a (2) 87, 10903
- t. -alar (1) 11972
- t. -dı (2) 6735, 7884
- t. -dılar (8) 83, 2901, 4941, 5494, 5693, 7634, 11917, 12704
- t. -ğan (3) 19, 4734, 5435 (pr.)
- t. -ğan ediler (1) 12472
- t. -ğan soñ (1) 5495
- t. -ğanda (1) 12598
- t. -ğanlar (1) 17 (zm.)
- t. -ğanlar (2) 2265, 2901 (pr.)
- t. -ğanlarını (2) 21, 5425
- t. -ñız (1) 10507
- t. -p (6) 3318, 4124, 5813, 5945, 6346, 9428
- t. -r (2) 195, 5815

toplaşuv : toplantı.

- t. (3) 228, 9149, 9606
- t. -da (3) 9179, 11020, 12965
- t. -dan (2) 11935, 12964
- t. -ında (1) 11980
- t. -lar (1) 10956
- t. -larında (1) 7871
- t. -mızniñ (1) 11921
- t. -nı (1) 11919

toprak (-ğı) : toprak.

- t. (33) 217, 424, 596 (2), 597, 788, 1433, 1445, 1446, 1491, 1523, 1539, 1809, 1932, 1959, 2137, 2795, 4433, 5337, 5343, 5348, 5524, 5591, 5654, 5981, 6900, 7032, 7914, 9679, 10811, 11315, 11409, 13117
- t. -ı (7) 2441, 2449, 2712, 2794, 4055, 7978, 8641
- t. -ında (3) 1414, 2163, 3676
- t. -ını (3) 1422, 2496, 8177
- t. -ınıñ (2) 2821, 2823

t. -қа (7) 539, 646, 1288, 1445, 1540, 3080, 12058

- t. -lar (2) 2736, 6550
- t. -larda (3) 1423, 2814, 4824
- t. -largā (1) 2431
- t. -ları (3) 1911, 2424, 2746
- t. -larımda (1) 388
- t. -larımız (1) 216
- t. -larına (1) 6724
- t. -larından (1) 2785
- t. -larını (1) 6542
- t. -larnı (3) 452, 2431, 7888
- t. -larnıñ (1) 12719
- t. -mız (toprağımız) (1) 2187
- t. -mızğa (1) 1442
- t. -mızniñ (1) 1438
- t. -ñ (2) 1955, 4036
- t. -nen (2) 5449, 5507
- t. -nı (11) 1444, 1509, 2499, 2672, 3991, 5339, 5345, 5356, 5386, 5492, 12758
- t. -niñ (5) 2164, 5338, 5341, 5351, 5363
- t. -ñızda (1) 1531
- t. -ta (8) 453, 531, 1532, 1957, 2257, 2428, 3078, 5351
- t. -tan (5) 1445, 1922, 4435, 5591, 12097

toptan : toplu olarak.

- t. (1) 2304

topuz : topuz.

- t. -nı (1) 8044

Toremurat : bk. Toremurat Sarsembayev.

- T. -қа (4) 1096, 3329, 3834, 8825
- T. -nen (1) 986
- T. -niñ (4) 1062, 1106, 3734, 3818
- T. -tan (1) 3918

Toremurat Sarsembayev: Toremurat Sarsembayev .

T. (1) 975

torğay : serçe.

t. -çıqlar (1) 4969

t. -lar (1) 6190

tormoz : fren, engel.

t. -ına (1) 562

torşer : gece lambası, abajur.

t. -ni (1) 10374

t. -niñ (1) 10418

torun : torun.

t. (2) 3455, 12628

t. -çığı (2) 9259, 12635

t. -çıgım (1) 12574

t. -çıgımını (1) 12604

t. -çıqlar (1) 6032

t. -çıqları (2) 6094, 10588

t. -ı (4) 288, 301, 709, 1746

t. -ından (1) 6032

t. -ını (1) 7804

t. -ları (2) 727, 10587

t. -ları ediler (1) 278

t. -m (1) 445

t. -mnı (1) 10222

t. -ñız 11412, 13017

t. -ñızniñ (1) 13127

tosat-tosat : zaman zaman.

t. (9) 2386, 5080, 5803, 6160, 8193, 8550, 9307, 11766, 13179

tost : şerefe kadeh kaldırma, sağlığına içme.

t. (4) 8520, 8530 (2), 8531

t. -larnı (1) 8528

t. -nı (2) 8524, 8529

tos-tomalak : tam, eksiksiz, tostoparlak.

t. (2) 1375, 2391

tota : ?

t. -m (2) 13039, 13071

t. -ñız (1) 1580

t. -ñını (1) 13046

totay : asil hanım, görümce.

t. (4) 4511, 4529, 4532, 4556

t. -ı (2) 4515, 4517

t. -ına (1) 4558

t. -ını (1) 4537

toy : düğün.

t. (26) 573, 967, 984, 1056, 2428, 2543, 2566, 2570, 2584, 2593, 2644, 2648, 2652, 2656, 2719, 3000, 3874, 4130, 8570, 9736, 10308, 11137, 11147, 12489, 12916, 13025

t. -da (1) 5157

t. -dan (1) 10311

t. -dan soñ (1) 3375

t. -ğa (3) 968, 2542, 11870

t. -ı (1) 12334

t. -ında (1) 12487

t. -ından soñ (1) 963

t. -lar (1) 3000

t. -larda (1) 3220

t. -ları (1) 12326

t. -larımı (2) 2559, 11222

t. -ma (1) 2067

t. -ñ (2) 7158, 8369

t. -ña (1) 980

t. -niñ (1) 708

t. -sız (1) 9987

t. -u (3) 2655, 3456, 9082

t. -una (1) 965

t. -unda (2) 1043, 3170

toy- : doymak.

t. -ayık (1) 8058

t. -dılar (1) 4441

t. -ğan soñ (2) 4557, 5644
t. -ğance (3) 4343, 4967, 9077
t. -madım (1) 12604
t. -mağanına (1) 3916
t. -mağanını (1) 6755
t. -mağ (1) 1392
t. -masam (1) 9687
t. -mayıp (1) 11537
toz : toz.
t. (18) 1238, 1767, 2504, 2835, 4336, 4390, 4429, 5420, 5721, 5809, 7057 (2), 8534, 8902, 9163, 10051, 10365, 10620
t. -duman (1) 5419
t. edi (1) 7625
t. -dan (2) 3, 7626
t. -ını (1) 10162
t. -u (4) 5907, 11514, 13127, 13129
t. -undan (1) 516
t. -umı (2) 3730, 7747
tozlan- : tozlanmak.
t. -ğanına (1) 7627
tozlandır- : tozlandırmak.
t. -alar (1) 2472
tögerek (-gi) : daire, halka, çevre.
t. -inde (1) 9229
t. (14) 333, 1649, 1947, 2758, 2966, 3195, 3681, 4325, 4579, 5714, 6035, 6296, 8213, 8225
t. -ler (1) 5815
tögereklen- : yuvarlaklaşmak.
t. -di (1) 6372
t. -diler (5) 10761, 11506, 11715, 12290, 13007
tögereklendir- : yuvarlaklandırmak.
t. -di (1) 9813
t. -geni (1) 9982
t. -p (2) 3742, 8532

tögereklet- : yuvarlaklaştırmak.
t. -p (1) 9473
tök- : dökmek, saçmak.
t. -e (2) 2506, 3940
t. -ecegini (1) 5100
t. -eler (1) 8634
t. -ken (1) 2048 (pr.)
t. -mez (1) 1444
t. -p (12) 1003, 1387, 2434, 4037, 5089, 5098, 6045, 6731, 7393, 7683, 8041, 9258
t. -p (1) 3259
t. -ti (8) 1209, 1939, 6403, 7336, 7822, 9960, 10433, 12464
t. -tiler (1) 5268
t. -tü (2) 5655, 5843
t. -tüler (1) 7792
tökül- : dökülmek.
t. -di (2) 899, 3474
t. -e (1) 2475
t. -gen (1) 310 (pr.)
t. -gen kibi (2) 1061, 11407
t. -megen (1) 8549 (pr.)
t. -mektel (1) 8916
t. -p başlağan (1) 10724 (zm.)
t. -seler (1) 8917
töl : döl.
t. (2) 8713, 8857
töle- : ödemek, ücret ödemek.
t. -dik (1) 4098
t. -diñiz (1) 4097
t. -mege (1) 2788
t. -mek kerekimiz (2) 2782, 2843
t. -meñiz (1) 384
t. -meyceksiñ (1) 11668
t. -ycek olsağ (1) 2854
tölen- : ödenmek.

t. -gen edi (1) 3322

Tölepbergen : Tölepbergen.

T. (9) 5244, 5247, 5255, 5261, 5280, 5285, 5292, 5295, 5303

töllen- : döllemek.

t. -p başladılar (1) 9007

tönteril- : devrilmek, yuvarlandırılmak.

t. -p (1) 1977

töntireklep-adımlap : ?

t. (1) 5140

töpe : tepe.

t. (1) 1621

t. -de (3) 2578, 5079, 8774

t. -den (4) 8571, 10035, 11769, 13185

t. -ge (25) 1884, 1899, 3114, 3311, 3913, 4404, 4732, 5148, 5648, 7971, 10125, 10228, 10298, 10440, 10464, 10468, 10535, 10549, 10974, 11117, 11287, 11722, 11766, 11820, 12113

t. -lerde (1) 3987

t. -leri (1) 7734

t. -lerinde (1) 6994

t. -ñizde (1) 8773

t. -si (1) 10479

t. -sinde (15) 225, 2426, 2568, 3845, 3888, 4055, 5077, 5135, 5917, 5919, 6692, 8679, 8765, 9902, 10865

t. -sinde edi (1) 3889

t. -sindeki (1) 8653

t. -sinden (5) 5768, 7044, 7045, 8584, 8632

t. -sine (18) 520, 3406, 4711, 4871, 5034, 5043, 5074, 5140, 5148, 5413, 5416, 5534, 6113, 7567, 8732, 8741, 9014, 9781

t. -sini (1) 3426

töpele- : vurmak, dövmek, pataklamak.

t. -di (1) 3920

tör : baş köşe.

t. -de (5) 9050, 10077, 10774, 10905, 12735

t. -deki (2) 10773, 12119

t. -den (1) 4470

t. -ge (2) 11836, 11919

t. -inde (1) 10042

t. -indeki (1) 10255

t. -ini (1) 10160

t. -m (1) 5482

t. -ünde (3) 5656, 7942, 13183

t. -ündeki (1) 5667

t. -üne (2) 5690, 9182

töşe- : sermek, yaymak, döşemek.

t. -çi (1) 10940

t. -di (2) 4538, 8647

t. -diler (1) 4347

t. -diñiz (1) 599

t. -gen (1) 4579 (zm.)

t. -p (3) 4211, 5083, 5688

töşek (-gi) : yatak.

t. (7) 3585, 4578, 6583, 6769, 8647, 9933, 11288

t. -i (2) 2084, 4712

t. -inde (5) 5752, 6809, 8572, 9047, 11103

t. -inde (5) 5752, 6809, 8572, 9047, 11303

t. -inden (1) 4000

t. -ine (1) 8469

t. -ke (3) 2367, 7267, 12296

t. -lerinde (1) 6576

t. -lerini (1) 3262

t. -lerni (1) 1239

t. -li (1) 1045

t. -ni (1) 7263
töşel- : döşenmek.
t. -gen (8) 107, 978, 1534, 1651, 4462, 5293, 6428, 7031 (pr.)
t. -gen (1) 1040 (zm.)
t. -gen olsalar (1) 2363
t. -gen kibi (1) 4335
t. -p (1) 10027
töşeli : döşeli, döşenmiş olan.
t. (1) 10040
töşet- : döşetmek.
t. -ken (1) 12762 (zm.)
traktor : traktör.
t. (8) 2488, 3103, 4716, 4719, 5402, 5441, 5869, 9577
t. -ğa (1) 5871
t. -lar (4) 2453, 2912, 3061, 3088
t. -m (1) 5870
t. -mraktor (1) 11727
t. -ña (1) 5893
t. -nen (1) 5343
t. -niñ (1) 2496
traktörçü : traktörçü.
t. (3) 11724, 11882, 12456
t. -ğa (1) 4855
tramvay : tramvay.
t. (1) 6355
transport : ulaştırma, nakil.
t. (2) 5995, 6942
trest : tröst.
t. (2) 7006, 7012
t. -i (1) 7004
t. -ke (1) 6976
truba : boru, trompet.
t. (5) 2614, 4015, 4019, 4022, 4277
t. -dan (2) 4733, 8494
t. -larnen (2) 4023, 4026

t. -mız (1) 4017
t. -niñ (1) 4016
trubka : telefon alıcısı.
t. -nı (1) 10796
trusik : külot.
t. -nen (1) 7505
trümo : boy aynası.
t. (2) 3618, 4768
tseğ : atölye.
t. -inde (1) 6343
tsement : çimento.
t. (7) 2575, 4014, 5387, 5394, 8714, 10409, 10497
tsementle- : çimentolamak.
t. -mek içün (1) 4013
t. -mek kerek (1) 4012
t. -p (1) 4022
Tşha-Tsuho : Tşha Tsuho.
T. (1) 7424
tualet : giyinme, süslenme.
t. -iniñ (1) 8193
tufan : fırtına, kasırga.
t. (1) 9100
tul : dul.
t. (4) 10479, 10496, 11515, 11885
tula : tuğla.
t. (2) 11260, 11322
t. -dan (1) 2756
t. -lar (1) 10410
tuman : duman, sis, bulanıklık.
t. (2) 5908, 9636
tumboçka : komodin.
t. -dan (1) 4769
t. -niñ (1) 7502
tur- : kalkmak, uyanmak;
durmak, ayakta durmak. -p zarf fiil eki veya

-a, -y zarf fiil ekiyle esas fiile bağlanarak belirtilen harekete süreklilik ifadesi verir.

t. (13) 1007, 1729, 3060, 3925, 3930, 3951, 4163, 7250, 7453, 7458, 8057, 10940, 12187

t. -a (33) 115,184, 333, 619, 803, 1380, 1734, 2025, 2085, 2121, 2162, 2363, 2511, 2613, 2691, 2705, 2757, 2824, 3296, 3891, 3963, 3977, 4048, 4266, 4580, 4845, 5045, 5095, 5329, 6781, 7412, 7848

t. -a bilecek (1) 11685 (pr.)

t. -a bileler (1) 7210

t. -a edi (29) 64, 343, 1114, 1798, 1997, 3036, 3317, 3979, 6038, 6298, 6417, 5589, 5749, 5890, 6825, 7205, 7466, 7748, 7803, 8060, 8263, 8589, 8756, 8773, 9041, 10201, 10217, 10860, 10864

t. -a ediler (17) 6288, 7338, 7570, 7668, 7868, 8475, 8542, 8600, 8604, 8661, 8692, 8757, 8821, 8927, 9114, 10188, 10191

t. -a edim (1) 9596

t. -a ediñiz (1) 4933

t. -a eken (2) 1941, 8424

t. -a ekensiñ (1) 11718

t. -acağ (1) 7760 (pr.)

t. -acağ gibi (1) 6332

t. -acağ oldu (2) 11302, 13076

t. -acağ olup (2) 9721, 13001

t. -acağları (1) 3266

t. -acağsıñ (1) 8466

t. -acağta (1) 4367

t. -alar (13) 479, 1423, 1549, 1577, 1593, 2896, 3483, 4855, 5407, 6996, 7258, 7586, 8431

t. -alarmı (1) 2950

t. -almagan (1) 1876 (pr.)

t. -almay (2) 271, 4707

t. -am (2) 4156, 8823

t. -amız (4) 4118, 4824, 5859, 6311

t. -ar (2) 452, 8963

t. -ar edi (1) 5917

t. -ar eken (1) 5836

t. -arım (1) 10766

t. -armı (1) 8962

t. -asıñ (7) 1350, 3361, 3641, 5649, 6392, 8383, 10839

t. -asıñız (2) 1927, 12488

t. -ayık (1) 2827

t. -dı (96) 73, 227, 421, 650, 766, 887, 898, 1071, 1286, 1325, 1583, 1775, 1834, 1852, 1962, 2159, 2335, 2374, 2405, 2615, 2830, 2863, 2899, 2973, 2975, 3012, 3048, 3183, 3359, 3460, 3626, 3627, 3701, 3724, 3895, 3902, 3932, 3956, 3966, 4386, 4470, 4500, 4938, 5047, 5060, 5177, 5250, 5515, 5556, 5717, 6115, 6202, 6380, 6415, 6649, 6866, 7259, 7327, 7389, 7394, 7430, 7459, 7984, 8001, 8192, 8420, 8433, 8458, 8532, 9062, 9139, 9148, 9340, 9414, 9427, 9857, 10361, 10557, 10710, 10742, 10764, 10933, 11263, 11384, 11659, 11665, 11746, 11751, 11907, 12160, 12180, 12219, 12341, 12414, 12849

t. -dık (1) 6359

t. -dılar (13) 2087, 2651, 5111, 5141, 5445, 5726, 5729, 7573, 7601, 7892, 7925, 8554

t. -dım (1) 8597

t. -dıñ (2) 903, 7212

t. -ğan (162) 36, 163, 208, 333, 344, 347, 351, 379, 424, 429, 441, 645, 688, 802, 851, 921, 981, 1143, 1149, 1236, 1330, 1349, 1351, 1363, 1385, 1448, 1480, 1487, 1510, 1661, 1665, 1673, 1760, 1762, 1788, 1809, 1870, 1878, 1889, 1926, 1976, 2118, 2145, 2258, 2396, 2569, 2589, 2617, 2640, 2721, 2810, 2929, 3028, 3114, 3182, 3210, 3364, 3411, 3463, 3663, 3895, 3967, 3984, 3998, 4073, 4082, 4086, 4096, 4175,

4360, 4410, 4442, 4456, 4531, 4857, 4929, 4946, 4982, 4983, 5037, 5077, 5143, 5149 (2), 5198, 5353, 5404, 5412, 5413, 5416, 5527, 5557, 5656, 5756, 5757, 5949, 6160, 6255, 6496, 6800, 6946, 7265, 7360, 7575, 7610, 7674, 7749, 7764, 7870, 7945, 7967, 7997, 8024, 8044, 8066, 8070, 8353, 8392, 8548, 8588, 8676, 8788, 8914, 9032, 9111, 9125, 9191, 9429, 9450, 9478, 9563, 9586, 9698, 9997, 10023, 10059, 10369, 10372, 10451, 10532, 10651, 10753, 10781, 10812, 10933, 11156, 11341, 11438, 11610, 11650, 11790, 11899, 12010, 12072, 12126, 12745, 12772, 12810, 12826, 12872, 12873, 12926 (pr.)

t. -ğan (9) 1074, 2388, 4029, 6747, 8218, 9092, 9224, 9654, 10001, 10331, 10660, 10958, 12084 (zm.)

t. -ğan edi (2) 3297, 5411

t. -ğan kibi (2) 9195, 13079

t. -ğan soñ (3) 5476, 6247, 6425

t. -ğanda (13) 1507, 1893, 4454, 5517, 5771, 8307, 8457, 8940, 9977, 10123, 10884, 10980, 11095

t. -ğanına (1) 8960

t. -ğanındanmı (1) 6307

t. -ğaninen (1) 6461

t. -ğanını (10) 622, 1288, 2018, 5928, 7088, 7451, 9352, 10184, 10383, 10864

t. -ğanlar (1) 2723 (pr.)

t. -ğanlar (5) 1049, 9120, 9908, 9947, 11223 (zm.)

t. -ğanlarını (2) 2547, 4004

t. -ma (1) 6051

t. -madı (2) 5938, 10284

t. -madık (1) 12853

t. -mağa (4) 2375, 3384, 4000, 12047

t. -mağ (5) 3590, 4853, 6985, 7209, 9134

t. -mağ içün (1) 7875

t. -mağ kerek (1) 8920

t. -mağta (12) 2479, 2515, 3216, 3270, 4048, 4670, 5323, 7859, 9778, 9794, 10349, 11853

t. -mağta edi (4) 5903, 8518, 11638, 12005

t. -mağta ediler (1) 10256

t. -mağta ediler (3) 7572, 10256, 12573

t. -mağtalar (9) 248, 4056, 5395, 9064, 10046, 10261, 10908, 12259, 12781

t. -masağ (1) 7542

t. -masından (1) 7091

t. -masını (3) 3723, 6424, 7953

t. -maz (1) 4488

t. -ñız (3) 631, 11105, 11108

t. -p (69) 337, 408, 729, 772, 866, 947, 1008, 1176, 1196, 1365, 1696, 2089, 2228, 2249, 2255, 2417, 2637, 2641, 3007, 3124, 3176, 3178, 3574, 3748, 3776, 4190, 4354, 4416, 4558, 5148, 5244, 5444, 5708, 5761, 5972, 6052, 6386, 6394, 6414, 6657, 6674, 6810, 7211, 7262, 7330, 7402, 7425, 7574, 8031, 8107, 8911, 9057, 9337, 10371, 10601, 01643, 10975, 11226, 11419, 11504, 11556, 12248, 12251, 12338, 12361, 12784, 12871, 13079, 13105

t. -p olamadı (1) 9052

t. -sa (6) 124, 339, 1548, 2426, 6917, 7741

t. -sam (1) 314

t. -sañ (2) 4804, 6051

t. -sın (2) 2023, 6141

turguz-: yükseltmek.

t. -dı (1) 6793

turmuş : yaşam, hayat.

t. 5481, 7117, 8828, 12620
t. -ı (1) 2230
t. -mıznen (1) 4685
t. -ını (1) 4853
turna : turna.
t. (1) 6130
tursat- : kaldırmak.
t. -mağ (1) 9991
t. -p (1) 7818
t. -rmız (1) 8986
t. -tı (4) 1148, 5138, 8059, 9932
t. -tılar (1) 9015
Tursun : Tursun.
T. (2) 7760, 7772
T. -nen (1) 5625
Tursunbek : Tursunbek.
T. (90) 1552, 1585, 1618, 1658, 1682, 1693, 2531, 2543, 2560, 2586, 2636, 2644, 2663, 2672, 3162, 3164, 3166, 3168, 3176, 3179, 3264, 3316, 3335, 4070 (2), 4076, 4077, 4082, 4113, 4116, 4166, 4172, 4179, 4181, 4219, 4220, 4221, 4243, 4257, 4269, 4867, 4898, 5155, 5159, 5205, 5208, 5212, 5219, 5231, 5232, 5235, 5237, 5238, 5239, 5251, 5255, 5296, 5301, 5320, 5343, 5349, 5358, 5384, 5396, 5398, 5400, 5404, 5433, 5444, 5493, 5508, 5568, 5575, 5626, 5730, 5773, 6492, 6984, 7520, 7535, 7543, 7704, 7724, 7726, 7752, 7764, 7784, 8511, 8927, 9018
T. -ke (5) 3173, 5222, 5235, 6491, 7772
T. -nen (6) 3265, 4147, 4854, 5155, 5426, 5498
T. -ni (3) 5213, 5233, 6489
T. -niñ (16) 4133, 4598, 5206, 5214, 5221, 5305, 5390, 5415, 5418, 5497, 5564, 5616, 6243, 7466, 7722, 8923
Tursunbek Allanazarov: Tursunbek Allanazarov.

T. (1) 7520
T. -niñ (1) 5220
turşu : turşu.
t. (3) 1664, 1666, 3984
t. -sı (2) 724, 10546
Turumbet : Trumbet.
T. -ke (1) 8824
turuş : duruş.
t. -ından (1) 2810
tut- : tutmak, ele geçirmek; kendine hakim olmak; yakalamak; fidanın tutması; sözünü tutmak.
t. (2) 1149, 10140
t. -a (13) 1798, 2595, 2694, 2884, 4014, 4372, 5507, 8643, 10346, 10489, 11024, 11080, 11120
t. -a eken (1) 3898
t. -acağ (2) 1460, 3223 (pr.)
t. -acağta (1) 5068
t. -alar (4) 4056, 8620, 8633, 12959
t. -almay (1) 3154
t. -am (2) 2382, 7426
t. -amadım (1) 2419
t. -ar (2) 5353, 7830
t. -ar edi (1) 11466
t. -arağ (7) 3826, 5817, 6754, 7543, 8225, 8663, 9003
t. -arım (2) 6981, 8141
t. -asıñmı (1) 6231
t. -ğan (1) 12781 (zm.)
t. -ğan (21) 111, 505, 724, 913, 1646, 2441, 2692, 3053, 3245, 3565, 4570, 5169, 5350, 5506, 6619, 7317, 10778, 10865, 11014, 11332, 11386 (pr.)
t. -ğan kibi (1) 1999
t. -ğan soñ (2) 6558, 6563
t. -kanı kibi (1) 399
t. -ğanına (1) 4365

t. -kanını (2) 1404, 11443
t. -kanınıñ (1) 10455
t. -kanlar (1) 5984 (pr.)
t. -mağa (18) 1250, 2691, 3688, 5375, 6321, 7612, 9116, 9328, 9430, 9471, 9571, 9822, 9994, 10683, 11410, 11722, 12232, 12697
t. -mağan olsa (1) 6749
t. -mağanlarını (1) 7808
t. -mağ (5) 5427, 5439, 5930, 10054, 11488
t. -mağ kerek (3) 675, 6487, 11570
t. -mağ kerek ediñ (1) 6816
t. -mağta (1) 9718
t. -mañız (1) 5437
t. -masa (2) 5503, 5504
t. -may (2) 1451, 9538
t. -mayıp (1) 7765
t. -maylar (1) 6926
t. -ñuz (1) 2259
t. -p (60) 348, 458, 504, 551, 882, 886, 1125, 1141, 1151, 1584, 1762, 1785, 1818, 1937, 2076, 2361, 2691, 3280, 3357, 3364, 3460, 3918, 4150, 4330, 4431, 4530, 5030, 5138, 5144, 5179, 5367, 5429, 5698, 5879, 7184, 7215, 7429, 7431, 8036, 8044, 8045, 8059, 8109, 8390, 8484, 8486, 8634, 8910, 9085, 9559, 9678, 9686, 10301, 10532, 10828, 11207, 11469, 12623, 12626, 12640
t. -p başlay (1) 2694
t. -p olamadı (1) 12274
t. -p olamağanından (1) 5710
t. -p olamamız (1) 5813
t. -p olamazsıñ (1) 11512
t. -p turğan (1) 12084 (zm.)
t. -p turğan (2) 3895, 9997 (pr.)
t. -p turmağtalar (1) 10046
t. -sa (1) 2587

t. -sağ (2) 679, 6010
t. -sın (1) 5504
t. -tı (21) 523, 692, 891, 2009, 4409, 5526, 6824, 7808, 8203, 8924, 9045, 9052, 9488, 9510, 9583, 9983, 10796, 11108, 11558, 12045, 12352
t. -tılar (4) 2349, 8461, 8849, 13158
t. -tu (1) 9415
t. -tular (1) 5743
tutam : tutam.
t. (1) 9791
tutandır- : tutuşturmak, ateşe vermek.
t. -dılar (1) 5454
t. -ğan (1) 1138 (zm.)
t. -p (1) 2851
tutaş- : tutuşmak, alevlenmek.
t. -қан (2) 1400, 11978 (pr.)
t. -қанından (1) 2597
t. -қанinen (1) 834
t. -p kettiñiz (1) 3545
tutış- : tutuşmak.
t. -p (2) 3163, 10780
tuttur- : tutturmak, bir işi sürdürmek.
t. -amay yürgen (1) 12504 (pr.)
t. -dı (5) 916, 5302, 6534, 10266, 12833
t. -dılar (1) 11957
t. -may (1) 12592
t. -maycağını (1) 11737
t. -p (1) 749
t. -rım (1) 1905
t. -rmı (1) 11519
tuttur- : tutturmak, yakalamak.
t. -a (2) 2703, 10196
t. -dı (1) 10163

t. -ğan (1) 773 (pr.)
t. -ğance (1) 4014
t. -p (2) 2846, 5530
t. -rım (2) 1960, 4159
tutuklan- : kekelemek, ima etmek.
t. -p oturasıñ (1) 3756
tutul- : tutulmak.
t. -a (2) 2167, 4818
t. -a yazdı (1) 9471
t. -dı (3) 888, 1238, 2252
t. -ğan kibi (2) 330, 6807
t. -ğan (1) 1832 (zm.)
t. -ğan (2) 2219, 5999 (pr.)
t. -mağan (1) 1191 (pr.)
t. -may (1) 10528 (zm.)
t. -maz (1) 7539
t. -sa (1) 6900
t. -sın (1) 3148
tutula-tutula : tutula tutula.
t. (1) 10851
tutun- : girişmek, koyulmak.
t. -a (1) 9319
t. -dı (4) 766, 4537, 6327, 11057
t. -ğanlarına (1) 5544
tutuş- : tutuşmak.
t. -p (2) 2071, 4460
t. -tı (1) 4083
t. -tılar (2) 4539, 5014
tuv- : doğmak.
t. -ğanda (1) 6187
tuvar : hayvan.
t. (2) 5819, 7889
t. -nıñ (1) 5820
tuvar- : koşumdan çıkarmak.
t. -dı (6) 2010, 4345, 4441, 4454, 4533, 6766
tuvarcı : hayvanlarla ilgilenen kişi, çoban.

t. (1) 9534
tuvarıl- : koşumdan çıkarılmak.
t. -a (1) 8278
t. -ğan (1) 318 (zm.)
tuvgan : öz, kardeş, akraba.
t. (13) 782, 2509, 4053, 4055, 4064, 5210, 5331, 6565, 6921, 8052, 8128, 8475, 8824
t. -m (1) 868
t. -ları (1) 5230
tuvganlıq (-ğı) : akrabalık.
t. -ı (1) 2671
tuz : tuz.
t. (6) 740, 1396, 5351, 6483, 7843, 8790
t. -ı (1) 7234
t. -unı (2) 2611, 3690
tuzla- : tuzlamak.
t. -y (1) 740
tuzlu : tuzlu.
t. (2) 824, 7888
tüb : dip, alt.
t. (4) 143, 1294, 3861, 4581
t. -ini (1) 10389
t. -leri (2) 5373, 10647
t. -lerini (2) 1622, 7781
t. -ni (1) 5528
t. -ü (4) 1468, 3814, 5527, 9989
t. -ünde (43) 329, 378, 430, 992, 1126, 1159, 1275, 1787, 2144, 2161, 2571, 2573, 2887, 2894, 4649, 5004, 5324, 5809, 5962, 6281, 6421, 6561, 7209, 7615, 7733, 7959, 7997, 8421, 9233, 9251, 9426, 9427, 9580, 9681, 9966, 10303, 10583, 11311, 11642, 11907, 12053, 12087, 12221
t. -ünde edi (1) 5008
t. -ündeki (5) 2808, 3473, 3574, 10253, 11373

t. -ünden (17) 151, 1670, 1924,
2392, 3420, 4205, 8872, 8876, 9530,
10016, 10141, 10315, 11024, 11457,
11836, 12259, 12448

t. -üne (27) 1322, 1891, 2370, 2384,
2717, 2997, 3006, 3069, 3094 (2), 3479,
3968, 4539, 4593, 5000, 5016, 5527, 7415,
7836, 8089, 8423, 8663, 8878, 9682, 9960,
11590, 11855

t. -ünece (1) 9755

t. -üni (4) 4075, 5525, 6344, 9573

tüccar : tüccar.

t. -lar (1) 12444

tüfek (-gi) : tüfek.

t. (8) 3887, 3892, 3895, 3900, 5417,
5768, 5798, 5799

t. -ini (10) 3897, 3904, 4402, 5404,
5742 (2), 5753, 5758, 5805, 5903

t. -ke (2) 3892, 3898

t. -lerini (2) 1892, 1909

t. -lerni (1) 5774

t. -ni (6) 3893, 3898, 3899, 5403,
5416, 5762

tüfli : ayakkabı.

t. -leri (2) 3976, 5090

t. -lerine (2) 5089, 5139

t. -lerinen (1) 767

t. -lerini (2) 881, 5072

t. -nen (1) 5073

tükan : dükkân.

t. (4) 3251, 3854, 5811, 10698

t. -da (1) 11078

t. -ğa (7) 10699, 12119, 12313,
12325, 12358, 12565, 12606

t. -ına (1) 9913

t. -lar (4) 2247, 2510, 12564, 12854

t. -larını (1) 8270

t. -larıңызda (1) 12613

t. -mızğa (1) 10752

t. -ñ (3) 10235, 12563, 12566

tükancı : dükkancı.

t. -sınıñ (1) 11077

tüken- : tükenmek, bitmek.

t. -di (1) 8484

t. -e (3) 2592, 8892, 9536

t. -gen soñ (1) 8312

t. -mez (1) 7956

t. -p (1) 5879

tük : kıl, tüy.

t. -leri (1) 3114

tüklü : kıllı, tüylü.

t. (1) 9943

tükür- : tükürmek.

t. -di (3) 4180, 4400, 9967

t. -diñiz (1) 2323

t. -mege (1) 2581

t. -mek içün (1) 2581

t. -p (3) 1506, 4406, 8871

tükürükle- : tükürüklemek.

t. -p (1) 1059

tüm-tüz : dümdüz.

t. (9) 785, 4344, 5149, 5836, 6593,
7028, 7735, 8731, 8898

tün : dün.

t. -ñ (1) 6049

tünevîn : dün.

t. (24) 421, 999, 1154, 1229, 1251,
1403, 2748, 2954, 4118, 5070, 5945, 7023,
7024, 7535, 10050, 11579, 11771, 11936,
12147, 12353, 12428 (2), 12621, 13066

t. -den beri (1) 9951

t. -ki (2) 4272, 12252

tüñül- : bezmek, usanmak.

t. -dim (1) 7244

t. -gen (1) 11358 (pr.)

tüp : çalı.
t. (4) 5429, 5434, 10255, 11006
t. -çigini (1) 5351
t. -leri (3) 2467, 2499, 5442
t. -lerini (1) 5436
t. -ni (1) 5507
tüple- : dikmek, bardak vb.
kapların içindekini bir solukta içmek.
t. -p (1) 979
Türk : Türk.
T. (1) 8582
türkçe : Türkçe.
t. (1) 8591
türkmen : Türkmen.
t. (1) 7068
Türkstan : Türkistan.
T. -da (1) 12717
türkü : türkü.
t. (4) 3214, 3239, 6374, 6432
t. -ler (1) 3212
t. -lerini (1) 3213
t. -lerni (2) 6213, 6433
t. -m (1) 6056
t. -niñ (1) 6380
t. -sini (2) 3220, 6060
türlen- : değişmek.
t. -di (10) 1221, 8020, 9519, 10398,
11012, 12141, 12324, 12372, 12657, 13100
t. -dim (1) 1343
t. -e (2) 1603, 10769
t. -gen eken (1) 10428
t. -p ketti (5) 4135, 9430, 10170,
10753, 13153
t. -vi (1) 11637
türlendir- : değiştirmek.
t. -e (1) 5021
t. -mek (1) 2153

türlü : çeşitli, türlü.
t. (66) 94, 108, 162, 753, 755, 1014,
1361, 1405, 1406, 2114, 2236, 2273, 2297,
2433, 2446, 2574, 2809, 3016, 3065, 3189,
3387, 3391, 3495, 3496, 4491, 4621, 4661,
4676, 4761, 4778, 5682, 6441, 6599, 6621,
6717, 6777, 6814, 7105, 7371, 7511, 7859,
7945, 8164, 8718, 8832, 8882, 9021, 9132,
9203, 9231, 9620, 9828 (2), 9864, 9865,
10627, 10848, 10921, 10922, 10941,
11201, 11246, 11775, 11964, 12067, 12802
t. -dir (1) 11864
t. edi (1) 11864
t. -sinden (1) 8578
türlü-türlü : çeşit çeşit.
t. (1) 3841
türme : hapishane.
t. -ge (1) 6564
türt- : dürtmek.
t. -p (4) 7841, 10016, 11232, 13183
t. -seler (1) 7294
t. -ti (3) 3951, 11089, 12841
tüs : renk, ton; hatıra.
t. (6) 1640, 3396, 3397, 3659, 6300,
7000
t. -lerniñ (1) 4961
t. -lü (1) 3514
t. -mni (1) 8154
t. -te (14) 464, 756, 767, 1175,
1297, 1673, 2578, 3430, 4321, 4962, 7187,
7439, 8916, 10285
t. -teki (3) 9980, 12467, 13187
t. -teler (2) 3395, 10004
t. -ü (2) 5141, 6408
t. -üne (2) 463, 2557
t. -üni (3) 294, 1295, 1296
tüş : düş, rüya.
t. (4) 292, 6780, 6808, 9274
t. -lerim (1) 8969

t. -mde (1) 7425
t. -niñ (1) 10552
t. -ten soñ (1) 6809
t. -ünde (2) 881, 10029
t. -ñde (1) 3596
tüş- : düşmek; inmek;
yakalanmak; payına düşmek.
t. (8) 1825, 1827, 3958, 3959, 5124,
5602, 7507, 10893
t. -e (10) 503, 795, 1375, 3156,
5223, 8622, 9256, 10548, 11052, 12391
t. -ecek (2) 645, 3101 (zm.)
t. -eeksiñmi (1) 9752
t. -eekte (1) 9753
t. -eler (2) 3935, 9196
t. -er (3) 5125, 5603, 6136
t. -erek (1) 11111
t. -ersin (2) 1233, 3873
t. -ersiniz (1) 8240
t. -er-tüşmez (1) 3343
t. -eyatқан (2) 4080, 4530 (pr.)
t. -eyatқanda (1) 9755
t. -eyatқanını (1) 2001
t. -eyim (1) 10656
t. -ken (15) 376, 2743, 2781, 3310,
3971, 5288, 5908, 7864, 8448, 9257, 9637,
9703, 9750, 9787, 10367 (pr.)
t. -ken (3) 2773, 10270, 10826
(zm.)
t. -ken edi (4) 9374, 9425, 10684,
12157
t. -ken kibi (2) 9694, 13119
t. -ken sayın (1) 4241
t. -ken soñ (3) 3414, 4244, 5172
t. -kence (2) 673, 8248
t. -kende (12) 16, 503, 4530, 5201,
5241, 6741, 9207, 9883, 10666, 10861,
11418, 13115

t. -kenge (1) 10907
t. -kenine (1) 2635
t. -keninen (3) 3031, 8768, 8966
t. -kenini (5) 1213, 3821, 4560,
8615, 8967
t. -kenleri kibi (1) 2964
t. -kenlerine (1) 3136
t. -medi (2) 1828, 3860
t. -mege (4) 1337, 2738, 5546, 8182
t. -megen edi (1) 9547
t. -megence (1) 4249
t. -mek (5) 1130, 3246, 5052, 5547,
7556
t. -mek kerek (1) 4248
t. -meñiz (1) 5542
t. -mese (2) 2594, 2630
t. -mesin (1) 11765
t. -mesini (1) 3956
t. -mey (1) 10863 (gr.)
t. -mey (4) 3444, 3957, 4053, 8201
(zm.)
t. -meycek (1) 2169 (zm.)
t. -meycek oldı (1) 3960
t. -meyip (1) 1810
t. -ñiz (1) 10885
t. -p (28) 351, 522, 657, 2117,
2631, 2835, 3975, 5686, 5805, 6356, 6635,
6679, 6796, 6804, 7047, 7479, 7610, 7696,
8034, 8095, 8670, 8733, 8870, 9911,
10206, 13035, 13150, 13155
t. -p başladı (1) 5724
t. -p qaldı (1) 304
t. -p qaldımı (1) 3070
t. -p qalğanına (1) 4569
t. -p ketti (1) 7679
t. -p kettiler (1) 5047
t. -se (4) 4888, 9658, 10640, 12629

t. -ti (59) 334, 353, 421, 524, 610, 655, 659, 765, 1665, 1856, 2612, 2640, 2763, 2874, 3363, 3375, 3892, 3956, 3969, 3973, 3981, 4091, 4343, 4421, 4456, 4478, 4927, 5192, 5196, 5215, 5217, 5335, 5424, 5566, 5764, 5936, 6556, 6822, 7056, 7555, 7670, 7819, 7843, 7881, 8092, 8204, 8512, 8973, 9023, 9781, 10158, 10259, 10704, 10781, 11268, 11426, 11814, 12424, 12519

t. -tik (1) 4236

t. -tiler (14) 2008, 2727, 4972, 5042, 5554, 5757, 5760, 5773, 7631, 7659, 7681, 8508, 12898, 13147

t. -tim (1) 11801

t. -tiñ (1) 2401

t. -tiñiz (1) 3978

t. -tü (1) 2669

t. -tüñ (1) 13133

tüşin- : düşünmek.

t. -di (1) 321

tüşkün : çok üzgün.

t. (3) 3019, 7188, 7196

t. -ler (1) 9121

tüşkünlik : üzgünlük.

t. (2) 10042, 10061

t. -ke (1) 12508

tüşün- : düşünmek, sanmak.

t. (2) 8745, 9525

t. -di (65) 630, 1078, 3020, 3434, 3871, 4620, 5162, 5642, 7295, 8316, 8398, 9044, 9130, 9158, 9178, 9193, 9202, 9409, 9495, 9615, 9716, 9722, 9733, 9756, 9840, 9861, 9863, 9884, 9899, 10009, 10045, 10090, 10119, 10351, 10470, 10677, 10881, 10898, 10943, 11013, 11071, 11076, 11258, 11331, 11530, 11655, 11732, 11849, 11859, 11985, 11988, 12018, 12121, 12152, 12160, 12191, 12249, 12609, 12662, 12814, 12930, 12994, 13051, 13056, 13146

t. -diler (1) 5434

t. -dim (5) 1540, 7375, 7579, 8612, 11508

t. -diñizmi (1) 13127

t. -e (21) 857, 892, 1383, 1386, 1404, 1408, 2701, 2882, 2883, 3606, 3805, 4372, 5035, 5609, 9876, 9766, 10041, 10275, 11770, 12225, 12266

t. -e bere (1) 9578

t. -e (1) edimi

t. -e edi (1) 9927

t. -e edim (1) 7348

t. -ecek olsa (3) 9294, 11968, 11997

t. -edir (1) 3801

t. -eler (1) 4130

t. -em (1) 9951

t. -emiz (1) 2928

t. -esiñ (2) 617, 6842

t. -esiñmi (1) 12928

t. -eyim (1) 8443

t. -gen (2) 11399, 12538 (pr.)

t. -gen edi (3) 9215, 11717, 12458

t. -gen edim (1) 11929

t. -gen soñ (1) 9961

t. -gende (1) 11813

t. -gendir (1) 11304

t. -geni (1) 9301

t. -geni kibi (2) 7473, 9885

t. -genimni (1) 12176

t. -geniñ kibi (1) 12174

t. -genine (1) 11306

t. -genler (1) 12761 (zm.)

t. -genleri kibi (1) 11882

t. -meden (2) 3777, 4491

t. -medi (1) 1334

t. -mege (4) 8160, 9509, 12294, 12376

t. -megen (1) 12382 (pr.)
 t. -megen (1) 8321 (zm.)
 t. -megen edim (1) 2416
 t. -mek (1) 10615
 t. -mek kerek (1) 8444
 t. -mek kerekimiz (2) 2245, 7054
 t. -mek kereksiñ (1) 12381
 t. -mekte edi (2) 10859, 10955
 t. -memek (1) 2106
 t. -mey (1) 13013
 t. -mey (1) 2945 (gr.)
 t. -mey edi (1) 8314
 t. -meycek (1) 9970 (pr.)
 t. -meyim (1) 190
 t. -meymen (1) 1282
 t. -meysiñ (1) 8442
 t. -meysiñmi (1) 122
 t. -p (35) 224, 232, 1079, 1099, 1945, 2098, 2168, 2798, 2947, 3922, 4601, 5086, 5095, 5164, 5588, 5947, 697, 7855, 8159, 8659, 9373, 9402, 9839, 10399, 10423, 10509, 10867, 11334, 11411, 11494, 11687, 11728, 12280, 12413, 12423
 t. -p başladım (1) 12261
 t. -p ıalğanımı (1) 12352
 t. -p oturğanda (1) 12571
 t. -p oturmadı (4) 4074, 8092, 10160, 12666
 t. -p oturmay (2) 6291, 6375
 t. -p turdı (1) 12180
 t. -p turğan (1) 12873 (pr.)
 t. -p yürdi (1) 9868
 t. -p yüre (1) 2000
 t. -r edi (1) 8318
 t. -r (1) 7410
 t. -se (3) 9581, 9878, 11306
 t. -seler kerek (1) 468

t. -señ (1) 11310
 t. -se-tüşünsin (1) 1232
 t. -sin (3) 8443, 11306, 12333
tüşünce : düşünce.
 t. (7) 3341, 3666, 7496, 9132, 9805, 12060, 12368
 t. -ge (21) 1153, 2044, 3796, 3964, 4021, 5398, 5897, 5998, 6466, 6905, 6923, 7551, 8074, 8564, 8593, 9412, 10869, 11164, 11827, 12637, 12783
 t. -ler (17) 861, 973, 1999, 2053, 2114, 3027, 6725, 6888, 7183, 7511, 7582, 9110, 9891, 11113, 11292, 11698, 12000
 t. -lerden (3) 618, 10348, 11424
 t. -large (7) 3880, 4333, 4661, 7854, 8351, 9540, 9968
 t. -leri (3) 1946, 2601, 9922
 t. -lerim (1) 7399
 t. -lerinden (2) 9464, 10677
 t. -lerini (7) 1945, 5488, 8449, 9427, 10100, 10581, 12051
 t. -lernen (8) 1049, 1090, 1850, 1938, 3328, 3406, 7560, 9748
 t. -lerni (1) 9423
 t. -niñ (1) 4815
 t. -si (2) 2598, 2603
 t. -sini (3) 166, 6473, 8352
tüşünceli : düşünceli.
 t. (23) 1793, 2368, 3690, 5873, 8438, 8902, 9296, 9311, 9318, 9444, 9962, 10360, 10675, 11208, 11245, 11635, 11799, 12046, 12357, 12781, 12810, 13093, 13162
 t. -mi (1) 9186
tüşünceli-tüşünceli : düşünceli bir şekilde.
 t. (1) 11029
tüşüne-tüşüne: düşüne düşüne.
 t. (1) 9452

tüşünil- : düşünölmek.

- t. -e (1) 13014
- t. -p (1) 10400
- t. -p-taşınılıp (1) 12531

tüşünip-taşın-: düşünöp taşınmak.

- t. -dı (1) 7909
- t. -ğan (1) 1129 (zm.)
- t. -ğan soñ (1) 4701
- t. -mağ içün (1) 4755
- t. -ñız (1) 229
- t. -p (4) 481, 4710, 6469, 6876

tüşünmey-taşınmay : düşünmeden taşınmadan.

- t. (1) 4897

tüşür- : düşörmek, indirmek.

- t. -dı (4) 3960, 4416, 5737, 9686
- t. -diñiz (1) 2323
- t. -e (1) 9654
- t. -ecek oldu (1) 1862
- t. -ecekmez (1) 10159
- t. -geninen (1) 4644
- t. -mege (1) 8964
- t. -mek (2) 2780, 8937
- t. -mek içün (1) 5056
- t. -mek kerek (1) 10045
- t. -mesin (1) 3191
- t. -p (6) 1873, 3410, 4185, 5282, 7924, 8045

tüşüril-: düşörmek, indirilmek.

- t. -gen (1) 7657 (pr.)

tüte- : tütme.

- t. -mekte (1) 5045
- t. -mekte edi (1) 5294
- t. -p turğan (1) 1870 (pr.)
- t. -p turmağta (1) 5903

tüttet- : tüttörmek.

- t. -ti (1) 12168

tütün : tütün.

- t. (15) 382, 964, 1450, 1851 (2), 4201, 4202, 4204, 4209, 4218, 4850, 6586, 6657, 9493, 13187

- t. -ini (3) 4205, 5058, 5060

- t. -ni (4) 100, 4201, 4207, 4212

tütüncilik : tütüncölük.

- t. -te (2) 4200, 4217

tüy- : ufalamak, ezmek, yolmak.

- t. -p (4) 118, 2211, 4287, 6948

tüyöl- : boğölmek.

- t. -dı (1) 10805

tüyümçiklen- : düğömlenmek.

- t. -diler (1) 9943

tüz : düz.

- t. (3) 801, 5146, 6452

- t. -ce (1) 5355

tüz- : düzeltmek.

- t. -eyatқан (1) 9741 (pr.)

tüzel- : düzelmek.

- t. -eyatқанını (1) 1040

- t. -p (2) 1353, 3577

tüzen- : kendi kendini düzeltmek.

- t. -diler (2) 7658, 8185

- t. -mege (1) 1213

- t. -p (1) 10189

- t. -p oturmañız (1) 2562

tüzet- : düzeltmek.

- t. -erek (1) 1760

- t. -erken (1) 12140

- t. -mege (1) 10608

- t. -p (7) 1245, 1942, 6390, 7365, 7564, 10760, 12591

- t. -ti (11) 2406, 3262, 3371, 4366, 4451, 9052, 9614, 10420, 10560, 10742, 11617

tüzetil- : düzeltilmek.

t. -di (1) 5392
tüzgün : düzgün.
t. (2) 9477, 9998
tüzgünlük (-gi) : düzgünlük.
t. -i (2) 1220, 9999
tüzlük (-gi) : düzlük.
t. (1) 6793
t. -ine (1) 5415
t. -ke (1) 5076
t. -lerde (1) 8683
t. -te (1) 521

U

uc : uç, son, bitim.
u. -ları (5) 1759, 3501, 3560, 4326, 5656
u. -larına (5) 524, 2422, 3972, 4204, 7463
u. -larında (1) 3967
u. -larinen (2) 1943, 7365
u. -larımı (12) 335, 1571, 2064, 3181, 3514, 4451, 5684, 6300, 7834, 8003, 8186, 8265
u. -lu (1) 3385
u. -u (5) 291, 785, 5063, 5726, 7174
u. -una (4) 114, 3891, 4206, 5805
u. -unda (8) 268, 6255, 8353, 8362, 10287, 10295, 10382, 11448
u. -unda edi (1) 354
u. -undaki (3) 342, 6271, 10374
u. -undan (4) 316, 3701, 3768, 8055
u. -unen (6) 884, 3387, 3595, 6849, 10203, 11679
u. -unı (4) 981, 1757, 1761, 5514
ucu-bucağı : ucu bucağı.
u. (1) 4817

ucsız-bucağısız : uçsuz, bucaksız, çok geniş.
u. (4) 640, 1156, 12095, 12442
ucu-bucağı : ucu bucağı.
u. (2) 9213, 12770
ucüm : hücum, saldırma.
u. (9) 1792, 5769, 5788, 5791, 5855, 5856, 7684, 11054, 12373
u. -ge (3) 7672, 7673, 11168
u. -ler (1) 5856
uç- : uçmak.
u. -acağ kibi (1) 4775
u. -mağın (2) 2740, 6222 (pr.)
u. -maz (1) 7806 (pr.)
u. -p (11) 641, 5327, 5450, 6783, 7082, 7674, 8217, 9759, 10713, 11418, 12064, 13136
u. -p yüre (1) 2390
u. -sa (7) 941, 4713, 8894, 10291, 10735, 11739, 12446
uçastka : site, yerleşim yeri, mekan, arsa.
u. (2) 12151, 12961
u. -ğa (1) 10409
uçkun : kıvılcım.
u. -lar (1) 1360
u. -ları (1) 5803
uçkunlan- : kıvılcımlanmak.
u. -p (1) 12900
uçkur : bağ, uçkur.
u. -lı (1) 291
uçurım : uçurum.
u. (2) 7381, 9778
u. -dan (1) 7957
u. -lar (1) 9902
u. -lı (1) 9189
uçurt- : uçurtmak.
u. -may (1) 11149

uçuş- : uçuşmak.
u. -a (1) 4969

uf : uf, sıkıntılı bir durumda söylenen söz.
u. (1) 11278

ufaçık : ufacık, küçücük.
u. (1) 5373

ufak : ufak, küçük.
u. (1) 4610

ufaklaş- : küçülmek, ufaklaşmak.
u. -a (3) 937, 1600, 5376

ufak-tüfek : ufak tefek.
u. (4) 7338, 8723, 11986, 12194
u. -ni (1) 965

ufkala- : ovalamak.
u. -dı (1) 9961

ufuk : ufuk, çevren.
u. (3) 643, 12078, 13184
u. -ka (3) 8952, 12810, 13183
u. -mı (1) 1155

Ujgorod : Ujgorod.
U. (1) 744

ukol : iğne.
u. (5) 1323, 3334, 8855, 8856, 8857

Ukraina : Ukrayna.
U. (1) 8616

Ukrainalı : Ukraynalı.
U. (1) 1991

ukraince : Ukrayna dili.
u. (2) 1776, 1896

uqtan : ?
u. -ğa (1) 3237

uquq : hukuk, hukuksal.
u. (3) 4043, 6921, 10427

Ulanak : Ulanak.
U. (1) 2687

ul-kız : oğul kız.

u. -ñ (1) 3238

ulu : ulu, yüce, büyük, kutsal.
u. 1545, 2820, 3787, 3789 (2), 3790, 3791 (2), 3792, 5213, 5964, 7101, 7162, 7637, 10984, 12450, 12712

ulu- : ulumak.
u. -ğanı (1) 7081
u. -p (1) 5759
u. -p başlasa (1) 12089
u. -p otura (1) 2340

uluk : oluk.
u. -larnen (1) 5387

umum : bütün, herkes.
u. (2) 11974, 12533

umumen : genellikle, genelde, büsbütün.
u. (17) 2012, 2258, 2579, 2819, 4006, 5579, 5582, 6983, 7349, 9268, 9513, 9814, 10575, 10954, 12196, 12539, 13031

umumiy : genel.
u. (5) 228, 1331, 2612, 10960, 12019

umumiyylik (-gi) : ortaklık, birlik.
u. -i (1) 1515

Umurzakoviç : bk. Yakub Umurzakoviç.
U. -ke (1) 10874

un : un.
u. (5) 314, 339, 8581, 8614, 8636
u. -undan (1) 2607

unut- : unutmak.
u. -a (2) 855, 11960
u. -alar (3) 10578, 11005, 11632
u. -ayazdım (1) 12414
u. -ayım (1) 12172
u. -қан (1) 11543 (zm.)
u. -қан (2) 9181, 12291 (pr.)
u. -қан ekenler (1) 5079

u. -kanım (4) 1589, 5840, 7242,
12909
u. -kansıñız (1) 438
u. -ma (4) 1490, 3556, 7789, 8362
u. -madılar (1) 267
u. -madım (3) 440, 8406, 12350
u. -mağanlarını (1) 6739
u. -mağ (3) 4886, 9273, 9458
u. -mamağ (1) 1340
u. -mañız (5) 2333, 3063, 5360,
6681, 6964
u. -masağ (1) 1992
u. -may (3) 5210, 10571, 11140
u. -maycağım (1) 1366
u. -maycağını (1) 7900
u. -mayık (1) 1687
u. -maylar (1) 5451
u. -maymı (1) 3215
u. -maz (2) 1456, 2609
u. -p (3) 2125, 4995, 10963
u. -p olamadım (1) 12350
u. -r edi (1) 5211
u. -rmız (1) 2798
u. -tı (5) 1587, 5040, 9226, 9539,
9929
u. -tıñızımı (1) 6204
u. -tıñımı (5) 4795, 7238, 8406,
12348, 13169
unutıl- : unutulmak.
u. -a (1) 10276
u. -r (1) 5459
u. -maycağ (1) 3687 (pr.)
unuttur- : unutturmak.
u. -ğan (1) 9540 (pr.)
unvan : ünvan.
u. -ı (1) 12961
ur- : vurmak, çarpmak.

u. (3) 1886, 10999, 11354
u. -a (4) 2758, 4733, 7959, 8496
u. -dı (9) 1173, 6496, 8479, 9476,
10536, 10663, 11520, 11817, 12880
u. -dñ (1) 3288
u. -ğan (6) 2369, 3987, 7194, 8496,
9720, 12246 (pr.)
u. -ğan kibi (2) 8396, 9986
u. -ğanda (2) 5857, 8755
u. -mağa (1) 5672
u. -mağ (2) 3994, 8480
u. -mağta (2) 7005, 7959
u. -mağta edi (2) 9327, 12107
u. -p (7) 886, 4153, 6117, 6560,
6804, 7451, 8503
u. -p başladı (3) 9609, 9718, 9893
ura : hurra “yaşa” anlamında
bir söz.
u. (2) 6144, 8493
URB : URB.
U. -niñ (2) 3999, 6251
U. (2) 4025, 6283
U. -ni (1) 6278
urba : giysi.
u. (5) 1219, 3596, 5201, 9255,
10037
u. -çıkları (1) 11903
u. -çıklarını 10886, 10891
u. -da (1) 7964
u. -lar (5) 9113, 9380, 11541,
12566, 12833
u. -ları (10) 6781, 7337, 7433 (2),
7575, 9279, 9377, 12004, 12316, 13142
u. -larında (1) 11081
u. -larından (1) 9764
u. -larını (18) 1240, 1300, 1647,
2561, 3105, 3156, 3158, 4813, 6253, 7459,

7518, 7576, 7725, 9894, 10120, 11529, 11817, 12925

u. -larınñ (2) 1186, 10162

u. -larınızını (1) 7307

u. -larınñı (3) 7332, 7453, 11006

u. -larnen (1) 12468

u. -nı (1) 1302

u. -sı (4) 2108, 7274, 9314, 11093

u. -sinen (3) 3155, 3861, 12481

u. -sını (3) 3624, 4590, 5805

URB-ZAM : URB-ZAM.

U. (1) 4001

urdum-duymaz : vurdumduymaz, aldırılmaz.

u. (1) 9812

urf-adet : örf adet, gelenek.

u. -lerine (1) 4496

u. -ler (1) 4577

u. -lerine (1) 4901

u. -lerini (2) 6603, 7176

u. -lerni (2) 7115, 718

urgun : vurgun, sevdalı.

u. (1) 1358

urluk (-ğı) : tohum.

u. -ı (1) 5412

urra : hurra “yaşa” anlamında bir söz.

u. 8497 (2)

uru : huri.

u. (1) 10522

urul- : çarpmak, çarpışmak, vurulmak.

u. -a (1) 5041

u. -acağını (1) 8970

u. -dı 9366, 9784

u. -ğaninen (1) 1668

u. -ğanını (1) 7855

u. -p 1578, 3463

urun- : döğüşmek, vuruşmak, vurmak.

u. -ayazdı (1) 10678

u. -dım (1) 1020

u. -ğan ediler (1) 9380

u. -ğanını (1) 4180

u. -p (1) 11445

uruş : vuruş.

u. -ına (1) 2585

u. -larda (1) 5220

u. -lardan (1) 8643

uruv : soy, akraba.

u. -dan (1) 6909

u. -ı (2) 2687, 6921

u. -ını (1) 2559

u. -ları (1) 8825

u. -m (1) 1019

u. -mıznen (1) 2670

urüv : uluma.

u. -leri (1) 5768

usan- : usanmak.

u. -madan (1) 11778

Usein : Usein.

U. -nen (1) 9364

usta : usta, becerikli.

u. (11) 156, 223, 701, 1566, 2443, 2477, 6018, 6953, 9197, 10206, 11919

u. -lar (3) 2480, 2628, 2639

u. -larnıñ (1) 2584

u. -sı (3) 1560, 3692, 8834

ustağane : atölye.

u. (1) 2695

u. -si edi (1) 3077

ustalık : ustalık, beceriklilik

u. (3) 11218, 11220, 12942

u. -nen (2) 6600, 7159

ustaz : usta, öğretmen.

u. (4) 11773, 11789, 11795, 11804

u. -ı (1) 11773

u. -ından (2) 11805, 12934

u. -ının (2) 11785, 12935

u. -inin (1) 11806

u. -m (1) 11770

u. -nen (1) 11777

usul : usul, yöntem, teknik.

u. (3) 2209, 2495, 2499

u. -ı (2) 2436, 11806

u. -ına (1) 6938

u. -inen (1) 2493

u. -ını (1) 8659

u. -lar (1) 6878

u. -lardan (1) 9006

u. -ları (3) 2152, 2154, 4672

u. -larımızdan (1) 8986

u. -larından (1) 2469

u. -larını (1) 1412

u. -larını (1) 2153

u. -nen (2) 2494, 8855

u. -nın (1) 9235

utan- : utanmak.

u. -a (2) 3144, 10184

u. -a emiş (1) 3140

u. -aca (1) 10514 (zm.)

u. -adır (1) 10513

u. -alar (1) 3683

u. -am (1) 11954

u. -amı (2) 2046, 11466

u. -dı (9) 1230, 2936, 3475, 3476, 7462, 7473, 9743, 10569, 10655

u. -dım (1) 13028

u. -ğan gibi (1) 6455

u. -ğandır (2) 3513, 10171

u. -ğandır (1) 1271

u. -mayım (1) 1067

u. -maysını (3) 1066, 11286, 11305

u. -maysız (1) 1903

u. -p (1) 873

u. -p turgan (1) 9478 (pr.)

u. -r (1) 4782

u. -sa kerek (1) 13076

utançak : çekingen, utangaç.

u. (1) 9301

utandır- : utandırmak.

u. -a bilecek (1) 11135

utansıra- : utanır gibi olmak, mahcup olmak.

u. -p (5) 5009, 5105, 5531, 6107, 10780

uvulda- : uğuldamak.

u. -ğan (1) 11979 (pr.)

u. -mağta edi (1) 12103

u. -p turdu (1) 2863

u. -p başladı (1) 10534

uvuldu : uluma, uğultu.

u. -sı (1) 5783

uvultı : uluma, uğultu.

u. -sından (1) 12145

uy- : uymak, işine gelmek; yakışmak, uygun düşmek; “namaza uymak” namaza başlamak.

u. -a (1) 1210

u. -dı (2) 4535, 6497

u. -madı (1) 722

u. -madımı (1) 1207

u. -mağ (1) 10367 (pr.)

u. -may (4) 1210, 7498, 10608, 12618 (zm.)

u. -may edi (1) 2347

u. -sa kerek (1) 7308

uyan- : uyanmak.

u. -a (3) 933, 1405, 5596

u. -acağına (1) 2821

u. -acağını (1) 5594

u. -amay (1) 11106 (gr.)

u. -dı (11) 696, 1175, 1186, 1694, 3952, 5618, 5752, 6224, 7750, 11429, 12246

u. -dım (1) 11158

u. -ğan (2) 3861, 7718 (pr.)

u. -ğan (1) 761 (zm.)

u. -maқта (1) 7017

u. -p başlay (1) 9284

u. -r (1) 3592

u. -r kibi (1) 9562

u. -sam (1) 9274

uyandır- : uyandırmak.

u. -a (1) 5021

u. -ıcı (1) 3589

u. -sa kerek (1) 7693

uyanık : uyanmış, uyanık.

u. (2) 608, 10602

uyant- : uyandırmak.

u. -a (1) 11104

u. -a bile (1) 10845

u. -p (1) 9048

u. -tı (4) 751, 5203, 7707, 9762

uyat- : uyandırmak.

u. -rmız (1) 1132

u. -rsıñ (1) 2359

u. -mağa (1) 12313

u. -tı (2) 1107, 12186

uydır- : uydurmak; yakıştırmak.

u. -p (1) 8501

uydur- : uydurmak; yakıştırmak.

u. -alarmı (1) 9073

u. -almaylar (1) 1206

u. -amı (1) 3214

u. -dı (1) 5702

u. -ğanlar (1) 2430 (zm.)

u. -maқ için (1) 1388

u. -p (2) 3160, 6623

u. -p başladılar (1) 8287

uydurma : uydurma, hayal ürünü.

u. (1) 2285

u. -lar (1) 85

uyezd : kaza, ilçe.

v. (1) 7870

v. -ge (1) 8276

v. -i (1) 7977

v. -leri (1) 7868

uyğun : uygun, münasip.

u. (2) 5275, 12532

uyğunsız : uygunsuz, yakışsız.

u. (3) 2124, 2387, 11928

u. -ca (1) 2810

uyğunsızlık : uygunsuzluk.

u. -nı (1) 480

uyık- : uyuklamak, uyumak.

u. -p başlağan (1) 1727 (pr.)

uyku : uyku.

u. -daki (1) 10844

uypala- : hırpalamak.

u. -p turğan (1) 5756

uypalaş- : birbirini hırpalamak.

u. -a (1) 3890

u. -maқта olğan (1) 5758 (pr.)

uyur- : ?

u. -dı (1) 1148

uyuş- : uyuşmak.

u. -p (1) 5939

uzaқ : uzak.

u. (64) 69, 80, 178, 207, 368, 427, 483, 487, 633, 775, 1211, 1347, 1402,

1458, 1488, 1489, 2113, 2198, 2576, 2671, 2728, 2827, 2887, 2912, 2937, 3071, 3084, 3145, 3315, 3847, 4277, 4461, 4465, 4653, 4683, 4723, 4765, 4835, 5158, 5229, 5230, 5422, 6221, 6225, 6275, 6564, 6602, 6869, 7029, 7143, 7514, 7663, 7790, 7839, 7907, 8182, 8708, 9020, 9892, 9893, 10814, 11221, 12190, 12783

u. -ça (1) 10796

u. edi (1) 5429

u. -ka (3) 790, 9181, 12095

u. -larda (4) 1702, 2603, 5164, 5630

u. -lardan (1) 4969

u. -larğa (7) 1161, 1961, 3848, 5630, 5807, 6224, 6998

u. -mı (2) 1026, 2551

u. -ta (12) 1402, 1850, 2104, 2768, 4339, 4630, 7076, 7319, 9577, 11526, 12664, 13181

u. -taki (2) 7057, 9970

u. -tamız (1) 7009

u. -tan (13) 1807, 2176, 3469, 4390, 4982, 5408, 5696, 6995, 8483, 8744, 8754, 10081, 11114

uzaklaş- : uzaklaşmak.

u. -kan (1) 11095 (zm.)

u. -kan (1) 4431 (pr.)

u. -kan soñ (1) 6822

u. -mağa (1) 9767

u. -p (3) 7494, 8869, 9901

u. -tılar (1) 6241

uzaklaştır- : uzaklaştırmak.

u. -dı (1) 570

uzaklık : uzaklık, mesafe.

u. -ta (1) 5143

u. -ta eken (1) 8764

u. -taki (1) 4748

uzan- : uzanmak.

u. -acağ oldu (1) 2401

u. -dı (7) 848, 3502, 4160, 4927, 4935, 8521, 10402

u. -dılar (1) 8530

u. -ğan (1) 835 (pr.)

u. -p (16) 614, 3487, 3967, 4353, 9481, 9488, 9510, 9613, 9690, 10373, 10418, 10559, 11269, 12352, 12625, 13187

u. -p ketken kibi (1) 3407

u. -p ketmekte (1) 5144

u. -p yürüeni (1) 280

uzat- : uzatmak.

u. -a (1) 5665

u. -a edi (1) 8646

u. -acağ (1) 5668 (zm.)

u. -alar (1) 6034

u. -arağ (1) 6824

u. -kan (2) 1064, 9472 (pr.)

u. -kan (1) 9186 (zm.)

u. -kanda (1) 10582

u. -kanını (1) 7393

u. -kanlar (1) 3034 (pr.)

u. -mağa (1) 8102

u. -p (17) 906, 1873, 2893, 3104, 3194, 3259, 3466, 4500, 4986, 5129, 5926, 5942, 7940, 8069, 8523, 8764, 10703

u. -sağ (1) 12549

u. -tı (31) 767, 978, 1060, 1191, 1249, 1291, 1657, 3181, 4424, 4429, 4550, 5067, 5103, 6037, 6113, 6803, 7330, 7704, 8041, 8202, 8226, 8761, 9108, 9472, 9663, 10656, 10707, 10970, 11904, 12871, 13175

u. -tılar (3) 268, 3260, 12264

uzatıl- : uzatılmak.

u. -ğan (1) 3430 (pr.)

uzun : uzun.

u. (71) 18, 107, 232, 251, 328, 381, 392, 409, 462, 516, 1209, 1235, 1571, 1695, 1820, 2074, 2075, 3195, 3383, 3514, 3979, 4320, 4408, 4531, 4553, 4735, 4948,

5424, 5531, 5641, 5651, 5713, 6323, 6643,
7060, 7268, 7298, 7625, 7655, 7656, 7658,
7660, 7763, 8094, 8187, 8196, 8217, 8327,
9060, 9061, 9254, 9257, 9295, 9313, 9336,
9378, 9943, 9946, 9947, 10293, 10298,
10404, 10703, 10775, 11869, 12515,
12772, 12773, 12821, 13048, 13106

u. -ca (4) 2029, 7336, 11851, 13081

u. -dan-uzun (1) 4735

u. -lar (1) 9051

uzun-uzun : uzun uzun.

u. (1) 9263

uzunluk : uzunluk.

u. (1) 2587

uzur : kat, makam, huzur, ön.

u. -ına (3) 7970, 7995, 8229

u. -ında (4) 8080, 8276, 9493,
10979

u. -mda (1) 8033

u. -nızda (1) 2967

Ü

üç : üç.

ü. (108) 33, 69, 79, 220, 257, 268,
277, 288, 319, 571, 619, 732, 770, 830,
964, 966, 967, 1001, 1024, 1135, 1266,
1321, 1382, 1574, 1656, 1745, 2309, 2385,
2427, 2467, 3086, 3087, 3097, 3251, 3369,
3404, 3538, 3604, 4232, 4258, 4259, 4503,
4547, 4756 (2), 4932, 5399, 5596, 5680,
5750, 5770, 5793, 5858, 5930, 6312, 6738,
6875, 6896, 6914, 6951, 7034, 7397, 7523,
7524 (2), 7628, 7651, 7702, 7724, 7802,
7852, 7983, 8095, 8151, 8197, 8294, 8299,
8324, 8379, 8475, 8599, 8602, 8626, 8636,
8691, 8830, 8916, 9233, 9429, 9573, 9638,
10204, 10231, 10258, 10303, 10318,
10535, 10583, 10715, 10736, 10793,

10848, 11659, 11892, 12393, 12453,
12455, 13134

(altmış ü.) (1) 12959

(on ü.) (1) 8618

(yigirmi ü.) (1) 7376

ü. -beş (4) 1804, 1927, 4261, 5808

ü. biñ (4) 2449, 5569, 5571, 12725

ü. biñ beş yüz (1) 5571

ü. biñge (1) 8821

ü. -dört (3) 6898, 6908, 10922

ü. -er (2) 968, 3263

ü. -i (1) 10231

ü. -mizni (1) 4398

ü. -ni (1) 7465

ü. -te (2) 2196, 4832

ü. -ü (8) 268, 277, 735, 1135,
10105, 10846, 10847, 11936

ü. -üniñ (2) 8633, 10848

ü. yüz (1) 5388

üçevi : üçü.

ü. 5032, 7648

ü. -ni (1) 1288

ü. -nız (1) 7526

üçüncü : üçüncü.

ü. 417, 1678, 4989, 5764, 5766,
5818, 7024, 7631, 7697, 8865, 8989, 9095,
9200, 9260, 9421, 10324, 11659, 12111,
12470, 12481

ü. -sini (1) 4407

üfle- : üflemek.

ü. -di (1) 4385

üfür- : üfürmek.

ü. -genini (1) 11837

ü. -p (3) 2499, 2863, 8786

üküm : hüküm.

ü. (1) 4043

ü. sür- : hükmetmek.

ü. -e (1) 2518
 ü. -genini (1) 6284
 ü. -mekte (2) 9534, 11739
 ü. -mekte edi (1) 12250
 ü. -se (1) 4952
üküm-~~karar~~ : hüküm karar.
 ü. (1) 9131
ükümdar : hükümdar.
 ü. (2) 6570, 11206
 ü. -ı (1) 11146
 ü. -largâ (1) 6541
 ü. -nı (1) 11156
 ü. -nıñ (1) 1971
ükümdarlık (-ğı) : hükümdarlık.
 ü. -ı (1) 11133
ükümet : hükümet.
 ü. (5) 601, 4123, 4153, 9002, 12704
 ü. -i (1) 72
 ü. -iniñ (1) 2444
 ü. -miz (2) 2165, 2261
 ü. -mizniñ (2) 1634, 5963
 ü. -niñ (3) 2189, 2220, 4735
ülke : ülke.
 ü. (1) 5266
 ü. -niñ (1) 11146
Ülker : Ülker yıldızı.
 Ü. (2) 3844, 3939
ülkün : büyük, kocaman.
 ü. (3) 9576, 10375, 10461
ümüt : umut, ümit.
 ü. (9) 1327, 2316, 2633, 7963, 8216, 9929, 11803, 12242, 12245
 ü. -i (4) 1237, 1495, 2447, 7471
 ü. -inen (1) 8586
 ü. -ini (3) 1348, 2118, 8289
 ü. -leri (1) 3014
 ü. -lerime (1) 2410

ü. -lernen (1) 11231
 ü. -nen (6) 1386, 4938, 8810, 10593, 12164, 12184
 ü. et- : ummak, ümit etmek.
 ü. -e (1) 1385
 ü. -emiz (2) 4254, 8480
 ü. -meden (1) 9465
 ü. -megen (2) 690, 6475
 (pr.)
 ü. -megen edi (1) 985
 ü. -meyler (1) 9569
 ü. -p (1) 4182
 ü. etil- : ümit edilmek.
 ü. -megen (1) 10024 (pr.)
ümütsiz : ümitsiz.
 ü. (2) 2429, 2437
ümütsizden : birdenbire, aniden, ansızın.
 ü. (6) 5036, 9078, 9470, 10293, 10684, 11275
üner : hüner.
 ü. (1) 4606
 ü. -ñni (2) 2355, 2356
 ü. -ni (1) 699
ürk- : ürkmek.
 ü. -p (1) 5936
 ü. -ken (1) 5784 (pr.)
ürmet : hürmet.
 ü. (13) 267, 592, 1223, 2600, 6381, 6398, 6584, 7240, 8350, 9161, 10737, 11731, 11809
 ü. -i (3) 859, 7902, 8295
 ü. -ini (4) 31, 398, 957, 2323
 ü. -le (1) 2257
 ü. -m için (1) 7240
 ü. -nen (2) 6155, 8983
 ü. -ni (1) 6389

ü. -ñizden (1) 1686
 ü. -te (1) 3137
ürmetli : saygılı.
 ü. (10) 341, 2279, 3109, 5960, 6322, 10866, 10889, 11055, 12641, 12866
ürük : ?
 ü. (1) 7391
 ü. -gül (1) 4962
üst : üst ; giyecek, giysi.
 ü. (3) 4675, 6032, 7439
 ü. -lerine (3) 3265, 6601, 12253
 ü. -lerini (1) 1873
 ü. -mde (2) 39, 10208
 ü. -mdeki (1) 6672
 ü. -me (4) 1345, 6956, 10620, 11025
 ü. -mizge (2) 599, 4200
 ü. -ñ (1) 7407
 ü. -ñe (3) 7592, 7613, 8068
 ü. -ñizde (1) 4933
 ü. -ñizdeki (1) 1302
 ü. -ñizge (2) 7308, 9508
 ü. -ñni (1) 7288
 ü. -teki (1) 2147
 ü. -ten (1) 5907
 ü. -ü (20) 1174, 1538, 2325, 2607, 3372, 4433, 5269, 5352, 5720, 6494, 6766, 7001, 7274, 7600, 7884, 8275, 8604, 9426, 12513, 12900
 ü. -ünde (135) 20, 113, 170 (2), 328, 342, 344, 351, 509, 596, 597 (2), 729, 742, 840, 854, 1179, 1198, 1294, 1349, 1534, 1604, 1610, 1876, 2072, 2125, 2146, 2343, 2345, 2381, 2556, 2579, 2601, 2654, 2722, 3164, 3195, 3245, 3290, 3296, 3334, 3411, 3430, 3464, 3619, 3786, 3886, 3890, 4048, 4055, 4384, 4395, 4410, 4435, 4674, 4678, 5148, 5174, 5271, 5341, 5364, 5407, 5471, 5476, 5527, 5648, 5656, 5685, 5709,

5731, 5734, 5787, 5913, 5946, 6039, 6288, 6523, 6643, 6647, 6820, 6848, 6890, 7007, 7295, 7463, 7465, 7468, 7521, 7796, 7835, 7934, 7976, 8513, 8514, 8553, 8588, 8599, 8619, 8703, 8914, 9113, 9114 (2), 9254, 9376, 9470, 9785, 10006, 10015, 10092, 10116, 10245, 10252, 10285, 10324, 10349, 10357, 10365, 10404, 10435, 10461, 10933, 10982, 11113, 11341, 11419, 11552, 11821, 11824, 12004, 12037, 12087, 12593, 12811, 13161
 ü. -ünde edi (1) 2012
 ü. -ündeki (24) 430, 1943, 3156, 3379, 3542, 3862, 3894, 4405, 5652, 6326, 7334, 7450, 8029, 8049, 9314, 10791, 10792, 11082, 11899, 11983, 12044, 12181, 12320, 13142
 ü. -ünden (32) 135, 704, 1108, 1245, 1296, 1344, 1758, 2007, 2120, 3363, 4421, 4585, 4649, 5037, 5532, 5611, 5736, 6682, 6824, 6995, 7660, 9060, 9589, 10130, 10464, 11269, 11344, 11445, 11740, 11814, 12987, 13088
 ü. -üne (185) 107, 136, 270, 347, 376, 419, 464, 510, 650, 693, 834, 852, 867, 906, 978, 996, 1107, 1121, 1137, 1156, 1161, 1179, 1186, 1224, 1292, 1440, 1653, 1714, 1756, 1765, 1852, 1874, 1887, 1975, 2215, 2310, 2368, 2378, 2383, 2525, 2629, 3091, 3103, 3111, 3181, 3196, 3257, 3261, 3272, 3299, 3305, 3307, 3318, 3336, 3410, 3426, 3436, 3481, 3502, 3585, 3618, 3625, 3650, 3756, 3913, 3963, 4009, 4122, 4213, 4320, 4324, 4359, 4366, 4404, 4451, 4463, 4464, 4538, 4578, 4685, 4688, 5066, 5147, 5293, 5348, 5690, 5739, 5749, 5805, 5878, 5925, 5969, 5972, 6038, 6057, 6111, 6401, 6431, 6560, 6744, 6764, 6787 (2), 6903, 6996, 7016, 7089, 7266, 7271, 7327, 7340, 7363, 7397, 7446, 7455, 7502, 7561, 7569, 7718, 7833, 7834, 7930, 7953, 7961, 8007, 8225, 8397, 8482, 8618, 8713, 8872, 8996, 8997, 9028, 9042, 9045, 9049, 9055,

9116, 9163, 9494, 9586, 9614, 9690, 9691,
9720, 9725, 9791, 9798, 9799, 10118,
10150, 10169, 10206, 10351, 10370,
10392, 10419, 10433, 10459, 10467,
10560, 10808, 10965, 11159, 11283,
11288, 11366, 11376, 11422, 11500,
11523, 11530, 11551, 11571, 11603,
12045, 12074, 12128, 12735, 12781,
12814, 12835, 12925, 13009

ü. -üni (8) 311, 1666, 3718, 3997,
4691, 7626, 7720, 8540

üst-baş : giyecek, giysi.

ü. (1) 6603

ü. -ını (2) 7310, 7456

ü. -larını (1) 7623

üstün : üstün.

ü. (4) 4784, 6477, 10641, 11421

ü. eken (1) 4791

üst-üstüne : üst üste.

ü. (1) 12074

üşi- : üşümek.

ü. -p başlağanının (1) 3881

üşküt- : kovmak, savmak.

ü. -mekten (1) 9479

ü. -p (1) 1148

ü. -ti (2) 5941, 10100

üşü- : üşümek.

ü. -di (1) 3622

ü. -gen (1) 1157 (pr.)

ü. -gen gibi (1) 10115

ü. -gen sayın (1) 4352

ütü : ütü.

ü. (1) 7461

ütüle- : ütölemek.

ü. (1) 11006

ü. -p (3) 7437, 7460, 7576

ütülen- : ütülenmek.

ü. -gen (1) 1242 (pr.)

üy- : yığmak.

ü. -di (1) 833

üyken : büyük, baş, başkan.

ü. (1) 3055

üyle : ögle.

ü. (6) 548, 4025, 7794, 10756,
10757, 12645

ü. -den soñ (2) 5395, 11762

ü. -ge (2) 1660, 7586

üylelik : ögle vakti.

ü. (10) 1267, 2523, 2526, 2889,
4272, 7799, 8728, 10755, 10762, 10803

ü. -ni (1) 8763

üyrül- : dönmek, dolanmak.

ü. -p (1) 2425

üyte- : itmek.

ü. -di (1) 9707

ü. -p (1) 9710

üyüril- : dönmek, dolanmak.

ü. -e (1) 4337

ü. -p (2) 2722, 3891

üyürilip-üyürilip : döne döne.

ü. (1) 1851

üz- : koparmak.

ü. -eyazdı (1) 3860

ü. -gen (1) 2118 (pr.)

ü. -meden 2340, 8289

ü. -mediler (1) 269

ü. -meyip (1) 769

ü. -p (6) 1348, 1586, 3500, 4216,
5346, 6471

üzdür- : ?

ü. (1) 2036

üzer : üst.

ü. -inde (1) 10243

ü. -ine (2) 12785, 12969

üzre : üzere, amacıyla, şartıyla.

ü. (2) 10670, 12563
üzül- : koparılmak.
ü. -di (1) 5215
ü. -e başlağan (1) 1495 (pr.)
ü. -eyim (1) 1762
ü. -mekteler (1) 1
ü. -p (2) 5196, 5726
ü. -p ketecek (1) 6615 (zm.)
ü. -p ketken (3) 1742, 2232, 2406
(pr.)
ü. -p ketken kibi (1) 9033

V

va-ay : vay “şaşma anlatan bir söz”.

v. (1) 1065

vadi : vadi.

v. (1) 9793

v. -de (1) 2439

v. -ge (1) 2712

v. -si (2) 2732, 5044

v. -sine (1) 1458

v. -sini (1) 1522

v. -siniñ (1) 2801

vagon : vagon.

v. (1) 3104

v. -çıgına (1) 6205

v. -çık (2) 3163, 5874

v. -çıkça (2) 6281, 12093

v. -çıklar (3) 4697, 4698, 5866

v. -çıklarda (1) 4721

v. -çıklarğa (1) 5898

v. -çıklarını (1) 5866

v. -çıklarınıñ (1) 3082

v. -çıklarnen (1) 4700

v. -çıklarını (1) 5892

v. -çıklarınıñ (3) 3076, 5877, 5900

v. -çıknen (1) 4718

v. -çıknıñ (4) 5404, 6022, 8485, 8515

v. -çıқта (2) 3260, 5416

v. -çıktan (2) 6027, 8482

v. -lar (1) 2477

v. -largä (3) 8616, 12546, 12555

v. -nıñ (1) 8492

vagon-ev : ev şeklinde düzenlenmiş vagon.

v. (1) 3252

v. -çık (3) 3073, 3074, 3075

v. -çikke (1) 3997

v. -çıgında (1) 5490

vah : vah “yazık anlamında bir söz”.

v. (1) 6047

vahşiy : vahşi.

v. (1) 3653

vahşiylik (-gi) : vahşilik.

v. -i (1) 3310

vakıf : vakıf.

v. (1) 7894

vakıt : vakit, zaman.

v. (210) 7, 104, 259, 302, 307, 312, 383, 488, 490, 582, 606, 661, 905, 940, 1113 (2), 1116, 1129, 1296, 1334, 1337, 1344, 1445, 1456, 1721, 1733, 1835, 2025, 2128, 2148, 2368, 2374, 2445, 2556, 2681, 2806, 2808, 2858, 2924, 2928, 3001, 3016, 3053, 3062, 3187, 3213, 3217 (2), 3338, 3566, 3589, 3590, 3593, 3602, 3935, 4013, 4116, 4142, 4230, 4264, 4348, 4503, 4696, 4716, 4740, 4754, 4909, 4933, 4994, 5082, 5290, 5313, 5331, 5357, 5429, 5447, 5565, 5578, 5579, 5628, 5745, 5824, 5838, 5854, 5859, 5901, 5987 (2), 6123, 6277, 6320,

6335, 6341, 6345, 6352, 6359, 6724, 6765, 6811, 6826, 6910, 6917, 6981, 6987, 7020, 7072, 7229, 7261, 7268, 7271, 7342, 7379, 7618, 7688, 7740, 7900, 7952, 8085, 8123, 8142, 8175, 8281, 8331, 8336, 8361, 8474, 8666, 8672, 8674, 8687, 8726, 8772, 8857, 8862, 8888, 8890, 8891, 8894, 9110, 9119, 9120, 9209, 9218, 9239, 9252, 9300, 9351, 9458, 9509, 9534, 9569, 9579, 9641, 9649, 9760, 9884, 9946, 9975, 9979, 10052, 10099, 10186, 10241, 10275, 10432, 10595, 10620, 10721, 10733, 10978, 11101, 11112, 11243, 11432, 11436, 11496, 11546, 11592, 11594, 11804, 11846, 11851, 11878, 11915, 11977, 12015, 12047, 12055, 12245, 12285, 12427, 12600, 12604, 12632, 12655, 12666, 12681, 12784, 12808, 12891, 12950, 12975, 13014, 13070, 13080, 13087, 13100, 13102, 13148, 13170

v. -ı (25) 157, 237, 548, 771, 1474, 2215, 2338, 2549, 4261, 4635, 4751, 6257, 6520, 7542, 8374, 8615, 9099, 9393, 9501, 9568, 9603, 10008, 11950, 12544, 12795

v. -ınca (1) 7092

v. -ında (8) 160, 1450, 7542, 8489, 8693, 10729, 11484, 12545

v. -ındaki (2) 12797, 12805

v. -ını (3) 4029, 11434, 12528

v. -ka kadar (11) 2087, 2369, 2731, 2952, 4738, 5230, 5397, 5961, 6940, 6982, 7472

v. -kace (26) 4575, 9175, 9215, 9546, 9548, 9595, 9647, 9863, 10046, 10111, 10414, 10686, 11179, 11335, 11336, 11392, 11509, 11615, 12116, 12136, 12161, 12183, 12189, 12199, 12279, 12476

v. -lar (10) 2491, 2870, 3376, 5909, 6736, 8331, 10236, 10945, 11852, 13143

v. -larda (23) 487, 1211, 6337, 9011, 9089, 9124, 9222, 9280, 9303, 9462,

9617, 10113, 10273, 10341, 10367, 10417, 11464, 11481, 11688, 11971, 12233, 12261, 12286

v. -ları (3) 2351, 10641, 12676

v. -larımda (1) 9388

v. -larımızı (1) 5967

v. -larında (3) 7635, 9457, 12058

v. -larımı (3) 358, 569, 12946

v. -larıñız (1) 12538

v. -larnı (1) 139

v. -m (3) 4471, 7441, 10140

v. -mız (1) 10698

v. -mnı (1) 6865

v. -ñ (2) 8442, 10142

v. -ñda (1) 8406

v. -nı (1) 1051

v. -nıñ (2) 8889 (2)

v. -ñmı (1) 9645

v. -ta (67) 160, 1186, 1338, 2868, 4001, 4700, 4762, 5001, 5949, 6494, 7345, 8684, 9055, 9082, 9142, 9156, 9315, 9334, 9376, 9419, 9584, 9590, 9719, 9721, 9725, 9740, 9795, 9898, 9910, 9941, 9996, 10021, 10058, 10115, 10135, 10162, 10289, 10303, 10467, 10475, 10544, 10556, 10691, 10748, 10774, 10815, 11031, 11114, 11117, 11192, 11252, 11284, 11328, 11363, 11550, 11664, 11716, 11763, 11785, 11807, 11926, 12093, 12102, 12679, 12815, 12901, 13069

v. -taki (5) 4041, 5415, 5904, 9999, 13111

v. -taki kibi (8) 723, 2085, 3298, 5453, 5875, 7386, 8747, 11556

v. -takinden (1) 11228

v. -takisi kibi (1) 8924

v. -tan (2) 7021, 12356

v. -tan berli (2) 9024, 10520

v. -tan soñ (5) 5406, 6149, 8751,
10070, 10670

v. -tır (1) 4952

vakıtsız : vakitsiz, zamansız.

v. (6) 262, 1578, 8675, 9589, 9810,
12386

vakıa : hadise, olay.

v. (11) 373, 1518, 5823, 9072,
9745, 10310, 10468, 11241, 11937, 12509,
12786

v. -da (1) 44

v. -dan (1) 9497

v. -dan soñ (4) 9288, 10338, 11440,
11457

v. -dır (1) 1565

v. -ğa (2) 391, 9506

v. -lar (5) 4033, 7355, 9621, 12070,
12782

v. -lardan (1) 9274

v. -larnı (2) 11080, 12636

v. -larnıñ (1) 10029

v. -nı (12) 1878, 2891, 4394, 9789,
9886, 10835, 10849, 11478, 11579, 11656,
11944, 11958

v. -nıñ (6) 1520, 1643, 4179,
10176, 10316, 11247

v. -sı (1) 4146

vakt : vakit zaman.

v. -ı (1) 12683

v. -ı edi (1) 10281

v. -ı ile (4) 4237, 4244, 4782, 5266

v. -ınca (7) 9, 3567, 5318, 5333,
5993, 6015, 7014

v. -ında (31) 960, 1600, 2469, 2472,
2828, 2897, 3189, 3608, 4770, 4954, 5286,
5324, 5368, 5601, 6229, 6517, 6539, 6633,
6780, 6985, 7615, 7773, 7799, 9362,
10615, 10648, 10741, 10802, 11655,
11963, 12873

v. -ından (1) 5203

v. -inen (1) 6819

v. -ını (6) 752, 1662, 9047 (2),
11658, 12891

v. -ı-saatı (1) 11363

v. -kace (1) 10882

v. -m (1) 12310

v. -ñ (1) 6832

v. -ñda (1) 5894

v. -ñız (1) 7937

vakıtlı-vakıtında : vaktinde,
zamanında.

v. (1) 8693

vakuf : vakıf, bilen

v. (1) 4568

Vala : Vala.

V. (1) 9598

vallai : vallahi.

v. (3) 863, 3458, 3738

vallayi : vallahi.

v. (1) 11212

vanna : banyo.

v. -ğa (1) 12295

v. -sı (1) 2107

var : var; herşey, varlık,
zenginlik.

v. -mıdır (1) 6066

v. -ñ (1) 4709

variyet : servet, mal.

v. -ini (1) 4331

v. -ni (1) 3660

v. -ñnen (1) 4709

variyetli : varlıklı, zengin.

v. (1) 8024

vasta : aracı, aracılık.

v. -sinen (4) 2473, 5323, 5391,
5827

vatan : vatan.

v. (4) 1545, 5213, 7162, 7166

v. -ı (1) 5369

v. -ına (1) 5611

v. -ının (1) 11538

v. -mız (1) 12551

v. -mızda (1) 11966

v. -mızını (3) 5964, 7162, 12721

v. -nı (1) 9097

vatanperverlik: vatanseverlik.

v. (1) 7127

vay : vay “şaşma ya da acıma anlatan bir söz”.

v. (24) 127 (2), 1065, 1176, 1265, 1273 (2), 1969 (2), 2127, 2404, 3529, 4897, 6649, 6792, 6826, 7412, 8074, 8077 (2), 8382, 10521, 12650, 12909

vayvala- : bağırarak, bağışmak.

v. -p (5) 1866, 3312, 6115, 7750, 8968

vazgeç- : vazgeçmek.

v. (4) 1203, 4080, 7454, 8457

v. -esiñ (1) 618

v. -eyik (1) 8710

v. -mey (1) 1489

v. -p (3) 3439, 6147, 11376

v. -ti (5) 798, 6321, 6577, 10317, 11737

vazife : vazife, görev.

v. (3) 3099 (2), 6946

v. -ler (1) 8820

v. -lerini (2) 3094, 11005

v. -leriñizni (1) 2333

v. -lernen (1) 4942

v. -m (2) 6007, 12951

v. -miz (1) 12835

v. -ñe (1) 7595

v. -ni (1) 960

v. -si (6) 2760, 3085, 4829, 10427, 10428, 11633

v. -sinde (3) 10077, 10326, 11695

v. -sinden (2) 3843, 4744

v. -sine (6) 628, 2631, 4004, 4946, 5335, 11955

v. -sini (1) 7645

vaziyet : vaziyet, durum, hal.

v. -i (4) 259, 1039, 2144, 11455

v. -inen (1) 485

v. -ini (10) 862, 3068, 4895, 7957, 9935, 10742, 10870, 11035, 12370, 12378

v. -mizni (2) 7891, 12524

v. -ni (2) 2141, 8958

v. -ñni (1) 12379

v. -te (6) 669, 8112, 9199, 9964, 9988, 12190

v. -tem (1) 9903

v. -ten (1) 10736

ve : ve, ile, da. de.

v. (1602) 8, 20, 24, 26, 27, 29, 31, 60, 69, 70, 71, 72, 75, 80, 81, 161 (2), 165, 167, 174, 204, 234, 246, 247, 252, 253 (2), 254, 257, 258, 265, 275, 277, 285, 286, 289, 294, 295, 296, 299, 300, 309, 318, 326, 333, 336, 338, 339, 342, 350, 351, 357, 359, 366, 370, 372, 376, 397, 398, 416, 421 (2), 425, 441, 452, 455, 465, 466, 470, 471, 476, 491, 508, 512, 515, 522, 547, 566, 569, 570, 571, 572, 573, 576, 580, 582, 586, 611, 617, 623, 624, 662, 680, 685, 689, 691, 711, 719, 724, 728, 743, 748, 750, 753, 756 (2), 760, 761, 765, 768, 774, 782, 783, 787, 793, 795, 800, 804, 805, 814, 824, 833, 848, 859, 862, 887, 900, 916, 922, 923, 925, 926, 933, 937, 946, 951, 955, 976, 979, 982, 993, 1010, 1036, 1038, 1039, 1054, 1060, 1091, 1093, 1095, 1125, 1140, 1146, 1159, 1160,

1165, 1176, 1178, 1179, 1181, 1184, 1189,
1191, 1211, 1239, 1242, 1248, 1252, 1264,
1288, 1290, 1296, 1299, 1333, 1340, 1348,
1359, 1361, 1364, 1366, 1371, 1374, 1378,
1382, 1386, 1403, 1407, 1411, 1412, 1413,
1416, 1417, 1434, 1446 (2), 1459, 1462,
1463, 1469, 1471, 1473, 1474, 1477, 1478,
1480, 1481 (2), 1486, 1488, 1495, 1502,
1514, 1516, 1536, 1540, 1545, 1566, 1576,
1583, 1591, 1600, 1602, 1603, 1606, 1607,
1612, 1617, 1635, 1640 (2), 1644, 1649,
1651, 1653 (2), 1658, 1661, 1663, 1672,
1686, 1700, 1702, 1712, 1715, 1721, 1723,
1727, 1733, 1740, 1750, 1757, 1761, 1763,
1764, 1766, 1768 (2), 1769, 1770, 1772,
1774, 1780, 1784, 1788, 1796, 1797, 1798,
1800, 1803, 1805, 1810, 1811, 1818, 1829,
1834, 1843, 1848, 1851, 1857, 1868 (2),
1889, 1890, 1895, 1897, 1910, 1919, 1923,
1925, 1928, 1932, 1938, 1946, 1948, 1958,
1962, 1979, 1989, 1999, 2011, 2041, 2044,
2045, 2051, 2052, 2064, 2068, 2071, 2076,
2088, 2091, 2092, 2099, 2100, 2101, 2105,
2108, 2118, 2123, 2132, 2134, 2137, 2140,
2141, 2144, 2145, 2155, 2156, 2163, 2165,
2181, 2189, 2206, 2207, 2209, 2210, 2224,
2232, 2243, 2247, 2254, 2260, 2263, 2266,
2268, 2270, 2274, 2277, 2278, 2311, 2314,
2318, 2324, 2327, 2338, 2342, 2343, 2344,
2362, 2365, 2376, 2378, 2397, 2398, 2404,
2421, 2425, 2434, 2435 (2), 2436, 2441,
2443, 2460, 2467, 2472, 2473, 2475, 2477,
2481, 2485, 2486, 2488 (2), 2490, 2492,
2495, 2499, 2509, 2510, 2511, 2512, 2516,
2523, 2524, 2527, 2529, 2536, 2555, 2557,
2565, 2572, 2579, 2580, 2583, 2584, 2591,
2595 (2), 2596, 2597, 2600, 2601, 2603,
2631, 2635, 2636, 2638, 2639 (2), 2643,
2644, 2653, 2654, 2657, 2660, 2673, 2688,
2692, 2694, 2696, 2703, 2707, 2711, 2716,
2726, 2730, 2747, 2751, 2756, 2762, 2770,
2796, 2809, 2814, 2817, 2821, 2831, 2835,
2840, 2850, 2867, 2868, 2883, 2901, 2905,
2922, 2939, 2940, 2942, 2943, 2964, 2970,

2984, 2987, 2990, 3004, 3005, 3007, 3008,
3013, 3014, 3019, 3020, 3022, 3027, 3029,
3035, 3036, 3037, 3038, 3048, 3053, 3065
(2), 3072, 3083, 3086, 3090, 3093, 3099,
3104, 3106, 3119, 3120, 3131, 3133, 3134,
3137, 3141, 3147, 3152, 3157, 3162, 3168,
3170, 3176, 3179, 3181, 3183 (2), 3185,
3196, 3219, 3245, 3251, 3257, 3261, 3262,
3263, 3264, 3265, 3266, 3272, 3278, 3284,
3288, 3290, 3299, 3313, 3316, 3337, 3359,
3374, 3377, 3384, 3387, 3390, 3410, 3413,
3415, 3420, 3425 (2), 3430, 3431, 3437,
3459, 3461, 3463, 3464, 3466, 3472, 3481,
3484, 3485, 3505, 3512, 3521 (2), 3525,
3560, 3568, 3574, 3575, 3577, 3580, 3593,
3624, 3626, 3651, 3663, 3665, 3666, 3668,
3673, 3680, 3681, 3694, 3695, 3711, 3712,
3721, 3723, 3724, 3730, 3770 (2), 3779,
3780, 3783, 3791, 3792, 3795, 3806, 3807,
3810, 3813, 3816, 3820 (2), 3823 (2), 3824,
3831 (2), 3835, 3836, 3842, 3847, 3849,
3850, 3852, 3862, 3865, 3871, 3884, 3892,
3895, 3901, 3902, 3905, 3930, 3933, 3935
(2), 3938, 3947, 3952, 3956, 3960, 3969,
3978, 3994, 4002, 4022, 4030, 4071, 4072,
4076, 4082, 4083, 4111, 4138, 4140, 4141,
4142, 4150, 4159, 4166, 4179, 4181, 4183,
4186, 4204, 4227, 4234, 4276, 4278, 4280,
4312, 4316, 4320, 4321, 4332, 4335, 4337,
4338, 4346, 4347, 4348, 4364, 4369, 4375,
4385, 4388, 4403, 4407, 4409, 4418, 4421,
4437, 4438, 4441, 4451, 4454, 4456, 4459,
4462, 4467, 4470, 4513, 4525, 4547, 4552,
4553 (2), 4555, 4557, 4558, 4562, 4563,
4569, 4580, 4582, 4590, 4602, 4603, 4617,
4647, 4648, 4651, 4665, 4671, 4676, 4705,
4713, 4721, 4723, 4725 (2), 4726, 4735,
4738, 4740, 4757, 4768 (2), 4771, 4819,
4822, 4826, 4828, 4829, 4830, 4833, 4837,
4838, 4839, 4849, 4856, 4859, 4860, 4868,
4895, 4927, 4934, 4935, 4936, 4942, 4944,
4953, 4955, 4956, 4966, 4967, 4968, 4979,
4983, 4989, 4994, 5006, 5014, 5032, 5036,
5048, 5066, 5068, 5099, 5104, 5105, 5111,

5113, 5150, 5157, 5162, 5163, 5165, 5177,
5190, 5192, 5209, 5210, 5212, 5217, 5234,
5238, 5242, 5244, 5255, 5259, 5264, 5265,
5269, 5278, 5305, 5314 (2), 5317, 5324,
5330, 5335, 5338, 5339, 5340, 5341, 5344
(2), 5354, 5356, 5359, 5373, 5374, 5375,
5384, 5387, 5393, 5396, 5426, 5436, 5438,
5442, 5444, 5453, 5470, 5486, 5491, 5494
(2), 5515, 5522, 5532 (2), 5535, 5554 (2),
5557, 5559, 5579, 5582, 5583, 5584, 5586,
5590, 5597, 5601, 5613, 5617, 5625, 5626,
5632 (2), 5634, 5650, 5660, 5664, 5692,
5703, 5705, 5709, 5711, 5717, 5727, 5730,
5744, 5746, 5752, 5762, 5767 (2), 5768,
5769, 5784 (2), 5820, 5836, 5839, 5843,
5848, 5865, 5881, 5909, 5959 (2), 5962,
5965, 5976, 5982, 5988, 6024, 6031, 6037,
6039, 6042, 6058, 6059, 6096, 6098, 6100,
6102, 6128, 6155, 6157, 6163 (2), 6214,
6216 (2), 6217 (2), 6218, 6220, 6224, 6238,
6244, 6245, 6249, 6265, 6272, 6273, 6280,
6281, 6287, 6296 (2), 6301, 6315, 6341,
6346, 6372, 6375, 6380, 6381, 6408, 6415,
6422, 6423 (2), 6427, 6466, 6519, 6522,
6525 (2), 6528, 6530, 6539, 6540, 6553 (3),
6561, 6565, 6570, 6571, 6575, 6581, 6591,
6593, 6601 (2), 6619, 6627, 6631, 6635,
6642, 6646, 6652, 6658, 6666, 6684, 6686,
6689, 6690, 6695, 6696, 6737, 6741, 6747,
6750, 6762, 6764, 6766, 6768, 6779, 6784,
6797, 6804, 6807, 6810, 6818, 6821, 6834,
6849, 6867, 6870, 6875 (2), 6876, 6880,
6887, 6913, 6924, 6925, 6937, 6939, 6940,
6941, 6944, 6955, 6961, 6962, 6970, 6984,
6986, 6990 (2), 6991, 7003, 7008, 7012,
7018, 7020, 7033, 7039, 7040, 7042, 7044,
7046, 7050, 7051, 7053, 7054, 7058, 7059
(2), 7063, 7065, 7086, 7089, 7092, 7099,
7103, 7104, 7109, 7110, 7117, 7120, 7123,
7124, 7127, 7131, 7132, 7143, 7145, 7150,
7151, 7153, 7156, 7157, 7168, 7169, 7172,
7174, 7178, 7180, 7219, 7220, 7263, 7265,
7271, 7281, 7296, 7297, 7310, 7312, 7326,
7328, 7334, 7336, 7340, 7357, 7359, 7362,

7387, 7389, 7391, 7392, 7399, 7416, 7417,
7423, 7431, 7445, 7447, 7456, 7459, 7462,
7463, 7466, 7467, 7479, 7502, 7505, 7510,
7515, 7518, 7521, 7552, 7569, 7571, 7583,
7597, 7602, 7608, 7622, 7624, 7627, 7629,
7630, 7636 (2), 7640, 7647, 7652, 7661,
7662, 7675, 7679 (2), 7700 (2), 7710, 7711,
7715, 7725, 7736, 7738 (2), 7750, 7761,
7762, 7764, 7765, 7778, 7784, 7787, 7789,
7790, 7793, 7814, 7824, 7833, 7835, 7898,
7901 (2), 7903, 7906 (2), 7911, 7913, 7917,
7921, 7924, 7925, 7926, 7939, 7952 (2),
7955, 7956, 7957, 7968, 7976, 7979, 7980,
7983, 8001, 8005, 8024, 8030, 8043, 8044,
8052, 8058, 8066, 8069, 8086, 8092, 8099,
8100, 8101 (2), 8106, 8108, 8109, 8117,
8118, 8119, 8127, 8132, 8134, 8137, 8141,
8143 (2), 8185, 8186, 8189, 8198, 8201,
8202, 8203, 8206, 8207, 8209, 8223, 8227,
8228, 8238, 8243 (2), 8253, 8255, 8258,
8262, 8269, 8282, 8294, 8297, 8299, 8306,
8315, 8332, 8334, 8350, 8370, 8375, 8384,
8392, 8393, 8397, 8409, 8411, 8422 (2),
8432, 8434, 8446, 8468, 8470 (2), 8482,
8486, 8494, 8496, 8510, 8511, 8513, 8519,
8527, 8528, 8529, 8530, 8533, 8590, 8598,
8603, 8613, 8614, 8620, 8623, 8636, 8652,
8663, 8667, 8669, 8672 (2), 8680, 8682,
8683, 8691, 8704, 8739, 8743, 8764, 8790,
8819, 8830, 8849, 8851, 8853, 8867, 8871,
8876, 8877, 8879, 8881, 8885, 8886, 8898,
8907, 8910, 8911, 8923, 8927, 8946, 8972,
8973, 8981, 8987, 8990, 8995, 8997, 9013
(2), 9018 (2), 9034, 9051, 9060, 9074,
9086, 9112, 9123, 9145, 9183, 9194, 9222,
9243, 9267, 9280, 9324, 9363, 9366, 9377
(2), 9398, 9439, 9447, 9471, 9476, 9495,
9512, 9598, 9611, 9640 (2), 9642, 9647,
9663, 9706, 9716, 9717, 9719, 9749, 9761,
9774, 9783, 9877, 9901, 9912, 9929, 9947,
9993, 10002, 10005, 10010, 10012, 10035,
10037, 10039, 10056, 10066, 10071,
10076, 10078, 10081, 10099, 10113,
10117, 10120, 10175, 10190, 10200 (2),

10205, 10212, 10226, 10229, 10241 (2),
 10256, 10261, 10266, 10272, 10294,
 10302, 10328, 10330, 10338, 10339,
 10375, 10389 (2), 10421, 10482, 10526,
 10532, 10546, 10576, 10593, 10616,
 10645, 10722, 10726, 10731, 10732,
 10739, 10749, 10757, 10770, 10851,
 10896, 10903, 10905, 10906, 10910,
 10924, 10957, 10975, 10985, 11012,
 11028, 11033 (2), 11037, 11061, 11077,
 11083, 11091, 11093, 11101, 11115,
 11116, 11120, 11128, 11137, 11141,
 11143, 11147, 11155, 11157, 11161,
 11177, 11193, 11216, 11219, 11222,
 11229, 11293, 11306, 11339 (2), 11383,
 11386, 11416, 11423, 11439, 11440,
 11443, 11452, 11455, 11457, 11460,
 11476, 11478, 11482, 11503, 11510,
 11534, 11537, 11542, 11544, 11545,
 11546, 11575, 11629, 11633, 11634,
 11637, 11652, 11657, 11666, 11667,
 11673, 11674, 11675, 11676, 11707,
 11728, 11749, 11757, 11766, 11773,
 11776, 11780, 11781, 11816, 11827,
 11830, 11871, 11926, 11930, 11950,
 11962, 11964, 11967, 11971, 11975,
 11989, 12009, 12015, 12050, 12051,
 12060, 12062, 12088, 12122, 12128,
 12145, 12200, 12226, 12260, 12265,
 12285, 12311, 12328, 12339, 12390,
 12435, 12453, 12456 (2), 12457, 12473,
 12477, 12494, 12495 (2), 12497, 12500,
 12534, 12535, 12541, 12552 (2), 12594,
 12600, 12649, 12682, 12696, 12704,
 12708, 12710, 12711, 12717, 12725,
 12730, 12731, 12738, 12739, 12740,
 12741, 12756, 12758, 12766, 12767,
 12778, 12808, 12811 (2), 12815, 12857 (2),
 12859, 12866, 12893, 12898, 12942,
 12950, 12963, 13041, 13049, 13053,
 13058, 13071, 13149, 13169, 13180, 13181

vefa : vefa.

v. (1) 6066

vefat : vefat, ölüm.

v. et- : ölmek.

v. -ken (1) 308 (zm.)

v. -kenine (1) 12632

v. -kenini (2) 4561, 6716

v. -kenler (2) 814, 9072
 (zm.)

v. -mesi (1) 8922

v. -ti (5) 238, 4232, 6567,
 9012, 9066

vekil : vekil.

v. (4) 3679, 3809, 3816, 4127

v. -i (4) 3849, 7524, 11200, 11918

v. -ler (4) 217, 2225, 2522, 12272

v. -leri (4) 2441, 2508, 7112, 8295

v. -niñ (1) 3726

Veli Odaman : Veli Odaman.

V. (20) 1750, 1934, 1997, 2661,
 3563, 3613, 4316, 4439, 4533, 4565, 6536,
 7879, 7885, 7969, 7980, 8012, 8134, 8293,
 8355, 8358

V. -ğa (3) 283, 1752, 2041

V. -nı (1) 4571

V. -niñ (5) 278, 288, 4033, 6571,
 6774

Veli : Veli.

V. (169) 307, 309, 316, 320, 321,
 322, 327, 337, 345, 348, 350, 420, 424,
 427, 747, 750, 769, 785, 802, 813, 816,
 818, 823, 827, 838, 840, 842, 848, 850,
 854, 856, 857, 859, 863, 866, 868, 870,
 871, 873, 894, 897, 903, 1761, 1764, 1776,
 1784, 1790, 1802, 1805, 1811, 1815, 1823,
 1828, 1832, 1843, 1846 (2), 1852, 1855,
 1858, 1859, 1861, 1864, 1865, 1875, 1895,
 1948, 1951, 1952, 1976, 1982, 1994, 1998,
 2004, 2006, 2011, 2013, 2017, 2024, 2045,
 2059, 2060, 2076, 4317, 4329, 4337, 4339,
 4344, 4353, 4367, 4369, 4372, 4373, 4384,
 4388, 4394, 4395, 4403, 4406, 4408, 4411,

4413, 4415, 4417, 4424, 4429, 4430, 4443, 4450, 4455, 4461, 4491, 4495, 4498, 4500, 4513, 4520, 4521, 4525, 4542, 4556, 4559, 4566, 4569, 4575, 4582, 4589, 6537, 6574, 6575, 6576, 6579, 6584, 6593, 6608, 6626, 6629, 6634, 6638, 6642, 6656, 6661, 6673, 6674, 6683, 6690, 6691, 6695, 6698, 6702, 6705, 6716, 6734, 6735, 6736, 6738, 6748, 6768, 7837, 7842, 7844, 8023, 8054, 8156, 8172, 8290, 8298, 8324, 8335

V. -çik (1) 417

V. -den (2) 1783, 8171

V. -ge (18) 767, 1774, 1810, 1837, 4352, 4387, 4406, 4408, 4411, 4424, 4454, 4470, 4524, 4549, 4567, 6626, 7901, 8296

V. -mni (2) 7825, 7865

V. -ñe (1) 7829

V. -nen (4) 1767, 1880, 4460, 8081

V. -ni (28) 334, 353, 790, 809, 886, 891, 1760, 1780, 1809, 1868, 1882, 1961, 2000, 2088, 4370, 4400, 4459, 4501, 4538, 6588, 6591, 6666, 6691, 6740, 7817, 8075, 8174, 8332

V. -niñ (78) 344, 346, 348, 375, 737, 764, 772, 773, 781, 791, 792, 809, 814, 822, 855, 858, 861, 876, 878, 895, 901, 906, 1754, 1786, 1796, 1826, 1841, 1884, 1889, 1923, 1925, 1958, 2001, 2012, 2013, 2046, 2047, 2048, 2056, 2319, 2327, 2348, 2356, 2393, 2416, 2422, 2430, 2453, 2541, 2552, 2555, 2579, 2589, 2629, 2632, 2634, 2657, 2687, 2688, 2693, 2694, 2725, 2732, 2741, 2742, 2745, 2763, 2855, 2857, 2864, 2890, 2909, 8155, 1856, 8164, 8291, 8295, 8308

V. -sine (1) 8307

V. -sini (2) 8288, 8289

velosiped : bisiklet.

v. (1) 12646

v. -me (1) 12648

v. -ñizniñ (1) 12591

verbovka : kayıt, yazılma, başvuru.

v. (1) 4923

verst : 1.06 km.

v. (3) 1804, 2104, 2175

v. -ten (1) 5918

vertolöt : helikopter.

v. (15) 2961, 4614, 5397, 5398, 5403, 5411, 5413, 5414 (2), 5415, 5419, 5420, 6279, 8950, 8952

v. -ı (1) 7715

v. -ğa (1) 6492

v. -lar (1) 5323

v. -lar (1) 7619

v. -nen (3) 4020, 4277, 5395

v. -nı (4) 5410, 5421, 5427, 5437

v. -niñ (3) 5423, 5442, 5449

v. -tan (2) 2964, 5443

vesika : belge.

v. (2) 4418, 10497

v. -largä (1) 1960

v. -larnı (1) 5384

v. -nı (1) 4424

vesselam : vesselam “işte o kadar” anlamında kullanılan bir söz.

v. (5) 1554, 2148, 5820, 7515, 7886

vestingauz : vestingauz.

v. (1) 12729

veterinar : veteriner.

v. -larnıñ (1) 6927

veterinariya : veteriner, veterinerlikle ilgili.

v. (1) 4672

vezir : vezir.

v. (1) 11091

vıyıldı : inilti, mızırtı.

v. -sı (1) 7018

vıyıldı : inilti, mızırtı.

v. -sından (1) 7608
vızıl-da- : vızıldamak.
v. -p (1) 7609
vızlı : süratli.
v. (3) 1508, 7674, 8870
vıznen : hızla, hızlıca.
v. (4) 1828, 1866, 4112, 10701
vibratorcı : titreşim aracını kullanan kişi.
v. (1) 12059
vicdan : vicdan.
v. -m (1) 2005
vicdanlı : vicdanlı, insafli.
v. (1) 9244
vicdansız : vicdansız, insafsız.
v. (2) 1398, 9109
vicdansızlık : vicdansızlık, insafsızlık.
v. -ta (1) 5234
vilayet : vilayet.
v. -ke (1) 11143
v. -lerge (2) 794, 11128
v. -te (1) 2701
Vilüysk : Vilüysk.
V. -te (1) 6564
vilyams : bir meyve cinsi.
v. (1) 1638
vişne : vişne.
v. (3) 5713, 6300, 10645
v. -ler (1) 4047
v. -lerni (1) 1631
Vladimir Mayakovskiy : Vladimir Mayakovskiy .
V. (1) 7169
Vladimir İliç Lenin : Vladimir İliç Lenin .
V. (2) 12713, 12716
vokzal : istasyon.

v. -da (1) 8467
Volga : Volga “araba”.
V. (3) 9164, 10086, 13135
V. -nıñ (1) 13180
Volodina : Volodina.
V. (1) 11840
volost : idari taksimatta, kazadan küçük, köyden büyük olan yerleşme merkezi.
v. (1) 8279
v. -ında (2) 7978, 7981
volostnoy : idari taksimatta, kazadan küçük, köyden büyük olan yerleşme merkezi.
v. (1) 7871
vot : işte, bu kadar, zaten.
v. (1) 2151
vual : peçe, örtü.
v. (4) 7987, 8009, 8050, 8188
v. -ini (2) 8006, 8045
vucud : vücut.
v. -ı (4) 9138, 10271, 11675, 12464
v. -ında (1) 12255
v. -ındaki (1) 12257
v. -ından (1) 9489
v. -ını (3) 3309, 9112, 9550
v. -ınıñ (2) 2407, 10963
v. -ñ (1) 8068
VUZ : yüksek okul.
V. -lar (1) 2241

Y

ya : ya, ya da, veya, yoksa.
y. (154) 39, 41, 103, 119, 402, 527, 591, 595, 664, 682, 706, 903, 928, 966, 968, 1003, 1085, 1192, 1263, 1301, 1302,

1333, 1429, 1487, 1716, 1843, 1911, 1934, 1951, 2066, 2078, 2127, 2174, 2178, 2272, 2285, 2306, 2349, 2373, 2405, 2623, 2779, 2892, 2895, 2929, 2993, 2322, 2396, 2470, 2504, 2511, 2529, 2545, 2642, 2838, 4084, 4100, 4161, 4243, 4285, 4379, 4382, 4606, 4618, 4883, 5109, 5113, 5122, 5182, 5791, 5865, 5868, 5883, 5978, 6054, 6192 (3), 6193, 6354, 6438, 6446, 6453, 6483, 6712, 6721, 6830, 6917, 6951, 6979, 7090, 7317, 7341, 7342, 7347, 7413, 7433, 7442, 7512, 7533, 7578, 7672, 7844, 7851, 7852 (2), 7887, 7959, 8017, 8303, 8322, 8382, 8386, 8395, 8438, 8540, 8568, 8593, 8769, 8777, 8789, 8847, 8906, 9155, 9652, 9677, 9738, 9756, 9843, 9938, 10181, 10729, 10888, 11018, 11026, 10199, 10383, 10594, 10608, 10909, 12021, 12068, 12112, 12141, 12287, 12358, 12395, 12422, 12574, 12655, 12911, 12981, 13024, 13030, 13095, 13126

y. da (38) 749, 932, 957, 1097, 1451, 2248, 2389, 2604, 2873, 3389, 4245, 4565, 4711, 4713, 4715, 4719 (2), 5504, 5818, 5936, 6124, 6468, 6546, 6605, 6709, 6896, 7347, 7853, 7872, 8153, 8916, 9121, 9412, 9653, 9916, 11595, 11690, 11780

yabancı : yabancı.

y. -dan (1) 4797

yağ : yağ.

y. (4) 824, 5661, 8790, 10196

y. -da (1) 8836

y. -ı (1) 8836

y. -ını (1) 8842

y. -larına (1) 266

y. -nı (1) 656

yağ- : yağmak.

y. -a (2) 2864, 12689

y. -acağımı (1) 10537

y. -dı (2) 2862, 2885

y. -ğan (2) 12702, 12900 (pr.)

y. -ğan edi (1) 12083

y. -maқта (2) 12780, 12901

y. -maқта edi (1) 11983

y. -mazdan evel (1) 159

y. -p (3) 1380, 4210, 5071

y. -sa (2) 2470, 12091

y. -sın (1) 490

y. -vı (1) 3067

y. -p tursa (1) 7741

y. -p keçken (1) 8682

yağdırıl- : yağdırılmak.

y. -ğan (1) 2186 (pr.)

yağlı : yağlı.

y. (5) 6110, 6118, 6120, 6124, 11037

y. -mı (1) 6109

yağmur : yağmur.

y. (17) 159, 2144, 2470, 3079, 4210, 4211, 5324, 5724, 5731, 5809, 5962, 6561, 6821, 12036, 12053, 12090, 12780

y. -dan (8) 4209, 5146, 5862, 8647, 8698, 12037, 12041, 12780

y. -dan soñ (5) 4342, 5071, 5906, 8682, 8900

y. -ı (1) 11983

y. -ından soñ (2) 3, 7026

y. -lar (1) 7741

yağmurlı : yağmurlu.

y. (1) 9761

yağsı : iyi, hoş, güzel.

y. (318) 43 (2), 49, 147, 158, 191 (2), 199 (2), 200, 202, 224, 229, 256, 382, 412, 464, 473, 551, 578, 582, 622, 624, 695, 715, 719, 723, 730, 737, 753, 759, 844, 863, 956, 988, 1006, 1007, 1033, 1073, 1089, 1129, 1150, 1316, 1324, 1428, 1464, 1513, 1577, 1596, 1602, 1614, 1646, 1715, 1722, 1744, 1837, 1933, 1964, 1967, 2149 (2), 2239, 2281, 2293, 2329, 2378,

2393, 2401, 2559, 2609, 2661, 2705, 2736,
2769, 2778, 2828, 2852, 2923, 2927, 2983,
2984, 3065, 3094, 3186, 3187, 3212 (2),
3534, 3583, 3598, 3651, 3665, 3692, 3825,
3830, 3831, 3883, 3934, 3937, 3994, 4006,
4028, 4059, 4107, 4131, 4165, 4219, 4236,
4239, 4254, 4272, 4623, 4635, 4673, 4705,
4784, 4813, 4872, 4893 (2), 4956, 4957,
4959, 5015, 5079, 5155, 5250, 5279, 5349,
5372, 5374, 5377, 5399, 5502, 5562, 5616,
5656, 5663, 5877, 6132, 6170, 6173, 6182
(2), 6200, 6247, 6280, 6297, 6345, 6366
(2), 6370, 6400, 6413, 6445, 6458, 6469,
6486, 6514, 6516, 6550, 6574, 6615, 6670,
6675, 6688, 6708, 6728, 6739, 6774, 6810,
6869, 6900, 6907, 6971, 7068, 7072, 7145,
7161, 7176, 7309, 7350, 7405, 7538, 7558,
7611, 7626, 7716, 7726, 7728, 7807, 7847,
7888, 7923, 7928, 7965, 8124, 8164, 8183,
8185, 8197, 8269, 8270 (2), 8285, 8298,
8308, 8322, 8338, 8356, 8358, 8389, 8445,
8453, 8461, 8492, 8551, 8570, 8668, 8758,
8770 (2), 8785, 8815, 8852, 8867, 8919,
8983, 8985, 9150, 9168, 9212, 9235, 9263,
9291, 9390, 9399, 9565, 9829, 9881, 9906,
9954, 10096, 10155, 10183, 10214, 10226,
10234, 10321, 10442, 10480, 10528,
10562, 10564, 10598, 10725, 10768,
10775, 10847, 10853, 10904, 10941,
10958, 10995, 11000, 11002, 11003,
11037, 11184, 11188, 11488, 11493 (2),
11522, 11621, 11631 (2), 11703, 11716,
11764, 11776, 11803, 11834, 11930,
11937, 11941 (2), 11945, 11975, 12091,
12109, 12119, 12125, 12179, 12182,
12225, 12267, 12344, 12375, 12396,
12401, 12404, 12437, 12489, 12655,
12660, 12797, 12803, 12951, 12988,
12996, 13071, 13073, 13090, 13138,
13146, 13154, 13167

y. -ca (1) 5685

y. -dır (1) 1339

y. edi (1) 7697

y. eken (1) 4510

y. -lar (1) 12576

y. -larmı (2) 3441, 11942

y. -mı (7) 1323, 4164, 8418, 10570,
12130, 12319, 12574

y. -mız (1) 11940

y. -sı (2) 5357, 5680

y. -sını (1) 8809

yağşidan-yağşı : iyi, çok iyi.

y. (1) 2736

yağşılaş- : iyileşmek, güzelleşmek.

y. -acak (1) 12564 (zm.)

yağşılaştır- : iyileştirmek.

y. -vğa (1) 4845

yağşılık (-ğı) : iyilik, güzellik.

y. (1) 4182

y. -ğa (2) 8979, 9128

y. -m (1) 120

y. -nen (3) 379, 2781, 2859

yağut : yahut.

y. (20) 9154, 10367, 10489, 10578,
10640, 10904, 10921, 11024, 11166,
11177, 11182, 11458, 11590, 11690,
11696, 11966, 12040, 12090, 12501, 13013

y. -ta (3) 4787, 5326, 7734

yak : taraf.

y. (19) 977, 1149 (2), 1878 (2),
2134 (2), 2759 (2), 3051 (2), 3446 (2), 3615
(2), 3852 (2), 5729 (2)

y. -ı (4) 445, 968 (2), 5835

y. -ına (7) 1068, 4030 (2), 7568 (2),
8327, 10270

y. -ında (1) 1652

y. -men (1) 11470

y. -ını (5) 658 (2), 977, 8173, 8964

y. -ğa (1) 5059

y. -lardan (1) 7080

y. -larga (1) 2892

y. -ta (7) 14, 1655, 5756, 8787 (2),
8788, 10349

y. -taki (1) 10227

y. -tan (4) 8656, 10065 (2), 12702

yak- : yakmak, ısıtmak; acı
çektirmek, üzmek.

y. (2) 1886, 3050

y. -a (3) 965, 2591, 8948

y. -a bilgen (1) 10282 (pr.)

y. -a ediñ (1) 12359

y. -a yazdñ (1) 12328

y. -acağ oldu (1) 9493

y. -acağ olup (3) 481, 2193, 7298

y. -ayım (1) 838

y. -ğan (1) 12244 (pr.)

y. -madı (2) 3051, 955

y. -mağa (1) 10579

y. -mağ (1) 12242

y. -masa (1) 2594

y. -p (7) 2385, 5778, 5782, 6427,
8153, 9425, 9466

y. -tı (12) 24, 3048, 5727, 5784,
7303, 7456, 9611, 9841, 10374, 10403,
10419, 11358

y. -tılar (2) 383, 878

y. -tıñ (1) 8405

y. -tıñız (1) 1911

yak- II : sürmek.

y. -mağ (1) 5020

yaka : yaka.

y. (2) 11519, 11737

y. -lı (1) 3500

y. -mızını (1) 3025

y. -mnı (1) 11122

y. -nı (1) 6471

y. -sı (4) 1294, 3181, 7655, 7656

y. -sına (1) 5226

y. -sından (1) 12464

y. -sını (6) 7365, 10420, 10751,
11985, 12117, 12140

y. -sınıñ (1) 5653

yakala- : yakalamak.

y. -dılarını (1) 11268

y. -p (1) 4755

y. -r (2) 1818, 4006

yakalan- : yakalanmak.

y. -ğanını (1) 3818

y. -p (1) 3810

yakarlık (-ğı) : yakacak, yakıt.

y. (1) 2446

y. -ı (1) 12533

yakın : yakın; samimi.

y. (67) 29, 46, 764, 1290, 1382,
1529, 1772, 2261, 2291, 2336, 2463, 2511,
2552, 2924, 3087, 3272, 3859, 3861, 3966,
4066, 4361, 4387, 4395, 4412, 4843, 5186,
5419, 5706, 5863, 5916, 6301, 6336, 6409,
6874, 6901, 7420, 7477, 7834, 8043, 8264,
8960, 8985, 9081, 9283, 9410, 9638, 9931,
10161, 10239, 10555, 10586, 10662,
10714, 11104, 11151, 11542, 12024,
12105, 12108, 12109, 12286, 12344,
12567, 12628, 12854, 13032, 13109

y. -ca (10) 1805, 3440, 3950, 5472,
7361, 8597, 9754 (2), 10659, 10688

y. -dan (8) 72, 485, 1569, 1701,
2530, 4751, 6392, 7104

y. edi (1) 6809

y. eken (1) 13166

y. -ındaki (1) 12540

y. -larda (4) 3134, 11477, 11967,
11992

yakında : yakında, çok geçmeden.

y. (44) 724, 946, 1056, 2219, 2492,
2746, 2755, 2841, 3000, 3177, 3220, 4129,
4846, 6161, 7049, 7321, 7357, 7736, 7847,

8097, 8460, 8682, 9027, 9693, 9936,
10001, 10378, 10412, 11540, 11827,
11945, 12178, 12247, 12345, 12462,
12509, 12634, 12855, 12939, 12960,
13006, 13010, 13027

yakın- : yakınmak, sızlanmak.

y. -ğanını (1) 10006

yakınla- : yaklaşmak.

y. -ğan (1) 9393 (zm.)

y. -ğanını (1) 5747

y. -p (1) 4391

y. -y edi (1) 227

yakınlaş- : yakınlaşmak.

y. -a (1) 4983

y. -ayatçada (1) 3432

y. -қан (1) 11888 (pr.)

y. -қан sayın (2) 937, 4341

y. -қада (5) 1854, 8251, 9536,
9655, 9791

y. -қаннен (1) 8704

y. -қанını (3) 5057, 10665, 10769

y. -лашты (5) 554, 4117, 10050,
10255, 12256

y. -маға (1) 9794

y. -мақ (2) 9413, 11148

y. -мақта (1) 13185

y. -мақта edi (2) 3986, 4520

y. -мақта олған (1) 6784 (pr.)

y. -p (3) 4984, 5410, 7983

y. -тілар (1) 3955

y. -p қалды (1) 1850

yakınlaşır-yakınlaşmaz : yakınlaşır
yakınlaşmaz.

y. (1) 9800

yakınlaştır- : yakınlaştırmak.

y. -a (1) 372

y. -acaқ (1) 7010 (pr.)

y. -dı (2) 792, 10023

yakınlık (-ğı) : yakınlık.

y. (1) 6217

y. -ı (1) 2442

yakla- : etrafını sarmak.

y. -p (1) 7471

yaktaқ : gömlek yerine giyilen
giysi.

y. (1) 9255

yaktır- : sürdürmek.

y. -may (1) 142

Yakub Umurzakoviç : Yakub
Umurzakoviç .

Y. (12) 10743, 11243, 11251,
11255, 11321, 11330, 11386, 11398, 11400
(2), 11477, 11479

Y. -ke (1) 11385

Y. -nen (1) 11391

Y. -ni (1) 12640

yal : dinlenme, istirahat.

y. al- : dinlenmek.

y. -acaқ oldı (1) 2116

y. -alar (1) 3936

y. -dılar (1) 7623

y. -maқtalar (1) 5926

yala- : yalamak.

y. -ғанlardan (1) 3044

y. -p tura (1) 2705

yalan : yalan.

y. (4) 6066, 7947, 8006, 8026

y. -dan (1) 1397

y. -larından (1) 3160

yalanbaş : yalın baş.

y. (3) 9335, 12772, 12774

y. edi (1) 12521

yalancı : yalancı.

y. -nıñ (1) 12430

yalan-yañlış : yalan yanlış.

y. (2) 84, 13041
yalap-yalap : yalaya yalaya.
y. (1) 5645
yalda- : yüzmek.
y. -mağ (1) 253
y. -mağta edi (1) 10286
y. -mağtalar (2) 2, 5039
y. -p (1) 10949
y. -y (1) 11142
y. -y edi (1) 12890
y. -ycağlar (1) 2183 (zm.)
y. -ylar (1) 5716
yaldat- : yüzdürmek.
y. -p (1) 8662
yaldızlı : yaldızlı.
y. (2) 8047, 8137
yalı : sahil.
y. (2) 905, 5714
y. -ğa (1) 1757
y. -larga (1) 3791
y. -ları (1) 6992
y. -sında (1) 1750
y. -sındaki (2) 367, 5044
yalın : çıplak, yalın.
y. (1) 170
yalınayağ : çıplak ayak.
y. (3) 1901 (2), 6580
yalñız : yalnız, sadece.
y. (113) 48, 202, 234, 261 (2), 295, 374, 390, 447, 579, 763, 800, 815, 891, 968, 1249, 1331, 1378, 1454, 1839, 1997, 2000, 2053, 2107, 2242, 2258, 2769, 2869, 3260, 3637, 3695, 3789, 4586, 4602, 4640, 4907, 4989, 5146, 5163, 5171, 5359, 5395, 5631, 5937, 5983, 5987, 6267, 6273, 6467, 6487, 6551, 6603, 6695, 6737, 6958, 7014, 7082, 7278, 7302, 7618, 7892, 8208, 8277, 8373, 8684, 8796, 8818, 9001, 9021, 9099,

9156, 9210, 9400, 9402, 9439, 9449, 9779, 9827, 9851, 9860, 9881, 9887, 9900, 9930, 9964, 10212, 10336, 10430, 10631, 10738, 10893, 11232, 11536, 11570, 11698, 11776, 11805, 12000, 12001, 12209, 12344, 12351, 12383, 12401, 12403, 12434, 12443, 12519, 12664, 12667, 12935, 12943, 13026
yalğ et- : ışıldamak, parlamak.
y. -p (4) 476, 8396, 12400, 12657
yalğıldat- : parlatmak.
y. -p (1) 1924
yalpağ : düz.
y. (3) 3488, 3979, 6325
yalpan- : yana sallanmak, yanlanmak, düşmek.
y. -dı (1) 114
yaltağlan- : pohpohlamak, dalkavukluk etmek, yaltaklanmak.
y. -ğanlarını (1) 5645
y. -p (2) 385, 11524
yaltağlık : dalkavukluk.
y. -nı (1) 5613
yalvar- : yalvarmak.
y. -a (1) 11120
y. -am (3) 1859, 4172, 7827
y. -dı (1) 9859
y. -ıcı (2) 11290, 13004
y. -mağa (1) 338
y. -ñız (1) 7825
y. -r kibi (1) 9159
yalvarıp-yalğar- : yalvarıp yakarmak.
y. -p (2) 9649, 10351
yalvart- : yalvartmak.
y. -a (1) 3216
yaman : kötü.
y. (5) 3421, 3545, 4802, 4812, 6142

y. -dır (1) 533
y. -ğa (1) 7422
y. -niñ (1) 6132
yamanla- : kötölemek.
y. -ğan (1) 533 (pr.)
y. -mayım (1) 534
yamanlık : kötülük.
y. (4) 857, 1493, 4491, 8164
y. -nı (1) 379
yan : yan, yandaki.
y. (3) 736, 921, 7333
y. -ına (118) 134, 322, 379, 666, 680, 725, 913, 937, 993, 1243, 1331, 1348, 1480, 1487, 1509, 1583, 1609, 1867, 1882, 1928, 1938, 2619, 2636, 2640, 2791, 2838, 3365, 3507, 3577, 3955, 3980, 4233, 4313, 4384, 4443, 4450, 4456, 4580, 4589, 4636, 4690, 4857, 4949, 5049, 5082, 5171, 5396, 5442, 5497, 5508, 5516, 5560, 5564, 5706, 5751, 5862, 6111, 6264, 6358, 6640, 6805, 7061, 7263, 7280, 7340, 7457, 7477, 7749, 7843, 8031, 8051, 8061, 8105, 8134, 8192, 8202, 8222, 8239, 8296, 8435, 8589, 8612, 8725, 8760, 8944, 8954, 9053, 9058, 9059, 9135, 9574, 9591, 9612, 9744, 9798, 10017, 10131, 10306, 10404, 10492, 10701, 10759, 10824, 10927, 10939, 11243, 11274, 11289, 11395, 11833, 12107, 12123, 12137, 12251, 12362, 12405, 12922, 13034
y. -ında (113) 30, 115, 209, 240, 273, 292, 332, 334, 417, 466, 717, 903, 1357, 1404, 1662, 1698, 1805, 1880, 1941, 1978, 2008, 2373, 2374, 2808, 2905, 3058, 3150, 3343, 3557, 3573, 3627, 3976, 4096, 4364, 4437, 4603, 4659, 4958, 5032, 5160, 5230, 5411, 5557, 5747, 5914, 5951, 5975, 5978, 6015, 6162, 6244, 6356, 6634, 6642, 6743, 6808, 7049, 7087, 7087, 7093, 7228, 7359, 7445, 7603, 7607, 7662, 7667, 7679, 7683, 7903, 7925, 8556, 8748, 8939, 8946,

8954, 8960, 8980, 8985, 8989, 9000, 9192, 9200, 9262, 9311, 9691, 9841, 10041, 10489, 10698, 10712, 10753, 10773, 10774, 10855, 10905, 11266, 11273, 11436, 11438, 11448, 11569, 11899, 12408, 12430, 12479, 12685, 12772, 12783, 12785, 12801, 12833, 12884
y. -ındaki (22) 714, 1036, 1377, 1527, 1844, 1921, 4438, 4906, 4983, 5980, 7502, 7651, 7931, 8089, 8607, 9052, 9807, 10759, 10828, 10913, 11819, 12113
y. -ındakini (1) 10906
y. -ından (20) 420, 1453 (2), 1568, 1987, 2096, 4144, 5061, 6033, 6245, 7668, 7694, 8300, 8957, 8999, 9057, 9309, 11600, 12770, 13181
y. -larına (2) 5078, 10773
y. -larında (2) 9282, 12796
y. -larından (1) 11691
y. -ma (3) 865, 4682, 5853
y. -mda (6) 2025, 6761, 8644, 11158, 12629, 13174
y. -mızda (1) 8793
y. -mızğa (1) 8639
y. -ña (1) 12344
y. -ñda (3) 4915, 8168, 7839
y. -ñdaki (3) 1389, 12085, 12511
yan- : yanmak.
y. -a (6) 122 (2), 539, 1856, 2052, 9916
y. -acak edim (1) 8302
y. -alar (5) 2338, 3938, 4352, 7081, 10486
y. -am (3) 5284 (2), 5285
y. -ar (1) 2565
y. -arım (1) 3646
y. -ayatқан (2) 11635, 12551 (pr.)
y. -dı (2) 1090, 3027
y. -dılar (1) 10307

y. -dım (3) 3225 (2), 11589
y. -ğan (4) 11423, 12441, 12447, 12759 (zm.)
y. -ğan (8) 376, 1979, 2854, 8303, 9484, 9548, 9935, 11517 (pr.)
y. -ğan sayın (1) 2588
y. -ğanda (1) 9424
y. -ğaninen (1) 1947
y. -ma (1) 5286
y. -mağa (1) 5170
y. -mağanı (1) 312
y. -mağ (1) 11898
y. -mağta (4) 3965, 5914, 5919, 5923
y. -mağta edi (3) 9138, 9528, 12169
y. -mayım (1) 4903
y. -mışım (1) 6377
y. -p (4) 219, 879, 11828, 11888
y. -p turar edi (1) 5917
y. -p turdılar (1) 7573
y. -p turğan (2) 4360, 5353 (pr.)
y. -p turğanını (1) 5924
y. -p turmağta ediler (1) 7572
y. -p turmağtalar (1) 4055
y. -sa (1) 10841
yanak (-ğı) : yank.
y. -çıqları (yanaçıkları) (2) 376, 12673
y. -ına (3) 2423, 5041, 13176
y. -ından (1) 10333
y. -ını (2) 10389, 11470
y. -lar (2) 3383, 6296
y. -ları (10) 872, 2007, 3290, 3336, 3379, 3476, 6848, 9589, 10748, 10931
y. -larına (2) 3274, 5485
y. -larındaki (1) 10489

y. -larından (6) 4357, 6052, 6506, 7597, 8996, 10390
y. -larını (2) 3280, 3292
y. -larınıñ (3) 262, 3386, 9999
yañart-: yenilemek, yenileştirmek.
y. -mağ kerek (1) 5888
yanaş- : yanaşmak, yanına gelmek.
y. -ğanda (2) 1996, 4526
y. -ğaninen (1) 764
y. -ğanlarını (1) 2945
y. -malarını (2) 5372, 5613
y. -masına (1) 7177
y. -p (1) 7474
y. -rsiñ (1) 7595
y. -sa (2) 3378, 8889
y. -tı (2) 5442, 8061
y. -v (1) 2873
y. -vına (1) 4955
yanaşa : yanında, yanı başında.
y. (9) 5293, 8411, 9032, 9526, 10792, 11769, 11970, 12842, 12979
y. -da (1) 8604
y. -daki (1) 9807
y. -sında (1) 6644
y. -sındaki (2) 7393, 9185
y. -sından (1) 4327
yanaşıl- : yanaşılmak.
y. -acağ olsa (1) 2047
y. -masını (1) 6876
yanaşır-yanaşmaz : yanaşır yanaşmaz.
y. (1) 1867
yanaştır- : yanaştırmak.
y. -dı (2) 1139, 8264
y. -p (1) 8089
yanbaş : popo, kalça, kış.
y. -ı (1) 12044
y. -ına (1) 7678

y. -inen (1) 6852
y. -larına (1) 7671
yanbaşla- : uzanmak, yatmak.
y. -dı (1) 107
y. -dılar (1) 1658
y. -p (2) 978, 5293
yandır- : tekme atmak.
y. -dı (1) 3975
y. -ğan sayın (1) 2588
yandırıl- : tekme atılmak.
y. -dı (1) 7671
yangın : yangın.
y. -nı (1) 12048
yañğıra- : çınlamak, duyulmak.
y. -dı (7) 8493, 9143, 10296, 10795, 10884, 10934, 11217
y. -ğanda (1) 1433
y. -y (1) 2519
yañğırat- : çınlatmak.
y. -tı (1) 6219
yañğız : yalnız, tek başına.
y. (16) 2415, 3200, 3201, 3204, 4141, 4471, 4757, 5052, 5799, 6444, 7288, 7342, 7580, 8235, 8565, 11091
y. -dır (1) 6444
y. edikmi (1) 6857
y. -mı eken (1) 3965
yañğızlık (-ğı) : yalnızlık.
y. (6) 4915, 7194, 7195, 7257, 7343, 7406
y. -ımı (1) 7579
y. -lar (1) 3205
yañı : yeni.
y. (110) 56, 71, 201, 427, 1013, 1329, 1373, 1414, 1689, 1691, 2153, 2290, 2451, 2452, 2454 (2), 2457, 2761, 2848, 2874, 3059, 3214, 3785, 4001, 4064, 4280, 4325, 4596, 4659, 4662, 4714, 4740, 4745,

4749, 4813, 4815, 4827, 4911 (2), 4941, 4942, 4978, 4991, 5159, 5173, 5262, 5308, 5314, 5321, 5695, 5861, 5889, 5955, 5976, 6258, 6508, 6519, 6573, 6746, 7028, 7037, 7048, 7059, 7074, 7148, 7673, 7862, 7876, 8039, 8500, 8525, 8686, 8811, 8884, 8895, 9017, 9213, 9262, 9283, 9371, 9598, 9642, 9671, 10116, 10135, 10538, 10947, 11115, 11126, 11486, 11489, 11541, 11655, 11716, 11771, 11807, 11969, 11978, 12040, 12057, 12264, 12270, 12321, 12542, 12636, 12643, 12648, 12662, 12795, 12860
y. -sını (2) 7518, 9397
yañıçık : henüz, daha yeni.
y. (2) 1727, 2129
yañıdan : yeniden, yeni baştan.
y. (2) 4715, 11233
Yanı-darya : Yeniderya.
Y. (4) 172, 178, 449, 450
Yanı-derya : Yeniderya.
Y. (2) 459, 2679
Y. -nıñ (1) 5916
yanık (-ğı) : heyecan, acı, üzüntü.
y. (6) 395, 1463, 1871, 1973, 9023, 9133
y. -ına (1) 395
y. -ınça (1) 9792
y. -ından (1) 4325
y. -inen (1) 11828
y. -ımı (2) 1942, 12190
y. -tan (1) 9121
y. -tanmı (1) 8050
yanıkla- : üzülmek.
y. -dı (2) 11435, 11530
y. -ğan (1) 4811 (pr.)
y. -p (1) 9873
yanıklan- : üzülmek.
y. -ma (1) 12676

yanıklı : üzüntülü, acılı.

y. (7) 9798, 10813, 11370, 11676,
12187, 12192, 12624

yañıl- : yanılmak.

y. -a (1) 3607

y. -a bilemiz (1) 7413

y. -a edi (1) 8398

y. -adırım (1) 7857

y. -asıñ (1) 11310

y. -dılarını (1) 3793

y. -dım (2) 7413, 7475

y. -dñız (1) 11577

y. -ğan ekenim (1) 11705

y. -ğanım (1) 11929

y. -ğanımı (2) 8632, 10607

y. -mağan (1) 4247 (pr.)

y. -mağan eken (1) 11804

y. -mağanım (1) 9341

y. -masalar (1) 4252

y. -masam (3) 2021, 8567, 11042

y. -p (1) 11786

y. -r (1) 3566

y. -rım (1) 7255

y. -salar (1) 4253

yañılık : yenilik.

y. (10) 2152, 2500, 5888 (2), 5889,
7371, 9826, 12414, 12415, 12634

y. -lar (3) 9218, 11093, 11967

y. -larnı (2) 8862, 12600

y. -mı (1) 5898

y. -tan (1) 8864

yanıp-küy- : yanmak.

y. -e edi (1) 1703

y. -meñiz (1) 3497

y. -er (1) 7230

yanıp-ķavurıl- : yanıp kavrulmak.

y. -ğan (1) 3078 (pr.)

yanıp-sön- : yanıp sönmek.

y. -gen (1) 11995 (pr.)

yañı-yañı : yeni yeni.

y. (8) 201 201, 956, 1407, 7258,
8525, 11975, 12018

Yañıyer : Yanıyer.

Y. (5) 11170, 11978, 12434, 12560,
12856

Y. -de (1) 12663

Y. -ni (1) 12541

yani : yani.

y. (11) 2749, 2817, 4706, 4791,
4962, 5235, 5449, 6913, 11201, 11922,
12700

yañlış : yanlış, hata.

y. (7) 84, 3599, 7709, 7858, 9776,
9935, 13041

y. eken (1) 5818

y. ekenini (1) 9235

y. -ını (2) 161, 2798

y. -larını (1) 12052

y. -mı (1) 7427

yañlış- : yanılmak, hata etmek.

y. -ķan ekenim (2) 4173, 7376

y. -ķansıñız (1) 4095

y. -mayım (1) 3946

yañlışlık : yanlışlık.

y. (2) 3687, 8140

y. -ını (1) 3371

y. -nıñ (1) 3607

y. -tır (1) 5811

yañlışsız : yanlışsız.

y. (1) 10791

yantak (-ğı) : deve dikenini.

y. -ını (1) 7728

yantay- : eğilmek, yanaşmak.

y. -a (1) 4353

y. -ğan (1) 8786 (zm.)
y. -ğan (1) 9316 (pr.)
y. -ğanlar (1) 8785 (zm.)
y. -p (3) 5052, 6324, 6852
yantayt- : eğdirmek.
y. -қан (1) 8786 (zm.)
yan-yanaşa : birlikte, yan yana.
y. (14) 867, 905, 1484, 1873, 2751, 2921, 3179, 5043, 5276, 7041, 7360, 9526, 10369, 12071
yap- : yapmak, etmek, kılmak; maydana getirmek; kapatmak, örtmek.
y. (2) 3361, 5892
y. -a (11) 747, 1302, 2158, 3142, 9270, 9736, 10411, 10652, 11147, 11166, 12549
y. -a başladılar (1) 6602
y. -a bereler (1) 1723
y. -a beri (1) 6514
y. -a bile (4) 8665, 11206, 11281, 11694
y. -a bileler (1) 3790
y. -a bilir (2) 6581, 11256
y. -a bilirler (1) 5788
y. -a edi (1) 6340
y. -a ekenler (1) 5017
y. -acağım (4) 5182, 7436, 7753, 9802
y. -acağımı (3) 3474, 4985, 11094
y. -acağıñmı (1) 12840
y. -acağ (4) 2214, 9879, 11021, 11845 (zm.)
y. -acağ (3) 9086, 10458, 11126 (pr.)
y. -acağ olasıñ (1) 10616
y. -acağ oldı (1) 9870
y. -acağ olğan (1) 3718 (pr.)
y. -acağ olğan (1) 3751 (zm.)

y. -acağ olsa (1) 4499
y. -acağlar (1) 1963 (zm.)
y. -acağlargā (1) 1131
y. -acağlarına (1) 2826
y. -acağlarını (1) 3019
y. -acağmız (7) 2351, 2779, 2839, 7730, 8715, 8933, 9825
y. -acağsıñ (9) 1144, 1341, 2283, 3151, 5019, 5883, 6229, 11513, 11611
y. -alar (7) 941, 942, 6034, 8856, 9736, 10834, 12943
y. -almay (1) 1336
y. -amaz (1) 11017
y. -ar (4) 1953, 3448, 9965, 10431
y. -ar edi (1) 11467
y. -ar ediler (1) 4204
y. -ar edim (2) 7559, 13174
y. -ar ediñ (1) 10446
y. -ar eken (1) 9722
y. -arım (6) 5771, 5884, 6265, 10194, 10413, 11282
y. -arlar (2) 11402, 12195
y. -armız (8) 1323, 2899, 5827, 7783, 9325, 11909, 12335, 12622
y. -arsıñ (1) 6918
y. -asıñ (9) 3165, 3896, 7090, 9670, 10392, 10507, 11286, 11304, 11942
y. -asıñız (2) 7317, 9592
y. -asız (2) 1896, 6340
y. -ayatқан (3) 9086, 9317, 11793 (pr.)
y. -ayık (4) 3116, 5790, 6503, 12334
y. -ayım (1) 8429
y. -қан (24) 876, 1719, 2284, 2319, 3339, 3446, 3797, 3872, 4386, 5127, 5132, 5530, 6520, 9044, 9306, 9739, 11397, 11460, 11776, 11800, 11814, 12798, 12843, 12845 (pr.)

y. -kan kibi (1) 11083
 y. -kan soñ (1) 10056
 y. -kance (1) 12248
 y. -kanda (2) 9313, 11927
 y. -kandır (1) 9963
 y. -kanı (4) 859, 4807, 10384,
 11414
 y. -kanı için (2) 5099, 11465
 y. -kanına (1) 3329
 y. -kanından (1) 2936
 y. -kanını (6) 1230, 9063, 9734,
 9935, 12396, 12801
 y. -kanının (1) 12017
 y. -kanlar (1) 2429 (zm.)
 y. -kanların (1) 10394
 y. -kanların kibi (1) 10807
 y. -kanlarından (1) 4782
 y. -kanlarını (3) 3818, 4995, 6729
 y. -kansın (1) 11802
 y. -kansınız (1) 11712
 y. -madı (1) 11984
 y. -madım (1) 3702
 y. -mağa (11) 6980, 8570, 9306,
 9463, 10344, 10354, 10924, 11004, 11720,
 11788, 12366
 y. -mağance (1) 8723
 y. -mağanını (1) 13154
 y. -mağ (20) 79, 925, 967, 3153,
 4486, 5359, 5998, 6016, 9330, 9958,
 10305, 10615, 10899, 11226, 11331,
 11494, 12432, 12942, 12952, 13095
 y. -mağ için (2) 2216, 12800
 y. -mağ gerek (4) 9766, 11405,
 11780, 11915
 y. -mağ kerekim (1) 10744
 y. -mağnı (3) 488, 10289, 10856
 y. -mağnının (1) 11733
 y. -mağtan (3) 9307, 12489, 12990

y. -malı (2) 1937, 8595
 y. -mamağa (1) 3387
 y. -masa (1) 1130
 y. -masak (1) 7779
 y. -masaın (1) 5601
 y. -masını (12) 9837, 9842, 9876,
 10183, 10869, 10945, 11422, 11688,
 12169, 12186, 12518, 12570
 y. -maylar (2) 5126, 11338
 y. -maymız (1) 10412
 y. -maz edim (1) 1849
 y. -mazsın (1) 11402
 y. -sa (7) 1407, 2387, 5884, 9152,
 9240, 9938, 10195
 y. -sa kerek (1) 8859
 y. -sak (1) 6884
 y. -sak eken (1) 12236
 y. -salar (2) 4785, 11811
 y. -sam (1) 1212
 y. -saın (2) 5892, 9992
 y. -sın (6) 2739, 4497, 5676, 8235,
 11545, 11587
 y. -tı (15) 651, 818, 2132, 3554,
 4551, 5701, 6591, 7983, 8337, 9267, 9737,
 10424, 10900, 11361, 11520
 y. -tığnız (1) 3010
 y. -tık (4) 5581, 8639, 13125,
 13130
 y. -tılar (6) 1698, 3812, 9082,
 11832, 11835, 12700
 y. -tılarımı (1) 5769
 y. -tım (11) 1540, 2858, 6431,
 7454, 8465, 9738, 9802, 10167, 10443,
 11334, 12764
 y. -tın (5) 3534, 9039, 10636,
 11332, 12344
 y. -tınız (1) 13129
 y. -v (2) 2492, 4831

yapalak : puhu kuşu, yapalak.

y. (1) 2497

y. -yapalak (1) 12901

y. -nı (1) 6266

y. -nın (2) 2498, 5420

yapıl- : yapılmak, edilmek;
kapatılmak, örtülmek.

y. -a (5) 2467, 2473, 8692, 8855,
12496

y. -acak (2) 4617, 4819 (pr.)

y. -acak (2) 718, 12545 (zm.)

y. -alar (1) 7314

y. -dı (3) 79, 81, 4819

y. -dılar (1) 1262

y. -ğan (1) 1653 (zm.)

y. -ğan (14) 2086, 2569, 2579,
3411, 3777, 4048, 4440, 4898, 4992, 5340,
9271, 10642, 12531, 12966 (pr.)

y. -ğanda (1) 3383

y. -mağnen (1) 10199

y. -mağta (2) 81, 5312

y. -mağtalar (1) 12861

y. -ması (4) 2804, 2829, 5390, 7052

y. -may (1) 3970

y. -nız (2) 1322, 13025

y. -p (18) 497, 1015, 1039, 3334,
4240, 4535, 4740, 5690, 5980, 6743, 6985,
7260, 7550, 11137, 11236, 11403 (2),
11404, 12840

y. -p başladı (1) 10431

y. -p başladınız mı (1) 9671

y. -p olmadı (2) 12024, 13146

y. -p olmadı (1) 9423

y. -p olamayanlar (1) 12750 (pr.)

y. -p olamam (1) 10973

y. -p olamay (2) 11734, 12975

y. -p olamaycağ ekenim (1) 5780

yapınca : manto.

y. (1) 9877

y. -sını (2) 11984, 12987

yapın- : örtünmek.

y. -p (1) 4520

yapırıl- : hücum etmek, saldırmak.

y. -dılar (1) 12462

yapış- : yapışmak.

y. -a (1) 11118

y. -alar (3) 3096, 5118, 5226

y. -ğan (1) 9188 (zm.)

y. -ğan edim (1) 4090

y. -ğanlar (1) 3890 (zm.)

y. -ğanmız (1) 2796

y. -mağ (2) 5464, 9039

y. -p (5) 3156, 3273, 5725, 6271,
8242

y. -p kalğan (1) 12038 (zm.)

y. -p kalğan (2) 899, 2851 (pr.)

y. -p kalğan gibi (2) 6373, 9205

y. -rlar (1) 1936

y. -sa kerek (1) 7404

y. -tı (18) 511, 1144, 1812, 1862,
2397, 3515, 3892, 3898, 4404, 4406, 4409,
4861, 5196, 5756, 6387, 7711, 12463,
13131

y. -tılar (4) 3366, 6145, 9056,
12848

y. -tınız (1) 13125

yapıştır- : yapıştırmak.

y. -acak gibi (1) 3117

y. -ğan (1) 467 (pr.)

y. -mağ (1) 3150

y. -p (1) 11810

yapıştırıl- : yapıştırılmak.

y. -dı (1) 5310

y. -ğan (1) 2139 (zm.)

y. -ğanını (1) 2720

y. -ğanmı (1) 2298
yaplaştır- : ?
y. -dı (1) 2134
yapon : japon.
y. (3) 3430, 3489, 7424
yaprak (-ğı) : yaprak.
y. (3) 1519, 1586, 8461
y. -çık (yapraçık) (1) 1621
y. -çıkları (yapraçıkları) (2) 7807,
8916
y. -çıknı (yapraçıkını) (1) 4213
y. -ı (1) 10258
y. -lar (5) 3, 4, 10253, 10257,
11763
y. -ları (5) 1603, 8049, 8250,
10647, 12097
y. -larını (3) 5, 1586, 8363
y. -larının (1) 760
y. -larını (3) 1587, 8647, 11679
y. -nı (2) 1621, 4216
yaprakla- : yapraklamak, yaprak
vermek.
y. -p başladı (1) 7541
yaptır- : yaptırmak, ettirmek.
y. -dı (2) 3422, 6595
y. -dım (1) 5550
y. -may (1) 3435 (zm.)
y. -p (1) 3426
yap-yaş : çok genç.
y. (2) 9207, 9965
yar I : uçurum.
y. -dan (1) 1393
yar II : sevgili, yar.
y. -ñız (2) 6088, 6089
y. -mı (1) 3227
yar- : yarmak.
y. -dılar (1) 4557

y. -p (3) 6994, 7076, 8495
y. -p ketecek (1) 1588 (zm.)
y. -p turgan (1) 5412 (pr.)
yarabbi : yarabbi.
y. (1) 4383
y. -m (5) 1969, 7865, 8077, 8078,
8256
y. -me (1) 4480
yara : yara.
y. -ğa (1) 1396
y. -ları (2) 9011, 11691
y. -nın (1) 4858
y. -sı (3) 4666, 6579, 12158
yara- : yaramak.
y. -ğanından beri (1) 3424
y. -y berdiler (1) 10317
y. -y berüvden (1) 10592
y. -yım (1) 340
y. -ysiñ (1) 315
yaralan- : yaralanmak.
y. -dım (1) 8642
y. -ğan (1) 5767 (pr.)
y. -ğan (1) 5938 (zm.)
y. -p (1) 5937
yaralı : yaralı.
y. (4) 5761, 5943, 6483, 9490
yaramay : kötü, fena, yararsız.
y. (6) 313, 662, 1607, 7180, 8754,
8803
yaramaz : yaramaz.
y. (2) 3139, 3860
y. -ca eken (1) 11881
y. -nı (1) 3326
y. -nın (1) 7322
yaramazlık : yaramazlık.
y. -tan (1) 8542

yaraş- : uymak, yakışmak, yakın gelmek.

y. -a (3) 358, 404, 407

y. -acağ (1) 931 (zm.)

y. -acağ eken (1) 7364

y. -ğan (2) 143, 7922 (pr.)

y. -ğan (3) 4916, 7195, 12467 (zm.)

y. -ğansıñ (1) 12316

y. -madı (1) 4078

y. -mağan (3) 4077, 11661, 13142

(pr.)

y. -may (4) 5120, 6252, 8057, 10196

y. -maz (1) 411

y. -p tura (1) 5890

y. -p turar eken (1) 5836

y. -r (4) 631, 779, 1005, 3205

y. -tı (2) 637, 5061

yaraşık (-ğı) : yakışık.

y. -ı (2) 5, 9763

y. (1) 2644

yaraşıklı : yakışmış, uygun, münasip, elverişli.

y. (2) 9315, 10644

yaraşıklık : zariflik.

y. (2) 143, 2394

yaraştır- : güzelleştirmek, süslemek, yakıştırmak, uydurmak.

y. -alar (2) 5537, 5890

y. -dı (1) 7326

y. -ğan (1) 2478 (zm.)

y. -ğan (3) 9319, 9532, 12946 (pr.)

y. -mağa (1) 11970

y. -mağamı (1) 433

y. -mağ için (1) 9304

y. -p turğan (1) 3182 (pr.)

yaraştırıl- : güzelleştirilmek, yakıştırmak.

y. -ğan (2) 10462, 12120 (zm.)

yarat- : yaratmak, ortaya çıkarmak, oluşturmak.

y. (3) 3198, 3201, 3202

y. -a (2) 2438, 5378

y. -alar (1) 4034

y. -ğan (2) 597, 7125 (pr.)

y. -ğan (1) 8158 (zm.)

y. -ğance (1) 3201

y. -ğandır (1) 11929

y. -mağa (1) 12853

y. -mağ (3) 1689, 5608, 12542

y. -mağ kibi (1) 7398

y. -p (1) 4121

y. -sañ (2) 3198, 3202

y. -tıñız (1) 7824

yaratıcı : meydana getiren, yaratıcı.

y. -lar (1) 2503

yaratıcılık (-ğı) : yaratıcılık.

y. -ından (1) 7144

y. -ınıñ (1) 7107

yaratıl- : meydana getirilmek, oluşturulmak.

y. -a (1) 8858

y. -acağlar (1) 8918 (zm.)

y. -dılar (1) 8901

y. -ğan (2) 7083, 7144 (pr.)

y. -ğansız (1) 2257

y. -mağandırıñ (1) 7259

y. -mağanı kibi (1) 11085

y. -mağ kerek (1) 210

y. -masına (1) 2476

y. -sa (1) 2428

yaratılış : oluşma, meydana gelme.

y. (1) 1482

yardım : yardım.

y. (12) 2911, 4565, 4953, 7011, 7714, 7782, 8102, 8283, 8926, 8941, 12263, 12599

y. -da (2) 8342, 9222

y. -ğa (7) 2452, 4679, 6799, 6900, 8757, 9265, 11449

y. -ı (4) 4665, 6009, 11044, 12408

y. -ına (1) 5932

y. -inen (4) 2484, 8118, 8185, 8246

y. -nı (2) 2899, 10820

y. et- : yardım etmek.

y. (4) 1969, 6236, 6260, 11946

y. -e (5) 26, 6910, 7177, 11079, 12685

y. -ecegine (1) 1364

y. -ecek (1) 3664 (pr.)

y. -ecekler (1) 6974 (zm.)

y. -eler (1) 701

y. -er (3) 2218, 5985, 13078

y. -er edi (1) 10875

y. -erler (1) 4679

y. -ermiz (1) 62

y. -ersin (1) 12276

y. -ersiniz (1) 1691

y. -ken (1) 10193 (pr.)

y. -kenler (1) 11038 (zm.)

y. -mege (3) 9874, 10490, 12801

y. -mek (1) 11110

y. -mek (2) 2881, 2905

y. -mek için (2) 10143, 10919

y. -mekniñ (1) 10871

y. -mekte olğan (1) 12918

(pr.)

y. -melerini (1) 9871

y. -mesek (1) 4912

y. -mesem (1) 12679

y. -mez ekensinmi (1) 7315

y. -ñiz (3) 5732, 7825, 7828

y. -ti (7) 77, 1246, 1712, 2999, 5909, 7961, 8108

y. -tiler (1) 10062

y. köster- : yardım etmek.

y. -e bileler (1) 4828

y. -mek gerek (1) 7590

y. -p turdı (1) 72

yardımcı : yardımcı.

y. (2) 2813, 6951

y. -sı (3) 4657, 4658, 8078

y. -sına (1) 11740

y. ol- : yardımda bulunmak.

y. -r (2) 1970, 8175

yardımlaş- : yardımlaşmak.

y. -p (2) 2978, 5436

y. -tı (1) 4530

yardır- : yarmak, kırmak.

y. -p (1) 1878

yare : yar, sevgili.

y. -ñ (1) 4915

y. -sine (1) 8295

yarı : yarı, yarım.

y. (45) 135 (2), 548, 608 (2), 741, 1023 (2), 1654 (2), 1807, 2531 (2), 3611, 3617, 3845, 3847, 4025, 4559, 4575 (2), 4577, 5297, 5825, 6566, 7008, 7432, 8548, 8558, 8591 (2), 9165, 9166, 9233, 9679, 9793, 9925, 10176, 10869, 11818, 11830, 11856 (2), 12597, 12687

y. -sı (6) 3773, 7276, 7734, 7779, 9913, 12991

y. -sına (3) 1080, 10293, 10792

y. -sında (2) 4007, 7642

y. -sından (1) 1407

y. -sını (5) 3619, 3626, 3715, 7780, 10723

yarık (-ğı) : ışıık, parıltı.

y. (22) 707, 1651, 3342, 4907, 5201, 6023, 6741, 7089, 7186, 7279, 8127, 9049, 9577, 9779, 10028, 10461, 11537, 11688, 12111, 12138, 12311, 12902

y. -ça (1) 12136

y. -ı (8) 1997, 1998, 2369, 3954, 3965, 4937, 10253, 10441

y. -ında (7) 2137, 3883, 4590, 6022, 6263, 8255, 8548

y. -inen (2) 684, 12535

y. -ını (1) 3269

y. -lar (1) 11423

y. -ları (3) 5405, 5571, 7278

y. -larını (4) 24, 3610, 5727, 7082

y. -ñ (1) 7283

y. -nı (6) 3624, 7298, 9554, 9611, 10371, 10418

yarıklan- : aydınlanmak, ışıklanmak.

y. -dı (2) 834, 4592

y. -ğanda (1) 2371

yarıklat- : aydınlatmak, ışıık tutmak.

y. -p (1) 5702

yarıl- : yarılmak.

y. -ğan (1) 5147 (pr.)

y. -ğan (2) 10800, 11445 (zm.)

y. -sa (2) 341, 1832

yarım : yarım.

y. (34) 10, 667, 668, 1053, 1151, 1240, 1788, 1902, 2039, 2381, 2566, 2568, 2872, 3565, 4244, 4857, 4980, 5000, 5008, 5520, 5917, 6278, 7717, 8061, 8116, 8126, 8128, 8480, 8597, 8712, 9015, 9208, 10744, 12012

yarın : yarın.

y. (40) 230, 917, 926, 1960, 2079, 2723, 2843, 3252, 3323, 3588, 3873, 4145,

4146, 4924, 5252, 5438, 5452, 5465, 5567, 5932, 6247, 6260, 6517, 6771, 6979, 7546, 7587, 7684, 7697, 8033, 8080, 8125, 8436, 8453, 8907, 9756, 9758, 9877, 12092, 13032

y. -dan (4) 5816, 5825, 5975, 7591

y. -ğa (3) 2829, 5839, 12100

y. -kı (1) 5839

y. -ki (2) 1683, 7553

y. -nı (1) 6231

yarış : yarış.

y. -ta (1) 11981

yarışlaş- : yarış yapmak, yarışmak.

y. -alar (1) 11971

y. -ayık (1) 6018

y. -maқта (1) 11804

y. -p (2) 7079, 12960

yarma : odun.

y. (2) 840, 5208

yasa- : etmek, eylemek, yapmak.

y. -dı (1) 666

y. -dılar (2) 2494, 3423

y. -ğan (1) 1159 (pr.)

y. -ğanlar (1) 8780 (zm.)

y. -mağa (1) 3415

y. -mağa (1) 8282

y. -mağ (2) 6877, 7869

y. -mağnı (1) 5087

y. -maқта (1) 9268

y. -p (12) 273, 1622, 1623, 1661, 1985, 2286, 2695, 4213, 6926, 7009, 7616, 8213

y. -sañız (1) 8828

y. -y eken (1) 6344

y. -yım (1) 6341

y. -ylar (1) 5328

yasak : yasak.

y. (5) 6544, 6988, 7874, 7960,
11149

yasal- : yapılmak, edilmek.

y. -dı (1) 7796

y. -ğan (2) 342, 4435 (zm.)

y. -ğan (5) 502, 1676, 4074, 5500,
5641 (pr.)

y. -ğanı için (1) 2756

y. -r edi (1) 4212

yasama : yapma, yapmacık.

y. (5) 9624, 10069, 11564, 12364,
12822

yasat- : yaptırtmak, ettirtmek.

y. -tım (1) 8664

yaslan- : yaslanmak.

y. -dı (3) 3577, 4643, 7312

y. -dılar (2) 6035, 8801

y. -p (6) 254, 1534, 1679, 7814,
7944, 9182

yaslandır- : yaslandırmak, dayamak.

y. -dı (1) 1741

yasli : kreş.

y. (1) 5811

y. -leri (1) 2512

yastık (-ğı) : yastık.

y. (17) 114, 1656 (2), 1740, 1741,
2716, 3310, 3650, 4355, 4578, 4593, 6583,
7330, 9050, 10404, 11373, 11457

y. -ı (3) 2085, 4713, 7467

y. -ına (1) 11491

y. -ka (4) 4031, 5849, 6523, 9070

y. -lar (2) 1651, 3963

y. -lardan (1) 113

y. -larga (2) 1657, 6036

y. -larını (1) 3262

y. -larınıñ (1) 9049

y. -larını (1) 9052

y. -nı (9) 108, 112, 116, 728, 5667,
7332, 10827, 11311, 11376

y. -ta (1) 3974

yaş I : yaş; genç, körpe, küçük.

y. (123) 91, 145, 285, 464, 475,
563, 589, 720, 1198, 1305, 1367, 1702,
1845, 2173, 2245, 2370, 2390, 2564, 2598,
2719, 2752, 2761, 2765, 2825, 2878, 3404,
3515, 3690, 3900, 4030, 4119, 4134, 4681,
4745, 4796, 4889, 5008, 5038, 5152, 5157,
5160, 5329, 5658, 5945, 6159, 6191, 6606,
6645, 6752, 7049, 7060, 7063, 7070, 7150,
7173, 7214, 7816, 8095, 8108, 8110, 8408,
8462, 8578, 8670, 8963, 9047, 9067, 9161,
9336, 9424, 9547, 9585, 9790, 9807, 9827,
9948, 10005, 10104, 10186, 10222, 10271,
10273, 10277, 10279, 10330, 10342,
10379, 10488, 10613, 10683, 10719,
10777, 10823, 10829, 10906, 10908,
11033, 11077, 11081, 11096, 11180,
11222, 11436, 11447, 11463, 11514,
11597, 11610, 11689, 11843, 11926,
11989, 12000, 12252, 12474, 12522,
12558, 12569, 12608, 12609, 12694,
13059, 13128

y. -ça (2) 1343, 5998

y. -çasın (1) 6458

y. -çık ediñ (1) 810

y. -ı (8) 298, 485, 1746, 2387,
3453, 10325, 10723, 10910

y. -ına (14) 280, 807, 878, 3149,
4029, 6527, 6565, 6614, 7826, 8618, 9075,
10334, 10488, 11541

y. -ında (13) 308, 946, 2029, 3131,
3149, 4240, 4296, 5211, 6703, 7077, 7402,
9066, 11892

y. -ındaki (5) 9078, 9236, 9948,
11046, 12914

y. -ından (2) 8018, 9949

y. -ındasıñ (1) 6702

y. -ını (5) 1374, 4931, 6527, 11129, 12608

y. -lar (58) 1258, 1339, 1772, 2204, 2351, 4124, 4132, 4922 (2), 5082, 5406, 5414, 5417, 5441, 5450, 5494, 5672, 5684, 5719, 5728, 5948, 5954, 5966, 5971, 5983, 6013, 6017, 6025, 6027, 6034, 6052, 6079, 6093, 6144, 6155, 6167, 6182, 6199, 6210, 6241, 6286, 6309, 6501, 6974, 7022, 7053, 7111, 7166, 9096, 9646, 10738, 10997, 11042, 11969, 11989, 12580, 13022, 13036

y. -lardaki (1) 6737

y. -lardan (3) 1335, 5678, 12885

y. -lardansıñız (1) 7526

y. -largâ (6) 5019, 5954, 5969, 7549, 8616, 12505

y. -ları (7) 1231, 2243, 2597, 4059, 5480, 5960, 6600

y. -larımız (2) 5118, 5287

y. -larımıznıñ (5) 5289, 6009, 10999, 11043, 12866

y. -larında (4) 331, 7644, 7906, 7926

y. -larındaki (3) 10775, 11660, 11808

y. -larındasıñ (1) 7406

y. -larınıñ (2) 3425, 9285

y. -larmız (1) 5964

y. -larnen (2) 1337, 6237

y. -larnı (5) 4127, 5997, 6037, 6100, 11058

y. -larnıñ (16) 1919, 2264, 2519, 5408, 5671, 5676, 5809, 5947, 6001, 6002, 6004, 6031, 6225, 7552, 7697, 11000

y. -lı (3) 4052, 7061, 10232

y. -m (2) 8574, 12407

y. -mda (1) 7376

y. -mdan (1) 6623

y. -mdan beri (2) 2004 (2)

y. -mnı (1) 12875

y. -nı (4) 574, 5462, 6697, 11147

y. -nıñ (4) 608, 4893, 5588, 6584

y. -sıñ (2) 4888, 11627

y. -sız (1) 1743

y. -ta (1) 12520

y. -tır (1) 10005

y. -yavka (1) 6691

yaş II : gözyaşı.

y. (1) 7804

y. -ı (1) 3158

y. -ına (1) 1396

y. -ğa (2) 9800, 12895

y. -lar (2) 6045, 8931

y. -ları (1) 1397

y. -larımı (1) 5177

y. -lı (2) 2422, 9823

yaşa- : yaşamak, var olmak.

y. (2) 2251, 6200

y. -dı (8) 273, 571, 1338, 4231, 8315, 8999, 10339, 10593

y. -dılar (2) 266, 10321

y. -dım (4) 1417, 6337, 10208, 12184

y. -dıñız (1) 1225

y. -ğan (3) 1484, 10318, 12747 (zm.)

y. -ğan (31) 615, 975, 1286, 2104, 2177, 2476, 2768, 3150, 3402, 3419, 3676, 3803, 4042, 5742, 6527, 6775, 7064, 7175, 7981, 8087, 8282, 8357, 9194, 9261, 9767, 10997, 11133, 11825, 12052, 12106, 13094 (pr.)

y. -ğance (1) 6590

y. -ğanda 451, 2697

y. -ğanımız (1) 5974

y. -ğanından (1) 4630

y. -ğanını (4) 6735, 7951, 9369,
9893
y. -ğanıñnı (1) 11171
y. -ğanlar (2) 2676, 10204 (zm.)
y. -ğanlar (2) 3413, 13042 (pr.)
y. -ğanlar içün (1) 2199
y. -ğanlarını (1) 9640
y. -ğanlarınıñ (1) 12743
y. -madık (1) 11179
y. -mağa (9) 4545, 4564, 4904,
5326, 6582, 7816, 9810, 10067, 11511
y. -mağ (8) 1419, 1420, 3187, 3571,
3671, 4035, 10575, 12071
y. -mağ içün (11) 224, 2446, 3077,
4035, 4611, 4699, 5321, 5322, 6457, 8689,
11647
y. -mağ kerekim (1) 969
y. -mağ kerekimiz (2) 2858, 2924
y. -mağnıñ (2) 4057, 11501
y. -mağta edi (3) 8013, 9246, 9774
y. -mağta olğan (1) 7102 (pr.)
y. -mağtalar (1) 5633
y. -mağtan (1) 12344
y. -mam (1) 12407
y. -ması (1) 4818
y. -masına (1) 471
y. -masında (2) 11044, 11058
y. -may (3) 5240, 7255, 11085
y. -may edi (1) 6693
y. -maylar (1) 217
y. -maysıñmı (2) 3875, 7406
y. -ñ (2) 2257, 8826
y. -ñız (1) 4572
y. -p (5) 1205, 4495, 9700, 10260,
12664
y. -p başladı (1) 289
y. -p başlağanlar (1) 7084

y. -p keldi (1) 8297
y. -p kelgen (1) 2787 (pr.)
y. -p ketecek (1) 8297 (zm.)
y. -p olamaycağını (1) 3373
y. -p olamaycağımız (1) 1202
y. -p olamazlar (1) 10580
y. -p olurlarmı (1) 10580
y. -r (3) 1514, 2702, 8317
y. -rım (1) 7495
y. -rlar (1) 6724
y. -rmı (1) 12173
y. -rsıñ (1) 2203
y. -sa (2) 874, 1407
y. -salar (1) 268
y. -sam (1) 9360
y. -sañ (2) 1065, 1085
y. -sañız (1) 3584
y. -sın (3) 5238, 6144, 6180
y. -sınlar (2) 5992, 10035
y. -y (15) 721, 1371, 1377, 1474,
2236, 2552, 2597, 2747, 2751, 3254, 4721,
5230, 6357, 9296, 11231
y. -y edi (1) 784
y. -y ediler (1) 5207
y. -y ekenler (2) 8625, 13033
y. -ycağım (1) 3646
y. -ycağ (1) 12458 (zm.)
y. -ycağğa (1) 11372
y. -ycağsıñ (2) 7853, 11897
y. -ycaqtırım (1) 7377
y. -ydır (1) 901
y. -yım (4) 971, 2006, 6776, 7371
y. -ylar (11) 309, 745, 944, 1373,
2232, 2509, 7417, 11000, 11086, 11087,
11990
y. -ymız (3) 633, 2111, 9354
y. -ysıñ (2) 6706, 7420

y. -ycağ (1) 7196 (pr.)
yaşat- : yaşatmak.
y. -a (1) 531
yaşav : yaşam, hayat.
y. (3) 1172, 1952, 1954
yaşayış : yaşayış, hayat.
y. (5) 272, 617, 1210, 3001, 8348
y. -ı (2) 3046, 3341
y. -inen (2) 1370, 11092
y. -ını (3) 122, 1102, 6721
y. -ınıñ (1) 5120
y. -mız (2) 4684, 11002
y. -ñ (1) 10599
y. -nı (1) 4040
yaşçik : kutu.
y. (3) 8515, 8542, 8849
y. -niñ (1) 8540
y. -siz (1) 2489
y. -ten (1) 8516
yaşı-ğartı : genci yaşlısı.
y. (1) 9916
yaşın : şimşek.
y. (1) 11130
yaşınla- : çakmak, şimşek çakmak.
y. -y (1) 11130
yaş-ğart : genç ihtiyar.
y. (1) 9788
yaşlan- : yaşlanmak (gözü).
y. -dı (4) 872, 6079, 6125, 8364
y. -ğan (1) 4986 (pr.)
y. -ğan kibi (1) 11412
y. -p turğan (1) 1363 (pr.)
yaşlandır- : yaşlandırmak (gözünü).
y. -p (2) 1387, 6622
yaşlığ (-ğı) : gençlik.

y. (13) 2239, 2247, 2252, 2376,
2390, 2601, 5299, 5610, 5814, 5998, 7083,
10001, 13168
y. -ıma (1) 4174
y. -ında (1) 5211
y. -ından (1) 9834
y. -ımı (2) 801, 9106
y. -ğa (1) 6015
y. -ñ (2) 4799, 13121
y. -nı 5812 (2)
y. -niñ (2) 6014, 6223
y. -tan (1) 1019
yat : yabancı, yad.
y. (2) 2053, 7819
yat- : yatmak, uzanmak; aklına
yatmak. -p zarf fiil eki veya -a, -y zarf fiil
eklerinden biriyle esas fiile bağlanarak esas
fiile süreklilik ifadesi verir.
y. (5) 920, 3610, 6265, 7687, 12923
y. -a (10) 555, 1786, 1789, 2355,
3892, 3908, 5940, 5942, 9050, 11265
y. -a edi (2) 4687, 8433
y. -a eken (1) 1301
y. -acağ oldu (2) 7455, 7750
y. -acağ olup (1) 3317
y. -alar (4) 5715, 8685, 9113, 12098
y. -almaz edi (1) 1622
y. -am (1) 731
y. -ar (2) 4635, 6413
y. -ar edi (1) 5745
y. -arım (2) 8363, 11907
y. -arsıñız (2) 4862, 8812
y. -asıñ (1) 12094
y. -ayık (1) 8466
y. -ğan (2) 2425, 12162 (zm.)
y. -ğan (32) 1180, 1643, 1830,
1928, 1977, 2150, 2368, 2437, 2807, 2821,
3334, 3788, 3902, 3907, 5752, 5758, 5778,

7449, 7680, 9008, 9047, 9048, 9182, 9693,
9933, 10442, 10529, 10824, 10827, 11311,
11986, 12921 (pr.)

y. -kan edi (1) 1176

y. -kan gibi (2) 3973, 8052

y. -kanda (1) 11106

y. -kanına (2) 3997, 4364

y. -kanından (1) 2372

y. -madı (3) 731, 5088, 8572

y. -mağa (2) 4757, 6281

y. -mağan (1) 3150 (pr.)

y. -mağanlar (1) 4909 (zm.)

y. -mağ (3) 4353, 10383, 11846

y. -mağ için (1) 4368

y. -mağta (3) 4051, 6792, 11155

11312 y. -mağta edi (3) 9059, 11158,

y. -mağtalar (1) 10177

y. -masa kerek (1) 2615

y. -ması için (1) 10051

y. -may (2) 10242, 12996 (zm.)

y. -nız (2) 1322, 3612

6609, 8468, 10236, 10354, 11830, 12839,
12840 y. -p (11) 1196, 3446, 3710, 4405,

y. -p kalğan (1) 2910 (pr.)

y. -p kalğan (1) 3344 (zm.)

y. -p turğanını (1) 1288

y. -p yürdi (1) 11832

y. -sañ (2) 5129, 5602

y. -sañız (1) 3585

y. -tı (21) 152, 597, 1050, 2087,
2365, 2370, 3239, 3650, 3914, 4758, 5489,
5805, 6779, 7479, 7505, 7666, 8469, 9053,
9690, 9722, 10371

y. -tılar (6) 1135, 4027, 4356, 6576,
6769, 8555

y. -tım (1) 8597

yatağ (-ğı) : yatak.

y. (7) 10365, 10438, 11527, 12165,
12588, 12597, 12924

y. -ı (1) 6242

y. -ına (1) 9532

y. -ından (1) 10527

y. -turağ (1) 2095

yatağhane : yatakhane, yatak odası.

y. (3) 5320, 5812, 7029

y. -de (5) 5312, 7062, 9082, 10039,
11957

y. -den (1) 7408

y. -ge (7) 6243, 9649, 9675, 9890,
11833, 11834, 12438

y. -ni (1) 4925

y. -niñ (5) 4944, 7503, 8886,
10376, 10382

y. -si (1) 8925

y. -sinde (2) 6337, 9637

y. -sine (5) 6426, 7060, 7465,
11288, 12332

yatış : yatış.

y. -ını (1) 5928

yatış- : yatışmak, sakinleşmek.

y. -kan soñ (1) 3158

y. -mağanını (1) 3302

y. -mağ (1) 3219

y. -p (2) 3067, 5408

y. -tı (1) 5907

yatıştır- : yatıştırmak,
sakinleştirmek.

y. (1) 3922

y. -a bile (1) 390

y. -acağ olup (1) 3218

y. -dı (2) 4430, 6750

y. -dılar (1) 5299

y. -mağ (1) 1227

y. -mak için (3) 651, 6554, 10866
yatkız- : yatırmak.
y. -dı (4) 6764, 6793, 7446, 11288
y. -dın (1) 2357
y. -p olamay (1) 4761
yatsı : yatsı.
y. (2) 16, 4535
Yavan : Yavan.
Y. (1) 12936
yavaş : yavaş.
y. (12) 1424, 1601, 1732, 1999, 3574, 3623, 3966, 6058, 8693, 8902, 12512, 12842
y. -ça (1) 10680
y. -çıktan (3) 1595, 9134, 13091
y. -tan (64) 60, 439, 512, 683, 698, 767, 836, 1751, 1995, 2064, 3379, 3667, 4166, 4589, 5019, 5025, 5911, 5956, 6375, 6764, 6867, 6997, 7099, 7204, 8009, 8031, 8061, 8879, 8997, 9116, 9139, 9147, 9275, 9443, 9513, 9612, 9727, 9742, 9911, 9950, 10019, 10218, 10552, 10561, 10697, 10778, 11251, 11263, 11294, 11500, 11551, 11559, 11601, 11744, 11794, 12035, 12199, 12379, 12397, 12617, 12670, 13101, 13124, 13159
yavaşla- : yavaşlamak.
y. -dı (1) 11911
yavaşlat- : yavaşlatmak.
y. -tı (5) 1808, 8435, 11618, 12002, 13148
yavaş-yavaş : yavaş yavaş, çok yavaş.
y. (36) 192, 303, 325, 1023, 1324, 1857, 2986, 3020, 3140, 3187, 3419, 3432, 3592, 4132, 4318, 5030, 5381, 5413, 5420, 5906, 7046, 7659, 7763, 8319, 8552, 8590, 8967, 9113, 9344, 9448, 10369, 10765, 11820, 12567, 12976, 12992
yavluğ (-ğı) : mendil.
y. (4) 463, 1276, 7334, 11824

y. -ı (2) 5213, 13142
y. -inen (1) 9723
y. -ını (4) 1942, 7339, 11816 (2)
y. -ınıñ (2) 6848, 10203
y. -ları (1) 7625
y. -nen (1) 5534
y. -niñ (1) 5535
yavrum : yavrum.
y. (1) 8304
yavuz : acımasız, katı yürekli.
y. -larnıñ (1) 8615
yay- : yaymak, sermek.
y. -dı (2) 983, 10300
y. -ğanı (1) 10949
y. -p (1) 9691
yaydır- : yaydırmak.
y. -ğanlar (1) 9060 (zm.)
yayğara : yaygara.
y. (1) 8968
yayıl- : yayılmak.
y. -dılar (1) 9784
y. -p (1) 11986
yayla : yayla.
y. -ğa (1) 272
y. -larda (2) 2199, 4835
y. -larnıñ (2) 2205, 4836
yayra- : yayılmak.
y. -p kete (1) 3848
yaz : yaz mevsimi.
y. (21) 48, 357, 530, 745, 1637, 2426, 2860, 2864, 3153, 3417, 4019, 4425, 4617, 6130, 6597, 7914, 8888, 11688, 11762, 11841, 12333
y. -da (13) 169, 1590, 2184, 2467, 4633, 5271, 5356, 5853, 6520, 6709, 7741, 8363, 13010
y. -ı (1) 750

y. -ñ (1) 13120
y. -nñ (2) 537, 12500
yaz- I : yazmak, kaleme almak;
yaz- fiili yardımcı fiil olarak da kullanılır.
y. (2) 2041, 5204
y. -aberdi (1) 10793
y. -acağ edim (1) 6838
y. -acağ olsañ (1) 8649
y. -alar (1) 3658
y. -am (1) 7484
y. -ar edim (1) 6360
y. -arım (1) 5194
y. -dı (9) 2840, 2988, 3005 (2),
3904, 4111, 4427, 9287, 9471, 9895,
10155, 10790
y. -dık (1) 4119
y. -dılar (2) 4089, 752
y. -dım (3) 6135, 6142, 11122
y. -dñ (1) 12328
y. -ğan (1) 5155 (zm.)
y. -ğan (2) 7138, 7157 (pr.)
y. -ğan soñ (1) 2845
y. -ğanına (1) 1748
y. -ğanıñnı (1) 11124
y. -ğanlarını (1) 3005
y. -mağa (3) 173, 1299, 6925
y. -mağ (1) 10791
y. -mağta edi (2) 12967, 12969
y. -masını (1) 12814
y. -ñız (2) 2330, 4106
y. -p (9) 305, 443, 3015, 3024,
3299, 5007, 5956, 6771, 8354
y. -p aldı (1) 8716
y. -p aldılar (2) 2522, 7637
y. -p alğan (1) 4315 (zm.)
y. -p alğan (1) 4637 (pr.)
y. -p alırsıñ (1) 3614

y. -p almağta (1) 3576
yaz- II : düzeltmek.
y. -ar (1) 8165
yazı I : yazı.
y. (1) 11200
y. -larnı (3) 444, 6744, 8353
y. -sı (2) 11806, 13127
yazı II : kader, talih.
y. -lar (1) 13122
y. -ñız (1) 11199
y. -sı (7) 7495, 11088, 11090,
11165, 11192, 11357, 13129
y. -sına (3) 7377, 13125, 13126
y. -sını (5) 6730, 11122, 11126,
11162, 11202
yazıcı : yazar.
y. -lar (2) 7161, 10733
y. -ları (1) 7162
y. -nñ (1) 4787
y. -sı (1) 7132
yazık : yazık, günah.
y. (10) 52, 57, 60, 62, 1854, 3877,
5123, 6359, 8648, 9400
y. -lar olsun (4) 1265, 2410, 11319,
11518
yazıksın- : acımak, kıyamamak.
y. -asıñ (1) 8890
y. -dım (2) 3533, 4990
y. -ğan (1) 12034 (pr.)
y. -p (2) 10054, 10259
yazıl- I : yazılmak, kaydedilmek.
y. -a edi (1) 6465
y. -acağ (1) 6744 (zm.)
y. -dı (2) 3779, 12716
y. -ğan (8) 2027, 8293, 10733,
11196, 11200, 12726, 12785, 12969 (zm.)

y. -ğan (5) 303, 444, 2278, 3669,
8047 (pr.)

y. -gan edi (2) 917, 11162

y. -ğan eken (1) 13122

y. -ğan olsa (1) 11190

y. -ğandırılar (1) 7159

y. -ğanına köre (1) 1615

y. -mışım (1) 6379

y. -p (5) 2261, 2298, 4124, 5309,
7131

y. -r (1) 5481

y. -sa (1) 11088

yazıl- II : düzelmek, sakinleşmek.

y. -a başladı (1) 399

y. -ğan gibi (1) 3604

y. -mağan (2) 351, 2837 (pr.)

y. -may edi (1) 3908

y. -p ketti (1) 4308

yazılı : yazılı, yazılmış olan.

y. (2) 2021, 7703

yazıp-yazıp : yazıp yazıp.

y. (1) 6903

yazış- : karşılıklı yazışmak.

y. -p turdık (1) 6359

yaz-kış : yazın ve kışın.

y. (2) 1637, 2190

yazlık : yazlık, yazın kullanılan.

y. (5) 367, 7335, 7944, 9096, 12543

yazma I : ayran.

y. (1) 1978

yazma II : yazı, edebiyat.

y. (1) 7105

ye- : yemek.

y. (1) 999

y. -gen soñ (1) 5298

y. -genlerden ekensiñ (1) 3044

y. -mege (1) 5257

y. -mek (1) 2033

y. -mem (1) 100

y. -meycek (1) 1719 (zm.)

y. -meycek olsağ (1) 5254

y. -meyler (1) 1425

y. -meylermi (2) 1421, 1424

y. -mez (1) 177

y. -ñiz (1) 3039

y. -p (1) 1554

y. -se ekenler (1) 5929

y. -sinler (1) 1437

yeber- : gebermek.

y. -gen (1) 5785 (pr.)

yedi : yedi.

y. (11) 2004 (2), 2634, 2919, 3353,
6563, 6565, 6922, 7601, 7999, 11144

(yigirmi y.) (1) 7480

y. -de (1) 8421

y. -ge (1) 8423

y. -millionğa (1) 4840

y. -sekiz (2) 331, 6270

yedinci : yedinci.

y. (5) 1605, 2606, 5377, 7939, 9832

(on y.) (1) 12715

yekane : yegane, tek, biricik.

y. (3) 6716, 7487, 7980

yekil- : arabaya koşulmak,
koşulmak.

y. -e (1) 8278

yek- : koşum takmak, arabaya at
koşmak.

y. -mege (1) 4388

y. -mezsiñ (1) 4719

y. -p (3) 1835, 6630, 8279

y. -ti (1) 4526

y. -tiñmi (1) 1236

yekili : koşum takılmış.

y. (2) 2075, 7914
yeksan : birlikte, beraber.
y. (1) 6757
yekün : toplam, sonuç
y. (1) 11083
y. çek- : karar vermek.
y. -e (1) 3779
y. -erek (1) 3670
y. -ken (1) 4952
y.-mege (1) 1205
yekünle- : toplamak, özetlemek.
y. -di (1) 2255
y. -mek kerekimiz (1) 5584
y. -yerek (1) 3821
yekünlen- : özetlenmek.
y. -di (2) 7798, 12270
y. -e (1) 158
y. -geni için (1) 9363
y. -se (1) 8124
yel : rüzgar, yel.
y. (34) 1519, 2440, 2504, 2505,
2862, 2892, 2909, 3400, 5721, 5722, 5724,
6512, 7026, 7056, 7058, 8580, 9183, 9437,
9527, 10150, 10596, 10713, 11418, 11691,
11845, 11979, 12083, 12088 (2), 12113,
12135, 12178, 12811, 12972, 13136
y. -çigi (3) 5080, 5630, 6224
y. -çik (5) 2520, 3938, 5079, 6212,
7027
y. -çikten (1) 8250
y. -de (1) 12092
y. -den (4) 1515, 5375, 5501, 11850
y. -den borandan (1) 8656
y. -ge (1) 2505
y. -i (3) 8786, 9793, 12302
y. -inden (2) 3881, 11841
y. -ine (1) 537

y. -ler (1) 12301
y. -li (1) 4746
y. -nen (1) 6189
y. -niñ (3) 9183, 12085, 12145
yelayak : çabucak.
y. (2) 353, 3889
y. -m (1) 4102
yel-boran : rüzgar fırtına.
y. (2) 6780, 6786
yelemlik : hoş, tatlı, sevimli, cana
yakın.
y. edi (1) 7433
yelin : meme.
y. -leri (1) 9535
yelke : ense.
y. -mizge (1) 2852
y. -si (2) 3484, 5767
yelkenli : yelkenli.
y. (1) 12
yelpaze : yelpaze.
y. (1) 11878
y. -lerini (1) 8221
yelpire- : dalgalanmak, süzülme.
y. -gen (1) 11824 (pr.)
y. -mekte edi (1) 12708
yelpiret- : dalgalandırmak.
y. -p (2) 6784, 10751
y. -p başladılar (1) 8221
yem : yem.
y. (28) 951, 2175, 2177 (2), 2260,
2333, 2334, 2805 (2), 2807, 2817, 2875,
2883, 2897, 2919, 2976, 3061, 4816, 4848,
5820, 6878, 6897, 6898, 6899, 6904, 6961,
7639, 8817
y. -de (1) 8815
y. -i (1) 2875
y. -ini (1) 383

y. -lernen (1) 6901
y. -lerni (1) 6939
y. -nen (3) 962, 2760, 4834
y. -ni (3) 2207, 2807, 4838
y. -niñ (1) 3069
y. -siz (2) 2904, 4845
yemek : yemek.
y. (1) 9224
y. -ler (1) 2525
y. -nen (1) 10922
y. -ten soñra 12605
yemin : yemin.
y. et- : yemin etmek.
y. -tim (1) 8414
yemiş : meyve.
y. (23) 209, 369, 808, 1411, 1420, 1437, 1468, 1478, 1515, 1605, 1618, 2574, 5278 (2), 5353, 5378, 5605, 5608, 6508, 6631, 7401, 8341, 8899
y. -i (3) 1469, 1603, 5376
y. -ini (1) 7811
y. -iniñ (1) 5603
y. -ke (1) 208
y. -ler (3) 793, 8669, 8917
y. -leri (1) 5378
y. -lerinden (1) 813
y. -lerniñ (1) 1457
y. -nen (1) 9020
y. -ni (1) 811
y. -niñ (2) 1424, 1429
y. -tir (1) 5380
yem-piçen : yem kuru ot.
y. (3) 2174, 4844, 4845
yem-yeşil : yemyeşil.
y. (7) 248, 457, 4334, 5835, 8898, 10647, 12971
yeñ : kol, yen.

y. -inden (1) 12998
y. -inen (1) 3419
y. -ler (1) 10298
y. -leri (2) 3181, 12468
y. -lerine (1) 7296
y. -lerini (1) 5653
y. -li (5) 7335, 7655, 8187, 10116, 10285
y. -siz (1) 139
yeñ- : yenmek.
y. -di (1) 6591
y. -ebilecek (1) 893 (pr.)
y. -er (1) 8373
y. -gen (1) 12761 (zm.)
y. -mek (1) 8963
yenge : yenge.
y. (3) 4529, 4532, 4556
yengilleş- : şiddeti azalmak, hafifleşmek.
y. -ken (1) 1866 (pr.)
y. -ken kibi (1) 7846
y. -p (1) 11455
yengilleştir- : hafifleştirmek.
y. -mek için (1) 862
yengilleştiril- : hafifleştirilmek, şiddeti azaltılmak.
y. -di (1) 2495
yengil : hafif, kolay.
y. (18) 465, 545, 739, 2343, 4871, 5048, 5908, 6016, 7325, 7474 (2), 9163, 9279, 9764, 10011, 11438, 11964, 13178
y. -çıktan (1) 6821
y. -den (10) 524, 1184, 2132, 3377, 3387, 4336, 6058, 8000, 9352, 9427
y. -niñ (1) 5611
yengillik : hafiflik, kolaylık.
y. (1) 9026

yengil-yengil : hafif hafif.

y. (1) 3427

yeñiş : zafer.

y. -lerini (1) 7153

y. -lernen (1) 12956

yer : yer, toprak.

y. (85) 176, 240, 341, 460, 784, 928, 1044, 1045, 1832, 2186, 2365, 2581, 2600, 2813, 3068, 3094, 3098, 3100, 3101, 3173, 3415, 3940, 4083, 4235, 4236, 4238, 4241, 4244, 4245, 4249, 4252, 4338, 4341, 4346, 4470, 4564, 4722, 4731, 4846, 5004, 5079, 5196, 5269, 5270, 5271, 5307, 5327, 5337, 5571, 5672, 5693, 5822, 5909, 5946, 5950, 6255(2), 6272, 6337, 6999, 7522, 7630, 7738, 8004, 8503, 8561, 8659, 8764, 8947, 9085, 9305, 9907, 10015, 10786, 10798, 10800, 11140, 11785, 12097, 12523, 12532, 12689, 12705, 12807, 12859

y. -de (137) 226, 291, 347, 393, 429, 483, 527, 563, 573, 576, 579, 617, 622, 732, 745, 891, 908, 934, 1010, 1050, 1085, 1220, 1530, 1537, 1611, 1633, 1710, 2101, 2178, 2287, 2321, 2444, 2484, 2645, 2689, 2738, 2910, 3054, 3188, 3250, 3573, 3687, 3790, 3824, 3890, 3983, 4163, 4218, 4248, 4318, 4319, 4351, 4441, 4488, 4706 (2), 4721, 4803, 4844, 5151, 5165, 5168, 5188, 5209, 5341, 5350, 5353, 5355, 5474, 5521, 5538, 5721, 5742, 5756, 5943, 5980, 6002, 6148, 6311, 6317, 6512, 6770, 6905, 7004, 7005, 7041, 7077, 7088, 7109, 7368, 7680, 7753, 7759, 7811, 7839, 7904, 7922, 8020, 8026, 8057, 8277, 8383, 8399, 8554, 8632, 8667, 8732, 8737, 8763 (2), 8769, 8818, 8927, 9562, 9579, 9619, 9687, 9895, 10104, 10176, 10492, 10529, 10577, 10580, 10783, 10960, 11078, 11846, 12009, 12504, 12530, 12567, 12767, 12866, 13094, 13150, 13184

y. -de eken (1) 1009

y. -deki (4) 1162, 3442, 10188, 11311

y. -den (28) 14, 222, 855, 1129, 1491, 1609, 2175, 2433, 2468, 2863, 5043, 5225, 5726, 5834, 6268, 6997, 7942, 8739, 9027, 9654, 9901, 9997, 10649, 11586, 11741, 11820, 12121, 13088

y. -dir (1) 7043

y. -ge (164) 17, 84, 190, 258, 335, 341, 500, 645, 648, 655, 659, 673, 691, 703, 763, 833, 849, 858, 929, 974, 979, 992, 1024, 1148, 1413, 1505, 1512, 1537, 1593, 1683, 1708, 1775, 1825, 1832, 1983, 2160, 2220, 2465, 2795, 2801, 2863, 3082, 3136, 3342, 3473, 3501, 3513, 3708, 3721, 3767, 3971, 3975, 4180, 4185, 4222, 4251, 4344, 4407, 4410, 4462, 4530, 4717, 5003, 5008, 5023, 5052, 5074, 5201, 5209, 5388, 5398, 5493, 5514, 5515, 5519, 5523, 5627, 5684, 5688, 5693, 5736, 5754, 5759, 5763, 5764, 5795, 5818, 5940, 6180, 6239, 6494, 6529, 6741, 6898, 7001, 7002, 7078, 7100, 7272, 7537, 7610, 7675, 7679, 7806, 7813, 7907, 7923, 7949, 7961, 8145, 8203, 8485, 8525, 8597, 8630, 8739, 8755, 8762, 8765, 8777, 8798, 8871, 8895 (2), 8936, 9402, 9444, 9504, 9686, 9750, 9781, 9892, 9912, 10101, 10158, 10161, 10259, 10507, 10548, 10656, 10659, 10688, 10703, 10781, 10800, 10809, 11149, 11588, 11635, 11689, 11786, 11814, 11845, 11935, 12108, 12136, 12142, 12332, 12410, 12504, 12507, 12662, 12667, 13011

y. -gece (5) 4049, 9920, 12834, 12976, 13184

y. -i (18) 577, 615, 619, 1597, 1718, 2322, 2810, 3134, 3246, 4244, 5263, 5694, 5929, 6241, 8057, 8668, 10427, 12292

y. -inde (35) 159, 163, 561, 656, 1664, 1716, 1940, 2586, 2692, 2801, 3359, 3554, 3704, 4299, 4405, 4714, 4941, 4948, 5177, 5486, 5512, 5904, 6242, 6352, 6580,

6995, 7591, 8496, 8662, 9111, 10600,
10602, 10640, 11082, 12872

y. -indeler (1) 3963

y. -indem (1) 12069

y. -indemi (3) 2279, 7581, 12576

y. -inden (112) 227, 345, 512, 652,
659, 782, 866, 898, 1008, 1255, 1324,
1365, 1696, 1718, 1863, 2335, 2615, 2973,
2975, 3012, 3048, 3175, 3239, 3241, 3521,
3541, 3574, 3724, 3748, 3772, 3781, 4190,
4208, 4353, 4469, 4500, 4558, 4938, 5150,
5198, 5244, 5250, 5255, 5519, 5668, 5708,
5717, 5761, 5786, 5938, 5941, 6115, 6329,
6332, 6380, 6386, 6394, 6414, 6424, 6466,
6657, 6796, 6866, 7286, 7330, 7359, 7402,
7455, 7574, 7610, 7707, 7840, 7976, 8030,
8253, 8420, 8911, 9134, 9139, 9148, 9164,
9337, 9427, 9698, 10021, 10114, 10216,
10371, 10643, 10712, 10742, 10764,
10933, 10975, 11302, 11384, 11419,
11449, 11504, 11528, 11664, 11746,
11907, 12160, 12219, 12251, 12338,
12414, 12871, 13001, 13076, 13079

y. -ine (91) 56, 132, 512, 560, 696,
981, 1071, 1083, 1087, 1165, 1299, 1587,
1589, 1712, 1718, 1888, 1946, 2042, 2171,
2250, 2262, 2274, 2345, 2451, 2608, 2701,
2944, 2994, 3002, 3121, 3183, 3262, 3584,
3633, 3650, 3712, 3730, 3733, 3873, 4098,
4427, 4697, 4792, 5053, 5086, 5255, 5428,
5866, 5878, 6126, 6513, 6779, 7429, 7551,
7597, 7618, 7785, 7860, 7971, 8108, 8149,
8319, 8343, 8538, 8647, 9161, 9239, 9255,
9668, 9918, 9919, 10044, 10242, 10383,
10405, 10444, 10772, 10965, 10991,
11014, 11466, 11750, 11838, 11906,
11959, 12090, 12156, 12341, 12543,
12741, 13003

y. -ini (11) 924, 3939, 4056, 4569,
7593, 7604, 8463, 9545, 9831, 10177,
10276

y. -ler (12) 453, 2264, 2618, 2711,
2736, 4246, 5306, 5834, 6695, 9277, 9684,
12452

y. -lerde (19) 74, 204, 941, 1162,
1604, 1702, 2182, 2437, 2504, 2740, 3079,
3988, 4126, 4280, 4923, 5073, 5146, 7372,
7571

y. -lerden (4) 488, 2184, 2429, 4714

y. -lerge (7) 869, 2245, 2786, 4717,
5362, 9940, 11897

y. -leri (4) 6987, 7735, 9643, 12806

y. -lerimiz (2) 2685, 8799

y. -lerinde (3) 5995, 6274, 11480

y. -lerinden (13) 1583, 4003, 5339,
5723, 5725, 5729, 5809, 5936, 6145, 6210,
7894, 8583, 13105

y. -lerine (5) 178, 3007, 4270,
5707, 7735

y. -lerini (1) 2095

y. -lerni (5) 816, 2799, 6632, 6961,
7946

y. -lerniñ (2) 8526, 8758

y. -m (2) 4607, 11293

y. -mden (3) 7425, 8340, 12667

y. -me (1) 8150

y. -miz (5) 2187, 4610, 5349, 7889,
10220

y. -mizge (2) 672, 7624

y. -ñ (3) 4038, 8544, 10751

y. -ñe (5) 4719, 5872, 5894, 6205,
7687

y. -nen (1) 6757

y. -ni (17) 1127, 2739, 2886, 3920,
3976, 4708, 5343, 5385, 5433, 6256, 6270,
6538, 6541, 7294, 9320, 10254, 12052

y. -niñ (21) 358, 525, 939, 1065,
2696, 2697, 4772, 5274, 5346, 5380, 5481,
5495, 5837, 5838, 6447, 8337, 8462, 8527,
9911, 12448, 12544

y. -ñizde (2) 37, 4192
y. -ñizge (3) 62, 1738, 3056
y. -ñizgemi (1) 8265
y. -ñizni (1) 8722
y. yüzünde (1) 1418
y. yüzünden (1) 7689
y. ber- : yer vermek.
y. -mege (1) 5709
y. -di (1) 7362
yerge-kökke : yere göğe.
y. (1) 9402
yerleş- : yerleşmek, kurulmak.
y. -ken (16) 238, 943, 2268, 2424, 2439, 2576, 4047, 5208, 5632, 5647, 5801, 6530, 6693, 7922, 7927, 8628 (pr.)
y. -ken (10) 9, 14, 250, 467, 483, 615, 2165, 2756, 2784, 7005 (zm.)
y. -ken soñ (3) 5693, 8514, 10668
y. -kenler (1) 5080 (zm.)
y. -kenlerinden (1) 3082
y. -p (9) 1697, 1740, 2525, 3933, 5082, 5708, 6643, 7341, 8266
y. -p başladılar (1) 12555
y. -p kalalar (1) 5319
y. -p kaldılar (1) 1753
y. -p turğan (1) 5949 (pr.)
y. -rmiz (2) 12438, 12546
y. -se kerek (1) 7942
y. -ti (6) 995, 2275, 4949, 5657, 6324, 8004
y. -tiler (10) 546, 624, 1655, 2566, 3163, 4741, 5293, 5688, 5706, 12456
yerleştir- : yerleştirmek.
y. -almazsıñ (1) 4719
y. -di (5) 2583, 3111, 3262, 4389, 7329
y. -diler (3) 3073, 5690, 8953
y. -e (2) 743, 5319

y. -esiñ (1) 5878
y. -gen (1) 8728 (zm.)
y. -gen soñ (1) 2346
y. -mege (1) 1712
y. -mek için (1) 11835
y. -mekte edi (1) 12906
y. -p (5) 2606, 3436, 5449, 5705, 7332
y. -rken (1) 1724
y. -rmiz (2) 4015, 6205
y. -v (1) 4022
yerleştiril- : yerleştirilmek.
y. -di (2) 3074, 5528
y. -gen (2) 1666, 7943 (pr.)
y. -gen soñ (1) 2203
y. -gen (2) 2571, 12120 (zm.)
y. -mekte (1) 3075
yerli : yerli.
y. (9) 201, 1575, 2153, 2221, 2474, 5393, 6603, 7179, 7869
yerli-yerine : yerli yerine.
y. (4) 1712, 3262, 8555, 10044
yerli-yersiz : yerli yersiz, ulu orta.
y. (2) 575, 5711
Yernazar : Yernazar.
Y. (130) 43, 64, 85, 88, 232, 234, 586, 956, 958, 959, 974, 977, 980, 985, 997, 1000, 1008, 1011, 1013, 1022, 1026, 1029, 1032, 1040, 1042, 1044, 1049, 1053, 1070, 1082, 1084, 1088, 1090, 1093, 1095, 1101, 1106, 1133, 2140, 2266, 2267, 2272, 2277, 2285, 2292, 2295, 2298, 2305, 2313, 2324, 2773, 2840, 2857, 2890, 2892, 2913, 2929, 2934, 2936, 2939, 2948, 2970, 2973, 2977, 2981, 2986, 2998, 3003, 3007, 3013, 3036, 3051, 3052, 3161, 3193, 3254, 3321, 3328, 3333, 3335, 3338, 3341, 3345, 3348, 3367, 3372, 3668, 3681, 3683, 3687, 3691, 3693, 3700, 3721, 3733, 3742, 3770, 3784,

3792, 3810, 3816, 3823, 3835, 3842, 3851
(2), 3854, 3857, 3860, 3864, 3866, 3870,
3880, 3885, 3887, 3892, 3895, 3897, 3903,
3906, 3911, 3946, 3951, 3956, 3958, 3960,
4182, 4759, 4764, 4988

Y. -da (1) 1097

Y. -ğa (17) 958, 1060, 1077, 2271,
2336, 2840, 2855, 2955, 2992, 3038, 3042,
3319, 3722, 3895, 3903, 4182, 4770

Y. -larını (1) 2967

Y. -nen (2) 461, 1051

Y. -nı (7) 230, 2964, 3177, 3696,
3830, 3842, 4743

Y. -nın (30) 49, 88, 482, 973, 987,
1003, 1047, 1061, 1070, 1125, 2300, 2773,
2875, 2898, 2907, 2940, 2943, 2960, 2962,
3049, 3346, 3370, 3709, 3887, 3904, 4758,
5489, 5679, 5742, 5933

Yernazar Kulametov: Yernazar
Kulametov .

Y. (5) 44, 2141, 2972, 2979, 7239

Y. -ka (1) 3698

Yerpulatov : Yerpulatov.

Y. (50) 25, 215, 2092, 2149, 2210,
2229, 2253, 2266, 2268, 2274, 2275, 2290,
2299, 2315, 2331, 2336, 2726, 2819, 3014,
3669, 3689, 3698, 3706, 3722, 3732, 3746,
3769, 3775, 3796, 3799, 3801, 3813, 3828,
5730, 5773, 5792, 5950, 5953, 5959, 5979,
5982, 5983, 6966, 6969, 7764, 7784, 8511,
8533, 8903, 8909

Y. -ka (1) 5949

Y. -nı (3) 36, 7757, 7761

Y. -nın (4) 29, 1413, 2222, 5952

Yerpulatov Tolubay : Yerpulatov
Tolubay .

Y. (2) 25, 2195

yersiz : yersiz, uygunsuz.

y. (6) 909, 6422, 6737, 9494, 9629,
10979

yer-yemiş : yemiş.

y. -ini (1) 160

y. -ler (1) 204

y. -ni (2) 207, 4199

y. -nın (1) 203

yest : baş üstüne.

y. (2) 6262, 8546

yeşer- : yeşillenmek, yaprak
vermek.

y. -dimi (1) 5910

y. -e (1) 5910

y. -ecek (1) 2182 (zm.)

y. -gen (2) 12810, 13181 (zm.)

y. -mekte ediler (1) 8683

y. -mesinde (1) 8526

y. -mey (1) 4645

y. -p başladı (1) 9009

y. -p başlağan (1) 4967 (pr.)

y. -p turalar (1) 1423

y. -p turmakta (1) 4670

y. -r (2) 4223, 5354

yeşert- : yeşertmek.

y. -e (1) 2437

y. -eckimiz (1) 2190

y. -r edi (1) 452

y. -mege (3) 4059, 5964, 6484

yeşil : yeşil.

y. (24) 57, 532, 1490, 1497, 1499,
2525, 2712, 4334, 4648, 5147, 5267, 5835,
5908, 6786, 7922, 9213, 9785, 10039,
10253, 10256, 10376 (2), 10377, 10419

yeşillendir- : ağaçlandırmak.

y. -v (1) 5579

yeşillik : yeşillik.

y. (1) 219

y. -ler (2) 4650, 6788

yet- : yetmek, yeterli olmak;
yetişmek, yakalamak, vakit bulmak;
ulaşmak, elde etmek.

- y. (1) 1781
y. -e (3) 9201, 12549, 13023
y. -ecek (4) 2183, 2883, 7798, 8791
(zm.)
y. -ecekmi (1) 2976
y. -er (21) 128, 190, 394, 402,
3516, 3876, 4265, 4490, 5482, 6116 (2),
6279, 8272, 10050, 10639, 10920, 11387,
11414, 11490, 11499, 11876
y. -erim (1) 11985
y. -ermi (2) 4017, 6979
y. -eyatırım (1) 44
y. -eyik (2) 3925, 3931
y. -ken (4) 239, 11626, 12003,
13013 (pr.)
y. -ken soñ (1) 5354
y. -kende (1) 9679
y. -keninen (1) 3521
y. -medi (4) 1229, 3967, 9739,
10693
y. -mege (1) 9811
y. -megen (2) 6845, 11001 (pr.)
y. -megen gibi (1) 12610
y. -megeninden (1) 8693
y. -megenine (1) 10723
y. -mek (2) 1684, 11850
y. -mek kerekmi (1) 672
y. -memek (1) 2100
y. -mese (3) 4018, 4038, 11353
y. -mey (7) 3639, 5633, 5691, 6844,
8710, 11074, 12565 (zm.)
y. -mey edi (1) 7024
y. -meycekmi (1) 11576
y. -meymi (2) 4518, 12305
y. -meysiñ (1) 11319

- y. -meysiñiz (2) 588, 10052
y. -mez (2) 8271, 8546
y. -mezden (1) 10699
y. -p (10) 352, 1712, 2300, 2890,
5558, 6084, 6180, 6823, 8620, 9437
y. -p olamadılar (1) 3941
y. -p olamağansıñ (1) 4788
y. -se (2) 859, 4038
y. -sek (1) 1683
y. -ti (11) 2931, 2940, 3315, 5217,
6225, 6249, 8498, 9830, 10192, 12679,
13134
y. -tiler (1) 7186
y. -timi (1) 1818
y. -tiñ (2) 7773, 10809
y. -tiñmi (1) 1831

yeterlik : yeterli.

- y. (6) 988, 1486, 2182, 2610, 3685,
8943
y. -tir (1) 4716

yetiş- : yetişmek, ulaşmak;
büyümek, gelişmek.

- y. -ecekler (1) 966 (zm.)
y. -emi (1) 7809
y. -megenini (2) 4597, 7008
y. -mek kerek (1) 1854
y. -mese (1) 2217
y. -mey (6) 1379, 2446 (2), 7020,
8894, 12935 (zm.)
y. -ñ (1) 5738
y. -p (8) 1879, 1980, 3061, 5362,
5950, 7147, 8929, 11145
y. -rler (1) 4680
y. -se (1) 5279
y. -sin (1) 9245
y. -ti (2) 285, 301

yetiştir- : yetiştirmek, vakit bulmak;
beslemek, büyütmek.

y. -alması (2) 3823, 7301
y. -alması (1) 1856
y. -alması (1) 4168
y. -alması (1) 5624
y. -alması (1) 11182 (pr.)
y. -alması (1) 2657
y. -alması (1) 3565
y. -amadı (1) 10886
y. -amadılar 6259, 13105
y. -di (1) 3473
y. -e (1) 11236
y. -eler (1) 6927
y. -gen (4) 1462, 2480, 3675, 10898
(pr.)
y. -gen (3) 3335, 9069, 11272 (zm.)
y. -gen ekensin (1) 2023
y. -meden (1) 13035
y. -medi (1) 3889
y. -mege (1) 4840
y. -megen (1) 5071 (zm.)
y. -mek (3) 204, 5275, 6508
y. -mek gerek (1) 12454
y. -mek gereksin (1) 2177
y. -p bereler (1) 2463
y. -p bergen (1) 2096 (pr.)
y. -r edi (1) 9068
y. -rmiz (1) 10747
y. -rsin (1) 1906
y. -se (1) 2109
y. -seler (1) 11810
y. -seler gerek (1) 7512
y. -v (1) 7640
y. -vni (1) 2210
yetismemezlik : sıkıntı, eksiklik.
y. (1) 9829
yetiştiril- : yetiştirilmek; büyütülmek.
y. -gen (3) 2196, 2459, 4832 (pr.)

y. -mekte (1) 1637
y. -p (1) 5371
y. -r (1) 2815
yetiştirir-yetiştirmez : yetiştirir
yetiştirmez.
y. (1) 10191
yetkiz- : ulaştırmak, yetiştirmek.
y. -eyim (1) 4489
y. -mek için (1) 8813
y. -rmiz (1) 2977
yetmiş : yetmiş.
bin dokuz yüz y. eki (1) 12700
y. beş (1) 6527
y. eki (2) 11772, 12562
y. -ke (1) 10662
y. -seksen (1) 11313
yezit : zalim, gaddar.
y. (2) 6659, 6661
yığıl- : yığılmak, toplanmak.
y. -ğan olsa (1) 7792
yığılış- : toplaşmak.
y. -acağ (1) 2091 (zm.)
yığıştır- : yığmak, toplamak.
y. -dı (1) 7568
y. -mağa (1) 12918
y. -p (1) 4344
yık- : yıkmak, devirmek.
y. -almasın (1) 4398
y. -kan (1) 12771 (zm.)
y. -mağa (1) 3664
y. -p (2) 2775, 12742
y. -sañ (1) 4398
y. -tı (1) 1829
yıkıl- : yıkılmak, devrilmek.
y. -acağımı (1) 12880
y. -acağ (1) 3341 (zm.)
y. -dı (3) 3981, 8996, 9720

y. -dılar (1) 1765
y. -ğan (1) 12084 (zm.)
y. -ğan (2) 3752, 7232 (pr.)
y. -madı (1) 12263
y. -p kıla (1) 2872
y. -p ketecek (1) 5993 (zm.)

yıl : yıl, sene.
y. (111) 45, 70, 79, 88, 128, 137
(2), 200, 237, 435, 436, 573, 625, 759, 786,
797, 806, 874, 880 (2), 901, 929, 962, 1085,
1205, 1287, 1328, 1338, 1341, 1342, 1368,
1374, 1474, 1491, 1595, 1604, 1901, 1989,
2031, 2048, 2149, 2241, 2333, 2426, 2444,
2450, 2477, 2537, 2676, 2861, 3090, 3250,
3414, 3630, 3693, 3709, 4034, 4268, 4377,
4495, 4504, 4561, 4617, 4657, 4659, 4673,
4677, 4679, 4683, 4695, 4784, 4922, 4976,
5215, 5258, 5539, 5573, 5583, 5585, 5637,
5915, 6334, 6551, 6557, 6558, 6563, 6587,
6775, 6818, 6952, 6986, 7244, 7415, 8096,
8288, 8471, 8567, 8803, 8893, 9002, 9020,
9282, 9933, 10318, 10320, 10590, 10720,
11621, 11966, 12724, 13134
y. -da (11) 245, 365, 484, 970,
2033, 2439, 2462, 4843, 6010, 6915, 12787
y. -daki kibi (1) 8688
y. -dan (7) 167, 966, 2259, 7419,
8465, 8669, 8686
y. -dan beri (14) 33, 119, 871, 1379,
1467, 2381, 2922, 3412, 3606, 3762, 4932,
5064, 8464, 12090
y. -dan berimi (1) 4931
y. -dan berli (3) 3133, 6950, 7373
y. -dan soñ (8) 1024, 2457, 3762,
5377, 5808, 6011, 6565, 9015
y. -ı (8) 737, 1605 (2), 4626, 5377,
6704, 13011, 13024
y. -ına (1) 4952
y. -ından (1) 6957

y. -lar (17) 303, 605, 1485, 1979,
2504, 2675, 3819, 4704, 4726, 6578, 6874,
8343, 9217, 10327, 11139 (2), 11964
y. -larda (5) 2261, 7151, 7160,
7168, 12719
y. -lardan beri (6) 218, 372, 1038,
1482, 4666, 12941
y. -lardan berli (2) 6731, 11078
y. -ları (7) 570, 5281, 7157, 7874,
8649, 8671, 9010
y. -larında (3) 7147, 7162, 12551
y. -larını (2) 5296, 5299
y. -larnen (3) 207, 3185, 8572
y. -larnıñ (1) 7154
y. -nı (1) 7062
y. -nıñ (5) 3078, 4977, 4978, 8346,
12681
yılan : yılan.
y. (3) 4356, 9277, 9856
y. -dan (1) 12459
y. -lar (1) 12448
y. -nıñ (1) 10094
yılbaş : yılbaşı.
y. (5) 12121, 12269, 12472, 12479,
12913
y. -ta (4) 12101, 12282, 12910,
12916
yıldırım : yıldırım.
y. (5) 110, 476, 2939, 6726, 8497
yıldız : yıldız.
y. (4) 5915, 5916, 5919, 5921
y. -ı (4) 3844, 3939, 5913, 5923
y. -ını (1) 5923
y. -lar (13) 2233, 2338, 3620, 3937,
4054, 4352, 4585, 5408, 5912, 6212, 7078,
8249, 8548
y. -larga (4) 907, 2270, 8778, 8779
y. -larnen (1) 4054

y. -nı (2) 5914, 5920
y. -nıñ (1) 5924
yılğa : vadi, ova.
y. (11) 614, 639, 4339, 4939, 4974, 5771, 5990, 6802, 8496, 8742, 12012
y. -da (1) 2732
y. -dan (1) 8586
y. -ğa (2) 2815, 7797
y. -lar (2) 5908, 8585
y. -larda (2) 3987, 4967
y. -nıñ (3) 3074, 4648, 5306
yılım-yılım : ıñıl ıñıl.
y. (1) 4045
yılık (-ğı) : bir yıl için, senelik; yılda bir; yıldönümü.
y. (31) 173, 220, 293, 433, 434, 580, 713, 715, 1369, 1931, 1990, 1991, 2029, 2041, 2047, 2106, 2153, 2262, 2463, 3717, 3725, 4071, 5170, 5312, 5586 (2), 5887, 6531, 6689, 7171, 8284
y. -ı (1) 12957
y. -ına (1) 12959
yılmay- : gülümsemek.
y. -p (1) 5296
yılname : kayıt, tarihi kayıtlar.
y. (1) 12716
yılta- : parlamak, ıñıldamak.
y. -dı (1) 1175
y. -ğan (3) 1208, 4341, 6842 (pr.)
y. -ğance (1) 9163
y. -maқта (1) 12248
y. -maқта ediler (2) 8050, 10057
y. -maқtalar (1) 10252
y. -maқtan (1) 10055
y. -p (2) 6187, 12763
y. -y (3) 2911, 4045, 6995
y. -ylar (1) 7918

yıltırat- : parlatmak.
y. -қан соñ (1) 10044
y. -maқ kerek (1) 10049
y. -p (1) 8063
yıltıravuқ : parlak.
y. (7) 463, 804, 3430, 4339, 6040, 10462, 13141
yıl-yıldan : yıldan yıla.
y. (4) 2206, 2458, 2462, 4837
yımırta : yumurta.
y. (1) 3584
yımşa- : yumuşamak.
y. -dı (4) 1088, 2417, 9873, 11453
y. -ğanını (2) 134, 10889
y. -p başladı (1) 5166
y. -p ketti (2) 7318, 8941
y. -y (3) 3988, 9457, 10341
yımшақ : yumuşak.
y. (20) 136, 255, 834, 867, 883, 2608, 4241, 4271, 4354, 4567, 4578, 7378, 8011, 8031, 8045, 9084, 10058, 12256, 12516, 12972
y. -ça (1) 564
yımшақlıк (-ğı) : yumuşaklık.
y. -ı (1) 12051
yımшат- : yumuşatmak.
y. -p (1) 1915
y. -қан (1) 2497 (pr.)
y. -tı (1) 10013
yımшатıl- : yumuşatılmak.
y. -dı (1) 5393
y. -ğan (2) 2498, 5492 (pr.)
yır : türkü, şarkı.
y. (6) 2662, 3242, 6074, 6075 (2), 7134
y. -ını (1) 3234
y. -lar (1) 2430

- y. -larda (1) 7122
y. -larında (2) 7118, 7120
y. -larını (2) 6031, 6223
yırcı : ozan, türkücü.
y. (1) 6184
yırla- : türkü, şarkı söylemek.
y. -dı (5) 3229, 3234, 5104, 7148, 8501
y. -dınız (1) 6432
y. -ladılar (1) 7142
y. -mağa (4) 3197, 6043, 6166, 6220
y. -p (1) 6076
y. -p başladı (2) 3220, 6375
y. -p başladılar (1) 4976
y. -salar kerek (1) 4977
y. -y (1) 4053
yırt- : yırtmak.
y. -a (2) 1163, 5634
y. -p (3) 4089, 9288, 12800
yırtıcı : yırtıcı, vahşi.
y. (1) 2584
y. -ların (1) 11152
yırtık : yırtık.
y. (2) 6580, 7895
yırtıl- : yırtılmak.
y. -acağ (1) 4689 (zm.)
y. -dı (1) 3307
y. -ğan (1) 6782 (zm.)
yiber- : yollamak, göndermek, bırakmak, salıvermek; -p zarf fiil ekiyle esaas fiile bağlanarak tezlilik ifadesi verir.
y. (6) 2400, 3275, 3277, 4231, 9708 (2)
y. -di (14) 1761, 3365, 4228, 4345, 7027, 8499, 8951, 9493, 9710, 10121, 10138, 10319, 10618, 12180
y. -diler (1) 214
y. -dim (1) 384
y. -e (2) 8672, 8751
y. -e berme (1) 7829
y. -ecek olğanlar (1) 8056 (zm.)
y. -eler (1) 8621
y. -emiz (1) 8582
y. -gen (2) 8748, 10061 (pr.)
y. -gen (2) 8792, 10137 (zm.)
y. -medi (2) 4929, 9511
y. -mek (4) 3331, 7895, 8244, 11711
y. -mem (2) 2401, 11124
y. -mesinmi (1) 9230
y. -mey (1) 9239 (zm.)
y. -mezden evel (1) 6559
y. -p (5) 3862, 5227, 8221, 8640, 8718
y. -rler (1) 7830
y. -rmiz (1) 12423
yiberil- : gönderilmek, yollanmak.
y. -di (2) 9040, 12674
y. -gen (2) 10410, 11407 (pr.)
yigirmi : yirmi.
(biñ dört yüz y. altı) (1) 5605
(yüz y. beş) (1) 5639
(yüz y. biñge) (1) 4843
(yüz y.) (1) 6775
y. (47) 1060, 1064, 1069, 1112, 1117, 1120, 1121, 1122, 1151, 1205, 1374, 1931, 2954, 2990, 2997, 3056, 3324, 3331, 3351 (2), 3735, 3737, 3739, 3751 (2), 3764, 3786, 3838, 3915, 3918, 4434, 4706, 4732, 5800, 6901, 6904, 7644, 7759, 8587, 8731, 8960, 10070, 10719, 11129, 11299, 11310, 11777
y. altı (3) 806, 878, 11989
y. altıncı (1) 6572
y. beş (3) 5640, 6572, 11989

y. beş (4) 4434, 4449, 4495, 5639
 y. beşke (1) 10723
 y. dört (1) 3606
 y. eki (2) 4931, 9066
 y. ekide (1) 12619
 y. million (1) 3786
 y. sekiz (1) 7065
 y. üç (2) 2427, 7376
 y. yedi (2) 6565, 7480
 y. -ni (1) 11137
 y. -den (1) 5675
 y. -ge (1) 11146
yigirminci : yirminci.
 y. (2) 5119, 9071
yigirmita : yirmi.
 y. (2) 1141, 1147
yigit : yiğit, delikanlı.
 y. (116) 286, 473, 807, 1747, 1901, 1908, 1948, 2074, 2595, 2696, 2699, 2702, 2705, 2707, 2937, 3131, 3133, 3213, 3215, 3481, 3485, 3507, 3576, 3654, 4136, 4142, 4364, 4368, 4411, 4425, 5019, 5424, 5488, 6118, 6216, 6306, 6580, 7225, 7304, 7331, 753, 7916, 7918, 8012, 8087, 8089, 8142, 8270, 8284, 8522, 8840, 9286, 9323, 9337, 9340, 9344, 9389, 9433, 9440, 9505, 9528, 9686, 9693, 9723, 9745, 9774, 9795, 9813, 9941, 10133, 10164, 10166, 10172, 10286, 10292, 10294, 10295, 10297, 10299, 10303, 10308, 10312, 10313, 10585, 10696, 10703, 10706, 10718, 10721, 10730, 10739, 10795, 11145, 11177, 11254, 11881, 11886, 11940, 11989, 11990, 11997, 12003, 12063, 12074, 12109, 12115, 12121, 12135, 12267, 12522, 12526, 12596, 12697, 12740, 12776, 12780
 y. -çe (1) 1233
 y. -i (3) 2966, 8626, 12032
 y. -ini (1) 4588

y. -ke (17) 519, 2422, 2878, 5103, 7923, 9192, 9419, 9431, 9929, 10321, 10728, 10812, 11156, 11250, 12126, 12131, 12750
 y. -ler (18) 595, 2613, 2828, 5014, 5111, 5460, 6444, 7413, 9289, 9834, 10284, 10288, 10299, 10662, 12265, 12694, 12697, 12943
 y. -lerden (3) 4498, 4573, 9827
 y. -lerge (1) 12219
 y. -leri (2) 5089, 12748
 y. -lerni (1) 12941
 y. -lerniñ (5) 5018, 5101, 9640, 10282, 11569
 y. -miz (1) 8084
 y. -mniñ (1) 11866
 y. -nen (3) 5258, 11881, 12001
 y. -ni (16) 283, 1769, 2369, 8130, 9081, 9380, 9449, 9457, 9477, 10170, 11129, 11884, 11993, 12023, 12033, 12143
 y. -niñ (30) 277, 505, 2388, 2402, 3457, 3470, 3509, 3656, 5005, 5037, 7576, 9185, 9376, 9490, 9725, 9731, 9808, 9821, 9930, 10173, 10306, 11143, 11159, 11162, 11202, 12149, 12529, 12553, 12756, 12797
 y. -tir (2) 1566, 6661
yip : ip.
 y. (2) 11650, 11686
 y. -i (1) 11652
 y. -ini (2) 7502, 8493
 y. -ke (6) 1787, 2702, 4207, 7339, 7575, 11684
 y. -ler (1) 9928
 y. -lerinen (1) 9461
 y. -leriniñ (1) 4003
 y. -me (1) 11684
 y. -nen (4) 3425, 5684, 9418, 11677
 y. -ni (1) 11678
 y. -niñ (1) 11683

y. -te (1) 7338
y. -tir (1) 11685
yipek : ipek.
y. (6) 1180, 3502, 10155, 10356, 10889, 11452
y. -ten (1) 9376
yipişli : gümüş işlemeli.
y. (1) 8098
yiren- : öğrenmek.
y. -gen (1) 3400 (zm.)
yoğur- : yoğurmak.
y. -p turğan (1) 3027 (pr.)
yok : yok, mevcut olmayan; hayır, değil.
y. (392) 98, 138, 158, 190, 195, 203, 205, 272, 322, 382, 418, 440 (2), 586, 598 (2), 601, 657, 675, 731, 748, 763, 844, 856, 890, 893, 894, 913, 944, 952, 967, 991, 1013, 1030, 1067, 1100, 1117, 1147, 1176, 1202, 1218, 1255, 1320, 1352, 1353, 1355, 1372, 1377, 1378, 1391, 1430, 1431, 1532, 1654, 1686, 1689, 1739, 1817, 1823 (2), 1845, 1886, 1893 (2), 1947, 1952, 1954, 1956, 1964, 1965, 1966, 1987, 1990, 2027, 2028, 2035, 2050, 2110, 2117, 2128, 2151, 2178, 2209, 2215, 2230, 2273, 2289, 2360, 2363, 2409, 2413, 2549, 2597, 2625, 2649 (2), 2654, 2681, 2706, 2708, 2742, 2744, 2778, 2833, 2896, 2978, 2984, 2990, 3001, 3080, 3102, 3125, 3143, 3248, 3335, 3395, 3418, 3443 (2), 3446, 3450, 3488, 3490, 3510, 3517 (2), 3547, 3553, 3579, 3585, 3621, 3623, 3640, 3641, 3655, 3729, 3741 (2), 3753, 3774, 3865, 3876, 3927, 3944, 4014, 4036, 4039, 4068, 4105, 4145, 4149, 4162, 4170, 4239, 4263, 4264, 4353, 4423 (2), 4471 (3), 4473, 4498, 4618, 4619, 4621, 4622, 4641, 4664, 4686, 4769, 4781, 4817, 4825, 4876, 4891, 4932, 4934, 5026, 5040, 5137, 5141, 5225, 5351, 5352, 5477, 5614, 5629, 5630, 5677, 5777, 5815 (2),

5825, 5831, 5854 (3), 5932, 6020, 6032, 6122, 6146, 6205 (2), 6207, 6228, 6242, 6363, 6395 (2), 6441, 6467, 6479, 6722, 6762, 6808, 6854, 6926, 6949, 7077, 7235, 7249, 7270, 7279, 7290, 7294, 7349, 7365, 7368, 7371, 7397, 7401, 7422, 7444, 7461, 7490, 7496, 7513, 7516, 7613, 7720, 7770, 7778, 7820, 7823, 7826, 7857, 7882, 7889, 7938, 8114 (2), 8164, 8224, 8238, 8248, 8303, 8311, 8340, 8384, 8399, 8416, 8430 (2), 8439, 8444, 8448, 8453, 8478, 8707, 8713 (2), 8714, 8720, 8732, 8737, 8763 (2), 8775, 8790, 8795, 8832, 8840, 8882, 8936, 9021, 9035, 9115, 9122, 9213 (2), 9269, 9317, 9399, 9529, 9556, 9575, 9600, 9625, 9665, 9696, 9710, 9758, 9770, 9786, 9839, 9864, 9889 (2), 9992, 10062, 10090, 10140, 10201, 10208, 10236, 10359, 10386, 10499, 10503, 10580, 10610, 10642, 10653, 10698, 10729, 10734, 10801, 10817, 10866, 10871, 10877, 10880, 11009, 11055, 11095, 1198 (2), 11208, 11237, 11246, 11301, 11309, 11365, 11397, 11398, 11489, 11521, 11567, 11591, 11611, 11641, 11681, 11689, 11696, 11702, 11733, 11742, 11762, 11837, 11876, 11941 (2), 11999, 12016, 12043 (2), 12087, 12108, 12118, 12142, 12196, 12224, 12230 (2), 12258, 12310, 12363, 12370, 12412, 12514, 12539, 12586, 12703, 12779, 12793, 12829, 12841, 12953, 13016

y. edi (28) 929, 1837, 3250, 3650, 3684, 3871, 3993, 5307, 5420, 6337, 6544, 6547, 6608, 6695, 6835, 7283, 7571, 7721, 7944, 8042, 8184, 8827, 9111, 9755, 10780, 11267, 12252, 12899

y. ediler (1) 350

y. edimi (1) 3838

y. eken (5) 617, 1497, 4042, 6457, 12354

y. -lar (1) 10997

y. -mı (13) 1384, 1518, 2122, 6311, 7208, 7527, 8600, 10003, 10358, 10803, 11027, 11138, 13155

y. -tan (1) 5289

y. -tır (20) 184, 719, 928, 1097, 1335, 2217, 3562, 3854, 3857, 4815, 4963, 5146, 6007, 6268, 6625, 7322, 8113, 8404, 9768, 11841

y. et- : yok etmek.

y. -mek (1) 9871

yokla- : yoklamak, ziyaret etmek.

y. -p (2) 6175, 7709

y. -ycağımız (1) 8700

y. -yım (1) 8375

yokluk (-ğı) : yokluk.

y. -ına (1) 10776

yoksa : yoksa, veya.

y. (76) 433, 528, 652, 745, 1424, 1530, 1818, 2036, 2046, 2298, 2950, 3039, 3166, 3214 (2), 3532, 3655, 3657, 3757, 4028, 4759, 4760, 4899, 5029, 5529, 5851, 6231, 6302, 6397, 6447, 6863, 7212, 7366, 7421, 7437, 7993, 8705, 9034, 9057, 9058, 9062, 9072, 9186, 9385, 9446, 9578, 9623, 9675, 9752, 10033, 10400, 10466, 10502, 10562, 10694, 10910, 11027, 11070, 11215, 11267, 11309, 11337, 11346, 11673, 11862, 12164, 12305, 12337, 12348, 12466, 12585, 12873, 12911, 13023, 13092, 13169

yoksuzluk : yoksulluk.

y. -ka (1) 3647

yol : yol; tarz, yöntem, çare.

y. (55) 2, 10, 504, 667, 1487, 1541, 1852, 1866, 1996, 2118, 2675, 2908, 3265, 3372, 3634, 3791, 3953, 4253, 4317, 4466, 4573, 4771, 4773, 4871, 5033, 5123, 5204, 5429, 5743, 5639, 5820, 7031, 7040, 7042, 7147, 7852, 8377, 8381, 8732, 8778, 8832, 8867, 8882 (2), 9191, 9196, 9780, 9895,

9915, 10441, 11443, 11444, 12224, 12494, 13179

y. -çık (1) 4433

y. -çıknen (2) 9337, 11619

y. -çuknıñ (1) 10646

y. -da (32) 519, 549, 1154, 1326, 1347, 1542, 1799, 1835, 3266, 3399, 3933, 3934, 4181, 4486, 4497, 4594, 4615, 7008, 8415, 8768, 8777, 8853, 9755, 9787, 9926, 10494, 10639, 11618, 12136, 12512, 12703, 13061

y. -dan (17) 647, 1357, 3950, 4149, 4433, 4504, 4906, 6954, 7616, 8865, 9244, 11253, 11266, 11329, 12461, 12587, 13135

y. -ğa (69) 416, 462, 482, 491, 498, 556, 629, 1069, 1079, 1488, 1541, 1807, 2093, 3019, 3608, 3851, 3880, 3936, 4316, 4336, 4390 (2), 4394, 4949, 4980, 5166, 5172, 5201, 5206, 5828, 6492, 6630, 6749, 6979, 7564, 7587, 7711, 7712, 8085, 8891, 8334, 8473, 8681, 8853, 8867, 8881, 8972, 9164, 9166, 9187, 9575, 9582, 9679 (2), 9884, 9888, 9901, 9973, 9977, 10673, 10686, 11093, 11328, 11330, 11690, 11987, 12582, 13032, 13069

y. -ğace (2) 11754, 13161

y. -lar (13) 2071, 2263, 2334, 2514, 2834, 2897, 7869, 9003, 9276, 9605, 12092, 12495, 12914

y. -larda (3) 495, 506, 518

y. -lardan (2) 9189, 12498

y. -ları (5) 2262, 5269, 8779, 11260, 11322

y. -larında (1) 369

y. -larından (1) 8584

y. -larını (6) 4137, 6470, 7629, 8282, 10326, 12760

y. -larnen (1) 5132

y. -larnı (2) 1128, 2887

y. -larnıñ (1) 12902

y. -m (5) 4478, 6346, 7483, 8085,
11033
y. -mız (3) 633, 2827, 4461
y. -mnı (1) 11097
y. -ñ (1) 10638
y. -nen (5) 6011, 6886, 9003,
10098, 12971
y. -nı (6) 1053, 3532, 3884, 7616,
8730, 10694
y. -nıñ (7) 649, 1809, 3520, 3945
(2), 4334, 13148
y. -ñızdan (1) 4935
y. -ñızğa (1) 3018
y. -ñnı (1) 8780
y. -sız (1) 2174
y. -u (9) 602, 2087, 4139, 5241,
5394, 7837, 10425, 10428, 10867
y. -una (21) 367, 502, 631, 2167,
2805, 3856, 3905, 3943, 3947, 4317, 4873,
4992, 6280, 6861, 6897, 7797, 8627,
11252, 11973, 12380, 12692
y. -unda (7) 2074, 6542, 7142,
7170, 7914, 11706, 13034
y. -undaki (1) 7119
y. -undan (8) 712, 1390, 3950,
4043, 4046, 4147, 4870, 10865
y. -unen (1) 9940
y. -unı (6) 293, 3184, 3408, 10697,
11238, 12790
y. -unıñ (1) 3074
y. al- : yolda ilerlemek.
y. -dılar (1) 2539
y. -dı (1) 7518
y. ber- : izin vermek.
y. -di (2) 3685, 10025
y. -medi (1) 7187
y. -memege (1) 2842
y. -memek için (1) 8309

y. -meyceğine (1) 7910
y. -mezsiñ (1) 412
yolağ (-ğı) : yol, şerit.
y. (2) 2474, 5556
y. -ı (yolağı) (4) 7733, 7734, 7793,
7795
y. -ını (1) 8656
y. -ınıñ (1) 5509
y. -ları (2) 2468, 2496
y. -larnen (1) 10462
y. -nı (1) 5501
y. -nıñ (1) 7782
y. -ta (1) 5508
yolağlan- : şeritlenmek.
y. -p kala edi (1) 11785
yolbaşçı : yönetici, lider, rehber.
y. (9) 160, 2112, 2157, 2158, 2762,
3034, 4893, 4941, 6002
y. -ları (1) 6945
y. -larına (1) 2530
y. -larnen (1) 7012
y. -larını (1) 4821
y. -mızdan (1) 2320
y. -sı (2) 6557, 12719
y. -sıñız (1) 2318
yolbaşçılığ (-ğı) : liderlik, rehberlik.
y. -ı (2) 9017, 12714
yolcu : yolcu.
y. (1) 631
y. -lar (3) 546, 9787, 9806
y. -largä (1) 9917
y. -mız (1) 4461
y. -sıñız (1) 2541
y. -sızını (1) 4460
yoldaş : yoldaş, yol arkadaşı.
y. -ı (1) 2813
yolla- : yollamak, göndermek.

y. (1) 3369
y. -dı (7) 73, 2549, 3693, 5944, 6555, 9435, 10631
y. -dılar (1) 7014
y. -dılarını (1) 11268
y. -ğan (1) 3135 (zm.)
y. -ğan (1) 916 (pr.)
y. -ğan edi (1) 10762
y. -ğan edik (1) 3024
y. -ğan eken (1) 8139
y. -ğan ekenler (1) 5229
y. -ğanını (1) 4599
y. -ğanlar (1) 2961 (zm.)
y. -ğanları (1) 3015
y. -mağ kerekimiz (1) 7524
y. -ñız (2) 775, 8130
y. -rım (2) 1267, 8853
y. -sa (1) 194
y. -sañız (2) 6262, 6976
y. -y (1) 366
y. -y ekenler (1) 13012
y. -ycağ oldı (1) 8638
y. -ylar (2) 5315, 8620
yollan- : yollanmak, gönderilmek.
y. -a (2) 2461, 2477
y. -dı (1) 4127
y. -masın (1) 5210
y. -masinen (1) 11862
y. -sın (1) 8293
yollanıl- : gönderilmek, yollanılmak.
y. -ğan (1) 2503 (pr.)
yollanma : yollanma belgesi, yön belgesi.
y. -nen (1) 1370
y. -nı (1) 12558
yolluğ : yolculuk için hazırlanan yiyecek, yolluk.

y. (1) 5202
yon- : yontmak.
y. -mağta (1) 9253
yo-o-o-ğ : yok, hayır.
y. (1) 11354
yor- : yormak, kafa yormak.
y. -a ediler (1) 1705
y. -dılar (1) 85
y. -mağ (1) 6880
y. -mağta edim (1) 12929
y. -p (1) 6872
y. -p yürdi (1) 1938
yora- : yormak, yorumlamak.
y. -dı (1) 9128
y. -mız (1) 3787
y. -p (1) 1493
yorğan : yorgan.
y. (5) 599, 1321, 2368, 2370, 4688
y. -ı (1) 1177
y. -ını (1) 7271
y. -nı (2) 6454, 7455
y. -niñ (1) 4590
yorgun : yorgun.
y. (18) 180, 1754, 1756, 2329, 3886, 7038, 7470, 9117, 9181, 9613, 10379, 10386, 10396, 10557, 10604, 12296, 12594, 12964
y. edi (2) 1045, 7312
yorgunluk (-ğı) : yorgunluk.
y. -ı (1) 10000
y. -largā (1) 11102
y. -mızını (1) 4108
y. -nen (1) 9532
y. -tan (4) 6768, 7802, 10057, 12587
yort- : yavaş yavaş koşmak.
y. -p (1) 2946

yorttur- : yavaş yavaş koşturmak.

y. -p (1) 3961

yorul- : yorulmak.

y. -a (1) 9916

y. -dı (2) 9076, 11766

y. -dılar (2) 6260, 7600

y. -dim (4) 839, 7193, 7253, 10048

y. -ğan (1) 10936 (zm.)

y. -ğan (1) 3885 (pr.)

y. -ğan eken (1) 12596

y. -ğandırıñ (1) 12922

y. -ğanındanmı (1) 4028

y. -madan (3) 1612, 6194, 11778

y. -madıñız (1) 10218

y. -p (3) 7344, 12253, 12461

y. -sa kerek (1) 1154

y. -salar kerek (1) 6264

yosma : güzel, sevimli kadın.

y. (1) 6446

y. -lar (2) 6445, 6446

y. -sı (1) 6448

yosun : yosun.

y. -nıñ (1) 399

yöne- : doğrulmak, yönelmek.

y. -di (1) 9532

y. -diler (1) 1785

yubka : etek, eteklik.

y. (1) 3430

y. -çıklar (1) 5532

y. -sı (3) 9717, 12467, 12811

y. -sınıñ (1) 10463

Yugoslaviya : Yugoslavya.

Y. (2) 5217, 8641

yukarı : yukarı, üst.

y. (26) 317, 325, 525, 610, 1523, 1762, 3075, 4410, 5143, 5346, 5394, 5508, 5553, 5904, 6272, 6308, 6800, 6801, 7509,

7658, 8666, 9280, 10369, 10501, 11894, 12798

y. -dan (2) 8673, 11918

y. -ğa (1) 12850

y. -sınace (1) 5626

y. -sını (1) 6810

yukla- : uyumak.

y. (1) 5839

y. -dı (1) 1154

y. -dımı (1) 12585

y. -ğan (2) 10602, 10983 (pr.)

y. -ğan ekenim (1) 1188

y. -ğan ıalğanım (1) 5846

y. -ğanını (2) 1182, 7503

y. -madı (3) 5922, 7854, 10380

y. -mağa (2) 9077, 10354

y. -mağan (1) 3945 (zm.)

y. -mağ (2) 12249, 12841

y. -mağ kerek (1) 7751

y. -mağta (1) 4583

y. -masañ (1) 5839

y. -may (3) 2011, 9306, 11101 (gr.)

y. -may (2) 2800, 4586 (zm.)

y. -may edi (1) 3268

y. -maysıñız (1) 10437

y. -maysıñmı (1) 10385

y. -maz (1) 491

y. -p ıala (2) 742, 10601

y. -p ıalalar (1) 8635

y. -p ıaldı (4) 2088, 8653, 10243, 12586

y. -p ıaldılar (2) 4362, 6460

y. -p ıalğan (1) 12593 (pr.)

y. -p ıalğan kibi (1) 8588

y. -p ıalğandır (1) 10381

y. -p ıalğanını (1) 7271

y. -p olamadı (6) 2369, 4028, 5807, 6809, 7268, 7470

y. -p olamam (1) 12183

y. -p olamaycağım (1) 7401

y. -rmız (1) 12179

y. -rsiñ (1) 12182

y. -sa (1) 5921

y. -sa kerek (1) 2342

y. -y (4) 5596, 9807, 10817, 10936

y. -y edi (3) 1180, 4636, 7722

y. -y edim (1) 12313

y. -yatқан (2) 10841, 10846 (pr.)

y. -ycaқ (1) 12924 (pr.)

y. -ycaқ (1) 4637 (zm.)

y. -ycaқ ediler (1) 4363

y. -ycaқ edimi (1) 12839

y. -ylar (1) 1137

y. -ymı (1) 12166

y. -ysiñizmi (1) 9144

y. -ysızmi (2) 836, 5830

yuklat- : uyutmak.

y. -asıñmı (1) 10603

y. -қан (1) 12570 (pr.)

y. -қанце (1) 11431

y. -may (2) 758, 5832

yuku : uyku.

y. (17) 28, 608, 1316, 2273, 2944, 3342, 3617, 4360, 5201, 5831, 5840, 5844, 7345, 7507, 7574, 8470, 12841

y. -da (7) 447, 1174, 4000, 6745, 7002, 7706, 8350

y. -daki (1) 10526

y. -dalar (1) 3618

y. -dan (8) 1313, 4082, 9048, 9562, 11106, 11113, 11158, 11429

y. -ğa (19) 1099, 2371, 3845, 3944, 3998, 4066, 4359, 4586, 5745, 5746, 5846,

5850, 6683, 7079, 7701, 8652, 9533, 9576, 11103

y. -m (1) 7358

y. -sı (9) 559, 964, 1115, 1152, 3622, 4030, 4644, 4911, 7721

y. -sında (1) 5789

y. -sından (2) 4850, 7718

y. -sını (7) 479, 710, 3959, 5921, 6526, 7504, 10381

yukuh : uykulu.

y. (2) 10531, 11430

yukusira- : uyuklamak, uyumak istemek.

y. -dı (1) 9921

y. -ğan (1) 9762 (pr.)

y. -ğan kibi (1) 12253

y. -maқта (1) 10928

y. -maқта olğan (2) 6996, 11151 (pr.)

y. -maқtalar (1) 9808

y. -p (1) 1405

y. -p başlağanını (1) 2077

y. -ylar (1) 4350

yukusız : uykusuz.

y. (1) 2048

yukusızlık : uykusuzluk.

y. -tan (1) 4066

yulq- : yolmak.

y. -mağa (1) 419

y. -p (3) 1874, 3901, 4347

yulqıl- : yolunmak.

y. -ğan (1) 10002 (pr.)

yum- : yummak, sıkarak kapamak.

y. (3) 4103, 5447, 5838

y. -acaқ olsaқ (1) 5825

y. -dı (12) 345, 435, 3625, 3651, 7267, 7270, 7312, 7324, 7447, 9955, 11401, 12235

y. -ğan (1) 10018 (pr.)

y. -ğan soñ (1) 5132

y. -madı (1) 4032

y. -p (5) 5018, 6589, 9031, 9482, 11878

y. -salar (1) 5016

yumarla- : toplamak.

y. -p (2) 1179, 9318

yumoristik : mizahi.

y. (1) 7120

yumruk (-ğı) : yumruk.

y. (1) 7670

y. -ını (5) 1537, 1917, 5180, 12308, 13072

y. -larinen (1) 3920

y. -larını (1) 11393

yumrukla- : yumruklamak.

y. -p (1) 11342

yumuk : yumuk.

y. (5) 5807, 7267, 9059, 9205, 9722

y. edi (1) 5874

yumul- : yumulmak, kapanmak.

y. -dılar (1) 3667

y. -ğan gibi (1) 9944

y. -ğance (1) 5598

y. -madan (1) 7573

y. -p (1) 3886

y. -p başladı (1) 12588

y. -p ketken (1) 6768 (pr.)

y. -p ketkenini (1) 5844

y. -p ketmesin (1) 6772

y. -p ketti (1) 7501

yurt : yurt, vatan, memleket; göçebe Türklerin oturduğu çadır, ev.

y. (12) 616, 1216, 1221, 2106, 2357, 2359, 3268, 4684, 4703, 4710, 5864, 7375

y. -ında (1) 4659

y. -ka (7) 976, 1099, 5651, 5786, 6034, 6094, 6889

y. -lar (4) 2757, 2835, 5628, 8694

y. -larda (2) 944, 5629

y. -lardan (5) 2200, 5863, 5865, 8499, 8690

y. -larga (1) 5319

y. -larımızdan (1) 4702

y. -larından (1) 4922

y. -larıñız (1) 8788

y. -larını (1) 4700

y. -larınıñ (3) 617, 4697, 5866

y. -ma (1) 4686

y. -mızda (1) 1505

y. -mmı (1) 5879

y. -ñ (1) 2202

y. -ña (1) 4992

y. -nen (1) 4724

y. -nı (9) 2703, 4704, 4715, 4717, 4769, 4770, 5890, 5898, 8696

y. -nıñ (16) 980, 982, 1135, 2362, 2888, 3962, 3967, 4685, 4687, 4720, 5650, 5652, 5656, 5666, 5842, 5885

y. -ta (10) 1051, 1176, 1196, 1198, 2342, 2357, 2363, 2364, 6921, 7374

y. -tan (8) 1071, 1094, 3250, 3289, 4684, 4689, 5647, 6211

y. -u (2) 2887, 3316

y. -una (2) 5489, 6029

y. -unda (4) 30, 5207, 6032, 6924

y. -unı (2) 4053, 4331

y. -unıñ (1) 1287

yurtsız : evsiz, yurtsuz.

y. (1) 225

yurt-yurttan : yurttan yurda, evden eve.

y. (1) 4684

Yusuf : Yusuf.

Y. (1) 5467

Y. -ı (1) 5464

yuşan : bir bitki.

y. (1) 4968

yut- : yutmak.

y. (1) 4231

y. -alar (1) 3160

y. -kan (1) 460 (zm.)

y. -kan soñ (2) 6353, 6906

y. -kaninen (2) 5105, 8043

y. -p (4) 4996, 5468, 6401, 10352

y. -p oturğan (1) 1942 (pr.)

y. -p yiberdi (1) 4228

y. -tı (1) 430

y. -tılar (1) 1126

y. -tım (1) 5845

yutkun- : yutkunmak.

y. -a berdi (1) 8532

y. -dı (6) 2295, 2295, 3501, 3770, 9272, 11333

y. -p (5) 2411, 3702, 6400, 8055, 8450

yuttur- : yutturmak.

y. -a (1) 311

yutum : yudum.

y. (7) 430, 5104, 5468, 6353, 6906, 8043, 10991

y. -mı (1) 6401

yuv- : yıkamak.

y. (2) 4310, 11006

y. -a (3) 1158, 1159, 6997

y. -acağım (1) 8417

y. -almaysızımı (1) 1302

y. -ar (1) 5356

y. -ayatır edi (1) 2118

y. -dı (6) 611, 1184, 1189, 1756, 6810, 9689

y. -dılar (1) 3104

y. -ğan (1) 3480 (pr.)

y. -ğanda (1) 6188

y. -mağa (4) 3529, 5002, 7510, 9567

y. -maқта (1) 12905

y. -mazlar (1) 8311

y. -p (9) 1314, 3158, 3261, 5453, 5655, 7288, 7332, 7339, 12147

y. -p başladı (1) 1727

yuva : yuva.

y. (2) 3453, 5328

y. -larından (2) 1157, 6224

y. -nıñ (1) 1165

y. -sında (1) 1216

y. -sından (3) 3859, 8378, 8380

y. -sını (1) 1844

y. -sınıñ (1) 10095

yuvarlan- : yuvarlanmak.

y. -dı (1) 5759

y. -p (3) 3975, 6781, 9784

yuvarlat- : yuvarlatmak.

y. -tı (2) 1829, 7841

yuvaş : sessiz, sakin, ağır.

y. (1) 8410

y. -ça (1) 9238

yuvdurt- : yıkatmak.

y. -sın (1) 11011

yuvul- : yıkanmak.

y. -ğan (1) 1242 (pr.)

y. -may (1) 1296 (gr.)

y. -p (1) 4534

yuvun- : yıkanmak, yüzünü yıkamak.

y. -dı (1) 7309
y. -ğan soñ (1) 7307
y. -mağ için (1) 3466
y. -p (1) 4027
yuvur- : koşmak, akıp gitmek.
y. -a (1) 5748
y. -dı (1) 6811
y. -p (1) 11437
yügen : atın gemi.
y. -ini (1) 1770
yük : yük, ağırlık; doğacak bebek.
y. (7) 2044, 7017, 7787, 8626, 12010, 13088, 13180
y. -ñ (1) 6611
y. -ni (1) 5397
y. -ten (1) 9272
y. -ü (1) 9980
y. -üni (1) 4717
yükle- : yüklemek.
y. -di (2) 823, 1980
y. -diler (1) 11054
y. -gen soñ (1) 5428
y. -gende (1) 2989
y. -mege (3) 1143, 2991, 13132
y. -mek (1) 4715
y. -p (7) 793, 3111, 5431, 6745, 8124, 8499, 8617
y. -r (1) 1117
y. -y bile (1) 11025
y. -yler (1) 11167
y. -ysiñiz (1) 13126
yüklen- : yüklenmek, üstüne verilmek; üstüne almak.
y. -e (1) 591
y. -erek (1) 4713
y. -gen (1) 10046 (pr.)

y. -p (2) 739, 792
yüklü : yüklü, yükü olan; hamile.
y. (7) 8242, 9037, 9100, 10122, 10152, 10274, 10678
y. ekenim (1) 9825
y. edi (1) 11108
yüksek : yüksek, derece bakımından üstün.
y. (48) 397, 517, 520, 1248, 1544, 1610, 2003, 2111, 2172, 2453, 2456, 2506, 2569, 2729, 3312, 3431, 3652, 3844, 3888, 4217, 4820, 4843, 4870, 4964, 5140, 6692, 6820, 6993, 6996, 7003, 7042, 7043, 7134, 7148, 7176, 7566, 8089, 8934, 9014, 9713, 9902, 10014, 10313, 11063, 11444, 11537, 11820, 12104
y. -çe (1) 8732
y. -te (1) 2816
yükseklik (-gi) : yükseklik.
y. -inde (2) 1155, 7614
y. -ke (1) 8587
y. -te (1) 7796
yüksel- : yükselmek.
y. -p turğan (1) 424 (pr.)
yükseliş : yükseliş, yükselme.
y. -ten (1) 7168
yün : yün; kıl, tüy.
y. (11) 47, 212, 1276, 2109, 3694, 4321, 4663, 6039, 6599, 6677, 7917
y. -inden (1) 4321
y. -ler (1) 3483
y. -lerge (1) 5939
y. -ü (2) 2210, 3182
y. -ünden (1) 4578
yünli : yünlü; tüylü, kıllı.
y. (2) 4323, 4359
yünlü : kıllı, tüylü.
y. (1) 136

yür- : yürümek, gezmek, dolaşmak; işlemek, çalışmak; -p zarf fiil ekiyle esas fiile bağlanarak süreklilik ifadesi verir.

y. (14) 904, 1145, 1794, 1821, 2036, 2361, 3602, 5074, 5135, 6624, 7284 (2), 7288, 8383

y. -çi (1) 7757

y. -di (27) 170, 171, 806, 879, 880, 962, 1196, 1409, 1938, 4280, 4754, 4763, 5192, 6604, 6872, 9523, 9712, 9841, 9868, 11283, 11393, 11832, 11987, 12117, 12136, 12161, 13045

y. -dik (1) 6502

y. -diler (6) 385, 1466, 2527, 12512 (2), 12793

y. -e (21) 806, 1718, 1721, 1973, 1974, 2000, 2377, 2390, 2656, 2927, 3146, 4145, 5691, 6246, 8921, 9290, 9314, 10178, 10194, 10432, 11093

y. -e bilmeyim (1) 7372

y. -e edi (2) 391, 11828

y. -e edim (1) 12226

y. -e ediñ (1) 11623

y. -e eken (1) 6226

y. -ecek (1) 5868 (zm.)

y. -ecekler (1) 4661 (zm.)

y. -ecekmi (1) 10466

y. -eeksiñmi (1) 7407

y. -edir (1) 2602

y. -eler (9) 1957, 2443, 3027, 5126, 6587, 6601, 7230, 8804, 8946, 9234

y. -em (5) 3446, 3930, 4884, 10414, 12230

y. -emiz (1) 8595

y. -er edi (1) 959

y. -erken (1) 8251

y. -ersiñ (1) 1312

y. -esiñ (6) 3544, 4151, 5475, 7751, 7806, 8904

y. -esiz (1) 7719

y. -eyik (1) 1631

y. -eyikmi (1) 4383

y. -gen (22) 128, 1163, 1835, 1868, 2187, 2572, 3159, 4708, 5242, 5634, 5806, 6047, 6597, 6836, 8105, 8406, 8515, 9682, 10953, 11568, 12673, 12790 (pr.)

y. -gen (4) 11619, 11698, 11718, 12505 (zm.)

y. -gen kibi (1) 10451

y. -gen olsa (1) 1456

y. -gence (1) 8576

y. -gende (6) 1376, 1522, 4896, 5914, 5916, 10780

y. -geni için (2) 280, 4290

y. -geninde (1) 4763

y. -genini (5) 1726, 1966, 2745, 4564, 8400

y. -geniñni (1) 10481

y. -genler (1) 2426 (zm.)

y. -me (2) 6049, 7494

y. -meden (1) 5677

y. -mege (7) 86, 157, 1705, 4603, 5093, 6606, 9101

y. -megendir (1) 6450

y. -mek (6) 5532, 7755, 8559, 9667, 12093, 12914

y. -mek için (2) 4718, 7272

y. -mek gerek (1) 9877

y. -mekniñ (2) 12703, 12792

y. -mekteler (2) 5500, 5905

y. -memege (1) 5137

y. -mey (1) 6269 (zm.)

y. -meyceğine (1) 9521

y. -meymiz (1) 3675

y. -ñ (2) 1194, 8694

y. -ñiz (8) 1650, 2899, 3357, 4081, 6314, 7939, 11099, 12665

y. -p (22) 685, 1325, 1422, 1478, 2284, 2521, 3051, 3594, 4317, 4684, 5611, 6095, 7899, 8051, 8656, 8862, 9278, 9337, 9408, 9437, 10382, 12117

y. -p çıkkān soñ (1) 7743

y. -p çıktı (1) 6097

y. -p ketmekni (1) 7663

y. -se (6) 941, 2109, 3934, 4714, 8894, 12447

y. -sem (1) 4377

y. -señ (4) 3142, 3587, 12154, 12448

y. -sin (2) 1675, 4765

y. -vi (1) 2591

yürek (-gi) : kalp, gönül, yürek.

y. (24) 890, 1234, 1367, 1826, 2725, 3633, 4591, 5038, 5116, 5152, 6137, 7219, 7229, 8424, 9171, 9249, 9462, 9564, 9878, 9930, 12189, 12191, 12235, 12328

y. -çigi (yüreçigi) (1) 7958

y. -çigine (yüreçigine) (1) 6483

y. -çik (yüreçik) (1) 7959

y. -i (39) 783, 1394, 1800, 2086, 3033, 3370, 4587, 5910, 5911, 6171, 7005, 7187, 7959, 9200, 9327, 9460, 9517, 9609, 9658, 9718, 9744, 9873, 9892, 9910, 10047, 10433, 10468, 10663, 10677, 10828, 10915, 11424, 11463, 11526, 11813, 11939, 11988, 12107, 12138

y. -inde (15) 478, 963, 1694, 2596, 5169, 6579, 6999, 7693, 9025, 9549, 9602, 9760, 11533, 12080, 12504

y. -indeki (10) 4365, 6754, 7570, 9422, 9430, 9476, 9583, 9994, 10013, 10060

y. -inden (2) 7385, 9173

y. -ine (27) 358, 637, 895, 2615, 3239, 3375, 4146, 4327, 4752, 5056, 5061,

5088, 5192, 6590, 7666, 7819, 9413, 9424, 9465, 9547, 9636, 10282, 10370, 10617, 10684, 11996, 12224

y. -ini (30) 583, 585, 792, 878, 973, 1791, 2389, 2591, 3378, 3806, 4375, 5189, 5193, 6430, 6732, 7318, 7721, 8922, 9109, 9125, 9137, 9160, 9610, 9725, 9748, 10097, 10317, 10373, 10592, 12396

y. -iniñ (3) 1753, 7427, 10042

y. -ler (1) 6179

y. -leri (1) 3013

y. -lerinde (2) 3804, 6217

y. -lerini (1) 10314

y. -mde (1) 12242

y. -me (1) 2932

y. -mizde (1) 9747

y. -ñ (1) 3512

y. -ñde 3592, 4388

y. -ñdekini (1) 10491

y. -ñe (3) 7420, 12390, 12391

y. -ni (1) 9461

y. -niñ (1) 4360

y. -ñniñ (1) 12066

y. -teki (2) 9201 (2)

y. -ten (28) 1241, 1361, 1454, 1561, 2465, 4184, 4496, 4750, 4773, 5040, 5160, 5542, 5589, 7555, 8121, 9366, 9411, 9640, 10288, 10394, 11378, 11517, 11530, 11944, 12050, 12267, 12595, 12749

yüreklen- : yüreklenmek, cesaretlenmek.

y. -di (3) 1910, 2181, 10390

y. -gen (1) 7673 (pr.)

y. -p (5) 6859, 6991, 7739, 8163, 10759

yürekli : yürekli.

y. (3) 5275, 11222, 11258

yüreklik (-gi) : yüreklilik.

y. -i (1) 799

yürer-yürmez : yürür yürümez.

y. (2) 9915, 11987

yürset- : götürmek.

y. -e edi (1) 10325

y. -ecek olsağ (1) 11059

y. -mege (1) 47

y. -mek (1) 10315

y. -p (1) 10079

y. -ti (1) 12256

yürül- : yürünmek.

y. -genini (1) 3820

yürüş : yürüyüş.

y. (1) 1117

y. -inden (1) 6928

y. -ine (1) 3929

y. -ini (2) 3882, 4281

y. -leri (1) 4062

yürüş-turuş : yürüyüş duruş.

y. -ı (1) 11631

yürütil- : yürütölmek.

y. -gen edi (1) 5364

yüvez : üvez, bir yemiş.

y. (3) 819, 821, 2295

yüz I : yüz (sayı).

y. (33) 218, 433, 434, 502, 605, 726, 874, 1122, 1959, 2534, 2676, 2999, 3442, 4012, 4071, 4441, 4665, 4704, 4784, 5378, 5887, 6670, 6681, 6731, 6818, 7244, 8096, 8284, 8471, 8813, 10579, 10735, 12787

(altı y.) (14) 2142, 4655, 4656, 4695, 4707, 4748, 4988, 5639, 6891, 6892 (2), 6911, 6950, 8686

(beş y.) (5) 1574, 3098, 4731, 5576, 5577

(beş-altı y.) (1) 949

(biñ doğuz y. on sekiz) (1) 12715

(biñ doğuz y. yetmiş eki) (1) 12700

(biñ dört y. yigirmi altı) (2) 1615,

5605

(dört y.) (7) 483, 486, 930, 2175, 3098, 6552, 8479

(eki y. doğsan) (1) 2440

(eki y.) (1) 3888

(üç biñ beş y.) (1) 5571

(üç y.) (1) 5388

y. -den (3) 1574, 5637, 8813

y. elli (1) 436

y. elliden (1) 8803

y. -er (2) 3735, 12170

y. -ge (2) 3443, 7813

y. kırğ (1) 4784

y. -lerce (1) 1636

y. -lernen (7) 614, 2456, 2728, 7025, 7171, 8024, 8616

y. on (2) 5378, 12957

y. seksen biñ (1) 12728

y. -ü (eki y.) (1) 5639

y. -üni (1) 5571

y. yigirmi (2) 4843, 6775

y. yigirmi beş (1) 5639

yüz II : yüz, sima, çehre; yüzey.

y. -leri (1) 262

y. -lerine (1) 6218

y. -lerini (1) 7027

y. -lü (4) 19, 110, 282, 7661

y. -m (3) 4987, 8257, 9905

y. -nen (4) 1649, 9250, 9735, 10363

y. -ñni (1) 6212

y. -ü (12) 60, 131, 145, 856, 2319, 3672, 6624, 7472, 8342, 9719, 10550, 10780

y. -ünde (5) 1418, 1850, 2057, 2483, 2867

y. -ündeki (2) 9145, 9173

y. -ünden (4) 7082, 7689, 9054, 12036

y. -üne (18) 164, 854, 1349, 1891, 2323, 2396, 3082, 3164, 3682, 4400, 4929, 6299, 7058, 9055, 9476, 10184, 10930, 11465

y. -üni (7) 557, 3627, 4696, 8256, 9689, 9792, 11401

y. ber- : yüz vermek, şımartmak.

y. -medi (1) 7695

y. -mese (1) 7554

y. -meseñ (1) 5054

y. -mesi (1) 11247

y. -mey (1) 5692

yüzbez : havlu.

y. (3) 1191, 3466, 4538

y. -ini (1) 4084

y. -ni (1) 5656

y. -niñ (1) 4538

yüzer-yüzer : yüzer yüzer.

y. (1) 5442

yüzerlik : yüzerlik, yüz tanesi bir arada olan.

y. -ler (1) 11311

y. -lerni (1) 1121

yüzle- : azarlamak, başa kakmak.

y. -yler (1) 1629

yüzsüz : yüzsüz, utanmaz.

y. -cesine (1) 9835

y. -dirciñ (1) 7304

yüz-yüzge : yüz yüze.

y. (2) 4140, 6305

yüzme-yüz : yüz yüze.

y. (1) 5386

yüzük (-gi) : yüzük.

y. (1) 6096

y. (10) 6096, 6097, 6100, 6103, 6290, 6302, 6347, 6350, 10905, 10913

yüzüm : üzüm.

y. (25) 246, 254, 319, 2456, 2459, 2462, 2463, 2467, 2468, 2477, 2489, 2496 (2), 2499, 2569, 2573, 3420, 3461, 3574, 6641, 7070, 7073, 8341, 8567, 10071

y. -ge (1) 2474

y. -ler (4) 2460, 2461, 2473, 10252

y. -lerge (1) 3421

y. -leri (1) 2480

y. -lerini (2) 2507, 4220

y. -lernen (2) (1) 2454

y. -lerni 2471, 2488

y. -nen ((2) 1) 2478

y. -ni (5) 2489, 2492, 2494 (2), 7071

yüzümci : üzümcü, üzümçülük işiyle uğraşan kimse.

y. -lerinde (1) 5156

y. -lerinen (1) 1682

yüzümçilik : üzümçülük.

y. (3) 2424, 2444, 2448

Z

zabit : subay.

z. (1) 7817

z. -ler (1) 7875

z. -lerine (1) 6570

Zağar : Zahar.

Z. (35) 748, 1798, 1808, 1810, 1814, 1826, 1828, 1831, 1833, 1856, 1862, 1866, 1894, 1915, 1926, 1931, 1937, 1944, 1947, 1962, 1972, 2009, 2015, 2017, 2033, 2036, 2039, 2044, 2045, 2060, 2063, 2066, 2070, 7858, 8012

Z. -dan (1) 2059

Z. -ğa (3) 1797, 7850, 7857

Z. -nıñ (6) 1811, 1832, 1842, 1930, 2011, 6536

zahıre : yemeklik, tahıl.

z. (1) 370

Zakir : Zakir.

Z. (121) 9196, 9295, 9299, 9304, 9321, 9329, 9332, 9432, 9437, 9447, 9545, 9798, 10658, 10663, 10664, 10671, 10680, 10682, 10686, 10688, 10690, 10694, 10699, 10705, 11634, 12005, 12006, 12009, 12012, 12029, 12030, 12033, 12036, 12039, 12047, 12050, 12065, 12076, 12077, 12088, 12095, 12099, 12105, 12128, 12134, 12140, 12148, 12152, 12154, 12156, 12163, 12168, 12171, 12180, 12185, 12187, 12189, 12197, 12204, 12211, 12222, 12229, 12238, 12241, 12244, 12261, 12354, 12369, 12418, 12437, 12453, 12457, 12461, 12463, 12470, 12486, 12488, 12500, 12572, 12574, 12594, 12598, 12657, 12692, 12693, 12694, 12800, 12804, 12815, 12839, 12869, 12887, 12889, 12898, 12916, 12919, 12924 (2), 12930, 12931, 12933, 12947, 12949, 12954, 12967, 12991, 12999, 13000, 13004, 13005, 13008, 13009, 13025, 13056, 13063, 13075, 13148, 13156, 13158, 13164, 13174

Z. edi (1) 9144

Z. -ge (18) 9250, 9304, 10707, 10711, 11690, 12028, 12186, 12480, 12871, 12960, 13015, 13030, 13043, 13054, 13071, 13102, 13118, 13162

Z. -nen (5) 10712, 12582, 12605, 12819, 12826

Z. -ni (10) 9429, 9543, 10172, 12149, 12169, 12266 (2), 12289, 12839, 12888

Z. -nıñ (22) 9311, 9334, 10171, 11588, 12017, 12074, 12080, 12141, 12232, 12260, 12412, 12479, 12646,

12686, 12696, 12698, 12907, 12945, 12998, 13153, 13173, 13178

Zakir Vaapoviç : Zakir Vaapoviç.

Z. (1) 12839

zal : salon.

z. (1) 10077

z. -da (5) 1433, 8191, 8213, 8234, 10735

z. -daki (1) 330

z. -dan (3) 1426, 8241, 8246

z. -ğa (7) 9374, 10083, 12163, 12311, 12735, 12987, 12998

z. -ına (1) 11917

z. -ında (1) 7634

z. -nı (1) 8218

z. -nıñ (7) 5690, 8192, 8195, 8199, 8220, 11552, 12904

zalım : zalim, acımasız.

z. (1) 10204

zaman : vakit, zaman, sıra, süre; çağ, devir, dönem.

z. (7) 263, 3457, 6030, 6538, 9926, 11371, 11749

z. -da (5) 142, 1463, 4706, 5834, 11091

z. -dan (1) 6075

z. -ğa (1) 6055

z. -mız (1) 2826

z. -lar (2) 1307, 11079

z. -larda (3) 2742, 7904, 12747

z. -largā (1) 2671

zamet : zahmet, sıkıntı.

z. (2) 1991, 5164

z. -ini (1) 12528

z. -lerim (1) 11518

z. -m (1) 1542

z. et- : zahmet etmek.

z. -me (1) 845

zan I : sürülü tarla.

z. -ma (1) 2169

zan II : düşünce, fikir, seziş.

z. -ma (2) 9270, 11196

z. -mca (5) 9399, 9507, 10054, 11014, 11253

z. et- : sanmak, zannetmek.

z. -p (1) 3085

z. -sem (2) 2925, 2932

z. -ti (1) 7947

z. etil- : sanılmak, zannedilmek.

z. -e (1) 11152

zapt : tutma, zapt.

z. et- : tutmak, zaptetmek.

z. -almazsın (1) 1906

zar I : ince tabaka, zar, perde.

z. -ını (3) 3887, 8072, 10795

zar II : ağlama, inleme.

z. -ñ (1) 6044

z. ol- : özlemek.

z. -p (1) 12403

Zarafşan : Zarafşan.

Z. (6) 1458, 1522, 5043, 5044, 5112, 5141

zarar : zarar, ziyan.

z. (13) 1147, 1739, 2625, 2833, 3553, 4473, 4641, 4664, 5777, 6122, 6722, 7365, 7461

z. -ğa (1) 4666

z. -ı (3) 2230, 9600, 11301

zararlan- : zarar görmek, zedelenmek.

z. -ğan (1) 2451 (pr.)

z. -mağanlar (1) 7737 (zm.)

zararsız : zararsız.

z. (1) 13041

zarlık : sıkıntı, eziyet.

z. (1) 6048

zarur : lüzumlu, gerekli.

z. (13) 488, 1055, 4114, 4699, 5574, 5988, 6491, 6954, 6985, 10090, 10120, 10278, 10595

z. -dır (1) 6975

z. eken (1) 4052

z. ekenini (1) 9210

zaruriyetlik (-gi) : gereklilik.

z. -ini (1) 4945

zarurlık (-ğı) : lüzümlü olmak.

z. -ı (1) 2760

zarzavat : sebze.

z. (1) 5278

zar-zornen : zar zor.

z. (1) 257

zat : kişi, zat.

z. (1) 12450

zaten : zaten, doğrusu.

z. (1) 10737

zavallı : zavallı, biçare.

z. (1) 4627

z. -lar (1) 589

zavod : fabrika.

z. -dan (1) 2524

z. -ğa (1) 8858

z. -ma (1) 2462

z. -ında (1) 8855

zaya : nafile, kayıp, yitim.

z. ket- : boşa gitmek, kaybolmak.

z. -medi (1) 1542

z. -mez (1) 1692

z. -ti (1) 11518

zayıf : zayıf, güçsüz, cılız.

z. (6) 4586, 4792, 5080, 5504, 7478, 9160

zayıfla- : zayıflamak, cılızlaşmak.

z. -p başlağan (1) 1611 (pr.)
zayıflaş- : zayıflaşmak,
güçsüzleşmek.
z. -a (1) 7021
zayıflık : güçsüzlük, zayıflık.
z. (2) 4786, 4790
z. -sıñ (1) 4788
zdravstvuyet : merhaba, günaydın, iyi
akşamlar anlamında bir söz.
z. (1) 3120
Zebadin : Zebadin.
Z. (1) 6408
zeer : zehir.
z. (4) 9109, 10640, 11500, 12766
z. -ini (1) 11028
z. -lerini (1) 3160
zeerle- : zehirlemek.
z. -diñ (1) 2414
zeerli : zehirli.
z. (4) 418, 3159, 9999, 10616
zein : zihin.
z. (1) 9291
z. -ine (1) 822
z. -ñizge (1) 5551
zeinli : zihinli.
z. (1) 3215
zelzele : zelzele, deprem.
z. (1) 4245
zeman : modernlik, çağdaşlık; çağ,
devir.
z. (37) 75, 96, 143, 575, 721, 943,
1231, 1250, 1439, 1746, 1944, 2101, 2203,
2469, 2597, 2822, 3100 (2), 3213, 3296,
3396, 3659, 3929, 4058, 4698, 4809, 5093,
5119, 5273, 5823, 5990, 5991, 6776, 7180,
7232, 9005, 9006
z. -ce (5) 576 (3), 4062, 4904
zemaneyi : bugünkü, çağdaş, modern.

z. (4) 5817, 5860, 6015, 6878
zembil : zembil.
z. (1) 12552
z. -nen (2) 6233, 8571
zemstvo : Çarlık Rusyasında mahalli
idare organları.
z. (3) 7862, 7869, 8282
zenaat : zanaat, meslek.
z. (4) 2481, 5610, 11931, 12342
z. -ı (1) 7066
z. -ına (1) 4773
z. -ını (6) 701, 2553, 3184, 5589,
5609, 9208
z. -ınıñ (1) 1560
z. -ğa (1) 10326
z. -ları (1) 277
z. -larımız (1) 6777
z. -mnı (2) 3636, 11799
z. -nı (6) 1454, 1561, 11693, 11797,
12809, 12937
z. -nıñ (1) 11778
z. -ñnı (2) 3635, 5592
z. -ta (1) 10719
z. -tır (1) 5593
zenaatdaş : meslektaş, iş arkadaşı.
z. -larına (1) 11933
zengi : üzengi.
z. -lerini (1) 3882
zengin : zengin, varlıklı.
z. (14) 371, 875, 2056, 2702, 2711,
6753, 7144, 7848, 7852, 7887, 8295,
10101, 11575, 12444
z. -i (2) 250, 4041
z. -ler (1) 6715
z. -lerge (1) 1843
z. -lerni (1) 1817
zenginleş- : zenginleşmek.

- z. -e (1) 2694
z. -ken sayın (1) 2736
z. -p (1) 8315
z. -ti (1) 7146
z. -vniñ (1) 10326
zenginleştir- : zenginleştirmek.
z. -mek (1) 2455
zenginlik (-gi) : zenginlik.
z. (8) 1937, 2050, 2053, 4051, 10038, 10096, 10099, 10339
z. -ine (1) 10107
z. -ini (1) 10080
z. -ke (1) 10345
z. -lerine (1) 10088
z. -lerinen (1) 4065
z. -lerni (1) 1440
z. -te (1) 4051
zerdali : kayısı.
z. (1) 10645
zerre : zerre.
z. (1) 11290
z. -si (1) 6753
Zevadin : Zevadin.
Z. (5) 6340, 6344, 6347, 6354, 6357
zevalı : zavallı.
z. (1) 8891
zevk : zevk, eğlence, tat; beğeni, zevk.
z. (11) 1763, 4608, 5041, 5720 (2), 7195, 7350, 8328 (2), 8574, 10258
z. -ı (3) 170, 993, 2232
z. -ını (1) 4039
z. -m (1) 7559
zevklan- : eğlenmek, neşelenmek, oyalanmak.
z. -dı (2) 3428, 5646
z. -ğan (1) 10958 (pr.)
z. -ğanlarnen (1) 10960
z. -mağa (1) 8236
z. -mağ için (1) 5082
z. -p (3) 2238, 2390, 4980
z. -p olamağan (1) 10959 (pr.)
z. -r ediler (1) 4204
zevk-sefa : zevk sefa.
z. (1) 7195
zevzeklen- : gevezelik yapmak.
z. -me (1) 6235
zeytun : zeytin.
z. (1) 3395
ziddetleş- : zıtlaşmak, ters düşmek.
z. -eler (1) 7860
zıkarla- : koşturmak, acele ettirmek.
z. -p başladı (2) 5726, 12900
zıķı : basınç, tazyik.
z. -sından (1) 12085
zincir : zincir.
z. -çıķını (1) 1022
z. -da (1) 5751
z. -da edi (1) 5858
z. -dan (1) 5749
z. -ından (1) 5755
z. -ını (1) 3860
z. -largā (1) 6560
zincirli : zincirli.
z. (2) 5820, 8378
zıpkın : çevik, kıvrak, zıpkın.
z. -lar (1) 12505
zırılı : zırılı.
z. -ma (1) 8152
zıt : karşıt, zıt, ters.
z. (2) 10340, 10579
z. -ma (1) 2775

z. -ına (2) 3758, 4887

zifirli : nikotinli.

z. (1) 4206

zilif : zülûf.

z. -leri (1) 10005

z. -lerine (1) 2367

Zinaida Petrovna : Zinaida Petrovna.

Z. (20) 11565, 11571, 11579, 11600, 11615, 11620, 11636, 11646, 11649, 11654, 11677, 11679, 11702, 11707, 11709, 11711, 11728, 11736, 11740, 11743

Z. -nı (2) 11607, 13143

Z. -nıñ (1) 11715

zindanlık : zindan.

z. -ta (1) 6049

ziraatçılık : çiftçilik, tarım, ekincilik.

z. (1) 9080

ziyade : fazla.

z. (82) 45, 167, 291, 387, 781, 792, 958, 1011, 1174, 1567, 1752, 1841, 1910, 2242, 2244, 2307, 2345, 2398, 2449, 2591, 2694, 2698, 2894, 2962, 3216, 3388, 3476, 3591, 3622, 3800, 4707, 4760, 4774, 4951, 5015, 5393, 5537, 5603, 5637, 5675, 5910, 5917, 5919, 6218, 6256, 6540, 6755, 6756, 7145, 7193, 7219, 7420, 7812, 8029, 8107, 8216, 8329, 8474, 8814, 8858, 8871, 8922, 9007, 9022, 9068, 9209, 9226, 9531, 9845, 10176, 10556, 10740, 10966, 11011, 11353, 11563, 12048, 12564, 12590, 12628, 12727, 12958

z. -dir (1) 138

z. -sine (1) 5606

z. -sinen (2) 5928, 7121

z. -sini (3) 1407, 11354, 11535

ziyadeleş- : artmak, çoğalmak.

z. -ti (2) 643, 3067

ziyadesile : fazlasıyla.

z. (1) 9011

ziyafet : ziyafet, şölen, kabul.

z. (3) 337, 3111, 10070

z. -ine (1) 8510

z. -li (1) 772

z. -ten soñ (1) 10079

ziya : ışıık, aydınlık.

z. (1) 1611

z. -larını (1) 5492

ziyalı : aydın.

z. -lar (1) 4786

z. -larımız (1) 5119

ziyan : zarar.

z. (1) 2471

z. et- : ziyan etmek.

z. -mek (1) 1720

z. ol- : boşuna harcanmak.

z. -p kete (1) 7276

z. -mazdan (1) 8664

ziy-çuv : bağırıış, nara, yaygara, çığlık.

z. -nen (1) 10069

z. et- : bağırmaq.

z. -p (1) 5707

z. kıpar-: yaygara koparmak.

z. -p (3) 1767, 1867, 1925

z. ol- : bağırıış olması.

z. -p (8) 4429, 5414, 5725, 6018, 6027, 7670, 8695, 12847

ziynetle- : süslemek.

z. -gen (1) 11917 (pr.)

z. -mege (1) 11969

z. -v (1) 12271

z. -yler (1) 11178

ziynetleyici : süsleyici.

z. -ler (1) 11771

ziyrek : zeki.

z. (1) 1566
zoķkumla- : alay etmek, hakaret etmek.
z. -y edi (1) 1212
zona : bōlge, alan.
z. -ĝa (1) 2799
zontik (-gi) : ŧemsiye.
z. -ini (5) 881, 6821, 6824, 6849, 6867
zooteķnik : zooteķnik uzmanı, zooteķnisyen.
z. (1) 68
zooveterinariya: hayvan veterinerliĝi.
z. (1) 2754
zor : zor, gūĝ; ŧiddet.
z. (6) 1568, 5169, 9882, 10054, 11212, 11735
z. -mız (1) 6090
z. -ñdan (1) 101
z. -nen (40) 316, 1273, 1341, 1770, 1862, 2345, 2691, 2720, 2888, 3688, 3700, 4183, 4562, 4870, 5017, 5592, 6319, 6401, 7302, 7426, 7454, 8055, 8605, 8676, 9112, 9139, 9650, 9705, 9714, 10038, 10046, 10322, 10348, 10863, 11332, 11427, 11512, 12057, 12085, 12981
z. -undan (1) 9038
zor-belanan : gūĝlūkle.
z. (4) 3156, 8483, 8591, 8881
Zore : Zore.
Z. -sini (1) 3395
zorla- : zorlamak.
z. -dı (1) 11736
z. -maĝa (1) 4640
z. -p (3) 913, 5221, 5255
z. -p baŧladılar (1) 3216
zorluķ : zorluk, gūĝlūk, sıkıntı.
z. (1) 9775
z. -ķa (2) 2098, 10660

z. -largā (2) 3990, 12538
z. -nen (1) 8008
z. -ta (1) 267
zorluķsız : sıkıntısız.
z. (1) 10568
Zubayda : Zubayda.
Z. (2) 7644, 7645
Zuleyķa : Zūleyķa.
Z. -sısıñ (1) 5468
zulımlıķ : zalimlik.
z. (1) 3284
zulmat : karanlık.
z. (1) 9778
zulmet : karanlık.
z. -e (1) 6070
zulum : zulūm, eziyet.
z. -ĝa (1) 7142
z. -ından (1) 858
zulumlıķ : zalimlik.
z. (1) 9241
zurna : zurna.
z. -larnıñ (1) 10292
zuv- : kaĝar gibi uzaklaŧmak, koŧmak.
z. -a (1) 11870
z. -acaķ kibi (1) 1842
z. -dım (1) 4092
z. -ĝan (1) 12506 (pr.)
z. -maĝa (2) 9310, 12641
zveno gurup.
z. (1) 8711

**Metinlerdeki Karakalpak Türkçesine
Ait Söz Varlığı**

B

- bil-** : bilmek.
b. -emen (4) 2672 (2), 4196 (2)
bol- : olmak.
b. -adı (2) 2564, 2972
b. -adımı (1) 1284
b. -aman (1) 2667
b. -ayın (1) 6130
b. -maydımı (1) 1284

C

- cemis** : yemiş.
c. 1553 (2)
cemisçi : yemişçi.
c. -ler (1) 1559
cet- : varmak, yetişmek.
c. -ecek (1) 8504 (zm.)
c. -p (1) 1273
col : yol.
c. (1) 6138
cıla- : ağlamak, hüznülenmek.
c. -p (1) 6049
c. -ydı (1) 6175

E

- estelik** : anı, hatıra.
e. (3) 6135, 6137, 6142

J

- jaqsı** : iyi, güzel.
j. (1) 1554
j. -raq (2) 2139, 4742

- jaman** : kötü, yaman.
j. (1) 1554
jasıl : yeşil.
j. (1) 3235
jet- : yetmek, ulaşmak.
j. -er (1) 4193
jıқа- : yıkamak.
j. -r (1) 4197
jоқ : yok.
j. (1) 4193

Қ

- қон-** : konmak.
қ. -ayın (1) 6131

O

- оқу-** : okumak.
o. -ğanman (1) 2672

S

- sağın-** : özlemek.
s. -adı (1) 6173
söz : söz, kelam.
s. -ñdi (1) 2235

Y

- ye-** : yemek yemek.
y. -ydi (1) 2238
y. -ysiñbi (1) 998
yet : et.
y. -ni (3) 998, 2238, 4197

III. SONUÇ

1944 sonrası Kırım edebiyatına ait edebî eserlerden oluşturulan bu çalışma hem sosyal, siyasi ve kültürel açılardan Kırım toplumunu yansıtmaları hem de Kırım Türkçesinin söz varlığı, dil ve gramer özellikleri hakkında bilgi vermesi açısından değer taşır.

Buradaki iki eserde Kırım toplumunun yaşayış biçimini, gelenek göreneklerini, yaşadıkları haksızlıklara karşı nasıl mücadele ettiklerini görmek mümkündür. Aynı zamanda savaş, vatan, millet gibi temalar da işlenmiştir. Toplumun tarihî zamanı ile güncel zamanı üzerinde durularak aradaki değişikliklere, yeniliklere ve ilerlemeye dikkat çekilmiştir.

“Yıldız Dergisi - Kırım Türkçesi Derlemeleri II” de, Kırım Türkçesine ait iki edebi metinden yararlanılarak Kırım Türkçesine ait söz varlığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu metinlerde toplam 127936 söz olduğu tespit edilmiştir. Kelimelerin metindeki yerleri satır numaraları ile belirlenmiştir.

Çeviri yazısı yapılan metinler Türkiye Türkçesine aktarılmış, aktarma yapılırken Türkiye Türkçesinde karşılığı olmayan bitki, yemek adı gibi sözler değiştirilmemiştir. Yine kullanılan deyimler ve atasözleri anlamı bozulmadan aktarılmaya çalışılmıştır.

Dizin bölümünde, metinlerde geçen tüm sözcüklerin indeks şeklinde sunulduğu gramatikal bir dizin yer almaktadır. Oluşturulan bu dizindeki toplam madde başı sayısı 6867’dir. Bunların içinde fiil olan madde başı sayısı 2038, isim soylu madde başı sayısı ise 4829’dur.

Metinde geçen sözlerin kullanım sıklıkları satır numaralarından önce parantez içinde belirtilmiştir. Metinlerde kullanım sıklığı en yüksek bazı sözler:

<i>Söz</i>	<i>Anlam</i>	<i>Sıklık</i>
ve	“ve, ile, da, de”	1602
bu	“bu (işaret sıfatı ve	1484

	zamiri)”	
bir	“bir, tek; aynı, eşit; kimi, yalnız”	1282
o	“o (işaret zamiri ve sıfatı), şu, öbür, öteki”	1184
dedi	“dedi, konuştu, söyledi”	1090
de	“da, de; ve, ama, fakat”	914
da	“da, de; ve, ama, fakat”	876
edi	“idi (i- fiilinin görülen geçmiş zamanı)”	858
onın	“onun”	848
ne	“ne, nasıl, niye; ne gibi”	706
kibi	“gibi”	703
içün	“ için, amacıyla, maksadıyla; -dan / -den dolayı”	584
men	“ben”	573
daa	“daha, henüz, hala”	534
dep	“deyip, diye”	523
lakin	“ama, fakat, lakin”	506
soñ	“son, sonra, sonradan”	506
Niyar	“Niyar”	482
böyle	“böyle, öyle, şöyle”	441
kerek	“lazım, gerekli, lüzümlü (gereklik kipi yapılırken de kullanılır)”	432
yok	“yok; hayır, değil”	392
onı	“onu”	388
oña	“ona”	386
Nazim	“Nazim”	376

Şasenem	“Şasenem”	333
sen	“sen”	332
şey	“eşya, söz, olay; nesne, madde”	327
öz	“kendi, kendine özgü”	325
olar	“onlar”	320
yaşşı	“iyi, hoş, güzel”	318
oldı	“oldu, meydana geldi, gerçekleşti”	309
degil	“değil, -madan, -meksizin”	307
eki	“iki”	302
pek	“çok, gayet, oldukça”	301
şimdi	“şimdi, şu an”	297
bütün	“tüm, bütün, hepsi”	292
ise	“ise”	282
çok	“çok, fazla”	267
içinde	“içinde”	265
şu	“şu”	262
öyle	“öyle, onun gibi, ona benzer”	256

Tabloda görüldüğü gibi edatlar, bağlaçlar, sıfatlar ve zamirler kullanım sıklığı en fazla olan kelimelerdir. Bunlardan başka Niyar, Nazim, Şasenem gibi, roman kahramanlarının adları da sık kullanılan sözler arasındadır. Bunların dışında de- fiilinin görülen geçmiş zamanı ve i- fiilinin görülen geçmiş zamanı da sık geçen sözlerdir.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Türkçesinde de +la, +le- isimden fiil yapma eki işlek bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak Kırım Türkçesinde bu ekle, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya nadir kullanılan bazı fiillerin de yapıldığını görüyoruz: adımla- “adım atmak, yürümek”, aķaretle- “hakaret etmek, incitmek”, cezala- “cezalandırmak”, çubuķla- “sopalamak, sopayla kovalamak”, devala- “iyileştirmek,

kurtarmak”, farqla- “farketmek, ayırdetmek”, hayırla- “tebrik etmek”, hoşla- “hoş etmek”, nazarla- “nazar etmek”, şamarla- “şamar atmak”, yamanla- “kötülemek”, yanıkla- “üzülmek”, yaprakla-“yaprak vermek”.

Metinlerde ol-, diñle-, göl, gizli, dört, biñ, boyun gibi Oğuz grubuna ait sözler yer almaktadır. Ayrıca administrator, adyutant, zveno, agrotehnika, brigada, stakan, stul, posölka gibi Rusça sözlere de rastlanmaktadır.

“Cömertlik” adlı ilk romanda kahramanların bir kısmı Karakalpak olduğundan metinde Karakalpakça konuşmalar da geçmektedir. Bunun için dizinin sonuna metindeki Karakalpak Türkçesinin söz varlığını içeren küçük bir dizin de eklenmiştir. Bu konuşmalarda Karakalpak Türkçesinin özelliklerini görmek mümkündür: bolaman, boladı, oquğanman, jet-, jıқа-, joқ, jaman sözleri vb.

Dizin bölümü incelendiğinde Kırım Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında pek çok benzerlik olduğu görülmektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan pek çok söze Kırım Türkçesine ait bu metinlerde de rastlanmıştır. Özellikle Osmanlıcaya ait sözlerin varlığı Kırım Türkçesinin Osmanlıcadan oldukça etkilenmiş olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler:

- Altuğ, Giray Saynur, Hanlık Döneminde Kırım, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 125, s. 145-146.
- Çobanzade, Bekir, Kırım Tatar İlmîy Sarfı, Simferopol 2003.
- Devlet, Nadir, Çağdaş Türk Dünyası: S.S.C.B.'deki Türkler ağırlıklı, İstanbul 1998.
- Doerfer, Gerhard, Kırım Tatarcası (çev.Mustafa Argunşah), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 94, 1995, s. 177-203.
- Gökbilgin, Özalp, 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu, Ankara 1973, s. 2.
- Hablemitoğlu, Necip, Yüzbinlerin Sürgünü Kırım'da Türk Soykırımı, Toplumsal Dönüşüm Yay. İstanbul 2004.
- İnalçık, Halil, "Kırım Hanlığı", İslam Ansiklopedisi, c: 25, s. 450.
- İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, c: 25, Ankara 2002, s. 448.
- Kırımlı, Hakan, İslam Ansiklopedisi, TDV, Ankara, 2002, s. 462.
- Kırımlı, Hakan, Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916), Ankara, 1996, s. 5.
- Kurat, Akdes Nimet, 4-18 Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara Üniversitesi 1972.
- Memetov, A., Tatar Tili Grammatikasının Praktikumı, Taşkent 1984.
- Meydan Larousse, İstanbul 1972, s. 250.
- Öner, Mustafa, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK Yay., Ankara, 1998, s. XXV.
- Özyetgin, A. Melek, Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi, TDK Yay., Ankara 1996.
- Savran, Hülya, Kırım Tatar Türkçesi, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, Balıkesir, 2003 s. 2.

- Sevortyan, E.V., çeviren: Minara Aliyeva, EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi: X, s. 329.
- Şirin User, Hatice, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Akçağ Yay., Ankara 2006.
- Şirin, Hatice, Hesen Tufan'ın Şiirleri, Giriş - Metin - Sözlük, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.
- Türk Ansiklopedisi, Kırım Tatarcası, MEB, c. 22, s. 64.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı yay., c: 13, s. 551.
- Ülküsal, Müstecib, Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara 1966, s. 199.
- Yüksel, Zühâl, Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi, Ankara 2005, s. 296.
- Yüksel, Zühâl, Kırım Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı, c: 4, Ankara, 1998, s. 260.

Sözlükler

- Büyük Rusça Türkçe Sözlük, E. M. Mustafayev, V. G. Şçervinin, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 1996.
- Fono Modern Sözlük Rusça-Türkçe / Türkçe-Rusça, Ali Bayram, Galina Stoletneya, İstanbul 1999.
- Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu, TDK.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.
- Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- Kırımskotatarsko - Russkiy Slovar, Sost. S. M. Useinov, Ministerstvo Obrazovaniya Ukrainni, 1994.

- Krimskotatarsko - Russko - Ukrainskiy Slovar, Aleksandr Nikolaeviç Garkavets, Seyran Memetoviç Useinov, Simferopol, Sonat, 2002.
- Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit Devellioğlu, Ankara 2000.
- Özbekistan Türkçesi - Türkiye Türkçesi sözlük, Berdak Yusuf, Mehmet Mahur Tulum, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.

e - kaynaklar

- http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/%C3%87a%C4%9Fda%C5%9F_K%C4%B1r%C4%B1m_T%C3%BCrk_Edebiyat%C4%B1.
- <http://groups.yahoo.com/group/kirim/message/4246>.
- <http://www.euronet.nl/users/sota/emel1901.htm>.
- <http://www.fikirdebirlik.com/yazi.asp?yazi=200701007>.
- <http://www.ismailgaspirali.org/ismailgaspirali/yazilar/abercilasun.htm>.
- <http://www.ismailgaspirali.org/ismailgaspirali/yazilar/tuzun.htm>.
- <http://www.vatankirim.net/yazi.asp?yaziNo=113>.

ÖZGEÇMİŞ

26 Mart 1983'te İstanbul'da doğdum. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi Sakarya'da tamamladım. 2001 yılında girmiş olduğum üniversite sınavında ilk tercihim olan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. Bir yıl hazırlık eğitimi aldıktan sonra lisans öğrenimimi 16.06.2006 tarihinde tamamladım. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaya hak kazandım.

ÖZET

Bu çalışmada, Kırım edebiyatının tanınmış isimlerinden olan Çerkez Ali'nin “Cömertlik” ve Huriye Edemova'nın “Baş Yazısı” adlı eserleri üzerinde çalışılmıştır. Bahsettiğimiz yazarlar Rus istilası, göçler ve sürgün ile büyük bir durgunluk dönemine giren Kırım edebiyatının yeniden canlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Yaptığımız çalışma giriş, metinler ve sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırım Türklerinin tarihi, dili ve alfabesi, edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Yine aynı bölümde üzerinde çalıştığımız metinlerin elde edildiği Yıldız dergisi, metinlerin yazarları ve eserler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra metinlerin işlenmesiyle ilgili bazı noktalar üzerinde durulmuştur.

Metinler bölümü üç kısma ayrılmıştır. İlk bölümde Kiril harfli olan metinlerin çeviri yazısı, ikinci bölümde Türkiye Türkçesine aktarılması ve son bölümde metinlerde geçen kelimelerden oluşan dizin kısmı yer almaktadır.

Sonuç kısmında edebî metinlere dayanılarak yapılan bu çalışma ile Kırım Türkçesine ait söz varlığının ortaya koyulduğu belirtilmiştir. Bu sebeple çalışmamız Kırım Türkçesi üzerine yapılacak bir dil incelemesinde veya sözlük çalışmasında umarız yararlı olacaktır.

ABSTRACT

In this study, the works called “Cömertlik” by Çerkez Ali who is one of the well-known writer of the Crimean literature and “Baş Yazısı” by Huriye Edemova are studied. Mentioned writers contributed to the Crimean literature for its revival which began to live recession period caused by Russian invasion, immigrations and exiles.

This study is consisted of three main parts as introduction, texts and conclusion. Information about the history, language and alphabet, literature of the Crimean Turks is given in the introduction part. At the same part, some points about the working up the texts are emphasized after giving brief information about Yıldız Magazine from which we obtained the texts on which we studied, writers of these texts and works.

Part of texts is divided into three. There is transcription of texts with The Crimean alphabet in the first part, its translation into Turkish in the second part and index including the words in the texts at the last part.

It is implied at the conclusion part that with this study based on literary texts, vocabulary belong to the Crimean Turkish is betryaed. For this reason, we hope that our study will be useful for a language research on the Crimean Turkish or a dictionary study.